

Mr 15

N.H.B.R.

BBWW d 5

26 pls (4 publ.), 11 publ. maps.

CC
2N

(XLIV; 400; 203, I (66.);
230; 36, XVIII, II (66.))

Williams 608

PHILIPPI CLVVERI
GERMANIA
ANTIQUA.

ms

PHILIP CLAVIERI

GERMANIA

ANTIOVA

*Hobbe bay Dylua
vander Scheer.*

Handwritten text at the top of the page, possibly a title or date, which is mostly illegible due to fading and bleed-through.

GEERMANIA
P. 119
1794

3850

Afgevoerd uit de
bibl. Rijksarchief
Noord-Brabant

70

^{MIS} ILLVSTR. ATQVE POTENT. ^{MIS}

HOLLANDIAE ORDINIBVS

PHILIPPVS CLVERIVS.

 PVS hoc, Illustrissimi ac potentissimi domini, de MAGNA illâ & vastâ GERMANIA nostrâ, durissimis curis mihi elaboratum, cur vestro potissimum, inter tot clarissima fama principis Germania, dicare voluerim nomini, complures fuere causa. quarum omnium prima ac maxima erat; quod nominis Germanici, jam antiquissimis temporibus, ob libertatis ac vitæ immensum studium ac fortissimam defensionem, Romanis juxta Græcisque monimentis celebratissimi, claritudinem vos nunc unicuique vicinis atque fœderatis vestris, insdem rebus, quibus olim majores vestri, per universum terræ orbem, apud omnes gentes, populos, atque reges, sedulo summâ cum laude ac gloriâ tuemini. tum etiam constat, nullam gentem, nullos gentium reges vel principes, bonarum literarum curam tam arctè cum armorum studio conjunxisse, ac vos hætenus fecistis; etiam in extremo bellorum ac pugnarum ardore armorumque crepitu scholas juvenuti erudiendâ crebras aperiundo, literarumque secretiorum cultores per ingentia præmia è longinquiore terris exciundo. Vnde mihi etiam spes haud dubia, sed fiducia certa, hos quoque meos labores vobis fore non ingratos nec inacceptos: utique quum ipsum hoc opus potissimâ sui parte in vestro solo, id est, in inclito ac gratissimo Musarum domicilio, Lugduno ad Rhenum, productum sit. Cui ego loco (ingenuè fatear) notitiam secretioris geographiæ debeo omnem. nam licet magistrum nullum, nisi bonos auctores & industriam meam habuerim, quorum beneficio, secundum Deum, eam consequutus sim: tamen

maximè ad eam incitarunt, cum magnorum ejus luminum, Gerardi Mercatoris & Abrahami Ortelii, aliorumque, quos vestra simul conterminaq; tulerunt alueruntq; terra, memoria ac monimenta, tum frequens hodièque ejusdem scientia in vestris maximè urbibus excultio. Ac sanè licet alia quoq; literarum genera quàm felicissimè apud vos tractentur; tamen geographiæ studium vestra vicinorumq; vestrorum, præ omnibus aliis gentibus, meritò sibi posteriori hoc ævo vendicavint terra. Proinde & ego indignè me facturum ratus sum, si hanc laudem aliò, quàm ubi nata sit, conferre conarer. Sed & alia his accessit causa gravissima: nempe, quòd jam pridem tantis clementia vestra obstrictus sim beneficiis, uti ea studiis atque officiis meis deditissimis exaquare me umquàm posse desperem. Tum verò jam antea, quatuor circiter abhinc annis, particulam hujus operis, quàm vestri maximè soli claritudo, majorumq; vestrorum, nobilissima ac bellicosissima Batavorum gentis celebrabatur gloria, illustritudo vestra, ceu primitias laborum meorum geographicorum, obtuleram. quas, semel vestro nomini sacratas, nunc aliò transferre, tantum abest uti dignum esse judicem, uti reliquum etiam opus, per se satis magnum, omne illis adjicere, jus fasque existimem. Vestra igitur, Illustrissimi domini, sit mansuetudinis atque clementia, hilari id ac benignà fronte recipere; studiumque hoc haud indignum judicare, quod inter alias eximioris notæ literas magis magisque excultum velitis. Mihi sanè numquàm deerit animus, totam ei impendere etatem; dummodò gratam me publico bono operam locare intelligam. De cetero Deum immortalem & omnium rerum potentem precor venerorque, rem publicam vestram opulentissimam florentissimamque aeternum propitius atque benignus felicitet: det perpetuam concordiam, & candida lataque omnia. Lugduni ad Rhenum; VI ante Idus Septembris, anni CIO IDC XV.

P R Æ F A T I O

ad lectorem

*De geographiâ antiquâ, è tenebris, in quibus penitus
obvoluta latet, eruendâ.*

VARIIS atque durissimis fortunæ casibus multum ac diu jactato, & utramque vitæ partem abundè experto, sedit tandem consilium, reliquum vitæ, quantum ejus summus ille rerum omnium conditor moderatorque concedere benignus decrevisset, veluti ex turbidâ quadam diutinâque tempestate in portum tutiorem subductum, procul rebus civilibus, procul omnibus negotiis publicis, procul denique omni inquietiore cœtu in tranquillo transigere. Ne tamen ignavum & iners marcensque otiû pecudis ritu quæsisisse viderer, deditus ventrisomnoque; quum ad præstantiora ingenium à Deo mihi conditum, divinæque particulam auræ inditam meminisse deberem: literarum studio atque exercitio, quibus jam antea optimi & amantissimi parentes puerum imbui sollicitè curaverant, totum me dedere decrevi, nam & illud semper ob aureis sonuit præclarum Sallustii dictum, altiùsque menti inhæsit; *eum demum vivere & frui animâ videri, qui aliquo negotio intentus, præclari facinoris aut artis bonæ famam querit.* Quum verò varia essent literarum genera, è quibus alium alio duci atque oblectari cernebam: id mihi potissimè deligendum judicavi, quod homine ingenuo & liberali loco nato minimè esset indignum, quodque ingenio meo, alioquin satis mediocri, quàm maximè conveniret, & quod simul in commune rei literariæ bonum quàm plurimû conferre posset. Diu igitur multumque anquirenti, id tandem placuit, cujus amore & cupidine jam inde à primâ juvêtâ animus tenebatur: nempe **HISTORIÆ & GEOGRAPHIÆ VETERIS** cognitio. Etenim quum, juxta primum vitæ institutum, animus ad partem aliquam reipublicæ aliquando regendam bonarum literarum disciplinis esset parandus, prudentiâque meliore instruendus; in primis huc facere intelligebam rerum gestarum memoriam: unde, veluti ab unicâ vitæ humanæ magistrâ, ac fidâ monitrice exempla petuntur, quibus discas, quid quoque loco ac tempore tibi tuæque reipublicæ vites, quid imiteris. Ad hanc verò penitus pernoscendam, cum alia adjumenta, tum omnium maximè eam videbam requiri scientiam, quæ, quòd orbis terrarum descriptionem traderet, Græcorû dicta est doctoribus **GEOGRAPHIA**. quam verè adpellaveris historiæ lumen: sine quo omnis illa in obscuro & densissimis tenebris obsepta involutaque jacet. quidpe, uti res præteritarum ætatum probè capias, inque exemplum & usum tuum conferre possis; naturam locorum regionumque, in quibus gestæ sunt, simulque ingenium hominum, à quibus gestæ, tamquàm in tabulâ quadam ob oculos posita antè habeas necessum est. Quod ipsum quum

P R Æ F A T I O   D E

quum ita optimus ac præstantissimus quisque rerum auctores intel-
ligerent; ipsi ferè brevem quamdam regionum populorumque de-
scriptionem rebus narrandis præmiserunt: quò rudeis atque imperi-
tos legentium animos tamquam manu ad res ipsas spectandas duce-
rent. Verùm, quia breves istæ descriptiones nihil aliud essent, quàm
amplioris scientiæ veluti quidam indices; alii jam inde ab antiquissi-
mis sæculis reperti sunt homines, non modò ex privatorum nume-
ro, sed & principes nationum viri, & gentium reges, qui singulari
studio, atque incredibili penè labore ad eam illustrandam certatim
operam suam contulerunt. Primi omnium, quorum ad nos per-
vénit memoria, fuère Græci; mirandi semper ad extera cognoscenda
studii & infinitæ curiositatis hominum genus. quos mox Carthagini-
enses, republicâ suâ florente, imitati sunt. In Græcis præcipui fuère E-
ratosthenes, Theopompus, Herodotus, Ctesias, Timæus, Hecatæus,
Xenophon Lampfacenus, Onesicritus, Megasthenes, Eudoxus,
Artemidorus, Dicæarchus, Isidorus, Hellanicus, Pytheas, Metro-
dorus, Hipparchus, Serapio, Clitarchus, Damastes, Posidonius. in
Carthaginensibus, Hanno & Himilco. Ab his simulque ab com-
pluribus aliis sua postmodum habuère Romani: de quibus ita Stra-
bo, lib. iii: *Θρυμνείται γὰρ ὑπὸ πολλῶν, καὶ μάλιστα τῶν Ἑλλήνων. ὧς
λαλίστατοι πάντων γεγονόσι. ὧς τῶν Ῥωμαίων (ὡς ἑκαφῆς μιμουῶν)
μὴ οὐδ' Ἑλλήνας, ἀλλ' ὅκ' ἴσθι πολὺ. καὶ γὰρ ἀλέγχει, ὡς τῶν Ἑλλη-
νων μεταφέρουσιν· ἐξ ἑαυτῶν δ' ἔ' πολὺ μὴ μεταφέρονται φιλείδημον.
ὥς δ' ὁπόταν ἑλλησὶς γῆνται παρ' ἐκείνων, ὅκ' ἐστὶ πολὺ τὸ ἀναπληρῆ-
σθαι ὑπὸ τῶν ἑτέρων.* id est: *Celebrantur equidem hæc à multis, & maximè
à Græcis: qui omnium sunt loquacissimi. Romani verò scriptores imitantur ii
quidem Græcos; at non ita multum. nam quæ tradunt, à Græcis transferunt.
de suo parum sunt cognoscendi studiosi. itaque ubi Græci deficiunt, haud multum
est, quod ab illis expleatur.* Hinc Plinius omneis suprâ enumeratos
auctores, & alios complureis sequutum se in geographicis suis, fate-
tur. Inter Romanos ipse maximè Octavius Augustus Cæsar, hujus-
que gener M. Vipsanius Agrippa, ex barbaris verò Iuba, Mauritania-
rum rex, sub tanto publicarum curarum onere eandem scientiam
dignam habuère atque necessariam, cui seriò ac sedulò invigilarent;
teste Plinio. Tantam igitur quum ego viderem hujus scientiæ utili-
tatem, tantamque adeò necessitatem; et ipse ad eam penitus cogno-
scendam animum adjeci; sedulus id mecum agitans, quâ ratione ad
intima ejus penetrare possem. Ac sub primum equidem impetum
res per se satis facilis videbatur, & cognitu perquam prona: scilicet,
quia eximii etiamnum exstarent antiquorum temporum geographi,
Græci simul atque Latini, Strabo, Ptolemæus, Dionysius, Mela,
Plinius, atque Solinus. quibus accedebant haud postremi usus itine-
raria Antonini & Tabulæ; & Dionysii quidam Latini interpretes,
antiqui

GEOGRAPHIA ANTIQVA.

antiqui grammatici. tum nostri etiam sæculi doctorum hominum in eosdem auctores multæ ac variæ commentationes, & indices geographici copiosissimi. quæ cuncta sanè inexperto videbantur tanta, uti hujus studii cupido nihil deesse posset. Verùm, ubi mentem atque curam interiùs paullo immisi, & cuncta intètiore oculo rimatus sum, dictos geographos eorumque commentatores primùm inter se, deinde hos cum historicis conferendo; summe Deus, quantum in antiquis illis, simulque nostri ævi hominibus desiderari deprehen-
Atque equidem historicos quod attinet, satis hi in plerisque fidi auctores; & quibus tutiùs credas, quàm ipsis ex professo geographis. nec id injuriâ; quum illi homines, qui primi res gestas retulerunt, siue adnotarunt, ipsi iis interfuerint, coramque loca & incolas inspexerint. At in geographis quanta obscuritas, quanta in multis, ut orbe parum etiamdum cognito, ignorantia, quanta denique inter universos discrepantia & dissimilitudo! Nam de eo, quòd monumenta eorum fœdè ac miserè ab imperitis ac malè curiosis librariis lacerata sunt, & mendis innumeris resperfa, nihil adhuc dico. ipsos auctores paucis examinare liceat. In his primus sit Ptolemæus: quem principem vulgò habent nostri homines omnium geographorum; quemque unum præ omnibus reliquis sequendum existimant, atque ex hoc reliquos, qui dissentiunt ab eo, corrigendos: nullam equidem aliam ob causam, quàm quòd is unus tabulas operi suo geographicas adjecit, in quibus singula loca, id est, opida, montes, promontoria, sinuum recessus, & fluminum fontes ostiaque in suos descripta sunt latitudinis longitudinisque gradus. quâ re mens auctoris, quasi ob oculos posita, clarè ac disertè legentibus perspicitur. quum è diverso Strabo, Mela, Plinius, & alii, sine eius modi tabulis haud facile à quovis intelligantur, meraque videantur ænigmata, & in explicabiles narrare sphyngas. Verùm, liberè uti dicere liceat, quod sincerè judico; Ptolemæum ego uti eximium fuisse mathematicum concesserim, sic parum peritum in plerisque geographum pronuntia-
verim. nisi fortè bonum probumque geographum eum esse contendas, qui nationum, fluminum, montium, opidorum, portuum auctorum nomina recensere scivit, licet alienissimis falsissimisque sitibus. Vnamejus introspeciamus Europam; & in hac propinquiorem nobis notiolemque videamus terram Galliam: in quâ quid fani, quid integri habeat, haud ego equidem video. Quis credat, *Nannetes* populos cum capite suo *Codivinc* propiùs accedere ad Sequanam, quàm ad Ligerim; quum hodièque caput ejus gentis, vulgò *Nantes* dictum, in Ligeris ripâ haud procul ore situm? Quis credat, *Juliomagum*, *Andecavorum* caput, quod hodiè est *Angiers*, L millia passuum ab Ligeri in septentriones versùs fuisse dissitum; quum penè in ipsâ amnis ripâ hodiè noscatur? Quis credat, sub *Nannetibus* versùs

P R Æ F A T I O D E

meridiem fuisse *Aulercos Cenomanos*, sub his verò porrò versùs eamdem mundi regionem *Aulercos Eburovices*; quum *Cenomanorum* caput, quondam *Vindunum*, nunc *Mans*, ab *Nannetibus* versùs ortum æstivum, & ab hoc porrò versùs eamdem regionem *Eburovicum* caput, quondam *Mediolanium*, nunc *Evreux*, haud longè ab *Sequanæ* lævâ ripâ situm? Quis credat, *Rhedonum Condate*, quod nunc *Redon*, ab *Eburovicum Mediolanio* x l millibus passuum in meridiem versùs distare; quum opidum *Redon* ab opido *Evreux* x c x millia versùs occasum solis hiberni distet? Quis credat, *Turonios*, quorum caput *Cesarodunum*, nunc *Tours* in *Touraine* ad *Ligerim*, finitimos fuisse *Segusianis*, quorum opida *Lugdunum* ad *Rhodani* *Araris*que confluentem, & *Rodumna*, Forumque *Segusianorum*, nunc *Lion*, *Roane*, & *Fours*; quum *Biturigum* magna intercesserit gens. Quis item credat, *Cesarodunum* x l tantum millia passuum ab *Rodumnâ* abfuisse; quum inter *Tours* & *Roane* cc millia interesse noscantur? Quis credat, infra *Cadurcos* versùs meridiem positos fuisse *Petricorios*; infra hos verò *Nitiobriges*: quum *Petricoriorum* caput *Vesunna*, nunc *Perigueux*, à *Cadurcorum* capite *Devonâ*, nunc *Cahors*, versùs septentrionem sit sita; & ab hac versùs occasum *Nitiobrigum* caput *Aginnum*, nunc *Agen*? Quis credat, *Bituriges*, quorum caput *Avaricum*, nunc *Bourges*, *Nitiobrigibus* prædictis fuisse conterminos; quum & *Petricorii* & *Lemovices*, quorum caput nunc vulgò dicitur *Limoges*, intercessisse sciamus? Quis credat, *Avaricum Biturigum* ab *Nitiobrigum Aginno* x x x v tantum millia dissitum fuisse; quum inter *Agen* & *Bourges* millia sint c x c? Quis credat, *Vellicassios* atque *Caletos*, quos *Belgis* fuisse in dextrâ *Sequanæ* ripâ ex *Cæsare* ac *Strabone* constat, rectè ab eodem *Ptolemæo* in lævâ ejus amnis ripâ locari; quum odièque *Caletorum* terra à *Sequanæ* dextrâ ripâ in orientem æstivum versùs vulgò vocetur *Pais de Caulex*: & *Vellocassiorum* caput *Rotomagus*, vulgò *Roan*, in eadem ripâ sit positum? quod & ipsum satis imperitè l millia passuum etiam ab lævâ ripâ versùs occidentem brumalem submovit. Quis credat *Cesaromagum Bellovacorum*, quod nunc *Beauvais*, à *Bagaco Nerviorum*, quod hodiè *Bavay*, x x x v i millia passuum in occasum æquinoctialem distare: quum inter dicta duo opida, ab ortu æstivo ad occasum hibernum, c intercedant millia? Quis credat tertium *Rheni* ostium, quod sita est citimum versùs meridiem, aliud atque diversum esse ab *Mosæ* ostio, l x x x v i millia ab eo dissitum? quum & *Plinius* & *Tacitus* jam tum testati sint, dictum *Rheni* alveum, *Vahalis* cognomento, immenso *Mosæ* ore in oceanum effundi. Sed omneis ejus errores, quos in unâ hac *Galliâ* commisit, longum foret atque incommodum hoc loco recitare. In *Rheni* citeriore ripâ, id est, in *Germaniâ Cisirhenanâ* quàm turpiter multipliciterque sit lapsus, item *Transrhenanam Germaniam* quàm miserè turbaverit omnem, novissima vetustissimis, ima summis mirificè confundens, cui-

vis

cuius, hoc nostrum opus, quo Germaniam descriptum imus, legenti quàm lucidissimè liquebit. Sed quid ego longinquiora hæc à Pelusio, patriâ ipsius, & septentrionis ultima memorem; quum ex proximis de remotioribus judicare liceat. Cyprum insulam vide. hujus Strabo eam nobis reliquit descriptionem, uti situi & figuræ, quam eam habere satis hodiè nobis compertum est, quàm maximè conveniat. At longè diversus ab hoc Ptolemæus; non solummodò in litoribus, promontoriis, intimis sinuum recessibus, sed & in opidorum situ, ac ordine. In his igitur tam foedè si erravit, quæ Nili ostiis & Pelusio fuere proxima; quid tu jam ei in Hispaniâ, quid in Britanniâ, quid in Sarmatiâ & Scythiâ credas? Næ illi quàm longissimè cum ipso erraverint, qui in Britanniâ atque Hiberniâ ex asse quàm religiosissimè eum sequuntur. Immensam illam peninsulam Scandinaviam, quam insulam veteres crediderunt, Norvagiam, Svediam, Finnomarchiam, & alias regiones comprehendentem, in quàm exiguam contraxerit insulam, quasi compendium illius exhibiturus, operis hujus de Germaniâ libro IIII patebit. Sed de hoc auctore satis. Videamus & reliquos. Melæ verba in proœmio operis hæc sunt: *Dicam aliàs plura, & exactiùs. nunc autem, ut quæque erunt clarissima, & strictim.* Breve igitur hoc tantummodò & exiguum compendium. At in tantâ brevitate laudandus in primis geographus: quem sequi in plerisque, haud pigeat. Quamquàm in tantâ orbis vastitate, quis unus omnia exactè tenuerit? Verba ejus, libro II, capite IV, hæc sunt: *De Italiâ, magis quia ordo exigit, quàm quia monstrari eget, pauca dicentur. nota sunt omnia.* Id miror, hominem præfatum esse, quum turpissimè in eâ ipsâ terrâ erraverit. Verba ejus hæc sequuntur postea: *A Pado ad Anconam transitur Ravenna, Ariminum, Pisaurum, Fanestris colonia, flumen Metaurus, atque Esis; & illa in angusto illorum duorum promontorium ex diverso coeuntium, inflexi cubiti imagine sedens, ac ideò à Grajis dicta Ancona, inter Gallicas Italicasque gentes quasi terminus interest. hanc enim prægressos Piceni litora exipiunt: in quibus Numana, Potentia, Claterna, Cupra, urbes; castella autem Firmum, Adria, Truentum: id à fluvio, qui præterit, ei nomen est. ab eo Senogallia maritima, ad Aterni fluminis ostia. Hodièque Truentum vocatur Tronto. Aternum esse nunc Pescaram, cum ex Ptolemæo, tum ex aliis constat auctoribus.* Quantus igitur hic error, ad Aterni posuisse ostia Senogalliam, quæ, etiamnum eodem nomine exstans, c millia passuum inde abest, etiam cis Aesim flumen; quo situ à Strabone, Plinio, Ptolemæo, & aliis locatur. Proinde ex notissimæ regionis errore de ceteris liberè tu judices, haud semel & ipsum lapsum esse Melam. Dionysium, Græci generis ex Africâ auctorem, ut in brevi poëmate multa metri gratiâ extra ordinem nominasse, etiam ignaris veri simile fieri potest.

P R Æ F A T I O D E

Fidus tamen plerumque & geographiæ satis peritus ejus scholiastes Eustathius. Solinus Plinii esse epitomator, manifestis indiciisprehenditur. quamquàm & ipse auctores, quibus Plinius usus, inspexerit; indeque nonnulla Plinii curæ adjecerit. Ipsius Plinii accuratam in tantâ brevitate diligentiam semper miror. cui uni debemus, quòd extremarum orbis terræ partium, non modò in Europâ nostrâ, sed & in Asiâ, & Africâ, antiquitatem nosse datur. Nam imperitè faciunt hujus ævi geographi, ac pessimam maximèque immeritam industriæ ejus referunt gratiam, dum ex Ptolemæi & aliorum ignorantia, seu incredulitate, mendacem illum in dictis partibus, ac planè fabulosum fictorem, aut saltem vanum Græcorum fabulatorum sectatorem judicant, fidemque ejus damnant. Horum ipsorum supina in iis, quæ tamquàm geographi profitentur, inscitia hoc opere vel ex unâ immensæ Scandinaviæ peninsulæ descriptione apertissimis vincetur documentis. Non minùs igitur copiosus rebus, quàm verbis succinctus geographus Plinius; & optimus inter Latinos, quorum monimenta ad nostram pervenère ætatem. Nec tamen is est, qui omnibus partibus sit absolutus. Litora ubique ferè quàm diligentissimus certo veroque ordine persequitur: circa mediterranea haud perinde curiosus. Specimen ejus rei sit in Italiâ; de quâ ita tradit libro tertio, capite quinto: *Nunc ambitum ejus urbesque enumerabimus. quâ in re præfari necessarium est, auctorem nos divum Augustum secuturos, & descriptionem ab eo factam Italiæ totius in regiones XI; sed ordine eo, qui litorum tractu fiet: urbium quidem vicinates, oratione utique præproperâ, servari non posse. itaque interiori in parte digestionem in literas (alphabeti; quod observavit) ejusdem nos secuturos: coloniarum mentione signatâ, quas ille in eo prodidit numero. nec situs originesque persequi facile est.* Talis itaque ferè est geographia Plinii. Straboni, Græco ab Asiâ scriptori, meritò omnium Latinorum pariter ac Græcorum geographorum principatum detuleris, si historiam cum geographiâ conjungere optimi est geographi. namque hic unus non nuda tantùm fluminum, montium, litorum, locorum, ac regionum incolarumque tradit vocabula, sed quæ variè ac diversè ab superioribus auctoribus prodita fuerunt, ipse sedulus disputat, falsa discutit, veraque adserit. dein origines gentium, mores & ritus, item regnorum rerumpublicarumque nobiliorum ortus, incrementa, summa fastigia, mutationes, atque interitus, necnon res gestas, & alia cognitu vel necessaria vel digna, ubique adnotat. Sed & ipse, quia præcipua tantùm & paullo clariora repetit; unus omnium explere numerum nequit. & in nonnullis, ut hominem in tantâ parum etiamdum noti orbis amplitudine errasse, certum est. Atque in septemtrione quidem nostro, quæ haud perinde falsa, ut suo loco hoc in opere

osten-

ostendam, alii ante eum tradiderunt Græcorum geographi, ipse ex unius opinione atque auctoritate Polybii, quem nimis religiosè ubique sequitur auctorem, in dubium vocavit, omninoque ceu falsa, & fabulis conficta damnat. Restant duo itinèraria; quorum alterum Antonini, sive Antonii cujusdam nomini adscriptum, alterum tabula illa incerti auctoris refert, in prælongum producta. utrumque ingentis usus opus; si barbarum illud sæculum, quo librariorum incredibili imperitiâ incuriâque corrupta fuerunt, salva ad nos sanaque transissent. nunc mutila, manca, detorta, ac plurimâ ex parte depravata, nil nisi meras tenebras geographiæ antiquæ ignaris obfundunt. Magnos igitur & summis laudibus extollendos meritò dixeris prædictos geographos omneis. at suo quemque in genere. Multa apud Melam, multa apud Strabonem, plura apud Plinium reperias, quorum situm haud facile umquàm perspexeris, nisi monstrantibus prædictis itinèrariis, & Ptolemæi tabulis. ac vicissim, pleraque in his per obscura & planè cæca, nisi ab illis illustrentur. Sed ne universi quidem inter se simul juncti quidquam prodesse tibi poterunt, & nil nisi mera ænigmata proferre videbuntur, nisi antiqua illa cum hodiernis antè collata, atque altera per altera exposita fuerint. At hoc immensi laboris opus quis hæcenus præstitit? quis umquàm ferò tentavit? Video ego neminem. Grammaticas quasdam notas in singulos auctores passim commentati sunt viri docti pariter atque indocti. quibus ipsi auctores sæpe obscurati magis ac planè extincti sunt, quàm illustrati. Alii rursus patrium quisque solum celebraturi, antiquitatem ejus privatim altiùs repetere conati sunt. pauci quidem paulo religiosiùs, & bonâ fide. plerique posterioris potiùs sæculi delirantium grammaticorum maximè ridiculas ineptias, & mox pessimè bono otio abutentium monachorum somnia, & anileis fabulas, putidaque figmenta, quibus immensum per omneis Christiani orbis terras rerum præclare gestarum memoria fœdata est, quàm bonorum idoneorumque veteris ævi scriptorum fidem atque auctoritatem, sequuti sunt. cujusmodi historica geographicaque scripta haud pauca numero exstant. quibus tamen fides tam religiosa, ceu oraculis quibusdam, ob ignorantiam veriorum, ab omnibus ferè habetur, uti haud facile sit, ad meliorem sententiam errantium animos traducere. Ex universis tandem, simulque ex ipsis antiquis auctoribus, haud ita pridem Abrahamus Ortelius, singularis industriæ atque insignis laboris vir, thesaurum suum geographicum collegit. quem vero nomine *lexicon* dixeris *geographicum*: quandoquidem id unum ut plurimum egit, uti legentibus constaret, quibus auctoribus antiquis quodque vocabulum geographicum memoratum, & quomodò ab nostri sæculi hominibus expositum sit. suam ipsius sententiam rarò addidit: sed è diverso propalam profitetur; *malle se aliorum sententias colligere, quàm suam*

P R Æ F A T I O D E

suam pro Sibyllino oraculo protrudere. Verùm & hoc grammatici potius erat, quàm geographi. hujus quidpe munus erat, falsa certis rationibus confutare, vera apertis documentis & auctorum testimoniis ostendere. Compluribus ac variis super uno vocabulo opinionibus in medium adductis, qui suum ipsius judicium non interponit, sed veluti forte legendi unam ex omnibus discendi cupido arbitrium relinquit; an non multo indoctiorem is dimitteret, quàm admiserat? Omnino ego sic arbitror. At tabulas, inquires, Ortelius reliquit geographicas veteris ævi. Fateor. sed quid in iis præstiterit, aut quid præstare laboraverit, ipso statim operis titulo ostendit; ubi *πάρεργον* id esse geographicorum suorum laborum aperte fatetur. Proinde etiam mirari nemini fas sit, innumeros in singulis tabulis, in eâ verò, quam Italiæ partem *Magnæ Græciæ* inscripsit nomine, nil nisi perpetuos eum exhibere errores, cuius, historiæ geographiæque rudimentis imbutus, dispectu faciles. Hic tamen magnus, non tantùm vulgò, sed & magnis viris habetur; adeoque maximus nostri sæculi geographus. Nec sanè injuriâ: quum major eo seu melior hætenus non exstiterit. nam qui post eum eodem in studio aliquid operæ & laboris posuisse videntur, ii ex ipsius thesauro geographico libros suos compilasse, & ex ejus laboribus laudem nomini suo libasse deprehenduntur. de suo rarò aliquid addiderunt: nisi sicubi, quæ illæ prædicta monachorum fragmenta repudiavit, damnavitque, ipsi ceu maximè proba egregiis suis operibus adfuderunt. Verùm, quid ego de veteris geographiæ defectu tantoperè querar, quum nostro hoc ævo qui regionum incolarumque toto orbe sit situs, nemo hætenus umquàm uno solidoque opere tradere cõnatus sit. privatim singulas quasdam regiones nonnulli, haud sine magnâ laboris laude atque ingenii gloriâ, descripserunt. Dedit equidem præstantissimus hujus ævi & omnium longè nobilissimus geographus, Gerardus Mercator, eximium eminentis ingenii sui opus; in quo universum terræ orbem, maximè verò Europam nostram, compluribus eisque accuratissimis exhibuit tabulis; unâ exceptâ Hispaniâ: quam & ipsam quo minùs perficeret, fato præreptus fuit. at tabulis id dedit nudis, & sola locorum vocabula referentibus; nullâ adhibitâ locorum nobiliorum incolarumque expositione. unde etiam Ortelii opus, quod sub titulo *Theatri mundi* ante eum edidit, ex veterum auctorum tabulis compositum, quamvis longè inferioris notæ esset, tamen, quia brevem singulis tabulis ipse adjecit descriptionem, multo majore studio à discendi curiosis quæsitum comparatumque fuit, quàm curatissimæ illius exactissimæque tabulæ: donec nuper his etiam descriptiones quædam additæ; an usquequaque
fatis

GEOGRAPHIA ANTIQVA.

fatis aptæ, haud attinuerit hoc loco disputare. laudandus certè tantus conatus: &, si quid expectationi doctorum virorum minùs respondeat, meritò auctor excusandus; ut qui alienâ in professione, aliisque curis gravissimis occupatus, id opus aggredi & eò usque perducere ausus est. De cetero apud alios nihil neque veteris neque novæ geographiæ reperio, quod perinde commendem. Multis ingenium & eruditionem, omnibus liberum otium, & gravioribus curis vacuum, defuisse video. Falluntur quidpe quàm vehementissimè, qui levi studio ac nullo labore, quasi per transennam strictim adspectis antiquis auctoribus, scientiæ tam vastæ, tam amplæ, tam arduæ, tamque abditæ, penitiorem cognitionem consequi se posse confidunt. Quamquàm illi satis sibi ipsi sint conscii, quàm parum ejus teneant; quod alios, vanæ cujusdam famæ consequendæ causâ, vel exigui, quod librarii ac typographi offerebant, compendii gratiâ, docere conati sunt. Pudeat sanè, pigeatque, majore animo atque studio quæstum in excudendis libris geographicis quærere ausos esse illos, quàm hos in excolendâ geographiâ gloriam. Tabellæ passim & libelli geographici protruduntur, ingenti vendentium emolumento, ementium vix modico ului. adeò pleraque illic aut planè falsa, aut discentium cognitu minùs digna, minùsque necessaria. Nam de aliis uti taceam, illud mehercules satis ineptè, quòd sæpè exigua aliqua exteri orbis insula, nullâ re nisi perpetuo ac sterili saxo nota, pluribus describatur paginis: quum inrerim alibi magnum clarissimumque regnum uno atque altero verbo, satis frigido, transmittatur. Quamquàm nescius ego non sum, typographos, sive librarios, dum crassiora reddere student volumina, quo cariore ea pretio vendant, multis tabellis ab aliis auctoribus alijs usui compositis, explicationè postea ab aliis curasse adjicere æquo prolixior. Sed pluribus simul velle studiis curisque implicari, amentia adeòque furoris esse duco: quum singulis artibus nemo unus umquàm suffecerit. Proinde ego istis auctor sim, ἀδοιτὶς τὸ ἐκαστὸν εἰδέν τεχνίῳ. Geographiæ certè antiquæ tam longè latèque diffusum est studium, uti id unum totum hominem, omnemque ejus ætatem, omnibus aliis curis negotiisque solutam ac liberam, requirat; si sedulò seriòque ac solidè pro dignitate suâ tractari debeat. Nam, quod in aliis primum factum est artibus, uti locos quosdam communis certo rerum ordinetibi colligas, ex quibus postea omnia jam ex facili ac sine ullo labore, veluti è penu depromas, quæ ad singulas artis tuæ partes spectant; id hac in scientiâ minùs valet. Hæc enim non certis, ut illæ, præceptis continetur; sed rebus concisis & minutissimis sæpè vocabulis constat: quæ, in tanto auctorum numero vagè ac fusè dispersa, hinc inde conquirere, in unumque locum colligere, & sub unum adspectum subjicere, falsa à veris discernere, hæc confirmare,

illa

PRÆFATIO DE

illa convellere, invicem pugnantia nonnumquam conciliare, denique obscuris lucem, vetustis novitatem, novis auctoritatem, ac dubiis fidem dare, plusquam Herculei est laboris. Neque verò semel heic omnium auctorum, tam poetarum ac philosophorum, quam historicorum & geographorum pervolutasse monumenta sufficit: sed quoties aliam subinde atque aliam regionem, puta Germaniam, Galliam, Hispaniam, Italiam, Græciam, Sarmatiam, & hinc Asiæ Africæque parteis describere aggrediaris; toties eosdem auctores omnes à capite ad calcem usque denuò evolvas necessum est. Ac tanta quum sit hujus scientiæ difficultas, tantusque in eâ comparandâ labor; haud par sit mirari, neminem hætenus in tanto doctorum virorum numero repertum esse, qui suscipere eum dignatus sit: eo præsertim sæculo, quo rarò quis literarum aliquod studium alio arripit animo, quam si opificium quoddam perdiscendum sit, quo postea victui necessaria quærat. adeò politioribus abstrusioribusque literis Mecænates defunt, qui earum cultoribus condigna præmia præponant. Sed ego, quum jam olim tantum nobilissimæ hujus & utilissimæ maximèque necessariæ scientiæ defectum deprehenderem; ipse aliquam in eâ curam sudoremque, haud equidem publico bono, sed privato meo usui ponere institui; tamquam hoc, ut antè dixi, historiarum adhibiturus studio adjumentum lumenque. Verùm consequuta mox sunt iniquissima illa mea tempora: quibus per varios fortunæ casus, quæ prosperos, quæ adversos, ab omni literarum studio longiùs diutiùsque abstractus fui: donec tandem à vanis istis cogitationibus, inanibusque curis, quibus mortalium genus in vicem pœnæ ac supplicii perpetuò in his terris excrucietur, Dei virtute atque beneficio ad meliora dignioraque mentem revocavi. Nactus itaque tranquillum ac desideratissimum otium, omne reliquæ vitæ uni impendere decrevi historiæ geographiæque antiquæ studio; quod ab omnibus aliis planè neglectum cernebam: magnam sperans, & hominibus gratam fore laudem, si unus ego diligentius curatiùsque laborarem in eâ scientiâ illustrandâ, quæ multum esset profutura omnibus. Nullum quidpe est literarum genus, quod ad perfectionem sui hac scientiâ non opus habeat. In theologiâ, uti de patrum scriptis & ecclesiasticis historiis taceam, quàm innumera in unis sacris Βιβλίis, tam veteris quàm novi fœderis, occurrunt, quæ numquam percipias, nisi hujus scientiæ lumine illustrata fuerint. Principum verò ac rerumpublicarum jurisconsulti, consilarii atque oratores, quæ consilia dominis suis suppeditaverint, quâ ratione jus suum alienumque explicuerint defenderintque, quo pacto de ditionum finibus disputaverint, nisi regionum gentiumque ac rerum ab ipsis gestarum exactam teneant

GEOGRAPHIA ANTIQVA.

teneant notitiam memoriamque? Phyfici ac medici quomodò de plantis, de herbis, de arborum fructibus, & aliis rebus, quarum in morborum medicamentis est usus, aptè commodèque differuerint, nisi terrarum, quæ eas ferunt, situm naturamque cognita habeant? Mathematici certè atque astrologi cœlestium sæpè regiones per terrestrium, quibus imminet, situs explicant. Iam verò ad humaniorum literarum principia si studiosus accedat, quem poëtam satis intelliget, historiæ geographiæque ignarus? An non hinc immanes illæ veterum etiam grammaticorum in poëtis exponendis Chimææ, & ineptissimæ maximèque ridendæ nugæ? Vnum adspicias Servium, Virgilii commentatorem. bone Deus, quantus ille nugator, quantus historiæ geographiæque etiam in Italiâ suâ & prope Romam confusor? Sed & nulla siue Græcorum, siue Latinorum oratorum exstat oratio, quin aliquid in se habeat geographicum; quod nisi intelligas, statum causæ numquàm percipies. Verùm de utilitate necessitateque nobilissimæ hujus scientiæ sat dictum. Restat, uti paucis ostendatur, quâ ratione, & quâ viâ eam tractare instituerim. Primò omnium universi terrarum orbis antiquitatem ab ultimis usque retro sæculis ad Caroli Magni tempora repetere in animo habeo. idque non grammaticis notis, sed plenioribus uberioribusque commentationibus: in quibus veterum pariter ac recentium scriptorum quæ sint falsa, convelli, quæ vera, adferi ipsis bonorum probatorumque auctorum verbis atque testimoniis possint. Neque enim tantum mihi arrogavero, uti auctoritate meâ ac nutu legentium animos huc illuc impelli postulem. sed quum pleraque sint obscura, abdita, ac maximè recondita, raròque cuiquam antea animadversa, nihil heic valere auctoritatem fidemque meam volo, nisi, cur hoc vel illud sentiam, certis rationibus & documentis haud dubiis prius ostendam: uti eâ ratione per se quisque possit videre, quid de singulis sit judicandum. Nec ego nescius sum, multa apud alios falsò tradita veritatis vim vulgi approbatione obtinere, propter tradentium auctoritatem. Ab hac igitur ad alias melioresque uti transducantur legentium animi opiniones, haud levi nec simplici opus erit probatione. Verùm omnes boni hanc mihi, ut spero, dabunt veniam, & æquo patientur animo, ut eorum, quibus summa in aliis eruditionis & doctrinæ laus meritò ab omnibus concessa est, auctoritatem in hoc genere literarum infringam. Nec ego mihi velocius acutiusque ingenium arrogaverim, quàm fuit illis, in quibus divina propemodùm ejus vis ab omnibus agnita est: quum, quæ habeam, non tam ab ingenii benignitate mihi sint data, quàm incredibili laboris & industriæ constantiâ quæsitæ. Idem illi simili ac pari modo si tentassent; haud equidè dubito, quin multo majora hisce nostris produxissent. De cetero, quum scientia hæc perquàm ampla complureis annos ad perficienda conata requirat; vita verò hominis incerta: princepsis Europæ partes primo loco aggrediar, aliam subinde atque aliam describendo; donec hinc in Asiam, ac tandem in Africam transire liceat. At in ipsâ Europâ quia patria omnium terrarum debebat esse carissima, observan-

P R Æ F A T I O D E

diffimaque, GERMANIAM natione Germanus primo hoc laborum meorum geographicorum opere illustrare volui. quamquam & ipsa per se haud postremū ordinem, ob antiquam rerum gestarum claritudinem, mereatur. Specimen itaque hoc sit atque exemplum reliquarum orbis partium; quas ad eundem modum contexam. Hinc, omni totius orbis antiquitate absolutā, si quid vitæ suppetierit, ad nova atque recentia curas transferam. Ceterū quum tabulæ sint adjungendæ geographicæ, sine quibus haud facilè scripta intelligantur; eum in regionum nationumque finibus circumscribendis observandum duxi modum, qui maximè sit commodus: nempe per fluminum montiumque tractus; quibus, quemadmodum olim, nunc etiam terræ ut plurimū terminantur. ubi verò horum nihil inter duarum vel plurium gentium sedes fuerit; certis lineis, ad Ptolemæi maximè imitationem, quamproximè ad auctorum mentem distingvendum erit. Atque hæc ferè sunt, quæ de universâ geographiâ diligentius excolendâ præfari visum. Nunc orationis quoque, quâ eam exsequar, excusetur simplicitas. Numquam fuit animus, plus laboris verbis quàm rebus insumere. In id tamen sedulò dedi operam, ut planè, ut apertè, ut enodatè ac dilucidè omnia dicerentur: quò ab omnibus paullo etiam imperitioribus intelligerentur. non enim doctis, sed docendis hæc scribentur. Quamquam difficultatem & perplexitatem in hoc dicendi genere ipse oratorum maximus agnoverit Tullius Cicero, ita ad Atticum scribens: *A scribendo prorsus abhorret animus. etenim γεωγραφικὰ, quæ constitueram, magnum opus est. ita valdè Eratosthenes, quem mihi proposueram, à Serapione & ab Hipparcho reprehenditur. Quid censes si Tyrannio accesserit? Et hercules sunt res difficiles ad explicandum, & ὁμοειδῆς. nec tam possunt ἀνθρογενεφεῖς, quàm videbantur.* Quia eadem crebrius repetenda. Sed & Mela Pomponius, in præfatione operis sui geographici idem facetur, his verbis: *Orbis situm dicere aggredior; impeditum opus, & facundiæ minimè capax. constat enim ferè ex gentium locorumque nominibus, & eorum perplexo satis ordine: quem persequi, longa est magis quàm benigna materia.* Hæc igitur præfatum esse sufficiat. Tu benevole lector vale; & laboribus hisce nostris felix lætusque frui.

G E R M A N I A M

praestantissimi viri

P H I L I P P I C L V V E R I.

Κ Ελπίδι δ' αἰμαίνεες, τίς ἔπ' σκοτ' ἔχραεν ὑμῖν,
 Τίς δ' ἔπ' ληθοσαύῳ ἤγαγε τὸ σάϊον;
 Ἦ ῥα μάτῳ πάλας ἦτε πολυαπερέες, πολύφυλοι,
 Δόξητ' ἀνπθέω σπύδρῳμοι ἡελίχ.
 Κελτὶ φίλῃ, πῇ σὸν κῦδ' πολὺ; πῇ πολύολβας
 Ἐθνεα, πῇ πύργων ἡλίβατοι σεφάνας;
 Πῇ ὃ θεῶν θεραπείας, ἰδ' ἦθεα ποικιλόβελλας;
 Πῇ δ' αἰτὰς ἡρώων τέχνας ἐγερσιμόθων;
 Ταῖς πάλας ἡσράπισκες Ἐνυάλιον κ' γαίῳ,
 Γῆς πάσης περφέρων ἐν Σακέων πατάγω.
 Ναὶ μὰ τὸν, ὅχερ πάντας· κακορράφειν ἐπεὶ Αἰῶν
 Ἐμπερεῖ πάντολμοι, χιλιάδες τ' ἐτέων.
 Οὐνομα καὶ μικροῦ τεοῦ ὄλεος, καὶ τόδε λίον
 Ἀμφήρῃσιν ἐόν, κεῖται ἀγὼν γραφίδ'·
 Μῆσαι Κελτιάδες, ἴνι δ' ἡ κλέος ὥρρεε τυτ;
 Τίς δ' ἀπὸ τῶδ' ἡμῖν ληθεδόνα σκεδάσαι;
 Κλυδερείῳ τόδε κῦδ' ἀέξε', ὃν τέκε Κελτὶς
 Μεσότοκο μήτηρ ὑέα μεσότοκον.
 Νῦν δ' ἄρα Λαγδένεα περικιδνάμηντο μέγα τεῖχος
 Ἐρῶε, Τελαυντόσας πρὶν ποτε καὶ δικάσας
 Κελτῶν ἀγλαὰ τέκνα, τέκ'· φίλε, καὶ τὸ δέδεξο,
 Ἀπείσως, ἀφόβως, πρὸς σὲ πορδύομνον.

DANIEL HEINSIUS.

ARGVMENTA RERVVM,

quæ hoc opere continentur.

LIBER PRIMVS.

Quo situs universæ Germaniæ, & origo moresque pri-
scûm Germanorum describuntur.

PROOEMIUM. Ostenditur, quantam antiquis temporibus Græci Roma-
nique Germaniæ habuerint notitiam. deinde agitur de mensurâ locorum:
item de citerioribus & ulterioribus Rhem, Danubii, & aliorum Germa-
niæ fluminum ripis. paginâ 3

CAP. I. Orbis universi variae partitiones. ubi verus inter Asiam & Europam
ostenditur terminus, vulgò ignoratus. 9

CAP. II. Orbis terrarum alia partitio. ubi de veteri Celticâ; cujus partes Illy-
ricum, Germania, Gallia, Hispania, & insula Britannica. 21

CAP. III. Bodini argumenta, quibus Celtica nomen uni Gallie convenisse,
item Gallos à Græcis, à Gallis verò Germanos ortos esse, probare voluit,
cuncta refutantur. simulque aliorum falsæ de Germanorum origine opiniones
convelluntur. 29

CAP. IV. Vnum Aschenazem, Noachi pronepotem, cum filiis suis atque nepo-
tibus, omnem post terrarum inundationem obsedisse Celticam, id est, Illyri-
cum, Germaniam, Galliam, Hispaniam, & Britannicas insulas; ex Mosis,
scriptorum antiquissimi, deducitur monumentis. unde Celtarum omnium pa-
ter, primusque conditor Aschenazes. 41

CAP. V. Illyrios, Germanos, Gallos, Hispanos, atque Britannos, unam eam-
demque inter se habuisse linguam, variis tantum dialectis distinctam, ve-
terum probatur auctorum testimoniis. unde certissimum indicium, prædictos
populos omnes unius ejusdemque gentis Celticæ, ab Aschenaze propagatæ,
fuisse nationes. 49

CAP. VI. Illyrios, Germanos, Gallos, Hispanos, atque Britannos, unam eam-
demque inter se habuisse linguam, uniusque & ejusdem gentis Celticæ, ab
Aschenaze propagatæ, fuisse nationes, probatur populorum adpellationibus,
quæ uno eodemque modo apud prædictas nationes fuerunt formatae: item
privorum hominum propriis nominibus, quæ eisdem nationibus fuere commu-
nia. 55

CAP. VII. Illyrios, Germanos, Gallos, Hispanos, atque Britannos, unam eam-
demque inter se habuisse linguam, uniusque & ejusdem fuisse gentis Celticæ
nationes, probatur opidorum vicorumque vocabulis, quæ omnibus prædictis
nationibus fuere communia. 62

CAP. VIII.

ARGVMENTA RERV.

- CAP. VIII. *Illyrios, Germanos, Gallos, Hispanos, ac Britannos unam eandemque inter se habuisse linguam, uniusque & ejusdem fuisse gentis Celticæ nationes, probatur compluribus rerum variarum vocabulis, quibus olim prædictæ nationes universæ usæ sunt; nunc verò apud Germanos in vulgari sermone durant. ubi Germanicæ quoque sive Celticæ lingvæ ostenditur antiquitas.* 67
- CAP. IX. *De Celtarum nomine; & Celticæ veteris in Hispanorum, Gallorum, Britannorum, Illyriorum, & Theutiscorum nomina partitione. item de verâ gentis pariter ac nominis Theutiscorum origine. nam Germaniæ vocabulum peregrinum fuit, ipsi genti inusitatum.* 75
- CAP. X. *Theutiscorum nomen peregrinum Germani, quando primum inventum. item falsæ quorundam opiniones, qui Germanos Gallorum etiam, & Gallos Germanorum vocabulo Romanis adpellatos adfirmant, diligentius refutantur.* 87
- CAP. XI. *De magnitudine Germaniæ antiquæ; item de finibus ejus.* 94
- CAP. XII. *De naturâ cœli solique Germaniæ.* 98
- CAP. XIII. *De habitationibus, & annuâ agrorum commutatione; item de communi omnium totius Germaniæ populorum in pagos divisione.* 103
- CAP. XIV. *De habitu corporum Germanorum externo atque interno.* 114
- CAP. XV. *De generibus sive ordinibus, quibus præsci Germani inter se distincti fuerunt.* 121
- CAP. XVI. *De cultu corporum, atque vestitu. item de cubitu.* 129
- CAP. XVII. *De victu, ac modo capiendi cibum: item de conviviiis.* 149
- CAP. XVIII. *De studiis, opibus, & opificiis: item de navigatione.* 159
- CAP. XIX. *De virtutibus ac vitiis præscum Germanorum.* 167
- CAP. XX. *De conjugio, & amore fideque conjugali.* 179
- CAP. XXI. *De mulierum partu, liberorumque educatione. item de cognationibus & hereditatibus.* 182
- CAP. XXII. *De religione, ac deorum cultu. ubi primum ostenditur, deorum cultum, cultusque procuratores sacerdoteis habuisse Germanos jam inde à primordio gentis.* 189
- CAP. XXIII. *De origine sacerdotii.* 192
- CAP. XXIV. *De variis præscorum sacerdotum sive sapientum generibus; de auctoritate, ac disciplinis eorum: item de nomine apud Germanos.* 196
- CAP. XXV. *De falsorum numinum venerationis origine.* 211
- CAP. XXVI. *De variis Germanorum diis. ubi ostenditur, primum, omnes gentilium deorum adpellationes ad unum spectare solem; dein easdem ad unum, verum, æternumque Deum esse referendas.* 217
- CAP. XXVII. *De variis dearum numinibus, nominibusque: quæ cuncta ad unam referenda sunt lunam.* 229
- CAP. XXVIII. *De Vulcano; qui idem est Mars, & Hercules.* 240
- CAP. XXIX. *Præscos Germanos unum, verum, æternum Deum in trinitate coluisse, sub Solis, Lunæ, atque Ignis numinibus.* 244

ARGUMENTA RERVM.

CAP. XXX. De Castore ac Polluce.	
CAP. XXXI. De reliquâ theologiâ. ac primùm de universi mundi & angelorum creatione: item de horum lapsu, & diaboli veneratione.	250
CAP. XXXII. De creatione hominis; de animæ immortalitate, & aternâ vitâ; de lapsu hominis; de terrarum inundatione; & de fine hujus mundi.	263
CAP. XXXIII. De physiologiâ, geographiâ, & astrologiâ: ubi variæ ostenduntur temporis distinctiones.	274
CAP. XXXIV. De sacrorum ritibus. ac primùm de sacris lucis, & deorum simulacris.	280
CAP. XXXV. De sacerdotum vestitu cultuque, & de sacrorum ritibus.	290
CAP. XXXVI. De sortilegiis, auspiciis, & aliis divinationum generibus.	307
CAP. XXXVII. De rerumpublicarum apud priscos Germanos formis. ubi simul ostenditur, quo modo imperia initio in gentibus nata.	313
CAP. XXXVIII. De democraticis rebuspublicis cum principatu.	315
CAP. XXXIX. De rebuspublicis democraticis sine principatu.	320
CAP. XL. De monarchiis; & item de mixtis imperiis.	325
CAP. XLI. De democraticarum civitatum fœderibus atque clientelis, tam privatis, quàm publicis.	327
CAP. XLII. De conciliis atque judiciis: item de delictorum pœnis.	331
CAP. XLIII. De militiâ. ubi primùm de bellorum studio, & quotidiano armorum usu; item de bellicæ fortitudinis dignitate; & de disciplinâ militari.	335
CAP. XLIV. De variis armorum telorumque generibus.	338
CAP. XLV. De vetustissimo more pugnandi ex curru: item de equitatu, & ritu equitandi.	361
CAP. XLVI. De decernendo bello, diligendoque exercitus duce, & aliis ordinum ductoribus: item de ducis in bello auctoritate atque officio.	365
CAP. XLVII. De militum dilectu; de ætate militari; & ritu in ejus probatione observato: item de stipendiis.	370
CAP. XLVIII. De ducis reliquorumque principum sive ordinum ductorum comitatu; qui quasi corporis præsidium in bello. item de nobilium propugnatoribus.	373
CAP. XLIX. De signis militaribus, ac tubis.	376
CAP. L. De metatione castrorum; de tempore pugne, & aciei structurâ.	379
CAP. LI. De pugnâ. item de urbium aliorumque locorum munitorum oppugnatione.	385
CAP. LII. De iis, quæ post prælium victoriamque à victoribus fiebant.	391
CAP. LIII. De funeratione mortuorum.	394

ARGUMENTA RERVM.

LIBER SECVNDVS.

Quo Germania Cisrhenana describitur.

CAP. I. Galliae universae divisio. ubi ostenditur, quæ Belgicae Galliae nationes Germanici fuerint generis.	3
CAP. II. Belgium non fuisse Belgicam; sed hujus exiguam partem.	5
CAP. III. Belgica & Belgæ unde dicti.	8
CAP. IV. De Helvetiis.	11
CAP. V. De Rauracis; qui & Raurici, & Rauriaci.	20
CAP. VI. De Veragris, Sedunis, & Nantuatibus.	23
CAP. VII. De Latobrigis, & Tulingis.	27
CAP. VIII. De Sequanis.	29
CAP. IX. De Mediomatricis.	32
CAP. X. De Triboccorum, Nemetum, ac Vangionum, Germanicarum gentium transmigritione in Galliam: item de finibus eorum cis Rhenum.	35
CAP. XI. De Triboccis.	38
CAP. XII. De Nemetibus.	42
CAP. XIII. De Vangionibus.	46
CAP. XIV. De Treveris.	51
CAP. XV. De Eburonibus, Condrusis, Segnis, Cæraësis, & Pæmanis; qui universi uno nomine primi dicti fuere Germani.	67
CAP. XVI. De Menapiis.	72
CAP. XVII. De Vbiis.	78
CAP. XVIII. De Gugernis: qui antea trans Rhenum fuere Sigambri.	87
CAP. XIX. De Sunicis; qui antea trans Rhenum fuere Catti.	95
CAP. XX. De Tungris: qui antea quinque nominibus discreti Eburones, Condrusi, Segni, Cæraësi, & Pæmani, uno vocabulo in commune dicebantur Germani. ubi prima hujus vocabuli ostenditur origo.	98
CAP. XXI. De Aduaticis; qui postea fuere Bethasii.	106
CAP. XXII. De Nerviiis.	109
CAP. XXIII. De Centronibus, Grudiis, Levacis, Pleumosiis, Gordunis: qui uno nomine postea dicti Sveconi.	113
CAP. XXIV. De Veromanduis.	115
CAP. XXV. De Ambianis.	116
CAP. XXVI. Atrebatibus.	120
CAP. XXVII. De Briannis, & Oromanfacis.	121
CAP. XXVIII. De Morinis.	121
CAP. XXIX. De Toxandris, sive Taxandris.	132
(.) (.) 4	De

A R G V M E N T A R E R V M.

- CAP. XXX. De Batavis. ac primùm de origine eorum, & nomine. item de situ insulæ Batavorum, & longitudine ejus; sive de initio ac fine. 139
- CAP. XXXI. De lateribus insulæ Batavorum: quorum alterum Vahalæ flumine ac Mosæ ostio, alterum medio Rheni alveo clauduntur. ubi veteres dictorum fluminum alvei describuntur: ostenditurque, quâ ratione medius Rhenus in Leccam amnem abactus. item de Corbulonis fossâ. 144
- CAP. XXXII. Refutantur eorum argumenta, qui Batavorum insulam ad Isalam flumen & Flevum lacum extendunt. 150
- CAP. XXXIII. De Batavorum agris extra insulam, in Galliæ ripâ, inter Vahalem Mosamque. item de Caninefatibus, partem Batavorum insulæ colentibus. 154
- CAP. XXXIV. Iunii argumenta, quibus Batavos Germaniæ adseruit, cuncta refutantur. 160
- CAP. XXXV. Medium Rheni alveum terminum fuisse Germaniam inter & Galliam, eâque ratione Batavos & Canifateis non Germaniæ, sed Galliæ fuisse partem, probatur, primùm Rheni flumine ac nomine, dein plurimis veterum auctororum testimoniis. 165
- CAP. XXXVI. De Batavorum Caninefatiumque opidis, castellis, atque vicis. 169
- CAP. XXXVII. De finibus Germaniæ Cisrhenanæ. 187
- CAP. XXXVIII. De Arduennâ silvâ. 190
- CAP. XXXIX. De silvâ Vosegâ; quæ & Vosaga, & Vasaga: item de monte Vosego; qui & Vosagus, & Vasagus. 195
- CAP. XL. De omnibus citerioris Germaniæ. 197

L I B E R T E R T I V S.

Quo Germania Transrhenana describitur.

- CAP. I. Universæ Germaniæ Transrhenanæ divisio. pag. 3.
- CAP. II. De Helvetiis, Gallicâ gente, antiquissimis temporibus in Germaniam transgressis. 4
- CAP. III. De Marcomanorum, Sedusiorum, atque Harudum antiquissimis sedibus apud Rheni ripam, antequàm in Bojohæmum transmigraverunt. 5
- CAP. IV. De Gallis, decumanos agros inter Rhenum Danubiumque exercentibus; qui Alemanni, & Alamani dicti. 6
- CAP. V. De Cattis; qui & Chatti, & Chassi, & Hassi; Cæsari verò, & aliis ejusdem ætatis auctoribus falso nomine dicti Sævi. 16
- CAP. VI. De Vbiis. 23

CAP. VII.

ARGUMENTA RERVM.

CAP. VII. De Mattiacis.	23
CAP. VIII. De Iuhonibus.	29
CAP. IX. De Sigambris.	31
CAP. X. De Tencteris, & Vsiptibus; qui & Vsiptii.	37
CAP. XI. De Marfis, & Marfacis; qui & Marsatii.	41
CAP. XII. De Tubantibus.	45
CAP. XIII. De Bructeris.	46
CAP. XIV. De Chamavis, & Angrivariis.	49
CAP. XV. De Dulgibinis, sive Dulgumniis, & Chassuariis; qui & Cassuarii, & Chattuarii, & Cattuarii.	52
CAP. XVI. De Ansibariis; qui & Ampsibarii, & Ampsivarii.	53
CAP. XVII. De Frisiis.	55
CAP. XVIII. De Chaucis; qui & Cauchi, & Cauci.	72
CAP. XIX. De Cheruscis, & horum clientibus Campfanis & Cathulcis, sive Cathulconibus.	77
CAP. XX. De Francis, & Franciâ.	82
CAP. XXI. De Fosis, sive Saxonibus: item de duplici Saxoniâ.	87
CAP. XXII. De Cimbris.	89
CAP. XXIII. De insulis ante Cimbrorum, Saxonum, Chaucorum, Frisiorumque litora sitis.	95
CAP. XXIV. De antiquâ Sveviâ.	97
CAP. XXV. De Semnonibus.	100
CAP. XXVI. De Langobardis.	102
CAP. XXVII. De Deuringis, Cavionibus, Anglis, Varinis, Eudosis, Svardonibus, & Nuithonibus; qui unum inter se constituerunt corpus.	104
CAP. XXVIII. De Hermunduris, & posteriori Sveviâ.	108
CAP. XXIX. De Nariscis; qui & Naristi, & Naristæ; & posterioribus temporibus Armalausi dicti.	112
CAP. XXX. De Bojohæmo, ejusque incolis Bojis, & Marcomanis.	114
CAP. XXXI. De Quadis.	118
CAP. XXXII. De Gothinis, Marsingis, Osis, ac Buriis.	124
CAP. XXXIII. De Lygiis; qui & Ligii, Lugii, Lugi, & Logiones.	126
CAP. XXXIV. De Gothonibus, qui & Gotones, & Gutones, & Guttones, Gythones, Gothi, & Gotthi; item de Gepidis.	128
CAP. XXXV. De Lemoviis, qui & Heruli; item de Rugiis, Sidinis, atque Carinis.	141
CAP. XXXVI. De Burgundionibus; qui & Burgundii, & Burgundi. item de Palatinatibus Germaniæ.	145
CAP. XXXVII. De oceano septentrionali, Germaniæ ab septentrionibus termino; unde Germanicus dictus, quâ Germaniam adluit. item de ingenti ejus sinu, qui Codânus vocatur Melæ ac Plinio; & mare Svecicum Tacito; pars verò ejus Venedicus sinus Ptolemæo.	151

ARGVMENTA RERV M.

- CAP. XXXVIII. De Scandinaviâ; quæ & Scandia, & Scanzia, immensa septemtrionis peninsula: quam veteres insulam esse crediderunt; vetustissimi autem Græcorum auctores Baltiam, & Basiliam adpellarunt. item de Finningiâ. pag. 157
- CAP. XXXIX. De Thule insulâ; quam Ortelius, Procopii sequutus fidem, falsò credidit esse Scandinaviam Plinii, & Scandiam Ptolemæi. 162
- CAP. XL. De minoribus septemtrionalis ac Germanici oceani insulis, inter Thulen atque Germaniam sitis. item de insulis sinus Codâni, quarum incolæ Teutoni, Codani, ac Dani. 168
- CAP. XLI. De Scandinaviâ sive Scandiæ peninsula incolis, Sveonibus, Hellevionibus, Scaniis, Gutis, Lappionibus, Scritofinnis, Marchiofinnis, & Sitonibus, sive Nortmannis. 172
- CAP. XLII. De orientali Germaniæ latere ac termino. 176
- CAP. XLIII. De Peucinis; qui & Bastarnæ. 179
- CAP. XLIV. De Venedis Sarmatis; & AEstiis Germanis. 188
- CAP. XLV. De Fennis, sive Finnis. 201
- CAP. XLVI. De quinque Germanorum generibus, in quæ universa Germania distincta fuit. 204
- CAP. XLVII. De Hercinio saltu, & aliis Germaniæ Transrhenanæ silvis, quæ partes fuere Hercinii saltus: item de hujus feris. 212
- CAP. XLVIII. De montibus Germaniæ Transrhenanæ. 219
- CAP. XLIX. De fluminibus Germaniæ Transrhenanæ. 224

VINDELICIA ET NORICVM.

- CAP. I. Ostenditur Vindeliciam & Noricum veteris Illyrici fuisse partes. pag. 3
- CAP. II. Ostenditur, omneis Alpinos populos, quorum pars maxima Vindelici ac Norici, quondam Tauriscos fuisse dictos. 4
- CAP. III. De Vindeliciæ situ, finibus, ac populis. 7
- CAP. IV. De opidis Vindeliciæ. 13
- CAP. V. De Norico. 19
- CAP. VI. De Danubio, & aliis Vindeliciæ Noricique fluminibus. 32

Auctores

Auctores, quorum loci nonnulli emendati, vel adscripti.

Prior numerus librum notat: hæc (:) interpunctio
paginam; ista (.) lineam.

AETHICUS III. 64: 7, 8.
Apollonii scholiastes. I. 22: 31.
Appianus. III. 41: 11.
Cæsar. I. 6: 50. II. 7: 52. 8: 26. 15: 40. 54: 20. 65: 4. 74: 50. III. 7: 70. 115: 3.
Cicero. II. 107: 30.
Dio. II. 122: 40. 141: 21. 198: 17. 207: 10. III. 10: 7. 32: 34. 41: 23.
Diodorus. I. 164: 50.
Eutropius. II. 88: 25.
Florus. II. 47: 45. 55: 10.
Herodianus. I. 235: 36.
Iornandes. I. 202: 3. III. 186: 50.
Libellus provinciarum civitatumque Galliarum. II. 15: 33.
Marcellinus. I. 379: 46. II. 44: 6. 59: 25. III. 89: 24. 149: 43.
Mela. I. 23: 40.
Paterculus. III. 5: 36. 100: 27.
Plinius. I. 150: 20. III. 58: 29. 161: 3, 13. 197: 20, 30, 52. 209: 54.
Plutarchus. I. 6: 30, 49. III. 41: 16. 214: 19.
Procopius. I. 357: 19.
Ptolemæus. II. 39: 1. 44: 4. III. 41: 24: 51: 23. 52: 27. 78: 40. 79: 55. 110: 47.
126: 29. 127: 36. 142: 31, 35. 208: 35. 220: 22. 223: 45. 47. 224: 5.
Solinus. III. 166: 14. 178: 12.
Stephanus. I. 14: 5.
Strabo. I. 211: 23. II. 25: 34. 79: 2. III. 41: 24. 45: 20. 51: 24. 79: 50. 81: 52. 110:
46. 116: 6. 119: 22.
Svetonius. II. 88: 50.
Tacitus. I. 41: 25. 81: 18. 100: 40. 101: 30, 35. 134: 39. 233: I. 332: 23. II. 42: 30.
64: I. 91: 30. 98: 50. III. 46: 30. 59: 14. 63: 8. 70: 48. 180: I. 191: 8.
Zosimus. II. 176: 15.

Lectori auctor S.

QUum typographi ac librarii opus hoc mundinis accelarent, fieri non potuit, quin
ego, brevissimi temporis angustiis circumscriptus, levia quadam errata typogra-
phica nonnumquam præterierim: præsertim, quum ipsi librorum auctores sua ferè me-
moriter legant. Ea itaque, benevole lector, ne nobis vitio vertas, sedulus oro. Gra-
viora tamen hæc ita emendato. Lib. I. pag. 6. lin. 16. XXXIII, lege XXIII. pag. 42,
lin. 16; mitiora? lege mitiores? pag. 44, lin. 13; obsedit, inter; lege, obsedit,
quæ inter. lin. 15, sita est, lege, sitæ sunt. pag. 135, lin. ult. tertiâ, lege quartâ.
pag. 144, lin. 4. figura x, lege xi. pag. 260, lin. 25; qui, lege, quæ.

*Index tabularum geographicarum, quo quaque loco
& ordine inferenda.*

Lib. I, pagina 3:

- I. Septemtrionalium in Europâ & Asiâ terrarum descriptio, ad falsam veterum scriptorum mentem accommodata.
- II. Summa Europæ antiquæ descriptio.

Lib. II, pagina 3:

- I. Germaniæ Cisirhenanæ, ut circa Iulii Cæsaris fuit ætatem, descriptio.
- II. Germaniæ Cisirhenanæ, ut inter I. Cæsaris & Trajani fuit imperia, descriptio.
- III. Helvetiæ, conterminarumque terrarum antiqua descriptio.
- IV. Scaldis, Mosæ, ac Rheni ostiorum, gentiumque accolarum antiqua descriptio.

Lib. III, pagina 3:

- I. Populorum Germaniæ inter Rhenum & Albim descriptio, ut circa I. Cæsaris ævum incoluerunt. Populorum Germaniæ inter Rhenum & Albim descriptio, ut inter Cæsaris & Trajani imperia incoluerunt.
- II. Germaniæ populorum inter Rhenum & Albim amneis, ut à Trajani imperio & circa Marcellini ætatem incoluerunt, descriptio.
- III. Sveviæ, quæ cis Codânium fuit sinum, antiqua descriptio.
- IV. Antiqua Germaniæ septemtrionalis descriptio.

Ad Vindeliciam & Noricum, pag. 3:

Vindeliciæ & Norici, conterminarumque terrarum antiqua descriptio.

Lectori

Lectori auctor S.

Opus hoc nostrum, amice lector, quod de antiquâ Germaniâ conscriptum
imus, quamquam multo superiora Taciti ævo, multoque inferiora tem-
pora complectatur; tamen quia plurimâ ex parte quasi commentarius est per-
petuus ad ejus librum, quem de Germaniæ situ ac populis, deque Germa-
norum origine ac moribus composuit; integrum eum librum huc adponere
consilium fuit. Is uti antehac ab aliis interpretibus haud satis intellectus;
sic etiam illa, quæ passim in eo à librariis corrupta erant, perperam cor-
recta sunt: ac sæpe ipsa oratio in contrarium, sæpissime in diversum sen-
sum distincta. Nos eam fecimus emendationem, easque addidimus inter-
punctiones, quas rerum verus poscebat sensus. Tu vale, & nostris hisce
laboribus felix lætusque fruiere.

C. CORNELII TACITI,

equitis Romani, scriptoris gravissimi,

LIBER

DE GERMANIA:

à mendis quamplurimis purgatus, & locis aliquot transposi-
tus, novisq; interpunctionibus in verum sensum distinctus;

PER

PHILIPPUM CLUVERIUM.

Adejecta est ex adverso ejusdem libri editio LIPSIANA.

EDITIO CLÜVERIANA.

EDITIO LIPSIANA.

GERMANIA omnis à Galliis Rhæ-
tiis que & Pannoniis Rheno ac Da-
nubio fluminibus, à Sarmatis Dacis-
que mutuo metu aut montibus se-
paratur: cetera oceanus ambit, la-
tos sinus & insularum immensâ spatia comple-
ctens; nuper cognitis quibusdam gentibus ac re-
gibus, quos bellum aperuit. Rhenus, Rhætica-
rum Alpium inaccessio ac præcipiti vertice ortus,
modico flexu in occidentem versus, septentrionali
oceanò miscetur. Danubius, molli & clem-
enter edito montis Abnobæ jugo effusus, plures
populos adit, donec in Ponticum mare sex meatibus
erumpat: septimum enim os paludibus hauri-
tur. Ipsos Germanos indigenas crediderim, mi-
nimèque aliarum gentium adventibus & hospitibus
mixtos. quia nec terrâ olim, sed classibus adve-
hebantur, qui mutare sedes quærebant; & im-
mensus ultrâ, utque sic dixerim, aversus oceanus
raris ab orbe nostro navibus aditur. Quis porro,
præter periculum horridi & ignoti maris, Asiâ aut
Africâ aut Italiâ relicta, Germaniam peteret, in-
formem terris, asperam cælo, tristem cultu aspe-

GERMANIA omnis à Galliis Rhæ-
tiisq; & Pannoniis, Rheno & Da-
nubio fluminibus; à Sarmatis Da-
cisque, mutuo metu aut montibus se-
paratur. Cetera Oceanus ambit, la-
tos sinus & insularum immensâ spatia complectens,
nuper cognitis quibusdam gentibus, ac regibus,
quos bellum aperuit. Rhenus Rheticarum alpium
inaccessio ac præcipiti vertice ortus, modico flexu in
Occidentem versus, septentrionali Oceano misce-
tur. Danubius molli & clementer edito montis Ab-
nobæ jugo effusus, plures populos adit, donec in Pon-
ticum mare sex meatibus erumpat. septimum enim
os paludibus hauritur. Ipsos Germanos indigenas
crediderim, minimeq; aliarum gentium adven-
tibus & hospitibus mixtos: quia nec terra olim, sed
classibus advehebantur qui mutare sedes quære-
bant: & immensus ultrâ, utque sic dixerim, ad-
versus Oceanus raris ab orbe nostro navibus adi-
tur. Quis porro præter periculum horridi & ignoti
maris, Asiâ, aut Africâ, aut Italiâ relicta Germa-
niam peteret? informem terris, asperam cælo, tri-
stem

*

stem cultu aspectuq³, nisi si patria sit. Celebrant carminibus antiquis (quod unum apud illos memoria & annalium genus est) TUITONEM deum terra editum & filium MANNUM, originem gentis conditoresq³. Manno tris filios assignant, è quorum nominibus proximi Oceano Ingævones, medii Herminones, ceteri Istævones vocentur. Quidam autem licentia vetustatis plureis deo ortos, pluresque gentis appellationes, Marfos, Gambrivios, Svevos, Vandalios affirmant: eaque vera & antiqua nomina. Ceterum Germania vocabulum recens, & nuper * additum: quoniam qui primi Rhenum transgressi Gallos expulerint, nunc Tungri, nunc Germani vocati sint. ita nationis nomen, non gentis evaluisse paulatim, ut omnes primum à victore ob metum, mox à seipsis invento nomine Germani vocarentur. Fuisse apud eos & Herculem memorant, primumq³ omnium virorum fortium. Ituri in praelia canunt. Sunt illis hac quoque carmina, quorum relatu quem Barditum vocant, accendunt animos, futuraque pugna fortunam ipso cantu augurantur. terrent enim, trepidantve, prout sonuit acies. Nec tam vocis ille, quam virtutis concentus videtur. affectatur præcipue asperitas soni, & fractum murmur, objectis ad os scutis, quo plenior & gravior vox percussu intumescat. Ceterum & Vlixem quidam opinantur longo illo & fabuloso errore in hunc Oceanum delatum, adisse Germaniæ terras, Asciburgiūque, quod in ripâ Rheni situm hodièq³ incolitur, ab illo constitutum, nominatumq³ Ἀσκιπύργιον. Aram quinetiam Vlixæ consecratam, adjecto Laërta patris nomine, eodem loco olim repertam: monumentaq³, & tumulos quosdam Græcis literis inscriptos in confinio Germaniæ Rhetiaque adhuc exstare. quæ neque confirmare argumentis, neque refellere in animo est: ex ingenio suo quisque demat, vel addat fidem. Ipse eorum opinionibus accedo, qui Germania populos nullis [* aliis] aliarum nationum connubiis infectos, propriam & sinceram & tantum sui similem gentem exstitisse arbitrantur. Unde habitus quoq³ corporum, quamquam in tanto hominum numero, idem omnibus: truces & cærulei oculi, rutila comæ, magna corpora, & tantum ad impetum valida. laboris atque operum non eadem patientia: minimèq³ sitim æstūq³ tolerare, frigora atq³ inedia celo solove assueverunt. Terra etsi aliquando specie differt, in universum tamen aut silvis horrida, aut paludibus fœda: humidior quàm Gallias; ventosior quàm Noricum ac Pannoniā aspiciat: satis ferax, frugiferarum arborum impatiens, pecorum fecunda, sed * plerumque improcera. ne armentis quidem suis honor, aut gloria frontis. numero gaudent. eaq³ solæ & gratissimæ opes sunt. Argentum & aurum propitii an irati dii negaverint, dubio. Nec tamen affirmaverim, nullam Germaniæ venam argentum aurūve gignere. quis enim scrutatus est? possessione & usu hanc perinde afficiuntur. Est videre apud illos argentea vasa, legatis & principibus eorum muneri data, non in aliâ vilitate, quàm quæ humo finguntur: quamquam proximi ob usum commerciorum aurum et argentum in pretio habent, formasq³ quas-

* Lego, additum.

* Redundat.

* pleraque.

Atque, nisi si patria sit. Celebrant carminibus antiquis (quod unum apud illos memoriæ & annalium genus est) TUITONEM deum, terrâ editum, & filium MANNUM, originem gentis conditoresque. Manno tris filios assignant: è quorum nominibus proximi oceano Ingævones, medii Herminones, ceteri Istævones vocentur. Quidam autem, licentiâ vetustatis, plureis deo ortos, pluresque gentis appellationes, Marfos, Gambrivios, Svevos, Vandalios affirmant: eaque vera & antiqua nomina. ceterum GERMANIÆ vocabulum recens, & nuper additum. quoniam qui primi Rhenum transgressi Gallos expulerint, nunc Tungri, tunc Germani vocati sint. ita nationis nomen, non gentis, evaluisse paulatim; ut omnes primum victores à victis ob metum, mox à se ipsis invento nomine vocarentur. Fuisse apud eos & Herculem memorant. primumque omnium virorum fortium ituri in prælia canunt. Sunt illis hæc quoque carmina, quorum relatu, quem barditum vocant, accendunt animos; futuraque pugna fortunam ipso cantu augurantur. terrent enim, trepidantve, prout sonuit acies. nec tam vocis illæ, quàm virtutis concentus videtur. affectatur præcipue asperitas soni, & fractum murmur; objectis ad os scutis, quò plenior & gravior vox percussu intumescat. Ceterum & Vlixem quidam opinantur, longo illo & fabuloso errore in hunc oceanum delatum, adisse Germaniæ terras; Asciburgiūque, quod, in ripâ Rheni situm, hodièque incolitur, ab illo constitutum, nominatumque Ἀσκιπύργιον. aram quin etiam, Vlixæ consecratam, adjecto Laërta patris nomine, eodem loco olim repertam. monumentaque & tumulos, quosdam Græcis literis inscriptos, in confinio Germaniæ Rhetiaque adhuc exstare. quæ neque confirmare argumentis, neque refellere in animo est: ex ingenio suo quisque demat vel addat fidem. Ipse eorum opinionibus accedo, qui Germaniæ populos, nullis aliarum connubiis infectos, propriam & sinceram & tantum sui similem gentem exstitisse arbitrantur. unde habitus quoque corporum, quamquam in tanto hominum numero, idem omnibus: truces & cærulei oculi, rutilæ comæ, magna corpora, & tantum ad impetum valida. laboris atque operum non eadem patientia: minimèque sitim æstumque tolerare, frigora atque inedia cœlo solove assueverunt. Terra etsi aliquando specie differt, in universum tamen aut silvis horrida, aut paludibus fœda: humilior, quàm Gallias, verticosior, quàm Noricum ac Pannoniam aspiciat: sati ferax, frugiferarum arborum impatiens; pecorum fecunda, sed pleraque improcera. ne armentis quidem suis honor, aut gloria frontis: numero gaudent. eaque solæ & gratissimæ opes sunt. Argentum & aurum propitii, an irati dii negaverint, dubito. nec tamen affirmaverim, nullam Germaniæ venam argentum aurumve gignere: quis enim scrutatus est? possessione & usu hanc perinde afficiuntur. est videre apud illos argentea vasa, legatis & principibus eorum muneri data, non in aliâ vilitate, quàm quæ humo finguntur. quamquam proximi, ob usum commerciorum, aurum & argentum in pretio habent: formasque quasdam nostræ pecuniæ agnoscunt, atque eligunt. interior-

res simplicius & antiquius, permutatione mercium utuntur. Pecuniam probant veterem, & diu notam, Serratos, Bigatosque. argentum quoque magis, quam aurum, sequuntur: nulla affectione animi; sed quia numerus argenteorum faciliori usui est promiscua ac vilia mercantibus. Ne ferrum quidem superest: sicut ex genere telorum colligitur. Rari gladiis, aut maioribus lanceis utuntur. hastas, vel ipsorum vocabulo frameas gerunt; angusto & brevi ferro, sed ita acri, & ad usum habili, ut eodem telo, prout ratio poscit, vel cominus vel eminus pugnent. Et eques quidem scuto frameaque contentus est: pedites & missilia spargunt; pluraque singuli, atque in immensum vibrant, nudi, aut sagulo leves. Nulla cultus jactatio: scuta tantum lectissimis coloribus distinguunt. paucis loricae: vix uni alterive cassis, aut galea. Equi non formâ, non velocitate conspicui: sed nec variare gyros, in morem nostrum, docentur. in rectum, aut uno flexu dextros agunt; ita conjuncto orbe, ut nemo posterior sit. In universum aestimanti, plus penes peditem roboris. eoque mixti praeliantur: aptâ & congruente ad equestrem pugnam velocitate peditum; quos, ex omni juventute dilectos, ante aciem locant. definitur & numerus: centeni ex singulis pagis sunt. idque ipsum inter suos vocantur: & quod primum numerus fuit, jam nomen & honor est. Acies per cuneos componitur. Cedere loco, dummodo rursus instes, consilii quam formidinis arbitrantur. Corpora suorum etiam in dubiis praeliis referunt. Scutum reliquisse, præcipuum flagitium. nec aut sacris adesse, aut concilium inire ignominioso fas. multique, superstites bellorum, infamiam laqueo finierunt. Reges ex nobilitate, duces ex virtute sumunt. Nec regibus infinita aut libera potestas; & duces exemplo potius, quam imperio, si prompti, si conspicui, si ante aciem agant, admiratione præfunt. ceterum neque advertere, neque vincere, neque verberare quidem, nisi sacerdotibus permissum: non quasi in poenam, nec ducis jussu; sed velut deo imperante, quem adesse bellantibus credunt. Effigiesque, & signa quædam, detracta lucis, in prælium ferunt. quodque præcipuum fortitudinis incitamentum est; non casus, nec fortuita conglobatio turmam, aut cuneum facit; sed familiæ & propinquitates: & in proximo pignora; unde feminarum ululatus audiri, unde vagitus infantium. hi cuique sanctissimi testes, hi maximi laudatores. ad matres, ad conjuges vulnera ferunt. nec illæ numerare, aut exungere plagas pavent. cibosque, & hortamina pugnantibus gestant. Memoria proditur, quasdam acies inclinatæ jam & labantes, à feminis restitutas, constantiâ precum, & objectu pectorum, & monstratâ cominus captivitate. quam longè impatientius feminarum suarum nomine timent: adeo, ut efficacius obligentur animi civitatum, quibus inter obsides puellæ quoque nobiles imperantur. Inesse quin etiam sanctum aliquid & providum putant. nec aut consilia earum aspernantur, aut responsa negligunt. Vidimus sub divo Vespasiano Velledam,

dam nostra pecunia agnoscunt atque eligunt: interiores simplicius & antiquius permutatione mercium utuntur. Pecuniam probant veterem & diu notam, Serratos, Bigatosque. Argentum quoque magis quam aurum sequuntur, nulla affectione animi, sed quia numerus argenteorum faciliori usui est promiscua ac vilia mercantibus. Ne ferrum quidem superest, sicut ex genere telorum colligitur. Rari gladiis, aut maioribus lanceis utuntur. hastas, vel ipsorum vocabulo frameas gerunt, angusto & brevi ferro, sed ita acri & ad usum habili, ut eodem telo, prout ratio poscit, vel cominus, vel eminus pugnent. & eques quidem scuto frameaque contentus est. pedites & missilia spargunt, pluraque singuli, atque in immensum vibrant, nudi aut sagulo leves. nulla cultus jactatio: scuta tantum lectissimis coloribus distinguunt. paucis loricae: vix uni alterive cassis aut galea. Equi non formâ, non velocitate conspicui. sed nec variare gyros in morem nostrum docentur. In rectum aut uno flexu dextros agunt, ita conjuncto orbe, ut nemo posterior sit. In universum aestimanti, plus penes peditem roboris: eoque mixti praeliantur, aptâ & congruente ad equestrem pugnam velocitate peditum, quos ex omni juventute dilectos ante aciem locant. Definitur & numerus: centeni ex singulis pagis sunt: idque ipsum inter suos vocantur. et quod primum numerus fuit, jam nomen & honor est. Acies per cuneos componitur. Cedere loco, dummodo rursus instes, consilii quam formidinis arbitrantur. Corpora suorum etiam in dubiis praeliis referunt. Scutum reliquisse præcipuum flagitium. nec aut sacris adesse, aut concilium inire ignominioso fas. multique superstites bellorum, infamiam laqueo finierunt. Reges ex nobilitate, duces ex virtute sumunt. Nec regibus infinita aut libera potestas: & duces exemplo potius quam imperio, si prompti, si conspicui, si ante aciem agant, admiratione præfunt. Ceterum neque advertere, neque vincere, neque verberare quidem nisi sacerdotibus permissum: non quasi in poenam, nec ducis jussu, sed velut deo imperante, quem adesse bellantibus credunt: effigiesque, & signa quædam detracta lucis in prælium ferunt. Quodque præcipuum fortitudinis incitamentum est, non casus, nec fortuita conglobatio turmam aut cuneum facit, sed familia & propinquitates, & in proximo pignora: unde feminarum ululatus audiri, unde vagitus infantium. hi cuique sanctissimi testes, hi maximi laudatores. Ad matres, ad conjuges vulnera ferunt: nec illæ numerare, aut exungere plagas pavent. Cibosque & hortamina exigere, Memoria proditur, quasdam acies inclinatæ jam & labantes à feminis restitutas, constantiâ precum & objectu pectorum, & monstratâ cominus captivitate. quam longè impatientius feminarum suarum nomine timent: adeo ut efficacius obligentur animi civitatum, quibus inter obsides puella quoque nobiles imperantur. Inesse quin etiam sanctum aliquid,

& providum putant : nec aut consilia earum aspernantur , aut responsa negligunt . Vidimus sub divo Vespasiano Velledam , diu apud plerosq; numinis loco habitam . Sed & olim Auriniam , & complureis alias venerati sunt , non adulatione , nec tamquam facerent deas . Deorum maximè Mercurium colunt , cui certis diebus , humanis quoque hostiis litare fas habent . Herculem ac Martem concessis animalibus placant : pars Svevorum & Isidi sacrificat . Vnde causa & origo peregrino sacro , parum comperi , nisi quòd signum ipsum in modum liburne figuratum , docet advectam religionem . Ceterum nec cohibere parietibus deos , neque in ullam humani oris speciem assimilare , ex magnitudine celestium arbitrantur : lucos ac nemora consecrant , deorumq; nominibus appellant secretum illud , quod solà reverentiâ vident . Auspicia , sortesque ut qui maximè observant . Sortium consuetudo simplex . virgâ frugifera arbori decisam , in surculos amputant , eosque notis quibusdam discretos super candidam vestem temerè ac fortuito spargunt . mox si publicè consulatur , sacerdos civitatis ; sin privatim , ipse paterfamilias precatus deos , celumq; suspiciens , ter singulos tollit , sublato secundum impressam antè notam interpretatur . Si prohibuerunt ; nulla de eadem re in eundem diem consultatio . Sin permissum ; auspiorum adhuc fides exigitur . & illud quidè etiam hîc notum , avium voces , volatusq; interrogare . Proprium gentis , equorû quoq; præsentia ac monitus experiri . publicè aluntur iisdem nemoribus ac lucis , candidi & nullo mortali opere contacti , quos pressos sacro curru sacerdos ac rex vel princeps civitatis comitantur , hinnitusq; ac fremitus observant . Nec ulli auspicio major fides non solum apud plebem , sed apud proceres , apud sacerdotes . Se enim ministros deorû , illos conscios putant . Est & alia observatio auspiorum , quâ gravium bellorum eventus explorant . Ejus gentis cum quâ bellum est , captivum quoquo modo interceptum , cum electo populariû suorum , patriis quemq; armis committunt . victoria hujus vel illius , pro præjudicio accipitur . De minoribus rebus principes consultant , de majoribus omnes . ita tamen , ut ea quoq; , quorû penes plebem arbitrium est , apud principes pertractentur . Coeunt , nisi quid fortuitum & subitum inciderit , certis diebus , cum aut inchoatur luna aut impletur . nam agendis rebus hoc auspiciatissimum initium credunt . Nec dierum numerû ut nos , sed noctium computant . Sic constituunt , sic condicunt . nox ducere diem videtur . Illud ex libertate vitium , quòd non simul , nec iussi conveniunt , sed & aliter , & tertius dies contatione coeuntium absumitur . Vt turba placuit , confidunt armati . Silentium per sacerdotes , quibus tum & coercendi jus est , imperatur . Mox rex vel princeps , prout ætas cuique , prout nobilitas , prout decus bellorum , prout facundia est , audiuntur , auctoritate suadendi magis quàm jubendi potestate . Si displicuit sententia , fremitu aspernantur : sin placuit , frameas concutiunt . Honoratissimum assensus genus est , armis laudare . Licet apud concilium accusare quoque , & discrimen capitis intendere . Distinctio pœnarum ex delicto .

diu apud plerosque numinis loco habitam . sed & olim Auriniam , & complureis alias venerati sunt ; non adulatione , nec tamquam facerent deas . Deorum maximè Mercurium colunt . cui , certis diebus , humanis quoque hostiis litare fas habent . Herculem ac Martem concessis animalibus placant . Pars Svevorum & Isidi sacrificat . vnde causa & origo peregrino sacro , parum comperi : nisi , quòd signum ipsum , in modum liburnæ figuratum , docet advectam religionem . Ceterum nec cohibere parietibus deos , neque in ullam humani oris speciem assimilare , ex magnitudine celestium arbitrantur . lucos ac nemora consecrant ; deorumque nominibus appellant secretum illud , quod solà reverentiâ vident . Auspicia fortesque ut qui maximè observant . Sortium consuetudo simplex . virgam , frugiferæ arbori decisam , in surculos amputant ; eosque , notis quibusdam discretos , super candidam vestem temerè ac fortuito spargunt . mox , si publicè consulatur , sacerdos civitatis , sin privatim , ipse paterfamilias , precatus deos , coelumque suspiciens , ter singulos tollit : sublato secundum impressam ante notam interpretatur . Si prohibuerunt ; nulla de eadem re in eundem diem consultatio : sin permissum ; auspiorum adhuc fides exigitur . Et illud quidem etiam hîc notum , avium voces volatusque interrogare . Proprium gentis , equorum quoque præsentia ac monitus experiri . publicè aluntur iisdem nemoribus ac lucis , candidi , & nullo mortali opere contacti . quos , pressos sacro curru , sacerdos ac rex , vel princeps civitatis comitantur ; hinnitusque ac fremitus observant . nec ulli auspicio major fides ; non solum agud plebem , sed apud proceres , apud sacerdotes . se enim ministros deorum , illos conscios putant . Est & alia observatio auspiorum ; quâ gravium bellorum eventus explorant . ejus gentis , cum quâ bellum est , captivum , quoquo modo interceptum , cum electo popularium suorum , patriis quemque armis , committunt . victoria hujus , vel illius , pro præjudicio accipitur . De minoribus rebus principes consultant : de majoribus omnes , ita tamen , ut ea quoque , quorum penes plebem arbitrium est , apud principes pertractentur . Coeunt , nisi quid fortuitum & subitum inciderit , certis diebus ; cum aut inchoatur luna , aut impletur . nam agendis rebus hoc auspiciatissimum initium credunt . Nec dierum numerum , ut nos , sed noctium computant . sic constituunt , sic condicunt : nox ducere diem videtur . Illud ex libertate vitium , quòd non simul , nec iussi conveniunt : sed & aliter & tertius dies contatione coeuntium absumitur . Vt turbæ placuit , confidunt armati . silentium per sacerdotes , quibus tum & coercendi jus est , imperatur . mox rex , vel princeps , prout ætas cuique , prout nobilitas , prout decus bellorum , prout facundia est , audiuntur ; auctoritate suadendi magis , quàm jubendi potestate . si displicuit sententia ; fremitu aspernantur : sin placuit ; frameas concutiunt . honoratissimum assensus genus est , armis laudare . Licet apud concilium accusare quoque , & discrimen capitis intendere . Distinctio pœnarum ex delicto . proditores & transfugas

arboribus suspendunt: ignavos, & imbelles, & corpore infames, ceno ac palude, injecta insuper crate, mergunt. Diversitas supplicii illuc respicit, tamquam scelera ostendi oporteat, dum puniuntur, flagitia abscondi. Sed & levioribus delictis, pro modo poenarum, equorum pecorumque numero convicti multantur. pars multa regi, vel civitati, pars ipsi, qui vindicatur, vel propinquis ejus exsolvitur. Eliguntur in iisdem conciliis & principes, qui jura per pagos vicosque reddunt. centeni singulis ex plebe comites, consilium simul & auctoritas adstant. Nihil autem neque publicae neque privatae rei, nisi armati, agunt. sed arma sumere non ante cuiquam moris, quam civitas suffecturum probaverit. tum in concilio vel principum aliquis, vel pater, vel propinquus scuto frameaque juvenem ornant. Hæc apud illos toga, hic primus juventæ honos. ante hoc, domus pars videntur; mox reipublicæ. Insignis nobilitas, aut magna patrum merita, principis dignationem etiam adolescentulis assignant. Ceteris robustioribus, ac jam pridem probatis aggregantur: nec rubor inter comites aspici. Gradus quin etiam & ipse comitatus habet, judicio ejus, quem sectantur. magnaue & comitum æmulatio, quibus primus apud principem suum locus: & principum, cui plurimi & acerrimi comites. hæc dignitas, hæc vires; magno semper electorum juvenum globo circumdari; in pace decus, in bello præsidium. nec solum in suâ gente cuique, sed apud finitimas quoque civitates id nomen, ea gloria est, si numero ac virtute comitatus emineat. expetuntur enim legationibus, & muneribus ornantur; & ipsâ plerumque famâ bella profligant. Cum ventum in aciem, turpe principi, virtute vinci; turpe comitatui, virtutem principis non adæquare. jam verò infame in omnem vitam ac probrosum, superstitem principi suo ex acie recessisse. illum defendere, tueri, sua quoque fortia facta gloriæ ejus assignare, præcipuum sacramentum est. principes pro victoriâ pugnant; comites pro principe. Si civitas, in quâ orti sunt, longâ pace & otio torpeat; plerique nobilium adolescentium petunt ultro eas nationes, quæ tum bellum aliquod gerunt. quia & ingrata genti quies, & facilius inter ancipitia clarescunt; magnumque comitatum non nisi vi belloque tueantur. exigunt enim principis sui liberalitate illum bellatorem equum, illam cruentam victricemque frameam. nam epulæ, & quamquam incomiti, largi tamen apparatus, pro stipendio cedunt. materia munificentiae per bella & raptus. Nec arare terram, aut expectare annum, tam facile persuaseris, quam vocare hostes, & vulnera mereri. pigrum quin imò & iners videtur, sudore acquirere, quod possis sanguine parare. Quotiens bella non ineunt, multum venatibus, plus per otium transigunt: dediti somno ciboque. fortissimus quisque ac bellicosissimus nihil agens, delegatâ domus & penatium & agrorum curâ feminis senibusque, & infirmissimo cuique ex familiâ. Ipsi habent: mirâ diversitate naturæ. cum iidem homines sic ament inertiam, & oderint quietem.

proditores & transfugas arboribus suspendant. ignavos, & imbelles & corpore infames, ceno ac palude, injecta insuper crate, mergunt. Diversitas supplicii illuc respicit, tamquam scelera ostendi oporteat dum puniuntur, flagitia abscondi. Sed & levioribus delictis pro modo poenarum, equorum pecorumque numero convicti multantur, pars multa regi vel civitati, pars ipsi qui vindicatur vel propinquis ejus exsolvitur. Eliguntur in iisdem conciliis & principes, qui jura per pagos vicosque reddunt. Centeni singulis ex plebe comites, consilium simul & auctoritas, adstant. Nihil autem neque publica neque privata rei, nisi armati agunt. Sed arma sumere non ante cuiquam moris, quam civitas suffecturum probaverit. Tum in ipso concilio vel principum aliquis, vel pater, vel propinquus scuto frameaque juvenem ornant. hæc apud illos toga, hic primus juventæ honos: ante hoc domus pars videntur, mox reipublicæ. Insignis nobilitas aut magna patrum merita, principis dignationem etiam adolescentulis assignant. Ceteris robustioribus ac jam pridem probatis aggregantur: nec rubor inter comites aspici. Gradus quin etiam & ipse comitatus habet, judicio ejus quem sectantur. Magnaque & comitum æmulatio, quibus primus apud principem suum locus: & principum, cui plurimi & acerrimi comites. Hæc dignitas, hæc vires, magno semper electorum juvenum globo circumdari, in pace decus, in bello præsidium. Nec solum in suâ gente cuique, sed apud finitimas quoque civitates id nomen, ea gloria est, si numero ac virtute comitatus emineat. expetuntur enim legationibus, & muneribus ornantur, & ipsâ plerumque famâ bella profligant. Cum ventum in aciem, turpe principi virtute vinci; turpe comitatui, virtutem principis non adæquare. Iam verò infame in omnem vitam ac probrosum, superstitem principi suo ex acie recessisse. Illum defendere, tueri, sua quoque fortia facta gloriæ ejus assignare, præcipuum sacramentum est. Principes pro victoriâ pugnant: comites pro principe. Si civitas, in qua orti sunt, longâ pace & otio torpeat; plerique nobilium adolescentium petunt ultro eas nationes, quæ tum bellum aliquod gerunt. quia & ingrata genti quies, & facilius inter ancipitia clarescunt, magnumque comitatum non nisi vi belloque tueantur. exigunt enim principis sui liberalitate illum bellatorem equum, illam cruentam victricemque frameam. Nam epulæ, & quamquam incomiti, largi tamen apparatus, pro stipendio cedunt. Materia munificentiae per bella, & raptus. Nec arare terram, aut expectare annum, tam facile persuaseris, quam vocare hostes & vulnera mereri. pigrum quin imò & iners videtur sudore acquirere, quod possis sanguine parare. Quotiens bella non ineunt, multum venatibus, plus per otium transigunt, dediti somno, ciboque. Fortissimus quisque ac bellicosissimus nihil agens, delegatâ domus & penatium & agrorum curâ feminis senibusque, & infirmissimo cuique ex familiâ. Ipsi habent: mirâ diversitate naturæ. cum iidem homines sic ament inertiam, & oderint quietem.

Purgo innoxiam gentem & lego: toro poro.

* Deleo nationem, quæ male repetita.

Mos est civitatibus ultro ac viritum conferre principibus vel armentorum vel frugum, *: quod pro honore acceptum, etiam necessitatibus subvenit. Gaudent præcipue finitimarum gentium donis, quæ non modò à singulis, sed publicè mittuntur: electi equi, magna arma, phalera, torquesque. Iam & pecuniam accipere docuimus. Nullas Germanorum populis urbes habitari, satis notum est; ne pati quidem inter se iunctas sedes. Colunt discreti ac diversi, ut fons, ut campus, ut nemus placuit. Vicos locant, non in nostrum morem, connexis & coherentibus aedificiis: suam quisque domum spatio circumdat, si ve adversus casus ignis remedium, si ve inscitiam aedificandi. Ne camentorum quidem apud illos aut regularum usus. Materiâ ad omnia utuntur informi, & citra speciem aut delectationem. Quædam loca diligentius illinunt terrâ ita purâ ac splendente, ut picturam ac lineamenta colorum imitetur. Solent & subterraneos specus aperire, eosque multo insuper fimo onerant, suffugium hiemi & receptaculum frugibus: quia rigorem frigorum ejusmodi locis molliunt: & si quando hostis advenit, aperta populatur. Abdita autem & defossa, aut ignorantur, aut eo ipso fallunt, quòd querenda sunt. Tegumen omnibus sagum, fibulâ, aut, si desit, spinâ confectum. Cetera intecti, totos dies juxta focum atque ignem agunt. Locupletissimi veste distinguuntur, non fluitante, sicut Sarmatæ ac Parthi, sed strictâ & singulos artus exprimente. Gerunt & ferarum pelles, proximi ripæ negligenter, ultiores exquisitiùs, ut quibus nullus per commercia cultus. Eligunt feras, & detracta velamina spargunt maculis, pellibusque belluarum, quas exterior Oceanus, atque ignotum mare gignit. Nec alius feminis quàm viris habitus, nisi quòd femina sæpius lineis amictibus velantur, eosque purpura variant, partemque vestitus superioris in manicas non extendunt, nuda brachia ac lacertos. sed & proxima pars pectoris patet. Quamquam severa illic matrimonia. Nec ullam morum partem magis laudaveris. nam propè soli barbarorum singulis uxoribus contenti sunt, exceptis admodum paucis, qui non libidine, sed ob nobilitatem plurimis nuptiis ambiuntur. Dotem non uxor marito, sed uxori maritus offert. Interfunt parentes & propinqui, ac munera probant: munera non ad delicias muliebres quaesita, nec quibus nova nupta comatur, sed boves & frenatum equum, & scutum cum framea, gladioq. In hac munera uxor accipitur. atque invicem ipsa armorum aliquid viro offert. hoc maximum vinculum, hæc arcana sacra, hos conjugales deos arbitrantur. Ne se mulier extra virtutum cogitationes, extrâq. bellorum casus putet, ipsis incipientis matrimonii auspiciis admonetur, venire se laborum periculorumque sociam, idem in pace, idem in proelio passuram ausuramq. hoc iuncti boves, hoc paratus equus, hoc data arma denuntiant. Sic vivendum, sic pereundum accipere se qua liberis inviolata ac digna reddat, quæ nurus accipiant, rursusque ad nepotes referant. Ergo septâ pudicitiam agunt, nullis spectaculo-

Mos est civitatibus, ultro, ac viritum conferre principibus vel armentorum, vel frugum aliquid; quod, pro honore acceptum, etiam necessitatibus subvenit. Gaudent præcipue finitimarum gentium donis: quæ non modò à singulis, sed publicè mittuntur; electi equi, magna arma, phalera, torquesque. jam & pecuniam accipere docuimus. Nullas Germanorum populis urbes habitari, satis notum est: ne pati quidem inter se iunctas sedes. colunt discreti, ac diversi, ut fons, ut campus, ut nemus placuit. Vicos locant, non in nostrum morem, connexis & coherentibus aedificiis: suam quisque domum spatio circumdat; si ve adversus casus ignis remedium, si ve inscitiam aedificandi. ne camentorum quidem apud illos aut regularum usus. materiâ ad omnia utuntur informi, & citra speciem, aut delectationem. quædam loca diligentius illinunt terrâ, ita purâ ac splendente, ut picturam ac lineamenta colorum imitetur. Solent & subterraneos specus aperire: eosque multo insuper fimo onerant; suffugium hiemi, & receptaculum frugibus: quia rigorem frigorum ejusmodi locis molliunt: & si quando hostis advenit, aperta populatur; abdita autem, & defossa, aut ignorantur, aut eo ipso fallunt, quòd querenda sunt. Tegumen omnibus sagum, fibulâ, aut, si desit, spinâ confectum. cetera intecti, totos dies juxta focum atque ignem agunt. Locupletissimi veste distinguuntur; non fluitante, sicut Sarmatæ & Parthi; sed strictâ, & singulos artus exprimente. Gerunt & ferarum pelles; ultiores negligenter; ut quibus nullus per commercia cultus: proximi ripæ exquisitiùs. eligunt feras; & detracta velamina spargunt maculis, pellibusque belluarum, quas exterior oceanus atque ignotum mare gignit. Nec alius feminis, quàm viris, habitus: nisi quòd femina sæpius lineis amictibus velantur; eosque purpurâ variant; partemque vestitus superiorem in manicas non extendunt; nuda brachia ac lacertos: sed & proxima pars pectoris patet. quamquam severa illic matrimonia: nec ullam morum partem magis laudaveris. nam propè soli barbarorum singulis uxoribus contenti sunt: exceptis admodum paucis; qui non libidine, sed ob nobilitatem plurimis nuptiis ambiuntur. Dotem non uxor marito, sed uxori maritus offert. interfunt parentes, & propinqui; ac munera probant: munera, non ad delicias muliebres quaesita, nec quibus nova nupta comatur; sed boves & frenatum equum, & scutum cum frameâ gladioque. in hac munera uxor accipitur: atque invicem ipsa armorum aliquid viro offert. hoc maximum vinculum, hæc arcana sacra, hos conjugales deos arbitrantur. ne se mulier extra virtutum cogitationes, extraque bellorum casus putet, ipsis incipientis matrimonii auspiciis admonetur; idem in pace, idem in proelio passuram, ausuramque. hoc iuncti boves, hoc paratus equus, hoc data arma denuntiant. sic vivendum, sic pereundum. accipere se, quæ liberis inviolata ac digna reddat; quæ nurus accipiant, rursusque ad nepotes referant. Ergo septâ pudicitiam agunt; nullis spectaculo-

rum illecebris, nullis conviviorum irritationibus corruptæ. Literarum secreta viri pariter ac feminae ignorant. Paucissima, in tam numerosa gente, adulteria: quorum poena præsens, & maritis permessa. accisis crinibus, nudatam coram propinquis, expellit domo maritus; ac per omnem vicum verberare agit. publicatæ enim pudicitiae nulla venia. non formâ, non ætate, non opibus maritum invenerit. nemo enim illic vitia ridet: nec corrumpere & corrumpi, sæculum vocatur. Melius quidem adhuc eæ civitates, in quibus tantum virgines nubunt; & cum spe votoque uxoris semel transigitur. sic unum accipiunt maritum, quo modo unum corpus, unamque vitam: ne ulla cogitatio ultra, ne longior cupiditas; ne tamquam maritum, sed tamquam matrimonium ament. Numerum liberorum finire, aut quemquam ex agnatis necare, flagitium habetur. Plusque ibi boni mores valent, quam alibi bonæ leges. In omni domo nudi, ac sordidi, in hos artus, in hæc corpora, quæ miramur, excrecunt. sua quemque mater uberibus alit; nec ancillis, ac nutricibus delegantur. dominum, ac servum nullis educationis deliciis dignoscas. inter eadem pecora, in eadem humo degunt; donec ætas separet ingenuos, virtus agnoscat. Sera juvenum Venus: eoque inexhausta pubertas. nec virgines festinantur: eadem juvena, similis proceritas: pares validique miscentur: ac robor parentum liberi referunt. Sororum filiis idem apud avunculum, qui apud patrem, honor. quidam sanctiorem ætatioremque hunc nexum sanguinis arbitrantur, & in accipiendis obsidibus magis exigunt; tamquam ii & animum firmitus, & domum latius teneant. Heredes tamen successoresque sui cuique liberi: & nullum testamentum. Si liberi non sint; proximus gradus in possessione fratres, patrui, avunculi. Quanto plus propinquorum, quo major affinium numerus, tanto gratiosior senectus. nec ulla orbitatis pretia. Suscipere tam inimicitias seu patris, seu propinqui, quam amicitias, necesse est. Nec implacabiles durant. luitur enim etiam homicidium certo armentorum ac pecorum numero, recipitque satisfactionem universa domus: utiliter in publicum; quia periculosiores sunt inimicitiae juxta libertatem. Convictibus, & hospitibus non alia gens effusius indulget. quemcumque mortaliū arceret lecto, nefas habetur. pro fortunâ quisque apparatus epulis excipit. cum defecerit, qui modò hospes fuerat; monstrator hospitii, & comes, proximam domum non invitati adeunt. nec interest: pari humanitate accipiuntur. notum, ignotumque, quantum ad jus hospitii, nemo discernit. abeunti, si quid poposceris, concedere moris: & poscendi invicem eadem facilitas. Gaudent muneribus. sed nec data imputant, nec acceptis obligantur. Victus inter hospites comis. Statim è somno, quem plerumque in diem extrahunt, lavantur: sæpius calidâ; ut apud quos plurimum hiems occupat. lautum cibum capiunt. separatæ singulis sedes, & sua cuique mensa. Tum ad negotia, nec minus sæpe ad convivia procedunt armati. Diem noctemque continuare potando, nulli probum.

rum illecebris, nullis conviviorum irritationibus corrupta. Literarum secreta viri pariter ac femina ignorant. Paucissima in tam numerosa gente adulteria, quorum poena præsens, & maritis permessa. Accisis crinibus nudatam coram propinquis expellit domo maritus, ac per omnem vicum verberare agit. publicatæ enim pudicitiae nulla venia. non formâ, non ætate, non opibus maritum invenerit. Nemo enim illic vitia ridet: nec corrumpere & corrumpi, sæculum vocatur. Melius quidem adhuc eæ civitates, in quibus tantum virgines nubunt, & cum spe votoque uxoris semel transigitur. Sic unum accipiunt maritum, quo modo unum corpus, unamque vitam; ne ulla cogitatio ultra, ne longior cupiditas, ne tamquam meritum, sed tamquam matrimonium ament. Numerum liberorum finire, aut quemquam ex agnatis necare, flagitium habetur. plusque ibi boni mores valent, quam alibi bonæ leges. In omni domo nudi ac sordidi, in hos artus, in hæc corpora, quæ miramur, excrecunt. Sua quemque mater uberibus alit, nec ancillis ac nutricibus delegantur. Dominum ac servum nullis educationis deliciis dignoscas. Inter eadem pecora, in eadem humo degunt; donec ætas separet ingenuos, virtus agnoscat. Sera juvenum Venus, eoque inexhausta pubertas. nec virgines festinantur. eadem juvena, similis proceritas. pares validique miscentur. ac robor parentum liberi referunt. Sororum filiis idem apud avunculum, qui apud patrem honor. Quidam sanctiorem ætatioremque hunc nexum sanguinis arbitrantur, & in accipiendis obsidibus magis exigunt, tamquam ii, & animum firmitus & domum latius teneant. Heredes tamen successoresque sui cuique liberi: & nullum testamentum. Si liberi non sint; proximus gradus in possessione, fratres, patrui, avunculi. Quanto plus propinquorum, quo major affinium numerus, tanto gratiosior senectus. nec ulla orbitatis pretia. Suscipere tam inimicitias seu patris seu propinqui, quam amicitias necesse est. Nec implacabiles durant. luitur enim etiam homicidium certo armentorum ac pecorum numero, recipitque satisfactionem universa domus, utiliter in publicum, quia periculosiores sunt inimicitiae juxta libertatem. Convictibus & hospitibus non alia gens effusius indulget. Quemcumque mortaliū arceret lecto, nefas habetur. pro fortunâ quisque apparatus epulis excipit. Cum defecerit, qui modò hospes fuerat, monstrator hospitii & comes, proximam domum non invitati adeunt. nec interest. pari humanitate accipiuntur. Notum ignotumque, quantum ad jus hospitii, nemo discernit. Abeunti, si quid poposceris, concedere moris: & poscendi invicem eadem facilitas. Gaudent muneribus. sed nec data imputant, nec acceptis obligantur. Victus inter hospites comis. Statim è somno, quem plerumque in diem extrahunt, lavantur, sæpius calidâ, ut apud quos plurimum hiems occupat. Lautum cibum capiunt. separatæ singulis sedes, & sua cuique mensa. Tum ad negotia, nec minus sæpe ad convivia procedunt armati. Diem noctemque continuare potando, nulli probum.

*Puto leg.
sua.

Crebra ut inter vinolentos rixa, raro conviciis, sa-
pius cæde & vulneribus transiguntur. Sed & de
reconciliandis invicem inimicis, & jungendis af-
finitatibus, & adsciscendis principibus, de pace de-
nique ac bello plerumque in conviviiis consultant:
tamquam nullo magis tempore aut ad simplices co-
gitationes pateat animus, aut ad magnas incales-
cat. Gens non astuta nec callida aperit adhuc se-
creta pectoris, licentiâ loci. Ergo detecta & nuda
omnium mens, postera die retractatur: & *salva
utriusque temporis ratio est. Deliberant, dum fin-
gere nesciunt: constituent, dum errare non pos-
sunt. Potui humor ex ordeo aut frumento, in quan-
dam similitudinem vini corruptus. Proximi ri-
pa, & vinum mercantur. Cibi simplices, agrestia
poma, recens fera, aut lac concretum. Sine appa-
ratu, sine blandimentis expellunt famem. adver-
sus sitim, non eadem temperantia. Si indulseris
ebrietati, suggerendo quantum concupiscunt; haut
minus facile vitiis, quam armis vincentur. Genus
spectaculorum unum atque in omni cœtu idem. Nu-
di juvenes, quibus id ludicrum est, inter gladios se
atque infestas frameas saltu jaciunt. Exercitatio ar-
tem paravit, ars decorum. non in quæstum tamen
aut mercedem. quamvis audacis lasciviæ pretium
est, voluptas spectantium. Aleam (quod mirere)
sobrii inter seria exercent, tantâ lucrandi perden-
dive temeritate, ut cum omnia defecerunt, extremo
ac novissimo jactu de libertate & de corpore conten-
dant. Victus voluntariam servitutem adit. Quam-
vis junior, quamvis robustior, alligari se ac venire
patitur. Ea est in re pravâ pervicacia: ipsi fidem
vocant. Servos conditionis hujus per commercia tra-
dunt, ut se quoque pudore victoriæ exsolvant. Ceteris
servis, non in nostrum morem descriptis per fami-
liam ministeriis, utuntur. Suam quisque sedem,
suos penates regit. Frumenti modum dominus, aut
pecoris, aut vestis, ut colono injungit: & servus
hactenus paret. Cetera domus officia, uxor ac li-
beri exsequuntur. Verberare servum, ac vinculis
& opere coercere, rarum. Occidere solent, non di-
sciplinâ & severitate, sed impetu & irâ, ut inimi-
cum, nisi quod impunè. Liberti non multum supra
servos sunt, raro aliquod momentum in domo, num-
quam in civitate, exceptis dumtaxat iis gentibus,
quæ regnantur. Ibi enim & super ingenuos & su-
per nobiles ascendunt. Apud ceteros, impares li-
bertini libertatis argumentum sunt. Fenus agi-
tare & in usuras extendere, ignotum: ideoque
magis servatur, quam si vetitum esset. Agri pro
numero cultorum ab universis per vices occupan-
tur, quos mox inter se secundum dignationem par-
tiuntur. facilitatem partiendi, camporum spatia
præstant. Arva per annos mutant, & superest
ager. nec enim cum ubertate & amplitudine soli
labore contendunt, ut pomaria conferant, prata se-
piant, & hortos rigent. sola terra seges impera-
tur. Unde annuus quoque ipsum non in totidem
digerunt species. Hiems & ver & æstas intel-
lectum ac vocabula habent: autumnus perinde
nomen ac bona ignorantur. Funerum nulla am-
bitio. Id solum observatur, ut corpora clarorum
virorum certis lignis cremantur. Struem rogi,

Crebræ, ut inter vinolentos, rixæ. raro conviciis,
sæpius cæde & vulneribus transiguntur. Sed & de
reconciliandis invicem inimicis, de jungendis af-
finitatibus, & adsciscendis principibus, de pace
denique ac bello plerumque in conviviiis consultant:
tamquam nullo magis tempore aut ad simplices
cogitationes pateat animus, aut ad magnas incales-
cat. Gens non astuta nec callida aperit tunc se-
creta pectoris, licentiâ loci: ergo detecta & nu-
da omnium mens postera die retractatur. & sua
utriusque temporis ratio est. deliberant, dum
fingere nesciunt; constituent, dum errare non
possunt. Potui humor ex ordeo, aut frumen-
to, in quamdam similitudinem vini corruptus.
proximi ripæ & vinum mercantur. Cibi simpli-
ces: agrestia poma, recens fera, aut lac concre-
tum. sine apparatu, sine blandimentis expellunt
famem. Adversus sitim non eadem temperantia.
si indulseris ebrietati, suggerendo quantum con-
cupiscunt; haut minus facile vitiis, quam ar-
mis vincentur. Genus spectaculorum unum, at-
que in omni cœtu idem. nudi juvenes, quibus
id ludicrum est, inter gladios se atque infestas
frameas saltu jaciunt. exercitatio artem para-
vit; ars decorum. non in quæstum tamen, aut
mercedem: quamvis audacis lasciviæ pretium
est, voluptas spectantium. Aleam (quod mire-
re) sobrii inter seria exercent; tantâ lucrandi,
perdendive temeritate, ut, cum omnia defecerunt,
extremo ac novissimo jactu de libertate & de
corpore contendant. Victus voluntariam servi-
tutem adit. quamvis junior, quamvis robustior;
alligari se ac venire patitur. ea est in re pravâ
pervicacia: ipsi fidem vocant. Servos conditio-
nis hujus per commercia tradunt; ut se quoque
pudore victoriæ exsolvant. Ceteris servis non
in nostrum morem, descriptis per familiam mi-
nisteriis, utuntur. suam quisque sedem, suos pe-
nates regit. frumenti modum dominus, aut pe-
coris, aut vestis, ut colono, injungit: & servus
hactenus paret: cetera domus officia uxor ac
liberi exsequuntur. Verberare servum, ac vin-
culis & opere coercere, rarum. occidere solent:
non disciplinâ, & severitate; sed impetu, & irâ,
ut inimicum; nisi, quod impunè. Liberti non
multum supra servos sunt: raro aliquod mo-
mentum in domo, numquam in civitate; ex-
ceptis dumtaxat iis gentibus, quæ regnantur.
ibi enim & super ingenuos, & super nobiles a-
scendunt. apud ceteros, impares libertini liber-
tatis argumentum sunt. Fenus agitare, & in
usuras extendere, ignotum. ideoque magis ser-
vatur, quam si vetitum esset. Agri, pro nume-
ro cultorum, ab universis per vicos occupantur.
quos mox inter se secundum dignationem par-
tiuntur. facilitatem partiendi camporum spa-
tia præstant. Arva per annos mutant: & super-
est ager. nec enim cum ubertate & amplitudi-
ne soli labore contendunt; ut pomaria confe-
rant, & hortos sepiant, & prata rigent. sola ter-
ræ seges imperatur. Vnde annum quoque ipsum
non in totidem, quot nos, digerunt species. hiems,
& ver, & æstas, intellectum ac vocabula habent:
autumni perinde nomen ac bona ignorantur. Fu-
nerum nulla ambitio. id solum observatur, ut
corpora clarorum virorum certis lignis cremen-
tur.

tur. struem rogi nec vestibis nec odoribus cumulant. sua cuique arma, quorundam igni & equus adjicitur. sepulcrum cespes erigit. monumentorum arduum & operosum honorem, ut gravem defunctis, aspernantur. Lamenta ac lacrymas citò, dolorem & tristitiam tardè ponunt. feminis lugere honestum est; viris, meminisse. Hæc in commune de omnium Germanorum origine ac moribus accepimus. Nunc singularum gentium instituta, ritusque, quatenus differant, quæ nationes è Germaniâ in Gallias commigraverint, expediām. Validiores olim Gallorum res fuisse, summus auctor divus Iulius tradit. eoque credibile est, etiam Gallos in Germaniam transgressos. quantulum enim amnis obstabat, quò minus, ut quæque gens evaluerat, occuparet permutaretque sedes, promiscuas adhuc, & nullâ regnorum potentiâ divisas? Igitur inter Hercyniam silvam Rhenumque & Moenum amnes Helvetii, ulteriora Boji, Gallica utraque gens, tenuere. Manet adhuc Bojemi nomen: significatque loci veterem memoriam; quamvis mutatis cultoribus. Sed, utrū Aravisci in Pannoniam ab Osi, Germanorum natione, an Osi ab Araviscis in Germaniam commigraverint, cum eodem adhuc sermone, institutis, moribus utantur, incertum est: quia, pari olim inopiâ ac libertate, eadem utriusque ripæ bona malaque erant. Treveri ac Nervii circa affectationem Germanicæ originis ultro ambitiosi sunt: tamquam per hanc gloriam sanguinis à similitudine & inertia Gallorum separentur. Ipsam Rheni ripam haud dubiè Germanorum populi colunt, Vangiones, Treboci, Nemetes. Vbi quidem, quamquam Romana colonia esse meruerint, ac libentius Agrippinenses conditoris sui nomine vocentur, origine non erubescunt: transgressi olim, & experimento fidei super ipsam Rheni ripam collocati, ut arcerent, non ut custodirentur. Omnium harum gentium virtute præcipui Batavi, non multum ex ripâ, sed insulam Rheni amnis colunt; Cattorum quondam populus, & seditione domesticâ in eas sedes transgressus, in quibus pars Romani imperii fierent. Manet honos, & antiquæ societatis insigne. nam nec tributis contemnuntur, nec publicanus atterit. exempti oneribus & collationibus, & tantum in usum præliorum sepositi, velut tela atque arma, bellis reservantur. Est in eodem obsequio & Mattiacorum gens. protulit enim magnitudo populi Romani ultra Rhenum, ultrâque veteres terminos imperii reverentiam. Ita sede finibusque in suâ ripâ, mente animoque nobiscum agunt; cetera similes Batavis, nisi quòd ipso adhuc terræ suæ solo & cœlo acrius animantur. Non numeraverim inter Germaniæ populos, quamquam trans Rhenum Danubiumque confederint, eos qui Decumates agros exercent. Levissimus quisque Gallorum, & inopiâ audax, dubiæ possessionis solum occupare. Mox limite acto, promotisque præsiidiis, sinus imperii, & pars provinciæ habentur. Ultra hos Catti initium sedis ab Hercynio saltu inchoant, non ita effusis ac palustribus locis, ut cetera civitates; in quas Germania patet. durant siquidem colles, paulatimque rarefcunt: & Cattos

nec vestibis, nec odoribus cumulant. sua cuique arma, quorundam igni & equus adjicitur. Sepulcrum cespes erigit. Monumentorum arduum & operosum honorem, ut gravem defunctis, aspernantur. Lamenta ac lacrymas citò, dolorem & tristitiam tardè ponunt. Feminis lugere honestum est: viris meminisse. Hæc in commune, de omnium Germanorum origine ac moribus accepimus. Nunc singularum gentium, instituta, ritusque quatenus differant: quæ nationes è Germaniâ in Gallias commigraverint, expediām. Validiores olim Gallorum res fuisse summus auctor divus Iulius tradit. eoque credibile est, etiam Gallos in Germaniam transgressos. Quantulum enim amnis obstabat, quo minus, ut quæque gens evaluerat, occuparet permutaretque sedes promiscuas adhuc, & nullâ regnorum potentiâ divisas? Igitur inter Hercyniam silvam, Rhenumque & Moenum amnes, Helvetii; ulteriora Boji, Gallica utraque gens, tenuere. Manet adhuc Bojemi nomen, significatque loci veterem memoriam; quamvis mutatis cultoribus. Sed utrum Aravisci in Pannoniam ab Osi Germanorum natione, an Osi ab Araviscis in Germaniam commigraverint, cum eodem adhuc sermone, institutis, moribus utantur, incertum est: quia pari olim inopiâ ac libertate, eadem utriusque ripæ bona malaque erant. Treveri & Nervii circa affectationem Germanicæ originis ultro ambitiosi sunt, tamquam per hanc gloriam sanguinis, à similitudine & inertia Gallorum separentur. Ipsam Rheni ripam haud dubiè Germanorum populi colunt, Vangiones, Treboci, Nemetes. Vbi quidem, quamquam Romana colonia esse meruerint, ac libentius Agrippinenses conditoris sui nomine vocentur, origine * erubescunt, transgressi olim, & experimento fidei super ipsam Rheni ripam collocati, ut arcerent, non ut custodirentur. Omnium harum gentium virtute præcipui Batavi, non multum ex ripâ, sed insulam Rheni amnis colunt, Cattorum quondam populus, & seditione domesticâ in eas sedes transgressus, in quibus pars Romani imperii fierent. Manet honos, & antiquæ societatis insigne. nam nec tributis * contemnuntur, nec publicanus atterit. exempti oneribus & collationibus, & tantum in usum præliorum sepositi, velut tela atque arma, bellis reservantur. Est in eodem obsequio & Mattiacorum gens. Protulit enim magnitudo populi Romani ultra Rhenum, ultrâque veteres terminos imperii reverentiam. Ita sede finibusque in suâ ripâ, mente animoque nobiscum agunt, cetera similes Batavis, nisi quòd ipso adhuc terræ suæ solo & cœlo acrius animantur. Non numeraverim inter Germaniæ populos, quamquam trans Rhenum Danubiumque confederint, eos qui Decumates agros exercent. Levissimus quisque Gallorum, & inopiâ audax, dubiæ possessionis solum occupare. Mox limite * acto promotisque præsiidiis, sinus imperii, & pars provinciæ habentur. Ultra hos Catti initium sedis ab Hercynio saltu inchoant, non ita effusis ac palustribus locis, ut cetera civitates; in quas Germania patet. durant siquidem colles, paulatimque rarefcunt: & Cattos suos saltu Hercynius prosequitur simul

* Videtur immittenda vox, non erubescunt.

* Scribo; contunduntur, aut continentur.

* Leg. aut. cto.

* v atque

atque deponit. Duriora genti corpora, stricti artus, minax vultus, & maior animi vigor. Multum (ut inter Germanos) rationis ac solertia: præponere electos, audire præpositos, nosse ordines, intelligere occasiones, differre impetus, disponere diem, vallare noctem, fortunam inter dubia, virtutem inter certa numerare: quodque rarissimum, nec nisi ratione disciplinæ concessum, plus reponere in duce quam in exercitu. omne robur in pedite, quem super arma ferramentis quoque & copiis onerant. Alios ad prælium ire videas, Catos ad bellum, rari excursus & fortuita pugna. Equestrium sanè virium id proprium, citò parare victoriam, citò cedere. Velocitas juxta formidinem, contatio propior constantia est. Et aliis Germanorum populis usurpatum, rara & privata cujusque audentia, apud Catos in consensum vertit, ut primum adoleverint crinem barbamque summittere, nec nisi hoste cæso exuere votivum, obligatumque virtuti, oris habitum. Super sanguinem & spolia, revelant frontem, seque tum demum prætia nascendi retulisse, dignosque patriâ ac parentibus ferunt. Ignavis & imbellibus manet squalor. Fortissimus quisque ferreum insuper annulum (ignominiosum id genti) velut vinculum gestat, donec se cæde hostis absolvat. Plurimis Catorum hic placet habitus. Iamque canent insignes & hostibus simul, suisque monstrati. omnium penes hos initia pagnarum. hæc prima semper acies, visu nova. Nam ne in pace quidem vultu mitiore mansuescunt. Nulli domus, aut ager, aut aliqua cura; prout ad quemque venere aluntur, prodigi alieni, contemptores sui, donec ex sanguis senectus tam dura virtuti impares faciat. Proximi Catis certum iam alveo Rhenum, quique terminus esse sufficiat, Vsiptii ac Tencteri colunt. Tencteri super solitum bellorum decus, equestris disciplinæ arte præcellunt. Nec major apud Catos peditum laus, quam Tencteris equitum. Sic instituere majores, posterius imitantur. Hi lusus infantium, hæc juvenum æmulatio; perseverant senes. inter familiam, & penates, & jura successionum, equi traduntur. excipit filius, non ut cetera maximus natus, sed prout ferox bello & melior. Iuxta Tencteros Bructeri olim occurrebant: nunc Chamavos & Angrivarios immigrasse narratur, pulsos Bructeris ac penitus excisis, vicinarum consensu nationum, seu superbia odio, seu prædæ dulcedine, seu favore quodam erga nos deorum. nam ne spectaculo quidem prælii invidere. super LX milia non armis telisque Romanis, sed, quod magnificentius est, oblectationi oculisque ceciderunt. Maneat, queso, duretque gentibus si non amor nostri, at certe odium sui: quando urgentibus imperii fati nihil jam præstare fortuna majus potest, quam hostium discordiam. Angrivarios & Chamavos à tergo Dulgibini, & Chasuarii cludunt, aliæque gentes haut perinde memorata. à fronte Frisii excipiunt. Majoribus minoribusque Frisii vocabulum est, ex modo virium; utraque nationes usque ad Oceanum Rheno prætexuntur, ambiuntque immensos insuper lacus,

suos saltus Hercynius prosequitur simul atque deponit. Duriora genti corpora, stricti artus, minax vultus, & maior animi vigor. multum, ut inter Germanos, rationis ac solertiæ: præponere electos, audire præpositos, nosse ordines, intelligere occasiones, differre impetus, disponere diem, vallare noctem, fortunam inter dubia, virtutem inter certa numerare; quodque rarissimum, nec nisi ratione disciplinæ concessum, plus reponere in duce, quam in exercitu; omne robur in pedite: quem super arma ferramentis quoque & copiis onerant. alios ad prælium ire videas, Catos ad bellum. rari excursus, & fortuita pugna. Equestrium sanè virium id proprium; citò parare victoriam, citò cedere. velocitas juxta formidinem, contatio propior constantiæ est. Et aliis Germanorum populis usurpatum, rarâ & privatâ cujusque audentiâ, apud Catos in consensum vertit; ut primum adoleverint, crinem barbamque summittere; nec, nisi hoste cæso, exuere votivum obligatumque virtuti oris habitum. super sanguinem & spolia revelant frontem: seque tum demum prætia nascendi retulisse, dignosque patriâ ac parentibus ferunt. ignavis & imbellibus manet squalor. fortissimus quisque ferreum insuper annulum (ignominiosum id genti) velut vinculum gestat; donec se cæde hostis absolvat. Plurimis Catorum hic placet habitus. jamque canent insignes, & hostibus simul suisque monstrati. omnium penes hos initia pagnarum. hæc prima semper acies, visu nova. nam ne in pace quidem vultu mitiore mansuescunt. nulli domus, aut ager, aut aliqua cura: prout ad quemque venere, aluntur; prodigi alieni, contemptores sui, donec ex sanguis senectus tam dura virtuti impares faciat. Proximi Catis, certum jam alveo Rhenum, quique terminus esse sufficiat, Vsiptii ac Tencteri colunt. Tencteri, super solitum bellorum decus, equestris disciplinæ arte præcellunt. nec major apud Catos peditum laus, quam Tencteris equitum. sic instituere majores; posterius imitantur. Hi lusus infantium, hæc juvenum æmulatio; perseverant senes. inter familiam, & penates, & jura successionum, equi traduntur. excipit filius, non, ut cetera, maximus natus, sed prout ferox bello, & melior. Iuxta Tencteros Bructeri olim occurrebant. nunc Chamavos & Angrivarios immigrasse narratur; pulsos Bructeris, ac penitus excisis, vicinarum consensu nationum, seu superbiæ odio, seu prædæ dulcedine, seu favore quodam erga nos deorum. nam ne spectaculo quidem prælii invidere. super LX milia, non armis telisque Romanis, sed, quod magnificentius est, oblectationi oculisque ceciderunt. Maneat, queso, duretque gentibus, si non amor nostri, at certe odium sui: quando, urgentibus imperii fati, nihil jam præstare fortuna majus potest, quam hostium discordiam. Angrivarios & Chamavos à tergo Dulgibini & Chasuarii cludunt, aliæque gentes, haut perinde memorata: à fronte Frisii excipiunt. Majoribus Minoribusque Frisii vocabulum est, ex modo virium. utraque nationes usque ad oceanum Rheno prætexuntur; ambiuntque

ambiuntque immensos insuper lacus, & Romanis classibus navigatos. Ipsum quin etiam oceanum illa tentavimus. & superesse adhuc Herculis columnas, fama vulgavit: sive adiit Hercules; seu, quidquid ubique magnificum est, in claritatem ejus referre consuevimus. nec defuit audentia Druso Germanico: sed obstitit oceanus, in se simul atque in Herculem inquire. mox nemo tentavit: sanctiusque ac reverentius visum, de actis deorum credere, quam scire. Haftenus in occidentem Germaniam novimus. In septentrionem ingenti flexu redit. ac primo statim Chaucorum gens, quamquam incipiat à Frisiis, ac partem litoris occupet, omnium, quas exposui, gentium lateribus obtenditur; donec in Cattos usque sinuetur. tam immensum tetraurum spatium non tenent tantum Chauci, sed & implent: populus inter Germanos nobilissimus; quique magnitudinem suam malit justitiam tueri. sine cupiditate, sine impotentia, quieti secretique, nulla provocant bella, nullis raptibus aut latrocinis populantur. idque praecipuum virtutis ac virium argumentum est, quod, ut superiores agant, non per injurias assequuntur. prompta tamen omnibus arma; ac, si res poscat, exercitus; plurimum virorum, equorumque: & quiescentibus eadem fama. In latere Chaucorum, Cattorumque Cherusci nimiam ac marcentem diu pacem illacessiti nutrierunt. idque jocundius, quam tutius fuit. quia inter impotentes & validos falso quiescas: ubi manu agitur, modestia ac probitas nomina superioris sunt. ita, qui olim boni æquique Cherusci, nunc inertes ac stulti vocantur: Cattis victoribus fortuna in sapientiam cessit. Tacti ruinam Cheruscorum & Fosi, contermina gens: adversarum rerum ex æquo socii: cum in secundis minores fuissent. Eundem Germaniae sinum, proximi oceano, Cimbri tenent: parva nunc civitas, sed gloria ingens. veterisque famae late vestigia manent, utraque ripa castra, ac spatia; quorum ambitu nunc quoque metiaris molem manusque gentis, & tam magni exercitus fidem. Sexcentisimum & quadragesimum annum urbs nostra agebat, cum primum Cimbrorum audita sunt arma; Cæcilio Metello ac Papirio Carbone Coss. ex quo si ad alterum imperatoris Trajani consulatum computemus; ducenti ferme & decem anni colliguntur. tam diu Germania vincitur. non Samnis, non Pœni, non Hispaniae, Galliaeve, ne Parthi quidem sapius admonuere. quippe regno Arsacis acrior est Germanorum libertas. quid enim aliud nobis, quam cadem Crassi, amisso & ipse Pacoro, infra Ventidium dejectus Oriens objecerit? at Germani, Carbone, & Cassio, & Scauro Aurelio, & Servilio Cepione, M. quoque Manlio, fuis vel captis, quinque simul consularibus exercitus populo Romano, Varum, tresque cum eo legiones etiam Cæsari abstulerunt. nec impune C. Marius in Italia, divus Iulius in Gallia, Drusus ac Nero & Germanicus in suis eos sedibus perculerunt. mox ingentes C. Cæsaris minae in ludibrium versa. inde otium: donec, occasione

& Romanis classibus navigatos. Ipsum quin etiam Oceanum illa tentavimus. & superesse adhuc Herculis columnas fama vulgavit: sive adiit Hercules, seu quidquid ubique magnificum est, in claritatem ejus referre consuevimus. Nec defuit audentia Druso Germanico, sed obstitit Oceanus in se simul atque in Herculem inquire. Mox nemo tentavit: sanctiusque ac reverentius visum, de actis deorum credere, quam scire. Haftenus in Occidentem Germaniam novimus. In Septentrionem, ingenti flexu redit. Ac primo statim Chaucorum gens, quamquam incipiat à Frisiis, ac partem litoris occupet, omnium quas exposui gentium lateribus obtenditur, donec in Cattos usque sinuetur. tam immensum terrarum spatium non tenent tantum Chauci, sed & implent: populus inter Germanos nobilissimus, quique magnitudinem suam malit justitiam tueri. sine cupiditate, sine impotentia, quieti secretique, nulla provocant bella, nullis raptibus aut latrocinis populantur. Idque praecipuum virtutis ac virium argumentum est, quod ut superiores agant, non per injurias assequuntur. Prompta tamen omnibus arma, ac si res poscat exercitus; plurimum virorum equorumque: & quiescentibus eadem fama. In latere Chaucorum, Cattorumque Cherusci nimiam ac marcentem diu pacem illacessiti nutrierunt. idque jocundius, quam tutius fuit, quia inter impotentes & validos falso quiescas: ubi manu agitur, modestia ac probitas nomina superioris sunt. Ita qui olim boni æquique Cherusci, nunc inertes ac stulti vocantur: Cattis victoribus fortuna in sapientiam cessit. Tacti ruinam Cheruscorum & Fosi contermina gens, adversarum rerum ex æquo socii, cum in secundis minores fuissent. Eundem Germaniae sinum proximi Oceano Cimbri tenent, parva nunc civitas, sed gloria ingens. veterisque famae late vestigia manent, utraque ripa castra, ac spatia, quorum ambitu nunc quoque metiaris molem manusque gentis, & tam magni exercitus fidem. Sexcentisimum & quadragesimum annum urbs nostra agebat, cum primum Cimbrorum audita sunt arma, Cæcilio Metello ac Papirio Carbone Coss. Ex quo si ad alterum imperatoris Trajani consulatum computemus, ducenti ferme & decem anni colliguntur. tam diu Germania vincitur. Medio tam longi avi spatio, multa invicem damna. non Samnis, non Pœni, non Hispania, Galliaeve; ne Parthi quidem sapius admonuere. quippe regno Arsacis acrior est Germanorum libertas. Quid enim aliud nobis quam cadem Crassi, amisso & ipse Pacoro, infra Ventidium dejectus Oriens objecerit? At Germani Carbone & Cassio, & Scauro Aurelio, & Servilio Cepione, M. quoque Manlio fuis vel captis, quinque simul consularibus exercitus populo Romano; Varum tresque cum eo legiones etiam Cæsari abstulerunt. nec impune C. Marius in Italia, divus Iulius in Gallia, Drusus ac Nero & Germanicus in suis eos sedibus perculerunt. Mox ingentes C. Cæsaris minae in ludibrium versa. Inde otium, donec occasione discordia

discordia nostra & civilium armorum, expugnat^{is} legionum hibernis, etiam Gallias affectavere: ac rursus pulsi inde, proximis temporibus triumphati magis quam victi sunt. Nunc de Svevis dicendum est, quorum non una ut Cattorum Teneterorumve gens: majorem enim Germania partem obtinent, propriis adhuc nationibus nominibusque discreti, quamquam in commune Svevi vocentur. Insigne gentis, obliquare crinem, nodoque substringere. Sic Svevi à ceteris Germanis: sic Svevorum ingenui à servis separantur. Sic in aliis gentibus seu cognatione aliqua Svevorum, seu (quod sæpe accidit) imitatione, rarum & intra juvenatæ spatium: apud Svevos usque ad canitiem horrentem capillum retrò sequuntur, ac sæpe in ipso solo vertice religant. principes & ornatorem habent. Ea cura formæ, sed innoxia. Neque enim ut ament amenturve: in altitudinem quandam & terrorem adituri bella comiti, ut hostium oculis, ornantur. Vetustissimos se nobilissimosque Svevorum Semnones memorant. Fides antiquitatis, religione firmatur. Statio tempore in silvam auguriis parum & priscâ formidine sacram, omnes ejusdem sanguinis populi legationibus coeunt, cæsoque publicè homine celebrant barbari ritus horrenda primordia. Est & alia ludo reverentia. Nemo nisi vinculo ligatus ingreditur, ut minor, & potestatem numinis præ se ferens. si fortè prolapsus est, attolli & insurgere haut licitum. per humum evolvuntur. eoque omnis superstitionis respicit, tamquam inde initia gentis, ibi regnator omnium deus, cetera subiecta atque parentia. Adjicit auctoritatem fortuna Semnonum. centum pagis habitatur: magnoque corpore efficitur, ut se Svevorum caput credant. Contra Langobardos paucitas nobilitat, quod plurimis ac valentissimis nationibus cincti, non per obsequium, sed præliis & periclitando tuti sunt. Reudigni deinde & Aviones, & Angli, & Varini, & Eudoses, & Svardones, & Nuithones fluminibus aut silvis muniuntur. nec quidquam notabile in singulis, nisi quod in commune Herthum, id est, Terram matrem colunt, eamque intervenire rebus hominum, invehì populis arbitrantur. Est in insula Oceani Castum nemus, dicatum in eo vehiculum veste contectum, attingere uni sacerdoti concessum. Is adesse penetrati deam intelligit, vectamque bubus feminis multâ cum veneratione prosequitur. Lati tunc dies, festa loca, quacumque adventu hospitioque dignatur. Non bella ineunt, non arma sumunt, clausum omne ferrum. pax et quies tunc tantum nota, tunc tantum amata, donec idem sacerdos satiata conversatione mortalium deam templo reddat. mox vehiculum et vestes, et si credere velis, numen ipsum secreto lacu abluitur. Servi ministrant, quos statim idem lacus haurit. Arcanus hinc terror, sanctaque ignorantia, quid sit illud quod tantum perituri vident. Et hæc quidem pars Svevorum in secretiora Germania porrigitur. Propior (ut quo modo paulo antè Rhenum, sic nunc Danubium sequar) Hermundurorum civitas, fida Romanis, eoque

discordiæ nostræ & civilium armorum, expugnat^{is} legionum hibernis, etiam Gallias affectavere. ac rursus, pulsi inde, proximis temporibus triumphati magis quam victi sunt. Nunc de Svevis dicendum est. quorum non una, ut Cattorum, Teneterorumve, gens: majorem enim Germaniæ partem obtinent, propriis adhuc nationibus nominibusque discreti; quamquam in commune Svevi vocentur. Insigne gentis, obliquare crinem, nodoque substringere. sic Svevi à ceteris Germanis, sic Svevorum ingenui à servis separantur: sic in aliis gentibus, seu cognatione aliquâ Svevorum, seu, quod sæpe accidit, imitatione, rarum, & intra juvenatæ spatium: apud Svevos, usque ad canitiem, horrentem capillum retrò sequuntur. ac sæpe in ipso solo vertice religant principes, & ornatorem habent. ea cura formæ; sed innoxia. neque enim, ut ament, amenturve: in altitudinem quandam & terrorem, adituri bella, comiti, ut hostium oculis ornantur. Vetustissimos se nobilissimosque Svevorum Semnones memorant. fides antiquitatis, religione firmatur. statio tempore in silvam, auguriis patrum & priscâ formidine sacram, omnes ejusdem sanguinis populi legationibus coeunt: cæsoque publicè homine, celebrant barbari ritus horrenda primordia. Est & alia ludo reverentia. nemo, nisi vinculo ligatus, ingreditur; ut minor, & potestatem numinis præ se ferens. si fortè prolapsus est: attolli, & insurgere, haut licitum: per humum evolvuntur. eoque omnis superstitionis respicit, tamquam inde initia gentis, ibi regnator omnium deus: cetera subiecta, atque parentia. Adjicit auctoritatem fortuna Semnonum. centum pagis habitatur: magnoque corpore efficitur, ut se Svevorum caput credant. Contra Langobardos paucitas nobilitat: quod plurimis ac valentissimis nationibus cincti, non per obsequium, sed præliis & periclitando tuti sunt. Deurungi deinde, & Caviones, & Angli, & Varini, & Eudoses, & Svardones, & Nuithones, fluminibus aut silvis muniuntur. nec quidquam notabile in singulis, nisi quod in commune Hertham, id est, Terram matrem colunt; eamque intervenire rebus hominum, invehì populis, arbitrantur. Est in insulâ oceani sacrum nemus. dicatum in eo vehiculum, veste contectum, attingere uni sacerdoti concessum. is adesse penetrati deam intelligit. vectamque bubus feminis, multâ cum veneratione prosequitur. Lati tunc dies; festa loca, quacumque adventu hospitioque dignatur. non bella ineunt, non arma sumunt; clausum omne ferrum: pax & quies tunc tantum nota, tunc tantum amata: donec idem sacerdos satiata conversatione mortalium deam templo reddat. mox vehiculum & vestis, & (si credere velis) numen ipsum secreto lacu abluitur. servi ministrant: quos statim idem lacus haurit. arcanus hinc terror, sanctaque ignorantia, quid sit illud, quod tantum perituri vident. Et hæc quidem pars Svevorum in secretiora Germaniæ porrigitur. Propior (ut, quo modo paulo antè Rhenum, sic nunc Danubium sequar) Hermundurorum civitas; fida Romanis: eoque solis Germanorum non in ripâ commercium.

cium; sed penitus, atque in splendidissimâ Rhætiæ provinciæ coloniâ passim sine custode transeunt: & cum ceteris gentibus arma modò castraque nostra ostendamus; his domos villasque patefecimus, non concupiscentibus. In Hermunduris Albis oritur, flumen inclitum, & notum olim: nunc tantum auditur. Iuxta Hermunduros Narisci, ac deinde Marcomani, & Quadi agunt. præcipua Marcomanorum gloria, viresque; atque ipsa etiam sedes, pulsus olim Bojis, virtute parta. nec Narisci Quadive degenerant. eaque Germaniæ velut frons est, quatenus Danubio prætexitur. Marcomanis Quadisque usque ad nostram memoriam reges manserunt ex gente ipsarum; nobile Marobodui & Tudri genus. jam & externos patiuntur. Sed vis & potentia regibus ex auctoritate Romanâ. rarò armis nostris, sæpius pecuniâ juvatur. Nec minus valent retro Marsingi, Gothini, Osi, Buri: terga Marcomanorum Quadorumque claudunt. è quibus Marsingi & Buri sermone cultuque Suevos referunt: Gothinos Gallica, Oso Pannonica lingua coarguit non esse Germanos; & quod tributa patiuntur. partem tributorum Sarmatæ, partem Quadi, ut alienigenis, imponunt. Gothini, quò magis pudeat, & ferrum effodiunt. omnesque hi populi pauca campestrium, ceterum saltus & vertices montium jugumque insederunt. dirimit enim scinditque Sæviam continuum montium jugum: ultra quò plurimæ gentes agunt. ex quibus latissimè patet Lygiorum nomen, in plures civitates diffusum. valentissimas nominasse sufficiet; Arios, Helveconas, Manimos, Elysios, Naharvalos. Apud Naharvalos antiquæ religionis lucus ostenditur. præsidet sacerdos muliebri ornatu. sed deos interpretatione Romani Castorem Pollucemque memorant. ejus numinis nomen Alcis. nulla simulacra, nullum peregrinæ superstitionis vestigium: ut fratres tamen, ut juvenes venerantur. Ceterum Arii, super vires, quibus enumeratos paulò antè populos antecedunt, truces, insitæ feritati arte ac tempore lenocinantur. nigra scuta, tincta corpora, atras ad prælia noctes legunt: ipsaque formidine atque umbrâ feralis exercitus terrorem inferunt; nullo hostium sustinente novam ac velut infernum aspectum. nam primi in omnibus præliis oculi vincuntur. Trans Lygios Gothones regnantur, paulo jam additiùs, quàm ceteræ Germanorum gentes; nondum tamen supra libertatem. protinus deinde ab oceano Rugii, & Lemovii. omniumque harum gentium insigne, rotunda scuta, breves gladii, & erga reges obsequium. Svionum hinc civitates, ipso in oceano, præter viros armaque, classibus valent. Forma navium eo differt, quò utrimque prora paratam semper appulsui frontem agit. nec velis ministrant; nec remos in ordinem lateribus adjungunt. solum, ut in quibusdam fluminum, & mutabile, ut res poscit, hinc vel illinc remigium. Est apud illos & opibus honos. eoque unus imperitat; nullis jam exceptionibus, non precario jure parendi. nec arma, ut apud ceteros Germanos, in promiscuo: sed clausa

solis Germanorum non in ripâ commercium, sed penitus, atque in splendidissimâ Rhetia provinciæ coloniâ passim sine custode transeunt, & cum ceteris gentibus arma modò castraque nostra ostendamus, his domos, villasque patefecimus, non concupiscentibus. In Hermunduris Albis oritur flumen inclitum et notum olim: nunc tantum auditur. Iuxta Hermunduros Narisci, ac deinde Marcomani et Quadi agunt. Præcipua Marcomanorum gloria viresque, atque ipsa etiam sedes pulsus olim Bojis virtute parta. Nec Narisci Quadive degenerant. Eaque Germaniæ velut frons est. quatenus Danubio prætexitur. Marcomanis, Quadisve usque ad nostram memoriam reges manserunt, ex gente ipsorum. nobile Marobodui & Tudri genus. jam & externos patiuntur. Sed vis & potentia regibus, ex auctoritate Romanâ. rarò armis nostris, sæpius pecuniâ juvantur. Nec minus valent retrò Marsigni, Gothini, Osi, Buri: terga Marcomanorum Quadorumque claudunt. è quibus Marsigni, & Buri sermone cultuque Suevos referunt. Gothinos Gallica, Oso Pannonica lingua coarguit non esse Germanos: & quòd tributa patiuntur. partem tributorum Sarmatæ, partem Quadi ut alienigenis imponunt. Gothini, quò magis pudeat, & ferrum effodiunt. omnesque hi populi pauca campestrium, ceterum saltus et vertices montium jugumque insederunt. Dirimit enim scinditque Sæviam continuum montium jugum, ultra quò plurimæ gentes agunt. ex quibus latissimè patet Lygiorum nomen in plures civitates diffusum. Valentissimas nominasse sufficiet, Arios, Helveconas, Manimos, Elysios, Naharvalos. Apud Naharvalos antiquæ religionis lucus ostenditur. Præsidet sacerdos muliebri ornatu, sed deos interpretatione Romani Castorem Pollucemque memorant. Ejus numinis nomen Alcis. nulla simulacra, nullum peregrinæ superstitionis vestigium. ut fratres tamen, ut juvenes venerantur. Ceterum Arii super vires, quibus enumeratos paulò antè populos antecedunt, truces, insitæ feritati arte ac tempore lenocinantur. nigra scuta, tincta corpora, atras ad prælia noctes legunt: ipsaque formidine atque umbrâ feralis exercitus terrorem inferunt, nullo hostium sustinente novam ac velut infernum aspectum. nam primi in omnibus præliis oculi vincuntur. Trans Lygios Gothones regnantur, paulo jam additiùs quàm ceteræ Germanorum gentes, nondum tamen supra libertatem. Protinus deinde ab Oceano Rugii, & Lemovii: omniumque harum gentium insigne, rotunda scuta, breves gladii, & erga reges obsequium. Svionum hinc civitates, ipso in Oceano, præter viros armaque classibus valent. formâ navium eo differt, quò utrimque prora paratam semper appulsui frontem agit: nec velis ministrantur, nec remos in ordinem lateribus adjungunt. Solum ut in quibusdam fluminum, et mutabile ut res poscit, hinc vel illinc remigium. Est apud illos & opibus honos. eoque unus imperitat, nullis jam exceptionibus, non precario jure parendi. nec arma ut apud ceteros Germanos in promiscuo, sed clausa sub custode et quidem seruo: quia subitos ho-

* Scribo ministrant

stinna

flum incurfus prohibet Oceanus. otiosa porro armatorum manus facile lascivunt. enim verò neque nobilem, neque ingenuum, ne libertinum quidem armis præponere regia utilitas est. Trans Svionas aliud mare, pigrum, ac propè immotum, quo cingi cludique terrarum orbem hinc fides: quòd extremus cadentis jam solis fulgor in ortus edurat, adeò clarus, ut sidera hebetet.

* Lego, se Sonum insuper * emergentis audiri, formasque
emergentis. deorum, & radios capitis aspici persuasio adjicit.

Illuc usque (& fama vera) tantum natura. Ergo jam dextro Svevici maris litore Æstiorum gentes alluuntur: quibus ritus habitusque Svevorum, lingua Britannica propior. Matrem deum venerantur, insigne superstitionis formas

* omnique Aprorum gestant. Id pro armis * omniumque
malo. tutelâ securum deæ cultorem etiam inter hostes præstat.

Rarus ferri, frequens fustium usus. Frumenta ceterosque fructus patientius quam pro solita Germanorum inertia laborant. Sed & mare scrutantur, ac soli omnium succinum, quod ipsi Glessum vocant, inter vada atque in ipso litore legunt. Nec quæ natura quæve ratio gignat, ut Barbaris, quæsitura compertumve. diu quin etiam inter cetera ejectamenta maris jacebat, donec luxuria nostra dedit nomen. ipsis in nullo usu, rude legitur: informe perfertur, pretiumque mirantes accipiunt. Succum tamen arborum esse intelligas: quia terrena quædam atque etiam volucris animalia plerumque interlucunt; quæ implicata humore, mox durefcente materia, clauduntur. Fecundiora igitur nemora lucosque, sicut Orientis secretis, ubi thura balsamæque sudantur, ita occidentis insulis terrisque inesse crediderim, quæ vicini solis radiis expressa atque liquentia in proximum mare labuntur, ac vi tempestatum in adversa litora exundant. Si naturam succini admoto igne tentes, in modum tedæ accenditur, alitque flammam pinguem & olentem: mox ut in picem resinamve lentescit. Svionibus Sitionum gentes continuantur. Cetera similes, uno differunt, quod femina dominatur: in tantum non modò à libertate, sed etiam à servitute degenerant. hic Svevia finis. Peucinatorum, Venedorumque, & Fennorum nationes Germanis an Sarmatis ascribam dubito: quamquam Peucini, quos quidam Bastarnas vocant, sermone, cultu, sede, ac domiciliis, ut Germani agunt. sordes omnium ac torpor. procerum connubiis mixtis, nonnihil in Sarmatarum habitum fœdantur. Venedi multum ex moribus traxerunt. Nam quidquid inter Peucinos Fennosque silvarum ac montium erigitur, latrocinii pererrant. hi tamen inter Germanos potius referuntur, quia & domos figunt, & scuta gestant, & pedum usu ac pernecitate gaudent. quæ omnia diversa Sarmatis sunt, in plauistro equoque viventibus. Fennis mira feritas, fœda paupertas, non arma, non equi, non penates: victui herba, vestitui pelles, cubile humus. sola in sagittis spes, quas inopiâ ferri ossibus asperant. Idemque venatus viros pariter ac feminas alit. Passim enim comitantur,

sub custode; & quidem servo. quia subitos hostium incurfus prohibet oceanus. otiosæ porro armatorum manus facile lascivunt. enim verò neque nobilem, neque ingenuum, ne libertinum quidem armis præponere, regia utilitas est. Trans Svionas aliud mare, pigrum, ac prope immotum: quo cingi cludique terrarum orbem hinc fides, quòd extremus cadentis jam solis fulgor in ortus edurat; adeò clarus, ut sidera hebetet. sonum insuper se mergentis audiri, formasque deorum, & radios capitis aspici, persuasio adjicit. Illuc uique (& fama vera) tantum natura. Svionibus Sitionum gentes continuantur. cetera similes, uno differunt, quòd femina dominatur. in tantum non modò à libertate, sed etiam à servitute degenerant. Hic Sveviæ finis. Ergo jam dextro Svevici maris litore Æstiorum gentes alluuntur. quibus ritus habitusque Svevorum; lingua Britannicæ propior. Matrem deum venerantur. insigne superstitionis formas aprorum gestant. id pro armis, omniumque tutelâ, securum deæ cultorem etiam inter hostes præstat. rarus ferri, frequens fustium usus. frumenta ceterosque fructus patientius, quam pro solita Germanorum inertia, laborant. Sed & mare scrutantur; ac soli omnium succinum, quod ipsi glessum vocant, inter vada atque in ipso litore legunt. nec, quæ natura, quæve ratio gignat, ut barbaris, quæsitura, compertumve. diu quin etiam inter cetera ejectamenta maris jacebat; donec luxuria nostra dedit nomen, ipsis in nullo usu. rude legitur; informe perfertur: pretiumque mirantes accipiunt. Succum tamen arborum esse intelligas: quia terrena quædam, atque etiam volucris animalia plerumque interlucunt; quæ implicata humore, mox durefcente materia, clauduntur. fecundiora igitur nemora lucosque, sicut orientis secretis, ubi thura balsamæque sudantur, ita occidentis insulis terrisque inesse crediderim; quæ, vicini solis radiis expressa, atque liquentia, in proximum mare labuntur, ac vi tempestatum in adversa litora exundant. Si naturam succini admoto igne tentes, in modum tedæ accenditur; alitque flammam pingvem, & olentem: mox, ut in picem resinamve, lentescit. Peucinatorum, Venedorumque, ac Fennorum nationes Germanis an Sarmatis ascribam, dubito. quamquam Peucini, quos quidam Bastarnas vocant, sermone, cultu, sede, ac domiciliis, ut Germani agunt: sordes omnium ac torpor. ceterum connubiis mixtis, nonnihil in Sarmatarum habitum fœdantur. Venedi multum ex moribus traxerunt. nam quidquid inter Peucinos Fennosque silvarum ac montium erigitur, latrocinii pererrant. hi tamen inter Germanos potius referuntur; quia & domos figunt, & scuta gestant, & pedum usu ac pernecitate gaudent: quæ omnia diversa Sarmatis sunt: in plauistro equoque viventibus. Fennis mira feritas, fœda paupertas: non arma, non equi, non penates. victui herba, vestitui pelles, cubile humus. sola in sagittis spes: quas, inopiâ ferri, ossibus asperant. idemque venatus viros pariter ac feminas alit. passim enim comitantur, partem-

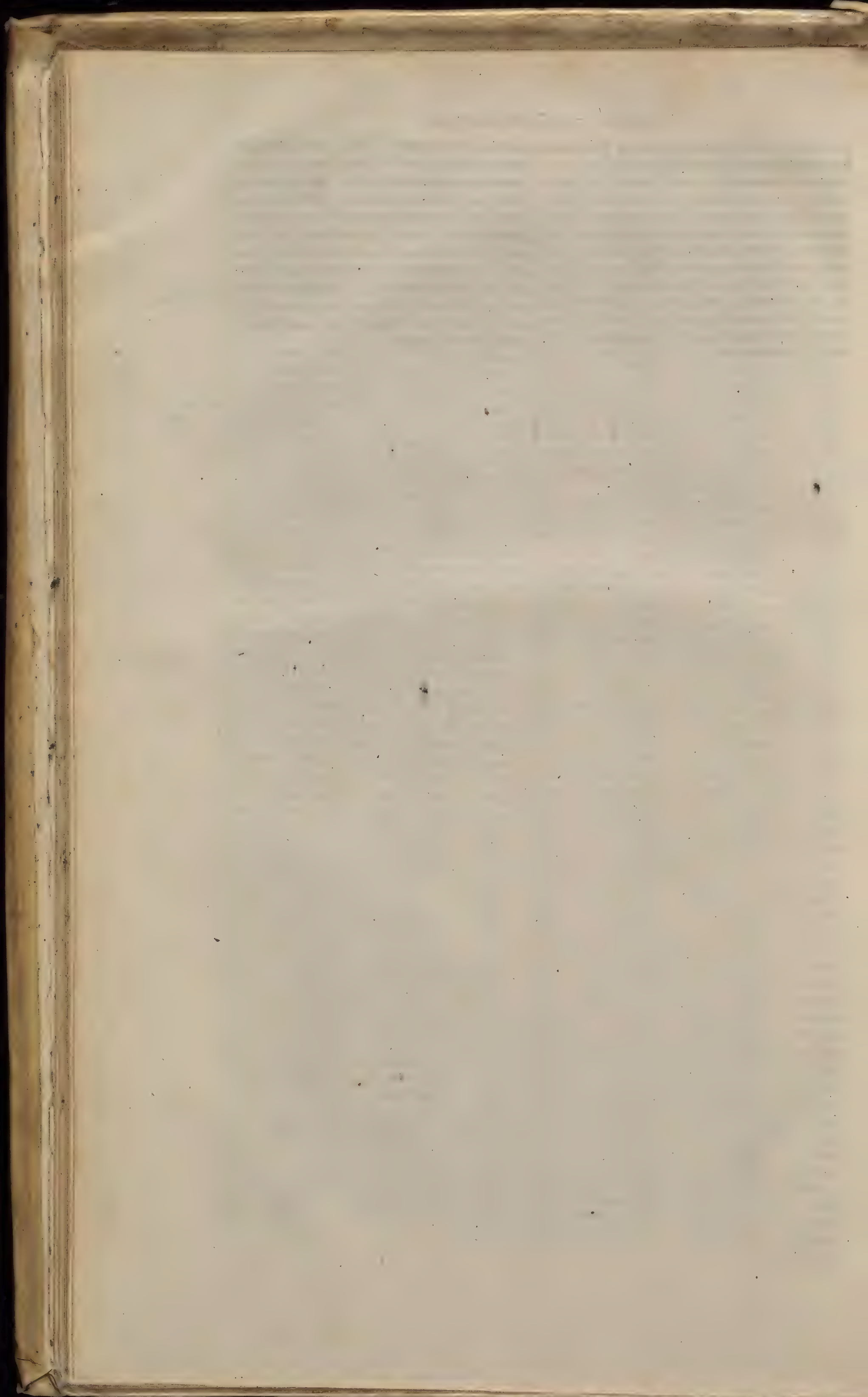
LIBER DE GERMANIA:

partemque praeda petunt. nec aliud infantibus ferarum imbriumque suffugium, quam ut in aliquo ramorum nexu contegantur. huc redeunt juvenes; hoc senum receptaculum. id beatius arbitrantur, quam ingemere agris, illaborare domibus; suas alienasque fortunas spe metuque versare. securi adversus homines, securi adversus deos, rem difficillimam affecuti sunt, ut illis ne voto quidem opus sit. Cetera jam fabulosa; Hellusios, & Oxionas ora hominum vultusque, corpora atque artus ferarum gerere. quod ego, ut incompertum, in medium relinquam.

partemque praeda petunt. Nec aliud infantibus ferarum imbriumque suffugium, quam ut in aliquo ramorum nexu contegantur. huc redeunt juvenes, hoc senum receptaculum. Id beatius arbitrantur, quam ingemere agris, illaborare domibus, suas alienasque fortunas spe metuque versare. Securi adversus homines, securi adversus deos, rem difficillimam affecuti sunt, ut illis ne voto quidem opus sit. Cetera jam fabulosa: Hellusios et Oxionas ora hominum vultusque, corpora atque artus ferarum gerere. quod ego ut incompertum, in medium relinquam.

FINIS.

PHILIPPI CLVVERI
GERMANIAE
ANTIQUAE
LIBER PRIMVS:

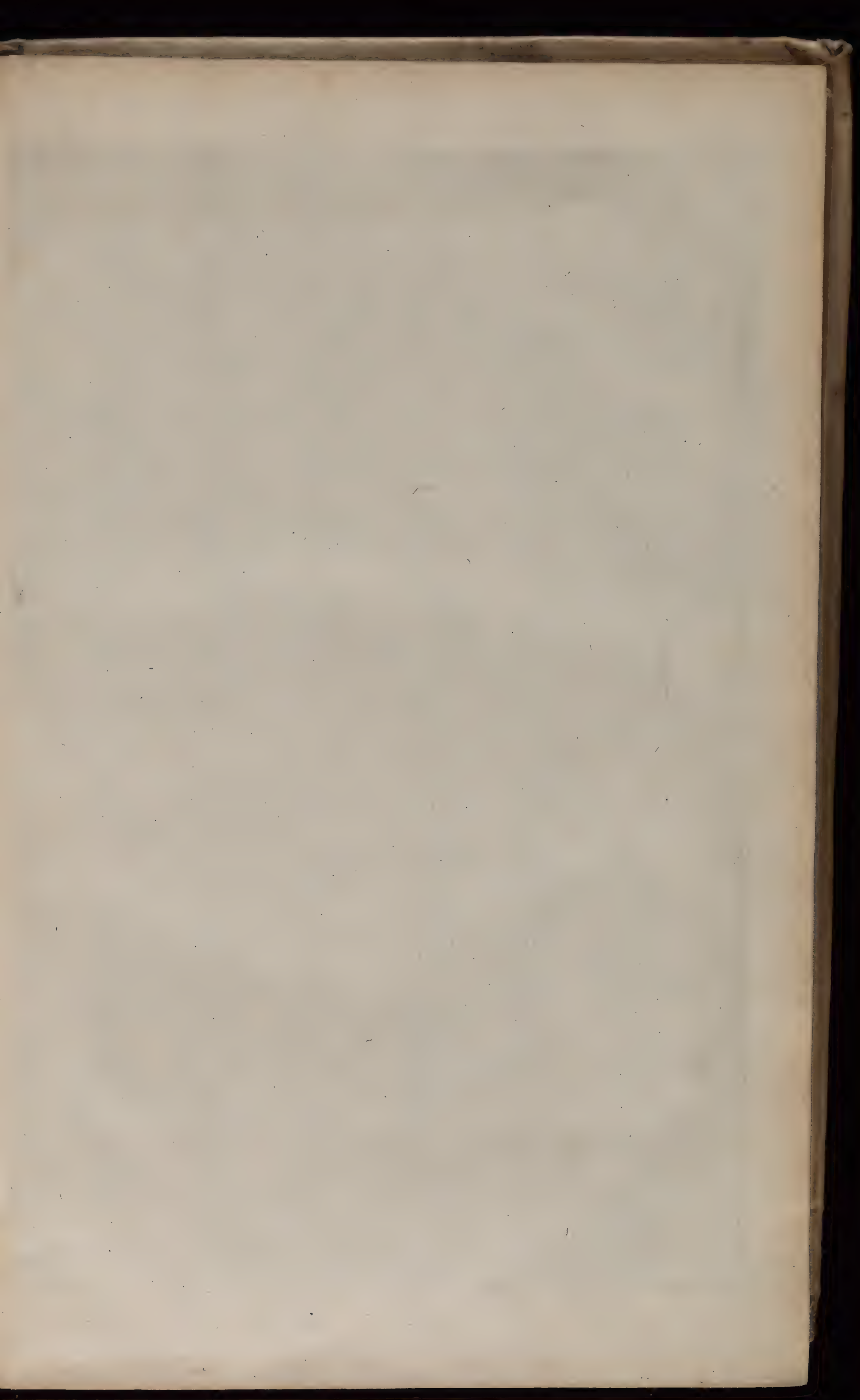
Quo situs universæ Germaniæ, & origo moresque
priscûm Germanorum describuntur.

GERMANIA
ANTICA
LIBER PRIMVS

AVGVSTVS

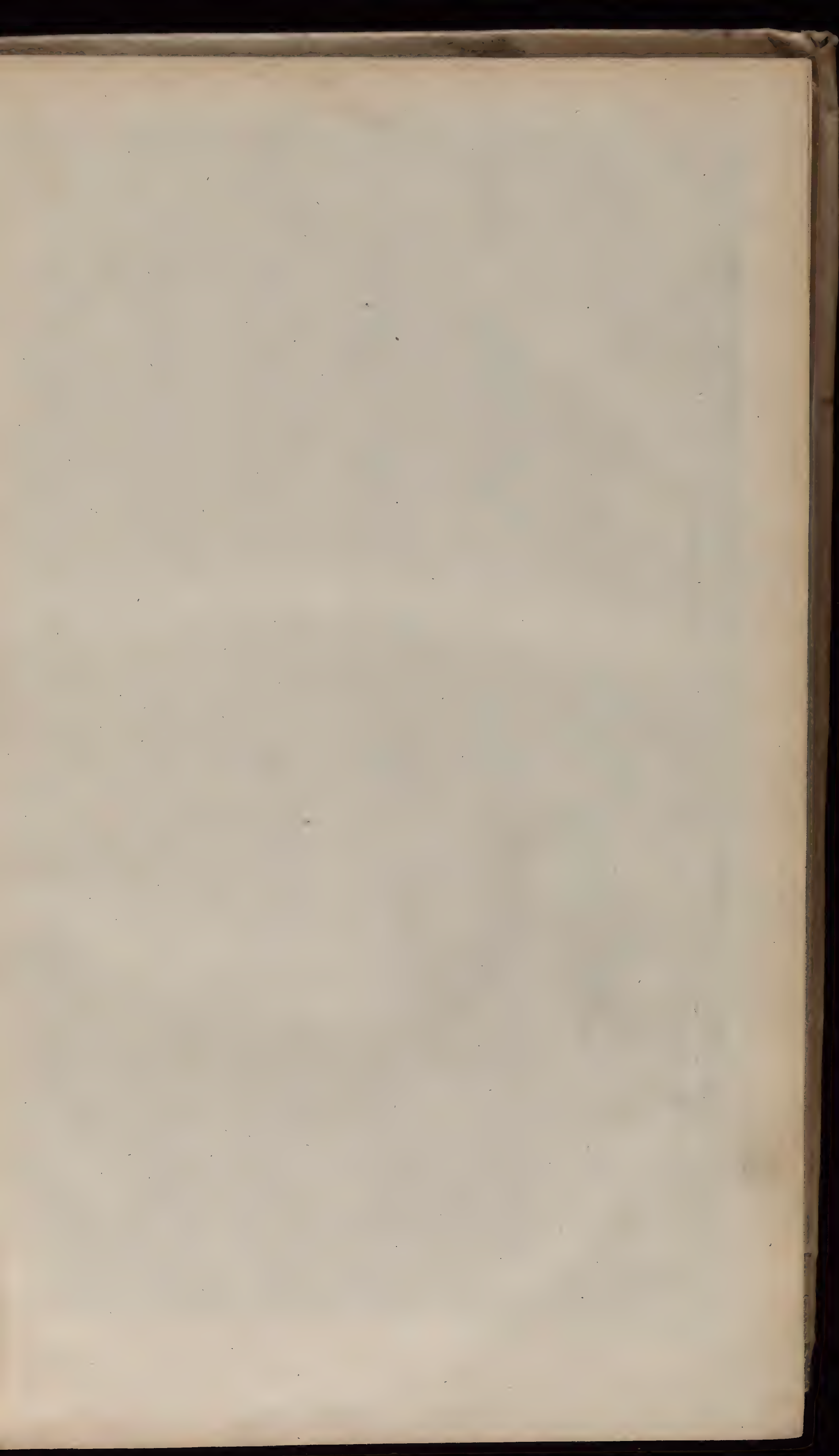

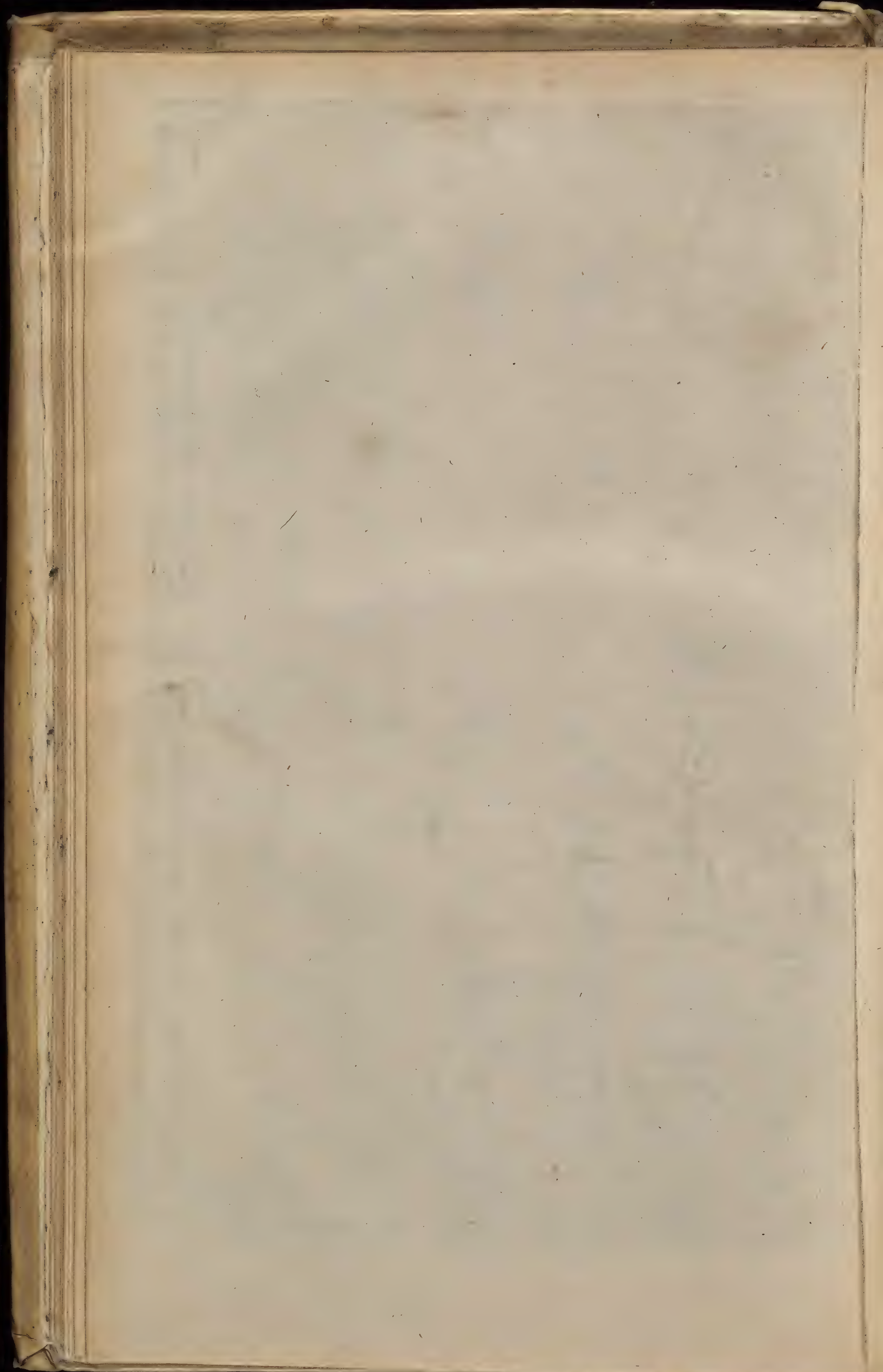

Summa
EUROPÆ
antiquæ
descriptio;
Auctore
PHILIP. CLÜVERIO

Nicol. geilkarekio sc.

PHILIPPI CLUVERII
GERMANIAE ANTIQVAE
LIBER PRIMVS,

*Quo situs universæ Germania, & origo moresque priscum
Germanorum describuntur.*

Proœmium.

*Ostenditur, quantam antiquis temporibus Græci Romanique Germania
habuerint notitiam. deinde agitur de mensurâ locorum: item de
citerioribus, & ulterioribus Rheni, Danubii, & alio-
rum Germania fluminum ripis.*

10 GERMANIAM antiquam descripturus, unum C. Cornelium Tacitum maximè sequendum mihi proposui: ut qui unus omnium non modò quamplurima de Germanis, eorumque cum populo Romano bellis, in suis annalium historiarumque libris adnotavit; sed & privatim librum de situ ac populis hujus terræ, deque origine, ac moribus universæ gentis, tam adcuratè, tamque diligenter conscripsit, uti nullam aliam regionem, nullam gentem ~~acque descriptam~~ ab ullo veterum auctorum habeamus. Falsò namque, & maximè
immeritò insimulatur Tacitus à nonnullis popularibus meis, etiam doctissimis viris, ceu ille, ut Romanus, & exterus homo, plerorumque in Germaniâ ignarus, multa falsa, fictitiaque tradiderit. Quo equidem in judicio suam ipsorum isti quammaximè produnt ignorantiam, & caliginem in intelligendis iis, quæ ille in dicto libro memoriæ mandavit. Sanè, quòd nosse datur nobis patriæ, ac majorum nostrorum vetustatem; id omne uni acceptum feramus necesse est Tacito. quidpe hanc ejus descriptionem ni haberemus; in reliquis quoque auctoribus, vix quidquam eorum intelligeremus, quæ vel ante ejus
20 ætatem, vel posterioribus etiam sæculis, de gente nostrâ tradita sunt. Scripsit equidem T. Livius haud pauca de eadem gente; ut liquet ex ejus epitomatore: scripsit & Asinius Quadratus de terrâ Germaniâ; testibus Strabone, lib. iv, & Agathiâ, lib. i. sed horum monumenta temporum iniquitate interierunt. Scripsit Cajus quoque Plinius bellorum Germaniæ libros xx; testibus, Tacito nostro, in annalium primo, & Plinio Juniore, epistolarum lib. iii, item Symmacho, epistolar. lib. iv: in quibus haud dubiè multa ille de terrâ ipsâ, ejusque populis adnotavit. Sed & hi libri omnes perierunt. Verùm, quidquid vel hic, vel illi duo, sive de terrâ, sive de gente scripserint; certum est, Tacitum, ut qui posterior illis manum huic operi admovit, omnium id adcuratissimè perfectissimèque voluisse præstare. Atque equidem Plinium quod attinet; adparet ex
30 eâ Germaniæ descriptione, quam naturalis historiæ operi inseruit, haud perinde diligenter eum in bellorum Germanicorum opere descripsisse hujus terræ populos; quando in illo etiam opere, quod ultimò composuisse eum constat, non nisi strictim paucas quasdam nationes, turbatoriè, ac sine ullo ordine recensuit. Sed eâ de re pluribus heic disputare, haud est consilium. in contextu hujus operis, quod conscriptum imus, clarè patebunt, cum Taciti singularis diligentia,

ligentia, atque industria, tum Plinii negligentia, & incuria, aliorumque geographorum summa ignorantia.

Nunc videre operæ sit pretium, quantam Germaniæ notitiam Tacitus noster, & alii ejus ævi Romani habere potuerint; uti hinc judicare liceat, quanta eis fides in Germanorum historiâ sit habenda. Althamerus, & nonnulli alii, in Taciti prædictum librum commentantes, ipsum auctorem in Germaniâ sub Fl. Vespasiano militasse tradunt: idque ex his ejus verbis, in eodem libro perscriptis: *Vidimus sub divo Vespasiano Velledam, diu apud plerosq. numinis loco habitâ. item ex istis: Ipsum quin etiam Oceanum illâ tentavimus.* quæ de Oceano, Frisiorum Chaucorumque litora adluente, ille narrat. item ex his: *Haëtenus in occidentem 10 Germaniam novimus. in septemtrionem ingenti flexu redit. ac primò statim Chaucorum gens.* Verùm falluntur isti quàm vehementissimè. non enim de se singulatim ista loquitur Tacitus: sed in universum de omni populo Romano. Atque illud quidem, de tentato Oceano septemtrionali, à quo & quando sit factum, ostendit ipse annal. ii: nempe à Germanico Cæsare, C. Coelio, & L. Pomponio consulibus; multis etiam annis antè, quàm ipse fuerat natus. Velledam, Bructeræ nationis virginem, si credas eum, sub Vespasiano militantem in Germaniâ, suis oculis vidisse; diu etiam militantem inibi vidisse credas necesse est. quod opidò quàm falsum. quidpe Vespasianus bellum in Germaniâ gessit nullum, post-quàm imperium adeptus est. Tacitus verò postea sub Vespasiano Belgicæ Gal- 20 liæ rationes procuravit; teste ipso, sub initium primi historiarum; & item Plinio, lib. vii, cap. xvi. ubi ne ad Rhenum quidem accessit; quod & ipsum quidam nostrorum hominum adfirmant. etenim ut limite, ac nomine, sic præfecto Belgica provincia à Germaniâ Cifrhennanâ distinguebatur. Velledæ dignitas, & reverentia tum maximè Romanis cognita est, quum, Othone & Vittelio de summâ rerum armis disceptantibus, Civilem Batavum, Germanosque Cifrhennanos vinceret Cerealis; teste Tacito, in historiar. iv, & v. Cui bello interfuisse Tacitum, ne minimâ quidem cōjecturâ ex ipsius, nedum ex aliorum adsequaris monumentis. Duobus igitur istis indicis, sive documentis, ita satis confutatis; tertium illud, quod allegatur, quanti momēti fuerit, haud video. quod cer- 30 rē & ipsum de universis Romanis intelligendum est: qui occidentem Germaniæ ad Amisiæ amnis ostiū finiebant; reliqua exhinc sub septemtrione ducentes.

Sed falsa hætenus postquàm satis sunt convicta, vera nunc ostendantur. Romanos igitur ajo, Taciti ævo, totius Germaniæ cognitionem habere potuisse satis exactam, multis auctoribus, multisque documentis. Nam quidquid terrarum, nationumque inter Rhenum, Albim, Salam, atque Danubium, flumina situm fuit; ipsi crebris bellis, præfidiisque diu, jam inde Julii Cæsaris ab temporibus, perlustraverunt. post Albim quæ fuere proxima, ea facile ex hujus amnis adcolis, quos præfidiis continebant, sciscitando cognoscere potuerunt. ea verò, quæ Danubio adjacebant, ad Dacorum usque Jazygumque Sarma- 40 tarum confinia, præfidiariis per Rhætiam ac Noricum militibus perquirere pronum fuit. Sed quidquid inter Albim, Danubium & Vistulam amneis, sinumque Germaniæ Codanum (vulgò nunc dicitur *Ost see*) situm est, id certiore jam auctore Maroboduo, omnium harum terrarum (ut suo loco ostendetur) sub Augusto & Tiberio imperatoribus, rege, postea verò xviii per annos Ravennæ in Italiâ exfulante, item ab Catualdâ, Gothonicæ ad Vistulæ ostia nationis principe, in Galliâ Fori Julii exfulante, horumque comitibus, pernoscere quiverunt. Quamquàm, aliquot jam ante Romanorum imperatores sæculis, Græcorum nonnulli scriptores vetustissimi Cimbrorum penin- 50 sulam, Gothonumque ad Vistulam amnem veram sedem memoraverunt; ut suo loco patebit. Cimbrorum post hæc legati è dicta peninsula ad Augustum Cæsarem missi sunt; teste Strabone, lib. vii. Et Nerone imperitante, eques quidam Romanus, missus, ad succinum comparandum, à Iuliano, curante gladiatorum munus Neronis principis, hæc commercia ad Vistulæ ostia, & litora Æstiorum, qui nunc dicuntur Prussii, peragravit; teste Plinio, lib. xxxvii, cap. iiii. Quin & ipsos Gothones,

Gothones, horumque conterminos Æstios, succinum in Pannoniam, & ad Italia usque confinium, non modò Plinii Tacitique temporibus, sed jam Herodoti ævo, solitos fuisse deferre, suo loco haud dubiis ostendam documentis. Atque hætenus equidem Romani ad dictum usque sinum Germaniam novērunt. Quæ ultra sunt, in Svediâ, Norvagiâ, Finnomarchiâ, Lappiâ, & Finniâ, præterquàm quòd jam inde à Pytheâ, Timæo, Xenophonte Lampfaceno, & aliis Græcorum antiquissimis scriptoribus, haud perinde perperam descripta fuerunt; Romanis etiam postea, sub primis imperatoribus comperta sunt. Quâ de re ita noster auctor, in principio statim libri de Germaniâ: *Germania*
 10 *omnis à Galliis, Rhatiisque & Pannoniis, Rheno & Danubio fluminibus, à Sarmatis Dacisque, mutuo metu, aut montibus separatur: cetera Oceanus ambit, latos sinus, & insularum immensa spatia complectens; nuper cognitis quibusdam gentibus, ac regibus, quos bellum aperuit.* Et Plinius, lib. II, cap. CVIII: *Et à Germaniâ immensas insulas non pridem compertas, cognitum habeo.* Hæ quando cognitæ fuerint Romanis, suo loco indicabimus. Cum Bastarnis autem, ultra Danubium quondam ad Pontum usque incolentibus, bellum etiam in Mœsiâ gesserunt. postmodum verò in Daciâ provinciâ contermini quoque fuere iisdem. His igitur indicis, singulis atque universis, benè consideratis, dubitare jam haud æquum fuerit, quin optimam Romani terræ Germaniæ, gentisque Germanorum
 20 habuerint cognitionem. Exactissimam habuisse auctorem nostrum, C. Tacitum, ita, uti ferè nusquam à veritatis tramite aberraverit; eoque quam-optimâ, ac facillimâ methodo librum de eâ conscripsisse; ex contextu hujus operis clarè patebit.

Habent igitur Germani nostri, quod meritò de terrâ simul ac gente suâ glorientur: nempe hanc præ omnibus aliis nactam olim fuisse inter Romanos, non plebejum hominem, sed equestris dignitatis virum, non privatum & obscurum, sed multis illustribus muniis functum, &, quod omnium maximum est, inter cunctos rerum scriptores gravissimum auctorem, qui non modò terrarum, nationumque situs, sed & virtuteis atque laudeis earum singulari libro
 30 concelebrare, in summâ habuit curâ. Conscripsit autem hunc librum sub ipsum imperii Trajani initium, Nervâ imperatore recens ex humanis egresso; teste ipso, in eodem libro: id est, circa annum, à nato cœli terrarumque Domino, centesimum.

Atque hæc de auctoritate hujus libri monuisse lecturos sufficiat. Ad ipsum hoc nostrum opus quod attinet; in treis id potissimè distinximus parteis, sive libros. quorum primus situm Germaniæ antiquæ, & gentis originem, moresque ostendit. alter est de Germaniâ Cisirhenanâ. tertius de Germaniâ Trásrhenanâ.

DE CETERO, quum crebræ hoc in opere variorum locorum nominandæ sint distantia; eæque in regionibus variis, ac diversis, quæ non eodem modo intervallo dimetiuntur: commodum, adeoque necessarium esse putavimus, per
 40 omneis pariter regiones unâ eadèmq; uti mensurâ; eâ scilicet, quæ omnibus simul nota esse possit: ut est Romanorum, quæ fit per millia passuum. Nam quum universus terræ orbis, seu globus, in parteis distribuatur CCCLX, quos gradus geographi vocant: horum singuli millia passuum continent LX. quæ facile quævis natio suo mensurandi terras modo adplicabit, si primùm disperxerit, quot milliarium suorum, seu leucarum, unum gradum in terræ globo obtineant: deinde verò dispectum numerum milliarium, sive leucarum, per LX millia passuum dividat. Exempli gratiâ; Germanicorum milliarium communium XV dicuntur occupare gradum unum. LX igitur per XV si dividas;
 50 unumquodque milliare Germanicum continebit millia passuum IV.

At quia Græci nonnumquam citandi sunt scriptores, qui locorum intervalla per stadia metiuntur; necessarium fuerit, stadia in millia passuum redigere. De illis igitur Herodotus, lib. II, ita tradit: *Ἐκατὸν ὀργυιὰ δίκαια, εἰς ἑξάδιον ἐξάπλεθρον· ἑξαπόδες μὲν τὴν ὀργυιῆς μετρεομένης καὶ τετραπλήχει, τὴν ποδῶν μὲν τετραπάλαιων εὐνίων, τὰ δὲ πᾶσι ἑξαπαλάστει.* id est: *Centum justæ orgyia sunt stadium*
 A 3 *seu*

Sex jugerum: nempe si singulas orgyas sex facias pedum, sive quatuor cubitorum: pedes vero quatuor palmorum; cubitos autem sex palmorum. Stadium igitur pedum est 100. quod Gellius quoque testatur, lib. I, cap. I. Pedem autem Græcorum in mensurâ fuisse majorem pede Romano, indicat disertè Plinius, lib. II, cap. XXIII, xxv pedes Romanos sexcentis in stadium addens. Stadium, inquit, centum viginti quinque nostros efficit passus; hoc est, pedes sexcentos viginti quinque. Et in eadem penè verba Columella, de re rusticâ lib. V, cap. I: Stadium habet passus centum viginti quinque, id est, pedes sexcentos viginti quinque. Atque sic computavit Plinius stadia eodem libro infra, cap. CVIII. Universum, inquit, hunc circuitum Erato-
 sthenes ducentorum quinquaginta duorum millium stadium prodidit. quæ mensura Roma-
 nâ computatione efficit trecenties quindecies centena millia passuum. Hanc tamen com-
 putationem quosdam improbare video. inter quos doctissimum quoque de-
 prehendi Lipsium miror. Is commentans ad hunc Taciti locum, annal. XI; *Inter*
Mosam Rhenumque trium & viginti millium spatio fossam produxit: addit; Dio consentit.
 διὰ τὴν Φρευσὲν, inquit, πᾶν τὸ μετὰ τὴν τε Πλωγίαν καὶ τὴν Μόσχην, ἑξήκοντα ἑκατὸν μί-
 λια. nam stadia CLXX, milliaria conficiunt XXXIII, duobus stadiis & semi minùs: ita, ut
 septem stadia cum dimidio, pro milliari capias: quod Plutarchus, Svidas, aliique monuerunt.
 Interpres tamen Dionis milliaria XXI vertit: & addit, non convenire illi cum Cornelianâ
 ratione. Haud injuriâ id equidem interpres. Lipsius verò quomodò istam sen-
 tentiam suam satis defensurus fuerit, haud video. Plutarchum quòd ait sic mo-
 nuisse; id nescio ubi legerit. nisi fortè ex Camillo sumserit: ubi Plutarchus Gal-
 los ait, Brenno duce, urbe Româ relictâ, LX progressos stadia, castra posuisse
 juxta viam Gabinam. quod ad octavum lapidem Gabinâ viâ factum, narrat Livius
 lib. V. Ubi equidem negari haud potest, stadia VII cum dimidio si pro uno mil-
 liari capias, millia inde passuum evasura VIII. At quis præstiterit, Plutarchum
 heic respexisse Livii auctoritatem, fidemque ejus sequutum; non verò aliùs po-
 tiùs cujusdam scriptoris: ut in aliis etiam haud semel ab eo dissentit? Quam-
 quàm Livii eum legisse historias, sæpiusque citare, haud ego nescius sum. Ve-
 rum idem Plutarchus, Cæsaris se quoque legisse commentarios, haud obscure
 fatetur in vitâ ejus. Cæsar in fine primi commentarii, de bello Gallico, tradit
 Ariovistum regem, in Sequanis prælio ab se victum, quinque, vel, ut meliora
 habent exemplaria, quinquaginta millia passuum, ad Rheni usque ripam fu-
 gisse. Apud Plutarchum ea fuga est διὰ ἑξήκοντα τετρακοσίους, id est, ad stadia trecenta.
 Hæc jam ccc stadia quomodo computes, uti inde vel V, vel L evadant millia
 passuum? Nullo sanè modo. nam Lipsianâ computatione erunt millia tantum
 XL: Plinianâ verò etiam minùs; nempe millia xxxvii, & passus 10. Et ne qua-
 draginta Cæsarem scripsisse suspiceris; non tam facilis est lapsus in quinque, ex
 quadraginta, quàm ex quinquaginta. unde etiam interpres Cæsaris Græcus τεσσα-
 ρήκοντα vertit ἑξήκοντα, id est, XL stadia. quæ Plinianâ ratione computata, millia
 efficiunt V. Plutarchi sanè stadia ccc quocumque modo verses, numquam
 millibus Cæsaris convenire poterunt, nisi ex τετρακοσίους facias aut τεσσαρ-
 ήκοντα, quæ Plinianâ computatione efficiunt V millia; aut τετρακοσίους, quæ eadem
 computatione erunt millia L. Verisimilius autem est, vocem τετρακοσίους men-
 dosam esse ex τετρακοσίους, quàm ex τεσσαρ-ήκοντα. quam conjectationem Orosii
 maximè confirmat testimonium; apud quem, omnibus in exemplaribus, con-
 stanti scripturâ, quinquaginta leguntur millia passuum, in hac Ariovisti fugâ. Græ-
 cus verò interpres, haud perinde vetus, vulgatissima Cæsaris exemplaria sequu-
 tus est: quum fortè nullum habuerit, in quo esset quinquaginta scriptum. Ce-
 terò idem Plutarchus paullo antè narrat, Cæsarem ἐν διακοσίους σταδίοις, id est, 50
 stadiis cc ab Ariovisto prima castra locasse. quæ stadia, Lipsianâ computatio-
 ne, efficiunt millia xxvi, quinque stadiis ampliùs. At ipsius Cæsaris commen-
 tiorum vulgata exemplaria heic IV & XX tantum habent millia. Quomodò
 igitur Plutarcho cum Cæsare convenit? Nempe, inquires, si notas IV trans-
 ponas in VI. Sed quid tum fiet quinque istis stadiis, quæ superant? Scilicet
 non perinde exactè Plutarchum hæc observasse. Minimè. Si mutare aliquid
 in Cæsaris

in Cæsaris exemplaribus licet, quod heic oportet; ego non transponendas cenſeo dictas notas, ſed primam earum omnino tollendam; ſcribendumque *millibus paſſuum* v & xx. quæ Plinianâ ratione computata, *ſαδῖς* efficiunt *διακοσίς*; ut ſcriptum eſt à Plutarcho. quem Cæsaris legiſſe, ſequutumque commentarios, liquidò ex hoſtium in Galliâ cæſorum numeris, paſſim adnotatis, patet. Concludendum igitur; malè Lipſium notaſſe, Plutarchum monuiſſe, ſtadia vii, cum dimidio in ſingula milliaria computanda eſſe. Plutarchus Cæsarem haud immeritò ſequutus; quando nemini de Cæsaris rebus geſtis meliùs, quàm ipſi Cæsari conſtare poterat. De Camilli geſtis quòd non Livium ſequutus ſit, cauſa eſſe poterat, quòd alii auctores, Livio etiam antiquiores, aliter tradiderant. Appianus, in libro de bellis Annibalicis, Annibalem tradit *ἀπὸ δύο ἢ τριάκοντα ſταδίων*, id eſt, duobus ac triginta ſtadiis ab urbe ad Anienem amnem caſtra admoviſſe. quod ad eundem amnem *tria millia paſſuum ab urbe* factum, teſtatur Livius lib. xxvi: & epitomator ejus *ad tertium lapidem*. Heic igitur quomodò xxxi ſtadia in millia computaveris, uti tria inde millia conficiantur. nam ſi vii ſtadia cum dimidio, pro uno milliari capias; erunt millia iv, duobus ſtadiis ampliùs. An ergo Appiano Livianæ hiſtoriæ prorsus non cognitæ fuère? Vix dixeris. At ſi fuère, cur non Livii fidem ſequutus Appianus? Nempe, quia aliorum fidem hac in re magis probavit. Sed uti ſcias Appianum integra viii ſtadia in unum milliare computaſſe; en Eutropius, lib. iii; *P. Sulpitio*, inquit, Cn. Fulvio Coſſ. *Annibal uſque ad quartum milliarium urbis acceſſit*. Appianus igitur, Plutarchi ferè coætaneus, ſi Livii auctoritatem neglexit; quid mirum, ſi Plutarchum idem feciſſe credimus? Ego tamen non diſſimulaverim, verba me legiſſe apud Plutarchum, in Gracchis, iſta: *πρὸς δὲ τέτοις διαμετρήſας κατὰ μίλιον ὁδὸν πᾶσαν (τὸ δὲ μίλιον ἐκὼ ῥαδίων ὀλίγον ἀποδεῖ) κίονας λιθίνους σημεῖα τῷ μέτρῳ κατέſησεν*. id eſt: *Præterea viam omnem, per milliaria dimetiens (eſt autem milliare octo ſtadiis paullo minus) columnis lapideis diſtinxit*. Verùm è diverſo Polybius apud Strabonem milliare ait paullo plus eſſe octo ſtadiis. Sic enim Strabo lib. vii: *Ἐκ δὲ τῆς Ἀπολλωνίας εἰς Μακεδονίαν ἡ Ἐγνατία ἐστὶν ὁδὸς, πρὸς ἑὸν βεβηματισμὸν κατὰ μίλιον, καὶ κατεſηλωμένη μέχρι Κυψέλης καὶ Ἑβρου ποταμοῦ, μιλίων πεντακοσίων τριάκοντα πέντε. λογιζομένη δὲ, ὡς μὲν οἱ πολλοὶ, τὸ μίλιον ὀκτωſαδίων, τετρακισχίλιοι αὖ εἶεν ſαδίοι, καὶ ἐπ' αὐτοῖς διακοσοὶ ὀγδοήκοντα. ὡς δὲ Πολύβιος, περὶ τοῦ ὀκτωſαδίου διπλοῦτον, ὃ ἐστὶ τρίτον ſαδῖς, περὶ τοῦ ἄλλου ſαδῖς ἐκατὸν ἐβδομήκοντα ὀκτώ, τὸ τρίτον τῶν μιλίων ἀριθμὸς*. Hoc eſt: *Ab Apollonia in Macedoniam Egnatia eſt via, in orientem verſus per milliaria dimenſa, & lapidibus diſtincta, uſque Cyſſelum, & Hebrum flumen: continetque milliaria 1035. Quòd ſi octo ſtadia, ut plerique faciunt, pro milliari accipias; ſtadia erunt 1035 CCLXXX. ſin Polybium ſequare, qui octo ſtadiis duo jugera addit, id eſt, tertiam partem ſtadii; addenda ſunt adhuc ſtadia CLXXVIII, quæ tertia eſt pars milliarium*. En; communem eſſe conſuetudinem, ait Strabo, ſtadia vii in unum milliare computare: communique huic conſuetudini unum habuit Polybium, quem opponeret. At Polybius, quamvis cenſeret, milliare paullo eſſe ampliùs viii ſtadiis; tamen communem conſuetudinem & ipſe ſequutus eſt. Verba ejus hæc ſunt, in libro iii: *ταῦτα γὰρ νῦν βεβημάτῃσιν, καὶ σημεῖωσιν κατὰ ſαδῖς ὀκτώ διὰ Ῥωμαίων ὀπμιελῶς*. id eſt: *Hæc jam omnia intervalla per octona ſtadia accuratè dimenſi ſunt, & ſignis diſtinxerunt Romani*. quæ de viâ ex Hiſpaniâ per Galliam ad Alpeis ille narrat. Sic igitur Plutarchus quoque, quamvis arbitraretur, milliare paullo eſſe minus viii ſtadiis; tamen, communem computandi conſuetudinem amplexus, *1 millia paſſuum* Cæsaris vertit *ſαδῖς τετρακοσίς*; & *millia* xxv, *ſαδῖς* διακοσίς. Sic in Fabio Maximo, ubi de Annibale, Tarentum (quod à Fabio tunc captum) adpropinquante, narrat; ab urbe eâ ipſum *ποσάρεκοντα μόνους ἀπολειφθῆναι ſαδῖς* ait; id eſt, *quadraginta tantum ſtadiis abſuiſſe*. quâ de re ita Livius, lib. xxvii: *Quinque millia ferme ab urbe poſuit caſtra*. Sic Strabo, ubi Cæſar, belli Gallici comment. vi, ait

Arduennam silvam, totius Galliae maximam, millibus amplius 10 in longitudinem pa-
tere; ipse, lib. IV, r' λη, inquit, ἐστὶ πολλὴ μὲν, & ποσὺν δὲ, ὅσῳ οἱ συγγραφεῖς εἰρήκασι,
τετρακισχίλιον σταδίων. id est: silva quidem magna est; at non tanta, quantam scriptores
tradiderunt, IV 10 stadium. Sed Strabonem ubique Plinianam, five commu-
nem illam sequutum esse computationem, multis locis, cum Antonini, tabulæ-
que itinerariis collatis, probari potest. Dionysius quoque Halicarnassensis, quam-
quàm sæpius enormiter in dimetiendis locorum intervallis erret, tamen, ubi Li-
vius, lib. I, Tullum regem Romanorum, & Albanos, pugnam inituros, castra ab
urbe haud plus quinque millia passuum locasse narrat, ipse τετράκοντα facit σταδίων. Ex
Herodoto igitur, Polybio, Dionysio, Strabone, Plinio, Plutarcho, Appiano, ac 10
Gellio, postquam demonstratum est, veteres omnes VIII computasse iusta sta-
dia in singula millia passuum; quem jam Lipsius habuerit scriptorem, quem his
tot tantisque auctoribus opponeret? Nempe Svidam, & alios. Alii isti qui
fuerint, equidem nescio, nisi Photium intellexerit. hujus quidpe verba in bi-
bliothecâ hæc sunt: Ἐπὶ ἡμῖν στάδια ποιεῖσι μίλιον ἓν. id est; septem stadia cum dimi-
dio faciunt milliare unum. In quæ eadem verba consentit & Svidas in lexico. At
si hæc libuit observare Lipsio apud Svidam; cur integrum ejus de mensuris le-
gere locum neglexit; vel, se legisse, dissimulavit. Verba Svidæ hæc sunt: Ἐπὶ
ἡμῖν στάδια ποιεῖσι μίλιον ἓν. ἡ δὲ καὶ μίλια ἔχουσι στάδια π'· τὸ στάδιον ἔχει πόδας χ'· τὸ μίλιον,
πόδας δσ'· τὸ δὲ πλεονέχον, πόδας ρ'· ἡ ἄρρεα, πόδας ν'· ὁ πῶς δακτύλος ες'· ὁ πῆχυς, 20
πόδας ας'. Hoc est: Septem stadia cum dimidio, faciunt milliare unum. & x mil-
liaria habent stadia LXXX. stadium habet pedeis 100: milliare, pedeis 1000 CC: ju-
gerum, pedeis C: aruum pedeis L: pes digitos XVI: cubitus pedem unum cum dimidio.
Heic quis non vel mediocris judicii homo, cui principa arithmetices percepta
sint, facile animadverterit, ex diversis Svidam ista sumsisse auctoribus; quæ ipse
aut non satis percepit, aut percepta explicare, & inter se componere dedigna-
tus est. Nam VII stadia cum dimidio si in unum milliare computes; certè x
milliaria efficient stadia LXXV tantum. at ipse ait, x milliaria continere sta-
dia LXXX: quæ æqua est computatio Plinii, & reliquorum auctorum. Jam
verò, si milliare habet stadia VII cum dimidio; stadium verò pedeis 100: 30
milliare certè, habebit pedeis 1000 10. at ipse tradit pedeis 1000 CC
tantum. quod neque ipsius, neque Plinii rationi convenit: ex hac quidpe forent
pedeis 1000 10000. Rursus, si milliare pedeis habet 1000 CC; id jam erit
stadiorum haud plus VII. quod perquam absurdum, & nulli umquam auctori
observatum. Sequamur igitur communem illam antiquissimorum consuetudi-
nem Græcorum; qui τὸ πλεονέχον esse voluerunt pedum C; ut ipse, cum Herodoto,
adnotavit Svidas: stadium verò ἐξάπλεθρον, id est, pedum 100; quod & Hero-
dotus, & Strabo, & Gellius, & Svidas, locis suprâ dictis, tradunt. quibus si, pro
ratione mensuræ Romanæ, quæ Græcâ fuit minor, xxv pedeis cum Plinio ad-
das; milliare omnino erit stadium VII. quâ computatione usi sunt veteres scri-
ptores omnes. Jam de Dionis loco, à Lipsio citato, uti scrupulum tibi eximam;
nec hunc quidem auctorem minus VIII stadiis integris in milliare computasse;
eâque ratione fossam Corbulonis, de quâ loquitur, fuisse unius & xx milliarii:
en alius ejus locus est, in libro xxxix, ubi trajectum ex Galliâ in Britanniam τε-
τράκοντα σταδίων adfirmat esse πενήκοντα καὶ τετρακοσίων. quem Plinius, lib. IV, cap. xvi, tra-
dit L millium passuum. Heic si milliare facias stadiorum VII cum dimidio; di-
cta ccccl stadia efficient milliaria LX, passusque ccl. si verò stadia VII in
unum milliare computes; ccccl stadia erunt milliaria LVI, & passus ccl. Præ-
dictum trajectum, quem Dio Pliniusque simul innuunt, L paullo minùs esse mil-
lium, infrâ in Morinis ostendam. Multo igitur credibilis est, Dionem inter-
vallum hoc voluisse esse millium LVI, quam LX. Quamquàm mihi haud du-
bium, πενήκοντα eum heic nominasse, magis uti rotundum conficeret nume-
rum, quàm quòd tot stadia omninò esse ei constaret. hanc quidpe consuetudi-
nem Græcos observasse scriptores, multis locis deprehēdo. Unius Plutarchi ex-
emplum, instar omniū, adducere libeat. Is in Camillo tradit, Romanos adversus
Gallos

Gallos ἐννεήκοντα ab urbe processisse *παδίσας* : quæ sunt millia x i , & passus ē ē t i ;
 v i i i stadiis in singula millia computatis . Livius verò lib . v , ait , Romanos ad
 x i lapidem Gallis occurrissē . Verum viii integra justaque stadia in unum lapi-
 dem , seu in unum milliare esse contribuenda , satis jam certò ex hæcenus al-
 latis cuius persuasum esse putamus . quapropter pluribus id demonstrare argu-
 mentis , supervacaneum fuerit . Nobis constans ubique hæc eadem observabi-
 tur mensurandi intervalla consuetudo .

De cetero , id etiam admonuisse hæc nostra lecturos , perquam necessarium
 duximus : quamquam nobis Germanis , ipsam , quæ est intra Rhenum , Danu-
 10 bium , & Vistulam amneis , Germaniam incolentibus , rectè dicantur ultra Rhe-
 num ea , quæ sunt in lævâ ejus ripâ , ut Gallia omnis , & ultra Danubium , quæ
 sunt in dextrâ hujus ripâ , ut sunt Pannonia , Noricum , Rhætia , atque ipsa hinc
 Italia : tamen , quia non è Germanicis , quæ nulla habemus , sed ex Romano-
 rum Græcorumque monumentis Germaniæ antiquitatem producimus ; mo-
 rem , atque consuetudinem hac in re sequemur Romanorum : quibus , prædi-
 ctas provincias sub imperio suo tenentibus , omnis Germania nostra fuit extra ,
 siue ultra dictos amneis . unde etiam Germania Cisthenana dicta ea , quæ est in
 Galliæ solo , ad lævam Rheni ripam : Transrhenana verò , reliqua omnis trans
 amnem ; quæ vera , ac genuina antiquitus Germania . Atque hac ratione
 20 omnia etiam illa trans Amisiam , Visurgim , Albem , Viadrum , & Vistulam di-
 centur , quæ in horum fluminum dextris sita sunt ripis : trans Mœnum item , quæ
 in dextrâ ripâ ; respectu scilicet Rhætiæ provinciæ .

Hæc igitur sunt , quæ præsens opus lecturos præmonuisse necessarium duxi-
 mus . nunc ipsum opus adgrediemur .

CAPUT PRIMUM.

*Orbis universi variæ partitiones . ubi verus inter Asiam & Europam
 ostenditur terminus , vulgò ignoratus .*

30 **T**ERRÆ GERMANIÆ ANTIQUÆ situm , ipsiusque Germanorum
 gentis originem commodè exponere uti queam ; necessum fuerit , non
 modò limiteis ejus , quod auctor noster fecit , circumscribere ; sed paullo
 etiam diligentiore stylo antè indicare , quò orbis in parte universa sita fuerit ; qui-
 busque nominibus ab antiquissimis mortalium designata . hæc quæ dpe generalis
 cognitio præmissa , magnam postea singlis dissertationibus lucem dabit .

Terræ igitur orbem universum oceano undique circumdari , tamquam im-
 mensam insulam unam , tradidère veteres , quibus de reliquis orbis partibus ,
 quas nunc Americam , ac Magellanicam vocamus , nihil cognitum fuit . Hinc
 40 est illud Dionysii Afri :

Μνήσμαι Ὠκεανοῖο βαθύρροον· ἐν γὰρ ἐκείνῳ
 Πᾶσαι χθονί , ἀπὸ νῆσσο ἀπέειπτο , ἐσθλὰν αἰῶνι .
*Memorabo oceanum profundè fluentem . illo enim
 Tota tellus , tamquam insula immensa , cincta est .*

Cognitum autem sibi orbem variè diviserunt . alii duas ejus constituerunt par-
 teis ; idque bifariam : quidam Asiam & Europam ; Africam sub hujus nomine
 comprehendentes , tamquam partem , scissis utrimque (id crediderunt) Calpe &
 Abila montibus , freto divulsam : alii itidem duas , à freto Gaditano ad Tanaim
 amnem ; hinc Europam inde Asiam ; sub quâ Africam simul intellexerunt . alii
 50 rursus in iv parteis distribuerunt ; Europam , Asiam , Ægyptum , & Africam .
 hinc alii postea , qui treis ejus partes posuerunt , Europam , Asiam , & Africam ;
 Asiæ Ægyptum tribuerunt . novissimi , sinum Arabicum terminum Asiam inter &
 Africam statuentes , Ægyptum Asiæ adjecerunt . Atq ; hæc quidem orbis universi
 partitiones disertè apud veteres auctores passim exstant . de Germaniâ , quæ pars
 est Europæ , quia præsens mihi instituitur opus ; unius Europæ terminos , quibus
 undi-

undique includitur, adcuratius heic indicabo. hujus quidpe cognitio, non modò utilis, sed necessaria etiam sæpè futura est. A meridie igitur mare est Internum, quod vulgò nunc Mediterraneum vocatur. ab solis occasu, oceanus Atlanticus. ab septemtrionibus, oceanus septemtrionalis: cujus varia vocabula, prout variis adfunditur terris. Atque hæcenus nulla controversia; quia termini per maria faciles, satisque disertis. at ab ortu solis, quia non maria, sed terræ plurimâ ex parte adhærent; terminus inter Europam Asiamque paullo est obscurior: de quo plura heic expedire haud pigeat. Hunc nullo sæculo, neque ab antiquissimis, neque novissimis scriptoribus rectè proditum, audacter adseveraverim. Causa illis fuit, quia septemtrionalem plagam numquàm satis compertam habuere: his verò, quia illos temerè, sine ullâ rei acriori expensione, ceu gravissimos auctores, sequuti sunt. Ac de mari Agæo, de Helleponto, de Propontide, de Ponto, & Mæoti palude, rectè quidem, ac ritè inter omnes convenit. hinc verò quum novissimum terminum Tanain amnem veteres pronuntiârint; apertissimè ignaros ulteriorum terrarum sese prodiderunt. quidpe à Tanaro, extremo Peloponnesi promontorio, ad Tanais fonteis licet Europæ latus orientale metiaris; tamen non ultra dimidium ejus his terminis clausum deprehendas; æquali fermè hinc terrarum spatio, oceanum usque septemtrionalem, interposito. Nostri sæculi homines, quum id animadvertèrent; lineâ, ab Tanais ortu ad lacum Granvicum, quod & mare Album, ductâ, veterum defectum suppleri posse putârunt; auctorem quodammodò hac in re sequuti Cl. Ptolemæum. Verum quàm vehementer & ipsi in hoc, unâ cum Ptolemæo, erraverint, mox aperiam. Plinius lib. IV, cap. II, *Agrippa, inquit, totum eum tractum, ab Istro ad oceanum, bis ad decies centum M. pass. in longitudinem, aliquantum minùs quadringentis in latitudinem ad flumen Vistulam, à desertis Sarmatia, prodidit.* Hæc de eâ regione, quæ, ultima Europæ in orientem versùs, Sarmatia dicta fuit. De eâdem idem Plinius, lib. II, cap. CVIII, ubi terræ universæ latitudinem tradit; *Ab ostio, inquit, Tanais nihil modicum diligentissimi auctores fecere. Artemidorus ulteriora incomperta existimavit; quum circa Tanain Sarmatarum gentes degere fateretur, ad septemtriones versùs. Isidorus adjecit XII C M. passuum, usque ad Thulen. quæ conjectura divinationis est. Ego non minore, quàm proximè dicto, spatio Sarmatarum fines nosci intelligo.* Hæc Plinius haud dubiè ex illa M. Agrippæ traditione: siquidem numerus XII C millium passuum utrobique convenit. Ex quibus satis apertè patet, Sarmatiam hanc & in Europâ fuisse (in Europæis enim populis ista refert Plinius) & ad oceanum usque extensam: unde & *Sarmaticus* ipse cognominatus. hinc Juvenalis, Satyrâ II:

*Vltra Sauromatas fugere hinc libet, & glaciale
Oceanum.*

In dimetiendâ Sarmatiæ longitudine haud quidquam aberravit Agrippa. quidpe ab extimo, quod in septemtriones versùs est, Istri ostio (& hoc innuit apertè Plinius in præcedentibus) ad sinum Album, & proximum Sarmatiæ litus, mensuram si agas, XII C M. pass. reperiēs. tantumdem verò à Tanais ostio ad Petzoræ regionis litus. In latitudine quoque haud ita multum erravit. quidpe si Finniâ cum Plinio in Sarmatiâ censeas; sunt inter Botnicum sinum, & Tanais fontem (quem haud procul oceano, circa Petzoræ flumen, posuisse veteres, mox infra ostendam:) 100000 circiter M. passuum. tantumdemque est spatii inter Obium amnem (quem verum esse Europæ terminum, infra monstrabo) & intimum sinus Albi recessum: si malis Finnos cum Tacito Germanis adscribere. nam, utrum Europæ terminum, Obii ostium, an Tanais falsos fonteis Mela intellexerit, incertum est. Inter Vistulam autem, & Tanais ostium, paullo est amplius. Hinc Sarmatis adversas facit Mela, lib. III, cap. V, oceani insulas, quarum incolæ *Oonæ, Hippopodes, Panotii*. Novam zemblam esse hodiè, cum reliquis sub polo insulis, Russiæ ac Lappiæ objectas, suo loco reddam. Hinc item *Sarmaticum* adpellatur mare Ptolemæo; quamquàm haud vero situ: & *Sarmaticus Oceanus* Æthico; item Apollonii scholiasti; cujus verba hæc sunt:

Ἰπέρ

ὑπὲρ ἧ τὰς Σαρμάτας ὁ Σαρματικός ἐστὶ, καὶ ἀρκηλινὸς ὠκεανός· id est: *Supra Sarmatas Sar-
matus & septentrionalis est oceanus*: Apertè igitur ex his atque manifestè de-
prehenditur, vehementissimè errare eos, qui ex Ptolemæi opinione orienta-
le Europæ latus lineâ, à vèro Tanais ortu ad sinum Album ductâ, includunt.
hac quidpe ratione non modò omne Sarmaticum litus, quod inter intimum
Albi sinus recessum & Obium flumen 10 c c c c millia passuum patere dixi;
sed dimidium ferè ipsius Sarmatiæ ab Europâ excluditur. quod haud teme-
rè committendum erat. Quærendus ergo alius est Europæ terminus: isque
quærendus, qui & terrarum situi, quem cognitiorem nunc habemus, rectè
10 congruat, & à veterum descriptione non planè abhorreat, quamproximè
verò accedat.

Jam primùm, quanta circa hæc loca veterum fuerit ignorantia, plurimis pa-
tet argumentis. ex eo tamen maximè perspicitur, quòd Tanaim flumen ex im-
mensis montibus Riphæis profluere tradiderunt: quum circa Tanais ortum
nulli prorsus sternantur humiliores colles, nedum altiores montes. Quâ equi-
dem in re variè à variis erratum est. alii namque rectè quidem Riphæos mon-
teis in septemtrione posuere: malè verò Tanaim ex iis oriri, versùsque meri-
diem profluere tradiderunt. alii, in quibus Ptolemæum fuisse video, rectò
quidem tractu ortus amnis descripserunt: at malè tamen Riphæos monteis,
20 ex illorum opinione, ad eosdem locarunt. Priorum opinionem clariùs uti ape-
riam, Riphæorum montium verus antè ostendendus est situs. Plinius, lib. iv,
cap. xii, *A Buge*, inquit, *super Maotin Sauromata, & Essedones. at per oram, ad Ta-
naim usque, Maota*; à quibus lacus nomen accepit: ultimique, à tergo eorum, *Ari-
massi*. mox *Riphæi montes*, & assiduo nivis casu, pinnarum similitudine, *Pteropho-
rus* appellata regio; pars mundi damnata à naturâ rerum, & densâ mersa caligine; neque
in alio, quàm rigoris, opere, gelidisque aquilonis conceptaculis. ponè eos montes, ultraque
aquilonem, gens felix (si credimus) quos Hyperboreos appellavere, annosò degit ævo,
fabulosè celebrata miraculis. & mox deinde: quidam eos in primâ parte *Asia lito-
rum* posuere, non in Europâ: quia sunt ibi similitudine vitæ, & situs, *Attacorum* no-
mine. In eamdem sententiam Damastes, ἐν τῷ περὶ ἐθνῶν, ut Stephanus, in
30 vocabulo ὑπερβόρειοι, refert; Ἄνω Σκυθῶν, ait, Ἰσσηδόνες οἰκεῖν τέτων δὲ ἀνωτέρω
Ἀριμασπῆς· ἀνω δὲ Ἀριμασπῶν, τὰ Ῥιπαῖα ὄρη, ἐξ ὧν τὸν βορέαν πνεῖν. χιόνα δὲ αὐτὰ
μή ποτε ἐλλείπειν· ὑπὲρ δὲ ὄρη τῶντα ὑπερβόρεος κατήκειν εἰς τὴν ἐτέραν θάλασσαν. hoc est:
*Supra Scythas incolere Issedones: & supra hos Arimasspos. supra hos verò, Riphæos esse
monteis; ex quibus aquilo spiret: nivem verò eos numquàm deficere. supra hos verò mon-
teis protendi Hyperboreos ad alterum usque mare*; nempe septentrionale. Hinc
Catullus poëta, in carmine penultimo:

Usque ad Hyperboreos, & mare ad oceanum.

Eustathius quoque sub initium commentariorum in Dionysium Afrum: ὅτι
40 δὲ οἱ ποιῆται παρωκεάνιοι τόποι τὸ ψυχρὸν ἔχουσι, δηλοῖ καὶ τὰ αἶω τῶν Ἀριμασπῶν Ῥι-
παῖα ὄρη, ἐξ ὧν ὁ ψυχρὸς βορέας πνεῖ· ἐνθα χιὼν ὀδεποτε ὀπιλείπει id est: *Quòd autem
loca istiusmodi maritima sint frigida, adparet ex Riphæis montibus, qui supra Ari-
masspos protenduntur; ex quibus frigidus flat boreas. ubi nix numquàm deficit. Ipse
Dionysius postea, ubi genteis enumerat, inter Istrum, Pontum, Euxinum,
Maotimque paludem, & inter glaciale oceanum incolenteis:*

Κεῖθι καὶ Ἀλδήσκοιο, καὶ ὕδατα Παντικαῖα πο

Ῥιπαίοις ἐν ὄρεσσι διανδύχα μορμύρεςσι.

Τῶν δὲ ὠρεῶν παροχοῇσι πεπηγότῃ ἐγγύθι πόλιν

Ἦδυφαις ἤλεκτρε ἀέξειαι.

50 Illic quoque Aldesci, & Panticapæi aqua

Riphæis in montibus separatim murmurant:

Horum item juxta gurgiteis, glaciale prope mare;

Incundo nitore lucens electrum nascitur.

Heic quum tam disertè mare glaciale nominetur; miror ego, quomodò doctis-
simus vir, in commentario ad vii librum Strabonis, adeò falli potuerit, uti
Riphæos

Riphæos istos monteis, ex Dionysii sententiâ, ad Borysthenis usque ostia deducendos existimaverit: quasi Panticapis quoque ostium poëta voluerit, non fontem. quod ille quidem intellexit ex voce *πρωχον*, quæ apud alios ostium fluminis notat. Verum quum ea vox nihil aliud, quàm *profusionem*, sive *effusionem* significet; tam fontibus, quàm ostiis apta est: ac fortè fontibus aptissima. Fonteis heic Aldesci, Panticapisq; fluminum, quæ in Pontum effundebantur, quomodo poëta prope glaciale mare intellexerit, mox infra patebit. Eustathius ad hunc ejus locum commentatur ista: "Οτι ἡ ἐν τοῖς Ῥιπαίοις ὄρεσιν ἐδέσπε χιὼν ὁπλίσκει, πηγέχραται. ὑπὲρ ἣ πάντα τὰ ὄρη οἱ λεγόμενοι Ὑπερβόρειοι κατέκταν εἰς τὴν ἐκείναι θάλασσαν λέγονται. hoc est: *Quod autem in Riphæis montibus nix numquàm deficiat, jam antè dictum est. supra hos verò monteis Hyperborei, quos vocant, ad mare usque, quod ab illâ parte est, protendi dicuntur.* Non ostia, sed fonteis dictorum fluminum intellexisse poëtam, præter ea argumenta, quæ infra adferam, ex interprete etiam ejus, Festo Avieno, clarè patet; cujus verba hæc sunt:

— Tunc aquora Panticapæi

Ardescique ibi caeso de vertice surgunt.

Riphaei montes ibi durâ sæpè sub arcu

Densa pruinosos eructant nubila nimbos.

Verum tamen locus iste Dionysii quum opidò esset perplexus, & durus perceptu; non modò nostri sæculi homines doctissimos, sed jam olim alium quoque ejus interpretem, Priscianum grammaticum, in errorem dedit, uti is crederet, poëtam per *πηγόντα πόντον* intellexisse mare Euxinum. Verba ejus hæc sunt:

Hic sunt Aldesci quoque, Panticapique fluentia:

Dividui currunt Riphæis montibus ambo.

Immiscent quâ se ponti glacialibus undis,

Nascitur electrum præfulgens luce nitenti.

At quis umquàm auctor electrum ad Pontum Euxinum nasci, vel legi tradidit? Sanè nemo. Ortellius, in thesauro suo geographico, quum hoc absurdum esse intelligeret; maluit ea verba de oceano glaciali interpretari; quò prædicta flumina deferri credidit. Quæ mens si fuit Prisciano; certè jam multo is ineptior fuerit interpres Dionysii. hic quidpe quid *πηγόντα* intelligat *πόντον*, satis disertis indicat verbis sub initium poëmatis hujus geographici; ubi maria describit, quæ totam hanc insulam nostram, in treis partes distinctam, circumfluunt. Verba ejus hæc sunt:

— Αὐτὰρ ὑπερθεν

Πρὸς Βορέην, ἵνα παῖδες Ἀρειμανείων Ἀρμασπῶν.

Πόντον μιν καλέουσι πηγόντα τε Κρόνιον τε.

Ἄλλοι δ' αὖ καὶ νεκρὸν ἐφήμεσαν, εἶνεκ' αἰφαιροῦ

Ἡελίος. Βεράδιον γὰρ ὑπεὶρ ἅλα τινὲς φαίνει.

Αἰεὶ δὲ σκιερῇσι παχυύνεται ἐν νεφέλῃσιν.

— At desuper,

Ad boream, ubi pubes Mante furentium Arimasporum,

Pontum eum vocant congelatum, & Cronium.

Alii verò mortuum quoque dixere; propter debilem

Solem. tardius enim super mare hoc lucet:

Semper verò tenebrosus crassescit in nubibus.

Atque hoc quum rectè intelligeret commentator ejus Eustathius, & item Damastes; supra Arimaspos posuere Riphæos monteis; supra hos verò, Hyperboreorum gentem, in ipso oceani glacialis litore. Plinius, dicto lib. iv, cap. xiii, postquàm meridionalia, orientaliaque Europæ, præcedentibus aliquot capitibus explicuit; *Exeundum deinde est, inquit, ut extera Europæ dicantur: transgressisque Riphæos montes, litus oceani septentrionalis in levâ, donec perveniatur Gades, legendum.* Deinde lib. vi, cap. xiii, postquàm Asiæ interiora, sive citeriora exposuit; *Nunc omnibus, inquit, quæ sunt interiora Asia, dictis, Riphæos montes transcendat antea*

- elat animus, dextrâque litore oceani incedat. & mox: *Ab extremo aquilonè, ad initium orientis æstivi, Scythæ sunt. extra eos, utraque aquilonis initia, Hyperboreos aliqui posuere, pluribus in Europâ dictos. Primum inde noscitur promontorium Celticæ Lytarmis: fluvius Carambucis; ubi, lassatâ cum siderum vi, Riphæorum montium deficiunt juga. In eandem sententiam Mela, lib. I, cap. ultimo: Ripas Tanais Sauromata, & ripis hærentia possident. una gens, aliquot populi, & aliquot nomina. & mox: Tum continuis rupibus latè aspera & deserta regio, ad Arymphæos usque promittitur. mox: ultra surgit mons Riphæus: utraque eum jacet ora, quæ spectat oceanum: scilicet Hyperboreorum ora, sive regio; quam sic describit lib. III, cap. V: In Asiatico litore primi Hyperborei super aquilonem,*
- 10 *Riphæosque montes, sub ipso siderum cardine jacent: ubi sol non quotidie, ut nobis, sed primum verno æquinoctio exortus, autumnali demum occidit; & ideo sex mēsis dies, & totidem aliis nox usque continua est. terra angusta, aprica, per se fertilis. Ex quibus tum Melæ, tum Plinii verbis quàm disertissimè perspicitur, Riphæos monteis partim in Europâ, partim in Asiâ, oceani septemtrionalis litori, ex occasu in ortum versùs, obtentos fuisse, angustâ Hyperboreorum regione interpositâ. hinc enim Plinius, tam ex Asiâ, quàm Europæ interioribus, ad oceanum litora proficiscentibus dictos transcendendos tradit monteis. Hinc etiam est, cur Dionysius mox post Arimasporū gentem, πεπηγότα posuerit πόντον; nempe, quia angusta tantum Hyperboreorum intercedebat regio. Eundem Riphæis montibus tribuit situm*
- 20 *Æthicus cosmographus, his verbis: Europa incipit initium sub plagâ septemtrionali, à fluvio Tanai, quâ Riphæi montis ardua, Sarmatico adversa oceano, Tanaim fluvium fundit. Ptolemæus eodem hoc situ Hyperboreos describit monteis; perperam eos, ac falsò à Riphæis, quos malè adversum Tanais collocat ortum, diversos faciens; quum fuerint iidem. Æthicus alio in loco utrumq; nomen cōfundens, Fluvius, inquit, Tanais nascitur de monte Hyperboreo, quâ sunt Riphæi montis ardua. Sed idē, mox postea, longius etiam versùs meridiem extendit Hyperboreos, his verbis: Borysthenes nascitur de monte Hyperboreo. Quod opidò falsum est. nam circa Borysthenis fonteis nulla sunt montium juga: sed contrâ, lacus atque paludes. Hodie prædicto tractu ingentia montium juga, à faucibus Albi sinus ad ostium usque Obii fluminis, & promontorium ejusdem nominis, litori Russiæ, & septemtrionali oceano obtenta noscuntur, longitudine 10000 circiter millium passuum. Nomen nunc à situs figurâ in universum acceperūt, quo accolis Russis Kameny poyas, id est, lapideum cingulum, quia terram cingunt, adpellantur; alio quoque vocabulo, ab adluente flumine tracto, Oby nuncupati. Magnitudinem Riphæorum montium indicat maximè Plinius, lib. IV, cap. XIII, his verbis: Sevo mons ibi immensus, nec Riphæis jugis minor, immanem, ad Cimebrorum usque promontorium, efficit sinum, qui Codanus vocatur. Sevo quidpe mons est, qui à Lappiæ extremis finibus, & sinus Albi faucibus, ex adverso Obii montis, exurgēs, inter Svediam & Norvagiam, ad hujus usque opidum maritimum Opslo (Aslo est aliis) protenditur; ut suo loco*
- 40 *latius demonstrabitur. Ptolemæus Hyperboreis suis montibus rectè longitudinem tribuit 10000 mill. pass. tantum enim spatium eos hodie occupare, inter sinum Album & Obii amnis ostium, antè dixi. Plinius, ut suprâ relatum, ad Carambucin flumen deficere, lassatâ cum siderum vi, Riphæorum montium juga tradit. quod ad vastum immensumque Obii os hodie fieri scimus. unde, extra omnem controversiam, Obius est antiquorum CARAMBUCIS; de quo ita Stephanus: Καρχεδόναι, ἔθνη Ἰπερβορέων, ἀπὸ ποταμοῦ Καρχεδόναι, ὡς ἑκαταῖ. id est: Carambyce, gens Hyperboreorum, à flumine Carambyce dicta, teste Hecateo. Et alio loco: Ἐλίξονα, νῆσος Ἰπερβορέων, ἢ ἐλάσων Σικελίας, ἀπὸ ποταμοῦ Καρχεδόναι· οἱ νησιῶται Καρχεδόναι, ὡς ἑκαταῖος. id est: Elixona, insula Hyperboreorū, haud minor Siciliâ, sub flumine Caram-*
- 50 *byce: unde insulani Carambyce; teste Hecateo. Novam zemblam hodie esse, cū situs, tum magnitudo manifestò indicant. Hinc rectissimè Gerardus Mercator, nobilissimus nostri sæculi geographus, Celticæ promontorium Lytarmin interpretatus est id, quod hodie vulgò nautis dicitur Capo d' Oby, id est, promontorium Obium. Quin & ipsa dictorum montium juga dicta fuisse OBIA, jam inde antiquis ab sæculis, ex Athenæi lib. VI, cap. IV colligo. quamquàm ibi mirificè tum res, tum re-*

rum nomina confunduntur. Verba ejus hæc sunt: Καὶ τὰ τε πάλαι μὲν Ῥιπαῖα κα-
λέμεθα ὄρη· εἰθ' ὕστερον Ὀλβια προσεγορεύεσθαι· νῦν δ' Ἀλπια. id est: *Atque montium juga,*
quæ antiquitus Riphæa, postea verò Olbia dicta sunt; nunc autem Alpia vocantur. Alpeis
equidem antiquis Græcis Riphæos fuisse adpellatos monteis, testis Protarchus
apud Stephanum, in vocabulo Ἰπερβορείου. ubi hæc leguntur verba: Πρωτάρχος δὲ τὰς
Ἀλπεὶς Ῥιπαῖα ὄρη ἔτῳ προσεγορεύεσθαι· καὶ τὰς ὑπὸ τὰ Ἀλπια ὄρη κατοικούντας πάντας, Ἰπερβο-
ρείους ὀνομάζεισθαι. Locum, sive à typographo, sive ab antiquo librario fœdè vitiatum,
sic ego lego: Πρωτάρχος δὲ τὰς Ἀλπεὶς Ῥιπαῖα ὄρη ἔτῳ προσεγορεύεσθαι· Ἐτὸς ὑπερβα-
ίνει κατοικούντας πάντας, Ἰπερβορείους ὀνομάζεισθαι. id est: *Protarchus tradit, Alpeis dictas*
fuisse monteis Riphæos. omnes verò populos, supra Alpeis incolentes, Hyperboreos adpellatos. 10
Huic adsentiuntur Æschylus & Apollonius poëtæ. Apollonii verba, in Ἰν Ἀρ-
γοναυλικῶν, de Istro flumine hæc sunt:

— Πηγαὶ γὰρ ὑπὲρ πνοιῆς βορέας
Ῥιπαίοις ἐν ὄρεσσιν ἀπὸ πρὸς μορμύρεσσι
— Fontes enim supra ventum boream
Riphæis in montibus procul murmurant.

Ad quæ scholiastes ista: Τὸν Ἴστρον φησὶν ἐκ τῶ Ἰπερβορείων κατὰ φέρεσθαι, καὶ τῶ Ῥιπαίων ὄρων.
ἔτῳ δ' εἶπεν, ἀπολεσθῶν Αἰγυλῶ, ἐν λυομένη Προμηθεὶ λέγοντι τῷτο. hoc est: *Istrum ait ex*
Hyperboreis deferri, & Riphæis montibus. hoc autem dixit, sequutus Æschylum, idem in
Prometheo, qui solvitur, adfirmantem. Æschyli hæc fabula nō exstat. Istrum re verâ 20
ex Alpium parte profluere, suo loco ostendam. Athenæus, loco prædicto, Posi-
donium nominat. unde haud dubium, accepisse eum ista de Riphæis montibus
ex illius scriptis. Testatur id manifestius Apollonii præfatus scholiastes, his ver-
bis: Ποσειδώνιος εἶναι φησὶ τὰς Ἰπερβορείους κατοικεῖν δὲ πρὸς τὰς Ἀλπεὶς τῇ Ἰταλίᾳ Ἐκαταῖος
δὲ μέλει τῶ αὐτῷ χρόνῳ εἶναι φησὶ τὸ τῶ Ἰπερβορείων ἔθνος. ἐστὶ δὲ αὐτῶ βιβλία ὅτι γε αὐτὸς
περὶ τῶ Ἰπερβορείων. Hoc est: *Posidonius Hyperboreos adfirmat esse: habitare verò juxta*
Alpeis; qui Italia sunt montes. Hecataus verò ad suam usque ætatem durasse tradit Hyper-
boreorum gentem. librosq; composuit, quos de Hyperboreis inscripsit. Ut Hyperboreorum
gens, sic Riphæa juga longè diversis inter se sitibus ab antiquis scriptoribus lo-
cata fuerunt. Antiquissimi mortalium Hyperboreos adpellarunt, ex verâ famâ, 30
eos, qui in dictâ angustâ regione, inter oceanum glaciale, & ingenteis Riphæ-
os, sive Obios montes, ultimi Europæorum, incolebant. de quibus Hecataus li-
bros conscripsit. Posteriores, famâ jam obscuriore quàm id accepissent; Riphæos
monteis crediderunt esse ipsa Alpium juga: supra quæ unam tantum gentem,
ad oceanum usque septentrionalē, incolere sciebant, nomine CELTAS: quos
illi eosdem esse putarunt cum vetustiorum Hyperboreis; ut sequenti capite pa-
tebit. Posidonius verò, quum apud quempiam vetustissimorum aliud illud le-
gisset Riphæorum montium vocabulum *Obii*; Alpeis autem, quas τὰ Ἀλπια ὄρη
vocabant Græci, sciret accipi pro Riphæis: ex voce Ὀλβια conjecit vocabulum
Ὀλβια; quod primùm in Ἀλβια, tandem in Ἀλπια, mutatum existimavit. nam 40
Ἀλπια quoque dicta fuisse antiquissimo nomine Ἀλβια, docet Strabo lib. IV, & V.
ALBEN, & ALPEN, veras fuisse incolis horum montium adpellationes, ut et-
iam nunc sunt; suo loco ostendam. At alii iterum, non modò dictos Celtas,
supra Alpeis incolentes, adpellarunt Hyperboreos: sed, quum continua, ab Al-
pibus ad Æmum Rhodopenque monteis, protenderentur juga; hæc quoque
Riphæos censuerunt esse monteis; genteisque ultrà incolentes, Hyperboreos.
unde illud est Val. Flacci, Ἀργοναυλικῶν II:

Qualis, ubi à gelidi boreas convallibus Hebræ
Tollitur; & volucreis Riphæa per ardua nubes
Præcipitat.

item istud Martialis, lib. VII, in epigramate de famâ reditus Domitiani ex Sarmatis
Iazygibus, inter Danubium Pathissumq; amneis, prope Germanos, incolētibus:

Ecquid Hyperboreis ad nos conversus ab oris
Ausonias Cæsar jam parat ire vias?

Item lib. IX, de Dacis, trans Pathissum Danubii accolis; qui & Getæ dicebantur:

Miles

*Miles Hyperboreos modò Marcelline triones
Et Getici tuleris fidera pigra poli.*

Item illud Lucani, lib. 11:

—— *Populos utraq̃ue vagantes
Armeniâ; Pontique feras per litora gentes
Riphaeasque manus; & quas tenet aquore densò
Pigra palus, Scythici patiens Maotica plaustri.*

Nec aliò spectavit princeps poëtarum, in IV γεωργικῶν, de Orpheo, ejusque uxore Eurydice sic canens:

10 *Solus Hyperboreas glacies, Tanaimque nivalem,
Arvaque Riphæis numquàm viduata pruinis
Lustrabat; raptam Eurydicen, atque irrita Ditis
Dona querens.
Tum quoque marmoreâ caput à cervice revulsum
Gurgite quum medio portans Oeagrius Hebrus
Volverat; Eurydicen vox ipsa, & frigida lingua,
Ah miseram Eurydicen, animâ fugiente, vocabat.*

Sic γεωργικῶν III, de Sarmatis loquens:

20 *Talis Hyperboreo septem subjecta trioni
Gens effrena virum Riphæo tunditur Euro.*

Sed scire fortè libuerit, cur Flaccus boream à convallibus Hebri tolli, id est, oriri, dixerit; Martialis verò septemtrionalem polū adpellârit Geticum: quum hæc loca xl ampliùs gradibus ab ipsâ poli regione distent. Ratio illis nulla alia erat, nisi quæ ex errore nata. nempe, quum inter veros Riphæos monteis & oceanum polarem, sive glaciale, exiguam atque angustam Hyperboreorum regionem interesse, antiqui illi ab vetustioribus scriptoribus didicissent; ipsi verò postea per errorem putarent Riphæos esse Alpeis, & quidquid montium inter altissima hæc sternitur juga: ipsam quoque Celticam, & proximam huic Sarmatiam ab his montibus ad dictum usque oceanum, angustas terras, 30 eâque ratione polum septemtrionalem Getis propinquum esse crediderunt. Documentis hoc liquet quamplurimis, in Ovidii libris, quos ille in Ponticâ urbe Tomis, haud procul Istro amne, sub eodem cum Alpibus gradu composuit, perscriptis: quorum præcipua in medium attulisse, non fuerit alienum. Sic igitur Tristium, lib. 111, eleg. 14:

40 *Proxima sideribus tellus Erymanthidos urse
Me tenet, adstricto terra perusta gelu.
Bosphorus & Tanais superant, Scythiaque paludes,
Vixque satis noti nomina pauca loci:
Vtleriùs nihil est, nisi non habitabile frigus.
Heu quàm vicina est ultima terra mihi!*

Ejusdem libri elegiâ XIII:

*Dum me, terrarum pars penè novissima, Pontus,
Euxinus falso nomine dictus, habet.*

De Ponto I, eleg. 14:

Orbis in extremi jaceo desertus arenis.

Tristium 14, eleg. viii:

Vita procul patriâ peragenda sub axe boreo est.

Trist. v, eleg. 11: — *Hac gelido terra sub axe jacet.*

De Ponto I, eleg. vi:

50 *Asspicit hirsutos cominus urse Getas.*

De Ponto 11, eleg. x:

*Ipse quidem certè cum sim sub cardine mundi,
Qui semper liquidis altior exstat aquis,
Te tamen intueor, quo solo, pectore, possum;
Et tecum gelido sæpè sub axe loquor.*

De Ponto iv, eleg. x:

*Proxima sunt nobis plaustri præsentia formam,**Et quæ præcipuum sidera frigus habent.**Hinc oritur boreas; oraque domesticus huic est:**Et sumit vires à propiore loco.*

Sed error iste ex Plutarchi maxime adparet Camillo; ubi leguntur ista: οἱ Ἰτα-
λάται τῶν Κελτικῶν γένος ὄντες, τὸν πλεῖστον λέγονται τὴν αὐτὴν ἀπολιπόντες, καὶ εἶναι αὐτὰρκεν τῆς
Φθινῆς ἀπάντας, ὅτι ζήτησιν ἑτέρας ὁρμησάσθαι. μυριάδες δὲ πολλαὶ γενόμεναι νέων ἀνδρῶν ἐμαχί-
μων, ἐπὶ τῇ πλείεσσιν παίδων καὶ γυναικῶν ἀγῶνες, οἱ μὲν δὲ τὸν βορρῶν ὠκεανὸν, ὑπερβαλλόντες τὰ
Ῥιπῆα ὄρη, ῥυλῶσαι, καὶ τὰ ἐχθρὰ τῆς Εὐρώπης καταχεῖν. οἱ δὲ μεταξὺ Πυρρῶν ὄρων καὶ τῆς Ἀλπεων 10
ἰδρυθέντες, ἐπὶ τῶν Σεννῶνων καὶ Κελτορῶν κατοικεῖν χρόνον πολὺν. ὅψιν δὲ οἷον γευσάμενοι, τότε
πρῶτον ἐξ Ἰταλίας διακομιθέντες, ὅτι τὰς Ἀλπεὺς φέρεσθαι, καὶ ζητεῖν ἐκείνῳ τὴν γλῶσσαν, ἢ τοῖς τοῦ
καρπὸν ἀναδίδωσι. Id est: Galli, Celtica gens, quæ patria alere, prægravante multitudine, om-
neis non valeret, ad novas quærendas sedes feruntur profecti. Multa millia juvenum belli-
cosorum erant; quos longè major sequebatur puerorum mulierumque caterva. horum pars, Ri-
phæis superatis montibus, oceani septemtrionalis oras invasisse dicitur, atque ultima insedis-
se Europæ: pars, inter Pyrenæum montem & Alpeis sedibus positis, juxta Senones & Celtorios
diu habitasse. post, vino, quod tum primum ex Italiâ allatum fuit, gustato, ita fuisse potus
novâ voluptate captos, & insanisse omneis, ut illico versûs Alpeis contenderent; regionem il-
lam, quæ tam præstantem fructum gigneret, quæsituri. In his quædam vera, plurima 20
falsa esse, quis veteris historiæ, geographiæque peritus non viderit? Eamdem
rem sic verius narrat Livius, lib. v: Prisco Tarquinio Romæ regnante, Celtarum, quæ
pars Galliæ tertia est, penes Bituriges summa imperii fuit. ii regem Celtico dabant. Am-
bigatus is fuit, virtute, fortunæque, cum suâ, tum publicâ præpollens: quod in imperio ejus
Gallia adeo frugum, hominumque fertilis fuit, ut abundans multitudo vix regi videretur
posse. Hic magno natu ipse jam, exonerare prægravante turbâ regnum cupiens; Bellovesum,
ac Sigovesum, sororis filios, impigros juvenes, missurum se esse in, quas dii dedissent augu-
riis, sedes, ostendit. quantum ipsi vellent, numerum hominum excirent; ne qua gens ar-
cere advenientes posset. Tum Sigoveso sortibus dati Hercinii saltus. Belloveso haud paullo
latiorem, in Italiam, viam dii dabant. Ex his patet, falsum esse, quod Plutarchus ait, 30
Gallorum alteram partem, nescio unde profectam, inter Pyrenæum & Alpeis,
id est, in Galliâ confedis-
se: quum hæc prima, ac genitiva eorum fuerit sedes; à
quâ in Italiam profecti. falsum item, quod alteram eorum partem tradit, supe-
ratis Riphæis jugis, oceani litora, & ultima Europæ obsedis-
se: quum in Bojo-
hæmum tantum Boji, cum Sigoveso duce, penetraverint; ut clarius infra osten-
dam. Error hic geminus unde ei natus, satis jam ex suprâ dictis perspicui puto.
nempe antiqui quidam Græcorum scriptores tradiderunt, Gallorum partem
alteram supra Alpeis, quas illi Riphæos adpellabant monteis, confedis-
se; alte-
ram, superatis Alpibus, Italiam intrasse. Ipse Plutarchus, ex Hecataeo, vel aliis
etiam auctoribus quum sciret, vera Riphæa juga esse prope oceanum septem- 40
trionalem, sive Sarmaticum: illic Gallorum partem confedis-
se putavit; reli-
quamque historiam de alterâ gentis parte miserè, ac foedè turbavit. Verum ego
aliquanto longius ab institutâ viâ digressus sum; dum omnem, de Riphæorum
montium, gentisque Hyperboreorum situ, historiam clariori luci dare studeo.
Nunc igitur in viam redeo. Obios esse monteis ad oceanum, antiquis aucto-
ribus RIPHÆOS dictos, satis hodiè in confesso est. unde hoc etiam flumini
nomen OBIUM haud novum censeo; sed antiquissimum, à montium haud
dubiè vocabulo accolis deductum.

Ceterum malè atque inscitè faciunt illi, qui Riphæos vocant eos monteis, 50
qui ab ostio atque promontorio Obii, primum inter Petzoram & Obdoram
regiones, deinde inter Condoram & Sibioram, mox inter Permiam & Tume-
niam, ad Rhymnica usque juga, super Nagaios Tattaros, continuo jugo pro-
tenduntur: quum hi montes non antiquorum sint Riphæi; sed cognata, ut inquit
Plinius, lib. v, cap. xxvii, Riphæorum montium juga. unde etiam Mela lib. v, cap.
ultimo: Hic sunt Colchi. hinc Phasis erumpit. hic eodem nomine, quo amnis est, ab
Athenista-

Atheniſtagorâ Mileſio deductum opidum. hîc Phryxi templum, & lucus, fabulâ vetere pel-
lis aurea nobilis. hinc orti montes, longo ſe jugo, & donec Riphæis jungantur, exporri-
gunt: qui, alterâ parte in Euxinum & Maotida, & Tanaim, alterâ in Caſpium pelagus
obverſi, Ceraunii dicuntur: iidem alicubi Taurici, Moſchici, Amazonici, Caſpii, Coraxii,
Caucaſii; ut aliis aliſve adpoſiti gentibus, ita aliis aliſque dicti nominibus.

- Sed ad Tanaim fermo, unde longius digreſſus eſt, nunc tandem revocetur.
Tanaim igitur rectè ritèque, ex veterum ſententiâ, terminum Europam inter
atque Aſiam uti facias; ortus ejus in dictis montibus Riphæis, quâ à Perzorâ ſe-
cantur amne, ſtatuas neceſſe eſt: ita, uti ab ipſo propemodum oceani litore in
10 Maotin paludem amnis deſuat. Huc jam quadrabunt illa Æthici, ſuprà cita-
ta: Europa incipit initium ſub plagâ ſeptemtrionali, à fluvio Tanai, quâ Riphæi montis ardua,
Sarmatico adverſa oceano, Tanaim fluvium fundunt. quò etiam illa pertinent Stra-
bonis, in lib. XVII; ubi Romanos ait omnem ferme Europam imperio ſuo ſub-
jectam habere, πλὴν τῆς ἐξω τῆς Ἰστροῦ, καὶ τῆς μετὰ τὴν Ῥώην καὶ τὴν Ταναΐδα παρωκεανίων.
id eſt; præter eas partes, quæ trans Iſtrum ſunt; item præter oceani, inter Rhenum Tanaim-
que, adcolas. Nec Mela aliud intelligit, lib. I, cap. I, in his verbis: Tanais à ſeptem-
trione in meridiem vergens, in mediam ferè Maotida deſluit: ex diverſo (malim ad-
verſo, ut Strabo lib. II, ὑπεναντίως τῷ Νείλῳ) Nilus in pelagus. quod quidem de Nilo
parum abeſt, quin rectè conveniat. corrigit exiguum hunc veterum, à quibus
20 & Mela habuit, errorem egregie Strabo, lib. XI, his verbis: φέρεται μὲν οὐὶ ὁ
Τάναις ἀπὸ τῶν ἀρκτικῶν μερῶν, ὅς μιν ὡς αὐτὰ κατὰ διάμετρον ἀντίρροος τῷ Νείλῳ, καθάπερ
νομίζουσιν οἱ πολλοί· ἀλλὰ ἐωθινώτερος ἐκείνης, ὡς ἀπὸ πλεονεξίας ἐκείνων τὰς ἀρχαῖς ἀδήλως ἔχων.
Id eſt: Deſertur quidem Tanais à partibus ſeptemtrionalibus: non tamen ita, uti ex dia-
metro contra Nilum fluat; quemadmodum multi opinantur: ſed orientaliſ eſt illo, adſi-
militer, ut ille, ortus habens incognitos. Illud veriſſimum. oſtia quidpe Tanais ſe-
ptem ferè longitudinis gradibus orientaliſ ſunt oſtiis Nili. Ad dictos Tanais
ortus ſpectat etiam illud Dionyſii, ubi fonteis Aldeſci Pantīcapis que amnium
in Riphæis montibus, haud procul glaciali mari, ſtatuit. nam & hi eâdem ra-
tione ex ſeptemtrionibus in meridiem antiquis illis deducebantur. Ceterum
30 hoc fonte, flumineque Tanais ex ſeptemtrionibus in auſtrum verſus deductis,
Hyperborei iſti populi, æquis ſpatiis, partim in Europæ, partim in Aſiæ litori-
bus locabuntur; ut placuit Melæ juxta ac Plinio, ex aliorum haud dubie aucto-
rum ſententiâ, quibus terminus Europæ fuit Obium flumen; ut mox oſtendam.
Huc etiam rectè convenient ea, quæ Strabo eodem libro, proxime dicto, paullo
antè de proximâ Aſiæ parte tradit his verbis: Αὐτῶν δὲ τῶν περὶ τὰ περὶ τὸν
Τάναιν, ὅν περ τὴν Ἀσίαν καὶ τὴν Εὐρώπην ὅλον ὑπεδέμεθα. περιέχειται γὰρ, ἐκ μὲν τῆς ἐσπέρης
τῷ ποταμῷ τῷ Ταναΐδι, καὶ τῇ Μαιώτιδι, μέχρι τῆς Βοσπόρου, καὶ τῆς τῆς Εὐξείνης πελάγους,
τῆς τελευταίας εἰς τὴν Κολχίδα· ἐκ δὲ τῶν ἀρκτικῶν τῷ Ὀκεανῷ, μέχρι τῆς Σομαλῆς τῆς Κα-
σπίας θαλάττης· ἐωθεν δὲ αὐτῇ ταύτῃ τῇ θαλάττῃ, μέχρι τῆς μεσορῆων τῆς Ἀλβανίας καὶ τῆς Ἀρ-
40 μείας, καὶ ὁ Κύριος καὶ ὁ Ἀράξης ἐκιδδῶσι ποταμοί· ἐκ νότος δὲ, ἢ ἀπὸ τῆς ἐκβολῆς τῆς
Κύρου, μέχρι τῆς Κολχίδος, ὅσον τριχιλίων ἑκατὸν σταδίων, ἀπὸ θαλάττης δὲ πρὸς θάλατταν, δι' Ἀλβα-
νῶν, καὶ Ἰβήρων, ὡς τε ἰσχυρὸς λόγος ἔχειν. Hoc eſt: Ex his prima ſunt ea, quæ circa Tanaim
ſita; quem limitem ſtatuiſmus inter Aſiam, & Europam. includuntur enim verſus occaſum
flumine Tanai, & Maoti, uſque ad Boſphorum, & Euxini litus, quod in Colchidem deſinit:
à ſeptemtrionibus verò oceano, uſque ad oſtium Caſpii maris: ab ortu, ipſo hoc mari, uſque ad
confinia Albanie, & Armenie; quâ Cyrus & Araxes amnes effunduntur: à meridie eâ ter-
râ, quæ ab oſtio Cyri uſque ad Colchidem, à mari ad mare, per Albanos atque Iberos porri-
gitur, ſtadium circiter trium millium, ac iſthmi formam habet. Caſpium enim mare
ſinum crediderunt veteres eſſe Scythici oceani; quod mox oſtendam. At no-
ſtro hoc ſæculo, falſiſſimum eſſe Europæ Aſiæque terminum Tanain, ſatis com-
pertum habemus; quum nullos ejus in Riphæis montibus ortus ſciamus. ori-
tur quidpe in minoris Tattariæ Magnæque Ruſſiæ confinio, ex lacu ſatis ma-
gno, cui vulgare nunc vocabulum Iwanowo jezero. Neque tamen ortus ejus
noſtra demum cognovit ætas: ſed multis jam abhinc ſæculis Ptolemæus, ut
ſuprà dictum, verum iis dedit ſitum; quamvis Riphæis montibus falſò adpoſitis.

& ante Ptolemæum etiam Theophanes Mitylenæus, & alii quidam ὑπέλαβον, ut inquit Strabo, libro proximè dicto, τὰς πηγὰς ἔχον ἄλιν ἐν τοῖς Καυκασίοις ὄρεσι· πολὺν δὲ ἐνεχθέντα πρὶ τὰς ἀρκύς, εἴτα αἰατρεψαῖα ἐκβάλλειν εἰς τὴν Μαιώτιν· id est; *ortus cum habere in Caucasii montibus arbitrati sunt: multumque versùs septentriones delatum, mox relapsum in Maotin exire.* Certè, quamvis & heic, & suprà, lib. II, à Strabone reprehendatur Theophanes, ὁ συστρεψάς τῷ Πομπηίῳ, ὃ γενόμενος ἐν τοῖς Ἀλβανοῖς, id est, qui, Pompeji castra sequutus, Albaniam intravit: tamen haud ita longè à vero Tanais fonte atque cursu abfuit. profluit quidpe amnis ex antè dicto lacu; primùm versùs solis ortum, paullum in ortum æstivum deflectens; donec Volgæ, magni fluminis, ripis adpropinquet: inde subito reflexu in oc- 10 casum recurrens, ab æstivo ortu ad Maotin tendit: ut rectissimè tradidit Eratosthenes, iniquè & ipse à Strabone, prædicto lib. II, reprehensus. Theophanem, & alios illos sequutus Dionysius, sic cecinit:

Τῶ δ' ἤτοι πηγὰς μὲν ἐν ὄρεσι Καυκασίοις,
Τηλόθι μορμύρουν· ὃ δὲ πλατὺς ἐνθα, καὶ ἐνθα
Ἔσσυμένῳ Σκυθικοῖσιν ὀπίσσω χεῖρ' ἐπέδωκεν.
*Hujus sanè fontes in montibus Caucasii
Procul murmurant. latus autem ipse hinc inde
Rapidus Scythicos currit super campos.*

Quà equidem re mirificè Dionysius suam ipsius horum locorum descriptio- 20 nem confudit. nam, quum Panticapen, qui hodiè in Tattariâ Cremeâ dicitur *Konfska wodá*, ex Riphæis montibus, oceano glaciali vicinis, derivaverit; haud video, quomodò Tanais fontem infrà illum ex Caucasii montibus deducere potuerit. Verùm ille hæc ex duobus diversis auctoribus habuisse videtur. Theophanes quòd Caucasios, ad ortus Tanais, adpellavit monteis; profectò neque in hoc ita vehementer aberravit. etenim longum illud, & continuum montium jugum, quod alterâ parte Pontum, Maotinque, & Tanaim, Mela attingere tradit, alterâ Caspium mare; pluribus prout varias accedit genteis, nominibus; huc etiam ultra Tanaim, versùs occasum, super Tattariam Cremeam, & Tauricam peninsulam extenditur, ad flumen usq; Borysthenem. unde haud 30 inscitè sub Tauricorum nomine comprehendi potest: Tauri quidpe, sive Taurici populi accoluerunt ab meridie. Hos autem Caucasios adpellavit monteis Theophanes, & alii; quia cognata, atque continua fuere juga Caucasii montibus. In illis verò oritur amnis, quem nunc vulgò *Donetz*, id est, *minorem Tanaim* accolæ vocant: & ab adversâ parte verus ille Panticapes, qui nunc dicitur *Konfska wodá*, in Borysthenem confluens, teste Plinio, lib. IV, cap. XII. nec ita longè ab illo abest lacus, ex quo major oritur Tanais. Sed ante Theophanem etiam, antiquissimus auctorum hujus amnis fontem minimè ignoravit Herodotus. Sic enim is in lib. IV tradit: Ὀγδοῦ δὲ δὴ Τανταῖς ποταμὸς, ὃς ῥέει τὰν ἐκὰθεν, ἐκ λίμνης μεγάλης ὀρμενῶν· ἐκ δὲ τοῦ ἐξ ἐς μέγαν ἐστὶ λίμνην καλεομένην Μαιώτιν. id est: *Octa- 40 vus est Tanais amnis; qui supernè ex magno lacu profluens, in alium majorem effunditur lacum, nomine Maotin.* Meatum ejus flexuosum modò ex Theophane, haud falso auctore, cognovimus. silvas quoque rectè adjecit Dionysius, his versibus:

Ἰλλὼ ναιετάοντες ἀπείρτον· ἧς διὰ μέσης
Συρόμεν· Τανταῖς Μαιώτιδ' ἐς μύχα πίπτει.
*Silvam incolentes immensam: quam per mediam
Volutus Tanais Maotidis in sinum labitur.*

Hunc igitur verum Tanais fontem alveumq; quidam haud ignorantes, quum in terminum Europæ Asiæque minimè idoneum intelligerent; isthmo, qui est 50 inter duo maria, Ponticum & Caspium, dictas terras disternere maluerunt. de quibus Dionysius sic inquit:

Ἄλλοι δ' ἡπείροις διὰ χθόνα νοσφίζουσιν.
Ἰσθμὸς αὖτ' ἐτάται τις ὑπὲρ τῆς Ἀσίης· αἷς
Κασπίης τε μεσηγὺ καὶ Εὐξείνιοι θάλασσης·
Κεῖνον δ' Εὐρώπης Ἀσίης θ' ὄρον ἡυδαῖον.

Alii autem continentibus terram separant.

Isthmus sursum porrectus est quidam supremus Asiaticæ terra,

Caspium inter & Euxinum mare:

Illum Europa Asiaque terminum dixerunt.

Isthmum hunc, quæ Caucasus sternitur inter dicta maria mons ingens, terminum ita stituerunt inter Asiam atque Europam, uti ea, quæ versùs septemtriones sunt, Europæ, ea verò, quæ versùs austrum, Asiæ dicerentur loca. Strabo, suprà dicto lib. xi, de Caucaſo: Ἐστὶ δὲ ὄρος τὸ ὑπερκειμένον τῇ πελάγῳ ἐκείνῃ τῇ Ποντικῇ, καὶ τῇ Κασπίῃ, διατειχίζον τὸν ἰσθμὸν, τὸν διείργοντα αὐτὰ· id est; Mons hic utriusque imminet mari, Euxino & Caspio, isthmum, quo ea dissepiscuntur, tamquam murus includens. Alii verò hoc muneris detulerunt Phasidi flumini; teste Herodoto, in lib. iv. At, inquires, quid inde? an non longè majus est intervallum, à mari Caspio ad oceanum septemtrionalem, quàm à Tanais fonte? Omnino. Multo igitur minùs aptus hic isthmus in terminum inter Asiam atque Europam, quàm ipse Tanais. Ita sanè est: haud nego. verùm alius jam heic iterum error veterum scriptorum circa Caspium mare, errore illo, de Tanais fonte, multo etiam major. Scilicet Caspium mare, quod & Hyrcanum dictum, sinum esse crediderunt Scythici sive septemtrionalis oceani; quemadmodum ex adverso Persicum & Arabicum maria, sinus sunt maris Erythræi, sive Rubri. unde idem

20 Dionysius:

Οὕτως ὠκεανὸς περιδέδρομε γαῖαν ἀπείραν,
 Τόσσ' ἑὸν, καὶ τόσσα μετ' ἀνδράσιν ἐνόμαθ' ἔλκων.
 Κόλπῳ δὲ ἑνθα καὶ ἑνθα ἀπερεύγεται ἐνδοθὶ βάλανων
 Εἰς ἄλλα· τῷθ' ἄρ' ἄλλων, πλέονας, πείρους δὲ μεγίστους.
 Ἡ τοὶ μὲν πρῶτις, ὅς ἐσπερίῳ ἄλλα τίθηται,
 Συρόμεν' Ἀιθιοπίας ἐξ Παμφυλίδος αἰῆς.
 Δεύτερ' αὖτ' ὀλίγῳ μὲν, ἀτὰρ περὶ φερέσσι ἄλλων,
 Ὅσ' ἄπο Κιλικίας Κρονίης αἰλὸς ἐκ βορέας,
 Κασπίῃ ἀπὸ ρέεθρον Ἰπτιπρόης θάλασσης,
 Ἦν τε Ἐγχεανίῳ ἑτέροι διφρημίζαντο.
 Τῶν δὲ ἄλλων, οἳ τ' εἰσὶν ἀπὸ νότις αἰλὸς ἄμφω.
 Εἰς μὲν ἀνώτερός ἐστι, τὸ Περσικὸν οἶδμα περὶ χεύων,
 Ἀσίᾳ Κασπίης τετραμμένη ἀφ' ἰσθμίου.
 Ἀλλ' ὁ δ' Ἀραβικὸς κυμαίνεται ἐγγύθι κόλπῳ,
 Εὐξείνῃ πόντῳ νότιώτερον ὀλκὸν ἐλίσσων.

Sic Oceanus circumcurrit terram universam;

Tantus, & talia inter homines nomina trahens:

Sinus autem hinc inde eructat, introrsum mittens

In mare: parvos quidem plures; quatuor verò maximos:

Scilicet primus, qui occidentum mare gignit;

Tractus è Libyâ, intra Pamphylicam terram.

Secundus autem, exiguus quidem, at potissimus aliorum;

Qui separatus à Cronio mari, à boreâ

Caspio profundum fluentum intromittit mari:

Quod etiam Hyrcanum alii nuncuparunt.

At aliorum, qui sunt ab australi mari ambo;

Unus quidem superior est, Persicum fluctum profundens,

Contra Caspium mare:

Alter verò Arabicus fluctuat juxta sinus,

Euxino ponto magis australem sulcum volvens.

Et in eandem sententiam Strabo lib. xi, de eodem mari: Ἡ δὲ δευτέρα τῆς Ἀσίας μερὶς ἀρχαία μὲν ἀπὸ τῆς Κασπίης θάλαττης, εἰς ἣν κατέπαυεν ἡ περὶ τὴν Ἰπτιπρίαν, καλεῖται δὲ αὕτη ἡ θάλαττα καὶ Ἰπτιπρία. ἔστι δὲ ὁ κόλπος ἀνέχων ἐκ τοῦ ὠκεανοῦ πρὸς μεσημβρίαν, καθ' ἑαυτὴν μὲν ἰκανῶς στενός· ἐνδοτέρῳ δὲ πάλαι γίνεται περὶ τὴν καὶ μάλιστα καλεῖται

κατὰ τὸν μυχὸν, ὅπῃ πεδίον περὶ τὴν Καυκασίαν· ὅ δ' εἰσπλεῖται μέχρι τῆς μυχῆς μικρῶς πλείων
 εἰς εἴη, συνάπλων πῶς ἤδη ἀοικητῶ. id est: *Secunda pars Asia à Caspio mari incipit, in
 quod prima desinebat. Mare hoc etiam Hyrcanum vocatur. Est autem sinus ab oceano
 versus meridiem editus: ab initio quidem satis angustus; intus verò, dum progreditur, in
 latum se pandit, maximè in intimo recessu, ad stadia 100. introitus ejus, usque ad inti-
 mum recessum, paullo fuerit longior, terram ferè inhabitabilem attingens. Mela, lib. I,
 cap. II: Asia ex illo oceano, quem Indicum diximus, Arabicum mare, & Persicum, ex
 Scythico Caspium recipit. & paullo post: Spectant & septemtrionem Scythæ; ac litus
 Scythicum, nisi unde frigoribus arcentur, usque ad Caspium sinum possident. item lib. III,
 cap. V: Mare Caspium, ut angusto, ita longo etiam freto, primum terras quasi fluvius ir- 10
 rumpit: atque ubi recto alveo influxit, in tres sinus effunditur; contra os ipsum, in Hyrcanum;
 ad sinistram, in Scythicum; ad dextram, in eum, quem proprie totius nomine Caspium
 appellant. Plinius, lib. VI, cap. XIII: Hæc usque ad Caspium & Hyrcanum ma-
 re. namque id erumpit Scythico oceano in aversa Asia. & mox: Irrumpit autem arctis
 faucibus, in longitudinem spatiosis. at ubi cæpit in latitudinem pandi; lunatis obliquatur
 cornibus, velut ad Maotin lacum ab ore discedens, Scythici arcus, ut auctor est M. Varro,
 similitudine. Atque hinc, ex Caspio mari ad Indiam circumnavigari posse se-
 ptemtrionem, falsò prodidit Patrocles; ut testis est Strabo, lib. II. Plinius, lib.
 VI, cap. XVII: Patefacta est India Alexandri Magni armis, regumque, qui ei succedere;
 circumvectis etiam in Hyrcanum mare & Caspium Seleuco & Antiocho, præfectoque 20
 classis eorum Patrocle. Hæc satis impudenter à Patrocle in gloriam regum suorum
 conficta. Hanc igitur Caspii sinus faciem quum crederent veteres; rectè isthmo,
 qui inter mare Caspium & Pontum Euxinum protenditur, Europam ab Asiâ di-
 stinguere sese putarunt; reliquum limitem, ad septemtrionalē usque oceanum,
 fauceis dicti maris angustas, in longumq; extensas, efficere arbitantes. Verum
 falsam hanc esse veterum opinionē, nostrum sæculum clarè aperuit. Quam-
 quàm jam aliquot ante Strabonem sæculis antiquissimus auctorum Herodotus
 lib. I docuit, κασπίαν θάλασσαν εἶναι ἐπ' ἐαυτῆς, & συμμίσγεσθαι τῇ ἐτέρῃ θαλάσσῃ. id est;
 Caspium mare esse per se, nec reliquo mari commisceri. Et post hunc, maximus philoso-
 phorum Aristoteles, μετεωρολογικῶν II: Ἡ δ' Ὑρκανία καὶ κασπία θάλασσα κεχωρισμέναι 30
 τε αὐτῆς τῆς ἐξω σελῶν θαλάττης, καὶ περιουκισμέναι κύκλῳ. id est; Hyrcanum verò & Ca-
 spium maria sejuncta sunt ab extero mari, & circumquaque adcolas habet. Nam, quòd in
 libro de mundo, cap. III, traditur, in Hyrcanum mare oceanum intrare; quòd-
 que Hyrcanum pro termino, ab hoc latere, ponitur Europæ: hoc ipso, quia di-
 versum à superiori Philosophi opinione sentit, si alia argumenta deessent, convin-
 ci potest, haud genuinum esse hunc librum Aristotelis; sed supposititium. Post
 Aristotelem, sub Strabonis ætatem, Diodorus quoque Siculus, lib. XVII, τὴν Ὑρ-
 κανίαν θάλασσαν καθ' αὐτὴν esse pronuntiavit. Post verò & Melam & Plinium, Pto-
 lemaeus lib. VIII, Ἡ δὲ Ὑρκανία, inquit, καὶ κασπία, θάλασσα πάνθ' ἐν τῇ γῆς περι-
 κέκληται, νήσω, καὶ τὸ ἀντικείμενον, ὡς ἀπλησίως. hoc est; Hyrcanum mare, quod & 40
 Caspium, undique terrâ cingitur, per contrarium insula in morem. Verum Herodoto
 atque Aristoteli cur à posterioribus auctoribus, Strabone, Melâ, Plinio, & aliis,
 fides minùs adhibita sit, auctoritas Patroclis in causâ fuit: quia hunc præfectum
 dictorum locorum, ceu ἀντόπῳ, certiora ac veriora prodidisse rati sunt. Pa-
 trocles verò magis quæ opinatus, quàm quæ expertus fuerat, falsa pro veris pro-
 didit. Erronea autem ejus opinio ex eo primum nata videtur, quòd mare tam
 vastum nullum esse posse putavit, quin magno misceretur oceano. dein,
 quum flumen ex septemtrionibus, quasi meridianâ lineâ, in mare hoc incidere
 sciret, quod Rhymnum vocatur Ptolemæo, ex Rhymnicis ortum montibus
 (hodiè *Iacik* volunt dici accolis;) fretum hoc, sive fauceis sinus Caspii ab hac 50
 parte, quâ sese pandit in magnum mare, esse credidit. ab alterâ verò parte, ad
 oceanum, quum aliud quoque cognovisset, immenso ore, flumen Obium, re-
 ctâ itidem lineâ ex septemtrionibus in austrum adversis aquis protensum: introi-
 tum hunc ejusdem sinus esse opinatus est. Quas falsissimas ejus opiniones nostri
 sæculi satis certa jam dudum confutavit experientia, veramque Herodoto,
 Aristo-*

Aristoteli, Diodoro, ac Ptolemæo vindicavit fidem, atque auctoritatem. Sed, fretum hoc sinus Caspii rectè ex veterum istorum falsâ opinione uti formetur; fossâ, inter fonteis Rhymni, & proximam Obii ripam versùs septemtriones actâ, duo hi amnes inter se confundantur. atque sic rectè huc quadrabunt Strabonis verba, qui κόλπον ait esse ἀνέχοντα ἐκ τῆς ὠκεανῆς πρὸς μεσημβρίαν, κατὰρχὰς μὲν ἰκανῶς πένν. id est, *sinum ex oceano profluentem versùs meridiem primum quidem*, antequàm in magnum sese pandat mare Hyrcanum, *satis angustum*. magis etiam Melæ verba, qui *mare Caspium, ut angusto, ita longo freto, quasi fluvium ait irrumpere, atque recto alveo effluere*. item Plinii, qui *arctis irrumpere faucibus, in longitudinem spatiosis*,
 10 tradit. Longitudinem tamen faucium non tantam fecere veteres illi, quantum nunc inter Caspium mare septemtrionalemque oceanum intervalli esse sci-
 mus: sed ipsius Caspii maris longitudine, quæ ex occasu in ortum versùs est, ali-
 quanto majorem; ut patet Strabonis ex verbis, suprâ citatis. Ex hac igitur fictâ Caspii maris facie, Plinius, lib. iv, cap. xiii, postquàm Europæ litus, ab ortu in
 occasum versùs, enarrare promisit; primo loco *Septemtrionalem* nominat *occe-*
anum: & lib. vi, cap. xiii, primum Europæ promontorium, quod nunc Obium
 nuncupatur, *Celtica* vocat *promontorium Lytarmin*. sub Celticæ quidpe vocabulò
 omnem septemtrionalem, occidentalemque dictam fuisse Europam, proximo
 ostendam capite.
 20 Atque hi fuere veterum, circa Asiæ Europæque terminum, errores. Verùm
 nunc certumque terminum uti habeas; statue, post mare Ægæum, Proponti-
 dem, atque Pontum Euxinum, paludemque Mæotin, primum Tanais fluentem,
 donec adverso amne ad flexum ejus, opidumque *Tuja* pervenias; quâ Volgæ
 fluminis dextræ ripæ adpropinquat. inde transversum jugum, quod, inter
 utrumque flumen ex septemtrionibus in meridiem protensum, vulgari vocabu-
 lo dicitur *Perowlok*. à Volgæ lævâ ripâ Rhymnicos monteis, ad opida *Weliki Tu-*
men & *Leptin*, proximamque Obii fluminis ripam. hinc ipsum flumen Obium,
 ad oceanum usque, & promontorium Lytarmin. Atque hic tandem termi-
 nus terrarum situi, quem nunc satis cognitum habemus, quammaximè con-
 30 gruit: idemque veterum descriptioni quamproximè respondet. omne quidpe
 Sarmaticum litus, ipsaque tota Sarmatia, hoc limite Europæ suæ redduntur.
 hoc etiam modo omnis Hyperboreorum, ultra Riphæos, sive Hyperboreos mon-
 teis, regio in unâ consistit Europâ; uti veterum quidam voluere, teste Plinio:
 quibus terminus haud dubiè Europæ Obius fuit amnis. hoc item pacto Tanais
 Europæ Asiæque erit ex parte limes. hac denique ratione omnis Russia Major,
 quam alio nomine vocant Moscoviam, in unâ continetur Europâ: cujus ma-
 jorem partem hætenus per dictam lineam, à Tanais fonte ad sinum Album
 ductam, in Asiâ, ex erroneâ Ptolemæi opinione, statuerunt nostri sæculi geo-
 graphi.

40

CAPUT II.

*Orbis terrarum alia partitio: ubi de veteri CELTICA; cujus
 partes Illyricum, Germania, Gallia, Hispania &
 insula Britannica.*

50 **A**Tque verus inter Europam Asiamque terminus sic sese habet. Ceterùm
 præter supradictas orbis terrarum partitiones, alia quædam vetustissimis
 primisq; Græcorum scriptoribus fuit divisio; quâ, præter suam Græciam
 atque Italiam, omne reliquum in duo nomina, duasque parteis distinxerunt.
 quidquid versùs septemtriones, ultra Emaum, Emodumque monteis, mare Ca-
 spium, Caucasiam juga, Pontum Euxinum, Istrum amnem, & Alpeis, mareque
 internum situm est, uno nomine Scythiam adpellavere: reliquam partem,
 huic

huic ab meridie adversam, Æthiopiam. Cujus rei, ut multa sunt in veterum poetarum monumentis documenta, atque indicia; ita luculentissimum adfert testimonium Strabo, in lib. I, his verbis: Φημι γάρ, καὶ τὴν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων δόξαν, ὥσπερ τὰ πρὸς βορρᾶν μέρη τὰ γινώσκοντες ἐνὶ ὀνόματι Σκύθας ἐκάλουν, ἢ Νομάδας, ὡς Ὁμηροῦ. ὕστερον δὲ καὶ τὰ πρὸς ἐσπέραν γνωσθέντων, Κελτοὶ καὶ Ἰβηρες, καὶ συμμίκτως Κελτίβηρες, καὶ Κελτοσκύθαι προσηγορεύοντο, ὅφ' ἐν ὀνόματι καθέκαστα ἐθνῶν ταπεινῶν, διὰ τὴν ἀγνοίαν· ἔτω τὰ μεσημβρινὰ πάντα Αἰθιοπίαν καλεῖσθαι, τὰ πρὸς ὠκεανῶν. id est: De priscorum Græcorum sententiâ hoc dico; quod, sicut nota versùs aquilonem gentes uno nomine Scythæ vel Nomades, ut Homero, adpellatae fuerunt; postea verò, cognitæ etiam occiduis regionibus, Celtae, atque Iberi, aut mixtis vocabulis Celtiberi, & Celto-scythæ dici cœperunt, sub uno nomine singulis diversisque gentibus ob ignorantiam comprehensis: ita, quæ versùs meridiem ad oceanum sita sunt, omnia Æthiopiæ adpellatione fuere notata. Et lib. XI: Ἀπαντὰς μὲν οὖν τοὺς πρὸς βορρᾶν κοινῶς οἱ παλαιοὶ τῶν Ἑλλήνων συγγραφεῖς, Σκύθαι καὶ Κελτοσκύθαι ἐκάλουν. οἱ δὲ ἐπεὶ πρῶτον διελόντες, τοὺς μὲν ὑπὲρ τῆς Ἑξείνου, καὶ Σαυρομάτας, καὶ Ἀρμασπῶν· τὰς δὲ πέραν τῆς Κασπίας θαλάττης, τὰς μὲν Σάκας, τὰς δὲ Μασαγέτας ἐκάλουν. Hoc est: Veteres Græcorum scriptores universas gentes septemtrionales Scytharum & Celto-scytharum adpellatione adfecerunt. qui verò ante hos adhuc eas diviserunt, supra Euxinum, Istrum, & Adriaticum mare colentes, Hyperboreos dixere, & Sarmatas; & Arimassos: trans verò mare Caspium Sacas, & Massagetas. Antiquissimi scilicet Græcorum scriptores omnem septemtrionem in Europâ, à Caspio mari, quod terminum 20 statuebant inter Europam & Asiam, ultra Euxinum pontum, Istrum flumen, mare Adriaticum, Alpium juga, mare internum, quâ id Galliam Hispaniamque alluit, in tria diviserunt gentium genera, ac nomina, ARIMASPORUM, SARMATARUM, & HYPERBOREORUM. horum Arimassos ad fauces Caspii posuere maris: his proximos versùs occasum Sarmatas: post hos, ad oceanum usque Atlanticum, & fretum Gaditanum, Hyperboreos; sub quorum nomine comprehendebantur Illyrii, Germani, Galli, & Hispani, populique præterea in Britannicis insulis: quæ gentes universæ postmodum, ut mox ostendam, uno vocabulo CELTÆ fuere dictæ. De Hyperboreorum supra Alpeis situ, jam antè pluribus auctorum testimoniis, superiori capite, monstratum est. quibus adde 30 ea, quæ apud Apollonii scholiasten leguntur hujusmodi: Μνασείας δὲ Φησι, νυνὶ τοὺς ὑπερβορείους Δελφῶς λέγουσιν. Somnium scilicet, ac deliramentum merum Mnaseæ; nisi ita legas: Μνασείας δὲ Φησι, τὰς ὑπερβορείους νυνὶ Κελτὰς λέγουσιν: id est; Mnaseas ait Hyperboreos nunc Celtas dici. Apud Plutarchum in Camillo, de urbe Româ à Gallis captâ, leguntur ista: Τῇ μὲντοι πάθους αὐτῆς, καὶ τῇ ἀλώσεως ἐνοικεῖν ἀμυδρὰ τις εὐθύς· εἰς τὴν Ἑλλάδα φήμη διελθεῖν. Ἡρακλείδης γὰρ ὁ Ποιητὴς, οὐ πολὺ τῷ χρόνῳ ἐκείνων ἀπολιπόμενος, ἐν τῷ περὶ ψυχῆς συγγραμμάτι Φησὶν διότι τῷ ἑσπερίῳ λόγον καταχεῖν, στρατὸς, ἐξ ὑπερβορείων ἐλθὼν ἐξώθεν, ἤρην πόλιν Ἑλλωίδα Ρώμην, ἐπεὶ πᾶς κατὰ κρημνὸν περὶ τὴν μεγάλῃ θάλασσαν· ἐκ αὐτῶν οὖν θανατοῦσιν, μυθῶδῃ καὶ παλασμάτιον ὄντα τὸν Ἡρακλείδην, ἀληθεῖ λόγῳ, τῷ περὶ τῇ ἀλώσεως, ὁπποῦν πάσαι τὰς ὑπερβορέας, καὶ τὴν μεγάλῃ θάλασσαν. Id est: Hac tamen captae urbis calamitas obscuro rumore protinus in Græciam perlata est. Ponticus enim Heraclides, ad finis his temporibus, in libro de animâ, annuntiatum ex occidente tradit, exercitum alienigenarum, ex Hyperboreis progressum, Græcam urbem cepisse Romam, illo tractu prope magnum mare sitam. Equidem non mirer, portentosum hominem atque vanum Heraclidem, veritati captae urbis, jaçantiae causâ, adscripsisse Hyperboreos, & magnum mare. Hyperboreorum nomen haud falsò, nec portentose adfinxisse Heraclidem Gallis Romam occupantibus, ex iis, quæ modò ex Strabone, & Mnaseâ, & superiori capite ex aliis compluribus auctoribus attulimus, satis perspicuum est. Magnum quoque mare eum non intellexisse oceanum, ut Plutarchus; sed mare internum, Italiam plurimâ parte perfundens, 40 quod, Ponti respectu, rectè dicebatur magnum; omninò ego credo. Ipse, circa eorumdem Gallorum migrationem, quàm foedè cæcutierit Plutarchus, superiori capite, ex eodem ejus libro, ostensum est. Ceterum post antiquissimos illos, alii Græcorum scriptores, quos παλαίως heic vocat Strabo, omneis septemtrionales gentes tam in Europâ, quàm in Asiâ, uno nomine SCYTHAS adpel-

adpellaverunt: & post hos etiam alii, Scytharum quosdam *CELTOSCYTHAS*; nempe Europæos omnes, ut mox ostendam.

De *Scytharum* vocabulo in ipsâ *SCYTHIA*, quæ inter ultimum Europæ finem, Obium amnem, & Eoum mare, in Asiâ comprehendebatur, dubitatio nulla esse potest; quando perpetuò nomen id multis sæculis post etiam duravit.

De *GERMANIS* quoque nostris testimonium modò cognovimus ex Strabone: qui quosdam septentrionalium *Celtoscythas* ait adpellatos. sub quo vocabulo haud dubiè *Germani*, ac *Galli*, *Hispanique*, & *Britanni* intelligebantur. hi quidpe propriè postea *CELTÆ* conjunctim uno vocabulo Græcis fuere dicti. Plutarchus verò, in Mario, Cimbros, Germanicam gentem *Celtoscythas* antiquis scriptoribus dictos adfirmat. Præterea Plinius, lib. iv, cap. xii, manifestissimum de Germanis simul atque *SARMATIS* perhibet testimonium. *Scytharum*, inquit, *nomen usquequaque transit in Sarmatas atque Germanos. nec aliis prisca illa duravit appellatio, quam qui extremi gentium harum, ignoti prope ceteris mortalibus, degunt.* Priscam hanc intelligit adpellationem *Scytharum* in Europâ, de quâ heic agit, omnino suâ ætate interiisse: pro quâ proximas Asiæ regiones vera genuinaque *SARMATIÆ* atque *GERMANIÆ* vocabula sortitas esse. *Scytharum* verò nomen ultra Obium amnem, in Asiâ atque oriente tantum, apud remotissimos homines, & ob longinquitatem locorum, Europæis penè incognitos, constitisse. *Baltiam* Timæus, atque *Pytheas*, eandemque *Basiliam* Xenophon Lampfacenus, referunt apud Plinium insulam *Scythiæ*, sive contra *Scythiæ* litora; ut fusiùs suo loco explicabitur: quam *Scandinaviam* nominat ipse Plinius, *Germaniæ* adversam; & sine nomine Tacitus *Germaniæ* insulam. est autem hodiè peninsula immensa, in quâ Norvagia, Svedia, Finncorum marchia, Biarmia, & Lappia, regiones sternuntur. Solinus, cap. xxiii: *Mons Sevo ingens, nec Riphæis minor collibus, initium Germaniæ facit. hunc Ingvones tenent; à quibus primis, post Scythas, nomen Germanicum consurgit.* Ac Sarmatia quidem non modò vetustissimis, sed inferioris etiam sæculi Græcorum scriptoribus, vulgò sub *Scythiæ* nomine memorata est.

HISPANIAM & *GALLIAM* sub eodem venisse *Scytharum* vocabulo, nullum equidem aliud habemus argumentum, quàm illud Strabonis de *Celtoscythiâ*: sub quo nomine dictas quoque duas regiones comprehensas fuisse, haud dubium est; quando tam Hispani, quàm Galli, propriè dicebantur *Celtæ*, ut post ostendam. *Scythicum* in Hispaniâ qui *promontorium* ex Melæ lib. iii, cap. i statuunt, aut qui istic Melam ipsius *Scythiæ* aliquod *promontorium* intellexisse arbitrantur; perquam ignaros se veteris geographiæ produnt. Ego alibi (Deus conatis adnuat precor) certis docebo argumentis, legendum illic *Trileucum*, ut est apud Ptolemæum; quod & *Lapatia Cori* eidem dicitur: estque hodiè vulgò accolis *Cabo de Ortegá*.

De *BRITANNICIS* quoque insulis idem, quod de Galliâ & Hispaniâ, est sentiendum: quidpe quum ante magnam illam *Scythiam*, cujus fines extremi, ab occasu oceanus Atlanticus, ab septentrionibus oceanus glacialis, ab oriente Obium flumen, sitæ fuerint insulæ; sub eodem cum *Scythiâ* generali vocabulo comprehensas fuisse, haud dubitandum est.

ILLYRICVM etiam, cujus antiquissimi fines fuere inter Istrum & Alpeis, Adriaticumque pelagus, & inter Rhenum ac Mœsiam, quia postea Celtici nominis, ut mox ostendam, portio fuit; *Scythiæ* quoque illius magnæ partem antea vetustissimis Græcorum scriptoribus, habitam fuisse, maximè credibile est. Quin ad Illyrios maximè spectant verba Strabonis, ubi τοὺς ὑπὲρ τοῦ Ἀδρίου κατοικοῦντας sub *Hyperboreorum* nomine venisse antiquissimis mortalium testatur. Quòd si igitur *Illyricum* initio sub uno *Hyperboreorum* nomine, dein posterioribus etiam temporibus sub uno *Celticæ* vocabulo, unà cum reliquis in Europâ regionibus septentrionalibus, compre-

comprehensum fuit: certè medio quoque sæculo sub unâ eadèmq̃ue Scythiæ adpellatione venisse, extra controversiam esse debet. Atque hæc de SCYTHARUM vocabulo ex vetustissimorum Græcorum traditione.

Post hos, quum CELTARUM nomen ex Illyrico, Galliâ, Hispaniâ, ac Germaniâ Britannicisque insulis nosci inciperet; Græci, omne reliquum, à Germaniâ ad Asiam usque, ejusdem generis ejusdemque nominis arbitantes, CELTOSCYTHAS adpellavêre, non modò Hispanos, Gallos, Brittanos, atque Illyrios; sed Sarmatarum quoque gentem, ad Obium usque flumen, novissimum Europæ terminum. Hanc adpellationem alii postea non satis percipientes; Cimbrorum agmen (qui primi, quorum memoria exstet, ex antiquissimis Germanis, unâ cum conterminis Teutonibus, exteris terras, in Macedoniam & Græciam usque, quæsiiverunt) Celtoscythas eâ de causâ dictos existimaverunt, quia ad dictam expeditionem profectis Scytharum, id est, Sarmatarum nonnulli immisti fuerint; ut patet ex Mario Plutarchi. Mox alii, quum diversum Scytharum genus intelligerens à gente Celtarum; abjectâ illorum adpellatione in universâ Europâ, Celtas vocarunt prædictos omnes, ad Europæ usque finem. Hinc Ptolemæus, operis quadripartiti lib. II, universam Europam Κελτογαλατίας nuncupavit: & Plinius, lib. VI, cap. XIII, Celticæ finem fecit, ex veterum traditione, ad Obii fluminis ostium; promontorio illic Celticæ memorato Lytarmi: quod Obium nunc vocari, superiori capite ostendi. Posteaquàm verò SARMATARUM quoque in Europâ gens penitiùs aliquanto Græcis innotuit, diversumque id à Celtis hominum genus intellectum: segregati à Celtico nomine Sarmatæ, sub Scytharum vocabulo constiterunt; Celticæque soli dicti fuere, Illyrii, Germani, Galli, Britanni; atque Hispani. Hinc Diodorus Siculus, lib. V, Celtarum, id est, Gallorum ac Germanorum, sub falso Γαλασίας nomine, mores describens; nomen hoc ad Scythiam usque profert. Rectiùs Strabo, sub initium libri primi: Εἰ δὲ τῷ παντὶ κύκλῳ τ' οἰκευμένης, πρὸς ἄρκλον μὲν τὰ μέγιστα τῶν ὑψάτων ἐστὶ Σκυθίας, ἡ τῆς Κελτικῆς. id est: *In universo terræ habitabilis circulo versus septentrionem sunt, quæ in extremos usque Scythiæ, vel Celticæ fineis porriguntur.* Plinius quoque, lib. VIII, cap. XV, Germaniam Scythiæ conterminam facit. *Paucissima, inquit, Scythia gignit, inopiâ frugum: pauca contermina illi Germania.* Item Solinus, cap. XXIII: *Mons Sevo ipse ingens, nec Riphæis minor collibus, initium Germaniæ facit. hunc Ingvæones tenent: à quibus primis, post Scythas, nomen Germanicum consurgit.* Solinus sua habuit à Plinio; cujus ipse epitomator: Plinius verò à vetustioribus; quibus Germania sub Celticæ adpellatione comprehendebatur. in quibus Aristoteles, lib. VIII de historiâ animalium: οἷον ἐν τῇ Ἰλλυρίδι, inquit, καὶ τῇ Θρακίῃ, καὶ τῇ Ἠπείρῳ, οἱ ὄνοι μικροί. ἐν δὲ τῇ Σκυθικῇ καὶ Κελτικῇ ὅλως ἔστι γίνεσθαι. δύο αἰμῆρα γὰρ ταῦτα. id est: *Vt in Illyrico, & Thraciâ, & in Epiro asini parvi habentur. in Scythiâ verò, & Celticâ prorsus nulli, propter immodicum frigus.* Illyricum cur heic philosopho diversum, alienumque censeatur à Celticæ adpellatione, mox infra docebo.

HISPANIAM sub CELTICÆ vocabulo, ceu propriâ adpellatione, comprehensam fuisse, quia gens una ejusdemque originis Hispani cum Gallis, Britannis, Germanis, atque Illyriis; manifesto indicio est nomen sub Romano etiam imperio frequentibus ejus locis adfixum: uti CELTIBERORUM, longè latèque Iberi amnis ripam adcolentium: item CELTICORUM, haud exiguas in Bæticâ simul ac Lusitaniâ portiones obsidentium: tum circa ipsum Celticum promontorium; quod, ultimum Hispaniæ versùs occasum, nomen à gentis vocabulo traxit, nunc vulgò *Finis terra* dictum. nam Celtici heic, cognomine *Neria*, & Celtici cognomine *Prasamarci* sunt Plinio, lib. IV, cap. XX. unde ipsum promontorium indigetatur *Nerium* Straboni lib. III, & Ptolemæo in descriptione Hispaniæ. *Me-* 50
la, lib. III, cap. I, totam Hispaniæ frontem, à Tago amne, seu à Magno promontorio, quod Olyssiponenſe est Plinio, ad Celticum usque promontorium, Celticos suâ ætate coluisse tradit. Ac licet Lucanus, lib. IV, carmine sic cecinerit;

*His, præter Latias acies, erat impiger Astur,
Vettonesque leves, profugique à gente vetustâ
Gallorum, Celta miscentes nomen Iberis:*

tamen haud facile ego adducor, uti credam, ex Galliâ advenas Celtas Iberis, id est, Hispanis sese miscuisse; unde prima Celtiberorum nominis origo: quamquam auctores habuerit Lucanus haud paucos, Græcos juxta atque Latinos, rem eandem adfirmanteis. Atque ista quidem de Celtiberis, intellexisse eum de iis populis qui ad Iberum flumen, ut suprâ ostensum, longè
10 latèque incoluerunt; non verò de Celticis, per Bæticam ac Lusitaniam ad Cælticum usque promontorium sparsis, satis in aperto est. At si Celtis, ex Galliâ profectis, nomen inde *Celtiberorum* quæsitum, quòd Iberis misti: quæro, unde Celtici illi in Bæticâ simul ac Lusitaniâ? an ex eâdem Galliâ? Si ex eâdem Galliâ; cur non & ipsi eodem simul nomine *Celtiberi* dicti? ratio quidpe nominis eadem erat. Celtiberos quidam dictos putant ab Ibero amne, cujus ripam accoluisse referunt auctores. at latius per omnem Hispaniam dispersum nomen id fuisse, haud obscure colligitur ex Plinii lib. III, cap. I: ubi, de Celticis loquens, Bæturiam, partem Bæticæ, incolentibus, *Celticos*, inquit, à *Celtiberis ex Lusitaniâ advenisse manifestum est sacris,*
20 *lingvâ, opidorum vocabulis, quæ cognominibus in Baticâ distinguuntur.* item ex libri IV, cap. XXII; ubi, de insulis oceani ad Hispaniam loquens, *Ex adverso*, inquit, *Celtiberiæ complures sunt insulae, Cassiterides dictæ Græcis, à fertilitate plumbi: & è regione Arotrebarum promontorii, deorum sex, quas aliqui Fortunatas appellavere.* Solinus, cap. XXVI: *Cassiterides insulae spectant adversum Celtiberiæ latus.* Antiquissimi equidem Græcorum scriptores per *Cassiterides* intellexerunt Britannicas insulas; easque, per errorem quemdam, haud procul Hispaniâ esse crediderunt: ut alibi, si Deus cœptis benignus adnuat, certis ostendam documentis. at posteriores, quibus compertum, satis longè ab Hispaniâ diffitas esse Britannias; antiquorum *Cassiterides* interpretati sunt insulas, quæ Tri-
30 leuco promontorio (vulgò nunc dicitur *Cabo de Ortegal*) numero complures ob- jacent: quarum, in orientem versùs, notior vulgò nunc dicitur *Ysla de Cyprian*, id est, *Insula Cypriani*; in occidentem, longius paullo diffita, *Zyzarga*. His igitur oppsitâ continens, quæ nunc Gallæcia, olim *Celtiberia* vocitata fuit. Cujus incolas Mela, lib. III, cap. VI, *Celticos* adpellat. Antiquissimis autem Græcorum, quibus Britannicæ insulæ à plumbi candidi copiâ & nobilitate dicebantur *Cassiterides*, omnis Hispania, cui objacebant Britannicæ insulæ, adpellabatur *Celtiberia*. Eodem capite Plinius, *Gentes*, inquit, *Celtica, Turduli, & circa Tagum Vettones.* Si Vettones quoque Celtica gens; cur Lucanus hos minùs *profugos à vetustâ Gallorum gente* dixit, quàm Celtiberos ad Iberum colen-
40 teis? Ratio certè nulla proba patet. Malo igitur ego Straboni credere, ubi tradit, vetustissimos Græcorum *CELTAS* primùm adpellasse in universum, cum reliquis in septemtrione populis, Hispaniam omnem. malo item, apud eundem Strabonem lib. I, Ephoro fidem adhibere, qui ex veteri opinione, τὰ περὶ τὸν ἑσπέρων καὶ τὴν γῆν τῶν τόπων, εἰς τέσσαρα μέρη διηρημένα, id est, *cæli*
terraque regiones in quatuor distributas fuisse parteis adfirmat: τὸ πρὸς τὸν ἀπην-
λιῶτιν, Ἰνδοὺς ἔχειν· πρὸς νότον δὲ Αἰθιοπίας· πρὸς δύτιν δὲ Κελτῶν· πρὸς βορρᾶν ἄνε-
μον Σκύθας; hoc est; *versus subsolanum habitari ab Indis; versus austrum ab AEthio-*
pibus, versus occasum ab Celtis; versus aquilonem à Scythis. Unde illa etiam à Dionysio Halicarnassense desumta est totius orbis partitio, in lib. VII; quum,
50 de cultu deorum loquens, omneis totius terræ gentes enarrare vellet. Verba ejus hæc sunt: καὶ χρόνῳ ἔδειξ, μέχρι τῶ παρόντος, διαμαθεῖν, ἢ παλαινομένηται, πρὸς τὰς ἀρχαῖς τῶν θεῶν, ἐπεισεν, ἔτε Αἰγυπτίους, ἔτε Αἰθιοπίας, ἔτε Κελτῶν, ἔτε Σκύθας, ἔτε Ἰνδοὺς, ἔτε ἄλλο βάρβαρον ἔθνος ἔθεν ἀπλῶς. id est: *Nec longâ temporum serie adduci potuerunt, ut cultum deorum, quorum sacra patrio ritu celebrant, dediscere, aut aliquâ ex parte immutare voluerint, vel AEgyptii, vel Afri, vel Celta, vel Scythæ, vel Indi,*

vel ulla alia gens barbara. Ubi recto ordine auctor Ægyptiis conjungit Afros; his proximos, freto Gaditano intercedente, Celtas; sub quorum nomine Hispani, Britanni, Galli, Illyrii, Germani: Celtis Scythas; sub quorum adpellatione, proximi Germanis, Sarmatæ, & deinceps reliqui; Scythis deinde Indos: his alias barbaras genteis; puta Gedrosios, Arios, Bactros, Persas, & quidquid ab Scythiâ simul & Indiâ ad Ægyptum & Græciam protenditur. Haud vana igitur nec falsa sunt Ephori testimonia; quorum alterum ex primo libro Strabonis modò retuli; alterum in lib. iv est hujusmodi: Ε'φορος δὲ ὑπερβάλλει τῷ μεγέθει λέγει τὴν Κελτικὴν, ὥστε, ὅσπερ νῦν Ἰβηρίας καλεῖται, ἐκείνοις τὰ πλεῖστα περιέμεν, μέχρι Γαδείρων. hoc est: Ephorus ingenti magnitudine facit Celticam; ita uti illi pleraque ejus 10 terra, quam nunc Iberiam, id est Hispaniam, vocamus, loca usque ad Gadeis tenuerint. Quòd si Ephorus non omnem simul Hispaniam Celtico nomini adscripsit; sed τὰ πλεῖστα ejus tantum; ut interpretatur, seu refert Strabo: certè id nullà aliâ de causâ factum, quàm quòd septemtrionalis ejus pars antiquis illis Græcis etiamdum incognita fuit. unde etiam meridionalis tantum initio illis dicta fuit Iberia; ut infra è Polybio ostendam. At CELTIBERORUM vocabulum postea exortum est: scilicet quum Græci (in quibus vel primi Massilienses; Emporitana huc deducentes coloniam) Hispaniam ab Ibero flumine adpellarent IBERIAM; ut auctor est Plinius, lib. 20 iii, cap. iii. tunc enim ab ipsâ terrâ incolas dixere IBEROS: quidam verò συμμίχως, ut ait Strabo, mixto nomine CELTIBEROS; ad distinctionem Celtarum trans Pyrenæum, item Celtarum trans Rhenum incolentium. Iberorum tamen etiam vocabulum universis pariter Celtis tributum fuisse, haud obscure testatur Strabo, verbis suprâ dictis; scilicet διὰ τὴν ἀγνοίαν τῆς καθέκαστης ἐθνῶν, id est, ob ignorationem singularum gentium. Idem auctor, lib. iii: Οἱ δὲ τῶν Ῥωμαίων συγγραφεῖς μιμνήσκονται μὴ τὰς Ἑλλήνας, ἀλλ' ἐκ ἐπιπολῶν καὶ γὰρ αὐτοὶ λέγουσι, ὡς δὲ τῶν Ἑλλήνων μεταφέρουσιν ἐξ αὐτῶν οὐδ' ἐπὶ πολὺ μὴ περιφέρουσι τὸ Φιλείδημον. ὥςθ' ὁπόταν ἑλλησπιδὸς γένῃται παρ' ἐκείνων, ἐκ ἐπὶ πολὺ τὸ ἀναπληρῶμεν ὑπὸ τῶν ἐτέρων. ἄλλως τὲ καὶ τῶν ὀνομάτων ὅσα ἐνδοξότατα τῶν πλείων ὀνίων Ἑλληνικῶν ἐπεὶ καὶ Ἰβηρίαν ὑπὸ μὴ τῶν περιέρων καλεῖται παλαιῶν τὴν ἐξω τῆς Ῥόδου, καὶ τῆς ἰσθμῆς τῆς ὑπὸ τῶν Γαλατικῶν κόλπων σφίγγου. Id est: 30 Romani equidem scriptores imitantur Græcos; sed modicè. nam quæ dicunt, ea à Græcis transferunt: ipsi verò de suo haud multum adferunt studii. itaque, ubi illi deficiunt non multum est, quod ab his expleri possit: præsertim quum & nominum celeberrima quæque ferè sint Græca. nam & Iberia nomine antiquis intellectum fuit, quidquid est extra Rhodanum, & isthmum, qui à Gallicis coarctatur sinibus. Nescio an hoc postremum de Rhodano ex Æschylo hauserit Strabo. sic enim Plinius, lib. ult. cap. ii: Æschylus in Iberiâ, hoc est in Hispaniâ, Eridanum esse dixit, eundemque adpellari Rhodanum. Iberiam latè sumtam intellexisse Æschylum, non Hispaniam tantum, ex Strabone patet. Ac fortè ipsam heic intellexit Æschylus Germaniam, flumenque ejus Rodanum, quod in extremis Germaniæ partibus, apud opi- 40 dum Danzig Vistulæ miscetur: à quo jam Herodoti ævo omne electrum, de quo illic loquitur Plinius, in Italiam Græciamque deportatum fuisse, infra, lib. iii, in Gothonibus docebo. Certè Nonnus poëta, antiquissimos istos imitans scriptores, Galliam Germaniamque adpellavit Iberiam. Verba ejus, lib. xxiii, sunt ista:

Ῥῶς δὲ Ἰβηρ βρεφέεσσι κορύσσειαι· ἀλλὰ δικάζων

καὶ κρυφίῳ ὠδῖνα διαχίζων τοκέϊο,

κτείνῃ ζεῖνα γένεθλα.

Rhenus Iberus contra infanteis armatur: sed tamquàm judex;

Et occultum partum discernens generationis,

Occidit peregrinas proles.

Sed tandem, quum unum Iberorum in Hispaniâ apud omneis Græcos, tamquàm peculiare ac proprium, evaleret vocabulum; CELTICUM nomen in eâ gente prorsus in desuetudinem abiit. Hæc de Hispaniâ.

ILLYRIORUM sub nomine comprehensos fuisse priscis sæculis Vindelicos, Nori-

Noricos, Pannonios, atque Dalmatas, suo loco demonstrabitur. Horum Pannonios, & Vindelicos eandem habuisse cum Germanis, Gallis, Britannis, atque Hispanis linguam, diversâ tantum dialecto distinctam, mox infra docebo. unde validissimum construitur argumentum, Illyrios ejusdem fuisse generis cum modò dictis nationibus, ejusdemque originis gentem *CELTICAM*. sed vetustissimos quoque Græcorum scriptores sub Celtarum nomine habuisse nationes Illyricas, patet ex Appiani libro de rebus Illyricis; quamvis obscure. Verba illic leguntur ista: *φασὶ δὲ τὴν μὲν χώραν ἐπώνυμον Ἰλλυρίᾳ τῆς Πολυφήμεν γενέσθαι. Πολυφήμεν γὰρ τῷ Κύκλωπι, καὶ Γαλατείᾳ Κελίων καὶ Ἰλλυρίων, καὶ Γάλαν παῖδας ὄντας, ἐξοριμένης Σικελίας, καὶ ἄρξαι τῆς δὲ αὐτῆς Κελίων, Ἰλλυρίων, καὶ Γαλαίων λεγομένων.* id est: *Ferunt regionem ab Illyrio, Polyphemi filio, cognomen accepisse. nam Polyphemi Cyclopi ex Galatæa filios, Celtam, Illyrium, & Galam, profectos ē Siciliā, gentibus imperitasse, quæ ab iis vocatæ Celta, Illyrii, & Galli.* Heic licet eā, quæ de Polyphemo & Galatæa, Siculis hominibus traduntur, opidò sint fabulosa; tamen ex reliquis verbis satis clarè, satisque perspicuè colligitur, *Gallos, & Germanos* (hi enim heic intelliguntur per *Celtarum* nomen) *Illyriosque*, ab antiquissimis mortalibus pro unius ejusdemque generis, sive gentis nationibus fuisse habitos. Sed Illyricum omnium primum à Celticæ vocabulo separatum fuit. nam, quum hujus regionis, ut Græciæ proximæ, populi ex omnibus Celtis primi Græcis noscerentur; nomen eorum peculiare apud illos in quotidianâ adpellatione ita evaluit, ut Celtarum vocabulum in eā gente non modò in desuetudinem, sed planè in oblivionem abiverit. unde nullum ejus apud veteres auctores monumentum; nisi quod ex Appiano, sive epitomatore ejus, loco abstrusissimo modò erui. Hinc est, cur Aristoteles, ut suprà cognitum, Illyricam terram à Celticâ diversam faciat.

BRITANNOS quoque cum Gallis atque Germanis, Hispanisque, ejusdem fuisse generis, ejusdemque originis, infra ex Mosis primùm augustissimis deducetur scriptis; dein ex lingvâ; tum ex hominum, opidorumque nominibus propriis, quæ dictis nationibus fuere communia. Sed ab antiquissimis quoque Græcorum scriptoribus Celtarum adnumeratos fuisse genti ac nomini, liquet vel ex hoc Aristotelis loco, in libro *περὶ θαυμασίων ἀκυσμάτων*. *Τὸν κασσίτερον, τὸν Κελτικόν, τήκεσθαι φασὶ πολὺ τάχιον μολύβδον.* hoc est; *Stannum ferunt Celticum multo, quàm plumbum, citius liquefieri.* quod de Britannico stanno, omnium præstantissimo, eoque per omnem Græciam atque Italiam celebratissimo, accipiendum. nam Gallici stanni nulla umquàm apud auctores mentio, nedum nobilitas. Apud Melam, lib. iii, cap. vi, quod est *de Hispania & Septemtrionis insulis*, ita perscriptum est: *In Celticis aliquot sunt, quas, quia plumbo abundant, uno omnes nomine Cassiterides appellant.* Hoc quamvis postea de Hispaniæ insulis, Trileuco promontorio; ut suprà dixi, objacentibus acceptum est, vetustissimis tamen Græcorum de Britannicis insulis, stannum in Galliam, Italiam, atque Græciam mittentibus, intellectum fuit. In Celticis igitur populis numerati antiquissimis temporibus fuere & Britanni. In etymologico Græco magno hæc leguntur verba: *Βρεττανῶν, ἔθνος ἀπὸ Κελτῶν, τῆς Βρεττανῆς θυγατρὸς* id est; *Britanni, gens à Celtò, Britanni filiâ, condita.* Quæ sanè verba ingens in sese habent vel auctoris erratum, vel librarii mendum. non enim gentem Britannorum à Celtò Britanni filiâ, sed à Britannâ Celtis filiâ, vel Britanno filio originem nomenque duxisse, quosdam priscorum tradidisse scriptorum, verisimile est. quâ de re plenius infra, suo loco. in præsens sufficiat, quemadmodum antè ex Appiano Illyrios, ita heic quoque ex dicto etymologico Britannos Celticæ adseruisse origini ac genti. *Celta* autem iste quis fuerit, infra ostendetur. Ceterum, Britannorum quoque nomen postquàm antiquis Græciæ mortalibus innotuit; consimili modo, ut antè de Illyriis dixi, ita in quotidianâ adpellatione evaluit, uti Celtarum vocabulum in eā gente planè in desuetudinem abierit. Cui rei maximam occasionem causamque præbuisse videtur situs gentis in ipso oceano; quo, tamquàm alieni, ab omnium reliquorum Celtarum confinio excluduntur.

Hinc tandem nomen *CELTICUM* in unis tantum *GALLIS*, atque *GERMANIS* usurpatum fuit: idque perpetuo posterioribus etiam temporibus, quum jam dudum singulas gentes suis peculiaribus nuncupassent nominibus, *ΓΑΛΑΤΑΙ*, atque *ΓΕΡΜΑΝΟΙ*. Cujus rei quum vel sexcenta passim apud rerum auctores essent testimonia; tum hoc luculentissimum, disertissimumque est Dionis Coccejani, in lib. xxxix; ὁ δὲ δὴ ῥῆ-
 νει ἀναδίδωσι μὲν ἐκ τῶν Ἀλπεων τῶν Κελτικῶν, ὀλίγον ἔξω τῆς Ραϊρίας· περὶ ὧν δὲ ὁπὶ
 Δυσμῶν, ἐν ἀριστερᾷ μὲν τὴν τε Γαλασίαν, καὶ τὰς ἐποικεσίας αὐτὴν, ἐν δεξιᾷ δὲ τὰς
 Κελτὰς ἀπομένεαι, καὶ τελευτῶν ἐς τὸν ὠκεανὸν ἐμβάλλει. οὗτοί γάρ οἱ ὄντες, ἀφ' ὧν γε
 καὶ ἐς τὸ διάφορον τῶν ἐπικλήσεων ἀφίκοντο, δεῦρο αἰεὶ νομίζεται. ὅτι τό γε πᾶν ἀρχαῖον
 Κελτοὶ ἐκότεροι οἱ ἐπ' ἀμφοτέρω τῷ ποταμῷ οἰκῶντες, ὠνομάζοντο. Hoc est: *Rhenus ex*
Alpibus Celticis, paullo extra Rhatiam oritur: inde versus occidentem profluens, ad si-
nistram Galliam, ejusque incolas, ad dextram Celtas dividit; tandemque in Oceanum
exit. hic quidpe limes in hanc usque diem earum regionum habetur, ab eo tempore, quo
diversa nomina adeptæ sunt. siquidem antiquissimis temporibus populi isti, ad utramque
fluminis ripam colentes, Celtae adpellati fuere. Eadem de causâ Diodorus Siculus,
 prædicto lib. v, utriusque nationis, tamquam unius gentis, mores, ritusque,
 & cultum describens, uno utitur (quamquam falso, ut infra, capite x, osten-
 detur) *ΓΑΛΑΤΙΑΙ*, id est, *GALLIÆ* vocabulo; nullo hujus, vel il-
 lius nationis facto discrimine. Strabo verò, lib. iv, & vii, disertissime Gal- 20
 los Germanis facit *συγγενεῖς*, id est, *consanguineos*, sive *cognatos*. Verba ejus,
 lib. iv, in Gallorum descriptione hæc sunt: Νῦν μὲν ἐν εἰρήνῃ πάντες εἰσι δεδωλω-
 μένοι, κατὰ τὰ περὶ ἀγμάτα τῶν ἐλόντων αὐτὰς Ῥωμαίων. ἀλλ' ἐκ τῶν παλαιῶν χρόνων τὰ το-
 λαμβάνοντες περὶ αὐτῶν, ἐκ τῶν μέχρι νῦν συμβαινόντων ὡς τοῖς Γερμανοῖς νομίζον. καὶ
 γὰρ τῇ φύσει, καὶ τοῖς πολιτεύμασιν ἐμφερεῖς εἰσιν ἑτοί, καὶ συγγενεῖς ἀλλήλοις, ὁμορὸν τε
 οἰκῶσι χώραν, διορίζοντες τῷ Ῥήνῳ ποταμῷ. Id est: *Nunc equidem pacati omnes ser-*
viunt; Romanorum, à quibus subacti, jussis parentes. at superioribus temporibus quales
fuerint, ex Germanorum adhuc durantibus consuetudinibus intelligimus. nam & naturâ
& vitæ institutis gentes hæc similes sunt, & cognatæ inter se, confinem habitantes regio-
nem, Rheno flumine divisam. Hinc etiam Jul. Cæsar, apud Dionem lib. xxxviii, 30
 in oratione ad milites, Helvetios, Gallicam nationem, ὁμοίως facit atque ὁμο-
 φύλως Marcomannis Germanis, id est, *simileis & ejusdem gentis populos*. Atque
 Dio equidem duas hæc gentes, ut limite, sic vocabulis distingvens, Gallos
 vocat, unâ cum Diogene Laërtio in præmio historiæ philosophorum, pro-
 prio vocabulo *ΓΑΛΑΤΑΙ*; Germanos verò, cum eodem Laërtio, & Appiano
 in Illyricis, antiquo & utrisque communi nomine *ΚΕΛΤΟΙ*. at diversum his
 faciunt Posidonius apud Athenæum in lib. iv, Strabo lib. i, iv, & vii, & Plu-
 tarchus in Cæsare, & Crasso; Germanos suo vocabulo adpellantes *ΓΕΡΜΑ-*
ΝΟΙ. Gallos verò communi illâ adpellatione, *ΚΕΛΤΟΙ*. quamquam &
 ipse Plutarchus in consolatione ad Apollonium, iisdem vocabulis cum Dione, 40
 Laërtio, & Appiano, duas hæc gentes distingvit: contra verò Appianus in Mi-
 thridaticis, & ii Civilium bellorum, Gallos vocat *Κελτὰς*. Germanos autem in eo-
 dem lib. ii Civilium, & in Gallicis, *Γερμανὸς*. Cujus diversitatis ratio unica est,
 quia in universum tam commune omnibus ad utramque amnis ripam semper
 fuit vocabulum hoc; uti alterutris, tamquam proprium ac peculiare, ad discri-
 men alterorū, certò adscribi nequiverit. Unde frequens hodiè imperitis geogra-
 phiæ historiæque veteris interpretibus circa idem vocabulum hallucinatio; sæpè
Gallos vertentibus, quum *Germanos* intelligant auctores: & è diverso, *Germanos*
 interpretantibus, quum illi velint *Gallos*: vel etiam alterutros, quum utrosque si-
 mul scriptores significant. Romani distinctè semper, *INTER PYRENÆUM* 50
ET RHENUM, GALLOS vocitarunt; *TRANS RHENUM GERMANOS*.
 quâ de re fusiùs infra, dicto cap. x, contra quosdam secus sentienteis agam.

Atque hæc *CETARUM* in *Hispanis*, *Britannis*, *Gallis*, *Germanisque*, & *Illyriis*
 adpellatio ex vetustissimis Græcorum adducta est monumentis. Ceterum non ex
 opinione eam, & conjecturâ quadam Græcos prædictis tribuisse gentibus; sed
 re verâ

re verâ proprium hoc, & genuinum, germanumque omnium fuisse nomen atque genus, mox infrâ quamplurimis, gravissimisque demonstrabo documentis: si primùm Joannis Bodini, hominis Galli, argumenta, quibus uni id Galliæ Celticæ, inter Garumnâ Sequanamque amneis comprehensæ, satis speciosè adferit, cuncta refutavero.

CAPUT III.

Bodini argumenta, quibus CELTICÆ nomen uni Galliæ convenisse, item Gallos à Græcis, à Gallis verò Germanos ortos esse, probare voluit, cuncta refutantur. simulque aliorum falsa de Germanorum origine opiniones convelluntur.

HActenus, sub uno CELTICÆ vocabulo quinque antiquitus comprehensas fuisse ingenteis terras, *Illyricum, Germaniam, Galliam, Hispaniam, insulasque Britannicas*, ex antiquissimis deduxi scriptorum monumentis. Unam ab initio, ejusdemque originis incoluisse gentem, antequàm aliis etiam rationibus atque documentis demonstrarem; refutanda primùm videtur transversa quorundam, ac nimium falsa opinio, qui unam inter Pyrenæum ac Rhenum Galliam antiquis mortalibus CELTICAM vocitatum, unamque hanc terram CELTARUM primævam sustinuisse gentem, atque ab hac in duas proximas terras, hinc Germaniâ, illinc Hispaniâ primos cultores missos, cum ipsi arbitrati, tum aliis idem pluribus persuadere argumentis atque indiciis conati sunt. Omnium verò horum nugas atque deliramēta persequi, haud mei est instituti. ea tantum indicasse, quæ speciem aliquâ veri præ se ferant, hoc loco sufficiet. In his igitur vel princeps omniū Joannes Bodinus, homo Franco-gallus, indulgētiâ magis, quàm judicio usus mihi videtur in methodo suâ historiarum, dum Germanos à Gallis, Gallos à Græcis originē duxisse, pluribus ostendere argumentis, vanis, fabulosis, atque falsis laboravit. Hanc ejus opinionem, quia jam plus nimio apud nonnullos ejus populareis evaluisse video, diligentiore paullo trutinâ examinandam existimo. Primùm ergo Gallos à Græcis fuisse ortos inde probare se posse confidit, quia innumera in Franco-gallorum nunc lingvâ vocabula sunt Græca; quæ primos Gallicæ gentis conditores ex Græciâ unâ secum attulisse credidit. Quod equidem argumentum valdè ego arbitror esse vanum atque inane. quidpe si primi conditores Gallorum gentis fuere Græci; cur non vernaculam Galli retinere lingvam Græcam? quemadmodum in Asiæ juxtâ ac Europæ regionibus, longè latèq; patentibus, item in Africæ maritimis locis factum esse scimus. item, quomodò lingua Græca in primis Gallis ita abolita, uti pauca solum vocabula postea superfuerint? item, unde nova illa lingua, à Græcâ prorsus diversa; quæ Gallica, & Celtica passim auctoribus adpellatur? Ab aliis, dixeris, populis; qui aut ante Græcorum adventum in Galliâ fuere, aut postmodò supervenerunt. At horum utrumque absurdissimum. etenim, si jam antea alii heic fuerunt tantâ multitudine mortales, uti novorum postea advenarum lingua prævalere nequiverit: certè nequidquam Gallos, primos Galliæ cultores, à Græcis originem duxisse contendas; sed Græcos potius ad primos illos pervenisse adfirmandum. quod à Phocensibus, ac Rhodiis postea factum scimus. Sin verò post Græcos alii supervenere coloni, tantâ multitudine, uti lingua eorum evaluerit: hi profectò primi fuerunt Galli, non verò Græci illi. Verùm Græca vocabula quâ ratione, item per quos mortaleis, & quando primùm Galliæ fuerint invec̃ta, facile à Græcis juxtâ ac Latinis rerum scriptoribus discere poterat Bodinus. Nempe prædicti Phocenses, coloniâ in Galliam deductâ, opidoque ad mare internum Massiliâ condito, lingvam simul intulerunt; Romæ Tarquinio Prisco regnante: id est, circa annum mundi MDCIO CCCLIII. Unde Strabo, lib. IV, de Massiliensibus simul atque Gallis in hunc modum prodidit: Εἰς ἡμερῶν δὲ

αἰεὶ τ' ὑπερκλήρων βαρβάρων, καὶ αὐτὶ τὰς πολεμεῖν τετραμύρων ἤδη πρὸς πολιτείας καὶ γεωργίας, διὰ τὸ τ' Ῥωμαίων ὀπικράτσαν, ἐδ' αὐτοῖς ἐπὶ τὰς συμβαίνοι αὐτῶν περὶ τὰ λεχθέντα τοσαύτη σπουδή. δηλοῖ δὲ τὰ καθεστηκότα νυνὶ πάντες γὰρ οἱ χαρίεντες πρὸς τὸ λέγειν τρέπονται καὶ φιλοσοφεῖν. ὥςθ' ἡ πόλις μικρὴ μὲν πρῶτον τοῖς βαρβάροις αἰεὶ παιδευτήριον, καὶ φιλέλληνας καί εσκεύασε τὰς Γαλάτας, ὥστε καὶ τὰ συμβόλαια Ἑλλωισὶ γράφειν. ἐν δὲ τῷ παρόντι καὶ τὰς γνώριμους τὰς Ῥωμαίων πέπλεκεν, αὐτὶ δ' εἰς Ἀθῶνας δόποδης, ἐκεῖσε φοιτᾶν, φιλομαθεῖς ὄντας. ἐρῶντες δὲ τὰς οἱ Γαλάται, καὶ ἅμα εἰσέλευ ἀγῶνες, τὸν χολίω ἀσπῆροι πρὸς τὰς τοιαύτας διατίθενται βίαις, καὶ αὐτὰ μόνον, ἀλλὰ καὶ δημοσίαι· σοφιστὰς γοῦν ὑποδέχονται τὰς μὲν ἰδίαι, τὰς δὲ αἰ πόλεις κοινῇ μιᾶς ἐμύραι, καθάπερ καὶ ἱατροί. Hoc est: *Quum autem barbari, supra eos siti, subinde mansuesceret, et pro bello civilia jam studia agrorumque cultum amplecterentur, quia* 10 *Romanorum imperio subiecti; ne harum quidem rerum studio postmodum apud Massiliensibus tantum loci fuit. Idque praesens ejus urbis status indicat. nam qui paullo elegantiores ibi sunt homines, ii se ad dicendum philosophandumque conferunt. Atque ideo urbs ea paullo ante quidem barbaris, loco ludi literarii, patefacta fuit, et Gracarum literarum studiosos reddidit Gallos; ut contractuum quoque formulas Graece conscriberent. nunc vero nobilissimis etiam Romanorum persuasit, ut studiorum causam pro Atheniensi peregrinatione Massiliensem amplectantur. quos quum videant Galli, quia in pace vivitur; ipsi quoque lubentes otium huic vitae instituto impendunt; non modo privatim, sed et publice. nam prater sophistas, qui privatis sumptibus eo commeant, publicis etiam civitatum stipendiis cum sophista, tum medici illic aluntur. Atque huc faciunt Caesaris quoque verba, in commentario belli* 20 *Gallici sexto; ubi de druidibus Galliae loquens, Magnum ibi, inquit, numerum versuum ediscere dicuntur. itaque nonnulli annos vicenos in disciplinam permanent, neque fas esse existimant, ea literis mandare; quum in reliquis fere rebus publicis, privatisque rationibus, Graecis literis utantur. Hinc etiam in castris Helvetiorum, ut idem Caesar auctor est in comment. I, tabulae repertae sunt literis Graecis confectae; in quibus nominatim ratio confecta erat, qui numerus domo exisset eorum, qui arma ferre possent; et item separatim pueri, senes, mulieresque. Neque vero est, quod ex quorundam nimis immaturam interpretatione intelligas, Graecis tantum literis, id est, literarum figuris, sive characteribus usos fuisse Gallos: non autem ipsam linguam, aut sermonem Graeco. παιδευτήριον* Gallis aperuisse Massiliensibus, tradit Strabo; in quo non 30 *Gallicam, sed Graecam linguam, Massiliensium professores philosophiam ac medicinam docuerunt, simul Romanorum, simul Gallorum juventutem. Quin jam antea in eodem παιδευτήριω conscribere didicisse, ait idem auctor, Gallos συμβόλαια sua Ἑλλωισι, id est, Graece, Ἑλλωικῇ γλώτῃ, Graecam linguam; non vero Ἑλλωικαῖς γράμμασι, στοιχείοις, ἢ χαρακτῆρσι, Graecis literarum figuris, elementis, sive characteribus. Magna vero, ac mira profecto res fuerit, Gallos ob elementorum in scriptura similitudinem φιλέλληνας fuisse redditos. At Straboni mens in dictis verbis quae fuerit, liquidius patet, quam uti pluribus illustrari egeat. Si cui tamen animus etiamnum agitur ambiguus, judiciumque aliquanto est tardius; Luciani, ecce, eam de re disertissimis accipiat verbis testimonium. hic quidpe in eo, quem de* 40 *Hercule Gallico conscripsit, sermone, postquam peregrinam Herculis imaginem in Galliā se conspexisse narravit; Ταῦτά ἐγὼ μὲν, inquit, ὅτι πολὺ εἰσηκνύοντων, καὶ θαυμάζων, καὶ δόπων, καὶ ἀγανακτῶν. Κελεύεις δὲ τις παρεστὼς, καὶ ἀπαίδευτος τὰ ἡμέτερα, ὡς εἰδείξεν, ἀκροβῶς Ἑλλάδα φωνῶν ἀφίεις, φιλόσοφός, οἶμαι, τὰ ὀπικράτα, Ἐγὼ σοι, ἔφη, ὦ ξένη, λύσω τὴν γαφῆν τὸ ἀνιγμῶν. Id est: Hæc ego quum, diutius adsistens, contemplatus essem, admirans, hesitans, indignans: Gallus quidam, qui propius adstabat, nostratum literarum haud indoctus (id quod declaravit, quum Graecam linguam exacte loqueretur; philosophus, opinor, ex eo genere, quod apud illos est) Ego tibi, inquit, o hospes, pictura istius ænigma explicabo. En, Lucianus ait, se reperisse in Galliā hominem, φιλόσοφον τὰ ὀπικράτα, καὶ ἀπαίδευτον τὰ Ἑλλωικὰ, ἀκροβῶς τὸν Ἑλλάδα φωνῶν ἀφίεντα. id est; philosophum Gallum, ex druidum ge-* 50 *neris, Gracarum literarum non indoctum, Graecam linguam absolute et exacte loquentem. An vero heic quoque libuerit ex vocabulo φωνῆν, sonum solummodo vocis Graecæ intelligere; quæ jam interpretatio multo etiam remotior erit, quam illa de στοιχείοις, sive γράμμασι: an vero ipsam linguam, sive sermonem Graecum? In illum ne temere te projicias errorem; palam atque manifestò occurrit ipse Lucianus,*
in prin-

in principio sermonis, τὸν Ἡρακλέα, inquiens, οἱ Κελτοὶ Ὀγμίων ὀνομάζουσι, Φωνὴν Ἀπὸ τοῦ Ἰω. id est; *Herculem Galli Ogmium adpellant, lingvâ patriâ.* Distingvit itaque satis apertè inter Φωνὴν Ἑλληνικὴν, & Φωνὴν Κελτικὴν. id est, *inter sermonem Græcum, & sermonem Gallicum*: quâ significatione vox ista Φωνή apud alios quoque auctores haud raro in usu est. At ne fabulam de Hercule Gallico, ut pleraque in aliis sermonibus ac dialogis, narrare tibi Lūcianum opineris; in dialogo, quem *bis accusatum* inscripsit, in Italiam se atque Galliam pervenisse testatur. De cetero, neque illud dictæ sententiæ repugnat, quod indocti isti rerumque omnium imperiti homines ex Cæsaris comment. v. obijciunt;

10 quia epistolam Cæsar ad Q. Ciceronem, in Nerviiis hibernantem, atque tunc à Nerviiis circumfessum, Græcis conscriptam literis misit; ne, interceptâ epistolâ, sua ab hostibus cognoscerentur consilia; ideò colligi hinc posse, Gallos non Græcâ usos lingvâ, sed Græcarum literarum figuris tantum. Nervii quidpe, Germanicæ originis gens, extra Celticam (mediam universæ Galliæ Comatæ partem hoc nomine adpellat Cæsar) in extremis prope, versûs septemtriones, Belgicæ Galliæ finibus positi, barbaris etiam tunc, ac Germanicis omnino agebant moribus: de quibus Tacitus, in libro de Germaniâ, *Literarum*, inquit, *secreta viri pariter ac femina ignorant.* Quapropter facillè Cæsar consilia sua, dum Græcis conscriberet literis,

20 id est, lingvâ Græcâ, celare eos potuit. Nec item obstat, quòd Cæsar, in comment. i, per interpreteis cum Divitiaco, Æduorum principe, colloquutus est; quum tamen Græcè optimè sciret Cæsar. nam hodiè etiam per omnem ferè Europam vel in quovis vico scitur Latina lingua: interim tamen principes reperiuntur haud rarò viri, gentiumque reges, qui loqui eandem rudēs, ac prorsus ignari.

At tam communis, per reliquam Galliam, quum fuerit publicè privatimque lingvæ Græcæ usus; nihil mirum, si multa vocabula Græca in Gallicum transierint sermonem: quorum pauca quædam ad hoc usque tempus in eâdem regione manent. Bodinum verò hæc Græcorum vocabulorum in

30 Galliâ origo latere minimè potuit; quando ipsemet Massiliensium in eodem libro allegat exemplum: modò rectè atque ingenuè, citra omnem adfectum & indulgētiam, de rei veritatē judicare voluisset. Ipsorum Gallorum originem si ego non à Græcis demum, sed inde ab ipsius Ν Ο Α C Η I usq; æνθ, & urbis Babylonice ædificatione, mox infrâ deduxero; majorem Francogallos mihi debituros gratiam, ob indicatam gentis veram antiquitatē, spero, quàm suo Bodino.

Cetera ejus argumenta atque testimonia, quibus unam Galliam ab initio antiquissimis scriptoribus C E L T I C A M fuisse adpellatam, unosq; Gallos C E L T A S, probare conatur, ex eâdem sunt officinâ, æquè vana, æquè irrita. Primum est hujusmodi: *Celtarum adpellatio ab Homero ac Pindaro semper usurpatur pro equitibus: Galli autem equitatu omnium fuere præstantissimi.* Horum ego neutrum concedo. Κέλται ἵππων equidem Homerus vocavit *equum desultorium*, & eâdem significatione simpliciter κέλται Pindarus, Herodotus, & alii: Homerus etiam κελτιζεν dixit pro eo, quod est *equo desultorio vehi*, vel *equum desultorium agere*. at κελταις adpellari ipsos fessores, sive equiteis, apud nullū reperii auctorem antiquum. Quare divinatione lubricâ ac fallaci conjicere de hoc Bodinus potuit; pro vero adseverare numquàm sanè debuit. magnum quidpe discrimen inter *equum* & *equitem*. nec vocalis Η, quum sit naturâ longa, tam facillè in voce κελτης cōtrahi potuit, uti inde fieret κέλτης. At Cæsar, in initio mox commentariorum de bello Gallico, non Græco vocabulo, sed ipsorum Gallorum lingvâ *Celtas* dictos fuisse

50 testatur: cui adsentitur Pausanias, in Atticis; ut infrâ videbimus. Primum igitur hoc Bodini jam apertè falsum. Alterum illud tali iterum firmat argumēto: *Quia, quum à veteribus Mauri laudentur, quòd equitatu longè præstarent; & Annibali de Romanis illustres victorias peperissent: præstantior tamen fuit Gallorū equitatus.* Hoc iterū uno atq; altero, satis levi, confirmat exemplo, ex Hirtii ac Plutarchi monumētis deducto. Hirtius, in libro de bello Africo, *Accidit*, inquit, *res incredibilis, ut equites minùs xxx*

Galli, Maurorum equitum duo millia fugarent. item de bello Hispaniensi: *Quum magnâ manu parvas Casarianorum copias Afranius aggredere- 10*
retur; celeriter se Galli equites expediunt, & praelio commisso, magnum hostium numerum pauci sustinere. Quinetiam,
inquit Bodinus, Plutarchus in Antonio scribit, Parthos non aliter coërceri, aut frangi po-
tuisse, quàm Gallorum equitatu, quum exercitus Antonii undique premeretur. Ad pri-
 mum quod attinet; magna heic certè xxx equitum Gallorum virtus atque
 præstantia, summis laudibus dignissima. verùm una hirundo haud facit ver.
 neque hoc factum Gallorum puto singulare. historias si scruteris, veteres juxta
 ac novas; par facinus fortè in aliâ quoque gente reperias: quam tamen, ob
 unum alterumve tale exemplum, omnium totius terrarum orbis gentium præ- 10
 stantissimam haud temerè dixeris. In bello iterum Hispaniensi quod forteis
 sese gesserint Galli equites, id parum confirmat, Gallos omnium fuisse equita-
 tu præstantissimos. duæ quidpe actiones non faciunt habitum. Multo sanè
 plura attulisse oportuit Bodinum exempla, si rem tam magnam, hætenusque
 inauditam credere nos voluisset. Tertium certè ad Gallos pertinere haud ar-
 bitror. etenim Plutarchus equiteis istos, in exercitu Antonii, non γαλάτας ad-
 pellat, sed κελτὰς, unâ cum Appiano. quo vocabulo Græcos scriptores tam
 Germanos, quàm Gallos, promiscuè adfecisse, supra ostensum est. heic verò
 Plutarchum non Gallos, sed Germanos Batavos intellexisse, haud dubitem.
 namque Batavorum equitum tanta fuit virtus atque præstantia, uti, postquàm 20
 in Romanorum pervenerunt notitiam simul atque amicitiam, perpetuò dein-
 de Jul. Cæsar, Octav. Augustus, M. Antonius, & alii post hos Romanorum du-
 ces in exercitibus suis duxerint; quod suo loco latius ostendetur. At verò te-
 stimoniis niti si juvat; unum ego ipsius Cæsaris de Gallorum equitatu judi-
 cium contra Bodinum adduxerim. Belli Gallici comment. ii, *Equites, inquit,*
Treveri; quorum inter Gallos virtutis opinio est singularis. & luculentiùs comment. v,
de iisdem Treveris: Hac civitas longè plurimum totius Galliae equitatu valet. En,
 Treveri totius Galliae equitatu longè præstantissimi. qui tamen non Galli, sed
 Germani origine; ut suo loco monstrabitur. quam equidem equestrem disci-
 plinam atque virtutem ex Germaniâ olim in Galliam secum advexerant. Stra- 30
 bo, lib. iv, de Gallis: Εἰσὶ μὲν οὐ μόνον πάντες τῇ φύσει, καὶ τῆς δὲ ἰσχύος, ἢ πεζοί·
 ἔστι καὶ Ῥωμαίοις τῇ ἰσχύος ἀρίστη ἢ ὅλας τῶν ἀεί· οἱ περὶ ὁρωπεροὶ καὶ παρωκεαῖται μα-
 χιμώτεροι. id est: *Naturâ equidem omnes sunt pugnaces: equitatu tamen, quàm peditatu,*
meliores. & optimam equitatus sui partem Romani ab his habent. quo verò magis ad sep-
temtrionem & Oceanum vergunt, eo sunt bellicosiores. Hæc de Treveris ac Batavis,
 gentibus Germanicis, Galliae solum incolentibus, intelligenda, ex supradictis
 liquet; magisq; liquebit infra in Batavorum explicatione. Plutarchus in Crasso,
 item Appianus in Syriacis, & Civilium ii, tradunt, Jul. Cæsarem P. Crassum
 cum cis equitibus è Galliâ in Syriam ad patrem M. Crassum misisse: qui egre-
 gia inibi adversus Parthos facinora ediderunt. Quum Cæsar ipse Treveros 40
 totius Galliae equitatu longè præstantissimos prædicet; Batavosque Germanos equi-
 teis semper in suo exercitu duxerit: quis dubitet, illos quoque equiteis, ad
 Crassum missos, ex iisdem fuisse nationibus? nam optimos eum voluisse mit-
 tere, certum est. Sanè, Germanos Gallis equitatu fuisse præstantiores, vel uni,
 post Batavos, indicio esse possunt Tencteri; de quibus Tacitus, in libro de
 Germaniâ, ista prædicat: *Tencteri, super solitum bellorum decus, equestris disciplina*
arte præcellunt. Sic instituere majores; posteri imitantur. hi lusus infantium, hæc juvenum
amulatio, perseverant senes. inter familiam, & penates, & jura successionum, equi tra-
duntur, excipit filius, non, ut cetera, maximus natu; sed prout ferox bello, & melior. Huc
 illud videtur spectare Herodiani, lib. viii, de Maximino imperatore: Καὶ Γερ- 50
 μανῶν ἰσχυρῶν μέγα τι πλῆθος ἐπήγετο συμμάχους. ἐκείνους γὰρ μάλιστα περὶ βάλαντος, ἵν' ἐκ-
 δέχωνται τῶν πολεμίων τὰς πρώτας ἐμβολὰς, θυμοειδὲς ὄντες, & εὐπολμοὶ ἐν ἀρχοῦσιν μάχῃ.
 Hoc est: *Germanorum etiam equitum magnam multitudinem secum ducebat. quos præ-*
cipue hostibus opponere solebat; ut primos impetus exciperent; feroces, audacesque initio
pugna viri. Sed Celtarum nomen antiquissimum esse, supra ostensum est:
 Græcis

Græcis jam tunc auditum, usurpatumque, quum de Gallici equitatus præstantiâ vixdum quidquam iis compertum esset. Vetustissimis autem temporibus præstantissimi equites Græcis habiti sunt Thessali: quorum inventum etiam crediderunt, *pugnare ex equo.*

Aliud argumentum Bodinus subjicit hujusmodi: *Cæsar, quum Gallos in tres ordines distribueret, druides, equites, & agricolas; equitibus tribuit disciplinam militarem.* Hoc sane quantum equitatus Gallorum præstantiam probare possit, haud equidem video: ni fortè omnem Gallorū militiam in equitatu fuisse intelligas. quod, ut planè absurdum, pluribus refelli non eget. Cæsar's verba, in comment. belli
 10 Gallici VI, hæc sunt: *In omni Galliâ eorum hominum, qui aliquo sunt numero atque honore, genera sunt duo. nam plebs penè servorum habetur loco; quæ per se nihil audet, & nulli adhibetur consilio. & mox: De his duobus generibus alterum est druidum, alterū equitum.* & infra, explicato druidum genere: *Alterum genus est equitum. ii, quum est usus, & aliquod bellum incidit, omnes in bello versantur.* Omnem Galliæ populum in tria distribuit Cæsar genera; quorum unum fuit *druidum*, alterum *equitum*, tertium *plebis*. Equitum heic vocabulum civile magis esse censeo, quàm militare: quemadmodum omnis populus Romanus in *patricios, equites, ac plebem* distinctus fuit. nos Gallorum antiquum populum sic Germanicè distinxerimus: *Der geistliche oder der pfaffen stand, der ritter stand, und der gemeine pöbel.* Sub equitum voca-
 20 bulo pediteis quoque milites comprehendi Cæsari, quis dubitet? alioquin omnem Gallorum militiam solo, ut antè dictum, equitatu constituisse credendum foret: quod opidò quàm absurdum, & Cæsaris aliorumque narrationibus maxime contrarium. Sed ab his argumentis, satis levibus atque vanis, ad maximum tandem transgreditur Bodinus argumentum, his verbis inclusum: *Quoniam Celtarum adpellatio multorum communis videbatur, Cæsar initio libri primi Celtas eos verè ac propriè dici tradit, qui inter Sequanam & Garumnâ continentur: qui à Latinis Galli, suâ autem lingvâ Celte vocarentur.* Ab his igitur inter Sequanam ac Garumnâ Celtis omneis reliquos Celtas, cum in ipsâ Galliâ primùm, tum postmodum in Hispaniâ, Britanniâ, Germaniâ, Italiâ, Græciâ, Asiâ, & extremâ quoque
 30 Scythiâ, ortos Bodinus adfirmat. Verùm Cæsari an tutò satis hac in re fides haberi possit, equidem haud parum dubito. De negligentia in conscribendis commentariis rectè eum reprehendisse Asinium Pollionem, innumeris hodiè convinci potest argumentis. Quare etiam haud injuriâ apud Strabonem, super Rheni ostiis ab Asinio Quadrato, & super magnitudine Arduennæ silvæ ab ipso Strabone redarguitur. Neque verò GALLORUM vocabulum Latinum erat; sed Celticum: ut suo loco ostendetur. Aquitani etiam *Armorici* sibi ipsis dicti fuere, teste Plinio, lib. IV, cap. XVII, Celtico itidem vocabulo, quia oceanum attingebant; ut auctor est ipse Cæsar in comment. VII: unde *Ἀκωνίτας*, & *Παρωνεανίτας*, ac *Παρωνεανίους* Græci eos dixere; & Roma-
 40 ni eadem ratione *Aquitanos*. Armoricorum tractum ad fretum usque Gallicum pertinuisse, patet ex Notitiâ imperii. Hi igitur quum in Aquitaniâ quoque & in Belgicâ fuerint; cur nomen eorum Cæsar, comment. V & VII, & hunc sequutus Hirtius comment. VIII, in eâ tantum Galliæ parte posuerunt, quæ nunc vulgò *Britannia minor* vocatur? Certè nullâ aliâ de causâ, nisi quòd fines Armoricorum Cæsari parum comperti. Omne Galliæ litus ad oceanum, ex septemtrionibus in occasum, ad Hispaniam usque, populos tenuisse, quibus nomen commune ab ipso oceano, quem illi *more* Celtico dixere vocabulo, ARMORICI fuit, partim ex Plinio & Notitiâ imperii, ut antè dictum, partim ex ipso Cæsare, & Hirtio, haud obscurè colligitur. nihilo minùs
 50 tamen Cæsar *Armoricam* suam, *Aquitaniâ* Latinè dictam, inter Garumnâ amnem, ac Pyrenæos monteis conclusit, summo errore: eamdemque, majorem etiam per errorem, in comment. III, ex regionum latitudine in tertiâ parte *Galliæ* existimavit; quum vix nonam occupet. Veram Armoricam, sive Aquitaniâ, à Pyrenæis jugis ad Germanicum usq; oceanum, tertiam impleisse partem rectius dixisset. In Armoricorum igitur finibus designandis quia tam enormiter
 fefellit,

fefellit, quid ei de Celtis credam? Sanè si rectè ac verè tertiam Galliae suae partem solam genuinos atque germanos incolere Celtas ipse tradidit; cur filius ejus postea Augustus Celtarum nomen uni tribuit Galliae Braccatae, id est, Narbonensi provinciae; ut auctor est Strabo, sub initium libri IV? nisi, quod ne ipse quidem patri fidem habuisse videatur, meliori ex longinquâ consuetudine edoctus experientiâ. Strabo certè, in prædicto libro, Ταυτα μὲν, inquit, ὑπὲρ τῶν νημερδῶν τῶν Ναρβωνῆτιν Ἰπικράτην ἐλέγομεν, ἔς οἱ πρότερον ΚΕΛΤΑΣ ὠνόμαζον. ἀπὸ τῶν δὲ οἶμαι τὰς σύμπαντας Γαλάτας Κελτὰς ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων περὶ ποταμοῦ Ἰλίου, διὰ τῶν Ἰπικράτειαν ἢ καὶ περὶ λαβόντων πρὸς τὸ καὶ τῶν Μασσαλιωτῶν, διὰ τὸ πλησιόχωρον. Hoc est: *Hæc diximus de Gallis, qui Narbonensem provinciam incolunt; quos 10* *prisci CELTAS adpellarunt. ab his verò arbitror & universos Gallos ab Græcis Celtas fuisse dictos, ob gentis claritatem: vel Massiliensibus, ob vicinitatem, aliquid momenti ad id conferentibus.* Hæc profectò haud temerè Strabo contra Cæsaris auctoritatem; ni certioribus nifus fuisset documentis, atque auctoritatibus. Eadem tradidit, paullo ante Strabonem, Diodorus Siculus, in lib. V; Celticam super Massiliam inter Alpeis ac Pyrenæos extendens monteis; ulterioribus Galliae vocabulo relictis. Ipse ego Strabonis opinioni quammaximè accedo; qui à primis Massiliensibus nomē Celtarum Græcis traditum arbitratur. Nam Phocensium ἀπικοι ut primū in Galliam navibus pervenerunt; de adpulsu suo ad hanc terram, de proximis ejus incolis, & de coloniâ Massiliâ, inibi conditâ, 20 haud dubiè Phocenseis certiores fecerunt: unde nomen id mox ad omnes reliquos Græcos permanavit. Posteriori verò tempore, eandem Celtarum gentem, non modò per omnem Galliam, sed in Hispaniam quoque (in quâ iidem Phocenses, qui jam Massilienses dicebantur, Emporias opidum condidère) atque Germaniam extendi compertum est. Hinc Herodotus mox, cxx annis post conditam Massiliam, quamvis confuse, & parum exactè, tamen ad Pyrenæos simul monteis, & Istrum amnem profert Celtarum vocabulum: quorum hic in Germaniâ est; illi inter Galliam & Hispaniam. Verū tamen, fidem Cæsari circa Celtarum nomen abrogari omnem si nolumus; concedamus, eos populos, qui Sequanam inter ac Garumnam incoluerunt, solos ipso- 30 rum lingvâ vocatos fuisse Cæsaris ætate *Celtas*. at quid inde sequetur? ab his scilicet omnis ceteras gentes Celticas, cū in reliquâ Galliâ, tū in Hispaniâ, Britanniâ, atque Germaniâ, originem duxisse? Haud necessario, opinor, nec satis firmo argumento. Quin hoc magis credibile: postquā reliquæ Celtarum nationes à communi, latèque ac longè patenti vocabulo, in alia magis propria transierunt nomina; prout magnum illud σύστημα in plura, ut infra ostendetur, imperia disiectum: solos inter Garumnam Sequanamque incolenteis populos priscam Celtarum adpellationem retinuisse. At ego, si in treis partes Galliam Comatam, ut descripsit Cæsar, divisam fuisse credere fas est, certum quidem mediam habuisse partem nomen concesserim; Cæsari id 40 verò minus probè cognitum putârim: pro quo commune omnium Celtarum vocabulū usurpavit. Hoc non minùs reliquæ, inter oceanum & internū mare, item inter Pyrenæum ac Rhenum, Galliae convenisse, quā mediæ ejus parti, Sequanam inter & Garumnam; ostendit manifestissimo indicio Augustus imperator, Celticam statuens, quæ Braccata Gallia, & Narbonensis provincia Romanis dicta. In Cæsaris sanè commentariis innumeri sunt hujusmodi errores: in quibus non pauci docti viri hæcenus hæsitaverunt; ego verò, Deo benè juvante, suo tempore ac loco, latiùs explicare eos conabor. in præsens, magnum illud Bodini ex Cæsaris auctoritate adductum argumentum convulsisse, sufficiat.

Post hoc, alia adfert, haud minùs insulsa, atque inepta. Quos Polybius, inquit, *Celtas*, Livius ubique Gallos adpellat: item: *Vbique Latini Gallos appellant, quos Græci Κελτὰς, in eadem rerum gestarum narratione. nam Livius lib. XLVIII fatetur, Gallos (non Cimbro, aut Germanos, aut Tuiscones adpellat; quos à Gallis semper distingvit) Italiam, Illyricum, Pannoniam, Graciam, Macedoniam, Thraciam, Asiam, suis coloniis illustrasse:*

ubi verò de Germanis scribit, gentili eos appellatione complectitur. Quid mirum, si Livius, alique pariter Latini scriptores, Gallorum nomini adscripserunt, quæ à Gallis gesta sunt? quid item mirum, si, quos Latini Gallos, hos κελτῆς vocet cum aliis Græcis Polybius? quando κελτῶν vocabulum generalius tam Gallis, quàm Germanis à Græcis tributum. quid denique mirum, si Germanos Livius non adpellavit Gallos? Hæc igitur cuncta nimium futilia. Aliud videamus jam multo maximum, ut ei videtur, ex Athenæo productum: *qui in convivio Celta-*
rum, tum in convivio Germanorum, Γερμανῆς, & Κελτῆς accommodatè, ac propriis appella-
tionibus distingvit. Ita equidem distingvit Athenæus; & cū Athenæo Plutarchus
 10 in Cæsare, & Crasso: Strabo item lib. I, IV, & VII. at cur accommodatiùs ac magis propriè Athenæus, Plutarchus, & Strabo, quàm Dio, Appianus, & Laërtius, qui è diverso disertissimè, ut superiori capite dictum, Γαλάτας Gallos, κελτῆς vocant Germanos? Haud peior certè horum debebat esse auctoritas atque fides, quàm illorum; nisi iudice Bodino. Scilicet promiscuè, ut antè dictum, Græci κελτῶν vocabulum usurparūt; aliàs Gallos à Germanis, aliàs Germanos à Gallis eodem distingventes. Atque hæc maxima Bodini sunt argumenta, quibus Celta-
 20 rum nomen unis Gallis à veteribus tributum scriptoribus, probare cōtendit.

Nunc ea etiam videamus, quibus migrationes Gallorum in Germaniam, cultoribus vacuum, demonstrare nititur. Gallorum vocabulum tunc Celtis cō-
 20 tigisse ait, quum, orbem terrarum peragrantes, mutuò sese interrogarent, *Ou al-*
lons nous? id est, *Quò proficiscimur?* ex quo *Ouallones* adpellatos; quos Latini, per G efferentes, *Gallos* dixerint. Equidem ego miror, virum cetera doctissimum, ac perspicacissimum, suæ ipsius lingvæ tam ignarum fuisse, uti nesciverit, tres istæ voces originem unde ceperint. Merè Latinas esse *ou*, & *nous*, ab *ubi* & *nos* depravatas, ut pleraque lingvæ Gallicæ vocabula, nemo, Latini pariter Galli-
 30 cique sermonis peritus, umquàm negaverit. Latinam autem lingvam tum demum Galliæ invec tam fuisse, quum Romani arma simul atque imperium intulissent; non verò multis sæculis antea, quum primi ex Galliâ populi in exte-
 30 ras proficiscerentur terras; quis vel mediocriter in veteri historiâ versatus igno-
 rat? Hoc igitur jam satis absurdum. Celticum vocabulum esse GALLI, à Cel-
 ticâ voce *gallen* (quæ hodièque, aliâ tantum dialecto *wallen*, Germanis in usu est, pro *iter facere*) jam olim deductum, infra ostendam.

Porro Bodinus Germaniæ regionem, quæ nunc patrio vocabulo dicitur *Westfalen*, ab initio vocatam fuisse ait *Westwalliam*, à Wallis, id est, à Gallis, anti-
 quissimis temporibus eò transgressis. nam eadem ratione *Northwalliam*, *Sudwal-*
liam, & *Cornwalliam*, Britanniaë regiones, fuisse nuncupatas. Ad Britanniaë ista
 nomina in præsens nihil respondeo. de unâ mihi agitur heic Germaniâ. In hac
 miserè Bodinum errore implicitum multiplici, omnino existimo. Vocem *west*
 Germanis occidentis regionē significare, ne ipse quidem negat Bodinus. Quærò
 40 igitur; si ex Galliâ trans Rhenum ad orientem versùs Galli coloniam deduxere;
 cur non eam potius *Oostwalliam*, id est, Galliam orientalem adpellaverunt, quàm
 occidentalem? item; si jam inde à primis Gallorum trans Rhenum migrationi-
 bus nomen *Westwallia* in Germaniâ, ad hoc usque tempus, vigit: quomodò om-
 neis pariter Romanos, præsidia ac magnos exercitus in hac terrâ habentis (in
 quâ etiam Quintil. Varus cum tribus legionibus cæsus fuit) latere id perpetuò
 potuit? Nugæ certè istæ sunt, & logi meri. Terram hanc nō *Westwallen*, sed *West-*
falen incolis dici, nomenque habere à pullo equino, quem *falen* Saxones adpel-
 lant; satis omnibus exploratum est Germanis. At ridiculas Bodini etymologias,
 in quibus non modò Germanicæ atque Italicæ, sed suæ quoque lingvæ opidò
 50 quàm rudem sese ostendit, persequi hoc loco haud perinde lubido est.

Ceterum, in probandis Gallorum in Germaniam migrationibus, *Rutenos*,
 Germaniæ populos, à Rutenis Gallis originem traxisse adseverat. Heic quoque
 multifarium ejus errorē mirari liceat. Primùm, nulli sunt, nec umquàm fuere
 in Germaniâ Ruteni. qui verò vulgo Latinorum hodiè dicuntur in Polonico
 imperio Ruteni, Slavici generis populi, vernaculâ lingvâ sunt *Rusacy*; Germanis,
 60 *Russen*,

Russen, Rüßen, & Reussen; id est, Latine vocabulum si formes, *Russi*. hos à Rutenis, Gallia apud Cæsarem populis, originem cepisse, cum imperitorum credere vulgo, tam indignum est, quam quod indignissimum. nullâ quidpe heic ratione, nullo argumento, nisi solâ vocabuli levi conjecturâ, niti datur. quam equidem conjecturam ineptissimam, tamquam pro valido migrationis Gallorum argumento, vir gravis adferre minimè debuit. Eadem est conditio *Carnorum*, quos à *Carnutibus Gallis*, & item *Langobardorum*, quos à *Langonibus* & *Bardis* ortos adserit: quum Bardorum nulla umquam fuerit gens; quod nimis temerè credidit Bodinus Pompejo Festo, meliori grammatico, quam geographo, aut historico. Quos verò *Langones* vocat Bodinus, priscis sæculis dicti fuisse *Lingones*: à quo postmodum *Langres* corrupta vox nata; ut à *Linguadoca*, *Languedoc*. quod ille planè ignoravit; aut saltem dissimulavit. At quinam Galli, quibus temporibus, in quas Germaniæ parteis olim migraverint, pluribus infra ostendam. In vacuas immigravisse terras, quod ait Bodinus, heic cummaximè nego: negavitque ante me Jul. Cæsar, & item Corn. Tacitus. Cæsar, belli Gallici comment. vi, *Fuit antea, inquit, tempus, quum Germanos Galli virtute superarent, & ultro bella inferrent; ac, propter hominum multitudinem agrique inopiam, trans Rhenum colonias mitterent. itaque ea, quæ fertilissima sunt, Germaniæ loca, circum Hercyniam silvam, Boji, Celtica gens* (sic legendum, pro *Volca Tectosages*, suo loco docebo) *occuparunt, atque ibi confederunt. quæ gens ad hoc tempus iis sedibus se continet; summamque habet justitiæ & bellicæ laudis opinionem. Nunc, quod in eadem inopiâ, egestate, patientiâque Germani permanent, eodem victu, & cultu corporis utuntur; Gallis autem propinquitas, & transmarinarum rerum notitia, multa ad copiam atque usus largitur: paullatim hi assuescunt superari, multisque victi præliis, ne se quidem ipsi cum illis virtute comparant.* Cæsarem sequutus Tacitus, in libro de Germaniâ, *Validiores, inquit, olim Gallorum res fuisse, summus auctorum divus Iulius tradit. eoque credibile est, etiam Gallos in Germaniam transgressos. quantulum enim amnis obstabat, quo minus, ut quaque gens evaluerat, occuparet, permutaretque sedes, promiscuas adhuc, & nullâ regnorum potentiâ divisas? Igitur inter Hercyniam silvam, Rhenumque & Mænum amnes, Helvetii, ulteriora Boji, Gallica utraque gens, tenuere. Manet adhuc Bojemi nomen; significatque loci veterem memoriam, quamvis mutatis cultoribus.* En, uterque auctor non in vacuos cultoribus Germaniæ agros tradunt pervenisse Gallos primos; sed, bello ac virtute Germanis superatis, agros eorum occupasse. Tarquinio Prisco Romæ regnante id factum, auctor est Livius lib. v. Proinde hoc etiam irritum atque nullum fuerit Bodini argumentum. Alios, ante Bojos atque Helvetios, in Germaniam pervenisse Gallos, si quis pro Bodino adfirmare voluerit; auctorum testimoniis, non vanis somniorum conjecturis, contendat necesse est. Ego, nisi quæ ab idoneis tradita sunt rerum scriptoribus, haud temerè credo.

De *Henetis*, Paphlagonicâ gente, item de *Cimmeriis*, Tauricæ peninsulæ populis, quod adserit Bodinus, quasi hi Cimbrorum, illi Venedorum in Germaniâ nationum fuerint conditores; meræ sunt fabulæ, ex merâ rerum historiarumque ignorantia natæ: ut suis ostendetur locis. ubi patebit, ne Germanici quidem fuisse generis Venedos.

Porro Bodinus hoc iterum modo argumentatur: *Si Taciti ævo informis fuit terris* (quod tradit ipse Tacitus) *aspero cælo, tristis cultu, aspectuque Germania, nullis habitata urbibus: qualem fuisse putemus Tarquinio Prisco Romæ regnante, hoc est, ante Tacitum annis circiter octingentis?* Huic argumentationi uti ego respondeam; quæro, qualis fuerit Germania ccc post Tacitum annis; quum ne tunc quidem ullas, ut infra liquebit, haberet urbeis? an tunc etiam cultoribus vacua? Taciti ævo, licet nullis habitaretur urbibus, tamen incolis fuisse copiosissimam, nemo, nisi omnium ejus sæculi historiarum ignarus, temerè negaverit. Solinus, cap. xxiii; de eadem hac Germaniâ: *Dives virorum terra, frequens populis numerosis, & immanibus.* quò illud etiam referendum Taciti, in libro de Germaniâ; *Ipsæ eorum opinionibus accedo, quæ Germania populos, nullis aliarum nationum connubiis infectos,*

infectos, propriam, & sinceram, & tantum sui similem gentem existisse arbitrantur. unde habitus quoque corporum, quamquam in tanto hominum numero, idem omnibus, item postea: Paucissima in tam numerosâ gente adulteria. Tiberium, Augusti auspiciis, unius Sigambrorum gentis, haud ita latos fineis incolentis, cccc milia in Galliam traduxisse, infra ostendam. Quod si tunc sine urbibus, sine opidis, sine castellis, frequentissimi ac numerosissimi potuerunt colere Germani; cur, minus potuisse Tarquinio Prisco Romæ regnante, Bodino credam? Causa sanè nulla est.

10 Sed finem tandem huic disputationi uti imponam; unum adhuc ejus refellere argumentum liceat. Complura quia sunt in Galliâ locorum ac fluminum vocabula, Germaniæ locis fluminibusque cognomina; firmum id censet esse debere argumentum, Germanos à Gallis esse ortos; nominaque ista ab his in Germaniam translata. Huic ego sic respondeo: Quum Francos in Galliâ jam olim à Germanis, Rhenum transgressis, ortos ipse fateatur; quid impedit, quo minus ego credam, loca ista Galliæ fluminaque à Germanis eò transgressis sic fuisse nominata? Ratio certè nulla vetat. mea autem hæc opinio in veritatem propensior.

20 Atque hæc ferè sunt Bodini argumenta ac testimonia, quibus Gallos suos à Græcis, à Gallis verò Germanos nostros deducere se posse putavit. Aliam homini cetera docto atque sagacis ingenii, historiarumque studium professo, fuisse mentem, omnino ego mihi persvadeo. hæc tamen, veluti in laudem atque gloriam patrii soli, non ex animi judicio, sed amoris indulgentiâ prodidit. Priscos, primosque Gallos non à Germanis fuisse ortos (quod imperiti ineptique nostratium nonnulli voluere) poterat equidem bonis argumentis negare: Germanos à Gallis derivare, haud erat necessum. Ego, pluribus id convellere, laboris pretium duxi: non quò Bodinum ulciscerer; sed uti meis Germanis veram genuinamque originem vindicarem. Hanc si in æquo cum Gallorum cunabulis posuero; neque ipforum gloriæ quidquam me detracturum, neque meæ gentis laudi nimium adrogaturum existimo. è diverso, si ejusdem

30 stirpis consanguineos, ac veluti unius uteri fratres adseruo: majorem etiam inter utramque gentem amorem me excitaturum confido. Sed antequàm ad institutum hinc transeam, aliorum quoque falsæ de Germanicarum gentium origine convellantur opiniones.

Commune equidem est rerum scriptoribus vitium, nec *παῖλιν τε καὶ χθὲς*, quod dicitur, ortum; sed jam inde à primis usque sæculis usitatum; uti primordia gentium, quò antiquiora augustioraque adpareant, ridiculis fabularum construant nugamentis, mendaciisque immanibus. Quod adeò nostris etiam posteriore sæculo placuit Germanis, uti miseri homines, dum nescio quod decus aliunde sibi comparare studuerint; germanam ac domi natam gloriam, ab infestissimis etiam hostibus tributam, & summis laudibus concelebratam, amittere sese non animadverterint. En, magnus inter Romanos auctor Tacitus, cui omnem penè antiquitatis memoriam nostri debent homines; *Ipse eorum, inquit, opinionibus accedo, qui Germaniæ populos, nullis aliarum nationum connubiis infectos, propriam, ac sinceram, & tantum sui similem gentem existisse arbitrantur. unde habitus quoque corporum, quamquam in tanto hominum numero, idem omnibus: truces & cærulei oculi, rutila comæ, magna corpora, & tantum ad impetum valida.* Et paullo antè: *Ipsos Germanos indigenas crediderim, minimèque aliarum gentium adventibus & hospitibus mixtos.* Hæc hostis terræ Germaniæ, Germanicarum nationum antiquis illis temporibus haud ignarus. At tu tamen, ô infelix

50 externæ gloriæ captator Germane, Saxones tuos à Sasonibus, vel Sacis, Cimbro à Cimneriis, Misnios à Mysiis, Turingos à Tyragetis, Cauchos à Cauconibus, Frisios à Phrygibus, aliosque populos nescio unde deducis: nullis aliis documentis inductus, quàm nudâ vocabulorum allusione; omnibus antiquis sacrarum juxtà ac profanarum historiarum monumentis reclamantibus. Pudeat, pigeatque, animo te non modò patienti ferre, sed cupienti etiam arden-

tique quærere ignominiam & opprobrium, quod etiam hostis ille Tacitus indignatus est. *Peucini*, inquit, quos quidam *Bastarnas* vocant, sermone, cultu, sede, ac domiciliis, ut Germani agunt. sordes omnium & torpor. ceterum, connubiis mixtis, non-nihil in Sarmatarum habitum fœdantur. *Venedi* multum ex moribus Sarmatarum traxerunt. nam quidquid inter *Peucinos* *Fennosque* silvarum ac montium erigitur, latro-ciniis pererrant. Hos atque taleis mores tu in vicinâ olim ejusdem generis natione non modò agnoscis, sed etiam probas, & ut magnum aliquid, citra jus fasque arripis. Speciosius certè ille, & si non feliciori, digniori tamen mendacio usus, qui, uti Francis suis augustam adfereret originem, *Sigambros* pro-
 avos (à quibus tamen nemo umquàm Francus genus traxit) longâ sæculo-
 rum serie, à Trojanâ urbe, nescio quo cum Antenore duce, deduxit. di-
 gnum fanè opus (sive *Hunibaldus*, sive *Trithemius* auctor) quod igni tra-
 datur. Quamquàm ego non minùs *Trithemium* id sub *Hunibaldi* titulo composuisse dubitem, quàm *Annium Viterbientem* nugas suas sub *Berosi* nomine. Id maximè indignor, etiam inter doctos viros reperiri, qui non minùs fictitio illi *Hunibaldo*, quàm falso isti *Beroso* fidem habere dignen-
 tur. Quo factò crassam suam in veteri historiâ ignorantiam, vel pravum insanumque judicium quàm manifestissimè produnt. quidpe alterutra mo-
 numenta falsa sint necesse est, aut Romanorum Græcorumque, aut *Huni-
 baldi*. diversa enim, ac sæpenumerò maximè inter se pugnantia eisdem tem-
 poribus ac locis gesta tradunt. At Romanarum historiarum auctores sunt
 certi, probi, ac maximè idonei, fideque dignissimi. contrà, *Hunibaldus* iste
 non modò obscurus, incertus, & meritò prudentissimo cuique suspectus;
 sed & nugatorius, & pluribus in rebus maximè ridiculus. Apud paullo an-
 tiquiores Germanos, literarum planè ignaros, quum nemo res gestas scri-
 pto mandare sciverit, omnia illius sæculi finxisse eum necesse est. Va-
 leat igitur ipse, unà cum suo patrono *Trithemio*. Romanorum, ut gravis-
 simorum hominum, & quorum plerique suarum ætatum res gestas adnota-
 runt, auctoritas fidesque summa meritò esse debet: præsertim, quum Ger-
 manorum, quamvis hostium, virtutem ubique mirentur, ac summis laudibus
 extollant.

De cetero, eorum heic maximè notanda est parum felix conjectura, qui à Persarum gente Germanos ortos, ex Herodoto se probare posse arbitran-
 tur. scilicet quia huic, in lib. i. sub Persarum imperio populi recensentur
Γερμανίοι. quibus equidem duplex hujus sententiæ ratio: primum, quia mul-
 ta Persarum, cum in sermone, tum in moribus, ac vivendi ratione, putant Ger-
 manis convenire: deinde, quia nomen idem. Ad primum quod attinet; ab
 unâ origine, unâque & eadem stirpe omneis pariter in universum promanasse
 orbem terrarum lingvas, nemo facile negaverit. namque primam illam atque
 unicam in terris lingvam, ad urbis Babylonicæ ædificationem, non in totum
 sublatam, novasque inde lingvas conditas, sed confusam tantum fuisse, id est,
 in plura *ιδιώματα*, ac varias *διαλέκτους* distinctam, ex sacris liquidò patet scriptis.
 Quamobrem nihil mirum, si diversissimæ, longèque inter se remotissimæ per
 universum terræ orbem gentes communia habeant etiam nunc nonnulla re-
 rum vocabula. Mores verò si spectes; certè Persarum mores numquàm fue-
 runt Germanorum moribus tam similes, quin multo similiores fuerint mores
 Scytharum: à quibus Persarum quoque gentem, haud longè diffitam, nonnihil
 eorum traxisse, quid mirum, si quis conjecerit? Nemo tamen Scythas Ger-
 manorum conditores temerè adfirmaverit. Hoc igitur primum argumentum,
 de sermone ac moribus, prorsus invalidum minimèque ducendum. Videamus
 alterum. Originem gentis nostræ qui ex Herodoti vocabulo *Γερμανίοι* ostende-
 re volunt; præter vocabulum hoc, nihil in Herodoto legisse mihi videntur.
 quis namq; geographiæ, historiæque veteris tam rudis atque ignarus, quin vel
 primo statim intuitu perspiciat, *Γερμανίης* Herodoti esse eosdem populos, qui
 aliis frequenter auctoribus dicuntur *Καρχμανίοι*, & *Καρχμανοί*, gens ad fauceis sinus
 Persici

Perfici nobilissima? quorum regio, Diodoro, Strabonî, Plinio, Ptolemæo, & aliis *καρμανία*, Agatharchidi dicitur *Γερμανία*; fortassis corruptè, ex librariorum errore, pro *Κερμανία*: unde hodièque eadem regio incolis dicitur, antiquissimo vocabulo, *Kerman*. Sed quantum est discrimen inter *κ* & *κ* literas? Adeò planè exiguum, uti alteram pro alterâ usurpatam in aliis quoque compluribus videamus vocabulis. Quapropter Carmanios, relictâ patriâ sede, in eam, quam postea trans Rhenum ac Danubium adpellarunt *Germaniam*, transisse terram, temerè ne credas; quando in eâdem regione, perpetuò, in hoc usque tempus, vocabulum gentis duravit. GERMANIÆ vocabulum peregrinum fuisse, ipsique Germanorum genti inusitatum, & posterioribus demum temporibus conditum; infrâ suo loco certissimis ostendetur documentis. Proinde istud quoque argumentum vocabuli *Γερμανίαι*, pro origine gentis nostræ planè nihil facit.

Finieram de his; jamque ad alia proficiscebar, quum, ecce, vir quidam doctus occurrebat, qui non Germanos modò omnes, sed & Gallos atque Britannos ab unâ Cimbrorum natione primam traxisse originem, idque proprium omnium harum gentium ac vetustissimum fuisse nomen, pluribus argumentis demonstrare conatur. Hæc igitur opinio parum sana ne imperitorum menteis in parteis trahat; ejus quoque argumenta paullo diligentiore manu excutienda videntur. Josephus, antiq. Jud. lib. I. cap. VII, *Τὴν μὲν γὰρ, inquit, οὐκ ὑφ' Ἑλλήνων Γαλάτας καλεσμένους, Γομαρεῖς δὲ..... λεγομένους, Γομαρὸς ἐκτίσεν.* id est: Quos nunc Græci Galatas vocant, ... Gomarense adpellati, Gomerus condidit. Hoc quamquam ad Asiaticos, ut sequenti capite patebit, Galatas pertineat; tamen nostri sæculi homines ad Europæos Gallos pertinaciter trahunt, firmareque id compluribus argumentis rationibusque laborant. Primum quia in Germanorum gente (quam ejusdem fuisse generis cum Gallis ejusdemque originis ex hoc ipso conjiciunt) validissima olim atque nobilissima fuit natio CIMBRI; horum nomen à *Comaro*, sive *Gomero*, initio fuisse existimant *Gomari*, seu *Gomerai*; dein *Kimmerii*, & *Kimmeri*, tandem *Kimbri*: idque antiquum ac commune omnium simul Germanorum Gallorumque & Britannorum vocabulum. Hoc iterum duplici argumentatione fulciunt. primum, quia, ubi nonnulli Græcorum Romanorumque scriptores nominarunt *Gallos*, alii earumdem gentium auctores eosdem populos adpellarunt *Cimbros*. tum, quia hodièque Britanniae populi, quos *Wallos* vulgò Angli vocant, propriâ lingvâ dicuntur *Cumero*, & *Kumeri*: quod antiquum illud, ac peculiare omnium Britannorum nomen esse judicant; quod Græci dixere *κιμμέριοι*, & *κίμβρων* Latini *Cimmerii*, & *Cimbri*. Primum argumentum quod attinet; nempe priscos scriptores eandem gentem modò Gallos, modò Cimbros nominasse; vehementer ego vereor uti satis probari queat. Falsum id esse, uti convincitur, exempla, quæ pro testimoniis producuntur, introspectienda erunt. Primum est; ubi Cicero, in oratione de provinciis consularibus, *C. Marium influenteis in Italiam Gallorum copias repressisse* ait; historici omnes, Cimbros fuisse, contestantur. Hoc jam parum firmum, planèque irritum ego censeo. nam quis veteris historiae tam ignarus, qui nesciat, in hac Cimbrorum expeditione ex Galliâ in Italiam, præter Teutonos, itidem Germanos, Cimbris in patriâ quondam conterminos, Gallorum quoque Helvetiorum nationes enumerari, *Tigurinos*, *Tugenos*, & *Ambronas*? quâ de re fusior infrâ clariorque suo loco erit sermo. Gallos igitur in dictâ oratione intellexit Cicero, ubi Gallos nominavit; non Cimbros Germanos. Gallos autem solos ex eo bello nominavit; quia de unis Gallis, sive de unâ Galliâ provinciâ in eâ oratione ei agebatur; quam C. Jul. Cæsari non adimendam svadet. idque patet ex sequentibus ejus verbis: *Nemo sapienter, inquit, de republicâ nostrâ cogitavit, jam inde à principio hujus imperii, quin Galliam maximè timendam huic imperio putaret. Sed propter vim, ac multitudinem gentium illarum, numquàm est antea cum omnibus dimicatum. restitimus semper lacessiti. nunc denique est perfectum, ut imperii nostri, terra-*

rumque illarum idem esset extremum. Et paullo post: *Nihil est enim ultra illam altitudinem montium, usque ad oceanum, quod sit Italiae pertimescendum.* Quod certè non, nisi de unâ Galliâ, intelligi potest. quidpe in Germaniam vix pedem posuerat Cæsar, Cattorum, quos Svevos ipse adpellat, adparatu perterritus cis Rhenum in Galliam refugiens. Rhætia verò ac Noricum, ab alterâ parte trans Alpeis proximæ regiones, sub Augusti demum principatu fuere tentatæ. Hoc igitur ex Ciceronis auctoritate adductum testimonium jam prorsus nullum fuerit. Alterum est ex Appiani fide. nam ubi reliqui scriptores omnes unâ voce ac mente Gallos fuisse consentiunt, qui Brenno duce Delphos Græciæ diripuerunt; Appianus, in Illyricis, Cimbro vocatos fuisse testatur, his verbis; *Celta, sive Galli, quos Cimbro vocant.* Primùm, vox heic *Galli* non est Appiani, sed interpretis cujusdam, qui eo glossematio vocem auctoris *Celta* explicare voluit: satis infeliciter atque ineptè; quum *Celta* non minùs Germanum, quàm Gallum, ut suprâ ostensum, Græcis scriptoribus significet. Cimbri autem Germani unde in Brenni Galli fuerint exercitu ad Delphos, suo loco docebitur. Hoc igitur quoque argumentum erit inane. Tertium est, quia Lucanus percussorem, ad Marii cædem immissum, *Cimbrum* vocat, quem Livius & alii, Gallum fuisse, adfirmant. Hoc ita Plutarchus in Mario dissolvit: ἵππεύς δὲ Γαλάτης τὸ γένος, ἢ Κίμβρος (ἀμφοτέρως γὰρ ἰσχυρίζεται) λαβὼν ξίφος, ἐπέσθηλθεν αὐτῷ. id est: *Eques Gallus natione, aut Cimber (utrumque enim traditur) accepto gladio ad eum ingressus est.* Quartum est; quia Plutarchus, in eodem Mario, Cimbro *Galloscythas* adpellat. Hoc manifestò falsum. nam Plutarchus non *Galloscythas*, sed *Celtoscythis* vocat exercitum ex Cimbris ac Scythis conflatum. Id verò quò pertineat, jam antea dictum est. Quintum argumentum est; quia grammaticum, quem in catalectis Virgilius perstringens Thucydidem Britannum vocat, Quintilianus, lib. VIII, cap. III, Cimbrum fuisse dicit. In vulgatis equidem exemplaribus legitur *Britannus*. at in aliis est *tyrannus*. Non Britannum, sed Germanum fuisse hunc Cimbrum, testatur, in Philippicarum XI, Cicero; quem Quintilianus prædicto loco citat. Atque hæc ferè sunt argumenta, sive testimonia ex veterum auctorum scriptis producta. quæ quum satis convulsa sint; reliquum nunc illud, de hodiernâ Britannorum adpellatione, inspicere ne pigeat. Haud leve id quidem videri poterat. at quis præstiterit, vocabulum *Kumero*, sive *Kumeri* esse antiquum, & unâ cum ipsâ Britannorum gente conditum; non verò novum, & posterioribus demum sæculis inventum; postquam Walli isti, sive Kumeri ab Anglis & Saxonibus in eas, quas nunc tenent, compulsi fuerunt fedes; Romanis omni Britannia jam egressis. Etenim, quum ccc circiter per annos Romani insulam sub præsidiis atque imperio tenuerint; mira admodum res fuerit, eos numquam hoc nominis in eâ gente exaudivisse; aut, si exaudiverint, nusquam in literarum monumentis reliquisse: quum interim haud semel de Cimbris Germanis, eorumque in peninsula sede, mentio exstet. Unum illud apud omneis commune est nomen *Britannorum*, sive *Britonum*. quod pulsa etiam eorum à Saxonibus Anglisque pars in Galliam unâ secum detulit; perpetuòque ad hanc usque diem retinuit. unde satis firmum est argumentum, unum hoc commune fuisse toti insulæ vocabulum; non verò illud *Cumeri*. quam ego adpellationem ex novâ rerum mutatione, exterarumque nationum ex Germaniâ adventu, natam existimo. sic quidpe *Sicambrorum* Germanorum nomen, postquam in Galliam translata gens fuit, mutatum est in *Gugernorum* vocabulum: & eadem ratione Cattorum pars *Sunici* dicti; Atuatii, *Bethasii*; Eburones, Cæresi, Pæmani, Condru-si, Segni, qui diu uno nomine *Germani* appellabantur, postea *Tungri*. sic *Fransorum* nomen ex Chamavorum, Angrivariorum, Tencterorum, Vsiptiorum, Bructerorum, & aliarum nationum adpellationibus exortum; ut infra, lib. II & III, in harum gentium explicatione patebit.

CAPUT IV.

Vnum Aschenazem, Noachi pronepotem; cum filiis suis atque nepotibus, omnem post terrarum inundationem obsedisse CELTICAM, id est, Illyricum, Germaniam, Galliam, Hispaniam, & Britannicas insulas; ex Mosis, scriptorum antiquissimi, deducitur monumentis. unde CELTARVM omnium pater, primusque conditor Aschenazes.

FALSAS Germanicæ gentis originationes hæcenus refutare pronum fuit. Veram nunc ostendere, maximè arduum intelligo. Verùm tamen, ne quid prætermissum videatur, quod ad institutum opus pertineat; dabo operam, summoque enitar studio ac diligentia, ut hic etiam locus, quantum in tantâ rerum remotissimarum obscuritate fieri potest, quammaximè pateat.

Auctor igitur noster, sub initium libri de Germanis, enarratis terræ Germaniæ limitibus; *Ipsos, inquit, Germanos indigenas crediderim, minimèque aliarum gentium adventibus & hospitibus mixtos: quia nec terrâ olim, sed classibus advehebantur, qui mutare sedes quærebant: & immensus ultra, utque sic dixerim, aversus oceanus raris ab orbe nostro navibus aditur. Quis porro, præter periculum horridi & ignoti maris, Asiâ, aut Africâ, aut Italiâ relictâ, Germaniam peteret, informem terris, asperam cælo, tristem cultu, aspectuque, nisi si patria sit. Quidam heic, pro voce aversus, malunt legere adversus. malè sanè, ac parum scitè. nam Plinius quoque lib. IV, cap. XII, inter Danubium & Hercynium saltum, campos & plana Iazyges Sarmatas, montes verò & saltus Dacos, aversa Bastarnas tenere ait. & lib. VI, cap. XIII, Hyrcanum mare erumpere tradit Scythico oceano, in aversa Asia; id est, in remota & extrema versùs septemtriones. sed clariùs eodem libro, cap. XVI, de Bactris loquens: Gens hæc obtinet aversa montis Paropamisi, ex adverso fontis Indi. quâ significatione haud rarò vox ista apud auctores occurrit: quidquid alii contrà commententur. Ceterùm auctor noster sacrorum scriptorum, quæ καὶ ἐξ ὧν Βι-
 20 *Ελία* vocamus, ignarus, aut saltem incredulus, gentilem de humani generis origine habuit fidem, quâ suam cuique solo innatam gentem, antiquitate conspiciam, omnes opinabantur. quâ ratione etiam primum gentis Germanicæ conditorem terrâ editum credidisse videtur, unâ cum ipsis priscis Germanis; de quibus mox ita narrat: Celebrant carminibus antiquis (quod unum apud illos memoria, & annalium genus est) Tuistonem deum, terrâ editum, & filium Mannum, originem gen-
 30 *tis, conditoresque.* Nos, qui sacros libros pro unicâ veritate agnoscimus, sanctamque Christianorum profiteamur religionem; primum unumque solum hominem in Asiâ à Deo conditum, atque ab hoc cunctos ceteros ortos mortales; quumque diluvio universi, exceptâ unâ exiguâ Noachi familiâ, delerentur, post diluvium ab Noacho ejusque filiis ac nepotibus ex eâdem Asiâ in omneis terrarum parteis iterum diffusos fuisse, haud ignoramus. proinde nostræ quoque gentis primos conditores ex eâdem profectos terrâ haud dubitamus. Primis etiam post diluvium sæculis profectos, conjicere vel inde licet, quòd asperos mores, ac duram vivendi horridamque rationem, antequàm Asia in mollitiem luxuriamque, quâ postea infamis fuit, corrumpere, unâ
 40 secum in Europam avexerint. Ac licet Asiæ austrina jam inde à principio rerum latiora fuerint, quàm Europæ plaga septemtrionalis: tamen initio tam exulta non fuerunt, quàm postea; nec Germania suarum frugum minùs ferax, si æquè culta fuisset. Quapropter mirari auctorem nostrum minùs fas erat, aliquos mortales, Asiâ relictâ, Germaniam petere voluisse, *informem terris, asperam cælo, tristem cultu aspectuque.* Meminisse oportebat, Helvetios
 50 quoque*

quoque postmodum ac Bojos, Celticas ex Galliâ Comatâ genteis, Rheno trajecto, eandem petivisse Germaniam: non, quia melior lætiorque terra Germania, quàm Gallia; sed quia in hac hominum multitudo adeò exundabat, uti nativum solum, sedesque antiquæ alere omneis amplius nequirent. Eadem ratio antea gentium esse poterat Asiæ: cujus multitudo quum post diluvium excresceret, complures inde coloniæ in remotissimas terras emitte-re oportebat. Pompejus Trogus, sive epitomator ejus Justinus, sub initium lib. II, *Scytharum*, inquit, *gens antiquissima semper habita. quamquam inter Scythas & Aegyptios diu contentio de generis vetustate fuerit.* Hæc Trogus ex antiquis-10
simis Aegyptiorum pariter ac Græcorum monumentis. Quod si Scytharum
gens antiquissima (cujus primi conditores non nisi ab eo solo profecti, quod
primos post diluvium homines sustinuit) asperrima septemtrionis in Asiâ, ni-
mioque frigore rigidissima petierunt, ac perpetuò, haud poenitentes, retinue-
runt; quid mirum, Germanorum quoque conditores primos, Asiâ relictâ, alias
septemtrionis occidentisque regiones petivisse, Scytharum solo forsitan etiam
mitiora? Verum disputatione hac Tacito, gentili homini, remissâ, nos credi-
mus, post confusionem lingvæ, quæ una erat ab initio in terris, Deum, rerum
omnium potentem, per universum terrarum orbem in varias mundi regiones
dispersisse genus mortalium. unde & nostram Germanorum gentem originem
traxisse, certum est.

Circa annum igitur ab aquarum eluvione c x x i v, à nato Noacho
10 c c x x v, à mundo condito c i o i c c c l x x x; quum Noachi filii ac nepotes
in tantam hominum excrescere cœpissent multitudinem, uti ea, quam tunc
trans Tigrim incoluerunt, pars Asiæ omneis capere nequiret: monuit Domi-
nus Noachum, uti, universi orbis divisione in filios nepoteisque factâ, colonias
quoque versum emitteret; quò universa iterum coleretur terra. Universo igi-
tur orbe (puta nostro; cujus partes *Asia*, *Europa*, atque *Africa*) pro numero filio-
rum Noachi, in treis partes diviso, Schemo omnem Orientem cum dimidio
septemtrionis, in Orientem converso, Chamo Meridiem, Japheto Occiden-
tem cum alterâ septemtrionis parte, venisse, haud inscitè ex sacris simul profa-30
nisque collegerunt libris viri docti. In eâ tamen Asiæ parte, quæ inter Pontum
Euxinum & internum mare, ceu sinus terrarum, ad Aegæum pelagus pro-
currit, misceri inter se quosdam Noachi nepoteis pronepoteisque, minùs
placet. nam uniuscujusque filiorum Noachi filios nepoteisque seorsim, in
suâ quemque orbis terrarum parte, discretos diversosque ab invicem co-
luisse, maximè credibile est. Proinde dictam quoque Asiæ partem unis Ja-
pheti filiis nepotibusque, unâ cum reliquo Occidente dimidiâque septem-
trionis parte, cessisse judico. Atque hæc quidem universi orbis in treis partes
ex numero filiorum Noachi partitio perpetuò postea obtinuit: ita uti Sche-
mi portio *ASIA*, Japheti *EUROPA*, Chami *LIBYA*, sive *AFRICA*, voca-40
bulis nescio unde quæsitis semper vocitatae fuerint. quamquam antiqui illi
primique termini, sive ex imperiorum ratione, sive ex libitu geographo-
rum, postmodum commutati fuerint; ita, uti nonnullæ Europæ Africæ-
que regiones Asiæ nomini finibusque accesserint. quâ de re copiosius ali-
quando, alio in opere (summus ille adnuat precor Deus) disputari pote-
rit. Straboni, gentili homini, non adsentiendum; qui lib. XII tradit, Ho-
meri ævo nondum divisum fuisse terræ orbem in treis prædictas partes. cu-
jus rei ille nullum aliud habuit argumentum, nisi quòd Homerus neque A-
siam, neque Europam, neque Africam in carminibus suis nominavit. Ex
quo fortè rectè ille argumentari poterat, nomina hæc nondum Homeri ætate 50
exstitisse. at divisionem totius orbis jam tum à tribus Noachi filiis factam;
nomina nepotum pronepotumque, quæ posterioribus etiam sæculis, suis
quodque terris, duraverunt, apertissimo indicio evincunt. Ceterum, non ipsos
filios Noachi, Schemum, Chamum, ac Japhetum, in suas quemq; orbis parteis
profectos, sed horum filios nepoteisque tantum, haud obscure ex sacratissimis
Mosis

Mosis colligitur monumentis, quæ mox inspiciemus. proinde illos in pristina cum patre sede mansisse, credibile est. Eorum autem filii atque nepotes, sive Dei præcepto repugnantes, sive, uti æternum sibi apud posteros memoria gloriæque monumentum pararent, antequam in suas quisque terras dissiparentur; congregati ex eâ, quam trans Tigrim tunc incolebant, terrâ, in regionem Schinar, consilio inito, urbem magnam, turrinque præaltam ædificare adgressi sunt. Quâ re Deus, cui uni soli omnis debebatur honos atque gloria, omniumque rerum obsequium, gravissimè offensus, sermonem eorum, qui tunc unus erat in terris, confudit; ita, uti alter alterum jam amplius non intelligeret: uti hac demum eos ratione turrin inchoatam perficere impediret, unde urbs ipsa BABEL, id est *Confusio*, postea dicta fuit; teste antiquissimo omnium scriptore, divo Mose; cujus disertissima verba, in lib. geneleos, cap. xi, sunt ista: *Fuerat enim universa terra sermone uno, & verbis eisdem. Evénit autem, quum ab oriente profecti essent, ut invenientes convallem in terrâ Schinaris considerent illic: dicerentque alter alteri; Agedum, formemus lateres, & excoquamus bitumen. Sic fuerunt iis lateres pro lapidibus; & bitumen illius fuit eis pro intrito. nam dixerunt; Agedum, exstruemus nobis urbem, & turrin, cujus fastigium adsurgat in cælum; ut nobis faciamus nomen, ne dispergamur in superficiem totius terræ. Descendit verò Iehova, ad videndum urbem illam, & turrin, quam exstruebant filii hominum. dixitque Iehova; En populum unum, quibus omnibus sermo unicus: atque hoc est, quod isti cœperunt facere. jam autem non præcideretur istis quidquam eorum, quæ cogitaverunt facere? Agedum, descendamus, & confundamus ibi sermonem eorum; uti non intelligant alter sermonem alterius. Sic dispersit eos Iehova inde in superficiem totius terræ. Et desiverunt exstruere urbem illam. propterea vocavit quisque nomen illius Babel; quod ibi confudisset Iehova sermonem totius terræ. Et inde Iehova dispersit eos in superficiem totius terræ. Non totidem ex confusione istâ natas fuisse lingvas, quot hominum ad urbis ædificationem fuere capita, sed quot principes Noachi nepotum, sive quot familiarum, ut vocat Moses, capita urbis structioni præfuerunt, quorum nomina ipse recenset; haud obscurè colligitur ex ejusdem libri cap. x, ver. v, xx, xxxi, & xxxii: quorum primum mox recitabo. Dispersi igitur fuere per universum terræ orbem, in suas quisque regiones, secundum familiarum capita, atq, lingvas. unde genera gentium lingvarumque facta sunt omni numero lxxix: tot enim hoc capite enumerantur filii nepotesque filiorum Noachi; à quibus genteis atque lingvas primam originem duxisse, testatur vir Dei sanctus. Cujus fidem quum ii, qui ante nos ad veterem geographiam historiamque commentati sunt, parum religiosè observarent; sequutum est id, quod necessariò sequi inde oportebat: nempe, uti sæpè una gens in complureis partes sive nationes distraheretur; & è diverso, plures in unam contraherentur. unde postmodum innumeri alii consequuti sunt errores foedissimi. Nec tamen ego nescius sum, Clementem Alexandrinum, Arnobium, Epiphanium, Hieronymum, Augustinum, & alios, lingvas, ad urbis Babylonicæ structionem exortas, statuere lxxii. quem illi numerum non ex nepotum pronepotumq; Noachi tantum, sed ex ipsorum simul Noachi filiorum numero collegerunt. Verum non ipsum Schemû, & Japhetum, Chamumque in gentium lingvarumq; numerum concessisse, sed horum filios nepoteisq; tantum; apertissimis disertissimisque testatur Moses verbis, prædicto cap. x, ver. xxxii, quæ sunt hujusmodi: *Hæ familie filiorum Noachi, secundum generationes ipsorum in gentes suas. atq, ex his sese diviserunt gentes in terrâ, post diluviū illud. De Japheto, ejusque filiis ac nepotibus, qui Europā obsederunt, cujus pars est Germania nostra, maximè heic nobis agendum est. de his ita Moses, in capite proximè dicto, ver. i, & sequentibus: Istæ sunt generationes filiorum Noachi, Schemi, Chami, & Iapheti; quibus filii post diluviū illud nati sunt: Filii Iapheti, Gomer, & Magog, & Madai, Iavanque, & Thubal, & Meschec, & Thiras. filii autem Gomeri, Aschenaz, & Riphath, & Thogarma. filii verò Iavanis, Elischa, & Tharschisch, Chittim, & Dodanim. Ab his divise sunt regiones gentium, cuiq, secundum linguam suā, secundum familias in gētibus suis. Heic vir sanctus, quot virorum capita enumerat, in totidem lingvas atq; regiones filios nepoteisq;**

Japheti fuisse divisos, disertè indicat. Dispicendum igitur nunc, à quonam eorum gens nostra, linguaque Germanica originem duxerint. Id verò quo commodius certiùsque fiat; omnes pariter, in suas quisque sedeis erunt distribuendi.

A dictis igitur Japheti filiis nepotibusque gentes promanarunt hoc modo. A *Iavane* JONES Græcos dictos volunt; & ab hujus filio *Elischa*, proximos *ÆOLÆS*; à *Tharschisch* CILICES ortos, quorum caput *TARSUS*; à *Chittim* MACEDONES, atque *Epirotas*; à *Dodanim* (qui *Rodanim* dicitur in lib. *Ῥοδανῶν*) RHODIOS. Sed horum interpretatio minùs certa est, nec satis congrua. Nobis de iis fusior exactiorque alio in opere poterit institui dissertatio; modò Deus volens propitius cœptis adnuat. Reliquorum hinc, versùs septemtriones atque occidentem, nomina ac sedes certiore jam situ signari possunt.

GOMER cum suis eas Asiæ terras obsedit, inter Paropamisum Imaumque monteis, interque Oxi confluentem & Carambucis sive Obii fluminis magnum lacum sita est. ab eo gens dicta COMARI; quos Ptolemæus lib. VI, cap. XIII, ad Jaxartem amnem collocat: Mela quoque, lib. I, cap. II, eodem tractu super Caspium mare. Strabo, lib. XI; *Ἀπηνίαις μὲν δὴ τὰς περὶ ὁρὴν, ἰνκὺν οἱ παλαῖοι τῶν Ἑλλήνων συγγραφεῖς Σκύθας καὶ Κελτοσκύθας ἐκάλουν. οἱ δ' ἐπὶ πρῶτον διελόντες, τὰς μὲν ὑπὲρ τῆς Εὐξείνης, καὶ Ἰστροῦ, καὶ Ἀδριατικῆς θαλάσσης ἵππεσιν ἐλέγον, καὶ Σαρματίας, καὶ Ἀρμασπῆς τὰς δὲ πέραν τῆς Κασπίας θαλάσσης, τὰς μὲν Σάκας, τὰς δὲ Μασσαγέτας ἐκάλουν.* id est: *Veteres Græcorum scriptores universas gentes septemtrionaleis, Scythas & Celto-30*
scythas adpellarunt. qui verò ante hos adhuc gentes diviserunt, supra Euxinum, Istrum & Adriaticum mare colentes, Hyperboreos dixerunt, & Sarmatas, & Arimasspos: trans verò mare Caspium, Sacas, & Massagetas. His verbis, *πέραν τῆς Κασπίας θαλάσσης*, simul mare ipsum Caspium, in latos sinus latèque recedentia litora diffusum, simulque fauceis ejus angustas, quas pluribus suprâ, cap. I, descripsi, intellexit Strabo. Trans hunc igitur limitem dum unas duas gentes *Sacas* atque *Massagetas* vetustissimi illi Græcorum posuere: certo inde indicio colligere licet, *Gomeri* eos ac *Magogi*, de quo proximè dicam, posteros intellexisse: Sacarum quidpe gentis sunt *Comari* apud Ptolemæum; & his proximi fuere, à *Magogo* orti, *Massa-30*
geta. At Josephus Judæus, antiquitat. Judaic. lib. I, cap. VII, à *Gomaro Galatas* primùm dictos fuisse tradit *Γομαρεῖς*, id est, *Gomarenseis*. Quod de Gallis in Europâ, inter Pyrenæum ac Rhenum, nostri sæculi homines intelligunt. Verùm Josephi dictum locum quicumque diligentius perpenderit, penitiùsque perspexerit; non Europæos, sed Asiaticos eum intellexisse *Γαλάτας*, faciliè deprehenderit. Unde etiam divus Hieronymus, qui in omnibus ferè, quæ ad gentium distributionem spectant, Josephum sequitur, in præfatione commentariorum in epistolam D. Pauli ad Galatas, Europæos Gallos ab Asiaticis originem duxisse, docere conatur. Non in Asiâ à Gomero conditam hanc gentem; sed ex Euro-40
pâ, Romanis demum temporibus, profectam; haud pauci certis indiciis ac documentis clamitant cùm Romanorum, tùm Græcorum scriptores. Propheta Ezechieles cap. XXXVIII, ver. VI, *Gomerum* facit conterminum *Thogarma*, quem in septemtrione ponit, his verbis: *Gomerum cum omnibus agminibus suis; domum Thogarma ad latera aquilonis, cum omnibus agminibus suis.*

MAGOG, Gomero ab occasu vicinus, Asiæ partem cum suis occupavit, ab ortu Comarorum confinio, & supra hos Imao monte, ab septemtrionibus oceano, ab occasu Obio ac Rhâ amnibus, à meridie Caspio mari & Oxo flumine inclusam. gens ipsa auctoribus est MASSAGETÆ: quos Mela, cum Ptolemæo, Comaris facit finitimos, supra mare Caspium & Oxum flumen: eodemque situ ponuntur ab Herodoto, Strabone, & nonnullis aliis.

MADAI confedit inter Taurum montem, & Oxum flumen, Caspium-50
que mare. gens MEDI, infra Caspium mare ab omnibus simul scriptoribus locati.

MESCHEC, vel, ut Græci legunt interpretes, MOSOCH, tenuit terras inter mare Caspium, & Pontum Euxinum; ubi *Albania*, *Iberia*, & *Colchis* ad Cauca-

Caucasum usque montem; & *Armenia* pars ad Euphratem. gens ab eo dicta *Moschi*: de quibus ita Strabo, lib. XI: Ἡ δὲ οὐὶ Μοσχική τριμερὴς ἐστὶ· τὸ μὲν γὰρ ἔχουσιν αὐτὶ Κόλχοι, τὸ δὲ Ἰβήρες, τὸ δὲ Ἀρμένιοι. id est: *Moschica regio in treis partes divisa est. partem ejus Colchi, partem aliam Iberi, aliam verò Armenii tenent.* Mela lib. I, cap. II, *Moschos eodem tractu conterminos facit Georgis; & lib. III, cap. V, ad Caspium usque mare, Albanis: nempe reliquias eorum nominis.* Plinius, lib. VI, cap. IX, *Moschenos Armeniae habet conterminos; & cap. sequenti, Moschos Armenochalybibus, ad Iberum amnem, in Cyrum defluentem.* Strabo in dicto libro, & Mela lib. I, cap. XX, Plinius lib. V, cap. XXVII, *Moschicos referunt monteis ad Phasin, supra Armeniam: item Strabo, lib. I, inter Iberos & Armeniam; & lib. XII, ad Colchidem; Ptolemæus à Cappadociâ ad Albaniam eos extendit.* Tot igitur, ac tanta quum sint Moschorum in veterum monumentis vestigia; miror ego, cur Josephus Judæus, his neglectis, Meschecum Cappadocum conditorem fingere maluit, ex similitudine vocabuli, quod in opido Cappadociæ *Mazaca* exstabat.

THUBAL eam obsedit Europæ regionem, quæ olim *μικρὰ Σκυθία*, id est, *minor Scythia* dicebatur, teste Strabone, lib. VII. nunc est Tattaria minor, si-
ve Precopense Tattarorum regnum, ad Borysthenem usque amnem. Gens Græcis dicta *TAURI*: quos Strabo, dicto loco, minorem Scythiam tenuisse adfirmat. Plinius, lib. IV, cap. XII, *Taurorum xxx fuisse tradit populos.* *Taurica* hinc *peninsula*, Græcis pariter Latinisque monumentis celebratissima. Josephus Judæus, prædicto loco, Iberos non à Mescheco, ut nos suprâ, sed à Thubale ortos uti fingeret, vocabulum *Thubal* corruptit in *Thobel*: ab hoc fecit *Thobelos*; & tandem, mirâ μεταμορφώσῃ, *Iberos*. quod itidem nostri homines ad Europæos Iberos, id est, ad Hispanos, satis ignoranter trahunt. Asiaticos intelligere Josephum Iberos, inter Colchidem Albaniamque sitos; facile perspexerit, quisquis verba ejus curatius consideraverit. Si cui tamen pronior, pertinentiorque in vulgatam opinionem fides; is legat caput XXXVIII prophetiæ Ezechielis: ubi vir sanctus genteis enarrans, quæ Dei missu terram Israëliticam vastaturæ erant, hæc inter alia profatur, vers. I, & sequentibus: *Deinde fuit verbum Iehovæ ad me dicendo: Fili hominis, dispone faciem tuam versùs Gogum, terram Magogi, principem primarium Mescheci, & Thubalis; & propheta contra eum, dicens; Sic ait dominus Iehovi: Ecce me contra te ô Gog, princeps primarie Mescheci, & Thubalis. nam reducam te, imponens hamos maxillis tuis; & reducam te & omneis copias tuas, equos & equites, indutos perfectissimè omneis, congregationem multorum clypeatorum, & scutorum, tractantium gladios omnium: Persas, Æthiopas, & Putaos cum illis; omneis scutatos & galeatos: Gomerum cum omnibus agminibus suis; domum Thogarmæ, ad latera aquilonis, cum omnibus agminibus suis, populos multos tecum.* Et infrâ, cap. XXXIX, vers. I, & II: *Præterea tu fili hominis, propheta contra Gogum, dicens; Sic ait dominus Iehovi: Ecce me contra te Gog, princeps primarie Mescheci, & Thubalis: ut reducam te, seminario unco trahens te, & deducens te à lateribus aquilonis; & adducam te in monteis Israël. ubi percutiens arcum tuum è manu sinistrâ, & sagittas tuas è manu dextrâ tuâ dejiciam.* Item suprâ, cap. XXVII, vers. XIII, & XIV, magnitudinem Tyri recensens: *Iavan, Thubal, & Meschec erant mercatores tui: hominibus, & vasis æneis negotiabantur in commercio tuo. qui erant è domo Thogarmæ, equis, equitibusque, ac mulis negotiabantur in nundinis tuis.* Ex his tot locis cognitis consideratisque quis credat per *Thubalis* nomen intelligi Hispanos? etenim quis umquàm Hispanos terram Israëliticam occupasse legit, aut fando accepit? quis vereatur, umquàm occupaturos, perpetuòque, ad confusionem usque mundi, obsessuros: quod satis apertè vaticinatur vir Dei, sub finem capitis XXXVIII. quis item credat Gogum, vel Magogum, Asiæ septemtrionalis circa Caspium mare terram, imperium umquàm tenuisse in ultimos Europæ populos Hispanos? quis credat Hispanos in Tyri merca-

mercatibus negotiatos fuisse? quis denique credat, Hispaniam à Judæa in septemtriones versùs esse positam? quum rectà in occidentem sit porrecta. Sed eas heic intelligere prophetam genteis, quæ unà cum Turcis ac Saracenis terram Israëliticam postea occuparunt, id est, Moschos, atque Tauros; mox infra clariùs explicabo. Id verò heic maximè notandum erat, quòd propheta *Thubalem* cum *Mesheco* semper conjungit; ceu populos inter se conterminos. quod in Tauris atque Moschis verum esse, suprà patuit.

Ceterò ultra Thubalem, id est, ultra Tauros *THRAS* cum suis ad utramque Istri ripam & ponti Euxini sinistrum latus subsedit. à quo gens ipsa *THRACES*, & regio nobilissima *Thracia*. Utrique Istri ripæ prætextam antiquitus fuisse, auctor est Strabo, in lib. VII. qui *Getas* quoque (quos *Dacos* adpellavêre Romani) ac *Mysios*, Thracicas adseverat genteis. cui adstipulatur Mela, lib. II, cap. II, his verbis: *Vna gens Thraces habitant, aliis aliisque præditi & moribus & nominibus: quidam feri sunt, & ad mortem paratissimi; Getae utique.* Unde sic Herodotus, lib. V; *Θρηάκων δὲ ἔθνος μέγιστόν ἐστι, μετὰ γὰρ Ἰνδοῖς, πάντων ἀνθρώπων.* id est; *Thracum gens, post Indos, omnium maxima est.*

Reliquas, versùs occidentem septemtrionesque, terras tres tenuêre Gomeri filii, *Thogarma*, *Riphat*, *Aschenez*.

THOGARMA, supra Tauros atque Moschos, vastas Magnæ Ruffiæ, sive Moscoviæ, Litaviæque australis obsedit silvas. gens ipsa dicta *TURCÆ*: quos inter Mæotin paludem & Caspium mare collocant, Herodotus lib. IV, Plinius lib. VI, cap. VII, Mela lib. I, cap. XX. At quidam ab hac sententiâ longè diversissimi, non Turcas à Thogarmâ, sed Germanos nostros ortos adfirmant; ratione atque argumento ex levissimâ nominis similitudine tractis. Verùm his ego una opposuerim prædicta verba sancti prophetæ Ezechielis; cujus auctoritas minùs certè, quàm levis illorum ac lubrica opinatio, fallere nos potest. Ejus igitur verbis benè perpenſis, quæro, quis umquàm Germanos terram Israëliticam invasisse legerit, aut fando acceperit? quis metuat, umquàm invasuros, perpetuòque cum prædictis gentibus obsessuros ad consumationem usque mundi? quis credat Germaniam à Judæa versùs septemtriones esse positam? quum in occidentem magis sit projecta. quis item credat, Germanos mancipia, equos, ac mulos, Tyrum ad mercatum deduxisse? imò mulos quis umquàm in Germaniâ somniavit? quum etiam ii, qui ex calidioribus huc deferantur terris, aëris frigiditatem haud facillè ferant. Germanos item equitatu, præ Sarmatis ac Scythiis, quis umquàm laudavit? quum *pedum magis usu, ac pernecitate gavisos* fuisse, omnes simul tradant auctores, quotquot bella eorum, cum Romanis gesta, scripto mandarunt. ideòque Tacitus, sub finem libri de Germaniâ, uno hoc argumento Venedos Germanis adserit, diversosque facit à Sarmatis, *in plauſtro equoque viventibus*. At à Turcis Saracenisque factum, quod olim vir sanctus vaticinatus est, omnes (proh dolor!) jam dudum pueri cantant. Turcas verò ex septemtrionibus per Caucasias irrupisse portas, vicinasque secum traxisse genteis (*Moschos* innuit propheta, *Tauros*, *Massagetæ*, & *Comaros*) plerique uno ore consentiunt auctores, qui de origine eorum scripserunt. His autem antiquiores Plinius ac Mela, & omnium antiquissimus Herodotus, ut antè dictum, unanimi consensu supra Caucasum, circa Mæotin paludem & Tanain amnem ponunt Sarmatarum nationem Turcas, Thussagetis Sarmatis vicinos. Apud Herodotum equidem legitur vox mendosa *Ἰούραι*: ex quâ Pintianus in Melâ Turcarum verum purumque vocabulum corrumpere magis, quàm corrigere, conatus est in *Iurcæ*: infelici, mehercules, judicio; quum credibilius foret, in uno Herodoto *T* depravatum à librariis in *I*; quam in duobus auctoribus, Melâ ac Plinio, *I* in *T*. At pro Melæ Pliniique exemplaribus posterioris quoque sæculi faciunt scriptores; qui per Caucasias portas (quas nonnulli malè, ut notat Plinius eod. lib. cap. XI, Caspias dixêre) irrupisse Turcas tradunt. Huic igitur regioni, supra Caucasum montem, rectè conveniunt, quæ Ezechielis prædictis locis proloquutus est. quidpe & versùs septemtriones posita est, & Magog heic, super

super Caspium mare coluere proximi: ab alterâ verò parte Thubal; & infra Caucasum Mefchec. Thogarma quin etiam, id est, Sarmatæ, sive Sarmatarum natio Turcæ, & nunc habent optimos, & semper antiquitus habuere præstantissimos equos. Contra de Germanorum equis sic Caesar, belli Gallici comment. vi: *Iumentis Germani importatis non utuntur. sed, quæ sunt apud eos nata parva atque deformia, hæc quotidianâ exercitatione, summi ut sint laboris, efficiunt.* Et Tacitus in libro de Germaniâ: *Equi non formâ non velocitate conspicui: sed nec variare gyros, in morem nostrum, docentur.* Verum ego non dubito, quin multi futuri sint, quibus, prædicta prophetæ verba ad Turcas trahi; haud placuerit; quum jam dudum alii ea de Babyloniis, sive Assyriis interpretati sint. Sed hi, uti satis probis, idoneisque documentis ostendant, omnia ea, quæ propheta cap. xxxviii, versiculis quinque ultimis vaticinatus est, in Assyriorum gente esse impleta; vehementer ego vereor. Quis ignorat, prophetas illius sæculi, ubi de proximâ Hebræorum poenâ ac calamitate, quam Deus immittere tum minabatur, disserere inceperint; dereliquis etiam deinceps sæculis omnibus, ad novissimum usque iudicium & vitam illam beatam æternamque, continuare sermonem? Verum hæc paullo processit longius oratio, quò liquidò pateret, à *Thogarmâ* nullos umquam neque dictos neque ortos fuisse Germanos; sed Turcas, gentem Sarmatarum. unde posteriores etiam Judæorum scriptores semper eos vocarunt *Thogarmathim*.

Porro R I P H A T ulteriorem occupavit Russiæ Magnæ partem, inter Obium amnem & Finniâ sinumque Album, adusque oceanum. gens ab eo R I P H A C E S, Melæ lib. i, cap. ii: à quorum nomine montes R I P H A E I, pluribus mihi suprâ descripti. Gens ipsa posterioribus sæculis, quum pars ejus in antiquam Turcarum sedem successisset, clariùs innotuit nomine R u s s i; Græcis scriptoribus vocabulo indeclinabili *Ῥῶς* (ut etiam nunc omnibus Slavici generis populis *Rus'*) & nonnumquam *Ῥῶσοι* dicti. Nec tamen ego nescius sum, *Russorum*, sive *Moscovitarum* gentem omnem sub Sarmatarum nomine ab antiquis auctoribus computari; Sarmatiamque terminari, ab septemtrionibus oceano glaciale, ab occidente Vistulâ amne; ac lingvam insuper unam hac plagâ fuisse, quam etiam nunc tam Russis, quam Polonis, Bojohæmis, aliisque ejusdem generis nationibus communem esse scimus, dialectis tantum variis distinctam, *Slavicam* in universum adpellatam. Verum hæc septemtrionis oras, ut à Græciâ remotissimas ultimasque, nimis communiter à Græcis auctoribus, per errorem, ut antea *Scythicas*, sic postea *Sarmaticas* fuisse dictas; quum tamen non unius ejusdemque cum Turcis Sarmatis fuerint generis, vehementer ego suspicor: & alibi (modò vita supersit) idoneis id argumentis probare me posse spero. Hoc si ita fuerit; certè R I P H A E I, sive R I P H A C E S, propriè fuerunt omnes illæ nationes, quæ posterioribus sæculis uno in universum nomine S L A V I clariùs innotuerunt: quorum novissimus ad occasum terminus antiquissimis temporibus fuit Vistula amnis; quem partem eorum Venedos accoluisse, suo loco ostendam. Ac fortè à *Thogarmâ* dicta primùm fuit gens Sarmatarum *Thogarmat*. quod vocabulum postmodò vel ipsa gens, vel Græci homines (ut pleraque alia externa) corruperunt in *Sauromatæ*: unde *Sarmatæ* vox tandem nata. nam qui gentem hanc Græcis adpellatam arbitrantur à vocibus *σῶρ*, & *ῥῆμα*; quorum illa *lacertum*, hæc *oculos* significat; quasi gens fuerit oculis lacertinis: planè nugari videntur.

Hinc reliquum omne, quantum sub variis nominibus *Illyrici*, *Germaniæ*, *Galliæ*, *Hispaniæ*, & *Britannicarum insularum*, ad Hyperboreum usque mare, quâ id Lappiam ac Norvagiâ perfundit, & ad oceanum Atlanticum protenditur, quamquàm terrarum spatiis vastissimum, tamen, quia omnium remotissimum, unus solus sortitus est A S C H E N A Z E S, omnium parens conditorque C E L T A R U M: à quorum nomine universæ prædictæ regio-

regiones commune sortitæ sunt vocabulum *CELTICÆ*. quod universis pariter ac singulis à vetustissimis mortalium fuisse tributum, suprâ, cap. II, multis documentis, testimoniisque veterum auctorum gravissimis comprobatum est. Si quis tamen miretur, unum Aschenazem tantum terrarum spatium solum obsedisse; is meminerit, Chusum quoque, Chami filium, in Africæ averfis atque remotis, omnem occupasse Æthiopiam: unde etiamnum Æthiopes vulgò vocantur *Cusii*. idem à Schemi quoque filiis factum, in extremis Asiæ versus orientem partibus; multoque maximè in Americâ. nam & hanc Schemi portioni accessisse, haud malè judicant viri docti. Unam fuisse eamdemque dictis populis, *Illyriis*, *Germanis*, *Gallis*, *Britannis*, atque *Hispanis* linguam, proximis hinc aliquot capitibus demonstrabo. unde gravissimū validissimumque argumentū, unam illos omneis fuisse eamdemq; gentē, ab uno patre Aschenaze conditam. At locus est apud Jeremiam prophetam, cap. LI, ver. XXVII, qui huic opinioni nostræ, de Aschenazis posteris, repugnare videtur. ejus verba sunt ista: *Attollite vexillum in terrâ; clangite buccinâ in gentibus; comparate contra istam genteis; promulgantes convocate contra istam regna Ararati, Minni, & Aschenazis: præficate contra istam imperatorem, adducite equos, pares mololonthis hispidis*. nempe de Babylone vastandâ loquitur propheta. Heic igitur, inquires, quid Aschenazis posteris nominantur, si ipsi Europæ prædictas partes incoluerunt? Nimirum de Gallis hæc intelligenda, qui Asiæ proxima, statim post Alexandri Magni excessum, occuparunt: quique postea compluribus sæculis Paphlagoniæ Cappadociæque portiones, haud procul Armeniâ, tenuerunt. Nam qui omnem istam prophetæ vaticinationem, de vastandâ excidendâque Babylone, Cyri imperio finiunt; haud video, quomodo versiculi XXXVII verba interpretari velint, quæ sunt hujusmodi: *Et abibit Babylon in acervos, in habitaculum draconum, stuporem & sibilum; adeo, ut nemo inhabitet*. item vers. LXII: *O Iehova, tu eloquutus es contra locum hunc, te excisurum eum; adeo, ut non sit in eo habitator, tam ex hominibus, quam ex jumentis: sed desolatissimum in æternum fore*. item suprâ in vers. XXV: *Disponam te in montem rudium ex incendio*. Babylon, licet à Cyro, & aliis postea Persarum Macedonumque regibus aliquoties capta fuerit; tamen à nemine eorum vel vastata, vel incensa, vel excisa fuit: quod posterioribus demum sæculis ei accidit. Plinius lib. VI, cap. XXXVI: *Babylon, Chaldaicarum gentium caput, diu summam claritatem obtinuit in toto orbe. ceterò in solitudinem rediit, exhausta vicinitate Seleuciæ, ob id condita à Nicatore, intra quadragesimum lapidem*. Id cæ demum post Cyrum annis factum. De suâ atate ita Diodorus lib. II: *Καὶ γὰρ αὐτὸ τὸ Βαβυλῶν & νῦν Βεργὸν πᾶσι οἰκεῖται, τὸ δὲ πλεῖστον ἐνὸς τεύχεος χωρεῖται*. id est: Nam & ipsius Babylonis exigua quadam portio nunc habitatur; maximaque intra muros pars agrorum cultui est exposita. Illud igitur de extremo hujus urbis excidio non ad Cyri tempora, sed ad multo inferiora sæcula referendum est. De prædictis Gallis recens in Asiam ex Europâ transgressis, ita Justinus lib. XXV: *Gallorum eâ tempestate tanta fecunditatis juventus fuit, ut Asiam omnem velut examine aliquo impleverint. Denique neque reges Orientis sine mercenario Gallorum exercitu ulla bella gesserunt; neque pulsè regno ad alios, quam ad Gallos confugerunt. Tantus terror Gallici nominis, & armorum invicta felicitas erat, ut aliter neque majestatem suam tutam, neque amissam recuperare se posse sine Gallicâ virtute arbitrarentur*. Potuerunt igitur ad Babylonis quoque terrorem, unâ cum aliis Asiæ gentibus, fuisse vocati Galli.

Atque hac demum ratione prima gentis nostræ *GERMANICÆ* origo ex idoneis jam, satisque certis monumentis ad primum usque mortalium *ADAMUM* retro referri poterit. *Adami* quidpe filius *Seth*; hujus *Enos*; hujus *Kenan*; hujus *Mahalaleal*; hujus *Iered*; hujus *Henoc*; hujus *Methusalah*; hujus *Lamech*; hujus *Noach*; hujus *Iaphet*; hujus *Gomer*; hujus *Aschenaz*; hic omnium *CELTARUM* pater; quorum pars maxima *GERMANI*. Hinc rectè Judæorum quoque scriptores gentem Germanorum antiquâ illâ, ex primi conditoris nomine desumptâ adpellatione nuncupant *ASKENAZIM*; ceu posteros Aschenazis. Josephi, antiquitat. Judaic. lib. I, cap. VII, verba hæc sunt: *Ἀχανάζης μὲν Ἀχανάζος ὠκισεν*.

ᾧκισεν· οἱ νῦν Ῥηγῖνες ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων καλεῖσθαι. id est: *Aschanazes condidit Aschanazas*: qui nunc *Rhegines* adpellantur à Græcis. Quos heic intellexerit *Regines*, nemini aliàs Græcorum vel Latinorum scriptorum memoratos, haud facillè quis dixerit. Vitiatum id esse suspicarer in ejus exemplaribus vocabulum, ni & Isidorum, & divum Hieronymum, & alios id ex eo transcriptum habere viderem. Germanos eum voluisse, ut & reliqui Judæorum scriptores posterì, haud injurià conjiciunt viri docti; quando aliàs hujus gentis vastissimæ nullam facit mentionem..

Atque isthæc quidem vera *CELTARUM* originatione ex ipsis Βιβλίοις
 10 sacris satis gravibus demonstrata est argumentis. ceterum infra, cap. IX, ex profanis etiam, sive gentilibus scriptoribus, Platone, Cæsare, Lucano, Tacito, ostendam, eundem Gallos duxisse sibi ortum, eosdemque gentis conditores, quos Germani suæ gentis: scilicet supremum illum, unumque, & æternum *DEUM*, rerum omnium opificem, & quem is condidit *ADAMUM*, primum cunctorum mortalium parentem.

CAPUT V.

20 *Illyrios, Germanos, Gallos, Hispanos, atque Britannos, unam eandemque inter se habuisse linguam, variis tantum dialectis distinctam; veterum probatur auctorum testimoniis. unde certissimum indicium, prædictos populos omnes unius ejusdemque gentis CELTICAE, ab Aschenaze propagata, fuisse nationes.*

30 **S**ub uno *CELTARUM* nomine quinque olim comprehensas fuisse validissimas nationes, *Illyrios, Germanos, Gallos, Hispanos*, atque *Britannos*; supra ex antiquissimis Græcorum ostendi monumentis: item unam fuisse dictos populos eandemque gentem *Celtarum*, ab uno Aschenaze, Noachi pronepote, propagatam, ex Moïsi sacratissimis demonstravi scriptis. quibus acquiescere jam æquus poterat lector. Verum, ne quid sit omissum, quod ad confirmationem certitudinemque hujus sententiæ meæ pertinere videatur; aliis quoque documentis, atque testimoniis gravissimis eandem firmare conabor. Argumenta autem, sive indicia, quibus, duas plureisque nationes ejusdem esse generis atque originis, dignoscere queas, duabus potissimum in rebus consistunt: altera in lingvâ, sive fermone; altera in moribus, ac vivendi ratione. De his posterius pluribus capitibus agam. nunc sermonem prædictis quinque nationibus fuisse eundem, dialectis solummodò variè distinctum; argumentis quadrifariam partitis ostendam. prima erunt ex veterum auctorum testimoniis, quibus id liquidò adfirmatur. altera ex populorum per easdem nationes adpellationibus: tertia ex privorum hominum nominibus propriis. quarta ex opidorum vicorumque vocabulis. quinta ex aliis variarum rerum vocabulis, quibus olim prædictæ nationes omnes inter se usæ sunt; nunc verò apud Germanos in vulgari fermone durant. De IV posterioribus proximis hinc agam capitibus. de primis
 40
 50 nunc.

Prima igitur quod attinet; Scordiscos in Pannoniâ Gallicam fuisse nationem, disertissimis testatur verbis Strabo, lib. VII; & item Athenæus, lib. VI, cap. V. ubi equidem mendosa vox legitur κορδισαί, pro σκορδισκαί, vel potius σκορδισαί; nam horum utrumque rectè. *Puecinos* verò, sive *Bastarnas*, in quintâ totius Germaniæ numerat parte Plinius, lib. IV, cap. XIV: eosdemque

Tacitus, sub finem libri de Germaniâ, ex sermone, cultu, sede, ac domiciliis Germanos esse probat. Strabo quoque in dicto libro, quamvis subdubitans, tamen Germanis adscribit; ut infra in Bastarnis ostendetur. Hos cum Scordiscis eadem habuisse linguam, haud obscure indicat Livius, sub finem libri XL. ubi de Bastarnis agens, quos Philippus, Macedonum rex, Istrum transgredi diu sollicitaverat, uti Dardanos delerent, Italiamque exinde populareretur; *Duplex, inquit, inde erat commodum futurum, si & Dardani, gens semper infestissima Macedonia, temporibusque iniquis regum imminens, tollerentur; & Bastarnæ, relictis in Dardaniâ conjugibus, liberisque, ad populandam Italiam possent mitti. Per Scordiscos iter esse ad mare Adriaticum, Italiamque. aliâ viâ traduci exercitum non posse. facile Bastarnis Scordis-* 10
scos iter daturus: nec enim aut linguâ, aut moribus æquales abhorrere. En vides? quibus rebus Tacitus Bastarnas Germanos esse probat; sermone scilicet, & moribus: iisdem Livius Scordiscos Gallos Bastarnis simileis, ejusdemque gentis fuisse ostendit. Nec tamen ego temerè dissimulaverim, aut reticuerim, eosdem Bastarnas Gallos adpellari à Livio, lib. XLII & XLIV; item à Plutarcho in Æmilio Paullo. verum malè eos, per inscitiam, pro Gallis habitos ab illius sæculi hominibus Græcis, quum verum inter Gallos Germanosque discrimen adhuc ignoraretur, infra in eorum explicatione satis firmis comprobabo argumentis. Interim, si, Gallos eos fuisse, Livio atque Plutarcho malis credere; tamen hoc inde colligitur, quod lingua eorum tam fuerit similis Germanorum 20
sermoni, uti ex eadem similitudine non modò unus Tacitus, sed alii etiam auctores, Germanos esse judicaverint. Livius, lib. XXI, de Annibale, quâ is Alpeis transierit, disputans; *Nec verisimile est, inquit, ea tum ad Galliam patuisse itinera; utique cum, quæ ad Penninum fuerunt, obsepta gentibus Semigermanis fuissent. neque hercule montibus his (si quem fortè id movet) ab transitu Pænorum ullo Veragri, incola jugi ejus, norunt inditum; sed ab eo, quem in summo sacratum vertice Penninum montani appellant.* Veragrorum, gentis Alpina, vicum refert Cæsar, belli Gallici comment. III, nomine *Oëtodurum*: quem nunc dici *Martinach* in Valle-
siâ (vulgò hæc est *Wallisserland*) infra suo loco ostendam. Veragri igitur, quum CL circiter millia passuum à Danubio, proximo Germaniæ termino, remoti 30
fuerint, inter Helvetios Gallos, & Salassos, Inalpinum Italiæ populum positi, Gallicque à Cæsare, in dicto commentario, adpellati; quomodò à Livio dicuntur *Semigermani*, nisi quia eorum lingua Germanorum, quàm Gallorum, sermoni fuit propior. De Alpinorum genere ita Livius, eodem libro: *Tum per eosdem Gallos, haud sanè multum linguâ moribusque abhorrentes, cum se immiscuissent colloquiis montanorum, edoctus, interdum tantum obsideri saltum; nocte in sua quemque dilabi tecta.* Porro Tacitus, in eodem libro de Germaniâ: *Dextero Sævici maris litore Æstiorum gentes alluuntur: quibus ritus, habitusque Sævorum, lingua Britannica propior.* In libro autem, quo Jul. Agricola vitam descripsit, *Britanniam*, inquit, *qui mortales initio incoluerint, indigenæ, an advecti,* 40
ut inter barbaros, parum compertum. *Habitus corporum varii, atque ex eo argumenta. namque rutila Caledoniam habitantium comæ, magni artus, Germanicam originem adseverant: Silurum colorati vultus, & torti plerumque crines, & positu contra Hispaniam, Iberos veteres trajecisse, easque sedes occupasse, fidem faciunt: proximi Gallis & similes sunt: seu durante originis vi; seu, currentibus in diversa terris, positio cæli corporibus habitum dedit.* In universum tamen æstimanti, Gallos vicinum solum occupasse, credibile est. Eorum sacra deprehendas, superstitionum persuasione. sermo haud multum diversus. In universum, ait heic, sermonem Britannicum à Gallico haud multum esse diversum. suprâ autem dixit, Æstiorum (quos Prussiam atque Livoniam quondam incoluisse, infra lib. III 50
suo loco ostendetur) linguam Britannicæ, quàm Sævicæ, id est, Germanicæ, esse propiorem. unde perspicuè colligere datur, magnam fuisse propinquitatem magnamque similitudinem trium harum linguarum, *Britannicæ, Gallicæ, atque Germanicæ*: imò tantam, uti Æstios, quamvis sermone propiùs ad Britan-

ad Britannos accesserint, tamen à Germanorum gente non eximat auctor. At idem Britannicus sermo, quia non obstabat, quo minùs Silurum nationem, Britanniae occidentalem, Iberis, id est Hispanis similem, ejusdemque originis participem faceret; haud levi inde, nec inani colligitur argumento, Hispanorum quoque linguam haud absimilem fuisse à Britannicâ lingvâ; nec, per consequentiam, à Gallicâ, neque à Germanicâ. Gallos Comatos, inter alios auctores, Cæsar ac Plinius in *Aquitanos*, *Celtas* ac *Belgas* distinguunt. de Aquitanis autem sic Strabo, lib. IV: Ἀπλῶς γὰρ εἰπεῖν, οἱ Ἀκλιτανοὶ διαφέρουσι τῇ Γαλατικῇ φύλει κατὰ τε τὰς τῶν σωμάτων κατασκευὰς, καὶ κατὰ γλῶτταν. εἰκόνασι δὲ μᾶλλον Ἰβηρσιν. hoc est: *Simpliciter uti dicam, Aquitani à Gallico genere differunt, cum corporum habitu, tum lingvâ: magisque sunt Hispanis similes.* En; suprà Caledonii, Britanniae septentrionalis incolæ, corporum habitu Germanis Svevis, Norvagiam, cui Caledonia objecta, habitantibus, adsimilantur Tacito; lingvâ autem Æstis, trans Vistulam incolentibus: nec minùs tamen Britanni Caledonii. heic Strabo Aquitanos eisdem rebus Hispanis similiores adserit, quàm reliquis Gallis: nec minùs tamen Galli fuere Aquitani; inter Hispanos à nemine umquàm computati. Magna ergo lingvarum similitudo; penèque eadem omnium harum nationum lingua; idemque corporum habitus, ac vitæ mores; ut latius infrà patebit. Differebant tamen istæ lingvæ, non modò in solis gentibus, Hispanis, Gallis, Britannis, atque Germanis; verùm etiam in singulis cujusque gentis nationibus: dialectis scilicet, quas vocant Græci: quemadmodum hodièque in Germaniâ Saxonem Francus, Sævusve, aut Bojarius non intelligit, nisi paucis in verbis; nec contrà Francus, Sævus, Bojarius, aliæque superioris Germaniæ nationes, Saxonem, sive inferiorem Germanum. nihilo minùs tamen omnes in unâ eademque Germaniâ, omnes pariter Germani dicti, omnes lingvâ Germanicâ utentes. Multo verò minùs intelliget, cum Saxo, tum Sævus, omnesque hodiè Germani lingvas Frisiorum, Danorum, Svedorum, Fennorum: quas omneis esse Germanicas, nemo, nisi earum planè ignarus, facile negaverit. Imò ne ipsi quidem inter se Dani, Frisii, ac Svedi, alteri alterorum satis percipiunt dialectos; quamvis magna sit earum confinitas atque similitudo. Insulæ insuper maris Germanici, Frisæ, Holsatiæ, Jutiæque litoribus objectæ adeò discrepanteis inter se dialectis habent lingvas, uti diversas omnino existimes. nec minùs tamen harum insularum incolæ omnes simul Germani. In Galliâ etiam, quæ nunc est Francia (exemplis res probari si ultrà indigeat) multum lingvâ, quam nunc vocant Francicam, pro variis nationibus ac provinciis variatur: adeò, uti Parisius Burgundionem, Provinciam, Vasconem & alios, vix in tertio, aut quarto vocabulo percipiat, nec minùs tamen omnes hi Franci, quàm Parisius ille. Moscovitarum hodiè Russorumque, item Polonorum, Bojohæmorum, Crovatorum, Bulgarorum, Serviorum, item eorum, quos Germani Venedos, ac Vinidos in Germaniâ adpellant, tam discrepantes inter se sunt lingvæ, uti alteri alteros parum admodum intelligant. nihilo minùs tamen omnes istæ nationes unius sunt generis, *Slavi* in universum dicti; linguaque eorum *Slavica* una atque eadem, dialectis tantum variè distincta. In Italiâ quum quondam cum Florentinis quibusdam, haud indoctis viris, simulque cum quodam doctore Bononiensi iter facerem; multa mihi cum Florentinis esset super rebus Italiæ, sermoneque Italico dissertatio: Bononiensis, dialectum illorum non satis percipiens, idemtidem me interrogabat, quidnam dicerent. cui ego, non sine risu, respondebam, iniquè eum facere, quòd ipse homo Italus me peregrinum Italici sermonis interpretem sibi postularet. Tantum equidem dialectorum discrimen tam exiguo inter Bononiam Florentiamque intervallo. in reliquis Italiæ partibus, inter se remotioribus, quid fiat, cuivis Italiam ingresso haud incompertum. Ad eundem igitur modum *CELTARUM* quoque olim lingua in varias *διαλέκτους*, sive in varia *ιδιώματα* fuit distincta. unde

Tacitus, ut antè dictum, Æstiorum linguam differre à ceterorum Germanorum linguâ, propiusque ad Britannicam accedere dixit: & Strabo Aquitanicam Hispanicâ similiorem adfirmavit. hinc idem auctor, lib. III, de ipsis Hispanis ita scribit: καὶ οἱ ἄλλοι δὲ Ἰβηρὲς χρῶνται γραμματικῇ, & μιᾷ ἰδέᾳ: & δὲ γὰρ γλώτῃ μιᾷ. id est: *Vtuntur & reliqui Hispani grammaticâ, non unius omnes generis: quidpe ne unâ quidem linguâ.* & de universis Gallis Cæsar in principio mox commentarii primi, de bello Gallico; Gallia, inquit, est omnis divisa in partibus tres. quarum unam incolunt Belgæ; aliam Aquitani; tertiam, qui ipsorum linguâ Celtæ, nostrâ Galli appellantur. hi omnes linguâ, institutis, legibus, inter se differunt. Hanc differentiam egregiè aperit Strabo, initio libri IV. οἱ μὲν δὲ, inquit, τετραὶ διῃροῦν, Ἀκσιτᾶνες, καὶ Βέλγας καλεῖντες, καὶ Κέλτας. τὰς μὲν Ἀκσιτᾶνες πελέως ἐξηλαγωγῶντες, & τῇ γλώτῃ μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς σώμασιν, ἐμφέρειν Ἰβηροὺς μάλλον, ἢ Γαλάτας. τὰς δὲ λοιποὺς Γαλατικῶ μὲν τὴν ὄψιν, ὁμοιωτάτας δὲ & πάντας, ἀλλ' ἐνὶς μικρὸν παραλλάττοντας ταῖς γλώτταις. καὶ πολιτεία δὲ, καὶ οἱ βίῃ μικρὸν ἐξηλαγωγῶσι εἰσὶν. Hoc est: *Quidam Gallos tripartitò diviserunt, in Aquitanos, Belgas, & Celtas. horum Aquitanos à ceteris planè differre ajunt, non linguâ modò, sed & corporibus, Hispanis, quàm Gallis, similiores. reliquos Gallico quidem esse vultu, non eadem tamen uti linguâ; sed quosdam nonnihil diversitatis habere in lingvis: formâ quoque reipublicæ, & vitæ ratione nonnihil differunt.* En, παραλλάττην, ait, ἐνὶς ταῖς γλώτταις μικρὸν, id est, nonnihil, sive parum, atque exiguum quosdam lingvis differre, seu discrepare. quod idem de omnibus in universum Celtis, Hispanis, Gallis, Germanis, atque Britannis, rectè tu intellexeris. Nec quidquam te moverint, cum aliorum, tum Joannis Bodini maximè argumenta, in methodo historiarum in contrariam partem conscripta. Unos ille Gallos rectè Celtas fuisse dictos, pluribus operosiusque probare nititur argumentis, quæ suprà convulsi. tandem, *Lingua quoque Germanorum, inquit, à Celticâ plurimum differebat: tametsi Laëlius eodem errore scripsit, Celticam, & Germanicam unam fuisse.* Nihilo minùs tamen paullo post ita ait: *Sed tamen non minùs Germanica lingua Celtica conveniebat, quàm Gallica.* Scilicet modò negat, modò adfirmat rem eandem Bodinus. Si Celtica lingua, quam Gallicam vult ipse, non minùs Germanicæ quàm Gallicæ linguæ congruebat; quo jure Gallicam à Germanicâ, Germanicam à Celticâ separet, haud video. Cur enim Tacitus, inquit Bodinus, Gothinos origine Gallos esse diceret, non Germanos; quòd linguâ Gallicâ uterentur? Nempe, quia differebat Gallica à Germanicâ, dialecto, ut suprà ostensum, non genere. Cur namque Saxonem aliquis hodiè sive Hollandum in intimâ Sveviâ, seu Bojariâ deprehendens, non negaverit esse Svevum, aut Bojarium; sed Saxonem, vel Hollandum ex linguâ adfirmaverit? Cur non in Franciâ Provincialem, aut Vasconem, aut Burgundionem Lutetiæ deprehendens, ex sermone negaverit esse Parisium? Si veteres illi Germanorum populi, Hermunduri, Catti, Narisci, Marcomanni, & alii ab inferis nunc redirent; certè, quantum ex antiquis libris, regumque ac principum diplomatibus perspicitur, Svevos nostros, Francos, Hassos, Bojarios, Austrios, ac Misnios, veteres illorum sedeis nunc incolenteis, haud perciperent. At quid inde sequeretur? aut illos quondam Germanicè non loquutos, aut nostros nunc homines Germanicè non loqui? Neutrum profectò: nullo modo. variantur quidpe omnium linguarum dialecti, ut locorum, sic temporum diversitate. Sed ne arbitreris, Tacitum illic voce lingua non dialecti solummodò in sermone, verùm generis omnino diversitatem intellexisse; en aliud habet ejusdem vocis exemplum in lib. IV historiarum: ubi de Batavorum, Rheni insulam colentium, rebellionem narrans; *Missi, inquit, ad Caninefates, qui consilia sociarent. Ea gens partem insula colit, origine, linguâ, virtute, par Batavis.* En, Caninefatum gens par erat Batavis, origine, ac linguâ. Batavi autem progenies Cattorum, trans Rhenum colentium; ut testatur idem auctor, eodem libro paullo antè, & item in libro de Germaniâ. Cattorum igitur lingua quæ aut qualis fuit? an non Germanica? Omnino. At si Germanica; cur Caninefates Batavis

Batavis magis & Cattis pares erant lingvâ, quàm reliquis Germaniæ populis? Scilicet, quia diversæ erant in Germanorum lingvâ, pro diversitate nationum, dialecti. Caninefates autem ac Batavi Cattorum utebantur dialecto. Verùm miratur Bodinus, cur *Ariovistus Germanus propter diuturnam annorum XIV consuetudinem, quam habuerat in Galliâ, Gallicè loqui didicisset*. Quid? an Bodinus credidit, Ariovistum, quamquàm barbarus fuerit homo Germanus, cui *literarum secreta* (ut inquit de universis Germanis Tacitus) ignota, XIV annorum spatio opus habuisse ad perdiscendam unam lingvam Gallicam? Haud puto. neque verò id Cæsar adfirmat. Ejus verba, in primo belli Gallici

10 commentario, hæc sunt: *Commodissimum visum est, C. Valerium Porcillum, C. Valerii Caburii filium, summâ virtute & humanitate adolescentem, & propter lingvæ Gallicæ scientiam, quâ multâ jam Ariovistus, longinquâ consuetudine, utebatur, & quòd in eo peccandi Germanis causa non esset, ad eum mittere*. En; non, addidicisse Ariovistum per XIV annos Gallicam lingvam, tradit Cæsar; sed, propter longinquam consuetudinem cum Gallis Celtis (quæ tertia pars Galliæ Comatæ Cæfari) in quibus annos XIV commoratus erat, multùm eâ usum fuisse. & quia nullam aliam, neque Latinam Romanorum, neque Græcam Gallorum, quam à Massiliensibus habebât, callebat Ariovistus; Valerium Procillum, non Romanum, sed provincialem ex Galliâ Braccatâ, sive Narbonensi, ad eum

20 misit Cæsar. qui tamen haud dubiè & ipse Gallicam illam Ariovisti, usu addiderat; si Gallos omneis inter se, ut institutis ac legibus, sic lingvis discrepasse, tùm Straboni, tùm ipsi Cæsari credimus. Porro Bodinus ita argumentatur: *Cur divus Hieronymus Galatas Asiæ populos eâdem linguâ, quâ Treviri, quos Tacitus Gallos appellat, locutos scripsit, non Germanicâ?* Itane? Gallos adpellat Tacitus Treveros? ubi quæso? in annalibus? historiis? an alibi? Certè in annalibus atque historiis quamvis inter Belgas recenset Treveros; tamen numquàm Gallos vocat. Belgas verò plerosque à Germanis fuisse ortos, an non ex Cæsaris comment. 11 didicisse poterat Bodinus? an, qui de Gothinis in libro Taciti de Germaniâ legerat, de Treveris, eodem in libro memoratis, ignore

30 rare poterat? Haud opinor. Hoc igitur, præ nimio in Francogallos suos studio, cur malitiosè aut subdolè reticuit, vel dissimulavit? *Quæ nationes, inquit Tacitus, è Germaniâ in Gallias commigraverint, expediam*. & paullo post: *Treviri, & Nervii circa affectationem Germanicæ originis ultro ambitiosi sunt; tamquàm per hanc gloriam sanguinis à similitudine & inertia Gallorum separentur*. De Treveris heic non magis dubitat Tacitus, quàm de Nervii; quos Germanos fuisse, disertè testatur Strabo, lib. IV. Galatæ igitur, Asiæ populi, si eâdem lingvâ loquuti sunt, quâ Treviri, id est, Trevericâ dialecto, Germanicè certè, seu Celticè loquuti sunt. Ceterùm divus Hieronymus Galaticam in Asiâ lingvam Trevericæ comparavit dialecto, in procemio commentationum in epistolam divi

40 Paulli ad Galatas, non quia hæc omnium Gallicarum Galaticæ erat simillima; sed quia eam maximè notaverat in Galliâ, quum aliquamdiu Treverorum Augustæ egisset, ut patet ex epistolâ ejus VI, ad Florentium perscriptâ. Quamquàm, quantum fuerit inter Galaticam in Asiâ & Trevericam in Galliâ, lingvas discrimen, satis disertis, in dicto procemio, testetur verbis, quæ sunt hujusmodi: *Galatas, excepto sermone Græco, quo omnis Oriens loquitur, propriam lingvam eandem penè habere, quàm Treviros. nec referre, si aliqua exinde corruerint; quum & Afri Phœnicum lingvam nonnullâ ex parte mutaverint; & ipsa Latinitas, & regionibus quotidie mutetur, & tempore*. Denique, maximum heic nobis validissimumque objicere videtur argumentum Hotomannus, &

50 ipse Francogallus, ex Svetonio petitem. is enim de Caligulâ, in vitâ ejus, sic scribit: *Conversus hinc ad curam triumphi, præter captivos & transfugas barbaros, Galliarum quoque procerissimum quemque, & ut ipse dicebat, ἀξιόθραυτον, ac nonnullos ex principibus legit; ac seposuit ad pompam; cœgitque non tantum rutilare & submittere comam, sed & sermonem Germanicum addiscere, & nomina barbarica ferre*. Magnum fanè hoc etiam mihi primo intuitu videbatur argumentum.

verum mox, ubi diligentiore manu excutere coepi, perquam inane irritumque deprehendi. Quid? linguam Germanicam voluit Caligula? Habuit in Galliâ Tribocchos, Nemetas, Vangionas, Treveros, Nervios, Bethasios, Sunicos, Ubios, Gugernos, Menapios, Taxandros, Batayos, Caninefates; à quibus etiam ea Belgicæ pars *Germania Cisirhenana* fuit dicta. &, si horum forte quidam nonnumquam Galli fuerint adpellati; tamen Batavi cum à plerisque aliis, tum ab ipso Svetonio paullo antè Germani vocantur. Potuit igitur, si non ex reliquis illis, saltem ex his quosdam ad triumphi pompam delegisse. Verum ex hoc ipso Svetonii testimonio satis clarè liquet, certam aliquam Cæ-
 10
 lo se vicisse ementiebatur. At satis apertis, satisque dilucidis suprà demonstratum puto documentis, unam eandemque fuisse linguam inter Germanos, Britannos, Gallos, atque Hispanos: quam in universum communi vocabulo haud malè *CELTICAM* dixeris, à *CELTARUM* gente; cujus parteis fuisse nationes prædictas, ex eadem lingvâ ceu argumento probatur validissimo.

Cæterum *PANNONIOS* quoque, qui veteris Illyrici, inter Istrum & mare Adriaticum Alpeisque protensi, pars maxima fuerunt, eandem habuisse linguam Celticam, ceu & ipsos partem quondam Celtarum, ex Taciti libro de Germaniâ clarissimo indicio perspicitur. *Vtrum Aravisci*, inquit, *in Pannoniam ab Osis, Germanorum natione, an Osi ab Araviscis in Germaniam commigra-*
 20
verint, cum eodem adhuc sermone, institutis, moribus utantur, incertum est. & post eà eodem libro: *Osos Pannonica lingua coarguit non esse Germanos.* Magnam certè fuisse, necesse est, similitudinem inter duas hæc lingvas, Germanicam atque Pannonicam, quum dubitet auctor, Osi Pannonicæ, an Germanicæ genti adscribendi sint. nam si Oforum lingua à Germanico sermone toto genere, non dialecto tantum, fuisset diversa; facilius dubium hoc solvi potuisset. Quia tamen Araviscorum dialectus Pannonicæ lingvæ, quàm Germanicæ, erat prior; ab Araviscis Ofos, non ab Osis Araviscos, profectos postea iudicavit. At verò neque ipsi Pannonii uno inter se utebantur sermone sive eadem omnes pariter dialecto. quidpe adeò Araviscorum dialectus à reliquis Pann-
 30
 oniorum variis idiomatibus discrepabat, uti his solis, ex omnibus Pannoniis, Osi lingvâ comparari potuerint. Gallicæ profectò lingvæ in tantum par fuit lingua Pannoniorum, uti antiqui nonnulli Græcorum scriptores Scordiscorum ac Pannoniorum conditores, duos fuisse fratres tradiderint, Scordiscum & Pannonium, Autaris filios, Illyrii nepoteis; ut testis est Appianus in Illyricis: alii verò Scordiscos Gallico generi adseruerint; *λείψανον*, ut narrat Athenæus lib. VI, cap. V, *τῶν μετὰ Βρέννης στρατευομένων ὅτι τὸ Δελφικὸν μαντεῖον Γαλατῶν· reli-*
quias Gallorum, qui Brenni ductu oraculum Delphicum armis petierunt. *Βαθανάπιος* δὲ τις, ut inquit idem auctor, *ἡγεμὼν αὐτῆς διώκεισεν ὅτι τὰς περὶ τὸν Ἰστρον τόπους* id est; *Bathanatius* quidam, dux eorum, in agris circa Istrum eos collocavit. Videlicet in ipsis
 40
 Pannoniorum finibus, inter Savum & Istrum flumina, quæ ea confluent. Jam dictis argumentis accedit haud leve & illud, quòd Pannonii eadem habuerint, quæ reliqui Celtæ omnes, opidorum, vicorumque vocabula; ut infra ostendam.

Partes hinc aliæ veteris Illyrici fuere *VINDELICI* atque *NORICI*, Panoniis contermini. Horum quoque linguam non genere, sed specie tantum, id est, dialecto diversam fuisse à Germanorum sermone, facile demonstrari potest. Jul. Cæsar, sub finem comment. I de bello Gallico, Ariovistum tradit, Marcomanorum regem, in Galliâ tunc quartumdecimum annum agentem, uxorem habuisse *Noricam*, regis *Vocionis* sororem; quam in Galliâ duxerat, à fratre missam. Hanc certè, si externi ac diversi prorsus fuisset generis, neque fra-
 50
 ter homini externo, in regionem externam, non modò in Germaniam, sed ultrà etiam in Galliam, nuptum misisset; neque ipse Ariovistus nuptias has externas, prout ingenia tunc erant Germanorum nostrorum, ambivisset. Lingvarum verò similitudo, & ejusdem gentis Celticæ consanguinitas adfinitatem hanc Ariovistum inter atque Vocionem conciliavit. M. Agrippa, &, post

post eum, Pomponius Mela, Rhætiam ac Noricum Germaniæ titulo attribuerunt; ut infra, cap. xi, ostendetur. Causa illis nulla alia esse potuit, nisi eadem lingvarum morumque similitudo. Livius verò, ut antè relatum, ulteriore etiam tractu *Veragros*, Alpinos populos, adpellavit *Semigermynos*. quod sanè parum rectè ritève facturus erat, si Vindelicos planè alieni à gente Germanorum habuisset generis. nam quomodò illi esse poterant *Semigermani*, à Germanorum finibus, Helvetià Vindeliciàque intercedentibus, longè diffiti. At quia Vindelici ac Norici Illyricæ fuerunt gentes; quod suo loco satis certis probabo argumentis: dubium nullum esse potest, quin ipsorum quoque lingua eadem fuerit cum Pannonicâ; dialectis tantum discrepans. Ceterum, ad finem hujus operis pluribus validissimisque argumentis, vetustissimorumque auctorum testimoniis ostendam, omneis Alpinos populos (in quibus præcipui *Norici*, ac *Le-*
pontii, dein *Salassi*, *Taurini*, *Centrones*, *Veragri*, *Seduni*, *Nantuates*) unius ejusdemque fuisse gentis, qui communi in universum vocabulo Græcis ac Latinis dicebantur *TAURISCI*, sibi ipsis *thi Taurischon*; adpellatione ex Alpium desumptâ nomine, quo in commune hodièque nonnullis Germanis adpellantur *Tauri*. Unde rectè Livius *Veragros* vocavit *Semigermynos*: nempe, quia horum lingua Germanicæ dialecto propior, quàm Gallicæ. Adde huc, quod infra patebit; Vindelicos quoque ac Noricos eadem cum reliquis Celtis habuisse opidorum, vicorumque vocabula.

CAPUT VI.

Illyrios, Germanos, Gallos, Hispanos, atque Britannos unam eandemque inter se habuisse linguam, uniusque et ejusdem gentis CELTICAE, ab Aschenaze propagatae, fuisse nationes, probatur populorum adpellationibus, quæ uno eodemque modo apud prædictas nationes fuerunt formatae: item privorum hominum propriis nominibus, quæ eisdem nationibus fuere communia.

VNAM eandemque habuisse inter se linguam Germanos, Gallos, Britannos, Hispanos, atque Illyrios, postquàm pluribus veterum scriptorum testimoniis probatum est; nunc etiam ex propriis singularum nationum privorumque hominum nominibus, quæ omnibus prædictis quinque gentibus fuere communia, idem ostendere conabor.

Ac primùm, nationum vocabula quod attinet, haud leve fuerit ejus rei documentum, quòd multa terminata sint in *ON*; quæ Græci Romanique suis lingvis formarunt in *ONES*, *ONI*, & *ONII*. ut in Hispaniâ, *Vergones*, *Vectones*, *Pelendones*, *Autrigones*, *Vascones*, *Berones*, *Ilercaones*. in Galliâ, *Santones*, sive *Santoni*; *Pictones*, *Turones*, sive *Turoni*, & *Turonii*; *Rhedones*, *Suessones*, *Senones*, *Lingones*, *Ambrones*, *Brannonii*. in Alpibus *Centrones*, *Agones*, *Acitavones*, *Calucones*. in Vindeliciâ, *Venpones*, in Germaniâ Cistrhenanâ, *Vangiones*, *Eburones*, *Centrones*, *Sveconi*. in Britannîâ, *Dumnonii*, *Vennicones*, *Caledonii*, *Creones*; & universa Britannorum gens *Britones*. in Germaniâ Transrhenanâ, *Iuhones*, *Frisones*, *Catulcones*, *Francones*, *Saxones*, *Sigulones*, *Semnones*, *Caviones*, *Suardones*, *Nuitones*, *Lugiones*, *Gotones*, *Burgundiones*, *Teutones*, sive *Teutoni*, *Hilleviones*, *Sveones*, *Lappiones*, *Istævones*, *Ingvones*. quæ cuncta antiquis Celtis fuere in *ON*; *thi Frison*, *thi Frankon*, *thi Saxon*, *thi Goton*; & sic reliqua: quæ nunc efferimus per *EN*. Ad eundem modum haud dubiè etiam illa formata fuerunt per Hispaniam, Galliam, Britanniam, & Illyricum. Quin multa quoque eorum vocabulorum, quæ apud Græcos Latinosque auctores leguntur in *ANI*, *ENI*, *INI*, & *UNI*, eandem analogiam habuere apud Celtas, variis tantum nationum dialectis in varias istas

vocaleis distinctam. Sic enim apud Germanos, quæ nunc pronuntiamus in EN, olim variè elata fuisse per omnes vocales, AN, EN, IN, ON, & UN, antiqua monumenta docent. Atque hinc est, quòd insulani illi, qui plerisque Latinorum Græcorumque auctoribus sunt *Britanni*, Βρετταννοί, aliis dicantur *Britani*, maximè verò Græcis Βρετταννοί & nonnullis *Britones*, Βρεττανες, sive Βρεττανες. qui haud dubiè ipsis Celtis dicebantur *thi Britton*, & *Brittan*.

Alia fuit vocabulorum terminatio in MAN, quæ vox hominem, seu virum significat. unde in Galliâ *Cenomani*: in Germaniâ Cisirhenanâ *Pamani*; qui, unâ cum IV aliis exiguis nationibus, primi dicti fuere *Germani*; vocabulo non à Germanis, sed à Gallis invento, ut suo loco ostendetur. in Germaniâ Trans-¹⁰ rhenanâ *Marcomani*; &, qui in horum sedes successerunt, Galli *Aleman*. qui populi omnes rectè etiam per geminum NN scribuntur *Germani*, *Marcomanni*, *Aleman*, *Pamani*, *Cenomanni*.

Alia hinc terminatio fuit in AC, sive ACH; quæ Romani formaverunt in ACI, Græci nonnumquam in ACÆ, & ACES. in Hispaniâ *Orniaci*, *Arevaci*, quibus nomen dedit *fluvius Arev*, teste Plinio, lib. III, cap. III: Ptolemæo sunt Ἀρεβάνοι Appiano in Hispanicis Ἀρουάνοι. in Britanniâ *Segontiaci*, *Carnonaca*. in Galliâ, *Rauraci*, *Bellovaci*. in Germaniâ Cisirhenanâ *Levaci*. in Germaniâ Trans-²⁰ rhenanâ *Marsaci*, & *Mattiaci*. in Norico *Sevaces*. qui omnes Celticâ lingvâ dicti fuere *thi Órnacker*, *Árwacker*, *Bélwacker*, *Léwacker*, *Mársacker*, *Máttacker*, *Séwacker*: vel, aliâ dialecto, *Órnacher*, *Árwacher*, *Bélwacher*, *Léwacher*, *Mársacher*, *Máttacher*, *Séwacher*. quamvis ultimam quoque syllabam fuisse tunc crassam credo in A. Ejusdem generis vocabula aliâ dialecto terminabantur in IC, sive ICH: quæ Græci Romanique formarunt in ICI, & ICES. unde in Britanniâ *Ordovices*, in Galliâ *Eburovices*, *Lemovices*, *Brannovices*, *Mediomatrices*, sive *Mediomatrici*; & qui suprâ *Rauraci*, aliis auctoribus dicti *Raurici*. qui iidem nonnullis *Rauriaci*, quemadmodum *Orniaci*, *Mattiaci*. quod idem in oppidorum quoque & vicorum adpellationibus usurpatum fuisse, infrâ ostendam. Quin & *Durotriges* in Britanniâ, & *Bituriges* in Galliâ, *Caturiges*que in Alpibus, nullam aliam nominum analogiam habuisse videntur. nam quum ejusmodi vocabula Gallis,³⁰ Græcè loquentibus, scriberentur primo singularis numeri casu in IG obliqui inde facti sunt in IG simul atque IG, ut mox infrâ in privorum hominum nominibus docebo.

Alia iterum nationum vocabula derivativè à certis quibusdam vocibus primitivis formabantur in ISCHON, sive ISKON; quæ nunc efferimus in ISCHEN, & ISKER; Græci & Romani olim in ISCI, & ISCÆ. unde universa gens nostra *Theutisci*; & nationes in eâ duæ, *Narisci* & *Cherisci*, sive *Cherusci*, & *Cherusca*: gentes universæ Alpinae *Taurisci*: in Alpibus *Rigisci*, sive *Rigusca*. in Pannoniâ *Aravisci*: & in eadem regionem transgressi Galli *Scordisci*, sive *Scordisca*. in ipsâ Galliâ, *Vibisci*. in Hispaniâ, *Carisci*; qui Ptolemæo dicuntur *Caristi*,⁴⁰ quemadmodum ipsi quoque *Narisci* quibusdam Græcis dicti fuere *Naristi*, & *Narista*; *Taurisci*, *Tauristi*, & *Taurista*; ut suo loco patebit. Hi omnes Celticâ lingvâ dicebantur, *thi Theutischon*, *Narischon*, *Cherischon*, *Taurischon*, *Rigischon*, *Arwischon*, *Schordischon*, *Wibischon*, *Carischon*.

Alia deinde fuit terminatio in ONTZ, sive UNTZ: quæ Romani Græcique formaverunt in ONTII, & UNTII. unde in Hiberniâ *Voluntii*: in Alpibus *Ebroduntii*, *Vocontii*, *Sogiontii*, *Vediontii*, *Lepontii*: in Norico *Ambisontii*.

Alia item fuit terminatio in AW: quam Romani formarunt in AVI. unde in Hispaniâ *Lemavi*: in Germaniâ Cisirhenanâ *Batavi*: in Germaniâ Transrhenanâ, *Chamavi*. qui omnes Celticâ dicebantur lingvâ, *thi Lemawer*, *Batawer*, *Chamawer*.⁵⁰

Atque equidem nescio, an non unam eandemque vocabulorum analogiam habuerint in Hispaniâ *Murbogi*, & in Galliâ Asiaticâ *Tolistobogi*. item in eadem Hispaniâ *Artabri*, *Cantabri*; & in Germaniâ *Sigambri*, *Cimbri*.

Una certè analogiæ ratio fuit in iis nationum vocabulis, quæ variis dialectis per

per Hispaniam, Galliam, atque Germaniam efferuntur in AR, ER, OR, & UR. ut in Hispaniâ, *Brecarii*, *Cæpori*: in Hiberniâ, *Vellabori*, *Auteri*: in Britanniâ, *Silures*: in Galliâ *Ambibari*, *Petrocorii*, *Ambarri*, *Cavares*: in Germaniâ Cîsrhenanâ, *Treveri*: in Alpibus, *Viberi*: in Germaniâ Transrhenanâ, *Tencteri*, *Bructeri*, *Angriarii*, *Chassuarii*, *Ansibarii*, *Chetaori*, *Hermunduri*. nam hodièque ejusmodi nationum, opidanorumque vocabula per easdem vocaleis variis dialectis feruntur. Hæc igitur de ipsarum nationum vocabulis.

Nominum etiam in viris propriorum formationes, imò ipsa quoque nomina virorum integra apud prædictas quinque genteis fuisse communia, haud paucis exemplis, documentisque ostendi potest. Livio, lib. xxxviii, Tolistobogiorum, Gallicæ in Asiâ gentis, memoratur regulus *Lutarius* nomine. Cæsari, Gallici belli comment. vii, & viii, Cadurcorum refertur princeps, eodem nomine, nisi quòd leviter aliâ dialecto variato, *Luterius*: & eodem itidem nomine Straboni, lib. iv, Bituiti Arvernorum principis, sive regis filius, cujus tamen illic nomen, ut & ipsius Bituiti, vitiatum legitur *Λερίος*, pro *Λετέρι*. Hoc vocabulum Procopius Gothicar. rer. lib. i, formans *Λεύδερις*, Gothorum, Germanicæ gentis, cuidam principi tribuit. Agathias verò, lib. i, idem formans *Λεύθαρις*, Alemannorum quemdam principem eo refert. In Francorum gente sæpenumerò idem nomen variis auctoribus variè refertur, *Lotarius*, *Lotharius*, *Hlotarius*, *Hlotharius*, *Chlotarius*, & *Clotarius*. cujus variationis ratio hæc est; quòd antiquis illis Celtis, quemadmodum compluribus aliis per omnem terræ orbem gentibus, adspiratio H, etiam ante consonanteis, valdè fuit vulgaris: eaque densata; unde postmodò factum, uti in Græcum x, id est, CH verteretur: ex quo tandem Romani adspirationem rejicientes, nudum fecere C. quod non modò in hoc vocabulo *Lotar*, sed in multis etiam aliis apud rerum scriptores adparet: quorum nonnulla suis locis hoc in opere referentur. Prædictum nomen *Luter*, in catalogo propriorum nominum, quem doctissimus vir Goldastus in Alemannicarum antiquitatum tomo secundo edidit, legitur variè, *Luithere*, *Liutor*, *Lodhari*, & *Hlothari*. Hodiè idem nomen adhuc frequens est in quibusdam Germaniæ partibus *Lüder*.

Eidem Cæsari, comment. vii, Æduorum princeps est *Litavicus*. quod nomen nemo, nisi durissimi cerebri homo, negaverit, quin idem sit, quod etiam nunc vulgò in omni Germaniâ dicimus *Lutwich*, *Ludwick*, & *Lodewick*; sive, ut Dani scribunt, *Ludvik*, & *Lodvik*. Hoc in prædicto catalogo scribitur, *Liutwic*, *Liutwig*, *Ludawic*, *Ludwihc*, & *Hludowic*. nam & hoc per adspirationem apud auctores variatur, *Ludovicus*, *Lodovicus*, *Hludovicus*, *Hlodovicus*, *Chlodovicus*, *Chlodoveus*, *Clodoveus*.

Nomen nunc est vulgare in Germanorum gente, quod variis dialectis dicitur *Wilhelm*, *Willem*, *Wellem*; Anglis verò *William*, Gallis *Guillaume*, Italis *Guglielmo*, Hispanis *Guillermo*. Id uni etiam Sigeberto variè scribitur, *Wilhelmus*, *Gvilhelmus*, *Gvilhermus*, *Gvillermus*, *Willermus*. apud Nicetam Choniaten, rer. gestar. Manuelis Comneni lib. v, dicitur *Γιλιέρμ*. apud Annam quoque Comnenam, Alexiados lib. i, variatum legitur, *Γιλιέρμ*, *Γιλιέλμ*, *Γελιέρμ*. Posteriores id maluerunt dicere *Ιλιέρμ*. Priscis hoc quoque Hispanis, ut Celticæ gentis parti, fuisse commune, disco ex Livio. huic quidpe, lib. xxxv, refertur Hispanicæ cujusdam gentis rex *Hilermus*.

Treyeri fuerunt Germanica natio cis Rhenum, in Gallico solo, ut suo loco patebit. in his Cæsar principem memorat, comment. v, cui nomen *Cingetorix*. eodem verò nomine principem quemdam refert Britannia, in eodem commentario. Hoc idem esse nomen, quod in suprâ dicto catalogo scribitur *Cundrigi*, *Cunterich*, & *Gunderich*; hodièque in Germania dicitur *Günterich*; nemo dubitaverit, cui constiterit, terminationem istam Cæsaris in ix, ipsis Celtis fuisse in ich. Falsum est, quod Glareanus ad primum Cæsaris commentarium docet, ejusmodi Gallorum nomina Græcis literis perscripta fuisse in x, id est, Latinorum ch: Cæsarem verò eam literæ formam retinuisse in Latinâ

in Latinâ eorumdem nominum formatione; quamvis planè alienus fuerit factus sonus, in Græcum scilicet ζ. Multo veriora eâ de re me posse docere puto. nempe, quum Galli, Cæsaris tempore, omnia ea, quæ literis mandare volebant, Græcâ scripserint lingvâ; ejusmodi quoque nomina in Græcum formaverunt modum; quemadmodum nos nunc, Latinè loquentes, in Latinam formam redigimus. hinc illis adsumpta est in nominativo casu, pro germano genuinoque suo cн, Græcum ζ: à quo obliqui formabantur in ρ; quod prope x, five cн accedebat: vel etiam in κ; quod magis etiam adpropinquabat. Sic Dioni, lib. xxxviii, genitivus casus est ὀρκετόειϰ, & lib. xl, Ἀμβειόειϰ, & οὐερκιγγετόειϰ. à nominativis ὀρκετόειξ, Ἀμβειόειξ, οὐερκιγγετόειξ. quod 10 Plutarcho in Cæsare est οὐεργεντόειξ. & epitomatori Livii, lib. lxxxvii, *Vercingetorix*. Cæsar, eamdem vocabulorum formationem servans, Latinè fecit *Orgetorix*, *Ambiorix*, *Vercingetorix*: & obliquo casu, *Orgetorigis*, *Ambiorigis*, *Vercingetorigis*. Plutarchus, in libro de feminarum virtutibus, item in eo, quem amatorium inscripsit, in Asiaticis quoque Gallis principem gentis refert, cui nomen Σινόειξ. à quo obliquum casum facit Σινόειϰ. Cæsari, comment. iii. Unellorum rex est *Viridovix*, & obliquo casu *Viridovice*. Tacitus, annal. iv, villam memorat Frisii cujusdam *Cruptoricis*. quod & ipsum nomen rectum casum nullum alium habuit, nisi *Cruptorix*; quemadmodum κύλιξ, κύλικ, πέρδιξ, πέρδικ. calix, calicis; perdix, perdicis: vel potius ut radix, radicis; felix, felicitis. Posterioris sæculi scriptores ejusmodi Celtarum nomina propius genuino gentis sono accommodantes, formaverunt Græcè in χος, Latinè in cнus; & abjectâ, ut suprâ notatum, adspiratione, in cus. Hinc nomen, quod Tacitus, annal. xiii, in Frisiorum principe refert *Malorix*, five, obliquo casu, *Malorige*; Ammianus, lib. xxv, facit *Malarichus*, & paullo post, *Malaricus*. hinc item nomen, quod Cæsar comment. v, & Dio loco prædicto, in Eburonum rege memorant *Ambiorix*, in catalogo supradicto est *Ambricho*, & Nicetæ Choniata, de Isacii Angeli imperio lib. ii, in Alamannorum principe Ἀμέειχ: vulgò nunc *Aimerich*, *Eimerich*, & *Emmerich*. apud Livium, lib. xxv, & xxvi, Hispanorum dux est, *Mericus* nomine: quod & ipsum idem ego esse crediderim cum illo. saltem 30 *Maricus*, Boji cujusdam Galli nomen, apud Tacitum histor. lib. ii, non fuerit aliud ab isto. Ceterum Straboni, lib. vii, Sigambrorum in Germaniâ princeps memoratur Δευδόειξ, *Deudorix*. id nomen inferioris sæculi scriptoribus, Procopio, Agathia, & aliis, dicitur Θευδέειχ, *Theuderichus*. Iidem Straboni, lib. xii, Asiaticorum Gallorum in Comanâ regione princeps refertur Ἀδιατόειξ; nescio an eodem nomine. nam vocabulum *Theuth* variè, pro multiplici dialectorum ratione, formatum fuisse in *Theud*, *Theut*, *Deud*, *Deut*, *Thiat*, *Diat*, & complura alia vocabula, infrâ docebo. hinc etiam Witichindo, histor. Saxon. lib. i, idem nomen dicitur *Thiadericus*. Apud Orosium, lib. v, cap. xvi, Cimbrorum, in Italiâ à Mario Catuloque cæsorum, rex memoratur, ex illius temporis monumentis, *Cesorix*. hoc nomen posterioris ævi scriptores, in Vandalorum Africam occupantium rege, dixerunt *Gizerichus*, *Gezerichus*, *Geserichus*, & *Genferichus*. Omnino igitur statuendum, cuncta illa Gallorum, Britannorum, Germanorumque nomina, quæ apud antiquiores auctores terminantur Græcè in ιξ, Latinè in ix, ipsis istis gentibus fuisse prolata in icн, vel aliâ dialecto in ικ; ut hodieque uterque modus apud Germanos obtinet. Præter jam dicta, reperiuntur & ista apud auctores: Apud Orosium, dicto loco, alius Cimbrorum rex *Bojorix*: & eodem nomine, apud Livium lib. xxxiv, Bojorum dux in Galliâ. apud Strabonem, lib. vii, Sigambrorum dux Βαιτόριξ, *Batorix*. apud Cæsarem, comment. i, *Dumnorix*, Helvetiorum nobilissimus: comment. vii, Æduorum 50 princeps *Eporedorix*. quod ego nomen ipsis Gallis fuisse arbitror *Pferdereich*, vel *Pferderich*, & aliâ dialecto *Perderik*. nam Plinius, lib. iii, cap. xvii, ita scribit: *Opidum Eporedia, Sibyllinis libris à populo Romano condi jussum. Eporedicas Galli bonos equorum domitores vocant*. Apud Polybium, lib. iii, Hispanorum nobilissimus est ὁ Ἀβίλιξ. à quo obliquum casum facit τὸν Ἀβίλιϰ. In icнus, atq; icus forma-

formata, innumera passim reperias apud inferioris sæculi auctores, Græcos pariter atque Latinos. Sed & vetustissimi auctores nonnulla in *icus* retulerunt. apud Orosium, supradicto loco, Cimbrorum rex memoratur *Claudicus*. apud Livium, lib. XL & XLIV, *Clondicus*, dux Bastarnarum, gentis Germanicæ; ut infra ostendam. apud Appianum, in Hispanicis, Lusitanorum dux *Punicus*. apud Cæsarem, prædictus *Litavicus*: & comment. I, Sequanorum princeps *Casticus*. apud Dionem lib. LX, *Bericus* Britannus.

Porro alia nominum formatio fuit in *ACH*, five, aliâ dialecto, in *AK*. quæ Romani, quemadmodum illa in *ICH*, & *IK*, formarunt nunc in *AX*, nunc in *ACUS*, alias in *IACUS*, nonnumquam in *ACIUS*, & interdum in *AGUS*. In Galliâ; apud Cæsarem, comment. I, II, & IV, *Divitiacus*, Æduorum princeps: comment. VIII, *Dumnacus*, Andium dux: ibidem *Duracius*, Picto: apud Livium, lib. XXXIV, *Dorulacus*, Bojorum dux. fugitivorum in Italiâ Siciliaque servorum, qui erant Galli simul atque Germani, bello Cimbrico capti, dux fuit *Spartacus*. In Germaniâ; apud Strabonem, lib. VII, *Sesithacus*, Cheruscorum princeps. apud Ammianum, lib. XXXI, *Safrax*, Gothorum princeps. In Britanniâ; apud Cæsarem, comment. V, *Segonax*, Cantii ex parte rex. apud Tacitum, annal. XV, & apud Dionem lib. LX, *Caractacus*, rex Britannorum. apud eundem Tacitum, in vitâ Agricolaë, *Galgacus*, Britannorum dux: & annal. XIV, *Prasutagus*, Icenorum, Britannicæ gentis, rex. In Hispaniâ; apud Appianum, in Hispanicis, *Audax*. In Galliâ Asiaticâ; apud Plutarchum, in libro de feminarum virtutibus, *Πορηδόραξ*, *Poredorax*: quod idem est cum illo *Eporedorix*.

Alia hinc priorum nominum formatio fuit in *MAR* five, variantibus dialectis, *MER*, & *MIR*. quam Græci Latinique suis lingvis formarunt in *marus*, *merus*, *mirus*, *meres*, *miris*, & item *marius*. Hinc Livio, lib. XXIV, Gallorum in Hispaniâ militantium regulus *Civismarus*: & lib. XXXVIII, Asiaticorum Gallorum regulus *Combolomarus*. & Cæsari, comment. V, Treverorum princeps *Indutiomarus*; Græcè Dioni, lib. XL, *Ἰνδουτιόμαρος*. eidem Cæsari, comment. VII, Æduorum princeps *Viridumarus*; seu, ut variant exemplaria, *Viridumarus*, *Viridomarus*. eodem hoc nomine apud Livii epitomatores lib. XX, ac Jornandem, de regnorum successione, item apud Florum, lib. II, cap. IV, narratur *Gæfatarum*, Gallicæ gentis, rex, à Claudio Marcello victus. idem Propertio, lib. IV, eleg. XI, dicitur *Viridomarus*, in his versibus:

Claudius at Rheno trajectos arcuit hostes,

Belgica cum vasti parma relata ducis

Viridomari. genus hic Rheno jaëtabat ab ipso.

Apud Plutarchum, in Romulo, & item in Marcello, vocatur *Βερίτομαρτος*, *Eritomartus*; nescio an satis sine mendo, pro *Βερίτομαρτος*, *Britomartus*; quo vocabulo Florus quoque, dicto loco, alium Gallorum ducem, ab Æmilio victum, refert. sed puto per errorem, ut multa alia; quum idem fuerit, qui aliis auctoribus dicitur *Viridomarus*. Plutarchus equidem ipse *Βερίτομαρτος* scripsisse potuit, ex monumentis antiquiorum scriptorum, qui *Britomartum* hunc Gallum adpellant eodem ferè vocabulo, quo nympha, Dianæ cara socia, vocata est *Britomartis*. At genuina Celtarum vox fuit *Wirthmar*. unde Latini literam *W* verterunt in confinem *V*, & *Θ* in adfinem *Δ*; Græcorum verò quidam in adfinem *T*. Hunc equidem *Viridomarus* Belgam facit Propertius, Rheni adcolam. at è diverso Polybius, lib. II, Gallos *Gæfatas*, quorum ille rex, seu dux fuit, *Alpium* & *Rhodani* in Galliâ facit adcolas. cujus profectò fides eo potior, quo ipse illi sæculo propinquior, quàm Propertius. Atque equidem quis istud crediderit; *Rheno trajectos arcuit hosteis*? quidpe si cis Rhenum in Galliâ Belgicâ fuerunt; nihil opus illis erat Rhenum trajicere in Germaniam, ut Italiam & Padum amnem à suis sedibus peterent. si verò trans Rhenum fuere in Germaniâ; non opus habuerunt in Galliam transmittere, Italiam petitori. nec rectè tunc Belgas dixeris. Quapropter lubrica heic, & fallax fuerit fides Propertii. rectius ita scripsisset:

Claudius

Claudius at Rhodano trajectos arcuit hostes,

Gallica cum vasti parma relata ducis

Virdomari. genus hic Rhodano jaetabat ab ipso.

Sed hæc extra institutum. referre tamen placuit, quia perperam hanc Viridomari gloriam Rheno à quibusdam adscribi video. De cetero apud Cæsarem, comment. vii, legitur Nitiobrigum in Galliâ rex, *Teutomatus*. cujus nomen ego omnino à Cæsare perscriptum fuisse puto, *Teutomarus*. Id à Witichindo, lib. i, in Germanicâ gente dicitur *Thiatmarus*: ab Adamo Bremenfi, *Thiadmarus*; in historiâ archiepiscoporum Bremensium, *Thietmarus*: in supradicto catalogo nominum priorum, *Thietmar*, & *Thiotmar*. hodièque vulgare in Germaniâ nomen est *Dietmer*. Ammiano, passim in historiâ, narratur Alemannorum rex *Vadomarius*. Adamus Bremensis habet quemdam *Withmarum*: & Ammianus, lib. xxxi, Greutingorum, Gothorum partis, regem *Vithimir*. Eidem auctori, lib. xvi, est *Chodomarius*; lib. xvii, *Suomarius*; & lib. xxix, *Fraomarius*: omnes Alemannorum reges. Straboni, lib. vii, & Tacito, annal. i, est Cheruscorum princeps *Segimerus*. huic etiam ibidem, *Ingvimerus*: & eidem, annal. xi, Straboni verò, prædicto libro, Chattorum princeps *Acrumerus*. qui tamen vitiosè apud Tacitum vulgatis in exemplaribus scribitur *Catumerus*; & apud Strabonem *Vcromerus*: ut suo loco docebo. Ammiano, lib. xxxi, sunt *Barzumeres* & *Richomeres*; Franci, an Alemanni, haud satis dispicio. Reliqua in MER & MIR desinentia Germanorum nomina, passim apud inferioris sæculi scriptores reperias; maximè verò apud Jornandem.

Alia item nominum terminatio fuit in AL, &, variante dialecto, IL hanc quoque variè Græci simul atque Romani pro libitu formaverunt. Apud Polybium, lib. x, Hispanorum reguli nomen est *Ἀνδοβάλης*, *Andobales*; quod idem Livio, lib. xxvi, & Appiano in Hispanicis est *Indibilis*, *Ἰνδιβίλης*. apud eundem Appianum, eodem libro, est Hispanorum princeps *Tantalus*, qui Viriato in imperio successit. apud Livium, lib. xxi, Bojorum regulus *Matalus*. apud Cæsarem, comment. v, *Taximagalus*, Britannus. apud Tacitum, annal. xiii, *Bojocalus*, Ansibariorum in Germaniâ dux. apud Polybium, lib. iii, *Magilus*, Gallorum Circumpadanorum rex. apud Cæsarem, comment. iii, *Adbucillus*, & *Rosillus*, Allobrogum principes: comment. vii, *Cavarillus* Æduus, & *Celtillus* Arvernus: comment. v, *Carnilius*, Britannus. apud Tacitum, annal. xii, *Iubilius*, Hermundurorum in Germaniâ rex.

In IN quoque nonnulla fuisse terminata reperio. apud Cæsarem, comment. v, Senonum rex *Cavarinus*. apud Dionem, lib. lx, *Cynobellinus* Britannus. apud Appianum, in Hispanicis, latronum in Hispaniâ dux *Tanginus*. apud Ammianum, lib. xvii, Alemannorum rex *Vrcifinus*. lib. xxxi, Gothorum dux *Alavinus*.

In ON, quemadmodum gentium vocabula, complura invenio: quæ Græci in ΩN, Latini suâ lingvâ formarunt in O; quorum obliqui casus N adsciscunt. In Hispaniâ; apud Polybium, lib. x, *Ἐδεκων*, *Edeco*, Hispanorum princeps. apud Livium, lib. xxxv, *Corribilo*, nobilis Hispanorum regulus. apud Appianum in Hispanicis, *Ἀμβων*, *Λεύκων*, *Διτάλκων*, id est, *Ambo*, *Leuco*, *Ditalco*; omnes Hispanorum duces. apud Hirtium, de bello Hispanico, *Indo*, Hispanorum rex. In Galliâ; apud Cæsarem, comment. i, *Divico* Helvetius: comment. v, *Vertico* Nervius: comment. vi, *Acco*, Senonum princeps: comment. vii, *Gobanitio*, Arvernus; & *Ollorico* Nitiobrix. quod fortè nomen idem est cum illo Appiani in Hispaniâ *Leuco*. In Galliâ Asiaticâ; apud Livium, lib. xxxvii, *Orgiogo* regulus. qui apud Plutarchum, in libro de mulierum virtutibus, est *Ὀργαγών*. In Germaniâ; apud Strabonem, lib. vii, *Μέλων*, *Melo*, Sigambrorum princeps. apud Tacitum, annal. xii, *Sido*, & *Vangio*, Quadorum reges. apud Ammianum, lib. xxvii, *Rando*, Alemannus. apud Zosimum, lib. iii, *Σέρμων*, *Semno*, Lugionum dux. apud Dionem, lib. lv, *Pulio*, Germanus quidam eques in exercitu Romanorum. apud Livium, lib. xl, *Cotto*, nobilis Bastarna. In Illyrico, apud Polybium,

lybium, lib. II, Ἀγροῦ, *Agro*, Illyriorum rex. apud Cæsarem, comment. I, *Vorio*, Noricorum rex. apud Dionem, dicto libro, *Bato*, Dalmatarum dux.

- In A R, vel E R quoque terminata Celticam originem vel maximè indicant. In his *Lotarius* (quod idem *Lentharis*, & *Leuderis*, & *Luterius*) jam antè dictum est. *Dejotarus*, Græcè Διότορος, Ciceroni, Straboni, Plutarcho, Floro, & aliis auctoribus, celeberrimus Asiaticorum Gallorum rex: apud Polybium, lib. III, κλύαρος, *Clyarus*, ejusdem gentis rex. qui tamen, meâ sententiâ, lib. VIII, ut refert Athenæus, rectiùs dictus est καύαρος, *Cavarus*. apud Livium, lib. XXII, *Ducarivs* Insuber. apud Strabonem, lib. XII, Σαωνονδάριος, *Sacondarius*, & Βογοδιάταρος, *Bo-*
 10 *godiatarus*, Galli Asiatici: quorum hic Ciceroni, in orat. de haruspicum responsis, & item in orat. pro P. Sextio, dicitur *Brogitarus*. Apud Appianum, in Hispanicis, est Ἀβάρος, *Avarus*, Numantinorum ad Scipionem legatus. apud eundem alius Hispanus Κάρος, *Carus*. apud Ammianum, lib. XVII, *Hortarius*, Alemanorum rex; *Arabarius*, & *Viduarivs*, Quadorum reges. apud Cæsarem, comment. I, *Cimberivs*, Chattorum dux. Apud Appianum, in Hispanicis, Numantinorum fortissimus narratur Πηλογένης, *Retogenes*. hoc idem ego esse nomen existimo, quod Procopio, Gothicar. rer. lib. IV, in Varnorum gente est Ρ'αδίζερ. posterioribus scriptoribus *Rodigerus*; in supradicto nominum catalogo variis dialectis, *Roadger*, *Ruadeger*, *Ruadger*, *Ruadker*, *Ruodeger*, *Ruodger*, *Ruodker*: nunc verò in Germaniâ, *Rötger*, *Rütger*, & *Rutger*: Anglis *Rodger*; Gallis *Roger*. Nam liquidam R in liquidam N converti, nihil novum est. Sic Strabo quoque, lib. IV, & VI, dixit Τεγγένης, Helveticam nationem; quos rectiùs adpellasset Τεγγένης; id est, Celticè si loquaris, *thi Züger*, ab opido Zug. Certè Appiani Πηλογένης nullum aliud est vocabulum, quàm Annæ Comnenæ, *Alexiados* lib. III, Ρ'όγλης. quo illa Romperti Normanni, Langobardiæ ducis filium refert, fratrem Baimundi.

- In A T quoque fuere Gallis, ac Germanis, Britannisque communia. In Galliâ; apud Livium, lib. V, *Ambigatus*, Biturigum rex. apud Cæsarem, comment. VI, *Cotnatvs*, & *Guturvatus*, Carnutum duces; *Critognatus*, Arvernorum princeps. apud Dionem, lib. XXXVII, *Catugnatus*, Allobrogum dux. apud epitomatores
 30 Livii, lib. LXI, *Congentiatus*, Bituiti, Allobrogum regis, filius. In Germaniâ Cisterhenanâ; apud Cæsarem, comment. II, *Beduognatus*, Nerviorum, Germanicæ gentis, dux. In Britannia; apud Tacitum, histor. III, *Vellocatus*, Britannus. apud Cæsarem, comment. V, *Mandubratius*, Trinobantum princeps. In Galliâ Asiaticâ; apud Plutarchum, in dicto libro de feminarum virtutibus, & in eo, qui inscribitur amatorius, *Sinatus*. apud Livium, lib. XLII, *Cassignatus*, Gallorum dux Asiaticorum, qui Eumenem regem in Macedoniam sequebantur. apud Polybium, *Eposognatus*, Tolistobogorum rex. quod nomen apud Cæsarem, comment. VIII, perperam C interpositum habet; ubi *Epasnaetes*, Arvernorum in Galliâ Europæâ memoratur princeps. In Illyrico maritimo; apud Polybium lib. I, item apud
 40 Livium lib. XLIII, *Pleuratus* rex, Agronis supradicti pater.

In I T formata hæc sunt: In Hispaniâ, *Amusitus*, Ausetanorum princeps, Livio lib. XXI. In Galliâ, *Bituitus*, Allobrogum rex, Straboni lib. IV, & Floro lib. III, cap. II. eodemque nomine Gallorum in Asiâ rex, apud Appianum in Mithridaticis. apud Polybium, lib. I, *Autaritus*, Gallorum dux. In Germaniâ, *Verritus*, Frisiorum princeps, apud Tacitum, annal. XII.

His jam adde terminationem in D U N: quæ & ipsa pluribus Celticæ gentis nationibus fuit communis. unde apud Cæsarem, comment. VII, legitur *Conedunus*, Carnutum dux, & apud Tacitum, in vitâ Agricolaë, *Cogidunus*, rex Britannus: item apud Dionem, lib. LX, in eadem insulâ *Togodunus* rex.

- 50 *Cassivellaunus* etiam Britannus, apud Cæsarem, comment. V, & *Vergasillaunus* Arvernus, in comment. VII, nescio an non aliquid similitudinis in nominum analogiâ habent. Quin & *Ariovistus*, Germanorum rex, Cæsari, Dioni, Plutarcho, & aliis memoratus, videtur esse eodem nomine cum *Aneroesto*, Gætatarum Gallorum rege, apud Polybium, lib. II: qui apud Florum, lib. II, cap. IV, variè in variis exemplaribus legitur *Astrionicus*, *Ariobistus*, & *Ariovistus*.

Illyrios, Germanos, Gallos, Hispanos, atque Britannos, unam eandemque inter se habuisse linguam, uniusque & ejusdem fuisse gentis

CELTICAE nationes, probatur opidorum vicorumque vocabulis, quae omnibus praedictis nationibus fuere communia.

10

TERTIA argumenta, quibus probari queat, quinque praedictas nationes unius fuisse ejusdemque gentis, ex opidorum vicorumque vocabulis colligere licet; quae illis fuerunt communia, apud reliquas vero gentes non reperiuntur. Haec igitur nunc persequamur.

Strabo geographiae suae lib. VII, Thracum linguam urbem vocari tradit *Βερίαν*: unde opida, *Σηλυμβρία*, *Πολτυμβρία*, & *Μεσημβρία*; quarum haec antequam *Μεσημβρία*: tamquam *Σηλύπολις*, *Πολτύπολις*, *Μενάπολις*; id est, *Selys*, *Poltys*, & *Mena*, urbes. Eandem vocem Celtis quoque nostris fuisse communem, docti quidam viri arbitrantur, adjectam unam literam *g*, *briga*: in quam complura per Hispaniam, nonnulla etiam in Galliâ opida terminata reperiuntur: nihilque aliud eam significare, quam quod transpositione quadam literarum dicimus *eine burg*, id est, locum septum, ac munitum, sive arcem. Confirmare putant hanc suam opinionem Stephanum de urbibus, haud obscuris verbis, quae sunt hujusmodi: *Βρυτοβρία*, πόλις μετὰ τὸ Βαίπ & ποταμόν, καὶ Τυρδίτανων (lege *Τερδίτανων*.) δηλοῖ δὲ Βρυτὸπολιν· τὸ γὰρ βρία τὸ σημαίνει, ὡς Πολτυμβρία, Σηλυμβρία. id est: *Brutobria*, urbs inter *Batim amnem* & *Turditanos*. significat autem *Bruti urbem*. nam hoc notat vox *bria*; quemadmodum *Poltymbria*, *Selymbria*. In eandem sententiam cur mea quoque traheretur mens, causa una erat, quod *Ambianorum* in Galliâ opidum *Samarobriga*, in quibusdam Caesaris exemplaribus legebatur *Samarobria*, & apud Sigebertum *Sommonobria*. Verum mox quam longissime ab eâ sententiâ recessi. quidpe quum dictam vocem *briga* altius meditarer; reperi, omnia pariter per Hispaniam Galliamque & alias regiones opida, in eam desinentia, ad fluminum ripas esse posita. unde certum mihi fuit indicium, eam nihil aliud significare, quam *pontem*; quem nunc Germani superiores dicunt *eine brücke*, & *brücke*, inferiores *brügge*, Prussii *brigge*, Angli *bridge*; in quorum hoc D intercessit, ad formandum sonum literae G, Anglis peculiarem. Accessit his argumentis etiam ea ratio, quod eadem particula plerumque apud Plinium in Hispanicis, item in tabulâ itinerariâ, & apud Antoninum tam in Hispanicis, quam Gallicis, effertur per C, *brica*. unde liquet, ut nunc in Germaniâ, sic olim in universâ Celticâ, variè, pro variarum dialectorum ratione, fuisse prolatam: *brica* quidpe prope accedit ad *brücke*. Fidem huic rei magis etiam firmat vocabulum Gallicae gentis *Allobrogum*, pluribus optimisque auctoribus hoc nomine memoratorum, qui Ptolemæo adpellantur *Ἀλλόβρυγες*, *Allobryges*; quasi dicas *Albrügger*: Polybio, Plutarcho, Appiano, Dioni, & aliis, *Ἀλλόβρυγες*, *Allobryges*, quasi *Albrigger*. Stephanus: *Ἀλλόβρυγες*, ἔθνος διωατώτατον Γαλατικόν, ὡς Ἀπολλόδωρος. Πολύβιος καὶ διὰ τὴν I αὐτὸς καλεῖ Ἀλλόβρυγας· Χάραξ δὲ διὰ τὴν O μικρὰ, Ἀλλόβρογας. οἱ πλείους δὲ διὰ τὴν I. Id est: *Allobryges* gens; validissima Gallica; ut habet *Apollodorus*: Polybius vero per I vocat eos *Allobryges*: Charax autem per O *Allobroges*. plerique tamen per I. Nam haec natio haud dubie nomen antiquissimis temporibus invenit à primario suo opido *Allobriga*; quemadmodum *Latobrigi*, Caesari memorati, à *Latobrigâ*, quod hodie dicitur *Brige*, in Vallesia

Vallesiâ ad flumen Saltinam; ut suo loco ostendetur. Orofio, lib. vi, cap. vii, vocantur *Latobrogii*. Sic *Nitiobroges* dicuntur tabulæ itinerariæ, qui Cæsari, Straboni ac Ptolemæo sunt *Nitiobriges*: quorum opidum *Aginnum*, hodiè *Agen*, ad Garumnam amnem, haud dubiè initio fuit *Nitiobriga*. Sed idem vocabulum aliâ dialecto etiam dicebatur priscis Celtis *briva*. hinc enim Antonino & tabulæ itinerariæ est locus Galliæ *Briva Isara*; quasi dicatur *Pons Isara*: quod nunc opidum vocatur *Pontoise*, haud procul Lutetiâ, ab ejusdem fluminis posteriori nomine *Æsia*, quod vulgò nunc *Oise*. item Gregorio Turonensi, lib. vii, cap. x, *Briva Currefia*, quæ nunc *Brive sur Cour-
10 re*, in Arverniâ: *Currefius* autem dicitur fluvijs, cui adposita. Hinc Ambianorum quoque princeps urbs, quæ nunc ipsius gentis vocabulo *Ambiani*, vulgò *Amiens* vocatur, antiquis auctoribus, Cæsari *Samarobriga* dicitur, Ptolemæo autem, tabulæ itinerariæ, atque Antonino *Samarobriga*. unde etiam in quibusdam Cæsaris exemplaribus librarii posuerunt idem vocabulum *briva*: & corruptè in nonnullis *Samarobrina*; ut & in omnibus Ciceronis exemplaribus epistolarum familiarium. At verum genuinumque, & à priscis Celtis sic usurpatum esse vocabulum *briva*, sive *brive*, pro *pon-
te*; fidem facit Danorum lingua, quâ pons dicitur *broo*, & *brove*. Exempla quædam *brigarum*, & *bricarum* referre liceat. In Hispaniâ, inter alias,
20 sunt istæ: *Conimbrica* Plinio, quæ *Conembrica* Antonino, & veteri lapidi *Conimbriga*; nunc *Coimbra*, ad Mundam amnem, qui vulgò nunc *Mondega*. *Talabrica* Antonino; quæ ex itineris ductu deprehenditur fuisse ad flumen *Vacuam*, quod nunc *Vouga*. *Langobrica* eidem, in eodem itinere, quæ Ptolemæo *Langobriga*; ex itineris tractu ad Durium. *Augustobriga* Plinio, ac Ptolemæo, *Augustobrica* Antonino; quam rectè ad Tagum viri eruditi interpretantur *Villar de Pedroso*; cui locus adversus dicitur *Puente de ar-
cobispo*. & alia *Augustobriga* Ptolemæo & Antonino; quam ad Durium flumen fuisse super Soriam, ubi nunc antiquus visitur pons lapideus, alibi docebo. *Lacobrica* Plinio & Antonino, *Lacobriga* Ptolemæo, nunc *Bur-
30 gos*, ad flumen, cui vulgare nomen *Relanzon*. *Iuliobriga* Plinio & Ptolemæo; nunc *Val de Viesse*, ad Iberum flumen, haud procul fontibus ejus. *Nertobriga* Ptolemæo & Appiano, *Nertobrica* Antonino; nunc *Ricla*, ad flumen, quod supra Cæsaream Augustam Ibero miscetur. & ad idem flumen *Arcobrica* Antonino; nunc *Hariza*. *Segobriga* Straboni, Plinio, & Ptolemæo; nunc *Segorbe*, ad flumen, cui vulgare vocabulum *Morvedre*. Harum singulas habuisse eos situs, quos modò adsignavi, alibi (Deus votis volens propitius adnuat) validis firmabo argumentis. Plures si quis in Hispaniâ cognoscere velit, adeat ipsos auctores suprâ citatos. nos hinc ad reliquas regiones properamus.

40 In Galliâ fuere istæ: *Samarobriga*, quæ & *Samarobriga*; *Nitiobriga*, *Allobriga*, *Latobriga*, *Briva Isara*, *Briva Currefi*; omnes jam antè dictæ. Cæsari est *Amagetobriga* in Sequanis: cui certus situs haud facilè designari poterit. Antonino est *Eburobrica*, eademque tabulæ itinerariæ *Eburobriga*; quod hodiè Campaniæ opidum dicitur *Brimont*, ad flumen, cui vulgare vocabulum *Armançon*, inter *Autefiodurum* & *Augustobonam*, id est, ut nunc ea loca adpellantur inter *Auxerre* & *Troyes*. Antonino *Litanobriga*, inter *Cæsaromagum* & *Augustomagum* (quorum hoc nunc *Senlis*, illud *Beauvais*) ad flumen *Æsiam*, nunc *Verneuil*. Antonino *Baudobrica*, tabulæ *Bautobrica*, in citeriore ripâ Rheni, nunc *Boppard*.

50 In Norico una est *Artobriga* Ptolemæo, ac tabulæ; perperam apud Ptolemæum in Vindeliciâ ad Danubii ripam collocata. ad Saltzam flumen, xvi millibus passuum infra *Salisburgium* fuisse, suo loco ostendam.

His jam adjice *Brixiam* in Alpibus, hodiè *Brixen*; unde *Brixentes* populi Plinio; & *Brixiam* alteram, cum *Brixello*, in Italiâ; quæ nunc vulgò *Brescia*, & *Briscello*.

& *Briscello*. quæ quum cuncta ad fluminum ripas sint posita; sine dubio Gallis ac Noricis dicebantur *Briks*, & *Briksel*.

Ceterum opida hodièque ad eundem modum in Germaniâ nominata reperiuntur à pontibus; ut *Inspruck*, *Enspruck*, *Pruck an der Mure*, *Pruck an der Leite*, *Sarebruck*, *Zweybruck*, *Osenbrügge*, & *Brugge*, celebre Flandriæ opidum. In Angliâ quoque, *Cambridge*, *Turbridge*, *Sturbridge*, *Pembridge*. Sed & *Brigæ* etiam nunc exstant: ut supra dictum opidum Vallesix *Brige*, ad Saltinam amnem; & aliud ejusdem nominis, in Silesiâ ad Viadrum flumen. Hæc igitur de vocabulo *briga*; quod etiam *brica*, & *briva*, & *broga* priscis Celtis dictum fuit. Ex quibus cuivis satis jam patere puto, errasse Stephanum, qui *bria* in illâ Bruti 10 urbe ad Bætim amnem maluit scribere, quàm *briga*. Ipse alio loco, in voce *ΜεσημΕεία*, sic ait: *Βερίαν τὴν πόλιν Φασὶ Θράκες* id est; urbem *Thraces* adpellant *briam*. Quæ haud dubiè habuit ex prædicto libro VII Strabonis. Verum, quid *Thracum* lingua in Hispaniâ? aut cur id non adnotavit ipse Strabo, lib. III, in descriptione Hispaniæ; ubi mentionem facit *Segobrigæ*, Celtiberorum urbis? Scilicet quia longè diversum erat vocabulum *briga*, à *bria*. Nudum igitur illud est ac præposterum glossematium Stephani; vel ejus, qui hanc epitomen è Stephano collegit. Ceterum eandem etymologiæ rationem habere puto vocabulum *BRIGANTIUM*, universæ veteri Celticæ commune: quod hodièque quibusdam in opidis vicisque, diversis in regionibus, exstare video; ubique 20 ad flumina. Antiqua loca sunt hæc: In Hispaniâ, *Brigantium Flavium Callaicorum* Ptolemæo, & Antonino; quod Æthico est *Brigantia*. In Britanniâ *Brigantium* opidum refertur Ptolemæo, in *Almagesto*, lib. II, cap. VI. In Galliâ item eodem nomine vicus in Alpibus, Straboni: unde *Brigiani* populi Alpini Plinio; fortè mendosè, pro *Brigantii*. Tabula itineraria & Antoninus eundem locum adpellant *Brigantionem*: unde hodièque nomen opido manet *Briançon*. In Vindelicis Strabo refert populos *Brigantios*; & opidum eorum unà cum Ptolemæo (qui malè id Rhætis, non Vindelicis adscribit) & tabulâ, *Brigantium*. unde Plinio, ac Solino, *Brigantinus* dicitur lacus; quem Marcellinus ipsius opidi nomine adpellat *Brigantiam*; nam opidum Notitiæ imperii dicitur *Bracantia*. 30 Antoninus id modò *Brigantium*, modò *Brigentium* vocat; & Æthicus *Bregantium*. hodiè est *Bregenz*, inter lacum Constantiensem, & ostium fluminis, quod eandem cum opido fert adpellationem. In Pannoniâ *Brigantium* ad Danubium, tabulæ itinerariæ: quod *Brigentionem* vocat Æthicus; Antoninus modò *Bregentionem*, modò *Bregetionem*, alias etiam cum Orosio & Socrate *Brigitionem*: Ptolemæo est *Bregatium*; Notitiæ imperii, *Bregatio*. hodiè dicitur *Graan*. Idem nomen nunc manet; in Hispaniâ *Bragança*, opidum Portugalliæ. in Galliâ *Briançon*, supra dictum. in Alpibus item jam dictum *Bregenz*. in Italiâ *Breganze*, supra Vicentiam; & *Breganzolo*, supra Venetias.

MAGUS quoque, sive MAGUM, adjectitia fuit particula in opidis vicisque 40 Celticis. de hac longum foret nugæ Goropii recitare. Rhenanus voluit eam significare *domum*. sunt alii, qui adfirmant, Plinium docuisse, eam significare *urbem*. quod equidem nullibi in ejus operibus reperi. E diverso dispexi, hanc quoque particulam ubique iis adnecti vicis atque opidis, quæ ad amneis posita. quapropter & ipsa à situ, quemadmodum *briga*, nomina accepisse arbitror. Antonino opidum in Britanniâ est *Sitomagus*; quod vitiatum in tabulâ itinerariâ legitur *Sinomagus*. id haud imperitè viri docti interpretantur hodiè *Thetford*, ad confluentes duum fluviorum *Ouse*, & *Thet*. nam *Sitomagum* dictum fuisse ipsis Britannis *Sitmage*, nullum dubium est. Sit autem tam facilè, variatione dialecti, mutari potuit in *Thet*, quàm Græcorum *Θεός* in *Σίος*; de quo infra plu- 50 ra dicentur. *Mage* igitur idem significasse antiquis Celtis censeo, quod Saxonibus nunc in Germaniâ & Anglis in Britanniâ dicitur *ford*, superioribus verò Germanis *furd*, id est, *vadum*. nam quod opidum Britannis erat *Sitmage*, id Angli postea atque Saxones, in Britanniam transgressi, suo vocabulo æquipollente dixere *Thetford*. Hujusmodi opidorum formationes hodièque complures reperiun-

reperiuntur. in Britannia, præter jam dictum, *Oxford*, *Hereford*, *Stafford*, *Bedford*, *Hartford*; & complura alia ignobiliora. In Germania, geminum *Francfurd*, *Erfurd*, *Schweinfurd*, *Ochsenfurd*, *Hasenfurd*, *Klagenfurd*, *Steenford*, *Stasford*. Apud veteres auctores reperiuntur *magi* isti: In Britannia, præter supra dictum *Sitomagus*, *Noviomagus*; quod ex Ptolemæi simul tabulâ, & vocabulo hodierno *ford*, est *Gilford*. In Gallia; *Augustomagus* *Silvanectum*, nunc *Senlis*; *Cesaromagus* *Bellovacorum*, nunc *Beauvais*; *Rotomagus* *Vellocassiorum*, nunc *Roan*; *Noviomagus* *Lexoviorum*, nunc *Lisieux*. In Germania *Cisrhenanâ*; *Noviomagus* *Bataavorum*, nunc *Nieumegen*; *Noviomagus* *Treverorum*, nunc *Neumâgen*; *Noviomagus* *Nemetum*, nunc *Speir*; *Vbiorum* *Marcomagus*, & *Rigomagus*, & *Durnomagus*; nunc *Düren*, *Reimagen*, & *Dursmagen*. quæ cuncta ad amneis posita. Suntque præterea in Aquitania, *Carantomagus*, *Casinomagus*, *Condatomagus*, *Eburomagus*: in Helvetiis *Bromagus*: in Alpibus *Caturigomagus*, & *Scincomagus*: in Gallia Italica *Bodincomagus*, & *Camillomagus*; quorum illud ad Padum fuisse testatur Plinius. In Vindelicia *Drusomagus*, & *Iuliomagus*: de quibus suo loco plura dicam.

Durus etiam, five *DURUM*, particula fuit adpositiva in opidis ac vicis Celticis. quam quidam eandem esse volunt, quæ Germanis nunc dicitur *turn*, & *toren*, id est, *torris*. Sed ego, longè eos à veritatis scopo aberrare, ve-
 20 reor. nam & hanc nullibi, nisi ad flumina positam reperio. Variè eam mente versando tandem deprehendi, idem ferè significare, quod *magus*. quidpe qui locus in Ubiis Antonino ac tabulæ itinerariæ dicitur *Marcomagus*; Tacito est *Marcodurum*: ut suo loco aliis etiam certissimis ostendam documentis. Huic argumento hoc etiam heic addo, quod celebre nunc ad Danubii ripam opidum, quod vulgò dicitur *Passau*, antiquitus dicebatur *Bojodurum*; nempe, quia Boji olim è Bojohæmo à Marcomannis pulsi, illac in Vindeliciam ac Noricum transiverunt: quod suo loco pluribus probabo argumentis, & auctorum testimoniis. vocabulum autem *pass* in nostrate lingvâ significat *transitum*. unde verbum *passen*, *transire*. Ac nescio equidem, an non ex eadem origine natum sit vocabulum, quo januam significamus; quia per hanc transimus in domum, vel de conclavi in conclave. Vocabulum id Angli nunc dicunt *dore*; inferiores Germani *duere*; Saxones *döre*; superiores Germani, Δ in adfine ⊙ mutato, *thüre*: quod idem ferè sonat cum Græcorum *θύρα*. nam hodièque sunt in Germania, qui suâ dialecto dicunt *die thüra*. Exempla locorum, quorum nomina in *durum* desinunt, sunt ista: In Germania Gallica, five Cisrhenanâ, præter jam dictum *Marcodurum*, quod nunc *Düren*, *Batavodurum* *Bataavorum*; nunc *Durstede*. In reliquâ Gallia; *Divodurum* *Mediomatricorum*, nunc *Metz*: *Autefiodurum* *Senonum*, ni fallor; nunc *Auxerre*: *Epomandurum* *Sequanorum*; nunc *Mandure*, haud procul opido *Montbelliard*: *Solodurum* *Helvetiorum*, nunc *Soloturn* Germanis, Gallis *Soleure*: *Octodurum* *Vera-
 40* *grorum* in Alpibus, nunc *Martinach*: & alia. In Vindeliciâ *Bragodurum*, *Bojodurum*, *Ebodurum*, *Ectodurum*; & in Norico *Gabanodurum*: de quibus singulis suo loco fusiùs agam.

De cetero observandum heic est, quod à veteribus auctoribus Latinis ejusmodi locorum nomina promiscuè usurpentur in *durum*, & *durus*, item in *magum*, & *magus*; nempe si nullum aliud vocabulum substantivum addatur: at si opidum aliquod ex iis sit, quod nominetur, formatur ipsum nomen genere neutro: ut, *opidum* *Divodurum*, *opidum* *Noviomagum*. sin verò vicus; masculino genere, *vicus* *Octodurus*, & *vicus* *Noviomagus*.

50 Clitipho, antiquus auctor, apud Plutarchum, qui de fluminibus librum conscripsit, testis est, vocem *DUN*, veteri Celtarum lingvâ significare *collem*, five *montem*. unde eorum etiam opidorum nominibus adjectam videmus, quæ ad monteis, five in montibus condita fuerunt. Hæc quoque vox per omnem Celticam usitata fuit. In Hispaniâ est *Caladunum* *Callaicorum* *Bracariorum*; & *Sebendunum* *Castellanorum*. in Gallia, *Lugdunum* *Convenarum*, *Lugdunum* *Segusianorum*,

Vxellodunum Cadurcorum, *Segodunum* Rutenorum, *Minodunum* Helvetiorum, *Augustodunum* Heduarum, *Casarodunum* Turoniorum; *Meliiodunum* Senonum, Cæsari & Gregorio Turonensi, quod *Milidunum* Aimoino; *Noviodunum* Aulercorum Diablintarum, *Noviodunum* Sueffionum; & alia. In Germaniâ Cifrhennâ, *Lugdunum* Batavorum, In Hiberniâ *Dunum*. In Britanniâ item *Dunum* Durotrigum, *Camulodunum* Brigantum, & aliud *Trinobantum*; *Maridunum* Demetarum, & *Rigodunum* Brigantum. Notitia imperii in eadem insulâ habet *Segedunum*, *Axelodunum*, & *Branodunum*. In Germaniâ Ptolemæo *Tarodunum*, *Segodunum*, *Lugdunum*, *Carrodunum*, *Meliiodunum*, *Eburodunum*. In Vindeliciâ, *Campodunum*, *Carrodunum*. In Norico, *Gesodunum*, *Idunum*. In Pannoniâ, *Novidunum*, *Canodunum*, *Singidunum*. In Scordiscis Gal-
lis, Pannoniæ inferioris & Mœsiæ superioris parteis quondam incolentibus, *Capedunum*. Supra Pontum, ad divortia Istri fluminis, *Noviodunum*: quod Bastarnarum fuisse, suo loco ostendetur.

Hæc igitur tam frequentia opidorum vicorumque vocabula, res certas significantia, quum Hispanis simul & Britannis, Gallis, Germanis, atque Illyriis fuerint communia, nec alibi gentium reperiantur; haud leve inde colligitur argumentum, dictas quinque nationes ejusdem fuisse Celticæ gentis parteis, ab unâ eademque origine, id est, à primo omnium Celtarum patre Askenaze propagatas.

Adde his ipsa propria opidorum, five vicorum nomina, quæ pluribus nationibus fuere communia: *Cambes*, five *Cambetum* in Hispaniâ, & in Germaniâ Cifrhennâ prope Rhenum: *Octodurum*, & *Ocelum* in eadem Hispaniâ, & in Alpibus: *Turiasso* in Hispaniâ; cui cognomine opidum nunc etiam durat in Galliâ, vulgò *Tarasson*: *Nemetani* populi, & opidum *Nemetobriga*, in Hispaniâ; *Augustonemetum* in Galliâ; & *Nemetes* populi Germani cis Rhenum: *Viminatium* in Hispaniâ, & in Scordiscis quondam Celtis ad Danubium, infra Savi confluentem: *Vesontio*, five, ut Ptolemæo scribitur οὐϊρόντιον, *Visontium*, in Hispaniâ, Galliâ & Pannoniâ: quorum illud in Galliâ Juliano Cæsari dicitur Βισόντιον. *Ebura* duæ in Hispaniâ; & ejusdem nominis fluvius in Galliâ; à quo populi *Eburovices*, quorum princeps locus nunc *Evreux*; & longè diffitus alius locus *Eburobriga*, suprâ dicta, item *Eburomagus*; & Germani, qui primi Rhenum in Galliam transgressi, ut suo loco ostendam, *Eburones*; & trans Rhenum, in Germaniâ longè interiùs, *Eburum*: *Eburodunum* in Alpibus, & aliud in Helvetiis, aliudque ultra Bojohæmum in Germaniâ. *Tugiensis* dicitur saltus Plinio in Hispaniâ, ex quo Bætis oriebatur amnis, haud dubiè à *Tugio* loco dictus; *Tugeni* sunt Helvetiorum pars quarta Straboni, quorum opidum hodièque vocatur *Tugium*, vulgò *Zug*; ut suo loco clariùs exponam. De cetero *Bergusia* in Hispaniâ, sub Pyrenæo monte, & in Galliâ, haud procul Viennâ; auctoribus Antonino, & tabulâ itinerariâ. *Segovia* in Hispaniâ, & in Germaniâ circa Vistulæ fonteis. *Segedunum* in Britanniâ, Galliâ, & Germaniâ Transrhennâ: *Lugdunum* in eadem Galliâ, & in utrâque Germaniâ, cis & trans Rhenum: *Meliiodunum*, in Galliâ, & trans Rhenum: *Devona Cadurcorum* in Galliâ, & trans Rhenum. nec ego dubitaverim, quos in Britanniâ Ptolemæus vocat *Damnonios*, vel, ut alia habent exemplaria, *Dumnonios*; rectiùs fuisse adpellandos *Devonios*; quando hodièque regio eorum dicitur *Devonshire*. *Vxellodunum* Cæsari dicitur Cadurcorum opidum in Galliâ: Notitiæ imperii est *Axelodunum* in Britanniâ. quod ego idem esse vocabulum cum illo Cæsaris planè mihi persvadeo; dialecto tantum variatum. *Genabum* dicitur opidum in Galliâ eidem Cæsari, quod *Cenabum* Ptolemæo, & tabulæ, nunc *Orleans* ad Ligerim: eadem tabula habet *Cenabum* in Germaniâ Cifrhennâ, quod vulgò dicitur nunc *Genneb*, ad Mosam: vicusque prætereà est *Genab* in Brabantiâ, ad amnem, medio situ inter duo opida *Gemblours* & *Halle*. *Teutoburgiensis* est Tacito saltus in Germaniâ; haud dubiè à vico *Teutoburgio* cognominatus, qui hodiè vocatur *Dietmelle*, haud procul Amisæ fonte. eodem vocabulo opidum est Ptole-
mæo

- mæo in Pannoniâ; quod Antonino & Notitiæ imperii *Tentiburgium*, tabulæ itinerariæ *Tittoburgium*: utrumque sine dubio à *Theuth*, communis omnium Celtarum dei (de quo infra, cap. ix) nomine dictum. Jam verò *Palantia* vocabulum in Hispaniâ, an non idem est, quod Germani dixerunt *Palanz*, quasi dicas *Δικαστήριον*, sive *forum judiciale*, seu *conventus juridicus*? nam posteriores quoque Germani, qui primi Latinâ lingvâ res suas conscripserunt, ea loca dixere *Palantias*: de quibus plura dicentur infra, in Burgundionum narratione. *Langobriga* verò in Hispaniâ, an non fuerit *Lange brigge*; quemadmodum nunc etiam vicus in Vestofaliâ dicitur *Lange brügge*, id est, *pons longus*? Et
- 10 quid sibi volunt ista per Hispaniam; *Bergidium*, *Bergidum*, *Bergula*, *Bergusia*, & gentis vocabulum *Bergistani*; nisi quod à *berg*, id est à *montibus* nomina traxerunt? *Bergium* certè Ptolemæi in Germaniâ nemo negaverit montem significare. *Bergusia* autem illæ Hispanorum & Gallorum non minùs apertè sonant Germanicum *Berghusen*, id est, *domicilium apud vel in monte*, quàm Gallorum Italicorum *Bergomum* *Berghom*, quasi *Berghaim*: nam Anglis etiamnum *home* est, quod nobis *haim*, *heim*, & *heem*: & ipsum opidum apud Diaconum & Liutprandum vocatur *Pergamum*, apud Justinum *Vergamum*; hodièque vulgò *Bergamo*. *Bargusii* etiam fuere populi in Hispaniâ, testibus Polybio, Livio, & Stephano. an non *Barghuser*? nam *barg* Saxonibus dicitur, quod aliis Germanis *berg*. Quin
- 20 ego *Bergam* quoque Macedoniæ, & *Bergam* Thraciæ, (quarum hæc etiam *Bergium* adpellatur Stephano) à Celtis populis, Macedoniæ Thraciæque quondam loca occupantibus, conditas facile crediderim. Ex his igitur vocabulis haud leve colligitur argumentum, prædictas v. nationes unâ in universum usas fuisse lingvâ, unamque habuisse inter se originem, nempe à Celtâ patre, qui Aschenazes, Noachi pronepos.

CAPUT VIII.

- 30 *Illyrios, Germanos, Gallos, Hispanos, ac Britannos unam eandemque inter se habuisse lingvam, uniusque & ejusdem fuisse gentis CELTICAE nationes, probatur compluribus rerum variarum vocabulis, quibus olim prædictæ nationes universæ usæ sunt; nunc verò apud Germanos in vulgari sermone durant. ubi Germanica quoque sive Celtica lingvæ ostenditur antiquitas.*

- 40 **V** Nam eandemque habuisse lingvam quinque jam sæpius dictas nationes, documentis hætenus plurimis ac validissimis satis probasse mihi videor; ita, uti reliquo jam labori tutò parcere quirem. Verùm tamen, quia tot doctissimi viri Francogalli pluribus id argumentis antehac negare conati sunt; quorum auctoritas, ego vereor, ne plus, quàm ratio, apud imperitos homines valeat: consultum esse putavi, antequàm ab hac dissertatione ad alia transirem, ultima etiam illa indicia, quæ in rerum vocabulis esse dixi, in medium proferre.

- 50 Primùm igitur repetere heic breviter ea liceat, quæ jam antea in opidorum nominibus exposui. In his *brike*, quod & *brige*, & *brive*, & *broge*, & *brove*, diversis dialectis variabatur, significabatque *pontem*; tam Hispanis, quàm Gallis, Germanis, & Illyriis fuit commune. item vocabula *dure*, & *mage*, quæ *vadum*, sive *tractum* amnis notabant, Gallis, Britannis, Germanis, & Illyriis; illud etiam Hispanis. *dune*, id est *mons*, universis. *wesont*, sive, aliâ dialecto, *wisant*; nomen animalis, quod Romani eadem Celticâ voce dixerunt *bisontem*: unde opida in Hispaniâ,

Galliâ, & Pannoniâ, nomine, Romano ore formato, *Vesontio*, sive *Visontio*, & *Visontium. berg*, id est, *mons*: unde opidorum nomina, in Germaniâ *Bergium*; in Galliâ Cisalpinâ *Bergomum*; in Macedoniâ *Berga*; in Thraciâ item *Berga*, quod & *Bergium*; in Hispaniâ, *Bergidium*, *Bergidum*, *Bergula*, *Bergusia*: quorum hoc etiam vocabulum Germanicum *huus*, quod est *domicilium*, in sese habere suprâ ostendi. *Man* universis Germanis significat *virum*: antiquitus etiam *hominem* significabat. ab hoc dicti sunt in Germaniâ *Marcomanni*, sive *Marcomani*; & *Pammani*. Idem vocabulum Gallorum lingvæ fuisse commune, adparet ex nomine Gallorum Celticæ gentis *Cenomani*. Quin à Gallis quoque inventum esse vocabulum *Germani*, à *gerre*, quod *bellum* significabat Celticâ lingvâ, & *man*; validissimis auctorum testimoniis infrâ probabo. *Aleman* etiam diversarum Galliæ nationum fuere colluvies, Rhenum sub Augusti principatu transgressi. quorum nomen est merè Germanicum, ab *alle*, id est, *omnes*, & *mannen*, id est, *viri*, compositum. *Palanz*, id est, *δικαστήριον*, sive *forum judiciale*, ut infrâ in Burgundionibus docebo, Hispanis atque Germanis fuit commune.

Ab his, jam antea memoratis, nunc transeo ad alia, quæ passim apud antiquos auctores leguntur. In his primum mihi erit *ambactus*: quod Ennius, referente Festo Pompejo, lingvâ Gallicâ *servum* significare tradidit. cui attestans Cæsar, belli Gallici comment. vi, *Equitum*, inquit, *ut quisque est genere copiisque amplissimus*, ita plurimos circum se *ambactos clientisque* habet. De iisdem hominibus paullo antè ita: *Plebs penè servorum habetur loco; quæ per se nihil audet, & nulli adhibetur consilio. plerique, quum aut are alieno, aut magnitudine tributorum, aut injuriâ potentiorum premuntur, sese in servitutem dicant nobilibus. in hos eadem omnia sunt jura, quæ dominis in servos.* Eisdem innuit postea, his verbis: *Funera sunt, pro cultu Gallorum, magnifica & sumptuosa. omniaque, quæ vivis cordi fuisse arbitrantur, in ignem inferunt; etiam animalia. ac paullo supra hanc memoriam, servi, & clientes, quos ab iis dilectos esse constabat, unâ cremabantur.* Cujus conditionis fuerint hi Gallorum Germanorumque servi, qui Ennio heic & Cæsari vocantur *ambacti*, suo loco reddetur. Vocabulum ipsum tam Germanis quàm Gallis fuisse commune, nostra hæc testatur ætas. nam etiam nunc in Flandriâ & Brabantiâ, item in Hollandiâ & conterminis regionibus dicitur *eyn ambacht*. quod illi quidem *opificium* intelligunt; ut *opificem eyn ambachter*. At Keronis, monachi ad divi Galli, glossarium ita habet: *Minister, ambacht. ministraverit, ambachtit. officina, ambachtit. officio, ambachte. officia, ambacht.* Et ita Otfridus in euangelio, lib. i, cap. xxv, *ambachten*, pro *operari*. Willeramus, in cantico canticorum, *sic ambachten themo luibe*; id est, *cibum vitæ operabantur*. Leges antiquæ Burgundionum; *Ambascia, opera*. Ex quibus omnibus satis clarè patet, vocabulum *ambacht* ab initio, & Ennii, Cæsarisque temporibus non tam *servum* significasse, quàm *ministerium*, seu *famulum*, cujus operâ nobilis homo, sive eques Gallus Germanusque domi militiæque usus. De his *ambactis* ita Diodorus, lib. v: *Ε' πάρονοι δὲ καὶ δευράπολοι ἐλευθέρους, ἐκ τῶν πενήτων καὶ ἀλεόγοντες, οἷς ἡνίοχοις καὶ παρειαῖσι χρεώσται κατὰ τοὺς μάχας.* id est: *Ministros ingenue conditionis secum ducunt, ex pauperioribus delectos, qui rhedariorum ac satellitum eis operam in pugnis præstant.* Hinc rectè vocabulum illud Barbarolatinum *ambascia*, quod Germanis erat *ambacht*, in dictis Burgundionum legibus ponitur pro *operâ*: & *ambachten* apud Otfridum, pro *operari*. unde *ambasciatores* nulli alii erant, quàm qui patriâ lingvâ dicebantur *ambachter*; id est, qui cum mandatis à principe, seu civitate mittebantur; & qui tractandorum cum alio principe, seu civitate negotiorum munus atque officium sustinebant: quos Romani suâ lingvâ dixere *legatos*. unde etiam vocabulum id in prædicto glossario exponitur *officium*. Idem vocabulum eum quoque denotabat hominem, qui loco seu regioni regundæ præficiebatur. unde etiam nunc in Flandriâ aliquot regionum præfecturæ dicuntur, *Belle ambacht*, *Cassel ambacht*, *Borborg ambacht*, *Bergen ambacht*, *Vueren ambacht*. Apud reliquos Germanos omneis vox ea, eodem significatu, contractè nunc effertur *ambt*; quasi *ambet*, ab illâ *ambacht*. nam qui *ampt* scribunt, imperitos se originis ejus vocis produnt.

produnt. Ea tamen, latius etiam patens, nihil aliud in universum significat, quàm *munus*, sive *officium*; ut Kero monachus interpretatus est. Sed satis ex hætenus dictis liquet, vocem hanc, quàm merè Germanicam esse scimus, non minùs Gallicæ olim, quàm Germanicæ lingvæ fuisse propriam. Pergo igitur ad alia.

Polybius lib. 11 tradit, Gallos suâ lingvâ *conductitios militeis* adpellasse *Gasatas*. Britanni, qui vulgò Walli vocantur, hodièque *famulos conductitios* vocant *guesfin*: & Germani nostri omnem familiam, seu omne conductitiorum corpus *das gesinde*. leges antiquæ Langobardorum, lib. 1, tit. 1 x, legè XXI: *De gasindiis verò nostris volumus, ut quicumque ex minimis occisus fuerit, in tali ordine, pro eo quòd nobis deservire videtur, c c solidis fiat compositio*. Eâdem significatione in iisdem legibus sæpius occurrit. Glossaria vetera: *Gasindium*; *servitium*: *gasindio regis*; *serviente, vel camerario*. *gasindiis*; *judicibus*. Papias: *Gasindius*; *honor sub iudice*. Scilicet eâdem naturâ fuit & hoc vocabulum, quâ illud suprà notatum *ambacht*.

Pausanias, in Phocicis, de Gallis, quos Brennus in Græciam duxit, ita tradit: *Τὸ πρῶτον ὠνόμαζον τὸ σὺντάγμα Τερμαρκισίαν τῇ Ἰππικῶν Φωνῇ. καὶ ἵππων τὸ ὄνομα ἴσω τις μάρκαν ὄντα ὑπὸ τῷ Κελτῶν*. id est: *Atque hanc equestris pugna constitutionem voce patriâ Trimarcisiam nominabant: equum enim marcam adpellant Celta*. Ab eodem argumentum nomen illud fuit Germanicæ gentis *Marcomanni*: quod nihil aliud significat, quàm quod nunc lingvâ Anglicâ dicimus *Horsmen*: Germanicè dixeris *Rosmannen*, sive aliâ dialecto, *Rosmänner*, & *Peerdmannen*, sive *Pferdmänner*, id est, *equites*. Leges antiquæ Bajuvariorum, tit. XIII, cap. x: *Si equus est, quem marach dicimus*. leges antiquæ Alamannorum, tit. LXIX, paragr. 11: *Si talem equum involaverit, quem Alamanni marach dicunt*. item tit. LXX, paragr. 11: *Si quis equo, quem Alamanni marach dicunt, oculum excusserit*. prædictæ leges Bajuvariorum, tit. 111, cap. 111: *Si quis aliquem de equo suo deposuerit, quod marchfalli vocant*. N. von Grauenberg: *Do trug in syn schon marck*: id est, *pulcher ejus equus eum vexit*. prædictæ leges Alamannorum, tit. LXXIX: *Mariscalcus, qui supra XII caballos est*. glossarium Latinotheutiscum: *Cavallarius, Marischalc*. Antiquæ leges Langobardorum, lib. 1, tit. xxxvi, cap. 1v: *Si servus regius mervorphin fecerit*. glossarium vetus: *Mervorphin*; *aliquem de caballo projicere*. glossarium Latinoanglosaxonicum: *Equus, hors; equa, mara*. Hinc etiam nunc Germani *equam* dicunt *mære, merche, & merge*. Saxonum hodiè plerisque, & patriæ mihi terræ, circa Vistulæ ostia, quivis equus macilentus & malè habitus dicitur *mære*: ut & conterminæ genti Polonis *marchá*. quod non magis illorum lingvæ proprium esse puto, quàm vocabulum *marszałek*; quod merè Germanicum esse suprà patuit: *schalk* quidpe veteri Germanicâ lingvâ est idem, quod *famulus*, sive *minister*. Sed & prædictis Britannis, qui vulgò Walli adpellantur, hodièque equus dicitur *march*.

Militum genus in Galliâ Cæsar refert, qui *soldurii* eorum lingvâ adpellabantur. Hodièque Germanis militum quoddam genus dicitur *soldner*: Anglis verò quivis miles *soldior*, sive *sowdior*: Britannis Wallis *sowdiwr*.

Antiquis Germanis bellum erat, variis dialectis, *gerre, gwerre, & werre*. unde etiamnum Anglis ac Scotis res eadem *warre*: Italis, & Hispanis, *guerra*; Franco-gallis *guerre*. Idem vocabulum olim Gallicæ lingvæ fuisse proprium, patet ex eo, quòd illi gentem nostram Theutiscam adpellarunt *Germanos*, id est, *bellatores*; ut fusiùs docebitur infrà, in Tungrorum explicatione.

Lanceam, Hispanicum simul atque Germanicum fuisse & telum & vocabulum, infrà in tractatu de militiâ ostendam. *Sparum* etiam Gallicum fuisse vocabulum, telique genus, ibidem docebo. hodièque omnibus Germanis id dicitur *ein späre*.

Tegumentum corporis *sagum*, tam Germanis quàm Gallis & re & vocabulo fuisse commune, suo loco patebit. Aliud corporis tegumentum erat *rheno*; cujus Cæsar meminit, belli Gallici comment. vi, & Sallustius in historiis. ejus vocabu-

vocabulum Varro, lib. IV de lingvâ Latinâ, ait esse Gallicum. at Isidorus, lib. XIX, cap. XXIII, Germanicum adseverat. Vestium partem inferiorem Gallos dixisse *braccas*, sive *bracchas*, & aliâ dialecto *brucchos*, complures testantur auctores antiqui; quorum verba infra, cap. XVI, citabimus. Hodieque idem vocabulum per omnem illam vastissimam Germaniam, variis dialectis usurpatur, *bruch*, *brook*, *bruuk*; quorum hoc Rheni divortiorum adcolarum est; scribiturque illis *broek*. Hibernis quoque idem vocabulum durat, *broges* plurali numero.

Cucullum, Gallicum fuisse capitis tegumentum, ex Martiale, Juvenale, & Columellâ disco. Idem tegumentum etiam nunc Germani dicunt, variis dialectis, *gugel*, *kagel*, *kovel*. Britannis verò Wallis *cucul* est pallium. 10

Bulgam Gallos adpellasse saccum scorteum, auctor est Pompejus Festus, vel Verrius Flaccus: Nonius etiam Marcellus, *Bulga*, inquit, *folliculus omnis: & saccus ad brachium dependens*. Hodie etiam Germani ejusmodi saccos vocant *bulgen*, à quo Francogallorum diminutivum, *bougette*, pro *bolgette*; L mutato in U, ut in *mout*, *doux*, *poux*; ab antiquis *molto*, *dolce*, *pollice*: quæ Latinè *multum*, *dulcis*, *pollex*.

Rhedam Quintilianus, lib. I, cap. IX, Gallicum ait esse vocabulum; significat autem currum. Id non nulli ad Britannica nunc, sive Wallica vocabula *rhediad*, *rhedec*, *rhedecfa*, redigere conantur; quorum hoc idem est quod *curriculum*, istud *currere*, illud *curfus*. eamdemque etymologiæ rationem putant habere 20 vocabulum *Eporedia*; quod Salassorum opidi in Alpibus nomen: quia id sic dictum Plinius, lib. III, cap. XVII, ab equorum domitoribus innuit. Ego sane longe diversæ sum sententiæ. nam ut Latinis *vehiculum* à *vehendo*, sic non modo Gallis, sed & Germanis, ac reliquis Celtis *rhedam* à *reden* dictam puto. quod vocabulum etiamnum apud quosdam Germanos iisdem literis effertur. apud plerisque autem, Saxonica dialecto utentibus, dicitur *riden*: à quo tempus imperfectum *ik red*; & plurali numero *wy reden*: nihilque aliud apud Amisæ, Rheni, Mosæ, Scaldisque ostiorum adcolas significat, quàm *vehi*; sive id fiat equo, sive vehiculo, sive etiam ferreis illis soleis, quibus super glacie vehuntur. Angli id in Britannia quoque suâ dialecto dicentes *to ride*, equo pariter ac ve- 30 hiculo, nonnulli etiam navi vehi interpretantur. Plurimæ tamen parti Germanorum intelligitur equo tantum vehi. Hinc igitur apud Plinium, dicto loco, *Eporedica* (modo incorrupta ea sit vox) nulli alii sunt, quàm quos Germanicè nunc dicas *perdberider*, vel *perdrider*; id est, ut Plinius interpretatur, *equorum domitores*. unde etiam Salassorum opidi vocabulum rectius apud eundem Plinium, lib. XIX, cap. VII, scribitur gemino R, *Eporrhedia*. Literam E euphoniæ gratiâ à Romano ore esse in principio adpositam, patet ex Plutarcho; apud quem *Poredorax* scribitur id nomen viri proprium, quod Cæsari est *Eporedorix*; ut supra notavi. Fortè nonnullis Gallis fuit, ut nunc Germanis superioribus *pferd*, & *pferderich*. Ceterò idem vocabulum *riden* aliis dialectis dicitur *reiten*, & *ri-* 40 *ten*. ab hoc dictum puto illud vehiculum Gallicum, quod Romani suo ore formarunt *petoriturum*; referente Pompejo Festo: quod is dictum esse ait à numero quatuor rotarum. quatuor autem Britannis Wallis hodieque dicitur *pedwar*.

Bennam lingvâ Gallicâ genus esse vehiculi, tradit idem Festus. Hodieq; apud Germanos genus carri, id est, vehiculi duarum rotarum, dicitur *benne*. Quin & *carri* vocabulum, quod primus apud Romanos retulit Cæsar in Gallorum Germanorumque bellis, merè est Germanicum. dicitur quidpe etiam nunc omnibus Germanis *Karren*, sive *Karre*, & variante dialecto, *Karen*. Falsum est, quod quidam *carrum* apud Latinos auctores interpretantur vehiculum IV rotarum. nam duabus tantum uti rotis, antiquitus Germanis atque Gallis multo fuit fre- 50 quentius, quàm nunc est.

Jam igitur, ut *lanceæ*, *spari*, *gasi*, *sagi*, *cuculli*, *braccarum*, *bulga*, *rheda*, *petoriti*, *benna*, *curri*, *essedi*, aliaque plura rerum nomina à Gallis accepere Romani; sic vocabulum quoque *armillarum*, quas illi in antiquis suis historiis unis Gallis tribuunt, ab eadem gente eos accepisse credo. At *ärmil*, sive *ärmel* hodieque Germa-

Germani superiores vocant *manicas*; id est, eam vestium partem, quâ lacerti brachiaque teguntur. Hæc autem brachiorum ornamenta (quæ Græcis *ῥαλ-
λῖα*, Plinio lib. xxviii, cap. vii, *brachialia* dicuntur, vulgò nunc Italici *braccialetti*,
Gallis & Anglis *bracelets*, Germanis verò *armbänder*, & *armzierde*) antiquis tem-
poribus, tam Gallis quàm Germanis, ceterisque per Hispaniam, Britanniam, &
Illyricum Celtis vocabantur *ärmil*, quia nudi etiam tunc, sub sagulo vel pelle
agentes, nihil aliud circa brachia gerebant.

Plinius, lib. xviii, cap. xviii, de aratri generibus differens; *Gallia*, inquit,
duas addiderunt tali rotulas: quod genus vocant *planarati*. Hoc quidem vocabulum
10 variè in cunctis exemplaribus manuscriptis corruptum legitur, alias *plumorati*,
alias *plumarati*. Verùm, quidquid Plinius ipse scripserit, adparet fuisse Gallis
plaurati. At hoc merè Germanicum est, aliis dialectis *ploochrat*, & *pflugraat* di-
ctum: quod propriè *rotam aratri* significat.

Apud eundem Plinium, lib. xvii, cap. vi, hæc leguntur verba: *Alia est
ratio, quam Britannia & Gallia invenere, alendi terram: quod genus vocant margam.*
*Spissior ubertas in eâ intelligitur. est autem quidam terra adeps, ac velut glandia in cor-
poribus; ibi densante se pingvitudinis nucleo.* Satis apertè heic innuit, tam Gallo-
rum quàm Britannorum fuisse vocabulum *marga*. At hodièque *medulla in ossi-
bus* omnibus pariter Germanis dicitur variis dialectis, *marg*, *mark*, *march*, *merg*,
20 & *merch*; Anglis *marrow*; Britannis verò Wallis *marle*. unde etiam in antiquis-
simis exemplaribus manuscriptis, quæ Londinii in bibliothecâ regiâ mihi in-
spicienda, unâ cum reliquis inibi libris omnibus, exhibuit doctissimus juxta at-
que humanissimus vir, Patricius Junius, bibliothecæ præfectus, pro *marga*, quod
ter repetit Plinius, ubique scriptum reperii *marla*. Idem auctor, eodem libro,
cap. viii, de iisdem Britannis Gallisque loquens: *Tertium genus terra candida
glischromargam vocant.* Hodiè Anglis *fulgere* dicitur *glister*; & Germanis *glisteren*.

Opidum Gallia fuisse *Devonam*, eodemque nomine vicum in Germaniâ
Transrhenanâ, superiori capite, ostendi. *Devonam* Gallicâ lingvâ significasse
deorum fontem, auctor est Ausonius, hoc versu de fonte apud Burdigalam lo-
30 quens: *Divona, Celtarum lingvâ, fons addite divis.*

Hodièque Britanni Walli *fontem* vocant *vonan*; & aquam Dani *vand*. in quo
vocabulo D plerumque non exprimitur; more gentis, in aliis quoque com-
pluribus usitato.

Svetonii verba in Vitellio sunt ista: *Antonio Primo, Tolosa nato, cognomen in
pueritiâ Becco fuerat. id valet gallinacei rostrum.* Hinc rostrum Italici etiamnum
becco vocatur; Gallis atque Germanis inferioribus *bec*. unde Italici *rostro ferire*
est *beccare*, Gallis *becquer*, prædictis Germanis & Svitzeris in Helvetiâ *becken*.
Britannis Wallis rostrum est *pic*, & Hispanis *pico*: unde his verbum *picar*, quod
est *rostro ferire*. quod plurimis hodièque Germanis dicitur *picken*, & *pecken*.

40 Apud Melam, lib. ii, cap. v, hæc leguntur verba: *Inter Massiliam & Rhoda-
num [in orâ] maritimâ Avaticorum stagno assidens fossa Mariana, partem ejus amnis
navigabili alveo effundit. alioquin litus ignobile est Lapideum, ut vocant: in quo Hercu-
lem, contra Albionem & Bergiona, Neptuni liberos, dimicantem, cum tela defecis-
sent, ab invocato Iove adjutum imbre lapidum ferunt.* Fabulæ, alioquin haud
inlepidæ, montium quoque propinquorum vocabula Celtica immixta sunt.
nam *montem* etiamnum vocamus *berg*. *Alpeis* verò accolis incolisque & olim
dictas patrio vocabulo *ALBON*, & nunc etiam dici *ALBEN*, suo loco fu-
sius docebo. At non tantùm Noricis & Vindelicis, Illyricis gentibus, atque
Inalpinis populis, & Gallis excelsorum montium juga dicta fuisse *Alpen*, &
50 *Alben*, quod postea monstrabo, sed & Hispanis; patet ex Procopii Gothi-
car. lib. i: ubi hæc leguntur verba: *καὶ χώρα μὲν ἡ πρώτη τῆς Εὐρώπης, ἀμφὶ τὸν
ὠκεανὸν καὶ δύνει ἡλίου, Ἰσπανία ὀνόμασαι, ἀρχὴ ἐς Ἀλπεῖς, τὰς ἐν ὄρει τῷ Πυρηναιῷ
ἔσας. Ἀλπεῖς δὲ καλεῖν τὴν ἐν στενοχωρίᾳ διόδον, οἱ ταύτῃ αἰθρωποὶ νενομίνασι. τὸ δὲ ἐνθένδε
μέχρι τῆς Λιγυρίας ὁρίων, Γαλλία ἐκλήθη. ἐνθα δὲ καὶ Ἀλπεῖς ἔτεροι, Γάλλος τὲ καὶ Λιγύ-
ρος διορίζονται.* Id est: *Prima Europa regio, ad oceanum & occidentem solem, Hispania
dicitur,*

dicitur, adusque Alpeis, quæ in Pyrenæo sunt monte. Alpeis verò dici in angustiis transitum, incolæ hujus regionis existimant. Hinc ad Liguriæ usque confinia, Gallia dicitur. ubi alia Alpes, Gallos & Ligures determinantes. Hinc etiam in tabulâ itinerariâ Alpes memorantur Bastarnica, qui Carpates est mons Ptolemæo; scilicet à Germanicâ gente Bastarnis accolis.

Polybius, lib. II, Padum ait τῆς ἐγχεσίως, id est, incolis dici Bodencum. quâ de re ita Plinius, lib. III, cap. XVII: Metrodorus Scepsius dicit, quoniam circa fontem arbor multa sit picea, quæ pades Gallicè vocetur, Padum hoc nomen accepisse: Ligurum quidem lingvâ amnem ipsam Bodincum vocari; quod significet fundo carentem. Cui argumento adest opidum juxta Industria, vetusto nomine Bodincomagum; ubi præcipua altitudo incipit. At Ligures superiora, Galli inferiora amnis tenuere. Galli igitur vocarunt Bodincum. quod vocabulum merè Celticum: nam hodièque Germani fundum vocant boden, & variantibus dialectis, bodem, boddem; Angli bottom.

Sed quid jam opus est plura tam laboriosè confectari; quandoquidem ex his simul atque ex iis, quæ superioribus capitibus allata sunt, satis clarè ac manifestò liquet, unam eandemque per dictas v regiones, Illyricum, Germaniam, Britanniam, Galliamque & Hispaniam, quondam fuisse lingvâ. quo maximo validissimoque argumento discimus, unam etiam atque eandem incoluisse eas terras gentem; cui unum in commune fuit nomen CELTÆ: à quo regio pariter ac lingvâ dicta CELTICA. Lingvâ in universum fuisse eandem, quâ nunc etiam utimur in vastissimâ illâ Germaniâ, tam cis quàm trans Rhenum, ad mare usque glaciale, & ab alterâ parte ad Moldavorum Vallachorumque confinia; item in Britanniâ: nemo inficiari poterit, qui hactenus adducta sedulò probèque perpenderit. Et quamvis Walli nunc in Britanniâ, qui antiquâ illâ Britannicâ lingvâ adhuc uti integrâ vulgò creduntur, prorsus à Germanico sermone diversi esse videantur: tamen, si quis peritus paullo diligentius lingvâ eorum introspeciat; facile multa illic atque innumera vocabula planè Germanica deprehendat; licet dialecto suâ haud modicè detorta. cujusmodi sunt illa, quæ paullo antè adduxi. De reliquis ita judicandum: quum olim lingvâ Græca, ut suprâ ostensum, toti Galliæ (nisi quâ Germani Cistrhenani incoluerint) proximæque Britanniae fuerit familiaris; innumera ejus vocabula etiam nunc in Wallicâ, ac multo quidem plura quàm in Gallicâ, inherere. cujus rei lingvæ Wallicæ periti ignari esse nequeunt. Alteram hinc partem non minorem in eâ obtinent vocabula Latina, quæ Romani olim, unâ cum imperio suo, jure, ac legibus, invexerunt. Factum enim idem heic, & in Galliâ, quod Strabo, lib. III, scribit de Hispanis, hisce verbis: οἱ μὲν Τυρδίται, καὶ μάλιστα οἱ περὶ τὸν Βαῖπιν, πλείους εἰς τὸν Ῥωμαίων μεταβέβλωται τρόπον, ὅδε δὲ διαλέκτῃ σφετέρᾳ ἐτι μνησθέντες. id est: Turditani quidem, maximè qui ad Batin sunt, planè Romanos mores adsciverunt; ne sermonis quidem vernaculi memores. Reliqua vocabula in Wallicâ lingvâ si qua sunt, quæ neque Græcæ, neque Latinæ, neque Germanicæ lingvæ originem habere videantur; de his ita statuendum: multa scilicet fuisse in Germanicâ lingvâ antiquis temporibus vocabula, quæ longâ sæculorum serie prorsus interierunt: quod multis argumentis, partim ex primitivis, partim ex derivativis vocabulis desumptis, colligere licet. hujusmodi ergo quamplurima in Wallico sermone etiam nunc durare credibile est. Atque equidem pleræque per omnem Germaniam opidorum, vicorum, montium, amniumque appellationum etymologiæ nos latent: quum interim nemo dubitare possit, quin ea vocabula à certis rebus indita fuerint. Idem de Hibernicâ lingvâ & item eâ, quam in Hispaniâ vulgò Cantabricam vocant, judicandum censeo. nam in hac quoque pleraque aut Latina, aut Germanica esse deprehendi.

Ceterò CELTICAM hanc lingvâ originem cepisse jam inde à primævâ illius, quæ unica tunc fuit in terris, apud Babylonicæ urbis structuram, confusione; cui tandem, in tam immensâ terræ juxta ac gentis Celticæ vastitate, temporumque, quibus duravit, longinquitate, dubitare liceat?

Eorum notanda heic est judicij imbecillitas, qui de ejus genere disputantes, ab unâ

ab unâ aliquâ exiguâ totius gentis natione adpellare eam maluerunt, alias *Belgicam*, alias *Teutonicam*, alias *Cimbricam*. alii etiam ab externis gentibus, *Cimmeriam*, & *Gomericam*; & multo immaniore deliramento alii *Scythicam*: quum neque Gomeri, neque Cimmeriorum nomen quidquam ad Celtas, sive horum partem Germanos spectet. Gomeri posterius *Comari* quo situ terrarum, longè ab Europæ finibus, in Asiâ fuerint, suprà dictum est. Cimmerios nihil commune habuisse cum Germanis, vel horum natione Cimbris; infra in horum explicatione clarum reddetur. In Scytharum vocabulo unum illi habent Nicephorum Gregoram, inferioris sæculi auctorem Græculum; qui immania de septentrionalium regionum gentiumque nominibus fabulatur; antiquorumque auctorum testimonia imperitè, ac falsò allegat. nam Herodotum quòd ait eos Scythas vocare, quos Plutarchus Cimbros, & Teutonas, id nemo umquàm ostenderit. Antiquissimos equidem mortalium inter Græcos omnem septentrionem, tam in Europâ quàm Asiâ, adpellasse Scythiam, auctorem suprà ipsi citavimus Strabonem. verum is *διὰ τὸ ἀγνοῖαν* id factum, disertè testatur.

Sed nec eorum iudicium probandum, qui, ubi aliquod vocabulum in lingvâ nostrâ Celticâ occurrit, quod vel Græco, vel Latino, vel Hebraico, vel Persico, vel alijs cujuscumque gentis vocabulo sit par atque simile; protinus, id nos inde habere, exclamant. Unus quum fuerit initio rerum in terris sermo, quo omnes pariter inter se, ante Babylonis fundamenta, usi sunt mortales; quemque postea ad urbis Babylonicæ adificationem Deus, rerum omnium conditor ac moderator, non omnino è medio sustulit, novis exinde lingvis creatis; sed tantum in varia *ἰδιόματα*, ut suprà dictum, variasque *διαλέκτους* confudit, seu potius dissipavit: quid mirum, si diversissimæ longèque inter se remotissimæ per universum terræ orbem gentes multa communia habeant etiamnum rerum vocabula? Exempla eorum pauca quædam ob oculos posuisse, haud alienum fuerit. Ægyptii, & Arabes, Germanique & Hispani ac Galli, supremum illud verumque numen, omnium rerum principium, suâ quique lingvâ dixere *Theuth*; Græci etiam *Θεὸς*, *Δεὸς* & *Ζεὺς*, & Latini *Deus*: Græci item aliâ dialecto, unâ cum Germanis nostris *Dan*; ut certissimis documentis infra suo loco ostendetur. Græcis summa pars hominis dicitur *κεφαλή*, Sinis, Indicæ genti, *koppalah*; Germanis *kopf*, & aliâ dialecto *kop*; Latinis *caput*. Latinis negandi particula est *non*; Germanis, variis dialectis, *nein*, *neen*, *nee*, *ney*, & *na*; quorum hoc commune cum prædictis Sinis habent: Hispanis, Italis, & Anglis *no*; Sarmatis, sive Slavis, *ne*, & *nie*. Adfirmandi particula Germanis, & Sinis est *ja*. Quæ particula Latinis est *apud*, Danis dicitur *hos*, & eodem Græcis nonnumquàm vocabulo *ὅς*. Quod Græcis est *ὅτι*, Latinis dicitur *uti*, vel *ut*; Danis *at*. Latinis qui est oculus, Germanis vocatur *auge*, & *oge*; Sarmatis *oko*. Latinis quæ *auris*, Germanis est *oor*. Qui Græcis *πῆς*, Latinis est *pes*, Germanis *fuus*, quasi *pfuus*, & aliis dialectis *funt*, *foot*; ut Græcorum Latino-rumque *pater* Germanis *fater*. Quæ Græcis est *μήτηρ*, Latinis dicitur *mater*; Persis *madar*; Germanis *mutter*, *muter*, *muuder*, & *moder*; Anglis *mother*; Sarmatis *máterz*, *mácz*, & *máti*; Ægyptiis *muth*. Quæ Latinis est *sepes*, Poenis atque Hebræis dicitur *gadir*, seu *gader*; nobis Germanis *gadder*, & aliâ dialecto *gitter*. Quod Latinis dicitur *est*, Græcis sonat *ἐστὶ*, Sarmatis *jest*, vel *gest*, Germanis *ist*, *is*, & *es*. neque tamen hujus vocis vel indicativus, vel infinitivus modus in omnibus prædictarum gentium lingvis idem vel similis est. pluralis nihilo minùs indicativi apud Latinos est *sunt*, apud Germanos *sein*, *seind*, & *sind*, apud Sarmatas Polonos, *sa*; quod penè idem sonat quod *son*. Germanis prima indicativi hujus verbi est *ich bin*. hunc modum Angli non agnoscunt: interim tamen imperativum & subjunctivum habent *bee*, & infinitivum *to bee*; quæ Germanicè scripseris *bie*, sive *by*. Sarmatæ item indicativi præteritum habent *byl*, & fu-

sacerdotes, sive magi, Plutarcho, in libro de Iside, referente his verbis: Ἐπεὶ
 δὲ χρόνῳ εἰμαρμένῳ, ἐν ᾧ τὸν Ἀρειμάνιον ἀνάγκη φθαλεῖναι πάντα πασι, καὶ ἀφανισθῆναι
 τὴν γῆν ὀπιπέδαν καὶ ὁμαλὴν γενόμενῃς, ἓνα βίον καὶ μίαν πολιτείαν ἀνθρώπων μακαρίων, καὶ
 ὁμογλώσσων ἀπάντων γενέσθαι. Hoc est: *Instare tempus fatale, quo necesse sit Arima-*
nium, id est dæmonem, perdi atque aboleri. terrâ verò aquabili, ac planâ factâ,
unam fore vitam, unamque civitatem beatorum hominum universorum, unâ lingvâ
utentium. & Diogenes Laërtius, in procemio: Ὁ δὲ Θεόπομπος καὶ ἀναβιάσας
 κατὰ τὰς μάγας φησὶ τὰς ἀνθρώπους, καὶ εἶσεσθαι ἀθανάτους, καὶ τὰ ὄντα ταῖς αὐτῶν ὀπικλη-
 σεσι διαμενεῖν. id est: *Theopompus etiam revicturos homines, ex magorum sententiâ*
 10 *tradit, immortalesque futuros; & omnia suas adpellationes retentura.* Eas intelligo ad-
 pellationes, quas in primævâ lingvâ habuerunt.

Sed de lingvarum similitudine & convenientiâ, item de origine earum, ac
 matrice illâ primævâ lingvâ, multo latior, spatiosiorque est campus, quàm
 qui hoc loco pertractari vel debeat, vel possit. Magna, mirandaque eâ in re
 latere μυστήρια, & quæ nemo, nisi omnium prope lingvarum peritus, aperire
 possit, haud nescius sum. Una Celtica nostra si solide plenèque tractetur, in-
 gens præbuerit volumen.

CAPUT IX.

20

De CELTARUM nomine; & CELTICÆ veteris in
Hispanorum, Gallorum, Britannorum; Illyriorum, & Theutisco-
rum nomina partitione. item de verâ gentis pariter ac nominis

THEUTISCORUM origine. nam GERMA-
NIAE vocabulum peregrinum fuit, ipsi
genti inusitatum.

30

HActenus igitur argumentis demonstratum est validissimis, *Illyrios, Germa-*
nos, Gallos, Britannos, atque *Hispanos*, unam fuisse initio gentem, uno
 CELTARUM nomine in universum adpellatam, anno à terra-
 rum inundatione circiter cxxxvi, à mundo condito cio icccxcii, ex Asiâ, ab
 ædificatione urbis Babylonicæ, post lingvæ primævæ confusionem, in Euro-
 pam, per Aschenazem, omnium parentem, ac primum conditorem, dedu-
 ctam. Quâ ratione postmodum universa in v prædictas divisa fuerit nationes,
 nunc deinceps dicendum est.

Sed ipsum CELTARUM nomen, genuinum gentis ac germanum, pro-
 40 priumque fuerit, domi inter eos natum; an ab antiquissimis Græcorum, à re qua-
 dam, ut pleraque alia gentium exterarum vocabula, postea inditum, satis com-
 pertum vix habeo. Cæsaris auctoritatem fidemque observare si dignum est, ipsi-
 us gentis lingvâ CELTAS dictos, credendum, ex initio commentarii primi
 de bello Gallico; ubi hæc leguntur verba: *Gallia est omnis divisa in partes tres.*
quarum unam incolunt Belgæ; aliam Aquitani; tertiam, qui ipsorum lingvâ Celta,
nostrâ Galli appellantur. Cum Cæsare sanè sentit, sive à Cæsare ipso, seu aliâ qua-
 piam experienciâ edoctus, Pausanias in Atticis. Ὁ ψὲ δὲ ποιεῖ, inquit, αὐτὸς καλεῖσθαι
 ΓΑΛΑΤΑΣ ἐξ ἐνίκης. ΚΕΛΤΟΥΣ γὰρ κατὰ π. σφᾶς τὸ ἀρχαῖον, καὶ ὡς τὰ πῶς ἄλλοις
 ὠνομάζοντο. hoc est: *Postremò denique, GALLI uti adpellarentur, receptum fuit. nam-*
 50 *que CELTÆ cum à se ipsis antiquis temporibus, tum ab aliis vocati sunt.* At ne hoc
 quidem satis certum; gens à regione, an regio à gente adpellationem acceperit.
 nam Hispania quoque ab flumine Ibero Græcis dicta fuit IBERIA: deinde à
 regione gens ipsa IBERI: quemadmodum innumeræ aliæ per terræ orbem na-
 tiones. CELTICÆ tamen vocabulum quia derivativi est generis; CELTA-
 RUM nomen, tamquam primitivum, unde illud derivatum, antea exstitisse,

maximè probabile est. Sed quia CELTÆ cujusdam liberos cognovimus suprâ, ex Appiano ILLYRIUM, ex etymologico Græco BRITANNUM, partiū gentis Celticæ conditores: ipsum CELTAM istum fuisse ASCHENAZEM, universæ gentis Celticæ originem conditoremq;, manifestissimo colligitur argumento. CELTA autem, sive ΚΕΛΤΟ΄C, quia haud Græcum est vocabulum, sed peregrinum; ab ipsâ gente Celtarum, vel ab gentis conditore ipso Aschenaze, mox initio transmigrationis ex oriente in occidentem, unâ cum novâ lingvâ inventum, maximè credibile est. quod Cæsar etiam ac Pausanias confirmare videntur; nomen id gentis proprium, domique usitatum adseverantes. Ac fortè in novâ Celtarum lingvâ, apud Babylonis ædificationem natâ, *Celta* idem significavit, quod vel primævâ illâ, vel Hebræorum lingvâ *Aschenaz*. Falsissima est interpretatio eorum, qui Celtas vocatos docent à Celtico vocabulo *gelten*, quod est *valere*; Strabonis subnixa testimonio, quem tradidisse ajunt, adpellatos eos διὰ τὸ ἐπιφάνειαν, id est, ut illi interpretantur, *ab auctoritate*. Ad libidinem hanc detortam esse interpretationem, non ex genuinâ auctoris mente quæsitam; facilè cuivis, verba Strabonis legenti, perspicere licet. Nos ea suprâ, cap. III, ita exposuimus: Nempe gentem, Narbonensem provinciam incolentem, primam Græcis adpellatam fuisse *Celtas*. ab horum postea vocabulo, quia gens ea erat omnis Galliæ clarissima, reliquos quoque Galliæ populos in universum communi nomine fuisse dictos *Celtas*.

Ceterò, antiquum illud, unum solum CELTARUM nomen, in plura postmodum ac varia distributum fuit vocabula; prout gentis immensum illud σύστημα in plureis partes, sive naturâ locorum, sive principum imperiis, disjectum. Partitio tamen hoc maximè modo facta videtur. Scilicet Aschenazes, Celtarum omnium pater, quum gentem suam in terram Celticam deduxisset; unus omnibus patrio jure ac potestate, veluti rex subjectis, præfuit, dum vixit. Complures autem quum ei forent filii, nepotesque ac pronepotes, ex quibus universis gentis σύστημα constructum; quinque filiis, natu majoribus, in hereditatem reliquit omnem Celticam. unde in v potissimum genteis, & v adpella-
30
tiones terra universa fuit divisa.

Ea pars, quæ mari interno, oceano Atlantico ac septentrionali, Pyrenæisque inclusa montibus, *Hispania* postea dicta fuit, quod nomen generale ab initio habuerit, haud facilè dixerim. Κωήτας, sive Κωεισίς in eâ refert antiquissimus scriptorum Herodotus lib. II & IV; & item Herodorus apud Stephanum; ubi hæc leguntur verba: γλήτες, ἔθνη Ἰβηρικὸν μετὰ τὰς Κωήτας. id est: *Gletes*, gens Iberica, ponè *Cynetas*. Festus Avienus, ex vetustissimis Græcorum scriptoribus oram maritimam interni maris describens, *Cynetas* in Hispanico litore nominat atque *Cempsas*. quorum hos quo situ fuisse voluerit, per obscurum dispectu est. Dionysius tamen Afer Pyrenæo facit proximos, hoc
40
versu:

Κεμψοί θ' οἱ ναίουσιν ὑπὲρ πόδα Πυρρῶναϊον.

Cempsique, qui degunt sub pede Pyrenæo.

De Cynetis ita Avienus:

Ana amnis illic per Cynetas effluit.

Et post paullo:

Genti & Cynetum hic terminus. Tartesus

Ager his adheret: adluitque cespitem

Tartesus amnis.

Tartessum amnem eundem fuisse & Bætum, auctor est Strabo, lib. III. Ex his
50
igitur jam satis patet, non universæ Hispanorum gentis, sed trium tantum in eâ nationum hæc fuisse vocabula *Cyneta*, *Gletes*, & *Cemps*. quamvis ab Gletarum natione vetustissimi Græcorum omnem Hispaniam adpellarint; teste Strabone, dicto libro. idemq; à Cynetarum vocabulo factū, ex Herodoto colligere licet. Posteriores Græci à flumine *Ibero* adpellarunt IBEROS; teste Plinio, lib. III, cap. III:

Iberus

Iberus amnis, quem propter universam Hispaniam Græci appellavere Iberiam. At verò, Polybio si credimus, non omnis mox Hispania Iberiæ nomine initio dicta fuit; sed ea pars tantum, quæ mari interno proxima. Polybii verba, in libro III, hæc sunt: Τὸ δὲ λοιπὸν μέρος τῆς Εὐρώπης, ἀπὸ τῆς περὶ τῶν ὄρων Πυρηνναίων τὸ σιναίον, πρὸς τὰς δύο, καὶ πρὸς Ἡρακλείους σήλας, περιέχεται μὲν ὑπὸ τοῦ καθ' ἡμᾶς καὶ τῆς ἑξωτερικῆς καλεῖται διὰ τὸ μὲν πρὸς τὴν καθ' ἡμᾶς παρεῖκον ἕως Ἡρακλείων σήλων, Ἰβηρία· τὸ δὲ πρὸς τὴν ἑξωτερικὴν περιγορευομένην, κοινῶς μὲν ὀνομασίαν ἔχει, διὰ τὸ προσφάτως καθ' ἡμᾶς καλεῖται δὲ πάντων ὑπὸ βαρβάρων ἐθνῶν, καὶ πολυανθρώπων ὑπὲρ ὧν ἡμεῖς μετὰ ταῦτα τὸν καθ' ἡμᾶς λόγον ἀποδώσομεν. Hoc est: *Reliqua pars Europæ, quæ à dictis montibus Pyrenæis ad occasum & columnas Herculis pertinet, partim à nostro, partim ab externo mari ambitur. Quæ porrigitur secundum mare nostrum portio, ad columnas usque Herculis Iberia vocatur, quæ verò secundum mare est externum, quod & magnum indigetant, communem adpellationem nondum invenit: quia non diu est, quum fuit explorata. tota autem à nationibus barbaris, iisque frequentissimis incolitur: de quibus postea singulatim sumus dicturi.* Quibus in verbis liquidissimum construitur testimonium, non ab ipsis incolis nomen accepisse regionem IBERIÆ; sed ab exteris populis, scilicet Græcis, ut supra dictum, oram ejus maritimam ad columnas usque & Gadeis navigantibus; Massiliensibus quoque coloniam Emporitanam inibi condentibus. Posteaquàm verò Romani terram omnem, arma bellaque circumferendo, penitus cognoverunt; commune universæ gentis nomen prodiderunt, quo HISPANI adpellabantur; terraque ipsa HISPANIA: teste partim Polybio, libro prædicto, partim Athenæo in principio libri VII: & item Appiano in Hispanicis; clariùs verò in fine Annibalicorum. Græci postea universam quoque regionem, jam antea à se invento vocabulo, dixere IBERIAM. Apud Eustathium, Dionysii Afri scholiasten, hæc leguntur verba: Ἰβηρίαν δὲ ὅτι ἡ Ἰβηρία, καὶ πᾶσα μὲν τοῖς ἀλλὰ μὴν ἡ ἐν τῇ ῥηθέντι Ἰβηρίᾳ πᾶσα, καὶ Ἰσπανία σιναίνωως ἢ πολυνώμως ἐλέγχετο. Ῥωμαῖοι δὲ καὶ τὴν πᾶσαν ἕως ἐκάλεσαν ὕπερον. ὡς εἶναι διώνυμον, Ἰβηρίαν τε καὶ Ἰσπανίαν. id est: *Sciendum autem, Iberiam, non totam quidem, sed eam tantum quæ intra Iberum amnem est, alio nomine Hispaniam vocatam fuisse. Romani*

verò totam deinde sic vocaverunt; ita, uti duo nomina habeat, Iberia & Hispania. Hæc an satis probè ab aliis didicerit Eustathius, equidem nescio. quamquàm mihi haud dubium, universæ Hispaniæ nomen aut ab ipsâ urbe ejus antiquâ clarâque *Hispalis*, aut ex eodem cum hac fonte originem traxisse. facilis quidpe liquidæ L in liquidam N mutatio.

Altera Celtarum pars, inter Alpeis, mare internum, Pyrenæos monteis, & oceanum, Rhenumque amnem posita, quodnam peculiare sibi nomen, præter communem Celtarum adpellationem, post Aschenazis excessum obtinuerit, nusquàm reperio. A filio mox Aschenazis, sive Celtæ, Gallo, Illyrii fratre, GALLORUM nomen fuisse sortitos, quò Appiani tendit historia; fabulæ sunt, ac nugæ meræ. οὐδὲ δὲ ποτε Gallos fuisse adpellatos, auctorem audivimus supra Pausaniam. Tunc primum GALLI dicti videntur, à Celticâ voce *gallen* (quam nunc dicimus *wallen*; significatque *iter facere*) quum exundans domi multitudo, patriâ relictâ, exterâs petere regiones cœpissent; parte eorum in Italiam, parte in Illyricum, atque inde in Græciam, & Asiam, parte in Germaniam delatâ. Tunc enim primum, à re ipsâ invento vocabulo, dicti fuere, cùm sibi ipsis, tum proximis Germanis Illyriisque, *thi GALLEN*, sive *GALLER*, & aliâ dialecto *WALLER*; quod voce æquipollenti vulgò dicimus *die wanderer*, Latine *peregrinatores*. quod vocabulum mox Latini, suo ori accommodantes, formavere GALLI. Græci postea, paullo longiùs à genuinâ voce deflectentes, dixere ΓΑΛΑΤΑΙ. quâ equidem adpellatione perpetuò postmodum signati fuerunt ab ipsis Galli Asiatici, rarò ΚΕΛΤΟΙ, antiquo universæ gentis vocabulo, nuncupati. unde firmissimum etiam validissimumque argumentum, hos veros fuisse Gallos, nomen à re ipsâ, id est à migratione, olim adeptos. Latini postea simulque Græci universam gentem, tam in Asiâ, Pannoniâ,

Italiâ, atque Germaniâ, quam in antiquâ avitâque sede inter Rhenum Pyrenæumque, Gallorum, sive γαλαῶν adpellatione adfecerunt. Enimverò peregrinam hanc fuisse adpellationem, ipsi genti, Rhenum inter Pyrenæumque commoranti, inusitatam, manifestissimo adfirmat testimonio Iul. Cæsar, initio mox commentarii primi, ut suprâ dictum. ubi tertiam Gal-
 liæ Comatæ partem eos incolere tradit populos, *qui ipsorum lingvâ Celtæ, Romanorum Galli* vocabantur. Scilicet ii Celtæ, qui primi, Alpeis transgressi, Italiae parteis occuparunt, suo sibi vocabulo, recens à peregrinatione invento, G A L L I dicebantur. id postea quum ad Romanos, quorum
 mox urbem ceperunt, pervenisset, perpetuò deinceps in totâ gente, etiam 10
 ultra Alpeis, inter Pyrenæum atque Rhenum, ab his usurpatum fuit: quum interim hi soli, qui Galliâ egressi erant, Galli adpellarentur; illi verò trans Alpeis suo sibi aliquo peculiari vocabulo dicerentur. Hinc, longinquo ex Romanorum usu, ac consuetudine, Cæsar id tamquam Romanum prodidit. Verum necessarium fuerit, rationibus ostendere certis, vocabulum *Galli* deductum esse à Celtico verbo *wallen*, quod *peregrinari* significat. Germanorum linguam curatius qui scrutetur, facile deprehendat, multa vocabula, quæ nunc in principio habent literam W, antiquitus aliâ dialecto elata fuisse per G. quum autem cum ipsâ gente in alias transferrentur regiones; corruptâ inibi & commixtâ lingvâ, reservato G, pro Germanicâ literâ W adsumsere U. 20
 Sic antiquum Germanorum vocabulum *gerre*, quod *bellum* significabat, quum in Italiam, Hispaniam, & Galliam, Romanorum provincias, deferretur, adscivit literam U; uti Itali atque Hispani nunc etiam scribant *guerra*, Galli *guerre*. Id vocabulum quum apud Germanos abolitum sit; manet tamen apud Anglos, Germanicæ originis gentem, mutato G in W, & E in A, *warre*. quod illis etiamnum *bellum* significat. Germanis superioribus vocabulum est *weise*, quod *morem*, seu *ritum* ac *modum* significat: inferiores suâ dialecto dicunt *wise*; iisdemque id literis scribunt Angli; pronuntiant verò ut superiores Germani suum *weise*. id Italici & Hispanici nunc est *guisa*, Gallis *guise*. Quas Latini *manicas* adpellabant, vel Græco vo- 30
 cabulo *chirotecas*, Itali dicunt *guanti*, Hispani *guantes*, Galli *gants*, inferiores Germani *wanten*. Italici est nomen proprium viri *Guglielmo*, Hispanis *Guillermo*, Gallis *Guillaume*; quod Græci scriptores, ut cap. VI ostensum, dixere γιλιερμ, γιλιερμ, & γελιερμ. id Germanis superioribus est *Wilhelm*, inferioribus *Willem*, Anglis *William*. Hispaniæ quondam populi fuere, ubi nunc Navarra regnum, *Vascones* dicti. hi, Pyrenæos montes transgressi, à Germanis Gothis, Burgundionibus, Francis, & aliis, vocati sunt in Galliâ *Guascons*, & *Gascons*: quod vocabulum etiam nunc eadem regione manet. Mercurium deum antiquis Germanis dictum fuisse *Wodan*, & adjectâ literâ *Gwodan*, auctor est Paullus Diaconus, lib. I, cap. IX, rerum Lango- 40
 bardicarum. hinc diem Mercurii etiam hodiè inferioribus Germanis dici *Wodensdach*, contractè *Woonsdach*, & Anglis *Wednesday*, Vestofalis verò *Godensdach*; infra, cap. XXVI, docebo. Herba est, tincturæ vestium utilis atque nobilis, Latine *isatis* dicta. hanc Itali vocant *guado*, Galli *guede*, Germani superiores *weid*, inferiores *weed*, Angli *wad*. Italici verbum est *guatare* (Latine *speculari* interpreteris) Gallis *guetter*. id eandem originem habere videtur cum Anglicâ dictione *waite*, quod est *attendere*, sive *intentum esse*. ex eodem haud dubiè fonte Germanis est *wacht*, id est, *excubia*; & *wachten*, id est, *spectare*, sive *expectare*. Gallis *vas vadis* dicitur *garrant*: Anglis est *warrent*. Itali dicunt custodem *guardiano*, Galli *gardien*; Anglis est *wardien*, & quibusdam Germanis *wardein*. Sed ipsum Ita- 50
 lorum verbum *guardare*, & Gallorum *garder*, id est, *custodire*, Germanis dicitur *warten*. Galli si, cum aliquo super aliquâ re certantes, in pignus deponant, pignus id adpellant *gageure*. eandem rem Angli vocant *wager*; à Germanico haud dubiè verbo *wagen*, quod est *rem in discrimen sive in casum dare*. Galli locum, ubi cuniculi degunt, vocant *garenne*: Anglis is est

is est *warren*. Sed ne plura vocabula hinc inde à diversis nationibus corrögemus; Wallones hodiè atque Picardi, Gallicæ utraque gens, in plerisque Gallicæ lingvæ vocabulis, incipientibus ab Gu, geminas hæc literas transmutant in Celticum W: dicuntque *warir*, *warder*, *wide*, & complura ad hunc modum alia, ubi ceteri Galli *guarir*, *guarder*, *guide*. quamquàm illa duo priora plerumque hodiè Galli sine U scribunt *garir*, *garder*: nec in *guide* eadem vocalis aliud valet, nisi uti genuinum literæ G sonum, quem habet ante A, O, & U, heic quoque ante I formet. quapropter id Italicè scripseris *ghide*. Ceterum compluribus vocabulis, quæ Angli per W incipiunt, Walli quoque Britanni hodièque G præponunt. sic *Victim* insulam, quam Angli dicunt *Wight*, Germani *Wicht*, Walli faciunt *Gwydh*: quem Cambriæ fluvium Angli dicunt *Wy*, is Wallis est *Gwy*: quæ urbs ejusdem regionis Ptolemæo *Venta*, Anglis *Went*, Wallis dicitur *Gwent*: & id genus complura alia. Ad propositum igitur tandem uti accedamus; exemplis tot productis, manifestissimè nunc patet, GALLORUM vocabulum idem esse WALLORUM; quos antiquiores Celtæ dixere *thi GALLAR*, sive GALLON, & variante dialecto WALLON, item aliâ dialecto WALLEN: unde pars Gallorum etiam nunc suâ lingvâ adpellantur *Wallons*. posteriores Germani, abjecto uno L, dixere *Walen*. Germanobelgæ, vocalem A crassiori pronuntiantes sono, effecere diphthongum AE: unde vox etiam nunc durat *Waelen*. Quod autem ad vocabulum *Wälischen* attinet, quâ Italos indigetant superiores Germani ac Saxones: hoc quoque ex Gallorum adpellatione exortum nemo abnuerit. est enim derivativum à primitivo *Walen*: quemadmodum & Anglos plerique Germanorum derivativo vocabulo vocitant *die Engelfischen*. Gallorum autem, sive Wallorum nomine rectè adpellaverunt Transalpinos versùs meridiem; quia dimidium fermè Italiæ, Alpes Apenninumque inter, Galli obsederant; Cisalpini Romanis cognominati. Hinc etiam nunc Dani suâ lingvâ Italiam vocant *Valland*; quæ Germanis superioribus *Wälisch land*. Deniquè quum Angli ac Saxones, Germanica utraque gens, Britanniam occupantes, lingvam incolarum adsimilem Gallorum lingvæ deprehenderent; hos quoque *Wallos* nuncuparunt. unde etiam nunc reliquæ veterum Britannorum Anglis dicuntur *Walshmen*; & regio ipsa *Wales*: quæ Roderico, episcopo Palentino, historiæ Hispanicæ parte IV, cap. XVIII, vocatur *Gales*, in his verbis: *Princeps de Gales, primogenitus regis Angliæ*. Sed hæc de GALLORUM vocabulo differuisse sufficiat.

Tertia Celtarum pars, in insulis Celticæ, quando nomen BRITANNORUM, sive BRITONUM (utrumque enim antiquis usurpatur auctoribus) & unde adsumferint, certiùs jam sciri posse videtur. suprà quidpe ex etymologico Græco magno hæc produxi verba: *Βρεταννῶν, ἑθνὸς ἀπὸ Κελτῶν τῶν Βρεταννῶν θυγατρός*. quæ sanè verba quamvis ingentem, ut antè monitum, contineant errorem (non enim gentem Britannorum à Celtò Britanni filiâ, sed à Britannâ Celtæ filiâ, seu Britanno filio ortam dictamque voluisse quosdam antiquorum scriptorum, verisimile sit) tamen conjicere ex eo licet, uni ex quinque Aschenazis filiis natu majoribus, nomine BRITANNO, insulas maris Celtici hereditate obvenisse: è cujus nomine gēs postea dicta fuit *thi BRITTAN*, & BRITTON, antiquis Celtarum dialectis; quod nunc per E diceremus *Britten*. Id vocabulum dein Romani suo ori accommodantes, fecere BRITANNI, sive BRITANI, & BRITONES. Insulæ hinc quoque ipsæ dictæ *Britannica*, & *Britannia*. nam *Britannias* fuisse antiquis Græcorum scriptoribus vocatas, auctor est Plinius, lib. IV, cap. XVI. Ceterò filium fuisse Aschenazis hunc gentis Britannicæ conditorem, non filiam, inde colligo, quòd filiis tunc distribuebantur terrarum hereditates, non verò filiabus; ut ex sacrâ liquet historiâ.

Quarta quoque Celtarum pars, inter Danubium & Alpeis, mareque Adriaticum sita, mox nomen ILLYRIORUM accepit ab ILLYRIO; ut suprà ex Appiani Illyricis docui. ubi equidem falsò Illyrius Celtæ traditur fuisse frater; quum filius potius Celtæ, id est Aschenazis sit habendus.

Ultimi tandem Celtarum, trans Rhenum amnem, ad glaciale usque oceanum & Sarmatarum confinia colentes, quod peculiare nomen mox post Celticæ divisionem habuerint, opido quàm difficile dispectu est. Romani eos postea uno nomine adpellavere GERMANOS. De his probatus in primis Romanorum scriptor hæc refert C. Tacitus: *Celebrant carminibus antiquis (quod unum apud illos memoria, & annalium genus est.) Tuistonem deum, terræ editum, & filium Mannum, originem gentis, conditoresque. Manno tris filios assignant; e quorum nominibus proximi oceano Ingævones, medii Herminones, ceteri Istævones vocentur. Quidam verò licentiâ vetustatis plureis deo ortos, pluresque gentis appellationes, Marfos, Gambri-vios, Svevos, Vandalios affirmant: eaque vera, & antiqua nomina. ceterum Germania* 10 *vocabulum recens, & nuper additum: quoniam qui primi Rhenum transgressi Gallos expulerint, nunc Tungri, tunc Germani vocati sint. ita nationis nomen, non gentis, evaluisse paulatim; ut omnes primum victores à victis ob metum, mox à se ipsis invento nomine vacarentur.* Sic legendum hunc locum, infra lib. II, cap. XX, in Tungrorum descriptione bonis argumentis rationibusque apertis adseram. Ceterum ex dictis modò verbis, haud ita obscuris nec dubiis, fatis perspicitur, vocabulum GERMANORUM ipsi genti fuisse peregrinum, à Gallis inventum, iisque primum populis impositum, qui primi Rhenum transgressi Gallorum agros occuparunt; quod clariùs infra, in Tungrorum descriptione, explicabitur. Antiquum igitur, verum, atque genuinum gentis nomen fuit aliud quoddam. Id 20 verò fuisse idem, quo in hanc usque diem, pro variâ dialectorum ratione, inferioribus Germanis, Gallofranciæ proximis, dicuntur *de Duytschen*, ulterioribus, quos communi nunc vocabulo Saxones nuncupamus, *de Düdschen* & *Düdeschen*, superioribus *die Deutschen* & *Teutschen*, septentrionalibus verò *de Tydsker*; colligere datur ex vocabulo *TUISTO*. istud quidpe nomen *Teutsch*, unâ cum gentis origine, à deo suo *Tuistone* sese accepisse, ex antiquis haud dubiè credebant carminibus Germani isti Taciti ævo. Hujus igitur originitio discutienda erit; primumque dispiciendum, quis ille fuerit gentis nostræ conditor, deus *TUISTO*. Nostri sæculi homines, quia terræ editum antiqui credebant Germani, eundem esse arbitrantur, vetustatis ratione ducti, qui divo Mosi in sacra 30 historiâ dicitur *Aschenaz*, sive, ut ipsi legunt, *Ascanes*, Noachi pronepos: adpellatosque ex hujus nomine judicant primos Germanos *Tuiscones*, quasi, adjecto Germanicæ lingvæ articulo, *Thi Ascanes*. Verum, si ab *Ascanæ* gens nostra primum dicta fuit *Thi Aschanes*, sive, quod magis Germanicè, *Thi Ascanen*, vel *Aschaner*; &, abjectâ per apostrophum articuli vocali, *Th' Ascanen*: quæro ego, unde, aut quomodò ista lingvæ Germanicæ ignorantia ipsis postmodum nata fuerit, uti geminato articulo dixerint *thi Thascanen*; & tandem, uti nunc variè apud varias Germaniæ nationes viget, *die Teutschen*, sive *Deutschen*, *de Duytschen*, *de Düdeschen*, *de Tydsker*? Ratio sanè nulla monstrari poterit: modusque hic τὸ ἐτυμολογᾶν satis ineptus. Derivativas esse apud Germanos vo- 40 ceis, quæcumque *κατακλινηστικαί*, seu formativas habent literas *sch*, & apud Danos, Svedosque ac Norvagios *sk*; nemini lingvæ Germanicæ perito ignotum esse potest. sic Saxones dicunt *de Spanische rüter*, *dat Vngerische krygesfolk*, *dat Römische ryk*, *dat hemmelische levend*, & id genus alia; quæ Latine interpreteris, *Hispanici equites*, *Hungarici milites*, *Romanum imperium*, *cælestis vita*: à primitivis *Spanien*, *Vngeren*, *Room*, *Himmel*, id est, *Hispania*, *Hungaria*, *Roma*, *cælum*. quæ superiores Germani dicunt, *die Spanische reuter*, *das Vngerische Krigesfolk*, *das Römische reich*, *das himmelische leben*: Dani & alii septentrionales, per *sk*, *De Spaniske ryttere*, *det Vngeriske krigesfolk*, *det Romerske rige*, *det hemmelske lefnet*. Ex quibus judicare licet, Germanorum quoque vocabulum *Teutschen*, *Deutschen*, *Düdeschen*, *Duytschen*, *Tydsker*, non primitivum esse, sed derivativum, id est, ab alio quodam vocabulo primitivo deductum: dictamque sic gentem nostram ad eundem modum, ut *Itali* quoque derivativo vocabulo adpellantur Germanis ceterioribus *die Wälschen*, & *Wällischen*; & Danis *de Velsker*: à primitivo vocabulo gētis *Gallorum*; quos à voce antiquâ *gallen* dictos suprâ docui. item quem- admodum

admodum *Anglus* vocatur *ein Engelfcher*, & *een Engelske*; à primitivo *Engel-land*, quo ipsam terram *Angliam* notant. quin sic etiam *Svedus* derivativo vocabulo nunc omnibus pariter septemtrionalibus dicitur *een Svenske*, à primitivo *Sven*; & *Danus* olim *Gdanske*, nunc *Danske*, à *Gdan*, & *Dan*; ut infra, lib. III, cap. XL & XLI, latius explicabitur. sic denique derivativo vocabulo dicunt Germani *hominem*, *ein mensch*, quasi *mennisch*, sive *männisch*, & Dani *een mendiske*; illi à suo primitivo *man*, hi à *mand*; quorum utrumque *virum* significat. Quemadmodum igitur prædictæ voces omnes derivativæ sunt, adjectivarum vicem, quoties usus postulat, subeuntes; sic vocabulum quoque *Teutsch* primitivum nullo modo censeretur debet. quidpe eadem ratione dicimus, adpositis substantivis, *ein Teutscher man*, *eine Teutsche fraue*, *ein Teutsches roß*; & Danicè, *een Tydske mand*, *een Tydske quinde*, *een Tydske heft*: hoc est; *Germanicus vir*, *Germanica mulier*, *Germanicus equus*. At si hoc derivativum est vocabulum; quodnam ejus erit primitivum, unde id derivatum? nam à *Tuistone*, id est, si Germanicè vocabulum formes, à *Tuist*, vel *Teust*, derivativum foret *Tuistisch*, & *Teustisch*; non verò *Tuitsch*, & *Teutsch*: & si literas *st* transponas in *ts*, quasi ordo eorum à malè curioso librario turbatus esset, uti fiat vocabulum *Tuitsō*; jam hoc ipsum erit derivativum illud Germanicum *Tuitsch*, & *Teutsch*. Unde suspicari licet, vocem hanc in omnibus Taciti exemplaribus esse vitiatam. Quærendum igitur aliud primitivum. Verum, genuinumque primitivum plerosq; popularium meorum facere video *TEUTO*: quod viri cujusdam nobilis, vel regis nomen fuisse arbitrantur; ex quo gens etiam, cui ille imperavit, Cimbris contermina, & quondā cum his in expeditonem profecta, *TEUTONI* nominati fuerint, qui nunc sunt *Dani*. Verum cur ab unā hac natione, haud perinde magnā, nec validā (Danicas quidpe tantum tenuisse insulas, infra, lib. III, cap. XL, ostendetur) tota illa, vastissima universæ Europæ, gens denominata fuerit, rationem satis aptam video prorsus nullam. Hoc quin imò in contrariam me fert opinionem, quod primus ille gentis nominisque conditor, non rex, nec alius cujusdam conditionis mortalis, sed deus vetustissimis Germanorum creditus est. Proinde hujus genus nomenq; maximè investigandum censeo. Deum hunc, quia omnium pater existimabatur, primaq; universæ gentis origo, in primis coluisse Germanos, maximè credibile est. at *deorum* maximè eos coluisse *Mercurium*, cui certis diebus humanis quoque hostiis litare fas habuerint; testis est, in libro de Germaniā, Tacitus. Mercurium autem Ægyptiis, jam antiquissimis illis temporibus, ΘΕΥΘ adpellatum, auctor est in Phædro ac Philebo Plato; & item Cicero, lib. III de naturā deorum; Lactantius, lib. I, cap. VI. Livius quoque, lib. XXVI, Hispanorum ad Carthaginem Novam memorat *Mercurium TEUTATEM*. & item Lucanus, lib. I, Gallorum refert deum *TEUTATEM*: cui eadem ipse tribuit, quæ Germanorum Mercurio Tacitus. Verba poetæ hæc sunt:

*Et quibus immitis placatur sanguine diro
Teutates, horrensque feris altaribus Hesus,
Et Taranis, Scythica non mitior, ara, Diana.*

Et Gallos quoque deum maximè coluisse Mercurium, & se à Dite patre prognatos, ex druidum prodictione prædicasse, auctor est Cæsar, belli Gallici comment. VI. Unde & DITEM Cæsar, eundem fuisse TEUTATEM Livii ac Lucani, & qui Platoni dicitur THEUTH, omnino credibile est: quamquā duos diversos, per nominis errorem, intellexerit deos Cæsar, Mercurium, & Ditem. nam quod Cæsar, in dicto commentario, de Gallis scribit, quia à Dite patre prognatos sese putabant, ob eam causam eos spatia omnis temporis, non numero dierum, sed noctium finivisse; & dies natales, & mensium, & annorum initia sic observasse, ut noctem dies subsequeretur: idem in Germanis nostris exprimit Tacitus his verbis: *Nec dierum numerū, ut nos, sed noctium computant. sic constituunt, sic condicunt, nox ducere diem videtur*. Proinde unam, eandemque utraque gens sibi credidit esse originem, ab uno eodemque conditore, deo THEUTH ductā. Hujus nomen, pro multiplici dialectorū lingvæ

Celticæ

Celticæ variatione, variè Germani Gallique pronuntiavêre, *Theath, Theith, Theoth, Theuth.* & abjectâ posteriori adspiratione, *Theat, Theit, Theot, Theut.* vel etiam primâ, *Teath, Teith, Teoth, Teuth.* vel utrâque, *Teat, Teit, Teot, Teut.* item, *Thiath, Thieth, Thioth, Thiuth:* &, *Thiat, Thiet, Thiot, Thiut:* &, *Tiat, Tiet, Tiot, Tiut.* dein Θ converso in adfine Δ, *Deat, Deit, Deot, Deut:* & posteriore D cōverso in T, *Deat, Deit, Deot, Deut.* item *Diad, Died, Diod, Dind:* & *Diat, Diet, Diot, Dint.* item *Dued, Duid;* & *Duet, Duit.* ex quibus omnibus varia postmodum nomina propria, virorum pariter ac feminarum, maximè tamen virorum fuere constructa; quorum exempla passim, cum apud posterioris sæculi rerum Germanicarum scriptores, tum apud antiquos Græcorum Romanorumque 10 auctores, perscripta reperiuntur. Ex hac multiplici vocabuli THEUTH variatione, facile Cæsar hoc vel illud pro DITIS nomine arripere potuit. apud Tacitum, librariorum lapsu, sive incuria, pro voce TUITONEM, vel TEUTONEM, scriptum esse *Tuistonem*, hinc certus sum.

At quis hic tandem fuit deus Mercurius, antiquis simul Ægyptiis, simulque Celtis THEUTH adpellatus: à quo originem se ducere Celtæ nostri prædicarunt? nam, de illo communi omnium reliquorum deorum nütio, quæ veteres Græci pariter & Latini poëtæ, alique auctores narrant, meras esse fabulas, putidaque nugarum figmenta; sacri jam dudum nos docuerunt codices. Communem, omniumque primum fuisse universarum gentium deum, 20 patet quammaximè ex eo, quod nomen ejus non modo ad Ægyptios, & longissimè ab his dissitos Celtas, sed ad Græcos quoque atque Latinos pervenit. nam Græci idem vocabulum suâ lingvâ dixere ΘΕΟΪC, levi literarum ϑ in ο c mutatione; quod illi maximè norunt, quibus vera ac germana literæ ϑ vis satis cognita: unde etiam primum ϑ Dores ac Lacones mutarunt in Σ, pro ΘΕΟΪC dicentes ΣΕΟΪC. Sed iidem Græci idem vocabulum ΘΕΥΪC, aliis dialectis dixere ΖΕΥΪC, & ΔΕΥΪC: de quibus plura infra, cap. XXVI, dicentur. unde Latini etiam habuere suum vocabulum DEUS. Communis igitur hic atque omnium primus quum fuerit universorum mortalium Deus; nullus certè alius fuit, quàm quem sacrata nobis Mosis ostendunt monumenta, cœli terræque 30 & omnium conditarum in iis rerum conditorem: quem, sub tribus personis, PATRIS, FILII, ac SPIRITUS SANCTI, unum verum æternumque Deum agnoscimus atque veneramur. *Celebrant*, inquit auctor noster, *carminibus antiquis Tuitonem deum, terrâ editum, & filium Mannum, originem gentis, conditoresque.* Quæ sanè verba, haud parum obscura, magna etiam nostri ævi ingenia variè ac miserè hætenus torserunt: quum interim tot commentatores nil nisi meras inde produxerint Chimæras. Quapropter operæ ac laboris fuerit pretium, paullo curatiùs ea hoc loco illustrasse; quò verus tandem eorum atque genuinus sensus constet.

Ab supremo igitur æternoque illo numine quum statuto tempore cœlum 40 & terra, mariaque, & quidquid in iis continetur, ex nihilo, primusque deinde homo è terrâ conditus fuisset; famâ ejus rei atque memoriâ ad posteros mortaleis, veluti per manuum traditiones, à patribus in filios devolutâ; longinquâ verò tandem sæculorum extensione penitus, ut fieri solet, obscuratâ: quæque gens, ut reliquas antiquitate antecellere ipsa voluit, primam sui corporis originem, primumque conditorem terrâ editum prædicavit. cujus rei testis unus instar omnium fuerit Diodorus Siculus, in lib. I, his verbis: περὶ δὲ τῆς γένεως ἀρχαιοτάτης ἡ μόνον ἀμφισβητῆσαν Ἑλλῆνες, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ τῶν βαρβάρων, ἑαυτοὺς αὐτόχθονας λέγοντες, καὶ πρώτους τῶν ἀνθρώπων εὐρετὰς γενέσθαι τῶν ἐν τῷ βίῳ χρησίμων, καὶ τὰς γενόμεναι παρ' αὐτοῖς πράξεις ἐκ πλείων χρόνων ἀναγραφῆς ἡξιώσθαι. Hoc est: 50 De gentis verò vetustate non modo Græci, sed & barbarorum multi contendunt; se indigenas esse adfirmantes, & omnium mortalium primos vitæ commoditatum inventores; res insuper apud se gestas à plurimis inde sæculis literarum monimenta promeruisse jactitantes. Idem à nostris quoque majoribus factum colligunt viri docti. At ego, priscos Germanos, licet non certissima, multo tamen certiora, quàm reliquas genteis omnes

omnes (excepto uno Dei populo Hebræis) de origine ac conditore suo scivisse adseveraverim. quod ex Taciti simul, profani scriptoris, simulque Mosis, sacratissimi apud Hebræos Dei ministri, monumentis adserere paucis conabor. Ab Noacho igitur, qui de condito à supremo numine mundo, primoq; mortalium Adamo, notitiam sine cōtroversia habuit, quum filius ejus Japhetus, & à Japheto Gomerus, à Gomero Aschenazes modū creati orbis, primique hominis, acceptum posteris suis tradidissent; tandem Germani terrā quidē editam, id est, e terrā factam primā gentis suæ originē rectē crediderunt: is enim fuit ADAMUS, omnium mortalium primus pater. rectē item, quod deum fuisse primum gentis
10 conditorem putarunt: nam Deus Adamum unā cum reliquo orbe condidit; ex quo per generationum seriem Noachus, & ex Noacho Aschenazes, omnium Celtarum parens. nomen quoq; THEUT haud perperam primo conditori tribuerunt: hoc quidpe supremo illi æternoque numini antiquissimum apud gentis fuisse nomen, suprà ostendi. In eo autem, propter immensam temporis remotissimi obscuritatem, longius aberrarunt, quod non primum hominē, gentis suæ originem, sed ipsum Deum, à quo homo originem invēnit, terrā editū crediderūt. At in eo iterum haud falsi fuere, quod MANNUM, alterum illum gentis suæ conditorem, filium fuisse crediderunt THEUT, id est, DEI. namq; Adamus eo ipso patrem habuit omnium rerum creatorem Deum, quia ab eo con-
20 ditus, sive ex terrā formatus fuit; animā sibi à spiritu illius inflatā; testē Mose in libro geneseos, cap. II, ver. VII, his verbis: *Finxit Iehova Deus hominē de pulvere terræ; sufflavitq; in nareis ejus habitum vitæ. sic factus est homo anima vivens.* Unde etiam divus Lucas, euangelicæ historiæ cap. III, ubi genealogiam Jesu Christi ab Adamo deducit, tandem in hæc verba finit: *τῆς Ἐνῶς, τῆς Σήθ, τῆς Ἀδὰμ, τῆς Θεοῦ.* id est; *qui fuit filius Enos, qui fuit Sethi, qui fuit Adami, qui fuit Dei.* Vocabulum verò ADAM, Hebræis atque Turcis nihil aliud significat, quàm *hominem*. unde etiam à divo Mose, in dicto libro, cap. V, ver. II, tam mari, quàm feminae, primis nostris parentibus, tribuitur, his verbis: *Marem ac feminam creavit eos; ac benedixit eis; vocavitque nomen eorum Adam.* Nostrā autem lingvā *virum* dicimus MAN.
30 unde derivativa illa, ut antè ostensum, vox promanavit *männisch*; quā ceu primitivā, vel substantivā utimur, quando *hominem* indicare volumus: antiquis verò Germanis ipsum MAN notavit hominem. Nec Germanorum id solummodo antiquitus fuisse vocabulum, sed aliarum etiam gentium, inde patet, quod Ægyptii quoq; Adamum vocarunt MAN, & MEN; ut infrā, cap. XXIII, ostēdetur, & *virum* insuper dixere *manosch*; quem Sarmatica gens Poloni *maż*; quod vocabulū Germanicis scripseris literis *monsch*. unde reliqui Sarmatæ suam quiq; formavere dialectū, Bojohæmi *muż*, Lusatii *musch*, Slavones *mosch*, & quos Dalmatas vulgus Latinè loquentium vocat, *muux*. Quin ex eadem origine Latinorum quoq; profluxisse MAS, dubitare post tot variarum gentiū exempla jam minùs
40 licet. Bojohæmorum autem *muż*, & Polonorum *maż* prodiisse ex MAN, liquet ex eo, quod Bojohæmis *maritus* vocetur *menzel*, & *uxor manzelka*: Polonis verò *masculinum meski*, & *masculum meżny*. quorum illud Germanicis literis scripseris *menski*; hoc, propter literæ z proprietatem, vix expresseris. valet quidpe ea litera idem, quod apud Gallos & Italos G ante E, vel I. Bojohæmorum verò *manzel* & *manzelka*, transpositione quādam literarum Poloni dicunt *matzonek*, & *matzonka*. MANNUS igitur iste Germanorum nullus alius fuit, quàm qui à Mose nobis indicatur ADAMUS; primus mortalium omnium pater, ipse à Deo ex terrā editus, vel conditus. Adamus autem prima veraque gentis Germanorum fuit origo; quia ab Adamo descendit Noachus, ab Noacho Aschenazes; ab
50 hoc tandem omnes prognati fuere CELTÆ, quorum pars maxima GERMANI; ut suprà satis superque demonstratum est.

Sed alius jam heic, in iisdem carminibus, ingens deprehēditur error, veræque circa Adami posteros historiæ mira confusio. Manno, inquit noster, *trīs filios assignāt; è quorum nominibus proximi oceano Ingvæones, medii Herminones, ceteri Istævo-*
nes vocentur. Quomodo Manno, id est, Adamo treis assignaverint Germani
filios;

filios, haud facile ego dispicio: nisi treis eos intelligas, qui in sacrâ historiâ soli nominantur, *Cainus, Abelus, Sethus*. Verùm hoc tamen haud satis placet. Alios ego treis ostendam, de quibus nostri illi majores quasi per nebulam nonnihil acceperant. Scilicet, quum ex majorum suorum traditione primi Germani acceperant, omne genus humanum universali terrarum inundatione quondam penitus periisse, præter unum Noachum cum tribus filiis suis, *Schemo, Iapheto, & Chamo*, cumque suâ & filiorum uxoribus; Noachum crediderunt esse Adamum, id est, ut ipsi vocabant, Mannum; hujusque treis filios, qui erant Noachi. quumque à prædictis tribus Noachi filiis totus terrarum orbis, post inundationem in treis divideretur partes, quod supra ostensum: Germaniam suam ita divisam fuisse initio à Manni putarunt tribus filiis; quibus ipsi nomina tribuebant, *Istavonis, Ingævonis, Herminonis*. Quâ in re quamquam variè erraverint, tamen hoc deprehenditur verum, quòd Noachò tres fuerunt filii, à quibus orbis terrarum in treis partes divisus: quòdque ab horum uno Japheto Gomerus, à Gomero Aschenazes, prognati: quorum hic tandem verus omnium fuit Celtarum pater; quorum maxima pars Germani. neque illud de *Istavonis, Ingævonis, & Herminonis* nominibus prorsus vanum; ut mox ostendam. Ceterò Aschenazes, quum complures ei forent filii, nepotesque ac pronepotes; quinque filiis, ut antè dictum, natu majoribus, universam divisisse videtur CELTICAM, ab se uno antea, jam inde à primo ex Asiâ adventu, rectam. Horum quæ fuerint nomina, dispicere nusquam datur. Ei tamen, cui obvénit GERMANIA, Mannum jam alio, omnium maximo, crediderunt errore posteriores Germani; si Tacitus vera ex carminibus eorum retulit. Sed quocumque nomine fuerit; quum ipse quoque complureis haberet filios ac nepoteis; natu majoribus aliquot universam distribuit Germaniam: quorum treis fuisse, *Istavonem, Ingævonem, Herminonem*, antiquis istis traditum fuit carminibus. Quod ut erroris plenum jam antea ex supradictis rationibus adparuit; sic falsum ex eo quoque perspicitur, quòd tria ista Germanorum nomina, *Istavonum, Ingævonum, & Herminonum*, non omnem occupaverunt Germaniam; ut ex antiquis scriptorum monumentis, quæ suo loco atque ordine citabuntur, liquidò patebit. Hinc denique sequutum est id, quod Tacitus eodem loco scribit his verbis: *Quidam autem, licentiâ vetustatis, plureis deo ortos, pluresque gentis appellationes, Marfos, Gambrivios, Suevos, Vandalios, affirmant: eaque vera, & antiqua nomina*. Nempe, qui talia adfirmabant, non ipsi erant Germani; ut quidam interpretantur: sed Romanorum quidam scriptores, res Germanicas scripto prodentes; in quibus T. Livius & C. Plinius vel primi. Nam illi, quibus nullus, ut infra ostendetur, literarum usus, nulla notitia; unde contra antiquorum carminum, à majoribus compositorum, fidem talia adfirmarent? Romani igitur, quum ex longinquâ bellorum consuetudine ab ipsis Germanis didicissent, *Marfos, Suevos, Vandalios, Gambrivios*, antiquas esse genteis; non modò Mannum ex deo Tuitone, sed plureis esse genitos finxerunt; de quorum nominibus gentes istæ adpellationes suas acceperant. Plinius, lib. i v, cap. x i v, quinque in universum Germanorum facit genera; *Vindilos, Ingævones, Istævones, Hermiones, & Peucinos*, quos & *Bastarnas* vocabant. Horum fortè singulis genus nomenque dedisse plureis istos deo ortos filios, tradiderunt alii. Tot fuisse re verâ Germanorum genera, suo loco satis clarè patebit. Ceterum antiqui illi Germani quia in tot rebus aliis, circa originem suam, haud prorsus vani aut falsi fuere; probabile est, potuisse eos quoque de *Istavone, Ingævone, ac Hermione* vera quædam prodidisse. nam regionum partitiones quomodò à filiis post mortem parentum factæ, pluresque filiorum principatus ex uno patris imperio nati fuerint, partim supra ostensum est, partim infra, cap. xxxvii, ostendetur.

Atque hæc verâ veterum istorum gentis nostræ carminum solidaque est explicatio: in quibus quantum majores nostri erraverint, liquidò jam adparet. ni tamen fortè, Taciti potius hunc fuisse errorem, ex malo carminum Germanicorum intellectu natum, suspiceris: rectèque de vero æternoque Deo,

Deo, mundi creatore, primique hominis conditore, majores nostros & sensitse
& carminibus cecinisse existimes. quâ de re plura infra, ubi de diis & theo-
logiâ veterum Germanorum agemus. Id verò vel maximo heic nobis validis-
simoque fuerit argumento; quia tam veram de vero numine, primoque ejus
nomine THEUTH, item de mundi creatione, de primi hominis è terrâ forma-
tione, de hujus item nomine MAN, quod idem est ADAM, famam, carminum-
que monimenta primi Germanorum habuerunt; gentem nostram non poste-
rioribus demum, post diluvium divisionemque lingvarum, sæculis vel ex Græ-
ciâ, vel ex Persiâ, vel aliunde primam duxisse originem; sed mox ab ipsâ lingva-
rum divisione, gentiumque dispersione, apud ædificationem urbis Babylonicæ
factâ, per Aschenazen, Noachi pronepote, unâ cum novâ lingvâ in eam Eu-
ropæ partem fuisse deductam, quæ postea CELTICA dicta fuit: quod jam an-
teâ compluribus aliis demonstraveram documentis. unde verè illud Taciti, in
dicto libro de Germaniâ: *Ipse eorum opinionibus accedo, qui Germaniæ populos, nullis
aliarum nationum connubiis infectos, propriam, & sinceram, & tantum sui similem gen-
tem existisse arbitrantur.*

Ceterum posterius Aschenazis tam sanctè, tamq; religiosè semper antiquum
illud supremi numinis nomen THEUTH in Mercurii sui numine coluerunt, uti
frequentia sibi ex eo imposerent nomina; maximè Germani, atque Galli; ma-
gis tamen Germani; uti antè dictum est. Ab eodem igitur nomine THEUTH,
universam quoq; gentem nostram Germanorum adpellationem derivativam
accepisse, post tot disertissima documenta dubium esse haud potest. Eâ autem
adpellatione variè, pro multiplici dialectorum variatione, dicti fuere, *thi Theu-
thischon* (nam antiqui illi CELTÆ plerumq; in ON formarunt, quæ nostrum sæ-
culum in EN) *Theutischon, Teutischon, Teudischon, Deutischon, Deudischon*: & confi-
mili ratione, *Theathischon, Theatischon, Teatischon, Theadischon, Deatishō, Deadischon.*
itē *Theithischon, Theitischon, Teitischon, Theidischon, Deitischon, Deidischon.* item *Theo-
thischon, Theotischon, Teotischon, Teodischon, Deotischon, Deodischon.* item *Thuetischon,
Thuetischon, Tuetischon, Thuedischon, Duetischon, Duedischon.* & denique *Thuithischon,
Thuitischon, Tuitischon, Tuidischon, Duitischon, Duidischon.* Ex his antiquissimis na-
tæ sunt eæ gētis nostræ adpellationes, quæ partim in antiquis monumentis re-
periuntur, partim hodiè cum apud ipsam gentem, tum apud exterarum nationes
in usu habentur. In antiquis scriptis sunt istæ: TUITISCUS; in quadam trans-
actionis chartâ, Caroli Calvi temporibus conscriptâ: quæ exstat in tomo III re-
rum Alamannicarum, à Goldasto editarum. Atque huic voci conformem scri-
psit Tacitus, in Germaniâ suâ, vocē TUITONEM: quam à Rheni accolis infe-
rioribus fortè habuit, quum procurator provinciae Galliae Belgicae prope ipse
ageret: vel etiam à Batavis Germanis, ejusdem tractus circa divortia Rheni in-
colis, custodiam corporum imperatorum Romæ agentibus. nam hodièque ejus-
dem regionis incolæ Germanos suâ dialecto vocant *de Duitschen*; ut suprâ dictū.
Hanc verò vocem ineptissimus quidam nugator corripit in TUISCONEM; uti
hinc gentis nomen formaret, vel formandum innueret. cujus tâta postmodum
evaluit auctoritas, uti in omnibus pariter Taciti exemplaribus, pro vero illo vo-
cabulo, vitiatam hanc vocē perscribere haud dubitatum sit. Ceterum THEO-
DISCUS est in epistolâ quadam Rudeperti, magistri S. Galli, in rer. Alamannic.
tomi II parte I; item in glossariis Latinothecdis manuscriptis. in quorū qui-
busdam & THEOTISCUS reperitur. THEODISCUS est in libro euangelio-
rum, ab Otfrido Wissenburgiensi in *Teodiscam*, id est, Germanicam lingvam
verso. Hodiè gens nostra ab Italis variè pro dialectorum variatione dicitur, *Ta-
deschi, Tedeschi, Tideschi, Todeschi, Tudeschi.* ubi tamen CH valet K: ideoque in sin-
gulari numero est C purum, *Todesco*, & sic in reliquis. Hispani quoq; vocāt nos
Todescos. Ipsa gens nostra, abjectâ nunc vocabuli I, quæ erat in secundâ syllabâ
vocis *Teutischon* (quod in *mensch* quoq; factum ex *männisch*, suprâ notavi) dissyl-
labon faciūt, Germani superiores *Teutschen*, & *Deutschen*; inferiores, circa Rhe-
ni divortia atque ostia Francogallis proximi, *Duitschen*, vel *Duytschen*; Saxones
H *Düdschen*;

Düdschen, & nonnumquam *Düdeschen*; septentrionales *Tydsker*. Ex his jam universis haud ineptum Latino ori formaveris vocabulum *TEUTISCI*; vel, retentis adspirationibus, *THEUTHISCI*. quidpe hoc & antiquissimæ adpellationi, quæ fuit ex voce *Θεῦθ* *Theuthischen*, simulq; hodierno nomini *Teutschen* quamproximè cōgruit: nec ita multū discrepat à superioris sæculi vocabulis, *Theodisci*, sive *Teodisci*, & *Tuitisci*. Vel ipsos quondā Romanos atq; Græcos sic formaturos fuisse, ni apud eos *Germanorū* vocabulum, à Gallis inventum, gentiq; nostræ impositum, obtinuisset; patet ex similibus Celticarum gentium adpellationibus, *Scordisci*, *Taurisci*, *Aravisci*, *Narisci*, *Cherisci*, *Carisci*: quos sic dictos derivativis vocabulis à primitivis certarū rerum nominibus, suprà dixi. Idem Teutiscorum vocabulum rectè quoq; formaveris *TEUTISCONES*: sic namque *Gothones* quoq; dicti sunt Tacito, & aliis, Germaniæ populi, à patrio nomine *Gothon*; qui posterioribus scriptoribus *Gothi*; ipsis Germanis *Gothen*. sic *Frisiones*, ab antiquo *Frisson*, nunc *Frisen*, Tacito, Plinio, Ptolemæo, & aliis *Frisii*. sic item, qui nunc *Sachsen*, & *Saxen*, Ptolemæo, & aliis dicuntur *Saxones*, ab antiquo *Sachson*, vel *Saxon*. sic *Francones*, antiquioribus *Franci* dicti, à *Frankon*, qui nunc *Franken*. Sic qui nunc *Svedi*, Germanis *Sweden*, sibi ipsis *Svenske*, quondam *Sveon*, Eginharto atq; Helmolde *Sveones*, Tacito *Sviones*. sic denique, qui olim sibi ipsis *thi Theuton*, quasi *die Theuten*, Latinis, Græcisque *Teutones*, & *Teutoni*. Atenim quia isthæc formatio in *ON* haud ampliùs apud nos in usu est, minùsque *Teodiscorum*, ac *Tuisorum* vocabulis convenit; placet magis illud *TEUTISCI*, sive *THEUTISCI*. Ab his rectè jam formaveris ipsius terræ nomen *TEUTISCIA*, sive *THEUTISCIA*: quemadmodum à *Thuscis* Latinis factum est regionis nomen *Thuscia*.

Ceterum ex supradictis satis clarè jam liquet, universam Germanorum gentem non à *Tentonis*, sive *Teutonibus* populis, Danicas quondā colentibus insulas, vel ab horum rege *Teutone*; sed ab ipsius Dei, omnium rerū conditoris, antiquo nomine *Theuth*, *Theutiscorum* accepisse adpellationem. Quocirca etiam perperâ, parumque propriè, tū superiorum sæculorum, tū nostræ tempestatis homines *Teutonicè*, id est, *Teutonicâ lingvâ* aliquem loqui vel scribere dixerunt, quum Germanicam in cōmune lingvam intelligerent. quidpe *Teutonicè loqui*, propriè dictum fuerit quod est *Teutonicâ uti dialecto*: quæ, Danicis tātum insulis propria, à ceteris Germanorum dialectis, quarum infinitus ferè numerus, ut suprà ostensum, planè diversa fuit. Proinde, si patrii te vocabuli tenet amor; peregrinumque illud *GERMANORUM* vocabulum aspernaris: rectiùs dixeris *TEUTISCÈ* loqui vel scribere; uti auctor ille chartæ transfactoriæ dixit *Tuitiscè*.

Haud minùs tamen una singularis natio *Teutonum*, seu *Teutonorum*, nomen suum traxit ex Dei vocabulo *THEUT*, quàm aut universa Theutiscorum gens, aut singuli etiam, ac privi homines; de quorum nominibus, ex *Theut* constructis, suprà notavi. Quin singulorum etiam virorum nomen propriū fuisse ipsius Dei vocabulum *Theat*, *Theit*, *Theot*, *Theut*, *Thiat*, *Thiet*, *Thiot*, & alia, quæ ex his variantur; patet tū ex eo nominū priorum, quibus Germani quondā usi sunt, catalogo, quem Goldastus edidit, in primâ parte tomi secundi rerū Alamannicarum, tū ex aliis rerum Germanicarū scriptoribus. Nam *Theudo*, Gothorum rex, memoratur Isidoro, in chronico Gothorum; & Gregorio Turonensi, lib. II, cap. VII. item Hepidanno, in annalibus Alamannicis. *Theudo* quoq; est Bajoariorum gentis dux Paullo Diacono, lib. VI, cap. XVI. & *Theodus*, rex Gothorum in Hispaniâ, Isidoro in dicto chronico: qui *Theuda* est Gregorio, lib. III, cap. XXX. abbas item est monasterii Sanctogallensis, dicto Hepidanno in annalibus, & Ekkehardo juniore in historiâ dicti monasterii, & antiquis tabulis, nomine variante pro dialectorum ratione, *Thiato*, *Thieto*, *Thioto*. quæ cuncta idem valent quod vox *Theuto*; unde Danicarum insularum incolæ dicti fuere *Theutones*, & sine adspiratione *Teutones*; aliâque formatione *Teutoni*. Sed de his plura suo loco.

De originatione igitur vocabuli *TEUTISCORUM* hæc dicta sufficiant. De tempore, quando id primū gens nostra adsumserit, nihil certi habeo quod adfirmem. Multis antè annis, vel etiam sæculis, quàm Romani, Julii Cæsaris ductu

ductu Rhenum transgressi, Teutiscos suis in sedibus nosse cœperunt; in usu id apud eos fuisse, colligere datur ex carminibus illis antiquis, quibus *Tuitonis* Dei, & item gentis haud dubiè *Teutiscorum* nomen gens ipsa celebrabat, Ulpio Trajano Romanis imperitante.

CAP. X.

10 *Theutiscorum nomen peregrinum GERMANI, quando primùm inventum. item falsæ quorundam opiniones, qui Germanos Gallorum etiam, & Gallos Germanorum vocabulo Romanis adpellatos adfirmant, diligentius refutantur.*

20 **O**STENSA hætenus, summâ, quantum fieri potuit, cum diligentia studioque, gentis juxta ac nominis THEUTISCORUM verâ origine, rerum ordo postulare videbatur, uti alterum quoque illud nomen, quod semper Romani, nonnumquàm etiam Græci, gentem eandem peculiari-
ter adpellavere GERMANOS, penitus introspiceretur; quia hoc unum ex
antiquorum auctorum monumentis in reliquo opere nostro citare licebit; Theutiscorum nomine apud neminem neque Latinum, neque Græcum scriptorem exstante. Verùm quia dissertatio hæc paullo est abstrusior, nec facile ante expositionem quorundam Germaniæ populorum tractari potest; liceat in præsens, potiori difficiliorique ejus parte in commodiorem locum sepositâ, hæc saltem, quibus id primùm temporibus in gente enatum, usurpatumque fuerit, indicare.

Auctor igitur noster, in libro de Germaniâ, *Celebrant, inquit, carminibus antiquis, Tuitonem deum, terrâ editum, & filium Mannum, originem gentis, conditoresque. Manno tris filios assignant, è quorum nominibus proximi oceano Ingvones, medii Hermi-*
30 *nones, ceteri Istævones vocentur. Quidam autem, licentiâ vetustatis, plures deo ortos, pluresque gentis appellationes, Marfos, Gambrivios, Svevos, Vandalios, affirmant: eaque vera, & antiqua nomina. ceterum Germania vocabulum recens, & nuper additum: quoniam qui primi Rhenum transgressi Gallos expulerint, nunc Tungri, tunc Germani vocati sint. ita nationis nomen, non gentis, evaluisse paulatim, ut omnes primùm à victis ob metum, mox à se ipsis invento nomine vocarentur.* De iis, qui primi Germanorum Rhenum, Galliæ Germaniæque terminum, transgressi Gallos agris expulerunt, sic Jul. Cæsar, belli Gallici comment. II: *Quum Cæsar ab his Rhemis, Belgicâ gente, quæreretur, quæ civitates, quantaque in armis essent, & quid in bello possent; sic reperiebat: Plerosque Belgas esse ortos à Germanis; Rhenumque antiquitus transductos, pro-*
40 *pter loci fertilitatem ibi consedisse, Gallosque, qui ea loca incolerent, expulisse.* En, jam Cæsaris ævo Rheni Belgæ testati sunt, primos Germanos antiquitus Rhenum transisse. nomen igitur etiam Germanorum jam tunc erat inter eos antiquum. proinde vocem *nuper*, apud Tacitum, non tamquàm ipsius auctoris ævo comparatam accipias necesse est; sed ratione antiquorum illorum nominum, *Marforum, Gambriviorum, Svevorum, Vandaliorum*: quibus postremò additum à Gallis (ut infra suo loco latius ostendetur) *vocabulum Germanorum*. Tempus autem migrationis Germanorum, trajecto Rheno, in Gallorum agros, partim ex jam dictis auctoribus, partim ex T. Livio colligere licet. Gallos quidpe quondam, Rhenum transgressos, quædam Germaniæ obsedisse loca, quum
50 adhuc Germanos virtute præstarent, auctor est Cæsar in belli Gallici comment. VI; &, Cæsarem sequutus, Tacitus in libro de Germaniâ. factum id Tarquinio Prisco Romæ regnante, auctor est Livius lib. V; ut fusiùs omnia, suo loco atque ordine, deducuntur. medium Tarquinii regnum incidit in annum mundi IIIICIO CCCLIII. primum cum Belgis bellum gessit Cæsar P. Lentulo, Q. Metello Coss. id est, anno mundi IIIICIO CCCXCIV. inter

hunc annum, & illum, circa quem Gallos Rhenum transisse dixi, anni intercedunt 10 XLI. medio hoc annorum spatio, id est, circa annum mundi 111610 106 XXIV, si fortè primi Germanorum in Galliam transgressi fuerunt; anni erunt hinc ad primum bellum Belgicum 667. cui temporis intervallo commodè aptèque jam cōveniet vox illa *antiquitus*; id est, ante annos 667. Quod si verò minus etiam spatium Gallis concedendum putes, quo, post suorum in Germaniam transmigrationem, pacatè suos in Galliâ agros coluerint; magis etiam congruet vox *antiquitus*. Atque hæc prima fuit Germanorum nominis origo: quod primùm à Gallis in Galliâ, in eis Teutiscis, qui primi Rhenum transgressi fuere, dein verò in Transrhenanis quoque omnibus usurpatum fuit. 10 A Gallis id postmodum habuere Romani, à Romanis Græci: ut fusiùs infra, in Tungrorum descriptione, unà cum verâ vocis etymologiâ, ostendam. nam Tungri id nominis tulere primi.

Ceterum error quidam circa Germanorum adpellationem vel turpissimus apud quosdam, etiam doctissimos viros, penè invaluit; quem silentio heic præteruisse fuerit nefas. Germanos, ajunt, quondam Gallorum etiam nomine à Romanis adpellatos; quemadmodum Celtas promiscuè utramq; gentem dixere Græci. Id ego planè abnuo. Argumenta illorum discutere liceat; quò veritas dilucidior adpareat. Volaterrani verba, initio libri III geographicorū, hæc sunt: *Gallos omnes & Germanos, uno vocabulo veteres Græci Celtas, Romani Gallos ap-* 20 *pellabant. nam & Germaniam Comatam Galliam dicebant. Postquam verò Rhenum transiire, inque Gallorum finibus constitere; ab initâ quadam affinitate Latini Germanos vocavere: Gallos deinde Græci ab Herculis filio. Hercules enim, ut scribit Diodorus lib. V, de victo Geryone, in Galliam veniens, Alexiam condidit civitatem: ac è virginis cujusdam ejus loci complexu Galaten genuit; qui regnum obtinens incolis nomen dedit.* Auctorem, qui Germanos, antequàm hoc ipsorum nomen Jul. Cæsar retulit, Gallorum nomine adpellaverit, Volaterranus ostenderit prorsus nullum. Germaniam item Comatam Galliam, quod ait, Romanis dictam, antequàm Germani Rhenum transierint, id ego demiror, unde habuerit. Belgicæ, quæ pars Galliæ Comatæ, partem Romanis Germaniam vocitatum fuisse Cisrhenanam, haud equidem 30 ignoro. at id factum constat, postquam Romani citeriori Rheni ripâ, & omni Galliâ potiti sunt. Hoc autem nihil ad Gallorum nomen. Germanorum vocabulum non à Romanis, sed à Gallis inventum fuisse, Germanorumque gentibus inditum, suo loco satis firmis demonstrabo argumentis. Volaterranus verò haud facilè mihi persuaserit, notum fuisse Romanis Germanorum in Galliam transitum, ipso transitus tempore, vel paullo post; uti tunc statim id nominis genti imposuerint. Quin ipse Cæsar in belli Gallici comment. II, testatur disertè, ut antè relatum, à *Rhemis* demum *Belgis* se reperisse, *plerosque Belgas* esse ortos à *Germanis*, *Rhenumq; antiquitus transductos*, propter loci fertilitatem ibi *consedisse*. Hinc Cicero quoque, in oratione de provinciis consularibus; 40 *Cum acerrimis, inquit, nationibus, & maximis, Germanorum & Helvetiorum, præliis felicissimè decertavit Cæsar: ceteras conterruit, compulit, domuit, imperio populi Romani parere assuescit: & quas regiones, quasque genteis nulla nobis antea litera, nulla vox, nulla fama notas fecerat, has noster imperator, nosterque exercitus, & populi Romani arma peragrarunt.* Germanos Rhenum transisse, antequàm Hercules Galaten in Galliâ progenuerat, id quibus documentis auctorumve testimoniis probari queat, viderint alii. nobis hæc *χρονολογία* haud placet. Gallos vel multis sæculis post Herculis per Galliam transitum (si transisse fabulis credimus) hoc nomine adpellatos, apertè docet Pausanias, in Atticis, his verbis: *Οὐδὲ δὲ ποτὲ αὐτοὺς καλεῖσθαι Γαλάτας ἐξενίκησε. Κελτοὶ γὰρ κατὰ τε* 50 *σφᾶς τὸ ἀρχαῖον, καὶ ὡς τοῖς ἄλλοις ὀνομάζοντο.* id est: Galli uti adpellarentur, postremò denique receptum est. nam *Celte antiquitus cum sibi ipsis, tum aliis vocati sunt.* At magnum opinionis suæ auctorem habuit Volaterranus Diodorum Siculum; qui in prædicto libro conjunctim Germanos simul atque Gallos sub uno *Γαλατίας*, id est, *Galliæ* vocabulo pluribus verbis describit: quin

quin hæc insuper ad finem adscribit verba; Χρήσιμον δὲ εἶναι διορίσαι τὸ πᾶσι πολλοῖς
 ἀγνοούμενον. τὰς γὰρ ὑπὲρ Μασσαλίας κατοικούντας ἐν τῷ μεσογείῳ, καὶ τὰς περὶ τὰς Ἀλπεῖς
 ἐπὶ δὲ τὰς ὅτι τὰδε τῶν Πυρρῶν ὄρων, Κελτὰς ὀνομάζουσι· τὰς δὲ ὑπὸ ταύτης τῆς Κελ-
 τικῆς εἰς τὰ πρὸς νότον νεύοντα μέρη, πᾶσι τε τὸν ὠκεανὸν, καὶ τὸ Ἐρκυνίον ὄρεον καὶ διδρυ-
 μῖνα, καὶ πάντα τὰς ἐξῆς, μέχρι τῆς Σκυθίας, Γαλάτας προσσηγορεύειν. οἱ δὲ Ῥωμαῖοι
 πάλιν πάντα τὰς τὰ ἔθνη συλλήθῃ μιᾷ προσσηγορίᾳ περιλαμβάνουσιν, ὀνομάζοντες Γαλά-
 τας ἅπαντας. Id est: Nunc, quod à multis ignoratur, definire opera pretium. Qui interio-
 ra supra Massiliam tenent, & qui circum Alpeis, & cis Pyrenæos monteis habitant, hos
 10 Celtas nominant. qui verò infra hanc ipsam Celticam, parteis austrum versùs, & ad ocea-
 num, Hercyniumque montem sitas incolunt, omneisque porro ad Scythiam usque diffusos,
 Gallos vocitant. At Romani genteis hasce universas unâ Gallorum adpellatione com-
 prehendant. Mendum heic librariorum latere, ego equidem suspicabar; scri-
 ptumque Κελτῶν vocabulum, ubi scribendum erat Γαλατῶν. & è diverso, scri-
 ptum hoc, ubi illud scribendum. verùm, quum de Romanis mox ipse addat
 Diodorus; errorem hunc suum manifestissimè eum prodere animadverti. Quis
 hoc umquàm, sive Romanus, seu Græcus, præter Diodorum, adfirmavit? vel à
 quo auctore id habuit? Reperio ego neminem. Cæsaris, Hirtiique habemus
 commentarios: in quibus Transrhenanorum frequens est mentio; numquàm
 Gallorum, semper Germanorum nomine. hos Diodorus habere quum potue-
 20 rit; cur non inspexit, verioraque inde didicit? Germanorum illic saltem didi-
 cisset vocabulum; atque in suam transcripsisset historiam. cujus quia mentio-
 nem prorsus nullam facit; ignotum id ei omnino, atque inauditum fuisse adpa-
 ret. Sub eandem, cum Diodoro, tempestatem T. Livius historiam suam con-
 didit: in cuius fine haud pauca de Germaniæ situ, ipsorumq; Germanorum mo-
 ribus ac bellis scripsit, si scripta superesse fata sivist. Germanorum vocabu-
 lo, non Gallorum, eos adfecisse, liquet ex epitomatore ejus. Prætereà Strabo,
 qui Diodori ætatem protinus subsequutus est, multa quidem in geographicis
 suis de utrâque gente: nusquàm tamen Gallos adpellavit Transrhenanos. quin
 his ab ipsis Romanis nomen Germanorum primò inditum opinatus est; ut suo
 30 loco ostèdetur. Post Strabonem multi fuère simul Græci simul Latini scripto-
 res, quorum de utrâque gente ad nostram pervenère ætatem monumenta. ho-
 rum tamen nemo umquàm Germanos Γαλατῶν, sive Gallorum adpellavit vo-
 cabulo. Proinde uni Diodoro, Germanorum nominis ignaro, ne temerè fidem
 contra reliquos omneis habeamus, sedulus moneo. Errasse hominem Siculum,
 in regionibus remotioribus, quis non suspicetur? imò quis non credat? Unum
 Dionem audi, Græcum & ipsum hominem; Romani verò imperii, quod etiam
 trans Rhenum postea prolutum fuit, haud ignarum: ut qui consulatum in urbē
 Romæ gessit; & Illyricis provinciis cum potestate præfuit. Is igitur, lib. xxxix,
 sic scribit: Οὗ δὲ δὴ Ῥῶν ἀναδίδωσι μὲν ἐκ τῆς Ἀλπεων τῶν Κελτικῶν, ὀλίγον ἔξω τῆς Ῥαι-
 40 τίας· ποταμῶν δὲ ὅτι δυσμῶν, ἐν ἀριστερᾷ μὲν τῷ τε Γαλατίαν, καὶ τὰς ἐποικεῖνας αὐ-
 τῷ, ἐν δεξιᾷ δὲ τὰς Κελτὰς ἀποτέμνει. Hoc est: Rhenus ex Alpibus Celticis, paullo ex-
 tra Rhetiam, oritur. inde versùs occasum profluens, ad sinistram Galliam & ejus incolas,
 ad dextram Celtas dividit. En, contraria planè sententiæ Diodori profert Dio-
 noster; Γαλάτας cis Rhenum, Κελτὰς trans eundem collocans. quam horum
 vocabulorum usurpationem aliis quoque Græcis auctoribus esse communem,
 suprâ cap. ii ostensum est. At Diodoro errorem peperisse poterat, quòd fortè
 Γαλατῶν, sive Gallorum Helvetiorum & Bojorum, de quibus suo loco agetur,
 trans Rhenum antiquis temporibus in Germaniâ, frequens apud rerum aucto-
 res erat mentio. Verùm ne hac quidem re excusari eum posse, natumq; aliun-
 50 de hunc errorem haud simplicem, satis liquidò patet. Vitiatam ejus esse ora-
 tionem, veroq; ordine per rudem aliquem librarium perturbatam, etiam nunc
 adseverarem; ni ultima de Romanis adjecta forent. Verùm tamen hæc sup-
 plere, illa in ordinem ac verum sensum restituere conabor. Scribendum igitur
 sic erat: Τὰς γὰρ ὑπὲρ Μασσαλίας κατοικούντας ἐν τῷ μεσογείῳ, καὶ τὰς περὶ τὰς
 Ἀλπεῖς, ἐπὶ δὲ τὰς ὅτι τὰδε τῶν Πυρρῶν ὄρων, πᾶσι τε ὠκεανὸν, καὶ τὸ Ἐρκυνίον

ὅς τε καθυδρυμένα, καὶ πάντας τὰς ἐξῆς, μέχρι τῆς Σκυθίας, Κελτὰς ὀνομάζουσι. τὰς δὲ ὑπὸ ταύτης ἢ Κελτικῆς, εἰς τὰ πρὸς νότον νεύοντα μέρη, Γαλάτας προσηγορεύουσιν. Id est: *Qui interiora supra Massiliam tenent, & qui circum Alpeis, cisque Pyrenæos montes habitant, item qui parteis ad oceanum, Hercyniumque montem sitas incolunt, omneisque hinc ad Scythiam usque extensos, Celtas nominant. qui verò, infra hanc Celticam, loca versus austrum tenent, Gallos adpellant.* Sensus namque horum verborum hic est: Omneis trans Alpium juga, inter Pyrenæum, internum mare, atque oceanum, transque Rhenum amnem, ad Scytharum, id est, Sarmatarum usque confinia, CELTAS vocari: sub quo vocabulo simul Galli Transalpini, & Germani fuere comprehensi. sub hac autem Celticâ, id est, sub Alpibus, ΓΑΛΑΤΑΙ, sive GALLOS dictos fuisse in Galliâ Cisalpinâ, seu Italicâ. Atque hæc vera est, ipsique rei probè conveniens sententia. nam suprâ ostendi, eos, qui primi Alpeis transgressi Italiæ agros obsederunt, à re ipsâ, id est, à peregrinatione, sive migratione, dictos fuisse Gallos. Pergit Diodorus: οἱ ἢ Ῥωμαῖοι πάντων ταῦτα τὰ ἔθνη συλλήθον μὲν προσηγορίᾳ περιλαμβάνουσιν, ὀνομάζοντες Γαλάτας ἅπαντας. id est: *At Romani genteis hasce universas unâ Gallorum adpellatione comprehendunt.* Scilicet heic tandem maximus Diodori hæret error. Non omneis, tam in Galliâ citeriore, quàm ulteriore, & item trans Rhenum in Germaniâ, ad Sarmatas usque, dixere Romani Gallos: sed ἅπαντας τὰς ὑπὲρ Μασσαλίας κατοικούντας, καὶ τὰς περὶ τὰς Ἀλπεῖς, ἐπὶ ἣς τὰς δὴ τὰδε τῶν Πυρηναιῶν ὄρων, ὡς τε τὸν ὠκεανόν, καὶ ὑπὸ τῶν Ἀλπεων τὰ πρὸς νότον νεύοντα μέρη. hoc est, omnem Galliam inter internum mare, Pyrenæos montes, oceanum, Rhenum flumen, & Apenninum montem, ad Æsim usque, sive, qui postea fuit terminus, Rubiconem amnem. quæ Gallia in citeriorem & ulteriorem Romanis divisa fuit. Ultra Rhenum & Danubium gentem, Germanos semper adpellavere. At ipse Diodorus, lib. IV, Κελτὰς vocat oceani accolæ, qui Castorem Pollucemque venerabantur. quod Naharvalis, non jam Rheno, sed Vistulæ proximis, adscribit Tacitus in libro de Germaniâ. Suam igitur ipsius impugnat sententiam, errorisque manifestum se prodit Diodorus.

Ceterum Glareanus, in commentario ad Taciti librum de Germaniâ, tria adfert argumenta, quibus impulsus idem cum Volaterrano credidit. Primum est; Quia, ubi Strabo & Arrianus Celtas scribunt adiisse Alexandrum regem, vertit interpres Arriani *Germanos*. Hæc qualis sit argumentatio, viderint alii. Interpres vertit Græcorum Κελτὰς in Latinorum *Germanos*: ergo Romani adpellarunt Germanos Gallorum nomine. Egregiè fanè. Alterum ex eadem est officinâ: Quia, ubi Appianus carnificem, qui ad occidendum Marium in carcerem fuerat missus Celtam fuisse tradit, Gallum reddidit interpres; quum tamen Vellejus, historicus Latinus, Germanum natione fuisse dicat, ab imperatore eo bello Cimbrico captum. Neque hoc adhuc ad rem. Tertium est; Quia Herodotus Danubium in Celtis oriri tradit: qui tamen in Germaniâ fontem habet. Ne hoc quidem quidquam ad Gallorum vocabulum. *Universa* equidem hæc argumenta inter se conjuncta pro eo faciunt, quod Græci uno Celtarum nomine promiscuè & Gallos & Germanos intellexerint. quod nec ego negaverim; quando etiam pluribus id suprâ demonstravi documentis, & auctorum testimoniis. Sed hoc nihil ad Gallorum in Germaniâ Transrhenanâ vocabulum. Glareanus sive lapsus est in Appiani Celtâ, manu mentem præcurrente; sive sic ejus habuit exemplar; Appianus certè habet Γαλάτας, non Κελτόν. quod facere pro Glareani opinione quodammodò videri poterat, ni gravis inter Græcos auctor Plutarchus intercessione suâ impediret. is enim in Mario testatur, ambiguum de hoc homine fuisse famam, cujus nationis esset, Gallicæ, an Germanicæ. Verba ejus, partim jam antea recitata, hæc sunt: Βελομένοις δὲ τοῖς ἄρχαι, καὶ σωτέροις τῶν Μιντερνησίων, ἔδοξε μὴ μέλλειν, ἀλλὰ διαχρήσασθαι τὸν ἄνδρα. καὶ τῶν μὲν πολιτῶν εἰδὲς ὑπὲρ τὸ ἔργον ἰσχυρὸς δὲ, Γαλάτης τὸ γένος, ἢ Κίμβρο (ἀμφοτέρως γὰρ ἰσχυρεῖται) λαβὼν ξίφος, ἐπεισῆλθεν αὐτῷ. Id est: *At magistratus, & decuriones Mitturnenses consilia conferentes, nullam censuerunt interpo-*

interponendam moram, sed trucidandum Marium. Id facinus nullus civium sustinuit: verum eques, Gallus natione, aut Cimber (utrumque enim traditur) cum gladio ad eum ingressus est. Hæc certè Glareani memoriam fugisse videntur. Cimbrum fuisse, id est, Germanum, qui ad Marium intromissus, tradunt, præter Vellejum, Valer. Maximus, lib. II, cap. x; & Lucanus lib. II. è diverso, Gallum fuisse, cum Appiano adfirmat Livius, lib. LXXVII. Sed Joannes Rellicanus, in notis ad Cæsaris commentarios de bello Gallico, Volaterrani Glareanique sententiam amplectens, ex Eutropio atque Orosio jam certò constare ait, quemadmodum Græcis Celta erat & Germanus
 10 & Gallus; sic veteribus Latinis utramque gentem sub uno Gallorum vocabulo comprehensam. Quum enim, inquit, ex Orosio constet, Tigurinos & Ambrones, Gallorum gentes, in Italiam cum Cimbris & Teutonibus minimè profectos; & tamen uterque Gallorum nomine Cimbro & Teutones notet, quando de illorum in Italiâ strage loquitur: nemo, ut opinor, negaverit, quin vox Gallus utramque gentem, quamvis diversam, promiscuè significaverit. Ad hæc ego sic repono. Ex Eutropio tale quid sanè numquam elicuerit, quo Germanos Gallorum nomine à Romanis adpellatos demonstret. Apud Orosium equidem, lib. v, cap. XVI, hæc leguntur verba: Ita in his duobus præliis CCCXL millia Gallorum occisa, & CXL millia capta sunt; absque innumeratâ mulierum multitudine, quæ
 20 se suosque parvulos femineo furore, vi autem virili necaverunt. Verum si hoc de solis Cimbris atque Teutonibus, quos unâ casos in Italiâ narrat Orosius, dictum putavit Rellicanus, vehementer mehercules deceptus fuit. quidpe utroque prælio cæcorum, & in Galliâ Tigurinorum Ambronumque, & in Italiâ Teutonum atque Cimbrorum, universum numerum Orosius indicat: quum jam antea illorum CC, horum verò CXL millia cæsa retulerit. Brevitate igitur loquendi factum puto, quòd solum Gallorum nomen in fine capitis expresse- rit. ni fortè, duas voces, & Germanorum, interuisse in exemplaribus ejus, suspicandum sit. In principio certè ejusdem capit-
 30 tis sic tradit: Anno ab urbe conditâ 10 CXLII, C. Manilius consul, & L. Capto precon- sul, adversus Cimbro, & Teutonas, & Tigurinos, & Ambronas, Gallorum & Germanorum gentes, quæ tunc, ut imperium Romanorum exstinguerent, conspiraverant, missi. Sic Eutropius quoque haud minùs Germanorum, quàm Gallorum nomen in eadem historiâ refert. Itaque argumentis tam levibus, tamque inanibus rem tam novam, tamq; gravem adfirmare minùs decuit. Apud Ciceronem, in oratione de provinciis consularibus, hæc leguntur verba: Ipse ille C. Marius, cujus divina atque eximia virtus magnis populi Romani luctibus funeribusque subvenit, influenteis in Italiam Gallorum maximas copias repressit. Verum ne hæc quidem nisi de unis Gallis intra Rhenum dicta. sic quidpe mox postea: C. Cæsarcum acerrimis nationibus Germanorum & Helvetiorum, maximis præliis felicissimè decertavit. Suprà unos
 40 nominavit Gallos, quia de unâ Galliâ, Cæsari tribuendâ, ei agebatur: tum quia Gallorum Helvetiorum maxima eo bello fuit virtus; ut infrâ, lib. II, cap. IV, patebit. Ceterum Florus, lib. III, cap. III, idem bellum commemorans; Cimbri, inquit, Teutoni, atque Tigurini, ab extremis Gallia profugi, quum terras eorum inundasset Oceanus, novas sedes toto orbe quarebant: exclusi- que Galliâ, & Hispaniâ, quum in Italiam migrarent, misere legatos in castra Silani, inde ad senatum; petentes, ut Martius populus aliquid sibi terræ daret, quasi stipendium: ceterum, ut vellet, manibus atque armis suis uteretur. Hic equidem unus poterat esse auctor, qui nobis persvaderet, Germaniam Galliæ vo-
 50 cabulo fuisse antiquis Romanis adpellatam. verum quis vel mediocris judicii homo non perspiciat, mendum heic hære in voce Gallia; pro quâ reponendum, Germania. Cimbri quidpe, & Teutoni, ab extremis Germaniæ finibus, isti ex Danicis insulis (ut infrâ docebitur) illi ex Cimbricâ peninsulâ, id est, Jutiâ, quas terras oceanum inundasse constat, profugerant. Librario facilem labendi occasionem præbuit vox paullo post sequens, Galliâ. quæ ut fortè oculis conspecta, menti postea inhæsit; quæ

manum perscribere eandem iussit. At si veram istam ipsius Flori scriptionem esse contendas; minùs rectè, minùsque propriè Florum heic loquutum ego adseverem. quidpe si Galliæ vocabulum heic rectè valere voluit idem quod *κελτική* Græcis, id est, unam terram, quæ postea, Rheno discernente, duabus adpellationibus *Germania*, & *Gallia* habita est: quâ ratione mox post duodecimam vocem idem vocabulum usurpavit pro unâ Galliâ? Nam ubi *exclusos* ait *Galliâ*, & *Hispaniâ*, eam solummodò terram eum intelligere, quæ inter Rhenum & Pyrenæum porrigitur, certum est. idque satis liquet ex his verbis; *novas sedes toto orbe quarebant*: sub quibus ipsa quoque comprehenditur Germania. quum enim oceani inundatione, de quâ fusiùs suo loco agam, Cimbri Teutonique sedibus suis pellerentur; in meridiem conversi, primùm Bojohæmum occupare tentarunt. pulsi à Bojis incolis, Danubio trajecto, ad Scordiscos Celtas, dextram Danubii ripam apud Mœsiam accolenteis, sese contulerunt. inde retrogressi, ad Teuristas, & Tauriscos, itidem Celtas, qui omnem Dravi ripam tenebant, & Noricum. tandem per Vindeliciam ad Helvetios pervenerunt: ex quorum gente Tigurini, Tugeni, & Ambrones, ditibus eorum prædis illecti, unâ expeditionem susceperunt in reliquam Galliam, & Hispaniam. quibus terris exclusi, Italiam petierunt. Hunc Teutonorum Cimbrorumque longinquum errorem, ne in longum alieno loco progrediatur heic oratio, infra, lib. III, cap. XXII, pluribus firmabo. In præsens hoc ostendisse satis sit; Florum impropriè *Galliæ* vocabulo (si genuina ejus sit vox) pro Teutonorum Cimbrorumque sedibus usum. Nec quidem mirum; quum id in reliquis etiam verbis, nimio brevitas studio impulsus, fecerit. Quis sanæ mentis homo credat, Tigurinos, Helveticam gentem, extrema Galliæ incoluisse; terrasque eorum oceanum inundasse; ipsos sedeis toto orbe quæsiuisse? Quis idem hoc postremum de Cimbris etiam, atque Teutonis non negaverit? quum Europæ fineis numquàm egressi fuerint. Nam quod de Cimmericorum in Asiam excursionem traditum fuit ab vetustissimis rerum scriptoribus; id planè nihil ad Cimbros nostros pertinere, infra, dicto lib. III, cap. XXII, docebo. Concludatur igitur: Quia fermè in omnibus, quæ ad populorum istorum sedem atque errorem pertinent, impropriè, ac nimis breviter loquutus est Florus; in *Galliæ* etiam voce (si germana ea auctoris fuerit) nimio brevitas studio eum aberrasse. stabiliaturque hæc sententia, nullo sæculo movenda; Germanos numquàm in universum omnibus Romanis Gallorum vocabulo adpellatos; quemadmodum Græcis Celtæ.

De Strabone, atque Arriano, quamvis ea res huc minùs spectet, tamen quia interpretes ad Germanos pertraxerunt, etiam expediatur dissertatio. Evaluat equidem ea opinio apud nostros homines, & tamquàm pro magnâ laude vulgò jactatur; *Superbum illud responsum Alexandro Germanos reddidisse*. Sed falsum id esse, audacter ego adsevero. jubetque sic Strabo. Is, lib. VII, ubi de Alexandri in Getas bello agit, φησὶ ὅτι, inquit, Πτολεμαῖος ὁ Λάγος, κατὰ πάντων τῶν στρατείων συμμίζων τῷ Ἀλεξάνδρῳ Κελτικὰς, τὰς περὶ τὸν Ἀδρίαν, Φιλίας καὶ Ξενίας χάριν. Διεξάμεινον δὲ αὐτὸς Φιλοφρόνως τὸν βασιλέα, ἐρέοντι ὡς τὸν πότον, τί μάλιστα εἴη, ὁ φοβούμενος, νομίζοντα αὐτὸν εἶναι. αὐτὸς δὲ δόποκενέοντα, εἰδὲν, εἰ μὴ ἄρα ὁ ἔρανος αὐτοῖς ὀπιπέσει. Id est: Tradit Ptolemæus, Lagi F. eadem expeditione Celtas, qui Adriaticum mare adcolunt, amicitia atque hospitii jungendi causâ Alexandrum adiisse. quos rex, comiter exceptos, quum inter pocula rogasset, quidnam esset, quod maximè metuerent; existimans ipsum dicturos: respondisse; Nihil, nisi ne quando cælum in sese rueret. Gallos heic Strabo innuit, non Germanos. nam Galli, qui postea in Asiam trasgressi, tunc temporis inter Istrum & Adriaticum mare, parteis Illyrici, parteisque Thraciæ occupaverant; ut patet ex Justino. Gallos etiam alios, præter illos, eodem tractu collocat Strabo, eodem libro, paullo antè, his verbis: Λέγωνται δὲ τὰ Ἰλλυρικά πρώτα, συνάπτοντα τῷ περὶ Ἰστροῦ καὶ τῆς Ἀλπεῖν, ἃ κεῖται μετὰ τὴν Ἰταλίαν καὶ τὴν Γερμανίαν, ἀρξάμενα δὸς τὴν λίμνην τὴν κατὰ τὰς Οὐνδελικὰς, καὶ Ραίαν, καὶ Ἐλκετιὰς μέγαν ποταμὸν δὴ περὶ τὴν χώραν ταύτην ἠρήμωσαν οἱ Δακοὶ, καὶ ἀπολεμήσαντες Βοῖας καὶ Ταυρίσκας, ἔθνη Κελτικά, τὰ ὑπὸ

ὑπὸ Κελπίσσι, Φόισκοντες εἶναι τὴν χώραν σφέτερον, καίπερ διέρχοντο τῇ Παρίσσι (lego μάργ. quod suo loco adferam) ῥέοντι ἀπὸ τῶν ὄρων Ἰππὶ τὸν Ἰστρον καὶ τὰς Σκορδίσκας καλῶντας Γαλάτας. Id est: *Primum omnium Illyrica dicamus, quæ & Istrum & Alpeis attingunt, medio situ inter Italiam & Germaniam, incipientia à lacu (Rhenus hunc transit) quem Vindelici, Rheti, atque Helvetii accolunt: Hujus regionis partem vastam, atque desertam reddiderunt Daci, debellatis Bojis, & Tauriscis, Gallicâ utraq̃ gente, Critosiro subjectis; eam sibi vendicantes regionem, quamquàm amnis separabat Margus, à diētis montibus defluens in Istrum, per Scordiscos Gallos. Et mox: Τὰ Κελτικά ἔθνη, οἱ τε Βοῖοι καὶ Σκορδίσκοι, καὶ Ταυρίσκοι.*
 10 id est; *Celtica gentes; Boji, atque Scordisci.* paullo antè verò: *Φησὶ δὲ καὶ Βοῖους τὸν Εἰκνύιον ὄρυγόν οἰκεῖν πρῶτον. πρὸς δὲ Κίμβρους, ὁμήσαντας Ἰππὶ τὸν τόπον τῆς τῶν Διοκρουδένιας ὑπὸ τῶν Βοίων, Ἰππὶ τὸν Ἰστρον, καὶ τοὺς Σκορδίσκους Γαλάτας κατὰ βλάται. εἴτ' ἐπὶ Ταυρίσας καὶ Ταυρίσκους, καὶ τῆς Γαλάτας.* id est: *Tradit etiam Bojos quondam Hercynium incoluisse saltum. Cimbros verò, quum ad ea loca se contulissent, ab iis repulsos ad Istrum & Scordiscos Gallos descendisse. mox inde ad Teuristas, & Tauriscos, itidem Gallos. Et suprâ lib. V; Τοὺς δὲ Βοίους ἐξήλασαν ἐκ τῶν τόπων. μετὰ τὰς ἀνέλας δὲ εἰς τοὺς περὶ τὸν Ἰστρον τόπους, μετὰ Ταυρίσκων ἦσαν, πολέμους πρὸς Δάκκας ἕως ἀπώλουτο πάνθ' ἐκεῖ.* id est: *Bojos ejecerunt Romani suis sedibus; nempe ex Italiâ. qui deinde ad Istrum transgressi, juxta Tauriscos habitaverunt;*
 20 *cum Dacis belligerantes, donec tota gens deleta fuit.* Ex his igitur universis ac singulis fatis patet, Gallorum varias genteis habitasse inter Istrum & Adriaticum mare Alexandri ævo; non Germanos. quos nemo heic umquàm locavit. Livium insuper etiam audi, haud levis momenti testimonium huic rei perhibentem, lib. XL. *Per Scordiscos ait iter esse ad mare Adriaticum, Italiamque ex Dardaniâ.* Et lib. LXIII, referente epitomatore ejus: *Livius Drusus consul adversus Scordiscos, gentem à Gallis oriundam, in Thraciâ feliciter pugnavit.* Galli igitur fuere, qui Alexandrum adiēre; non Germani. Quapropter tollant, moneo, interpretes illi, ex Arriani de Alexandro historiâ Germanorum vocabulum. tollat etiam ille, qui supplemento, quod in Q. Curtii historiam de rebus gestis
 30 Alexandri conscripsit, id inseruit. Gallorum genti, antequàm Germanorum res validiores factæ fuere quondam fortissimæ, laudem intrepidi responsi ne invidemus. Sub Gallorum igitur vocabulo Germanos numquàm Romanis comprehensos fuisse, satis superque jam demonstratum puto.

Nunc Justi quoque Lipsii haud levis notetur error; qui è diverso Gallos Germanorum interdum nomine Latinis fuisse vocatos docet, Galliamque Germaniæ vocabulo. Locus apud Plinium in panegyrico, Trajano dicto, legitur hujusmodi: *Germaniamque, quam plurimæ gentes, ac prope infinita vastitas interjacentis soli, tum Pyrenæus, Alpes, immensique alii montes, nisi his compararentur, muniunt, dirimuntque. per hoc omne spatium quum legiones duceret, seu potius (tanta velocitas erat) raperet; non vehiculum umquàm, non equum respexisti.* Ad hæc Lipsius commentans; *Itane, inquit, Pyrenæus inter Germaniæ terminos? Ita. sed latè illius sumta, ut Gallias etiam comprehendat. Nec id novum est. & sicut Celtas eos prisca Græci communiter vocarunt; sic Latini modò Germanos, modò Gallos alternant. Plura exempla sunt: sed hoc Seneca huc apertissimum, consolatione ad Helviam: Pyrenæus Germanorum transitus non inhibuit. ubi de gentium migratione agit: Ergo Germani in Hispaniam? Non, quod sciam. sed Galli, id est, Celte; à quibus & Celtiberia nomen habet.* Errare heic virum, aliàs doctissimum, vehementer ego vereor: erroremque ejus haud simplicem esse. Ac primùm, non à Gallis, inter Rhenum Pyrenæumque montem incolentibus, dictam Celtiberiam, Hispaniæ partem, suprâ ostensum est. Germanos autem genuinos, id est, Transrhenanos, Cimbros atque Teutonos, Dantiæ quondam incolas, in Hispaniam ex Galliâ transisse quis nesciat, qui verba, paullo antè citata, apud Florum legit; vel se legisse meminerit? item qui Plutarchi Marium inspexit? *Εὐλύχημας δὲ, inquit, δοκεῖ τῷ Μαρίῳ μέγα γενέσθαι. τῶν γὰρ βαρβάρων ὡς περ πνοὴ πάλιν*

παλῖρροιαν τ' ὁρμῆς λαβόντων, καὶ ῥυτίων πλεονέκτερον ὅτι τὴν Ἰβηρίαν, χρόνον ἔχει καὶ τὰ σώματα
 γυμνάσαι τ' ἀνδρῶν, καὶ τὰ φρονήματα πρὸς τὸ θάρρειν ἀναρρῶσαι. Hoc est: *Magno autem
 fortuna favore usus videtur Marius. nam quum barbari* (de Cimbris Teusionisque
 loquitur) *quasi quodam impetus refluxu, ferrentur prius in Hispaniam: spatium habuit,
 simul corpora militum exercendi, simul animos eorum ad audendum firmandi.* Sic epi-
 tomator Livii, lib. LXVII: *Cimbri, vastatis omnibus, quæ circa Rhodanum & Pyre-*
naum sunt; per saltum in Hispaniam transgressi, ibique multa loca populati; à Celtiberis
fugati sunt. reversique in Galliam bellicosus iterum se Theutonius conjunxerunt. Huc igitur,
 & ad illa Plutarchi, ac Flori, spectant hæc Senecæ: *Pyrenæus Germanorum*
transitus non inhibuit. Per vocem autem pluralis numeri *transitus*, itum ac redi- 10
 tum intellexit. Ceterò in Plinii panegyrico hallucinari & Lipsium, & Stuckium,
 & Rhenanum, & si qui alii pro termino illic interpretantur Germaniæ Pyre-
 næum montem, infra, lib. III, cap. I, fusiùs docebo. Plura illa exempla Li-
 psius quæ & qualia habuerit, equidem haud faciliè divinaverim. probiora ni fue-
 rint, falsus omnino ubique erit. Ego, tot, tantisque auctoribus confutatis, fir-
 mam hanc sententiam statuo; Gallos genuinos numquàm Germanorum, nec
 Germanos Transrhenanos Gallorum nomine à veteribus Romanis fuisse adpel-
 latos. Cistrhenanos Germanos, in Gallico solo, promiscuè nunc Germanos,
 nunc Gallos passim vocari, haud nescius sum.

CAPUT XI.

De magnitudine GERMANIÆ antiquæ; item de finibus ejus.

PArteis igitur vetustissimæ Celticæ fuisse *Illyricum, Germaniam, Galliam, Bri-*
tannicas, insulas atque *Hispaniam*, satis hætenus abundè probatum est.
 At harum longè maxima fuit GERMANIA; ut quæ reliquas, non
 modò singulas, sed inter se junctas magnitudine suâ superavit omneis: ultima
 terrarum Europæ versùs septemtriones. nam qui multo latius nunc, quàm
 olim, nomen Germaniæ patere adseverant; multis modis quàm vehemen- 30
 tissimè errare deprehenduntur: maximè ii, qui duplo majorem nunc adfirmant.
 Causam hujus erroris fuisse video auctoritatem Ptolemæi; quem unum illi, ceu
 principem omnium geographorum, sequendum sibi in omnibus statuunt: eò-
 que, ex hujus descriptione, antiquam Germaniam Rheno, Danubio, ac Vi-
 stulâ, amnibus, sinuque Germaniæ, qui vulgò nunc dicitur adcolis *de Oost*
see, & mari Germanico, quod est inter Cimbricam peninsulam ac Rheni ostia,
 definiunt. quod terrarum spatium multo arctius esse ajunt, quàm quo nunc
 Germanicum nomen dispersum est. etenim & ultra Vistulam, Prussiæ Livo-
 niæque incolas hodiè esse Germanos; & extra Danubium Austrios, Stirios, Bajas-
 ros, Carinthios, ac Svevos; extra Rhenum verò, Helvetiæ incolas, qui vulgò 40
 dicuntur Svitzeri, item Elsatios, Palatinatenseis, & Lotharingiorum partem, &
 quidquid hinc porrò Germanici nominis ad oceanum usque extenditur. Verùm
 cur isti uni Ptolemæo, Ægyptio homini, de his regionibus, quarum ille, ut in-
 numeris infra patebit locis, maximè fuit ignarus, credere malint, quàm Roma-
 nis auctoribus, Plinio, Tacito, & aliis, qui aut prope Germaniam, aut in ipsâ
 versati fuere Germaniâ; rationem ego video probabilem nullam. Credibilius
 sanè erat, Tacitum, provinciæ Galliæ Belgicæ quondam procuratorem, quum
 librum singularem de unâ terrâ Germaniâ edere instituisset, diligentius curio-
 siusque in eam terram gentemque inquisivisse, quàm Ptolemæum Ægyptium,
 totius orbis descriptorem. qui quantus sit Germaniæ turbator, novissima vetu- 50
 stissimis, sine ullo ætatum discrimine, permiscens; facile perspexerint ii, qui
 Germaniam ejus cum aliorum auctorum ejusdem terræ descriptionibus contu-
 lerint. Sed Tacitum audiamus; cui uni maximè omnem antiquitatis suæ me-
 moriam debet Germania nostra. Is igitur in limine mox prædicti libri, *Germa-*
nia, inquit, *omnis à Gallis, Rhatisque & Pannoniis, Rheno, & Danubio fluminibus,*
 à Sar-

à Sarmatis, Dacisque, mutuo metu, aut montibus separatur: cetera oceanus ambit, latos sinus, & insularum immensa spatia complectens. Scilicet à Galliis Rheno, à Rhætiâ Noricoque & Pannoniis Danubio separabatur Germania; à Sarmatis, Masoviam, Lituaniam, & Russiam Minorem incolentibus, mutuo metu; quia illic nulli certi fluminum, vel montium fines in patentibus dictarum regionum campis erant: de quo termino plura infra, lib. III, capite XLII, dicentur. at à Sarmatis Jazygibus, inter Danubium & Pathissum flumina (hoc vulgò nunc est *Tissa*) agentibus, montibus fecernebatur, qui *Sarmatici* dicuntur Ptolemæo, à Vacîâ, Hungariæ opido, 10 Danubio ripæ imposito, adusque Grani Vagique amnium fonteis extensi: dein à Dacis, qui trans Pathissum in lævâ Danubii ripâ Transsylvaniam, Hungariæque parteis, & alias hinc versùs Pontum regiones incoluerunt, ingenti montium jugo submovebatur, qui *Carpatici* dicuntur Ptolemæo, nunc verò sunt adcolis *Szepési*, *Krápák*, sive *Krepak*, & *Bies'ciady*. nam ultra hos monteis, in septemtriones & ortum solis versùs, ad ostia usque Danubii & Pontum, Germanicæ quondam porrigebantur gentes; ut infra suo ordine, atque loco docebitur. Cetera, versùs septemtriones posita, oceanus septemtrionalis ambiebat, supra Norvagian, Svediam, Fin-
 20 norum marchiam, Scritofinniam, Biarmiam, Lappiam, ac Finniâ: quas regiones omneis Germaniæ esse antiquæ parteis, probatissimis infra demonstrabo auctorum testimoniis. Hoc igitur terrarum spatium, dictis modò finibus inclusum, quanto putas eas terras excedere, quæ nunc sub Germaniæ sive Germanici imperii nomine veniunt? Immenso certè; quum ea, quæ nunc vulgò Germania habetur, ne tertiam quidem antiquæ illius Germaniæ partem impleat; Daniâ, Norvagiâ, Svediâ, Finniâ, Prussiâ, ac Livoniâ, jam multis ab hinc sæculis à Germaniæ nomine divulsis. quæ si à Ptolemæo haud æquè ac ab aliis auctoribus, intra Germaniæ fineis computatæ sunt; ignorantia ejus adscribendum est. quamquàm Ptolemæus Daniam, Svediam, atque Norvagian & Finnomarchiam, Lappiamque
 30 Germaniæ attribuit in insulis, quas vocat *Scandias*; quas tamen errore ingenti longè minores fecit justo; ut clariùs reddetur infra, libro III, capite XXXVIII. At extra Rhenum, in Gallico solo, quando primùm esse coeperunt Germani? An non ccc amplius ante Christum natum annis, id est, circa annum mundi IIICIO IOC XXIV, ut suprâ demonstratum? Falsissimum igitur est, vel hac parte majorem nunc esse Germaniam, quàm olim fuit. Unos tibi Svitzeros, Helvetiorum Gallorum fineis incolentes, facile concesserim. attamen, quantum ex his accessit antiquæ Germaniæ, tantumdem decessit in Bojohamo, & conterminâ Moraviâ, Lusatiæque partibus: quæ regiones non à Germanis, sed à Slavici
 40 generis nunc habitantur populis. Extra Danubium verò quod de Austriis, Stiriis, Carinthiis, Bavaris, ac Svabis profertur; equidem haud negaverim, Danubium ab omnibus ferè geographis, historicisque antiquis terminum constitui Germaniæ ab austro: verùm tamen haud de sunt etiam auctores, qui terminum Germaniæ ab hac parte posuere Alpeis; ut mox ostendetur. Quos tamen errasse potiùs existimandum est, ex nationum similitudine, quum unius ejusdemque fuerint generis, Celtæ in universum dicti. At quantula hæc pars est universæ nunc Germaniæ, uti cum Daniâ, Norvagiâ, Svediâ, Finniâ, Livoniâ, Prussiâ, ac Poloniâ, antiquæ Germaniæ partibus, conferatur? Haud major fanè, quàm mus cum bove comparatus. Germaniam igitur antiquam triplo majorem fuisse nostri sæculi Germaniâ, ex præscriptis à Tacito finibus adsevero. Hos verò fineis ei alios quoque statuissè complures auctores, nunc ostendam. Solinus igitur, cap. XXIII, in discriptione Germaniæ sic tradit: *Extenditur inter Rhenum, Herciniumque sal-*
 50 *tum, & rupes Sarmatarum; ubi incipit, Danubio; ubi desinit, oceano perfunditur.*

Sic hunc locum, in vulgatis exemplaribus vitiatum, esse legendum, infra docebo. ostendam item suo loco, hunc *Hercinium saltum* fuisse in montium jugo, inter Marum amnem (*March* nunc est in Moraviâ) & Vagi fontem: *rupes* verò *Sarmatarum* esse *Sarmaticos montes* Ptolemæi, Quados Germanos versus orientem à Sarmatis Jazygibus, in Danubii lævâ ripâ dirimenteis.

De Rheno amne, occiduum Germaniæ latus antiquissimis temporibus claudente, præter jam dicta Taciti Solinique testimonia, sic Dio in lib. xxxix: οἱ δὲ δὴ ῥ' ἰὼ ἀναδίδωσι μὲν ἐκ τῶν Ἀλπεῶν τῶν Κελτικῶν, ὀλίγον ἔξω τῆς Ῥαίνας· περὶ χωρῶν δὲ Ἰππὶ δυσμῶν, ἐν ἀριστερᾷ μὲν τῷ πε Γαλασίαν, καὶ τὰς ἐπικελεύσας αὐτῷ, ἐν δεξιᾷ δὲ τὰς Κελτικὰς ἀποπέμνεται, τελευτῶν ἐς τὸν ὠκεανὸν ἐμβαλῆναι. ἔτι γὰρ ὁ ὅριον, ἀφ' ἧς καὶ ἐς τὸ διάφορον τῶν Ἰππικλήσεων ἀφίκοντο, δεῦρο αἰεὶ νομίζονται. ἔπειτα τὸ γε πᾶν ἀρχαῖον Κελτοὶ, ἑκάτεροι οἱ ἐπ' αἰμφοῖρα τῆς ποταμῆς οἰκῶντες, ὠνομάζοντο. id est: *Rhenus ex Alpibus Celticis, paullo extra Rhatiam, oritur. inde versus occidentem profluens, ad sinistram Galliam ejusque incolas, ad dextram Germanos dividit: tandemque in oceanum exit. hic quidpe limes in hunc usque diem earum regionum habetur, ab eo tempore, quo diversa nomina adepta sunt. siquidem antiquissimis temporibus populi isti, ad utramque fluminis ripam colentes, Celte appellati fuerunt.* De eodem Germaniæ termino sic Cæsar belli Gall. com. i, in partitione Galliæ Comatæ: *Belgæ proximi sunt Germanis, qui trans Rhenum incolunt; quibuscum continenter bellum gerunt. quia de causâ Helvetii quoque reliquos Gallos virtute præcedunt, quod ferè quotidianis præliis cum Germanis contendunt.* & paullo post: *Helvetii continentur unâ ex parte flumine Rheno, latissimo atque altissimo, qui agrum Helvetium à Germanis dividit.* Et comment. iv, Sigambri Germani sic Cæsaris respondent legatis, ad se missis: *Populi Romani imperium Rhenum finire. si se invito Germanos in Galliam transire non æquum existimaret; cur sui quidquam esse imperii aut potestatis trans Rhenum postulare?* Strabo lib. ii, memoratâ Hispaniâ; Μετὰ δὲ ταῦτα ἐστὶν ἡ Κελτικὴ πρὸς ἑώ, μέχρι ποταμῆς Ῥῶης. id est: *Post hanc est Gallia versus orientem, ad Rhenum usque amnem.* & lib. iv, in descriptione limitum Galliæ: ἀπὸ τῶν ἀνατολῶν ὁ Ῥῶς. ab ortu est *Rhenus.* item lib. vii: Εὐθὺς τὰ πέραν τῆς Ῥῶης, μετὰ τὰς Κελτικὰς, πρὸς τῷ ἑώ κεκλιμῆνα Γερμανοὶ νέμονται. hoc est: *Protinus trans Rhenum, post Gallicas nationes, in orientem versus sita Germani colunt.* Mela lib. iii, cap. 111, post enarratam præcedenti capite Galliam Rhenumque amnem; *Germania hinc ripis ejus usque ad Alpeis obducta est.* Ptolemæus in descriptione Galliæ Belgicæ: Ἡ δὲ ἀπὸ ἀνατολῶν πλευρὰ περιερίχεται τῷ Ῥῶϊ ποταμῷ, ὡς καὶ τῷ μεγάλῳ Γερμανίῳ. hoc est: *Latus orientale terminatur Rheno amne, juxta magnam Germaniam.* & in descriptione ipsius Germaniæ: Τῆς Γερμανίας τῷ μὲν δυσμικῷ πλευρῶν ἀφορίζεται ὁ Ῥῆν ποταμός. hoc est: *Germaniæ occidentale latus terminat Rhenus amnis.* Pluribus adferre testes, non opus est. transeo igitur ad Danubium, meridionale latus cingentem. De hoc quoque, præter Tacitum ac Solinum, testis est Strabo, lib. ii: Μετὰ δὲ τὴν Ἰταλίαν, καὶ τὴν Κελτικὴν, τὰ πρὸς ἑώ λοιπὰ ἐστὶ τῆς Εὐρώπης· ἃ διχα τέμνεται τῷ Ἰσθμῷ ποταμῷ. Φέρεται δὲ ἔτι ἀπὸ τῆς ἐσπέρης Ἰππὶ τὴν ἑώ, καὶ τὸν Εὐξείνιον πόντον, ἐν ἀριστερᾷ λιπὼν τὴν Γερμανίαν ὅλῳ, ἀρξάμενόν τε ἀπὸ τῆς Ῥῆνης. Id est: *Post Italiam & Galliam reliquæ sunt partes Europæ, orienti obversa, quos medius secatur Ister amnis. is, ab occidente orientem versus, in Euxinum labens Pontum, ad lævam relinquit Germaniam omnem, à Rheno orsam.* Ptolemæus in descriptione Germaniæ: Τὴν δὲ μεσημεριανὴν πλευρὰν ὁρίζει τῆς Δανυβίου ποταμῆς τὸ δυσμικὸν μέρος. id est: *Meridionale latus finit Danubii pars occidentalis.* Dionysius Afer, de eodem amne loquens:

Τῆς μὲν πρὸς βορέην τεταυσμένα φύλα νέμονται
Γερμανοὶ, Σαρμάται τε, Γέται θ' ἅμα, Βασάρναι τε.
Πρὸς δὲ νότον Γέρραι, καὶ Νωρίκι ἅς τε ἐρυμένα.
Παννόνιοι, Μυσί τε.

*Cujus quidem in boream extenta gentes habitant,
Germani, Sarmataque, Getaque simul, Bastarnaque.
Ad austrum verò, Gerraque, & Norica urbes munita,
Pannonii, Mysique.*

Per Gerras heic intelligi Rhætos, suo loco docebitur. Sic igitur reliqui auctores

auctores pariter omnes eodem amne Germaniam ab hac parte finiunt. unus secus sentit Mela, ad Alpeis usque eam proferens. Verba ejus, jam antè citata, hæc sunt: *Germania hinc ripis Rheni usque ad Alpes, à meridie ipsis Alpibus obducta est.* & libro II, capite IV, in descriptione Italiae: *Alpes ipsæ ab iis litoribus longè latèque diffusa, primò ad septentrionem magno gradu excurrunt; deinde, ubi Germaniam attigerunt, verso impetu in orientem abeunt.* Verùm tamen auctorem hujus sententiæ videtur habuisse Mela M. Agrippam: cujus geographica sæpius citans Plinius, inter alia sic ait libro IV, capite XIII: *Graci, & quidam nostri viciis quinquies centena millia passuum oram Germaniæ tra-*
10 *diderunt. Agrippa, cum Rhætia & Norico, longitudinem IDC LXXXVI millia passuum; latitudinem CC LXVIII millia: Rhætia prope unius majore latitudine.* Longitudinem heic Germaniæ Agrippam summisse ab oceano ad Alpeis usque, latitudinem verò ex occasu in ortum, satis clarum est: nam Rhætia quoque latitudo erat juxta Danubium amnem, à fonte ejus ad Æni confluentem, millium passuum CC XL. Sed error hic fuit Agrippæ simul atque Melæ: quem nemo alius auctor amplexus est. Agrippæ autem inde natus fuisse videtur, quòd gentes inter Danubium & Alpeis ejusdem erant generis atque lingvæ, cujus Germani; nempe Celticæ, ut suprà ostensum: tum quia Alpium nomen etiam ultra Danubium in Germaniam usque ex-
20 tendebatur; ut libro III, capite XLVIII docebo. Vindeliciam verò ac Noricum parteis fuisse Illyrici, suo loco ostendam. proinde falluntur quàm vehementissimè, qui, in Strabonem commentantes, Rhætos, Vindelicos, atque Noricos Germaniæ populos adpellant: quum ipse Strabo, ut modò retuli, omnem Germaniam à lævâ Danubii ripâ statuât.

Ab oriente, ultra suprà dictos Sarmaticos monteis, qui terminus fuerit Germaniæ Taciti tempore, & paullo superiori ævo, infrà pluribus dicetur, ubi ad illa loca commentatio nostra pervenerit. Antiquissimis verò temporibus inter Germaniam ac Sarmatiam terminus fuit Vistula amnis. unde Mela, Plinius, Ptolemæus, & posteriores etiam scriptores, quamquàm jam
30 dudum & Æstii, & Bastarnæ, Germanica utraque gens, ante eorum tempestates ulteriorem quoque ejus amnis ripam adcoluerint, hunc tamen litem inter Germanos Sarmatasque statuerunt. Mela lib. III, cap. IV. *Sarmatia, intus, quàm ad mare, latior, ab iis, quæ sequuntur, Visulâ amne discreta.* Plinius lib. IV, cap. XII. *Agrippa totum eum tractum, ab Istro ad oceanum, bis ad decies centum millia passuum in longitudinem, aliquantum minus quadringentis in latitudinem, ad flumen Vistulam à desertis Sarmatiæ prodidit.* & cap. XIII: *Nec est minor opinione Finningia. Quidam hæc habitari, ad Vistulam usque fluvium, à Sarmatis, Venedis, Scyris, Hirris, tradunt.* Hinc etiam cap. IV, ejusdem libri, ultimum fluvium in Germaniâ recenset eundem Vistulam. *Am-*
40 *nes, inquit, clari in oceanum defluunt, Guttalus, Vistillus, sive Vistula, Albis, Visurgis, Amisus, Rhenus, Mosa.* nam Guttalum esse eum amnem, qui hodiè vulgò dicitur Odera, suo loco ostendam.

Septentrionale Germaniæ latus cluisse oceanum septentrionalem, supra Norvagian, Finnomarchiam, Scritofinniam, Lappiam, ac Finniâ, jam antè dixi. has verò regiones, quas ingenteis insulas antiqui mortales esse putarunt, parteis fuisse Germaniæ, infrà suo loco satis clavis demonstrabo argumentis. Hinc auctor noster in libro de Germaniâ: *Cetera oceanus ambit, latos sinus, & insularum immensa spatia complectens.* Et Plinius libro II, capite CVIII: *Nam & à Germaniâ immensas insulas non pridem compertas, cognitum habeo.* Mela
50 dicto libro III, capite III: *Germania hinc ripis Rheni, usque ad Alpes, à meridie ipsis Alpibus, ab oriente Sarmaticarum confinio gentium, quâ septentrionem spectat, oceani litore obducta est.* & item in fine ejusdem capitis, post descriptionem sinus Codâni, qui nunc vulgò est Oost see: *In eo sunt Cimbri, & Teutoni: ultra, ultimi Germaniæ, Hilleviones.* sic legendum pro vulgato *Hermiones*, suo loco docebo. Est autem Hillevionum regio, quæ nunc Daniæ pars dicitur

Holland. Quòd autem Agrippa Germaniæ longitudinem, ab oceano versus meridiem & Alpeis, unâ cum Ratiâ ac Norico, 1061XXXVI tantum tradidit esse millium passuum; id de continenti ejus terrâ intelligendum: cujus extrema sunt in Cimbrico promontorio, nunc vulgari vocabulo *Skagge* dicto. reliqua hinc trans prædictum sinum Codanum, in insulis, ut dictum, computabantur.

Hæc igitur breviter de quatuor Germaniæ antiquæ lateribus sint dicta. ad singula postea ubi ordo operis pervenerit; pluribus patebit argumentis, sic sese ea habuisse.

Cæterò vastissimum hoc terrarum spatium meritò, ac summo jure Pto- 10
lemæo adpellatur ΓΕΡΜΑΝΙΑ ΜΕΓΑΛΗ, id est, GERMANIA MAGNA, in descriptione Galliæ Belgicæ & deinde lib. VIII, in descriptione Europæ tabulæ tertiæ, item postea in elencho provinciarum Europæ: siquidem, unâ exceptâ Sarmatiâ, omnium Europæarum regionum fuit maxima. quamquàm ad discrimen minoris Germaniæ, quæ erat cis Rhenum in Gallico solo, sic eam cognominasse videatur.

De CISRHENANA GERMANIA, ita idem Ptolemæus ibidem:
Τῆς δὲ πρὸς τὸν Ῥήνον χώρας ἡ μὲν ἀπὸ θαλάσσης μέχρι τῆς Ὀβρίγγης ποταμῆς, καλεῖται Γερμανία ἡ κάτω. ἡ δὲ ἀπὸ τῆς Ὀβρίγγης ποταμῆς, πρὸς μεσημβρίαν καλεῖται Γερμανία ἡ ἄνω. id est: *Regionis quæ Rheno adjacet, pars à mari ad Obringam usque amnem* 20
dicitur Germania inferior: pars verò ab Obringâ versus meridiem protensa, vocatur Germania superior. Et Cæsar de iisdem terris in belli Gallici comment. 1: *Plerosque Belgas esse ortos à Germanis, Rhenumque antiquitus transductas, propter loci fertilitatem ibi consedisse.* Dio lib. LIII: Κελτῶν τινες, ἐς δὴ Γερμανὸς καλεῖται, πᾶσαν τὴν πρὸς τῷ Ῥήνῳ Κελτικὴν κατὰχόντες, Γερμανίαν ὀνομάζουσιν ἐπὶ οὖν τὴν. hoc est: *Celtarum quidam, quos Germanos vocamus, quum omnem Gallia regionem, quæ Rheno adjacet, occupassent, effecerunt uti ea Germania vocaretur.* Mihi igitur quoque, in hoc opere, non eorum modò Germanorum nationes exponere consilium est, qui intra veræ germanæque & antiquissimæ Germaniæ terminos, ultra Rhenum, incoluerunt, sed cunctos etiam Germanicæ originis populos, 30
cis Rhenum in Gallico solo sitos: item eos, qui trans Vistulam Sarmaticorum agrorum parteis quondam occuparunt. Proinde etiam, quidquid de Germanorum moribus dicetur, in universum omnibus tributum intelligi debet. Ceterum fineis Germaniæ
Cisrhenanæ suo loco
ostendam,

CAP. XII.

46

De naturâ cæli solique GERMANIÆ.

O Stensis antiquæ Germaniæ extremis finibus, proximus nunc fuerit locus, interiora ejus introspicere, naturamque cæli, ac soli cultum, in quantum ab hodierno cultu differt, diligentius considerare. Auditor igitur noster in libro de Germaniâ: *Quis porro, præter periculum horridi & ignoti maris, Asiâ, aut Africâ, aut Italiâ relictâ, Germaniam peteret, informem terris, asperam cælo, tristem cultu aspectuque, nisi si patria sit?* Hæc equidem de cæli 50
asperitate, in quantum terra Germania cum australioribus mundi regionibus, Græciâ, Italiâ, atque Hispaniâ, cæli positu multo mollioribus, comparetur. At si duæ zonæ, inter torridam ac frigidam hinc inde sitæ, rectè temperati habentur cæli: Germaniæ certè loca australiora, circa Danubiū, omniū existimanda sunt

sunt temperatissima, ac saluberrima; ut quæ in ipso medio temperata zonæ tractu posita sunt. Neque verò hæc loca immitiore utuntur coelo, quam quæ in Italiâ circa Padum. unde eadem quoque frugum earumdem utrobique fertilitas. Quòd verò Danubius in Germaniâ glaciem ferat; Padus in Italiâ non item: in causâ est illi positus coeli sub septemtrionibus, tum nimina vicinarum Alpium asperitas, nivibus numquàm detecta: ab illo autem, quamvis Alpibus ab alterâ parte æquè propinquo, tamen situs versùs meridiem, & solis viam, mitioraque loca, frigus prohibet. Quocirca, non de Danubii tractu auctorem loqui, certum est. quem si asperiores coelo
 10 existimare velis, quàm Italiâ; cum meridionalibus hujus partibus, quæ sunt intra Apenninum, & circa urbem Romam, ubi haud dubiè auctor conscripsit librum de Germaniâ, conferas necesse est. Reliqua verò Germaniæ, quò quæque longiùs à solis semitâ versùs septemtriones, ac zonam frigidam adscendunt, eò magis magisque immitia, coeli frigiditate asperantur. quorum extrema quia Romanis minùs cognita fuère; media auctorem intelligere, mari oceano, ad Rheni, Amisîæ, Visurgis, atque Albis amnium ostia, contermina, omnino existimandum est; ut quæ Romanis præ aliis partibus maximè perspecta, bellis continuis, quæ in Frisiis, Chaucis, Chattis & Cheruscis, aliisque conterminis gentibus gesserunt, experientiam præbentibus.
 20 Hæ igitur partes si cum Italiâ & urbe Româ conferantur; asperrimæ sanè videbuntur. si verò cum septemtrionalioribus locis, versùs polum vergentibus, Norvagiâ, Svediâ, Livoniâ, Finniâ, Biarmiâ, Lappiâ, Finnorumque marchiâ, comparentur; satis erunt mitia.

In universum tamen ex potiori parte judicanti, omnis Germania meritò frigidior, horridiorque dici debet Italiâ, atque Hispaniâ, Græciâ, & aliis regionibus austrinis. sic enim Cæsar quoque Galliæ coelum frigidum dixit, in belli Gallici comment. 1; quum tamen coelum Galliæ Germaniæ coelo multo mollius; lætiusque. Hinc rectè auctores, quum extremum aliquod frigus innuere vellent, Scythicum, vel Sarmaticum, atque Celticum coelum
 30 nominarunt. Lucianus in libro de historiâ rectè conscribendâ: Τόσωντῃ ψυχρότης ἐν αὐτῷ, ὑπὲρ τῶν Κασπιακῶν χιόνων, καὶ τὸν κρύσταλλον τὸν Κελτικόν. id est: *Tanta frigiditas inerat, quæ & Caspias niveis, & glaciem Celticam superaret.* Et Dio, lib. LXIX; de Adriano imperatore: Οὐκ ἐν τῶν κεφαλῶν ἔκ ἐν θάλασσῃ, ἔκ ἐν εἰργῇ ἐκαλύφθη· ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς χιόσι ταῖς Κελτικαῖς, καὶ ἐν τοῖς καύμασι τοῖς Αἰγυπτιακοῖς γομνῇ αὐτῇ περιήλθ᾽ id est: *Nec enim umquàm aut per niveis Celticis, aut per calores Aegyptios opertum caput habuit.* Statius, silvar. lib. x, carm. 1;

*Parva loquor. tecum gelidas comes illa per arctos,
 Sarmaticasque hinc, Isthmumque, & pallida Rheni
 Frigora.*

40 Atque hæc de coelo Germaniæ; quod, prout longiùs à solis viâ recedit, magis magisque terram subjectam asperat, immitemque & horridam reddit. De cetero totam in septemtrione esse sitam, ex coeli partitione adparebit. Hanc bifariam astrologi geographique instituunt. Primum, respectu universi mundi, terminus inter septemtrionem & austrum constituitur circulus æquinoctialis, sive æquator: quidquid citra æquatorem situm, septemtrioni tribuitur; quidquid ultrà, austro. Altera deinde partitio hujusmodi est: Quum tota sphaera, sive totus terrarum globus in duo æqua secetur per æquatorem hemisphæria; quorum alterum citra æquatorem superius, alterum ultra æquatorem inferius dicitur; quorum utriusque eadem est ratio;
 50 idemque habitus, & eadem conditio; ita, uti inferius habitantibus polus sit septemtrionalis, quem nos in superiore australem, vel antracticum vocamus & australis illis, qui nobis est septemtrionalis, sive arcticus: unumquodque hemisphærium separatim & καθ' ἑαυτὸ in duas dividitur parteis; quarum alteram versùs æquatorem, auster obtinet; alteram versùs polum, septemtrio. Quum autem totum hoc terrarum spatium, ab æquatore ad
 I 2 polum

polum in xc dividatur parteis, quos gradus vocant latitudinis; medium inter septentrionem austrumque obtinebit terminum gradus xlv. Supra hunc gradum in Europâ regiones sunt istæ: Galliæ pars maxima, ab Garumnæ ostio, & Rhodani Ararisque confluentibus, ad mare usque Britannicum: ipsæ deinde insulæ Britannicæ: Germania omnis antiqua, ad oceanum usque glaciale: & Sarmatia, ad eundem usque oceanum. Exempla jam ex auctoribus petere libeat. Martialis lib. iv:

*An tibi promisit Rhenus, quod non dedit illi
Nilus? & arctois plus licuisset aquis?*

Idem, lib. ix: *Me tibi Vindelicis raptum narrabat in oris,
Nescia nec nostri nominis arctos erat.*

Lucanus, lib. i:

Fregit & arctoo spumantem vertice Rhenum.

Et eodem libro postea:

*Inter Rhenum populos, Alpeisque jacentes
Finibus arctois.*

Item lib. ii: *Fundit ab extremo flavos aquilone Suevos
Albus, & indomitum Rheni caput.*

Et lib. iii: *Gallorum tantum populis, arctooq; subactâ.*

Lib. v. *Quid juvat arctois Rhodano, Rhenoq; subactis?*

Stattius, silvar. lib. i, carm. iv:

*Non vacat arctois acies, Rhenumq; rebellem
Pandere.*

Et lib. v, carm. ii:

*Arctoisne amneis, & Rheni fracta natalis
Flumina.*

Thebaid. lib. i:

*Nec arctois ausim sperare triumphos
Bisq; jugo Rhenum, bis adactum legibus Istrum.*

Sed hæc exempla de cælo Germaniæ produxisse sufficiat. De ipsâ terrâ sic Tacitus eodem libro postea: *Terra etsi aliquanto specie differt, in universum tamen aut silvis horrida, aut paludibus fœda: humilior quàm Gallias, ventosior quàm Noricum ac Pannoniam aspicit.* Et in eadem sententiâ Mela lib. iii, cap. iii: *Terra ipsa multis impedita fluminibus, multis montibus aspera, & magnâ ex parte silvis ac paludibus invia.* Taciti equidem exemplaria vulgata sic habent, ut suprâ perscripsi. at omnino placet, quamvis aliis displicuerit, quod doctissimus Lipsius super vocabulo *ventosior* disseruit; legendum esse *verticosior*. nam legisse Tacitum Melæ descriptionem Germaniæ, quis dubitet? quam hac in parte iisdem penè imitatus est verbis. Quin etiam, licet invitus aliquid in tanto auctore immutem; tamen haud facile inducorne credam, scripsisse eum *humilior*. alienum quidpe ei eandem rem continuo repetere, quamvis aliis paullo verbis. An non satis disertè dixerat *humidam* esse terram Germaniam, quum *paludibus fœdam* pronuntiaret? Omnino. Malè igitur heic repetitur res eadem per vocem *humilior*. At *humilis*, & *verticosus*, rectè sibi invicem opponuntur. Ceterò malè heic distinxit Tacitus humilitatem, celsitatemq; Germaniæ, per Galliæ ac Norici limiteis. nam etiam quàm Galliam spectat, maximâ parte, à Danubii fonte, sive lacu Brigantino, ad Roram usque amnem, satis verticosa est. Ipse Tacitus, eodem libro postea, sic testatur: *Vltra hos Catti initium sedis ab Hercynio saltu inchoant; non ita effusis, ac palustribus locis, ut ceteræ civitates, in quas Germania patefcit. durant siquidem colles, paulatimque rarefcunt.* Catts Hassiam maximè, atque Thuringiam incoluisse, suo loco patebit. Rarefcunt igitur colles versùs occidentem æstivum, quàm humilis jam palustrisque occurrit Vestofalia. versùs septentriones verò, quàm Cheruscis jungentur Catti, memorandum est montis jugum, quod vulgò nunc adpellatur *der Harz*. Sed & de *Tauno* Mattiacorum monte, è regione Maguntiaci, bis testatur Tacitus;

Tacitus; & de eodem, ac *Rheticone* Iuhonum monte, ex adverso Bonnæ, Mela: qui etiam altissimos hos omnium Germaniæ montium adseverat, ut suo loco ostendam. Certè hoc tractu, item suprâ, quâ Trebochos, Sequanos, ac Rauracos, Galliæ quondam populos adspexit Germania, ferè dixerim verticosiorem esse, quàm quâ Norico contermina. Proinde rectiùs sic distingvatur, uti humilis dicatur, quâ regiones sunt istæ: Cliviæ, Geldriæ, Hollandiæque partes trans Rhenū sitæ; dein Frisia, Vestofalia, Brunefvicensis Lunenburgienfisque ducatus, Madoburgienfis Bremensisque episcopatus, Holsatia, Jutia, Mecheloburgienfis ducatus, Pomerania, Brandoburgienfis marchia, & 10 Polonia minor cis Vistulam. reliqua hinc, in meridiem versùs, paullatim collibus durefcunt; moxque montibus horridè asperantur. *Paludum maximas* in Germaniâ recenset Mela, loco prædicto, *Suesiam, Mesiam, Melsiagum*. singulæ quibus regionibus fuerint, haud facile dictu est. inter Rhenum Albimque fuisse, haud dubium est: heic quidpe in Frisiâ ac Vestofaliâ ingentes sternuntur hodièque paludes. loca verò trans Albim parum exactè Romanis cognita fuerunt. De montibus suo loco infrâ pluribus differam. De cetero sciendum, neque Melam, neque Tacitum ista de universâ Germaniâ dicta voluisse; sed de eâ tantum, quæ inter Danubium, Rhenum ac Vistulam amneis, mareque Germanicum & sinum Codânum continetur, vulgò Ptolemæi Germania 20 existimata. quidpe quæ ultra Codânum sinum Germaniæ sunt antiquæ partes, Norvagia, Svedia, Finnomarchia, ac Lappia, vix Britanniam spectant, nedum Galliam. Heic verò nihil ferè aliud, quàm immensa montium juga, saxa perpetua, & rupes excelsæ. de quibus nihil illi in prædictis locis meminerunt, quia minùs explora; tum quòd extra Germaniæ continentem in insulis, ut illi opinabantur, posita erant. Hæc igitur de ipsius terræ Germaniæ naturâ.

De ejus fertilitate hæc noster superioribus subnectit: *Satis ferax, frugiferarum arborum impatiens*. Sic equidem omnia vulgata habent exemplaria: ubi ab interpretibus vox *satis* accipitur pro *sat*. Verùm ego longè aliam 30 auctori fuisse mentem arbitror: scripsisseque eum *sati ferax*, hoc est, *segetis ferax*. nam omnino debebat addidisse, cujus rei esset ferax terra. sic enim *impatientem* dixit *frugiferarum arborum*; continuoque postea *pecorum fecundam*. Idem noster eodem libro infrâ: *Nec enim cum ubertate soli labore contendunt, ut pomaria conserant, hortos sepiant, & prata rigent*. Sic ego legendum censeo pro vulgatâ lectione, quæ sic habet: *ut pomaria conserant, & prata sepiant, & hortos rigent*. quam jam alii ante me corrigere tentarunt in hæc verba: *ut pomaria conserant, prata rigent, hortos sepiant*. Verùm horti rectiùs pomariis continuantur, quàm prata, quæ sæpè longiùs absunt. In vetustioribus exemplaribus legebatur, *ut pomaria conserant, & prata separent*; 40 & in nonnullis *separarent*. unde satis manifestè adparet, ab imperitis librariis locum miserè fuisse convulsum. Ceterum prædictis verbis disertissimè auctor testatur, ubertatem soli numquàm Germaniæ defuisse; modò cura atque studium agriculturæ priscis illis Germanis adfuisset. Sed *frugiferarum arborum impatiens* adfirmat fuisse: scilicet ob nimiam cœli asperitatem, frigusque. Frugiferas heic arbores intelligit non pomum & pyrum silvestreis, si-ve agresteis; quas fuisse tum in Germaniâ testatur ipse eodem libro his verbis; *Cibi simplices, agrestia poma, recens fera, aut lac concretum*: neque quercum, aut fagum, glandiferas arbores, quibus immensa illa Hercinia silva fuit refertissima; neque corylum, cujus ubique proventus: sed oleam, vitem, ficum, amygdalum, persicum, prunum, mespilum, cerasum, morum, item malum Medicam, Armeniacam, Punicam, & id genus alias arbores; quibus Italia, ut nunc, sic olim abundabat. Verùm tamen ne harum quidem omnium impatiens fuisse solum Germaniæ, posterior comprobavit Germanorum 50 sollertia. nam dimidia nunc pars ejus Germaniæ, quam Ptolemaicam vulgus nominat, versùs meridiem posita, varia producit vitis genera; in qui-

bus generosissimum numeratur id, quod Rheni ripa mittit, quibusdam Italicis non modò conferendum, sed & præferendum. Pomaria autem ubique conferuntur, mirâ soli indulgentiâ, unde arborarii fructus abundantissimi, vario genere: nam præter malum Medicam, atque Punicam, reliquæ arbores suprà nominatæ benignissimè proveniunt. Nec hortis sua deest variorum oleum leguminumque gratia. Porro, idem noster eodem libro; *Aurum*, inquit, & *argentum propitii*, an irati dii negaverint, dubito. nec tamen affirmaverim, nullam Germaniæ venam argentum aurumve gignere: quis enim scrutatus est? Curtium Rufum scrutatum esse in Mattiacorum agro, postea comperit ipse Tacitus; ut in Mattiacis ostendam. Hodie, solum Germaniæ multis in regionibus esse argenti dives, vulgò scitur. nec ignotum, Rheni flumina superioribus sæculis fuisse aurifera: unde nummis quibusdam aureis etiamnum cognomen Rhenanis. In Bojohemi autem metallis hac etiam ætate nonnihil auri effoditur. Nec varia gemmarum genera eidem Bojohæmo defunt. Unde satis patet, studium investigandi, curandique Martia illi priscum Germanorum genti defuisse, non res ipsas. Subjicit auctor superioribus ista: *Pecorum fecunda, sed plerumque improcera. ne armentis quidem suus honor, aut gloria frontis.* Hoc an de omni ad Danubium usque Germaniâ dictum voluerit, equidem ego nescio. nam in Vestofaliâ, & continentibus versùs septentriones regionibus, quos Romani olim omnium maximè armis pervagati sunt, prædiisque obsederunt, idem hodieque perquam verum est. at in reliquâ versùs meridiem Germaniâ pecora nunc satis procera, & armentis ingens frontis honor atque decus. Idem noster eodem libro: *Equi non formâ conspicui.* & Cæsar, belli Gallici comment. IV: *Iumentis, quibus maximè Gallia delectatur, quaque impenso parat pretio, Germani importatis non utuntur. sed quæ sunt apud eos nata parva atque deformia, hæc quotidianâ exercitatione, summi ut sint laboris, efficiunt.* Hodie è diverso Gallia equos è Germaniâ impenso pretio coëmit: magnæque nonnullis Germaniæ nationibus ex equorum gregibus quærantur opes. Sed jam dictis Germaniæ nostræ dotibus, adjiciantur & aliæ, quæ non minùs olim, quàm nunc beatam eam reddiderunt; nempe condensis in saltibus opacisque in arbutis varium genus ferarum ac volucrum, quæ ad viçum usurpari solent; fluminum atque stagnorum pisculentissimorum innumerabilis multitudo; fontes calidi, acidulique, qui multis locis scaturientes omni morborum generi medelam adferunt. Hæc omnia cum suprà dictis in unum si conferas; manifestum jam erit, Germaniæ nostræ ad molliter luxuriosèque agendum multa, ad benè commodèque vivendum nihildeesse. nam urbeis quoque, & ædificia, reliquis gentibus, unâ exceptâ Italiâ, nos habere præstantiora, nemo gnarus negare potest.

CAP. XIII.

*De habitationibus, & annuâ agrorum commutatione; item de com-
muni omnium totius Germaniæ populorum in
pagos divisione.*

10 **D**E finibus veteris Germaniæ dictum est. quomodo universa in varia
gentium nationumque divisa fuerit nomina, posterius dicetur; ubi
antè de moribus universæ gentis ac vivendi ratione satis disertum
fuerit. Mores veterum Germanorum scripto prodiderunt memoriæ poste-
rùm cum alii auctores passim, prout historiæ narratio cuique suggessit; tum
maximè Jul. Cæsar, T. Livius, & Cornel. Tacitus. Livius id præstitit, lib. civ.
qui quum totus interierit, hæc ex eo apud epitomatores ejus exstant: *Prima
pars libri situm Germaniæ, moresque continet.* Tacitus idem egit in libro, quem
privatim de Germanis composuit: Cæsar verò in belli Gallici commenta-
riorum vi; item comment. i v. ubi equidem unius nationis Svevorum (Chat-
20 tos esse reliquis auctoribus, suo loco reddetur) mores describere profitetur:
at si ea cum illis, quæ postea, comment. vi, de universâ Germanorum gente
memorat, conferantur; eosdem planè esse facile quivis deprehendat. Pro-
inde nos etiam promiscuè utrumque commentarium super universâ gente ci-
tabimus. In primis autem notandum, quòd Cæsar dicto comment. vi, Ger-
manos ait *multum ab Gallorum consuetudine*, id est, à moribus differre. nam neque
Druides eos habere, quemadmodum Galli, qui rebus divinis præsent; neque sa-
crificiis studere. deorum numero eos solos ducere, quos cernant, & quorum opibus
apertè juventur, Solem, & Vulcanum, & Lunam: reliquos ne famâ quidem accepisse.
cui rei maximè adversari videntur ea, quæ à Tacito, in prædicto libro, re-
feruntur. nam & sacerdotes rebus divinis præfuisse; & sacrificiis non mi-
30 nùs, quàm Gallos, studuisse; & deorum maximè Mercurium, dein Hercu-
lem, Martem, Isidem, Terram matrem, Matrem deùm, & Castores coluif-
se, ipse adfirmat: atque omneis ferè ritus, consuetudinesque, quas Gallis
suis adscribit Cæsar, ille Germanis attribuit. Quapropter verius à Strabo-
ne, qui haud ita multo post Cæsarem scripsit, quum notior jam reddita Ro-
manis Germanorum gens, prolata videntur ista in lib. vii: Εὐθύς τοίνυν τὰ πέ-
ρα τῆς Γαλτίας, μετὰ τοὺς Κελτικὰς, πρὸς τὴν ἑω κελιμνῶα Γερμανοὶ νέμονται, μικρὸν ἐξ-
ἀλλάττοντες τῆς Κελτικῆς φύλης, τῷ τε πλεονασμῷ τῆς ἀγροτότητος, καὶ τῆς μεγέθους, καὶ τῆς
ξανθότητος. τὰ δὲ ἄλλα ὅσα παλαιῶσι καὶ μορφῆς, καὶ ἡθέσι, καὶ βίοις, ὅντες οἷός ἐστιν ἀπὸ τῆς
τῆς Κελτίας. id est: *Statim ergo trans Rhenum, post Gallos, versus orientem incolunt*
40 *Germani, parum differentes à Gallorum gente, feritatis, corporumque magnitudinis, &
flavedinis abundantia. ceterum facie, moribus, & victu sunt quales Gallos esse diximus.*
Et Dio, lib. xxxviii, ipsum Cæsarem, quum proelium esset commissurus cum
Marcomannis Germanis, eorumque rege Ariovisto, ita apud exercitum lo-
quentem introducit: καὶ μὲν τοὶ καὶ τῆς Γαλατῶν αὐτῶν, τῶν ὁμοίων σφίσι, συχνοὶ ἡμῶν
συμμαχήσαντες. id est: *Quin & magna Gallorum multitudo, qui hostium similes sunt,
nobiscum in prælio erunt.* Vera hæc esse, infra in singulis morum partibus ad-
parebit. proinde in his etiam tradendis, ut in multis aliis, negligentem
fuisse Cæsarem, judicandum est. Uti gentem fuisse unam **CELTICAM**,
Hispanos, Gallos, Britannos, atque Germanos, suprâ probatum est; sic,
50 moribus quoque penè iisdem universos vixisse, nisi quatenus Hispani ac Galli
nonnullas Græcorum Romanorumque consuetudines adsumferint; clarè in-
fra patebit. Sed de Germanis meis præcipuus mihi heic erit sermo. De iis igi-
tur consuetudinibus nunc agam, quæ universis ac singulis Germanorum na-
tionibus fuere communes. ac primum quidem de habitationibus, ac domici-
liis: posthinc de cujusque nationis agrorum divisione.

Auctor noster, dicto libro de Germaniâ, *Nullas, inquit, Germanorum populis urbes habitari, satis notum est: ne pati quidem inter se junctas sedes.* At è diverso Jul. Cæsar opida adscribit nonnullis Germaniæ populis: ut, belli Gallici comment. iv, Svevis, id est, Chattis. *Suevos ait, postquam per exploratores, pontem fieri, comperissent, more suo concilio habito, nuntios in omnes partes dimisisse, uti de opidis demigrarent; liberos, uxores, suaque omnia in silvas deponerent.* item Ubiis, etiam tunc Transrhenanis, in comment. vi: *Ubiis, inquit, imperat, ut pecora deducant, suaque omnia ex agris in opida conferant.* Nec tamen veri est simile, opida Germanis fuisse sub Cæsaris tempora: mox verò, post exitum ejus, interiisse: nam qui Augusti auspiciis, primi post Cæsarem in Germaniæ fineis transgressi, arma bel- 10 laque ultra etiam Albim flumen protulerunt, nulla usquam reperierunt opida: ni omnes pariter fallant nos historici: in quibus Vellejus Paterculus ipse, sub Tiberii ductu, per ix illic annos militavit. In Dionis certè historiâ, lib. lvi, ubi sub eodem Augusto de Varianâ narratur clade, falluntur interpretes, qui *χω- 15 ρεία* vertunt Latine *opida*. Quem tamen errorem inde natum video, quia paulo antè auctor mentionem facit τῶν πόλεων, in his verbis: *Εν γὰρ τῷ αὐτῷ χρόνῳ, καὶ ἐν τῇ Κελτικῇ τὰδε σιωλεύχθη. εἶχον γὰρ οἱ Ῥωμαῖοι αὐτῆς, ἕκ ἀθρόα, ἀλλ' ὡς πρὶν καὶ εὐχε χερσίν, καὶ τρατιῶται περὶ αὐτῆς ἐκείνῃ ἐχέμελλον, καὶ πόλεις ἀκίχοντο. ἐς τε τὸν κόσμον σφῶν οἱ βάβαροι μετερρυθμίζοντο, καὶ ἀγορὰς ἐνόμιζον, σιωδὸς τε εἰρημικὰς ἐποιεῖν.* id est: *Hæc enim eodem tempore in Germaniâ gesta fuere. Loca quadam Germa- 20 niâ Romani tenebant; non simul, sed ut fortè subacta fuerunt, hinc inde. hibernaque ibi milites eorum habebant, & opida condebant. jamque mores eorum barbari accipiebant, in forum conveniebant, commeatusque inter se pacificos faciebant.* Hæc omnia interpretes ad Germaniam Transrhenanam trahunt; fortè etiam inducti istis Flori verbis: *Drusus, in tutelam provinciarum, praesidia, atque custodias ubique disposuit, per Mosam flumen, per Albim, per Visurgim. nam per Rheni quidem ripam quinquaginta amplius castella direxit.* neque obscurum est, ipsum Varum tunc haud procul Luppiæ amnis capite hiberna habuisse; & ante hunc etiam Tiberium ibidem exercitum hibernandi causâ locasse. Verùm falluntur illi quam vehementissi- 30 mè. nam Dion ubique *Germani* dicuntur Κελτοί, Galli verò Γαλάται. Κελτικὴν 30 autem adpellat, aut propriè ac peculiariter *Germaniam Transrhenanam*, aut conjunctim tam hanc, quàm *Cisrhenanam*: quâ significatione dicto loco vocabulum id usurpavit. intellexitque hiberna ista militum Romanorum in citeriore Rheni ripâ: in quâ legionum fuisse hiberna Magontiaci, Bonnæ, & ad Vetera, alibi verò chortium alarumque, suo loco, atque ordine monstrabitur. Has igitur Dio voluit τὰς πόλεις, à Romanis exstructas; ad quas tunc commeatus ex ulteriore ripâ erant Germanis liberi, ad jus ex citeriore ripâ petendum. qui transitus postea illiciti: sic enim Tencteri, Transrhenanus populus, apud Ubios Cisrhenanos differunt, referente Tacito historiar. iv: *Ad hunc diem flu- 40 mina ac terras, & quodammodo cælum ipsum clauserunt Romani, ut colloquia, congressus- 40 que nostros arcerent; vel, quod contumeliosius est viris ad arma natis, inermes ac prope nudi, sub custode, ac pretio coiremus.* & Ubii Tencteris respondentes: *Sint transi- tus incustoditi; sed diurni, & inermes.* Sed Dionem Cisrhenana intellexisse hiberna, atque opida, apertissimè ex mox sequentibus patet; ubi sic de Germanis: *Δεξάμενοι δὲ τὸν Οὐάρον, ὡς καὶ πάντα τὰ προσασόμενα σφίσι ποιήσοντες, προήγαγον αὐτὸν πόρρω πρὸς τὴν Ῥῆν, ἐς τε τὴν Χερσνίδα, καὶ πρὸς τὸν Οὐίσχρον.* id est: *Varum ita acceperunt, ut omnibus ejus jussis obtemperaturi viderentur, proculque eum ab Rheno, in Cheruscorum fineis, & ad flumen Visurgim abduxerunt.* In sequenti hinc narra- 50 tione nihil reperias, quo urbeis in Germaniâ, vel opida fuisse suspiceris: nisi fortè illam vocem *χωρεία* sic interpretari sine probabili aliquâ ratione velis. Satis igitur jam constat, opida nihilo magis Cæsaris vel Augusti ævo in Ger- maniâ Transrhenanâ fuisse, quàm Taciti tempore. Sed & ipse Cæsar, prædicto comment. vi, ubi universæ Germaniæ mores describit, opida in eâ agnoscit prorsus nulla. *In pace, inquit, nullus communis est magistratus: sed principes regionum, atque pagorum, inter suos jus dicunt, controversiasque minuunt.* Itaque improprie, ac negligenter

negligenter, ut multa alia passim, adpellavit opida in Chattis atque Ubiis, qui nil nisi meri erant vici, ut mox patebit. cujus rei occasionem ei præbuisse credo speciem opidorum Britannicorum; de quibus sic ipse, belli Gallici comment. v: *Opidum Britanni vocant, quum silvas impeditas vallo atque fossâ muniverunt; quò incursionis hostium vitanda causâ convenire consueverunt.* Verùm Taciti testimonium improbare atque infringere iterum videtur Ptolemæus; qui, LX circiter annis post Germaniam Taciti, sub M. Aurelio Antonino, si Svidæ credimus, geographiam suam componēs, xc ampliùs in Germaniâ Transrhenanâ recenset loca, quæ τὸ πόλειον vocabulo adficit. quæ sanè si πόλεις, id est opida, seu urbes jam tunc fuerunt; credibile non est, intra LX, post Taciti Germaniæ descriptionem, annos cuncta esse condita: sed jam antea existisse. Verùm & ipsum Ptolemæum falsum hac in re esse, liquet vel ex unius Ammiani Marcellini historiâ. ubi, quamvis frequens bellorum trans Rhenum memoratio; nulla tamen urbis alicujus, vel opidi, vel castelli, vel munimenti à Germanis exstructi, fit mentio: locorum autem, quoties occasio vel usus postulat, eadem descriptio, quæ vicorum, ac villarum apud Cæsarem, Tacitum, & alios. Proinde etiam Herodianus, lib. vii, in vitâ Maximini, non magis propriè, quàm Ptolemæus, fortassis hujus auctoritate atque exemplo inductus, adpellavit apud Germanos πόλεις, in his verbis: *Τὰς τε κώμας ἐμπιπράς, διαρπάξεν ἐδίδξ τῷ στρατῷ. εὐμαρέστα γὰρ τὸ πῦρ ὁπρώμεναι τὰς τε πόλεις αὐτῶν, αἷς ἔχουσι, καὶ τὰς οἰκήσεις ἀπάρας.* id est: *Vicosque omneis incendendos, diripendosque militibus concessit. facillimè namque urbes eorum, atque ædificia omnia ignis depascitur.* Rectiùs sanè antè dixerat κώμας. neque enim ipse Maximinus cum exercitu urbem illic ullam offendit, nedum oppugnavit, vel expugnavit, vel denique incendit. Ridere jam liceat eorum vanitatem, qui hujus vel illius opidi trans Rhenum antiquitatem è Ptolemæo probare conantur. nisi scilicet fateantur, Ptolemæi, Marcellinique sæculis vicos tantum fuisse eisdem nominibus, quibus nunc etiam indigetantur; postea verò, in opidorum modum, mœnibus cinctos. quod multis demum sæculis post Ptolemæi ætatem factum. Quum igitur liquidò jam constet, anti-

30 quis Germanis nullas habitatas fuisse urbeis, aut opida; reliquæ eorum habitationes quales fuerint videamus.

Antiquissimus omnium mortalium habitandi mos fuit is, quem auctor noster, sub finem libri de Germaniâ, refert in Fennorum gente, omnium Germanorum, versùs septemtriones & ortum, extremâ. *Fennis, inquit, mira feritas, fæda paupertas. non arma, non equi, non penates. victui herba, vestitui pelles, cubile humus. sola in sagittis spes; quas, inopiâ ferri, ossibus asperant. idemque venatus viros pariter ac feminas alit. passim enim comitantur, partemque prædæ petunt. nec aliud infantibus ferarum imbriumque suffugium, quàm ut in aliquo ramorum nexu contegantur. huc redeunt juvenes; hoc senum receptaculum. id beatiùs arbitrantur, quàm ingemere*

40 *agris, illaborare domibus; suas alienasque fortunas spe metuque versare.* Proximus hinc habitandi modus fuit, quem Seneca, in libro de providentiâ divinâ, omnibus in universum tribuit Germanis. *Omnes, inquit, considera gentes, in quibus Romana pax desinit. Germanos dico, & quidquid circa Istrum vagarum gentium occurSAT. perpetua illos hiems, triste cælum premit; malignè solum sterile sustentat: imbrem culmo, aut fronde defendunt.* Nempe palis furcatis, quas cervos vocat Virgilius, quatuor vel pluribus in humum defixis, tectum è culmo, id est paleis è messe collectis, aut ex arborum ramis frondibusque compositum imponebatur: quod non tam frigoribus, ut quod parietibus carebat, quàm nivium imbriumque erat suffugium. Adde his, quæ Ovidius, Metamorph. lib. i, de omni mortalium genere tradit:

50 *Tum primùm subière domos. domus antra fuerunt;
Et densi frutices, & juncta cortice virga.*

Et Juvenalis, Satyrâ vi:

*Credo pudicitiam Saturno rege moratam
In terris, visamque diu: cùm frigida parvas
Præberet spelunca domos; ignemque, Laremque,
Et pecus & dominos communi clauderet umbrâ.*

Ceterò

Ceterò meliora eos, præter hæc, habuisse, parietibusque ac tecto firmiora domicilia, ostendit auctor noster prædicto libro, his verbis: *Nullas Germanorum populis urbes habitari, satis notum est: ne pati quidem inter se junctas sedes. Colunt discreti ac diversi, ut fons, ut campus, ut nemus placuit. vicos locant, non in nostrum morem, connexis, & coherentibus ædificiis: suam quisque domum spatio circumdant.* Duo heic habitationum diversa ostenduntur genera: alterum, quo discreti diversique invicem atque hinc inde dispersi colebant; alterum, quo in vicis, veluti in unum certum locum congregati, habitabant. Illud, quia tempore ac naturâ prius fuisse videtur, primo loco explicandum puto: de altero posterius agam.

Primùm igitur majores nostri postquàm cum patre suo Aschenaze in Celticam terram pervenerunt; sparsim hinc inde in agris ac silvis, cum suis quisque liberis atque uxore, ceterâque familiâ, prout fons, aut campus, aut nemus placuit, discreta diversaque habuere receptacula, idque multis postea etiam sæculis; ad eundem scilicet modum, uti etiamnum plurimâ ex parte in Helvetiâ montani, & item in Hollandiâ agrestes habitant homines, priscum illum Germanorum morem tenaciter servantes: nisi quòd apud hos non tantoperè nemus, aut fons, aut campus spectetur. De Germanis, Celtarum parte multo maximâ, Tacitum modò audivimus. de aliis duabus ejusdem gentis partibus, Britannis atque Gallis, sic Cæsar belli Gallici comment. v: 20 *Hominum in Britannia est infinita multitudo; creberrimæque ædificia, ferè Gallicis consimilia.* De Gallicis autem ædificiis ita comment. vi, de Ambiorige Gallorum rege loquens: *Sed hoc quoque factum est, quòd ædificio circumdato silvâ (ut sunt ferè domicilia Gallorum; qui, vitandi æstus causâ, plerumque silvarum ac fluminum petunt propinquitates) comites, familiaresque ejus angusto in loco equitum nostrorum vim paullisper sustinuerunt.* Hinc hodièque in Germaniâ vicorum opidorumque nomina manent, in campi, silvæ, & fontis vocabula desinentia; quæ Germanis sunt *feld, wald, & brun*; sive aliâ dialecto, *wold, & born*. item in Angliâ; ubi dicuntur *field, wood, & borne*. Sæpius tamen ejusmodi loca adpellata fuere, addito domini, vel situs cognomine, *habitacula*, sive *domicilia*; Germanicè *haim*, 30 & *haus*, sive *hausen*. quorum illud variè, pro variâ dialectorum ratione, dictum *haim, ham, heim, heem, hiem, hoom, hom, hum*: in quæ hodièque innumera opidorum juxta atque vicorum, per universam Germaniam, atque Angliam nomina terminata videmus. nam hoc etiam certum; quotiescumque aliquod vici nomen, maximè in Vestofaliâ, Frisiâ, atque Hollandiâ, conterminisque regionibus in *em*, vel *om*, vel *um* desinit; *hem* id, vel *hom*, & *hum* antiquitus fuisse, quamvis nunc in plerorumque scriptione H negligatur. In *haus* etiam, & *hausen* permulta hodiè in Germaniâ formata tam opidorum, quàm vicorum nomina reperias. quæ & ipsa dialectis variantur, *huus, & husen*; item *huys, & huysen*. Antiquis Celtis omnibus adpellationem hanc fuisse commu- 40 nem, patet ex Gallorum in Italiâ opido, cui nomen *Bergomum*, sive *Bergamum*; & Hispanorum *Bergusia*. quæ ab ipsis incolis dicta fuisse *Berghom, & Bergham, & Berghusen*, suprâ, cap. vii, docui. Sed vocabulum *haim* non modò ad integros vicos, verùm etiam ad pagos, ac denique ad totas nationum regiones transiit. unde *Bojohami*, sive *Bojemi* est nomen, apud Strabonem lib. vii, apud Vellejùm lib. ii, apud nostrum in libro de Germaniâ: quæ sedes fuit *Bojorum*. item *Burgundemi*; quod apud Paul. Diaconum, de gestis Langobardorum lib. i, cap. xiii, vitiato vocabulo legitur *Wurgondaib*, pro *Wurgondhaimb*. Ceterùm alios quoque in Galliâ Belgicâ populos dispersis habitasse ædificiis, ex Menapiorum, qui contermini fuere Eburonibus, patet exemplo. de Tencteris 50 enim & Usipetibus, Rhenum transgressis, ita Cæsar comment. iv: *Quas regiones Menapii incolebant, & ad utramque ripam fluminis agros, ædificia, vicosque habebant. Sed tanta multitudinis adventu perterriti, ex his ædificiis, quæ trans flumen habuerant, demigraverunt. & mox: Rhenum transierunt; & omnibus eorum ædificiis occupatis, reliquam partem hiemis se eorum copiis aluerunt.* De iisdem Menapiis, itemque

itemque de eorum finitimis Morinis, ita Dio lib. xxxix, in rebus gestis Cæsaris: οὐ πόλεις ἔχουσιν, ἀλλ' ἐν καλύβαις διατῶσι. id est: *Urbes non habent; sed in tuguriis degunt.*

Atque hactenus de situ dispersorum ædificiorum: nunc materiam, ac formam videamus. Noster ibidem: *Ne cæmentorum quidem apud illos, aut tegularum usus. materiâ ad omnia utuntur informi, & citra speciem, aut delectationem.* Explicat hoc probè Herodianus, loco supradicto, his verbis: Εὐμαρέστεα γὰρ τὸ πῦρ θηνέμεται τὰς τε πόλεις αὐτῶν, αἳ ἔχουσι, καὶ τὰς οἰκήσας ἀπάσας. λίθων μὲν γὰρ παρ' αὐτοῖς ἢ πλῆθον ὅπῃ σπάνις. ὕλη δ' εὐδενδροὶ ὅθεν ξύλων ἔσης ἐπλενείας, συμπηγνώτες αὐτὰ καὶ ἀρμόζοντες, σκίωποιδνται. Hoc est: *Facillimè ignis urbes eorum atque ædificia cuncta depascitur. vari enim apud illos lapides, aut lateres cocti. sed densas habent silvas; ideòque lignis quum abundant, iis compositis, compactisque, tabernacula sibi struunt.* Hic sanè mos etiam nunc in omni Bojohæmo & Thuringico saltu observatur. ubi informibus rudibusque abietibus, ramos dumtaxat & corticem circumcisis, integros parietes tabulataque componunt. Hæc tamen ædificia quadrangulâ sunt figurâ. illa olim nescio an non Britannorum Belgarumque ædificiis fuerint consimilia; de quibus sic Strabo lib. iv: τὰς δ' οἰκὰς ἐν σανίδων καὶ γέρρων ἔχουσι μεγάλας, θολοειδῆς, ὄροφον πολλὴν ὑπεράλλουσαι. id est: *Domos è tabulis atque cratibus habent rotundas, magno imposito fastigio.* Quin etiam nescio an non hoc ipsum Herodianus in Germanicis ædificiis innuere voluit vocabulo σκίωποιδνται. Belgarum certè ii, qui à Germanis erant orti, Germanicis ferè vivebant moribus. neque verò hoc de ceteris Gallis adfirmat Strabo: qui sanè opida habitabant satis valida, satisque frequentia; ut vel ex unius Cæsaris passim patet commentariis. Hesychius in lexico: θόλος, οἶκος εἰς ὄξυ, ἀπολήγασαν ἔχων τὴν ἐγὼ, κατεσκευασμένον. id est: *Tholus, domus tectum habens in acutum fastigium desinens.* Id nempe est, quod Strabo adpellat ὄροφον πολλὴν. nam uti acueretur, extolli necessum erat. In summo cacumine habuisse spiraculum, quo fumus exhalaretur, haud equidem dubito; quandoquidem hac etiam ætate ædificia ejusmodi in Norvagiâ conspexi, quamvis quadrata; & in magnâ hodiè Germaniæ, versùs Oceanum, parte, tectorum marginibus, non camino, perrumpit fumus. & in Hungariâ ad Danubii ripam posita vidi piscatorum tuguria, seu tabernacula, ex arundinibus compacta, rotunda, ampla, & altè fastigiata, summo culmine patentia. *Tegularum usum* apud veteres Germanos non fuisse, testatur noster. itaque earum loco straminibus domos intexerunt, ut hodièque in omni ferè Germaniâ agrestes homines, & nonnulli etiam opidani. De Nervii, Germanis Cistrhenanis, testis est disertissimus Cæsar, comment. v, de Q. Ciceronis hibernis, à Nervii oppugnatis, loquens: *Septimò oppugnationis die, maximo còorto vento, ferventes fusili ex argillâ glandes fundis, & fervefacta jacula in casas, quæ more Gallico stramentis erant tecta, jacere cœperunt.* Germanicus hic haud dubiè fuit mos. Cæsar quidpe omneis Germanos Cistrhenanos haud rarò in commentariis suis adpellat Gallos, quia Gallicum incolebant solum. Ceterò, quamquàm Strabo Belgis μεγάλους adscribat οἰκὰς. tamen rectiùs heic *casas* eas adpellat Cæsar; & Dio, loco prædicto, καλύβαις: quin ipse Strabo, eodem lib. iv, Britannos tradit καλυβοποιῆσαι, id est, *casas, seu tuguria struxisse* pro domibus: quum tamen Cæsar aiat Britannica ædificia Gallicis fuisse similia. De Germanicis hæc Seneca, epistolâ xlvii: *Varianâ clade quàm multos splendidissimè natos, senatorium per militiam auspicientes gradum, fortuna depressit? alium ex iis pastorem, alium custodem case fecit.* Et, aliquot sæculis post Senecam, Marcellinus, lib. xviii: *Sepimenta fragilium penatium inflammata.* Vilia certè fuere, levia, & malè constructa, licet magna. unde etiam istud Senecæ, libro primo, de irâ, cap. xi: *Germanis magnâ ex parte non tegumenta corporum provisâ sunt; non suffugia adversus perpetuum cæli rigorem.* Causam ejus rei reddit Strabo, lib. vii: Κοινὸν δ' εἶναι ἅπασιν τοῖς ταύτῃ, τὸ περὶ τὰς μεταναστάσεις εὐμαρές, διὰ τὴν λιτότητα τῆς βίης, καὶ διὰ τὸ μὴ γεωργεῖν, μηδὲ θησαυρίζειν. ἀλλ' ἐν καλύβεισι οἰκεῖν ἐφήμερον ἔχουσιν.

ἐκαστὸν ὡς ἀποκενῶ. τρεῖς δὲ δόξαι τῶν θρεμμάτων ἡ πλείστη, καθάπερ τοῖς Νομάδων. ὡς τ' ἐκείνους μισθῶται, τὰ οἰκεία πᾶσι ἀρμάξαις ἐπάραται, ὅππῃ αὐτὸν δόξη, τρέπονται μετὰ τῶν βοσκημάτων. Id est: *Communis omnibus Germaniam incolentibus est mos, facile atque expeditè solum mutare, ob tenuitatem victus, tum quòd neque colunt agros, neque fructus recondunt: sed in casis habitant, structurâ in unum diem constantibus. cibus autem eis plerumque è pecore, ut Nomadibus. ad quorum etiam imitationem, rebus suis in curris impositis, quocumque visum, cum pecore abeunt.* Antiquissimus hic omnium mortalium mos; & à multis gentibus posterioribus etiam sæculis observatus. Eandem causam tradit Cæsar, comment. vi, mores gentis nostræ membra-
 tim persequens. *Agricultura, inquit, non student; majorque pars victus eorum in 10*
lacte, & caseo, & carne consistit. neque quisquam agri modum certum, aut finis proprios habet: sed magistratus, ac principes in annos singulos gentibus, cognationibusque hominum, qui unâ coierunt, quantum eis, & quo loco visum est, attribuunt agri; atque anno post aliò transire cogunt. Et comment. iv: *Sed privati ac separati agri apud eos nihil est. neque longius anno remanere uno in loco, incolendi causâ, licet.* In eandem sententiam nos-
 ter, eodem libro de Germaniâ: *Agri pro numero cultorum ab universis per vices occupantur: quos mox inter se secundum dignationem (prout quisque aut princeps, aut nobilis, aut plebei ordinis) partiuntur. facilitatem partiendi camporum spatia præstant. Arva per annos mutant: & superest ager.* Lipsius heic penè probavit Bam-
 bergensis exemplaris scripturam, *ab universis vicis occupantur.* Verùm ego haud 20
 temerè admiserim, uti integra vox perpareat. itaque si illud *vices* minùs pro-
 bum videatur; scripserim, *ab universis per vicos occupantur:* id est, ab universis singulos vicos inhabitantibus: nam certum est, vicatim permutationes istas in singulis civitatibus, sive nationibus factas. Ceterùm ager singulis annis super-
 erat incultus; nempe in parte finium civitatis. quò illud intelligendum, quod Cæsar, commentario proximè dicto, perperam solis Svevis, id est Chattis, & falsâ ex causâ attribuit, his verbis: *Publicè magnam putant esse laudem, quamlatissi-
 mè à suis finibus vacare agros. hac re significari, magnum numerum civitatum suam vim sustinere non potuisse.* itaque unâ ex parte à Svevis circiter millia passuum c. agri vacare dicuntur: ad alteram partem succedunt Vbii. Et ex Cæsare, ut alia, Pomponius 30
 Mela, lib. iii, cap. iii: *Bella cum finitimis gerunt. causas eorum ex libidine accersunt: neque imperitandi, prolatandique, quæ possident; nam ne illa quidem enixè colunt: sed ut, circa ipsos quæ jacent, vasta sint.* Vacabat per annum agrorum pars quietis gra-
 tiâ; uti insequentis anno eò uberiores fruges produceret. quæ consuetudo etiam nunc magnâ in parte Germaniæ observatur. Communem fuisse istum dividendi agros in cognationes, sive vicos, omnibus Celtis, ac fortè aliis quo-
 que ex summâ antiquitate gentibus morem, ex Hispanorum exemplo collige-
 re licet. de Vaccæis namque, Hispanicâ gente, sic refert Diodorus, lib. v: καθ' ἐκαστον ἔτος διατρέμνουν τὴν χώραν, γεωργεῖν καὶ τὰς καρπὰς κοινοποιεῖν μετὰ διδόναι ἐκαστῷ τὸ μέρος. id est: *Agros singulis annis divisos colunt: communicatis inter se fru- 40*
gibus, suam cuique partem attribuunt. Simile quid de Chattis refert Cæsar, præ-
 dicto comment. iv: *Suevorum gens est longè maxima, & bellicosissima Germanorum omnium. ii centum pagos habere dicuntur; ex quibus quotannis singula millia armatorum bellandi causâ suis è finibus educunt. reliqui, qui domi remanserint, se atque illos alunt. hi rursus invicem anno post in armis sunt: illi domi remanent. Sic neque agricultura, neque ratio atque usus belli intermittitur.* Pannonicas quoque gentes per cognationes, vicos incoluisse, auctor est Appianus in Illyricis. Sed antiquissimum hunc fuisse omnium gentium morem, exemplis nonnullarum conjicio. De Indis ita Strabo, lib. xv: Παρ' ἄλλοις δὲ κατὰ συγγένειαν κοινῇ τὰς καρπὰς ἐργαζομένους, ἐπὶ συγκαομίσωσιν, αἰρεῖται πορτίον ἐκαστον εἰς διατρέφειν τὰ ἔτη. id est: *Nonnullos per cognationes & communiter agros colere. & quum fructus colligant, quemque portionem suam auferre in anni alimenta.* Mela, lib. i, cap. viii, de Africæ quibusdam populis: *In familias passim dispersi degunt.* Sed & hodièque in extero orbe, & apud Indos nonnullæ nationes per cognationes vicos habitant. Ceterùm causas, cur uno in loco plus anno consistere Germanis nostris, haud licuerit, refert idem Cæsar, commen-

- comment. vi. *Ejus rei, inquit, multas afferunt causas. ne, assiduâ consuetudine capti, studium gerendi belli agriculturâ commutent: ne latos sineis parare studeant* (in suâ scilicet quisque civitate; foris enim licebat) *potentioresque humiliores possessionibus expellant: ne accuratiùs ad frigora atque æstus vitandos adificent.* (à parvulis quidpe, suprà eodem libro, ait duritie, ac labori studuisse; quò meliores bello forent) *ne qua oriatur pecunia cupiditas; quâ ex re factiones dissensionesque nascuntur: ut animi æquitate plebem contineant; quum suas quisque opes cum potentiissimis æquari videat.* Agriculturam cur neglexerint, causam indicat Tacitus, dicto libro: *Nec arare terram, aut expectare annum tam facile persuaseris, quàm vocare hostes, & vulnera mereri.*
- 10 *pigrum quin imò, & iners videtur, sudore acquirere, quod possis sanguine parare.* At ratio, cur tam malignè habitaverint, satis hætenus patuit. Addit Tacitus superioribus de ædificandi modo ista: *Quadam loca diligentius illinunt, terrâ ita purâ ac splendente, ut picturam ac lineamenta colorum imitetur.* Nempe crateis, Straboni suprà memoratas, illinebant variâ terrâ, seu argillâ; quæ alibi rubra, alibi cœrulea, alibi flava, alibi candida, alibi aliis coloribus frequenter reperitur. Hoc quoque etiamnum quibusdam in locis fieri notavi. Atque hujusmodi ferè fuerunt Germanorum ædificia ad Taciti ævum. cxxx circiter annis post, quàm is librum de Germaniâ conscripsit, Alexandro Mam-
20 mææ & Maximino imperatoribus, jam lautius habitasse Rheno proximos, ex Herodiani verbis, suprà allatis, perspicio. sic enim ille: *λίθων μὲν γὰρ παρ' αὐτοῖς ἢ πλίνθων ὁ πῶν σπάνις* id est; *rari enim apud illos lapides, aut lateres cocti.* Licet raros, tamen nonnullos habuisse testatur. Hinc Marcellinus, lib. xvii, sub Constantio imperatore, id est, circa annum à nato Jesu ccccl, de Juliani Cæsaris exercitu, trans Rhenum in Alemannorum agris ex adverso Magontiaci grassante: *Miles liberè gradiens, opulentas pecore villas & frugibus rapiebat, nulli parcendo. extractisque captivis, domicilia cuncta, curatiùs ritu Romano constructa, flammis subditis exurebat.* Hæc igitur de habitationibus hinc inde per agros dispersis, quas ob id ipsum rectè Marcellinus Romano vocabulo adpellavit villas, dicta sufficiant.
- 30 Ceterò auctor noster aliud habitationum genus indicat, eodem loco; quod non minùs in vicis, quàm in agris passim usitatum fuisse, haud dubium est. *Solent, inquit, & subterraneos specus aperire; eosque multo insuper fimo onerant; suffugium hiemi, & receptaculum frugibus: quia rigorem frigorum ejusmodi locis molliunt: & si quando hostis advenit, aperta populatur; abdita autem & defossa aut ignorantur, aut eo ipso fallunt, quòd querenda sunt.* Frugeis sic tempore belli in Hungariâ condi, probè memini. Sed subterraneos habitare specus, antiquissimus aliis etiam gentibus fuit mos. De Germanis simul & Gallis Cisalpinis sic Plinius, lib. xix, cap. i: *Gallia universa tela texunt. in Germaniâ autem defossi atque sub*
40 *terrâ id opus agunt: similiter & in Italiâ, regione Allianâ, inter Padum Ticinum-que amneis.* De Sarmatis Mela, lib. ii, cap. i: *Ob sæva hiemis admodum assidue, demersis in humum sedibus, specus aut suffossa habitant.* De eâdem gente sic Virgilius, γεωργικῶν iii:

*Ipsi in defossis specubus secura sub altâ
Otia agunt terrâ: congestaq; robora, totasq;
Advolvère focis ulmos, ignique dedere.*

- Xenophon, expedit. Cyri lib. iv, de frigidis Armeniæ partibus: *Αἱ δ' οἰκίαι ἦσαν κατὰ γειοῖ τὸ μὲν εἶδος ὥσπερ φρέατ' ὅ, κατὰ δ' εὐρείαι· αἱ δ' εἰσοδοὶ τοῖς μὲν ὑποζυγίοις ὀρυκταῖ, οἱ δ' ἄνθρωποι κατὰ κλίμακας κατέβαινον. ἐν δ' ταῖς οἰκίαις ἦσαν αἶγες, βόες, οἶες, ὄρνιθες, καὶ τὰ ἐκγόνα τῶν.* Id est: *Domicilia autem erant subterranea: quorum ostium simile putei ori; inferiora autem lata. introitus eorum pro jumentis effossi: homines per scalas descendebant. erant autem in iis capra, boves, oves, aves, & quæ his procreata.* Ex Taciti verbis patet, nullas etiamdum ejus sæculo habuisse Germanos stubas, quas vulgò vocant. Attestatur idem & Seneca, lib. i, de irâ, cap. xi, his verbis: *Germanis quid induratiùs ad omnem patientiam? ut quibus magnâ ex parte non tegumenta corporum provisâ sunt, non suffugia adversùs perpetuum cæli*
K *rigorem*

rigorem. Nulla, nisi subterranei specus; quos multo insuper fimo onerabant; quò rigorem frigorum ejusmodi locus mollirent. Eòdem spectant illa Melæ, lib. III, cap. III: Maximo frigore nudi agunt, antequàm puberes sint. & longissima apud eos pueritia est. Viri sagis velantur, aut libris arborum; quamvis sævâ hieme. Post Taciti ævum, quando stubis primùm uti cœperint, haud faciliè dixerim. Nec scio, an Gallorum hoc sit inventum. in Gallis certè primùm memoratur; nempe à Juliano Cæsare, in Misopogone, his verbis: Ὡς οὐδ' ἐν τέτοις ἀγχιώπερ' ὅλῳ τῷ σωήθους, ἐθάλλετο ἢ τὸ δαρμάπιον ἔδαμῶς, ἔπερ ἐκἀθευδον, ὅνπερ εἰώθει πρόπον ὑπὸ ταῖς καμίνοις τὰ πολλὰ τῶν οἰκημάτων ἐκεί τερμαίνεσθαι, καὶ ταύται ἔχον εὐπρεπῶς πρὸς τὸ πρὸ δεξιάσθαι τὴν ἐκ πυρὸς ἀλέαν. ὥς ἢ ὁ χερμὼν ἐπεκράτῃ, καὶ αἰεὶ μείζων ἐπεγίνετο. θερμύσιν μὲν ἔσθ' ὥς ἐπέτρεψα τοῖς ὑπηρέταις τὸ οἶκημα, δειδιῶς κινῆσαι τὴν ἐν τοῖς τοίχοις ὑγρότητα: κομίζαν δ' ἔνδον ἐκέλευσα πῦρ κεκαυμένον, καὶ λαμπρὸν δαπνοθεῖσθαι πασιελῶς μετέσθαι. id est: Quum igitur in his rebus durior & agrestior essem, quàm unquàm antea, nequaquàm cubiculum, in quo requiescebam, calefieri patiebar, quo modo illic pleraque domicilia caminis calefiunt; quamquàm ad ignis calorem excipiendum esset opportunum. quumque hiems invalesceret, atque in dies fieret vehementior; ne tum quidem famulis meis permisi, uti domicilium calefacerent; veritus, ne humorem, qui in parietibus erat, commoverem. itaque accensum ignem, & candenteis aliquot carbones inferri jussi. Stubas eum intelligere, qualibus nunc universa Germania, & aliæ versùs ortum regiones utuntur, maximè cuivis perspicuum esse puto. Sed de privis etiam domiciliis satis dictum.

De congregatis ædificiis sic noster, in eodem libro de Germaniâ: Vicos locant, non in nostrum morem, connexis & cohærentibus ædificiis: suam quisque domum spatio circumdat; sive adversùs casus ignis remedium, sive inscitiam ædificandi. Sic hodièque in plurimâ parte Germaniæ habitatur; maximè in Vestofaliâ, & Bremenfi episcopatu, ducatuque Luneburgiensi: quæ terræ in aliis quoque rebus multum ex priscis gentis moribus retinent. In Silesiâ hujusmodi vicos reperi ad III millia passuum extensos. sed & cis Rhenum in Brabantiâ, & in Arduennâ Vosgâque silvis, item in Normanniâ, simile genus vidi. Quo vocabulo vicum prisci Germani adpellaverint, equidem vix dixerim. nunc omnibus dicitur ein dorf; & variantibus dialectis, een dorp, dôrp, derp. Vulgus nunc Latine loquentium adpellat villam. quæ vox, ut priscis Latinis, nunc etiam Italis privum in agro ædificium significat. Rectius veteres Germanicæ nationes, Franci, Burgundiones, Gothi, & alii, qui, primi Galliam Italiamque occupantes, dixere corruptâ Latinâ lingvâ villagium, quasi Germanicè dicas ein gehäuse, id est, domorum congregatio. unde etiam nunc Italiæ vox manet villaggio, & Galliæ village; quæ vicum significant. Orosius lib. VII, cap. XXI, & Isidorus lib. IX, cap. II, & IV, in effingenda (quod suo loco patebit) Burgundionum adpellatione; hæc referunt verba: Crebra habitacula constituta burgos vulgò vocant. quæ planius traduntur à Liuthprando, lib. III, cap. XII, de iisdem Burgundionibus, his verbis: Ipsi domorum congregationem, quæ muro non clauditur, burgum vocant. Hanc equidem antiquissimam fuisse apud Germanos adpellationem, ex vetustissimis eorum locis, Asciburgio, Teutoburgio, & Laviburgio, de quibus suo loco dicam, satis perspicitur. Mirari heic satis nequeo doctissimi Casauboni opinionem; qui, in Strabonem commentans, negat hanc vocem esse origine Germanicam, sed puram putam Græcam, à Macedonibus ac Thracibus usurpatam; qui βύργον dixerint pro πύργον. Latinitate autem, post translatum in Thraciam imperium, donatam. Verùm scire ego velim, quum Thracia jam ante Cimbricum bellum Romanorum armis petita fuerit, moxque postea perdomita; quid factum, uti hæc vox burgus apud nulum antiquum auctorem perscripta reperiatur. nam ante Vegetium, qui circa annum à nato Jesu fuit cccc, nemo eam retulit. Tum, si non Germanica, sed Græca, à Thracibus, & post à Romanis usurpata; quæro, unde prædicta illa loca Asciburgium, Teutoburgium, & Laviburgium, nomina habuere? à Thracibus, an à Romanis? Thraces quomodò, aut quando huc pervenerint, haud dispicio.

dispicio. Romani quum venirent, jam loca sic cum nominibus reperierunt. quamquam ad Laviburgium, (quod nunc esse, in ulteriore Albis ripâ *Lavenburg*, suo loco ostendam) numquam pervenerunt: aut, si pervenerunt, quod de L. Domitio adfirmat Tacitus annalium lib. iv; non morati sunt. De Thracibus ne quid suspiceris, quasi ab his vox ea Germanis conterminis transdita; neque in ipsâ, quæ propriè Græcis Romanisque dicta fuit Thracia, neque in universæ Thraciæ antiquæ partibus, Mœsiâ, & Getiâ, sive Daciâ, ullum usquam loci legitur vocabulum in *burg* desinens. contrâ verò tota Germania talibus referta. *Asciburgium* in citeriore Rheni ripâ ne à Romanis demum adpellatum opineris; tanta hujus loci fuit antiquitas, uti jam ante Tacitum quidam Romanorum auctorum fabulari ausi fuerint, *ab Ulisse id conditum, nominatumque Ἀσσιπύργιον*; teste ipso Tacito, sub initium libri de Germaniâ. Nempe, si hoc Græcâ voce sic ab Ulisse adpellatum; unde alterum illud *Asciburgium* dictum fuerit, quod in Mœni ripâ etiam nunc vulgò vocatur *Ascheburg*; & item vicus in Vestofaliâ *Aschenburg*, inter duo opida *Lunikhusen* & *Alem*? Sed age; videamus tandem, quid *burgus* Romanis apud Vegetium & alios auctores significet. nam horum maxime auctoritatem nobis opponi video. Vegetius igitur, lib. iv, cap. x, ita: *Quod si ultra jactum teli, in clivo tamen civitatis, subjecta sit vena, castellum parvulum, quem burgum vocant, inter civitatem & fontem convenit fabricari, ibique balistas, sagittariosque constitui, ut aqua defendatur ab hostibus.* Descriptio fanè satis clara ac plana. In eandem mentem vetus glossarium: *πύργος, turris, burgus*. Largius sumitur Orofio, lib. vii, cap. xxxi, Paullo Diacono, lib. xi, & Isidoro, lib. ix, cap. ii, & iv. quorum duo priores in hæc verba scribunt de Burgundionibus: *Hos quondam, subactâ Germaniâ interiore à Druso & Tiberio, ad optivis filiis Caesaris, per castra dispositos in magnam coaluisse gentem: atque ita etiam nomen ex opere præsumpsisse; quia crebra per limites habitacula constituta, burgos vulgò vocant.* Idem totidem ferè verbis refert Isidorus: eademque significatione vox ea accipitur in codice juris, titulo De officio præfecti prætorii Africæ, lege ii, & tit. De fundis rei privatae, lege vi. At quomodò hoc Germaniæ nostræ antiquæ convenit? in quâ ne Marcellini quidem ævo, nedum Taciti tempore, ulla turris, ullum castellum, ullus murus; ut satis abundèque supra demonstratum. Et ipse etiam inferioris sæculi scriptor Liutprandus (vixit quidpe circa annum Christi 1000 ccc xli) testatur, *burgum* fuisse Burgundionibus *domorum congregationem, quæ muro non clausa.* Certum igitur est, aliud apud Germanos antiquos significasse id vocabulum, quàm apud Romanos. Ego equidem, ut antè dixi, antiquissimam hanc adpellationem fuisse domorum complurium congregationibus, id est, vicis existimo: at non omnibus; sed iis tantum, qui capita fuere totius alicujus civitatis, sive nationis. sic *Matburg* dictum fuit Chattorum caput, quod nudo nomine erat *Mat*, Romanis *Mattium*, teste Tacito, annal. i: quod nunc, mutatâ unâ literâ, dicitur *Marburg*; ut suo loco aliis etiam ostenderetur documentis. sic item, quod *Bataavorum opidum*, sine alio proprio peculiarique nomine, vocatur eidem auctori historiar. v, ipsis incolis erat *Batawenburg*, quia caput gentis: unde hodièque locus is dicitur *Batenburg*. sic *Teutoburgium*, incolis *Theutburg*, *Dulgibinorum*, ut docebitur, caput, nunc *Dietmelle*, in Vestofaliâ. Atque hujusmodi vicorum, id est, *burgiorum*, seu *burgorum* incolæ antiquis Germanis propriè dicebantur *burger*, & variante dialecto *burgar*. unde illud Isidori loco prædicto: *Burgarii, à burgis dicti; quia crebra per limites habitacula constituta, burgos vulgò vocant.* Satis igitur jam claret, merè Germanicam hanc antiquissimis temporibus fuisse vocem: quam malè ac parum peritè non modò exteri homines hoc ævo, sed & quidam Germanorum à Romanis deduxerunt; quum ipsi veriùs Romani à Germanis eam acceperint, posterioribus sæculis; quemadmodum & militaris disciplinæ nonnulla, ut patet ex Vegetio, Marcellino, & aliis ejus ævi auctoribus; & in his maxime dignitatum vocabula, *ducatu*, & *comitatu*, ipsis antea ignota, aut inusitata: quæ & ipsa imperi tè nostri homines, à Romanis

nos habere, docent; ut suo loco ostendetur. Sed etymologiam quoque vocis *burg* nunc scrutari haud alienum fuerit. De hac ego sic existimo: nihil aliud eam antiquissimis temporibus significasse, quàm *sepimentum*; quod alià voce patriâ dicimus *ein zaun*, & variantibus dialectis, *tuun*, & *tuyn*. nam eâdem ratione hodièque in Britannîâ Angli id propriè vocant *a towne*, & Scoti *tune*, quod Gal-
lis est *un bourg*, & *une bourgade*; quodque nos dicimus *ein fleck*, aut *markfleck*, id est, uti nunc interpretantur, *opidulum mœnibus portisque non clausum*. inferioribus autem Germanis, circa Rheni divortia & ostia, *tuyn* est idem quod reli-
quis Germanis & Anglis *garden*, & illis alià dialecto *garten*, Romanis *hortus*: nempe, quia & hic sepitur. Quin & Slavis quoque, qui etiam post Germa- 10
nos nullas habitarunt in Sarmatiâ suâ urbeis, ab eodem argumento opidorum urbiumque vocabula nata sunt *Viszygrad*, *Nowograd*, *Starygrad*, *Biatygrad*, *Grodno*, *Grodek*, & id genus alia; quæ aliis dialectis efferuntur per *gorod*, *horod*, *grad*, *hrad*, & *harad*. nam nunc etiâ Polonis hortus patrio sermone dicitur *zâgrad*, & *ogrod*; Bojohæmis, sive Czechis *zahrada* & *ohrada*: & sic aliis etiâ Slavicis gentibus, pro suâ cuiq; dialecto. unde etiam Polonis *obsepire* est *ogrodzić* & *zâgradzić*; Dal-
matix incolis *ograditi*, Bojohæmis *ohraditi*, ac Slavonibus *zâhraditi*. Quin La-
tinorû etiam *hortus* ex eodem fonte profluxisse videtur. quantum enim discrimen inter *horod*, & *hort*? Admodum exiguum. Germanorum certè *gard* cum
Slavorum *harad*, sive *garad*, & *gorod*, eandem habet originem. unde etiam 20
illa Slavorum in opidis nomina efferuntur Germanis *Naugard*, *Stargard*, & sic reliqua. Inferiores Germani hortum, quem *tuyn* eos vocare dixi, alio vocabulo adpellant *hof*. quo eodem vocabulo cum ipsi, tum reliqui Germani omnes vocant *aulam* regis, principis, vel alius cujusvis domini; & item eum propter ædificium seu domicilium locum, qui sepimento, vel muro inclusus est. Hel-
moldo in chronico Slavorum aula principis dicitur *curtis*, quæ Adamo Bre-
mensi est *cortis*. unde Italici etiam, & Hispanici eadem vox hodièq; dicitur *corte*,
Gallis verò & Anglis *court*. quam satis ineptè Galli deducunt à Latinâ voce *co-*
hors, sine ullâ probabili ratione. Et ipsam Celticam esse, nihilque aliud anti-
quitus significasse, quàm quod *gard*, *hof*, & *tuyn*, id est, locum conseptum ac 30
munitum, maximè credibile est. Nec mihi heic obijciatur, quod illud Germa-
norum *garden* hodiè Italicis dicatur *giardino*, Hispanicis atque Gallis *jardin*: à quo planè alienum videri possit vocabulum *corte*, sive *court*. nam sic etiam Angli
nunc distinguunt inter *garden* & *gard*; per hoc locum tam prope domum, quàm
procul domo obseptum, per illud hortum intelligentes. Sed hodièque Gallicâ
in lingvâ est vocabulum *courtil*, quod & ipsum hortum significat. Satis igitur
ex his tot tantisque argumentis patere puto, vocabulum quoque *burg* antiquis-
simis temporibus nihil aliud Germanis significasse, nisi locum septum. unde id
eodem modo vicorum nominibus adjectum, quemadmodum alia vox Ger-
manica *hage*, sive *hagen*: quam & ipsam multis hodiè vicorum opidorumque 40
vocabulis annexam videmus: nihilque aliud significat, quàm sepem, seu sepi-
mētum ex virgultis constans; quod Gallis etiâ dicitur *une haye*, & Anglis *a hedge*.
Neque ego dubitaverim in eâdem significatione apud antiquissimos Græcorû
fuisse vocem *πύργος* quam illi, posteaquàm muro munita loca habere cœpe-
runt, turribus atque arcibus indiderunt. Nam sic quoq; Germani nostri, post-
quàm in Galliâ, Rhætiâ, Noricoque viderunt castella, atque opida; his nomen
dederunt *burg*, quia muris erant septa. unde in hunc usque diem *burg* propriè
dicimus *castellum*, sive *arcem*. Hanc autem vocem Celtis atque Græcis fuisse
communem, illam verò *gard*, Celtis simul, Sarmatisque & Latinis, mirari nemo
dignetur, cui cōpertum sit, innumera alia quoq; esse remotissimis inter se atque 50
ignotissimis gentibus, non modò per hasce terras, quas Asiam, Africam, & Eu-
ropam vocamus, sed in extero etiam orbe, vocabula earumdem rerum cōmu-
nia; quique credat, primævam illam, totiq; terrarum orbi communem lingvam
à Deo ad ædificationem urbis Babylonicæ fuisse confusam, atq; in varias postea
dialectos dissipatam: quâ de re suprâ, cap. viii, plura mihi dicta sunt. Sed hactenus
de habitationibus veterum Germanorum disseruisse sufficiat.

Nunc de divisione agrorum in pagos, quæ & ipsa universis Germaniæ nationibus fuit communis, dicendum est. Pagorum quamvis noster auctor faciat mentionem; non tamen aperte aut disertè docet, quid fuerint. aliunde igitur eorum descriptio petenda. Cæsaris verba, comment. v. 1, jam antè relata, sunt ista: *In pace nullus communis est magistratus: sed principes regionum atque pagorum inter suos jus dicunt, controversasque minuunt.* Noster hæc ita: *Eliguntur principes, qui jura per pagos vicosque reddunt.* Pagus igitur non idem qui vicus, quem suprà descripsimus. Plutarchus in Numâ: *Διὸ καὶ τὴν γεωργίαν ὁ Νεμῆας, οἷον εἰρήνης Φίλτρον, ἐνεμίζατο τοῖς πολίταις, καὶ μᾶλλον ὥς ἠθοποιὸν ἀγαπήσας τέχνης, εἰς μέρη τὴν χώραν διείλεν, ἀπ' αὐτῆς παροηγόρευσε.* id est: *Quamobrem agriculturam quoque Numâ, seu pacis amorisque poculum miscuit civibus suis: artemque hanc ut bonorum morum effectricem amans, agros in parteis distribuit, quos pagos adpellavit.* Pagus igitur integra amplioris alicujus regionis fuit portio. Cæsar comment. i: *Omnis civitas Helvetia in quatuor pagos divisa est.* Ammian. Marcellinus, lib. xxi: *Didicit, Alemannos, à pago Vadomarii exorsos, vastare confines Rhetiis tractus.* Regio fuit satis ampla; nam rex ejus fuit, sive princeps Vadomarius. idem auctor, lib. xiv: *In Gundomadum & Vadomarium fratres, Alemannorum reges, arma moturus.* & lib. xviii: *Statim rex quoque Vadomarius venit.* In privilegio Theodorici, Francorum regis: *Monasterium vicorum in eremo vastâ, quæ Vosagus appellatur, in pago Alsacensi, in loco, qui vocatur Vivarius peregrinorum; qui antè appellatus est Murbach.* ubi tota Elsatia vocatur pagus. Aimoinus, lib. iv, cap. cxi: *Imperator reliquum æstatis tempus in pago Warmacensi transegit.* In privilegio Hlotarii imperatoris, Trajectensi ecclesiæ dato: *In pago Maso, super fluvium Rure, monasterium, quod Berg nuncupatur, ad præfatam sedem Trajectensem sub omni integritate tradidimus.* Anonymus, in vitâ Ludovici Pii: *Flameresheim, in pagum Ripuarium venit.* In legibus antiquis Ripuariorum, tit. xxxi, paragr. iii: *Pagus Riparius.* de eodem mox ita tit. lxxxviii, paragr. v: *Provincia Riparia.* Apud ipsos Germanos ejusmodi pagorum vernaculum vocabulum fuit *gam*, & variantibus dialectis, *gām*, *gem*, *gōw*, *gow*. In traditionibus Fuldensibus, lib. i, cap. iv: *In pago Salagewe, villa Tubba.* 30 *in pago Weringewe.* Hinc etiam nunc Varmacensis pagus dicitur *Wormesgam*; & Brisiaci montis pagus *Brisgam*; cujus incolæ in Notitiâ imperii *Brisgavi*: sibi ipsis quondam haud dubiè *thi Brisgawer*. Sic, qui Cæsari, comment. ii, iii, & vii, *Andes* dicuntur Galliæ Celticæ populi, Tacito in annal. iii, sunt *Andecavi*, & rectiùs Plinio, lib. iv, cap. xviii, *Andegavi*, quasi *thi Andegawer*, à pago, seu regione Andium *Andegaw*. Hodieque in Helvetiâ Tigurinus pagus, Cæsari in comment. i. memoratus, dicitur *Zürichgōw*; & alii ibidem *Turgōw*, *Aargōw*, *Wislispurgergōw*. trans Danubium est *Nordgam*; quæ & Bojaria superior: inter Franconiam & Hassiam, *Buchgam*; quæ & Fuldensis abbatia. trans Rhenum, ex adverso Maguntiaci, *Rhingaw*. in Frisiâ *Westergom*, & *Oostergom*. Hænoniæ comi- 40 tatus, *Hennegom*: & alii alibi. Pagi tamen veterum Germanorum aliquanto minores fuisse videntur. nam unis Semnonibus, Svecicæ genti, Tacitus, in libro de Germaniâ, centum adscribit pagos: quorum tamen universa civitas Helvetiorum civitatis amplitudinem haud multo superavit. & totidem Cæsar, comment. iv, attribuit Chattis, quos Svevos ipse adpellat. Plinius, lib. iv, cap. xiii, Hillevionum in Scandinaviâ genti, quingentos. quæ tamen gens quàm ampla fuerit, sciri haud potest. Sic Tacitus, historiar. lib. iv, Gugernis complureis tribuit pagos, in his verbis; *In proximos Gugernorum pagos ductus à Voculâ exercitus: quum tamen exigua fuerit eorum natio, inter Rhenum & Mosam, à Roræ confluente ad divortium Rheni protensa.* 50 Ceterò hujusmodi pagi in alias iterum divisi fuere parteis. Tacitus in libro de Germaniâ: *Eliguntur principes, qui jura per pagos vicosque reddunt. Centeni singulis ex plebe comites, consilium simul & auctoritas, adsunt.* Ab his postea totidem pagi partes dictæ fuere vernaculâ lingvâ *hundertēn*. unde etiamnum in Angliâ pagos, quos illi vulgari lingvâ *shires*, à veteri Saxonico vocabulo *scýres*, & Latine *comitatus* adpellant, divisos videmus in parteis, quæ dicuntur *hundreds*.

Eadem apud priscos Germanos in bello ordinum ductoribus, ceterisque fuisse dignitatum vocabula, quæ domi pagorum vicorumq; magistratibus, infra suo loco ostendam. Tacitus, dicto libro antea; *Mixti*, inquit, *præliantur*, *aptâ & congruente ad equestrem pugnam velocitate peditum*; quos, *ex omni juventute dilectos*, ante *aciem locant*. *definitur & numerus*: *centeni ex singulis pagis sunt*: idque ipsum inter se *vocantur*; & *quod primò numerus fuit*, jam *nomen & honor est*. Nempe, *thi hunderter* adpellabantur. Posteriores circa Rhenum Germani Latinum vocabulum in linguam suam adsciscentes, ipsas terras dixere *centen*, & *centgerichte*; comiteis verò illos *centenos*, *centgraven*. At iidem homines, unà cum ipsis terris, quas regebant, alio nomine dicebantur *ambachte*, & variante dialecto, *ambechte*, 10 quæ vox nunc contracta manet *ambt*, pro quovis officio, seu præfecturâ; ut suprâ, cap. viii, dictum est. Vetus mos videre est in Flandriæ comitatu; ubi hodièque regiones vocantur, *Belle ambacht*, *Cassel ambacht*, *Borborg ambacht*, *Bergen ambacht*, *Vueren ambacht*: & pars ejusdem comitatus, Selandiæ, Hollandiæque proxima, *de vier ambachten*, id est, *iv ambachtia*. Verùm hætenus de communi omnium totius Germaniæ nationum agrorum divisione disse-
ruisse sit satis.

CAP. XIV.

De habitu corporum GERMANORUM externo atque interno.

20

DE origine Germanorum, item de situ veteris Germaniæ, ipsiusque soli naturâ ac cultu postquàm satis hætenus disertum est; proximus hinc videtur labos, gentem ipsam, ac mores ejus, vivendique rationem antiquam quamcuratissimè describere. siquidem ex hac quoque parte multam, ut antè dictum, spectare licebit similitudinem in quinque istis nationibus, Illyriis, Germanis, Gallis, Britannis, atque Hispanis; magnumq; inde colligere argumentum, dictas nationes ejusdè fuisse originis, ab uno patre Aschenaze omneis simul propagatas, unoq; CELTARUM nomine in universum antiquissimis pri- 30 misque temporibus adpellatas. nam quòd Bodinus, Ramus, & alii Gallorum scriptores, ex hac morum similitudine probare voluerunt, Hispanos, Britannos, atque Germanos à Gallis duxisse originem; ea sanè inepta fuit argumentatio, & consequentia perquàm mala. Sed Illyrii, uti Græciæ ex omnibus Celtis proximi, sic primi maximam veterum morum partem abjecerunt; maximè Liburni, ac Dalmatæ: qui soli postmodùm Illyriorum adpellationem apud auctores sustinuerunt. In Hispanis atque Britannis multa communia manserunt. quamquàm & Hispanorum pars, mari interno proxima, multum à Græcis, colonias illic condentibus, nonnihil à Carthaginienfibus, imperium in eos obti-
nentibus, novi moris acceperunt: & Britannos quoque, oceano undiq; clausos, 40 tamquàm in alio orbe separatim agenteis, nōnullos mores novos, & à reliquorum Celtarum consuetudinibus alienos, adsumsisse credibile est. Quin ex Gallis etiam mari interno proximi, jam inde à regum Romanorum temporibus, multum veterum morum in Græcas verterunt consuetudines; postquàm Phocenses Græci literas simul & humaniorem cultum, unà cum Massiliâ coloniâ, intulerunt. unde illud est Macriani in periegesi:

Χρῶνται ὅ Κελτοὶ τοῖς ἔθεσιν Ἑλληνικοῖς,
ἔχοντες οἰκειότατα πρὸς τὴν Ἑλλάδα
καὶ τὰς ὑποδοχὰς τῶν Ἰπτιζενεμύων.
Vtuntur Galli moribus Græcis;
Familiarissimè erga Græciam,
Et qui inde advenerunt, adfecti.

50

Reliqui antiquis moribus, sub imperatoribus etiâ Romanis, egerunt. unde hæc Strabonis verba, sub initium libri vii: Εὐθὺς τὰ πέραν τῆς Ῥώης μετὰ τῆς Κελτικῆς, πρὸς τὴν αὐτὴν κεκλιμῆνα, Γερμανοὶ νέμονται, μικρὸν ἐξ ἀλλήλων τῶν Κελτικῶν φύλας, τῶν τε πολλῶν νασμῶν

νασμοῦ τ' ἀγριότητι, καὶ τῷ μεγέθει, καὶ τῇ ξανθότητι. τὰλλα δὲ πρὸς πολλοὺς καὶ μορφῆς, καὶ ἡθελί, καὶ βίοις ὅντες οἷος εἰρήκαμεν τὰς Κελτίας. διὸ δὴ καὶ μοι δοκεῖ Ῥωμαῖοι τὸ εὐ-
ποῖς θεῶν τοῦτομα, ὡς αὐτὸ γνησίως Γαλάτας φερέειν βελόμοι. γνήσιοι γὰρ οἱ γερμανοὶ κα-
τὰ τῶν Ῥωμαίων διελέκτον. Id est: Protinus trans Rhenum post Gallicos populos, orien-
tem versus sita loca Gormani incolunt, à Gallis parum differentes, si feritatis, corporum
magnitudinis, & coloris flavi excellentiam spectes. ceterum facie, moribus, & victu sunt
quales Gallos esse diximus. quocirca rectè mihi videntur Romani hoc nominis eis indidisse,
quum eos fratres esse Gallorum vellent ostendere. genuini enim fratres Romanorum
linguâ dicuntur germani. Vera esse hæc omnia, præterquàm quod de nomine
10 Germanorum dicit, ex aliis etiam patebit infra auctoribus. Proinde Cæsa-
rem, ut suprâ dictum, parum exactè cognitos habuisse Germanorum mores,
quum belli Gallici comment. vi planè diversos à Gallorum moribus eos fe-
cerit, certum est.

Sed ad institutum uti accedam; in ipsâ Germanorum gente consideran-
dus primo loco est habitus corporum externus. Plinius, lib. ii, cap. lxxviii,
Æthiopas, inquit, vicini sideris vapore torrerī, adustisque similes gigni, barbâ & ca-
pillo vibrato, non est dubium: adversâ plagâ mundi atque glaciali candidâ cute esse gentes,
flavis promissas crinibus, truces verò cæli ex rigore. Et Vitruvius: Sub septem-
trionibus nutriuntur gentes immanibus corporibus, candidis coloribus, directo capillo & ru-
20 fo, castis oculis, sanguine multo. Hæc duo isti de omnibus pariter populis septem-
trionalibus: sub quibus Germanorum quoque gentem fuisse comprehensam, ex
orbis terrarum in septemtrionem austrumque partitione, quæ suprâ, cap. xi, fa-
cta, intelleximus. nam Germani omnium proximè ad polum septemtrionalem
accedunt. Quamquàm Sarmatæ etiam, contermini Germaniæ, eodem corpo-
ris habitu adfecti fuerunt. unde illud Herodoti, in lib. i v: Βυδῖνοι δὲ ἔθνη εἰς μέγεθος
καὶ πολλόν, γλαυκόν τε πᾶν ἰσχυρῶς ἐστὶ καὶ πυρρόν. id est; Budini, ingens natio atque nume-
rosa, admodum castis oculis univèrsa, & rutilo capillo. Sed de Germanis speciatim Ta-
citus, in libro de Germaniâ; Ipse eorum, inquit, opinionibus accedo, qui Germaniæ
populos, nullis aliarum nationum connubiis infectos, propriam ac sinceram, & tantum sui si-
30 milem gentem exstitisse arbitrantur. unde habitus quoque corporum, quamquàm in tanto
hominum numero, idem omnibus: truces & cærulei oculi, rutila coma, magna corpora, &
tantum ad impetum valida. Et annalium ii: Corpus visu torvum, & ad brevem impe-
tum validum. item historiar. ii: Omnes exercitus flammaverat arrogantia venientium
à Vitellio militum: quod truces corpore, horridi sermone, ceteros ut impares irridebant. item
in vitâ Aricolæ; de Britannis loquens: Habitus corporum varii; atque ex eo argumenta.
namque rutila Caledoniam habitantium coma, & magni artus Germanicam originem as-
severant. Mela, lib. iii, cap. iii; Immanes sunt animis atque corporibus. Quintilia-
nus, declamatione iii, de Cimbris: Nec minùs animorum immanitate, quàm corpo-
rum, belluis suis proximi. Josephus, belli Judaici lib. ii, cap. xvi: Τίς ὑμῶν οὐκ ἀκοῇ
40 παρείληφε τὸ Γερμανῶν πλῆθος; ἀλλὰ καὶ καὶ μεγέθη σωμάτων εἶδετε δὴ πρὸς πολλάκις.
id est: Quis vestrum non fando accepit Germanorum multitudinem? nam procerita-
tem & magnitudinem corporum sæpius vidistis. Herodianus, lib. vi: Τῶν τοξοτῶν
τὰ σώματα ὁπλιμὴν τῶν Γερμανῶν τοξευόντων. id est; Sagittariis corpora Germanorum im-
mensa petentibus. Polyænus lib. viii, de Cimbris Teutonibusque loquens:
Ἀγρίων ἀνθρώπων, μεγάλων τὰς ὄψεις ἀλλοκότων, θηριώδη τὴν φωνὴν ἔχόντων. id est;
qui homines erant agrestes, immanique magnitudine, facie inusitatâ, & ferinâ voce
præditi. Hæc de Germanis. Reliquos quoque Celtas corporum magnitudi-
ne fuisse præstanteis, passim testantur auctores. De Hispanis Vegetius, lib. i
de re militari, cap. i: Hispanos non tantum numero, sed etiam viribus corporum
50 nostris præstitisse, manifestum est. De Britannis Strabo, lib. i v: οἱ αὐτοὶ εὐ-
μηκέστεροι τῶν Κελτῶν εἰσὶ καὶ ἡσυχὸν ξανθότεριχες, χαυώτεροι δὲ τοῖς σώμασι. σημεῖον δὲ
τῷ μεγέθει. αὐτίπαυδας γὰρ ἡμεῖς εἶδομεν ἐν Ῥωμῇ, τῶν ὑψηλοτάτων αὐτόθι ὑπερέχοντες
καὶ ἡμιποδῶ. βλαψὲς δὲ, καὶ τὰλλα ἐκ εὐχεράμους τῇ συστάσει. id est: Viri
Gallos proceritate superant, minùsque flavos habent crineis: laxioribus autem sunt cor-
poribus, magnitudinis argumentum esto, quod nos ipsi adolescentis Romæ vidimus, qui etiam

semisse pedis superarent procerissimos illic homines. erant autem pedibus male suffultis; & reliqua corporis lineamenta constitutionem non elegantem referebant. Hæc equidem Strabo simpliciter de univerforum Britannorum staturâ. discrimen tamen facit Tacitus, loco proximè dicto. *Habitus*, inquit, *varii*; atque ex eo argumenta. namque *rutila Caledoniam habitantium comæ*, & *magni artus*, Germanicam originem asseverant. *Silurum colorati vultus*, & *torti plerumque crines*, & *positi contra Hispaniam*, *Iberos veteres trajecisse*, easque *sedes occupasse*, fidem faciunt. *proximi Gallis & similes sunt*. Atque hæc Tacitus insulâ jam penitus cognitâ. itaque non universi Britanni Gallis fuere majores; sed posteriores tantum, id est, incolæ Caledoniæ, quæ pars nunc maxima Scotiæ. Ceterum Gallorum staturam idem Strabo indicat, lib. VII: ubi Germanos, ut supra relatum, ait esse μικρόν ἐξ αὐτάτων τῶν Γαλατικῶν φύλιν τῶν πλεονασμῶν τῶν μεγέθους. Et Livius, lib. XXII, de Gallis hoc referens: *Gentium harum habitus tum magnitudine corporum, tum specie terribilis erat*. Appianus item, in libro de bellis Syriacis, Antiochum regem narrat Gallos Asiaticos ἀξιμαχῶς duxisse, διὰ τὰ μεγέθη τῶν σωματῶν. id est; idoneos bello, & quos Romanis opponeret, ob corporum magnitudinem. Florus quoque, lib. II, cap. IV, *animos ferarum*, *corpora plus quàm humana* Gallis fuisse tradit. Quantum tamen corporum magnitudine Germani Gallos antestiterint, Cæsar maximè ostendit, in belli Gallici comment. I, his verbis: *Dum paucos dies ad Vesontionem, rei frumentariae commeatusque causâ, moratur Cæsar; ex percunctatione nostrorum, vocibusque Gallorum, ac mercatorum (qui ingenti magnitudine corporum Germanos, incredibili virtute, atque experientiâ, in armis esse prædicabant, & sæpenumerò sese cum his congressos, ne vultum quidem atque aciem oculorum dicebant ferre potuisse) tantus subito timor omnem exercitum occupavit, ut non mediocriter omnium mentes animosque perturbaret*. Omnis reliquos mortaleis corporum proceritate atque magnitudine præstitisse Germanos, patet ex eo, quod Florus Gallis corpora plus quàm humana tribuit: Galli verò ipsi apud Cæsarem professi sunt, Germanos corporum magnitudine sese longè antecedere. Hinc est illud Vegetii, loco supradicto: *Quid adversus Gallorum multitudinem paucitas Romana valisset? Quid adversus Germanorum proceritatem brevis potuisset audere?* Germanis, non Gallis, proceritatem dum tribuit, majorem in illis, quàm in his, fuisse eam apertè indicat. Inepta heic & perquàm delira quorundam removenda est opinio, qui ex istis auctorum verbis, giganteâ omnino fuisse præscos Germanos nostros proceritate, colligunt. Pedis tantum semisse Britannos superasse Romæ procerissimos Romanorum, tradit disertè Strabo: quos tamen Gallis facit proceriores; id est, Germanis æqualeis. prætereâque singularia Romanorum cum procerissimis Gallorum certamina, passim auctoribus, maximè verò Livio memorata, claro sunt indicio, non fuisse colosseâ staturâ. Ceterò, causam hujus proceritatis in populis septemtrionalibus cœlo tribuunt physici. quidpe ut ad austrum ardore corpora siccantur, arctanturque; sic versus septemtriones humore ali, atque extendi. huc etiam accedere, quod septemtrionales calore interno abundant; quum australes eo careant. Atque ob eandem causam Germani etiam Gallos corporum magnitudine superant, quia magis versus septemtriones siti. & inter Germanos alii alios superant; nempe quibus circa paludeis humidiores sedes: ut sunt, qui inter Scaldem & Albim amneis incolunt, maximè in Vestofaliâ; ubi, præter viros, feminae etiam totius Germaniæ procerissimæ. Sed, quum omnes ferè auctores populos ad septemtriones proceros, ac robustos, candidosque adfirment, maximè Germanos; idque hodierna satis doceat experientia: mirum videri possit, quod Hippocrates, in libro de aëre, locis, & aquis, ad septemtriones homines pallore, ac macie deformes pronuntiavit. Verum ne Hippocratem quidem hac in re opinio fefellit, hodierna quidpe ostendit experientia, esse taleis in septemtrionalibus Svediciæ, Norvagiæque partibus. Ratio ejus rei dari potest hujusmodi: scilicet qui propius polum accedunt, eos æquè rigore nimio aduri, atque eos ardore nimio, qui ad tropicum vergunt. Hinc fit, uti Galli majores sint Italis atque Hispanis:

Hispanis : Gallorum tamen maximi , qui oceano Britannico proximi : Gallis
 rursus majores Britanni , atque Hiberni : Britannorum maximi , qui Scotiam
 incolunt. unde Tacitus, ut antè relatum , à Germanis ortos Caledonios existi-
 mavit , ex magnorum artuum argumento. ex Germanis quoque majores , qui
 ad inferiores parteis Rheni , Amisîæ , Visurgis , atque Albis , & ad sinus Co-
 dâni litora, item qui in peninsulâ Cimbricâ , quàm qui in Danubii ripis. At ul-
 tra Cimbricam peninsulam , sinumque Codânûm , paullatim jam deficiunt;
 ita uti ultra Gutiam , mediocres ; in extremis verò veteris Germaniæ parti-
 bus , ad oceanum septemtrionalem , admodûm parvi visantur ; multoque mi-
 10 nores in Groniâ. Verba igitur Hippocratis de his intelligenda sunt locis : quo-
 rum cognitionem ex sui sæculi geographis habere eum potuisse , infra patebit,
 ubi ad explicationem eorum locorum sermo pervenerit. Romani eam maxi-
 mè Germaniæ partem literis celebrarunt , quæ armis eorum pervagatissima;
 id est , Vestofaliam , cum Frisiâ , Geldriâ , atque Hollandiâ , in quibus homi-
 nes proceritate maximè conspicuos gigni , antè dictum. Hæc igitur de Ger-
 manorum staturâ.

De colore corporum in septemtrione candido , jam suprâ Plinium & Vi-
 truvium audivimus. De Gallis Asiaticis ita Livius, lib. xxxviii : *Nudi pu-*
gnant : & sunt fusa & candida corpora. De Gallis, Romam occupantibus, Virgilius
 20 *Æneid. viii :*

— *Tum lactea colla*

Auro innectuntur.

De Bojorum, Gallicæ gentis, in Italiâ duce Sil. Italicus, lib. iv :

Colla viri fulvo radiabant lactea torque.

De Gothis, Germanicâ gente, Iſtrum, sub Valente imperatore, transeuntibus,
 ita Eunapius in historiâ suâ : *Ο μὲν ἐκ τῶν διαβεβηκότων ἤρα παιδαρίε πνὸς λευκῆς*
καὶ χαρμένῃ τῷ ὄψιν . ὁ δὲ ἤλει γυναικὸς εὐπεσώπης τῶν αἰχμαλώτων . ὁ δὲ ἡ αἰχ-
μάλῳ τῷ παρθένῳ . id est : *Alius adamabat puerum aliquem ex transgressis, can-*
didum facie, & amabilem ; alium mulieris inter captivas formosæ miserebatur ; alium
 30 *virginis capiebat pulchritudo.* De iisdem Gothis , item de Vandalis ita Proco-
 pius, rer. Vandal. lib. iiii : *Λευκοὶ ἀπάντες τὰ σώματα εἰσὶ .* id est ; *Candidi sunt uni-*
versi corporibus. De Gallis simul & Germanis Diodorus Siculus, lib. v : *Γυναι-*
κας ἔχουσιν εὐαῖδεις . *Feminas habent formosas.* & Athenæus, lib. xiii , cap. viii :
Κελτοὶ τῶν βαρβάρων καλλίστας ἔχουσιν γυναῖκας . id est ; *Ex barbaris Celta pulcherrimas*
habent uxores. Puellæ Alemannæ, nomine Bissulæ, formam celebrat carminibus
 Ausonius in edylliis :

Delitium, blanditiæ, ludus, amor, voluptas ;
Barbara, sed quæ Latias vincis, alumna, pupas .

40

Bissula nec ceris, nec fucō imitabilis ullo
Naturale decus ficta non commodat arti .
Sandyx & cerussa alias simulate puellas :
Temperiem hanc vultus nescit manus. Ergo age pictor ,
Puniceas confunde rosas, & lilia misce :
Quique erit ex illis color æëris, ipse sit oris .

Pingere si nostram pictor meditaris alumnam

Æmula Cecropias ars imitetur apes .

Gallos à candoris argumento *Galatas* dictos quidam putarunt, quasi ἀπὸ τῆς γά-
 50 *λας*, id est, à lacte; quia lacteis erant corporibus. At hodiernis docemur ex-
 perimentis , omneis ceteros Celtas cutis candore superâre Britannos , atque
 Germanos. Cujus candoris causa eidem humori, qui proceros efficit, rectè tri-
 buitur. Hinc etiam Hollandiæ, Frisiæ, ac Vestofaliæ feminae, non modò opi-
 danæ, sed & agrestes, maximè quæ inter paludeis gignuntur, totius Germaniæ,
 imò totius septemtrionis candidissimæ. Verùm uti ultra sinum Codânûm
 homines

homines jam staturâ minores; sic etiam minûs minûsque candidâ cute versûs polum existunt; donec planè fusci evadant.

Oculos septemtrionalibus Vitruvius omnibus; ut antè relatum, tribuit *caesios*. Tacitus Germanis *cæruleos*: & cum hoc consentiens Juvenalis, ita canit satyrâ v:

*Cærulea quis stupuit Germani lumina, flavam
Cæsariem, & madido torquentem cornua cirro?
Nempe quòd hac illis natura est omnibus una.*

Aufonius, de prædictâ Bissulâ:

-----*Germana maneret*

Vt facies, oculos cærulea, flava comas.

Plutarchus in Mario eisdem Germanis *χαροπῆς*. Quæ vocabula diversa unum eundemque colorem significant. Aristoteles, in quæstionibus, nigrum in oculis colorem, qualis est in australibus, caloris interni penuriam notare tradit: contrâ glaucum, qui proximè ad cæsum accedit, magnum esse caloris interni indicium. id quod in septemtrionaleis populos, maximè in Germanos nostros, rectè quadrat. Flavescunt tamen horum oculi magis magisque versûs septemtrionis extrema.

Circa crinium colorem auctores multùm variant. Vitruvius, ut antè relatum, *directum* ac *rufum* tradit capillum populos habere septemtrionaleis. Seneca, de irâ lib. III, cap. xxvi, eundem adscribit colorem omnibus Germanis. *Non est, inquit, Aethiopis inter suos insignitus color; nec rufus crinis; & coactus in nodum apud Germanos. utrumque decet. Nihil in uno judicabis notabile, aut fœdum, quod genti sua publicum est.* Martialis, lib. xiv, eundem Germanis Batavis, in epigrammate, cujus lemma *Persona Germanica*:

Sum figuli lusus rufi persona Batavi.

Tacitus, ut antè dictum, *ritulam comam* omnibus pariter tribuit Germanis: Hippocrates, libro supradicto, & Aristoteles, problemat. II. sect. xxxviii, omnibus ad septemtrionem capillum *πυρρόν*. Galenus de temper. lib. II, cap. v, & in commentario ad librum Hyppocratis de aëre, cap. x, *φοινικῆν*. Strabo, 30 sub initium libri VII, & Diodorus lib. v, item Clemens Alexand. pædagog. lib. III, cap. III, Gallis juxta ac Germanis *ξανθόν*. eundem Herodianus, lib. IV, Germanis; Procopius, prædicto loco, Gothis ac Vandalis, Germanicis gentibus. His plerique Latinorum consentientes, *flavos* designarunt crineis: ut Plinius, lib. II, cap. Lxxviii, omnibus septemtrionalibus; ut antè dictum: Juvenalis & Aufonius, locis prædictis, omnibus Germanis: Claudianus, in Rufinum lib. III, Gallis:

Inde truces flavo comitantur vertice Galli.

Lucanus, lib. III, Britannis:

-----*Celsos ut Gallia currus*

Nobilis, & flavis sequeretur mista Britannis

Idem poëta, lib. II, Svevis, maximæ Germanorum genti:

Fundat ab extremo flavos aquilone Suevos

Albis, & indomitum Rheni caput.

Silius verò Italicus, lib. III, Batavis Germanis *aureos*, his versibus:

At tu transscendes Germanice facta tuorum,

Iam puer auricomus performidate Batavo.

Eundem colorem tribuit Gallis, Romam occupantibus, Virgilius, *Æneid.* VIII: *Aurea caesaries ollis*. Hi equidem tot colores inter se differunt; gradatimque alius alio est obscurior. omnium lucidissimus est *ξανθός*, id est, *flavus*: huic proximus, paullo tamen obscurior, *χρυσωειδής*, id est, *aureus*: hinc *rutilus*; qui idem ferè *πυρρός*. rutilum obscurior jam excipit *φοινικῆς*, id est, *puniceus*. obscurissimus omnium est *rufus*. Horum omnium quia magna est invicem similitudo; mirè apud auctores, auctorumque interpreteis confunduntur. Virgilius, *χρυσωειδῆν* lib. I:

Sin macula incipiant rutilo immiscerier igni

Valer. Flaccus, Ἀργοναυτικῶν lib. v; de aureo vellere:

Tu quoque sacratâ rutilant cui vellera quercus.

Lucanus, lib. i:

Diffusum rutilo nigrum pro sanguine virus.

Boëtius, consolat. philosoph. lib. i:

Vel cur Hesperias sidus in undas

Casurum, rutilo surgat ab ortu.

Virgilius, Æneid. lib. xii:

10 *Puniceis invecâ rotis aurora rubebit.*

Ausonius, loco supradictô:

Puniceas confunde rosas.

Virgilius, eclogâ v:

Lenta salix quantum pallenti cedit olivâ;

Puniceis humilis quantum saliunca rosetis.

Hoc tamen observandum: quanto longius ab meridie ad septentriones versûs recedas, tanto in hominibus crinium colorem esse obscuriorem; ita, uti in Daniâ, Svediâ, Norvagiâ, atque Scotiâ, plerique fulvo ac rufo prognignantur capillo: posteriores magis magisque obscuro. Ceterum idem rigidi cæli humor, 20 qui condidiora ad septentriones, quàm ad austrum, producit corpora, oculosque lucidiores, crineis quoque illis efficit splendidiores, quàm his; quibus crines plerumque nigri.

Neque tamen tanta hec intelligenda est cœli, siderumque vis atque necessitas, uti omneis pariter Germanos, nemine excepto, candidâ cute, cœruleis oculis, & comâ flavâ, seu rutilâ, gigni necessario oporteat. nam licet plerisque soli cœlique natura dictis coloribus adficiat; tamen haud raros reperias, in utroque sexu, quorum color Hispanos, Italos, Græcos, adeoque Afros mentiatur. Neque in Italiâ, Græciâque omnes nascuntur nigri. vidi Ita- 30 los, vidi Hispanos, qui cutis condore, criniumque flavedine nulli Germano, Britannove quidquam concederent. Verum, quod septentrionaleis candidis corporibus, cœruleis oculis, cæsarie flavâ, auctores perhibeant; id à majore, potioreque hominum numero sumtum. neque Tacitus, ubi ait, *habitus corporum, quamquàm in tanto hominum numero, eundem omnibus* fuisse, facile persvaserit, eo tempore neminem fuisse in Germaniâ cute pariter & oculis comâque nigrum, sive fuscum. Quamquàm Romani de iis maximè judicarunt Germaniæ partibus, quæ ipsis maximè cognitæ fuerunt, quasque armis ac præsi- diis, inter Rhenum & Albim, ad oceanum usque tenuerunt.

Sermonem Tacitus, historiar. ii, ut antè citatum, Germanis tribuit *horridum*. quod tam de voce, sive vocis sono, quàm de loquelâ ipsâ intelligendum. 40 est enim Germanis nostris vox gravis, rauca, atque horrida; quum in Hispanis, Italis, atque Afris sit exilis, clara, atque canora. Diodorus, libro prædicto, de omnibus simul Celtis, à Pyrenæis montibus ad Scythiæ five Sarmatiæ usque confinia colentibus: Εἰσὶ δὲ τὸν πᾶσι τῶν κατὰ πλεῖστον, καὶ τὰς φωνὰς βαρύν- 50 χον, καὶ παντελῶς τραχύφωνοι. hoc est: *Sunt terribili aspectu; vocemque edunt gravisonam ac prorsus horridam*. Polyænus, ut suprà retuli, Cimbris Teutonibusque θηερῶδη tribuit τὸν φωνῶν, id est, *vocem belluinam*. De Gallis quoque hoc est apud Livium, lib. vi: *Species truces Gallorum, sonumque vocis, in oculis atque auribus fore*. Atque truceis hos, minaceis, terribilesque sub torvâ fronte oculos etiamnunc Germani nostri, licet Germaniâ moribus jam satis excultâ, mordicus retinent; maximè, qui versûs oceanum, & sinum Codânium incolunt. Hæc igitur de corporum Germanorum habitu externo dicta sunt.

De interno habitu ita noster auctor, eodem loco: *Magna corpora, & tantum ad impetum valida. laboris atque operum non eadem patientia. minimèque sitim æstumque tolerare, frigora atque inedia cælo solvere assueverunt*. Et annalium lib. secundo: *Corpus, ut visu torvum, & ad brevem impetum validum, sic nullâ* 60 *valens*.

vulnerum patientiâ. Historiar. II: Iam Germanos, quod genus militum apud hostes atrocissimum sit, tracto in æstatem bello, fluxis corporibus, mutationem soli cælique haut toleraturos. Et sub finem ejusdem libri: Adjacentia Tiberi Germanorum Gallorumque obnoxia morbis corpora, fluminis aviditas, & æstus impatientia labefecit. Et tandem paullo pòst: Longè alia proficiscentis ex urbe Germanici exercitus species. non vigor corporibus, non ardor animis. lentum, & rarum agmen, & fluxa arma, segnes equi. impatiens solis, pulveris, tempestatum, quantumque hebes ad sustinendum laborem miles, tanto ad discordias promptior. Polyænus, lib. VIII; μάλα & κίμῃσι συμβαλὼν, ἀπὸ χειμῆρων τόπων ὁρμωδύας, ἡπίστατο κρύθῃ καὶ χιόνα φέρειν διωαυδύους, καὶ μα δὲ καὶ ἡλιον ἐδαμῶς, ἔπει τῇ θάλασσῃ ἰδρῶτα πολλὰ μετ' ἄσθμα & ἀφίεντας. id est; Marius cum 10 Cimbriis conflicturus, ex frigidis regionibus profectis, sciebat eos glaciem & niveis ferre posse; calorem ac solem non item; æstu confectos plurimum sudorem cum spiritu emittere. Idem & Livius Gallis adscribit, lib. V, his verbis: Gallos pestilentia etiam urgebat: quum, loco jacente inter tumulos castra habentes, tunc ab incendiis torrido, & vaporis pleno, cineremque, non pulverem modò, ferente, quum quid venti motum esset (quorum intolerantissima gens est, humori ac frigori assveta) tum æstu & angore vexati, vulgatis velut in pecora morbis, morerentur. Et lib. X: Gallorum corpora, intolerantissima laboris atque æstus, fluere. primaque eorum prælia plus quàm virorum, postrema minùs quàm feminarum esse. Orosius, lib. V, cap. XVI: Incalcescente sole fluxa Gallorum corpora in modum nivium distabuerunt. Plutarchus in Crasso, & Appianus in Syriacis: Ἐπ' ἱεζὶ 20 ἡ τῆς Γαλατίας μάστιγι τό τε θάλασσαν, καὶ τὸ δῆψον, ἀμφοτέρων ἀήθεις ὄντας. id est; Maximè affligebat Gallos æstus atque sitis, neutri horum adsvetos. Et Polybius, lib. III, differtè Gallos μαλακίας καὶ φυγοπονίας, id est, mollitiei & laboris impatientia arguit. Verùm his haud parum adversari videntur ea, quæ Cæsar, comment. VI, de Germanis ita tradit: Ab parvulis duritiei ac labori student. & postea: Magna vis est urorum, & magna velocitas. neque homini, neque fera, quàm conspexerint, parcunt. Hos studiosè foveis captos interficiunt. hoc se labore durant adolescentes, atque hoc genere venerationis exercent. & qui plurimos ex his interfecerunt, relatis in publicum cornibus, quæ sint testimonio, magnam ferunt laudem. Item, quæ Mela, lib. III, cap. III: Immanes sunt animis, atque corporibus; & ad insitam feritatem vastè utraque exercent; bellando 30 animos, corpora ad consuetudines laborum. Maximo frigore nudi agunt, antequàm puberes sint. viri sagis velantur, aut libris arborum; quàmvis sævâ hieme. Maximè verò ea pugnant, quæ Seneca adfert, lib. I. de irâ, cap. XI: Quid est aliud, quod barbaros, tanto robustiores corporibus, tanto patientiores laborum, comminuat, nisi ira, infestissima sibi? & paullo pòst: Germanis quid est animosius? quid ad incursum acrius? quid armorum cupidius? quibus innascuntur, innutrienturque; quorum unicùm illis cura est, in alia negligentibus. quid induratiùs ad omnem patientiam? ut quibus magnâ ex parte non tegumenta corporum provisâ sunt, non suffugia adversùs perpetuum cæli rigorem. hos tamen Hispani, Gallique, & Asia, Syriaque molles bello viri, antequàm legio visatur, cadunt, ob nullam rem aliam opportunos, quàm ob iracundiam. Quid; quòd Tacitus, 40 historiar. II, ut antè citatum, tempestatum ait esse impatientes: Livius verò humori ac frigori adsvetos: & ipse Tacitus, in libro de Germaniâ, frigora eos cælo adsvēvisse tradit? & quæ pars Europæ majoribus tempestatibus obnoxia, quàm Germania septemtrionalis? quibus certè incolæ magis adsvescant necesse est, quàm aliæ gentes sub cælo mitiore. Sed errasse dicamus Tacitum in tempestatibus: quid, quod Appianus in Celticis, sive epitomator ejus tradit de Marcomannis, Ariovisti milite? ὅτι κρύθῃ ὁμοίως ἔφερον θάλασσαν. id est, quòd frigoris æstusque juxta fuerunt patientes. Frigorum, ac tempestatum fuisse patientissimos, ut quibus maximè omnium in patriâ terrâ adsveti, quis dubitaverit? Æstum, ac sitim non æquè tolerasse, maximè extra patriam, in calidioribus regionibus, ne- 50 mo negaverit. nam ne hodiè quidem his satis pares sunt. Quum gens tota in septemtrione sita sit, frigidissimâ omnium regione; frigoribus asperrimis, quibus major pars anni infestatur, adsveta, minimum etiam æstum graviter fert. ex æstu quum gignatur sitis, impatientes ardoris largiori restinctione opus habent. quæ crebrò sumta habitum tandem, adeoque morem producit; uti non solum

solum æstate, summis caloribus, sed asperissimo etiam hiemis, potare consueverint. Quamquam physici doceant, corpora nostra magis intus calere hieme, frigore intra poros calorem obstruente, quam æstate. unde major quoque cibi potusque appetitus hiberno tempore, quam æstivo. Tacitus ait Germanos *inediam tolerare, solo adfuisse*. nempe quia solum non impensè colebatur, quod infra ostendetur, sterile & frugum minimè ferax erat. unde incolis inopia. Verùm hodiè, quia omnia benignè ac copiosè proveniunt; minùs tolerare inedia, quam aliæ Europæ gentes, sciunt Germani. Appianus, qui non minùs æstus, quam frigoris, inediaque toleranteis facit, hæc è diverso addit: *Ἦσαν δὲ, ὡς 10* εἶκον, & Φερέποναι ἐν ταῖς μάχαις, & δὲ λογισμῷ ὀπισθήμεν πινί, ἀλλὰ θυμῷ χρώμενοι, καθάπερ Θηρία. id est: *Laborum in præliis non admodum tolerantes fuisse videntur, & bella non tam ratione gessisse, quam belluino quodam impetu.* Veriùs certè Seneca, qui solà irâ, sibi ipsi infestissimâ, comminui solitos adfirmat. Livius, lib. v: *Galli flagrant irâ; cuius impotens est gens.* Itaque rectè addit Seneca superioribus ista: *Agedum, illis corporibus, illis animis, delicias, luxum, opes ignorantibus, da 20* rationem, da disciplinam, ut nihil amplius dicam, necesse erit nobis certè mores Romanos repetere. Sanè nihil æquè iis defuit, ac disciplina militaris. quam posteaquam addidicerunt, non jam tam facilè, ut antea, à Romanis præliis comminuti fuerunt; quod infra suo loco patebit. Atque hæc etiam de interno corporum habitu differuisse sufficiat.

CAP. XV.

De generibus, sive ordinibus, quibus prisci GERMANI inter se distincti fuerunt.

HABITU naturâque corporum Germanorum explicatis, ordo rerum poscebat, uti de vestitu eorum proximè subtexeretur. verùm de hoc, aliisque eorum moribus uti satis commodè sermo posthinc haberi possit; genera hominum, sive ordines, in quos universi per omnem terram Germaniam fuerunt distincti, antè indicandi erunt. nam pro ordine quisque suo, ut in aliis rebus, sic vestitu inter se distinguebantur.

ORDINES in universum fuisse reperio haud amplius IV. quorum primus NOBILIUM; alter INGENUORUM, sive LIBERORUM; tertius LIBERTORUM, cui admixtus LIBERTINORUM; quartus SERVORUM. Horum omnium cùm inferioris ævi auctores, tùm antiquus etiam scriptor meminit C. Tacitus, in libro de Germaniâ. *Reges, inquit, ex nobilitate, duces ex virtute sumunt. et postea: Dominum ac servum nullis educa-* 40 *tionis deliciis distinguas. inter eadem pecora, in eâdem humo degunt: donec atas separet ingenuos, virtus agnoscat. Sed quamdistinctissimè, disertissimèque infra: Liberti non multum supra servos sunt: rarò aliquod momentum in domo, numquàm in civitate; exceptis dumtaxat iis gentibus, quæ regnantur: ibi enim & super ingenuos, & super nobiles ascendunt. apud ceteros, impares libertini libertatis argumentum sunt. Item postea; ubi de Svionibus sic loquitur: Est apud illos & opibus honos: eoque unus imperitat; nullis jam exceptionibus, non precario jure parendi. nec arma, ut apud ceteros Germanos, in promiscuo: sed clausa sub custode, & quidè servo. quia subitos hostium incur-* 50 *sus prohibet oceanus. otiosæ porro armatorum manus facilè lasciviunt. enimverò neque nobilem, neque ingenuum, ne libertinum quidè armis præponere regia utilitas est.* Tacito consentiens inferioris ævi scriptor, Adamus Bremensis, sic tradit de Saxonibus: *Quatuor differentiis gens illa consistit; Nobilium scilicet, & Liberorum, & Libertorum, atque Servorum.* Non modò de unâ Saxonum natione hoc intelligendum; sed de universâ Germanorum gente. nam cuncta, quæ Tacitus in libro de Germaniâ universis tribuit Germanis, Adamus unis Saxonibus penè iisdem adscribit verbis. Sed idem de Saxonibus tradit & Hucbaldus, Elnonensis abbas, in vitâ beati

Lebuini: Erat gens Saxonum, sicut nunc usque consistit, ordine tripartito divisa. sunt enim ibi, qui illorum lingvâ Edlingi; sunt, qui Frilingi; sunt, qui Lassi vocantur. quod Latinâ sonat lingvâ, Nobiles, Ingenui, atq; Serviles. Item Nithardus, historiae Francorum lib. IV: Gens Saxonum omnis in tribus ordinibus divisa consistit. sunt enim inter illos Edlingi; sunt, qui Frilingi, sunt, qui Lazzi illorum lingvâ dicuntur: Latinâ verò lingvâ hoc sunt; Nobiles, Ingenui, & Serviles. Atque hi equidem duo malè treis tantum faciunt ordines; servorum ordinem omittentes; quod infra patebit: nempe, quia liberti non multum supra servos erant; ut testatur Tacitus. Fuisse eorum ordinem à servis distinctum, præter Taciti, Adamique fidem, leges quoque antiquæ Bajuvariorum attestantur: in quibus ita legitur; *Manumissa*, quam *Frilazin* vocant. 10 Item glossarium vetus Latinotheotiscum: *Libertini, Frilazzi*. Sed singulorum status, atque conditio inspiciatur.

Adamus Bremensis superioribus hæc continuò subnectit: Et id legibus firmatum, ut nulla pars, in copulandis conjugis, propria sortis terminos transferat: sed nobilis nobilem ducat uxorem, & liber liberam; libertus jungatur liberta, & servus ancilla. Si verò quispiam horum sibi non congruentem, & genere præstantiorem duxerit uxorem; cum vitæ suæ damno componat. Rigida admodum lex; fateor: sed utilissima; ut mox adparebit. Hodie etiam in Germaniâ (in eâ nimirum, quæ ab Galliæ Italiæque finibus, simulque moribus remotior) idem mos quàm religiosissime observatur; non equidem pœnæ alicujus præstitutæ metu, sed antiquissi- 20 mâ perſuasione: quum omnino se suumque ordinem nobiles homines polui credant, si quis vel tenuissimâ sorte vir ducat opidanam licet ditissimam. Quin etiam & ipsi opidani, in magnis opidis, sive celebrioribus urbibus, duobus potissimum inter se distinguuntur ordinibus; quorum alter *patriciorum*, alter *plebeiorum* dicitur, legibusque apud eos cautum est, ne quis extra ordinem suum uxorem ducat. Vetustissimum hoc, non modò Germanorum nostrorum, sed & omnium gentium fuit institutum, & si non antè, certè statim post terrarum inundationem cœptum. unde, in gentium dispersione, in universum orbem divectum. Falsum est, quod Dionysius Halicarnassensis, & Livius, atque Plutarchus Romulo, primo Romanorum regi, adscribunt: nem- 30 pe hujus esse institutum, populum Romanum in *patricios, nobileis*, atque *plebeios* distinguere. quod certè non magis verum, quàm quæ eidem Romulo, ac Numæ, de sacrorum ritibus, temporumque divisione attribuuntur. quæ primi illi Romani, non ut nuper à regibus suis inventa, sed ex antiquissimis cunctarum gentium consuetudinibus habuere; ut infra in singulis satis clarè patebit. Ad nobilitatem quod attinet; haud facilè ulla gens, vel natio, cum antiquis Græcorum, Romanorumque temporibus, tum patrum nostrorum, vel nostro etiam hoc sæculo reperta sine nobilitatis dignitate atque honore. Memorabile sanè exemplum, maximèque dignum, quod cum Germanorum nostrorum moribus conferatur, est in Japoniis, gente insulanâ, ad Sinarum ter- 40 ram: de quibus hæc in epistolis patrum Jesuitarum, qui illic versati sunt, legimus: *Iaponiorum tres præcipuè ordines numerantur: Patricii, qui vectigalibus civitatis fruuntur: Bonzii, sacrificuli; quorum item ampli sunt redditus: Operarii, qui aliorum veluti servitia sunt; semper iis laborant, semper iis obnoxii degunt. Nam nec patriciis inopia, quamvis extrema, nobilitatem aufert; nec operariis quantavis pecunia dignitatem affert ullam: nec umquàm operarios inter ac nobileis matrimonia commiscuntur. Item ista: Iaponia gens dignitatis mirum quàm studiosa. sic prorsus, ut eam reliquis rebus omnibus anteponant. Rei familiaris inopia patet illa quidem in hac gente latissimè. sed ea nulli est de- decori: nec sanè minùs idcirco, qui nobiles sunt, à plebe coluntur. neq; verò eorum quisquam pauperrimus licet, connubio cum plebeiis ullâ mercede jungitur. usque adeò existimationem 50 divitiis præferunt. En, eadem huic genti, longè remotissimæ, mens, quæ Germanis nostris. quam tamen hos ab illis, aut illos ab his quondam accepisse, haud temerè dixeris: sed ex unâ eademque terrâ Schinar, in gentium dispersione, utrosque in suam quosque detulisse regionem, concedas necesse est.*

quod

quod ex nobilitatis origine, quam mox ostendam, maximè patebit. Ceterum apud antiquos Germanos nobilium dignitatem fuisse plebejorum sive ingenuorum divitiis prælatam, cum ex iis, quæ suprâ ex Adamo Bremensi attuli, tum ex hodiernis maximè moribus liquet. quidpe hodièque in omni eâ, quæ antiquitus dicebatur, ad glaciale usque oceanum, Germania, nobilibus hominibus, licet tenuissimo sæpè sint censu, honorem tamen, primumq; ubique locum locupletissimi etiam opidani deferunt; non tam statuto, vel lege, quàm ordinis reverentiâ ducti. Antiquam apud Celtas nobilitatis observantiam indicat Cæsar, belli Gallici comment. VI, his verbis de Gallis loquens: *In omni Gallia eorum hominum, qui aliquo sunt numero, atque honore, genera sunt duo. nam plebs penè servorum habetur loco: quæ per se nihil audet, & nulli adhibetur consilio. De his duobus generibus alterum est druidum, alterum equitum: id est, sacerdotum, & nobilium.* Eadem nobilitatis præminentiam indicat maximè ex Posidonii monumētis Athenæus, lib. IV, cap. XIII, his verbis de Gallis, Germanorum consanguineis, loquens: *Ὅταν δὲ πλείονες σιωδῇ πνῶσιν, κάθλωσι μὲν ἐν κύκλῳ· μέσος δὲ ὁ κατίστος, ὡς αὖ κορυφαῖα τοῦ χοροῦ, διαφέρων τῶν ἄλλων, ἢ κατὰ τὸ πολεμικὸν εὐχέρειαν, ἢ κατὰ τὸ γένος, ἢ κατὰ πλοῦτον.* id est: *Convivæ plures ad cœnam si conveniant, in orbem quidem considunt; at in medio præstantissimi est sedes, veluti cætus principis; ejus nimirum, qui ceteros vel bellicâ dexteritate, vel nobilitate generis antecit, vel divitiis.* Ut maximè bellicosus nobili, sic nobilis opulento plebeio anteferebatur. Bellicositas autem nobilitati præferrebatur, quia hujus illa erat origo atque mater. Cujus rei ratio sic se habet: Ab initio rerum, primus mortalium Adamus à Deo, conditore suo, inter reliqua, de quibus infrâ suo loco ac ordine disputabitur, hoc quoque perdidicerat: nempe Spiritum sanctum habitaturum in animis hominum; ardoremque & fervorem pietatis, omniumque virtutum excitaturum. Nepotes Adami postquam, unâ cum patre suo Caino (de quo pluribus id infrâ ostendetur) à veri æternique Dei, rerum cunctarum conditoris, veneratione ad falsorum numinum cultum, Sathanæ impulsu, delapsi sunt: contentiones, rixas, lites, certamina, bella, rapinas, ac latrocinia, quorum omnium ardorem atque cupiditatem malignus ille spiritus, ipse videlicet Sathanas inspirabat, denique quidquid ad animi simul atque corporis strenuitatem pertinet, pro veris illis virtutibus, ceu à Sancto spiritu suppeditatis, habuerunt: ob easque res Sanctum spiritum quammaximè venerati sunt, sub Martis, Herculis, Vulcani, aliisque nominibus; ut infrâ docebitur. Hinc ipsa bellicositas *virtutis* nomen κατ' ἐξοχὴν fortita est. sic enim apud gentileis auctores τῇ ἀρετῇ, id est *virtute* gens gentem præstare dicitur; non ob temperantiam, vel fidem, vel pietatem, vel aliam quampiam moralium virtutum; sed ob animi fortitudinem in certaminibus, manuumque promptitudinem. Hinc illud Ciceronis, in oratione pro Murænâ: *Rei militaris virtus præstat reliquis omnibus.* & paullo post: *Summa dignitas est in iis, qui militari laude antecellunt.* Verissimum est, quod Herodotus, lib. II, scriptum reliquit his verbis: *Εἰ μὲν νῦν καὶ τὰ τοιαῦτα παρ' Αἰγυπτίων μεμαθήκασι οἱ Ἕλληνες, οὐκ ἔχω ἀρεκέως κερῖναι· ὁρέων καὶ Θρηάκας, καὶ Σκύθας, καὶ Πέρσας, καὶ Λυδοὺς, καὶ χερδὸν πάντας τὰς βαρβάρους, ἀπολιμοτέρους τῶν ἄλλων ἢ γεομύους ποληιτέων τὰς τὰς τέχνας μαθητάνοντας, καὶ τὰς ἐκγόνας τέτων· τὰς δὲ ἀπαλλαγμύους τῶν χερωναξέων, γενναίους νομίζοντας εἶναι, καὶ μάλιστα τὰς ἐς τὸν πόλεμον ἀνειμύους.* id est: *Hoc ab Ægyptiis an mutuati sint Græci, pro certo dijudicare nequeo: quandoquidem videam & apud Thracas, & Scythas, & Persas, ac Lydos, adeoque apud omneis fermè barbaros haberi pro ignobilioribus civibus eos, qui opificia discunt, horumque liberos: generosiores autem, qui à manuariis operibus abstinent; maximè verò qui militari rei vacant.* Nempe ob unicam illam veterum mortalium virtutem, sive strenuitatem, quæ in bellis spectabatur. Unde hodièque ea opinio apud omneis gentes obtinet, & in Christiano orbe maximè apud Germanos, finitimosque eorum Polonos, veram genuinamque nobilitatem nullâ aliâ re hominem inferioris ordinis consequi posse, nisi virtute bellicâ. Tacitus de antiquis Germanis, ut antè relatum, *Reges, inquit, ex nobilitate, duces ex virtute sumunt.* Quod si igitur etiam in plebe, sive ingenuorum ordine aliquis bellicâ virtute

reliquos omneis, tam nobileis quam ingenuos præstaret; is in ducem belli dilegebatur, nobilitatis dignitate haud dubiè ei simul attributâ. Apud Japonios, *nec nobilibus inopia, quamvis extrema, nobilitatem aufert; nec plebejis quantavis pecunia addit ullam.* Idem apud majores nostros valuisse, ex prædictis patuit. Sed proh dolor! nos jam in ea incidimus tempora, quibus etiam indignissimi homines in sacrum illum, & maximè venerandum ordinem, non modò admittuntur, sed ultro adsciscuntur: non tam vanitate eorum, qui eum honorem consequi cupiunt; quàm ipsorum principum aviditate, qui leviusculi cujusdam compendii gratiâ perditissimis etiam sæpè mortalibus eum indulgent. Quos tamen antiqui illi atque verè nobiles, interiorem Germaniam colentes, ut impares aspernantur, consortioneque indignos habent. Apud alias nonnullas Christiani nominis genteis, adeò opibus habetur honos, uti ferè nulli sint nobiles, quin mercaturam terrâ marique exerceant. apud alias rursus mercatores quidem in nobilitate non ponuntur: ob unam tamen opum adfluentiam, non modò nobilibus, sed superioris etiam ordinis viris præferuntur. adeò & heic nobilitas tantùm nomen est. Quamquàm nec ulla apud hos veræ nobilitatis, ex antiquitate generis, vel ex virtute bellicâ prognatæ, imago est. sed nobilis habetur is, quicumque procul mercaturâ atque opificio vitam degere possit. nec quidquam refert, probus an improbus, sceleratusque pater vel ipse etiam paullo antè fuerit; bonis an malis, nefandisque artibus ea quænaverit, per quæ nobilium vitam agere creditur. Apud priscos quoque Romanos ad summos reipublicæ honores pervectos fuisse eos, qui virtute bellicâ ceteros præstabant, patet ex Livio, Dionysio Halicarnassense, & aliis. unde illud est Senecæ, in epistolâ XLVII: *Varianâ clade quàm multos splendidissimè natos, senatorium per militiam auspicantes gradum, fortuna depressit?* Tulli Romanorum regis ad Fufetium Albanorum regem hæc refert Dionysius verba, lib. III: Ἀρχὴ τὴν καὶ βαλεῖται καὶ τὰς ἄλλας τιμὰς καρπῆται παρ' ἡμῶν, & ὁ πολλὰ χρήματα κεκλήμενος, & δὲ ὁ πολλὰς πάλαιας ἱπποχρείας ἀποδείξαι δυνατός, ἀλλ' ὅστις αὐτὴν τῶν τῶν τιμῶν ἄξιός. & γὰρ ἐν ἄλλῳ τινὶ τῶν ἀνθρώπων ἐν γένει ὑπάρχον νομίζομεν, ἀλλ' ἐν ἀρετῇ. Hoc est: *Magistratus, & senatoria dignitas, ceterique honores deferuntur apud nos, non iis, qui amplas possident opes, aut longam majorum indigenarum possunt ostendere seriem; sed iis, qui talibus honoribus sunt digni. nullâ enim aliâ re, quàm virtute, mortalium nobilitatem constare ducimus.* Hæc equidem ori adscribuntur gentili, verique Dei ignaro. à quâ mente quàm longè nunc (proh dolor!) nos Christiani absumus? Nam multis in locis, non modò nobilitatis titulus, quod modò dixi, sed & magistratus, & senatoria, judiciariaque dignitas, & reliqua reipublicæ munia, non solùm bonis sed improbissimis etiam hominibus pretio venduntur. in tantum à veteri illa veræ nobilitatis existimatione recessimus. Quid tu heic in judiciis, quid in reliquis reipublicæ partibus, ab animis tam corruptis, tamque vitiosis fieri censes? Scilicet pessima quæque: &, inter alia, maximè id, quod de Româ suâ conqueritur Juvenalis, satyrâ III, his verbis: 40

*Da testem Romæ tam sanctum, quàm fuit hospes
Numinis Idei: procedat vel Numa, vel qui
Servavit trepidam flagranti ex ade Minervam:
Protinus ad censum; de moribus ultima fiet
Quæstio: quot pascit servos; quot possidet agri
Iugera; quàm multâ, magnâque paropside cænat?
Quantum quisque numorum servat in arcâ
Tantum habet & fidei.*

Compertum habeo, quum nuper apud judicem quemdâ pauperioris conditionis mulierculæ comparuissent, de opulento quodam querelam habituræ: iis conspectis exclamasse protinus judicem; Discederent inde mendicæ cum quærimoniis suis importunis: se illi, cujus nomen proferebat, potius credere, homini locupleti, atque honorando. O vox Sathanæ, non hominis! Sed hæc & hujusmodi alia, non tam nostra sunt vitia, quàm externarum gentium: quibus vel Svionum, quorum suprà memini, Sitonumque mores retinere, vel Romanorum, placuit 50

placuit imitari exemplum: qui & ipsi, à quo Carthaginem & Asiaticos reges debellarunt, in corruptissimos prolapsi sunt mores. unde non minùs lepide quàm verè de iis ita cecinit, in satyrarum primâ, idem Juvenalis:

*Vincant divitiæ; sacro nec cedat honori,
Nuper in hanc urbem pedibus qui venerat albis:
Quandoquidem inter nos sanctissima divitiarum
Majestas.*

Et item prædictâ satyrâ III:

10 *Nihil habet infelix paupertas durius in se,
Quàm quòd ridiculos homines facit. Exeat, inquit,
Si pudor est, & de pulvino surgat equestri
Cujus res legi non sufficit. & sedeant heic
Lenorum pueri, quocumque in fornice nati:
Heic plaudat nitidi praconis filius, inter
Pinnirapi cultos juvenes, juvenesque lanista.
Sic libitum vano, qui nos distinxit, Othoni.*

Gentilis hæc est hominis justissima indignatio. cui nos Christiani eamdem Othonis mentem quamarcitissimè amplectentes, quid habemus, quod respondeamus? Pudeat sanè, pudeat, pigeatque; si quid etiamnum pudoris in nobis
20 reliquum est. Memini me quondam cum homine extraneo, non rudi, nec imperito, sed literarum satis gnaro, & quidem theologiam professo, sermonem super nobilitate Germanicâ contulisse: qui omnino negabat æquum esse, hominem tenuis fortunæ, licet aliàs sanguine virtuteque nobilem, cuiquam opulento præferri. O vocem, non modò Christiano, ac theologo, sed & barbaro, profanoque homine indignissimam! Adeone res, à Deo optimo maximo in usum hominis condita, præstantior censeatur ipso homine, divinæque illius auræ particulâ, quâ ipsi Deo nos reddimur quoddammodò similes? O tempora; ô mores! Verum enimverò jam eò perventum est, uti non
30 modò externi sic sentiant populi; sed ipsi inter se Germanorum nonnulli pauperem nobilitatem aspernentur; eorumque rideant sententiam, qui malint angustæ sortis ducere uxorem nobilem, quàm amplissimâ dote opidanam: quum nihil indignius, magisq; ridiculum putent nobili homine egeno. ceu verò ad veram nobilitatis dignationem divitiæ plùs facere debeant, quàm sanguinis puritas, virtutisq; claritudo. Sed age; antiquissimi, quod apud omneis quondam gentes viguit, instituti auctoritatem, ipsumque nomen nobilitatis, fortasse vanum atque inane, si lubet, mittamus. rem ipsam inspiciamus: quantumque vel divitiarum honos mali, vel nobilitatis observantia boni mortaliū generi attulit, paucis disquiramus. Primò, ad divitias quod attinet; certum est, ubi his unis omnis habetur honos, atque pretium, illic per fasque nefasque ad eas contendit. nec
40 cuiquam incompertum esse potest, faciliùs, multoque citiùs per malas arteis perveniri ad opeis, quàm per bonas. nam, uti idem eadem satyrâ III canit poëta,

*Haud facile emergunt, quorum virtutibus obstat
Res angusta domi.*

Contrà verò,

— Omnia Romæ

Cum pretio.

Vnde fit, uti non modo ii, qui suapte naturâ sunt improbi, sed boni etiam sæpè homines, exemplis malorum corrupti, facinora flagitiosissima tentent, quibus ad opeis ac denique per has ad honorem illum pervenire queant. Contrà verò vera illa nobilitas non nisi probis, varioque virtutum genere præditis quon-
50 dam concedebatur. summaque tunc felicitas erat hominum, in quibus non poterat superior potentiorque esse, nisi idem & melior. Exempli harum rerum haud defunt illis, qui eas regiones visunt, in quibus unis opibus maximus omnium habetur honos. heic quidpe quàm frequentissimè videre est, etiam primario- rum virum, & qui maximis suis opibus maximam nobilitatem consequuti putantur, filios nepoteisque ad horrendissima nonnunquàm flagitia descendere; atque

in iis perpetrands neque Deum, neque homines vereri; dum in unis opibus satis sit praesidii. quas & ipsas tam temerè per eadem flagitia prodigunt, quàm facile pater vel avus per nefas quæsiverat. Contrà verò in Germaniâ nostrâ, quamvis multi nobiles petulanter juveniliterque vivant; tamen in regione tam amplâ, tamque vastâ, vix unum atque alterum, vel tertium toto sæculo reperias, qui indignis facinoribus sese contaminaverit, infamemque reddiderit: nisi si quem aliquando castrensiū morum corruptela à sanâ mente longiùs abripiat. reliqui non tantum suæ, sed totius etiam familiæ cognationisque dignitatis reverentiâ continentur. Nec nobiles solum, sed opidanorum etiam primarii virtutis probitatisque famam quàm religiosissimè custodiunt. Apud illas genteis, quæ maximum opibus habent honorem, inter alia vitia, maximè mireris, quàm statim homines, etiam sordidissimo & parum honesto loco nati, intumescant, superbiantque, ac planè intolerabiles reddantur, ubi quid opum adfluxit. propter quas à minùs opulentis, licet longè meliore loco genitis, coluntur, fermèque venerantur. Eisdem rursus homines, sed & summo loco ortos, ut primum fortuna faciem mutaverit, continuo adeò & ipsos animum demittere, & ab aliis, qui antè venerabantur, despici, fastidiri que cernas, uti nihil umquam abjectius, nil vilius in orbe terrarum videris. Nec id semel: sed quotiescumque eosdem homines extollere atque deprimere fortunæ visum. Hoc planè barbari est ingenii; non Christianæ mentis: quæ omneis opes, omneis divitias, omneis-
que thesaurorum acervos in unâ pietate, & quæ hinc procreatur, virtute positos habere debet. At apud priscos mortaleis honos atque dignatio etiam pauperrimæ nobilitati manebat; nuncque manet apud Germanos nostros ferè omneis, conterminosque eorum Polonos, & si qui alii versùs orientem Christiani nominis populi pestifero illo Plutonis spiritu nondum adflati sunt. quos tamen delicatuli illi, & lepidiore vitâ emolliti homines barbaros adpellare haud verentur; nimirum, quia non iisdem secum moribus agunt; id est, non eadem utuntur comitate, humanitateque, quâ ipsi, in sermone, victu, ac vestitu. Sed hæc comitas, & ut vulgò nunc vocatur, civilitas, nihil aliud esse deprehenditur, quàm mera adulatio; ubi aliud sentias, aliud loquaris. Nitorem vestium, ædificiorumque splendorem, & in vario ciborum genere lautitias facile illis, præ Germanicis quibusdam nationibus, concesserim. sed neque hæc quoquàm gentium invecta, quin eodem pessimi simul mores illati sint. nullibique vera virtus diutius stetit, quàm apud quos horrida illa vita quam longissimè duravit. Primos ex Europæis Græcos, post hos, Romanos Asiaticis in pessimos fuisse corruptos mores opibus, quis historias eorum scrutatus ignorare potest? Rectissimè, verissimèque Ovidius in primo metamorphoseôn, de ætate hac ferreâ:

— Fugere pudor, verumque, fidesque.

In quorum subire locum, fraudesque, dolique,
Insidiaeque, & vis, & amor sceleratus habendi.

— Itum est in viscera terra:

Quasque recondiderat, Stygiisque admoverat umbris,
Effodiuntur opes, IRRITAMENTA MALORVM.

Vivitur ex rapto: non hospes ab hospite tutus,
Nec socer à genero: fratrum quoque gratia rara est.

Imminet exitio vir conjugis; illa mariti.

Lurida terribiles miscent aconita noverca.

Filius ante diem patrios inquirat in annos.

Victa jacet pietas; & virgo cade madenteis,

Ultima caelestum, terras Astraea reliquit.

Harum rerum fortè etiam in Germaniâ haud rara exempla. at in infimâ abjectissimâq; plebe. inter nobileis, vel etiam primarios opidanos, haud facile tale quid reperias. quum contrà apud eos populos, qui omnem nobilitatem in unis opibus habent, fieri non possit, quin per earumdem opum cupiditatē postrema quæque
tenten-

tententur; non ab infimâ plebe tantum, verum ab summi ordinis viris, qui per divitias nobilitatem suam auctam cupiunt. Quin hoc etiam iis accedit pessimi moris, & summæ indignitatis, quod earumdem divitiarum cupido imos summis per connubia misceat; quotiescumque falsam istam & adulterinam nobilitatem dote auctum iri speratur. adeoque rarò quis curat, improbam, impudicamque esse uxorem, & non solum sordidissimis, sed scelestissimis etiam aliquando parentibus progeneratam; modò hæc omnia dos ampla compenset. Verum ego longius, liberiùsque processu, dum me corruptissimorum inter Christianos morum piget, tædetque. Hæc tamen cuncta pro
10 defensione Germanicæ nobilitatis dicta sunt: quam penè una gens nostra integram intactamque custodit: quum apud plerasque alias ferè omnis evanuerit. Diu atque æternum nostri uti custodiant, Deum termaximum precor, venerorque. Nam certum est, ubi hujus dignitas, quemadmodum apud alios, contempta planè atque contaminata fuerit, summusque honos opibus deferatur; eandem simul vitiorum copiam nobis affusum iri. Nunc ad reliqua orationem, unde longius digressa est, in viam revoco. Nobilitatis igitur dignatio, licet rei familiaris inopia sæpè afflicta, supremum tamen semper apud Germanos obtinuit gradum. nec superior hoc, antiquis temporibus, ordo.
nam, *rex, princeps, comes*, muniorum in administrandâ civitate erant vocabula,
20 non ordinum; ut pluribus documentis infra patebit. Ceterum nobiles homines, uti nunc etiam vulgò in Germaniâ patrio sermone adpellantur *die Aeddellente*, & *die Aedelen*; aliâque dialecto, *Eddellüde*, & *Eddelen*; & ipsa nobilitas *der Adel*: sic olim homines dicebantur, pro dialectorum varietate, *thi Adalinge*, *Athalinge*, *Aetheling*, *Eddeling*; haud dubiè ab illo primitivo nobilitatis vocabulo *Adal*, sive *Athal*, *Athel*, & *Adel*. *Adalingi* sunt in veteri carmine ad Hludovicum regem: & apud Paul. Diaconum, rer. Langobardicar. lib. I, cap. XXI: ubi, Langobardorum regibus VII enumeratis, hæc addit: *Hi omnes Adalingi fuerunt. sic enim apud eos quadam nobilis prosapia vocabatur.* Non quædam, mehercules, apud Langobardos, sed quævis apud omnes Germaniæ nationes. In legibus Canuti regis dicuntur *Aetheling*: in veteri Saxonum chronico Theutisco, *Edeling*: in Otfridi evangelio Theutisco *Ediling*: apud Hucbaldum, & Nithardum, *Edling*. Hæc de adpellatione. Morem nunc in Germaniâ nobiles observant, uti extra urbeis atque opida, in propriis agris prædiisque habitent. maximâque in parte Germaniæ, si quis nobilis in opidum sese, commorandi gratiâ, cum familiâ conferat, opidanorumque utatur jure ac legibus; nobilitatem suam contaminare, adeoque amittere ducitur. Priscis Germanis eundem observatum fuisse morem in agris extra vicos habitandi, haud equidem dubito. nam reges quoque civitatum, sive nationum, ædificia sua in agris, sive silvis habuisse seorsim, ex veterum scripto-
40 rum lectione disco. Unum atque alterum adduxisse exemplum sufficiet. Cæsar, belli Gallici comment. VI, de Ambiorige, Eburonum, Germanicæ gentis in Galliâ, rege: *Sed hoc quoque factum est, quod adificio circumdato silvâ (ut sunt ferè domicilia Gallorum, qui, vitandi æstus causâ, plerumque silvarum ac fluminum petunt propinquitates) comites, familiaresque ejus angusto in loco equitum nostrorum vim paullisper sustinuerunt.* Ammianus Marcellinus, lib. XVIII: *Post quos statim rex quoque Vadomarius venit: cujus erat domicilium contra Rauracos; id est, contra Rauracorum Augustam; ut infra suo loco ostendetur.* Huc etiam id accedit argumentum, quod à vicis, id est, à burgis, incolæ eorum dicti fuere *bürger*; qui nunc, opida incolentes, opidani, sive cives vulgò vocantur Latine lo-
50 quentibus. Ex nobilitate tamen sumebantur olim, qui vel omnem civitatem, vel singulos ejus pagos, vicosve regebant, ac jura reddebant: ut infra patebit. Atque hæc sunt, quæ de antiquâ nostrâ nobilitate ex veterum auctorum monumentis eruere licuit.

Proximus ab hoc ordo fuit INGENUORUM, sive LIBERORUM hominum; quos patrio sermone *thi FRILINGE* fuisse appellatos, quasi dicas *die Freien*,

& aliâ dialecto *de Fryen*; suprà ex Hucbaldo atque Nithardo cognovimus. Dicti autem fuere *Frilingi*, id est, *liberi*; quia nobilibus non erant subjecti: sed suo jure, ut nunc opidani, vivebant. Suprà, cap. XIII, ostendi, vicos priscis Germanis patrio vocabulo fuisse dictos; *burg*, à quo eosdem *frilingos* adpellationem accepisse *burgariorum*, patriâ lingvâ *thi burger*, nemini dubium esse potest. Cæsar in prædicto commentario; *In omni*, inquit, *Galliâ eorum hominum*, qui aliquo sunt numero, atque honore, genera sunt duo: alterum druidum, alterum equitum. nam plebs penè servorum habetur loco: quæ per se nihil audet; & nulli adhibetur consilio. Plebis vocabulo etiam Germanorum sæpè adpellatur *frilingi* sive *burgarii*, Tacito, Marcellino, & aliis scriptoribus. Ille plebis apud Gallos contemptus an ex aristocraticâ civitatum administratione, quam illos à Græcis Massiliensibus habuisse infrâ ostendam, natus sit, equidem nescio. apud Germanos certè *burgarii* longè meliori honore adfecti fuere. quod vel uno Taciti testimonio probari potest. is enim ita tradit in libro de Germaniâ: *Eliguntur in iisdem conciliis & principes, qui jura per pagos vicosque reddunt. Centeni singulis ex plebe comites, consilium simul & auctoritas, adsunt.* Atque hæc breviter de *ingenuis*, sive *frilingis*.

Libertorum genus quale fuerit, uti commodè explicemus; SERVORUM ordo, ex quo illi oriebantur, antè dicendus erit. Horum duo fuisse generaprehendo. De utroque ita noster, in eodem libro: *Aleam, quod mirere, sobrii inter seria exercent; tantâ lucrandi, perdendive temeritate, ut, cum omnia defecerunt, extremo ac novissimo jactu de libertate, & de corpore contendant. Victus voluntariam servitutem adit. Servos conditionis hujus per commercia tradunt; ut se quoque pudore victoriæ exsolvant. Ceteris servis non in nostrum morem, descriptis per familiam ministeriis, utuntur. suam quisque sedem, suos penates regit. frumenti modum dominus, aut pecoris, aut vestis, ut colono, injungit. & servus hætenus paret. cetera domus officia uxor & liberi exsequuntur. aut certè servi illi alteri, per commercia traditi; vel etiam bello capti. Seneca, epistolâ XLVII: *Varianâ clade*, quam Romani in Germaniâ acceperunt, quàm multos splendidissimè natos, senatorium per militiam auspicantes gradum, fortuna depressit? alium ex illis pastorem, alium custodem casæ fecit. Inter se etiam Germanorum populi quum bella gererent, captos bello in servitutem duxisse, patet ex Taciti annalium XIII. *Ansibariorum*, inquit auctor, gens retro ad *Vsipios* & *Tubantes* concessit. quorum terris exacti, cum *Cattos*, dein *Cheruscos* petissent, errore longo, hospites, egeni, hostes, in alieno, quod juvenutis erat, caduntur. imbellis atas in prædam divisa est. Hujus quoque generis servi in bella euntibus dominis ministrabant. sic namque idem Tacitus, annal. XII, quum Romani milites *Cattos*, prædam prope *Rhenum* & *Magontiacum* agenteis, circumvenissent; *Aucta*, inquit, *letitia*, quod quosdam è clade *Varianâ*, post quadragesimum annum, servitio exemerant. Ceteri illi servi nihil aliud erant, quàm qui nunc in Germaniâ patrio sermone dicuntur *die bauren*, & variante dialecto, *de buren*; singuli verò *ein baur*, & & *buur*: vocibus contractis à *bauer* & *buer*; quæ propriè significant agri cultorem, agricolam, sive colonum. nam *bauen* & *buen* est colere; à quo etiam *colonus* Latinis dictus est. Quin hodiè etiam Germanorum nobilium, maximè oceanum accolentium coloni penè ut mancipia habentur. opeisque, seu censum si quis nobilis viri computare velit, per numerum colonorum vulgò indicatur. Conditiones tamen, ut olim, officiaque certa sunt præscripta. ultra quæ si quid dominus imperet; non magis nunc, quàm olim, parère tenetur colonus. Addit tamen, quod magni juris erat, auctor his verbis: *Verberare servum, ac vinculis, & opere coercere, rarum. occidere solent: non disciplinâ, & severitate; sed impetu, & irâ, ut inimicum; nisi quod impunè.* Hætenus igitur de servis.*

De LIBERTIS hæc continuò modò dictis subnectit auctor: *Liberti non multum supra servos sunt. rarò aliquod momentum in domo, numquàm in civitate; exceptis dumtaxat iis gentibus, quæ regnantur. ibi enim & super ingenuos, & super nobiles ascendunt; nempe à regibus sublati. apud ceteros, impares libertini libertatis argumentum sunt. Quod ait eos non multum supra servos esse; id etiam Hucbaldus atque Nithardus indicant, dum *Servileis* adpellant. Nimirum, servi erant, à dominis*

dominis manumissi; domus officia, aliaque domini negotia curantes. nihilque aliud ordo eorum fuit, quàm auspiciatio libertatis: quàm deniq; LIBERTINI, illorum liberi, consequebantur. Glossarium antiquum Latinotheutiscum: *Libertini, Frilazzi*. Lex Bajuvariorum; *Manumissa, quam Frilazin* vocant. Germanicâ nunc lingvâ dixeris, *die Freigelaßene*, id est, *in libertatem dimissi*. Nithardo dicuntur simplici vocabulo *Lazzi*; & Hucbaldo *Lassi*: quasi dicas *die Gelaßene*, id est, *dimissi*. Ceterum libertatem hos consequutos, cum aliis, tum eâ potissimum de causâ, quâ & ipsi ingenui nobilitatem consequebantur, nempe ob egregia in bellis facinora, maximè probabile est, quando hæc sine laudis ac gloriæ præmio numquàm transmittabatur.

Atque hæc ferè sunt, quæ de IV priscum Germanorum ordinibus ex veterum monumentis adnotare datum est. De clientibus nobilium, qui & ipsi ut liberti sunt habiti, vel paullo inferiore loco, infra dicetur; ubi de foederibus, & clientelis civitatum erit sermo.

CAP. XVI.

De cultu corporum, atque vestitu: item de cubitu.

20

DE habitu corporum supra quia dictum est, nunc de cultu eorum atque vestitu agamus. Toto ferè terrarum orbe notis compunxisse antiquitus corpora genteis, cuius, monimenta veterum scrutanti, perspicere facillimum est. Idem hodieque fieri in extero orbe apud Americanos, vulgò notum. Unde certissimum documentum, morem hunc esse vetustissimum, jam inde ab urbis Babylonice ædificatione, ac dispersione gentium, in omneis terræ partes delatum. Ex Celtis nostris Hispanos atque Britannos Taciti adhuc ævo eundem observasse, auctor est ipse in vitâ Agricola. De Britannis idem tradunt, Cæsar comment. v, Mela lib. iii, cap. vi, & Herodianus lib. iii. de Illyriis Strabo, lib. vii. Germani nostri atque his contermini Galli quando primò eum reliquerint, haud facilè dictu est: siquidem nullus auctorum notis compunctos memorat.

Ceterum de Germanis ita Tacitus, in libro de Germaniâ: *Statim è somno, quem plerumque in diem extrahunt, lavantur: sæpius calidâ, ut apud quos plurimum hiems occupat. Lauti, cibum capiunt. Quotidiana quamquàm hæc fuerit lotio, tamen miræ omnium fuerunt sordes; ut infra ostendetur. Plinius, lib. xi, cap. xli, de butyro loquens: Non omittendum, in eo olei vim esse; & barbaros omnes, infantesque nostros ita ungi.* Germanos eum heic intelligere per barbaros, mox infra patebit ex Sidonio.

Rutilus fuisse, atque flavis crinibus, supra pluribus ostensum est. Diodorus Siculus de Germanis simul atque Gallis loquens, *Ταῖς δὲ κόμαις*, inquit, *ὃ μόνον ἐκ φύσεως ἔαυθοι, ἀλλὰ καὶ τὴ κατὰσκευῆς ἰσχυροῦς αὐξάνει τὴ φυσικὴ τῆς χροῆς ιδιότης*. id est: *Comam non modò naturâ gerunt flavam: sed arte quoque genitivam coloris proprietatem augere student.* Lavabant quidpe frequenter; medicamentoque rutilabant. Ammianus lib. xxvii: *Videbant lavanteis alios, quosdam comas rutilanteis ex more.* Medicamentum lixivium & sapo. Idem Diodorus, ibidem: *Τιτάνες ἀποπλύματι σμῶσι τὰς τρίχας συνεχῶς*. hoc est: *Calcis lixivio capillos lavant continuò.* Et Plinius lib. xxviii, capite duodecimo: *Prodest & sapo.* Gallorum hoc inventum rutilandis capillis, ex sevo & cinere. optimus fagino, & caprino; duobus modis, spissus ac liquidus: uterque apud Germanos majore in usu viris, quàm feminis. Imò Celtarum potiùs inventum. à Gallis verò prima ejus notitia ad Romanos pervenit; jam inde priscis temporibus; si Valer. Maximi simulque Plinii auctoritas sit ducenda. etenim hic Gallorum id ait inventum: ille verò, lib. ii, cap. i, inter prisca Romanorum instituta,

50

instituta, morem matronarum *summâ cum diligentia capillos cinere rutilandi* refert. Ceterum Martialis ita, lib. VIII:

— *Mutat Latias spuma Batava comas.*

Et lib. XIV: *Caustica Teutonicos accendit spuma capillos.*

Spumam vocat saponem simul & lixivium, quia utrumque in lavando spumam excitat. *causticam* verò, ab igneâ vi cineris, ex quo sapo lixiviumque conficiuntur. *accendebat* autem capillos, id est, *rutilos*, atque ignei coloris efficiebat. Spissum saponem jam tunc apud priscos Germanos in pilarum speciem formatum fuisse, quemadmodum apud tonsores, & in locupletiorum domibus per omnem Europam cernimus, vultui manibusque lavandis, patet ex ejusdem 10 poëtae alio epigrammate:

Si mutare paras longævus cana capillos;

Accipe Mattiacas (quò tibi calva?) pilas.

Mattiacas vocat pilas; non quòd solis Mattiacis ea fuerint propriae; ut quidam parum periti volunt interpretes: non magis, quam spuma illa Batavis, vel caustica spuma Teutonis. sed quia illud gentis vocabulum metro quammaximè congruebat: vel etiam, quòd iis uti Germanos Romani viderant apud *Aquas Mattiacas*, quæ nunc vulgari vocabulo dicuntur *Wysbaden*; ut suo loco demonstrabitur. Re tamen ipsâ, non unos Mattiacos, sed omnem Germanorum gentem indicare voluit poëta. proinde etiam spumam istam modò Batavis, Rheni insulam colentibus, tribuit; modò Teutonis, longè à Rheno in Danicis insulis agentibus. Rutilandi hunc crineis morem quum majore in usu viris, quàm feminis fuisse testetur Plinius; miretur fortè aliquis imperitus, viris majorem fuisse ornandorum capillorum curam, quàm feminis. Verum rationem, causamque refert Clemens, pædagog. lib. III, cap. III, his verbis: *Τῶν ἐθνῶν οἱ Κελτοὶ, καὶ οἱ Σκύθαι κομῶσιν ἀλλ' ἔκ κοσμητῆται. ἔχει τὶ φοβερὸν τὸ εὐτρίχον τῶ βαρβάρου καὶ τὸ ξανθὸν αὐτῶ πόλεμον ἀπελῆ, συγγενὲς τι χρῶμα τῶ αἵματι.* id est: *Ex gentibus Celta atque Scythæ comam nutriunt; at non ornatus causâ. Terribile quiddam in se habet, barbarum benè comatum esse. & flavus ejus color bellum minatur, ceu cognatus sanguini.* Et noster, eodem libro de Germanis: *Ea cura forma: sed innoxia. neque 30 enim, ut ament, amenturve. in altitudinem quandam & terrorem, adituri bella comiti, ut hostium oculis ornantur.* Ceterò Sidonius butyro etiam atque aceto in comendis crinibus usos fuisse Burgundiones, Germanicam gentem, indicat carm. XII:

Quid me, etsi valeam, parare carmen

Fescenninicolæ jubes Diones

Inter crinigeras situm catervas

Et Germanica verba sustinentem;

Laudantem, tetrico subinde vultu

Quod Burgundio cantat esculentus,

Infundens acido comam butyro?

Hoc cujus rei gratiâ fecerint, haud satis mihi liquet. ipsa corpora unxisse butyro, suprâ ex Plinio ostensum est. Porro Diodorus, dicto loco, ita narrat de Germanis juxta atque Gallis: *Ἀπὸ τῶ μετώπων ὅππῃ τὸ κορυφῶν, καὶ τὰς τένοντας ἀναπαύσιν τὰς τρίχας, ἵνα διαφανέας ὦσιν ὥστε τὸ πρὸς οὐφιν αὐτῶν φαίνεσθαι σαυτοῖς καὶ πᾶσιν εἰκῆαν. παχυύνονται γὰρ αἱ τρίχες ὁπὸ τῆ κατεργασίας, ὥστε μηδὲν τῶ τῶ μετώπων χαίτης διαφέρειν.* Hoc est: *Crineis à fronte ad verticem, atque inde ad cervicem retorquent; uti eò magis sint conspicui: ita, uti Satyros, atque Panas ad spectu referant. culturâ enim ita densantur crines, uti ab equorum jubis nihil differant.* 40

Eundem crinium cultum ostendit Sidonius, in epistolâ II libri I; Theodorigi, Gothorum regis, formam depingens his verbis: *Aurium legula, sicut mos 50 gentis est, crinium superjacentium flagellis operiuntur.* Et Gregorius Turonensis, lib. VI, cap. XXIV, de Gundobaldo, Chlotarii Francorum regis filio, sic loquens: *Diligenti curâ nutritus, ut regum istorum mos est, crinium flagellis per terga demissis.* Item Witichindus, lib. I. de Saxonibus: *Mirati sunt Franci præstantes corpore & animo viros, & novum habitum; arma quoque, & diffusas casarie scapulas.* Flagella illi duo appellat,

pellant, quos *cirros* Juvenalis, atque Tertullianus. Juvenalis verba, in satyrâ v, sunt ista:

Cæcula quis stupuit Germani lumina, flavam

Cæsariem, & madido torquentem cornua cirro?

Tertulliani verò hæc, in libro de virginibus velandis: *Debebunt & ipsi aliqua insignia sibi defendere; aut pennas Garamantum, aut crobylos barbarorum, aut cicadas Atheniensium, aut cirros Germanorum.* In eamdem sententiam est illud Martialis, epigrammat. lib. i, ad Flaccum:

— *Mollesque flagellant*

10 *Colla comæ.*

Atque hoc ipsum est, quod Diodorus ait, prædictâ culturâ ita densari crineis, uti haud absimiles sint equorum jubis. Exemplar hujus comæ adposui ad finem hujus capitis, figurâ ix.

Auctor noster, in libro de Germaniâ, de Svevorum gente, totius Germaniæ maximâ, hæc refert: *Insigne gentis, obliquare crinem, nodoque substringere. sic Svevi à ceteris Germanis, sic Svevorum ingenui à servis separantur: sic in aliis gentibus, seu cognatione aliquâ Svevorum, seu, quod sæpè accidit, imitatione, rarum, & intra juventæ spatium. apud Svevos usque ad canitiem horrentem capillum retro sequuntur.* Seneca, lib. iii de irâ, cap. xxvi: *Non est Aethiopis inter suos insignitus color; nec rufus crinis,*
20 *& coactus in nodum, apud Germanos, utrumque decet. nihil in unâ gente judicabis notabile, aut fædum, quod genti suæ publicum est.* Item epistolarum ultimâ: *Quid capillum ingenti diligentia colis; quum illum vel effuderis, more Parthorum; vel Germanorum modo vinxeris.* Martialis:

Crinibus in nodum torti venere Sicambri.

Erravit heic doctissimus Lipsius, qui *obliquationem crinium* apud Tacitum idem esse vult quod *cirri* Tertulliani atque Juvenalis. Rectè tamen mox hunc errorem, quamvis adhuc subdubitans, correxit; ubi ait, *crinem non in rectum passos fuisse descendere; sed reduxisse in posteriorem verticem, & obliquasse.* quidpe omnem comam in verticem, atque inde in cervicem reducentes, nodo substringebant in ipsâ cervice: cujus rei exempla passim ad finem capitis in imaginibus adposita. Ceterum verba Taciti, dicto loco, sic vulgò distingvi video: *Apud Svevos usque ad canitiem horrentem capillum retro sequuntur, ac sæpè in ipso solo vertice religant. principes & ornationem habent.* Malè, meo judicio. nam ornatio ista principum capillus qualis fuerit, omnino debebat indicare auctor. Sic igitur distingvo: *Apud Svevos, usque ad canitiem, horrentem capillum retro sequuntur. ac sæpè in ipso solo vertice religant principes, & ornatiorem habent.* Ea cura formæ: sed innoxia. neque enim, ut ament, amenturve: in altitudinem quandam, & terrorem, adiuturi bella, comiti, ut hostium oculis ornantur. Nempe principes domi in pace,
30 ut reliqui nobiles atque ingenui, capillum, in cervicem obliquatum, nodo
40 substringebant. at in bello, quia iidem erant ordinum ductores, quod infra patebit, quò præ ceterâ multitudine forent magis conspicui, hostibusque terribiliores; in solo vertice in altitudinem quandam eum religabant. quem morem hodièque observant Americanæ quædam gentes, & in oriente apud Indias nonnulli insulani. Exempla ejus exstant figuris, iii, vii, & xi. Atque hæc de comâ.

De barbarum cultu, quo Galli juxta atque Germani quondam usi sunt, sic tradit Diodorus, libro prædicto: *Τὰ ἡ γένεια τινὲς μὲν ξυρῶνται, τινὲς δὲ μετρίως ὑποτέτρεφουσιν. οἱ δὲ εὐγενεῖς τὰς παρειὰς ἀπολειάνουσι, τὰς δὲ ὑπὲρ τὰς ἀναιμῶδας ἐῶσιν, ὥστε τὰ πρόματ' αὐτῶν ὀπικαλύπτειν. διόπερ ἐσθίωντων μὲν αὐτῶν, ἐμπλέκονται ταῖς τριφύλλαις· πινόντων ἤ, καθάπερ διὰ τινος ἡθμῆς φέρεται τὸ πόμα.* Hoc est: *Barbas nonnulli abradunt; quidam modicè alunt. Nobiles verò tonsurâ genas quidem levigant: at mystaceis demittunt ita, uti ora eorum obtegantur. ideò, quum edunt, pilis cibi implicantur: quum bibunt, ceu per colum potus dimanat.* Idem illud de Britannis tradit Cæsar, belli Gallici comment. v. *Capillo, inquit, sunt promisso, atque omni parte corporis rasâ, præter caput, & labrum superius.* De Francis, Germanicâ gente, sic Sidonius, carm. v:

— *Vultibus*

----- Vultibus undique rasis,

Pro barbâ tenues perarantur pectine crista.

Hunc morem etiam nunc agrestes in Hollandiâ servant ferè omnes, senectâ ætate. Nobiles illi priscum Germanorum eodem ritu mystaceis promittebant, uti etiam nunc plerique Polonorum, & aliæ gentes orientales; mento genisque lævigatis. Quin & in Germaniâ multi hodièque eodem delectantur oris habitu; quibus videlicet animi ferociores: maximè Cheruscorum posterius; qui nunc Brunsvicenses dicuntur. Barbam priscos rasisse, præter jam dictos auctores, Tacitus quoque innuit, in eodem libro de Germaniâ, his verbis: *Et aliis Germanorum populis usurpatum, rarâ & privatâ cujusque audentiâ, apud Catos in 10 consensum vertit, ut primum adoleverint, crinem barbamque submittere; nec nisi hoste caso exuere votivum obligatumque virtuti oris habitum. super sanguinem & spolia revelant frontem: seque tum demum pretia nascendi rettulisse, dignosque patriâ ac parentibus ferunt. ignavis & imbellibus manet squalor.* Nimirum squalor crinis barbæque submissæ: quæ ignaviæ, imbecillitatisque indicia, atque ignominia; ut contrâ rasa barba & revelata frons, virtutis argumenta. Exemplum hujus rei refert auctor, histor. lib. iv, in Civile, Batavorum duce. *Civilis, inquit, barbaro voto, post cæpta adversus Romanos arma, propexum rutilatumque crinem, patratâ demum cade legionum, deposuit.* At verò, quum aliàs crinem non detonderint; sed aut in tergum humerosque effuderint, aut retro in verticem cervicemque obliquaverint, 20 aut in solo vertice religaverint: novus hic fuerit mos, pro voto, patrato demum facinore, eum deponere. Neque verò est quod ad barbam tantum eam depositionem referre velis. quidpe disertè auctor ait in lib. de Germ. *frontem* eos tunc *revelasse*. Nisi fortè sic interpretari malis, uti barbam tunc demum raserint; crinem verò in verticem cervicemque obliquaverint; qui antè in frontem, genasque erat sparsus. Atque hæc ferè sunt, quæ de capillorum cultu auctores tradunt.

De corporis tegumentis sic Mela, lib. iiii, cap. iiii: *Maximo frigore nudi agunt, antequam puberes. & longissima apud eos pueritia est.* nempe ad vigesimum usque annum; ut infra, cap. xx & xlvii ostendetur. Sequitur apud eundem 30 Melam: *Viri sagis velantur, aut libris arborum, quamvis sævâ hieme.* Et noster, in libro de Germaniâ: *Tegumen omnibus sagum, fibulâ, aut, si desit, spinâ consertum. cetera intecti totos dies juxta focum atque ignem agunt. Locupletissimi veste distinguuntur. Gerunt & ferarum pelles.* Tegumenta heic narrantur varia. ex quibus quia pellium tegumentum fuit omnium antiquissimum, & à Deo rerum omnium conditore ipso primis mortalibus Adamo & Hevæ institutum, posteaque ab omnibus ferè mortalibus usitatum; primo loco de eo dicendum erit. Cæsar belli Gallici comment. iv, ita scribit de Germanis: *In eam se consuetudinem adduxerunt, ut locis frigidissimis, neque vestitus, præter pelleis, habeant quidquam (quarum propter 40 exiguitatem magna est corporis pars aperta) & laventur in fluminibus.* Et comment. vi, de iisdem: *Intra annum vigesimum femina notitiam habuisse, in turpissimis habent rebus. Cujus rei nulla est occultatio; quod & promiscuè in fluminibus perluuntur, & pellibus, aut parvis rhenonum tegumentis utuntur, magnâ corporis parte nudâ.* Et noster, ut modo relatum; *Gerunt & ferarum pelles.* Cave per pelleis heic intelligas indumentum, sive vestimentum aliquod pellibus confutum; uti quidam parum periti interpretantur. Propter exiguitatem pellium, ait Cæsar, magnam fuisse corporis partem nudam atque apertam. ergo tegumentum id unâ tantum constitit pelle. quod dilucidius patet ex Taciti annal. ii; ubi de Germanico Cæsare, pugnam cum Cheruscis inituro, sic refert: *Propinquo summa rei dis-* 50 *crimine, explorandos militum animos ratus, quonam id modo incorruptum foret, secum agitabat.* & paullo post: *Nocte cæptâ, egressus augurali, per occulta, & vigilibus ignara, comite uno, contactus humeros ferinâ pelle, adit castrorum vias, adsistit tabernaculis, fruiturque famâ sui.* Hæc Germanicus in ipsâ Germaniâ, ad Visurgim amnem, more militum Germanorum, in castris Romanis militantium, ferinâ pelle contactus. Ex Eginharto quod exemplum de Carolo Magno allegetur; quia hic

- hic ex pellibus lutrinis, vel murinis thorace confecto, humeros ac pectus hieme muniebat: id certè à Taciti ævo longè remotum. quidpe Caroli ætate longè jam cultius egit Germania; præsertim Cisirhenana. proinde illius sæculi exempla parum juverint interpreteis istos. Ego etiam vereor, uti mures istæ sub ferarum possint venire nomine. Quin ipsi heic isti interpretes ex Justini lib. II, hæc citant verba de Scythis: *Pellibus ferinis ac murinis utuntur*. ubi mures diserte à feris distingvuntur. Verùm totâ viâ aberrare, planèque averso eos incedere itinere, quicumque vesteis heic pellibus confutas intelligunt, aliarum gentium paribus convincere exemplis facile fuerit. Herodotus, lib. VII, de Xerxis,
- 10 bellum Græciæ inferentis, exercitu: Αἰθίοπες δὲ παρδαλέας τε καὶ λεοντέας ἀναμύδρῳι. id est; *Aethiopes, pardorum leonumque pellibus amicti*. Et postea: Λύκιοι αἰγὸς δέρματα ἔχον περὶ τὰς ὤμους ἀνωρεύοντα. id est; *Lycii caprarum gerebant pelleis, ex humeris suspensas*. Strabo, lib. XVI, de Troglodytis: γυμνῆται δὲ εἰσὶ, καὶ δερμάλοφοροι, καὶ σκυτάληφοροι. id est: *Nudi agunt, pellibus amicti, & clavis armati*. Sic, lib. XV, Sibas Indos ait δορεῖς ἀμπεχεσθαι καὶ σκυτάληφορεῖν, ad imitationem Herculis; id est, *pellibus tegi, & clavas gestare*. Herculis nudi, pelleque tantum leoninâ humeros ac tergum coniecti, imaginem quis ignorat? Quapropter Cæsar rectè de Germanis dixit, *propter pellium exiguitatem corporis magnam partem fuisse apertam atque nudam*. & Tacitus hujusmodi pellium tegumenta à veste distinxit. Cum
- 20 quibus consentiens Seneca, lib. I. de irâ, cap. XI; *Germanis, inquit, quid induratiùs ad omnem patientiam? ut quibus magnâ ex parte non tegumenta corporum provisa sunt*. Pilos verò harum pellium non introrsum, sed extrosum fuisse conversos, infra quammaximè patebit; ubi prima bellantium tegumenta, munimenta-que fuisse ostendam integras ferarum pelleis, non humeris tantum, sed & capiti, unâ cum auribus atque cornibus, impositas: quem morem vetustissimum, & per omnem, quòd infra liquebit, terræ orbem quondam dispersum, Americanorum nonnulli etiamnunc servant. Mela, lib. III, cap. VIII; *Carmani, inquit, sine veste, ac fruge, sine pecore ac sedibus, piscium se cute velant, carne vescuntur; præter capita, toti corpora hirsuti*. En, supra Strabo dixit Troglodytas esse
- 30 γυμνῆτας καὶ δερμάλοφόρους. heic verò Mela Carmanos ait *sine veste piscium cute fuisse velatos*. Idem *hirsutos* dum vocat; exteriorẽ cutis partem, extrâ fuisse conversam, aperte indicat. Sic Ovidius in primo de Ponto, eleg. VI, de Getis, five Dacis, Germanorum finitimis:

Asspicit hirsutos cominus ursa Getas.

- Hodièque in septemtrionalibus Europæ partibus hominẽs tunicas extrinsecus hirsutas gerere, mox ostendam. Ufus verò harum pellium erat maximè ad arcendas pluvias niveisque: cui rei fidem facit exemplum Germanici; qui, non hieme, sed mediâ æstate bellum adversus Cheruscas apud Visurgim gerens, ferinâ pelle contactus fuit; non pectus, sed humeros. Ceterum barbaras gentes in Asiæ extremis, versùs ortum brumalem, item in maximâ Africæ parte,
- 40 & omni Americâ, etiamnunc nudas agere, vulgò notum est. Idem antiquissimis temporibus in plurimis nostræ continentis, quam Europæ, & Asiæ, Africæque nominibus distingvimus, partibus factitatum, veterum scriptorũ monimenta passim testantur. Exempla quædam, præter jam antè adducta, collegisse haud abs re fuerit. Mela, lib. III, cap. VII, de Indis: *Alii ferarum, aviumque pellibus vestiuntur: pars nudi agunt; pars tantum obscæna velati*. De Brachmanibus, Indorum sapientibus, qui inde τῶν γυμνοσοφιστῶν adpellationem apud Græcos invenerunt, satis vulgatum est. De Massagetis, Scythicâ gentẽ, sic Strabo, lib. XI: Αμπεχόνται ἢ τὰ Ἰφωκῶν δέρματα. id est; *vitulorum marinorum pel-*
- 50 *libus velantur*. quod & Herodotus testatur, lib. I. De Æthiopibus idem Strabo, lib. XVII: Κώδιοφοροι δὲ εἰσὶν. οἱ δὲ γυμνῆται, καὶ περιέζωνται μικρὰ κώδια, ἢ τεύχιστα πλέγματα. id est: *Pelleis gerunt; alii verò nudi agunt; exiguis pellibus cincti, aut tegmine è pilis contexto*. Eodem libro, de Mauris: Ταῖς ἢ λεόντων, καὶ παρδαλέων, καὶ ἀρκύων δορεῖς ἀμπεχόνται. hoc est: *Leonum, ac pardalium, & ursorum pellibus velantur*. Eẽ mox: Ἕνιοι δὲ καὶ ὄφρων, καὶ ἰχθύων δορεῖς ἀμπεχόνται. id est: *quidam & serpentum,*

& piscium coriis teguntur. De Troglodytis jam antea intelleximus ex eodem Strabone; & de Carmanis è Melà. De Britannis ita scribit Herodianus, lib. III: Γυμνοὶ γὰρ ὄντες τὰ πλεῖστα τῶ σώματι, τὴ ἰλύϊ καὶ φρονέσιν. εἰ δὲ γὰρ ἐοικέν-
 ται ἰοῦσι χρῆσιν· ἀλλὰ τὰς μὲν λαπάρας, καὶ τὰς τραχήλους κοσμεῖσι σιδήρῳ, καλλόπιστα
 τῶτο καὶ πλεῖστα σύμβολον νομίζοντες, ὥσπερ τὸν χρυσὸν οἱ λοιποὶ βάρβαροι. τὰ δὲ σώμα-
 τα σίζονται γραφαῖς ποικίλων ζώων παντοδαπῶν εἰκόσιν. ὅθεν εἰδ' ἀμφιέννυνται, ἵνα μὴ σκέ-
 πωσι τῶ σώματι τὰς γραφάς. Hoc est: Nudi maximâ parte corporis quum sint,
 cæni iniquinationem non morantur. neque enim vestis usum norunt: sed ventrem &
 cervicem ferro incingunt; ornamentum id esse, ac divitiarum argumentum existi-
 mantes; perinde ac aurum ceteri barbari. Quin ipsa notant corpora picturâ variâ, &
 omnifariam formis animalium. quocirca ne induuntur quidem, ne pictura corporis
 celetur. Hispani quum etiam notis compuncti fuerint, quod Tacitus tra-
 dit in vitâ Agricolaë, & item Thraces, ut auctor est Herodotus, libro quinto;
 nudos egisse & ipsos certum est. Sed ad Germanos nostros revertamur.
 Nudi igitur egerunt, sagis, ut noster ait, aut ferarum pellibus humeros ac
 terga velati; reliquum corpus intecti, ut idem adfirmat. unde illud Sene-
 cæ, in libro de providentiâ divinâ: Horrenda iniquitas cæli; intecta corpora.
 Ac ne cui incredibile videatur, tantâ majores nostros egisse barbariâ, uti,
 pecorum ritu, pudendis intectis inceserint: eadem fuit ipsis ratio, quæ in
 reliquis per orbem gentibus; quæque etiamnum in supradictis partibus du-
 rat. Quàm nullus in totius corporis nuditate apud nostros fuerit pudor, sa-
 tis disertis indicat verbis Cæsar, ubi sic scribit: Intra annum vigesimum femi-
 na notitiam habuisse, in turpissimis habent rebus. Cujus rei nulla est occultatio; quod
 & promiscuè, id est, viri pariter & feminae, in fluminibus perluuntur; & pellibus,
 aut parvis rhenonum tegumentis utuntur, magnâ corporis parte nudâ. Scilicet, nec
 coitus, nec pudendorum, virilium juxta, ac muliebrium ulla erat occulta-
 tio. nam & promiscuè in fluminibus perluuebantur, & præter hoc, in reliquâ
 vitâ quotidianâ, utrique pellibus exiguis, aut parvis rhenonibus, de quibus
 mox dicam, tegebantur; quorum extrema vix ultra umbilicum descendebant.
 Alias quoque genteis propalâm cum mulieribus, ritu pecorum coivisse, patet
 ex veterum auctorum lectione. De Massagetis, & Indorum quibusdam, testis
 est Herodotus lib. I, & III. Idem hodièque fieri in extero orbe, vulgò no-
 tum est. Sed pelles istæ veterum Germanorum ex quibus fuerint feris, dispi-
 ciendum est. Auctor, noster, Gerunt, inquit, & ferarum pelles; proximi ripæ
 negligenter, ultiores exquisitiùs, ut quibus nullus per commercia cultus. Eligunt fe-
 ras. En, quid hoc? proximi ripæ, scilicet Rheni, quibus per commercia
 cultus, negligenter; ultiores, quibus nullus per commercia cultus, exqui-
 sitiùs. Satis absurdè, & præter omnem rationem. Locum, à vero genuinoque
 ordine turbatum, sic ego ordino: Gerunt & ferarum pelles; ultiores negligenter,
 ut quibus nullus per commercia cultus: proximi ripæ exquisitiùs. eligunt feras, & detracta
 velamina spargunt maculis, pellibusque belluarum, quas exterior oceanus, atque ignotum
 mare gignit. Ulteriores igitur nudas pelleis spectabant, humeris, tergoque
 tegendo aptas. Proximi duo genera pellium habuere: alterum, quod macu-
 lis spargebatur, seu pingebatur; alterum, quod pellibus belluarum, sive segmi-
 nibus, ac frustulis pellium belluinarum versicoloribus distinguebatur. Se-
 cundum hoc genus ex quavis ferâ, modò tegendo corpori satis magnâ, sumi
 poterat. primum illud lucidi fuisse pili, necesse est; quò maculae inspersæ dis-
 cernerentur: ut sunt luporum, cervorum, caprearum, præsertim albarum, &
 id genus aliarum ferarum. Viri docti circa modò dicta auctoris verba hærent:
 miranturque, quomodò prisca illi mortales pelleis sparserint maculis, & item
 pellibus aliis piscium: mendosumque hunc locum esse suspicantur. quorum
 sententiæ haud temerè ego adsenferim. Pelleis nunc totas, alias aliis spar-
 gi coloribus videmus. eadem ratione si apud priscos quoque Germanos ma-
 culis sparsas fuisse credimus, quid tandem fuerit mirum? Tingendi pel-
 leis scientiam atque artem eos habuisse, colligere licet ex eo, quod &
 femina-

feminarum amictus lineos purpurâ variasse ait auctor noster: & viri præterea saga versicoloria, armaque picta gestarunt; ut infra ostendetur. Alia verò illa velamina, seu ferarum pelleis pellibus belluarum spargebant, id est, segmentis pellium belluinarum versicoloribus distinguebant; quemadmodum huius operis etiam nunc exempla conspiciuntur complura apud Germanos maris Codani accolae, maxime verò in patriæ mihi terræ Prussiæ opidis. Palla est, ab humeris ad talos usque descendens, ex diversorum animalium, quæ septemtrionalis plaga, ignotumque quondam Romanis mare mittunt, pellibus vario colore intus forisque confuta. Hac festis tantum diebus, & ad
 10 solennia amiciuntur: vili plebeia mulieres; pretiosiori opulentæ matronæ: quibus argentæ insuper adpenduntur bullæ, loco fibularum, à pectore ad pedeis usque, auro, margaritis, ac gemmis, quæsitoque opere distinctæ. Hæc igitur tria illa fuere pellium genera, quibus Germani olim tegebantur: unum, sine opere externo; quod ad finem capitis, figurâ II expressum: alterum, maculis inspersum; cuius exemplar figurâ III, in viro: tertium, pellibus belluarum versicoloribus distinctum; cuius exemplar eadem figurâ, in muliere.

Nunc *rhenones* Cæsaris quid fuerint, dispiciendum est. Nullam ait fuisse rerum ad Venerem pertinentium occultationem; quod & promiscuè in fluminibus
 20 feminæ cum viris perlucebantur, & utrique pellibus tantum, aut parvis rhenonum tegumentis utebantur, magnâ corporis parte nudâ. Ergo ne rhenones quidem obscœna velabant. Hinc illud Sallustii: *Germani intectum rhenonibus corpus tegunt*. Quibus verbis hoc intellexit; nempe, licet Germani corpus rhenone texerint, tamen intectum id mansisse, ob rhenonis exiguitatem. Sed omnium clarissimè Isidorus, lib. XIX, cap. XXIII; *Rhenones*, inquit, *sunt velamina humerorum, & pectoris, usque ad umbilicum; atque intortis villis adeò hispida, ut imbrēs respuant*. Ergo in his quoque pili, ut in supradictis pellibus, foras fuerunt conversi. de cetero indumentum fuisse, corpus undique, ad umbilicum usque, claudens, ex jam dictis satis liquet. Manicis tamen caruisse puto. nam
 30 muliebre quoque vestitum sine manicis fuisse, post ostendam. proinde simile indumentum, nisi quod longius fuit, in Scritofinnorum gente *tunicam* adpellavit Paul. Diaconus, rerum Langobardicarum libro primo, capite quinto: *Apud Scritofinnos*, inquit, *est animal, non satis absimile cervo: de cuius ego corio, ut fuerat pilis hispidum, vestem, in modum tunica, genu tenuis aptatam, conspexi: sicut jam fati Scritofinni utuntur*. Scritofinni fuerunt olim, & nunc sunt in Scandinaviâ. Est hodièque animal in illis terris, magnitudine & cornibus cervo haud multum absimile. vocabulum ei vulgare *een rhene*, è quo nomen traxisse modò dictum tegumenti genus, quod Paullus vidit in Italiâ, aut Galliâ, haud dubium est. nam, quod quidam grammatici
 40 hodiè docent, dictum fuisse *rhenonem*, ῥῆνον τῶν πλωῶν, id est, *ab agnitis pellibus*, id falsum esse, testatur Varro lib. IV de lingvâ Latinâ: qui Græcæ lingvæ haud ignarus, peregrinum id atque Gallicum adfirmat esse vocabulum. & item Isidorus, lib. XIX, cap. XXIII, qui Germanicum. Neque veterum auctorum quisquam eo usus est, nisi in Gallis, aut Germanis, id est, in gente Celticâ: quia & vocabulum, simulque res ipsa erant Celtica. Hodièque iidem Scritofinni, & conterminæ gentes, sed & Americanorum septemtrionales eodem vestimenti genere utuntur. Antiquitatem, & primam originem sacratâ ei adserunt monimenta, in libro geneleos, cap. III, ver. XXI, his verbis: *Fecit Iehova Deus Adamo & uxori ejus tunicas pelliceas; quibus vestivit eos*. Insigniter heic errant pictores vulgò, qui pellem tantum
 50 humeris ac tergo eorum adponunt; quod genus suprâ nobis descriptum est. nam ad velanda celandaque potissimum obscœna, tunicas eis à Deo datas docet ver. VII, his verbis: *Tunc aperiebantur oculi amborum: cognoveruntque, se nudos esse. & confutis foliis ficulneis, fecerunt sibi subligacula*. Exemplar Cæsariani rhenonis exstat figurâ tertiâ; Diaconiani, figurâ V. Atque de pellium

amicū hactenus differuisse sufficiat. nunc alia etiam vestium videamus genera.

Auctor noster; *Tegumen omnibus*, inquit, *sagum*, *fibulā*, aut, *si desit*, *spina confectum*, cetera *intecti* totos dies *juxta focum* atque *ignem* agunt. . . *Locupletissimi veste distinguuntur*. Vocabulum *sagum* variè hodiè explicari, generibusque vestium, quæ nunc in usu sunt, accommodari video. vetus tamen illud *sagum* quid fuerit, nusquam reperio satis expressum. Hoc igitur diligentius heic indicandum. Varro lib. IV de lingvâ Latinâ, atque Isidorus lib. XIX, cap. XXIV, Gallicum esse vocabulum tradunt. Ego non tantum Gallorum, sed omnium pariter Celtarum fuisse & rem & nomen ex eo colligo, quod & Galli & Britanni, atque Hispani eo usi sunt, ut infra patebit: & Germani, ut testem modò audivimus Tacitum. Isidorus, dicto loco, *Sagum*, inquit, *Gallicum nomen est*. *Dictum autem sagum quadrum* eò, quod apud eos primum *quadratum*, vel *quadruplex* erat. Sanè *quadrum* nemo interpretatus est *quadruplex*, nisi hic grammaticus; sed *quadrangulum*, sive quatuor constans lateribus. Saga igitur ista dicta fuere quadræ, quia quadratæ erant figuræ, id est, quadrangulæ, veluti mensarum lectorumque operimenta. quod etiam Afranius in comediâ testatus est, *sagos quadratos*, masculino genere, imitatione Græcorum, adpellans. Atque ea vetustissima tegumenti apud alias quoque genteis forma. quam hodièque in Polonorum Hungarorumque nationibus Europæis manere, mox infra ostendam. Dionysius Halicarnassensis lib. III auctor est, Lydorum ac Persarum reges antiquis temporibus gestasse *περιβόλαια τετράγωνα τῷ σχήματι* id est, *amicula figuræ quadrangulæ*. Nec aliud tegumenti genus intellexit Mela, lib. I, cap. VIII, de Africæ quibusdam populis, Cyrenaicæ provinciæ conterminis, ita loquens: *Primores sagis velantur, vulgus bestiarum pecudumque pellibus*. Prædictus Isidorus, eodem libro, cap. XXIII: *Quibusdam nationibus sua cuique vestis est; ut Parthis sarabra, Gallis linnae*. & paullo post: *Linnae, saga quadræ, & mollia sunt: de quibus Plautus; Linnae cooperta est textrino Gallia*. Quas heic ille *linnas* intelligat, haud equidem perspicio; nisi idem sit vocabulum, quod *lena*. quod tamen Latinum esse, testis est Varro in dicto libro. Strabo, lib. IV, Belgas Gallos, quos ille à Rheno ad Ligerim usque 30 amnem extendit, ex lanâ asperâ, atque villosâ saga densâ contexuisse narrat, quæ Romani *lenas* vocabant. Has innuit Juvenalis, satyrâ IX, his versibus:

— Pingveis aliquando lacernas,
Munimenta toga, duri crassique coloris,
Et malè percussas textoris pectine Galli,
Accipimus.

Easdem lenas disertè saga cum Strabone adpellat Martialis, lib. VI:

Te Cadmea Tyros, me pingvis Gallia vestit.
Vis te purpureum Marce sagatus amem?

40

Texta fuisse quum ajant auctores, figuram eisdem quadram haud obscure adsignant. Varronis verba, in prædicto libro, hæc sunt: *Quidquid insternebant, à sternendo stragulum appellabant. quibus operiebantur, operimenta, opercula, & pallia dixerunt*. In his multa peregrina: ut *sagum*, *rheno*, *Gallica*; *gaunacum*, *majus sagum*, & *amphimallon*, *Græca*. Malè igitur hodiè faciunt, qui *sagum* pro indumento manicato interpretantur; quum operimentum fuisse, disertissimis testetur verbis Varro; & quadræ figuræ Isidorus atque Afranius; quæ indumento minimè convenit. *Majus sagum*, ait Varro, Græcis dictum fuisse *gaunacum*. Hesychius autem, *καυώανα*, inquit, *σρώματα, ἢ ἐπιβόλαια ἑτερομαλλῆ* id est. *Caunaca, stragula sunt, sive operimenta, alterâ parte villosa*. At stragulum est quadrum. ergo & sagum. Vetus glossarium, 50 Isidori nomini inscriptum, *gaunaca* interpretatur *gausapa*. Hæc fuisse villosa, ex Persio intelligitur; cujus verba, satyrâ IX, sunt ista:

Tu cum maxillis balanatum gausape pectas,
Inguinibus quare detonsus curculio exstat?

Difer-

Disertiùs idem indicat Martialis, in epigrammate, cui lemma adpositum, *Gausapa villosa, vel mantile*:

Nobilius villosa tegant tibi lintea citrum.

- Hujusmodi *gaunaca*, five *gausapa* ἐπρόμαλλα Polonis hodiè frequenti sunt in usu: quibus vocabulum gens imposuit vulgare *koc*; (Germanicis literis efferas *kotz*;) & aliud *guná*, five *guniá*; nescio an ab illo *gaunaco* tractum. Italis sanè vestis longa, ab eodem vocabulo dicta videtur *gonna*. cum hoc certè eandem habet originem Anglorum *gowne*, itidem vestem longam significans. Et quid scio, an non Gallorum *cotte*, Anglorumque *coate*, ex eodem, cum
- 10 Polonorum illo *kotz*, fonte manarit. quæ vocabula, ut ab initio operimentis, sic postea indumentis variè apud varias genteis tributa. Verùm hæc nihil ad nostrum sagum. Ceterò Anglis quoque hodiè sunt *gausapa*, five operimenta lectorum ἐπρόμαλλα; quibus vulgare vocabulum *rugges*, ad fagi Celtici speciem quamproximè accedentia; ut mox clariùs liquebit. ab horum etiam fortè nomine apud reliquos Germanos manet vocabulum *rock*, itidem vestem longam significans. Sagum igitur veterum Celtarum cujus formæ fuerit, ex Varrone, Strabone, Isidoro, Hesychio, Juvenale, Martiale, atque Persio intelleximus: nempe *ex lanâ confectum, quadrum, densum, villosum*. Nunc videndum est, quantæ fuerit magnitudinis. Hiberniæ equidem populi, & Norman-
- 20 nici in Galliâ litoris accolæ tegumentis utuntur hodiè majoribus, viri pariter ac feminae, in pedeis usque demissis; alii villosis, villis carentibus alii. quæ tamen quadram in figuram, lateraque directâ haud patent: sed Romanis similiora sunt togis; quas figurâ fuisse semicirculari, tradit Dionysius, libro supradicto. quâ figurâ postea Romanos saga quoque gestasse, conicere licet ex eo, quòd sagum Romanum Græci auctores interpretentur κυκλάδα. alia, quàm quadrâ, fuisse figurâ, liquet ex eo, quod Isidorus ait *primum apud Gallos sagum fuisse quadrum*. Celtæ quoque prisca omnes sagis usi fuerunt, aliàs villosis, aliàs villis carentibus; ut mox clariùs ostendam: at magnitudine Hibernicis, Normannicisque sagis multo inferioribus. *Tegumen omnibus*, inquit
- 30 noster, *sagum: cetera intecti totos dies juxta focum atque ignem agunt. Locupletissimi veste distinguuntur*. Et Senecæ verba, lib. i de irâ, cap. xi, sunt ista: *Germanis quid induratiùs ad omnem patientiam? ut quibus magnâ ex parte non tegumenta corporum provisâ sunt*. Ex quibus patet, saga quoque ista fuisse exigua, quemadmodum pelles suprà descriptæ. nam sagis velati quamvis fuerint, tamen intectos, id est, nudos adpellat auctor noster, & sine veste; quam tandem locupletissimis tribuit. unde etiam *sagula*, vocabulo diminutivo, ea adpellavit historiarum lib. ii, & v. Poloni, Hungarique hodiè, milites maximè, pedites juxta atque equites, munimento vestium utuntur, contra imbreis atque niveis, quadro, & versicolore, feræ alicujus, ut leonis, pardi, aut tigridis effigiem ferente. quod genus tegumenti, cum figurâ, tum magnitudine, simillimum est
- 40 Celtarum sago. nam humeros tantum, & tergum, ad nates usque contegit. Hæc igitur magnitudo fuit sagorum. Villosa fuisse, ut nunc sunt Polonorum *kocy*, seu veriùs ut Anglorum *rugges*; ex Isidoro simul atque Strabone intelleximus. Præter hos, de Celtiberis, Hispanicâ gente, sic tradit Diodorus, lib. v: φορῶσι ἢ σάγης μέλανας τραχεῖς, ἢ ὡδρα πλῆσιον ἔχοντες τὸ ἐριον τῶν αἰγείων θειζι. hoc est: *Gerunt saga hispida nigri coloris; quorum lana pilis caprinis similis*. Strabo, dicto lib. iv, de Belgis: Ἡ δὲ ἐρία τραχεῖα μὲν, ἀπρόμαλλος δὲ. (lego μακρόμαλλος δὲ.) ἀφ' ἧς τὰς δασεῖς σάγης ἐκφυάνουσιν. id est; *Lana eorum aspera quidem est, sed admodum villosa; ex quâ densa saga texunt*. Hæc Belgarum saga in tantum à Celti-
- 50 berorum sagis fortè differebant, in quantum Anglorum *rugges* à Polonorum *kocy*. nempe, quòd hæc pilis erant directis, ceu caprinis: illa verò villis intortis. De cetero, saga hæc quoque eodem eos gestasse ritu, quo pelleis supradictas, id est, villis non intus, sed extrâ dependentibus; maximè credibile est. quidpè adversus imbreis præcipuè erant munimentum: quorum guttæ per villos faciliùs distillât. Exemplâ eorum expressâ sunt figuris vi, vii, viii, & ix;

item infrâ, ad caput XLIV. Dispiciendum nunc, utrum omnia saga fuerint villosa, nec ne. Non omnia fuisse villosa, mea fert opinio: quam ex auctoribus adserere conabor. Diodorus, in prædicto libro, de Germanorum juxta atque Gallorum moribus, cultu, ac vestitu agens; Εἰς πῶς πάντα, inquit, σάγας ῥαβδωτῆς, ἐν μὲν τοῖς χειμῶσι δασεῖς, κατὰ δὲ τὸ θέρος ψιλὰς πλινθίοις πολυανθέσι, καὶ πυκνοῖς διειλημῶδες. hoc est: *Saga fibulis subnectunt virgata, per hiemem densa, æstate tenuia, crebris laterculis, florum instar, distincta.* Et Polybius, lib. II; οἱ μὲν οὐὶ Ἰσομεῖροι καὶ Βοιοὶ τὰς αἰαζυρίδας ἔχοντες, καὶ τὰς εὐπετεῖς τὴν σαγῶν περὶ αὐτὰς ἐξήταζον. Id est: *Insubres, ac Boij braccati, & levioribus sagis velati in pugnam prodierunt.* Duo diversa & hunc sagorum genera, id est, gravium, ac levium intellexisse, haud obscure patet ex 10 genitivo casu τῆς σαγῶν. Tacitus historiar. lib. V; pugnam in Mosæ amnis ore inter Romanos & Civilem Batavum (cujus exercitus constabat ex Batavis, & Caninefatibus, Germanis Cisrhenanis, item ex Frisiis ac Marfacis, Transrhenanis) describens: *Simul capta lintres sagulis versicoloribus haut indecore pro velis juvabantur.* & histor. II, de Vitellio, ex Germaniâ Cisrhenanâ veniente: *Ornatum ipsius municipia & colonia in superbiam trahebant: quod versicolore sagulo, brachias, tegmen barbarum, indutus togatos alloqueretur.* Hæc Taciti sagula versicoloria, eadem illa erant Polybii saga levia, & Diodori tenuia, virgata, & crebris laterculis, florum instar, distincta: non verò villosa; quæ erant densa, gravia, & in usum velorum minùs 20 apta. Ut Hispani unius habuere coloris saga nigra; sic & Germanos, & Gallos habuisse sua saga villosa singulis coloribus, certum est. Persius, satyrâ VI:

*Iam chlamydas regum, jam lutea gausaga captas,
Effedaque, ingentosque locat Casonia Rhenos.*

Martialis, epigrammate, cujus lemma *Penula gausapina:*

*Is mihi candor inest, villorum gratia tanta est,
Vt me vel mediâ sumere mense velis.*

Et alio, cui lemma *Cubicularia gausapina:*

Stragula purpureis lucent villosa tapetis.

Neque verò facile villosa esse potuerunt virgata; nisi si zonas heic latiusculas pro virgis accipias. Tenuia autem illa, versicoloria, crebrisque later- 30 culis distincta, in eundem modum, eandemque formam fuere contexta, uti nunc per omnem Europam, nonnullasque alias orbis terrarum parteis, conspiciuntur vestes stragulae, virgis versicoloribus ac zonis, crebrisque laterculis distinctæ; quibus mensæ consternuntur, lectique. Horum exemplar est figurâ VI. Verum distingvenda heic sunt saga ingenuorum à nobilium sagis. in illis quidpe virgæ tantum, siue zonulae veniebant, variis coloribus, prout textori libitum, distinctæ. in his ipsorum nobilium insignia, quemadmodum & in scutis, de quibus infrâ dicitur, intexta visabantur: insignia, non in hunc nostrum morem efficta; ubi integræ sæpenuerò feræ, ac volucres, adeoque agri nonnumquam atque ædificia adpinguntur: sed meri tantum ac nudi colores, 40 in laterculorum speciem interstincti, alternatique. cujusmodi insignia etiam nunc in Germaniâ reperiuntur; quibus ea colorum simplicitas argumentum est vetustatis. Coloribus distingvuntur binis; ut candido, & nigro; candido, ac puniceo; nigro ac fulvo; candido, ac cœruleo; alia aliis coloribus inter se convenientibus. nam delectus quoque est in coloribus; nec quemcumque cuivis jungere decet. Horum exemplum est figurâ VII, in viro. Quædam insignia hodiè dictos laterculos modicè, in rhomborum formam, compressos habent. quod genus in veterum sagis fuisse, ut quidam volunt viri docti, ego equidem dubito: quum textura sagi quadri talem figuram haud facile admittat. nisi ex segmentis versicoloribus confuta saga suspicemur; 50 qualia hodiè in Hungariâ visuntur. Ceterum, quum quædam insignia pro laterculis latiusculas habeant zonas, patriâ lingvâ *balken*, id est, tra-beis dictas; quarum tres plerumque conspiciuntur tantum binis coloribus, ita uti duæ candidæ unam nigram includant; vel duæ puniceæ unam fulvam, duæ cœruleæ unam candidam; & è diverso: quæ & ipsa, ob hanc simpli-

simplicitatem, inter vetustissima habentur insignia: hæc quoque sagis olim fuisse intexta, quemadmodum scutis adpicta, haud dubium est. Exemplar eorum est dictâ figurâ VII, in feminâ. Aurum intextum fuisse Gallorum sagis, inter alios auctores testatur maximè Virgilius, *Æneid.* VIII; de Gallis loquens, qui Romam ceperunt:

Aurea casaries ollis, atque aurea vestis:

Virgatis lucent sagulis.

Et de Bojorum in Italiâ duce Chrixo Sil. Italicus lib. IV:

Auro virgata vestes; manicaque rigeant

Ex auro.

10

Germanos interiores possessione & usu auri argentique haut perinde affectos fuisse, auctor est Tacitus in libro de Germaniâ. quapropter nec vestibus id intexuisse existimo. Proximi provinciis Romanorum quum ob usum commerciorum aurum & argentum in pretio habuerint, teste eodè Tacito ibidem; vesteis quoque auro, argentoque, more Gallorum, virgatas, variegatasque gestasse, haud dubium est. Clarè id testatur Herodianus, in lib. IV, de Antonino Caracallâ, apud Danubii ripam agente, sic scribens: Πολλὰ κίς δὲ καὶ τὴν Ῥωμαϊκὴν ὑποθέμενος χλαμύδα, ἡμφιέννυτο τὰ Γερμανῶν περιβλήματα. ἐν περ χλαμύσιν, αἷς εἰώθασιν, ἀργύρῳ πεποικιλμέναις, ἐώρετο. hoc est:

20

30

Porro, præter jam dicta saga, pelleisq; suprâ descriptas, atque rhenones, aliud adhuc habuit antiqua Germanorum gens tegumenti genus, quod Mela indicat lib. III, cap. III, his verbis: Maximo frigore nudi agunt, antequàm puberes sint: & longissima apud eos pueritia est. Viri sagis velantur, aut libris arborum, quamvis sævâ hieme.

Et Plinius in procemio libri XII: Summum munus homini datum arbores, silvaque intelligebantur. hinc primum alimentum, harum fronde mollior specus, libro vestis. etiamnum gentes sic degunt. Præter Germanos Indi quoque: de quibus ita Herodotus, lib. VII: Ἰνδοὶ δὲ εἰματα μὲν ἐνδεδυκότες δὲ ξύλων πεποιημένα. id est: Inde tecti erant amictu è lignis confecto. Solinus, cap. LV, de eadem gente: Plurimi etiam flexibilibus libris circumdati. Et Strabo, lib. XV, de Germanibus, Indorum philosophis: Τὴς δὲ Γερμανίας τὴς μὲν ἐν τιμωταῖς τὴς ὕλοσις φησὶν ὀνομάζεσθαι, ζῶντας ἐν ταῖς ὕλαις δὲ τὸ φύλλον καὶ καρπῶν ἀγρίων, ἐσθῆτες δὲ φλοιῶν δένδρεων. id est: Germanum ait eos esse honoratissimos qui Hylobii adpellantur, nomine inde tracto, quod in silvis degunt, è frondibus & silvestribus fructibus viventes, arborum libris tecti. Et de Massagetis, Scythicâ gente, lib. XI: Ἀμπεχονῆαι δὲ τὴς τῶν δένδρων φλοιῆς. hoc est; Ve-

40

lantur arborum libris. Hoc igitur tegumenti genus, ex arborum libris confectum, rectè uti intelligatur, sciendum prius, quidnam sit liber arboris. Video nonnullos ipsam duriorē corticem interpretari, quâ arbor externè tegitur. at ex hac quænam vestis; quum plicari nequeat? Rectius illi, qui tunicam arboris interiorē, ipsi ligno proximè adhærentem exposuerunt. est quidpe pellicula illa, quæ, interiori corticis parti adfixa, ipsum lignum proximè contegit. Cicero, lib. I. de naturâ deorum: Trunci obducuntur libro, aut cortice, quò sint à calorigibus & frigoribus tutiores. Plinius, lib. XIII, cap. XI: Palmarum foliis primò scri-

50

ptitatum. deinde quarundam arborum libris. Atqui hi libri in tiliis multiplici sunt membranâ, & maximè plicabiles, ad texendum aptissimi. Germani universi (non modò, qui nunc, quasi peculiari vocabulo, dicuntur Germani; sed per Svediam item, Norvagiamque ac Daniam, & qui ab his proximis sæculis in Angliam transgressi,) patrio sermone vocant bast. funesque ex eo conficiunt magnâ copiâ; exceptis Anglis, apud quos hæc arbor non producitur.

Poloni, Germanis contermini, suâ lingvâ adpellant *tyk*. calceosque ex eo contextos vulgò gerunt homines agrestes. prætereâque storeas, sive mattas ex eodem conficiunt, figurâ quadrangulâ; quas frumento in plaustris navibusque substernunt. Vocabulum his imposuerunt patrio sermone *rogozá*, & peregrino *mátá*. Germani superiores vocant *matzen*; inferiores *matten*. Ad eundem hunc modum, cum aliæ gentes, tum Germanorum quidam, maximè servi, seu coloni, tegumenta sibi contexuerunt, quæ nihil aliud fuere, quàm storeæ, seu mattæ exiguæ; quibus sagorum vice velabantur humeros atque tergum; cetera intecti, quemadmodum sagati. Exemplar hujus tegumenti expressum est figurâ IX.

Haftenus igitur de superioribus corporum tegumentis, id est, de *pellibus*, *rhenonibus*, *sagis*, atque *mattis* actum est. De cetero auctor noster, in libro de Germaniâ, *Locupletissimi*, inquit, *veste distingvuntur; non fluitante, sicut Sarmata ac Parthi; sed strictâ, & singulos artus exprimente*. Distingvebantur scilicet locupletissimi à reliquâ plebe; cui, propter inopiam, præter tegumenta illa expelle, libro arboris, ac lanâ villosâ, haud quidquam vestitus. Doctissimus Lipsius ad verba auctoris modò citata, *Exprimit*, inquit, *egregiè vestitum hunc nostrum; qui à nobilitate Germanicâ diffusus haud dubiè per Europam*. & in margine libri: *Vestis pressa Germanorum, ut nostra*. Profectò haud perinde egregiè, mi Lipsi, expressit Tacitus vestitum eum, quo tu, vel ætas tua usa est; quoque nunc Germania inferior utitur. nam plurimi heic artus teguntur; ita, uti, cujus formæ sint, haud faciliè scias, nisi veste detractâ. Quapropter id vestimenti genus, quo nunc Germani simul ac Galli, Britanni, Hispani, Italique, parvo equidem inter se discrimine utuntur, in *thoracem*, *bracchas*, & *tibialia* diviso; non à Germanis, sed à Gallis potius ulterioribus in reliquam Europam, id est, in Germaniam, Britanniam, Hispaniam, atque Italiam fuit diffusum. Strabo namque, in lib. IV, de Gallis Belgis, quos ipse à Rheno ad Ligerim usque extendit, ita scribit: *Σαγηφορέσι, & κομοτρεφέσι, & ἀναξυρίσι χρώλαι περιπεταμένας· ἀντὶ δὲ χιτῶνας χιτῶν δὲ χιτῶνας φέρει, μέχρ' αἰδοίων & γλῶσσιν*. hoc est: *Saga gerunt, comamque alunt, & braccis utuntur circum extentis. loco tunicarum fissilem habent vestem manicatam, ad ingvina usque ac nateis demissam*. Heic quid aliud interpreteris *χιτῶν* illos *χειδῶν*, ad ingvina & nateis usque demissos, nisi eam vestium partem, quam vulgus nunc Latinorum *thoracem* adpellat; patria verò lingua *wammes*, & inferioris Germaniæ dialectus *wambeis*, Danica *vames*; Hispani *jubon*, Itali *giuppone*, Galli *pourpoint*, Angli & Leodienses ad Mosam amnem *doblet*? Et quia fissilis fuit hic thorax; laxiorem etiam fuisse Germanorum veste, singulos artus exprimente, certum est. Exemplum ejus exstat figurâ X. De Pannoniis, Illyricâ gente, ita Dio, lib. XLIX: *ὀνομάζονται δὲ ἔτι, ὅτι τὰς χιτῶνας χειδῶν ἐξ ἱματίων τινῶν ἐς πάντας ὀπισθωρεῖως πως & κατὰ τέμνοντες & προσαγορεύοντες σὺρράπιδας*. id est: *Nomen autem inde habent, quòd tunicas manicatas è vestimentis more patrio in pan-*

nos, quos vocant; conscindant atque consuant. Idem genus vestitus hoc fuerit cum illo Gallorum Belgarum, an paullo diversius, haud faciliè dixerim. *χιτῶνας* Diodorum quoque vocare Gallorum istos thoracis, infra patebit.

De inferiore illâ vestium parte apud Gallos, quas *ἀναξυρίδας* vocat Strabo, sic etiam testatur Diodorus, lib. V, de universis Gallis loquens: *χρώλαι & ἀναξυρίσιν, ἃς ἐκεῖνοι βράκκας προσαγορεύουσιν*. id est: *Utuntur & indumentis, quæ ipsi braccas vocant*. Hoc idem esse vocabulum, quod etiamnum per omnem illam vastissimam Germaniam variis dialectis usurpatur, *bruch*, *brook*, *bruuk*, & in Hiberniâ *broages*, in Britanniâ *britches*, supra cap. VIII docui. Vulgus hodiè Latinè loquentium *caligas* vocat, vocabulo minimè proprio; quum è Tacito ac Svetonio constet, caligas pedum fuisse tegmen. Taciti verba, annalium lib. I, de Germanici filio, sunt ista: *Militari vocabulo Caligulam appellabant: quia plerumque, ad concilianda vulgi studia, eo tegmine pedum induebatur*. Svetonius, in vitâ Caligulæ, ita tradit: *Modò in crepidis, vel cothurnis, modò in speculatoriâ caligâ, nonnumquàm socco muliebri conspectus est*. Quis ignorat, *crepidam*, *cothurnum*, & *soccum*,

ſoccum, pedum eſſe tegmina, non femorum, vel crurum? In his igitur quum *caliga* computetur, & ipſam pedis tegmen cum Tacito intellexiſſe Svetonium, certum eſt. unde etiam Dio, lib. LVII, in eâdem Caligulæ historiâ, *ὑποδήματα*, id eſt, *calceamenta* interpretatus eſt. Verum ne antiquis heic quidem tutò creditur grammaticis. in quibus ita Iſidorus, lib. XIX, cap. XXII: *Femoralia appellata eò, quòd femora tegant. ipſa & braccæ, quòd ſint breves, & verecunda corporis iis velentur.* Et Heſychius: *Ἀναξυρίδες, Φημινάλια, Βερίκια Βαρβαρικά, ἔνδυμα ποδῶν, ὑποδήματα βαθία, ἢ βασιλικά.* id eſt: *Anaxyrides, feminalia, bracia barbarica, indumentum pedum, calceamenta alta, aut regia.* Parum ex vero. Melius Agathias, lib. II, de Francis loquens: *Γυμνοὶ δὲ τὰ ἑρνα εἰσὶ καὶ τὰ νῶτα, μέχρι τῷ ὀσφύος. ἐνταῦθα δὲ ἀναξυρίδας, οἱ μὲν λινὰς, οἱ δὲ καὶ σκυλῖνας διαζωννύμενοι τοῖς σκέλεσι περιελαμπίζοντες.* hoc eſt: *Nudi ſunt pectora ac terga, ad lumbos uſque. inde braccis, alii lineis, alii coriaceis cincti, crura obtegunt.* Sic Herodotus, lib. VII, de Perſis: *Περὶ τὰ σκέλεα ἀναξυρίδας εἶχον.* id eſt: *circum crura braccas habebant.* Unde illud Pollucis, lib. VII, cap. XIII, de Perſarum veſtitu: *Τὰς δὲ ἀναξυρίδας καὶ σκελέας καλεῖσιν.* id eſt: *Braccas etiam tibialia vocant.* nempe, quia & femora, & tibias tegebant. *Ἀναξυρίδας περιελαμπίζοντας* adpellat has Strabo braccas, pluribus gentibus communeis; quia erant laxæ, ac fluitantes. quod teſtatur Lucanus, lib. I, his verſibus:

Et qui te laxis imitantur Sarmata braccis

20 *Vangiones, Batavique truces.*

Et item Ovidius, Triftium lib. V, eleg. VII, de Sarmatis, Getisque, Pontum adcolentibus: *Pellibus & laxis arcent mala frigora braccis.*

Idem poeta, in Triftium lib. III, eleg. X, non tantum Sarmatis, ac Getis, ſed & proximis Beſſis id genus veſtitus tribuit, hoc verſu:

Pellibus & ſutis arcent mala frigora braccis.

Libro verò IV, eleg. VI, iterum Getis:

Vulgius adeſt Scythicum, braccataque turba Getarum.

Libro V, eleg. X, ipſis Tomitanis, apud quos exulabat;

Hos quoque, geniti Graja creduntur ab urbe,

30 *Pro patrio cultu, Perſica bracca tegit.*

Perſicam adpellat, quia par Perſicæ, atque adeò eadem. Strabo, lib. XV, de Perſis: *Ἐδῆς δὲ τοῖς ἡγεμόσι ἀναξυρίδες τριπλῆ.* id eſt: *Vestem principes habent, braccam triplicem.* Herodotus, lib. VII: *Σάκαι, καὶ Σκύθαι ἀναξυρίδας ἐνδεδύκεσσαν.* *Sacæ ac Scythæ braccas induiti erant.* Mela lib. II, cap. I, de Sarmatis Aſiaticis: *Sarmatæ totum braccati corpus.* Quamquàm hic improprie omne corporis veſtimentum pro braccis acceperit. Parthos quoque iis uſos, patet ex eodem Melâ, in lib. III, cap. IV, de Sarmatis Europæis, Germanorum vicinis, ſic tradente: *Gens habitu, armisque Parthica proxima.* Atque hæc eſt Sarmatarum illa Parthorumque veſtis *fluitans*, quàm auctor noſter intellexit, à Germanorum veſte *ſtriçtâ*, & *ſingulos artus exprimente*

40 *diverſam faciens.* Manet hodièque eadem laxarum braccarum, ferè ad talos uſque demiffarum forma in maximâ orientis parte, apud Turcas, quos veros genuinosque antiquiſſimorum ſcriptorum fuiſſe Sarmatas, ſuprà cap. IV docui: item apud Perſas; qui jam olim Parthis fuere mixti: & apud Sinas, totius orientis extremos homines: præterque in Africâ, apud Abiſſinos. in Europâ verò omnium ferme gentium nautæ eodem genere utuntur, maximè Galli, atque Luſitani. Exemplar earum expreſſum eſt figurâ X. Omni igitur ævo, apud omneis ferè genteis quum id genus veſtis fuerit; haud dubium inde conſtruere licet argumentum, jam ad urbis Babylonicæ ædificationem eo uſos fuiſſe primos poſt terrarum inundationem mortaleis; atque inde, in diſperſione gentium, in varias, longèque diverſiſſimas terrarum parteis detuliſſe, ut multa alia, quorum paſſim nobis hoc in opere fit mentio. Eſt aliud hodiè genus braccarum, quibus femora itidem, ſimulque crura ad talos uſque teguntur. *Striçtæ* equidem ſunt circa nateis. at hinc unâ eadèmqe laxitate ad talos uſque ſubmittuntur. Hoc genere quia nunc diverſiſſimæ, atque longiſſimè inter ſe remotæ utuntur gentes; ut

Hollan-

Hollandorum, Bremensium, Luneburgiensium, Holsatorum, & longè hinc diffitorum Polonorum, Litavium, Curiorumque agrestes: & ipsum ab ultimâ illâ antiquitate omnibus pariter durare haud dubitaverim. Ceterò, materiam, ex quâ braccæ illæ olim fiebant apud Gallos, & Germanos Cisrhenanos, indicat Agathias, verbis suprâ citatis: nempe ex linteo, aut corio. Corium intellige illud, quod *alutam* dixere Latini. Est pellis, pilis ademptis in commodiorem usum concinnata, atque emollita, tenuisque reddita. patria lingua vocat *sämisch*; inferioris Germaniæ dialectus *semen*. Sed ex lanâ quoque factas braccas, versicolores, ut saga, ostendit Propertius lib. IV, carm. XI. ubi de Viridomaro, Gæsatarum Gallorum duce, sic canit:

Illi virgatis jaculantis ab agmine brachis

Torquis ab incisâ decidit unca gulâ.

Sic de quodam Tage ad Pontum Euxinum Valer. Flaccus, *Αργοναυτικῶν* lib. VI:

Tenuina non illum candentis carbasa Nili,

Non auro depicta chlamys, non flava galeri

Cæsaries, pictoque juvant subtegmine braccæ.

Ex dictarum igitur vestium, quibus Gallos olim usos tradit Strabo, exemplo satis patet, vestitum eum, quo nostrum nunc utitur sæculum, per Hispaniam, Italiam, Siciliam, Sardiniam, & alias interni maris insulas, item per Galliam, Germaniam, Bojohæmum, Prussiam, Livoniam, Svediam, Norvagi-
20
am, Daniam, & Britannicas insulas, non à Germanorum, quibus *stricta* fuit, & singulos exprimens artus vestis, sed à Gallorum more fluxisse: à quibus etiam Batavi, & Vangiones, & alii haud dubiè Germani Cisrhenani eum habuere; & ab iisdem fortè etiam Britanni; quibus braccas adscribit Martialis, lib. XI, verbis:

— *Veteres braccæ Britonis.*

Isidorus verbis prædictis hæc addit: *Tubruco* vocatos dicunt, quòd *tibias*, *braccas* que tegant. *Tubraci*, quòd à *bracis* ad *tibias* usque perveniunt. Hanc peregrinarum vocum rerumque explicationem non magis veram esse suspicor, quàm il-
30
lam, quâ *braccas* dictas ait, quia breves, & verecunda corporis velent. Discrimen tamen aliquod ejus ævo fuisse inter *brachas*, sive *bruchos* conjicio. nam Itali hodièque interiores brachas lineas, quibus passim omnes utuntur gentes Europææ, antiquo illo Celtarum vocabulo dicunt *brache*: & Hispani suâ dialecto *bragas*, Galli *bragues*: & *brayes*, eoque significato haud semel occurrunt apud inferioris sæculi scriptores, qui Francorum res literis composuerunt. Has Isidorus intellexisse per *breveis brachas* existimo: quibus superinduebant vel *tubruco*, quibus dictæ brachæ breves, simulque tibias tegebantur; id est, brachas
40
suprà ex pluribus auctoribus descriptas: vel *tubrachos*; qui brachas tantum breveis operiebant, ad tibias usque: cujusmodi etiam nunc pars maxima Europæorum gestat. Nomina habuisse utrumque genus diversa, quibus inter se distingu-
50
gebantur, equidem haud dubito. at Isidorus uti ea rectè tenuerit, posteritæque transdiderit, cum maximè vereor: quandoquidem *bruch*, & *brach*, unum idemque fuerit vocabulum. quod pluribus quoque dialectis variatum: unde hodièque quorundam Germanorum manet *brook*, & Hibernorum *broges*, Anglorumque *briches*; quod sæpius illi scribunt *britches*: Germanicè scripseris *britsches*. Prisci certè Romani peregrinum id genus indumenti peregrino semper adpellarunt vocabulo *bracas*; & ut eorum libri crebrò variant, *braccas*, *brachas*, & *bracchas*. Posterioribus sæculis, Germaniæ populi Franci, Burgun-
60
diones, Svevi, Gothi, Vandali, Langobardi, & alii, Romanorum provincias, Galliâ, Hispaniâ, & ipsâ Italiâ, occupatis, Latinam linguam adfectantes, braccis suis per imperitiam *caligarum* tribuerunt nomen. unde etiamnum Italici dicuntur *calze*, Hispanici *calças*, Gallis olim *calces*, nunc *chauses*, *k* in *ch*, & *l* post *a* in *u*, pro ratione eorum dialecti, mutatis. Sed hætenus Batavorum Vangionumque, Cisrhenanorum Germanorum, vestitum indicasse sufficiet.

sufficiet. Tempus nunc est, uti ad genuinum Transrhenanorum vestitum revertamur. quem *strictum* fuisse tradit auctor noster, & *singulos artus exprimentem*. Sic Sidonius Appollinaris, in *carm. v.*, de Gothis loquens:

Strictius adsuta vestes procera coercent

Membra virum. patet iis altato tegmine poples:

Latus & angustam suspendit baltheus alvum.

Angustam dixit alvum; quia vestis arcta adstringebat: quod secus fit tunicam laxam ac fluentem gerentibus. Nicetas Chroniates, inferioris ævi scriptor, de quodam Veneto: *Ἦν δὲ αὐτὸς ἐδῆτά τε τὸ πᾶν πᾶν περιεμύθητο*
 10 *συνφασμάτω μὴ τὸ σῶμα, καὶ παρὰ τὸ σῶμα ἐκείνης τὰ εἰς καρπὸς, καὶ τὸ σῶμα*
ἀφῆσεν ἄνθρωπον. id est, *Erat is vestitu patrio indutus, qui ferè corpori attextus, & adsutus undique erat, manibus tantum ac brachiis, pectoreque apertis.* Tacitus Germanorum vestem singulos expressisse artus tradit: Sidonius tam strictam fuisse innuit, uti adsuta videretur: Nicetas idem vestis genus non modò adsutum, sed etiam attextum videri ait. quæ certè descriptio nulli generi vestium, quibus inferiores Germani utuntur, vel superioribus paullo annis, Lipsio vivente, usi sunt, convenire potest. At verò est hodièque agrestibus in Franciâ Transrhenanâ, Sveciâque hominibus vestitus, quamproximè ad Taciti, Sidonii, Nicetæque descriptionem accedens; corpori tam strictè adaptatus, uti adsutus planè videatur:
 20 *maximè in inferiori corporis parte: ubi non modò nates quamdisertissimè exprimuntur; sed etiam, quæ pudoris verecundiæque causâ abscondere decebat, ipsa obscœna quam manifestissimè ostenduntur.* Qui sanè cultus foedissimus, atque abhorrendus, nil nisi improbam libidinem nuptis juxta atque innuptis irritans, à barbaro illo majorum nostrorum more promanavit: apud quos nudum, pecorum ritu, incedere, tergo tantum, atque humeris, lacertisque primoribus tectis, & promiscuè in fluminibus viros cum feminis perlui, nullus planè fuit pudor. Nostrum sæculum jam longè cultius, eundem quasi per summam religionem, antiquitatisque venerationem mordicus retinere, satis mirari nequeo. Differebat tamen veterum Germanorum vestitus ab hodierno Francorum
 30 Svecorumque habitu; quòd hi totum corpus, ore tantum atque manibus apertis, vestiuntur: illi brachia atque crura intecti fuère. De brachiis jam antea ex Nicetâ cognovimus: de cruribus simul atque brachiis sic Sidonius, *epist. xx*, *libri iv*, ubi Gothorum describit cultum; *Regulorum, sociorumque comitantum forma & in pace terribilis. Quorum pedes primi perone setoso, talos adusque, vinciebantur. genua, crura, suraque sine tegmine. prater hoc, vestis alta, stricta, versicolor, vix appropinquans poplitibus exertis. manica sola brachiorum principia velantes.* Sic suprâ, *carm. v.*, de iisdem:

— *Patet iis altato tegmine poples.*

Et *carm. vii*, de Gothorum senatoribus:

40 — *Squalent vestes, ac sordida macro*
Lintea pingvescunt tergo; nec tangere possunt
Altata suram pelles; ac poplite nudo
Peronem pauper nodus suspendit equinum.

Macrum tergum poëta heic dixit, quia stricta vestis artus singulos, præsertim in senibus, exprimebat. His verò versibus etiam materiam ipsam designavit, ex quâ vestes Gothorum fiebant: nempe superior pars, qui est thorax, ex lino, sive telâ lineâ; inferior, quas brachias, sive bruchos vocamus, ex pellibus. quod de Francorum etiam in Italiâ brachiis adfirmat Agathias, loco suprâ citato. Sed & thoraces ex istiusmodi pellibus fuisse confectos, quemadmodum
 50 nunc fiunt, credibile est. Porrò versicolore fuisse illis vestem, tradit idem Sidonius in dictâ epistolâ *xx*, *libri iv*. Vnde etiam nunc Svitzeris in Helvetiâ manet idem mos, viris pariter atque feminis. Antiquæ tabulæ pictæ, militibus maximè familiarem fuisse, superiore etiam sæculo, hujusmodi vestitum, per omnem Germaniam testantur. Strabo, *lib. iv*, auctor est, Gallos quoque gestasse *ταῖς ἐδῆταις βαπταῖς, καὶ χρυσοπλάσταις* id est, *vesteis tinctas, & auro variegatas.* Et Diodorus Siculus,

Siculus, dicto lib. v, eosdem usos fuisse scribit *ἑαδῆσι κατὰ πλεξικαῖς, χιτῶσι βαπτοῖς, χρώμασι παντοδαποῖς διηθισμύοις*. hoc est; *vestibus mirificis, tunicis tinctis, & variis coloribus distinctis*. Per tunicam intellige *χιτῶν χειρῶν*; quem supra è Strabone exposuimus. Exemplum Germanorum vestis strictæ refert figura x.

Quo genere calceamenti iidem usi fuerint, indicat Sidonius, verbis antè relatis: *Pedes primi perone setoso, talos adusque, vinciebantur*. Ejusmodi perones frequentihodièque in usu sunt apud genteis septemtrionales, ex pelle animalis confecti, quod patriâ lingvâ dicimus *ein dachs*, & *das*: vulgus Latinè loquentium *taxum*, Plinius verò *melem* vocat: pilo setoso, id est, crasso, atque longo. Sed ex quavis pelle duriore, pilique crassioris confectos fuisse olim, ex eodem Sidonio conjicio. is quidque, *carm. vii*, ex equinâ pelle Gothorum senatoribus adsignat versu suprâ citato:

Peronem pauper nodus suspendit equinum.

Horum exempla passim in imaginibus ad finem capitis exstant. Verùm perones istos locupletum, sive nobilium fuisse calceamenta, patet ex Sidonii locis prædictis. Pauperiores, & maximè servos, id est, colonos nudis incessisse, ut reliquo corpore, pedibus, credibile est. Nec tamen ego dubitaverim, eosdem homines, qui mattis velati erant, pedibus quoque, contra silicum spinarumq; injurias, induxisse soleas ex arboris libro contextas; quemadmodum hodièque agrestes in Poloniâ homines calceati visuntur, funiculo id genus calceamenti in plantâ pedis adstringente: quorum exemplar imagine ix redditum. Quod equidem genus haud novum, nec posteriori demum hoc sæculo esse inventum, sed jam antiquissimis temporibus in aliis quoque gentibus usitatum; liquet ex antiquo scriptore Philostrato: qui in vitâ Apollonii, lib. vi, cap. vi, ita Apollonium apud gymnosophistas, Nili accolâs, introducit loquentem: *ῥ' πόδημα δὲ αὐτοῖς βύβλα δίδωμι*. id est, *Calceamentum iis ex arborum libris dabo*. Atque hætenus de vestitu priscum Germanorum, quantum ex antiquorum auctorum scriptis elicere licuit, dictum est.

Nunc dispiciendum, an alia etiam corpori adhibuerint ornamenta. nam Gallos, finitimos atque consanguineos eorum, haud rarò torquatos armillatosq; referunt auctores. in quibus Strabo ita lib. iv: *Χρυσόφορῶσι δὲ περὶ μὲν τοῖς τεράχηλοις σπειρὰ ἔχοντες· περὶ δὲ τοῖς βραχίονι καὶ τοῖς καρποῖς, ψέλλια*. id est: *Aurum gerunt: circum colla torqueis, & circa commissuram manus cum brachio armillas*. Polybius, lib. ii: *πάντες δ' οἱ τὰς πρώτας καὶ ἑχόντες ἀπείρας, χρυσοῖς μανιάνοις καὶ περὶ χεῖρας ἦσαν κατὰ κεκοσμημένοι*. *τὸ δ' ἐστὶ χρυσοῦ ψέλλιον, ὃ φορῶσι περὶ τὰς χεῖρας καὶ τὸν τεράχηλον οἱ Γαλάται*. id est: *In primis cohortibus neminem cerneret maniacis armillisque aureis non adornatum. Sunt autem maniacæ aurei torques, ad collum & manus gestari à Gallis soliti*. De Germanis igitur ita noster, in eodem libro de Germaniâ: *Gaudent præcipuè finitimarum gentium donis: quæ non modò à singulis, sed publicè mittuntur; electi equi, magna arma, phalæra, torquesque*. Finitimarum gentium; id est, Gallorum ab occidente, ab meridie Vindelicorum, Noricorum, Pannoniorumque. nam ab oriente Sarmatas Venedos ne ipsos quidem aurum possedisse, satis constat. Cum Tacito consentiens Florus, lib. iv, cap. ult. de Druso, bellum in Germaniâ auspiciis Cæsaris Augusti gerente, sic tradit: *Inde validissimas nationes, Cheruscos, Suevosque, & Sycambros pariter aggressus est. qui, viginti centurionibus crematis, hoc velut sacramento sumserant bellum; adeò certâ victoriâ spe, ut prædam in antecessum pactione dividerent. Cherusci equos, Suevi aurum & argentum, Sycambri captivos elegerant. Sed omnia re-torsum. victor namque Drusus equos, pecora, torques eorum, ipsosque prædâ divisit, & vendidit*. Modum gerendi torquem haud dubiè observarunt eundem, quem Galli: de quibus ita Virgilius, loco suprâ dicto: *Lactea colla auro innectuntur*. & Silius: *Colla viri fulvo radiabant lactea torque*.

Item Propertius:

Torquis ab nicisâ decedit unca gulâ.

Nempe torques collo impositus, vulgari nunc etiam more, in pectus dependebat. Ceterò, armillarum quoque aurearum usum eos unâ cum torquibus à finitimis

acce-

piſſe gentibus, ego equidem haud dubitem. Ipſum *armillarum* vocabulum merè eſſe Germanicum, idem, quod *brachialia* apud Romanos, ſignificans, ſuprà, cap. viii, docui. Quamquàm nec torques, neque armillæ Gallorum fuerint inventum. nam Armenios quoque eadem geſtaſſe ornamenta, auctor eſt Appianus in Mithridaticis; & Perſis adſcribit armillas Herodotus lib. viii. nec rara earum mentio libris ſacris in Hebræorum gente. & hodièque non modò in noſtro hoc orbe, quem Europæ, Aſiæ, Africaque vocabulis diſtingvimus; ſed in extero etiam omnes barbaræ gentes iisdem utuntur, ex variâ materiâ confectis. Vnde haud lève documentum, inventum id eſſe vetuſtiſſimum; & haud dubiè in
 10 diſperſione gentium, in omneis pariter terræ parteis pervectum. Annulos quoque geſſiſſe priſcos Germanos, haud dubitaverim. Tacitus quidem ita de Chaitis, in eodem libro: *Fortiſſimus quiſque ferreum inſuper annulum (ignominioſum id genti) velut vinculum geſtat, donec ſe cæde hoſtis abſolvat.* Verùm heic non ipſum annulum, ſed ferrum in annulo ignominioſum fuiſſe exiſtimo: reliquos aurum in digitis æquè ac in collo honeſtum decorumque duxiſſe. Hæc igitur de virorum veſtitu atque ornatu.

De feminarum quoque cultu nunc deinceps dicendum. Auctoris noſtri verba ſuprà citavimus iſta: *Tegumen omnibus ſagum, fibulâ, aut, ſi deſit, ſpinâ conſertum. cetera inteſti totos dies juxta focum atque ignem agunt. Locupletiſſimi veſte*
 20 *diſtingvuntur; non ſluitante, ſicut Sarmatæ & Parthi; ſed ſtriſtâ, & ſingulos artus exprimente.* Gerunt & ferarum pelles: ultiores negligenter; ut quibus nullus per commercia cultus: proximi ripa exquiſitiùs. Et paullo poſt: *Nec alius feminis, quàm viris habitus: niſi quòd femina ſæpius lineis amictibus velantur; eosque purpurâ variant: partemque veſtitus ſuperioris in manicas non extendunt; nuda brachia, ac lacertos: ſed & proxima pars pectoris patet. quamquàm ſevera illic matrimonia: nec ullam morum partem magis laudaveris.* Verba iſta, nec alius feminis, quàm viris, habitus, non eò accipienda ſunt, quaſi feminæ quoque veſtem ſtriſtam, & ſingulos artus exprimentem indutæ fuerint, id eſt, thoracem ac brachias: hoc enim perquàm fuerit abſurdum. ſed nonnullæ ſtoreis tantùm, pellibus ferinis, rhenonibus, aut ſagis vela-
 30 bantur; cetera inteſtæ, ut viri. quò etiam pertinent verba iſta: *quamquàm ſevera illic matrimonia: nec ullam morum partem magis laudaveris.* quæ malè quidam atque inſcitè trahunt ad iſta; *nuda brachia ac lacertos: ſed & proxima pars pectoris patet.* quaſi hoc adeò fuerit magnum: quum tamen in pectoris parte nudâ nihil habuerit Tacitus, quod adeò miraretur. Et quid mirum feminas quoque heic maximâ corporis parte, adeoque pudendis inceſſiſſe nudas? quum promiſcuè & ipſæ cum viris in fluminibus ſeſe laverint; & rei Veneræ nulla fuerit occultatio: ut teſtis eſt Cæſar, locis ſuprà dictis. cujus verba, ſuprà citata, tam ad feminas, quàm ad viros, pertinent. Quòd autem ſæpius feminas lineis amictibus velatas fuiſſe noſter tradit; id ad locupletiorum, nobilium-
 40 que ſpectat uxores atque filias. Plinius quidpe, lib. xix, cap. i, Gallia, inquit, *univerſe vela texunt.* Iam quidem & Transrhenani hoſtes. nec pulchriorem aliam veſtem eorum femina novère. Notandum heic, Plinium vocabulo *velorum* eam intelligere materiam, quam vulgus nunc Latinè loquentium adpellat *telam*; patrius ſermo *linwand* (quaſi dicas *pannum lineum*; nam *wand* eſt *pannus*) & *lynwat*, ſuperiorumque dialecto *leinwat*. Amictus autem ille feminarum nihil aliud fuit, quàm tunica interior muliebris: quam Angli nunc & Scoti in Britannia inſulâ vulgari vocabulo adpellant *a ſmock*; quum virilem vocitent *a ſhirt*: Dani utramque *skiorte*: Germani, citra Cimbri-
 50 cam peninſulam & Codânũ ſinum, omnes communi nomine *hembe*; Itali *camifcia*, Hiſpani *camifa*, Galli *chemiſe*. Iudumentum fuiſſe illud, non nudum tegumentum, quale ſagum, vel pellis, patet ſatis clarè ex verbis Taciti, qui veſtitum adpellat ſine manicis. Rectèque eum hodiè referunt agreſtium per omnem ferè Germaniam, & in nationibus Saxoniciſ Prufficiſque ac Livonicis, opidanarum etiam feminarum tunicæ interiores; quibus nullæ
 N manicæ

manicæ, & proxima pars pectoris aperta. quibus aliam hodiè vestem superinduunt manicatam; mammas commodò tegentem. Veteris tamen ævi tunicas infra genua descendisse haud puto. etenim nulla erat ratio; crura potius, quàm brachia ac lacertos, tecta habere. Legitur equidem in vulgatis exemplaribus; *partem vestitus superioris in manicas non extendunt.* verùm ego legere malim; *partem vestitus superiorem.* nullus enim eis erat vestitus superior; ab vestitu inferiore diversus; nisi sagum illud, vel pellis. Exemplum hujus vestitus imago x i refert. Ceterum, ubi auctor ait, amictus istos lineos purpurâ eos variasse; ego non acu pinxisse, sed ipsi telæ intexuisse colorem purpureum existimo; ut vulgò hodièque fieri videmus. 10

Ad pedeis quod attinet; iisdem calceamentorum quoque generibus feminas utas; quibus viri; suâ quamque pro conditione ac sorte, ordineque, maximè credibile est.

De crinium in mulieribus cultu; nihil adnotatum reperio; nisi quod suprà ex Plinii lib. xxviii, cap. xii, intelleximus, majorem viris capillorum fuisse curam, quàm feminis. unde haud dubium, has in humeros tergumque eos sparsisse, more etiam nunc apud barbaras genteis vigente; & in Europâ maximè apud Hibernos. nonnumquàm tamen in cervice nodo adstrinxisse credo.

Torqueis olim, atque armillas, annulosque priscas Germanas nobiliores locupletioresque juxta cum viris gestasse existimaverim. 20

Cultus igitur corporum, vestitusque, & ornatus apud priscos Germanos sic se habuerunt. De cetero, quamvis lotionem, ut suprà ostensum, quotidianâ fuerint usi; tamen miræ omnium fuerunt immunditiæ, perpetuæque sordes. Noster eodem libro, circa finem: *Peucinatorum, Venedorumque, & Fennorum nationes Germanis an Sarmatis ascribam dubito. sermone, cultu, sede, ac domiciliis, ut Germani agunt. sordes omnium, ac torpor: ceterum, connubiis mixtis, nonnihil in Sarmatarum habitum fœdantur.* Rectissimè heic, ac scitissimè Rhenanum vocabulum *procerum*, quod in vulgatis erat exemplaribus, emendasse in *ceterum*, infrà in Peucinatorum explicatione liquebit. Hoc voluit auctor; nimirum Peucinos sermone, cultu, sede, domiciliis, sordibus ac torpore Germanos referre: uno reliquo, siue uno 30 cetero Sarmatas; nempe connubiis inter se mixtis. Suprà eodem libro, sic ait: *Numerum liberorum finire, aut quemquam ex agnatis necare, flagitium habetur. plusque ibi boni mores valent, quàm alibi bonæ leges. In omni domo nudi ac sordidi, in hos artus, in hæc corpora, quæ miramur, excrescunt. sua quemque mater uberibus alit; nec ancillis, aut nutricibus delegantur. dominum, ac servum nullis educationis deliciis dignoscas. inter eadem pecora, in eadem humo degunt, donec ætas separet ingenuos, virtus agnoscat.* Sed, præter Tacitum, Sidonius quoque Apollinaris communis omnium Germanorum sordis disertissimis indicat verbis, in carm. vii. ubi non de infimâ vilissimâque plebe; sed de senatoribus Gothorum sic canit:

— *Squalent vestes, ac sordida macro*

Lintea pingvescunt tergo. 40

Et quænam esse potuerunt munditiæ butyro unctis, totosque dies juxta focum atque ignem agentibus? idque humi, sine sedilibus, pelle tantum, vel sagulo, atque nonnumquàm nudo gramine substrato; ut proximo hinc capite patebit. Quin humi etiam quietem eos sumxisse, ex Strabone colligo. qui, libro iv, de Gallis, quos moribus atque institutis simileis fuisse Germanis jam dudum constat, ita scribit: *Χαμειῶσι καὶ μέχρη νῦν οἱ πολλοί.* id est; *Humi cubant etiamnum plerique.* Et lib. iii. *Καὶ τὸ χαμειῶν, κοινόν ἐστὶ τοῖς Ἰβήροις πρὸς τὰς Κελ- τὰς:* id est; *Humi etiam cubare commune est Hispanis cum Gallis.* Substraverunt haud dubiè eadem, quibus cibum capientes infidebant: nempe *σιβάδας*, id est, 50 *toros gramineos*, teste Strabone eodem in libro; vel, ut Posidonius apud Athenæum, lib. iv, cap. xiii, refert, *χόρπον*, id est, *gramen.* Strabo, lib. iii, de Bastetanis, Hispanicâ gente: *Μελανέιμονες ἅπαντες, τὸ πλεόν ἐν σάγαις. ἐν οἷσιν καὶ σιβάδοκοι ἔσιν.* id est: *Nigro omnes utuntur vestitu, plerumque in sagis agentes: in quibus etiam, substratis thoris gramineis, dormiunt.* Vel arborum etiam folia substraverunt; teste

- teste Plinio, in proœmio libri XII, his verbis; *Summum munus, homini datum; arbores, silvaeque intelligebantur. hinc primum alimentum; harum fronde mollior specus, libro vestis. etiamnum gentes sic degunt.* & quod post frondeis antiquissimum cubationis genus fuit, *λύκων ἢ κυνῶν δέρματα*, id est, *luporum, aut canum pelleis*; quas cibum capienteis sibi substravisse Celtas, auctor est Diodorus lib. V. vel etiam urforum pelleis, in hanc rem, ob magnitudinem, aptissimas. Herodotus, lib. IV, tradit, Herculem leonis pellem, quâ semper tegebatur, quietem capturo sibi substravisse. Strabo, lib. XV, Indorum philosophos ait cubasse *ἐν σιδάσι καὶ διογαῖς*, id est: *in thoris ac pellibus*. Libro verò XVII, de Mauris ita scribit: *Τὰς δὲ τῶν λεόντων, καὶ παρδαλέων, καὶ ἄρκων διογαῖς ἀμπέχονταί, καὶ ἐγκοιμῶνται*, id est: *Leonum, pardalium, urforumque pellibus teguntur, iisdemque incubant*. Et postea, de eadem gente: *Ἐνιοὶ δὲ καὶ ὄφειων, καὶ ἰχθύων διογαῖς ἀμπέχονταί τε, καὶ σρώμασι χρῶνται*. id est: *Quidam & serpentum, & piscium coriis velantur, ac pro strato utuntur*. Exemplar in pellibus cubandi refert imago XII. Atque hinc puto apud nostros natum vocabulum illud contumeliosum *bärenhäuter*; quo ignavos atque inerteis incessunt. Auctor noster, de Germaniâ: *Quotiens bella non ineunt, multum venatibus, plus per otium transigunt; dediti somno, ciboque.* Somno, in pelle plerumque ursinâ; cuius plurimus etiamnunc usus per Germaniam. unde, qui, per ignaviam, pigritiamque, & inertiam, hanc numquam relinquebant, vocabantur
- 20 per contumeliam *bärenhäuter*; quasi dicas *ursinarum pellium incubitores*. namque *bär* ursum, *haut* pellem significat. De Fennis, ultimis omnium Germanorum versùs orientem æstivum, ita Tacitus: *Fennis mira feritas, fœda paupertas. non arma, non equi, non penates. victui herba, vestitui pelles, cubile humus.* Atque hunc modum vivendi, quem hætenus descripsi, omnium fuisse vetustissimum, omnibusque per universum terrarum orbem mortalibus communem vulgaremque; cum ex hodierno remotiorum in oriente, meridie, atque occidente gentium usu, tum ex complurium antiquorum populorum consuetudine colligere licet. Præter jam allata exempla, hoc etiam legitur apud Pomponium Melam, lib. I, cap. VIII, de quibusdam illis Africæ interioris populis,
- 30 Cycrenaicæ provinciæ conterminis: *Proximis nulla quidem urbes stant; tamen domicilia sunt, quæ mapalia appellantur. Victus asper, & munditiis carens. Primores sagis velantur; vulgus bestiarum pecudumque pellibus. Humi quies, epulaque capiuntur.*

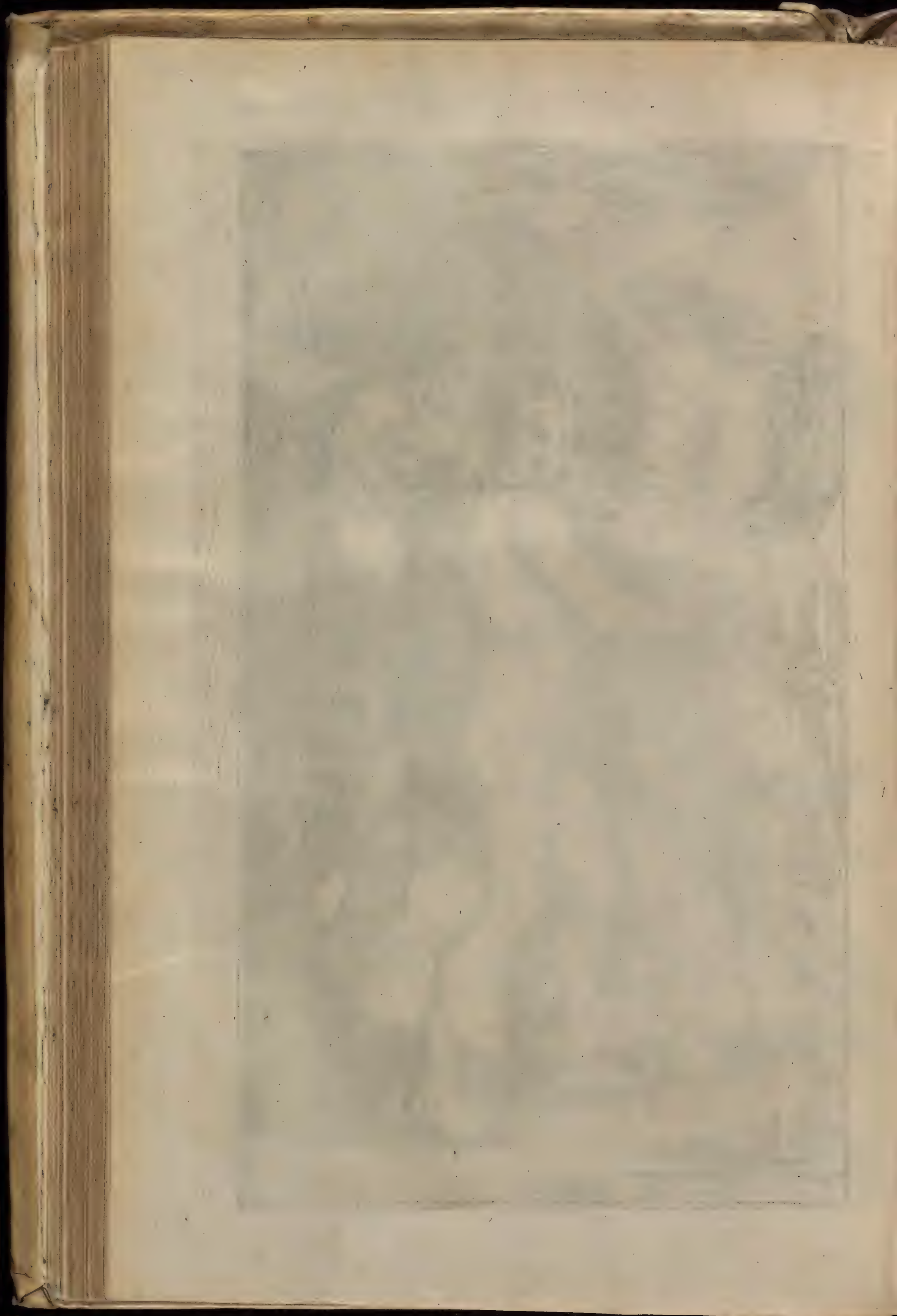
Heic inferantur figuræ XII.

Lib. 1, Paginae. 140. figura. 1.

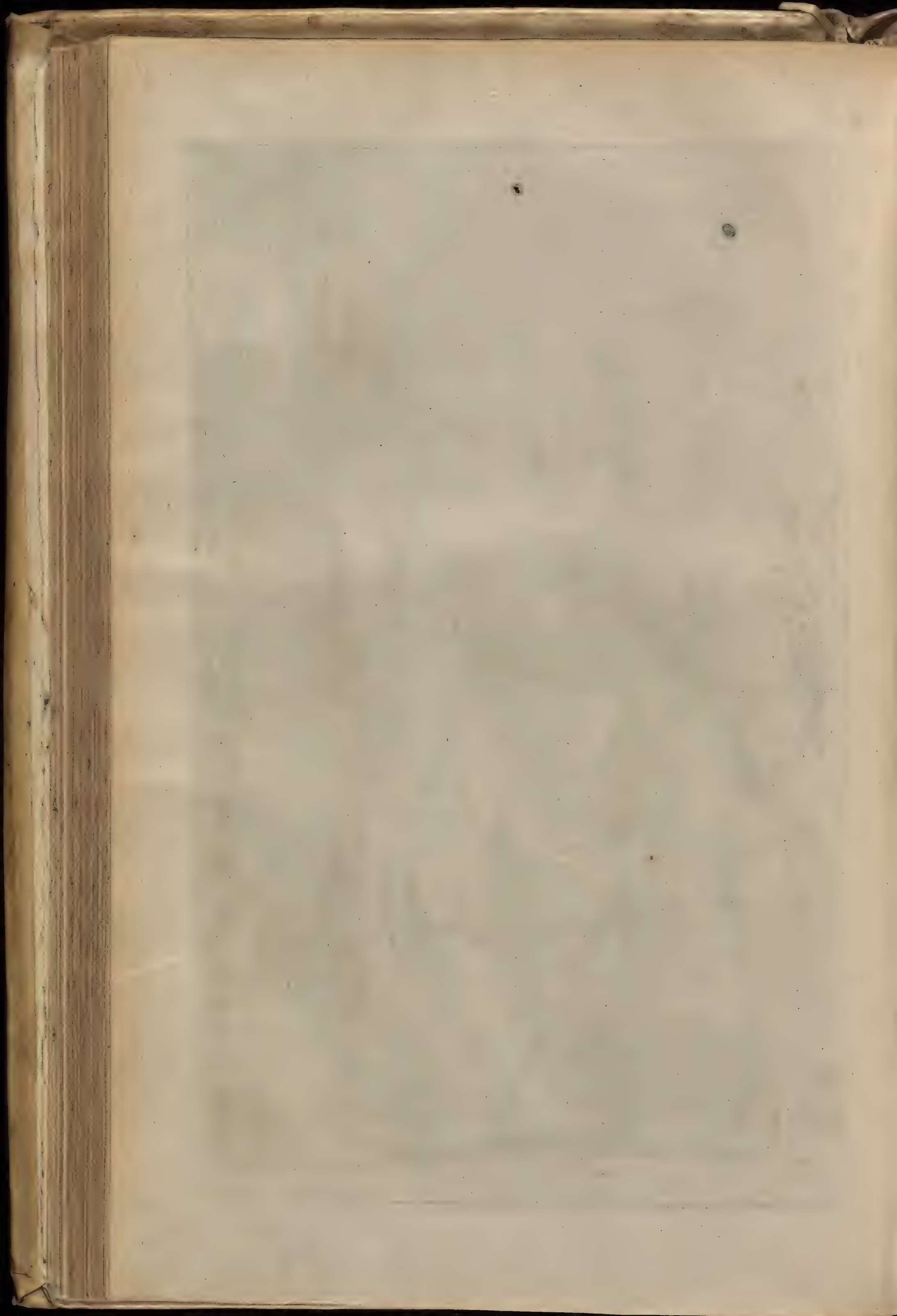

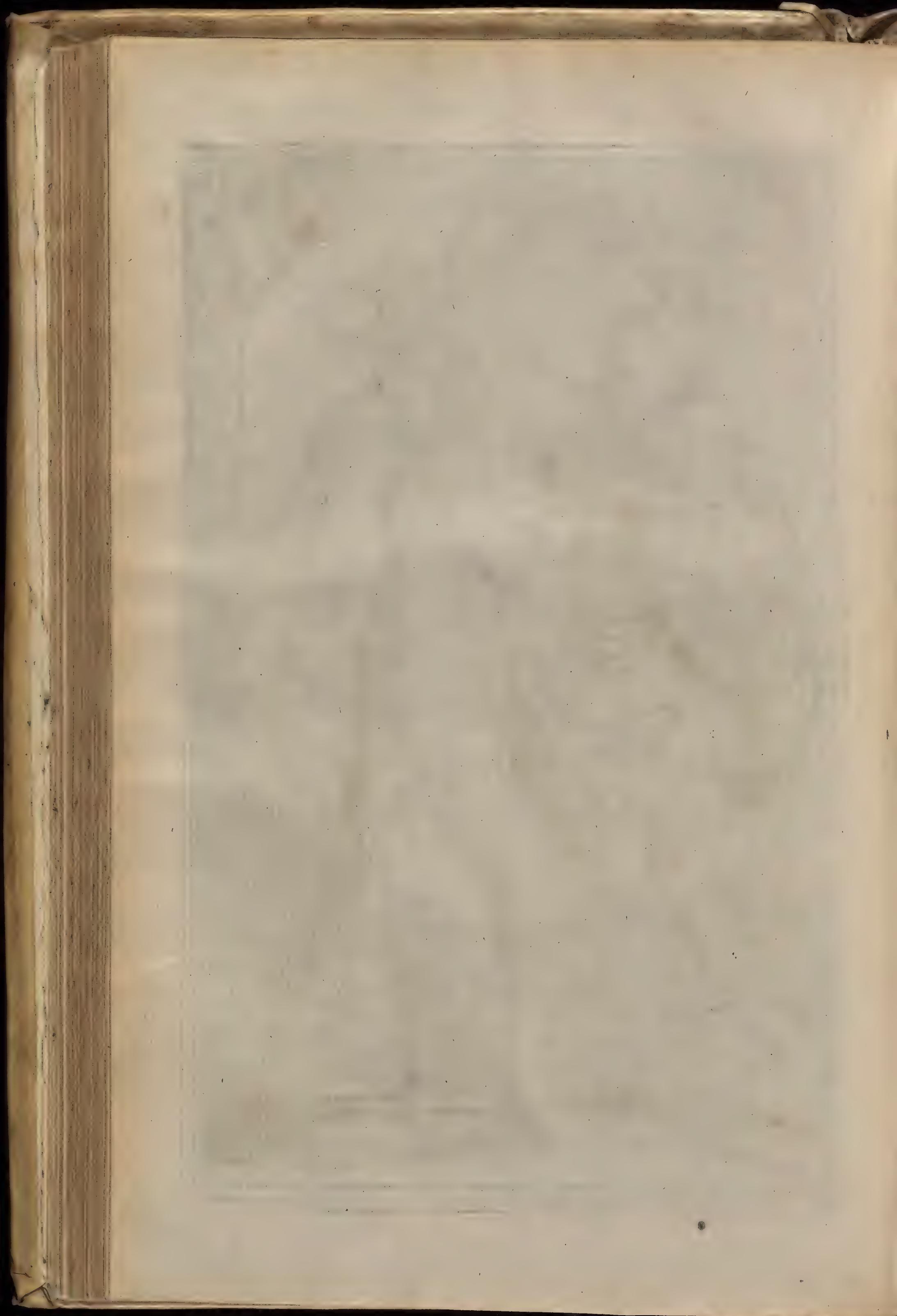

Lib. 1, Pag. 148 figura III.

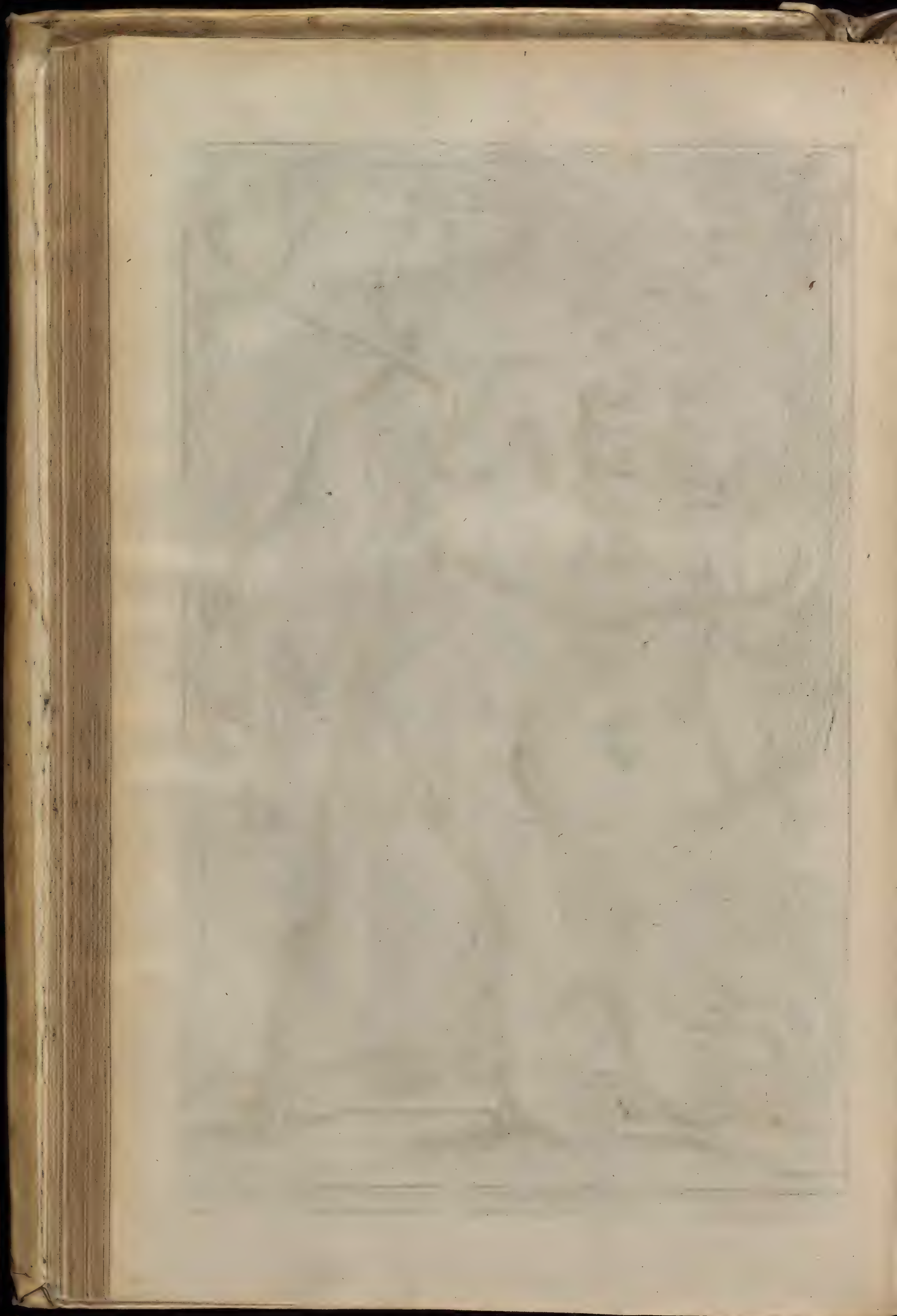

Lib. I, Pag. 148, figura IV.

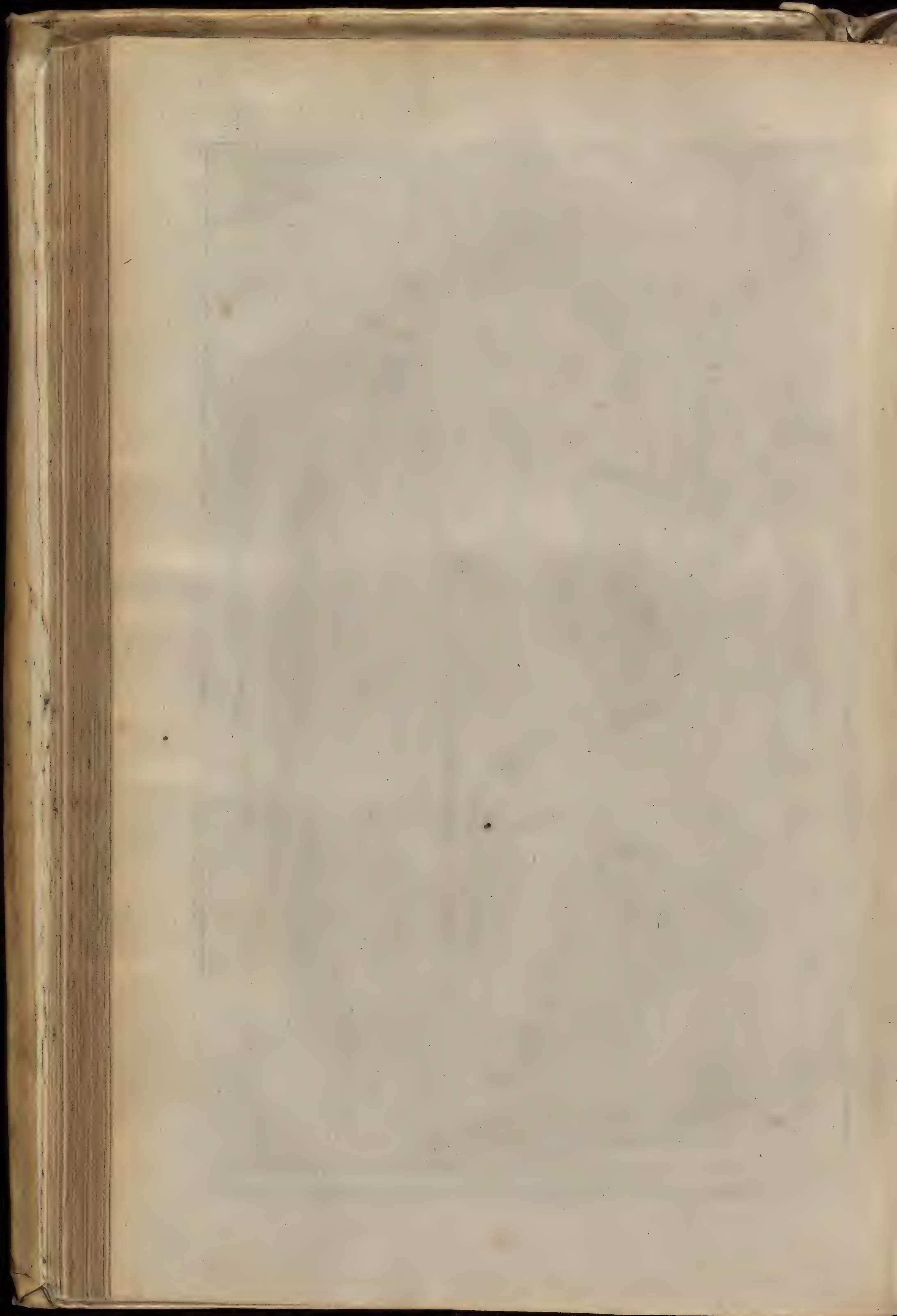

Lib. I, Pag. 148, figura v.

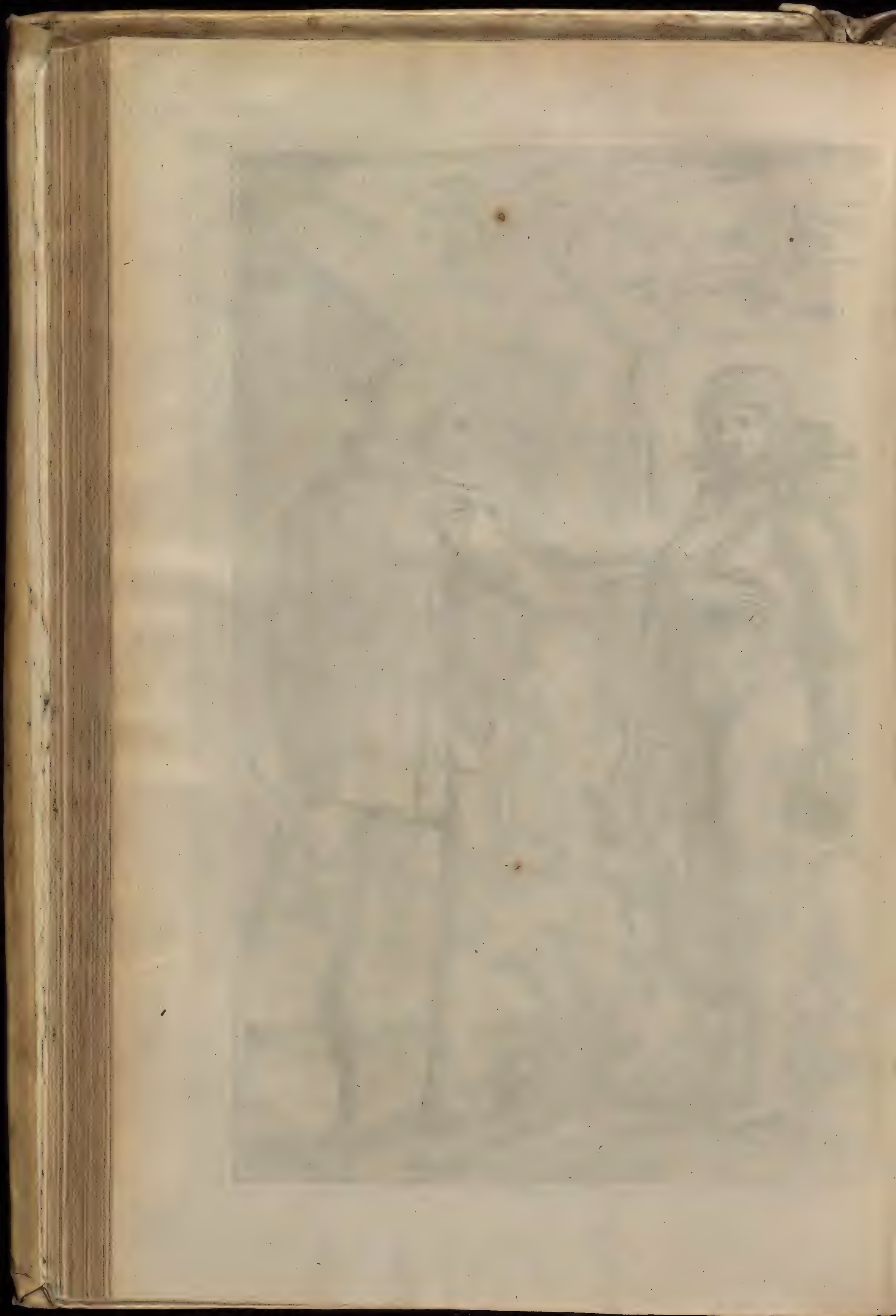

Lib. 1. Pag. 148. figura VI.

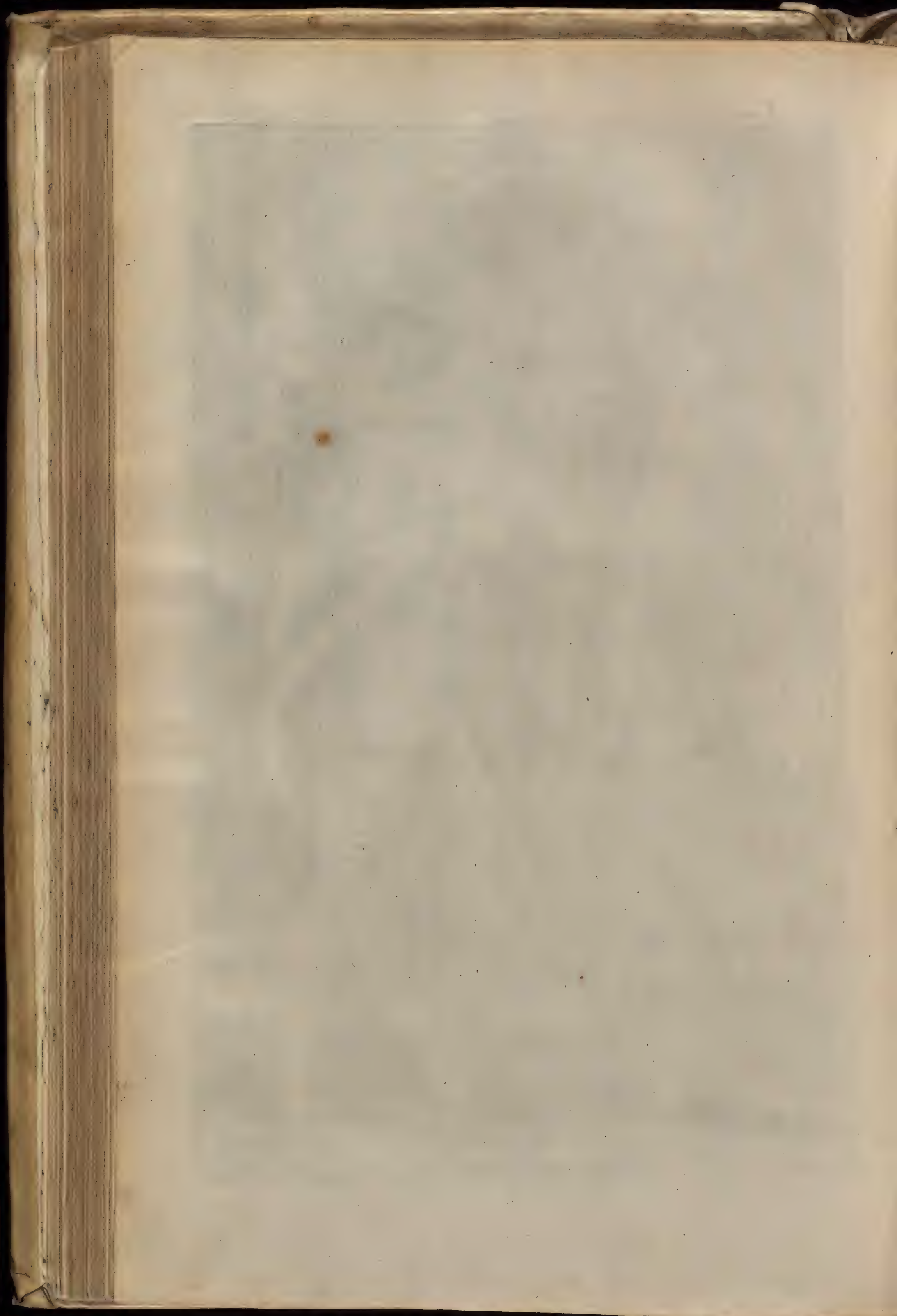

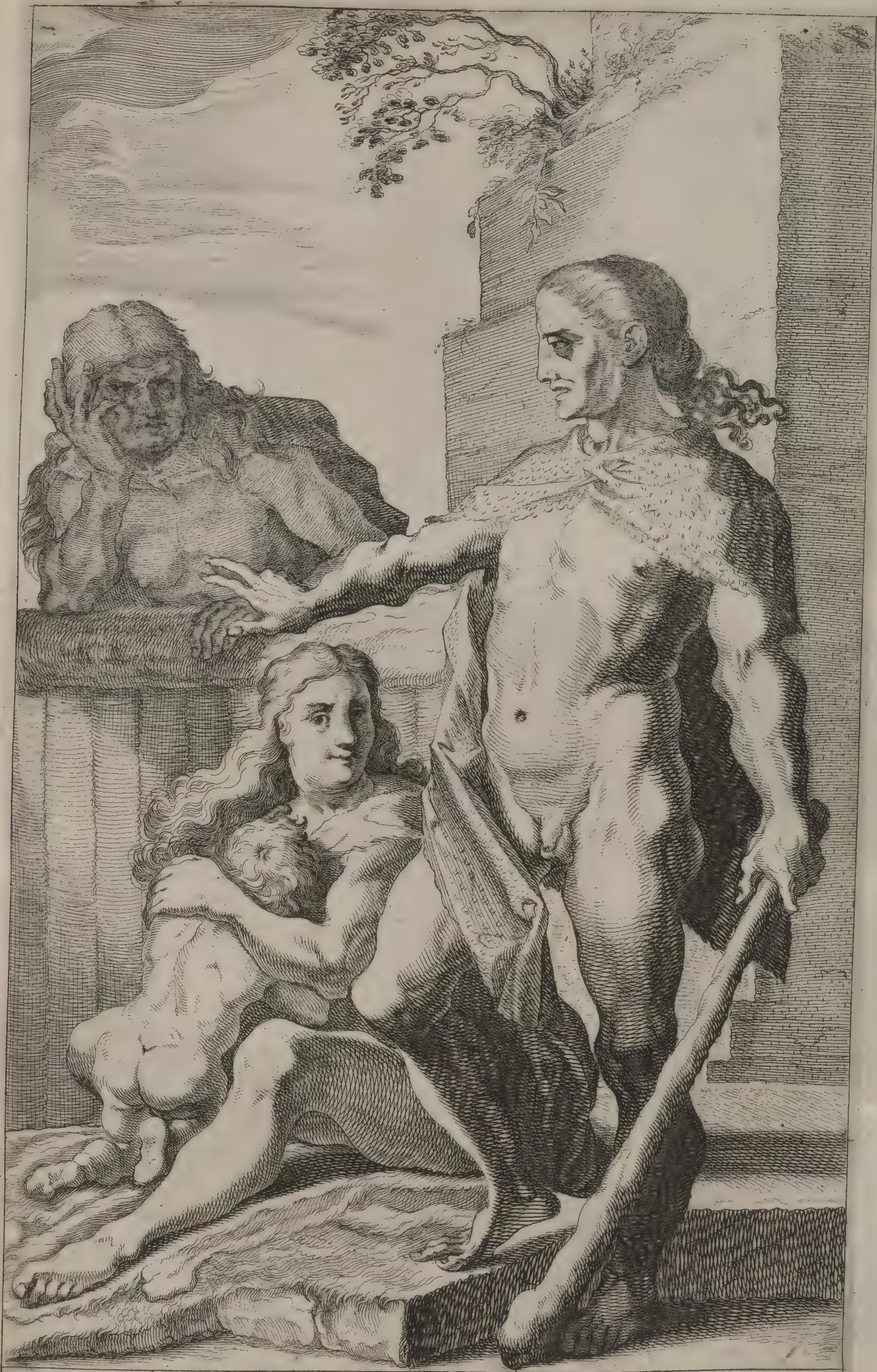

Lib. I, Pag. 148. Figura. VII.

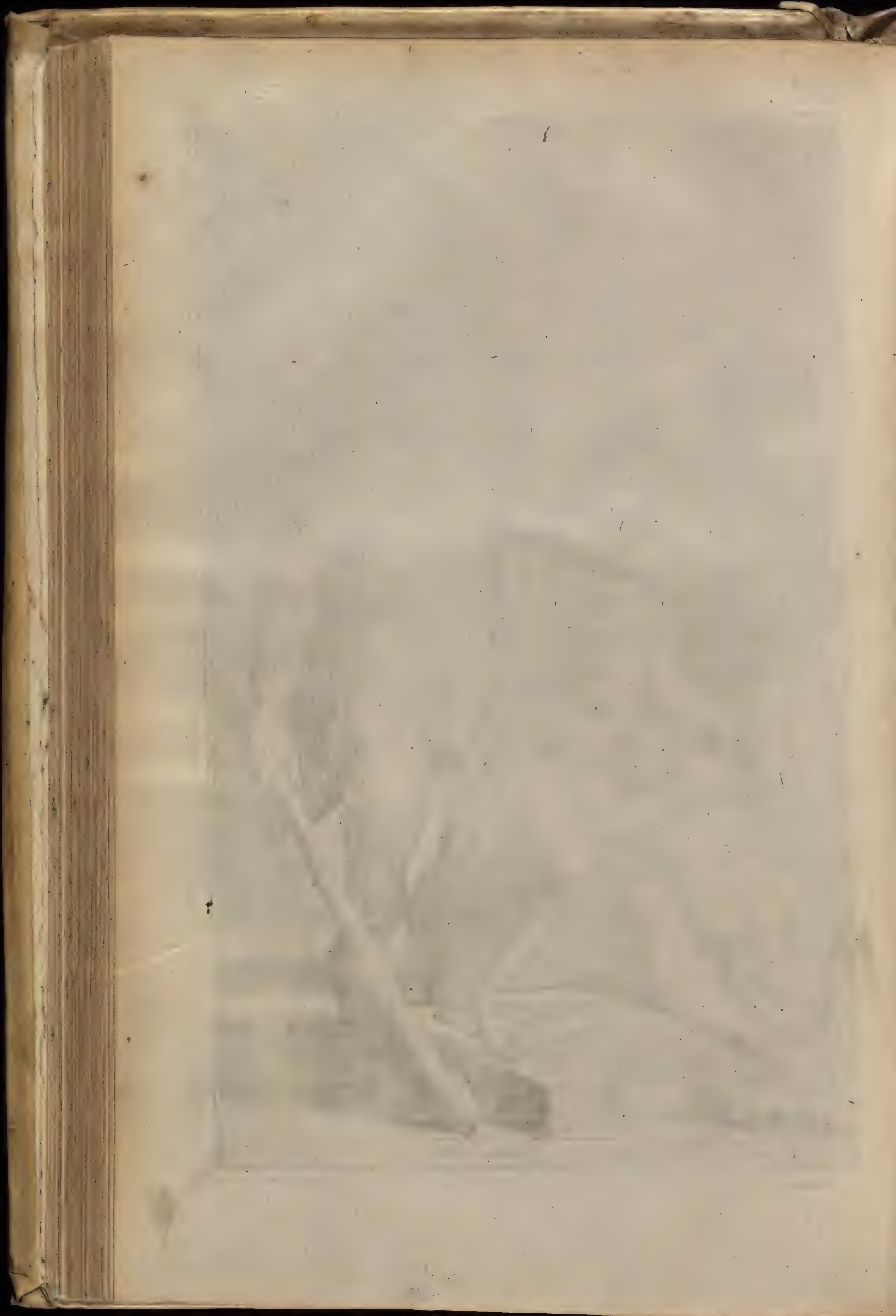

Lib. i, Paginae . 148.

figura . VIII.

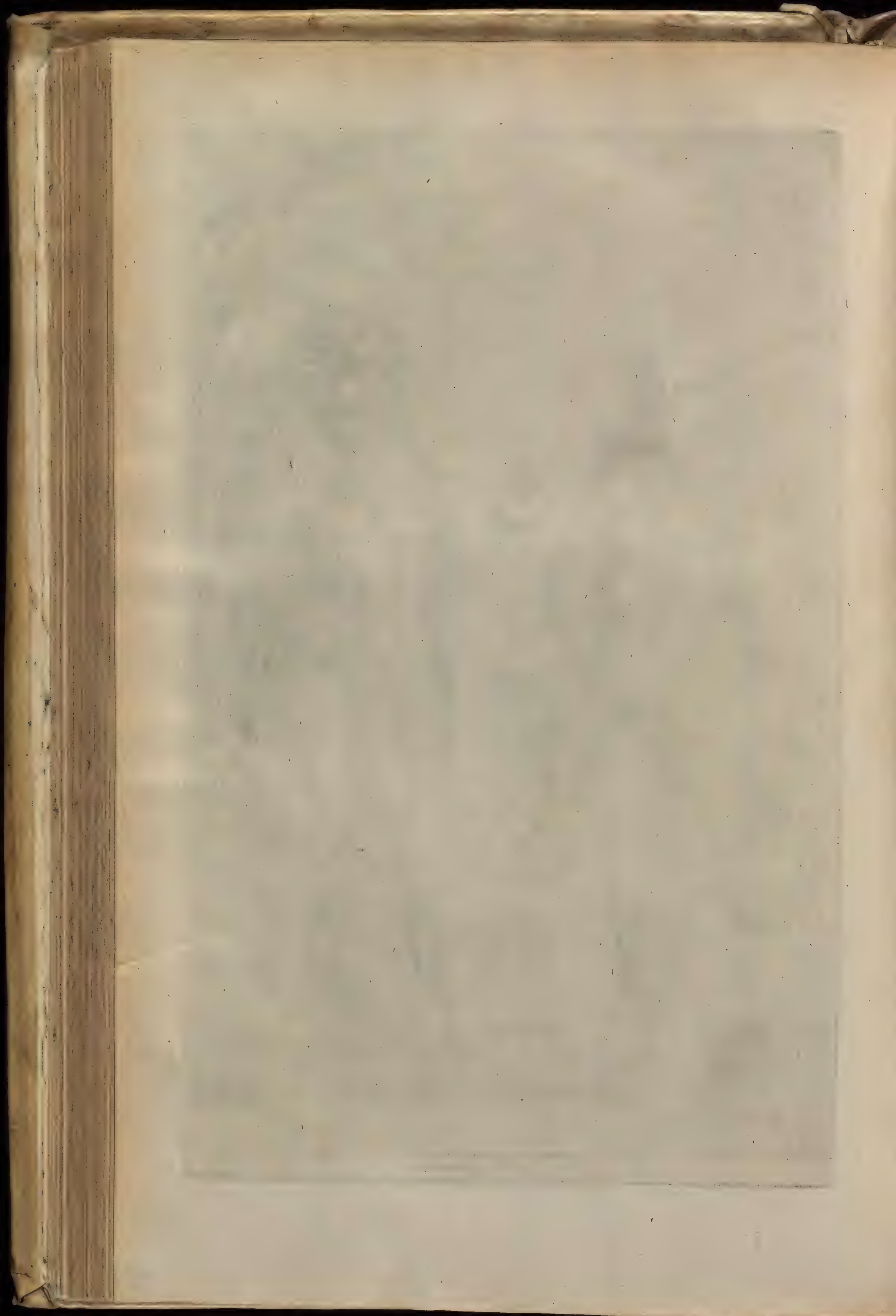

Lib. 1, Pag. 148 figura ix.

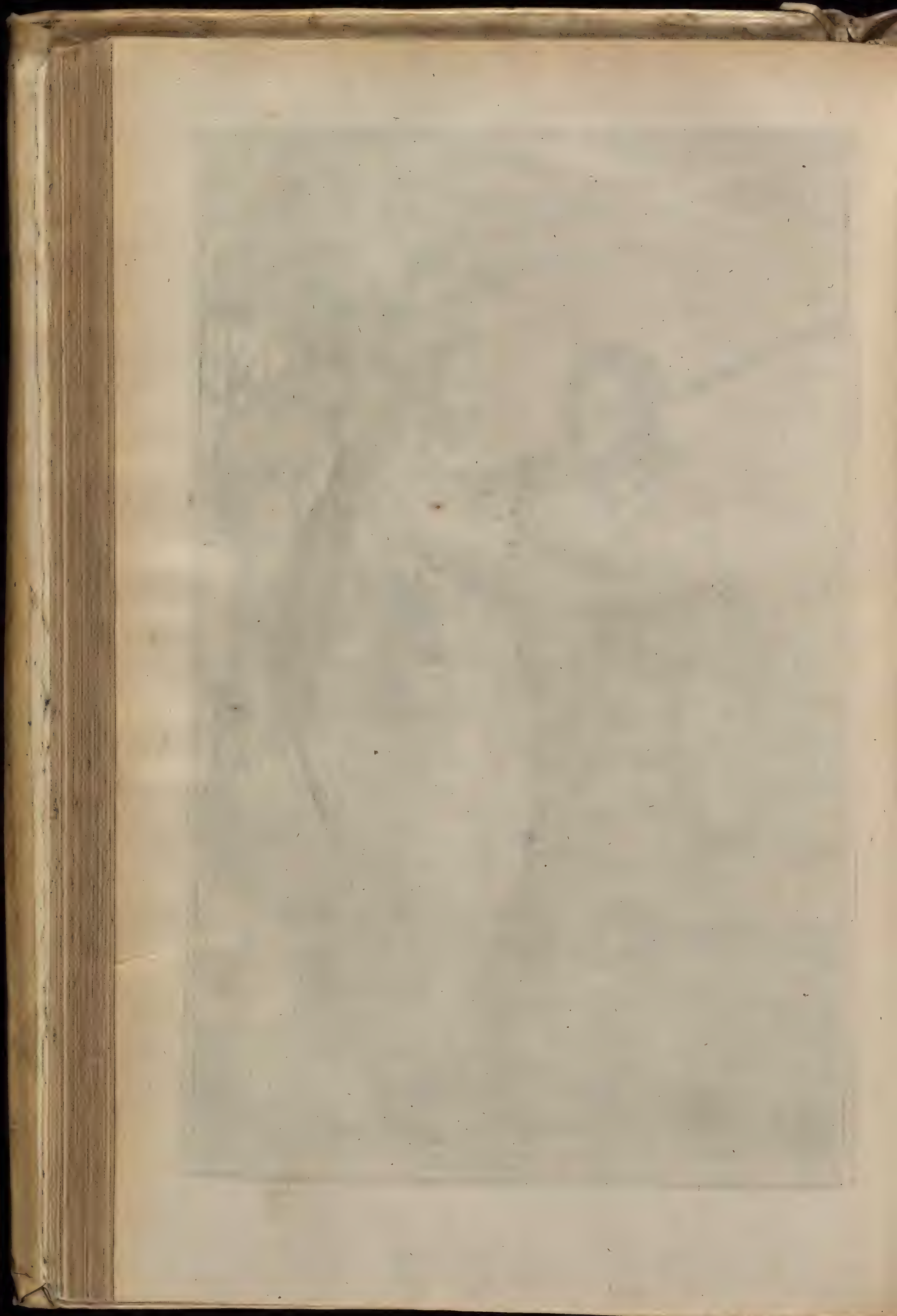

Lib. 1, Pagina 8. figura X.

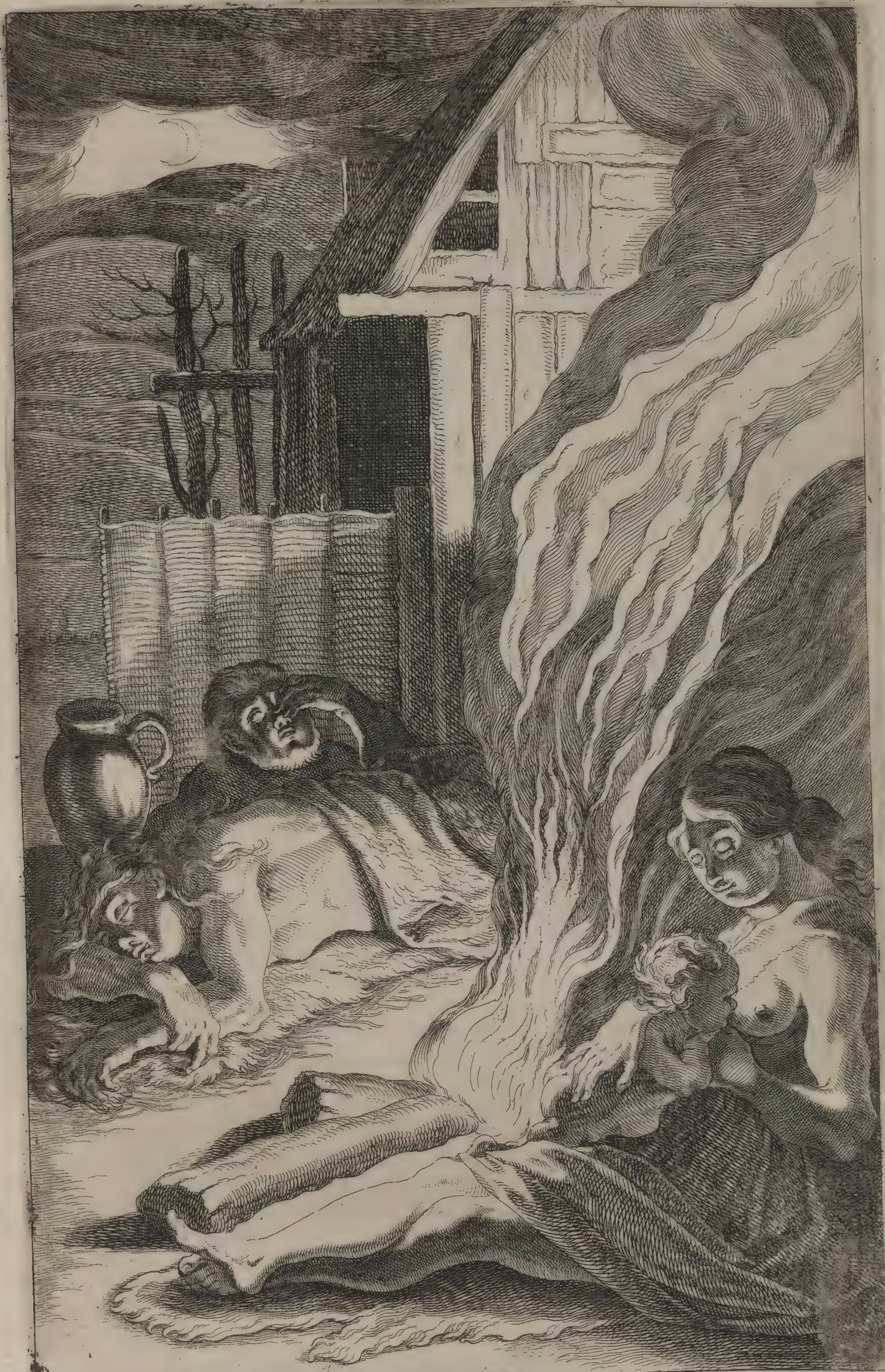

Lib. I, Pag. 148, figura XI.

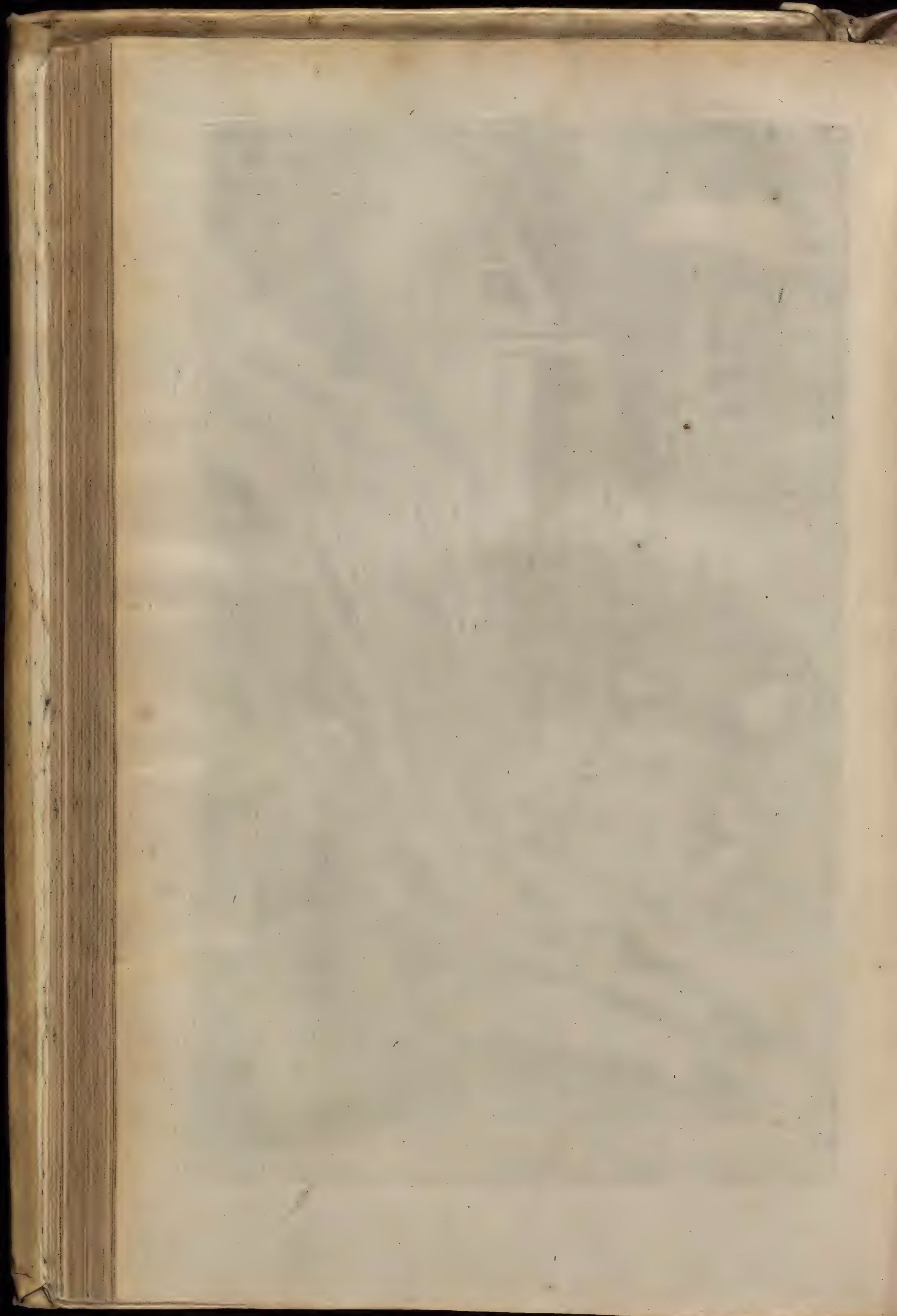

Lib. 1, Pagina. 140. figura. XII.

CAP. XVII.

De victu, ac modo capiendi cibum: item de convivio.

MAIORES nostri, uti in vestitu, ac corporis cultu, domiciliisque, sic in victu antiquum morem, ex Asiâ in gentium dispersione in Celticam delatum, bis mille quadringentos amplius per annos
10 perpetuò retinuerunt; donèc tandem in alias regiones, arma bellaque conferentes, transgressi, molliorem omnium rerum cultum didicerunt. De vestitu ac domiciliis suprâ dictum est. de victu nunc dicendum.

De cibo igitur sic Cæsar, belli Gallici comment. I v: *Non multum frumento, sed maximam partem lacte atque pecore vivunt: multumque sunt in venationibus.* Et comment. VI: *Agricultura non student. majorque pars victus eorum in lacte, & caseo, & carne consistit.* Item noster, in libro de Germaniâ: *Cibi simplices: agrestia poma, recens fera, aut lac concretum.* Strabo, lib. I v, eadem ferè de Gallis: *Τροφή πλείστη μὲν γαλακτοῦ, & κρεῶν παλαιοῶν.* id est; *Cibus plerumque cum lacte, & carnibus omnis generis.* Idem de Chaucorum, Germanicæ gentis, insularis inter Amisiæ Al-
20 bisque ostia, Plinius lib. XVI, cap. I: *Non pecudem his habere, non lacte ali, ut finitimis, ne cum feris quidem dimicare contingit, omni procul abacto frutice.* Cæsar, belli Gallici comment. v, de Britannis: *Ex his omnibus longè sunt humanissimi, qui Cantium incolunt: neque multum à Gallicâ differunt consuetudine. Interiores plerique frumenta non serunt: sed lacte, & carne vivunt.* De iisdem Strabo, libro prædicto: *Τὰ δ' ἤθη τὰ μὲν ὅμοια τοῖς Κελτοῖς, τὰ δ' αἰπλότερα καὶ βαρβαρώτερα ὥς τε ἐνὶ σελήνῃ, γαλακτοῦ εὐπορεῖσθαι, μὴ τυροποιεῖν, διὰ τὸ πλεονεξία· ἀπείρου δ' εἶναι καὶ κηπέας, καὶ αἰλῶν γεωργικῶν.* Hoc est: *Ingenio partim similes sunt Gallorum, partim simpliciores, & magis barbari; adeò, uti quidam eorum, ob imperitiam, caseos non conficiant, quum lacte abundant: nec hortos colendi, aliarumve partium agriculturæ gnari sint.* Herodo-
30 tus quidem idem de Scythis innuit, lib. I v. *Ζῶσιν δὲ μὴ ἀπ' ἀρότρων, ἀλλ' ἀπὸ κτηνῶν.* id est; *Non ab aratro, sed ex pecoribus vivunt.* Homerus quoque in poematibus suis, vetustissimo illo sæculo victum omnibus tribuit simplicem paucisque contentum, ac paratu facilem: eumque regibus pariter ac privatis, juvenibus ac senibus, diebus festis atque in nuptiis eundem; nempe carneis assas; easque ut plurimum bubulas. Vnde haud leve argumentum, morem hunc per primos post terrarum inundationem mortaleis, simul in Græciam, simulque in Celticam, & alias terras, ex Asiâ delatum. Sed de Germanis nostris auctores quid dicant, penitus introspiciamus. Cæsar, ut antè relatum, tradit eos non studuisse agricultura: nec multum frumento vixisse. Hoc eis commune fuisse videtur maximè cum Gallis: de quibus Posidonius, apud Athenæum, lib. IV, cap. XIII, *Τροφή*, inquit, *ἐστὶ ἄρτοι μὲν ὀλίγοι, κρέα δὲ πολλά.* id est; *Cibus est, panes quidem pauci, at multe carnes.* Ex frumento panem conficiebant prisci Germani, ex avenâ etiam pultem. Plinius lib. XVIII, cap. XVII: *Primum omnium frumenti vitium avena est. & hordeum in eam degenerat; sicut ipsa frumenti fit instar: quippe cum Germania populi serant eam; neque aliâ pulte vivant.* Hodie puls eadem per Germaniam frequens. quibusdam tamen in partibus ex hordeo frequentior. Tacitus priscis Germanis cibum, inter alios, fuisse tradit *agrestia poma.* Cruda fuisse credo plerumque. nonnumquam tamen & cocta. unde mos etiam nunc idem nobis frequentissimus manet; aliis gentibus parum usitatus,
40 aut planè ignotus. Appianus in Celticis, de Marcomannis à Cæsare in Galliâ cum rege Ariovisto victis: *Πόα ἐχρῶντο πρὸς τὰς ἀπορίας τροφήν, καὶ ὁ ἵππος ἐύλοισ'* id est; *In egestate herbis victitabant: equi verò virgultis.* Tacitus; eodem libro, de Fennis, extremis versùs orientem æstivum omnium Germanorum: *Fennis mira feritas, fœda paupertas. non arma, non equi, non penates. victui herba.* Ex agrestibus autem fuit illis cibus pomis, quia cum ubertate & amplitudine soli, labore

non contendebant : ut pomaria conferrent , hortos sepirent , & prata rigarent : ut testis est Tacitus , eodem in libro . Ergo nec leguminibus , neque oleribus , neque radicibus , sive bulbis vescebantur . quod de Britannis quoque testatur Strabo , loco suprâ dicto . Plinius , in proœmio libri XII : *Summum munus homini datum arbores silvæque intelligebantur . Hinc primum alimentum , harum fronde mollior specus , libris vestis . etiamnum gentes sic degunt .* Lacte Germanos multo victitasse , tradit Cæsar . Tacitus heic nominat *lac concretum* . Id quale fuerit , haud satis liquet . nam interpretes heic nihil agunt . Butyrum fuisse , ego dixerim : sic enim Plinius , lib. XI , cap. XL I : *Mirum barbaras gentes , quæ lacte vivant , ignorare , aut spernere tot sæculis casei dotem ; densantes id alioquin in acorem jucundum , & pingve butyrum . spuma id est lactis ; concretiusque , quàm quod serum vocatur . Non omittendum , in eo olei vim esse ; & barbaros omnes , infantesque nostros ita ungi .* Satis apertè disertèque butyrum heic appellat *lac concretum* , ut Tacitus . Idem Butyrum idem Plinius , lib. XXVIII , cap. IX , vocat *lac coactum* , in his verbis : *E lacte fit & butyrum , barbarum gentium laudatissimus cibus , & qui divites à plebe discernat . plurimum è bubulo ; & inde nomen . pingvissimum ex ovibus . fit & ex caprino : sed hieme calefacto lacte ; æstate expresso tantum , crebro jactatu in longis vasis , angusto foramine spiritum accipientibus sub ipso ore , aliàs præligato . Additur paululum aquæ , ut ace scat . Quod est maximè coactum , in summo fluitat . id exemptum , addito sale , butyrum est , oleosum naturâ . Reliqua decoquunt in ollis . ibi quod supernatat , oxygala appellant .* Sic ego lego locum mirè ab imperitis librariis luxatum : quem jam antea vero ordini restituere tentarunt viri docti . Ceterum satis constat , Plinii ævo barbaras gentes , quasi peculiari vocabulo , dictos fuisse maximè Germanos , & nonnumquam Britannos . Ex Strabone suprâ quia intelleximus , Britannorum quosdam caseos non confecisse ; de eadem gente loquutum Plinium , simulque de Germanis , apud quos fuit , haud dubitaverim . Ad Germanos spectare , quod ait *barbaros butyro ungi* , superiori capite ostensum est . At Tacitus quia inter cibos Germanorum caseum non nominat ; quem tamen recenset Cæsar : per *lac concretum* intellexisse illum caseum juxta atque butyrum existimo . Falluntur , qui ex Plinio butyrum Celtarum credunt inventum . quidpe Strabo , lib. XII , Æthiopibus id etiam fuisse pro oleo testatur . & 1000 circiter annis ante Strabonem in Hebræorum gente ejus meminit divus Jesaias , cap. VII .

Super carnibus discrepare inter se videntur Cæsar ac Tacitus ; illo *pecuinam* , hoc *ferinam* tradente . Ego , utramque Germanis fuisse in cibo , ex hac auctorum diversitate colligo . Sed apertè id , atque disertè testatur Mela , lib. III , cap. III ; Germanorum mores recensens . *Victu , inquit , ita asperi incultique , ut crudâ etiam carne vescantur , aut recenti , aut cum rigentem in ipsis pecudum , ferarumque coriis , manibus , pedibusque subigendo renovarunt .* Mos hic edendi carnem crudam servatur hodiè à barbarâ gente Tatarorum . Manibus tamen , aut pedibus non subigunt : sed inter equum stratumque positæ insidentes , uno atque altero curriculo calefactam macerant ; statimque vorant . Indorum quoque nonnullos olim piscibus , alios verò carnibus crudis victitasse , auctor est Herodotus , lib. I . At Germani , non modò manuum pedumque subactione maceratam , sed recentem quoque , id est , pecori ac feræ recens mactatæ excisam , vorabant : ut liquet ex Melâ . quod etiam Tacitus intelligere videtur , ubi *recentem feram* cibum iis fuisse tradit . Atque equidem nescio , an pecuinam carnem , manibus pedibusque subactam , ferinam verò recentem eos comedisse voluerit Pomponius . nam fera facilè statim omnis consumi recens potuit : bovis autem , animalis multo majoris , partes in posteros dies adservabantur . Nisi verò & ferarum & pecudum parteis adservatas , manibus pedibusque subigendo renovasse eos , id est , iterum calefecisse putet . Assâ quoque usos fuisse carne , luculentus est testis Posidonius , apud Athe-

Athenæum; dicto lib. iv, cap. xiii. Γερμανοὶ, inquit Athenæus, ὡς ἰσχυρὰ Πόσειδων ἐν τῇ τετρακοστῇ, ἄριστον προσφέρονταί κρέα μεληδὸν ὠπτημένα. id est: Germani, ut auctor est Posidonius lib. xxx, in prandium adferunt carnes membratim assas. Non modò assas, sed & elixas habuisse confangvineos Germanorum Gallos, testatur idem Posidonius apud Athenæum, eodem loco, his verbis: ἡ τροφή ἐστὶ, ἄρτοι μὲν ὀλίγοι, κρέα δὲ πολλά ἐν ὕδατι, καὶ ὅττ' ἐπ' αἰθράνων, ἢ ὀβελίσκων. id est: Cibus est, panes quidem pauci, at carnes multe, elixa in aquâ, vel super pruinis, aut in verubus assa. De Germanis juxta atque Gallis eadem Diodorus, lib. v: πλησίον δὲ αὐτῶν ἐχάρααι κείνται, γέμυσται πυρὸς, καὶ λέβητας ἔχουσαι καὶ ὀβελίσκους πλήρεις κρεῶν ὀλομερῶν. Hoc est: Prope eos focī sunt igne ardentēs, ollisque ac verubus instructi, quæ integrorum membrorum carnibus referta sunt. Strabo, lib. iv, de Gallis ita: Τροφή πλείστη μετὰ γάλακτι, καὶ κρεῶν παντοίων, μάλιστα δὲ τ' ὕτων, καὶ νέων, καὶ αἰλίσων. id est: Cibus plurimus cum lacte est, & carnibus omnis generis, maxime suillis, recentibus juxta & salitis. Initio autem libri vii, Germanos fuisse ait Gallis καὶ μορφῶς, καὶ ἥθεσι, καὶ βίοις ὁμοιωμένους, id est, & facie, & moribus, & victu simileis. Ergo & ipsi Germani omnis generis carnibus, quemadmodum hodiè, olim etiam victitarunt. Ac de suillâ carne, præsertim salitâ, quis ambigat? quando cibus ejus in tam frequenti hodièque est apud Germanos, maxime Vestofalos, reliquosque Saxonici nominis nationes, usu; uti ab
20 exteris etiam populis tamquàm pro pudore objectetur. Idem Strabo, libro tertio, Cerretanicas Cantabricasque ex Hispaniâ laudat pernas: Athenæus verò lib. xiv, cap. xxi, Gallicas. Marcusque Varro, de re rusticâ lib. ii, cap. iv, non modò pernas, sed & succidias. At hodiè Vestofalicæ pernae omnium habentur nobilissimæ. Sale verò usos jam olim Germanos, patet ex Taciti annalium lib. xiii; ubi hæc leguntur verba: Eadem æstate inter Hermundurōs Cattosque certatum magno prælio, dum flumen, gignendo sale secundum, & conterminum, vi trahunt; super libidem cuncta armis agendi, religione insitâ, eos maxime locos propinquare cælo, precesque mortalium a deis nusquàm proprius audiri. inde, indulgentiâ numinum, illo in amne, illisque silvis salem provenire, non, ut apud alias gentes,
30 eluvie maris, arescente undâ; sed super ardentem arborum struem fusa, contrariis inter se elementis, igne atque aquis concretum. Idem de confectiōe his in oris salis tradit Plinius, lib. xxxi, cap. vii, his verbis: Gallia Germanique ardentibus lignis aquam salsam infundunt. Hispania quadam sui parte è puteis hauriunt; muriam appellant. Et illi quidem etiam lignum referre arbitrantur. Quercus optima, ut quæ per se cinere sincero vim salis reddat. alibi corylus laudatur. ita infuso liquore salso, carbo etiam in salem vertitur. Quicumque ligno confit sal, niger est. Atque hoc est, quod Varro, de re rusticâ libro primo, capite octavo, sic refert: In Galliâ Transalpinâ, intus ad Rhenum, cum exercitum ducerem, aliquot regiones accessi; ubi nec vitis, nec olea, nec poma nascerentur; ubi agros stercorarent candidâ fossitiâ cretâ. ubi salem nec fossitium, nec maritimum haberent: sed ex quibusdam lignis combustis, carbonibus salsis pro eo uterentur. Doctissimus Lipsius legendum heic censet; intus Rhenum, particulâ addititiâ rejectâ? At quomodo? An alia etiam fuit Gallia Transalpina extra Rhenum in Germanico solo? Cave credas. Rectè, intus ad Rhenum: id est, in interiore Galliâ Transalpinâ, quâ ad septentriones simul & versùs orientem ad Rhenum vergit. Sed ad Germanos meos redeo. Ferinâ carne recenti quotidie vesci potuerunt; quidpe quum ingentes olim per omnem Germaniam silvæ; & venatus quotidianum in pace Germanorum fuerit exercitium. Atque in ipsis verum utique fuit, quod Pomponius Mela, lib. i, cap. vii, de quibusdam illis Africæ populis, Cyrenaicæ provinciæ conterminis, tradit his verbis: Victus asper, & munditiis carens. potus est lac, succusque baccarum. cibus est caro, plurimum ferina. nam gregibus, quia id solum optimum est, quoad potest, parcitur. Germanis quidpe etiam in unis gregibus summas fuisse opes, infra patebit. De prædictis Fennis, ita ibidem Tacitus: Fennis mira feritas, fæda paupertas. non arma, non equi, non penates. victui herba, vestitui pelles, cubile humus. sola
N 4 in sagittis

in sagittis spes: quas, inopiâ ferri, ossibus asperant. idemque venatus viros pariter ac feminas alit. passim enim comitantur, partemque prada petunt. Idem de Scritofinnis refert Procopius, rerum Gothicarum lib. II: οἱ δὲ Σκριθιφῖνοι θηρίων τινὰ βιοτὴν ἔχουσιν. ἔτε γὰρ ἱμάτια ἐνδιδύσκονται, ἔδὲ ὑποδεδημημένοι βαδίζουσιν, ἔτε οἶνον πίνουσιν, ἔτε τι ἐδάδιμον ἐκ τῆς γῆς ἔχουσιν. ἔτε γὰρ αὐτοὶ γλῶ γεωργεῖσιν, ἔτε τι αὐτοῖς αἱ γυναῖκες ἐργάζονται. ἀλλὰ ἄνδρες αἰεὶ ζῶνταῖς γυναῖξιν τὴν θήραν μόνον ἐπιτηδεύουσιν. θηρίων τὲ γὰρ, καὶ ἄλλων ζώων μέγα τι χοῆμα αἰτεῖ ὕλαι αὐτοῖς φέρουσι, μεγάλα ὑπερφυῶς ἔσσαι, κατὰ τὰ ὄρη, ἀ τὰντῃ ἀνέχει. καὶ κρέασι μὲν θηρίων αἰεὶ τῶν ἀλισκομένων σιτίζονται. Hoc est: Scritofinni belluarum in morem vitam degunt: ut qui nec vestibus operiantur, nec calceati incedant; nec vinum bibant, nec ullum è terrâ 10 habeant cibum: siquidem neque excolunt eam, neque, quæ iis uxores sunt, quidquam operantur; sed juxta cum viris semper venatibus student. nam feras, & alia animalia, ut magnas opeis, silva ferunt immensa, quæ in montibus hujus regionis sternuntur. ferarum carnibus captarum semper vescuntur. Hæc igitur de cibo priscum Germanorum.

De potu sic noster ibidem: Potui humor ex ordeo, aut frumento, in quamdam similitudinem vini corruptus. Genus hoc potus antiquissimum post aquæ lactisque potum; ut quod etiam ante terrarum inundationem primi sæculi mortaleis habuisse existimo: si vini usum primus invenisse rectè creditur Noachus. cujus rei nullum certum habemus documentum. Post inunda- 20 tionem certè, ad urbis Babylonicæ structionem, fuisse in usu, quum lingvæ nationesque distinguerentur, colligitur ex eo, quod omnes simul gentes, inde in orbem universum sparsæ, antiquissimis temporibus eo usæ sunt. Strabo, lib. XVII, de Æthiopibus: Ζῶσι δὲ ἀπὸ κέγχρου καὶ κριθῆς, ἀφ' ὧν καὶ πόλον ποιεῖσιν αὐτοῖς. id est: Milio atque hordeo victitant: ex quibus etiam potum sibi conficiunt. Plinius, libro vigesimo secundo, sub finem capitis ultimi: Et frugum quidem hæ sunt in usu medico. Ex iisdem fiunt & potus: zythum in Ægypto; celia; & ceria in Hispaniâ; cervisia, & plura genera in Galliâ, aliisque provinciis. Germaniam eum puto intelligere, & insulas Britannicas. Idem auctor, libro decimo quinto, capite vigesimo secundo: Est & occiden- 30 tis populis sua ebrietas, fruge madidâ: pluribus modis per Gallias Hispaniasque; nominibus aliis, sed ratione eadem. Hispaniæ jam & vetustatem ferre ea genera docuerunt. Nullâque in parte mundi cessat ebrietas. meros quippe hauriunt tales succos; nec diluendo, ut vina, mitigant. Scilicet idem potus, eadem ratione ex fruge madidâ confectus, per Æthiopiam, Ægyptum, Hispaniam, Galliam, Britannias, Germaniam, adeoque per omnes mundi partes bibebatur; speciebus tamen diversis, nominibusque aliis. Thracibus eundem fuisse, nomine βρύτον, auctor est Hellanicus, antiquissimus scriptor, apud Athenæum, libro decimo, capite decimo quarto. De Pannoniis item, Illyricâ gente, parte Celtarum, Dio lib. XLIX, his verbis: Τὰς τε κελθὰς, καὶ τὰς κέγ- 40 χρους καὶ ἐδάδιον ὁμοίως καὶ πίνουσιν. id est: Hordeum ac milium edunt juxta ac bibunt. Apud Ægyptios certè tam vetustus fuit zythi potus, uti ab Osiride, vetustissimo eorum deo, inventum crediderint; teste Diodoro, in libro primo. Atque hinc etiam sacris in libris, Numer. cap. VI, Judic. XIII, & Lucæ I, per scieram Hebræorum, ipsum zythum intelligi, facile suspicer: utique quum Hebræi Ægyptiis fuerint ferè contermini; pars certè Syriæ antiquæ, quæ Ægypto contigua. Zythi igitur, sive cervisiæ usum majores nostri habuere jam inde à primordio gentis Celticæ; unâ cum gente ex Asiâ in Europam delatum. Patriâ hodiè lingvâ vocatur bier, & Saxonica dialecto beer. quod antiquissimum ejus esse vocabulum, ex ipsâ Asiâ, à confu- 50 sione primævæ lingvæ, unâ cum re in septemtrionem delatum, ex eo con- jicere datur, quod ex eadem radice cum Hebraicâ voce bar, quæ frugem seu frumentum significat, originem cepisse videatur; quia ex fruge fiebat. unde & Græca vox mansit πυρὸς, frumentum seu triticum & ipsa notans. Ægyptiorum quoque vocabulum, quod Græci, suæ lingvæ accommodan- tes,

tes, scripsêre ζῦθος, sive ζῦθον, eâdem ratione à fruge, seu frumento petitum videtur. nam Græca etiam ex eodem haud dubiè manavit fonte vox οἶτος, ipsa quoque frumentum significans: & similior Sarmatarum, quorum partes nunc Poloni ac Bojohæmi, *zyto*. Ab Hebraico *bar*, simili modo deductum est eidem genti vocabulum *biriah*; quod pulmentum farinaceum exponunt interpretes in lib. II. Samuel. cap. XII. Athenæus, prædicto lib. X, cap. XIV, *zythum* antiquissimis temporibus vocitatum fuisse & βρύτον, citat ex Archilocho, Hellanico, ac Sophocle. Id vocabulum ego nescio, an non ex eâdem origine cum birâ, seu berâ nostrâ, promanaverit; quasi βερύτον principio dictum. At
10 potus is in Ægypto, Hispaniâ, Galliâ, ac Thraciâ sublatus est. quamvis nostrâ hac ætate in quasdam Galliæ parteis consuetudo bibendi, ratioque coquendi reiectæ. Manet prætereà per Germaniam: cujus partes antiquæ, Norvagia, Dania, Syedia, Finnia, Lappia: item per Britannicas insulas, & per Sarmatiam. Germani, ut antè dictum, nunc vulgò vocant *bier*: & Britanni, quamvis aliis litteris *beere*, eodem tamen sono. Hinc Gallis etiam dicitur *biere*; Italisque *birra*: licet antiquo interdum utrique utantur vocabulo, Galli *cervoise*, Itali *cervigia*. Dani, ac Norvagi nominant *æl*. quod vocabulum etiam Angli, ab illis traditum, in usu habent; aliâ tantùm dialecto *ale* nuncupantes. Distingvunt tamen *ale* à *beere*; quòd hoc lupulo condi-
20 tur, illud verò non item. Ea gens, quæ nunc peculiari nomine vocatur Slavonica, Hungaris ab meridie contermina, suâ lingvâ adpellat *oll*; veteri haud dubiè vocabulo Germanorum; à quibus innumera alia in suum mancipavêre sermonem. Reliquæ Sarmatici, sive Slavici generis nationes eundem potum nuncupant *pivo*, vocabulo derivato à verbo *piti*, seu *picz*, quod bibere, potareque significat; quemadmodùm Aristoteles, ἐν τῷ περὶ μέθης, adpellavit οἶνον, à verbo οἶνειν. Germanicè eâdem ratione dixeris *drincken*; Anglicè *drinke*, Danicè ac Svedicè *dricke*; quasi *potum* dicas. Antiqui nominis Gallici *cervisia*, tam ineptas, tamque absurdas reddere doctos etiam viros etymologias, miror; ceu id dictum sit quasi *cerebibia*, quia Ceres, id est,
30 fruges bibitur, vel quasi *Cereris vis in aquâ*. unde etiam ipsum vocabulum vulgò corrumpitur in *cerevisiam*: quum tamen nomen id non Latinum, sed Gallicum esse, testetur disertè Plinius, dicto libero vigesimo secundo, capite ultimo. Magis placet illorum ratio, qui à Gallico, sive Celtico vocabulo *zerwe*, quod nunc inferioris Rheni ripæ accolæ vocant *terwe*, significatque frumentum, deductum existimant. In quo pretio atque æstimatione priscis fuerit mortalibus, partim indicat Tacitus; ubi in *quamdam similitudinem vini corruptum humorem* esse adfirmat: partim Diodorus; qui dicto lib. I, Osirim, id est, Liberum patrem inventorem ejus tradit. Εἰ δὲ τις χώρεα, inquit, τὸ φύλον τῆς ἀμπέλους μὴ προσδεχοίτο, διδάσκει αὐτὸν φασὶ τὸ ἐκ τῆς κελῆς καὶ σκευαζομένου πόμα, λειπόμην δὲ πο-
40 λὺ τῆς περὶ τὸν οἶνον εὐωδίας καὶ διαμέως. id est: *Quod si quæ tellus plantam vitis non admitteret; conficiendum ex hordeo potum docuisse eum ajunt, fragrantia & efficacitate haud multùm inferiorem.* Hinc etiam Athenæo, lib. X, cap. XIII, οἶνον κελθινὸν adpellatur, id est, *vinum hordeaceum*. Plinius, lib. XIV, cap. XXII, ut antè relatum; *Hispania*, inquit, *jam & vetustatem ferre docuerunt.* Vidi ipse in patriâ terrâ biram Dantiscanam annorum LX, mirandæ nigredinis, spissitudinisque. quæ tamen post tantam vetustatem non in sitis, sed morborum remediis habetur.

Ceterùm, præter biræ potum, lacte quoque situm sedasse majores nostros, haud dubium est; quando etiamnum pluribus Germaniæ in partibus agrestibus
50 biræ defectum lactis potu supplere videmus. Prisci quinetiam moris testem habemus apud Athenæum, lib. IV, cap. XIII, Posidonium: qui ipse olim Galliam (nescio an etiam Germaniam Cisirhenanum) ingressus fuit. Γερμανοὶ, inquit Athenæus, ὡς ἰσχυρὴ Ποσειδώνιος ἐν τῇ τριακοστῇ, ἄριστον προσφέρουσι κρέα μεληδὸν ὡπλημύρα· καὶ Ἰππίνεσι γάλα καὶ τὸν οἶνον ἀκράστον. hoc est: *Germani, ut auctor est Posidonius lib. XXX, in prandium ferunt carneis membratim asæ: ac lac superbibunt, vinumq;*
merum.

merum. Sed lac antiquissimum potus genus apud omneis mortales, post aquæ potum. De vino quod ait, id de Germanis Rheno, Germaniæ Galliæque termino, propinquis intelligendum. ultiores quidpe nullum habebant, nec patiebantur vini usum. Tacitus, libro de Germaniâ: *Proximi ripæ & vinum mercantur*. quò pertinet & illud, quod paullo antè eodem libro dixit: *Crebra, ut inter vinolentos, rixa*. minùs quidpe rectè dixeris vinolentum eum, qui nil nisi cervisiam bibit. Auctor tamen de omnibus in commune loquens, à potiori præstantiorique potus genere vitium denominavit. Sic annal. xi, *vinolentiam* Cheruscis adscripsit; quum tamen ad Albim flumen incoluerint, ultra Cattos; quos vina ad se inferri negat passos Cæsar, belli Gallici comment. i v. Svevos eos, nomine improprio, adpellans. Gallos vino usos, Cæsaris etiam ævo, satis constat. de Ubiis verò, Germanicâ gente; sic ipse dicto commentario: *Vbi ceteris humaniores; propterea quòd Rhenum attingunt, multique ad eos mercatores ventitant; & ipsi, propter propinquitatem, Gallicis sunt moribus assuefacti*. Contrà verò paullo antè de Svevis (qui sunt Catti aliis auctoribus: nunc Hassi atque Turingi:) *Vinum, inquit, ad se omnino importari non sinunt: quòd eâ re ad laborem ferendum emollescere homines, atque effeminari arbitrantur*. Sic comment. ii, de Nerviiis, Germanicæ originis in Galliâ populis: *Nullum aditum esse ad eos mercatoribus: nihil pati vini, reliquarumque rerum, ad luxuriam pertinentium, inferri. quòd his rebus elangvescere animos, eorumque remitti virtutem existiment*. Hodiè magna pars ejus, quæ nunc dicitur Germania, utitur vino; incognito illic, vel rarissimo biræ usu. *Ἀκραίον* autem bibere vinum, atque meracum, hodièque tamquàm summa observatur religio; rideturque in exteris nationibus vini dilutio. Atque hæc de potu priscum Germanorum; qui trium generum notatur: *biræ, lactis, atque vini*. quartum his adjici debet, potus aquæ; infimæ, omniumq; rerum inopi plebi usitatus. Porro Diodorus, lib. v, ita tradit de septemtrionalibus Galliæ partibus: *Διὰ δὲ τὴν ὑπερβολὴν τῆς ψυχῆς διαφθειρομένης τῆ κατὰ τὸν αἶρα κρύσεως, ἔτε οἶνον ἔτε ἔλαιον φέροι. διόπερ τῶν Γαλατῶν οἱ τῶν καρπῶν σπασκόμενοι, πόμα κατὰσκευάζουσιν ἐκ τῆ κριθῆς τὸ πρῶτον γορευόμενον ζύθον. καὶ τὰ κηρία πλυόμενες, τῶ τῶν δόπο πλύματι χρῶνται*. Hoc est: *Excessus frigoris in causâ est, ut corruptâ aëris intemperie nec vinum nec oleum producat*. Ideò Galli, horum fructuum inopes, ex hordeo sibi potum conficiunt, qui *zythus* adpellatur. favos etiam aqua diluunt: dilutumque hoc potum illis præbet. Hujus potus, miror, non meminisse Tacitum in Germaniâ; quum non dubitem jam tum inibi eum fuisse in usu, uti nunc etiam est.

Cibus igitur priscis Germanis, atque potus quales fuerint, hætenus expositum est. Proximus nunc videtur aptissimusque locus, modum capiendi cibum, & rationem convivandi explicare. Auctor noster, in libro de Germaniâ: *Statim è somno, inquit, quem plerumque in diem extrahunt, levantur. Lauti cibum capiunt. Separata singulis sedes, & sua cuique mensa*. Sedeis istas non sublimes, ex ligno, aut aliâ materiâ durâ ac validâ fabricatas fuisse, ex aliis auctoribus disco. Et Posidonius de eadem gente apud Athenæum, prædicto lib. iv, cap. xiii: *Κεῖτοι τὰς χοὰς προτίθενται, χόρτον ὑποβάλλοντες, καὶ ἐπὶ τετραπέζων ξυλίων, μικρὸν δὲ τῆ γῆς ἐπηρομένων*. id est: *Galli, gramine, seu fæno substrato, libationes proponunt, super mensis ligneis, leviter à terrâ exstantibus*. ubi per χόρτον idem intelligit, quod Strabo per *σιβάδας*. sic enim Aristophanes in Pluto; *αὐτὶ δὲ κλίνης σιβάδας χοίων*. id est; *pro lecto, torum seu stratum è juncis*. Hunc morem, juncis integra conclavia, & cubilia consternendi, in Angliâ servari video; à veteribus haud dubiè Britannis acceptum. At priscis illis Gallis non tota conclavia fuisse consternata juncis, sive gramine, aut fæno; sed ea tantum loca, in quibus quisque separatim confidere debebat; docet Strabo vocabulo *σιβάσι*, quod plura numero strata denotat. quò etiam Taciti verba intelligenda; *separata singulis sedes*. At magis proprium quiddam de Germanis innuere videtur Diodorus, lib. v, de Gallis simul Germanisque in hæc verba scribens: *Δειπνεῖσι καθήμεροι πάντες ἐκ ἐπὶ θρόνων, ἀλλ' ἐπὶ τῇ*

ὅτι τῆ γῆς, ὑποστρώματα χρώμιοι λύκων ἢ κυῶν δέρμασι. Hoc est: *Cibum capiunt sedentes omnes, non in sedilibus, sed humi; pro stragulis, luporum aut canum exuvias subjicientes.* Hoc, inquam, Germanorum moribus quàm maximè conveniebat; ut qui corpora etiam ferarum pellibus velabant; quod suprà ostensum est. *Separata igitur singulis sedes, in suâ cuique pelle, aut foeni, graminisve toro.*

Et sua cuique mensa, inquit noster. idem in Gallis notavit Phylarchus, apud Athenæum, lib. IV, cap. XIII: τὸ δαῖπνον ἦν καθημέροις κύκλῳ· ἐπεὶ δὲ τρίποδες εἰσ-
 ηνέχθησαν πάντων. ἔτοι δὲ ὅσον εἰκοσι. id est: *Cœnaturi considebant in orbem. deinde mensa inferebantur, cuique sua. erantque numero viginti.* Communis igitur hic quo-
 10 que Celtarum mos. Nec Celtarum tantum: sed & Indorum; teste Megasthe-
 ne, Indicarum rerum scriptore, apud Athenæum, eodem loco. & Græcorum
 item: ut ex Homero notavit idem Athenæus, lib. I, cap. XI; singulis scilicet con-
 vivis adponi canistrum, mensam, poculum: unde iste versus:

Ἦδη μὲν δαίτῳ κεκορημέθα, δαίτῳ εἴσῃς.

Iam cœnâ sumus satiati, cœnâ equali.

Unde haud inepto collegeris argumento, morem hunc ex Asiâ, à dispersione
 gentium, secum attulisse Celtas nostros, à Noachi filiis sibi traditum. unde
 & Indi, & Græci habuêre. *Εὐλίνας* fuisse *τραπέζας* apud Celtas, μικρὸν δὲ τῆ γῆς
 ἐπηρομήνας, id est, *lignear mensas, leviter à terrâ exstanteis*, suprà ex Posidonio co-
 20 gnovimus. qui ipse Gallorum mores inspexit, ut auctor est Strabo, lib. IV. Hu-
 miles videlicet fuêre, quia ipsi convivæ non sublimes in sedilibus, sed humi in
 pelle, aut graminis toro adsidebant.

Locum prandii & cœnæ monstrat Diodorus, in dicto libro V. πλησίον δὲ
 αὐτῶν ἐχάραξι κεῖνται, γέμεσαι πυρὸς, καὶ λέβητας ἔχουσαι, καὶ ὀβελίους πλήρεις κρεῶν ὀλο-
 μεῶν. id est: *Prope eos sunt foci, igni ardentes, ollisque & verubus instructi, quæ inte-
 grorum membrorum carnibus referta sunt.* Ignem struxerunt haud dubiè eodem
 modo, uti etiamnum fit in Vestofaliæ, & illius tractus agris: ubi integra adge-
 runtur robora. Sic de gentibus, Istri ostia, & Thraciæ monteis, Pontumque &
 Mæoticas paludeis accolentibus, Virgilius γεωργικῶν III:

30 *Ipsi in defossis specubus, secura sub altâ
 Otia agunt terrâ: congestaque robora, totasq;
 Advolvêre focis ulmos, ignique dedere.*

Locus igitur prandii & cœnæ fuit juxta focum: unde statim cibus, ex veru-
 bus atque ollis petitus, in mensis collocari potuit. Mela lib. II, cap. II, & Soli-
 nus cap. XVI Thraceis tradunt epulanteis focos circumfedis. Ceterum de
 Gallis ita Phylarchus, dicto loco apud Athenæum: τρίποδες εἰσινέχθησαν πᾶ-
 σιν. ἔτοι δὲ ὅσον εἰκοσι, κρεῶν μετὰ νενεμημένων καὶ ἄρτοι ζυμῆται μεγάλοι παρὰ πεπερονημένοι
 ἦσαν πρὸς τοῖς κρέασι. Hoc est: *Mense tripodes inferebantur. hæ numero erant vi-
 ginti, carnibus in singulos viros distributis onusta: magniq; panes fermentati carnibus erant*
 40 *adfixi.* Nempe sua cuique portio discreta, unâ cum pane adfixo, in mensâ ad-
 ponebatur. Alium tamen modum adponendi cibum tradit idem Phylarchus
 ibidem paullo antè. sic enim Athenæus: παρὰ δὲ Γαλάταις, φησὶ Φύλαρχος ἐν
 τῇ ἐκλῇ, ἐν ταῖς τραπέζαις ἄρτους πολλὰς κατακεκλασμένους ὡς ἑρτίθεαι χυδίῳ, καὶ κρέατα
 ἐκ τῶν λεβήτων. id est: *Apud Gallos, ut auctor est Phylarchus lib. VI, affatim mensis*
panes multos confractos imponi, & ex abenis carnes. De pane contrariam refert nar-
 rationem Posidonius, apud Athenæum eodem loco; & ipse Galliæ morum
 lustrator, ut antè dictum. ἡ προφή, inquit, ἐστὶ ἄρτοι μὲν ὀλίγοι, κρέα δὲ πολλὰ. hoc
 est: *Cibus est, panes quidem pauci, at carnes multæ.* Nisi fortè in quotidiano fami-
 liarique victu panis adpositus fuerit paucus; in conviviiis verò multus. nam
 50 Phylarchus de regiis narrat epulis: Posidonius autem de quotidiano, atque in-
 ter domesticos usitato cibo. Porro Phylarchus tradit τὰ κρέα fuisse νενεμημένα
 singulis. quod nonnulli interpretantur *carneis discissas.* verum *in singulos viros*
distributas intellexisse Phylarchum, patet ex Posidonio; qui integra membra
 etiam in privatis prandiis atque cœnis adposita fuisse testatur. superioribus
 namque verbis hæc statim apud Athenæum subjungit: προσφέρονται δὲ πάντα
 καθαρίως

καθαρίως μὲν, λεοντωδῶς δὲ ταῖς χερσὶν ἀμφότερα αἰρόντες ὅλα μέλη διποδαίνουσιν. id est: *Mensis carnes equidem puræ atque munda inferuntur: leonum verò ritu ambabus manibus membra integra attollentes, morsu dilaniant.* Nec mirum integra cuique adposita fuisse membra; quum præter hæc atque panem, nihil omnino ad prandium, vel coenam habuerint. etenim Tacitus, *Epula*, inquit, & *quamquam inconti, largi tamen apparatus, pro stipendio cedunt.* & postea: *Cibi simplices; agrestia poma, recens fera, aut lac concretum. sine apparatu, sine blandimentis expellunt famem.* Tum, si quid alicui ex suo carnis membro supererat, id in crastinum adservari, eidemque iterum adponi poterat. Unde etiam nunc in Germaniâ Saxonicâ, item in Daniâ, Norvagiâ, Svediâ, Finniâ, Livoniâ, Prussiâ, consuetudo 10 adservandi cibum frigidum in totas etiam septimanas. Ceterò, integra ferarum pecorumque membra priscos verutis adfixisse Celtas, fidem facit mos hodiernus, Germanorum maximè, & Britannorum, Svedorum, Danorum, Norvagiorumque: apud quas gentes non tantum membra, sed corpora integra verutis adfixa interdum conspiciuntur. Addit Posidonius, apud Athenæum, ista: Εἰ ἂν ᾗ ἢ τι δυσπόσασον, μαχαίρῳ μικρῷ ὠρύσσουσιν, ὃ τοῖς κολεοῖς ἐν ἰδίᾳ θήκη ὠρύσσεται. hoc est: *Si quid verò difficilius divellatur, cultello id præcidunt, qui vaginâ tectus, & loco peculiari conditus, in propinquo est.* Ab hac antiquâ Gallorum, sive Celtarum consuetudine hodiernum puto manere morem in Galliâ; ubi etiamnum uno universi utuntur in prandio atque coenâ cultro. De vasis, qui- 20 bus cibi adponebantur, ita legitur apud Strabonem, lib. III, in descriptione Hispanorum: κηρίοις ἢ ἀγγείοις χρῶνται, καθάπερ καὶ οἱ Κελτοί. id est, ut vulgò interpretantur; *Vasis utuntur cereis, ut & Galli.* At quis hoc credat? Doctissimus Casaubonus ad hunc locum commentans, de Gallis idem Diodorum lib. V, significare putat, verbis suprâ citatis. Sed quid geographo cum hac metaphora? Omnino lego κεραμίνοις, seu κεραμείοις, id est, fictilibus. sic enim Posidonius apud Athenæum, libro prædicto, de Gallorum conviviiis: Τὸ δὲ πρὸς οἱ διακονοῦντες ἐν ἀγγείοις περιφέρουσιν, ὅμοιοι μὲν ἀμύσίοις, ἢ κεραμείοις, ἢ ἀργυροῖς. καὶ γὰρ τὰς πίνακας, ἐφ' ὧν τὰς τροφὰς ποτίζονται, τοῖσδε ἔχουσιν· οἱ δὲ χαλκοῖς, οἱ δὲ κέρανα ξύλινα καὶ πλεκτά. Id est: *Qui sunt à poculis, potum ferunt in vasis olla similibus, aut fictilibus, aut 30 argenteis. Ex eadem materiâ sunt & patinae, quibus adponunt cibos. quidam tamen aneas habent: nonnulli patinarum loco canistra lignea, è vitilibus contexta.* Et quis non credat, Strabonem illud ex eodem Posidonio habuisse; quem toties super rebus Gallicis citat? Cibus igitur & potum haud dubiè Germani nostri mensis intulerunt iisdem vasis fictilibus atque ligneis, quibus Galli.

Polybius etiam, apud Athenæum lib. I, cap. XI, Hispani cujusdam regis tradit in medio domus crateras fuisse positos aureos argenteosque, vino repletos hordeaceo, id est *celia*, sive *céria*. sed hoc in Hispaniâ; ubi auri argentique magna vis. In Germaniâ tunc nullæ dum argenti, nedum auri venæ etiam posterioribus sæculis repertæ. Auctor tamen noster, in libro de Germaniâ, *Est vi-* 40 *dere*, inquit, *apud illos argentea vasa, legatis & principibus eorum muneri data, non in aliâ vilitate, quàm quæ humo finguntur.* At hæc apud legatos, ac princepsis. reliquos fictilibus tantum ligneisque poculis bibisse, credibile est. & quia sæpè lacte sitim expellebant; catinis id ac patinis, non poculis, contentum habuisse eos existimo. nec lac tantum; sed & biram nonnumquam. hinc quidpe in septemtrionalibus regionibus morem etiam nunc durare credo, patinis potandi. Auctor noster dicto loco: *Quamquam proximi (Rheni, & Galliarum, Romanorum provinciarum) ob usum commerciorum, aurum & argentum in pretio habent.* Itaque horum fortè principes argento quoque & auro potabant. Aliud genus poculi ostendit Plinius, lib. XI, cap. XXXVII: *Vrorum cornibus barbari septem-* 50 *trionales potant: urnasque binas capitis unius cornua implent.* Item Cæsar, comment. VI: *Vrorum cornua, studiosè conquesta, ab labris argento circumcludunt: atque in amplissimis epulis pro poculis utuntur.*

Ceterum Diodorus, dicto lib. V: Διακονοῦνται ὑπὸ τῶν νεωτάτων παίδων, καὶ ἐχόντων ἡλικίαν, ἀρρένων τε καὶ θηλειῶν. id est: *Iuniores iis ministrant, femella juxta & masculi;*

masculi; sed pueritia limiteis nondum egressi. idque nudi. nam nudos perpetuò incessisse, donec pueritiam excederent, supra ostensum est. In conviviis tamen alios quoque adhibuisse ministros, mox indicabitur.

- De convictibus igitur sic Posidonius, apud Athenæum, prædicto lib. iv, cap. viii: Ὅταν δὲ πλείονες σιωδαῖν ὦσιν, κάθονται ἐν κύκλῳ. id est: *Convivia plures ad cœnam si conveniant, in orbem considunt.* Et in eamdem mentem Phylarchus ibidem, ut antè relatum: τὸ δαῖπνον ὑπὸ καθηκόντοισιν κύκλῳ. ἑπειτα δὲ τρεῖς οἱ εἰσὶν ἐχθιστοὶ πᾶσιν. ἔτοι δὲ ὅσον ἑκοσι, κρεῶν μετὰ νενεμημένων. hoc est: *Cœnatori considebant in orbem. dein mensæ inferebantur, cuique sua. ea erant numero xx,*
- 10 *carnibus in singulos viros distributis onusta.* Hæc etiam de complurium convictu Phylarchus. ubi notandum; primùm eos confedissee universos: dein mensas fuisse illatas; non vacuas, sed cibo jam antea instructas. Modum atque ordinem in orbem considendi notat graphicè Posidonius, dicto loco: Ὅταν δὲ πλείονες σιωδαῖν ὦσιν, κάθονται μὲν ἐν κύκλῳ. μέσθῳ δὲ ὁ κρείττισθῳ, ὡς αὖ κορυφαῖθῳ χοροῦ, διαφέρων τῶν ἄλλων ἢ κατὰ τὸ πολέμικον εὐχέρειαν, ἢ κατὰ γένθῳ, ἢ κατὰ πλῆθον. ὁ δὲ ὑποδεχομένη παρ' αὐτόν. ἐφεξῆς δὲ ἐκατέρωθε καὶ ἀξίαν, ἥς ἔχουσιν ὑπεροχῆς. καὶ οἱ μὲν τὰς θυρεὰς ὁλοφρονεῖντες ἐκ τῶ ὀπίσω παρεσθῶσιν. οἱ δὲ δευφόροι κατὰ τὸ αὐτὸ καθήκον κύκλῳ, καθάπερ οἱ δεσποταὶ σιωδαῖν ὦσιν. Hoc est: *Convivia plures ad cœnam si conveniant, in orbem considunt: in medio verò præstantissimi sedes est, seu totius cœtus principis; ejus nimirum, qui ceteros vel bellicâ virtute ac dexteritate, vel nobilitate generis anteit, vel opibus. huic proximè adsidet dominus convivii: & utrimque deinceps pro splendore dignitatis, quâ excellunt. his à tergo adstant, qui scuta pro armis gestant. hastati verò ex adverso in orbem, quemadmodum domini, sedentes cibum unâ cum ipsis capiunt.* Hunc considendi modum, ordinemque uti rectè teneas; locum convivii finge ante focum, ignemque. dein fac confessum virorum ἡμικυκλιῶδες. adpone postea mensas tripodeis, cuique suam, cum cibo supra descripto. qui confessus ipsorum dominorum erit, sive convivarum. Ex adverso pone alium confessum, itidem semicircularem, cum mensis, ac cibo: qui erit hastatorum, id est, clientum, sive militum dominos comitantium. Hic
- 30 tamen semicirculus in tantum à priore diductus sit, uti & discrimen inter dominorum clientumque confessus, & spatium ad inferendas mensas cum cibis maneat. A tergo deinde dominorum collocentur scutati stantes: qui potum dominis, aliaque ministrent. nam hos simul cum dominis (quod vult vulgata interpretatio) cibum cepisse, quemadmodum hastati, falsum est. Privatis in cœnis prandiisque puellæ puerique ministrabant parentibus impuberes; ut supra ostensum. majoribus in convictibus ministri etiam isti seu famuli scutati. Sic enim noster, in eodem libro de Germaniâ: *Nihil neque publicæ, neque privata rei, nisi armati, agunt.* & postea: *Ad convivium procedunt armati.* Proinde dominos etiam in conviviis armatos fuisse, saltem gladio, certum est. Imaginem hujusmodi confessus, quo clariùs intelligeretur, adponendam judicavimus. Ceterum à veteri istâ Celtarum consuetudine morem etiamnum in Germaniâ durare puto, quo famuli, seu domestici eodem in conclavi, unâ cum dominis, discretis tantum mensis, cibum capiunt; non modò in opidanorum, nobiliumque domibus; sed in principum quoque aulis. Quem morem, uti nimis comem, nimisque familiarem, ceteræ nationes mirantur, atque damnant.
- 40

- Sed suum cuique in mensâ separatâ fuisse cibum, supra ostensum est. in distribuendo igitur cibo quem morem observaverint, indicat Diodorus, dicto lib. v: τὰς ἀγαθὰς ἀνδρας ταῖς καλλίσταις τῶν κρεῶν μοίραις μερίσσειν. id est: *Egre-*
- 50 *giis viris pulcherrimas carniū portiones honoris causâ adponunt.* Nempe, qui omnium convivarum κρείττισθῳ, καὶ τῷ χορῷ κορυφαῖθῳ, διαφέρων τῶν ἄλλων κατὰ τὴν πολέμικὴν εὐχέρειαν, aut, si talis nullus adesset, κατὰ τὸ γένθῳ, aut, si neque è nobilitate ullus, διαφέρων κατὰ τὸν πλῆθον, ei pulcherrima adponebatur carnis portio. aliquanto dein deterior τῷ ὑποδεχομένῳ, id est, convivatori, seu cœnæ domino. ac sic deinceps reliquis, descendendo semper καὶ ἀξίαν, ἥς εἶχον ὑπεροχῆς.

Hunc quoque morem vetustissimum ex Asiâ Celtæ nostri, à dispersione gentium, in Celticam detulerunt. nam ab eâdem origine Græcorum quoque antiquissimi heroas suos præstantissimis carniū membrīs in conviviiis cohonestarunt: ut patet ex Homeri carminibus. hinc isti sunt versus, Iliad. lib. vii:

Νώτοισιν δ' Αἴαντα διλωκέεσσι γέγραπεν
 Ἡρώς Αἰγείδης εὐρυκρείων Αἰακίμων.
*Tergis autem Ajacem longis honoravit
 Heros Atrides latè dominans Agamemnon.*

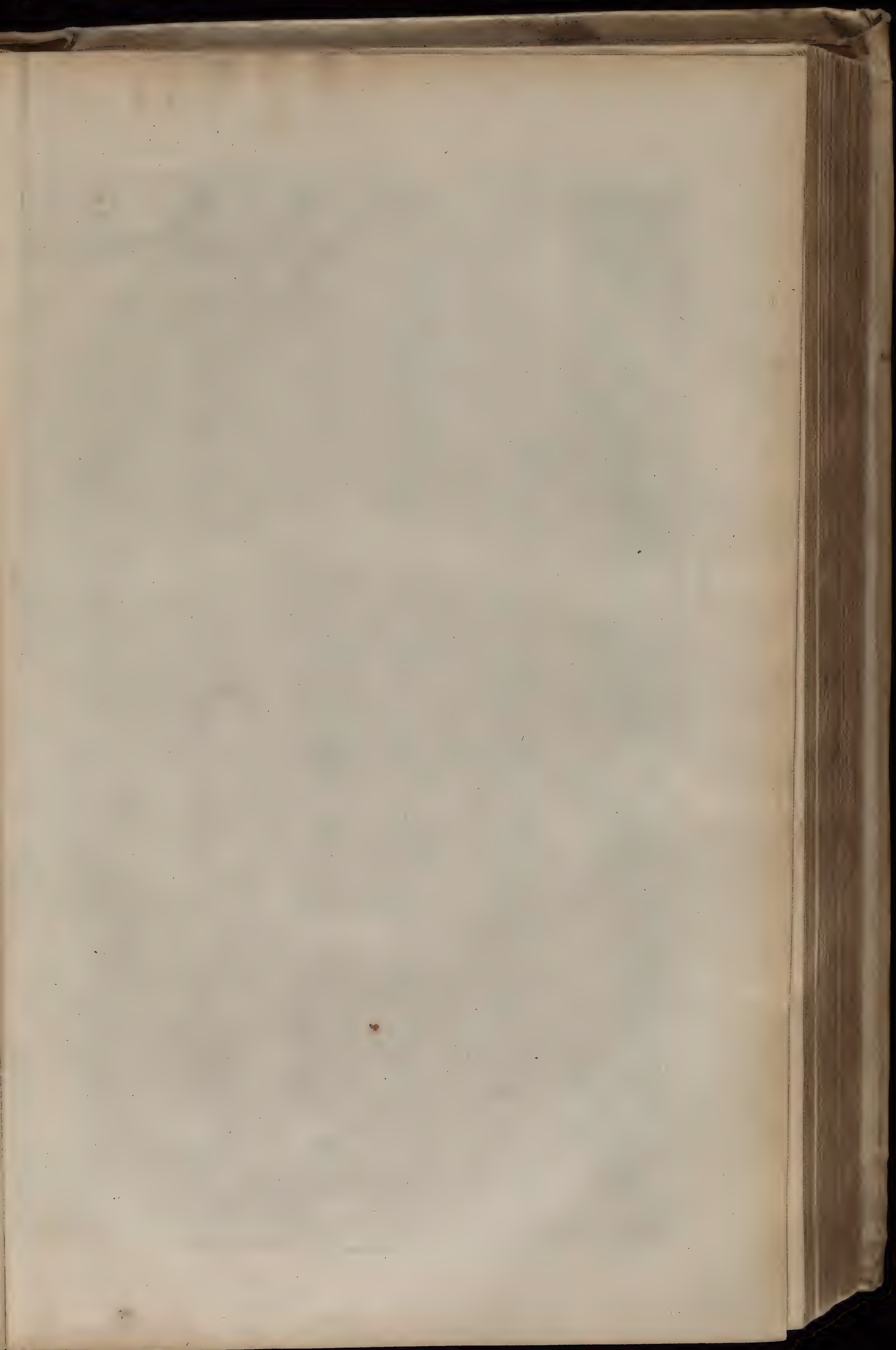
Auctor noster de Germanis: *Quotiens bella non ineunt, multum venatibus, plus per otium transigunt, dediti somno, ciboque.* ac cibo quidem largi apparatus. Hanc voracitatem ne quis majoribus nostris, tamquam ingens vitium, objectet, exprobrete; causa ejus fuerunt crebri illi vehementesque motus. nam à ventionibus, aut pugnis redeuntēs, plerumque esuriunt homines. Hinc Herculi, omnium bellatorum principi, insignem adsignarunt voracitatem poëtæ antiqui. ideoque larum avem, quam βέφαγον appellarunt, ei tribuerunt. Et Milonem Crotoniatem, athletam nobilissimum, insigniter fuisse voracem, antiquæ notant historiæ.

Porro Germani nostri, adeoque universi Celtæ, ut suam quisque habuit mensam, suumque cibum separatam; sic pocula quoque habuisse singulos distributa, existimo. Quod etiam ex eo colligo argumento, quod & Græcorum antiquissimi singulis convivis, uti canistrum, & mensam, sic poculum adposuere suum; quemadmodum notare est apud Homerum. Atque hinc Francorum nunc in Galliâ morem durare censeo. apud quos, licet convivæ uni eisdemque mensæ complures adsideant; poculum tamen adponitur cuicque suum. nec temerè quisquam alterius convivæ poculo biberit.

Mutuò sese priscos salutasse mortaleis propinando, cum ex aliis auctoribus, tum ex prædicto Homero, omnium antiquissimo, liquet. Quapropter hunc etiam morem, haud novum esse apud Germanos, nec pauca ante sæcula inventum, judico; sed primo statim post terrarum inundationem ævo, ex Asiâ in Celticam, per Aschenazem, ejusque liberos atque nepoteis, delatum.

Ceterò in privatis prandiis, coenisque uxores Celtarum, cum suâ quamque marito cibum cepisse, ita tamen, uti & ipsis separatæ fuerint singulis mensæ, haud dubium est. at conviviiis eas interfuisse, nullibi adnotatum reperio. De Illyriis equidem sic tradit Hermippus apud Athenæum, lib. viii, cap. xii: Ἰλλυριοὶ δειπνεῖσι καθήμεροι, καὶ πίνουσιν. ἄγασσι δὲ καὶ τὰς γυναῖκας εἰς τὰς σιωσείας· καὶ καλὸν αὐταῖς περιπίνειν οἷς αὐτὰς τύχῃσι τὸ παρόντων. Hoc est: *Illyrii cibum capiunt, potantque sedentes; ductis in eos conventus uxoribus: quibus indecorum non est, cuius eorum, qui adsunt, præbire.* Et in eadem mentem apertius Ælianus, variarum histor. lib. ii, cap. xv: οὐ διαπεφύεσσι δὲ νυνὶ τὴν τοιαύτην αἰτίαν τῶν πιεῖν ὅτι Ἰλλυριοί. ἀλλ' ἐκείνοι γε προσήληφασιν καὶ κείνο τὸ ἴπικλημα, ὅτι ἐφῆται τοῖς ἐν τῷ ζωδείπνῳ παρῶσι ξένοις περιπίνειν ταῖς γυναῖξιν ἕκαστον, εἰὰ βέληται, καὶ μὴδὲν προσήκει ἢ γυνὴ αὐτῷ. Hoc est: *Neque Illyrii carent hoc tempore tali culpâ bibendi. sed illi hoc quoque dedecus adjecerunt, quod in convivio hospitibus permittitur, ut unusquisque mulieribus propinet, si libeat; etiamsi mulier ad eum nihil spectet.* Verum hic mos, quia pro singulari quodam refertur in Illyriis; ipsis solis proprium fuisse judico. Germanorum feminas conviviiis non introductas fuisse, haud ita obscure indicat noster, in libro de Germaniâ, his verbis: *Ergo septâ pudicitiam agunt; nullis spectaculorum illecebris, nullis conviviorum irritationibus corruptæ.* Ceterum de potatione atque ebrietate Germanorum infra dicetur; ubi de virtutibus, vitiisque eorum erit sermo.

De studiis, opibus, & opificiis: item de navigatione.

DE vestitu, cultuque corporum, ac victu priscum Germanorum postquam dictum est; tempus nunc locusque fuerit, studia quoque eorum indicare, quibus singuli intenti vitam transegerint. De his ita Cæsar, belli Gallici comment. vi: *Vita omnis in venationibus atque in studiis rei militaris consistit.* Et noster, in libro de Germaniâ: *Quotiens bella non ineunt, multum venatibus, plus per otium transigunt, dediti somno, ciboque. fortissimus quisque, ac bellicosissimus nihil agens, delegatâ domus, & penatium, & agrorum cura feminis, senibusque, & infirmissimo cuique ex familiâ, ipsi hebent.* De militiâ, in quâ plurima omnium vitæ pars fuit, postea pluribus differetur capitibus. In pace, ut ordines seu genera hominum, ita studia fuere diversa. Ad nobileis maximè spectant, quæ Tacitus narrat. quamquam non dubitem, ad ingenuos quoque, sive liberos, quos *burgarios* adpellabant, pertinuisse venationes. huc quidpe tres magnæ faciunt rationes. quarum prima, quod cibi plerique fuerunt in lacte, caseo, agrestibus pomis, & recenti ferâ: altera, quod æquali libertate ingenui juxta cum nobilibus vixerint: tertia, quod gregibus, quoad poterat, parcebatur; ut supra demonstratum est. Porro Cæsar, prædicto commentario: *Magna, inquit, vis est urorum, & magna velocitas: neque homini, neque fera, quam conspexerint, parcut.* hos studiosè foris captos interficiunt. hoc se labore durant adolescentes; atque hoc genere venationis exercent: & qui plurimos ex his interfecerunt, relatis in publicum cornibus, quæ sint testimonio, magnam ferunt laudem. Domi omnes per otium dediti erant somno, ciboque. nam convictibus, & hospitibus non alia gens effusius indulgebat; ut testatur noster, eodem libro. Tam ad ingenuos quoque, quam ad nobileis pertinere puto, quod idem noster postea recenset, his verbis: *Aleam (quod mirere) sobrii inter serâ exercent; tantâ lucrandi, perpendivæ temeritate, ut, cum omnia defecerunt, extremo ac novissimo jactu de libertate, & de corpore contendunt.* Hoc tamen haud vulgare, nec crebrum fuisse existimo in universâ gente: sed quemadmodum nunc etiam per omnem Europam levissimus quisque, ubi omnia alia lufui defecerunt, temerè membratim de omni vestitu, ac denique de tunicâ etiam interiore, adeoque de capillo, ac barbâ, novissimo jactu contendunt. *Servos, inquit idem noster, conditionis hujus per commercia tradunt; ut se quoque pudore victoriæ exsolvant.* id est, ad alios populos, extra suam civitatem, per mercatores amandant; ubi ignoti. Hinc satis patet, turpem fuisse, & victo, & victori, novissimum illum de libertate & corpore jactum.

Mercaturam nobilitas Germanica nullo sæculo exercuit, nisi hoc postremo; quo jam pleraque majorum præclara instituta in pessimos mores abiverunt: quamquam ne hodiè quidem omnibus per universam Germaniam nobilibus decorum est id studium: sed iis tantum, qui exteris provinciis circa Rhenum ac Danubium Alpeisque contermini. apud reliquos nobilitatem, ut olim, nunc etiam amittere censetur, qui negotiatione, ut re servili, & liberali, ingenuoque, ac generoso animo minimè dignâ, sese contaminat. Sed antiquis temporibus, ut in reliquo orbe, quod execranda illa omnis simul pietatis, omniumque bonorum morum pestis nondum pervagata, sic apud Germanos nostros nulla omnino fuere commercia. quidpe, quum secundum naturam, ut infra ostendetur, viverent, pro se quisque cum suis naturali victui necessaria ex agris, pecoribus, ac feris quærebant. Polybius, lib. ii, in universum de Gallis Italicis: *Ὀῖκου δὲ κατὰ κώμας ἀτειχίστους, τῆς λαπῆς κατὰσκευῆς ἄμοιροι καθεσῶτες. διὰ γὰρ τὸ σταδοκοιτεῖν, καὶ κρεωφαγεῖν, εἰς δὲ μηδὲ ἄλλο πλεον τὰ πολεμικά, καὶ τὰ κατὰ γεωργίαν ἀσκεῖν ἀπλῶς εἶχον τὰς βίβας.*

ἔτ' Ἰπσιήμης ἄλλης, ἕτε τέχνης παρ' αὐτοῖς τὸ ὄργανον γινώσκοντες. ὕπαρξίς γε μὴν
 ἐκάστῳ τῷ θρέμματι καὶ χρυσός· τῷ μόνῳ ταῦτα κατὰ τὰς περιστάσεις ῥαδίως διώσας παν-
 ταχὴν περιπαγεῖν καὶ μεθιστάναι κατὰ τὰς αὐτῶν περαιτέρω. Id est: *Habitabant au-*
tem vicatim, sine muris; neque supellectilis ullum usum norant. quidpe simplex illis
vivendi modus: ut quibus somnus in herbā; aut stramenti toro erat; alimonium,
carnes tantum; nec quidquam aliud cura, nisi res bellica, & agrorum cultus: nullā
aliā neque scientiā, neque arte apud eos cognitā. opes singulorum erant in pecore &
auro. quod sola hac ad omneis fortuna casus facile sit circumducere, & pro arbitrio trans-
ferre. Unde etiam illud auctoris nostri in eodem libro: *Pecorum fecunda; sed*
pleraque improcera. ne armentis quidem suus honor, aut gloria frontis. numero gau-
dent. eaque sole, & gratissima opes sunt. Ne agri quidem modum certum, aut
sineis proprios quisquam habebat: sed, arvis per annos mutatis, sua cuique secun-
dum dignationem, seu ordinem portio per magistratus attribuebatur; ut supra,
cap. XIII, ex Casare ac Tacito didicimus. Huc & illud pertinet, apud Ta-
citum, eodem libro postea: Levioribus delictis, pro modo pœnarum, equorum, peco-
rumque numero convicti multantur. Sed cunctis per universum terrarum orbem
 gentibus olim omneis in uno pecore fuisse opes, non modò profanæ, sive gen-
 tiles, sed sacræ etiam passim testantur historiæ. Hinc apud ipsos Latinos voca-
 bulum *pecunia*, non ab auro & argento primò quæsitum; sed à *pecore*: quia &
 apud ipsos hæc initio unicæ opes, unicæ divitiæ. Præter pecora, summæ divitiæ, 20
 summaque gloria Germanis nostris erat in armis, & aliis ornamentis belli-
 licis. unde hoc etiam Taciti: *Gaudent præcipuè finitimarum gentium donis: qua*
non modò à singulis, sed publicè mittuntur; electi equi, magna arma, phalera, tor-
quesque. At Rheno finitimos jam Jul. Cæsaris ævo commercia exercuisse,
 testatur ipse, commentario I V, his verbis: *Mercatoribus est ad eos aditus ma-*
gis eò, ut, qua bello ceperint, quibus vendant, habeant, quàm quò ullam rem ad se
importari desiderent. & paullo post: Vbi paullo sunt ceteris Germanis humanio-
res; propterea, quòd Rhenum attingunt, multique ad eos mercatores ventitant, & ipsi,
propter propinquitatem, Gallicis sunt moribus assuefacti. Tacitus: Proximi ripæ
& vinum mercantur. Reliqui, quia nulla inter eos erant commercia; neque 30
pecuniā utebantur, nec auri argenteve splendore adficiebantur. Idem no-
ster: Argentum, & aurum propitiū an irati dii negaverint, dubito. nec tamen affir-
maverim, nullam Germania venam argentum aurumve gignere: quis enim scruta-
tus est? possessione & usu hant perinde afficiuntur. Est videre apud illos argentea va-
sa, legatis & principibus eorum muneri data, non in aliā vilitate, quàm qua humo fin-
guntur. quamquàm proximi, ob usum commerciorum, aurum & argentum in pretio
habent: formasque quasdam nostræ pecuniæ agnoscunt, atque eligunt. interiores sim-
pliciùs, & antiquius permutatione mercium utuntur. Pecuniam probant veterem, &
diu notam, serratos, bigatosque, argentum quoque magis, quàm aurum sequuntur.
nullā affectione animi; sed quia numerus argenteorum faciliori usui est, promiscua,
ac vilia mercantibus. Ergo ne ipsi quidem Rheno proximi pecuniam apud se
cudebant: sed Romanā utebantur. Non modò Rheno, sed Danubio et-
iam proximos pecuniā esse Taciti ætate usos, liquet ex eodem libro infra,
ubi ita de duabus nationibus, Danubii accolis scribit: Marcomannis,
Quadisque usque ad nostram memoriam reges manserunt, ex gente ipsorum; nobile
Marobodui & Tudri genus. jam & externos patiuntur. Sed vis & potentia regibus
ex auctoritate Romanā. rarò armis nostris, sapius pecuniā juvantur. Quam studio-
si pecuniæ redditi fuerint mox postea, tam Danubio, quàm Rheno proxi-
mi, testatur inter alios maximè Herodianus, libro V I, his verbis: Ἐδοξε τῷ
Ἀλεξανδρῷ πρεσβεῖαν πέμψαι πρὸς αὐτοὺς, καὶ περὶ εἰρήνης διαλέγεσθαι. καὶ τὰ πᾶσι ὅτι
ἔπειτα παύσειν, ὅσων δεόνται, καὶ χρημάτων ἀφειδῶς ἔχειν. τὸ γὰρ μάλιστα Γερ-
μανοὶ πείθονται, Φυλάργυροι τε ὄντες, καὶ τὴν εἰρήνην αἰεὶ πρὸς Ῥωμαίους χρυσὸν καπη-
λεύοντες. Id est: Decrevit Alexander oratores ad illos de pace mittere, pollicebatur-
que, se omnia illis, quibus foret opus, præbitorum; pecuniamque daturum magnā co-
pιά. sunt enim Germani pecuniæ admodum avidi: semperque Romanis pacem venalem
habent.

habent. De cetero, idem noster infra: *Fenus agitare, & in usuras extendere, ignotum. ideoque magis servatur, quam si vetitum esset.* Tantâ igitur animi æquitate, ac modestiâ, tantâ continentia egerunt prisca illi nostri Germani; iratis scilicet diis, qui aurum & argentum, mitioremque vitam, ut innuit noster, negabant. At idem sic in fine libri: *Fennis mira feritas, fœda paupertas. non arma, non equi, non penates. victui herba, vestitui pelles, cubile humus. sola in sagittis spes, idemque venatus viros pariter ac feminas alit. passim enim comitantur; partemque prada petunt. nec aliud infantibus ferarum imbrumque suffigium, quam ut in aliquo ramorum nexu contegantur. huc redeunt iuvenes; hoc senum receptaculum.* Id
10 beatius arbitrantur, quam ingemere agris, illaborare domibus; suas alienasque fortunas spe metuque versare. securi adversus homines, securi adversus deos, rem difficillimam assecuti sunt, ut illis ne voto quidem opus sit. Cui ne voto quidem opus est, an non ille verè beatus? non res enim, sed animus est, qui te beat. At ubi beatitudo, quomodo illic fœda esse potest paupertas? Verissimum illud Socratis;
Θεὸς μὴ εἶναι, τὸ μηδενὸς δεῖσθαι· τὸ δὲ ὡς ἐλαχίστων, ἐγγυλάτω θεὸς. id est: *Dei esse, nullius rei indigere: minimis verò rebus opus habere, proximum deo.* Certè non minus propitius Deus Germanis nostris, erga aurum argentumque, & reliqua, quæ pretiosa habentur, dedit animum averfantem, quàm primis omnium mortalium parentibus, Adamo ac Hevæ, quibus & ipsis pelleis tantum de-
20 dit in vestitum; victum verò ex herbis & arboribus monstravit. posterioribus carnis esum, aurumque & argentum, gemmas, ebur, & quidquid ad luxum pertinet, iratus magis concessit, ut parens infanti pertinaciùs vagienti, quàm propitius largitus est. neque enim hos magis amavit, quàm primum omnium parentem Adamum; neque hoc fuere probiores illi. Vis dicam, quantum damni per opeis mortalium generi invecum? Nempe immoderati paucorum dominatus; reliquorum verò omnium infima servitus, & per servitutem summa mollities, ignaviaque fœda, & quicquid improborum morum, horrendorumque scelerum enumerari potest. Sed de vitiis ac sceleribus, ex opum cupiditate nascentibus, suprà abundè mihi dictum,
30 ubi de nobilitatis origine, atque dignitate fuit sermo. De servitute egregium notat exemplum auctor noster in Svionibus antiquis, qui vulgò nunc Svedi adpellantur, his verbis: *Est apud illos & opibus honos: eoque unus imperitat: nullis jam exceptionibus, non precario jure parendi. nec arma, ut apud ceteros Germanos, in promiscuo, sed clausa sub custode, & quidem servo. enim verò neque nobilem, neque ingenuum, ne libertinum quidem armis præponere, regia utilitas est.* Ipsi Romani satis benè libertatem suam, multis sæculis, paupertate & divitiarum contemptu tuiti sunt, donec Asiâ, Africâ, Græciâque devictis, cum harum regionum opibus luxuriâ simul Romam invecum fuit. quæ quid aliud, præter omnis generis flagitia, sceleraque, progenit, nisi Cinna, Sullæ, Ma-
40 rii, Pompeji, Cæsaris, & aliorum atrocissimos dominatus, quibus omnis populus Romanus, tam patricii ac nobiles, quàm infima plebs in postremam servitutem redacti fuere. Divitiis verò & opibus emolliri, effimarique animos, quis ausit negare? Tota Ægyptus, tota Syria, adeoque tota Asia testis est. quarum regionum opulentissimarum viri ubique molles, & effeminati adpellantur apud rerum scriptores. Bellicosissimi quondam fuere, præter Germanos, reliqui Celtæ, Hispani, Galli, Britanni, Illyrii. at dum & ipsi cum Germanis pauperrimi. nam Græcorum Romanorumque mores & opum studium postquam irrepserunt, molles & ipsi, ut aliæ gentes, redditi sunt: *didiceruntque jam tunc barbari ignoscere vitiis blandientibus;*
50 quod de Britannis prædicat Tacitus, in vitâ Agricola. Hinc illud est C. Sili, exercitus Romani legati, apud eundem auctorem, annal. 111: *Quanto pecuniâ dices, & voluptatibus opulentos, tanto magis imbelles AEduos.* item illud ipsius Taciti, annal. x1: *Chauci inferiorem Germaniam incurfare, ducē Gannasco: qui, natione Caninefas, levibus navigiis prædabundus, Gallorum maximè oram vastabat; non ignarus, dices & imbelles esse.* Idem auctor, de Britannis, in vitâ Agricola: *Sequens*

hiems saluberrimis consiliis absumpta. namque ut homines dispersi, ac rudes, eoque bello faciles, quieti & otio per voluptates assuescerent; hortari privatim, adjuvare publice, ut templa, fora, domos exstruerent; laudando promptos, & castigando segnes. ita honoris amulatio pro necessitate erat. Iam verò principum filios liberalibus artibus erudire, & ingenia Britannorum studiis Gallorum anteferre; ut, qui modò linguam Romanam abnuebant, eloquentiam concupiscerent. Inde etiam habitus nostri honor, & frequens toga. paullatimque discessum ad delinimenta vitiorum, porticus, & balnea, & conviviorum elegantiam. idque apud imperitos humanitas vocabatur, quum pars servitutis esset. O os veracissimum! Certè neque ipsum populum Romanum ullà alià re magis primi illi principes in servitutem pertraxerunt, posterioresque 10 in eadem continuerunt, quàm ejusmodi vitiorum blandimentis. At prisci nostri Germani, quamvis barbari, quamvis rudes, quamvis vani, quamvis stolidè feroces passim à Romanis adpellati sint; tamen mirum dictu, quàm adversus ea fuerint prudentes, & obfirmati. De Nervii, Germanis Transrhenanis, tradit Cæsar, comment. 11, Nullum aditum esse ad eos mercatoribus: nihil pati vini, reliquarumque rerum, ad luxuriam pertinentium, inferri: quòd his rebus elangvescere animos, eorumque remitti virtutem existiment. Eamdem fuisse omnibus reliquis trans Rhenum Germanis, mentem patet ex ejusdem Cæsaris verbis, comment. vi perscriptis. Neque quisquam agri modum, inquit, certum, aut fineis proprios habet. sed magistratus, ac princi- 20 pes in annos singulos gentibus, cognationibusque hominum, qui unà coierunt, quantum eis, & quo loco visum est, attribuunt agri: atque anno post aliò transire cogunt. Ejus rei multas afferunt causas. ne, assiduà consuetudine capti, studium belli gerendi agriculturà commutent: ne latos fineis parare studeant; potentioresque humiliores possessionibus expellant: ne accuratius ad frigora atque aestus vitandos adificent: ne qua oriatur pecunia cupiditas; quà ex re factiones dissensionesque nascuntur: ut animi aequitate plebem contineant; quum suas quisque opeis cum potentissimis equari videat. En tibi arteis, modosque, quibus Germani libertatem suam, & cum libertate bonos mores multis sæculis custodiverunt. Vis nunc ostendam, quibus telis potentissimum illud vastissimumque Romanorum impe- 30 rium expugnaverint? Unis duobus tantum. suà scilicet paupertate, seu continentia, & ipsorum Romanorum luxurià. hac quidpe Romani mollissimi ignavissimique redditi: illa Germanis libertatem perpetuò intactam custodivit, gloriæque cupiditatem subinde suggessit: donec tandem & ipsi in illorum provincias, Galliam, Hispaniam, Italiam, ac Britanniam transgressi, iisdem vitiis corrupti sunt. Certè hoc ipso tempore, quo jam ipsa Germania reliquarum gentium moribus agit, ni una nobilitatis dignatio, atque honor in majore apud plerosque haberetur pretio, quàm opes ac divitiæ; jam dudum, ut apud alias genteis, sacrosancta illa libertas coelo reddita fuisset. Verum de beatà illà majorum nostrorum paupertate satis dictum puto. reliqua 40 eorum studia nunc expediantur.

Omnibus simul ordinibus commune fuit studium nandi. de quo ita Pomponius Mela, lib. 111, cap. 111: Nandi non tantum patientia illis, studium etiam est. Et Herodianus lib. vii: Εἰσὶ δὲ οἱ Γερμανοὶ πρὸς τὸ νῆμα εὐχετομενασμένοι, ἀπὸ μὲν ἁπλῶς τοῖς ποταμοῖς χρώμενοι. id est: Sunt Germani nandi peritissimi; ut qui in fluminibus tantum perluuntur. Aliter de hac re noster in libro de Germania: Statim è somno lavantur: sæpius calidà; ut apud quos plurimum hiems occupat. Calidà sæpè lotos fuisse, equidem haud dubito. at præcipuum tamen eorum studium, nandique exercitium erat in fluminibus: non tantum viris ac pueris; sed & mulieribus ac puellis. Cæsar, dicto comment. vi: In- 50 tra annum vigesimum femina notitiam habuisse, in turpissimis habent rebus. Cujus rei nulla est occultatio; quòd promiscuè in fluminibus perluuntur. Ceteros quoque Celtas, atque in his maximè Britannos, nandi arte polluisse, patet ex Dionis lib. LXII: ubi sic regina eorum Bunduica loquitur; Τοὺς ποταμούς εἰμὲν μὲν γυμνοὶ διανέμεθα, ἐκείνοι δὲ οὐδὲ πλῆσις ῥαδίως πρὸς γυναικας. hoc est: Nos flumina

flumina nando nudi transjicimus. illi ne navibus quidem facile transmittunt. At vero Germanis equos quoque suos eidem arti adsefaciebant. atque in eo precipui Batavi, insulam Rheni incolentes. De quibus ita noster, historiar. lib. IV: *Erat & domi eques, precipuo nandi studio: arma, equosque retinens integris turmis Rhenum perrumpere.* Exempla de his creba in Romanâ historiâ. Alios quoque Germaniæ populos ejusdem rei fuisse peritos, ostendit Herodianus lib. VIII: *Οὔτε οὐκ γεφύρας ἔσθις, οὔτε νεῶν, ὁ στρατός ἐν ἀσφαλείᾳ καθίστηται.* Germani δὲ πᾶντες ἐκ εἰδότες τῶν Ἰταλιωτῶν ποταμῶν τὰ σφοδρὰ καὶ καθάρρηγνυμένα ρεύματα, οἰόμενοι δὲ χροαίπερ ὀπινύχου τοῖς ποταμοῖς, ὥς περ παρ' αὐτοῖς· ἐπεισπυθέσαντες ἀμὰ τοῖς ἵπποις διανήχου εἰσισπύοις, παρενεχθέντες ἀπώλοντο. Hoc est: *Itaque, quum neque pons, neque navigia adessent, quibus transmitteret amnem exercitus; substitit incertus consilii miles.* At Germanorum quidam, ignari quàm rapido, abruptoque impetu feruntur Italia flumina; ratique sensim influere campis, quemadmodum apud ipsos: ausi seque & equos, nandi peritos, abveo credere, vi amnis abrepti perierunt. Transrhenanos fuisse, cum quibus tunc temporis Alexandro, & Maximino in Germaninâ fuerat bellum, ostendit Herodianus libro præcedenti.

De agriculturâ sic tradit Strabo, lib. VII: *Μὴ γεωργεῖσι, μηδὲ θησαυρίζουσιν.* id est: *Neque agros colunt, neque frugeis recondunt.* Diversum testatur Tacitus, in libro de Germaniâ: *Solent & subterraneas specus aperire; eosque multo in super fimo onerant, suffugium hiemi, & receptaculum frugibus.* Conciliat dissentione Caesar, dicto commentario VI, his verbis: *Agricultura non student. majorque pars victus eorum lacte, caseo, & carne consistit.* Id est, agriculturâ non multum operæ laborisve impendunt; eamque non enixè curant. nam omnino agriculturam non exercuisse, ut quidam hunc locum indoctè interpretantur, falsum est. Ipse Caesar, comment. IV, sic ait: *Causa transeundi Rhipetibus Tenchtherisque Germanis fuit, quod ab Svevis complureis annos exagitati bello premebantur, & agriculturâ prohibebantur.* Svevorum gens est longè maxima & bellicosissima Germanorum omnium. *Iti centum pagos habere dicuntur: ex quibus quotannis singula millia armatorum, bellandi causâ, suis ex finibus educunt. reliqui domi manent; pro se atque illis colunt. hi rursus invicem anno post in armis sunt; illi domi manent. sic neque agricultura, neque ratio atque usus belli intermittitur. sed non multum frumento, sed maximam partem lacte atque pecore vivunt.* Auctor noster, libro eodem: *Agri, pro numero cultorum, ab universis per vicos occupantur: quos mox inter se secundum dignationem partiuntur: Arva per annos mutant: & superest ager. nec enim cum ubertate & amplitudine soli labore contendunt, ut pomaria conserant, hortos sepiant & prata rigent. sola terra seges imperatur.* De Britannis idem tradit Strabo lib. IV; *ἀπείργουσιν καὶ κηρείας, καὶ ἀλλῶν γεωργικῶν.* id est; *hortos colendi & aliarum agricultura partium ignaros esse.* Causa, cur Celtæ omnes agriculturam neglexerint, supra patuit. De cetero, non viros, sed feminas coluisse agros, tradunt auctores. Noster de Germanis: *Fortissimus quisque ac bellicosissimus, nihil agens, delegatâ domus & penatium & agrorum curâ feminis, senibusque & infirmissimo cuique ex familiâ, ipsi he bent: mirâ diversitate natura; cum iidem homines sic ament inertiam, & oderint quietem.* Amabant inertiam domi; oderant quietem foris: id est, à bello agrè cessabant. Strabo, lib. III, de Hispanis & Gallis, aliisque gentibus: *Κοινὰ δὲ καὶ ταῦτα πρὸς τὰ Κελτικὰ ἔθνη, καὶ τὰ Θράκια, καὶ Σκυθικά: κοινὰ δὲ καὶ πρὸς ἀνδρείαν, τὴν τῶν ἀνδρῶν, καὶ τὴν τῶν γυναικῶν. γεωργεῖσι γὰρ αὐτοί.* id est: *Hæc illis communia sunt cum Gallis, Thracibus, & Scythis: sicut & fortitudo, non virorum tantum, sed & mulierum. hæ enim agros colunt.* Idem intelligit lib. IV; ubi de Gallis ei sermo: *Τὸ δὲ πρὸς τοὺς ἀνδράς καὶ τοὺς γυναῖκας τὸ διαλλάχθαι τὰ ἔργα ὑπεραντίως τοῖς παρ' ἡμῖν, κοινὸν καὶ πρὸς ἄλλας συχνὰς τῶν βαρβάρων ἐστίν.* hoc est: *Quod contrariâ nostris moribus ratione virorum & feminarum officia habent distributa, id eis cum pluribus aliis barbaris est commune.* Feminas tamen nobileis his laboribus abstinuissè, ex hisce Taciti disce verbis: *Frumenti modum dominus, ut pecoris, aut vestis, ut colono, injungit: & servus hæcenus paret. cetera domus officia uxor, ac liberi exsequuntur.* Nempe, quum

complureis unus dominus, five nobilis homo haberet colonos, quos *burios* vocamus: facile universi tantum frumenti elaborare potuerunt, quantum domino, uxoriq[ue] ejus ac liberis sufficeret.

Ceterum, verba Taciti suprà citata sunt ista: *Interiores simplicius, & antiquius commutatione mercium utuntur.* Merces istæ quæ fuerint in tantâ omnium rerum inopiâ vel potiùs contemptu; haud immeritò mireris. verum paucis ego indicabo. Nobiles, locupletioresque homines in dominibus egerunt paullo suprà plebeium modum accuratiùs ædificatis; carpentisque ac carris in itineribus, ac bellis usi sunt. dein vestibus tecti fuerunt versicoloribus ex lanâ, lino, aut alutâ, eleganter, concinnè, atque scitè compositis: sagaque insuper gesserunt versicoloria, non modò ex lanâ, sed pellibus etiam tinctis, ac variegatis. ad hæc vario usi sunt genere armorum; ut infrà patebit: in quibus, inter alia, scuta picta, & nobilium insignibus exornata; galeæq[ue] affabrè in varias ferarum aviumque formas effictæ. Hæc, atque talia qui elaboraverint, certi artifices opificesque fuerint necesse est: ut fabri lignarii, ferrarii, ærarii, gladiarii, zonarii, coriarii, alutarii, textores, tinctores, pictores, factores, & id genus alii. Hi igitur quum multa in suo quisque genere elaborarent, quibus ipsi omnibus opus non habebant; cum aliis opificii rebus necessariis res suas, nonnunquàm etiam operam, commutarunt. Sic etiam pelleis illas, *quas exterior oceanus, atque ignotum mare* mittebat; rerum commutatione accipiebant. sic servos aleâ acquisitos, sic alias res per commercia eadem tradebant. 20

Atque hætenus de studiis dictum est terrestribus, quibus olim Germani occupati vitam transegerunt. Ipsa terra Germania, quum ab septemtrionibus immenso oceani latere cingatur, ingentemque ex eo sinum, qui olim Codanus, nunc *Oost see* dicitur, gremio suo recipiat; quæritur, an & mare jam tum accolæ ejus exercuerint, & quâ dexteritate. De Svionibus igitur, dictum sinum accolentibus, manifestum est testimonium Taciti, in eodem libro de Germaniâ, his verbis: *Svionum civitates, ipso in oceano, præter viros armaque, classibus valent.* Plinius, lib. IV. cap. XV I: *Timæus historicus à Britannia introrsus sex dierum navigatione abesse dicit insulam Mictim, in quâ candidum plumbum proveniat. ad eam Britanni vitilibus* 30 *navigiis, corio circumfuta, navigare. Sunt, qui & alias prodant; Scandiam, Dumniam, Bergos, maximamque omnium Nerigon; ex quâ in Thulen navigetur.* Thulen hanc esse Islandiam insulam, Nerigon verò Norvagian, infrà suo loco ostendetur. Navibus igitur usi sunt, non modò Sviones, suprà memorati, sed & Sitones, quos vocat idem Tacitus, Svionum contermini, Norvagiæ incolæ, jam dudum ante Plinii tempora, quum Græcorum antiquissimi auctores hanc plagam describerent. navigaruntque non circa sua tantum litora; sed vastissimum illud mare septemtrionale, quod est inter Norvagiâ & Islandiam. Nec dubium est, hanc insulam primos incolas accepisse est Norvagiâ. quod lingua indicat, lingvæ Norvagicæ haud perinde absimilis, simulque imperium, quod semper post hominum 40 memoriam Norvagiæ habuerunt in Islandos. Britannorum illa navigatio ad Mictim insulam, in Britannico fuit oceano. sic enim idem auctor lib. VII, cap. LVI: *Etiam nunc in Britannico oceano naves vitiles corio circumfuta sunt.* Oceanus autem Britannicus ubi sit, indicat lib. IV, cap. XIX: *Maria circa oram; ad Rhenum Septemtrionalis oceanus; inter Rhenum & Sequanam Britannicus; inter eum & Pyrenæum Gallicus.* Sed rectiùs Mela Britannicum ad Ossimiorum usque promontorium extendit; quod Ptolemæo *Gobeum*, nunc vulgò accolis *le Four* vocatur. Verba Melæ, lib. III. cap. VI, hæc sunt: *Sena insula in Britannico mari, Osismicis adversa litoribus.* *Mictis* igitur in Britannico mari insula nulla alia est, quàm quæ apud Diodorum, lib. V, vitiatò itidem vocabulo legitur *Ἰζλῖς*, pro *Ὀβελῖς* vulgòque nunc est 50 *Anglis Wight*, Germanis *Wicht*: in quam Diodorus tradit plumbum album ex Britannia transvectum, atque inde in Galliam. idque clarè patet ex eo, quod Plinius ait à *Britannia introrsus*, id est, cis Britanniam versùs Galliam navigantibus. Erratum igitur à Timæo primum in eo, quòd in ipsâ hac insulâ plumbum provenire credidit: dein, quòd VI dierum navigatione eam à Britannia abesse putavit:

vit. qui ejus error multo gravior errore Pythæ, qui Cantium Britannia promontorium aliquot dierum navigatione à Gallia abesse prodidit; teste Strabone, in lib. I. tertio in eo etiam à Timæo erratum, quod *Mictim* adpellavit insulam, non vero nomine *Victim*. neque enim mendum esse in Plinii exemplaribus dixerim; quando ipse Plinius, eodem capite paullo antè, *Vectis* insulae meministi: quam ille haud dubiè nescivit esse eandem cum Timæi *Victi*. Nec tamen negaverim, mendoso fortasse Plinium Timæi exemplari fuisse usum: in quo *Mictis* ab incurioso librario erat scriptum, pro *O'victis*. Sed de alienis hætenus satis. Nunc ad nostra redeo. Taciti verba ex annalium lib. XI, hæc suprà citata sunt:

- 10 *Chauci inferiorem Germaniam incurſare, duce Gannasco: qui, natione Caninfas, levibus navigiis prædabundus, Gallorum maximè oram vastabat.* Quia alii etiam Germani navigationes tum exercebant, ne hos quidem Chaucos navium in oceano usum à Romanis demum didicisse credendum est. Atque equidem nescio, an non Saxones, postquam, ex Holsatiâ (quod suo ostendetur loco) profecti, litus Chaucorum occuparunt, ab his demum peritiam illam rei nauticae acceperint, quâ, à dicto litore, & Rheni ostiis (nam & hæc postmodum occuparunt) in Gallia Britanniaque litora piraticam exercentes, clari facti sunt. quidpe antequam patriis sedibus egressi fuere, nihil de eorum navigationibus, prædationibusque maritimis umquam auditum. Francorum novum nomen
- 20 habuere populi omnes inter Rhenum & Albim, oceanumque siti; ut suo ostendam loco. Mox post nomen id corpusque exortum, Saxones, ex Holsatiâ profecti, oceani proximum litus, ad Rheni usque ostia, occupaverunt; pulso inde Francorum nomine, atque exinde unâ cum reliquis Francis, ostia Rheni etiam tum tenentibus, Gallia, Britannia, Hispaniaque oras infestarunt. Eutropius, lib. IX, in Diocletiano: *Per hæc tempora Carausius apud Bononiam per tractum Belgica & Aremorica pacandum mare accepit, quod Franci & Saxones infestabant.* Mamertinus, in panegyrico ad Maximianum: *Domitis oppressa Francis bella piratica Diocletianum votorum compotem reddiderunt.* Nazarius, in panegyrico ad Constantinum Augustum: *Franci ipsi præter ceteros truces, quorum vis, quum*
- 30 *ad bellum efferveret, ultra ipsum oceanum aestu furoris evecta, Hispaniarum etiam oras armis infestas habebat.* Marcellinus, lib. XXVI, sub Valentiniano ac Valente imperatoribus: *Hoc tempore Picti, Saxones, Scoti, & Attacotti Britannos ærumnis vexare continuus.* Et lib. XXVII: *Gallicanos tractus Franci, & Saxones, iisdem confines, quâ quisque erumpere potuit, terrâ, vel mari, prædis acerbis, incendiisque, & captivorum funeribus hominum violabant.* nempe Franci terrâ, Saxones mari, quod accolebant in Chaucorum Frisiorumque finibus. De eadem eruptione sequenti libro ita: *Erupit Augustis Valentiano & Valente, ter Coss. Saxonum multitudo: & oceani difficultatibus permeatis, Romanum limitem gradu petebat intento; sæpè nostrorum funeribus pasta.* Claudianus, in I I panegyrico Stiliconis:

40 — Nec litore toto
Prospicerem dubiis venturum Saxona ventis.

Sidonius Apollinaris, in panegyrico Aviti:

*Quin & Aremoricus piratam Saxona tractus
Sperabat.*

Idem, in epistolâ VI, lib. VIII: *Sed ecce, dum epistolam, qua diu garris, claudere optarem, subitus à Santonis nuntius, cum quo dum tui obtentu aliquid horarum sermocinanter extra-*

50 *ximus, constanter asseveravit, nuper vos classicum in classe cecinisse, atque inter officia nunc nauta, modo militis, litoribus oceani curvis inerrare contra Saxonum pandos myoparones.* Idem in carmine, quod epistolæ IX, libri VIII, adposuit; de Burde-

Istic Saxona cœrulum videmus

Assuetum antè salo, solum timere.

Atque ab his continuis Saxonum incurſionibus litora Gallia & Britannia proxima cognominata fuere *Saxonica*: quibus duces cum exercitibus & classibus ad reprimendos hosteis præfecti; teste Notitiâ imperii.

Cets.

Ceterum, quâ dexteritate nauticam exercuerint hi Saxones, à Chaucorum, Frisiorum, Batavorumque litoribus profecti, indicat idem Sidonius in prædictâ epistolâ VI, hæc continuò suprà relatis subnectens: *Quorum quot remiges videris, totidem te cernere putes archipiratas; ita simul imperant, parent, docent, discunt latrocinari. unde nunc etiam, ut quàm plurimum caveas, causa successit maxima monendi. Hostis est omni hoste truculentior. improvisus aggreditur; provisos elabitur: spernit objectos; sternit incautos. si sequatur, intercipit; si fugiat, evadit. ad hoc, exercent illos naufragia, non terrent. est eis quadam cum discriminibus pelagi non notitia solum, sed familiaritas. nam quoniam ipsa, si qua tempestas est, hinc securos efficit occupandos, hinc prospici vetat occupaturos; in medio fluctuum scopulorumque confragosorum, spe superventus lati periclitantur.* Huc adde illud Marcellini, ex lib. XXVIII; *Præ ceteris hostibus Saxones timentur, ut repentini.* Atque hinc est, quòd etiam nunc non modò Frisiae Bataviaeque, sed & Angliæ incolæ optimi ac præstantissimi toto orbe existant nautæ; arte nauticâ à priscis Saxonibus, majoribus suis, qui has oras tenuerunt, acceptâ. à quibus Galli quoque & Hispani, qui oceanum magnum navigant, non modò artem, sed & pleraque vocabula nautica, quæ merè sunt Germanica, in hanc usque diem retinuerunt. Ex his igitur patet, oceanum septentrionalem jam antiquis sæculis à Germanis Britannisque fuisse navigatum: id est, Timæi, & Himilconis, & Pythææ temporibus; qui primi exterorum has oras scripto prodiderunt.

Naveis veterum Saxonum *pandos myoparones* vocat Sidonius. quo vocabulo passim apud auctores piraticæ adpellantur naves. Idem genus fuisse Saxonibus, quod Tacitus *apud Chaucos leviana navigia* vocat, patet ex eodem Sidonio, in panegyrico Aviti:

*Quin & Aremoricus piratam Saxona tractus
Sperabat; cui pelle salum sulcare Britannum
Ludus.*

Sic Festus Avienus, in carmine ad Probum, de Britannicis insulis loquens, quas ille, ex Himilconis Carthaginienensis traditione, adpellat *Oestrymnidas*:

*Navigia junctis semper aptant pellibus:
Corioque vastum sæpè percurrunt salum.*

Accuratius, ac plenius, locis suprà dictis, Plinius, adpellavit *naveis vitiles*, corio circumsutas. Vitilia quid sint, ostendit ipse libro XXIV, cap. IX: *Non multum à salice, vitilium usu, distat vitex.* Fuerunt igitur in navibus *vimina*. Solinus, cap. XXV: *Mare, quod Hiberniam & Britanniam interluit, navigant vimineis alveis, quos circumdant ambitione tergorum bubulorum.* Cæsar, belli civilis comment. I, de navigiis, in Hispaniâ ad Sicorim flumen, & opidum Ilerdam à se exstructis: *Quum in his angustiis res esset; atque omnes via ab Afranianis militibus, equitibusque obsiderentur; nec pontes perfici possent: imperat militibus Cæsar, ut naves faciant, cujus generis eum superioribus annis usus Britannia docuerat. Carina primùm ac statumina ex levi materiâ fiebant. reliquum corpus navium, viminibus contextum, coriis integebatur. Has perfectas carris junctis devehit noctu millia passuum à castris XXI; militesque his navibus flumen transportat.* Atque hinc rectè *levia navigia* ea adpellavit Tacitus. At & ipsi Hispani eo tempore iis utebantur. Strabo lib. III, de eâ gente: *Διφθεραῖς δὲ πλοίοις ἐχρῶντο, εἰς τὴν Βρεττανίαν.* id est: Coriaceis usi sunt navigiis ad Brutum usque. Antiquissimum hoc esse inventum, ex eo crediderim, quòd aliæ quoque gentes, à Germanico Britannicoque & Hispanico oceano remotissimæ, eodem genere usæ sunt. Solinus, cap. LX: *Arabicas insulas Ascita habent Arabes: quibus è re natâ datum nomen, nam bubulis utribus contabulatas crateis superponunt: vectitatieque hoc ratis genere, pratereunteis impetunt sagittis venenatis.* Lucanus, lib. IV, eandem cum Cæsare historiam referens:

*Primùm vana salix, madefacto vimine, parvam
Texitur in puppim; casoque induta juvenco
Vectoris patiens, tumidum supernatat amnem.
Sic Venetus stagnante Pado, fusoque Britannus*

Navigat

*Navigat oceano. sic, quum tenet omnia Nilus,
Conferitur bibulâ Memphitis cymba papyro.*

Ceterò, de Svionum navibus ita noster, loco prædicto: *Forma navium eo dif-
fert, quòd utrimque prora paratam semper appulsui frontem agit. nec velis ministrant,
nec remos in ordinem lateribus adjungunt. solum, ut in quibusdam fluminum, &
mutabile, ut res poscit, hinc vel illinc remigium.* Eamdem & Saxonum navibus fu-
isse formam, inde conjecerim, quòd hæ etiam remigio impellebantur; quod ex
Sidonii epistolâ patuit. Apertè hoc atque disertè docet Procopius, Gothicar.
rer. lib. iv, ubi de Anglorum, qui unâ cum Saxonibus ad Rheni ostia, atque
10 hinc in Britanniam transierunt, classe ita tradit: *Περὶ νεωὺς δὲ ἥν ἔν τε τῷ τῷ
τόλῳ ἀλλὰ αὐτερέται πάντες. ὅδ' ἰσίου τῶτοις δὴ τοῖς νησιώταις τυγχάνει ὄντα. ἀλλ' ἐρέσον-
τες αἱ ναυτίλλοισι μόνον.* id est: *Vectores in hac classe nulli erant: sed remiges omnes.
neque enim velis insulani hi utuntur: sed remigantes tantum semper navigant.* Hæc igitur
de priscum Germanorum navigatione dixisse sufficiat.

CAPVT XIX.

De virtutibus ac vitiis priscum Germanorum.

20 **T**ENUITATEM cultus, studiorumque simplicitatem in majoribus nostris
postquam indicavimus; res atque ordo poscere videntur, uti nunc etiam
ostendamus, quæ eorum fuerint in tantâ rerum inopiâ atque animi sim-
plicitate virtutes; & item quæ vitia.

Auctor noster in libro de Germaniâ: *Literarum secreta viri pariter ac femina
ignorant.* Leges igitur scriptas habuere nullas. Interim tamen suis sibi consuetu-
dinibus eos vixisse, juraque ac justitiam in bonos juxta ac malos exercuisse, cer-
tum est. Cicero, de legibus lib. ii, *Hanc igitur video, inquit, sapientissimorum fuisse sen-
tentiam, legem neque hominum ingenii extogitatam, neque scitum aliquod esse populorum: sed
30 æternum quiddam, quod universum mundum regeret, imperandi prohibendique sapientiâ.*
Et postea: *Intelligi sic oportet; & hæc, & alia jussa ac verita populorum, vim habere ad re-
ctè facta vocandi, & à peccatis avocandi. quæ vis non modò senior, quàm atas populorum &
civitatum; sed æqualis illius cælum atque terras tuentis & regentis dei.* Item postea: *Erat
enim ratio profecta à rerum naturâ, & ad rectè faciendum impellens, & à delicto avocans.
quæ non tum denique incipit lex esse, cum scripta est; sed tum, cum orta est, orta autem simul
est cum mente divinâ. Quamobrem lex vera, atque princeps, apta ad jubendum & ad ve-
tandum, ratio est recta summi tonis.* Nempe primi mortalium Adamus & He-
va, quum ab æterno illo universi mundi auctore simul atque rectore ad imagi-
nem ejus perfectissimâ naturâ conderentur; legem istam unâ cum divinâ aurâ
40 acceperunt. quam etsi postea per lapsum horrendum in modum vitiaverint; ta-
men tantum ejus in omneis posteros eorum præmanavit, uti etiam nequissimi
sceleratissimique homines æquum ab iniquo, verum à falso suo opte ingenio dis-
cernere ubique possint, & fateri cogantur: quamvis ex vitiatâ illâ naturâ pes-
sima quæque plerumque sequantur. Atque ita quidem æterna illa impe-
randi prohibendique sapientia hanc boni rectique opinionem animis homi-
num impressit; uti, licet maxima pars eorum sit pessima, & omnis gene-
ris vitiis sceleribusque dedita; tamen à bonis, numero multo inferiori-
bus, se legibus regi, pœnis coerceri, suppliciisque adfici patiantur. Idem Ci-
cero, de legibus lib. i: *Certè, inquit, res ita se habet, ut ex naturâ vivere; sum-
50 mum bonum sit; id est, vitâ modicâ & aptâ virtuti perfrui: aut naturam sequi,
& ejus quasi lege vivere; id est, nihil, quantum in ipso sit, prætermittere, quo
minus ea, quæ natura postulet, consequatur: quòd inter hæc velit è virtute tam-
quàm lege vivere.* Naturam intellige perfectam, primis mortalium in crea-
tione inditam. Hanc opinionem multis sæculis servasse Germanos nostros,
donec Romanorum, Rheni Danubiique ripas sub imperio tenentium, moribus
corrupti

corrupti fuerunt, satis ex iis, quæ hæcenus ex veterum scriptorum monumentis adducta sunt, intellectum esse puto. Hinc noster, in prædicto libro de Germaniâ, paullo post: *Plus ibi boni mores valent, quam alibi bonæ leges.* Verissimum est Platonis dictum; ὅτι παρ' οἷς πλεῖστοι νόμοι, καὶ δίκαι ὡς τὰ τοῖς, καὶ βίαι μοχθηροί. καθάπερ καὶ παρ' οἷς ἰατροὶ πολλοὶ, καὶ νόσος εἰκὸς εἶναι πολλὰς. id est; apud quos plurimæ sint leges, apud eos etiam lites esse, & malos mores: quemadmodum morbi soleant esse multi, ubi multi sunt medici. Cicero, prædicto lib. 11 de legibus: *Lex est justorum injustorumque distinctio, ad illam antiquissimam & rerum omnium principem expressam naturam, ad quam leges hominum diriguntur: quæ supplicio improbos afficiunt, defendunt ac tuentur bonos.* Lex autem illa neque tolli, neque abrogari potest. Et eodem libro antea: *Quæ sunt autem varia, & ad tempus scriptæ,* 10 *populi favore magis, quam re, legum nomen tenent.* Item lib. 1: *Iam verò falsissimum illud, existimare omnia iusta esse, quæ scita sint in populorum institutis, aut legibus.* Et dicto lib. 11: *Quid, quod multa perniciofa, multa pestifera sciscuntur in populis? quæ non magis legis nomen attingunt, quam si latrones aliquas confessu suo sanxerint.* Multa hujusmodi hodièque passim in Christiani etiam nominis gentibus. quibus sanè multo justiores egerunt prisci nostri Germani; unam illam virtutem θυμικῶν, & bellandi latrocinandique, etiam per vicinas & conterminas sibi invicem ejusdem generis Germanici nationes, consuetudinem si excipias. de quibus ita Cæsar, belli Gallici comment. vi; ubi Germanorum mores describit: *Civitatibus maxima laus est, quàm latissimas circum se, vastatis finibus, solitudines habere. hoc proprium virtutis exi-* 20 *stimant, expulsos agris finitimos cedere; neque quemquam prope se audere consistere.* Et mox: *Latrocinia nullam habent infamiam, quæ extra fines cujusque civitatis fiunt. atque ea juventutis exercenda, ac desidia imminuenda causâ fieri prædicant.* At intra suam quique civitatem, seu nationem, tam omneis populares, quàm proximè cognatos, pro consanguineis habebant: quod clariùs infra ostendetur. Et unde, quæso, mali mores, ac scelera; nisi ex cupidine & possessione opum: quibus unis maxima pars hominum, ut olim apud opulentas genteis, sic hodiè non modò ad dignitatum fastigia nituntur; sed & flagitiorum impunitatem sibi concedi postulant. Præclarum est exemplum, quod Strabo, lib. vii, notavit in Scythis: *Καὶ Αἰχὺλ* 30 *δ' ἐμφαίνει συνηγορῶν τῷ ποιητῇ, Φήσας περὶ τῶν Σκυθῶν,*

Ἄλλ' ἰππῶν ἀπὸ πάσης βρωτῆρας εὐνομοὶ Σκύθαι.

Ἄντη δὲ ὑπόληψις καὶ νῦν ἔτι συμμύθει ὡς τὰ τοῖς Ἕλλησιν. ἀπλῶς αὐτὰς νομίζοντες, καὶ ἡκιστα κακὸν ἑστέρας, εὐτελεστέρας τὸ πολὺ ἡμῶν, καὶ ἀνταρκεστέρας. καὶ τοὶ ὅ γε καθ' ἡμᾶς βίῃ εἰς πάντας σχεδὸν τι διαλέτακε τὴν πρὸς τὸ χεῖρον μεταβολὴν, τευφλῶν, καὶ ἡδονᾶς, καὶ κακοτεχνίας εἰς πλεονεξίας μυρίας πρὸς ταῦτ' εἰσάγων. πολλὸ οὖν τῆς παύτης κακίας καὶ εἰς τὰς βαρβάρους ἐμπέπηκε, τὰς τε ἄλλας, καὶ τὰς Νομάδας. καὶ γὰρ θαλάττης ἀψάρδμοι χεῖρας γέγονασιν, ληστὲς οὖν, καὶ ὅτι πωλεκόμην πολλοῖς, μεταλαμβάνοντες τῆς ἐκείνων πολυτελείας, καὶ καπηλείας. ἀδικοῦν δὲ εἰς ἡμερότητα σωλίσιν, διαφθείρει δὲ τὰ ἦθη, καὶ ποιικιλίαν ἀντὶ τῆς ἀπλοότητος, τὸ ἄρτι λεχθείσης, εἰσάγει. Hoc est. AEschylus quoque haud obscure Homero adstipulatur, sic de Scythis pronuntians; Gens iusta, & equinis caseis victantes Scythæ. Quæ 40 sanè opinio etiamnum apud Græcos durat. existimamus enim eos esse simplicissimos, minimeque fraudulentos, tum nobis multo frugaliores, atque paucioribus longè rebus contentos. tamen si nostra vivendi ratio ferè in omneis gentes propagavit mutationem morum in deterius, introductis luxu, voluptatibus, malis artibus, & mille concupiscendi aliumque defraudandi studiis. cujus corruptela magna pars etiam ad barbaros permeavit, cum alios, tum Nomades. hi enim, re maritimâ tentatâ, facti sunt deteriores; latrocinia jam exercentes, & hospites interficientes; & quia cum variis hominibus res ipsis esse cæpit; ex iis luxuriam, & negotiandi artibus didicere. quæ quamquàm videantur ad exsuendam ferociam conferre; tamen mores corrumpunt, inque locum modò dictæ simplicitatis versutiam ac dolos introducunt. Idem sanè accidit Hispanis ac Gallis à Græcis simul & Romanis; 50 Britannis verò & Germanis maximè à Romanis, & horum subjectis provincialibus. At apud priscos illos Germanos, Nemo, (ut inquit dicto loco Cæsar) agri modum certum, aut fines proprios habuit. sed magistratus, ac principes in annos singulos gentibus, cognationibusque hominum, qui unâ coierant, quantum eis, & quo loco visum erat, attribuebant agri: atque anno post aliò transire cogebant.

cogebant. Cujus rei multas afferebant causas. ne, a sîduâ consuetudine capti, studium belli gerendi agriculturâ commutarent: ne latos finis parare studerent; potentioresque humiliores possessionibus expellerent: ne accuratius, ad frigora atque æstus vitandos, edificarent: ne qua oriretur pecunia cupiditas; quâ ex re factiones, dissensionesque nascuntur: denique, ut animi equitate plebem coninerent, quum suas quisque opes cum potentissimis æquari videret. En; quid loci putas heic relictum fuisse pravis cupiditatibus, ac vitiis? An non hoc aureum ferè fuit illud sæculum? A rerum omnium Domino, æterni Dei filio, Iesu Christo, ejusque discipulis & apostolis instructos fuisse diceres, *Omnia inter bonos debere esse communia*. Apud Strabonem, lib. xv, haud
 10 perinde malè unus ex Indorum sapientibus, Mandanis nomine, sic respondet Onesicrito, Pythagoræ, Socratis, ac Diogenis dogmata extollenti; ὅτι τὰλλα μὲν νομίζεαι Φρονίμως αὐτοῖς δοκεῖν. ἐν δὲ ἀμαρτάνειν, νόμον πρὸς τῆς φύσεως τιθεμένους. & γὰρ αὐτὸν ἀγχιώεσθαι γυμνὸς, ὥσπερ αὐτὸν διάγειν, ἀπὸ λιτῶν ζῶντας. καὶ γὰρ οἰκίαν ἀέριον εἶναι; ἥτις αὐτὸν ὀπισκοῦντος ἐλαχίστης δεήται. id est: de ceteris quidem rebus prudenter illos sentire se existimare; in uno autem errare, quod legem anteponent naturæ. alias enim non puderet eos, nudos agere, ut ipse; & tenui victu esse contentos: quum ea optima sit domus, quæ minimo adparatu indigeat. Sed age; singulas virtuteis, quibus prisci Germani præditi fuerunt, circumire libeat.

De RELIGIONE atque PIETATE erga deos (utinam erga unum
 20 verum Deum dicere liceret) idem de ipsis intelligendum est, quod de consanguineis eorum Gallis tradit Cæsar, de Britannis Solinus, de Hispanis Strabo. Hujus verba, lib. iiii, hæc sunt: Οὐτικὸι δὲ εἰσὶ Λυσίται· id est: immolationibus student Lusitani. Solini, cap. xxv, ista: Deos percolunt. Cæsar, libro prædicto, hæc: Natio est omnis Gallorum admodum dedita religionibus. Sed & de Scandinaviæ incolis ita Procopius, Gethic. lib. ii: Οὐκ εἰσὶ δὲ ἐνδελεχέστατα· id est: sacrificanti frequentissimè. De parentum pietate in liberos ita noster in libro de Germaniâ: Numerum liberorum finire, aut quemquam ex agnatis necare, flagitium habetur. Quod sanè paucissimis in gentibus notatum. Adde huc & illud, quod paullo post ibidem sequitur: Sua quemque mater uberibus alit: nec ancillis, ac nutricibus delegantur. Liberorum erga
 30 parenteis, propinquorumque erga propinquos pietas & amor vel ex uno hoc argumento perspicui potest, quod suscipere tam inimicitias seu patris seu propinqui, quàm amicitias necesse fuerit; ut auctor est idem Tacitus, ibidem. Adjice huc & illud, ex eodem libro: Quodque præcipuum fortitudinis incitamentum est; non casus, nec fortuita conglobatio turmam, aut cuneum facit; sed familia, & propinquitates. Quin integræ cognationes in singulas habitationum congregationes, id est, in singulos vicos coibant. De conjugum inter se amore, ac fide, proximo capite privatim agetur.

Universæ gentis FIDEM vel ex eo discas, quod omnes Romanorum imperatores, abusque Augusto Cæsare, corporum suorum custodiam Germanis, præ omnibus aliis populis, commiserunt. quod hodièque ab omnibus
 40 ferè Europæ fit regibus. Dio, lib. lxxviii, in vitâ Antonini Caracalli: Σκύθας καὶ Κελτάς, & μόνον ἐλευθέρας, ἀλλὰ καὶ δούλους, καὶ παῖδας καὶ γυναῖκας ἀφελόμενοι ὡς πάλαι, καὶ περὶ αὐτὸν εἶχεν, ὡς καὶ μάλλον αὐτοῖς, ἢ στρατιώταις, θάρρων. id est: Scythas & Germanos, non ingenuos modò, sed & servos à liberis & uxoribus abstractos, armaverat; & circum se habebat; quod magis his, quàm militibus, fideret. Scythæ hi nulli alii esse potuerunt, quàm Sarmatæ Jazyges; inter Pathissum & Danubium Pannoniæ contermini; vel alii hinc Sarmatæ, ostia Danubii Pontumque accolentes: quos vulgariter omneis sub Scytharum nomine posuerunt Græci auctores: ut suprâ cap. ii dictum est. At horum fide longè spectatior fides Germanorum. sic enim noster, historiar. lib. iiii, quum Vespasianus imperium Romanum occuparet: *Ac ne inermes provincia barbaris nationibus exponerentur: principes Sarmatarum Iazygum, penes quos civitatis regimen, in commilitum asciti, plebem quoque, & vim equitum, quâ solâ valent, offerebant. Remissum id munus; ne inter discordias externa molirentur, ac majore ex diverso mercede, jus fasque exuerent. Trahuntur in partes Sida atque Italicus, reges Suevorum, quibus vetus obsequium erga Romanos; & gens fidei commissa patientior.* Ut aliis rebus, sic
 50

etiam fide Celticæ nationes sibi invicem fuere similes. unde est, quod Appia-
 nus, bellorum civil. lib. I. Sertorium tradit Celtiberorum in Hispaniâ fidem,
 in custodiundo corpore suo, ipsorum Romanorum fidei prætulisse. Casa-
 rem quoque & Augustum Hispanorum custodias circa se habuisse, auctor est
 Svetonius, in vitis eorum. At mox ut sub eodem Augusto Germanicæ gentis
 mores penitus perspecti, fidesque eorum experta; primus Augustus, & post eum
 omnes reliqui imperatores fidem horum omnibus aliis gentibus prætulerunt.
 Præclara fuit, & notatu etiam hosti Tacito digna visa illa principum Frisio-
 rum Romæ in theatro emissâ vox; *Nullos mortalium armis, aut fide ante Germa-
 nos esse*: ut refertur annal. XIII. Admirandi sanè fidei leguntur exempla com- 19
 plura de iis, qui aliorum sese vitæ necique devoverunt. de quibus infra fu-
 sius dicetur suo loco. heic ex uno, quod adponam, de reliquis conjicias.
Aleam, inquit noster, in libro de Germaniâ, *sobrii inter seria exercent; tan-
 tâ lucrandi perdendive temeritate, ut, cum omnia defecerunt, extremo ac novissimo ja-
 ctu de libertate, & de corpore contendant. Virtus voluntariam servitutem adit. quam-
 vis junior, quamvis robustior, alligari se, ac venire patitur. ea est in re pravâ pervi-
 cacia: ipsi fidem vocant.* Sed ne hodiè quidem ea virtus in minori est pretio,
 honore, atque religione: ita, uti etiam apud exteris gentibus, non modò impe-
 ritum vulgus, sed magnos viros, rerumque peritissimos sæpè audiverim
 prædicantibus; fidem, si toto reliquo orbe pelleretur, in unâ Germaniâ, apud 29
 viros pariter ac feminas, exilium tutum inventuram. Facessant hinc ma-
 ligni illi obrectatores, qui non ob fidem, sed ob simplicitatem, Germanos o-
 lim in principum custodias fuisse delectos, & nunc deligi, adfirmant. Simplici-
 tatem nusquam, fidem ubique adpellant veteres auctores gravissimi: quorum
 omnium judicium qui unus nunc damnare velit, stultissimus ac maximè teme-
 rarius à sapientissimo quoque meritò habeatur. At objicient heic isti homi-
 nes majoribus nostris perfidiam in rumpendis foederibus, & pace pactâ: quæ ut
 frequens in Romanorum Græcorumque historiis, sic exempla ejus vel gravissima
 notantur Straboni, in lib. VII, his verbis: *Ἡ ῥῆξις δὲ τῆς πολέμης Σάγαμβροι, πλη-
 σίων οἰκόντες τῆς Ῥώμης, Μέλωνα ἔχοντες ἡγεμόνα· καὶ κείθεν ἡδὴ δεινὸν αἰετοὶ, διωκόμενοι, καὶ
 κατὰ λυοῦντο, πάλιν δὲ ἀφιστάμενοι, προδιδόντες καὶ τὰ ὅπλα, καὶ τὰς ψυχὰς. πρὸς δὲ
 μὲν ἀπιστία μὲν οὐκ ἔστι. οἱ δὲ πιστευθέντες τὰ μέγιστα κατέβλαψαν, καθάπερ οἱ Χερσκι, καὶ
 οἱ τῶν ὑπῆκοι, πρὸς οἷς τὰ τρία τάγματα Ῥωμαίων, μετὰ τῆς στρατηγῆς Οὐάρεως Κεϊνπίδης,
 πρὸς ἀπονομήν τε ἀπώλετο ἐν ἐνέδραις.* Hoc est: Belli initium fecere Sugambri, Rhēni
 accola, duce Melone. huic alii subinde atque alii successerunt, principatu potiti, atque
 debellati; rursusque deficientes, fide & obsidibus proditis. Adversus hos plurimum uti-
 litatis est in incredulitate. nam quibus fides habita, ii maxima damna intulerunt: ut Cherusci,
 & horum subiecti; apud quos tres Romanorum legiones, cum duce Quintilio Varo, con-
 tra datam fidem, insidiis circumventa perierunt. Verùm de hac re ita habendum:
 Fidem eos, amicis sponte ac voluntariò datam, pactamve, quàm sanctissimè 40
 coluisse. ab hoste verò, imperium in se occupante, expressam, omninò nullam
 duxisse. ideoque haud diutius hanc servarunt, quàm aut conduxerit rebus
 suis, aut coegerit necessitas. quamprimùm occasio excutiendi jugi patebat;
 tanto amore in communis patriæ libertatem ardebant, uti etiam liberos, obsi-
 dum loco apud hostem depositos, civitati donarent. Sed de his satis. videam-
 us reliquas virtuteis.

Quum passim apud auctores adpellentur, immanes, truces, feroces, immites, hor-
 ridi, atroces, atque superbi; insigni tamen fuere erga supplices adfecti MANSUETU-
 DINE & CLEMENTIA. Mela, lib. III, cap. III; *Tantum hospitibus boni, mitesque
 supplicibus.* Exemplum refert Tacitus, annal. XIII: *Eosdem agros Ansibarii occupare;* 50
*validior gens, non modò suâ copiâ, sed adjacentium populorum miseratione: quia pulsâ à Chau-
 cis, & sedis inopes, tutum exilium orabant.* Sic Sigambri partem equitatus Vlsipetum
 Tenchtherorumq; post eorum cladem ad se receptam, Cæsari postulanti dedere
 abnuerunt: teste ipso, in comment. IV. Omnino intellexisse videtur gens Ger-
 manorum idem, quod Plato tradit, delegibus lib. II: *Ξεινῶν δὲ, καὶ ὁππωμένων
 αἰμαρ-*

ἀμαρτημάτων τὸ πρὸς τὰς ἱκέτας μέγιστον γίνεσθαι ἀμαρτημάτων ἐκάστος. μεθ' ἧς γὰρ ἱκετεύσας μάρτυρ ὁ ἱκέτης θεῷ ἔτυχεν ὁμολογιῶν, φύλαξ διαφέρων ἔτι τῆ παθόντι γίγνεται. ὥς τ' ἔκ αὖ ποτε ἀτιμώρητ' ἀθάτ' ὁ τυχὼν ὧ ἔπαθε. Hoc est: Omnium, tam inter peregrinos, quam civis, peccatorum maximum, quod in supplicis est commissum. deus quidpe, per quem supplex fœdus est consequutus, diligentissimus ejus est custos. quare nemo in supplicis sceleratus impunis abibit.

- Jam verò LIBERALITAS, COMITAS, HOSPITALITASQUE, non modò in Germanis nostris, sed & in reliquis Celtis tanta fuit, quanta in nullâ aliâ gente ab antiquis auctoribus notata. De Celtiberis, Hispanicâ gente,
- 10 sic Diodorus lib. v: Ἡθεσι πρὸς μὴν τὰς κακέργας, καὶ πολεμίας ὑπάρχουσιν ὅμοι, πρὸς δὲ τὰς ξένας ὀπιφικῆς καὶ φιλάνθρωποι. τὰς γὰρ ὀπιδημήσαντας ξένας ἀπαύτας ἀξίῃσι παρ' αὐτοῖς ποιῶσιν τὰς κατὰ λύσας, καὶ πρὸς ἀλλήλους ἀμιλλῶνται πρὸς ξενίας. οἷς δὲ ἂν οἱ ξένοι σιωποληθῇσιν, τῆς ἐπαυγῆς, καὶ θεοφιλεῖς ἡγουῦται. Id est: Quod ad mores attinet; erga maleficos & hosteis sunt crudeles: erga hospites verò mites atque humani. peregrinis enim omnibus hospitium ultro obferunt: hospitalitatisque inter se officiis certant. Quos peregrini comitantur, eos laudant, & diis caros arbitrantur. Idem auctor paullo antè, de Gallis simul atque Germanis: καλῶσι καὶ τὰς ξένας ὀπι τὰς εὐωχίας. καὶ μετὰ τὸ δεῖπνον ἐπερωτῶσι, τίνας εἰσὶ, καὶ τίνων χρείαν ἔχουσιν. id est: Ad convivium peregrinos quoque vocant. cœnâque finitâ, tum demum qui sint, quidque petatum venerint, sciscitantur. De
- 20 unis Germanis Tacitus noster, in libro de Germaniâ: Convictibus, & hospitibus non alia gens effusiùs indulget. Quemcumque mortalium arcere tecto, nefas habetur. pro fortunâ quisque apparatus epulis excipit. cum defecerit, qui modò hospes fuerat, id est, qui exceperat, monstrator hospitii, & comes, proximam domum non invitati adeunt. nec interest: pari humanitate accipiuntur. notum, ignotumque, quantum ad jus hospitii, nemo discernit. & paullo post: Victus inter hospiteis comis. Et in eandem sententiam Cæsar, comment. vi: Hospiteis violare, fas non putant. qui quaque de causâ ad eos venerint, ab injuriâ prohibent, sanctosque habent: iis omnium domus patent, victusque communicatur. Adamus Bremensis, de Sveonibus, qui vulgò Svedi vocantur: Hospilitate sunt insignes Sveones. quibus est omni probro gravius hospitium negare transeuntibus: ita,
- 30 ut certamen habeant inter se, quis dignus sit hospitem recipere. cui omnia exhibens humanitatis jura, quot illic commorari voluerit diebus, ad amicos suos illum certatim per singulas dirigit mansiones. Idem de Thules insulâ, quæ nunc est Islandia, incolis: Multa insignia in moribus eorum, præcipuè charitas: ex quâ procedit, ut inter eos omnia sint communia tam advenis, quàm indigenis. Ista igitur priscis Germanis, ceterisque Celtis, unde religio? nisi ex eodem fonte, ex quo Lotus hauserat, satius esse filias virgines improborum illusionibus atque injuriis objicere, quàm peregrinos hospiteis. unde etiam non modò Celtis, sed & aliis gentibus hospitum corpora fuere sacra. Nempe à primis id universi habuere mortales parentibus; & in suam quæque, post lingvarum confusionem, detulit terram natio. Hinc
- 40 Platonis sunt illa, eodem libro paullo antè perscripta: Πρὸς δὲ τὰς ξένας διακονοῦντες ὡς ἀγῶντας θυμολαίαι ὄντες. χαρὸν γὰρ πάντ' ἐστὶ τὰ τῶν ξένων καὶ εἰς τὰς ξένας ἀμαρτήματα πρὸς τὴν πολιτῶν εἰς θεὸν ἀνηρητῶν πτωχὸν μάλλον. ἔρημοι γὰρ ὦν οἱ ξένοι ἐταίρων τε καὶ συγγενῶν, ἐλεεινότεροι ἀνθρώποις καὶ θεοῖς. Hoc est: Cum peregrinis sanctissima esse fœdera, quisque cogitet. ferme enim omnia peregrinorum contra peregrinos peccata, præ illis quæ inter civis committuntur, ultori deo cura sunt. nam, quum peregrinus amicis cognatisque careat, majorem & apud deum, & apud homines meretur misericordiam. Certè neque hodiè convictibus & hospitibus gens alia effusiùs indulget, quàm Germani nostri inter se: notumque & ignotum, quantum ad jus hospitii, parum discernunt: maximè verò ii, qui è Saxonico genere mare accolunt. In
- 50 Britannia etiam nuper eadem duravit consuetudo apud Anglos, Germanicæ originis gentem. neque adhuc omnis sublata: præsertim ad septentriones. Victus, inquit noster, inter hospites comis. Hodiè maximè apud inferioris Germaniæ nationes, Flandros, Brabantios, Selandos, Hollandos, Geldrios, ac Frisios. De liberalitate, ita ibidem noster: Abeunti, si quid poposceris, concedere moris. & poscendi invicem eadem facilitas. Ethic maximè in Germaniâ nunc viget mos. Gaudent, inquit

idem, muneribus. sed nec data imputant: nec acceptis obligantur. Nunc etiam, si quis id postulet, ridetur. Sanè liberalitas hodièque, sicubi aliàs, in Germaniâ nostrâ, tam erga peregrinos & alienos, quàm erga suos maximum locum obtinet. quamquàm hac virtute gentes conterminæ Poloni atque Bojohæmi mirum in modum nobiscum certent.

AMICITIÆ nomen jusque priscos Germanos coluisse quàm sanctissimè, quis dubitet, quum tanta inter eos fuerit fides: quumque adulationis vitio, quo ceteræ gentes Europææ immensum premuntur, nihil etiam nunc alienius ab Germanicâ simplicitate: quàm rusticitatem nuncupare eodem jure illis liceat, quo adulationem suam comitatem humanitatemque adpellare libet. 10
 Julianus Cæsar, in misopogone: Εἰμὶ δὲ Κελτοὶ ἢ Γερμανοὶ, καὶ δορυμὸς Ἐρκυῖ. ἔμελε ἄρτι πρῶτον εἰς ἄνδρας τελεῖν καὶ διέτριψα πολὺν ἤδη χρόνον, ὥσπερ τις κυνηγέτης ἀγροῖς πολεμῶν καὶ συμπλεκόμεν. Θηρίοις, ἤθεσιν ἐντυγχάνων ἕτερον θωπεύειν, ἕτερον κολακεύειν εἰδῶσιν. ἀπλῶς δὲ καὶ ἐλευθέρως ἐκ τῶ ἴσθ' ὡς πᾶσι προσφέρεσθαι. Id est: *At ego, ut primum virilem ætatem attigi, statim ad Gallos Germanosque, & Hercyniam silvam sum dimissus. & vixi cum illis gentibus multo tempore, tamquàm venator cum feris belando: quòd in eos mores incideram, qui adulari nesciunt; sed simpliciter ac liberè cum omnibus æquabilique jure vivere.*

GRAVITAS sanè in ipsis, ut in Martiis viris, ac nil nisi arma bellaque spirantibus, quum nimia foret, morositatis speciem obtinuit. hinc est illud Dio- 20
 dori, in lib. v: Αὐτοὶ δ' εἰσὶ τῶν πρόσθεν κατὰ πηλικίαν, καὶ ταῖς φωναῖς βαρύνχοι, καὶ παντελῶς τραχύφωνοι. κατὰ δὲ ταῖς ὁμιλίαις βορραχολόγοι, καὶ ἀνιγμάλια, καὶ τὰ πολλὰ ἀνιγμολογοῦσι συνεκδοχικῶς. Id est: *Ipsi terribili sunt adspectu: vocemque edunt gravisonam, ac planè horridam, in alloquiis pauci verborum, & obscuri, per involucra synecdochicè ple- raque enuntiantes.* Manet idem mos hodièque in iis Germaniæ nationibus, quæ, à Rheno Danubioque remotiores, Galliæ Italiæque mores nondum induerunt: quibusque vitia sub virtutum nomine nondum obrepserunt. Notatu dignum gravitatis exemplum in Hispanicâ gente, Germanorum consanguineâ, refert Strabo, lib. 111, his verbis: Τὰς δὲ οὐδέπω φασὶ, ὅτι πρῶτον εἰς τὸ τῶ Ρωμαίων 30
 παρῆλθον στρατόπεδον, ἰδούσας τὰς ἐπιτεταγμένων τινὰς ἀνακρίψαντας ἐν ταῖς ὁδοῖς, περιπάτεσθαι χαλκῶν, μακρὰν ὑπολαβόντας ἡγεῖσθαι τῶν ὁδῶν αὐτοῖς ἵπτι τὰς σκηνάς. ὥς δὲ οὐδ' ἴδμεν καθ' ἡσυχίαν ἰδρυθέντας, ἢ μάχεσθαι. Hoc est: *Ajunt Vettonas, quo tempore primum in Romanorum venerunt castra, quum quosdam centuriones viderent deambulandi gratiâ viam hac illac flectere; opinatos, insanire homines, duces se eis ad tabernacula præbuisse. putabant enim, aut in tabernaculo quietè sedendum, aut pugnandum esse.* Certè, hinc inde discurrere, hodièque magis apud Germanos, quàm apud quosdam alios Europæos, turpe ducitur. quamquàm gravitate Hispani, Polonique maximè insignes sint. Julianus, libro suprâ dicto, narrat Cappadocem quemdam saltatores ex Antiochiâ in Galliam deduxisse: additque rei eventum, his verbis: Οἱ Κελτοὶ δὲ 40
 τὰς ὀρχησάσας, ὅτι τραπεζίαν ἐν τῷ θεάτρῳ τῶν τέχνην, ἔαζαν, οἰόμενοι τοῖς νομφοῦλῃ πᾶσι αὐτὰς εἰκέναι, hoc est: *At Galli saltatores, quum artem suam in theatro ostendissent, reliquerunt; quòd furens & fanatica illa videretur species.*

TEMPERANTIA priscis Germanis, quamvis in Cerere & Baccho minùs, in Venere tamen multo maximè observata fuit. Cæsar, belli Gallici, comment. VI: Intra annum vicesimum femina notitiam habuisse, in turpissimis habent rebus. Cujus rei nulla occultatio est; quòd & promiscuè in fluminibus perluuntur, & pellibus, aut parvis rhe- 50
 nonum tegumentis utuntur, magnâ corporis parte nudâ. Et in eandem sententiam Tacitus, libro de Germaniâ: Sera juvenum Venus: còque inexhausta pubertas. nec virgines festinantur: eadem juvenia, similis proceritas: pares, similesque miscentur. Atque hi equidem ad pubertatem usque, & ætatem nubilem totum corpus nudi in-
 cedebant; ut suprâ dictum, pluribusque infrâ ostendetur. Quin reliquas etiam feminas raro, aut exiguo vestitu fuisse tectas, jam antea abundè demonstratum. De matrimoniorum sanctitate, adulteriorumque severissimis pœnis posteriùs dicetur. Hanc igitur, in tantâ corporum nuditate, continen-
 tiam quis non cum Tacito miretur? Non valuit heic illud Herodoti, in libro 1:

Ἀμα δὲ καθῶν ἐκδυομένη συνεκδύεται καὶ τὴν αἰδὼ γυνή. id est: *Mulier, exuta tunica & verecundiam pariter exuit.* Sed, proh dolor, quanta mutatio! nunc ferè sola Germania inter Europæos (eam adpello Germaniam, quæ, sub veteris Germaniæ finibus, Germaniæ lingvæ dialectis etiam nunc utitur in Daniâ quoque, Svediâ, Norvagiâ, ac Finniâ) non modò brachia ac lacertos, sed omnem pectoris partem tegit; nuditatemque heic in aliis gentibus miratur, & abhorret: non tamen rara Venus illicita; non rara adulteria. Tegere omnem corporis partem in feminâ, quæ libidinem irritare possit, laudabile equidem est, maximeque pudicitiae conducibile. at ubi animus corruptus est; nequidquam vestis
 10 tegit, quæ ille adpetit. Nec tamen negaverim, nuda mulierum per alias Europæ parteis pectora, atque humeros pudicitiam sæpius prodere; occasionemque adpetentibus præbere, uti testæ quoque partes petantur. Verissimum illud Plauti, in Curculione;

Semper tu scito, flamma fumo est proxima.

Fumo comburi nihil potest; flammâ potest.

Qui è nuce nucleum esse volt, frangit nucem.

Qui volt cubare, pangit saltem suavium.

Antequàm ad quintam (ut Horatii poetæ utar verbis) nectaris Veneris partem pervenias; quatuor priores antè occupandæ sunt: conspectus, colloquium, osculum, contrectatio. Hæc autem quibusdam hodiè in gentibus, non modò
 20 privatim in secreto, sed publicè in cœtibus etiam cuique patent. Proinde negari haud potest, quin multo minoris sit laboris, unum solum, quàm quinque expugnare castella. apud Germanos quidpe (Germanos intelligo eos, qui externis vitiis minùs adhuc imbuti, longiusque ab illorum finibus remoti) nec conspectus mulieris, nec colloquium faciliè dantur: osculum verò & contactus etiam in dedecore, atque opprobrio, adeoque in flagitio ponuntur. Ac fanè, verè æstimare, nec veterem illam, simplicem, horridamque Germaniam, sed ceteras nunc genteis cum hodiernâ Germaniâ interiore conferre si velis; fatearis necesse est, apud nullam omnium *hanc morum partem magis*
 30 *laudandam*: & quod idem auctor infrà de sui sæculi Germanis ait, *paucissima omnium in tam numerosâ gente hodièque adulteria. quorum pœna etiamnum heic, quàm alibi, præsentior, ac severior.* Sed ad priscum Germanorum mores mihi heic commentandum est. De Persarum gente sic scribit Herodotus, libro prædicto: ὁ νόσος δὲ σφί ποίειν οὐκ ἔστι, ταῦτα δὲ λέγειν ἔστι. id est: *Quæcumque apud eos nefas est facere, ea nec dicere fas est.* Idem olim in Germanos nostros nudè agenteis convenerit, nec nè, haud faciliè dixerim. hodiè certè quàm maximè in eos quadrat. quidpe non modò turpeis corporis actiones, sed & quodvis ejus membrum, vestitu tectum, nominasse nefas habetur. tantâ scilicet heic agitur pudoris reverentiâ. Ceterum auctor noster, annalium lib. xi,
 40 de Italo Cheruscorum duce, Româ petito, hæc tradit: *Primò letus Germanis adventus; atque eò magis, quòd, nullis discordiis imbutus, pari in omnes studio ageret: celebrari, coli: modò comitatem, & temperantiam, nulli invisam, sæpius vinolentiam ac libidines, grata barbaris, usurpans.* Quas heic intelligat libidines, parum liquet. nam cum aliis interpretibus eas accipere, quæ sunt circa Venerem, piget; quum hæ ab gente nostrâ semper fuerint alienissimæ; maximè verò antiquis illis temporibus. Quàm severæ fuerint, ac rigidæ, tam in innuptis, quàm nuptis, contaminatæ pudicitiae pœnæ, infrà patebit. Quapropter aut alias heic intellexisse Tacitum libidines, aut omnino ab hac morum parte aberrasse, certum est. Juliani hoc satis convincet locupletissimum testimonium: qui, quum aliquot annos in Galliâ, & Rheni ripâ egisset, hoc scriptum reliquit, in libro suprâ dicto: Ἡ δὲ ἐν ἀνδράσιν αὐτεργία ὡς καὶ τοῖς μαχιμωτάτοις καὶ θυμικωτάτοις τῶν ἐθνῶν γέγονεν ὅπως τὴν γαμηλίαν Ἀφροδίτῃ, καὶ τὸν μεθυδότην Διόνυσον, γάμος τε ἑνεκα, καὶ παιδοποιίας, οἶνε τε ὁπόσης ἐκάστω δυνάστων πόσεως ἴσουςι μόνον. Hoc est: *Vir jam, & robustus, potestatem adeptus meo more arbitraturque vivendi; inter ferocissimos omnium bellicosissimosque populos egi, qui Venerem, nuptiarum deam, & Bacchum, latitiæ da-*
 50 *torum;*

torem, conjugii prolisque gratiâ, & vini, quantum cuique libeat, potandi causâ, tantum norunt. Gallos & Germanos continuo ante nominaverat. Τάμῃ τε ἕνεκα καὶ παιδοποιίας μόνον ubi ait, πορνείαν, καὶ ἀκαθαρσίαν, omnem excludit. Incidit hoc loco quaestio illa, jam dudum inter doctissimos etiam viros jactata, nunquam certior reddita: nempe, an masculâ Venere usi sint prisca Germani, quemadmodum complures aliæ per terræ orbem gentes; nec nè. quam equidem quaestionem movit iste auctoris nostri locus, eodem libro de Germaniâ perscriptus: *Proditores, & transfugas arboribus suspendunt: ignavos, & imbelles, & corpore infames, caeno, aut palude, injectâ insuper crate, mergunt.* Heic magnus Lipsius vocem corpore corrigere, ut mendosam, tentaverat in torpore; Athenæumq; mendacii infimulare, quod tale quid τοῖς Κελτοῖς adscripsisset. Verum rectè ac peritè redarguit Lipsiū doctissimus Casaubonus; junctis Aristotelis, Diodori, Strabonis, & Athenæi, testimoniis; quibus locum Taciti pristinae lectioni vindicavit. Cujus sententiam uti ego magis etiam firmem, alium locū Taciti, qui est sub finem ejusdem libri, in medium adducam. is sic sese habet: *Peucinatorum, Venedorumque, & Fennorum nationes Germanis, an Sarmatis ascribam, dubito. quamquam Peucini, quos quidam Bastarnas vocant, sermone, cultu, sede, ac domiciliis, ut Germani agunt. sordes omnium, ac torpor. ceterum connubiis mixtis, nonnihil in Sarmatarum habitum fœdantur.* Quibus verbis quid Tacitus intellexerit, jam antè dictum, cap. xvi. nempe, Bastarnas Germanis fuisse simileis, sermone, cultu, sede, ac domiciliis, sordibusque insuper, ac torpore: Sarmatis verò, connubiis inter se mixtis. Quum igitur hoc loco torporem omnibus pariter Germanis ceu communem tribuat; quī suprâ, morte eundem fuisse punitum, scribere potuit? Non video: nisi fortè sibi ipsi maximè contradicere voluerit. Ast hæc ejus quoque sunt verba, jam sæpè recitata: *Fortissimus quisque, ac bellicosissimus, nihil agens, delegatâ domus, & penatium, & agrorum curâ feminis, senibusque, & infirmissimo cuique ex familiâ, ipsi hebet: mirâ diversitate naturæ; cum iidem homines sic ament inertiam, & oderint quietem.* En; quid heic aliud quàm torporem designare voluit? Maneat itaque maximè firma vulgata illa lectio, corpore infames. Aristotelis, Diodori, Strabonis, & Athenæi nunc inspicere haud pigeat testimonia; remque ipsam examinare. Aristotelis verba, lib. ii de repub. cap. ix, hæc sunt: καθάπερ τὰ πολλὰ τῶν στρατιωτικῶν καὶ πολεμικῶν γενῶν, ἔξω Κελτῶν, ἢ καὶ τινες ἕτεροι φανερώς τετιμῆκασιν τὴν πρὸς τὰς ἀρρένας ζωοσίαν. id est: *Quemadmodum multa militares ac bellicose gentes, præter Celtas, & si qui alii consuetudinem & concubitus cum masculis palam comprobantur.* Diodorus, dicto lib. v: Γυναικας δὲ ἔχοντες εὐειδείς, ἡκιστα ταύταις προσέχουσιν, ἀλλὰ πρὸς τὰς τῶν ἀρρένων ὀπιπλοκας ἐκτόπως λυσῶσιν. εἰώθασι δ' ὅτι δοραῖς θηρίων χαμαὶ καθεύδοντες, ἐξ ἀμφοτέρων τῶν μερῶν ὠρεοκοίτοις συγκυλίοσθαι. τὸ δ' ὅτι πάντων ὠρεοδοξότατον, τὸ ἰδίως εὐχρημοσιώης ἀφροντισθῆναι, τὴν δὲ σώματος ὥραν εὐκόπως ἑτέροις προείναι. καὶ τὸ αἰχρὸν ἔχει γίνεσθαι· ἀλλὰ μᾶλλον ὅταν τις αὐτῶν χαλεποῦσιν μὴ προσδέξηται τὴν διδομένην χάριν, αἰτιμον γίνεσθαι. Hoc est: *Feminas licet venustas habeant, minimum tamen earum consuetudine adficiuntur. quin potius nefariis masculorum stupris insaniunt. & humi cubantes in ferarum pellibus, ab utroque latere cum concubinis volutantur. & quod omnium indignissimum est, proprii decoris ratione posthabitâ, corporis venustatem quàm levissimè aliis prostituunt. nec turpe id putant: sed potius, quum quis oblatam ab iis gratiam non acceperit, inhonestum atq; infame id ducunt.* Strabo lib. iv: καὶ τὸ δ' ὅτι τῶν θρυλομένων ἐστίν, ὅτι πάντες Κελτοὶ φιλόνηκοί τε εἰσὶ, καὶ νομίζεται παρ' αὐτοῖς αἰχρὸν τὸ τὴν ἀκμῆς ἀφιδεῖν τὰς νέας. Id est: *Hoc quoque vulgi sermonibus tritum est, omnes Gallos contentiosos esse; neq; apud eos turpe judicari, si florem ætatis prostituant adolescentes.* Athenæus, lib. xiii, cap. viii: καὶ Κελτοὶ δὲ τῶν βαρβάρων καὶ τοὶ καλλίστας ἔχοντες γυναικας, παιδικῶς μᾶλλον χαίρουσιν· ὡς πολλάκις ἐνίς δ' ὅτι ταῖς δοραῖς μετὰ δύο ἱερῶσιν ἀναπαύεσθαι. Id est: *Ex barbaris Celta, quamvis pulcherrimas habeant uxores, amore puerorum magis delectantur: ut sæpius quidam in pellibus cum duobus amasiis cubitent.* Tot fanè gravissimorum auctorum disertissima testimonia mendacii argui haud temerè debebant: præsertim, quum nihil ad Germaniam nostram spectent. quidpe, quamvis Celta- rum vocabulum tam Germanis, quàm Gallis fuerit commune; tamen Aristotelis ævo parum Græcis de Germanorum moribus constabat: uti nihil certius sit,

fit, quàm de unis Gallis loquutum esse philosophum: quorum mores jam tum Græciæ maximè palàm fuerunt redditì per Massilienseis Græcos. Diodorus verò, quamquàm de utrâque gente, tam cis quàm trans Rhenum, se dicturum polliceatur; tamen nonnulla de Gallis narrat, quæ Germanorum moribus minimè convenerunt. Strabo certè atq; Athenæus, Posidonium sequentes, à quò omnia ferè sua de Gallorum moribus se habere satis apertè fatentur, Gallos perpetuò ac constanter *κελτὰς*, Germanos verò proprio hoc nomine *γερμανὸς* appellât. Quapropter hoc de puerorum consuetudine omnino de unis Gallis accipi debet. qui foedissimum hunc flagitiosissimumq; morem haud dubiè ab iisdem
 10 habuère magistris, à quibus & literarum peritiâ, & ceteras mollioris vitæ disciplinas, vitiorumque irritamenta; nempe à prædictis Massiliensibus Græcis. Nam unis Græcis puerorum amorem ab initio fuisse proprium, adeoque legitimum, satis constat. ab iis, præter Gallos, & si quæ aliæ eo foedatæ fuerint Celtici nominis nationes in Hispaniâ & Illyrico, acceperunt Itali. quibus & ipsis, maximè Romanis, fuisse vulgarem, patet vel ex unis passim poëtis. Persas quoque didicisse à Græcis averfam Venerem, testis est antiquissimus rerum scriptor Herodotus, lib. 1. Itaque de Germanis veriùs Quintilianus, in declamatione pro Mariano milite, cujus pudicitiam tentaverat tribunus: *Nihil tale novère Germani: & sanctius apud oceanum vivitur*. Non prorsus tamen ejus rei fuisse ignaros, Taciti magna testatur auctoritas. Et quomodò ignari esse potuerunt, aut omnino intacti, Gallis, huic flagitio deditissimis, tam prope colentibus; insuperq; Romanis, rarò continentioribus, intra ipsos Germaniarum fineis agentibus? Tacitus historiar.
 14: *Inssu Vitellii Batavorum juvenitus ad dilectum vocabatur. quem, suapte naturâ gravem, onerabant ministri avaritiâ, ac luxu; senes, aut invalidos conquirendo, quos pretio dimitterent: rursus impuberes, sed formâ conspicui, ad stuprum trahebantur*. Rarissimi tamen Germanorum huic flagitio obnoxii fuère. &, si quis deprehensus, pœna præfens, ac gravissima. quum è contrario apud Gallos nulli id fuerit pudori, nedum vitæ periculo subiectum. Batavos, Germanicam cis Rhenum gentem, alteram hanc è duabus habuisse causam, cur rebellarent, nempe quòd liberi eorum ad
 30 supra à Romanis traherentur, testatur Tacitus eodem loco.

Atque hætenus de virtutibus majorum nostrorum differuisse sufficiat. Nunc etiam vitia eorum indicentur. Heic equidem haud dubito, quin aliquis objicere velit pro vitio haud levi illud, quod è Cæsare suprâ attuli; *Latrocinia nullam habuisse infamiam, quæ extra fineis cujusque civitatis fierent*. Verùm, si hoc est vitium, certè commune fuit ab initio universo terrarum orbi: quod nemo historiarum peritus negare potest. nam omnia illa Ægyptiorum, Scytharum, Assyriorum, Medorum, Persarum, Græcorum, Romanorumque in externas gentes imperia per mera occupata fuerunt latrocinia: atque ideò ipse Alexander, populusque Romanus, latrones apud auctores audiunt. Ac ferè tales re ipsâ fuerunt; quamvis,
 40 ex communi omnium gentium opinione, maximâ id virtutum facere sibi visum sint, nempe animositate: de quâ suprâ nonnihil diximus, pluraque infrâ, in tractatu de religione, dicentur. Proinde nullo jure quisquam Germanos nostros præ aliis gentibus hac re, ceu vitio, notaverit.

At EBRIETATEM, quæ & olim apud eos viguit, & nunc maximè omnium aliarum Christiani nominis gentium viget, quis satis excusaverit? De hac ita noster eodem libro de Germaniâ: *Convictibus non alia gens effusius indulget. & paullo post: Diem, noctemque continuare potando, nulli probrum. & mox: Cibi simplices: agrestia pomâ, recens fera, aut lac concretum. sine apparatu, sine blandimentis expellunt famem. Adversus sitim non eadem temperantia. si indulseris ebrietati, suggerendo quantum concupiscunt; haut minùs facilè vitiis, quàm armis, vincentur*. Quibus adde, quæ suprâ ex Juliano de potatione Gallorum simul & Germanorum adduxi. Adde item his, si videtur, quæ de Gallis Diodorus, dicto lib. v, prædicat in hunc modum: *κάτοινοι δὲ ὅλγες καθ' ὑπερβολὴν, τὸν εἰσαγόμενον ἐπὶ τὸ ἐμπόρων οἶνον ἀκρά-
 7ον ἐμφορῶνται, καὶ διὰ τὴν ὀπλιμίαν λάβρων χρωάμενοι τῷ ποτῶ, καὶ μεθυομένης, εἰς ὕπνον ἢ μαιώ-
 8ος δαυθῶς τρέπονται. διὸ καὶ πολλοὶ τῶν ἰταλιωτῶν ἐμπόρων διὰ τὴν σωτήριον φιλαργυρίαν ἐρμαίων*

ἡγῶνται τὴν τῆ Γαλατῶν Φιλοινίαν. ἔτοι γὰρ διὰ μὲν τῶν πωλῶν ποταμῶν πλοίοις, διὰ δὲ τῶν πεδιάδων χώρας ἀμάξαις κομίζοντες τὸν οἶνον, ἀντιλαμβάνουσι τιμῆς πολλῆς ἅπασιν. διδόντες γὰρ οἶνον κεράμιον, ἀντιλαμβάνουσι πᾶσι, τὴν πόματι δὲ διάκονον ἀμειβόμενοι. Hoc est: *Quum verò præter modum vino capiantur: importatum à mercatoribus meracum ingurgitant: & cupiditate ad largiorem potationem & ebrietatem provecti, aut somni gravedine, aut insanie vertigine corripuntur.* Propterea multi ex Italiâ negotiatores, pro familiari sibi avaritiâ, temulentiam Gallorum in questum suum vertunt. hi enim per annis navigabiles navigiis, per campestria verò loca plaustris vinum ad eos devehunt, incredibile inde pretium reportantes: pro cadaquidpe vini recipiunt puerum, potum ministrum permutantes. Tacitus equidem suo ævo potandi morem tamquam singularem in Germanis notavit. verum habuit ille domi, quod Romanis suis multo ignominiosius exhiberet. quidpe Plinius, historiæ naturalis scriptor, Taciti coætaneus, tam horrenda, tam abominanda, ac nefanda de Romanorum ebrietate, lib. xlv, cap. xxii refert; uti nemo mortalium facile credat, apud quamquam aliarum nationum, nedum apud Germanos, simplicem, ac nullis propemodum aliis vitiis imbutam gentem, eadem in usu fuisse. Quin Plinius, dicto capite, quantumlibet multarum gentium ebrietatem recenseat, etiam Hispanorum, & Gallorum; tamen Germanorum ne uno quidem verbo meminit: quorum tamen mores, vivendique rationem non ignorabat; ut qui ipse coram in Germaniâ satis inspexerat. Cujus fanè rei ratio dari nulla potest, nisi quod nostri ferè sobrii videbantur præ aliis. Nec mirum, quod Tacitus tam diligenter ebrietatem in nostris notavit; siquidem is unum Germanorum mores hoc libro describere instituit; non verò omnium simul gentium. Plato, de legibus lib. i: μέθης δὲ Σκύθαι χερῶνται, καὶ Πέρσαι, καὶ ἐπὶ Καρχηδόνιοι, καὶ Κελτοὶ, καὶ Ἰῆρες, καὶ Θράκες, πολεμικὰ ὄντα ταῦτα γένη. id est: *Inebriantur autem Scythæ, Persæ, Pæni, Celtae, Hispani, Thraces: quæ bellicose sunt gentes.* Indos potandi certamina habuisse, auctor est Ælianus, variar. histor. lib. ii, cap. xli. quod caput integrum, unà cum xv, libri iii, perlegere haud pigeat, quod eximii ac celebrati variarum gentium potatores cognoscantur. A Græcorum more rei perditissimæ quæsitæ sunt. Latinis verba *græcari*, & *pergræcari*. Romanorum horrendam ebrietatem cognoscere si velis; legas prædictum Plinii cap. xxii, libri xiv. invenies illic tam nefandos bibendi modos, tam abominanda vinolentiæ irritamenta, uti similia olim habuisse gentem illam simplicem atque rudem, haud facile credideris: utique quum hodiè etiam Germanis nostris, multis jam fœdisque aliorum populorum vitiis infectis, eadem ignorentur. Quamquam non negaverim, varios nunc quoque, & dictu pudendos observari in Germaniâ bibendi modos, atque leges. Quin etiam præmia passim ebrietatis, non modò apud privatos homines, sed apud nationum quoque, (pro pudor!) principis constituuntur: ut quanto quisque plus bibat, tanto plus gloriæ atque laudis, præmiique ferat. Ac sunt quædam in prædicto Plinii capite, quæ nescio an à Romanis Germani acceperint, an verò communes fuerint aliarum quoque gentium consuetudines: nimirum, *biduo duabusque noctibus perpotationes continuasse: non labasse sermone; nec levatum vomitione; non alterâ corporis parte: dum biberet, matutinas obisse vigilias: plurimum hausisse uno poculo; plurimum præterea aliis minoribus addidisse: optimâ fide non respirasse in hauriendo: neque exspuisse; nihilque, ad elidendum in pavimenti sonum, ex vino reliquisse: & id genus alia.* Sed inquires; *Gloriam virtute bibendi Parthi quærebant*; teste Plinio, dicto loco: Germanorum item *nulli diem noctemque potando continuasse, erat probum.* at Romanis quamvis ebrietas frequens, & in vulgari vitio; tamen non gloria, sed maximum fuit probum: id quod satis apertè innuere videtur Tacitus. Rectè mones. verum tamen ego sic existimo; uti neque olim, neque nunc gloria in ebrietate Germanis quæritur; nec tamen ulli est probum: sic quoque Romanis, ut nulla gloria, sic exiguum fuit probum. & si quæris quantum; quemadmodum nunc quibusdam populis lupanaria atque ganeas publicè, omnibus inspectantibus, introgredi nullum ducitur dedecus, neque turpitudine: quod tamen per se satis magnum, aliisque populis, maxime Germanis nostris, execrandum censetur flagitium. Ita fanè est; ubi vitia in morem

morem atque consuetudinem, non hominis, sed gentis, non exigui temporis, sed sæculi abivere; illic nemini ducuntur probro. Non paucos Romanorum, sed omnem civitatem, princeps juxta ac plebem, potationibus crebris, adeoque continuis indulgisse, cuique libros eorum, maxime verò poetas diligentius legenti liquet. In plebe egregium exemplum memorat Ovidius, fastorum lib. 111; Annæ Perennæ festum graphice describens. Quapropter, ut antè dixi, nihil habuit Tacitus, quod Germanis magis, genti barbaræ, mitiorumq; morum planè experti, potationes exprobraret, quàm Romanis suis, morum cultu principatum inter genteis adfectantibus. Quin non viros tantum princeps, sed fe-
10 minas quoque illustres vinolentiæ deditas Romæ fuisse, notavit ipse annal. xii. ubi Domitiam & Lepidam, illustreis feminas refert, utramq; *impudicam, infamem, vinolentam*. quod sanè numquam fuit in natione nostrâ, neque nunc est. Apud alias verò nonnullas Europæ genteis, quum viris turpe sit inebriari; tamen feminæ etiam reperiuntur vinolentiæ, haud raræ, nec plebejæ tantum. Verum nunc si revivisceret Tacitus; proh summe Deus! quanto justius vitium hoc ebrietatis gēti nostræ opprobret? ut quæ sola penè, etiam humanioribus jam moribus ceteris in rebus mitigata, mordicus id retinet, quod reliquæ abjectum abominantur, execranturque. Pudeat sanè, pudeat, distædeatq; *tritum illud Scytharum legati in Parthos dictum*, quod Plinius prædicto loco refert, in unam no-
20 stram gentem ab omnibus exteris vulgò jactari; *Quanto plus biberint, tanto magis sitire Germanos*. Manet, (eheu!) manet idem hodiè mos, quo *dies noxque potando cōtinuatur*: & quod unum potissimè ab exteris exprobratur, id nullum inter ipsos probum. Verum tamen, si suus cuiq; populo attributus est error; si vitiis nemo sine nascitur, & optimus ille est, qui minimis urgetur: maneat, maneat, inquam, hoc vitium nostris, dum graviora absint, levitas, fraus, dolus, perfidia, perjurium, blasphemia, immodica sed & inconcessa Venus, in nuptas, in virgines, in puel-
lulas, in pueros, in bruta animalia; quibus maxime urgentur exprobratores nostri. Jupiter, apud Lucianum, Junoni, molliem & ebrietatem Bacchi sibi ob-
30 jicienti, sic respondet; enarratis antè rebus præclare ab ipso gestis. καὶ μάλιστα, εἰ λογισαίτο τις οἷον αὐτὴν νήφων ἔτῃ ἦν, ὅπῃ τὰς περὶ μεθύων ποιεῖ. id est: *Maximè si quis cogitet, qualis hic sobrius futurus erat, quando etiam ebrius hæc facit*. Hæc eadem ego haud ineptè pro Germanis meis responderim ebrietatem iis objicientibus. nam licet vitio huic nimio plus, quàm satis erat, dediti sint; interim tamen cuncta & divina & humana officia tam seriò, tamque sedulò obeunt, uti nec religione, nec virtutè cuiquam aliarum gentium concedant; imò omneis ferè superent. ingenia autem si spectes; in quam, quæso, aliâ gente omnes simul artes scientiæque magis excoluntur, quàm in unâ nostrâ Germaniâ? At hæc si ebrii præstant; quid putas futurum, si eadem sobrii tractarent? Miranda scilicet omnia. Sed age; an soli nunc Germani potant? Nonne & inter Britannos passim, non
40 modò in plebe, sed etiam in nobilitate, ebrietas frequentatur? & Galliarum magna pars, Picardi, Normanni, & Vascones, nullâ aliâ re hodiè magis noti, quàm vinolentiâ. Jam verò Poloni, Hungari, Litavi, & quicquid gentium ultra, ad extrema usque Europæ, abscondunt magis terrarum longinquitate, quàm fugiunt hoc vitium. Quin ipsâ in Italiâ reperi, qui tegerent melius, quàm vitarent. In quibus sanè tanto turpius haberi id debebat, quanto minus per coeli solique naturam excusari possit. nam quum inter physicos conveniat; homines sub septemtrionibus positos multo majori adfici calore interno, quàm qui versùs austrum siti: meritò Germanis nostris, ac conterminis Slavis ignosci debet, si ob id ipsum plus edant bibantque, quàm illi ad austrum. Certè austri-
50 ni, qui ad nos commeant, vel migrant, ipsi fatentur, se multo magis heic fame sitiq; urgeri, quàm domi in genitivo solo. Verum perpotandi mos, omnibus pariter gentibus olim communis, aliam, eamq; antiquissimam habuit originem. Nimirum, quum prisci illi mortales nullis aliis studiis, quàm bellis venatibusq; dediti forent; redeunteis ab exercitiis hisce crebris atq; vehementibus immensum sitire necessum erat. Svavitas dein, atq; voluptas, quæ in ipsâ sitis extinctione percipie-

percipiebatur, adeò eos attraxit, uti etiam sapè non sitientes biberent. quamquam verum sit illud in Parthos quondam jactatum verbum; quanto quis plus bibat, tanto magis eum sitire. Atque inde est, quòd Plato, ut antè relatum, τὸ μέθω τοῖς πολεμικοῖς ἔθνεσιν adscribat. Verùm de ebrietatis vitio satis abundè dictum.

Aliud hinc vitium objici nostris posse reor, PIGRITIAM, sive INERTIAM: de quâ ita noster: *Quotiens bella non ineunt, multum venatibus, plus per otium transigunt; dediti somno, ciboque. fortissimus quisque ac bellicosissimus, nihil agens, delegatâ domus & penatium & agrorum curâ feminis senibusque & infirmissimo cuique ex familiâ, ipsi he bent: mirâ diversitate naturæ; cùm iidem homines sic ament inertiam, & oderint quietem.* Verùm hoc quoque non tam ex nationis nostræ vitio, quàm ex omnium bellicosarum gentium more antiquissimo: ut patet ex Thracum consimili exemplo, quod Herodotus citat, lib.v, his verbis: Ἀργὸν εἶναι κάλλιστον γῆς δὲ ἐργάτῳ, ἀτιμώτατον. id est: *Otiosum esse, pro honestissimo habetur, agri verò cultorem, pro contemtiissimo.*

SUPERBIAM nostris, atque JACTANTIAM, ingenii que VANITATEM adscribit Diodorus, prædicto libro v, his verbis: Πολλὰ δὲ λέγουσιν ἐν ὑπερβολαῖς, ἐπ' αὐξήσει μὲν ἑαυτῶν, μειώσει δὲ τ' ἄλλων. ἀπλήτοι δὲ καὶ ἀνατάλικοι, καὶ τετραγυθιδύοι ὑπάρχουσιν. id est: *Multa hyperbolicè ad suæ laudis amplificationem, aliorumque contemtum jactant. Minaces præterea sunt, & elati tragicique exaggeratores.* Exemplum exstat apud Tacitum, annal. ii: *Neque Maroboduus jactantiâ sui, aut probris in hostem abstinebat.* Idem auctor, historiar. v, vanitatem Germanorum notat; ita de Civile, Batavorum rebellantium duce, loquens: *Civilem cupido incessit, navalem aciem ostentandi. & mox: Causa instruendæ classis, super insitam genti vanitatem, ut eo terrore commeatus, Galliâ adventantes, interciperent.* Verùm hoc vitium strenuitati eorum condonandum est: quæ certè tanta fuit, quantam haud facillè apud alias genteis reperieris; quamquam omni arte ac disciplinâ militari destituti fuerunt; ut infra ostendetur. Hodie vanitatis jactantiæque vitium nescio quo jure omnes ferè reliqui Europæi Germanis præripuerint. etenim non modò in sermonibus & colloquiis privatis, sed publicè etiam institutis libris, quavis se natio reliquis præstantiorem esse, per summam impudentiam ementitur, vanisque id, ac maximè falsis argumentis probare conatur.

Ceterum Strabo, prædicto lib. i v, ita de Gallis: καὶ τὸτο δὲ τ' θρυλλεμένων ἐστίν, ὅτι πάντες Κελτοὶ φιλόνηκοι εἰσίν. id est: *Quin & hoc vulgi sermonibus tritum, omneis Gallos esse rixosos.* Idem de Germanis Tacitus, in libro de Germaniâ: *Cerebra, ut inter vinolentos, rixa.* Sed hoc etiam strenuitati, animositatique adscribendum. sic enim continuò subjicit Tacitus: *Rarò conviciis, sapius cade & vulneribus transiguntur.* De utrisque Diodorus, dicto lib. v: Εἰώθασιν, καὶ πρὸς τὸ δειπνῶν ἐκ τ' τοχόντων πρὸς τὸ διὰ τ' λόγων ἀμιλλᾶν κατὰ σάντες, ἐκ περικλήσεως μονομαχεῖν πρὸς ἀλλήλους, παρ' οὐδὲν τιθέμενοι τὸ τοῦ βίβει τελευτῶν. Hoc est: *Solent & inter epulas, causâ ex jurgio quomodocumque arreptâ, insurgere, & ex provocatione inter se digladiari, nihili vitæ jacturam aestimantes.* Hodie quoque gens conviciorum impatientior nulla, quàm Germani. commune quidpe omnibus atque usitatissimum est verbum; *Pauca verba, queso: res brevius transigi potest.* moxque ad gladios se propriunt. Quin adeò conviciis abhorrent, uti, si quis etiam plebeius & infimæ conditionis homo in ea prolapsus fuerit, ignavum & muliebris animi hominem dicant. Livius, lib. v, Gallorum tradit gentem ira impotentem esse. libro verò xxxiii, eandem minimè ad moræ tedium patientem. Idem hodie de nostris prædicari potest. rarò enim heic, ut apud alios populos, in longum extenduntur, aut in secretum absconduntur odia: numquam toxica in ultionem miscentur. sed quamprimùm dissidium aliquot natum, statim alter adversus alterum propalam exsurgit; remque è vestigio, ubi adversarius detur, ferro finit. Eandem fuisse priscis Germanis mentem, patet ex iis, quæ adducta sunt. Verùm de animositate illorum alio loco fusiùs dicetur. Hactenus de virtutibus, vitiisque eorum præcipuis differuisse sufficiat.

De conjugio, & amore fideque conjugali.

OMNIBUS ferè privatae vitæ partibus explicatis, restat nunc uti de matrimonio, & liberorum educatione pauca quædam dicantur. De illis igitur ita noster, in libro de Germaniâ: *Nec alius feminis, quam viris habitus; nisi quod femina sapius lineis amictibus velantur: eosque purpurâ variant; partemq;*
 10 *vestitus superiorem in manicas non extendunt, nuda brachia, & lacertos: sed & proxima pars pectoris patet. quamquam severa illic matrimonia: nec ullam morum partem magis laudaveris. nam prope soli barbarorum singulis uxoribus contenti sunt; exceptis admodum paucis, qui non libidine, sed ob nobilitatem pluribus nuptiis ambiuntur. Et postea: Melius quidem adhuc ea civitates, in quibus tantum virgines nubunt, & cum spe votoq;*
 20 *uxoris semel transigitur. sic unum accipiunt maritum, quo modo unum corpus, unamque vitam: ne ulla cogitatio ultra, ne longior cupiditas; ne tamquam maritum, sed tamquam matrimonium ament. Hoc, quæso, unde Germani nostri barbari, nisi ex memoriâ & observatione divini præcepti, quod Deus, rerum omnium conditor, Adamo, mortalium primo, dederat in paradiso; ut adnotavit Moses, in lib.*
 30 *gen. cap. II, ver. XXIV: quodque ipse Dei filius, Dominus noster Jesus Christus, repetiit postea, pharisæis super divortio eum percunctantibus; referente divo Matthæo, evangelicæ historiæ cap. XIX, ver. IV, & sequentibus, his verbis: Non legistis, quod, qui fecit ab initio, masculum & feminam fecit eos: & dixit; Propter hoc relinquet homo patrem ac matrem, & adhærebit uxori suæ: & erunt duo illi in carnem unam. itaque non sunt jam duo, sed caro una. Hoc igitur præceptum prisca Germani, ut ab proavis suis, Noacho, Japheto, Gomero, & Aschenaze, in Asiâ acceperant, quam religiosissimè postea in Germaniâ observarunt; quamvis veri Dei cultu jam dudum relicto. Nec tamen id soli Germani custodiverunt ex idololatriis gentibus; sed alii etiam nonnulli barbari, quod apertè indicat Tacitus: & præ-*
 40 *ter barbaras gentes, Græci quoque, atque Latini. Ex barbaris alii qui fuerint, præter Ægyptios, de quibus id testatur Herodotus lib. II, & Judæos, haud facile monstrare queas. Germanorum fuisse consanguineos, Gallos atque Hispanos, conjicere tantum licet. Apud reliquas, postquam in suas quæque terras à Babylone digressæ sunt, contempto tam sancto, tamque salutari Dei præcepto; aut unam complures habuere viri uxorem, aut è diverso singuli plureis habuere uxores, aut communeis inter se complures viri, aut etiam universi; concubinas veriùs, quàm uxores. Cujus rei primus auctor fuit Lamechus, maledicti à Deo Caini propago: dignus eo genere, quo prognatus; quâdo multis horrendissimis criminibus à majoribus ejus in æternum Deum commissis, hoc etiâ ipse addidit*
 50 *haud postremum. Ab hoc in reliquam ejus posteritatē diffusum fuit, ad inundationem usque terrarum. nam hoc quoq; inter alia peccata haud dubiè in causâ fuit, cur genus humanum aquis deleteretur. Memoria tamen ejus aquis exstingui non magis, quàm aliorum peccatorum, potuit. unde enatatâ eluvie in arcâ Noachi, ad hujus etiam posteros, adeoque ad sanctos Dei viros penetravit.*

Ceterum, quod auctor noster Germanos prope solos barbarorum singulis uxoribus contentos fuisse tradit; exceptis admodum paucis, qui non libidine, sed ob nobilitatem plurimis nuptiis ambiebantur: ejus rei exemplum est in Ariovisto, Marcomannorum rege; de quo sic Cæsar, in commentariorum belli Gallici primo: *Dux fuerunt Ariovisti uxores: una Sveva natione, quam domo secum adduxerat; altera Norica, regis Vocionis*
 60 *soror; quam in Galliâ duxerat, à fratre missam. Regibus hoc tantum, atque principibus licuisse, patet ex Taciti verbis, admodum paucis. Verum & illi hoc ex vicinarum gentium traxisse moribus videntur; non ex majorum institutis. nam & Bastarnæ, Germanica gens, Sarmatis pariter atq; Getis vicini, horum more complureis, aut comuneis inter se habuere uxores. Tacitus ibidè: *Pescini, quos quidam Bastarnas vocat, sermone, cultu, sede, ac domiciliis, ut Germani agunt. sordes omnium, ac torpor.*
 ceterum*

ceterum, connubiis mixtis, nonnihil in Sarmatarum habitum fœdantur. Præclara illa consuetudo quarumdum nationum Germaniæ, in quibus tantum virgines nubebant, & cum spe votoque uxoris semel transigebatur; sicque unum accipiebant maritum, quo modo unum corpus, unamque vitam: ne ulla cogitatio ultra, ne longior cupiditas; ne tamquam maritum, sed tamquam matrimonium amarent. præclara hæc, inquam, consuetudo, & imitatione maximè digna, si duram illam, aliis quoque gentibus, ut infra patebit, observatam conditionem removeas, quâ uxori marito supervivere non licebat; sed, illo defuncto, statim sese laqueo juxta ejus sepulchrum induere cogebatur; nisi invisa propinquis, & omnibus infamis vivere mallet: quod de Herulorum gente tradit Procopius, lib. II rerum Gothicarum. 10
Hodiè in quibusdam Christiani nominis regionibus feminas non modò secundas, ac tertias, sed sæpè sextas, septimas, & octavas absolvisse nuptias vidi, quas pudicas pudicæ matronæ vix dixerint.

At videamus tandem, quasnam in uxores ducere priscis Germanis licuerit. quidpe Moses, Dei jussu leges Hebræorum genti ferens, ostendit ipsis, quibus in gradibus matrimonia contrahere, quibusque minùs liceret. idemque postea Romanorum legislatores fecerunt: quod jus eorum civile, legesque, multis abhinc sæculis conscriptæ, etiam nunc ostendunt. Verùm leges istæ per Mosen nondum latæ, quum, post terrarum inundationem, genus mortali- 20
um in diversas orbis parteis dispergeretur. estque credibile, ut ab initio Adami filii, sic post diluvium quoque Noachi nepoteis duxisse in matrimonium sorores. qui mos à dispersione Babylonicâ in omneis pariter genteis diffusus fuit, multisque sæculis observatus; nec nunc quidem in orbe barbaro extinctus. De Atheniensibus, Græco populo, testis est Æmilius Probus, in Cimone, his verbis: *Habuit in matrimonio sororem germanam suam Elpenizen; non magis amore, quàm patrio more ductus. Atheniensibus enim licet eodem patre natas, uxores ducere.* De eodem Cimone, simulque Persarum gente, Cyrillus contra Julian. imperat. lib. VI: *Cimon Elpenizen, eodem semine & sanguine ortam, pro uxore habuit. & Persas ipsos, imò & ipsum Iovem imitatus, eodem cum sorore toro usus est.* Strabo, lib. 30
X, de Cretensibus: *Ἐστὶν δὲ ἐστὶν, αὐτὰ ἀδελφοὶ ὦσι, τὸ ἡμισυ τὴν ἀδελφὴν μερίδου.* id est: *Dos est, siquidem soror fratri nubit, dimidium portionis fraterna.* De Ægyptiis, maximèque eorum regibus, idem vulgatum est apud rerum auctores. De Persis multo etiam fœdiora tradit Theodoretus, contra Græcos, orat. IX de legibus: *Κατὰ τὰς Ζαράδες πάλαι Πέρσαι πολιτευόμενοι νόμους, καὶ μητράσι, καὶ ἀδελφοῖς, ἀδελφῶν γε μύητοι, καὶ θυγατράσι μίγνυμενοι, νόμον ἐννομον τῷ τῶν ἀνομιῶν ἐνόμιζον.* Hoc est: *Persæ, quibus antiquitus Zarades leges præscripsit, matrum, sororum, filiarumque connubiis susque deque commixti, rem justissimam arbitrati sunt id, quod erat facinus injustissimum.* De iisdem Diogenes Laërtius, in procemio: *Τὰς δὲ μάγους ὅσιον νομίζειν μητρί ἢ θυγατρὶ μίγνυσθαι.* id est: *Magos justum arbitrari, matri aut filia misceri.* Strabo, lib. XV, de eadem gente: *Τοῖς δὲ μάγοις καὶ μητράσι συνέρχεσθαι, πάτερων νερόμισαι.* id est: *Magi 40
etiam cum matribus, instituto majorum, coeunt.* Et lib. XVI, de Arabibus: *Μίγνυνται δὲ καὶ μητράσι miscentur & matribus.* Superabant hæc fidem, ni Cæsar, belli Gall. comment. V, de Britannis, Germanorum consanguineis, idem ferè adseverasset, his verbis: *Uxores habent deni duodenique inter se communes; & maximè fratres cum fratribus, & parentes cum liberis.* Sed Germanos nostros, qui tantâ egerunt continentia, tantâque sanctimoniâ, uti prope soli barbarorum singulis uxoribus contenti fuerint; ab ultimis istis, abominandisque flagitiis abstinuisse, maximè veri est simile. quòd si aliter fecissent; haud dubiè auctor noster, diligentissimus omnium ejus gentis morum notator, memorasset. Quin sorores quoque, adeoque fratrum filias in matrimonio habuisse, etiamnum dubito. 50

Ostensum igitur hæcenus, quot uxores, item quas ducere licuerit. quibus ætatis duxerint annis, nunc etiam indicandum est. Cæsar comment. VI, ubi de moribus Germanorum agit: *Qui diutissimè, inquit, impuberes permanserunt, maximam inter suos ferunt laudem. hoc ali staturam, ali hoc vires, nervosque confirmari putant. Intra annum verò XX femina notitiam habuisse, in turpissimis habent rebus. In eandem*

eamdem sententiam noster, libro de Germaniâ: *Serâ juvenum Venus: eoque in-
exhausta pubertas. nec virgines festinantur: eadem juvenia, similis proceritas; pares, va-
lidique miscuntur: ac robora parentum liberi referunt.* Ergo adolescens juxta ac virgo
post vigesimum demum ætatis annum matrimonio inter se jungebantur. Hic
certè mos in filiabus hodièque apud Germanos magis, quàm apud alias gentes,
observatur. Adolescentes plerumque in altiore servantur ætatem.

De dote, & amore conjugali, item de officio uxoris, sic Tacitus, eodem li-
bro: *Dotem non uxor marito, sed uxori maritus offert. Inter sunt parentes & pro-
pinqui, & munera probant; munera, non ad delicias muliebres quæsitæ, nec quibus nova
10 nupta comatur; sed boves, & frenatum equum, & scutum cum frameâ, gladioque. in hæc
munera uxor accipitur: atque invicem ipsa armorum aliquid viro affert. hoc maximum
vinculum, hæc arcana sacra, hos conjugales deos arbitrantur: ne se mulier extra
virtutum cogitationes, extraque bellorum casus putet, ipsis incipientis matrimonii auspi-
ciis admonetur, venire se laborum, periculorumque sociam; idem in pace, idem in prælio
passuram, ausuramque. hoc juncti boves, hoc paratus equus, hoc data arma denuntiant.
sic vivendum, sic pereundum. accipere se, quæ liberis inviolata, ac digna reddat; quæ
nurus accipiant, rursusque ad nepotes referant.* Virtus tunc maximè ac probi mores
spectabantur, atque ipsum matrimonium. at nunc, antequàm eam, quam
quis ducere velit, vel oculis conspexerit, vel ex aliorum relatu, qualis sit, ac-
20 ceperit; de dote, quam allatura sit, primo loco inquirere summa ei est cura.
de hac si satis ampliter constet; de reliquo nihil prorsus vir est sollicitus. sit de-
formis, sit manca, sit membris capta, vel mutila, quam numquàm amare que-
at; sit improbis, sceleratisque, atque infamibus prognata parentibus; sit etiam
ipsa impuditiæ crimine notata: nihil interest, dum dos hæc ampla compenset.
Atque hinc tot discordantia matrimonia, tot adulteria, tot flagitia, tot divortia:
sed & ferro venenoque paratæ cædes. Verùm hæc deploranda potius hoc sæ-
culo inter Christianos, quàm meliora speranda. Porro, adde superioribus ea,
quæ eodem libro antea referuntur: *Quodque præcipuum fortitudinis irritamentum
est; non casus, nec fortuita conglobatio turmam, aut cuneum facit; sed familia, & pro-
30 pinquitas. & in proximo pignora: unde feminarum ululatus audiri, unde vagitus infan-
tium. hi cuique sanctissimi testes, hi maximi laudatores. Ad matres, ad conju-
ges vulnera ferunt. nec illa numerare, aut exsugere plagas parvent. Exemplum con-
jugalis amoris est in Arminii uxore, de quâ Tacitus, in annal. 1, ita: Pugnatum
in obsidentis; & ereptus Segestes, magnâ cum propinquorum & clientum manu. Inerant
femina nobiles: inter quas uxor Arminii, eademque filia Segestis, mariti magis, quàm
parentis animo.*

Haftenus de uxorum erga viros amore. subnectit modò dictis continuò au-
ctor, de virorum amore in uxores, ista: *Memoria proditur, quasdam acies, inclina-
tas jam, & labantes, à feminis restitutas, constantiâ precum, & objectu pectorum, & mon-
40 stratâ comminus captivitate. quam longè impatientius feminarum suarum nomine timent:
adeò, ut efficacius obligentur animi civitatum, quibus inter obsides puella quoque nobiles
imperantur.* Exemplum maritalis amoris est in Arminio, dicti annalium libro
paullo post: *Arminium, super insitam violentiam, rapta uxor, subiectus servitio uxoris
uterus, recordem agebant: volitabatque per Cheruscos, arma in Segestem, arma in Casarem
poscens.* Reciprocum, ac parem, constantemque fuisse invicem conjugum amo-
rem haud dubitandum. firmissima quidpe est amatio, ubi nudus amor amore nu-
do vincitur: ubi non dos atque opes, sed matrimonium amatur. Hinc tanta illa
in feminis pudicitia, tanta in communibus laboribus atque periculis constantia,
tanta denique virilitas. Ac in pace quidem plus curæ laborisque incumbibat
50 uxoribus, quàm maritis; quod suprà ostensum est.

Ceterò auctor noster quum intelligeret, quibus maximè rebus pudicitia mu-
liebris apud alias gentes corrumpèretur; longè eas à Germanorum moribus ab-
fuisse ostendit, his verbis: *Ergo septâ pudicitia agunt; nullis spectaculorum illecebris,
nullis conviviorum irritationibus corruptæ.* Spectaculorum ignaros fuisse præcos
istos Germanos, docet exemplum Verriti ac Malorigis, principum gentis
Frisiorum:

Frifiorum: de quibus, Romam legatione miffis, fic tradit nofter annal. xiii: *Intravère Pompeii theatrum, quò magnitudinem populi viferent. Illi per otium (neque enim ludicris ignari oblectabantur) confeffum cavea, discrimina ordinum, quis eques, ubi fenatus, percontantur.* De corruptelâ fpectaculorum quàm veriffima prædicavit Seneca, in epift. vii: *Nihil verò eft tam damnofum bonis moribus, quàm in aliquo fpectaculo defidere. tunc enim per voluptatem faciliùs vitia surrepunt.* O vocem fatidicam atque divinam, tantoque fapientia doctore digniffimam? Hoc equidem ille, homo gentilis, divinorum præceptorum, quæ per Mofen olim aliosque prophetas Deus æternus populo fuo tradidit, planè rudis. Nos igitur nunc, qui Christianæ difciplinæ militiæque dedimus nomina, quâ fronte ludorum fpectacula non folùm excufamus, fed laudamus etiam, atque ultro inftituimus? quæ fanè eo minùs erant toleranda, quo magis veteris illius gentilisque modestiæ modum excedunt. Non enim vitia nunc folummodò per fpectandi voluptatem surrepunt: fed, quafi per vim, animis integris atque puris, quâ exemplis, quâ voce, quâ manu ingeruntur: adeò, uti vix umquàm corruptiore licentiâ fictores juxta actoresque fabularum exftitiffe crediderim. Sed hæc externa potiùs, quàm noftra. fpectaculis quidpe nunc etiam minùs follicitantur Germanorum femina, quàm aliarum gentium. Convivia tamen vel crebriora etiam, quàm alibi, apud nos inftitui, haud negaverim. & licet minus heic, quàm alibi, tamen nonnihil irritationum ad libidinem in fymphoniis, in faltationibus, in variis lufibus. nec aliam partem vitæ apud Germanos corruptiorem nunc dixeris, quàm quæ convictibus transigitur.

Alium præterea corrumpendi pudicitiam muliebrem haud levem modum, qui eft in literarum fcientiâ atque ufu, Germanis procul fuiſſe, docet continuo nofter ibidem his verbis: *Literarum fecreta viri pariter ac femina ignorant.* Haud ita pridem etiam, in Saxonici Germaniæ nationibus, ubi plurimum adhuc veterum morum perdurat, item Pruffiâ ac Livoniâ, ceterisque feptemtrionis partibus, turpe fuit feminae literas fcire; eamdẽ ob caufam, quàm antiquus fcriptor Tacitus innuit: videlicet his pudicitiam follicitari, his prodi. Nunc equidem feminae noftræ literas fciunt vulgò: at fuas; non externas, nec Latinas, Græcasve: quibus aliis in gêtibus feminae quædam, maximè nobiles atq; illuftres, adficiuntur, imbuuntur, corrumpuntur. femina quidpe, quæ fupra feminam fapit, feminarum ftudia afpernatur, fastiditque; jamque viris feſe mifcet. Neque tamen abnuerim etiam in Germaniâ Germanicis literis fapius corrumpi virgines juxta nuptasque. veriffimum namq; eft, epiftolam haud erubescere. fapiùsque literis petuntur, quæ ore numquàm audeas. Verùm hæc de matrimoniis, & caſtitate priſcarum Germanarũ diſſeruiſſe fufficiat. parem huic in toto orbe vix reperias.

CAP. XXI.

De mulierum partu, liberorumque educatione. item de cognationibus, & hereditatibus.

DE matrimonio poſtquàm ſuperiori capite dictum eſt, commodus nunc fuerit locus, de partu mulierum, liberorumq; educatione, item de propinquitatibus nonnulla adnotare. Strabo igitur, lib. iii, Hiſpanicarum mulierum fortitudinem duritiãq; notãs, hæc verba refert: *κοινὰ ἢ καὶ τὰ πάντα πρὸς τὰ Κελτικὰ ἔθνη, καὶ τὰ Θράκια, καὶ Σκυθικά. κοινὰ ἢ καὶ πρὸς ἀνδρείαν, τὴν τε τῶν ἀνδρῶν, καὶ τὴν τῶν γυναικῶν. γεωργεῖσι γὰρ αὐταί. τεκῆσαι ἢ διακονεῖσι τοῖς ἀνδράσιν, ἐκείνης αὐτῇ κατὰ κλίναςαι. ἐν τε τοῖς ἐργοῖς πολλάκις αὐταὶ καὶ λέγουσι τὰ βρέφη, καὶ παρὰ γυναικῶν, ἀποκλίνουσαι πρὸς τὸν ἄνδρα. Εἰς τὴν Λιγυστικὴν φησὶν ὁ Ποσειδώνιος διηγήσασθαι τὸν ξένον ἑαυτῷ Χαρμοόλεων, Μασσαλιώτῳ ἀνδρὶ, ὅτι μιθῶσαιτο ἄνδρας ὁμῶς καὶ γυναῖκας ὅππῃ σκαφιδόν. ὠδύνασα ἢ μία τῶν γυναικῶν, ἀπέλθοι ὅππῃ τὸ ἔργον αὐτίκα, ὅπως μὴ ἀπολέσθαι τὸν μιθόν. καὶ τὸς ἐπιπόνως ἰδὼν ἐργαζομένην, ἐκ εἰδῶς τὴν αἰτίαν πρότερον, εἴπε μαθοῖ, καὶ ἀφίησι, δὲ τὸν μιθόν. ἢ δὲ ἐκκομίσασθαι τὸν νήπιον*

- νήπιον πρὸς τὴν κελύειον, λίσσασα, καὶ παραγνώσασα οἷς εἶχε, διασώσειεν οἰκάδε. Id est: Hæc Hispanis communia sunt cum Celticis, Thracicis, Scythicisque gentibus. sicut & fortitudo, non virorum modo, sed & feminarum. hæc namque agros colunt. & quum pepererunt, suo loco viros decumbere jubent, iisque ministrant. atque inter operandum sæpè infantibus lavant, & fasciis involvunt, ad flumen aliquod inclinantes. Posidonius tradit, sibi in Liguriâ hospitum suum, Charmolaum Massiliensem, narrasse; quum à se ad fossionem quamdam conducti essent viri pariter ac femina; inter has quamdam, doloribus partus correptam, non longè ab opere secessisse: editoque fœtu, ad opus redisse; ne mercedem amitteret. Quam ipse, quum agrè opus facere videret; primòque causam ignoraret, tandem, re cognitâ, mercede datâ dimisit. mulierem ad fonticulum quemdam extulisse infantem; lotumque, & pannis, quos habebat, involutum, domum incolumem detulisse. Eamdem historiam recitat & Diodorus, lib. iv, hoc modo: οἱ δὲ Λίγυες εἰθίκασι τὰς γυναῖκας τῶν κακοπαθειῶν τῶν ἐν ταῖς ἐργασίαις κοινωνῶν ποιῆσαι. μιοῦθ' ἢ ἀλλήλοις ἐργαζομένην τὴν τε αἰδρῶν καὶ τῶν γυναικῶν, ἰδίον τι, καὶ ὡς ὁδοῦν ταῖς καθ' ἡμᾶς, σωέειν περὶ μίαν γυναῖκα γενέσθαι. ἔγκυον γὰρ ἔσθαι, καὶ μετὰ τὴν αἰδρῶν ἐργαζομένην μιοῦθ', μετὰ τὴν σωεχομένην ταῖς αἰδρῶν, ἀπὸ λήθης εἰς τινὰς θάμνας ἀπορῦσθαι. εἰς αὐτὰς τεύχεται, καὶ τὸ παιδίον φύλλοις ἐκείλῃσασα, τῷ το μὲν εἰς τινὰς θάμνας ἀπέκρυψεν· αὐτὴ δὲ, συμμίσσασα τοῖς ἐργαζομένοις, τὴν αὐτὴν ἐκείνοις ὑπέμεινε κακοπάθειαν, ὥστε δειλῶσασα περὶ τῆς συμβεβηκότης. τῇ δὲ βρέφους κλαυθμυρίζομένη, καὶ τὴν πρῶξιν φανερὰς γεννομένης, ὁ μὲν ἐφ' ἑσθλῶς ἑδαιμῶς ἠδυνάτο παῖσιν παύσασθαι τῶν ἔργων. ἡ δὲ δὲ πρῶτον ἀπέστη τῇ κακοπαθείᾳ, ἕως ὅ μιοῦσά μιν ἐλεήσας, καὶ τὸν μιοῦσιν ἀποδοῦναι ἀπέλυσε τῶν ἔργων. Id est: Ligures feminas quoque in laborum communio-
- 30 nem adsciscere solent. Quumque mercede mulieres simul ac viri operam elocent; res quædam mira, & nostratibus insolens, mulieri cuidam evenit. prægnans dum opus inter viros mercenarium facit, partus doloribus coacta, in virgultum quoddam, absque strepitu secedit. ibique enixa infantem, foliis involutum inter arbusta abscondit: & operariis denuò immixta, citra partus indicium eundem cum ipsis laborem continuat. Re autem per vagitum infantis patefactâ, præfectus operis nullâ ratione puerperam inducere potuit, uti ab opere desisteret. nec illa antè cessavit, quàm conductor ejus misertus, persolutâ mercede vacationem ab opere ei concessit. Non uni soli id apud Ligures mulieri evenisse, sed vulgare inter reliquas fuisse, ostendit Aristoteles, Posidonii ætate multo prior, in mirandis suis, his verbis: Ἰδίον δὲ φασὶ καὶ τῷ τῶν Λίγυων εἶναι. αἱ γυναῖκες αἶμα ἐργαζομένην τίλχουσι. καὶ τὸ παιδίον, ὕδατι περικλύσασα, ὡς ἀχρηῖμα σκάπῃσι, καὶ σκάλλῃσι, καὶ τὰλλα οἰκοτρομέσιν, ἀ μὴ τίλχουσι, ὡς πρᾶξιόν. Hoc est: Peculiare & hoc apud Ligures aiunt esse; quod mulieres, dum opus faciant, pariunt: lotoque infante, ad sarculum mox, ac fossionem redeunt; aliaque obeunt munia, puerperis minimè convenientia. Non ἰδίον hoc Ligurum mulieribus, sed Hispanorum quoque, Gallorum, Germanorum, Thracum, atque Scytharum feminis fuisse commune, satis apertè docet Strabo, verbis suprâ citatis. Unde etiam ipse philosophus, politicor. lib. vii, cap. ult. ita scribit: Συμφέρει δὲ εὖ-
- 40 θύς καὶ πρὸς τὰ ψύχη ζυεθίζειν ἐκ μικρῶν παίδων. τῷ γὰρ καὶ πρὸς ὑγίαιαν καὶ πρὸς πολεμικὰς πράξεις εὐχρηστέον. διὸ ὡς πολλοῖς ἐστὶ τῶν βαρβάρων ἔθνη, τοῖς μὲν εἰς ποταμὸν ἀποβάπτην τὰ γινόμενα ψυχρὸν, τοῖς δὲ σκέπασμα μικρὸν ἀμπέχειν· οἷον Κελτοῖς. Hoc est: Conducit autem tum sanitati, tum bellicis actionibus, statim ad frigora advescere à parvulis. quocirca multi barbarorum hunc habent morem, ut alii infantibus, simul ac editi sunt, frigido flumini immergant; alii brevi tegumento vestiant: ut Celta faciunt. Non tantum Gallos heic intellexit philosophus per Celtarum nomen; ut voluit Latinus interpres; nec solos Germanos; ut contra interpretem contendunt alii: sed utramque gentem. Verum tamen, quia hic quoque locus ambigui est sensus; ita uti haud satis intelligas, Celtæne fœtus suos, recens
- 50 editos, frigidis undis immerferint; an verò curtis tantum tegumentis vestierint: alii quoque producendi erunt scriptores. In his Galenus, satis antiquus auctor, in libro de tuendâ sanitate primo, ita tradit: Τίς γὰρ αὖ ἡμῶν ὑπομείνει τῶν παρ' ἡμῖν ἀνθρώπων εὐθύς αἶμα τῷ γεννῶντι ἐπὶ θερμὸν τὸ βρέφος ὅππῃ τὰ τῶν ποταμῶν φέρειν ρεύματα. καὶ ταῦτα, καθάπερ φασὶ τῆς Γερμανίας, αἶμα περιᾶν αὐτὸς τὸ φύσας, αἶμα τε καὶ κρατύνειν τὰ σώματα, βάπτοντας εἰς τὸ ψυχρὸν ὕδωρ, ὡς περὶ τὸν

διάπυρον σίδηρον. Id est: Quis, quaso, nostrum sustineat, modò editum infantulum, & ab utero adhuc calentem, ad flumen deferre; ibique, ut apud Germanos fieri ajunt, ceu candens ferrum, in frigidam aquam immergendo, simul de natura vigore periculum facere, simulque corpus ipsum roborare. Veras heic genuinasque protulisse ejus rei causas Galenum, attestatur & Virgilius, Æneid. ix: ubi Numanum Remulum, natione Rutulum, introducit ita loquentem:

Durum à stirpe genus: natos ad flumina primum

Deferimus; sævoque gelu duramus, & undis.

Germanorum peculiarem morem adfinxisse heic poëtam antiquis Italiæ incolis, arguit Goropius in Aduaticis. at communem fuisse multis aliis etiam gentibus, suprâ è Strabone & Aristotele intelleximus. Hinc Sidonius Apollinaris, in carmine ii, Thracibus eum, unâ cum Strabone, tribuit:

Thracum terra tua est, heroum fertilis ora.

Excipit hîc natos glacies: & matris ab alvo

Artus infantum molleis nix civica durat.

Jazygibus Mæotis Valerius Flaccus, Ἀρζοναυτικῶν lib. vi:

— *Vbi tam sævo duravimus amne*

Progeniem, natosque recens.

Laconibus Seneca, controver. i: *Athenæ eloquentiâ inclytæ habebantur; Thebæ sacris; Sparta armis. Eurotas amnis hanc circumfluit; qui pueritiam induret, ad futura militiæ patientiam.* Item Vibius Sequester, in libello de fluminibus: *Taygeta Laconices. ubi filios suos moris habent durare frigore aquæ.* Thraceis idem fecisse putant Laconum instituto. at unde Germani id nostri habuere, unde Ligures, Galli, Hispani, adeoque ipsi Itali? ab iisdem Laconibus; an à Thracibus? Nugæ sunt. antiquissimus hic omnium pariter gentium mos, ex unâ Asiâ, in gentium dispersione, in omneis terræ parteis pervectus. unde etiamnum is viget apud Americanos maximè. Causam, cur id factum, ex tot auctoribus satis certam didicimus. Longè tamen aliam, fatisque insolentem narrat Julianus Cæsar, in epistolâ ad Maximum, his verbis: Πάντως ἔδδ' ὁ Ῥῶν ἀδικεῖ τὰς Κελτὰς. ὅς τὰ μὲν νόθα ῥ' βρεφῶν ὑποβρύχια ταῖς δύναις πέμπει, καθάπερ ἀκολάστως 30 λέχης τιμωρὸς πρέπων. ὅσα δ' αὖ ὀπιγνῶ καθαρῶς πέρμα, ὑπεράνω τῆ ὕδατος αἰωρεῖ, καὶ τῇ μητρὶ τρεμέσῃ πάλιν εἰς χεῖρας δίδωσιν, ὥσπερ ἀδελφόν τινα μαρτυρίαν αὐτῇ καθαρῶν καὶ ἀμέμπτων γάμων, τὴν τῷ παιδὸς σωτηρίαν ἀντιδωρέω. Id est: Certè Celtis injuriam nullam facit Rhenus; qui spurios infanteis undis abripit, tamquàm impurè lecti vindex. quos autem ex puro semine ortos agnovit, hos in summâ aquâ suspendit, matrisque trementis manibus reddit; & quasi verum incorruptumque casti & laudabilis conjugii testimonium servato infante persolvit. Huic & alii auctores subscribunt. ut Nazianzenus hoc versu:

Κελτοὶ μὲν κέλινσι γόνον Ῥήνοιο ρέετροις

Celta quidem explorant prolem Rheni fluentis.

Et epigramma quoddam Græcum:

Θαρσάλεοι Κελτοὶ ποταμῷ ζηλήμονι Ῥῶν

Τέκνα ταλαντεύεσσι, καὶ ἔπαρὸς εἰσι τοκῆες

Πρὶν πᾶν ἀθρήσωσι λελέμενον ὕδατι σέμνω

Αἶψαν γὰρ Ῥῶνα μητρὸς ὀλιθήσας διὰ κόλπον

Νηπίαχ, πρῶτον προχέει δάκρυ, τὸν μὲν αἰέρας

Αὐτὸς ἐπ' ἀσπίδι θῆκε νέον πᾶν, ἔσθ' ἀλεγίζει

Οὐπω γὰρ γενέσθαι φέρει νόον, πρὶν γ' ἐσαθρήσῃ

Κεκεμένον λυτρεῖσιν ἐλεγχιγάμῃ ποταμοῖο

Ἡ δ' ἐμὲ εἰλείβην ἐπ' ἀλγεσιν ἄλγος ἔχουσα

Μήτηρ εἰ καὶ παιδὸς ἀληθέα οἶδε τοκῆα,

Ἐκδέχεται τρεμέσῃ, τί μήσεται ἄσπελον ὕδωρ.

Animosè Celta flumine zelum habente Rheno

Natos explorant: & non prius sunt parentes

Quàm viderint puerum ablutum flumine veneranda

Statim

Statim enim ubi matris lubricè excidens per sinum
 Infans primum profundit lacrymas, illum attollens
 Ipse scuto imposuit novum puerum; neque curat.
 Nondum enim genitoris fert animum, antequàm intuetur
 Iudicatum fluentis lectum reprehendentis fluvii.
 Illa verò à partu dolores post dolores habens
 Mater; quamvis etiam pueri verum novit patrem,
 Excipit trepidans, quidnam machinetur instabilis unda.

Item Claudianus, in Ruffinum lib. III:

10 Et quos nascentis explorat gurgite Rhenus.

Nonnus, lib. XXIII:

Ῥῶν ὁ Ἰβηρ βρεφέος κορύσεται· ἀλλὰ δικάζων,
 καὶ κρυφίῳ ὠδῖνα διακίζων τοκετοῖο,
 κτείνῃ ξαῖνα γένεθλα·
 Rhenus Iberus contra infanteis armatur: sed ut iudex;
 Et occultum partum discernens generationis,
 Occidit peregrinas proles.

Et libro XLVI:

20 Βάρβαροι θεσμὰ φέρσαν ἐπολίζω χθόνα Κελτῶν·
 ἥ χι νέων βρεφῶν καθαρὴν ὠδῖνα διδάσκων
 Ῥῶν, ἀσημάντοιο θεμιστοπόλ· τοκετοῖο,
 Αἵματ' ἀγνώστοιο νόθον γέν' οἶδεν ἐλέγχει.
 Barbaras legeis ferentem iudico beatam terram Celtarum:
 Vbi recens natorum infantium purum partum docens
 Rhenus, incerti iudex partus,
 Sanguinis ignoti adulterinum genus novit arguere.

Theophylactus quodam loco: καὶ ὁ Κελτικός ποταμός, γνησίῃ καὶ νόθῃ, καὶ ἀρετῇ καὶ κακίᾳ ἐλεγχός ἐστιν ἀληθές. id est: Celticus quoque amnis inter genuinum ac spurium, interque virtutem ac improbitatem verissimus est iudex. Eustathius in Dionysium Alexandrinum: οὗτος ὁ Κελτικός Ῥῶν ἐστίν, ὁ λεγόμενος τὰ νόθα τῶν γνησίων διορίζων γενήματα, οἷα τὰ μὲν ὑπανεχὼν τὰ γνήσια, τὰ δὲ μὴ τοιαῦτα διδὼς βυθῷ λήθης καὶ ὕδατος. id est: Hic autem Celticus est Rhenus, qui dicitur fœtus spurios à legitimis discernere. nam legitimos sustinet; spurios verò in aquæ fundum submergit. Hujus igitur rei quum tot sint satis graves auctores, haud immeritò quis miretur, nullam ejus mentionem fieri à Tacito nostro, alioquin morum Germanicorum accuratissimo scriptore. unde ego etiam diu animi dubius fui, de Germanis id, an de Gallis accipiendum; quandoquidem omnes isti auctores uno eodemque vocabulo constanter Κελτῆς nominant. Julianus certè, haud semel Gallorum citans nomen, sæpius Κελτῆς, nonnumquàm Γαλάτας adpellat. contra verò numquàm Germanos, nisi peculiari eorum vocabulo Γερμανῆς, vel etiam τῆς ὑπὲρ Ῥῶν βαρβάρους id est, trans Rhenum barbaros. Quapropter ex hoc, qui omnium primus eam rem prodidit, jam satis certum est, ad Gallos, non ad Germanos, eam pertinere. Atque in hanc sententiam Claudianus quoque apertâ viâ ducit; cujus verba integra hæc sunt:

Inde truces flavo comitantur vertice Galli;
 Quos Rhodanus velox, Araris quos tardior ambit;
 Et quos nascentis explorat gurgite Rhenus;
 Quosque rigat retro perniciosior unda Garumna.

At quânam Gallici generis populi Juliani ævo accoluerunt Rhenum; nisi uni
 30 Helvetii, ac Sequani? nam infra hos Tribochi, Nemetes, Vangiones, Treveri, Ubii, Gugerni, ac Batavi, Germanici fuere nominis in Gallicâ ripâ nationes. quamquàm non sim nescius, hos omneis plerumque apud scriptores adpellari Gallos. Univerfam Rheni ripam intellexisse suprâ dictos auctores, inde conjicere datur, quòd nullam certam nationem nominarunt. Ego equidem non dubitaverim, ab uno Juliano, primo auctore, id habuisse reliquos omneis: qui

lecta magis, quàm comperta prodiderunt. Julianum quoque ipsum hanc explorandæ genuinæ prolis causam conjecisse magis, quàm comperisse dicerem, nisi epigramma testaretur, scuto eos prolem impositam flumini commisisse. quod de ablutione & induratione corporis intelligi minimè potest. Sed quid non poëtæ veris etiam rebus adtingunt? Julianus, quamvis aliquot per annos in Galliâ, & apud ipsam Rheni ripam egerit; tamen, non experiundo, sed fando se id accepisse, disertè testatur in libro de rebus à Constantio gestis. Verba ejus hæc sunt: ἡ πάρχην δὲ φασὶ καὶ Κελτοῖς ποταμὸν ἀδύνατον κερτεῖν τὸ ἐκγόνων καὶ πείθεσθιν αὐτὸν ὅτε αἱ μητέρες ὀδυρόμεναι συγκαλύπτειν τὴν ἀμαρτάν, ὅτε αἱ πατέρες, ὅτε τὸ γομετῶν καὶ τὸ ἐκγόνων ὅτι τῇ κέρτεϊ δειμαίνοντες. ἀρετῆς δὲ ἐστὶ καὶ ἀψευδῆς. Hoc est: 10
Gallis quoque ajunt flumen contingere prolis incorruptum judicem. quem non fleētunt, neque matres lamentantes, uti peccatum occultet, neque patres, uxoribus ac progeniei judicium metuentes. verax autem est ac minimè fallax. Proinde ego vereor, ne quis ignarus, aut mendax, fabulam (ut fieri solet) rei veræ, ac per se satis novæ adfinxerit apud Julianum. Verùm quidquid id fuerit; de solis lævæ, seu Gallicæ ripæ accolis accipiendum esse, patet ex Juliano, Claudianoque. Ipsos trans Rhenum Germanos recens editos fœtus frigidis aquis ad induranda corpora immerfisse, ut Hispani, Galli, Ligures, Itali, Græci, Thraces, Sarmatæ, Scythæ, alique prisca mortales, è Strabone & Galeno constat.

Ceterò Tacitus, in prædicto libro de Germaniâ; *Numerum*, inquit, *liberorum finire, aut quemquam ex agnatis necare, flagitium habetur.* Agnatos heic pro liberis accipere, maxime placet ex sententiâ magni Lipsii: quam ita interpretor. Finire numerum liberorum dicebantur, quum procreandæ soboli operam amplius dare nolebant. Agnatos jam liberos necare maxime solebant Latini, Græci, & aliæ in oriente gentes, in quibus etiam nuper Indi id moris habuerunt: nempe quoties ob inopiam se alere eos posse diffiderent. Cum Germanis nostris nescio an aliqua alia gens eandem habuerit hæc in re opinionem, præter Ægyptios, atque Hebræos. De Ægyptiis ita Strabo, lib. xv. 1: καὶ τὸ τοῦ τὸ ζῆλον αὐτῶν μάλιστα παρ' αὐτοῖς, τὸ πάντα τρεφόντα τὰ γενώμενα παῖδια. Id est: 20
Atque hoc de maximè laudatis eorum moribus est, quod omnem prolem alunt. 30

De educatione liberorum apud nostros sic Tacitus, eodem loco: *Sua quemque mater uberibus alit; nec ancillis, ac nutricibus delegantur.* Hoc de nobilissimis etiam, ac principibus feminis intelligas. nam plebejis nullæ, aut rarò erant ancillæ: quum ipsæ matres familias non modò domestica officia, sed & rustres labores obiverint; ut suprâ ex eodem hoc auctore ostensum est. Ancillis, atque nutricibus prolem nutricandam delegare, mos erat usitatissimus Romanis feminis. Nunc non modò eadem Italia, præterque Hispania, Gallia, Britannia, aliæq; gentes, sed etiam Germania imitatur. hæc tamen minùs, quàm reliquæ nationes. Vulgare est quibusdam in regionibus, secundo mox, vel tertio à lustratione die, infantem in rus nutricatum amandare; nec, nisi tertio, vel quarto, vel etiâ sexto mense, imò interdum anno, ac biennio post revifere, aut visum accersere. Quibus sanè fœtibus injuriam fecisse videtur natura, quòd non ex tigride, vel ursâ, vel lænâ, vel aliâ quavis ferarum gigni dederit; quarum nullam tam facilè relinquere posse fœtum suum comperimus. Novi puerperas, quæ, ut primùm proles in lucem edita, quiescere omnino vel nequibant, vel nolebant, antequàm eadem foras nutricatum protruderetur; quiritantes, quoad infans in iisdem secum maneret ædibus, numquàm satis à domesticis sibi ministrari. O egregium amorem maternum! ô humanitatem mirandam! Quid tu jam heic fieri censes verbo illo Domini, apud Jesaiam cap. xlix, ver. xv; ubi quærit, *An oblivisci possit mulier fœtus sui; ut non misereatur filii uteri sui?* Periit sanè, periit omne. 50
Verùm rationem, causamque habent istæ haud levem. videlicet, ne tenera delicatarum corpora macerentur: suusque mammis serveretur honos ac duritia; quò maritis, sed adulteris, magis placeant. At apud prisca nostras Germanas non magis maritus, quàm matrimonium amabatur; idque severum.

Ceterum Aristoteles, ut suprâ relatum, morem ait fuisse Celtis, infantibus brevi

brevi vestire tegumento. At ne hoc quidem fera illa Germanorum passa est duritia. de his quidpe ita noster, eodem loco: *In omni domo nudi, ac sordidi, in hos artus, in hæc corpora, quæ miramur, excrescunt.* Id fanè experimentis docemur; quò negligentius infantes educuntur, eò robustiores reddi artus, validiora corpora. Cæsar, belli Gallici comment. iv: *Quæ res & cibi genere, & quotidiana exercitatione, & libertate vitæ, quòd à pueris nullo officio aut disciplinâ assuefacti, nihil omnino contra voluntatem faciant, & vires alit, & immanem corporum magnitudinem efficit.* Sbjicit noster prioribus ista: *Dominum ac servum nullis educationis deliciis dignoscas, inter eadem pecora, in eadem humo degunt, donec atas separet ingenuos, virtus agnoscat.* Maximâ etiam
 10 nunc Germaniæ parte septentrionali, in agris maritum & uxorem, liberosque & omnem familiam, pecoraque sub eodem tecto, in eadem humo cubare videas. in quibus equidem regionibus magna morum veteris Germaniæ pars in hanc diem edurat. In eandem cum nostro sententiam Cæsar, comment. vi, *Ab parvulis, inquit, duritiei ac labori student.* Et Mela, lib. iiii, cap. iiii: *Maximo frigore nudi agunt, antequam puberes sint. & longissima apud eos pueritia est, nempe ad vigesimum usque ætatis annum; quo ætas jam separabat ingenuos à servis, virtus agnoscebat in bello; ut fusiùs suo loco dicetur.* Sed non pueri tantum, verum & puellæ nudæ egerunt, ad dictam usque ætatem. hæc quidpe plerumque ætate nubebant; ut supra ostensum. Et ne hoc mireris: matres quoque ipsas maximâ corporis
 20 parte nudas egisse, humerostantum ac terga brevi sagulo, vel pelle tectas, quemadmodum viri, supra demonstratum est. Nec certè majori poterat esse pudori in puellâ nuditas, quàm in puero pubescente.

Porro Cæsar, prædicto com. vi, Gallorum mores enarrans, *In reliquis, inquit, vitæ institutis, hoc ferè ab reliquis differunt, quòd suos liberos, nisi quum adoleverint, ut munus militiæ sustinere possint, palam ad se adire non patiantur: filiumque in puerili ætate in publico, in conspectu patris assistere, turpe ducunt.* Idem Germanorum genti, Gallorum consanguineis atq; finitimis fuisse moris, haud dubium sinunt esse auctoris nostri verba modò citata: *Dominum, ac servum nullis educationis deliciis dignoscas, inter eadem pecora, in eadem humo degunt; donec atas separet ingenuos, virtus agnoscat.* Quin ex eodem pri-
 30 sco more hodièq; Germani liberos impuberes nec in conviviis unà collocant, nec in publicum ducunt: & perquam turpe est filio, simulque parentibus, si quid tale ille conetur, quum è diverso aliæ gentes etiam parvulos suos quoquo versum secum trahant. Effectus hinc diversi, apud Germanos puer adolescentiæ annos jam jamque ingressurus, neque quomodo sese in congressibus gerat, neque quid loquatur taceatve, tenet. apud illas verò gentes puer, etiam intra xii annum, utrumque probè & eleganter edoctus. Quorum hoc equidem maximè laudarem; ni magnum id plerumq; comitaretur incommodum. scilicet idem puer omnis impudentiæ omnisq; nequitiae redditur peritissimus, dum in quosvis congressus, confessusq;, nullâ loci hominumve habitâ ratione, ducitur, mittiturque.
 40 Quocirca præstare ego Germanorum censeo consuetudinem; ut apud quos post xx etiam ætatis annum locus disciplinæ, virtutiq; ac bonis moribus relinquatur, quamvis ferò: quum è diverso apud alios, bona indoles ante etiam xii annum expellatur. Vulgare est dictum, idque verissimum; *Satis citò, qui satis benè.* Verum ad priscos Germanos redeo. Non otiosos egisse per omnem pueritiam liberos; quod ex Cæsar's supra recitatis verbis possis conjicere; sed domesticis officiis fuisse districtos, patet ex auctore nostro, atq; Diodoro. Noster eodem libro ita: *Servis non in nostrum morem, descriptis per familiam ministeriis, utuntur. suam quisq; sedem, suos penates regit. frumenti modum dominus, aut pecoris, aut vestis, ut colono, injungit: & servus hætenus paret. cetera domus officia uxor ac liberi exsequuntur.* Nimirum impuberes maximè.
 50 sicut enim eodem libro antè. *Fortissimus quisque, ac bellicosissimus, nihil agens, delegat à domo, & penatium, & agrorum curâ feminis, senibusque, & infirmissimo cuiq; ex familiâ, ipsi beben.* Infirmi etiam habebantur liberi, antè pubertatem. hinc Diodorus, lib. v: *Διακονοῦνται δὲ ὑπὸ τῶν νεωτάτων παίδων, & ἐκ ἐχόντων ἡλικίαν, ἀρρένων τε καὶ θηλειῶν.* id est: *juniores, pueritiæ limiteis nondum egressi, iis ministrant; femella pariter ac masculi.* Plerosque nobilium filios, ubi adoleverint, sacerdotū disciplinæ, ad perdiscenda divinarum humanarumq; rerum secreta, fuisse traditos, infra suo loco aperietur.

Universos, tam nobilium, quàm ingenuorum, fervorumque, sive colonorum pueros natandi studio jam inde à primâ pueritiâ fuisse deditos, maximè credibile est: quandoquidem hac arte gens ipsa auctoribus maximè celebratur. nec pueros tantùm; sed & puellas: promiscuè enim feminas cum viris in fluminibus sese lavisse, suprà ostensum est.

Auctor noster eodem libro: *Nihil neque publica, neque privata rei, nisi armati agunt. Sed arma sumere non antè cuiquam moris, quàm civitas suffecturum probaverit.* Nempe, quum pueritiâ annos egressi militiæ munus sustinere juvenes, sive adolescentes possent. Gestare equidem arma antè non licebat: at uti tamen iis etiam pueri discebant. Seneca, de irâ lib. I, cap. XI: *Germanis quid est animosus? quid ad incursum acrius? quid armorum cupidius? quibus innascuntur, innutriunturque.* Et epist. XXXVI: *Si in Parthiâ natus esset, arcum infans statim tenderet. si in Germaniâ, protinus puer tenerum hastile vibraret.* Sed & equitare impuberes didicisse reor. Noster, eodem libro de Germaniâ: *Nec major apud Catos peditum laus, quàm Teneteris equitum. sic instituere majores; posteri imitantur. hi lusus infantium, hac juvenum emulatio; perseverant senes.* Infantibus equidem in baculo: pueris verò & juvenibus in equo. Atque hæc ferè sunt, quæ de partu mulierum in Germaniâ, liberorumque educatione, veteres auctores adnotarunt.

Haud alienum abs re nunc fuerit, pauca quædam de cognationibus ac hereditatibus hoc loco dicere. Auctor noster eodem libro: *Sorum filiis idem apud avunculum, qui apud patrem honor. Quidam sanctiorem arioremque hunc nexum sanguinis arbitrantur; & in accipiendis obsidibus magis exigunt: tamquam ii & animum firmitus, & domum latius teneant.* Geminum videlicet animum, geminamque domum, patris & avunculi. Sed quare id minùs fratrum filii! An, quia de sororum magis, quàm de fratrum filiis constat? Lyciis certè nullam aliam fuisse puto antiquis temporibus rationem; qui à matribus omnes genus ducebant; teste Herodoto, lib. I. Pergit noster: *Heredes tamen, successoresque sui cuique liberi. & nullum testamentum.* Et quorsum testamentum in gente innoxia, sine fraude, sine dolo; quorum liberi sine contumaciâ, sine corruptelâ, à parvulis non nisi duritiei ac labori studebant; moxque armis, & venatibus, aut patriæ philosophiæ; de quâ posterà dicetur? At in hereditate capiendâ primogenituræ observabatur illa sive æterni Dei lex, sive communis omnium mortalium consuetudo, ex sacris etiam libris notissima; quâ etiamnum quædam Christiani nominis gentes, maximè verò Britanni utuntur. De priscis illis Germanis testis est Tacitus, eodem in libro: *Teneteri, super solitum bellorum decus, equestris discipline arte præcellunt. nec major apud Catos peditum laus, quàm Teneteris equitum. sic instituere majores; posteri imitantur. hi lusus infantium, hac juvenum emulatio; perseverant senes. inter familiam, & penates, & jura successionum, equi traduntur. excipit filius; non, ut cetera, maximus natus; sed prout ferox bello, & melior.* Quòd si nulli filii, haud dubiè filia maxima natus in bona successit; quemadmodum etiamnum in Britanniâ. Hinc est, quod idem noster, eodem libro suprà, de adulteriis dixit: *Publicata pudicitia nulla venia. non formâ, non ætate, non opibus maritum invenerit.* Porro idem auctor, *Si liberi, inquit, non sunt, proximus gradus in possessione fratres, patrui, avunculi. Quanto plus propinquorum, quo major affinium numerus, tanto gratiosior senectus. nec ulla orbitatis pretia.* Ab omnibus colebatur illa; hæc negligebatur, ac despiciebatur, tamquam ignava, iners, & reipublicæ, quæ armis ac juventute tuebatur, inutilis. Contrà verò Romæ; quod heic innuit noster. Seneca, in consolatione ad Marciam, cap. XIX: *In civitate nostrâ plus gratiæ orbitas confert, quàm eripit: adeoque senectutem solitudo, quæ solebat destruere, ad potentiam ducit, ut quidam odia filiorum simulent, & liberos ejurent, & orbitatem manu faciant.* Marcellinus, lib. XIV: *Nec credi potest, quàm obsequiorum divorsitate colantur homines sine liberis Roma. nempe ob captationem hereditatis.* Plinius, in præmio libri XI V: *Postquàm cæpère orbitas in auctoritate summâ & potentia esse, captatio in questu fertilissimo, ac sola gaudia in possidendo; pessum ière vite pretia, omnesque à maximo bono liberales dictæ artes in contrarium cecidere, ac servitute solâ profici cæptum.* De cetero pergite ita noster: *Suscipere tam inimicitias, seu patris, seu propinqui,*

propinqui, quàm amicitias, necesse est. Nimirum reverentiâ sanguinis: à quo dissen-
tire, aut separari, nefas erat. Quanta fuerit omnis propinquitatis, cognatio-
nisque observantia, vel ex eo perspicitur, quòd integræ cognationes singu-
los vicos incolebant. Cæsar, belli Gallici comment. VI, ubi Germanorum mo-
res exsequitur: *Neque quisquam agri modum certum, aut fincis proprios habet: sed ma-
gistratus, ac principes in annos singulos gentibus cognationibusque hominum, qui unâ coie-
runt, quantum eis, & quo loco visum est, attribuant agri.* Quò illud etiam referen-
dum auctoris nostri, in eodem libro de Germaniâ: *Quodque præcipuum fortitu-
dinis incitamentum est; non casus, nec fortuita conglobatio turmam, aut cuneum facit; sed*
10 *familie, & propinquitates.* id est, integri vici: quorum magistratus, in bello
etiam singulorum ordinum, seu cuneorum fuere ductores; ut fusiùs infra osten-
detur.

CAP. XXII.

*De religione, ac deorum cultu. ubi primum ostenditur, deorum
cultum, cultusque procuratores sacerdoteis habuisse*

*Germanos jam inde à primor-
dio gentis.*

20

PERACTIS hætenus omnibus ferè vitæ ac morum partibus, quæ ad pri-
vos singulosque homines spectabant; tempus nunc est ad ea transgredi, quæ
publici fuerunt juris, quæque publicè ab universis, vel numero pluribus ad-
ministrata sunt. In his primum ordinem atque locum meritò sibi postulaverint
religio & deorum cultus; ut quæ ad animum potissimè pertinent. In iis verò ex-
plicandis si paullo diutius immorabor, æquumque reliqui operis tenorem exce-
dere videbor; veniam mihi dari par fuerit: siquidem pleraque nova, nec facile
aliis adnotata in medium adferentur. quibus, in tantâ rerum obscuritate, haud
30 facile fidem me inventurum scio, nisi multis magnisque magnorum auctorum
testimoniis, documentisque certissimis comprobata fuerint.

Barbara igitur admodum, & immanitate efferata cunctis in rebus quum
fuerit prisca gens nostra Germanorum; sunt, qui negant, ullum eos habuisse deo-
rum cultum, ullam notitiam, ullamve suspicionem, antequàm Romani, supe-
rato Rheno amne, Germaniam ingressi sunt. idque Cæsar's inducti arbitran-
tur verbis, quæ sunt, belli Gall. comment. VI, hujusmodi: *Neque Druides habent,
qui rebus divinis præsent; neque sacrificiis student.* Quod argumentum sanè haud le-
ve, nec vanum; nempe, si neque sacra, neque sacerdoteis habuerint; ne deo-
rum quidem venerationem habere potuisse. At prætereuntur heic, seu potiùs
40 dissimulantur ea, quæ continuò Cæsar subnectit, his verbis: *Deorum numero eos so-
los ducunt, quos cernunt, & quorum opibus aperte juvantur; Solem, & Vulcanum, & Lunam.
reliquos ne famâ quidem acceperunt.* Verùm illorum sententia, opidò quàm absur-
da, facile uno atque altero aliorum auctorum testimonio convelli potest. Cice-
ro, in primo de naturâ deorum, ex Epicuri libris hanc de diis adfert opinio-
nem: *Quæ est gens, aut quod genus hominum, quod non habeat, sine doctrinâ, an-
ticipationem quamdam deorum?* Et paullo pòst, *non instituto aliquo, aut more, aut
lege hanc esse ait opinionem constitutam.* Ipse Cicero, in secundo de divinatione,
Omnes, inquit, reges, populi, nationes, utuntur auspiciis. Sed clariùs Dionysius Ha-
licarnassensis, antiquitat. Rom. lib. VII: *Οὐχ ἡ γὰρ μαχὶ δόξα ἔχον τοῖς ἀνα-
50 γράφουσι τὰς ἀρχαίας καὶ τοπικὰς ἱστορίας, ὡς πρὸς τῶν ὀπρωτέρων αὐτὰς παρέλαβον, ἀ-
ξιοπίστως διελθεῖν, ἀλλὰ καὶ μαρτυριῶν οἶμαι αὐτοῖς εἶναι πολλῶν καὶ δυσαντιλέκτων, εἰ
μέλλουσι πιστὰ φανήσεσθαι. ἐν αἷς πρῶτα καὶ κυριώτατα πάντων εἶναι πείθομαι τὰς γινόμε-
νες καθ' ἐκάστω πόλιν περὶ θεῶν καὶ δαιμόνων πατρίδας σεβασμῶν. ταῦτα γὰρ ὅτι μάλιστα
χρόνῳ διὰ φυλακῆς ἔχθη ἑκάς τε καὶ ἑσθὲν ἀξιοὶ καινοποιεῖν εἰς αὐτὰ ὑπὸ δει-
μαῖος κρατερῆς μηνιματὶ δαιμονίων. μάλιστα δὲ τὸ πεπὸνθασιν οἱ ἑσθὲν ἀξιοὶ καινοποιεῖν εἰς αὐτὰ ὑπὸ δει-
μαῖος κρατερῆς μηνιματὶ δαιμονίων.* μάλιστα δὲ τὸ πεπὸνθασιν οἱ ἑσθὲν ἀξιοὶ καινοποιεῖν εἰς αὐτὰ ὑπὸ δει-
μαῖος κρατερῆς μηνιματὶ δαιμονίων.

αὐτὸς καὶ παλαιὸς ἐν τῷ παρόντι λέγειν. καὶ χρόνον ἔδειξεν, μέχρι τῆς παρόντος, ἀπομαθεῖν, ἢ νομῆσαι τι περὶ τῆς ὀργασμῶν τῶν θεῶν ἐπέσειν, ἔπε Αἰγυπτίους, ἔπε Λίβυας, ἔπε Κελτάς, ἔπε Σκύθας, ἔπε Ἰνδοὺς, ἔπε ἄλλο βαρβαρον ἔθνος ἔθεν ἀπὸ τῶν· εἰ μὴ τινες ὅφ' ἐτέρων ἐξέσεια ποτὲ γενόμεναι, τὰ τῶν κρατησάντων ἡγαγκάσθαι ἐπιτηδεύματα μεταλαβεῖν. Hoc est: *Antiquitates alicujus regionis scribentibus non satis esse existimo, si in eis percensendis sequuntur fidem indigenarum: sed opus etiam esse puto multis & irrefragabilibus testimoniis, si fidem mereri velint. inter quæ primum & præcipuum locum tribuo ceremoniis, quæ cuique populo, in colendis diis atque genis, sunt patriæ. has enim jam diutissime servant, cum Græcæ, tum barbaræ nationes: nec quidquam in eis censent immutandum, iræ divina metu. potissimum verò barbari hoc persuasum habent; multas equidem ob causas, quas enumerare tempus nunc non sinit. nec longâ temporum serie adduci potuerunt hætenus, ut cultum deorum, quorum sacra patrio ritu celebrant, dediscere, aut aliquâ ex parte immutare voluerint, vel Aegyptii, vel Afri, vel Celtæ, vel Scythæ, vel Indi, aliæve ulla gens barbaræ: nisi quæ fortè in alienam potestatem redacta, ritus victoris recipere coacta fuerit.* Gallos, aliasque genteis occidentales, suâ etiamdum ætate, sub Augusti Cæsaris principatu, Saturno humanis litasse hostiis, testatur idem auctor, lib. I. Tiberium id demum sustulisse, auctor est Plinius, lib. XXX, cap. I. quamquàm Claudio id adscribat Svetonius, in vitâ ejus. Germanos verò etiam longè post, quàm Romani Rhenum transierunt, similibus Mercurio sacrificasse victimis, testis est Tacitus, in libro de Germaniâ; ut mox videbimus. Germani igitur, Celtarum pars multo maxima, deorum & notitiam, & cultum, quemadmodum aliæ gentes barbaræ, multis habuere sæculis antè, quàm Romanorum nomen umquàm inaudiverint. Et quidem deos à primo usque initio habuere eosdem, quos reliquæ gentes. quod ne pluribus exemplis atque testimoniis, longè petitis, confirmare opus habeam; unam ipsius Cæsaris, Romanorum principis, citabo fidem. Is, prædicto commentario, *Deum maximè, inquit, Mercurium colunt. hujus sunt plurima simulacra: hunc omnium inventorem artium ferunt; hunc viarum atque itinerum ducem; hunc ad quæstus pecunia mercaturasque habere vim maximam arbitrantur.* Post hunc, *Apollinem, & Martem, Iovem, & Minervam.* de his eandem ferè, quàm reliquæ gentes, habent opinionem: *Apollinem morbos depellere; Minervam operum atque artificiorum initia transdere; Iovem imperium cælestium tenere; Martem bella regere.* At non de Germanis, inquires, hæc refert Cæsar; sed de Gallis: è diverso de Germanis ista, paullo post: *Deorum numero eos solos ducunt, quos cernunt, & quorum opibus apertè juvantur; Solem, & Vulcanum, & Lunam. reliquos ne famâ quidem acceperunt. Rectè equidem mones. verùm ego, Cæsarem hæc de Germanis partim verissimè, partim nimis ignoranter prodidisse, audacter adsevero. Decem ferè per annos bellum in Galliâ quum gesserit; facile Gallorum mores atque ritus exactiùs perdidicisse potuit. in Germaniâ verò quum, Rheno transjecto, vix pedem posuerit; plurima illic eum ignorasse necessum est: quæ de re plura mihi suprâ, initio capitis XIII, dicta sunt.* Convincit id apertè Tacitus, prædicto libro, quasi consultâ operâ testimonium ejus de Germanorum diis refellens, his verbis: *Deorum maximè Mercurium colunt. cui, certis diebus, humanis quoque hostis litare fas habent. Herculem ac Martem concessis animalibus placant. Pars Sævorum & Isidi sacrificant.* Et eodem libro postea: *Deuringi deinde, & Carviones, & Angli, & Varini, & Eudoses, & Svardones, & Nuithones, fluminibus, aut silvis muniuntur. nec quidquam notabile in singulis, nisi quòd in commune Hertham, id est, Terram matrem colunt.* Et postea: *Apud Naharvalos antiquæ religionis lucus ostenditur. præsidet sacerdos muliebri ornatu: sed deos interpretatione Romani Castorem Pollucemque memorant.* Et infra, de Æstiorum gente: *Matrem deum venerantur.* Atque hæc Tacitus sub Trajani principatu: quibus temporibus jam dudum Germanorum populi moresque penitus Romanis perspecti fuere. Ne verò suspiceris, post Julii Cæsaris demum è Galliâ discessum Germanos dictorum deum notitiam cultumque à Gallis accepisse: postquàm Gallia à Romanis, Cæsaris debellata ductu, in provinciæ formam redacta est, nulla prorsus Gallis cum Germanis fuere amiciora commercia, nulli

invicem commeatus; sed hostiles perpetuò Germanorum in Galliam irruptiones: donec & Sigambri, & alii nonnulli Transrhenani à Romanis, Cæsaris Augusti auspiciis devicti, in Gallicam ripam transducti sunt. post quod tempus statim in ipsum Germaniæ solum Romana præsidia transportata: moxque inibi Quintil. Varus cum tribus legionibus ab Arminio, Cheruscorum duce, cæsus. de quâ clade sic, inter alia, Tacitus annalium lib. I: *Lucis propinquis barbare aræ, apud quas tribunos ac primorum ordinum centuriones mactaverant. Cui deorum mactaverint, ostendit in aliâ clade, annal. XIIII: Sed bellum Hermunduris prosperum, Cattis exitio fuit: quia victores diversam aciem Marti ac Mercurio sacravere.*
 10 *quo voto equi, viri, cuncta victa occidoni dantur.* Antiquum hunc fuisse omnium pariter Celtarum morem, adparet haud obscurè ex Cæsare; qui, dicto comment. VI, Gallis eundem adscribit. *Martem, inquit, bella regere arbitrantur. huic, quum prælio dimicare constituerunt, ea, quæ bello ceperint, plerumque devovent. qui superaverunt, animalia capta immolant.* Lucianus, in libro de deâ Syriâ: *πρῶτοι μὲν ἀνθρώπων, τῇ ἡμεῖς ἰδμεν, Αἰγυπιοὶ λέγονται θεῶν τε ἐννόμιον λαβεῖν, καὶ ἐξ αὐτῶν, καὶ ἱεμένους καὶ πανηγύρεας ἀποδέχει.* id est: *Primi hominum, quos scimus, Aegyptii dicuntur deorum notitiam percepisse, & sacra constituisse, templaque, & conventus solenneis instituisse.* Idem adserit & Herodotus, lib. II. Lucianus, paullo post: *τὸ μὲν παλαιὸν καὶ παρ' Αἰγυπίοισι ἄξιοι νοῦν ἔσαν.* hoc est; *Præcis autem temporibus etiam apud Aegyptios absque simulacris templa erant.* Ab Aegyptiis
 20 mox ad Assyrios, & porrò ad Græcos templorum simulacrorumque usurpatio penetrasse putatur; & ab his ad Italos. Omnium horum templis Germanorum religionem ac sacra esse antiquiora, clarè patet ex eo, quòd etiam aliquot sæculis post natum Jesum cohibere parietibus deos, atque in ullam humani oris speciem assimilare, nefas duxerint; teste Tacito, in libro de Germaniâ. quòd ex vetustissimo instituto habuere illi; ut latius ostendetur suo loco. Itaque vel hoc unico argumento omnis illorum sublata fuerit pertinax opinio, qui à gente ad gentem, per longinquam annorum seriem deorum cognitionem cultumque manasse, atque ita, qui ab Syriâ & Aegypto fuerint remotissimi, eos quoque omnium ultimos ea accepisse, arbitrantur. Sed jam antè, cap. IX, demonstratum est, tam Germanos,
 30 quàm Gallos, primam nationum suarum originem deduxisse à Mercurio; ipsumque deum adpellasse *THEUTH*, antiquissimâ inter mortaleis veri Dei, cœli terræque & cunctarum rerum conditoris, adpellatione.

Quum igitur eosdem jam inde ab ipso sui primordio coluerint deos Celtæ, quos reliquæ gentes; Mercurioque, deorum maximo antiquissimoque, idem tribuerint nomen, quod & longissimè ab iis desisti, ignotique Aegyptii, & Arabes, & Græci, & Latini; quòd partim suprâ, cap. IX, ostensum est, partim infrâ clariùs patebit: validissimum inde construitur argumentum, omneis simul gentes ex unâ eadèmq; Asiâ, post lingvarum divisionem, in mortalium dispersione, omnium pariter deorum notitiam atque venerationem in suas quamque detulisse
 40 terras. Atque hæc unica ratio est, cur non modò in hoc nostro orbe, quem Europæ, Africæ, Asiæque vocabulis distingvimus, sed etiam in extero, quem vulgò Americanum nunc vocant, omnes pariter gentes unos eosdemque deos, unis eisdem ritibus, nisi quòd in levioribus quibusdam rebus paululum variatis, perpetuò coluerint; eandemque de iis singulæ habuerint opinionem; donec magna earum pars ad veram unius, veri, æternique Dei, rerum omnium auctoris, notitiam venerationemque perducta sit. Gentem aliquam sine deorum cognitione cultumque fuisse, nullum idoneum, certumque me legisse auctorem memini. Apud Strabonem equidem, lib. III. de gente quadam Hispanicâ hæc leguntur verba: *Ἕνιοι δὲ πρὸς Καλλιτικούς ἀθέως φασί.* id est; *Quidam Callaicos nihil*
 50 *de diis sentire perhibent.* Verùm hi fortè unum coluerunt deum, sine rituum numerositate, sine nomine; ut illi, de quibus hæc continuò subjicit idem Strabo: *τὰς δὲ Κελτίβηρας φασί, καὶ τὰς προσεβόρηας τὸν ὁμόρων αὐτοῖς ἀνώνυμον πινὶ θεῷ ταῖς πανσελεύσις νύκτωρ παρὰ τὴν πύλιν πανοικίαν χορεύειν, καὶ παννυχίζειν.* hoc est: *Celtiberos autem, & qui versùs septentriones eorum sunt finitimi, innominatum quemdam deum noctu in plenilunio, ante portas, cum totis familiis choreas ducendo, totamque noctem festam agendo, venerari ajunt.* Eadem haud dubiè de causâ Lucanus, lib. I. Iudæos non modò sine nomine, sed incertum omnino deum colere arguit, his verbis: *— Dedita sacris Incerti Iudæa dei.*

Priscos quoque Pelasgos sine nominibus coluisse deos, auctor est Herodotus lib. II. Idem Strabo, lib. XVII, ita scribit de Æthiopibus: τῶν δὲ πρὸς τῇ θριακε-
καυμρῇ τινὲς καὶ ἄθεοι νομίζονται εἶναι ἕως γε καὶ τὸν ἥλιον φασὶν ἐχθαίρειν, καὶ κακῶς λέγειν. id
est: *Ex iis, qui ad torridam plagam incolunt; nonnulli sine deorum veneratione creduntur*
esse; solemque odisse, ac detestari. quod & Diodorus tradit lib. I. Verum, quia isti so-
lem execrabantur, ut calore nimio infestum, quem plerique alii supremum
deorum existimabant, ideò planè athei credebantur: quum interim alia potue-
runt coluisse numina. Mela item, lib. I, cap. VIII, in Africæ descriptione, ita re-
fert: *Augila manes tantum deos putant. per eos dejerant; eos, ut oracula, consulunt; pre-*
catique, quæ voluerunt, ubi tumultis incubuere, pro responsis ferunt somnia. At hi hoc ipsum 10
è primâ siderum reliquorumque numinum veneratione habuerunt. Certè nul-
la gens umquàm ne posterioribus quidem hisce sæculis reperta est, quin deorum
aliquam habuerit notitiam ac venerationem, licet nonnullæ admodum exi-
guam. Proinde verissimum est Maximi Tyrii testimonium, quod, disser-
tatione xxxviii, hac de re ita profert: πᾶσι δὲ γένεσι, καὶ βαρβαρικῶν, καὶ ἑλληνικῶν,
καὶ θαλάσσιον, καὶ ἡπείρωτικῶν, καὶ νομαδικῶν, καὶ ἀστυλῶν, ἀνέχεται τὸ μὴ κατὰ σήμασιν σύμ-
βολα ἅπτα τὰ τῶν θεῶν τιμῆς. hoc est: *Verum nullum est genus hominum, neque barbarum, ne-*
que Græcum, sive in mari, sive in continente vivat, sive sine sede vagetur, sive urbem
incolat, quod non aliqua cultus deorum signa erigat. Cui adsentitur Seneca, epist. cxvii:
Nulla gens usquàm est adeò extra leges moresque projecta, ut non aliquos deos credat. Ha- 20
ctenus igitur de diis; quorum notitiam, cultumque Germanos jam inde à pri-
mordio gentis habuisse, satis constat. Quos habuerint, & ex quâ origine, item
quibus nominibus, posterius dicetur.

De sacerdotibus etiam nunc pauca quædam expediantur. Cæsar, ut antè
relatum, sacerdoteis fuisse Germanis, qui rebus divinis præessent, quique sa-
crificia curavissent, omnino negat. nihilo minùs tamen deos habuisse eos So-
lem, Lunam, & Vulcanum, ultro fatetur. Quis umquàm populus, quæ gens,
quæ natio deos habuit sine cultu, aut deorum cultum sine sacerdotum admini-
stratione? Certè nulla. Ergo hoc jam Cæsaris de Germanis opidò quàm falsum.
quod ille, ut multa in commentariis suis alia, antequàm satis compertum ha- 30
buit, nimis negligenter perscripsit. Nihil eos, neque domi, neque militiæ, sine
sacerdote gessisse, ex aliis compluribus infra ostendam auctoribus.

Deorum igitur cultum, cultusque procuratores sacerdoteis quum non mi-
nùs Germani, quàm contermina, omnibusque morum partibus similis eis alia
Celtarum pars Galli, habuerint; tutò jam ea, quæ Cæsar de Gallorum diis ac
sacerdotibus tradit, ego ad Germanorum meorum theologiam & religiones
accommodabo; si antè de origine earum pauca quædam dixerò.

CAP. XXIII.

De origine sacerdotii.

ANtequàm de religione ac deorum cultu dicatur, de origine sacerdotum,
qui ea docuerunt, procuraruntque, sermo expediendus erit. Sacerdo-
tum igitur munus atque dignitatem non magis ego in Germaniâ primùm
inter Germanos exstitisse arbitror, quàm ipsum deorum cultum. Nam, quum
deorum sacra primi Celtæ, quorum pars maxima Germani, ex Asiâ secum in
Celticam attulerint; sacerdoteis quoque, sacrorum procuratores, divinæque vo-
luntatis interpreteis, unâ inde adduxisse certum est. In Asiâ autem sacerdo-
tium jam inde ab ipsius mundi primordio originem accepisse, cum maximè est 50
credibile. quidpe, licet legem scriptam primi mortales ante aquarum eluvionem
non habuerint; tamen haud dubiè Deus, rerum omnium conditor, ADAMO,
omnium mortalium primo, modum sese venerandi colendique, ac rationem vi-
vendi, ceu leges ac statuta quædam, voce tenus tradidit. Vnde enim Abelus,
secundus mox Adami filius, gratum Deo facere didicerat sacrificium, nisi patre
magistro?

magistro? unde Noachus ante aquarum inundationem ὁ δίκαιος υἱός fuit κήρυξ; id est, *iustitia ac pietatis praeconis*; (quod divus ait Petrus, in epist. II, cap. II, ver. V) unde, simul ac egressus est arcam, Deo, servatori suo, sacra facere meminit, nisi traditionibus majorum monentibus, vel ipso jubente Deo? Nullam umquam placuisse Deo ἐβελοθησκειάν, gratamve fuisse, testis est sacra scriptura passim: ut in epistolâ Pauli ad Colossenses, cap. II, ver. XXIII; Deuterom. cap. XLI, ver. VI; Matth. cap. XII, ver. IX. Quin divus Paulus, in epistolâ ad Hebræos, cap. XI, ver. IV, Abelum per fidem sacrificasse, disertè tradit. unde sequitur, ex Dei id eum fecisse mandato. peccatum quidpe est, quidquid fit sine fide: teste eodem apostolo, ad Romanos cap. XIV, ver. XXII. fides autem absque præcedente Dei verbo esse prorsus nulla potest: teste eodem, ad Hebr. cap. XI, ver. I: & item prophetâ Jesaiâ, cap. I, ver. XII. quæ omnia confirmat divus Petrus, epist. II, cap. I, ver. ultimo: οὐ γὰρ θελήματι ἀνθρώπου ἐτέχθη ποτὲ προφητεία· ἀλλὰ ὑπὸ πνεύματος ἁγίου φερόμενοι ἐλάλησαν ἅγιοι θεοῦ ἄνθρωποι. id est: *Non enim libitu hominis allata est umquam prophetia: sed, acti à Spiritu sancto, loquuti sunt sancti Dei homines.* Deus igitur ipse primum mortalium Adamum sacra facere docuit: hic verò filios, Cainum & Abelum. unde ad omnes eorum posteros sacrorum promanarunt ritus; quos 1000 tandem annis post terrarum inundationem Moses Dei jussu scripto mandavit. Hinc est, cur apud omnes pariter reliquas gentes plerique ritus circa sacrificia & alios cultus divinos veri Dei institutionibus, per Moysen conscriptis, pares reperiantur, ferèque eidem; ut infra patebit. qui certè non ex Moysi demum legibus, ut quidam volunt imperiti; sed jam inde ex Noachi arcâ in cunctas profluxerunt genteis. Post Moysen, ab Hebræis, longinquâ demum persuasione, reliquas eos accepisse genteis, qui adfirmare velit; is eâdem operâ adseveret, illas ante Moysen nullum habuisse deorum cultum, nullam notitiam. quod quàm sit falsum, satis suprâ pluribus ostensum est documentis. quibus hoc etiam, si lubet, adjicias; quòd jam tum Moyses, quum legeis à Deo ad populum ferret, eum monuit, ne gentium superstitiones, alienosque ac falsos deos sequeretur. Quòd si igitur gentes jam tum deos coluerunt; certè sacrificia etiam ac ritus habuerunt, quibus eos coluerunt. Primus igitur sacerdos, sive sacrorum procurator fuit idem, qui primus homo à Deo conditus. proximi deinde, hujus filii. Tandem, quum hominum ex- cresceret multitudo, ita uti jam alii alia curarent humanæ vitæ munia; certi etiam homines sacris curandis præpositi sunt: quos Græci postea, ἀπὸ τῆς ἱερῆς, dixerunt ἱερεῖς. Latini eâdem ratione, ab *sacro*, *sacerdoteis*. Ceterum inventis falso- rum deorum veneratione ac sacris, sacerdoteis his quoque, qui ea curarent, mox additi sunt. quorum haud dubiè primus fuit idem, qui ipsius falsæ venerationis auctor, Cainus; quod infra ostendetur. Persæ postmodum, Parthi, Bactri, Aarii, Sacæ, ac Medi, alique orientis populi, suos nuncupavere *Magos*; teste, in- ter alios, Luciano in Longævis: Indi suos, *Brachmanes* & *Germanes*; Assyrii, *Chal- daeos*; Ægyptii atque Hebræi, suo quæque gens patrio vocabulo, quod Græci interpretati sunt *μαγὸς*: Celtæ, *Druidas*: alii suos aliis nominibus. Nec quid- quam obest huic sententiæ, quòd Persarum *magos* Græci Latinique interpre- tati sunt *philosophos*. primis quidpe illis sæculis apud omnes pariter gentes penes unos sacerdoteis omnis tam divinæ, quàm naturalis moralisque erat philoso- phiæ tractatio; quod sequenti capite ostendam. unum heic audiamus Plato- nem: qui, in Alcibiade I, de paedagogis, Persarum regum filios erudientibus, ita ait: ὁ γὰρ μὲν μαγείαν τε διδάσκει, τὴν Ζωροάστρεος τὸν Ὀρομάζε (ἔστι δὲ τὸ τοῦ θεῶν θεραπεύειν) διδάσκει δὲ καὶ τὰ βασιλικά. hoc est: *Quorum unus magiam Zoroastri, Horomazis filii, docet; quæ est cultus deorum: idemque tradit instituta regia.* Hunc Zoroastrem primum fuisse artis magicæ repertorem, inter omnes olim convénit auctores. An non ipse primus mortalium fuerit Adamus, vehementer ego dubito. Justinus hi- storicus, sub initium libri primi, *Postremum*, inquit, *Nino bellum cum Zoroastre, rege Bactrianorum, fuit: qui primus dicitur artes magicas invenisse, & mundi principia si- derumque motus diligentissimè spectasse.* Bactrianum ego hunc non magis fuisse

puto, quàm Deucalionem, id est Noachum, Scytham: quod tamen crediderunt antiquissimi Græcorum; teste Luciano, in libro de deâ Syriâ. Plinius, lib. xxx, cap. i, de eâdem arte loquens, *Sine dubio, inquit, illic in oriente orta, in Perside, à Zoroastre; ut inter auctores convenit.* Hi equidem auctores propius id solum, in quo & ex quo conditus Adamus, adduxere Zoroastrem. Idem Plinius, eodem capite, ait Eudoxum atque Aristotelem prodidisse, *Zoroastrem hunc sex millibus annorum ante Platonis mortem fuisse; Hermippum verò tradidisse, quinque millibus annorum ante Trojanum bellum.* quod & Plutarchus refert, in libro de Iside: Diogenes verò Laërtius, in proœmio, idem citat ex Hermodoro. Ipse Plinius, eodem capite postea, adfirmat, *Zoroastrem multis millibus annorum ante* 10 *Mosen fuisse.* Quæ computationes multo magis profectò in Adami, quàm in Nini, qui post terrarum inundationem regnavit, ætatem conveniunt. Adde huc, quod Justinus, inter alios, de Zoroastre tradit; *primum eum mundi principia siderumque motus diligentissimè spectasse.* quod uni Adamo quàm rectissimè convenit. hic quidpe primus & verum Deum, cœli terræque opificem, & omnium rerum naturam, & siderum motus, & quidquid scientiarum ex his profluxit, ipso Deo magistro cognovit, filiisque ac nepotibus tradidit; ut etiam infra, cap. xxxiii, fufius clariusque ostendetur. Adde etiam, quod dictus Hermippus apud Plinium, loco prædicto, prodidit, *Zoroastrem præceptorem, à quo in-* 20 *stitutus, habuisse Azonacem.* qui nullus alius fuit, quàm ipse summus æternusque Deus: quem priscos mortales adpellasse *Aden, Aiden, Atten, Aten, Attin, Atin, Atyn, Attinen, Adonin, Adoneum, Adonaim,* infra, cap. xxvii, docebo. Quantum autem differt *Azonac* ab *Adonai*? nam ζ quoque litera in se δ habet. Si igitur alteram ejus partem, quæ est σ, rejicias; erit vocabulum *Adonac*. Huc faciunt & ea, quæ Lucianus tradit, in libro de deâ Syriâ: *καὶ τὰ Φρύγες, καὶ Λυδοὶ, καὶ Σαμόθρακες ὀπιτελέσσι, ἅ τῃσιν πάντα ἔμαθον.* id est: *Ac quibus ritibus Phryges, & Lydi, & Samothracæ in sacris utuntur, eos omnes ab Atte acceperunt.* Item, quæ Plutarchus, prædicto libro, ex Persarum theologiâ de Zoroastre refert: *οὗτος ἐδίδαξε εὐκταῖα θύειν καὶ χαριστήρια.* id est; *Hic docuit votivas & charisticas victimas immolare.* Item, quæ de his rebus ex Ægyptiorum theologiâ narrat Diodo- 30 *rus lib. i: τὸ ὅτι τῷ Ἑρμῇ πρῶτον μὲν τὴν τε κοινὴν διάλεκτον διαρθρωθῆναι, καὶ πολλὰ τῶν αἰωνόμων τυχεῖν περὶ τηροῦσθαι, τὴν τε εὐρεῖν τῶν γεγραμμάτων γενέσθαι, καὶ τὰ περὶ τὰς τῶν θεῶν τιμὰς καὶ θυσίας διατάχθῆναι.* id est: *Primum Mercurium ajunt communem loquelam articulatim distinxisse, & multis rebus, quæ antea sine nominibus erant, nomina indidisse: literas item invenisse, & deorum cultus sacrificiaque ordinasse.* Idem testatur & Plato, in Phædro; qui Mercurium istum Ægyptiorum adpellat *Theuth*: de quo suprâ cap. ix, mihi dictum, pluraque dicentur infra, cap. xxvi. Deum ipsum, rerum omnium auctorem, omnia ista, quæ Diodorus heic, & Plato dicto loco, enumerant, primum mortalium Adamum edocuisse, hunc verò liberos suos, mox infra patebit. Adde jam his & illud, quod Oro- 40 *mazes* ille, quem patrem magi prædicarunt Zoroastris, maximus apud Persas sit habitus deus: isque non è mortalibus sive in his terris natis diis unus; sed ipse omnium rerum conditor; teste Plutarcho, in libro de Iside. De eodem Oromaze ita Diogenes Laërtius, in proœmio: *Ἀριστοτέλης δὲ ἐν πρώτῳ περὶ φιλοσοφίας καὶ προεσφύτρετος εἶναι τὴν Αἰγυπτίαν τῶν μάγους, καὶ δύο καὶ αὐτὸς εἶναι ἀρχαί, ἀγαθὸν δαίμονα, καὶ κακὸν δαίμονα: καὶ τῷ μὲν ὄνομα εἶναι Ζεὺς καὶ Ὀρομάσδης, τῷ δὲ Ἄδης καὶ Ἀρεϊμάνιος.* *Φησὶ δὲ τὸ καὶ Ἑρμῶπιος, καὶ Εὐδοξος, καὶ Θεόπομπος.* hoc est: *Aristoteles, in primo de philosophiâ, tradit, Ægyptiis antiquiores esse magos: duoque juxta illos esse rerum princi-* 50 *pia, bonum genium, & malum. alterum ex his Iovem & Oromasden, alterum Plutonium & Arimanium dici. quod & Hermippus & Eudoxus & Theopompus adfirmant.* Per Græca vocabula Ζεὺς & Ἄδης, Persica Ὀρομάσδης & Ἀρεϊμάνιος, interpretari voluerunt. Vocabulum autem Ζεὺς idem esse quod θεὸς, id est, veri Dei, rerum omnium opificis, antiquissimam inter mortales adpellationē, infra cap. xxvi, docebo. Zoroastres igitur nullus alius, nisi Adamus, à vero Deo, unâ cum reliquis rebus, conditus. Idem Diogenes, ibidem: *Αἰγύπτῳ μὲν γὰρ Φασί, Νεῖλε γενέσθαι παῖδα*

- παῖδα Ἡ Φαῖσιν, ὃν ἄρξαι φιλοσοφίας, ἧς τὰς παρὰ τὸν αἰῶνα ἱερέας εἶναι, καὶ παρὰ τὸν αἰῶνα. id est: *Ægyptii tradunt, Nili filium fuisse Vulcanum; qui philosophia aperuit principia; cuius antistites sunt sacerdotes ac prophetae.* Plato, xi de legibus: Ἡ Φαῖσ καὶ Ἀθῶνας ἱερὸν τὸ ἔθνη μισργῶν γένος, οἱ τὸν βίον ἡμῶν συγκατασκευάσασιν τέχναις. id est: *Vulcano ac Minerva opificum genus consecratum est; qui vitam nobis suis artibus instruxerunt.* Hunc quoque Vulcanum, verum æternumque fuisse Deum, infra cap. xxix ostendam. Idem Diogenes, ibidem, de Ægyptiis: Ἐθεσαν δὲ καὶ νόμους ὑπὲρ δικαιοσύνης, καὶ εἰς Ἑρμῆν ἀνήνεγκαν. hoc est: *De justitiâ quoque leges statuerunt, quos ad Mercurium referunt.* Et Ælianus, variar. historiar. lib. xiv, c. xxxiv: Αἰγυπτοὶ Φαῖσ παρ' Ἑρμῆ τὰ νόμιμα ἐκμαζωθῆναι. ἔτω δὲ καὶ ἕκαστοι τὰ παρ' ἐαυτοῖς σεμνύνειν παρὰ τὸν αἰῶνα. id est: *Ægyptii sua jura à Mercurio profecta esse ajunt. Ita plerique sua commendare, et augustiora reddere solent.* Quum complures fabulosa statueret antiquitas iisdem nominibus deos, de Mercuriis sic ait Cicero, in tertio de divinatione: *Quartus Nilo patre; quem Ægyptii nefas habent nominare. quintus, quem colunt Pheneata: qui Argum dicitur interemisisse; ob eamque causam in Ægyptum profugisse, atque Ægyptiis leges et literas tradidisse. hunc Ægyptii Theuth appellant.* Non modò leges atque literas, sed alias arteis scientiasque hunc Theuth apud Ægyptios invenisse, auctor est Plato in Phædro. ubi equidem hunc Theuth unum ex antiquissimis facit deis: regem verò totius Ægypti *Thamum*; cui Theuth cùm literarum tum aliarum rerum scientias aperuerit, quas distribui ceteris Ægyptiis postulavit. ex quibus *Thamum* regem alias laudasse, alias verò damnasse. Satis ineptè, ac ridiculè; quod postea excutietur. Theuth iste quum idem fuerit qui verus Deus, id est, rerum omnium conditor; ut partim supra, cap. ix, ostensum est, partim infra, cap. xxvi, ostendetur: *Thamus* ille haud dubiè nullus alius fuit, quàm qui *Adamus* in sacratissimis vocatur libris, id est, primus à Deo conditus homo; quem Deus ipse *ADAM*, Ægyptii postea, demtâ primâ syllabâ, & Δ, per communem omnium gentium consuetudinem, in confine Θ converso, adpellarunt *THAM*. qui non modò totius Ægypti, vel Bactrianorum, quod de Zoroastre tradit Iustinus; sed universi terrarum orbis rex veriùs dici poterat. Huic igitur Deus, ceu pater filio (quod de Oromaze ac Zoroastre tradiderunt magi) quem è terrâ ad imaginem suam condiderat, tam coelestium, quàm terrestrium rerum, ab se conditarum, naturam, virtuteis, effectus, & usum exposuit; quidpe cujus causâ eas condiderat. huic item leges, ac modum vivendi præscripsit: quæ omnia voluit uti ille ceteris mortalibus, id est, liberis suis transderet. Huc facit alia etiam Ægyptiorum sacerdotum narratio. nempe primum omnium mortalium *Mneuen* leges, à Mercurio acceptas, dedisse Ægyptiis; ut refert Diodorus, in libro primo. qui *Mneues* nullus alius fuit, quàm quem ibidem Diodorus, ex eorumdem Ægyptiorum theologia, vocat *Μνώων*. de quo ita scribit: Τῶν καρπῶν τὴν εὐρεσιν οἱ μὲν εἰς τὴν Ἰσιν ἀναφέρουσιν, οἱ δὲ εἰς τινα τῶν παλαιῶν βασιλέων τὸν Μνώων. id est: *Frugum inventionem alii Isidi adscribunt, alii in quemdam antiquorum regum Menam referunt.* Per Isin ipsum intellectum fuisse Ægyptiorum sacerdotibus verum Deum, omnium rerum auctorem, infra ostendam. Deus igitur frugum inventor, ac primus monstrator; quia à se creatas primo mortalium Adamo monstravit: hic deinceps liberis suis ac nepotibus. De eadem re ita Pollux, lib. iv, cap. vii, sect. ii: Αἰγυπτοῖς μὲν ὁ Μανέρως γεωργίας εὐρετής, μυστῶν μαθητής. id est: *Ægyptii Manerum tradunt fuisse agriculturæ repertorem, eundemque Musarum discipulum.* Musarum nomen, inter alia vocabula, ad Solem spectare, indicat Macrobius, Saturnal. lib. i, cap. xix. ego verò, omneis variorum numinum adpellationes, quas Macrobius uni Soli tribuit, ad unum verum æternum Deum, rerum omnium conditorem, esse referendas, infra pluribus documentis ostendam. De prædicto *Menâ* ita Diodorus paullo post: Μετὰ τὰς θεὰς πρῶτον Φαῖσι βασιλευσά τ' Αἰγυπτὸς Μνώων, καὶ κατὰ δαΐζαι τοῖς λαοῖς θεὰς τε σέβειν, καὶ θυσίας ὀφειλεῖν. id est: *Post deos primum Ægypti regem ajunt fuisse Menam; qui deorum venerationem, sacrificandi ritus populos docuit.* Et Herodotus, lib. ii: Βασιλευσά δὲ Αἰγυπτὸς πρῶτον

ἀνθρώπων ἔλεγον Μῆνα. hoc est: *Primum mortalium in Aegypto regnasse Menen dicebant.* Vel ex his satis clarè patet, quis MENA iste, sive MEN, seu MANERUS fuerit. nempe, qui priscis Germanis, ut suprà cap. ix ostensum, MAN, Hebræis verò ADAM, & iisdem Aegyptiis THAM dictus est. nam hic omnium mortalium primus in terris, post Deum, imperium obtinuit in liberos suos atque nepoteis: hosque Deum colere ac sacra facere docuit, juxta ritus à Deo acceptos. Aegyptios verò primi hominis originem, & quidquid is in his terris egit, suo adscripsisse solo, vulgò notum est. Satis igitur ex hæcenus dictis liquere puto, omneis tam divinarum, quàm humanarum rerum scientias, ipsumque vivendi modum ac leges primum inter mortales docuisse ADAMUM: qui ipse magis-
 10 gistrum habuit eundem quem patrem, sive conditorem, æternum illum THEUTH; cujus nomen Græci fecere Ζεύς, Persæ Ωρομάζης. Atque hæc causa fuit, cur omnes illustres legum conditores, inventionem earum in Deum referrent; quem alius alio, pro ratione patriæ lingvæ, adpellavit nomine. Ad disciplinas autem quod attinet, quas gentium professi sunt sacerdotes; quemadmodum perpetuus ille humani generis hostis Satanæ primùm pro veri Dei veneratione falsorum numinum cultum discipulis suis subjecit; sic postea etiam ubique τὰ κατὰ τοῖς ἀγαθοῖς permiscuit; ut ex magorum theologiâ refert Plutarchus, in libro de Iside, unde natæ sunt ineptissimæ illæ pessimæque superstitiones, simulque artes abominandæ, quas vulgò *magicas* vocamus,
 20 seu veriùs *veneficas*: quarum omnivæ peritissimos fuisse omnium gentium (Dei populum excipio) sacerdoteis, ex auctorum lectione disco.

Ab ADAMO igitur, omnium mortalium primo, per longam sæculorum seriem, quemadmodum ad alias genteis, sic ad CELTAS nostros tum sacerdotum, tum dictæ divinarum juxta & humanarum rerum scientiæ promanaverunt: quas unis adscribit sacerdotibus, sive druidibus Cæsar, loco suprà citato. Ceterum hæ scientiæ, unâ cum falsorum numinum sacerdotio, eadem ratione aquarum eluvionem in arcâ Noachi trajecerunt, quâ & ipsa numinum venerario; de quâ postea dicetur.

30

CAP. XXIV.

*De variis priscorum sacerdotum, sive sapientum generibus;
 de auctoritate, ac disciplinis eorum: item de nomine
 apud Germanos.*

OSTENSA hæcenus Celticorum sacerdotum origine, ordo rerum poscere videtur, uti de munere eorum ac disciplinis proximo loco dicatur.

Priscis illis sæculis apud omneis terrarum orbis genteis penes unos sacerdoteis omnem tam divinæ, quàm naturalis moralisque philosophiæ fuisse tractationem, superiori capite dictum est. hoc igitur liquidis nunc probetur auctorum testimoniis. De Aegyptiis Strabo, lib. xvii: οἱ δὲ ἱερεῖς καὶ φιλοσοφίαν ἥσκειν, καὶ ἀστρονομίαν, ὁμιλεῖται τε τῷ βασιλείῳ ἦσαν. id est: *Sacerdotes philosophiam quoque exercebant, & astronomiam; cumque regibus versabantur.* De Indis ac Persis Appianus, in fine lib. i de bellis civilibus: οἱ Βραχμανεῖς δοκῶσιν Ἰνδῶν εἶναι μετὰ πολόγοι, καὶ σοφοί, καθὰ Περσῶν οἱ μάγοι. id est: *Brachmanes habentur Indorum subtilissimi ac sapientissimi, sicut Persarum magi.* De iisdem Indorum sapientibus Strabo, lib. xv: Ἐφη δὲ αὐτοὺς καὶ τῶν περὶ φύσιν πολλὰ ἐξετάσαι καὶ περὶ σημασίαν ὁμῶν, αὐχμῶν, νόσων. hoc est: *Ait, multa eos de rerum naturâ, de signis imbrum, siccitatum, ac morborum disputare.* Atque ob hoc ipsum φιλοσόφους eos adpellat Strabo,
 50 eodem

eodem locò: Philostratus verò, in vitâ Apollonii; cum Appiano, *σοφῆς*. Hinc est illud Iarchæ, Indicorum brachmanum principis, seu præfulis, dictum ad Apollonium, quod Philostratus, lib. 111, cap. vi, refert hujusmodi: *Ερώτα, ὅτι βέλει· παρ' ἀνδρας γὰρ ἡκεῖς πάντες εἰδότες*. hoc est: *Interroga, quidquid velis. ad viros enim venisti, qui cuncta sciunt*. Quin hodièque ejusdem simul gentis in oriente, simulque Africanorum, Americanorumque sacerdotes prædictas omneis profitentur scientias. Celtarum quoque olim druidas iis fuisse simileis, mox infra ostendam. unde illud Melæ, lib. 111, cap. 11: *Habent tamen & facundiam suam magistrosque sapientiæ druidas. hi terræ mundique magnitudinem & formam, motus cæli ac siderum, ac quid dii velint, scire profitentur*. Quos hic sapientia magistros, Diodorus, lib. v, *φιλοσόφους* vocat: additque, *ἐθ' αὐτοῖς ἐστὶ, μηδὲνα θυσίαν ποιεῖν ἀνευ φιλοσόφου*. id est; *absque philosopho nemini sacrum facere fas est*. Quod de Persarum quoque magis penè iisdem tradit verbis Herodotus, lib. 1: *Ἄνευ γὰρ δὴ μάγους σφινόμεθα ἐστὶ θυσίας ποιεῖσθαι*. id est: *Sine mago nullum sacrificium facere illis fas est*. Atque hinc Plinius, lib. xvi, cap. xlii, Gallorum sacerdoteis, quos *druidas* illi vocabant; ipse adpellat *magos*: & lib. xxx, cap. 1, eisdem *artem magicam* adscribit. cujus tamen maxima pars nihil aliud erat, quàm *ιεργεία*, id est, sacrorum operatio, rerumque futurarum prædictio; teste Platone, in Alcibiade: cujus verba, jam antè citata, de pædagogis, Persarum regum filios erudiantibus, hæc sunt: *Ὡς ὁ μὲν μαγείαν τε διδάσκει, τὴν Ζωροάστρου τῷ Ορομάζου, (ἐστὶ δὲ τῶν θεῶν θεογονία) διδάσκει δὲ καὶ τὰ βασιλικά*. hoc est: *Quorum unus magiam Zoroastri, Oromazis filii, docet; quæ est cultus deorum: idemque tradit instituta regia*. Idem ex Sotionis libris tradit Diogenes Laërtius, in procemio, his verbis: *Τῆς δὲ μάγους φασὶ περὶ τε θεογονίας θεῶν διατρέχειν, καὶ θυσίας καὶ εὐχὰς, ἀσκεῖν τε καὶ μαντικῶς; καὶ περὶ ῥήσεων*. id est: *Magos tradunt deorum vacare cultui; preceisque & sacrificia illis offerre: divinationem praterea, prædictionemque exercere*. Hinc igitur Ælianus, variar. historiar. lib. 11, cap. xxxi, omnium gentium theologiam vocat *σοφίαν*. Strabo lib. vii, tradit, *ὅτι τὸ παλαιὸν οἱ μάνεις καὶ μυσικὴν ἐργάζοντο*. id est; *olim sacerdoteis, sive vateis musicam quoque exercuisse*. Sed de universo hoc omnium gentium sapientum genere ita idem auctor lib. xvi: *Τοῖς δὲ ὁ Ἀμφιάρεως, καὶ ὁ Τροφώνιος, καὶ ὁ Ὀρφεύς, καὶ ὁ Μεσαίος, καὶ ὁ παρὰ τοῖς Γέταις, θεὸς τὸ μὲν παλαιὸν, Ζάμολξις, Πυθαγόρειός τις, καθ' ἡμᾶς δὲ, ὁ τῶν Βυρβίστα θεοποιῶν, Δεκάμενος*. *Ὡς δὲ τοῖς Βοσπορονοῖς Ἀχαικάρος*. *Ὡς δὲ τοῖς Ἰνδοῖς οἱ γυμνοσοφισταί*. *Ὡς δὲ τοῖς Πέρσαις οἱ μάγοι, καὶ νεκυομάντις, καὶ ἐτι οἱ λεγόμενοι λεκανομάντις, καὶ ὑδρομάντις*. *Ὡς δὲ τοῖς Ἀσσυρίοις οἱ χαλδαῖοι*. *Ὡς δὲ τοῖς Ῥωμαίοις οἱ Τυρρῶνικοι ἱεροσκοποὶ*. *τοιῦτος δὲ τις ἦν καὶ ὁ Μωϋσῆς, καὶ οἱ διαδεξάμενοι ἐκείνου*. Hoc est: *Talis fuit Amphiaraus, & Trophonius, & Orpheus, & Musæus, & apud Getas, deus olim quidem, Zamolxis Pythagoricus, nostrâ autem atate, qui Byrabista vaticinatur, Decæneus: & apud Bosphoranos Achaïcarus; apud Indos gymnosophista; apud Persas magi, & qui ex mortuorum umbris, & pelvibus, & aquis futura prædicunt: apud Assyrios chaldaei; apud Romanos Hetrusci haruspices: ac talis ferè fuit & Moses, successoresque ejus*. Hinc Plinius, prædicto cap. 1, libri xxx, Mosi quoque *magices factionem* adscribit; credo ob eandem, quam impensissimè ille ex Dei præcepto descripsit, *ιεργείαν* sive *θεῶν θεογονίαν*. quamquàm fortassis primum Plinius arripuit argumentum è miraculis, quæ coram Pharaone edidit Moses. Idem Plinius, eodem capite paullo antè, ita tradit: *Quamquàm animadverto, summam literarum claritatem gloriamque ex eâ scientiâ antiquitus, & penè semper petitam. certè Pythagoras, Empedocles, Democritus, Plato, ad hanc discendam navigavère; hanc reversi prædicavère; hanc in arcanis habuère*. In Ægyptum navigasse, auctor est, inter complures alios, Plutarchus, in libro de Iside. Hinc Lucanus etiam, lib. iii, Ægyptiorum theologiam adpellat *magicam*, in his versibus:

*Nondum flumineos Memphis contexere biblos
Noverat: & saxis tantum, volucresque, feraque,
Sculptaque servabant magicas animalia lingvas.*

Sed tempus est, ad Celtarum sapientis transgredi. Cæsar, belli Gall. comment. VI, In omni, inquit, Gallia eorum hominum, qui in aliquo sunt numero atque honore, genera sunt duo. & mox: de his duobus generibus alterum est druidum, alterum equitum. illi rebus divinis intersunt; sacrificia publica ac privata procurant; religiones interpretantur: ad hos magnus adolescentium numerus, disciplina causâ, concurrunt; magnoque ii sunt apud eos honore. nam ferè de omnibus controversiis publicis privatisque constituunt; & si quod admissum facinus, si cedes facta, si de hereditate, de finibus, controversia est, iidem decernunt, præmia pœnasque constituunt. Cæsar equidem heic omne sapientum apud Gallos corpus ac σύστημα sub uno comprehendit druidum nomine: quod & Cicero, in primo de divinatione, fecisse videtur. Et in Gallia, inquit, druides sunt. è quibus ipse Divitiacum Aeduum cognovit, qui & naturæ rationem, quam physiologiam Græci appellant, notam esse sibi profitebatur; & partim auguriis, partim conjecturâ, quæ essent futura, dicebat. Diodorus tamen, Strabo, & Marcellinus, in tria universos distinguunt genera; quorum nomina Bardî, Vates, & Druidæ. Diodori verba, in libro V, sunt ista: Εἰσὶ δὲ παρ' αὐτοῖς καὶ ποιηταὶ μελῶν, ὧς Βάρδοις ὀνομάζουσιν. ἔτι δὲ μετὰ ὀργάνων ταῖς λύραις ὁμοίων ᾄδοντες ὧς ὑμνοῖσιν, ὧς δὲ βλασφημοῖσι. Φιλόσοφοι τε τινες εἰσὶ καὶ θεολόγοι περὶ τῶν τιμωμένων, ὧς Δρυΐδας ὀνομάζουσι. Χρῶνται δὲ καὶ μάντεσιν, ἀποδοχῆς μεγάλης ἀξίοντες αὐτοὺς. ἔτι δὲ διὰ τὴν οἰωνοσκοπίαν, καὶ διὰ τὴν ἱερείαν θυσίας τὰ μέλλοντα προλέγουσι, καὶ πᾶν τὸ πλεῖστον ἔχουσιν ὑπήκοον. ἔθ' οὖν δὲ αὐτοῖς ἐστὶ, μηδὲν θυσίαν ποιεῖν ἀνευ φιλοσόφου. διὰ γὰρ τῶν ἐμπειρῶν τῆς θείας φύσεως, ὡς περὶ τινῶν ὁμοφώνων, τὰ χαλεπήματα τοῖς θεοῖς φασὶ δεινὰ προσφέρειν, καὶ διὰ τῶν οἰωνῶν δεινὰ τὰ γὰρ αἰτεῖσθαι. καὶ μόνον δὲ ἐν ταῖς εἰρημικαῖς χρδαῖς, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὰς πολέμους τῶν μάστιγι πείθονται, καὶ τοῖς μελωδοῖσι ποιηταῖς, καὶ μόνον οἱ φίλοι, ἀλλὰ καὶ οἱ πολέμιοι. πολλὰ καὶ ἐν ταῖς ὁρμαῖς πλεῖστον ἀλλήλοις τῶν στρατοπέδων, καὶ τοῖς ξίφεσιν ἀνατεταμένους, καὶ ταῖς λόγχαις, εἰς τὸ μέσον ἔτι προσελθόντες, παύουσιν αὐτοὺς, ὡς περ τινα θηρία κατεπάσαντες. Hoc est: Sunt etiam apud eos carminum poëtae, quos Bardos vocant. hi ad instrumenta, lyris non dissimilia, aliorum laudeis, aliorum vituperationes decantant. Philosophi etiam quidam sunt, & theologi, eximio in honore habiti, quos Druidas appellant. Sunt & Vates magnæ apud eos existimationis. hi ab auspiciis & victimarum exstis de futuris pradicunt: omnemque plebem dicto audientem habent. Absque philosopho autem nemini sacrum facere fas est. per hos enim, ut divinæ naturæ conscios, & quasi colloquutores, gratiarum sacrificia diis offerenda, per hos internuntios bona ab iis expetenda censent. nec in pacis solummodo negotiis, sed etiam in bellis, his maximè, simulque melicis poëtis auscultant, non modò amici, sed & hostes. hi inter adversas saepe acies, dum strictis gladiis & protentis hastis inter se exercitus propinquant, in medium progressi, ac si feras incantamentis cicerarent, prælia dirimunt. Sic & Strabo, lib. IV: Παρ' ἅπασι δὲ ὡς ὅτι πάντες οὖλα τῶν τιμωμένων διαφερόντως ἐστὶ, Βάρδοι τε, καὶ Οὐάτεις, καὶ Δρυΐδες. Βάρδοι μὲν, ὑμνοῦνται, καὶ ποιηταί. Οὐάτεις δὲ, ἱεροποιοὶ καὶ φυσιολόγοι. Δρυΐδες δὲ πρὸς τὴν φυσιολογίαν καὶ τὴν ἠθικὴν φιλοσοφίαν ἀσκήσουσι. δικαιοπάτοι δὲ νομίζονται, καὶ διὰ τὸ τοῖς πρῶτον ταῖς τε ἰδιωτικαῖς κρίσεσιν, καὶ ταῖς κοιναῖς. ὥστε καὶ πολέμους διήτων πρότερον καὶ ὁρμαῖς μέλλοντας ἐπαυόν. ταῖς δὲ φονικαῖς δίκαις μάστιγι τῶν ἐπετέτραπτο δικάζον. θύουσι δὲ ἀνευ Δρυΐδων. Hoc est: Apud universos tria ferè hominum genera in singulari habentur honore; Bardî, Vates, ac Druidæ. Bardî hymnos canunt, carminaque conficiunt. Vates sacra curant; naturamque rerum explicant. Druidæ, præter naturalium scientiam, etiam de moribus disputant. de horum iustitiâ summa omnium est opinio. itaque & privata iis & publica iudicia committuntur; ita uti etiam bella, jam aciebus congressuris, componant. his maximè iudicia quoque de cadibus committuntur. ceterum sacra nulla sine druidis faciunt. Marcellinus, lib. XV: Per hoc loci, hominibus paullatim excultis, viguere studia laudabilium doctrinarum, inchoata per Bardos, Vates, & Druidas. Et Bardî quidem fortia virorum illustrium facta heroicis composita versibus, cum dulcibus lyra modulis cantitarunt. Vates verò scrutantes summa & sublimia naturæ, pandere conabantur. Inter hos Druidæ ingenii celsiores, ut auctoritas Pythagoræ decrevit, sodalitiis astricti consortiis, questionibus occultarum rerum altarumque erecti sunt; & despectantes humana, pronuntiabant animas immortales. In vulgatis equidem Marcellini exemplaribus legitur

legitur vox *Eubages*. Verùm *Vates* legendum, disertissimis evincunt verbis Diodorus atque Strabo: quorum hic vocabulo, quod ab Romanis auctoribus acceperat, utitur Latino: ille idem Græcè interpretetur *Μάντις*.

Ex dictis igitur tribus sapientum generibus, DRUIDÆ, testibus Diodoro ac Marcellino, fuere *theologi*; qui divinarum rerum occulta atque alta scrutantes, animas immortales esse pronuntiabant. eosdem etiam *physiologos*, & *ethicos*, legumque peritos facit Strabo: & item *sacrificos* idem auctor cum Diodoro. VATES Straboni ac Marcellino sunt *physiologi*; Diodoro etiam *aruspices*. iidē haud dubiē fuere & *medici*. Plinius lib. xxx, cap. i: *Tiberii Cæsaris principatus sustulit Druidas Gallorum, & hoc genus vatū, medicorumque*. Eosdem fuisse & *astrologos* puto. Cæsar, dicto comment. vi: *Multa de sideribus atque eorum motu, de mundi ac terrarum magnitudine disputant*. Mela, lib. iii, cap. ii: *Terra mundique magnitudinem & formam, motus cæli ac siderum scire profitentur*. BARDI *poëtica*, ac *musica*, id est, componendis decantandisque carminibus operam dabant; simulque *oratoria*: quorum hoc ex Diodoro patet; qui Bardorum juxta atque Druidarum persuasionibus omnia tam domestica quàm hostilia certamina composita fuisse tradit. confirmatque hanc sententiam de oratoriâ Mela, dicto capite, his verbis: *Habent tamen & facundiam suam; magistrosque sapientiæ Druidas*. Druidarum summam fuisse auctoritatem, ex eo intelligitur, quod omnium rerum judicia iis permittebantur. maximam tamen reverentiam obtinuisse Vateis, perspicitur ex Diodoro; qui *ἡ δὲ τὸ πλεῖστον ἐπὶ τῶν* ipsis fuisse testatur.

Consimile corpus doctorum apud Germanos quoque fuisse, partim ex iis, quæ suprâ ostensa sunt, patuit, partim infrâ manifestiùs patebit. Præter *Vateis* atque *Druidas*, habuisse eos & *Bardos* suos, id est, poëtas, musicos, atque oratores, testantur carmina eorum; de quibus ita auctor noster, in libro de Germaniâ: *Celebrant carminibus antiquis (quod unum apud illos memoria & annalium genus) Tuitonem deum, terrâ editum, & filium Mannum, originem gentis, conditoresque*. Et annal. ii: *Arminius, abscedentibus Romanis, & pulso Maroboduo, regnum adfectans, libertatem popularium adversam habuit. petitusque armis, cum variâ fortunâ certaret, dolo propinquorum cecidit; liberator haud dubiē Germania; & qui nō primordia populi Romani, sicut alii reges ducesque, sed florentissimum imperium lacefferit: præliis ambiguus, bello non victus. septem & triginta annos vita, duodecim potentia explevit: caniturque adhuc barbaras apud gentes*. Rerum tamen forensium curam, summamque reipublicæ administrationem, non sacerdotes, ut apud Gallos, sed magistratus, in id singulis pagis vicisque præpositi, sustinebant apud Germanos: quâ de re fusiùs infrâ suo loco dicitur. In ceteris rebus gerundis, simul rex simulque populus ex sacerdotis, qui sorteis deorumque nutus explorabat, nutu pendebant. cujus reverentia multo regis, principis, magistratusq; observantiâ major. nam & in bello & in pace, penes hunc unum omne erat jus coercendi, verberandi, vinciendi, graviùsque puniendi; non quasi suâ auctoritate vel potestate; sed veluti diis imperantibus, quorum ille habebatur minister: ut ex auctore nostro cognoscere est, in libro de Germaniâ. *Reges, inquit, ex nobilitate, duces ex virtute sumunt. Nec regibus infinita aut libera potestas; & duces exemplo potius, quàm imperio, si prompti, si conspicui, si ante aciem agant, admiratione præsumunt. ceterum neque animadvertere, neque vincere, neque verberare quidem, nisi sacerdotibus permissum: non quasi in pœnam, nec ducis jussu; sed velut deo imperante, quem adesse bellantibus credunt*. Et postea: *Proprium gentis, equorum quoque præsagia ac monitus experiri. publicè aluntur iisdem nemoribus ac lucis, candidi, & nullo mortali opere contacti; quos pressos sacro currus sacerdos ac rex, vel princeps civitatis, comitantur, hinnitusque ac fremitus observant*. nec ulli auspicio major fides, non solum apud plebem, sed apud procures, apud sacerdotes. se enim ministros deorum, illos conscios, putant. Ideò etiam in bellis præliisque dirimendis, ac pace conciliandâ, apud adversam juxtâ ac suorum aciem maxima eorum fuit auctoritas, summaque reverentia: quod de Gallorum sacerdotibus tradunt Diodorus, ac Strabo. quidpe, licet *militiæ vacationem* (quod de druidis narrat Cæsar) *omniumq; rerum habuerint immunitatem*; tamen, ceu sacerdotes,

unâ cum reliquâ civitate ac populo ad expeditiones proficiscebantur; auspicia ante proelia explicaturi, aliaque administraturi sacra, & poenas, quoties ratio postulare, delinquentibus irrogaturi: quibus de rebus plura infra, ubi de disciplina militari erit sermo. Nec tamen dubitaverim, in conciliis quoque Germanorum ac judiciis publicis adfuisse magistratui sacerdoteis, tamquam juris interpreteis. In universum æstimanti, verum heic est in Germanis, quod de Slavis, Rugiam tunc colentibus insulâ, testatur Helmoldus, lib. I, c. VI, *Flaminem eos suum non minus quam regem venerari. & cap. XXXVII; Majorem flaminis, quam regis, venerationem apud ipsos esse. & clarius lib. II, cap. XII; Regem apud eos modicæ æstimationis esse, comparatione flaminis. illum enim responsa perquirere, & eventus sortium explorare: illum ad nutum sortium, & porro regem & populum ad illius nutum pendere.* Idem quidpe Marcellinus, lib. XXVIII, de Burgundionibus, Germanicâ gente, tradit. *Apud hos, inquit, generali nomine rex appellatur Hendinos; & ritu veteri, potestate depositâ removetur, si sub eo fortuna titubaverit belli, vel segetum copiam negaverit terra: quemadmodum solent Aegyptii casus ejusmodi adsignare rectoribus. At sacerdos apud Burgundios omnium maximus vocatur Sinistus: & est perpetuus; obnoxius discriminibus nullis, ut reges.* Atque his equidem antiquissimus omnium gentium mos; haud dubiè inde ortus, quod sacerdotes deorum scire voluntatem, eorumque jussa ad populum perferre credebantur: quod ex Diodori, Melæ, Taciti, & Helmoldi verbis, modò allatis, fatis clarè perspectum. Sic Philostratus, in vitâ Apollonii, lib. III, cap. III, de Indorum brachmanibus: *Ἰνδοὶ γὰρ διεδίασι τὰς σοφὰς μᾶλλον, ἢ τῶν σφῶν αὐτῶν βασιλέα. ὅτι καὶ βασιλεὺς αὐτὸς, ὃς ὧ ἐστὶν ἡ χώρα, περὶ πάντων, ἃ λεγέσθαι τὸ αὐτῷ καὶ περὶ αὐτοῦ, ἐρωτᾷ τὰς δὲ τὰς αὐτοῦ, ὡς περ οἱ εἰς θεῶν πέμποντες.* Id est: *Indi multo magis sapientibus, quam reges suos venerantur. nam & ipse rex, sub quo terrarum quæque est, de omnibus rebus, dicendis juxta ac gerendis, hos consulit, veluti qui ad oraculum mittunt.* Strabo, lib. XVI, de oraculis agens: *Ταῦτα ὅπως ποτὲ ἀληθείας ἔχῃ, ὡς γὰρ τοῖς ἀνθρώποις ἐπιπιστεύετο καὶ ἐνενόμιζο. καὶ διὰ τὸ καὶ οἱ μάντιες ἐτιμῶντο, ὥστε καὶ βασιλείας ἀξιοῦσθαι, ὡς τὰ ὡς τῶν ἡμῶν ἐκφέροντες ὡς ἀγγέλματα, καὶ ἐπανορθώματα.* Hoc est: *Hæc, utut vera sint, homines certè credebant, & legibus confirmabant. ideoque divinatores in tanto habuerunt honore, ut etiam imperio dignarentur; quidpe qui deorum nobis jussa monitaque exponerent.* Idem auctor, lib. I, ex Polybii historiâ refert ista: *Δαναὸν μὲν τὰ ὑδρεῖα τὰ ἐν Ἀργεὶ ὡς ἀδείξαντα, Ἀτρεΐδαν δὲ τὴν ἡλίσ τὸν ὑπεναντίον τῷ ἔργῳ δρόμον, μάντιες τὴν καὶ ἱεροσκοπεύοντες, ἀποδείκνυσθαι βασιλέας. τὰς θ' ἱερέας τῶν Αἰγυπτίων καὶ χαλδαίων, καὶ μάγους, σοφία τινὶ διαφέροντας τῶν ἄλλων, ἡγεμονίας καὶ τιμῆς τυγχάνειν ὡς τοῖς περὶ αὐτῶν.* Id est: *Danaum, quod Argis aquatica instrumenta demonstraſset, & Atreum, quod solis cursum, cæli conversioni renitentis, docuiſset, quum vates & auruspices essent, reges fuisse creatos. & ante ejus tempora, Aegyptiorum simul sacerdotibus, & Chaldaeis, magisque, sapientiâ quâdam ceteros homines superantibus, honores & imperia fuisse delata.* Cambyſen, quum adversus Aegyptum bellum moveret, Patigithen magum regni vicarium reliquiſſe, auctor est Herodotus lib. III. Æthiopas è sacerdotum numero reges sibi creasse, auctor est Diodorus, lib. III. Idem auctor, eodem libro, de Meroë Nili insulâ, in eadem Æthiopiâ, hæc narrat: *κατὰ τὴν Μερὸν οἱ περὶ τὰς τ' θεῶν θεραπείας τὴν καὶ τιμὰς διατρέχοντες ἱερεῖς, μεγάλῳ καὶ κυρλωτάτῳ τάξιν ἔχοντες, ἐπειδὴν ὅτι νομῶ αὐτοῖς ἔλθῃ, πέμπουσιν ἄγγελον πρὸς τὸν βασιλέα, κελεύοντες ἀποθνήσκειν. τὰς γὰρ θεὰς αὐτοῖς ταῦτα κεχρημασμέναι, καὶ δεῖν τὸ πρόσωμα τῶν ἀθανάτων ὑπὸ θνήσκοντος φύσεως μηδαμῶς παρορθῆναι. καὶ ἑτέρας δ' ὅτι φθέγγονται λόγους, οἷς ἀπὸ τῆς διανοίας πρὸς δέξαι το φύσις, ἀρχαία μὲν καὶ δυσεξαλείπτῳ συνηθείᾳ συνθεραμμένη, λόγον δ' ἔχει τὸν ἐνασπασθῆσθαι τοῖς ἐκ ἀναρκαίως πρὸς τὰ τοιοῦτά. Hoc est: Qui in Meroë insulâ deorum cultus & honores administrant sacerdotes (ordo hic maximâ omnium pollet auctoritate) 30* quandocumque ipsis in mentem venerit, regem, misso nuntio, vitâ se abdicare jubent: oraculis enim deum hoc edici: nec fas esse, ab ullo mortalium, quod dii juserint, contemni. aliasque præterea rationes adjiciunt; quas ingenium simplex, veterique ac perpetuo mori adſuefactum, nec jussis non necessariis refragandi argumenta habens, facili credulitate admiserit. Eandem rem Strabo quoque narrat lib. XVI: addiditque, eosdem sacerdo-

sacerdoteis alium regem in defuncti locum semper subrogasse. De Ægyptiorum sacerdotibus hæc etiam leguntur apud Diodorum, lib. I: Τῆς δὲ χώρας ἀπάσης εἰς τρεῖς μέρη διηρημένης, τὴν μὲν πρώτην ἔχει μερίδα τὸ σύστημα τῶν ἱερέων, μεγίστης ἐντροπῆς τυγχάνον ὡς καὶ τοῖς ἐγχωρίοις, διὰ τε τὴν εἰς τὰς θεὰς εὐσεβείαν, καὶ διὰ τὸ πλείω σωέσιν τὰς ἀνδρας τέττας ἐκ παιδείας εἰσφέρεισθαι. τὴν δὲ δευτέραν μοῖραν οἱ βασιλεῖς παρελήφασιν εἰς προσόδους. Id est: Tota regio quum in treis partes divisa sit, primam sacerdotum corpus sibi vendicat; qui magnam apud incolas auctoritatem ac reverentiam obtinent, tum ob pietatem in deos, tum quod summam ex eruditione prudentiam ad rempublicam adferunt. secunda pars regibus cessit in vectigalia.

- 10 Sed præter jam dictos viros sacerdoteis, feminas quoque habuere Celtæ, maximè Germani nostri, eodem in munere, eadem reverentiâ, atque adeò in veneratione. De Britannis Solinus, cap. xxv: Scientiam futurorum pariter viri ac femina ostendant. De Gallis Mela, lib. II, cap. VI: Sena insula in Britannico mari, Osismicis adversa litoribus, Gallici numinis oraculo insignis est. cujus antistites, perpetuâ virginitate sancta, numero IX esse traduntur. Gallicenas (lege, Galli Senas) vocant: putantque ingeniis singularibus præditas; maria ac ventos concitare carminibus; seque, in quæ velint, animalia vertere; sanare, quæ apud alios insanabilia sunt; scire ventura, & prædicere; sed non nisi deditâ [operâ ad se] navigantibus; & in id tantum, ut se consulerent, profectis. De Germanis auctor noster, in libro de Ger-
- 20 mania: Memoria proditur, quasdam acies, inclinatas jam, & labantes, à feminis restitutas, constantiâ precum, & objectu pectorum, & monstratâ comminus captivitate; quam longè impatientius feminarum suarum nomine timent; adeò, ut efficacius obligentur animi civitatum, quibus inter obsides puellæ quoque nobiles imperantur. Inesse quin etiam sanctum aliquid & providum putant. nec aut consilia eorum aspernantur, aut responsa negligunt. Vidimus sub divo Vespasiano Velledam, diu apud plerosque numinis loco habitam. sed & olim Auriniam, & complureis alias venerati sunt; non adulatione, nec tamquam facerent deas. Dio, lib. LXVII: Μάσσυς ὁ Μαρκομανῶν βασιλεὺς, καὶ Γάννα παρθένος (ὧς δὲ μετὰ τὴν Βελήδαν ἐν Κελτικῇ θειάζουσα) ἦλθον πρὸς τὸν Δομιτιανόν. id est: Masfius, Marcomannorum rex, & Ganna virgo (ea post Velledam in Germaniâ vates oracula reddebat) Domitianum adierunt. Hæ igitur feminæ fatidicæ & ipsæ, quemadmodum sacerdotes viri, aut domi responsa dabant, aut unâ cum exercitu, suæ quæque civitatis, in expeditionem profectæ, in castris vaticinabantur. Earum, quæ domi responsa dabant, exemplum est in dictâ Velledâ; de quâ auctor noster, in historiar. IV, Mumius Lupercus, inquit, legatus legionis, inter dona missus Velledæ. ea virgo nationis Bructeræ latè imperitabat; vetere apud Germanos more, quo plerasque feminarum fatidicas, & augescente superstitione, arbitrantur deas. tuncque Velledæ auctoritas adolevit. nam prosperas Germanis res, & excidium legionum prædixerat. Nulli hoc bello contra Romanos in armis Bructeri: ideoque nec Velleda, horum sive vates, sive dea, in castris. testis huic rei luculentissimus, auctor noster, eodem libro infra. Tencterorum quidpe legatis Agrippinenses super societate jungendâ respondentes, sic finiunt: Arbitrum habebimus Civilem & Velledam, apud quos pacta sancientur. subjungit auctor: Sic lenitis Tencteris, legati, ad Civilem & Velledam missi cum donis, cuncta ex voluntate Agrippinensium perpetravere. Sed coram adire alloquique Velledam, negatum. arcebantur aspectu, quò venerationis plus inesset. ipsa editâ in turre: dilectus è propinquis consulta responsaque, ut internuntius numinis, portabat. At ne ex hoc loco suspiceris, Velledam cis Rhenum in Galliâ, in exercitu Civilis tum egisse; infra, historiar. V, Multâ luce, inquit auctor, reveci hostes captivis navibus, prætoriam triremem flumine Luppiâ donum Velledæ traxere. nempe in Bructerorum finis: Luppiæ quidpe superior pars in Bructeris fluebat; ut suo loco ostendetur. Ad eundem autem modum & Auriniam, & complureis illas alias, numinis loco, ante Velledam, & postea Gannam habuere, domi consilia responsaque reddentis. De vocabulo Auriniæ, antequàm ad alia pergam, pauca quædam notasse haud pigeat. Farnesianum exemplar habebat, Fluriniam. ex quo legendû Aluriniam, arbitratus est Lipsius: addiditque; Quod, Iornandes mihi auctor, in rebus Gothicis, non proprium nomen, sed commune
- 30
- 40
- 50

commune omnium *sagarum* fuisse. Jornandis verba hæc sunt: *Filimer, rex Gothorum, reperit in populo suo quasdam magas mulieres, quas patrio sermone Aliorunas is ipse* (credo legendum, gens ipsa) *cognominat*. Sed alia exemplaria habent *Alyrumnas*. pro quâ voce quidam legendum censent, *Altrunas*; quasi dicas *vetulas sagas*; ex *alt*, vetus; & *rune*, saga. Verum, quia hodièque Germanorum quidam *sagas* vocât *alrunen*, sine *t*; erroris illud *Altrunen* plenum existimo. neque verò illi Germani *vetus* dicunt *alt*, sed *old*. At, quia commune id fuit olim omnium *sagarum*, nuncque etiam est, vocabulum; nequidquam apud Tacitum, pro *Auriniâ*, legas *Aluriniâ*. quidpe proprium peculiareque unius feminæ voluisse auctore indicare nomen, nō minùs in *Auriniâ*, quàm in *Velledâ*, nemini dubitare licet. Verum de hoc satis. De cetero, tanta fuit dictæ *Auriniæ*; *Velledæ*que, & *Gannæ*, & ceterarum fatidicarum veneratio, tanta reverentia, tantumque consiliorum earum responforumque obsequium; uti non modò consilia ac responsa quasi à diis dare, sed hoc ipso veluti imperitare suis gentibus videretur Romanis. unde Tacitus, latè *Velledam imperitasse*, tradit: scilicet, non modò *Bructeris*, suæ nationi, in quâ genita erat; cujus equidem amplissimi fuere fines: sed & aliis gentibus conterminis. quæ tamen non imperia, sed consilia atq; responsa, ceu à numine, siue numinis conscia, petebant. Idem auctor, histor. v, *Batavorum*, rebellionem adversus Romanos pertæforum, hæc, inter alia, refert verba: *Si dominorum electio, honestius principes Romanos, quàm Germanorum feminas tolerari*. Adfin- 20 xisse hæc de Germanarum feminarum imperio verba *Batavis Germanis Tacitum*, ut ferè solèt historici in orationibus, vel ipse contra se satis apertè testatur, in quarto historiarum; ubi *consulta responsa*, à *Velledâ*, tamquàm à numine, non veluti imperia à reginâ, petita fuisse memorat: item in libro de *Germaniâ*; ubi non imperia, aut iussa feminarum fatidicarum, sed *consilia non aspernatos Germanos*, & *responsa non neglexisse* tradit. Quin imò, eodem in libro, iis gentibus, quibus *Velleda* consulta responsaque dabat, summam, quod suo loco ostendetur, tribuit libertatem; magnamq; reliquis: donec ad septemtrionem progressus, de *Svionibus*, qui nūc vulgò dicuntur *Svedi*, *Est apud illos, inquit, & opibus honos: eoque unus imperitat; nullis jam exceptionibus, non precario jure parendi*. & mox: *Svionibus Si-* 30 *tonum gentes continuantur. cetera similes, uno differunt, quod femina dominatur. in tantum non modò à libertate, sed etiam à servitute degenerant*. Soli igitur Germanorum *Sitones*, qui nunc sunt *Norvagii*, feminarum patiebantur imperia. reliquarum nationum feminæ fatidicæ consilia tantum responsaq; consulenti dabant: licebatque principibus ac magistratibus civitatum atque pagorum quidvis, etiam sine earum consilio, agere; modò totius civitatis vel pagi concilium decrevisset. nec magis feminæ fatidicæ gentibus suis imperitabant, quàm prædicti viri sacerdotes: quorum tamen veneratio multo major, quàm regum, principumve reverentia. Hoc tamen feminæ viris majores; quod hi solum nuntii ac ministri deorum, illæ nonnumquam ipsius numinis, dearumque loco habitæ 40 sunt; si Romanis testibus credere dignum est. Atque hæc de iis feminis, quæ domi de rerum eventibus consulebantur.

De iis, quæ, unâ cum exercitu in expeditionem profectæ, in castris responsa dabant, futuraque prædicebant, exemplum est apud Strabonem, lib. vii, ubi hæc leguntur verba: *Ἐθὼς δὲ τῶν Κίμβρων διηγουῖται τοῖς τὸν. ὅτι ταῖς γυναιξὶν αὐτῶν συστρεφύσαι παρηκολύθουω πορμάντης ἱέρειαι, πολίτριχες, λευκίμονες, καρπασίνας ἐφαπίδας ὑπὸ πεπορημύαι, ζῶσμα χαλκοῦ ἔχουσαι, γυμνόποδες*. Id est: *Morem Cimbris usitatum fuisse ferunt hujusmodi: Vxores ipsorum, quæ unâ cum viris in bellum proficiscebantur, fatidicæ quasdam comitatas fuisse sacerdotes, capillo cano, candido vestitu, carbasinis amictas sagulis, quæ fibulis subnectebantur, cingulo areo, nudis pedibus*. Sacra 50 has curasse, deq; rerum eventibus prædixisse, testatur in sequentibus continuo Strabo. responsa quoque consulenti exercitui, vel exercitus duci reddidisse, auctor est Cæsar, belli Gall. comment. i: *Quum ex captivis quæreret Cæsar, quamobrem Ariovistus prælio non decertaret, hanc reperiebat causam: Quod apud Germanos ea consuetudo esset, ut matres familiæ eorum sortibus & vaticinationibus declararent, utrum prælium*

prælium committi ex usu esset, nec ne. eas ita dicere: Non esse fas Germanos superare, si ante novam lunam prælio contenderent. ἱερὰς has vocat γυναικας Plutarchus in Cæsare, id est feminas sacras. non igitur ipsæ fuere matresfamilias; sive uxores Germanorum; sed has comitantes ἱερὰς ἀνδρῶν λέγουσι, id est, sacerdotes fatidicæ; ut testatur Strabo, dicto loco. quamquàm aliàs uxores quoque fuerint sacerdotes. nam Plutarchus, in libro de feminarum virtutibus, Cammam, Sinati, Asiaticorum Gallorum tetrarchæ, uxorem memorat Dianæ sacerdotem. Sed de munere, atque auctoritate sacerdotum hæc differuisse sufficiat.

De vocabulo, quo suos adpellaverint Germani sacerdoteis, nihil certi reperio. Gallis suos dictos fuisse DRUIDAS, præter jam citatos alii etiam testantur auctores. De hoc vocabulo ita Plinius, lib. XVI, cap. XLIV: *Nihil habent Druidæ (ita suos Galli appellant magos) visco, & arbore, in quâ gignatur (si modo sit robur) sacratius. Iam per se roborum eligunt lucos. nec ulla sacra sine eâ fronde faciunt: ut inde appellati quoque, interpretatione Græcâ, possint Druidæ videri.* Nam Græcis robur, sive quercus, dicitur δρῦς. Hoc sanè argumentum haud leve; utique quum Gallis Græca lingua, ut suprâ cap. III ostensum, haud rarò in usu. Verum, si benè excutias, lubrica tantum erit, ac nimium fallax conjectura. Druidæ namque non Græcâ, sed Celticâ lingvâ in disciplinâ suâ usi sunt: nec literis eam, ut cetera, sed memoriæ per patria carmina mandaverunt; ut mox ostendetur: multique inter eos fuerunt, qui Græcam linguam prorsus ignorabant; in quorum numero fuit Divitiacus, Hedunorum princeps; teste Cæsare, belli Gall. comment. I. Celticum igitur haud dubiè ab initio ordini suo dedere vocabulum, nec probabile fit, abjecto antiquissimo dignitatis nomine, quo etiam antè, quàm Græci Massilienses in Galliam pervenerunt, usi inter se fuerant, novam eos voluisse ex peregrinâ hospitem linguâ adsumere adpellationem. Nec est, quod quibusdam suspicari libet, non ipsos Gallos, sed Græcos tantum auctores vocabulo Græco adpellasse illorum sapientis. disertâ enim Plinii sunt verba; *Ita suos appellant magos.* quod & Diodorus attestatur. Alfricus quidam, in glossario Saxonicolatino, auctor est, Saxonas in Britannia magum suâ lingvâ vocasse DRÿ. Verum neque ex hoc satis certum, ex Germaniâ id secum Saxones attulerint, an verò in Britannia demum adsumserint. nam, in Britannia jam antè exstitisse, uti credam, Cæsaris me inducunt verba, belli Gall. comment. V I per scripta. *Disciplina in Britannia reperta, atque inde in Galliam translata esse existimatur. & nunc, qui diligentius eam rem cognoscere volunt, plerumque illò, discendi causâ, proficiscuntur.* Et Bardorum quoque nomen tunc temporis illic fuisse, hodiernus docet usus. nam etiam nunc id genus hominum patrio sermone Wallis, id est, veterum Britannorum progeniei vocantur bardes. At non Britannicâ, quæ etiam tum integra exstabat, sed, suâ lingvâ Saxonas adpellasse magum dry, disertè adseverat Alfricus. Certè, si Diogeni Laërtio credere fas est, non minus Germani, quàm Galli, sacerdoteis sive sapientis suos adpellarunt DRUIDAS. Verba ejus, in præmio, hæc sunt: *παρὰ τὴν Κελτικὴν καὶ Γαλάταις τὰς καλεσµένους Δρυΐδας, καὶ σεμνοθέους εἶναι Φασί.* id est; *Apud Germanos quoque atque Gallos esse ajunt, qui Druidæ appellantur, id est, divinæ humanaque philosophiæ periti, religionumque curatores.* Verterat interpres, apud Celtas sive Gallos; quasi unam heic eandemque intellexisset auctor nationem. quâ in re vehementer ab illo erratum; quum Germanos per Κελτοὺς intellexerit auctor, Gallos verò per Γαλάταις; ut suprâ cap. II. ostensum. Verum igitur fuerit testimonium Alfrici, Saxonicâ lingvâ magum dictum fuisse ΔΡÿ. quod vocabulum merè Celticum tam Germanis, quàm Gallis commune. Græci id formarunt ab initio Δρυΐς, Δρυΐδος. unde etiam Cæsari per tertiam declinationem formatur *Druides, Druidum, Druidibus*; ut & Ciceroni. Posteriores auctores Græci fecerunt *Δρυΐδαι, Δρυΐδων*; & Latini *Druidæ, Druidarum*. Sunt equidem, qui hoc vocabulum idem esse volunt, quod in antiquo Germanorum sermone legitur *Druchtin*, & *Drughtin*, item *Truchtin*, & *Trughtin*; significatque dominum. verum, quare eo sacerdoteis suos adpellare voluerint Germani, vel Galli, rationem satis

fatis sanam haud invenio; quando ipsum Deum ubique, quod equidem meminerim, eo adfecerunt. Certiora sanè de eo haud reperio. hæc igitur dicta sufficiant.

De disciplinâ nunc Druidum dicendum est. Cæsar, in prædicto comment. vi, ostendit, infinitum eorum fuisse in Galliâ numerum. *Druides, inquit, à bello abesse consueverunt; neque tributa unâ cum reliquis pendunt; militia vacationem, omniumque rerum habent immunitatem. Tantis excitati præmiis, & suâ sponte multi in disciplinam veniunt, & à propinquis parentibusque mittuntur.* Strabo, lib. iv, de iisdem Druidibus ita: *Ὅταν τε φορὰ τέτων ἦ, φορὰν καὶ τὴν χώρας νομίζουσιν ὑπάρχειν.* id est: *Quumque horum multus est proventus, agrorum quoque fertilitatem consequi putant.* Eundem morem, eandemque opinionem apud reliquos fuisse Celtas, maximè verò apud nostros Germanos, minimè dubitandum est. nam præter Celtas, alias quoque genteis sacrorum hominum multitudine abundantiaque gavifas fuisse, patet ex veterum auctorum monumentis. Hujusmodi igitur priscum Germanorum fuere scholæ, hujusmodi juventutis eruditio; nempe apud sacerdotibus: ubi nulli erudiebantur, nisi quibus sacrorum arcana committi fas erat; quod mox patebit.

Non ex plebe, ne ex ingenuis quidem, sed ex primâ nobilitate fuisse eos, qui ad sapientiæ arcana, futuraque sacerdotia admittebantur, ostendit Mela, lib. iij, cap. ii. *Docent multa, inquit, nobilissimos gentis, clam, & diu, vicens annis.* Rectè equidem, ac prudenter: horum quidpe summa postea futura erat in reliquos auctoritas: quæ minùs ritè plebeiis conveniebat hominibus. Exemplum hujus rei est in Divitiaco, Æduorum principe; cujus passim in commentariis suis, de bello Gallico, meminit Cæsar: de quo etiam verba Ciceronis suprâ adducta sunt. Atque hoc quoque ex vetustissimo omnium simul gentium more. De Persis Cicero, ibidem: *Nec quisquam rex Persarum potest esse, qui non antè magorum disciplinam scientiamque perceperit.* Apud Indos quoque, gentium nostri orbis versùs orientem postremos, regum filii à Brachmanibus & olim instituebantur, teste Philostrato in vitâ Apollonii, lib. ii, & nunc etiam instituuntur tam sacrâ arcanâque disciplinâ, quàm profanis artibus. De Japoniis quoque, insulanâ ad Indias gente, ita tradit Franciscus Saverius, in epistolâ: *Bonzii sacerdotes permultos habent in cœnobiis filios optimatum, instituendos literis.* In Epiro adeò omnes plebeji à sacrarum rerum administratione arcebantur, ut etiam apud Oricum solis oveis sacras, noctu stabulanteis in antro, custodiebant *ἄνδρες ἀραιρημένοι οἱ πλεῖστοι τε καὶ γένει δοκιμώτατοι τῶν ἀνδρῶν.* id est; *viri delecti ex civibus opibus & genere splendidissimis;* teste Herodoto, in lib. ix. Dionysius Halicarnassensis, lib. ii, inter alia priscum regum Romanorum munia primum fuisse tradit *τὸ ἱερῶν καὶ θυσιῶν ἡγεμονίαν ἔχειν, καὶ πάντα δι' ἐκείνων πρᾶττεσθαι τὰ πρὸς τὰς θεὰς ὅσια.* id est: *ut sacrorum & sacrificiorum penes eos esset principatus; perque eos gereretur, quidquid ad colendos deos pertinet.* Hinc postea etiam, quum regum imperium cum Tarquinio Superbo urbe expulsum esset; *Reges tamen sacrorum perpetuò creati fuerunt; iique ex nobilissimis familiis, ac principum filii.* Cicero, prædicto lib. i de divinatione: *Omnino apud veteres, qui rerum potiebantur, iidem auguria tenebant. ut enim sapere, sic divinare regale ducebant; ut testis est nostra civitas; in quâ & reges augures, & postea privati, eodem sacerdotio præditi, rempublicam religionum auctoritate rexerunt.* Idem de Spartanis Herodotus, lib. vi: *Γέραι τε δὴ τὰδε τοῖσι βασιλεῦσι Σπαρτιῆται δὲδωκασι ἱερῶν Διὸς, Διὸς τε Λακεδαιμόνων, καὶ Διὸς Οὐρανίου.* id est: *Dignationes regibus suis hæc tribuerunt Spartani; duo sacerdotia, Iovis Lacedæmonii, & Iovis Cælestis.* De Ægyptiis Plutarchus, in libro de Iside: *οἱ δὲ βασιλεῖς μετρητὸν ἐπὶ οἶνον ἐκ τῶν ἱερῶν γεγραμμάτων, ὡς ἑκατὼ ἰσόρηκεν, ἱερῆς ὄντες.* hoc est: *Reges, ex sacrarum literarum præscripto, certâ mensurâ vinum bibebant, ut tradit Hecateus; quia & ipsi sacerdotes erant.* Et postea: *οἱ δὲ βασιλεῖς ἀπεδείκνυντο μὲν ἐκ τῶν ἱερῶν ἢ τῶν μαχίμων, τὸ μὲν δι' ἀνδρῶν, τὸ δὲ διὰ σοφίας γένος ἀξίωμα καὶ τιμὴν ἔχοντα. ὁ δὲ ἐκ μαχίμων ἀποδεικνυμῆναι, εὐθὺς ἐγίνετο τῶν ἱερῶν, καὶ μετείχε τῆς φιλοσοφίας.* Hoc est: *Reges aut è sacerdotibus, aut è bellicosis legebantur: quorum hoc genus ob virtutem bellicam, illud ob sapientiam in dignatione*

atque

atque auctoritate foret. Qui verò è bellicosus creabatur rex, statim se sacerdotibus dabat; philosophiaque fiebat particeps. De Æthiopibus Diodorus, lib. III: Οἱ δὲ ἱερεῖς ἐξ αὐτῶν τὰς ἀρίστους περιέχουσιν. ἐκ δὲ τῶν κατὰλεχθέντων ὃν ἂν ὁ θεὸς κομίζων κατὰ τινὰ σωήθειαν περιφερόμενός λάβῃ, τὸν τὸ πλῆθος αἰρεῖται βασιλέα. id est: Sacerdotes ex ordine suo optimos quosque secernunt. quemcumque delectorum deus commessabundus promore circumductus adprehenderit, hunc populus regem creat. De Cappadocibus Strabo, lib. XII: Καὶ ἔστιν ὁ ἱερεὺς δεύτερος κατὰ τιμὴν τῇ Καππαδοκίᾳ μετὰ τὸν βασιλέα. ὡς δὲ ὅτι τὸ πολὺ τῶν αὐτῶν γένους ἦσαν οἱ ἱερεῖς τοῖς βασιλεῦσιν. hoc est: Estque sacerdos in summo, secundum regem, honore Cappadocibus. adeoque ex eodem plerumque genere erant sacerdotes cum regibus. Moses quoque, in libro geneleos, cap. XIV, vers. XVIII: Melchisedecum tradit regem simul Salemi, simulque Dei celsissimi sacerdotem; eumque Abrahami ævo.

Loca, in quibus Gallorum Druidæ, veluti ἐν τοῖς παιδευτηρίοις, ad docendam, exercendamque theologiam philosophiamque, conveniebant, ostendit ibidem Mela. Docent, inquit, multa nobilissimos gentis, clam, & diu, vicenis annis, in specu, aut in abditis saltibus. Cum quo consentit Lucanus, lib. I:

— Nemora alta remotis

Incolitis lucis.

Hoc quoque haud dubiè ex antiquissimâ gentium consuetudine. nam hodièque idem fit in plerisque Americanis nationibus: & de priscis Indorum theologis philosophisque Strabo, lib. XV, ex Megasthenis scriptis sic memotat: Διατρέχειν δὲ τὰς φιλοσόφους ἐν ἄλλοις πρὸς τὴν πόλιν, ὑπὸ περιβολῇ συμμετρῶ, λιτῶς ζῶντας ἐν σιβάσι, καὶ ὁρεαῖς. hoc est: Philosophos istos ante urbem in loco degere, intra medicorem ambium, quo cinguntur, frugaliter viventes, super toris ac pellibus.

Quid præcipuè Gallorum docuerint Druidæ, jam antè ex Cæsaris ostensum est commentario V: cujus verba hæc fuere; In primis hoc volunt persuadere; Non interire animas; sed ab aliis, post mortem, transire ad alios: atque hoc maximè ad virtutem excitari putant, metu mortis neglecto. multa præterea de sideribus atque eorum motu, de mundi ac terrarum magnitudine, de rerum naturâ, de deorum immortalium vi ac potestate disputant, & juvenuti transdunt. Nempe, ut antè dictum, universæ philosophiæ, tam naturalis moralisque, quàm divinæ, scientia penes unos erat sacerdoteis, &, quam illi erudiebant, nobilitatis juventutem. reliqui omnes harum rerum erant ignari. Sed de singulis, quæ Druidæ docuerunt, postea videbimus.

Modum docendi discendique adnotat idem Cæsar, ibidem. Magnum, inquit, numerum versuum ediscere dicuntur. itaque nonnulli annos vicenos in disciplinâ permanent; neque fas esse existimant, ea literis mandare; quum in reliquis ferè rebus publicis, privatisque rationibus, Græcis literis utantur. Græcas equidem literas Galli à Massiliensibus Græcis primùm didicerunt; ut supra, cap. III, ostensum. apud Germanos verò, non solum Cæsaris ævo, sed Trajani etiam in principatu literarum secreta viri pariter ac femina ignorabant; teste Tacito, in libro de Germaniâ. Itaque quidquid memoriæ mandare volebant, id carminibus componebant. unde etiam istud Taciti, sub initium dicti libri; Celebrant carminibus antiquis (quod unum apud illos memoria & annalium genus) TUITONEM deum, terrâ editum, & filium MANNUM, originem gentis, conditoresque. Ergo & ipsi Germanorum sacerdotes ac sapientes omnem suam disciplinam in carminibus sive versibus juventuti tradiderunt. Atque hoc etiam, quemadmodum alia, ex vetustissimo instituto, omnibus pariter gentibus observato. De gente Hispanicâ Turdulis ita Strabo, libro III: Οὗτοι καὶ γραμματικῇ χρῶνται, καὶ τῆς παλαιᾶς μνήμης ἔχουσι τὰ συγχεύματα, καὶ ποιήματα, καὶ νόμους ἐμμέτρους ἑξακισχιλίων ἐτών, ὡς φασι. id est: Hi grammaticâ utuntur; & antiquitatis monumenta habent conscripta, & poemata, ac leges metris inclusas, à sex, ut ajunt, annorum millibus. Idem auctor; lib. XII, Mazacenorum in Cappadociâ legum interpretem vocat νομοδόν, id est, legum decantatorem. De Zoroastre, quem primum divinarum humanarumque scientiarum doctorem inter mortaleis fuisse supra ostendi, Hermippus

apud Plinium, lib. xxx, cap. i, testis est, *vicies centum millia versuum* de philosophiâ eum condidisse. Diogenes Laërtius, in proœmio: Τὸν δὲ Λίνον παῖδα εἶναι Φασὶν Ἑρμῆ καὶ Μῆσης Οὐρανίας· ποιῆσαι δὲ κοσμογονίαν, ἡλίου καὶ σελήνης πορείαν, καὶ ζώων καὶ καρπῶν γενέσθαι. τῷ αὐτῷ ἀρχὴ τῶν ποιημάτων ἦδε·

Ἦν ποτὲ τοι χρόνῳ δῖτ' ἐν ᾧ ἅμα πάντ' ἐπεφύκει.

Id est: *Linum Thebanum Mercurio Musâque Vraniâ genitum adfirmant. scripsisse autem mundi generationem; solis item & lunæ cursus, animalium & fructum generationes. hoc autem operis sui fecit initium:*

Tempus erat, quo cuncta simul sunt condita quondam.

Hunc Linum alij Apollinis faciunt filium. Unum, idemque numen fuisse 10 Apollinem & Mercurium, idque verum illum æternumque Deum, omnium rerum conditorem, infra liquebit. Zoroastrem eundem esse Adamum, omnium mortalium primum, supra ostensum est. Unde haud leve argumentum, unum eundemque fuisse hominem, Zoroastrem ac Linum; qui de universâ mortalium philosophiâ, tam divinâ, quàm humanâ, carmina composuit. Nempe hinc est, quod Lactantius, lib. vii, cap. xxi, *poëtas multo antiquiores ait esse, quàm historicos, & oratores, & cetera genera scriptorum: & libro v, cap. v; poëtas multo priores fuisse, quàm philosophos: & ante natum sapientiæ nomen, pro sapientibus habitos.* Ceterum, rationes, cur philosophiam suam Druidæ literis non mandarint, conjecit Cæsar ibidem. Id mihi, inquit, *duabus de causis institu-* 20 *isse videntur: quod neque disciplinam efferri velint; neque eos, qui discunt, literis confisos, minus memoria studere. quod ferè plerisque accidit, ut, præsidio literarum, diligentiam in perdiscendo, ac memoriam remittant.* Rationes sanè haud falsæ. nam disciplinam in vulgus efferre, planè nefas erat. ideoque apud omnes gentes strictissimo olim adigebantur, atque etiam nunc apud barbaras nationes adiguntur sacramento sacris initiandi, ne quid effutiant. Unde illud est Herodoti, in libro secundo, de Ægyptiorum theologiâ, quam apud illos perspexerat, narrantis: Τα μὲν νῦν θεῖα τῶν ἀπηρημάτων οἶα ἤκουον, ἐκ εἰμὶ περὶ θεῶν ἐξηγέσθαι ἔγω, ἢ τὰ οὐνόματα αὐτέων μουῶν· νομίζων πάντας ἀνθρώπους ἴσον περὶ αὐτῶν ὀπίσκειν. id est: *Verum, quæ mihi de diis narrarunt, ea exponere vel scripto mandare non* 30 *libet; nisi nomina eorum tantum: quod idem de illis omnibus homines scire existimem.* Sic & Prætextatus, sacrorum præsul, apud Macrobius, lib. i, cap. vii: *Saturnaliorum originem illam mihi in medium proferre fas est, non quæ ad arcanam divinitatis naturam refertur; sed quæ aut fabulosis admixta disseritur, aut à physicis in vulgus aperitur. nam occultas & mananteis ex veri fonte rationes ne in ipsis quidem sacris enarrari permittitur: sed, si quis illas assequitur, continere intra conscientiam tectas jubetur.* Lucianus, in libro de deâ Syriâ, ejusque templo: Ἰσορείῃ δὲ μοι ἑτέων πῆλ, ὁκόσαι τῶ ἱεῶ ἐστὶ, πολλοὶ λόγοι ἐλέγοντο, τῶν οἱ μὲν ἱερεῖς, οἱ δὲ ἐμφορεῖς, οἱ δὲ κάρτα μυθώδεις. id est: *Inquirenti mihi de annis, quàm diu templum hoc durasset, multi sermones ferebantur: quorum alii erant sacri, alii aperti ac plani, alii verò perquam* 40 *fabulosi.* Sacri dicebantur arcani illi. Vetus epigramma Græcum, Εἰς Ἀπυλῆιον τὸν μᾶγον·

Καὶ νοερῆς ἀφθεγνύεα Λατινίδ' ὄργια μῆσης
Ἄζετο παπιδίων Ἀπυλῆϊ, ὃν τινα μύσλει
Αὐσονὶς ἀρρήτης σοφίης ἀνεθρέψαο σερπῶ.
*Et intellectualis taciturna Latina orgia musæ
Colebat inquirens Apulejus, quem sacerdotem
Ausonia arcana sapientia nutrit Siren.*

Franciscus quoque Saverius, ex ordine Jesuitarum, qui aliquamdiu in Indiis egit, in epistolâ quadam ita scribit de quodam juvene Brachmane: *Quum ambo si-* 50 *mul essemus, arcana mihi quadam commisit. Primum à ludi rectore hoc agi, ut, quos habiturus est auditores, jurejurando compellat, numquàm se ea, quæ audituri sint, mysteria revelaturos.* Idem Gallorum Druidas fecisse, patet è Cæsaris verbis, supra citatis. Mela etiam, prædicto lib. iii, cap. ii, auctor est, *clam eos docuisse discipulos suos: unumque solummodò ex iis, quæ praeceperunt, in vulgus effluxisse; videlicet, ut forent*

- forent ad bella meliores, aternas esse animas. Quibus consentiens Diogenes Laërtius, in procemio, ita tradit de iisdem simul Druidis simulque de Indorum Brachmanibus: Καὶ φασὶ τὰς μὲν Γυμνοσοφιστὰς, καὶ Δρυΐδας ἀνιγματοδῶς ἀποφθεγμένους φιλοσοφῆσαι, σέβειν θεούς, καὶ μηδὲν κακὸν δρᾶν, καὶ ἀνδρείαν ἀσχεῖν. Hoc est: *Ajunt Gymnosofistas & Druidas obscure ac per sententias philosophari; colendos scilicet deos, nihil mali faciendum, & exercendam fortitudinem.* De Brachmanibus hoc etiam Strabo, lib. xv: Ταῖς δὲ γυναιξὶ ταῖς γαμεταῖς μὴ συμφιλοσοφεῖν τὰς βραχμαῖνας· εἰ μὲν μοχθηρὰ γίνοντο, ἵνα μὴ τι τ' ἐξ ἐμιτῶν ἐκφέροιν εἰς τὰς βεβήλους· εἰ δὲ παρδαῖαι, μὴ καταλείποιεν αὐτάς. ἔδνα γὰρ, ἡδονῆς καὶ πόνου κατὰφρονέοντα, ὡς δὲ αὐτῶς ζῶντες καὶ θανάτῳ, ἐθέλειν ὑφ' ἑτέρῳ εἶναι· τοιοῦτον δὲ εἶναι τὸν παρδαῖον, καὶ τὴν παρδαῖαν. Hoc est: *Brachmanas cum uxoribus non philosophari; ne, si improbae sint, aliquid, quod efferri nefas sit, in profanos efferant; si probae, viros relinquunt. nam qui voluptatem ac dolorem, vitamque & mortem aequè contemnat, eum alii subjectum esse nolle. huiusmodi autem esse probum, & probam.* De Aegyptiis Plutarchus in libro de Iside: Οἱ δὲ ἐκ μαχίμων ἀποδεδειγμένῳ βασιλεὺς εὐθὺς ἐγένετο τῶν ἱερέων, καὶ μετέτεχε τῆς φιλοσοφίας ὑπεκρυμένης τὰ πολλὰ μύθοις καὶ λόγοις ἀμυδρὰς ἐμφάσεις τῆς ἀληθείας καὶ διαφάσεως ἔχουσιν, ὥστε ἀμέλει καὶ ὠρᾶσθαι αὐτὸν, παρὰ τῶν ἱερέων τὰς σφίγγας ὑπεκκῶς ἰσαίτες, ὡς ἀνιγματοδὴ σοφίαν τῆς θεολογίας αὐτῶν ἔχουσης. Id est: *Qui autem è bellicosus creabatur rex, statim se sacerdotibus dabat, ac philosophia fiebat particeps, pleraque fabulis occultantis, ac sermonibus obscura veritatis indicia atque argumenta habentibus. quod sanè ipsi declarant, ante templa sphingas plerumque locantes: quo innuunt, suam rerum sacrarum doctrinam constare perplexâ & sub involucris latente sapientiâ.* Atque hæc fuit Aegyptiorum sacerdotibus causa sacras, sive hieroglyphicas instituendi literas, quibus theologia eorum exprimebatur; quas vulgus non intelligebat. Ab initio nullas omnino iis fuisse literas, patet ex Phædro Platonis. cuius verba, quia huius rei ostendere originem videntur, paullo pleniora huc adscribere haud pigeat. Socratem ita loquentem introducit: Ἦκιστα τοίνυν περὶ Ναυκράτιν τῆς Αἰγύπτου γενέσθαι τῶν ἐκεί παλαιῶν πινὰ θεῶν, & καὶ τὸ ὄρεον τὸ ἱερόν, ὃ δὲ καλεῖσιν Ἴβιν· αὐτὰ δὲ ὄνομα τῷ διαίμονι εἶναι Θεῦθ. τῷτον δὲ πρῶτον ἀριθμὸν τε καὶ λογισμὸν εὐρεῖν, καὶ γεωμετρίαν, καὶ ἀστρονομίαν, ἐπεὶ δὲ πεπείσθαι τε καὶ κυβεῖας, καὶ δὲ καὶ γραμμάτια· βασιλέως δ' αὖ τότε ὄντος Αἰγύπτου ὅλης θαμὲς περὶ τὴν μεγάλην πόλιν τῆς αὐτοῦ τοῦ, ὃν οἱ Ἕλληες Αἰγυπτίας Θήβας καλεῖσι, καὶ τὸν θεὸν Ἀμμωνα. ὦρᾶ τῷτον ἐλθὼν ὁ Θεῦθ, τὰς τέχνας ἐπέδειξε, καὶ ἔφη, δεῖν διαδοθῆναι τοῖς ἄλλοις Αἰγυπτίοις. ὁ δὲ ἤρετο ἦν τινα ἐκάστη ἔχει ὠφελίαν. διεξίοντο ἥ ὅτι καλῶς, ἢ μὴ καλῶς δοκεῖ λέγειν, τὸ μὲν εἶπε, τὸ δ' ἐπῆνε. πολλὰ μὲν δὲ περὶ ἐκάστης τῆς τέχνης ἐπ' ἀμφοτέρω θαμὸν τῷ Θεῦθ λέγεται ἀποφύνασθαι, ἀλλὰ λόγῳ πολὺς αὖ εἴη διελθεῖν. ἐπειδὴ ἥ ὑπὲρ τοῖς γραμμασιν ἦν, τῷτον ἥ, ὃ βασιλεὺς, τὸ μάθημα, ἔφη ὁ Θεῦθ, σοφώτερος Αἰγυπτίως καὶ μνημονικώτερος παρέξει· μνήμης τε γὰρ καὶ σοφίας φάρμακον εὐρέθη. ὁ δὲ εἶπεν, ὅτι τεχνικώτατε Θεῦθ, ἀλλὰ μὴ τεκεῖν διωατὸς τὰ τῆς τέχνης, ἀλλὰ δὲ κελῖναι τὴν ἔχει μοῖραν βλάβης τε καὶ ὠφελείας τοῖς μέλλουσι χρῆσθαι. καὶ νῦν σὺ πατὴρ ὢν γεγενημάτων, δι' εὐνοίαν τέναλῖον εἶπες ἢ διώαται. τῷτον γὰρ τῶν μαθόντων λήθην μὲν ἐν ψυχαῖς παρέχει, μνήμης ἀμελετησία, ἅτε διὰ πῶσιν γραφῆς ἐξώθεν ὑπ' ἀλλοτρίων τύπων, & ἐνδοθεν αὐτὰς ὑφ' αὐτῶν ἀναμνησκομένους. ἔκωμ μνήμης, ἀλλὰ ὑπομνήσεως φάρμακον εὐρες. σοφίας δὲ τοῖς μαθηταῖς δόξαν ἐκ ἀλήθειαν πορίζεις· πολυήκοοι γὰρ σοὶ γενόμενοι ἀνευ διδαχῆς, πολυγνώμονες εἶναι δόξουσιν, ἀγνώμονες, ὡς ὑπὲρ τὸ πλεῖστον, ὄντες, καὶ χαλεποὶ ζυεῖναι, δοξόσοφοι γερονότες αὐτῶν σοφῶν. Hoc est: *Audiui equidem circa Naucratin Aegypti, priscorum quemdam fuisse deorum, cui dicata sit avis, quam ibin vocant; deo autem ipsi nomen Theuth. hunc primum omnium numerum & numeri computationem invenisse, geometriamque & astronomiam, talorum alearumque ludos, & literas.* Erat autem tunc totius Aegypti rex Thamius, in eminentissimâ amplissimâque urbe, quam Græci Aegyptias Thebas adpellant, deumque ipsum Ammonem. ad hunc regem Theuth profectus, artis ei demonstravit suas; dixitque, eas distribui deinceps ceteris Aegyptiis oportere. Verum ille, quæ cuiusque utilitas foret, interrogavit. & ipso referente, quod bene dictum videbatur, probabat quidem; quod contra, vituperabat. Vbi multa de qualibet arte in utramque partem Thamius fertur Theutho ostendisse;

ostendisse; quorum singula si enarrare pergamus, prolixior erit oratio. Quum verò ad literas descendissent; Disciplina hac, inquit Theuth, ô rex, sapientiores & memoriâ promptiores Ægyptios faciet. memoria namque & sapientia remedium est id inventum. At ille, O artificiosissime Theuth, inquit, alius equidem ad artis opera fabricanda idoneus est, alius ad iudicandum promptior, quid emolumenti damneve sint utentibus allatura. Atqui & tu literarum pater, propter benevolentiam contrarium, quam efficere valeant, adfirmasti. nam illarum usus, propter recordationis negligentiam, oblivionem in animis discentium pariet: quidpe qui, externis literarum confisi monumentis, res ipsas intus animo non revolvent. Quamobrem non memoria, sed monitionis remedium invenisti. Sapientia quoque opinionem potius quam veritatem discipulis tradis. nam, quum multa absque praeceptoris doctrinâ perlegerint, multarum rerum periti vulgò, quum ignari sint, videbuntur. Consuetudine quoque & conversatione molestiores erunt, utpote qui non sapientiâ ipsâ sint præditi, sed opinione sapientia subornati. Egregia sanè ratio. quasi verò rex homo deo fuerit sapientior prudentiorque. Sic scilicet ubique in gentium theologiâ falsa veris, maximâ fabularum ἀτοπία, admiscuntur. Idem Plato in Philebo, de eo loquens, qui apud Ægyptios primus literas invenerit, Εἰ τίς τις θεός, inquit, εἴτε καὶ θεῶν ἄνθρωπος, ὡς λόγος ἐν Αἰγυπτίῳ, θεὸς τινὰ τέτον γενέσθαι λέγων. id est: sive deus aliquis, sive homo divinus, ut Ægyptii ferunt, Theuth quemdam fuisse hunc adfirmantes. Plutarchus, convivalium lib. ix, quæstion. iij, Mercurium ait apud Ægyptios literas invenisse. Cicero, de divinatione lib. iij, Mercurium hunc ipsis Ægyptiis ait adpellari Theuth. Ipsum esse verum æternumque Deum, rerum cunctarum auctorem, Thamum verò Adamum, superiori capite ostensum est. Colligere igitur hinc liceat, ipsum Adamum, ut etiamtum non θεὸν, sed θεῶν ἄνθρωπον, literarum quoque, inter alia, sibi reperisse formas, quemadmodum omnibus rebus nomina imposuit: de earumque usu Deum consuluisse: Deum verò improbasse, sive ob eas, quas Ægyptiorum adnotarunt sacerdotes, sive alias ob causas. Hinc postea mos ille plerisque, etiam post natum Christum, gentibus, theologiam suam, omnemque adeo sapientiam, sine literarum præsidio, memoriæ juniorum transdere. De omnibus Europæis disertissimum est testimonium Æliani, variar. histor. lib. viii, cap. vi: τῶν ἀρχαίων Φασὶ Θρακῶν μηδένα ὀπίσσεσθαι γράμματα. ἀλλὰ καὶ ἐνόμιζον ἀχρῖς εἶναι πάντες οἱ τῶν Εὐρώπῃ οἰκῆντες βάρβαροι χρεῖσθαι γράμματα. Id est: Ex antiquis Thracibus neminem ajunt literas novisse. imò turpissimum putarunt, & summum dedecus omnes Europæi barbari, literis uti. Atque hoc equidem ex antiquissimo illo instituto, ab Adamo in posteros ejus propagato. Hi verò, postquam à veri Dei cultu ad fiderum aliorumq; falsorum numinum venerationem, auctore Caino, sese converterunt; non modò vera illa, quæ in theologiâ suâ continebantur, vulgum ceciderunt, sed pro iis ineptissimas etiam ac nefandas subjecerunt fabulas; quibus postea omnes usæ sunt per universum terræ orbem gentes; ut suprâ dictum est. De Græcis atque Romanis vulgò fatis notum est. de Ægyptiis paullo antè audivimus Plutarchum. deque eisdem plura leguntur apud alios auctores, maximè verò apud Diodorum, lib. i. qui de Æthiopibus, & Atlantiis, quos Americanos esse infra ostendam, idem enarrat lib. iij. de Gallis & Indis etiam ex Diogene Laërtio intelleximus. De Japoniorum in oriente sacerdotibus Bonziis, ita Franciscus Saverius, in epistolâ: Antiquitatis peritiâ, & superstitionum suarum fabulis enarrandis magnam sibi auctoritatem comparant. Reddit ejus rei rationem Strabo lib. i, his verbis: οὐ γὰρ ὄχλον τε γυναικῶν καὶ πάντας χυδαίς πλήθους ἐπαγαγεῖν λόγῳ διωατὸν φιλοσόφῳ, καὶ προσκαλέσθαι πρὸς εὐσέβειαν, καὶ ὁσιότητα, καὶ πίστιν, ἀλλὰ δεῖ καὶ διὰ δεισιδαιμονίας. τῆτο δὲ ἐκ ἀνέμου μυθοποιίας, καὶ τερατείας. κεραιῶδες γὰρ, καὶ αἰγίς, καὶ τρίαινα, καὶ λαμπάδες, καὶ δράκοντες, καὶ θυρολόγια, τῶν θεῶν ὅπλα, μῦθοι, καὶ πᾶσαι θεολογία ἀρχαίη. ταῦτα δὲ ἀπεδέξατο οἱ τὰς πολιτείας καθ' ἑσθ' ἀνδρὶ μορμολύκαες τινες πρὸς τὰς νηπιόφρονας. Hoc est: Fieri non potest, ut mulierum ac promiscuæ turba multitudo philosophicâ oratione excitetur, ducaturque ad religionem, pietatem, ac fidem: sed superstitione praterea ad hoc opus est; quæ incuti

incuti sine fabularum portentis nequit. equidem fulmen, agis, tridens, faces, angues, hasta
que thyrsis præfixa, deorum scilicet arma, atque adeo universa prisca theologia, fabula
sunt, recepta à civitatum auctoribus, quibus, veluti larvis, imprudentium animi terre-
rent. Non à civitatum auctoribus, vel regibus, hujusmodi profectas esse fa-
bulas, sed ab ipsis philosophis, sive sacerdotibus, satis ex hactenus dictis patet.
Causa an ea fuerit, quam heic Strabo indicat, etiam dubito. In fraudem im-
peritæ plebis, atque in emolumentum ipsorum sacerdotum id factum, exem-
plis compluribus colligo. De Indorum Brachmanibus ita Franciscus Save-
rius, in epistolâ prædictâ: *Primum à ludi rectore hoc agitur, ut, quos habiturus est au-*
10 *ditores, jurejurando compellat, numquam se ea, quæ audituri sint, mysteria revelaturos.*
quorum unum erat, ne umquam profiterentur, adorandum esse creatorem cæli & terræ,
qui in cælis est: sed potius idola, quæ demonia esse sciebant. Haud immerito; quum
horum maximè ope atque auxilio res eorum consistant. nam veneficas ho-
dièque exercere arteis, incantationibusque quàm maximè esse deditos cum
Indorum in oriente, tum Americanorum in occidente, Æthiopumque ad me-
ridiem sacerdotibus, vulgò notum est. Idem omnium pariter gentium antiquis
fecisse temporibus sacerdotibus, cuius ex veterum monumentorum lectione li-
quet. In Indorum sacerdotibus disertè nominat Strabo, lib. xv, ἐπωδῶς, id est,
incantatores: & lib. xvi, in Persarum magis νεκρομαντεῖς, id est, qui mortuorum um-
20 bras evocantes percunctantesque vaticinantur futura. De Indorum Brachmanibus
ita Nonnus, Διονυσιακῶν lib. xxxvi:

— Θεοκλήθους δ' ἐπαοιδᾶς
Πολλὰ κίς ἡρόφουλον ὁμοίον ἄλγχι ταύρω
Οὐρανὸθεν καλὰ γόνιες ἐφαρμάξατο σελήνῳ.
Πολλὰ κί δ' ἰσπεύοντες ἐπεργομένων ὅππ' διφρῶν
Ἀσθεῖς φαιέθον αἰετῆσαντο πορείῳ.

— A deo vocatis incantationibus

Sapius aëri vagam similem injugi tauro
Cælo deducentes rapiunt lunam.

30 Sapius equitantis impulsis in curribus
Instabilis solis inhibent transitum.

De Gallorum sacerdotibus feminis ita Mela, lib. iii, cap. vi: *Sena insula, in Bri-*
tannico mari, Osismiis adversa litoribus, Gallici numinis oraculo insignis est. cujus anti-
stites, perpetuâ virginitate sanctæ, numero novem esse traduntur. Galli Senas vocant:
putantque ingeniis singularibus præditas, maria ac ventos concitare carminibus; seque,
in quæ velint, animalia vertere. Persarum magi quum omnium maximè his
rebus forent dediti, magicæ inde adpellatæ sunt artes. de quibus ita differit
Plinius, libro trigesimo, capite primo: *Magicas vanitates sapius quidem antece-*
40 *dentis operis parte, ubicumque causæ, locusque poscebant, coarguimus; detegemusque*
etiamnum. in paucis tamen digna res est, de quâ plura dicantur, vel eo ipso, quod frau-
dulentissima artium plurimum in toto terrarum orbe, plurimisque sæculis valuit. Aucto-
ritatem ei maximam fuisse nemo miretur; quandoquidem sola artium tres alias impe-
riofissimas humanæ mentis complexa in unam se redegit. Natam primùm è medicinâ ne-
mo dubitat; ac specie salutari irrepsisse velut altiore sanctioreque, quàm medicinam:
ita blandissimis desideratissimisque promissis addidisse vires religionis, ad quas etiamnum
caligat humanum genus. Atque ut hoc quoque successit, miscuisse artes mathematicas;
nullo non avido futura de sese sciendi, atque ea è cælo verissimè peti credente. Ita pos-
sessis hominum sensibus triplici vinculo, in tantum fastigii adolevit, ut hodièque etiam
in magnâ parte gentium prævaleat, & in oriente regum regibus imperet. Sine dubio
50 illic orta in Perside à Zoroastre; ut inter auctores convenit. Non penes unos fuisse
Persarum sapientis, sed etiam apud Ægyptios, indicat paullo post his ver-
bis: *Quamquàm animadverto, summam literarum claritatem gloriamque ex eâ scien-*
tiâ antiquitus, & penè semper petitam. certè Pythagoras, Empedocles, Democritus, Plato,
ad hanc discendam navigavere; hanc reversi prædicavere, hanc in arcanis habuere.
In Ægyptum navigasse, supra dictum est. Omnibus pariter fuisse communem

gentibus, ostendit paullo post: Planèque, quod nemo dubitet, orbem terrarum peragravit. nominatque mox Gallias, & Britanniam: tandemque subjungit: Adeò ista toto mundo consensere, quamquam discordi, & sibi ignoto. Ne autem dubites, incantationes etiam eum intelligere, & veneficas arteis sub magiæ vocabulo; ita pergit initio capitis secundi: Species ejus plures sunt. namque & ex aqua, & ex sphaeris, & ex aëre, & stellis, & lucernis, ac pelvibus, securibusque, & multis aliis modis divina promit; præterea umbrarum inferorumque colloquia. Et in fine ejusdem capitis: Proinde ita persuasum sit, intestabilem, irritam, inanem esse; habentem tamen quasdam veritatis umbras; sed in his veneficas artes pollere, non magicas. His igitur artibus ferè usi sunt omnium gentium sacerdotes, ad comparandam sibi immensam illam existimationem admirationemque apud profanum, rude, & rerum omnium ignarum vulgus. cui quàm nefariè auxilio opeque ipsius diaboli imposuerint, innumeris patet exemplis: quorum unum atque alterum in medium proferre haud pigeat. Benjamin Judæus, de quadam orientali natione, quam ipse circa annum Domini Jesu Christi c 15 c 16 perlustravit, in hanc sententiam scriptum reliquit in itinerario suo: Colitur ab his sol aris frequentibus & magnis, extra urbem per omnia loca ad dimidium milliare exstructis. Summo itaque mane communiter excurritur; aditurque sol: cui in cunctis aris simulacra sunt sacra- ta, ad similitudinem orbis solaris, magicis artibus constructa. exoriente enim sole, orbes illi incendi conspiciuntur; magnoque strepitu sonant. Et ibidem, de aliâ gente insulanâ in eodem oriente: Habent sacrificulos suos per singula loca in templis, eorum superstitioni dicatis. Sunt autem hi sacrificuli omnium ariolorum, incantatorumque totius orbis terræ peritissimi in omni vanitatis hujus genere. Ante singula autem templa campus magnus ac spatiosus est, in quo ingens ignis omnibus diebus ardet. solentque filios suos per hunc ignem transmittere, expiandi causâ. mortuos etiam suos in medium rogi conjiciunt exurendos. Sunt præterea ex terra magnatibus, qui sese vivos igni devovent. Quum verò horum quispiam familiaribus ac necessariis atque propinquis suis hujusmodi institutam devotionem indicat; continuo summâ omnium gratulatione & communi voce audit; Beatus tu, & benè tibi erit. Igitur, quo die votum exsolvendum est, magno convivio primum exceptus, si dives fuerit, equo vehitur; si pauperior, pedes, suorum aliorumque turbâ comitatus, ad campi usque initium deducitur: unde cursu inito, in ignem insilit. tum verò familiares, cognatique omnes, & consanguinei tympanis & choreis summâ cum letitiâ exsultant, ac ludunt, quoad ille combustus fuerit. Triduo autem post, duo ex præcipuis sacrificulis illius domum adeuntes, familie omni domum parare præcipiunt, patre ipsorum eâdem die ipsis adfuturo, atque, quid eos facere oporteat, declaraturo. Advocantur igitur ex civitate testes aliquot. & ecce Satan, illius imaginem imitatus adest. quem uxor & filii rogant, quemadmodum cum eo in altero saculo agatur. quibus ille respondens, Veni, inquit, ad socios meos, à quibus non excipior, donec ea exsolvam, quæ amicis ac propinquis debeo meis. distribuitque extemplo filiis res suas: jubetque debita omnia creditoribus persolvere; & à debitoribus, quidquid debeatur, exigere; testibus omnia ejus verba & mandata excipientibus, atque describentibus: à quibus tamen non conspicitur. Tum verò, se viam suam repetere dicens, evanescit. Hujusmodi erroribus, mendaciis, & fraudibus, sacrificulorum calliditate & artibus magicis constructis, vanitatem gens illa tuetur, ac mordicus tenet: seseque nationum omnium terræ beatissimam esse jactat. De Æthiopibus, Africam ad australe mare incolentibus, ita Herodotus lib. III: Η δὲ τριπέζα τῆ ἡλίου τοῦ δέ τις λέγεται εἶναι. λειμών ἐστι ἐν τῷ περὶ αἰῶνος, ὅτι πλεονεκτήων ἐφθῶν πάντων τῶν τετραπόδων ἐς τὸν τὰς μὲν νύκτας ὀπίσθον τὴν τῆς κρείας τῆς ἐν τελείᾳ ἐκάστης ἐόντας τῶν αἰῶν, τὰς δὲ ἡμέρας δαίνυσθαι περὶ τὸν βελόδιον. φαίνει δὲ τὰς ὀπίσθους πάντα τὴν γλῶσσαν αὐτὴν ἀναδιδόναι ἐκάστη. Hoc est: Solis mensa talis esse memoratur. Est in suburbanis pratum, omnium quadripedum assâ refer- tam, quam per noctem singuli civium magistratus properant ponere: ad eamque, ubi illuxit, cuilibet epulatum licet accedere. hac autem ipsâ à terrâ assidue reddi indigena perhibent. Similia hodièque apud omneis simul profanas, idololatriasque genteis

genteis fieri, vulgò pueris etiam notum est. Verùm de his fatis. ad Celtas meos redeo.

Temporis spatium, quo perfectos in disciplinâ reddi suos posse discipulos putabant Gallorum philosophi, suprà indicarunt Cæsar atque Mela: nempe *vicenos annos*. Tantumdem Germani suæ impenderint philosophiæ, nec ne, incertum habeo. De Indorum philosophis ex Megasthene ita Strabo, prædicto lib. xv: *Ἐτὴ δ' ἑπτά καὶ τριάκοντα, οὕτως ζήσαντα ἀναχωρεῖν εἰς τὴν αὐτῶν κτῆσιν ἐκαστὸν, καὶ ζῆν αἰδέως, καὶ ἀνεμύενως μάλλον.* id est: *Quum triginta & septem annos sic vixerint, ad sua quemque regredi, & laxius licentiùsque vivere.*

- 10 Ceterò Cæsar, in dicto comment. vi, *Omnibus, inquit, Druidibus præest unus, qui summam inter eos habet auctoritatem. hoc mortuo, si quis ex reliquis excellit dignitate, succedit. at, si sunt plures pares; suffragiis Druidum adlegitur. nonnumquàm etiam de principatu armis contendunt.* Ad eundem modum apud Germanos quoque, in singulis civitatibus, sive nationibus, unum omnibus reliquis præfuisse sacerdotibus ac philosophis, penes quem summa fuit rerum sacrarum, & apud quem reliqui sacerdotes initiarentur, haud dubium est. hic quidpe mos cunctis per terræ orbem gentibus, & olim, & nunc usitatissimus, divino etiam præcepto per Mosen apud Hebræos institutus. De Germanis quin etiam exemplum peti potest ex Strabonè; qui, lib. vii, triumphum Germanici Cæsaris super devi-
- 20 ctis Germaniæ populis memorans, post alia, *Ἐπομπευσέ δὲ, inquit, καὶ Λίβυς ἱερεὺς. καὶ ἄλλα δὲ σώματα ἐπομπεύθη ἐκ τῶν πεπορθημένων ἐθνῶν.* id est. *Ductus est in pompâ & Libys, Chattorum sacerdos, alique multi mortales ex devastatis populis.* Quamquàm in nonnullis manu scriptis exemplaribus legitur, *λέβης ἱερός*, id est, *lebes sacer*. quod tamen falsum mendosumque esse, ostendunt verba sequentia, *καὶ ἄλλα σώματα*. Sciolus aliquis, quia mox infrà de duobus Cimbrorum sacris lebetibus auctorem narrare vidit; heic quoque pro Λίβυς legendum, iudicio parum felici, putavit λέβης. Ceterùm hunc sacerdotem principem inter reliquos Chattorum sacerdoteis obtinuisse locum, facile ex eo conjicitur, quòd hunc solum Strabo memorat, quum tamen haud dubiè
- 30 & plures alii capti forent: siquidem complures numero ad bellum cum exercitu proficiscebantur. penes unos quidpe sacerdoteis, ut antè ostensum, omne jus erat *coercendi, animadvertendi, vinciendi, verberandi*, prætereaque adversam aciem proelio victam diis sacrificandi: quæ sanè ab uno solo, in magno numerosoque exercitu, fieri nequibant. Sed disertissimum huic rei testimonium perhibetur à Marcellino, in libro xxvi i i; quod jam antè retuli tale: *Apud Burgundios generali nomine rex appellatur Hendinos: & ritu veteri, potestate depositâ removetur, si sub eo fortuna titubaverit belli; vel segetum copiam negaverit terra: quemadmodum solent Aegyptii casus ejusmodi adsignare rectoribus.* At sacerdos apud Burgundios omnium maximus vocatur Sinistus: & est perpetuus, obnoxius dis-
- 40 criminibus nullis, ut reges.

CAP. XXV.

De falsorum numinum venerationis origine.

- PER fabulas solummodò atque ænigmata, cùm alias universi orbis terrarum genteis, tum Celtas quoque nostros theologiam suam imperito vulgò aperuisse, veros autem de Deo vero & ejus naturâ sermones
- 50 in arcanis sibi solis habuisse, ex iis, quæ superiori capite adducta sunt, satis abundèque perspectum est. Attestantur idem omnes ferè Græcorum Romanorumque libri, ejusmodi ænigmatibus, sphyn gibus, ac fabulis referti inexplicabilibus, præsertim poëtarum. Nec quisquam inter tot auctores, in quibus haud paucos sacris initiatos fuisse existimo, tot sæculis hætenus fuit, qui arcanam illam, per sacramentum sibi commissam theologiam omnem evulgare sustinuerit. Vnde est,
- quòd

quòd Iustinus, Tertullianus, Arnobius, Lactantius, Augustinus, & alii antiqui auctores ecclesiastici, fabulas plurimum poetarum confutare laboraverint. Nostro demum hoc sæculo fuerunt viri doctrinâ pariter ac pietate conspicui, qui demonstrare summo conatu, maximoque labore aggressi sunt, ipsam gentium theologiam unum verum Deum, rerum cunctarum conditorem, moderatoremque, tradidisse. quo in argumento præstantissimam omnium, meo iudicio, locaverunt operam Augustinus Steuchus Eugubinus, in opere, quod de perenni philosophiâ composuit; & post hunc nuperrimè nobilissimus juxta ac doctissimus vir Philippus Mornæus, in libro, quem de veritate religionis Christianæ conscripsit. Verum, quia neque hi, nec quisquam alius originem pluritudinis deorum ostendit; mihi hunc maximè locum paucis illustrandum proposui: nullo equidem alio consilio, nullâ aliâ de causâ, nisi uti ea, quæ de Germanorum diis auctores antiqui tradiderunt, clariùs, planiùsque intelligantur.

Vnum igitur, æternum Deum, rerum omnium auctorem simul ac conservatorem, ab omni ævo mortalibus creditum fuisse, pluribus documentis, testimoniisque, ex Græcorum Latinorumque theologiâ, seu philosophiâ productis, demonstrarunt in libris prædictis Steuchus & Mornæus. Non Græcos tantum atque Latinos, sed alias quoque idem sensisse gentes, paucis ego heic ostendam. Ægyptios in eadem fuisse opinione, nemini dubitare licet, quando Solonem, Pythagoram, Socratem, Platonem, & alios Græcorum sapientibus, ex Ægypto, in quâ pluribus annis peregrinati sunt, isthanc doctrinam hausisse, inter auctores convenit. De Indis igitur ita Philostratus, in vitâ Apollonii, libro III, capite XI: τὴν μὲν γὰρ πρῶτον, καὶ τελειωτάτην ἐδρῶν διδοῦσιν θεῶν γενέτορι τῷδε τῷ ζῳῷ. τὴν δὲ ὑπὲρ ἐκείνην θεοῖς, οἱ τὰ μέρη αὐτῶν κυβερνῶσιν. hoc est: *Primam ac perfectissimam sedem tribuendam esse deo genitori hujus animalis, id est, totius mundi: proximam verò diis, qui parteis ejus regunt.* De Sarmatis, qui postea Slavorum magis nomine innotuerunt, Helmoldus in chronico, lib. I, c. LXXXIV: *Inter multiformia deorum numina, quibus arva, silvas, tristitias, atque voluptates attribuunt, non diffitentur unum deum in cælis, ceteris imperitantem. illum præpotentem cælestia tantum curare: hos verò, distributis officiis, obsequenteis, de sanguine ejus processisse; & unumquemque eò præstantiorem, quò proximior illi deo deorum.* Ac paucis uti absolvam; omneis sic credidisse olim totius terrarum orbis gentes, testis est locupletissimus Maximus Tyrius, in dissertatione primâ, his verbis: Ἐν τῷδε δὴ πολέμῳ καὶ τῷδε καὶ διαφωνίᾳ, ἐναῖδοις αὖ ἐν πάσῃ γῇ ὁμοφώνον νόμον καὶ λόγον, ὅτι θεὸς εἰς πάντων βασιλεὺς καὶ πατήρ, καὶ θεοὶ πολλοὶ, θεὸς παῖδες, σωάρχοντες θεῶν. ταῦτα καὶ ὁ Ἑλλῶ λέγει, καὶ ὁ Βάρβαρος, καὶ ὁ ἡπείρωτος, καὶ ὁ θαλάσσιος, καὶ ὁ ὀρεῖος, καὶ ὁ ἄσπετος. καὶ ὅτι τῷδε ὡκεανῷ ἐλθὼς τὰς ἡϊόνας, καὶ καὶ θεοὶ τοῖς μὲν ἀνίσχοντες, ἀγχι μάλιστα, τοῖς δὲ κατὰ δούωροι. Id est: *In hac tantâ pugná, contentione, atque opinionum varietate, in eo leges omnium atque opiniones convenire videas; deum esse unum, regem omnium, ac patrem. huic multos additos esse deos alios, qui supremi illius dei sint filii, & quasi collegæ. in eo Græcus cum barbaro, continentis incola cum insulano, sapiens consentit cum stulto; ut si usque ad extrema oceani litora progrediaris, illic quoque deos inventurus sis; qui haud procul aliis oriuntur, alii occidunt.* Hic auctor satis aperte etiam ostendit, quinam alii fuerint illi dii, supremi illius dei filii: nempe sidera cælestia; quæ aliis gentibus ad orientem orientalem oriuntur; aliis ad occidentalem occidunt. quod disertius adhuc eadem dissertatione postea docet, his verbis: Οὐ γὰρ τρισμύριοι μόνον θεοὶ, θεὸς παῖδες καὶ φίλοι, ἀλλ' ἀληπτοὶ ἀριθμῷ. τῷδε μὲν κατ' ἔργον αἱ ἀστέρων φύσεις, τοῦτο δὲ αὖ κατ' αἰθερὰ αἱ δαιμόνων ἐστίαι. id est: *Nec enim triginta tantum deorum millia, supremi illius filii & amici sunt, sed innumeri: partim in cælo stellarum corpora, partim in æthere genitorum essentia.* Et dissertatione XXXVIII: Ὁ μὲν γὰρ θεὸς, ὁ τῶν ὄντων πατήρ καὶ δημιουργός, ὁ πρεσβύτερος μὲν ἡλίου, πρεσβύτερος μὲν ἔργου, κρείττων δὲ χρόνου καὶ αἰῶνος, καὶ πάσης φύσεως. hoc est: *Deus namque omnium, quæ exstant, pater conditorque, sole antiquior, antiquior cælo, omni tempore major, omni ævo, & quidquid in naturâ mutatur.* Sic & Julianus, in hymno, regi omnium rerum soli dicato: Εἰς μὲν ὅλων δημιουργός: πολλοὶ δὲ οἱ κατ' ἔργον περιπλῆντες δημιουργικοὶ θεοὶ. id est: *Vnus quidem*

quidem omnium rerum est conditor; multi autem sunt in cælo circumcunctes dei, conditori illi subiecti. Patet igitur ex his, præter antiquissimum illum, verum, æternumque Deum, rerum omnium conditorem, sidera etiam coelestia pro diis coluisse antiquis temporibus universas terrarum orbis gentes. Origo pestiferæ atque execrandæ huic opinioni quæ fuerit, nunc aperiendum erit.

- Jam inter antiquos Christianæ religionis doctores fuerunt, qui arbitrarentur, toto illo primo mundi sæculo, quod aquarum eluvionem antecessit, nullum inter mortaleis fuisse falsorum numinum cultum: hocque malum post eluvionem demum esse natum. cui opinioni plerosque nostri quoque sæculi theologos accedere video. Verum ego secus sentio. Nempe, quum omnes pariter per universum terrarum orbem gentes eosdem antiquissimis temporibus coluerint deos, eosdemque sacrorum observarint ritus, eademque de mundo, de siderum motu, de cunctarum rerum naturâ disputaverint; quod de singulis fusiùs infra ostendetur: probabilius est, omnem harum rerum notitiam intra CIO IOC LVII annorum spatium, ante inundationem esse exortam, quàm intra cxxx circiter annos, post inundationem, antequàm in diversas regiones dispersæ fuerunt gentes. Confirmatur hæc sententia eo argumento, quod & Ægyptii, & Persæ, & Græci, & alii populi sacra sua, sacrorumque ritus ab ipso Deo, rerum omnium auctore atque opifice, vel à primo mortalium, quem Deus condidit, sese accepisse gloriati sunt; ut suprâ satis abundèq; demonstratum est. Certè Satanas, postquàm ob rebellionem à vero æternoque Deo cælo deturbatus, infensus per invidiam humano generi, mox primis mortalibus Adamo & Evæ, horumque deinde posteris perpetuò insidiatus est; omnibusque tentavit modis, quò omneis pariter in eandem secum præcipitaret miseriam: donec tandem illos ab obedientiâ, hos prorsus ab omni cultu, quem uni Deo, conditori suo, summum omnes debebant, seduxit. Nec Cainum credo, maledictione à Deo ab fraternam cædem acceptâ, in posterum aut dilexisse verè Deum, aut rectè coluisse: sed, quem tanto scelere offenderat, ut invisum infensumque, statim reliquisse; moxque à diabolo impulsus fuisse, uti à conditore ad rei conditæ venerationem sese converteret; hac insusurratâ opinione, eum, qui cunctarum rerum fuisset auctor & opifex, coelestia maximè curare; ut ex Sarmatarum prodidit theologiâ Helmoldus: terrestria autem atque humana permisisse diis inferioribus, filiis suis, in id procreatis, uti parteis mundi regerent, quod ex Indorum protulit theologiâ Philostratus. hos autem deos esse ipsa sidera, solem, lunam, & ceteras stellas, erranteis simul fixasque, ut ex Maximo Tyrio patuit: quarum vim, virtutes, facultates, atque effectus jam antea didicerat Cainus à patre Adamo, divinarum juxta & humanarum rerum peritissimo. Hos igitur deos esse venerandos, hos invocandos, horum intercessione supremi illius dei, omnium patris atque regis, ira placanda; quum per se jam ampliùs ad eum accedere Caino non liceret. Hanc verò pestiferam perniciosissimamque opinionem non soli sibi habuit Cainus; sed filiis nepotibusque suis tradidit, unde illud esse puto divi Iudæ in epistolâ; ubi de falsis prophetis, sive doctoribus, populum Dei seducentibus, ita loquitur, ver. x, & xi: Οὗτοι ἢ ὅσα μὲν ἐκ οἰδᾶσι, βλασφημεῖσιν ὅσα δὲ φυσικῶς, ὡς τὰ ἄλογα ζῶα, ὁμιλεῖται, ἐν ταῖς φθεύονται. καὶ αὐτοῖς, ὅτι τῇ ὁδῷ τῇ Καὶν ἐπορεύθησαν. Id est: *At isti, quacumque non noverunt, vituperant: quacumque verò naturaliter, ut animantia ratione expertia, sciunt, in his sese corrumpunt: Va ipsis: nam viam Caini ingressi sunt.* Ubi satis disertè apostolus ostendit, Cainum falsæ doctrinæ primum inter mortaleis fuisse auctorem. De iisdem falsis doctoribus ita scribit divus Petrus, in epist. ii, cap. i, ver. ult. & cap. ii, ver. i: Οὐ γὰρ θελήματι αἰθρώπων λέχθη ὡς περφητεία· ἀλλ' ὑπὸ πνεύματι ἁγίῳ φερόμενοι ἐλάλησαν ἄγιοι θεοῦ ἄνθρωποι. Εγένετο ἢ καὶ ψευδοπροφηταὶ ἐν τῷ λαῷ ὡς καὶ ἐν ὑμῖν ἔσονται ψευδοδιδάσκαλοι, οἵτινες παρειστάξουσιν αἵρέσεις ἀπωλείας, καὶ τὸν ἀγορεύσαντα αὐτὰς δεσπότῃ ἀρνέμεσθαι. Hoc est: *Non enim libitu hominis allata est olim prophetia: sed acti à spiritu sancto loquenti sunt sancti Dei homines. Fuerunt autem & falsi prophetae in populo: ut etiam inter vos erunt falsi doctores, qui subintroducunt hæreses exitiales, etiam Dominum, qui illos mercatus est,*

abne-

abnegantes. Et eodem capite, ver. v: Καὶ ἀρχαῖς κόσμος ἐκ ἀφείσται· ἀλλ' ὄγδοον Νῶε, δικαιοσύνης κήρυκα, ἐφύλαξε, καὶ κατακλυσμὸν κόσμου ἀσεβῶν ἐπάξας. hoc est: Et prius mundo non pepercit: sed octavum Noe, justitiæ præconem, servavit, quum diluvium mundo impiorum induceret. Hic quoque apostolus satis clarè atque dilucidè testatur, fuisse ante terrarum inundationem falsos doctores, qui aliam, quàm à Deo traditam, docuerint mortaleis religionem: solum Noachum veram Dei doctrinam prædicasse. quod & divus Moses testatur, geneleos cap. vi, ver. viii & ix: Sed Noachus invenit gratiam in oculis Iehovæ. Noachus vir justus, integer erat in atatibus suis. secundum Deum indefinenter ambulabat Noachus. Et ipse Dominus, apud eundem Mosen, cap. sequenti, ver. i: Te perspexi justum coram me in atate hac. Illa 10 igitur Caini doctrina de falsorum numinum veneratione, cultuque, adeò deinde in posteros ejus, continuo Satanæ promotu, prorepfit, uti etiam piorum Sethi nepotum, veri Dei cultorum filios corripuerit; in tantum, uti tandem, ex omni mortalium genere, viii solummodò inventi fuerint homines, quos Deus ab aquarum eluvione servari dignos habuerit; testibus Mose, ac Petro, locis prædictis. Multa sanè, imò cuncta in se concludit mala exiguus Mosis versiculus xii, capituli vi geneleos; cujus verba sunt ista: Adspiciens Deus terram, ut ecce corrupta erat, quia corruerat omnis caro viam suam super terram. Hinc rectè κόσμος ἀσεβῶν, id est, 20 mundus impiorum adpellatur Petro primum illud ævum, quod inundationem antecessit. Atque initio equidem Cainus cœlestia tantùm sidera, quòrum faciem oculis cernebat, cum filiis suis veneratus est. de quâ veneratione ita Zephania propheta, cap. i, ver. v: Qui incurvant se super tecta exercituum cœlorum. de quibus etiam Domini verba, per Mosen populo Hebræorum declarata, deuteronom. cap. xvii, ver. iii: Qui coluerit deos alienos, incurvans se illis, aut soli, aut luna, aut ulli exercitus cœlorum; quod non precepi. Nepotes verò, vel pronepotes Caini, nefariâ hacidololatriâ haud contenti, mox è mortalium quoque genere nonnullos, ob potentiam, ac rerum gestarum magnitudinem, item ob beneficia, inter numina consecratos cœlo dicarunt. unde illud M. Tullii de utrisque, lib. ii de legibus: Divos, & eos, qui cœlestes semper habiti sunt. colunt, & illos, quos in cælum merita vocaverint, Herculem, Liberum, Aesculapium, Castorem, Pollucem, Quirinum. item 30 istud Ovidii, in carmine in Ibin scripto:

Denique ab antiquo divi, veteresque, novique,
In nostrum cuncti tempus adeste, Chao.

Sed cœlestium siderum veneratio omnis jam ante inundationem usurpata fuit: mortalium multi etiam post cœlo dicati sunt. Vtrosque deinde Græci (vanum semper atque in risum factum hominum genus) sic fabulofitate suâ confuderunt, ac numero eorum aucto permiscuerunt; uti illos quoque divos, qui primi cœlestes habiti sunt, id est, cœlestia sidera, homines natos in terris, eosque omnes in Græciâ suâ, finxerint. unde tanta consequuta est theogoniæ eorum obscuritas, tantæque tenebræ, uti posteriores, Græci simul atque Latini, quis tandem hic 40 vel ille foret divorum, numquàm satis explanare quiverint. Quamquàm hoc in genere Assyrii quoque, & Ægyptii, & Æthiopes, & aliæ gentes mirè ineptiverint, testibus, inter alios scriptores, maximè Diodoro, lib. i, ii, & iii; & Macrobio, Saturnaliorum lib. i. At quæret heic fortè quispiam, quinam fuerint illi mortales ante inundationem, ob potentiam ac rerum gestarum magnitudinem cœlo dicati? Respondeo; fuisse viros fortes ante inundationem, atque potentes, magnâ famâ ob exercitam tyrannidem (quæ gigantum vocabulo indicatur) apud omnes mortales celebratos, dilucidissimis testatur verbis Moses, eodem lib. genes. cap. vi, ver. iv: Gigantes erant in terrâ diebus illis; ac etiam postea: quibus diebus congregiebantur filii Dei cum filiabus hominum; quæ liberos pariebant illis. ii 50 sunt potentissimi illi, qui fuerunt jam olim viri celeberrimi. Idem Moses Lamecum, quintum ab Caino, fastus tyrannidisque notâ insignit, eod. lib. cap. iv, ver. xxiii, & xxiv, his verbis: Tum dixit Lamecus uxoris suis; O Hada, & Zilla, audite vocem meam: uxores Lameci auribus percipite sermonem meum. nam virum interfecero ad vulnus meum: etiam adolescentem, ad tumicem meum. quum septuplo sit vindicandus Cainus; utique

Διὸς διὰ τὴν εἰς τὰς ἄλλας ἀνθρώπων ἀνδρομίαν, καὶ διὰ τὸ, ταῖς τῶν σώματι ὑπερβολαῖς καὶ
 ῥώμας πεποιθότας, καὶ ἀδελφῶν μὴ τὰς πλεονεχίας, ἀπεθεῖν δὲ τοῖς περὶ τῶν δικαίων τι-
 θεμύοις νόμοις. Hoc est: *Causam, ut à Iove in giganteis ita animadverteretur, fuisse*
ajunt injustam hominum oppressionem: quòd videlicet proceritate corporum, & virium
excellentiâ freti, finitimos in servitutem redigerent; & statutis de justitiâ legibus non ob-
temperarent. Quidquid aliis auctoribus de gigantum cum Jove bello memora-
 tur, angelorum id rebellionem significare, haud vanis infra, cap. xxxi, osten-
 dam documentis. Isti igitur Diodoro memorati gigantes nulli alii fuere, quàm
 10 in libro de deâ Syriâ, causas dictæ inundationis ex vetustissimis Græcorum mo-
 nimentis recenset has: ῥ' ἑλκεῖ καὶ ἄρτα ἐόντες, ἀθέμιστα ἔργα ἔπρασσον· ἔτε γὰρ ὄρνια ἐ-
 φύλασσον, ἔτε ξείνους ἐδέκοντο, οὔτε ἱκετέων λυεῖχοντο. ἀντ' ὧν σφίσι ἡ μεγάλη συμφορὴ ἀπί-
 κητο. Hoc est: *Quum contumeliosi admodum forent, nefaria facinora perpetrarunt. ne-*
que enim jusjurandum servaverunt, neque peregrinos receperunt, neque supplicum miser-
ti sunt. ob quas res maxima eos mox consequuta est calamitas. Quocirca facile credi-
 derim, gigantum vocabulum ab initio nihil aliud significasse, quàm homines,
 qui contra jus fasque imperium in alios arripiebant. unde etiam idem voca-
 bulum angelis rebellibus tributum; quia hi quoque cœli imperium adfecta-
 verant; ut infra, dicto cap. xxxi, patebit. Jam ipsum Cainum munivisse ur-
 20 bem, ostendit Moses, proximè dicto capite, ver. xvii: *Et cognovit Cainus uxo-*
rem suam. qua concepit, & peperit Chanocum. Quamobrem studebat condere urbem. &
vocavit nomen urbis de nomine filii sui Chanoc. Et, si gentilibus credere dignum est
 auctoribus, Ioppe Phœnicum, quæ vulgò nunc Iaffa, antiquior terrarum inunda-
 tione habita fuit; referentibus, Plinio lib. v, cap. xiii, Mela lib. i, cap. xi,
 Solino cap. xxxvii. Apud Plutarchum, in Themistocle, sic Artabanus Per-
 sa ad Themistoclem: Ἡμῶν δὲ πολλῶν νόμων καὶ καλῶν ὄντων, καὶ ἀλλοῖς ἑστὸς ἐστὶ, τὸ τιμᾶν
 βασιλέα, καὶ προσκυβεῖν εἰκόνα θεῶν, τὰ τὰ πάντα σώζοντες. id est: *Nobis, inter multas*
præclarasq; leges, hæc est pulcherrima, uti regem veneremur, & imaginem adoremus om-
nia conservantis dei. Hinc illud, quod apud Q. Curtium, lib. viii, de Alexandri
 30 veneratione svadet postremus adulatorum Cleo Macedonibus. verba Curtii
 hæc sunt: Cleo, sicut præparatus erat, sermonem cum admiratione laudum ejus instituit.
 merita deinde percensuit. quibus uno modo referri gratia posset, si, quem intelligerent deum
 esse, confiterentur; exiguâ thuris impensâ tanta beneficia pensaturi. Persæ quidem non piè
 solum, sed etiam prudenter reges suos inter deos colere. majestatem enim imperii salutis esse
 tutelam. Quin in hanc usque diem Persarum rex pro deo colitur à suis; adpel-
 laturq; Dominus, qui cælum ac terram fulciat, sustineatq;. & aqua, quâ ille pedeis ab-
 luit, religiosè, ceu res sacra, ac salutare morborum omnium medicamentum,
 adservatur. Strabo, lib. xi, hunc morem eos à Medis primùm accepisse tradit.
 Idem auctor, lib. xvi, ita de Æthiopibus: Σέβονται δ' ὡς θεοὺς τὰς βασιλείας· id est;
 40 *reges ut deos colunt.* quod & Diodorus attestatur, lib. iii. Idem Strabo paullo
 post: Ὡς δ' ἵπτι τὸ πολὺ τὰς εὐεργέτας καὶ βασιλείας θεοὺς νομίζουσι· καὶ τῶν τὰς μὴ βασιλεί-
 ας κοινὰς ἀπάντων σωτηρίας, καὶ φύλακας, τὰς δ' ἰδιώτας, ἰδίως τοῖς εὐπαθεῖσιν ὑπ' αὐτῶν. id
 est: *Plerosq; eos, à quibus beneficium acceperunt, simulq; reges, pro diis habent. reges equi-*
dem, ut communis universorum servatores, atque custodeis: privatos verò homines, eo-
rum, qui beneficiis ab iis adfecti. Ovidius, de Ponto lib. ii, eleg. ix:

Utilitas igitur magnos hominesque deosque

Efficit, auxiliis quoque favente suis.

Cicero, de naturâ deorum lib. i: *Aut forteis, aut claros, aut potenteis viros tradunt*
post mortem ad deos pervenisse; eosque esse ipsos, quos nos colere, precari, venerarique solea-
 50 *mus.* Tacitus, annal. lib. ii, de Germanico: *Iam classis advenerat, cum præmisso com-*
meatu, & distributis in legiones ac socios navibus, fossam, cui Drusianæ nomen, ingressus,
precatusque Drusum patrem, ut se eadem ausum libens placatusque exemplo ac memoriâ con-
siliorum atque operum juvaret; lacus inde & oceanum usque ad Amisiam flumen secun-
dâ navigatione pervenitur. Cicero, libro prædicto, antea: *Habet enim venera-*
tionem justam, quidquid excellit. Romani quoque imperatores an non dii vulgò
 salutati

salutati sunt, salutarique voluerunt: aræque iis, ac templa, non modò mortuis, sed vivis etiam dum dicata fuerunt? Idem igitur, vel simile ante etiam inundationem factitatum puta. Et quæso, unde primus *dives*, sive primi *divites* dicti? nisi, quòd potentiâ opibusque adfluentes pro diis habitati sint. Quam ne falsam opineris etymologiam, non modò Latini id prisca sic intellexere, sed & Slavi: quibus quum patriâ lingvâ Deus diceretur Бог, & variante dialecto Бох; divitem, opulentumque adpellarunt *bogaty*, & *boháty*: ipsas verò opeis *bogáctwo*, *bogástwo*, *bohatswi*: quemadmodum & Latini *divitias*. Ac Turcis, vide, an fortè eadem ratione dicatur dives *develet*, ab Ægyptiaco vocabulo *devel*, quod deum significat. Hinc tandem Germanis nostris *regnum*, sive *imperium* patrio sermone dictum est, variantibus dialectis, *reich*, *rych*, *ryk*, *rig*; quod idem divitem significat: & nonnumquàm *reichtum*, *rychtum*, *rykdom*, *rigdom*; quod & divitias, & regnum notat. Hæc igitur tot variarum lingvarum vocabula quamvis post inundationem demum nata fuerint; tamen res ipsa jam antè inter mortaleis sic habita est. De Nino (sive is Nimrodus est) quod & sacræ, & profanæ narrant historiæ, quasi hic primus inter mortaleis fuerit sive rex potens, sive tyrannus; id de primo sæculo post inundationem, non post conditum ævum, intelligendum est. Moses prædicto cap. gen. vi, ver. 1 v: *Gigantes erant in terrâ diebus illis; ac etiam postea*. Posteriores hi haud dubiè fuerunt Ninus & alii post terrarum eluvionem.

Sed jam alia heic oriri potuerit quæstio. nempe, quum universum mortaliū genus, præter Noachum, uxoremque ejus, ac treis filios, horumque uxores, inundatione penitus extirpatum sit; unde hæc siderum aliorumque numinum veneratio ad omneis simul Noachi posteros pervenerit; ita, uti postea sola Hebræorum gens veri Dei, cunctarum rerum opificis, cognitionem juxta atque cultum servaverit? nam Noachum Deus, cum filiis uxoribusque, ob pietatem in arcâ ab aquarum injuriâ protexit. Respondeo: Noachum equidem justum, pium, sanctumque fuisse virum, testatur disertissimè Moses, ipseque Dominus, ut suprà relatum: at de filiorum ejus, horumque uxorum religione nihil additur. proinde, licet non omnes, unus tamen vel alter ex iis poterat esse contemptor veri Dei, atque idololatra: utique feminæ; quarum mentes in superstitiones semper pronæ. Servari nihilo minùs hos omneis voluit Jehova, non propter ipsorum religionem, atque fidem; sed ob pietatem patris Noachi. sic enim & Ismaelem, profanæ gentis conditorem, salvum esse voluit Dominus, & in magnam excrescere gentem, non ipsius gratiâ; sed quia filius erat Abrahami: teste divo Mose, gen. cap. xxi, ver. xiii. Aut, si hæc minùs placet sententia; licet pii religiosique fuerint veri Dei cultores omnes pariter Noachi filii, horumque uxores, cum ante inundationem in paternis agris, tum durante inundatione, in arcâ à patre constructâ: tamen, postquàm ex hac, cessante aquarum eluvione, egressi sunt, mox ad pristinam illam idololatriam, quâ omnis terra ante eluvionem erat repleta, cujusque memoriam non poterant non tenere, unus vel alter delabi potuit. Quin satis hoc omnibus certum esse debere existimo in Chamo. cujus flagitiosissimum illud in patrem dormientem facinus, omnium rerum à filiis Noachi post inundationem gestarum narratur primum. quod ille sanè numquàm perpetrasset, nisi summus divinæ juxta fuisset atque humanæ disciplinæ contemptor: ob quod ipsum maledictionem à Deo, denuntiante patre Noacho, consequutus est, ut antea Cainus. Ab uno autem Chamo, ejusque postea liberis, in omnem Noachi posteritatem, ante etiam lingvæ primævæ confusionem, disseminata est abominanda ista pestis. Vnde omnes, contempto conditore suo, vero Deo, præceptoque ejus, ut suprà capite 1 v dictum, repugnantes, unanimi consensu, in terram Schinar profecti, urbem magnam, turrimque præaltam, ad æternam nominis memoriam, ædificare aggressi sunt. quâ Deus re graviter offensus, lingvam eorum, quâ tunc unâ utebantur omnes, confudit, in plurimasque dialectos dissipavit; ipsosque in universum dispersit terrarum orbem. Illi, in suam quique regionem profecti, nefariam, quâ ante inter se juncti usi erant, idolo-

idololatriam unâ secum transportarunt. Hinc postmodum omnes per universum terræ orbem gentes unos eosdemque veneratæ sunt deos, Solem, Lunam, Saturnum, Jovem, Mercurium, Martem, Venerem, Minervam, Vulcanum, Herculem, & alios: & quamlibet aliis aliæ nominibus, secundum suæ quæque lingvæ vim atque interpretationem; tamen ritibus atque ceremoniis ferè eisdem; quod infra in singulis earum partibus clariùs patebit: eamdem omnes de singulis diis opinionem tenentes. unde illud est Plutarchi, in libro de Iside: Θεὸς δὲ ἕκαστος ἑτέροις ἐνομιμαῖον, ὡς δὲ βαρβάρους καὶ Ἑλλήνας, ὡς δὲ νοτίους, καὶ βορείους: ἀλλ' ὥς περ ἡλίος καὶ σελήνη, καὶ ἔρως, καὶ γῆ, καὶ θάλασσα, κοινὰ πᾶσιν, ὀνομάζεται ἄλλως ὑπ' ἄλλων, ὥτως ἐνὸς λόγου, τὰ ταῦτα κοσμεῖται, καὶ μιᾶς προνοίας ὑπεροπτεύουσης, καὶ διωάμεων ὑπαρχόντων ὑπὲρ πάντας τελευγιδίων, ἑτέροις παρ' ἑτέροις κατὰ νόμους γεγονόσι τιμαὶ καὶ προσηγορίαι.

id est: Neque verò alii apud alios existimantur esse dii, aut sui Græcis, barbaris item suis, aliis septentrionalibus, alii australibus: sed, quemadmodum sol, luna, cælum, terra, mare, communia sunt omnibus, tantum aliter ab aliis adpellata; ita unius mentis, hoc universum temperantis, uniusque providentiæ huic præfectæ, & facultatum administrarum, omnibus rebus destinatarum, alii apud alios honores, alia nomina, legum instituto habentur. Quò & illud pertinet, quod suprà ex Cæsaris comment. vi. attuli de Celtis; Deorum maxime Mercurium eos coluisse: post hunc, Apollinem, & Martem, & Iovem, & Minervam: de quibus eamdem ferè, quam reliquæ gentes, habuerint opinionem. Possem heic recensere testimonia auctorum, qui omnium ferè Græcorum Latinorumque deorum numina in aliis etiam totius orbis gentibus memorant. sed id nimis longum foret, nec necessarium; quando cuivis, monimenta eorum legenti, ea cognoscere facillimum est. Notatu maxime dignum est, quod Diodorus, lib. ii, de Atlantis populis, magnam insulam contra Africæ litora incolentibus (Americanos intelligi, alibi pluribus certisque ostendi poterit, Deo adnuente, documentis) ex vetustissimorum traditionibus prodit his verbis: Ἡμεῖς δ' ἐπεὶ περὶ τῆς Ἀλαντίας ἐμνήσθημεν, ἐκ αὐτοῦ κλονήσας μεθὰ διελθεῖν τὰ μυθολογούμενα παρ' αὐτοῖς περὶ τῶν θεῶν γενέσεως, διὰ τὸ μὴ πολὺ διαλλάττειν αὐτὰ τῇ μυθολογούμενων παρ' Ἑλλήσιν. id est: Sed, postquam de Atlantis facta est mentio, non alienum ducimus, adjungere quæ illi de ortu deorum fabulantur; quia à Græcorum fabulis haud multum dissonant. Exinde ferè omnium deorum dearumque historiam ex Atlantiorum theologiâ refert, quos Græci coluerunt: quos & ipsos apud se natos gloriabantur Atlantii, ut reliquæ gentes. Sed uti credas, omnem Noachi posteritatem in falsorum numinum cultum fuisse prolapsam; en, disertissimum est testimonium in historiâ Jehosua, capite ultimo: ubi ipse Dominus testatur, adeò omneis mortales fuisse idololatrias, uti etiam Abrahami, quem ille unum tunc ex omnium mortalium cœtu in filium sibi dilegit, pater fuerit eadem peste correptus. Verba illic leguntur ista: *Tum dixit Iehosua omni populo: Sic dicit Iehova, Deus Israël: Ultra flumen Euphratem habitabant majores vestri olim; utpote Therachus, pater Abrahami, & pater Nachoris: colebantque deos alienos. Sed adsum si patrem vestrum Abrahamum*

40 *è terrâ, quæ est trans illud flumen. Atque origo falsorum numinum, quæ non solum Celtæ nostri, sed universæ per terrarum orbem gentes, exceptis unius Abrahami posteris, Dei populo (quamquàm de hoc etiam frequentes adeòque perpetuæ Dei prophetarumque querelæ in sacris libris) veneratæ sunt, sic se habet.*

CAP. XXVI.

De variis Germanorum diis. ubi ostenditur, primum, omneis gentium deorum adpellationes ad unum spectare solem; dein, easdem ad unum, verum, æternumque Deum esse referendas.

50

OSTENSUM est suprà, cap. xxi, Tacitum plerorumque aliarum gentium deorum venerationem Germanis nostris attribuire: è diverso autem Cæsarem, Solem tantum, ac Lunam, & Vulcanum eos novisse,

T

adfir-

adfirmare; *reliquos ne famâ quidem accepisse*. Utriusque veram fidamque esse nationem; modò hæc Cæsaris falsa expungas verba, *reliquos ne famâ quidem acceperunt*; pluribus hinc aperire conabor argumentis.

Macrobius, Saturnal. lib. I, cap. XVII, omneis deorum adpellationes ad unum spectare solem adfirmat; pluribusque id postea quàm gravissimis rationibus, ex gentili theologiâ productis, VII integris capitibus confirmare sedulus adnititur. Ego, non modò omnia deorum nomina ac numina ad unum pertinere solem, dearum verò ad lunam; sicque & Celtas nostros, & omneis olim sensisse genteis: sed ea ipsa varia solis lunæque vocabula ad unum, verum, æternumque Deum esse referenda, quem in unitate trinum, in trinitate unum veneramur; rerum cunctarum conditorem juxta ac moderatorem, cum ex Macrobio, tum ex aliis gravissimis priscis auctoribus, validissimis demonstrare conabor documentis.

Macrobius igitur, in dicto cap. XVII, à variis solis virtutibus & effectibus, varia ei tributa fuisse à mortalibus nomina existimat, simulque numina. Huic ego opinioni non solùm libenter accedo; sed interius etiam penetror. Nempe mortalium primus ADAMUS, quum cunctis rebus, à Deo recens conditis, certa imponeret vocabula; quod testatur Moses, gen. cap. I, ver. XIX, & XX; ipsi autem Deo, rerum omnium conditori, nullum certum, proprium, ac peculiare inveniret nomen; quod non magis illi aperuit Deus, quàm Mosi sciscitanti, exodi cap. III, ver. XIV: ab variis causis, variisque effectibus varias ei tribuit adpellationes; quarum haud paucae in sacris leguntur libris. Ea adpellationum ratio ad omneis postea gentes, unà cum reliquâ theologiâ, pervenit; ut patet haud ita obscurè è dicto Macrobio. cum quo consentiens Plutarchus, in libro de Iside, ita ait: *Εἰνὸς λόγος, τῶ ταῦτα κοσμεῖν, καὶ μίας προνοίας ὑπερπύσης, καὶ δυνάμεων ὑπεργῶν ὅτι πάντας τεταγμέναν, ἑτέρας παρ' ἑτέροις γεγονέναι τιμὰς καὶ προσηγορίας*. Id est: *Unius mentis, universum hoc temperantis, uniusque providentiae eidem præfecta, & facultatum administrarum, omnibus rebus destinatarum alii apud alios honores, aliaque reperta sunt adpellationes*. Illustrant hæc quàm maximè, quæ Seneca, in IV de beneficiis, cap. VII, tradit his verbis: *Natura, inquis, hæc mihi præstat. Non intelligis, te, quum hoc dicis, mutare nomen Deo. quid enim aliud est natura, quàm Deus, & divina ratio, toti mundo & partibus ejus inserta? Quotiens voles, tibi licet aliter hunc auctorem rerum nostrarum compellare. & Iovem illum Optimum ac Maximum ritè dices, & Tonantem, & Statorem: qui non, ut historici tradiderunt, ex eo, quòd post votum susceptum acies Romanorum fugientium stetit, sed quòd stant beneficio ejus omnia, Stator Statilioque est. hunc eundem & Fatum si dixeris, non mentieris. nam, quum fatum nihil aliud sit, quàm series implexa causarum; ille est prima omnium causa, ex quâ cetera pendent. Quacumque voles, illi nomina propriè aptabis, vim aliquam, effectumq; celestem continentia. Tot adpellationes ejus possunt esse, quot munera. Et capite sequenti: Hunc & Liberum patrem, & Herculem, ac Mercurium nostri putant: Liberum patrem, quia omnium parens sit, & quòd ab eo primum inventa seminum vis est, consultura per voluptatem: Herculem, quia vis ejus invicta sit; quumq; lassata fuerit operibus editis, in ignem recessura: Mercurium, quia ratio penes illum est, numerusq; & ordo, & scientia. Quocumq; te flexeris, ibi illum videbis occurrentem tibi. nihil ab illo vacat: opus suum ipse implet. Ergo nihil agis, ingratiissime mortalium, qui te negas Deo debere; sed natura: quia nec natura sine Deo est, nec Deus sine naturâ; sed idem est utrumq; nec distat. At posteri Adami (in quibus primus Cainus) quum à veri Dei veneratione ad fiderum cultum, Satanæ persuasione, defecissent; varias istas Dei virtutes & potestates, variosque effectus, non unì conditori, omnium rerum principio & causæ, sed rebus ab eo conditis, id est, fideribus adscripserunt, divinitate etiam iis attributâ: quia horum ope apertè sese juvari cernebant; quod de Germanis disertè tradit Cæsar, prædicto com. VI. Mox sacerdotes, qui, ejusdè Satanæ impulsu, omnem de vero supremoq; Deo notitiam sibi unis arcanâ habuere, imperito vulgo persuaserunt, unum solè, omniū fiderū maximum, verū æternumq; esse Deum, qui cetera sidera, simulq; res cunctas cōdidisset: quod pluribus probare contēdit documentis*

mentis Julianus Cæsar, in hymno, quem in honorem regis omnium rerum solis conscripsit. unde Massagetæ, Scythica gens, θεὸν ἥλιον μόνον, id est, *deum unicum solem* agnoverunt; testibus, Herodoto lib. I, & Strabone, lib. XI. Quæ opinio non modò apud vetustissimos illos mortaleis, sed apud posteros etiam perpetuò ad hæc usque sæcula duravit. quidpe nunc etiam multi ita sentiunt populi barbari, non solum in extero orbe, sed & in Africâ, in Asiâ, adeoque in ipsâ Europâ nostrâ. Deinde verò, quum etiam lunæ magno fideri magna vis atque virtus inesset; huic proximum à sole numen, variaque ab effectibus variis nomina assignarunt. Unde ita de Afris Herodotus, lib. IV: οὕςσι δὲ ἡλίῳ καὶ σελῶνι μοῦσαι· 10 σὶ τῶτοις μὲν νῦν πάντες Λίβες θύουσιν. id est: *Solis autem soli ac lunæ immolant: & quidem universi Afri*. Et de Ægyptiis Diodorus, lib. I: τῶτες ὃ τὰς θεὰς ὑπὲρ πάντων τὸν σύμπαντα κόσμον διοικεῖν. hoc est: *Hos deos mundum universum gubernare statuunt*. Tandem, quum reliquæ etiam errantes stellæ vim quamdam atque potestatem in se haberent; his etiam singulis suo ordine, ut antea numina, sic postea nomina adscripserunt; solis atque lunæ variis adpellationibus variè inter eos distributis: quas adpellationes post aquarum inundationem suâ quæque gens sibi interpretata est lingvâ. Cicero, in primo de naturâ deorum: *Quot hominum lingua, tot nomina deorum. non enim, ut tu Vellejus, quocumque veneris, sic idem in Italiâ Vulcanus, idem in Africâ, in Hispaniâ*. Ita igitur reliqua sidera omnia in 20 deorum habuere numero; uti SOL dux, & princeps, & moderator luminum reliquorum, & mens mundi, & temperatio existimaretur; testibus Cicerone, in somnio Scipionis, & Macrobio, in dicto capite XVI: vel etiam parens ac genitor illorum; ut Indis juxta & Slavis visum; testibus Philostrato, atque Helmoldo, superiori capite citatis. quod & Julianus, in suprâ dicto hymno, pluribus argumentis docere conatur. Idem & Celtas, atque in his maximè Germanos nostros sensisse, patet ex suprâ dicto Cæsaris loco; ubi eos *Solem tantum, & Vulcanum, & Lunam coluisse* testatur. Sed postquam generalem omnium gentium theologiam paucis aperuimus, tempus jam fuerit ad Germanorum superstitiones transgredi; membratimque ostendere, quæ numina olim venerati sint, & quibus 30 nominibus: quæ cuncta unius veri Dei, coeli, terræque, & omnium rerum conditoris, fuere adpellationes, virtutesque.

Eosdem omnino fuisse priscis Germanis deos, qui & Gallis, aliisque præterea Celtis, atque adeò universis per omnem terræ orbem gentibus, suprâ satis abundèq; ostensum est. Cæsar igitur, dicto belli Gall. cōment. VI, *Deum, inquit, maxime Mercurium colunt. post hunc, Apollinem, & Martem, & Iovem, & Minervam*. Dii sunt isti omnes gentium antiquissimi, qui cælestes semper habiti sunt; ut ait Cicero, in secundo de legibus: nempe sidera cælestia, sive quinque ex VII planetis; quibus primi, etiam ante terrarum inundationem, numen adscripsere mortales: e quorum nominibus Celtis nostris, quemadmodum reliquis gentibus, VII cognomina- 40 ti sunt dies. De his igitur singulis dicendum erit. ac primum de Apolline.

SOLIS, cælestis sideris, cognomentum esse vocabulum Ἀπόλλων, ex pluribus auctoribus vetustissimis demonstrat Macrobius, dicto cap. XVII, libri primi Saturnaliorum. quibus accedit hoc Juliani in prædicto hymno: καὶ Ἀπόλλων ὃς ἥλιος αὐτὸς τὸ ποινὸν ὄνομα παῶσι καὶ γνώριμον. id est: *Apollo quoque ipse sol: quod nomen apud omnes est commune, atque satis notum*. Eundem igitur esse deum, intelligendum est, Apollinem Gallorum, & Germanorum Solem. Hoc sidus Germani nunc ferè omnes adpellant SON. Angli equidem in Britannia scribunt SUN; propè tamen eodem proferunt sono, quo ceteri Germani suum Son. Ex septentrionalibus Svedi idem sidus vocant SOLE; & Dani SOOL, sive SOEL, pari 50 cum Svedis sono, quasi per ω. Unde videre est, ex eodem fonte hoc vocabulum Germanos hausisse, ex quo Latini suum SOL; nempe ex Asiâ, ante lingvæ primævæ confusionem. Slavorum quin etiam nationibus idem sidus nunc eodem vocabulo, variantibus tantum dialectis, dicitur, Slavis SONCE, iis, qui vulgò Dalmatæ dicuntur, SUNC E; & aliis, interposito L, Polonis SLOŃCE, Bohæmis SLUNCE, Lusatius SLONICE. Sed & Græcos veteres harum gentium

numero accedere arbitror; qui solem vocarunt ἩΛΙΟΝ. nam plurima vocabula, quæ Latini per S incipiunt, Græci inchoant per adspirationem. pro exemplis ista cognoscere libeat: Ἀλς, *sal*; ἀπλός, *simplex*; ἕω, *sedere facio*; ἕωμαι, *sedeo*; ἐδός, *sedes*; ἐκός, *socer*; ἕξ, *sex*; ἑπτά, *septem*; ἑπώ, *sequor*; ἑρπώ, *serpo*; ἥμιον, *semi*; ἰδός, *sive ἰδρῶς, sudor*: cui tamen plenius respondet ὕδωρ. ὕλη, *sylva*; ὑπέρ, *super*; ὕπνός, *somnus*; ὑπό, *sub*; ὕς, *sus*. In eundem igitur modum ex Σὸλ factum censeo ἥλιός. quod initio fuisse videtur ὥλιός: dein, Doricâ dialecto, ἄλιός; quo utitur Pindarus. tandem ex hoc ἥλιός. ὥλ autem rectè congruit cum Latinorum *sol*: nam & in hoc, *o* est longum ac productum. Jam verò cum Græcorum Ἡλ convenit & Hebræorum *EL*, quo Deum adpellant; quum 10 propriè significet *fortem*. Neque ex alio fonte promanavit Arabum & Turcarum *ALLA*. *SOL* igitur nullius alius rei initio fuit adpellatio, nisi unius illius veri Dei, rerum omnium auctoris. Macrobius, dicto cap. xvii, ex Chrysippi sententiâ tradit, Apollinem Græco sermone sic dictum, ὅτι μόνος ἐστὶ, καὶ ἔχει πολλοί. *nam primam nominis literam retinere significationem negandi: & Latinitatem etiam eum, quia tantam claritudinem solus obtinuerit, SOLEM vocasse*. Hoc adeò verum est, uti nostræ etiam lingvæ argumentis demonstrari queat. à vocabulo quidpe *Son*, derivativis vocibus dicimus id, quod est *unum, solum, vel singulum, sonderlich, & sonderlick, & besonder, & insonders*. atque eadem ratione, quod Latinis est *segregare*, nobis dicitur *absonderen*, & aliâ dialecto *affsonderen*. & Angli item, quod 20 Latinis est *privum*, dicunt *asunder*; & *singulare, sundry*. Sed & aliis gentibus, ab eodem unitatis argumento, maximum illud omnium sidus adpellationem accepit. Macrobius, dicto lib. i, cap. xxi, de Assyriorum gente loquens; *Deo, inquit, quem summum maximumque venerantur, ADAD nomen dederunt. ejus nominis interpretatio significat UNUM. Hunc ergo ut potentissimum adorant deum: sed subjungunt eidem deam Adargatin: omnemque potestatem cunctarum rerum his duobus attribuunt; Solem, Terramque intelligentes*. Hæc cuncta multo magis profectò Hebræorum illi *EL* competunt, quàm sideri cœlesti: ad illum quidpe rectè spectat versus iste Sibyllinus, planè divino adflatu pronuntiatus:

Εἰς μόνος εἰμὶ θεός, καὶ ἔκ ἐστι θεός ἄλλος.

Vnus solus sum Deus, nec est Deus alius.

30

Dionysius Halicarnassensis, lib. i. antiquit. Roman. Ἀρχαίοι θεῶν ἀρχαιότατον fuisse ait, καὶ τιμιώτατον τὸν Πᾶνα. id est, *deorum antiquissimum, & præstantissimum Pana*. Coluerunt eundem & aliæ Græcæ gentes, & item Italicæ, & maximè Africæ. Hoc quoque nomen unius initio erat veri Dei adpellatio. hic quidpe verè est τὸ πᾶν, id est, *omne quidquid est*. Phurnutus: *Pan ideo dictus, quod universi deus ipse putaretur*. Macrobius, eodem libro, cap. xvi, ubi *Dionysum*, id est, *Liberum patrem*, eundem esse Solem ostendit; *Consultus, inquit, Apollo Clarus, quis deorum habendus sit, qui vocatur Ἰάω, ita effatus est*:

Φράζω τὸν πάντων ὑπάλον θεὸν ἔμμεν Ἰάω,

Χείμαλι μὲν τ' Ἀΐδλω, Δία δ' εἶαρ ἀρχομένοιο,

Ἡέλιον δ' ἐθέρε, μετοπώρε δ' αἶθρον Ἰάω.

Cogita summum omnium deum esse Iao;

Hieme quidem Ditem, Iovem autem vere incipiente,

Solem æstate, autumnno festivum Iao.

40

Hujus oraculi vim numinis, nominisq; interpretationem, quâ Liber pater, & Sol, Ἰάω significatur, exsequutus est Corn. Labeo, in libro, cujus titulus est, *De oraculo Apollinis Clarii*: Hunc Labeonis librum si haberemus, sine dubio multa inde ad usum nostrum erui possent. At quidquid ille commentatus sit, liquet ex dictis versibus, Solem adpellatum oraculo fuisse ἸΑΩ. Hoc autem esse nomen Hebræorū Dei, ostendit gentilis scriptor Diodorus, lib. i, his verbis: Παρὰ τοῖς Ἰεδαίοις Μωσὴν ἱστέειν τὸν Ἰάω Ἰητικαλέρμον θεὸν παρωοῖσιν τὰς νόμους αὐτῷ διδόναι. id est: *Apud Iudæos, ferunt, Moysen finxisse, Deum, qui cognominatur Iao, leges sibi tradidisse*. Quis autem iste Judæorum Deus, nisi rerum omnium auctor; quem ipsæ etiam sacratæ literæ adpellant ΙΑΗ; ut Exodi c. xv, v. ii; Psal. lxxviii, ver. v, & xix, Psal. cxviii, v. v, xiv, xviii, & xix. qui

50

qui idem, Exodi cap. III, ver. XIV, se ipsum vocat ΕΗΕΙΕ. quod ejus nomen divus Paullus, epist. ad Hebr. cap. XIII, ver. VIII, ita explicat: Ἰησὺς Χριστὸς ὁ αὐτὸς ἦν ἁρὶς καὶ σήμερον ὁ αὐτὸς, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας. id est: *Iesus Christus heri & hodie idem est, & in secula.* & divus Joannes, in apocalypsi, cap. I, ver. VIII: Εγὼ εἰμι τὸ Α, καὶ τὸ Ω, λέγων ὁ κύριος, ὁ θεός, ὁ ὢν, καὶ ὁ ὢν, καὶ ὁ ἐρχόμενος, παύσηται ὁ πνεῦμα. hoc est: *Ego sum Alpha, & Omega, (id est, principium & finis) dicit dominus Deus; qui est, & qui erat, & qui venturus est, ille omnipotens.* Atque equidem nescio, an non hic oraculi, & Diodori deus Ἰάω, & sacrorū librorum J A H, idem sit, qui Italīs antiquissimus deorum adpellatus J A N U S. Arnobius, adversus gentes, ita: *Incipiamus,* 10 *inquit, à Iano patre: quem quidam ex vobis mundum, annum alii, solem etiam prodidēre nonnulli.* Dei igitur, rerum omnium conditoris, apud antiquissimos mortaleis, etiam ante terrarum inundationem, nomen fuit SOL; ab argumento unitatis, quia nullus alius, præter eum Deus. Quum autem genus mortalium ab hujus agnitione cultuque dilaberetur; vocabulum id sideri tribuerunt omnium maximo: quod unum esse verum Deum, rerum cunctarum opificem, crediderunt; ut supra demonstratum est. Ceterò nomen SOLIS Latini, & Germanorum septemtrionales perpetuò integrum conservarunt. Græci id paullatim variarunt: multoque magis Slavi; ut modò ostensum. Germanis ab eo, ut omnium siderum primi nomine, cognominata est prima septimanæ 20 dies, patrio sermone, superioribus *Sontag*; inferioribus *Sondach*; Danis, ac Svedis *Söndag*; Anglis *Sunday*: quæ Christianis nunc Latine dicitur *dies Dominica*, & *feria prima*. Haftenus igitur de Apollinis numine, atque nomine.

Auctor noster, in libro de Germaniâ, de Germanis, & Cæsar, dicto belli Gall. com. IV, de Gallis; *Deorum*, inquit, *maximè Mercurium colunt.* Hic quis fuerit deus, jam antea, cap. IX, paucis indicatum. Nomen ei tribuebant Celtæ ΤΗΕΥΤΗ, multipliciter, pro dialectorum ratione, variatum; originemque suam ab eo sese ducere prædicabant: atque ideò hunc maximè omnium deorum colebant, primum locum, primumq; honorem, præ ceteris, tribuentes. Apud Græcos quum complures fabulosa statueret antiquitas iisdem 30 nominibus deos: de Mercuriis sic Cicero in tertio de divinatione: *Quartus Nilo patre satus; quem Aegyptii nefas habent nominare. quintus, quem colunt Pheneata; qui Argum dicitur interemisisse, ob eamq; causam in Aegyptum profugisse, atq; Aegyptiis leges & literas tradidisse.* hunc Aegyptii ΤΗΟΥΤΗ appellant; eodemq; nomine anni primus mensis apud eos vocatur. Lactantius, lib. I, cap. VI, hunc Ciceronis locum adlegans, mensem interpretatur Septembrē; quemadmodum & alii auctores. Sunt autem, tam apud Ciceronem, quam apud Lactantium, variae in variis exemplaribus vocabuli hujus scriptiones. alia quidpe habent ΤΗΟΥΤΗ, alia ΤΗΟΥΤΗ, alia verò ΤΗΟΤΗ, quædam etiam ΤΗΕΥΤΗ. Plato in Phædro ac Philebo, eadē huic deo adscribens, quæ Cicero, dicto loco, & quæ Cæsar com. 40 VI, Mercurio, ΘΕΥΘ eum adpellat. quod equidē maximè omnium probaverim; siquidem ex ipsâ Agypto Plato id ipsum petiit: tum nostra etiam Germanorū gens nomen ex eo invenit ΤΗΕΥΤΙΣCΙ, vulgò *Thi THEUTHISCHON*; & Græcorum quoque ΘΕΟΥC, simulq; Latinorū DEUS, originē inde ducunt; ut mox clariùs ostendam. Quamquàm idem vocabulum mirificè variatum reperio, non modò Aegyptiis, sed aliis etiam populis, Asiaticis juxta & Africis. Præcipua tamen sunt apud auctores hæc duo; ΘΕΘ, & ΘΕΥΘ. reliqua sunt ista: ΘΕΒ, ΘΕΤ, ΘΕΤ, ΘΕΔ. Sed variatio hæc tam multiplex, ex facili vocaliū, & consonantium Δ, Θ, & Τ, alterius in alteram versione nata est; quod mox infra patebit. Germanos quoque innumeris modis suum variavisse *Theuth*, supra, cap. 50 IX, demonstratum est. Nec TITANIS vocabulū aliud fuisse puto, quam *Theut* ab illo enim *Titanes* dicti fuere filii ejus, nempe angeli; ut infra, capite XXXI, ostendetur: & id etiam nomen uni Soli tributum; quod passim testantur poëtæ. Ceterum quid vocabulum hoc antiquissimis illis mortalibus significaverit, haud facile promptu est. Id tamen mirari liceat; ipsius Dei, rerum cunctarum auctoris, nomen uni mensi tributum, idque primo. cuius rei ratio haud facile

detur, nisi suspiceris, *Theuth* significasse *principium*: ideoque id vocabuli primo impositum mensi, quia, sicut ipse Deus principium est atque origo omnium rerum conditarum, sic September mensis initium conditi mundi, ac temporis, & singulorum annorum. Et priscos quoque Germanos nostros maximum deorum sub patrio nomine *Principii* coluisse, haud omnino vanas habeo conjecturas. Auctor noster annal. lib. 1, ubi Germanicum Cæsarem, trajecto Rheno, in Marfos cum exercitu irrupisse tradit; *Celeberrimum*, inquit, *illis gentibus templum*, quod *TANFANÆ* vocabant, *solo æquatur*. Heic, etiam ante meas hasce commentationes, doctissimi ac summi iudicii viri dictum dei sive deæ vocabulum interpretati sunt, quasi priscis fuerit Germanis *TH' ANFANG*; quod nihil aliud, quam *PRINCIPIUM*, notat. Huic sententiæ uti ego quoque accederem, movit, sive dei, sive deæ nomen, eidem auctori, annal. 1 v, memoratum, in Frisiorum gente. *Mox compertum*, inquit, *à transfugis, nongentos Romanorum apud lucum, quem Baduhenna vocant, pugna in posterum extractâ, confectos*. Heic quid *BADVHENNÆ* vocabulum significet, conjecerint ii, quibus Arabum lingua cognita: Arabes quidpe *principium* sive *initium* dicunt *BEDON*. Ceterum Lactantius, prædicto loco, Ægyptiorum *Thoth*, sive *Theuth*, cognominatum fuisse adfirmat *ΤΡΙΣΜΕΓΙΣΤΟΝ*, id est, *TERMAXIMUM*. quod epitheton sine dubio ideo ab antiquissimis mortaliū ei fuit tributum, quia omnium deorum habebatur præcipuus, atque primus. quod uni vero Deo, cunctarum rerum opifici, quam maximè conveniebat: quem, unà cum *MANNO*, id est, Adamo, originem suæ gentis, conditoremque prisci Celtæ nostri prædicabant; ideoque ut deorum maximum colebant. Neque enim Lactantio adsentior, qui, prædicto loco, *Theuth* hunc, *hominem tantum fuisse censet antiquissimum, & instructissimum omni genere doctrina; adeo, uti ei, ob multarum rerum & artium scientiam, Trismegisto cognomen impositum: qui scripserit libros multos, ad cognitionem divinarum rerum pertinentis: quem non modo Platone, verum etiam Pythagorâ, septemque illis sapientibus antiquiorem adseverat* in libro de irâ Dei. cap. xi. Etenim (ne ea heic repetam, quæ suprâ, cap. xxiv, disputavi) si hic *THEUTH* homo fuit, isque Ægyptius, sive theologus, sive philosophus; quomodo Celtæ nostri ab hoc se progenitos prædicare potuerunt? quomodo Græci cœleste numen ab hoc adpellavêre *ΘΕΟΝ*, & Latini *DEVM*? quomodo complures, diversæque gentes, Ægyptii, Abissini, Arabes, & alii, ab ejus nomine primum anni mensem nominarunt? quomodo ab hoc Germani nostri dicti sunt *THEUTHISCI*? quomodo denique hunc *MANNI*, id est Adami patrem dixerunt? Certè nullâ ratione. nomenque id falsò libris istis, si qui tales fuêre, præscriptum fuisse opinor, uti fucus imperitis hominibus imponeretur, quasi summus ille atque maximus Deus ea ipse tradidisset; quemadmodum de Mose falsò adserit Diodorus, loco prædicto. Ni fortè suspicari libeat, ipsum Adamum tales composuisse libros, non prosâ, sed versibus: quod de Lino Græci, de Zoroastre tradiderunt Persæ. quod ad unum pertinere Adamum, suprâ, cap. xxiv, demonstratum. ubi etiam patuit, falsò Ægyptios adscripsisse *Theuth* deo, quæ erant *Thami*, id est, Adami. Error inde per longinquum temporis obscuritatem natus, quod ipse Adamus ea à *Theuth*, id est à Deo conditore suo acceperat; ut dicto cap. xxiv ostensum est. At Lactantius omnia gentium numina homines fuisse, seu *ἀνθρωπογενέας*, ut inquit Herodotus libro 1, id est, ex hominibus in his terris natos, ex Græcorum opinatus est fabulositate: ideoque hoc uno argumento in omnibus libris suis eos confutat. Ad Germanorum igitur *THEUTH* redeo. Nomen id Mercurii dei multis sæculis Celtæ simul, Ægyptiique, & aliæ fortè plures gentes servarunt. diutissimè tamen Germani, qui & universæ genti suæ, & singulis hominibus varia inde imposuerunt nomina; ut suprâ, cap. 1 v, indicatum est. Ex reliquis populis, quum Græci *τὸ θεοῦ* vocabulum, & Latini *DEI* adpellationem promiscuè cuivis alii numini darent; supremo illi omnium deorum deo hi *MERCURII*, illi *τὸ ἐπμοῦ*, nova vocabula, nescio unde, quæ siverunt. quem pro ingentâ fabulositate, tantum quod non omnino è deorum numero, cœloque ejicientes, omnium

- nium reliquorum fecere nuntium, atque ministrum. Quamquam *Mercurii* vocabulum non in Italiâ demum à Latinis inventum, sed ex Asiâ, cum primis post terrarum inundationem mortalibus, eò delatum, cur credam, rationes habeo haud perinde absurdas. in primo enim lib. reg. cap. xi, vers. vii, Ammonitarum deus memoratur *MOLÉC*: & Levit. cap. xviii, vers. xxi, & cap. xx, versibus ii, iii, iv, & v, libros suos huic deo in sacrificium obtulisse homines, testatur divus Moses. in regum verò lib. ii, cap. xxiii, ver. x, eidem deo Ammonitas filios filiasque in sacris cremasse, narratur. regum autem lib. i, cap. xi, ver. v, & xxxiii, item reg. lib. ii, cap. xxiii, ver. xiii, idem
- 10 Ammonitarum deus vocatur *MILCOM*; & in prophetiâ Zephaniæ, cap. i, ver. v, *MALCHAM*; quod alii legunt *MELÉC*. Hunc igitur eundem fuisse Latinorum *MERCUR*, conjicio cum ex nomine, tum ex sacrificii genere. nam Germanos quoque suo Mercurio humanis litasse hostiis, auctor est Tacitus, in libro de Germaniâ. Ceterum Paullus Diaconus, rerum Langobardicar. lib. i, cap. ix, ita scribit: *WODAN* sanè, quem adjectâ literâ quidam *GWODAN* dixerunt, ipse est, qui apud Romanos *Mercurius* dicitur; & ab universis Germaniâ gentibus ut deus adoratur: qui non circa hæc tempora, sed longè antè, nec in Germaniâ, sed in Graciâ fuisse perhibetur. Hunc ferè ad verbum sequutus Goteфридus Viterbiensis, in chronico, parte xvii, *WOTAN*, inquit, quidam
- 20 *GWOTAN*, adjectâ literâ, dixerunt. ipse est, qui apud Romanos dicitur *Mercurius*: & tunc ab universis Germanis ut deus adorabatur. unde usque hodiè *GOT* Teutonicâ lingvâ dicitur *Deus*. Apud eundem Gotheфридum Toclacus quidam, antiquitatum, ut ipse ait, commentator, tradit, *Vandalos*, accedenteis ad idolum suum *GODAN*, victoriam de Vinulis postulasse. quam fabulam Paullus quoque Diaconus, dicto loco, refert. Hanc *DEI* adpellationem *GOD*, & variante dialecto *GOT*, quâ etiamnum utimur universi, plerique popularium meorum derivatam volunt à patrio vocabulo, quod variè, pro variâ dialectorum ratione, scribitur, *god, good, goed, gud, gut*; significatque *bonum*: quia Deus infinitè bonus, fonsque & origo omnis bonitatis. verum ego huic opinioni haud temerè accesserim. Persis Deus dicitur *CHODA*, quod ex eodem fonte promanasse arbitrantur viri doctissimi, ex quo nostrum *GOD*. quæ equidem conjectatio haud perinde absurda videri possit. quid enim mirum, si utrumque vocabulum ex antiquissimo illo *THEUTH* profluxisse dicatur? Mensẽ Septembrem, ut supra dictum, à Dei nomine adpellavere Ægyptii *Thoth*, & aliâ dialecto *Thod*. fieri igitur perfacile potuit, uti Persæ suâ lingvâ adspiratâ Θ verterent in aliam adspiratam *x*: quod initio & Germanorum quidam fecisse potuere: deinde *x* mutato in adfinem literam *r*, tandem in fine addito *n*, factum *GODAN*. Verum tamen multo saniorẽ dari posse, solidioremque hujus vocabuli originationem, planè mihi persvadeo. *Jovis* nomen Græcis variè, pro multiplici dialectorum ratione, dictum fuisse *Zeus, Σθεύς, Δεύς, Δις, Ζης, Ζὰς, Ζλὺ, Ζὰν, Δην, Δὰν*, nemo Græcæ lingvæ peritus ignorare potest. adfinis item esse literas Θ & Δ , item Θ & Σ , ita uti sæpius altera in alteram commutetur; vel pueri grammaticâ Græcâ imbuti sciverint. Θ enim utriusque literæ vim quamdam in se habet. Hinc ergo factum est, uti, qui Ægyptiis, & Celtis, aliisque fortasse gentibus, erat $\Theta E \tilde{r} \Theta$, Græcis deinde dictus sit $\Theta E O' C$, & $\Sigma E O' C$, item $\Theta I O' C$, & $\Sigma I O' C$, Latinis *DEUS*. Quum verò *z* litera & ipsa disertam in sese haberet vim duarum simul literarum $\Delta \Sigma$; quidam Græcorum antiquum vocabulum $\Theta E \tilde{r} \Theta$ protulerunt *Zeus*, primum Θ in *z*, & ultimum in *z* vertentes. alii deinde, Æolio ac Dorico more $\Delta \Sigma$,
- 30 quæ erant in *z*, transponentes, dixere *Σθεύς*. ut *σδυγός* iisdem populis dictum, pro *ζυγός*. & Persarum deus *Ωρομάσδης*, pro *Ωρομάζης*, Palæstinæ opidum *Αζωτ*, Latine *Azotus*, quod Judæis erat *Asdod*. alii etiam, quemadmodum Latini, Θ in adfine Δ mutant, vel Σ , quod erat in *z*, rejicientes, pro $\Theta E \tilde{r} \Theta$ dixere *Δεύς*, alii hinc, diphthongum *er* convertentes in vocalem *i*, pro *Δεύς* dixere *Δίς*. unde postmodò obliqui casus in *Zeus* recepti sunt, *Διός, Διί, Δία*.

& plurali etiam numero, Διες, Διῶν, Δισί, Δίας. Hinc quoque Latini antiqui pro *Deo* dixere *Dius*. unde etiam nunc Hispanis Deus dicitur *Dios*, Italis *Dio*, Gallis *Dieu*, Britannis, quos Wallos vulgi consuetudo vocat, *Dim*. Hinc *Dis pater* nullus alius, quàm Jupiter. hinc etiam Jupiter ipse dictus *Diespiter*, quasi *Dis pater*: quem admodum *Marspiter*, quasi *Mars pater*; sicuti *Liber pater*. Quidpe quum omnium rerum, tam coelestium, quàm terrestrium, atque infernalium regnum atque potestas penes unum ab initio crederetur esse *Theuth*, sive *Ditem patrem*, id est, Deum, rerum omnium auctorem; posteriores Græci infernalium regimen tribuerunt Plutoni, ceu peculiari deo; quem Latini interpretati sunt *Ditem patrem*: Jovis autem nomen antiquum, unâ auctum literâ, dixere *Diespiter*; quasi esset *Diei pater*. Facit huc illud Apollinis Clarii oraculum, suprà recitatum:

Φερίξο τὸν παῖτων ὕπατον θεὸν ἔμμεν Ἰάω.
 Χείματι μὲν τ' Αἰδῶ, Δία δ' ἄαρ' ἀρχομένοιο,
 Ἡέλιον δ' ἐθέρεο, μελοπώρῃ δ' αἰετὸν Ἰάω.
Cogita summum omnium deum esse Iao;
Hieme quidem Plutonem, Iovem autem vere incipiente,
Solem æstate, autumnos festivum Iao.

Et item Aufonii epigramma, in Liberum patrem:

Αἰγύπτῃ μὲν Ὅσις ἐγὼ, μυσῶν δὲ Φανάκης,
 Βάκχῳ ἐν ζῶσιν, ἐν Φθιμένοισι Αἰδωνεύς.
Ægypti sum Osiris, mystarum Phanaces,
Bacchus in vivis, in mortuis Adoneus.

Et ejusdem poetæ proximè sequens epigramma, in eundem deum:

Ogygia me Bacchum vocat;
 Osirin Ægyptus putat;
 Mystæ Phanacen nominant;
 Dionyson Indi existimant;
 Romana sacra Liberum;
 Arabica gens Adoneum;
 Lucaniacus Pantheum.

Sed & ipsa vox *dies* ὑπὸ τῆς Διὸς nomine quæsitæ: quia summus ille θεὸς, sive Δεὸς, sive Δις, vera, æterna, atque unica lux, & lucis conditæ auctor: unde & *Lucetium Salii in carmine canebant Iovem*; & *Cretenses τὴν ἡμέραν*, id est, diem, vocabant *δία*; teste Macrobio, Saturnal. lib. I, cap. xv. Slavi eadem ratione diem dixere *dan*, & *den*: quæ vocabula etiamnum quibusdam Slavorum nationibus incorrupta durant; aliis ejusdem generis populis, variantibus dialectis, dicitur *dzen*, & *dzien*. quæ cuncta nihil aliud sunt, quàm variationes dialectorum ex uno eodemque vocabulo THEUTH. nam alii deinde Græcorum diphthongum EY vertentes in vocalem longam H, pro Ζεύς dixere Ζῆς. mox Doricâ dialecto, mutato H in A, factum est Ζάς. postea verò, quum obliqui casus à recto Ζῆς formativam literam haberent N; rectum quoque eadem formarunt Ζῶ. quod iterum Doricâ dialecto factum est Ζάν. alii hinc iterum, ut suprà, ex Z abjicientes Σ, vocabulum formavere Δῶ. & tandem Δάν: quod idem est, quod Ζεύς. & hoc idem quod θεὸς. Illud igitur Germani ex Asiâ (unde & ipsi Græci, & Slavi) in suam deferentes terram Celticam, alii dixere Mercurium DAN. unde in hunc usque diem DANI vocantur populi, qui aliâ dialecto quondam erant TEUTONI, sive TEUTONES; quod fusiùs infra aliis etiam comprobabitur argumentis. alii verò vocabulum illud, in principio unâ syllabâ auctum, protulere CODAN. unde ipsa Danicarum insularum maxima, quæ nunc vulgari vocabulo incolis vocatur *Sieland*, Melæ est CODANONIA; & ipsi incolæ Ptolemæo, ut infra ostendetur, CODANONES; & sinus his conterminus, qui nunc vulgò est *Oost see*; Plinio ac Melæ dicitur CODANUS. alii idem vocabulum fecere GODAN; quod referunt Toclacus illè, & Paullus Diaconus, locis prædictis. unde patriæ mihi terræ opidum, quod dicto sinui, & ori

& ori Vistulæ amnis adpositum, vulgari vocabulo, eâdem dialecto, quâ ipse Deus DAN, & gens DANI, dicitur DANZIG, Slavorum gentibus etiamnum vocatur, eliso o, GDANSK, & GDANSKO. Quum autem usitatissimum esset Germanis (quod latius supra, cap. IX, ostensum) quibusdam vocabulis, à G incipientibus, addere w; alii vocabulum GODAN dixere G W O D A N; &, abjectâ prorsus, (quod & ipsum frequens) primâ literâ, W O D A N; ut testes sunt duo supra dicti auctores, Paullus, & Gotefridus. Atque hoc tandem est, quod Diaconus ait, deum GODAN non in Germaniâ, sed longè antè in Graciâ fuisse perhiberi. quâ equidem in famâ, ex Langobardorum theologiâ haud dubiè progressâ, duæ simul res includebantur. primum, quod & Graci deum GODAN adpellaverint DAN: dein, quod is in oriente primum, non equidem in Graciâ, ut isti duo auctores per errorem opinati sunt; sed in Asiâ fuerit: unde se originem ducere, à DAN, sive à THEUTH, antiquis carminibus prædicabant Germani. Atque hinc jam satis clarè ac perspicuè liquet, Mercurium eundem esse Jovem. cujus rei magnum insuper est argumentum, quod non solum Graci ac Latini, sed omnes pariter reliquæ gentes, Jovi coelestium juxta ac terrestrium tribuerunt imperium; quod de Gallis testatur Cæsar; dicto commentario VI: eumque OPTIMUM dixere, quemadmodum Mercurium ΤΡΙΣΜΕΓΙΣΤΟΝ. quæ epitheta uni soli rerum cunctarum conditori, rectorique THEUTH rectè conveniebant. Mercurium autem esse Solem, valido argumento inde adparet, quod Mercurii sidus à quibusdam Apollinis sit adpellatum, teste Plinio, lib. II, cap. VIII: idque apud multas genteis; teste Macrobio, Saturnal. lib. I, cap. XIX. Jovem quoque esse Solem, ostendit Orphei, antiquissimi poetæ, versus:

Εἷς Ζεὺς, εἷς Ἀδης, εἷς Ἥλιος, εἷς Διόνυσος.

Vnus Iupiter, unus Dis pater, unus Sol, unus Liber pater.

Cui similis ille oraculi versus, à Juliano in supra dicto hymno recitatus:

Εἷς Ζεὺς, εἷς Ἀΐδης, εἷς Ἥλιος ἐστὶ Σάραπις

Vnus Iupiter, unus Dis pater, unus Sol, unus Sarapis.

Item illi oraculi Clarii versus, quos supra citavi:

Φράζω τὸν πάντων ὑπάλιν θεὸν ἐμμεν Ἰάω

Χείμαλι μὲν τ' Ἀΐδω, Δία δ' εἶαρ ἀρχομένοιο,

Ἥλιον δὲ θέρε, μετοπώρε δ' αἶσρον Ἰάω.

Cogita summum omnium deum esse Iao,

Hieme quidem Ditem patrem, Jovem verò vere incipiente,

Solem æstate, autumno festivum Iao.

Quibus adde Orphei alios versus, quos Apulejus, de mundo lib. I, cum interpretatione suâ refert hujusmodi:

Ζεὺς πρῶτος γένετο, Ζεὺς ὑπὸ ἀρχικέραυνος.

Ζεὺς κεφαλῇ, Ζεὺς μέσση, Διὸς δ' ἐκ πάντων τέτυκται.

Ζεὺς πυθμὶν γαίης τε καὶ ἔρανος ἀσπερόεντος,

Ζεὺς ἄρσιν γένετο, Ζεὺς ἀμβροσίῳ ἔπαλετο νόμφῃ.

Ζεὺς πνοιὴ πάντων. Ζεὺς ἀκαμάτης πυρὸς ὁρμή.

Ζεὺς πόντος ῥίζα. Ζεὺς ἥλιος, ἡδὲ σελήνη.

Ζεὺς βασιλεὺς. Ζεὺς ἀρχὸς ἀπάντων, ἀρχικέραυνος.

Πάντας γὰρ κρύψας αὐτὶς Φάος ἐς πολύμητες,

Ἐξ ἱερῆς καὶ δῖης αἰενέγκαστο μέρμερα ῥέζων.

Primus cunctorum est & Iupiter ultimus idem:

Iupiter & caput & medium est; sunt ex Iove cuncta:

Iupiter est terra basis, & stellantis Olympi:

Iupiter & mas est, estq; idem nymphea perennis.

Spiritus est cunctis, validusq; est Iupiter ignis.

Iupiter est pelagi radix: est Lunæ, Solque.

Cunctorum rex est, princepsq; & originis auctor.

Namque

*Namque sinu occultans, dulces in luminis auras
Cuncta tulit; sacro versans sub pectore curas.*

Ad unum omnia hæc spectare deum, rerum cunctarum auctorem, ex aliis maximè claret Orphei versibus, qui sunt hujusmodi:

Ζεὺς βασιλεὺς, Ζεὺς αὐτὸς ἀπάντων ἀρχιγένης, ὅς,
Ἐν κρατὶ, εἰς δαίμων γένετο μέγας. ἀρχὴ ἀπάντων,
Ἐν δὲ δέμας βασιλῆον, ἐν ᾧ τὰδε πάντα κυκλεῖται,
Πόρ, καὶ ὕδωρ, καὶ γαῖα, καὶ αἰθήρ, νύξ τε καὶ ἡμέρα.
*Iupiter est rex, idemque omnium principium, ac sator,
Una potestas, unus deus, & magnus auctor omnium,
Unum regale corpus, quo cuncta includuntur,
Ignis, & aqua, & terra, & ær, & nox, & dies.*

Julianus versui prædicto hæc subnectit: Κοινὴν ὑπολάβωμεν, μᾶλλον ἢ μίαν Ἡλίου καὶ Διὸς ἐν τοῖς νοεροῖς διωαεῖαν. id est: *Communem arbitremur, in id unam potius eandemque Solis ac Iovis in intellectualibus potentiam.* Et postea: Οὐδὲν διαφέρειν Ἡλίου Δία νομίζοντες, ὁμολογῶμεν τῇ παλαιᾷ Φήμῃ. id est: *Nihil Iovem ab Sole differre existimantes, veteri opinioni adsentimur.* Hinc Pindarus quoque τοῦ Διὸς ephitheto decorat ἄλειον, Doricā dialecto, pro ἡλίον. Lucianus, in libro de deā Syriā, de Jovis apud Hierapolim, Syriæ urbem, simulacro, τὸν αὐτὸν, inquit, Δία εὐντα, ἐτέρῳ ὀνόματι κληίζουσι. id est; *quem ille, quum Iupiter sit; alio nomine nuncupant.* & mox: καὶ ὅττα τὸ μὲν τῆς Διὸς ἀγαλμα, ἐς Δία πάντα ὄρη, καὶ κεφαλὴν, καὶ ὄμματα, καὶ ὄδον, καὶ μὴν ὁδὸν ἐθέλων ἄλλως εἰκασίς. hoc est: *Atque adeo equidem Iovis simulacrum per omnia Iovem refert, & capite, & oculis, & sedendi habitu, uti ipsum alteri adsimulare nequeas, si maximè velis.* Macrobius, dicto libro, cap. xxiii: *Assyrii quoque Solem, inquit, sub nomine Iovis maximis ceremoniis celebrant in civitate, quæ Heliopolis nuncupatur.* Idem auctor, eodem capite postea, nomen id, quod Lucianus innuit, ΑΔΑΔ fuisse testatur: quod idem & Solis nomen fuisse, jam antea ex eodem Macrobio ostendi. Ceterum ex supra dictis satis liquet, Germanos nostros antiquitus promiscuè usos esse istis vocabulis, THEUTH, DAN, CODAN, GODAN, GWODAN, WODAN, cum in deorum maximo Mercurio, tum in natione, quæ apud antiquos Romanorum Græcorumque auctores dicitur THEVTONI, & THEVTONES, sive TEUTONI, & TEUTONES; nunc verò antiquissimo itidem vocabulo DAN. posterioribus sæculis hoc in utrisque evaluit. Posteaquàm verò ad unius veri Dei, cœli, terræque, & omnium rerum opificis cognitionem pervenerunt Germani; nomen id huic uni, ceu postliminiò, vindicarunt: quemadmodum Græci suum ΘΕΟΪC, & Latini DEUS. Mirum tamen quiddā posterioribus temporibus accidit: nempe, quum verum genuinumque dicti Mercurii nomen foret DAN; syllabaq; GO fortuito, ut videtur, quodam casu adjecta: hæc potiore in vocabulo composito partem obtinuit; ita, uti maiore parte ex DAN, quo ex ΔΕΥΣ, & ΘΕΥΘ provenerat, abjectā, Deus diceretur GOD: quo vocabulo etiam num omnium rerum auctor, ceu patriā & antiquā significatur adpellatione. quamquàm septemtrionales vocali mutatā dicant GVD: pars verò alia Germanorum, quæ etiamnum asperiori utitur dialecto, pro D supposuit T; ut liquet, cum ex hodierno usu, tum ex Gothefridi testimonio. His ita satis comprobatis, mirari nunc liceat, magni viri, Justi Lipsii iudicium, hoc loco parum felix. qui in notis ad Taciti librum de Germaniā; Paulus, inquit, Diaconus notat Langobardis Wondam Mercurium adpellari: ego legerim Wondam, vel Wonstam: à lucro scilicet, cui præest. Majoribus quidem nostris ita dictum, claret vel ex Mercurii die, qui veteri & gentili adpellatione nobis Wonstdach. Nequaquàm, ita sim felix, mi Lipsi, à luero majoribus tuis dictus fuit dies Mercurii, quasi à patrio vocabulo wonnen, quod est lucrifacere, sive partum; quod ipsum est à verbo winnen, id est, lucrari, sive parere: sed ab ipso Mercurii Trismegisti vocabulo GODAN, unde etiam nunc Vestofalis idem dies dicitur Godensdach; & nonnullis tuis popularibus contractè (ut in plerisque vocibus apud vos d in medio duarum vocalium eliditur) Goensdach; reliquis Woensdach, contractè itidem à Wodensdach; quod à WODAN: quemadmodum

modum Anglorum in Britannia *Wednesday*, vulgari itidem apud hos metathesi
 literarum, quasi *Wedensday*. Svedi etiam, abjectâ primâ literâ *G*, eundem ad-
 pellant diem *Odhenſdag*; & Dani *Othensdag*, contractèque *Oensdag*, & abje-
 cto *e*, *Onsdag*: quod equidem vocabulum Saxo Grammaticus à nescio quo
 ΟΤΗΙΝΟ deductum fabulatur lib. I, & V. quam ejus historiam æquè mihi
 ridere liceat, ac ridiculam eadem de re risit fabulam Paullus Diaconus, lib. I,
 cap. VIII. Verùm nescivit Saxo, multa vocabula, quæ apud reliquos Germa-
 nos in principio habent *w*, in Danicâ id lingvâ abjicere. sic *ord*, *ynske*, *uld*, di-
 cunt Dani; quæ nos *word*, *wünsche*, *wal*; id est, *verbum*, *opto*, *lana*. Ad eundem igitur
 10 modum à *Wodan*, sive *Wothen*, factum est *Odan*, & *Othen*: unde dies Mercurii
Othensdag. Porro ex jam dictis satis etiam patet, in Diaconi, Gothefridique ex-
 emplaribus, pro *Godan*, *Wodan*, & *Gotan*, *Wotan*, malè atque imperitè supponi *Go-*
dam, *Wodam*, & *Gotam*, *Wotam*; tamquàm accusativi casus à nominativis *Goda*, *Wo-*
da, *Gota*, *Wota*. Atque hæc quidem de Mercurii nomine. Ceterùm, quamvis
 duùm istorum deùm, Mercurii ac Jovis existimatio ex unâ, quæ de vero erat
 Deo, promanarit origine; tamen Celtæ, atque in his Germani nostri, discretim,
 quemadmodum ceteræ gentes, suis ritibus nominibusque coluerunt singulos;
 & suum cuique diem, quo sacra facerent, adsignaverunt: quia unius Dei, rerum
 20 omnium auctoris variæ adpellationes primùm uni Soli attributæ, postea verò in-
 ter alia etiam sidera distributæ fuerunt; ut suprâ ostensum. Dispiciendum igitur
 nunc, Jupiter quodnam apud Germanos habuerit nomen proprium. Lucanus,
 lib. I, treis Gallorum præcipuos deos his recenset versibus:

Et quibus immitis placatur sanguine divo
Teutates; horrensque feris altaribus Hesus;
Et Taranis Scythica non mitior ara Dianæ.

Ex his TEUTATEM (sive rectiùs fortè scripseris TEUTANEM) eundem fuisse
 Germanorum TUITONEM, sive THEUTONEM, suprâ, cap. IX, ostensum est.
 TARANEM autem fuisse Jovem, nemo dubitavit, cui notum, hodièque Bri-
 tannis, quos Wallos vulgò vocant, *tonitru* dici TARAN: nam Jovis epitheton
 30 ab effectu erat apud Græcos ΒΟΨΤΡΑΪΟΣ, apud Latinos *Tonans*. Quin Germani etiam
 hodiè omnes eodem vocabulo, quamvis dialectis variato, *tonitru* vocant; supe-
 riores, atque Saxones *donner*, & illi etiam asperiori ore *tonner*; circa Rheni di-
 vortia, atque ostia colentes *donder*; Angli in Britannia *thunder*; septemtrionales
 Germani in Daniâ *torden*. unde verbum *tonare*, Germani dicunt, suâ quique
 dialecto, superiores ac Saxones *donneren*, & illi sæpius *tonneren*; Rheni divortio-
 rum ostiorumque adcolæ *donderen*; Angli *to thunder*; Dani *tordner*, & *donner*. Ex
 his iterum diei Jovis factum est cognomentum, quod superiores dicunt *Don-*
nerstag, & *Tonnerstag*, contractèque sæpè *Dorstag*, & *Torstag*; Saxones *Donnersdach*;
 Rheni divortiorum adcolæ, *Dondersdach*: septemtrionales, *Thorsdag*; & Angli in
 40 Britannia *Thursday*. Svedi etiam primum anni mensem Januarium ab eodem
 deo vocant *Tordmanat*: & Dani Martium *Thormooned*, sive *Tormaanet*. Anti-
 quissimum igitur, non modò apud Celtas in Europâ, sed antè etiam in Asiâ, Jo-
 vis nomen fuit TARAN; & variis dialectis, *Thoran*, *Doran*, *Tonar*, *Donar*, *Tonnar*,
Donnar, *Tordan*, *Dondar*, *Thondar*. quorum omnium a postmodum dialecti ratio-
 ne à plerisque in E (ut in omnibus ferè aliis vocibus antè liquidas) conver-
 sum est. Juvet heic Magistri Adami Bremensis adduxisse testimonium; qui
 ita scribit de Sveonibus, sive Svedis: THOR, inquit, præsidet in aère: qui toni-
 trus, & fulmina, ventos, imbresque, serena, & fruges gubernat. & mox: Thor cum sceptro
 Jovem exprimere videtur. Sed & Latinorum *tonitru*, & *tonare* ex eodem haud du-
 50 bie cum *thonder*, & *tonner*, fonte profluxit. Subit heic mentē, eundem Jovis diem
 quibusdam hodiè Germanis nuncupari *Pfingestag*. id nominis unde ei quæsitum
 sit, scire fuerit cura. Magnum illud, in tribus maximis, Christianorum festum,
 quod Græco vocabulo dicitur ΠΕΝΤΕΚΟΣΤΗ, omnibus simul Germanis eo adpellari
 nomine, variis tamen dialectis, superioribus *Pfingestag*, Saxonibus *Pingesdach*, Sve-
 dis *Pingesdagh*, ad Rhenum Belgis *Pingsterdach*, Danis *Pintzedach*: nemini Germa-
 nicarum

nicarum dialectorum gnaro ignotum esse potest. quod equidem nominis à Græcâ voce Πεντεκοστή derivatum esse, vel ex Danico *Pintze* colligi poterat. Sed quid? an igitur festum hoc, quod annuum semper aliàs, singulis septimanis apud Germanos nostros celebratum fuit? Haud credibile. ideoque alia hujus nominis ratio, aliaque etymologia investiganda est. Mons hodiè inter Alpeis præaltus, vulgari vocabulo cognominatus *divi Bernhaldi*, alio nomine accolis, hinc Gallis *Mont Iou*, inde Italis *Monte Iove* adpellatur; perantiquâ, uti vulgò creditur, adpellatione. quam opinionem Liuthprandi etiam confirmat testimonium; cui, lib. v, cap. iv, dicitur Latinè *Mons Iovis*. *Summum Penninum* antiquissimis temporibus fuisse dictum, infra, lib. ii, cap. vi, in Veragrorum, Alpinae nationis descriptione ostendam. Livius, lib. xxxi, de eodem ita: *Neque herculè montibus his ab transitu Pœnorum ullo Veragri, incola jugi ejus, nōrunt nomen inditum; sed ab eo, quem, in summo sacratum vertice, Penninum montani apellant.* Ipsum equidem verticem *Penninum* vocabant Romani. at dei nomen fuisse incolis *Pen*, & variante dialecto *Pin*, unde illud apud Romanos vocabulum derivatum, infra dicto loco docebo. Ex hoc igitur dei Inalpini nomime, item ex Latino montis cognomine, quo in hanc usque diem *Mons Iovis* adpellatur, ipsum vocabulum *PEN*, sive *PIN* fuisse Jovis apud priscos Germanos nomen, juxta ego cum viris doctissimis arbitror: utique, quum continuò antè Livius, populos Celticos id jugum accoluisse, haud obscure ostendat his verbis: *Nec veri simile est, ea tum ad Galliam patuisse itinera: utique, quum, quæ ad Penninum ferant, obsepta gentibus Semigermanis fuissent.* Ab hoc itaque *PENNO*, sive *PINNO*, id est à Jove, quartus septimanae dies dictus est primum *Pensdag*, & *Pinsdag*; & superiorum Germanorum asperiore dialecto, *Pfinstag*. Adsimili autem modo vocabulum diei septimanae ex *Penno*, sive Jove Πεντεκοστήs diei postea tributum; quemadmodum deæ item cujusdam, de quâ sequenti capite dicitur, vocabulum *Eoster*, & variantibus dialectis *Easter*, *Aester*, *Ooster*, Πάσχα festo datum. Ceterò hoc quoque vocabulum *PEN*, sive *PIN* credo ab rei argumento, vero æternoque Deo tributum; quia is omnium deorum erat summus. nam hodièque excelsarum rerum summitates dicimus *pinnen*, & singulari numero *pin*. Hæc igitur etiam de Jove dicta.

Saturnum deum Germanos coluisse, neque Tacitus, neque alius auctorum quisquam memorat; nec Cæsar quidem Gallis eum, inter alios eorum deos, tribuit. Unde suspicari pronum fuerit, hujus dei neque numen, neque nomen Celtis umquam cognitum fuisse. Verùm Dionysius tamen Halicarnassensis, in lib. i, de priscis Romanis verba faciens, sic testatur: λέγεται δὲ καὶ τὰς Θυσίας ὀπιτελᾶν τῷ Κρόνῳ τὰς παλαιὰς, ὡς περ ἐν Καρχηδόνι, τέως ἢ πόλιν διέμενε, καὶ τῶν Κελτῶν εἰς τὸδε χεῖρας γίνεσθαι, καὶ ἐν ἄλλοις τισὶ τῶν ἑσπερίων ἐθνῶν, ἀνδροφόνους. hoc est: *Fertur etiam veteres Saturnum placare solitos humanis victimis, sicut Carthaginenses, dum stetit eorum urbs; & idem nunc quoque fit apud Celtas, & alias genteis occidenti proximas.* Cicero, de naturâ deorum lib. iii: *Saturnum vulgò maximè ad occidentem colunt.* Sanè, quia hic deus unus est ex vii planetis, à quo etiam ultimus septimanae dies tam Celtis, quàm ceteris gentibus, cognominatus fuit; maxime credibile est, & hunc eos cum reliquis gentibus inter cetera numina coluisse. Hunc deum eundem esse Jovem, ex eo probatur, quod ejus uxor (ut gentilis fabulata est antiquitas) Rhea eadem fuit Juno; quod proximo capite ostendetur. Eundem igitur esse & Mercurium, & Solem, ex eo liquet, quod & ipse Jupiter est & Mercurius, & Sol. Servius in primum Æneidos Virgilio: *Belus, primus rex Assyriorum. quos constat Saturnum, quem eundem & Solem dicunt, Junonemque coluisse. quæ numina etiam apud Afros postea culta sunt. unde & lingua Punicâ Bal deus dicitur. Apud Assyrios autem Bel dicitur quadam sacrorum ratione & Saturnus & Sol.* Nonnus, Διονυσιακῶν lib. xl:

Βῆλ' ἐπ' Εὐφρήταο, Λίβυς κεκλημῆναι Ἄμμων,
Ἄπης ἐφ' Νεῖλῳ; Ἄραϊ Κρόνῳ, Ἀσὺρ Ζεὺς.

Ἐπὶ Σάραπις ἑφους Ἀἰγυπτοῦ ἀνέφελτο Ζεὺς,
 Εἰ Χρόνῳ, εἰ Φαέθων πολυώνυμῳ, εἴτε σε Μίθρης
 Ἡ ἑλίου Βαβυλῶν, ἐν Ἑλλάδι Δελφὸς Ἀπολλῶν.
Belus Euphratis, Libycus vocatus Ammon,
Apis es Niliacus, Arabs Saturnus, Assyrius Iupiter:
Sive Sarapis es Aegyptius innubis Iupiter
Sive Tempus, sive Phëthron multi nominis, sive tu Mithra,
Sol Babylonis, in Græciâ Delphicus Apollo.

Idem hoc Macrobius Saturnal. lib. i, cap. xx, sic probat: *Saturnus ipse, qui au-*
 10 *ctor est temporum, & ideo à Græcis, immutatâ literâ, Κρόνῳ, quasi Χρόνῳ vocatur,*
quid aliud, nisi Sol intelligendus est? cùm tradatur ordo elementorum, temporum nume-
rositate distinctus, luce patefactus, nexus aternitate conductus, visione discretus: quæ
omnia actum Solis ostendunt. At rectiùs, ac veriùs ipse Deus, rerum omnium
conditor, lucis atque temporis dicitur auctor: hic quidpe cùm reliqua lumina
cuncta, tùm & ipsum Solem condidit, & cum ipso tempus. unde, sub Jovis
nomine, Silio Italico lib. iv dicitur Rerum sator; libro autem ix, Sator ævi. Sa-
turni equidem hinc vocabulum deo apud Latinos quæsitum, nonnulli tradunt
auctores: alii tamen alias proferunt ejus enodationes: quarum nulla æquè pla-
 20 *cet, ac ea, quæ à nostri sæculi hominibus traditur. nempe Saturnum dictum à*
latendo, vel occulendo; quod Hebræis est sathar. Nam, quum æterni Dei facies
cunctis esset mortalibus invisibilis (quod tradit etiam Moses in exodo, cap.
xxxiii, ver. xx; & item divus Joannes in euangelio, cap. i, ver. xviii; &
Paullus in primâ epistolâ ad Timotheum, cap. i, ver. xvii.) nomen ei ab hac
quoque causâ, sive ratione, imposuere mortales, quod deinde Latini suâ diale-
cto formavere SATURNUS. Atque hinc fabulam illam natam puto, quod
Latium, celeberrimam Italiæ regionem, à Saturno dictam Latini auctore cen-
fuerunt, quia in eâ deus latitasset: quum re verâ Saturnus ipse à latitando di-
ctus sit. Germani nostri, vel universi Celtæ, quo nomine suum deum Satur-
 30 *num adpellaverint, haud faciliè dixerim. nam plerique hodiè Germanorum*
diem Saturni vocant Sonabend, & Sonavend; contractè à Sontages abend, & Son-
dages avend: quasi dicas vigiliam diei Dominica; eodem modo, uti dicimus Ooster-
abend, Pfingstabend, & Oosteravend, Pingstavend; id est, vigilia Paschæ, & vigilia
Pentecostes. alii vocant Sambstag, sive Samestag vocabulo itidem contracto, à
Sabbathstag, quod diem Sabbathi notat; quemadmodum & Gallofranci hodiè
Samedy, & Hungari Szombat. quæ duæ Germanorum dicti diei adpellatio-
nes post receptam demum Christianorum religionem exortæ sunt. At Rheni
divortiorum ostiorumque accolis idem dies adpellatur Saterdach, & Anglis in
Britanniâ Saterdag, & Saturday. unde equidem conjici poterat, Germanis quo-
 40 *que, & universis simul Celtis, id numen fuisse vocatum SATAR, & varian-*
tibus dialectis, SATER, & SATUR: ni suspicandum foret, hoc nominis
dictas regiones ex Romanorum demum adsumsisse consuetudine, postquàm
non modò sub imperium ac leges, sed sub lingvam etiam eorum concesserunt.
Proinde liberum heic cuique, atque integrum relinquo judicium. huic,
vel illi accedat opinioni, prout videbitur.

CAP. XXVII.

De variis dearum numinibus, nominibusque: quæ cuncta ad
unam referenda sunt Lunam.

50 **H**ACTENUS ostensum est, omnia deorum gentilium nomina simul ac
 numina non modò ad unius Solis spectare numen; sed & hujus & illo-
 rum universa vocabula ad unum, æternum Deum, cuctarum rerum
 conditorem juxta ac moderatorem, esse referenda; ut cui uni, à variis causis
 atque effectibus, ab initio rerum tributa. De Vulcano, Marte, & Hercule,

Germanorum itidem diis, posteriori loco agam. nunc ad dearum numina, nominaque transeo.

Auctor noster, in libro de Germaniâ, deas, quas Germani coluerint, refert *Isin, Matrem deum, & Terram matrem*. Cæsar, belli Gall. comment. vi, unam *Lunam* eos in deorum numero duxisse adfirmat. eodem autem libro paullo antè, Gallis ex omni dearum coetu unam adsignat *Minervam*: quam Britannis quoque cultam fuisse, ex his Solini, cap. xxv, perspicitur verbis: *Fontes calidi; quibus præsul est Minervæ numen*. Ego pluribus heic ostendere conabor documentis, auctorumque testimoniis, non solum dictarum dearum, sed, præter has, etiam *Rheæ, & Iunonis, & Veneris, & Cereris, & Proserpine, & Dianæ*, numina ad unam referenda esse Lunam. 10

Auctor igitur noster, in libro de Germaniâ; *Pars Suevorum*, inquit, *& Isidi sacrificat*. Vnde causa, & origo peregrino sacro, parum comperi: nisi quod signum ipsum, in modum liburnæ figuratum, docet advectam religionem. Fulgentius in mythologico: *Navigium Isidis Aegyptus colit*. Lactantius, lib. i, cap. xi: *Certus dies habetur in fastis, quo Isidis navigium celebratur. quæ res docet, non transisse illam in Aegyptum, sed navigasse*. De Isidis igitur navigio apud Aegyptios, atque Romanos an non cognoverat Tacitus? an verò ex eodem argumento, religionem Isidis atque sacrum peregrinum in Italiam quoque & Romam advecta, collegit? Quod si hoc malè ego suspicor; certè ille in isto de Germanorum Isidis cultu erravit. eadem quidpe 20 haud dubiè fuit ratio, eadem causa, cur Germani juxta cum Romanis Isidis navigium celebrarent. Christophorus Colerus, in notis suis ad hunc Taciti locum, *Non temerè*, inquit, *suspicere, hujus Pelagiæ Isidis sacra suscepisse Suevos ab ipsis Græcis: eos dico Suevos, qui, ad Istri ripas habitantes, sæpe cum Sarmatis ad Pontum usque Euxinum excurrere*. quibus verbis satis auctoris mentem se explicasse putat. Verùm errat & ipse vehementissimè. primò; quia heic nullos Suevorum cum Sarmatis ad Euxinum mare excursus monstraverit ante tempora adhuc Trajani, in cujus principatu hæc scripsit Tacitus. tum verò haud ita facilè peregrina sacra adsciscuntur per excursores. denique non terrâ, sed mari navigio advectam Isidis in Germaniam religionem, intellexisse auctorem, quis dubitet? 30 luerunt deam eandem etiam Rhodii, teste Appiano in Mithridaticis; & Meroitæ Æthiopes, teste Strabone, lib. xvii. Pro Aegyptiacâ tamen propriè habitam fuisse priscis Græcis atque Latinis, ex auctorum lectione manifestum est. At, quia & Aegyptii, & Græci, & Latini, & simul Germani nostri sacra ejus eisdem coluerunt ritibus; haud obscurè inde patet, non ex Aegypto demum, posterioribus temporibus, eam accepisse superstitionem, Latinos, Græcos, atque Germanos; sed jam inde à dispersione gentium. ex unâ Asiâ omneis pariter, in suam quosque terram, detulisse; quemadmodum & reliquorum numinum religiones, de quibus hætenus actum; item sacra, & ceremonias, de quibus infra dicetur. Quanam tamen hæc re verâ fuerit Isis, haud facilè quis dixerit, in tantâ, 40 ut mox adparebit, opinionum discrepantiâ. Nihilominus planum id atq; clarum reddere conabor. Lactantius, dicto loco, *Eodem modo*, inquit, *convertisse in Iovem traditur Iupiter Io, Inachi filiam. quæ, ut iram Iunonis effugeret, ut erat jam setis obsita, jam bos, transisse dicitur mare, in Aegyptumq; venisse: atque ibi, receptâ pristinâ formâ, dea facta; quæ nunc Isis vocatur*. Quo igitur argumento probari potest, nec Europam in tauro sedisse, nec Io factam bovem? Quod certus dies habetur in fastis, quo Isidis navigium celebratur. quæ res docet, non transisse illam, sed navigasse. Cum Lactantio conveniens super Inachi filiâ Ovidius, in primo metamorphos. rem eandem prolixâ recenset narratione; tandemq; finit hoc versu: *Nunc dea Niligenæ colitur celeberrima turba*.

Verùm has narrationes, cum Lactantiis, tum Ovidius, juxta cū aliis auctoribus, ex 50 Græcorum habuere fabulositate, quos jam antea dixi ita deorum suorum, dearumque nomina, ac numina multiplicasse, itaque confudisse, uti nunquam, quis hic vel ille deorum foret, posteriores explanare poterint. Aliarum igitur gentium de Iside theologiam inspiciamus, necesse est. Manethus, & Hecataeus, apud Diogenem Laërtium in procemio, auctores sunt, Aegyptios tradidisse, θεὸς εἶναι Ἰσιν,

ἢ σελήνῳ· τὸν μὲν Ὅσιριν, τὴν δὲ Ἴσιν καλεσμένῳ. Id est: Deos esse Solem, & Lunam; illumque Osirin, hanc Lunam adpellari. Et Diodorus, lib. I, ex eorumdem Ægyptiorum theologiâ refert ista: Τὸς δὲ οὐκ ἄλλοι φασὶν ἀνθρώπους τὸ παλαιὸν γενομένους, ἀναβλέψαντας εἰς τὸν κόσμον, καὶ τὴν τῶν ὅλων φύσιν καταπλαγένας καὶ θαυμάσαντας, ὑπολαβεῖν εἶναι δύο θεοὺς αἰδίους τε καὶ πρώτους, τὸν τε ἥλιον, καὶ τὴν σελήνῳ· ὧν τὸν μὲν Ὅσιριν, τὴν δὲ Ἴσιν ὀνομάσαι, ἀπὸ τινος ἐτύμας θεείσης ἐκείρας τῆς περὶ ἡγορίας ταύτης· μεθερμύευσμένων γὰρ τέτων εἰς τὸν Ἑλληνικὸν τῆς διαλέξεως τρόπον, εἶναι τὸν μὲν Ὅσιριν πολυόφθαλμον, τὴν δὲ Ἴσιν μεθερμύευσμένῳ, εἶναι παλαιὰν, τεθνημένης τῆς περὶ ἡγορίας ἀπὸ τῆς αἰδῆς καὶ παλαιᾶς γενέσεως. Hoc est: Ajunt, vetustissimos in Ægypto mortales, quum mundum
10 suspicerent, cunctarumque rerum naturam cum stupore admirarentur, duos esse deos conjecisse, sempiternos, atque omnium primos, Solem, ac Lunam: quorum istum Osirin, hanc Isin, ab certâ quadam nominis ratione, adpellarint. quidpe si Græcè interpreteris, Osirin, esse multotoculum; Isin verò antiquam: quod nomen ab æternâ & antiquâ generatione ei sit impostum. Hinc Plato, lib. VII de legibus, Μεγάλους θεοὺς adpellat ἥλιον καὶ σελήνῳ. Dio Cassius, lib. I, de Antonio loquens, & Cleopatrá, Ægyptiorum reginâ: Συναφρότερό τε αὐτῇ, καὶ συνεπλάττετο, αὐτὸς μὲν Ὅσιριν καὶ Διόνυσον, ἐκείνη δὲ Σελῶν τε καὶ Ἴσιν, λέγοντες εἶναι. Id est: Pingebantur unâ, fingebanturque; ille Osirin, ac Bacchum, ipsa Lunam, atque Isin sese esse dicentes. Et de iisdem eodem libro postea: Τίς δὲ ἔκ αὐτῶν θελήσῃ, καὶ ἀκῶν καὶ ὁρῶν τὸν Ἀντώνιον πλὴν ἀνθρώπων ἐκείνῳ, καθάπερ τινὰ Ἴσιν, ἢ Σελῶν, προσκυνοῦντα; καὶ τὰς τε παῖδας αὐτῆς ἥλιον καὶ Σελῶν ὀνομάζοντα; καὶ τὸ τελευτᾶν, καὶ αὐτὸν Ὅσιριν καὶ Διόνυσον ὀπικεκληκότα; Hoc est: Quis non lugeat, quum audiat videatque, Antonium istam hominem ut Isin, seu Lunam adorare; natis ejus Solis ac Lunæ nomina tribuere; denique se ipsum Osirin ac Bacchum indigetare? Isin ergo esse Lunam ex Ægyptiorum theologiâ jam constat. Hinc illud Ovidii, metamorph. libro IX; de eadem Iside: ----- Inerant lunaria fronti

Cornua.

Signum tamen ejus cur fuerit navigium, haud facile dixerim: nisi suspicari liceat, significare id Noachi arcam; quæ celebrata fuit prisceis mortalibus, ob memoriam servati ab aquarum inundatione generis humani. Ea tamen res
30 quomodo ad Lunam quadret, dispicere nequeo; nisi, quod Isis idem fuit nomen cum uno ex Castoribus fratris; ut postea aperiam. Atque hinc est illud Plutarchi, in libro de Iside: Ἰσορῶσι γὰρ Ἀργυῖοι, τὸ πλοῖον, ὃ καλεῖται Ἑλλήως Ἀργώ, τὸ Ὅσιριν νεὼς εἶδολον, ὅτι τιμῇ κατηγερεσμένον, ἔμακρὸν φέρεται τῷ Ὠρίωνος καὶ τῷ Κυνό· ὧν τὸ μὲν Ὠρίων, τὸ δὲ Ἰσίδος ἱερὸν Ἀργυῖοι νομίζουσιν. Hoc est: Tradunt Ægyptii, navim, quæ Argo dicitur Græcis, navis Osiridis imaginem, in honorem ejus inter sidera relata, non procul ab Orione atque Cane ferri: quorum siderum alterum Horo, alterum Isidi sacrum Ægyptii censent. Horum esse Ægyptiis Apollinem, auctor est Plutarchus, eodem libro; & item Herodotus, libro II. Nomen Isis dea quod habuerit apud Germanos, velle indicare; id demum fuerit divinare;
40 quando nullum ejus rei exstat apud auctores indicium, vel argumentum.

Porrò auctor noster, in eodem libro de Germaniâ, de Æstiorum gente, maris Svevici, sive Codâni sinus trans Vistulam amnem adcolâ; Matrem, inquit, deum venerantur. insigne superstitionis, formas aprorum gestant. id pro armis, omniumque tutelâ, securum deæ cultorem etiam inter hostes præstat. Hanc deam variis Latini Græcique adpellavere nominibus; è quibus tria uno versu refert Catullus, in carmine de Atty:

Dea Magna, dea Cybele Didymi, dea Domina.

Ovidius, fastorum lib. IV:

Gaudeas assiduo cur dea Magna sono.

50 Et postea: Dindymon, & Cybelen, & amœnam fontibus Idam,
Semper & Iliacas Mater amavit opes.

Strabo, lib. X: Καὶ οἱ Φρύγες, καὶ τῶν Τρώων οἱ περὶ τὴν Ἰδὴν κατοικοῦντες, ῥέαν μὲν καὶ αὐτοὶ τιμῶσι, καὶ ὀργιάζουσι ταύτῃ, Μητέρα καλεῖντες θεῶν, καὶ Ἀγδίσιν, καὶ Φρυγίαν, καὶ Θεὸν μεγάλῳ· ἀπὸ δὲ τόπων Ἰδαίαν, καὶ Δινδυμήνῳ, καὶ Πυλὴνῳ, καὶ Πεσσιναντίδῃ, καὶ Κυβέλλῳ. id est: Phrygas etiam, & ex Troibus qui Idam accolunt, Rheam venerantur, eique

orgia peragunt; Matrem adpellantes deorum, & Agdestin, & Phrygiam, & Magnam deam: à locis vero Idaam, Dindymenen, Pylenen, Pessinuntiam, & Cybelen. Hinc etiam Idæa mater vocatur Ciceroni, in orat. v in Verrem; & item Livio, lib. xxxix; Ovidioque, prædicto loco, paullo antè, his verbis;

— Idæa festa parentis erunt.

Cicero etiam in oratione de haruspicum responsis, & pro P. Sextio, Matrem magnam vocat; nempe eadem de causâ, ob quam Dea magna, & Mater deum indigetabatur. Sic & Silius Italicus, lib. vii:

— Magnæ Reate dicatum

Cælicolûm matri.

Causam indicat Ovidius ibidem, his versibus:

Institeram: Quare primi Megalesia ludi

Urbe forent nostrâ: cum dea (sensit enim)

Illa deos, inquit, peperit: cessere parenti;

Principiumque dati Mater honoris habet.

Atque ob id ipsum sanctissima, antiquissimaque ejus fuere religiones; teste Cicerone, in dictâ orat. pro Sextio. Eandem hanc esse Lunam, ex eo vel maximè perspicitur argumento, quòd Magna mater, & Mater deorum dicta. quidpe Solem ac Lunam quum vetustissimi mortalium (ut supra ex Ægyptiorum ostensum est theologia) primos, æternosque crediderint deos; ex his cetera sidera, id est, cetera numina, unâ cum universo mundo, procreata fuisse necesse est. Quum verò zeds, id est, Jupiter, idem sit Sol; & Jovis uxor habita sit Juno: hæc quoque eadem jam erit Luna: item, quum Saturnus quoque sit Sol; & Saturni uxor habita sit Rheia, quæ Latinis Ops: hæc etiam manifestissimo hoc argumento erit Luna. quod apertius etiam infra patebit.

Ceterum auctor noster, eodem libro, de septem Svevorum nationibus, quæ proximè oceanum, sive sinum Codanum, inter Albim Chalufumque & Viadrum amneis colebant; *Deuringi, inquit, deinde, & Caviones, & Angli, & Vari- ni, & Eudoses, & Svardones, & Nuithones, fluminibus, aut silvis muniuntur. nec quidquam notabile in singulis, nisi quòd in commune Herthum, id est, Terram matrem colunt; eamque inter- venire rebus hominum, invehì populis arbitrantur.* De hac deâ antequàm alia dicam, nomen ejus diligentiore excutiendum manu arbitror. Doctissimus Lipsius, in notis suis ad hunc locum, testatur, quædam exemplaria manu scripta habuisse *Nerthum*; alia etiam *Verthum*. unde ipse veram, ab auctore perscriptam, fuisse vocem censet *Aerthum*. Conjectatio haud ita absona profectò. variæ enim licet gentes variè hoc vocabulum, quod Latini *terram* fecere, enuntiaverint, aliæ per *A*, aliæ per *E*, quædam per utramque literam, id est, per diphthongum *AE*; nulla tamen adspirationem præposuit. nam Chaldæis est *ara*, Arabibus *arth*, Gothis, Germanicæ quondam genti, *arte*, Hebræis *erets*, Poenis *ert*, Armeniis *ercir*, Græcis *ēgē*, Germanis nunc Superioribus *erde*, Saxonibus *eerde*, Belgis *aerde*, Anglis in Britannia *earth*, Scotis *erth*. ex quibus colligere dabatur, antiquitus fuisse diphthongum *AE*; quæ postmodò ab imperitis, vel incuriosis librariis corrupta in *He*. nam & Germani superiores, quamvis suum *erde*, per simplicem scribant vocalem; magis tamen id per diphthongum exprimunt: & Anglorum *Ea*, nihil aliud heic sonat, quàm Germanorum *Ae*. Verum, uti dicere mihi liceat, quod sentiam; certè & *N*, & *V*, propius accedunt ad *H*, quàm ad *A*: & hodièque Helvetiæ incolæ terram cum adspiratione adpellant *Herde*: prætereaque focus, cui ignis imponitur, cum adspiratione vocatur Germanis superioribus *hård*, inferioribus *heerd*, Anglis *hearth*. Terræ autem & foci vocabula eandem habuisse antiquitus significationem, Latinus etiam poeta docuit Ovidius, fastor. lib. vi, hoc disticho:

Vesta eadem est & terra: subest vigil ignis utrique:

Significant sedem terra focusque suam.

Quapropter nihil mutandum in principio hujus vocis censeo. In medio rectè apud auctorem scribi *th*, Anglorum probat hodiè vox *earth*. cereræ Germanorum

rum nationes ☉ in confine Δ, ut in innumeris aliis vocibus, converterunt. At, quum omnibus ferè per orbem terræ gentibus, simulque Germanorum nationibus, feminini sit generis terra; miror ego, cur auctor noster antiquum illud vocabulum masculino genere pronuntiaverit *Herthum*: utique, quum non dei, sed deæ esse voluerit nomen. Ceterò Terram matrem eandem esse & Lunam, tum satis probatum erit, quum eandem & Matrem deum esse patebit. Herodotus, lib. I, de Persis: τὸν κύκλον πάντα τῶν ἔχοντων Δία καλέσσι. id est; *Omni cæli gyrum Iovem vocant*. Idem auctor, lib. IV, de Scythis: Νομίζουσι τὴν γῆν τῆς Διὸς εἶναι γυναικα. id est: *Terram existimant Iovis esse uxorem*. Macrobius, Saturnal. lib. I, cap. XXI: *Quis ambigat, Matrem deum terram haberi?* idque probat ex simulacro illius: cuius descriptionem mox videbimus, si eandem antè ex Ovidio cognoverimus. Hic, fastor. lib. IV, ita describit:

*Desierat; cæpi: Cur huic genus acre leonum
Præbent insolitas ad juga curva juba?*
*Desieram; cæpit: Feritas mollita per illam
Creditur: id curru testificata suo est.*

At cur turriferâ caput est ornata coronâ?

An primis turres urbibus illa dedit?

Annuit.

20 Macrobius igitur, antè indicato loco, in eandem sententiam; *Similiter Phryges*, inquit, *fabulis, & sacrorum administrationibus immutatis, circa Matrem deum, & At-*
tinem, eadem intelligi præstant. quis enim ambigat, Matrem deum terram haberi? Hæc dea leonibus vehitur, validis impetu atque fervore animalibus: quæ natura cæli est; cuius ambitu aer continetur; qui vehit terram. Solem verò, sub nomine *Attinis*, ornant fistulâ, & virgâ. Et cap. XXIII, de Assyriis loquens: Deo quem summum maximumque venerantur, *Adad* nomen dederunt. & mox: Subjungunt eidem deam nomine *Adargatin*: omnemque potestatem cunctarum rerum his duobus attribuunt, Solem, Terramque intelligentes. & mox: Ipsa autem argumenta, Solis rationem loquuntur. namque simulacrum *Adad* insigne cernitur radiis inclinatis: quibus monstratur, vim cæli in radiis esse Solis, qui demittuntur in terram.

30 *Adargatis simulacrum sursum versum reclinatis radiis insigne est: monstrando, radiorum vi*
superne missorum enasci, quacumque terra prægenerat. sub eodem simulacro species leonum
sunt, eadem ratione terram esse monstrantes, quâ Phryges finxere Matrem deum, id est, Ter-
ram, leonibus vehi. Hunc *Adad* esse Jovem, eundemque Solem, supra ex Luciani etiam libro de deâ Syriâ ostensum est. Idem auctor, eodem libro, deam; quam heic Macrobius nominat *Adargatin*, interpretatur Junonem; additque: τὴν μὲν Ἡρώς λέοντες φέρουσι. id est; *Junonem leones vehunt*. Et, eodem libro antea, de eadem deâ: Εἰς τὴν καὶ ἄλλου λόγου ἱερὸς, τὸν ἐγὼ σοφῶς ἀνδρὸς ἤκουσα. ὅτι ἡ μὲν θεὸς Ῥέη ἐστίν. hoc est; *Fertur & alius sermo; quem ego à sacerdote quodam audiui: nempe deam esse Rheam*. Et paullo post: Σημεία δὲ ἡ θεὸς τὰ πολλὰ ἐς Ῥέην ἀπικνέεται. λέοντες γὰρ μιν φέρουσι, καὶ

40 *τύμπανον ἔχει, καὶ ὅτι τῇ κεφαλῇ πυρροφύει, οὐκ ὀλίγω Ῥέην Λυδοὶ ποιεῖσιν.* id est: *Multa*
verò signa adsunt deæ, quæ ipsam Rheam esse ostendunt. nam & leones eam ferunt, & tym-
panum habet, & coronam capite turratam gestat. Idem hoc de Matrè deum supra ex Ovidio intelleximus. Herodianus, lib. I, festum Matris deum ita refert: Ἡ Ῥέη ἀρχὴ ἐκάστου ἔτους, ὡρισμένης ἡμέρας, μητρὶ θεῶν πομπὴν τελεῖσι Ῥωμαῖοι. καὶ πάντα, ὅσα παρ' ἐκάστοις πλάττει σύμβολα, καὶ μὴλιά τε βασιλέων, ὕλης τε καὶ τέχνης θαύματα, τὰ βροτοῦ προπομπεύει. ἀνετός τε πᾶσι δέδοται ἐξουσία παντοδαπῆς παιδιᾶς. ἐκάστος τε ὁ βέλεται χεῖμα ὑποκρίνεσθαι. ὅδ' ἐστὶν ἔτι μῆρας, ἢ ἐξαίρετον ἀξίωμα, ὃ μὴ πάντι τῷ βελομένῳ ἀμφιθεῖν ὑπάρχει παῖξά τε καὶ κρύψαι τὴν ἀλήθειαν. ὡς μὴ ῥαδίως διαγνῶναι τόν τε ὄντα καὶ τὸν μιμνῶμενον. Hoc est: *Veris initio quotannis, statò solennique die, festum Matri deum Romani*
50 *celebrant. In eo, quæcumque apud quemque sunt divitiarum argumenta, supellexque pre-*
tiosa imperatorum, materiæ atque artis spectanda, præferri in pompâ ante deam solent. Ac
summa tunc omnibus quovis modo ludendi concessa est licentia: adeò, uti unusquisque, quan-
cumque velit, personam induat: neque ulla sit tam magna aut eminens dignitas, cuius habi-
tum non liceat, cuicumque libeat, induere, ludere, & rem veram imitari; ita, uti difficile sit
eum, qui re verâ est, ab eo, quem quis imitatur, dignoscere. De eodem festo ita Ovidius, dicto loco:

*Protinus inflexo Bercynthia tibia cornu
 Flabit; & Idææ festa parentis erunt.
 Ibunt semimares, & inania tympana tudent;
 Æraque tinnitus ære repulsa dabunt.
 Ipsa sedens molli comitum cervice feretur
 Urbis per medias exululata vias.
 Scena sonat, ludique vocant; Spectate Quirites;
 Et fora Marte suo litigiosa vacent.*

His jam confer, quæ auctor noster, dicto loco, de Terræ matris festo apud Germanos narrat, his verbis: *Est in insulâ oceani castum nemus. dicatum in eo vehiculum, veste contectum, attingere uni sacerdoti concessum. is adesse penetrati deam intelligit; vestemque bubus feminis, multâ cum veneratione prosequitur. Lati tunc dies, festa loca, quacumque adventu, hospitioque dignatur. non bella ineunt; non arma sumunt; clausum omne ferrum: pax, & quies tunc tantum nota, tunc tantum amata: donec idem sacerdos satiatam conversatione mortalium deam templo reddat. mox vehiculum, & vestes, & si credere velis, numen ipsum secreto lacu abluitur. Servi ministrant; quos statim idem lacus haurit. Arcanus hinc terror, sanctaque ignorantia, quid sit illud, quod tantum perituri vident. Legere heic malim vestis, singulari numero, uti paullo antè veste: unum quidpe erat lineum velum; quod suo loco demonstrabitur. Idem fuisse hoc festum, quod Romani Matri deum celebrabant, ex his maximè liquet verbis; Lati tunc dies, festa loca, quacumque adventu, hospitioque dignatur dea. non bella ineunt; non arma sumunt; clausum omne ferrum: pax & quies tunc tantum nota, tunc tantum amata. Item ex eo, quod servos ministranteis mox secretus ille hausit lacus, ne arcana efferrentur. nam de Matre deum sic Virgilius, Æneid. 111:*

*Hinc Mater cultrix Cybeles, Corybantiaque æra,
 Idæumque nemus; hinc fida silentia sacris,
 Et juncti currum Domina subiære leones.*

Multo tamen lucidiùs claret ex eo, quod & apud Romanos vehiculum, quo Mater deum vehebatur, flumine ablutum fuit. Ammianus Marcellinus, lib. xxiii: *Ad diem vi Cal. Aprilis, quo Romæ Matri deorum pompæ celebrantur annales, & carpentum, quo vehitur simulacrum, Almonis undis ablui perhibetur. Nec carpentum solummodò, sed ipsa quoque, uti apud Germanos Terra mater, dea, sive simulacrum ejus. Ovidius, eodem fastorum lib. iv:*

*Est locus, in Tiberim quâ lubricus influit Almo,
 Et nomen magno perdit in amne minor;
 Illic purpureâ canus cum veste sacerdos
 Almonis Dominam sacraque lavit aquis.*

Sed & boves feminæ hanc vehebant, ut apud Germanos Terram matrem. idem poëta paullo post, de eadem deâ:

*Ipsa sedens plastro portâ est in vecta Capenâ:
 Sparguntur juncta flore recente boves.*

Macrobius, Saturnal. lib. i, cap. xxi: *Nec in occulto est, neq; aliud esse Osirim, quàm Solem, nec Isin aliud esse, quàm terram. At Isis nihil aliud, quàm Luna. ergo & Mater deum, & Terra mater nihil aliud sunt, quàm Luna. Plutarchus, lib. de Iside, auctor est, Isin aliquando Ægyptiis dictam fuisse Muth; quod matrem significabat. Huc etiam pertinet, quod tympanum & æra pulsabantur in festo Rheæ, sive Idææ matris; testibus Ovidio, ac Luciano. quod adeò uni Lunæ convenit, uti huic deficienti æris tubarumque sono subvenire mos fuerit priscis mortalibus. Livius, lib. xxv i: *Disposita in muris Campanorum imbellis multitudo, cum æris crepitu, qualis in defectu Lunæ, silenti nocte, cieri solet. Auctor noster, annal. lib. i: Noctem minacem, & in scelus erupturam fors lenivit. nam luna claro repente cælo visa langvescere. id miles, rationis ignarus, omen præsentium accepit, ac suis laboribus defectionem sideris adsimilans, prosperèque cessura, quæ pergerent, si fulgor & claritudo deæ redderetur. Igitur æris sono, tubarum, cornuumque concentu strepere. Diodorus ita de Atlantiis, lib. iii: Τὸς δὲ ὅχλοι Φασὶ θανυμίσαντας τὴν περιπέτταν, τὸν μὲν Ἡλίον καὶ τὴν Σελήνην**

Σελήνῳ τῇ προσήγορίᾳ, καὶ ταῖς τιμαῖς μεταγαγείν ὅτι τὰ καὶ ἔργον ἄσρα, τὴν δὲ μητέρα
τῶν βασιλέων θεόν τε νομίσαι, καὶ βασιλεὺς ἰδρύσασθαι, ἑταῖς δὲ τῷ τυριπάνων καὶ κυρβάλων
ἐργείαις, καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπαν ἁπομιμαμένους τὰ περὶ αὐτὴν συμβάντα, θυσίας καὶ τὰς
ἄλλας τιμαὶς ἁπονεῖμαι. Id est: Populus autem prodigium hoc admiratus; Solem ac Lunam
cum nomine, tum honore inter cæli sidera refert: matrique, jam deam esse persuasi; altaria
exstruxerunt; tympanorumque strepitu, & cymbalorum tinnitu, aliorumque, quæ circa ipsam
euerant, imitatione sacra & honores ejus peregerunt.

VENEREM quoque eandem esse & Lunam, tunc maximè comprobatum
erit, quando Venerem eandem esse & Terram matrem, & Matrem deorum,
10 constabit. Macrobius igitur, ut antè relatum, Saturnal. lib. i, cap. xxi, Adonis
quoque Solem esse, inquit, non dubitabitur, inspectâ religione Assyriorum; apud quos Veneris
Architidis & Adonis maxima olim veneratio viguit: quam nunc Phænices tenent. nam physi-
ci terra superius hemisphærium, cuius partem incolimus, Veneris adpellatione coluerunt; infe-
rius verò hemisphærium terræ Proserpinam vocaverunt. & paullo post: Similiter Phryges
fabulis & sacrorum administrationibus immutatis, circa Matrem deum & Attinen eadem in-
telligi præstant. quis enim ambigat, Matrem deum terram haberi? Hæc dea leonibus vehitur,
validis impetu atque fervore animalibus; quæ natura cæli est, cuius ambitu ær contine-
tur, qui vehit terram. Et postea: Nec in occulto est, neque aliud esse Osirin, quàm Solem,
nec Isin aliud esse, quàm terram, ut diximus, naturamve rerum. Cicero, de natutâ deo-
20 rum lib. iiii, de iv Veneribus loquens; Quarta, inquit, Syriâ Tyrioque concepta, quæ
ASTARTE vocatur; quam Adonidi nupsisse proditum est. In sacris libris, judic.
cap. ii, ver. xiii, & cap. iii, ver. vii, & viii, cap. x, ver. vi, item regum
lib. i, cap. xi, ver. v, eadem Syriæ sive Sidoniorum dicitur dea ASTAROTH.
Sacris libris consentiens Lucianus, in libro de deâ Syriâ, Sidonios tradit etiam
suo ævo coluisse deam Astarten. Quum igitur Attinès sit idem qui Adonis, &
hic idem qui Adad, hic verò idem qui Sol; rectè etiam Venus Architis, sive
Astarte eadem existimatur quæ Adargatis, & Isis, & Terræ mater, & Mater
deorum, & tandem Luna. Strabo, lib. xvii: Ἐστὶ δὲ ἐν Μέμφει καὶ Ἀφροδίτης ἱε-
ρὸν θεᾶς Ἑλλάδι δὲ νομιζομένης. τινὲς δὲ Σελήνης ἱερὸν εἶναι φασίν. id est: Veneris etiam
30 fanum est Memphi; quæ Græca putatur esse dea. quidam verò Lunæ templum esse ajunt.
Herodianus, lib. i v: Τὴν Οὐρανίαν σέβουσιν ὑπερφυῶς Καρχηδονιοὶ τε καὶ οἱ κατὰ τὴν Λι-
βύαν ἄνθρωποι. Λίβους μὲν οὐδ' αὐτὴν Οὐρανίαν καλεῖσι. Φοίνικες δὲ Ἀστροάρχην ὀνομάζουσι;
Σελήνῳ εἶναι θέλοντες. Hoc est: Vraniam incredibilem in modum venerantur Carthagi-
ginenses, & Africæ populi. ceterò hanc Afri quidem Vraniam vocant; at Phænices Astro-
archen, Lunam intelligentes. An satis sine mendo Ἀστροάρχην, vehementer ego dubi-
to. intelligi Ἀσδάρην Luciani, aliorumque auctorum, & sacrorum librorum A-
staroth, nemini dubitare licet. nam Vraniam quoque esse Venerem, mox patebit.
Hinc igitur Ovidius, dicto fastorum lib. i v, quamvis Idæam matrem, deorum
parentem faciat; tamen paullo antè de Venere sic cecinit:

40 Illa quidem totum dignissima temperat annum:

Illa tenet nullo regna minora deo:

Iuraque dat cælo, terræ, & natalibus undis:

Perque suos initus continet omne genus:

Illæ deos omneis (longum est numerare) creavit:

Illæ satis causas, arboribusque dedit.

Hinc etiam est illud apud Plutarchum, in libro de Iside: Εἰσὶ γὰρ οἱ τὸν Ὀσίριν ἀντί-
κρυς Ἡλίον εἶναι, καὶ ὀνομάζεσθαι Σείριον ὃν Ἑλλήνων λέγουσι, τὴν δὲ Ἰσιν ἔχειν ἑτέραν τῆς
Σελήνης ἁποφαίνοντες. διὸ καὶ πρὸς τὰ ἐρωτικά τὴν Σελήνῳ ὁπικαλῶνται, καὶ τὴν Ἰσιν
Εὐδοξὸς Φησι βραβεύειν τὰ ἐρωτικά. Hoc est: Sunt, qui Osirin diserte ajunt esse Solem;
30 Isis verò nullam aliam, quàm Lunam: itaque & ad res amatorias Lunam invocant: &
iis rebus præesse Isin, Eudoxus adfirmat. Diodorus lib. ii tradit, in Syriæ opido Afca-
lonè deam cultam fuisse Δερκετουῶ. eandem Plinius in Phœnicum opido Ioppè
cultam fuisse, testatur lib. v, cap. xiii, & eod. lib. cap. xxiii, Cæle Syria, inquit,
habet Bambycen, quæ alio nomine Hierapolis vocatur, Syris verò Magog. ibi prodigiosa Atar-
gatis, Græcis autem Derceto dicta, colitur. Strabo, lib. xvi: Ἡ Βαμβύκη, ἣν καὶ Ἐδεσσαν,

καὶ Ἰερὰν πολὺν καλεῖσιν, ἐν ᾗ τιμῶσι τὴν Συρίαν θεὸν τὴν Ἀτὰργάτιν. hoc est: *Bambyce*, quam & *Edeffam*, & *Hierapolin*, id est, *Sacram urbem vocant: in quâ Syriam colunt deam Atargatin*. Et in fine ejusdem libri: Ἀτὰργάτιν δὲ τὴν Ἀθάραν ἐκάλεσαν. Δερκετὼ δ' αὐτὴν Κτησίας καλεῖ. id est: *Atargatin dixere Atharam: quam Ctesias Derceio adpellat*. Fortè Ἀθάραν. ita enim Phornutus, in libro de naturâ deorum: *Rhea apud Syros Artaga dicitur*. quod & ipsum simul ex Strabonis Ἀθάραν, simulque ex notissimo omnium Ἀτὰργάτιν, correxerim *Atarga*: Ceterò Herodotus, lib. I, in dicto Syriæ opido Ascalone fuisse tradit οὐρανίης Ἀφροδίτης τὸ ἱερόν, πάντων ἀρχαιοτάτων ἱερῶν ὅσα ταύτης ἔθεξ, id est; *Veneris Vrania templum, omnium, quotquot hujus deæ fuerint, vetustissimum*. Lucianus etiam, in suprâ dicto libro, Junonem Hierapolitanam, quam alii Atargatin vocant, habuisse ait τὸν κεσὸν, τῷ μὲν τὴν Οὐρανίην Ἀφροδίτῃ ἐκόσμεον, id est, *cestum, quo solam cælestem Venerem exornabant*. Plutarchus in Crasso, & Appianus in Syriacis, de eadem deâ Hierapolitanâ: Ταύτην ἢ οἱ μὲν Ἀφροδίτῃ, οἱ δὲ Ἥραν νομίζουσιν. id est; *Hanc alii Venerem, alii Junonem esse arbitrantur*. Ergo ex his jam satis manifestò patet, Venerem esse eamdem & Decretum, & Astarten, & Atargatin; & Matrem deum, & Terram matrem, & Rheam, & Junonem, & Ifin, & ipsam tandem Lunam; unde etiam haud dubiè cognomen ei quæsitum ἔσθ' οὐρανίας, id est *Cælestis*. Huc jam adde, quod Plinius tradit lib. II, cap. VIII, *Veneris sidus alios Junonis, alios Isidis, alios Marris deum adpellavisse*. & quod Lucianus, in dicto libro, testatur, simulacrum Junonis Hierapolitanæ habuisse quiddam & Veneris, & Lunæ, & Rheæ. Macrobius Saturnal. I, cap. XXI, de Venere, quam eamdem vult esse Terram: *Simulacrum hujus deæ in monte Libano fingitur capite obnupto, specie tristi, faciem manu lævâ intra amictum sustinens. lachryma visione conspicientium manare creduntur. quæ imago, præter quòd lugentis est, ut diximus, dea, terræ quoque hiemalis est; quo tempore obnupta nubibus, sole viduata, stupet, fontesque veluti terræ oculi uberius manant; agrique interim suo cultu vidui, mæstam faciem sui monstrant. Sed cum sol emerfit ab inferioribus partibus terræ, vernalisque æquinocti transgreditur fines, augendo diem; tunc est & Venus læta, & pulchra virent arva segetibus, prata herbis, arbores foliis. ideoque majores nostri Aprilem mensem Veneri dicaverunt. Cum hac Veneris obnuptione conveniunt, quæ de Germanorum Terrâ matre refert Tacitus: Est in insulâ oceani castum nemus. dicatum in eo vehiculum, veste contectum, attingere uni sacerdoti concessum. & paullo post, finitis diebus festis: mox vehiculum, & vestis, & si credere velis, numen ipsum secreto lacu abluitur. Servi ministrant; quos statim idem lacus haurit. Arcanus hinc terror, sanctæque ignorantia, quid sit illud, quod tantum perituri vident. Nescio an non idem, vel simile quid prodat Diodorus, dicto lib. II, de magno ac profundo lacu, haud procul Ascalone Syriæ opido; in quem Decretò sese præcipitasse narrat. item Lucianus, in dicto libro de deâ Syriâ; qui lacum tradit fuisse haud longè ab templo Hierapolitano, immensæ altitudinis; ad quem & in quo multa solennia peragebantur. Quin noster quoque, in insulâ oceani, ingentis est altitudinis lacus; ut suo loco, in descriptione harum partium, dicetur. Tacitus, ut suprâ relatum, *Terram matrem, inquit, colunt; eamque intervenire rebus hominum, invehì populis arbitrantur*. Cicero, de naturâ deorum lib. II; *Quæ dea, inquit, ad res omnes veniret, Venerem nostri nominaverunt*. Tacitus ibidem, de eadem deâ Terrâ matre: *Lati tunc dies, festa loca, quacumque adventu, hospitioque dignatur*. ergo alia subinde atque alia festis illis diebus loca accedebat. Ovidius, dicto fastor. lib. IV, eamdem rem de Matre deum; quamvis ex causâ malè fictâ:*

*Cur vicibus factis ineunt convivio, quæro,
Tunc magis; indictas celebrantque dapes?
Quòd benè mutarit sedem Berecynthia, dixit;
Captant mutatis sedibus omen idem.*

Nempe mutationis conviviorum causam poëta putavit mutationem antiquæ sedis, quum Pessinunte è Phrygiâ Romam adveheretur. Lucianus, libro prædicto, de templo Hierapolitano, Εὐπρέων δὲ, inquit, πρεσέων, τῶν οἶδα, μεγίστῃ τῇ εἰασι ἀρχαῖς ἐπιτελέσκειν id est: *Festorum omnium, quæ novi, maximum incipiente vere*

vere peragunt. Herodianus, ut antè dictum, Romanos ait Matri deum festum in initio veris egisse. Ovidius, dicto lib. IV, factum id testatur Nonis April. Marcellinus verò, ut suprà citatum, ad diem VI Kalend. April. cui consentiens Vibius Sequester, *Almo*, inquit, ubi Mater deum VI Kalend. Aprilis lavatur. Mensem eum à Venere nomen accepisse, tradit ibidem Ovidius: Macrobius autem Veneri dicatum adfirmat. Ovidius etiam ibidem Kalendas Aprilis festo Veneris tribuit. Ægyptios quoque eodem anni tempore eidem deæ festos egisse dies, auctor est Plutarchus in libro de Iside, his verbis: Τῇ δὲ νεμεσίᾳ τῆς φαμενώθης μὲν ἐορτὴν ἄγουσιν, ἑμβάζειν ὁσίους δὲ τοῖς Σελήνῳ ὀνομαζομένῃς, ἑαυτὰς ἀρχὴν ἔσσαν. id est: In novilunio mensis Phamenoth festum celebrant, quod ingressum Osiridis in Lunam adpellant. est autem id veris initium. Eodem anni tempore Germanos quoque suæ deæ Terræ matri festos egisse ac lætos dies, ex Bedà disco. is quidpe in libro de temporum ratione, cap. XIII, ita scribit de Anglis, Germanicâ gente, in Britanniam transgressis: Aprilis, Eosturmonath (manu scripta exemplaria Aestermonath) qui nunc Paschalis mensis interpretatur, quondam à deâ illorum, quæ Eostre vocabatur, & cui in illo festa celebrant, nomen habuit; à cuius nomine nunc Paschale tempus cognominatur, consveto antiquæ observationis vocabulo gaudia novæ solennitatis vocantes. Id adeò verum est, uti etiam nunc plerique Germanorum paschatos festum vocitent Oostern; Angli verò Easter; vocabulis dissyllabis: nam Oo, & Ea, sunt diphthongi. ESTAR igitur, sive OSTAR, seu AESTAR dea nulla alia fuit, quàm quæ Astarte Sidoniis, & Atargatis Assyriis dicta; id est, Terra mater, sive Mater deum, & Rhea, & Juno, & Venus, & Luna. Ceterum, quòd Tacitus apud Æstios Germanos insigne Matris deum fuisse tradit apri formam; id egregiè, inter alia, competit Veneri. nam Adonim, Veneris maritum, ab apro interemtum fabulosa tradidit antiquitas.

Porro Paullus Diaconus, rerum Langobardicarum lib. I, cap. VII, fabulam quamdam ridiculam, ut ipse fatetur, ex antiquitate refert, in quâ mulier quædam FREA, uxor perhibetur Wodani. Eandem fabulam Saxo Grammaticus, lib. I, & V, iisdem, & amplioribus narrat circumstantiis. Paullus autem, capite sequenti, Wodanum deum esse Mercurium tradit: quod pluribus suprà confirmatum est argumentis. FREA igitur etiam haud dubiè dea est credita fabulosæ illi Germanorum antiquitati. Dies Veneris hodiè dicitur superioribus Germanis Freitag, inferioribus Friedach, Anglis Friday, Danis Fredag, Fridag, & Frigdag: à deâ, ut liquidò patet, FREA, sive FRIA. Hæc igitur, sine omni controversiâ, erit Germanorum Venus. Unde manifestissimo argumento liquet, Venerem nullam aliam esse, quàm Lunam. nam Mercurium nullum alium esse, quàm Solem, suprà satis firmis demonstratum est documentis. Magistri Adami Bremensis nescio quo loco ponenda sit fides; qui apud Sveones, id est, Svedos, ait suo sæculo Vpsolæ (Vpsalia vulgò nunc vocatur) templum totum ex auro paratum fuisse; & in eo deum Wodan, qui bella regere, hominibusque virtutem contra hosteis ministrare creditus sit; simulacrumque ejus armatum, ut apud alias gentes Martis simulacrum. alterum verò deum Fricco; qui pacem, voluptatesque largiretur mortalibus: cuius simulacrum eos finxisse cum ingenti priapo; & in celebrandis nuptiis immolasse ei victimas. Hæc fanè contra veterum auctorum narrantur fidem. nam Tacitus disertissimè testatur, alium fuisse Mercurium apud Germanos deum, alium Martem. Diaconus verò è superiorum auctorum monumentis Fream, quæ eodem & Fricco (nam Danis ab hoc vocabulo dies Veneris dictus Frigdag) deam, eamque Wodani uxorem prodit. Vocabulum patrium Germani unde traxerint, haud facile dictu est: nisi ab eadem credatur origine, à quâ Græcorum Α'φροδίτη. Et quid adeò mirum? quando etiam Aprilem mensem ab eadem origine dictum putarunt Latini, ut antè ostensum. Germani verbum, quod Latinis est procari, patrio sermone dicunt, superiores freien, inferiores fryen. quod & deæ vocabulo FREE, sive FRIE, & Veneris muneri quàm maximè congruit. Quibusdam Α'φροδίτη, breviori voce dicta fuit Α'φρω. nostris Germanis hodièq;

superio-

superioribus *fraue* est domina, Saxonibus *frue*, & Rhēni divortiorum ostiorum-
que accolis *frouwe* femina simul, & uxor, & domina.

Ceterum Cæsar, ut sæpius jam antè relatum, Germanis unam Lunam, Gallis
unam adsignat ex omni dearum numero MINERVAM: hanc quoque nullam
aliam esse deam, quàm Lunam, paucis demonstrabo. Cicero, de naturâ deo-
rum lib. III: *Minerva prima, quam Apollinis matrem diximus. secunda orta Nilo, quam*
Ægyptii Saita colunt. De hac Serinus apud Stobæum, in sermone de legibus, &
Plutarchus, in libro de Iside: τὸ δὲ ἐν Σάει Ἀθηνᾶς (ὡς ἔστιν νομίζουσιν) ἔδωκεν Ἰσι-
δωτὶ εἶχε τοιαύτω. id est; *Saiticum Minervæ, quam & Isin esse arbitrantur, simulacrum in-*
scriptionem habuit hujusmodi. Et eodem libro postea: τὴν μὲν γὰρ Ἰσιν πολλαῖς τῶν ἱερῶν
Ἀθηνᾶς ὀνόματι καλεῖσιν, id est; *Isin sæpè Minervæ nomine significant.* Hinc etiam Ju-
nonis Hierapolitanæ, id est, Atargatis simulacrum aliquid quoque ex Minervæ
habitu in sese habuit; teste Luciano, in libro prædicto.

Sed & CEREREM fuisse Lunam, Græcorum testatur interpretatio: qui
eam deam Δημήτηρ vocabant, quasi γῆ μήτηρ: id est. *Terram matrem.* Hinc Or-
phei est versus:

Γῆ μήτηρ πάντων Δημήτηρ πλετοδότειρα.

Terra mater omnium, Ceres divitiarum datrix.

Herodotus, lib. II: Ἰσις δὲ ἐστὶ κατὰ τὴν Ἑλλήων γλῶσσαν, Δημήτηρ. hoc est: *Isis autem,*
secundum Græcorum linguam, est Demeter, id est, Ceres. Et postea eodem libro: Αἰ- 20
γυπτίσι δὲ Δημήτηρ Ἰσις ἐστὶ. id est; *Ægyptiorum linguâ Isis est Ceres.* Hinc Virgilius,
γεωργικῶν lib. I, Solem ac Lunam sic alloquitur:

— Vos ô clarissima mundi

Lumina, labentem cælo qua ducitis annum;

Liber & alma Ceres.

Cerēris filia fuit PROSERPINA. de hac ita Macrobius dicto Saturnal.
lib. I, cap. XXI: *Physici superius hemispherium terræ, cujus partem incolimus, Veneris ad-*
pellatione coluerunt: inferius verò hemispherium terræ, Proserpinam vocaverunt. Scilicet,
quia Venus eadem est Ceres. imò & Proserpina est Venus: nec magis hujus fi-
lia, quàm Dis pater, sive Pluto Iovis frater. Quum igitur Proserpina sit Ceres, 30
& hæc sit Venus, & Terra mater, & Luna; Proserpina quoque nihil aliud est,
quàm Luna. Plutarchus, prædicto libro: οὐ γὰρ ἄλλον εἶναι Σάραπιν, ἢ τὸν Πλούτωνά
Φασι, καὶ Ἰσιν τὴν Περσέφασσαν. id est: *Neque Sarapin aliū esse ajunt, quàm Plutonem;*
& Isin Proserpinam: Fulgentius, μυθολογικῶν lib. II: *Lunam idē ipsam voluerunt etiam*
apud inferos Proserpinam dici, seu quod nocte luceat, seu quod humilior currat, & terris præsit.
Hinc Herodotus, lib. II, ex Ægyptiorum theologiâ tradit Cererem & Liberum
inferorum principatum tenere. Quò ille etiam spectat Aufonii versus, in Libe-
rum patrem: Βάκχος ἐν ζῳῶσιν, ἐν φθιμένοις Ἀιδωνεύς.

Bacchus in vivis, in mortuis Adoneus.

& item isti:

Ogygia me Bacchum vocat;

Dionysos Indi existimant;

Romana sacra Liberum;

Arabica gens Adoneum.

Aidoneus igitur, sive Adoneus, nullus alius, quàm Aides, sive Ades; & hic idem,
qui Atys, & Ates, & Attes, & Atines, & Attines, & denique Adonis. cujus uxor
quum fuerit Venus, eademque & Rheā, & Terra mater, & Mater deorum, &
Iuno; & Ceres, & Luna; Proserpina quoque ipsa est eadem.

Denique Lucianus, eodem libro de deâ Syriâ, Junonis Syriæ, id est, Atarga-
tis simulacrum aliquid etiam DIANÆ, & NEMESIS, & PARCARVM, habuiss- 50
se testatur. hæ igitur itidem deæ omnes ad unum numen, id est, ad Lunam sunt
referendæ. Ab Ægyptiis accepisse Æschylum tradit Herodotus, lib. II, quòd
Dianam Cereris filiam fecerit. ergo Diana eadem & Proserpina. Strabo, lib. XIV,
tradit Milesios ac Delios Dianam interpretatos esse Lunam. Phornutus, de natu-
râ deorum: *Sol appellatur Apollo; ac Luna Diana.* Ovidius, de Ponto lib. I, eleg. I:

Ante

*Ante deū matrem cornu tibi cen adunco
Cum canit, exigua quis stipis ara neget?
Scimus ab imperio fieri nil tale Diana;
Vnde tamen vivat, vaticinator habet.*

Cicero, de naturâ deorum lib. II: Dianam & Lunam eandem esse putant. Luna à lu-
cendo nominata est; eadem est enim Lucina. itaque, ut apud Græcos Dianam, eamque Lucife-
ram; sic apud nos Iunonem Lucinam in pariendo invocant. Diana dicta, quia noctu quasi diem
efficeret. Hinc festum quoque Dianæ, quod Ægyptii celebrabant in urbe Bubasti,
ferè eisdem describit Herodotus ritibus, quibus Matris Deūm festum celebra-
tum fuisse, suprà ostendimus. Verba ejus lib. II, hæc sunt: πλέσσι τε γὰρ δὴ ἅμα αὐ-
δρὲς γυναιξί, καὶ πολλόν τι πλῆθος ἐκατέρων ἐν ἐκάστῃ βάρει. αἱ μὲν τινες τῶν γυναικῶν, κρόταλα
ἔχουσαι, κροταλίζουσι· οἱ δὲ αὐλίζουσι κατὰ πάντα τὸν πόρον. αἱ δὲ λοιπαὶ γυναικες καὶ αὐ-
δρὲς αἰδίδουσι, καὶ τὰς χεῖρας κροτέουσι. ἑπεὶ δὲ πλεόντες κατὰ τινὰ πόρον ἄλλω γένονται,
ἐγχερίμηνες τὴν βάρει τῇ γῇ, ποιεῖσι τάδε. αἱ μὲν τινες τῶν γυναικῶν ποιεῖσι τὰ περ
εἰρηκα· αἱ δὲ τρωάζουσι, βοῶσαι τὰς ἐν τῇ πόλει ταύτῃ γυναικας· αἱ δὲ ὀρχέονται. id est:
Navigant viri pariter ac feminae; magna est in singulis navibus utrorumque multitudo.
Inter navigandum adsidue mulieres aliquot crepitacula tenentes plaudunt, viri tibiis canūt:
ceteri ceteraque modulantur manusque complodunt. Atque ut ad quamque urbem accedunt
navigando, talia agunt: Adpulsâ ad terrâ navi, mulierum alia ea, quæ dixi, faciunt; alia com-
pellantes ejus urbis feminas, ingerunt probra; alia saltant. NEMESIN equidem Ma-
crobius, dicto libro, cap. XXII, ad Solem refert: sed id perinde est ac si Lunæ ad-
signasset. nam ad unum idemque numen, id est, ad verum æternumque Deum;
rerum omnium auctorem, quem in unitate trinum, in trinitate unum colimus,
& Solem & Lunam pertinere, mox infra aperiam.

Nunc Luna ipsa quod tandem habuerit apud priscos Germanos vocabulum,
videndum est: Patrio sermone hodiè dicitur, variantibus dialectis, superioribus
Moon, inferioribus omnibus Maen, sive Maan; Danis Maane, sive Moone; Svedis Mane;
& interdum cum Lapponibus Mana; Anglis in Britannia Moone; quod effertur
ferè ac si Germanicè scriberes Muun, sive Mûn. omnibus est vocabulum mono-
syllabon; nisi quibus A, vel E in fine apponitur. Plerique popularium meorum
desumptum ibi arbitrantur ex nomine MANNI; quem TUITONIS filium ex anti-
quis Germanorum carminibus memorat Tacitus. Verum hi quàm sint falsi, jam
suprà, cap. IX, satis liquidò patuit: ubi Mannum esse Adamum, documentis proba-
tum est gravissimis. Mannum verò pro deo habuisse priscos Germanos, ne car-
mina quidem eorum apud Tacitum testantur. Antiquissimum illud esse Lunæ
vocabulum, ex Asia unâ cum gente in Celticam translatus, equidem haud du-
bito; quando Græcorum etiam vetustissimis idem sidus dictum est μήνη. unde
etiam mensis Græcis dictus est μήν. quem nos adpellamus, superiorum dialecto
manat, inferiorum manet, & contractè maent; Svedorum manat, Danorum maanet,
& moonet; Anglorum moneth. Quin ipsorum quoque Latinorum mensis hinc ori-
ginem vocabuli cepit. ridiculum certè est, quod Cicero, in dicto lib. II de natu-
râ deorum, tradit, inde menses nominatos, quia mensa spatia conficiunt. Slavorum
quoque nationes ex eodem illo fonte, Poloni suum miesiac, Bojohæmi mesyc, Slavi
messec, habent; & sic reliqui, pro suâ quique dialecto paululum variantes. Hoc au-
tem Slavorum vocabulum ex eadem origine sic formarum videtur, uti Æo-
lum μεῖς. At, quum ex Græcis Doræ aliorum μῶνη pronuntiarint suâ dialecto
μῶνα; quid mirum, Celtas quoque dixisse MANA? quod Lapponibus atque Sve-
dis etiam nunc manet. reliqui id ratione dialectorum postmodum variaverunt.
Ab hujus igitur nomine proximus à Solis die dictus est dies Germanis superiori-
bus Moontag; Danis Moondag, & Maandag; inferioribus Germanis Maendach;
Svedis Mandagh, Anglis Munday.

Atque ita satis jam, abundèque patere existimo, omnium gentilium dearum
nomina simul ac numina ad unam spectare Lunam; quam solam, ex om-
nium dearum numero, coluisse Germanos, testatur Cæsar, in suprà dicto com-
mentario sexto. Eandem tamen deam, sive idem sidus, variis eos adfecisse
adpella-

adpellationibus, haud aliter atque aliæ per terræ orbem gentes; ex suprâ dictis manifestissimè liquet: ubi adpellationes hasce recitavimus; MANA, HERTHA, FRIA, AESTAR.

CAP. XXVIII.

De Vulcano; qui idem est Mars, & Hercules.

CÆSAR, ut sæpius jam relatum, belli Gall. comment. VI, de Germanis sic scribit: *Deorum numero eos solos ducunt, quos cernunt, & quorum opibus* 10 *apertè juvantur; Solem, & Vulcanum, & Lunam. reliquos ne famâ quidem acciperunt.* De Sole, ac Lunâ hætenus actum est. restat, uti de Vulcano etiam dicatur. Hunc ego eundem esse dixerim, qui Mars, & item qui Hercules existimatus. quod uti commodè probare queam, primo loco demonstrandum erit, Martem eundem esse & Herculem. Magno huic rei argumento est, quod Martis sidus quibusdam adpellatum fuit Herculis; teste Plinio, lib. II, cap. VIII: quemadmodum & Mercurii sidus nonnullis dictum Apollinis; quia idem hi duo numen: & Veneris sidus aliis Junonis, aliis Isis, aliis Matris deum; ut suprâ ostensum est. Macrobius, Saturnaliorum lib. I, cap. XII: *Salios autem Herculi, ubertate doctrina altioris, adsignat Virgilius; quia is deus & apud pontifices idem qui & Mars* 20 *habetur. & sanè ita Menippea Varronis affirmat, quæ inscribitur Α Μ Θ Σ Τ Θ Η Ἡρακλῆς.* in quâ cum de Hercule multa loqueretur, eundem esse & Martem probavit. Chaldaei quoque stellam Herculis vocant, quam reliqui omnes Martis appellant. Sed magnum quoque, ac grave super hac re testimonium est Witichindi, in chronici Saxon. lib. I, his verbis: *Secundum errorem paternum, sacra sua propriâ veneratione venerati sunt: nimirum Martem, effigie columnarum imitantes Herculem.* Coluisse priscos Germanos hoc numen, sub duobus diversis nominibus, testis est locupletissimus Tacitus, in libro de Germaniâ, his verbis: *Herculem ac Martem concessis animalibus placant.* Et Cæsar, in prædicto comment. VI, de Gallis: *Martem bella regere arbitrantur.* De Hercule etiam antè dixerat Tacitus, eodem libro: *Fuisse apud eos &* 30 *Herculem memorant. primumque omnium virorum fortium ituri in prælia canunt.* Cave Herculem hunc intelligas Alcumenâ natum: de quo Græci fabulati sunt, omnem eum obisse terrarum orbem. cave item accipias sub hoc nomine Ninum, sive Nimrodum; qui primus fuit omnium, post terrarum inundationem, bellator, ac monarcha, urbisque Babylonicæ, si Josepho credimus, auctor: nam omnem Germani, sive Celtæ nostri theologiam suam, jam inde ab eo sæculo habuere, quod inundationem antecessit; ut pluribus argumentis jam dudum patuit; ampliùsque infrâ passim patebit. sed cave multo maximè, Herculem tibi heic imponi finas cognomento *Alemannum*; quem vanissimus juxtâ atque ineptissimus ille Annius Viterbiensis, in falsis suis sub Berosi nomine commenta- 40 riis ridiculè confinxit. namque Alemannorum nomen Augusto demum Romanis imperitante natum est; ut infrâ suo loco ostendetur. Fuit igitur ille HERCULES apud Germanos eadem ratione, quâ THEUTH, & MAN eorum fuere origo & conditores, non in Germaniâ, verùm in Asiâ, ante terrarum inundationem. At non ipsi Germani in carminibus suis memorabant, fuisse apud se in Germaniâ Herculem; ut quidam arbitrantur: sed Romanorum quidam auctores; ad quos omnem præcedentem orationem, post vocem *vocentur*, spectare, infrâ in Tungris docebo. Neque enim Tacitus scribit, *Fuisse apud se & Herculem memorant*: sed, *apud eos.* Rectissimè de antiquissimo illo Hercule sensit Macrobius, *initio carentem* faciens; à quo postea alii viri, fortitudine ac bellicâ virtute præ- 50 stantes, nomen traxerunt. Forteis autem fuisse viros, & bellicâ virtute claros, jam ante inundationem, suprâ, cap. XXV, ex Mosis sacratissimis demonstratum est monumentis. Macrobiï verba de Hercule sunt ista, Saturnal. lib. I, cap. XX: *Sed nec Hercules à substantiâ Solis alienus est. quippe Hercules ea est Solis potestas, quæ humano generi virtutem ad similitudinem præstat deorum.* Nec astimes, *Alcmenâ apud Thebas*

Thebas Bœotias natum, solum, vel primum Herculem nuncupatum. imò post multos, atque postremus ille hac appellatione dignatus est, honoratusque hoc nomine; quia nimia fortitudine meruit nomen dei, virtutem regentis. Ceterum deus Hercules religiosè quidem & apud Tyron colitur: verum sacratissimâ & augustissimâ AEgyptii eum religione venerantur, ultraque memoriam, quæ apud illos retro longissima est, ut carentem initio colunt. Ipse creditur & gigantes interemisse, cum cælo propugnaret, quasi virtus deorum. Gigantas autem quid aliud credendum, quàm hominum quamdam impiam gentem, deos negantem; & ideò æstimatam, deos pellere de cælesti sede voluisse? Horum pedes in draconum volumina desinebant. quod significat, nihil eos rectum, nihil superum cogitasse, totius vitæ
 10 eorum gressu atque processu in inferna vergente. Ab hac gente Sol pœnas debitas vi pestiferi caloris exegit. Et re verâ Herculem Solem esse, vel ex nomine claret. ἡγεμὼν enim quid aliud est, nisi ἡγεῖς, id est, aëris κλέος? quæ porro alia aëris gloria est, nisi solis illuminatio; cujus recessu, profunditate occultitur tenebrarum. Præterea sacrorum administrationes apud AEgyptios multiplici actu multiplicem dei asserunt potestatem; significantes, Herculem hunc esse τὸν ἐν πᾶσι, καὶ διὰ πάντων ἥλιον; id est, in omnibus, & per omnia Solem. Idem verò auctor, capite præcedenti, de Marte: Plerique Liberum patrem cum Marte conjungunt, unum deum esse monstrantes. unde Bacchus Εὐνάιος & cognominatur; quod est inter propria Martis nomina. Colitur etiam apud Lacedæmonios simulacrum Liberi patris hastâ insigne, non thyrso. Sed & cum thyrsum
 20 tenet, quid aliud, quàm latens telum, gerit; cujus mucro hederâ lambente protegitur? quod ostendit, vinculo quodam patientiæ obligandos impetus belli. habet enim hederâ vinciendi obligandique naturam. nec non & calor vini; cujus Liber pater auctor, sæpè homines ad furorem bellicum usq; propellit. igitur, propter cognatum utriusque effectus calorem, Martem ac Liberum, unum, eundemque deum esse voluerunt. Certè Romani utrumque patris appellatione venerantur; alterum Liberum patrem, alterum Marspitrem, id est, Martem patrem cognominantes. Hinc etiam Liber bellorum potens probatur; quod eum primum ediderunt auctorem triumphi. Cum igitur Liber pater idem ac Sol sit, Mars verò idem ac Liber pater; Martem Solem esse quis dubitet? Accitani etiam, Hispanica gens, simulacrum Martis, radiis ornatum, maximâ religione celebrant, Neton vocantes. Et certè, ratio naturalis exigit, ut dii, caloris cælestis parentes, magis nominibus, quàm re substantiâque, divisi sint. fervorem autem, quo animus excandescit, excitaturque, aliàs ad iram, aliàs ad virtutes, nonnumquàm ad temporalis furoris excessum, per quas res etiam bella nascuntur, Martem cognominaverunt. cujus vim poëta exprimendi, & similitudini ignis applicando, ait;

Μαίνετο δ' ὡς ὅτ' Ἄρης ἐν χεῖραλ, ἢ ὁλοὺν πῦρ.

Furebat ut Mars hastam vibrans, aut perniciosus ignis.

In summâ pronuntiandum est, effectum Solis, de quo fervor animorum, de quo calor sanguinis excitatur, Martem vocari. Ex his jam colligo, eundem fervorem, quo animus excandescit, excitaturq; aliàs ad iram, aliàs ad virtutes, nonnumquàm ad temporalis furoris
 40 excessum, per quas res etiam bella nascuntur, Vulcanum fuisse existimatum. Apud Eumenium, in Panegyrico, hæc leguntur verba: Si bello parta Marti dicantur, si mare quæsita Neptuno. At apud Livium, lib. v i i i, antiqua est lex ista: Vulcano arma, si ve cui alii divo, votere volet, jure esto. Hinc Romulus, Camerinis devictis, δὲ τῶν λαφύρων τέθειπρον χάλκεον ἀνέθηκε τῷ Ἡφαιστῷ, id est, ex manubiis quadrigas areas dedicavit Vulcano; teste Dionysio Halicarnassense, lib. i i. Sic Livius, lib. i i i: Magna vis armorum capta. ea omnia imperator, Vulcano sacrata, incendit. De hoc deo ita Diodorus, lib. i, ex AEgyptiorum theologiâ: τὸ δὲ πῦρ μεθερμικευόμηνον Ἡφαιστον ὀνομάζουσι αὐτὰς Φασι, νομίζοντες μέγαν εἶναι θεὸν, καὶ πολλὰ συμβάλλειν πᾶσιν εἰς γένεσιν τε καὶ τελείαν αὐξήσιν. id est: Ignem verò interpretatione Vulcanum eos nominare ajunt,
 50 putanteis magnum esse deum, & multum conferre omnibus rebus ad generationem, & perfectum incrementum. Plato, de legibus lib. vi, ipsi Soli tribuit γένεσιν, αὐξίν, καὶ τροφῇ, id est, generationem, incrementum, ac nutrimentum: & ipse Diodorus, eodem loco, ignem, si ve τὸν Ἡφαιστον, ad Solem refert; quemadmodum Macrobius ad eundem Solem pertinere docet & Martem & Herculem. & Ovidius, fastor. lib. v i, ita canit:

Nec tu aliud Vestam, quam vivam intellige flammam:

Nataque de flammâ corpora nulla vides.

Iure igitur virgo est, quæ semina nulla remittit,

Nec capit: & comites virginitatis amat.

Ergo ex hoc quoque auctore Vesta nihil aliud, quam Vulcanus, & hic idem qui Sol. Nec id injuriâ equidem; quando omnia ista deorum dearumque nomina ad unum pertinebant numen, rerum omnium conditorem. Minervam esse eandem ac Terram matrem, superiori capite docui. Ovidius autem, eodem libro paullo antè, Vestam eandem facit, quam Terram, his versibus:

Vesta eadem est & terra: subest vigil ignis utrique:

10

Significant sedem terra focusque suam.

Dionysius, libro prædicto: Ἐστὶ δὲ ἀνὰ κτλ. τὸ πρὸ νομίζουσιν, ὅτι γῆ τε & σαή θεὸς, καὶ τὸν μέσον κατέχουσα τῶ κόσμῳ τόπον, τὰς ἀνάγκας τῆ μετὰ τῆς γῆς ποιᾷται πύρρος ἀφ' ἑαυτῆς. id est: *Vesta ignem dicatum esse arbitrantur, quod, quum hæc dea sit tellus, mediumque mundi locum obtineat, sublimè micanteis ignes ipsa ex se accendit.* Ab hoc quoque argumento templum Vestæ in urbe Româ undiq; erat globosum, ut orbis est terrarum. Vestam esse eandem & Minervam, ostendit Ovidius, tristium lib. 111, eleg. 1, hoc versu;

Hic locus est Vesta, qui Pallada servat & ignem.

Minervam virginem habitam esse, vulgò notum est. Eandem bellorum fuisse deam, quam alio nomine Bellonam vocarunt, argumento sunt galea, clypeus, 20 hasta, thorax ferreus, quibus exornatur. Hinc Marti Minervæque spolia Carthaginiensia sacrata cremavit Scipio; ut auctor est Appianus, in Punicis. Plato in Timæo auctor est, Saiticam Minervam, quam eandem Isin ducebant, Ægyptiaco vocabulo dictam fuisse ΝΗΘ. supra ex Macrobio intelleximus, *Accitanos, Hispanicam gentem, simulacrum Martis, radiis ornatum, maximâ religione celebrasse, NE-TON vocanteis.* ex radiis Macrobius colligit, eundem deum esse Solem. infrâ autem, capite XXI, tradit, *Ægyptios apud Heliopolin taurum Soli consecratum, quem NE-TON cognominarunt, maximè coluisse.* Ex his omnibus satis perspicuè jam patet, & ipsum Vulcanum nullum alium esse, quàm Herculem, & Martem, & Vestam, & Terram matrem, & Minervam, & Bellonam, & Isin, & Lunam, & Solem, imò & 30 Jovem, & Mercurium, & Apollinem, & quidquid prætereà nominum deorum, dearumque. Plato, de legibus XI, ubi de deorum muneribus differit, Vulcano juxta ac Minervæ artiū originem tradit: cui attestans Phornutus, de naturâ deorum, *Bona, inquit, hominum pars artes Minerva ac Vulcano tribuere.* Mercurio eas adscripsisse non modò Græcos, Latinos, Ægyptios, & alios, sed Celtas etiam nostros, testis est Cæsar, in dicto com, VI. Cuncta ista deorum dearumque nomina ac numina quomodò ad unum, verum, æternum Deum, rerum omniū conditorem, conservatorem, ac moderatorem pertineant, mox aperiam; si de Martis vocabulo, quo is apud Germanos adpellatus sit, paucis antè differuero. Nomina illi tributa ab antiquis mortalibus varia. nam & *Quirinum* adpellabant Romani, & ante hos Sa- 40 bini; teste Dionysio Halicarnassense, in lib. II; & Græci Εὐρύαλιον; teste eodem auctore, eodem loco, & Macrobio, loco supra dicto; & aliis auctoribus haud semel. Vulgare tamen ejus apud Græcos vocabulum fuit ΑΨΗC. unde & Latinorum MARS, adjunctâ unâ literâ, manasse videtur. Priscis Hispanis, Germanorū confangvineis, dictus fuit voce Celticâ NET; quod idem fuisse Ægyptiorū NEITH, supra ostendi. hodièq; Germanis dicitur invidia patrio sermone *neid*, & variante dialecto *nied*. Ex quibus colligere licet, ex eadem scaturigine fluxisse Græcorum ΑΨΗΣ, & Ægyptiorum Hispanorumq; *Nett*. ex invidiâ quidpe rixa, è rixâ certamen, è certamine bellum. Quin Græcorū quoq; ΑΨΗΣ satis aperto indicio provenisse videtur ex ΕΨΗΣ; quod *contentionem, rixam, & certamen* notat. Germanorum nonnullis 50 hodiè dies Martis dicitur *Erichtag*. quæ certè vox prope ad Græcorum ΑΨΗΣ accedit: multo tamen propiùs ad ΕΨΗΣ. unde etiâ conjectura haud perinde vana, priscos Germanos suâ lingvâ Martem vocasse ERIC, sive ERICH: ex quo etiam homines privi nomen habuere; ut patet ex antiquis juxta monumentis, & hodierno usu: quemadmodum ex Mercurii nomine THEUTH quàm plurima habuere

voca-

vocabula; ut suprà, cap. ix, dixi: quorum nonnulla etiamnum durant. Sed idem Martis dies plurimæ nostratium parti vulgò vocatur, superioribus *Dingestag*, Saxonibus *Dingesdach*; inferioribus, circa divortia ostiaque Rheni, itidem *Dingesdach*, & *Dyffendach*, & *Dysdach*; septentrionalibus *Tiusdag*; & Anglis in Britannia, *Tuesday*: nonnullis etiam Germanis superioribus *Zinstag*. Hoc nominis unde omnibus pariter Germanis quæsitum, haud facile dispectu est. Lucanus, lib. i, ut suprà relatum, treis refert Gallorum deos præcipuos, humanis hostiis placari solitos, his versibus:

10 *Et quibus immitis placatur sanguine diro*
Teutates; horrensque feris altaribus Hesus;
Et Taranis Scythica non mitior ara Diana.

Ex his quisnam fuerit *Teutates*, quis item *Taranis*, suprà dictum est. *HESVM* esse Martem, ex eo conjecerim, quod *feris altaribus horrentem* cognominat. quod Marti convenire, jam antea, cap. xxi, ex Tacito didicimus. cui consentiens Cæsar, dicto comment. vi, *Martem*, inquit, *bella regere arbitrantur. huic, quum praelio dimicare constituerunt, ea, quæ bello ceperint, plerumque devovent.* Et Jornandes, in libro de rebus Gothicis; *Martem semper asperrimâ placavere culturâ. nam victimæ ejus mortès fuere captorum.* Nomen igitur alterum Martis apud Celtas fuisse arbitror *THIES*. ex quo factum, adspiratione abjectâ, *Ties*. unde septentrionales, antiquitatem lingvæ mirum in modum præ reliquis Germanis in plerisque servantes, etiamnum habent *Tiusdag*, & Rheni ostiorum accolæ, mutatâ literâ adspiratâ in molliorem *Dysdach*: his quidpe, idem sonat, quod septentrionalibus geminum *ii*, & superioribus plerisque Germanis diphthongus *ie*: posteriores deinde, adjectâ, pro ratione grammatices, unâ syllabâ, fecere *Tieffendach*, sive *Dyffendach*. postremi verò, hoc iterum contrahentes, metathesi quadam literarum dixere *Dinstag*. & alii, paullum iterum dilatantes, *Dingesdach*. alii interim jam ab initio Θ vertentes in *Z* (quod etiam ex $\Theta\epsilon\upsilon\theta$ in Zeus factum, suprà ostendi) pro *Thiestag*, dixerunt *Ziestag*: & deinde, modo prædicto, *Zieffen-tag*; tandem *Zinstag*. Lucanus verò *T* ex Θ metri causâ abjecisse videtur: unde effectum vocabulum *HESUS*, pro *THESUS*: sive hoc quoque dialectorum aliquâ apud Gallos sic ferentem. Apud Lactantium variè in variis exemplaribus legitur modò *Efus*, modò *Heus*: evidentissimo argumento; vocabulum esse corruptum. quia tamen in hoc est *H*, & in illo *s*; restituendum ex Lucano censeo integrum sanumque nomen *Hesus*. nam ex Lucano id nominis desumfisse Lactantium, haud dubium est.

Ceterum auctor noster, historiæ lib. iv; *Teneteri*, inquit, *Rheno discreta gens, missis legatis, mandata apud concilium Agrippinensium edi jubent. quæ ferocissimus è legatis in hunc modum protulit: Redisse vos in corpus, nomenque Germania, communibus deis, sed præcipuo deorum Marti grates agimus: Martem heic disertissimè præcipuum Germanorum adpellat auctor deum. & tamen in libro de Germaniâ, Deorum, inquit, maximè Mercurium colunt: cui, certis diebus, humanis quoque hostiis litare fas habent. Herculem ac Martem concessis animalibus placant. quæ certè inter se pugnant; ita, uti utrum sit verum, de Mercurio, an de Marte, omnino dubitare cogaris. Pro Mercurio equidem maximè facit, quod Cæsar de Gallis ait: Deum maximè Mercurium colunt. at non minùs pro Marte, quod Jornandes tradit, hunc asperrimâ semper Gothos placavisse cuculturâ, nempe mortibus captorum: item quod Macrobius de Hispanis, Germanorum simul ac Gallorū consanguineis testatur, eos maximâ religione Martem celebrasse. Sed de Germanorum gente disertissimum cum Tacito perhibet testimonium Procopius, Gothicarum rerum lib. ii, de Sveonibus, ac reliquis Scandinaviæ peninsulæ, quam falso adpellat nomine Thulen, incolis ita loquens: $\tau\omega\nu$ $\iota\epsilon\rho\iota\omega\nu$ $\sigma\phi\iota\sigma\iota$ $\tau\omicron$ $\kappa\acute{\alpha}\lambda\iota\sigma\tau\omicron\nu$ $\alpha\upsilon\theta\rho\omega\pi\acute{o}\varsigma$ $\epsilon\sigma\tau\iota\nu$, $\omicron\nu\pi\epsilon\rho$ $\alpha\upsilon$ $\delta\omicron\rho\upsilon\alpha\lambda\omega\iota\omicron\nu$ $\pi\omicron\iota\eta\sigma\alpha\nu\tau\omicron$ $\pi\rho\omega\tau\omicron\nu$. $\tau\acute{\epsilon}\tau\omicron\nu$ $\gamma\acute{\alpha\rho}$ $\tau\acute{\omega}$ $\Lambda\gamma\epsilon\iota$ $\theta\acute{\upsilon}\varsigma\sigma\iota\nu$, $\epsilon\pi\epsilon\iota$ $\theta\epsilon\omicron\nu$ $\alpha\upsilon\tau\omicron\nu$ $\nu\omicron\mu\acute{\iota}\zeta\sigma\iota$ $\mu\acute{\epsilon}\gamma\iota\sigma\tau\omicron\nu$. id est: Hostiarum illis pulcherrima est homo, quem omnium primum in prælio ceperint. hunc Marti immolant; ut quem deorum maximum ducunt. Summo equidem jure Mercurium, sive *THEUTH* deum maximâ coluerunt omnes Celtae religione; quia ab hoc originem suam sese habere haud igno-*

rabant, & palam profitebantur. haud immeritò tamen Martem etiam, bellorum rectorem, ut præcipuum venerati sunt deum; quia in omni vitâ nil nisi Martis fuere filii; utique Germani, posterioribus etiam sæculis, nullâ aliâ re magis quàm Martis virtute beneficiisque gaudentes. Martem vel solum, vel omnium maximè coluisse alias quoque bellicosissimas gentes, Thraces, Sarmatas, Scythas, satis notum est.

Ceterùm HERCULI, quem *primum omnium virorum fortium, ituri in prælia, canebant*, quod fuerit apud Germanos nomen, planè ego ignoro. Gallos suâ lingvâ adpellasse Ὀγμιον, OGMION, auctor est Lucianus, in Hercule Gallico.

10

CAP. XXIX.

*Priscos Germanos unum, verum, æternum Deum in trinitate coluisse,
sub SOLIS, LUNAE, atque IGNIS
numinibus.*

QUANTA fuerit, non modò in Græcorum ac Latinorum, sed etiam in Ægyptiorum, & Celtarum, aliarumque gentium theologiâ variorum numinum confusio, satis ex hæcenus dictis perspectum est. Causa tantæ 20 confusiois origo nulla alia fuit, nisi ea, quam suprà ostendi. nempe, quum Adamus, & primi ejus posterii uni illi vero atque æterno Deo, cunctarum rerum conditori, ob multiplicem potentiam, ac vim, variasque ob virtuteis, & effectus, varias ac multipliceis tribuissent adpellationes; primò horum filii, verum Deum existimantes Solem, dein Lunam etiam cum Sole conjunctam; hos sub dictis adpellationibus venerati sunt. mox horum filii atque nepotes, alia etiam sidera inter numina coelestia adsciscentes, mirificè easdem adpellationes permiscuerunt magis inter ea, quàm distribuerunt. Quâ confusione licet in tantum demissi fuerint laberynthum, uti, quod numen quo nomine rectè venerarentur, tandem nesciverint; tamen sapientiores, priscæque theologiæ, quam 30 ab Adamo majores eorum acceperant, paullo peritiores sacerdotes, unum esse summum in coelis Deum, rerum omnium auctorem juxtà ac moderatorem, ceteris illis deis, simulque hominibus imperitantem, professi sunt; ut suprà demonstratum. Ab hac tamen veri Dei notiâ aliæ gentes longius, quàm aliæ, in errores deflexerunt; ut ex Græcorum Latinorumque auctorum lectione cuivis intelligere promptissimum est: quos singulos hoc loco citare, nimis foret alieno in opere longum, nec necessarium. Celtas nostros, atque in his maximè Germanos ac Gallos quàm diligentissimè priscæ theologiæ servasse memoriam, vel ex eo satis claret, quòd uni, ex reliquis gentibus, de vero illo æternoque numine THEUTH, & item de primo mortalium, quem is è terrâ formaverat, MANNO, notitiam 40 tis probam sanamque habuere. Nec minùs tamen ex eo quoque summa eorum perspicitur religio atque pietas, quòd summum æternumque THEUTH trinum in unitate, & unum in trinitate professi sunt. Cujus equidem rei apud alias quoque gentes ab initio quædam fuit notitia, maximè apud Ægyptios: verum postea iis sæculis, quibus rectè etiam tum senserunt nostri, tam exigua ejus apud illos relicta fuerunt vestigia, uti ne ipsi quidem, qui quotidie ea conspicerent, quid sibi vellet, intelligerent. De Germanis nostris hæc suprà ex Cæsaris cognovimus belli Gall. comment. VI: *Deorum numero eos solos ducunt, quos cernunt, & quorum opibus aperte juvantur; Solem, & Vulcanum, & Lunam: reliquos ne famâ quidem acceperunt.* Quæ quamlibet falsa videantur ex iis, quæ suprà ex Tacito & aliis auctori- 50 bus de pluribus Germanorum diis adduxi: tamen per se quàm verissima sunt. quidpe majores nostri unum, solum, æternum agnoverunt Deum, in tribus personis, PATRIS, FILII, & SPIRITUS SANCTI; quemadmodum ipse primo eorum patri MANNO sese manifestaverat; hic verò filios nepoteisque suos edocuerat. Antiquâ tamen illâ Satanæ, æterni humani generis hostis, illusionem, una

unâ cum reliquis mortalibus; circumducti; trinam hanc divinitatem rebus a
 vero æternoque Deo conditis attribuerunt, Soli, Lunæ, ac Vulcano: ita, uti
 Solem intelligerent esse Deum patrem; Lunam, Deum Filium; Ignem, Deum
 Spiritum sanctum: quia horum maxima erat omnibus in rebus virtus atque
 potestas. Vetustissimos idem sensisse Ægyptios, ostendit Diodorus, lib. I, his
 verbis: Τὰς δ' οὐκ κατ' Αἰγυπτιον φασὶ ἀνθρώπους τὸ παλαιὸν γενόμενους, ἀναβλέψαν-
 τας εἰς τὸν κόσμον, καὶ τὴν τῶν ὅλων φύσιν κατὰ πλάγους καὶ θαυμαστάς, ὑπολαβεῖν εἶ-
 ναι δύο θεοὺς αἰδίδας τὴν καὶ πρῶτον, τὸν τε Ἡλίον, καὶ τὴν Σελήνην. Τέτρε δὲ τὰς θεοὺς ὑφί-
 σασθαι τὸν σύμπαντα κόσμον διοικεῖν, τέφροντας τε καὶ αὐξοῦντας πάντα. τὸ δὲ πῶς μεθερμη-
 10 νεύοντων Ἡφαίστον ὀνομάσαι, νομίσαντας μέγαν εἶναι θεὸν, καὶ πολλὰ συμβαλλέοντα πᾶσιν εἰς
 γένεσιν τε καὶ τελείαν αὐξήσιν. Id est: *Vetustissimos ajunt in Ægypto mortales, quum
 mundum suspicerent, cunctarumque rerum naturam cum stupore admirarentur, duos esse
 deos conjecisse, æternos, atque omnium primos; Solem ac Lunam: hos deos mundum uni-
 versum gubernare statuunt; nutrienteis & augenteis omnia. Ignem porro per interpre-
 tationem Vulcanum dicere; & ipsum magnum deum esse existimanteis, qui multum ad cun-
 ctarum rerum generationem, exactumque incrementum conferat.* Sed hæc sententia
 de nostris Germanis uti satis firmetur, pluribus ostendendum erit argumen-
 tis; rationibusque idoneis, reliquum etiam mortalium genus initio in Sole,
 Lunâ, ac Vulcano; trinitatem unius veri Dei veneratum esse. Ac de Deo e-
 20 quidem patre, quem Solem interpretabantur, satis jam planum esse puto:
 omnia quidpe reliquorum deorum numina ad unum spectare Solem, & om-
 neis virtutes, effectusque qui Soli tribuebantur, uni convenire Deo, cuncta-
 rum rerum opifici; pluribus supra validissimisque expositum est documentis.
 De Deo igitur Filio, ac de Deo Spiritu sancto, nunc explananda est opinio.
 JUNONEM esse Lunam, jam antea ostensum est. Græci eam adpella-
 bant Ἥραν· quod vocabulum nihil aliud significat, nisi aërem. Macrobius,
 lib. I in somnium Scipionis, cap. XVII; *Iuno*, inquit, & soror Iovis, & conjunx
 vocatur. Est autem Iuno aër: & dicitur soror, quia iisdem seminibus, quibus cælum, etiam
 aër est procreatus; conjunx, quia aër subjectus est cælo. Cælum heic intelligit Jo-
 30 vem. Jupiter igitur quum sit æternus ille ΘΕΡΩ, sive ΖΕΥΣ, sive ΘΕΟΣ,
 sive DEUS; rectè Junonem interpreteris Dei æterni filium, JESUM CHRIS-
 TUM; qui iisdem seminibus, quibus pater, ab æterno existitit: unde etiam
 non soror, sed frater potius Dei patris videri poterat; quia illi æquævus erat:
 subjectus item eidem verè dicitur; non ut conjunx, sed ut filius. Ex Jovis au-
 tem ac Junonis conjugio Vulcanum natum, antiqua tradit gentium theolo-
 gia; teste Homero; *odysseæ* libro V. eum rectè interpreteris SPIRITUM
 SANCTUM; qui à Deo patre simul, & filio processit. Ignea hujus virtus ac
 potestas etiam visibiliter in hisce terris adparuit, quum, post adscensum Dei
 filii in cælum, super apostolos ejus veniens, lingvas eorum flammaram instar
 40 divideret. Igni autem comparatur propter puritatem ac fervorem. ignis
 quidpe purissimum omnium est elementum, reliqua etiam elementa purgans.
 Hinc Romulus, apud Dionysium Halicarnassensem, lib. I, Πυρραϊκὰς περὶ τὴν σκη-
 νῶν γενέαν κελεύσας, ἐξάγει τὸν λαὸν, τὰς φλόγας ὑπερθρώσκοντα τὸ σπώσεως τῶν μισαρμάτων
 ἕνεκα· id est: *Pyræ ante tentoria incendi jussis, educit populum, & expiandi causâ per flam-
 mas salire jubet.* Tum lumen inest igni: quod cum maximè Spiritui sancto con-
 venit; ut qui illuminat menteis nostras. inest item fervor igni: quod idem Spi-
 ritui sancto quàm rectissimè congruit. is quidpe ardorem & fervorem pieta-
 tis, omniumque virtutum excitat in animis electorum, uti nihil ardentius ad-
 petant, quàm id ipsum, quod dictat Spiritus. Hanc de igneâ Spiritus sancti
 50 vi opinionem quum etiam Germani nostri tenerent; compluribus sibi ab ignis
 vocabulo tam feminarum, quàm virorum adsciverunt adpellationes; ut *Ilde-
 brand* (quod nomen nunc corruptè dicitur *Hillebrand*, & Italis *Aldobrando*)
*Ilde-
 rich*, *Ildegard*; & id genus alias. nam ignis hodièque Danis dicitur *ILDE*.
 Hæ autem adpellationes eadem ratione à Spiritu sunt quæsitæ; ut à generali
 Dei vocabulo *Theuth* innumera virorum nomina; quod supra, capite IX,

ostensum. Ignem pro deo coluisse & Ægyptios, è Diodoro cognovimus. Idem fecisse & Persas, auctores sunt, inter alios, Herodotus lib. 1, & Strabo lib. xv. ideoque perpetuum custodiverunt; quàm religiosissimè ei sacrificantes; testibus, Maximo Tyrio, diff. xxxviii, & Procopio, rer. Pers. lib. ii. De Ammonii quoque in Africâ ignis cultu, & perpetuo adservatu, testis est Plutarchus in libro de defectu oraculorum. De Romanorum igne Vestali, vulgò notum. Troas hunc antea in Asiâ coluisse, auctor est Statius, silvar. lib. 1, carm. 1:

— *An tacitâ vigilet face Troicus ignis*

Et Silius, lib. 1: *Et vos virgineâ lucentes semper in arâ*

Laomedontea Trojana altaria flamma.

Sed & ipsum Dei populum Hebræos, ex ipsius Dei præscripto perpetuum aluisse ignem, testis est locupletissimus, divus Moses, Levitici cap. vi, ver. xii: *Ignis autem, inquit, qui est super altare, alitor in eo. ne exstingvitor: sed facito sacerdos, ut ardeant ligna super illud quolibet mane.* & ver. xiii: *Ignis jugiter alitor; ne exstingvitor.* Per ignem igitur intellexerunt prisci mortales tertiam Divinitatis personam, Spiritum sanctum. At, quum alius etiam, præter sanctum Spiritum, esset spiritus, qui vitiorum ardorem ac cupidinem inspirat, nempe sempiternus ille humani generis hostis Satanas; à quo invidia, contentiones, rixæ, lites, certamina, bella, rapinæ, ac latrocinia procedunt; hujus discrimen prisci illi mortales, à veri Dei verâ veneratione delapsi, ignorantes: à bono sanctoque Spiritu horum studiorum ardorem progredi putaverunt; sanctumque Spiritum ob ea venerati sunt, sub Martis atque Herculis nominibus. Atque hæc unica fuit causa, cur bellica virtus FORTITUDO summum semper apud omneis simul genteis obtinuerit pretium, maximumque honorem. Hinc illud Silii lib. 17:

— *Dea sola in pectore VIRTUS Bellantum viget.*

Hinc est illud Diogenis Laërtii, in proœmio: καὶ φασὶ τὰς μὲν Γυμνοσοφιστὰς καὶ Δρυΐδας αἰνιγματώδως ἀποφθεγγόμενους φιλοσοφῆσαι, σέβειν θεούς, καὶ μὴ δὲν κακὸν δοῦναι, καὶ ἀνδρείαν ἀσκεῖν. id est: *Adjunt Gymnosophistas atque Druidas obscure, ac per sententias philosophari; colendos deos, nihil mali faciendum, & exercendam fortitudinem.* Atque hinc etiam primam bellatoribus, post mortem, in Elysiis campis, sive in coelo adscribebant sedem. Silius Italicus, lib. xiii:

Cingunt regna decem porta. quarum una receptat

Belligeros durâ Gradivi sorte creatos:

Altera, qui leges posuere, atque incluta jura

Gentibus.

Hoc etiam nostro sæculo sic sentire gentes barbaras, in oriente simul atque occidente, simulque meridie, ii tradunt, qui eas oras peragrarunt. HERCULIS equidem nomen propriè Spiritui sancto conveniebat. Ἡρακλῆς enim Græcis dictus est, quasi Ἡρᾶς κλέος, id est, *aëris gloria*; ut superiori capite ostensum. Per aërem autem quum intellexerint Junonem, qui est Filius Dei; rectè Spiritus S. dicebatur Dei gloria. Jam verò Hercules credebatur gigantes interemisse, quum caelo propugnaret, quasi virtus deorum; ut ait Macrobius, prædicto cap. xx, libri primi Saturnaliorum. Gigantas hosce nullos alios fuisse, quàm angelos, quos rebellanteis Deus coelo dejecit, infra patebit. Dii igitur illi etiam, quos gigantes coelo pellere conati sunt, nulli alii fuere, nisi in unitate Deus Pater, & Deus Filius. Quis autem ille Hercules, qui hos adjuvit in propugnando coelo, nisi tertia Deitatis persona, Spiritus sanctus? Sed pergamus ad reliqua. Luna dicta fuit *Mater deorum*. Hoc quoque uni Filio Dei probè convenit. nam, quum ipse unâ cum patre, ceu Juno cum Jove, omnia sidera, & quaecumque his subjacent, condiderit, rectè omnium ipse videbatur genetrix, quorum Deus Pater genitor. Hinc divus Joannes, in euangelio, cap. 1, ver. iii: Πάντα δι' αὐτῶν ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτῶν ἐγένετο ὃ δὲ ἐν, ὃ γέγονεν. id est: *Omnia per eum facta sunt; & absque eo factum est nihil quod factum.* Et divus Paulus, in epistolâ ad Coloss. c. 1, v. xvi, & xvii: Ἐν αὐτῷ ἐκρίθη τὰ πάντα, τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ τὰ ἐπὶ τῇ γῆ, τὰ ὁρατά, καὶ τὰ ἀόρατά, εἴτε θρόνοι, εἴτε κυριότητες, εἴτε ἀρχαί, εἴτε ἐξουσίαι. τὰ πάντα δι' αὐτῶν, καὶ ἐν αὐτῷ πάντα ὧν

- πάντων· καὶ τὰ πάντα ἐν αὐτῷ σωζέσθην. Id est: *Per eum condita sunt omnia, quæ in cælis sunt, & quæ in terrâ, visibilia simul & invisibilia; sive throni, sive dominatus, sive imperia, sive potestates: omnia per eum, & ejus respectu sunt condita. estque ipse ante omnia; & omnia per eum consistunt.* Plutarchus in Crasio, & Appianus in Syriacis, de deâ Hieropolitana loquentes: Ταύτῃ τῇ οἱ μὲν Ἀφροδίτῃ, οἱ δὲ Ἡρᾷ, οἱ δὲ τῇ ἀρχαῇ καὶ ἀνθρώπων ἀρχῇ ἐξ ὕδατος ἀνέστησαν αἰτίαν, καὶ φύσιν νομίζουσι, καὶ τῇ πάντων εἰς ἀνθρώπους ἀρχὴν ἀγαθῶν καὶ κακῶν ἀδειξάν. Hoc est: *Hanc alii Venerem, alii Iunonem, nonnulli causam & naturam, principia ac semina omnibus rebus ex humido præbentem, esse arbitrantur, & quæ principium omnium bonorum docuit mortales.* Solem atque Lunam ab æterno fuisse, atque ex se cælum & terram, & cuncta procreasse, ob idq; Lunam dictam fuisse Ἰσιν, id est παλαιὰν, veterem, ἀπὸ τῆς αἰδίδος καὶ παλαιᾶς γενέσεως, ob æternam ejus & vetustam generationem, supra ex Ægyptiorum θεολογούμενοις testatus est Diodorus. Hoc omnibus partibus quàm apertissimè competit Deo Patri, ac Deo Filio. unde etiam *Antiquus dierum* dictus est sancto vati Danieli, cap. vii, ver. ix. Luna alio vocabulo dicta fuit *Minerva*. unde etiam Cæsar, quum Germanos Lunam pro deâ habere diceret, Gallos, Germanorum consanguineos, Minervam colere dixerat. Minervam ex Jovis capite progeneratam fabulabatur antiqua gentium theologia. Hoc etiam Filio Dei cum maximè convenit: ut qui ex Deo patre, sine matre, ab æterno progenitus est. Julianus Cæsar, in hymno, regi omnium rerum Soli dicato: Τῇ τὸ αὐτῷ στρατιᾷ τῇ θεῶν εἰς μίαν ἡγεμονικὴν ἐνώσει σωτῆρας, Ἀθηνᾶς θεοῖαν παρέδωκεν. καὶ ὁ μὲν μῦθος φησὶν ὅτι τῷ Διὶ γενέσθαι κορυφῆς· ἡμεῖς δὲ ὅλῳ ἐξ ὅλης τῆς βασιλείας Ἡλίας περιβλεψάμενοι, συνεχομένῳ αὐτῷ· ταύτῃ διαφέρουσαι τῇ μύθῳ, ὅτι μὴ ὅτι τῷ ἀκροτάτῳ μέρει, ὅλῳ δὲ ἐξ ὅλης, ἐπεὶ τὸ ἄλλαγε εἶδεν διαφέρειν Ἡλίας Δία νομίζοντες, ὁμολογῶμεν τῇ παλαιᾷ φήμῃ. καὶ τῷ τῷ αὐτῷ θεοῖαν Ἀθηνᾶν λεγόντες, & καινοτομῶμεν, εἰπερ ὁρθῶς ἀκούομεν· ἔγωγε αὖ καὶ τοῖς παλαιαῖς ἐφάνετο Ἀθηνᾶς θεοῖαν σωτῆρον· Ἀπόλλωνι τῷ νομιζομένῳ μηδὲν Ἡλίας διαφέρειν. Hoc est: *Tantum autem deorum exercitum in unam imperatoriam adunationem componens, providentiam ejus tradidit Minervæ, quam fabula quidem tradit ex Jovis progeneratam vertice: nos verò totā ex toto rege Sole productam esse, atq; ab eo contineri adseveramus. atque hætenus discrepantes à fabulā, quòd non è supremā parte, sed totam ex toto arbitramur, nec aliàs Iovem ab Sole quidquam differre putamus, cum veteri opinione consentimus.* Neque tamen, dum Minervam providentiam adpellamus, quidquam novi statuimus; modò rectè intelligamur. sic enim priscis quoque mortalibus visa est Minerva providentia, in eodem throno sedens cum Apolline; qui nullus alius, quam Sol existimatur esse. Hæc sanè, quæ tam probè in æternum Dei Filium, Jesum Christum quadrant, ex sacrâ Christianorum magis theologiâ Julianum apostatam, quàm ex gentium fabulis hausisse dixeris. Ceterò Minervam esse *virtutem Solis*, auctor est Porphyrius apud Macrobiū, Saturn. lib. i, cap. xvi. per Solem quum Deum patrem intellexerint antiquissimi mortalium; rectè Dei patris virtus dicitur Deus Filius: per hunc quidpe cuncta facta sunt, cuncta fiunt, cuncta fient. Luna vocata fuit Isis: Isin quosdam Mercurii existimasse filiam, auctor est Plutarchus, in libro de Iside. Mercurius verò quum Ægyptiorum Cætarumque fuerit THEUTH: hic verò summus ille æternusque Deus: Isin etiam rectè interpretaberis Dei Filium. Sed insigne est in primis de Filio Dei indicium, quod Plutarchus, in dicto libro, & Severinus apud Stobæum, in sermone de legibus, referunt hujusmodi: Τὸ δὲ ἐν Σαίτῃ τῇ Ἀθηνᾶς (καὶ Ἰσιν νομίζουσιν) εἶδος ἐπιγραφὴν εἶχε τοιαύτη· Εἰ γὰρ εἰμι πᾶν τὸ γεγενῆς, καὶ ὄν, καὶ ἐσόμενον· καὶ τὸν ἐμὸν πέπλον εἰς πῶς θνήσκω ἀπεκάλυψεν. hoc est; *Saitica Minerva; quam & Isin esse arbitrantur, simulacrum hujusmodi habuit inscriptionem: Ego sum omne quod fuit, quod est, & quod erit: atque velum meum nemo mortalium umquam detexit.* Hoc cui convenit, nisi unico Dei Filio, Jesu Christo: ipse namq; sic apud Joannem, in apocalypsi, cap. i, ver. viii: Εἰ γὰρ εἰμι τὸ Α, καὶ τὸ Ω, λέγει ὁ Κύριος, ὁ Θεός, ὁ ὢν, καὶ ὁ ὢς, καὶ ὁ ἐρχόμενος. id est; *Ego sum Alpha, & Omega, hoc est, initiū & finis, dicit Dominus Deus, qui est, & qui erat, & qui venturus est.* Et divus Paulus, in epist. ad Hebr. cap. xiii, v. vii: Ἰησοῦς Χριστὸς χθὲς καὶ σήμερον ὁ αὐτός, καὶ εἰς τὰς αἰῶνας. id est: *Iesus Christus heri & hodie idem est, & in sæcula.* Faciem autem Dei neminem

umquam conspexisse, ipse testatur apud Mosen in exodo, cap. xxxiii, ver. xx, his verbis: *Non possis videre faciem meam. non potest enim me homo videre, & vivere*. Et divus Joannes in euangelio, cap. i, ver. xviii: *Θεὸν ὁδὲς ἑώρακε πῶποτε*. id est; *Deum nemo vidit umquam*. Cum his jam confer ea, quæ de Veneris capite obnupto in Libano monte, supra è Macrobio retuli: item, quæ de Germanorum deâ *Terrâ matre* tradit Tacitus; cujus simulacrum erat, *vehiculum veste contectum*; ceu summum arcanum, nemini mortalium, nisi sacerdoti, & statim perituris, visendum. Divus Joannes in euangelio, cap. i, ver. iv, de Dei Filio, Jesu Christo: *ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν, καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων· καὶ τὸ φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ φαίνει*. id est; *In ipso erat vita; & vita erat lux hominum: & lux in tenebris lucet*. Cum his confer ea, quæ Lucianus de Syria deæ Atargatis, id est, de Junonis Hierapolitanæ simulacro refert, his verbis: *Δίθον ὅτι τῇ κεφαλῇ φορεῖ, λυχνίς καλεῖται. ἔννομα δὲ οἱ τῶν ἔργων ἡ σιωπηλὴ. ἀπὸ τῶν ἐν νυκτὶ σέλας πολλὸν δαπέλαμπεται. ὑπὸ δὲ οἱ καὶ ὁ νεὸς ἀπας, οἷον ὑπὸ λύχνοις, φαίνεται. ἐν ἡμέρῃ δὲ τὸ μὲν φέγγος ἀσθενέει, ἰδέσθω δὲ ἐκ τῆς κάρτης πυρώδεια*. Hoc est: *Lapidem in capite gerit, qui lychnis vocatur. nomen autem illi dedit operis effectus respondens. ab hoc multus fulgor noctu resplendet; totaque ades ab eo, perinde atque lucernis, collucet. interdiu autem ipsum quidem lumen amarescit; speciem tamen præ se fert admodum igneam*. Idem auctor, paulo post, in medio duum simulacrorum, quorum alterum fuit dictæ Junonis, alterum Jovis, aliud quoddam stetit narrat simulacrum, nec formâ, nec ad-
pellatione propriâ, cujus neque generationem, neque speciem quisquam mortalium sciverit; in cujus vertice *columba aurea*. Hoc simulacrum Spiritum notasse sanctum, colligo, primum ex eo, quod in medio Adad & Atargatis, sive in medio Solis ac Lunæ, hoc est, in medio Dei Patris ac Dei Filii stetit; tum, quod columbæ effigies ei imposita. hac quidpe figurâ Spiritus sanctus super Filium Dei adparuit, quum in Jordane amne à Joanne baptizaretur. De iisdem simulacris ita Julianus, in prædicto hymno Soli dicato: *οἱ τὴν ἑδεσσαν οἰκιστὴς ἱερὸν ἐξ αἰῶνος· ἡ λίσ χωρίον Σύροι, Μόνιμον αὐτῷ καὶ Ἀζίζον συγκαθιδρύσσειν: αἰνιτθεύει Φησὶ Ἰάμβελιχος, ὡς ὁ Μάνιμος μὲν Ἐρμῆς εἶη, Ἀζίζος δὲ Ἀρης, ἡ λίσ πάρεδροι, πολλὰ καὶ ἀγαθὰ τῷ περὶ γλῶσσοι ἐποχετεύοντες τόπω*. Hoc est: *Edesam, sacrum ab æter-*
no solum, qui incolunt Syri, Monimum & Azizum juxta Solem collocant. Iamblichus ait Monimum significare Mercurium, Azizum verò Martem, Solis adseffores, multa bona in terram derivanteis. Longè aliter hæc alii auctores; ut supra patuit. Verum per Solem intelligas Deum Patrem; per Mercurium, Deum Filium; per Martem, Deum Spiritum S. Mercurius etiam Græcorum atque Latinorum, quem illi, à deorum principatu detractum, omnium fecere nuntium atque ministrum, quid aliud notare potest, quàm eundem Spiritum sanctum; qui ad omnes Dei electos benignis largisque cum donis emittitur à Patre simul atque Filio. unde idem Mercurius rectè inventor omnium artium dicebatur universis gentibus. quod rectè etiam Vulcano simulque Minervæ adscribit Plato, in xi de legi-
bus. Sed plura argumenta confectari in re tam manifestâ, tamque lucidâ, & clarâ, molestum fuerit lectoribus. proinde finem facio. Trinitatem in uno vero Deo agnovisse antiquissimis temporibus omnium gentium theologiam, jam ante me plurimis aliis argumentis adseruit Augustinus Steuchus, in opere, quod de perenni philosophiâ composuit; item, post hunc, Philippus Mor-naus, in libro de veritate religionis Christianæ. Ergo, ex supra dictis quia certum est, priscos mortales per SOLEM, LUNAM, atque IGNEM, trinitatem in uno æterno Deo, rerum conditore, intellexisse; haud dubium jam esse potest, quin Germani quoque nostri, quos in *deorum numero Solem tantum, & Lunam & Vulcanum duxisse* auctor est Cæsar, eandem æterni Dei trinitatem
intellexerint. Id quum Cæsar, sive in Galliâ, seu in Germaniâ percunctatus, haud satis percepisset; reliquos deos, quos ceteræ colebant gentes, ne famâ quidem eos accepisse, suspicatus est magis, quàm comperiit. Quod autem & Mercurium, & Herculem, & Isin, & Terram matrem, & Matrem deorum coluisse dicuntur, festosque his, cum sacrificiis, egisse dies; non tam varia coluisse

coluisse videntur numina, quàm unius solius numinis varias virtutes, variosque effectus. quod ipsum aliis quoque initio gentibus facitatum, ex similitudine theologiæ perspicio. Nec fas est, nimium mirari, unos Germanos, præ ceteris cunctis gentibus trinitatem in vero Deo quàm diutissimè constantissimèque coluisse, donec tandem ad veram plenamque ipsius VERITATIS lucem pervenerunt; quando iidem ipsi, præ omnibus aliis, memoriam, sive notitiam de conditore suo THEUTH, & de mortalium primo, è terrâ condito MAN, quàm diligentissimè tenacissimèque servaverunt. Cujus rei apud alias gentes nullum aliud vestigium, nisi quòd & Scythæ, & Egyptii, & Æthiopes, & Græci, & Latini, inter se de origine humani generis certarint; in suâ quique regione è terrâ progenitum adseverantes.

CAP. XXX.

De Castore ac Polluce.

AUCTOR noster in libro de Germaniâ; Latissimè, inquit, patet Lygiorum nomen, in plures civitates diffusum. valentissimas nominasse sufficiet; Arios, Helvecones, Manimos, Elysios, Naharvalos. Apud Naharvalos antiqua religionis lucus ostenditur. præsidet sacerdos muliebri ornatu: sed deos interpretatione Romani Castorem Pollucemque memorant. Ejus numinis nomen Alcis. nulla simulacra, nullum peregrinæ superstitionis vestigium: ut fratres tamen, ut juvenes venerantur. De iisdem deis sic Diodorus, in lib. IV: οὐκ ὀλίγοι τὴν τε ἀρχαίων συγγραφέων, καὶ τῶν μεταγενεστέρων (ὧν ἐστὶ καὶ Τίμαιος) Φασὶ τὰς Ἀργοναύτας μετὰ τὴν τῆς Διέρεως ἀρπαγὴν πυθομένους ὑπὸ Αἰήτης περὶ τειλέσθαι ναυσὶ τὸ σῶμα τῆς Πόντος, πρῶτον Ἰππιδέσσαν, ὡς ἔδοξεν καὶ μνήμης αἰεταίν. ἀναπλεύσοντες γὰρ αὐτὰς διὰ τῆς Ταναΐδος ποταμοῦ ἵππιν τὰς πηγὰς, καὶ τόπον ἵνα τὴν ναυὶ διελκυσάσας, καθ' ἑτέρας πάλιν ποταμοῦ τὴν ῥύσιν ἔχοντες εἰς τὸν ὠκεανὸν καταπλεῖσαι πρὸς τὴν θάλασσαν. ὅπερ ἡ ἀρκίων ἵππιν τὴν δύσιν κομιθεῖναι, τὴν γῆν ἔχοντας ἐξ εὐωνύμων, καὶ πλεσίον γενομένους Γαδείρων, εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς θάλασσαν εἰσπλεύσαι. ἀποδείξας δὲ τῶν φέρωνσι, Διελκυσάσας τὰς ὡς τὰς ὡς τὸν ὠκεανὸν καλοικουῦντας Κελτὰς σεβομένους μάλιστα τῶν θεῶν τὰς Διοσκύρους. ὡς ἔδοξεν γὰρ ἔχον αὐτὰς ἐκ παλαιῶν χρόνων τὴν τῶν θεῶν παρυσίαν ἐκ τοῦ ὠκεανοῦ γεννημένους. εἶναι δὲ καὶ τὴν ὡς τὸν ὠκεανὸν χώραν ἐκ ὀλίγας ἔχσαν περὶ τοῦ ἀρκίων, καὶ τῶν Διοσκύρων. Hoc est: Non pauci, tum veterum, tum recentium (in quibus et Timaeus est) scriptorum perhibent, Argonautas, post vellus abreptum, cognito, ostium Ponti ab Aëtæa navibus praoccupatum esse, mirificum, relatuque dignum edidisse facinus. Tanaim quidpe ingresses versus fonteis amnis adscendisse; navique per aliquod loci intervallum protractâ, per aliud flumen, in oceanum sese effundens, ad mare pervenisse. Et tum ab septemtrionibus in occasum versus ita cursum flexisse, ut à sinistra continentem haberent, donec juxta Gadecis in mare nostrum inveharentur. Ad hoc probandum his utuntur argumentis. nempe, quòd Celta, oceanicæ adcolæ, deorum maximè Dioscuros venerantur. apud quos à priscis inde temporibus traditum, ex oceano deos hosce quondam ad ipsos delatos esse. prætereaque regionem oceano obversam haud paucas habere adpellationes cum ab Argonautis, tum ab Dioscuris deductas. Loca illa complura ad Celticum oceanum, ab Argonautis & Dioscuris cognominata, quæ fuerint, apud nullum auctorem, neque geographum, neque historicum, neque poetam, neque alium quemquam reperio. Fabulam esse de Tanais subvectione, & inde in oceanum transitione, ipse fluminum regionumque situs, quem satis notum nostra nunc habet ætas, manifestò coarguit. Fabula ea ex regionum ignorantia antiquis illis nata. nam, ut suprâ, capite primo, ostensum, è Riphæis montibus, haud ita procul oceano, exoriri Tanaim, & à septemtrionibus quasi meridianâ lineâ in austrum ad Mæotin paludem Pontumque Euxinum ferri putarunt. Vulgatiores fama fuit, Argonautas Istrum, Saum, atque Nauportum flumina, quorum hoc nunc dicitur Labach, subvectos, inde navi humeris Alpium humilia transportatâ ad aliud flumen Istrum, quod hodiè vulgò Quier est in Histriâ; Adriaticum mare intrasse;

intrasse; ut auctor est Plinius, lib. III, cap. XVI. Ceterum eosdem heic Celticæ populos intellexisse vetustissimos illos Græcorum scriptores, quos & Tacitus, nempe *Lygios*, liquet ex eo, quod *antiqua religionis lucum* illic memorat noster. At hi non ad oceanum, ne ad oceani quidem finum Codanum; sed longè inde remoti Vistulæ amnis lævam ripam, inter Vladislaviam & Cracoviam, Poloniæ nunc opida, latè accoluerunt: ut infrà suo loco monstrabitur. Nec traditum eos habuisse, ex oceano deos istos quondam ad sese delatos, satis locuples est testis idem Tacitus; eorum temporum scriptor, quibus clariùs jam, exactiùsque noscebantur Romanis Germanorum populi. is *nullum* illic ait fuisse *peregrinæ superstitionis vestigium*. Nec tamen dubitari potest, eosdem fuisse deos, quos *Castorem*, & *Pollucem* adpellarunt Latini, Græci verò Κάστωρ & Πολυδεύκης, sæpius tamen conjunctim uno vocabulo Διοσκώρηδες, id est, *Jovis filios*; quando & ut fratres, & ut juvenes venerati sunt nostri. Sic igitur ego de his statuo. Quum omnia reliqua numina, ut suprà dictum, homines primùm in suâ Græciâ natos finxerint Græci; mirificasque inde contexuerint fabulas, ac nugamenta absurdissima: de Dioscuris etiam idem eos fecisse maximè credibile est: quos Helenæ fratres, è Jove ac Ledâ, Tyndari Lacedæmoniorum regis filiâ, natos tradiderunt. De his ita Virgilius, *Æneid.* lib. VI:

Si fratrem Pollux alternâ morte redemit:

Itque, reditque viam toties.

Nempe, fabulabantur Græci; quum casus à Lynceo fuisset Castor, immortalem Pollucem à patre Jove immortalitatem fratri petiisse. quam quum obtinere nequisset; impetrasse tamen, ut dimidium suæ illi impertire posset. proinde alternis eos occidere, atque reviviscere dicebant. Ex quâ fabulâ ego conjicio, Solem eos primùm intellexisse, atque Lunam: quæ sidera alternis vicibus quotidie occidunt, oriunturque. τὰ Διὸς autem dicta sunt κῆροι, quia ab æterno Deo, rerum omnium auctore, unâ cum reliquo mundo, condita fuerunt. Et Lunam dictam fuisse sororem Solis, poëtarum passim testantur monumenta. Cuncta hæc confirmantur illo Plutarchi, quod est in libro de Iside, hujusmodi: ἱστῶσι γὰρ Αἰγύπτιοι, τὸ πλοῖον, ὃ καλεῖσιν Ἑλλήνες Ἀργώ, τὸ ὅτι οὐρανὸν νέως εἰδὼλον, ὅτι τιμὴ κα- 30 τησετο μύρον, & μακρὰν φέρεσθαι τὴν ὁρίων, καὶ τὴν Κυνὸς ὧν τὸ μὲν Ὀρεῖ, τὸ δὲ Ἰσίδι ἱερὸν Αἰγύπτιοι νομίζουσιν. Id est: Tradunt *Ægyptii*, navim, quæ *Argo* dicitur Græcis, navis *Osiridis* imaginem, in honorem ejus inter sidera relata, non procul ab *Orione*, & *Cane ferri*. quorum siderum altero *Horo*, *Isidi* alterum sacrum *Ægyptii* censent. Horum esse *Ægyptiis* Apollinem, auctores sunt *Herodotus* lib. II, & *Plutarchus* eodem libro de Iside. Apollinem esse eundem & Solem, Isin verò Lunam, suprà satis abundè ostensum est. Sed quid *Ægyptiis* cum Græcorum Argonautis? Nihil magis, quàm Germanis nostris cum eorundem Græcorum Helenæ fratribus. Scilicet, per τὸ ὅτι οὐρανὸν πλοῖον sive per *Argo* navim ego intelligo arcam Noachi, in quâ generis humani reliquiæ contra inundationis vim protectæ fue- 40 runt. cujus rei memoriam postea celebrarunt, si non omnes, certè complures orbis terrarum gentes, sub simulacro *Isiaci* navigii; ut suprà ostensum est. Ceterò per *Dioscuros* fratres vera ab initio gentium theologia designasse videtur Deum Filium, & Deum Spiritum sanctum: qui eo nomine fratres inter se haberi poterant, quod ambo ab uno patre Deo, coeli terræque creatore, ortum habebant.

CAP. XXXI.

De reliquâ theologiâ: ac primùm de universi mundi & angelorum creatione: item de horum lapsu, & diaboli veneratione. 50

DE diis igitur, quos prisca Germani coluisse traduntur, hætenus actum. nunc reliqua etiam eorum theologia, philosophiaque inspicienda est. Ut de vero, æternoque Deo, rerum cunctarum conditore, veram quamdam

quamdam cognitionem omni ævo habuere universæ per omnem terrarum orbem gentes; sic singularum quoque rerum, ab eo conditarum, harumque status & conditionis haud exiguum easdem habuisse notitiam, è veterum juxta, ac recentium scriptorum monumentis perspicio: adeò, uti nihil ferè in fide nostrâ Christianâ de iis comprehensum sit, quod non è gentium theologiâ liquidò adserere, ac probare queas. Sed de his quoque, jam ante me, quam copiosissimè pariter ac doctissimè egerunt prædicti viri, Augustinus Steuchus, in opere de perenni philosophiâ, & Philippus Mornæus, in libro de veritate religionis Christianæ. Quapropter ego heic non nisi succinctè de singulis agam; quatenus scilicet explicatio eorum, quæ Celtæ nostri credidisse de iis feruntur, postulaverit.

Universum hunc MUNDUM, id est, cælum, & sidera, terras, maria, & quæcumque his continentur, ab uno illo, aeterno Deo condita esse, omnes credidisse gentes, ex iis, quæ suprâ disputata sunt, jam dudum patuit. Celtas nostros, atque in his maximè Germanos eandem tenuisse notitiam atque opinionem, ex eo perspicitur, quòd antiquissimam illam rerum omnium conditoris adpellationem THEUTH, & primi ab eo conditi mortalis nomen MAN, haud ignorarunt.

Sed de ipso mundo Celtarum sapientes quid senserint, primo loco videamus. Strabo, lib. IV, ita de Gallorum loquitur Druidis, ac reliquis philosophis: Ἀφάρτας λέγουσι τὰς ψυχὰς, καὶ τὸν κόσμον ὅτι κατέστησεν ὁ θεὸς ὁ πῦρ, καὶ ὕδωρ. id est: *Animas interitus experteis statuunt, & item mundum. aliquando tamen ignem & aquam superatura.* Eandem de mundo habuisse opinionem & Græcos & Latinos, testatur Cicero, in somnio Scipionis, his verbis: *Propter eluviones, exustionesque terrarum, quas accidere tempore certo necesse est, non modò non aeternam, sed ne diuturnam quidem gloriam assequi possumus.* De fabricatione equidem mundi nihil Strabo ostendit. cognitionem tamen ejus rei habuisse Celtas nostros, conjicere datur, cum ex eo, quòd de primi hominis è terrâ formatione habuere notitiam, ut suprâ, cap. IX, ostensum est; tum, quòd etiam aliæ in averfis longèq; remotis orbis partibus gentes ejusdem rei memoriam servarunt. De Ægyptiis ita Digonès Laërtius, in procemio, ex Hecataei & Aristagoræ monumentis: Τὸν κόσμον γεννητὸν καὶ φθαρτὸν φασι, καὶ σφαιροειδῆ. id est: *Mundum genitum esse ajunt, mortalemq; & ad sphaera modum rotundum.* De Græcis simul atque Indis sic Strabo, lib. XV, ex relatione Megasthenis: περὶ πολλῶν δὲ τοῖς Ἕλλησιν ὁμοδοξεῖν ὅτι γὰρ γεννητὸς ὁ κόσμος, καὶ φθαρτὸς λέγεται καὶ κείνους, καὶ ὅτι σφαιροειδὴς ὁ τε διοικῶν αὐτὸν, καὶ ποιῶν θεὸς δι' ὅλης διαπεφοίτηκεν αὐτῶν. ἀρχαὶ δὲ τῶν συμπάντων εἴτεται, τὸ δὲ κοσμοποιίας τὸ ὕδωρ. πρὸς δὲ τοῖς τέτταρσι στοιχείοις, πέμπτη τις ἐστὶ φύσις, ἐξ ἧς ὁ ἔρως, καὶ τὰ ἄστρα γῆ δὲ ἐν μίσθῳ ἰδρυται τὰ πάντα. καὶ περὶ ἀτέρματ' αὐτῆς καὶ ψυχῆς ὁμοία λέγεσθαι, καὶ ἄλλα πολλὰ. id est: *De multis eos cum Græcis sentire: ut, quòd mundus ortum habuerit, & sit interiturus, & sphaericus, eos quoque tradere; & quòd conditor & administrator ejus Deus universum pervadat. primordia universarum rerum diversa esse; mundi autem aquam: & præter quatuor elementa, quintam quamdam naturam esse, ex quâ cælum astraque exstiterint. terram in medio esse positam universi. item de semine, & de animâ similia eos docere, & alia complura.* Plutarchus in Crasso, & qui hunc sequutus est, Appianus in Syriacis, ita tradunt de deâ Syriâ Atargati: ταῦτέων οἱ μὲν Ἀφροδίτην, οἱ δὲ Ἥραν, οἱ δὲ τὴν τὰς ἀρχὰς καὶ ἀτέρματ' αὐτῶν ἐξ ὕδατων ὡραχάσαν αἰτίαν καὶ φύσιν νομίζουσιν. id est: *Hanc alii Venerem, alii Junonem, alii causam & naturam, existimant, ex humore principia ac semina præbentem omnibus rebus.* Cicero, de naturâ deorum lib. I: *Thales Milesius, qui primus de talibus rebus quaesivit, aquam dixit esse initium rerum: deum autem, eam mentem, quæ ex aquâ cuncta finxerit.* Hæc, & talia Celtarum quoque sapientibus tradidisse, intelligo ex iis, quæ Strabo, dicto lib. IV citat; maximè verò ex his Cæsaris, de iisdem Druidis, comment. VI, loquentis: *Multa de sideribus atque eorum motu, de mundi ac terrarum magnitudine, de rerum naturâ disputant, & juventuti transdunt.* Quæ certè cuncta, neq; primus Theles, neque alii Græci, neque Ægyptii, neque Indi, neque Celtæ nostri, ex suis

ex suis sibi finxerunt cerebris, aut ex somniis observarunt: sed ex ipso veritatis fonte omnes pariter hauserunt; id est, à primo omnium patre A D A M O, ejusque filiis ac nepotibus tradita acceperunt: quamquam haud satis fidæ mandarint memoriæ. unde postmodum ipsa veritas multis, temporum longinquitate, involuta est erroribus. Terram, à Deo conditam, aquis fuisse omnem initio coopertam, testis est gravissimus, sanctus Dei vir Moses, in lib. geneleos, cap. i. ver. 11, & ix. Quod verò aquam atque ignem aliquando superatura crediderint Celtæ, item, quod Cicero eluviones & exustiones terrarum certo tempore accidere necessum esse putavit; ea partim vera, partim sunt falsa. Verum erat, ignem & exustionem terrarum tandem superatura. id quidpe novissimo die, quo æternus æterni Dei Filius ad judicandum totum mortalium genus venturus est, futurum esse scimus. At in aquarum eluvionibus quàm longissimè errarunt. harum quidpe, post primam illam, quæ Noachi temporibus accidit, nullam ampliùs futuram, ipse pollicitus est Deus, teste Mose, dicto libro, cap. vii, ver. xi, & xv. Causam creati mundi ostendit Cicero, de naturâ deorum lib. ii: *Omnia, quæ sint in hoc mundo, quibus utantur homines, hominum causa facta esse, & parata.* Hæc igitur de universi mundi creatione, cum Celtæ nostri, tum reliquæ fenserunt gentes.

ANGELOS à Deo, rerum omnium conditore, esse creatos innumeros, Aegyptiorum docuit theologia; ex quâ postea Græci secretiora sua hauserunt, quum suam ipsorum antiquissimam illam theologiam ita fabulis obscurassent, uti nihil certi inde de Deo, deque rebus ab eo conditis, colligere possent. Maximus Tyrius, differtat. i: οὐ γὰρ τρισμύριοι μόνον θεοί, θεῶν παῖδες, καὶ φίλοι, ἀλλ' ἀληθοὶ ἀριθμοί. τῷ το μὲν καὶ ἔραν ἅι ἀσέρων φύσεις, τῷ το δ' αὖ καὶ αἰθέρα αἱ δαιμόνων ἑστίαι. id est: *Nec enim triginta tantum deorum millia, sed premissi illius filii, & amici sunt; sed innumeri: partim in cælo stellarum corpora, partim in æthere geniorum essentia.* Julianus Cæsar, in hymno regi omnium rerum Soli dicato: Εἰς μὲν γὰρ τ' ὅλων δημιουργὸς πολλοὶ δὲ οἱ καὶ ἔραν περιπολῶντες δημιουργικοὶ θεοί. hoc est: *Unus quidem omnium rerum est conditor deus: multi autem sunt in cælo circummeuntes dei, conditori illi subiecti.* Idem Maximus, in differtat. xvi: Εἰσὶ δ' αὖτ' αὖ φύσες ἀθάνατοι, οἱ καλῶν ἀθάνατοι δεύτεροι, ἐν μεθόρῳ γῆς καὶ ἔραν τεταγμένοι. θεῶν δὲ ἀδελφεοὶ, ἀνθρώπων ἢ ἰσχυρότεροι θεῶν μὲν πησιαιῆται, ἀνθρώπων ὀπιμειλέσται. hoc est: *Immortales autem quasdam habet naturas; quas secundos immortales vocant, in medio terra cælique constitutas. hi minis potentiores sunt, quàm dii, magis quàm homines; deorum ministri, hominum præsidēs: diis proximis, hominum curatores diligentissimi.* Plutarchus, in libro de Iside: ὅτε Πλάτων ἐρμηνεύον τὸ τοιῶτον ὀνομάζει γένος, καὶ διακονικόν, ἐν μέσῳ θεῶν, καὶ ἀνθρώπων, εὐχὰς μὲν ἐκεῖ καὶ δεήσεις ἀνθρώπων ἀναπέμποντες, ἐκείθεν ἢ μαντήα δέξο καὶ δόσεις ἀγαθῶν φέροντες. hoc est: *Et Plato etiam hoc genus inter homines atque deos interpretum ministrorumque fungere munere ait: quæ ab hominibus vota precesque ad deos perferant; à diis verò ad homines oracula & dona bonarum rerum.* De Japoniæ insulæ incolis, ita scribitur: *Unum deum creatorem, ac conservatorem omnium prædicant. cælorum indigenas angelos esse: quos divina majestatis contemplationi vacare ajunt; & insuper hominum custodes esse.* Hæc equidem isti; haud ita longè à veritatis fonte. Sic scilicet divus Paullus, in epistolâ ab Hebræos, cap. i, ver. ult. de eisdem angelis: οὐχὶ πάντες εἰσὶ λεγόμενα πνεύματα, εἰς διακονίαν ὑποστέλλόμενα, διὰ τὰς μέλλοντας κληρονομεῖν σωτηρίαν; id est: *Nonne omnes sunt ministerii munere fungentes spiritus, qui ministerii causâ emittuntur propter eos, qui hereditatem consequuturi sunt salutis.* Et ipse cæli terræque Dominus, Jesus Christus, apud Matthæum, cap. xviii, ver. x: Ὁρᾶτε μὴ καταφρονήσητε ἐνὸς τῶν μικρῶν τούτων· λέγω γὰρ ὑμῖν, ὅτι οἱ ἄγγελοι αὐτῶν ἐν ἔρασι διὰ παντὸς βλέπουσιν τὸ πρόσωπον τοῦ πατρὸς μου ἐν ἔρασι. id est: *Videte ne contemnatis aliquem ex parvis istis. dico enim vobis, angelos eorum in cælis omni tempore intueri faciem patris mei, qui in cælis est.* Idem vel simile cum Aegyptiis, Græcis, atque Indis, credidisse de minoribus istis numinibus & Celtas nostros, haud equidem dubitaverim: sic quidpe Cæsar de Gallis, comment. vi: *Multa de deorum immortalium vi ac potestate disputant, & juventuti transdunt.* De Scandinaviæ autem peninsulæ, quæ Svediam Norvagiæque complectitur, incolis ita Procopius, rerum Gothicar. lib. ii: Θεὸς μὲν τοι, καὶ δαί-

καὶ δαίμονας πολλοὺς σέβουσιν, ἔρανίς τε καὶ αἰρίας. hoc est: Deos ac demones plurimos colunt, caelestis juxta atque aërios. Nomina iis universis tribuit Martianus Capella, lib. II, ANGELORUM, GENIORUM, ac DÆMONUM. quæ adpellationes in utrisque spiritibus, bonis simul ac malis obtinuerunt. Quum verò æterno illi THEUT priscis sæculis etiam TITAN esset inter mortaleis nomen, ut suprâ, cap. XXVI, dictum est; de hoc angelos quoque, ceu filios ejus, quos creaverat, adpellarunt TITANES: quod itidem vocabulum postea bonis pariter ac malis angelis mansit; ut mox infrâ videbimus.

LAPSUM angelorum non ignorasse priscas illas genteis, plurimis documentis liquet. hoc quidpè Ægyptiorum Typhon, Persarum Arimanius, Græcorum Briareus, Cottus, Gyges, Enceladus, Python, item Gigantes, Titanes, Aloidæ, & alia hujusmodi significant nomina. etenim, ut ipsi Deo, rerum omnium conditori, sic maligno etiam spiritui, ejusque angelis, à variis effectibus varia mortales imposuerunt vocabula. Horum procreationem ita describit Hesiodus in Theogoniâ:

Ἄλλοι δ' αὖ Γαίης τε καὶ Οὐρανῷ ἐξεγένοντο
Τρεῖς παῖδες μεγάλοι, καὶ ὄβριμοι, ἐκ ὀνομασθῶσι,
Κότιος τε, Βριάρεώς τε, Γύγης θ', ὑπερήφανα τέκνα
Τῶν ἐκείνων μὲν χεῖρες ἀπ' ὤμων αἰώσοντο
Ἄπλωστοι, κεφαλαὶ δ' ἐκάστω πενήκοντα
Ἐξ ὤμων ἐπέφυκον, ὅππῃ σπαρακοῖσι μέλεσσιν
Ἰούς δ' ἄπλωστοι, κρατερὴν, μεγάλῃ δ' ἔϊδον
Ὅσοι γὰρ Γαίης τε καὶ Οὐρανῷ ἐξεγένοντο,
Δεινότατοι παίδων, σφετέρῃ δ' ἤχθοντο τοκῇ
Ἐξ' ἀρχῆς.

Alii deinde à Terrâ & Cælo prognati sunt
Tres filii magni, & prævalidi, non nominandi,
Cottusque, Briareusque, Gygesque, superba proles.
Quorum centum equidem manus ab humeris manabant;
Inaccessæ: capita verò unicuique quinquaginta
Ex humeris prognata erant, super robustos artus.
Robur autem immensum, validum ingenti in staturâ.
Quotquot enim Terrâ & Cælo procreati sunt
Potentissimi filiorum, suo verò infensi erant parenti
Ab initio.

Sub Cæli ac Terræ fabulis ipsum verum æternumque intellectum fuisse Deum, suprâ ostensum est. Ab hoc igitur rectè dicebantur procreati illi, qui postea patri suo sese opposuerunt. Non treis tantum fuisse fratres gigantes, sed complureis alios, passim ex poëtarum fabulis discitur. Virgilius, γεωργικῶν lib. I:

Partu terrâ nefando

Cæumque Iapetumque creat, sævumque Typhæa,
Et conjuratos cælum rescindere fratres.
Ter sunt conati imponere Pelio Ossam,
Scilicet atque Ossæ frondosum involvere Olympum:
Ter pater exstructos disjecit fulmine montes.

Ovidius, μεταμορφ. lib. I:

Affectasse ferunt regnum cæleste giganteis;
Altaque congestos struxisse ad sidera montes:
Tum pater omnipotens misso perfregit Olympum
Fulmine; & excussit subiectum Pelion Ossæ.

Virgilius, AEneid. lib. VI.

Heic & Aloidæ geminos, immania vidi
Corpora. qui manibus magnum rescindere cælum
Aggressi, superisq; Iovem detrudere regnis.

Pindaro in Olympiis, ode IV, dicitur Τυφών, qui in Pythiis, ode I, Τυφώς. sic Nonno etiam, in Dionysiis, modò Τυφών, modò Τυφωεύς. Julianus, in epist.

Y

ad Se-

ad Serapionem: καὶ μὲν καὶ Πίνδαρος ὁ Θηβαῖος τὴν ἀναίρεσιν τῆς Τυφώνεως ἐν Ὀϊνικίῳ κηρύττει, καὶ τῆς μεγίστης τέτης γίγαντος κράτος τῷ μεγίστῳ βασιλεῖ τῶν θεῶν περιτιθεῖς, ἔχ' ἐτέρωθεν αὐτῷ τὴν εὐφημίας κρατυὴν τὴν ὑπερβολὴν, ἥ ὅτι τὸν γίγαντα τὸν ἐκαλοντακέφαλον ἐν Ἑλλάδι καθελεῖν ἤρκεσεν· ὡς ἔτετιν' ἄλλ' εἰς χεῖρα τῆς Διὸς ἐλθεῖν ἀντιμάχῃ γίγαντος νομιθεῖν, ἥ ὃν ἡ μήτηρ μόνον τῶν ἄλλων ἐκαλὸν κεφαλῆς ὥπλισεν, ἔτε' ἐτέρω τινὸς θεῶν, ἡ μόνος Διὸς ἀξιοτικώτερος πρὸς ταύτῃ τοσάδε γίγαντος καθάρειν ὄντι. Hoc est: *Quin & Pindarus Thebanus, ubi Typhoei cadem in illo triumphali carmine celebrat, & maximi huius gigantis robur maximo deorum regi attribuit; non alio nomine cum magnifice adeo commendat, quam quod gigantem centeno capite horrendum uno ictu adflixerit, atq; prostraverit: tamquam nullus alius gigas manum cum Iove conferere potuerit, nisi quem solum mater cen-* 10 *tum capitibus armarat: neque ullus deus, prater Iovem, tantā victoriā dignus esset.* Plutarchus, in dicto libro de Iside: Βέλτιον οὖν, οἱ τὰ περὶ τὸν Τυφῶνα καὶ Ὀσίριον, καὶ Ἰσιν ἰσορροῦν, μήτε θεῶν παθήματα, μήτε ἀνθρώπων, ἀλλὰ δαιμόνων μεγάλων εἶναι νομίζοντες, ὡς καὶ Πλάτων, καὶ Πυθαγόρας, καὶ Ξενοκράτης, καὶ Χρύσιππος, ἐπόωροι τοῖς πάσαις θεολόγοις, ἑρρωμένους ἔργῳ ἀνθρώπων γεγονέναι λέγουσι, καὶ πολλῇ τῇ δυνάμει τὴν φύσιν ὑπερφέροντας ἡμῶν, τὸ δὲ θεῖον ἔκ ἀμυγῆς, καὶ ἀκέραιον ἔχοντας, ἀλλὰ καὶ ψυχῆς φύσιν καὶ σώματος αἰσθησὶ ἐν συνειληχὸς, ἡδονῇ δεχομένης ἐπόνον, καὶ ὅσα ταύταις ἐγγενόμενα ταῖς μεταβολαῖς πάθη, τὰς μὲν μάλλον, τὰς δὲ ἥτιον ὀπιταρχεῖν γίνονται γὰρ ὡς ἐν ἀνθρώποις, καὶ δαίμοσι, ἀρετὴ διαφορά καὶ κακίας. τὰ γὰρ Γίγαντικὰ καὶ Τιτανικὰ παρ' Ἑλλήσιν ἀδόκητα, καὶ Κρόνος τινὸς ἀφισμοὶ πρᾶξεις, καὶ Πύθωνος ἀνιτάξις πρὸς Ἀπόλλωνα, φθόγγοι τε Διόνους, καὶ πλάναι Δήμητρος, 20 καὶ δὲν ἀπολείπειν τὸ Ὀσιρεακῶν, καὶ Τυφωνικῶν, ἄλλων τε, ὧν πᾶσιν ἔξεστιν ἀνέδωκεν μυθολογικῶν ἀκέραιον ὅσα τε μυθικοῖς ἱεροῖς περικαλυπτόμενα καὶ τελεταῖς, ἀρρήτα διασώζεται καὶ ἀθέατα πρὸς τὰς πολλὰς, ὁμοίον ἔχει λόγον. Hoc est: *Melius igitur faciunt, qui, quae de Typhone, Osiride, & Iside narrantur, neque deorum, neque hominum, sed magnorum geniorum evēta esse sentiunt.* quos genios & Plato, & Pythagoras, & Xenocrates, & Chrysippus, priscorum theologorum imitatione, hominibus robustiores exstitisse ajunt, & potentiā nostram naturam longè superante: divinā autem naturā haud sincerā, nec purā peditos; sed quae, anima naturā, corporisque sensu comprehensa, voluptatis esset dolorisque capax, aliisque id genus obnoxia adfectionibus mutationibusque, quibus alii magis alii minùs turbantur. nam, uti in hominibus, sic in demonibus etiam sunt virtutum vitiorumque 30 discrimina. Etenim quae de Gigantibus & Titanibus apud Græcos cantantur, & Saturni quadam scelera, Pythonis cum Apolline certamen, exsilia Bacchi, Cereris errores, nihil differunt ab Osiridis ac Typhonis eventis, aliisque similibus, quae omnibus licet licenter conficta audire. eadem est eorum quoque ratio, quae in mysticis sacris occultè aguntur, & efferri ad vulgus, aut ab eo videri nefas ducitur. In tantis fabularum involucris haud parum veritatis emicat, de angelorum naturā, deque lapsu eorum; qui per imperfectionem & vitia accidit. Idem auctor, in libro de oraculorum defectu: οὕτως δὲ ἔχει καὶ τὰ Τυφωνικὰ, καὶ τὰ Τιτανικὰ. δαιμόνων μάχας γεγονέναι πρὸς δαίμονας. Id est: *Ejusdem generis sunt res Typhonis & Titanum. geniorum enim contra genios fuisse pugnas.* Duo diversa heic innuit genera geniorum; bo- 40 norum alterum, alterum malorum. hos Typhonis, illos Titanum adpellatione intelligit; ut suprā, in libro de Iside. At Diodorus, lib. 1, etiam eos adpellat Titanes, qui Horum, id est Apollinem, oppresserunt. Et Ciceronis, de naturā deorum lib. 11, hæc sunt de diis verba: *Vt cum Titanis, ut cum Gigantibus bella gesserunt.* Et Virgilii, Æneid. vi, sunt ista:

*Heic genus antiquum Terra, Titania pubes
Fulmine dejecti.*

Unde patet, omneis angelos, à Titane, sive à Theut, id est, à Deo procreatos, dictos fuisse Titanes; ut suprā monui. Cælum igitur, id est, ipsum Deum, patrem ac conditorem suum oppugnasse Typhonem, fastu inflatum, cum sociis ac comi- 50 litonibus suis, ex hæcenus dictis intellectum est. Depugnatum esse à Deo, & angelis, qui in obedientiā permanferunt; partim modò è Plutarcho, partim suprā è Juliano didicimus. Plutarchi porrò sunt ista, loco proximè dicto: δαιμόνων μάχας γεγονέναι πρὸς δαίμονας· εἴτα φυγὰς τῶν κρατηθέντων, ἡ δίκαιώς τε καὶ δίκῃ τῶν ἐξαμαρ-

ἐξαμαρτόνων, οἷα Τυφῶν λέγεται περὶ ὅσων ἐξαμαρτεῖν. id est: Geniorum enim ajunt fuisse contra genios praelia; & à deo irrogata iis supplicia, qui in eum deliquerant, qualia in Osirin Typhon. Et in libro de Iside: Τυφῶν δὲ αἰνὰ μὲν ἔσθ' ὀβριότητος, καὶ δυσμυρίας ἐργάσασθαι· καὶ πάντα πράγματα παράξας, ἐνέωλεσε κακῶν γῆν ὅμῃ τε πᾶσαν καὶ θάλασσαν· εἶτα δὲ κλέω ἔδωκεν. hoc est: Typhon, quum, odio impulsus & malignitate, atrocia patrasset facinora, omnibusque conturbatis rebus, terras omnes, omniaque maria malis implevisset; tandem pœnas dedit. Virgilius in Ciri:

Magna giganteis ornantur pepla trophæis;
Horrida sanguine pinguntur praelia cocco.
Additur auratâ dejectus cuspide Typhon:
Qui prius Osais consternens aethera saxis,
Emathio celsam duplicabat vertice Olympum.

Verum heic est, quod Ovidius, fastor. lib. 111, cecinit his versibus:

Fulmina post ausos cælum affectare giganteis
Sumta Iovi. primo tempore inermis erat.
Ignibus Osanovis, & Pelion altius Osâ
Arsit & in solidâ fixus Olympus humo.

Nam nullum antea commissum erat peccatum, Deus quod puniret. In Tartarum, id est, in Infernum fuisse detrusos, ostendit Pindarus, in Pythiis,

20 ode 1:

Ὅς' ἐν αἰνῇ παρτέρῳ καί-
ται θεῶν πολέμῳ,
Τυφῶς ἐκάλοντα κάρην, τὸν πόρῃ
Κιλίκιον θρέψε πολυώ-
ρυμον αὔτηρον, νῦν γὰρ μὲν
ταῖς ὑπὲρ κύμας ἀλιερκέες ὄχθαι,
Σικελία τ' αὐτῆς πᾶσι
Στέρνα λαχναίνε· κίων
Δ' ἔρανία σιμῶχει
Νιφόρος Αἴτνα.

Quique in horrendo Tartaro ja-
cet deorum hostis,
Typhæus centiceps; quem olim
Cilicium educavit multi
nominis antrum, at nunc
Et litora mare coërcentia, quæ sunt super Cumam,
Sciliaque ejus premit
Pectora hispida; columna
Verò cælestis cohibet
Nivosa Aetna.

Hyginus, μυθολογικῶν cap. CLII: Tartarus ex Tartarâ procreavit Typhonem imma-
ni magnitudine, specieque portentosa. Hic Iovem provocavit, si vellet secum de regno cer-
tare. Iovis fulmine ardenti pectus ejus percussit. qui, quum flagraret, montem Aetnam,
qui est in Sicilia super eum imposuit. qui ex eo adhuc ardere dicitur. Valer. Flaccus,
Ἀργοναυτικῶν, lib. 11:

Scopulis sed maximus illis
Horror adest, Sicula pressus tellure Typhæus.
Hunc profugum, & sacras revomentem pectore flammæ
(Vt memorant) prensus ipse comis Neptunus in altum
Abstulit, implicuitque vadis; totiesque cruentâ
Mole resurgentem, torquentemque anguib; undas,
Sicanium dedit usque fretum; cumque urbibus Aetnam
Intulit, ora premens. trux ille ejectat adest
Fundamenta jugi, pariter tunc omnis anhelat
Trinacria, injectam fesso dum pectore molem

Commovet experiens; gemituque reponit inani.

Et Ovidius, *metamorph.* lib. v:

*Vasta giganteis injecta est insula membris
Trinacris; & magnis subjectum molibus urget
Æthereas ausum sperare Typhoea sedeis.
Nititur ille quidem, pugnatque resurgere sæpè:
Dextra sed Ausonio manus est subjecta Peloro;
Lava Pachyne tibi; Lilybae crura premuntur:
Degravat Aetna caput; sub quâ resupinus arenas
Ejectat, flammamque fero vomit ore Typhoeus.
Sæpè remoliri luctatur pondera terra,
Oppidaque, & magnos devolvere corpore monteis.
Inde tremit tellus.*

Idem & Virgilius tradit, *Æneid.* lib. iii; nisi quòd Enceladum adpellet: nempe, quum unus idemque sit, pluribus vocatus nominibus, ut antè dictum. Verba Virgilii hæc sunt:

— *Horrificis juxta tonat Aetna ruinis:
Interdumque atram prorumpit ad athera nubem
Turbine fumantem piceo, & candente favillâ:
Attollitque globos flammarum, & sidera lambit:
Interdum scopulos, avulsaque viscera montis
Erigit eructans, liquefactaque saxa sub auras
Cum gemitu glomerat fundoque exastuat imo.
Fama est, Enceladi semustum fulmine corpus
Urgeri mole hac; ingentemque insuper Aetnam
Impositam: ruptis flammam exspirare caminis:
Et fessum quoties motat latus, intremere omnem
Murmure Trinacriam, & cælum subtexere fumo.*

Corn. Severus, in *Ætnâ*:

*Gurgite Trinacrio morientem Iupiter Aetnâ
Obruit Enceladum: vasti qui pondere montis
Aestuat; & patulis exspirat faucibus igneis.*

Hinc Philostratus, in vitâ Apollonii, lib. v, cap. vi: *Εκείνοι δὲ τοῦ Φωτῶτος, ἢ Εὐχέλιδος διεδόχῃ φασὶν ὑπὸ τῷ ὄρει (Αἴτνῃ) id est: Dicunt Typhonem sive Enceladum quemdam sub Aetnâ monte ligatum.* Divus Petrus, epist. ii, cap. ii, ver. iv: *Οἱ Θεοὶ ἀγγέλων ἀμαρτησάντων ἐκ ἐφείσεσθαι, ἀλλὰ σεργίς ζῶντας ταρταρώσας, παρέδωκεν εἰς κρίσιν τῆς πόλεως.* id est: *Deus angelis, qui peccaverant, non pepercit: sed in tartarum detrusos catenis caliginis tradidit, damnationi servatos.* Et divus Judas, epistolæ suæ ver. vi: *Ἀγγέλους τε τὰς μὴ τηρήσαντας τὴν ἐαυτῶν ἀρχὴν, ἀλλὰ ἀπολιπόντας τὸ ἴδιον οἰκητήριον, εἰς κρίσιν μεγάλης ἡμέρας δεσμοῖς αἰδίοις ὑπὸ ζῶντος τετήρηκεν.* hoc est: *Et Angelos, qui non servaverunt suam originem, sed reliquerunt suum domicilium, judicio magni illius dici vinculis aternis sub caligine reservavit.* Ipse Dominus ac redemptor noster Jesus Christus, apud Matthæum, cap. xxv, ver. xli: *Τὸ τεῖρεϊ καὶ τοῖς ἐξ εὐωνύμων, Πορεύεσθε ἀπ' ἐμῆς καὶ τῆς πόλεως εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον, τὸ ἡτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ.* Hoc est: *Tunc dicet etiam iis, qui à sinistris: Abite à me, execrandi, in ignem aeternum, qui paratus est diabolo, & angelis ejus.* Verum, quia in ignem protrusum esse Typhonem, seu Enceladum, antiqua illa tradebat gentium philosophia; quævis loca, ignem eructantia, tartarum esse, aut tartari spiramenta, & caminos crediderunt. Hinc posteriores mortales bellum giganteum diversis adscripserunt locis. ut Diodorus, lib. v, postquam id bellum in Cretâ factum narravit, *κατακοπήναι δὲ, ὡς αὐτὸς φησὶ, τῶν θεῶν ἀπὸ τῆς αὐτῆς ἀντίστασις. συστῆναι δὲ καὶ ἄλλας πολέμους αὐτῷ [τῷ Διὶ] πρὸς γίγαντας, τῆς μὲν Μακεδονίας περὶ τὴν Παλλήνην. τῆς δὲ Ἰταλίας κατὰ τὸ πεδῖον, ὃ τὸ μὲν παλαιὸν διὰ τῆς καλαυκαυμένης τόπῳ φλεγῶντος ὀνομάζετο, κατὰ δὲ τὰς ὑπερὸν χρόνους Κυμαῖον περὶ τὴν πορείαν.* Id est: *Tandem omnes, cum diis bello congressi, internecione occubuerunt. Novum tamen cum gigantibus bellum ad Pallenem in Macedonia*

- Macedoniâ, & in campis Italiâ, qui Phlegrei, à loci conflagratione, olim, postea verò Cumai nuncupati sunt, exarsit. Stephanus, in libro de urbibus: Παλλήνη, πόλις Θράκης. ἐκαλεῖτο δὲ Φλέγρα τὸ παλαιὸν, καὶ ὤρετο ὑπὸ τῶν γιγάντων· καὶ τῶν γιγάντων μάχη ἐνταῦθα μυθεύεται γενέσθαι. id est: Pallene; urbs Thraciæ. vocabatur autem antiquitus Phlegra; & à gigantibus habitabatur. & bellum deorum cum gigantibus heic gestum fabulantur. Diodorus, libro IV: Οὗ δὲ ἐν Ἡρακλῆος ἀπὸ τῆς Τιβέρεως ἀναζεύξας, καὶ διεξιὼν τὴν Ὠρελίαν τῆς νῦν Ἰταλίας ὀνομαζομένης, κατήντησεν εἰς τὸ Κυμαῖον πεδίον, ἐν ᾧ μυθολογῶσιν αἰθρας ταῖς τε ῥώμαις περὶ χονίας καὶ Ἰππὶ Ὠρανομίας διωνομασφόρας ὀνομάζεσθαι γιγάντας. ὠνομάσθαι δὲ καὶ τὸ πεδίον τὸ Φλεγραῖον, ἀπὸ τῆς λόφου τῆς 10 τὸ παλαιὸν ἄπλετον πῦρ ἐκφυσῶντος, ὡς παλαιστῶς τῇ κατὰ τὴν Σικελίαν Αἴτην. καλεῖται δὲ νῦν ὁ τόπος Οὐεστέδιον, ἔχων πολλὰ σημεῖα τῆς κεκαυθῆς κατὰ τὰς ἀρχαίας χρόνας. τὰς δὲ οὐὶ γιγάντας, πυθομένους τὴν τῆς Ἡρακλῆος παρυσίαν, αἰθροισθῆναι πάντας καὶ Ὠρελίαν ἀπὸ τῆς περὶ τὴν Φλέγραν. θαυμαστὴς δὲ γενομένης μάχης κατὰ τὴν τὴν ῥώμην καὶ τὴν αἰλικὴν τῶν γιγάντων, Φασὶ τὸν Ἡρακλῆα, συμμαχοῦντων αὐτῷ τῶν θεῶν, κρατῆσαι τὴν μάχην, καὶ τὰς πλείους ἀνελόντα, τὴν χώραν ἐξημερῶσαι. μυθολογῶσιν δὲ οἱ γιγάντες γηγονεῖν, διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῆς κατὰ τὸ σῶμα μεγέθους. καὶ περὶ μὲν τῶν Φλέγρα Φονευθέντων γιγάντων τοιαῦτα μυθολογῶσι τινες, οἷς καὶ Τίμαιος ὁ συγγραφεὺς ἠκολούθησεν. Hoc est: Motis à Tiberi castris, Hercules maritimos ejus, quæ nunc vocatur Italia, tractus percurrens, in Cumaum descendit campum; ubi ho- 20 mines roboris immanitate, & violentiâ facinorum infames, quos giganteis nominant, egisse fabulantur. Phlegreus quoque campus is locus appellatur; à colle nimirum, qui, Ætnæ in- star Siculæ, magnam vim ignis eructabat: nunc Vesuvius nominatur, multa inflammati- onis pristina vestigia servans. Gigantes igitur, cognito Herculis adventu, conjunctis vi- ribus cum instructâ acie illi obviam procedunt: & commissâ, pro viribus & ferociâ gigantum, pugna vehementi; Hercules, deorum societate adjutus, victoriam obtinuit; ac plerisque trucidatis, regionem illam pacavit. Ob stupendam verò corporum proceritatem gigantes hi Terrigenæ dicebantur. De gigantum igitur ad Phlegram excidio ista quidam fabulantur; quos & Timæus sequutus est. De iisdem Cumis Italicis ita Strabo, lib. V: Πρότερον μὲν οὐὶ ἡντύχης καὶ τὸ Φλεγραῖον καλεῖσθαι πεδίον, ἐν ᾧ τὰ περὶ τὰς γιγαν- 30 τας μυθεύουσιν. hoc est: Atque antiquitus quidem felix fuit ager Phlegreus; in quo rem cum gigantibus gestam fabulantur. Et postea, de Puteolorum, opidi inibi locorum nomine: οἱ δὲ ἀπὸ τῆς διυλῶδους τῶν ὑδάτων ἄπαν τὸ χωρίον ἐκεῖ μέχρι Βαίων καὶ τῆς Κυ- μαίας, ὅτι θεῖα πλῆρες ἐστὶ καὶ πῦρος καὶ θερμῶν ὑδάτων. τινες δὲ καὶ Φλέγραν διὰ τὸ τὴν Κυ- μαίαν νομίζουσι κληθῆναι, καὶ τὴν περὶ τῶν γιγάντων τὰ κεραυνία τραύματα ἀναφέρειν τὰς τοι- αύτας περὶ τῆς πύρας καὶ τῆς ὑδατος. Hoc est: Quidam à prætoræ, sive fætoræ aquarum totam istam regionem sic dici censent ad Bajæ usque, & agrum Cumanum, quod sulfuris sit plena, ac igne, calidisque aquis referta. quidam ob id ipsum Cumanum agrum Phlegram judicant adpellari; & gigantum ibi occisorum fulminibus inflicta vulnera ignem istum aquasque ebullire. Nam & Avernus lacus, & Acherusia palus, & alia hujusmodi circa hæc loca. quæ cuncta haud multum abhorrent ab iis, quæ de Tartaro 40 tradidit antiqua gentium theologia. ideoque ipse Tartarus heic à Virgilio po- nitur, Æneid. VI, his verbis: — Tartarus ipse

Bis patet in præceptis tantum, tenditque sub umbras,
Quantus ad ætherium cæli suspectus Olympum.
Heic genus antiquum Terræ, Titania pubes,
Fulmine dejecti, fundo volvuntur in imo.
Heic & Aloidas geminos, immania vidi
Corpora, qui manibus magnum rescindere cælum
Aggressi; superisque Iovem detrudere regnis.

- Idem poëta, Æneid. IX, Typhonem Prochyta, Pithecusarum insularum uni,
50 Cumanis litoribus objectæ, tribuit; quem alii Siciliæ supponunt; ut ipse En- celadum. Verba ejus hæc sunt:

Tum sonitu Prochyta alta tremit, durumque cubile
Inarime, Iovis imperiis imposta Typhoeo.

Non minus eleganter, quam scitè totam hanc Italiæ oram ita describit Sil.
Italicus, lib. XII:

--- Docet ille tepentes

Vnde ferant nomen Bajæ; comitemque dedisse
 Dulichie puppis stagno sua nomina, monstrat.
 Ast hic Lucrino mansisse vocabula quondam
 Cocyii memorat: medioque in gurgite ponti
 Herculeum commendat iter; quæ discidit æquor
 Amphitryonides armenti vector Iberi.
 Ille olim populis dictum Styga, nomine verso,
 Stagna celebrem nunc mitia monstrat Avernum:
 Tum tristi nemore, atque umbris nigrantibus horrens,
 Et formidatus volucris, letale vomebat
 Suffuso virus cælo, Stygiæque per urbeis
 Religione sacer, sævum retinebat honorem.
 Hinc vicina palus (fama est, Acherontis ad undas
 Pandere iter) cacas stagnante voragine fauceis
 Laxat, & horrendos aperit telluris hiatus,
 Interdumque novo perturbat lumine manes.
 Iuxta caligante situ, longumque per ævum
 Infernis pressas nebulis, pallente sub umbrâ
 Cimmerias jacuisse domos, noctemque profundam
 Tartarea narrant urbis. tum sulfure & igni
 Semper anhelantes, coctoque bitumine campos
 Ostentant. tellus atro exundante vapore
 Suspirans, ustisque diu calefacta medullis
 AEstuat, & Stygios exhalat in aëra flatus:
 Parturit, & tremulis metuendum exsibilat antris;
 Interdum cavas luctatus rumpere sedeis,
 Aut exire foras, sonitu lugubre minaci
 Mulciber immugit, lacerataque viscera terra
 Mandit, & exesos labefactat murmure monteis.
 Tradunt Herculeâ prostratos mole giganteis
 Tellurem injectam quatere; & spiramine anhelos
 Torreri latè campos; quotiesque minatur
 Rumpere compagem impositam, expallescere cælum.
 Apparet Prochyte sævum sortita Mimanta;
 Apparet procul Inarime; quæ turbine nigro
 Fumantem premit Iapetum, flammisque rebelli
 Ore ejectionem, & si quando evadere detur,
 Bella Iovi rursus Superisque iterare volentem.
 Monstrantur Vesera juga, atque in vertice summo
 Deposti flammis scopuli, fractusque ruinâ
 Mons circum, atque Aetnae fatis certantia saxa.

Meminit & Homerus Typhonis, & domicilii ejus, Iliad. lib. 11. ad quem ita
 commentatur Eustathius: Ἀριμα, ὁ μὲν ἐν Κιλικίᾳ, ἐν Ἀρίμοις, ὅθι φασὶ Τυφῶν ἐμδρᾶν
 ἔωας. οἱ μὲν ἐν Κιλικίᾳ, οἱ δὲ ἐν Συρίᾳ, οἱ δὲ ἐν Πιθηκῆσιν φασὶ γενέσθαι τὸν μῦθον. id est:
 Arima: Homerus; Ponè Arimos, ubi habere cubile Typhoea dicunt. Quidam in Ciliciâ,
 quidam in Syriâ, alii verò in Pithecusiis ajunt accidisse, quod fabulantur. Eâ de re Stra-
 bo etiam disputat lib. xiii & xvi. Verba ejus, libro proximè dicto de Oronte
 flumine Antiochiam Syriæ urbem præterlabente, sunt ista: τὸ δὲ ὄνομα τῆ γεφυ-
 ρώσαντος αὐτὸν Ὀρόντα μετέλαβε, καλεῖται δὲ πρῶτον Τυφῶν. μυθεύσιν δὲ ἐν αὐτῇ περὶ τῆς
 περὶ τὴν κεραιῶσιν τῆς Τυφῶν, καὶ τῆς Ἀρίμης, περὶ ἧν εἶπομεν καὶ πρῶτον. φασὶ δὲ τυφῶ-
 νος τοῖς κεραιῶσιν (εἶναι δὲ δράκοντα) φεῦγναι κατὰ δύσιν ζητῶντα τοῖς μὲν ἐν ὁλοῖς ἐντεμεῖν
 τὴν γλῶττι καὶ ποιῆσαι τὸ ῥήξαιθρον πηγῶν. ἐν δὲ τῇ γενέσει τένομα τῷ ποταμῷ. Hoc est: Is
 amnis, quum prius Typhon diceretur, mutato nomine, ab illo, qui in eo pontem fecit, Oron-
 tes est adpellatus. Huic loco Typhonis fulmine icti fabulam adfingunt, & Arimorum; de
 quibus

quibus *suprà dictum*. Ajunt draconē fuisse; & fulminibus ictum, dum fuga latebras quæ-
ret, tractibus terram secuisse, & ut fons erumperet, effecisse, cui inde nomen Rexathri. ab hoc
igitur Typhone nomen accepisse flumen. Herodotus Typhonis εὐνας etiam Ægypto
tribuit. Verùm causa hujus variationis nulla alia, nisi quam antea indicavi.
Formam Typhonis modò è Strabone cognovimus: nempe fuisse *draconem*.
Macrobius, Saturnaliorum lib. I, cap. xx, de ejusdem Typhonis sociis gigan-
tibus; *Horum pedes in draconum volumina desinebant*. Philostratus, in Vinitore:
Περὶ τῶν λεγομένων ὀφειῶν, συμφυκέναι τοῖς γίγασι, ἔς τὴν ποταμόν οἱ ἐπὶ τῷ ζῳγράφῳ τοῦ Εὐ-
κλεάδου, καὶ τοῖς ἀμφ' αὐτῶν. id est: Item de serpentibus, qui gigantibus innati dicuntur,
10 quos Encelado atque sociis ejus pictores adpingunt. Ovidius, fastor. v:

Terra feros partus, immania monstra, giganteis
Edidit, ausuros in Iovis ire domum.
Mille manus illis dedit, & pro cruribus angves.

De eodem Typhone ita Nonnus Διονυσιακῶν lib. I:

----- Πελάσας δὲ βαρυσμαράγων σίχα λαιμῶν
Παυλοῖλιν ἀλάλαζεν ὁμοφθόγγων ὄπα θηρῶν
Σύμφυτες δὲ δράκοντες ἐπερρώοντο λεόντων.
Πορδαλίων· βλοσυρὰς δὲ κόμας λιχμῶντο λεόντων.
20 Καὶ βοέαις ἀφρηδὸν ἐμιτρώσαντο κεραῖς
Ὀυραῖαις ἐλίκεσσι.

— *Extendens autem gravesonantium aciem gutturum*
Variam obstrepebat consonantium vocem ferarum.
Congeniti autem dracones irruebant, instar
Pardorum. terribiles autem comas lambebant leonum:
Et bovinis circulatim cingebantur cornibus
Postremis voluminibus.

Et de toto ejus exercitu, lib. xxv:

----- Θυροπόροισι δὲ
Μῆνιν δ' ἀπομήξας Ὀφιώδεας ἦας ἀέρρης
30 Εὐΐοισι ἔχραε πᾶσι Διὸς πόμον, ὧν ὑπὲρ ὤμων
Ἀμφιλαφεῖς ἐκάτερθεν ἀμοιβάδας ἔρρεον ὕδραι,
Τ' ὄρης Ἰνναχίης πολὺ μείζονες· αὐτὶ δὲ Λέρνης
Ἀσπεθείας σύριζον ἐν αἰθέρι γείτονες ἄσπερων.
Ἰλήκοις Ἰόλαε· σὺ γὰρ δέμας ἐφλεγες ὕδρης,
Καὶ μόνον Ἡρακλῆος μόνον ἤρπασεν ἔνομα νίκης.

— *Thyrfiger verò,*
Solus amputans serpentinos filios terra,
Bacchus irruit omnibus, Iovis dux: quorum super humeris
Copiosa utrimque per vicissitudinem fluebant hydra.
40 *Hydrâ Inachiâ longè majores. pro Lernâ verò*
Instabiles sibilabant in athere, vicini astris.
Propitius sis Iolae: tu enim corpus combussisti hydra.
Et solus Hercules solus rapuit nomen victoria.

Virgilius, Æneid. lib. viii, de Hercule:

Te Stygii tremuère lacus; te janitor Orci
Ossa super recubans antro semesa cruento
Nec te ulla facies, non terruit ipse Typhoëus
Arduus, arma tenens: non te rationis egentem
Lernæus turbâ capitum circumstetit angvis.

50 Et Æneid. lib. vi:

Et centumgeminus Briareus, ac belua Lerna
Horrendum stridens.

Silius Italicus, lib. vi:

Quantis armati cælum petiêre gigantes
Angvibus.

Ovidius, tristium lib. IV, eleg. VII:

---- *Serpentipedesque gigantes,*

Centimanumque Gygen.

Item, μεταμορφ. lib. III:

Et quo centimanum dejecerat igne Typhæa.

Cornelius Severus de Ætnâ:

His natura sua est alvo tenus. ima per orbeis

Squameus intortos sinuat vestigia serpens.

Higynus, loco prædicto: *Tartarus ex Tartarâ procreavit Typhonem, immanti magnitudine, specieque portentosa: cui centum capita draconum ex humeris enata erant.* De manuum, capitumque multitudine etiam ex Hesiodo ac Pindaro intelleximus suprâ. Quæ cuncta sanè haud perinde falsò cecinerunt poëtæ isti antiquissimi. in talem quidpe formam eos conversos refert & ipsa sacrosancta theologia: ut in libro geneleos, cap. III; ubi disertè *Serpens* adpellatur ipse omnium cacodæmonum princeps, qui hominem à Dei obedientiâ seduxit. & apocal. c. XII, ψ. IX; ubi idem ὁ δράκων ὁ μέγας, ὁ ὄφις ὁ ἀρχαῖος, ὁ καλέσμενος διάβολος καὶ σατανᾶς, ὁ πλανῶν τὴν οἰκουμένην ὅλην. id est; draco ille magnus, serpens ille vetus, qui vocatur diabolus & satanas, seducēs omnem terrarum orbem. Tempus gigantei belli, quo acerrimus iste humani generis hostis lapsus est, ostendit ex Ægyptiorum theologiâ Diodorus lib. I: nempe accidisse id κατὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς γένεσιν τῶν ἀνθρώπων. id est; circa primam hominum generationem. 20

Et, cum Ægyptiis sentiens Hesiodus, ita canit loco suprâ citato;

---- Σφετέρῳ δὲ ἤχθοντο τοκῆς

Ἐξ ἀρχῆς. Id est: *Suo infensi erant parenti*

Ab initio.

Porro de Typhone, & sacris, qui ei fiebant ab Ægyptiis, ita tradit Plutarchus, in prædicto libro de Iside: τὴν δὲ τῆς τυφῶνος ἡμαυρωμένην καὶ σιωπευτικὴν διώκον, ἐτι δὲ ψυχόρραυσαν καὶ σφαδάζουσαν, ἐστὶν αἷς παρηγοῦσι θυσίαις, καὶ πεινῶσιν, ἐστὶ δὲ ὅτε πάλιν ἐκταπνύσιν, καὶ καθυβρίζουσιν ἐν τισιν ἑορταῖς. Id est: *Typhonis autem obscuratam atque contritam potentiam, adeoque semianimam, & instante interitu trementem, interdum sacrificiis quibusdam demulcent atque leniunt, interdum contra in aliis festis deprimunt, contumeliisque adficiunt.* Ergo non penitus potentia ejus exstincta est. Et rectè quidem. sic enim ipse Dominus Jesus Christus loquitur apud Joannem in euang. cap. XII, ver. XXXI: Νῦν ὁ ἀρχὼν τῆς κόσμου τέτταρτος ἐκβλήθησεται ἔξω. id est: *Nunc princeps hujus mundi ejicietur foras.* & divus Paullus in epist. II ad Corinth. cap. IV, ver. IV: Ἐν οἷς ὁ θεὸς τῆς αἰῶνος τέτταρτος ἐτύφλωσε τὰ νοήματα τῶν ἀπίστων, εἰς τὸ μὴ ἀνυγάζαι αὐτοῖς τὸν φωτισμὸν τῆς εὐαγγελίας τῆς δόξης τῆς Χριστοῦ, ὅς ἐστιν εἰκὼν τῆς θεῆς τῆς ἀοράτης. Hoc est: *In quibus deus hujus sæculi excacavit menteis infidelium, ne irradiet eos illustratio evangelii gloriæ Christi, qui est imago Dei invisibilis.* Plutarchus, sub initium dicti libri: ὁ δὲ τυφὼν πολέμιος τῇ θεῷ Ἰσίδι, καὶ δι' ἀγνοίαν καὶ ἀπάτην τετυφωμένος, καὶ διασωτῶν καὶ ἀφανίζων τὸν ἱερὸν λόγον, ὃν ἡ θεὸς σωτῆρ καὶ σωτὴρ τῆς ἀληθείας, καὶ διδάσκει τοῖς τελευτῶσι θείας. id est: *Typhon autem inimicus deæ Isidi, ob inscitiam erroremque inflatus, discerpit, aboletq. sacram doctrinam, quam dea colligit, componit, traditque divinitati comparanda initiatis.* Julianus, in prædictâ epistolâ ad Serapionem: ὁ δὲ αὐτὸς λόγος ἐστὶν καὶ τὸν ἐκαλοντά- χειρα Βριάρεω καθίζει πάρεδρον τῷ Διὶ, καὶ πρὸς τὴν τῆς πατρὸς ἀμιλλᾶς συγχωρεῖ διώκον. id est: *Eadem ratione centimanus Briareus juxta ipsum Iovem collocatur, & cum patris potentiâ certat.* Plutarchus eodem libro: Οὐ γὰρ αἰετὴν τὴν φθορὰν ὑπὸ κρατεὶ τὴν τυφῶνιον πολλάκις ἡ κρατεμένην ὑπὸ τῆς γενέσεως καὶ σιωδερμένην, αὐτὴς ἀναδύεσθαι, καὶ διαμάχεσθαι πρὸς τὸν ὄφιν. Hoc est: *Non semper victoriam obtinere corruptelam Typhonicam: sed sæpe victam à vi procreatrice, atque vinctam, rursus emergere, & cum Horo decertare.* Hæc ita Ægyptii. Magi quoque Persarum de hoc inter Deum Satanamq; perpetuo certamine multa tradiderunt; quorum nonnulla refert Plutarchus ibidem, his verbis: Πανπάλαιος αὕτη κατεῖχεν ἐκ θεολόγων καὶ νομοθετῶν εἰς τε ποιητὰς καὶ φιλοσόφους δόξα, τὴν ἀρχὴν ἀδυσπόλον ἔχουσαν, τὴν δὲ πίσιν ἰσχυρὰν καὶ δυσεξάλειπτον, ἥ ἐν λόγοις μόνον, ἥ ἐν φήμασι, ἀλλὰ ἐν τε τελευταῖς, ἐν τε θυσίαις, καὶ βαρβάροις καὶ Ἑλλήσι πολλὰ καὶ περὶ φερομένην, ὥς ἐστὶν αἰὶν καὶ ἄλογον ἐκκυβέρνητον ἀναιρεῖται τῷ αὐτομάτῳ τὸ πάν, ἥτε εἰς ἐστὶν ὁ κρατὴρ καὶ κατε- 30

- θύνων, ὥς περ οἰάζιν ἢ τισι πεθλυίοις χαλινούς λέγουσι, ἀλλὰ πολλὰ ἔμεμιγμένα κακοῖς καὶ ἀγαθοῖς· μάλλον ἢ μηδέν, ὥς ἀπλῶς εἰπεῖν, ἀκράτον ἐνταῦθα τὴ φύσεως φερέσης· ἔδυναι πῖθων εἰς ταμίας, ὥς περ νάματα τὰ πρᾶγματ' ἀκαπηλικῶς διανέμων ἀνακεράννυν ἡμῖν, ἀλλ' ὅτ' οὐδὲν ἐναυτίων ἀρχῶν, καὶ διυεῖν ἀντιπάλων διωάμεων, τ' μὲν δὴ τὰ δεξιά, καὶ κατ' εὐθείαν ὑψηλότης, τ' δ' ἐμπαλιν ἀνὰ σφραγίδος καὶ ἀνακλώσεως, ὅ τε βίβ' ἀμικλῶς, ὅ τε κόσμος, εἰ καὶ μὴ πᾶς, ἀλλ' ὁ περίγειος ἔτι καὶ μετὰ σελήνῃ, ἀνὼμαλ' ἔστι, καὶ ποικίλ' ἔχοντι, καὶ μεταβολαῖς πάσας δεχόμενος. εἰ γὰρ ἔθεν ἀναιτίως πέφυκε γενέσθαι, αἰτίαν ἢ κακῶς τὰ γὰρ θὼν ἢ καὶ ἀγαθοῖ, δεῖ γενέσθαι ἰδίαν καὶ ἀρχὴν, ὥς περ ἀγαθὸς καὶ κακὸς τῷ φύσιν ἔχον. καὶ δοκεῖ τὰ τοῖς πλείστοις καὶ σεφωτάτοις νομίζεσθαι γὰρ, οἱ μὲν θεοὺς εἶναι δύο, καθάπερ ἀντιτέχνες, τὸν μὲν γὰρ ἀγαθῶν, τὸν ἢ Φαῦλων δημιουργόν. οἱ ἢ, τὸν μὲν ἀμείνονα, Θεόν, τὸν ἢ ἔτερον, Δαίμονα καλεῖσθαι ὥς περ Ζωροάστρης, ὁ μάγος, ὃν πεντακισχίλοις ἔτεσι τῶν Τρωϊκῶν γεγονέναι πρεσβύτερον ἰστορεῖσιν. ἔτος οὖν ἐκάλεσε τὸν μὲν, Ὁρμάζην, τὸν ἢ, Ἀρειμάνιον καὶ περὶ αὐτοῦ φαίνεται, τὸν μὲν εἰκέναι Φωτὶ μάλιστα τῶν αἰδητῶν, τὸν ἢ ἐμπαλιν σκότῳ καὶ ἀγνοίᾳ, μέλλον ἢ ἀμφοῖν τὸν Μίθρην εἶναι. διὸ καὶ Μίθρην Πέρσαι τὸν μεσσίτην ὀνομάζουσιν. ἐδίδαξε μὲν τῷ εὐκλείᾳ θύειν, καὶ χαλεπήλαια, τῷ ἢ δόποτρόπαια καὶ σκυθρωπά. καὶ μὲν καὶ κείνοι πολλὰ μυθώδη περὶ τῶν θεῶν λέγουσιν. οἷα καὶ ταῦτά ἐστιν ὁ μὲν Ὁρμάζης ἐκ τῶν καθαρωτάτων φάσκει, ὁ ἢ Ἀρειμάνιος ἐκ τῶν ἄσπετων γεγονώς, πολεμῶν ἀλλήλοις. καὶ ὁ μὲν ἐξ θεῶν ἐποίησε, τὸν μὲν πρῶτον Εὐωσίας, τὸν ἢ δεύτερον Ἀληθείας, τὸν ἢ τρίτον Εὐνομίας, τῷ ἢ λοιπῶν, τὸν μὲν Σοφίας, τὸν ἢ Πλάττης, τὸν ἢ τῷ τῶν καλοῖς ἡδέων δημιουργόν· ὁ ἢ τῶν κακοῖς ὥς περ ἀντιτέχνες, ἴσως τὸν ἀριθμόν. ἔπειτα ἢ χρεόν, εἰμαρμένον, ἐν ᾧ τὸν Ἀρειμάνιον, λοιπόν ἐπάγοντα ἔλκεν, ὡς τῶν ἀνάγκη φθαρῆναι παντάπασιν καὶ ἀφανισθῆναι. Θεόπομπος δὲ φησὶ, κατὰ τὰς μάχας ἀνὰ μέρος τριχίλια ἔτη τὸν μὲν κρατῆν, τὸν ἢ κρατῆν τῶν θεῶν, ἀλλὰ ἢ τριχίλια μάχεσθαι καὶ πολεμεῖν καὶ ἀναλύειν τὰ τῶν ἑτέρων τὸν ἑτερον· τέλος ἢ δόπολείπειν τὸν ἄδην, καὶ τὰς μὲν ἀνθρώπους εὐδαίμονας ἔσθαι, μήτε τροφῆς δεομένους, μήτε σκιάς ποιῶντας. ἡ μὲν ἐν μάχων μυθολογία τοιῶτον ἔχει τρέπον. Hoc est: Vetusissima ab sacrarum rerum professoribus et legumlatoribus derivata est opinio, auctore incognito, fide firma et indelebili, non in sermonibus ea tantum et rumoribus, sed et in mysteriis ac sacrificiis, tam barbaris, quam Grecanicis exstans: neque casu ferri, et a fortunâ pendere universum, mente, ratione, ac gubernatore destitutum: neque unicam esse rationem, quæ contineat id et dirigat, tamquam clavum, aut frena moderans. sed, quum multa et bonis juxta ac malis sint confusa, imò nihil hac natura sincerum, ut verbo dicam, proferat: non esse unum aliquem primum, qui et duobus doliis res nobis, veluti aliquem liquorem cauponis in morem, distribuat, atque misceat, ergo a duobus principiis contrariis, adversisque duabus facultatibus, quarum altera ad dextram, et recte ducatur; altera retrorsum advertatur, atque reflectat, cum vitam esse mixtam, tum ipsum mundum (si non universum; eum saltem, qui ad terram est, et Luna subjacet) inaequaliter ferri, variisque et omnis generis motibus agitari. Etenim, si nihil sit absq. causâ; et mali causam bonum non præbet: necesse est, in naturâ, ut boni, ita etiam mali ortum peculiarem, suumque principium exstare. Atque hac quidem sententia plerisque, et iisdem sapientissimis probatur. Existimant namque alii, duos esse deos, quasi contrariis deditos artibus; ut bona alter, alter mala opera conficiat. Alii eum, qui est melior, Deum; qui deterior, Demonem vocant. in quâ sententiâ fuit Zoroastres magnus; quem narrant 10 annis antiquiorem bello Trojano. Is melioris nomen Oromazen, pejoris Arimanium perhibuit. addiditque hoc enuntiatum de rebus sub sensum cadentibus: illum maxime similem esse luci; hunc tenebris, et ignorantia. medium horum esse Mithren. quapropter etiam Mithren Persæ mediatorem, seu internuntium nuncupant. docuitque Zoroastres votivas, et pro gratiis agendis oblatas victimas illi immolandas; huic averruncandi mali causâ institutas, et tetricas. Ceterum multa quoque illi de diis fabulosa narrant. cujusmodi sunt ista: Oromazen natum ajunt e luce purissimâ; Arimanium e caligine. eos bellum inter se gerere. sex deos fecisse Oromazen. primum Benevolentia; secundum Veritatis; tertium AEquitatis: reliquos, Sapientia, Divitiarum, et Opificem voluptatis, quæ honesta consequitur: Arimanium totidem numero deos, his adversa efficientes. Appetere porro fatale tempus, quo necesse sit Arimanium peste ac fame, quas ipse induxerit, omnino perdi, atque aboleri. Theopompus verò ait de sententiâ magorum vicibus ter mille annorum alterum deorum superare, alterum succumbere: et per alia tria annorum millia bellum eos inter se gerere, pugnare, et alterum alterius opera demoliri: tandem verò Plutonem deficere: et tunc fore homines beatos, neque alimento utentes, neque umbram facientes. Hoc modo fabula

fabula se habent magorum. Non omnia mehercules sunt μυθολογῆματα, sed multa vera, & sacris literis maximè consentanea. quid enim illud de boni numinis mali-
 que dæmonis ἀντιτεχνήσῃ aliud esse dixeris, quàm Dei, rerum omnium condito-
 toris, & Satanæ æternum diffidium? quis nescit, Deum esse auctorem omnis boni;
 dæmonem verò omnis mali? quis ignorat Deum non modò luci esse simillimum,
 sed ipsam lucem æternam; dæmonem verò perpetuam caliginem? unde etiam à
 Paulo in epist. ad Ephesios, cap. vi, ὡ. xi i, adpellatur κοσμοκράτωρ τῆς σκότῃς τῆς
 αἰῶνος τῆς τῆς, id est, princeps, seu imperator tenebrarum huius seculi. Deus certè in prin-
 cipio omnia bona creaverat. at Satanæ, cùm in se ipso, tùm in mortalibus etiam,
 postquàm cœlo excidit, omnis mali fuit principium, & nunc etiam est causa. Un- 10
 de illud est Plutarchi, jam antè recitatum: Τυφὼν πάντῃ παράγματος ταραξίας, ἐνέπλη-
 σε κακῶν γλῶ ὅμῃ τε πᾶσαν καὶ θάλασσαν. id est: Typhon, omnibus conturbatis rebus, ter-
 ras omneis, omniaque maria malis implevit. Ceterum, quod Plutarchus suprà di-
 xit, Ægyptios Typhonem interdum sacrificiis quibusdam demulcere ac deli-
 nire; id idem est, quod postea de Persis ait, eos Arimanio victimas, averruncandi
 mali causâ, instituere tetricas. Hoc verò omnibus totius orbis gentibus commu-
 ne fuit. sic namque Romani quoq; eidem deo Averrunco sacrificaverunt; uti mala
 depelleret. sic Græci suo Ἀποτροπαῖο δαίμονι. Plutarchus, eodem libro de Iside:
 ὁ δὲ Ξενοκράτης καὶ τῶν ἡμερῶν τὰς ἀποφράδας, καὶ τῶν ἑορτῶν ὅσαι πληγὰς τινὰς, ἢ κοπετάς, ἢ νηεί-
 ας, ἢ δυσφημίας, ἢ ἀχρολογίαν ἔχουσιν, ὅτε θεῶν τιμᾶς, ὅτε δαιμόνων οἶεται προσήκον χρησῶν, 20
 ἀλλὰ εἶναι φύσις ἐν τῷ περιέχοντι μεγάλας καὶ ἰσχυράς, δυστρέπεις ὅτι σκυθρωπὲς, αἱ χαίρουν τοῖς
 τοῖς τοῖς, καὶ τυγχάνουσιν πρὸς ἄλλο χαῖρον τέπονται. hoc est: Xenocrates etiam nefastos
 dies, & ferias, in quibus verbera, planctus, jejunia, mali ominis voces, aut obscena dicta usur-
 pantur, neque deorum convenire venerationi, neque bonorum geniorum, censet. sed esse in aëre
 quasdam naturas magnas, validasque, easdem tetricas, ac morosas, quæ ejusmodi delectentur
 rebus; & ubi eas consequuta sint, ab reliquo maleficio abstineant. De Slavis, ita Helm-
 dus, lib. i, cap. l i i i: Est autem Slavorum mirabilis error. nam in conviviis & com-
 potationibus suis pateram circumferunt, in quam conferunt, non dicam consecrationis, sed
 execrationis verba, sub nomine deorum, boni scilicet atque mali; omnem prosperam for-
 tunam à bono deo, adversam à malo dirigi profitentes. ideò etiam malum deum suâ lingua 30
 Diabol, sive Czerne boch, id est, Nigrum deum appellant. De Indo quodam juvene, è
 Brachmanum ordine, ita Franciscus Saverius in epistolâ: Quum ambo simul essemus,
 is mihi arcana quedam commisit. Primum à ludi rectore hoc agi, ut, quos habiturus est, audito-
 res jurejurando compellat, numquàm se ea, quæ audituri sint, mysteria revelaturos. quorum
 unum erat, ne umquàm profiterentur adorandum esse creatorem cœli & terræ, qui in cœlis est:
 sed potius idola, quæ demonia esse sciebant. Sed quis ignorat, non tantùm Asiaticas &
 Africas hodiè, verùm etiam Americanas genteis diabolum magis venerari atque
 colere, quàm Deum cœlestem; quem rerum omnium esse conditorem fatentur?
 Hunc suâ sponte ajunt bona hominibus conferre: illum precibus sacrificiisque
 deliniendum, ne mala inferat; sed propitius averruncet, ac depellat. Idem olim, 40
 cum reliquis gentibus omnibus, fecisse & Celtas nostros, Sarmatis sive Slavis
 conterminos, quis dubitet? quum apud ipsos quoque nequissimi sacerdotes ve-
 ram dei naturam ac voluntatem sibi solis in arcano habuerint, per fabulas reli-
 qua θεολογῆματα imperito vulgo implicantes veriùs, quàm explicantes. Sed di-
 fertissimis hoc testatur verbis Procopius, rerum Gothicarum lib. ii, de Sveoni-
 bus, & aliis Germaniæ gentibus septemtrionalibus. Θεὸς μὲν τοι, inquit, ἔδαιμονας
 πολλὰς σέβουσιν, ἑρμῆας τε καὶ αἰερίδας, ἐγγεῖρας τε καὶ θαλασσίους, καὶ ἄλλα ἅττα δαιμόνια, ἐν
 ὕδασι πηγῶν τε ἔ ποταμῶν εἶναι λεγόμενα. id est: Deos, ac demonas plurimos colunt, cœle-
 stes simul atque aërios, simulque terrestres, & marinos, & nonnulla alia demonia, quæ in
 fontium fluminumque undis esse traduntur. De iisdem gentibus ita Mag. Adamus 50
 Bremensis: Nenia, quæ in ejusmodi ritibus libatorii fieri solent, multiplices sunt, & inho-
 nestæ; ideòque melius reticendæ. Verùm de his satis, superque.

CAP. XXXII.

*De creatione hominis; de animæ immortalitate, & aeternâ vitâ;
de lapsu hominis; de terrarum inundatione;
& de fine hujus mundi.*

10 **P** R I M U M mortalium A D A M U M à Deo è terrâ fuisse conditum, omnes
itidem crediderunt gentes. nam hinc maximè est, quòd *Terram matrem*
pro deâ coluerunt: hinc item, quòd singulæ gentes apud se è suo solo
primos homines editos prædicarunt. Germanos verò non modò Adami è
terrâ formationem, sed etiam nomen M A N, & patrem seu conditorem
T H E U T scivisse, jam sæpiùs dictum, maximè verò cap. ix è Tacito ostensum
est. Ad eundem Adamum pertinere, quæ Ægyptii de primò mortalium tra-
didère, sub variis unius adpellationis dialectis T H A M, M A N E R U S, M E N,
M E N A S, M N E U E S, Persæ sub nomine Z O R O A S T R I S, suprà cap. XXIII,
demonstratum est. De primi hominis origine ita cecinit Ovidius, sub initium
libri I Metamorphoseôn:

20 *Sanctius his animal, mentisque capacius alta
Deerat adhuc, & quod dominari in cetera posset.
Natus homo est: sive hunc divino semine fecit
Ille opifex rerum, mundi melioris origo;
Sive recens tellus, seductaque nuper ab alto
Æthere, cognati retinebat semina cæli:
Quam satus Iapeto, mistam fluvialibus undis,
Finxit in effigiem moderantum cuncta deorum.*

Diversitatem materiæ, nempe corporis & animi ostendit: quorum alterum è
30 terrâ, alterum è cœlo accepit homo. Sic Cicero, de legibus lib. I: *Quumque
alia, quibus coherent homines, è mortali genere sumserint; animus est ingeneratus à Deo.
ex quo verè vel agnatio nobis cum cælestibus, vel genus, vel stirps appellari potest.* Hinc
illud Pythagoræ; *Θεῶν γένος ἐστὶ βροτοῖσι* id est; *Divinum genus est mortalibus.* Se-
neca, epist. LXVI: *Ratio nihil aliud est, quàm in corpus humanum pars divini spiritus
mersa.* Cicero, de naturâ deor. lib. I: *Pythagoras censuit deum animum esse, per na-
turam rerum omnium intentum, & commeantem; ex quo nostri animi carperentur.* Maxi-
mus Tyrius, dissertat. XXXVIII: *καὶ ἡ ἀλογία ἢ ἀξίωσις τῶν τὰ ἀγάλματα εἰς αἰ-
θρῶνιν ὁμοιότητα καὶ ἀσχηματῶν· ἡ γὰρ αἰθρῶν ψυχὴ ἐγγύτατον θεῷ καὶ ἐμφερέστατον·*
id est: *Nec improbandum videtur eorum consilium, qui deorum simulacra in humanam*
40 *effingunt speciem. anima quidpe hominis deo proxima ac simili ma est.* De animis
mortalium quid statuerint Celtarum nostrorum Druidæ, indicat Strabo lib. IV:
ἀφθάρτους εἶναι τὰς ψυχὰς. id est, *animas interitus esse experteis.* Et Cæsar, belli Gall.
comment. VI: *Non interire animas: sed ab aliis, post mortem, transire ad alios.* hoc
maximè ad virtutem excitari putant, metu mortis neglecto. Item Diodorus, libro V:
*Εὐχόμενοι παρ' αὐτοῖς ὁ Πυθαγόρας λόγῳ, ὅτι τὰς ψυχὰς τῶν αἰθρῶν ἀθανάτους εἶναι συμ-
βέβηκε, καὶ δι' ἐτῶν ὀρισμένων πάλιν βιοῦν, εἰς ἕτερον σῶμα τῇ ψυχῇ εἰσδυομένης.* Hoc est:
Pythagoræ apud illos invaluit opinio: quòd anima hominum immortales, in aliud in-
gressa corpus, definito tempore demuo vitam capebant. Marcellinus, lib. XV: *Druidæ
ingeniis celsiores, ut auctoritas Pythagoræ decrevit, sodalitiis adstricti consortiis, quæstio-*
50 *nibus occultarum rerum altarumque erecti sunt; &, despectantes humana, pronuntia-*
runt animas immortales. Sed falsò hanc Pythagoræ opinionem Celtis à Casare
ac Diodoro adscribi, facilè ex Melâ atque Lucano probavero: quorum tem-
poribus exactiùs jam Celtarum philosophia, theologiaque Romanis cognita
fuit. Marcellinum è Græcis maximè sumsisse auctoribus, quæ de Gallorum
scripsit origine ac moribus, cuius in aperto est. Mela igitur, lib. III, cap. I I,

Vnum;

Vnum, inquit, ex iis, quæ præcipiunt, in vulgus effluxit. videlicet, ut forent ad bella meliores, æternas esse animas: vitamque alteram ad maneis. Non ab alio ad alium transire ait animam, quemadmodum Cæsar; sed in aliam vitam. Sic Lucanus, ætate etiam Melâ posterior, de eisdem Druidis, lib. I:

----- *Vobis auctoribus umbra
Non tacitas Erebi sedeis, Ditisque profundi
Pallida regna petunt. regit idem spiritus artus
Orbe alio. longæ (canitis si cognita) vitæ
Mors mediâ est.*

Nempe hoc eos maximè ad virtutem bellicam, quam heic Cæsar innuit, excitabat. 10
Hanc verò theologiam non in Celticâ demum finxerunt sibi Celtarum sapientes, quò meliores ad bella redderent homines, ad virtutemque, mortis metu neglecto, excitarent; uti duo isti auctores Romani existimarunt: sed jam inde à primo mortalium Adamo ad omneis pariter posteros profluxit. Adamo quidpe inter alia, de quibus dictum, statim ab orbe condito, iterumque ab ipsius lapsu, Deus, cœli terrarumque conditor, naturam omnium rerum exposuit. ubi etiam ostendit, quæ condicio genus humanum maneret. Nimirum, hominem equidem se ad suam ipsius condidisse imaginem; ideoque æternum fuisse futurum. at, quia primus ipse homo, neglecto Dei præcepto, ab ingenitâ naturâ declinaverit; eâque re cunctos posteros suos ceu pestiferâ quadam contagione infecerit: animas equidem 20 omnium immotaleis permanfuras; corpora verò semel interitura, præfinitoque tempore revictura, & animis conjunctum denuo iri; aliis ad æternam poenam pro delictis luendam; aliis ad æternam gloriam per fidem in filium suum, quem missurus in hasce terras esset, JESUM CHRISTUM, persuendam. Hic igitur animæ, corporisque status, quum ab Adamo filiis nepotibusque traderetur; ita postmodum ejus notitia in horum posteros cum reliquâ religione pervagata est, uti non modò ante terrarum inundationem, sed post etiam, universæ pariter gentes, licet jam dudum à veri æternique Dei, cunctarum rerum auctoris, cognitione, ad siderum aliorumque vanorum ac falsorum numinum venerationem, Satanæ instinctu persuasue, deflexerint; tamen huic rei certam, firmam, 30 atque constantem adhibuerint fidem. Exempla diversarum gentium ex antiquorum monumentis adducere in medium liceat, quò veritas hujus adsertionis liquidius constet. Jam primùm quæ apud Græcos Pythagoras, Socrates, Plato, & alii sapientiæ doctores, quos Latini postea sequuti sunt, de immortalitate animæ, & post mortem tranquillitate bonorum, impiorum verò poenis disputaverint, tritiora sunt, quàm uti heic longiùs repeti egeant. quam certè opinionem non suo pte quemque ingenio, judiciove reperisse, sed à majoribus traditam accepisse; unanimis reliqui terrarum orbis super eadem re comprobatur consensus. Pythagoras verò, quamvis suæ opinionis auctor ipse à plerisque simul Græcis simul Latinis habitus fuerit; tamen ex AEgypto θεολογία sua in Græciam 40 Italiamque eum attulisse, auctor est Diodorus, in fine libri primi. à quo non dissentit Strabo, lib. XI V: qui etiam Babylonem ivisse ad Chaldaeos, φιλομαθείας χάρειν, testatur. Quapropter eadem AEgyptiorum sapientis de animæ immortalitate sensisse, quæ Pythagoras, certum est. Diserte hoc adfirmat Herodotus lib. II: πρῶτοι ἦ ἔ τόνδε τὸν λόγον Αἰγύπτιοι εἰσι εἰπόντες, ὡς αὐθρόπῃ ψυχὴ ἀθάνατος ἐστὶ τῷ σώματι, καὶ κατὰ φύσιν ἐστὶ, ἐς ἄλλο ζῶον αἰεὶ γινόμενον ἐσδύεται. ἐπεὰν ἦ περιέλθῃ πάντα τὰ χερσαῖα, καὶ τὰ θαλάσσια, καὶ τὰ πετρεῖα, αὐτὴ ἐς αὐθρόπῃ σῶμα γινόμενον ἐσδύει. τὴν περιελθὼν αὐτὴ γίνεσθαι ἐν τριχίλοις ἔτεσι. τέτρω τῷ λόγῳ εἰσι οἱ Ἕλληνας ἐχρήσαντο, οἱ μὲν πρότερον, οἱ ἦ ὕστερον, ὡς ἰδίῳ ἐαυτῶν ἔοντι. τῶν ἐγὼ εἰδὼς τὰ οὐνόμαστα, ἔγραψα. Hoc est: AEgyptii quoque primi exstiterunt, qui animam hominis immortalem esse pronuntiarunt: 50 quæ de corpore in aliud subinde atque aliud corpus, ut quodque gigneretur, immigraret. atque ubi per omnia se circumtulisset, terrestria, marina, volucra; rursus in aliquod hominis corpus genitum introire. hunc verò ab eâ circuitum fieri intra annorum tria millia. Hanc sententiam Græcis sunt qui usurpaverint, tamquàm suam ipsorum, alii prius, alii posterius. quorum ego nomina sciens silentio prætereo. Pythagoram haud obscure, inter alios, innuit.

innuit. De eadem animæ immortalitate, ac vitâ futurâ, ita Antiphanes, antiquissimus poëta :

Πενθεῖν δὲ μετρίως τὰς προσήκουσας φίλους.
 Οὐ γὰρ πενᾶσιν, ἀλλὰ τὴν αὐτὴν ὁδὸν,
 ἢ πᾶσιν ἐλθεῖν ἐς ἀναγκαίως ἔχον,
 Προεληλύθασι· εἴτε χ' ἡμεῖς ὕστερον
 Εἰς ταυτὸ καὶ αὐτοῖς ἡξομεν,
 Κοινῇ τὸν ἄλλον σιωδιατρίβοις χρόνον.
Modicè propinquos luge amice mi tuos.
Nam mortui haud sunt; sed iter emensi prius,
Emetiendum ceteris quod omnibus:
Et in quod hi venēre diversorium,
In illud ipsum postmodum aggregabimur,
Reliquum omne tempus commoraturi simul.

- De Indorum Brachmanibus sic Strabo lib. xv, è Megastheene: πλείους αὐτοῖς εἶναι λόγους περὶ θανάτου. νομίζουσι μὲν ἐνθάδε βίον ὡς αὐτὸ ἀκμὴν κυομένων εἶναι· τὸν δὲ θάνατον, γένεσιν εἰς τὸν ὄντως βίον, καὶ τὸν εὐδαίμονα τοῖς φιλοσοφῆσασιν. id est: *Plurimas iis de morte esse disputationes. nam hanc vitam habendam esse quasi recens conceptorum hominum statum: mortem verò, partum in veram illam, & iis, qui philosophati sint, felicem vitam.* Sic philosophus illorum Mandanis, quum ad Alexandrum regem vocaretur, (ut idem refert ibidem auctor) nuntio respondit: Μηδὲ αὐτῷ δαῖν τὴν παρ' ἐκείνων δωρεάν, ᾧ εἰς κόρον· μήτε δὲ ἀπὸ πλῆθους εἶναι φόβον, ᾧ ζῶντι μὲν ἀρκῆσαι εἴη τροφὸς ἢ Ἰνδική, ἀποθανόντι δὲ ἀπαλλάξαι τὸ σαρκόδες ἀπὸ γήραος τετραυχιδῆς μελας εἰς βελτίαν καὶ καθαρώτερον βίον. id est: *Nec se indigere illius donis, qui saturari nequiret: nec minis terreri, quum vivens satis ab Indiâ nutriatur; mortuus verò ab attritâ jam senio carne liberetur, in meliorem purioremque transmigrans vitam.* Et de alio philosopho hæc Cicero, de divinatione lib. i: *Ad mortem proficiscens Calanus Indus, quum adscenderet in rogam ardentem; O praeclarum discessum, inquit, è vitâ! quum, ut Herculi contigit, mortali corpore cremato, in lucem animus excesserit.* Haud absimiliter apud Romanos Seneca, epist. cii: *Quum venerit dies ille, qui mixtum hoc divini humanique secernat; corpus hoc, ubi inveni, relinquam; ipse me diis reddam. nec nunc sine illis sum; sed gravi terrenoque detineor. per has mortalis ævi moras illi meliori vitæ, longiorique præluditur. Transeundum est.* Et epist. xxxvii: *Mors, quam per timefcimus, intermittit vitam, non eripit. veniet iterum, qui nos in lucem reponat, dies.* Plutarchus, in libro de Iside: Ἀνθρώπων δὲ ψυχαῖς ἐνταυτοῖς μὲν ἐπὶ σώματων καὶ παθῶν περιεχομέναις ἔκ ἐστι μελίσσια τῶ θεῷ, πλεονέκων ὅσον ἐνείραται· ἀμαυρῶσι γὰρ νοήσει διὰ φιλοσοφίας. ὅταν δὲ ἀπολυθεῖσαι μετὰ τῶν εἰς τὸ αἰεῖν, καὶ ἀόρατον, καὶ ἀπαθές, καὶ ἀγνον, ἔτι αὐταῖς ἡγεμῶν ἐστὶ καὶ βασιλεὺς ὁ θεός, ἐξηρημέναις ὡς αὐτὰς καὶ θεωμέναις ἀπλήτως καὶ ποθέσαις τὸ μὴ φάτον μηδὲ ῥητόν ἀνθρώποις καὶ θεοῖς. Id est: *Hominum autem anima, quam diu heic à corporibus, & adfectionibus continentur, nihil habent cum deo consortii, nisi quatenus philosophia adjumento, veluti per somnium, intelligentiâ eum attingunt. At postquam soluta migraverunt in purum illud, & invisibile, perpeffionibusque non obnoxium; ibi tum earum ipse deus ductor ac rex est, ab ipso pendentium, spectantiumque absque ullâ satietate, & desiderantium ineffabilem illam hominibus pulchritudinem.* De Celtis nostris, sive Celtarum parte Gallis, suprâ è Strabone, Cæsare, Diodoro, Melâ, Lucano, atque Marcellino, intelleximus ferè eadem. Eamdem omnibus reliquis Celtis, id est, Hispanis, Britannis, Illyriis, atque Germanis fuisse opinionem, dubitare jam minùs licet, quando maxima pars orbis terrarum sic credidit. auctorum tamen testimoniis de quibusdam idem confirmare conabor. Silius Italicus, in libro primo, sic de Hispanorum gente canit:

Prodiga gens anima, & properare facillima mortem.
Namque ubi transcendit florentis viribus annos,
Impatiens ævi, spernit novissè senectam.
Et fati modus in dextrâ est.

Et lib. III, de Cantabris, Hispanicâ gente:

*Mirus amor populo, cum pigra incanuit ætas,
Imbelles jam dudum annos prævertere saxo;
Nec vitam sine Marte pati.*

De Celtiberis Hispanis, item de Germanicâ gente Cimbris, eadem Valer. Maximus, lib. II, cap. VI: *Alacris & fortis philosophia Cimbrorum, & Celtiberorum; qui in acie exsultabant, tamquam gloriâ & feliciter vitâ excessuri: lamentabantur in morbo; quasi turpiter, & miserabiliter morituri.* Unde hæc, quæso, moriendi promptitudo, adeoque desiderium ac cupido? nisi, quod & ipsi Hispani atque Germani, unâ cum Gallis ac reliquis mortalibus, animas immortales esse, statimque post corporis mortem in alium transire orbem crediderunt. Imò, qui fortiter perirent, eorum primas fore in alterâ illâ ac beatâ vitâ sedeis, persuasum sibi habuerunt; ut supra, cap. XXI, ostensum est. De Marcomannis, Germanicâ gente, qui duce Ariovisto cum Cæsare bellum commiserunt, ita Appianus in Celticis: τὸ ἥθος ἀγροί, καὶ τὴν τέλειαν θεαυτάτοι, καὶ θανάτου κατὰ φρονήσιν, οὐκ ἐλπίδα ἀναβιώσεως. id est: *Immites erant moribus, animisque ferocissimi, & mortis contemptores, persuasione futuri in vitam reditus.* De Gallis hæc Lucanus præcedentibus subnectit:

— Certè populi, quos despicit Arctas,
Felices errore suo; quos ille, terrorum
Maximus, haud urget metus. inde ruendi
In ferrum mens prona viris, animæque capaces
Mortis: & ignavum est reditura parcere vitæ.

Huc refer Thracum morem, quem Valer. Maximus, dicto loco, sic memorat: *Thracia illa natio meritò sibi sapientia laudem vendicaverit: quæ natales hominum flebiliter, exsequias cum hilaritate celebrans, sine ullis doctorum præceptis, verum conditionis nostræ habitum pervidit.* Et Mela, lib. II, c. II: *Vna gens Thraces habitant, aliis aliisque præditi & nominibus & moribus: alii redituras putant animas obeuntium; alii, etsi non redeant, non exstingui tamen, sed ad beatiora transire; alii, emori quidem, sed id melius esse, quàm vivere. itaque lugentur apud quosdam puerperia, natique deflentur: funera contra festa sunt, & veluti sacra, cantu lusuque celebrantur. ne feminis quidem segnis est animus. super mortuorum uirorum corpora interfici, simulque sepeliri, votum eximium habent.* Item Solinus, c. XVI: *Thracibus barbaris inest contemptus vitæ, ex quadâ naturalis sapientiæ disciplinâ. concordant omnes ad interitum voluntarium; dum nonnulli eorum putant obeuntium animas reverti; alii, non exstingui, sed beatas magis fieri. Apud plurimos luctuosa sunt puerperia. denique recens natum fletu parès excipit: contra verò lata sunt funera; adeo, ut exemptos gaudiis prosequatur. Quæ femina tenaces sunt pudicitia, defunctorum insiliunt conjugum rogos, & quod maximè insigne ducunt castitatis, præcipites in flammæ eunt.* Ejusdem gentis singularem notatque maxime dignum morè refert Herodotus, lib. IV, his verbis: Οἱ δὲ Γεταί, Θρηάκων εὐνοῖες ἀνδρεώτατοι καὶ δικαιοτάτοι, ἀθανάτισσι τὸνδε τὸν τροπὸν ἔτε δαποθνήσκον ἐαυτοὺς νομίζουσι, ἵεναι τε τὸν αἰπολύμυρον ὡς Ζάμολξιν δαίμονα. οἱ δὲ αὐτέων τὸν αὐτὸν τροπὸν νομίζουσι Γεβελείζιν. διὰ πενήτηρίδος δὲ τὸν πάλω λαχόντα αἰεὶ σφῶν αὐτέων δαποπέμπουσι ἄγγελον ὡς τὸν Ζάμολξιν, ἐνελκόμενοι τὴν ἐκάστην δέωσιν. πέμπουσι δὲ ὧδε: οἱ μὲν αὐτέων παχθένης κόνηια τρία ἔχουσι. ἄλλοι δὲ διαλαβόντες τὴν δαποπεμπομένην ὡς τὸν Ζάμολξιν τὰς χεῖρας καὶ τὰς πόδας, κινήσαντες αὐτὸν μελέωρον, ῥίπτουσι ἐς τὰς λόγχας. ἣν μὲν δὴ δαποθάνη ἀναπαρεῖς τοῖσιδε ἵλεως ὁ θεὸς διοκέειναι. ἣν δὲ μὴ δαποθάνη, αἰπῶνται αὐτὸν τὸν ἄγγελον, φάρμακοὶ μιν αὐδρα κακὸν εἶναι. αἰτησάμενοι δὲ τὸν, ἄλλον δαποπέμπουσι. ἐνέλλονται δὲ ἐπὶ ζῶντι. Hoc est: *Geta, qui Thracum fortissimi sunt, atque justissimi, imortales agunt hoc modo. Mori se non putant: sed defunctum meare ad Zamolxim deum, quem nonnulli eorum opinantur esse eundem & Gebeleizin. Semper autem solent quinto quoque anno quempiam e suorum numero, sorte lectum, nuntium mittere ad Zaumolxin; mandata ei dantes de iis, quæ sibi opus sint. eumque ita mittunt. Quibusdam datur negotium, ut tria jacula teneant: aliis, ut comprehensis ejus, qui ad Zamolxin mittitur, manibus pedibusque, hominem agitanter in sublime, jactent in jacula: qui si è vestigio exstinguitur, propitium sibi deum arbitrantur: sin minus; ipsum nuntium insimulant, adseverantes, malum illum esse virum. atque hoc insimulato, alium mittunt*

mittunt; dantes adhuc viventi mandata. Sapientiæ equidem doctores suos, non minùs quàm aliæ gentes, habuit haud dubiè natio Thracum. at hi non ex suis somniis, sed ex majorum traditione, ac certâ disciplinâ, unâ cum omnibus reliquis gentibus, istam hauserunt sententiam. Hilares scilicet esse volebant homines ad exsequias, quia in meliorem vitam animas defunctorum transire haud dubitabant. De Celtis nostris ita Diodorus, loco suprâ dicto: Εὐχαρῶνται παρ' αὐτοῖς ὁ τῶ Πυθαγόρου λόγος, ὅτι τὰς ψυχὰς τῶ ἀνθρώπων ἀθανάτους εἶναι συμβέβηκε, καὶ δι' ἐτῶν ὡρμηδύων πάλιν βιοῦν, εἰς ἕτερον σῶμα τῆ ψυχῆς εἰσδυομένης. διὸ καὶ κατὰ τὰς ταφὰς τῶ τετελευτηκότων οἷος ὀπίσθας γεγραμμένας τοῖς οἰκεῖοις τετελευτηκόσιν ἐμβάλλειν εἰς τὴν πυρᾶν, ὡς τῶ τε-

- 10 τετελευτηκότων ἀναγνωσομένων ταύτας. id est: Pythagoræ apud eos evaluit opinio; quòd animæ hominum immortales, in aliud ingressæ corpus, definito tempore denuò vitam capeßant. ideòque in funeratione mortuorum quidam epistolas, ad propinquos defunctos perscriptas, in rogum conjiciunt, quæ ab iis legantur. Valer. Maximus, loco suprâ dicto: Gallos, memoriâ proditum est, pecunias mutuas, quæ his apud inferos redderentur, dare solitos: quia persuasum habuerunt, animas hominum immortales esse. De Albanis, Asiaticâ inter Ponticum Caspiumque maria gente, ita Strabo lib. xi: Συγκαταρῦνται μὲν τοὶ τὰ χρήματα αὐτοῖς. id est; Pecunias unâ cum defunctis sepeliunt. Ex eâdem scilicet cum Celtis nostris opinione, nempe in aliâ illâ vitâ, in quam statim animas transire credebant, his usuros defunctos. Hodiè apud omnes exteri orbis gentes barbaras idè fieri, vul-
- 20 gò notum est. quarum & ipsarum nulla reperitur, quin animarum immortalitatem, alteramq; ac meliorem vitam statuât. A primo igitur mortalium ADAMO, omnes posterij ejus, id est, universæ per omnem terræ orbem dispersæ gentes, opinionem haud dubiam acceperunt, de animarum æternitate, deq; vitâ illâ alterâ, verâ, ac felice. quâ probi fruituri sint; item de pœnis, quibus improbi in inferno adficientur. quò gentilis etiam respexit poëta, Sil. Italicus, lib. v; ubi ita cecinit:

----- Tribuit namque ipsa minores
Hos terris natura deos; sed fœdere certo:
Degeneres tenebris animas damnavit Avernis;
At queis ætheriæ servatur seminis ortus,
Cæli porta patet.

- 30 Progressu autem sæculorum alij aliis eam opinionem involverunt erroribus. Ac primùm equidem omnes pariter in eodem fuisse errore videntur cum Celtis; de quorum theologis hæc suprâ è Lucano adduxi:

----- Vobis auctoribus umbra
Nontacitas Erebi sedeis, Ditisque profundì
Pallida regna petunt. regit idem spiritus artus
Orbe alio, longæ (si canitis cognita) vitæ
Mors media est.

- Heic equidem ea sententia, uti à majoribus primoque Adamo tradita fuit, man-
- 40 sit sana atque integra, nempe animam, statim ut corpore defuncto excederet, in aliam transire vitam, veram illam atque beatam: quod Indos quoque credidisse, suprâ è Strabone intelleximus: magisq; heic ridendus erat Lucanus, qui septemtrionaleis populos errore suo felices prædica- it. At id jam per longam sæculorum devolutionem ignorabant Celtæ, scilicet eadem corpora, definito demùm tempore, post multa sæcula, resurrectura animisque rursus conjunctum iri: quum illi è diverso crederent, animam, ut in hoc orbe è corpore defuncto excederet, continuò non solum in alium orbem, sed in aliud etiam novumq; corpus transire; ibique alios regere artus. nam prioris corporis artus hoc in orbe igni omnino absu- mi, quotidie cernebant. nec judicium aliquod de benè vel malè factis post hanc
- 50 vitâ fore, scivisse videntur. Indi, & Græci, & Latini, dictum judicium credebant: at non post multa demùm annorum sæcula, ad cunctorum mortalium resurrectio- nem; sed mox post prioris vitæ in hoc orbe exitum. cujus opinionis multa apud auctores, Græcos juxtâ atque Latinos, monumenta, de Plutone, de Minoë, de Rhadamanto. De Indis ita Strabo, dicto lib. xv: Παραπλέκονται δὲ καὶ μύθος, ὡς περ καὶ Πλάτων, περὶ τῆ ἀθανασίας ψυχῆς, καὶ τῆ καθ' ἑαυτὴν κρίσεως, καὶ ἄλλα τοιαῦτα. id est:

Texunt & fabulas, quemadmodum Plato, de immortalitate anima, de judiciis, quæ apud inferos fiant; & hujusmodi alia. Pythagoras, & à quibus ille suam habuit theologiam, Ægyptii cognoverant, post definitum tempus animas defunctorum in corpora reversuras: quod post multa demum sæcula, in resurrectione omnium, futurum erat. at rationem, quâ id fieri debebat, item tempus quum ignorarent; post mortem crediderunt, δι' ἐτῶν ὁρισμένων, id est, definitis annis, ut inquit Diodorus, in aliud transgressas corpus, vitam denuo capeffere: nec in humana tantum transire corpora; sed & in ferina, electo genere moribus congruo, quos in homine libenter exercuerat anima; ut tradit Macrobius, in somnio Scipionis, lib. 1, cap. 1 x. Alii verò, in quibus maximè Cicero, aliam habuere de eadem animarum æternitate sententiam: nempe proborum animas statim post corporis defunctionem in cœlum vehi; improborum non item. Sed ipsa Ciceronis verba, in somnio Scipionis perscripta, in medium proferantur. Omnibus, inquit, qui patriam conservaverint, adjuverint, auxerint, certum esse in cœlo ac definitum locum, ubi beati ævo sempiterno fruuntur. & mox: Hinc profecti, huc revertuntur. & iterum: Ii vivunt, qui ex corporum vinculis, tamquam è carcere, evolaverunt. De improbis verò, in fine ejusdem somnii. Eorum animi, qui se corporis voluptatibus dederunt, earumque se quasi ministros præbuerunt, impulsuque libidinum, voluptatibus obedientium, deorum & hominum jura violaverunt, corporibus elapsi, circum terram ipsam volutantur; nec in hunc locum, nisi multis exagitati sæculis, revertuntur: scilicet in æternam illam domum, ac sedem; unde omnium, tam improborum, quam bonorum animas vult profectas. Hanc sententiam alii iterum variarunt: quorum mentem refert Macrobius, dicto loco, his verbis: Anima, quam in se pronam corporis usus effecit, atque in pecudem quodammodo deformavit ex homine; & absolutionem corporis perhorrescit, & cum necesse est,

Non nisi cum gemitu fugit indignata sub umbras.

Sed nec post mortem facile corpus relinquit: quia

----- *Non funditus omnes*

Corporea excedunt pestes;

Sed aut suum oberrat cadaver, aut novi corporis ambit habitaculum; non humani tantummodo, sed ferini quoque; electo genere moribus congruo, quos in homine libenter exercuit: mavultque omnia perpeti, ut cœlum, quod vel ignorando, vel dissimulando, vel potius prodendo deseruit, evadat. Civitatum verò rectores, ceterique sapientes, cœlum respectu, vel cum adhuc corpore tenentur, habitantes, facile post corpus cœlestem, quam penè non reliquerant, sedem reposcunt. Hæc partim è Pythagoræ, Ægyptiorumque, partim è Ciceronis mente. In Ciceronis autem sententiâ multa sunt vera. rectè quidpe judicavit, proborum piorumque animas, corpore solutas, statim in cœlum, unde profectæ erant, evolare: improborum verò ac sceleratorum, corporibus elapsas, circum alia loca agitari, ad multa sæcula. in eo autem erravit quàm vehementissimè, quod has quoque post multa illa sæcula in cœlum reverti credidit. Verior hæc fuisset sententia; nempe, piorum animas continuo post corporis solutionem, tamquam è carcere, in cœlum abire; impiorum verò circum alia loca harere: donec, post multa sæcula, consumato hoc mundo, utrorumque corpora resuscitentur, judicioq; postremo factò, hæ ad æternam poenam, illæ ad æternam felicitatem transmittantur. Silius Italicus, lib. XIII, de centum portis inferorum canens, tandem de extremâ sic finit:

Hæc anima cœlum repetunt, ac mille peractis,

Oblita Ditem, redeunt in corpora, lustris.

An utrorumque, id est bonorum simul & improborum animas intellexerit, mihi in dubio est. tempus certè multorum sæculorum innuere voluit, post quod tandem animæ corporibus iterum jungi debeant, cœloque perfrui. Apud Plutarchum, in libro de Iside, Theopompus è magorum theologiâ refert, post vicio anno, quo temporis spatium perpetuum sit futurum dissidium bellumque inter deum ac dæmonem, τέλει δ' ἀπολείπει τὸν ἄδιν, καὶ τὰς μὲν αἰθρώπας εὐδαίμονας ἔσειε, μήτε τροφῆς δεομένους, μήτε σκιά ποιῶντας. id est; tandem infernum esse defecturum, & homines

- Et homines fore beatos, neque alimentis neque umbrâ egenteis.* Hac, quæso, quàm longè abfunt, aut abhorrent à Christianâ nostrâ religione? nam de istis *VICIO* annis, an non nostri etiam sic sentiunt theologi: nempe, post expleta tot millia annorum, magnum illud sabbathum, sive requiem, & ætèrnum beatorum gaudium gloriamque, ceu magnæ septimanæ, quâ duraturus sit hic mundus, finem impositum iri? Quod autem ille ait tunc ἀπολείπει τὸν ἄδω, id de cunctorum resurrectione intelligendum: quod & Silius suprâ innuit. Probos atque fideleis fore tunc εὐδαίμονας, μήτε τροφῆς δεομένους, μήτε σκίαν ποιῶντας, quis verè Christianus homo non credit? Eadem magorum theologia, ibidem apud Plutarchum, docet;
- 10 *ἓνα tunc βίον, καὶ μίαν πολιτείαν ἀνθρώπων μακαρίων ἔομαι γλώσσαι ἀπάντων ἔσεσθαι.* id est, *unam fore vitam, unamque civitatem, seu rempublicam beatorum hominum universorum, unâ lingvâ utentium.* Addit Diogenes Laërtius, in procæmio, ex eorundem magorum sententiâ, ἔσεσθαι ἀθανάτους τὰς ἀνθρώπους, καὶ τὰ ὄντα ταῖς αὐτῶν ὁμιλήσεσι διαμῆναι. id est, *homines fore immortales, & omnia suas adpellationes retentura.* nempe adpellationes, quas habuerunt in unâ illâ primævâ lingvâ, ut suprâ, cap. viii, docui. Sed ad Celtarum nostrorum theologiam tandem revertor. Seneca, epist. cxvii: *Nihil mihi videtur turpius, quàm optare mortem. nam, si vis vivere, quid optas mori? si non vis: quid deos rogas, quod tibi nascenti dederunt? nam, ut quandoque moriaris, etiam invito posita est; ut, cum voles, in tuâ manu est.* Et Plinius, lib. ii, cap. vii: *Optimum homini dedit deus, in tantis vitæ pænis, ut sibi possit mortem consciscere, si velit.* Et lib. xxviii, cap. i: *Hoc primum quisque in remediis animi sui habeat; ex omnibus bonis, quæ homini tribuit natura, nullum melius esse tempestivâ morte: in eâque id optimum, quod illam sibi quisque præstare possit.* Eamdem Celtis nostris fuisse opinionem, videlicet, licere sibi ipsi, subeunte vitæ tædio, mortem adproperare; patet ex his Lucani versibus:

----- *Inde ruendi*

In ferrum mens prona viris, animaque capaces

Mortis: & ignavum est reditura parcere vitæ.

Item ex isto Sili:

----- *Fati modus in dextrâ est.*

- Hinc erat, quod nonnulli Gallorū se in rogos suorum, velut unâ victuri in alterâ vitâ,
- 30 *libenter immitterent;* teste Melâ lib. i i i, cap. ii. hinc etiam factum, ut alii aurum argentumve in theatro acciperent, aut doliorum vini certum quemdam numerum; & ubi jurejurando cautum esset, non irritam fore donationem, muneraque accepta intimis & carissimis amicis distribuissent, supinos se distenderent, in scutis jacentes, adstante qui gladio jugulum foderet, atque excinderet: teste Posidonio, apud Athenæum in lib. iv, cap. xiii. Romanos, Gracosque mortem sibi accelerasse, omnes ferè eorum passim loquuntur libri. de barbarorum etiam in oriente, ac meridie, idem in occidente gentibus, item pervulgatum est. At multo rectius ac verius Cicero, in dicto somnio, ex primævorum haud dubiè mortaliū traditione: *Nisi enim Deus is, cujus hoc templum est omne, quod conspicias, istis*
- 40 *te corporis custodiis liberaverit, hac (in cælum) tibi aditus patere non potest.* & mox: *Piis omnibus retinendus est animus in custodiâ corporis; nec in jussu ejus, à quo ille est vobis datus, ex hominum vitâ migrandum est; ne munus humanum, assignatum à Deo, defugisse videamini.*

- Hac igitur priscorum Celtarum, adeoq; omnium per terræ orbem gentium, de hominis creatione, de animæ immortalitate, & de futurâ vitâ fuit theologia; quantum ejus è veterum monumentis eruere licuit. Ceterum tempus, quo Deus condiderit primum hominem, ostendit Cicero, de legibus lib. i. *Hominem, inquit, quod principium reliquarum rerum esse voluit, generavit & ornavit Deus.* Quod falsum. meliusq; Ovidius, qui, loco suprâ citato, postremum reliquarum rerum omnium
- 50 *creatum à Deo hominem ostendit.* id enim Moses quoque, genes. cap. i, docet. Celta nostri idem sensisse videntur. nam de Gallis Plinius, lib. xvi, cap. ult. testis est, *sextam lunam principia mensium annorumque iis fecisse:* cujus rei nullam aliam rationem video, nisi quod genus mortaliū sexto demum die, post principium mundi, originem sui cepit. Nomina rebus à Deo creatis indidisse primum mortalem, vetustissima Ægyptiorum docuit theologia; ex quâ ista Diodorus

lib. I: Ὑπὸ γὰρ τῷ Ἑρμῇ πρῶτον μὲν τὸ πᾶν κοινὸν διὰ λέκτρον διασθροφῶσαι, καὶ πολλὰ τῶν ἀνωνύμων τυχεῖν παροσηγορίας, τὸν τε εὖρεσιν τῶν γραμμάτων γενέσθαι, καὶ τὰ περὶ τὰς τῶν θεῶν τιμὰς καὶ θυσίας διατάχθῃ. Id est: *Primum enim Mercurium ferunt & communem sermonem articulatum distinxisse, & multis rebus nomine destitutis nomen indidisse; literasque invenisse & deorum cultus sacrificiaque ordinasse.* Idem testatur Plato in Phædro. Non ad Mercurium, qui erat ipse Theuth, sive Deus, sed ad Thamum, qui erat Adamus, id pertinere, supra, cap. xxiv, demonstratum est. Nomina rebus, recens à Deo conditis, imposuisse Adamum, testatur divus Moses, genes. cap. ii, ver. xix & xx, his verbis: *Quum formasset Iehova è terrâ omnes bestias agri, omnesque volucres cæli, & adduxisset ad Adamum, ut videret, quomodo vocaret (etenim quocumq; nomine vocavit illas Adamus, animantem quamque, id nomen ejus fuit.) vocavissetque Adamus nominibus pecudem quamlibet, & volucrum cæli, omnemque bestiam agri; non aderat Adamo auxilium commodum.* Ceterò nec lapsus primorum parentum nostrorum gentium ignorasse theologiam, ex veterum monumentis disco. eum namque de Prometheo ac Pandorâ significant fabulæ, Adamum & Hevam innuentes. Heva quidpe primum à Deo summâ pulchritudine, & omnibus gratis ornata, dein diaboli technis seducta, blanditiisque instructa, Adamo persuasit, uti id aperiret, quod nemini mortali-um fas erat conspiciere, vel attrectare. Ignem verò is cælo surripuisse dicitur, quia arcana Dei perscrutari, Hevæ persuasit, curiosus fuit. de quibus me ipsum 20 plura heic scrutari rimarique, nefas ducò. Spes tandè unica in imo pyxidis fundo mansit; nempe de Christo. Ægyptiorum theologia Isin Promethei fecit filiam; teste Plutarcho, in libro de Iside. quod & ipsum haud falsum. nam caro Hevæ atque ossa de Adami carne ossibusque erant sumpta. Quàm mirificè verò theologiam suam fabulis & ænigmatibus confuderint gentes, satis supra patuit: ità, uti mirari jam haud æquum sit, idem nomen & Lunæ sideri, & primæ mortali-um Hevæ tributum. Eundem primorum mortali-um lapsum Macrobius quoque innuisse puto, dicto lib. i, in somnium Scipionis, cap. ix. ubi *animam ait cælum vel ignorando, vel dissimulando, vel potius prodendo deseruisse.* nam Adamus pariter & Heva quomodo imaginem illam Dei prodiderint, præceptumque 30 Domini neglexerint, & voluntatē ejus dissimulaverint, deniq; peccatum apud eum per ignorantiam excusaverint, è Mose satis notum est. A diabolo eos seductos, Ægyptiorum etiam haud ita obscurè docuit theologia. sic namque Plutarchus in dicto libro de Iside: τυφὼν δὲ ναὶ μὲν ὑπὸ φθόνου καὶ δυσμενείας ἐργάσατο· καὶ πάντα πρᾶγματα περιέλας, ἐνέπλησε κακῶν γλῶσσι ὅμῃ τε πᾶσαι καὶ θάλασσαι· id est. Typhon, odio impulsus & malignitate, atrociter patravit facinora: omnibusque conturbatis rebus, cunctas terras cunctaque maria malis implevit. Per eundem lapsum aureum illud sæculum amisisse primos mortali-um Adamum & Hevam, Indorum quoque sapientes haud ignorarunt. sic quidpe è numero eorum nobilissimus Calanus apud Strabonem, lib. xv, adfatur Onesicritum: τὸ παλαιὸν πάντ' ὡς ἀλφίτων 40 καὶ ἀλευρώνων πλήρη, καθάπερ καὶ νῦν κόνεως· καὶ κρήναι δὲ ἔρρεον, αἱ μὲν ὕδατος, γάλακτος δὲ αἱ ἄλλαι, καὶ ὁμοίως αἱ μὲν μέλιτος, αἱ δὲ οἶνον, τινὲς δὲ ἐλαίου· ὑπὸ πλεονομίας δὲ οἱ ἄνθρωποι καὶ τρυφῆς εἰς ὕβριν ἐξέπεσον· Ζεὺς δὲ μισήσας τὴν κατὰ πλεονομίαν, ἡφάνισεν πάντα, καὶ διὰ πόνου τὸν βίον ἀπέδωκε. hoc est: Olim omnia erant plena triticeæ & hordeaceæ farina, ut nunc pulveris; fontesq; alii lacte, alii aquâ fluebant, nonnulli melle, alii vino, quidam oleo. homines autem per satietatem & luxuriam ad contumeliam se transdiderunt. Iupiter itaque præsentem statum exosus, omnia abolevit, & vitam per laborem degendam instituit.

Ceterò terrarum quoque eluvionis notitiam, sive memoriam habuit omnium pariter gentium theologia. Ex Syrorum, Græcorumque vetustissimis monumentis Lucianus, in lib. de deâ Syriâ, iisdem ferme verbis historiam 50 inundationis refert, quibus ipse divus Moses, in lib. geneleos. De templo deæ Syriæ, quæ colebatur Hierapoli in Cœle Syriâ, ita differit: ἰστέοντι δὲ μοι ἐτέων πέρα, ὁκόσαι τῷ ἱερῷ ἐστὶ, καὶ τὸν θεὸν αὐτοὶ ἦν τινα δοκέεσσι, πολλοὶ λόγοι ἐλέγοντο· τῶν οἱ ἱεροὶ, οἱ δὲ ἐμφανέες, οἱ δὲ κάρτερα μυθώδεις, & ἄλλοι βάβαροι, οἱ μὲν τοῖσι Ἑλλήσι ὁμολογέοντες, τὰν ἐγὼ πάντας μὲν ἐρέω, δεικνύμαι δὲ ἑδάμα, οἱ μὲν ὧν πολλοὶ Δευκαλίωνα τὸν Σκύθειαν τὸ ἱερὸν εἰσελάσας λέγουσι,

- λέγῃσι, τὴν Δευκαλίωνα, ὅτι τὸ πολλὸν ὕδωρ ἐγένετο. Δευκαλίωνα δὲ περὶ λόγον ἐν Ἑλλάδι ἦκεστα, τὸν Ἑλλήνας ὅτι αὐτὸν λέγουσι. ὁ δὲ μῦθος ὧδε ἔχει. Ἡ δὲ ἡ γενεὴ, οἱ νῦν ἀνθρώποι, ἐκ πρώτων ἐγένοντο. ἀλλ' ἐκείνη μὲν ἡ γενεὴ, πάντες ὠλοντο, ἔτοι δὲ γένετο τὸ δευτέρως εἶσι, τὸ αὐτὸς ἐκ Δευκαλίωνος ἐς πληθὺν ἀπείκετο. ἐκείνων δὲ περὶ τῶν ἀνθρώπων τὰδε μυθεύονται. ὕβρις αὐτῶν καὶ ἔρις, ἀβήμις τε ἔργα ἐπελάσων. ἔτε γὰρ ὄρνια ἐφύλασσον, ἔτε ζεῖνους ἐδέκοντο, ἔτε ἱκετέων λυγροὶ, αὐτῶν σφίσι ἡ μεγάλη συμφορὴ ἀπείκετο. αὐτίκα ἡ γῆ πολλὸν ὕδωρ ἐκδιδόει, καὶ ὄμβροι μεγάλοι ἐγένοντο, καὶ οἱ ποταμοὶ κατέβησαν μέζοντες, καὶ ἡ θάλασσα ὅτι πολλὸν αἰέει, ἐς ὃ πάντες ὠλοντο, καὶ πάντες ὠλοντο. Δευκαλίωνα δὲ μὲν ἀνθρώπων ἐλίπετο ἐς γενεάνδευτέρην, εὐδαλῆς τὴν καὶ τὴν εὐσεβέαν εἶνεκα. ἡ δὲ οἱ σωτηρίῃ ἡδὲ ἐγένετο. Λάρνακα μεγάλαν, τὴν αὐτὸς ἔχε, ἐς ταύτην ἐσβιάσας παῖδας τε καὶ γυναῖκας ἑαυτῶν, ἐσέβη. ἐσβάνοντι δὲ οἱ ἀπείκετο σῶες καὶ ἵπποι, καὶ λεόντων γένεα, ἑὸφες, ἑἴλλα, ὅποσα ἐν γῇ νέμονται, πάντα ἐς ζεύγεα. ὁ δὲ παῖς ἐδέκετο, καὶ μιν ἐκείνους, ἀλλὰ σφίσι μεγάλη Διὸθεν Φιλίη ἐγένετο, καὶ ἐν μὴ Λάρνακι πάντες ἐπλευσαν, ἐς τε τὸ ὕδωρ ἐπεκράτει. τὰ μὲν Δευκαλίωνα περὶ Ἑλλήνας ἱστορεῖσι. τὰ δὲ ἀπὸ τῆς λέξεως λόγῳ ὑπὸ τῇ ἐν τῇ ἰρῇ πόλει, μεγάλως ἄξιον θαυμάσαι. ὅτι ἐν τῇ σφετέρῃ χώρῃ χάσμα μέγα ἐγένετο, καὶ τὸ σύμπαν ὕδωρ κατέδεξατο. Δευκαλίωνα δὲ, ἐπεὶ τὰδε ἐγένετο, βωμὸς τε ἔθετο, καὶ νηὸν ὅτι τῷ χάσματι Ἡρῆς ἁγίον ἐστήσατο. Hoc est: Perquirenti mihi de annis, quibus templum hoc durasset, & de deâ, quamnam ipsi eam esse putarent, multi sermones ferebantur, quorum alii erant sacri, alii aperti ac plani, alii perquam fabulosi; rursus alii barbarorum, alii cum Græcis consentientes: quos ego omnes quidem referam, haudquaquam autem approbo. Complures igitur Deucalionem Scytham illum tradunt templum hoc consecrasse; eum scilicet Deucalionem, cujus temporibus aquarum inundatio fuit. De hoc Deucalione sermonem inter Græcos, quem illi de eo referunt, audiui huiusmodi: Hanc hominum generationem, quæ nunc est, ab initio non fuisse; eamque, quæ tunc fuit, totam interiisse: hos autem homines, qui nunc sunt, secundi esse generis; nempe ejus, quod rursus à Deucalione in tantam multitudinem excrevit. De illis autem hominibus huiusmodi quædam traduntur: Quum contumeliosi admodum essent, nefaria opera eos perpetrasse. neque enim jusjurandum observasse, neque hospites recepisse, neque supplicum misertos esse. Ob eam rem maximam eos mox calamitatem esse consequutam. statim enim & tellus multam aquam effudit, & imbres magni fuerunt, & flumina solito majora decurrerunt, & mare quoque in multum adscendit, eò usque dum omnia aquis inundarentur, atque omnes perirent. Solus autem Deucalion relictus fuit, in secundam videlicet generationem, prudentia simul ac pietatis gratia. Servatus autem fuit hoc pacto: Arcam quamdam magnam, quam habebat, impositis in eam liberis suis, & uxoribus, ipse conscendit. Quum verò ipse ingrederetur, venerunt eodem & apri, & equi, & leonum genera, & serpentes, aliaque, quæcumque tellure pascuntur, bina ex unoquoque genere cuncta. Ille autem recepit ad se omnia: atque ea ipsum non ladebant; sed magna inter eos, Iove ita dispensante, concordia erat; unaque in arcâ omnes navigabant, quam diu aqua superabat. Atque hæc quidem de Deucalione Græci tradunt. De iis verò, quæ mox consequuta sunt, fertur alius quidam sermo ab iis, qui Hierapolin incolunt, magnam sanè admiratione dignus. quod in ipsorum videlicet terrâ hiatus quidam factus fuerit, ac totam illam aquam absorbuerit. Deucalion autem, ubi hæc ita facta sunt, & aras constituit, & ad eam super hiatus illum Iunoni sacram erexit. Græci equidem, ut deorum, hominumque primam generationem, sic & aquarum inundationem, ipsumque Deucalionem suæ adscripserunt Græciæ. unde etiam nostro sæculo fuerunt, qui hanc Deucalionis inundationem eandem esse & Noachi nimis imperitè negaverint. quibus maximo argumento fuisse credo auctoritatem Solini; qui ita scribit, cap. xvii: Meminisse hoc loco par est, post primum diluvium, Ogygi temporibus notatum, cum ix & amplius mensibus diem continua nox inumbrasset, Delon, ante omneis terras, radios solis illuminatam, sortitamque ex eo nomen, quod prima reddita foret visibus. Inter Ogygium sanè & Deucalionem medium ævum 150 annis datur. Ogygium hunc credo antiquissimos Græcorum intellexisse Adamum: ante cujus generationem terram omnem, informem etiam tum & inanem, aquis fuisse & tenebris coopertam, testis est sacratissimus Moses, genes. cap. i, ver. ii. Inter Adamum verò & Deucalionem, sive Noachum, quum non tantum 150, sed c. 150 circiter anni intercesserint; ipsius puto Deucalionis ætatem indicare antiquissimos illos Græcos voluisse, quâ terrarum inundatio facta. 150 c.

quidpe tunc annos natum fuisse Noachum, testis est idem Moses, cap. vii, v. xi. Diluvium verò, cujus Solinus facit mentionem, non ad Adami, sed ad Noachi pertinere ætatem, patet ex computatione mensium, quibus id durasse ostendit. Verum ex unâ Luciani historiâ, suprâ citatâ, satis manifestè ac clarè perspicitur, Deucalionem istum nullum alium fuisse, quàm Noachum: quem non modò Græci, & Scythæ sibi vendicaverunt; sed & Ægyptii: de quibus ita Diodorus, sub initium lib. i: καθόλας ἡ λέγεται, εἴτε κατὰ τὸν ὅτι Δευκαλίωνος γενόμενον κατακλυσμὸν ἐφ' ὅλην τὰ πλεῖστα τῶν ζώων, εἰκὸς μάλιστα διασεσῶσθαι τὰς κατὰ τὴν Αἴγυπτον ὑπὸ τῶν μεσημβρίαν κατοικούντων, ὡς αὐτὴ χώρας αὐτῶν ἔσης ἀνόμερος κατὰ τὸ πλεῖστον· εἴτε, καθάπερ τινὲς φασί, πάντεσσι γενόμενης τῆ ἐμψύχων φθορᾶς, ἡ γῆ πάλιν ἐξ ἀρχῆς καινὰς ἔθηκε τῶν ζώων φύσεσσι, ὅμως καὶ κατὰ τὸν λόγον πρέπον τὴν ἀρχηγὸν τῆ ἐμψύχων γένεσιν προσάπην ταύτη τῇ χώρᾳ. Id est: *In universum tamen ajunt, sive diluvio, tempore Deucalionis factò, maxima pars animantium extincta sit, Ægypti incolas, sub meridie positos, maxime servatos esse; ut quorum terra pluvie ut plurimum expers sit, consentaneum videri: sive, ut quidam adserunt, animantibus omnino pessum datis, terra de integro novas animalium naturas extulit; hac tamen nihilo minus ratione principem animantium ortum ad hanc regionem pertinere.* Universale igitur totius terrarum orbis fuisse hoc diluvium, quod Deucalionis tempore accidit, crediderunt Ægyptii. quod & Cedrenus attestatur, his verbis: Τὰς ἡ κατακλυσμῶν, τῆ ὅτι Δευκαλίωνος δηλονότι, διοῦσι μεμνησθαι καὶ Αἰγύπτιοι, φάσκοντες τὴν χώραν αὐτῶν μὴ κατακλυσθῆναι. id est: *Hujus diluvii, sub Deucalionis ætatem facti, videntur & Ægyptii memoriam servare; suam terram ejus inundationis expertem fuisse adfirmantes.* Sed & Ovidius, μεταμορφ. lib. i, quamvis Deucalionem, ipsiusque arcam Græciæ adscribat, tamen omne mortalium genus eâ inundatione periisse docet. Plinius verò & Italiam, & Phœnicen eâ correptas fuisse ostendit. De Italiâ, lib. i, cap. xiv: *Umbriorum gens antiquissima Italia existimatur; ut quos Ombrios à Græcis putent dictos, quod inundatione terrarum imbris superfuissent.* De Phœnice lib. v, cap. xiii: *Ioppe Phœnicum, antiquior terrarum inundatione, ut ferunt.* De cetero Lucianus, ut suprâ relatum, Deucalionem ait servatum fuisse ob pietatem. huic consentiens Ovidius, dicto libro, ita canit de ipso & ejus uxore:

*Non illo melior quisquam, nec amantior equi
Vir fuit; aut illâ reverentior ulla deorum.*

Et mox: *Innocuos ambos, cultores numinis ambos.*

Ipsè Jehova de Noacho, apud Mosen, genef. c. vii, v. i: *Ingredere tu, & universa familia tua in arcam hanc. te enim perspexi justum coram me in ætate hac.* Reliqua porrò Luciani verbatim cuncta cōveniunt cum Mosis historiâ. De aquis etiam Ovidius ibidem ita:

Concipit Iris aquas, alimenta que nubibus affert.

Sternuntur segetes, & deplorata colonis

Vota jacent, longique perit labor irritus anni.

Nec cælo contenta suo est Iovis ira; sed illum

Cæruleus frater juvat auxiliaribus undis,

Convocat hic amnes.

Iamque mare, & tellus nullum discrimen habebant.

Omnia pontus erant. deerant quoque litora ponto.

De tempore, quo aquæ ac tenebræ duraverint, suprâ è Solino intelleximus. De exitu Deucalionis ex arcâ, Plutarchus quoque, in libro de solertiâ animalium, sacris libris haud absona refert ista: οἱ μὲν οὖν μυθολόγοι τῷ Δευκαλίωνι φασὶ περὶ στερεάν, ἐκ τῆς λάρνακος ἀφιεμένῳ, δῆλωμα γενέσθαι, χειμῶν μὲν, εἴσω πάλιν ἐνδεδυμένῳ, εὐδίας δὲ, ὑποπλάσαν. id est: *Qui fabulas tradunt, ii columbam ajunt, ex arcâ emissam, Deucalioni indicium detulisse tempestatis, quum rursus ingrederetur; serenitatis, quum avolaſset.* Protinus, ut arcam egressus, aram excitasse, sacrificiaque peregisſe Deucalionem, testatur Lucianus. eadem de re ita Ovidius, loco prædicto:

----- *Placuit cæleste precari*

Numen; & auxilium per sacras querere sorteis.

De Noacho, arcam commodum, cum familiâ & animalibus, egresso, ita divus Moses,

Moses, gen. cap. viii, ver. xx: *Postea extruxit Noachus aram Iehovæ: & accipiens ex omnibus mundis pecudibus, & ex omnibus volucris mundis, obtulit holocausta in arâ illâ.* Sed hætenus diluvium Noachi ex aliarum gentium ostendisse theologiâ sufficiat. Celtas nostros, atque in his maximè Germanos, ejusdem habuisse diluvii in suâ theologiâ memoriam, haud equidem dubitaverim; quando id non modò omni olim cognitum fuit cetero orbi nostro, quem Europæ, Asiæ, Africæque vocabulis distingvimus; sed etiam exteri orbis, quem Americanum vulgò vocamus, gentes barbaræ nunc etiam non ignorant. Sed & monimenta quædam ex Germanorum theologiâ eâ de re exstare puto. sic quidpe Tacitus, in libro de Germa-

- 10 *maniâ: Celebrant carminibus antiquis (quod unum apud illos memoria & annalium genus est) Tuitonem deum, terrâ editum, & filium Mannum, originem gentis, conditoresque. Manno tris filios assignant; è quorum nominibus proximi oceano Ingævones, medii Herminones, ceteri Isævones vocentur.* Plinius, lib. iv, cap. xiv, Isævones Rheno facit proximòs. Certè nihilo magis Germani nostri, quàm ceteræ gentes, antiquissimam illam theologiam, à Noacho & hujus filiis acceptam, custodiverunt incorruptam, inconfusamque. Non Manni, id est, Adami, sed Noachi heic intellectos fuisse ab initio treis filios, jam antea, cap. ix, docui. Ex his igitur INGÆVO, qui SCHEMUS fuisse videtur, in orientem versùs Asiam tenuit: ISTÆVO, qui JAPHETUS, versùs orientem & Rhenum amnem, Europam: HERMINO, 20 qni CHAMUS, medio contra illos situ, Africam. Græcis Japeti maximè nomen notum fuit; quia ab hoc, unà cum reliquis Europæis, genus ducebant. unde etiam patrem fingeant esse Promethei, quem primum hominem è luto formasse fabulabantur. Verùm de aquarum etiam inundatione hæc dixisse satis sit.

Denique, finem quoque hujus mundi, qui per ignem futurus est, priscam non ignorasse gentium theologiam, video. Ovidius, dicto μεταμορφ. lib. i:

*Esse quoque in fati reminiscitur, affore tempus,
Quo mare, quo tellus, correptaque regia cæli
Ardeat, & mundi moles operosa laboret.*

- 30 Inter Scythas & Ægyptios diu contentionem de generis vetustate fuisse, tradit Justinus lib. ii. ubi, inter alia, hoc etiam Scythas attulisse ait: *Si mundi, quæ nunc partes sunt, aliquando unitas fuit, sive illuvies aquarum principio rerum terras obrutas tenuit; sive ignis, qui & mundum genuit, cuncta possedit: utriusque primordii Scythas origine præstare.* In quibus verbis tres simul historiæ misere confunduntur. quarum prima erat de terrâ recens creatâ, quam informem etiam tum, ut antè dictum, & inanem, aquæ cooperiebant: altera, de aquarum illuvie, Noachi temporibus factâ: tertia, de futurâ ad novissimum diem ignis vastatione. Ciceronis verba è somnio Scipionis jam antea relata sunt ista: *Propter eluviones exustionesque terrarum, quas accidere tempore certo necesse est, non modò non æternam, sed ne diuturnam quidem gloriam assequi possumus.* Item hæc de Gallis, Germanorum consanguineis, è Strabonis lib. iv: Α'φθάρτης λέγεται τὰς ψυχὰς, καὶ τὸν κόσμον. Πιπρωτήσιν δὲ πόλε καὶ πῦρ καὶ ὕδωρ. id est: *Animas interitus experteis statuunt, & item mundum. aliquando tamen ignem & aquam superatura.* Aquarum superatio jam dudum fuit in diluvio: nec ulla ampliùs futura. Mundum quia ἀφθάρτων crediderunt, idem de ignis superatione eos sensisse puto, quod Græcorum Latinorumque sapientes: de quibus ita Cicero, in secundo de naturâ deorum: *Ex quo eventurum nostri putant id, de quo Panætium addubitare dicebant; ut ad extremum omnis mundus ignesceret; cùm, humore consumto, neque terra ali posset, neque remeare aër: cujus ortus, aquâ omni exhaustâ, esse non posset. ita relinqui nihil præter ignem: quo rursus ante-* 50 *manente, renovatio mundi fieret, atque idem ornatus oriretur.* Certè inter Christianos etiam theologos nunc sunt, qui mundum igni non omnino absumtum, sed tantùm purgatum iri arbitrentur. Cui sententiæ magorum quoque theologia convenire videtur. ex quâ ita Plutarchus, in libro de Iside: τῆς δὲ γῆς Πιπρώδης καὶ ὁμαλῆς γενεαρχίης, ἓνα βίον καὶ μίαν πολιτείαν ἀνθρώπων μακαρίων καὶ ὁμογλώσσων ἀπάντων γενέσθαι. id est: *Terrâ aquabili & planâ factâ, unam vitam, unamque civitatem*

civitatem ac rempublicam beatorum hominum universorum, unâque lingvâ utentium, fore. Haftenus igitur gentium theologiam, de mundi & hominis creatione, statu, atque conditione, repetiisse sufficiat.

CAP. XXXIII.

De physiologiâ, geographiâ, & astrologiâ: ubi varia ostenduntur temporis distinctiones.

THEOLOGICA, & historica, de mundi, angelorum, hominisque creatione, statu, & conditione, postquam absolvimus, reliquum est, uti de physiologiâ, geographiâ, & astrologiâ pauca quædam dicamus. Cæsar, dicto sæpius comment. VI, de Gallorum Druidis ita tradit: *Multa præterea de sideribus atque eorum motu, de mundi ac terrarum magnitudine, de rerum naturâ disputant, & juventuti transdunt.* Mela, lib. III, cap. II: *Habent tamen & facundiam suam, magistrosque sapientiæ Druidas. Hi terræ mundique magnitudinem, & formam, motus cæli ac siderum, scire profitentur.* Cicero, de divinatione lib. I: *Et in Galliâ Druides sunt. è quibus ipse Divitiacum AEdum cognovi; qui & naturæ rationem, quam physiologiam Græci adpellant, notam esse sibi profitebatur.* Hæ quoque philosophiæ partes non à Gallis demum in Galliâ, aut à reliquis Celtis in antiquissimâ illâ Celticâ fuerunt repertæ; sed ab ipso jam inde ADAMO, primisque ejus posteris exortæ; postque terrarum inundationem unâ cum Celtarum gente in Celticam delatæ: quemadmodum ex eadem etiam origine ad alias quoque gentes promanarunt. Adamus autem earum doctrinam scientiamque habuit, cum reliquâ sapientiâ, de quâ haftenus dissertum, ab ipso DEO, rerum omnium auctore; ut suprâ, cap. XXIII, dictum est. unde & Ægyptii à suo Theuth, & Græci, Latini, Galli, & aliæ gentes, à Mercurio artium inventionem sese habere prædicarunt. De rerum igitur naturâ quum multa Galli, teste Cæsare, disputaverint; eadem ferè eos disputasse atque sensisse, quæ Græci, Latini, Ægyptii, Indi, & alii populi, haud dubium est. De terrarum quoque ac mundi magnitudine, & formâ quum multa disputaverint; eadem haud dubiè de his statuerunt, quæ prædicti populi. Strabo, lib. XV, ita de Indis, ex relatione Megasthenis: *Περὶ πολλῶν δὲ τοῖς Ἑλλήσιν ὁμοδοξεῖν. ὅτι γεννητὸς ὁ κόσμος, καὶ φθαρτὸς, καὶ σφαιροειδής. γῆ δ' ἐν μέσῳ ἰδρύσθαι τῶ πάντι.* id est: *De multis eos cum Græcis sentire: ut, mundum ortum habuisse, interiturumque, & esse rotundum. terram verò in medio universi esse positam.* Plinius, lib. II, cap. II, de ejusdem mundi formâ: *Formam ejus, in speciem orbis absoluti, globatam esse; nomen in primis, & consensus in eo mortalium, Orbem appellantium, sed & argumenta rerum docent.* Sed & de cæli siderumque motu multa quæ disputarunt, eadem, aut similia haud dubiè fuerunt, quæ de his Indi, Græci, Ægyptii, Æthiopes, & Assyrii tradiderunt. quidpe astrologiam quoque à primo mortalium Adamo profluxisse, quem Zoroastrem adpellavit Oriens, suprâ, cap. XXIII, dictum est. Adamus verò ab ipso eam, ut reliqua, habuit Deo. unde Ægyptii, à suo Theuth eam se accepisse, prædicarunt, testibus, Platone in Phædro, Diodoro lib. I, Strabone lib. XVII. Verba divi Moysis, in lib. genes. cap. I, ver. XIV, sunt hæc: *Postea dixit Deus; Sinto luminaria in expanso cæli, ad distinctionem faciendam inter diem & noctem; ut sint in signa tum tempestatibus, tum diebus, & annis.* Si sidera Deus in eum condidit finem, uti & annos, & annorum parteis, id est, menses, atque dies distinguerent; non sibi, ut qui his signis opus minimè habebat; sed mortalium generi, quod mox conditurus erat: haud dubiè conditarum rerum usum primo mortalium Adamo exposuit. Postmodum verò, ut deorum hominisque primam originem, sacrorumque institutum, sic astrologiæ quoque inventum sibi suoque solo quæque gens adscripsit: quod de Ægyptiis, de Æthiopibus, de Babyloniis, de Persis, de Bactris, de Scythis Caucasii incolis, passim

passim Græcorum Latinorumque testantur libri. Verum ex siderum usu quantum Germani nostri, vel universi pariter Celtæ, ad posteriora sæcula retinuerint, dispicere laboris fuerit pretium. Moses, in genesi, cap. i, versiculis quinque prioribus: *In principio creavit Deus cælum & terram. Terra autem erat res informis, & inanis: tenebræq; erant in superficie abyssi; & spiritus Dei incubabat superficiei aquarum. Tum dixit Deus; Esto lux. & fuit lux. viditque Deus lucem hanc esse bonam, & distinctionem fecit Deus inter hanc lucem, & tenebras. lucemque Deus vocavit Diem; tenebras verò vocavit Noctem. Sic fuit vespera, & fuit mane diei primi. Et postea, ver. xvi: Fecit Deus duo illa luminaria magna: luminare majus, ad præfecturam diei; & luminare minus, ad præfecturam noctis: & stellas.* Cicero, de naturâ deorum: *Fuit quadam ab infinito tempore æternitas, quam nulla temporum circumscriptio metiebatur. & postea: Sæcula dierum noctiumq; numero, annuis cursibus, consciuntur. Et lib. ii: Solis, & luna, reliquorumque siderum cursus demetiri maturitates temporum, & varietates, mutationesq; cognovimus. quæ si hominibus solis nota sunt; hominum causâ facta esse, judicanda sunt.* Diogenes Laërtius, lib. i i i, in vitâ Platonis: *Χρόνον τε γενέσθαι εἰκόνα τῆς αἰδίδος. κακείνον μὲν αἰεὶ μόνον· τίτῃ δὲ τῆς ἑσπερίας Φορέαν, χρόνον εἶναι. καὶ γὰρ νύκτα, καὶ ἡμέραν, καὶ μῶνα, καὶ τὰ τοιαῦτα πάντα, χρόνος μέρη εἶναι.* id est: *Tempusque sempiterni imaginem fuisse. illud semper manere: cæli verò motum tempus esse. noctem enim & diem ac mensem, & hujusmodi cetera omnia, esse temporis parteis.* Alcinoi in Platonicâ philosophiam, cap. xiv: *Εὐμειβεῖται δὲ ὁ θεὸς καὶ ἀστέρας τε καὶ ἄστρα· καὶ τῶν τῶν μὲν ἀπλανῆ, κόσμον ἔραν τε καὶ νυκτὸς, πάμπολλα ὄντα τῶν ἀπληθῶν· τὰ δὲ εἰς γενεὴν ἀριθμῶν καὶ χρόνος, καὶ δεῖξιν τῶν ὄντων, ἐπὶ ὅντα. Ἡ λῆξις μὲν ἡγεμονεύει πάντων, δεικνύς τε καὶ φαίνων τὰ σύμπαντα. Σελήνη δὲ, ἐν τάξει δευτέρα θεωρεῖται, ἐνεκα τῆς διωάμεως· οἱ δὲ ἄλλοι ἀπλανῆται ἀνάλογως κατὰ μοῖραν ἑκάστος ἰδίαν. καὶ Σελήνη μὲν μέτρον ποιεῖ, ἐκπερμελῆσα τὸν ἑαυτὴ κύκλον, καὶ κατὰ λαβῆσα τὸν ἥλιον ἐν τοσούτῳ· ἥλιος δὲ ἐν αὐτῇ. περμελῶν γὰρ τὸν ζωόφορον κύκλον, πληροῖ τὰς ὥρας τῆς ἡμέρας. οἱ δὲ ἄλλοι καὶ ἑνα ἑκάστον περμελῶν ἰδίαις κέχρωται.* Hoc est: *Stellas præterea & astra Deus condidit. & horum quidem alia inerrantia, ad cæli noctisque ornatum; quorum numerus est maximus: alia verò ad numeri temporisque originem, & omnium, quæ sunt, illustrationem, numero vii. Omnium dux est Sol: qui illustrat, ostenditque oculis res omnes. Luna deinde, quod ad potestatem, secundum obtinet ordinem. ceteri verò planeta secundum proportionem pro sorte propriâ singuli. Ac Luna quidem mensis mensuram conficit; eo spatio circulum absolvens suum; tantoque solem complexa: Sol autem anni mensuram. quidpe per Zodiacum discurrens circulum, anni complet tempora. ceterorum quoque siderum quodlibet proprios conficit ambitus.* Prima igitur temporis distinctio facta est per nocteis atque dies. Nox prior die fuit. in principio quidpe, ut primum Deus cælum & terram condidit, tenebræ terram informem atque inanem operiebant. quod etiam gentilis cecinit poëta Ovidius, sub initium lib. i. μετὰ μορφ.

Nullus adhuc mundo præbebat lumina Titan;

Nec nova crescendi reparabat corna Phæbe.

Lux deinde creata est. Hinc etiam divus Moses ipse noctem diei præmisit, dicto

cap. i, ver. v: *Sic fuit vespera, & fuit mane diei primi.* & eodem modo deinceps, de reliquis y diebus, ver. viii, xiii, xix, xxiii, xxxi. Orpheus:

Κέκλυθι τάξιν ἁπάντων, ὅσῳ τεκίηνατο δαίμων,

Ἐκ τε μῆνης νυκτὸς, καὶ ἡμέρας ἐξ ἐνὸς ἡμέρας αὐτῶς.

Audi omnem ordinem, quem fabricavit Deus

Ex unâ nocte, & ex uno die similiter.

Hesiodus in theogania:

Ἐκ Χάος δὲ Ἐρεβὸς τε μέλαινα τε Νύξ ἐγένοντο.

Νυκτὸς δὲ αὐτὴ Αἰθήρ τε καὶ Ἡμέρη ἐξεγένοντο.

Ex Chao Erebusque & nigra Nox geniti sunt:

Ex Nocte porrò AEtherque & Dies procreati sunt.

Hyginus initio operis: *Ex Caligine Chaos. ex Chao & Caligine Nox, Dies, Erebus, AEther.* Atque hic mos observandi τὸ νυχθήμερον, id est, spatium temporis ex nocte ac die compositum, quod est xxiv horarum, à solis occasu ad solis occasum, plurimis postea ex Adami traditione mansit mortalibus. De Atheniensibus, antiquissimis Græciæ populis, testis est Plinius, lib. ii, cap. lxxvii; & ex cujus id Plinius monumentis habuit. Varro apud Macro-

Macrobius, Saturnal. lib. i, cap. iii. De Numidis, Africâ gente, Nicolaus Damascenus apud Stobaeum, in sermone de legibus & consuetudinibus: οἱ Νομάδες τῶν Λιβύων, & ταῖς ἡμέραις, ἀλλὰ ταῖς νύξιν, αὐτῶν ἀριθμοῦσι τὸν χρόνον. id est: *Ex Africa populis Numidæ, non dierum, sed noctium numero tempus suum computant.* De Celtarum parte multo maximâ Germanis idem refert Tacitus, in libro de Germaniâ. *Coëunt, inquit, nisi quid fortuitum & subitum inciderit, certis diebus; cum aut inchoatur luna, aut impletur. nam agendis rebus hoc auspiciatissimum initium credunt. Nec dierum numerum, ut nos, sed noctium computant. sic constituunt, sic condecunt: nox ducere diem videtur.* Hebræi inde dies lunas adpellabant. ut Esdra, lib. i, cap. i, ver. i, *Iosiam immolasse ait pascha Domino quartadecimâ lunâ primi mensis.* De aliâ Celtarum parte Gallis sic Cæsar, dicto comment. vi: *Galli se omnes ab Dite patre prognatos prædicant. idque ab Druidibus proditum dicunt. Ob eam causam spatia omnis temporis, non numero dierum, sed noctium finiunt, & dies natales, & mensium, & annorum initia sic observant, ut noctem dies subsequatur.* Druidas carminibus suis cecinisse, Gallos ab Dite prognatos, id equidem facillè concedo: nam Ditem hunc non esse Plutonium, sed qui antiquissimis mortalibus adpellabatur *Theuth, Tit, Tuit, Zeus, & Deus*, id est, rerum cunctarum conditor; à quo etiam Germani sese ortos prædicabant; satis superque supra, cap. i x, ostensum est. ob eam autem causam temporis spatia computata fuisse noctium numero, non magis ego de Gallis, quàm de Germanis, Numidis, Atheniensibus, & Hebræis, crediderim: certumque est, hoc non Druidas prodidisse; sed Cæsarem suoapte coniecisse iudicio. Ceterum eadem consuetudo hodieque apud Anglos in Britanniâ vulgari in sermone durat; quum jam pridem in ipsâ terrâ Germaniâ evanuerit. Germani ἐβδομάδα, id est, *septimanam*, patrio sermone vocant *eine Woche*, & variante dialecto, *weeke*: in communi autem loquendi usu dicunt *eine acht tage*; ut & Hispani *ocho dias*, Itali *otto giorni*, Galli *huit jours*. idem temporis spatium Angli, Græcorum Latinorumque numero observato, exprimunt a *sennight*: quod compositum contractumque est ex duabus vocibus *seven nights*: quæ Germanis superioribus *siben nächte*, inferioribus *seven nachte*, Latinis *septem nocteis* significant. Germani iterum superiores, duas septimanas sive ἐβδομάδας comprehendentes, dicunt *eine vierzehen tage*; inferiores *veertien dage*: Hispani, addentes geminatæ septimanæ unum diem (ut antea etiam simplici) dicunt *quinze dias*; & sic Galli *quinze jours*, Itali *quindici giorni*. idem spatium Angli, duplicato priore numero, dicunt a *fortnight*: quod itidem compositum contractumque ex duabus vocibus *fourten nights*: quæ Germanis superioribus *vierzehen nachte*, inferioribus *veertien nachte*, Latinis *quatuordecim nocteis* notant. Verum hæc computandi ratio in duobus tantum dictis temporum spatiis apud Anglos observatur. in reliquis, brevioribus juxta & longioribus, dierum, haud noctium, fit computatio. Ceterum uti olim Celtæ nostri, & Numidæ Africanæ, & Græcorum Attici, & Hebræi, sic hodieque ex antiquissimo illo gentium more, Bojohæmi, & Poloni, & nonnulli alii populi, à solis occasu ad proximum solis occasum diem ducunt: ita, uti horologia ad occasum solis xxiv ictus edant; qui vigesimæ quartæ horæ, id est, totius diei finem indicant, inde jam unus ictus, id est, prima sequentis diei auditur hora; quæ eadem prima est noctis. Atque hactenus de primâ, ac principe conditi temporis distinctione.

Alia dehinc observatur distinctio, per dierum *septimanas*. Cujus origo talis. Quum DEUS cælum & terram, & cuncta, quæ iis continentur, intra vi dierum spatium condidisset; septimo denique die ab omni opere suo cessavit; diemque illum sacrauit: teste Mose, genes. cap. ii. Sacer uti in posterum idem perpetuò haberetur mortalibus dies, haud dubiè Adamo præcepit; quemadmodum postea, in lege scriptâ per Moysen, omni populo suo, Hebræorum genti. Quum autem rerum cunctarum opifex DEUS, intra dictum dierum spatium omnia condere, septimoque tandem die ab omni opere cessare, jam inde à principio statuisset: septem, inter alia, condidit primaria sidera, eaque errantia, quorum signis prædicti vii dies distinguerentur, septimanaque fineretur; quod haud perinde obscurè indicat Moses, prædicto in libro, cap. i, ver. xiv, & xvi. Ea temporis per

per septenos dies distinctio omnibus postea mortalibus, non tantum Hebræis, perpetuo observata est. hinc quidam primus dies septimanæ, qui primus idem fuit conditi ævi, cognominatus est SOLIS, à maximo omnium sidere; secundus, LUNÆ; tertius, MARTIS; quartus, MERCURI; quintus, JOVIS; sextus VENERIS; septimus atque ultimus, SATURNI. quæ omnia VII siderum errantium sunt nomina. Neque enim χθες ἢ πρῶτον, quod dicitur, hæc VII dierum cognomina orta sunt: sed ab antiquissimis, primisque adeo jam inde sæculis, ad hoc usque ævum, non solum Græcis atque Latinis, aliisque gentibus, sed etiam Germanis nostris, reliquisque Celtis observata. De Judæorum gente Dio, lib. XXXVI: Τὴν ἡμέραν τὴν τῆς Κρόνου καλεσμένην ἀνέθεσαν. id est: *Diem qui Saturni vocatur, religioni habent.* et mox: Τὸ δὲ δὴ εἰς τὰς ἐπὶ τὰς πλανήτας ὠνομασμένας τὰς ἡμέρας ἀνακεῖσθαι, κατέστη μὲν ὑπ' Αἰγυπτίων, παρέστι δὲ καὶ ἐπὶ πάντας ἀνθρώπους, καὶ πάσαι πόλεις, ὡς λόγῳ εἰπεῖν, ἀρχαίον· οἱ γοῦν ἀρχαῖοι Ἑλλήνες ἐδάμην αὐτὸ (ὅσα γε ἐμὲ ἐίδεναι) ἡπίσταντο. ἀλλ' ἐπεὶ δὴ καὶ πάντων νῦν τοῖς τε ἄλλοις ἄπασιν, καὶ αὐτοῖς Ῥωμαίοις ἐπιχωρεῖται, καὶ ἤδη καὶ τῷτο σφίσι πάτριον τρόπον τινὰ ἐστὶ, βραχὺ τι περὶ αὐτῆς διαλεχθῆναι βέλομαι, πῶς τε καὶ τίνα τρόπον ἔγωγε τέτακται. Hoc est: *Quod autem dies ad VII illa sidera, quos planetas vocant, referuntur, id, ab Aegyptiis haud ita dudum, ut paucis dicam, institutum, ad omneis pariter homines dimanavit. nam priscis Græcis, quantum mihi equidem constat, notus is mos non fuit. Sed quia is nunc omnibus simul mortalibus, simulque ipsis Romanis usitatus est, veluti patrio quodam instituto; paucis differam, quâ ratione, & quo pacto ita constitutus sit.* Addit hinc rationes duas, è mathematicorum sive astronomorum disciplinâ desumptas. Verum non ab Aegyptiorum demum astronomis, paullo ante Dionis ætatem, hunc morem fuisse inventum; sed jam inde ab ipso mundi primordio primis mortalibus observatum; sacro nos tutius credimus divi Mosis testimonio, simulque reliquorum gentium exemplis, quæ ipse heic citat Dio. Quin jam 1000 ferè annis ante Dionem Herodotus hoc adscripsit, ceu antiquissimum institutum, Aegyptiis, lib. II, his verbis: καὶ τὰδε ἄλλα Αἰγυπτίοις ἐστὶ ἐξευρημένα· μεῖς τε καὶ ἡμέρη ἐκάστη θεῶν ὅτε ἐστὶ. id est: *Alia insuper ab Aegyptiis sunt inventa; ut, quis mensis, diesque cujus deorum sit.* De Indis haud obscurum testimonium est apud Philostratum, lib. III, de vitâ Apollonii: ubi hæc leguntur verba de Jarchâ, Barchmanum pontifice; φησὶ δὲ ὁ Δάμις, καὶ διακλυτὴς ἐπὶ τὸν Ἰάρχαν τῷ Ἀπολλωνίῳ δροῦσαι, τ' ἐπὶ ἐπώνυμος αἰσέρων· ἐς Φορβῆν τὸν Ἀπολλωνίον κατὰ ἓνα πρὸς τὰ ὀνόματα τῶν ἡμερῶν. id est: *Tradit-Damis, Iarcham quoque VII annulos Apollonio dedisse, à VII stellis cognominatos. quorum singulos diebus singulis gestabat Apollonius, juxta dierum nomina illos distingvens.* Græcis eundem morem fuisse observatum, præter Dionis testimonium, patet etiam ex Clementis Alexandrini Stromatum lib. VIII; item è Justini Martyris apologiâ secundâ; è Sozomeni lib. I, cap. VIII; & ex aliis auctoribus. Apud Justinum, inter alia, hæc leguntur: τὴν δὲ τῆς ἡλὸς ἡμέραν κοινῇ πάντες τὴν σωέλευσιν ποιεῖμεθα, ἐπεὶ δὴ πρῶτη ἐστὶν ἡμέρα ἐν ᾗ ὁ Θεὸς, τὸ σκότος καὶ τὴν ὕλιν τέλει, κόσμον ἐποίησεν. id est: *Solis die communes cætus & conventus facimus; si quidem hæc prima est dies, quâ Deus, caligine dispulsâ, mundum condidit.* De Romanis ita Isidorus, etymologiar. lib. V, cap. XXX: *Dies dicti à diis: quorum nomina Romani quibusdam sideribus sacraverunt. primum enim diem à Sole appellaverunt; qui princeps est omnium siderum; sicut & idem dies caput est cunctorum dierum: secundum à Lunâ; quæ Soli & splendore & magnitudine proxima est; & ex eo mutuatur lumen: tertium à stellâ Martis: quartum à stellâ Mercurii: quintum à stellâ Jovis: sextum à Veneris stellâ: septimum à stellâ Saturni.* Idem tradit & Ausonius in eclogario; & Beda in libro de ratione temporum, & item in hymnis. Idem Isidorus eodem libro, cap. XXXII: *Hebdomada numero VII dierum dicta est: quorum repetitione & menses, & anni, & secula peraguntur.* Celtas quoque, & in his maximè Germanos nostros eundem VII dierum observasse ritum, patet vel inde, quod is dies, qui Græcis fuit τῆς Ἑρμῆς, Latinis Mercurii, priscis Germanis cognominatus fuit Godansdagh, & Wodansdagh, à Godan, sive Wodan, eorum deo, qui Græcis Ἑρμῆς, Latinis Mercurius; ut suprâ, c. XXVI, ostensum: & is, qui Græcis τῆς Διὸς, Latinis Jovis, nostris fuit

*Thorsdagh, & Thonarsdagh, à Thor, five Thonar deo, qui Græcorum Δις, five Ζεύς, & Latinorum Iupiter: & qui Græcis Ἄφροδίτης, Latinis Veneris; nostris Fridagh, & Fredagh, & Frigdagh, à Fria, seu Freâ, five Friggâ deâ; quæ Græcis Ἀφροδίτη, Latinis Venus. sic denique & Solis diem nostri dixere Sondagh, à deo Son, qui Latinis Sol: & Lunæ diem, Manedagh, à deâ Mane, quæ μῆν Græcis & Σελήνη, Latinis Luna. Sed & Sarmatas (qui postmodum dicti fuere Slavi) sua septimanis distinxisse temporis spatia, indicat haud obscure Helmoldus, in chronico Slavorum, libro I, capite LXXXIV, his verbis: *Accidit, ut in transitu veniremus in nemus. illic inter vetustissimas arbores vidimus sacras quercus; quæ dicata fuerunt deo terra illius Pronen; quas ambiebat atrium, & 10 sepes accuratior, lignis constructa, continens duas portas. prater penateis enim, & idola, quibus singula opida redundabant, locus ille sanctimonium fuit universæ terra: cui flamen, & feriationes, & sacrificiorum varii ritus deputati fuerant. illic enim secundâ feriâ populus terra, cum flamine & regulo convenire solebant, propter judicia. En, undenam hæc apud barbaros & veri Dei etiamdum parum gnaros homines, Christianorumque religionis, non modò Hebræorum, acerrimos hosteis, secundâ feria, id est diei Lunæ perpetua observatio, cum Hebræis, Indis, Græcis, Latinis, Celtisque communis, nisi ex vetustissimâ illâ omnium gentium consuetudine, quæ originem cepit cum ipso simul mundo? Ex hæctenus igitur dictis satis jam constat, septimanarum usum non post Christianismum tandem Europæis, 20 ut magni docent viri, sed jam inde à primâ haud dubiè ex Asiâ in Europam migratione fuisse receptum.**

Sed alia hinc rursus temporis distinctio fiebat per mensium spatia. De his ita Censorinus, in libro de die natali: *Mensium genera duo: nam alii sunt naturales, alii civiles. naturalium species duæ: quod partim Solis, partim Lunæ esse dicuntur. secundum Solem fit mensis, dum Sol unumquodque in Zodiaco orbe signum percurrit. Lunaris est autem temporis quoddam spatium à novâ Lunâ. Civiles menses sunt numeri quidam dierum, quos unaquæque civitas suo instituto observat; ut nunc Romani à Kalendis in Kalendas. Naturales & antiquiores & omnium gentium communes sunt. Julianus in hymno, regi omnium rerum Soli dicato: Οἱ μῆνες ἅπαντες μὲν τοῖς ἄλλοις, ὡς ἔωκα εἰπεῖν, 30 ὁπότε τῇ Σελήνῃ ἀρχομένηται· μόνοι δὲ ἡμεῖς καὶ Αἰγύπτιοι παρὰ τὰς Ἡλίας κινήσεως ἐκάστῃ μετὰ τὸν ἐνιαυτὸν τὰς ἡμέρας. id est: Menses omnibus aliis mortalibus, ut breviter dicam, à Lunâ numerantur, soli nos atque Aegyptii ad Solis motus cujusque anni metimur dies. Ergo & Celtæ nostri, secundum Lunæ motus revolutionesque suos computarunt menses. quod equidem ignorare Julianus haud potuit; ut qui diu in Galliâ & ad Rhenum egerat. Facit huc etiam illud, quod paullo antè ex Tacito adductum: *Coëunt, nisi quid fortuitum & subitum inciderit, certis diebus; cum aut inchoatur luna, aut impletur.* Sed disertum ejus rei testimonium est apud Plinium, lib. XVI, cap. ultimo: ubi de lectione visci apud Gallos loquens; *Petit, inquit, ante omnia sextâ lunâ; quæ principia mensium, annorumque iis facit, & saculi, post tri- 40 cesimum annum.* Sed id ipsum & nomen indicat. nam à Lunæ vocabulo MANA, MANE, MONA, MONE, dictus est Celtis mensis MANAT, MANET, MONAT, MONET: ut & apud Græcos οἱ μῆνες ὁπότε τῇ Μῆνι. & ab eodem vocabulo Latinorum MENSES; ut suprâ, cap. XXVII, ostensum. quo etiam argumento perspicitur, Romanis quoque & Græcis non solares ab initio, sed lunares fuisse menses. Principium igitur mensium non à primo statim, sed à sexto demum novæ lunæ die fecisse Celtas, ex Plinio patet. Ratio ejus rei superiori capite explicata, ubi de creatione hominis actum est.*

Alia iterum temporis fiebat distinctio per annorum spatia. Anni spatium complureis gentes Lunæ decursu terminasse, satis notum est. quâ de re plura 50 cognoscete qui velit, magni Scaligeri legat opus de emendatione temporum. In istis gentibus fuisse & Celtas nostros, diserte testatur Plinius, loco prædicto. Ceterum uti τῇ νυχθήμερῃ, sic anni quoque initium à nocte inchoasse Gallos, auctorem paullo antè audivimus Cæsarem. Germanos idem fecisse, haud dubium esse potest; quando & ipsi τὸ νυχθήμερον à nocte inceperunt.

Alia

Alia denique temporis distinctio mortalibus observata est per quatuor anni parteis; quarum nomina Latinis, *Ver*, *Æstas*, *Autumnus*, *Hiems*. Hanc DEUS AN Adamo ab initio dederit, nec ne, haud temerè dixerim. Ovidius *μεταμορφ.* lib. I, de aureo sæculo, quod Adami lapsum antecessisse, superiori capite dictum;

Ver erat æternum, inquit.

de argenteâ autem ætate, quæ lapsum Adami statim sequuta;

Iupiter antiqui contraxit tempora veris:

Perque hiemes, æstusque, & inæquales autumnos,

Et breve ver, spatiis exegit quatuor annum.

- 10 Quæ sanè gentilis hominis opinio, si cum nostrorum theologorum sententiâ conferatur, haud perinde absona videri possit. quidpe Adamum, quem divini mandati transgressione felicitatem, quâ antè fruebatur in paradiso, amisisse omnem scimus, æterni quoque illius veris jocunditate fructuq; simul privatum fuisse, probabile erat. Verùm, quum æstates hiemesque nullâ aliâ re, quàm solis accessu recessuque terris fiant, sol autem ad hoc muneris jam ante hominis formationem à Deo conditus fuerit: dubiū esse haud potest, quin & hiemis & æstatis distinctiones jam inde ab solis origine exstiterint. Nec quidquam huic sententiæ obstat, quod Deus apud Mosen, gen. cap. VIII. v. ult. ita ait; *Posthinc, quàm diu erit terra, seminis, & messis, frigusque, & æstas, & hiems, diesq; & nox, non cessabunt*: quasi post inundationem demum aquarum Noacho ejusq; posteris sic quatuor anni tempora
- 20 constituerit Deus. hoc quidpe non magis verum, quàm quòd & dierum & noctium distinctiones tum primū ordinaverit. At, si ab initio mundi, si à terrarum demum inundatione ipse Deus IV anni constituerit tempora; Celtæ nostri prisci, quorum pater atq; conditor omnium Noachi pronepos ASCHENAZES, ab eâ constitutione abiverunt. Sic enim auctor noster, in dicto libro de Germaniâ: *Arva per annos mutant; & superest ager. nec enim cum ubertate & amplitudine soli labore contendunt, ut pomaria conserant, & hortos sepiant, & prata rigent. sola terra seges imperatur. Vnde annum quoque ipsum non in totidem (deesse videtur, quot nos,) digerunt species. hiems, & ver, & æstas, intellectum & vocabula habent: autumnus perinde nomen ac bona ignorantur*. Hodie in parte veteris Celticæ Britannia quum & pomaria ferant, & hortos sepiant, & prata rigent gens Germanicæ originis Angli; prisca tamen illa Celtarum consuetudo, treis numerandi tantum species siue parteis anni, manet. quidpe hiems his dicitur *winter*; ver, *spring*; æstas, *summer*: autumnus verò nullum habet apud vulgum nomen. physiologi tantum, & astronomi, & si qui alii ex literatorum grege, eam partem ex Latinorum consuetudine ac vocabulo vocant *autumne*. è plebeio literarumque ignaro homine si quæras, quid id notet; planè se ignorare respondebit. Ceterum messem, siue messis tempestatem vocant *harvest*; vero genuinoque autumnus nomine, quo etiamnum universa utitur Germania citra Codanum sinum & Cimbricam peninsulam, diversis dialectis, *herbest*, *hervest*, *harvest*. Ac nescio, an istud Angli è Danorum consuetudine;
- 40 qui & messem, & autumnum uno eodemque vocabulo adpellant *hæst*: nam magnam cum gentis tum lingvæ suæ partem Dani olim misere in Angliam. Tacitus equidem dictam consuetudinē ex eâ causâ Germanis fuisse ait, quòd *neque pomaria conserverint, neque hortos sepiaverint, neque prata rigaverint*. Verùm hoc ego, conjectasse leviter eum magis quàm curatè explorasse, crediderim. Diodorus, sub initium libri primi, de Ægyptiorum theologiâ differens; post memoratos eorum deos Osirin & Isin, id est, Solem & Lunam: *τῶν δὲ θεῶν ὁφείλουται τὸν σύμπαντα κόσμον διοικεῖν, τρεῖς φωνταὶς τε καὶ αὐξήσεσιν πάντα περιεργάζονται, ἀοράτω κινήσει τὴν περίοδον ἀπαρτίζουσαι, τῇ τε ἐαρινῇ, καὶ θερινῇ, καὶ χθιγενῇ*. hoc est: *Hos deos mundum universum gubernare statuunt, nutrienteis & augenteis omnia, tripartitis anni tempestatibus, inadspetabili circuitum motu absolvētib; nempe vere, æstate, & hieme*. Ex his manifestum est, Ægyptios quoque totum in treis tantum digessisse species annum. An igitur his etiam nulla pomaria, nulla prata, nulli horti? Haud opinor. quidpe Ægyptii, non modò sacrorum, & scientiarum, sed omnium etiam rerum, quæ ad commodiorem faciebant vitæ humanæ usum, primos sese inventores prædicarunt. Proinde quum

& apud Ægyptios, austrinum populum, simulque apud remotissimam in septentrione Celtarum gentem eadem fuerit observata cōsuetudo; verisimilius est, antiquissimam hanc fuisse observationem, jam inde à Noachi filiis nepotibusque in Asiā ante lingvæ confusionem, adeoque fortè ante etiam diluvium usurpatam. Quæritur nunc, quā tempestate initium anni fecerint Celtæ; veris, æstatis, an hiemis principio? Omnino hiemis credo principio, ut Ægyptii, Hebræorumque vetustissimi. nam id ipsum conditi ævi fuit initium. Julianus in prædicto hymno: τῆ γὰρ ἐνιαυσίᾳ κύκλῳ τὴν ἀρχὴν ἄλλοι ἄλλοθεν ποιεῖσι· οἱ τὴν ἐαρινὴν ἰσομερίαν, οἱ δὲ τὴν ἀκρινὴν τῆ θέρους, οἱ πολλοὶ δὲ φθίνεσαν ἢ δὴ τὴν ὁπώραν ἡλὶς τὰς ἐμφανεστάτας ὑμνεῖσι δωρέας. id est: *Annui circuli principium alii aliunde faciunt. quidam vernum æquinoctium, quidam adultam æstatem, plerique verò deficientem jam autumnum, ut Solis manifestissima dona celebrant.* In ultimis his haud dubiè & Celtæ. Atque hanc puto habuisse rationem Tacitum, cur à hiemis nomine numerum trium anni partium inciperet.

Haftenus igitur de temporum distinctionibus, quibus prisci nostri Germani juxta cum aliis gentibus usi sunt. Ceterum diei civilis, sive τῆ νυχθημέρας per xxiv horas distinctionem nullam illis fuisse, sed naturalibus tantum matutini, meridiani, & vespertini temporis intervallis notasse diem, ut hodièque Turcis, Arabibus, Persis, Tataris, & ceteris Orientis gentibus, quibus nulla horologia, consuetudo ea manet, maximè credibile est. nam & illis rudi illo ævo nulla esse potuerunt horologia. Quin omnibus simul ab initio mortalibus hanc diei in xxiv parteis distinctionem in nullo fuisse usu, arguit antiquissima significatio vocabuli ὥρα. quo quodvis temporis spatium, sive breve sive longum, notatum fuit: ita, uti nihil aliud sit, quàm quod Latini *tempus*, & *tempestatem* dixerunt. unde quatuor anni tempora Græci suo vocabulo adpellarunt ὥρας. quo etiam Diodorus usus est in tripartitâ anni apud Ægyptios distinctione; ut suprà relatum. Apud priscos quoque Germanos nostros haud aliam habuisse vim atque significationem vocabulum *stunde*, quod nunc horam valet, uti credam, hodiernus septentrionalium me inducit usus. quidpe *horas* illi vocāt *timar*; quod idem vocabulum quodvis temporis spatium iis notat: pro quo reliqui nunc habent vocem *Zeit*, & 30 variante dialecto, *tyd*; Angli tamen in Britannia *time*.

CAP. XXXIV.

De sacrorum ritibus. ac primùm de sacris lucis, & deorum simulacris.

HABUISSE priscos Germanos deos jam inde à primordio gentis, item quos habuerint, pluribus suprà demonstratum est. cultum eorum, atque 40 sacra qui homines procuraverint, etiam dictum. restat nunc igitur, uti dicatur, quibus in locis, quibusque ritibus sacra fecerint.

Auctor noster, in libro de Germaniâ: *Nec cohibere parietibus deos, neque in ullam humani oris speciem assimilare, ex magnitudine cœlestium arbitrantur. lucos ac nemora consuecrant; deorumque nominibus appellant secretum illud, quod solâ reverentiâ vident.* Templum aliquod, in quo Deus coleretur, sacrae ei fierent, populum Dei Hebræorum gentem ante Salomonis ævū habuisse, negant disertissimis verbis sacra monumenta, in lib. vii Samuelis, cap. vii. & quamquàm Lucianus, gentilis auctor, in eo libro, quē de deâ Syriâ conscripsit, Deucalionē, id est, Noachum, post cessationem diluvii aras excitasse, templumque constituissē tradat; tamen sacrationis fidei, auctoritatisque augustioris scriptor, divus Moses, in lib. genes. c. viii. v. xx, aram tantum eū erexisse, Deoq; in eâ sacrificasse testatur. Proinde Germani quoque nostri, Taciti quidē ævo, ex magnitudine cœlestium arbitrari potuere, nullis cohibendos parietibus deos: ab initio tamē non ex suo iudicio aut conjecturâ eā habuere opinionem; sed ex majorū theologiâ, nam Adamū haud dubiè primū monuit Deus, 50
ne sibi

ne sibi ædem aliquam strueret: habitaculum namque sibi esse universum hunc mundum, sive magnum illud cœlum, quod omnia, à se condita, intra sese concludat. quâ de re primi illi nostri Celtæ, Noachi pronepotes, rectè senserunt. ex eodemque fonte aliarum quoque ab initio gentium theologi eandem habuere opinionem. unde illud Zenonis, Theodori, aliorumque Græciæ sapientum, *ἱερὰ θεῶν μὴ οἰκοδομεῖσθαι*. id est, *templa diis non esse ædificanda*. De Persis ita tradit Herodotus, lib. I: *Ἀγαλματα μὲν, καὶ νηὲς, καὶ βωμοὺς ἐκ ἐν νόμῳ ποιεῖσθαι ἰδρύεσθαι, ἀλλὰ καὶ τοῖσι ποιεῖσσι μωροῦ ἐμφέρειν*. ὥς μὲν ἐμοὶ δοκεῖν, ὅτι ἐκ ἀνθρώπων φύας ἐνόμισαν τὰς θεάς, καθάπερ οἱ Ἕλληνες, εἶναι. id est: *Neque statuas, neque templa, neque aras extruere consuetudo est: quin imò hoc facientibus insaniæ tribuunt: credo, quia non ex hominibus deos esse ortos arbitrantur, quemadmodum Græci*. De eadem gente sic Cicero, de legibus lib. II: *Deorum delubra esse in urbibus censeo. nec sequor magos Persarum; quibus auctoribus Xerxes inflammasse templa Græciæ dicitur, quòd parietibus includerent deos; quibus omnia deberent esse patentia ac libera; quorumq; hic mundus omnis templum esset, & domus*. Scythæ quoq; quamvis varios coluerint deos, tamen nulli eorum templum, vel aram, vel fanum erexerunt, nisi uni Marti: cui & ipsi templum fuit ex sarmentis tantum; teste eodem Herodoto, lib. IV. Neque tamen dubitaverim, jam ipsum Cainum, quem primum fiderum falsorumq; numinum veneratorem fuisse, supra ostendi, statim unâ cum primâ urbe primum quoque falsis suis diis struxisse templum: vel saltem hujus primos filios atque nepoteis. Quamquàm Ægyptii, ut omneis reliquos divinos cultos, theologiamque omnem, suum id institutum esse gloriati sint; testibus, Herodoto lib. II, & Luciano, in dicto libro de deâ Syriâ. Originem, sive causam templorum indicat Cicero, modò dictis hæc subjungens: *Melius Græci, atque nostri; qui, ut augerent pietatem in deos, easdem illos, quas nos, urbes incolere voluerunt. est enim quadam opinione species deorum in oculis, non solum in mentibus*. O stultas cæcasque menteis! quasi verò, urbem aliquam atque fanum si incoleret Deus, propius nobis foret, quàm si magnam illam domum, omnem hunc mundum impleret. Multo sanè melius nostri atque Persæ; qui divini illius præcepti, quod Adamus acceperat, memoriam reverentiamq; diligentissimè servantes, nefas duxerunt, ullis deos parietibus includere. melius & ipse sensit Cicero, in somnio Scipionis; *Dei templum esse hoc omne* adfirmans, *quod conspiciamus*. Sed templum tamen Deus fieri sibi tandè, non jussit, verùm concessit Salomoni, *II CI D IO CCCC* circiter annis post conditum orbem: quod jam antea pater Salomonis Davides statuere agitaverat; aliarum haud dubiè gentium æmulatione.

At auctor noster, quamquàm Germanos templa suâ ætate habuisse dictis verbis neget; tamen eodem libro postea, de populis agens, qui *Hertham deam*, id est, *Terram matrem* colebant; sacerdotem, ait, *satiatam conversatione mortalium deam templo reddidisse*. Verba ejus integra adscribere liceat, quò mens ejus clariùs perspiciatur. *Est, inquit, in insulâ oceani castum nemus. dicatum in eo vehiculum, veste tectum, attingere uni sacerdoti concessum*. Is adesse penètrali deam intelligit. *vectamq; bubus feminis, multâ cum veneratione prosequitur. Latè tunc dies; festa loca, quacumq; adventu hospitioque dignatur. non bella ineunt, non arma sumunt; clausum omne ferrum: pax & quies tunc tantum nota, tunc tantum amata: donec idem sacerdos satiatam conversatione mortalium deam templo reddat. mox vehiculum, & vestis, & (si credere velis) numen ipsum secreto lacu abluitur*. Verùm templum heic haud dubiè intellexit auctor ipsum nemus. nam in nemore, non in templo, dicatum vehiculum narrat: &, postquàm dea templo in vehiculo reddita, tunc demum & vehiculum, & vestis, & ipsa dea secreto lacu abluta fuit: quod non in templo aliquo, parietibus constructo, sed in nemoris penètrali, de quo mox plura dicam, factum esse, ex lacu colligitur.

Alius tamen est apud eundem auctorem locus, in annal. lib. I, ubi templum & nominat, & parietibus structum intelligit. De Marforum gente loquens, quam Germanicus Cæsar noctu armis oppresserat; *Profana simul, inquit, & sacra, & celeberrimum illis gentibus templum, quod Tanfana vocabant, solo æquantur*. Quæ profectò verba de luco aliquo, seu nemore, intelligi haudquaquàm possunt: quia ædificia solo æquari dicuntur, non arbores. Verùm, quum hujus templi everfio

LXXX ferè annis antè facta, quàm Tacitus librum de Germanorum moribus ac populis condidit; sic ego statuo: Germanos & ante Romanorum in Germaniâ potentiam, & pòst, nulla habuisse diis consecrata templa, lapidibus, vel aliâ quâ materiâ exstructa. postquàm verò Augustus Cæsar partem Germaniæ, Rheno oceanoque proximam, in quâ & Marforum fuit gens, armis subegit, præfidiisque pressit; Romanorum svasu atque impulsu Germani primum templum in Marfis, ad imitationem Romanorum, per Romanos fortè etiam architectos (nam ipsi harum rerum erant ignari) statuerunt. quod quia unum fuit in omni terrâ Germaniâ; celebritate suâ, non solum Marfis, sed omnibus circâ gentibus inclaruit: donec tandem, initio principatus Tiberii, à Germanico excisum. Ante Augusti principatum nulla fuisse Germanorum populis templa, satis apertè ex Cæsaris perspicitur commentariis. qui ipse Rhenum transgressus, quum prope eadem loca fuisset; neque sacerdoteis habere, neque sacrificiis eos studere, tradidit in belli Gall. commentar. vi. Quum igitur jam satis constet, nulla Germanos habuisse templa; videndum nunc, quibus in locis cultum sacraque diis suis peregerint. Auctor noster, ut antè citatum, *Lucos*, inquit, *ac nemora consecrant; deorumque nominibus appellant secretum illud, quod solâ reverentiâ vident.* Mag. Adamus Bremensis, de Saxonibus: *FronDOSIS arboribus, fontibusque venerationem exhibebant.* Claudianus, de laudibus Stiliconis lib. i:

*Vt procul Hercynia per vasta silentia silva
Venari tutò liceat: lucosque vetustâ
Religione truces, & robora, numinis instar
Barbarici, nostra feriant impunè bipennes.*

20

Sed omnium accuratissimè Gallorum circa Massiliam lucum sacrum ita describit Lucanus, lib. iiii:

*Lucus erat, longo numquàm violatus ab ævo,
Obscurum cingens connexis aëra ramis,
Et gelidas altè summotis solibus umbras.
Hunc non ruricola Panes, nemorumque potentes
Silvani, Nymphaque tenent: sed barbara ritu
Sacra deùm. structa diris altaribus ara;
Omnisque humanis lustrata cruoribus arbor.
Si qua fidem meruit superos mirata vetustas,
Illis & volucres metuunt insistere ramis;
Et lustris recubare fera. nec ventus in illas
Incubuit silvas: excussa que nubibus atris
Fulgura non ullis frondem præbentibus auris.
Arboribus suus honor inest. tum plurima nigris
Fontibus unda cadit. simulacraque mæsta deorum
Arte carent, cæsisque exstant informia truncis.
Ipse situs, putrique facit jam robore pallor
Attonitos. non vulgatis sacrata figuris
Numina sic metuunt: tantum terroribus addit,
Quos timeant, non nosse deos. Iam fama ferebat,
Sæpe cavas motu terra mugire cavernas;
Et procumbentes iterum consurgere taxos;
Et non ardentis fulgere incendia silva;
Roboraque amplexos circumfluxisse dracones.
Non illum cultu populi propiore frequentant;
Sed celsè deo. medio cum Phæbus in axe est,
Aut cælum nox atra tenet, pavet ipse sacerdos
Accessus; dominumque timet deprendere luci.
Hanc jubet immisso silvam procumbere ferro.
Sed fortes tremuere manus: motique verendâ*

30

40

50

Majestate

*Majestate loci, si robora sacra ferirent,
In sua credebant redituras membra secureis.*

Idem Adamus Bremensis, de Sveonibus: *Ex omni animante, quod masculinum est, 1x capita offeruntur; quorum sanguine deos tales placari mos est: corpora autem suspenduntur in lucum, qui proximus est templo. Is enim lucus tam sacer est gentilibus, ut singula arbores ejus, ex morte vel cibo immolatorum, divina credantur.* Hujusmodi igitur fuit & illa silva Herculi sacra, quam Tacitus memorat, annal. 11, trans Virgum in Cheruscorum finibus. item *Baduhenna lucus* in Frisiis, annal. 1 v. & *Bataavorum sacrum nemus*, historiæ. 1 v. & *sacrum illud nemus in insulâ oceani*: & si
10 quæ alia per omnem Germaniam. Atque hæc utique lucorum consecratio ex vetustissimo more, atque adeo ab ipso Adamo profluxit. De Fennis, Germanicâ gente, idem noster, in libro de Germaniâ: *Nec aliud infantibus ferarum imbriumque suffugium, quam ut in aliquo ramorum nexu contegantur. huc redeunt juvenes, hoc senum receptaculum.* Eodem, vel simili ritu primum mortalium Adamum cum uxore ac liberis habitasse, haud dubium est. Quum itaque sacrificia iisdem in locis Deo faceret, in quibus ipse habitabat, id est, in luco, seu nemore; posteri quoque ejus eundem morem ad multa sæcula observarunt, non modo Celtæ nostri, sed omnes pariter gentes: quod auctorum testimoniis adferitur creberrimis. Ac primum quidem de ipso jam tum Abrahamo ita testatur
20 divus Moses, genes. cap. XXI, ver. XXXIII: *Plantavit autem Abrahamus lucum apud Beerschebah: & invocavit illic nomen Iehovæ, fortis, aterni.* Dionysius Halicarnassensis antiquitat. Romanar. lib. 1: *Ἦν δὲ τὸ ἀρχαῖον, ὡς λέγεται, ἀνήλαιον ὑπὸ τῷ λόφῳ μέγα, δρυμῶ λασίῳ καὶ ἡγεφές, καὶ κελυίδες ὑπὸ ταῖς πέτραις ἐμβύθιοι, ἢ τε προσεχῆς τῇ κρημνῶν νάπη, πυκνοῖς καὶ μεγάλοις δένδροισιν Ἰπίσκιον. ἐνθα βωμὸν ἰδρυσάμενοι τῷ θεῷ, τὴν πάτριον θυσίαν ἐπέτελλαν οἱ Ἀρκάδες.* Hoc est: *Erat tum, ut fertur, spelunca sub tumulo magna, denso querceto contecta, & sub petris profundi fonticuli, solumque rupibus contiguum nemorosum, & frequentibus ac proceris opacum arboribus. ibi arâ deo exstructâ, more patrio sacra fecerunt Arcades.* Sed de Italiæ sacris lucis passim canit Virgilius: ut *Æneid. lib. VIII, de eodem luco:*

30 *Hinc ad Tarpejam sedem, & Capitolia ducit;
Aurea nunc, olim silvestribus horrida dumis.
Iam tum religio pavidos terrebat agrestes
Dira loci; jam tum silvam, saxumque tremebant.
Hoc nemus, hunc (inquit) frondoso vertice collem,
(Quis deus, incertum) habitat deus. Arcades ipsum
Credunt se vidisse Iovem, cum sæpe nigrantem
Ægida concuteret dextrâ, nimbosque ciceret.*

Et antea, *Æneidos lib. III:*

----- *Silva alta Iovis, lucusve Diana.*

40 *Æneid. lib. VI: ----- Latet arbore opacâ
Aureus & foliis & lento vimine ramus,
Iunoni inferna dictus sacer. hunc tegit omnis
Lucus, & obscuris claudunt convallibus umbra.*

Item *eclogâ VII:*

Ne quis sit lucus, quo se plus jactet Apollo.

Sic *Æneid. lib. VII, Fauni memorat lucum, & AEgeria, & Diana Trivia, & Numici, & Feronia; lib. VIII, Herculis, & Silvani; lib. IX, Pylumni.* In Sicilia etiam refert *Martis lucum & Palici, Æneid. IX:*

----- *Genitor quem miserat Arcens,*

50 *Eductum Martis luco, Simethia circum
Flumina; pingvis ubi & placabilis ara Palici.*
In Epiro ad Buthrotum opidum, *Æneid. lib. III:*
*Solenneis tum fortè dapes, & tristia dona
Ante urbem in luco, falsi Simoëntis ad undam
Libabat cineri Andromaches; manesque vocabat*

*Heclorem ad tumulum; viridi quem cespite inanem,
Et geminos, cum lacrymis, sacraverat aras.*

De Jovis luco in Græciâ, γεωργικῶν lib. III:

*Aut Alpheia votis praelabi flumina Pise
Et Iovis in luco currus agitare volanteis.*

De luco Matris deûm, in Idâ Asiæ monte, Æneid. III:

*Hinc Mater cultrix Cybeles, Corybantiæque ara
Idæumque nemus; hinc fida silentia sacris
Et juncti currum Domina subiere leones.*

De Jovis luco in eadem Asiâ, eodem libro postea:

*Pandarus & Bitias, Ideo Alcanore creti;
Quos Iovis eduxit luco silvestris Hiera.*

In Africâ, de Ammonis luco, Sil. Italicus, lib. II:

*Vnde genus proavumque Iovem regina ferebat,
Et sua fatidico reperebat nomina luco.*

Sed quum postea Ægyptii, Græci, Latini, Assyrii, & nonnullæ aliæ gentes templa struerent, iisdem ea struxere in lucis, sive nemoribus, quæ jam antea diis erant sacrata; aut propè. De Ammonis templo in Africâ sic Diodorus, lib. XVII:

καθιδρυται δὲ τὸ ἀκροπόλεως ἐκτὸς ὁμαρῶν ἑτέρῳ ναὸς Ἀμμωνος, πολλοῖς ἔνδεσσι δένδροις σύσκιον. id est: Extra arcem haud procul aliud est templum Ammonis, multis ac ma-

gnis arboribus adumbratum. De Ægypto, Mela lib. I, cap. IX: In quodam lacu Chemmis insula, lucos silvasque & Apollinis grande sustinens templum, natat. In eadem Ægypto, apud Bubastin, Dianæ templum cum luco refert Herodotus, lib. II. De Junonis templo ad Carthaginem ita Virgilius, Æneid. lib. I:

*Lucus in urbe fuit mediâ, latissimus umbrâ.
Hic templum Iunoni ingens Sidonia Dido
Condebat.*

Templum Jovis militaris, cum magno platanorum luco, apud Labrada in Cariâ, memorat Herodotus, lib. V. Jovis lucum cum templo apud Olympiam in Peloponneso, ubi Olympica celebrabantur certamina, refert Strabo. lib. VIII. 30 & Apollinis lucum cum templo apud Actium Epiri, lib. VII. De cetero densitas opacitasque arborum quærebatur in hujusmodi nemoribus, deorum alicui sacrandis. Lucanus, loco supra citato:

*Lucus erat, longo numquam violatus ab ævo,
Obscurum cingens connexis æra ramis,
Et gelidas altæ summotis solibus umbras.*

Statius, Thebaid. lib. IV:

*Silva capax ævi, validâque incurva senectâ
Æternum intonsæ frondis stat per via nullis
Solibus. haud illam brumæ minuere, notusve
Ius habet, aut Geticâ boreas impactus ab ursâ.
Subter opaca quies; vacuusque silentia servat
Horror; & exclusæ pallet mala lucis imago.
Nec caret umbra deo. nemori Latonia cultrix
Additur. hanc, piceâ cedrisque & robore in omni
Efficit am, sanctis occultat silva tenebris.*

Idem poëta, silvar. lib. II, in genethliaco Lucani:

*Docti largius evagentur amnes;
Et plus Aonia virete silva.
Et si qua patet, aut diem recepit,
Sertis mollibus expleatur umbra.*

Præterea dilectum quoque habuere in arboribus: nec quævis arbor sacrandis visa penetralibus digna. quercum maximè omnes spectarunt. nescio an hanc primus Adamus ex omnibus aliis suffugio imbrium ventorumque ac nivium dilegerat, ut foliis ramisque densissimam. Plinius lib. XVI, cap. XLIV: Non est omittenda eâ in re

eâ in re & Galliarum admiratio. Nihil habent Druidæ (ita suos appellant magos) visco, & arbore, in quâ gignatur (si modo sit robur) sacratius. Iam per se roborum eligunt lucos: nec ulla sacra sine eâ fronde conficiunt. Lucanus, loco prædicto:

Ipse situs, putrique facit jam robore pallor

Attonitos.

Roboraque amplexos circumfluxisse dracones.

----- *Motique verendâ*

Majestate loci, si robora sacra ferirent.

Et Claudianus:

----- *Robora numinis instar*

10 *Barbarici.*

Non Celtarum hoc proprium. aliæ quoque per omnem terræ orbem usurpaverunt gentes; ut crebra docent auctorum testimonia. Homerus, Odyss. lib. xiv:

Τὸν δ' ἐς Δωδώνην φάτο βήμεναι, ὅφρα θεοῖο

Ἐκ δρυὸς ὑψικόμοιο Διὸς βελὴν ἐπακίσσῃ.

Hunc in Dodonam dicebat ire, ut dei

E quercu procerâ Iovis consilium audiret.

Virgilius, eclogâ vii:

Heic viridis tenerâ pratexit arundine ripas

Mincius; æque sacrâ resonant examina quercu.

20 Georgicor. lib. ii:

Castanea, nemorumque Iovi qua maxima frondet

Æsculus, atque habitæ Grajæ oracula quercus.

Georgicor. lib. iii:

Sicubi magna Iovis antiquo robore quercus

Ingenteis tendat ramos.

Æneidos lib. iii:

----- *Quales cum vertice celsò*

Æræ quercus, aut conifera cyparissæ

Constiterant, silva alta Iovis, lucusve Diana.

Æneidos libro x:

30

Da nunc Tybri pater ferro, quod missile libro,

Fortunam atque viam dari per pectus Halesi:

Hæc arma, exuviasque viri tua quercus habebit.

Tullius Cicero de legibus, libro primo: *Lucus Arpinatium, & quercus vetus, ex quâ olim evolavit*

Nuntia fulva Iovis, mirandâ visa figurâ.

Silius Italicus, lib. iii, de Ammonis luco:

Mox subitum nemus, atque annoso robore lucus

Exsiluit; qualesque premunt nunc sidera quercus,

A primâ venêre die.

40 Divus Jesaias, cap. i. ver. xxi & xxx, de Hebræis, falsa numina venerantibus: *Nam pudefient ob quercus, quas desiderastis: & erubescetis propter hortos, quos elegistis. nam eritis similes quercui, defluenti folio suo; & horto, cui nulla est aqua. Sed & valles maximè spectabant in lucis dedicandis. Virgilius, Æneid. vi, ut antè relatum:*

----- *Latet arbore opacâ*

Aureus & foliis & lento vimine ramus,

Iunoni inferna dictus sacer. hunc tegit omnis

Lucus, & obscuris claudunt convallibus umbra.

Et Æneid. viii:

----- *Vndique colles*

Inclusere cavæ, & nigrâ nemus abiete cingunt.

50 Æneidos ix:

----- *Luco tum fortè parentis*

Pilumni Turnus sacratâ valle sedebat.

Huc etiam pertinet illud Melæ, lib. iii, cap. ii, de Druidis: *Docent multa nobilissimos gentis, clam & diu, vicenis annis, in specu, aut in abditis saltibus. nam & hoc in sacris lucis fiebat; uti etiamnum apud barbaras exteri orbis genteis. Et in vallibus etiam* quære-

quærebantur fontes. Lucanus de Gallorum luco prope Massiliam, ut supra dictum:

— *Plurima nigris*

Fontibus unda cadit.

Dionysius Halicarnassensis, loco supra dicto: καὶ κελυίδες ἦσαν ὑπὸ ταῖς πέτραις ἐμυθίοι, id est, *sub petris profundi erant fonticuli.* Virgilius, Æneidos lib. VII:

At rex sollicitus monstros, oracula Fauni

Fatidici genitoris adit; lucosque sub altâ

Consulit Albunea; nemorum quæ maxima sacro

Fonte sonat.

Strabo, lib. XVI, de Syriæ locis: Ἡ Δαφνὴ, καλοικία μετρία· μέγα δὲ καὶ συνηρεφές 10 ἄλσος, διαρρέοντα πηγαίοις ὕδασι· ἐν μέσῳ δὲ ἄστυον τέμερος, καὶ νέως Ἀπόλλωνος, καὶ Ἀρτέμιδος. id est: *Daphne mediocris est vicus, cum luco ingenti, opacoque, fontanis irriguo aquis; in cuius medio est asylum, cum fano Apollinis ac Dianæ.* In montibus quoque luci sacri, ac templa condita passim leguntur in historiis, & apud poetas, geographosque. *Ideum* montem, Jovi sacrum, in Cretâ, inter alios refert Mela, lib. II, cap. VII. eodem nomine Jovi simul ac Junoni, Matrique deum sacrum celebrat passim Homerus in Iliade. Templum Jovis Labradensis, in monte Cariæ, apud Labrada vicum, refert Strabo, lib. XIV. Idem auctor ibidem, memorat montem sublimem, Veneri sacrum, ad Pedalium promontorium, in Cypri insulâ: item templum Dianæ Pergææ in loco excelso, 20 in Pamphylia: & in Rhodo insulâ, templum Jovis Atabyrii, in monte Atabyri altissimo. cui etiam Isidis templum addit Appianus in Mithridaticis. Idem Strabo, lib. IX, Apollinis Delphici templum locat in monte. libro verò VIII, Veneris templum in summo vertice Corinthi. & lib. VII, Apollinis templum in colle, eidem deo sacro, ad Actium, Epiri opidum. Mons Meros in Indiâ, Jovi sacer, refertur Mela, libro III, capite VII; Solino, capite LV. Celtas quoque nostros hunc observasse morem, patet ex Livii historiis. Is, libro XXXI, de Alpium incolis Celticâ gente Veragris, ita scribit: *Neque hercule montibus his ab transitu Pænorum ullo Veragri, incole jugi ejus, norunt nomen inditum; sed ab eo, quem, in summo sacratum vertice, Pennum montani appellant.* 30 Jovem fuisse, supra, cap. XXVI, docui. De Persis ita testatur Herodotus, lib. I: οἱ δὲ νομίζουσι διὰ μὲν τοῦ ἐπὶ τὰ ὑψηλότερα τὰ ἑρῶν ἀναβαίνοντες, θυσιάς ἔρδειν. id est: *Moris habent, editissimis quibusque montibus conscensis, Jovi hostias immolare.* Sed de his omnibus ita cecinit Prudentius, in Symmachum:

Quidquid humus, pelagus, cælum, mirabile gignunt,

Id duxere deos; colles, freta, flumina, flammæ.

Sil. Italicus, lib. XIV, de Marcello loquens:

Testatus divos Siculorum, amnesque, lacusque

Et fonteis Arethusa tuos, ad bella vocari

Invitum.

Adamus Bremensis de Saxonibus: *Frondosæ arboribus fontibusque venerationem exhibebant.* De Prussis, sic scripsit Helmoldus, circa annum à nato Christo CIOCLXVIII, in lib. I, cap. I: *Vsq̃ue hodie profectò inter illos, cum cetera omnia communia cum nostris, solus prohibetur accessus lucorum & fontium; quos autumant polui Christianorum accessu.* Est hodieque in patriâ mihi terrâ, duobus circiter passuum millibus à Godanio urbe, cum amœnissimo luco fons, vulgò accolis *hellige born*, id est, *sacer fons* dictus. cui id cognominis ex nullâ aliâ re hæere puto, quàm ex antiquâ superstitione, alicui deorum dicatâ. hodie locus est, cum villâ juxtâ sitâ, æstivis opidanorum exspationibus celeberrimus. De incolis Scandinaviæ peninsulæ (quam ille falsò adpellat Thulen insulam) ita 40 Procopius, rer. Gothicarum lib. II: θεοὶ καὶ δαίμονες πολλὰς σέβουσιν, ἑρῶν τε καὶ ἀερίων, ἐγγείων τε, καὶ θαλασσίων, καὶ ἄλλα ἅττα δαιμόνια, ἐν ὕδασι πηγῶν τε καὶ ποταμῶν εἶναι λεγόμενα. id est: *Deos ac demonas complureis colunt, cælestes, æreos, terrestres, & marinos, aliâq̃ demonia, quæ in fontium fluminumq̃ aquis esse dicuntur.* Apud Tacitum, histor. lib. V, ita Civilis, Batavorum dux, in concione ad suos: *Rhenum, & Germa-*

Germania deos in aspectu, quorum numine capeſſerent pugnam. Originem atq; cauſam huius ſuperſtitionis adnotare voluit Ammianus Marcellinus, Chriſtianorum religioni alioquin haud ita iniquus ſcriptor, in lib. XXI, his verbis: *Et quoniam erudito & ſtudioſo cognitionum omnium principi malevoli praeſcendi futura pravas arteis aſſignant; advertendum eſt breviter, unde ſapienti viro hoc quoq; accidere poterit doctrinae genus haud leve. Elementorum omnium ſpiritus, ut pote perennium corporum, praeſentienti motu ſemper & ubique vigenſ, ex his, quae per diſciplinās varias affectamus, participat nobiſcū mūnēra divinandī; & ſubſtantiales poteſtates, ritu diverſo placatae, velut ex perpetuis fontium venis, vaticina mortalitati ſuppeditant verba.* Exemplum diabolicæ huius eluſionis fuit in
10 fonte Caſtaliō: de quo idem auctor ita lib. XXI I: *Multorum curioſior Iulianus, novam conſilii viam ingreſſus eſt; venas fatidicas Caſtaliū recludere cogitans fontis; quem obſtruxiſſe Ceſar dicitur Adrianus mole ſaxorum ingenti; veritus, ne, ut ipſe praeſentibus aquis capeſſendam rempublicam comperit, etiam alii ſimilia docerentur.* Verū fonteis, valleis, ſpecus, flumina, monteis excelfos, & quidquid tandem ſecretum reſeſſum, vel admirandi quiddam in ſeſe continuerit, cur primi mortales ſacra habuerint, veram, genuinamque oſtendit cauſam & originem Mela, lib. I, cap. XII I, ubi de Corycio Ciliciæ ſpecu ita loquitur: *Intus ſpatium eſt magis, quā ut progredi quiſpiam auſit, horribile; & ideo incognitum. totus autem auguſtus, & verē ſacer; habitariq; a diis & dignus, & creditus. nihil non venerabile, & quaſi cum aliquo numine ſe oſtentat.* De Solis fonte ad
20 mirando ad Ammonis templum in Africā, Græcis ſimul & Latinis monimentis pervulgatum eſt. nec dubium, quin ab fontis veneratione templum originem invenerit. Sed maximē notabile, quod de Germanis noſtris refert Tacitus, annal. lib. XIII I: *Eādē aſtate inter Hermunduros Cattoſque certatum magno praelio, dum flumen, gignendo ſale ſecundum, & conterminum, vi trahunt; ſuper libidem cuncta armis agendi, religione inſitā, eos maximē locos propinquare cælo; preceſque mortalium a deis nuſquam propiūſ audiri.* Solinus, cap. XXV, in deſcriptione Britanniaē inſulæ: *Fontes calidi; quibus præſul eſt Minerva numen.*

Ceterū, licet omne nemus, latē patens, certo alicui deo conſecratum fuerit; tamen in medio ejus penetrāle, templi inſtar, ſepibus exſtructum erat; certāque in eo quercus, magnitudine atque ætate ceteris præſtāntiores, ſacrabantur.
30 quam rem ſatis graphice exhibet Helmoldus, in chronico Slavorum, lib. I, cap. LXXXIV, his verbis: *Accidit autem, ut in tranſitu veniremus in nemus, quod unicū eſt in terrā illā: tota enim in planitiem ſternitur. illic inter vetuſtiſſimas arbores vidimus ſacras quercus, quae dicata erant deo terrae illius Pronen: quas ambiēbat atrium, & ſepes accuratior lignis conſtructa, continens duas portas.* Pollux, lib. I, cap. I, ſect. IX: *Οἱ δὲ ἀνδρόποιοι θεοῖς τόποι, ἁλσὴ τε, καὶ τεράδια, καὶ ἔρηνη* id eſt: *Diis conſecrati loci ſunt, nemora, luci, ſepia.* Cicero, de naturā deorum lib. I: *Prætereā Samothraciam, eaque quae Lemni nocturno aditu occulta coluntur, ſilveſtribus ſepibus denſa.* Similia penetrālia in lucis ſuis ſacris habuiſſe Germanos, docet auctor noſter, in libro de Germaniā, his verbis: *Eſt in inſulā oceani ſacrum nemus. dicatum in eo vehiculum, veſte contectum, attingere unī ſacerdoti conſeſſum. is adeſſe penetrāli deam intelligit.* Hoc penetrāle mox templum vocat: *Idem ſacerdos ſatiationem conſervatione mortalium deam templo reddit, mox vehiculū, & veſtis, & ſic credere velis, numen ipſum ſecreto lacu abluitur. Servi miniſtrāt: quos ſtatim idem lacus haurit. Arcanus hinc terror, ſanctaq; ignorātia, quid ſit illud, quod tantū perituri vident.* Ergo totus lacus ſepibus, ſive penetrāli fuit cinctus. In Rugiā hūc etiam num eſſe inſulā, infrā
lib. III, cap. XXVII oſtendetur. Pergit Helmoldus de prædicto luco ita: *Præter penateis & idola, quibus ſingula opida redundabant, locus ille ſanctimonium fuit univerſae terrae: cui flamen, & feriaciones, & ſacrificiorum variū ritus deputati fuerunt. illic enim ſecundā feriā populus cum flamine ac regulo convenire ſolebant, propter judicia. Ingreſſus
50 atrii omnibus inhibitus, niſi ſacerdoti tantū, & ſacrificare volentibus, vel quos mortis urgebat periculum.* Denſa igitur fuēre ſepimenta, ne qui introſpiceret: quod etiam Cicero, loco prædicto, teſtatur. Atque hætenus de locis, quos ex vetuſtiſſimo, eoque omnium gentium more conſecrarunt priſci noſtri Germani.

Porro, quum deorum finxerint imagines, ſive ſimulacra, Aegyptii, Græci, Latini, atque aliæ nonnullæ gentes; de Germanis ſic Tacitum teſtāntem ſuprà
citavimus:

citavimus; Nec cohibere parietibus deos, neque in ullam humani oris speciem assimilare, ex magnitudine cœlestium arbitrantur. lucos ac nemora consecrant; deorumque nominibus appellant secretum illud, quod solâ reverentiâ vident. Hæc etiam opinio primam originem cepit ex æterni DEI, rerum cunctarum conditoris, præcepto, quod primo statim mortalium Adamo dederat; quodque postea Mosen, cum reliquis legibus divinis, scripto mandare iussit. unde etiam auctor noster, historiarum lib. v. ita de populo Dei, Judæorum gente perscripsit: *Ægyptii pleraque animalia effigiesque compositas venerantur. Iudæi mente solâ, unumque numen intelligunt. profanos, qui deum imagines mortalibus materiis in species hominum effingant. summum illud & æternum neque mutabile neque interituum. Igitur nulla simulacra urbibus suis, nedum templis sunt.* 10 *non regibus hæc adulatio, non Caesaribus honor.* De Mose ita Diodorus, lib. xl: *Ἀγαλμα ἢ θεῶν τὸ σὺν ὅλῳ καὶ κατασκευάσει, διὰ τὸ μὴ νομίζειν ἀνθρωπόμορφον εἶναι τὸν θεόν· ἀλλὰ τὸν περιέχοντα τὴν γῆν ἔρανόν μόνον εἶναι θεόν, καὶ τὸ ὅλων κύριον.* hoc est: *Nullam omnino deorum imaginem fabricavit: quod deum humanam habere formam non arbitraretur: sed cælum hoc, quod terram circumquaque ambit, solum esse deum, & cunctarum rerum dominum.* Sed exactius, meliusque de eodem Mose Strabo, lib. xvi: *Ἐφη γὰρ ὁ κείνῳ, καὶ ἐδίδασκεν, ὡς ἐκ ὀρθῶς φρονέειν οἱ Αἰγύπτιοι, θεοῖς εἰκάζοντες καὶ βοσκήμασι τὸ θεῖον. ἔδ' οἱ Λίβυες, ἐκ ἐὺ ἢ ἔδ' οἱ Ἕλληνες, ἀνθρωπομόρφους τυτῶντες. εἴη γὰρ ἐν τῷ μόνον θεῷ, τὸ περιέχον ἡμᾶς ἅπαντας, καὶ γῆν καὶ θάλατταν, ὃ καλεῖται ἔρανόν, ὁ κόσμος, καὶ τὴν τ' ὅλων φύσιν. τὰς δὲ τῆς αὐτοῦ εἰκόνα πλάττειν θαρρήσει, νοῦν ἔχων, ὁμοίαν τινὶ τῷ πατρὶ ἡμῶν; ἀλλ' εἶναι δὲ 10 πᾶσαν ξοανοποιῖαν, τέμνειν αὐτομάτως καὶ σηκὸν ἀξίολογον, τιμᾶν εἰδὲς χωρὶς.* Id est: *Adfirmavit enim ille, docuitque, non recte sentire Ægyptios, qui bestiarum ac pecorum imagines diis tribuerent; nec Afros, neque Græcos, qui hominis figuram iis adfingerent: id enim solum esse deum, quod nos simul & terram ac mare continet; quod cælum ac mundum & rerum omnium naturam adpellamus. cuius profectò imaginem nemo sana mentis similem alicui earum rerum, quæ penes nos sunt, audeat effingere. proinde, omnium simulacrorum effictione repudiata, dignum ei templum ac delubrum constituendum, ac sine aliquâ effigie colendum.* Templi certè ædificandi consilium falsò adscribitur heic Mose. id quidpe primus agitavit Davides rex; Deo etiam tunc indignante. tandem Salomo, filius illius, perfecit. in quo quamvis parietibus septus fuerit divinus cultus; tecto 30 tamen non fuit cohibitus; ut gentilis etiam scriptor testis est Dio, lib. xxxvi, his verbis: *Τῶν μὲν ἄλλων θεῶν ἔδ' ἐνα τιμῶσιν, ἐνα δὲ τινα ἰσχυρῶς σέβουσι. ἔδ' ἄγαλμα ἔδ' ἐν αὐτοῖς ποτὲ τοῖς Ἱεροσολύμοις ἔχον· ἀρρήτον δὲ δὴ καὶ αἰετὴ αὐτὸν νομίζοντες εἶναι, περιεσώτατα αὐθρόπων θρησκευεῖν· καὶ αὐτῶν νεῶν τε μέγιστον, καὶ περιεκάλυπτον, πολλὴν καθ' ὅσον ἀχανὲς τε καὶ ἀνώροφον ἦν, ἐξεποίησαν.* hoc est: *Nullum ex ceteris diis colunt. unum autem quemdam summo studio venerantur. nec ullum simulacrum in ipsis Hierosolymis umquàm habuerunt. nimirum illum suum deum ineffabilem, formæque expertem existimantes, religioso ejus cultu ceteros mortales superant. cui templum summa molis, eximiaque pulchritudinis struxerunt: quod tamen apertum, & nullo culmine tectum fuit.* In eadem fuisse cum Germanis nostris initio opinione & reliquas Celtarum nationes, Gallos, Britannos, 40 Hispanos, atque Illyrios, haud dubium est; ut qui omnes pariter eam ex Asiâ in universam Celticam detulerint. nam quòd Gallos Mercurii plurima habuisse simulacra tradit Cæsar, belli Gall. comment. vi; id à Græcis demum Massiliensibus, quemadmodum innumera alia, didicerunt. sic & Hispani Accitani effictionem simulacri, de quo suprâ, cap. xxviii, dictum, à Carthaginiensibus, vel Gaditanis, vel iisdem Massiliensibus, Emporias & Rhodam, opida Hispaniæ incolentibus, acceperunt. Ex germanâ suâ propriâque theologiâ, quæ habuerint deorum signa Galli, ostendit Lucanus, loco suprâ citato, his verbis:

----- *Simulacraque mæsta deorum*
Arte carent; cæsisque exstant informia truncis.
Ipsè situs, putrique facit jam robore pallor
Attonitos.

Cum quibus conveniunt illa Claudiani, de Germaniæ lucis:

----- *Lucosque vetustâ*
Religione truces, & robora, numinis instar
Barbarici, nostræ feriant impunè bipennes.

Magister

Magister Adamus Bremenſis, de Saxonibus, ac Sveonibus: *Truncum ligni, non parva magnitudinis, in altum erectum, sub divo colebant, patriâ eum lingua Irminsûl appellantes; quod Latine dicitur universalis columna, quasi sustinens omnia.* Maximus Tyrius, dissertat. xxxviii: *Τὸ γὰρ βαρβαρικὸν ὁμοίως ἀπ᾿ αὐτοῦ μὲν ζῶντος τῆ θεᾶς κατεστήσαντο δὲ αὐτοῖς σημεῖα ἄλλοι ἄλλα. Κελλοὶ σέβουσι μὲν Δία· ἄγαλμα δὲ Διὸς Κελτικὸν ὑψηλὴν ὄψιν. hoc est: Inter barbaros similiter, qui deum non agnoscat, nemo est. alii tamen alia ei statuunt signa. Celta Iovem colunt. Iovis autem simulacrum apud eos est alta quercus.* Atque hoc ipsum est, quod auctor noster ait Germanos *lucos ac nemora consecrasse; deorumque nominibus adpellasse secretum illud, quod solâ reverentiâ viderint.* Sed & reliquas per terræ orbem genteis initio ejusdem fuisse cum Celtis atque Judæis opinione, omnino credibile. Ac equidem Persas non magis simulacra diis, quàm templorum claustra, componere fas habuisse, ostendit Diogenes Laërtius, in procemio, è Sotionis libris, his verbis: *τῶν δὲ ξοάνων κατὰ γνώσκοντες τὰς μάγας, καὶ μάστιγι τὴν λέγοντων ἀρρενας εἶναι θεᾶς, καὶ θηλείας.* id est: *Signa, statuasque reprehendere magos; maximèq; eos, qui mares esse deos ac feminas adseverant.* cujus rei testimonium de Persis suprâ etiam adduxi è primo libro Herodoti. De Jove Ammonè in Africâ ita Silius Italicus, lib. iii:

Sed nulla effigies, simulacra vè nota deorum;

Majestate locum, & sacro implevère timore.

20 Et sub finem ejusdem libri:

Mox subitum nemus, atque annoso robore lucus

Exsiluit: qualesque premunt nunc sidera quercus;

A primâ venère die. prisco inde favore

Arbor numen habet; coliturque tepentibus aris.

De Numâ, Romanorum rege, ita Plutarchus, in vitâ ejus: *οὐτὲν δὲ διεκάλυσεν ἀνθρωποειδὴ καὶ ζωόμορφον εἰκόνα θεᾶς Ῥωμαίοις νομίζον. ἐστὶ γὰρ παρὰ αὐτοῖς ἔτι γεγραπὸν, ἔτι πάλαι εἶδεν θεᾶς πρὸς πρὸν, ἀλλ' ἐκαστὸν ἐξδομήκοντα τοῖς πρώτοις ἔτεσι ναὺς μὲν οἰκοδομήματα διέτελλον, καὶ καλλιὰς ἱερᾶς ἱστῶντες, ἄγαλμα δὲ ἐδὲν ἑμμορφὸν ποιεῖν οὐκ ἐτέλεον. ὡς ἔτε ὅστιον ἀφομοιωτὴν τὰ βελήνια τοῖς χείροσιν, ἔτε ἐφάπτετο θεᾶς διωκτὸν ἄλλως ἢ νοήσας.* Id est: *Hic vetuit Romanos hominis vel bestia formam tribuere deo. Neque fuit ulla apud eos ante vel picta vel ficta imago dei. sed primos CLXX annos templa quidem exstruxerunt, & cellas diis; simulacrum verò per id temporis habuerunt nullum: nefas putantes, augustiora exprimere humilioribus: neque adspirari aliter ad deum, quàm mente, posse.* Hæc equidem Plutarchus è Pythagoricis manasse censet dogmatibus. verùm longè credibilius est, ex eodem id Latinos pariter atque Græcos hausisse fontem, ex quo Celta nostri, & aliæ gentes. Primos Ægyptios templa juxtâ & simulacra deum instituisse, convenit inter auctores antiquos. Id adeò verum est, uti etiam posteriores Græci atque Latini; quum templorum, simulacrorumque institutum ab Ægyptiis majores suos accepisse scirent; ipsorum quoque deum numina, ac religiones primos reperiisse eosdem Ægyptios crediderint. Sed de his etiam ita Lucianus in libro de deâ Syriâ: *Τὸ μὲν παλαιὸν καὶ παρὰ Ἀιγυπτίοισι ἀξόανοι νηοὶ ἔσαν: hoc est; Priscis autem temporibus etiam apud Ægyptios absque simulacris templa erant.* Originem atque causam simulacrorum ostendere conatus est Cicero, in primo de divinatione, his verbis: *Quis tam cæcus in rebus contemplandis umquàm fuit, ut non videret, species istas hominum collatas in deos aut consilio quodam sapientum, quò facilius animos imperitorum ad deorum cultum à vitæ pravitate converterent; aut superstitione, ut essent simulacra, quæ venerantes, deos ipsos se adire crederent? Auxerunt autem hæc eadem poëta, pictores, opifices.* Ovidius, de Ponto lib. ii, eleg. viii:

50 *Felices illi, qui non simulacra, sed ipsos,
Quique deum coram corpora vera vident.
Quod quoniam nobis invidit inutile fatum,
Quos dedit ars vultus, effigiemque colo.
Sic homines novère deos; quos arduus aether
Occulit: & colitur pro Iove forma Iovis.*

B b

Cerrè

Certè error hic in speciem humanam effigiandi deum, Afris, Græcis, aliisque gentibus inde natus est, quod à primis mortalibus acceperant, Deum condidisse primum hominem ad imaginem suam: quâ de re suprâ, cap. xxxii, actum. quam rem profanæ istæ, falsisq; religionibus deditæ nationes malè intelligentes, ipsum Deum humanâ figurâ esse putarunt. Maximus Tyrius, dicta dissertatione xxxviii. *Καὶ ἐκ ἀλογῶν ἡ ἀξίωσις τῶν ἀγάλματ' εἰς ἀνθρώπων ὁμοιότητα καὶ ἀνθρώπων. ἡ γὰρ ἀνθρώπου ψυχὴ ἐγγύτατον θεῷ καὶ ἐμπερέσσειον.* id est. Nec improbandum videtur eorum consilium, qui deorum simulacra in humanam imaginem effingunt. anima enim hominis deo quàm proxima, ac simillima est. Ceterò, de Sarmatarum, sive Slavorum gente ita Helmol-
 dus, loco prædicto: *Est autem Slavis multiplex idololatriæ modus: non enim omnes in eam-* 10
dem superstitionis consuetudinem consentiunt. hi enim simulacrorum imaginarias formas præ-
tendunt de templis, veluti Plunense idolum, cui nomen Pogoda: alii silvas & lucos inhabitant,
ut est Prone, deus Aldenburg; quibus nulla sunt effigies expressæ. Hæc equidem opinionum
 in Slavorum fuit religione varietas. at apud universos pariter Germanos nulla
 prorsus admittebantur deum simulacra, nullæ effigies, nullæ imagines, nullæ for-
 mæ. Sed inquires; Quid igitur illud sibi vult, quod Tacitus, eodem libro antè, eos
 ait effigies, & signa quedam, detracta lucis, in prælium tulisse? an non, has deorum fuisse
 effigies, credendum est? Minimè gentium. cave auctorem tam labilis memoriæ
 vitio oneres, uti, quid in eadem paginâ scripserit, mox antequàm paginam fini-
 ret, oblitus sit. Signa hæc erant militaria, (nam de bello præcedentia simul atque 20
 consequentia loquitur) effigiesque ferarum: quemadmodum & Romani & aliæ
 gentes in prælia ferebant. hæc verò in lucorum ac nemorum penetralibus
 adservabantur; ut & prædictis Romanis in templorum sacrariis: quod latius in-
 frâ ostendam. Ac ne mens tua circa has imagines in aliquo relinquantur dubio,
 quod alius locus ejusdem libri excitare possit; hunc quoque explanabo. De AE-
 stiorum igitur gente, trans Vistulam flumen Prussiam Livoniamque olim inco-
 lente, ita noster: *Matrem deum venerantur: insigne superstitionis, formas aprorum gestant.*
id pro armis, omniumque tutelâ, securum deæ cultorem etiam inter hostes præstat. Ex his
 equidem intelligi poterat, simulacrum Matris deum fuisse formam apri. Sed fal-
 sò. Non ipsius deæ erat imago, seu effigies; sed superstitionis tantum, sive reli- 30
 gionis signum, quo se ab aliis nosci volebant deæ cultores. Sic fulmen Jovis, ægis
 Minervæ, columnæ Herculis, fuerunt signa, non simulacra, nec imagines. Quem-
 admodum verò Romani ac Græci, aliæque gentes, suam cuique deo adsigna-
 runt feram, vel avem; sic ex communi omnium gentium vetustissimoque more,
 Germani quoque suis diis alii aliam adscripserunt feram; cujus formâ pro insigni
 militari utebantur: quod clariùs suo loco demonstrabo.

CAP. XXXV.

De sacerdotum vestitu cultuque, & de sacrorum ritibus. 40

LOCA, in quibus sacra diis peragebantur, superiori capite indicata sunt.
 de ipsis sacrificiis quamvis satis ampla jam alii ante me conati sunt com-
 ponere volumina; tamen, ne hac parte Germanorum meorum theolo-
 gia manca relinquantur, pauca quædam & ego de iis hoc loco adferam, haud vul-
 garia.

Sacrificasse priscos Germanos diis, quemadmodum reliquæ gentes, ostendit
 disertè auctor noster in libro de Germaniâ, his verbis: *Deorum maximè Mercurium*
colunt. cui, certis diebus, humanis quoque hostiis litare fas habent. Herculem ac Martem con-
cessis animalibus placant. Pars Sævorum & Isidi sacrificat. Et annal. lib. xiii: *Bellum* 50
Hermunduris prosperum, Cattis exitio fuit; quia victores diversam aciem Marti ac Mercurio
sacravere. quo voto equi, viri, cuncta victa occidioni dantur. Hinc & hostiis & victi-
 mis vocabula quæsitâ apud Latinorum vetustissimos. Ovidius, fastorum lib. i:

Victima, quæ cecidit dextrâ victrice, vocatur:

Hostibus à domitis hostia nomen habet.

Cæsar,

Cæsar, belli Gallici comment. vi: *Natio est omnis Gallorum admodum dedita religionibus*. De Britannis Solinus, cap. xxv: *Deos percolunt*. De Hispanis Strabo, lib. iii: *Θυπκοὶ δ' εἰσὶ Λυσιτανοί*. id est: *Immolationibus student Lusitani*. De Scandinaviæ peninsulæ incolis, Svedis ac Norvagiis Procopius, rerum Gothicarum lib. ii: *Θύσσι δὲ ἐνδελεχέστερα ἱερεῖα πάντα*. id est; *Sacrificant quàm frequentissimè omnis generis hostias*. Religiosi igitur admodum fuere omnes Celtæ. De modo ac ritu sacrificandi apud Germanos nostros antequàm dicam, de hominibus primùm dicendum erit, qui sacrificia curarunt. Sacerdoteis eos fuisse, non solùm apud idololatrias genteis, sed apud summi etiam æternique Dei selectum populum, Iudæorum nationem, satis constat. Germanis etiam quum sui fuerint sacerdotes, ut suprà, cap. xxi, demonstratum; ab his sacra deum administrata fuisse, nemini dubitare licet. Cæsar, prædicto comment. vi, ita de Gallorum Druidis: *Illi rebus divinis intersunt; sacrificia publica ac privata procurant. & postea: Qui sunt affecti gravioribus morbis, quique in præliis periculisque versantur, aut pro victimis homines immolant, aut se immolatu- ros vovent: ministrisque ad ea sacrificia Druidibus utuntur*. Strabo etiam firmiùs adseverat, in lib. iv: *Ἐθνον δὲ ἔκ ἀνευ Δρυιδῶν*. id est; *Sine Druidibus nulla sacra faciebant*. Diodorus lib. v, eosdem Druides adpellans philosophos, *Ἐθὼ δ' αὐλοῖς ἔστιν*, inquit, *μηδὲνα θυσίαν ποιεῖν ἀνευ φιλοσόφου*. διὰ γὰρ τὴν ἐμπειρίαν τὴν θείας φύσεως, ὡς περὶ τινῶν ὁμοφώνων, τὰ χαλεπήματα τοῖς θεοῖς φασὶ δεινὰ προσφέρειν, καὶ διὰ τῶν οἰόντων δεινὰ τὰ θαυτὰ αἰτεῖσθαι. id est: *Mos illis est, nulla sacra sine philosopho peragere. per hos enim, veluti divina nature gnaros, & quasi colloquutores, gratiarum sacra diis obferenda, per hos internuntios bona ab illis expetenda censent*. Hæc non minùs de Germanis, quàm de Gallis intelligenda. quidpe Diodorus utriusque gentis, ad Scytharum (sive ii Sarmatæ fuerint) usque fineis, mores se persequuturum promittit. Strabo verò, eodem libro paullo antè, ita tradit de utrâque gente: *καὶ γὰρ τῇ φύσει καὶ τοῖς πολιτεύμασιν ἐμπερεῖς εἰσιν ἑταί, καὶ συγγενεῖς ἀλλήλοις*. hoc est: *Nam & naturâ & vitæ institutis gentes hæc similes, & cognatae sunt inter se*. quod & postea, lib. vii, affirmat. Ergo, quia jam constat, omnibus rebus divinis Germanos adhibuisse sacerdotum operam, de horum cultu, ornatuque, quo inter sacrificandum usi sint, proximè nunc dispiciendum est. Plato, de legibus lib. xii: *χρῶμα δὲ λευκὸν πρέποντ' αὐτῷ θεοῖς εἶναι*. quæ ita vertit Cicero, de legibus lib. ii: *Color albus præcipuè decorus deo est*. Hæc sanè opinio non à Platone primùm, aut ullo alio mortalium fuit somniata, temerève ac vanè excogitata: sed ab ipso æterno Deo primo mortalium Adomo cum reliquis sacrorum ritibus tradita: posteaque per Mosen populo suo Iudæorum genti declarata; ut patet ex sacratissimis Mosis monumentis. sic namque tradit in libro Levitici, cap. vi, ver. x: *Indutus sacerdos vestimento suo lineo, & femoralibus lineis*. & cap. xvi, ver. iv: *Tunicam lineam sanctam induito; & femoralia linea sunt super carnem ejus; balttheoque lineo accingitor; & cidari lineâ tegitor*. item cap. eod. ver. xxxii: *Quum induerit sacerdos vestimenta lineæ, vestimenta sacra*. Ab Adamo quum idem institutum, quasi per manuum traditiones, ad Noachum usque, & terrarum inundationem pervenisset; post inundationem, ab hujus nepotibus in omneis simul orbis terrarum partes dispersum est; perpetuòque in hæc usque tempora observatum. nam præter Europæos, Asiaticos, atque Afros, Americanorum quoque sacerdotibus, sacra peracturos, candido velari vestitu, satis notum est. De Persarum magis ita Diogenes Laërtius, in proœmio: *τῶν δὲ ἐσθῆς λευκή*. id est: *His vestis candida*. De Jovis Ammonis sacerdotibus Silius Italicus, sub initium libri iii:

----- Nec discolor ulli

50 Ante aras cultus: velantur corpora lino;

Et Pelusiaco præfulget stamine vertex.

Et de iisdem, sub finem ejusdem libri:

----- Ante aras stat veste sacerdos

Effulgens niveâ.

Ovidius Tristium lib. v, eleg. v, sacrificaturus diis, natali die conjugis suæ:

B b 2

Quaque

*Quaque semel toto vestis mihi sumitur anno,
Sumatur fatis discolor alba meis.*

Fastor. lib. iv: *Alba decent Cererem; vesteis cerealibus albas
Sumite: nunc pulli velleris usus abest.*

Metamorph. lib. x:

*Festa pie Cereri celebrabant annua matres
Illa, quibus niveâ velatis corpora veste
Primitias frugum dant spicea ferta suarum.*

Valer. Flaccus, *Ἀργοναυτικῶν* lib. iii:

*Delius heic longè candenti veste sacerdos
Occurrit.*

Virgil. *Æneid.* xii: ---- *Alii fontemque ignemque ferebant
Velati lino.*

Proinde Germanorum quoque sacerdotibus album, sive candidum fuisse ami-
ctum, nemini dubium esse debet. Ac de Gallis, Germanorum consanguineis,
apertissimum est testimonium Plinii, in lib. xvi, cap. xliv. *Nihil habent, inquit,
Druida visco, & arbore, in quâ gignatur (si modò sit robur) sacratius. & paullo post: Sacer-
dos candidâ veste cultus, arborem scandit falce aureâ demetit. candido id accipitur sago. tum
deinde victimas immolant.* Germani quum etiam feminis usi sint sacerdotibus; has
quoque albo vestitu cultas refert Strabo, lib. vii, his verbis: *Ἐθὼς δὲ τῶν Κίμβρων* 20
*διηγουῦται τοῖσιν ὅτι ταῖς γυναῖξιν αὐτῶν συσελεύσασαι, παρηκολούθουν περμαίνοντες ἱερεῖαι,
πολιότριχες, λευκίμονες, καρπασίνας ἰφαιδίνας Ἰπιπορπημύαι, ζῶμα χαλκοῦ ἔχουσαι,
γυμνόποδες.* id est: Morem fuisse Cimbris usitatum ferunt huiusmodi: *Vxores eorum, quæ unâ
cum viris in bellum profiscisciebantur, faridicas quasdam comitatas fuisse sacerdoteis, capillo
cano, candido vestitu, carbasinis amictas sagulis. quæ fibulis subnectebantur, cingulo cinctas
areo, nudisque incedenteis pedibus.* Quid sagulum, sive sagum apud Germanos fuerit,
suprà, cap. xvi, cognitum est: ubi etiam feminarum amictus explicatus, ex his
Taciti verbis: *Nec alius feminis, quàm viris, habitus: nisi quòd feminae sapius lineis ami-
ctibus velantur; eosque purpurâ variant; partemque vestitus superiorem in manicas non ex-
tendunt, nuda brachia, & lacertas: sed & proxima pars pectoris patet.* Eodem amictu & 30
sacræ illæ feminae velabantur, nisi quòd purpurâ non variato. super hunc ami-
ctum carbasino sive lineo contegebantur sagulo. Sic Vestalibus quoque apud
Romanos virginibus *ἰοθήτην καρπασύλην* tribuit Dionysius Halicarnassensis, lib. ii.
Apud Germanos quia omnes pariter viri sagulis tegebantur; sacerdoteis quoque
viros candido amictos fuisse sagulo, cum maxime credibile est. De cetero veste
tecti fuere strictâ illâ, & singulos artus exprimente. Coronabantur præterea in
sacrificiis non modò victimæ & altaria, sed & homines sacrificantes. Apollo-
nius, *Ἀργοναυτικῶν* lib. ii:

*Ξανθὰ δὲ ἱερὴάμφοι δάφνη καθύπερθε μέτωπα
Flavaque sunt viridi redimitti tempora lauro.*

Virgilius, *Æneid.* lib. iii: ---- *Phæbique sacerdos
Vittis & sacrâ redimitus tempora lauro.*

Item *Æneid.* lib. xii:

Velati lino, & verbenâ tempora vincti

Æneid. l. viii: *Tum Salii ad cantus, incensa altaria circum,
Populeis adsunt evincti tempora ramis.*

Et *γεωργικῶν* lib. i: ---- *Neque antè*

*Falcem maturis quisquam supponat aristas,
Quàm Cereri toriâ redimitus tempora quercu,
Det motus incompósitos, & carmina dicat.*

Plinius, loco prædicto: *Nihil habent Druidæ visco, & arbore, in quâ gignatur (si modò sit* 50
*robur) sacratius. Iam per se roborum eligunt lucos. nec ulla sacra sine eâ fronde conficiunt.
enimverò quidquid adnascatur illis, & cælo missum putant; signumque esse electæ ab ipso deo ar-
boris. Ergo & ipsi Druidæ sacrificantes quercu viscosâque fronde tempora re-
dimiti fuerunt. Hac igitur de sacerdotum amictu, ornatuque.*

De locis,

De locis, in quibus sacra fiebant, superiori capite dictum. nempe fuisse apud Germanos lucorum penetralia, densissimis sepibus cincta. In his igitur ara haud dubiè excitabatur, ut apud alias gentes, ex viridi gramine, sive cespitibus. Virgilius, *Æneid.* lib. XII

----- *Parabant*

In medioque focos, & diis communibus aras

Gramineas.

Silius, lib. VII, de Romano exercitu:

---- *Mille hinc (venerabile visu)*

Cespite de viridi surgunt properantiùs ara

10 Et lib. XVI, de foedere inter Scipionem & Syphacem, in Africâ icto:

Et simul exstructis cespes surrexerat aris.

Ovidius, *Trist.* lib. V, eleg. V:

Araque gramineo viridis de cespite fiat.

Hujusmodi ergo fuere aræ, de quibus Tacitus, *annalium* lib. I, ad cladem Variam loquitur his verbis: *Lucis propinquis barbara ara; apud quas tribunos ac primorum ordinum centuriones mactaverant.* Quin ipse Jehova hujusmodi sibi erigere aram Mosen jussit; teste ipso Mose, *Exodi* cap. XX, ver. XXIV. his verbis: *Aram terream facito mihi: uti sacrifices supra eam holocausta tua.* Ab Adamo igitur prima hujusmodi ararum origo. quam postea repetiit Noachus, arcam egressus. Ceterum

20 arâ erectâ, instrumenta, quibus mactaretur aperireturque victima, & vasa cum aquis, quibus purgarentur exsta, simul inferebantur. Virgilius, loco prædicto:

---- *Parabant*

In medioque focos, & diis communibus aras

Gramineas. alii fontemque ignemque ferebant,

Velati lino, & verbenâ tempora vincti.

Omnia ista ad eundem ferè modum apud Judæos fuisse administrata, Mosis nos docent leges atque instituta, ipsius Dei jussu perscripta. His ita in penetralibus præparatis, ignique in sacrâ arâ excitato, victima adducebatur. Silius, loco

suprà citato: *Et simul exstructis cespes surrexerat aris,*

Victimaque admota stabat subjecta bipenni.

30 De victimis sic Tacitus, in libro de Germaniâ: *Mercurio humanis quoque hostiis litare fas habent. Herculem ac Martem concessis animalibus placant.* De humanis istis hostiis posterius agam. nunc de animalium victimis. Omnes generis animalia eos immolasse, auctor est Procopius, *rerum Gothic.* lib. II, de Sveonibus, Gutis, ceterisque Scandinaviæ peninsulæ incolis ita loquens: *θύσσι τὴν ἱερῆα πάντα* id est; *Immolant omnis generis hostias.* Et de Germanorum consanguineis Gallis Strabo, lib. IV: *κατασκευάσαντες κολοσσὸν χορτῶν, καὶ ξύλον ἐμβαλόντες εἰς τὸν τοῦ βοσκήματος ἐκείνου θηρία καὶ ἀνθρώπους ὠλοκαύτω.* hoc est: *Fæni colosso exstructo, lignoq; subdito, pecudes & omnis generis animalia, ac homines concremabant.* Hoc equidem colosso, è singulari more, in pu-

40 blicis majoribusque sacrificiis utebantur; in quo non solum omnis generis, sed omnis etiam coloris animalia haud dubiè cremata fuere. in minoribus cæcidum colorem, ut in aliis rebus sacris, sic & in victimis spectatum fuisse, ostendit Plinius, loco prædicto. *Sacrificiis, inquit, epulisq; ritè sub arbore præparatis, duos admovent candidi coloris tauros; quorum cornua tunc primum vinciantur.* Non Celtarum hoc fuisse proprium, sed aliis etiam gentibus commune, docent passim auctores. Virgilius, *Æneid.* lib. IV:

Ipsa tenens dextrâ pateram pulcherrima Dido,

Candentis vacca media inter cornua fundit.

Silius, lib. III; de Annibale Pœno:

Iamque deum regi, Martique sub nomine fausto

Instauratur honos: niveoque ante omnia tauro

Placatur meritis monitor Cyllenius aris.

50

Valer. Flaccus, *Ἀργοναυτικῶν* lib. I:

--- *Dabit auratis & cornibus igni*

Colla pater; niveique greges altaria cingent.

Ovidius, *Tristium* lib. IV, eleg. II:

*Candidaque adductâ collum percussa securi
Victima purpureo sanguine tingit humum.*

Idem, de Ponto lib. iv, eleg. iv:

Colla boveis niveos certa præbere securi.

Et eod. lib. el. ix: *Albarve opimorum colla ferire boum.*

Sed candidi coloris victimæ superis tantum immolabantur diis. inferis ater colos quarebatur. Virgilius, Æneid. lib. vi, de Æneâ in Avernum antrum descendente:

*Quattuor heic primum nigrantes terga juvencos
Constituit.*

Et paullo post:

*— Ipse atri velleris agnam
Æneas matri Eumenidum, magnaue sorori
Ense ferit.*

Plinius, lib. xxx, cap. i i, de Nerone, magicas scrutante arteis: *Dies eligere certos, liberum erat; pecudeis verò, quibus non nisi ater colos esset, facile.* Juvenes immolasse Celtas boveis, ut & aliæ gentes, liquidò docet loco superiori Plinius; ubi tradit, *tunc primum cornua eorum fuisse vinctâ.* unde etiam juvencos adpellat Virgilius. Lucianus, in libro de sacrificiis: *Ἀλλ' οἷγε θύοντες, στεφανώσαντες τὸ ζῶον, καὶ πολὺ γε πλεονέκτερον ἐξέτασαντες εἰ εὐτελὲς εἴη, ἵνα μὴδὲ τῶν ἀχρήστων τι καλίσφάτωσι, προσάγασσι τῷ βασιλεῖ.* id est: *Iam verò quum immolant, primum fertis coronant pecudem, multoque antè explorant, num legitima sit, & sacris idonea, ne quid fortè maculent ex his, quæ religio repudiat; deinde ad aram adplicant.* Ergo Celtæ nostri victimam quoque quernâ fronde ac visco coronarunt. Ceterum victimâ etiam in hunc modum paratâ, sacerdos manus purâ aquâ abluebat. Hesiodus ἐν τοῖς ἔργοις:

*Μηδέ ποτ' ἐξ ἡῶς Διὶ λείβειν ἄθοπα οἶνον
Χερσὶν ἀνίπτοις, μηδ' ἄλλοις ἀθανάτοισι.
Neque umquam de mane Iovi libato nigrum vinum
Manibus illotis, neque aliis immortalibus.*

Hom. Iliad. vi:

*Χερσὶ δ' ἀνίπτοις Διὶ λείβειν ἄθοπα οἶνον
Ἄζομαι.
Manibus illotis Iovi libare nigrum vinum
Metuo.*

Dionysius Halicarnassensis, lib. vii, de Romanis loquens: *Σιωπευδὲς δὲ τῆς πομπῆς, ἐξ ὧν τοῦ εὐθὺς οἱ τε ὑπατοὶ καὶ τῶν ἱερέων οἱ ὅτιον, καὶ τῶν θυπόλων. τρέπος δ' αὐτοὺς ἡ τῶν παρ' ἡμῶν. χερσὶν ἀνίπτοις τε γὰρ αὐτοὶ καὶ τὰ ἱερὰ καθαροῦ περιεργάζονται ὕδατι, καὶ Διὶ καὶ ἑκατέρῃ τῶν ἀνδρῶν ἀντιπρὸς αὐτῶν ταῖς κεφαλαῖς, ἐπὶ τῇ καλεσθῆναι τοῖς ὑπηρεταῖς αὐτὰ ἐκέλευον. τῇ οἱ μὲν, ἐσώτ' ἐπὶ τῇ θυμῷ, σκυτάλη τῆς κροτάφου ἔπαιον· οἱ δὲ πίπτοντες ὑπετίθεισαν τὰς σφραγίδας· καὶ μετὰ τὸ δεῖξαι τὴν τε, καὶ μελίσσαντες, ἀπαρχὰς ἐλάμβανον ἐξ ἐκάστης σπλάγχνης καὶ παντὸς ἄλλης μελὸς· αἱ δὲ ἀλφίτοις ζῆας ἀνιδεύσαντες, προσέφερον τοῖς θυγατρὶν ἵπτι κανῶν. οἱ δὲ ἵπτι τὰς βωμὰς ὑπὸ τῶν θυγατρῶν, καὶ προσέπεινον οἶνον κατὰ τὴν ἀγίασμα τῶν ἱερῶν. ἕκαστος δ' ὅτι κατὰ νόμους ἐγένετο τῆς ἀμφὶ θυγατρὶν ὕψ' ἐκ τῶν κατὰ τὴν ἀγίασμα, ἐκ τῆς οὐκ ἀμείνων ποιήσεως γινώσκοντες ἱερῶν.* 40

Hoc est: *Peraetâ pompâ, confestim sacrificabant consules, sacerdotesque, quibus fas erat, & victimarii: idq. more nostratum. lotis enim manibus, & lustratis aquâ purâ victimis, inspersisque in eorum capita frugibus cerealibus, conceptisque precibus, tum demum ministros mactare eas jubebant. quorum alii stantem etiam tum hostiam fuste feriebant in tempora: alii suppositis cultris cadentem excipiebant; & mox excoriatam concidebant membratim; delibatasque ex singulis exstis aliisque membris primitias farreâ farinâ imbuebant, & in canistris offerebant sacrificantibus: qui aris impositas succendebant; & vinum inter adolendum effundebant. quæ juxta Græcorum sacrificiorum leges factitata esse, ex Homeri poësi facile cognoscere est.* Imò non ex Græcorum hæc apud Romanos fiebant legibus, sive institutis; sed ex omnium gentium more, à primo mortalium patre Adamo, & deinde à Noacho tradito. nam ipsum æternum Deum, rerum omnium auctorem, sacra docuisse Adamum eadem, quæ postea Judæorum genti in ceteris legibus conscribere jussit Moysen, supra, cap. xxi i i, ostensum est. Atque hinc est illa rituum similitudo apud omneis pariter genteis. Lucianus, in dicto libro, de Ægyptiis loquens: *Αἱ δὲ θυγατρὶ καὶ παρ' ἑκείνοις αἱ αὐταί, πλεονέκτερον πενήθειαν τὸ ἱερεῖον*

ιερείον, καὶ κόπροναι περιεσάντες ἤδη πεφονευμένον· οἱ δὲ θάλασσι μόνον, ὀποσφάζοντες. Porro sacrorum peragendorum idem apud illos ritus, qui apud alios; nisi quod hostiam luctu prosequuntur; jamq; mactata circumfusi membra laniant: alii verò sepeliunt tantum, postquam occiderint. Sacerdos igitur, victimam immolaturus, vinum, sive, ubi hoc in interioribus Germaniæ partibus deerat, alium quempiam liquorem, inter media animalis cornua fundebat. mox manu lævâ in fronte animalis setas apprehendens, eademque libamina adfundens flammis; deum, sive deos, quibus victimam immolabat, precabatur. Virgilius, Æneid. lib. iv:

*Ipsa tenens dextrâ pateram pulcherrima Dido,
Candenti vacca media inter cornua fundit.*

10

Et libro vi:

*Quattuor heic primum nigranteis terga juvencos
Constituit: frontique invergît vina sacerdos:
Et summas carpens media inter cornua setas;
Ignibus imposuit sacris libamina prima;
Voce vocans Hecaten, caloque Ereboque potentem.
Supponunt alii cultros, tepidumque cruorem
Suscipiunt pateris.*

Ovidius, μετμορφ. lib. vii:

— Dum vota sacerdos

Concipit, & fundit purum inter cornua vinum.

20 Et Tristium lib. v, eleg. v:

*Da mihi thura puer, pingves facientia flammâs;
Quodque pio fustum stridat in igne merum.*

De Ægyptiis, Herodotus, lib. ii: Αἰγυπτίους τὸ κλέωνθαι πρὸς τὸν βωμὸν, τοῦτον καί σι. ἐπὶ τῷ δὲ ἐπ' αὐτῷ οἶνον Ἰπικαλέσασθαι, καὶ Ἰπικαλέσασθαι τὸν θεὸν, σφάζει. id est: Pecude ad aram adductâ, pyram incendunt. deinde super hostiam libato vino, ac deo invocato, eam mactant. Plinius, dicto suprâ loco de Druidarum visco: Tum deinde victimas immolant; precantes, ut suum donum deus prosperum faciat his, quibus dederit. Apud Judæos quoque, ex lege divinâ eum, qui sacrificium offerebat, victimæ manu impositâ, preceis peregrisse, haud obscure patet ex Levit. cap. i, ver. iv; cujus verba hæc sunt: Nitetur manu suâ super caput holocausti sui; ut sit acceptum pro ipso, ad expiandum ipsum. Sed clariùs postea cap. xvi, ver. xxi: Nitens Abaron ambabus manibus suis super caput illius hirci, qui vivus erit, confitebitur super ipsum omnes iniquitates filiorum Israël. Carminibus peractas fuisse preceis apud profanas genteis, ostendit Ovidius, trist. lib. ii, hoc versu: Exorant magnos carmina sæpe deos.

Feriendi victimam modus haud idem fuit apud omnes. Dionysius Halicarnassensis, loco prædicto, fuste Romanos percussisse tradit. è diverso Ovidius securi; & Silius bipenni. Scytharum ritum eadem in re talem memorat Herodotus, lib. iv: Τὸ μὲν ἐκείνων αὐτὸ ἐμπροσθεν τῆς θυο πόδας τῆς ἐμπροσθεν ἐστίν· ὁ δὲ θυὸν, ὁ ποθεν τῆς κλίνης ἐστίν, ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς σφόδρας, κατὰ βάθος μιν· πηρόν δὲ τῆς ἱερῆς. 40 Ἰπικαλέει τὸν θεόν, τῷ αὖ θυῷ· καὶ ἐπὶ τῷ βρόχῳ περιών ἔβαλε τὸν αὐχένα· σκυταλίδῃ δὲ ἐμβά- λων περιάγει, καὶ ὀποπνίγει. id est: Victima ipsa primoribus implicita pedibus adstistit. ejus à tergo adstans immolator, laquei extremo sublato pecudem ferit. eâ concidente, deum precatur, cui illam mactat. mox circumdat laqueum collo; injectoq; baculo circumducit, hostiamq; strangulat. At hic ritus Scytharum proprius. reliquas genteis fuste vel securi ferrisse, moxq; cadentem cultro suffodisse, ex suprâ citatis manifestum est. Id ex ipsius, credo, æterni Dei instituto, quod dederat primo sacrificatori Adamo; ut haud obscure patet è Mosis legibus, de ritu sacrificiorum conscriptis. Ceterum auctor est Trebatius, apud Macrobiū, Saturnalior. lib. iii, cap. v, hostiarum duo fuisse genera; unum, in quo voluntas dei per exsta disquirebatur; alterum, in quo sola anima deo sacrabatur; unde etiam animales hostiæ vocabantur. Hostia igitur consultoria, statim ut humi prolapsa jacebat, cultro recludebatur, exstaque inspiciebantur. Virgilius, dicto Æneidos lib. iv:

*Ipsa tenens dextrâ pateram pulcherrima Dido
Candentis vacca media inter cornua fundit:
Aut ante ora deūm pingveis spatiatur ad aras;*

B b 4

Instaur-

Instauratque diem donis : pecudumque reclusis

Pectoribus inhians, spirantia consulit exsta.

Eundem ritum observasse & Druidas nostros, testis est Diodorus, lib. v: οὗτοι ἡ δὲ τε τῶν οἰωνοσκοπίας, καὶ διὰ τῶν ἱερέων θυσίας τὰ μέλλοντα προλέγουσιν. id est: *Hi ex auspiciis, & victimarum exstis de futuris divinant.* Strabo, lib. iiii: οὗτοι δ' εἰσι Λυσίτανοί· τότε πλάγχνα ἐπιβλέπουσιν ἢ ἐκτεμένοντες· προσεβλέπουσι ἢ καὶ τὰς ἐν τῇ πλευρᾷ φλέβας· καὶ ψηλαφῶντες ἢ τεκμαίρονται. hoc est: *Sacrificiis Lusitani student: & exsta inspiciunt non exsecta. praterea & laterum venas inspiciunt: ac contrectando etiam divinant.* Porro sanguis concidentis hostiæ, paterā exceptus, aræ per sacerdotem adfundebatur. Lucianus, dicto libro de sacrificiis: οὗ δὲ ἱερεὺς αὐτὸς ἐσηκεν ἡμαγμένοσ, καὶ αἰατέμων τὸ ζῶον, καὶ τὰ ἐγκατὰ ἐξάγειν, καὶ καρδισκῶν, καὶ τὸ αἷμα τῷ βωμῷ περιχέων. hoc est: *Sacrificus autem ipse, sanguine conspersus, animal incidit, intestina educit, cor evellit, cruoremque aræ circumfundit.* Eadem de re Dei etiam populo lex data, passim à Mose perscribitur. ut Exodi cap. xxiix, ver. xvi: *Jugulato ariete, accipiens sanguinem ejus, insperges altari circumquaq.* Levit. cap. i, ver. v: *Quando jugulabit sacerdos subrummum juvencum coram Iehovâ, offerentes filii Aharonis sacerdotes sanguinem ejus, spargent eum circumquaque super altare.* & cap. xvii, ver. vi: *Adsperset sacerdos ipse sanguinem sacrificiorum super altare Iehovæ.* Atque istas equidem victimas consultorias, inspectis exstis, totas flammis tradebant gentes. Lucianus, loco prædicto; *Ἐπὶ πᾶσι ἢ πῶρ ἀνακαύσας ὁ ἱερεὺς, ἐπέθηκε φέρων αὐτῇ δορὰ τὴν αἶγα, καὶ αὐτοῖς ἐρείς τὸ πρὸς ἄλφον.* id est: *Post omnia demum incenso igni, capram ipsam pariter cum pelle deportatam imponit sacerdos; ipsam item cum lanâ ovem.* Virgilius, Æneid. lib. vi:

Tum Stygio regi nocturnas inchoat aras;

Et solida imponit taurorum viscera flammis,

Pingve superque oleum fundens ardentibus exstis.

Apud veri Dei populum, Judæorum gentem, quum ex divinâ institutione hostiarum aliæ forent votivæ, five in gratiarum actionem oblatae, quas Græci vocant εὐχαριστικαί; aliæ verò expiatoriæ; has quoque totas flammis fuisse traditas, ex Mosis patet legibus. Sic enim ille in Exodi capite xxix, v. xi, & sequentibus, de Aharonis, filiorumque ejus expiatione & consecratione scribit: *Et jugulabis juvencum illum coram Iehovâ. Deinde accipiens de sanguine ejus, impones cornibus altaris digito tuo. Omnem autem reliquum sanguinem effundito versus fundamentum altaris. Accipiens quoque omnem adipem, qui operit intestina, & reticulum, quod est super jecur, ambosque renes ejus, & adipem, qui est super illos; adolebis super altare. Carnem verò juveni, & pellem ejus, fimumque ejus, igne comburito extra castra. Oblatio est pro peccato.* Eidem ritus circa expiatorium sacrificium traduntur Levit. cap. iv, ver. iiii, & sequentibus, ad usque xxiii. Sed brevius de expiatoriis hisce hostiis, versiculo ultimo capitis vi: *Omne peccatum, de cujus sanguine aliquid illatum fuerit in tentorium conventus ad expiandum in sancto, ne comeditur; igne comburitur.* Hoc genus sacrificii sæpius adpellatur, Numer. cap. xv, xxviii, & xxix, *sacrificium, five holocaustum igne absumendum, in odorem gratum Iehovæ.* Sed hætenus de holocaustis, id est, de hostiis consultoriis, ut apud gentileis vocabantur populos, quæ totæ comburebantur.

De animali hostiâ sola diis sacrabatur anima; teste Trebatio. Et quia anima pecudis erat ipse sanguis; teste ipso rerum cunctarum opifice, apud Mosen, in libro genes. cap. ix, ver. iv, his verbis; *Carnem cum sanguine ejus, qui anima est ipsius, ne comeditote;* quæ sæpius repetuntur Levit. cap. xvii: sanguis, paterā exceptus, flammis infundebatur. unde Virgilius, Æneid. viii, de Euandri sacrificio:

Fortè die solennem illo rex Arcas honorem

Amphitryonidæ magno, divisque ferebat,

Ante urbem in luco. Pallas huic filius unâ,

Vnâ omnes juvenum primi, pauperque senatus

Thura dabant: tepidusque cruor fumabat ad aras.

Ipsa verò victimæ viscera cum exstis in epulas sacrificantibus parabantur. Hinc paullo post Virgilius ita Euandrum refert Æneam adloquentem:

Interea

*Interea sacra hac (quando huc venistis amici)
Annua, quæ differre nefas, celebrate faventes
Nobiscum.*

*Hæc ubi dicta, dapes jubet & sublata reponi
Pocula.*

*Tum lecti juvenes certatim, aræque sacerdos
Viscera tosta ferunt taurorum; onerantque canistris
Donâ laborata Cereris, Bacchumque ministrant.
Vescitur Aeneas simul & Trojana juventus
Perpetui tergo bovis, & lustralibus exstis.*

- 10 Aliter tamen paullo Dionysius Halicarnassensis, loco suprâ citato: οἱ ᾧ πίπτοντες τῶ θυμῷ ὑπετίθενται τὰς σφραγίδας. καὶ μετὰ τὸ δεύσαντες τὰ καλὰ καὶ ἀπαρχὰς ἐλάμβανον ἐξ ἐκάστης ἀπὸ ἀγῶνης καὶ παυρὸς ἄλλης μέλεις. ἀς ἀλφίτοις ζῆας αἰαδύναντες, προσέ-
φερων τοῖς θυγατρὶν ὅτι κανῶν οἱ ᾧ ὅτι τῶ βωμῶς ὁπιτιθέμεν, ὑφ' ἡν καὶ προσέσπενδον οἶνον καὶ αἶμα
τῶ ἀγῶνι. Hoc est: Alii verò suppositis cultris cadentem hostiam excipiebant: & mox
excoriatam concidebant membratim: delibatasque ex singulis exstis aliisque membris pri-
mitias farreâ farinâ imbuebant, & in canistris offerebant sacrificantibus: qui aris impositas
succendebant; vinum inter adolendum adfundentes. Reliqua in epulas cedebant sacrifi-
cantibus. Sic Moses quoq;, Exodi c. xviii, v. xii: Acceptum obtulit Iethro socer Moſis
20 sacrificium, & victimas Deo. & venit Aharon, & omnes seniores Israël, ad comedendum
cibum cum socero Moſis, coram Deo ipſo. Ceterum farinâ consperferunt sacrificiū om-
nes gentes. Plinius, lib. xii, cap. xvi, de thure loquens: Nec minus propitii dii erant
molâ salsâ supplicantiſ: imò verò, ut palam est, placatiores. Salsam intelligit farinam.
Sed salem sacrificiis adhibuerunt & ipsi Judæi, ex ipsius Dei instituto; quod ita
perſcribitur à Moſe, Levit. cap. ii, ver. xiii: Omnem oblationem muneris tui sale salito:
neque ceſſare ſinito ſalem fæderis Dei tui à munere tuo. cum omni oblatione tuâ offerro ſa-
lem. Vinum igni affuſum fuiſſe inter adolendum, modò è Dionysio intelleximus.
de oleo ita suprâ audivimus loquentem Virgilium, Æneid. lib. vi:

*Et solida imponit taurorum viscera flammis,
Pingve superque oleum fundens ardentibus exstis.*

- 30 Dei quoque populum Judæos vino oleoque ad sacrificia ex divino instituto usos
fuisse, passim testatur Moſes in dicto Levitico. Virgilius, dicto suprâ libro vii
Æneidos, in Euandri sacrificio, ita pergit, post narratam, dapibus remotis, de
Caco seu fabulam, sive historiam:

*Quare agite o juvenes, tantarum in munere laudum,
Cingite fronde comas; & pocula porcite dextris:
Communemque vocate deum, & date vina volentes.
Dixerat, Herculeâ bicolor cum populus umbrâ
Velavitque comas, foliisque innexa pependit;
40 Et sacer implevit dextram scyphus: ocyus omnes
In mensam leti libant, divosque precantur.
Devexo interea propior sit vesp̄er olympo:
Iamque sacerdotes, primusque Potitius, ibant,
Pellibus in morem cincti, flammæque ferebant.
Instaurant epulas, & mensæ grata secunda
Dona ferunt, cumulantque oneratis lancibus aras.
Tum Salii ad cantus, incensa altaria circum,
Populeis adsunt evincti tempora ramis;
Hic juvenum chorus, ille senum; qui carmine laudeis
50 Herculeas, & facta ferunt.*

Multa, adeoque pleraque ad hunc peregiſſe ritum in sacrificiis ſuis Celtas, maxi-
mè credibile est; quando aliæ quoque gentes ferè eundem observarunt. Festos
autem egiſſe dies, festasque sæpè ac ludicras cum ſolennibus epulis nocteis Ger-
manos nostros, mox infrâ ostendam.

Ceterum apud alias genteis ipsos homines, pro quibus sacra fiebant, manum
rebus

rebus admovisse divinis, patet ex Didonis exemplo: de quâ sic Virgilius;

*Ipsa tenens dextrâ pateram pulcherrima Dido,
Candentis vacca media inter cornua fundit.*

Item ex Æneæ exemplo: -----, *Ipsæ atri velleris agnam
Æneas matri Eumenidum, magnaue sorori
Ense ferit, sterilemque tibi Proserpina vaccam.*

Nisi fortè Æneam Didonemque sacris fuisse initiatos, suspicari libet. Certè profanos etiam homines aliquam admovisse manum, liquet ex his ejusdem poetæ verbis:

*Pallas huic filius unâ,
Unâ omnes juvenum primi, pauperque senatus,
Thura dabant; tepidusque cruor fumabat ad aras.*

Sic & Martialis, lib. VIII:

Dat populus, dat gratus eques, dat thura senatus.

Apud Judæos etiam manum victimæ imposuisse ipsum, qui eam pro peccatis suis offerebat, ostendit Moses, Levit. cap. I, ver. IV, his verbis: *Nitetur manu suâ super caput holocausti sui; ut sit acceptum pro ipso, ad expiandum ipsum.* At apud Celtas nostros nemini, nisi uni sacerdoti, sacra attingere atque peragere, fas fuisse, docet Diodorus, lib. V: *Ἐθὼς δὲ αὐτοῖς ἐστὶ, μηδὲνα θυσίαν ποιεῖν ἄνευ φιλοσόφου. διὰ γὰρ τῶν ἐμπείρων τὴν θείαν φύσιν, ὡς περὶ τινῶν ὁμοφώνων, τὰ χαλεπήματα τοῖς θεοῖς φασὶ δὲν προσφέρειν, ἔτι δὲ τῶν οἰόντων δὲν τὰ χαλεπὰ αἰτεῖσθαι.* id est: *Mos illis est, nulla sacra sine philosopho peragere. per hos enim, veluti divina natura gnaros, & quasi colloquutores, gratiarum sacrificia diis offerenda; per hos internuntios bona ab illis expetenda, censent.* Porro de sacrificiorum oblatores ita Lucianus, in dicto libro de sacrificiis: *Προσάγει τὰς θυσίας, βῆν μὲν ἀροτῆρα ὁ γεωργός, ἄρνα ἢ ὄποιμν, καὶ αἶγα ὁ αἰπόλος, ὁ δὲ τις λιβατωτὸν, ἢ πῶπανον ὁ ἢ πένης ἰλάσεται τὸν θεόν, φιλήσας μόνον τὴν αὐτῆς δεξιάν.* id est: *Victimas offerunt, bovem aratorem agricola, agnum opilio, capram caprarius: est qui thus, & qui placentulam offerat. at si quis pauper fuerit, is ita deo litat, uti suam ipsius dextram dumtaxat exosculetur.* De Sarmatis ita Helmoldus lib. I, cap. LXXXIV: *Ingressus atrii omnibus inhibitus, nisi sacerdoti tantum, & sacrificare volentibus; vel, quos mortis urgebat periculum: his enim minimè negabatur asyllum.* Nempe, quum nemini penetralia ingredi concessum, nisi unis sacerdotibus, & pro quo, seu quibus sacra fierent; tamen, si quis, graviore periculosioreque adfectus morbo, ipse victimam pro suâ salute propter inopiam offerre nequiret; huic aliorum adstiteret hostiis, preceisque pro se deo fundere, licebat. Maximâ cum reverentiâ accessisse sacrificanteis, & summâ cum veneratione adstitisse sacris, vel potius in genua, adeoque sæpè in faciem procubuisse; haud dubium est. hinc enim illa manus exosculatio, apud Lucianum: hinc totius corporis incurvatio, maximè verò frontis inclinatio, seu capitis submissio, sacris etiam Christianorum libris notata. Nec aliunde hujusmodi ritus supplicantium, honorantiumque superiores, omnibus pariter per universum terræ orbem gentibus usurpati, quàm ex ipsis sacrorum ceremoniis; quas primus mortalium liberos suos edocuit Adamus, ut jam dudum ostensum est. Ammiani Marcellini hæc sunt verba, lib. XIV: *Alemannorum reges & populi, formidantes, per oratores, quos videtis, summissis cervicibus concessionem præteritorum poscunt, & pacem.* Et lib. XVII, de Quadis, Germanicâ gente: *Qui, quum oblatores, eorum ritu stantes curvatis corporibus, facinora gravia purgare non possent; ultimæ sortis infortunia metuentes, dederunt obsides imperatos.* De iisdem, lib. XXX: *Cumque, membris curvatis, starent metu debiles, & præstrikti; docere jussi, quæ ferebant, usitatas illas causationum species, jurandi fidem addendo, firmabant.* Et dicto lib. XV II: *Quados, Sarmatis adjumenta ferentes, attrivimus. qui post ærumnosa dependia inter discursus, & repugnandi minaces anheli, quid nostra valeat virtus experti, manus, ad dimicandum aptatas; armorum abjecto munimine, ponè terga vinxerunt; restareque solam salutem contemplantes in precibus, affusi sunt vestigiis Augusti clementis.* Similia his, adeoque eadem sunt, quæ, lib. XVIII, in Mesopotamiâ gesta narrat, his verbis: *Antoninus, ambitiosè prægrediens agmina, ab Ursicino agnitus, & oburgatoris sono vocis increpitus, proditorque & nefarius appellatus, sublatâ tiarâ, quam capite summo ferebat honoris insigne, desiluit equo; curvatis membris,*

humum vultu penè contingens, salutarit, patronum appellans & dominum, manus post tergum connectens; quod apud Assyrios supplicis indicat formam. & mox: Simul hæc dicens, è medio prospectu abscessit, non aversus, sed, dum evanesceret, verecundè retrogradiens, & pectus ostentans. Sic, arbitror, Quados quoque nostros manus post terga non vinculis ligatas (id enim unde aut quomodò in pugna celeritate) sed digitis connexas, atque inter se complicatas habuisse. Sed de hoc ritu, in sacris observato, ita Tacitus, in libro de Germaniâ: *Vetustissimos se nobilissimosque Suevorum Semnones memorant. Fides antiquitatis, religione firmatur. Stato tempore in silvam, auguriis patrum & priscâ formidine sacram, omnes ejusdem sanguinis populi legationibus cœunt; casoque publicè homine, celebrant barbari ritus horrenda primordia. Est & alia luco reverentia. nemo, nisi vinculo ligatus, ingreditur; ut minor, & potestatem numinis præ se ferens. si fortè prolapsus est; attolli, & insurgere, haut licitum: per humum voluntur. eoque omnis superstitio respicit, tamquàm inde initia gentis, ibi regnator omnium deus; cetera subjecta, atque parentia.* Sed tempus est, de humanis quoque dicere victimis.

Humanarum hostiarum sacrificiis deos coluisse priscos Germanos, testem audivimus jam sæpè Tacitum. idem de Cimbris, Germanicâ gente, testatur Strabo, lib. vii; & de Gallis, Germanorum consanguineis, lib. iv. de his etiam Cæsar, belli Gallici comment. vi; & Dionysius Halicarnassensis, antiquitat. Romanar. lib. i; item Mela, lib. iiii, cap. ii; & Plutarchus, in libro de superstitione. de utrisque Diodorus, lib. v. Romani equidem isti Græciq; auctores, humanarum hasce hostiarum immolationes, ceu barbaricam immanemque feritatē in Celtis notant. nec injuriâ: ita enim profectò erat. at non unis tantum fuit usitata Celtis; nec in Celticâ primùm reperta. auctor ejus quisquis tandē fuerit, in Asiâ certè primam ei originem dedit. unde per omnem terræ orbē, in universas pariter gentes, post inundationem, consuetudo ejus dispersa. Quum omnia peccata, id est, veri Dei contemptus, & odium, item siderū aliorumq; falsorum numinum veneratio atq; cultus, tyrannica imperia, matrimonii à Deo instituti violatio, cædes, rapinæ, bella, & cuncta reliqua mala, jam ante terrarum inundationem cœperint; ob quorum causam summus atq; æternus Deus inundationem humano generi immisit: hanc quoq; diram, nefandam, execrandamque crudelitatem simul jam tum initiū cepisse, cum maximè credibile est. Quin sacra id Mosis scripta, quamvis haud ita clarè, indicant tamen quodammodò, genes. c. vi, v. v, his verbis: *Quum itaque videret Iehova augescere malitiam hominis in terrâ; & omne figmentum & cogitationes cordis ejus tantummodò malas esse omni tempore.* & ver. xi: *Quumq; terra corrupta esset coram Deo ipso, & impleta esset violentiâ.* item ver. xii: *Aspiciens Deus terram, ut ecce corrupta erat. corruerat enim omnis caro viam suam supra terram.* Lucianus, in libro de deâ Syriâ, ex vetustissimis Græcorum monumentis causas, cur primum mortaliū genus aquarum eluvione deletum fuerit, refert hujusmodi: *ῥ' ἔρ' ἡ καὶ τὰ ἐόντες, ἀθέμιστα ἔργα ἐπ' ἔργον. ἔτε γὰρ ὄρκεα ἐφύλασσον, ἔτε ζείνους ἐδέκοντο, ἔτε ἱκετέων λυεῖχον.* 40 *Ἰο. αὐτ' ὧν σφίσι ἡ μεγάλη συμφορὴ ἀπικέλο.* hoc est: *Quum contumeliosi admodum forent, nefaria facinora perpetrarunt. neque enim jusjurandum observarunt, neque peregrinos receperunt, neque supplicum miserti sunt.* Ob quas res maxima eos mox consequuta est calamitas. Hæc equidem levia, præut divina testatur Mosis historia. graviora multo Ovidius, & in nostram opinionem propiora, metamorphos. lib. i. illic enim, postquam gigantum descripsit interitum, (quâ fabulâ angelorum significari lapsum, diabolorumque ortum, suprâ, cap. xxxi, ostensum) hos continuò subjicit versus:

*Et ne nulla sua stirpis monumenta manerent,
In faciem vertisse hominum. sed & illa propago
Contemtrix superūm, se vaque avidissima cadis,
Et violenta fuit. scires è sanguine natam.*

50 Quibus versibus novam mortalium progeniem poëta instituit; quam postea inundatione terrarum totam à Jove deletam narrat: quasi illa, ab initio mundi per Japeti, uti ipse vult, filium condita, jam omnis antea interiisset. cujus tamen rei nullam facit mentionem. Diabolorum illa nova erat propago; ex gigantum clade, non hominum. At quibus verbis Adami primum filium Cainum, fratris Abeli

Abeli interfectorem, apertius poëta describere potuit, quam hoc versu;

Contemtrix superum, se vaque avidissima cadis?

Sed hujus ætatem ille cum primi mortalium generis fine, id est, cum inundatione conjungit; primumque Lycaonis facinus nefandum memorat. de quo pauca quædam ipsius Jovis indignantis hæc citasse verba fuffecerit:

---- *Facto nondum vulgata recenti,*

Fædo Lycaonia referens convivium mensæ

Et paullo post: *Cum mihi, qui fulmen, qui vos habeoque reogue,
Struxerit insidias, notus feritate Lycaon.*

Et mox: *Contigerat nostras infamia temporis aureis.*

Et iterum: *Longa mora est, quantum noxa sit ubique repositum,
Enumerare: minor fuit ipsa infamia vero.*

Tandem: *Signa dedi venisse deum: vulgusque precari
Ceperat. irridet primò pia vox Lycaon:
Mox ait, Experiar, deus hic, discrimine aperto,
An sit mortalis. nec erit dubitabile verum.*

Nocte gravem somno necopinà perdere morte

Me parat. hæc illi placet experientia veri.

Nec contentus eo est: missi de gente Molossâ

Obsidis unius jugulum mucrone resolvit:

Atque ita semineces partim ferventibus artus

Mollit aquis, partim subjecto terruit igni.

Quos simul imposuit mensis.

Hæc ante inundationem facta, moxque eam consequutam esse, narrat poëta. quæ quamvis vana anilis fabulæ videantur nugamenta; tamen multum veri, multâ licet obscuritate involutum, continent. Lycaon iste, quisquis mortalium ante aquarum diluvionem dicendus, veri Dei, cunctarum rerum conditoris, impiissimus fuit contemtor: & quum falsos deos sub fiderum formis coleret; his humanis hostiis, si non primus, certè ante inundationem litavit; mandendasque humanas carneis mensis imposuit: quemadmodum omnes postea gentes factitarunt, ritu hoc diro atque nefando à majoribus accepto. Vnde rectè de Celtis nostris Diodorus, dicto libro v, *παλαιῶν τινὶ καὶ πολυχρονίῳ παρατηρήσει*, id est, ex longinquâ vetustatis observatione fidem ait Druidas invenisse, ex humanis hostiis divinanteis. & ex antiquissimis Græcorum poëtis Sophocles, in Andromedâ:

Νόμος γὰρ ἐστὶ τοῖσι βαρβάροις, Κρόνω

Θυπολεῖν βρότειον, ἀρχῆθεν, γένος.

Ritus est antiquissimus barbaris, Saturno

Immolare humanum genus.

Quod adeò verum est, uti etiam Sophocle longè antiquior auctor, sanctus æterni Dei propheta Moses, idem attestetur, Levit. cap. xviii, ver. xxi; & cap. xx, ver. ii, iii, iv, & v. Ammonitarum nationi ritum hunc fuisse vulgarem, testantur & aliæ sacre historię; Reg. lib. i, cap. xi, ver. v, vii, & xxxiii: & lib. ii, cap. xxiii, ver. x, & xiii. De Tauris, Pomponius Mela, lib. ii, cap. i: *Immanes sunt moribus, immanemque famam habent, solere pro victimis advenas cadere.* De Neuris, idem auctor, eodem capite: *Mars omnium deus. ei homines pro victimis ferunt.* Alios quoque Scythas ex captivis centesimum quemque Marti immolasse hominem, auctor est Herodotus, lib. iv. Apud Albanos quotannis unus è sacerdotibus Lunæ immolabatur; teste Strabone, lib. xi. De Indis Mela, lib. iii, cap. vii: *Quidam proximos parentesque, priusquam annis aut egritudine in maciem eant, velut hostias cadunt; casorumque visceribus epulari, fas & maximè pium est.* De Persis Plutarchus, in libro de superstitione: *Ἀμεστρίστῃ, ἡ Εὐρέστῃ γυναι, δώδεκα καλῶρυζεν ἀνδρώπας ζῶντας ὑπὲρ αὐτῇ τῷ Ἀδῇ.* id est: *Amestris, quæ uxor fuit Xerxis, Plutoni xi pro se vivos homines defodit.* De populis inter Arabicum sinum ac Nilum colentibus, Procopius, rer. Persicar. lib. i: *Οἱ μὲν τοὶ βλέμνες καὶ ἀνδρώπας τῷ Ἡλίῳ θύειν εἰώθασιν· ταῦτα δὲ τὰ ἱερὰ εἶναι δὴ οἱ βαρβάροι καὶ ἐς ἐμὲ εἶχον. ἀλλὰ βασιλεὺς αὐτὰ Ἰσσηνιανὸς κατέλεῖν ἐγὼ.* id est:

Blenny

Blenny es etiam homines Soli immolare consueverunt. eaque sacra isti barbari ad mea usque tempora servarunt. sed Iustinianus tandem imperator ea sustulit. Ægyptios in Idithyæ urbe vivos combussisse homines Typhoni, auctor est apud Plutarchum, in libro de Iside, Manethon. Carthaginenses Saturno humanis litasse hostiis, inter complureis alios, auctores sunt Dionysius Halicarnassensis, antiquit. Roman. lib. 1, & Plutarchus in dicto libro de superstitione. Nec solis barbaris nationibus hæc fuit usitata feritas; sed ipsis etiam Græcis. De Iphigeniæ immolatione cui ignotum? Lactantius, lib. 1, cap. XXI: *Apud Cypri Salaminem humanam hostiam Iovi Teucrus immolavit: idque sacrificium posteris tradidit. quod est nuper, Hadriano imperante,*
 10 *sublatum.* Idem auctor de Romanis, mox eodem capite: *Nec Latini quidem hujus immanitatis expertes fuerunt. siquidem Latialis Iupiter etiam nunc sanguine colitur humano.* Saturnum quoque apud eos antiquitus eodem genere sacrificii cultum fuisse, non quidem uti homo ad aram immolaretur, sed uti in Tiberim de ponto Mylvio mitteretur, idem testis est, capite eodem, paullo post. cui adstipulatur, inter alios, Macrobius, Saturnal. lib. 1, cap. VII; & multo hoc vetustiores, Dionysius dicto libro, atque Ovidius, fastor. lib. 1. Sed & Dianæ Egeriæ Latini humanas obtulerunt hostias. Silius Italicus, lib. IV: *Ansonii totidem numero; quos miserat altis*

Egeriæ genitos immitis Aricia lucis.

Plinius, lib. XXX, cap. 1: *Sexcentesimo quinquagesimo septimo demum anno urbis, Cn. Cornelio Lentulo, P. Licinio Crasso Coss. senatusconsultum factum est, ne homo immolaretur: palamque in tempus illud sacra prodigiosa celebrata.* Flav. Vopiscus, in Aureliano: *Capitolium Aurelianus inuectus, ut illic caderet servos, quos captos vocasse Iovi opt. max. ferebatur.* Denique omneis universi orbis terrarum gentes humanis litasse hostiis, hodieque in orbe extero, sive Americano, & in Africæ meridionalibus, Asiæque orientalibus, litare; nisi si qui patrum nostrorum memoriâ per Europæos ab eo deducti sint; satis ex veterum recentiumque scriptorum monumentis constat. quâ de re jam ante me haud pauca dixerunt alii. proinde pluribus ea heic exponere haud opus esse duco. ad Germanos meos redeo. Tacitus, ut supra relatum, in libro de Germaniâ: *Deorum maxime Mercurium colunt: cui, certis diebus, humanis quoque hostiis*
 30 *litare fas habent.* Et postea, de Semnonibus Svevis: *Caso publice homine, celebrant barbari ritus horrenda primordia.* Procopius, rer. Gothic. lib. II, de Scandinaviæ incolis, id est, de Sveonibus atque Norvagiis: *τῶν ἱερῶν σφίσι τὸ κάλλιστον αὐθροπὸς ἐστίν. id est: Victimarum pulcherrima illis est homo.* quod & Mag. Adamus Bremensis de iisdem adfirmat. Idem Procopius, eodem libro postea, de Francis Italiam vastantibus: *Θυσίας χρῶνται αὐθροπῶν. id est; Hostiis utuntur humanis.* Et rer. Persicar. lib. 1, de Herulis, Germanicâ itidem gente, Vistulæ ostia quondam accolente: *Πολλὴν τινὰ νομίζουσι θεῶν ὁμίλον· ἔς δὲ καὶ αὐθροπῶν θυσίας ἱλάσκεσθαι ὅσιον αὐτοῖς ἐδόκει εἶναι. hoc est: Deos complureis colunt. quibus humanis quoque hostiis litare, religiosum ac pium arbitrantur.* De consanguineis Germanorum Britannis ita Tacitus, annal. lib.
 40 *XIV: Cruore captivo adolere aras, & hominum fibris consulere deos, fas habebant.* De aliis consanguineis Germanorum Gallis sic Mela, lib. III. cap. II: *Gentes superstiosæ: aliquando etiam immanes adeo, ut hominem optimam & gratissimam diis victimam crederent. Manent vestigia feritatis jam abolitæ: atque ut ab ultimis cedibus temperant, ita nihilo minus, ubi devotos altaribus admovere, delibant.* Plutarchus quoque, in prædicto libro de superstitione, Gallos ait atque Scythas *θεῶς εἶναι νομίζειν χαίροντας αὐθροπῶν σφατομῶν αἵματι, καὶ τελευτάτῳ θυσίαν καὶ ἱερουργίαν ταύτῳ νομίζοντας* id est; eos opinari deos esse, qui sanguine jugulatorum hominum gaudeant, idque pro perfectissimo sacrificio habeant. De iisdem Gallis Jul. Cæsar, belli Gall. comment. VI: *Natio est omnis Gallorum admodum dedita religionibus: obque eam causam, qui sunt affecti gravioribus morbis,*
 50 *quique in præliis periculisque versantur, aut pro victimis homines immolant, aut se immolatos vocent: ministris quoque ad ea sacrificia Druidibus utuntur; quod pro vitâ hominis nisi vitâ hominis reddatur, non posse aliter deorum immortalium numen placari arbitrantur: publicæque ejusdem generis habent instituta sacrificia. Supplicia eorum, qui in furto, aut latrocinio, aut aliquâ noxâ sint comprehensi, gratiora diis immortalibus esse arbitrantur. sed, quum ejus generis copia deficit; etiam ad innocentium supplicia descendunt.* Humanarum
 igitur

igitur quoque hostiarum duo, uti in aliis definivit Trebatius, fuere genera: *unum, in quo voluntas deorum disquirebatur; alterum, in quo sola anima diis sacrabatur.* utrumque Cæsar his indicat verbis: *aut immolant, aut se immolatu- ros vovent.* De priore igitur genere priore heic agam loco.

Immolabant scilicet hominem pro vitâ hominis, votis simul nuncupatis, si aut graviore morbo decumberent, aut periculum aliquod vitæ adituri essent. atq; tunc de futuro exitu exstâ immolati hominis inspiciebantur. Diodorus, dicto libro v, de Celtarum sacerdotibus: Οὔτοι ἢ διὰ τε τῆς οἰωνοσκοπίας, καὶ διὰ τῶν ἱερέων θυσίας τὰ μέλλοντα προλέγουσι, καὶ πάντῃ τὸ πλεῖστον ἔχουσιν ὑπήκοον. μάλιστα δ' ὅταν περὶ τινῶν μεγάλων ἐπισκέπωνται, τῶν ἀξιοδοξῶν καὶ ἁπλῶν ἔχουσιν νόμον. ἀνθρώπων γὰρ κατὰ πάσαις τύπαι- 10 σι μαχαίρα κατὰ τὸν ὑπὲρ τὸ διάφραγμα τόπον· καὶ περὶ τῶν πωληγέων, ἐκ τῶν πώσεως καὶ τῶν ἀπαργμῶν τῶν μελῶν, ἐπὶ τῶν αἵματός ῥύσεως, τὸ μέλλον νοεῖν. Hoc est: *Hi ex auspiciis & victimarum exstis de futuris divinant: eisque plebs universa morem gerit.* In primis, ubi de magni momenti rebus consultatio incidit, mirandum & incredibilem quemdam ritum observant. Hominem immolantes, supra transversum pectoris septum gladio feriunt. quo casu, prolapsaque, è casu & convulsione membrorum, simulque è cruoris fluxu de futuro præ- sagiunt. Strabo, lib. i v, idem de Gallis memorat; nisi quod non pectus, sed dorsum feriisse tradit. Ἀνθρώπων, inquit, κατὰ πᾶσι μέρους παύσαις εἰς νότον μαχαίρα, ἐμαντεύοντο ἐκ τῶν σφαιδασμῶν. id est: *Hominis, libamine perfusi, tergum gladio ferientes, ex palpitatio- ne divinant.* Uter horum veriùs, equidem nescio: nisi quod pro Strabone 20 videtur facere, quod Scythæ quoque victimas suas à tergo ferierunt; ut supra ex Herodoto intellectum. Idem Strabo, lib. i i i, de Lusitanis, Hispanicâ gente: Σπλάγχνεύονται ἢ καὶ δι' ἀνθρώπων αἰχμαλώτων, καλύπτοντες σάγρις· εἴθ' ὅταν πλεῖστον τὰ σπλάγχνα, ὑπὸ τῆς ἱεροσκοπίας μαντεύονται πρῶτον ἐκ τῶν πώματις. id est: *Ex captivorum quo- que exstis conjiciunt, sagis ea contegentes. sub quibus quum pulsus edant, primum ex cada- vere haruspex futura prædicit.* De Britannis paullo antè ex Tacito citavimus ista: *Cruore captivo adolere aras, & hominum fibris consulere deos, fas habebant.* Strabo, lib. x i, de Albanis, Asiaticâ gente; apud quos quotannis unus è sacerdotibus Lunæ immolabatur: Προαχθεῖς εἰς τὴν θυσίαν τῆς θεᾶς, σὺν ἄλλοις ἱερέοις θύεται μυ- 30 ριδεῖς. τῆς δὲ θυσίας ὁ τρώπος ἐστίν· ἔχων τις ἱερὴν λόγχην ἢ πᾶσι νόμον αἰθροποθυ- τῆιν, παρελθὼν ἐκ τῶν πλεῖστων, παύει διὰ τῶν πλευρῶν εἰς τὴν καρδίαν, ἐκ ἁπλῶς τοῖς τε. περὶ τῶν δὲ, σημειῖναι μαντεῖα τινὰ ἐκ τῶν πώματις, καὶ εἰς τὸ κοινὸν ἀποφάνεσθαι. id est: *Perductus ad immolationem dea faciendam, unâ cum aliis victimis, mactatur un- gventis delibutus. Mactationis autem ritus hic est: Quidam sacram tenens hastam, quâ fas est homines sacrificandi causâ interficere, comminus accedens, per latus cor ferit; rei hujus haud imperitus. Conlapso homine, è cadavere vaticinationes quasdam concipiunt, inque publicum enuntiant.* Ceterum è dictis supra Strabonis patet verbis, eodem ri- tu, quo animalia immolabantur, homines quoq; apud Gallos mactatos fuisse. id est; admotâ ad aram hostiâ, sacerdos vinum, seu, ubi hoc deerat, alium quemdam liquorem, fronti ejus invertebat. dein capillis primoribus lævâ manu arreptis, 40 igni libamina adfundebat; preceis simul seu vota deo peragens. mox ipsâ hostia gladio feriebatur. Longè tamen alium observabant ritum feminae sacerdotes, in Cimbrorum exercitu: de quibus sic idem Strabo, lib. vi i i: Τοῖς οὖν αἰχμαλώτοις διὰ τῶν στρατοπέδων σωλῶτων ξιφῆρας· κατὰ σπέρματι δ' αὐτὰς ἤγον ἐπὶ κρατῆρα χαλκίῳ, ὅσον ἀμφορέων εἰκοσι. εἶχον ἢ ἀναβάθραν, καὶ ἀναβάσσα ὑπερπέτης τῶν λέβητος, ἐλαιμοτόμῳ ἑκά- 50 στον μέτωρο δέναν· ἐκ τῶν προχειομένων αἱμάτων εἰς τὸν κρατῆρα μαντεῖαν τινὰ ἐποιεῖντο. ἄλλαι ἢ διαχρίσασθαι, ἐσπλάγχνεον ἀναφθεγγόμεναι νίκην τοῖς οἰκείοις. Id est: *Ex per castra captivis occurrebant strictis gladiis: conversosq; ad craterem aneum ducebant, amphoras circiter vi- ginti capientem. Habebant autem pulpitem; quo consensu super craterem sacerdotum una, singulis in sublime elevatis guttur incidebat. è sanguine, in craterem profuso, divinationem quamdam captabant. reliquæ cadavera casorum recludebant, exstisque inspectis, victoriam suis vaticinabantur.* Nempe de Cimbris hic est fermo, qui cum Teutonis finitimis suis, peragratâ totâ ferè Celticâ, id est, Germaniâ, Illyrico, Galliâ, atque Hispaniâ, Italiam tandem petierunt; multis Romanorum exercitibus ducibusque fufis. unde plurimos in castris suis habuere è Romanis captivos; è quorum cæde, seu

seu immolatione, de futuris divinabant. Ritum verò hunc cædendi hostias super craterem, siue lebetem, non peregrinando demum, longinquasque pervagando terras, addidicerant; sed jam inde domo attulerant. domi quidpe eodem usos, liquet ex ejusdem auctoris testimonio; qui eodem libro paullo antè, suâ, ait, tempestate Cimbros è Cimbricâ peninsulâ, id est, è patriis sedibus, Augusto Cæsari misisse donum, τὸν ἱερῶτάλον παρ' αὐτοῖς λέβητα, αἰτμηδύς τε Φιλίαν, καὶ ἀμνησίαν τῶν ὑπηργυμένων. id est; *lebetem, qui sacerrimus apud illos habebatur; amicitiam, & veniam illatarum injuriarum petentis.* Cave autem suspiceris, veterem illum lebetem, quo in prædictis expeditionibus usi sunt, in Cimbricam fuisse relatum peninsulam. ita enim
 10 exercitus eorum, cùm in Galliâ, tùm in Italiâ, deleti sunt, ut tanta cladis notitiam ad suos non nuntius, sed fama pertulerit; teste Seneca, lib. 1 de irâ, cap. xi. Hic tamen ritus Scythis quoque fuisse communis videtur ex his Herodoti verbis, libro 1 v perscriptis: Ἐπεὶ δὲ οἶνον ἐπισπείσωσι κατὰ τῶν κεφαλῶν, ἀποσφάζουσι τοὺς ἀνθρώπους ἐς ἄγγυ. hoc est; *Vinum ubi capitibus libaverunt, ipsos homines in vas quoddam jugulant.* Manus humanis victimis post terga fuisse revinctas, ostendit Ovidius, de Ponto lib. II, eleg. II:

Protinus immitem Trivia ducuntur ad aram,

Evincti geminas ad sua terga manus.

Hinc illud Mosis, genes. cap. xxii, ver. ix, de Abrahamo, filium sacrificaturo: *Ubi autem pervenerunt ad locum illum, quem dixerat ei Deus; exstructâ ibi arâ, Abrahamus disposuit ligna. postea colligans artubus Isaacum filium suum, imposuit eum altari super ipsa ligna.* Ceterum, divinatione è lapsu cæsi corporis, è palpitatione ac convulsione membrorum, è sanguinis fluxu, atque exstis factâ, reliquo cadavere idem faciebant, quod animalium victimis: de quibus ita Virgilius, Æneid. lib. vi:

Et solida imponit taurorum viscera flammis.

Atque hic fuit finis humanarum hostiarum, quas consultorias vocabant.

De alteris illis, quas votivas adpellabant, sic Cæsar, belli Gall. comment. vi: *Martem bella regere arbitrantur. huic, quum prælio dimicare constituerunt, ea, quæ bello ceperint, plerumque devovent. qui superaverunt, animalia capta immolant.* Sed clariùs eâ de re Tacitus, annal. xiii: *Bellum Hermunduris prosperum, Cattis exitio fuit: quia victores diversam aciem Marti ac Mercurio sacravere. quo voto equi, viri, cuncta victa occidioni dantur.* scilicet sacris adhibitis; quæ epulæ etiam sequebantur. Idem auctor, annal. i, de clade Varianâ: *Adjacebant fragmina telorum, equorumque artus, simul truncis arborum antefixa ora: lucis propinquis barbaræ aræ; apud quas tribunos ac primorum ordinum centuriones mactaverant. & mox: quot patibula captivis, quæ scrobes.* Et Procopius, rer. Gothicar. lib. ii, de Sveonibus ac reliquis Scandinaviæ peninsulæ incolis loquens: τῶν δὲ ἱερείων σφίσι τὸ κάλλιστον αὐθροπὸς ἐστίν, ὅνπερ αὐτοὶ δορυάλωτον ποιήσασιν ὁ πρῶτον. τῆτον γὰρ τῶ Ἄρει θύουσιν, ἐπεὶ θεὸν αὐτὸν νομίζουσι μέγιστον εἶναι. ἱερῶν δὲ τὸν αἰχμαλώτον, & θύουσιν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ξύλων κρεμῶντες, ἢ
 40 ἐς τὰς ἀκαίθας ῥιπίζοντες, ταῖς ἀλδαῖς τε κλείναντες θανάτῳ ἰδέαις. id est: *Victimarum pulcherrima illis est homo, quem omnium primum in prælio ceperint. hunc Marti immolant; ut quem deorum maximum ducant. Sed captivos sacrificandi is apud illos est ritus, uti non solum hostiam mactent; sed ab arbore suspendant, aut in senticeta ac vepreis projiciant; aliisque mortis modis enicent.* De iisdem Sveonibus ita Magister Adamus Bremenensis: *Ex omni animante, quod masculinum est, 1 x capita offeruntur: quorum sanguine deos taleis placari mos est. corpora autem suspenduntur in lucum, qui proximus est templo. Ibi etiam canes pendent cum hominibus. quorum corpora, mixtim suspensa, narravit mihi quidam Christianorum, se lxxii vidisse.* Alium præterea ritum refert dictus Procopius, eodem libro, his verbis: Ἐπιλαβόμενοι δὲ τῆς γεφύρας
 50 τῆ Παδῆ φεράγγοι, παῖδας τε καὶ γυναῖκας τῶν Γότθων, ὥσπερ ἐνταῦθα εὗρον, ἱερεῖον τε καὶ αὐτῶν τὰ σώματα ἐς τὸν ποταμὸν, ἀκροθίνια τῆ πόλεως, ἐρρίπτειν. id est: *Franci, ponte Padi occupato, liberos uxoresque Gothorum, quos ibi deprehenderant, pro victimis mactarunt; corporaque eorum in flumen, ut belli primitias, abjecerunt.* Sic in mare immolatorum corpora credo abjecisse Saxonas piratas, Galliæ maximè litora infestanteis: de quibus ita Sidonius Apollinaris, lib. viii, epist. vi: *Prinsquam de*

continenti, in patriam vela laxantes, hostico mordaces anchoras vado vellant, mos est re-
meaturis, decimum quemque captorum per aequales & cruciarias pœnas, plus ob hoc tristi,
quod superstitioso ritu necare; superque collectam turbam periturorum, mortis iniquita-
tem sortis aequitate dispergere. Talibus se ligant votis, victimis solvunt: & per hu-
jusmodi, non tam sacrificia purgati, quam sacrilegia polluti, religiosum putant, cædis in-
fausta perpetratores, de capite captivo magis exigere tormenta, quam pretia. Ceterum
Cæsar, ut antè relatum, belli Gallici commentar. v 1, Supplicia, inquit, eorum, qui
in furto, aut latrocinio, aut aliquâ noxâ sint comprehensi, gratiora diis immortalibus esse
arbitrantur, sed quum ejus generis copia deficit, etiam ad innocentium supplicia descen-
dunt. Igitur gratissima eorum, qui bello capti. horum quidpe noxa maxima; 10
ut qui non unius vel alterius hominis, sed universæ civitatis fortunas perditum
iverint. Per innocentium supplicia intellige cædeis maximè liberorum. quod ge-
nus feritatis Celtis nostris cum aliis gentibus fuit commune. De Carthagini-
ensibus ita Silius lib. iv:

Mos fuit in populis, quos condidit advena Dido,
Poscere cæde deos veniam, ac flagrantibus aris
(Infandum dictu) parvos imponere natos.

De eadem gente ita Plato, in Minoë: Ἡ μὲν γὰρ ἐν νόμῳ ἔστιν αὐτῶν πρῶτος θύειν, ἀλλ' αὐτοὶ
Καρχηδόνιοι ἢ θύουσιν, ὡς ὅσιον ὃν καὶ νόμιμον αὐτοῖς. καὶ ταῦτα ἐνίοι αὐτῶν ἡεῖς τῷ Κρόνῳ.
id est: Nobis haud fas est homines immolare; sed impium id atque nefandum existimamus. 20
at Carthaginenses immolant, ceu pium ac legitimum ipsis: adeoque nonnulli eorum filios suos
Saturno mactant. Justinus, lib. xviii, de iisdem: Quum, inter cetera mala, etiam peste
laborarent; cruentâ sacrorum religione & scelere pro remedio usi sunt. quidpe homines, ut
victimas, immolabant; & impuberes (qua atas etiam hostium misericordiam provocat)
aris admovebant; pacem deorum sanguine eorum exposcentes, pro quorum vitâ dii rogari
maximè solent. Lactantius, lib. i. cap. xxi: Pescenius Festus in libris historiarum per saty-
ram refert, Carthaginenses Saturno humanas hostias solitos immolare. & quum victi
essent ab Agathocle, rege Siculorum, iratum sibi deum putavisse. itaque ut diligentius
piaculum solverent, ducentos nobilium filios immolasse. Ritus immolandi liberos
apud Carthaginenses ita refert Plutarchus, in libro de superstitione: Εἰδοτες καὶ 30
γινώσκοντες αὐτοὶ τὰ αὐτῶν τέκνα καθεύδοντες. οἱ δὲ ἄτεκνοι παρὰ τῶν πενήτων ἀνέμφοι παιδία
καὶ εὐφροσύνην καθάπερ ἄρνας, ἢ νεοσσούς. παρρησίᾳ ἢ ἢ μήτηρ, ἄτεκνῳ καὶ ἀσέβει. εἰ
οὐκ ἐπὶ σπλάγχνοις, ἢ διακρύβειν, ἔδδ' τῆς τιμῆς σέρεσθαι. τὸ δὲ παιδίον ἔδδ' ἢ πῶν ἐθύετο. κρότος δὲ
κατεπίμπαλτο παῖτα παρὰ τῷ ἀγάλματι ἐπαυλῶν καὶ τυμπανίζοντων, ἐνεκα τῆς μὴ γενέσθαι
τῷ βόησει τῶν θηρίων ἐξάκυστον. Hoc est: Scientes, prudentesq; suos ipsi liberos sacrifici-
abant. Quibus verò nulla erat proles, ii à pauperibus infanteis, veluti agnos, aut avium pul-
los, ad eam rem mercabantur. Adstibatque mater, sine luctu, ac gemitu. quem si ederet,
aut fleret; pretio mulctabatur. infans autem nihilo minus mactabatur. Omnia verò ante
simulacrum strepitu fistularum tympanorumque opplebantur; ne ejulatus mactatorum ex-
audiri possent. Ergo in ipso simulacro comburebantur. Confer jam cum his, 40
quæ Cæsar, dicto commentar. v 1, de Gallis memorat. Alii, inquit, immani
magnitudine simulacra habent; quorum contexta viminibus membra vivis hominibus
complant: quibus succensis, circumventi flammâ examinantur homines. Non solum ho-
mines, sed animalia etiam inibi cremata fuisse, disco è Strabonis verbis, lib. iv
perscriptis: Κατὰ σκευάσματα κολοσσὸν χόρτος, καὶ ξύλον ἐμβαλόντες εἰς τὸν βοσκήματα, καὶ
παντοῖα θηρία, καὶ αἰθρώπης ὠλοκαύτου. id est: Fæni colosso exstructo, lignoq; subjecto,
pecudeis, & omnis generis feras, hominesque concremabant. Adde igitur jam superiori-
bus Cæsaris verbis hæc sequentia: Martem bella regere arbitrantur. huic, quum præ-
lio dimicare constituerunt, ea, quæ bello ceperint, plerumque devovent. qui superaverunt,
animalia capta immolant. Ammonitarum quoq; deo, qui Molec adpellatur in sacra- 50
tis libris, & Melec, & Milcom, & Malcham, ut cap. xxvi dictum, immensæ magni-
tudinis tradunt consecratum fuisse simulacrum, septem spatiis intrinsecus di-
stinctum; in quorum primo farina locata, in secundo turtures, in tertio ovis,
in quarto aries, in quinto vitulus, in sexto taurus, in septimo homo. Sanè ex eâ-
dem stirpe omneis immentos illos prognatos fuisse existimaverim colossos æreos,
lapideos.

lapideosque, per Græciam, per Asiam, per Ægyptum. quorum usus initio nullus alius, nisi uti hostiæ in eis tam humanæ quàm pecuinæ immolarentur. Posteriores mortales, quum ab hujusmodi sacrificiis, ceu facinore nefario ac prodigioso, abhorrent, verū quidem germanumque colossorum usum abrogarunt, ipsos tamen colossos, ut admirandæ structuræ opera, perpetuò ad postrema usque sæcula retinuerunt, novosque subinde condiderunt. Neque enim eorum verior videtur sententia, qui apud Lucianum, in libro de deâ Syriâ, factos arbitrati sunt Δευκαλίων & εἰνεα, ἐκείνης ξυμφορῆς μνημάτα, ὅκοτε οἱ ἄνθρωποι ἐς τὰ ἔργα καὶ ἐς τὰ περιμήκεια τῶν δένδρεων ἤειπαν, πολλὸν ὕδωρ ὁρῶμεν. id est; Deucalionis gratiâ, ceu monumenta ejus calamitatis, quando homines in monte. & in altissimas arbores adscenderunt, aquarum inundationem formidantes. Sed quum hac de re diu mecum ipse adhuc dubitarem, confirmavit tandem sententiam meam ejusdem rei exemplum, quod superiori ævo Hispani, maritimis itineribus orbem terræ lustrantes, in insulâ quadam reperierunt: ubi frequentes conspiciabantur statuae æneæ, diis sacratæ, quibus pueri infantesque inclusi, igne succenso diis immolabantur. Verba Domini apud divum Moysen, Levitici cap. xviii, ver. xxi, sunt hæc: *De semine tuo ne permittito traducendum Moleco.* De eadem re ita perscriptum est Reg. lib. ii, cap. xxi, ver. x: *Polluit etiam Iosias Thophethum, quod est in valle filiorum Hinnomi: ne traduceret quisquam filium suum aut filiam suam per ignem Moleco.* Miror fanè, adeò heic nonnullos potuisse interpreteis nugari, uti docuerint, inter duos igneis transisse tantum incolumis purgandi expiandique causâ homines: quum planè combustos fuisse, disertissimis testentur verbis haud semel sacri libri. Chron. libro ii, capite xxviii, ver. iii, de Achazo rege: *Adolevit in valle filii Hinnomi; & arsit filios suos igne, secundum abominationes gentium, quas expulerat Iehova à facie Israëlitarum.* Divus Jeremias, cap. vii, ver. xxxi: *Et edificarunt excelsa Thophethi, quod est in valle filii Hinnomi, ad comburendum filios suos & filias suas igne.* et cap. xix, ver. v: *Et edificarunt excelsa Bahalis, ad comburendum filios suos igne, holocausta Bahali.* Hic Bahales nullus alius, quàm Assyriorum Belus: quem eundem Saturnum esse, supra, cap. xxvi, ostensum est. Ergo si quis privatus in graviore aliquo vel morbo vel periculo versaretur; captivorum aliquem, vel, si deessent, suam ipsius deo immolabat prolem. sin verò tota civitas, sive universa natio in graviore verteretur discrimine; publicè, certo liberorum, eorumq; nobiliorum (si captivi, aut malefici deessent) numero contributo, præsentè deorum iram avertere properabant. unde Cæsar: *publicèq; ejusdem generis habent instituta sacrificia.* Ac votiva quidè sacrificia publica ex hoste fiebant: nempe, si superarent, adversam aciem, aut primaria ejus capita deo se immolatueros. huc namq; spectant Cæsaris ista; *se immolatueros vovent.* Sed & alios, præter jam citatos, habuisse Gallos immolandi ritus, ostendit Strabo, prædicto lib. iv: καὶ ἄλλα δὲ αἰθρωπο-
40 θυσίῳν εἶδη λέγεσθαι· καὶ γὰρ κατέσχευόν τινας, καὶ ἀνεπαύρωσαν ἐν τοῖς ἱεροῖς, id est *Sed & alia feruntur hominum immolationis genera. alios namq; sagittis configebant, alios in crucem agebant in sacris.* Germanos quoque captivos in crucem egisse, sive patibulo affixisse, supra ex Taciti annal. i intelleximus. Attestatur idem & Dio, lib. liv: Σύγανδροί τε γὰρ καὶ Οὐσιπέται τε καὶ Τέγκληροι τὸ μὲν πρῶτον ἐν τῇ σφέλει τινας τῶν Ῥωμαίων συλλαβόντες ἀνεπαύρωσαν· ἔπειτα δὲ καὶ τὸν Ῥωμίων διαβάαντες, τὴν τε Γερμανίαν καὶ τὴν Γαλασίαν ἐλεηλάτησαν. id est: *Sigambri, Usipeta, & Tencteri, primum quosdam Romanorum in suo solo deprehensos in crucem egerant. deinde, Rheno trajecto, Germaniam citeriorem Galliamque depopulati fuerant.*

Jam verò reliqua de humanis hisce hostiis, in quibus sola anima diis sacra-
50 batur, dicere horret animus. dicendum tamen, ne quid prætermisum videatur. Pecudum victimas votivas, in quibus sola anima sacrabatur, totas cefisse in epulas, supra ostendi. idem de humanis victimis sæpè factum si dixerò, vereor uti fidem apud lecturos inveniam. Certè vix egomet facinus tam horrendum, tamque nefandum de majoribus meis crederem, ni in Asiâ etiam, & in Africâ, veterum memorarent scriptorum monumenta gentis αἰθρωπο-

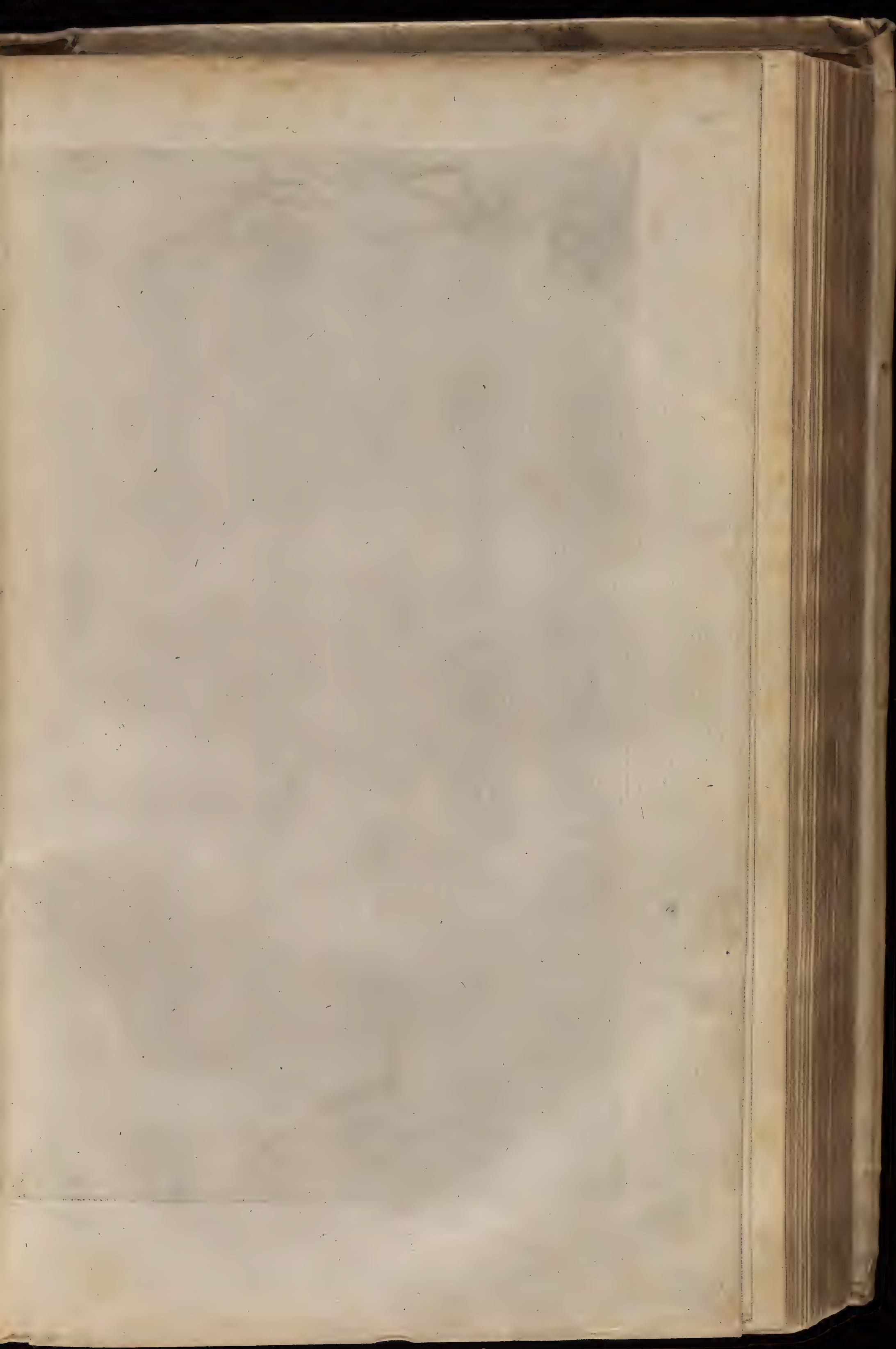

Phrygiis frequentis; ni in novo item, quem vocant, orbe tales hodièque reperirentur ubique populi: quibus omnibus mos iste execrandus vescendi humana carne ex nullà alià origine, quàm ex majorum sacrificiis, promanavit, quæ illi humanis peragebant hostiis. At de Celtis nostris rem certam liquidamque me tibi adseverare uti intelligas; en Plinii luculentissimum testimonium in lib. xxx, cap. i: *Sexcentesimo quinquagesimo septimo demum anno urbis, Cn. Cornelio Lentulo, P. Licinio Crasso Coss. senatus consultum factum est, ne homo immolaretur. palamque in tempus illud sacra prodigiosa celebrata. Galias utique possedit; & quidem ad nostram memoriam. namque Tiberii Caesaris principatus sustulit Druidas eorum & hoc genus vatium medicorumque. Sed quid ego hac commemorem in arte oceanum quoque transgressa, & ad natura inane pervecta? Britannia hodièque eam attonitè celebrat, tantis ceremoniis, ut dedisse Persis videri possit. adeo ista tota mundo consensere, quamquam discordi, & sibi ignoto. Non satis aestimari potest, quantum Romanis debeatur, qui sustulere monstra, in quibus hominem occidere religiosissimum erat, mandare etiam saluberrimum. Idem auctor, libro xxviii, c. i: Aspici humana exsta nefas habetur. quid mandis? Quis ista invenit ostenta? Tecum enim res erit everfor juris humani, monstrorumque artifex, qui primus ea condidisti; credo, ne vita tui oblivisceretur. Quis invenit, singula membra humana mandare? quâ conjecturâ inductus? quam potest medicina ista originem habuisse? quis veneficia innocentiora effecit, quàm remedia? Esto. barbari externique ritus invenerint: etiamne Græci suas fecere has artes? Certè, si Græcorum quoque hic fuit ritus, neque Latini eo abstinuerunt; ut apud quos eadem theologia, eademque ceremonia, quæ apud illos. tum & ipsos hominem immolasse, supra ostensum est. Totus igitur terrarum orbis nefando hoc scelere pollutus fuit. nec Judæos quidem, electum veri Dei populum, excipere queas; ut supra patuit. Homine igitur cæso, postquàm sanguinem, paterâ exceptum, flammis sacerdos adfudit; aut tota ac solida ejus viscera exstaque, aut membratim dissecta in epulas parabantur: quemadmodum de pecuinis victimis factum, supra docui.*

Atque hætenus de sacrorum ritibus, sacrificiorumque generibus disseruisse sufficiat. Cuinam potissimè deorum humanas immolaverint victimas, nunc etiam scire fuerit cura. Mercurio id factitatum apud Germanos, auctor est, ut sæpè ostensum, Tacitus in libro de Germaniâ. Cæsar quoque, deorum maximè Mercurium coluisse Gallos, tradit in dicto comment. vi. cui haud dubiè præstantioribus litarunt hostiis. At idem Tacitus, annal. xi, Marti pariter ac Mercurio adversam devovisse aciem, memorat, Hermunduros, adversum Cattos præliantes. & Jornandes Gothos ait Martem semper captorum immolationibus placavisse. Strabo etiam, lib. iii, Lusitanos tradit Marti immolasse captivos. Dionysius verò Halicarnassensis, lib. i, non modò Carthaginienſeis, atque Gallos, aliasque Occidentis gentes (in quibus haud dubiè intellexit Hispanos) sed & Græcos, ac Latinos Saturno humanis sacrificasse victimis, testatur. Lactantius, lib. i, cap. xxi, Græcos simul & Latinos Jovem eodem sacrificii genere coluisse docet. Procopius, rerum Persic. lib. i, Blemias, Africam gentem, Soli id tribuisse, adfirmat. Nulli igitur uni deo id servatum; sed omnibus communiter concessum. quamquam initio rerum ad unum Solis numen referebatur: cui uni cuncta reliquorum deorum nomina juxtà & numina competiisse, supra ostensum est.

Ceterum festos egisse ad publica ac solennia sacra dies, ludosque celebrasse omnes pariter gentes, passim ab auctoribus notatum reperio. Unde certum argumentum, morem hunc esse antiquissimum, haud dubiè è terrâ Shinar in dispersione gentium cum reliquis ritibus in universum orbem pervectum. De populo Israëlítico, aureo vituli simulacro sacrificante, ita tradit divus Moyses, Exodi. cap. xxxii, ver. vi: *Surgentes itaque postridiè manè, obtulerunt holocausta, & applicarunt encharisteria. seditque populus ad edendum: deinde surrexerunt ad ludendum. Quem ritum procul dubio in Ægypto didicerant Israëlità; unde & vituli, id est Apis simulacrum habuere. quamquam suis etiam sacris Judæi publicis ac solennibus epulas ludosque adjecerint. Græcorum, inter alia, maximè nota sunt*

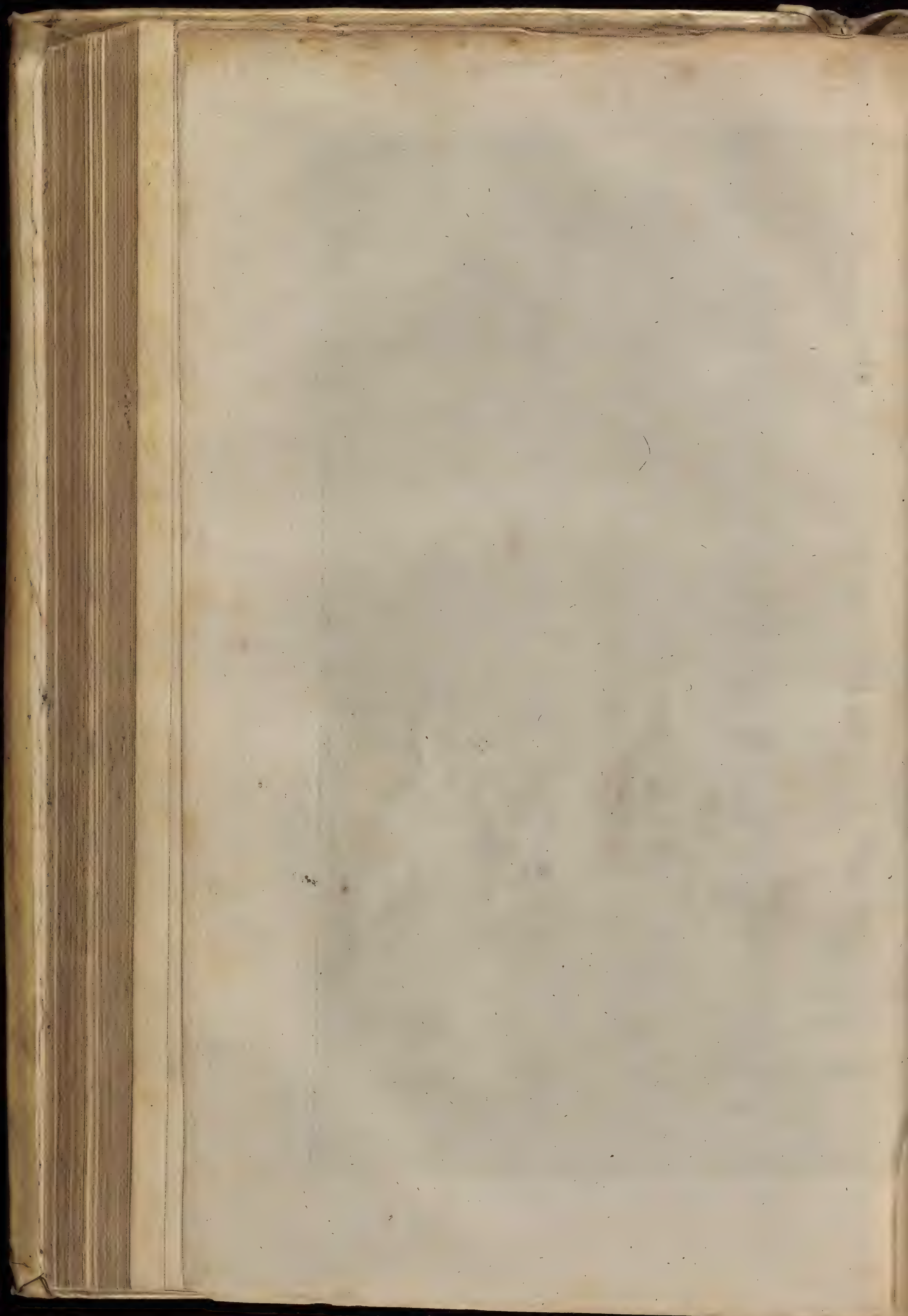

sunt Olympia, Pythia, Isthmia, & Nemea sacra simul atque ludicra, tot veterum scriptorum monumentis concelebrata. Nec ullum umquam apud Latinos, aliasque gentes, sacrificium publicum votivum, sive *εὐχαριστικὸν* peractum est sine ludis. In Germanis nostris, reliquisque Celticis gentibus, unum atque alterum adduxisse exemplum sufficiet. Auctor noster, libro de Germaniâ: *Est in insulâ oceanî sacrum nemus. dicatum in eo vehiculum, veste consecrum, attingere uni sacerdoti concessum. Is adesse penetrati deam intelligit. vectamque bubus feminis, multâ cum veneratione prosequitur. Latî tunc dies; festa loca, quæcumque adventu hospitioque dignatur.* Quibus ritibus ludicrisque festum hoc deæ Terræ matris celebrârint Romani, suprà, cap. 10 xxvii, ostensum est. Idem noster, eodem libro paullo antè: *Vetustissimos se nobilissimosque Svevorum Semnones memorant. fides antiquitatis, religione firmatur. Stato tempore in silvam, auguriis patrum & priscâ formidine sacram, omnes ejusdem sanguinis populi legationibus cœunt; casoque publicè homine, celebrant barbari ritus horrenda primordia.* De Sveonibus, qui pars quondam Svevorum, ita Magister Adamus: *Solet quoque post 1x annos communis omnium Sveonia provinciarû solennitas celebrari. ad quam videlicet solennitatem nulli præstatur immunitas. reges & populi omnes, & singuli sua dona ad Vpsolam transmittunt.* De Marforum gente, Rhenum quondam accolente, auctor noster, annal. lib. i: *Attulerant exploratores, festam eam Germanis noctem, ac solennibus epulis ludicram.* Haud dubiè in Tanfanæ luco: in quo eâ ipsâ nocte, oppressis Marfis, templum Tanfanæ exercitus Romanus diruit. Idem auctor, histor. lib. iv, de Bavorum rebellion: *Civilis primores gentis & promissimos vulgi, specie epularum, sacrum in nemus vocatos, ubi nocte ac latitiâ incoluisse videt, à laude gloriæque gentis orsus, injurias, & raptus, & cetera servitii mala enumerat.* Præmissa fuisse epulis sacra, omnino ego existimo. quidpe cur alioqui in sacrum vocaret nemus? Nec facile convivia aliqua publica acta fuisse priscis illis gentibus sine sacris, vel uni poëtæ Homerus Virgiliusque satis docent. Strabo, lib. iii, de Hispanis: *Τὰς δὲ Κελτίβηρας Φασί, καὶ τὰς περὶ θόρηας τῶν ὁρίων αὐτοῖς αἰωνύμῳ τινὶ θεῷ, ταῖς παυσελύοις νύκτωρ πρὸ τῶν πυλῶν παυνοικί τε χορεύειν καὶ παννυχίζειν.* id est: *Celtiberos ajunt, & qui ad septentriones versus iis sunt contermini, innominatum quemdam deum noctu in plenilunio ante* 30 *portas cum totis familiis choreas ducendo, totamque noctem festam agendo, venerari. Sed nuptiis quoque, ac deinde infantium lustrationibus adhibuisse sacrificia Celtas, quemadmodum Græci, Latini, & aliæ gentes, haud dubitandum est.*

CAP. XXXVI.

De sortilegiis, auspiciis, & aliis divinationum generibus.

40 **A**BSOLUTIS omnibus reliquis theologiæ philosophiæq; priscorum Germanorum partibus, restat nunc, uti pauca etiam quædam de divinationum generibus dicantur. Cicero igitur, sub initium libri primi de divinatione; *Gentem quidem, inquit, nullam video, neque tam humanam atque doctam, neque tam immanem, tamque barbaram, quæ non significari futura, & à quibusdam intelligi prædicique posse censeat.* Et lib. ii: *Omnes reges, populi, nationes, utuntur auspiciis.* Aelianus, variar. historiar. lib. ii, cap. xxxi: *Λέγουσι δὲ τῶν βαρβάρων οἱ περιηγηταὶ Ἰνδοὶ, Κελτοὶ, καὶ Αἰγύπτιοι, καὶ εἶναι θεὸς, καὶ περνοεῖν ἡμῶν, καὶ περσημαίνεν τὰ μέλλοντα, καὶ διὰ ὀρνίθων, καὶ διὰ συμβόλων, καὶ διὰ πτεράων, καὶ δι' ἄλλων τινῶν μαθημάτων, καὶ διδαγμάτων.* hoc est: *Prædicti autem barbari, Indi, Celte, & Aegyptii, & esse deos adfirmant, & nostri curam gerere, & præsignificare nobis futura, per aves, signa, seu omina, per exsta, &* 30 *alias quasdam observationes atque documenta.* De barbarissimâ tum temporis atque immanissimâ gente Germanis disertè testatur auctor noster, in dicto libro de Germaniâ, *auspicia eos sortesque ut quos maximè observasse.* Ars certè, sive scientia divinandi merito vetustissimam sibi vendicaverit originem; ut quæ & ipsa primùm in Asiâ nata sit; atque inde in gentium dispersione per cunctas pariter orbis terrarum parteis diffusa. Ante tamen inundationem terrarum,

jam tum in primâ mortalium ætate exstitisse, haud temerè adfirmaverim. auspici-
 cia quidpe nescio quid sentiant corvum atque columbam, aveis à Noacho post
 cessationem aquarum ex arcâ emissos. Cicero, initio lib. I de divinatione; *Vetus*,
 inquit, opinio est, jam usque ab heroicis ducta temporibus, eaque & populi Romani, & om-
 nium gentium firmata consensu, versari quamdam inter homines divinationem, quam Gra-
 ci μαντικὴν appellant, id est, præsensionem, & scientiam rerum futurarum. Heroica tem-
 pora nulla alia fuerunt, quàm quibus Noachi nepotes, post lingvæ primævæ ad
 Babylonem confusionem, colonias, sive gentium semina in universas terrarum
 parteis deduxerunt. Sive igitur ex certo aliquo fonte, seu ex suo ipsius judicio
 Cicero divinandi artem ab heroicis temporibus deductam censuit; convenit cer- 10
 tè hæc opinio dictis Noachi avibus; quarum indicio ille aquas recessisse cogno-
 vit. At licet auspicia ab inundatione demum terrarum initium cepisse videan-
 tur; tamen haruspicinam, quæ exstā inspiciebat, quæque ex lapsu immolatae vi-
 ctimæ, è fluxu sanguinis, è palpitatione membrorum divinabat, & item sortile-
 gia, jam ante inundationem sumxisse originem putaverim. Cicero, libro pro-
 ximè dicto: *Similis est haruspicum responsio, omnisque opinabilis divinatio. conjecturâ*
enim nititur: ultra quam progredi non potest. ea fallit fortasse nonnumquam: sed tamen ad
veritatem sapissime dirigit: est enim ab omni aternitate repetita. in quâ quum penè innu-
merabiles res eodem evenirent, iisdem signis antegressis; ars est effecta, eadem sæpè animad-
vertendo, atque notando. Sic Diodorus, lib. V, Celtarum nostrorum haruspiceis fi- 20
 dem divinationis inter suos invenisse ait παλαιὰ τιμὴ & πολυχρονίῳ ὡς ἀεὶ τηρομένη, id est,
 à longinquâ vetustâque observatione. Utut res sese habeat; omnis certè divinandi
 scientia atque observatio unam eandemque habuit originem, in Asiâ, ante gen-
 tium dispersionem. Eâ quomodò Germani nostri usi sint, indicare, in præsens
 mihi cura est. Cicero, de divinatione lib. II, in tria eam distribuit genera; in
 haruspicinam, auspicia, ac sorteis. De haruspicinâ, quæ exstā spectabat, jam satis
 abundèque superiori capite intellectum puto. nunc igitur de auspiciis ac sortibus
 dicendum. ac primùm de sortibus; ordine ab auctore nostro sic observato.
 Notandum autem, & sortibus & auspiciis præmissa fuisse sacrificia; per quæ dii
 exposcebantur, uti futura significarent. Exemplum est in Romulo ac Remo, 30
 novæ urbis nomen per auspicia captantibus: de quibus ita Dionysius Halicarnas-
 sensis, lib. I: Εἰκέλευσεν αὐτοὺς περὶ θύζαντας τοῖς θεοῖς ἰερεῖς τὰ νομιζόμενα, φυλάττειν οἰωνοὺς
 εὐσέως. id est; *Iussit eos, peractis legitimis sacris, observare faustas aliteis.* Auctor igitur
 noster, in dicto libro de Germaniâ, *Sortium*, inquit, *consuetudo simplex. virgam fru-*
giferam arbori deciduam, in surculos amputant; eosque, notis quibusdam discretos, super candi-
dam vestem temerè ac fortuito spargunt. mox, si publicè consulatur, sacerdos civitatis, si
privatim, ipse pater familiae, precatus deos, cælumque suspiciens, ter singulos tollit: sublato
secundum impressam antè notam interpretatur. Ne hoc quidem Germanorum pro-
 prium, sed cum aliis gentibus commune; manifestissimo indicio, hoc ipsum quo-
 que sortilegii genus ex Asiâ in Celticam, cum reliquis divinationum generibus; 40
 delatum. Herodotus, lib. IV: Μαντικὴν ἢ Σκυθῶν εἰσὶ πολλοὶ, οἱ μαντεύονται ῥάβδοις ἰτιή-
 σι πολλῇσι ὧδε. ἐπειὰν φακέλας ῥάβδων μεγάλων ἐνείκωνται, δένδρεα χαμαὶ διεξελίσσονται αὐ-
 τὰς καὶ ὅπῃ μίαν ἐκάστῃ ῥάβδον τιθέντες, θεασίηται. ἅμα τε λέγοντες ταῦτα, σιωπῶντες τὰς
 ῥάβδους ὀπίσω, καὶ αὐτοὶ κατὰ μίαν σιωπῶντες. αὐτὴ μὲν τοῖς ἡμαντικῇ πατρίδι σφι ἐστὶ. οἱ δὲ
 Ἑνάρηες, καὶ οἱ Ἀνδρόγυνοι τὴν Ἀφροδίτῃ σφι λέγουσι μαντικὴν διουῶναι. Φιλύρης ὢν Φλοιῶ
 μαντεύονται, ἐπειὰν τὴν Φιλύρην τριῖνα χίση διαπλέκων ἐν τοῖσι δακτύλοις τοῖσι ἐωυτῶν, καὶ
 διαλύων χρά. hoc est: *Apud Scythas permulti sunt divinatores, qui pluribus virgis salignis*
divinant, ad hunc modum: Grandeis virgarum fascis postquam attulerunt, humi positos
dissolvunt; & separatim ponentes earum singulas, vaticinantur. simulque, dum hæc dicunt,
virgas rursus convolvunt, & singulatim in unum componunt. atque hæc illis tradita à ma- 50
joribus divinatio. Evares autem, atque Androgyni ajunt sibi à Venere traditam divinandi
scientiam: qui tiliæ fronde vaticinantur. Tiliam ubi quis trifariam sciderit; digitis eam
implicando, ac resolvendo tractat: atque in hunc ritum de futuris prædicat. Hoc equidem
 Scythici sortilegii genus licet ab illo Germanorum aliquanto diversum; tamen
 ex eodem fonte eademque origine profluxisse, satis adparet. In primis autem
 antiquitas

antiquitas scientiæ proditur eo, quod non ab se inventam, sed à majoribus illi, hi ab ipsâ jam inde Venere sibi traditam, Herodoti ævo prædicarunt. In Germanorum autem fortibus id obiter notandum, quod his etiam candidus intercessit colos, quemadmodum omnibus aliis rebus divinis.

Porro idem noster sic de fortibus simulque auspiciis pergit: *Si prohibuerunt, nulla de eadem re in eundem diem consultatio. sin permissum; auspiciorum adhuc fides exigitur. Et illud quidem etiam hic notum, avium voces, volatusque interrogare.* Malunt quidam heic pro *notum*, legere *natum*. quibus an subscribam, vix equidem scio. miror tamen, cur auctor miratus, illud etiam in Germaniâ notum; 10 quum jam antea adfirmaverit, *auspicia Germanos sorteisq. ut quos maximè observasse: & de confagvineis eorum, aliâ Celtarum parte, Gallis Justinus, lib. xxi, augurandi studio eos præter ceteros valuisse.* cujus rei exemplum Cicero, de divinatio. lib. i, in Deiotaro, Gallorum in Asiâ rege, refert: *quem nihil umquam nisi auspicio gessisse*, veluti cum admiratione memorat. Quapropter natam apud Germanos auspiciorum scientiam conjicere poterat Tacitus ex eo, quod maximè omnium gentium eam & callebant, & observabant. Quod verò Cicero, in dicto libro, Cilicibus, Pamphyliis, Pisidis, ac Lyciis, excellentiam dictæ scientiæ præ aliis adscribit; id nihil Taciti Justinique auctoritati ac fidei derogat. quidpè Ciceroni parum Galliæ, multoque minùs Germaniæ ritus moresque 20 cogniti fuere; ut qui numquam eas terras ingressus est. dictarum autem Asiæ nationum consuetudines ipse coram diligentius perdidicisse potuit, dum eis cum potestate præesset; uti ipse testatur eodem loco. De auspiciorum virtute prisca quid senserint mortales, liquidò indicat Ammian. Marcellinus, lib. xxi. *Anguria, inquit, & auspicia, non volucrum arbitrio, futura nescientium, colliguntur; nec enim hoc vel insipiens quisquam diceret: sed volatus avium dirigit deus, ut rostrum sonans, prætervolans pinna, turbido meatu vel leni, futura præmonstret. amat enim benignitas numinis, seu quod merentur homines, seu quod tangitur eorum affectione, his quoque artibus prodere, quæ impendent.* Sententia sanè indigna homine à Christianâ religione haud perinde alieno. Ceterum ex hoc auctore, simulque ex Taciti verbis, 30 præ cicatis, adparet, *voceis volatusq. avium* maximè eos notasse. Sic & Ovidius, trist. lib. i, eleg. vii:

Lingvæ servatæ pennæve dixit avis.

Et Lucanus lib. i:

Fulminis edoctus motus, venasque calenteis

Fibrarum, & motus errantis in aëre penna.

Silius Italicus, lib. i: *Huic superos sentire monenteis*

Ars fuit, ac pennâ monstrare futura magistrâ.

Valer. Flaccus *Λ'εγοῦσιν* lib. i:

Cui genitor tribuit monita prænoscere divûm;

40 *Omnia; seu flammæ, seu lubrica cominus exstâ,*

Seu plenum certis interroget aëra pennis.

Cicero de Gallorum auspiciis sic scribit, in secundo de divinatione: *Externa auguria, quæ sunt non tam artificiosa, quàm superstitiosa, videamus. Omnibus ferè avibus utuntur: nec admodum paucis. alia illis sinistra sunt, alia nostris. Solebat ex me Deiotarus percunctari nostri augurii disciplinam: & ego ipsius. dii immortales, quantum differebat! ut quadam essent etiam contraria. Atq. iis semper utebatur.* Gallorum Germanorumq; auguria fuisse inter se similia ac paria, haud dubitandû; quia unius gentis Celticæ fuere nationes, omnibus ferè aliis etiam morum rituumq; partibus pares.

Porro auctor noster, eodem lib. de Germaniâ: *Proprium gentis, inquit, equorum quoque præfagia ac monitus experiri. Publicè aluntur iisdem in nemoribus ac lucis, candidi, ac nullo mortali opere contacti. quos pressos sacro turru sacerdos, ac rex, vel princeps civitatis, comitantur, hinnitusque ac fremitus observant. nec ulli auspicio major fides, non solum apud plebem, sed apud procures apud sacerdotes. se enim ministros deorum, illos conscios putant.* Ditmarus quoque, in chronico, lib. vi, suo ævo in Luiticiorum natione præfagium equinum notavit, verum ritu paullum diverso.

Equum,

Equum, inquit, qui maximus inter alios habetur, & ut sacer ab his veneratur, super fixas in terram duorum cuspideis hastilium, inter se transmissorum, supplici obsequio ducunt: & pramissis sortibus, quibus id exploravere prius, per hunc, quasi divinum, denuò augurantur: & si in duabus his rebus par omnium apparet, factis completur. Proprium hoc præsagium, ait Tacitus, fuisse Germanorum. ego verò dubito, an non & Sarmatis, & Persis id fuerit, ejus ævo, commune. Sarmatæ certè, sive Slavi fuere Luiticii; quos nunc Lusatios vulgò vocant. & in exercitu Xerxis, Persarum regis, qui bellum Græciæ intulit, fuisse τὰς τε ἵππους τὰς ἱερὰς καὶ τὸ ἄρμα τὸ ἱερὸν, id est, equos sacros, & currum sacrum, auctor est Herodotus, lib. vii. & in Cyri exercitu, quum Babylonem is peteret, fuisse ἱερὰς ἵππους λευκὰς, id est, sacros equos candidos, idem est testis, libro i. Vnde equidem collegerim, hunc etiam Germanorum ritum fuisse vetustissimum, in Asiâ, ante gentium dispersionem exortum.

Aliud hinc præsagii genus subjicit continuo auctor noster, his verbis: *Est & alia observatio auspiciorum; quâ gravium bellorum eventus explorant. Ejus gentis, cum quâ bellum est, captivum, quoquo modo interceptum, cum electo popularium suorum, patris quemque armis, committunt. victoria hujus, vel illius, pro præjudicio accipitur.*

Atque hæc sunt genera divinationum, quæ Tacitus Germanis usitata recenset. Alia etiam, præter hæc, habuisse eos, haud dubium est. Plinius, lib. xxx, cap. i, omnem augurandi divinandique scientiam *magicam* adpellans *artem*; 20 *Britannia, inquit, hodièque eam attonitè celebrat, tantis ceremoniis, ut dedisse Persis videri possit. adeo ista toto mundo consensere, quamquàm discordi, & sibi ignoto. paullo autem antè: Primus exstat, ut equidem invenio, commentatus de eâ Osthanes, Xerxem regem Persarum in bello, quod is Græciæ intulit, comitatus. Initio verò capitis ii: Ut narravit Osthanes, species ejus plures sunt. namque & ex aquâ, & ex sphaeris, & ex aëre, & ex stellis, ex lucernis, ac pelvibus, securibusque, & multis aliis modis divina promit: præterea umbrarum inferorumque colloquia. Omneis hos modos, vel saltem plerosque, non solum Britannos, sed reliquos etiam Celtas exercuisse, ex Germanorum conjicio exemplo, quod Plutarchus adnotavit in vitâ Cæsaris; prælium hujus commemorans quod cum Ariovisto, Marcomannorum rege, in Galliâ 30 commisit. Ἔτι ὁ μάχων, inquit, αὐτὰς ἡμελῶν τε καὶ μαντεύματα τῶν ἱερῶν γυναικῶν, αἱ ποταμῶν δὴναίς προσέλεπτο, καὶ ρευμάτων ἐλιγμοῖς καὶ ψόφοις τεκμαιρόμεναι, προσέθεον, καὶ εἶσαι μάχην τίθεον πρὶν ὁπλίσασθαι νέαι σελῶν. hoc est: Magis etiam eos retardaverunt sacrarum feminarum vaticinationes: quæ inspectis amnium vorticibus, fluentorumque gyris ac fragoribus notatis; certis inde signis futura prædicebant. hæc prælium ante novam lunam committere vetabant. Ceterò Plinius, toto libro trigesimo, varios magicæ artis mirosque recenset modos, partim rerum naturæ congruentibus, partim veneficiis obnoxios. quos omnium pariter olim gentium tenuisse sacerdoteis, seu theologos, philosophosque, ac palam exercuisse, supra, cap. xxiv, ostensum est. Easdem magicas, seu veriùs veneficas ar- 40 teis etiam nunc, non modò apud barbaras profanasque genteis, sed inter Christianos quoque vigere, nihil mirum sit: quandoquidem idem humani generis sævissimus hostis Satanas, qui ab initio mox in primis mortalibus, deo rebellibus Caini posteris, eam seminavit, hodièque & vivit & humano generi insidiatur; plurimamque ejus partem, cum his, tum aliis illecebris, in eundem secum æternum ilium trahit ignem. Credat nunc, quisquis velit, sagas magosque nullos esse, nec arte suâ quidquam posse. Quod tamen credere prorsus neminem ego existimo, nisi cui aut ipsa divinarum juxta humanarumque rerum ignorantia imponit, aut nefandus ille, nimiumque (heu dolor!) inter etiam Christianos hodiè pervagatus ἀθεϊσμός persuadet. Verùm jam inde à primis fuere sæculis, qui adfirmare haud veriti sunt, totam de deo 50 immortalē opinionem fictam esse ab hominibus sapientibus reipublicæ causâ; ut, quos ratio non posset, eos ad officium religio duceret: quod testatur Cicero, in primo de natura deorum. unde illi etiam nati sunt versus, qui Petronio Arbitro adscribuntur, homini in libidines & impietatem effusissimo. sunt autem isti:*

Primus

*Primus in orbe deos fecit timor: ardua cælo
Fulmina cum caderent, discussa que mœnia flammis,
Atque ictus flagraret Athos: mox Phæbus ad ortus
Lustratâ dejectus humo, Lunaque senectus,
Et reparatus honos, hinc signa effusa per orbem,
Et permutatis disjunctus mensibus annus,
Projecit vitium hoc: atque error jussit inanis
Agricolæ primos Cereri dare mœsis honores,
Palmitibus plenum Bacchum vincere, Palemque
Pastorum gaudere manu. natat obrutus, omni
Neptunus demersus aquâ: Pallasque cavernas
Vindicat. Et voti reus, & qui vendidit orbem,
Iam sibi quisque deos avido certamine fingit.*

Certè infinitus eorum etiam inter Christianos nunc reperitur numerus, qui cum illo sentiant Celio, de quo ita Martialis, epigram. lib. iv:

*Nullos esse deos, inane cælum
Adfirmat Celius; probatque, quod se
Factum, dum negat hoc, videt beatum.*

Quâ opinione animo obdurato, aut foedissimis voluptatibus libidinibusque volutantur, aut in omnis generis flagitia sceleraque nefanda ruunt; adeò, uti cælum terramque & omnia inter se miscere haud vereantur, modò queant. Licet heic cum Boëthio exclamare;

*Heu quàm præcipiti mersa profundo
Mens hebet, & propriâ luce relicta,
Tendit in extremas ire tenebras!*

Sed his si tantisper animum à teterrimi hostis sui, principis tenebrarum, vinculis sibi vindicare daretur, donec ea, quæ suprâ ex omnium gentium theologiâ collegi, mecum penitus cognoscerent: certè, si non unâ sacrorum apud Christianos librorum auctoritate, saltem universarum gentium unanimo inducerentur consensu, esse deum, esseque eum, quem sacra nobis ostendit Christianorum theologia. Ego equidem ista fortassis, ut alieno in opere, fusiùs copiosiusque tractavi, quàm par erat. verùm dari veniam mihi, æquum censeo; quandoquidem prisca illa Germanorum meorum theologia, parcè ab Græcis Latinisque auctoribus adnotata, explicari aliter, primæque suæ origini adseri nequiverit, nisi ex dicto omnium reliquarum gentium consensu. Nec indignum videatur, patriæ me gentis eam præstitisse operam honori, quam alius quispiam Græcorum Latinorumque impendisset nomini. nam & Celtæ nostri non pauca, sed multa de cælo ac sideribus atque eorum motu, de mundi ac terrarum magnitudine & formâ, de rerum naturâ, de deorum immortalium vi ac potestate, ac quid ii velint, disputarunt, juventutique transdiderunt; ut suprâ è Cæsaris ac Melæ intelleximus monumentis. ubi fortasse haud paucâ etiam veriora, quàm quæ aut Græcorum aut Latinorum de iisdem rebus prodiderunt sapientissimi. Haud levia sanè notasse videntur in Celtarum simul & Assyriorum Persarumque philosophiâ Aristoteles & Sotion, ob quæ antiquiorem eam Græcorum philosophiâ duxerunt; ut testis est Diogenes Laërtius, in proœmio. Certè, quantum ex suprâ disputatis judicare licet; vix umbram veræ illius sapientiæ, à primo mortalium Adamo traditæ, adnotarunt in tot tantisque monumentis suis Græci. quam tamen ipsam ex Ægypto eos hausisse, postquàm suam domi per ingentem vanitatem prodegissent, suprâ ostensum est. Contrâ verò ex iis, quæ tam parcè illi de Celtarum nostrorum Ægyptiorumque ac Persarum theologiâ memoriæ prodiderunt, satis adparet; longè meliorem hos verioreni-
que ac planiorem tenuisse rerum divinarum juxtâ atque humanarum notitiam; adeò, ut verissimum sit testimonium AEliani, quod variar. histor. lib. ii, cap. xxxi, his reliquit conscriptum verbis: καὶ τίς ἔκ τῶν ἐπὶ ἡμεῖς τῶν βαρβάρων σοφίαν; εἴ γε μηδὲς αὐτῶν εἰς ἀθεότητά ἐξέπεσε· μηδὲ ἀμφιβάλλουσι περὶ θεῶν, ἀλλὰ γὰρ εἰσιν, ἢ ἔκ εἰσιν· καὶ ἀρχὴ γὰρ ἡμῶν φροντίζουσιν, ἢ ὅτι. εἰδὲς γοῦν ἐννοίαν ἐλαβε τοιαύτην, οἷον ὁ Εὐήμες. ὁ Μεστωίς, ὁ Διογένης

ἡ Διογένης ὁ φρύξ, ἡ Ἰώπων, ἡ Διαγόρας, ἡ Σωσίας, ἡ Εὔπικρος, ἔτε Ἰνδός, ἔτε Κελτός, ἔτε Αἰγύπτιος. λέγουσι ὅτι βαρβάρων οἱ περαιοῦντο, καὶ εἶναι θεοὺς, καὶ περνοῦν ἡμῶν. καὶ ὑπὲρ τῶν ἰσχυρῶν ἔχοντες τὴν πίσιν, δύσιν τε καθαρῶς, καὶ ἀγνεύσιν ὁσίως, καὶ τελετὰς τελεῖσι, καὶ ὀργίων φυλάττειν νόμον, καὶ τὰ ἄλλα πράττειν, ἐξ ὧν, ὅτι τὰς θεοὺς ἰσχυρῶς καὶ σέβουσι, καὶ τιμῶσιν, ὡμολόγηται. id est: *Et quis non Barbarorum sapientiam laudibus extollat? siquidem nemo eorum ad contemptum deorum umquam prolapsus est; neque in dubium vocant, sint ne dii, an non sint, & curent ne res humanas, an non. Nemo igitur neque Indus, neque Celta, neque Aegyptius, eam cogitationem in animum induxit, quam vel Euemerus Messenius, vel Diogenes Phryx, vel Hippo, vel Diagoras, vel Sosias, vel denique Epicurus. sed barbari isti, quos dixi, contendunt & esse deos, & nostri curam gerere. Atque hac immota fide tenentes, purè rem 10 divinam faciunt, sanctè vitam agunt, ceremonias obeunt, orgiorum legem observant, & alia patrant, ex quibus certum est, quod deos obstinatè colant, & venerentur. Adeò scilicet, cùm Aegyptii, Assyrii, Persæ, & Indi, tum Celtæ nostri, majorum theologiam, sive sapientiam, quam illi ab Adamo acceptam iis tradiderant, diligenter ac sedulò, summâque cum reverentiâ ad Æliani etiam usque tempora custodiverunt; quum jam dudum Græci in abominandum istum ἀθεϊσμόν prolapsi essent. Vulgaris equidem hæc fuit apud Græcos atque Latinos, jam multis ab inde sæculis, & nunc etiam nostris theologis est opinio, omneis homines, duce naturâ, sine ullâ doctrinâ, habere anticipationem quamdam dei sive deorum: eoque esse factum, uti nulla usquàm gens reperta fuerit sine deorum cultu ac veneratione. 20 Verùm huic ego opinioni haud temerè subscripserim. nam duce naturâ, quæ nobis post Adami lapsum tota corrupta vitiosaque mansit, nec boni quidquam, nisi suppeditante Spiritu sancto, concipit, Protagoram potius eò pervectum fuisse crediderim, uti omnino negaret sese de diis habere, quod liqueret, essent, non essent, qualesve essent: & multo magis Diagoram illum Melium, & Theodorum (indignum hoc nomine) Cyrenaicum, qui nullos omnino esse putaverunt. è quorum numero innumeri alii olim fuere, & etiamnum inter Christianos quoque reperiuntur. Certè, quidquid natura in nobis possit, eâ duce pro se quisque excogitare nequivit, esse deum, esseque unum supremum atque æternum, qui cælum, & terram, & sidera, & angelos, & primum hominem creaverit: angelorum verò quosdam imperium supremi Dei adfectasse, bellumque illi molitos: 30 ex quorum lapsu factam Typhonis reliquorumque dæmonum generationem: animas hominum esse immortales; corporibus heic semel intereundum; & post multas sæculorum revolutiones in aliam æternamque vitam redeundum: mortalium genus aliquando aquarum eluvione fuisse deletum, præter Noachum, quem alii alio adpellaverunt nomine, & ejus familiam: mundum tandem igni vel absūmptum vel purgatum iri. dein, cultus etiam divini ceremonias atque ritus si consideres; animalium immolationibus placandam esse divini numinis iram, gratiamque ejus exposcendam: nihil neque publicæ neque privatæ rei majoris alicujus momenti sine sacrorum intercessione esse occipiendum: in facris verò rebus omnibus album observare colorem, & reliquos ritus, quos paucis suprâ indicavi. Hæc, inquam, atque talia, quum universæ non modò in nostro hoc, quem Europæ, Asiæ, Africæque vocabulis distingvimus, sed in extero etiam, longèque remotissimo orbe crediderint gentes, ac religiosissimè observaverint; non naturâ duce, sine aliquâ doctrinâ, singulas per se didicisse, sed majorum traditionibus, jam inde à primo mortalium Adamo manantibus, accepisse, ut suprâ ostensum, certum est. Atque hinc sunt illæ Græcorum sapientum voces; ὥς περ ὁ παλαιὸς λόγος· ὥς οἱ παλαιότατοι λόγοι· ὥς φασὶν οἱ ἀρχαῖοι· ὥς φασὶν οἱ πρεσβύτεροι. id est; ut antiquus est sermo; ut antiquæ ferunt traditiones; ut ajunt veteres; ut prisca mortales adfirmant. unde etiam illud Plutarchi, in libro de Iside: Διὸ καὶ 50 παντάλας αὕτη κάτευεν ἐκ θεολόγων καὶ νομοθετῶν εἰς τε ποιητὰς καὶ φιλοσόφους διόξα, τὴν ἀρχὴν ἀδέσποτον ἔχουσα, τὴν ἥ πίσιν ἰσχυρῶν καὶ δυσεξάληπτον, ἐκ ἐν λόγοις μόνον, & διὰ ἐν φήμαις, ἀλλὰ ἐν τε τελεταῖς, ἐν τε θυσίαις, & βαρβάρους, καὶ Ἑλλήσι πολλὰ καὶ περ φερομένη. id est: Proinde vetustissima à professoribus rerum sacrarum & legum latoribus derivata in poetas atque philosophos est opinio, auctore incognito, sed fide firmâ & indelebili, non in sermo-*

sermonibus tantum & rumoribus, sed & in mysteriis ac sacrificiis tam barbarorum, quam Græcorum, longè latèque pervagata.

Hunc igitur fontem, hanc originem, hoc principium habuit, non modò Celtarum nostrorum, sed omnium pariter per orbem terræ gentium theologia, ac reliqua sapientia; non à Græcis, ut plerique volunt cum Diogene Laertio; nec à Celtis, vel Persis, vel Indis, vel Ægyptiis, vel Assyriis, ut Aristoteli, Sotioni, & aliis visum; sed à primo omnium mortalium patre MANNO: qui ipse primus doctorem habuit eundem, quem originem conditoremque sui, supremum illum æternumque THEUTH. cui pro tantis donis sit honor, laus, & gloria, in sæculorum sæcula; amen.

CAP. XXXVII.

De rerumpublicarum apud priscos Germanos formis. ubi simul ostenditur, quo modo imperia initio in gentibus nata.

20 **S**ATIS hæcenus de priscæ Germanorum gentis religionibus, & sacrorum ritibus postquam dictum est; ordo rerum nunc poscere videtur, uti de publico etiam populorum regimine quædam dicantur; paucisque monstretur, quanam fuerint per universam olim Germaniam rerumpublicarum formæ.

Tria potissimum quum sint omnium rerumpublicarum genera, sive tres formæ, MONARCHIA, ARISTOCRATIA, & DEMOCRATIA; quas auctor noster, annal. lib. IV, his interpretatur verbis; *Cunctas nationes, & urbes, populus, aut primores, aut singuli regunt*: duas ex his tantum, *Democratiam*, ac *Monarchiam*, id est *populi*, & *singulorum*, qui *reges* dicuntur, regimina in universis totius Germaniæ nationibus olim fuisse deprehendo. nam qui *Aristocratiam* in nonnullis Theutiscorum populis statuunt; vereor, uti sententiam suam satis tueri ac defendere possint. quamquam, nonnulla mixta è monarchiâ atque democratiâ fuisse imperia, non negaverim. Sed origines monarchiæ democratiæque primo loco ostendendæ erunt. Aristoteles, πολιτικῶν lib. IV, cap. II, πρῶτον καὶ θεωτάτῳ αὐτῷ βασιλείᾳ, id est, *primum maximèque divinum esse regnum*. Causam, cur sit maximè divinum, adfert Cicero, de legibus lib. III, his verbis: *Nam & hic mundus deo paret, & huic obediunt maria, terraque; & hominum vita jussis suprema legis obtemperat*. additque: *Atque, ut ad ceteriora veniam, & notiora nobis; omnes antiquæ gentes regibus quondam paruerunt. quod genus imperii primum ad homines justissimos deferebatur*. In eademque sententiam Justinus, lib. I: *Principio rerum, gentium nationumque imperium penes reges erat: quos ad fastigium hujus majestatis non ambitio popularis, sed spectata inter bonos moderatio provehebat*. Eadem mens fuit Aristoteli, πολιτικῶν lib. I II, cap. XIV; & item Thucydidi, lib. I: nisi quòd ille ad eos primum delata fuisse regna opinatur, à quibus populus beneficiis adfectus, id est, legibus instructus, aut armis defensus fuerat. uterque verò πατερικὰς fuisse hasce μοναρχίας, sive βασιλείας, κατὰ νόμον, censet; id est, *regna, seu monarchias certo jure præfinitas, successionē à patribus in filios delatā*. Illud quidem satis verum, certumque, primam omnium existitisse monarchiæ quamdam speciem. at primam ejus originem aliam ego fuisse censeo; quàm quæ ab gentilibus istis tradita scriptoribus. Idem Aristoteles, dicto proximè loco, κατὰ τὰς ἡρώικας χρόνας, id est, *heroum temporibus* ejusmodi exortas tradit monarchias. Heroum tempora, prima illa fuisse post terrarum inundationem sæcula, quibus Noachi filii, nepotes ac pronepotes, quos *heroum* vocabulo innuerunt vetustissimi mortalium, filios suos atq; nepoteis, id est, nationes, secundum lingvarum divisionem numerumque, in suas quisque regiones deduxerunt; superiori capite dictum est. In his igitur primam post inundationem exortā fuisse regnorum speciem, lubens ego philosopho & aliis adsenserim: non tamen primum ab universo populo in unum, ob beneficia ejus ac merita, voluntario jure delata; sed ipsâ naturâ patribus erga filios ingenta. quod in uno Celtarum patre

declarasse satis fuerit: reliquorum quidpe regnorum consimilis atque eadem fuit origo. CELTARUM igitur omnium parens ASCHENAZES, quum gentem simul nostram simulque linguam in CELTICAM terram detulisset; unus omnibus patrio jure ac potestate, veluti rex subjectis, præsuit, quoad vixit. Complures autem quum ei forent filii nepotesque; quinque filiis natu majoribus omnem reliquit Celticam: unde in v potissimum genteis, & v nomina Hispanorum, Britannorum, Gallorum, Theutiscorum, & Illyriorum, universa divisa fuit. sub v his reliqui fratres, filiique ac nepotes, suas quisque portiones possederunt, tamquam subditi sub regibus: quibus ex amore tamen, ceu filii parentibus, minoresque natu fratres majoribus, non per metum, paruerunt. Ei Aschenazis filio, cui THEUTISCIA hereditate obtigit, quodnam fuerit nomen, nusquam reperio. Hic complures iterum quum haberet filios; v natu majoribus omnem distribuit Theutisciam: à quorum imperiis nominibusque omnis Theutiscorum gens in v divisa fuit nationes, *Istævones, Ingevones, Vandalios, Hermiones*, atque *Bastarnas*: quorum fines suo loco describentur. Singulis iterum his Aschenazis nepotibus quum complures progignerentur filii; complures etiam cujusque ditionis partitiones, compluraque de eorum nominibus nationum exorta sunt nomina, *Marforum, Gambriuvorum, Chattorum, Hermundurorum*, & alia. Quorum regiones quum jam ultra in plura vocabula, pluraque imperia minutiora dividi ob agrorum angustias nequirent; in unum impofterum filium, natu maximum, imperii successio in qua-
 que gente, sive natione, perpetuò delata fuit. Ubi verò filii defecerunt, in proximos regiae stirpis consanguineos, vel etiam nobilitate præstantissimos, defunctorum successio transivit. reliqui omnes his paruerunt, κατὰ νόμον, id est, jure ac legibus præscriptis; quod de primis illis regnis adfirmat Aristoteles, loco supra dicto. Atque hinc est quod Cæsar, belli Gall. com. vi, de Germanorum nationibus tradit, his verbis: *Neque quisquam agri modum certum, aut fineis proprios habet. sed magistratus ac principes in annos singulos gentibus, cognationibusque hominum, qui unà coierunt, quantum eis, & quo loco visum est, attribuant agri; atque anno post aliò transire cogunt.* Nempe singuli vici singulae erant cognationes; & sic quoque singuli pagi; ac tandem tota civitas, sive natio, ab unâ stirpe procreata gens, pro unâ propinquitate habebatur. Quò illud etiam spectat auctoris nostri, in libro de Germaniâ: *Non casus, nec fortuita conglobatio turmam aut cuneum facit: sed familiae & propinquitates.* Eundem hodieque Americanas genteis, in vicis & cuneis constituendis, observare morem, vulgò notum est. Sed initio, fines imperii, ut inquit Justinus, lib. i, *tueri magis, quam proferre, mos erat*: & ut Tacitus annal. iii, *intra suam cuique patriam regna finiebantur: nullâ adhuc malâ libidine.* At postquam exni aequalitas, & pro modestiâ ac pudore, ambitio & vis incedebat; non modò rapinae ac bella in finitimos, sed domi etiam in suos civeis, liberiores proveniêre dominationes, regnaque jam infinita, cum potestate imperandi absolutissimâ. quorum primum conditorem, post inundationem, fuisse Nimrodum, sive Ninum, sacrae juxta profanaeque testantur historiae. unde absolutissima illa in Oriente imperia, non tam in subditos ac civeis, quam in vilissima mancipia æternum mansere. Atque hoc tandem est, quod Aristoteles, haud dubiè ex veterum traditionibus, adfirmat, κατὰ τὰς ἡρώικας χρόνας prima regna fuisse exorta. Eadem postea quum in Germaniâ quoque exorirentur; non nullos apud populos evaluerunt: quidam, uti per vim ea atque libidinem à regibus arrepta videbant, sic statim pari vi atque indignatione eripuerunt, in plenamque sese & absolutam vindicarunt libertatem. Hinc duæ in antiquâ Theutiscorum gente rerumpublicarum puræ ac simplices nulloque alio genere permixtae formæ, MONARCHIA, ac DEMOCRATIA. Quidam verò veterem illum atque avitum gentibus morem ad posteriora quoque sæcula retinuerunt, vel saltem abolitum revocarunt. unde tertium quasi genus, è monarchiâ democratiâque confusum ac mixtum. Sed singulorum generum exempla ex veterum ostendere monumentis atque clariùs illustrare libeat.

De democraticis rebuspublicis cum principatu.

Q U O D N A M rerumpublicarum genus sit optimum, ceterisque præstan-
 tissimum, nec hujus operis est inquirere, & multi jam dudum ostendere
 conati sunt. unum hoc ego heic dixerim; libertatem, atque ex eâ natam
 10 democratiam ut plurimum amplexos fuisse Germanos nostros; adeò, uti uno
 fermè LIBERTATIS nomine atque famâ Græcis juxta ac Latinis monimen-
 tis maximè celebrati sint. Unde hæc auctoris nostri, in libro de Germaniâ,
 verba: *Sexcentiesimum & quadragesimum annum urbs nostra agebat, cum primum Cim-
 brorum audita sunt arma, Cæcilio Metello ac Papirio Carbone Coss. ex quo si ad alte-
 rum imperatoris Trajani consulatum computemus, ducenti fermè & decem anni colligun-
 tur. tam diu Germania vincitur. Medio tam longi ævi spatio, multa invicem damna. non
 Samnis, non Pæni, non Hispania, Galliæve, ne Parthi quidem sapius admonuere. quippe regno
 Arsacis acrior est Germanorum libertas. Quid enim aliud nobis, quàm cadem Crassi, amisso
 & ipse Pacoro, infra Ventidium dejectus Oriens objecerit? At Germani, Carbone, & Cassio,
 & Scauro Aurelio, & Servilio Cepione, M. quoque Manlio, fuis vel captis, quinque simul
 20 consularibus exercitus populo Romano, Varum tresque cum eo legiones etiam Cæsari abstule-
 runt. nec impune C. Marius in Italiâ, divus Iulius in Galliâ, Drusus ac Nero & Germani-
 cus in suis eos sedibus perculerunt. mox ingentes C. Cæsaris minæ in ludibrium versa. inde
 otium; donec occasione discordiæ nostræ, & civilium armorum, expugnatis legionum hiber-
 nis, etiam Gallias affectavere. ac rursus pulsus inde, proximis temporibus triumphati
 magis, quàm victi sunt. Ergo omnium toto orbe gentium fortissimi Germani.
 Nempe una LIBERTAS fortitudinis certa mater, nutrixque fidissima. E di-
 verso, Orientis populi meritò auctoribus molles bello viri passim adpellantur; ut
 qui absolutissimis regnis ceu dejectissima servitia continebantur. A liberorum
 igitur Germaniæ populorum, ut omnium nobilissimorum, democratia initium
 30 facere haud iniquum fuerit: imò maximè necessariū. hujus quidpe explicatione
 præmissâ, reliqua rerumpublicarum genera, qualia fuerint, facilius intelligentur.*

Democraticarum igitur rerumpublicarum aliæ cum principatu fuere, aliæ
 sine principatu. de his posterius agam: de illis hoc capite. PRINCIPATUS in de-
 mocraticis Germanorum rebuspublicis erat eminens unius auctoritas, reliquo-
 rum omnium potestate atque legibus definita. Tacitus, prædicto libro de Ger-
 maniâ: *Reges ex nobilitate, duces ex virtute sumunt. nec regibus infinita aut libera potestas;
 & duces exemplo potius, quàm imperio, si prompti, si conspicui, si ante aciem agant, admira-
 tione præsumunt.* Rectè equidem majores nostri *reges ex nobilitate, duces ex virtute su-
 mebant.* quidpe virtute opus erat foris, uti hostis profligaretur: nobilitate domi,
 40 uti auctoritas polleret in civem. Ceterum regis nomen heic improprie pro prin-
 cipis auctoritate esse sumtum, ipse auctor infra, ubi de conciliis agit, satis disertè
 his verbis indicat: *Coëunt, nisi quid fortuitum & subitum inciderit, certis diebus; cum
 aut inchoatur luna, aut impletur. Illud ex libertate vitium, quod non simul, nec jussi con-
 veniunt; sed & alter & tertius dies contatione coëuntium absuntur. Ut turba placuit,
 considunt armati. Silentium per sacerdotes, quibus tum & coercendi jus est, imperatur.
 Mox rex, vel princeps, prout atas cuique, prout nobilitas, prout decus bellorum, prout fa-
 cundia est, audiuntur, auctoritate suadendi magis, quàm jubendi potestate. Si displicuit
 sententia, fremitu aspernantur: sin placuit, frameas concutiunt.* Heic scilicet nullum
 inter regis ac principis imperium discrimen: uterque enim auctoritate magis su-
 50 dendi, quàm jubendi potestate, audiebatur. quod clariùs etiam patet ex Cæsaris
 belli Gallici commentario v: ubi Ambiorix, Eburonum (Germani erant Cis-
 rhenani) dimidiæ partis rex, sic adfatur Romanos: *Neque id, quod fecerat de op-
 pugnacione castrorum, aut judicio, aut voluntate suâ fecisse; sed coactu civitatis. suaque
 esse ejusmodi imperia, ut non minùs haberet in se juris multitudo, quàm ipse in multitudine.*
 Nimirum hoc est, quod Tacitus ait, *suadendi magis auctoritate, quàm jubendi*

potestate, regem, vel principem audiri. ita, uti Ambiorix rex, etiamsi in concilio bellum in Romanos civitati Eburonum disvasisset; tamen à multitudine, ad inferendum ducendumque, cogi, vel saltem juberi potuerit. Quin suos, ut Romanorum castra oppugnarent, non iussisse, sed concitavisse eum cum Cativulco, alterius Eburonum partis rege, testatur Cæsar eodē commentario. Tacitus annal. lib. x i, *Eodem, inquit, anno Cheruscorum gens regem Romā petivit; amisit, per interna bella, nobilibus, & uno reliquo, stirpis regie, qui apud urbem habebatur, nomine Italus. Paternum huic genus è Flavio, fratre Arminii: mater ex Acrumero, principe Cattorum, erat.* Cheruscos regnatos fuisse ante hunc Italum, nusquam reperio: principes eorum refert Tacitus, in annalibus, fratrem Flavii (qui stipendia fecit in Romanorum exercitu 10 Tiberio ac Germanico ducibus) *Arminium*; dein duos fratres *Segestem* ac *Segimerum*. Proinde principem quoque voluisse Cheruscos, non regem, Italum, omnino credibile est. Ipsi certè Cherusci, prædicto libro apud Tacitum, principem adpellant. *Adeò neminem, inquit, iisdem in terris ortum, qui principis locum impleat.* Et quid Cherusci regem peterent, qui Arminium, antea principem, regnum adfectantem oppresserant: quique Maroboduum, multarum gentium in Germaniā regem, quum se regno suo adjicere armis tentaret, Arminii ductu represserant; moxque Hermunduris, Marcomannis, ceterisque Maroboduo subjectis gentibus auxilium tulerant ad pellendum regno Maroboduum? Certè regnum istud Itali non aliud fuit generis, quàm illud Ambiorigis & Cativulci; ubi æqua multi- 20 tudini cum regibus fuit potestas: hoc est, principalis auctoritas in democratiā, cum svasorio jure jubendi. *Regis* autem adpellatio, tum Tacito in Cheruscorum Italo, tum Cæsari in Eburonum Ambiorige & Cativulco, inde nata videtur, quòd unum idemq; imperii genus Romani modò *regis*, modò *principis* promiscuè usurparunt vocabulis: illud tamen quasi priscum Romanorū, Spartanorumq; imitatione; qui consimilis potestatis imperium regum quoq; titulo adficiebant; ut mox ostendam. Sic igitur Tacitus, histor. lib. iv, *Clasficum quoq; alæ Treverorum in Romano exercitu præfectum, regio fuisse genere tradit; quum tamen Indutio-*

*marum, à quo Clasficum genus originemq; traxisse mox infra patebit, principem fuisse Treverorum adfirmet Cæsar, belli Gall. com. v. sic item Julium Paullum, 30 & Claudium Civilem, regiā stirpe fuisse apud Batavos, ait Tacitus eodem libro; quum princeps tantum olim habuerint Batavi, non reges: ut infra liquebit. At quàm exigua fuerit principum istorum, sive regum, in democraticis rebus publicis auctoritas, svadendi magis quàm jubendi, disertè indicat idem Tacitus, in libro de Germaniā, per comparisonem aliorum in Germaniā regum. *Trans Lygios, inquit, Gothones regnantur, paullo jam addictius, quàm cetera Germanorum gentes; nondum tamen supra libertatem. Protinus deinde ab oceano Rugii, & Lemovii. omniumque harum gentium insigne, rotunda scuta, breves gladii, & erga reges obsequium.* En, dum Gothonibus addictius jam regnum, quàm ceteris, cum libertate tamen tribuit; Rugiis etiam & Lemoviis erga reges obsequium, quo veluti insigni ab reliquis antè enar-*

*ratis Germanorum nationibus distinguuntur: sanè ceteris illis plenam, integram, atque infinitam concedit libertatem. Paulo post, de Svionibus, qui Svedi nunc vulgò dicuntur; *Est apud illos, inquit, & opibus honos: eoque unus imperitat; nullis jam exceptionibus, non precario jure parendi.* Quibus verbis itidem absolutam atque infinitam ceteris Germaniæ nationibus adsignat libertatem, quorum reges, seu principes hoc ipso à Svionum regibus discernit, quòd hi liberam in suos & infinitam habebant potestatem imperandi; unique soli imperitabant: Gothonum verò regibus non nisi precarium erat ac svasorium jus parendi, cum multis exceptionibus subjectorum: qui tamen ipsi addictius regebantur, quàm ceteræ civitates.* In his igitur puraputa democratia meritò dici debet. quidpe sum- 50 ma imperii potestas, majestasque apud universum erat populum. in quo licet ordines diversi, alius alio superior; *principis, sacerdotum, primorum, sive procerum, nobilium, & plebis;* tamen in conciliis ac conventibus, sine jure aut dignitate *regis, ut turba placuit, armatus quisque confedit: & iterum, sine jure *conspiciat, prout* etas cuique, prout decus bellorum, prout facundia erat, pro se quisque sententiam dixit:*

idque,

idque in negotiis gravioribus, quæ ad statum totius civitatis spectabant. sic enim idem noster; *De minoribus rebus principes consultant, de majoribus omnes. ita tamen, ut ea quoque, quorum penes plebem arbitrium est, apud principes pertractentur.* & postea: *Licet apud concilium accusare quoque, & discrimen capitis intendere.* & iterum: *Eliguntur in iisdem conciliis & principes, qui jura per pagos vicōsq. reddunt.* Sine ipsâ igitur plebe nihil audebat statuere aut decernere rex ille, vel princeps; imò ne procures quidem, seu primores. Hinc Civilis, regiâ, ut antè dictum, five principali apud Batavos stirpe ortus, quum gentem ad rebellionem pertrahere vellet; *primores gentis, & promptissimos vulgi, specie epularum, sacrum in nemus*
10 *vocavit;* teste eodē nostro, historiar. lib. 1 v. scilicet, quia sine vulgo, id est, sine plebe, neq; Civilis, Batavorū nobilissimus, neq; primores quidquā decernere, jus fasve habebant. Quamobrem vehementissimè falluntur ii, qui Batavorum rempublicam aristocraticam fuisse Civile vivente arbitrantur. neque eorum sententiæ quidquam patrocinantur verba Strabonis, ita, lib. 1 v, de Belgis loquentis: *Ἀριστοκρατικὴ δὲ ἦσαν αἱ πόλεις τῶν πολιτειῶν,* hoc est; *pleraque eorum respublica per optimates administrabantur.* etenim τὰς πόλεις, non verò omneis fuisse ait aristocraticas. nomen autem Belgarum longius ipse, quàm quisquam alius auctorum, in ultimam usque versùs occasum solstitialem Galliam, quæ nunc *Britannia* dicitur *minor*, extendit. quapropter ex *plerisque* illis, cū
20 *aliæ nationes, tūm maximè Batavorum civitas exemta esse poterat: imò jure debebat;* quia Batavi Germanorum, unde orti erant, moribus agebant in omnibus rebus: aristocraticū autem imperandi genus à Græcis Massiliensibus Galli acceperant: à quibus nihil prorsus Batavi; ne propiores quidē cis Rhenū in Gallico solo Germani. sic namq; in Eburonum quoque, Germanicæ nationis, civitate, ut antè ostensum, summa imperii potestas penes multitudinē fuit. Strabo verò superioribus continuò ista subjungit: *Ἐνα δὲ ἡγεμόνα ἤρουν: ο κατ' ἐνι- αὐτὸν τοπαλαίον· ὡς δὲ αὐτῶς εἰς πόλεμον εἰς ὑπὸ τῶ πλῆθους ἀπεδεικνύο στρατηγός.* id est;
Antiquitus unum quotannis deligebant principem: similiterque unus belli dux à multitu-
30 *dine designabatur.* En; apertè Strabo testatur, non ὑπὸ τῶ ἀρίστων, id est, ab optima-
tibus duceis istos belli fuisse constitutos, sed ὑπὸ τῶ πλῆθους, hoc est, à *multitudine;* quam *plebem*, atque *vulgum* vocat Tacitus. Quod ergo reliquū est insigne, quod-
ve indicium, quo Batavorum, Germanicæ gentis, respublica aristocratix magis quàm democratix adsimiletur? Nempe, quòd Cæsar, belli Gall. comment. vi, scribit, *plebem penè servorum loco haberi apud Gallos, & nulli adhiberi consilio;* sed impe-
rium omne intra Druidas & equiteis consistere. Ad hoc quoque facilis & ea-
dem est responsio. Nempe, si de Gallorum plebe verè hoc scripsit Cæsar; Gallis ego suos mores lubens relinquo: Germanis tam Cisrhenanis quàm Transrhe-
nanis ne quis temerè eos tribuat, sedulus moneo. hi quidpe avitis vixerunt ut plurimū moribus, quum Galli in molliorem jam dudum vitam Græcis Massi-
40 *liensium moribus corrupti forent.* Proinde non modò Batavos, sed omneis pa-
riter Germanos Cisrhenanos democratico imperio civitateis suas five respubli-
cas gubernasse, maximè credibile est. sic enim in Eburonum quoque civitate, ut antè dictum, summa imperii potestas non penes unos procures, nec penes u-
nos equiteis, id est, penes unam nobilitatem, sed penes omnem fuit multitudi-
nem. sic Indutiomarus, teste Cæsare sub finem com. v, quum Cingetorigem, ge-
nerum suum, Cæsaris parteis sequentem, hostem judicari vellet; *armatum multi-*
tudinis concilium indicit; quo, lege communi, omnes puberes armati convenire cogebantur.
Sine multitudine igitur, id est, sine plebe seu vulgo Indutiomarus Cingetorigem
hostem judicare, bonaque ejus publicare nequivit. cogebatur autem plebs convenire,
50 non Indutiomari principis imperio, neque procerū jussu; sed *lege communi,* com-
muniter ab omni simul plebe latâ. Hinc sub initium com. vi, *Interfecto,* inquit
Cæsar, *Indutiomaro, ad ejus propinquos à Treveris imperium defertur.* nimirū ab omni
Treverorum multitudine. nam procures jam dudum sponte parteis Indutio-
mari deseruerant, Cingetorigi mox à Cæsare conciliati; ut auctor est ipse Cæ-
sar, in comment. v; qui *principes* eos adpellat, quos Tacitus, historiar. v, *senatores.*

sed & hic in libro de Germaniâ, eundem ordinem vocat *principes*; ut mox ostendam. Mera igitur atque germana fuit democratica, cum Batavorum, Eburo-
 num, ac Treverorum, tum omnium haud dubie Germanorum cis Rhenum co-
 lentium, rerumpublicarum gubernatio, è Germaniâ, una cum ceteris Germa-
 norum moribus, in Galliam translata. Ceterum, quum tam absoluta tamq; pura
 fuerit istarum civitatum democratia; principes eorum, sive reges eodem modo,
 ut apud Lacedæmonios, solo nomine tantum fuere reges; re autem ipsâ ἀρχὴ eo-
 rum nihil aliud fuit, quàm στρατηγία διὰ βίης, id est, *imperium bellicum per totam vitam*;
 sive στρατηγία αἰδιῶτος, *imperium militare æternum*: ut tradit de Lacedæmoniorum re-
 gibus Aristoteles, πολιτικῶν lib. III, cap. XIII. nam in hoc potissimum ab ini. 10 con-
 stituti fuere, uti hostem à suæ civitatis finibus propellerent; aut multitudinem in
 finitimorum agros educerent. omnis namque eorum vita nil nisi perpetuum fuit
 bellum. Dionysius Halicarnassensis, lib. II, de Romanorum regum potestate lo-
 quens; quam Romulum instituisse arbitratur: Εἰς τὴν Λακωνικὴν πολιτείαν καὶ τὸ με-
 τεγενέσθαι. ὁ δὲ γὰρ οἱ Λακεδαιμονίων βασιλεῖς αὐτοκράτορες ἦσαν, ὅτι βέλτερον πράττειν
 αἰὲν ἢ γενεσθαι πάντες τὸ κοινὸν τὸ κράτος. id est: *Hoc quoque à Laconicâ republicâ desum-*
fit. quidpe Lacedæmoniorum reges non erant sui arbitrii, ut, quidquid vellent, facerent: sed pe-
nes senatum erat tota publicæ administrationis potestas. Idem auctor, lib. V: καὶ ἀρχαὶ μὲν
 ἅπαντα πόλεις ἑλκάζεσθαι ἐβασίλευον, πολλὰ δ' ὥσπερ τὰ βαρβάρων ἔθνη δεσποτικῶς, ἀλλὰ κατὰ νό-
 μους τε καὶ ἐθίμους πατέρας. καὶ κράτιστος δὲ βασιλεὺς, ὁ δικαιότατος τε καὶ νομιμώτατος, καὶ μηδὲν
 ἐκδικαιώμενος τὸ πατρίων. hoc est: *Ab initio omnibus Græciæ urbibus sui erant reges: qui*
tamen non barbaricâ licentiâ dominabantur; sed juxta leges & mores patrios regnum exer-
cebant. optimusque rex habebatur, qui esset justissimus, & legum observantissimus, nusquam
discedens ab institutis patriis. In Atheniensium δημοκρατία dicebantur ἀρχοντες. Verum
 in Germanis nostris, quod Aristotelis, πολιτικῶν lib. V, cap. V, in commune ait,
 ὅτι τὰ ἀρχαίων τὸν αὐτὸν γενεὰς διμαγωγὸν καὶ στρατηγὸν, id est, *priscis temporibus eundem*
populi, eundemque exercitus fuisse ductorem. Apud nostros exemplum dictæ dignita-
 tis est in Arminio, Cheruscorum principe; quem duodecim potentia annos explevisse,
 quum propinquorum dolo caderet, auctor est Tacitus, sine annal. II. Romani equidem
 homines, ob Lacedæmoniorum regum similitudinem, reges eos adpellarunt. at re
 verâ nil nisi duces exercituum erant, quos patria lingua dixit *Herzegen*; de quibus
 plura post dicam. In bello haud minus, quàm aliarum civitatum duces, qui in
 certum tempus certumque bellum delecti erant, exemplo potius, quàm imperio, si
 promti, si conspicui, si ante aciem agerent, admiratione præfuerunt. nam, quemadmodum
 domi in conciliis, sic foris in militiâ, neque animadvertere, neque vincere, neque verbe-
 rare quidem, nisi sacerdotibus permixtum erat; non quasi in pœnam, nec ducis jussu; sed velut
 deo imperante, quem adesse bellantibus credebant. Iidem hi reges sive principes sæpè
 à plebe, seu multitudine pro legatis mittebantur extra civitatem. sic Malo-
 rix atque Verritus, Frisiorum principes, missi sunt Romam ad Neronem im-
 peratorem; teste Tacito, annal. XIII. sic Masius Marcomannorum rex cum
 Gannâ, virgine sacerdote, missus ad Domitianum; teste Dione, libro LXV. sic
 Vallomarius, ejusdem gentis rex, ad Mallium Bassum, Pannoniæ præfe-
 ctum; teste Petro Patricio in historiâ. Sed ne reditus quidem regibus istis è re-
 gis vel principis nomine ac dignitate ulli certi. *Mos est civitatibus*, inquit Tac-
 itus in libro de Germaniâ, *ultrò, ac virum conferre principibus, vel armentorum, vel*
frugum aliquid; quod, pro honore acceptum, etiam necessitatibus subvenit. Ex hoc co-
 mitibus suis, de quibus suo loco dicam, epula, & quamquàm incomiti, largi tamen
 apparatus, pro stipendio cedebant. *Materia autem munificentie per bella, & raptus.* id est,
 ex hostibus habebant, quæ comitibus suis donabant. *magnumque comitatum non*
nisi vi belloque tuebantur. exigebant enim comites, principis sui liberalitate, illum bella-
torem equum, illam cruentam victtricemque frameam; de quibus infra differetur. Illud
 tamen quasi ex lege, seu instituto, quod eodem in libro iis tribuit auctor his
 verbis: *Sed & levioribus delictis, pro modo pœnarum, equorum pecorumque nume-*
ro convicti multantur. pars multa regi, vel civitati, pars ipsi, qui vindicatur, vel propin-
quis ejus exsolvitur. Nec satellitum, sive stipatorum, seu corporis custodum ali-
 quod

quod ex regiâ potestate, vel dignatione erat præsidium: sed comitatus solummodo domi militiaque voluntarius; de quo dicam, ubi de militiâ eorum mihi sermo erit. In universum æstimanti, summa auctoritas, tam in eâ democratiâ, quæ cum principatu, quàm quæ sine principe vel rege erat, penes unos fuit sacerdotibus, cum domi in pace, tum foris in bello; ut supra, cap. XXIV, ostensum est. Domi tamen principem jus habuisse atque potestatem indicendi concilium, item præsidendi conciliis ac judiciis publicis totius civitatis, patet ex Indutiomari exemplo supra citato. Et quia singulis cujusque civitatis pagis ac vicis suus erat magistratus, sive, ut Tacitus & Cæsar vocant, princeps, qui jus reddebat; supremum quoque totius civitatis principem, sive regem, in eo pago, in quo domicilium habitationemque habebat, locum juris dicundi obtinuisse credibile est. pagum verò fortè incoluit, qui totius civitatis caput. Nomen *regis* à Romanis, ut antè dictum, parum proprium iis impositum; quum haud dubiè e re ipsâ sermone patrio dicerentur *thi Fôrsten*; antiquo vocabulo Germanico *fôrste*, quod hodiè apud Danos, Svedos, atque Norvagos *primum* numero significat; eademque significatione apud Anglos in Britannia est *first*. quâ ratione etiam vocabulum *princeps* Latinis derivatum à voce *primus*. Posteriores Germani, in Galliam transgressi, quum Latinæ lingvæ usum illic addiscerent, ejusdem dignitatis viros Latine vocaverunt *princeps*: quod vocabulum ad hanc usque diem in Germaniâ durat. Germanicè tamen etiam nunc, ut olim, Svedis, Norvagiis, ac Danis *princeps* dicitur *een Fôrste*, antiquo illo vocabulo; quod superiores Germani nunc dicunt *ein Fürste*. Hoc equidem lingvæ dignitatumque in Germaniâ antiquarum imperiti derivant à verbo *fûren*; quod est *ducere*: quasi *Fürste* dictus veluti *ein Führer*, id est, *dux* seu *ductor* exercitus. qui tamen Germanis illis vocabatur à re ipsâ, id est, à *ductu exercitus*, *ein Herzog*; ut infra fusiùs ostendetur. Haud hereditarios fuisse hujusmodi principatus, sed electivos, clarissimis indicat verbis Tacitus, dum reges ex nobilitate *sumi*, non verò *succedere*, ait. Argumentum insuper atque exemplum est in Ariovisto, Marcomannorum, Sedusiorum, atque Harudum rege. quidpe post hujus mortem, liberè egerunt dictæ nationes; donec Maroboduus, nobilis Marcomannus, fortunâ privatus, Româ reversus, regnum in eas occuparet; ut suo loco monstrabitur. Ceterum si quis princeps in prædictis rebus publicis democraticis monarchicum imperium, id est, absolutum, liberumque, ac infinitum regnum adfectaret; statim ab acerrimâ illâ gentis libertate oppressus, atque extinctus, vel saltem pulsus fuit. Sic enim prædictus Arminius, quum pulso Maroboduo regnum adfectaret, libertatem popularium adversam habuit: petitusque armis, cum variâ fortunâ certaret, dolo propinquorum cecidit, postquam XII potentia principalis annos explevit: ut auctor est Tacitus, annal. lib. II. sic ipse Maroboduus, quum regnum, per multas gentes à se privato occupatum, diu tenuisset, tandem à subjectis sibi populis, duce Catualda, profligatus est; teste eodem Tacito, eodem libro. sic item Catualda, nobilis Goto, quum regem sese Marcomannorum in pulsi Marobodui locum constituere tentaret; statim à Jubillio, duce Hermundurorum (qui & ipsi sub Marobodui regno fuerant) pulsus est. sic quoque Vannius, Quadorum princeps, & Svevis postea, inter Marum & Cusum locatus, rex à Druso Cæsare impositus, post XXX annos pellitur regno; primâ imperii ætate clarus, acceptusque popularibus: mox diuturnitate in superbiam mutans, & odio accolarum, simul domesticis discordiis circumventus; teste eodem auctore, annal. II, & XII. sic denique Italus, rex vel princeps Cheruscorum, quum secundâ fortunâ ad superbiam prolaberetur, pulsus est à Cheruscis; teste eodem, annal. XI. Et apud Marcomannos quidem, Quadosque, democraticas fuisse cum principatu respublicas, post expulsos Maroboduum ac Vannium reges, haud obscure colligitur è Taciti libro de Germaniâ. Marcomannis, inquit, Quadisque usque ad nostram memoriam reges manserunt ex gente ipsorum; nobile Marobodui, & Tudri genus. jam & externos patiuntur. Si igitur Marcomanni, Quadique, pulsos Maroboduo ac Vannio regibus, mox stirpem eorum in reges iterum dilegerunt; haud dubiè de democraticâ libertate antea sibi providerunt: ita, uti regibus

istis nulla alia fuerit in civitate potestas, quàm quæ in democraticarum civitatum principibus suprâ nobis descripta. id quod inde etiam quàm maximè liquet, quòd auctor, postquàm ceteras inter Rhenum ac Vistulam Danubiumque & sinum Codânû nationes (in quibus etiam Marcomanni ac Quadi) ordine omneis enarravit; tandem, *Trans Lygios*, inquit, *Gothones regnantur*, paulo jam additiùs, quàm cetera Germanorum gentes; nondum tamen supra libertatem. Proinus deinde ab oceano Rugii, & Lemovii. omniumque harum gentium insigne, rotunda scuta, breves gladii, & erga reges obsequium. Quâ re, ceu apertissimo indicio, antè memoratis Marcomannis Quadisque plenam, integram, atque absolutam relinquit libertatem: ex quâ regimen reipublicæ democraticum. Ceterum, quæ fuerint, præter jam dictas, democraticæ cum principatu civitates, haud facile dispectu est. trans Albim quidpe quia, præter L. Domitii transitum, (cujus meminit Tacitus, annal. 1, & IV,) nullas Romani res gesserunt; nulla quoque scriptorum relicta sunt monumenta, unde id perdisci queat. Cis Albim, præter Cheruscos, Chattorum quoque civitatem democraticam habuisse cum principe rempublicam, liquet ex annal. libro 11; ubi primùm *Arpus*, deinde *Adgandestrus*, Chattorum principes memorantur: libro verò XI, *Acrumerus*. Cis Rhenum, in Germaniâ Gallicâ, Batavos quoque, & Treveros, Eburonesque idem reipublicæ habuisse regimen, suprâ ostensum est. Per quos magistratus democraticæ istæ cum principatu reipublicæ administratæ fuerint, capite proximo docebo.

CAP. XXXIX.

De rebuspublicis democraticis sine principatu.

HACTENUS igitur de democraticis Germanorum rebuspublicis cum principatu dictum est. nunc de iis etiam, quæ sine principatu fuere, deinceps dicendum. Fuisse hujusmodi respublicas, patet liquidò ex auctoris verbis, jam antè citatis. *Reges*, inquit, *ex nobilitate, duces ex virtute sumunt*. Nec regibus infinita aut libera potestas; & duces exemplo potius, quàm imperio, si promti, si conspicui, si ante aciem agant, admiratione præsumunt. Ceterum neque animadvertere, neque vincere, neque verberare quidem, nisi sacerdotibus, permissum: non quasi in pœnam, nec ducis jussu; sed velut deo imperante, quem adesse bellantibus credunt. Reges democraticarum civitatum, sive principes, si usus postularet, bellumque aliquod incideret, exercitum semper duxisse, neque alios eis civitatibus fuisse bellorum duces, superiori capite demonstratum est. heic igitur quum auctor inter dictos reges, aliosque quosdam duces distingvat; apertissimo ostendit indicio, duces hosce in certum dumtaxat constitutos fuisse tempus; donec bellum, quod inciderat, profligaretur. Exemplum est apud eundem auctorem, histor. lib. IV, in Brinione Caninefate. quidpe quum Civilis Batavus rebellionem erga Romanos Batavis suis pervasisset; tractis in belli societatem Caninefatibus ac Frisiis, *Brinio, stolidæ audaciæ Caninefas*, claritate natalium insignis, cuius pater multa hostilia ausus, *Cajanarum expeditionum ludibrium impune spreverat*; igitur ipso rebellis familiæ nomine placuit: impositumque scuto, more gentis, & sustinentium humeris vibratus, dux diligitur, totius exercitus, qui ex Batavis, Caninefatibus, ac Frisiis constabat. At extra bellum domi ducibus his nullum fuisse imperium, nullam potestatem, omninoque civitateis istas democraticas sine duce seu principe communi egisse, patet clariùs ex aliis auctoris ejusdem verbis, in libro de Germaniâ perscriptis: *Sed & levioribus delictis, pro modo pœnarum, equorum pecorumque numero convicti multantur. pars multa regi, vel civitati, pars ipsi, qui vindicatur, vel propinquis ejus exsolvitur*. Regi scilicet pars multæ cedebat, si regem gens haberet: civitati autem, sive nationi, in publicum totius civitatis ærarium, si natio sine rege vel principe ageret. Ac de his equidem civitatibus Cæsarem puto id inaudivisse, quod omnibus in universum Germaniæ populis per imperitiam tribuit, bell. Gall. comment. VI, his verbis: *Quum bellum civitas*

aut illatum defendit, aut infert; magistratus, qui ei bello præsent, ut vita, necque habeant potestatem, deliguntur. In pace nullus communis est magistratus. De officio atque potestate horum ducum in bello, infra commodiore loco fuerit sermo, ubi de militiâ agetur. nunc, quæ domi istarum rerumpublicarum democraticarum sine principatu fuerit administratio, potissimè dicendum erit; si, puras putas fuisse democraticas, nullo aristocratiae genere permistas, antè ostendero. Liquet hoc ex Taciti verbis, prædicto libro de Germaniâ in universum de utroque democraticarum genere relatis. Coeunt, inquit, nisi quid fortuitum & subitum inciderit, certis diebus, cum aut inchoatur luna, aut impletur. Illud ex libertate vitium, quod non simul, nec
10 jussi conveniunt: sed & alter & tertius dies contatione coeuntium absimitur. Ut turbæ placuit, considunt armati. Silentium per sacerdotes, quibus tum & coercendi jus est, imperatur. Mox rex, vel princeps, prout ætas cuique, prout nobilitas, prout decus bellorum, prout facundia est, audiuntur, auctoritate suadendi magis, quam jubendi potestate. & postea, ubi de magistratibus democraticarum rerumpublicarum agit; Eliguntur, inquit, in iisdem consiliis & principes, qui jura per pagos vicosque reddunt. Centeni singulis ex plebe comites, consilium simul & auxilium, adsunt. En, supra ait, turbam in concilio confedissee, & pro se quemque sententiam dixisse. heic verò magistratus (quos principum vocabulo indicat, ut mox declarabitur) à turbâ, id est, à plebe dilectos ostendit: & ubi consilium & auxilium, id est, senatum pagorum indicat; non ex optimatibus, vel primoribus, vel nobilibus; sed ex plebe eum fuisse constitutum disertè testatur. plebs autem erat, quos ipsi burgarios & frilingos adpellabant; ut supra, cap. xv, ostensum est. Ceterò, reipublicæ administratio heic eadem fuit, quæ in democratiis cum principatu. nam quum in his regis, vel principis ἀρχὴ nihil aliud esset, quam ἡγεμονία, id est, imperium militare, ut supra docui; cui domi in civitate nihil præter nomen, & decus: per alios magistratus administratam fuisse universam rempublicam necesse est. De his igitur sic Cæsar, dicto commentar. vi: In pace nullus communis est magistratus: sed principes regionum atque pagorum inter suos jus dicunt, controversiasque minuunt. Et Tacitus noster, ut modò retuli: Eliguntur in iisdem conciliis & principes, qui jura per pagos vi-
30 cosque reddunt. Quid pagi, quid vici vocabulo auctores Romani in Germaniâ intellexerint, supra, cap. xiii, explicatum est. Quot igitur pagi vicique, totidem rectores, sive magistratus, vel judices; qui pagis & regionibus, sive agris circum sitis, jus reddiderunt. Auctor præfationis in legem Salicam: Gens Francorum inclyta dictavit Salicam legem per proceres ipsius gentis; qui tunc temporis apud eamdem erant rectores. Sunt autem electi de pluribus viri iv, Wisogast, Arbogast, Salogast, & Windogast. qui per treis mallos, id est comitia convenientes, omneis causarum origines sollicitè discernendo, tractantes de singulis, judicium decreverunt. Hinc illud Marcellini, lib. xxvii, de Athanarico, uno è Gothorum principibus, loquentis: Post leviora certamina, Athanaricum, eâ tempestate judicem potentissimum, ausum resistere cum manu, quam sibi crediderit abundare, extremorum metu coëgit in fugam. Et lib. xvii: His in barbarico gestis, Bregetionem castra commota sunt: ut etiam ibi belli Quadorum reliquias, circa illos agitantium tractus, lacryma vel sanguis exstingueret. quorum regalis Vitrodorus, Viduarii filius regis, & Agilimundus subregulus, aliique optimates & judices, variis populis præsidentes, viso exercitu in gremio regni solique genitalis, sub gressibus jacuere militum; & adepti veniam, jussa fecerunt. Principes autem illic adpellantur ab Cæsare & Tacito, vocabulo à communi usu diverso; è Germanorum tamen, ut mea fert opinio, more atque consuetudine adsumto. Etenim, quum hi quoque magistratus, vel rectores, primi in suo quisque pago vel vico forent; Germani, è simplicitate quadam animi, quum titulorum varium splendorem
50 vel ignorarent etiamdum, vel, ut rem vanam, aspernarentur, patrio sermone vocavere eos thi Försten. quos æquipollenti Romani vocabulo dixere principes. Non ejusdem dignitatis princeps heic intelligere auctores, cujusmodi superiori capite indicavi, liquet ex subsequenter Taciti verbis: Centeni singulis ex plebe comites, consilium simul & auctoritas, adsunt. Illis quidpe non certus aut finitus erat comitum numerus, in consilium vel auctoritatem: sed plurimi

plurimi, & acerrimi comites ad emulationem finitimorum principum electi. hac enim illorum dignitas, hæ vires, magno semper electorum juvenum globo circumdari; in pace decus, in bello præsidium. nec solum in sua gente cuique, sed apud finitimas quoque civitates, id nomen, ea fama, ea gloria erat, si numero ac virtute comitatus emereret, expetebantur. quin etiam ex aliis civitatibus legationibus, & muneribus ornabantur; nempe uti ipsa virtutis fama bella profligarent. denique hi ab ipsis principibus alebantur, perpetuoque iis præstò erant. At centeni isti comites non nisi in conventibus ac judiciis, tamquam consilium & auctoritas aderant. Sed & Cæsar idem inter diversarum democratiarum principibus discrimen apertissime ostendit, in belli Gall. comment. v: ubi, de Treverorum loquens civitate, In eâ, inquit, civitate duo de principatu inter se contendebant, Indutiomarus & Cingetorix. ubi summum totius gentis Treverorum intelligit principem. paullo vero post, Nonnulli, inquit, principes ex eâ civitate, & familiaritate Cingetorigis adducti, & adventum nostri exercitus perterriti, ad Cæsarem venerunt. & iterum paullo post: Principibus Treverorum ad se convocatis, eos sigillatim Cingetorigi conciliavit Cæsar. quod cum merito ejus à se fieri intelligebat, tum magni interesse arbitrabatur, ejus auctoritatem inter suos quam plurimum valere, cujus tam egregiam in se voluntatem perspexisset. En, auctoritatem Cingetorigis principis in suos, id est, in istos Treverorum principibus valuisse ait. ergo non summam hi habuere auctoritatem inter Treveros. nihilque aliud fuere, quam singulorum pagorum vicorumque rectores, magistratus, ac judices. Hos senatores adpellat Tacitus, historiar. lib. v. ubi, de Civilis Batavi rebellionem, cui accesserunt & Treveri, loquens. Transiire, inquit, Rhenum Tutor quoque & Classicus, & centum tredecim Treverorum senatores. Et item Cæsar belli Gall. comment. iv: Tenchtheri & Vespertes petunt, sibi uti potestatem faceret in Vbios legatos mittendi. quorum si principes ac senatores sibi jurejurando fidem fecissent; eâ conditione, quæ à Cæsare ferretur, se usuros ostendebant. Iidem primores & procures sæpius adpellantur Tacito. sic annal. libro i: Segestes, parari rebellionem sapere alias, & supremo convivio, post quod in arma itum, aperuit: suavitque Varo, ut se, & Arminium, & ceteros procures vinciret. nihil ausuram plebem, principibus amotis. & annal. ii: Visurgis Romanos Cheruscosque interfluebat. ejus in ripa cum ceteris primoribus Arminius adstitit, & postea: Nec Arminius, aut ceteri Germanorum procures mittebant suos quisque hortari. & paullo post: Pugnam volunt, arma rapiunt: plebes, primores, juvenus, senes, agmen Romanum repente incursum. item historiar. lib. iv, Civilem ait primores gentis, & promptissimos vulgi convocasse, quum rebellionem in Romanos genti suæ Batavæ persuadere vellet. Et eodem libro postea: Movebatur vulgus, condebantque gladios; cum Cumpanus ac Iuvenalis, ex primoribus Tungrorum, universam ei gentem dedidere. Item in libro de Germaniâ: Nec ulli auspicio major fides, non solum apud plebem, sed apud procures, apud sacerdotes. At hos pagorum vicorumque sive principibus, sive magistratus, senatores, primores, procuresve, ex nobilitate sumtos fuisse, quemadmodum reges, sive supremi civitatum principes, patet ex Cæsaris comment. v. nam ubi Cæsar nonnullos principibus ex Treverorum civitate, & familiaritate Cingetorigis adductos, & adventu Romani exercitus perterritos, ad se venisse ait; ipse Indutiomarus, legatis ad Cæsarem missis, sese idcirco à suis discedere, atque ad eum venire noluisse adfirmat, quò facilius civitatem in officio contineret; ne, nobilitatis discessu, plebs propter imprudentiam laberetur. Porro summum imperandi, jubendique, animadvertendi, ac verberandi jus atque auctoritas heic quoque penes sacerdoteis fuit. de utrisque enim democratiis, tam sine principatu, quam cum principatu, loquitur Tacitus ista: Ut turba placuit, confidunt armati. Silentium per sacerdotes, quibus tum & coercendi jus est, imperatur. Atque hujusmodi respublicas democráticas sine principatu complureis fuisse in Germaniâ deprehendo: præsertim minoribus in civitatibus; quales fuere Marforum, Tencterorum, Usipiorum, Tubantum, Ansibariorum, Angrivariorum, Dulgibinorum, Chamavorum, & aliorum. De Marfis testis est Tacitus, annal. lib. ii. Ipse Germanicus majoribus, inquit, copiis Marfos irrupit. quorum dux Malovendus, nuper in deditionem acceptus,

acceptus, propinquo loco defossam Varianæ legionis aquilam modico presidio servari indicat. Et de Ansibariis, annal. XIII: Eosdem agros Ansibarii occupavere, validior gens, non modo suâ copîâ, sed adjacentium populorum miseratione: quia pulsi à Chaucis, & sedis inopes, tutum exsiliū orabant, aderatque iis clarus per illas gentes, & nobis quoque fidus, nomine Bojocalus, vinctum se rebellionē Cheruscâ, jussu Arminii, referens; mox, Tiberio & Germanico ducibus, stipendia meruisse, quinquaginta annorum obsequia. Id quoq; adjungere, quod gentem suam ditioni nostrâ subjeceret. Non principem Ansibariorum vel regem fuisse hunc Bojocalum, liquet ex eo, quod Arminii jussu vinctus fuerat; item, quod stipendia postmodum sub Rom. ducibus fecit. Sed & majorum civitatū
10 nonnulli hujus generis fuere. nam de Chaucis sic auctor noster, annal. lib. XI: Per idem tempus Chauci, nullâ dissensione domi, & morte Sanquini alacres, dū Corbulo adventat, inferiorem Germaniam incursum, duce Gannasco, qui natione Caninefas. Ejusdē generis fuisse & Bructerorum civitatem, amplam & validam, inde colligere licet, quod nusquam eorū regis vel principis mentio, quamvis crebra apud auctores, maximē Tacitum, bellorū Bructerū memoratio. nam quod hic histor. lib. IV, Velledam virginē, nationis Bructera, latē imperitasse ait; id veneratione magis, dum exitum bellorum vaticinatione suis prædiceret, quā obsequio factū esse, suprà, cap. XXIV, demonstravi. Cis Rhenum quoque Germanis ejusmodi fuisse respublicas democraticas sine principatu, haud obscure è Cæsaris colligitur
20 commentariis de bello Gallico. nam, quū multa belli Nerviorū, Atuaticorum, Menapiorumq; fiat memoratio; nulla tamen ullius regis vel principis harū civitatum reperitur mentio: quū interim de Ambiorige & Cativulco Eburonum, item de Indutiomaro & Cingetorige, Treverorum principibus haud semel. At postquā Romani Gallias pacarunt, suoq; imperio subjecerunt; omnibus pariter civitatibus jus eligendorum regum seu principum simul ereptum. unde de universis Belgis ita Strabo, in lib. IV: Αἱ εἰς οὐρανὸν ὄντες τῶν πόλεων. ἕνα δ' ἡγεμόνα ἔχοντες καὶ ἐνιαυτὸν τοπαλαίον. ὡς δ' αὐτὸς εἰς πόλεμον εἰς ἑκάστην τῶν πόλεων ἀπεδείκνυτο στρατηγός. νυνὶ δὲ προσέχουσι τοῖς τῶν Ῥωμαίων προτάγμασι τὸ πλεον. hoc est: Pleraq; eorū respublicæ ab optimatibus gubernabantur olim. unum verò quotannis ducem sumebant: si-
30 militer unus belli dux à multitudine designabatur. nunc verò Romanorum jussis plerisque in rebus parent. Et de universis Galliæ incolis, paullo antè: Νυνὶ μὲν οὐκ ἐν εἰρήνῃ πάντες εἰσι δεδωλωμένοι, καὶ ζῶντες κατὰ τὰ προτάγματα τῶν ἑλόντων αὐτοὺς Ῥωμαίων. id est: Nostrâ equidem ætate omnes pacati serviunt; Romanorum, à quibus subacti, jussis parentes. Ubi nulla natio, nullus populus, nulla civitas excipitur. Hinc Treveri, quum, Civile Batavo impulsore, rebellarent, non reges seu princeps habuere belli duceis; sed ex nobilitate, Classicum atque Tutorem. Interfecto Hordeonio, inquit noster historiar. IV, commeavere nuntii inter Civilem Classicumque, præfectum alæ Treverorum. Classicus nobilitate opibusque anteibat alios. Regium illi genus, & pace belloque clara origo. Ipse, è majoribus suis, hostis populi Romani, quā socius jactabat. Mi-
40 scūere sese Iulius Tutor & Iulius Sabinus, hic Trevir, hic Lingon. Tutor ripâ Rheni à Vitellio præfectus. Regium erat Classicum genus, ex iis majoribus, ob quorum memoriam hostem potius sese, quā socium præbere Romanis debuit: id est, quia majoribus suis Romani, duce Julio Cæsare, bellum intulerant. quod Indutiomaro, Treverorum principi, factum ipse testatur Cæsar, prædictis belli Gall. comment. V, & VI. Regem autem cur heic vocet Tacitus Indutiomarū, quem Cæsar principem, superiori capite declaratū est. Sed & Batavi, quū antea à principibus regerentur, postquā Galliæ pacatæ, & in provincias Romanas redactæ fuere, rempublicam democraticā sine principatu habuerunt; Romanis supremum, ut in reliquâ Galliâ, imperium obtinētibus. unde illa Taciti, histor. lib. IV: Civilis primores gentis, & promptissimos vulgi, specie epularum, sacrum in nemus vocatos, ubi nocte ac latitiâ incaluisse videt, à laude gloriæ gentis orsus, injurias & raptus, & cetera servitii mala enumerat. Neq; enim societatem, ut olim; sed tamquā mancipia haberi. Quando legatum (gravi quidem comitatu, & superbo cum imperio) venire? tradi se præfectis, centurionibusque. Et de eadem Batavorum gente, historiar. lib. I: Galliæ, super memoriam Vindicis, obligata recenti dono Romanæ civitatis, & in posterum
tributi

tributi levamento. Proxima tamen Germanis exercitibus Galliarum civitates, non eodem honore habitæ, quædam etiam finibus ademptis, pari dolore commoda aliena ac suas injurias metiebantur. Item, prædicto lib. iv, postea: Mox valescentibus Germanis, pleraque civitates adversum nos armata; spe libertatis, & si exuissent servitium, cupidine imperitandi. Et iterum postea, ex Civilis oratione: Secretis sermonibus admonebat malorum, quæ tot annos perpeffi: Miseram servitutem falso pacem vocarent. Batavos, quamquam tributorum expertes, arma contra communes dominos cepisse. Et haud multo post: Ausos aut libertas sequetur; aut victi, iidem erimus. Et rursus, è Voculæ, ducis Romani, contra Batavos oratione: Nunc hostes, quia molle servitium: cum spoliati exutique fuerint, amicos fore. Et tandem, lib. v, ex ipsorum Batavorum sermonibus: Non prorogandam ultra ruinam. nec posse ab unâ natione totius orbis servitium depelli. & mox: Sibi non tributa, sed virtutes & viros indici. proximum id libertati: & si dominorum electio sit; honestius principes Romanorum, quam Germanorum feminas (Velledam Bructeram intelligunt) tolerari. Sic ipse auctor, in libro de Germaniâ: Manet honos, & antiqua societatis insigne. nam nec tributis contemnuntur, nec publicanus atterit. exempti oneribus & collationibus, & tantum in usum præliorum sepositi, velut tela atque arma, bellis reservantur. Quod sepono, atque reservo, omnino in meâ est possessione ac potestate. quocirca hunc honorem & hoc societatis insigne meritò ipsi Batavi non in ipsâ libertate, sed proximè libertatem posuere: Voculaque adpellavit molle servitium. 20
 Atque hujusmodi ferè fuit libertas, quam provinciarum suarum nonnullis populis concedere solebant Romani. Sic in eadem provinciâ, Galliâ Belgicâ, liberi recensentur populi Plinio, lib. iv, cap. xvii, Nervii, Sueffiones, Silvanectes, Leuci, Treveri; & foederati Lingones, & Remi. quorum tamen conditionem Batavorum conditioni comparandam non puto. Hinc igitur, quum Germanicus, Romani exercitus dux, Cheruscos armis peteret, Batavi socii non regem, nec principem, sed ducem habuere Coriovaldam; teste Tacito, annal. lib. ii. hinc item Batavi, & contermini Caninefates, quum, impulfore Civile, rebellionem pararent, Brinionem, nobilem Caninefatem, communem sibi dilegerunt ducem, teste eodem Tacito, historiar. iv. Neque vero Civilis ante eam rebellionem sive dux sive princeps Batavorum fuit; ut quidam opinantur: sed cohortis Batavæ in exercitu Romano præfectus; ut testis idem Tacitus, libro proximè dicto. ubi hæc quoque de Civile ejusque fratre leguntur: Julius Paullus & Claudius Civilis, regiâ stirpe multo ceteros anteibant. En; anteibant ceteros: non principatu, nec regno; sed regiâ stirpe tantum; id est, quia majores eorum regiam sive principalem in Batavis dignitatem obtinuis- 30
 sent, antequam insula eorum & reliquum agri in Romanorum pervenit potestatem, jusque diligendorum principum ipsis ereptum. Neque post Civilem, & Vespasiani tempestatem, regia dignitas in Batavis ostendi umquam potest, quoad Romano subjecti fuere imperio. nam, quod quidam ex Am. Marcel- 40
 lini libro xvi reges subicere conantur; id planè irritum est atque inane. Verba illic leguntur ista: Quo cognito (scilicet Cornutos ac Bracchatos, militeis Romanos, premi à Germanis) opitulatum conturmalibus suis celeri cursu Batavi venere cum regibus, formidabilis manus. Quorsum heic, quæso, regum mentio? aut quæ mentionis necessitas, vel usus? vel etiam, quot reges exiguam Batavorum gentem habuisse censes? item, quot eorum in uno exiguo militum globo, vel manipulo? Responsio fanè heic nulla satis apta fuerit. Lego igitur dictum locum hoc modo: opitulatum conturmalibus suis celeri cursu Batavi venere cum Herulis, formidabilis manus. Herulos quidpe sub unâ fuisse cum Batavis manu, sive sub uno vexillo, auctor est idem Marcellinus, lib. xxvii, his verbis: 50
 Post cujus interitum, Herulorum Batavorumque vexillum direptum. Ceterò, trans finem Codânium & Vistulam amnem ingentes fuere ac validæ gentes, in plureis quaque nationes divisæ: de quibus Tacitus sub finem libri de Germaniâ ita scribit: Peucinatorum, Venedorumque, & Fennorum nationes Germanis an Sarmatis ascribam, dubito. quamquam Peucini, quos quidam Bastarnas vocant, sermone, cultu, sede, ac

sede, ac domiciliis, ut Germani agunt: sordes omnium ac torpor. ceterum, connubiis mixtis, nonnihil in Sarmatarum habitum fœdantur. Venedi multum ex moribus traxerunt. nam quidquid inter Peucinos Fennosque silvarum ac montium erigitur, latrocinis pererrant. Hi tamen inter Germanos potius referuntur; quia & domos figunt, & scuta gestant, & pedum usu ac pernecitate gaudent. quæ omnia Sarmatis diversa sunt, in plastro equoque viventibus. Fennis mira feritas, fœda paupertas. non arma, non equi, non penates: victui herba, vestitui pelles, cubile humus. sola in sagittis spes; quas, inopia ferri, ossibus asperant. idemque venatus viros pariter ac feminas alit. passim enim comitantur, partemque præda petunt. nec aliud infantibus ferarum imbriumque suffugium, quam ut in aliquo ramorum nexu
10 contegantur. huc redeunt juvenes, hoc senum receptaculum. Id beatius arbitrantur, quam ingemere agris, illaborare domibus, suas alienasque fortunas spe metuque versare. securi adversus homines, securi adversus deos, rem difficillimam affecuti sunt, ut illis ne voto quidem opus sit. Ex his Venedos fuisse Sarmatas, Fennos verò atque Bastarnas Germanos, illos ad septemtrionalem oceanum, hos ad Pontum usque Euxinum porrectos, copiosius infra suo loco atque ordine monstrabitur. liberas fuisse gentes, sine regibus, sine principibus, planum facere paucis heic conabor. De Bastarnis, supra Daciam Thraciamque sitis, quamvis crebra fiat apud veteres auctores mentio, bellorumque memoratio; tamen nusquam regium inter eos imperium, ne
20 principale quidem. unde haud vana conjectura, democraticis eos egisse rebus publicis, nam aristocratias, ut antè dixi, è Celtis Galli atque Hispani à Græcis didicerunt. Fennis verò, quibus fœda paupertas, sine armis, sine equis, sine armentis, sine gregibus, sine arvis, sine penatibus, quis desideraverit imperare? nam de Svionibus, Fennorum finitimis, sic idem noster paullo antè: *Est apud illos & opibus honos: eoque unus imperitat.*

CAP. XL.

De monarchiis; & item de mixtis imperiis.

30 **D**EMOCRATICÆ igitur Germanorum republicæ sic se habuerunt. nunc de monarchiis, sive de infinitis absolutisque regnis quoque dicendum. Tacitus, absolutam continentis Germaniæ gentium explicatione; Svionum hinc, inquit, civitates in ipso oceano. & mox: *Est apud illos & opibus honos: eoque unus imperitat; nullis jam exceptionibus, non precario jure parendi. non arma, ut apud ceteros Germanos, in promiscuo: sed clausa sub custode, & quidem seruo. quia subitos hostium incursus prohibet oceanus. otiosa porro armatorum manus facile lasciviunt. enim verò neque, nobilem, neque ingenuum, ne libertinum quidem armis præponere, regia utilitas est.* Ingens sanè discrimen. reliqui illi populi, auri argenti, ut supra cap. xviii ostensum, & opum contemtores, ex sanguinis nobilitate lectis regibus ac principibus, salvâ libertate ac jure suo agebant. isti, opibus habito honore, servilem in modum dejecti potius quam subiecti fuerunt. quapropter nec eamdem continentiam probitatisque
40 & bellicæ virtutis laudè cum reliquis illis Germanis obtinuisse, certum est. verissima namque est illa Nabis, Lacedæmoniorum regis, sententia: quem ita T. Flaminium, Romanorum ducem, adfanti refert Livius lib. xxxiv: *Noster legumlator Lycurgus non in paucorum manu rempublicam esse voluit, quem vos senatum appellatis; nec eminere unum aut alterum ordinem in civitate, sed per æquationem fortune ac dignitatis fore credidit, ut multi essent, qui pro patriâ arma ferrent.* Sanè, longè aliter pro alienâ potestati, aliter pro libertate propriâ pugnatur. Svionum ergo, siue Sveonum (sic enim appellantur inferioris ævi scriptoribus, qui nunc sunt Svedi) perfecta omnibus numeris fuit monarchia: in quâ unus, opibus longè potentissimus, omnibus reliquis, sine præscripto legum, sine exceptionibus, sine jure precario, superbè imperitabat. Servitus gentis eò fœdior, quod voluntaria. nam quum opibus honos iste regnandi sit delatus, electivum fuisse regnum, necesse est. Sed hanc servitutem postmodum pertæsi, libertatè sunt amplexi, sic namque de iis Mag. Adamus Bremenensis: *Reges habent ex genere antiquos. quorum tamen vis pendet in populi sententiâ. Quod in commune laudaverint omnes, illum confirmare oportet: nisi ejus decretum potius*

videatur: quod aliquando sequuntur inviti. Itaque domi pares esse gaudent: in praelium euntes omnem praebeant obedientiam regi; vel ei, qui ductor ceteris à rege praeficitur. Ceterum auctor noster eodem libro postea: Svionibus Sitonum gentes continuantur. cetera similes, uno differunt, quod femina dominatur. in tantum non modo à libertate, sed etiam à servitute degenerant. Sitiones fuisse eosdem, qui nunc Novagii adpellantur, infra suo loco docebo. Atque hæc tunc fuere monarchica septemtrionalis Germaniæ imperia. Simile ad Rhenum & Danubium jam ante tempestatem Taciti occupavit Maroboduus, ἐξ ιδιωτῶν, ut inquit Strabo lib. VII, μετὰ τὸν ἐκ Πρώτης ἐπανάστασιν. ὃς γὰρ λυτὸν ἐνθάδε, καὶ ἐν ἐργασίῳ τῶν τῶν Σεβαστῶν. id est; ex privato homine, postquam Romam revertisset; ubi adolescens egerat, Augusti beneficiis adfectus. Regnum ejus copiose describit Vellejus Paterculus, in lib. II. Maroboduus, inquit, genere nobilis, corpore praevalens, animo ferox, natione magis, quam ratione, barbarus, non tumultuarius, neque fortuitum, neque mobilem, & ex voluntate parentum constantem inter suos occupavit principatum; sed certum imperium vimque regiam complexus animo, statuit, advocatâ procul à Romanis gente suâ, eò progredi, ubi, cum propter potentiora arma refugisset, sua faceret potentissima. Occupatis igitur, quos praediximus, locis (Bojohæmum erat) finitimos omnes aut bello domuit, aut conditionibus juris sui fecit. Corpus suum custoditum. En, reliqui illi Germanorum reges sive principes in democraticis civitatibus, mobilem, & ex voluntate parentum constantem obtinebant principatum: hic autem Maroboduus certum imperium, vimque regiam occupavit. illi voluntarios circum se habebant comites ex nobilitate: hujus corpus satellitum praefidio custoditum. Et hic quidem maximum illo ævo inter liberas Germanorum gentes obtinuit imperium, inter Danubium, Albim & Vistulam amneis, sinumque Codanum; quod suo loco demonstrabitur. Unde toti Germaniæ, sed & Romanis formidabilis factus. Idem Vellejus, libro praedicto: Imperiū, perpetuis exercitiis penè ad Romanæ disciplinæ formam redactum, brevi in eminens & nostro quoque imperio timendum perduxit fastigium: gerebatque se ita adversus Romanos, ut neq; bello nos lacefferet, & si lacefferetur, superesse sibi vim ac voluntatem resistendi declararet. Legati, quos mittebat ad Caesares, interdum ut supplicem commendabant, interdum ut pro pari loquebantur. Gentibus hominibusq; à nobis desciscientibus, erat apud eum perfugium. totūq; ex male dissimulato agebat amulum. exercitumq; quem LXX millium peditum, IV equitum fecerat, assiduus adversus finitimos bellis exercendo, majori, quam quod habebat, operi praeparabat. eratq; etiam eo timendus, quod, quum Germaniā ad levam & in fronte, Pannoniam ad dextram, à tergo sedium suarum haberet Noricos; tamquam in omneis venturus, ab omnibus timebatur. Nec securam incrementi sui patiebatur Italiam. quidpe quum à summis Alpium jugis, quæ finem Italiae terminant, initium ejus finium haud multo plus c c millibus passuum abesset. Sed Maroboduus, quum in nimiam prolaberetur superbiam, regnumq; quod vi paraverat, in Svionum prorsus ac Sitonum formare modū, plureisq; ei adjicere gentes liberas tentaret, invisus popularibus, tandem regno pellitur. Tacitus, annal. II: Svedi praeindebatur, auxilium adversus Cheruscos orantes. non equidem ipsi orabant Svedi; sed rex eorum Maroboduus. at mox: Vis nationum, virtus ducum in aquo! sed Maroboduus regis nomen invisum apud populares, Arminium pro libertate bellantem favor habebat. Igitur non modo Cherusci sociique eorum, vetus Arminii miles, sumere bellum: sed è regno etiam Marobodui Svedi gentes, Semnones ac Langobardi defecere ad eum. Arminius quoque ipse, quum simile regnum quæreretur, mortem invenit. idem auctor, in fine ejusdem libri: Ceterum Arminius, abscedentibus Romanis, & pulso Maroboduo, regnum adfectans, libertatem popularium adversam habuit. petitusq; armis, cum variâ fortunâ certaret, dolo propinquorum cecidit. De Catualdâ Gotone & Vannio Quando, supra dictum est. Atque democratas, monarchiasque priscum Germanorum hactenus fatis cognovimus.

Restat nunc tertium rerumpublicarum genus, ex democratiâ atque monarchiâ mixtum, paucis nobis dicendum. Auctor noster, in libro de Germaniâ: Trans Lygios Gothones regnât paullo jam addictius, quam cetera Germanorum gentes; nondum tamen supra libertatē. protinus deinde ab oceano Rugii & Lemovii. omniumq; harum gentiū insigne, rotunda scuta, breves gladii, & erga reges obsequium. Svionum hinc civitates, ipso in oceano,

oceanum. Est apud illos & opibus honos: eoque unus imperitat; nullis jam exceptionibus, non precario jure parendi. Fuere Gothones, Rugii, ac Lemovii inter Viadrum & Vistulam amneis ad oceanum, sive oceani sinum Codanum, medii inter democraticas & monarchicas civitateis. Ceteræ illæ Germanorum gentes sunt omnes ab auctore prænominatæ, quas democratas vel cum principatu, vel sine principatu habuisse, supra ostendi. Addictius his regnatos fuisse ait Gothones, Rugios, atque Lemovios; at paullo tantum, necdum supra libertatem; multis exceptionibus, & precario jure parendi. à quâ libertate quia nullos eximit; non modò procores, seu primores, nec nobileis tantum; sed omnem quoque plebem, id est, burgarios liberos fuisse, obsequium regibus non nisi è voluntate ac legibus, communiter præscriptis præstitisse, haud dubium est. regnumque his regibus nullum aliud fuit, quàm quod Mag. Adamus Bremensis ita describit in Svionum gente: *Reges habent ex genere antiquos. quorum tamen vis pendet in populi sententiâ. Quod in commune laudaverint omnes, illum confirmare oportet: nisi ejus decretum potius videatur. quod aliquando sequuntur inviti. Itaque domi pares esse gaudent: in prælium euntes omnem præbent obedientiam regi.* Lemovios Taciti posterioribus sæculis dictos fuisse *Herulos*, infra, lib. III, cap. xxxv, ostendam. De his ita Procopius, rer. Gothicarum lib. III: *Καὶ τοὶ καὶ πρῶτον ὄνομα μὲν παρ' αὐτοῖς ὁ βασιλεὺς εἶχεν· ἰδιώτης δὲ ὁ ποιεῖν εἰς τὸν πόλεον. ἀλλὰ καὶ συγκαθεύδον αὐτῷ ἅπαντες, καὶ ξύσσιτοι εἶναι ἤξιον καὶ ἀνέδω, ὅστις βεβαιοτο, εἰς αὐτὸν ὑβρίζεν.* id est: *Quamquàm & antea nomen quidem apud eos rex habuit; à privato autem viro nihil ferè differebat. nam & adsidere ei omnes, & unâ convesci, & impudenter, ut cuique libitum, convivari iurgarique solebant.* Continuo antè narratidem Procopius, regem suum Anerichum eos interfecisse, nullam aliam ob causam, nisi quòd sub nullius imperio esse vellet. Quum autem facti eos poeniteret, misisse legatos in patriam terram, qui è regiâ stirpe hominem accerferent, cui regnum deferrent. De Gothonibus, sive Gothis, Herulorū apud Vistulæ ostia conterminis, in eandem sententiam ita Thodosius: *Ὁ μὲν καὶ ὁ βασιλεὺς τιμῶν ἐκ ἐληγαν· ἀλλ' ὁμοτραπέζης εἶχε καὶ ὁμοσκήνης, καὶ πολὺ τὸ φιλόδωρον εἰς αὐτὸς εἶναι. εἰς δ' αὖτε γὰρ ἐξ ἐφ' ἑαυτοῦ καὶ παρεγυμνῶτο τὰ τῆς φιλοεικίας.* id est: *Quamquàm ne honore quidem ac reverentiâ inter eos rex potiebatur. sed ejusdē mensæ participes eos habebat, atq; contubernaleis; domusq; benevolentia eorum captabat: rixas verò eorum atque contentiones nusquàm efferebat.* Harum igitur gentium republicæ mixtæ fuere ex monarchiâ & democratiâ: ita tamen, uti hæc longè superaret illâ. Malè & improprie Menander, qui in historiâ suâ *Ἀλβεινὸν τῶν Λαγυγιστάρδων* adpellavit *μόραρχον*. Certè hæc regna non multum differebant à ceterarum Germaniæ gentium libertate. Quòd si fuerit aliquod erga reges obsequium, ut vult Tacitus & Mag. Adamus, quàm proximè ad patriam in liberos accessit auctoritatem. patris quidpe boni est, severè equidem liberis imperare, admonere de officio, & delicta castigare: at diligere tamen, & sæpè indulgere. & contrà, proborum liberorum est, obsequium præstare parenti; ex reverentiâ tamen, non ob metum. quod libertati quàm proximum; imò ipsa est libertas. Hæc igitur tria fuere rerumpublicarum genera in omni terrâ Germaniâ.

CAP. XLII.

De democraticarum civitatum fœderibus atque clientelis, tam privatis, quàm publicis.

50 **R**ERUMPUBLICARUM generibus descriptis, haud alienum fuerit de democraticarum civitatum amicitis, fœderibus, atque clientelis pauca quædam differere. Jul. Cæsar, in belli Gall. com. VI, ubi Gallorum simul Germanorumque mores describit, *In Galliâ, inquit, non solum in omnibus civitatibus atque pagis, partibusque; sed penè etiam in singulis domibus factiones sunt: earumque factionum sunt principes; qui summam auctoritatem, eorum judicio, habere existimantur: quorum ad arbitrium judiciumque summa omnium rerum consiliorumque redeat.* idque ejus

rei causâ antiquitus institutum videtur, ne quis ex plebe contra potentiorum auxilium egeret. suos enim opprimi quisque & circumveniri non patitur. neque, aliter si faciat, ullam inter suos habet auctoritatem. Hac eadem ratio est in summâ totius Galliae. namque omnes civitates in duas partes divisa sunt. Quum Caesar in Galliam venit, alterius factionis principes erant AEdui; alterius Sequani. Hi, quum per se minus valerent, quod summa auctoritas antiquitus erat in AEduis, magnaue eorum erant clientela; Germanos atque Ariovistum sibi adjunxerant; eosque ad se magnis jacturis pollicitationibusque perduxerant. praeliis verò compluribus factis secundis, atque omni nobilitate AEduorum interfectâ, tantum potentiâ antecesserant, ut magnâ partem clientium ab AEduis ad se transducerent; obsidesque ab iis principum filios acciperent; & publicè jurare cogerent, nihil se contra Sequanos consilii inituros; & partem finitimi agri, per vim occupatam, possiderent; Galliaeque totius principatum obtineret. Quâ necessitate adductus Divitiacus, auxilii petendi causa Romam ad senatû profectus, infectâ re redierat. Adventu Caesaris factâ commutatione rerum, obsidibus AEduis redditis, veteribus clientelis restitutis, novis per Caesarem comparatis; quod ii, qui se ad eorû amicitiam aggregaverant, meliore conditione, atque imperio equiore se uti videbant, reliquis rebus eorum, gratiâ, dignitateque amplificatâ; Sequani principatum dimiserant. In eorum locum Rhemi successerant. quos quod adaequare apud Caesarem gratiâ intelligebatur; ii, qui propter veteres inimicitias nullo modo cum AEduis conjungi poterant, se Rhemis in clientelam dicabant. Hos illi diligenter tuebantur. ita & novam & repente collectam auctoritatem tenebant. Eo tamen statu res erat, ut longè principes haberentur AEdui; secundum locum dignitatis Rhemi obtinerent. Caesar heic clientelas adpellat atque amicitias, quas vulgus nunc Latine loquentium dicit protectiones. sic enim Genuensium in Italiâ, & Vefontinorum in Galliâ, liberae civitates, sub protectione vulgò dicuntur esse regum Hispaniae: sic Hamoburgium in Germaniâ, ad Albim, sub protectione regum Daniae; sic Aquae Grani, sub protectione ducum Juliacenium: id est, si Latialiter loqui velis, in clientelâ, in amicitia, sive etiâ in fide. sic enim idem Caesar, eodem commentario antea, de Senonibus Gallis: Legatos, deprecandi causâ, ad Caesarem mittunt. adeunt per AEduos; quorû antiquitus erat in fide civitas. & mox: Eodem Carnutes legatos obsidesque mittunt: uti deprecatoribus Rhemis; quorû erant in clientelâ. Sed & sub imperio esse dixit Caesar, idem quod in amicitia, ut supra de AEduis intelleximus. Ac sanè fuit imperiû illud multo veriùs in populis Celticis, quàm amicitia, ubi inferiores foedere haud æquo superioribus juncti. hi quidpe majestatem illorum atque leges, tributaque imposita agnoscebant. Amicitiam id adpellavit haud semel Caesar in Gallis Germanisque, more Romanorum; qui per hunc fucum, per has blanditias gentium sub imperium redactarum animos emolliebant, quod minùs inviti jugum collis suis susciperent. Non minùs eleganter id, quàm verè Vocula, Romani exercitus dux, molle vocavit servitium in Batavis; ut supra, cap. xxxix, ostensum est. Sic & alii illi in Galliâ fuere populi, quos amicos adpellabant Romani, & socios, & complures, quos liberos: qui tamen omnes eorum imperium, leges atque rectores tulerunt. Sed Celtæ nostri inter se quales habuerint amicitias, qualiaque foedera, ostendatur. Foederum omnium duo potissimum sunt genera: alterû æquum, alterum iniquum adpellatur. Aequo foedere inter se qui junguntur, verè amici, sociique dici possunt: quia utrorumque æqua manet majestas, æqua libertas. iniquo foedere conciliati; rectius dicuntur clientes: quia eâ gratiâ inter se junguntur, uti inferiores certis conditionibus pareant superioribus; majestatem atque imperium eorum agnoscant: certa que tributa pendant, vel officia quædam præstent: superiores verò è reciproco inferiores, resque eorum summâ fide contra hosteis tueantur ac defendant. Hoc foederum genus, non modò in Germanis nostris atque Gallis, reliquisque Celticis, sed in aliis etiam per terræ orbem gentibus, origine fuisse antiquissimum, cuius, historias veteres legenti, dispectu facillimû est. Inter alia instituta, quæ Livius, Dionysius Halicarnassensis, & Plutarchus, aliique auctores Romulo, primo Romanorum regi, adscribunt, hoc etiam opidò falsum est, quod illû primum patronorum clientumque, cum nomina, tum cõditiones in Romano populo, nuper à se in unam civitatem remque publicam collecto, instituisse tradant. nam quibus id verbis Dionysius ac Plutarchus de Romanis

memorant; iisdem penè de Celtis dictum à Cæsare ac Diodoro reperio. nec ta-
men quemquam tam vecordem, tamq; imbecillæ mentis reperiri puto, qui cre-
dat, Celtas id à Romanis demum accepisse; præsertim quum ipse Cæsar testetur,
antiquum id fuisse Gallorum institutum jam tum suo tempore. Mihi sanè haud
dubium est, quemadmodum innumera alia, ut suprà patuit, adeoque pleraque in
moribus & vivendi ratione, sic hoc etiam jam inde ex Asiâ, in gentium dispersione,
detulisse cum Celtas in Celticam, tum Græcos in Græciam, Italos in Italiâ, alias
genteis in suas quamq; terras. Atque hinc esse existimo, quod hodièque per om-
nem terrarum orbem frequenti usu inferior superiorem, quamvis nonnumquam
10 senex adolescētulum, à quo aliquid beneficii ad se redire posse putet, *patrem* vul-
gò adpellitet. unde etiam *patroni* & *patrocinandi* apud Latinos nata sunt vocabula.
Dionysii, verba de Romulo hæc sunt, lib. II : παρακαλαθήκας ἢ ἔδωκε τοῖς πατρικίοις τὰς
δημοτικὰς, ὅππότερ ἦεν ἐκάστῳ τὸ ἐκ τῆς πλῆθους, ὃν αὐτὸς ἐβόλετο, νέμειν πρὸς αὐτήν· ἔθος Ἑλληνικὸν
καὶ ἀρχαῖον, ὃ θεταλοὶ τε μέχρι πολλοῦ χρώμενοι διετέλεσαν, καὶ Ἀθῆναιοι καὶ ἀρχαῖοι, ὅππότερ κρείτ-
τω λαβὼν. ἐκείνοι μὲν γὰρ ὑπεροπικῶς ἐχρῶντο τοῖς πελάταις, ἔργα τε ὀπιπλάττοντες καὶ πρὸς ἡκον-
τα ἐλευθέρους, καὶ ὅποτε μὴ πράξειαί τι τὸ κελευομένων, πλεοναῖς ἐλείποντες, καὶ τὰλλα ὥς περ ἀργυρω-
νήτοις χρώμενοι. ἐκάλαν ἢ Ἀθῆναιοι μὲν θήτας τὰς πελάτας, ὅππότερ λατρείας· θεταλοὶ ἢ Πενε-
τας, ὃν δόξοντες αὐτοῖς εὐθὺς ἐν τῇ κλήσει τὴν τύχην. ὃ ἢ Ῥωμύλος ὀπιπλήσει τὴν εὐπρεπείαν τὸ πρά-
γμα ἐκόσμησε, Πατριωνίαν ὀνομάσας τὴν τὴν πενήτων καὶ ταπηνῶν πρὸς αἰσίαν, καὶ τοῖς ἔργοις χρηστὰ πρὸς
20 ἔθηκεν ἐκατέροις, Φιλανθρώπως, καὶ πολιτικὰς καὶ ἀσκευαζόμενος αὐτὸς τὰς συζυγίας. ὡς ἢ τὰ ὑπὲρ
ἐκείνων τότε ἐρριζύνετο μέχρι πολλοῦ χρώμενοι τὰ Ῥωμαίοις ἔθη περὶ τὰς πατριωνίας τοιαύτης· τὰς
μὲν πατρικίας ἔδει τοῖς ἐαυτὶ πελάταις ἐξηγεῖσθαι τὰ δίκαια, ὧν καὶ εἶχον ἐκείνοι τὴν ὀπιπλήμην,
πατριῶν τε αὐτῶν καὶ μὴ πατριῶν τὸν αὐτὸν ὀπιπλεῖσθαι τρόπον, ἀπαντὰ πρὸς αὐτὸν ὅσοι περὶ
πατριῶν πρὸς αὐτὸν πατέρες, εἰς χρημάτων τε καὶ τῶν περὶ χρήματα συμβολαίων λόγον· δίκας τε
ὑπὲρ τῶν πελατῶν ἀδικημάτων λαγχάνειν, εἰ τις βλάβη ποιοῖτο περὶ τὰ συμβόλαια, ἐκ τῶν ἐγκαλῶν
ὑπέχθην ὡς ἢ ὀλίγοι περὶ πολλῶν αὐτοῖς εἶποι, πᾶσαν αὐτοῖς εἰρήνην τὴν τε ἰδίαν καὶ τὴν κοινὴν πρα-
γμάτων ἥς μάλιστα ἐδέοντο, παρέχθην. τὰς ἢ πελάτας ἔδει τοῖς ἐαυτῶν πρὸς αὐτοῖς θυγατέρας τε
συμπεκιδόσθαι γαμεῖν, εἰ πάντες οἱ πατέρες χρημάτων· καὶ λύτρα καὶ ἀντιδότῳ πολέμοις,
εἰ τις αὐτὸς ἢ πάντων ἀντιδότος γένοιτο· δίκας τε ἀλόγων ἰδίας ἢ ζημίας ὀφελόντων δημοσίας
30 ἀργυρικὸν ἐχέσας τίμημα, ἐκ τῶν ἰδίων λύεσθαι χρημάτων, καὶ δανείσμεθα ποιεῖν, ἀλλὰ χάρι-
τας· ἐν τε ἀρχαῖς καὶ νεωτέροις, ἐκ τῶν ἀλλοῖς ταῖς εἰς τὰ κοινὰ δαπάναις, τῶν ἀναλωμάτων
ὡς τὰς γενεὰς πρὸς αὐτοῖς μετέχθην. καὶ μέγας ἔπαινος ἦν τοῖς ἐκ τῶν ὀπιπλων οἰκῶν ὡς πλεῖστος
πελάτας ἔχθην, τὰς τε πρὸς αὐτοῖς φυλάττειν διαδοχὰς τῶν πατριωνίων, καὶ διὰ τῶν ἐαυτῶν ἀρετῆς
ἄλλας ὀπιπλυνόμενοι· ὅτε αὐτῶν ὑπὲρ τῶν εὐνοίας, ὑπὲρ τῶν μὴ λεισθῆναι τῶν ἀλλήλων χάριτος, ἐκ-
τοπῶς ἢ ἀμφοτέροις ἦν. τῶν μὲν πελατῶν, ἀπαντὰ τοῖς πρὸς αὐτοῖς ἀξιοῦσθαι, ὡς διωά-
μεως εἶχον, ὑπηρετεῖν τῶν πατριωνίων, ἡκιστα βελομένων τοῖς πελάταις ἐνοχλεῖν, χρηματικὴν τε
καὶ δαμνίαν δωρεὰν πρὸς αὐτοῖς. Hoc est: Commendavit patriciis plebeos; optione cuique è vul-
go datâ, uti, quem vellet, patronum sibi legeret. mos sanè Græcus, & antiquus; quo diu Theſ-
sali usi sunt, & Athenienses prisce: sed tum receptus in melius. illi namque superbè uteban-
40 tur clientibus; opera eis injungentes, quæ non decent liberos homines: & si quando jussa non
fecissent, intentantes verbera: ad cetera quoq; abutentes, tamquàm emittiis. Hos Athenien-
ses θήτας vocabant, ob ministeria: Thessali verò πενέτας; ipso statim vocabulo fortunam iis
exprobrantes. (nam πενέας Græcis significat pauperem esse.) Romulus contra, & ad-
pellatione decorâ hanc rem cohonestavit, Patronatum nominans tutelam pauperum, & abje-
ctorum; & commoda utrisque addidit officia, excogitatâ civili & humanâ copulâ. Ius illud
patronatus à Romulo tunc præscriptum; diuque à Romanis observatum, hujusmodi constab-
bat officiis: Patronos oportebat clientibus respondere de jure; cujus illi rudes essent: & absen-
tium æquè ac præsentium curam gerere; facienteis, quidquid pro filiis parentes solent face-
re, quod ad pecunias & pecuniarios contractus attinet: & liteis pro clientibus suscipere; si eis
50 contra jus in contractibus offerretur detrimentum: item, si in jus vocarentur, sustinere ac-
cusatoris impetum: & ut compendio dicam, quietem eis, quâ maximè opus haberent, parare
à privatis publicisque negotiis. Vicissim clientum erat, patronos in elocandis filiabus juva-
re, si eis parum esset pecunia: & si vel ipsi, vel ipsorum filii capti essent, pretium hosti de-
pendere: privatarum quoque litium perditarum æstimationes, & multas publicas pecu-
narias pro eis solvere; idque sumtu proprio, non fœnore, sed gratis: in magistratibus item,

& muneribus gerendis, ceterisque publicis impendiis, sumtuum partem non minus, quam
 genere propinquos, sustinere. Et maxima laus erat nobilium, habere clienteis quam plurimos;
 non hereditariis tantum clientelis conservatis, verum etiam novis, propria virtute partis.
 ingensque certamen erat utrisque, ne vincerentur mutuâ gratiâ & benevolentia, dum cli-
 entes patronis omnia pro virili obsequia præstare nitebantur; & vicissim, patroni nullis cor-
 rumpti muneribus poterant, uti clienteis molestari sinerent. Eadem Plutarchus in Ro-
 mulo brevius ita: Εἰς τὴν δὲ τῶν διωμάτων ἀπὸ τῶν πολλῶν διήρει, πάτερωνας ὀνομάζων,
 ὅπερ ἐστὶ περὶ ἀτάτας· ἐκείνης δὲ κλίεντας, ὅπερ ἐστὶ πελάτας. ἅμα δὲ περὶ ἀλλήλων θαυμασιῶν εὐ-
 νοιᾶν αὐτοῖς καὶ μεγάλων δικαίων ὑπάρξασαν ἐνεποίησεν. ἔτοι μὲν γὰρ ἐξηγητὰς τε τῶν νομίμων, καὶ
 περὶ ἀτάτας δικαζομένων, συμβούλους τε πάντων καὶ κηδεμόνας ἑαυτὸς παρέειχον. ἐκείνοι δὲ τὰς ἐθε- 10
 ράπευον, καὶ μόνον τιμῶντες, ἀλλὰ καὶ πεινομένοις θυρατέρας σιωπεκιδόντες, καὶ χρεῶν σιωπεκιννύοντες.
 Id est: Reliquos etiam potentiores à vulgo disjunxit, patronos eos adpellans; vulgus autem
 clienteis. eaque re mirificam benevolentiam mutuò excitavit; quam jura invicem magni
 ponderis consequuta sunt. illi enim interpreteis juris patronosque in foro litigantium, consi-
 liariosque omnium & procuratores sese exhibebant. hi verò illos demerebantur, non modò
 in honore habentes, sed dotem etiam filiabus eorum, si qui paupertate laborarent, confe-
 rentes, inq. debitis exsolvendis eos adjuvantes. Hæc isti duo de Romanorum plebe.
 Cæsar, prædicto comment. vi, penè eadem de Gallorum plebe tradit; hæc supe-
 rioribus continuò subtexens: In omni Galliâ eorum hominum, qui aliquo sunt numero
 atque honore, genera sunt duo; alterum druidum, alterum equitum. nam plebs penè ser- 20
 vorum habetur loco: quæ per se nihil audet, & nulli adhibetur consilio. Plerique, quum
 aut ære alieno, aut magnitudine tributorum, aut injuriâ potentiorum premuntur; sese in
 servitutem dicant nobilibus. in hos eadem omnia sunt jura, quæ dominis in servos. Hoc
 equidem magis ad Thessalorum, quàm ad Romanorum morem. Verum ego ve-
 reor, ne hoc quoque, ut innumera alia, nimis negligenter Cæsar in Galliâ notave-
 rit: multoque meliorem credo fuisse apud Gallos τῶν πενήτων conditionem. Pro-
 biora sanè verioraque sunt ea, quæ paullo post sic narrat de equitum genere:
 Eorum ut quisque est genere copiisq. amplissimus, ita plurimos circa se ambaçtos, clienteisque
 habet. hanc unam gratiam potentiamque noverunt. Certè clientes hi iidem erant, qui
 ambaçti, homines liberi è plebe, ob rei familiaris angustia in nobilis alicujus cli- 30
 entelam ac fidem transgressi. Diodorus, lib. v, de Germanis simul atque Gallis ita
 scribit: Εἰς τὰς γούνας δὲ καὶ θεράποντας ἐλευθέρους, ἐκ τῶν πενήτων καὶ ἀλεόγονες οἷς ὑϊόχοις καὶ
 περὶ ἀσπιστῶν χρῶνται κατὰ τὰς μάχας. id est: Ministros libera conditionis in bella secum
 ducunt, ex egenis dilectos: qui rhedariorum & propugnatorum operam eis præstant. At-
 que ad hos ambaçtos, sive, ministros spectant illa Cæsar's verba: Penè in singu-
 lis domibus factiones sunt. earumque factionum sunt principes, qui summam auctori-
 tatem, eorum judicio, habere existimantur: quorum ad arbitrium judiciumque summa
 omnium rerum consiliorumque redeat. Idque ejus rei causâ antiquitus institutum vide-
 tur, ne quis ex plebe contra potentiorum auxilium egeret. suos enim opprimi quisque, &
 circumveniri non patitur. neque, aliter si faciat, ullam inter suos habet auctoritatem. 40
 Hoc certè quàm proximè ad Romanorum patrocinatum accedit. Unde etiam
 dubium non est, quin & ipsi hi Gallorum Germanorumque ambaçti, quemad-
 modum Romanorum clientes, conditionibus quibusdam ad certas operas, cer-
 taque officia patronis suis obstricti fuerint. inter quæ hoc vel maximum, uti om-
 neis tam adversæ, quàm prosperæ fortunæ casus unà cum ipsis perferrent. Exem-
 pla hoc docent in Germanorum gentibus, apud Tacitum. is enim, annal. libro
 primo, ita tradit: Germanico pretium fuit, convertere agmen. pugnatumque in obsiden-
 tibus; & ereptus Segestes, magnâ cum propinquorum & clientium manu. Et annal. li-
 bro ii: Non modò Cherusci, sociique eorum, vetus Arminii miles, sumere bellum; sed è
 regno etiam Marobodui Sveræ gentes, Semnones, ac Langobardi, defecere ad eum. qui- 50
 bus additis præpollebat, nî Ingvimerus cum manu clientum ad Maroboduum persua-
 gisset. Item annal. lib. xii: Digressus castellis Vannius, funditur prælio. quamquam re-
 bus adversis laudatus, quod & pugnam manu capeffit, & corpore adverso vulnera exce-
 pit. Ceterum ad classem, in Danubio operientem, perfugit. Secuti mox clientes; &
 acceptis agris, in Pannoniâ locati sunt. Sic prædicto annal. libro secundo: Et Maro-
 boduus

bodius quidem Ravennæ habitus. Idem Catualda casus: neque aliud per fugium. pulsus haut
 multo post, Hermundurorum opibus, & Iubillio duce; receptusque, Forum Iulium, Narbo-
 nensis Gallia coloniam, mittitur. Barbari, utrumque comitati, ne quietas provincias im-
 mixti turbarent, Danubium ultra, inter flumina Marum & Cusum locantur; dato rege
 Vannio, gentis Quadorum. Nempe, his quamvis patronos Ravennam Forumque
 Julium usque sequi haud licuerit; tamen adversam unâ cum illis perferre for-
 tem, patriâque exulare, ex pactâ fide tenebantur. Domi equidem in pace non
 multo meliorem eorum apud patronos fuisse conditionem, quàm servorum
 colonorû, facile crediderim: nisi quòd clientes liberi. Tacitus, in libro de Ger-
 10 mania, de colonis ita narrat: *Verberare servum, ac vinculis & opere coercere, rarum.*
occidere solent: non disciplinâ & severitate; sed impetu, & irâ, ut inimicum; nisi, quòd
impunè. Consimili impetu patronos nonnumquam in clienteis fuisse invec-
 tos, haud equidem dubitaverim. unde illud Cæsari natum; *In hos eadem omnia sunt*
jura, quæ dominis in servos. Atque hæcenus de clientelis privatis. De publicis ita
 Cæsar continuò subjungit: *Eadem ratio est in summâ totius Galliæ. namque omnes*
civitates in duas partes divise sunt; & quæ sequuntur. Hoc equidem in Galliâ
 Celticâ, ante Cæsaris in eas oras expeditionem. Germanis eundem observa-
 tum fuisse morem, uti, quæ civitates per se minus valerent, eæ in validiorum se
 traderent clientelam, docent historiæ. Cæsar ipse, in comment. iv, de Con-
 20 drusis, Germanicâ cis Rhenum natione: *Quâ spe adducti Germani, latius jam va-*
gabantur; & in sineis Eburorum, & Condrusorum, qui sunt Trevirorum clientes, perve-
nerunt. Et comment. v, de aliis Germanis Cisrhenanis: *Facile hac ratione Nervii*
persuadet. itaq; confestim dimissis nuntiis ad Centrones, Grudios, Levacos, Pleumosios, Gor-
dunos; qui omnes sub eorum imperio sunt; quàm maximas manus possunt, cogunt. Clie-
 teis vocat eosdè mox postea, in his verbis: *Magnâ manu Eburones, Aduatici, Nervii,*
atque horum omnium socii & clientes, legionem oppugnare incipiunt. Commentario
 verò vi, de Chattis, gente Transrhenanâ, quos ille Sævōs improprie vocat: *Fit*
ab Vbiis certior, Sævōs omnes in unum locum copias cogere; atque iis nationibus, quæ sub
eorum sunt imperio, denuntiare, ut auxilia peditatus equitatusque mittant. Hos paullo
 30 post socios adpellat: *Vbii referunt, Sævōs omnes, postquàm certiores nuntii de exerci-*
tu Romanorum venerant, cum omnibus suis sociorumque copiis, quas coëgissent, penitus ad
extremos sineis sese recepisse. Tacitus, ut antè relatam, annal. lib. ii: *Cherusci, socii-*
que eorum, vetus Arminii miles, sumere bellum. Fuere in his haud dubiè, cum alii
 circum populi, tum maximè Fosi, qui aliis postea dicti Saxones, trans Albim in-
 colentes. Idem auctor, in libro de Germaniâ: *In latere Chaucorum Cattorumque*
Cherusci nimiam ac marcentem diu pacem illacessiti nutrierunt. & mox: Cattis victoribus
fortuna in sapientiam cessit. Tacti ruinâ Cheruscorum & Fosi, contermina gens, adversariū
rerum ex aquo socii, cum in secundis minores fuissent. De aliis Cheruscorum sociis, si-
 ve clientibus, quos Dulgibinos Tacito, & Dulgumnios Ptolemæo adpellari, suo
 40 loco ostendam, hæc refert Strabo, lib. vii: *Οἱ Χερῆσκοι, καὶ οἱ τῆτων ὑπήκοοι. παρ'*
οἷς τὰ τρία τρίγωνα Ῥωμαίων μετὰ τῆ στρατηγῆς Οὐάρεος Κεϊντιλίου ὤρκασι συνδεδέντα, ἀπώλετο
ἐν ἐνέδρῳ. id est: *Cherusci, & qui sub eorum sunt imperio: apud quos tres Romanorum*
legiones, cum duce Quintilio Varo, contra datam fidem insidiis circumventa perierunt.
 Atque hæc ferè sunt, quæ de clientelis priscum Germanorum, tam privatis,
 quàm publicis, dicere habui.

CAP. XLII.

De conciliis, atque judiciis; item de delictorum pœnis.

50

DE rerumpublicarum generibus postquàm superioribus capitibus actū
 est, de conciliis civitatum nunc etiam nonnihil dicatur; item de judi-
 ciis publicis, & delictorū pœnis. Conventuum, sive conciliorū duo fue-
 runt genera: alterum *majorum*; *minorum* alterum. Auctor noster in libro de
 Germaniâ: *De minoribus rebus principes consultant, de majoribus omnes. ita tamen, ut ea*

quoque, quorum penes plebem arbitrium est, apud principes pertractentur. Minores res domi in suo quisque princeps pago transigebant, cum centenis suis comitibus, de quibus supra dictum. super majoribus rebus tam plebs quam singulorum pagorum vicorumque principes in commune totius civitatis concilium congregabantur. De his conventibus ita idem noster, eodem libro: *Coëunt, nisi quid fortuitum & subitum inciderit, certis diebus; cum aut inchoatur luna, aut impletur. nam agendis rebus hoc auspiciatissimum initium credunt. Illud ex libertate vitium, quod non simul, nec jussu conveniunt; sed & alter & tertius dies contatione coëuntium absuntur.* Quod equidem vitium, ex eadem libertate gentis, nimio plus quam satis erat, ad hoc usque tempus in Germaniâ viget. *Vt turba placuit, inquit auctor, considunt armati. Silenium per sacerdotes, quibus tum & coercendi jus est, imperatur. Mox rex, vel princeps, prout atas cuique, prout nobilitas, prout decus bellorum, prout facundia est, audiuntur, auctoritate suadendi magis, quam jubendi potestate. Si displicuit sententia, fremitu aspernantur. sin placuit, frumbras concutiunt. Honoratissimum assensus genus est, armis laudare. Credibile est, ad ejusmodi conventus convictibus indulgisse eos, ut etiam nunc fieri videmus. sic enim idem noster postea: Convictibus & hospitibus non alia gens effusus indulget. Sed disertissimum ejus rei testimonium sequitur mox postea: Sed & de reconciliandis invicem inimicis, & jungendis affinitatibus, & adsciscendis principibus, de pace denique ac bello, plerumque in conviviiis consultant: tamquam nullo magis tempore aut ad simplices cogitationes pateat animus, aut ad magnas incalcescat. Gens non astuta, nec callida, aperit adhuc secreta pectoris, licentiâ loci. Ergo detecta & nuda omnium mens, postera die retractatur. & sua utriusque temporis ratio est. Deliberant, dum fingere nesciunt: constituunt, dum errare non possunt.* Antequam res ipsa explicetur, verba prius examinanda erunt. meritò quidpe à multis doctissimis viris hæsitatum est in voce adhuc: quæ si retineatur, ut auctoris propria; nullus umquam probus sensus orationi dari poterit interpretatione. Proinde omnino ego cum eruditissimo Pichenâ legendum censeo; *aperit tunc secreta pectoris; nempe in convivio. nam duo diversa tempora satis aperte innuit auctor: scilicet, tempus convivii, & tempus posterae diei. Illud verò ergo (quod ab omnibus hætenus interpretibus malè pro igitur, idcirco, ideò, quapropter, explicari video) pro ceterum, ceterò, sive porro, apud auctorem hunc accipiendum est. sic eodem libro paullo antè; postquam multa de matrimoniis, de dote, de feminarum fortitudine, probitate, ac modestiâ dixit; tandem, Sic vivendum, inquit, sic pereundem. accipere se, quæ liberis inviolata ac digna reddat: quæ nurus accipiant, rursusque ad nepotes referant. Ergo septa pedicitiâ agunt; nullis spectaculorum illecebris, nullis conviviorum irritationibus corrupta. Literarum secreta viri pariter ac femina ignorant. Paucissima in tam numerosâ gente adulteria. Et infra, circa finem libri, postquam de Svionibus dixit, quos ad oceanum usque protendit septemtrionalem; Illuc usque, inquit, tantum natura. Ergo jam dextro Svecici maris litore Aestiorum gentes alluuntur. Hi fuere in Prussia ac Livoniâ. Tribus igitur istis locis, nisi vocem ergo intelligas pro ceterum, (quod & ipsum auctori in omnibus libris frequentissimum) nullum sanum expresseris orationis sensum. Quapropter integrum illum locum lege ita: Gens non astuta nec callida, aperit tunc secreta pectoris licentiâ loci: ergo detecta & nuda omnium mens postera die retractatur. & sua utriusque temporis ratio est. deliberant, dum fingere nesciunt: constituunt, dum errare non possunt.* Nempe agitabant inter se publica negotia, consultabantque de iis in conviviiis & comotationibus; ubi loci, vini, seu biræ licentiâ secretas quisque animi cogitationes aperiebat. eadem verò postera die retractabant, examinabantque, ac tandem de iis constituebant sobrii, ac ferii. Vetustissimum hunc fuisse reperiò gentium morem. De omnibus pariter Græcis patet ex Homero passim, & ex Plutarchi convivalium lib. vii. De Cretensibus auctor est Athenæus, lib. iv, c. v. de Persis Herodotus, lib. i. & de iisdem ita Strabo, lib. xv: *Εν ὧν τὰ μέγιστα βελεύονται · καὶ βεβαίότερον τῶν ἐν νήπει τῖθεν* id est: *De rebus maximis ad vinum consultant, eaque decreta ipsi firmiora censent, quam quæ sobrii statuunt.* Credo quia in vino veritas, ut inquit Plinius, l. xxii, c. xiv. Aliam tamen rationem adfert Maximus Tyrius, dissertatione xii. *Α' νέκυντο τοῖς Πέρσαις αἱ βελαὶ εἰς τὰς εὐωχίας, ὡς πρὸς τοῖς Ἀθηναίοις εἰς τὰς ἐκκλησίας.*

- ἐκκλησίας Ἀθηναίων. ὅκα μὲν γὰρ νόμος κολλάων τὴν μέθην, ἐπήγαγεν αὐτῶν τὰς ἀρετὰς τῇ εὐνο-
χία, καθάπερ ἔλαιον, πῦρ δ' ὀπιχέων τῇ ψυχῇ συμμέτρως· μὴ τελείως σβεννύς αὐτὸ φιλότιμον,
μήτε ἐξάπλων τὴν χρείαν περαιτέρω. hoc est: *Deliberare in conviviiis Persæ, sicut in concionibus*
Athenienses, solebant. quum enim per legem inebriari nefas esset; modicus vini usus, non ali-
ter quàm oleum igni infusum, animos eorum excitabat; ut nec ardorem eorum penitus restin-
gveret, nec ultrà tamen, quàm necesse esset, accenderet. De eadem gente ita Athenæus,
lib. IV: Μεθυσκορμοὶ ἢ εἰώθασι βελεύεσθαι τὰ παλαιότατα αὐτῶν πράγματα. τὸ δ' αὖ ἀδὴ σφίσι
βελευσκορμοῖσι, τὸ τοῦ ὑπεραίρου νήφουσι περὶ τοῦ εὐεργετοῦ, ἐν τῷ αὖ ἐόντες βελεύονται. καὶ
ἢ μὲν ἀδὴ καὶ νήφουσι, χρεόναι αὐτῶν· εἰ ἢ μὴ, μετῴσι. τὰ δ' αὖ νήφοντες περὶ βελεύονται, μεθυσκο-
10 ρμοὶ ὀπιδιαγινώσκουσι. id est: *Poti de rebus suis gravissimis deliberant. Quod tum cōsiliū*
capientibus placuit, id postridiē sobriis proponit earum adium dominus, in quibus delibera-ve-
rant. Et hoc si jejuni probant, exsequuntur: sin minus, rejiciunt. quæ verò, dum sobrii con-
sultant, statuta sunt, ebrii retractant, Et in disquisitionem revocant. Denique omneis
hodièque barbaras Orientis Occidentisq; genteis ad potum de rebus gravioribus
deliberare, vulgò notum est. Sed & in ipsâ etiam nunc Germaniâ antiqua illa cō-
suetudo manet inter paganos. De cetero mulieres quoque omnibus conciliis suis
adhibuisse Gallos, auctores sunt Plutarchus, in libro de virtutibus mulierum, &
Polyænus stratagem. lib. VII. Causam uterque eandem iisdem ferè verbis refert.
unum recitasse Plutarchum sufficiet: Κελτοῖς, πρὶν ὑπερβαλεῖν Ἀλπεὺς καὶ καλοικῆσαι τῆς
20 Ἰταλίας, ἦν νυὺ νέμονται, χώραν, εἰς ἣν ἐμπεσσοῦσα δεινὴ καὶ δυσκατάπαυστος, εἰς πόλεμον ἐμφύλιον
περὶ ἴθην. αἱ ἢ γυναικες ἐν μέσῳ τῶν ὀπλων γενόμεναι, καὶ ὡς λαβεῖν τὰ νείκη, διήτησαν ἕτως
ἀμέμπτως καὶ διέκριναν, ὥστε φιλίαν πᾶσι θαυμαστέην καὶ κατὰ πόλιν καὶ κατ' οἶκον γενέσθαι πρὸς
παῖδας. ὅκα τὰς διετέλουσιν περὶ τε πολέμου καὶ εἰρήνης βελεύονται μετὰ τῶν γυναικῶν καὶ τὰ πρὸς
τὰς συμμάχους ἀμφίβολα δι' ἐκείνων βεβαδύνοντες. ἐν γοῦν ταῖς πρὸς Ἀννίβαν σιωθήκαις ἐρεά-
ψαιτο, Κελτῶν ἐγκαλάντων Καρχηδονίους, τὰς ἐν Ἰβηρίᾳ Καρχηδονίαν ἐπάρχους καὶ στρατηγούς
εἶναι δικαστάς· αὐτῶν ἢ Καρχηδόνιοι Κελτοῖς ἐγκαλῶσι, τὰς Κελτῶν γυναικας. Hoc est: Galli, an-
tequam, Alpes transgressi, Italia eam occuparent partem, quam nunc incolunt, è gravi & im-
placabili discordiâ in bellum inciderunt civile. mulieres autem, inter media arma progressæ,
cognitis controversiis, tam dextrè eas & aquè dijudicaverunt, ut admirabilis earum ex arbi-
30 trio amicitia omnium per urbeis singulasq; domos exstiterit. Itaque in posterum mos à Gallis
servatus est, ut consultationibus de bello ac pace feminas suas adhiberent; & liteis, cum sociis
ortas, earum operâ componerentur. Quare etiam in fœdere, quod cū Annibale ferierunt, per-
scriptum fuit; Si Galli haberent, quo nomine Carthaginiensibus accusarent; judiciū fore ducum
ac præfectorum Carthaginiensium in Hispaniâ. sin Carthaginienses Gallis aliquid objicerent;
causa cognitionem futuram penes Gallorum feminas. Fabulam esse, vetustatis licentiâ
confictam, non veram rei originem seu causam, eo argumento convincitur, quòd
& Germani eandem cōsuetudinem habuerunt, longè aliâ cum ratione. ita enim
noster, eodem libro: Efficaciùs obligantur animi civitatū, quibus inter obsides puella quoq;
nobiles imperantur. Inesse quinetiam sanctum aliquid & providum putant. nec aut consilia
40 earum aspernantur, aut responsa negligunt. Quid agitaverint in dictis conviviiis, conciliis
que suis Germani, indicat idem noster loco suprâ citato: nempe, de reconcilian-
dis invicem inimicis, de jungendis affinitatibus, de asciscendis principibus, de pace denique
ac bello. quibus verbis adjice & ista: Eliguntur in iisdem conciliis & principes, qui
jura per pagos vicosque reddunt. & quæ paullo antecedunt: Licet apud conciliū accu-
sare quoque, & discrimen capitis intendere. Ex quibus patet, de quibusvis rebus
eos illic egisse, tam privatis, quàm publicis. De principibus ac magistratibus, su-
perioribus capitibus actum. de bello posterius dicemus. nunc de judiciis & de-
lictorum pœnis pauca quædam differenda. Judicia igitur habebantur vel pu-
blicè in universali totius alicujus civitatis, seu nationis concilio; de quibus
50 hoc Tacitus; Licet apud conciliū accusare quoque, & discrimen capitis intendere:
vel privatim in singulis pagis, vicisque; de quibus istud; Eliguntur in iisdem
conciliis & principes, qui jura per pagos vicosque reddunt: & illud Cæsaris, commen-
tario VI; Principes regionum atque pagorum inter suos jus dicunt, controversiasque
minuunt. Hi equidem supremi erant, in suo quisque pago, vel vico, judices.
consilarii autem, seu adfessores judiciis eis addebantur, de quibus sic noster:

Centeni singulis ex plebe comites, consilium simul & auctoritas, adsunt. De delictorum poenis, quibus Franci, Alemanni, Burgundii, Langobardi, Gothones, Angli, & aliae Germanicae gentes, usae sunt, in Galliam, Italiam, Hispaniam, Britanniamque transgressae, ingentia volumina Latino sermone conscripta exstant. Verum nobis, ea tantum explicare, quae ab antiquioribus adnotata sunt auctoribus, in praesenti opere cura est. Igitur ut delicta, sic poenae distinguebantur. criminalia capite, civilia bonorum parte luebantur. Criminalia rursus in duo distinguebantur genera. de his ita noster, eodem libro: *Distinctio poenarum ex delicto. proditores & transfugas arboribus suspendunt. ignavos & imbelles, & corpore infames, caeno ac palude, injecta insuper crate, mergunt. Diversitas supplicii illuc respicit, tamquam scelera ostendi oporteat, dum puniuntur; flagitia abscondi.* De civilibus sic ibidem: *Sed & levioribus delictis, pro modo poenarum, equorum pecorumque numero convicti multantur.* Quia haec sola apud illos in pretio, haec una opes, haec sola possessio; ut supra, cap. xviii, ostensum est. *Pars multa, inquit auctor, regi, vel civitati, pars ipsi, qui vindicatur, vel propinquis ejus exsolvitur.* Regi pars; scilicet, si regem gens haberet: pars autem civitati, in fiscum seu aerarium nationis, quae sine rege agebat. altera pars ei, qui vindicabatur; aut, si hic interemtus foret, propinquis ejus. *Luitur enim, inquit auctor, etiam homicidium certo armentorum ac pecorum numero, recipitque satisfactionem universa domus.* De adulteriorum poenis ita ibidem: *Paucissima in tam numerosa gente adulteria. quorum poena praesens, & maritis permessa. Accisis crinibus nudatam coram propinquis expellit domo; ac per omnem vicum verberare agit. publicata enim pudicitia nulla venia. non forma, non aetate, non opibus maritum invenerit. nemo enim illic vitia ridet: nec corrumpere & corrumpi, saeculum vocatur. & mox: plusque ibi boni mores valent, quam alibi bonae leges.* Hoc loco doctissimus Lipsius, pro publicata enim pudicitia, mavult legere publicata etiam pudicitia: additque; *Non enim hoc ad adulteras refero: sed ad eas, quae adhuc injuges, vulgo tamen se vulgabant.* At vereor ego, uti satis recte. Quasi vero maritatarum non aequè diceretur vulgari pudicitia. De nuptis ista loqui auctorem, convincunt praecedentia; sed magis consequentia, quae sunt hujusmodi: *Melius quidem adhuc ea civitates, in quibus tantum virgines nubunt, & cum spe votoque uxoris semel transigitur.* Ex quibus satis clarè patet, jam antea auctorem fecisse mentionem earum, quae bis nupserint. Ubi autem hoc, nisi in his verbis: *publicata enim pudicitia nulla venia. non forma, non aetate, non opibus maritum invenerit.* nempe secundum; ubi à primo ob adulterium repudiata fuerit. Hic igitur verus est atque germanus verborum Taciti sensus. Ceterò eandem ferè prostitutae virginitatis, adulteriique poenam posterioribus quoque temporibus in Germaniam mansisse, ostendit Bonifacius archiepiscopus, in epistolâ ad Ethelbaldum, Anglorum regem. *In antiquâ, inquit, Saxoniâ (id est, in Germanicâ Saxoniâ: nam nova erat in Britannia, Saxonibus eò transgressis) ubi nulla Christi cognitio, si virgo in maternâ domo, vel maritata sub conjuge sit adulterata; manu propria strangulatam cremant: aut cingulo tenus vestibus abscessis, flagellant eam casta matrona, & de villâ in villam missae occurrunt novae flagellantes, & cultellis puniunt, donec interimant.* Certè paucissima fuisse adultèria necesse est, ubi tam praesens, tam severa, tamque rigida poena. Haec tamen barbarorum consuetudo propius ad divinum praeceptum accedebat, quod de vulgata tam virginum quam nuptarum pudicitia per Moysen populo suo olim dedit Deus; quam istud multarum nunc Christiani nominis gentium jus, quo adulteria, etiam saepius iterata, ridentur magis, quam puniuntur; quoque corrumpere & corrumpi, saeculum vocare licet. *publicata quidpe pudicitia haud minus nunc illic praesens venia, quam apud priscos nostros Germanos praesens poena.* Non minus verum, quam egregium est dictum illud Theoderici, Gothorum regis, quod, super eadem re pronuntiatum, refert Cassiodorus, variar. lib. v. epist. xxxii, hujusmodi: *Omne matrimonium incertum relinquitur, si in tantâ reverentiâ sine aliquo terrore peccetur.* Gravissimum est ipsius Dei praeceptum in Levitico, cap. xx, ver. x: *Vir qui adulterabit cum uxore alicujus, qui adulteravit uxorem proximi sui, omnino morte plectitor adulter ipse & adultera.* item deuter. cap. xxii, ver. xxi: *Si quis deprehendatur cubans cum muliere maritatâ marito, omnino morien-*

morientur pariter ambo; vir, qui cubavit cum muliere, & mulier ipsa. sic sustuleris malum è medio tui. Sed, inquiunt, neque Christus Jesus adulteram, ad se adductam, puniendam pronuntiavit. Egregii sanè sacrae scripturae interpretes. quasi verò non ipsius Christi sint verba, apud divum Joannem in euangelio, cap. iii, ver. xvii: *Non enim misit deus filium suum in mundum, ut damnet eum; sed ut servetur mundus per eum.* & cap. xii, ver. xlvii: *Non veni, ut damnem mundum; sed ut servem mundum.* Verùm viderint nostri sive latores, sive vindices legum, quid in novissimo illo iudicio responderint de officio suo ipsi Christo.

10

CAP. XLIII.

De militiâ . ubi primùm de bellorum studio, & quotidiano armorum usu; item de bellicæ fortitudinis dignitate; & de disciplinâ militari.

20 **H**ACTENUS, domi in pace quæ fuerit priscis Germanis vivendi ratio atque disciplina, impensâ, quantum fieri potuit, operâ demonstravimus. in bello quas habuerint consuetudines ritusque, nunc deinceps videndum. Quantus autem iis fuerit belli amor, quantum armorum studium, facile colligitur ex his auctoris nostri verbis, in libro de Germaniâ perscriptis: *Si civitas, in quâ orti sunt, longâ pace & otio torpeat; plerique nobilium adolescentium petunt ultro eas nationes, quæ tum bellum aliquod gerunt. quia & ingrata genti quies, & facilius inter ancipitia clarescunt; magnumque comitatum non nisi vi belloque tueantur. exigunt enim principis sui liberalitate illum bellatorem equum, illam cruentam victtricemque frameam. nam epulæ, & quamquàm incomiti, largi tamen apparatus, pro stipendio cedunt. materia munificentia per bella & raptus.* Nec arare terram, aut expectare annum tam facile
30 *persuaseris, quàm vocare hostes, & vulnera mereri. pigrum quin imò & iners videtur, sudore acquirere, quod possis sanguine parare. Quotiens bella non ineunt, multum venatibus, plus per otium transigunt, dediti somno ciboque. fortissimus quisque ac bellicosissimus, nihil agens, delegatâ domus & penarium & agrorum curâ feminis, senibusque & infirmissimo cuique ex familiâ, ipsi hebent: mirâ diversitate naturæ; cum iidem homines sic ament inertiam, & oderint quietem.* His adde, quæ Julius Cæsar, belli Gall. comment. vi, de eisdem scribit Germanis: *Civitatibus maxima laus est, quàm latissimos circum se vastatis finibus solitudines habere. hoc proprium virtutis existimant, expulsos agris finitimos cedere, neque quemquam prope se audere consistere.* & comment. iv: *Publicè maximam putant esse laudem, quàm latissimè à suis finibus vacare agros.*
40 *hac re significari, magnum numerum civitatum suam vim sustinere non potuisse. item, quæ noster innuit, annal. lib. xiii. Eâdem æstate inter Hermundurios Cattosque certatum, magno prælio, dum flumen gignendo sale secundum, & conterminum, vi trahunt; super libidinem cuncta armis agendi, religione insitâ, eos maximè locos propinquare cælo, precesque mortalium à deis nusquàm propius audiri. cui adsimile illud Gallorum in Italiâ, apud Livium lib. v. Romanis, inquit, quærentibus, ecquid in Hetruriâ rei Gallis esset, cum illi, se in armis jus ferre, & omnia fortium virorum esse, ferociter dicerent.* Adde item, quæ Tacitus, eodem libro de Germaniâ, super matrimoniis refert: *Dotem non uxor marito, sed uxori maritus offert. Intersunt parentes & propinqui, ac munera probant: munera, non ad delicias muliebres quasita, nec quibus nova nupta comatur; sed bo-*
50 *ves & frenatum equum, & scutum cum frameâ gladioque. in hac munera uxor accipitur: atque in vicem ipsa armorum aliquid viro offert. hoc maximum vinculum, hæc arcana sacra, hos conjugales deos arbitrantur. ne se mulier extra virtutum cogitationes, extraque bellorum casus putet, ipsis incipientis matrimonii auspiciis admonetur, venire se laborum periculorumque sociam, idem in pace, idem in prælio passuram, ausuramque. hoc iuncti boves, hoc paratus equus, hoc data arma denuntiant.* Sed brevius, clarius-

clariùsque Cæsar, dicto comment. vi, paullo ante ea, quæ suprâ retuli: *Vita omnis in venationibus, atque in studiis rei militaris consistit.* & Seneca, lib. i. de irâ, cap. xi: *Germanus quid animosus? quid ad incursum acrius? quid armorum cupidius? quibus innascuntur, innutriunturque; quorum unicùm illis cura est, in alia negligentibus.* Idem, de Germanorum consanguineis, Hispanicâ gente Cantabris, Silius Italicus, lib. iii, his versibus:

*Mirus amor populo, cùm pigra incanuit atas,
Imbelleis jam dudum annos prævertere saxo:
Nec vitam sine Marte pati. quidpe omnis in armis
Lucis causa sita; & damnatum vivere paci.*

Et eodem libro postea, de aliâ Hispanorum natione Gallæcis:

*Misit dives Gallæcia pubem,
Barbara nunc patriis ululantem carmina linguis;
Nunc pedis alterno percussa verberare terra
Ad numerum resonas gaudentem plaudere cetras.
Hæc requies ludusque viris, ea sacra voluptas:
Cetera femineus peragit labor. addere sulco
Semina; & impresso tellurem vertere aratro,
Segne viris. quidquid duro sine Marte gerendum est,
Callaici conjunx obit irrequieta marito.*

Item postea, lib. viii, de Gallis:

*Mærebant, cede sine ullâ
(Insolitum sibi) bella geri; siccasque cruore
Inter tela siti Mavortis hebescere dextras.*

In universum æstimanti, omnis Germanorum vita nil nisi militia fuit. cujus usus ubi defuit, omnis exercitatio corporum simul & armorum exigebatur in venatu: qui & ipse belli quædam imago, ac species. Atque hinc factum, uti *nihil, neque publicæ, neque privatæ rei, nisi armati egerint;* teste Tacito, in libro suprâ dicto. Lucianus, in dialogo de gymnasiis, Solonem introducit, hæc de Scytharum gente loquentem: *ῥ' μὲν ὁ συγγνωστὸν, ἐν ὅπλοις αἰεὶ βίβιντες, τὸ τε γὰρ ἐν ἀφροδίτῃ οἰκεῖν, ῥαδιον ἐς ἐπιβολὴν, καὶ οἱ πολέμιοι μάλα πολλοί. καὶ ἀδελφόν, ὅποτε τις ἐπιστὰς, κοιμώμενον κατὰ σπᾶσας ἀπὸ τῆς ἀμύξης, φονεύσειεν.* id est: *Vobis ignoscendum est, perpetuò in armis viventibus. vivere enim in loco aperto atque incustodito, facili insidiis obnoxium; & hostium admodum numerosa est copia: neque illud certum, quo tempore adsistens quispiam, dormientem, è planstro pertractum, jugulet.* Quæ res in Germanis quoque nostris causa videri poterat perpetuæ armorum gestationis; ut quibus nihil satis custoditum, nihil tutum, pauperulas vileisque habitantibus casus. verùm hi non tam ob metum, ne quis, de subito irrupens, dormientem jugularet, aut imprudentem opprimeret, armis perpetuò instructi fuerunt; quàm uti iis, quotidiano continuoque usu adfecti, eò dexteriùs in bello uterentur: quemadmodum idem mos hodiè apud Svitzeros, Alemannorum progeniem, durat. Verùm tamen, dictum militaris vitæ studium non peculiare fuit unis Germanis, solisque proprium; sed omnibus pariter Celtis initio commune: sed & Sarmatis, ac Scythis, adeòq; cunctis nationibus barbaris. quod, à Nino, primo omnium mortalium post terrarum inundationem venatore juxta ac bellatore, acceptum, in suâ quæque terrâ instituerunt; perpetuòque exercuerunt, donec mitiores, alii post alios, didicere mores, primi, à Deo ipso, rerum omnium auctore, Hebræi; ab his deinde Ægyptii, ac Syrii, à quibus Græci, à Græcis Itali; & ab his utrisque Celtarum partes Illyrii, Hispani, Galli, atque Britanni. Germani verò, multis etiam sæculis post, eisdem vivere moribus, quibus ab initio imbuti fuerunt, quibusque barbaras etiamnum in remotis transmarinisque terris agere nationes, bella inter sese atque latrocinia continenter exercentes, vulgò notum est. At, quum unus hic vivendi in armis atque ex armis mos maximè apud cunctos Germanos probatus fuerit; eum præstantissimum omnium existimatum fuisse, qui optimè iis ac strenuissimè usus sit, omnino necesse est. Hinc istud auctoris nostri, de conciliis, eodem libro

libro de Germaniâ: Mox rex, vel princeps, prout ætas cuique, prout nobilitas, prout decus bellorum, prout facundia est, audiuntur. Sed melius Posidonius de Gallis, Germanorum consanguineis, apud Athenæum, lib. IV, cap. XIII: ὅταν δὲ πλείονες συνδαιτυνῶσιν, κάθεται μὲν ἐν κύκλῳ μέγας δὲ ὁ κρείττιστος, ὡς αὖ κορυφαῖος χορὴ, διαφέρει τῶν ἄλλων ἢ καὶ τὴν πολεμικὴν ἐν χερείᾳ, ἢ καὶ τὸ γένος, ἢ καὶ τὸ πλῆθος. id est: Convivia ad cœnam si complures convenient, in orbem confidunt. in medio verò præstantissimi est sedes, veluti totius cætus principis; qui vel bellicâ dexteritate, vel nobilitate generis, vel divitiis ceteros anteit. Vbi & nobilitati bellica strenuitas præfertur. Hinc etiam optimæ carniū portiones omnium bellicâ virtute præstantissimo in conviviiis adponebantur; ut supra, cap. XVII, monstratum. Quin & ipsa nobilitatis dignatio, ut cap. XV docui, & omnes honorum muniorumque tituli ex nullâ aliâ re, quàm ex bellorum decore, originem capiebant; ut fusiùs infra, cap. XLVI, ostendam. At in tanto armorum bellorumque studio ac dignitate, quàm exigua ipsis penèque nulla fuerit, ut hominibus barbaris, omniumque rerum ignaris, disciplina militaris, passim innuunt rerum auctores. Fl. Vegetius, de re militari, lib. I, cap. I: In omni prælio non tam multitudo, & virtus indocta, quàm ars & exercitium solent præstare victoriam. nullâ enim aliâ re videmus populum Romanum orbem subegisse terrarum, nisi armorum exercitio, disciplinâ castrorum, usuque militia. Quid enim adversus Gallorum multitudinem paucitas Romana valuisse? quid adversus Germanorum proceritatem brevitatis potuisset audere? Hispanos quidem non tantum numero, sed etiam viribus corporum nostris præstitisse, manifestum est. Afrorum dolis atque divitiis semper impares fuimus. Græcorum artibus prudentiâque nos vinci, nemo unquàm dubitavit. Sed adversus omnia profuit tyronem solerter eligere; jus (ut ita dixerim) armorum docere; quotidiano exercitio roborare; quacumque evenire in acie atque in præliis possint, omnia in campestri meditatione prænoscere; severè in desides vindicare. scientia enim rei bellica dimicandi nutrit audaciam. nemo facere metuit, quod se benè didicisse confidit. etenim in certamine bellorum, exercitata paucitas ad victoriam promptior: rudis & indocta multitudo opposita semper ad cadem. Ἐνθα γὰρ Κοφίης δῆει, βίης ἔργον εἶναι, inquit Herodotus, lib. III; id est, ubi opus prudentiâ, ibi vi agere nihil proficit. At Germanis nostris nulla prudentia militaris, nulla disciplina. vi omnia, iracundiâ, atque impetu agebant, sine certis imperiis, sine ducibus. Seneca, loco prædicto: Quid Cimbrorum Teutonorumque tot militia, superfusa Alpibus, ita sustulit, ut tantæ cladis notitiam ad suos non nuntius, sed fama pertulerit, nisi quod erat illis ira pro virtute? quæ, ut aliquando perculit, stravitque obvia, ita sapius sibi exitio est. Germanis quid est animosus? quid ad incursum acrius? quid armorum cupidius? quibus innascuntur innutriunturque; quorum unicū illis cura est, in alia negligentibus. quid induratiùs ad omnem patientiam? ut quibus magnâ ex parte non tegumenta corporum provisâ sunt, non suffugia adversus perpetuum cœli rigorem. Hos tamen Hispani, Galli, & Asia, Syriæque molles bello viri, antequam legio visatur, cadunt, ob nullam rem aliam opportunos, quàm ob iracundiam. Agendum illis corporibus, illis animis, delicias, luxum, opes ignorantibus, da rationem, da disciplinam; ut nihil amplius dicam, necesse erit nobis certè mores Romanos repetere. Ex silvis maximè insidiatos fuisse, apud alios auctores reperio. Frontinus, strategem. lib. I, cap. III: Imperator Cæsar Domitianus Augustus, cum Germani more suo e saltibus & obscuris latebris subinde impugnarent nostros, tutumque regressum in profunda silvarum haberent, militibus per CXX millia passuum actis, non mutavit tantum statum belli, sed subiecit ditioni suæ hostes, quorum refugia nudaverat. Noster, annal. lib. I: Arminius, colligi suos, & propinquare silvis monitos, vertit repente: mox signum prorumpendi dedit iis, quos per saltus occultaverat. & paullo post: Circum silvæ paulatim adclines: quas tum Arminius implevit, compendiis viarum & cito agmine onustum sarcinis armisque militem cum antevenisset. & eodem libro antea: Excivit ea cades Bructeros, Tubantes, Uspetes: saltusque, per quos exercitui regressus, insedere. & mox: Sed hostes, donec agmen per saltus porrigeretur, immoti; dein latera & frontem modicè adsultantes, totâ vi novissimos incurrere. Aliis etiam hoc commune fuisse Celtis, e Gallorum exemplo disco: de quibus ita Polybius, lib. III: Οἱ γὰρ Πρωμαῖοι

μαῖοι πρὸς μὲν τὰς ὑλῶδεις τόπους ὑπόπλως εἶχον, διὰ τὸ τὰς Κελτὰς αἰετὶ τιθέναι τὰς ἐνέδρας ἐν τοῖς τοιαύτοις χωρίοις. id est: *Romani omnia silvosa loca suspectabant, eò quòd Galli ad insidiandum ea semper deligunt.* Crebris tamen, jam inde ab Augusti Cæsaris temporibus, adversus Romanos bellis aliquid disciplinæ tandem addidicerunt Germani. Auctor noster, annal. lib. II, de prælio inter Arminium Cheruscum, & Maroboduum Marcomannum: *Diriguntur acies, pari utrimque spe; nec, ut olim apud Germanos, vagis incursibus, aut disiectas per catervas. quippe, longâ adversus nos militiâ, insueverant sequi signa, subsidiis firmari, dicta imperatorum accipere.* De eodem Maroboduo ita Vellejus Paterculus, lib. II: *Imperium, perpetuis exercitiis penè ad Romanæ disciplinæ formam redactum, brevi in eminens & nostro quoque imperio* 10 *timendum perduxit fastigium. exercitum, quem LXX millium peditum, IV equitum fecerat, assiduus adversus finitimos bellis exercendo, majori, quàm quod habebat, operi præparabat.* De Chattorum gente ita noster, in libro de Germaniâ: *Multum, ut inter Germanos, id est, ut est captus Germanorum, rationis ac solertiæ: præponere electos, audire præpositos, nosse ordines, intelligere occasiones, differre impetus, disponere diem, val-
lare noctem, fortunam inter dubia virtutem inter certa numerare: quodq; rarissimum, nec nisi ratione disciplinæ concessum, plus reponere in duce, quàm in exercitu; omne robur in peditate: quem super arma ferramentis quoque & copiis onerant. alios ad prælium ire vi-
deas, Catos ad bellum. vari excursus, & fortuita pugna. Equestrium sanè virium id pro-* 20 *prium; citò parare victoriam, citò cedere. velocitas juxta formidinem, contatio propior* 20 *constantia est.* Atque hanc disciplinam Chatti jam Trajano Romanis imperi-
tante habuère.

CAP. XLIV.

De variis armorum telorumque generibus.

BELLANDI igitur priscorum Germanorum morem modumque uti com-
modè ac ritè describam, armorum genera primo loco indicanda erunt. In 30
his pleraque ex communi omnium gentium ritu. unde certissimum docu-
mentum, ex Asiâ nostros in suam detulisse ea Celticam; ut & aliæ gentes ex eâ-
dem in suas quæque terras. nam quòd Herodotus, lib. IV, ex Ægypto ait primò
clypei galeæque usum in Græciam deportatum, id opidò falsum est. quamquàm
ipse Herodotus, lib. I, armorum bellicorum inventum tradit esse Carum: quibus
& Strabo nonnulla adscribit, lib. XIV; & item Plinius, lib. VII, cap. LVI. quorum
hic alia aliis auctoribus. Verùm, quum antiquissimo illo bellandi pugnandi-
que more, quem Herculi adscribunt veteres, & olim pleræque gentes usi sint,
& nunc etiam Americani in extero orbe eo utantur; certum est, hæc omnia an-
te gentium in tam diversas & longè inter se remotas terras dispersionem fuisse 40
inventâ.

Sed armorum alia sunt, quibus corpus protegitur adversus hostium ictus; alia,
quibus hostis feritur. Illorum rursus alia corpori, veluti tegmina adhærent; alia
manibus gestantur. De corpori hærentibus sic auctor, in libro de Germaniâ:
Paucis lorica: vix uni alterive cassis, aut galea. & paullo antè: Nudi, aut sagulo leves
pugnant. In pace cunctos, qui virilem ætatem attigissent, aut sagulo, aut rhenone,
aut ferinâ pelle, aut deniq; arborum libris fuisse tectos, suprâ, cap. XVI, ostensum est.
in bello cur quidam omnino nudi pugnare voluerint, rationem reddunt Gæsa-
ti Galli apud Polybium, lib. II, in pugnâ adversus Romanos in Italiâ commissâ:
Οἱ μὲν οὐκ ἴσμενοι καὶ βοιοὶ τὰς αἰαχυρίδας ἔχοντες, καὶ τὰς εὐπετεῖς τῶν σιγῶν περὶ αὐτὰς 50
ἐξήταζον. οἱ δὲ Γαισάται διὰ τε τὴν φιλοδοξίαν, καὶ τὸ θάρσος ταῦτ' ἀπορρίψαντες, γυμνοὶ
μετ' αὐτῶν τῶν ὀπλῶν πρῶτοι τὴν δυνάμειν κατέστησαν, ὑπολαβόντες ἕως ἑσέως περικλιώ-
ται, διὰ τὸ τινὰς τῶν τόπων βαλῶδεις ἐμπλέκεσθαι τοῖς ἐμφάμμασι, καὶ ὡς ἀποδίδειν τὴν τῶν
ὀπλῶν χρείαν. Hoc est: *Ad pugnam Insuæres & Boji braccati & levioribus sagulis contecti*
prodiere. Gasatarum verò tanta fuit vanitas, tantaque confidentia, uti, braccis sagisque
abjectis,

abjectis, nudi, cum solis armis, primores ordines occuparent; hac ratione quàm expeditissimos fore sese rati, quum senticeta alicubi essent, quæ, dependentibus laciniis ac vinculis adhaerentia, armorum usum impedirent. Ut igitur hi Galli, sic Germanorum nostrorum multi corpus omnino fuerunt intecti. quod præter Tacitum Dio quoque testatur, lib. xxxviii, Cæsaris orationem ad militeis, cum Ariovisto prælium inituros, habitam referens: *Τίς ἔκ οἶδεν, ὅτι ἡμεῖς μὲν καὶ τὰ πάνθ' ὁμοίως τὸ σῶμα ὡπλισμέθα· ἐκείνοι δὲ οὐ γυμνοὶ τὸ πλεῖστον εἰσίν·* id est; *Quis nescit, nos totum corpus armatos esse; illos verò plerumque nudos.* Quamquàm hoc ad eos quoque referri possit, qui sagulis tantum velabantur: quorum varia genera prædicto cap. xvi descripsi. Levibus in bello usos, ex Insuorum Bojorumque patet exemplo. Quidam verò, loco sagulorum, ferinis utebantur, ut in pace, pellibus. de Germaniciano quidpe Romanorum exercitu sic auctor noster, in histor. lib. ii: *Tergis ferarum, & ingentibus telis horrentes.* prætereaque exemplum est Germanici Cæsaris, Romani exercitus in Germaniâ ducis, annal. lib. ii; quod suprâ, dicto cap. xvi, retuli: Atque hoc gregarii militis, sive plebeji apud Germanos tegmen: de quo rectè illud eodem libro ii; *Non lorica Germano, non galeam.* Quòd autem, in libro de Germaniâ, paucis ait esse loricas; id de locupletioribus, nobilibus, ac principibus, seu ordinum ductoribus intelligendum: qui à reliquâ plebe veste distinguebantur strictâ, & singulos artus exprimente, cui lorica superinduebatur. Imagines singulorum ad finem hujus capituli reperiēs. Sed & equites nudi pugnabant. Plutarchus in Crasso, & Appianus in Syriacis, de equitibus à Cæsare è Galliâ M. Crasso in Syriam, ad bellum Parthicum, cum filio ejus P. Crasso missis: *Ἦν δ' αἰσιόεν τεταῖς πληγαῖς, καὶ τῷ φυλάττειν, παίων μὲν ἀσθενέσι καὶ μικροῖς δοξατίοις θώρακας ὡμοθύρσους καὶ σιδηρᾶς, παιό μὲν δὲ κοντοῖς εἰς εὐσταλῆ καὶ γυμνὰ σώματα τῶν Γαλατῶν.* id est: *Impar verò ei erat cum Parthis certamen, vel inferendis ictibus, vel declinandis. nam infirmis parvisq. lanceis cadebat loricas, è crudo corio vel ferro confectas: contra verò præbebat contorum ictibus expedita ac nuda Gallorum corpora.* Sed hæc fortè seminuda tantum. sic Livius, lib. xxi i; *Ante ceteros armati (is gentium harum habitus tum magnitudine corporum, tum specie terribilis erat) Galli super umbilicum erant nudi.* Ergo tantum brachati. Et Batavos fuisse, Treverosque Germanos, qui à Cæsare Crasso mittebantur, suprâ, cap. iii, docui. Lucanus, lib. i: *Et qui te laxis imitantur Sarmata braccis,*

Vangiones Batavique truces.

Imagines horum equitum ad finem capituli sequentis adpositæ sunt. Ceterum LORICA quid fuerit, ostendit Varro, de lingvâ Latinâ libro i v. *Lorica*, inquit, à loro; quòd de corio crudo pectoralia faciebant. postea succederunt Galli è ferro sub id vocabulum ex annulis ferream tunicam. Hinc Silius Italicus, lib. v, de consule Romano, qui ad Trasumenum lacum adversus Annibalem pugnaturus, arma, Bojorum regi antè caso detracta, induerat:

Loricam induitur, tortos huic nexilis hamos

40 *Ferro squamma rudi permixtoque asperat auro.*

Et Diodorus, lib. v, de Germanis juxta & Gallis: *Θώρακας δ' ἔχουσιν οἱ μὲν σιδηρᾶς αἰλυσιδωτᾶς, οἱ δὲ τοῖς ἐπὶ τῆς φύσεως δεδομένοις ἀρκουῶται, γυμνοὶ μαχόμενοι.* hoc est: *Loricas quidam habent ferreas, atque hamatas; alii, à naturâ tributis contenti, nudi pugnant.* Item Plutarchus in Mario, de Cimbris, Germanicâ gente: *Θώραξι δ' ἡσαν κεκοσμημένοι σιδηροῖς.* id est; *Loricis erant exculti ferreis.* Hodie patriâ lingvâ id tegumentum bellici genus vocatur *ein panzer*, aut *panzerhemde*: quòd Latinè *tunicam ferream* dixeris cum Varrone. Priscis illis Germanis Gallisque non fuisse manicatam, quemadmodum nec Romanis, maximè credibile est. nam neque vestis illa stricta Germanis in manicas extendebatur; ut suprâ, cap. xvi, ostensum est. 50 Lorica porrò tegebatur interdum dicto sagulo, aut pelle ferinâ. Exemplar hujus habitus ad finem hujus capituli figurâ v ii exhibitum est. Hæc igitur inter corporis tegumenta.

De capitis munimine ita noster ibidem: *Paucis lorica; vix uni alterive cassis, aut galea.* Herodianus, lib. vi: *Τῶν τοξοτῶν ἔς γυμνὰς τὰς κεφαλὰς τῶν Γερμανῶν τοξευόντων.* id est; *Sagittariis nuda Germanorum capita petentibus.* Dio, lib. xxxviii, de Ariovisti

acie: Ταῖς κεφαλαῖς γυμναῖς μαχώμενοι ἦσαν· id est; *Capitibus nudis pugnabant*. Communem hunc omnibus Celtis sine galeis pugnandi fuisse morem, liquet à Vasco, Hispanicæ gentis exemplo; de quibus, in Annibalis exercitu in Italiâ versantibus, ita Silius Italicus, libro prædicto:

— *Galea contempto tegmine Vasco.*

Et item lib. XI:

— *Nec tectus tempora Vasco.*

Item ex Britannorum exemplo: de quibus sic Herodianus, lib. III: ὧραν δὲ ἢ κράνους ἢ ἱσασί χρεῖζιν, ἐμπόδιον νομίζοντες πρὸς τὴν δίοδον τ' ἐλθόν· id est; *Lorica ac galea ignorant usum; impedimentum id esse arbitrantur transgrediendis paludibus*. Apud Germanos sine galeis princeps etiam pugnare iniisse, patet ex Taciti libro de Germaniâ: Sapè, inquit, in ipso solo vertice religant capillum principes, & ornatiore habent. Ea cura formæ; sed innoxia. neque enim ut ament, amenturve; in altitudinē quamdam, & terrorem, adituri bella, comiti, ut hostium oculis ornantur. Exemplum principis armati exstat dictâ figurâ v. II. Mos is hodiēque communis Americanis, Floridam incolentibus. Antiquis sæculis in orbe nostro non modò Germani, sed Scythæ etiam & Parthi eum observarunt. Appianus in Syriacis: Πάρθοι Σκυθικῶς ἐπὶ τὸ φοβερόν τ' αἰασίλων κομῶνται· id est: *Parthi Scytharum ritu ad terrorem hostium capillum in vertice religant*. Ceterum Isidorus, lib. XVIII. cap. XIV, ita inter cassidem & galeam distingvit: Cassis de laminâ est; galea de corio. nam galerus corium dicitur. Auctores tamen hæc vocabula confundunt; ita, uti etiam cassidem sæpius adpellent galeam. Gallorū galeas sic describit Diodorus, dicto lib. V: Κράνη χαλκᾷ περιλίθενται, μεγάλας ἐξοχὰς ἐξ αὐτῶν ἔχοντα παμμεγέθη, φαντασίαν δὲ τιφόντα τοῖς θεωμένοις. τοῖς μὲν γὰρ πρὸς κείλαι συμφορῇ κέρατα· τοῖς δὲ ὀρνέων ἢ τετραπόδων ζώων ἐκτετυπομέναι προσομαί. hoc est: *Aeneis utuntur galeis, cum magnis adpendicibus, ad prolixam ostentationem factis. aliis namque cornua adfixa sunt; aliis avium aut quadrupedum formas expressas habent*. Et eodem libro postea, de Celtiberis, Hispanicâ gente: Περὶ δὲ τὰς κεφαλὰς κράνη χαλκᾷ περιλίθενται φοινικῶς ἢ σκημῶν λόφοις· id est; *Aeneas capitibus imponunt galeas, cristis puniceis exornatas*. De Cimbris Plutarchus, in dicto Mario: Οἱ δὲ ἰππεῖς μύριοι καὶ πεντακίχλιοι τὸ πλεῖστον ὄντες, ἐξήλασαν λαμπροὶ, κράνη μὲν εἰκασμένα θηρίων φοβερῶν χάσμασι καὶ προσομαῖς ἰδιομόφοις ἔχοντες, ἀετωρόμενοι; ὁ λόφοις περὶ τοῖς εἰς ὑψὺ, ἐφαίνοντο μέγας. hoc est: *Equitum xv millia numero effuderunt se splendide. galeas gerebant, quæ representarent fævarum beluarum rictus, & insutatas figuras: quas alatis fastigiantes cristis, adparebant eminentiores*. De Vettonibus, Hispanicâ gente, Silius Italicus, libro prædicto:

— *Ore ferarum*

Et rictu horrificant galeas.

Gallis atq; Hispanis aneæ fuerint galeæ: at Germanos ferreas tantum habuisse, colligo ex Tacito meo; qui, libro de Germaniâ, de metallis ejus terræ memorans, aurum & argentum deos iis negasse ait; nec ferrum quidem superesse, sicut ex genere telorum colligatur. ubi nullam æris facit mentionem, ceu ne hoc quidem iis fuerit metallum. nisi fortè Rheno proximis Galliæ commercia id suppeditaverint. 40
Exempla harum galearum expressa sunt ad finem hujus capituli, figurâ VI, & seq. cap. fig. II. Ceterò Stewechius, ad Vegetii libri primi caput XX, super iis, quæ de Cimbris refert Plutarchus, commētans, sic inquit: Ex re militari haud dubiè mos, quo etiamnum hodiè insignia familiarum exornata atq; distincta videmus; cum galeis insident leones, lupi, cervi, canes, aquila, vultures, dracones, & aliarum bestiarum sive capita, sive cornua, sive pedes. Originem moris tam antiqui spero me nunc primum invenisse. ab Ægyptiis enim descendisse observavi apud Diodorum Sicul. lib. II: ubi ille reges eorum caput leonis, tauri, aut draconis, principatus insigne, capite gestasse scribit. Ab Ægyptiis porro mutuatos hoc Græcos, & ab his Romanos, ut multa alia, 50
quæ ad disciplinam militarem pertinebant, magnam mihi verisimilitudinem habere videtur; præsertim, quod Lacedæmoniis galeæ inventionem videam tribui à Plinio, lib. VII, cap. LVI. Haud absurda fanè & satis commoda transitio ab Ægyptiis ad Græcos, & ab his ad Romanos. at à Romanis porro ad Celtas quomodo, quâ occasione, & quando? Vix dixeris; nisi & nudis omnino corporibus ad prælia

prœlia incedere, & alios in bellis maximè barbaros ritus à Romanis, five à Græcis eosdem Celtas mutuatos contenderis. Sed de Celtis uti taceam; unde Americani populi ejusmodi hodièq; utuntur galeis? à Romanis? à Græcis? an à primis habuere Ægyptiis? Certè hoc saltem haud temerè dixeris. Omnes ritus suos, tam humanos quàm divinos, ipsos Celtas ex Asiâ in gentium dispersione attulisse in Celticam, innumeris suprà validissimisque patuit documentis. proinde hunc quoque galearum usum ex eodem & loco & tempore promanasse, cum ad nostros, tum ad Græcos & alias totius orbis gentes, maximè credibile est. Ac primi quidem bellatores, sine loricâ, sine galeâ, ferinis pellibus humeros caputque mu-

10 nicbant. unde etiam eximio illi & antiquissimo apud poëtas bellatori Herculi nihil tegumenti bellici tribuitur, præter leonis exuvias. quam ejus imaginem egregiè ac graphicè refert Silius, lib. II, in Terone, Herculis Saguntini sacerdote:

*Atque illi non hasta manu, non vertice castis:
Sed fissus latis humeris, & mole juventa,
Agmina vastabat clavâ, nihil indigus ensis.
Exuvia capiti imposita, tegmenque leonis,
Terribilem attollunt excelsa vertice rictum.*

Diodorus, lib. I: ὁμοίως ἢ τὸ τερόπαλον καὶ τὴν λέοντι τῷ παλαιῷ ὀρέπειν Φασὶν Ἡρακλεῖ, διὰ τὸ καὶ ἐκείνους τὰς χρόνας μὴπω τ' ὀπλων εὐρημῶν, τὰς ἀνθρώπων τοῖς μὲν ξύλοις ἀμυνέσθαι τὰς ἀντιπαθεμένους, ταῖς ἢ δοραῖς τ' θηρίων σκεπασθεῖναι χρῆσθαι. id est: *Ad eundem modum clavâ & leonis exuvia Herculi antiquo congruere ajunt; quia, nondum inventis illo tempore armis, homines secum congressos lignis repellebant, & ferarum pellibus pro tegumentis utebantur.* Sic de Bebrycibus Theocritus, in Dioscuris:

*Αὐτὰρ ὑπὲρ νώτοις καὶ ἀυχένῳ ἤωρετο
Ἄκρων δέρμα λέοντος ἀφ' ἡμῶν ἐκ ποδεῶνων.
A tergo verò & collo pendebat
Pellis leonis, ab extremis suspensa pedibus.*

Sic de Tirynthiis Græcis, prœlium inituris, Statius Thebaidos lib. IV:

30 ----- *Quibus amenta, nec enses
Triste micant; flavent capiti tergoque leonum
Exuvia, gentilis honos; & pineus armat
Stipes.*

Et eodem libro, de Arcadibus:

Ille Lycaonia rictu caput asperat urse.

Lib. VII, de Thebanis:

Tela rudes trunci; galeæ vacua ora leonum.

De Afris, Claudianus, lib. I de laudibus Stiliconis:

Serpentum gestant patulos pro casside rictus.

De Mezentio, Hetruscorum duce, Virgilius, AEneid. lib. VII:

40 *Ipsæ pedes, tegmen torquens immane leonis
Terribili impexum setâ, cum dentibus albis
Indutus capiti.*

Silius, dicto libro postea:

*Nec segnis Teron tanta spe laudis, in ipsos
Adversus consurgit equos; villosaque fulvâ
Ingerit objectans trepidantibus ora leonis.
Attoniti terrore novo, rictuque minaci
Quadrupedes.*

Nempe totum os leonis, vel aliud cujusvis feræ, vacuum, id est, pellis, quæ caput feræ contexerat, capiti hominis imponebatur unâ cum dentibus; ita, uti superior pars rictus five hiatus integra primorem frontem ac tempora, inferior fissa aureis atque posteriores maxillas contegeret. reliqua pellis humeros atque tergum velabat. quam inter pugnandum lævo brachio obvolvebant; quâ figurâ Herculem antiquus exhibet lapis, à Petro Apiano inter antiquas inscriptiones relatus. Exempla horum tegumentorum reddita sunt ad finem capitis, figuris II, III, IV, & V.

Sed diversarum sæpè ferarum pelles, alia humeros, alia caput, tegebant. Idem Virgilius, Æneid. lib. xi, de Orphito:

*Cui pellis latos humeros erepta juvento
Pugnatori operit: caput ingens oris hiatus
Et male texere lupi, cum dentibus albis.*

Alii dehinc caput tantum muniebant. idem poëta, dicto lib. vii, de agresti quâdam Latinorum legione:

— *Pars spicula gestat
Bina manu; fulvosque lupi de pelle galeros
Tegmen habet capiti.*

Deinde opus quoque, & artificium hisce pellibus adhibitum. Homerus, Iliad. κ, de galeâ, quam Thrasimedes Vlyssi imposuit:

— *Ἀμφὶ δὲ οἱ κυέλω κεφαλῇφι ἔθηκε
Ταυρεῖλω, ἀφάλον τε καὶ ἀλοφόν, ἥ τε καὶ αἰτὺς
Κέκληται. — Et ei galeam capiti imposuit
Taurinam, sine cono, & sine cristâ, quæ catatyx
Vocatur.*

Et mox de aliâ, quâ Meriones Vlyssi caput munivit:

— *Ἀμφὶ δὲ οἱ κυέλω κεφαλῇφι ἔθηκε
Ῥινῶ ποιοιτὴν· πολέσιν δ' ἐνιοσθεν ἱμάσιν
Ἐντέαλο σερεῶς· ἐκιοσθε δὲ λευκοὶ ὁδόντες
Ἀργιόδοντες ὅς θ' ἀμείβων ἔχον ἔνθα καὶ ἔνθα,
Εὐ καὶ Πρισαμένως, μέσση δ' ἐνὶ πῶλ' ἀρήρει.
— Et ei galeam capiti imposuit
Ex pelle factam. multis autem intrinsecus loris
Ligata erat fortiter: extrinsecus autem candidi dentes
Albidentis suis crebri muniebant utrimque
Benè, ac scitè. in medio autem pileus aptatus erat.*

κυέλω adpellat poëta, antiquissimo vocabulo, quod aliis etiâ auctoribus Græcis usurpatur, pro galeâ, & galero, & quovis capitis tegmine; quia à principio ἐκ τοῦ κυὸς, id est, ex canis corio fiebat. Silius, lib. v:

*Scylla super fracti contorquens pondera remi
Instabat; sævosque canum pandebat hiatus,
Nobile Gargani spoliū: quod rege superbus
Bojorum caeso, capiti illacerabile victor
Aptarat.*

Quâ ratione & ipsum galeæ vocabulum Græcum esse volunt κυέλω, quod felem, seu catum significat; quia ex felis quoque capite antiquitus fiebat. Atque hinc confirmatur distinctio illa Isidori, galeam è corio, cassidem è laminâ adfirmantis. Utroque genere usos fuisse Germanos nostros, testè suprâ audivimus Tacitum, his verbis: *Vix uni alterive cassis, aut galea.* At posteaquàm thoraces bello, loricæque ferreæ, & cassides inventæ, pelles his superinduebantur: sæpèque, itidem diversæ, ex aliâ ferâ loricæ, ex aliâ cassidi. Silius, l. iv, de Apulorū duce Allio, in exercitu Romano contra Annibalem: *Huic horret thorax Samnitis pellibus urse*

Et galea annosi vallatur dentibus apri.

Et lib. v, de consule Romano in galeâ Gallicâ:

— *Æquorei tergo flavente juvenci
Cassis erat munita viro.*

Polybius, lib. vi, de Romano sui ævi milite: *προσεπιμοσμένται ἢ καὶ λιπὴ περιμαφελαιῶ ποτὲ ἢ καὶ λυκαίων, ἥτις τῶν τοιούτων ἐπιτίθενται, συνέπης ἅμα καὶ σήμερις χάριν, ἵνα τοῖς κατὰ μέρος ἡγεμόσι περικινδυνεύοντες ἐρρωμένως, καὶ μὴ, διάδηλοι γίνωνται.* id est; *Adornantur & vili capitis tegumento: cui lupina interdum, aut aliquid ejusmodi imponitur; simul tutela causâ & indicii: quò, in obeundis fortiter seciusve præliis, dignosci ab ordinum queant ductoribus.* Sed & alias genteis ejusmodi ex corio usos fuisse galeis & thoracibus, auctores docent. Strabo, lib. vii, de Roxolanis: *χρῶνται δὲ ὡμοβοοῖσις κρένεσι, καὶ δ' ὡραξί.* id est;

id est; *Utuntur galeis ac thoracibus de crudis boum coriis.* & lib. x i, de Albanis & Iberis, inter Ponticum Caspiumque maria colentibus: περιμραναι ἢ θήρεα ἔχουσι, ὡς ἀπολησίως τοῖς Ἰβήροις id est; *Galeas ferinas habent, ut Iberi.* Ibidem de Amazonibus: Δορὰς θηρίων πιῖσι περικρανα hoc est; *Ex ferarum pellibus galeas conficiunt.* Istiusmodi igitur galeas ex crudis ferarum coriis & Ægyptii initio, unā cum reliquis mortalibus, non ex suo invento, sed à primis circa Ninum bellatoribus habuerunt. quas illi fortassis postea primi in cassides mutare cœperunt. Diodorus, lib. i i i: παραδεδόται ἢ τὸν Ἀμμωνα χεῖν κρεῖς κεφαλῇ τετυπωμένῳ, ὡς ὅστιμον ἐχρηκότος αὐτὸ τὸ κρεῖν κατὰ τὰς στρατείας. hoc est: *Ammon ille arietis caput effigiatum habuisse traditur, quod hoc signo galeam in bellis ornatam gestasset.* Plutarchus, in libro de Iside, de pugna inter Horum, Isidis filium, & Typhonem: Ἐρμῆν ἢ περιθέσθαι βέλκρον αὐτῇ κρεῖνος. id est: *Mercurium Isidi galeam à bovis factam capite imposuisse.* Diodorus, lib. i, de Osiride: τὸ δ' οὐδ' Ὀσίριδι σωμαστρατείας δύο λέγεται ἦν, Ἀνubίν τε καὶ Μακεδόνα, διαφέροντας ἀνδρείαι ἀμφοτέρους ἢ χρησιμὰς τοῖς ὀπισθημοτάτοις ὁπλοῖς ἀπὸ τινων ζώων, ἢ ἀντικείων τῇ περὶ αὐτὸς εὐτολμία· τὸν μὲν γὰρ Ἀνubίν περιθέσθαι κυνῶν, τὸν δὲ Μακεδόνα λύκος περτομῶν. hoc est: *Cum Osiride ajunt duos militatum profectos filios, Anubin & Macedonem, fortitudine præstanteis viros: qui ex feris, ab audaciâ eorum non abluidentibus, armaturas maximè insigneis gestarunt. Anubin enim canis, Macedonem lupi effigiem capiti circumdedit.* Et eodem libro postea: Ἐν ἑβδὶ γὰρ εἶναι φασὶ τοῖς καὶ Αἰγυπτιῶν διωάσαις περιτίθεσθαι περὶ τὴν κεφαλὴν λεόντων καὶ ταύρων καὶ δρακόνων περτομάς, σημεῖα δ' ἀρχῆς. καὶ ποτὲ μὲν δένδρα, ποτὲ ἢ πῦρ, ἔστι δ' ὅτε καὶ θυμιαμάτων εὐωδῶν ἔχον ὅτι τὴν κεφαλὴν καὶ ὀλίγα καὶ διὰ τῶν αἵμα μὲν αὐτοὺς εἰς εὐπρέπην κοσμεῖν, αἵμα δὲ τὰς αἰσῶς εἰς κατὰ πλεονεξίαν ἄγῃ, καὶ δεισιδαιμόνα διαθεῖν. Hoc est: *Ægyptiorum enim princeps ajunt leonum, taurorum, & draconum effigies, ut regia potestatis insignia, capiti imposuisse, ut his decorè sese exornarent, simul ut stuporem aliis & superstitionem injicerent.* Plutarchus, in dicto libro de Iside, de iisdem Ægyptiis: οἱ δὲ τὰς ὑπερὶ βασιλεῖς φασὶ, ἐκ πλεονεξίας ἕνεκα τῶν πολεμίων, ἐν ταῖς μάχαις ὅτι φαίνεσθαι θηρίων χρυσῶς περτομάς, καὶ ἀργυρῶς περιτιθεμένους. id est: *Alii ajunt posteriores reges, terrorem hostibus incutiendi causâ, in præliis occurrissè ferarum aureis argenteisq. capitibus armatos.* Verum alii postea simpliceis illas cassides, à laminâ confectas, pellibus non ampliùs munierunt, sed cristis, simul in ornatum sui, simul in terrorem hostium, instruxerunt. unde Virgil. Æneid. lib. ix: *Galeam Messapi habilem, cristisq. decoram.* Et Æneid. libro viii:

Terribilem tristis galeam.

Has cristas primùm fuisse ex setis equinis, passim in poëmatibus suis docet Homerus. ut Iliad. γ, de Paride, Priami filio:

Κρατὶ δ' ἐπ' ἰφθίμῳ κυνέῳ εὐτυκὸν ἔθηκεν

Ἴωπεριν; δεινὸν δὲ λόφος καθύπερθεν ἔνευεν.

Capiti autem forti galeam adfabrè factam imposuit,

Cristatam ex setis equinis: horribile autem crista desuper nutabat.

40 Theocritus, in Charitibus de Siculis:

---- Ἴωπεῖαι δὲ κόρυς σκεπάζειν ἔθειραν.

Equinae autem galeam inumbrant juba:

Virgilius, Æneid. lib. ix, de Turno:

----- Injectis sic undique telis

Obruitur. strepit assiduo cava tempora circum

Tinnitu galea; & saxis solida æra fatiscunt;

Discussæque juba capiti.

Hinc etiam Æneid. lib. ii, comantem dicit galeam; & lib. iii, cristas comanteis. Conus verò, cui inferebatur crista, non in postica galeæ parte erat, uti nunc mos ubique obtinet; sed ipso in vertice. Homerus, Iliad. ζ, de Hectoris filio, patris galeam con-

tuyente: Ταρβήσας χαλκὸν τε ἰδὲ λόφον ἰωποχάπτῳ,

Δεινὸν ἀπ' ἀκροτάτης κόρυθ' ἐνέοντα νοήσας.

Timens æsque & cristam ex equinis setis factam,

Terribiliter à summâ galeâ nutantem advertens.

Interdum plures uni galeæ coni, pluresque in iis cristæ. Idem, Iliad. λ.

Κρατὶ δ' ἐπ' ἀμφίφαλον κυέλω θέτο, τετραφάλῃσιν,
ἰώωναν.

*Capiti autem circum conos habentum galeam imposuit quatuor,
Cristatam ex setis equinis.*

Et poëta Latinus, Æneid. vii, de Turni galeâ:

Cui triplici crinita jubâ galea alta.

Originem harum cristarum disco ex Herodoto; qui, lib. vii, ita scribit de orientalibus Æthiopibus: οὗτοι δὲ οἱ ἐκ τῆς Ἀσίας Αἰθίοπες περιώπια ἰώωναν εἶχον ὅππῃ τῆσι κεφαλῇσι. καὶ αὐτὶ μὲν λόφος ἢ λοφὴν κατέχον. τὰ δὲ ὦτα τῶν ἵππων ὀρθὰ πεπηγότεν εἶχον. hoc est: Æthiopes, qui ex Asia erant, pelles frontium equinarum, cum auribus atque jubis, in capitibus habebant: ut ipsæ jubæ pro cristis essent, & hirtæ aures equinæ rigerent. Pro jubis equinis postea pennæ impositæ sunt avium, apud omneis pariter gentes. Herodotus ibidem: Λύκιοι περὶ τῆσι κεφαλῇσι πύλας εἶχον περὶ ὧσι περιεσφαινωμένους: id est; Lycii in capite pilea gerebant pennis coronata. Sed in his rubrum maximè spectasse colorem antiquitatem observo: nescio quam ob rationem, nisi quòd is colos sanguini genuinus. Virgilius, Æneid. lib. xi, de Turno:

— *Maculis quem Thracius albis*

Portat equus, cristâque tegit galea aurea rubrâ.

Eodem libro infrâ, de eodem:

— *Ipsam illum clypeum, cristasque rubenteis*

Excipiam sorti.

Polybius, lib. vi, de militibus Romanis: Εἰς τὴν ἑκάστην τῶν πολεμικῶν περὶ τῶν σεφανῶν καὶ περὶ τῶν φοινικίων ἢ μέλας, ὀρθοὺς τρεῖς, ὡς περὶ χαλκοῦ τὸ μέγεθος. ὧν περὶ τῶν καὶ κορυφῶν ἅμα τοῖς ἄλλοις ὅπλοις, ὁ μὲν αὐτὸς φαίνεται διπλάσι ἐκείνῃ καὶ τὸ μέγεθος, ἢ δ' ὅψις καλὴ καὶ καταπληκτικὴ τοῖς ἐναντίοις. Hoc est: Accedit ad hac omnia, quòd in galeâ ferto pennaceo insuper ornantur; pennis tribus puniceis, aut nigris, iisque rectis, longitudine ferè cubitalibus. quæ ubi ceteris armis ad summum verticem accesserunt, vir quidem duplo, quàm sit, major adparet; species autem existit pulchra, & hosti formidabilis. De Hispanicâ gente Celtiberis, suprâ ex Diodoro intelleximus, gestasse eos κράνη χαλκᾶ, φοινικοῖς ἢ σκημέναις λόφοις: id est, galeas areas puniceis exornatas cristis. Sic Silius, lib. ii, galeam describens, quâ Hispaniæ populi dono Annibali dederunt inter alia arma:

— *Galeamque coruscis*

Subnixam cristis; vibrantque cui vertice conî

Albentes niveæ tremulo nutamine penna.

Germanos quoque postea adhibuisse, ostendit Plutarchus, in dicto Mario, Cimbris περὶ τῶν λόφους tribuens, id est, pennatas cristas. Alii, priscorum memores tegumentorum, quæ erant ferarum ora rictusq; ac dentes; horum quoque formis, adfabrè effigiatis, galeas exornarunt; adpositis nihilominus cristis: quòd ex Cimbrorum maximè atq; Gallorum patet exemplis, suprâ allatis. Non propriū hoc fuisse Celtarum, sed aliis etiam gentibus commune; testantur passim auctores. Herodotus, prædicto lib. vii, de Thracibus Asiaticis: Εἰς τὴν τῆς κεφαλῆς κράνη χαλκᾶ εἶχον, πρὸς τῶν τοῖσι κράνεσι, ὡτά τε καὶ κέρα. περὶ τῶν τοῖσι κράνεσι, hoc est: In capite areas gerebant cassides: & super eas bovis aureis & cornua ex ære facta; impositis etiam cristis. Virgilius, Æneid. vii, de Turno:

Cui triplici crinita jubâ galea alta Chimeram

Sustinet, Ætnæos efflantem faucibus igneis.

Sed hæc galearum, simulque scutorum, de quibus proximè dicetur, varia ornamenta, jam inde ab antiquissimis temporibus fuere insignia, quibus primū reges, vel principes à populo, ut ex Ægyptiorum liquet exemplo, dein etiā nobiles familiæ à plebe distinguebantur. qui mos, licet aliis quoq; gentibus fuerit communis; tamen apud Celtas, maximèq; Germanos, tam severè religiosèq; perpetuò ad hæc nostra usq; tempora observatus est; uti etiam nunc in Germaniâ nostrâ, si quis plebejus, vel opidanus, nobilitatis insigne usurpare conetur; cuivis nobili homini id, quocumque in loco pictum fictumve conspiciat, deturbare, ac confringere, pedibusque conculcare impunè liceat.

Hæc-

Haftenus de armis defensivis, quibus corpora tegebantur: nunc de iis dicendum, quæ manibus in proelio gestabantur. In his *scutum* ac *gladius* corpori adpendebantur; *tela* manu gerebantur. Primum igitur de *Scuto* agam; quia in hoc altera erat pars insignium nobilitatis.

- Virgilius, *Æneid.* libro VII, de Gallis, qui Romam quondam ceperunt: *Scutis protecti corpora longis*. Strabo, lib. IV, de universis Gallis: ὁ πλισμὸς ἢ σύμμετροις τοῖς σώματων μεγέθεσι, θυρεὸς μακρὸς. id est: *Armatura eis pro ratione corporum; scutum longum*. Et Tacitus, *annal.* lib. II, de Germanis Transrhenanis: *Immensa barbarorum scuta*. De utrâque verò gente Diodorus, lib. V: ὁ πλοῖς ἢ χρωῖαι, θυρεοῖς μὲν ἀνδρομήκεσιν. hoc est; *Armis utuntur, scutis quidem ad staturam hominis porrectis*. Immensa equidem erant in longitudinem; at in latitudinem non item. Herodianus, lib. III, de Britannis: Εἰσι ἢ μαχηώτατοι τε καὶ φοινικώτατοι, ἀσπίδα μόνῳ σενὴν περιβεβλημένοι καὶ δόρυ. id est; *Sunt autem bellicosissimi & avidissimi cædis; tantum scuto angusto, & hastâ armati*. Polybius, lib. II, de Gallis Italicis: οὐ γὰρ διωαμένε τῇ Γαλατικῇ θυρεὸν τὸν ἄνδρα περισκεπείν, ὅσω γυμνὰ καὶ μείζω τὰ σώματα ἦν, τοσούτω σωέσθαι μᾶλλον τὰ βέλη πίπτειν ἐνδόν. hoc est: *Quia enim scutum Gallicum protegere virum non potest, quo majora erant horum corpora, & quidem nuda, eo minus jacula cadebant irrita*. Et in eamdem mentem Livius, lib. XLVII, de Gallis Asiaticis: *Scuta longa, ceterum ad amplitudinem corporum parum lata, & ea ipsa plana, malè tegebant Gallos*. Verum de hac latitudinis exiguitate mirari ego satis nequeo. nam si altitudinem scuta ad hominis, quod disertè testatur Diodorus, habuere staturam; certè latitudo minor esse haud debuit, quàm quæ corpus transversum tegeret. A Polybio sanè mutuatus hæc sua, ut multa alia, Livius: quæque ille de Gallis in Italiâ dixit, hic Gallis Asiaticis adplicavit. igitur quidquid de unius Polybii auctoritate fideque hac in re fiat; pro Diodoro sanè atque pro Tacito faciunt alii auctores. Agathias, lib. II, de Francorum acie loquens: Ἦν δὲ αὐτοῖς ἡ ἰδέα τῆς παρατάξεως, οἷον εἰς ἐμβολὸν. διστάτω γὰρ εἰσὶν. καὶ τὸ μὲν ἐμπροσθίον ὁπόσον ἐς ὃ ἐλθὲν, στρατὸν τε ἦν καὶ περικυκλωμένον τῷ πάντοθεν ταῖς ἀσπίσι περιπεφραγμένον. hoc est: *Erat autem eis forma aciei instar cunei, Δ litteræ figuram præ se ferens, anteriore quidem sui parte in acutum desinens. pressa enim erat, ac densa, scutis undique inter se consertis munita*. Quòd si igitur scuta corporis latitudinem non implessent, conferi inter sese ita, uti acies tuta fuisset, haudquaquàm potuissent. Sed mox iterum Agathias: Ἀπετραμμένοι γὰρ σφῆς αὐτὰς ἐτύχανον, ὅπως ἀνὰ τοῖς μὲν πολεμίοις ἀντιπρόσωποι εἶεν, καὶ ἐκ τῆς ἀσφαλῆς ἀγωνίζοντο τοῖς ἀσπίδας περιβεβλημένοι. id est: *Aversi enim inter se stabant, uti hostibus adversi essent, & ex tuto confligerent, scutis protecti*. Sic Cæsar, *belli Gall. comment.* I, de Ariovisti, Marcomannorum regis, acie: *Germani celeriter, ex consuetudine suâ, phalange factâ, impetus gladiatorum exceperunt. Reperiti sunt complures nostri milites, qui in phalange insilirent, & scuta manibus revellerent, & desuper vulnerarent*. Cæsarem sequutus Orosius, libro VI, cap. VII, ita refert eamdem pugnam: *Sed postquam aliqui Romanorum militum, agilitate audaciâque insignes, supra obductam salière testudinem, scutisque singillatim, velut squammis, revulsis, desuper nudos deprehensorum detectorumque humeros perfoderunt, in fugam versi sunt*. Aliter sanè de eadem pugna Dio, libro XXXVII: Συσσεφόμενοι οὐ κατὰ τριακοσίους, καὶ πλείους, καὶ ἐλάττους, τὰς τε ἀσπίδας ἀπαυλαχόθεν σφῶν περιβεβλημένοι, καὶ ὀρθοὶ ἰσάμενοι, ἀπερσμένοι μὲν ὑπὸ τῆς συγκλείσεως, δυσκινητοὶ δὲ ὑπὸ τῆς πυκνότητος ἐγίνοντο. καὶ ἔτε ἑδρων ἔδην, ἔτε ἑπαχον. οἱ δὲ Ῥωμαῖοι ἐπειδὴ μήτε ἐκείνοι ἀντεπήσαν σφίσιν, ἢ καὶ ἐφευγον, ἀλλ' ἐν ταυτῷ μένοντες, ὥσπερ ἐν πύργοις εἰσῆκεισαν, καὶ αὐτοὶ τὰ τε διροχία κατὰ πρῶτας εὐθύς, ἄτε μηδεμίαν χεῖρα ἔχοντα, ἀπετίθεντο, καὶ τοῖς ἐξίφεον ἐκ ἐδύων ἔτε συσάδην μάχεσθαι, ἔτε τῶν κεφαλῶν αὐτῶν (ἢ περ καὶ μόνον ἀλωτοί, οἳ πρὸς γυμναῖς αὐταῖς μαχόμενοι ἦσαν) ἐφικνεῖσθαι, τὰς τε ἀσπίδας ἀπερρίψαν, καὶ περσάμενοι σφίσιν, οἱ μὲν ἐξ ἐπιδρομῆς, οἱ δὲ καὶ ἐγγύθεν, αἰείλονται τρέποντιν καὶ ἐκοπὴν αὐτῶν. καὶ τὰς πολλοὶ μὲν εὐθύς, ἄτε καὶ μίας ἐπικοπῆς ὄντες, ἐπιπῶν πολλοὶ δὲ καὶ, πρὶν πεσεῖν, ἀπέθνησκον. ὑπὸ γὰρ τῆς πυκνότητος τῆς συσάσεως καὶ τεθνήκοτες ὀρθοὶ ἀνείχοντο. Hoc est: *Itaque treceni quique agmine facto, aliquando plures, aliquando pauciores, scutis undique sese sepientes, erectique stantes,*

stantes, neque invadi, quod erant conferti atque conclusi, neque disturbari ob densitatem poterant. idcirco neque agebant quidquam, neque patiebantur. Romani, ut eos neque ad pugnandum prodire, neque terga obvertere viderunt, sed stipatos uno loco, turris instar, consistere; quum primo congressu pila ipsi, quorum usus tunc nullus esse poterat, abjecissent; neque gladiis etiam comminus pugnare, capitaque hostium, (quæ sola vulneribus exposita erant, quia nudis pugnabant) impetere possent; projectis scutis partim cum cursu barbaris irruerunt, partim eos ex propinquo aggressi sunt, magnamque cadem eorum ediderunt. Itaque eorum multi mox ceciderunt, quod omnes uni cædi essent expositi: complures, antequam caderent, mortui sunt; qui propter densitatem agminis conglomerati, etiam confossi recto corpore exstabant. Hæc certè non fatis benè phalangem illam Cæ- 10
saris, testitudinemque Orolii, exprimunt; quum haud obscurè tradat Dio, non supernè capita, sed pectora hostibus adversa scutis munivisse Marcomannos: quod idem de Francis testatur Agathias; & quàm clarissimè de Gallis, seu potius de Cisirhenanis Germanis Batavis ac Treveris, à Cæsare in Syriam ad M. Crassum cum filio P. Crasso missis, Plutarchus in Crasso, & Appianus in Syriacis: ἰδόντες δὲ θύρα βενάδην ἀλησίον, ἐχώρου ἐπ' αὐτὴν· καὶ τὰς μὲν ἰσχυρὰς ἐν μέσῳ κατέδυσαν· ἔξωθεν δὲ τοῖς θυρεοῖς συγκλείσαντες, ὥσπερ ῥᾶον ἀμύνεσθαι τὰς βαρβάρους. id est: Conspicati in propinquo cli-vum fabulosum, eò contenderunt. religatisque in medio equis, foris se scutis concludebant: atque ita facilius se protectos adversus barbaros fore rebantur. Sic & ipse Livius, lib. x, de Gallis in Italiâ: Quum Galli structis ante se scutis conferti starent, nec facilis pe- 20
de collato videretur pugna; jussu legatorum collecta humi pila, quæ strata inter duas acies jacebant, atque in testudinem hostium coniecta. quibus plerisque in scuta, plerisque verutis in corpora ipsa fixis, sternitur cuneus; ita, ut magna pars integris corporibus attoniti conciderent. Nempe pilis, ut gravioribus telis, scuta proturbabantur, verutis nudata corpora petebantur. His tot tantisque auctoribus, adde insuper, si libet, Nicetam Choniatem; qui, in vitâ Manuelis Comneni lib. 1, ita loquitur de Alemanorum Francorumque acie, in Asiâ contra Turcas exstructâ: Ἐχώρου ὁμοσε πυργηδὸν ταξάμενοι, καὶ πυκνώσαντες ἑαυτοὺς· id est: Procedebant simul, turris in modum compositi confertique. Πυργηδὸν hic dicit, quod Dio ὥσπερ ἐν πύργοις, quia τὰς θυρεούς, five τὰς ἀσπίδας περιβάλλοντο, & inter se conferebant. Liquet igitur ex his fatis 30
apertè, Marcomannos, phalangem illam sive testudinem construentes, non tantum super capita (quod tamen nullus reliquorum auctorum narrat) extulisse scuta, sed etiam extrinsecus ante se constituisse. quæ Romani milites, cursu insultantes, proturbarunt pedibus, moxque manibus revulserunt. Certè, cum multa alia in commentariis, tum hoc omnium maximè à Cæsare negligenter adnotatum. quidpe quis credat, ipse in proelio contra Ariovistum quum steterit, ignorasse, seu non advertisse eum, aut oblitum fuisse, cujusmodi testudinibus se defenderint Germani? Quin jam ante hoc proelium ex superiori Romanarum rerum historiâ Gallorum in Italiâ consimileis testudines cognovisse poterat. & post id proelium haud dubiè in ipsâ Galliâ iisdem usi fuerunt Galli. Ve- 40
rum de his non hujus loci est pluribus disputare. Ceterum ex suprâ allatis cum ipsius Livii, tum aliorum testimoniis fatis clarè patet, scuta illa Celtica oblonga corporis latitudinem omnem impleisse. nam alioquin conglobatas multitudines ita concludere atque protegere nequissent, ne quid ab hostibus paterentur. neque verò aliter turri comparari sic facta conglobatio potuisset. Exemplum horum scutorum expressa sunt figuris IV, V, & VI. Porro ex quâ materiâ Germanorum confecta fuerint scuta, indicat auctor noster, annal. lib. II. Non lorica, inquit, Germano, non galeam: ne scuta quidem ferro, nervove firmata; sed viminum textus, vel tenuis & fucatas colore tabulas. Ergo neque interior eorum pars concava, neque exterior convexa; sed omnia fuere plana. quod disertissimis testatur 50
verbis Livius, jam antè citatis. Scuta, inquit, longa, ceterum ad amplitudinem corporum parum lata, & ea ipsa plana, male tegebant Gallos. Scuta verò è viminibus, aut tabulâ tenui, non nisi levia esse potuerunt. id quod Diodorus quoque, libro suprâ dicto, adfirmat his verbis: Ὁ πλείζοντα δὲ τινες τῶν Κελτικῶν Γαλατικοῖς θυρεοῖς καὶ φοῖς· id est; Celtiberorum quidam levibus Gallorum armantur scutis. Duobus dictis generi-

generibus tertium addit Val. Flaccus, in Bastarnis Germanis, Pontum quondam & ostia Istri accolentibus. verba ejus, *Ἀργοναυτικῶν* lib. vi, hæc sunt:

Quos, duce Tentagono, crudi mora corticis armat.

Antiquissimum certè hoc scutorum genus, ab ipsâ quasi naturâ, sine artificio aut opere humano, suppeditatum. Alias quoque initio gentes eo usas, colligitur ex Græcorum exemplo. de his Statius, *Thebeid.* lib. viii:

Tela rudes trunci; galea vacua ora leonum.

Arborci dant scuta sinus.

Posteâ viminum textus inventi sunt, quibus omneis pariter orbis terrarum gen-
 10 teis usas reperio. Formam apud Germanos omnibus eandem fuisse censeo; id est oblongam ad hominis staturam, angustam, planam, & quadram. hæc quidpe forma tabulis, quas nominat noster, quàm maximè convenit. cuneata scuta inferiore parte non fuisse, inde conjicere datur, quod gestatores suos ita turris in modum incluserunt, uti nullâ corporis parte lædi ab hostibus potuerint. Cortices tamen non fuere plani, sed sinuati; ut natura arboribus circumdederat. Utro-
 rumq; exemplar refert figura i. Ceterò fuit alia scutorum in Germaniâ forma apud genteis Vistulæ ostiis & sinui Godâno proximas: de quibus ita noster, in eodem libro de Germaniâ: *Trans Lygios Gothones regnantur. protinus deinde ab oceano Rugii, & Lemovii. omniumque harum gentium insigne, rotunda scuta, breves gladii, &*
 20 *erga reges obsequium.* Hinc illud est Sidonii Apollinaris, lib. i v, epist. xx, de Segimeris, apud Gothones sive Gothos regii juvenis comitatu: *Scutis lævam partem adumbrantibus. quorum in orbibus nivea, fulva in umbonibus.* Quas, annal. ii, *fucatas colore tabulas* adpellat noster, eas in libro de Germaniâ sic cum Sidonio describit: *Nulla cultus jactatio: scuta tantum lectissimis coloribus distinguunt.* Diodorus, dicto libro v: *Ὅπλοις δὲ χρωῶνται, θυρεοῖς μὲν ἀνδρομήκεσι, πεποικιλμένοις ἰδιότροπως. τινὲς δὲ καὶ ζώων χαλκῶν ἐξοχὰς ἔχουσιν, οὐ μόνον πρὸς κόσμον, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἀσφάλειαν ἐν δεδημιχρημέναις.* hoc est: *Arma illis sunt, scuta ad staturam hominis porrecta, & insigni proprio variegata. quidam verò aeneas animalium imagines, tam ad defensionem quàm ad ornatum adfabrè factas præferunt.* De imaginibus equidem hujusmodi
 30 æneis, aut ferreis, omnino in Germanis negat Tacitus; ne scuta quidem eorum ferro firmata, coloribus tantum lectissimis distincta fuisse adseverans. illud igitur Gallorum proprium. De Cimbrorum, Germanicæ gentis, equitibus ita in Mario Plutarchus: *Θυρεοῖς δὲ ἦσαν λευκοῖς εἰλεσόντες.* id est; *Scutis fulgebant candidis.* Et de Gothorum rotundis scutis Sidonius, loco prædicto: *quorum in orbibus nivea, fulva in umbonibus.* Animalia tamen etiam nonnumquam fuisse adpicta, testatur Quinctilianus, lib. vi, cap. ii: *Imago galli, in scuto Mariano Cimbrico picta. Taberna autem erat circa forum: ac scutum illud signi gratiâ positum.* Hoc scutum refert imago iv. Sic tamen hac de re ego judico: Nobiles homines apud priscos Celtas lectissimis tantum coloribus sua singuli distinxerunt scuta. unde etiamnum ea omnium antiquissima ac
 40 maximè genuina nobilitatis ducuntur apud Germanos insignia, quæ omnium simplicissima, certis dumtaxat spatiis ac coloribus distincta: in quibus vulgarissima sunt illa, quæ Græci *πλίνθια* & *ράβδους*, Latini *laterculos* & *virgas* adpellarunt; ut suprâ, cap. xvi, in sagis Celtarum exposui. patrius nunc fermo vocat has *striche*, id est, *lineas*, sive *balken*, id est, *trabeis*; illos verò *rauten*, vel *wecken*, id est, *rhombos*. At universis civitatibus, sive nationibus, augustiora fuere insignia, τῶν ζώων, ut inquit Diodorus, puta equi, tauri, ursi, lupi, cervi, & aliorum, quæ Germania fert, animalium imagines referentia. Hæc autem nulli, nisi principes civitatum, & duces exercituum, in scutis gerebant, tabulis illis planis, & lectissimis coloribus, id est, familiæ, ex quâ princeps vel dux ortus erat, insignibus jam anteà distinctis adfixa. Posterioribus autem sæculis hæc privorum quoque nobilium
 50 scutis adreperunt, ipsorum principum indulgentiâ, qui suis uti insignibus, coloribus tantum mutatis, huic vel illi nobili permiserunt: ita tamen, uti haud integrum aliquod animal, sed dimidiata dumtaxat ejus pars anterior, vel etiam caput, aut pes solummodò effigiaretur: quò sua principibus maneret dignitas atque reverentia, ab inferiori ordine discreta. Mox & integrorum animalium imagines nobilibus

nobilibus concessæ sunt. Tandem sæculo hoc postremo, uti ipsa veneranda illa antiquæ veræque nobilitatis dignitas & sacrum amplissimi ordinis nomen foedè profanantur, dum ipsi homines nobiles ordine suo indigna perpetrant, & plebeji vulgò sine ullis honestioribus meritis, nedum virtute bellicâ, solius Plutonis gratiâ & conciliatu, nobilitatis titulum, qui solis olim dabatur fortibus, etiam indignissimi consequuntur: sic etiam principum augusta illa sacratissimaque insignia nimis latè vulgantur; adeò, uti, qui nunc in nobilitatis ordinem novi adsciscuntur, unum aliquod animal adscriptum habuisse haud contenti, duos sæpè leones, vel duas aquilas, regias feras aveisque, nonnumquàm plureis tam facile impetrent, quàm vanè stolidèque poscant. quorum tamen fatuitatem me- 10 ritò obumbrare dicantur eorum ineptiæ, plurimum ridendæ, qui, veræ nobilitatis ejusque insignium antiquitatem ignorantes, integros campos atque silvas, & feras, & castella, & homines, veluti veterum illorum Græcorum Latinorumque heroum clypeos imitantes, uni eidemque scuto, multitudine rerum ac varietate miserè laboraturo, impingunt. Sed ubique nunc divina ac veneranda antiquitas, virtutisque justa æstimatio jacet. Ceterum pugnanteis priscos Celtas, manu scutum sustinuisse, docet Livius, lib. vii. his verbis: *Gallus, velut moles, supernè imminens, projecto lævâ scuto in advenientis arma hostis, vanum casum cum ingenti sonitu ensem dejecit.* Extra pugnam, vel domi in pace, à lævo suspendisse humero, ostendit Agathias, lib. ii, in Francis: *Ἀσπίς τῇ λαίᾳ πλευρᾷ παρηώρηται.* id est; *Scu- 20 tum lateri lævo adpendet.* Tam equites, quàm pedites, unâ atque eadem usos scuti formâ ac magnitudine, patet ex his Taciti verbis: *Eques quidem scuto frameâque contentus est: pedites & missilia spargunt.* ubi nulla inter equitum peditumque scuta distinctio: nec usquàm alibi. Atque scutum priscum Germanorum sic se habuit.

Nunc de GLADIO. Auctor noster, in libro de Germanis: *Rari gladiis utuntur.* & annal, ii: *Nec immensa barbarorum scuta, enormis hastas, inter truncos arborum & enata humo virgulta perinde haberi, quàm pila, & gladios, & herentia corpori tegmina.* ubi satis apertè idem indicat, quod in libro de Germaniâ; Germanos raros gladiis uti; & nudos pugnare, sine armis corpus tegentibus. Sed, quosdam tamen habuisse gladios, concedit: haud dubiè locupletiores, nobiliores, ac principes. 30 Diodorus, dicto libro v, de Gallis atque Germanis: *Ἀντὶ τῆς ξίφους πάλῃ εἰς χειρὶ μακρὰς, σιδηραῖς ἢ χαλκαῖς ἀλύσειν ἐξηρητημέναις, παρὰ τὴν δεξιὰν λαγόνᾳ παρατεταμέναις.* id est: *Pro gladiis spathas gerunt praelongas, ex catenis ferreis aut æneis ad dextrum latus dependenteis.* Et paullo post: *τὰ ξίφη τῶν παρ' ἐτέροις σπαισίων εἰσὶν οὐκ ἐλάττω.* hoc est; *Gladii non minores sunt ceterorum sauniis.* Plutarchus, in Mario, de Cimbris: *Μεγάλαις ἐχρῶντο καὶ βαρεῖαις μάχαραις.* id est; *Gladiis utebantur permagnis atque ponderosis.* Strabo, lib. iv, de Gallis: *Ὁ πλοισμός τῶν σύμμετρον τοῖς τῶν σωματῶν μεγέθεσι· μάχαιρα μακρὰ, παρηρητημένη παρὰ τὸν δεξιὸν πλευρὸν, καὶ θυρεὸς μακρὸς.* id est: *Armatura iis pro magnitudine corporum: gladius longus, ad dextrum dependens latus; & scutum item longum.* Diodorus, eodem libro paullo post, de Celtiberis: *Ξίφη 40 τῶν ἀμφίστομα, καὶ σιδηρὰ διαφόρῳ κεχαλκευμένα φορεῖσιν.* hoc est: *Gladios gestant ancipiteis, è ferro exquisito fabricatos.* Isidorus, lib. xvi, cap. vi, in frameâ equidem vehementer, quod infra patebit, errans, spatham rectè sic describit: *Framea, gladius ex utràque parte acutus; quam vulgò spatam vocant.* & postea: *Spatam Latine autumant dictam eò, quòd spatiosa sit, id est, lata & ampla.* Ego Celticum id potius vocabulum esse crediderim, quemadmodum & lancea, & sparus, & gasum, & cateja; de quibus infra dicetur. Hodieque instrumentum ferreum, anceps & latum, quo horti fodiuntur, patriâ nobis lingvâ vocatur, *spate*, & *spade*. Vegetius, lib. i, cap. xv, de Romanis militibus, qui ejus ævo multa adsumferant è disciplinâ militari Gallorum Germanorumque; *Habebant, inquit, cassides, cataphraetas ocreas, scuta, 50 gladios majores, quos spathas vocant; & alios minores, quos semispathas nominant.* Polybius, lib. iii: *τῶν τῶν Ἰβήρων καὶ Κελτῶν ὁ μὲν θυρεὸς ἐν παραπλήσει· τὰ δὲ ξίφη τὴν ἐναντίαν εἶχε διάθεσιν. τῆς μὲν γὰρ ἐν ἐλάττω τὸ κέντημα τῆς κατὰ φορᾶς ἵχουε πρὸς τὸ βλάπτειν· ἡ δὲ Γαλατικὴ μάχαιρα μίαν εἶχε χρεῖαν, τὴν ἐν κατὰ φορᾶς κατ' αὐτὴν τὴν ἐξ ἀποστάσεως.* hoc est: *Hispanorum atque Gallorum scuta ejusdem forma erant; dissimiles gladii. nam Hi-*

spanorum

- spanorum non minùs ad punctim ferendum hostem valebant mucrone, quàm ad casim petendum: Gallorum gladii ad casim dumtaxat ferendum utiles. quàm ad rem opus intervallo. Et in eadem ferè verba Livius, lib. xxxi i: Gallis Hispanisq. scuta ejusdem formæ ferè erant: dispares ac dissimiles gladii: Gallis pralongi, ac sine mucronibus, Hispano punctim magis, quàm casim, assueto petere hostem, brevitate habile, & cum mucronibus. Iterum Polybius, lib. ii: Συωδραμόντες εἰς τὰς χεῖρας τὰς μὲν Κελτὰς ἀπερχόμενοι ἐποίησαν Ῥωμαῖοι, ἀφελόμενοι τὴν ἐκ διάρσειος αὐτῶν μάχην, ὅπερ ἰδίον ἐστὶ Γαλατικῆς χρείας, διὰ τὸ μηδαμῶς κέννημα τὸ ξίφος ἔχον. hoc est: Romani, ad comminus pugnandum irruentes, adversariis usum armorum adimunt; facultate ablatâ gladios ad casim feriendū attollendi: qui proprius est Gallorum modus; quòd
- 10 mucrone gladius eorum omnino careat. Apud Diodorum igitur etiam spatha Gallorū Germanorumque sine mucronibus intelligendæ sunt. Ramus, in libro de moribus veterum Gallorum, quòd tam ad pungendum quàm ad cædendum idoneas ex Diodoro contra Polybium ac Livium interpretatur, nescio quo id argumento probare queat. Diodori verba disertissima hæc sunt: τὰ σιμωία τὰς ἀκμὰς ἔχει τὸ ξίφος μείζων id est; Sauniorum mucro major est, quàm gladiorum. scilicet, quia gladii sine mucronibus: sauniis verò mucrones acutissimi; quemadmodum & hastis, sive frameis, de quibus infrà dicetur. Spatha igitur istæ Germanorum Gallorumque fuere gladii ingentes, pralongi, ancipites, mucrone carentes; quales ex antiquo illo more etiam nunc Svitzeros gerere videmus, capulo ambabus mani-
- 20 bus apto. Quomodò iis in pugnâ usi sint, ostendit Plutarchus in Camillo, ita de Gallis loquens: τὰς μαχαίρας βαρβαρικῶς, καὶ σιμὴν τεχνὴν κατὰ φέροντες, ὥμους μάλιστα καὶ κεφαλὰς διέκοπτον. id est: Gladiis barbarico more & sine ullâ arte ferientes, humeros maximè & capita detruncabant. quod de iisdem Gallis Polyænus quoque testatur, stratagem. lib. viii. De Turcis, ab Alemannis ac Francis in Asiâ cæsis, ita tradit Nicetas Choniates, in vitâ Manuelis Comneni: οἱ μὲν γὰρ διόρασι διηλαύνοντο, οἱ δὲ τοῖς τῶν ξίφων ὀπιμήκεσιν ἀπεχώρου διχῇ διαιρέμενοι. id est: Alii namque hastis confodiebantur; alii pralongis gladiis medii diffecabantur. Mirum fanè lacertorum robur; quum interim gladii ipsi parum validi, aut firmi. Polybius, lib. ii, de Gallis: Αἴτε μάχαιραι ταῖς κατασκευαῖς μίαν ἔχουσι μὲν πρῶτῳ κατὰ φορὴν
- 30 καίαν. ἀπὸ δὲ ταύτης εὐθέως ἀποξυσροῦνται, καμπύμεναι κατὰ μῆκος, καὶ κατὰ πλάτος, ὅππῃ τοσῶτον, ὥστε, ἀνὰ μὴν δῶ τις ἀναστροφὴν τοῖς χρωμένοις, ἐρεῖσθαι πρὸς τὴν γῆν ἀπευθύναι τῷ ποδὶ, τελείως ἀπερχόμενοι εἶναι τῷ δευτέρῳ πηλὴν αὐτῶν. Hoc est: Gladii item eorum ita fabricati, uti ad cadendum primum dumtaxat ictum habeant: à quo statim & in longitudine & in latitudine, instar strigilum, incurvantur; usque adeò, uti, nisi tempus militi detur, quo gladium terræ innixum pede corrigat, prorsus inefficax secundus eorum sit ictus. Et Plutarchus item de Gallis, in Camillo: τέλει δὲ τὰ καμύλας τὰς ὀπίστας ἐπάγουσι, οἱ μὲν, ἀνατεινόμενοι τὰς μαχαίρας, σιμωδραμὴν ἑαυτοῦ. οἱ δὲ τοῖς ὑποσῶν ἀπαντῶντες, καὶ σεισθηρωμὴν μέρη ταῖς πηλῆσιν ὑποφέροντες, ἀέσρετον τὸν ἐκείνων σίδηρον μαλακὸν ὄντα, καὶ λεπτῶς ἐληλαμένον, ὥστε καμύλας παχὺ καὶ διπλῶς τὰς μαχαί-
- 40 ρας. id est: Tandem, Camillo armatos militeis in hosteis ducente, hi subrectis gladiis concurrunt: illi verò cum pilis occurrentes, & parteis pilorum ferro munitas ictibus subicientes, retulerunt eorum ferrum, quod erat molle, & in tenuis laminas productum; ita, uti statim curvarentur, duplicarenturque gladii. Pollux tamen, lib. ii, cap. x, sect. xiii, inter laudatissima arma refert μάχαιραν Κελτικὴν. Gladii igitur Celtarum materiâ atque formâ traduntur talibus. Corpori quo modo fuerint aptati, nunc dispiciendum est. Primum, vaginâ tectos fuisse scortea, haud dubitandum. nam & cultellos, quibus cibus in mensis secabatur, vaginâ tali fuisse tectos, suprâ, cap. xvi, ex Athenæo intelleximus. Porro Diodorus, ut antè relatum, σπάθας, inquit, ἔχουσι μακρὰς, σιδηραῖς ἢ χαλκαῖς ἀλύσειν ἐξηρημαίας, ὡρὸν τὴν δεξιὰν λαγόναν ὡρὸν
- 50 τελαμὸν. id est: Spathas habent pralongas, ex catenis ferreis, vel aneis, ad dextrum latus dependenteis. Id ego miror, quum tantæ fuerint longitudinis istæ spathæ, quomodò à dextro latere evaginare eas dextrâ manu pòtuerint. sinistra quidpe (ne quid de eâ suspiceris) pralongo, ut suprâ ostensum, scuto occupata atque impedita fuit. Consentit tamen cum Diodoro Strabo, libro i v, de Gallis sic scribens: ὁ πλίσμος δὲ σύμμετρος τοῖς τῶν σωμάτων μεγέθεσι· μάχαιρα μακρὰ, ὡρητη-

μῶν τῶν δεξιῶν πλευρῶν, καὶ θυρεὸς μακρός. id est: *Armatura iis pro magnitudine corporum; gladius longus, ad dextrum dependens latus; & scutum item longum.* Romanos quoque milites à dextrâ gestasse gladios, testis est locupletissimus Polybius, lib. vi, his verbis: Ἀμα ὅ τῳ θυρεῷ μάχαιρα. ταύτῳ ὅ περὶ τὸν δεξιὸν φέρει μῆρον. καλῶσι δ' αὐτὸν Ἰσημερῶ. ἔχει δ' αὐτὴ κέντημα διάφορον, καὶ καλὰ φορεῖν ἐξ ἀμφοῖν τῶν μερῶν βίαιον, διὰ τὸ τὸν ὀφειλίσκον αὐτὸν ἰσχυρὸν ἔμνημον εἶναι. id est: *Vnà cum scuto est gladius: quem ad dextrum femur gestat miles. Hispaniensem vocant. estque ad punctum laedendum excellens; & ad casum ex utraque parte ferendum vehemens. constat enim laminâ validâ, ac firmâ.* Hinc Horatius, epodôn odâ vii:

Quò, quò scelesti ruitis? aut cur dexteris

10

Aptantur enses conditi?

Quia igitur gladium Romani habuere ab Hispanis, Hispanos quoque à dextris eum gestasse maximè fit credibile. Eosdem verò etiam μακρὰ ξίφη gestasse, auctor est Appianus in Annibalicis, Celtiberis ea adscribens. Agathias, lib. ii, Francorum armaturam describens, ξίφος, inquit, τῳ μῆρῳ, καὶ ἀπὸ τῆς λαίης πλευρᾶς ἀρρήρηται. hoc est: *Gladius femori, & scutum sinistro lateri adpendet.* quorum verborum sensus planè dubius atque anceps. nam, quia in scuto demum lævum nominat latus, de femore ambigi possit, utrum intelligat. Verùm, sana huius loci integraque si existimanda sit scriptio; lævum itidem intellexisse femur Agathiam iudico. proinde etiam haud ineptè quidam interpretes dicta verba 20 Græca sic verterunt Latine: *Gladius è femore lævo, è latere scutum dependet.* Quam sententiam Sidonii quoque Apollinaris confirmat testimonium, in carm. ii, de Gothico cultu loquentis in hæc verba:— *Bullis hostilibus asper.*

Applicat à lævâ surgentem balteus ensẽ.

Prætereaque in antiquis imaginibus, quæ veterum feruntur esse Pictorum, Britanniarum septemtrionalia quondâ incolentium, ex lævo latere pendere gladii prælongi conspiciuntur. Ex quibus colligere jam licet, antiquissimis temporibus omnibus Celtas, tam Germanos, quàm Gallos, atque Hispanos, Britannosque, à dextro gestasse latere gladios; postea verò ad sinistrum trāstulisse. De modo adpendendi gladium, nunc videamus. Duplex hic fuit: alter, quo ab humero atque 30 collo; alter, quo à femore suspendebatur. Prior ille antiquissimus fuisse videtur omnium gentium: quidpe qui ab Homero crebrò memoretur. Unum atque alterum ejus locum attulisse sufficiet. Iliad. β, de Agamemnone:

Ἀμφὶ δ' ἄρ' ὤμοισιν βάλετο ξίφος ἀργυρόηλον.

Circum verò humeros posuit gladium argenteos habentem clavos.

Et Odyss. β, de Telemacho:

---- Περὶ δὲ ξίφος ὀξὺ θέτ' ὤμῳ

---- *Gladium acutum suspendit ab humero.*

Nec semel Virgilius. Æneid. lib. viii, de Euandro:

Tum lateri atque humeris Tegeaum subligat ensẽ.

19

Æneid. lib. ix, de Ascanio: ---- *Humero simul exiit ensẽ.*

Et lib. xi, de Æneâ: ---- *Ensem collo suspendit eburno.*

Sic Sidonius Apollinaris, dicto lib. iv, epist. xx, de Segismere, regii inter Gothos juvenis comitatu: *Penduli ex humero gladii, balteis supercurrentibus strinxerant clausa bullatis latera rhenonibus.* Isidorus, etymolog. lib. xix, cap. xxxi ii: *Balteus dicitur non solum, quo cingimur, sed etiam à quo arma dependent.* Hinc ita Virgilius, Æneid. l. xii:

---- *Infelix humero cum apparuit ingens*

Balteus, & notis fulserunt cingula bullis.

De altero illo suspendendi gladium modo sic Diodorus, loco suprâ citato: Σπάθας ἔχουσι μακρὰς, σιδηρεῖς ἢ χαλκαῖς ἀλύσειν ἐξηρτημένους, τῶν δὲ τῶν δεξιῶν λαγόνῃ τῶν τετραμύων. id est: *Spathas habent prælongas, è catenis ferreis aut aneis ad dextrum latus dependēteis.* Λαγὼν propriè est lateris cavitas laxior & exoffis, inter coxas & coxendicem; quæ ilia dicuntur Latinis. unde Sidonius, carm. ii, de Hunnis:

---- *Viris stant pectora vasta,*

Insignes humeri, succincta sub ilibus akuns,

Sic

Sic Germanorum Gallorumque alvus succincta sub ilibus erat; non equidem catenâ ferreâ, aut æneâ, sed balteo. hinc enim illud Plutarchi, in Camillo: οὗτος ἔβρεννεν, οἷον ἐφ' ὑβρίζων καὶ κατὰ γελῶν, ἀπολυσάμενος τὴν μάχαιραν ἅμα καὶ τὸν ζωστῆρα, προσέθηκε τοῖς σταθμοῖς. id est: Brennus, veluti illudens irridensque, gladium simul atque balteum discinctum ponderi adjecit. Beltei autem isti erant lati; qualibus etiam nunc aurigæ in Germaniâ cinguntur. Sidonius, carm. v, de Francis:

Strictius assuta vestes procera coercet

Membra virum. patet illis altato tegmine poples:

Latus & angustam succingit balteus alvum.

- 10 Ornamenta baltei fuere bullæ; ferreæ quidem antiquioribus Germanis; ut quibus nullum aurum, nullum argentum, nullum æs. at postquam in Italiam Galliamque transivere Gothi, Franci, Burgundiones, & alii; his æneæ fuere, quemadmodum galeæ, & principibus etiam argenteæ atque aureæ. At balteus bullis exornatus locupletiorum tantum fuit cingulum. plebs inferior nudo utebatur corio. Ceterum Sidonius, loco jam antè citato, de Gothico cultu ita canit:

Applicat à levâ surgentem balteus ensen.

Nempe, quia obliquè dependens gladius, paulatim à mucrone ad capulum sese attollebat. Hæc igitur de gladio longo dicta sint. Ceterum Dio, lib. xxxviii,

- 20 Ariovisti militibus, præter τὰ μακρότερα ἔριφιν, βραχύτερα quoque tribuit. an satis rectè, quum nullus alius auctor Rheno propinquis Germanis breves gladios adscripserit, equidem dubio. Gothones, Rugios, atque Lemovios, Vistulæ ostiis & sinui Codano proximis, iis usos, ut & rotundis scutis, suprâ ex Tacito didicimus.

Restat nunc de iis armis, quæ, communi vocabulo *tela* dicta, dextrâ gerantur manu. Auctor noster, in libro de Germaniâ: *Rari gladiis, aut majoribus lanceis utuntur. hastas, vel ipsorum vocabulo frameas gerunt.* Hispanicum vocabulum esse *LANCEAM*, auctor est M. Varro, apud Gellium, lib. xv, cap. xx. unde etiam unum atque alterum in Hispaniâ quondam opidum, nomine *Lantea*.

- 30 Ipsum quoque teli genus Hispanicum fuisse, ex Hispaniâ in Italiam cum nomine delatum, haud dubium est. Sisenna, apud Non. Marcellum, Svevis, Germanicæ genti, id tribuit. & Diodorus, libro v, Germanis simul & Gallis. Vnde haud leve argumentum, omnibus pariter Celtis & rem & nomen quondam fuisse communia. nam qui queruntur, Varronem vocabulum atque telum, iniquè Gallis ademtum, Hispanis tribuisse, multo iniquiùs faciunt, majorem Diodoro, homini ex Siciliâ Græco, quàm Varroni, Romano viro, auctoritatem fidemque tribuentes. Sed Hispanos atque Gallos, unâ cum Germanis nostris, unius ejusdemque gentis, ab Aschenaze propagatæ, fuisse populos, sub uno *CELTARUM* nomine in commune comprehensos, satis validis suprâ demon-

- 40 stratum est documentis. Hodieque *lanceam* nos dicimus *lanze*: & ab eo compositum vocabulum *lanz knecht*; quod nunc vulgò *militem peditem*, antiquitus *lancearium militem* significabat. nam *knecht*, quod nunc *servum*, sive *ministerium*, ac *famulum*, olim nihil aliud, quàm *militem* denotabat. unde etiamnum *equitem*, quem nos patrio sermone ab equitando, quod nobis est *reiten*, & *riden*, dicimus *ritter*, *ridder*, & *redder*, Angli in Britanniâ Scotique vocant *knight*. atque hinc Anglorum plerique vocabulum hoc, in sermonem Latinum vertentes, exponunt *militem*. Sed de priscorum lanceâ dicendum. Id teli genus ita describit Diodorus, libro prædicto: προβάλλοντες δὲ λόγχας, αἷς ἐκείνοι λαγκίαι καλεῖται, πηχυνάδας τῷ μήκει τῆ σιδήρεως, ἥ ἐστι μείζων τὰ ὑπὸ τῇ μήκῃ ἔχοντες. πλατεῖ δὲ βραχὺ λεπτέρως δὲ πλατύνων. id est: *Hastas jaciunt, lanceas illis dictas: quarum ferrum longitudine cubitum æquat, vel etiam superat, si additamenta adsint: latitudo à gemino palmo haud multum abest.* Ancipiteis fuisse, ostendit Plutarchus, in Mario, de Cimbrorum equitatu loquens: Ἀκόντισμα δὲ ἦν ἐκάστω δισκόλαια. id est; *Pro telo singulè habebant bipennem.* Latum fuisse lanceis atque longum ferrum, etiam Tacitus, dicto loco, satis apertè innuit, dum, post memoratas lanceas, hastis demum

angustum ac breve tribuit ferrum. Vegetius, lib. III, cap. XXIV, de Romanorum velutibus: *Hi, equis prætercurrentibus, ad latiores lanceas, vel majora spicula belluas occidebant; nempe elephantos.* Ex Diodoro notandum, ferrum illud in majoribus lanceis aliis in aliis fuisse formæ. nam quædam habebant τὰ ἐπιθήματα; quædam verò minùs. Ε'πιθήματα in lanceis interpretor, geminas illas cuspidis lunatas, quæ in inferiori latiorique ferri parte hodièque conspiciuntur in hastis, vulgari vocabulo *partisanen* dictis. Isidorus, lib. XVIII, cap. VII; *Lancea est hasta, amentum habens in medio.* Amentum erat lorum medio hastilis obtortum, quo arrepto, lancea manu impellebatur. Silius lib. IV: ---- *Hastâ juvatur*

Amento; renovantque novâ fornace bipennneis.

Et paullo post: ---- *Iam tantum campi dirimebat ab ictu*

Quantum impulsa valet comprehendere lancea nodo.

Et iterum, de Chryxo, Bojorum duce:

---- *Disce en nunc, inquit, & unâ*

Contorquet nodis, & obusto robore, diram

Vel portas quassasse trabem. Sonat illa tremendum,

Ac nimio jactu servasse improvida campi

Distantis spatium, propiorem transvolat hostem.

Et mox, de Romano consule, quem Chryxus lanceâ adpetebat:

Tum nodo cursuque levi simul adjuvat hastam.

Item lib. VII, de Bruto: ---- *Totam pectoris iram*

Mandat atrox hastæ; telumque volatile nodo

Excuit.

Et lib. XIII, de Taureâ Campano:

Indignans opem amenti, socioque juvare

Expulsum nodo jaculum, atque arcescere vires

Taurea, vibrabat nudis conatibus hastam.

Hæc igitur forma fuit lancearum Celticarum; quarum apud Germanos rarum fuisse usum, tradit auctor noster. majores eas adpellat, quia aliæ erant minores; de quibus postea dicetur. Exemplar majorum expressum est figurâ VII; & seq. cap. 30 fig. II. Ceterum aut vehementer ego fallor, aut hoc teli genus *matar*, & variante dialecto *mater* adpellatum fuisse Gallis, ex Strabone disco. cujus verba, lib. IV, de Gallis sunt ista: Ο'πλισμός δ'ε σύμμετρος τοῖς τ'σωμάτων μεγέθεσι· μάχαιρα μακρὰ, παρηρτημένη ὡρὰ τὸν δεξιὸν πλευρὸν, ἢ θυρεὸς μακρὸς, ἢ λόγχη κατὰ λόγον, ἢ μάταρις παλ- τὲρ τι εἶδος. id est: *Armatura iis pro magnitudine corporum: gladius longus, ad dextrum la- tus dependens, & scutum longum, & hasta pro ratione, & materis.* Persici jaculi quadam species. Persicum jaculum verto *παλτὸν*, quia Persis semper tribuitur à Xenophonte; qui unus maximè id refert; & Medis Pollux. Jaculum fuisse, quod amento vibrabatur, ipse innuit Strabo, ibidem mox postea. Ε'στὶ δὲ τι ἢ γρόσφω ἰσικὸς ξύ- λον, ἢ χειρὸς, ἢ ἐξ ἀγκύλης ἐφ'ἑμῶν. id est: *Habent & lignum pili minoris simile; quod non amento, sed è manu vibrant.* ubi, dum huic telo amentum adimit, illi, id est, *παλτῶ* concedit. Amentum verò nullum nisi in jaculo. Hinc Pollux, lib. I, cap. X: Σάρισα Μακεδονική, τὸ δόρυ. ἢ παλτὸν Μηδικὸν, τὸ ἀκόνιον. id est: *Sarissa Macedonica, quæ est hasta; & paltum Medicum, quod jaculum.* Sic & Strabo, lib. X: Διτὴ ἢ δοράτων χεῖ- ρος· ἢ μὲν ἐκ χειρὸς, ἢ δ' ὡς παλτοῖς. id est: *Geminus est hastarum usus: alter comminus, alter jaculando, ut paltis.* Mediam certè ponit, lib. IV, *matarim* inter longam hastam, de quâ mox dicam, & minora illa spicula, γρόσφω similia. Cæsar, belli Gall. com. I, de pugnâ cum Helvetiis commissâ: *Pro vallo carros objecerat, & è loco superiore in nostras venienteis tela conjiciebant; & nonnulli inter carros rotasq; mataras ac tragulas subiciebant.* Quod si longæ fuissent hastæ, inter carros rotasque uti iis nequissent. Nullum igitur aliud fuit telum, quàm quod generali vocabulo *lanceam* adpellat Diodo- rus. Hinc etiam Non. Marcellus, ex lib. III Sifennæ: *Gallia materibus, Sævi lanceis confidunt.* & ex lib. IV: *Alii materibus, aut lanceis proturbant agmen.* Atque hoc teli ge- nus usitatissimum fuisse Gallis, præterquàm quòd ex Diodoro, disco etiam ex auctore ad Herennium: *Vt si quis Macedones appellaret hoc modo; Non tam citò sarissa*

Graciâ

Graciâ poriti sunt : aut idem Gallos significans, dicat ; Nec tam facile ex Italiâ materis Transalpina depulsa est.

- Aliud fuit teli genus, FRAMEA dictum ; de quo sic idem noster : Hastas, vel ipsorum vocabulo frameas gerunt : angusto & brevi ferro ; sed ita acri, & ad usum habili, ut eodem telo, prout ratio poscit, vel comminus, vel eminus pugnent. Eminus telo pugnare, vulgò est, quando id longius in hostem ejaculatur. quod & Strabo docet, lib. x, his verbis : Διπλή ἡ τῶν δοράτων χρῆσις· ἡ μὲν ἐν χειρὶ, ἡ δ' ὡς παλταῖς· καθάπερ καὶ ὁ κοῦρος ἀμφοτέρως τὰς χεῖρας διποιδῶσι· καὶ γὰρ συσάδην χρώμεθα, καὶ κοῦροβόλῃντες· ὅπερ καὶ ἡ σάρασσα δεικνύεται, καὶ ὁ ὕσος. id est : Duplex hastarum est usus : alter comminus ; alter jaculando, ut paltis : quemadmodum & contus utrique inseruit usui ; quo & comminus, & eminus, seu missili, res geritur. idemque sarissa præstat, & pilum. Verum aliter intelligit istic vocabulum eminus Tacitus. nam & sic pugnando, hasta seu framea retinebatur manu : scilicet quia longa. sic annal. lib. i : Cuncta pariter Romanis adversa : locus uligine profundâ ; idem ad gradum instabilis, procedentibus lubricus : corpora gravia loriceis : neque librare pila inter undas poterant. Contrâ Cheruscis ; sæta apud pedes prælia ; procera membra ; hasta ingentes ad vulnera facienda quamvis procul. Et annal. libro ii : Nec enim immensa barbarorum scuta, enormis hastas, inter truncos arborum & enata humo virgulta perinde haberi, quàm pila & gladios, & hærentia corpori tegmina. Item historiar. libro ii : Tergis ferarum & ingentibus telis horrentes. Et historiarum libro v : Immensis corporibus, & prælongis hastis fluitantem militem eminus fodiebant. Item dicto annal. lib. ii, postea : Nec minor Germanis animus. sed genere pugna & armorum superabantur : cùm ingens multitudo artis locis prælongas hastas non protenderent, non colligerent. Atque hoc erat illud vel comminus, vel eminus pugnare. comminus pugnabant hastâ collectâ ; eminus, protensâ. Hinc rectè Dio, lib. xxxviii, in proelio Ariovisti cum Cæsare, ejusmodi prælongas Marcomannorum hastas adpellat κοῦρος. Idem teli genus hodièque frequenti est apud omneis ferè Europæos in usu : vocaturque vulgari vocabulo Germanis nostris ein langer spieß ; id est, hasta longa. Hispani, Itali, Galli, & Angli, suâ quique dialecto, picam longam indigetant. quâ, ut olim prisca Germani, nunc etiam omnes, prout ratio poscit, vel comminus, vel eminus pugnant. Hodiè tamen peditum dumtaxat est telum. apud prisca Germanos etiam equitum fuit. Idem noster : Et eques equidem scuto frameâque contentus est. pedites & missilia spargunt. Ceterum nomen hoc hastis quæsitum ab re ipsâ ; id est, ab eo, quod erant cuspide acri : quemadmodum apud Latinos ab eodem argumento nomen invenit acus. Germanis etiamnum futorium ac fartorium instrumentum, quo corium, vel vestis perforatur, eodem vocabulo dicitur variantibus dialectis, friem, pfriem, priem, preem. Atque hanc framea formam postquàm satis dilucidè ab auctore nostro descriptam habemus ; Isidori grammatici circa idem telum liceat monstrare errorem, ex lib. xviii, cap. vi. Framea, inquit, gladius, ex utrâque parte acutus ; quam vulgò spatam vocant. Ipsa est & romphæa. Framea autem dicta, quod ferrea est. nam sicut ferramentum, sic framea dicitur. ac perinde omnis gladius framea. Ne romphæam quidem fuisse gladium, infra patebit. Gallis idem teli genus fuisse usitatum, ex Lucani disco lib. i :

Et Biturix, longisque leves Svesones in armis,
Optimus excusso Leucus, Rhemusque lacerto.

- Quod & Strabo docet lib. iv, his verbis : Ὁ πλισμὸς δὲ σύμμετρος τοῖς τῶν σωμάτων μεγέθεσι· μάχαιρα μακρὰ, παρηρημένη πρὸς τὸν δεξιὸν πλευρὸν, καὶ θυρεὸς μακρὸς, καὶ λόγχη κατὰ λόγον. id est : Armatura iis pro magnitudine corporum : gladius longus, ad dextrum dependens latus, & scutum longum, & hasta pro ratione. Sed & Hispani habuere. Idem auctor, lib. iii, de Lusitanis : Ἀκόντια δ' ἕκαστος πλείω ἔχει. πνὲς δὲ καὶ δόρατα χρῶνται· ἐπιδορατίδες δὲ χάλκεαι, Spicula singulis plura. nonnulli etiam hastâ utuntur, ereda cuspide. Longiores hastas intelligere Strabonem per τὰ δόρατα, supra ex libro x patuit.

Ad breviora tela nunc transeo. Diodorus, dicto lib. v : τὰ μὲν γὰρ ξίφη τῶν παρ' ἑτέροις σαυῶν εἰσὶν ἐκ ἐλάττω. τὰ δὲ σαυῖα τὰς ἀκμὰς ἔχει τῶν ξιφῶν μείζω. id est : Gladii non minores sunt ceterorum saunius. sauniorum verò mucro major est, quam gladiatorum.

Quibus verbis mensuram fauniorum indicat: nempe magnorum illorum prælongorumque gladiatorum longitudinem non excessisse. quò Tacitus quoque respexisse videtur, dum ea breviora tela adpellat. quamquàm faunia intra gladiatorum longitudinem stetisse haud temerè crediderim. Hesychius *σκιώιον* interpretatur *ἀκόνιον βαρβαρικόν*, id est, *jaculum sive spiculum barbaricum*. Dionysius Halicarnassensis passim tela Romanorum militum vocat *σκιώια*, quæ Livius *pila*, ac *veruta*. Diodorus, dicto loco, tria refert, quæ mox videbimus, fauniorum genera, planè inter se diversa, nisi quòd cuncta breviora. Unde colligo, *faunii* vocabulo quodvis telum breve designatum fuisse missile, seu jaculum. unde etiam Diodorus, eodem libro, de Britannis loquens, *σκιωιάζειν* dixit, quod noster *missilia spargere*. 10
Pergit igitur de fauniis sic Diodorus: *τῶν δὲ τὰ μὲν ἐπ' εὐθείας κεχάλευται, τὰ δὲ ἐλικοειδῆ δὲ ὅλων αἰάκλαζιν ἔχει*. id est: *Horum alia in directum fabricata sunt; alia sinuosos per omne ferrum habent amfractus*. Primum illud genus fuit simile Romanorum pilo. Vegetius, lib. i, cap. xx: *Missilia, quibus utebatur pedestris exercitus, pila vocabantur, ferro subtili trigono præfixa, unciarum novem, sive pedali; quæ in scuto fixa, non possent abscindi; & lorica, scienter & fortiter directæ, facile perfranguntur. cuius generis apud nos jam rara sunt tela. barbari autem scutati pedites his præcipuè utuntur; quas bebras vocant; & binas etiam, ac ternas in præliis portant*. Et libro ii, cap. xv: *Bina missilia; unum majus, ferro triangulo, unciarum novem, hastili pedum quinque & semis: quod pilum vocabant; nunc spiculum dicitur: ad cuius jactum exercebantur præci-* 20
pue milites; quod arte & virtute directum, & scutatos pedites, & loricanos equites sæpè transverberabat. Cum his convenit, quod Tacitus de Germanis nostris refert: *Pedites & missilia spargunt, pluraque singuli*. Vocabulum ejus teli variè in Vegetii exemplaribus scriptum legitur. quædam enim habent *bebras*, quædam *bebyas*, alia *brebras*, & nonnulla *brebas*. ita, uti, quid eo faciam, aut quid inde eliciam, planè nihil habeam. Exempla horum missilium expressa sunt, figurâ v. Ceterò *Γαισάτας Κελτῆς*, id est, *Gasatas Gallos*, cum Senonibus Gallis Romam cepisse, auctor est Strabo, lib. v: & ejusdem nominis Gallos cum Insubris, post primum bellum Punicum, à Romanis in Italiâ devictos, testis est Polybius, lib. ii; & item Plutarchus, in Marcello; cui non *Γαισάται*, ut Straboni, nec *Γαισάτοι*, ut Polybio, 30
sed *Γεσάται* dicuntur. Polybius, dicto libro: *προσαγορευομένης, διὰ τὸ μισθὸν στρατεύειν, Γαισάτης· ἡ γὰρ λέξις αὕτη τῷτο σημαίνει κυρίως*. id est: *Gasati à re dicti, quòd æra bellando mereri soliti. id enim vox ista propriè significat*. Plutarchus item, prædicto libro: *οἱ δὲ τὴν ὕπαρξιν νεμόμενοι τῆς Ἰταλίας Ἰσομέρες, Κελτικὸν γένος, μεγάλοι καὶ ἐαυτοὺς ὄντες, διωάμεις ἐκάλεον, καὶ μετεπέμψθητο Γαλατῶν τῶν μισθοῦ στρατευομένων, οἱ Γεσάται καλεῖσθαι*. id est: *Subalpinam autem Italiam incolentes Insuæ, Gallica gens, quum validi per se essent, copias advocabant; accersebantque ex Gallis stipendiarios militibus, qui Gessata vocantur*. Ergo non gentis, sed conditionis vocabulum fuit *Gasata*, sive *Gessata*. quod locupletissimis auctoribus, Polybio ac Plutarcho, uti credam, hæc, præter eorum auctoritatem, inducit me ratio haud postrema, nempe, quòd 40
Britannorum qui vulgò Walli dicuntur, hodièque conductitios famulos, sive ministros vocant *guesin*: & nos etiam Germani omnem familiam conductitiam, id est, omne famulorum famularumque σύστημα adpellamus *gesinde*. quòd vocabulum jam olim famulitium significasse, suprâ, cap. viii, ostendimus. Vox autem *Gasata*, sive *Gesata*, haud dubiè derivata fuit à *gasō*, sive *gesō*; quòd teli genus fuisse apud Gallos, auctor est Nonius Marcellus. Hesychius equidem, in lexico, sic ait: *Γαισός, ἐμβόλιον ὀλοσίδηρον· οἱ δὲ μισθὸν, ἢ ὅπλον ἀμυντήριον*. id est: *Gasus, jaculum, totum ferro constans. quidam verò mercedem, sive stipendium interpretantur, aut telum propulsatorium*. Et Pollux, lib. vii, cap. xxxiii: *Δόρυ ὀλοσίδηρον· καλεῖται δὲ γαισός, καὶ ἐστὶ Λυβυκόν· hoc est; Hasta tota ferrea. vocatur autem gasus; & est Libyca*. 50
Λυβυκόν, id est, *hasta Celtica*. Stipendium significare, haud dubiè inde arbitrabantur, quòd, ab hoc dicti *Gasata*, stipendiarii erant milites. Sed veriùs fuisse telum, id est jaculum, sive spiculum, Polybii, Varronis, ac Virgilii comprobant testimonia. Vegetius, uti antè dictum, barbaros, id est, Germanos *bina*, ac nonnumquàm *terna* ait *pila*, seu *bebras*, in præliis portasse: Tacitus item tradit Germanorum *pedites*
missilia

missilia sparsisse, plura singulos: Varro autem, de vitâ pop. Rom. lib. III, ut refert Nonius, *Qui gladiis, inquit, cincti, sine scuto, cum binis gesis essent*. & Virgilius, *Æneid.* lib. VIII, de Gallis Romam capientibus:

---- *Duo quisque Alpina coruscant*

Gesa manu, scutis protecti corpora longis.

Non tota ferro constitisse, indicat satis disertè Polybius, lib. VI; *gesa* tribuens Romanis militibus iis, quibus Livius hastas. nam harum nullæ apud Romanos fuere ὁλοσίδηροι. At ex his omnibus satis jam claret, *gesa*, seu *gesa* Gallorum nihil aliud fuisse, quam brevia illa missilia Germanorum; quorum plura singuli in proelia
10 ferebant. Hæc autem non triangulo fuisse antiquitus ferro, ut describuntur ab Vegetio, sed lato, & ancipiti, quale fuit in majoribus lanceis; nisi, quod hoc, pro ratione hastilis, majus fuit; docet in simile spiculo Virgilius, *Æneid.* lib. I; ubi sic de *Æneâ* canit:

---- *Ipse uno graditur comitatus Achate,*

Bina manu lato crispans hastilia ferro.

Et de Turno, *Æneid.* lib. XII:

---- *Bis it Turnus in albis,*

Bina manu lato crispans hastilia ferro.

Idem poeta, *Æneid.* lib. V, discrimen inter brevia hæc tela, lato ferro præfixa, & majores, quas nominat Tacitus, lanceas indicaturus, sic loquentem introducit
20 *Æneam*:

Cnosia bina dabo levato lucida ferro

Spicula, calatamque argento ferre bipennem.

Proinde eadē tela adpellata fuisse *lanceas minores*, ut innuit Tacitus, maximè credibile est. Sic Strabo, lib. XVII, Mauros, Masæsylos, aliosque Africæ populos tradit habuisse *πλατύλογχον μικράν*, id est, *lanceam latam & parvam*. Sallustius de bello Catilinario, *lanceas*, incertum vulgò quas, à telis militaribus excludit. *Sed ex omni*, inquit, *copiâ circiter quarta pars erat militaribus armis instructa: ceteri, ut quemque casus armaverat, sparos, lanceas, alii præacutas fudes portabant.* Cui adsentiri videtur Martialis, hoc disticho: *Splendida jam tecto cessent venabula ferro,*

Nec volet excussâ lancea torta manu.

30 Sed *sparum* fuisse Celticum telum, militare juxta atque venatorium, infra mox ostendam. Ab hoc igitur argumento, *lanceas* quoq; Gallorum *minores* intellexisse dictis locis Sallustium & Martialem, omnino arbitror. Ac nescio equidem, an non easdem voluerint Plurarchus in Crasso, & Appianus in Syriacis, de Crassi filio P. Crasso, Germanos Batavos Treverosque è Galliâ equiteis ducente in pugna Parthica, sic loquentes: Ἡ δὲ αἰσθητὴ ἐν τῇ ταῖς πλεοναῖς, καὶ τῇ φυλάτῃ, παίων μὲν ἀδελφοί καὶ μικροῖς δοξαῖσι θώρακες ὁμοεῖρους καὶ σιδηροῖς, παιομήρος δὲ κονίσις εἰς εὐσταλὴ καὶ γυμνά σώματα τῶν Γαλατῶν. id est: *Haudquaquam par ei erat certamen, vel inferendis, vel declinandis ictibus. nam infirmis parvisque lanceis cadebat loricas ex crudo corio vel ferro confectas: contra verò præbebat contorum ictibus expedita ac nuda Gallorum corpora.*

40 Quamquam credibile non sit, equiteis tam exiguis, ut fuerunt *gesa*, pugnasse telis. magis verisimile est, Plutarchum majores lanceas plus æquo extenuasse; quo magis inæqualem Romanorum cum Parthis redderet pugnam. Ceterum conductitii milites, qui antiquissimis Celtarum dicti fuere, ab teli genere, *Gesate*, ab eodem argumento Germanis nuncupati sunt *lanzknechte*; quasi dicas *lan- cearios*: quod vocabulum nihil aliud significat, quam *militeis conductitios*, sive *mercenarios*: quamquam sæpius nunc pro *peditibus* accipiat. Idem teli genus Sidonius adpellat *secureis missiles*, dictâ epist. XX, libri IV: *Lanceis uncatis, securibusque missilibus dextra referta.* Auctor noster de prædictis missilibus: *Pedites & missilia spargunt; pluraque singuli, atque in immensum vibrant.* Idem de Lusitanis, Hispanica gente, Germanorum confangvineis, Diodorus, dicto libro V: Αὐτοὶ δὲ εὐτόχως, καὶ μακρὰν, καὶ καθόλου καρτεροπλήγης ὑπάρχοντες. id est; *Spicula certo jactu & in longinquum mittunt, plagasque inferunt pervalidas.* Hactenus igitur de primo illo genere sauniorum Diodori, id est, de brevibus jaculis, sive missilibus, quæ dicebantur *gesa*, & *minores lanceæ*; quarum ferrum ἐπ' εὐθείας, hoc est, in directum fuit fabricatum.

De sinuosis antequàm agam, notandum primò est aliud directi teli genus, Agathiæ lib. 11 memoratum; quod medium fuisse videtur inter lanceam majorem & minorem. De Francis loquens, τόξα, inquit, ἢ σφενδόνες, ἢ ἄλλα ἅπαν ἐκβολὰ ὅπλα ἐν ὀπιφύρονται· ἀλλὰ πέλεις ἀμφισόμους, καὶ τὰς ἀγγῶνας, οἷς δὴ καὶ τὰ πλεῖστα κατεργάζονται. id est: *Arcubus, aut fundis, aliisque telis, quæ eminus jaciuntur, non utuntur: sed ancipitibus securibus, & angonibus, quibus præcipuè rem gerunt.* Eminus hasce Francos ejaculasse secureis, disertè heic negat auctor. infra, quod mox videbimus, docet, ad comminus ferendum iis usos, frontiq; illifisse, simul atque angonem, quem unà cum securi in proelia ferebant singuli, scuto inhaerentem pede proculcassent. Itaque hastilia earum & crassiora fuisse, quàm in minoribus lanceis, & breviora, quàm in majoribus, certum est. alias quidpe ad comminus frōnti illidendum fuissent inhabilia; ut tenuia, ac nimis levia ad graviolem ictum, quo facillè diffiluissent; longa verò comminus ac collato pede ferientem præpedivissent.

Sinuosa illa *ζαυία* sic describit Diodorus, dicto loco: τὰ δὲ ἐλικοειδῆ δὴ ὅλων ἀνάκλασιν ἔχει, πρὸς τὸ καὶ κατὰ τὴν πηλὴν μὴ μόνον τέμνειν, ἀλλὰ καὶ θραύειν τὰς σάρκας, καὶ κατὰ τὴν ἀνακομιδὴν τῆς δόρατος παρὰ τὴν τρυφήν. hoc est: *Alia tortuosos per omne ferrum habent amfractus; ut ictum inferendo non tantum sciant, sed etiam frangant carneis, hastilique reducto, vulnus convellant, & dilancinent.* Telum igitur hoc erat, quo comminus hostis feriebatur? Haud facillè dixerim. nam ἀνακομιδὴν τῆς δόρατος hostis etiam ipse ictus facere potuit, dum telum vulnere evelleret. Ceterò ferrum ejus fuit latum & anceps, ut in minoribus lanceis, nisi quod pluribus amfractibus sinuosum: cujusmodi pugionibus hodiè utuntur Indi, quos à flammæ formâ vulgò flammatos vocant. Exemplar hujus teli exhibet figura vi.

Tertium genus fauniorum, Lusitanis attributum, sic describit Diodorus: χρῶνται δὲ καὶ σαυίῳ ὀλοσιδήροις, ἀγκιστρῶδεσι. ἀκοντίζουσι δὲ εὐστόχως, καὶ μακρὰν, καὶ καθόλου κατεροπλήγεις ὑπάρχουσιν. id est: *Utuntur & spiculis hamatis, & quæ tota sunt ferrea: eaque certo jactu & in longinquum mittunt, plagasque inferunt prævalidas.* Huc puto respexisse Hesychium ac Pollucem, quum γαισῶν facerent ὀλοσιδήρον. Telum hoc non Lusitanorum fuisse proprium, sed ceteris quoque Celtis commune, liquet ex Agathiâ; qui dicto loco ἀγγῶνα adpellans, Francis id tribuit, pluribusque describit verbis in hunc modum: εἰσὶ δὲ οἱ ἀγγῶνες δόρατα ἐλίκην σμικρὰ, ἐμδρουῖ ἀλλ' ἐστὶ ἀγῶνα μεγάλα, ἀλλ' ὅσον ἀκοντίζεσθαι τε, εἴπερ δειήσοι, καὶ ἐς τὰς ἀγχεμάχους πρὸς τὰς ἐμβολὰς ἀφικνεῖσθαι. τῶν δὲ τὸ πλεῖστον μέγεθος σιδήρῳ πάντοθεν περιέχεται, ὥς ἐλάχιστόν τι διαφαίνεται τῆς ξύλης, καὶ μόλις ὅλον τὸν σαυρωτήρα. αὐτὸ δὲ ἀμφὶ τὸ ἀκρόν τῆς αἰχμῆς, καμπύλῳ τινὲς αἰκίδες ἐξέχουσιν ἐκατέρωθεν ἐξ αὐτῆς δὴ πρὸς τῆς ὀπισθοστάτης, ὥς περ ἀγκιστρὰ ὑποκαμπήδουρα, καὶ ἐς τὸ κάτω νενεύκασιν. καὶ οὐδ' ἀφίησι, τυχὼν ἐν συμπολοκῇ, τῶν δὲ τὸν ἀγγῶνα φράγγει αἰήρ. καὶ εἰ μὲν σώματι πρὸς ἐγχεῖσθαι, εἰσδύεται μὲν ἔσω, ὥς περ εἰκὸς, ἢ αἰχμῇ. ἔτε δὲ αὐτὸν τὸν βληθέντα ἐρύσαι ραδίως ἐνεστὶ τὸ δόρυ. εἰργασί γὰρ αἱ αἰκίδες ἐνδόν ἐνεχέμεναι τῇ σαρκί, καὶ μικροτέρως ἐπάγχει τὰς ὀστέων. ὥς εἰ καὶ μὴ καίρειν τὸν πολέμιον τραυλῶναι ζωνεχθεῖν, ἀλλὰ ταύτη γε διαφθαρεύει. εἰ δὲ γε ἐς ἀσπίδα παγείη, δποκρέμαται μὲν αὐτὴν ἐξ αὐτῆς, καὶ συμπεριάγεται, συρομένη ἐν τῷ ἐδάφει τῆς δπολήρου. ὁ δὲ βληθείς ἔτε ζω-ελκύσαι τὸ δὲ διώεται τὸ δόρυ, διὰ τὴν εἰσδυσιν τῶν αἰκίδων, ἔτε ἔχει διατεμεῖν, τῷ μὴ ἀφικνεῖσθαι τῆς ξύλης, ἀλλὰ τὸν σιδήρον πρὸς τὰς ἀσπίδας. ἐπειδὴ δὲ τὸ εἰσδοῖ ὁ φράγγει, ὁ δὲ ἀθρόον ὀπίσθας τῷ ποδί, καὶ ἐμπατήσας τὸν σαυρωτήρα, κατὰ τὴν πλάγην ἀσπίδα, καὶ κατάγει, ὥς ὑποχαλάσαι τὴν τῆς φέροντος χεῖρα, καὶ γυμνοῦναι τὴν κεφαλὴν καὶ τὸ σῆρνον. τότε δὲ οὐδ' ἀφρακτὸν ἐκείνῳ ἐλὼν, ραδίως δποκλύειν, ἢ τὸ μέτωπον πέλκει πατάξας, ἢ δόρατι ἐτέρῳ τὴν φάρυγγα διελάσας. Hoc est: *Sunt autem angones, hasta quadam, neque admodum parva, neque nimium magna; sed & ad jactu ferendum, sicubi res postulet, & ubi comminus collato pede confligendum est, impetusque faciendus, adcommo-*

ac deorsum vergentes. In conflictu igitur Francus miles hunc angonem jactat. quod si corpori inflictus fuerit, adigitur mox altius, ut par est, spiculum: neque is, qui ictus est, facile telum evellere potest. obstant quippe cuspides illæ hamata, altius carni inhaerentes, & acerbissimos excitant cruciatus; adeo, uti, etiamsi hostem nequaquam letale vulnus accepisse contingat, ex eo tamen intereat. Si verò scuto impactum fuerit telum, statim ex eo propendet, & circumagitur, infimâ sui parte solum verrens ac versans. is verò, qui ictus est, neque telum scuto evellere valet, hamis mordicus inhaerentibus; neque gladio praeidere, eò quod ad lignum gladius penetrare nequeat, ferro, quo obductum, obfistente. Id simul ac videt Francus, confestim pede insultat, & proculcans imam hastam, scutum pondere sui corporis 10 deprimit; ita, uti gestantis manu nonnihil sese laxante ac remittente, caput ac pectus midentur: tum intectum ille nec munitum hostem nactus, facile obtruncat; sive securi frontem feriens, sive aliâ hastâ jugulum trajiciens. De eodem telo eadem Eustathius, haud dubiè ex Agathia desumpta: Ἀγγόν, εἰδὸν δόρατα φεραγνικῶν, ἃ τε λίαν μικρὰ φασιν, ἃ τε μεγάλα, ἃ τὸ πλεῖστον σιδήρῳ περιέχεται. id est: *Angus*, species est hastæ Francicæ, neque admodum parvæ, neque magnæ; cujus plurima pars ferro obducta. Sed & ante Agathiam, Procopius, rer. Gothicar. lib. II, de iisdem Francis, Italiam irrumpentibus: οἱ δὲ πεζοὶ εἰδὲ τόξα, εἰδὲ δόρατα εἶχον· ἀλλὰ ξίφος τὸ καὶ ἀσπίδα ἐφερεν ἑκαστος, καὶ πέλεκυν ἓνα· ἃ δὲ ὁ μὲν σιδήρῳ ἀδρός τε καὶ ὀξύς ἐκατέρωθεν τὰ μάλιστα ἦν, ἡ λαβὴ τῶ ξίφους (lege τῶ ξύλου) βραχὺ ἐσάγων· τῶτον δὲ πέλεκυν ῥιπίοντες αἰεὶ ἐκ σημείων 20 ἐνός, εἰσάγον ἐν τῇ πρώτῃ ὀρμῇ τὰς τε ἀσπίδας διαρρήγνυνται τῶν πολεμίων, καὶ αὐτοὶ κτείνουσιν. Hoc est: *Pedites* neque arcus neque hastas habebant; sed gladium & scutum quisque ferebat, & securim unam: cujus ferrum multum, & utrimque acutissimum; lignum verò admodum breve. hanc securim, ex uno semper signo jacentes, in primo conflictu clypeos hostium perfringere, & ipsos simul interficere solent. Ex his igitur claris atque dilucidis angonis descriptionibus liquido jam judicare licet, in quantum erraverint illi, qui telum id interpretati sunt Germanicè *ein Fränkischer haken*; quasi dicas *uncum Francicum*: haud dubiè ex isto Sidonii loco, in lib. IV, epist. XX: *Lanceis uncatas securibusque missilibus dextra referta*. ubi improprie ipse Sidonius *uncatas* adpellavit lanceas, quæ hamata dicendæ erant. nam aliud est uncus, si pro harpagone accipias; 30 aliud hamus. Non harpagonis formam habuisse, ipsum satis indicat vocabulum *lance*; quod proprie *jaculum*, seu *missile* significat: à quo etiamnum verbum Celticum manet Gallofrancis *lancer* Italis *lanciare*, Hispanis *lançar*, Anglis *to lance*; quod priscis Celtis fuit *lanzōn*, & *lanzen*; id est *jaculari*. Verum multo pejus illi, qui angonem esse voluerunt idem telum, quod vulgò nunc adpellatur *hallebard*. quod vocabulum nihil aliud significat, quàm *securim palatinam*; quâ regum nunc principumque satellites, & corporum custodes armantur. *halle* quidpe est *atrium palatii*, veteri Germanorum sive Celtarum vocabulo, Anglis etiam nunc usitato; & *bard*, *securis*. Ego vocabulum *angon* merè Germanicum esse agnosco: dictumque sic priscâ dialecto, quod postmodum *angen*, & tandem, ut nunc est, *angel*; 40 ἄγκιστρον Græcis, Latinis *hamum* significans. nisi fortè suspicari libeat, genuinum germanumque Germanorum vocabulum fuisse *angol*: quod Græco ori Agathias accommodans, verso λ in ν, fecit ἄγγων. Verum de hoc satis. exemplum ejus exprimitur figurâ VI.

Aliud hinc teli genus, Gallis usitatum, refert Strabo, dicto lib. IV: Ἐστὶ δὲ τι καὶ γρόσφον εἰκὸς ξύλον, ἐκ χειρὸς, καὶ ἐξ ἀγκύλης ἐφίεμνον, τηλεβολώτερον καὶ βέλγος· ὃ μάλιστα καὶ πρὸς τὰς τ' ὀρέων χοῶνται θήρας. id est: *Habent & lignum quoddam, grosphi formâ; quod non amento, sed manu torquetur, longius etiam quàm telum: quo maxime utuntur ad aucupium*. Gρόσφον sic describit Polybius, lib. II: τὸ δὲ τ' γρόσφων βέλγος ἔχει τὸ μὲν μήκει τὸ ξύλον, ὡς ὅτι πᾶν δίωκον, τὸ δὲ πᾶσαι δακτυλίσσον· τὸ δὲ κέντρον ἀσπίδα μίον. hoc est: 50 *Hasta velitaris telum est, habens hastile duos ut plurimum cubitos longum; crassum verò digitum unum. spiculum illi dodrantis unius*. Vegetius lib. II, cap. XV: *Bina habebant missilia; unum majus, ferro triangulo, unciarum novem, hastili pedum quinque, & semis; quod pilum vocabant, nunc spiculum dicitur: aliud minus, ferro triangulo, unciarum quinque, hastili trium pedum & semis; quod tunc verriculum, nunc verutum dicitur*. Grosphus igitur Polybii, quoad ferrum, idem fuit cum majore illo missili Vegetii; quoad lignum,

lignum, five hastile, cum minore. unde & telum illud Gallorum venatorium maximè simile fuit veruto. Hinc Silius, lib. III, de Artabris, Hispanicâ gente:

— *Movet Artabrus arma*

Acilde, vel tenui pugnax instare veruto.

Grosphi tamen Polybii, *hasta* sunt *velitares* Livii: qui & ipse has facit tela levia, missilia, & exigua; ut quorum plura singuli dextrâ gerebant. Libro xxxviii, velutum armaturam describens; *In dextrâ, inquit, hastas habet, quibus eminus utitur.* Libro xxxi: *Velites, emissis hastis, comminus gladiis rem gerebant.* Libro xxviii: *Velites primò missilibus territa verere. deinde, emissis levibus telis, quibus irritare magis quàm decernere pugnam poterant, gladios nudant.* Amento hasce hastas 10 fuisse excussas, docet Cicero in Bruto: *Hasta velutibus amentaria traduntur.* Hinc Strabo telum illud Gallicum grospho ait esse simile, amento tamen non torqueri. Angustum fuisse ferrum in dictis hastis, haud dubium est; ut in telo levi, tenui, ac brevi. Vegetius triangulum tribuit veruto. teres fuisse antiquitus, haud obscurè ostendit Virgilius, *Æneid.* lib. vii:

Pila manu, sævosque gerunt in bella dolones,

Et tereti pugnant mucrone, veruque Sabello.

Gallicum illud telum, quod manu sine amento impellebatur, tereti fuisse ferro uti credam, inducit me usus ejus ad aucupium: cui angustum teresque ferrum maximè conveniebat. Ejusdem omnino formæ telum, quod ex ul- 20 timâ illâ haud dubiè antiquitate reservatum, Hibernis frequenti in usu, vulgari nunc vocabulo dicitur *dart*. Gallicum illud telum quod nomen olim habuerit, Strabo equidem haud memorat. aliunde tamen id peti posse existimo. Nonius Marcellus: *Sparus, telum agreste.* Virgilius lib. x: *Agrestisque manus armat sparum.* Varro *Meleagris*: *Aut ille cervum, qui volabile currit, sparo secutus tragula ve trajicit.* Virgilii locus integer sic habet:

---- *Procul Orphitus armis*

Ignotis, & equo venator Iapyge fertur:

Cui pellis latos humeros erepta juvenco

Pugnatori operit: caput ingens oris hiatus,

Et mala texere lupi, cum dentibus albis:

Agrestisque manus armat sparum.

Sparus igitur fuit telum agreste, ac venatorium. Festus Pompejus Gallicum id facit telum. *Rumex*, inquit, *genus teli, simile spari Gallici, cujus meminit Lucilius: Tum spara, tum rumices portantur, tragula porro.* Si igitur *sparus* Gallorum telum, idque venatorium; quid aliud existimandum, quàm telum illud Gallicum grospho simile? At ego, non unorum id Gallorum proprium, verum cunctis pariter Celtis fuisse commune, arbitror. in Galliâ quidpe quum hoc vocabuli hodiè prorsus ignoretur; in Germaniâ ac Britanniâ maximè viget; quamvis in telo nihil ex veteri sparo simile vel par habente, nisi ipsum cuspidè teretem: quod Ger- 40 manis *spär*, Anglis *speare* adpellatur; aliàs *lancea* vulgò tam Germanis atq; Britannis, quàm Gallis, Hispanis, & Italis dictum. Priscis Hispanis fuisse commune, ostendit Silius, lib. III; ubi de Vettonibus loquitur, qui unà cum aliis Hannibalem sequebantur, Italiæ bellum inferentem:

Rindacus hic ductor: telum sparum; ore ferarum

Et rictu horrificant galeas. venatibus ævum

Transigitur, vel, more patrum, vis, raptaque pascunt.

Non modò *sparum* heic nominat Hispanicum illud telum, quo Vettonum natio utebatur; sed & venatorium id fuisse, aperte testatur. Sallustius, ut suprà dictum, ab militaribus id excludit armis, libro de bello Catilinario; *Sed ex omni 50 copiâ circiter quarta pars erat militaribus armis instructa: ceteri, ut quemque casus armaverat, sparos, lanceas, alii præacutas fudes portabant.* & item Virgilius, ut antè relatum; *agreste* id adpellans telum. Secus tamen facit Strabo; bellis etiâ & præliis inferri solitum, haud obscurè inquit. cui consentit Silius, loco modò citato: & item Gellius, lib. x. cap. xxv; inter alia tela bellica id recensens: itè Cicero, in oratione pro

pro Milone: *Scutorum, gladiatorum, framearum, spatorum, pilorumque etiam multitudo apprehendi posse indicabatur.* Sed tam excludendus erat Sallustio Cellarum *spatus* ab usu bellico, quàm ejusdem gentis *lancea minor*; de quâ suprà satis demonstratum est.

Aliud iterum teli genus indicat Valer. Flaccus, *Ἀργοναυλικῶν* lib. vi, in Bastarnis Germanis, Pontum quondam & Istri ostia accolentibus:

Quos, duce Tentagono, crudi mora corticis armat;

Æquaque, nec ferro brevior, & romphea ligno.

Nugas igitur egit Isidorus grammaticus, qui, loco suprà dicto, *rompheam* ait esse eamdem & *frameam*, & *spatam*, sive *gladium ex utràque parte acutum*. Melius Gellius, dicto loco, qui genus id teli ait esse Thraciæ nationis, quæ & ipsa quondam contermina Bastarnis, circa Istrum colentibus. Simile fortè fuit pilo Romano; de quo ita Appianus in Celtis: *τὰ δὲ δόρατα ἢ ἐκ ἐοικότα ἀκοντί, ἃ Ῥωμαῖοι καλεῖσιν ὕσες, ξύλα τετραγώνη, τὸ ἡμισυ, καὶ τὸ ἄλλο ἑξήντη τετραγώνη.* id est: *Erant autem hasta jaculo dissimilia tela: quas Romani hyssos (imò sic Græci, Romani pila) vocant, hastili quadrangulo, præfixas ferro quadrangulo paris longitudinis.* Et Polybius, lib. vi, ὕσες refert τετραγώνη. ὧν τὴ ξύλον τὸ μῆκος ἐστὶν ὡς τρεῖς πῆχες. περὶ ἧς ἡρώδοτος δ' ἐκαστοῖς βέλῳ ἑξήντη ἀγκιστρῶτον, ἴσον ἔχον τὸ μῆκος τοῖς ξύλοις. id est: *quorum hastile tria fere cubita longum est: aptumque singulis ferrum hamatum, paris longitudinis cum ipsis lignis.*

Atque hæcenus de telis priscum Germanorum sive Celtarum dictum ferro munitis. Alia eisdem Germanis fuisse tela brevia, ferro carentia, indicat aperte auctor noster, in annal. lib. ii, his verbis: *Primam utcumque aciem hastatam; ceteris præusta aut brevia tela.* Nempe prima acies prælongas illas habebat hastas, frameas eorum vocabulo dictas. ceteris tela erant præusta, aut, si ferro cuspidata atque munita, tamen brevia, ut reliqua. Brevia ista tela præusta nullam habuere neque bipennis seu securis, neque lanceæ flammatae, neque hami figuram; sed in teretis tantum veruti seu spari formam fuere cuspidata. unde etiam *sudes* dicebantur Latinis. Sallustius, loco prædicto: *Alii præacutas sudes portabant.* Virgilius, *Æneid.* lib. vii:

Non jam certamine agresti

Stipitibus duris agitur, sudibusve præustis.

Statius, *Thebaid.* lib. iv:

Arcades hi, gens una viris, sed dissona cultu

Scinditur; hi Paphias myrtos à stirpe recurvant,

Et pastorali meditantur prælia trunco;

His arcus; his tela sudes.

Herodotus, lib. vii, Λίβυας καὶ Μυσίους ἀκοντίοισι ἰππικαῦτοισι χρεωδύμεν refert in Xerxis exercitu; id est, *Afros & Mysios, præustis jaculis utentes.* De hoc genere telorum intelligenda sunt illa auctoris nostri, in libro de Germaniâ: *Nec ferrum quidem superest: sicut ex genere telorum colligitur.* Exemplar eorum exstat figurâ 1. Sed *sudes*, genus telorum antiquissimum, tenuiorum tantum & infimæ fuit plebis; quibus neque vestis, neque sagulum, neque pellis, neque galea in bello; sed, præter sudem, scutum dumtaxat ex vimine, vel cortice. Hi tamen etiam aliud quoddam tela cuspidandi genus habuere; de quo Plinius, lib. xi, cap. xxxvii: *Vrorum cornibus barbari septemtrionales potant: alii præfixa hastilia cuspidant.* Simile quiddam de Fennorum pauperrimâ gente auctor noster, in fine libri de Germaniâ: *Sola in sagittis spes: quas, inopiâ ferri, ossibus asperant.*

Aliud prætereà fuisse priscis Germanis teli genus, indicat Virgilius, dicto *Æneidos* libro vii:

Et quos malifera despectant mœnia Abella,

Teutonico ritu soliti torquere catejas.

Teutonico dixit ritu, quia Teutoni, Germanica gēs, bellū Italiæ unā cū Cimbris movētes, iis usi sunt; quiaq; horū prima Romani experti sunt arma Germanica.

Isidorus

Isidorus, lib. xviii, cap. vii, sic de cateja, in voce clava: *Hac & cateja: quam Horatius cajam dicit. est autem genus Gallici teli, ex materiâ quàm maximè lentâ; qua jactu quidem non longè, propter gravitatem, evolat; sed, quò pervenit, vi nimia perfringit.* Cateja igitur est clava, ex materiâ lentissimâ, id est, ex ligno lentissimo confecta. Eamdem ejus & materiam & gravitatem, five magnitudinem, atque usum ostendit Am. Marcellinus lib. xxxi, in Gothorum gente, Thraciam vastante: *Barbari, ut reparabiles semper & celeres, ingenteis clavas in nostros conjicientes ambustas, mucronesque acrius resistentium pectoribus illidentes, sinistrum cornu perfrunt.* His igitur arma fuere singulis gladius atque cateja. hac eminus, illo comminus decernebant. Antiquissimum hoc, ac fortè omnium primum fuisse teli genus, patet ex eo, quod Herculi, bellatorum primo, bellorumque deo, nihil aliud armorum tribuit antiquitas. Sic enim Diodorus, lib. i: *Ομοίως δὲ τὸ τε ῥόπαλον καὶ τὴν λεονίαν τῷ παλαιῷ ᾠρέων φασὶν Ἡρακλεῖ, διὰ τὸ κατ' ἐκείνης τῆς χρόνης μὴ τῶν ὀπλῶν εὐρημένων, τὰς ἀνθρώπους τοῖς μὲν ξύλοις ἀμυνέσθαι τὰς αἰτιτατομένους, ταῖς δὲ δορυῖς τὴν θηρίων συνεπασσενόις χρήσθαι.* Id est: *Ad eundem modum clava & leonis exuvia Herculi antiquo congruere ajunt; quia, nondum inventis illo tempore armis, homines secum congressos lignis repellebant, & ferarum pellibus pro tegumentis munimentisque utebantur.* Unde & illud Statii, loco prædicto:

— *Hi Paphias myrtos à stirpe recurvant:*

Et pastorali meditantur prælia trunco.

Et eodem libro:

— *Quibus amenta, nec enses*

Triste micant: flavent capiti, tergoque leonum

Exuvia, gentilis honos; & pineus armat

Stipes.

Item, lib. vii:

Tela rudes trunci; galea, vacua ora leonum:

Arborei dant scuta sinus.

Plinius, lib. vii, cap. lvi: *Prælium Afri contra Aegyptios primum fecere fustibus.* De Campanis, Italicâ gente, Silius, lib. viii:

— *Leviora domo de more parentum*

Gestabant tela, ambustas sine cuspidē cornos.

Et lib. iiii, de Macis, Africâ gente, Annibalem in Italiam sequentibus:

— *Pandâ manus est armata catejâ.*

De Troglodytis, inter Nilum & Arabicum finem colentibus, Strabo, lib. xvi: *Γυμνῆται δὲ, καὶ δερματοφόροι, καὶ ξυτταληφόροι, διατελῶντες.* id est: *Nudi agunt, pelleis & clavas gestantes.* & mox: *Οἱ δὲ Μεγαβάροι Αἰθίοπες τοῖς ῥοπαλίοις καὶ τύλαις περὶ στήθεσσι σιδηρές.* id est: *Aethiopes Megabari clavas ferreis nodis armant.* De Assyriis Herodotus testatur, lib. vii, inter alia arma habuisse & ῥόπαλα ξύλων τέτυλα μέγα σιδήρεα, id est, *clavas ligneas, ferro munitas.* Idem paullo post de Aethiopibus: *Εἶχον δὲ καὶ ῥόπαλα τυλωτά.* id est: *Habebant & clavas praeferratas.* De Hyrcanis, Asiaticâ gente, Valer. Flaccus, *Ἀργοναυτικῶν* vi:

Et puer è primo torquens temone catejas.

De Turni commilitonibus, quos Aeneas occidit, Virgilius, Aeneid. lib. x:

— *Nec longè Cissea durum,*

Immanemque Gyam, sternentes agmina clavâ

Dejecit leto: nihil illos Herculis arma,

Nil valida juvère manus.

De Lucanorum in eadem Italiâ gente, in bellum ad Cannas eunte, Silius dicto lib. viii:

— *Qua Buxentia pubes*

Aptabat dextris irrasa robora clava.

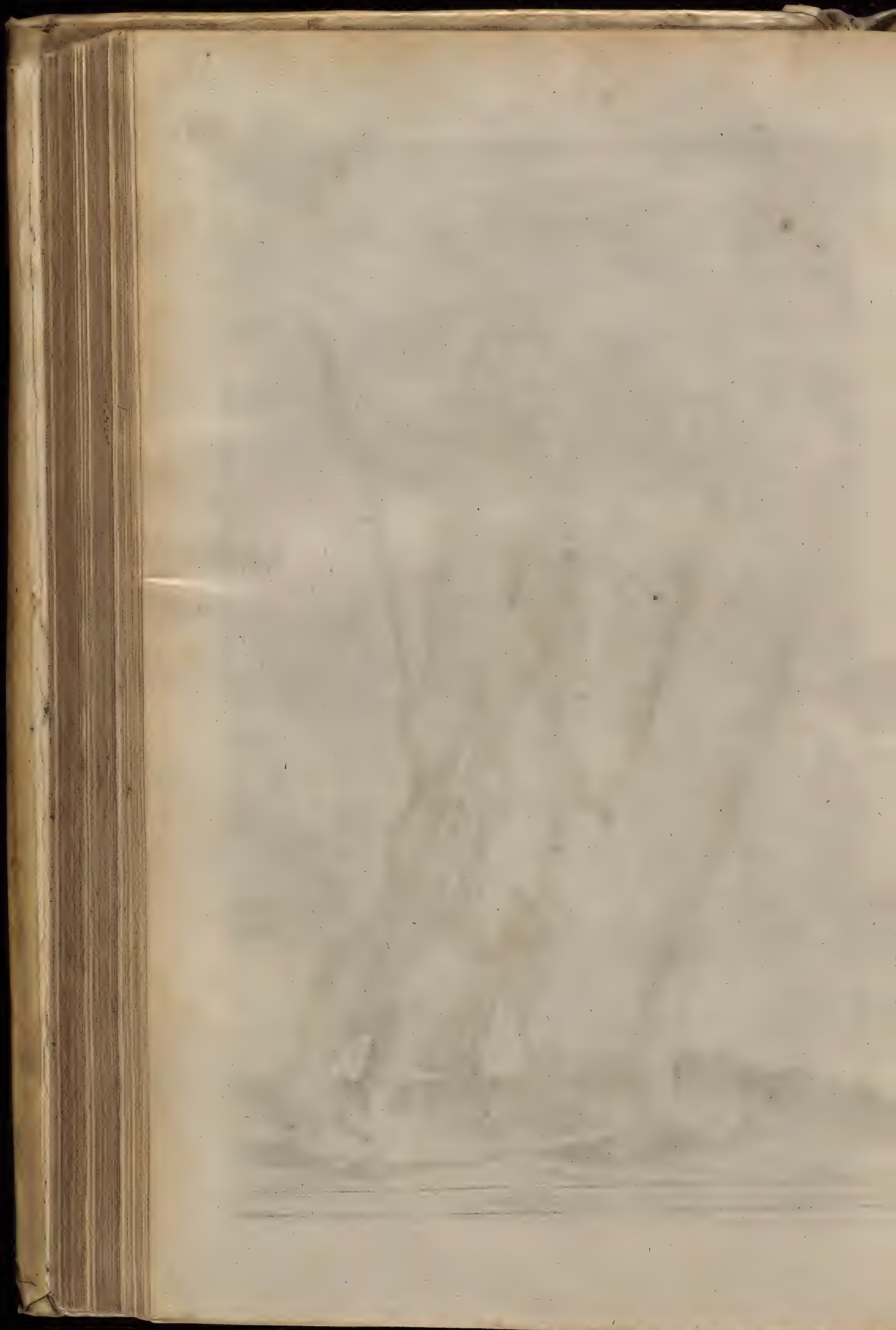
Quin hodièque apud plerosque exteri orbis populos hoc unum teli genus notum. Horatius ubi id *cajam* adpellaverit, ut citat Isidorus, ego equidem ignoro. id scio; Lufatiis hodiè, Slavici generis in Germaniâ populis, clavam dici *kaj*: & Polonis, itidem Slavis, *kij*: Germanis verò *kaile*, & variantibus dialectis, *keile*, & *kiele*. nescio an cuncta ex unâ eademque origine. Hoc hodièque Polonorum, Hungarorum, Bojohæmorumq; , & aliarum quarundam nationum agrestibus, per-

Lib 1, Page 360. figura 1.

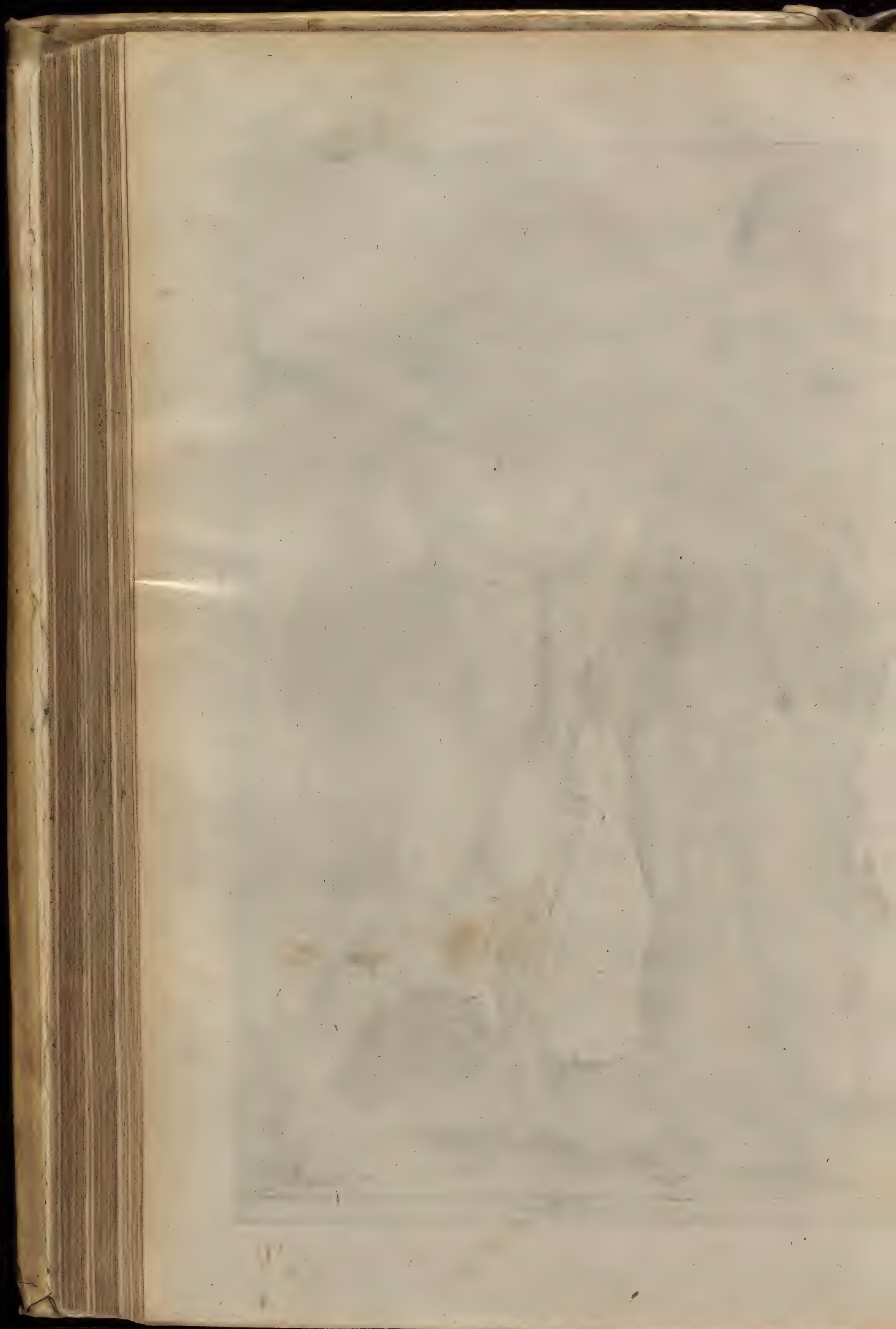

Lib. 1, Pag. 360. figura II.

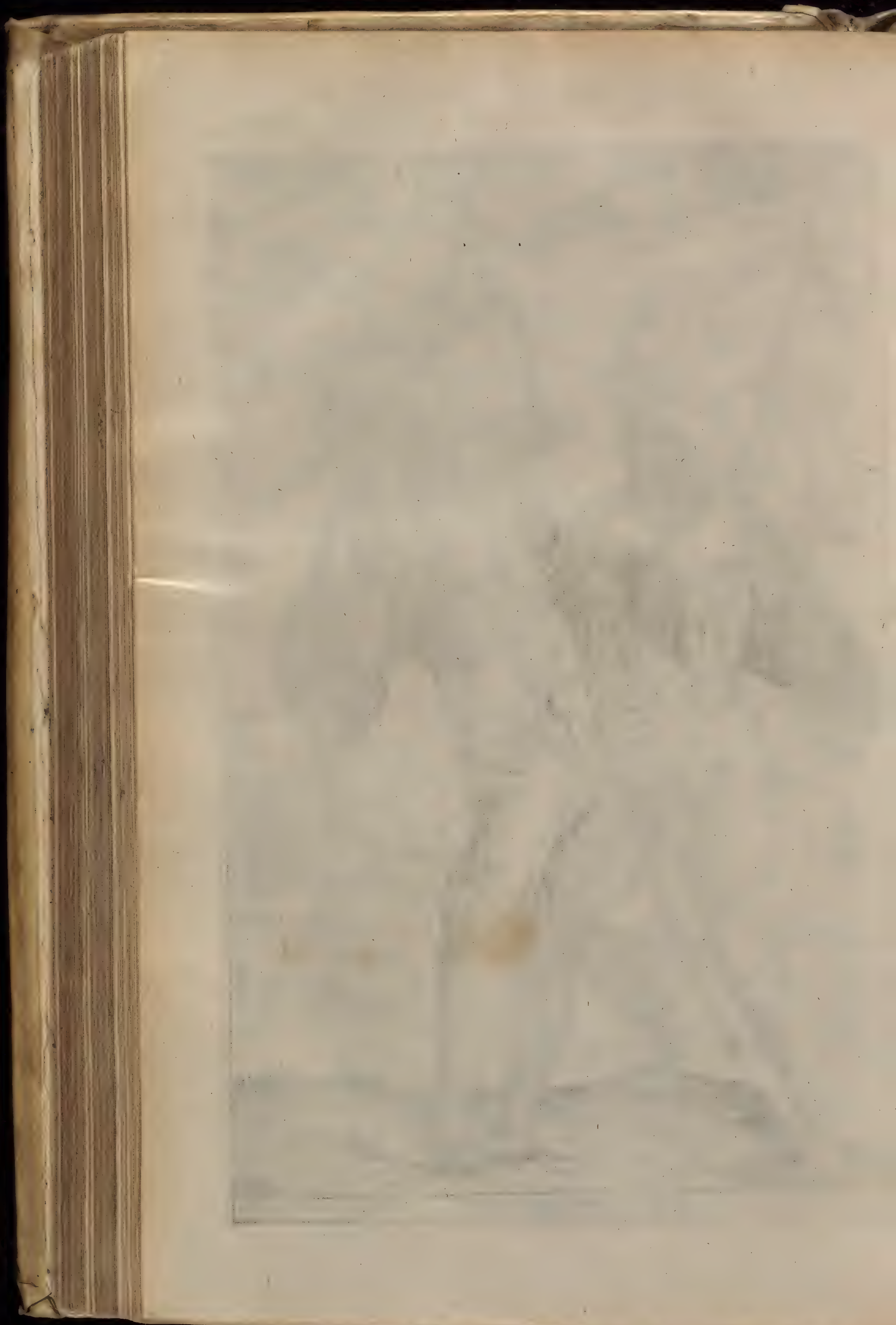

Lib. i, Pag. 360, figura III.

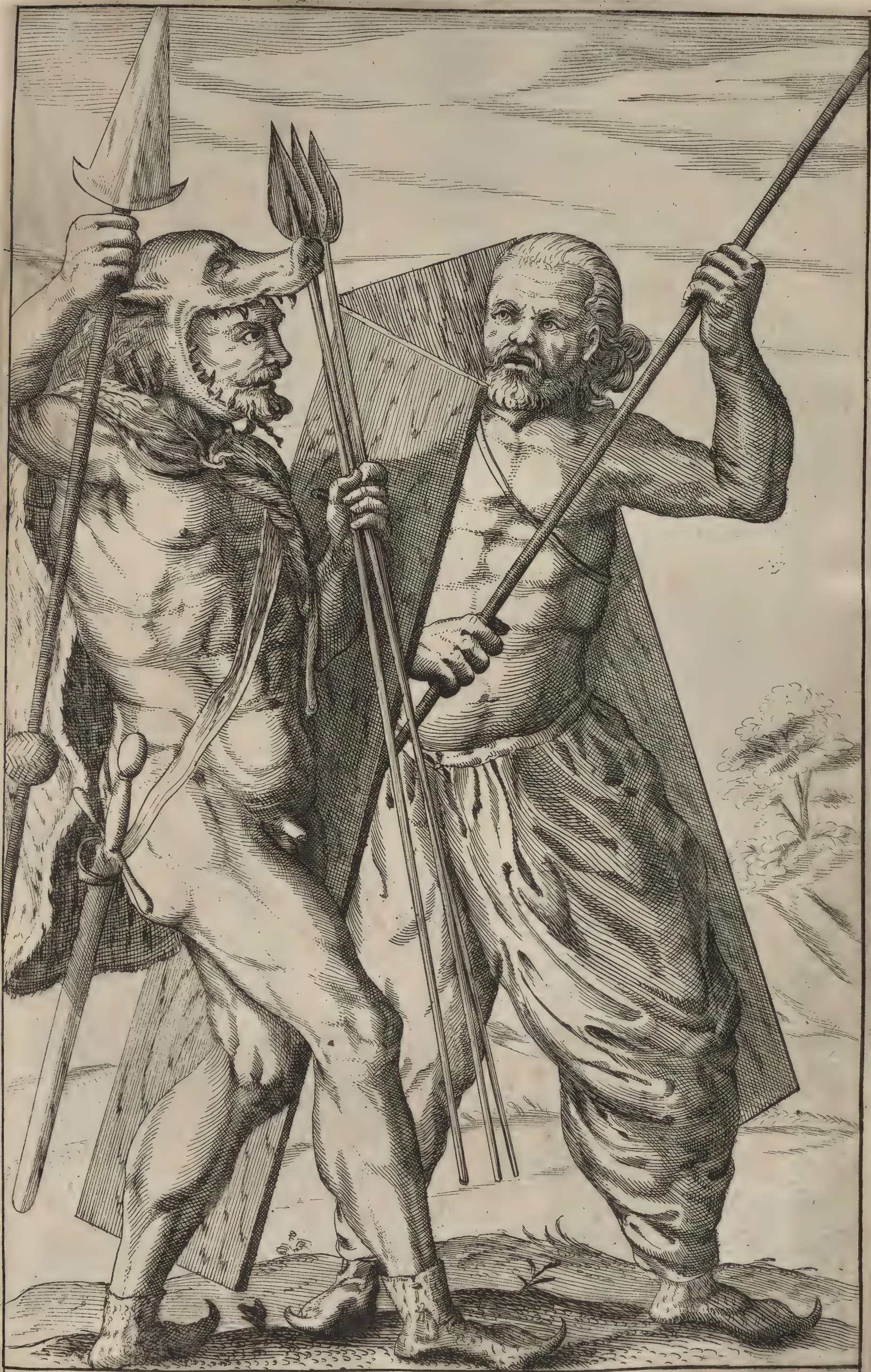

Lib. i, Pag. 366. figura IV.

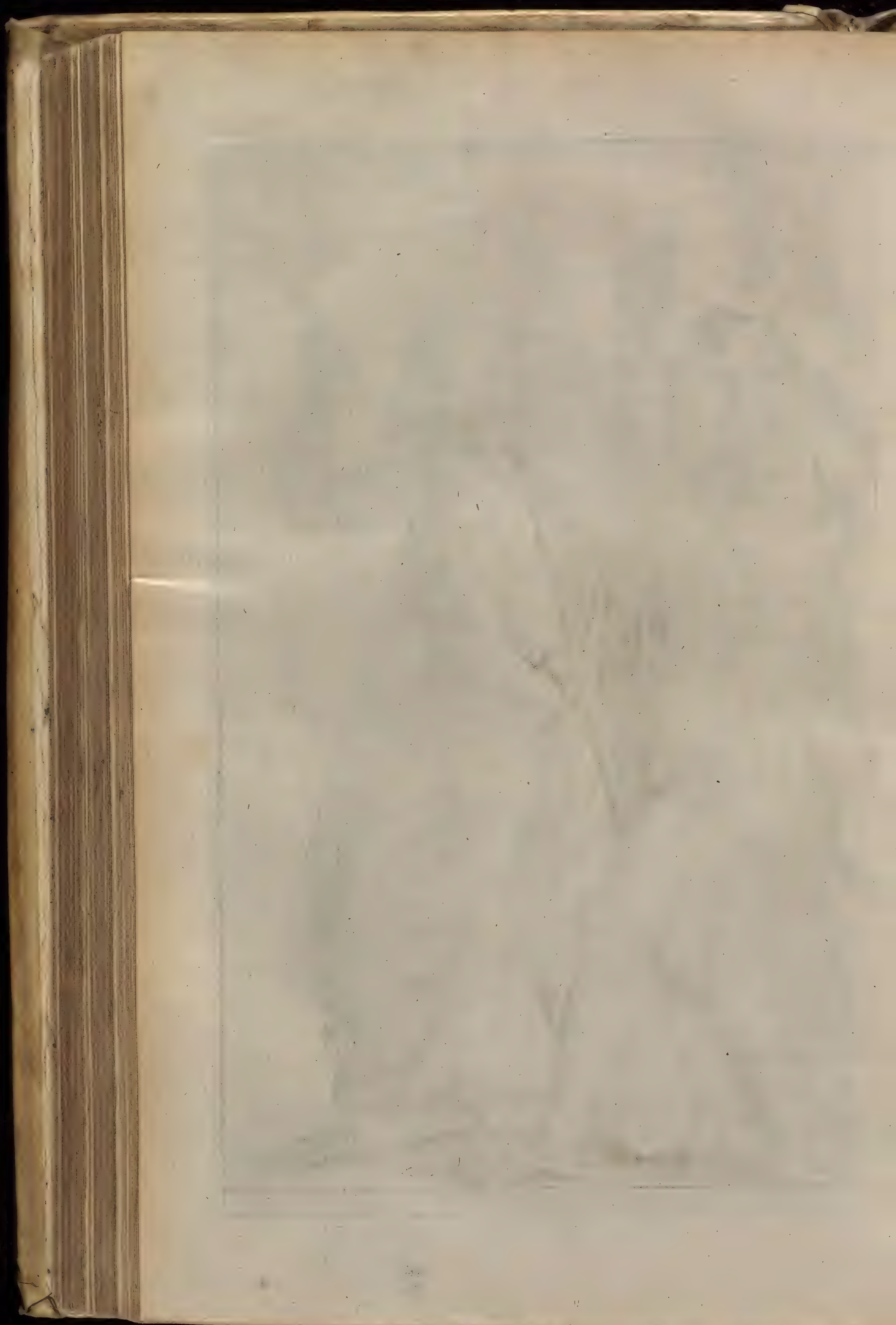

Lib. I, Pag. 360 figura v.

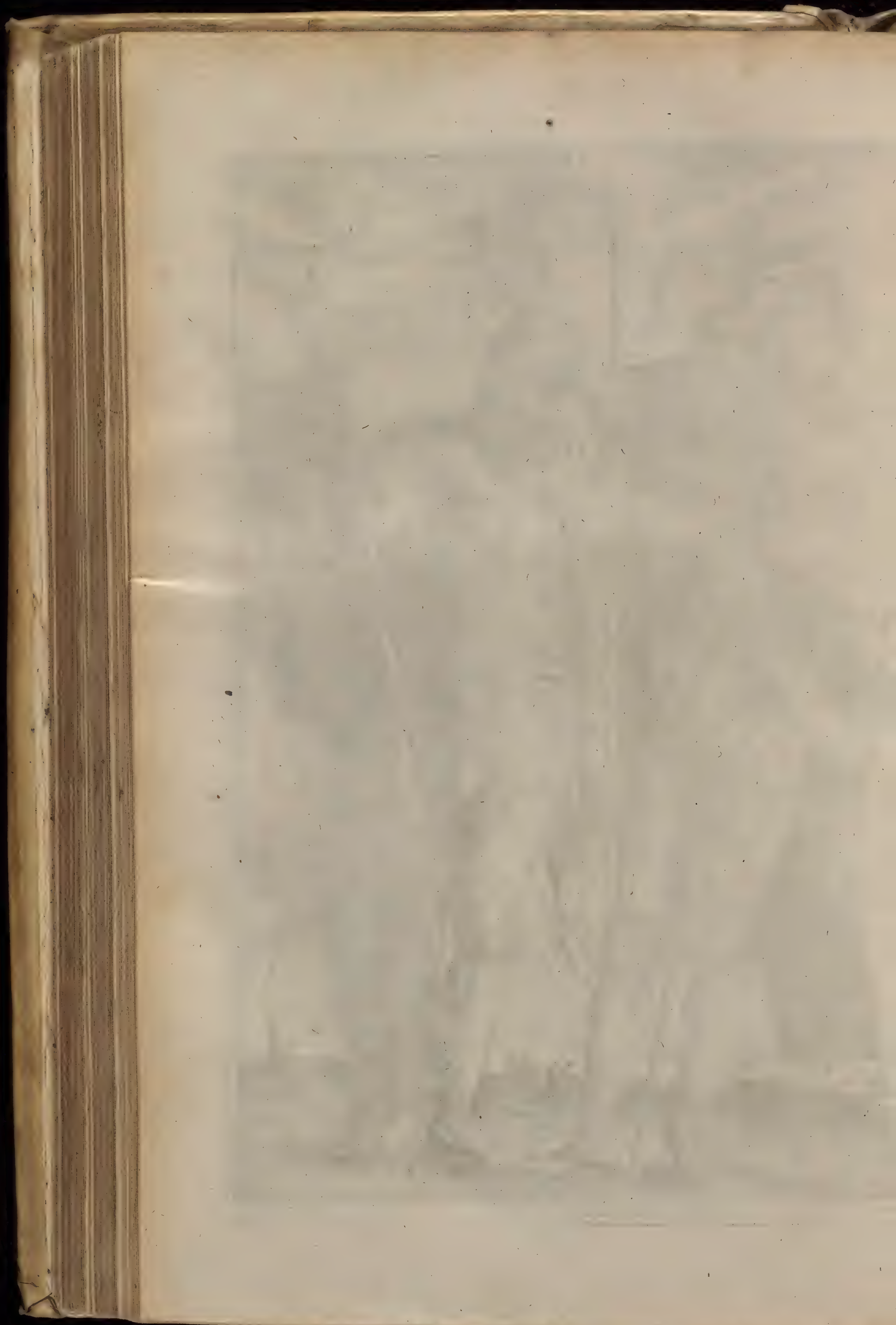

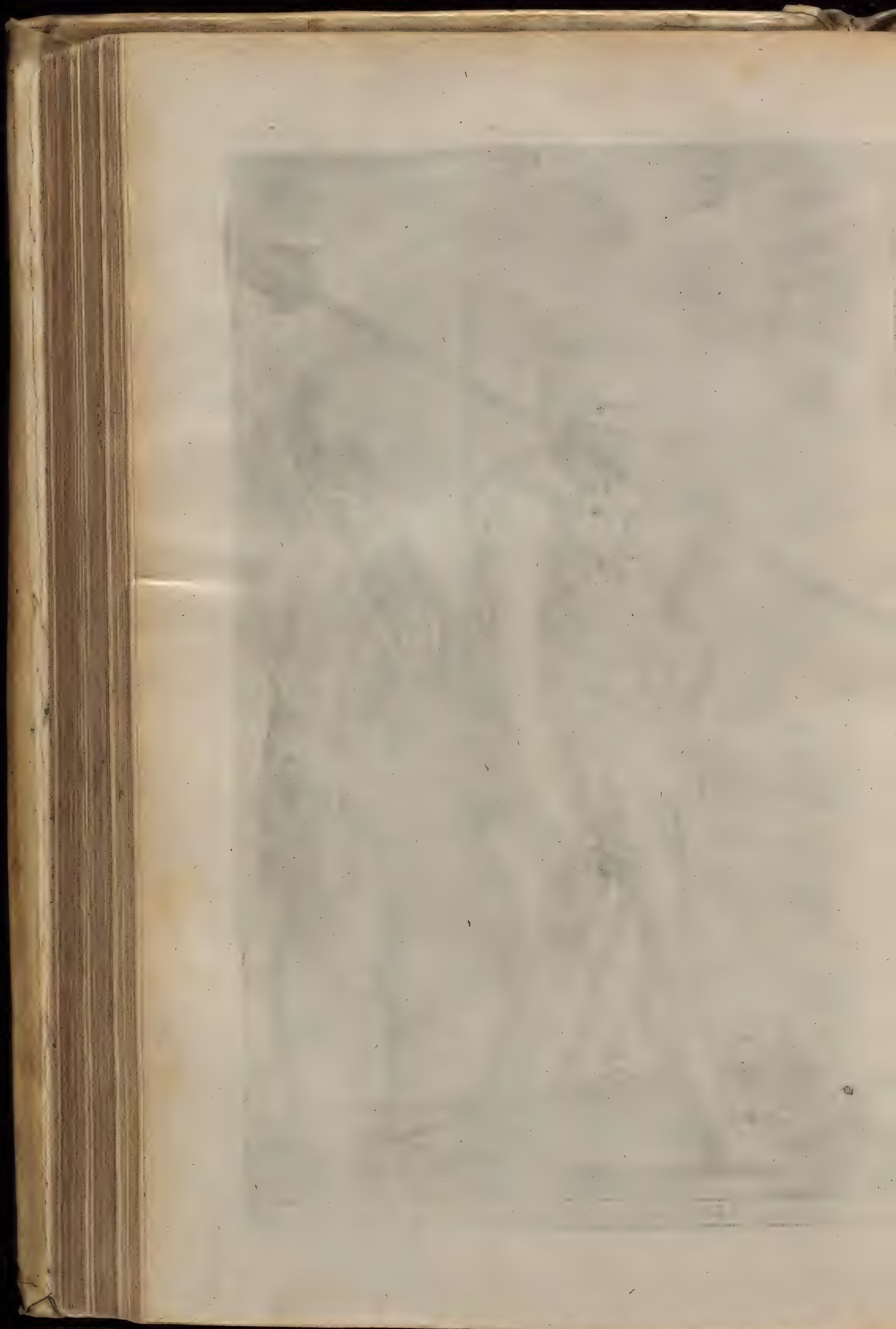

Lib. 1, Page 366. figura VII.

peregrè euntibus, usitatissimum telum. nec magis quidquam viatores expave-
scunt, quàm rusticorum in Poloniâ *kij*, & in Hungariâ *fejesbot*, seu *páliza*, in Bo-
johæmo *palice*; id est, *clavam*.

Ceterum Tacitus neque in libro de Germaniâ, ubi arma Germanorum, te-
laque enumerat, neque in annalibus & historiis, ubi haud raras ejusdem gentis
cum Romanis pugnas memorat, quidquam de arcuum sagittarumq; apud eos
aut fundarum usu narrat: quæ tamen omnibus aliis circum gentibus fuere com-
munia. & de Francis, validâ inter Germanos gente, multis nominibus inter
Rhenum Albimque incolente, disertè sic Procopius, dicto rer. Gothicar. lib. II:
10 οὐδὲ τόξα εἶχον, id est, *neq; arcus habebant*. & de iisdem Agathias, lib. II: Τόξα, ἢ ῥομφαί-
δους ἐκ τῆς φέρουσαι. id est; *Arcubus aut fundis non utuntur*. Unde suspicari primum,
omnem pariter Germaniam duobus istis telorum generibus caruisse. Verum de
Fennis tamen, Germanorum omnium versùs orientem æstivum extremis, sic
noster in fine libri de Germaniâ: *Fennis mira feritas, fæda paupertas. non arma, non*
equi, non penates: victui herba, vestitui pelles, cubile humus. sola in sagittis spes; quas, inopiâ
ferri, ossibus asperant. Et de Gothis, quorum antiqua sedes ad lævam Vistulæ am-
nis ripam, ostiumque, Vegetius lib. I, cap. XX: *Detectis pectoribus & capitibus, con-*
gressi contra Gotthos milites nostri, multitudine sagittariorum sæpè deleti sunt. Idcirco rectè
de Germanorum quoq; gente dici potuit, quod Strabo lib. IV scripsit de Gallis:
20 Χρῶνται ἢ καὶ τόξοις ἐνίοι, id est, *utuntur quidam & arcubus*. Sed quæ forma speciesque
fuerit arcui Germanico, cognoscere sit cura. Indicat haud obscure Marcellinus,
lib. XXII, his verbis: *Cum arcus omnium gentium flexis curvantur hastilibus, Scythici soli,*
vel Parthici, circumductis utrimq; introrsus pandis, & patulis cornibus, effigie lunæ decrescen-
tis ostendunt; medietatem rectâ & rotundâ regulâ dividente. Silius Italicus, lib. VIII, de
Hetruscis:

Spicula bina gerunt; capite codone ferino

Sat cautum: Lycios damnant hastilibus arcus.

Parthici sive Scythici arcus forma eadem, quæ olim, nunc etiam apud omnes
pariter nationes Persicas, Scythicas, ac Sarmaticas manet. Germanis nostris
dicitur patriâ lingvâ *ein Tatarischer flitschbogen*, id est, *Tataricus arcus*. Apud reli-
30 quas olim genteis, in quarum numero & nostri Germani, quæ specie arcus fue-
rint, satis apertè docet Marcellinus, his verbis; *arcus flexis curvantur hastilibus*. qui-
bus nihil aliud denotatur, quàm arcus illi prælongi, quibus etiamnum Britan-
nicæ utuntur insulæ, & exteri orbis populi omnes: quorum lignum, sive hastile,
viri staturam æquat. sagitta etiam multo major Scythicâ, seu Tataricâ: unde
etiam ob quamdam longitudinis similitudinem nomen ei quæsitum composi-
tum è Romanorum *pilo*, & ipsorum Germanorum *flitsche*, *ein flitschpiel*, & aliâ
dialecto *flitschpfeil*. nam hodièque Germanis *flitsche*, & Gallofrancis *flesche* dici-
tur, quod Latinis *sagitta*. Tales igitur fuere veterum Gothorum Fennorumque
arcus & sagittæ; quas ossibus aut cornibus asperabant: quemadmodum etiam
40 nunc apud Britannias, & in orbe extero. Atque hæc ferè sunt genera armo-
rum telorumque, quibus præsci Germani in bello usi sunt.

CAP. XLV.

*De vetustissimo more pugnandi ex curru: item de equitatu,
& ritu equitandi.*

50 **D**E armorum telorumque generibus, quibus olim usi sunt Germani, pe-
dites juxtâ atque equites, satis hætenus copiosè curatèque disertum
puto. nunc de aliis quoque belli adparatibus pauca quædam dicere res
postulat. De Britannis sic tradit Diodorus, lib. V: Καλοικεῖν φασὶ τὴν Βρετανικὴν αὐ-
τόχθονα γένην, καὶ τὸν παλαιὸν βίον ταῖς ἀγωγαῖς διατηρεῖν. ἄρμασι μὲν γὰρ κατὰ τὰς πολέ-
μους χρῶνται, καθάπερ οἱ παλαιοὶ τῶν Ἑλλήνων ἦρωες ἐν τῷ Τρωϊκῷ πολέμῳ κεχρημένοι ὡς ἔχοντες.
id est: *Britanniam ferunt indigenas incolere genteis; quæ antiquos adhuc vivendi*
more retineant. curribus namque in bellis utuntur; quemadmodum præscos Græcorum he-

roas in bello Trojano belligerasse traditur. Priscum sanè hunc esse bellandi ex curribus morem, plurimis gentibus usitatum, passim profanæ juxta ac sacræ docent historiæ. quapropter & Celtas nostros pariter omneis eo usos, haud dubitandum est. Ac de Britannis manifestum est modò dictum Diodori testimonium. cui consentit Cæsar, primus Romanorum Britanniam cum exercitu ingressus, belli Gall. comment. iv, & v; ut mox videbimus. & Strabo, lib. iv. De Gallis idem Diodorus, eodem libro: *Εν ταῖς ὁδοπορίαις καὶ ταῖς μάχαις χρῶνται σιωρίσιν*. id est; *in itineribus & pugnis utuntur bigis*. Florus, lib. iii, cap. ii, de bello Allobrogico: *Nil tam conspicuum in triumpho, quàm rex ipse Bituitus, discoloribus in armis, argenteoque carpento; qualis pugnaverant*, Strabo, dicto loco, de Britannis simul & Gal- 10
lis: *Πρὸς τὴν τῶν πολέμων ἀπλώαις χρῶνται τὸ πλεον, καθάπερ καὶ τὴν Κελτῶν ἐνιοί*. id est: *In bellis vehiculis utuntur plerumq; . quemadmodum & Gallorum quidam*. Et Mela, lib. ii, cap. v, de iisdem Britannis: *Dimicant non equitatu modò aut pedite, verùm & bigis & curribus, Gallicè armati, corvinos vocant; quorum falcatis axibus utuntur*. Frontinus, strata-
gem. lib. ii, cap. iii: *Cajus Cæsar Gallorum falcatas quadrigas palis defixis excepit, inhibuitque*. In Hispanorum equidem bellis, in quantum ea à Græcis Latinisque scrip-
toribus tradita nobis cognoscere datur, nullus curruum usus usquàm reperitur. quare jam inde eo tempore, quo Romani Hispaniam ingressi sunt, in desuetu-
dinem apud eos abivisse hunc bellandi morem, probabile est. Nec illos quidem 20
Gallos, qui, magnâ Italiæ parte occupatâ, priscis etiam temporibus crebrâ cum Romanis gesserunt bella, eo in Italiâ usos invenio: nec alios illos in Asiâ. Et Germanorum creberrima, diutinaque cum Romanis bella quamvis Tacitus, & post eum alii quàm curatissimè memoraverint; tamen de curruum usu in pugnis ne γρὺ quidem. unde haud leve nec vanum documentum, nullum hunc om-
nino fuisse apud eos morem. Verùm, quia unius ejusdemque gentis atque origi-
nis fuerunt Germani cum Gallis atque Britannis, unâ cum his ex Asiâ in eam terram, quæ postea Celtica dicta fuit, profecti: dubitare haud licet, quin & ipsi
ab initio eundem pugnandi modum in Germaniâ suâ habuerint. proinde etiam eum, uti à Cæsare ac Diodoro describitur, huc introducere haud alienum
existimo. Cæsar igitur, belli Gall. comment. iv, de pugnâ quadam, in Britanniâ 30
commisâ, ita narrat: *Tum dispersos nostros, depositis armis in metendo occupatos, subito adorti, paucis interfectis, reliquos incertis ordinibus perturbaverunt; simul equitatu atque essedis circumdederunt*. Genus hoc est ex essedis pugna: primò per omneis partes perequitant, & tela
conjiciunt, atque ipso terrore equorum, & strepitu rotarum, ordines plerumque perturbant: &
quum se inter equitum turmas insinuvèrè; ex essedis disiliunt, & pedibus præliantur. au-
rige interim paullum è prælio excedunt; atque ita se collocant, ut, si illi à multitudine ho-
stium premantur, ad suos receptum habeant. ita mobilitatem equitum, stabilitatem pedum
in præliis præstant: ac tantum usu quotidiano & exercitatione efficiunt, ut in declivi ac præ-
cipiti loco incitatos equos sustinere, & brevi moderari, ac flectere, & per temonem percur-
rere, & in iugo insistere, & inde se in currus citissimè recipere consueverint. Quibus rebus, 40
perturbatis nostris novitate pugnae, tempore opportunissimo Cæsar auxilium tulit. Ergo
nusquàm Galli eo genere pugnae usi fuerant in Galliâ contra Cæsarem. Dio-
dorus, dicto libro, id genus sic breviter describit: *Εν ταῖς ὁδοπορίαις καὶ ταῖς μάχαις χρῶνται σιωρίσιν, ἔχοντες τὸ ἄρμα καὶ ὡϊόχον, καὶ ὠδρατάων. ἀπαντῶντες δὲ τοῖς ἐφισπύουσιν ἐν τοῖς πολέμοις, σιωιάζουσι τὴν ἐναντίαν, καὶ καταβάλλουσι εἰς τὴν ἀπὸ τῆς ἐφισπύουσαις μάχην*. hoc est: *In itineribus & præliis utuntur bigis; quæ aurigam simulque mi-
litem gestant. occurrentes in bello equitibus hostem petunt missilibus: dein desilientes ex cur-
ru, ad gladii confectum congregiuntur*. Mobilitatem velocitatemque horum curruum
indicat & Virgilius, γεωργικῶν lib. iii, de equorum educatione differens:

*Hic vel ad Elei metas, & maxima campi
Sudabit spatia, & spumas aget ore cruentas;
Belgica vel molli melius feret esseda collo.*

Ceterum, quos Diodorus ὠδρατάων adpellat, militeis ex curribus propugnantes, subindeque desilienteis ac rursus adscendenteis, Cæsar, com. vi, ab ipsius cur-
rus vocabulo nominat *essedarios*. Atque de hoc genere pugnae pauca hæc dixisse
sufficiat;

sufficiat; siquidem ejus jam nullus Julii Cæsaris sæculo in Germaniâ usus.

- De equis nunc, ex quibus pugnare semper soliti sunt Germani, nonnihil dicendum. Cæsar, comment. iv: *Iumentis, quibus maximè Gallia delectatur, quæque impenso parat pretio, Germani importatis non utuntur. sed quæ sunt apud eos nata parva atque deformia, hæc quotidianâ exercitatione, summi ut sint laboris, efficiunt. Equestribus præliis sæpè ex equis desiliunt, ac pedibus præliantur: equosque eodem remanere vestigio (nempe extra prælium, ut esseda) assuefaciunt. ad quos se celeriter, quum usus poscit, recipiunt. Et auctor noster, in libro de Germaniâ: Equi non formâ, non velocitate conspicui. sed nec variare gyros, in morem nostrum, docentur. in rectum, aut uno flexu dextros agunt, ita conjuncto orbe, ut nemo posterior sit. In universum æstimanti, plus penes peditem roboris. eoque mixti præliantur, aptâ & congruente ad equestrem pugnam velocitate peditum.* Cæsar, comment. i: *Ariovistus his omnibus diebus exercitum castris continuit. equestri prælio quotidie contendit. Genus hoc erat pugna, quo se Germani exercuerant. equitum millia erant vi; totidem numero pedites velocissimi, ac fortissimi; quos ex omni copiâ singuli singulos, suæ salutis causâ delegerant. cum his in præliis versabantur; ad eos se equites recipiebant. hi, si quid erat durius, concurrebant: si qui, graviore vulnere accepto, equo deciderant, circumfistebant. si quò erat longius prodeundum, aut celerius recipiendum; tanta erat horum exercitatione celeritas, ut, jubis equorum sublevati, cursum adequarent. Non semper jubis sublevatos cursum equorum pedibus adæ-*
- 20 *quasse; sed ponè etiam equitem sæpius eodem equo fuisse vectos, ostendit Strabo, lib. iii, his verbis: Οὐκ ἰδίον δὲ τῶν Ἰσθίων εἶδὲ τῶτο, σὺν δὲ τοῖς ἰσθίων κομίζεσθαι κατὰ δὲ τὰς μάχας τὸν ἕτερον πεζὸν ἀγωνίζεσθαι. id est: Neque hoc Hispanis peculiare est, binos equo vehi: quorum alter pedes in præliis certamen init.* Gallos credo, & Britannos, Germanosque eum, præter Hispanos, intellexisse. De Bastarnis, ultimâ versùs ortum brumalem Germanorum gente, à Vistulæ fontibus ad Istri usque ostia quondam incolente, Plutarchus in Æmilio Paulo: *Ἦκον μὲν γὰρ αὐτῷ δευτέρῃ Βασάρναι, μύριοι μὲν ἰσθίων, μύριοι δὲ ὀπλιτῶν.* hoc est: *Auxilio namque veniebant roganti x millia equitum, par numerus peditum, & ipsorum jungentium cursum equis, & in vicem prolapsorum equitum vacuos capientium ad pugnam equos.* Sic vocem heic πα-
- 30 *ραβάρται* interpretatur Livius lib. xlv; ubi eandem, haud dubiè ex Polybio desumptam, narrat historiam. De Batavis, Treverisque, Cisirhenanis Germanis, quos P. Crassum in pugna Parthica duxisse, supra diximus, ita idem Plutarchus in Crasso, & Appianus in Syriacis: *Τῶτοις γὰρ ἐθάρρει μάλιστα, καὶ μετὰ τῶν ἑρῶν θανύμασιν διεπράττετο. τῶν τε γὰρ κοινῶν ἐπελαμβάνοντο, καὶ συμπράττοντες οἱ αὐτοὶ δρᾶς ἀπὸ τῶν ἰσθίων ἐώθεν, τῇ βαρυντῇ τῶ ὀπλιτῆς δισκινήτης ὄντας. πολλοὶ δὲ τῶν αὐτῶν ἀπολιπόντες ἰσθίους, καὶ δυνάμει τοῖς ἐκείνων, ἐτύπον εἰς τὰς γαστέρας. οἱ δὲ ἀνελκίστων ὑπὸ δολιχῆς, καὶ συμπατῶντες ἐν ταύτῃ τῶν ὀπλιτῶν, καὶ τῶν πολεμίων αἰαπεφύρμεναι ἀπέθνησκον.* Id est: *His enim fidebat maximè, horumque virtute mira edebat facinora. apprehensis namque hostium contis, viros complexi, ex equis eos deturbabant, armorum pondere immobileis. multi etiam, equis suis relictis, hostium equos subeuntes, ventris eorum fodiebant. qui, præ dolore subsultantes, excutiebant sessoris, & tam suos quàm hosteis proculcabant promiscue. Communem hunc fuisse omnium Germanorum morem, ex Taciti annal. lib. i disco; ubi hæc perscripta sunt verba: Neque tamen Arminius, quamquàm libero incursum, statim prorupit. sed, ut hæere cæ-*
- 40 *nò fossisque impedimenta, turbati circum milites, incertus signorum ordo, utque tali in tempore sibi quisque properus, & lenta adversum imperia aures; irrumpere Germanos jubet, clamitans, En Varus, & eodem iterum fato victæ legiones. simul hæc, & cum dilectis scindit agmen, equisque maximè vulnera ingerit. illi sanguine suo, & lubrico paludum lapsantes, excussis rectoribus disjicere obvios, proterere jacentes. Ceterum Cæsar, commentar. iv, supra citatis hæc addit: Neque eorum moribus turpius quidquam aut inertius habetur, quàm ephippiis uti. itaque ad quemvis numerum ephippiatorum quamvis pauci adire audent. Phaleris tamen usos, testis est noster, in dicto libro de Germaniâ. Gaudent, inquit, præcipuè finitimarum gentium donis: quæ non modò à singulis, sed publicè mittuntur; electi equi, magna arma, phalera, torquesque. Et Sidonius, lib. iv, epist. xx, de Segismeris, regii inter Gothos juvenis, cultu: Illum equus phaleris*
- 50 *comtus,*

comtus, imò equi radiantibus gemmis onusti antecedeabant. Sed phaleras etiam sine ephippio dici, ostendit Gellius, lib. v, cap. v: *Equitatus frenis, ephippiis, monilibus, phaleris præfulgens*. Antiquissimum fuisse morem, sine ephippiis equitare, disco ex Virgilio, *Æneid. viii*:

*Omni bus extemplo Teucris jubet ordine duci
Instratos ostro alipedes, pictisque tapetis.
Aurea pectoribus demissa monilia pendent:
Tecti auro, fulvum mandunt sub dentibus aurum.*

His picta ista tapeta loco ephippiorum fuere. quo ritu & antiquos illos Taciti ævo Germanorum princeps duceisque torquatos, ac phaleratos, & in his 10 Segismere regium juvenem, equitasse credo. De Chryxo, Bojorum duce in exercitu Hannibalico, sic equum suum adloquitur consul Romanus, apud Silium, libro iv:

— *Videsne,
Quantus eat Chryxus? jam nunc tibi premia pono
Illum Sidonio fulgentem ardore tapeta,
Barbaricum decus; & fulvis donabere frenis.*

Sed talia Tacitus de Germanis Rheno proximis: de quibus eodem libro istud: *Quamquam proximi, ob usum commerciorum, aurum & argentum in pretio habent. de ulterioribus verò hoc: Argentum & aurum propitii an irati dii negaverint, dubito. possessione & usu haud perinde afficiuntur. Est videre apud illos argentea 20 vasa, legatis & principibus eorum muneri data, non in alia vilitate, quam qua humo finguntur.* His igitur, loco tapetium, sive ephippiorum, sagulis versicoloribus internebantur equi. Frenatos tamen fuisse, ostendit idem auctor, eodem libro: *Dotem non uxor marito, sed uxori maritus affert. Intersunt parentes & propinqui, ac munera probant: munera, non ad delicias muliebres quasita, nec quibus nova nupta comatur; sed boves, & frenatum equum, & scutum cum frameâ gladioque.* Atque hoc erat omne genus armorum, quibus eques armatus in prælium descende-

bat; adjectis tamen tegumentis, loricâ, ac galeâ, de quibus supra dictum. Idem auctor ibidem antea: *Et eques quidem scuto frameâque contentus est. pedites & missilia spargunt; pluraque singuli; atque in immensum vibrant, nudi, aut sagulo 30 leves.* Quibus in verbis quia gladii nulla fit mentio, cave credas, auctorem excludere illum ab equite voluisse. id enim alter ille, proximè ante hunc citatus, locus liquidò negat. Nec minùs certè sagulum, aut pellem ferinam habuere equites, quàm pedites. De feminis porrò ista subjungit Tacitus: *Ne se mulier extra virtutum cogitationes, extraque bellorum casus putet, ipsis incipientis matrimonii auspiciis admonetur, venire se laborum periculorumque sociam; idem in pace, idem in prælio passuram ausuramque. hoc juncti boves, hoc paratus equus, hoc data arma denuntiant. sic vivendum, sic pereundum.* Hinc illud Nicetæ Choniatis, in vitâ Manu-

lis Comneni, de Alemannis ac Francis: *οἱς καὶ θήλειαι κατελέγοντο ὡς ἄρρενας ἐπιπράττειν, καὶ ταῖς ἐφεσείων ἔσσυβάδων τὰ πόδε διαχαλῶσαι, ἀλλὰ πε- 40 εἰβάδων αἰεδῶ ἐποχέειν.* id est: *Inter quos & mulieres erant, non conjunctis pedibus, sed virorum ritu, largiter diductis, super sagis equitantes.* Sed hætenus de equitatu disseruisse sufficiat.

CAP. XLVI.

*De decernendo bello, diligendoque exercitus duce, & aliis ordinum
duobus : item de ducis in bello auctoritate
atque afficio.*

BELLICIS armis summâ, quantum fieri potuit, curâ descriptis, tempus
nunc est ad ipsum bellum transire. Tantum igitur quum fuerit, ut suprâ
dictum, priscis Germanis armorum studium, tantusque belli amor; fa-
cilè quævis res vel levissima in causam belli sufficere potuit: adeò, uti rarò ju-
stum aliquod bellum ab iis susceptum existimem; nisi si bellum sibi illatum
propulsaverint, aut exortam tyrannidem extinxerint. in ceteris istud auctoris
nostri vigeat, in libro de Germaniâ perscriptum: *Nec arare terram, aut expecta-
re annum, tam facile persuaseris, quàm vocare hostes, & vulnera mereri. pigrum quiri
imò & iners videtur, sudore acquirere, quod possis sanguine parare.* Item illud Silii,
lib. III, de Vettonibus, Hispanicâ gente:

— Venatibus ævum

Transigitur, vel, more patrum, vis, raptaque pascunt.

20 Vnde illud sequitur, quod Cæsar, belli Gall. comment. VI, testatur de Germa-
nis: *Latrocinia nullam habent infamiam, quæ extra fines cuiusque civitatis sunt. Atque ea
juventutis exercenda, ac desidia minuenda causâ fieri prædicant.* Cujus rei exemplum
exstat apud Tacitum, annal. lib. XII: *Iisdem temporibus in superiore Germaniâ tre-
pidatum, adventu Cattorum, latrocinia agitantium.*

At bella quo more ac ritu, quâ item auctoritate decreta fuerint, quique iis
duces præpositi, primo loco indicandum est. Tria fuisse apud eos rerum publi-
carum genera, quum suprâ ostensum sit; unum *democraticum*, alterum *monarchi-
cum*, tertium ex utroque *mixtum*: ex his, monarchis, sive regibus, liberâ atq; ab-
solutâ potestate imperitantibus, pro suâ libidine atque auctoritate quodvis
30 bellum instituere atque decernere licitum fuisse, certum est. Bella autem hos
gessisse cum finitimis, patet ex hisce auctoris nostri verbis, in libro de Germa-
niâ: *Svionum hinc civitas, ipso in oceano, præter viros armaque, classibus valent.* quor-
sum quidpe arma & classes, nisi in bellicas expeditiones? His verò bellis aut
ipsi reges præerant, aut alium quempiam, è subjectorum numero, cum ducis
imperio ac potestate præficiébât. Mag. Adamus Bremensis de eisdem Sveoni-
bus: *In prælium euntes omnem præbent obedientiam regi; vel ei, qui ductor ceteris à rege
præficitur.* non liberâ, aut ingenuæ cōditionis; sed servus, vel libertus. Sic enim
de iisdem Svionibus paullo post noster: *Est apud illos & opibus honos. eoque unus
imperitat; nullis jam exceptionibus, non precario jure parendi. nec arma, ut apud ceteros*
40 *Germanos, in promiscuo; sed clausa sub custode, & quidem servo: quia subitos hostium in-
cursus prohibet oceanus. otiosa porro armatorum manus facile lasciviunt. enim verò neque
nobilem, neque ingenuum, ne libertinum quidem armis præponere, regia utilitas est.* Et
eodem libro antea, de moribus Germaniæ in commune loquens: *Liberti non
multum supra servos sunt. rarò aliquod momentum in domo, numquàm in civitate: exce-
ptis dumtaxat iis gentibus, quæ regnantur. ibi enim & super ingenuos, & super nobiles
ascendant. apud ceteros libertini, libertatis argumentum sunt.*

At in mixtis ex monarchiâ ac democratiâ rebus publicis, in quibus tamen
plebis regimen prævaluit, regem unâ cum proceribus bellum decrevisse,
quod postea populus probavit; ducem verò ejus ipsum regem fuisse, credibi-
50 le est. in hoc namque unum rex creabatur, uti ductu suo civitatem contra ho-
steis defenderet.

In puris democratiis quæ fuerint harum rerum consuetudines, clariùs jam
ex Romanorum monumentis cognoscere datur. quidpe hujus generis civita-
tes, Rheno amni Galliæque, Romanorum provinciæ, proximæ, crebra bella
& Romanis intulerunt, & ab ipsis passæ sunt. unde curatior atque exactior ea-

rum apud Romanos auctores memoratio. De his igitur Tacitus, in libro de Germaniâ: *De minoribus rebus principes consultant; de majoribus omnes. ita tamen, ut ea quoque, quorum penes plebem arbitrium est, apud principes pertractentur.* Ergo etiam de bellis omnes, id est universa plebs, consultabant. nam bella in maximis esse rebus, quis non intelligit? De cetero, quinam heic intelligantur principes, jam antea ostensum est: nempe magistratus, procures, seu primores, pagorum vicorumque rectores, ac iudices; in iis scilicet civitatibus democraticis, quæ sine principatu fuerunt: penes quos concilium quoque sive conventum indicendi fuisse auctoritatem, supra dictum est. Quod si verò civitas democratica principem haberet; (quem regem vulgò adpellabant Romani:) in hujus erat potestate concilium imperare. Coibant, ut testis est Tacitus, *nisi quid fortuitum & subitum incidere, certis diebus; cum aut inchoaretur luna, aut impleretur. nam agendis rebus hoc auspiciatissimum initium credebant.* Lunam itaque non observasse neque Arminium, quum is Varum cum tribus legionibus opprimere quæreret in Cheruscis, neque Civilem Batavum, quum hic gentem suam in rebellionem adversus Romanos trahere tentaret, credibile est. nam hi opportunitates temporum, quibus latere Romanos possent, aucupabantur. Alias illud ex libertate, ut idem ait auctor, vitium erat, quod nec simul nec iusti conveniebant: sed & alter & tertius dies contatione cœuentium absumebatur. Denique, ut turba placuit, confidebant armati. nam armati tunc convenire omnes jubebantur. unde concilium dictum armatum; teste Cæsa-
re, belli Gall. comment. v. ubi de Indutiomaro, Treverorum principe, loquens; *Armatum, inquit, concilium indicit. Hoc, more Gallorum, (imò omnium Celtarum) est initium belli: quo lege communi omnes puberes armati convenire coguntur.* Deinde silentium (auctor est Tacitus) per sacerdotes, quibus tum & cœercendi jus erat, imperabatur. Omnibus rebus agendis auspicia eos atque forteis præmisisse, supra ostensum est. itaque de bello etiam si consultandum foret, auspicia primum atque forteis petisse, certum est. Sed forteis primo loco experiebantur. hæc si prohibebant; nulla de eadem re in eandem diem consultatio habebatur; sed in posterum diem rejiciebatur. sin permissum, scilicet vel primo, vel secundo, vel tertio denique die; auspiciorum adhuc fides pariter exigebatur; & equorum præsagia. Hæc cuncta si adnuerent; tunc demum de bello decernebant in concilio publico. Mox rex, inquit noster, vel princeps, prout ætas cuique, prout nobilitas, prout decus bellorum, prout facundia erat, audiebantur, de bello suscipiendo differenteis; auctoritate suadendi magis, quàm jubendi potestate. Si displicuit sententia; fremitu aspernabantur: sin placuit, fræneas concutiebant. honoratissimum quidpe assensus genus erat, armis laudare. Bellum igitur hoc modo decernebatur.

Dux erat bello decreto, in civitatibus liberis, quæ cum principatu erant, ipse princeps; quod supra, cap. xxxviii demonstratum: sin verò civitas sine principe vel rege agerat; dux sumebatur ex virtute, teste eodem Tacito; id est, omnium bellicosissimus. nam omnis eorum virtus in unâ animi lacertorumque consistebat strenuitate. Deligebatur autem dux in dicto concilio ab omni simul plebe; ut dicto cap. xxxviii ostensum. Ritus deligendi ostendit idem noster, historiar. lib. iv, in Brinione, nobili Caninefate, in ducem rebellionis Batavicæ delecto. Igitur ipso, inquit, *rebellis familia nomine placuit. impositusque scuto, more gentis, & sustentium humeris vibratus, dux diligitur.* More gentis, non Batavæ tantum, vel Caninefatis, sed universum Germanorum. Apud Cassiodorum, varior. lib. x, Gothorum, Vistulæ ostia quondam accolentium, rex: *Indicamus, parentis nostros Gothos, inter procinctuales gladios more majorum scuto supposito, regalem nobis contulisse, præstante Deo, dignitatem, ut honorem arma darent, cui opinionem bella pepererant.* Gregorius Turonensis, historiar. lib. ii, cap. xl, de Chlodovei, Francorum regis, electione: *At illi ista audientes, plaudentes tam palmis quàm vocibus, eum clypeo evectum, super se regem constituunt.* Ceterum scuto impositum aliquoties in gyrum circumtulisse, ostendit idem Gregorius lib. vii, cap. x, in Gundobaldo quodam in regem electo: *Parma superpositus, rex est elevatus. Sed, quum tertio cum eo gyrarent, cecidisse fertur ita, uti vix manibus circumstantium sustentari potuisset.* De eadem re ita

Aimoius,

Lib. I. pag. 364, figura I.

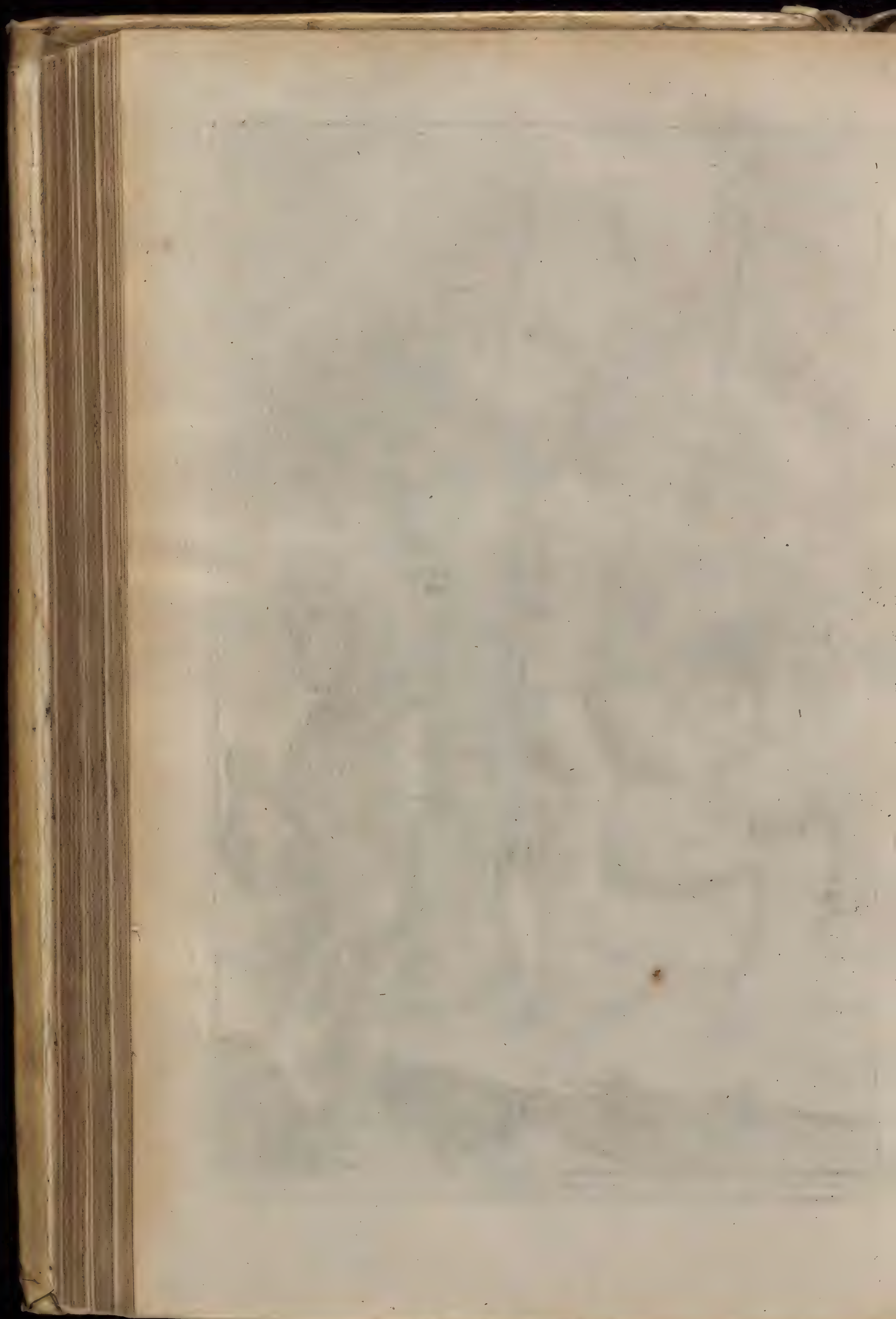
100

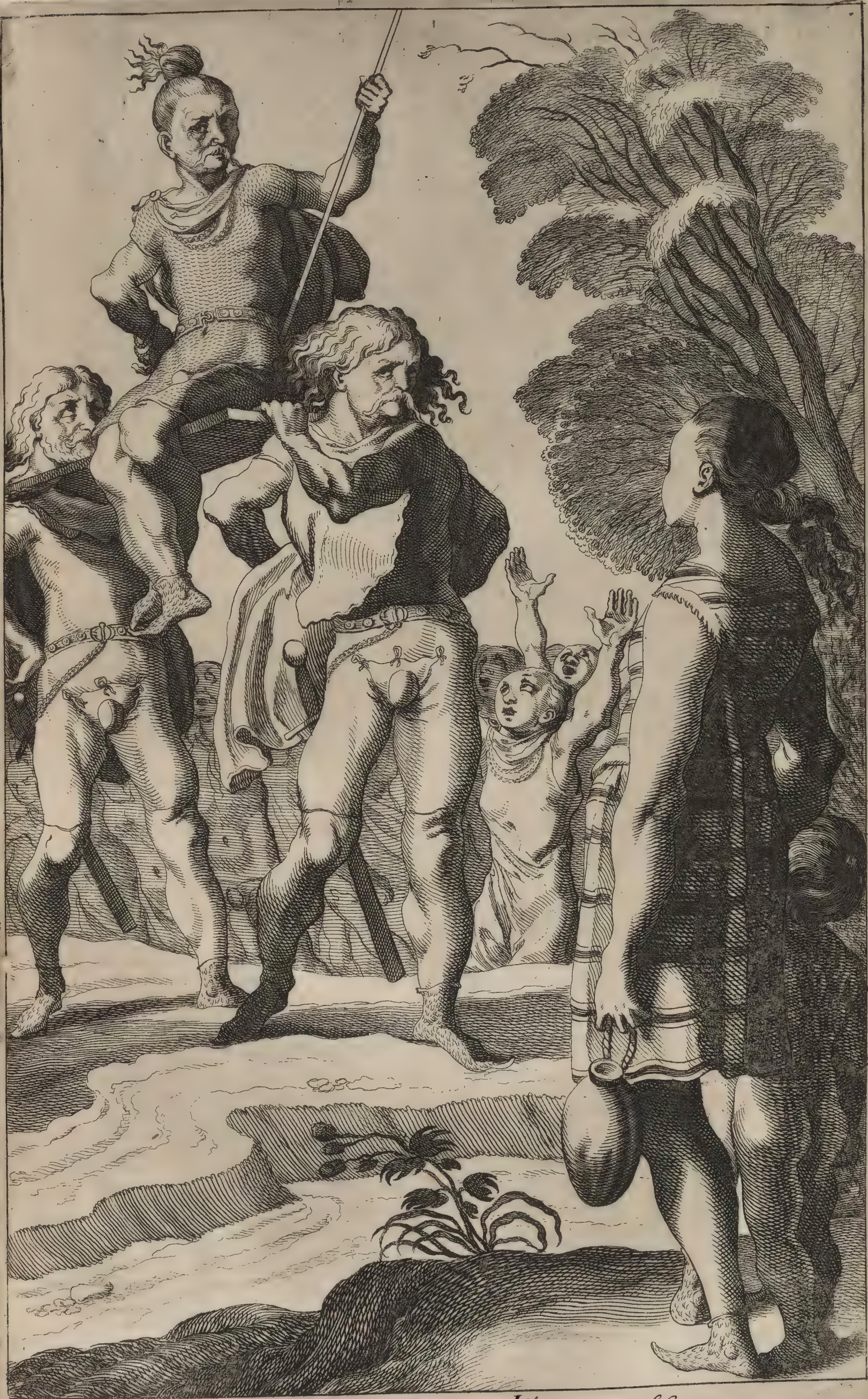

Lib. i, Pag. 364. figura. II.

- Aimoinus, lib. III, cap. VI: *Evocatum Gundobaldum, more antiquorum Francorum regem proclamantes esse suum, elevarunt cum clypeo. quumque tertio totum cum eo circumfissent exercitum, repente ruens rex vix à terrâ elevari potuit.* Atque hoc est, quod rerum scriptores *in regem elevare* passim dicunt. Hunc morem Romani quoque milites à Germanis didicerunt. unde illud Herodiani, sub finem lib. VIII: *Ἀεγάρδοι δὲ τὸν Γορδιανὸν, καί ποτε ὄντα, ἀποκράτορα αἰαγορεύουσι.* id est. *Sublatum in sublime Gordianum Cesarem, imperatorem declarant.* Sic & Capitolinus, in Maximo ac Balbo: *Gordianus Caesar, sublatus à militibus, imperator est appellatus.* De Juliano, Am. Marcellinus, libro XX: *Impositus scuto pedestri, & sublatus eminens,*
- 10 *Augustus renuntiatur.* De eodem Zosimus, lib. III: *καὶ ἐπὶ τῷ αἰσίδῳ μετέωρον ἄραυες αἰεῖπον Σεβαστὸν ἀποκράτορα.* id est: *Sublimem in scutum quoddam elatum, imperatorem Augustum adpellant.* Atque isti quidem Gallicani Germanicanique milites. Sed & in Græciâ postea hæsit. Zonaras, in vitâ Justiniani, de Hypatio, seditiosè contra Justinianum electo: *καὶ ἐπ' αἰσίδῳ αὐτὸν μετάρχιον ἄραυες, αἰαγορεύουσι βασιλέα.* id est: *In clypeum sublimè elatum, regem adpellant.* Et Curopalates, de officiis aulæ: *ὁ νέος βασιλεὺς, ἐπὶ σκισταρίᾳ καλεομένης ἐπάρεται ἐς ὑψὺ.* id est; *Novus imperator, scuto impositus, tollitur in altum.* Nicephorus Gregoras, libro tertio, de Theodoro, Ducæ filio: *Ἀνυγορεύει δὲ ὕψερὸν βασιλεὺς παρ' ἐκόντων τῶν ὑπηκόων ἀπαίτων, καλεομένης ἐπ' αἰσίδῳ, κατὰ τὸ ἐν ταῖς ἑπικρατῶν ἐθῶ.* hoc est: *Adpellatus postea imperator est à volentibus subditis omnibus, impositus scuto, more hac in re recepto.* Deligebatur igitur apud nostros dux, primum à multitudine in publico concilio, sententiis collatis. dilectus deinde scuto imponebatur; atque in sublime humeris sustinentium elevatus, in gyrumque circumlatus, dux belli decreti salutabatur. Nomen ei tunc ab muneris argumento tributum, quo patriâ lingvâ dicebatur *HEERZOG*, & variante dialecto *HEERTOG*; id est, *dux exercitus.* nam *heer* significat *exercitum*; *zog* verò, quasi *ziger*, dux. quidpe *zigen*, vel *zihen* (quod in flexionibus mutat *h* in *g*) est *ducere*. & *zog* item, sive *Zug*, notat *expeditionem*: variantibus autem dialectis, *tog* & *tug*. unde ipse dux hodièque superioribus Germanis
- 20 dicitur *Herzog*; inferioribus *Hertog*; septemtrionalibus, id est, Svedis, Danis, atque Norvagiis *Hertug*.
- 30

Jam verò ceteri *ORDINUM DUCTORES* qui fuerint, ex Taciti annal. libro secundo perspicitur. ubi duas adversas acies, Romanorum atque Cheruscorum, describens; *Nec Arminius, inquit, aut ceteri Germanorum procures mittebant suos quisque testari. nempe suos quisque ordines. procures quidpe isti nulli alii fuerunt, quàm singulorum ordinum ductores.* De iisdem eodem libro, paullo antè: *Flumen Visurgis Romanos Cheruscosque interfluebat. ejus in ripâ cum ceteris primoribus Arminius adstitit: quæsitoque, an Caesar venisset, postquam adesse responsum est, ut liceret cum fratre colloqui, oravit. Erat is in exercitu, cognomento Flavius, insignis fide, & amisso per vulnus oculo, paucis antè annis, duce Tiberio. Tum permissum. progressusque salutatur ab Arminio. qui amotis stipatoribus, ut sagittarii, nostrâ pro ripâ dispositi, abscederent, postulat.* Primum eos heic primores adpellat, dein verò *stipatores*: non quia stipatorum, sive satellitum, id est, corporis Arminii custodum munus in castris obiverint; sed quia tum Arminium, ad ripam fluminis progredientem, comitati essent, lateraque ejus stipassent, id est, honoris causâ deduxissent; ut vulgò fieri solet, extra castra duce procedente. Quamquàm stipatores heic maximè intellexisse potuit auctor *comiteis* ducis, procerumque; de quibus infra dicetur: cum quibus

40 tamen & ipsi poterant abiisse primores. Ceterum in pace qui fuerint *primores*, sive *procures*, suprâ, capite trigesimo nono, ostensum est: nempe pagorum vicorumque principes, id est, magistratus, rectores, seu judices. Itaque, quia in bello quoque ordinum ductores erant eorundem pagorum, quos singuli ducebant, rectores, iisdemque simul, cum ipso duce, totius exercitus judices, iisdem vocabulis, quibus domi in pace, in bello quoque adpellabantur singuli

ein fürst, & variante dialecto een fürst. unde etiam auctor noster iisdem vocabulis Latinè eos adfecit. Judiciis autem publicis in exercitu cum ipso duce præfuisse, juraque militibus reddidisse, patet ex Cæsaris comment. vi, de bello Gallico. *Quum bellum, inquit, civitas aut illatum defendit, aut infert; magistratus, qui ei bello præsent, ut vita necisque habeant potestatem, deliguntur.* Hinc etiam Ammian. Marcellinus eosdem adpellat *judices*. ut libro xxvii, de Athanarico, uno è Gothorum principibus, loquens: *Post leviora certamina, Athanaricum, eâ tempestate judicem potentissimum; ausum resistere cum manu, quam sibi crediderit abundare, extremorum metu coëgit infugam.* Et libro xvi: *His in barbarico gestis, Bregetionem castra commota sunt: ut etiam ibi belli Quadorum reliquias, circa illos agitantium tractus, lacryma vel sanguis exstingueret. quorum regalis Vitrodorus, Viduarum filius regis, & Agilimundus subregulus, alique optimates, & judices, variis populis præsidentes, viso exercitu in gremio regni solique genitalis, sub gressibus jacuere milium: & adepti veniam jussa fecerunt.* Antiquissimus hic etiam nunc apud barbaras gentes, non tantum in oriente ac meridie, sed & in extero orbe viget mos. Quin & olim apud priscos Romanos viguit; ut, qui domi in urbe magistri equitum, tribuni, centuriones, decuriones, populum regerent, iidem foris etiam in bello, iisdem vocabulis, contra hostem ducerent. quâ de re ita Dionysius Halicarnassensis, lib. ii: *Ὅποτε γὰρ αὐτῶν φαίνεται στρατείας ἐξάγειν, ἔτε χιλιάρχους τότε εἶδει ἀποδείκνυσθαι κατὰ φυλάς, ἔτε ἐκατοντάρχους κατὰ λόχους, ἔτε ἑπταίων ἡγεμόνας, ἔτε ἐξαριθμειῶν τε καὶ λογιζέσθαι, καὶ τὰς ἐν ἑκάστῳ τῶν περὶ στήθεσσι ἀναλαμβάνειν.* hoc est: *Quoties namque ei visum est expeditionem facere; neque tribunos opus erat eligere per tribus, neque centuriones per centurias, neque magistros equitum, neque censum & delectum haberi, & in suum quemque ordinem redigi.* Falsò, quemadmodum alia multa, hoc quoque Romulo adscribi puto; quasi is primus id ita in republicâ Romanâ invenerit; quum multo credibilis ex Germanorum simul & ceterorum Celtarum, multarumque aliarum gentium exemplo fiat, morem hunc primum ex Asiâ, in gentium dispersione, in universum terræ orbem fuisse delatum. Verum ad Germanos meos redeo. In acie igitur, atque pugnâ, summa auctoritas penes unum erat ducem, sive regem, si civitas hunc haberet. Mag. Adamus Bremensis, de Sveonibus: *Domi patres esse gaudent. in prælium euntes, omnem præbent obedientiam regi, vel ei, qui ductor ceteris à rege præficiuntur.* Quod ex Taciti etiam annal. libro ii clarè patet. De duobus Germanorum exercitibus, quorum alterius dux Arminius, alterius Maroboduus, loquens auctor; *Vis nationum, inquit, virtus ducum in æquo: sed Maroboduus regis nomen invisum apud populares; Arminium pro libertate bellantem favor habebat.* Igitur non modò Cherusci, sociique eorum, vetus Arminii miles, sumere bellum; sed è regno etiam Marobodui Sveva gentes, Semnones ac Langobardi, defecere ad eum. quibus additis præpollebat, ut Ingviomerus cum manu clientum ad Maroboduum perfugisset: non aliam ob causam, quàm quia fratris filio juvenis patruus senex parere dedignabatur. Quocirca Strabo, lib. vii, improprie Segimundum, Segestis filium, & Segimerum Segestis fratrem, juxta cum Arminio duceis adpellat; idque iis bellis, quibus uterque Germanico Cæsari in deditionem venere. etenim nil nisi procures, sive primores, eos fuisse, id est, singulorum ordinum ductores, patet ex Taciti annal. lib. i. ubi omnis belli summa penes unum consistit Arminium. Quin ipse Strabo dicto loco testatur, Arminium Cheruscis fuisse ducem, quum illi, rupto foedere, Quintil. Varum opprimerent; & tunc temporis etiam, quum ista scriberet ipse, bellum sustentasse; nullâ summi imperii parte, dictis fratribus, vel alterius filio tributâ. Quo ipso anno, id est, M. Silano, C. Norbano Coss. Arminius, dolo propinquorum periit, postquam xii potentia annos impleviset; teste Tacito, in fine annal. ii. At in deditionem venerunt illi quadriennio antè, id est, Druso Cæsare, C. Narbano Coss. Verum ipse quoque Tacitus, annal. i, idem ducis vocabulum Ingviomero simul & Arminio adsignat, eodem in bello. *Haut minus, inquit, inquietus Germanus, spe, cupidine, & diversis ducum sententis agebat; Arminio, sinerent egredi, egressosque rursus per humida & impedita circumvenirent, suadente: atrociora Ingviomero, & lata barbaris;*

barbaris; ut vallum ambirent; promptam expugnationem, plures captivos, incorruptam prædam fore. Igitur, ortâ die, proruunt fossas, injiciunt crates, summa valli prensant. Atque heic etiam Inguiomeri sententia prævaluit. Sed non tamquam ducis; verum velut suorum ordinum, id est, clientum magnæ manus, de quâ supra memoratum, ductor. quidpe auctor, haud multo antè; *Conciti*, inquit, *per hac Arminii hortamina non modo Cherusci, sed contermina gentes: tractusque in partis Inguiomerus, Arminii patruus*. scilicet, ut validâ clientum manu Arminium sequeretur. ideoque auctor omnia istius belli gesta unius Arminii nomini adscribit; donec de Cæcinæ castris expugnandis deliberetur: ubi Inguiomeri sententia, quia atrocior, 10 obque id ipsum popularibus lætior, in concilio evicit. nam *duces*, ut inquit auctor libro de Germaniâ, *exemplo potius, quam imperio, si prompti, si conspicui, si ante aciem agerent, admiratione præerant; auctoritate suadendi magis, quam jubendi potestate*. Sed diferta hæc sunt auctoris verba, annal. libro II, supra recitata: *Inguiomerus cum manu clientum ad Maroboduum perfugit; non aliam ob causam, quam quia fratris filio juveni patruus senex parere dedignabatur*. Ceterò principum quoque vocabulo fuisse adfectos eosdem ordinum ductores, quemadmodum domi in pace, liquet ex libro de Germaniâ. *Principes pro victoriâ pugnant; comites pro principe*. Heic quidpe non ipsum ducem auctor, qui unus erat in uno exercitu, sed ordinum singulorum ductores intelligit, qui plures erant numero. *Comites pro prin-* 20 *cipe pugnant*; nempe pro suo quisque comitatus principe, id est ordinis ductore. Clariùs hoc ex sequentibus ejusdem loci perspicitur verbis: *Si civitas, in quâ orti sunt, longâ pace & otio torpeat; plerique nobilium adolescentium petunt ultro eas nationes, quæ tum bellum aliquod gerunt: quia & ingrata genti quies, & facilius inter ancipitia clarescunt; magnumque comitatum non nisi vi belloque tueantur. exigunt enim principis sui liberalitate, illum bellatorem equum, illam cruentam victricemque frameam*. En; quos antea nobiles adolescentes adpellaverat, mox principis vocabulo adficit, magnosque iis comitatus adsignat. quod de ipso belli duce intelligi nequit; quidpe qui unus, & in suâ civitate dux. ordinum verò ductores nonnumquam etiam ab externis dilegebantur, primoribusque internis præferebantur, si virtute conspicui, & bello clari. Idem noster, paullò antè: *Magnaue principum æmulatio, cui plurimi & acerrimi comites. hac dignitas, hæ vires; magno semper electorum juvenum globo circumdari; in pace decus, in bello præsidium*. Nec solum in suâ gente cuique, sed apud finitimas quoque civitates id nomen, ea gloria est, si numero ac virtute comitatus emineat. expetuntur enim legationibus, & muneribus ornantur, & ipsâ plerumque famâ bella profligant.

Sed de auctoritate officioque ducis amplius audiendus idem noster. Sic igitur ipse eodem libro: *Duces exemplo potius, quam imperio, si prompti, si conspicui, si ante aciem agant, admiratione præsunt*. Ceterum neque animadvertere, neque vincere, neque verberare quidem, nisi sacerdotibus permissum: non quasi in pœnam, nec ducis jussu; sed velut deo imperante, quem adesse bellantibus credunt. Egregii ducis 40 parteis omnes implevit, præ aliis, dictus Arminius, Cheruscorum dux: de cujus virtute multa annal. libro primo, & secundo. sed ultimum, ac verum elogium in fine annal. II: *Arminius, abscedentibus Romanis, & pulso Maroboduo, regnum adfectans, libertatem popularium adversam habuit: petitusque armis, cum variâ fortunâ certaret, dolo propinquorum cecidit; liberator haut dubie Germaniæ; & qui non primordia populi Romani, sicut alii reges, ducesque, sed florentissimum imperium lacefferit: præliis ambiguus, bello non victus. septem & triginta annos vita, duodecim potentia explevit. caniturque adhuc barbaras apud gentes; Græcorum annalibus* 50 *ignotus, qui sua tantum mirantur; Romanis haut perinde celebris, dum vetera extollimus, recentium incuriosi*. De principum, five ordinum ductorum officio idem auctor, in dicto libro de Germaniâ: *Expetuntur legationibus, & muneribus ornantur, & ipsâ plerumque famâ bella profligant. Cum ventum in aciem, turpe principi, virtute vinci; turpe comitatu, virtutem principi non adequare. principes pro victoriâ pugnant; comites pro principe*.

Atque

Atque hactenus quidem de justis bellis, eorumque ducibus; quorum consultatio atque constitutio ad omnem pertinebat civitatem, id est, ad omnem populum, seu nationem. Latrocinia, de quibus suprâ mentio facta, singulis minorum gentium principibus, id est, pagorum, vicorumque, & cognationum rectoribus, in suo cuique pago ac vico, pro libitu & arbitrato suo, instituere, juventutemque ad ea educere licuit. sic enim Cæsar, belli Gallici comment. vi: *Latrocinia nullam habent infamiam, quæ extra fineis cujusque civitatis fiunt, atque ea juventutis exercenda, ac desidia minuenda causâ fieri prædicant. Atque, ubi quis ex principibus in concilio se dixit ducem fore, ut, qui sequi velint, profiteantur; consurgunt ii, qui & causam & hominem probant, suumque auxilium pollicentur: atque ab multitudine col-
laudantur. qui ex iis sequuti non sunt; in desertorum ac proditorum numero ducuntur: omniumque rerum iis postea fides abrogatur.* Adeo scilicet honesta hujusmodi erant latrocinia, sive, uti ipsi adpellabant, juventutis exercitia, ut ii, qui ducem ad ea proficiscentem sequi abnuerent, pro proditoribus ac sceleratis, id est patriâ lingvâ, *verräter, und schelmen* haberentur.

CAP. XLVII.

*De militum delectu: de ætate militari; & ritu in ejus probatione
observato: item de stipendiis.*

BELLO decreto, duceque designato, quem deinde militum habuerint delectum prisca Germani, nunc deinceps dispiciendum est. Quum duo potissimum fuerint in veteri Germaniâ rerum publicarum genera, *monarchia & democratia*; ex his monarchiâ quia omnium versûs septemtriones remotissimâ, & ob id ipsum Romanorum monumentis parum memoratâ, quem morem & consuetudinem in deligendo milite observaverint, prorsus ignoratur. Democratia quia & ipsa nullas habitârit urbeis, nulla opida, nulla ca-
stella, nulla alia loca munita; subitas atque inopinatas invicem eas fecisse incur-
siones, maximè credibile est. unde, pro defensione, certus delectus haberi po-
tuit nullus: sed uni-versa simul civitas, pro se quisque arma accipiebant; du-
cemque tumultuario agmine sequebantur. Et, si bellum aliquod, in concilio publico decretum, inferri debebat; quia id aut ulciscendarum injuriarum causâ, aut prædæ gratiâ suscipiebatur; universos, quotquot arma per ætatem ferre poterant, viritim ad expeditionem eam profectos fuisse, simile veri est: præsertim, quum & in æquali pariter omnes egerint libertate, & rei militaris studium una omnibus fuerit vita. Hucque spectat illud Cæsaris, in comment. v, de concilio armato; quo omnes puberes armati convenire cogeantur. quod
initium erat belli. In magnis tamen atque amplis civitatibus quam hac in re observaverint consuetudinem, ostendit idem Cæsar, comment. i v, in Svevorum, qui aliis auctoribus sunt proprio nomine Chatti, exemplo. *Svevorum*, inquit, *gens est longè maxima & bellicosissima Germanorum omnium. ii centum pagos habere dicuntur; ex quibus quotannis singula millia armatorum, bellandi causâ, suis ex finibus educunt. reliqui domi manent: pro se atque illis colunt. hi rursus in vicem anno post in armis sunt: illi domi remanent. sic neque agricultura, neque ratio atque usus belli intermittitur.* Delectus igitur in civitatibus democraticis omnino nullus fuit.

Ceterum ætatem militarem non eandem probabant Germani, quam olim Romani; apud quos initium militiæ dabat annus septimus decimus, finem sextus & quadragesimus: sed initium faciebat apud illos annus xx; finem vel ipsa mors, vel exsangvis tandem senectus. quod auctorum testimoniis confirmandum erit. De initio ita auctor noster, in libro de Germaniâ: *Arma sumere non ante cuiquam moris, quam civitas suffecturum probaverit.* Proba-

- Probabat scilicet ex ætate. sic enim eodem libro postea: *In omni domo nudi ac sordidi in hos artus, in hæc corpora, quæ miramur, excreſcunt. dominum ac ſervum nullis educationis deliciis dignoſcas. inter eadem pecora, in eadem humo degunt: donec ætas ſeparet ingenuos, virtus agnoſcat. Ætas ea fuit prima adoleſcentia; ante quam nudi agebant.* Mela Pomponius, libro III, capite III: *Maximo frigore nudi agunt, antequam puberes ſint: & longiſſima apud eos pueritia eſt. Longam fuiſſe eorum pueritiam, indicat & auctor noſter, hiftoriar. libro IV, de Batavis loquens: Impuberes, ſed formâ conſpicui (& eſt plerique procera pueritia) ad ſuprum trahebantur.* Item Cæſar, belli Gallici commentar. VI: *Qui diutiſſimè impuberes permanserunt, maximam inter ſuos ferunt laudem. hoc ali ſtaturam, ali vires, nervosque confirmari putant. Intra annum verò vigefimum feminae notitiam habuiſſe, in turpiſſimis habent rebus.* Annus igitur primæ adoleſcentiæ videtur fuiſſe vigefimus ætatis; quo barba creſcere plerumque incipit. Tacitus, in libro de Germaniâ: *Et aliis Germanorum populis uſurpatum, rarâ & privatâ cujuſque audentiâ, apud Cattos in conſenſum vertit; ut primum adoleverint, criminem barbamque ſummittere; nec, niſi hoſte caſo, exuere votivum, obligatumque virtuti, oris habitum.* Hoc nempe eſt, quod antè dixerat; ætatem ſeparare ingenuos à ſervis; virtutem agnoſcere. Cæſar, in dicto commentar. VI, eundem morem in Gallorum gente refert, his verbis: *Liberos ſuos, niſi quum adole-*
- 10 *verint, ut munus militiæ ſuſtinere poſſint, palam ad ſe adire non patiuntur: filiumque in puerili ætate in publico in conſpectu patris aſſistere, turpe ducunt.* Militaris igitur ætatis initium à primâ adoleſcentiâ. hæc à pubertate atque barbæ eruptione; quæ plerumque à vigefimo incipit anno. Vigefimo igitur anno & feminarum conjunctioni, & armis militiæque ſuſſecturi probabantur: Eandem ætatem & alias obſervafſe genteis, invenio. De Perſis, Strabo libro XV: *Στατεύουσι δὲ καὶ ἀρχαίον ἀπὸ εἰκοσίου ἐτῶν ἕως πεντήκοντα, πεζοὶ τε καὶ ἵππειοι:* id eſt; *Militant, & ordines ducunt à vigefimo anno ad quinquageſimum uſque, pedites pariter & equites.* De Iudæorum gente legem dedit ipſe rerum omnium Dominus, in libro numerorum, capite I, verſu
- 20 *III: Recenſebitis à nato XX annos & deinceps, omneis aptos ad egrediendum in militiam, in Iſraële.*

Modum, ſeu ritum, in ætatis probatione apud Germanos obſervatum, refert noſter, prædicto loco: *Arma, inquit, ſumere non antè cuiquam moris, quam civitas ſuſſecturum probaverit. Tum in ipſo concilio vel principum aliquis, vel pater, vel propinquus, ſcuti frameæque juvenem ornant. Hæc apud illos toga, hic primus juventa honos. ante hoc, domus pars videntur, mox reipublica.* Græcorum etiam quidam hunc morem in civitatibus ſuis obſervarunt, τὴν εἰς τὰ ἀρχαῖα τὰ δημόσια ἐγγράφειν, id eſt, *inter viros publicè adſcribere; teſte Dionyſio Halicarnafenſe, libro II. Idem ille mos etiam nunc in Germaniâ*

40 *apud princeps, & in nobilitate durat. vocaturque res ea, patrio fermone, einen weerhaftig machen: quaſi dicas, armis aliquem aptum idoneumque facere, ſive pronuntiare; vel, juſ alicui portandorum armorum dare.* Priſcis equidem illis temporibus, in publico totius civitatis ſive nationis concilio ea probatio fiebat: probante ſcilicet primùm juvenis ætatem toto concilio; dein principum, id eſt, pagum rectorum, ſive ordinum ductorum aliquo, vel patre, vel propinquo, frameâ ſcutoque eum ibidem ornante. At nunc privatim principes, atq; nobiles viri, in ſuâ quiſque aulâ, ſeu domicilio, convivio plerumque adjecto, eam ſolennitatem tranſigunt. Ibi adoleſcens, novâ veſte paullo antè liberalitate domini excultus, mox in conſpectu omnium con-

50 *vivarum in genua procumbens, gladio à domino, cujuſ juſſa puer antè exſequabatur, ornatur: equoque, ſi aliquanto nobilior, heroque carior fuerit, & crumenâ nummis aureis vel argenteis refertâ donatur. Antè hanc diem vocantur jungen, ſive buben, & knaben, id eſt pueri: mox kârlen, ſive männer, id eſt, viri. quæ conſuetudo ex antiquo illo priſcùm Germanorum more permansiſt. nam & illis ante armorum geſtationem diceba-*

cebatur pueritia: postquam arma data, *virilitas*; ut ex auctoribus modò claruit. Sed & apud illos equo fuisse donatos nobileis adolescentes, qui mox comites five sectatores principis erant futuri, auctor est Tacitus, eodem libro, his verbis: *Magnum comitatum non nisi vi belloque tuentur. exigunt enim principis sui liberalitate illum bellatorem equum, illam cruentam victtricemque frameam.* Initium igitur ætatis militaris huiusmodi fuit apud priscos nostros Germanos. Finis certus, uti apud Romanos, nullus erat præscriptus. sed *canebant*, ut inquit noster eodem libro, *insignes, & hostibus simul suisque monstrati; donec exsangvis senectus tam dura virtuti impares faceret.* tunc demum rem familiarem domi agrosque curabant. *Fortissimus quisque, inquit idem, ac bellicosissimus, nihil agens, delegat à domus & penatium & agrorum curâ feminis senibusque, & infirmissimo cuique ex familiâ, ipsi he bent.*

Ceterum ad stipendia quod attinet; quum duo potissimum fuerint, ut antè dictum, rerumpublicarum genera, monarchia atque democratia: harum nullam stipendia militibus suis solvisse maximè credibile est. etenim quum in monarchiis *unus imperitaret, nullis jam exceptionibus, non precario jure parendi, subiecti vel inviti ad militiam cogebantur.* in democratiis verò vel ingens illud libertatis & summi inter eos boni studium, vel flagrantissimus bellorum amor, pro se quemque arma militiamque sine stipendio suscipere incitabant. Unde etiam ducum principumque comitibus, seu stipatoribus, quos ex nobilitate fuisse proximo capite ostendam, unæ *epula*, ut inquit ibidem noster, & *quamquam incomiti, largi tamen apparatus* apud eos, quos sectabantur, pro stipendio cedebant. qui mos etiam nunc Germaniæ principibus observatur. Reliquis olim communis prædæ divisio præmium periculorum laborumque erat. *pigrum quidpe omnibus pariter & iners videbatur, sudore acquirere, quod possent sanguine parare.* Proinde etiam Romanis auctoribus Germanorum exercitus non *militum* nomine, sed *plebs & vulgus* plerumque adpellatur. Tacitus, annal. 1: *Arminius integer, Ingvimerus post grave vulnus, pugnam deseruere. vulgus trucidatum est; donec ira & dies permansit.* Et annal. 11: *Plebes, primores, juventus, senes, agmen Romanum repente incursant.* Am. Marcellinus, lib. xv 1: *Cum placuisset per Decempagos Alemannam aggredi plebem, densatis agminibus tendebat illuc solito alacrior miles. & postea, eodem libro: Confestim Vadamarii plebs agminibus bella cientium barbarorum sese conjunxit. paullo post: Subito Alemannorum peditum fremitus, indignatione mixtus, auditus est, unanimi conspiratione vociferantium; Relictis equis secum oportere versari regales; ne si quid contigisset adversum, desertâ miserabili plebe, facilem discedendi copiam reperirent.* lib. xxvii: *Iovinus inopinus majorem barbarorum plebem, antequam armaretur, temporis brevi puncto præventam, ad internecionem exstinxit.* lib. xxxi, de Gothis: *Fritigernus exclamavit; Gravioze pugnandum exitio, ni ipse ad leniendum vulgus siniretur exire cum sociis; quod, arbitratum humanitatis specie ductores suos occisos, in tumultum exarsit. & postea: Legiones, ab Armeniâ ductas, opposuere vesanum adhuc spirantibus barbaris, opere quidem Martio sæpè rectè compertas, sed impares plebi immensa. & iterum: Atque, ut mos est, ululante barbarâ plebe ferum & triste, Romani duces aciem struxere. Quin etiam & ipsi ordinum ductores, etsi ab exteris civitatibus, ob eximiam suæ juxtâ & comitum suorum virtutis famam nomenque, legationibus ad profliganda bella expeterentur; tamen non stipendiis, sed muneribus tantum ornabantur. de cetero mos erat, ultro ac viritim his quoque conferre principibus vel armentorum, vel frugum aliquid, quod, pro honore acceptum, etiam necessitatibus subveniebat. nec aliud comitibus eorum, in exteris oris bellantibus, stipendium, quàm domi; nimirum *epula, & largi apparatus*, apud principem suum; & si qua fortè munificentia per bella & raptus: teste Tacito, in libro de Germaniâ.*

Porro sacramentis nullis adigebantur, antequam in proelium descenderent. itaque de his infra agetur.

CAP. XLVIII.

De ducis, reliquorumque principum, sive ordinum ductorum comitatu; qui quasi corporis praesidium in bello. item de nobilium propugnatoribus.

- 10 **D**E ducis principumque COMITIBUS, qui veluti corporis praesidium in bello, in pace verò decus fuerunt, pauca quaedam superioribus capitibus dicta sunt. reliqua in hunc locum rejeci. De his igitur ita noster, in libro de Germaniâ: *Arma sumere non antè cuiquam moris, quàm civitas suffecturum probaverit. Tum in ipso concilio vel principum aliquis, vel pater, vel propinquus, scuto frameâque juvenem ornant. hæc apud iuos toga, hic primus juvenia honos. ante hoc domus pars videntur; mox reipublica. Insignis nobilitas, aut magna patrum merita, principis dignationem etiam adolescentulis assignant. Ceteris robustioribus ac jam pridem probatis aggregantur. nec rubor, inter comites aspici.* Nempe si quis esset insigni præ-
- 20 aliis nobilitate & bonæ spei indole conspicuus adolescentulus, postquam, pueritiæ fineis egressus, arma in publico concilio ex totius civitatis prabatione accepisset, principis quoque dignationem, id est, titulum, sive adpellationem, in eodem mox concilio totius civitatis decreto accipiebat. Munus tamen principis, id est, ordinum ductoris, non nisi virtutis experimentis merebatur: nempe, quum dignum *virtus agnosceret*; ut ait noster. Interim ceteris comitibus robustioribus, id est, ætate provectioribus, ac jam pridem ad armorum gestationem probatis aggregabantur; ducemque, vel principem unâ sectabantur. nec rubor erat, quamvis principes jam adpellarentur, *inter comiteis adspici*; quia inter meliores, id est, bello virtuteque probatos versabantur. Pergit auctor: *Gradus*
- 30 *quin etiam & ipse cimitatus habet, judicio ejus, quem sectantur.* Dux scilicet vel princeps, prout quemque comitum bellicâ virtute præstare videret, alium alii præferebat. Magnaque erat & comitum amulatio, per virtutem, quibus primus apud principem suum locus: & principum, cui plurimi & acerrimi comites. hæc dignitas principi, hæc vires, magno semper electorum juvenum globo circumdari; in pace decus, in bello praesidium. nec solum in suâ gente cuique principum, sed apud finitimas quoque civitates id nomen, ea fama, ea gloria erat, si numero ac virtute comitatus emineret. expetebantur enim, cum suo quisque comitatu, legationibus ab aliis civitatibus, quibus bellum aliquod exortum, & muneribus ornabantur: & ipsâ plerumque famâ, ex numero ac virtute comitum partâ, bella profligabant. Cum ventum in aciem;
- 40 turpe principi, virtute vinci; turpe comitatu, virtutem principis non adæquare. Iam verò infame in omnem vitam ac probrosum, superstitem principi suo ex acie recessisse. Illum defendere, tueri, sua quoque fortia facta gloriæ ejus assignare, præcipuum sacramentum erat. Principes pro victoriâ pugnabant; comites pro principe: Si civitas, in quâ ori erant, longâ pace & otio torperet; plerique nobilium adolescentium, qui, principis dignatione acceptâ, ordines ducere inchoaverant, petebant ultro eas nationes, quæ tum bellum aliquod gerebant. quia & ingrata genti quies, & facilius inter ancipitia clarescebant: magnumque comitatum non nisi vi belloque tuerentur. nam epulæ, & quamquam incomiti, largi tamen apparatus, pro stipendio cedebant. materia munificentiae, per bella & raptus. Tales igitur apud priscos Germanos ducum, principumque in bello fuere co-
- 50 mites. Eorundem descriptio legitur apud Marcellinum, lib. xvi: ubi de Chondomario Alemannorum rege, qui apud Gallicam Rheni ripam unâ cum comitibus suis in deditionem Romanis venit, sic loquitur: *Quibus visis, compulsus ad ultimos metus, ultro se dedit, solus egressus. comitesque ejus ducenti numero, & tres amici junctissimi, flagitium arbitrati, post regem vivere, vel pro rege non mori, si ita tulerit casus; tradidère se vinciendos.* Tacitus magnum tradit fuisse principibus comitatum. idem

indicat Marcellinus, ducentos comiteis cum uno Chonodomario in deditio-
nem venisse adfirmans. paullo autem antè, de eodem rege, iisdemque co-
mitibus; *Lapsus*, inquit, *per funerum strues, cum satellitibus paucis*. Comitibus ad-
pellat iterum libro xxi: *Finitis epulis, Vadomarium, fortiter apprehensum, rectori*
militum, arctè custodiendum apud signa, commisit, textu lecto iussorum; comitibus
eius ad sua redire compulsis; super quibus nihil fuerat imperatum. Satelliteis rursus,
libro xxix: ubi de Macriano, Alemannorum rege, ab Valentiniano im-
peratore per insidias petito: *Ignium enim crepitu, dissonisque clamoribus satellites*
exciti, idque, quod acciderat, suspicati, carpento veloci impositum regem angusto adi-
tu circumfractis collibus abdiderunt. & libro xxxi; de Alavini & Fritigerni, 10
Gothorum regum, comitibus: *Lupicinus satellites omnes, qui pro pratorio, ho-*
noris & tutela causâ, duces præstolabantur, occidit. Sed longè ante & Marcelli-
num & Tacitum, meminit huiusmodi comitum Cæsar, belli Gallici com-
mentario vi; de Ambiorige, Eburonum Germanorum cis Rhenum rege,
ita loquens: *Sed hoc quoque factum est, quòd, adificio circumdato silvâ, comites fa-*
miliaresque ejus angusto in loco equitum nostrorum vim paullisper sustinuerunt. At
non Germanorum tantùm hanc fuisse comitatum militarem alendi morem,
sed omnium pariter Celtarum, testantur auctores. De Gallis idem Poly-
bius, libro ii: Περὶ δὲ τὰς ἐταρείας μεγάλῳ πλεονέκῳ ἐποιεῖντο, διὰ τὸ καὶ φοβερῶτάων
καὶ δυνατώταων εἶναι παρ' αὐτοῖς τῆτον, ὅς αὖ πλείους ἔχειν δοκεῖ τὰς δεξαμεύοντας καὶ 20
συμπεριφερομένους αὐτῷ. id est: *Amicitias sodalitatibusque colendis præcipuè stude-*
bant. is namque apud illos plurimùm timetur, & potentissimus existimatur, quem
plurimi colunt, ex nutu illius ac voluntate pendentes. De iisdem Cæsar, belli Gal-
lici commentario iiii: *Aliâ ex parte opidi Adcantuannus, qui summam impe-*
rii tenebat, cum ioc devotis, quos illi Soldurios adpellant; (quorum hac est condi-
tio, ut omnibus in vitâ commodis unâ cum his fruantur, quorum se amicitia dedide-
rint, si quid iis per vim accidat; aut eundem casum unâ ferant, aut sibi mortem con-
sciscant. neque adhuc hominum memoriâ repertus est quisquam, qui, eo interfecto, cu-
jus se amicitia devovisset, mori recusaret.) cum his Adcantuannus eruptionem fa-
cere conatus est. Satis magnus hic fuit Adcantuanni comitatus, sexcentorum 30
numero. De Hispanis, Valerius Maximus, libro ii, capite iii: Celtiberi ne-
fas esse ducebant, prælio superesse, quum is occidisset, pro cuius salute spiritum de-
voverant. Laudanda animi præstantia, quòd fidem amicitiaè constanter præstandam
arbitrantur. Plutarchus, in Sertorio: Ἐθὺς δ' ὄντι Ἰβηρικῇ, τὰς περὶ τὸν
ἄρχοντα τεταγμένους ζυγαποδνήσκειν αὐτῷ πεισόντι, καὶ τῆτο τῶν ἐκεί βαρβάρων κατὰ-
πεισιν ὀνομαζόντων, τοῖς μὲν ἄλλοις ἡγεμόσιν ὀλίγοι τῶν ὑπασιζῶν καὶ τῶν ἐταίρων, Σερ-
τωρίῳ δὲ πολλὰι μυριάδες αὐθρόων κατεπευκότων ἑαυτὸς ἡκολέσθην. id est:
Quum autem mos esset Hispanis, uti cohors pratoria unâ cum occidente principe mortem
obiret; quam rem illius regionis barbari vocabant devotionem: ceteros quidem duceis
pauci stipatores & amici, Sertorium verò multa millia mortalium, qui se ei devove- 40
rant, sequebantur.

Ceterò hanc COMITATUS dignitatem, proximam fuisse à principum
fastigio, omnibusque aliis bellicis muniis ac dignitatibus superiorem, ex eo
conjicere datur, quòd posterioribus temporibus, quum Germaniæ gentes La-
tini sermonis usum adsumerent, eodem vocabulo, quo antè Romani usi fue-
runt, eam & ipsi adfecerunt: quæ PRINCIPATUS dignitati nunc etiam
est proxima. PRINCIPIS verò vocabulum Germanicum, quod varianti-
bus dialectis est FÜRST, FÖRST, FORST, item Ducis nomen, quod
est HERZOG, HERTOOG, & HERTUG, quia antiqua sunt, ut cap. xlvii 50
ostensum, vetustissimis nostris majoribus usitata; COMITIS quoque adpel-
lationem, quæ est Germanicè GRAVE, & GREVE, haud novam nec nuper
repertam existimo: nihilque aliud significare, quàm comitem, sive sectatorem,
munusq; comitum Germanicorum illius ævi idem fuisse judico, quod in bello
hodiè est eorū, qui, ducum tribunorumq; militum, sive chiliarchorum sectato-
res, patrio sermone dicuntur aufwarter; à verbo aufwarten, quod est intendere, &
præsto

præstō esse: nisi, quodd antiquis illis major apud suos princeps vel belli duceis fuit honos; nostri nunc haud perinde ex virtute omnes leguntur. Atque hæc vera est ac genuina dictarum in Germaniâ trium dignitatum origo; nempe è re militari: cuius, ut maximum maioribus nostris studium, sic summa fuit honoratio. eaque una est ratio, cur hodièque Ducis dignitas in Germaniâ superior sit ordine Principum; quum è diverso aliis in gentibus Europæ principalis dignitas superet ducalem. Ceterum Romani olim, ut multa alia à Germanis mutuati, sic hos quoque militiæ titulos in suam disciplinam adsumserunt, præfectos provinciarum *ducum comitumque* adficientes vocabulis; 10 ut è Notitiâ imperii, & Ammian. Marcellino, aliisque ejus ævi scriptoribus cognoscere est. Tradit Marcellinus, libro xv, *Francorum multitudinem in palatio Constantii imperatoris floruisse.* ab his, & aliis Germaniæ populis, in exercitu Romanorum aulæque agentibus, multa Romanos in disciplinam suam adscivisse, patet primum ex principis super scutum elevatione, de quâ cap. xlvī actum; tum ex Vegetii disertissimo testimonio, quod tale est libro i, cap. xx: *Locus exigit, ut, quo armorum genere vel instruendi vel muniendi sint tirones, referre tentemus. Sed in hac parte antiqua penitus consuetudo deleta est. nam licet exemplo Gotthorum, & Alanorum, Hunnorumque equitum arma profecerint; pedites tamen constat esse nudatos.* Proinde falluntur, qui dictos Ducatus, Comitatus, 20 Palatinatusque titulos è Romanorum demum imperatorum aulâ in Germaniam accitos tradunt. nam ne in Romanorum quidem historiis eos reperias, antequàm Germani in eorum palatio versari muniaque obire cœperunt. Sed de palatinatus vocabulo atque dignitate dissertationem abstrusiorē infra, lib. iiii, cap. xxxvi, in Burgundionum explicatione fusiùs exsequemur. nunc ad institutum regredimur.

Cæsar, belli Gall. commentario vi, de equestri apud Gallos ordine, id est, de nobilibus loquens; *Eorum, inquit, ut quisque est genere copisque amplissimus, ita plurimos circum se ambactos clientisque habet. banc unam gratiam potentiamque noverunt.* De ejusdem conditionis hominibus loquutus est paullo antè, his 30 verbis: *Plebs penè servorum habetur loco: quæ per se nihil audet, & nulli adhibetur consilio. Plerique, quum aut are alieno, aut magnitudine tributorum, aut injuriâ potentiorum premuntur; sese in servitutem dicant nobilibus. in hos eadem omnia sunt jura, quæ dominis in servos.* Et commentario i: *Orgetorix, Helvetiorum nobilissimus atque ditissimus, ad judicium omnem suam familiam, ad hominum millia decem, undique cœgit; & omneis clientes, obaratosque suos, quorum magnum numerum habebat, eodem conduxit. per eos, ne causam diceret, se eripuit.* De his nobilium clientibus, sive ambactis plura mihi dicta sunt cap. viii, & xli. Ministerium eorum maxime indicat Diodorus, libro v, de Germanis simul atque Gallis ita loquens: *Επάγονται δὲ καὶ θεράποντας ἐλευθέρους, ἐκ τῶν πονηρῶν καὶ ἀλέγοντες, οἱς λυγίοις καὶ ὀδυσσάοις* 40 *χαῖς χρῶνται κατὰ τὰς μάχας.* id est: *Ducunt & ministros secum ingenue conditionis, ex pauperum atque inopum numero delectos; quibus rhedariorum propugnatorumque loco utuntur.* Quibus verbis nihil aliud Diodorum, quàm ambactos illos atque clientis Cæsaris designare, suprâ, dictis capitibus, ostensum est. Ambacti igitur nihil aliud, quàm ministri, seu famuli, qui nobilibus præstō erant in præliis, eos defendebant & tuebantur; ut de comitibus adfirmantem suprâ audivimus Tacitum. Ambactorum tamen longè inferior fuit conditio, quàm Graviorum: hi quidpe ex nobilitate lecti, duceis sectabantur & princeps tantum: illi ex infimâ burgariorum plebe addicti, nobiliores paullo viros. Discrimen utrorumque egregiè ac graphicè indicat Posidonius, apud Athenæum, lib. iv, cap. xiii: 50 *Ὅταν δὲ πλείονες σιωδαῖν ᾤωνται, καθίσταται μὲν ἐν κύκλῳ, μέσθ' ὃ ὁ κρείττιστος, ὡς αὐτοὶ κορυφαῖον χορὴν, διαφέρων τῶν ἄλλων, ἢ κατὰ πολεμικὴν εὐχέρειαν, ἢ κατὰ γένος, ἢ κατὰ πλεονέκτην. ὁ δὲ ὑποδεχόμενος παρ' αὐτόν. ἐφεξῆς δὲ ἐκατέρωθεν καὶ ἀξίαν. ἥς ἔχουσιν ὑπεροχῆς. καὶ οἱ μὲν τὰς θυρεὺς ὀπισθοφρονῶντες ἐκ τῶν ὀπίσω παρεσθῶν. οἱ δὲ δορυφόροι κατὰ τὸ αὐτοκρὺ καθήκον κύκλῳ, καθάπερ οἱ δεσπόται, σιωπευομένους.* id est: *Convivia plures si convenient, in orbem quidem considunt, in medio verò præstantissimi est sedes, centotius*

cætus principis; ejus nimirum, qui ceteros vel bellicâ virtute ac dexteritate, vel nobilitate generis antecit, vel opibus. huic proximè adsidet dominus convivii: & utrimque deinceps pro splendore dignitatis, quâ excellunt. his à tergo adstant, clypeati: hastati verò ex adverso, in orbem, quemadmodum domini, sedentes, unâ cum iis cibum capiunt. Modum hunc ritumque confidendi in orbem, suprâ, cap. xvii exposui. ex quo discrimen dictorum graviorum ambactorumque clarè ac perspicuè dignoscere licet. ambacti quidpe heic, οἱ τὰς θυρεὺς ὁπλοφοροῦντες, quos Diodorus ὄψαπιδας vocat: comites verò, sive soldurii, seu gravii, οἱ διαφυλάκοντες. hi adsidebant; illi stabant: hi unâ cum dominis cibum capiebant; illi ministrabant dominis; ut cap. xvii dictum.

CAP. XLIX.

De signis militaribus, ac tubis.

ROMANI, antiquissimis temporibus, quibus usi sint in bello signis militaribus, indicat Plinius, libro x, capite iv: Romanis aquilam legionibus C. Marius, in secundo consultatu suo, propriè dicavit. Erat & antea prima, cum quatuor aliis. lupo, minotauri, equi, aprique, singulos ordines anteibant. Hæc animalium signa Romanos ab ultimâ usque habuisse vetustate, ex eo liquet, quod & aliæ nationes, & prisca Germanorum gens ferarum effigibus pro bellicis signis usa est. De Persis Xenophon, expeditionis Cyri libro i: τὸ βασιλεῖον ἡμεῖον ὁρᾶν ἐφαζαν, αἰετὸν τινα χρυσῶν ἐπὶ πέλτης, ἐπὶ ξύλον ἀνίσταμεν. hoc est: Regium se signum videre aiebant, aquilam auream in peltâ, ligno in sublime erectam. Et Pædixæ Cyri libro vii: Ἦν δὲ αὐτῷ τὸ σημεῖον αἰετὸς χρυσῶς ἐπὶ δόρυ μακρὸν ἀνίσταμεν. καὶ νῦν δὲ ἐτι τὸτο ἡμεῖον τῷ Περσῶν βασιλεῖ διαμένει. id est: Erat ei signum, aquila aurea, longæ hastæ imposita. quod insigne etiamnum Persarum regi manet. Ægyptii, quum omnem antiquitatem sibi unis attribuerent, ut suprâ passim patuit, hujus quoque rei inventum suæ terræ adfinxerunt. Diodorus libro i: τὸ παλαιὸν οἱ καὶ Αἰγυπτίον, διὰ τὴν ἀταξίαν τὴν ἐν τῷ στρατοπέδῳ, πολλὰς μάχας ὑπὸ τῶν πλεθυσσοχώραν ἡττηθέντες, ἐπεινόνεζαν ζωῖον φορεῖν ἐπὶ τῶν ταγμάτων. φατὶν ἐν κατασκευάζουσι εἰκόνας τῶν ζώων, ὧν νῦν τιμῶσι, καὶ πῆξαντας ἐπὶ λαυρίων, φορεῖν τὰς ἡγεμόνας, καὶ διὰ τὸ τῆς τροπῆς γνωρίζειν ἕκαστον, ἥς εἴη τάξεως. hoc est: Ægyptii veteres, quum, propter ordinis in exercitu confusionem, à finitimis sæpè pugnâ superarentur, signa ordinibus præferenda excogitarunt. Animalium igitur, quæ nunc venerantur, formasse dicuntur imagines, quas hastis impositas duceis gestarent: ut hoc pacto, cujus quisque ordinis esset, certò dignosceret. Eadem de re ita Plutarchus, in libro de Iside: οἱ μὲν Ὅσιον ἐν τῇ μεγάλῃ στρατιᾷ φασὶν εἰς μέρη πολλὰ διανεμέμεν τὴν δυνάμιν (λόχους καὶ τάξεις ἑλλείνες καλεῖσιν) ἐπὶ ζῷον διαμένειν, καὶ ζωόμορφα παῖσιν, ὧν ἕκαστος γένει τῶν ζωννυμένων, ἱερὸν γενέσθαι, καὶ τίμιον. id est: Quidam Orisim ajunt magnum exercitum suum in certas cohorteis atque centurias divisisse, ac singulis signa tradidisse, in animalium species effigiata: singulosque populos ac nationes id, quod sibi obtigerat, honore ac sacro cultu dignatas esse. Hæc illi, ut pleraque alia, de Ægypto suâ fabulati sunt. ex quibus tamen antiquitas signorum militariū haud obscurè perspicitur. Ante terrarum inundationem originem an habuerint, equidem dubito. ab inundatione statim ante gentium dispersionem exstitisse, certum est. hinc quidpe diversæ gentes in suam quæque terram usum eorum detulerunt. Germanos nostros habuisse, testatur Tacitus in libro de Germaniâ: Effigies, & signa quadam, detracta lucis, in prælium ferunt. Militaria heic intelligi signa, quæ ad noscendos ordineis militibus præferabantur, satis apertè patet ex historiar. lib. iv, ubi Civilis Bata-vus, coeptâ rebellionē, hiberna legionum Romanarum in Rheni ripâ obsidet. Civilis medium agmen cum robore Batavorum obtinens, utramque Rheni ripam, quò truculentior visu foret, Germanorum catervis complet; assultante per campos equite. simul naves in adversam ripam agebantur. Hinc veteranarum cohortium signa, inde depromte

deprouta silvis lucisque ferarum imagines, ut cuique genti inire prælium mos est, iuxta belli civilis externique facie obstupefecerant obseſos. Hoc loco certè signis Romanis componuntur Germanorum imagines ferarum; ceu & ipsæ pro signis bellicis in prælia delatæ. Quarum fuerint ferarum imagines, neque heic neque alibi declarat auctor noster, nec alius quisquam. omnis generis fuisse, ut lupi, apri, urſi, tauri, equi, & aliorum animalium, quemadmodum apud Romanos & Aegyptios, maximè credibile est. & avium quin etiam effigies habuisse, quemadmodum in galeis supra docui, omnino ego existimo. Signa autem hæc militaria in silvis ac lucis recondita extra bellum habebant, primum, quia
 10 *lucos ac nemora diis consecrabant*, ut supra ostensum; tum, quia signa ista non minus, quam deorum simulacra alibi, sancta sacraque ducebant. quod & ipsum ex ultimâ eos traxisse antiquitate, ex aliarum gentium consimilibus exemplis colligo. De Romanis, Dionysius Halicarnassensis, libro vi: *τιμωτάτα γὰρ Ῥωμαίοις τὰ ὅτι τὰ σημεῖα ἐπὶ στρατείας, καὶ ὥσπερ ἱερῶματα θεῶν ἱερὰ νομίζουσι.* hoc est: *Nihil quidpe in Romanâ militiâ signis habetur venerabilius: nec minus sacra ducuntur, quam deorum simulacra.* Unde etiam ἱερὰ σημεῖα, sacra signa vocantur apud eundem auctorem libro x, & xi. quæ & ipsi, quemadmodum in sacris lucis Germani, in sacris recondabant templis Romani; teste eodem auctore, dicto libro x. Sic de Luizicorum, Sarmaticæ sive Slavicæ gentis, templis Ditmarus in chron. libro vi: *Vexilla quoque eorum, nisi ad expeditionis necessaria, & tunc per pedites, hinc nullatenus moventur.* Sed & Græcorum antiquissimos in rebus sacratis habuisse signa militaria, mox infra ex Platonis manifestum reddetur monumentis. Ceterò ferarum istas apud Germanos sive imagines sive effigies seu formas non in tabulâ, aut velo aliquo pictas fuisse, sed ex solido ligno, vel, si mavis, è ferro, pro captu gentis barbaræ ac simplicis, expressas, omnino credibile est; quemadmodum Persarum quoque fuere aquilæ ex solido auro; & Romanorum ex auro, vel argento. Dio, lib. xl, ita tradit de Romanis: *καὶ τὸν αἰτὸν εἰς αἰὲρ ἐπὶ δόρατος μακροῦ, ἐς ὃν τὸν σῆμακα ἀπηγέρχοντο, ὥστε καὶ ἐς τὸ δολιχόν κατὰ πῆγνυθαι, φέροι.* id est: *Aquilam hasta prælonga impostam unus quidam vir portat: cuius hastæ pars infima cuspidata est, ut in solum desigi possit.*
 30 Idem Persas fecisse, iisdem penè verbis testatur Xenophon, loco supra dicto. Idem & Germanos observasse, necessum est, si conspici signa à militibus debuerunt. Et in sublime fuisse elata, satis perspicitur ex eo, quod Germanorum acie in ulteriore ripâ constitutâ, imagines ferarum in citeriore ripâ à Romanis obseſsis conspecta fuerunt. Atque hæc antiquissima fuere signa militaria, cum aliis gentibus, tum & Germanis nostris.

Ceterum & alia quædam, præter jam dictas ferarum effigies, innuere signa credo auctorem nostrum in libro de Germaniâ, dum ita distingvit; *Effigies, & signa quædam, detracta lucis, in prælium ferunt.* Quod si rectè conjicio, haud
 40 alia ista fuere signa, quam vexilla illa magna, quibus etiamnum utimur in bello. Et hoc aperte ostendit Marcellinus, libro xxxi, de Thervingis, Germanicâ natione, in Thraciam sub Valentis principatu inrumpentibus, hæc proferens; *Vexillis de more sublati.* scilicet de more gentis. Vexillis equidem & Romanos fuisse usos, passim tradunt auctores: sed iis parvis. Dio tamen, libro prædicto, in exercitu Crassi, qui tunc à Parthis cæsus, refert *σημεῖα μεγάλα, τοῖς ἰσίοις ἐοικότα*, id est, *signa magna, velorum nauticorum similia.* quorum unum quum, vi vehementioris venti inversum, à ponte in flumen Euphratem raperetur; Crassus reliqua præscindere iussit, *ὅπως βραχύτερα ἐκ τῆς, καὶ βέλαιότερα φέροι εἶναι.* hoc est; *uti hoc modo breviora, & ad ferendum habiliora forent.* Vetustissimum esse hunc vexillorum morem, non Crassi demum ævo apud Romanos, nec Taciti tempestate apud Germanos repertum, patet ex Platonis libro xii de legibus: *χρῶμα δὲ λευκὸν ἀρέπον ἂν θεοῖς εἶναι, καὶ ἄλλοι, καὶ ἐν ὑφῇ. βάμματα δὲ μὴ περισφύρειν, ἀλλ' ἢ πρὸς τὰ πολέμια κοσμήματα.* quæ verba Cicero, de legibus lib. ii, sic interpretatur: *Color autem albus præcipuè decorus deo est, tum in ceteris, tum maxime in textili. iuncta verò absint; nisi in bellicis insignibus:* Unde etiam
 50

perspicitur, uti nunc, sic vetustissimis temporibus versicoloria fuisse insignia militaria. Ceterum signa heic bellica excepit Plato, quia & ipsa in rebus sacris ducebantur; ut supra dixi. Atque hactenus de signis & ferarum imaginibus, quæ in prælia euntibus præferebantur.

Nunc de TUBIS; quibus profectiois, & pugnae signum dabatur; milesque ad præliandum excitabatur. Diodorus, dicto lib. v, de Germanis juxta & Gallis: Σάλπιγγας δὲ ἔχουσιν ἰδιοφυεῖς καὶ βαρβαρικός. ἐμφυσῶσι γὰρ ταύταις καὶ προβάλλουσιν ἦχον τραχὺ καὶ πολεμικῆς ταραχῆς οἰκείον. hoc est: *Tubis utuntur, peculiari suo more, barbaricis. his enim inflatis, horridum bellicoque terrori convenientem sonum edunt.* Hinc Lucanus, libro 1:

*Vangiones Batavique truces, quos are recurvo
Stridentes acuere tuba.*

Martialis, epigram. lib. v 11, de Odrysarum gente Thracicâ:

*Quatenus Odryssios jam pax Romana triones
Temperat, & terrena conticuere tuba.*

Quamquam Lucanus magis poëticè, quam propriè tubæ descripsisse formam videtur. Vegetius, lib. III, cap. v: *Tuba, quæ directâ est, appellatur: buccina, quæ in semet areo circulo flectitur.* Et de buccinâ Ovidius, μετμορφ. lib. 1:

Cava buccina sumitur illi

Tortilis, in latum quæ turbine crescit ab imo.

Idem de tubâ, eodem libro antea:

*Nondum præcipites cingebant opida fossa:
Non tuba directi, non aris cornua flexi
Non galea, non ensis erat.*

Rectè autem interpreteis σάλπιγγα vertere in tubam, non verò in buccinam, liquet ex Dionysii Halicarn. lib. VII: Συμβαλεῖοντο δὲ καὶ τέτοιοι δύο λόχοι βυκανιστῶν καὶ σάλπιγγιστῶν. hoc est; *His duæ attributæ erant centuriæ, buccinatorum, & tubicinium.* Poëticâ licentiâ usum Lucanum, improprièque loquutum de tubâ, patet ex eo, quod hac ipsâ, veluti proprio ac peculiari quodam insigni, Vangiones Batavosque à reliquis Galliæ nationibus, Cæsarem contra Pompejum sequutis, discernere voluit; quum tamen omneis pariter Gallos tubis usos, ex Diodoro satis manifestum fiat. Sed Vangiones atque Batavi Germanicæ fuere nationes, Rhenum olim, ut suo ostendetur loco, transgressæ. De Cimbrorum in Italiâ clade ita scribit Plutarchus, in Mario: Τὰ μὲν ἐν χρήματι δὴ ἤρπασαν οἱ Μαρίῳ στρατιῶται. τὰ δὲ λάφυρα, καὶ τὰς σημαίας, καὶ τὰς σάλπιγγας εἰς τὸ Κάπλιον στρατόπεδον ἀνενεχθῆναι λέγουσιν. id est: *Prædam diripuerunt Marii milites. spolia, signa militaria, & tubas in castra Catuli ajunt fuisse relata.* Marcellinus, de dictis Thervingis: *Vexillis de more sublati, auditisque triste sonantibus classicis, jam turba prædatoria concursabant.* quod rectè convenit illi Diodori, προβάλλουσιν ἦχον τραχὺ καὶ πολεμικῆς ταραχῆς οἰκείον. Idem Marcellinus, eodem libro postea, aliam pugnam, Romanos inter Gothosque in eadem Thraciâ commissam, describens; *Signo, inquit, ad arma capiendâ ex utrâque parte per lituos dato.* Tale quid habuerint Gothi, ceterique olim Germani, an verò impropriè heic adpellavit pro quovis instrumento bellico, quo signum pugnae datur, quia apud Romanos lituo id fiebat, haud faciliè dixerim. sic quidpe, eodem libro postea, *buccinam* quoque tribuit eisdem Gothis, Adrianopolim oppugnantibus. *Buccinis, inquit, optimatum monitu occinentibus, instauratum est prælium.* De his igitur, ut incertum, in medio judicium relinquo. de tubis ex supra dictis satis constat.

De metatione castrorum; de tempore pugnae, & aciei structurâ.

ORDO rerum poscere videtur, uti nunc mos atque consuetudo metandi castra, priscis Germanis observata, indicetur. Auctor noster, licet haud raras eorum memoret in annalium historiarumque libris pugnas, tamen nullam castrorum facit mentionem; nisi annalium secundo; ubi Maroboduum, Marcomannorum regem, post proelium cum Arminio commissum, castra in colles subduxisse narrat. item in libro de Germaniâ: *Eundem Germaniæ sinum* (qui Codanus Melæ Plinioque dicitur) *proximi oceano Cimbri tenent: parva nunc civitas, sed gloriâ ingens: veterisque famæ latè vestigia manent, utraq; ripâ castra, ac spatia; quorum ambitu nunc quoque metiaris molem manusque gentis, & tam magni exercitus fidem.* Atque heic equidem castra quædam vallo fossâque cincta intelligi poterant; quorum vestigia ad usque Taciti ævum duraverint, ad Athesin Italiæ amnem; apud quem à C. Mario Cimbrorum exercitus deletus. verum impedire hanc sententiam suo interventu videtur Plutarchus in Mario; qui fusis Cimbris, τὰς δὲ Φεύγοντας, inquit, ὧσαντες πρὸς τὸ χαράκωμα, τεταγμένωις ἐνέτυχον πάλιν. αἱ γὰρ γυναῖκες ἐπὶ τῶν ἀμαζῶν μελαίμονες ἐφείωνται τοὺς Φεύγοντας ἐκείναι. hoc est: *Quum effusos ad castra submovissent, inciderunt in horrendissima spectacula: femina namque pullata, in plaustris consistentes, interficiebant fugientes. & quæ illic sequuntur. Morem quidpe fuisse priscis Germanis, aciem instructam, ad proeliumque paratam; curruum multitudine à tergo claudere, feminasque ac liberos in iis locare, mox infra ostendam. quod & apud Plutarchum de Cimbrorum castris possit intelligi. Neque enim ipse τεταγμένωι ea adpellat, quemadmodum in eadem historiâ sæpè Romanorum castra; sed χαράκωμα tantum: quæ vox nihil aliud heic significat, quàm loci munitionem; quæ plaustris quoque fieri poterat. Sed clarè ac disertè hoc tradit Orosius, libro quinto capite vigesimo sexto, de eadem Cimbrorum pugna loquens: *Mulieres, plaustris in modum castrorum circumstructis, ipsa desuper propugnantes diu, prope repulere Romanos.* Vallum tamen satis disertè innuit Tacitus. ac fortè non ad Athesin in Italiâ; sed in Galliâ ad Rhodanum. Quidquid id, & ubicumque fuerit, fortè ex Gallorum more atque instituto sumtum; Germanos plaustris sua antiquitus composuisse castra, planè clarèque docet locupletissimus ejus ævi testis Marcellinus, libro xxxi. ubi de Gothorum in Thraciâ circummunitione loquens, *Richomeres, inquit, Profuturo sociatur & Trajano, tendentibus prope opidum Salices. unde haud longo spatio separatim vulgus inestimabile barbarorum, ad orbis rotundi figuram, multitudine digesta plaustrorum, tamquam intramuranis cohibita spatiis, otio fruebatur, & ubertate pradarum.* Complureisque intra has munitiones Gothi egerunt dies: nec aliud vallum, quamvis hoste prope adistente, aliamve fossam sibi struxerunt: eodèmq; post pugnam gravissimam, sese receperunt. consimiliterque anno post, quum Valens imperator ipse proelio cum iis congressurus, versùs eorum castra contenderet; *Decursis, inquit Marcellinus, viarum spatiis confragosis, cum in medium torridus procederet dies, octavo tandem [miliario] hostium carpenta cernuntur; quæ ad speciem rotunditatis detornata, digestaque, exploratorum relatione affirmabantur.* Pugna hinc commissâ, imperator cum exercitu cæsus est. Postridiè ad Adrianopolim expugnandam Germani pergunt. is conatus quum irritus foret, *Reversi, ut inquit Marcellinus, ad vallum dimensum tereti figurâ plaustrorum.* Ex hoc igitur Gothorum exemplo, consimile & illud Cimbrorum fuisse χαράκωμα, sive vallum, maximè credibile est. Vegetius, libro tertio, capite decimo: *Omnes barbari carris suis in orbem connexis, ad similitudinem castrorum, securas à supervenientibus exigunt nocteis.* Germani eadem vallatione hodièque nonnumquàm utentes, patrio vocabulo adpellant wagenburg, id est, plaustrorum munitionem. nam burg nihil aliud*

aliud antiquâ Germanorum lingvâ notare, quàm *munitionem*, sive *septionem*, supra, cap. xiii, ostensum est. Non Germanorum proprium hunc fuisse morem, sed aliis quoque Celtis, maximè verò Gallis communem, ex Cæsaris patet commentariis. Belli civilis comment. i: *Venerant eò sagittarii ex Rutenis; equites ex Galliâ cum multis carris, magnisque impedimentis; ut fert Gallica consuetudo. quæ in nullum alium cedebat usum, quàm ad castra munienda.* belli Gallici commentar. i, de Helvetiorum castris: *Ad multam noctem etiam ad impedimenta pugnatum est; propterea quòd pro vallo carros objecerant, & è loco superiore in nostros venienteis tela conjiciebant, & nonnulli inter carros rotasque mataras ac tragulas subiciebant, nostrosque vulnerabant.* In eandem igitur mentem & illud intelligendum est, commentario i v, de pugna cum Tencteris Usipetibusque Germanis, nuper Rhenum transgressis, commissâ: *Milites nostri, pristini diei perfidiâ incitati, in castra irrumpunt. quorum qui celeriter arma capere potuerunt, paulisper nostris restiterunt, atque inter carros impedimentaue prælium commiserunt.* Atque hæc ferè sunt, quæ de castrorum metatione ex veterum monumentis producere licuit.

De tempore pugnae, item de aciei structione nunc deinceps dicendum. Auctor noster, libro de Germaniâ: *Coëunt, nisi quid fortuitum & subitum incid-rit, certis diebus; cum aut inchoatur luna, aut impletur. nam agendis rebus hoc auspici-ssimum initium credunt.* Maximè præliis committendis. hinc Cæsar, belli Gall. 20 comment. i: *Quum ex captivis quæreret Cæsar, quamobrem Ariovistus prælio non decertaret; hanc reperiebat causam: Quòd apud Germanos ea consuetudo esset, ut matres familiâs eorum sortibus & vaticinationibus declararent, utrum prælium committi ex usu esset, nec ne. eas ita dicere; Non esse fas Germanos superare, si ante novam lunam prælio contendissent.* Videlicet, quia tunc luna erat decrescens; teste Frontino, stratagem. lib. ii, cap. i. nam initio plenilunii fas etiam fuisse prælio decernere, docemur à Tacito. Quòd si igitur nulla cogeret necessitas, aut nova aut plena expectabatur prælio luna. At quia omnibus pariter Germanis erat notissimum vulgatissimumque, cunctis rebus agendis auspiciatissimum esse initium aut novam aut plenam lunam; feminas suas Ariovistus non de tempore prælio auspi- 30 cato interrogavit; sed, utrum tunc, quandoquidem adeò Cæsar urgeret, prælium committi, decrescente lunâ, fas esset. cui illæ, ex inspectione aquarum ac fluminum, ut supra cap. xxxvi ex Plutarcho ostendimus, responderunt; Quia plenilunium jam præterisset, expectandum omnino novilunium. Sic Velleda, Bructeræ nationis virgo fatidica, quum Civilis Batavus, & alii Germanorum principes, de belli eventu eam consulerent; *prosperas Germanis res, & excidium legionum prædixit.* quod quum ita evenisset, *adolevit ei auctoritas vaticinandi;* ut auctor est Tacitus, histor. lib. iv. Sed de fatidicarum apud Germanos feminarum vaticinationibus satis supra cap. xxxvi dictum est. Præter has, lunæque aut novæ aut plenæ observationem, alia quoque auspicia ac sorteis de 40 præliorum eventu eos consuluisse, ibidem ostensum est. Ceterò, præcipuum super hac re auspicium indicat Tacitus, libro de Germaniâ, his verbis: *Est & alia observatio auspiciorum; quâ gravium bellorum eventus explorant. Ejus gentis, cum quâ bellum est, captivum, quoquo modo interceptum, cum electo popularium suorum, patriis quemque armis committunt. victoria hujus, vel illius, pro præjudicio accipitur.* In rebus subitis, quum hostis imprudentibus irrueret, casus fortuiti necessitas sorteis auspiciisque observare verabat. Βελλὸν γὰρ, ἢ χρόνον; ut ait Dionysius Halicarn. lib. viii, ὁ κίνδυνος, ὁ χρόνος, ἐκ τῆς ἀποδείξεως. id est; *Imminens periculum nullam consultationem aut moram patitur.* Postquàm verò pugnare aut monuif- 50 sent auspicia, aut hostis coëgisset; signum tubâ dabatur ad sumendum arma, & in aciem coëundum. Marcellinus, prædicto lib. xxxi, de pugna Gothorum, in Thraciâ cum Romanis confertâ: *Signo ad arma capiendâ ex utrâque parte per lituos dato; barbari, postquàm inter eos ex more juratum est, tumultuosos locos appetere tentarunt.* More scilicet gentis. quæ mutua juratio pro SACRAMENTO erat MILITARI. Auctor noster, historiar. lib. i v, de Civile Batavo, popularibus rebellio-

- rebellionem contra Romanos persuadente: *Magno cum assensu auditus, barbaro ritu & patriis execrationibus universos adigit.* Sed hoc extra & aciem & castra, in sacro Batavorum nemore, ad epulas à Civile institutas, tamquam in concilio. ex Marcellino apertissimè docemur, morem fuisse Germanis, in proelia ituris, signo ad capiendā arma dato, antequam strueretur acies, *barbaro ritu & patriis execrationibus* inter se in castris jurare. Jurasse autem invicem putandum est, primum singulorum pagorum catervas; dein etiam ipsos inter se principes, sive universorum pagum ductores. Juramento facto, locus aciei occupabatur. Acies exhinc struebatur per belli ducem & ceteros ordinum ductores. At scientiæ heic olim
- 10 artisque parum; ut supra, cap. XLIII, dictum est. In universum tamen *acies componebatur per cuneos*; teste Tacito, in libro de Germaniâ. *Cuneus* quid fuerit, docet Vegetius, lib. III, cap. XIX: *Cuneus dicitur multitudo peditum, quæ junctâ acie primò angustior, deinde latior procedit; & adversariorum ordines rumpit; quia à pluribus in unum locum tela mittuntur. quam rem milites nominant* CAPUT PORCINUM. Marcellinus, libro XVI: *Cujus furoris amentiam exercitus ita ferre non potuit: eosque imperatori acriter imminentes, desinente in angustum fronte (quem habitum Caput porcinum simplicitas militaris appellat) impetu disjecit ardenti.* Hinc apud Cæsarem, belli Gallici commentario VI: *A frumentatione redeuntes, ab hostibus castris exclusi, cuneo facto, cohortati inter se, per medios hosteis perrumpunt.* Quapropter im-
- 20 peritè faciunt, qui Ariovisti aciem, apud Cæsarem, per catervas quadratas, seu quadrangulas, compositam distinguunt. Germanorum autem cuneos, quos innuit Tacitus, simili modo, ut Vegetius Marcellinusque describunt, fuisse compositos, ostendit dilucidissimè Agathias, lib. II, Francorum prælium, cum Narsete in Italiâ commissum, ita memorans: *Ἦν ἡ αὐτοῖς ἡ ἰδέα τῆς ὀρθοτάξεως οἰονεὶ ἔμβολον. δελτωτῶ γὰρ εἰσὶν. καὶ τὸ μὲν ἐμπροσθίον, ὁπότερον ἐς ὃν ἐληγε, στεγανὸν τε καὶ καὶ πεπυκνωμένον τῷ παντοθεν ταῖς ἀπὸ σι περὶ φεράχθαι, φαίης τε αὐτὸς σὺς κεφαλὴν τῇ σιωθῆσει διποτυπάζαται. τὰ δὲ σκέλη ἐκαστέρωθεν κατὰ εἰς τε καὶ λόχους εἰς βάθος ἑσυχναίμηναι, καὶ ἐπιπλεῖσιν ἐς τὸ ἐγκάρσιον ὀρθοτάκτως, δίστατο ἀλλήλων ἡρέμα καὶ ἀπεκέραιτο, καὶ περὶ ὁρῶν, ἐς μέγιστον εὐρύθω ἀπετελεύτα, ὡς καὶ τὸ μεταξὺ χωρὶον κενὸν καθέσθαι, καὶ τὰ νῶτα γυμνά τῶν αὐθρῶν σοιχηδὸν διαφαίνεσθαι. ἀπετραμμένοι γὰρ σφᾶς αὐτὸς ἐτύγχανον, ὅπως αὐτὸς μὲν πολέμοις ἀντιπρόσωποι εἶεν, καὶ ὅτι τὰ ἀσφαλῆς ἀγωνίζοντο, ταῖς ἀσπίδας προβεβλημένοι, τὰ ἡ ὀπισθὶν αὐτῶν ἀλλήλοις ἀντιτετάχθαι διαφυλάττειν.* Hoc est: *Erat autem iis forma aciei instar cunei, Δ littera figuram referens; anteriore sui parte in acutum desinens. pressa enim erat, ac densa, scutis undique inter se confertis munita: dixisses suis caput suâ structurâ efformare. ala verò utrimque, ex centuriis & decuriis, in longum composita, & ut plurimum in obliquum protensa, paulatim ab sese dilatabantur, dirimebanturque, in maximam latitudinem desinentes; adeo ut locus intermedius vacuus relinqueretur, & nuda militum terga seriatim conspicerentur. aversi enim inter se stabant, ut hostibus adversi essent, & ex tuto confligerent, scutis protecti; terga verò mutuâ illâ*
- 30 *inter se contrapositione tuerentur.* Atque hæc tota Francorum acies uno constabat cuneo, adjectis alis longè extensis; quæ in vulgaribus haud fuere cuneis. Confimilis fuit acies Alemannorum Francorumque, in Asiâ contra Turcas structa; de quâ ita Nicetas Choniates, in vitâ Manuelis Comneni, libro secundo: *Ἐς ὁμοειχμίαν μίαν φεράχοντο, καὶ ταῖς χερσὶ δρόντες τὰ δόρατα, καὶ οἱ λοιποὶ δὲ παιανίζαντες, καὶ τὸ σιωθῆς ἀλαλάξαντες, ἐχώρην ὁμοσε πυργηδὸν ταξάμενοι, καὶ πυκνωσάντες ἑαυτοὺς. id est: Acie in unum condensatâ, hastisque porrectis, cantuque & clamore de more sublati, hostem simul aggrediuntur, turris in modum compositi, stipati-que. Antiquissimos in Italiâ eundem observasse modum Gallos, auctor est Livius, libro decimo, his verbis: *Quum Galli, structis ante se scutis, conferti sta-**
- 40 *rent; nec facilis, pede collato, videretur pugna: jussu legatorum collecta humi pila, quæ strata inter duas acies jacebant; atque in testudinem hostium coniecta. quibus plerisque in scuta, plerisque verutis in corpora ipsa fixis, sternitur cuneus. Et paullo post: Galli, testudine factâ, conferti stabant.* Tum Fabius, auditâ morte collega, Campanorum alam, quingentos ferè equites, excedere acie jubet, & circumvectos, à tergo Gallicam invadere aciem. Quia in hac etiam acie terga erant nuda; ut
- 50 in illâ

in illa Francorum acie apud Agathiam. Sed & Hispani suas hoc modo struxere acies. Idem auctor, lib. I: *Celtiberi, ubi ordinatâ acie, & signis collatis, se non esse pares legionibus senserunt; cuneo impressionem fecerunt. quo tantum valent genere pugnae, ut, quicumque parte perculere impetu suo, sustineri nequeant.* At apud Tacitum, in libro de Germaniâ, plures in unâ acie intelliguntur cunei. *Acies, inquit, componitur per cuneos.* Exemplum est apud Cæsarem, in acie Ariovisti: *Tum demum necessario Germani suas copias e castris eduxerunt; generatimque constituerunt, paribus intervallis, Harudeis, Marcomannos, Triboccos, Vangiones, Nemetes, Sedusios, Suevos.* Generatim; id est, per nationum genera: quorum fuere in dictâ acie VII, ordine heic enumerata. cunei igitur & ipsi in hac acie fuere VII. Sic noster, historiar. lib. IV, de Civili Batavo: *Vbi insidia parum cessere, ad vim transgressus, Caninefates, Frisios, Batavos, propriis cuneis componit.* & libro sequenti: *Civilis haut porrecto agmine, sed cuneis adstitit.* id est; agmen ejus non in longum, vel in frontem porrectum erat: sed in latum sive in latera, paribus cuneorum intervallis, extensum. Nec tamen Celtæ tantum, sed & aliæ ex vetustissimo id habuerunt more gentes. de Scythis ac Thracibus testis est Ælianus, in libro de instruendis aciebus, cap. XVII. Ceterò causam, cur generatim, seu propriis componerent cuneis aciem Germani, ostendit auctor noster, dicto libro V historiarum, infra: *Batavi, Transrhenanique, quò discreta virtus manifestius spectaretur, sibi quæque gens consistunt.* Aliam tamen, verioremq; adfert causam in libro de Germaniâ: *Quodq; præcipuum fortitudinis incitamentum est, non casus, nec fortuita conglobatio turmam, aut cuneum facit; sed familie & propinquitates.* Huc facit, quòd non stipendiis hinc inde conquirebantur; sed suum quisque rector, seu princeps, pagum ducebat. At quia singulæ nationes in majoribus bellis, vel singuli pagi in minoribus, propriis compositi fuere cuneis; cuneum alium alio numerosiore, fortioresque, ac firmiorem fuisse necessum est: quidpe quum ipsarum nationum aliæ aliis forent ampliores, validioresque. Confirmat hanc sententiam exemplum aciei Ariovistinae; de quâ sic Cæsar: *Ipse à dextro cornu, quòd eam partem minimè firmam hostium esse animadverterat, prælium commisit.* & mox: *Quum hostium acies à sinistro cornu pulsa atque in fugam conversa esset; à dextro cornu vehementer multitudine suorum nostram aciem premebant.* Densos fuisse hujusmodi cuneos, suprâ equidem satis ex Agathiâ, Nicetâ, & Livio patere poterat: verum tamen, quia illic de universâ hoc dictum acie, in unum cuneum formatâ; de singulis aliarum acierum cuneis sic noster, historiar. lib. IV: *Illi, veteris militiae memores, in cuneis congregantur: densi undique, & frontem tergaque ac latus tuti. sic tenuem aciem nostrorum perfringunt.* & annal. lib. I: *Turbantur densis Germanorum catervis leves cohortes.* Atque equidem ubi catervæ Germanorum apud nostrum juxta aliosque auctores memorantur, semper dicti cunei intelligendi sunt. Hæc igitur de pedestri acie.

De equitatu sic idem noster, in libro de Germaniâ: *In universum æstimanti, plus penes peditem roboris. eoque mixti præliantur; aptâ, & congruente ad equestrem pugnam velocitate peditum; quos, ex omni juventute dilectos, ante aciem locant. definitur & numerus: centeni ex singulis pagis sunt. idque ipsum inter suos vocantur: & quod primò numerus fuit, jam nomen & honor est.* Nam centenarii vocabantur; patrio sermone *die hundert*. Usus quoque Ariovistum hoc genere pugnae, testis est Cæsar: *Ariovistus his omnibus diebus exercitum castris continuit. equestri prælio quotidie contendit. Genus hoc erat pugnae, quo se Germani exercuerant. equitum millia erant VI; totidem numero pedites velocissimi, ac fortissimi: quos ex omni copiâ singuli singulos, suæ salutis causâ, delegerant. cum his in præliis versabantur; ad hos se equites recipiebant: si qui, graviore vulnere accepto, equo deciderant, circumstitebant: si quò longius prodeundum, aut celerius recipiendum; tanta erat horum exercitatione celeritas, ut, jubis equorum sublevati, cursum adequarent.* Usus & ipsum postea Cæsarem, testatur Hirtius, in commentario, quem ad Cæsaris commentarios de bello Gallico adjecit octavum. *Germani, inquit, quos propterea Cæsar transduxerat Rhenum, ut equitibus interpositi præliarentur.* Fuerunt in his

his Batavi, Caninefates, & Ubii: cum quibus unis Cæsar amicitiam, ipsorum rogatu, fecerat. Hirtius, eodem commentario, postea: *Equitatum omnem, Germanosque pediteis, summa velocitatis omneis, ad castra hostium pramittit*. Germanos fuisse & hos equiteis, ostendit Hirtius paullo post: *Cognoscit Germanos equiteis, imprudentibus omnibus, de improvise advolasse, & prælium commisisse*. At Ariovisti illi pedites, inter equiteis præliantes, non domi ex singulis pagis centeni, erant dilecti: sed in castris, ex omni copiâ singuli singulos, sua salutis causâ, dilegerant. quemadmodum apud Romanos quoque vir virum legebat. Tertium insuper hujus dilectus genus ostendit Tacitus, in libro de Germaniâ: nempe, non centenum ex singulis pagis; sed devotorum. *Vt primum adoleverint, inquit, crinem barbamque summittunt; nec, nisi hoste caso, exsuunt votivum, obligatumque virtuti, oris habitum. Omnium penes hos initium pugnarum: hæc prima semper acies, visu nova. Ceterum, ut pedites per cuneos, sic equites hi, peditibus dilectis permixti, per turmas componebantur. Idem noster, eodem libro: Quodque præcipuum fortitudinis incitamentum est, non casus, nec fortuita conglobatio turmam, aut cuneum facit; sed familia, & propinquitates. Quot igitur peditum cunei, totidem equitum turmæ: & singulæ turmæ ante singulos cuneos in fronte positæ; unde primus in adversam aciem fiebat impetus. De his intelligendum illud Germanici Cæsar, apud nostrum, annal. libro II: Primam utcumque aciem hastatam. ceteris præstata, aut brevita tela. Nam & equitem frameâ scutoque fuisse armatum, jam antea, cap. XLIV, ostensum est. De Gallis in Italiâ ita Polybius, libro II: πάντες δὲ οἱ τὰς πρώτας κατέχοντες σπείρας χρυσοῖς μανιάκοις καὶ περικεραῖς ἦσαν κατασκευασμένοι. id est: In primis cohortibus omnes torquibus armillisque aureis erant ornati. nempe quia prima acies erat nobilium locupletiorumque hominum: quos & apud Germanos per hastatos intelligo. Plutarchus, in Mario, planè ἀδοξον quiddam de Cimbrorum acie refert, his verbis: καὶ γὰρ ἦσαν, ὑπὲρ τῆ μὴ διαπαύσασθαι τὴν τάξιν, οἱ ποταμοὶ μακροῖς αἰλύσεσι πρὸς ἀλλήλους συνεχόμενοι, διὰ τῶν ζωήρων ἀναδεδεμένοι. id est: Etenim, ne ordines disjicerentur, longis catenis antesignani, per balteos trajectis, inter se colligati erant. Sed hoc de cuneorum, non de turmarum antesignanis intelligendum.*

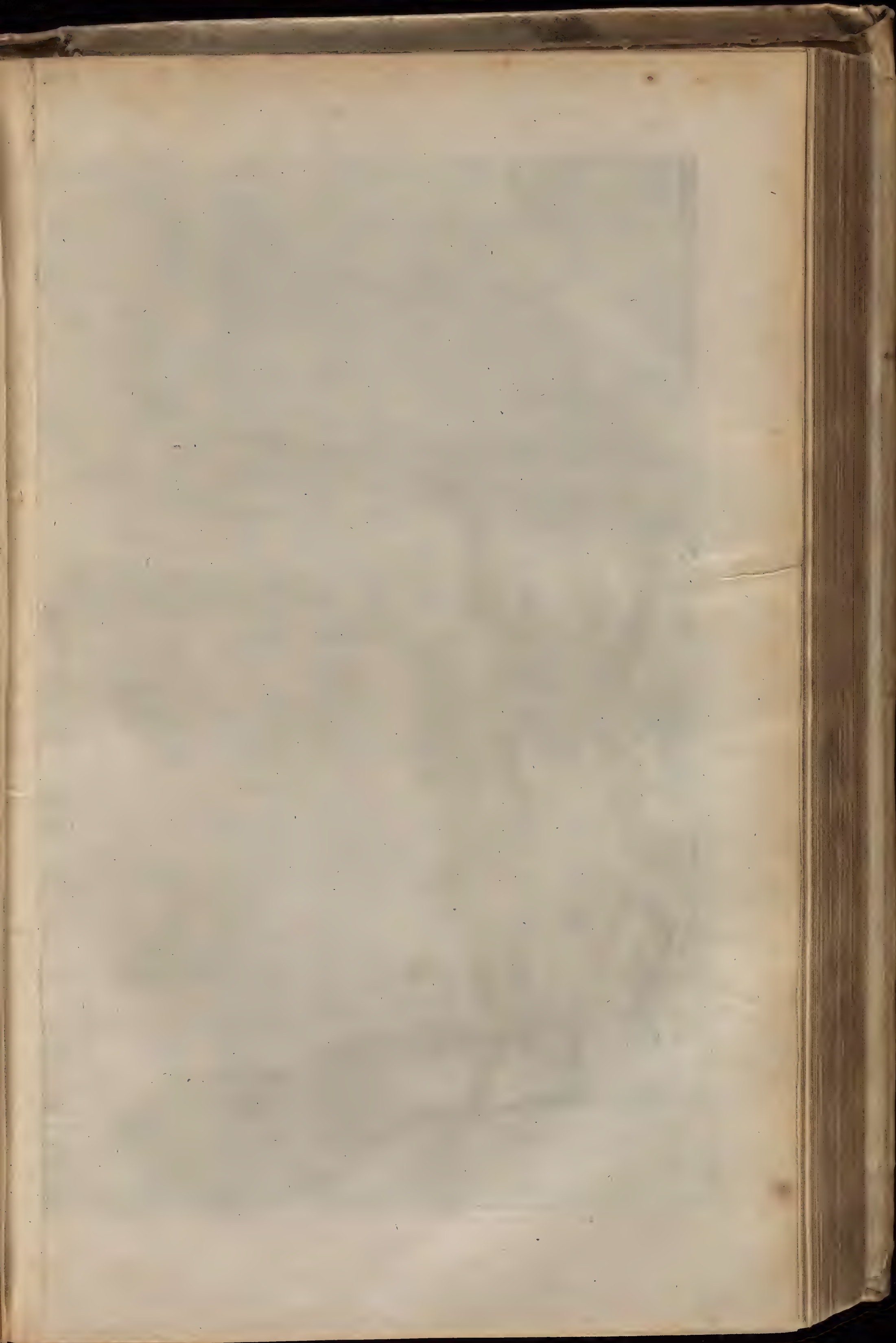
Jam verò signa militaria quo ordine fuerint prælata, nusquam satis expressum reperio. Video quosdam, in Cæsar's commentarios commentanteis, Ariovisti aciem ita ordinasse, uti signiferi Germani ante omnem suam aciem, proximè hostium agmen locentur. quæ ratio haud satis sana videtur, nec proba. Longè probabilius est, in principiis singulorum cuneorum fuisse signa locata. unde nec nimium hostium primæ aciei propinqua, nec nimium remota. turmæ quidpè respectu cuneorum admodum fuere exiguæ. Totidem autem fuisse cenfeo signa, quot cunei, atque turmæ. quod etiam ex Taciti historiar. libro IV patet: *Civilis medium agmen cum robore Batavorum obtinens utramque Rheni ripam, quò truculentior visu foret, Germanorum catervis complet; assultante per campos equite. simul naves in adversum amnem agebantur. Hinc veteranarum cohortium signa, inde depromptæ silvis lucisque ferarum imagines, ut cuique genti inire prælium mos est, juxta belli civilis externique facie obstruere fecerunt obseßos.*

Jam aciem, in hunc modum per cuneos turmasque ordinatam, ingens à tergo cludebat carrorum numerus. de quo ita Cæsar, ad aciem Ariovisti. *Omnem aciem suam rhedis & carris circumdederunt: ne qua spes in fugâ relinqueretur. eò mulieres imposuerunt; quæ in prælium proficiscentis milites passis crinibus flentes implorabant, ne se in servitutem Romanis traderent.* Noster, in libro de Germaniâ: *In proximo pignora: unde feminarum ululatus audiri, unde vagitus infantium. hi cuique sanctissimi testes, hi maximi laudatores. ad matres, ad conjuges vulnera ferunt. nec illa numerare aut exsugere plagas pavent. cibosque & hortamina pugnantibus gestant. Memoria proditur, quasdam acies, inclinatas jam & labantes, à feminis restitutas, constantiâ precum, & objectu pectorum, & monstratâ comminus captivitate: quam longè impatientius feminarum suarum nomine timent.* Exemplum hujus moris supra in Ariovisti acie cognovimus. Par refert noster, historiarum libro IV: *Civilis captarum cohortium signis*

signis circumdatus; ut suo militi recens gloria ante oculos; & hostes memoriâ cladis ter-
rerentur. matrem suam, sororesque, simul omnium conjuges; parvosque liberos, con-
sistere à tergo jubet; hortamenta victoria, vel pulsus pudorem. In carris rhedisque
fuisse locatas, testantur, præter Cæsarem, Plutarchus, Orosius, ac Dio. Plutarchus in Mario, de dicto Cimbrorum exercitu: Αἱ γυναῖκες ὅτι τῶν
ἀμαζῶν μελανείμονες ἐφεσῶσαι, τὰς φεύγοντας ἔκτεινον, αἱ μὲν ἀνδρας, αἱ δὲ ἀδελ-
φὰς, αἱ δὲ πατέρας. hoc est: Feminae, in plaustis consistentes pullatae, fugientis
trucidabant, aliae viros, aliae fratres, quadam parenteis. De eadem pugna Oro-
sius, libro V, capite XVI: Mulieres graviolem penè excitavere pugnam. quæ,
plaustis in modum castrorum circumstructis, ipsa desuper propugnantes diu, prope re- 10
pulere Romanos. Nam & ipsæ erant armatae. quò illud spectat Taciti, in li-
bro de Germaniâ: Ne se mulier extra virtutum cogitationes, extraque bellorum ca-
sus putet, ipsis incipientis matrimonii auspiciis admonetur, venire se laborum periculo-
rumque sociam; idem in pace, idem in prælio passuram, ausuramque. Sed Dionis
etiam, de plaustorum circumvallatione, inspicimus testimonium. is, libro LI, ita tradit de Bastarnis Germanis, in Mœsiâ à Crasso fuis: Πολλὰς
μὲν αὐταῦθα, πολλὰς δὲ καὶ φεύγοντας ἐφθίραν. ὑπὸ τε γὰρ τῶν ἀμαζῶν, κατόπι
αὐτοῖς ἑσῶν, ἐνεποδίοντο, καὶ προσέτι καὶ τὰς παῖδας τὰς τε γυναῖκας σῶσαι ἐθε-
λήσαντας, ἐπαισαν. id est: Multos & heic, & postea fugientes deleverunt. nam
à tergo currus eorum objecti fugam impediebant; & liberos simul uxoresque eripere cu- 20
pientes cadebant. Hoc igitur carrorum munimentum egregiè ac graphicè de-
scribit Nicetas Choniates, in vitâ Ioannis Comneni; cuius imperii anno
quinto Gothi (quos plerique ejus ævi scriptores Græci falso nomine adpella-
vere Scythas, ut suo loco ostendetur) trajecto Istro, Thraciam, Macedo-
niamque populabantur. De his igitur ita Nicetas: Αὐτὸ μὲν τοι τὸ Σκυθικὸν
κατὰ τόνδε τὸν πόλεμον καὶ τοιούτον τι ἐκαποτέχνησεν ἐκ προκρίψεως πολεμικῆς αὐτῶ
τῆς ἀνάγκης τὰ δίδοντα. Συναγαγὼν δὴ πᾶσαν ἀμαξίαν, εἰς χῆμα περιφερὲς αὐτὰς
διετίθει, καὶ τέτων αἰώθεν ἤσαντες μοῖραν ἐκ ὀλίγῳ ἐκ τῆς σφῶν στρατεύματι,
ὅσα καὶ χαρκαμάτι ἀπεχρῶντο τῷ μηχανήματι, καὶ πολλὰς δὲ αὐτῶν ἐγκαρσίως πα-
ρόδους ῥυμοτομήσαντες, βιαζόμενοι μὲν ὑπὸ Ῥωμαίων καὶ τὰ νῦτα πρὸς τὴν τάξιν τῶν 30
προσώπων μετατιθέντες, ὥστε τείχεα ἐχυρὸν τὰς ἀμάξας εἰσέτρεχον, καὶ διετίθει
ἔτω τὴν φυγὴν πρὸς τὸ εὖ. εἴτ' αὐτοῖς ἐκείθεν μετ' αἰοχὴν ὥσει διὰ πυλῶν ἀνακλινο-
μένων ἐκπίπτοντες, ἔργα χειρὸς ἀνδρείας ἐδείκνυν. καὶ ὑπὸ τὸ γινόμενον τῆτο τειχομα-
χία τις ἀκελβῆς, ἐν μέσῃ πεδιδίῳι χειδιαθεῖσαι πρὸς Σκυθῶν, ὡς συμβαίνειν ἐκ τῆ-
δε τὰ τῶν Ῥωμαίων ἐπ' ἀτελέστοις μογεῖν. id est: Verum Scythæ in hoc conflictu, ipsâ
necessitate artium magistrâ coacti, rem hujusmodi sunt commenti. Omneis currus in
orbem composuerunt; iisque, haud exiguâ copiarum suarum parte impositâ, pro vallo
usi sunt. ac multos obliquos aditus, platearum instar, in iis reliquerunt. Quum igitur
à Romanis urgerentur, tergis obversis intra currus, tamquam munitam arcem, nullo
fuga incommodo, sese recipiebant. Inde, viribus recuperatis, tamquam portis erum- 40
pentes, fortia facinora edebant. Neque ea res aliud erat, quam mœnium oppu-
gnatio; qua in mediâ planitie Scythæ ex tempore struxerant. Vnde factum,
uti Romani labore irritò fatigarentur. Aliam copiarum partem
carris imposuerint, quàm feminas cum liberis, equidem
dubito: eoque magis, quia feminarum nullam facit
mentionem; quos tamen illic sitas fuisse
certum est. Hæc igitur de aciei
structurâ.

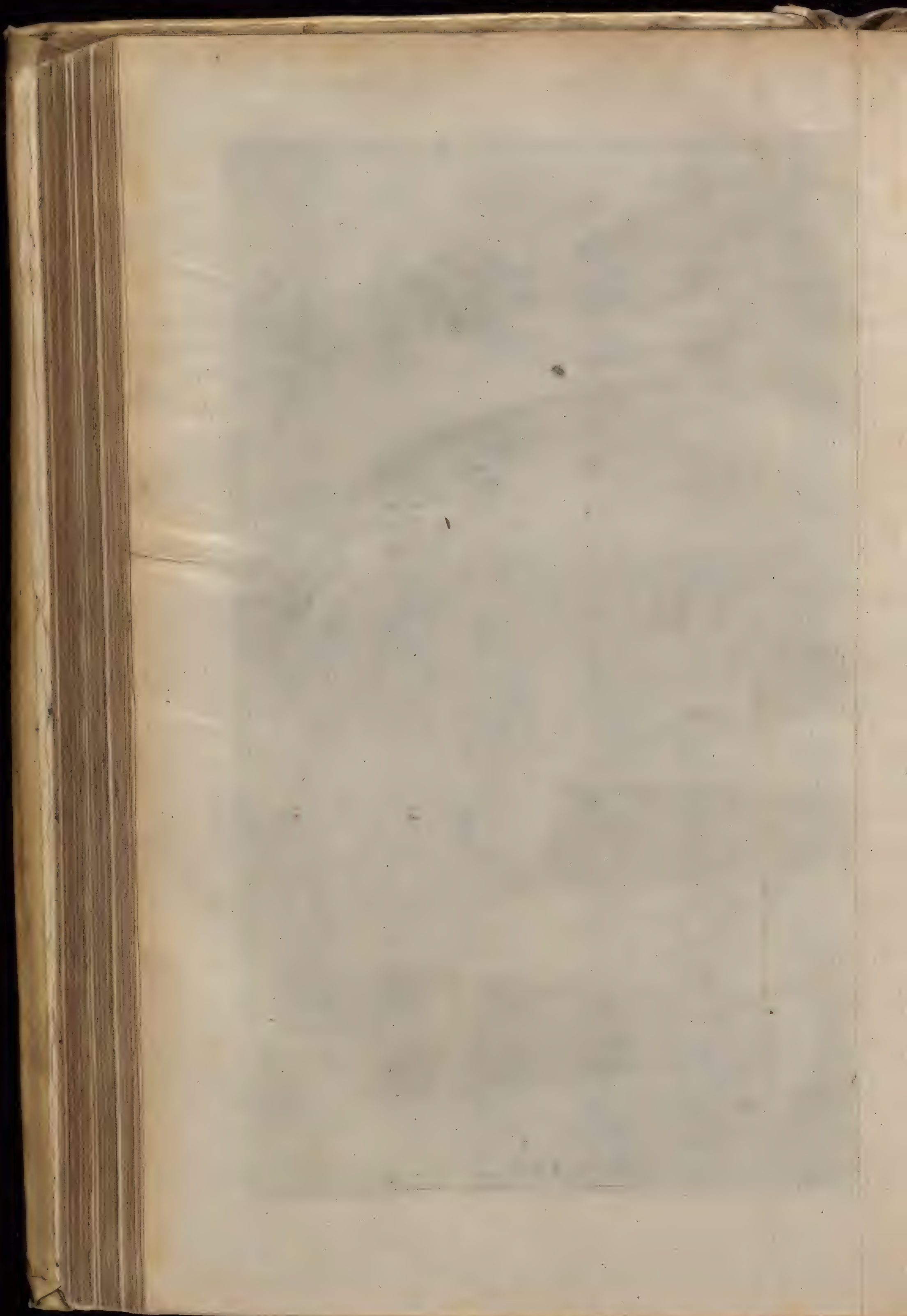

CAP. LI.

De pugnâ. item de urbium aliorumque locorum
munitorum oppugnatione.

Acie ad dictum modum instructâ, ipse dux singulos cuneos hortando
obequitabat. Tacitus annal. lib. II, de pugnâ inter Arminium & Ma-
ro-
10 erat, recuperatam libertatem, trucidatas legiones, spolia adhuc & tela, Romanis direpta, in
manibus multorum ostentabat. mox: Neque Maroboduus jactantiâ sui, aut probris in
hostem abstinebat. & paullo post: His verbis instinctos exercitus propria quoque causâ
stimulabant. Sic eodem libro antea, de pugnâ Germanos inter atque Romanos:
Nec Arminius, aut ceteri Germanorum procures mittebant suos quisque testari. & mox:
Sic accensos, & prælium poscentes, in campum, cui Idistaviso nomen, deducunt. Cetero Dio-
dorus, lib. V, de Germanis & Gallis, καὶ δὲ τὰς ὁρδὰς, inquit, εἰώθασιν περὶ
γεῖν τὴν ὁρδὰν. καὶ περὶ καλεῖται τὴν αὐτὴν ταχυδρομὴν τὰς ἀρίστους εἰς μονομαχίαν, περὶ ἀναδείον-
τες τὴν ὁρδὰν, καὶ καὶ τὴν ταχυδρομὴν τὰς αὐτὴν ταχυδρομὴν. ὅταν δὲ τις ὑπακούσῃ πρὸς τὴν μάχην, τὰς
τε περὶ γόνων ἀνδραγαθίας ἐξυμνεῖ, καὶ τὰς ἐαυτῶν ἀρετὰς περὶ φέρουσαι, καὶ τὸν αὐτὴν ταχυδρομὴν
20 ἐξομολογεῖται, καὶ ταπεινῶς, καὶ τὸ ζωολον τὸ θάρσος τῆς ψυχῆς τοῖς λόγοις περὶ φαιρῶναι.
hoc est: Acie instructâ, procurrere solent, & optimum quemque ex adversariis ad sin-
gulare certamen provocare, arma ad terrorem hostium quassantes. si quis contra exeat ad
dimicandum; strenua majorum facinora decantant; suasque virtuteis depradant: adver-
sarium verò convitiis proscindunt, virtutemq; ejus deprimunt; atq; omnem animi fiduciam
verbis detrahunt. Exempla passim apud auctores occurrunt. Livius, lib. VI, de
Gallo, cum quo T. Manlius pugnavit: Tum eximiâ corporis magnitudine in vacuum
pontem Gallus processit; & quantum maximâ voce potuit, Quem nunc, inquit, Roma for-
tissimum virum habet, procedat agendum ad pugnam; ut noster duorum eventus ostendat, utra
gens bello sit melior. mox in oratione Manlii: ferox præfultat hostium signis: & paullo
30 post: Corpus alteri magnitudine eximium, versicolori veste, pictisque & auro calatis reful-
gens armis. media in altero militaris statura, modicaque in armis habilibus magis, quàm de-
coris, species: non cantus, non exultatio, armorumq; agitatio vana. & lib. VII, de Gallo,
cum quo M. Valerius pugnavit: Gallus processit magnitudine atq; armis insignis; qua-
tiensque scutum hastâ, cum silentium fecisset, provocat per interpretem, unum ex Romanis,
qui secum ferro decernat. Sic è Teutonorum acie unus, animi nimium ferox, ipsum
Romani exercitus ducem provocavit; teste Frontino, stratagem. lib. IV, cap. VII.
Sed & alia Celtarum pars Hispani idem fecerunt. Appianus, in Hispanicis, de
Romano exercitu, Intercatiam Hispanorum urbem circumfidente: Θαρρὺν δὲ
τις τὴν βαρβάρων ἐξέπτευνεν ἐς τὸ μετὰ χιμῶν, κακοσμημῶν & ὅλοις περιφανῶς, καὶ περὶ καλεῖτο
40 Ῥωμαίων ἐς μονομαχίαν τὸν ἐθέλοντα. ἔθενός δὲ ὑπακούσας, ἐπὶ ὁρδῶν καὶ τῶν χιμῶν καὶ ὁρ-
χησάμενος ἀπὲρ χῶρε. id est: Inter barbaros vir quidam splendidibus armis insignis, cre-
bro inter utramq; aciem equo vectus, procedebat, è Romanis unum, qui secum ferro decerne-
ret, provocans. sed nemine sese offerente, Romanos irridendo, & per ludibrium saltando, ad
suos redibat. Idem auctor, bel. civil. lib. I, Gallum quemdam procerum refert in
Italiâ, Romanorum unum in singulare certamen provocâtem, haud procul Nolâ.
Hujusmodi igitur præludio præmissò, ubi arma totius aciei cõferre duci visum,
aut hostis cogeret, signo tubâ dato, per simileis cantus, tripudiaq; atque ingen-
teis clamores, pugnam universi auspicabantur. quâ de re sic noster, in libro de
Germaniâ: Fuisse apud eos & Herculem memorant: primumq; omnium virorum fortium in
50 prælia ituri canunt. Sunt illis hæc quoq; carmina, quorum relatu, quem barditum vocant, ac-
cendunt animos; futuraque pugna fortunam ipso cantu augurantur. terrent enim, trepi-
dantve, prout sonuit acies. nec tam vocis ille, quàm virtutis concentus videtur. affectatur
præcipuè asperitas soni, & fractum murmur; objectis ad os scutis, quò plenior ac gravior vox
repercuſa, intumescat. Doctissimus Lipsius heic, contra fidem omnium exemplarium,
primam orationem sic distingvere conatus est: Fuisse apud eos & Herculem memorant,

primumque omnium virorum fortium. Ituri in praelia canunt. addiditque hanc notam: *Rectè distinxī. non enim ea mens, quòd Herculem canant: sed, quòd alacres, & cum cantu incipiant pugnare.* Verùm error hic est, ita me Musæ ament, ingens. utrumq; enim auctor, unâ quasi operâ, innuere voluit: de Hercule tamen memoratio erat potissima. nam hoc auctori heic, in initio operis de Germaniâ, fuit institutum, uti originem gentis, & qui externorum primi ad eos pervenerint, indicaret. itaque primum Herculem refert; deinde Ulyssē. Herculem autem in Germaniâ fuisse, non magis ipsos memorasse voluit auctor Germanos, quàm de Ulyssē. idque patet ex eo, quòd non *apud se*, sed *apud eos*, scripsit. Memorarunt scilicet Romanorum quidam scriptores, ante Tacitum: qui iidem & de pluribus Tuitonis dei 10 filiis, item de Ulyssē, & de Castoribus memoraverant. Causam etiam heic ostendere voluit auctor, cur id scriptores illi de Hercule opinati sint: nempe, quia ipsi Germani *Herculem primum omnium virorum fortium in praelia ituri canebant.* Proinde etiam major distinctio, siue interpunctio fieri debebat, inter duo ista verba, *memorant, & canunt*: ut quorum illud ad Romanos scriptores pertinebat; hoc ad ipsos Germanos. Per opportunitatem autem, & alia Germanis carmina fuisse, indicare voluit Tacitus, antequàm ad narrationem de Ulyssē trāsiret. quorum alioquin mentionem facturus hoc loco non erat; ut minùs proprio, minùsque idoneo. Ac sanè verba hæc, *Sunt illis hæc quoque carmina*, satis manifestè convincunt, jam antè alicujus mentionem factam carminis, quod in praelia ituri canebant. id au- 20 tem nullum, nisi hoc de Hercule. A *ῥοπαλῆδες* majorum suorum singulos ante singularia certamina decantasse, suprâ è Diodoro intelleximus. universam quoque aciem postea majorum suorum laudeis in unum concinisse, infrâ mox patebit. universos igitur Herculis, ante omneis majores suos, cecinisse fortitudinem, Tacito testante haud dubium est. Quis Hercules hic fuerit, quem unâ cum reliquis gentibus omnibus coluerūt Germani, Galli, & Hispani, suprâ, cap. xxviii & xxix, ostensum est. Non Germanos solùm, sed alias quoque gentes, in praelia ituras eum cecinisse, testis est Statius: qui de Tirynthiis Græcis ita canit Thebaid. lib. iv:

Herculeum Paana canunt, vastataque monstros:

Omnia frondosâ longum deus audit ab Oetâ.

De cetero, meritò heic ab eodem simul Lipsio & aliis eruditissimis viris in voce *barditum* dubitatum est. quid enim Bardorum, id est poetarum nomen, vel vox inde derivata, in singulari carmine? an non & reliqua carmina, quibus annales eorum constabant, ab iisdem conficiebantur bardis? Omnino. Placet ergo emendatio Lipsii, qui à Germanicâ voce *baren*, id est, à clamando, vociferando, seu vocem tollendo, dictum putat *baritum*. placet tamen magis, per geminum *rr*, *barritum*. non de nihilo quidpe est, quòd corruptum vocabulum habet litteram *r*: quæ satis apertè ostendit, aliam heic fuisse antea litteram. Aliam verò fuisse nullam, nisi *d*, constans testatur in Marcellini historiis ejusdem vocis crebra lectio. Lib. xxvi: *Signorum apicibus aquilisque submissis, descivere lubentes ad eum: & terrifico fremitu, quem barbari dicunt barritum, nuncupatum imperatorem, stipa-* 40 *tumque, consentientes in unum, reduxerunt in castra.* Lib. xvi: *Excipiunt eos, jam gesturientes barritum ciere vel maximum. qui clamor ipso fervore certaminum à tenui susurro exorians, paulatimque adolescens, ritu extollitur fluctuum, cantibus illisorum.* lib. xxxi: *Romani quidem, voce undique Martiâ concinentes, at minori solitâ ad majorem protolli, quam gentilitate appellant barritum.* Sic & Vegetius, lib. iii, cap. xviii: *Clamor autem, quem barritum vocant, prius non debet attolli, quàm acies utraque se jun-* 50 *xerit.* Atque hunc *barritum* etiam, ut multa alia, Romani è Germanorum disciplinâ isto sæculo mutuati erant. Sed proeliis præcinere, ac præsultare, communis antiquitùs non modò Celtarum, sed omnium gentium fuit mos. De Gallis, antiquissimis temporibus Italiam occupantibus, Livius libro v: *Nata in vanos tumultus gens, truci cantu, clamoribusque variis, horrendo cuncta compleverant sono.* Et lib. xxi: *Galli occursant in ripam cum variis ululatibus, cantuque moris sui.* Item lib. xxxviii: *Cantus ineuntium praelium, & ululatus, & tripudia.* De Hispanis, Silius Italicus, lib. x:

— Ritu jam moris Iberi,

Carmina pulsata fundentem barbara cetrâ.

De Lusitanis, Hispanicâ gente, Diodorus, dicto lib. v: *Εν τοῖς πολέμοις πρὸς ῥυθμὸν ἐμβαίνουσι, ἔ παιᾶνας αἰδῶσιν, ὅταν ἐπίωσι τοῖς ἀνιπτεγμοῖς.* id est: *In bellis ad numerum incedunt, & carmina canunt, quando adgrediuntur hostem.* De Gallæcis, itidem Hispanicâ gente, Silius lib. III:

--- *Misit dives Gallæcia pubem*

Barbara nunc patriis ululantem carmina lingvis,

Nunc pedis alterno percussâ verberare terrâ,

10 *Ad numerum resonas gaudentem plaudere cetras.*

De Britannis Tacitus, in vitâ Agricolæ; ubi Galgacus apud Caledonios ante prælium concionatus fuerat: *Excepere orationem alacres, & barbari moris cantu, & fremitu, clamoribusque dissonis.* De iisdem Dio, lib. LXI: *οἱ μὲν βάρβαροι κραυγῇ τε πολλῇ καὶ ᾠδαῖς ἀπειλητικαῖς χρώμενοι.* id est: *Barbari magnos clamores, & cantus minaccis edebant.* Sic de Germanis, qui, Civile Batavo duce, castra Romanorum ad Rheni ripam obsederant, (erant autem Caninefates, Frisii, Batavi, atque Gugerni) auctor noster historiar. lib. v; post habitam Civili concionem: *Ubi sono armorum, tripudiisque (ita illis mos) approbata sunt dicta, saxis glandibusque & ceteris missilibus prælium incipitur.* De Thracum gente idem noster, annal. lib. IV: *Simul in ferocissimos, qui ante vallum, more gentis, cum carminibus & tripudiis præsultabant, mittit dilectos sagittariorum.* Strabo, lib. x, Cretenseis quoque tradit in bellis solitos fuisse *συμβαίνειν μετὰ αὐλῆς καὶ λύρας ἐν ῥυθμῷ*, id est, *pugnam conferere ad numerum, accinente tibiâ ac lyrà.* Lacedæmoniorum super hac re institutum satis notum est. Hinc rectè Isacius Tzetzes Martem saltatorem conjecit Lycophroni dictum, in his versibus:

Καὶ δὴ κατὰ θει γαῖαν ὀρχηστῆς Ἀρης,

Στρόμβω τὸν αἵματηρὸν ἐξάρχων νόμον.

Incenditque terram saltator Mars

Conchâ cruentum exordiens clasticum.

30 Ad quæ Tzetzes: *ὀρχηστῆς λέγεται, διὰ τὰς γυρομῖνας ἐν τοῖς πολέμοις συχνὰς κινήσεις ἢ ὁ ἐκκίνητος, ἐπεὶ δὲ μέλη τινα ἐπιτήδεια πρὸς τὸ παροτρύνειν τὰς ἀνδρείας εἰς πόλεμον ἡδονῆς.* id est: *Saltator dicitur propter crebros, qui sunt in bello, motus. aut mobilis; quia carmina quedam, apta ad incitandum viros strenuos ad bellum, canebant.* Ad singulare certamen si quis ante universorum concursum progredieretur, majorum suorum laudeis, suamque ipsius virtutem ante certamen eum decantasse, testem supra citavimus Diodorum. idem fecisse & universam postea aciem, auctor est Marcellinus, lib. xxxi: *Romani equidem voce undique Martiâ concinentes, à minore solitâ ad majorem protolli, quam gentilitate appellant barritum, vires validas erigebant. barbari verò majorum laudes clamoribus stridebant inconditis: interque varios sermones dissoni*

40 *strepitus leviora prælia tentabantur.* De Corallorum gente, Pontum accolente, idem refert Val. Flaccus, *Ἀργοναυτικῶν* lib. VI:

Prælia nec rauco curant incendere cornu;

Indigenas sed ritè duces, & prisca suorum

Facta canunt, veterumque, viris hortamina, laudeis.

Ceterum rectè noster, de barritu; *Nec tam vocis ille, quàm virtutis concentus videtur.* sic enim apud Romanos quoque, antiquissimis jam inde temporibus; teste Livio, lib. III: *Consul, concione advocatâ, Si jam satis animi est, inquit, decernique placet, agite dum, clamorem, qualem in acie sublaturi estis, tollite hic, indicem voluntatis virtutisque vestra.* Unde etiam apud eundem auctorem, lib. IV, *Clamor indicium primum*

50 *fuit, quò res inclinatura esset: excitatior, crebriorque ab hoste; ab Romanis dissonus, impar, segnis, sæpè iteratus, incerto clamore prodidit pavorem animorum.* Quò illud etiam Taciti, historiar. libro IV, intelligendum de Civile, castra Romanorum obsidente: *Vt virorum cantu, feminarum ululatu sonuit acies, nequaquam par à legionibus cohortibusque redditur clamor.* nam & hæ pavebant; ut liquet ex historiæ contextu. At præter cantum, clamoremque istum immensum, armis quoque inter se collisis, ingen-

tem excitabant tumultum. quod singulos fecisse, ante singulare certamen, supra è Diodoro intellectum; & universos, ex Silii lib. III, & X; item ex Taciti historiar. V. Idem hic in annal. IV, de Sigambriis: *Simul in ferocissimos, qui ante vallum, more gentis, cum carminibus & tripudiis præsultabant, mittit dilectos sagittariorum. Iti dum eminus grassabantur, crebra & multa vulnera fecere: propius incedentes, eruptione subitâ turbati sunt: receptique subsidio Sugambra cohortis; quam Romanus promtam ad pericula, nec minus cantuum & armorum tumultu trucem, haut procul instruxerat.* Et historiar. II: *Ingerunt desuper Othiniani pila, librato magis & certo ictu, adversus temerè subeuntes cohortes Germanorum, cantu truci, & more patrio nudis corporibus super humeros scuta quatientium,* Livius, lib. XXI, de Gallis: *Galli occurrant in ripam cum variis ululatibus, cantuque moris sui, quatientes scuta super capita, vibrantesque dextris tela.* Causam ac rationem omnium horum ostendit lib. XXXVIII, de iisdem loquens Gallis: *Procera corpora, promissa & rutilata coma, vasta scuta, praelongi gladii, ad hoc cantus inuentium praelium, & ululatus, & tripudia, & quatientium scuta in patrium quemdam morem horrendus armorum crepitus; omnia de industria composita ad terrorem.* Sic noster, histor. V, de Germanis: *Quò plus terroris adderent, cuncta clamoribus miscebant.* Hinc Cæsar, belli civil. comment. III: *Neque frustra antiquitus institutum est, ut signa undique concinerent, clamoremque universi tollerent: quibus rebus & hosteis terri, & suos incitari existimarunt.* Diodorus, lib. II, clypeos hastis percutere, iræ signum fuisse usurpatum Aegyptiis, docet. Igitur antiquissimus hic mos militaris: & haud dubiè ante gentium post diluvium dispersionem exortus; si non ante diluvium. unde in omnem terræ orbem disseminatus. Romanos tamen eo usos, nusquam, nisi sub posterioribus demum imperatoribus, reperio. Marcellinus, lib. XXXI, pugnam inter Gothos & Valentem imperatorem, in Thraciâ commissam, referens: *Dumque idem cornu, nullo etiamnum interturbante, extenditur; horrendo fragore sonantibus armis, pulsuque minaci scutorum territi barbari.* Stewechius in notis ad Vegetii libri III cap. IX, ab Aegyptiis ad Romanos morem hunc permanasse arbitratur? At quæro ego, quando? ultimis demum temporibus; an verò primis? Si primis; cur nullus eum in rebus gestis Romanorum notavit historicus, nullus alius auctor? cur tam altum apud omnes, quasi ex unanimo consensu, silentium? Sin verò ultimis demum temporibus à Romanorum militibus usurpatum fatearis; cur ab Aegyptiis potius Romanos eum sumfisse credam, quam à propioribus Thracibus? aut Hispanis, aut Britannis, aut Gallis, aut denique Germanis; cum quibus plurima illis tunc bella? à quibus *barritum* quoque eos adsumfisse disertè fatetur Marcellinus: à quibus etiam imperatorum super scutum elevationem, & multa alia non modò foris in militiâ, sed domi etiam in aulâ eos instituisse, supra patuit. Fuit tamen ejus rei jam olim apud Romanos quædam, non in bellis ac pugnis, sed in pace ad festos dies imago, ex antiquissimo illo omnium gentium more servata. Dionysius Halicarnassensis, lib. II, de Saliorum in sacris saltatione: *χορείαν δὲ καὶ κίνησιν ἐν ὁπλίῳ καὶ τὸν ἐν ταῖς ἀσπίσιν ἀποτελεσάμενον ὡδὲ τὴν ἐγχειρίδιον ψόφον, ἃ τι δὲ τοῖς ἀρχαίοις τεκμηριώσθαι λόγοις, κέρητες ἦσαν οἱ πρῶτοι καὶ ἑσχατοὶ.* id est: *Saltationem verò armatam, quæ in clypeis crebros gladiolis ciet strepitus, si quid ex antiquis scriptoribus sumendum est conjectura, primi Curetes instituerunt.* Idem auctor lib. VII, de eadem saltatione: *Ἑλληνικὸν δὲ καὶ τὸ τοῦ ἐν τοῖς πάνυ παλαιαῖς ἐπιτηδεύμα, ἐν ὁπλοῖς ὀρχήσις, ἢ καλεσμένη Πυρρίχη.* id est: *Hoc quin etiam apud Græcos exercitii genus olim cum primis erat celebre, nempe armata saltatio, quæ Pyrricha vocatur.* Sed ad nostra redeo. Ut primum igitur viri cantum clamoremque sustulerunt, feminae quoque, à tergo aciei in carris rhedisque positæ, ululatum simul tollebant horrendum. Auctor noster, historiarum lib. IV: *Vt virorum cantu, feminarum ululatu sonuit acies.* Atque ideò feminae à tergo positæ erant, uti continuo suo ululatu viros ad acrius certamen victoriamque accenderent. Idem noster, in libro de Germaniâ: *In proximo pignora: unde feminarum ululatus audiri, unde vagitus infantium. hi cuique sanctissimi testes, hi maximi laudatores.* Et de Civile, dicto historiar. IV: *Matrem suam, sororesque, simul omnium conjuges, parvosque liberos, consistere à tergo jubet, hortamenta victoria.*

Proelio jam commisso, dux exercitus, prout ratio postulabat, has vel illas aciei parteis adequitabat; quā verbis, quā exemplis militum animos excitando. *exemplo tamen potius, quā imperio*, ut ait noster in libro de Germaniā, *si promptus, si conspicuus, si ante aciem ageret, admiratione praeerat*. nam, cū ventum in aciem, turpe erat principi, virtute vinci. Exemplum praeclarum in Arminio, Cheruscorum duce, annal. lib. II: *Medii inter hos Cherusci, collibus detrubantur: inter quos insignis Arminius, manu, voce, vulnere, sustentabat pugnam. incubueratque sagittariis, illā rupturus, ni Rhatorum Vindelcorumque, & Gallicae cohortes signa objecissent. nisu tamen corporis, & impetu equi pervasit*. Ibi tunc turpe erat
10 comitatu, de quo supra dictum, virtutem principis, vel ducis non adaequare. nam infame in omnem vitam ac probrosum, superstitem principi suo ex acie recessisse. Ibi dux, ceterique principes, sive pagorum ductores, pro victoriā pugnabant; comites pro duce ac principibus. ibi devoti illi, barbā crinibusque summissis, fummis enitebantur viribus, uti, hoste casō, exsuere votivum obligatumque virtuti oris habitum, superque sanguinem & spolia revelare frontem, & nascendi pretiū referre liceret, dignosque patriā ac parentibus sese ostenderent. De reliquo milite sic equidem Germanicus apud Tacitum, annal. libro II, apud Romanum militem concionans; *Sine pudore flagitii, sine curā ducum, abire, fugere*. At aliter ipse Tacitus, in libro de Germaniā: *Cedere loco, dummodo rursus instes, consilii, quā formidinis, arbitrantur*. Sed illa Germanicus suis fortasse prioribus annis rectē aptavit. tunc quidpe vagis incursum & disiectas per catervas praeliabantur. postmodum verō, longā adversus Romanos militiā, insueverunt sequi signa, dicta imperatorum accipere; ut testatur Tacitus, dicto annal. lib. II. Alioquin corpora suorum etiam in dubiis praeliis referebant; teste eodem, in libro de Germaniā. Scutum verō in pugna reliquisse, precipuum erat flagitium. nec aut sacris adesse, aut concilium inire ignominioso fas. multique superstites bellorum, infamiam laqueo finiebant. Ceterum tota acies si perrupta turbataque inclinaret; retro ad carrorum munimentum sese recipiebant: indeque, viribus collectis, rursus in hostem erumpebat; ut supra ē Nicetā Choniata ostensum est. Plerumque tamen, antequā ad carros refugerent, stipatis cuneis, vel globis sese defendebant. quā
30 de re ita Dio, libro XXXVIII, in Ariovisti contra Cæsarem acie: Συςρεφόρμιοι ἐν κατὰ τριακοσίς, καὶ πλείς, καὶ ἐλάτεις, τὰς τε ἀπιδίαις ἀπανταχόθεν (φῶν παρεβάλλοντο, καὶ ὁρθοὶ ἰσάμενοι, ἀπὸ σμικροῦ μὲν ὑπὸ τῆς συγκλίσεως, δυσκίνητοι δὲ ὑπὸ τῆς πυκνότητος ἐγίνοντο. καὶ ἔτε ἑδρῶν ἔδιδεν, ἔτε ἑωαχον. καὶ ἐν ταύτῃ μένοντες, ὡς περ ἐν πόρεσσι εἰσῆκεισαν. id est: Itaque treceni quique agmine facto, aliquando plures, nonnumquam pauciores, scutis undiquaque sese sepientes, erectique stantes, neque invadi, quod erant conferti atque conclusi, neque disturbari ob densitatem poterant. idcirco neque agebant quidquam, neque patiebantur. atque ita uno loco manentes, veluti turribus septi stabant. At postquam multum diuque ab utrāque parte armis decertatum; tandem aut æquis manibus discessum est, aut alterius aciei clades, alterius victoria consequuta est. Victi atque fugati, plerumque ad carros, uxoresque, ac liberos fugiebant; ut supra patuit. Illic plurimum ab hostibus, nonnumquam a suis feminis cædebantur. Plutarchus in Mario, de Cimbriorum clade: Τὰς δὲ φεύγοντας ὡσανύς πρὸς τὸ χαράκιμα, τραγικῶς τὰς ἐνετύχωνον πάθεισιν. αἱ γὰρ γυναῖκες, ἵππὶ τῶν ἀμαξῶν μελανείμενες ἐφεσώσθη, τὰς τε φεύγοντας ἐκλείνον, αἱ μὲν ἄνδρας, αἱ δὲ ἀδελφούς, αἱ δὲ πατέρας. καὶ τὰ νήπια τῶν τέκνων ἀπαγχέσθαι ταῖς χερσὶν, ἐρρίπην ὑπὸ τὰς τροχούς καὶ τὰς πόδας τῶν ὑποζυγίων. αὐτὰς δὲ ἀπέσφατον. μίαν δὲ φασιν ἐξ ἀκρῆς ῥυμῆς κεκαρμένην, τὰ παῖδια τῶν αὐτῆς (φυρῶν ἀφημμένα βρόχοις ἐκατέρωθεν ἡρτῆσθαι. τὰς δὲ ἄνδρας, ἀπορία δένδρων, τοῖς κέρασι τῶν βοῶν, τὰς δὲ τοῖς σκέλεσι
50 παρὰ δὲ τὰς αὐτῶν τραχήλους. εἰτα κέντρα παρὰ φέροντας, ἐξαλλομένων τῶν βοῶν, ἐφελκομένους καὶ παλιν μένους ἀπὸ πλοῦτος. πολλὴ καὶ περ ἔτι αὐτῶν διαφθαρέντων, ἐάλωσαν ὑπὲρ ἐξ μυριάδας. hoc est: Quum effusos ad castra summovissent, inciderunt in horrendissima spectacula. feminae quidpe in plaustris consistentes, alie viros, alie fratres, nonnullae patres fugienteis interficiebant: infanteisque insuper suis strangulabant manibus & sub rotas jumentorumque pedes proficiebant; moxque trucidabant semet ipsae. Vnam

memorant ex summo dependisse temone, quæ pueros ex cruribus suis annexos laqueis hinc inde suspenderat. Viros, arborum penuriâ, cornibus boum, alios cruribus alligasse colla; mox stimulasse, quò illis exsiliantibus, raptati & obtriti interirent. Qui quamquam ita perirent, capti tamen sunt plus LX millia. Orosius, libro v, cap. xvi, de eodem bello Teutonico ac Cimbrico: Mulieres eorum constantiore animo, quam si viciissent, petierunt à consule, ut sibi, inviolatâ castitate, virginibus sacris ministrare fas esset; quò vitam sibi reservarent. Quam rem quum non impetrassent; parvulis suis ad saxa illis, cuncta sese ferro, ac suspendio peremerunt. Hanc equidem in Galliâ acceptam cladem solis Tigurinibus atque Ambronibus, Gallicæ utrique genti, adscribit Orosius, quum veriùs fuerit Teutonorum & Ambronum. De 10
Cimbrorum in Italiâ clade sic idem mox postea: Sexaginta millia capta dicuntur. Mulieres graviolem penè excitavere pugnam: quæ, plaustris in modum castrorum circumstructis, ipsæ desuper propugnantes diu, prope repulere Romanos. Sed quum ab his novo cadis genere terrentur (abscissis enim cum crine verticibus inhonesto satis vulnere turpes relinquebantur) ferro, quod in hostes sumserant, in se suasque verterunt. namque aliæ concursu mutuo jugulatae, aliæ apprehensis invicem faucibus strangulatae, aliæ funibus per equorum crura consertis, ipsisque continuo equis exstimulatis, postquam suas iisdem funibus, quibus equorum crura nexerant, indidère cervicibus, protractæ, atque exanimatae sunt: aliæ laqueo se, subrectis plaustrorum temonibus, pependerunt. Inventa est etiam quadam, quæ duos filios, trajectis per 20
colla eorum laqueis, ad suos pedes vinxerit; & quum se ipsam, suspendio morituram, dimisisset, secum traxerit occidendos. Inter hæc multa & miserrabilia mortis genera, reguli quoque duo strictis in se gladiis concurrisse feruntur. Adeò crudelissima quæque mortis genera captivitati præponebant. Captivis post victoriam, spoliisque apud victores Germanos quid factum, postea ostendam; ubi primum de urbium aliorumque munitorum locorum oppugnatione pauca quædam dixerò.

Urbeis Romani duobus potissimum modis oppugnabant; coronâ, & operibus. Operibus oppugnabatur urbs, quum vallo, fossâ, munitionibusque cincta, vineis insuper, & pluteis, ariete, & aliis machinis bellicis urgeretur. Horum 30
Germanos nostros prisco illo ævo prorsus nihil habuisse, solâque coronâ oppugnasse loca munita, apud rerum auctores deprehendo. Tacitus, historiar. lib. iv, obsidionem castrorum Romanorum, à Batavis, Caninefatibus, Frisiis, Bructeris, ac Tencteris factam, referens; Machinas etiam, inquit, insolitum sibi, ausi. Annal. lib. xii, in historiâ Arminianâ: Nihil tam ignarum barbaris, quam machinamenta, & astus oppugnationum. at nobis ea pars militiæ maximè gnara est. Marcellinus, libro xxxi, de Gothis, per Thraciam grassantibus: Ut inter Istrum & solitudines, perniciofa hostium multitudo compacta, nullosque reperiens exitus, periret inedia; cunctis utilibus ad vivendum in civitates validas comportatis: quarum nullam etiamtum circumfidere conati sunt; hæc & similia machinari penitus igno- 40
rantes. Modum coronâ oppugnandi, omnibus pariter Celtis communem, ostendit Cæsar, belli Gall. comment. ii: Gallorum, inquit, eadem atque Belgarum oppugnatio est. hi, ubi, circumjectâ multitudine hominum totis manibus, undique in murum lapides jaci cæpti sunt, murusque defensoribus nudatus est; testudine factâ, portis succedunt, murumque subruunt. exemplum refert eodem loco: Ab ipsis castris opidum Rhemorum nomine Bibrax aberat millia passuum viii. id ex itinere magno impetu Belgæ oppugnare cæperunt. & mox: Tanta multitudo lapideis ac tela conjiciebant, ut in muro consistendi potestas esset nulli. Marcellinus, dicto libro, de iisdem Gothis: Adrianopolim agminibus petivère densatis; eam vel cum discriminibus excisuri postremis. & mox: Ne intervallatis ardor inteperceret moris; horâ diei quartâ, am- 50
bitu cincto murorum, infestissimè certabatur. Scalas tamen admovisse, testatur in eadem oppugnatione postea: Nonnulli scalas vehendo, adscensusque innumeros ex latere omni parantes, sub oneribus ipsis obruebantur, contrusis per pronum saxis, ex columnarum fragmentis, & cylindris. Sic Tacitus, de dictâ oppugnatione castrorum Romanorū: Batavi, Transrhenanique, quæ discreta virtus manifestius spectaretur, sibi

sibi quaque gens consistunt, eminus laceffentes. post, ubi pleraque telorum turribus pin-
nisque mœnium irrita hærebant, & desuper saxis vulnerabantur; clamore, atque impe-
tu invasere vallum. appositis plerique scalis, alii per testudinem suorum, scandebant
jam quidam, cum gladiis, & armorum incussu præcipitati, sudibus & pilis obruuntur.
At hujusmodi oppugnatio si parum prosperè cederet, longinquo obsidio de-
ditionem urbis tentabant. Sic dicti Germani, Romanorum castra circum-
fidentes, desperatâ vi, verterunt consilium ad moras; hanc ignari, paucorum dierum
inesse alimenta, & multum imbellis turbæ. simul ex inopiâ proditio, & fluxa servi-
tiorum fides, ac fortuita belli sperabantur. & postquam oppugnationem iterave-
10 rant: Civilis, omisâ oppugnandi spe, rursus per otium assidebat; nuntiis & pro-
missis fidem legionum convellens: tandemque obsidio pervicit. Frontinus,
stratagem. libro III, capite VII, Gallos tradit, Titurium Sabinum obsi-
denteis, lignis sarmentisque se onerasse, quibus fossas complerent: ingentique cursu ca-
stra Romana, in colle posita, petivisse. Haud dubiè fuerunt Eburones, Germani-
cæ originis Belgæ, ad Atuâtucam, Eburonum castellum, in quo hibernabat
Sabinus; ut infra suo loco ostendetur.

CAP. LII.

20

De iis, quæ post prælium victoriamque à
victoribus fiebant.

PARTÂ victoriâ, victores multum captivos, plus prædâ avidi sectaban-
tur: quidpe qui aut libertatis vindicandæ causâ, aut prædæ obtinen-
dæ gratiâ, quæ una omnibus stipendia, bella ingrediebantur. Dio, lib.
LVI, de clade Varianâ: καὶ πάντες ἀπώλοντο, ἢ καὶ ἐάλωσαν, εἰ μὴ οἱ Βάρβαροι περὶ
τὴν τῆς Λείας ἀρπαγὴν ἀρχοὶ ἐγένοντο. id est: Omnesque Romani occisione peribant,
aut capiebantur, ni Germani diripiendâ prædâ occupari cœpissent. Auctor noster, an-
nal. libro I, de Cheruscorum cum Romanis prælio in Vestofaliâ commisso:
30 *Cacina, dum sustentat aciem, suffosso equo delapsus circumveniebatur, ni prima legio sese
opposuisset. juvit hostium aviditas, omisâ cade prædâ sectantium. & historiar. li-
bro IV: Obstitit vincentibus prævum inter ipsos certamen, hoste omisso spolia conse-
ctandi. Præda igitur non æqualiter in eos divisa: sed quod quisque adsequeba-
tur, id sibi ferebat. Prædâ nacti, festam statim agebant eodem in loco
diem, noctemque proximam. Annal. libro XII, de Chattis, latrocinia pro-
pe Rhenum & Maguntiacum agitantibus: Qui lævum iter petiverant, recens re-
versos, prædâque per luxum usos, & somno graves circumvenère. & prædicto libro I,
de Cheruscis, qui prosperè adversus Romanos pugnaverant: Nox per diversa
inquires; cum barbari festis epulis, lato cantu, aut truci sonore subjecta vallium, ac resultant-
40 tis saltus complerent: apud Romanos invalidi ignes, interruptæ voces. In captivos de-
inde quales se gesserint, ostenditur annal. libro XIII: Sed bellum Hermanduris
prosperum, Cattis exitio fuit: quia victores diversam aciem Marti ac Mercurio sacra-
vère. quo voto, equi, viri, cuncta victa occidioni dantur. Quo ritu occidioni data
fuerunt, docet idem auctor, annal. libro I, locum cladis Varianæ describens:
Prima Vari castra, lato ambitu, & dimensis principiis, trium legionum manus ostenta-
bant: dein semiruto vallo, humili fossâ, accisa jam reliquiâ confedissee intelligebantur.
Medio campi albertia ossa, ut fugerant, ut restiterant, disiecta, vel aggerata. adiace-
bant fragmina telorum, equorumque artus; simul truncis arborum antefixa ora. lucis pro-
pinquis barbara aræ, apud quas tribunos ac primorum ordinum centuriones mactaverant.
50 & cladis ejus superstites, pugnam aut vincula elapsi, referebant; Hic cecidisse legatos;
illic raptas aquilas; primum ubi vulnus Varo adactum; ubi infelici dextrâ & suo ictu
mortem invenerit: quo tribunali concionatus Arminius: quot patibula captivis, quæ
scrobes. Ex quibus patet, hæc quoque cuncta in loco, aut prope locum pu-
gnæ gesta. Primarii igitur captivorum ad aras è cespite viridi constructas
Marti ac Mercurio, præcipuis ac maximis Germanorum diis, mactabantur.*

verò illustrium virorum, cedrino inungentes, peregrinis ostentabant. neque reddere ea dignabantur, si quis tantumdem auri pondus pro redimendis iis obferret. Hoc scilicet est, quod Diodorus, eodem libro, de Hispanis adseverat: Τῶς δ' ἡθεὶς πρὸς τοὺς τὰς κακῶν καὶ πολεμῶν ὑπάρχοντες ὡμοί, πρὸς τὰς ξένων ὁμιλεῖς καὶ φιλαίῳ ποιοί. id est: Quod ad mores attinet; erga maleficos atque hosteis sunt crudeles: sed erga hospiteis atque peregrinos, mites atque humani. Sed & Livius idem illud de Gallis testatur, lib. x: In conspectu fuere Gallorum equites, pectoribus equorum suspensa gestantes capita, & lanceis infixæ; orantesque moris sui carmine. Silius Italicus, lib. iv, de Gallis, ad Ticinum flumen primâ pugna cadentibus:

10 Demetit aversi Vesagus tum colla, jubâque
Suspensam portans galeam, atque inclusa perempti
Ora viri, patrio divos clamore salutat.

Porro de Gallis in Italiâ ita Livius, lib. v: Postremò cæsarum spolia legere, armorumque cumulos, ut mos eis est, coacervare. Cæsar, belli Gall. comment. vi, de universis Gallis Transalpinis: Martem bella regere arbitrantur. huic, quum prælio dimicare constituerunt, ea, quæ bello ceperint, plerumque devorunt. qui superarunt, animalia capta immolant: reliquas res in unum locum congerunt. multis in civitatibus harum rerum exstructos cumulos locis conspiciari licet. neque sæpè accidit, ut neglectâ quispiam religione aut capta apud se occultare aut posita tollere auderet. gravissimumque ei rei supplicium cum cruciatu constitutum est. Germani nostri an similia excitarint trophæa, haud temerè dixerim. Atque istæ equidem fuere consuetudines in bellis gravioribus. in levioribus bellis, sive in latrociniis quem observaverint ritum in abducendis captivis imbellibus, patheticè enarrat Marcellinus, lib. xxxi, de Gothis; Thraciam deprædantibus, verba faciens: Vastabundi omnes per latitudines Thraciæ pandebantur impunè; ab ipsis tractibus, quos prætermeat Ister, exorsi, adusque Rodophen, & tractum, qui immensa disternat maria, rapinis & cadibus, sanguineque, & incendiis, & liberorum corporum corruptelis, omnia fœdissimè permiscentes. Tunc erat spectare cum gemitu facta dictu visuque prædara; attonitas metu feminas flagris concrepantibus agitari; fœtibus gravidas adhuc immaturis, antequàm prodirent in lucem, impia tollerantibus multa: implicatos alios matribus parvulos; & puberum audire lamenta, puellarumque nobilium, quarum stringebat fera captivitas manus: postque adulta virginitas, castitasque nuptiarum, ore affecto flens ultima, ducebatur; mox profanandum pudorem optans morte, licet cruciabili, prævenire. Tacitus, annal. lib. xiii, de Ansibariorum gente, à Chaucis pulsâ, per Tencterorum, Bructerorum, Vsiptiorum, Tubantumque fineis quærendo sedeis vagante: Quorum terris exacti, cum Catts, dein Cheruscos petissent; errore longo, hospites, egeni, hostes, in alieno, quod juventutis erat, caduntur. imbellis etas in prædam divisa est. Annal. lib. ii; prælio Romanos inter atque Cheruscos commisso: Quintâ ab horâ diei ad noctem cæsi hostes, decem millia passuum cadaveribus atque armis opplevè: repertis inter spolia eorum

20 catenis, quas in Romanos, ut non dubio eventu, portaverant. Annal. libro xii; ubi Chatti, latrocinia prope Rhenum ac Maguntiacensia castra agitantés, oppressi fuere: Aucta latitia, quod quosdam è clade Varianâ, post quadragesimum annum, servitio exemerant. Hi quo loco, aut quo in usu apud illos fuerint, indicat Seneca, in epist. lvi: Varianâ clade quàm multos splendidissimè natos, senatorium per militiam auspicientes gradum, fortuna depressit? alium ex illis pastorem, alium custodem casa fecit. Verum hæcenus de re militari priscorum Germanorum differuisse sufficiat.

CAP. LIII.

50 De funeratione mortuorum.

AUCTOR noster, explicatis universis ac singulis morum partibus, tandè in vitæ fine cōcludit. Funerum, inquit, nulla ambitio. id solum observatur, ut corpora clarorum virorum certis lignis cremantur. corpora scilicet eorū, qui claritudinem nominis per arma ac bellicas virtuteis adquisiverant, aut ex generis

nobilitate ducebant. Quidam interpretes hunc auctoris locum haud satis percipientes, sic intelligendum docent, quasi omnium reliquorum corpora humo condita fuerint; clarorum solummodò virorum cremata. quod opidò falsum est. Diodoro hæc sunt verba, de Germanis juxta & Gallis perscripta, lib. v: *Εἰώθασιν ἢ πρὸς τὸ δαῖπνον ἐκ τῶν τυχόντων πρὸς τὴν διὰ τῶν λόγων ἀμιλίαν κατὰ σάνης, ἐκ περικλήσεως μονομαχεῖν πρὸς ἀλλήλους, παρ' ἑδὲν τιθέμενοι τὴν τῆς βίης τελευτῶν. ἐπιχρῆν γὰρ παρ' αὐτοῖς ὁ τῆς Πυθαγόρου λόγος, ὅτι τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων ἀθανάτους εἶναι συμβέβηκε, καὶ δι' ἐτῶν ὀρισμῶν πάλιν βιοῦν, εἰς ἕτερον σῶμα τῆς ψυχῆς ἐσθουμένης. διὸ καὶ κατὰ τὰς ταφὰς τῶν τελευτηκότων ἐνίοις ἐπιστολὰς γεγραμμένας τοῖς οἰκείοις τελευτηκόσιν ἐμβάλλειν εἰς τὴν πυρὰν, ὥς τῶν τελευτηκότων ἀναγνώσκοντων ταύτας. hoc est: So-* 10
lent inter ipsas quoque epulas, causâ ex jurgio leviter arreptâ, exsurgere: & ex provocatione inter sese digladiari; vitæ jacturam nihili aestimantes. nam Pythagoræ apud illos opinio evaleuit, quod animæ hominum immortales, in aliud ingressæ corpus, definito tempore denuò vitam capeßant. ideòque in funeratione mortuorum quidam epistolas, propinquis defunctis inscriptas, in rogam conjiciunt, quæ ab iis legantur. Hæc nempe Diodorus de omnium pariter funeratione, sine ullo discrimine, sine exceptione, sine humationis mentione, scribit. Sed morem hunc cremandi mortuorum corpora, non modò universis Celtis nostris, per Illyricum, Germaniam, Galliam, Hispaniam, Britannicasque insulas; verùm toti terrarum orbi fuisse communem, veteres ubique testantur historiæ. nuncque in extero simul orbe, 20
& in orientalibus, meridionalibusque nostri orbis partibus esse vulgarem, vulgò notum est. Pauca quædam antiquitus nationes ab eo fuerunt alienæ. ut Hebræi, Chaldæi, Persæ, Derbices, & Troglodytarum, Meroitarumque, ac Thracum nonnulli; qui omnes corpora defunctorum humabant. Caspii, & ex Indis Taxilæ vulturibus ea atque feris abjiciebant; ut & Persæ magorum suorum corpora. ex Indis etiam Callatiæ, ex Sarmatis Essedones, & ex Britannicis populis Ibernii parentum defunctorum corpora epulando consumeabant. nonnulli Meroitarum in flumen Nilum abjiciebant mortuos. alii ex eadem gente circumfuso vitro intra penetralia domi collocabant: ut & Ægyptii arte medicatos. quarum omnium funerationum testes sunt, inter alios scriptores, maximè libri sacra- 30
ti, Herodotus, Strabo, Mela, ac Plinius; cujus verba mox citabo. Ex reliquarum gentium unanimi consensu patet, vetustissimum fuisse illum cremandi morem, ab urbis Babylonicæ ædificatione, & lingvæ primævæ confusione, in universum orbem peruectum. Nec equidem dubitaverim, jam ante aquarum inundationem fuisse usitatum; ut pleraque alia diversis gentibus communia. Primam ejus originem, sive causam Plinius videtur indicare, in lib. viii, cap. liv, his verbis: *Ipsam cremare apud Romanos non fuit veteris instituti, terrâ condebantur.* At postquam longinquis bellis obrutos erui cognovère, tunc institutum. Et tamen multa familia priscos servavère ritus. sicut in Corneliâ nemo ante Syllam dictatorem traditur crematus: idque voluisse, veritum talionem, eruto C. Marii cadavere. Sed ad 40
nostram gentem revertor. Verba igitur Taciti prædicta, in hanc intelligenda sunt mentem: Scilicet omnium pariter mortuorum apud Germanos corpora fuisse cremata: sed sine ambitione ac pompâ, vulgaribus lignis. clarorum tantum virorum corpora certis combusta lignis, id est, quæsitis atque dilectis. Longè ab hac Germanorum modestiâ diversum tradit morem in Gallis Cæsar, commentario vi. *Funera sunt, inquit, pro cultu Gallorum, magnifica, & sumptuosa.* item in Hispanorum gente Appianus, in Hispanicis, de Viriati ducis ipsorum funere loquens. *Ὀυρίανθον μὲν λαμπρῶς τετακοσμήσαντες ἐπὶ ὑψηλατάτης πυρᾶς ἔκαυον.* id est: *Viriati corpus magnificentissimè exornatum in altissimo rogo cremaverunt.* Germanorum in funeribus modestiam Indi quoque observarunt, 50
gens longè remotissima. Solinus de iis, capite quinquagesimo quinto: *Nullus funerum apparatus.* & Strabo, libro quinto decimo: *Λιταὶ δὲ καὶ αἱ ταφαὶ, καὶ μικρὰ χώματα.* ὑπερβολῶς δὲ τῇ ἀλλῇ λιτότητι κοσμῶνται. id est: *In tumulis, & sepulchris perparci sunt: in cultu corporis contra nimii.* Pergit noster: *Struem rogi nec vestibus, nec odoribus cumulant.* ut Romani, & aliæ gentes. Idem noster, annal. i ii, de Agrip-

de Agrippinâ, cum Germanici, mariti defuncti, cineribus per Calabriam, Apuliam, Campaniamque Romam petente: *Vbi colonias transgrederentur, atrata plebes, trabrati equites, pro opibus loci, vestem, odores, aliaque funerum solennia cremabant.* Et Plinius, lib. XII, cap. XVIII, de Arabiâ felice loquens: *Beatam illam fecit hominum, etiam in morte luxuria; quæ diis intellexerat genita, adhibens urendis defunctis. Periti rerum asseverant, non ferre tantum annuo fœtu, quantum Nero princeps novissimo Poppææ suæ die concremaverit. Aestimantur postea toto orbe singulis annis tot funera, acervatimque congesta honori cadaverum, quæ diis per singulas micæ dantur.*

Ceterò struem rogi apud Hispanos fuisse altissimam, suprâ ex Appiano intelleximus. Antiquum hunc fuisse morem, aliis quoque gentibus usitatum, liquet ex Homero; qui Iliad. XXIII, ita canit de Patrocli rogo:

Ποίησαν δὲ πυρὸν ἑκατόμποδον ἔνθα καὶ ἔνθα,
Struxerunt rogi, centum pedum quoquoversum.

Ex hac altitudinem conjicere licet. Clariùs Virgilius, Aeneidos libro VI, in Miseni Trojani in litore Italiæ funeratione:

— *Aramque sepulcrâ
Congerere arboribus, cæloque educere certant.*

De rogo, quem Annibal Pœnorum dux Romano consuli, ad Cannas caeso, struxit, ita Silius, Italicus libro X:

Sublimem eduxère pyram.

Non modò Hispanis, sed ceteris quoque Celticis nationibus idem fuisse observatum, maximeque Germanis nostris, patet ex Herulorum, Germanicæ nationis, Vistulæ quondam ostia adcolentis, exemplo, apud Procopium: qui ita de prisco eorum more narrat, in Gothicorum lib. II: οἱ δὲ ξύλα πολλὰ ἐς μεγάτην ὕψος ξυνήσαντες, καθίσαντες τε τὸν ἄνθρωπον ἐν τῇ τῷ ξύλων ὑπερβολῇ, ξύμπαντα ἑκατοντατικά τὰ ξύλα, ἐκ τῶν ἑκάτων ἀρξάμενοι. παυσανδρὴς δὲ αὐτῆς τῆς φλογός, ξυλλέξαντες τὰ ἐς αὐτὴν τοπαρυτικά τῇ γῇ ἐκρυπτον. hoc est: *Ipsi verò multorum lignorum strue in altitudinem ingentem congestâ, homineque in summo ejus fastigio posito, statim omnia ligna incendebant, ab infimâ parte factò initio. Ut primum verò flamma resedit, collecta protinus ossa terrâ condebant.* Illa quidem verba καθίσαντες τὸν ἄνθρωπον, id est, *sedere facientes hominem*, de iis intelligit Procopius, qui vivi rogo imponebantur: de quibus mox integra ejus verba adscribam. Jam antea defunctos, porrexisse supinos, ut Græci atque Romani, haud dubium est.

Tacitus superioribus hæc subneçit: *Sua cuique arma, quorundam igni & equus adjicitur.* id est, crematur, unâ cum armis eodem in rogo: nempe, quia ista pretiosissima atque carissima Martiæ genti bona; per quæ claritudinem adepti erant. Alias quoque genteis arma rogo defunctorum adjecisse, testis est Virgilius in dicto Miseni Trojani funere:

*Ingentem struxère pyram: cui frondibus atris
Intexunt latera; & ferales ante cupressos
Constituunt: decorantque super fulgentibus armis.*

Silius in prædicto consulis Romani funere, ab Annibale Pœno curato:

*Sublimem eduxère pyram, mollesque virenti
Stramine composuere toros, superaddita dona
Funereum decus expertis, invisus & ensis,
Et clypeus, terrorque modò atque insigne superbum,
Tum lateri fasces, captaque in Marte secures.*

At equus ille non vivus cum domino mortuo cremabatur; sed antè jam matatus: teste Cæsare, prædicto belli Gallici commentario sexto, ita de Gallicis loquente: *Omnia, quæ vivis cordi fuisse arbitrantur, in ignem inferunt; etiam animalia. ac paullo supra hanc memoriam, servi, & clientes, quos ab iis dilectos esse constabat, justis funebribus confectis, unâ cremabantur.* Antiquissimum & hunc omnium terræ orbis fuisse gentium morem, ex vetustissimorum disco Græcorum exemplo.

fic

fic enim Homerus, loco prædicto, Achillem refert, Patrocli funus exsequentem:

Ποίησαν δὲ πυρὴν ἑκατόμποδον ἔνθα καὶ ἔνθα
Ἐν δὲ πυρῇ ὑπ᾿ αὐτῇ νεκρὸν θέσαν ἀχνυμένοιο κῆρ.

— Πίσυρας δὲ ἐρλαύχενας ἱώπας

Ἐστυμύως ἐνέβαλλε πυρῇ, μεγάλα συναχίζων
Ἐννεα τῶ γε αἰῶνι, τραπέζης κυῖες ἦσαν.

Καὶ μὲν τῶν ἐνέβαλλε πυρῇ δῖο δειροτομήσας.

Δώδεκα δὲ Τρώων μεγαθύμων ἡέας ἐδλῆς

Χαλκῶ δῆϊόν (κακὰ δὲ Φρεσὶ μῆδοτο ἔργα.)

Ἐν δὲ πυρὸς μὲν ὅς ἦκε σιδήρεον, ὃ Φρα νέμοιο.

Struxerunt pyram, centum pedum quoquo versum:

Inque pyrâ supremâ cadaver posuerunt, tristes corde.

— *Quatuor antè procerâ cervice equos*

Festinanter iniecit pyrâ, graviter suspirans.

Novem huic regi mensarii canes erant:

Ex quibus pyrâ iniecit duos obtruncatos.

Duodecim quoque Troum magnanimorum filios forteis

Ferro mactans (mala quidpe mente meditabatur opera)

In ignis robur projecit ferreum, ut depasceretur.

Sed & uxores unâ cum defunctis maritis crematas fuisse, apud omnibus pari- 20
ter Celtas, deprehendo; itidem de vetustissimo gentium more, qui hodieque
apud Indos & Americanos observatur. Strabo libro xv, de Indis: Παρά τισι δὲ
αἰκούειν, φησὶ Ἀριστοβουλῶ, καὶ συγκατακαίοντάς τας γυναῖκας τοῖς ἀνδράσιν ἀσμένους. τὰς
δὲ μὴ ὑποδύσας ἀδοξῶν. εἴρηται δὲ καὶ ἄλλοις ταῦτα. Hoc est: *Ait Aristobulus,*
se audivisse, apud quosdam uxores quoque sponte cum viris comburi. quæ id recusent,
inglorias esse. Verum hac de aliis etiam populis narrantur. Thraces maximè in his
intellexit: de quibus ita Herodotus, libro quinto: Ἐχει γυναῖκας ἕκαστος πολλ-
λὰς. ἑπεὰν ὧν τις αὐτέων ἀποθάνῃ, κείνης γίνεται μεγάλη τῶν γυναικῶν καὶ φίλων
παιδῶν ἰσχυρὰ περὶ τῷδε ἢ τις αὐτέων ἐφίλετο μάλιστα ὑπὸ τῷ ἀνδρὶ. ἢ δὲ αὐτὴν καὶ
τιμῇ, ἐγκωμιάσασα ὑπὸ τε ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, σφάζεται ὅτι τὸν ταφὸν ὑπὸ τῷ 30
οἰκηϊοτάτῃ ἐωυτῆς. σφάζεται δὲ σιωθᾷ πηται τῷ ἀνδρὶ. αἱ δὲ ἄλλαι συμφορῶν με-
γάλῳ ποιεῦνται. ὅναιδ' γὰρ σφί τῶν μέγιστον γίνεται. Hoc est: *Singuli plures ha-*
bent uxores. Itaque si quis eorum decessit, disceptatio magna fit inter uxores, acri amico-
rum circa hanc rem studio, quenam præcipuè à marito fuerit dilecta. Quæ talis judica-
ta est, & hunc honorem adepta, ea à viris atque mulieribus exornata, ad tumultum
à propinquissimo mactatur, unâque cum viro sepelitur; ceteris uxoribus id sibi pro in-
genti calamitate ducentibus. nam id eis summo dedecori datur. In eandem senten-
tiam Mela, libro secundo, capite secundo, de eadem gente: *Ne feminis qui-*
dem segnis est animus. Super mortuorum virorum corpora interfici simulque sepeliri, vo-
tum eximium habent. & quia plures simul singulis nuptæ sunt; cujus id sit decus, apud 40
judicatuos magno certamine affectant. Moribus datur. estque maximè latum, cum
in hoc contenditur, vincere. Mærent alia vocibus, & cum acerbissimis planctibus
efferunt. At quibus consolari eas animus est, arma, opesque ad rogos deferunt: para-
tique, ut dictitant, cum fato jacentis, si detur in manus, vel pacisci, vel decerne-
re, ubi nec pugna, nec pecunie locus sit: manentque dominas proci. Locum esse
corruptum, & sine ullo sensu, etiam ante me viri doctissimi notarunt. Simile-
rus pro novissimis istis, manentque dominas proci, hæc restituit; mærendo minus
proficere. quæ equidem haud longè à sanâ lectione absunt. Verum me-
lior ista videtur restitutio: At quibus consolari eas animus est; arma, opesque ad ro-
gos deferunt; parati, ut dictitant, cum fato jacentis, si detur in manus, vel pacisci, vel 50
decernere. Vbi nec pugna, nec pecunia locus sit; monent, mærendo nihil eas profice-
re. Sed eundem circa uxorum necationem apud nostros quoque Germanos
observatum fuisse morem, auctor est Procopius, loco prædicto: cujus verba
jam integra huc adscribere commodum fuerit. sunt igitur ista: Οὐτε γὰρ γηρά-
σκουν, ὅτε νοσῶσιν αὐτοῖς βιοτεύειν ἐξῆν· ἀλλ' ἐπειδὴ τις αὐτῇ ἡ γήρα, ἢ νόσος αἰώη, ἐπανάγκους
οἱ ἐγίνε-

- εἰ γίνετο, τὰς συγγενεῖς αἰτεῖσθαι, ὅτι ταίχισται ἐξ ἀνθρώπων αὐτὸν ἀφανίζειν. εἰ δὲ ξύλα πολλὰ, ἐς μέγα τι ὑψοῦν, ξυμνήσαντες, καθίσταντες τε τὸν ἀνθρώπον ἐν τῇ τῶν ξύλων ὑπερβολῇ, τῶν τινὰ Εὐράλων, ἀλλότριον μὲν τοῖς, σιωπῶντι ξιφιδίῳ παρ' αὐτὸν ἐπεμπον. Συγγενὴ γὰρ αὐτῷ τὸν φονέα εἶναι, ὃ δέμει. ἐπειδὴν δὲ αὐτοῖς ὁ τῶν συγγενῶν φονεὺς ἐπαγγέλλεται, ξυμπαντοῦντα ἑκάστον αὐτίκα τὰ ξύλα, ἐκ τῶν ἐσχάτων ἀρξάμενοι. παυσανδρὸς δὲ αὐτῆς τῆς φλογὸς, ξυλδέξαντες τὰ ὄσα, τοῦ δαυτικά τῇ γῇ ἐκρυπτον. Εὐράλῃ δὲ ἀνδρὸς τελευτήσαντι, ἐπ' ἀναγκῆς τῇ γυναικί, ἀρετῆς μετ' ἀποικισμῶν, καὶ κλέσθαι αὐτῇ ἐθελεύσθη λείπεισθαι, βρόχον ἀναψαμένη πῦρ τὸν τῶν ἀνδρῶν τάφον, καὶ εἰς μακρὸν, θνήσκεν. ὃ ποιῶσα δὲ ταῦτα περιεσφίγγει τὸ λοιπὸν ἀδόξω τε εἶναι, καὶ τοῖς τῶν ἀνδρῶν συγγενέσι προσκεκρυμέναι. Id est: Nec senescentibus, nec morbo
- 10 *adfectis vitā amplius frui fas erat. sed, ubi quispiam eorum sive consenuisset, sive morbo corripere, protinus cogebatur à propinquis efflagitare, uti se quā primum ex humanis tollerent. Tum illi lignorum strue in altitudinem congestā, desuperq; homine in summo fastigio imposito, Herulorum quempiam immittebant, qui cultro eum conficeret; sed sanguine prorsus alienum. haud enim fas erat, propinquum esse interfectorem. Ut primum verò interfecto descendit ad propinquos defuncti, continuo hi omnia ligna, ab infimis factō initio, incendebant. Vbi autem flamma ipsa resedit; collecta ossa sub terram condebant. Herulo autem viro defuncto, necesse erat uxorem, quā virtutis existimationem consequi, gloriamque apud posteros relinquere vellet, laqueo apud viri sepulcrum, non longē post, vitam finire. Quā hoc facere recusaret, hanc ignominia nota manebat, & à ma-*
- 20 *riti propinquis infestatio.* Ex hoc igitur Procopii loco de Herulis, item ex suprā citatis testimoniis, Homeri de Græcis, Herodotique & Melæ de Thracibus, ac Cæsaris de Gallis, satis liquidò patet, uxores, clienteis, servos, equos, atque canes, antè fuisse juxta rogum necatos, quā cadavera eorum, unā cum defuncto marito, seu patrono, ac domino, comburerentur. Diversum ab hoc tradit de Thracibus Solinus, cap. xvi, his verbis: *Uxorū se numero viri jactant: & honoris loco ducunt multiplex conjugium. Quæ femina tenaces sunt pudicitia, defunctorum insiliunt conjugum rogos; & quod maximum insigne ducunt castitatis, precipites in flammās eunt.* Hoc quamquā Herodotus Melaque in Thracibus non notaverint; tamen sic apud Indos atque Americanos hodiēque fieri, satis in
- 30 *comperto est.* Ceterum, quòd senes, atque agrotare incipientes Heruli nostri è vitā migrare jusserint, id quoque ex communi gentium consuetudine factum. Strabo, lib. xi: Περὶ τῶν Βακτριανῶν, καὶ τὰ βέλτισται λέγουσιν οἱ περὶ Ὀνησίκριτον. τὰς γὰρ ἀπειρηκότας διὰ νόσον, ἢ γῆρας ζῶντας πρὸς βάλλεσθαι τρεφομένοις κυσίν, ὅππῃ δὲ πρὸς τὸ, καὶ ἐνταφιασὰς καλεῖσθαι τῇ πατρίᾳ γλώττῃ. τοιαῦτα δὲ πῶς καὶ τὰ περὶ τῶν Κασιπῶν ἰσχυροῦσι. τὰς γὰρ γονέας ἐπειδὴν ἐβδομήκοντα ἔτη γεγονότες τυγχάνωσιν, ἐγκλεισθέντας λιμοκτονεῖν. id est: De Bactrianis minimè laudanda narrat Onesicritus. nempe eos, qui morbo aut senio confecti sint, vivos projici canibus, dedita operā ad hoc nutritis; quos suā linguā adpellant vespillones. Similia quedam & de Caspiis narrantur. ab his enim parenteis, ubi LXX atatis annum impleverunt, inclusos fame necari. Et eo-
- 40 *dem libro postea: Οἱ Δέρβικες τὰς ὑπὲρ ἐβδομήκοντα ἔτη γεγονότας σφάττεισι. ἀναλίσκωσι δὲ τὰς σάρκας οἱ ἀγχιστε γένους. τὰς δὲ γυναικας ἀπάγχωσιν. εἰτα θάπτωσι. τὰς δὲ ἐντὸς ἐβδομήκοντα ἐτῶν ἀποθανόντας καὶ ἐοδίσκωσι, ἀλλὰ θάπτωσιν. id est: Derbices eos, qui LXX annum exceperunt, jugulant. carnes eorum proximi genere absument. Vetulas straxugulant; inde humant. Qui intra LXX annum moritur, non editur, sed humatur.* Herodotus, libro tertio, de Indis Padæis: Ὅς αὖ καμῇ τῶν ἀνθρώπων, ὡς αὖτε ἀνὴρ, ὡς τε γυνή, τὸν μὲν ἀνδρᾶ ἀνδρὲς, οἱ μάλιστα οἱ ὀμιλέοντες κτείνωσι, φάρμακοι αὐτὸν, τῆς κομῆς τῇ νύκτι, τὰ κρέα σφίσι διαφθείρειν. ὁ δὲ ἀπαρνεόμενος ἐστὶ μὴ μὲν νοσέειν· οἱ δὲ καὶ συγγνωσκόμενοι, ἀποκτείνοντες κατευωχέονταί. ὡς δὲ γυνὴ καμῇ, ὡσαύτως αἱ ὀπιχρέωμαι μάλιστα γυναικες ταῦτα τοῖσι ἀνδράσι ποιεῦσι. Hoc est: Quoties civium seu viri, seu femina agrotet; virum quidem viri, sui maximè familiares, necant: quod dicant, ipsum, morbo tabescentem, carneis ipsis corrupturum. ac licet se neget ille agrotare; nihilo minùs tamen non parcunt illi, sed necant eum, atque epulantur. Mulieri verò mulieres, suæ maximè necessaria, idem, quod viri viro, faciunt. Idem, vel consimile apud reliquos factum, qui carnes interfectorum comederunt, credere licet. Sed tale quid apud Germanos nostros umquā factitatum, nullum uspiam exemplum, ne
- suspicio-

suspicionem quidem reperio. Auctor equidem noster de illâ uxorum apud maritorum rogum suspensione nihil disertè memorat. haud obscurè tamen eam innuit, in libro de Germaniâ, his verbis: *Melius quidem adhuc ex civitates, in quibus tantum virgines nubunt; & cum spe votoque uxoris semel transigitur. sic unum accipiunt maritum, quo modo unum corpus, unamque vitam: ne ulla cogitatio ultra, ne longior cupiditas; ne tamquam maritum, sed tamquam matrimonium ament.* Pergit deinde de crematis, in hæc verba: *Sepulcrum cespes erigit. monumentorum arduum & operosum honorem, ut gravem defunctis, aspernantur.* Cespes non unus; qui parum erigebat sepulcrum: sed complures, in unum tumulum adgesti. Idem noster, annal. lib. II, de tumulo reliquiis Varianarum legionum structo: *Primum exstruendo tumulo cespitem Caesar posuit.* Indis quoque λιταὶ τὰς ταφάς, καὶ μικρὰ τὰ χώματα, id est, sine apparatu atque cultu sepulcra, & exiguos tumulos fuisse, supra ex Solino ac Strabone intelleximus.

Ceterum Appianus, libro prædicto, ita de Viriati, Hispanorum ducis, funere narrat: οὐρίαν μὲν δὴ λαμπεράτα κοσμήσαντες, ἐπὶ ὑψηλοτάτης πυρᾶς ἕκαιον ἱερεῖά τε πολλὰ ἐπέσφατον αὐτῷ· καὶ ἰλας οἱ τε περὶ καὶ οἱ ἰσπεῖς ἐν κύκλῳ περιθέοντες αὐτὸν ἐνοπιοι, βαρβαρικῶς ἐπὶ νουῖ· μέχερ τε σβενδύον τὸ πῦρ, παρεκάθλωτο πάντες ἀμφ' αὐτόν. καὶ τῆς ταφῆς ἐκτελεσθείσης, ἀγῶνα μονομάχων ἀνδρῶν ἤραγον ἐπὶ τῇ ταφῇ. Hoc est: *Itaque Viriati funus, quàm magnificentissimè exornatum, in altissimo rogo cremaverunt. cæsisque multis hostiis, tum pedites, tum equites per turmas in orbem armati decurrentes, barbarico ritu eum celebrabant. & donec ignis exstingueretur, omnes ipsum circum sedebant. peractò funere, gladiatorium munus ad sepulcrum editum est.* Idem, aut simile quiddam apud Germanos in nobilium, clarorumque virorum funeribus factitatum, omnino ego mihi persvadeo. hic quidpe ritus omnibus pariter per universum terræ orbem gentibus olim fuit communis; atque nunc etiam apud nonnullas Orientis nationes observatur. Romanos eo fuisse usos, haud semel in eorum legitur historiis. unum atque alterum citasse auctorem, suffecerit. Svetonius in Claudio; de Drusi, in Germaniâ defuncti, tumulo apud Magontiacum sito: *Exercitus honorarium ei tumulum excitavit: circa quem deinceps statò die quotannis miles decurreret.* De ejusdem Drusi arâ, in Germaniâ apud Alifonem castellum sitâ, ita noster, annal. lib. II: *Chatti tumulum, nuper Varianis legionibus structum, & aram Druso sitam, disjecerant. Restituit Caesar aram: honorique patris princeps ipse cum legionibus decucurrit.* Sed antiquissima primo loco erant dicenda. Homerus, loco prædicto, de Patroculi funere:

Τορνῶσαντο δὲ σῆμα θεμελίῳ τε περὶ βάλλοντο
Ἀμφὶ πυρῷ. εἶθαρ δὲ χυτῶ ἐπὶ γαῖαν ἔχευαν.
Χεύαντες δὲ τὸ σῆμα, πάλιν κίον. αὐτὰρ Ἀχιλλεύς
αὐτῷ λαὸν ἔρυκε, εἰζανεν εὐρυὸν ἀγῶνα.

Torno autem designabant sepulcrum; fundamentaq. jecerunt
Circà rogam: moxque effossam terram infuderunt.
Aggesto autem tumulo abierunt. At Achilles
Illic populum detinuit, ac sedere fecit ad amplum certamen.

Herodotus, libro V: ταφαὶ δὲ τοῖσι εὐδαίμοσι τῶν Θρηκῶν εἰσὶ αἶδε· τρεῖς μὲν ἡμέρας περιθέασιν τὸν νεκρόν· καὶ παντοῖα σφάζαντες ἱρήια, εὐωχεύονται, περικαύσαντες πρῶτον. ἔπειτα δὲ θάπτεσιν κατακαύσαντες, ἢ ἄλλως γῇ κρύψαντες. χώμα δὲ χέουσι, ἀγῶνα τιθεῖσιν παντοῖον. ἐν τῷ τὰ μέγιστα ἀέθλα τίθεται κατὰ λόγον μονομαχίης. id est: *Divitum sepultura apud Thraceis sunt hujusmodi: Prolato triduum cadavere, macatisque omnifariis hostiis, convivantur. illudque defletum prius, deinde combustum sepeliunt, aut aliter humo contegunt. aggestoque desuper tumulo, cum alia omnis generis certamina proponunt, tum præcipuè certâ cum ratione monomachiam.* Hæc Thræces cuncta ferè in eumdem modum cum Hispanis. Quæ similitudo apud tam diversas, tamq. longè inter se remotas genteis haud facile exstitisset, nisi ex unâ eadèmq. origine promanasset; nempe ex Asiâ, in gentium ab urbe Babylonicâ dispersione. Dionysius Halicarnassensis, libro V: τῇ δ' ἐξῆς ἡμέρᾳ φαιάν ἐσθῆτα λαβὼν ὁ Οὐαλέριος, καὶ τὸ

- καὶ τὸ Βράττ σῶμα περθεῖς ἐν ἀγορᾷ κεκοσμημένον ὑπὲρ τρωμνῆς εὐπρεπῆς, συνεκάλει τὸν δῆμον εἰς ἐκκλησίαν, καὶ παρελθὼν ὑπὲρ τὸ βῆμα, τὸν ὑπὲρ τῶν ἑλῶν ἐλεξεν ἐπ' αὐτῷ λέγοντι εἰ μὴ οὐκ οὐαλέριος πρῶτος κατεστήσῃ τὸν νόμον τόνδε Ῥωμαίοις, ἢ καί μιν ὑπὸ τῶν βασιλέων παρέλαβεν, ἐκ ἧς τὸ σαφές εἶπεν. ὅτι δὲ Ῥωμαίων ἐστὶν ἀρχαῖον εὖρεμα, τὸ πρῶτον τὰς ταφὰς τῶν ὑπὸ τῶν ἀνδρῶν ἐπ' αἰνῶν ἀρετῆς αὐτῶν λέγεσθαι, καὶ ἐκ ἧς ἄλλοις αὐτὸ κατέστησαν τὸ πρῶτον, πρῶτον τῆς κοινῆς ἰσορίας οἶδα μαθὼν, ὡς ποιητῶν τε οἱ παλαιότατοι καὶ συγγραφέων οἱ λογιώτατοι πρῶτον δὲ δὲδωκασι. ἀγῶνας μὲν γὰρ ὑπὲρ τῶν τιμῶν οἱ ὑπὸ τοῖς ἐνδόξοις ἀνδράσι γυμνικὰς τε καὶ ἰσχυρὰς ὑπὸ τῶν περὶ τὴν ἰσορίαν ἰσότητάςιν, ὡς ὑπὸ τε Ἀχιλλέως ὑπὲρ Πατρόκλου, καὶ ἐπὶ περὶ τὸν ὕψος Ἡρακλέους ὑπὲρ Πέλοπος ἐπ' αἰνῶν δὲ λεγομένης ἐπ' αὐτοῖς ἡ γὰρ ὑπὸ τῶν Ἀθλητῶν τραγωδοποιῶν, οἱ κολακεύοντες τὴν πόλιν ὑπὲρ τοῖς ὑπὸ θεοῦ θάπτομένοις, καὶ τὸ ἐμύθευσαν. ὅψις γὰρ πρῶτος Ἀθλητῶν περὶ τὸν ὑπὲρ τῶν ὑπὸ τῶν νόμων, εἴτ' ἀπὸ τῶν ἐπ' Ἀρτεμισίῳ καὶ περὶ Σαλαμῖνι, καὶ ἐν Πλαταιαῖς ὑπὲρ τῆς πατρίδος ἀποθανόντων ἀρχαῖοι, εἴτ' ἀπὸ τῶν περὶ Μαραθῶνα ἔργων. ὕστερον δὲ καὶ τὰ Μαραθῶνια καὶ τῆς Βράττ ταφῆς, εἰ δὲ ἀπὸ τῶν πρῶτον ἡρξάμενοι οἱ ἔπαινοι λέγεσθαι τοῖς ἀπογνομένοις, ἐκκαίδεκα ἔτεσι. Hoc est: Postero die Valerius atratus Bruti corpus in foro proposuit, in lecto splendido ornatum, populoque in concionem convocato, in suggestum progressus, funebrem habuit in laudem ejus orationem. Vtrum autem Valerius primus hunc morem apud Romanos instituerit, an institutum à regibus sequutus fuerit, certò adfirmare nequeo. Romanorum tamen hoc esse vetus inventum, in funere illustrium virorum virtutis eorum laudari, neque à Græcis primum institutum, ex communis historia scriptis didici, quæ tam vetustissimi poætæ, quàm celeberrimi historici prodiderunt. Nam certamina quidem funebria in honorem clarorum virorum gymnica & equestria à necessariis facta tradunt; ut ab Achille in Patrocli, & multo antè ab Hercule in Pelopis funere. hos tamen publicè laudatos nulli prodiderunt, præter Athenienses tragicos; qui, civitati suæ adulantes, ab Theseo sepelitis hoc quoque fabulosè adfinxerunt. Longo enim tempore post Athenienses legitimis ritibus hanc laudationem funebrem addiderunt; sive ab iis, qui ad Artemisium, & Salamina, & Plateas pro patriâ occubuerant, initium duxerint, sive etiam à rebus gestis in campis Marathonis. Sed ea quoque, quæ ad Marathonem sunt gesta, XVI annis Bruti funere sunt posteriora. Vereor, ut satis dextrè hac de re conjecerit, rectèque ac meritò reprehenderit antiquos Græcorum poætæ Dionysius. nam certè de Hispanis diferta sunt verba Appiani; βαρβαρικῶς αὐτὸν ἐπὶ νόμῳ id est, barbarico ritu eum laudabant. ubi satis difertè testatur Appianus, non Græcos, neque Romanos eos fuisse imitatos, ut à quibus ritum acceperint. Quam multarum rerum, omnibus vel plerisque aliis gentibus communium, inventio primis Romanis falsò adscripta fuerit, sæpius suprâ patuit. in illis igitur hoc etiam de funebri laudatione esse numerandum, eodem argumento conjicio. Tacitus, in fine annalium libri secundi: Arminius, regnum adfectans, libertatem popularium adversam habuit. petitusque armis, cum variâ fortunâ certaret, dolo propinquo- rum cecidit: liberator haut dubiè Germania; & qui non primordia populi Romani, sicut alii reges, ducesque, sed florentissimum imperium lacefferit: prælio ambiguus, bello non victus. Septem & triginta annos vitæ, duodecim potentia explevit. caniturque adhuc barbaras apud gentes. De hujusmodi carminibus, quibus clarorum virorum laudes celebrabantur, suprâ cap. xxiv dictum est. Non anno demum, nec mensibus, ne diebus quidem aliquot post excessum eorum, sed statim ad ipsum excessum fuisse à Bardis composita, & ad funus decantata, quemadmodum apud Romanos quoque & Græcos laudationes defunctorum habitæ, cum maxime credibile est. Quin hæc ipsa carmina fuisse credo, quibus apud Hispanos Viriatum περὶ τοῦ τε καὶ ἰσχυρῆς, ἐν κύκλῳ περὶ θεῶν, βαρβαρικῶς ἐπὶ νόμῳ. De cetero, hæc auctor noster superioribus adnectit: Lamenta ac lacrymas citò, dolorem & tristitiam tardè ponunt. Feminis lugere honestum est: viris meminisse. Sic de Romanis Seneca, in epistolâ LXIII: Annum feminis ad lugendum constituere majores: non ut tam diu lugerent; sed ne diutius. viris nullum legitimum tempus est; quia nullum honestum. Mortuos suos luxerunt maximè Ægyptii, Assyrii, Lydi, atque Hebræi. Strabo, lib. xv, de Babyloniis, gente Assyriacâ: ὁρῶντες δὲ τὰς ἀποθανόντας, ὡς οἱ Αἰγύπτιοι, καὶ πολλοὶ τῶν ἄλλων, id est: Lugent defunctos, ut Ægyptii, & multi alii populi.

Divus Moses, genes. cap. L, ver. III, de Jacobi funere: *Impletis ei XL diebus (nam ita impleri solent dies eorum, qui aromaribus condiuntur) fleverunt eum Aegyptii LXX diebus. & ver. X, de Josepho, ac fratribus ejus, Jacobi filiis: Quum autem venissent ad aream quamdam, septem cynosbatis, planxerunt ibi planctu magno, & gravi valde. instituit enim patri suo luctum VII diebus.* Nihil horum fecisse priscos nostros Germanos, ceterosque Celtas, testis est, præter Tacitum, Plutarchus quoque, in consolatione ad Apolloniam, his verbis: *Τὸν τ' Λυκίων νομοθέτην Φασὶ περὶ τὰς αὐτῆς πολιταῖς, ἐπὶ πένθῳσι, γυναικείαν ἡμφιεσμένους ἐοδῆτα πένθειν ἐμφαίνειν βεβληθέντα, ὅτι γυναικῶδες τὸ πάθος ἐστίν.* id est: *Eum, qui Lyciis leges posuit, ajunt mandasse civibus suis, uti in luctu veste uterentur muliebri: significare volentem, rem muliebrem esse luctum.* 10
 Et mox: *Αὐτῶν δὲ τῶν βαρβάρων οὐχ οἱ γενναϊότατοι Κελτοὶ, καὶ Γαλάται, καὶ πάντες οἱ φρονήματ' ἀνδρειότερα πεφυκότες ἔμπερα, μᾶλλον δ' εἴτερ' ἄρα, Αἰγύπτιοί τε καὶ Σύροι, καὶ Λυδοὶ, καὶ πάντες ὅσοι τέτοις παρὰ πλῆσι.* hoc est: *Ex ipsis vero barbaris si qui luctum exercent, non animosissimi Germani, non Galli, aut si qui alii generoso pleni sunt spiritu, id faciunt; sed Aegyptii, Syri, Lydi, alique horum similes.*

AT QUE hæcenus de universis ac singulis priscum Germanorum vitæ morumque partibus differuisse haud poeniteat. Quod si cui proluxior fuisse videar; is sciat, tanti fuisse, patriæ terræ ac gentis, innocentiam juxta ac fortitudine toto terrarum orbe nobilissimæ, antiquitatem altius diligentiusque repetere:

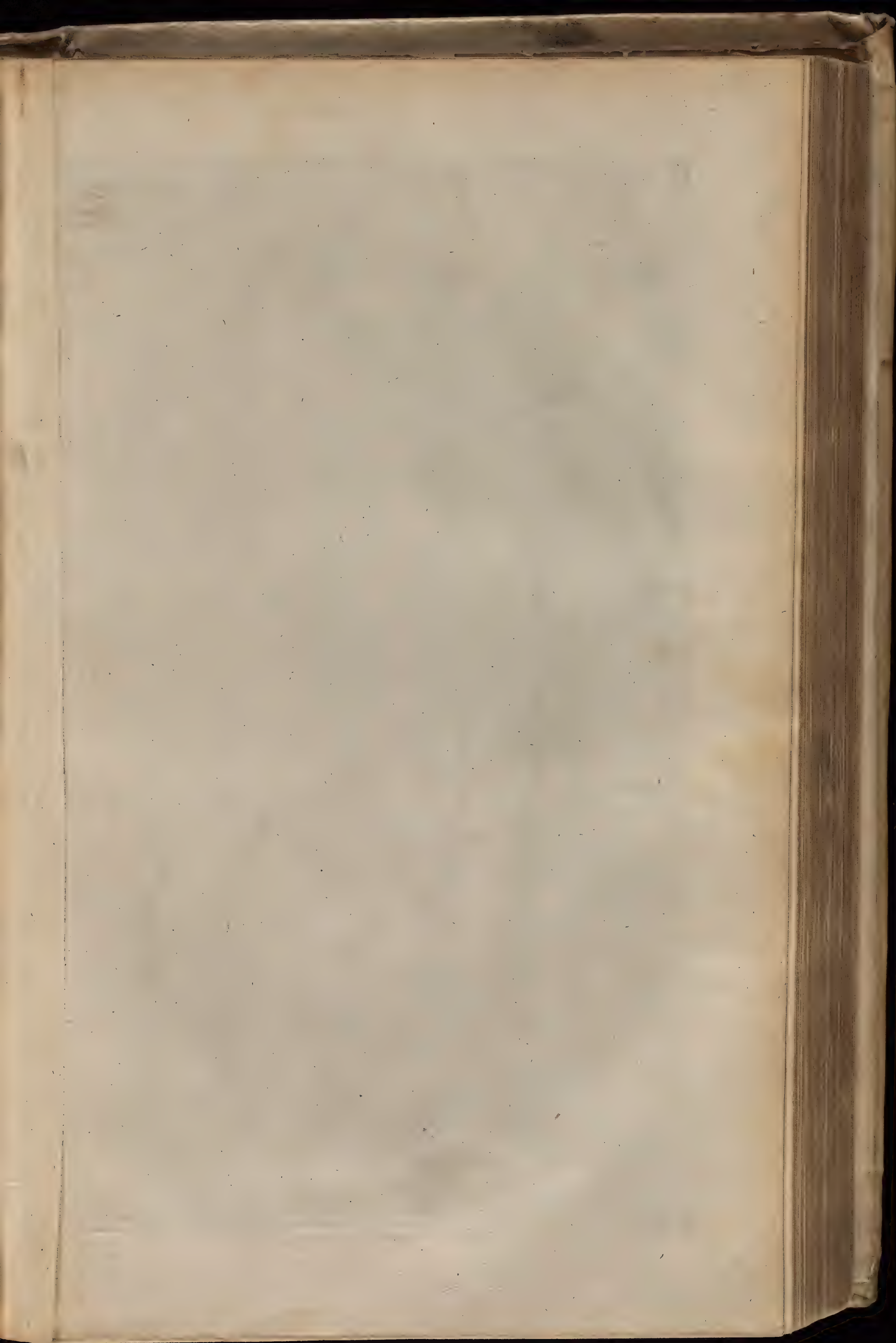
quam ab aliis negligi hæcenus video; dum externa tantum,

Romana, Græca, & alia mirantur & extol-
 lunt; suæ gloriæ atque laudis
 incuriosi.

FINIS LIBRI PRIMI.

PHILIPPI

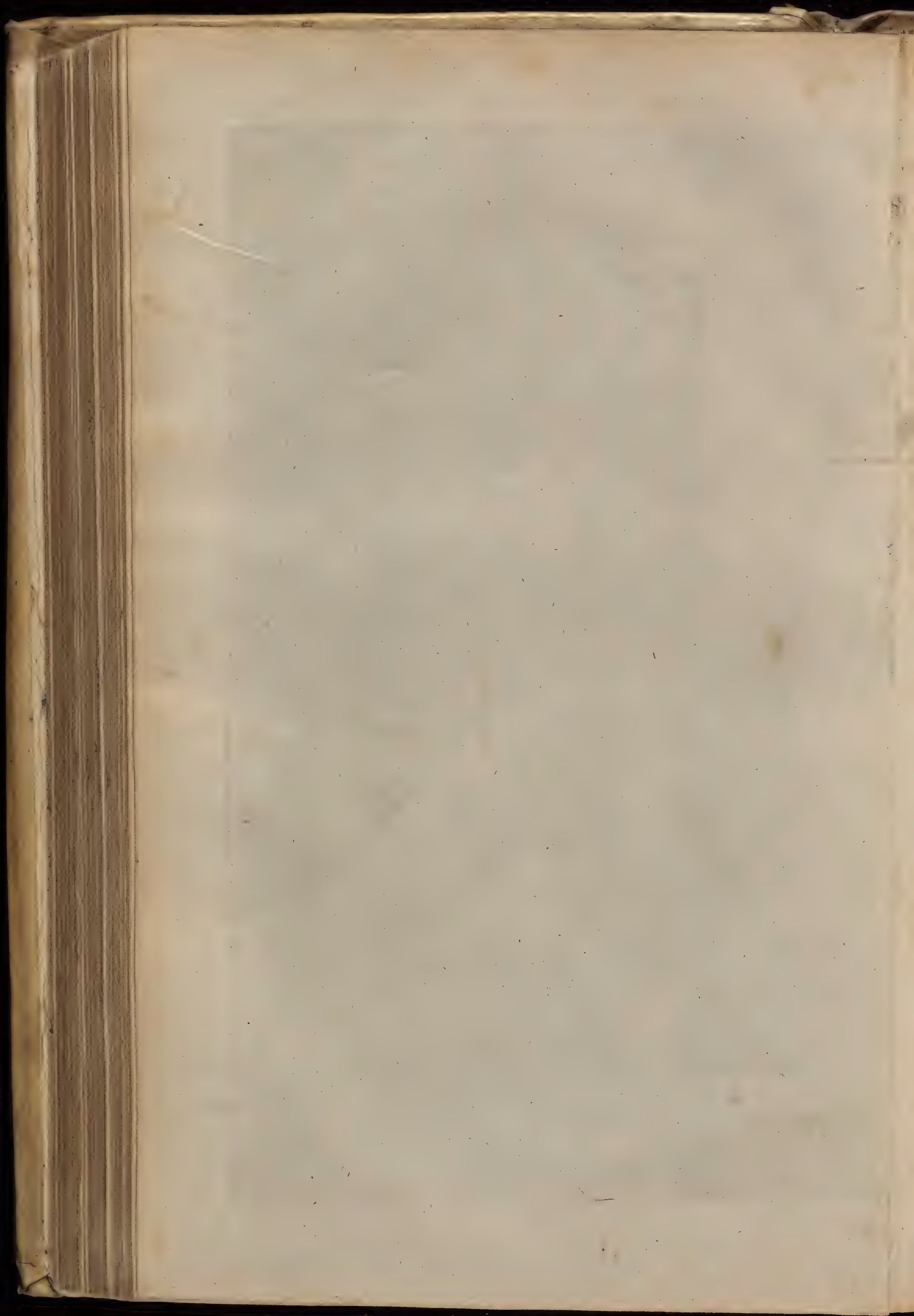

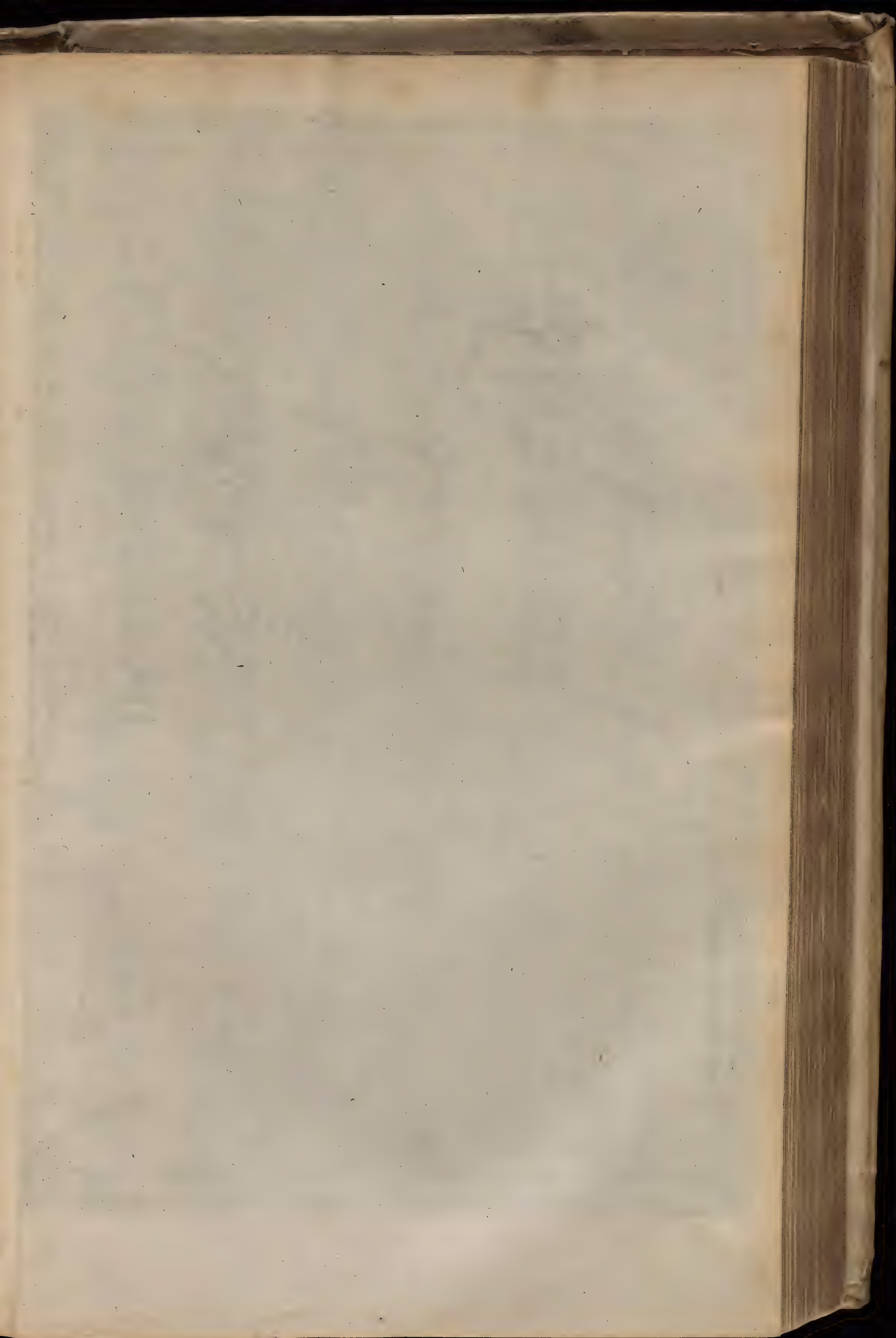

PHILIPPI CLVVERI
GERMANIAE
ANTIQUAE
LIBER SECVNDVS;
Quo GERMANIA CISRHENANA describitur.

LIBRARIUS
CERAMIAE
VITIOLAE
LIBRARIUS
LIBRARIUS

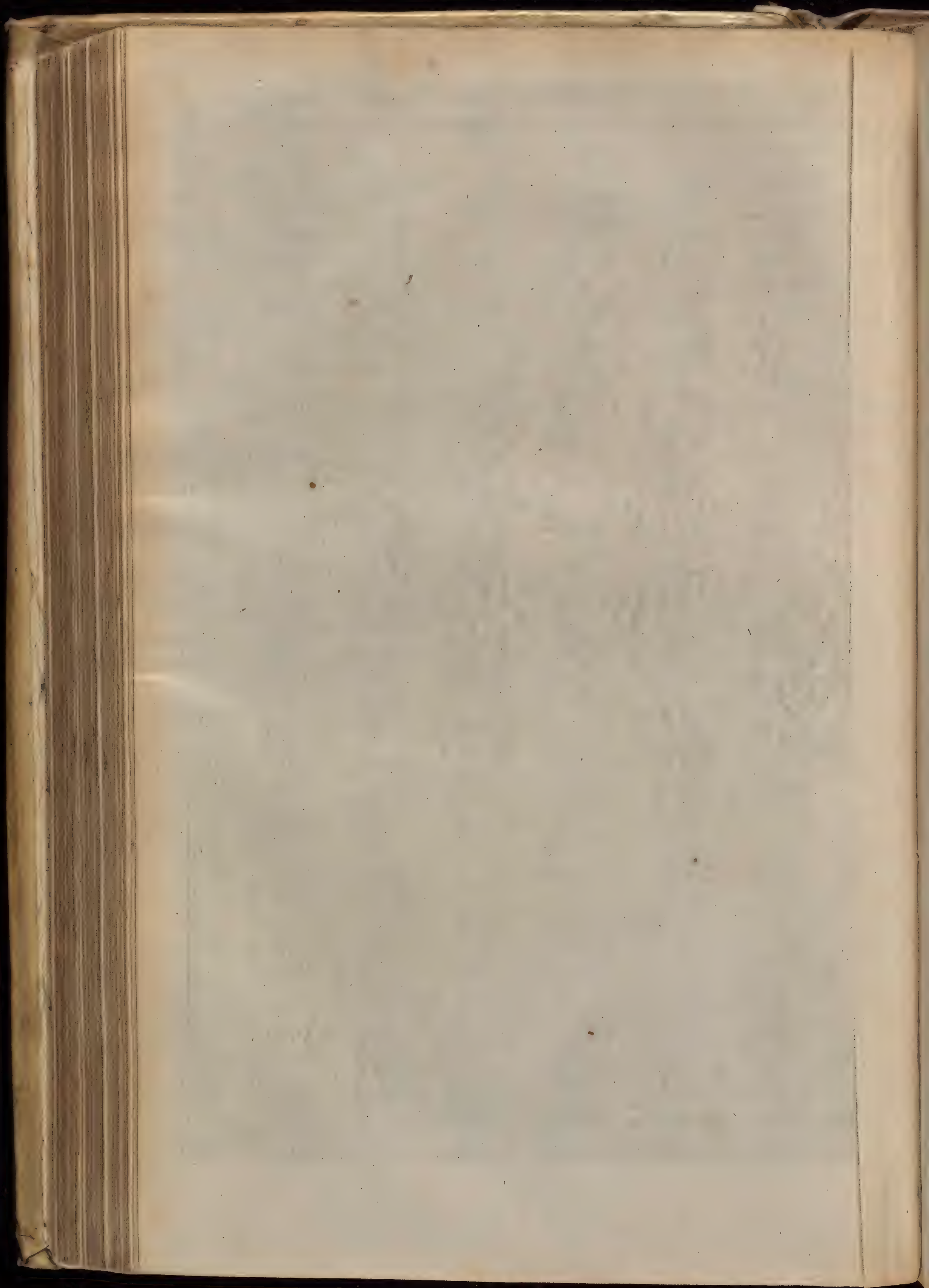

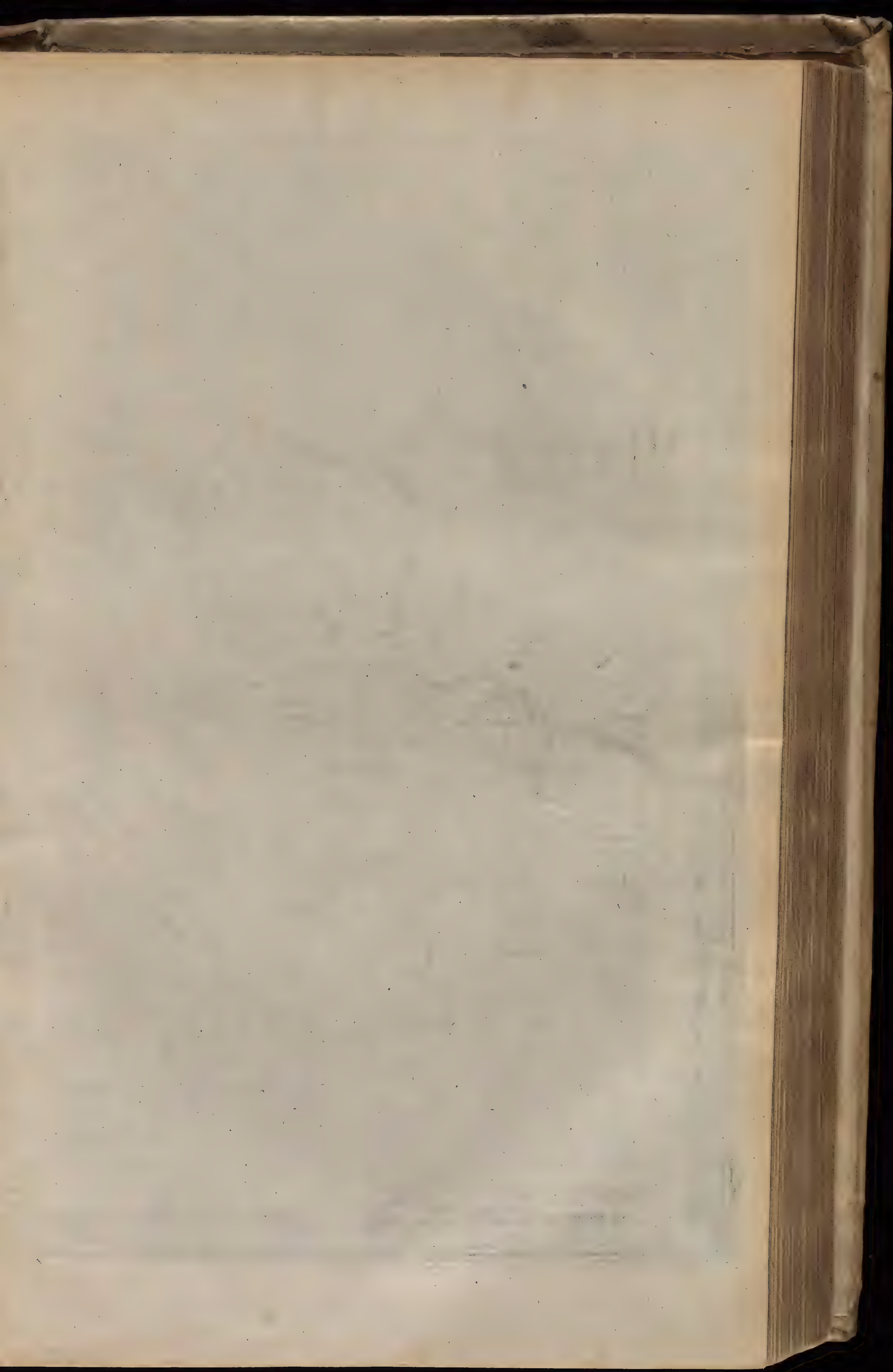

GERMANIÆ
CISRHENANA
ut circa
Iulii Caesaris fuit æta,
tem. descriptio;
Auctore
PHIL. CLÜVERIO.

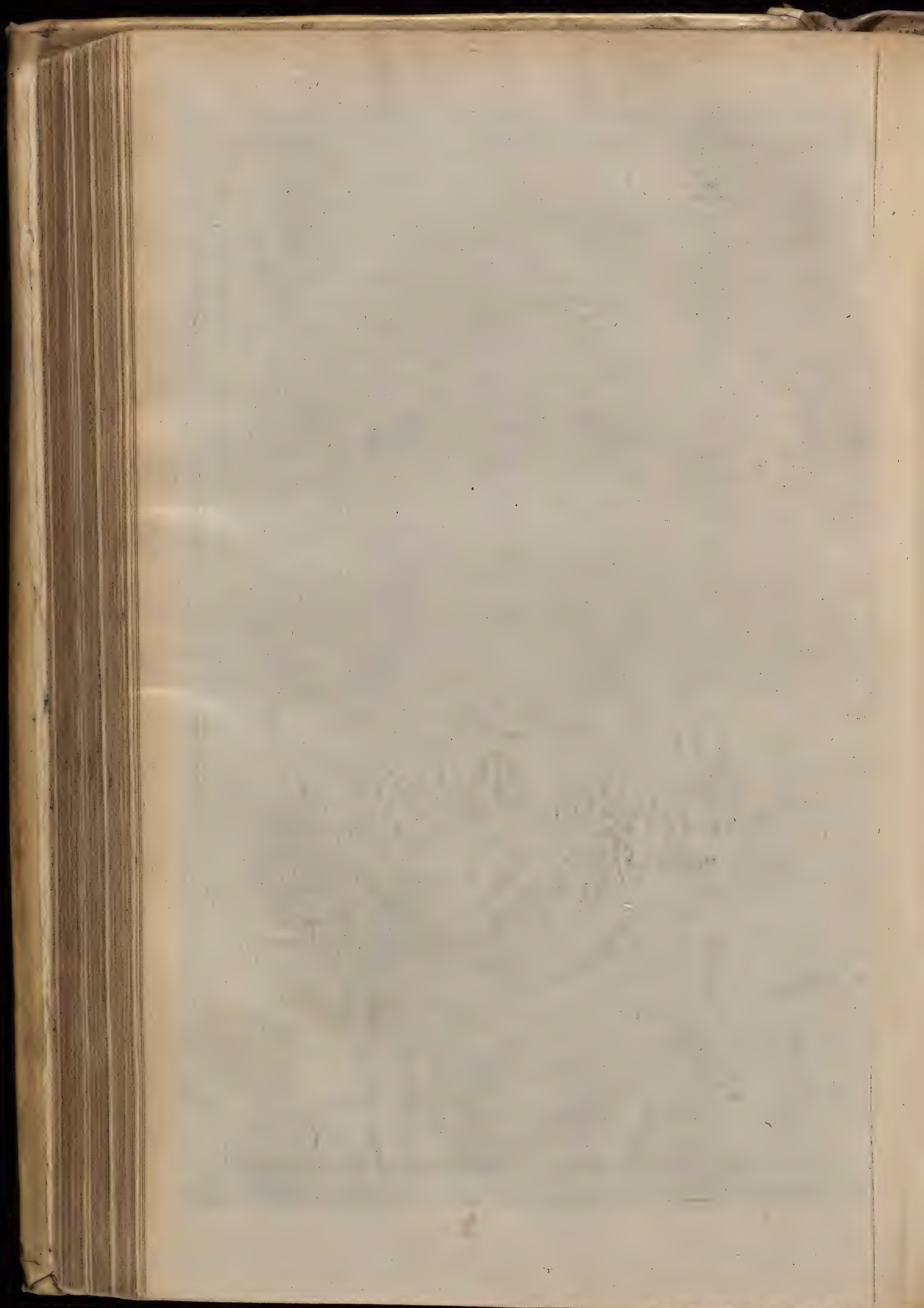

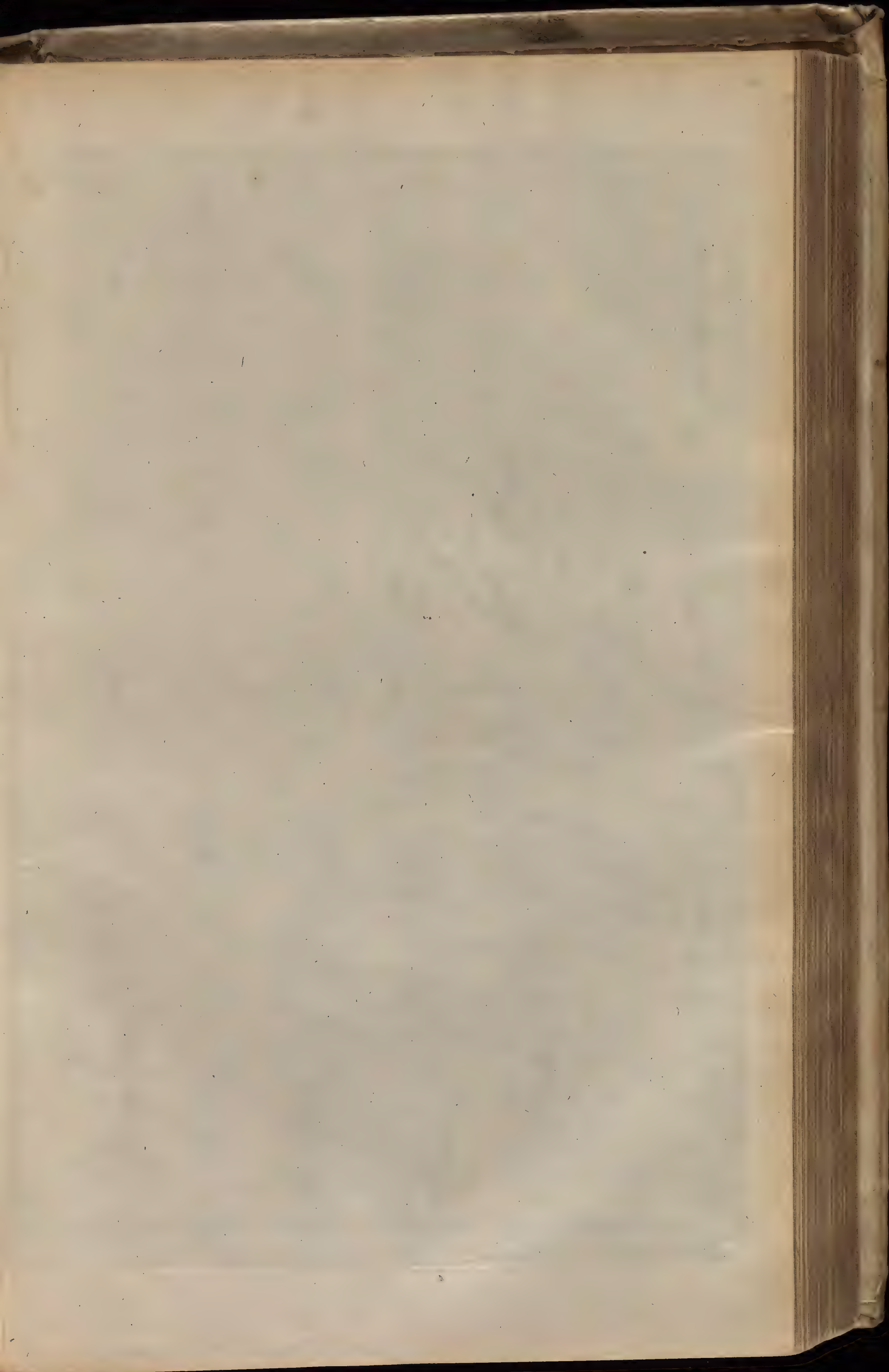

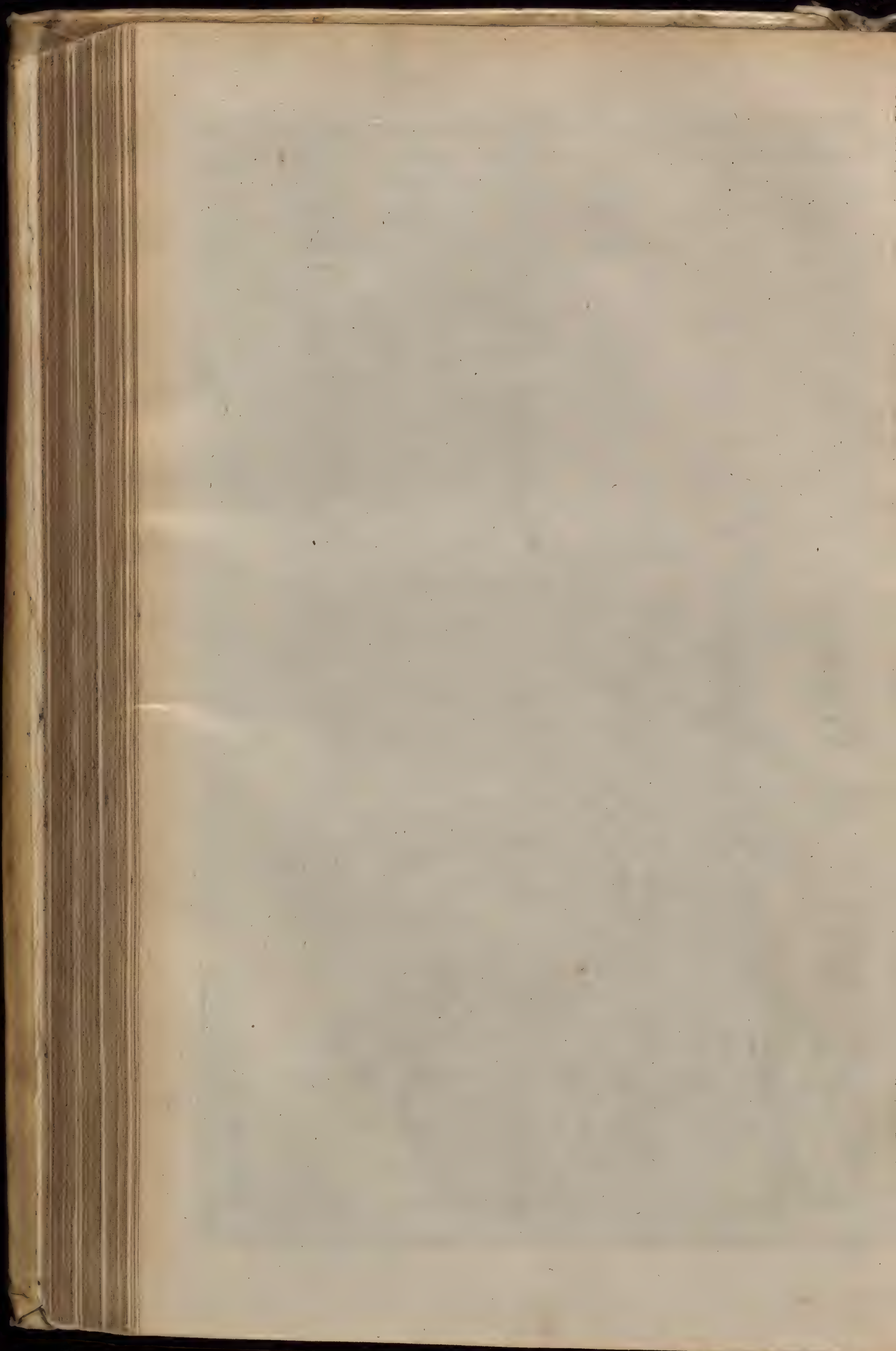

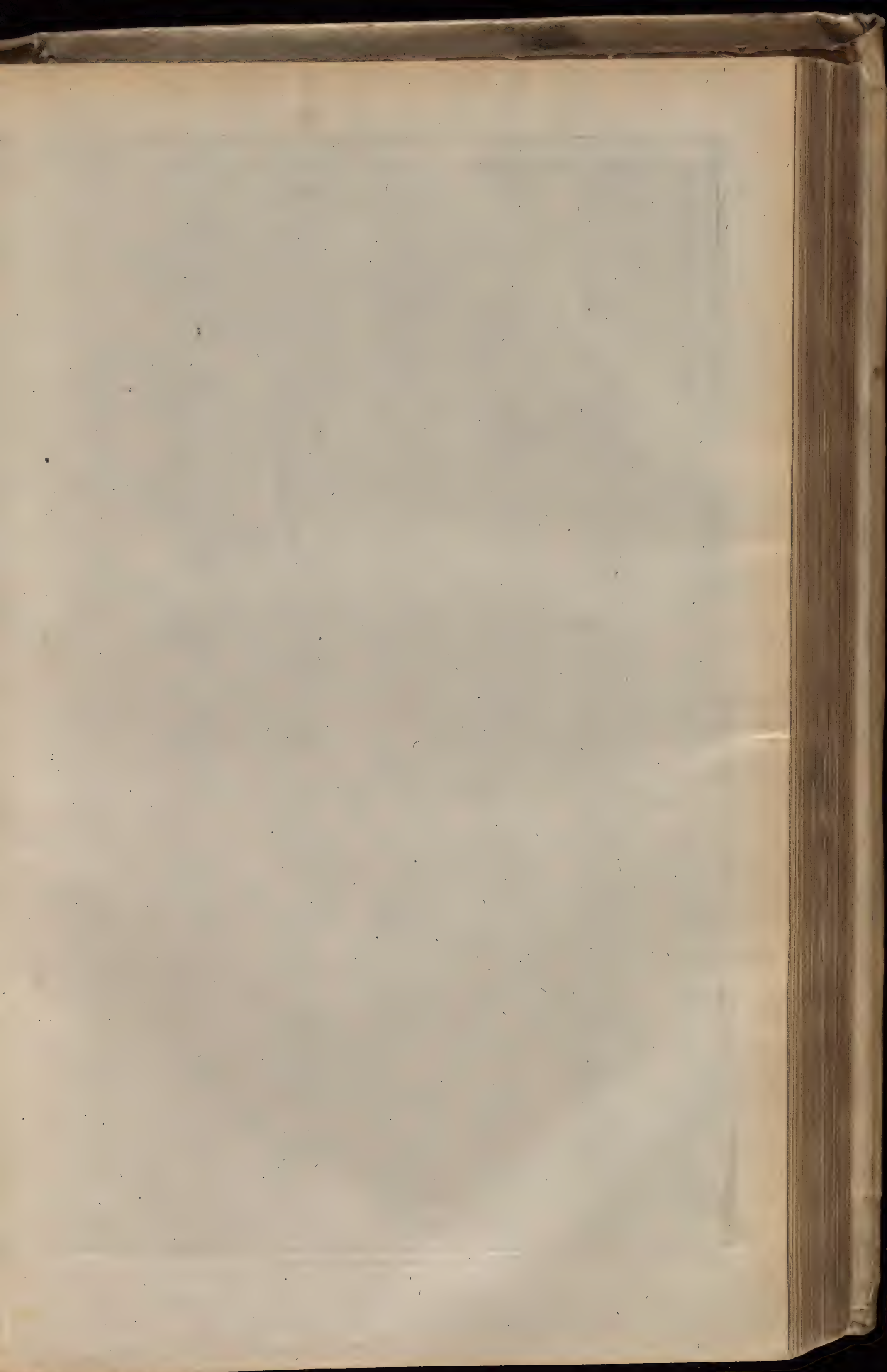

SCALDIS, MOSÆ,

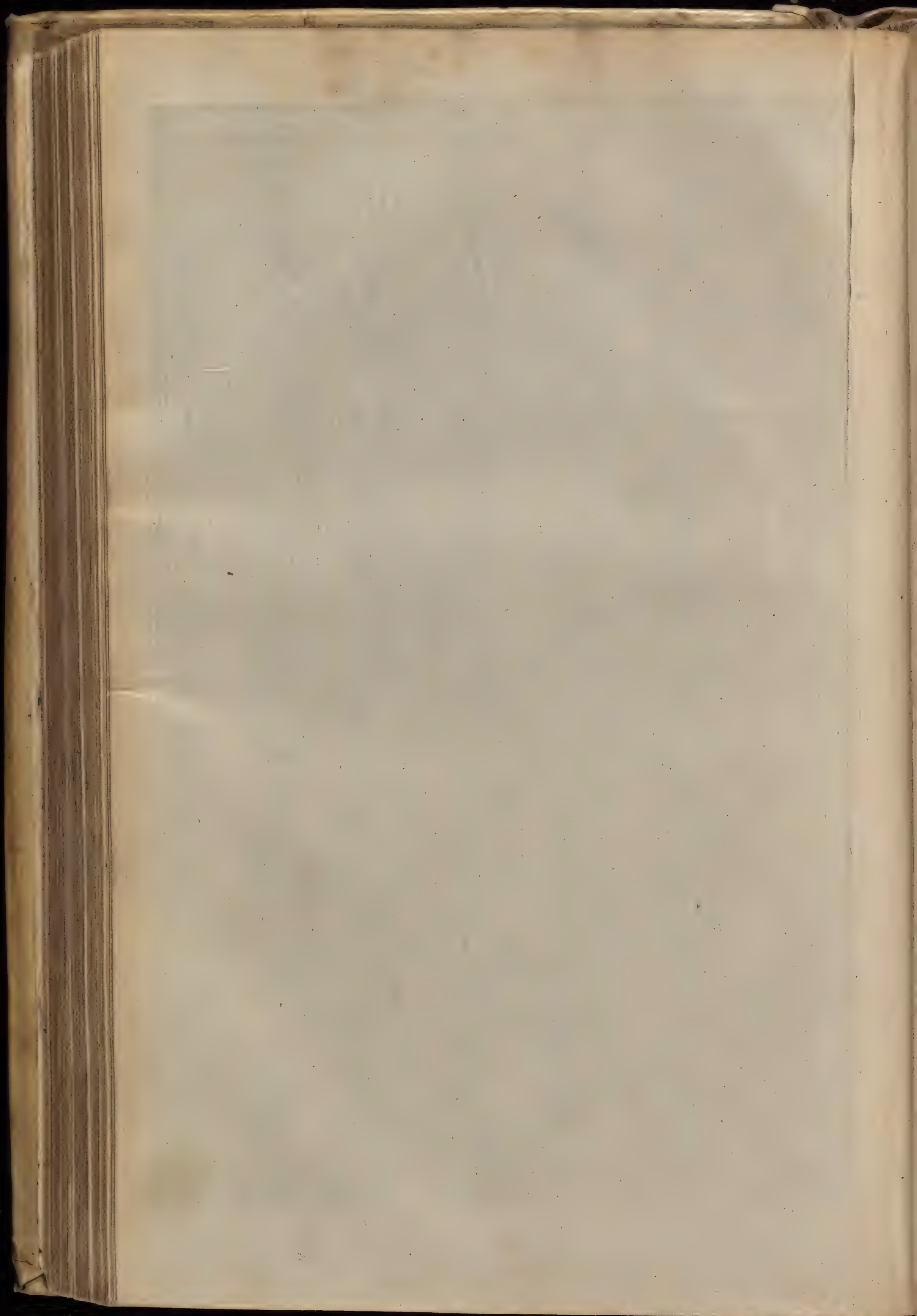
ac Rheni Ostiorum gentium,
que accolarum antiqua descriptio.

Auctore

PHILIPPO CLÜVERIO.

Nic. geilkerckio sc.

GERMANIAE ANTIQVAE

LIBER SECVNDVS;

QUO GERMANIA CISRHENANA describitur.

CAPVT PRIMVM.

Galliae universae divisio. ubi ostenditur, quae Belgicae Galliae nationes Germanici fuerint generis.

10 antè indicabo: quò pateat, quam ejus partem Germani, Rhenum olim transgressi, incoluerint.

Actenus in commune de omnium Germanorum origine, ac moribus, item de universae terrae Germaniae situ, ac finibus dictum est. Nunc singularum nationum sedeis migrationesque varias expediam. Quum verò Germania fuerit gemina, altera TRANSRHENANA, altera CISRHENANA, in Gallico solo sita; hanc primo loco explicabo: quia prima Romanorum armis praesidiisque cognita, & provincia eorum facta; eaque ratione ipsis propior. Hoc autem quò commodius & magis rite fiat; ipsius universae Galliae terminos, divisionemque

Gallia igitur omnis antiquitus includebatur Rheno flumine, oceano Britannico & Gallico, Pyrenæis jugis, mari interno, & Alpibus. At postquam Gallorum pars, Alpeis transgressi, Italiae etiam solum obsederunt; terminus ab hoc latere Galliae factus est Apenninus mons & Aësis amnis, ad Anconam usque, superi maris urbem. Totum autem hoc terrarum spatium bifariam Romanis divisum fuit. primum in duas parteis: quarum altera, *Gallia Citerior*, sive *Cisalpina*; altera *Uterior*, seu *Transalpina*. rursus idem spatium tribus distinctum fuit partibus: quarum una, in
20 Italiâ, *Togata Gallia* dicta; quae eadem *Citerior*, seu *Cisalpina*, & *Gallia Italica*: altera, ultra Alpeis, *Braccata*; quae eadem *Norbonensis* provincia: tertia *Comata*. quae & ipsa, in treis rursus parteis Cæsari, Melæ, Plinio, Ptolemæo, & aliis auctoribus divisa. Plinius lib. IV. cap. XVII. *Gallia omnis*, inquit, *Comata uno nomine appellata, in tria populorum genera dividitur, omnibus maxime distincta*. Cæsar in exordio commentarii primi de bello Gallico, *Gallia*, inquit, *est omnis divisa in parteis tres: quarum unam incolunt Belgae; aliam Aquitani; tertiam, qui ipsorum lingua Celtae, nostrâ Galli appellantur*. & mox: *Gallos ab Aquitanis Garumna flumen, à Belgis Matrona, & Sequana dividit*. & paullo post; *Eorum una pars, quam Gallos obtinere diximus, initium capit à flumine Rhodano; contineturq; Garumnâ flumine, oceano, finibus Belgarum: attingit etiam*, à Sequanis & Helvetiis, *flumen Rhenum: vergit ad septentriones*. *Belgae ab extremis Galliae finibus oriuntur; pertinent ad inferiorem partem fluminis Rheni; spectant in septentriones & orientem solem*. *Aquitania à Garumnâ flumine ad Pyrenæos montes, & eam partem oceani, quae ad Hispaniam pertinet, spectat in occasum solis, & septentriones*. Harum unam BELGICAM in praesens tractare animus est: quin hanc etiam ex parte solummodò, quatenus à Germanicis, jam inde à Cæsaris ævo, habitata fuit gentibus. Sed notandum, Plinium, praedicto in loco, paullo aliter distingvere limiteis; idque bifariam. primum, *A Scalde*; inquit, *ad Sequonam Belgica*; ab eo ad *Garumnam, Celtica, eademq; Lugdunensis*; inde ad *Pyrenæi montis excursus Aquitania*. deinde, in eodem capite, non Scaldem, sed Rhenum Belgicae finem constituit. se-

quenti autem in capite, Lugdunensem inter Sequanam ac Ligerim protendit. & cap. xix, Aquitaniam inter Ligerim & Pyrenæum montem. Ratio variationis hæc fuisse videtur: quia duplicem diversi temporis Galliæ divisionem ostendere voluit, veterem ac novam. quas tamen confudit. Vetus erat Iulii Cæsaris; quam supra ex ipsius commentariis cognovimus: nova posteriorum imperatorum; ex quâ Belgica Rheno includebatur & Sequanâ: Lugdunensis (nam Celticæ nomen jam tum in desuetudinem abierat) Sequanâ & Ligeri: Aquitanica Ligeri ac Pyrenæis jugis. In Belgicâ numerat Plinius *Sequanos* quoque, & *Helvetios*, & *Rauracos*. Cæsar verò in antiquâ Celticâ disertis collocat verbis *Sequanos*, atque *Helvetios*. in quâ & *Rauracos* censendos, dubium fieri haud potest; quando medii inter illos incolu- 10
êre. Cum Cæsare sensisse videtur Taciti sæculum: Tacitus quidpe in annalium primo, *sed Germanicus*, inquit, *quanto spei propior, tanto impensius pro Tiberio niti.* *Sequanos proximos, & Belgarum civitates in verba eius adigit.* Vbi disertè Sequanos à Belgis, per copulativam particulam, & diversos facit. Sic annal. III, ubi Galliæ rebellionem coeptaverant; *Componunt*, inquit, *Florus Belgas, Sacrovir propiores Gallos concire.* & postea: *Florus incertis latebris victores frustratus, postremò visis militibus, qui effugia insederant, suâ manu cecidit. isq. Treverici tumultus finis:* & item Belgici omnis, cuius dux Florus. Sequitur: *Apud Aeduos major moles exorta.* & infra: *Si- 20*
lius cum legionibus duabus incedens, præmissâ auxiliari manu, vastat Sequanorum pagos, qui finium extremi, & Aeduis contermini, sociique in armis erant. Extremi scilicet erant finium Celticæ; à quibus jam Belgicæ initium. *Leucos* etiam, atque *Lingonas* in Belgicâ recensent Plinius ac Ptolemæus. at Cæsar, belli Gallici comment. II, *Rhemos tradit proximos Galliæ Celticæ ex Belgis.* quâ re illos ab Belgicâ apertè excludit. Adde, quod xv circiter diebus ad fineis Belgarum ex Sequanis pervenerit. Cæsaris igitur Tacitique amplectens ego auctoritatem, Belgicæ limiteis statuo ab ortu solis, parteque septentrionis, Rhenum flumen; ab reliquo septentrionis oceanum; ab occasu Sequanam & Matronam amneis; ab austro, Sequanorum, Leucorum, Lingonumque fineis. Regiones nunc hoc terrarum spatio comprehenduntur, à Sequanis, Rhenoque amne, Elsatia inferior, Lotharingia, Austrasia, quæ vulgò *Westereich*, Trevericus episcopatus, Lucelburgiensis Limburgiensisque ducatus, 30
Leodiacensis episcopatus, Colonienfis episcopatus pars altera, Iuliacensis ducatus, Geldriæque ducatus dimidia pars. ab Oceano, Hollandiæ pars austrina, Selandia, Brabantia, Flandria, Bononiensis comitatus, Normanniæ pars tertia. à Sequanâ, Franciæ (quæ vulgò *Isle de France*) major pars, atque Campaniæ ferè dimidium. intus Picardia, Veromandui, Artesia, Hænonia, Namurcensis comitatus, ducatusque Bulloniensis. Populi antiquitus, Cæsaris ævo, fuere, *Rhemi*, *Mediomatrici*, *Nemetes*, *Triboci*, *Vangiones*, *Treviri*, *Eburones*, *Condrusi*, *Segni*, *Ceraesi*, *Pamani*, *Menapii*, *Batavi*, *Atuatici*, *Nervii*, *Centrones*, *Grudii*, *Levaci*, *Pleumosi*, *Gorduni*, *Morini*, *Atrebates*, *Veromandui*, *Suessiones*, *Ambiani*, *Bellovaci*, *Vellocaesi*, & *Caleti*. His, post Cæsaris ætatem, nova nomina accesserunt, quæ passim apud auctores; *Vbii*, 40
Sigambri, *Sunici*, *Gugerni*, *Tungri*, *Taxandri*, *Bethasii*, *Sveconi*, *Oromansaci*, *Brianni*, *Silvanectes*. Cæsar belli Gallici commentario II, *Quum*, inquit, *ab Rhemis quæreretur, quæ civitates, quantaque in armis essent, & quid in bello possent, sic reperiebat.* Plerosque Belgas esse ortos à Germanis; Rhenumque amnem antiquitus transductos, propter loci fertilitatem ibi consedisse, Gallosque, qui ea loca incolerent, expulisse. Germanici generis fuere (quod pòst in singulis probabitur) *Triboci*, *Nemetes*, *Vangiones*, *Treviri*, *Eburones*, *Condrusi*, *Segni*, *Ceraesi*, *Pamani*, *Menapii*, *Batavi*, *Atuatici*, *Nervii*, *Centrones*, *Grudii*, *Levaci*, *Pleumosi*, *Gorduni*; & quorum nomina postmodum accesserunt, *Vbii*, *Sigambri*, *Sunici*, *Gugerni*, *Tungri*, *Taxandri*, *Bethasii*. Horum igitur omnium descriptionem præsentì opere molior. Sed antequàm singulorum explicationes 50
adgrediar, pauca quædam de ipso BELGICÆ vocabulo præmittenda iudico. hoc verò, quò commodius fiat, indicandus primùm ac refellendus est vulgatus, pervagatus, ac nimium inveteratus multorum error, qui BELGII vocabulum, quod bis terve in commentariis Cæsaris de bello Gallico legitur, pro universæ Belgicæ nomine accipiunt, idemque cum hoc esse existimant.

CAP. II.

BELGIUM non fuisse Belgicam, sed hujus
exiguam partem.

BELGII igitur vocabulum, cuius bis terve apud Cæsarem fit mentio, plerique nostri sæculi scriptores, ingenti errore, pro universæ *Belgica* nomine accipiunt. Cæsaris verba, quæ lumen huic rei, passim in commentariis de bello Gallico sparsa, adferre, caliginemque erroris discutere possunt, penitiùs inspicere curæ sit pretium. Comment. v, postquam ex Britannia revertisset Cæsar, *Subductis*, inquit, *navibus, concilioque Gallorum Samarobrigæ peracto, quod eo anno frumentum in Gallia propter siccitates angustius provenerat; coactus est aliter, ac superioribus annis, exercitum in hibernis collocare; legionesque in plureis civitates distribuere. ex quibus unam, in Morinos ducendam, C. Fabio legato dedit: alteram, in Nervios, Q. Ciceroni tertiam, in Ebsuos, L. Roscio: quartam in Rhemis cum T. Labieno in confinio Trevirorum hiemare iussit. treis in Belgio collocavit. his M. Crassum quaestorem, & L. Munatium Plancum, & C. Trebonium, legatos præfecit. unam legionem, quam proximè trans Padum conscripserat, & cohorteis quinque in Eburones (quorum pars maxima est inter Mosam & Rhenum) qui sub imperio Ambiorigis & Cativulci erant, misit. his militibus Q. Titurium Sabinum & L. Arunculejum Cottam, legatos præesse iussit. Ad hunc modum distributis legionibus, facillimè inopia frumentaria sese mederi posse existimavit. Hactenus Cæsaris verba: quæ interpretari sic aggredior. Morinos, Nervios, Rhemos, Eburones, fuisse Belgas, extra controversiam est. in harum igitur gentium finibus quum legiones iv collocaverit Cæsar, in Belgicâ collocasse eas, certò sequitur. Separatim autem, siue privatim treis alias legiones in Belgio se locasse adfirmat. Quod si *Belgium* idem fuisset, quod *Belgica*; cur treis istas legiones magis in *Belgica* se locasse memoraret, quàm iv reliquas? certè in eadem regione, in eodemque regionis nomine omnes pariter collocatæ fuissent: nec opus habuissent hac distinctione. At satis liquidò adparet, Cæsarem novâ hac *Belgii* vocabuli subiectione aliud quiddam, quàm Belgicam, innuere voluisse. Id igitur quidnam fuerit, regio, an opidum, & ubi situm, quærendum est. Opidum fuisse, videtur Glareano, ex suprâ citato loco; tum ex comment. viii; ubi iv legiones cum C. Trebonio in Belgio locasse Cæsarem, scribit A. Hirtius. Verùm, an non huic sententiæ apertè reclamet ipse Cæsar suprâ citatis verbis, æquus viderit lector. Cæsar, uti eò facilius inopiæ frumentariæ subveniret, in plureis distribuere constituit exercitum civitates. Si levare inopiam voluit; quâ ratione iii legiones in unum compulit opidum? Magna sanè res fuerit, & admiratione digna, etiamsi frumentum abundè suppeditârit, tamen in unum opidum, idque haud ita magnum (prout captus erat harum regionum) treis integras legiones, hiemandi causâ, compulisse. Logi isti sunt, ac nugæ meræ. Quid *civitatis* vocabulo Cæsar adpellet ubique in cōmentariis suis, cuivis notum esse debebat. integram scilicet *nationem*, siue *populum*, siue *regionem*, cuius incolæ eosdem agrorum fineis incolunt; parique juris conditione utuntur: non verò opidum; uti malè Marliani mentem interpretati Glareanus atque Ortelius ad vocem *Belgium*. Regionem igitur fuisse *Belgium*, certum est. Sed age; quo tractu? *Treis*, inquit Cæsar, *legiones in Belgio collocavit. his M. Crassum quaestorem, & L. Munatium Plancum, & C. Trebonium, legatos præfecit.* at infrâ, ubi de obsidione castrorum Ciceronis in Nervii narrat; Cæsar, inquit, *acceptis literis, circiter horâ undecimâ diei statim nuntium in Ballovacos ad M. Crassum quaestorem mittit; cuius hiberna aberant ab eo milia passuum xxv. jubet mediâ nocte legionem proficisci, celeriterque ad se venire.* Ergo Bellovaci *Belgium* incoluerunt: & Bellovacorum sedes adpellata fuit *Belgium*. quod ex finium circumscriptione mox liquidius adparebit. Quare rectissimè omnium Marlianus, *Belgium*, inquit, *erat Bellovacorum civitas magna, & inter Belgas auctoritate atque hominum multitudine præstans, in quâ Cæsar interdum hiemavit; ac plures legiones ejus aliquando illic in hibernis fuere.* At dispiciendum nunc est, ubi isti fuerint Bellovaci.*

Bellovaci. Quum Carnutes Tasgetium, regem à Cæsare sibi impositum, interfecissent; *Defertur eares, inquit Cæsar, ad Cæsarem. Ille veritus, quod ad plureis res pertinebat, ne civitas, eorum impulsu, deficeret; L. Plancum cum legione ex Belgio celeriter in Carnutes proficisci jubet; ibique hiemare.* Ex his colligere datur, Belgium, sive Bellovacos ex omnibus Belgicæ civitatibus, seu populis, proximos fuisse Carnutibus; quia, quum quàm celerrimè vellet militem in Carnuteis proficisci; ex omnibus militibus, quos paullo antè in diversas Belgicæ parteis distribuerat, eos dilegit, qui cum L. Planco in Belgio hibernabant. Carnutes autem trans Sequanam flumen (vulgò nunc est *la Seine*) eam incoluerunt regionem, quæ nunc vulgari vocabulo *la Beausse* vocatur: quorum nomen etiam nunc, quamvis corruptum, vivit in urbe *Chartres*, capite totius regionis. *Bellovacorum* nomen Marlianus adhuc manere, rectè adfirmat. est namque opidum hodiè in veteri Belgicâ, medio fermè Lutetiana inter Rotomagumque situ, *Beauvais* vulgari vocabulo dictum. quod facilè Gallicæ lingvæ peritus ad antiquum nomen reduxerit. Vsitatum quidpè ac frequens est Gallofrancis has literas *ello*, in vocibus, quæ à Latinâ lingvâ originem duxerunt, convertere in *eau*. exempli gratiâ; quæ Itali dicunt *coltello, mantello, capello, castello, cervello, bello*; Galli proferunt *couteau, manteau, chapeau, chasteau, cerveau, beau*. Literam verò C, ante E, & I, efferunt cum sibilo, tamquàm geminum SS. quâ ratione ex *vaci* factum est eorum pronuntiatione *vâssi*. dein, abjecto I, *vâs*. mox, interposito I, *vais*. quod tandem apud quosdam depravatum in *vois*. Huic syllabæ si primam illam adjungas; integram tandem habebis vocem *Beauvais*, sive *Beauvois*. Ab hoc denominativum fit *Beauvaisin*, seu *Beauvoisin*: quæ vox agrum dicti opidi designat. Nationum verò per Galliam nomina postea in opidorum, quæ capita nationum fuere, vocabula transisse, infrâ suo loco docebo. Verùm ne solâ nominis notatione circa hos Bellovacorum fineis me stare censeas; Cæsaris testimoniis rem lucidiorem reddere, certosque terminos adsignare conabor. Iam antè, Carnutibus Belgium fuisse proximum, ex Cæsare ostendi. quo argumento satis firmo, Sequana ab occidente brumali Belgio terminus constituitur. Ab occidente æquinoctiali finitimos habuere Caletos & Vellocaffes. quos utrosque Cæsar, comment. 11, inter Belgas connumerat. *Caletorum* nomen, licet vitiatum, etiâ- num in vestigiis exstat: diciturque regio maritima, inter Sequanam & Samaram (vulgò hic est *la Somme*) amneis, vulgò incolis *Pais des Caux*; Francogallicâ dialecto, mutato L in V, pro *Calx*. sic enim *malx, maux, chevalx, chevaux, falx, faux*. quod admodum frequens. Strabo quoque, lib. 1 v, Caletos in litore ad ostium Sequanæ dextrâ ripâ collocat. *Τοῖς Μενάπιοις δ' εἰσὶ συνεχεῖς ὅππῃ τῇ θαλάττῃ Μόρινοι, καὶ Βελλοαῖοι, καὶ Ἀμβιανοὶ, καὶ Σαρσιῶνες, καὶ Καλέτοι, μέχρι τῆς ἐκβολῆς τῆς Σηκῆς ποταμῆς.* id est: *Menapiis continentur in ora maritimâ Morini, Bellovaci, Ambiani, Sueffiones, & Caleti, usque ad ostium Sequanae amnis.* quamquàm reliquas gentes perverso ordine enumeret: maximè verò Bellovacos; quos malè inter Morinos & Ambianos collocat: quo situ erant Atrebates. Inter Ambianos & Caletos, Vellocaffesque fuisse Bellovacos, ex reliquorum limitum subtextione constabit. Litus adcoluisse, cum ex dicto probatur auctore, tum ex Plinio: qui, lib. IV, cap. XVII, litus legendo, à Scalde sic ad Sequanam progreditur: *Menapii Morini, Oromansaci, juncti pago, qui Gessoriacus vocatur; Brianni, Ambiani, Bellovaci.* Cæsar quoque ipse idem innuit in fine commentarii IV, his verbis: *Cæsar in Belgio* (sic legendum hoc loco pro vulgatâ voce *Belgis*, mox docebo) *omnium legionum hiberna constituit.* & in principio commentarii V; *L. Domitio, Appio Claudio Coss. discedens ab hibernis Cæsar in Italiam, ut quotannis facere consueverat, legatis imperat, quos legionibus præfecerat, uti, quas plurimas possent, hieme naveis adificandas, veteresque rescindendas curarent.* & mox infrâ: *His confectis rebus, conventibusque peractis, in citeriorem Galliam revertitur; atque inde ad exercitum proficiscitur.* Eò quum venisset, circuitis omnibus hibernis, singulari militum studio, in summâ rerum omnium inopiâ, circiter sexcentas ejus generis, cujus suprâ demonstravimus, naveis, & longas duodetriginta invenit instructas: neque multum abesse ab eo, quin paucis diebus deduci possint. Collaudatis militibus, atque iis, qui negotio præfuerant, quod fieri vellet, ostendit:

ostendit: atque omneis ad portum Icium convenire jubet. Ex quibus liquidò patet, Belgium, in quo tunc hiberna, ad litus oceani pertinuisse. Limitem, quo Bellovacos à Caletis & Vellocassibus arceo, per lineam ago, ab opido maritimo *Trepori*, ad vicum usque *Andelis*, Sequanæ adpositum. terminum verò inter Caletos & Vellocasses constituo lineam, ab opido *Caudebec* ad castellum *Neufchastel* ductam. Falsò à Plinio ac Ptolemæo Caletos & Vellocasses ad lævam Sequanæ ripam locari, alibi pluribus ostendam documentis. Ceterum ab septemtrionibus Ambianos Belgio fuisse finitimos, inde colligo, quòd Cæsar, Samarobrigæ (Ambianorum fuisse opidum, quod nunc *Amiens*, postea docebitur) consistens, inde, 10 acceptis (ut est comment. v) de periculo Ciceronis legionisque literis, circa horam undecimam diei, statim in Bellovacos ad M. Crassum quæstorem misit; cuius hiberna aberant ab eo millia passuum xxv: iussitque mediâ nocte proficisci, celeriterque ad se venire: exiitque cum nuntio Crassus; atque horâ circiter tertiâ sequentis diei, ab antecessoribus de Crassi adventu certior Cæsar factus. Quibus Cæsaris verbis ea yicinitas inter Bellovacos & Ambianorum Samarobrigam designatur, uti nullis heic aliis populis intercedendi detur spatium. testaturque id clariùs ipse comment. 11. Quum *Bratuspantium*, Bellovacorum opidum, in fidem recepisset, obsideisque hoc poposcisset; His traditis, inquit, omnibusque armis ex opido collatis, ab eo loco in fineis Ambianorum pervenit. Limitem igitur statuo inter utrosque Samaram amnem, 20 ad oceanum usque. Ab oriente brumali conterminos habuere Sueffiones atque Rhemos. Sueffionum opido Novioduno (nunc vulgò est *Noyon*) in deditionem cum ipsâ gente accepto, exercitum protinus se in Bellovacos duxisse, testis ipse Cæsar, comment. 11. Pro limite igitur inter Sueffiones & Bellovacos ago lineam ab opido *Bray* ad opidum *Verneuil*. Rhemi ipsi, eodem commentario, testantur apud Cæsarem, Sueffiones suos esse finitimos. commentario autem VII, C. Fabium Cæsar, & L. Minutium Basilium cum duabus legionibus in Rhemis collocat; ne quam à finitimis Bellovacis calamitatem accipiant. Terminum igitur statuo Esiam flumen, quod vulgò *Oise* dicitur. Atque hi sunt veri fines Belgii Cæsariani. quos eò curatius describendos putavi, quò omnibus constaret, quanto errore hætenus peccatum sit ab 30 iis, qui omnem Belgicam, id est, tertiam totius Galliæ Comatæ partem, Belgium esse voluerunt; quum hoc vix decimam illius partem impleat: eâque ratione ducti, Flandros, Brabantios, Selandos, Geldros, longiùs ab antiquo Belgio diffitos, *Belgiogermans* adpellarunt. Francisci quoque Hottomanni sententia jam penitus heic explodatur; qui nusquam in Cæsaris commentariis vocabulum Belgii legendum censet; sed ubique Belgarum nomen restituendum. Sanè si in *Belgis* ubique legas, quomodo Cæsar, postquam in Morinorum, Nerviorum, Rhemorum, Eburonumque, qui pariter omnes erant Belgæ, finibus iv se legiones locasse recensuit, mox addidit; *treis in Belgis collocavit*? an non omnes pariter in Belgis? Omnino sic arbitror. Quæ igitur hæc distinctio? Certè nulla. Nostra sanè explicatio undique in auctorem quadrat.

40 Tempus erat ad ipsum *Belgica* vocabulum transire; ni unus etiam locus in commentariis Cæsaris antè notandus foret, qui transversum fortè agere queat lectorem, uti credat, *Belgii* nomine universam Belgicam denotatam fuisse. Is A. Hirtii est, in commentario, quem ad Cæsaris commentarios de bello Gallico addidit octavum. Quatuor, inquit, legiones in Belgio collocavit cum M. Antonio, & C. Trebonio, & P. Vatinio, & Q. Tullio, legatis; duas in Heduos misit; quorum in omni Galliâ summam esse auctoritatem sciebat. & in fine commentarii; Ipse exercitum distribuit per hiberna. C. Trebonium cum legionibus iv in Belgio collocat. C. Fabium cum totidem in Heduos deducit. sic enim existimabat tutissimam fore Galliam, si Belgæ, quorum maxima virtus, & Hedui, quorum auctoritas summa esset, exercitibus continerentur. Heic equidem universale Belgarum nomen Belgio auctor tribuisse videri poterat; ceu omnes pariter Belgæ incoluissent Belgium. verum hunc ego locum ex ipso Hirtio, tum ex Cæsare corrigendum censeo; legendumq; *Bellovacis*, pro *Belgæ*. quidpe Cæsar non omnem tertiam Galliæ Comatæ partem cum unâ alterius partis gente conferre voluit; sed gentem Belgicæ unâ Bellovacos cū unâ Celticæ gente Heduis: Bellovacorum maximâ esse virtutē, Heduorum summâ auctoritatem. Ac de Bellovacorum virtute ipse prædicat Hirtius eodē com-
mentario.

mentario. *Bellovacos*, inquit, qui belli gloriâ Gallos omnes Belgasque præstabant. Ipse Cæsar sub initium commentarii i i, ubi de conjuratione omnium Belgarum agit; *Plurimum*, inquit, inter eos *Bellovacos* & virtute & auctoritate & hominum numero valere. hos posse conficere armata millia centum: pollicitos ex eo numero lecta millia LX: totiusque belli imperium sibi postulare. item paullo post, eodem commentario; quum Cæsar Bellovacorum opidum Bratuspantium obsedisset, pro his intercedens Divitiacus Heduos, *Petere*, inquit, non solum *Bellovacos*, sed etiam pro his Heduos, ut suâ clementiâ ac mansuetudine in eos utatur. quod si fecerit; Hedunorum auctoritatem apud omnes Belgas amplificaturum: quorum auxiliis atque opibus, si qua bella inciderint, sustentare consueverint. Cæsar, honoris Divitiaci atque Hedunorum causâ sese eos in fidem recepturum, & conservaturum, 10 dixit. sed, quod erat civitas magna, & inter Belgas auctoritate, & hominum multitudine præstabat, sexcentos obsideis poposcit. Item comment. vii: Alterâ ex parte Bellovacorum (qua civitas in Galliâ maximam habet opinionem virtutis) instabant. Hanc igitur Bellovacorum virtutem, hasque vires quum Cæsar antè cognovisset; treis legiones, ex Britannia reversus, in eorum finibus, id est, in Belgio collocavit, quum reliquis civitatibus singulis singulas tribueret legiones; ut est comment. v: ipseque Samarobrigæ in proximo opido substitit. deinde etiam eandem de causâ C. Fabium, & L. Minutium Basilium cum duabus legionibus in Rhemis collocavit; ne quam à finitimis Bellovacis calamitatem acciperent: ut auctor est Hirtius dicto comment. viii. rursumque Cæsar, ut idem Hirtius testatur ibidem, M. Antonium quaestorem cum cohortibus xv in Bellovacis 20 reliquit; ne qua rursus novorum consiliorum ad capiendum bellum facultas daretur. atque iterum, quum iv legiones, ut est eodem commentario, in Belgio cum M. Antonio, & C. Trebonio, & P. Vatino, & Q. Tullio, legatis collocasset, ipse postea ad legiones in Belgium se recepit, hibernavitque Nemetocernæ. Bono igitur jam periculo vocabulum illud *Belgæ* in vocem *Bellovacorum* mutaverim. At ubi in quibusdam exemplaribus legeris ex Belgio civitateis in Britanniam transmisisse; audacter corrigas ex Belgis; ut probatiora habent exemplaria. quidpe *Belgium* haud plureis numero continuit civitates; sed unam solam Bellovacorum; quod antè demonstratum est. neque enim, tam arctis circumscriptum finibus, plureis completi civitates potuit.

De reliquo, ne quid inexplicatum relinquatur, alius adhuc locus, qui fidem 30 lectoris super Belgio nostro morari possit, indicandus erit. Is est comment. v: ubi Cæsar, demonstratis hibernis in Morinis, Nerviiis, Rhemis, Eburonibus, & Belgio; *Atque harum tamen*, inquit, *omnium legionum hiberna præter eam, quam L. Roscio in pacatissimam & quietissimam partem ducendam dederat, millibus passuum c continebantur.* Quæ verba certè haud congruunt in Belgium nostrum: quidpe ab Aduaticâ (quæ postea *Tungri*, nunc vulgò *Tongerren*) Eburonum castello, ubi hiberna erant Sabini & Cottæ, ad opidum *Crevecœur*, circa quod M. Crassi hiberna xxv millibus passuum à Samarobrigâ Ambianorum, CLxxx circiter numerantur millia passuum. Verum aut vocem heic post vocabulum *centum* interiisse dixerim, aut characterem alterum c (si characteribus numerus signatus fuit) excidisse, 40 vel per librarii incuriam neglectum. Ac facilè equidem c c mill. pass. scripsisse Cæsar potuit, plus minus æquo veræ distantiae tribuendo. Attamen, si c millia voluit esse Cæsar; quandoquidem contra tot tamque firma argumenta, quibus certos Belgio fineis adseruimus, hoc unum valere nequeat: crebro atque frequenti crimine damnandum censeo, quod computatio ejus rarò, ac fermè nunquam in longinquiore locorum intervallis conveniat. quâ de re latius infra agetur, ubi ad Arduennæ silvæ dissectionem perventum fuerit. De BELGIO hæc satis. Nunc tempus est ad BELGICÆ vocabulum proficisci.

CAP. III.

50

BELGICA, & BELGÆ unde dicti.

Ipsum BELGARVM vocabulum variè varii auctores nostri sæculi deducunt. Ac falsi quidem Berosi testimonium, qui à Belgio rege Belgicos populos Celta- rum adpellatos adfirmat, jam dudum à prudentissimo quoque, unâ cum illis qui

qui id probant, merito explosum est. Ceterum Hubertus Thomas Leodius, in libro, quem de Tungris atque Eburonibus conscripsit, Germanicum id esse vocabulum opinatur; ideo, quod Germani Gallos & Italos *Waelen*, & nonnulli *Waelgen* adpellitent. De istâ quidem voce *Waelgen*, quâ Germanos nonnullos adpellitare Italos ille adfirmat, mihi nihil haecenus cognitum esse, lubens fateor. partem Gallorum, qui à se ipsis, reliquisque Gallis *Wallons* vocitantur, Germanis dici *Walen*, haud nescius sum. à voce *Walen* descendisse diminutivum *Waelgen*, sive *Waelken*, quo gens Wallonum per contemptum interdum adpellatur, non verò à vocabulo *Belga*, quis ignorat? Italos à quoquam Germanorum vocitari *Waelgen*, planè ego nego. Quin hæc mera Germanobelgica vox est, superioribus Germanis prorsus ignota. Germanobelgæ autem Italos numquam nisi *die Italianen* suâ linguâ adpellitant. A superioribus Germanis Italos dici *die Wällischen*, haud equidem ignoro. at si hæc duæ voces *Walen* & *Wällischen* idem significant, quod vocabulum *Belga*; ostendatur mihi velim, quânam ratione Belgarum nomen in Italiam transiit. ipsos Belgas quondam terram Italiam occupavisse, haud umquam demonstrari quiverit. Ioannes Rellicanus in adnotationibus ad Cæsaris commentarios de bello Gallico, Leodii sententiam amplexus, suis insuper argumentis firmare eam conatur. *Quæ sanè ἐτυμολογία*, inquit, *mihi eam ob causam non displicet, quod in confesso sit, hunc Gallia tractum magnâ ex parte à Germanis occupatum. quò sit, ut ego verisimile putem, aut ipsos sibi, aut alios Transrhenanos hoc nominis indidisse, quod Gallorum, hoc est, Walorum terram incolerent.* Egregiè equidem, atque præclarè. at quid hoc est dicere? Germani isti nomen *Walen* sive *Waelgen* sibi indiderunt, quia Walorum, id est, Gallorum terram, Rhenum transgressi, incolerent. Ergo Walorum nomen jam antè ipsorum adventum cis Rhenum exstitit in Galliâ: neque peculiare id sibi imposuere advenæ Belgæ, quo se ab reliquis discernere; sed in commune omnium Gallorum vocabulum transierunt. quæ sanè ratio τὴν ἐτυμολογίαν perabsurda. Subjicit tamen Rellicanus superioribus ista: *Atque hanc conjecturam tenebo, quatenus ex bonis auctoribus edoctus fuero, huic Galliarum regioni hoc fuisse vocabulum, antequàm Germani in eam migraverunt.* Hoc antequàm ego Rellicanum edocere necessum habeam; doceat ille me oportet, quo modo & *Mediomatrici*, & *Remi*, & *Veromandui*, & *Suessiones*, & *Bellovaci*, & *Caleti*, & *Vellocasses*, & *Atrebates*, & *Morini*, quorum nulli Germani fuere, Belgæ dicti sunt. A Germanis, Rhenum transgressis, id eos, abjecto prius suo nomine, accepisse, ne temerè dixeris. nemo quidpe nomen ab externo accipit, nisi prius imperium ejus, sive auctoritatem agnoscat. Imperium Germanos hos habuisse in istos Gallos Belgas, nequidquam Rellicanus contenderit: quando etiam Iul. Cæsar, qui primus Gallicarum civitatum descriptionem Romanis tradidit, in commentariis suis de bello Gallico passim, ut suprà ostensum, *Bellovacis*, *Gallicæ*, non *Germanicæ*, originis genti, summam & auctoritatem & virtutem inter Belgas tribuit: præterque hos, Remos atque Sueffiones potentissimos facit populos. Frustra igitur eris, si credas, Germanos Belgarum vocabulum primos Galliæ intulisse. Vehementer autem fallèris, si censeas, Belgas omneis à Germanis ortos, idque sibi nomen, postquam in unum corpus coiverunt, peculiare ex re aut eventu indidisse; quod quidam docent. quidpe non omneis Belgas, sed *plerosque* Cæsar testatur, à Germanis ortos, suâ tempestate Belgicam obsedisse. fueruntque haud dubiè Belgæ Galli, antequàm Germani umquam in Galliam pervenerunt. *Walorum* autem, sive *Wallorum* nomen idem esse, quod Romanis dicebatur Galli, omnique Galliæ inter Rhenum ac Pyrenæos fuisse commune, non tantum Belgicæ; superiori volumine docui. Ceterum Ioannis Goropii Becani sententia, quâ Belgarum nomen à Belgicâ dictione *belk* deduci contendit, quæ illis *iram* significat, quæ si facilius, quàm ceteri, in iram excandescant, multo minus probabilitatis in sese habet. nec melior est Hadriani Iunii opinio; qui à Germanicâ voce *balgen*, quæ idem significat, quod Latinis *digladiari*, denominatos Belgas arbitratur. nec felicioris iudicii eorum est conjectatio, qui id ex antiquâ Gallicâ lingvâ, quam Britannis Wallis censent ferè incorruptam hodiè manere, deducunt; & *Belgas* dictos volunt à dictione

ne Wallicâ *pel*, quæ illis remotum significat. *Totius enim Gallie*, ajunt illi, *erant remotissimi*; & ut à cultu, & humanitate provincia, sic etiam situ ac sede longissimè aberant: & poeta *Morinos*, *Belgica populos*, remotissimos esse docuit, cum cecinit,

Extremique hominum Morini.

Ad hoc ego sic respondeo: Si Belgæ dicti fuere à voce *pel*, quia totius Gallie remotissimi à Romanis, & à cultu (verba sunt Cæsaris, belli Gall. comment. 1) atque humanitate provincia longissimè diffusi; quæro, quisnam iis hoc nomen imposuit? ipsimet sibi Belgæ; an verò Romani? Si Belgæ; ostendas causam, quare ipsi sese remotos à Romanorum provinciâ, Narbonensi Galliâ, dictos voluerint. si Romani; doceas, cur Gallico potius vocabulo, quàm Romano, hi usi sint. scio 10
namque Græcos vel remotissimas terras atque genteis Græcis indiguisse nominibus: quorum etiam exempla suo loco referam. Sed esto: Gallicum imposuisse Romanos Gallis vocabulum, si licet, concedamus. at quando id factum putas? Nempe, inquires, postquàm Gallia Braccata Romanorum provincia fuit facta. antè quidpe nihil iis negotii neque cum Celtis neque cum Belgis fuit: quos esse, vixdum noverunt. At hoc posito, jam iterum quæro, Quando? utrum continuò, ut provincia perdomita fuit; an postquàm reliquam quoque Galliam Cæsar debellavit? Si mox, quum provincia Romano imperio cessit; ineptum sanè atque absurdum dictu fuerit, Romanos jam tum genti sibi adhuc incognitæ non modò peregrinâ lingvâ nomen imposuisse; sed distinctiones etiam hoc ipso dedisse ter- 20
rarum. Incognitam fuisse iis eam gentem, antequàm Cæsar cum exercitu eam aperuit, testis est Cicero, in oratione de provinciis consularibus, his verbis de Cæsare loquens: *Quas regiones, quasque genteis nulla antea litera, nulla vox, nulla fama notas fecerat, has noster imperator, nosterque exercitus, & populi Romani arma peragrarunt. semitam tantum Gallie tenebamus antea: cetera partes à gentibus aut inimicis huic imperio, aut insidis, aut incognitis, aut certè immanibus & barbaris & bellicosis tenebantur.* Age igitur, si, postquàm Cæsar tandem perdomuit, nomen accepisse Belgicam à Romanis dicas; convincet te manifestò ipse Cæsar, in commentariis suis. quos si diligentius perspicias; facile, ac liquidò deprehendas, Gallie omnis Comatæ divisionem in *Belgas*, *Celtas*, atque *Aquitana- 30*
nos, eum reperiisse, non pro libitu finxisse; quamquàm nomina fortè haud ita rectè retulerit. Hinc est, quòd soli Belgæ, conjunctis inter se viribus, arma contra Cæsarem sumserint. hinc Celtica, quæ Gallia propriè Cæsari dicitur passim comment. 1, in duas divisa fuit factiones; quarum altera Sequanorum, altera Heduarum. hinc denique soli Aquitani, sine Celtis atque Belgis, rebellantes, contra Romanos arma moverunt. T. Livius, lib. v, *Prisco Tarquinio* inquit, *Roma regnante, Celtarum, qua pars Gallia tertia est, penes Bituriges summa imperii fuit. ii regem Celtico dabant.* Heic disertissimis verbis, hanc Gallie Comatæ in treis partes divisionem jam inde ab Tarquinii Prisci ævo fuisse, testatur. At, si ve Romanos, si ve Belgas ipsos hoc sibi vocabulum imposuisse contendas, ostendendum erit, quodnam nomen habuerint, antequàm Romani in Galliam pervenerunt. Certè nisi nugas heic agere lubet, frustra tempus nos terere censeo. aliis igitur leviores hosce lusus remitto. mihi sufficiet, unum hoc ubique servasse institutum, uti ea, quæ ab antiquis tradita sunt auctoribus, satis expo-
nantur; nova ne fingantur. Ego sanè ignorare origines ejusmodi vocabulorum multo malo, quàm rediculè in eorum enodatione ineptire, ac turpiter errare. Si tamen suspicari magis quàm adseverare licet; BELGICA dicta potest videri à *Belgio*, sede seu regione Bellovacorum: quia hi, virtute atque auctoritate inter omneis Belgas, Cæsaris etiam ætate, præstantissimi, imperium fortè quondam in omnem Belgicam regionem obtinuerunt: quemadmodum de Biturigi- 50
bus, Celticâ gente, Livium prædicantem modò audivimus. Atque de *Belgica* vocabulo hætenus satis.

Proxima hinc erat cura, singulas ejus nationes Germanicas, quibus quæque finibus incoluerint, ordine explicare. verum id antequàm adgrediar, dicendi primum videntur Celticæ quidam populi; non, quòd Germani ipsi olim fuerint; sed

sed quia Germani Transrhenani bella in eorum finibus aliquamdiu gesserunt, tandemque solum occuparunt; quod in hanc usque diem tenent.

CAP. IV.

De HELVETIIS.

HELVETII igitur, Gallica licet antiquitus fuerint gens, intra Galliæ finis positi; tamen, quia & ipsi, Rhenum olim transgressi, proximos Germaniæ agros obsederunt, ac postremum Alemanni, ex ipsâ Germaniâ profecti, Helvetium agrum occuparunt, quem in hunc usque diem tenent; paucis antè indicandi erunt. Horum finis sic describit Cæsar, belli Gallici comment. I: *Vndique loci naturâ tuti Helvetii continentur. unâ ex parte* (quâ orientem ac septemtriones spectant) *flumine Rheno latissimo atque altissimo; qui agrum Helvetium à Germanis dividit: alterâ parte* (quâ occasum æstivum prospiciunt) *monte Iurâ altissimo, qui est inter Sequanos & Helvetios: tertiâ* (quâ meridiei oppositi) *lacu Lemano, & flumine Rhodano, qui provinciam nostram, id est Narbonensem Galliam, ab Helvetiis dividit.* Hoc autem loco intelligendum, quamvis Cæsar Rhodano ab unâ parte Helvetium agrum terminet; tamen eum ad ripam usque Rhodani non pertigisse. quidpe Rhodanus ab excelsa Alpium vertice (nunc est *divi Gothardi mons*) profluens, vallem efficit, xc millia passuum à capite ad Lemanium lacum in longum porrectam; latam verò, ubi summum patet, duum millium passuum. vallem utrimque cludunt altissima Alpium juga. hanc alieni ab Helvetiis populi incoluerunt; uti post docebitur: Igitur proprius ab hac parte Helvetii agri terminus est jugum montis, quod dictam vallem à septemtrionibus cludit. Idem de Rheno quoque tenendum. nam & hic, fontibus duobus exoriens, valleis efficit, quas Rhæ-tici quondam populi incoluerunt, ad lacum usque Brigantium, qui vulgò dicitur *der Bodensee*. Ceterum, quia Iurâ mons ab alterâ parte, id est ab occasu æstivo, Helvetium agrum cludere dicitur; hujus quoque jugum rectè cognoscere operæ fuerit pretium. Initium hic ab Genève, Allobrogum ad Lemanium lacum urbe, ducens, versùs septemtriones ad fonteis Dubis fluminis, quod vulgò *Doux* est, protenditur; ejusdemque fluminis dextram ripam prosequitur, usque ad vicum, cui vulgare vocabulum *Pierreport*: inde in ortum æstivum versùs, lavam amnis Arolæ, qui vulgò *die Are*, ripam radit, donec ipse unâ cum Arolâ Rheno jungatur, ad opidum Confluenteis, quod vulgò *Coblenz*. Vtiora igitur, in quibus Basilia urbs, opidaque *Liechstal, Sissach, Lauffenberg, Rhynfelden*, quæ nunc in Svitzerorum agro censentur, antiquitus Helvetiorum non fuere.

Longitudinem latitudinemque agri Helvetii indicat Cæsar eodem loco his verbis: *Pro multitudine hominum, & pro gloriâ belli, atque fortitudinis angustos se finis habere arbitrabantur: qui in longitudinem millia passuum CCXL, in latitudinem CLXXX patebant.* Quæ dimensio, si examinetur, falsa utrobique deprehendetur. quidpe summa Helvetii agri longitudo est inter Rhenum, sive lacum Brigantium, quâ Constantiam opidum is alluit, & Genevam urbem, millium pass. CLXXII; latitudo verò maxima, inter Arolam & ortus Rhodani Rhenique, mill. pass. LXXVI. Itaque longitudini LXVIII pass. millia ultra, quàm æquum erat, Cæsar addidit: latitudini verò CIIII. Quem errorem non incurioso, uti quidam volunt, librario; sed Cæsari ipsi adscribendum censeo. multo immaniùs quidpe infra in Aquitaniæ, & idem in Arduennæ silvæ, aliorumque locorum dimensione aberravit; ut fusiùs suo loco indicabitur.

Ceterum, omnem civitatem Helveticam in quatuor pagos divisam fuisse olim, notat eodem commentario Cæsar, his verbis: *Omnis civitas Helvetia in quatuor pagos divisa est.* Horum duos recenset, *Tigurinum, & Urbigenum*. reliquos duos, quia nulla erat memorandi occasio, reticuit. aliunde tamen investigari posse puto.

Nationes in bello Cimbrico adversus Romanos reperio fuisse quinque istas; *Cimbros,*

bros, Teutonos, Tigurinos, Ambronas, & Tugenos. Solos Cimbros ac Teutonos è Ger-
 mania junctis copiis profectos, omnes pariter docent auctores, quotquot huius bel-
 li meminerunt. Strabo, tria Helvetiorum genera Cimbris ad expeditionem hanc
 sese adjunxisse, tradit libro IV, his verbis: *Φασὶ δὲ καὶ πολυχρύσας τὰς Ἑλβετίας εἶναι·*
μηδὲν μὲν τοι ἥτιον ὅτι ληΐαν τράπεδαι, τὰς τῶν Κίμβρων ἐν ποταμῶν ἰδόντας. ἀφανισθῶναι
δ' αὐτῶν τὰ δύο φύλα, τῶν ὄντων κατὰ στρατείαν. hoc est: *Helvetios ajunt esse auri di-*
viteis. nihilo minus tamen latrociniis se dedisse, quum viderent Cimbrorum opeis. quum-
que essent tria eorum genera in expeditionem profecta, duo ex iis interiisse. In his Tigu-
 rinos fuisse, atque Tugenos, aperte testatur lib. VII, ex Posidonii monumentis.
Φησὶ δὲ καὶ Βοίως τὸν Ἑρκυῖον δρυμὸν οἰκεῖν πρότερον· τὰς δὲ Κίμβρας ἐρμήσαντας ὅτι τὸν τό-
πον τῆτον, δόπορ κατέβησαν ὑπὸ τῶν Βοίων, ὅτι τὸν Ἰστρον, καὶ τὰς Σκορδισκὰς Γαλάτας κατέ-
βλῶναι· εἴτ' ὅτι Τευρίσας, καὶ Ταυρίσκας, καὶ τὰς Γαλάτας· εἴτ' ἐπ' Ἑλβετίας, πολυχρύ-
σας μὲν αὐδρας, εἰρηνώτας δὲ ὀρώνας δὲ τὸν ἐκ τῶν ληστῆριαν πλετόν, ὑπερβάλλοντα τῆ παρ'
ἐαυτοῖς, τὰς Ἑλβετίας ἐπαρθῶναι, μάλιστα δ' αὐτῶν Τιγυρίνας τε, καὶ Τωῦγενας, ἄστε καὶ συγε-
ξορμήσαι. id est: *Idem perhibet, Bojos quondam Hercyniam incoluisse silvam: ac Cim-*
bros, quum ad ea loca sese contulissent, ab iis repulsos, ad Istrum & Scordiscos Gallos de-
scendisse: inde ad Teuristas ac Tauriscos, iidem Gallos: tum ad Helvetios, auri diviteis,
ceterum pacatos. hos, quum viderent suis majores Cimbrorum opeis, latrociniis partas, ani-
imum ad pradas adjecisse, maxime Tigurinos ac Toygenos, unaque in expeditionem cum
illis profectos. Cimbros per Noricum Italiam petiisse, relictis Teutonis atque Am- 20
 bronibus in Galliâ, aliâ viâ in Italiam irrupturis, auctor est Plutarchus in Mario.
 Cum Cimbris in Noricum unâ profectos Tigurinos, mox è Floro patebit. Tuge-
 nis Ambronas fuisse conjunctos in Galliâ tradit Strabo lib. IV, de Rhodani ostiis
 loquens: *Μάλιστα δὲ ὕστερον ὁρῶν τυφλόσομον γινώσκον ἐκ τῆς περὶ χάσεως, καὶ δυσείβο-*
λον, καὶ νῦν ἔτεμε διώρυχα, καὶ ταύτην δεξάμενος τὸ πλεόν τῆ ποταμῆς, Μασσαλιώταις ἔδωκεν
ἀρκεῖν κατὰ τὸν ποταμὸν Ἀμβρωνας καὶ Τωῦγενας πόλεμον. Hoc est: *Posterioribus tempo-*
ribus Marius, videns adgestione limi ostium obthurari, iniratuque reddi difficile, no-
vam egit fossam, quâ majorem amnis partem exciperet. eamque Massiliensibus, ob na-
viam præclaram in bello adversus Ambronas & Toygenos operam, præmi loco donavit.
 Ambronas haud procul Aquis Sextiis ad flumen, quod Latinis auctoribus vocatur 30
 Druentia, absentibus Teutonis, victos atque deletos, auctor est Plutarchus in dicto
 libro. In hac igitur victoriâ præclaram illam navasse operam Massiliensibus, Tuge-
 nosque unâ cum Ambronibus occubuisse, haud dubium est. unde duo Helvetio-
 rum genera ex tribus, quæ in hoc bellum profecta erant, interiisse tradit Strabo.
 Tertios, id est, Tigurinos, superstites in patriam rediisse terram, colligitur ex eo-
 dem Strabone; patetque clarè ex primo Cæsaris commentario de bello Gallico: qui
 cum Tigurinibus bellum se gessisse, eosque vicisse in Galliâ, XLVI post Cimbros de-
 letos anno, testatur. Sed & Florus lib. III, cap. III, aperte tradit, eos in Italiam
 cum Cimbris non transisse; sed, acceptâ de clade illorum famâ, domum rediisse.
 Tertia, inquit, *Tigurinorum manus, quæ quasi subsidio Noricos infederat Alpium tu-*
mulos, in diversa lapsi, fugâ ignobili, & latrociniis evanuit. Diversa igitur ac separata 40
 duxerunt Galli Helvetii à Germanorum agminibus sua agmina. Tigurini in Nori-
 cis erant Alpibus, quum Cimbri, in Italiam per easdem Alpeis transgressi, apud A-
 thesin amnem caderentur à Mario ac Catulo: Ambrones verò ac Tugeni junctim
 ad flumen Druentiam superati, quum Teutoni Aquas Sextias tenerent. Et ab unis
 Ambronibus, ante Marium, superatum fuisse Manlium consulem cum exercitu, tra-
 dit Plutarchus dicto loco; item ante hunc ab iisdem Cæpionem consulem. quibus
 tamen Tugenos (quorum nullam Plutarchus facit mentionem) tunc quoque fuisse
 junctos, haud dubium est. nam & ante Cæpionem à solis Tigurinibus Cassium con-
 sulem fuisse superatum, testatur Cæsar in dicto commentario; & item epitomator 50
 Livii, lib. LXV. cujus verba hæc sunt: *L. Cassius Cos. à Tigurinibus Gallis, pago Helve-*
tiorum, qui à civitate secesserant, in finibus Allobrogum cum exercitu casus est. At-
 que hæc equidem de Ambronibus, ac Tugenis, satis ita comprobata erant, ni Pom-
 pejus Festus, antiquus grammaticus contrâ testari videretur. *Ambrones, inquit,*
fuerunt gens quadam Gallica; qui subitâ inundatione maris, quum amisissent sedes suas,
rapinis

rapinis, & pradationibus se suosque alere ceperunt: eos, & Cimbros, Teutonosque C. Marius deleuit. ex quo tractum est, ut turpis vita homines Ambrones dicerentur. Verum hæc grammaticus, non historicus, Festus: qui quo ex fonte errorem hunc hauserit, patet ex dicto Flori capite III, libri III. *Cimbri*, inquit, *Theutoni*, atque *Tigurini*, ab extremis Gallia profugi, quum terras eorum inundasset oceanus, novas sedes toto orbe querebant. Tam igitur Ambronum, quàm Tigurinorum, terras inundaverat oceanus; tamque Ambrones gens oceani proxima, quàm Tigurini. quorum antiquas sedeis ignorare cui historiarum perito licet? Scilicet jam antea, lib. I, cap. X, docui, nimio brevitatis studio Florum Tigurinorum sedeis cum Cimbrorum Theutonorumque sedibus comiscuisse. per errorem enim id ab eo commissum, haud temerè dixerim: ut qui Cæsaris commentarum primum de bello Gallico, ex quo vel solo illorum sedeis discere potuit, non legisse nequivit. Idem igitur in Ambronum quoque gente ab alio quodam scriptore factum puta. unde errorem istum tandem hausit Festus grammaticus. Ceterum Ambronas fuisse Helyeticæ nationis Gallos, non Germanos, cum Cimbris Theutonisque è Germaniâ profectos, patet ex eo etiam, quod Plutarchus Cimbros ait in Italiâ Teutonos fratres è Galliâ advenienteis expectasse; nec aliud alterius nationis nomen addit. scilicet, quia Ambrones minùs erant eorum fratres, aliis existentes gentis, Gallicæ nimirum, non Germanicæ.

Quatuor igitur Helvetiorum pagi, seu quatuor Helvetiorum genera fuere ista:

20 TIGVRINI, TVGENI, AMBRONES. VRBIGENI.

TIGVRINVM pagum eodem fuisse tractu, quo nunc urbs magnifica sita, vulgò *Zürich* dicta, ex vocabuli similitudine haud ineptè colligitur: rectèque hodiè urbs ea Latino nomine vocatur *Tigurum*. Nam T & Z literas plerisque in vocibus conversas inter se fuisse, variante Celtici sermonis dialecto, innumeris demonstrari potest exemplis. sic enim trinæ *Tabernæ*, Gallia Belgicæ opida, nunc vulgò dicuntur *Zabern*. sic *Tolpiacus* in Vbiorum quondam agro vicus, nunc *Zulpich*. sic, quæ inferiores Germani dicunt, *tanden*, *tellen*, *toveren*; & Saxones, *tänen*, *tellen*, *töveren*: superiores efferunt *zäne*, *zälen*, *zäuberer*. Nisi tamen suspicari libeat, corruptum esse Romano ore, ut pleraque externa, verum genuinumque urbis nomen *Zurig* in *Tigurum*; quod rectius dictum fuisset *Turigum*, ut inferioris sæculi auctoribus adpellatur.

Twügeren, *Tuygeni* leguntur bis apud Strabonem; quos rectius ego adpellari putem *Tzygeres*, TVGENOS: eadem quidpe vocabuli ratione haud dubiè hodiè sunt, qui vulgari nomine dicuntur *die Züger*, ab gentis capite *Zug*. quod olim Romanis procul dubio dictum fuit *Tugium*. unde *Tügeni* populi, quasi *Tügeri*.

VRBIGENVM quoque pagum malè atque vitiosè quædam Cæsaris exemplaria referre existimo *Verbigenum*. nam haud inscitè is situs fuisse putatur circa opidum, quod flumini cognomini impositum, vulgò nunc dicitur *Orbe*; anti-quo haud dubiè vocabulo, quod apud Antoninum in itinere à Mediolano Argenteratum versùs est *Vrba*, inter Lausonium lacum & Visontionem.

40 AMBRONVM porro nomen situmque uti commodè rectèque ostendere queam, fines trium dictorum pagorum antè circumscribendi erunt. *Tigurinos* igitur inclusos fuisse conjicio duobus amnibus, Rheno ac Limago, & exigua parte Iuræ montis ex adverso confluentium Arolæ & Limagi. *Tügenos*, Limago & Vrsâ, vulgò *Rüß* dicto; & montium jugo, inter horum fluminum fonteis sito. *Vrbigenos* ab occidente æstivo, Iurâ monte, ab opido Genevâ ad fonteis usque Birsæ amnis, qui ad Basiliam in Rhenum incidit: à meridie, totâ lacus Lemani dextrâ ripâ: ab oriente Sanâ & Arolâ fluminibus, ad Vrbæ usque confluentem. Iam verò AMBRONVM validam fuisse gentem, Tugenisque multo numerosiore, inde colligere licet, quod, quum utrique ad flumen Druentiam à Mario cæsi fuerint; Plutarchus unos nominat Ambronas. Quapropter haud injuriâ ampliores hisce agrorum sineis tribuerim quàm Tügenis; imò quàm Tigurinis; quorum æquè Plutarchus nomen reticet. Terminos igitur Ambronibus adscribo; ab septemtrionibus Iuram montem, inter binos confluentes, Vrbæ & Limagi: ab meridie Alpium jugum, inter duos fonteis, Sanæ ac Limagi: ab occidente, Sanam & Arolam:

aboriente Limagum. Nomen jam unde Ambrones habuerint, prorsus ego nescio, ni id quæsitum fuerit ab amne, medios ferè eorum agros secante, vulgari vocabulo dicto *Emme*. à quo populi patrio sermone adpellati *thi Emmeron*, sive *Ammeron*. quod vocabulum Romani postea, B interjecto, fecèrunt *Ambrones*, quasi *Ammerones*: quemadmodum ex *Emmerich*, sive *Ammerich*, Iul. Cæsar formavit *Ambiorix*; quod alii dixèrunt *Emericus*; ut suprâ, lib. I. cap. VI, ostensum est.

Nominibus, finibusque quatuor Helvetiorum pagorum indicatis, de opidis eorum nunc dicendum est. Cæsar belli Gallici comment. I, opida Helvetios suâ ætate in universum habuisse tradit *numero ad duodecim, vicos ad quadringentos*. quæ illi, quum totius Galliæ Celticæ, inter Sequanam & Garumnâ amneis sitæ, imperium occupare tentarent, cuncta exusserunt. Cæsar autem proelio victos, atque in pristinas sedeis compulsos, restituere ea iussit. Quo nomine, item quò situ singula fuerint, haud facillè quis dixerit. Memorantur tamen haud pauca in antiquis Romanorum historiis, et itinerariis: quorum singula suis inferam pagis.

VRBIGENVS PAGVS.

Totius Helvetiorum gentis caput memorat Tacitus, historiæ I, *AVENTICVM*. quod haud indoctè interpretantur viri docti opidum nunc, vulgari incolarum vocabulo *Wüflisburg* dictum. nam & veteris lapidis inscriptio duoque Romanorum itineraria id testantur, & hodièque Galli id adpellant *Avanches*. Inscripção talis ibi legitur in lapide muro templi inserto: *COLONIA. PIA. FLAVIA. CONSTANS. EMERITA. AVENTICVM. HELVETIORVM. FOEDERATA*. Itineraria duo, alterum Antonini, tabulæ alterum, ab Augustâ Pratoriâ, novissimo Italiæ opido, Augustam Rauracorum versùs, sic habent:

Antonini;	Tabulæ;	Augst;	Aosta.
<i>Augusta Pratoria</i>	<i>Augusta Pratoria</i>	S. Bernhart;	Montlou.
<i>Summo Pennino</i> XXV.	<i>Summo Pennino</i> XXV.	Martinach;	Martigny.
<i>Oëtudoro</i> XXV.	<i>Oëtudoro</i> XXV.	S. Mauritz;	S. Morice.
<i>Tarnadas</i> XII.	<i>Tarnajas</i> XII.	Noville, ad Rhodani ripam.	
<i>Penne locus</i> XIII.	<i>Penno lucos</i> XIII.	Vivey.	
<i>Bibisco</i> VIII.	<i>Vivisco</i> VIII.	Bro.	
<i>Bramago</i> VIII.	<i>Viromagus</i> VIII.	Milden;	Mouldon.
<i>Minnodunum</i> VI.	<i>Minodum</i> VI.	Wüflispurg.	
<i>Aventiculum</i> XIII.	<i>Aventicum</i> XVIII.	Biel.	
<i>Petinesca</i> XIII.	<i>Petenisca</i> XIII.	Soloturn.	
<i>Salodurum</i> X.	<i>Salodurum</i> X.	Augst.	
<i>Aug. Rauracum</i> XXIII.	<i>Aug. Rauracum</i> XXII.		

Antiquissimum esse opidum *Aventicum*, ex eo colligere datur, quòd jam inde à Neronis tempestate caput fuit universæ gentis. ad quod dignitatis fastigium haud facillè adscendere potuit, nisi longinquâ continuâque celebritate. unde etiam conjectare ausim, jam inde à Iulii Cæsaris ætate, postquàm is gentem bello devictam in patrias sedeis reverti, opidaque exusta restituere iussit, principem inter reliqua id obtinuisse locum. Eadem fuisse dignitate ante expeditionem, haud temerè dixerim. ab *Vrbâ* quidque, ceu primario opido, dictus jam tunc fuit pagus *Vrbigenus*. Freculphus, tom. II, lib. I, cap. III, de Tito imperatore: *Civitatem Aventicum, quam pater ejus Vespasianus adificare cœperat, consummavit. in Galliâ Cisalpinâ est*. Corrige mendum *Cisalpinâ*, in *Transalpinâ*: nisi fortè Lexoviorum respectu, quorum fuit episcopus, *Cisalpinam* intellexit, quæ Romanis erat *Transalpinâ*. Ceterum ex Tacito intelligas, non fundamēta hujus civitatis jecisse Vespasianum; sed, coloniâ eò deductâ, eam amplificasse. unde etiâ *Colonia Flavia* dicta. Filius dein hujus Titus amplificationē eam absolvit. Post Taciti quoque ævū gentis fuisse caput, patet ex tabulâ itinerariâ; in quâ primariæ urbis formâ depingitur. Ptolemæo dicitur

Αὐάντικον.

Αὐάντικον. *Avanticum*; recenseturque in Sequanis; quemadmodum & Antonino: verum hoc eo accidit, quod mutati fuere à posterioribus imperatoribus provinciarum limites. quo facto totus Urbigenus pagus Sequanorum provinciae titulo adjectus fuit. Ceterum ante Valentiniani jam imperium quo fato, aut pacto celebritas dictae urbi fuerit ablata, nusquam reperio: ablatam fuisse, testatur Ammianus lib. xv: *Alpes Grajae, & Pæninae, exceptis obscurioribus, habent & Aventicum, desertam quidem civitatem, sed non ignobilem quondam, ut aedificia semirutae nunc quoque demonstrant.*

VRBAM esse eandem quae hodie dicitur Orbe, præter nominis similitudinem, Antonini quoque indicat itinerarium; in quo à *Lausonio lacu* (*Lausanne* nunc dicitur opidum) ad *Urbam* sunt M. p. xviii: & hinc Vesontionem xl: illud quidpe intervallum probè convenit inter *Lausanne* & *Orbe*, & hoc inter *Orbe* & *Besançon*.

COLONIAM hinc EQVESTREM primus auctorum, quorum monumenta exstant, refert Plinius lib. iv. cap. xvii. Duo prædicta itineraria sic habent:

Antonini:

Tabula:

Darantasia

Casuaria

xxiiii.

Bautas

xvii.

Equestribus

xvi.

Lacu Lausonio

xx.

Genava

Colonia Equestris

xii.

Lacum Losonne

xii.

20

Darantasia hodie est Sabaudiae opidum, vulgò *Monstier en Tarantaise* dictum. ab hoc ad Genevam. xl circiter numerantur millia passuum: & hinc porro ad Lausannam xxxiv circiter: unde jam satis certo colligitur indicio, vocem *Bautas* apud Antoninum esse mendosam è vero vocabulo *Genava*. Tabula in utroque numero suo duodenario admodum falsa est. Ex Antonini intervallis, inter Genavam & Lausonium lacum, id est, Lausannam, *Equestris Colonia* est opidum hodie *Nyon*, lacui adpositum. In libello provinciarum civitatumque Galliae hæc leguntur verba: *Provincia Lugdunensis v, Sequanorum. Metrop. Civ. Crispolinorum, hoc est, Vesontio. Civ. Aequestrium; hoc est, Lugiduno. Civ. Elvicorum, hoc est, Aventico. Civ. Basiliensium.* Male atque corruptè pleraque. Lege, *Civ. Equestrium; hoc est Noviduno*. Nam nullum heic Lugidunum: metropolisque civitatis Lugdunensium, quæ est ad confluenteis Rhodani Ararisque, jam antea meminit, in provinciâ Lugdunensi primâ. Pro *Elvicorum*, lege *Helvetiorum*. sic enim inferiore isto sæculo adpellatos fuisse reperio Helvetios. Ceterum inter opidum *Nyon*, & montem Iuram, rudera visuntur perantiqui muri: quem Cæsaris esse murum putant viri docti, contra Helvetios, in Allobrogum fines per Genevensem pontem irrumperere conantes, exstructum. Cæsar ipse de hoc sic scribit, belli Gallici comment. i: *Interea eâ legione, quam secum habebat, militibusque, qui ex provinciâ convenerant, à lacu Lemano, quem flumen Rhodanum influit, ad montem Iuram, qui finis Sequanorum ab Helvetiis dividit, millia passuum decem novem murum, in altitudinem pedum sexdecim, fossamque perducit. Eo opere perfecto, presidia disponit, castella communit: quò facilius, si se invito transire conarentur, prohiberi possent.* Mendum in his Cæsaris verbis hære, vehementer ego vereor. Nam rudera istorum tractum, ab opido *Nyon* versus Iuram montem, xix per millia si sequaris, non modò ad montem, sed trans montem perveneris. quò Cæsarem murum perduxisse, quis credat? Ego suspicor, exemplaria varia habuisse, alia x millia, alia ix. unde postea marginibus eorum exemplarium, quæ habebant x, adscriptus est variæ lectionis numerus ix: vel è diverso. tandem imperiti homines, utroque numero textui illato, fecerunt xix. ix millia à dicto opido juxta rudera antiqui muri si progrediare, incides in proximum Iuræ montis locum, cui antiquæ structuræ castellum impositum, vulgari nunc vocabulo dicitur *Chasteau de la pucelle*, id est, *Castellum virginis*. quod putatur à Cæsare conditum. Ego ex pluribus illis castellis, præsidiisque, ad murum erectis, hoc censuerim fuisse postremum. Primum autem, lacuique proximum haud dubiè fuit id, quod postea in opidi modum exstructum, *Colonia* factum est cognomento

Equestris. Quin heic sine dubio fuit præsidium illud militum, à Cæsare contra Helvetios Lemano lacui impositum: de quo ita Lucanus lib. 1:

*Cæsar ut acceptum tam prono milite bellum,
Fataque ferre videt; ne quo langvore moretur
Fortunam; sparsas per Gallica rura cohortes
Evocat; & Romam motis petit undique signis.
Deservère cavo tentoria fixa Lemano.*

Tanta igitur est antiquitas hujus loci. Ceterum à Ptolemæo & Antonino in Sequanorum censetur provinciâ; ob causam videlicet suprâ dictam.

LAVSANNÆ antiquissima mentio est in itineralio Antonini; ubi *Lacus Laus-* 10
nus adpellatur locus: & in tabulâ itinerariâ; ubi *Lacus Losonne*. In hac tamen ipsius lacus inscriptio est LACVS LOSANENTE: corruptè, ut pleraque, pro *Lacus Lausannensis*. unde ipsius opidi verum germanumque vocabulum LAVSANNA.

Iter ab Augustâ Prætoriâ Augustam Rauracorum versùs jam antea ex Antonino ac tabulâ recitatum. in hoc *Octodurum* esse nunc *Martinach*, infra pluribus docebo argumentis. Ab hoc igitur loco XII. M. p. versùs septemtriones & Aventicum coloniam, si progrediaris, incidet in opidum *S. Mauricii*; quod *Tarnadas* vocat Antoninus, & *Tarnaias* tabula. Hinc XIII paullo amplius M. p. ultrâ secundo Rhodano si procedas, in dextrâ fluminis ripâ, quâ is in lacum evolvitur, pagum reperiens vulgari vocabulo *Noville*. quem eundem esse locum, qui 20 apud Antoninum dicitur *Penne locus*, in tabulâ verò *Penno lucos*, spatium, situsque indicant. nam ab Antonino unâ cum reliquo Helvetiorum pago *Urbigeno* *Maximâ Sequanorum* adscribitur provincia: quum, quæ in lævâ amnis ripâ sternuntur versùs Italiam, ad *Penninarum Alpium provinciam* pertineant. De nomine dicti loci nescio quid sentiendum sit. ex tabulâ quidpe *sacer* fuisse videtur alicui deorum *lucus*. At si *lucus sacer*; cuinam deorum fuerit sacratus? Livius lib. XXXI, de Penninis loquens Alpibus; *Neque hercule*, inquit, *montibus his*, *ab transitu Pænorum ullo*, *Veragri*, *incola jugi ejus*, *nōrunt nomen inditum*: sed ab eo, quem, in summo sacratum vertice, *Penninum montani* apellant. *Summus hic vertex* est idem, qui Antonino & tabulæ *Summus Penninus*. Iovem fuisse deum illum, 30 à Veragris, quorum vicus fuit *Octodurus*, cultum, suprâ lib. 1, cap. XXVI docui. At si proprium dei nomen fuit *Penninus*; quomodò ab hujus primitivo vocabulo derivatum est *Alpium cognomen Penninum*? Nullâ certè grammaticâ ratione. proinde verum genuinumque dei nomen fuisse arbitror *Pen*; & Romano ori, *Pennus*. à quo jam rectè ritèque derivatum vocabulum est *Penninus*. Locus igitur ille apud Antoninum, & in tabulâ legendus est PENNI LVCVS; id est, *sacrum Iovi nemus*. Sed hic locus fuit Nantuatium; de quibus infra dicitur.

A Penni luco, eodem itinere versùs Aventicum sequitur post IX m. p. locus, cui nomen apud Antoninum *Bibisco*, in tabulâ *Vivisco*: tabula etiam hinc *Lausannam* usque numerat m. p. XIII. cui spatium, situi, ac nomini, probè convenit opidum 40 hodiè *Vivey*, lacui adpositum. Verum loci nomen fuisse videtur *VIVISCVS*; quia hodièque non per B, sed per V literam effertur. Ipsi tamen Celtis fuisse putaverim literam W: quam Romani ori suo inusitatam, pronuntiatiueque difficilem, nunc in B, nunc in V converterunt. Hic quoque locus, extra Helvetiorū fineis, fuit Nantuatium.

A Vivisco porro, Aventicū versùs, IX m. p. intervallo occurrit locus, cui nomen in tabulâ *Viromagus*, apud Antoninū *Bramagus*. eum nunc esse vicum *Bro*, extra controversiam est; quando & intervallum, & situs, & nomen congruit. nam *magus* adjetivum fuisse opidorum vicorumque fluminibus adpositorū perticulam, suprâ lib. 1, cap. VII, ostensum est. B autem litera facilè in V mutari poterat; unde *Viromagus* factū, pro *Bromagus*; & mox euphoniæ gratiâ interjecto I, *Viromagus*. *Bra*, apud Anto- 50 ninum esse mendosum, cum tabula, tum hodierna ejusdem loci adpellatio convincit.

Inter Bromagum & Aventicum unus recensetur locus, qui Antonino est *Minnodunum*, auctori tabulæ *Minodum*, mutilato, vel abbreviato nomine, pro MINODVNVM. Hoc esse hodiè opidum, quod vulgò Germanis *Milden*, Gallis *Mou'don* vocatur, tractus simul itineris & nomen opidi produnt. proinde etiam corruptum esse nume-

umerum VI M. pass. qui apud utrumque spatio inter Bromagum & Minodunum descriptus, certum est. sunt quidpe millia XIIII. Convenit rectè in tabulâ inter-
allum inter Minodunum & Aventicum, millium XVII. quæ itidem corrupta ha-
bent Antonini exemplaria XIII. Sed heic V, illic X, interiisse puto.

Ab Aventico Salodurum versùs, post XIV M. p. collocat auctor tabulæ PE-
GENISCAM; quæ Antonino in eodem itinere, post XIII millia, est *Petinesca*.
nunc uterque Salodurum usque numerant passuum millia X. quæ in universum sunt
millia XXIV. Corruptum esse alterutrum numerum, intervallum coarguit, quod
inter *Wüflispurg* & *Soloturn*, rectissimo itinere est M. p. XXXII. Ego *Peteniscam*
interpretor celebre hodiè opidum *Biel*, in extremis Urbigeni pagi finibus, lævæ
Vrbæ amnis ripæ adpositum.

EBURODUNVM habet tabula inter Vesonionem & Aventicum; XVII mil-
libus ab hoc diffitum. huic nomini, spatio, ac situi probè respondet opidum ho-
diè *Yverdon*, ad caput lacus Novioburgiensis, VII millibus passuum ab Urbâ distans.

ABIOLICA, in eâdem tabulâ, VI M. p. ab Eburoduno versùs Vesonionem
distat. nomen hoc, spatium, ac situs conveniunt vico hodiè volgò *le Bullet* dicto.

AMBRONICVS PAGVS.

20 SALODVRVM auctoris tabulæ, quod *Saloturnum* Antonino, rectè omneis in-
terpretari opidum nunc, Germanis *Soloturn*, Gallis *Soleurre* dictum, extra contro-
versiam est. Apud Ptolemæum Helvetiorum opidum legitur *Γανόδρον* *Ganodurum*:
quod quamvis quibusdam existimetur esse Constantia, ad lacum Brigantium si-
ta; tamen ego judicaverim vocabulum id esse corruptum; rescribendumque
Σαλόδρον. quin etiam Ptolemæi positio magis convenit Saloduro, quam Constan-
tiæ. Rhenani heic confidentia prorsus non probanda, qui quum in vitâ D.
Mauricii legisset, *agaunum* Gallico sermone significare saxum: non veritus est,
apud Ptolemæum vocem *Γανόδρον*, ultrâ vitare in *Γαυνόδρον*; idque interpretari
opidum *Lauffenberg*, extra Helvetiorum antiquos fineis, in agro Raurico situm:
30 scilicet quia ad hoc cataractæ sunt Rheni.

VINDONISSÆ, quæ nunc vicus exiguus prope Arolæ Russæque amnium
confluenteis, satis alta est antiquitas. meminit quidpe ejus Tacitus sub exitum
Neronis, historiar. lib. IV: ubi Galli Belgæ, Civile Batavo duce rebellantes,
Romanorum hiberna in Rheni ripâ subverterunt. *Cohortium*, inquit, *alarum*, *legio-
num*, *hiberna subversa*, *cremataque: iis tantum relictis, quæ Magontiaci, ac Vindonissæ
sita sunt*. Florus lib. III, cap. ultimo, de Druso: *In tutelam provinciarum, præsi-
dia atque custodias ubique disposuit; per Mosam flumen, per Albim, per Visurgim.
nam per Rheni quidem ripam quinquaginta amplius castella direxit*. In his *Vindonissam*
quoque fuisse, patet ex Tacito. Atque una hæc Romanorum tunc fuisse in
40 Helvetiorum agro castra militum, liquet inde, quòd, quum cetera cuncta per om-
nem Rheni ripam subversa cremataque forent; hæc una cum Magontiacò reli-
cta fuerunt: nec tamen Belgæ rebellantes, ultra Iuram montem Arolamque am-
nem, in Helvetiorum fineis penetraverunt. Esse autem vicum *Windisch* anti-
quam Vindonissam arguitur cum ex nomine, ac situ, qui haud ita procul Rhe-
ni ripâ, ubi præsidia Romanorum, tum ex itinerariis, quæ sic habent:

Antonini:	Antonini:	Tabulæ:	
<i>Brigandia</i>	<i>Brigantia</i>	<i>Brigantio</i>	Bregenz.
<i>Arbore Felice</i> XX.	<i>Arbore Felice</i> XX.	<i>Arbor Felix</i> X	Arbon.
50 <i>Ad Fines</i> XX.	<i>Finibus</i> XX.	<i>Fines</i> XXI	Pfin.
	<i>Vitudoro</i> XXII.		Winterthur.
<i>Vindones</i> XXX.	<i>Vindonissa</i> XXIII.	<i>Vindonissa</i>	Windisch.
	<i>Rauracis</i> XXVII.	<i>Augusta Rauracum</i> XXII.	Augst.
<i>Arialbinum</i> XXIII. Basel.			

TUGENVUS PAGVS.

TUGIVM opidum, quod vulgò dicitur Zug, nemo equidem veterum memorat auctorum. fuisse tamen in XII illis antiquissimis opidis, quæ Helvetii, ad totius Galliæ Celticæ imperium occupandum proficiscentes, exusserunt, haud dubium est, quando ab hoc, ceu totius pagi capite, ipse pagus jam multis annis ante hanc expeditionem, cognomen habuit; ut suprâ è Strabone ostensum est. Cæsar autem disertissimis verbis scribit, se *opida, vicosque, quos incenderant, restituere jussisse*, non nova constituere.

Est præterea alius in Tugeno pago locus, antiquitate nobilis, cujus Tacitus historiar. lib. I meminit; de Cæcinâ legato loquens, quem Vitellius cum parte exercitus per Helvetios Alpeisque Penninas Italiam petere jusserat. *Plus prada, inquit, ac sanguinis Cæcina hausit. Irritaverant turbidum ingenium Helvetii, Gallica gens, olim armis; virisque, mox memoriâ nominis clara; de eade Galbæ ignari, & Vitellii imperium abnuentes. Initium bello fuit avaritia, ac festinatio Vndevicecimæ legionis. rapuerunt pecuniam, missam in stipendium castelli, quod olim Helvetii suis militibus ac stipendiis tuebantur. AEgrè id passi Helvetii, interceptis epistolis, quæ nomine Germanici exercitus ad Pannonicas legiones ferebantur, centurionem et quosdam militum in custodiâ retinebant. Cæcina belli avidus, proximam quamque culpam, antequam pæniteret, ultumibat. Mota properè castra. vastati agri. direptus, longâ pace in modum municipii exstructus, locus, amœno salubrium aquarum usu frequens. Illi ante discrimen feroces, in periculo pavidi, quamquàm primo tumultu Claudium Severum ducem legerant, non arma noscere, non ordines sequi, non in unum consulere. exitiosum adversus veteranos prælium; intuta obsidio, dilapsis vetustate mœnibus. hinc Cæcina cum valido exercitu, inde Rhatice ala, cohortesque, & ipsorum Rhatorum juvenus, sœveta armis, & more militia exercita. undique populatio, & cades. Ipsi in medio vagi abjectis armis, magna pars saucii, aut palantes, in montem Vocerium perfugere.* Locus hic sine controversiâ est idem, qui nunc etiam ob aquas calidas incolis vocatur patrio sermone *Baden*; opidum elegans, amœnum, atque celebre, flumini Limago adpositum, XVI millibus passuum infra Turigum, VI millibus à Vindonissâ dissitum. unde militibus Vndevicecimæ legionis prompta pecuniæ rapina: nam horum hiberna Vindonissæ. idem auctor historiar. lib. IV: *Vndevicecima legio Vindonissâ, Sextilius Felix cum auxiliariis cohortibus per Rhatiam irrupere.* Castellum ruinæ etiamnum exstant, ad opidum in monte sitæ. Ceterum longa illa pax, ab Iulii Cæsaris usque duravit Gallico bello; quo tempore illi omnia sua opida vicosque exusserant. unde hujus quoque opidi vetustatem colligere fas est: maximè castelli; ut cujus mœnia jam sub Neronis principatu nimîâ vetustate collapsa erant. Opidum tamen ipsum, quamvis ob celebritatem, usumque saluberrimarum aquarum in municipii modum ædificiis exstructum fuerit, mœnibus non fuisse cinctum adparet ex eo, quod sine obsidione locus is subitâ militum irruptione direptus fuit. Sed castellum hoc cur Helvetii ad Vitellii usque principatum ex omnibus unum suis militibus ac stipendiis tuebantur, quum reliqua omnia Romanorum tenerentur præsidis? Haud facile dixerim; nisi credas, uti nunc VIII antiquorum pagum, sic olim totius civitatis Helvetiæ magistratus huc ad communia concilia peragenda convenisse. Tuebantur igitur præsidio locum, quia in eo communia omnium archiva adservabantur. Nomen castellum opidumve olim quod habuerit, nullibi reperio: quia tamen ob usum salubrium aquarum jam tum celebre fuit; haud dubium est, quin idem nomen, quod nunc obtinet, tunc etiam ab eodem argumento obtinuerit; Romanis dictum *AD AQUAS*; quemadmodum aliæ per terræ orbem aquæ calidæ: & cognomento regionis, *AD AQUAS HELVETIAS*.

De *VO CETIO* monte nihil habeo, quod ego certiùs, quàm alii ante me, adfirmare queam: nempe esse eum partem Iuræ montis asperrimam, è regione pagi Tugeni; ubi hodièque adpellantur loca *Bözen*, & *Bözberg*. Eorum perquam inepta

inepta est opinio, qui Vocetium eundem esse volunt, qui corruptè, ut suo loco ostendetur, *Vogesius* adpellatur, pro *Vosego*, in Cæsaris commentar. iv, in Lingonum finibus, ex quo ille Mosam flumen profluere ait. etenim quid (malum!) Helvetii ultra Rauracos atque Sequanos in Lingonum usque profugerent fineis, quum satis tuti adversus Romanorum militum in transitu impetum esse poterant in Iurâ suo?

TIGVRINVS PAGVS.

10 DE TIGVRO, sive TVRIGO opido idem sentio, quod suprâ de Tugio dixi: nempe fuisse & hoc in XII illis opidis antiquissimis, quæ Helvetii in expeditionem proficiscentes exusserunt. ab hoc enim, seu capite, jam ante expeditionem totus pagus cognomentum invenit.

ΦΟΡΟΣ ΤΙΒΕΡΙΟΥ FORVM TIBERII est in Helvetiis Ptolemæo. Id omnium rectissimè interpretari mihi videtur Rhenanus opidum nunc, quod vulgari vocabulo vocatur *Keisers Stuel*; quasi dicas, *Cæsaris*, sive *imperatoris tribunal*: quia heic jus à Tiberio redditum fuerit.

A Brigentiâ ad ARBOREM FELICEM numerat Antoninus duobus in locis millia passuum XX. cui nomini, situi, spatio respondet opidum hodiè, lacui 20 Brigantino adpositum, *Arbon*. In tabulâ alterum X, in dicto millium numero interiit.

Hinc totidem millia numerat Antoninus, duobus itidem in locis, ad FINE S. tabula verò XXI. huic spatio, situi, ac nomini probè convenit opidum nunc *Pfin*, Duro flumini impositum.

A Finibus ad *Vitudorum*, sive, ut quædam habent exemplaria, *Vitidurum*, M. p. sunt apud Antonium XXII: & hinc Vindonissam XXIII. Utrobique numerus corruptus est. locum quidpe eum esse nunc *Wintertur*, cùm nomen, tùm regio indicant. ab hoc autem millia sunt passuum ad Fineis XV; ad Vindonissam verò alterum tantum intervallum. Qui Constantiam interpretantur *Vitudurum*, per quàm vehementer 30 errant. quî enim à Finibus Vindonissam profecturis, retrogressio esse potest ad Constantiam? à quâ si Vindonissam recto itinere pergere velint, Fineis repetant necesse est. In tabulâ vocabulum huius loci & distantiam periisse, liquet ex eo, quod millium quidem numerus inter Fineis & Vindonissam existet. Antiqua inscriptio, quam Lipsius refert in auctario inscriptionum, habet *Vitudurum*, ut quædam Antonini exemplaria. verum tamen, ac genuinum vocabulum Latinâ formatione debebat esse VITODVRVM; eâdem ratione grammaticâ, ut reliqua opida terminantia in *durum*; *Salodurum*, *Octodurum*, *Divodurum*, *Augustodurum*, *Marcodurum*, *Batavodurum*, & alia.

Hæc igitur ferè sunt, quæ de terræ Helvetiæ antiquitate ex idoneis auctoribus 40 eruere licuit.

De gente ipsâ pauca quædam nunc cognoscere haud pigeat. Claritudinem ejus ostendit Tacitus, dicto loco, his verbis: *Helvetii, Gallica gens, olim armis virisque, mox memoriâ nominis clara.* Cæsar belli Gallici com. I; de Belgis loquens: *Proxi-
mi sunt Germanis, qui trans Rhenum incolunt; quibuscum continenter bellum gerunt. quâ de causâ Helvetii quoque reliquos Gallos virtute præcedunt; quod ferè quotidianis præ-
liis cum Germanis contendunt, quum aut suis finibus eos prohibent, aut ipsi in eorum fini-
bus bellum gerunt.* Bellum hoc non nuperum Cæsaris ævo; sed perantiquum. Tacitus in libro de Germaniâ. *Validiores olim Gallorum res fuisse, summus auctorum di-
vus Iulius tradit. eoque credibile est, etiam Gallos in Germaniam transgressos.* Quantu- 50 lum enim amnis obstabat, quò minus, ut quæque gens evaluerat, occuparet, permutaret-
que sedes promiscuas adhuc, & nullâ regnorum potentiâ divisas? Igitur inter Hercyni-
am silvam, Rhenumque & Mœnum amnes, Helvetii, ulteriora Boji, Gallica utraque gens, tenuere. Sed de hac cōmigratione suo loco infrâ, in Germaniæ Transrhenanæ descri-
ptione, fusiùs differetur. Clari hinc fuere, Romanisq; formidati Helvetii, in Cimbri-
co bello; ubi longè major eorū fuit, quàm ipsorum Cimbrorum Theutonorumque

virtus; uti suprà ex Plutarcho ac Strabone demonstratum est. unde haud immeritò *timor Romæ grandis fuit, quantus vix Annibalis tempore Punicis bellis, ne iterum Galli Romam venirent*; teste Eutropio, lib. v. quocirca etiam *Helveticum* id potius tum adpellandum fuit *bellum*, quàm *Cimbricum*, vel *Theutonicum*.

Quantà hominum multitudine terra ipsa semper abundaverit, licet ex eo colligere, quòd antiquissimis temporibus, non ob agrorum sterilitatem (regio quidpe est fertilissima, omnibusque rebus adfluens) sed propter terrarum angustias, in Germanicum solum pars eorum transgressi fuere. dein etiam, quum dicto bello Cimbrico duùm pagorum incolæ excisi fuissent; tamen xl. haud amplius annis post, in tantum rursus excreverunt numerum, uti *pro multitudine hominum*, ut ait Cæsar, & *pro gloriâ belli, atque fortitudinis, angustos se sineis habere arbitrarentur*: ideòque, ad imperium totius Galliaë Celticæ occupandum, finibus suis exirent. Hinc, à Cæsare devicti, & sub jugum imperii Romani redacti, memoriâ magis antiquæ gloriæ, quàm novis gestis claruerunt: donec Alemanni posterioribus sæculis solum eorum invaserunt.

C A P. III.

De RAVRACIS; qui & RAVRICI & RAVRIACI.

Helvetiis finitimos faciunt auctores RAVRACOS. Cæsar, eodem commentario primo, de Helvetiorum expeditione loquens; *Persuadent*, inquit, *Rauracis, & Tulingis, & Latobrigis, finitimis suis, uti eodem usi consilio, oppidis suis vicisque exustis, unâ cum iis profisciscantur*. Quo situ fuerint Rauraci, docet, inter alios, Plinius lib. iv, cap. xii; de Danubio amne loquens: *Ortus hic in Germania jugis montis Abnoba, ex adverso Raurici Galliaë oppidi*. & eodem libro, cap. xvii: *Mediomatrici, Sequani, Raurici, Helvetii*. Fuere igitur in Rheni ripâ, inter Helvetios ac Sequanos. Ad Rhenum pertigisse Sequanos, testatur etiam Cæsar, sub initium commentarii i: *Eorum una pars, quam Gallos obtinere dictum est, initium capit à flumine Rhodano; contineturque Garumna flumine, oceano, finibus Belgarum. attingit etiam à Sequanis & Helvetiis flumen Rhenum*. Et Strabo lib. iv: *Μετὰ δὲ τὰς Εὐλαγῆτας, Σεκωνοὶ καὶ Μεδιοματῆες καὶ οὐκ ἴσμεν τὸν Πῶον*. id est: *Post Helvetios, Sequani ac Mediomatrici Rheni ripam colunt*. Neuter heic Rauracos memorat: nempe quia gens exigua, ex numero hominum, qui unâ cum Helvetiis, sedibus suis relictis, in bellum profecti, cum undecimâ Helvetiorum parte comparanda. nam horum fuere cclxiii millia, Rauracorum verò xxiii millia tantum; teste Cæsare eodem commentario. Igitur Rauraci, in medio Helvetiorum Sequanorumque positi, rectè nunc dici possunt ii populi, qui, Basiliensem agrum colentes, vulgò dicuntur *die Baseler*. Horum terminus est, à meridie Iura mons, ab Arolæ Rhenique confluentibus ad fonteis usque Birsæ amnis. hinc, ab occasu Vosagus mōs; qui initium heic sumit, vergitque in septentriones & occasum æstivū, ad fonteis usque Mosellæ Mosæque amnium. dimidium lateris septentrionalis claudabant olim Sequanorum confinia, à Vosago, quâ Ellum flumen erumpit prope arcem *Morsburg*, per opidum *Pfirt*, ad Rheni usque ripam, quâ in adverso vicus & castellum *Isteyn* conspiciuntur. alterum dimidium cingit ipse Rhenus ad confluentem usque Arolæ.

Nomen gentis variè apud auctores, quos mox citabo, scriptum reperitur. alii quidpe adpellant *Rauracos*, alii *Rauriacos*, alii *Rauricos*. Causa hujus variationis est, quia Celticâ lingvâ efferebantur *thi Rauricher*, per Græcam literam x, omnibus pariter Celtis antiquis oppidò quàm admatam: quæ, si antiquo illo more crassius efferatur, quemadmodum etiam nunc fit à Rauraci agri Helvetiæque terræ & conterminarum regionum incolis, item ab Hibernis, & Wallis, Britannicâ gente, prætereaque à Iudæis & compluribus aliis nationibus externis; sonum efficit crassum tam antecedentibus, quàm consequentibus vocalibus. Hinc etiam factum, uti varia veteris Celticæ opidorum vocabula, quæ eodem omnia modo ipsi genti in

termi-

terminabantur, variè apud Romanos auctores, modò in A C V M, modò in I A C V M, modò in I C V M, desinant. exempla quædam adponere libeat: *Nemetacum, Cameracum, Tornacum, Bagacum: Blariacum, Iuliacum, Mattiacum, Magontiacum: Avaricam, Aventicum; & id genus alia.*

Ceterum opida tempore Plinii Rauracos nulla habuisse, nisi unum, testis est ipse his verbis, suprâ citatis: *Ortus hic in Germania jugis montis Abnoba, ex adverso Raurici Gallie oppidi.* nam si plura fuissent, nomen huic proprium tribuisset, quo ab reliquis discerneretur. Ne Ammiani quidem ævo plura fuisse existimo. sic enim & ipse lib. XIV: *Prope Rauracum ventum est, ad supercilia fluminis Rheni.*

- 10 Ptolemæus vocat Αὐγύστην Ραυρακῶν, *Augustam Rauricorum*: Antoninus & tabula itineraria, *Augustam Rauracum*: Plinius lib. IV. cap. VII. *Coloniam Rauriacam*: inscriptio vetus *Coloniam Rauricam*: nummus vetus Tiberii *Col. Aug. Raurac.* Coloniam eam quis Romanorum deduxerit, ostendit dicta inscriptio, quæ talis est: L. M. V. NATIVS L. F. L. N. L. PRONEP. PLANCVS COS. CENS. IMP. VII VIR EPVL. TRIUMPH. EX RHAETIS AEDEM SATVRNI FECIT DE MANVBIIS, AGROS DIVISIT IN ITALIA BENEVENTI, IN GALLIA COLONIAS LVGDVNVM ET RAVRICAM. Antiquitatem opidi hinc colligere licet. Plancus quidpe hic consul fuit secundo imperii Cæsaris Augusti anno, XI annis ante Christum natum. Iam ante Iulii
- 20 Cæsaris bellum Gallicum existisse, patet ex verbis ejus suprâ relatis: *Persuadent Rauracis, & Tulingis, & Latobrigis, finitimis suis, uti eodem usi consilio, oppidis suis vicisque exustis, una cum iis proficiscantur.* Sed inter Cæsaris bellum Helveticum & Planci consulatum, XIX dumtaxat intercedunt anni. Posterioribus temporibus, quum pleraque per Galliam opida primaria, gentiumque capita, proprio abjecto vocabulo, ipsarum gentium nominibus adpellarentur, quâ de re latius infrâ dicitur: *Augusta* quoque *Rauracorum*, dicta est *Rauraci*; ut habet Ammianus, lib. XVI, & Antoninus in itinerario. Nomen tamen *Augusta* perpetuò in vulgari usu permansisse videtur. exstat quidpe etiamnum eodem loco, in pago admodum exiguo, vulgò *Augst* dicto, ad Rheni ripam, VI millibus passuum supra Basiliam sito. ubi multæ etiam-
- 30 num eruuntur Romanorum antiquitatum reliquiæ; plures superioribus annis erutæ fuere. Iam Iuliani tempore urbem destructam fuisse, patet ex Eunapij Sardiani historiâ; qui ita de Iuliano: Ἡ δὲ δὲ τὴν πόλιν τῆς Ραυρακῶν, ὅ ἐστι Φρεζον. id est: *Iamque erat apud Rauracos; quod castellum est.*

ARIALBINVM, sive *Arialbinum* locum habet tabula, duobus diversis in itineribus, utrobique VI mill. pass. infra Augustam Rauracum situm. In Rauracorum fuisse agro, vicinitas coarguit. Itinera sic se habent:

	Befançon,	Vesontione			
	Soye,	Loposagio	XIII.	Argentorate	Strasbourg.
	Mandure,	Epomanduo	XVIII.	Helellum	XII. Sletstat.
40	Large,	Large	XVI.	Argentovaria	XII. Colmar.
	Kämbes,	Cambete	XII.	Cambete	XII. Kämbes.
		Arialbinum	VII.	Arialbinum	VII.
	Augst,	Aug. Rauracum	XVIII.	Aug. Rauracum	VI. Augst.

Ab ablativo casu *Cambete*, rectus est *Cambes*, id nominis ad huc incorruptum obtinet vicus, prope Rheni ripam, VII M. p. infra Basiliam situs, vulgò dictus *Kämbes*, & contractè *Kämbes*, sive *Kämbes*. *Arialbinum* igitur sine dubio est nunc *Basilia*: à quâ porro rectè ad Augustam VI numerantur M. p. Apud Antoninum eadem hujus loci duo leguntur vocabula: in itinere à Sirmio Treveros *Arialbinno*; & in itinere à Tauruno Arenatium, vitiosè per T, *Artalbino*. Verum nomen puto fuisse *Arial-*

50 *binum*. Est hodièque vicus, M CCL passibus infra Basiliam in ulteriore amnis ripâ situs, vulgari vocabulo *Klilben*. qui nescio an non verus illud *Arialbini* nomen retineat. Poterat enim sic dici, quasi *Klein Lilben*, & hoc quasi *Rilben*; hoc est, *minus Arialbinum*, ad discrimen *majoris Arialbini*, quod in citeriore fuit ripâ, eodem situ quo nunc *Basilia* sternitur. sic namque in eadem ripâ ulteriore vici visuntur *Klein Huning*, & *Klein Käms*, id est, *minus Huningium*, & *minor Cambes*, ad discrimi-

ad discrimen eorum, qui in citeriore ripâ dicuntur *Grooß Huning*, & *Grooß Kâms*, id est, *majus Huningium*, & *major Cambes*, suprâ memoratus. Libellus provinciarum ac civitatum Galliae hæc habet verba: *Provincia Lugdunensis v: Metrop. civitas Sequanorum, hoc est, Vesontione. Civ. Equestrium, hoc est, Noviduno. Civ. Elvetiorum, hoc est, Aventico. Civ. Basiliensium. Castr. Vindonissense. Cast. Ebrodunense. Cast. Argentariense. Cast. Rauricense*. Ex quibus patet, eo tempore, quo hæc conscripta fuerunt, Augustam Rauracorum jam ruinam perpeßam fuisse, Basiliamque in magnam crevisse urbem. Id certè post Antonini illius, qui itinerarium composuit, postque auctoris tabulæ itinerariæ ævum contigisse, satis inde liquet, quod neuter eorum, in tam frequentibus itineribus, Basiliæ mentionem faciat. Ammianus 10 Marcellinus, qui sub excessum Valentiniani imperatoris historias suas finivit, sic ait lib. xxx: *Secuto post hac anno, Gratiano, adscito intrabea societatem Equitio, consule, Valentiniano post vastatos aliquot Alemannia pagos munimentum adificanti prope Basiliam, quod appellant accolæ robur, offertur præfecti relatio Probi, docentis Illyrici cladeis*. Ne hic quidem Basiliam adpellat civitatem, vel urbem, vel opidum, vel castellum, vel vicum, vel denique locum aliquem; sed *robur*, quod accolæ vocârint *Basil*. At quodnam hoc tam nobile robur? Nullum certè, nisi magna vetustaque quercus, deorum alicui consecrata, cui ipsi nomen *Basil*. sic enim auctor noster in libro de Germaniâ: *Lucos, ac nemora consecrant; deorumque nominibus appellant secretum illud, quod solâ reverentiâ vident*. Quercus fuisse dilectos in hisce ne- 20 morum consecrationibus, suprâ lib. i. cap. xxxiv, ostensum est. Nec me facile dimoveret ab hac sententiâ, quod itineraria illa Valentiniani ætate antiquiora esse dixeris. nam hoc nullâ aliâ re, quàm nudo Antonini nomine contendere queas; quasi imperator Antoninus fuerit auctor itinerarii. Certè nihil minùs. nam si id paullo diligentius cum tabulâ contuleris, facile ex itinerum & millium numerorum non modò verorum justorumque, sed & corruptissimorum parilitate deprehendes, aut unum eundemque fuisse utriusque operis auctorem, aut certè duos sibi invicem coætaneos. At tabulæ auctor fuit Christianus; quod manifestò patet ex iis, quæ de divo Petro, de Mose, de filiis Israël, de lege in monte Sinai acceptâ, adnotavit. quæ certè sub Antoninorum imperiis, nemo militaribus itinerariis 30 inseruisset. Tum verò in Antonini hujus itinerario, simulque in tabulâ, pleræque Galliarum urbes, quæ capita fuerint nationum, ipsarum nationum, ut antè dictum, vocabulis adpellantur, propriis nominibus abjectis. quod Antoninorum sæculo factitatum fuisse, vel una Ptolemæi Galliae tabula satis negat. Sed idem cum illis facit Ammianus in historiis suis. unde etiam sæpiùs suspicatus sum, hunc fuisse auctorem utriusque operis. Verùm quicumque is fuerit; certum est, circa hujus sæculum utrumque fuisse compositum. nam tum temporis cum aliorum imperatorum tum maximè Valentiniani sedes atque domicilium fuit Augusta Treverorum; ut infrâ in Treveris ostendam. auctor autem itinerarii, quod Antonini nomine inscribitur, primum *iter de Pannoniis in Gallias, à Sirmio ad Treveros usque de-* 40 *scribit*: nullâ scilicet aliâ de causâ, nisi quod illud tunc temporis maximè frequentatum; ut patet ex Ammiani historiis. Proinde, ut antè dixi, minimè ego dubito, quin Arialbinum Antonini & tabulæ, sit munimentum illud, quod Valentinianus imperator, Gratiano III, Equitio Co s. id est anno à nato Christo ccclxxiv, prope sacram quercum Basiliam condidit. Quum autem, ut suprâ ostensum, jam ante Iuliani Cæsaris tempora, Augusta Rauracorum à finitimis Alamanis, proximam Galliam frequenter vastantibus, aut alio quo casu destructa esset: hæc equidem in munimentum rursus erecta est; *Arialbinum* verò, quia opportuniore loco situm, in opidi modum ædificari cœptum; moxque omnem Augustæ dignationem celebratamque adeptum est. Vnde suprâ dicto Eunapio Sardiano, & item auctori li- 50 belli provinciarum civitatumque Galliae, Augusta dicitur vocabulo humiliori *Castrum Rauricense*; Arialbinum verò nomine amplissimo, *Civitas Basiliensium*. Nomen autem *Basilie* in hoc evaluit, quia hæc frequentissima antiquissimaque ac religiosissima loci apud incolas adpellatio: quasi dicas *Ad Iovem*, vel *Ad Mercurium*, vel alium quempiam deorum (incertum quidpe quod numen fuerit) Germanicè *Zum Basil*.

Basil, sive *Basel*. Valeant jam illi, qui ab regio vocabulo urbem hanc dictam volunt, quasi βασιλείαν. unde vitium illis natum, uti E in penultimâ producatur. Primus igitur BASILIÆ auctor fuit augustissimus Valentinianus imperator; anno à nato Iesu CCCLXXIV. à quo anni ad hunc annum CIOIOCXV computati, sunt numero CIOCCXLI. Tanta scilicet est celeberrimæ hujus magnificentissimæque urbis antiquitas. quam reticuisse, fuerit nefas.

CAP. VI.

10 De VERAGRIS, SEDVNIS, & NANTVATIBVS.

DE Tulingis atque Latobrigis, alteris illis Helvetiorum in dicto bello sociis, uti commodè dicere queam; populi prius indicandi erunt, quos Rhodani vallis ad lacum usque Lemanium incoluisse, suprâ dixi. Prima vallis est à Rhodani fontibus ad confluentem Dransæ amnis porrecta. Hanc ita describit Polybius, lib. III: Ο' δὲ Ῥόδαν ἔχει μὲν τὰς πηγὰς ὑπὲρ τὸν Ἀδριατικὸν κόλπον, πρὸς τὴν ἐσπέραν νεύσας, ἐν τοῖς Δοκλίνοις μέρεσι τῆς Ἀλπεων, ὡς πρὸς τὰς ἀρκύς. ῥεῖ δὲ πρὸς τὰς χθμερινὰς δύσεις. ἐκβάλλει δὲ εἰς τὸ Σαρδῶν πέλαγος. ἔπρὸς μὲν τὰς ἀρκύς Ἀρδυες Κελτοὶ κατοικοῦσι. τὴν δὲ ἀπὸ μεσημέρας αὐτὴ πλεureθὲν ὁρίζεται πᾶσαν πρὸς ἀρκύον κεκλιμένη τῆς Ἀλπεων περὶ ῥεῖαι. id est, Rhodanus fontibus habet supra intimum sinus Adriatici recessum, in occasum versos, in partibus Alpium, quæ septentriones spectant. fertur ad occasum hibernum: exoneratque sese in mare Sardoum. multus ejus cursus est intra convallem: cujus septentrionale latus Ardyes Celtae colunt; meridionale omne latus terminant radices Alpium, quæ in septentriones vergunt. Eam vallem eum intelligere, quæ est à fontibus ad Dransæ usque confluentem & opidum Martiniacum, ex eo adparet, quod meridionale ejus latus Alpeis ait claudere, quarum radices septentriones spectant. Romanis antiquissimo cognomine dictam fuisse PENNINAM, sive corruptè (per errorem; quia hæc Annibalem Pœnum cum exercitu transiisse vulgò putabatur; ut docet Livius, loco suprâ dicto) POENINAM; ostendit vetus inscriptio, quæ Veronæ exstat hisce verbis: Q. CAECILIO CISIACO SEPTITIO PICAI CAICILIANO PROCVR. AVGVSTOR. ET PROLEG. PROVINTIAI RAITIAI ET VINDELIC. ET VALLIS POENIN. AVGVRI FLAMINI DIVI AVG. ET ROMAI C. LIGVRIVS L. F. VOL. ASPER. C. CON. I. CR. INGENVOR. Rhenanus rerum Germanicarum lib. III, primùm censet hæc de Rhodani valle dici: mox tamen mutatâ sententiâ, hæc inscriptioni, in medium adlatæ, subnectit: *Sed tamen re exactiùs perpensâ, malim hoc accipere de valle Pœninâ, quæ fontibus Athesis & Oeni vicina est. nam scio, quàm longè porrigantur Alpes, quæ Pœnina vocari scriptoribus solent.* Certè non longiùs, mi doctissime Rhehane, ita me

40 Musæ ament, quàm à Summo illo Pennino ad Rheni fontibus. hinc jam Rhætica versus ortum, illic versus occasum Grajae incipiunt: quod alio in opere (Deus volens propitius voto adnuat precor) fusiùs docebo. Tum verò quid attinisset, vallem illam, Æni Athesisque fontibus vicinam, proprio ac discreto nomine, ceu regionem singularem, adpellare Pœninam; quum hæc quoque terra sit Rhætia; ut mox patebit? aut quomodò hæc Æni vallis Galliæ Belgicæ fuit contermina; siquidem ad Rheni fontibus alveumque, ad Brigantium usque lacum, incocluere Rhæti? In Belgicâ numerat Plinius & Helvetios. unde Æthicus quoque, *Gallia*, inquit, *Belgica habet ab Euro Alpes Penninas*. Melior igitur (utinam & constantior) prior illa tua fuit sententia; VALLEM POENINAM, sive PENNINAM, esse eandem,

50 quæ Helvetiorum finibus contermina, à Rhodani fontibus ad Dransæ usque confluentem, & opidum Martiniacum, vulgari nunc vocabulo, ex antiquo illo nomine prognato, dicitur WALLISERLAND. Hanc Penninæ Alpes suscipiunt ad dictos Rhodani fontibus, simulque prosequuntur, ac tandem ad Dransam & Martiniacum deponunt. hæc ad Rhodani Rhenique fontibus contermina fuit Rhætiae provinciae: atque ob id sub eandem præfecturam cum hac contributa. Patet hoc ex Æthici

ex Æthici verbis, suprà citatis; ubi Penninas Alpeis prorsus à Galliâ excludit. Nec obstat, quod auctor libelli provinciarum civitatumque Galliæ, vallem hanc adseribit Galliæ, his verbis: *Provincia Viennensis v, in Alpibus Grajis & Penninis: Metr. Civ. Centronum; hoc est, Darentasia. Civ. Vallengium; hoc est, Octodorum:* quarum hæc est Penninarum Alpium; illa Grajarum. nam provinciarum limites pro libitu imperitantium variè mutati fuere. Sic & Notitia imperii: *Præsides per Gallias xi: Alpium Maritimarum; Alpium Pœninarum; & Grajarum; Maxima Sequanorum.* Et postea: *Provincia Galliarum xvii: Alpes Maritimæ; Alpes Penninae, & Grajæ; Maxima Sequanorum.* Et iterum: *Alpium Maritimarum; Alpium Penninarum, & Grajarum; Maxima Sequanorum.*

Valle igitur jam satis dilucidè descripta, incolæ quoque ejus prisce indicentur. Cæsar initio comment. iii: *Quum in Italiam proficisceretur Cæsar, Ser. Galbam, cum legione Duodecimâ, & parte equitatus, in Nantuateis, Veragros, Sedunosque misit: qui à finibus Allobrogum, & lacu Lemano, & flumine Rhodano ad summas Alpeis pertinent. Causa mittendi fuit, quod iter per Alpeis, quo magno cum periculo magnisque portoriis mercatores ire consueverant, patefieri volebat.* SUMMAS heic adpellat ALPEIS, quæ Strabo, lib. iv, τὰ ἀρχαῖα Ἰαλπεων, SUMMVM PENNINVM Antoninus, & tabula; & SUMMVM VERTICEM Livius lib. v, in quo Pennum deum colebant incolæ Veragri; PœNINAS ALPIVM FAVCEIS Plinius, lib. iii, cap. xvii. nunc dicitur mons divi Bernardi, & mons Iovis; ut suprà in Helvetiis ostensum est. Per hunc iter fuisse mercatoribus, quod ait Cæsar, & aliis viatoribus, patet etiam ex dicto Antonino, & tabulâ. Eodem transitu iter fecit Cæcina cum exercitu, qui Aquas Helvetias diripuerat, Aventicoque excidium minatus fuerat: de quo sic Tacitus, historiar. i: *Pennino subsignatum militem itinere, & grave legionum agmen, traduxit.* Errat quàm vehementissimè Tschudus in Rhætiâ suâ, ubi contra Alciatum ostendere voluit, summas Cæsaris Alpeis esse montem, qui vulgò nunc divi Gothardi cognominatur. Porro Cæsar eodem commentario postea: *Galba constituit cohorteis duas in Nantuatibus collocare; ipse cum reliquis ejus legionis cohortibus in vico Veragrorum, qui appellatur Octodurus, hiemare. qui vicus, positus in valle, non magnâ adjectâ planicie, altissimis montibus undique continetur. quum hic in duas partes flumine divideretur; alteram partem ejus vici Gallis concessit; alteram, vacuam ab illis relictam, cohortibus ad hiemandum attribuit.* Descriptio hæc in tantum opido, quod nunc vulgò Gallis Martiny, Germanis Martinach vocatur, & regioni circumjacenti omnibus numeris ac partibus convenit; ut nihil umquàm magis graphicè describi posse putem: si quid ego umquàm oculis meis rectè judicare quivi. nam & flumen opidum hoc secatur, quod è summo Pennino exoriens, Dranse vulgari indigetatur vocabulo. Elegantius tamen eandem regionem describit auctor vitæ divi Mauricii, his verbis: *Maximianus Cæsar ad comprimendam Bagaudarum factionem in Gallias properans, ad Alpium Pœninarum aditum venit. Transmeanibus iter Alpium, post arduam & horrendam viam, subito equalis loci campestris occurrit grata planicies. quo in loco opidum factum est, quod Octodorus nomen accepit. circa quod irrigua fluminibus prata, atque agrorum fertilis cultura porrigitur. deinde Rhodani fluminis validus cursus offertur: qui more suo leniter fluens, regionis ipsius gratam amœnitatem commendat. Iter per hunc locum, jam antè adduxi, ex Antonino, & tabulâ, hujusmodi:*

Antoninus:

Augusta Prætoria	
Summo Pennino	XXV.
Octodoro	XXV.
Tarnardas	XII.
Penne locus	XIII.
Bibisco	VIII.

Tabula:

Augusta Prætoria	
Summo Pennino	XXV.
Octodoro	XXV.
Tornajas	XII.
Penno lucos	XIII.
Vivisco	VIII.

Augusta Prætoria, Salafforum quondam opidum, nomen hodiè retinet; vulgò Italici incolæ Aosta, Germanis, in dictâ Rhodani valle finitimis, Augst. Hinc rectè xxv

ctē xxv numerantur millia passuum ad montem *divi Bernardo* : rectēque tori-
dem ab hoc porrò ad opidum *Martinach* ; quod olim *VICVS OCTODVRVS*.
A Martiniaco etiam rectē numerantur xii millia, ad vicum *divi Mauricii* ; quem
Tarnadas adpellat Antoninus, & *Tarnaias* tabula : ut mox videbimus. Veragri
igitur fuēre ii populi, qui vallem incoluerunt Dransā amne riguan, à summo
Pennini vertice ad Rhodani usque ripam. Hanc postea Penninæ valli fuisse ad-
nexam, patet ex libello provinciarum civitatumque Gallia; ubi hæc leguntur :
Civ. Vallensium; hoc est, Octodorum.

10 Alteros illos populos, quos *SEDVNOS* vocat Cæsar, fuisse supra Veragros,
versus fonteis Rhodani, nulla controversia esse potest ; quando etiamnum opidum,
quod totius vallis est caput, nominis antiqui memoriam servat, quo incolis Ger-
manis *Sitten*, Gallis verò, paullo corruptius, dicitur *Sion*, & *Seon* ; quemad-
modum *Noviodunum Sueſſionum*, nunc *Noyon* ; & *Noviodunum, Equestris colonia* ad
lacum Lemanium, *Nion* ; *Lugdunum, Lion* ; *Melodunum, Melun* : & id genus alia.
Seduni igitur ab occasu finitimos habuere Veragros. ab alterâ parte, quâ ad
fonteis Rhodani prospiciunt, qui mortalium accoluerint, postea dicitur. interim
terminum hic statuo lineam, per transversam vallem juxta vicum *Leuch* ductam.
nec latius extendo, quò aliis illis populis locus relinquatur.

De *NANTVATIBVS* obscurior difficiliorque est quæstio. Cæsar, ut antè
20 relatum, initio comment. III : *Quum in Italiam proficisceretur Cæsar, Ser. Gal-
bam, cum legione Duodecimâ, & parte equitatus, in Nantuates, Veragros, Sedunos-
que misit. qui à finibus Allobrogum, & lacu Lemano, & flumine Rhodano, ad summas
Alpeis pertinent.* Hic equidem Nantuatis infra Sedunos & Veragros collocat,
proximos lacui. at è diverso Plinius inter Sedunos & Rhodani fonteis eos lo-
care videtur, lib. III, cap. II : *Lepontii, Viberi, Nantuates, Seduni, Veragri, Sa-
lassi.* eodemque capite antea : *Rhetorum Vennonetes, Sarunetesque, ortus Rheni am-
nis accolunt : Lepontiorum qui Viberi vocantur, fontem Rhodani, eodem Alpium tractu.*
Vbi quàm rectissimo ordine reliquos populos conjungit. nam Lepontii fontem
Rhodani accoluerunt à meridie ; ut infra ostendetur : Seduni Veragris fuere fi-
30 nitimi ; & Veragris Salassi ; quorum *Augusta Prætoria*. Itaque, quum hæc re-
ctè in ter se cuncta conveniant, in Nantuatum quoque posito minùs aber-
rasse Plinium, facile quis crediderit : utique, quum nunc etiam horum voca-
bulum exstare videatur in vico *Nanters* ; quasi is *Nanters* olim dictus fuerit.
Quin etiam apud Strabonem, lib. IV, hæc leguntur verba : *Τὸ δὲ πρὸ τοῦ
Ῥήνου πρῶτον ἔ ἀπαιτῶν οἰκίζουσιν Αἰττάριοι, παρ' οἷς εἰσὶν αἱ πηγαὶ τῆς ποταμῆς ἐν τῷ Ἀδελ-
λα ὄρει.* id est : *Ad Rhenum primi omnium colunt Aetnatii ; apud quos fluminis
fons est, in Adulâ monte.* Vbi commentatores duas hæc voces, *οἰκίζουσιν Αἰ-
ττάριοι*, corrigunt in *οἰκίζουσιν Νανταῖται*. idque ex ipsius Strabonis alio loco,
quem mox videbimus. Quâ ratione Strabo, cum Plinio ferè consentiens,
40 Cæsari reclamare deprehenditur. Quin ipse etiam Cæsar alio in loco illis suf-
fragari, se verò ipsum impugnare videtur. Commentario quidpe IV, sic in-
quit : *Rhenus oritur ex Lepontiis, qui Alpeis incolunt ; & longo spatio, per sineis
Nantuatum, Helvetiorum, Sequanorum, Mediomatricorum, Tribocorum, Trevi-
rorum, citatus fertur.* Vbi disertissimè primos ad Rhenum facit Nantuatis ;
quemadmodum Strabo : qui pleraque sua, de Galliarum rebus habuit à Cæsare.
Verùm Cæsarem sibi ipsi contradixisse haud veri simile est. proinde corrigen-
dam hoc loco vocem *Nantuatum*, in vocabulum *Nemetum*, qui Rheni ripam
juxta Tribocos accoluerunt, omnino ego arbitror : quamlibet ordo nationum
haud rectè sequatur. sic videlicet infra quoque, commentario VI, ordinem
50 haud observavit idem auctor, ubi de Hercyniâ Germaniæ silvâ ; *Oritur, inquit,
ab Helvetiorum, & Nemetum, & Rauracorum finibus.* Nemetibus namque & Rau-
raci, & Sequani, & Triboci, quorum heic ne meminit quidem, præmitten-
di erant. Strabo igitur illa sua ex suprâ dicto Cæsaris loco habere haud potuit.
Corruptum Strabonis esse locum, lubens cum reliquis, qui idem jam dudum
ante me dispexerunt, ego fateor. corrigendum autem, non in *Νανταῖται*,
C sed in

sed in Ε'λγήτῃσι liquidò adfirmo. namque Helvetiorum mox infra ita meminit Strabo, uti facile perspicias, jam antea eorum factam fuisse mentionem; totumque eum sermonem ad Rhenum & Helvetios pertinere. unde etiam continuò subjungit : Μετὰ δὲ τὰς Ε'λγητίδας, Σηκεανοὶ, καὶ Μεδιοματρικοὶ καλοῖνται τὸν Ρ'ῥῶν : *Post Helvetios, Sequani & Mediomatrici Rhenum accolunt.* Adulam autem montem, nunc divi Gothardi cognominatum, Rhenum fundentem, quis nescit esse conterminum Helvetiis? Hinc Solinus, cap. viii : *Rhodanus amnis, precipitatus Alpibus, primò per Helvetios ruit.* Sed alium illum Strabonis locum, ex quo vocem istam mendosam Αἰτγάτοι commentatores corrigere in Νανισᾶται conantur, videamus. Est is, eodem libro infra, in tractatu de Alpibus, hujusmodi : 10
 Μετὰ δὲ τὰς τὰς καὶ τὸν Πάδον, Σαλασοί. ὑπὲρ δὲ τῶν, ἐν ταῖς κορυφαῖς Κέντρωνες, καὶ Κατόριγες, καὶ Οὐαραγεοὶ, καὶ Νανισᾶται, καὶ ἡ Λεμάνη λίμνη, δι' ἧς ὁ Ρ'οδανὸς Φέρεται, καὶ ἡ πηγὴ τῆς ποταμῆς. Hoc est : *Post hos & Padum, Salassi. super hos, in verticibus montium, Centrones, & Caturiges, & Veragri, & Nantuates, & Lemanus lacus, per quem Rhodanus fertur, & fons amnis.* Hæc certè cum illo priore loco pugnant. illic quidpe vitiosi illi *Aetnatii* ad fonteis Rheni supra vallem Penninam ponuntur : heic verò Nantuates infra vallem inter Veragros & Lacum Lemanium. proinde etiam alios eum illic, alios heic intellexisse populos, satis certum est. Cum Cæsaris autem verbis ista quàm maximè congruunt : uti etiam ab illo ea mutuatum, quemadmodum pleraque alia harum orarum, haud 20
 dubium sit. Vtriusque igitur ordinem in positione dictorum trium populorum si sequaris, Nantuates primi erunt ab Lemano lacu; proximi his Veragri; Seduni ultimi. Firmat hanc locationem ipse Cæsar paullo post : ubi Galbam, post proelium ad Octodurum vicum cum Veragris commissum, legionem incolumem ex Veragrorum finibus in Nantuatis, & hinc in Allobroges perduxisse tradit. At Dio, lib. xxxix, nimis imperitè Veragrorum nomen in Nantuatum fineis, ad Lemanium usque lacum protulit. Verba ejus hæc sunt : καὶ τῷ αὐτῷ χρόνῳ Γάλβας ὁ Σέργιος, ὑποστρατήγων τῷ Καίσαρι, μέχρι μὲν ἢ τῆς ὁρίας καὶ τὸ πνεῦμα συνεστὸς εἶχεν, Οὐαραγεας, ποταμὸν τῇ Λεμάνη λίμνῃ, καὶ πρὸς τοὺς Ἀλλοβρογί, μέχρι τῆς Ἀλπεων οἰκῆσεως, τὰς μὲν βία, τὰς δὲ καὶ ἐμολογία παρεστήσατο. ὥς τε καὶ χειμάσαι κατὰ χώραν παρεσκευάσασθαι. ἐπεὶ μὲν τοὶ οἱ πολέες τῶν 30
 Σεβασίων, οἱ δὲ πόρρω τῆς Ἰταλίας ὄντες, οἱ δὲ καὶ ἐφ' ἐαυτῶν ἄλλοτε ἀπεχώρησαν, καὶ αὐτῶν ἀπεσπρόκητοι κατὰ τὸ τοιοῦτον ἐπιχώριοι ἐπέθεντο. πρὸς δὲ ποταμῶν ὑπὸ δόπο γνώσεως, πρὸς ἡγήθη καὶ ἐπηδήσας ἐκ τῆς χειμαδὸς ἄφνω, τὰς τε πρὸς κεκρυμμένους οἱ τῶν ποταμῶν τὴν τολμήματι ἐξέπληξε, καὶ δι' αὐτῶν πρὸς τὰ μέγιστα διέπεσε. γενόμενος δὲ ἐν τῷ ἀσφαλεῖ, ἡμιῶντο μὲν αὐτὸς καὶ ἐδελώσατο, καὶ μὴν καὶ χειμάσεν αὐτοὺς μετὰ τὸ τοιοῦτον, ἀλλὰ καὶ ἐς τὴν τῶν Ἀλλοβρογίων μέγιστη. Hoc est : *Eodem tempore Sergius Galba, Cæsaris legatus, per astatem, ac priusquam exercitum in hiberna dimitteret, Veragros, qui ad lacum Lemani, juxta Allobroges, usque ad Alpeis incolunt, partim vi, partim conditionibus pacis datis receperat; ita, uti hiemare quoque ibi locorum constitueret. At postquam militum alii cum eo manserunt, quidpe haud longè ab Italiâ se abesse rati, alii verò singulatim in alia loca discesserunt, incole ejus regionis eo intellecto, in-* 40
pinatis eum insidiis aggressi sunt. Tum ille, ex desperatione in furorem versus, repente hibernaculis exsiluit; incredibilique audaciâ hostibus, qui eum obsederant, consternatis, per eos in locum sublimem evasit. atque in tuto constitutus, ultus id facinus, hostes in servitutem redegit. Hiberna tamen eo ipso loco ulterius non habuit : sed ad Allobroges trans-
tulit. Malè heic Dionem unis id terrarū spatium tribuisse Veragris, quod à summis Alpibus adusque Lemanium lacum Veragrorum simul erat simulque Nantuatiū, ex Cæsare, eandē historiam totidem penè verbis referente, clarè patet. nam ad finem dictæ historiæ sic ait : *Frumenti maximè commeatusque inopiâ permotus, postero die omnibus ejus vicis adificiis incensis, in provinciâ reverti contendit. ac nullo hoste prohibente, aut iter demorante, incolumem legionem in Nantuatis, inde in Allobroges perduxit : ibique hie-* 50
mavit. Fuerunt igitur Nantuates, inter Veragros, Allobroges, Lemanium lacum, Helvetios, atque Sedunos. ab Allobrogibus arcebantur Dransâ flumine, quod in lacum incidit : ab Helvetiis primum duobus altissimis montibus, quorum vulgaria vocabula, *Dent de Iuman, & Mont Seron*; dein aliis contiguis jugis ad fonteis usque Sanæ : ab Sedunis eorundem jugorum excursu, à fonti-

à fontibus Sanæ ad Martiniacum opidum : à Veragris montium itidem jugo, à Martiniaco ad Allobrogum fineis extenso. Nantuatium igitur fuit vicus divi Mauricii, quem *Tarnadas* adpellat Antoninus, & tabula *Tarnaias*. utrum rectius haud facile divinaverim : nisi quod *TARNADÆ* magis placet, plurali numero. In dictâ vitâ divi Mauricii, idem locus vocatur *AGAUNVM*. sic enim illic iis, quæ suprâ de Octoduro retuli, hæc subjiciuntur : *Thebæa legio prateriens Octodorum opidum, ad locum, cui Agauno nomen est, celeriter properavit; ut, duodecim millium spatio ab Octodoro separata, necessitatem committendi sacrilegium prateriret. Agaunum accolæ, interpretatione Gallici sermonis, saxum dicunt. quo in loco ita vastis rupibus Rhodani fluminis*
10 *cursus artatur, ut transeundi facultate subtractâ, constratis pontibus viam fieri itineris necessitas imperaret. Undique tamen imminentibus saxis, parvus quidem, sed amœnus, irriguus fontibus campus includitur. ubi fessi milites legionis Thebææ, post laborem tanti itineris, resederant. Ibi postea jussu Maximiani bis decimati sunt; & omnes tandem reliqui simul jugulati: quum ipse princeps apud Octodorum interim esset; quod duodecim millium spatio distat ab Agauno. Eundem esse hunc locum Agaunum, quem Tarnadas Antoninus & tabula nuncupant, quique nunc est vicus divi Mauricii, spatium XII millium clarè indicat. Quod si suprâ, in Rauracorum descriptione, rectè Antonini, auctorisque tabulæ ætatem infra Valentiniani imperatoris sæculum detraximus: antiquius certè*
20 *hujus loci nomen erit Agaunum, quàm Tarnadæ; si modò hoc non omnino vitiosum. nam inter Valentiniani, Maximianique excessus, LXXX circiter numerantur anni. Verùm enim verò auctor ille vitæ divi Mauricii heic neque vicum, neque opidum nominat: sed locum dumtaxat, in quo vastis rupibus Rhodani fluminis cursus artatur; qui nunc est infra vicum: & juxta hunc locum, parvum quidem, sed amœnum, & irriguum fontibus campum; in quo nunc ipse sternitur vicus. unde satis manifesto colligere datur argumento, vicum heic Maximiani tempore fuisse etiamdum nullum: sed ipsas rupeis, Rhodani ripas coartanteis, dictas fuisse Agaunum. Mox tamen posthinc conditus est vicus, qui primùm TERNADÆ dictus fuit: postea verò à vicini saxi vocabulo celebri AGAUNVM: & tandem, ab divi Mauricii, commilitonumque martyrio, incolis vicus, sive fanum divi Mauricii: Hinc Aimoinus, lib. IV, cap. xxx: Apud S. Mauricium Agaunis. Atque hæc ferè sunt, quæ de singulis istis populis, Veragris, Sedunis, ac Nantuatibus, ex idoneorum auctorum monumentis in medium adferre licuit. Opida eos Cæsaris ævo incoluisse, haud reperio: castella tamen habuisse compluria. sic namque Cæsar dicto comment. III: Galba, secundis aliquot præliis factis, castellisque compluribus eorum expugnatis, missis ad eum undique legatis, obsidibusque datis, & pace factâ, constituit cohorteis duas in Nantuatibus collocare; ipse cum reliquis ejus legionis cohortibus in vico Veragrorum, qui appellatur Octodurus, hiemare. Præter TARNADAS, sive A-*
30 *GAUNVM, PENNI quoque LVCVM, & VIVISCVM, pertinuisse ad Nantuateis, suprâ in Helvetiis dictum est. Ceterum incolas vocat Cæsar, eodem loco, Gallos: Livius verò, lib. xxxi, Semigermanos: Polybius etiam loco suprâ citato, Κελτοὺς. id quâ de causâ sit factum, suprâ, lib. I, cap. V, ostensum est: nempe quia Galli & Germani, unius ejusdemque Celticæ gentis fuere nationes. unde etiam Gallicus sermo tam similis fuit Germanico, uti alter ab altero vix discerni potuerit, quibusdam in locis.*

CAP. VII.

30

De LATOBRIGIS, & TVLINGIS.

Persuadent, inquit Cæsar, Helvetii Rauracis, & Tulingis, & Latobrigis, finitimis suis, uti eodem usi consilio, oppidis suis vicisque exustis, unâ cum iis profisciscantur. De Rauracorum sede satis jam planum est. Tulingi atque Latobrigi qui fuerint,

C ij

fuerint, nunc etiam dispiciendum : modò ea quæstio ad præsens opus pertineat. Finitimos Helvetiis & hos facit Cæsar. At quâ regione? Nam ultra Iuram montem Rauracis juncta fuit Sequanorum magna gens, à Rheni ripâ ad Rhodani usque ripam & Genevam opidum extensa; uti infra latius docebitur. Quapropter perquam imperitè faciunt, qui Tulingos in Lotharingorum hodiè agris collocant; nullis aliis rationibus ducti, nisi quòd utrumque vocabulum terminatur in *ing*: dein quòd opidum hodiè Lotharingorum est *Toul*, quod antiquitus ne Sequanorum quidem, sed ultra hos, Leucorum fuisse, satis idoneis infra probabitur testimoniis. Quidam eosdem Tulingos ponunt trans Rhenum, circa Sveviæ nunc opidum *Stulingen*: & inter hos Rhenumque, *Latobrigos* 10 in eâ regiunculâ, quæ vulgari vocabulo dicitur *Kletgöw*. Hi, si non in maiore, certè non in minore vertuntur errore. meminisse enim oportuit, quod Cæsar, sub initium primi commentarii, de Helvetiis scriptum reliquit: *eos reliquos Gallos Celtas eâ de causâ virtute præcessisse, quòd ferè quotidianis præliis cum Germanis contenderent, quum aut suis finibus eos prohiberent, aut ipsi in eorum finibus bellum gererent.* Qui igitur hi Germani, Helvetiis contermini; nisi qui Rhenum, inter lacum Brigantinum, & Iuram montem, sive Arolæ confluentem, adcolebant? Ne autem suspiceris, Helvetios, pace ac foedere cum Transrhenanis Tulingis, Latobrigisque, finitimis suis, firmatis, in belli societatem eos adscivisse: en aliud eâ de re Cæsaris testimonium eodem comment. 20 infra: *Helvetios, Tulingos, Latobrigos, in fineis suos, unde erant profecti, reverti iussit.* & mox: *id eâ maximè ratione fecit, quòd noluit eum locum, unde Helvetii decesserant, vacare: ne, propter bonitatem agrorum, Germani, qui trans Rhenum incolunt, è suis finibus in Helvetiorum fineis transirent.* Ergo neque Tulingi, neque Latobrigi fuerunt è Germanis illis, trans Rhenum incolentibus. Qui fuerint, ostendit eodem commentario postea; ubi militum suorum animos contra Ariovistum & Marcomannos firmat. Denique hos esse Germanos, quibuscum sæpenumerò Helvetii congressi, non solum in suis finibus, sed etiam in illorum finibus, plerumque superassent. Sed Marcomannorum heic fuisse sedem antiquam, suo loco firmissimis demonstrabitur indiciis. Lateribus igitur septemtrionali atque occidentali totis ablatis, necesse 30 jam est, uti vel ab meridie constiterint dicti bini populi, Helvetiis finitimi, vel ab oriente. A meridie etiam, post lacum Lemanium, treis hæc nationes, *Nantuateis, Veragros*, atque *Sedunos*, Rhodani incoluisse valleis, ad vicum usque *Leuch*, superiori capite demonstratum est. Hinc autem quum reliquum vallis Penninæ, ad fonteis usque amnis, vacuum sit, nec ulli inibi, neque à Cæsare, neque alio quo auctore, ponantur populi; maximè credibile fit, vel Tulingos id, vel Latobrigos tenuisse. utrosque simul incoluisse, regionis negat exiguitas. At suspiceris fortassis, Sedunorum tam amplam fuisse, tamque numerosam nationem, uti omnem vallem, à Veragrorum finibus, ad fonteis usque amnis, impleverint. Id ne temerè credas, monet haud obscurè Cæsar, 40 dum, in descriptione dictorum trium populorum, fontium tam nobilis tamque clari amnis prorsus non meminit. cuius prætermissionis non alia causa, nisi quòd Galbæ bellum eò usque non adscendit; populis his jam antea, bello Helvetico, ab ipso Cæsare pacatis. Sed LATOBRIGORVM vocabulum satis disertè heic etiamnum exstat in celebri vico *Brige*, ad Rhodani Saltinæque confluentis sito. Plinii equidem verba, è capite II, libri III, hæc supra adducta sunt: *Rhatorum Vennonetes Sarunetesque ortus Rheni amnis accolunt; Lepontiorum qui Viberi vocantur, fontem Rhodani, eodem Alpium tractu.* Verùm Lepontii hi non magis Rhodani fontem accoluerunt, quàm Rheni ortus; quod vult Cæsar commentario IV, his verbis: *Rhenus oritur ex Lepontiis, qui Alpeis incolunt.* nam 50 Lepontii Italiæ fuere populi, Alpeis supra Verbanum lacum, inter Rhodani Rhenique valleis, incolentes, in altissima usque illa *Furcarum*, & *divi Gothardi* juga extensi: unde à septemtrionibus Arola & Russa, ab oriente Rhenus, à meridie Ticinus, ab occidente Rhodanus, exoriuntur. Hinc Cæsar Rhenum in Lepontiis, & Plinius Rhodanum oriri tradiderunt. Nihil igitur

igitur jam obstat, quò minùs credamus, Latobrigos superiorem Penninæ vallis incoluisse partem; ubi etiam nunc magni nominis vicus *Brige*. Minorem horum fuisse civitatem, quàm Rauracorum, patet ex numero hominum, qui sedibus suis exustis, unà cum illis in Helveticum bellum profecti sunt. horum quidpe XVI tantùm fuere millia; quum Rauracorum forent millia XXIII. At gens haud dubiè nomen habuit à principe civitatis vico, qui tunc LATROBRIGA, vulgò *Latbrige* vocabatur. sic enim *Seduni* quoque adpellati sunt à loco *Seduno*. Vtriusque vocabuli etymologia suprà, lib. I, cap. VII, reddita est. ubi etiam ostensum, eandem gentem Orofio dici LATOBROGIOS.

- 10 Polybium suâ ætate in septemtrionali vallis Penninæ parte locare ARDYES populos, superiori capite ostensum est. Horum nomen an etiamnum exstet in vico *Arnen*, haud temerè dixerim. Polybius certè fatis comperta prodidit. Ἡμεῖς δὲ, inquit, περὶ τῶν εὐδαemonῶν διαφαινόμεθα, διὰ τὸ τὰς τόπας καὶ ἀπλευκέναι, καὶ τῇ διὰ τὰ λαπύων αὐτὸς κεχρηθῆς πορείᾳ, γνώσεως ἐνεκα καὶ θείας. id est: Nos de hisce rebus eo majore fiducia scribimus, quòd loca ipsi lustravimus; dum visendi studio & veritatis noscenda *Alpeis* adiimus.

Restant nunc TULINGI: quibus una sola sedes dari potest in Rheni vallibus, supra lacum Brigantinum; quas alienos ab Helvetiis incoluisse populos, jam antea dixi. Millia horum quum referat Cæsar XXXVI; latiores eis adscribendi sunt fines, 20 quàm aut Latobrigis, aut ipsis etiam Rauracis. Rheni ortus accoluisse Rhætorum Sarunetes, Vennonetesque, testem modò audivimus Plinium. Tulingos ergo infra hos colloco, inter geminùm Rhenorum confluentes, (qui sunt VI mill. pass. supra Curiam opidum,) & lacum Brigantinum.

CAP. VIII.

De SEQUANIS.

- 30 **H**elvetiis atque Rauracis ab occidente æstivo juncti fluere SEQUANI; Gallica itidem gens, longè latèque incolens. Horum quoque fines paullo diligentius indicandi videntur, quia olim Ariovistus, Germanorum rex, tertià eorum partem XIV per annos obsedit; & nunc etiam Germani portiunculam Rheno proximam tenent. Termini fuerunt, ab meridie & oriente, primùm Rhodanum flumen, ab Araris conflente, & opido Lugduno, ad cataractas, quæ sunt XVII circiter millia passuum infra Genevam. Cæsar belli Gallici comment. I. Quum Sequanos à provinciâ nostrâ Rhodanus divideret. id est ab Allobrogibus, qui primi in adversâ ripâ, in Narbonensi provinciâ. dein Iura mons, à Genève ad initium Voségi montis, quod dicitur nunc *Pierreport*, in confinio Helvetiorum, Rauracorumque. Cæsar eodem commentario: Alterâ ex parte Helvetii continentur monte Iurâ altissimo, quæ 40 est inter Sequanos & Helvetios. Inde ab oriente æquinoctiali fuit ipse Vosagus, ad fontem usque Elli fluminis. hinc idem terminus, ad Rhenum usque, quem Rauracis ab septemtrionibus descripsi. dein ipse Rhenus, ad *Burchem* usque opidum in adversâ ripâ positum. Rhenum eos tetigisse, jam suprà demonstratum. *Burchemium* usque pertinuisse, ex eo colligitur, quòd Triboccorum fines huc usque versùs meridiem extensi fuere; ut postea patebit: Strabo autem, lib. IV, Triboccos tradit partem Mediomatricorum finium obsedisse. Μετὰ δὲ τὰς Ἑλληνίδας, inquit, Σηκκανοὶ καὶ Mediomατρικοὶ καλοῦνται τὸν Πῶνον. ἐν οἷς ἰδρύται Γερμανικὸν ἔθνος περιωθέν ἐκ τῶν οἰκείων, Τριβόχοι. id est: Post Helvetios, Sequani & Mediomatrici accolunt Rhenum: in quibus Triboc- 50 chi siti sunt, Germanica gens, è patriâ huc transgressi. Ab septemtrionibus igitur terminum statuo lineam parallelam ex oriente in occidentem, quæ incidit in principium gradus latitudinis XLVII, à Burchemio & Rheno ad fontem Murtæ amnis, qui infra opidum Lotharingiæ *Nansy* influit in Mosellam. hac lineâ à Mediomatrici eos separo. hinc aliam lineam, ab fonte Murtæ ad fontem Araris; quâ à Leucis submovebantur. Leucos, quorum opida *Tullum* & *Nasium* Ptolemæo, hodiè *Toul* & *Nansy*, finitimos fuisse Sequanis, ostendit Cæsar dicto comment. I; ubi, adversus Ariovi-

stium in Sequanorum finibus exercitum ducens, *frumentum Sequanos, Leucos, Lingonas subministraturos* ait. Hinc ipso Arare, ad opidum usque Gray, à Lingonibus; & inde eodem amne, ad opidum usque Mascon, ab Heduis distinguebantur: tandem ad Rhodani usque confluentem à Segusianis; quorum opida fuere, *Lugdunum*, in dextrâ Rhodani Ararisque ripâ, nunc *Lion*; *Rodumna*, nunc *Roane*; & *Forum Segusianorum*, nunc *Fours*. Strabo libro prædicto: ὁ πρὸς οὐδὲν τὴν ἑλβετίαν καὶ σηκετιῶν ἑδῶι καὶ αἰγλῶν οἰκῶσι πρὸς δύον. hoc est: *Supra Helvetios ac Sequanos Hedui Lingonesque incolunt versus occasum*. Continentur nunc hisce Sequanorum finibus *Elfatia superior*, & *Burgundiæ comitatus*; item ager *Bressensis*. Hæc igitur est terra, de quâ Divitiacus Heduis huiusmodi habet sermonem apud Cæsarem, comment. 1: *Gallia totius* 10
factiones esse duas: harum alterius principatum tenere Heduos, alterius Arvernos. Hi quum tantoperè de potentatu inter se multos annos contenderent, factum esse, uti ab Arvernis Sequanisque Germani mercede accerferentur. horum primò circiter millia xv Rhenum trans-
isse. Posteaquàm agros, & cultum, & copias Gallorum, homines ferè, ac barbari ada-
massent, transductos plures. nunc esse in Galliâ ad c & xx millium numerum. cum his
Heduos, eorumque clientes semel atque iterum armis contendisse: magnam calamita-
tem pulsos accepisse; omnem nobilitatem, omnem senatum, omnem equitatum amisisse.
quibus præliis calamitatibusque fractos, qui & suâ virtute, & populi Romani hospitio
atque amicitia, plurimum antè in Galliâ potuissent, coactos esse Sequanis obsideis dare
nobilissimos civitatis; & iurejurando civitatem obstringere, sese neque obsideis repe- 20
tituros, neque auxilium à populo Romano imploratuuros, neque recusatuuros, quò minùs per-
petuò sub illorum ditione atque imperio essent. Et mox: Sed pejus victoribus Sequa-
nis, quàm Heduis victis, accidisse: propterea quòd Ariovistus, rex Germanorum, in eorum
finibus consedisset, tertiamque partem agri Sequani, qui esset optimus totius Galliæ, oc-
cupavisset; & nunc de alterâ parte tertiâ Sequanos decedere juberet; propterea, quòd, pau-
cis mensibus antè, Harudum millia hominum xxiv ad eum venissent; quibus locus, ac
sedes pararentur. Et postea: Sequanis verò, qui intra fineis suos Ariovistum recepis-
sent, quorum opida omnia in potestate ejus essent, omnes cruciatus essent perferendi. Ter-
tiam istam agri Sequani partem, in quâ Ariovistus sedem fixerat, proximam fuisse
Rhenò, haud dubium est: prima quidpe hæc erat amnem transgressio; & in quâ 30
tutius, ceu in confinio Germaniæ, quàm in mediis Gallorum finibus, acturus
erat. hinc etiam tridui viam à suis finibus, cum omnibus copiis, ad occupandum Veson-
tionem processisse eum refert Cæsar, eodem loco. in has quoque parteis ipse Cæsar,
occupato præsidioque munito Vesontione, ad illum contendit: hic denique est
ager totius Galliæ Celticæ optimus: quem nunc etiam incolæ Germani, ab fer-
tilitatem & rerum omnium copiam, nuncupatum arbitrantur Elsas, quasi Edel-
sas, id est, sedem nobilem atque præclaram. Altera tertia pars haud dubiè huic
proxima fuit, in meridiem versa. nam hinc Harudes, quos in eâ parte collo-
caturus erat Ariovistus, Sequanosque eâ decedere jusserat, commodè fineis He-
duorum, Arare trajecto, populari poterant. 40

Ceterò locum, in quo Cæsar proelium cum Ariovisto commisit, heic indicasse, haud alienum abs re fuerit. Cæsar in dicto comment. 1: *Ita prælium restitutum est; atque omnes hostes terga verterunt: neque priùs fugere destiterunt, quàm ad flumen Rhenum, millia passuum ex eo loco circiter quinquaginta, pervenerunt. ibi per-*
pauci, aut viribus confisi transnatare contenderunt, aut litribus inventis, salutem sibi
petierunt. in his fuit Ariovistus: qui naviculam, deligatum ad ripam, nactus, eâ
profugit. reliquos omnes, equites consecuti nostri interfecerunt. Multa heic exem-
plaria, pro quinquaginta, habent quinque tantum. & nimis longinqua equidem illa
videbatur fuga & insequutio, per l millia passuum. Sed Plutarchi exemplaria
in Cæsare habent πενδικς τριακοσίς, id est, stadia trecenta: quæ in τετρακοσίς, 50
id est, quadringenta, emendanda esse, suprâ, in proœmio libri primi, docui; ex quibus
rectè fiunt millia passuum l. Iam verò de hoc Germanorum proelio sic refert
Plutarchus, eodem loco. Ἐπὶ δὲ μάλλον αὐτὸς ἡμελῶν τὰ μακρύνματα τῶν ἱερῶν γυναι-
κῶν, αἱ ποταμῶν δυνάεις περισβλέπασαι, καὶ ρευμάτων ἐλιγμοῖς καὶ ψόφοις τεκμαίρομαι,
περὶ ἐπὶ τὸν ποταμὸν μάχην τίθεσθαι πρὶν ἐπιλάμψαι νεαν σελῶν. id est:
Magisque

Magisque adhuc vaticinia percellebant eos fatidicarum mulierum, quæ amnium vorticibus inspectis, rivorumque gyris ac strepitibus notatis, futura præcinebant. Hæ signa conferre, antequam nova illuxisset luna, vetabant. Vicus est hodiè, in Burgundiæ comitatu, vulgari vocabulo *Dampierre*, v millibus passuum infra opidum *Montbelliard* situs, ad confluentem Dubis & alii amnis, in Rauracorum confinio ex monte Vosgo profluentis. qui locus egregiè omnibus partibus in prælium illud Ariovistinum convenit. huc quidpe directum iter agebatur Ariovisto, Vesontionem contendenti: huc rectè Cæsar ab aliâ parte, Vesontione nimirum, vi dierum itinere pervenit; vii millibus passuum, pro more suo, in singulos dies contributis: heic non
 10 modò τὸ ποταμὸν, sed τὸ πῶλον, quod ait Plutarchus, fuerunt δῖναι. hinc denique rectè l circiter numerantur millia passuum, ad Rhenum amnem, in confinio Rauracorum.

Opida Sequanorum refert Cæsar duo; *Vesontionem*, omnium maximum, & *Amagetobrigam*, sive, ut alia habent exemplaria, *Magetobrigam*. *Vesontio* sine controversiâ nunc est *Besançon*. de *Magetobrigæ* situ, nullum est apud Cæsarem, qui solus ejus loci meminit, indicium. proinde frustra sunt, semperque erunt, qui eum investigare laborant. Vbicumque fuerit, interiùs certè fuit, quàm uti ad Germaniam nostram vel olim pertinuerit, vel nunc pertineat. Ergo propiùs Rhenum accedamus; ubi Elfatii nunc, Germanica gens, incolunt. Heic quæ Triboci, partem Sequani agri
 20 obsidentes, incoluerunt, postea dicentur. quæ supra hos Sequani ad posteriora usque sæcula tenuerunt, nunc exponam. In his CAMBES, Antonini tabulæque, sive opidum sive vicus, qui vulgò nunc dicitur *Kâmbes*, & contractè *Kâmb*, jam antè indicatus est. Ceterum idem Antoninus, & tabula iter referunt hujusmodi:

Antoninus;

Tabula;

<i>Cambete</i>		<i>Cambete</i>	
<i>Stabulis</i>	vi.	<i>Argentovaria</i>	xii.
<i>Argentovaria</i>	xii.	<i>Helellum</i>	xii.
<i>Saletione</i>	vii.	<i>Argentorate</i>	xii.

30

Vtrumque mutilum est. nam apud Antoninum inter *Argentovariam* & *Saletionem*, quod nunc est *Seltz*, *Helellum* tabulæ, sive, ut ipse Antoninus in duobus aliis itineribus habet, *Helvetum*, & *Argentoratum* interponi debebant: suntque millia passuum ab *Argentovariâ* ad *Saletionem* lvi; ut mox patebit. in tabulâ autem deest locus ille Antonini *Stabulis*, cum numero millium. ARGENTOVARIAM hodiè interpretantur alii opidum *Colmar*, alii vicum *Horburg*, duobus millibus passuum ab illo diffitum. Qui vicum esse volunt, ii solum vocabuli indicium sequuntur. quod quid similitudinis habeat cum *Argentovariæ* nomine, equidem haud facilè perspicio. Placet igitur magis eorum sententia, qui *Colmariam* interpretantur, opidum nobile ac celebre; cujus tam altâ est antiquitas, uti origo ignoretur. Antoninus à *Cambete* ad *Argentovariam* habet xvi i millia passuum. id intervallum prope convenit inter *Kâmb* & *Colmar*: sunt enim heic millia xx. *Argentovaria* apud Ptolemæum Græcis literis legitur Ἀργεντοῦαρία quod vocabulum interpretes Latine legunt *Argentuarina*. ego verò suspicor legendum, ut apud Antoninum, & in tabulâ, *Argentovaria*. sic enim apud eundem auctorem sunt, *Βαταυόδρον*, *Ναυαλία*, *Νοῦασιον*, *Ἀυάσιλον*, *Ἀβενίον*; quæ Latinis auctoribus *Batavodurum*, *Navalia*, vel, ut habet Tacitus, *Nabalia*, *Novesium*, *Aventicum*, *Avenio*. Aurel. Victor, in *Valentiniano* imperatore, Am. Marcellinus lib.
 40 xxxi, & *Æthicus* in *cosinographiâ*, adpellant *Argentariam*; & libellus provinciarum, civitatumque Galliæ, *Argentariense castrum*. Apud Antoninum *Argentovaria* ponitur in primâ Germaniâ; quemadmodum & *Mons Brisacius*, hodiè *Brisach*, in ulteriore Rheni ripâ, ex adverso *Argentariæ*. quâ ratione hæc *Tribocorū* adscribitur agris: nam ab his incipiebat *Germania Cisirhenana*. At contra Antoninum testatur dictus libellus provinciarū, qui *Argentariense castrum* in *Sequanorum* provinciâ recenset.
 50

& cum hoc plusquam consentiens Ptolemæus Rauricis Ἀργεντοαρίαν adsignat. Apud Antoninum, provinciarum inscriptiones, quia marginibus itinerum adponuntur, facile ab incuriosis liberariis suo loco moveri potuerunt.

Ceterum, locum illum Antonini, *Stabulis*, ego legendum suspicor, *SALTIBVS*. fuit quidpe in magno illo saltu, qui inter Basiliam & Colmariam vulgari vocabulo dicitur *die Hart*. Marcellinus dicto libro; de pugna Gratiani cum Germanis Rhenum transgressis: *Primum apud Argentariam, signo per cornicines dato, concurrere est ceptum. sagittarum verutorumque missilium pulsibus crebriores hinc indeque sternebantur. Sed in ipso præliorum ardore infinita hostium multitudine milites visâ, vitantesque aperta discrimina, per calles, consitas arboribus, & angustas, ut quisque potuit, dispersi, paulo postea steterê fidentiùs. et mox de Germanis: Ita sunt cæsi, ut ex prædicto numero non plus quam quinque millia, ut aestimabatur, evaderent.* Fallitur igitur vehementer Pirchaimerus, qui eos falli ait, qui Argentariam putant esse Colmariam; vultque illam fuisse in ripâ Rheni; nullâ ratione, nullo argumento adducto. credo tamen, rationem hanc eum secum habuisse, quod castra Romana putavit cuncta debuisse esse in ipsâ amnis ripâ; non prope. quæ quàm falsa sit opinio, supra in Helvetiorum Vindonissâ, Vitoduro, & Finibus, item in Sequanorum Cambete, satis patuit. sed pergit Marcellinus, pugna Gratiani apud Argentariam finitâ; *Hac latè successus fiducia Gratianus erectus, jamque ad partes tendens Eoas, levorsus flexo itinere latenter Rheno transito, spe incitator bonâ, universam (si id tentanti fors affuisset) delere statuit malefidam & barbarum avidam gentem.* Nempe directum iter ad Panonias & Thracias, quò tunc tendebat Gratianus, erat ab Argentariâ per Cambeten, & Augustam Rauracorum, Vindonissam, & Arborem felicem, (quem locum paullo post nominat Marcellinus, in itinere Gratiani) & Rhætias, & Noricum; ut describitur ab Antonino, & auctore tabulæ. ab hoc igitur Gratianus, apud Argentariam consistens, deflexit levorsum ad proximam Rheni ripam, circa montem Brisiacum. nam hac regione iterum atque iterum eosdem fudit Germanos, in proximis Germaniæ montibus, inter opidum *Friburg*, & Danubii Nicrique fonteis: ut narrat in sequentibus Marcellinus. Hinc etiam de eodem bello Aufonii sunt versus, in carmine de Mosellâ:

*Hostibus exactis Nicrum super & Lupodunum,
Et fontem Latiis ignotum annalibus Istri.*

Et in epigrammate gratulatorio ad Valentinianum & Gratianum Augustos:

*Danubius penitis caput occultatus in oris
Totus sub vestrà jam ditione fluo.*

Est Ptolemæi opidum Nemetum Ῥαφία, *Rufiana*, inter Noviomagum Nemetum, & Borbetomagum Vangionum; quorum hoc nunc est *Worms*, illud *Speir*. de isto opido Rufianâ quid faciendum sit, vix reperio. Malè inter se ordinatos esse à Ptolemæo Vangiones, Nemetes & Triboccos, malèque his populis aliena opida attributa, infra suo loco ostendam. Itaque neque in Rufianæ situ inter Spiram & Vorma-
matiam, tutò ei credi posse puto. neque enim, si umquam eo situ fuisset, latere, in tantâ hujus ripæ celebritate, alios potuisset auctores: quorum tamen omnium altissimum de eâ silentium. Lubentissimus igitur eorum accedo sententiæ, qui id interpretantur hodiè opidum *Rufach*, ix circiter millia passuum supra Colmariam situm. Suspicio tamen, rectius hoc potuisse dici Ῥαφιακον, *RVFIA CVM*. quidpe supra in Helvetiis docui, unius ejusdemque esse terminationis opida, *Avaricum, Aventicum, Iuliacum, Blariacum, Tornacum, Nemetacum, Bagacum, Camaracum*. proinde etiam rectè dixeris idem vocabulum *RVFIA CVM*, ut vulgò usurpatur Latine loquentibus.

CAP. IX.

De M E D I O M A T R I C I S.

SEquanis ab septentrione contermini fuere M E D I O M A T R I C I, latos quondam sineis, inter Mosam & Rhenum, hinc ad Sequanos, illinc ad Treveros usque

que incolentes. Gallica equidem olim gens: at quia postmodum Germanici populi, Triboci, Nemetes, ac Vangiones, Rhenum transgressi, partem eorum agrorum occuparunt; fines quoque hoc loco eorum explicandi erunt. Ab oriente igitur terminus fuit Rhenus: ab occidente, Mosâ; in cuius adversâ ripâ Rhemi & Lingones: à septentrione, linea à Mosâ, & vico *Montegny*, ad Navæ amnis fontem ducta. à meridie, linea à Mosâ & opido *S. Michel*, ad Mosellæ Murtaeque confluentem: inde ab occidente brumali, alia linea ad fontem Pruschii amnis: hinc, ab occidente iterum æquinoctiali, montium jugum, quod vulgò dicitur *Auf der Furst*, ad Murtae usque fontem. quibus limitibus à Leucis separo, quorum fuere opida

10 *Tullum*, & *Nasium*, nunc *Toul* & *Nansy*. hinc iterum à meridie, suprâ dictâ lineâ, à Murtae fonte ad Rhenum & opidum *Burcheim*, à Sequanis submovebantur. Cæsar, Belli Gallici comment. IV: *Rhenus oritur ex Lepontiis, qui Alpeis incolunt; & longo spatio, per finis Nemetum, Helvetiorum, Sequanorum, Mediomatricorum, Tribocorum, Treverorum, citatus fertur.* Strabo lib. IV: *Μετὰ δὲ τὰς Εὐλαχίας, Σηκαῖοι, καὶ Μεδιοματρικοὶ κατοικοῦσι τὸν Πῆνον.* id est: *Post Helvetios, Sequani ac Mediomatrici Rhenum adcolunt.* Ptolemæus lib. II, cap. IX: *Ἀνατολικώτεροι δὲ τῶν Ρῆμων, ἀρκτικώτεροι μὲν Τρηβίροι, μεσημβρινώτεροι δὲ Μεδιοματρικαί. ὑπὸ δὲ ταῦτας καὶ τὰς Ρῆμους, Λευκοί.* hoc est: *Rhemis orientiores sunt ad septentrionem Treviri, ad meridiem Mediomatrices. sub his & Rhemis sunt Leuci.* Strabo eodem libro paullo post: *ὑπὲρ οὗ τῶν Εὐλαχίων καὶ Σηκαίων ἔδδοι καὶ Λίγγωνες οἰκοῦσι πρὸς δύσιν.* ὑπὲρ δὲ τῶν Μεδιοματρικῶν, Λευκοί, καὶ Λίγγωνων τὴν μέγαν. id est: *Super Helvetios ac Sequanos versus occasum incolunt Hedui ac Lingones: super Mediomatricos Leuci, & Lingonum quadam pars.* Regionibus nunc Mediomatricorum finibus comprehenduntur istæ: Lotharingiæ major pars; Austrasia, quæ vulgò est *Westereich*; Palatinatus Rheni pars cis Rhenum; Elsatia inferior.

Ad nomen antiquæ gentis quod attinet; *MEDIOMATRICI* dicuntur, secundâ declinatione Cæsari, dicto loco, & Plinio lib. IV, cap. XVII; Tacito historiar. I, & IV; Marcellino lib. XV, & tabulæ itinerariæ; Straboni etiam, prædicto libro, *Μεδιοματρικοί*. unus est Ptolemæus, cui adpellantur *Μεδιοματρικαί, Mediomatrices*. quo vocabulo omnes nostri ævi scriptores utuntur; qui unum sequi Ptolemæum,

30 ceu omnium geographorum principem, jus fasque habent. Ego sanè malim tot probatorum Romani nominis scriptorum, quàm unius Græci ab Ægypto hominis, auctoritatem amplecti.

Caput gentis quondam fuit *Divodurum*, testibus Ptolemæo, & auctore tabulæ. nam Ptolemæus id unum in Mediomatricis memorat; & tabula picturâ primariæ urbis insignit. Antoninus etiam complura eò dirigit itinera. Prima ejus mentio est apud Tacitum, historiar. I. Nunc vocari vulgò *Metz*, itineraria docent, quæ sic habent:

Tabulæ;		Antonini;	
40	<i>Argentorate</i>	<i>Argentorate</i>	
	<i>Tabernis</i>	<i>Tabernis</i>	XIIII.
	<i>Ponti Saravi</i>	<i>Decem pagis</i>	XX.
	<i>Ad decem pagos</i>	<i>Divodoro</i>	XX.
	<i>Ad duodecimum</i>	<i>Treveros</i>	XVI.
	<i>Divoduri Mediomatricorum</i>		
	<i>Searponna</i>	Antonini:	
	<i>Tullio</i>		
		<i>Durocortorum</i>	
50	Antonini:	<i>Basilis</i>	X.
	<i>Triveros</i>	<i>Axuenna</i>	XII.
	<i>Diviodurum</i>	<i>Virodunum</i>	XVII.
	<i>Ponte Sarviæ</i>	<i>Fines</i>	VIIII.
	<i>Argentorate.</i>	<i>Ibliodurum</i>	VI.
		<i>Divodurum.</i>	VIII.
		<i>Taberna</i>	

Taberna sunt nunc *Elfaß zavern*; *Pons Saravi*, *Kaufmans Saarbruk*; *Decempagi*, *Dieuze*; *Scarponna*, *Sanponne* ad Mosellam; *Tullum*, *Toul*: *Auxuenna* flumen, *Cæsari*, belli Gallici comment. II, *Axona*, nunc *Aisne*; *Basilia*, itidem flumen, in Axonam defluens, nunc *Vesle*. Marcellinus lib. xv, Divodurum opidum vocat *MEDIOMATRICOS*, totius gentis vocabulo. unde nunc etiam vitiatum nomine dicitur *METS*. Morem hunc eo ævo per omnem Galliam fuisse observatum, cum ex ipsius, tum ex aliorum noto historiis, & itinerariis. sic Tungrorum *Atuātuca*, *Tungri*, nunc *Tongeren*: sic Treverorum *Augusta*, *Treveri*, nunc *Trier*; Ambianorum *Samarobriga*, *Ambiani*, nunc *Amiens*; Bellovacorum *Cæsaromagus*, *Bellovaci*, nunc *Beauvais*: Parisiorum *Lutetia*, *Parisi*, nunc *Paris*; Rhemorum *Durocortorum*, *Rhemi*, nunc *Reims*; Lingonum *Andomatunum*, *Lingones*, nunc *Langres*; Senonum *Agendicum*, *Senones*, nunc *Sens*; Carnutum *Autricum*, *Carnutes*, nunc *Chartres*; Biturigum *Avaricum*, *Bituriges*, nunc *Bourges*; Rauracorum *Augusta*, *Rauraci*; ut habet Marcellinus lib. xxi; & Antoninus in itinerratio; item Eunapius Sardianus in historiis: quæ tamen nomen hodiè retinet *Augst*, ut supra dictum. At verò *Divodurum Mediomatricorum* Notitiæ imperii, & aliis hinc inferioris sæculi auctoribus adpellatur, contracto, vel potiùs depravato vocabulo *Metis*.

Ceterò in Mediomatricorum finibus loca fuere ista: *DECEMPAGI*; quem locum nunc esse Lotharingiæ opidum *Dieuze*, haud procul ortu Selnæ amnis, cum tractus itineris, ab Argentorato Divodurū versùs, ostendit; tum intervallum xx millium passuum, quod in tabulâ notatur. Marcellinus etiam sub initium libri xvi, Iulianum tradit à Rhemis iter fecisse Argentoratum versùs per *Decempagos*: quod nullâ viâ directius fieri potuit, quàm per dictum opidum *Dieuze*. Apud Antoninum millia leguntur x tantum. ubi alterum x interiit.

Tabula inter Decempagos & Divodurum locum habet nomine *AD DUODECIMUM*; xii utrimque millibus passuum interjectis; quæ conjuncta efficiunt mill. xxiv. Sunt autem inter *Metz* & *Dieuze* millia circiter xxxiv. unde vitium in tabulâ manifestò deprehenditur. Ac periisse quidem nomen aliquod alijs loci, ipsa prodit lineatura. *Duodecimum* istum lapidem, sive milliare numeratum fuisse censeo à Divoduro; ut à capite gentis Mediomatricorum. sic enim apud alias primarias in Romano imperio urbeis factum, ex historiis atque itinerariis observo. Colloco igitur locum istum, qui *Ad duodecimum* adpellatus est, ii millibus passuum cis vicum *Beszy*.

Antonino ac tabulæ locus refertur *SCARPONNA*, hoc situ:

Antonino;

Tabulæ;

Tullum.

Divoduri

Scarponna x.

Scarponna xiiii.

Divodurum xi.

Tullio x.

40

Tullum, Leucorum quondam opidum, citra controversiam nunc est *Toul*, Mosellæ impositum. hinc ad urbem *Metz* millia sunt passuum xxxiv. unde patet, tertium x in dicto itinere interiisse. A *Toul* ad *Metz* rectissimâ viâ tendenti post xiv millia passuum occurrit vicus nunc *Sanponne*, quem veterem esse *Scarponnam*, & situs & nomen indicant. Atque hinc ego conjicio, supra scriptum iter apud Antoninum, & in tabulâ sic fuisse signatum:

Antonino;

Tabulæ;

Tullum

Divoduri

Scarponna xiiii.

Scarponna xx.

Divodurum xx.

Tullio xiiii.

50

Apud Marcellinum, lib. xxvii, idem locus legitur unico N, *Scarpona*. sed vitiosum.

tiosum hoc esse vocabulum, Antoninus & tabula, simulque hodierna ejusdem loci adpellatio convincunt.

Cum Divoduro & Tullo justum constituit triangulum opidum hodiè *Verdun*, Mosæ amnis dextræ ripæ adpositum. quod esse *VIRODVNV* Antonini, tractus itineris à Durocortoro Divodurum versùs, aperte ostendit. Quapropter numerum millium *xxiii*, qui est apud Antoninum inter Virodunum & Divodurum mendosum esse certum est. ideòque frustra laboraverit, qui duobus locis interpositis, *FINIBVS*, & *IBLIODVRO* certos situs investigare velit.

TOTONIS VILLA memoratur in Galliâ Belgicâ Paulo Diacono, rer. Langobard. lib. i, cap. v; quæ eadem Reginoni est *THEODONIS villa*. Hunc locum, in confinio Trevirorum, hodiè esse opidum ad Mosellam vulgari vocabulo Gallis *Theonville* dictum, ipsum nomen indicat. Ortelius, in thesauro geographico, suspicatur locum istum apud Diaconum esse corruptum; legendumque *Theonis villa*. sed errorem detegit ejusdem opidi vocabulum Germanicum, *Didenhoven*, quasi *Didonis villa*. villa namque Germanis est *hof*. Antiquum genuinumque vocabulum fuit *Theuth*; quod Latino ore formatum *Theuto*. unde etiam nunc Gallis manet nomen *Theonville*, contractum quasi *Theutonis villa*. à *Theut* autem postea, variante dialecto factum est *Theot*: & hinc denique *Tot*. Germanis eadem ratione ex eodem *Theuth* factum est *Didenhoven*, uti à nomine *Theuderich*, *Diderich*. Sed de variâ vocabuli *Theuth* mutatione, satis suprâ, lib. i, cap. ix, dictum est.

Atque hæc ferè sunt loca, quæ Mediomatici, posterioribus etiam sæculis, in interioribus agrorum suorum finibus tenuerunt. ad Rhenum quæ vergunt; quia jam inde à Iulii Cæsaris ævo à Germanicis populis, annem transgressis, obsessa fuerunt; in horum descriptione dicentur.

CAP. X.

30 De *TRIBOCCORVM, NEMETVM, ac VANGIONVM*, Germanicarum gentium transmigratione in Galliâ: item de finibus eorum cis Rhenum.

MEdiomaticorum igitur, ut antè dictum, agrorum partem postmodum occuparunt, expulsis Mediomaticis, tres Germaniæ nationes *TRIBOCCI, NEMETES, VANGIONES*. Horum omnium meminit Cæsar, belli Gallici comment. i, in exercitu Ariovisti: *Tum demum Germani suas copias è castris eduxerunt; generatimque constituerunt, paribus intervallis, Harudes, Marcomannos, Triboccos, Vangiones, Nemetes, Sedusios, Suevos*. Eam Mediomaticorum finium partem obsedisse, quæ Rheni ripæ adjacet, auctor est Plinius, lib. iv, cap. xvi: *Rhenum autem accolentium Germaniæ gentium, in eadem provinciâ Belgicâ, Nemetes, Tribocci, Vangiones*. & item Tacitus, in libro de Germaniâ: *Ipsam Rheni ripam haut dubiè Germanorum populi colunt, Vangiones, Triboci, Nemetes*. Strabo quoque de Tribocci, lib. iv: *Μετὰ δὲ τὰς Ἑλβετίας Σηκεῖαν, ἢ Μεδιοματικὴν κατοικεῖσιν τὸν Ῥῶον, ἐν οἷς ἰδρύσασιν Γερμανικὸν ἔθνος, περὶ αὐτὸν ἐκ τῆς οἰκείας, Τριβόχοι*. id est: *Post Helvetios Sequani ac Mediomatici Rhenum adcolunt. in quibus gens Germanica, ex patrio solo huc transgressi, Tribocchi*.

De tempore, quo huc è Germaniâ transmigraverint, nihil certi indicari posse puto. Fuisse tamen eos in Galliâ ante Ariovistum, liquet ex eo, quod is in exercitu suo habuit eorum auxilia, nec demum cum Ariovisto simul advenisse, arguitur eo, quod, quum Marcomanni, Sedusii, Harudes, ac Svevi, quos Ariovistus partim secum adduxerat, partim postea accersiverat, proelio à Cæsare victi, totâ Galliâ pulsi forent; Nemetum tamen, ac Vangionum, Triboccorumque nomina simul ac nationes in pristinis cis Rhenum sedibus permanserunt. Neque
verò

verò Ariovistus à Belgis Gallis accersitus fuit, neque in Belgicam transiit: sed in Celticam, rogatus à proximis Celtarum Sequanis, ut his auxilium adversus Heduos Celtas ferret. Proinde etiam certum est, non sub imperio ejus fuisse dictas treis nationes, Belgicam Rheni ripam colenteis; sed in amicitia, ac fortè clientelâ tantum: unde etiam auxilium ei contra Romanos tulerunt. Paulo ante Ariovistum & Marcomannos, è patrio solo transisse eas, inde conjicere datur, quòd tam recens finium Mediomatricorum, ad Rhenum usque extensorum, tunc temporis fuit memoria, uti etiam Cæsar, comment. iv, Rhenum Mediomatricorum finibus præfluere scripserit. quod tamen jam tunc non fiebat; dictis tribus nationibus Germanicis amnis ripam obtinentibus: multo verò minus sub Tiberii principatu; quâ 10 tempestate Strabo opus suum geographicum componens, Mediomatricos scripsit accollere Rhenum. quâ in re Cæsar, ut in plerisque Gallicis, sequutus est fidem. Cæsar equidem comment. i, de Vangionum, Nemetum, Triboccorumque reditu ab Ariovistino bello in domesticas cis Rhenum sedeis, prorsus nihil narrat: è diverso de universo Ariovisti exercitu sic ibidem scribit: *Omnes hostes terga verterunt; neque prius fugere destiterunt, quàm ad flumen Rhenum, millia passuum quinquaginta, pervenerunt. ibi perpauci, aut, viribus confisi, transnatare contenderunt, aut, lintribus inventis, salutem sibi petierunt: in his fuit Ariovistus, qui naviculam, deligatam ad ripam, nactus, eâ profugit. reliquos omnes equites consecuti nostri interfecerunt.* Quia igitur postea nihilo minus perpetuò Vangiones, Nemetes ac Tribocci, cis Rhenum 20 incoluerunt: non omneis domo ad bellum istud profectos fuisse, existimandum est; sed partem tantum, è singulis delectam. Fallitur Rhenanus, rerum Germanicar. lib. i; quum de his apud Cæsarem, in commentario secundo, Rhemos narrare arbitretur; *Omneis Belgas in armis esse; Germanosque, qui ripas Rheni incolunt, sese cum his conjunxisse.* probatoria quidpe exemplaria habent, *qui cis Rhenum incolunt.* ipsique mox Rhemi ostendunt, quos heic Germanos intelligant: nempe, *Condrusos, Eburones, Caresos, Pamanos, qui uno nomine Germani appellabantur.* De Vangionibus autem, Nemetibusque, ac Triboccis, in recensione populorum, qui istâ expeditione Belgicâ in armis erant, ne verbum quidem faciunt; nec de Mediomatricis, ac Treveris, multo vicinioribus. nimirum, quia hi eo bello abstinebant; 30 amicitia haud dubiè cum Cæsare factâ: quod de omnibus, ex uno Trevirorum exemplo, colligo; quos *auxilii causâ equiteis sibi misisse* ad id bellum, testatur ipse eodem commentario postea.

Iam verò ad fineis singulorum quod attinet; tam vario ab auctoribus variis ponuntur ordine, uti haud facile dispicias, quæ vera singulis fuerit sedes. Ac Cæsar, quidem ordinem, commentario primo notatum, minus ducendum censeo; quando non hoc ei illic fuit institutum, uti dictas genteis in suas quamque fedeis ordine geographico describeret; verum uti singula earum genera, sicuti in acie constiterant, militari modo distribueret. Alius tamen ejusdem auctoris est locus, in comment. iv, ubi non aciem fruit; sed Rheni amnis decursum geo- 40 graphice designat. *Rhenus, inquit, oritur ex Lepontiis, qui Alpes incolunt, & longo spatio, per fineis Nemetum, Helvetiorum, Sequanorum, Mediomatricorum, Triboccorum, Trevirorum, citatus fertur.* Qui ordo quodammodo cum Plinii ordine, supra dicto, congruere videtur; quatenus Nemetes supra Triboccos statuantur. Strabo quoque, lib. iv, infra Mediomatricos locat Triboccos: *Μετὰ δὲ τοὺς Μεδιοματρικοὺς καὶ Τριβόκκους παραινέσσι τὸν Πῶον Τηνάρησι:* *Post Mediomatricos, & Tribocchos, Rhenum accollunt Treviri.* Verum quod ad hunc attinet, jam antè monui, quod pluribus in sequenti opere patebit exemplis, in plerisque eum sequutum esse Cæsarem. Cæsari autem fides heic esse debet admodum exigua, imò prorsus nulla; quum & alii, ut infra ostendetur, auctores ei reclamant, & ipse incuria; 50 circa hæc loca se arguat. quidpe neque Helvetii, neque Sequani infra fuere Nemetas, ut ille recenset; nec Mediomatricorum ulli Rhenum tunc accollere. sed nec Rauracorum neque Vangionum ullam facit mentionem; quos tamen amnis ripam eâ tempestate coluisse, satis certum. nam de Rauracis ipse testis est, com. i; ut supra pluribus expositum est: & de Vangionibus satis est argumenti, quòd eos, unâ

unâ cum Nemetibus ac Tribocis, jam tum in Ariovisti acie fuisse tradit: fatisque constat, post Cæsarem nullos amplius propulos ex Germaniâ in Galliam transmigrasse, ante Romani imperii inclinationem, nisi quos Augustus Cæsar transtulit Vbios atque Sugambros. Sed negligentem in hac ripâ geographum fuisse Cæsarem, patet apertius comment. vi; ubi de initio silvæ Hercyniæ sic ait: *Oritur ab Helvetiorum, Nemetum, & Rauracorum finibus*. quum tamen Helvetiis juncti fuerint Rauraci: inter hos verò ac Nemetes, Sequani ac Tribocci coluerint. Majus quoddam pondus mereri videntur verba Plinii: qui, quum ad inferiorem amnis partem recto ordine (id quod ex aliis comprobari potest auctoribus) junxerit *Vbios*,
10 *Gugernos, Batavos*; haud parum movere nos debebat, uti in superiore quoque ripâ ordinem eum observasse haud falsum, crederemus. Verum quia ex aliis auctoribus infra constabit, Spiram opidum olim fuisse Nemetum, Vornatiam Vangionū; his verò, propter angustias agrorum, tertii interponi Tribocci haud possint: nec illius heic valebit auctoritas. Taciti sanè auctoritas maxima esse debebat, utpote scriptoris gravissimi, tum accuratissimi, harumque regionum maximè gnari; quidpe qui ipse procurator Belgicæ fuit. at ne is quidem geographicam observavit dictorum populorum seriem. Nec mirum. non enim Galliæ populos describere ei institutum fuit eo opere, quod de Germaniâ conscripsit: sed ipsam Germaniam, Rheno amne finitam. antequàm autem propositum opus adgrederetur, qui populi è Germaniâ in Galliam
20 transgressi fuerant, nudis nominibus indicare voluit. Itaque sic inquit: *Quæ nationes è Germaniâ in Gallias commigraverint, expediam. & mox: Treveri & Nervii circa affectionem Germanicæ originis ultro ambitiosi sunt; tamquàm per hanc gloriam sanguinis à similitudine & inertia Gallorum separentur. Ipsam Rheni ripam haut dubiè Germanorū populi colunt, Vangiones, Treboci, Nemetes. Vbii quidem, quamquàm Romana colonia esse meruerint, ac libentius Agrippinenses, conditoris sui nomine vocentur, origine non erubescunt. transgressi olim, & experimento fidei super ipsam Rheni ripam collocati, ut arcerent, non ut custodirentur. Omnium harum gentium virtute præcipui Batavi*. In quibus verbis nullus sanè populorū ordo observatus. neque enim Nervii Vangiones contermini fuere, neque Nemetibus Vbii, neque his Batavi. Proinde, uti antè dixi, neque gravitas aucto-
30 ris in his culpanda, neque auctoritas recipienda. Iam verò Ptolemæus, cujus auctoritas, ut geographi, vel summa esse debebat, planè absurdus est circa has nationes; Nemetas infimos constituens, super hos Vangiones, dein Triboccos. Ceterum Tacitus, historiar. iv, *Tutor*, inquit, *Trevirorum copias, recenti Vangionum, Nemetum*, (sic legendum, pro *Caracatum*, infra docebo) *Tribocorum lectu auctas, veterano pedite atque equite firmavit*. Hic ordo maximè placet; videlicet, adverso flumine ripam si legas: firmatur enim ab auctore Notitiæ provinciarum, his verbis:

Sub dispositione viri spectabilis, ducis Mogontiacensis:

Praefectura militum	{	Pacensium	Saletione.
		Menapiorum	Tabernis.
		Anderecianorum	Vico Iulio.
		Vindicum	Nemetes.
		Martensium	Alta ripa.
		Secunda Flavia	Vangiones.
		Armigerorum	Mogontiaci.
		Bingensium	Bringio.
		Balistariorum	Bodobriga.
		Defensorum	Confluentibus.
	{	Acincensium	Antonaco.

50 Vbi recto ordine castra militum Romanorum, quæ nunc sunt opida, junguntur. Saletio est *Seltz*; Tabernæ, *Rhein z abern*; Vicus Iulius, *Germershem*; Nemetes, *Speir*; Alta ripa, *Altrip*; Vangiones, *Worms*; Mogontiacum, *Menz*; Bingium, *Bingen*; Bodbolica, *Boppard*; Cōfluentes, *Coblentz*; Antonacū, *Andernach*. Quæ cūcta rectè sic explicari, infrà firmabo. Quū igitur Vangionū fuerit *Worms* opidū, Treverorū autē extremū Bingiū, uti infrà ostendetur: rectè Tacitus Treveris proximè subnectit Vāgiones:

hisque Nemetes, quorum Spira: & inde Triboccos; quorum Argentoratum. Limitis igitur universis circumscribo, ab oriente Rhenum amnem, ab antiquo Mediomatricorum Sequanorumque confinio, quod fuit juxta opidum ulterioris ripæ *Burchem*, ad Navæ usque amnis confluentem, qui est apud opidum *Bingen*. à meridie eundem limitem, quo suprâ Sequanorum agrum à Mediomatricum finibus divisi. hinc ab occidente excelsa montium juga, quæ, Elsatiam ab Lotharingiâ separantia, vulgaribus vocabulis *Auf der Furst*, mox *Hundes ruck* dicta, in septentriones versûs ad opidum *Keisers Luter* extenduntur: hinc verò flumen cui id opidum adpositum, ad confluentem usque Navæ, & inde ipsum Navam, ad Rheni usque confluentē. Singulos verò sic distingvo: Triboccos ab Nemetibus, flumine Motrâ; Nemetes ab 10 Vangionibus flumine Luterio, quod eodem lacu cum antedicto illo, apud opidum *Keisers Luter* exoriens, aversâ regione in Rhenum defluit, apud Altam ripam. Sed de singulis accuratius propriis capitibus dicatur.

CAP. XI.

De TRIBOCCIS.

TRIBOCCORVM nomen in variis auctorum exemplaribus variè scriptum 20 reperitur. nam apud Plinium, in quibusdam exemplaribus leguntur *Triboci*, in aliis *Tribocci*, in aliis *Tribochi*, in nonnullis *Tribocchi*: apud Cæsare quoque, *Triboci*, *Tribocci*, *Treboci*, *Trebocci*: & apud Tacitum in libro de Germaniâ *Treboci*; in IV autem historiarum, *Triboci*. Ptolemæi item libri alii habent *Τριβόκκοι*, alii *Τριβόκοι*, nonnulli *Τριβόκοι*: quorum hoc haud dubiè mendosum, facili jacturâ tertiæ partis literæ *x*; ex quâ facta litera *v*. quod tamen vocabulum adeò placuit Rhenano, uti apud Marcellinum etiam, in lib. XVI, pro vitiatò itidem vocabulo *Tribuncos*, haud dubitaverit legere *Tribonos*: de quo plura postea. Strabonis exemplaria constanter referunt *Τριβόκκους*. In Cæsaris quibusdam exemplaribus, comment. I, accusativus casus legitur *Triboces*: haud dubio mendo, pro *Tribocos*, quum in iisdem ex- 30 emplaribus, comment. IV, sit genitivus *Tribocorum*; nec variasse Cæsarem idem vocabulum declinando simile sit veri. Reliqua illa cuncta rectè dicuntur; variantibus scilicet Celticæ lingvæ dialectis. nec enim eorum perinde displicet sententia, qui dictam sic nationem arbitrantur, à loco, qui nunc Elsatiae vicus dicitur *Zun dreyen buchen*, id est, *Ad treis fagos*. prisca enim Celtæ *tres* dicebant *thri*, & variante dialecto, *thre*: *fagus* autem arbor, quæ superioribus Germanis dicitur *buche* & *büche*, inferioribus, sive Saxonibus est *böke* & *böke*, & Rheni divortiorum ostiorumque accolis *boeke*, & *bueke*. Hinc etiam apud Marcellinum, dicto libro, pro *Tribuncos*, legendum ego judico *Tribuccos*. nam eandem nationem eum illic intelligere, infrâ ostendam. Ceterum continent Trebocorum fines antiqui nunc Elsatiae superioris partem dimi- 40 diam, septentriones spectantem; item inferioris partem ferè dimidiam, illi proximâ.

Primus à Sequanorum finibus, & opido eorum Argentariâ, in Tribocis memoratur locus tabulæ itinerariæ, nomine *HELELLVM*. unde XII numerantur millia passuum Argentoratum usque. Esse eundem hodiè vicum *Elle*, dextræ Elli amnis ripæ adpositum, cum nomen, tum itineris tractus ab Argentariâ Argentoratum versûs, & spatium indicant; maximèque antiquitatum Romanarum reliquiæ, quæ heic magnâ copiâ superioribus annis repertæ sunt. Apud Antoninum duobus in itineribus à Monte Brisiaco Argentoratum versûs, legitur locus, cui nomen *Helveto*. à quo Argentoratum usque, in primo itinere numerantur millia passuum XXIX, in altero XXX. & ab eodem ad Montem Brisiacum, primo itinere XXVIII, 50 altero XX; numeris ferè ubique corruptis; quod situs regionum indicat. Equidem haud dubito, quin idem sit locus hic, qui *Helellum* scribitur in tabulâ: nam in plerisque nominibus Antonini itinerario cum tabulâ convenit. non tamen *Helvetum* emendaverim in *Helellum*; sed in *HELELLVM*, idque ex Ptolemæo: apud quem opidum eodem tractu, inter Argentariam & Argentoratum, Græcè legitur

legitur Ε'λληβος; vulgò quidem cum tenui spiritu, quasi Latine sit *Elcebus*. à quo Rhenanus regionem *Elfatiam*, quæ Germanis est *Elfaß*, dictam vult, quasi *Elces*, & mox *Elfes*: *Elcebum* verò ipsum interpretatur patrium opidum *Sletstat*. Ego verò ex Antonino & tabulâ, cum denso spiritu dictum Ptolemæi vocabulum legendum cen-
 30 *30* *Brisach* & vicum *Ellum*. Ceterum locus hic haud dubiè nomen traxit è vocabu-
 lo amnis; qui vulgò nunc dicitur *Ill*; olim autem dictus videtur *Helwel*, & *Hellel*;
 quod postea contractum in *Ell*. à quo mox regionis, quam ille secat, incolæ voca-
 ti fuere *Thi E L S E S S E R*, quasi dicas, *die an der Ell gesessen seind*, id est, *qui Ellum*
accolunt, sive, *qui ad Ellum sedeis habent*. Et hinc regio ipsa *E L S A S S*, & *E L S A T Z*:
 unde Latinum nomen *E L S A T I A*; quod vulgò nunc dicitur *A L S A T I A*.

Sequitur hinc *ARGENTORATVM*; Græcè Ptolemæo *Ἀργεντοράτων*. apud
 quem Vangionum id habetur opidum; ingenti, ut antè dictum, errore: qui li-
 brariorum incuriâ, quod vult Rhenanus, excusari minimè potest; quando numeri
 graduum, & scrupulorum, sic ipsum scripsisse Ptolemæum, manifestè produnt.
 20 *20* Nec Mercatoris heic probo institutum; qui in tabulâ Galliæ, populorum juxtâ
 hoc tractu & opidorum vocabula alio posuit ordine, quàm apud Ptolemæum lege-
 rat. aliùs quidpe est operis, errores geographi indicare; aliùs, tabulas ad mentem
 ejus delineare. Nec tamen tam dextrè Mercator meliorem heic constituere scivit
 ordinem (neque enim id nimium perplexus ille auctoris error patitur) quin Neme-
 tum fieret Argentoratum. Sed hoc idem esse opidum, quod nunc vulgari voca-
 bulo *Strasburg*, princeps Elfatæ urbs apud Rhenum, magnificum simul & gratissi-
 mum Musarum domicilium; convincunt itinera, ex variis Europæ locis, ab Anto-
 nino & auctore tabulæ Argentoratum usque descripta: quorum singula explicare,
 longum foret, nec necessarium; quando id cuivis per se intelligere promptissimum.
 30 *30* Libellum provinciarum civitatumque Galliæ citasse suffecerit; in quo sic legitur:
Civ. Argentoratensium, Stratisburg. Kalendarium vetus, quod in hac urbe, in bibliothecâ
 majoris templi adservatur, eodem nomine haud semel adpellat *Stratisburgum*. Ai-
 moinus, lib. v, cap. xxv, *Stratburg*. Esse id ejusdem originis cum *Argentorato*, haud e-
 quidem ego dubito. quū enim fortè locus Germanis diceretur *An der argen straassen*,
 sive *straatzen*, aut *straaten*; Romani stridorem S literæ, & duritiem cumularū con-
 sonantiū, ut in plerisque aliis, heic abhorrentes, suo ore compositū vocabulū fecere
Argentoratum. Quum autem id, quod primū erat vicus, in opidum excrevit; Ger-
 mani abjectis tribus prioribus vocibus, & adjecto in fine vocabulo *burg*, quod opidū
 seu locum septum munitumque significat, dixere *Stratzburg*. unde apud Aimoinū est
 40 *40* *Stratburg*; & in dicto libello provinciarum, item in Kalendario veteri, *Stratis-*
burg. posteriores vocavere *Strasburg*. Primus auctorum, quorū monumenta ad no-
 strum pervenerunt sæculum, hujus urbis meminit Ptolemæus, *legione* ibidem *V I I I*
Augustâ locatâ. unde antiquitas ejus perspicui potest. Ptolemæum quidpe non vicos
 in Galliâ, sed præcipuas tantū recensuisse urbeis, nemo est, qui non facile perspiciat.
 Ad eam verò dignitatem haud facile Argentoratū escendere potuit, nisi longâ ante
 Ptolemæum celebritate. Itaque etiam non dubito, quin hoc unum fuerit, ex *L* am-
 pliùs castellis illis, quæ Drusus apud Rheni ripam erexit. Antoninus certè & auctor
 tabulæ, magni nominis suo ævo fuisse urbem, eo ipso satis testantur, quòd itinera
 huc, ceu ad locum celebrem, variis ex locis direxerunt; hic verò etiam primariæ
 50 *50* urbis figurâ depictam refert. Fallitur igitur quàm vehementissimè, magnus in aliis
 vir, mihi quondam amicissimus, quem in parentis loco (id amore suo evicit) semper
 colui, Iosephus Scaliger; qui Valentiniani imperatoris tempore vicum fuisse censet.
 Error ejus planiùs uti dispiciatur, Aufonii carmen, ex quo id collegit, in medium
 adducere liceat. Mosellam amnem poëta descripturus, sic inquit:

Transferam celerem nebuloso flumine Navam,

D ij

Addita

Addita miratus veteri nova mœnia vico;
 Aequavit Latias ubi quondam Gallia Cannas;
 Intectaque jacent inopes super arva caterva.
 Vnde iter ingrediens nemorosa per avia solum,
 Et nulla humani spectans vestigia cultus,
 Praterco arentem, sitientibus undique terris,
 Dummissum, riguasque perenni fonte Tabernas:
 Arvaque Sauromatum nuper metata colonis.
 Et tandem primis Belgarum conspicio oris
 Nivomagum, divi castra incluta Constantini. 10
 Purior campis aër, Phœbusque sereno
 Lumine purpureum reserat jam sudus Olympum;
 Nec jam, consertis per mutua vincula ramis
 Queritur exclusum viridi caligine cœlum:
 Sed liquidum jubar, & rutilam visentibus aethram,
 Libera perspicui non invidet aura diei;
 In speciem quam me patriæ cultumque nitentis
 Burdigala, blando pepulerunt omnia visu;
 Culmina villarum pendentibus edita ripis,
 Et virides Baccho colles, & amœna fluentia 20
 Subterlabentis tacito rumore Mosella.
 Salve amnis, laudate agris, laudate colonis,
 Dignata imperio debent cui mœnia Belga.

Ad hæc sic Scaliger: Ausonius, vivente adhuc Valentiniano imperatore, præfectus
 prætorio Galliarum, Argentorato Treviros proficiscens, multum ac diu Argentoratum ipsum
 contemplatus est, admiratus nova mœnia, quibus ille vicus nuper circumdatus fuerat: cum
 paucis aliquot antè annis, & illum vicum à barbaris vastatum, & cruentam cladem ibidem
 barbaris acceptam meminisset. nam à Claudio Iuliano, nobilissimo Cesare, sub Constantio,
 in campis Argentoratensibus caesa fuerant infinita hostium copia. Itaque inde rece- 30
 dens, ut jam dixi, Treviros cogitabat. Neceße autem ei, qui à campis Argentoraten-
 sibus Treviros proficiscitur, Navam fluvium trajicere. Et paullo post: Transiit au-
 tem fluvium Ausonius, non ad Bingium, quod hodiè vocatur Bingen; nam longinquum est:
 sed non longè à silvâ, quæ hodiè vocatur Vnterwald: quod ab illâ silvâ directum iter ac
 compendiosum sit ad opidum Nivomagum, cuius postea meminit. Treviros Auso-
 nium profectum, collegit Scaliger ex duobus hisce versibus:

Salve amnis, laudate agris, laudate colonis;
 Dignata imperio debent cui mœnia Belga.

hi quidpe Augustam Trevirum denotant; ut suo loco latiùs explicabitur. Quod
 autem ait, necesse esse ei, qui Argentorato Treviros proficiscatur, Navam trajicere
 flumen; in eo satis longè à viâ rectâ, & compendiosâ aberravit. hæc enim est ab 40
 Argentorato per opida Brumt, Saarwerden, Saarlben, Saarbruck, Bußfeld & Heide.
 quo in itinere nusquam attingitur Nava flumen. Ausonius Trevirorum Augu-
 stam an pervenerit, uti ex hoc carmine incertum, sic eundem non Argentora-
 to, sed Bingio profectum, satis liquet. Et quænam, per fidem, hæc ὑπερπρόσθετος
 ab Argentorato ad Navam mox, sine ullâ locorum interjacentium mentione?
 quum tamen in multo breviori spatio, inter Navam & Nivomagum (Nüma-
 gen nunc est, ad Mosellam) silvas memoret, & Dummissum, & arenteis circa
 hunc arenas, & Tabernas cum fonte, & arva Sarmatis attributa. Hæc verba,

iter ingrediens nemorosa per avia solum,
 Et nulla humani spectans vestigia cultus, 50

ipse Scaliger intellexit de silvoso inter Navam & Nivomagum tractu. nec tamē per-
 spexit, his silvis junctū fuisse vicum, unde egressus Ausonius. quidpe descripto vico,

Aequavit Latias ubi quondam Gallia Cannas,

mox post alterum versum subjicit:

Vnde iter ingrediens nemorosa per avia solum,

*Et nulla humani spectans vestigia cultus,
Prætereo arentem, sitientibus undique terris,
Dumniſſum.*

Pro Dumniſſo, tabula, in itinere à Bingio Trevirorum Augustam, habet *Dumnum*, locū haud procul Dumniſſo ſitū, cui nomen hodiè *Daun*; ut ſuo loco clariùs demonſtrabitur. A Dumno, in eodem itinere, habet eadem tabula *Belginum*: dein *Noviomagum*; quod Aufonius adpellat *Nivomagum*. Vnde perſpicuum fit, non Argentorato proſectum poëtam, ſed Bingio. quòd antea vicus, tunc in opidi modum novis moenibus cinctum erat. Magnam factam eſſe ad Argentoratum à Iuliano Cæſare cladem Germanorum, omnes equidem loquuntur hiſtoriæ iſtius ſæculi. at quomodò huc quadrat hic verſus Aufonii;

Aequavit Latias ubi quondam Gallia Cannas?

Cōparatio ſanè nulla fieri poteſt inter Cannenſem & Argentoratenſem cladeis. quidpe in Cannenſi clade Romani victi fuère; in Argētoratenſi verò hoſtes. Marcellinus lib. xvi i; de Argentoratenſi pugna: *Hoc memorabili bello, comparando quidē Punicis & Teutonicis, ſed diſpendio rei Romanae peractō leviſſimo, ut fauſtus Cæſar exultabat, & felix.* Romanorum quoque in Galliā cladem poëtam innuere, certum eſt. Ac vox iſta, *quondam*, remotius ſanè tempus denotat, quàm quod Iuliani ad Argentoratum, & Gratiani poſtea ad Argentariam, pugnas interceſſit. Statim poſt Gratiani pugnam carmen hoc ſcripſiſſe Aufonium, declarant hi verſus:

— Nec præmia in undis

*Sola; ſed Auguſta veniens quòd mœnibus urbis
Spectavit junctos natiq̃ue patrisq̃ue triumphos,
Hoſibus exactis Nicrum ſuper & Lupodunum,
Et fontem Latiis ignotum annalibus Iſtri.
Hæc proſtigati vênit modò laurea belli:
Mox alias, aliasq̃ue feret.*

Anni autem inter hoc Gratiani, & illud Iuliani bellum, xx, non ampliùs, intercedunt. Quòd ſi igitur poëta pugnam apud Argentoratum intellexiſſet, poterat uti voce *nuper*; quæ magis congrua: ut mox infra;

Arvaque Sauromatū nuper metata colonis.

Et hoc quidem ſub Diocletiano, à Constantio & Maximiano Cæſaribus factum, ante pugnam Argentoratenſem; ut auctor eſt Eutropius lib. ix: *Varia deinceps, & ſimul, & viritim, bella geſſerunt* (dicti Cæſares;) *Carpis & Baſſernis ſubactis, Sarmatis victis. quarum nationum ingentes captivorum copias in Romanis ſinibus locaverunt.* ſcilicet in Galliā, ut teſtis eſt Aufonius. Ergo ſi hæc ei Sarmatarum locatio in Galliā *nupera*; quanto magis debebat eſſe pugna Argentoratenſis, à Iuliano pugnata? Sed Bingio poëtam proſectum, non Argentorato, ſatis liquidò patet. Scaligerum duæ potiſſimū res in errorem impulerunt. quarum prima fuit, magna illa pugna, ad Bingium quondam facta; quam ille Iuliani pugna Argentoratenſem eſſe putavit. altera fuit nomen *Tabernarum*; quas ille Tabernas Elſaticas eſſe, credidit Ortelio. Ac ſanè vocabulum hoc, frequentibus hoc tractu locis adfixum, varios aliis quoque viris doctis peperit errores; quos infra indicabo. Verū monendus lector, hæc me non tam oppugnandi clariſſimum virum gratiā ſcripſiſſe, quàm uti celeberrimæ nunc, ſplendidiffimæq̃ue urbi antiquiſſimum ſplendorem adſererem. Argentoratū igitur jam ante Ptolemæum clara urbs, poſt etiam in hiſtoriis Romanorum legitur celebratiſſima. nam Marcellinus, qui Gratiani tempore vixit, lib. xv, diſertè inter præcipuas primæ Germaniæ urbeis recenſet; quarum reliquæ apud eum, *Magoniacus, Vangiones, Nemetes.* conſimiliter lib. xvi pugnam Iuliani apud Argentoratum victoriamque referens, *urbem* vocat, non *vicum*. & Zoſimus, ſub initium libri i i i, eandem commemorans pugnam, diſertè *πόλιν*, non *κόμην* adpellat. Celebriorem etiam fuiſſe urbem, quàm Nemetes, & Vangiones; quarum illam nunc Spiram, hanc Warmaciam dici, poſtea oſtendam; perſpicitur ex eo, quòd. has nullā figurā depictas habet tabula; nec Antoninus itinera ad eas terminat: quorum utrumque Argentorato tributum, ſuprà oſtendi.

Aliud Triboccorum opidum apud Ptolemæum legitur *Βρευχόμαγος*, BREY-COMAGVS. in tabulâ idem adpellatur BROCOMAGVS: ad quod ab Argentorato numerantur millia passuum VII. Id nunc esse *Brumt*, ad Sornum amnem, quod rectius ab aliis effertur *Brumat*, quasi *Brukmag*; nomen, & situs, & intervallum testantur. Apud Antoninum idem loci nomen malè xx mill. pass. ab Argentorato dissitum est. Apud Marcellinum, lib. xv, mendosè scriptum est, per T, *Brotomagus*.

Ad eundem amnem, versùs fontem, montiumque juga, quibus Tribocchos ab occidente terminari dixi, sitæ sunt TABERNÆ; quas suprà, capite ix, in itinere Argentorato Divodurum versùs, exposui. Has, per ingentem errorem, multi viri docti crediderunt esse easdem, quæ *Tres tabernæ* leguntur apud Ammianū, lib. xvi. 10 & easdem item, quas Ausonius in dicto carmine memoravit, inter Bingium & Trevirorum Augustam. de quibus utrisque suo loco dicetur.

CAP. XII.

De NEMETIBVS.

TRibocchis ab septentrionibus, ut antè dictum, continuabantur NEMETES; Cæsari, Plinio, Tacito, & aliis scriptoribus antiquis memorati. Apud Ptolemæum malè interpretes genetivum casum Græcum *Νεμετῶν*, interpre- 20 tantur Latine *Nemotorum*. quidpe ab illo Græco genitivo, quis non credat nominativum auctori fuisse potius *Νεμέται*, quàm *Νεμετόν*; quum Latinis scriptoribus sint *Nemetes*? sic namque Tacitus quoque *Nemetas* dixit, annal. lib. xii, à nominativo *Nemeta*: & item Ammianus lib. xvi. Apud Tacitum, historiar. lib. iv, in rebellionem Galliarum, *Caracatium* populorum legitur nomen, in his verbis: *Tutor Trevirorum copias, recenti Vangionum, Caracatium, Tribocorum lectu auctas, veterano pedite, atque equite firmavit: corruptis spe, aut metu subactis legionariis, qui primò cohortem præmissam à Sextilio Felice, interficiunt: mox ubi duces, exercitusque Romani propinquabant, honesto transfugio redièrunt: secutis Tribocis, Vangionibus, & Caracatibus.* 30 Hos Rhenanus, vocabuli nescio quam similitudinem sequutus, circa arcem *Dra- chenfels* fuisse suspicatur. At ego altioris considerationis rem esse censeo. Galliarum rebellionem, à Batavis coeptam, qui paullo attentius apud Tacitum legerit; omne Germanicum cis Rhenum nomen simul tum rebellasse deprehendet. Inter Germanos autem Cisirhenanos, Nemetes quoque, cum alii auctores, tum ipse Tacitus recenset; uti suprà cognitum. Igitur cum Vangionibus, ac Tribocis, Nemetes quoque Treveris sese junxisse, maximè credibile est. Tacitum autem, curatissimum certissimumque illius ævi historiographum, præterisse id, haud censendum. Vangionibus atque Tribocis, Rheni ripam colentibus, quum in historiâ ejus fociuntur obscuri illi, & quasi terrâ prognati *Caracateis*; quumque, simul à Romanis deficientes, Treveris se junxerint: veri quàm maximè fit simile, finitimos etiam 40 fuisse iisdem. Finitimi autem his nulli memorantur auctoribus, nisi *Nemetes*. Itaque haud dubito, quin mendum sit in duabus vocibus, *Caracatium*, & *Caracatibus*: pro quibus repono *Nemetum*, & *Nemetibus*. Neque enim *Caracatium* vocabulum apud ullum auctorem reperitur, nisi apud unum Tacitum: neque apud hunc, nisi loco modò citato.

Antoninus in itinere à Tauruno, Pannoniæ opido, ad Galliæ opidum Arenatium, quod nunc, in Geldriâ dicitur *Arnhem*, primum à Triboccorum Brocomago habet locū, cui nomen CONCORDIA; & inde *Noviomagum*. Hunc esse Spiram, mox infra docebo: *Concordiam* Simlerus & Rhenanus hodiè volunt esse arcem cū vi- 50 co, ix M. p. ab Argentorato versùs occasum dissitum, vulgari vocabulo *Kochersperg*: nempe è nominis itidem similitudine. Verùm quàm vehementer illi fallantur, cum ipsum Antonini iter, tum maximè Marcellini docent historiæ. Quid enim à Brocomago, quod nunc est *Brumt*, Spiram tendenti, accessio est ad *Kocherspergium*? unde si Spiram directissimâ viâ pergere velis, Brocomagum repetas necesse est. Marcellinus lib. xvi, Iulianum Cæsarem, post cladeis Alemannorū prope Lugdunū, & in insulis Rheni

Rheni circa Basiliam factas, *conversum* fuisse, tradit, ad reparandas Tres tabernas, munimentum ita cognominatum, haud ita dudum obstinatione subversum hostili. paullo autem post ait Chonodomarium, & alios Alemannorum reges, in unum virum suarum omni collecto, concessisse prope urbem Argentoratum, extrema metuentem Casarem arbitratos recessisse, cum ille etiam perficiendi munimenti studio stringeretur. mox deinde narrat, Iulianum adversus Alemannos signa movisse: aitque à loco, unde Romana promota sunt signa, ad usque vallum barbaricum quartam leucam signatam fuisse & decimam, id est, unum & viginti millia passuum. Post conflictum deinde, ac fugam Alemannorum, hæc ejus leguntur verba: dum hæc aguntur, rex Chonodomarius, re-
10 pertâ copiâ discedendi, lapsus per funerum strues, cum satellitibus paucis, celeritate rapidâ properabat ad castra, quæ prope Tribuncos, & Concordiam, munimenta Romana fixit intrepidus, ut ascensis navigiis, dudum paratis ad casus ancipites, in secretis secessibus evaderet. Et quia non, nisi Rheno transito, ad territoria poterat pervenire; vultum, ne agnosceretur, operiens, sensim retulit pedem. Cumque propinquaret jam ripis, lacunam palustribus aquis interfusam, circumgrediens ut transiret, calcatâ mollitie glutinosâ, equo est evolutus: & confestim, licet obeso corpori gravior, ad subsidium vicini collis evasit. Quem agnitum (vet enim potuit celari qui fueret, fortunæ prioris magnitudine proditus) statim anhelato cursu cohors cum tribuno secuta, armis circumdatum aggerem nemorosum cautiùs obsidebat; perrumpere verita, ne fraude latenti inter ramorum tenebras
20 exciperetur occultas. Quibus visis compulsus ad ultimos metus, ultro se dedit, solus egressus. comitesque ejus ducenti numero, & tres amici junctissimi, flagitium arbitrati, post regem vivere, vel pro rege non mori, si ita tulerit casus, tradidère se vinciendos. Ex his jam omnibus, non minùs quàm ex Antonini itinere, patere puto, Kocherspergium non esse Concordiam. prope Concordiam quidpe Chonodomarius castra posuerat: ab his autem ad Tres tabernas, quas nunc esse Rhein Zubern, id est, Rheni Tabernas, mox infrà probabo, millia tantum XXI numerat Marcellinus. at à Rheni Tabernis ad Kocherspergium usque millia sunt circiter XL. Sed Rhenanus post fugam demùm Chonodomarium arbitratur, cum cæ illis satellitibus, & tribus amicis junctissimis castra ista fixisse non procul à Tribonis (sic enim ille legere mavult, pro Tribuncos) & Concordia. unde, nequaquàm fugienti similis, paulatim ad Rhenum progressus est. Verùm quæro ego, quænam Chonodomarius castra cum ducentis dumtaxat ac tribus viris figere potuit? aut quænam spes fuit, ea contra XXI millia Romanorum defendendi? Satis apertè disertèque Marcellinus testatur, Chonodomarium non ad castra figenda cum paucis discessisse; sed celeritate rapidâ properasse ad ea castra, quæ prope Concordiam ante pugnam intrepidus fixerat. causam autem properandi fuisse, ut ascensis navigiis, quæ jam ante pugnam paraverat, in ripâ Rheni, ad casus ancipites, in secretis secessibus evaderet. antequàm autem ad castra & ripam pervenit, equo evolutus est, in loco palustri & uliginoso. Omne prælium factum esse apud ripam Rheni, testatur idem auctor paullo antè, his verbis: Ultimo de-
30 nique trudenti discrimine, barbari, cum elati cadaverum aggeres exitus impedirent, subsidia fluminis petivèrunt, quæ sola restabant, eorum terga jam perstringentis. & quia cursu, ab armis concito, fugienteis miles indefessus urgebat; quidam nandi peritiâ eximi posse discriminibus arbitrati, animas fluctibus commiserunt: & cetera, quæ sequuntur. Ceterùm Tribonos apud Marcellinum Rhenanus legit, uti antè dictum, pro Tribuncos; quia in suo Ptolemæo corruptam vocem legerat Τριβονοί, pro Τριβύνκοι; de quâ suprâ monui: interpretaturque Tribonos vicum Kirchheim, III mill. & 15 pass. à Kocherspergio distantem. quò etiam istud rapuit, è vitâ divi Florentii Scoti, Eo quoque tempore rex Dagobertus apud municipium, tunc Troniam, quasi Trojam novam, nunc Kirchheim dictum, sibi domicilium fixerat. At quæro ego, quænam ille puta-
40 verit castra Alemannorum tam vasto fuisse spatio, uti prope bina Romanorum munimenta distenta fuerint? aut quænam bina Romanorum munimenta tam arcto spatio inter se posita, uti inter vel prope utraque justa Alemannorum castra figi potuerint? Quæro item, in quem usum munimenta hæc ad Kocherspergium, & Kirchheim ædificata à Romanis existimaverit? Si ad arcendos Galliâ Germanos; certè longiùs à limite Galliæ amne Rheno dissita fue-

runt, quàm uti huic bono infervire quirent. nec opus quidem eis fuit hoc situ; quando jam alia, multo commodiore situ, propius amnem fuere ad Helellum, Argentoratum, & Brocomagum. Responsio heic certè nulla idonea sanaque dari poterit. Ego falsos illos apud Ptolemæum *Τριβόκκας* emendandos esse in *Τριβόκκας*, jam antè docui. heic verò apud Marcellinum, faciliori correcturâ, quàm quæ Rheno tentatur, unicâ tantum literâ mutatâ, è voce *Tribuncos*, facio *Tribuccos*; ut suprâ notavi. pluralia autem vocabula *munimenta Romana*, in singularē numerum restringo; uti verus verborum sensus sit iste: *properabat ad castra, quæ prope Tribuccos, & Concordiam, munimentum Romanum, fixit*. Concordia quidpe fuit munimentum Romanorum in Nemetibus, in confinio Triboccorum, ad confluentem Moterni 10 amnis: quod hodièque è conditoris, ut ego arbitror, nomine adpellatur *Drusenheim*; quasi *Drusi domicilium*, sive *sedes*. nam Drusum *L. amplius per Rheni ripam direxisse castella*, auctor est Florus, lib. iv, cap. ultimo. Hoc etiam opidum xxiv mill. pass. à Rheni Tabernis abest. à quo si iii millia descendas, incidēs in vicum *Statmat*, xxi mill. à dictis Tabernis dissitum. qui jam haud dubiè is est locus, in quo Chonodomarius cum ceteris Alemannorum regibus, castra fixerat; & juxta quem pugna commissa. quod ipsum etiam solum infra dictum vicum palustre ad insulam Rheni arguit. Rectè item hac iter agitur à Brocomago Noviomagum, id est, Spiram versùs; quod describit Antoninus. apud quem si xviii millia, quæ leguntur inter Brocomagum & Concordiam, detrahās ad x millia, quæ hinc numerantur Novi- 20 omagum usque; verum intervallum inde fiet à Drusenhemio Spiram usque, millium xxxviii. & si x illic, pro xviii, reponas; verum etiam habebis spatium inter *Brumat* & *Drusenheim*. De cetero notandum heic, pugnam istam cognominatam esse *Argentoratensem*, non quòd sub ipsis Argentorati mœnibus facta sit; sed quia Argentoratum, quod xiv hinc millia passuum dissitum, præcipua nobilissimæque hujus tractus urbs, dignissima videbatur unde tam nobilis memorandaque pugna cognomentum ferret. nam sic quoque antè dixit idem auctor, Chonodomarium, cum reliquis regibus, *prope urbem Argentoratum concessisse*; quum castra illa prope Concordiam intelligeret. Hinc etiam non Nemeteis nominavit, in quorum tamen finibus & castra fuere, & prælium commissum; sed Tribuc- 30 cos: quia in his Argentoratum, à quo prælium cognominandum erat.

Porro, à Brocomago versùs Maguntiacum, sequitur in tabulâ, post xviii millia passuum, *SALETIO*: & hinc post xi millia *Taberna*. Apud Antoninum, inter Argentovariam & Saletionem, vii tantum numerantur millia; manifestissimo indicio, locorum intercedentium interiisse nomina; *Helveli, Argentorati, Brocomagi, & Concordia*. à Saletione tamen Tabernas usque leguntur millia xiii. *Saletionem* nunc esse *Seltz* opidum cum arce ad Rhenum; nomen, situs, atque intervalla extra controversiam ponunt. sunt quidpe hinc ad opidum *Brumt* millia pass. xviii; ut habet tabula: & ad opidum *Rhein Zabern*, xiii paullo ampliùs; ut ferè convenit iter Antonini. Liber quoque Notitiarum à Saletione versùs Mogontia- 40 cum primas ponit *Tabernas*. & item Marcellinus, lib. xvi, opida hujus ripæ sic recenset: *Argentoratum, Brotomagus, Tabernas, Salisnem, Nemetas, Vangionas, Maguntiacum*. omnia recto ordine, nisi quod *Tabernas* præmisit *Salisni*; qui locus haud dubiè idem est, qui *Saletio*. nam & in annalibus Francorum legitur *Salesia*. Pro voce Marcellini, *Salisnem*, nimium vitiosam in suo exemplari habuit Rhenanus vocem *Sebusianos*: ex quâ ille facit opidum nunc *Weissenburg*, xi mill. pass. à Saletione dissitum: vultque Sebusianos hos nullos alios esse, quàm qui corrupto vocabulo legantur apud Cæsarem, sub finem comment. i. *Sedusi*, populi in exercitu Ariovisti. qui quo tractu trans Rhenum in Germaniâ fuerint, suo loco dicetur.

Sequuntur hinc *TABERNÆ*, Marcellino, Antonino, tabulæ, & libro 50 Notitiarum memoratæ. Hæ apud eundem Marcellinum eodem lib. xvi paullo post *Tres Taberna* cognominantur. an satis rectè, haud facile dixerim: nisi quòd suspicer, quia & ipse Marcellinus antè, & omnis reliqui auctores vocant simpliciter *Tabernas*, librarios, vel alium quemdam sciolum postea adjecisse vocem *tres*: nempe, quia in Latio prope Romam, in viâ Appiâ, locus ei notus erat, nomine *Tres*

Tres tabernæ; quarum apud Ciceronem, & in actis apostolorum fit mentio. Tabernæ illas nunc esse opidum *Rhein Zabern*, nemo dubitare potest; quando huc & situs castrum Romanorum quadrat, & nomen, & intervallum; quod millia passuum *xiii*, quæ Antoninus à Saletione ad Tabernas usque numerat, paullo excedit. Et quamvis par sit spatium, à Saletione ad opidum *Berg Zabern*, *x* millibus, & *10*, passibus à Rhenanis Tabernis, versus occasum, distitas; tamen multo credibilis est, Romanorum munimentum in ipsâ fuisse amnis ripâ; quemadmodum reliqua hinc, ad oceanum usque. Quin ego facile suspicer, si Marcellinus addidit aliquod cognomentum, scripsisse eum *RHENI TABERNAS*; ad discrimen videlicet ceterarum Tabernarum; quæ plures numero in his oris fuere; ut quas supra in Triboccis retuli, nunc Elfatias cognominatas; & quas Ausonius in Treveris inter Bingium & Noviomagum nominavit; de quibus suo loco dicetur: item quarum memoratio quidem apud veteres auctores nulla, nunc tamen antiquo Romanorum vocabulo dicuntur *Tabernæ*, Germanis cognominatæ *Berg zabern*, id est *TABERNÆ MONTANÆ*. Illas autem ad ripam Rheni, Marcellinus primo loco simpliciter vocavit *Tabernas*, sine cognomine; quia positu inter reliqua Rheni opida satis notum fore putavit, quasnam ex omnibus intelligeret. Rhenanus, natione Elfatius, quum apud Antoninum, & in tabulâ, in proximè dicto itinere, item in libro Notitiarum, non posset non intelligere dictas modò Tabernas ad Rhenum; tamen (nescio an ex nimio in patriam amore, quod perquam vehementer ego suspicor) nomen earum, omnemque mentionem suppressit, quasi nullæ umquam fuissent antiquis temporibus: *Tresque* illas *Tabernas* apud Antoninum interpretatus est patriæ terræ opidum, Tabernas Elfatias. Contra quem uti breviter agam; quæro: Si Triboni (sic ipse legit apud Marcellinum) & Concordia, nunc sunt *Kirchem*, & *Kochersperg*, Tres verò illæ Tabernæ sunt *Elsaß Zabern*: quomodo huc convenit, quod Marcellinus tradidit, Iulianum cum exercitu à Tabernis ad castra Alemannorum, quæ prope erant Concordiam, *xiv* leucas, id est, millia passuum *xxi* fuisse profectum: quum à Tabernis Elfatias ad Kocherspergium *viii* tantum sint millia; & ad Kirchemium *ix*? Nullo sanè modo. Ego verò satis firmis jam antea demonstravi argumentis, Concordiam, & castra Alemannorum apud Rheni fuisse ripam. quibus satis comprobatis, de Tabernarum istarum munimento jam minimè dubitari potest, quin in eadem id fuerit ripâ. *quo edificato*, ut inquit Marcellinus, *constabat, ad intima Galliarum, ut consueverant, adire Germanos arceri*. quod certè de Tabernis Elfatias dici non poterat. stultum namque fuisset, & amentia plenum, ad has expectare hostem; atque hinc demum è Galliâ eum repellere: quum multo satius foret, in ipso limite, id est, in Rheni ripâ ei ob stare, transituque eum arcere.

Ceterò, inter Rheni Tabernas, & Nemeteis, Notitiâ provinciarum habet *præfecturam militum Anderecianorum* in *VICO IULIO*. Nemeteis nunc esse Spiram, mox ostendam. inter hanc verò & Tabernas Rheni, *xvi* sternuntur millia passuum. quo spatio nihil nunc occurrit in ripâ amnis, præter opidum in medio itineris, vulgò *Germershem* dictum. quod *Vicum Iulium* esse inde colligo, quod castra militum Anderecianorum, neque Tabernensibus, neque Nemetensibus propius, quàm post millia *viii*, accessisse credibile est.

Sequuntur igitur à Vico Iulio, in Notitiâ provinciarum *NEMETES*, & proximè hinc *ALTA RIPA*. De hac dubitari minimè licet; quando etiamnum vicus in ripâ Rheni, ad confluentem Luteri amnis, haud longè supra confluentem Nicri, eodem vocabulo, nisi quod corrupto, dicitur *Altrip*. *Nemetes* urbem Marcellinus quoque habet lib. *xv*, & *xvi*. De hac sic libellus provinciarum, civitatumque Galliæ: *Civ. Nemetum; hoc est, Spira*. Nemetes totius nationis fuisse vocabulum, supra ex pluribus auctoribus ostensum est. Urbs igitur isthæc aliud initio habuit vocabulum. quo abjecto, quum caput foret nationis, hujus nomen adsumsit; ut aliæ per Gallias primariæ urbes, de quibus supra dictum. Apud Ptolemæum unica *ἡ Νεμετῶν* legitur *Νοῖομαγος*, *NOVIOMAGVS*: haud dubio argumento, hanc fuisse caput nationis. eadem igitur est & *SPI-*

& SPIRA, juridico totius imperii conventu nunc urbs clara. Antoninus etiam, inter Tabernas & Bornitomagum, quæ nunc est *Worms*, habet Noviomagum: & tabula inter Tabernas & Borgetomagum; quod idem esse Bornitomagum mox infra ostendam. Numeri millium passuum apud neutrum rectè constant. Sunt autem inter Tabernas & Spiram millia XVI: & hinc Vornatiam XXV. Sed apud Ptolemæum non placet legi Νοῖόμαγος; quod multo pejus interpretibus vertitur Latine *Næomagus*. Scripsisse auctorem Νοῖόμαγος, non modò heic, sed in Lexubiorum quoque & Vadicassiorum ejusdem nominis opidis, haud ego dubito. sic enim apud eundem legitur Βιτρυγῶν Οὐβίσσων Νοῖόμαγος, *Biturigum Vibiscorum Noviomagus*. Variasse autem auctorem idem vocabulum aliter alio in loco, non credibile. Et fre- 10 quens quidem ei hæc scribendi ratio. sic namque sunt in eadem Galliâ, Αὐάντων, Αὐάξαν, Βαταυόδερον, Λεμονίκοι, Νουάσιον, Ροβέσιον; *Aventicum, Avaricum, Batavodurum, Lemovici, Novesium, Rovesium*.

Post Noviomagum Nemetum sequitur in extremis Nemetum finibus *Alta ripa*; de quâ suprâ dictum.

Ceterum N E M E T V M antiquitatem, potentiamque ex eo probare Freherus conatur, quòd ab his sumtum nomen omnibus in universum Germaniæ nationibus ab exteris tributum fuerit: ut à Slavis; quibus etiam nunc Germani dicuntur N I E M C Y. Sed fallitur ille quàm vehementissimè; lingvæ Slavicæ prorsus ignarus: quum vocabulum id multo minùs ad Nemetes, Cisirhenanos Germanos, 20 pertineat, quàm nomina opidorum per Galliam & Hispaniam, *Nemetacum, Nemetocerna, Augustonemetum, Nemetobriga*. hæc quidpe omnia ex eodem, quo nomen *Nemetum*, fonte promanasse poterant; siquidem Galli & Hispani ejusdem cum Germanis Celticæ gentis nationes. At Slavorum *Niemcy*, unde originem habeat, nemo lingvæ Slavicæ gnarus ignorare potest. dicitur enim iis *niemy*, & Hungaris (quorum haud paucis permixtus est sermo Slavicis vocabulis) *néma*, qui Latinus est *mutus*: unde Slavis *Germanus* dicitur *Niemiec*, & variante dialecto *Niemec*, C prolato ut Ts; & Hungaris, *Német*: plures autem numero Germani illis *Niemcy*, his *Nemetek*. scilicet, quia lingvam Slavorum Germani loqui nescirent, nec intelligerent. Ab initio omnibus Celtis id tributum fuisse, ex Russorum, quos 30 vulgò vocant Moscovitas, perspicitur usu; quibus etiamnum omnes populi occidentales vulgò adpellantur *Niemcy*. Ratio ejus vocabuli Slavis sive Sarmatis fuit eadem, quæ primò Græcis, dein etiam Latinis in voce BARBARYS: quâ illi cunctas universi terrarum orbis adpellarunt genteis, quibus lingua Græca & Latina inusitata. nempe à voce *barbar*, aliâ dialecto *babel*: quæ initio nihil aliud significavit, quàm quod etiamnunc Germanis dicitur *brabelen*, & *babelen*, id est, confusè & ita loqui, uti intelligi nequeas.

CAP. XIII.

40

De VANGIONIBVS.

VANGIONES haud dubiè ipsis Germanis antiquitus dicti fuere *thi Wangen*; id est, uti nunc loquimur, *die Wangen*. Id vocabulum quid significet, haud temerè dixerim. exstat tamen etiamnum trans Rhenum plurimis in locis.

Caput Vangionum est apud Ptolemæum Βορρετόμαγος, B O R B E T O M A G V S; quod tabulæ est B O R G E T O M A G V S; Antonino B O R M I T O M A G V S, & corruptè *Bromitomagus*. Eadem urbs Marcellino lib. xv, & xvi, item Notitiæ imperii dicitur VANGIONES, nomine totius nationis, in quod postea princeps urbs 50 transiit; eadem ratione, uti Noviomagus in Nemetum vocabulum. Esse hodiè eam, quæ vulgari vocabulo dicitur *Worms*, testatur libellus provinciarum civitatūque Galliæ: *Civ. Vangionum; hoc est, Wormacia*. Antiquis temporibus haud dubiè Germanicè dicta fuit *Wormitwagen*, & variante dialecto, *Wormizwagen*. ex quo Romani, quibus inusitatus W literæ sonus, fecere *Vornitomagum*. Hoc quum Græcè, per adfinem literā B, scribe-

B, scriberetur *Βογυτόμαγος*; Antoninus Latinè id protulit *Bormitomagus*. Ptolemæus, & auctor tabulæ à vero Germanorum vocabulo longius deflexerunt; M I mutantes in B E, & G E. Posteriores Germani, omisâ particulâ adjectitiâ *magen*, dixere *Wormiz*. ex quo denique factum *Worms*. Quum verò duæ priores syllabæ per varias efferrentur vocaleis, *Wormiz*, *Wormez*, & *Wormaz*; & *Warmiz*, *Warmez*, *Warmaz*: Latinum vocabulum ex hoc posterioribus temporibus factum *Varmacia*. Posthinc alii W literam mutantes in G V, (de quâ mutatione suprâ nonnihil dictum, pluribusque infrâ dicetur) idem vocabulum dixere *Gvarmacia*. Hinc iterum Benjamine Tudelenfi Hebræo in itinerario, v consonante abjectâ, & vocalibus A A mutatis in E E, factum vocabulum *Germetza*.

Porro in eodem itinere, xi millibus passuum infra Borgetomagum in tabulâ legitur B O N C O N I C A: atque hinc post millia ix, Mogontiacum. apud Antonium, à Bormitomago *Bouconiam* millia numerantur xiii: hinc Mogontiacum xi. Nullibi rectus est numerus. sunt quidpe millia passuum inter opida *Worms* & *Mentz* omnino xviii. Ego tamen ex intervallis *Bonconicam* interpreter nunc opidum *Oppenheim*; quia hoc longius distat à Wormatiâ, quàm à Magontiacò. Apud Antoninum haud dubito, quin corruptum sit N in V. nam O V diphthongis Romanis scriptoribus inusitata.

Sequitur igitur hinc ipsa urbs M A G O N T I A C V M. quam nunc esse eandem, quæ contra Rheni Moenique amnium confluenteis posita, vulgari vocabulo dicitur *Mainz*, ipsum vocabulum satis disertè clamat. Nomen ejus variè ab antiquis auctoribus profertur: modò M A G O N T I A C V M, modò M A G V N T I A C V M, & aliàs M O G O N T I A C V M. Causa variationis fuit; quia flumen, cujus ori opposita, aliâ dialecto Germanis dicebatur *Main*, aliâ *Moin*, sive *Mön*: unde Romanorum etiam aliis scribitur *Manus*, aliis *Mænus*. è cujus vocabulo urbs postmodum nomen accepit *Mainzich*, & aliâ dialecto *Mönzich*. quæ mox Romani suo ori accommodantes, formavere *Magontiacum*, sive *Maguntiacum*, & *Mogontiacum*: ut *Iulich* *Iuliacum*; *Zolpich*, *Tolbiacum*; *Blarich*, *Blariacum*: de quibus suo loco dicetur. *Mogonum* dictum fuisse flumen, Germanicè *Mogen*, sive antiquâ dialecto *Mogon*; haud temerè contra antiquissimos auctores crediderim Reginoni, & ejus sæculi scriptoribus: à quibus fictum id suspicor è Latino urbis nomine. Ipsi Germani posteriores urbis nomen, ut pleraque alia, contrahentes, dixere *Mainz*, & *Meintz*. unde postea Latinè loquentes fecere vocabulum M O G O N T I A, & nonnulli M O G V N T I A. Quamquàm id sumtum credo ex Antonini itinerario; ubi in itinere Treveris Argentoratum, mutilatum legi vocabulum *Mogontia*, pro *Mogontiacum*, paullo antè præcedens coarguit iter Mediolano *Moguntiacum*: ubi bis idem vocabulum integrum perscribitur. Scilicet adeò vitiata præ fanis probisque placent. Ptolemæus in positu hujus urbis, solens suo more, haud leviter erravit; infra Obringam amnem (vulgò nunc dici *Ar*, suo loco ostendam) *Μογοντῖανον*, *Mocontiacum* suum in Germaniâ inferiore, quæ Obringâ terminabatur, collocans.

Ceterum urbs hæc in antiquissimis certè Germaniæ Cisirhenanæ censenda est; ut cujus prima fundamenta sine dubio jam ante Christi nativitatem jacta sunt. quam vetutissimam ejus originem certis argumentis deducere conabor. Florus lib. iv, cap. ultimo, de Drusi rebus in Germaniâ gestis loquens; *Præterea*, inquit, *in tutelam provinciarum, præsidia atque custodias ubique disposuit, per Mosam flumen, per Albim, per Visurgim. nam per Rheni ripam quinquaginta amplius castella direxit: Bonnam & Magontiacum pontibus junxit, classibusque firmavit*. Sunt qui heic *Bononiam* legere malunt, & *Gessoriacum*. Sed quid monstri? quomodò Bononiam (*Boulogne* nunc vulgò dicitur, Galliæ portus; unde in Britanniam trajecturi solvunt) ponte junxit? aut cui adversæ ripæ? scilicet proximo Britanniae litori? Satis absurdè mehercules, atque ineptè; quum oceani fretum intercedat millibus passuum circiter xxx. Cur autem Florus scripsit *Bononiam & Gessoriacum*? quum duo ista unius ejusdemque fuerint loci diversis temporibus vocabula; ut infrâ satis certis probabitur argumentis. item, quid Bononia, seu Gessoriacus, extremus quondam Galliæ ad septentriones portus, ad Drusi res gestas in Germaniâ? Atqui, inquires, Mosa etiam Galliæ flu-

liæ flumen. Rectè: haud equidem nego. at in eâ Galliæ Belgicæ parte, quæ Germania Cisirhenana Romanis dicta. Manuscripta certè exemplaria habent *Bonnam* & *Genosiam*; vetus editio *Bonnam* & *Gesoniam*. Rectè ubique legi *Bonnam*, infra etiam fusiùs demonstrabo. *Magontiacum* legendum, eo probari potest, quòd duo ista loca pontibus junxisse Drusum, classibusque firmasse, auctor adfirmat. quod certè ad Bonnam & Magontiacum factum. De Bonnâ suo loco; de Magontiacò nunc exponam. Auctor noster, sub initium annal. lib. 1, *Germanicum*, inquit, *Druso ortum, octo apud Rhenum legionibus imposuit*: & infra, eodem libro: *Duo apud ripam Rheni exercitus erant. cui nomen superiori, sub C. Silio legato: inferiorem A. Cæcina curabat*. Divisus universus *VI II* legionum exercitus erat, quemadmodum ipsa Germania Cisirhenana, 10 in *inferiorem*, & *superiorem*. terminus, seu limes inter utrumque, Abrinca flumen. Inferiorem exercitum in duas rursum parteis divisum, duas legiones ad Aram Vbiorum, totidem ad Vetera collocat auctor, eodem annali: quorum locorum hic *Santen* nunc vocatur apud ripam Rheni, in ducatu Clivenfi; ille idem est, qui postea *Bonna* dictus. Superioris exercitus *IV* itidem legiones ad Magontiacum habuisse hiberna, inde liquet, quòd semper Drusus, filiusque ejus Germanicus, & alii hujus exercitus legati, in Cattos, qui nunc sunt Hassi & Thuringi, exercitum ducturi, hac parte Rhenum transiverunt. Auctor noster eodem annali: *Igitur Germanicus quatuor legiones, quinque auxiliarium millia, & tumultuarias catervas Germanorum cis Rhenum colentium, Cæcina tradit. totidem legiones, duplicem sociorum numerum ipse ducit. positoque castello* 20 *super vestigia paterni præsidii in monte Tauno, expeditum exercitum in Chattos rapit. & paullo post: Caesar incenso Mattio (id genti caput) aperta populatus, vertit ad Rhenum. IV legiones, in inferiori Germaniâ hibernanteis, A. Cæcinæ, inferioris exercitus legato, tradiderat: qui apud Vetera, ut copiosius alibi docebitur, Rhenum transgressus, in Marfos tetendit. Ipse superiorem exercitum, IV itidem legiones, per Taunum montem, in Chattos rapuit. Taunum montem esse eum, qui trans Rhenum Magontiacò objacens, vulgari nunc vocabulo dicitur *der Heyrich*, sive *Hoheruck*, *Mattiumque* nunc opidum *Marpurgium*, suo loco probabitur. Ex locorum igitur situ, & ratione itineris, satis apertè perspicitur, Magontiaci superioris exercitus fuisse castra. Sic annal. *XII*: *Iisdem temporibus in superiore Germaniâ trepidatum, adventu Cat-* 30 *torum, latrocinia agitantium. Deinde L. Pomponius legatus auxiliares Vangiones ac Nemetas, addito equite alario, monuit, ut anteirent populatores, vel dilapsis improvisi circumfunderentur. Et secuta consilium ducis industria militum. divisique in duo agmina, qui laevum iter petiverant, recens reversos, perdâque per luxum usos, & somno graves circumvenère. Aucta letitia, quòd quosdam è clade Varianâ, post quadragesimum annum, servitio exemerant. At qui dextris, & propioribus compendiis ierant, obvio hosti & aciem auso, plus cladis faciunt. Et prædâ, famâque onusti, ad montem Taunum revertuntur: ubi Pomponius cum legionibus operiebatur, si Catti, cupidine ulciscendi, casum pugne præberent. Trepidatum in superiore Germaniâ in castris Magontiacensibus; maxime verò in proximo illo trans Rhenum præsidio. unde proximarum nationum* 40 *Vangionum ac Nemetarum auxiliares legatus Pomponius contra hosteis misit, per montem Taunum. ipse quoque transgressus Rhenum cum legionibus, in eodem monte, apud præsidium castellum opertus est. Ex iisdem haud dubiè hibernis, eodemque itinere, C. Silium, ejusdem exercitus legatum, bis in Cattos ire iussit Germanicus, annal. *II*. Sed et historiar. *IV*, quum Batavi Caninefatesque, Civile duce rebellantes, in societatem armorum traxissent Transrhenanos; expugnatis omnibus ferè inferioris Germaniæ castris; unum solum in superiore Germaniâ oppugnatur Magontiacum: nullam videlicet aliam ob causam, quàm quòd heic quoque castra, & milites Romani. Oppugnarunt autem *Vsippii*, *Catti*, & *Mattiaci*; scilicet quia *Catti* & *Mattiaci* huic ripæ proximi. At clariùs id patet ex eodem li-* 50 *bro supra. Sic mitigatis animis, Bonnam, hiberna Primæ legionis, ventum. Infensor illic miles, culpam cladis in Hordeonium vertebat. ejus iussu directam adversus Batavos aciem, tamquàm à Magontiacò legiones sequerentur: ejusdem proditiōe casos, nullis supervenientibus auxiliis. Et paullo ante: Neque enim ambigè fremebant, emissas à Magontiacò Batavorum cohortes. & antea etiam: Mox occultis nuntiis pellexit Bri-* tannica*

tannica auxilia, Batavorum cohortes, missas in Germaniam, ut supra retulimus, ac tum Magontiaci agentes. Hinc infra, eodem libro, quum inferior exercitus, interfecto duce Voculâ, Herennio verò & Numisio legatis vinctis, pro imperio Galliarum iurasset: *divise*, inquit auctor, *inter Tutorem & Classicum cura*. Tutor validâ manu circumdatos Agrippinenses, quantumque militum apud superiorem Rheni ripam, in eadem verba-adigit. Occisis Magontiaci tribunis, pulso castrorum praefecto, qui detractaverant, Classicus corruptissimum quemque deditis pergere ad obseſos jubet, veniam ostentantes, si praesentia sequerentur. aliter nihil spei. & paullo post: Cohortium, alarum, legionum hiberna subversa, cremataque: iis tantum relictis, quae Magontiaci ac Vin-
10 donissae sicut sunt. Quibus verbis disertè jam castra hiberna ad Magontiacum ponuntur. Notandum autem, auctorem supra scribere, *tamquam à Magontiaci legiones sequerentur*: non legio. iv namque illic legiones, id est, universus Germaniae superioris exercitus. Quò superiora etiam illa, annal. lib. i, intelligenda: *Germanicus superiorem ad exercitum profectus, Secundam & Tertiamdecimam & Sextamdecimam legiones, nihil contatas, sacramento adigit. Quartadecumani paulum dubitaverunt*. Sed & Drusus, Germanici pater, in Catos Cheruscosque arma ferens, ab eodem Magontiaci legiones Rhenum traduxit. Patet id ex Dionis lib. l. i v; ubi castellum cum praesidio prope Rhenum in Cattis posuisse narratur, nempe posuit in Tauno monte, ut testem supra audivimus Tacitum. proxi-
20 mum quidpe hoc erat iter ab Rheno in Chattos proficiscendi: in Chattos scilicet eos, qui, expulsis Vbiis, Transrhenanâ gente, agrisque eorum occupatis, mutato nomine, ripae proximi, Mattiaci dicti sunt, circa Marpurgium Cattorum gentis caput; ut suo loco ostendetur. Idem Dio lib. lv tradit, ultimâ expeditione pervenisse eum per Chattorum fineis, ad Svevos usque; nempe Hermunduros; qui uni ex omnibus Svevis, Cattis cis Albim proximi. Cattis superatis, Visurgim amnem transgressum, in Cheruscos arma convertisse; omniaque populando ad Albim pervenisse. hunc quoque transire quum conaretur, à muliere, quae humanâ formâ amplior ei adparuit, retro ire iussum esse. ad Rhenum, eadem haud dubiè quâ ierat viâ, properantem, antequàm flumen attingeret, in itinere morbo decessisse. militeis
30 defuncto cenotaphium apud Rheni ripam posuisse. quod Magontiaci factum, auctor est Eutropius lib. vii; ut mox videbimus. Tam crebri igitur quum facti sint Romano exercitui à Magontiaci transitus Rheni in Chattos, proximasque genteis; quis jam dubitare potest, pontem heic fuisse? Credo neminem. Omnino igitur legendum in Floro; *Bonnâ & Magontiacum pontibus junxit, classibusque firmavit*. Classem fuisse ad superiora castra, id est Magontiaci, testis est & Tacitus, annal. lib. i: ubi seditionem inferioris exercitus narrans, *Caesar*, inquit, *arma, classem, socios, demittere Rheno parat*. quam non Bonnâ, sive ad Aram Vbiorum tunc fuisse, sed ad Magontiacum, inde liquet, quòd tunc temporis milites in hibernis Bonnensibus nulli, antequàm duæ legiones sedatae ex aestivis, quam circa
40 Geldubam fuisse infra ostendetur, eò reducta.

Magontiacum igitur opidum primum sui conditorem habuit Cl. Drusum Neronem, Caesaris Augusti privignum, Tiberii imperatoris fratrem; qui castra heic legionum posuit, locumque moenibus haud dubiè firmavit. Praepositus autem is fuit his oris statim post cladem Lollianam, teste Paterculo, in libro i; M. Craſſo, & Cn. Cornelio Coss. ut auctor est Dio lib. l. iv: id est, anno urbis 1000xxxix; ante natum Christum xiv. Locum tamen ipsum etiam ante Romanorum in eo hibernationem, fuisse in vici modum habitatum; indicat nomen Celticâ lingvâ formatum: quod Drusus Romanus non primus imposuit; sed ab incolis jam antè iurpositum invenit. Ceterum dignitatem inter totius Germa-
50 niae opida habuit semper secundam ab Agrippinensium urbe; quae & aetate, & amplitudine, simulque dignitate fuit prior. Magontiacum verò perpetuò ad posteriora usque saecula, superioris Germaniae exercitus, ducisque fuit sedes. unde ipse etiam dux cognominatus est *Magontiacensis*; eodemque nomine ducatus, quem ille rexit: cuius fines fuere iidem qui Vangionum, ac Nemetum cum parte Trevirorum. sic enim Notitia imperii:

Sub dispositione viri spectabilis, ducis Mogontiacensis:

Praefectura militum	Pacensium	Saletione.
	Menapiorum	Tabernis.
	Anderecianorum	Vico Iulio.
	Vindicum	Nemetes.
	Martensium	Alta ripa.
	Secundæ Flavie	Vangiones.
	Armigerorum	Mogontiaco.
	Bingensium	Bingio.
	Balistariorum	Bodobriga.
	Defensorum	Confluentibus.
	Acincensium	Antonaco.

10

Supra Nemetes autem Triboccorum regio Argentoratensi comiti subdita fuit; qui & ipse duci Magontiacensi, ut totius Germaniæ superioris præfecto, suppositus fuit. Notitia imperii: *Sub dispositione viri spectabilis, comitis Argentoratensis, tractus Argentoratensis.* Et libellus provinciarum civitatumque Galliæ: *Provincia Germ. 1. Metrop. civ. Magontiacensium. Civ. Argentoratensium; hoc est, Stratisburg. Civ. Nemetum; hoc est, Spira. Civ. Vangionum; hoc est, Warmacia.* Hæc igitur de vetustate dignitateque urbis Maguntiacensis. Ceterum de cenotaphio, Druso defuncto à militibus heic posito, 20 cōtroversiam movet doctissimus Lipsius Dioni ex Tacito, aut huic ex illo. quæ uti diligentius discutiatur, operæ pretium existimo. De arâ, Druso defuncto ad Alifonē castellū positā, Taciti verba hæc sunt, annal. 11: *Cesar, dum adiguntur naves, Silium legatum cum expeditâ manu irruptionem in Chattos facere jubet. ipse, audito Castellum Lupiæ flumini adpositum obsideri, sex legiones eò duxit. Neque Silio, ob subitos imbres, aliud actum, quam ut modicam prædam, & Arpi, principis Chattorum, conjugem, filiamque raperet. neque Casari copiam pugna obseßores fecere, ad famam adventus ejus dilapsi. tumultum tamen, nuper Varianis legionibus structum, & veterem aram, Druso sitam, disjecerant. Restituit aram, honorique patris princeps ipse cum legionibus decucurrit. tumultum iterare haut visum. & cuncta inter castellum Alifonem ac Rhenum novis limitibus aggeribusque permunita.* Ad hæc de arâ 30 Lipsius: *Druso mortuo cenotaphium decretum ad Rhenum ipsum. Dio LV, & Svetonius. & mox: Volunt id cenotaphium ad Moguntiacum fuisse: idq. ex Eutropio sumunt, lib. VII. repugnat hic locus, qui constituit inter Lupiam & Rhenum.* Non repugnat, mi Lipsi; nullo modo: sed diversam facit aram. duæ quidpe fuere: altera ad Alifonem castellum & Lupiam flumen; de quâ heic loquitur Tacitus; quamque latius suo loco explicabo: ad Rhenum & Maguntiacum altera; de quâ sic Dio libro prædicto: *καὶ ὁ μὲν ἐς τὸ Ἀρείον πᾶσι δὴ τῶν ἱππέων, τὴν δὲ ἐς τὴν ἰσπαδάδα ἀνέβη. ὡς τελευτῶν καὶ τὸ ἐκ τῆς βασιλικῆς γένους ὄντων, ἐνέχθη. καὶ ταῦθα πρὸς ἡορταίς, εἰς τὸ τῆς Αὐγύστες μνημεῖον κατεβή. Γερμανικὸς τε μετὰ τῶν παίδων ἐπονομασθεὶς, καὶ πρὸς καὶ εἰκόνας, καὶ ἀψείδου, κενοτάφιος τε πρὸς αὐτῷ τῷ Ῥήνῳ λαβὼν.* hoc est: *Drusi funus ab iis, qui ordinem equestrem cum dignitate servabant, & à ge-* 40 *nere senatorio natis in campum Martium est delatum. ibi cremati reliquæ in Augusti sepulcrum conditæ sunt. cognomenque Germanici ei & filiis datum; henoresque statuarum, & arcus, & cenotaphii ad ipsum Rhenum tributæ.* Et Eutropius lib. VII: *Post hunc Claudius fuit, patruus Caligulæ, Drusi, qui apud Moguntiacum monumentum habet, filius.* Ex hoc igitur intelligo, statuas & arcum triumphalem Romæ fuisse posita: solum verò cenotaphium Magontiaci ad Rhenum. Svetonius, in Claudio, aram juxta cenotaphium fuisse sitam, haud obscure indicat per verbum *supplicarent.* *Exercitus, inquit, honorarium ei tumultum excitavit: circa quem deinceps stato die quotannis miles decurreret; Galliarumque civitates publicè supplicarent.* Quid, quæso, Galliarum civitates ultra Rhenum, ad Alifonem castellum prope Luppia fluminis fontem? Certè error hic est Lipsii: duæ- 50 que diversæ fuere aræ, Druso positæ: quarum alteram, uti antè dictum, milites prædidiarii castelli Alifonis, alteram exercitus apud Rhenum, Maguntiacum in hiberna reversus, excitavit. Iuxta hanc cenotaphium fuit; ut Dio tradit: quod *monumentum* vocat Eutropius; & *tumulum honorarium* Svetonius. Durasse id ad Valentis usque principatum, cujus jussu breviarium rerum Romanarū Eutropius composuit; ex verbis ejus patet. Hactenus

Haftenus igitur de tribus Germanicis nationibus, *Tribocchis*, *Nemetibus*, *Vangio-*
nibus; qui partem Mediomatricum agrorum olim occupatam coluerunt.

CAP. XIV.

De TREVERIS.

Mediomatricis juncti fuere ab septentrionibus TREVERI, longè latèquè
Rhenum inter Mosamque flumina incolentes. Nomen eorum apud au-
ctores sæpius variatur. in aliis quidpe Cæsaris exemplaribus dicuntur *Treveri*,
10 in aliis *Treviri*. & consimili modo in aliorum auctorum diversis exemplaribus. In
Taciti annalibus atque historiis quum constanter ubique legantur *Treveri*; tamen
iv historiarum, singularis nominativus legitur *Tutor Trevir*. In Antonini itinerario
ferè ubique sunt *Triveri*. In Græcorum quoque scriptorum libris variè scribuntur.
nam apud Dionem, in uno eodemque libro XL, modò sunt *Τρηγῆροι*, modò *Τριγῆροι*,
modò *Τρηγῖροι*, ut & apud Strabonem: apud Ptolemæum *Τρηβῖροι*. In Notitiâ imperii
Romani sæpè sunt *Triberi*, Græcâ magis, quàm Latinâ scriptione. Causa hujus vari-
ationis primùm à Germanis profecta est; quia ipsi, pro ratione variarum dialectorum,
nomen id multipliciter variaverunt. Germanicæ autem hos fuisse originis, adserit Ta-
citus, in lib. de Germaniâ: *Treveri & Nervii circa affectationem Germanicæ originis ultro*
20 *ambitiosi sunt: tamquàm per hanc gloriâ sanguinis à similitudine & inertia Gallorū separètur.*
Terminos agrorum habuere, à meridie eosdem, quos à septentrionibus statui
Mediomatricis. Versus occasum Mosâ flumine à Rhemis separabantur. utrumque
limitem adfirmat Ptolemæus, in descriptione Galliæ Belgicæ, his verbis: *Ἀνατο-*
λικώτεροι δὲ τῇ Πηννῶν, ἀρκετικώτεροι μὲν Τρηβῖροι, μεσημβρινώτεροι δὲ Μεδιοματρῖκες.
id est: *Rhemis orientiores sunt ad septentriones Treviri, ad meridiem Mediomatrices.*
Cæsar etiam pluribus in locis ostendit, Rhemis finitimos fuisse Treviros. Belli Gal-
lici comment. v: *At Indutiomarus equitatum peditatumque cogere; iisque, qui per ata-*
tem in armis esse non poterant, in silvam Arduennam abditis (qua ingenti magnitudine,
per medios sineis Trevirorum à flumine Rheno ad initium Rhemorum pertinet) bellum parare
30 *instituit.* Et postea: *Quartam legionem in Rhemis cum T. Labieno, in confinio Tre-*
virorum, hiemare iussit. & rursus eodem commentario: *Interim ad Labienum per Rhe-*
mos, incredibili celeritate, de victoriâ Cæsaris fama perfertur; ut, quum ab hibernis
Ciceronis millia pass. L. abesset, eoque post horam ix diei Cæsar pervenisset, ante mediam
noctem ad portas castrorum clamor oriretur: quo clamore significatio victoriæ, gratula-
tioque ab Rhemis Labieno fieret. Hac famâ ad Treviros perlata, Indutiomarus, qui postero
die castra Labieni oppugnare decreverat, noctu profugit, copiasque omnes in Treviros redu-
cit. Paullo post eodem: *His rebus confectis, in concilio pronuntiat Indutiomarus Tre-*
vir, accersitum se à Senonibus, & Carnutibus, aliisque compluribus Galliæ civitatibus.
Huc, in Senones & Carnutes, se iter facturum per sineis Rhemorum; eorumque agros
40 *populaturum: ac priusquam id faciat, castra Labieni oppugnaturum.* Iuxta Rhemos ab
eodem occidente finitimos quoque habuere Nervios, inter duo opida, Mosæ adposi-
ta, *Masieres, & Charlemont.* Comment. vi: *Per Arduennam silvam; qua est totius Gal-*
liæ maxima, atque ab ripis Rheni, finibusque Trevirorum ad Nervios pertinet. Ab septem-
trionibus claudabantur finibus Pamanorum, Cerasorum, Segnorum, & Condruso-
rum. Cæsar eodem Commentario: *Segni, Condrusique, ex gente & numero Germanorū,*
qui sunt inter Eburones Trevirosque. & comment. ii; ubi numerum recenset arma-
torum, quem pro se quæque Belgarum civitates ad commune bellum adversus Ro-
manos pollicitæ erant: *Condrusos, Eburones, Cerasos, Pamanos, qui uno nomine Germani*
appellantur, ad xi millia. Limitem heic statuo, per lineam ab opido *Charlemont* ad o-
pidum Rheni *Andernach*. Sed hic limes postea, sub Augusto Cæsare ex parte, quâ Rhe-
nū accessit, immutatus est; traductis ex Germaniâ Vbiis in citeriorē ripam; & Germa-
niâ Cisirhenanâ in Superiorem, & Inferiorem per Abrincā amnem (nunc dicitur *Are*)
divisâ. quâ ratione particula Condrusorū agri, Rheno proxima, Trevirorū accessit titu-
lo; ut infra patebit. Limitem igitur ejus sæculi statuo, lineam ab opido *Charlemont*, per
opida *Roche fort, La Roche, & S. Vit*, ad opidum *Kerpen*; hinc flumē Abrincam, in Rhe-

nūm defluens. Ab oriente Rhenus amnis, ipsius Galliæ terminus, Treviros ab Vbiis, Transrhenanâ gente, arcebat Cæsaris ævo: cuius rei testis est ipse, passim in commentariis suis Comment. III: *T. Labienum legatum in Treviros, qui proximi Rheno flumini sunt, cum equitatu mittit.* Comment. IV. *Rhenus oritur ex Lepontiis, qui Alpes incolunt; & longo spatio, per fineis Nemetum, Halvetiorum, Sequanorum, Mediomatricorum, Tribocorum, Trevirorum, citatus fertur.* Comment. V: *Hæc Trevirorum civitas longè plurimum totius Galliæ equitatu valet; magnasque habet copias peditum; Rhenumque, ut supra demonstravimus, tangit.* & paullo post, de Arduennâ silvâ: *Quæ ingenti magnitudine, per medios fineis Trevirorum, à flumine Rheno ad initium Rhemorum pertinet.* Comment. VI, de eadem: *Quæ est totius Galliæ maxima; atque ab ripis Rheni, finibusque Trevirorum, ad Nervios pertinet.* & eodem comment. antea: *Cæsar, postquam ex Menapiis in Treviros venit, duabus de causis Rhenum transire constituit.* paullo post: *Notâ atque usitatâ ratione, magno militum studio, paucis diebus opus efficitur. firmo in Treviris præsidio ad pontem relicto, ne quis ab his subito motus oriretur, reliquas copias, equitatumque traducit.* Et mox infra, de eodem ponte, ex Germaniâ rediens, *reducto exercitu, partem ultimâ pontis, quæ ripas Vbiorum contingebat, in longitudinem pedum CC rescindit.* Cæsaris igitur tēpestatē ad Rhenum usque pertinuisse Trevirorū fineis, tot tantisque testimoniis satis confirmatur. Plinius tamen, lib. IV, cap. XVI, Vangiones Vbiis, qui post Cæsare cis Rhenū infra Andernacū coluerunt, continuare videtur. *Rhenum autem, inquit, accolentes Germania gentium, in eadem provinciâ, Nemetes, Tribocci, Vangiones: hinc Vbi, Colonia Agrippinensis, Gugerni, Batavi, & quos in insulis diximus Rheni.* Item Tacitus, libro de Germaniâ: *Treviri & Nervii, circa affectationem Germanicæ originis, ultro ambitiosi sunt: tamquam per hanc gloriam sanguinis à similitudine & inertia Gallorum separentur.* Ipsam Rheni ripam haut dubiè Germanorum papuli colunt, Vangiones, Treboci, Nemetes. Vbi quidē, quamquam Romana colonia esse meruerint, ac libentius Agrippinenses, conditoris sui nomine, vocentur, origine non erubescunt. transgressi olim, & experimento fidei super ipsam Rheni ripā collocati, ut arcerent, non ut custodirentur. Omnium harum gentium virtute præcipui Batavi, non multum ex ripâ, sed insulam Rheni amnis colunt. Vbi Trebocis, Nemetibus, Vangionibus, Vbiis, ac Batavis disertè Rheni ripâ tribuere videtur: Treviris autē nō magis, quàm Nervii, quos in medio Belgicæ fuisse, infra ostendetur. Verū ut-
terque auctor, in istâ gentiū conjunctione, non tã ordinē spectavit, quo quæque gens incoluit, quàm originē. eas quidpe junctim enarrare voluerunt, quæ sine controversiâ Germanici erant generis. extra quorū numerū ponendi videbātur Treviri ac Nervii. Proinde ex horū testimoniis nihil adfirmari, negarive potest. At Ptolemæus certè, ex quo uno, ceu geographo, satis de eâ re constare debebat, in ripâ omnino non agnoscit. Verū ne hujus quidem, quia magnus harum partium perturbator, auctoritas heic valere potest. Strabo verò lib. IV, illic eos collocat. *Μετὰ δὲ τὰς Μεδιματρικὰς, inquit καὶ Τριβόχους, παρακίεσι τὸν Πῶον Τρηόριον.* Post Medimaticos & Tribocchos Rhenum accolunt Treviri. Sed hoc utrum suâ ætate sic se habere compertum habuerit Strabo; an verò, ut pleraque alia Galliæ, ex Cæsaris commentariis desumeret, haud facilè dictū est. Coluisse tamen Treviros ripam amnis, Plinii quoque ac Taciti ævo, ex eorum comprobari potest monumentis. Tacitus historiar. VI: *Divisa inde inter Tutorem & Clasicum cura. Tutor validâ manu circumdatos Agrippinenses, quantumque militum ad superiorem Rheni ripam, in eadem verba adigit.* paullo post: *Cohortium, alarum, legionum hiberna subversa, cremataque: iis tantum relictis, quæ Maguntiaci ac Vindoniis sita sunt.* & postea: *Ne Tutor quidem maturavit, superiorem Germaniæ ripam, & ardua Alpium præsidia claudere.* Atque interim Vndevicesima legio Vindoniis, Sextilius Felix cum aulariis cohortibus per Rhatiam, irrupere. Accessit ala Singularium, excita olim à Vitellio, deinde in partes Vespasiani transgressa. Præerat Iul. Briganticus, sorore Civilis genitus, ut ferè acerrima proximorum odia sunt. inivisus avunculo, in sensuque Tutor Tre-
verorum copias, recenti Vangionum, Nemetum, Tribocorum lectu auctas, veterano peditate atque equite firmavit; corruptis spe, aut motu subactis legionariis: qui primò cohortem, præmissam à Sextilio Felice, interficiunt: mox ubi duces, exercitusque Romani propinquabant, honesto transfugio rediēre: secutis Tribocis, Vangionibusque, & Nemetibus. Tutor, Treveris comitantibus, vitato Magontiaco, Bingium concessit; fidens loco, quia
pontem

pontem *Nava fluminis* abruperat. sed incurſu cohortium, quas *Sextilius* ducebat, & reperi-
to vado proditus, fuſusque. Eâ clade percuſſi *Treveri*. & plebes, omiſſis armis, per agros
palatur. In his igitur notandum, Tutorem *Treverum* ad ſuperiorem *Rheni* ripam
Vangiones, *Nemetes*, *Tribocosque* in parteis traxiſſe. qui adventu *Romanorū* ex-
ercituum, unâ cum legionariis, ad obſequium rediêre. Tutor ab exteriſ, ſeu finiti-
mis deſtitutus, cum ſolis popularibus trans *Navam* flumē *Bingium* conceſſit, in ſuos
fineis. ubi fuſus; & plebes, omiſſis armis, per agros palabatur. *Vangionū* ſi fuiſſet *Bingiū*,
haud ſatis tutò in alienos agros, in vicum alienis, *Romanorumque* parti faventibus
Vangionibus habitatum, conceſſiſſet. Idem auctor, *hſtoriar. v: Transiêre Rhenum*
10 Tutor quoque & *Clasſicus*, & *CXIII Treverorum ſenatores*. nimirum è ſuâ ripâ, quæ erat à
Navæ confluenta, ad confluentem *Abrincæ* uſque. nam per alienos, ſive *Vangionū*
ſupra *Navæ* confluentem, ſeu per *Vbiorum* infra *Abrincam*, fineis haud tutus da-
batur tranſitus; utriſque populis *Romanorum* parteis tum ſequentibus. Hæc igitur
argumenta è *Tacito* ſatis valida, atque certa. *Plinii* teſtimonium, quod haud dubiè
in *hſtoriâ Germanicâ* ſcriptum reliquit, apud *Svetonium*, in vitâ *C. Caligulæ*, legi-
tur huiusmodi: *Vbi natus ſit, incertum diverſitas tradentium facit. Cn. Lentulus Gatuli-*
cus Tiburi genitum ſcribit: Plinius Secundus in Treveris, vico Ambiatino, ſupra Confluen-
tēs. addit etiam pro argumento aras ibi oſtendi inſcriptas, OB AGRIPPINÆ PVER-
PERIVM. Verſiculi, imperante mox eo, divulgati, apud hibernas legionum procreatum
20 *indicant:*

In caſtris natus, patriis nutritus in armis

Iam deſignati principis omen erat.

Confluentes hæc intelliguntur *Rheni* ac *Mosellæ*; ad quos tunc caſtra *Romanorum*:
nunc opidum dicitur, vitiato vocabulo Latino, *Coblenz*. Satis igitur apertè *Plinius*
oſtendit, vicum illum *Ambiatinum* in *Treveris*, unâ cum caſtris *Confluentinis* fuiſ-
ſe in ripâ *Rheni*. Terminum igitur *Treveri* *Plinii* *Taciti*que ævo, & poſteâ etiam ha-
buêre ab oriente eundem, quem *Cæſaris* ſæculo; id eſt *Rhenum* amnem, à *Na-*
vâ flumine, limite *Vangionum*, ad *Abrincam* flumen uſque, quod vulgò eſt
Are. Infra *Antonacum* cur terminum *Trevirorū* producā, ratio hæc eſt; quod
30 in *Notitiâ* imperii, ſub duce *Mogantiacenſi* caſtra referuntur militum *Acincenſium*,
Atonaci ſita; quemadmodum & caſtra *Bingenſia*. quod nullâ de cauſâ factum, niſi
quia *Antonacum*, unâ cum *Bingio*, fuit opidum *Treverorum*; quorum agri orien-
tales, id eſt, ad ripam *Rheni* pertinentes, ſuperioris *Germaniæ* ducatu ſuêre ſubjecti.
Sed *Cæſaris* etiam ævo eò uſque pertinuiſſe *Treveros*, ex ipſius demonſtrari poteſt
commentariis: quamvis paullo altiore verborum ejus repetitione; quæ ideò neces-
ſaria, quia immane in iis circa has oras latet mendum. Cōmentario igitur *iv*; *Viſpe-*
res atque *Tenchtheri* *Germani* *Transrhenani*, *Rheno* trajecto, primū in *Menapio-*
rum, mox in *Eburonum* atque *Condruforum* pervenerant fineis. *Cæſar*, eâ re cogni-
tâ, exercitum contra eos movit ex *Aulercis* & *Lexoviis*. *Paucorum* dierum iter quum
40 abeſſet, *Germani* legatos ad eum mittunt, poſtulatū, ut ſibi aut agros tribuat, aut
armis occupatos tenere patiat. Id quum ille abnueret, obſerretque condicionem,
ſi in *Vbiorum* finibus trans *Rhenum* conſidere vellent, ſe id ab *Vbiis* impetraturum: legatī
hæc ſe ad ſuos relatuſ dixerunt, & re deliberatâ, poſt diem tertium reverſuros. interea ne
propius ſe caſtra moveret, petierunt. Ne id quidem *Cæſar* ab ſe impetrari poſſe dixit. cogno-
verat enim magnam partem equitatus ab his, aliquot diebus antè, prædandi frumentandique
cauſâ, ad *Ambivaritos* (legendum *Aduaticos*, ſuo loco oſtendam) trans *Mosam* miſſam.
hos exſpectari equiteis, atque eiſ rei cauſâ moram interponi arbitrabatur. Quum ab hoſte
non ampliù paſſuum *XII* millibus abeſſet; ut erat conſtitutum, ad eum legatī revertuntur.
petunt, ſibi uti poteſtatem faceret in *Vbios* legatos mittendi. quorum ſi principes ac ſenatores
50 ſibi jurejurando fidem feciſſent; eâ conditione, quæ à *Cæſare* ferretur, ſe uſuros oſtendebant,
ad has res conſciendas, ſibi tridui ſpatium daret. Hæc omnia *Cæſar* eòdem illò pertinere ar-
bitrabatur, ut, tridui morâ interpoſitâ, equites eorū, qui abeſſent, reverterentur. tamē, ſe-
ſe non longiùs millibus paſſuum *IV*, aquationis cauſâ, proceſſurum eo die, dixit. huc proximo
die quàm frequentiffimi convenirent, ut de eorū poſtulatīs cognosceret. Hic igitur dies in-
ducis datus. *Germani* autem, impetu facto, equitatum *Cæſaris*, qui præmiſſus erat, in
E iij fugam

fugam coniecerunt. Nihilominus tamen postridiè manè ad eum in castra venerunt; simul sui purgandi causâ, quod contrâ atque esset dictum, praelium pridè commississent; simul, ut, si quid possent, de induciis fallendo impetrarent. Quos Cæsar retineri iussit: & celeriter 119 millium itinere confecto, prius ad hostium castra pervenit, quàm, quid ageret, Germani sentire possent. Quibus rebus subito perterriti; & celeritate adventus Romanorû, & discessu suorum. Romani mox in castra irrumpunt. Quo in loco, qui celeriter arma capere potuerunt, paullisper resisterunt, & praelium commiserunt. at reliqua multitudo, puerorum mulierumque, passim fugere cæperunt. ad quos consecrandos Cæsar equitatum misit. Germani, post terga clamore audito, quum suos interfici viderent, armis abjectis, signisque militaribus relictis, se ex castris eiecerunt: & quum ad confluentem Mosæ & Rheni pervenissent, reliquâ fugâ 10 desperatâ, magno numero interfecto, reliqui se in flumen præcipitaverunt; atque ibi timore, lassitudine, & vi fluminis oppressi perierunt. Germanico bello confecto, multis de causis Cæsar statuit, sibi Rhenum esse transeundum. quarum una erat, quod Vbii, (qui uni ex Transrhenanis ad Cæsarem legatos miserant, amicitiam fecerant, obsides dederant) magnoperè orabant, ut sibi auxilium ferret; quod graviter ab Svevis premerentur. Ponte igitur effecto, exercitus transducitur. Cæsar, ad utramque partem pontis firmo presidio relicto, in fineis Sigambrorum contendit. Paucos dies in eorum finibus moratus, se in Vbiorum fineis recepit: atque his auxilium pollicitus, si à Svevis premerentur. Diebus omnino XVIII trans Rhenum consumtis, se in Galliam recepit; pontemque rescidit. Hactenus Cæsaris narratio, tota penè ejus relata verbis: in quibus ingens hactenus latitavit mendû in voce Mosæ: quod 20 doctissimos etiam viros in fœdissimos detrusit errores: quos hoc loco discussisse nec alienum ab re, & laboris fuerit pretium. Mosæ equidem Rhenique confluentē Cæsar heic intellexisse poterat, qui aliàs Mosæ Vahalisque adpellatur. sic namque Tacitus quoque, hist. lib. v: *Spatium, velut æquoris, captum, ubi Mosæ fluminis os amnem Rhenum oceano affundit.* scilicet, quia Vahales pars est Rheni; ut infra ostendetur. Verum confluentis ille fuit (quod infra, in Batavis, satis firmis probabitur argumētis) proximè oceanû; ad opidû *Geersliet*. quod Germani post praelium, cum Cæsare infelicer in Condrusis commissum, perfugere haud poterant. Condrusorû quidpe (quos Treveris coterminos fuisse, supra dixi, pluribusq; infra firmabo argumentis) fines à dicto confluite abfuerunt millia passuum circiter cxxv. quod spatium, etiam expedito viatori, vix 30 intra quintum diem confici potest. Dio equidem, lib. xxxix, dictos Germanos, *Rhenum transgressos, in Treverorum pervenisse fineis*, ibique à Cæsare cæsos esse narrat. Verum id ei eâ ratione factum, quod Condrusi sub imperio fuerunt, sive in clientelâ Treverorum; teste Cæsare, eodem comment. iv. Thomas Hubertus Leodius, qui de Eburonibus librum conscripsit, quum ex hoc Cæsaris commētario cognovisset, dictos Germanos in Eburonum fineis pervenisse; mendo isto, quod hæret in vocabulo *Mosæ*, longius seductus, Eburonum fineis ab Treveris ad oceanum usque protulit. quâ re & Menapios, & quos Cæsar in Selandicis, ut infra monstrabitur, collocat insulis, sedibus suis exturbavit. Alii in alios, eodem ex mendo, prolapsi sunt errores. Verum Huberto animadvertendum erat, Cæsarem ipso in loco, ubi Germanos fuderat, fugaveratque, vel sanè haud procul, super Rhenum struxisse pontem. qui prope oceanû, ad dictum Mosæ confluentem exstructus si fuisset; certè Cæsar eo non in Vbios, ne in Sigambros quidem, sed longissimè infra, in insulâ Batavorum infimam partē transisset. Ad Vbiorum autem ripam pontem pertinuisse, satis clarè ex eo patet, quod Cæsar Sigambrorum (quos Vbiis fuisse coterminos suo loco docebitur) è finibus regrediens, in Vbiorum fineis, atque inde eodem ponte in Galliam se recepit. Purgo igitur mendû illud immane ex voce *Mosæ*, rescripto vocabulo *Mosella*: ad cuius confluentem cuncta, quæ de dictâ pugnâ à Cæsare narrantur, quàm rectissimè quadrant. Certior autè uti sis, me hoc iudicio non falli; refer huc quæ Cæsar comment. vi, de eodem ponte memorat. Cæsar, postquàm ex Menapiis in Treviros venit, duabus de causis 50 Rhenum transire constituit. quarum erat altera, quod auxilia contra se Treveris miserant; altera, ne Ambiorix receptum ad eos haberet. His constitutis rebus, paullum supra eum locum, quo antea exercitum transduxerat, facere pontem instituit. Notâ atque usitatâ ratione, magno militum studio, paucis diebus opus efficitur. Firmo in Treveris presidio ad pontē relicto, ne quis ab iis subito motus oriretur, reliquas copias, equitatumque transducit. Vbii, qui ante

antè obfides dederāt, atq; in deditionē venerant, purgandi ſui cauſā, ad eum legatos mittunt. Et eodem comment. poſtea: Cæſar, poſtquā per Vbios exploratores comperit, Sveros ſeſe in ſilvas recepiſſe; inopiam frumenti veritus, conſtituit non progredi longius: ſed, ne omnino metum reditus ſui barbaris tolleret; atque ut eorum auxilia tardaret; reducto exercitu, partiē ultimam pontis, quæ ripas Vbiorum contingebat, in longitudinem pedum CC, reſcindit: atque in extremo ponte turrim tabulatorum IV conſtituit, præſidiumq; cohortium XII, pontis tuendi cauſā, ponit; magnisque eum locum munitionibus firmat. Pons igitur ille primus & ipſe aut in Treviris fuit, aut in horum finitimis Condrufis; in quorū finibus Cæſar Germanos fudit. Vnde clariùs jam patet, legendum in IV commentario; ad confluentem

30 *Mofellæ & Rheni*. Sed eadē res ex Floro etiam demonſtrari poteſt: quamquā in huius quoque exemplaribus idem vocabulū foedè per imperitos librarios vitiatum ſit. Lib. III, cap. x, eandē hitoriā breviter referens; *Iterum de Germanis*, inquit, *Tenēteri querebantur*. hīc verò jam Cæſar ultra Moſulā navali ponte transgreditur, ipſumq; Rhenū; & Herciniis hoſtem querit in ſilvis. Ita equidē Viretus nomen amnis reſtituit; quū manu ſcripta ejus exemplaria & vetus editio haberēt, *Maſiliam*. Verūm ex hac voce quis non conjecerit, ſcribendū potiùs eſſe *Mofellam*, quā *Moſulam*? nam illi facili lapſu in illi corrumpi poterat. At quæ iſthæc eſt barbara loquutio, *ultra Moſellam transgreditur*? An non elegantius, multoque magis Latinè fuiſſet, *Mofellam transgreditur*? Omnino arbitror. Lego igitur ſic: *Hic verò jam Cæſar infra Moſellam navali ponte transgreditur i-*

20 *pfum Rhenum*. quidpe non Moſellam tunc tranſiit Cæſar, ex Aulercis & Lexoviis (ut teſtis ipſe in fine comment. III) quorū opida antiqua nunc dicuntur in Normanniā *Evreux & Liſieux*, in Condruforum fineis tendens. Huc jam adſit verſutus ille philoſophus (ſeu medicum ſe dici malit) qui diſceptationes chorographicas contra commentarium meum, de Rheni oſtiis, nuper edidit. Iudicium & religionem hominis, nullam literulā in antiquis auctorum exemplaribus immutandā exiſtimantis, mirabor ſanè & laudabo, ſi omnia iſta diſertiſſima tot auctorū documenta ad Moſæ Rhenique confluentem pertrahere quiverit. Verūm de hoc chorographo commodior in Batavis erit locus plura dicere. Cæſar, ut Germanos prope confluentem Moſellæ fuſos à ſe retulit, ſtatim de pontis ſtructione, & tranſitu ſuo, narrationē ſubjicit: nec de

30 mutatione loci, in quo pugnam conſeruerat, quidquam memorat. ex quo ſatis dilucidè perſpicitur, pontem primum factum infra confluentem Moſellæ, in Condrufis, haud longè infra caſtra Germanorū, è quibus illi ad Rheni ripā, haud procul à dicto confluentē diſſitam, profugerunt. Cæſar, eodem comment. VI, infra: *Cæſar ad finitimas civitates nuntios dimittit: omneis evocat, ſpe prædæ, ad diripiendos Eburones. & mox: Trans Rhenum ad Germanos pervenit fama, diripi Eburones; atque ultro omneis ad prædā evocari. Cogunt equitum duo millia Sigambri; qui ſunt proximi Rheno: à quibus receptos ex fugā Tenchiheros atque Uſipetes, ſuprà docuimus. tranſeuntes Rhenum navibus, ratibusque, xxx millibus paſſuum infra eum locum, ubi pons erat imperfectus, præſidiumque ab Cæſare relictum, primos Eburonum fineis adeunt*. Sigambros inter Coloniā Agrippinenſem &

40 Rheni divortiū, ripā amnis coluiſſe, & circa ipſam Coloniā, Eburonū proſpexiſſe agros; infra docebo. A Coloniā igitur ſi mill. paſſ. ascendas xxx, incidēs in dictū opidū Antonacū: quo loco haud dubiè exſtructus fuit alter ille Cæſaris pōs, in Treviris; primus verò paullo infra hunc, in Cōdrufis. Atq; hæc ratio rectè convenit cū eo, quod dixi, Antonacū ideò ducatu Magontiacēſi tributū fuiſſe, quia opidū id erat Trevirorū; qui & ipſi, quā Rhenū accedūt, ſuperioris Germaniæ provinciæ ſuēre adnumerati.

Limitibus igitur Trevirorum, ſic undique conſtitutis, regiones nunc continentur iſtæ: Weſtraviæ pars inferior, inter Navam Moſellamque amneis: dein Treviricus epiſcopatus omnis; item ducatus Bulloniensis; Sedanenſis ditio; ager Maſi-
 50 rienſis; Luceburgienſis ducatus major pars, in medio ſita; cujus opida, *Lucenburg, Arlon, Virton, Montmedy, La Frette, Chiny, Neuſchaftel, Baſtoigne, Hoffalze, Clerf, S.Vit, Neuburg, Vianden, Dechery, Echternach, Bidburg, Greven Macherem, Rode Macherem*. item Coloniensis epiſcopatus opida, *Antonacum, Briſich, Zinſich, Königsfeld*.

Caput gentis Trevirorum quondam fuit, auctore Ptolemæo, AVGVSTA TRE-
 VIRORVM. quam nunc eſſe eam urbem, quæ, Moſellæ flumini impoſita, vulgari vocabulo Germanis dicitur TRIER, haud dubium eſſe poteſt; quando jam antè oſten-

sum est, posterioribus temporibus princeps nationum urbeis, abjecto veteri ac proprio nomine, ipsarum nationum vocabulis indigetatas fuisse. unde hæc etiam Antonino, Marcellino, & aliis ejus ævi scriptoribus, plurali numero dicitur TRE-
VIRI. Æthico cosmographo eadem urbs singulari numero vocatur TRIVE-
RIS: eadem scilicet ratione, uti *Divodurum Mediomatricorum* postea dictum fuit *Mediomatrici*, & tandem *Metis*. Cum Æthico idem facit Sozomenus, lib. II, cap. XXVII, his verbis de Constantino imperatore & Athanasio loquens: *Προσέ-
ταξεν αὐτὸν ἐν Τριβέρι τῷ πρὸς δύσιν Γαλατῶν οἰκεῖν*. id est: *Iussit eum Triverim, quæ Gal-
lorum occidentalium est urbs, incolere*. Tacito historiar. IV. appellatur COLONIA
TREVERORVM, in Vitellii principatu. Nummus Vespasiani sic habet: COL. IO
AVG. TREVIROR. A quo colonia deducta sit, nullibi adnotatum reperio.
Augusti auspiciis deductam, nomen indicat. Vnde etiam certum argumentum,
jam ante Augusti, antequæ Cæsaris tempora antiquissimam fuisse Trevirorum ur-
bem: quod principatus dignitas ostendit. *Opulentissimam* totius Belgicæ memorat,
in Claudii principatu, *Augusta* nomine, Mela lib. III, cap. II. Zosimus lib. III, sub
Constantio, omnium Transalpinarum *maximam*. De Treberâ quæ in monacha-
libus narratur historiis, ceu fabulas anileis, abundantisque otii figmenta, plu-
ribus refellere haud libet. Ceterum quodnam urbs hæc proprium genuinumque
habuerit nomen, antequam colonia Romana eò deducta fuit, prorsus incertum est.
Dextræ amnis ripæ jam inde à primis temporibus adpositam fuisse, adparet ex dicto 20
Taciti historiar. IV; ubi pugna inter Germanos & Romanas legiones describitur. *Me-
dia acies Vbiis Lingonibusque data; dextro cornu cohortes Batavorum, sinistri Bructeri,
Tencteri que; pars montibus, alii viam inter Mosellamque flumen, tam improvisi assi-
luere, ut in cubiculo ac lectulo Cerialis (neque enim noctem in castris egerat) pugnari
simul vincique suos audierit; increpans pavorem nuntiantium, donec universa clades in
oculis fuit. Perrupta legionum castra, fusi equites: medius Mosella pons, qui ulteriora Co-
lonia annectit, ab hostibus infessus. Cerialis turbidis rebus intrepidus, & fugientes manu re-
trahens, intacto corpore promptus inter tela, felici temeritate, & fortissimi cujusque accursu,
reciperatum pontem lectâ manu firmavit. Mox in castra reversus, palantes captarum apud
Novesium Bonnamque legionum manipulos, & rarum apud signa militem, ac prope circum- 30
ventas aquilas videt. Castra hæc erant trans amnem ac pontem: de quibus hæc,
eodem libro antè: *Legiones, Bonnâ Novesioque advenientes, nihil mutato itinere,
ante mœnia Treverorum considunt.* & postea, paullo ante dictam pugnam: *Romanus ex-
ercitus castra fossâ valloque circumdedit: quis temerè antea intutis confederat.**

Celebritatem urbi tunc maximam fuisse existimo, quum, sub Ammiani Mar-
cellini ævum, imperatorum esset sedes: unde ipse, in lib. XV: *Belgica prima Me-
diomatricos prætendit, & Treviros, domicilium principum clarum.* & lib. XXVII, de
Valentiniano ac Gratiano, ex Alemanniâ reversis: *Milites ad hiberna, imperatores
Treveros reverterunt.* & lib. XXIX, de eodem Valentiniano, ex eadem Alemanniâ,
expeditione irritâ, regresso: *Valentinianus rediit Treveros mæstus.* Huc quoque Au- 40
sonii spectant versus, in descriptione Mosellæ:

Salve amnis laudate agris, laudate colonis,

Dignata imperio debent cui mœnia Belgæ.

Et isti, in eodem carmine infra perscripti:

— *Nec præmia in undis*

Sola: sed Augusta veniens quod mœnibus urbis

Spēctavit jūctos natiq̄ue patrisq̄ue triumphos,

Hostibus exactis Nicrum super & Lupodunum,

Et fontem Latiis ignotum annalibus Histri.

Hæc profligati vênit modò laurea belli.

De triumpho loquitur, super Argentariensi victoriâ acto. Eadem hæc causa fuit, 50
cur Antoninus, quem hoc sæculo itinerarium composuisse supra in Rauricis dixi,
primum de Pannoniis iter à Sirmio Treviros usque direxerit: quia Treviris tunc
domicilium imperatorum, & crebræ hinc ad Sirmium profectioes, ob bella Qua-
dorum, Sarmatarum, Gothorumque, quæ leguntur apud Marcellinum. Hæc igitur
de ipso

de ipso capite. nunc reliqua expediam. At primùm, quæ ad ripam Rheni, limitem Germaniæ. horum quidpe antiquitas atque origo certissima.

Primum est, ad ipsum Vangionum limitem, Navam amnem, quæ is Rheno redditur, B I N G I V M. quod hodiè nomen antiquum fervans, vulgo vocatur *Bing*, & *Bingen*; quemadmodum omnia Germaniæ loca, in I N G desinentia. Ad lævam amnis ripam, id est, in Treveris, positum fuisse, jam antea ex Tacito ostensum. Tabula itineraria, & Antonini unum iter, inter Magontiacum & Bingium xii habent milia passuum: parum rectè; quum re verâ sint xvi. unde v corruptum suspicor in i. Apud Antoninum alio in itinere, à Noviomago, id est, Spirâ, Bingium usque sunt
10 millia xxv: & hinc Antunnacum xvii. utrobique loca intercedentia cum numeris millium interiisse puto. Sed apudeundem, duobus in locis, nomen id corruptum legitur, *Vingium*, & *Vincum*.

<i>Baudobrico</i>		<i>Bonna</i>	
<i>Salissone</i>	xxii.	<i>Antunaco</i>	xvii.
<i>Vingio</i>	xxiii.	<i>Confluentibus</i>	viii.
<i>Mogontia</i>	xii.	<i>Vinco</i>	xxvi.
		<i>Noviomago</i>	xxxiiii.
		<i>Triveros.</i>	xiii.

20

In primo itinere bini prioris numeri longè abundant; ut infra ostendetur. in altero, inter Confluentes & Bingium interiit tertium x: sunt quidpe millia xxxvi. & hinc Noviomagum ad Mosellam paullo amplius. Vicum fuisse Bingium, ad Aufonũ usque ætatem, carmen ejus indicat.

*Transferam celerem nebuloso flumine Navam,
Addita miratus veteri nova mœnia vico:
Aequavit Latias ubi quondam Gallia Cannas;
Intectaque jacent inopes super arva catervæ.*

His enim verbis poetam intellexisse *Bingium*, jam antea in Tribocchis ad Argentoratũ demonstratum est. Notitia imperii castra heic ponit militum. eodem usu fuisse locum jam inde ab Augusti ævo, unumque ex illis l amplius castellis, quæ Drusus per Rheni ripam erexit, haud dubium est. Clades illa Romanorum quæ fuerit ad Bingium, Cannensi similis, nullibi adnotatum reperio.

A Bingio ad Confluentes iter sic in tabulâ & apud Antoninum describitur:

Tabula;		Antoninus;	
<i>Bingium</i>		<i>Vingio</i>	
<i>Vosania</i>	viii.	<i>Salissone</i>	xxiii.
<i>Bontobrice</i>	viii.	<i>Baudobrico</i>	xxii.
<i>Confluentes</i>	viii.		

40

Apud Antoninum numerum millium utrobique abundare, jam antea dixi. in tabulâ singulis numeris unum adde milliare; & rectum intervallum habebis inter Bingium & Confluentes millium xxix. *Vosavia* hodiè est *Ober Wesel*, x millibus passuum à Bingio dissitum. quam Althamerus, & Pirchaimerus *Ficeliam*, nescio unde, adpellant. Apud Antoninum nomen hujus loci suspicor fuisse literis adeo obscuratis, uti legi nequiret. in cujus vicem postea è Marcellino quidam substituit *Salissonem*: quam ipsi Antonino & tabulæ esse *Saletionem*, nunc *Seltz*, supra in Nemetibus ostensum est. Verùm tamen è voce *Salissone*, si geminum ss ejicias, vertasque N in V: transpositis deinde syllabis, habebis vocabulum *Vesalio*. in hoc corrigas è tabulâ O in A; & erit probum germanumque loci nomen V E S A L I A. Tabulæ auctor an in primâ syllabâ O scripserit, ego dubito. in quartâ malè legi V, loco L, certum est. Opidum id hodiè dicitur *Ober Wesel*, id est, *Vesalia superior*, ad discrimen opidi *Vnder Wesel*, id est *inferioris Vesalia*; quæ posteriori sæculo, trans Rhenum, ad Luppiæ confluentẽ extructa est. cujus nulla apud veteres mentio. Superio-

rem

rem quoque Vesaliam, unum fuisse ex L. amplius Drusi castellis, ex quo conjiciam, non habeo, nisi quod, uti tantus in unâ amnis ripâ castellorum numerus conficiatur, nulla loca, antiquis scriptoribus memorata, excludi possint.

Ab superiore Vesaliâ x iterum sunt millia ad opidum vulgari nunc vocabulo *Boppart*. quem eundem esse locum, qui in tabulâ *Bontobrice*, & apud Antoninum *Baudobrico* dicitur, situs in ripâ Rheni, intervallum, quod penè in tabulâ constat, & nominis similitudo, convincunt. In Notitiâ imperii vocatur *BODOBRIGA*. unde apud Antoninum lego *BAVDOBRICA*, & in tabulâ *BAVTOBRICA*. Omnium recta est ratio, variantibus lingvæ Celticæ dialectis: quæ faciliè *av* in *o*, *t* in *p*, & *g* in *c*, & vice versâ, commutant. Antiquis Germanis credo fuisse *Bodebrige*, & *Boteprige*. unde postea *Bobbrig*, & *Bopprig*: & mox *Bobbert*, & *Boppert*; quod tandem *Boppart*. Hoc etiam unum fuisse è L. amplius Drusi castellis, Notitia imperii monet, castra heic militum posteriori etiam sæculo collocans.

A Baudobriga 1x sunt mill. pass. ad Rheni Mosellæque confluentes. Opidum heic nunc sternitur celebre ac præclarum, vulgari vocabulo *Coblentz*: quod antiquum, à Romanis impositum, nomen *CONFLVENTES*, apertè prodit. Solebant enim Romani opida ad confluentes amnium condita, ipsorum confluentium vocabulo indigetare. unde etiamnum in Galliâ, ad Sequanæ Matronæque confluentes vicus est *Conflens*: & eodem nomine opidum ad Sequanæ Æsiæque confluentes. item in Burgundiæ comitatu, in confinio Lotharingiæ, ad Lantanæ aliorumque duum amnium confluentes. A Germanis pejùs id vocabulum vitiatum est in *Coblentz*. quo nomine, præter jam dictum opidum ad Mosellæ confluentes, aliud est in Helvetiorum agro, ad Arolæ Rhenique confluentes: de quo suo loco dictum. Germanos video patriâ lingvâ ejusmodi loca adpellasse *Gemünde*: quo vocabulo haud exiguo numero sunt opida in Germaniâ. nam *mund* est *os*; & *münde*, *ostium fluminis*. unde *Weißelmünde* arx ad Vistulæ amnis ostium, infra patriæ mihi terræ opidum Godanum; & *Warnemünde*, ad Varni amnis ostium, infra Rostochium; item *Travemünde* ad Travæ ostium, infra Lubecam. *Gemünde* igitur nihil aliud est, quàm conflens fluminum. Fallitur quàm vehementissimè simul atque delirat auctor annalium Fuldensium, qui *Gemündam* ad Simeræ aliisque rivi confluentem, xii circiter millia passuum à Rheno sitam, *Caput montium vocatam* ait, eo quod ibi montes, per alveum fluminis Rheni tendentes, initium habent. Primum, aut diversam hujus loci esse etymologiam ab ceteris per Germaniam *Gemündis*, probetur; aut his omnibus quomodo Latinum nomen, & à quibus, item quo unanimi consensu impositum sit, ostendatur. his præstitis, ad omnes visendas eum remittam, uti dispiciat, an singulæ ad montium initia sint positæ. ubi falli eum quàm sæpissimè, haud dubito. Ceterò antiqui Latini hujusmodi situ loca solebant vocare *Interamnæ*, *Interamnias*, & *Interamnia*. unde apud Strabonem lib. v, Latii est *πόλις Ἰντεράμνιον*, ἐν συμβολῇ δύοῖν ποταμῶν κείμενον, id est, *opidum Interamnium, ad confluentem duorum amnium situm*. à quo Plinius lib. iii, cap. v, opidanos habet *Interamnates*: Ptolemæo eadē in Italiâ est *Πεγυρσίω* πόλις Ἰντεραμνία, *Pragutiorum opidum Interamnia*. quod nunc, haud procul à mari supero, ad confluentem Turdini, & alius fluvii, vulgò corrupto antiquo vocabulo dicitur *Terano*. Eiusdem generis sunt eidem Ptolemæo duo opida *Interamnia*, in Hispaniæ regione Asturiâ: quorum alterum cognomine *Flavium*; Antonino quoque in itineralio memoratum. Græcè hujusmodi loca, ab eodē argumento, dixeris *Μεσοποταμίας*. Slavi hodièque idem vocabulum egregiè atque eleganter exprimunt suâ lingvâ *Mezzyrzec*, & aliâ dialecto *Miedzyrzec*: quæ illi consimili modo opidis, ad amnium confluentes sitis imponunt. *rzekâ* quidpe iis est *amnis*; *mezy* & *miedzy*, *inter*. Solent tamen hi etiam opidis id imponere in amnicis insulis sitis. quod & Latinis factitatum video. nam Straboni, eodem libro, & Tacito, histor. lib. iii, in Naris fluvii insulâ est opidum *Ἰντεράμνα* *Interamna*: à quo Plinio lib. iii, cap. xiv, sunt *Interamnates* cognomine *Nartes*. Germani hujusmodi loca in insulis, & ad insulas amnicas sita, sæpè vocant *Weert*, & *Weerder*, aliâque dialecto *Wart*, & *Wärder*. unde opida *Keisers Weert* ad Rhenum, & *Donaw wart* ad Danubium: ista enim vocabula nihil aliud significant, quàm *insulam amnicam*. Sed de his satis, superque. nunc ad Trevi-
rum

rum CONFLUENTIS redeo. Nomen hoc, unâ cum opido, haud dubiè à Druso huic loco impositum. quidpe quum is castris ad Rhenum adversus Germaniam loca idonea quæreret, quem magis idoneum invenire poterat, quàm hunc ipsum? quem ipsa natura unâ ex parte Rheni, alterâ Mosellæ alveis fluminibusque, tertiâ monte opposito munierat. Sub excessum Augusti jam opidum fuisse, colligere licet è Plinii historiæ Germanicæ loco, suprà è Svetonio citato; cujus verba de Caligulâ imperatore hæc sunt: *Ubi natus sit, incertum diversitas tradentium facit. Cn. Lentulus Gatulicus Tiburi genitum scribit: Plinius Secundus in Treveris, vico Ambiatino, supra Confluentes.* Non fluminum vocabulum, nec castrorum, nec vici, uti de Ambiatino, heic adponit; quia ipso *Confluentium* nomine opidum erat satis notum: ad quod castra militum Romanorum, ut suprà dictum. Plinii, Svetoniique ævo quàm amplum fuerit opidum, haud facile dictu est: Marcellini certè tempestate fuit parvum; ut ipse testatur lib. xv. Qui locus quia corruptus est, paullo altiùs verba ejus heic erunt repetenda, excutiendaque. De Iuliano igitur Cæsare sic loquitur: *Audiens itaque Argentoratum, Brocomagum, Tabernas, Salisbonem, Nemetas, & Vangionas, & Maguntiacum, civitates barbaros possidentes, territoria earum habitare; (nam ipsa oppida, ut circumdata retibus lustra, declinant) primam omnium Brocomagum occupavit: eique jam adventanti Germanorum manus, pugnam intendens, occurrit. Cùmque in bicornem figuram acie divisâ collato pede res agi cœpisset, exitioque hostes urgerentur*
ancipiti, captis nonnullis, aliis in ipso prælii furore truncatis, residui discessere, celeritatis præsidio cæti. Nullo itaque posthac repugnante, ad recuperandam ire placuit Agrippinam, ante Cæsaris in Gallias adventum excisam. Per quos tractus nec civitas ulla visitur, nec castellum: nisi quod apud Confluentes, locum ita cognominatum, ubi amnis Mosella confunditur Rheno, Rigodulum oppidum est; & una prope ipsam Coloniam turris. Quid, quæso, hoc est, quod apud Mosellæ Rhenique confluentis opidum ait esse *Rigodulum*? quid, quod non illum ipsum locum apud confluentes adpellavit, vel memoravit opidum? quod opidum fuisse ejus ætate, Plinii, Svetonii, Antonini, & auctoris tabulæ itinerariæ testimoniis confirmatur. Doctissimum virum, Marquardum Freherum, testem habeo, in secundo Palatinarum originum, in Accursianâ editione, item in
exemplaribus manu exaratis, pro Rigodulum, legi Rigomagum, quod ei placet, ex tabulâ itinerariâ, sic habente:

*Confluentes**Antunnaco* VIIII.*Rigomagus* VIIII.*Bonna* VIII.*Agrippina* XI.

Locum hunc, inter Antunnacum & Bonnam, nunc esse vicum *Rymagen*, infrâ opidum *Zinsich*, ne ipse quidem diffitetur Freherus. quæro igitur, quum ab hoc vico xx sint re verâ millia passuum ad Confluentes usque; quomodo Marcellinus locum hunc tam longè diffitum, opidum dicere potuit apud Confluentes? Poterat certè, si impropriè uñ libuisset voce *apud*, potiorè nominare, longèque notiozem locum, ipsam Coloniam Agrippinam, totius Germaniæ Cisrhenanæ maximam, ut infrâ reddetur; quæ æquali à dicto vico distabat spatio. Itaque haud placet illa corrupti vocabuli emendatio in *Rigomagum*. ex quo tamen colligo, non nuper, nec recens illud esse exortu in Marcellini exemplaribus mendum; quum jam illi homines, qui manu historias ejus exaraverunt, corrigere id, haud dubiè è tabulâ itinerariâ, tentarunt. Vocabulum hoc *Rigodulum* quum in nullius alius legatur auctoris scriptis, quàm in
Taciti historiar. lib. iv; locus hic diligentius inspiciendus erit, si quod fortè veri restique erui inde possit. De rebellionem Galliarum, sub excessum Neronis factâ, sic, inter alia, auctor scribit: Valentinus ac Tutor in arma Treveros retrahunt, occisis Herennio ac Numisio legatis; quò minore spe venia cresceret vinculum sceleris. Hic belli status erat, cùm Petilius Cerialis Magontiacum venit. ejus eventu erectæ spes. & mox: Civilis & Classicus, ubi pulsum Tutorem, caesos Treveros, cuncta hostibus prospera accepere; trepidi ac properan-

properantes, dum dispersas suorum copias conducunt, crebris, interim nuntiis Valentinum monuere, ne summa rei periculum faceret. Eò rapidius Cerialis, missis in Mediomatricos, qui breviori itinere legiones in hostem verterent, contracto quod erat militem Magontiaci, quantumque secum transvexerat, tertius castris Rigodulum venit. quem locum magnâ Treverorum manu Valentinus infederat, montibus aut Mosellâ amne septum. & addiderat fossas, obicesque saxorum. Nec deterruere ea munimenta Romanum ducem, quò minus peditem percurrere juberet; equitum aciem in collum erigeret; spreto hoste; quem temerè collectum, haut ita loco juvari, ut non plus suis in virtute foret. Paulum mora in ascensu, dum missilia hostium praevehuntur. Ut ventum ad manus; deturbati, ruina modo precipitantur. & pars equitum, equioribus jugis circumvecta, nobilissi- 10 mos Belgarum, in quibus ducem Valentinum, cepit. Cerialis postero die coloniam Treverorum ingressus est. Egregiè heic equidem Tacito cum Marcellino convenire videtur, dum locum, quem Valentinus obsederat, & nomine eodem adpellat Rigodulum, & in Mosellâ ripâ locat. at id jam minus placet, quòd Rheni mentionem non addit; nec confluentium horum amnium. Heic tamen fortè nihil neglectum, nihilque omissum: quia opidum non ad ipsos fuerit amnium confluentes; ubi aliud jam erat opidum, Confluentes dictum: sed prope, haud procul, paullo suprâ. Verùm quomodò Cerialis, expugnato prope Confluentes Rigodulo, postero die cum exercitu & captivis Coloniam usque Treverorum, millia passuum L. emensus est? Certè nullo modo, ne integro quidem biduo, potuit. Pro- 20 inde Rigodulum in Marcellini historiâ non idem est, quod in Taciti legitur historiâ. quod & ipsum improbum corruptumque esse vocabulum, mox infrâ patebit. Ejectis igitur, è Marcellini exemplaribus, duobus istis supposititiis vocabulis, Rigodulum, & Rigomagum; eorum loco legendum censeo, exiguum. uti locus interger sit hujusmodi: Per quos tractus nec civitas ulla visitur, nec castellum; nisi quòd apud Confluentes, locum ita cognominatum, ubi amnis Mosella confunditur Rheno, exiguum opidum est; & una, prope ipsam Coloniam, turris. Opidum enim hoc erat ipse locus, à confluentibus dictorum amnium cognominatus. exiguum autem legendum con- jicio inde, quòd eum locum civitatem, cum reliquis ejusdem tractus, quæ excisæ erant, vocare ob exiguitatem dedignatus est: tum, quia hæc vox literas, quas duo 30 illa vocabula supposititia, habet easdem, v, i g u u m. Quemadmodum autem è tabulâ itinerariâ antè dixi emendationem factam in Rigomagum; sic istam correctionem in Rigodulum è Taciti libris, quum in multas variasque conjectaretur parteis, desumptam haud dubito.

Ceterum AMBIATINVM illum vicum, ut antè dixi, haud longè supra Confluentes situm fuisse judico: fortè circa opidulum nunc Capelle, inter Baudobrigam, & Confluentes. alioquin enim ineptè loci situm Plinius designasset per Confluentes, si longius ab his dissitus. Nec Lipsio credo, hiberna heic legionum fuisse existimanti. hæc namque jam inde ab Augusti, post Lollianam cladem, in Germaniam Cisirhenanam expeditione, hiberna sua habuere, duæ legiones ad Vetera, totidem 40 ad Aram Vbiorum, & IV ad Magontiacum; ut suprâ ostensum, pluribusque infrâ ostendetur. Nomen vici mirificè in variis Svetonii exemplaribus variatur. alia enim habent in vico Ambiatino, alia Ambiatico, alia Ambitarino. utrum rectius, nemo facile dixerit; quando nullus alius auctor ejus meminit. quamquam haud dubitaverim, hunc esse eundem vicum, quem diplomata Pepini Francorum regis, & filii ejus, Caroli Magni imperatoris, AMBIATIVUM adpellant: ubi inter alias donationes cœnobio divi Maximini Trevirensis factas, ecclesia commemoratur divi Martini, in pago Ambitivo. ex quibus ego ausim apud Svetonium quoque pro vico Ambiatino, legere AMBIATIVO. Cum ecclesiâ autem illâ pagî Ambiativi, haud malè congruit hodiernum dicti opiduli nomen Capelle. De ce- 50 tero qui apud Svetonium intelligunt Mosellâ Saravique confluentes, eo errore ducti videntur, quòd Trevirorum fineis ad Rhenum usque extendi ignorarunt. Hi verò confluentes non tam clari, & cuique Romæ noti, uti sine amnium nominibus solo confluentium vocabulo indicasse suffecerit. nec castra heic, sub Caligulæ natalem, fuere ulla: sed cuncta apud Rheni ripam, ut antè dictum. Castra fuisse ad vicum

vicum Ambiativum, patet ex eo, quòd Plinius in hoc vico Caligulam genitum prodidit: Tacitus verò, annal. I, & distichon, à Svetonio citatum, in castris narium restantur. Neque verò ipsarum legionum hiberna, quæ tunc in dictis fuere locis, in versiculis intellecta fuisse, temerè crediderim.

Ultimum Treverorum in Rheni ripâ fuit ANTUNNACUM, tabulæ itinerariæ, & Antonino sic dictum. apud hunc tamen, alio in itinere, uno scribitur casus obliquus *Antunaco*: & Notitiæ imperii *Antonaco*. unde etiam Fortunato, in poemate de Navigio, dicitur *Antonacense castellum*. Marcellinus, lib. XVIII, vocat *Antennacum*. Quâ vocali secundam syllabam scribas, variantibus facile dilectis, in æquo est. *n* verò in eadem rectius geminari, indicat consonans in ejusdem loci vocabulo Germanico *Andernach*. Castra heic militum, ut suprà cognitum, ponit Notitia imperii. Eodem usu fuisse locum jam inde à Cæsaris bello Gallico, suprà è commentariis eius demonstratum est. is enim pontem heic, ut refert com. VI, super Rhenum exstruxit sublicium. quumque è Germaniâ reverteretur, *ne omnino metum reditus sui barbaris tolleret, atque ut eorum auxilia, quæ Cisrhenanis contra Romanos missitabant, tardaret; reducto exercitu, partem ultimam pontis, quæ ripas Ubiorum in Germaniâ contingebat, in longitudinem pedum CC rescidit: atque in extremo ponte turrim tabulatorum IV constituit in Treveris, præsidiumque cohortium XII pontis tuendi causâ posuit; magnisque eum locum munitionibus firmavit*. Omnem denique pontem unâ cum præsidio tunc fuisse sublatum, quum Cæsar militeis è Galliâ contra Pompejum abduceret, maximè credibile est. Mox verò, quum, Octavio Augusto summâ rerum potente, Germani Galliam infestarent, legionesque ad Rhenum mitterentur, heic quoque, inter alia loca, munimentum ac præsidium fuit locatum.

Hæc igitur de ripâ Trevirorum, quâ Germaniam prospectabant. nunc ad interiora revertamur. Tabula & Antoninus iter, quod Magontiaci Treverorum Augustam ducit, sic scriptum habent:

Tabula;		Antoninus;	
30	<i>Bingium</i>	<i>Vinco</i>	
	<i>Dumno</i> XVI.	<i>Noviomago</i> XXXIIII.	
	<i>Belginum</i> VIIII.	<i>Triveros</i> XIIII.	
	..... X.		
	<i>Noviomago</i> X.		
	<i>Augusta Trevirorum</i> VIIII.		

Millia passuum hodiè numerantur inter Bingium & Treveros, rectissimâ viâ, L: qui equidem numerus quum duobus tantum in tabulâ millibus superetur, quasi certum argumentum esse poterat, rectè singula illic intervalla esse consignata: verum jam antea dixi, Bingium à Noviomago Mosellæ, quod vulgò nunc dicitur *Nimagen*, distare paullo amplius millibus pass. xxxvi; ad quem numerum Antonini prope accedit numerus millium xxxiiii: ex quibus adparet, malè in tabulâ numerari eodem intervallo millia XLIV. Tum etiam à Noviomago Augustam usque hodiè millia paullo minus xiiii numerantur; quæ Antoninus refert. ex quo iste etiam in tabulâ numerus millium viii longè falsissimus arguitur. in quo si v redigas in germanam figuram x; verum habebis numerum cum Antonino. His ita comprobatis, de reliquis quoque numeris diligentiori dispiciendum erit curâ.

DVMNVS haud dubiè hodiè est arx, ad Navæ Simeræque confluentem, vulgari vocabulo *Thann*, & aliâ dialecto *Daun* dicta, xvi mill. pass. à Bingio distita. huc quidpe tractus simul itineris facit, atque numerus millium, simulque nomen.

Aufonius, in carmine de Mosellâ, locum hoc tractu refert, cui nomen DVMNISVS. Carminis pars quamquam jam antè relata, tamen heic ceu loco proprio adscribatur; quia idem iter, à Bingio Noviomagum versus non minùs eleganter, quàm graphicè describitur. Est igitur hujusmodi:

Transferam celerem nebuloso flumine Navam,

F

Addita

*Addita miratus veteri nova mœnia vico;
 Aequavit Latias ubi quondam Gallia Cannas,
 Intactæque jacent inopes super arva catervæ.
 Vnde iter ingrediens nemorosa per arva solum,
 Et nulla humani spectans vestigia cultus,
 Prætereo arentem, sitientibus undique terris,
 Dumnißum; riguosque perenni fonte Tabernas;
 Arvæque Sauromatûm nuper metata colonis:
 Et tandem primis Belgarum conspicio oris
 Nivomagum, divi castra inclita Constantini.*

10

VII heic diversa loca à poëtâ notantur, per quæ iter ipsi fuit; *Bingium opidum, Nava flumen, silva, Dumnißus, Tabernæ, ager Sarmatis attributus, & Nivomagus.* Silva hodièque eodem situ manet quamvis imminuta, vulgari vocabulo *Vnter Wald.* D V M N I S S V S haud dubiè est nunc *Densen*, vicus infra opidum *Kirch-perg*, VII mill. pass. supra Dumnum antè dictum situs. Notandum autem, qui, à Bingio Noviomagum tendentes, Dumnißum transibant, eos non accessisse ad Dumnum: & vice versâ. nam qui Dumnum transgrediebantur, Dumnißum dextro latere, à mill. pass. circiter VI præteribant; qui verò Dumnißum, lævo. unde neque tabula habet Dumnißum, nec Ausonius Dumnum. Dumnißi nomen variè perscriptum refert, è diplomatis antiquis, doctissimus Freherus; *Tonnesse, Domnißa, Dunosa, Densen.* additque: *Vt dubium nullum sit, esse illam ipsam Ausonii versibus nobilitatam Dumnißum arentem sitientibus undique terris. nam & in eo unicus, isque modicus, fons est, & circumquaque magna aquæ etiam pecori potabilis penuria. & subinde reperta ibi rudera veterum ædificiorum, effosa numismata, fragmenta crustarum & columnarum, antiquitatem loci priscum atcumque nomen retinentis, satis asserunt. Accuratè sanè, ac scitè.*

20

Post Dumnißum ponit poëta T A B E R N A S, *riguas fonte perenni.* Tabula inter Dumnum & Noviomagum habet mill. pass. XXVII: proximum autem à Dumno locum B E L G I N V M. Hodiè inter *Thaun & Nümagen* numerantur millia XXIII; V min. 45 nam tabula habet. Corruptum hoc iter esse in tabulâ, numerus, loci nomine va indicat. A Noviomago versùs Dumnum arx hodiè est, post x millia, *Baldenaw*. hinc verò Dumnum usque sunt millia XIII. *Baldenaw* uti credam esse *Belginum* tabulæ, primò numerus x millium, Noviomago adscriptus, persvadet; tum nomen ipsum. nam aut in tabulâ scribi poterat mendosè, G pro D, in vocabulo B E L D I N V M; aut usu posteritatis delabente, G in D vitari. Corrige igitur V, in numero VIII, Belgino adscripto, in X; & verum habebis intervallum, inter *Thaun & Baldenaw*, millium XIII. Illud verò X, loco sine nomine imposi- tum, omnino tolle; & constabit iter totum, ut antea, à Bingio Augustam Tre- virorum, mill. pass. LII, hoc modo:

40

<i>Bingium</i>	
<i>Dumno</i>	XVI.
<i>Belginum</i>	XIII.
<i>Noviomago</i>	X.
<i>Augusta Trevirorum</i>	XIII.

Iam reliqua Ausoniani itineris uti expediantur; notandum est, quemadmodum tabula, post Dumnum, primum refert *Belginum*, sic Ausonium primas post Dumnißum recensere *Tabernas fonte perenni riguas.* unde conicere datur, *Belginum* istud haud procul fuisse à Tabernis Ausonii. At hodiè egregius conspicitur copiosissi- musque fons, mille quingentis circiter passibus suprâ arcem *Baldenaw*; ex quo rivulus limpidissimâ aquâ profluens, Mosellæ redditur paullo infrâ Noviomagum. Hunc per- ennem illum esse poëtâ fontem, situs loci, & ipsius fontis nobilitas persvadet. In hujus igitur margine tabernas fuisse judico diversorias, quibus viatores excipiebantur. unde *riguas perenni fonte* dixit poëta *Tabernas.* Porro à fonte hoc & Belgino, continuo

50

continuò incipiebant *arva illa Sarmatis tributa*. quæ si non ad ipsam Mosellæ ripam Noviomagumque, certè prope accedebant; ut ex poëtæ perspicitur Sarmatarum cum Noviomago contiuatione. Sarmatæ isti quando, & à quo in hæc loca transducti fuerint, jam antea, in Trebocchis, ad Argentoratum ex Eutropio adnotavi. nempe à Constantio & Maximiano Cæsaribus, in principatu Diocletiani. Sarmatas autem fuisse Iazygas, sive alio cognomento Vagos, inter Pathissum & Istrum flumina, juxta Bastarnas colenteis, cum quibus æternum Romani in Pannoniis bellabant, omnes ejus ævi testantur historiæ. Errat, cetera doctissimus, Freherus, qui Sarmatas fuisse tradit & Hunnos, à Gratiano devictos. id enim negat
 10 idem Ausonii carmen postea, his verbis de Mosellâ amne loquens:

— *Nec premia in undis*

*Sola; sed Augusta veniens quod mœnibus urbis,
 Spectavit junctos natiq̃ue patrisque triumphos,
 Hostibus exactis Nicrum super, & Lupodunum,
 Et fontem Latiis ignotum annalibus Histri.*

Hæc profligati venit modò laurea belli:

Mox alias, aliasque feret.

Quibus verbis quàm disertissimè testatur poëta: nullam aliam etiamdum Gratiano, post Argentariensem Lupodunensemque victorias, obtigisse ex alio hoste lauream.
 20 Proinde omnino illa Sarmatarum transductio Maximiani Constantiiq̃ue laureis, & imperio Diocletiani adscribenda. Nec tamen temerè negaverim, potuisse, post hos, Gratianum quoque, sive alium quempiam imperatorem, quibus bella fuerunt crebra cum Gothis atque Hunnis, in eadem arva traducere Hunnos. id enim uti credam, persvadet cum maximè Freherus, opidorum, arcium, vicorumque vocabulis, quæ ex Hunnorum nomine cognominata videntur; ut opidum cum arce *Castelhun*, arx *Hunoltstein*, inter Beldinum & Noviomagum lævo latere sita; vici *Huntheim*, & *Hontshausen*, & fons *Hunenborn*, haud procul Simerâ flumine; quibus adde *Huntsrode*, haud procul fonte Brimissi amnis, in Saravum defluentis; & *Hunerode* inter *Hunoltstein* & Noviomagum. Ab eodem nomine montium
 30 quoque juga, quæ regionem Mosellam inter Navamque quasi mediam secant, quibus dictæ arces, ac vici adpositi, cognominata fuisse *Hunsruck*, non *Hundesruck*, à canis dorso, quis dubitet? Cæterum in Sarmatas illos convenit id, quod panegyrista quidam ad Constantinum de Francis in Galliam traductis ait; *Hi ab ultimis oris avulsi fuerunt, ut, in desertis Gallia regionibus collocati; pacem Romani imperii cultu juvarent.* Gallia verò loca nulla, neque olim, neque nunc magis deserta, incultaque sunt, quàm quibus Arduenna silva insternitur. cujus pars silva illa Ausonii, inter Bingium & Dumnißum; & hinc etiam ad Noviomagum usque. sic enim poëta, postquàm Noviomagum attigit:

Purior hîc campis aër; Phæbusque sereno

40 *Lumine purpureum reserat jam sudus Olympum:*

Nec jam, consertis per mutua vincula ramis,

Queritur exclusum viridi caligine cælum;

Sed liquidum jubâr, & rutilam visentibus atbram

Libera perspicui non invidet aura diei.

NOVIAMAGVS hodiè quin sit vicus *Nümagen* ad Mosellam, nemo sanæ mentis dubitare potest, vocabulo, situ, & locorum intervallis consideratis. In Ausonii plerisque exemplaribus dicitur accasativus casus *Nivomagum*. commentatores hoc postea, haud dubiè è tabulâ & Antonino, legere maluerunt, *Novomagum*. an satis rectè, ipsi viderint. in hoc quidpe prima syllaba *No*, non ex Germanico,
 50 *neu, nûe* vel *nien*, sed è Latino *novus*, quemadmodum in *Noviomagus*, derivata fuisset; quæ naturâ est brevis. Video tamen aliis hoc non placuisse, ejusque loco subjecisse vocabulum *Neumagum*. à quibus Germanitatem hanc æquè falsò Latino elegantissimoque poëtæ attributam censeo.

Ceterum, supra, ad Confluenteis Mosellæ, satis abundèque ostensum est, vocabulum *Rigodulum* mendosum esse in Marcellini lib. xvi; nihilque pertinere ad idè

vocabulum, in Taciti historiar. iv perscriptum. Taciti *Rigodulum*, quod, à Valentino Treviro occupatum, Cerialis expugnavit, haud dubiè hodiè est vicus, vulgari vocabulo *Rigol*, in eadem ripà, 111 paullo ampliùs mill. pass. infra Augustam Trevirorum, ex adverso opidi *Pfaltz*, situs. hic quidpe loco editus apud ripam amnis montibus undique ferè cingitur. huc Cerialis tertiis castris à Maguntiacò, rapido itinere pervenire potuit; millibus cerciter xxii in singulos dies contributis, hinc etiam, loco expugnato, postero die Augustam Trevirorum quàm commodissimè ingressus est. Sed Lipsius testatur, Vaticanum exemplar pro *Rigodulum* habuisse *Ridogulum*. quod longè magis placet. faciliùs quidpe corruptum, ut nunc est, vocabulum *Rigol* nasci potuit ex *Ridgol*, quàm ex *Rigdol*. prætereàque 10 diploma Dagoberti, Francorum regis, quod Ortelius in itinerario suo, ac thesauro geographico, ex fide domini hujus loci citat, hanc sententiam confirmat. in eo quidpe disertè rex testatur, se pagum *RIDOGVLVM*, cum vicinis nonnullis locis, donasse ecclesiæ divi Maximini apud Treviros.

Iter igitur inter Maguntiacum & Augustam Trevirorum, locaque in eo sita sic se habuerunt. quibus expositis, ad alia eorundem Trevirorum itinera trans-
eamus. Tabula iter, ab Augustâ Trevirorum ad Divodurum Mediomatricum, refert hujusmodi:

Augusta Trevirorum

Ricciaco

x.

20

Saranusca

x.

Divodurum Mediomatricorum XLII.

Millia passuum hodiè numerantur inter Augustam & Divodurum XLIV. unde, corruptos esse numeros millium in tabulâ, manifestò patet. *RICCIACVM* hodiè esse vicum *Ritzing*, haud procul Mosellâ & opido *Sirick*, xxi mill. supra Augustâ, nomen simul, & situs disertè testantur. Medio fermè itinere inter *Ritzing* & Augustam, ad Saravum flumen situm est opidum *Saarburg*. quod ego *SARANVS CAM* olim dictum fuisse conjecerim; transpositaq; à recto ordine vocabula: quumque ab Augustâ ad vicum *Ritzing* millia sint passuum xxi; auctorem tabulæ mil- 30 lia notasse colligo inter Augustam & Saranuscam x, totidemque inter hanc & Ricciacum. A Ricciaco porrò Divodurum usque millia sunt xxiii: pro quibus xxi auctorem tabulæ scripsisse suspicor. Iter igitur ab Augustâ Trevirum Divodurum usque Mediomatricorum rectè sic notaveris in tabulâ:

Aug. Trevirorum

Saranusca

x.

Ricciaco

x.

Divodurum Mediomatricorum XXII.

Iter inter Augustam Trevirorum & Durocortorum Rhemorum Antoninus per leu- 40 gas computat hujusmodi:

Tungo vicus

XXII.

Epoissius vicus

XXII.

Orolauno vicus

XX.

Andethannali vicus

XX.

Triveros civitas

XV.

Leugam, sive leucam mille quingentis constare passibus, suprâ in Nemetibus ad Concordiam, è Marcellini lib. xvi, intellectum est. Durocortorū esse hodiè *Reims*, 50 principem Campaniæ urbem, in Mediomatrici dictum est. Divus & Parisiensis editio pro *Tungo* legunt *Vongo*. ego ex intervallo, itineris tractu, & nominis similitudine, judico esse hodiè opidulū *Ligny*, ad Axonam amnem, in Rhemorum finibus: literâque v transversâ in L, lego apud Antoninum *Longo*. Y certè planè barbarum, non Latinum est, in principio dictionis ante vocalem. *EPOISSIVS* hinc

VICVS

VICVS, nullus alius est locus, quàm opidum, in priscis Trevirorum finibus, *Tvois* Gallis nunc, & Germanis *Ipsch* dictum. huc quidpe & nomen, & situs, & prope etiam intervallum, faciunt. In Notitiâ imperii idem locus dicitur *EPVSVS*; forte vocabulo haud satis sano. Verba illic hæc sunt: *Præfectus Latorum Actorum, Epuso, Belgica prima.*

OROLAVNVS VICVS iisdem argumentis haud dubiè hodiè est *Arlon* opidum.

ANDETHANNALEM VICVM esse nunc opidum *Echternach*, nomen & itineris tractus arguunt. ideòque in locum xx leugarum, quæ huic vico adpositæ sunt, substituo numerum xv leugarum, qui Trevirorum civitati adscriptus. sunt
 10 quidpe, inter *Arlon* & *Echternach*, millia passuum xxiii. Ipsi autem Trevirorum civitati numerum adscribo v leugarum. sunt enim inter *Echternach* & Trevirorum civitatem millia vii, & 15 passus.

Aliud hinc iter sic consignatur apud Antoninum:

A TRIVERIS AGRIPPINAM leg. LXVII, sic:

Beda vicus leg. XII.

Aufana vicus leg. viii.

Egorigio vicus leg. XII.

20 *Marcomago vicus M. p. LVIII. leg. XXVIII.*

Belgica leg. viii.

Tolpia vicus Supenorum leg. x.

Agrippina civitas leg. XVI.

Legæ heic in uniuersum quum sint xciv, quæ millia passuum conficiunt cxi, ingens in consignatione itineris deprehenditur mendum. sunt quidpe rectissimâ viâ inter dictas duas civitateis LXVII haud amplius millia. ad quem numerum prope accedit tabula, LX millia eodem itinere, per eadem loca, recensens. Proinde ex ipso locorum intervallo, simulque è tabulâ, apud Antoninum literas LEG.
 30 audacter corrigo in M. P. & rectè erit sic: *A Triveris Agrippinam M. P. LXVII.* quamquàm ne sic quidem singulorum intervallorum numeri constabunt: quos tamen ex hodierno locorum situ, & tabulâ, quantum fieri poterit, restituere conabor. Iter igitur sic describitur:

Antonino:

Tabulæ:

<i>A Triveris</i>		<i>Aug. Trevirorum</i>	
<i>Beda vicus M. p.</i>	XII.	<i>Beda</i>	XII.
<i>Aufana vicus</i>	vihi.	<i>Aufana</i>	XII.
<i>Egorigio vicus</i>	XII.	<i>Icorigium</i>	XII.
<i>Marcomago vicus</i>	XXVIII.	<i>Marcomago</i>	VIII.
<i>Belgica</i>	VIII.	.....	X.
<i>Tolpia vicus Supenorum</i>	x.	<i>Agrippina</i>	VI.
<i>Agrippina civitas</i>	XVI.		

BEDA VICVS extra controversiam hodiè est opidum ducatus Luceburgiensis *Bidburg*. hac quidpe rectissimum agitur iter à Treviris ad opidū ducatus Iuliacensis *Düren*; quod *Marcomagum* esse, infra in Vbiis docebo. prætereaque nomen convenit, & intervallum; quod re verâ est millium xiii, uno milliari amplius quàm tabula Antoninusque habent.

50 A *Bidburg* ad *Düren* millia sunt XLVII. tabula habet XXXII tantum. rectius Antoninus XLVIII: quem in singulis numeris tutius sequemur. Post viii igitur millia à Bedâ est ei AVSANA; quæ tabulæ AVSAVA. hodiè eo situ est vicus *Pallefcheid*.

Ab Aufanâ XII millia numerat Antoninus ad EGORIGIVM; quod eodem intervallo tabulæ est ICORIGIVM. hodiè eo situ est vicus *Rüt*, nomen

quodammodò antiquum servans. Reliqua hinc ejusdem itineris loca jam extra Treverorum fuere fineis.

Atque hæc ferè sunt loca, ab antiquis auctoribus in Trevirorum finibus notata. Nunc antequàm aliò transgrediamur, controversia quædam in Cæsare, quæ huc spectare videtur, primùm componenda erit. Commentario igitur v, quum, post secundum è Britannia reditum, legiones in hiberna distribueret; *Quartam, inquit, in Rhemis cum T. Labieno, in confinio Trevirorum, hiemare jussit.* & postea eodem commentario: *Interim ad Labienum, per Rhemos, incredibili celeritate, de victoria Cæsaris, fama perfertur; ut, quum ab hibernis Ciceronis milia passuum l. abesset, eoque post horam ix diei Cæsar pervenisse, ante mediam noctem* 10 *ad portas castrorum clamor oriretur; quo clamore significatio victoria, gratulatioque ab Rhemis Labieno fieret. Hac famâ ad Treviros perlatâ, Indutiomarus, qui postero die castra Labieni oppugnare decreverat, noctu profugit, copiasque omnes in Treviros reducit.* Et paullo post eodem commentario: *His rebus confectis, in concilio pronuntiat Indutiomarus, accersitum se à Senonibus & Carnutibus, aliisque compluribus Gallie civitatibus, huc se iter facturum per fineis Rhemorum; eorumque agros populaturum: ac, prius quàm id faciat, castra Labieni oppugnaturum.* At de iisdem castris contradicere sibi ipsi ipsi Cæsar videtur comment. vi. illic quidpe non in Rhemis, sed in Treviris ea fuisse, disertissimis scribitur verbis, in hunc modum: *Hoc inito consilio, totius exercitus impedimenta ad Labienum in Treviros mittit Cæsar; duasque legiones ad eum* 20 *proficisci jubet. ac paullo post: Dum hæc à Cæsare geruntur, magnis coactis peditatus, equitatusque copiis, Labienum cum unâ legione, quæ in eorum finibus hiemaverat, adoriri parabant.* Verùm, quantum ego judicio adsequi possim, in Rhemis castra Labieni fuisse dixerim, in confinio Trevirorum: ita, uti Mosâ amnis terminus fuerit, ut antè dictum, inter Treviros, Rhemosque. Nec enim aliter historia de oppugnatione castrorum sibi constiterit. In Rhemis, quod opinor, si fuerunt, aliquot millibus passuum à Mosâ amne remota; facile fieri potuit, quod Cæsar, comment. v, factum memorat. Nempe Indutiomarus, Trevirorum princeps, cum suis copiis, ad Senones Carnutesque per Rhemorum fineis iter facere, agrosque eorum depopulari instituerat: ac, prius quàm id faceret, castra Labieni, 30 in proximis Rhemorum finibus sita, oppugnare decreverat. Quapropter, trajecto cum exercitu Mosâ amne, prope castra Labieni accedit. Labienus, quum & loci naturâ, & manu tutissimis castris sese contineret, de suo ac legionis periculo nihil timebat. Interim prope quotidie cum omni equitatu Indutiomarus sub castris ejus vagabatur; aliàs ut situm castrorum cognosceret, aliàs colloquendi, aut terrendi causâ. equites plerumque omnes tela intra vallum conjiciebant. Labienus suos intra munitiones continebat; timorisque opinionem, quibuscumque poterat rebus, augebat. Quum majore in dies contemtionem Indutiomarus ad castra accederet; nocte unâ intromissis equitibus omnium finitimarum civitatum, quos accersendos curaverat; tantâ diligentia omnes suos custodis intra castra continuit, ut nullâ ratione ea res e- 40 nuntiari, aut ad Treviros perferri posset. Interim ex consuetudine quotidianâ Indutiomarus ad castra accedit; atque ibi magnam partem diei consumit: equites tela conjiciunt; & magnâ contumeliâ verborum nostros ad pugnam evocant; nullo à Romanis dato responso. ubi visum est, sub vesperum dispersi, ac dissipati discedunt. Subiò Labienus duabus portis omnem equitatum emittit: precipit, atque interdicit, perterritis hostibus, atque in fugam coniectis (quod fore, sicut accidit, videbat) omnes unum peterent Indutiomarum; neu quis quemquam prius vulneraret, quàm illum interfectum videret: quòd, morâ reliquorum, illum, spatium nactum, effugere volebat. magna proponit iis, qui occiderint, premia. submittit cohorteis equitibus subsidio. Compræbat hominis consilium fortuna. & quum omnes unum peterent, in ipso fluminis vado 50 deprehensus Indutiomarus interficitur: caputque ejus refertur in castra. Nempe, ut antè, nunc etiam Indutiomarus fugiens suos reducere in Treviros voluit. quum autem ad Mosâ, amnem ob magnitudinem transitu difficilem, veniret, deprehensus in vado à Labienianis interficitur. Ad eundem amnem pertinent & illa quæ comment. vi. de iisdem Labieni castris, deque iisdem hostibus Treviris Cæsar

Cæsar narrat. Dum hæc, inquit, à Cæsare geruntur; Treviri, magnis coactis peditatus, equitatusque copiis, Labienum cum unâ legione, quæ in eorum finibus hiemaverat, adoriri parabant. jamque ab eo non longius bidui viâ aberant, quum, duas venisse legiones missu Cæsaris, cognoscunt. Positis castris à millibus passuum xv, auxilia Germanorum expectare constituunt. Labienus, hostium cognito consilio, sperans temeritate eorum fore aliquam dimicandi facultatem, v cohortium præsidio impedimentis relicto, cum xxv, magnoque equitatu, contra hostem proficiscitur; & mille passuum intermisso spatio, castra communit. Erat inter Labienum atque hostem, difficili transitu flumen, ripisque præruptis. hoc neque ipse transire habebat in animo, neque hosteis
 10 transiuros existimabat. Treviri, castra Labieni oppugnaturi, cum copiis suis ad proximos Rhemorum fineis & Mosam flumen, quod xiv circiter mill. pass. ab castris Labieni aberat, progrediebantur. auditoque, duas à Cæsare Labieno auxilio missas legiones, castra illic posuerunt in suis finibus, ad dextram amnis ripam, Germanorum auxilia expectaturi. Labienus contra hostem profectus, cis passuum spatio ab amne, & Trevirorum castris, castra locavit sua. Eo amnem transire non auso, Treviri vado transierunt; prælioque à Romanis fusi sunt. xv igitur millia passuum castra Labieni, in occidentum versis, ab Mosâ amne abfuerunt, in Trevirorum confinio, id est, haud longè à Trevirorum finibus, & Mosâ, termino Rhemos inter Trevirosque, in extremis Rhemorum finibus.
 20 Ergo, uti errore, seu contradictione istâ liberetur Cæsar, emendandas judico duas voces in vi commentario, Treveros, & eorum; legendumque eorum loco, Rhemos, & Rhemorum: ut sententia priore loco sit hujusmodi: Hoc inito consilio, totius exercitus impedimenta ad Labienum in Rhemos mittit. secundo autem loco; Treviri, magnis coactis peditatus equitatusque copiis, Labienum cum unâ legione, quæ in Rhemorum finibus hiemaverat, adoriri parabant. Hanc emendationem qui ferre nequeat, negligentissimum fuisse, in rebus suis conscribendis, Cæsarem fateatur necesse est. Dio lib. xl; de eodem Labieno: προεβέβαλεν ἐς τὴν τῶν Τριγύρων χώραν id est; Trevirorum fines ingredi occupavit. Ergo antè illic non fuit.

De virtute Trevirorum sic Cæsar comment. v: Hæc civitas longè plurimum totius Galliæ equitatu valet; magnasque habet copias peditum. Et Aulus Hirtius, commentario, quem ad Cæsaris commentarios adjecit octavum: Labienum cum duabus legionibus in Treviros mittit. quorum civitas, propter Germaniæ vicinitatem, quotidianis exercita bellis, cultu, & feritate non multum à Germanis differebat: neque imperata umquàm, nisi exercitu coacta faciebat. Finitimi Treviris trans Rhenum Germani fuere nulli alii, quàm Vbii. cum his igitur bella eos continenter gessisse, certum est. Hinc Mela, lib. iii, cap. ii: Belgarum clarissimi sunt Treveri.

CAP. XV.

40 De EBURONIBUS, CONDRUSIS, SEGNIS, CÆRA-
 OIS, & PÆMANIS; qui universi uno nomine
 primi dicti fuere GERMANI.

Treveris ab septemtrionibus continuatos olim fuisse Pëmanos, Cerasos, Segnos, atque Condrusos, jam antè dixi. Supra hos omnes, versis septemtriones, fuere EBURONES. Illorum quia difficile est sedeis ante Eburo-
 num explicationem indicare, horum prius fines describentur. Germanos fuisse, auctor est Cæsar comment. ii: Condrusi Eburones, Cerasi, Pëmani, qui uno nomine Germani adpellantur. De finibus eorum comment. v: Vnam legionem, quam proximè
 50 trans Padum conscripserat, & cohorteis v in Eburones, (quorum pars maxima est inter Mosam & Rhenum, qui sub imperio Ambiorigis & Cativulci erant) misit. An igitur utriusque fluminis ripas attigerunt? Omnino censeo. de Rheno testimonium est comment. vi: Trans Rhenum ad Germanos pervenit fama, diripi Eburones, atque ultro omnes ad prædam evocari. Cogunt equitum duo millia Sigambri, qui sunt proximi Rheno. transeuntes Rhenum navibus, ratibusque, xxx millibus passuum infra

eum locum, ubi pons erat imperfectus, praesidiumque ab Caesare relictum, primos Eburonum finis adeunt. Ad Mosæ ripam eos pertinuisse, satis ex eo liquet, quod Cæsar inter Mosam & Rhenum maximam eorum partem collocat. Itaque, nisi ultra Rhenum, in Sigambrorum finibus, reliquam partem absurdissimâ ratione statuere velis; certè citra Mosam fuisse concedas necessum est. At agri eorum certis finibus circumscribantur. Ab oriente igitur terminus fuit Rhenus; quo ab Vbiis supra Coloniam Agrippinensem, ab Sigambriis infra Coloniam, arcebantur. à meridie habuere dictos Condrusos, Segnos, Carasos, atque Pæmanos: à quibus eos separo lineâ, ab opido Bonnâ adusque Mosæ Vrtæque amnium confluentem; & mox ipso Mosâ, ad Namurcum usque opidum. ab occidente contermini fuere Aduaticis. Cæsar comment. v: *Apud quos Ambiorix, mediæ partis Eburonum rex, in hunc modum locutus est; Sese, pro Caesaris in se beneficiis, plurimum ei confiteri debere; quod ejus operâ stipendio liberatus esset, quod Aduaticis, finitimis suis, pendere consueisset.* Et postea: *Hac victoriâ sublatus Ambiorix, statim cum equitatu in Aduaticos, qui erant ejus regni finitimi, proficiscitur.* item paullo post: *His circumventis, magnâ manu Eburones, Aduatici, Nervii, atque horum omnium socii & clientes, legionem oppugnare incipiunt.* Aduaticorum agros fuisse, ubi nunc opida sternuntur, *Tienen, Gemblours, & Nivelles*, post docebitur. ab his igitur Eburones distermino lineâ, ab Namurco ad fontem amnis Getæ; & inde ipso amne, donec is in Demeram flumen supra opidum *Diest* influat. Ab septemtrionibus propinquos habuere toto latere Menapios; qui ab unâ parte Morinos, ab alterâ Rhenum attigerunt; uti infra ostendetur. à Menapiis igitur submoveo Eburones lineâ, à confluyente Getæ, per Roræ confluentem ad Rheni opidum *Ordningen* ductâ. His Eburones finibus inclusi, rectè maximam agrorum partem inter Rhenum & Mosam habent: reliquum, inter Mosam & Getam. Continentur hoc spatio nunc regiones istæ: Namurcensis comitatus pars, quæ est inter Namurcum & Hannojam opida: item Brabantia pars, in quâ opida *Tienen, Hannuy, Landen, Leeuwe, Halen*: Leodiensis quoque agri pars, Albiæ Vrtæque amnium dextris ripis prætexta. dein Limburgiensis ducatus major pars versùs septemtriones: item tota Eifalia; Aquensis ager; & ducatus Iuliacensis totus, exceptâ eâ particulâ, in quâ opidum, versùs septemtriones, *Bruggen*, item eâ, in quâ opidum versùs meridiem *Monjou*.

Opida antiquitus quum nulla habuisset Eburones, ceu Germanicam gentem, è Cæsaris pateat commentariis, Hubertus tamen Leodius, Leodiaci natus, ex annalibus suæ civitatis *Eburram* profert, Ambiorigis regiam, eo situ, uti Eburonum, Condrusorum, Pæmanorum, Carasorum, Segnorum, & (quorum nomen Ambiorigis ævo nondum exstitisse infra firmissimis ostendetur argumentis) Tungrorum finis pariter attigerit; quasi Ambiorix omnibus istis populis imperaverit. Quod falsum nugationumque esse, multis rationibus argui potest. Breviter uti agatur; primùm Cæsar, comment. v, & vi, non omnium Eburonum, nedum reliquorum, facit regem Ambiorigem; sed dimidiæ tantum partis, inter Aduaticos & Mosam sitæ: alteram verò partem, Mosam inter & Rhenum, Cativolco concedit. secundò; comment. iv, Condrusos, non Ambiorigis Eburonis, sed Trevirorum facit clienteis. tertio; comment. v, humilem atque ignobilem Eburonum fuisse testatur civitatem: eodemque commentario ipse Ambiorix apud Romanos humilitatem suam viriumque imbecillitatem ultro profitetur. quartò; Eburones ab Aduaticis bello superatos, stipendariosque factos, donec per Cæsarem eo stipendio liberarentur, indicat Cæsar eodem commentario; ut supra relatum. Verùm Hubertus, in Eburonum agro, ut antè dictum, Leodiaci natus, contemni à Cæsare antiquas patriæ vireis, ac finis, quos immensos ipse finxit, agrè ferens: redarguere fidem ejus haud veretur, & ceu ipse Cæsar sibi contraxisset, insimulare. *Civitatem*, inquit, *Eburonem humilem fuisse, ait Cæsar: nihilo minus tamen, secundo commentario, idem auctor est, Condrusos, Eburones, Carasos, Pæmanos, qui omnes uno nomine Germani appellabantur, pollicitos, XL hominum millia se missuros.* Quæso, quid mirum, si Eburones, suis triumque finitimorum populorum

lorum copiis conjunctis, XL millia armatorum confecerint; quando uni Bellovaci Belgæ LX, Sueffones L millia polliciti sunt, & Aduatici, Eburonum finitimi, XXIX? quin etiam Segnorum partem in istis XL millibus fuisse opinor. nam hos quoque sub eodem Germanorum nomine numeroque fuisse, infra ostendam. Cæsar vero alias horum in universali Belgarum expeditione non meminit. Sed ex jam dictis satis claret, falsos esse, & ab imperito aliquo nugatore monacho, ut multa alia regionum regnorumque chronica, conscriptos annaleis istos Leodiacenseis. Falsitas eorum atque fabulæ eo cum maximè produntur, quod Ambiorix Ebu-
 10 ro, Tungrorum rex vocatur: quum Tungrorum nomen multis annis post natum sit. Ergo Eburones suos nimium extollit Leodius: è diverso nimium deprimat
 Ortellius; Trevirorum clienteis faciens. *Eburones*, inquit in thesauro geographico, *Straboni, Floro, & Cæsari, Gallie Belgicae populi, Trevirorum clientes*. E Strabone, ac Floro, nihil tale habere potuit. è Cæsare si id conjectavit; fugisse eum omnem
 20 rationem dixerim. Locus in Cæsare, quo in hanc opinionem impulsus videtur, hujusmodi est comment. IV: *Quâ spe adducti Germani, latius jam vagabantur; & in finibus Eburonum, & Condusorum, qui sunt Trevirorum clientes, pervenerunt*. Condusos, quod vult Cæsar, clienteis Trevirorum fuisse, facile crediderim; siquidem finitima fuit Trevis, & exigua gens; ut infra ostendetur. at Eburones eadem fuisse condicione, haud temerè presvadeor ex loco hoc, admodum ambi-
 30 guo: præsertim quum nullibi alias in universis Cæsaris commentariis ejus rei indicium. Contra verò sic existimo: si Eburones sub Trevirorum fuissent clientelâ; haud facile hos fuisse passuros, clientibus suis, bello victis, Aduaticos ob-
 fideis ac stipendium imperare: quandoquidem Trevirorum maxima fuit inter Germanos Belgas virtus juxta & auctoritas. Tum verò eo ipso satis ab hac clientelâ eximuntur Eburones, quod suos habuere reges, Ambiorigem & Cativul-
 cum. Sui igitur juris auctoritatisque fuere Eburones cum regibus suis: qui quâ potestate inter suos fuerint, supra, lib. I, cap. XXXVIII, ostensum est.

Ceterum falsâ illâ commentitiâque *Eburâ* rejectâ, Ortellii heic haud minor occurrit error; qui, in thesauro geographico, *Eburoniam* locum citat, è Dionis
 30 lib. XL, qui pagus sit hodiè, nomenque retineat, prope Leodiacum. Sed Dionis historiam qui paullo attentius inspiciat, facile deprehendat, non locum aliquem particularem eum, sed universam Eburonum intelligere regionem. Apud Cæsarem, comment. V, Ambiorix, cum Eburonibus castra Titurii Sabini & Aurunculeji Cottæ in suis finibus obsidens, sic obsessos adloquitur: *Ipsorum esse consilium, velint ne prius, quam finitimi sentiant, eductos ex hibernis milites, aut ad Ciceronem, aut ad Labienum deducere*. Eandem rem sic Dio, dicto libro, refert: *καὶ τότε καὶ γνώμην αὐτοῖς ἔδωκε, τὴν ὅτι ἐβουρίαν, ὡς καὶ κινδυνεύουσιν, ἀν καλαμείνωσι, καταλιπεῖν. πρὸς δὲ στρατιώτας τινὰς πέλεις πρὸ χειμάρρονος ὡς τάχιστα μεταστῆναι*. id est: *Ideoque eis suavit, ut Eburoniam, in quâ cum periculo sint futuri, relinquunt; & quàm*
 40 *celerrimè ad proxima militum hiberna commigrent*. Non Eburoniam dictum fuisse locum, in quo hiberna fuere Sabini & Cottæ; sed *Atuatucam* Eburoniæ castellum, testis est Cæsar comment. VI, his verbis: *Impedimenta omnium legionum Atuatucam contulit*. Id castelli nomen est. hoc ferè est in mediis Eburonum finibus: ubi Titurius, atque Aurunculejus hiemandi causâ confederant.

Atque castellum hoc caput fuisse totius gentis Eburonum, uti ostendatur; nomen ejus, quod variè à plerisque in Cæsarem commentatoribus vitiatum, prisca ac genuinæ lectioni adferendum est. Primò igitur notandum, duobus modis vocabulum hoc rectè scribi, dialectis variantibus; *ATUATUCA*, & *ADUATUCA*: quemadmodum & finitima Eburonibus gens, *Aduatici* & *Atuatici*; à quibus
 50 id fuisse conditum, infra docebo. Iam verò quum apud Cæsarem ter id castelli vocabulum accusativo casu referatur; librarii imperiti in duas id discerpserunt partes; quasi præpositio *AD* accusativo præmissa sit, hoc modo: *Impedimenta legionum ad Vatucam contulit*: & eodem commentario postea: *tribus horis ad Vatucam venire potestis*: & mox; *ipsi ad Vatucam contendunt*. Hoc postea Rhenanus porro corrumpit in *Ratucam*; uti interpretari liceret Limburgiensis ducatus hodiè opidulum *Hertzo-*
gen rad.

gen rad. Hubertus verò Leodius ex eodem fecit *Varucam*: de quâ sic ait: *Est autem Varuca etiamnum hodiè ejus nominis castellum, haud amplius medio miliari Germanico ab urbe Leodio distans, in mediis Eburonum finibus, in summâ planicie.* Et postea: *Quæres causa fuit, ut Varuca diu quæsitâ, nusquam reperiri potuerit. donec nuper ego in volumen manu scriptum incidi, alias quidem corruptissimum, in hoc dumtaxat fidele, quòd Varuca nomen integrum incorruptumque servaverit.* Est præterea mihi liber ante xxxvi annos impressus, qui *Varucam*, non *Vatucam* etiam habet. Leodius fanè nihil æquè pro ratione hujus lectionis habuit, ac levissimam vocabuli adlusionem. nam volumen illud, cetera corruptissimum, in uno hoc vocabulo quare tantam apud eum fidem mereri debuerit, haud video. nec unus impressus liber, tot, tamque variis editionibus fatis reclamabat. Quos autem ipse medios Eburonum fineis constituerit, quum extremos ad oceanum usque, ut suprâ in Treveris notatum, protulerit; alii viderint. Minima certè eorum longitudo fuerit oceanum inter & Mosellam. Sed nugas mitto. ad vera transeo. Tabula itineraria idem castelli vocabulum, in itinere à Bagaco Nerviorum ad Agrippinam coloniam, mutilatum, sive contractum, ut eo sæculo usurpabatur, habet *A T U A C A*. apud Antoninum, in eodem itinere idem locus sic notatus: *Advagan Togrorum*. ubi legendum, *Aduâgam Tongrorum*. quidpe ab *Aduâtuca* factum fuit vocabulum contractum *Aduâca*; quemodmodum in tabulâ ab *Atuâtuca*, *Atuâca*. dein *c* in confine *g* mutato, *Aduâga*. Apud Ptolemæum idem locus legitur *Ατράκων Τρύγρον*, *Aduacutum Tungrorum*; manifestissimo mendo, quod è Cæsare, tabulâ, & Antonino arguitur, pro *Ατράκων*, *Atuâtucum*. Idem Ptolemæus unicum id Tungrorum opidum refert. unde, caput gentis fuisse, colligere licet. Atque eandem ob causam Antoninus, haud contentus ipsum opidum nominasse, etiam gentis, cujus caput erat, nomen adposuit. eademque ratio fuit auctori tabulæ, cur id primariæ urbis figurâ depingeret. Hodiè in mediis, quos suprâ circumscripsi, Eburonum finibus visitur opidum, vulgari vocabulo *Tongerem*, & aliâ dialecto *Tungren*. hoc esse *Atuâtucam Tungrorum* uti credatur, ea persvadet ratio, quòd posterioribus sæculis, ut suprâ ostensum, princeps gentium per Galliam urbeis, abjectis veteribus, propriisque vocabulis, ipsarum gentium nomina adsumserunt. quam sententiam maximè firmat auctoritas Marcellini; qui in lib. xv, provincias atque civitateis, sive urbeis Galliæ enumerans; *Secunda Germania*, inquit, (*prima ab occidentali exordians cardine*,) *Agrippinâ, & Tungris munita, civitatibus amplis & copiosis*. Atque huc etiam facit prædictum iter, à Bagaco Nerviorum, ad Agrippinensem coloniam, Antonino, & tabulæ descriptum, hoc modo:

Antonino;		Tabulæ;	
<i>Bagacum</i>		<i>Bacaco Nervior.</i>	
<i>Vodgoriacum</i>	xii.	<i>Vogodorgiaco</i>	xii.
<i>Geminiacum</i>	x.	<i>Geminico vico</i>	xvi.
<i>Perniciacum</i>	xxii.	<i>Pernaco</i>	xl.iii.
<i>Aduagan Togrorum</i>	xlii.iii.	<i>Atuâca</i>	xvi.
<i>Coriovallum</i>	xvi.	<i>Cortovallio</i>	xvi.
<i>Iuliacum</i>	xviii.	<i>Iuliaco</i>	xii.
<i>Colonia</i>	xviii.	<i>Agrippina</i>	xviii.

Ip hoc itinere *Bagacum Nerviorum* est nunc *Bavay*, Hænoniæ opidum: *Geminiacum*, *Gemblours*, Brabantia opidum; *Perviciacum*, *Pervis*, ejusdem provinciæ; *Atuâca Tungrorum*, *Tongerem*; *Coriovallum*, *Falkenberg*; *Iuliacum*, *Iulich*; *Colonia Agrippina*, *Cölen*: quorum singula suis locis certis argumentis adferentur. Huc etiam accedit, quòd in hoc itinere Mosa ponte trajiciebatur apud opidum nunc *Masetracht*; ut infrâ ostendetur. ab opido autem *Tongerem* ad opida *Falkenberg*, & *Iulich*, ceu rectissimâ lineâ transitur dictum opidum *Masetracht*. Huc denique adde, quòd *Tongerem* hodiè situm in loco edito, & circumquaque leniter acclivi, in paludeis, aut profundas convalleis desinente. de Romanis quidpe militibus, ex
Atuatucen-

Atuatucensibus castris egredientibus, sic Cæsar comment. v: *Hostes, posteaquam ex nocturno fremitu, vigiliisque, de profectione eorum senserunt; collocatis insidiis bipartito in silvis, opportuno atque occulto loco, à millibus passuum circiter duobus, Romanorum adventum expectabant. & quum se major pars agminis in magnam convallem demississet; ex utraque parte ejus vallis subito sese ostenderunt; novissimosque premere, & primos prohibere adscensu, atque iniquissimo nostris loco prælium committere ceperunt.* Et comment. vi; Labieno eadem castra tenente: v cohortes frumentatum in proximas segetes misit; quas inter & castra, unus omnino collis intererat. & mox: calones in proximum tumulum procurrunt. hinc celeriter dejecti, se in signa, ma-
 10 nipulosque conjiciunt: eo magis timidos perterrent milites. alii, cuneo facto ut celeriter perrumpant, censent; quoniam tam propinqua sint castra. Valeat igitur jam Leodius, cum suâ Varucâ apud Leodiacum; valeat Rhenanus, cum suâ Ratucâ in Herzo-
 gen-rad; valeat item Goropius, cum suâ Antuerpiâ.

Ceterum ATUATUCA, Eburonum castellum, princeps postea facta est hac ratione Tungrorum urbs, quia Tungri fuere iidem posterioribus temporibus populi, qui Cæsaris ævo Eburones, Cærasi, Segni, Pæmani, & Condrusi dicebantur; ut infra validissimis id demonstrabitur argumentis. Atuatuca autem initio castellum, Eburonum quoque fuit caput, & unicus locus moenibus munitus.

Nomen & originem haud dubiè habuit ab ATUATICIS, gente con-
 20 minâ. nam bello victis, quod tradit Cæsar, primò ut subjectis imperasse, quòque facilius in obsequio continerentur, castellum in mediis eorum finibus, cum præsidio posuisse, maximè credibile est. Dein verò annuo stipendio, obsidibusque contenti, præsidio deducto, castellum in ipsorum tradiderunt potestatem: qui mox pro capite id habuere totius regionis suæ.

Tanta igitur est opidi hujus, quod ad exiguas reliquias nunc redactum, antiquitas; tanta olim fuit celebritas, tanta dignitas, uti secunda ordine haberetur totius Germaniæ inferioris; cujus primâ ac maxima, Agrippinensis colonia.

Eburonum finibus explicatis, reliqui tandem illi quatuor inspiciantur populi, qui, inter Eburones ac Treviros incolentes, uno cum illis vocabulo in
 30 commune dicti fuere GERMANI.

Nomina singulorum, jam antea relata, sunt ista: CONDRUSI, SEGNI, CÆRASI, PÆMANI. Cæsar comment. II, ubi numerum recenset armatorum, quem pro se quæque Belgarum civitas, ad commune adversus Romanos bellum pollicitæ fuerant: Condrusos, Eburones, Cærasos, Pæmanos, qui uno nomine Germani adpellantur, ad XL millia. Et comment. vi: Segni, Condrusique, ex gente & numero Germanorum, qui sunt inter Eburones Trevirosque, legatos ad Casarem miserunt, oratum, ne se in hostium numero duceret, neve omnium Germanorum, qui essent citra Rhenum, causam esse unam judicaret: nihil se de bello cogitasse; nulla Amborigi auxilia misisse. Ex his notandum; primùm, omneis istas quinque nationes uno nomine, (cujus causa atque origo infra, cap. xx, reddetur) in commune fuisse adpellatos GERMANOS; unumque in commune confecisse numerum armatorum ad dictum bellum, millium XL: quamquam Segni non nominentur; quos solos ex isto nomine ac numero Germanorum, eo bello abstinuisse, haud credibile est. dein quatuor ex iis nationibus, nempe Condrusos, Segnos, Cærasos, atque Pæmanos; omneis incoluisse inter Eburones ac Treveros. Limites igitur quatuor his in universum fuerunt, ab meridie iidem, qui Treveris ab septentrione; à septentrione iidem, qui Eburonibus à meridie. ab ortu solis, Rhenus; ultra quem Vbii; ab occasu Mosa citra quem Nervii. Regionibus nunc comprehenduntur his finibus istæ: Colonienfis agri pars; quæ opida, Cronenburg, Blankenheim, Arenberg, Hünen, Königsfeld, Brisch, Zinsich, Meckum, Rheinbach: Iuliacensis ducatus pars exigua, circa opida Münsterfeld, Gemünde, Monjou: Limburgiensis ducatus pars ferè dimidia, meridionalis; ubi ipsum Limburgium: è Luceburgiensi ducatu, opida Durbuy, Marche, Rochefort: è Leodiacensi agro, opida Huy & Chinay, item vicus Spaa, cum fonte acidulo: comitatus Namurcensis dimidia pars, ad dextram Mosæ ripam; ubi opidum Dinant.

At si

At si quis fortè, nimis angustum terræ spatium tot populis me tribuisse, arbitretur; is meminerit, universos conjunctim cum Eburonibus, satis latos, ut suprà ostensum, fineis incolentibus, numerum armatorum XL millium confecisse; quum uni Bellovaci millia obtulerint LX, Sueffones L, totidemque Nervii, Aduatici XXIIX.

Iam verò quo ordine singuli inter se juncti fuerint, haud expeditum dictu est. Condrusos tamen Rheni ripam coluisse, haud obscure indicat Cæsar comment. IV; ubi Vsiptes Tenchterosque, Germanos Transrhenanos, trajecto amne, Menapiorum primò fineis occupasse narrat: dein, *missas*, ait, *legationes à nonnullis Galliae Belgicae civitatibus ad Germanos; invitatosque eos, uti ab Rheno discederent; omniaque, quæ postulassent ab se, fore parata. quâ spe adductos Germanos, latius jam* 10 *vagos, & in fineis Eburonum, & Condrusorum, qui erant Trevirorum clientes, pervenisse.* ubi etiam proelio fusos fuisse, haud procul Mosellæ confluenta, in confinio Trevirorum, suprà ostensum est. Porro Condrusis versùs occidentem solem conjunctos fuisse Segnos, ex eo colligere liquidum est, quòd comment. VI, utrique unos in commune legatos ad Cæsarem miserunt, sese de bello Eburonico excusatū. Reliqui igitur Cærasi & Pæmani, inter Segnos Mosamque amnem erunt locandi.

Ceterum exiguae singulorum quum forent civitates, atque invalidæ, in finitimorum clientelam fidemque sese dederunt. Condrusos in Trevirorum fuisse clientelâ, supra è Cæsare intellectum est. in eâdem egisse & Segnos, Condrusorum vicinos, inde fit maximè credibile, quòd & ipsi unâ cum Condrusis à bello Eburonico 20 abstinuere. in quo haud dubiè parteis suas habuere Cærasi ac Pæmani; quia legatos ad Cæsarem unâ cum illis non miserunt. Atque hinc etiam conjecerim, non in Trevirorum, sed in Eburonum eos fuisse clientelâ.

CAP. XVI.

De MENAPIIS.

EBuronibus à septemtrione continuabantur MENAPII. Cæsar comment. 30 VI: *Erant Menapii propinqui Eburonum finibus.* Germanici fuisse generis, indicat situs inter Rhenum & Scaldem. quidpe Plinius lib. IV, cap. XIII, *Totum*, inquit, *hoc mare, à Cimbrorum promontorio ad Scaldin usque fluvium, Germanica accolunt gentes.* Limitem igitur à meridie, primò eundem habuere, quem Eburones à septemtrione, ad opidum usque *Diest*. hinc verò Demerâ & Rupellâ amnibus, ad confluentem usque Scaldis, ab Atuaticis separabantur: quos circa *Læven*, *Brussel*, *Nivelle*, & *Gemblours* opida, coluisse, infra ostendetur. Eodem commentario: *Cæsar, quum undique bellum parari videret, Nervios, Atuaticos, ac Menapios, adiunctis Cisrhenanis omnibus Germanis, esse in armis; maturius sibi de bello cogitandum putavit.* Et postea, confecto bello Eburonico: *Partito exercitu, T. Labienum, cum legionibus* 40 *III, ad oceanum versùs, in eas parteis, quæ Menapios attingunt, proficisci jubet: C. Trebonium, cum pari legionum numero, ad eam regionem, quæ Atuaticis adjacet, depopulandam mittit. ipse, cum reliquis III, ad flumen Scaldem, quod influit in Mosam, extremasque Arduennæ parteis, ire constituit; quòd cum paucis equitibus profectum Ambiorigem audiebat.* Partes illæ, oceanum Menapiosque attingentes, sunt nunc Selandorum insulæ: regio verò Atuaticis adjacens, fuit Morinorum, nunc Flandriæ pars litoralis; & extremæ Arduennæ silvæ partes ad Scaldem flumen, quas Cæsar intellexit, fuerunt juxta opida *Condè* & *Valenchienes*, in Nerviorum finibus: ut singula suo loco fusiùs explicabuntur. Igitur recto ordine à Cæsare junguntur dicti populi; primi scilicet *insulani*, dein *Menapii*, *Morini*, *Atuatici*, *Nervii*. Alia argumenta- 50 tio de Atuaticis esse potest hoc modo: Quia Menapiis finitimi fuerunt Eburones, juxta terminos suprà descriptos; his verò ad Demeram flumen propinqui Atuatici, ut antè demonstratum; iterum Menapiis Morini, ut mox ostendam: necessariò Atuatici in lævâ Demeræ ripâ fuere contermini Menapiis, dextram ejusdem amnis ripam colentibus. Ab occasu igitur æquinoctiali, Scalde flumine

- flumine à Morinis submovebantur : quos ubique Cæsar cum illis conjungit. Comment. II, ubi Belgæ armatorum numerum ad commune bellum adversus Romanos obferunt; pollicitos, ait Morinos xv millia, Menapios xvii. Comment. III: Eodem ferè tempore Cæsar, etsi prope exacta jam ætas erat, tamen quod, omni Galliâ pacatâ, Morini Menapiique supererant, qui in armis essent, neque ad eum umquam legatos de pace misissent, arbitratus id bellum celeriter confici posse, eò exercitum adduxit. Qui longè aliâ ratione, ac reliqui Galli, bellum gerere cæperunt. nam, quod intelligebant, maximas nationes, quæ prælio contendissent, pulsas superatasque esse; continentesque silvas, ac paludeis habebant: eò se suaque omnia contulerunt. Comment. IV:
- 10 Reliquum exercitum Q. Titurio Sabino, & L. Aurunculejo Cotta, legatis, in Menapios, atque in eos pagos Morinorum, ab quibus ad eum legati non venerant, ducendum dedit. Et sub finem ejusdem commentarii: Cæsar postero die T. Labienum legatum, cum his legionibus, quas ex Britannia reduxerat, in Morinos, qui rebellionem fecerant, misit. Qui, quum propter siccitates paludum, quod se reciperent, non haberent; quo perfugio superiore anno fuerant usi: omnes ferè in potestatem Labieni venerunt. At Q. Titurius & L. Cotta, legati, qui in Menapiorum finibus legiones duxerant, omnibus eorum agris vastatis, frumentis succis, adificiisque incensis, quod Menapii omnes se in densissimas silvas abdiderant, ad Cæsarem se receperunt. Sed præter Cæsarem alii quoque auctores eos conjungunt: Tacitus historiar. lib. IV, de Civile, Batavæ rebellionis
- 20 duce: Ille, ut cuique proximum, vastari Vbios Treverosque, & aliâ manu Mosam amnem transire jubet; ut Menapios, & Morinos, & extrema Galliarum quaterent. Plinius lib. IV, cap. XVI: Scaldi extera colunt Toxandri, pluribus nominibus. dein Menapii, Morini, Oromansaci, juncti pago, qui Gesoriacus vocatur; Brianni, Ambiani, Bellovaci. Omneis recto inter se ordine esse junctos, infra patebit. Sed omnium disertissimè Strabo, ac Dio: quorum hic, lib. XXXIX, de Cæsaris in his oris expeditionibus loquens; καὶ μετὰ τὸτο, inquit, ἤντι τε Μωρίνων, καὶ ἤντι Μενάπιας, ὁμόρους σφίσιν ὄντας, ἐσέχτευσεν. hos est: Post hæc in Morinos, eorumque finitimos Menapios, exercitum duxit. Strabo lib. IV: τοῖς Μενάπιοις δεῖσι συνεχῆς ἤντι τῇ θαλάττῃ Μορινοί: id est; Menapiis continuantur ad mare Morini. Et eodem libro postea, in Britannia descriptione: τοῖς δὲ τὸ πρὸς τὸν Ῥῆνον τόπων ἀναγομένοις ὁ πλεῖς ἐστὶν δὲ τὸ ὁμόρουντων τοῖς Μενάπιοις Μορινοῖν. id est: Qui à Rheno propinquis partibus trajiciunt, ii à Morinis, Menapiorum conterminis, solvunt. Porro, ab occasu æstivo, post vicum Ofsendrecht, Scaldi impositum, conterminos habuere in Selandicis insulis Toxandros, Plinio memoratos. à septemtionem Batavos; à quibus Mosæ fluminis antiquo dirimebantur alveo (qui suo loco accuratius indicabitur) ad opidum usque Grave: inde verò lineâ ad divortium Rheni, quod est in Cliviensi ducatu ad munimentum Schenkianum, ductâ. Ab solis ortu quamvis terminus Menapiorum esse debebat idem, qui totius Galliæ, Rhenus amnis: tamen trans eum etiam incoluisse eos Cæsaris ævo, auctor est ipse, initio commentarii IV, his verbis: Eâ, quæ sequuta est,
- 40 hieme, qui fuit annus Cn. Pompejo, M. Crasso Cons. Vsiptes Germani, & etiam Tenecheri, magnâ cum multitudine hominum, flumen Rhenum transierunt, non longè à mari, quò Rhenus influit. Et infra, de eisdem: Qui, quum plures annos Suevorum vim sustinuerint, ad extremum tamen agris expulsi, & multis locis Germania triennium vagati, ad Rhenum pervenerunt. quas regiones Menapii incolébant; & ad utramque ripam fluminis agros, adificia, vicosque habebant. sed tanta multitudinis adventu perterriti, ex his adificiis, quæ trans flumen habuerant, demigrarunt, & cis Rhenum, dispositis præsidiis, Germanos transire prohibebant. Scilicet eadem ratione Menapii trans Rhenum, ut Allobroges ultra Rhodanum; de quibus Cæsar comment. I; Allobroges, qui trans Rhodanum vicos, possessionesque habebant: quum
- 50 tamen Rhodanus terminus esset, non modò Allobrogum, sed totius provinciæ Narbonensis, cujus pars Allobroges. Menapii igitur prope dictum divortium Rheni utramque fluminis ripam accoluerunt. infra quidpe divortium Batavi suam coluerunt insulam; de quâ suo loco dicetur. Exiguam agrorum habuisse trans Rhenum Menapios, credibile est. quod omne prorsus amiserunt, irruptione istâ Vsiptum atque Tenecherorum. horum quidpe pars, quæ prælio, quo

reliqui à Cæsare fusi, non interfuerat, *post fugam suorum*, ut ait Cæsar eodem commentario, se trans *Rhenum in fineis Sigambrorum recepit, seque cum iis conjunxit*; perpetuòque postea eam Rheni ripam tenuit; ut suo loco indicabitur.

His itaque Menapiorum finibus ita gravissimorum auctorum testimoniis satis confirmatis, notare jam liceat Ptolemæi immanem errorem; qui infra Nervios, inter Mosam & Scaldem, quem ille Tabudam adpellat, ad oceanum usque unos posuit Tungros; & inter Mosam ac Rhenum Menapios, cum opido eorum *Castello*: quum tamen *Castellum* cis Mosam situm; & Menapii trans id flumen jam inde ab Augusti principatu prorsus nulli fuerint; ut infra ostendatur.

Ceterum dictis finibus regiones nunc comprehenduntur istæ: Brabantia major pars, inter Mosam & Demeram Scaldemque amneis, ac Selandiam sita; ex Hollandiæ proximis finibus, duo opida, *Sevenbergen*, & *S. Gertrudenberg*: Geldriæ ac Cliviæ partes Cistrhenanæ: Coloniensis agri cis Rhenum portio, in quâ opida, *Ordinigen*, *Niis*, *Suns*: ducatus item Iuliacensis pars, in quâ opida *Brugge*, *Gladbeke*, *Dalen*, *Wassenberg*, *Heinsberg*.

At ne quis fortè miretur, tam latos me assignare fineis Menapiis, qui ad commune Belgarum adversus Romanos bellum, xvii haud amplius contribuerunt millia armatorum, quum interim quinque illæ nationes, Germani uno nomine dictæ, haud majore spatio incolentes, millia confecerint xl; & uni Aduatici multo minore spatio, xxix: notandum est, omnem hanc inter Scaldem Mosamque regionem omnino esse sterilem, nullâ re, nisi perpetuo ericeto copiosam; quæ hodièque causa, cur malignius infrequentiusque colatur, quàm reliquæ circumquaque regiones. Nec tamen ego nescius sum, *Ambivaritis*, qui semel apud Cæsarem, in comment. iv, leguntur populi, partem horum finium à plerisque hujus sæculi geographis tribui, circa Antuerpiam urbem: quam & ipsam ex eorum nomine sic adpellatam arbitrantur. Verum horum errorem commodè uti convellam, verba auctoris integra adducam. De Vsipectibus, ac Tencteris Germanis loquitur, quos tandem in Condusorum finibus, haud procul Mosellæ confluentibus, proelio superavit. *Legati hac se ad suos relaturos dixerunt; & re deliberatâ, post diem tertium ad Cæsarem reversuros: interea ne propius se castra moveret, petierunt. Ne id quidem Cæsar ab se impetrari posse dixit. cognoverat enim, magnam partem equitatus ab iis, aliquot diebus antè, prædandi frumentandique causâ ad Ambivaritos trans Mosam missam. hos expectari equiteis, atque ejus rei causâ moram interponi arbitrabatur.* Heic ego primùm miror, quinam isti fuerint AMBIVARITI, nusquàm aliàs, neque cuiquam alii auctori, neque ipsi Cæsari, in tam crebris per has oras bellis, memorati; ne in communi quidem illâ Belgarum conspiratione: à quâ ipsi in medio reliquorum (si circa Antuerpiam fuisse credas) immunes esse haudquaquàm potuerunt. Comment. vii. qui leguntur *Ambivareti*, planè alii sunt. sic enim illic: *Galli imperant Aeduis, atque eorum clientibus, Segusianis, Ambivaretis, Aulercis Brannovicibus millia xxxv: parem numerum Arvernus, adjunctis Eleutheris, Cadurcis, Gabalis, Velaunis, qui sub imperio Arvernorum esse consueverunt.* Hi omnes longè à Belgicâ Cæsaris dissiati. Apud Orosium quoque lib. vi, cap. viii, ex Cæsaris comment. iii hæc transcripta: *Socios sibi ad id bellum Osismios, Lexovios, Nannetes, Ambivaritos, Morinos, Diablintres, & Menapios adsciscunt.* At Cæsaris exemplaria pro falsis his *Ambivaritis* habent *Ambialites*; & nonnulla, *Ambiliates*. Tum mirari satis nequeo, quidnam dicti Germani magnam equitatus partem frumentandi causâ miserint in regionem omninò sterilem ac desertam, unoque ac perpetuo ericeto horridam, omniumque rerum egenam. Quapropter malo obscuros istos, & nemini aliàs in provinciâ tam celebri cognitos *Ambivaritos* vertere in nobilissimos *Aduaticos*. horum quidpe agri, quâ reliqua Brabantia pars ad lævam Demeræ sterinitur ripam, sunt fertilissimi.

Ceterò magnis silvis fineis Menapiorum fuisse impeditos, paludibusque invios; jam antè è tertio Cæsaris commentario intelleximus. de iisdem iterum comment.

- comment. vi: *Erant Menapii propinqui Eburonum finibus, perpetuis paludibus, silvisque muniti.* De silvis his plura dicentur infra, in descriptione Arduennæ silvæ. paludum nunc maxima est in Brabantia Geldriaque confinio, vulgari vocabulo *de Peele* dicta. præter hanc aliæ duæ, haud minori longitudine, Mosam inter Rhenumque, *het Veen*, & *de Klyt*. Strabonis heic notandus est ingens error, qui quum modò dicta apud Cæsarem (ex cujus commentariis ferè omnia de his oris sumsit) legeret de Menapiis; prætereaque audiret, Rheni partem suo tempore, sub Tiberii imperio, per Drusi fossam & Isalam amnem in ingenteis effundi lacus; neutrum rectè percipiens, sic tradidit lib. iv: Τρηάροις δὲ συνεχῆς Νερῖος, καὶ τὸ Γερμανικὸν ἔθνος· τελευτῶσι δὲ Μενάπιοι, τὸ ἐκβολῶν ἐφ' ἐκάτερα τῆ ποταμῆ κα- τοικῶντες ἔλη καὶ δρυμῆς. Id est: *Treviris contermini sunt Nervii, & ipsi Germanica gens. ultimi sunt Menapii, ex utroque latere ostiorum fluminis Rheni paludeis ac- colentes, atque saltus.* Quod omninò falsum: nam in medio ostiorum Rheni, Batavi tenuere insulam Rheni: ab occasu æstivo ultimi fuere Toxandri: ab ortu, trans Rhenum, proximum jam Germaniæ solum coluerunt Frisii, gens magna: ut infra pluribus quæsitissimisque probabitur argumentis. Strabonem in errorem istum præcipitem egit ea maximè ratio, quòd Cæsar tradit, Menapios trans Rhe- num quoque ædificia ac possessiones habuisse. quas ille à divortio ejus annis ad ostia usque & oceanum protulit.
- 20 Notaveram in commentario de Rheni ostiis suprà dictum chorographum; qui in antiquitatibus suis Amsterodamensibus urbem Amsterdamum ex hoc Strabonis loco in Menapiis statuerat. ille tamen geminum hunc errorem, Stra- bonis simul atque suum; defendere in disceptationibus chorographicis audacter atque strenuè perrexit. Maximum ejus argumentum est in distinctione tempo- rum; quibus fortè gentium migrationes factæ inter Cæsaris, ac Plinii Tacitique ætates. Haud absurdè mehercules. modò auctoris alicujus, si non disertum te- stimonium, verba tamen quædam attulisset, quæ conjecturâ quadam levissimâ eò trahi possent. Tacitus, historiar. lib. iv, & item in libro de Germaniâ, di- fertissimis, quæ suo loco inspicimus, testatur verbis, Batavos, ex Cattis adve- nienteis, insulam Rheni, & extrema Gallicæ oræ, quæ erat inter Rhenum & Mosam, occupasse. quod ante Cæsaris ætatem factum, constat. Quæro igitur; quomodò Menapiorum fines, qui Mosâ flumine à Batavis disternabantur, tam longo intervallo, post Batavos tandem, trans Rhenum resurrexerint? Nem- pe à divortio Rheni, respondet chorographus, Velaviam eos tunc tenuisse, & Gojelandiam, & Amsterodamensem agrum, ad oceanum usque & Rheni ostium: uti hoc pacto veluti in sinu concluderint agros Batavorum. Sed ignorat ille, Velaviam fuisse tunc temporis *Marsorum*: quorum pars, Augusto Romæ impe- ritante, à Rheno in interiora Germaniæ profugerunt; pars Drusi fossâ in dictâ Velaviâ inclusi, *Marsaci* dicti sunt: quod suo loco ostendam. At jam ipse cho- rographus, in disceptationibus suis, ex meâ sententiâ, quam in dicto commen- tario de Rheni alveis ostiisque adserui, Marsacis Velaviam concessit. Itaque quum jam ipse videret, agrum Menapiis in Gojelandiâ, aut circa Amsterdamum, & medium Rheni alveum ostiumque dari nullum posse; haud dubitavit, in iis- dem disceptationibus suis, eos inde statim reducere ad citimum alveum, qui Va- hales vocatur, ac Mosæ immenso ore in oceanum effunditur. satisque novam hanc suam sententiam se firmaturum putavit hisce Cæsaris verbis, ex comment. vi adductis: *Cæsar T. Labienum cum legionibus tribus ad oceanum versus in eas par- teis, quæ Menapios attingunt, proficisci jubet.* Vbi jam bis iterum ab eo satis lon- gè aberratum. primò, quia nullum hinc necessarium argumentum de Vahale, seu Mosæ ostio; quum Menapii etiam apud Scaldem insulis illis fuerint conter- mini: à quo tamen flumine satis longè Rheni ostia absunt. deinde non me- minit, Tacitum, ut antè dictum, non modò utramque Vahalís, sed Mosæ eti- am dextram ripam unis Batavis tribuere. Sed ubi hoc quoque parum firmum esse vidit; factas esse inter Strabonis Tacitique ætates migrationes harum gentium, credere nos sine ullo documento postulat. At Tacitus, non suo demum ævo Batavos

ait, Rheni insulam & oram Gallicæ ripæ tenuisse, sed jam ab initio occupasse. Heic igitur jam iterum erratum. Verum qui omneis Strabonis circa has oras errores defendere ac tueri studuit, id nos docuisset vellem, quâ ratione, & quâ arte à Rheni ostiis Cantium Britannia promontorium conspiciatur; quod & ipsum tradit eodem loco Strabo. Qui equidem error inde ei natus, quod Menapios Morinis conterminos esse comperierat: Menapios ad Rhenum usque pertinere, Morinos ad fretum Gallicum; à quibus in Britanniam navigaturi solvebant. utrumque fineis adeò coarctavit, uti crediderit à Rheni ostiis, & à Menapiis Britanniam prospici. Verba ejus, lib. iv, hæc sunt: *Πρόκειται δὲ ἡ Βρετανικὴ τοῦ Ρῥῖνός ἐγγύθεν, ὥστε καθορᾶσθαι τὸ Κάντιον ἄκρον. τοῖς δὲ δὴ τῶν περὶ τὸν Ρῥῖνον τόπων ἀναγομῆροις ἐκ δὴ τῶν αὐτῶν τῶν ἐκβολῶν ὁ πλεῖς ἐστίν, ἀλλὰ δὴ τῶν ὁμορρέντων τοῖς Μενάπιοις Μορινῶν: παρ' οἷς ἐστὶ καὶ τὸ Ἰτίον, ὃ ἐχρήσατο ναυπαρθμῶ Κᾰῖσαρ ὁ θεός, διαίρων εἰς τὴν νῆσον.* hoc est: *Objacet Britannia Rheno haud longo intervallo; ita, uti etiam Cantium promontorium conspici possit. At qui à Rheni partibus trajiciunt, non ab ipsis solvunt amnis ostiis; sed à Morinis, Menapiorum conterminis: apud quos Itium est; quo divus Caesar usus est navali, in insulam transmittens.* En; quid heic tibi, superstitiose auctorum venerator, mentis est? Errasse videtur Strabo, nec ne? Cantium prospicere tu queas ab Rheni ostiis? an non hæc tam longè ab Itio portu, qui nunc Bononiensis est, distita sunt, uti, qui illic consistunt, circa Rheni ostia versari dici nequeant? I nunc, & errores auctorum variis tuis erroribus tueri, vel, quod facis, nos omneis ludere perge. Circa omnia quum te ubique torqueas, numquàm tamen, vel rarò admodum certi aliquid concludis; sed sæpius excusatiunculis uteris: quod disputantem philosophum minimè decebat. Francorum origines quum editurias; spero te Sigambros quoque ex ejusdem Strabonis sententiâ ad oceanum collocaturum. Ab Itio promontorio, quod in Morinis erat, prospici Cantium promontorium, acceperat Strabo; Morinos item conterminos esse Menapiis, & hos Rheno: unde ille per errorem postea putavit, à Rheno Britanniam conspici. Qui error in alios etiam manavit auctores. unde illud Orosii, lib. vii, cap. v, de Caligulâ imperatore: *Magno & incredibili apparatu profectus querere hostem viribus otiosis, Germaniam Gal- liamque percurrere, in orâ oceani circa prospectum Britannia restitit.* Circa Rheni medium ostium eum restitisse, patet è Svetonio: cujus verba infra in Batavis inspiciemus. Appianus in Hispanicis, Hispaniam à Britannia dimidii diei navigatione abesse, tradit. An hoc etiam chorographus noster, (si quando eò usque animum atque curas extra provinciam suam extenderit) tueri ausit? Haud puto. Et ipsum Appianum de trajectu ex Galliâ in Britanniam, qui fieri solebat inter Geforiacum, sive Bononiam & Rutupias, id audivisse omnino persuasum habeo: quod postea per summum errorem tribuit trajectui inter Hispaniam & Britanniam. Verum de Britannia à Rheno prospectu, infra in Batavis, cap. xxx, pluribus examinabo chorographum nostrum. Hactenus veros Menapiis vin-

Opida, Caesaris ævo, nulla habuisse arbitror. sic quidpe ipse comment. iv: *Q. Titurius & L. Cotta, legati, qui in Menapiorum fineis legiones duxerant, omnibus eorum agris vastatis, frumentis succisis, aedificiisque incensis; quod Menapii omnes se in densissimas silvas abdiderant; ad Casarem se receperunt.* item comment. vi: *Ipse, cum legionibus expeditis v, in Menapios proficiscitur. Illi, nullâ coactâ manu, loci presidio freti, in silvas paludeisque confugiunt, suaque eodem conferunt. Caesar, partitis copiis cum C. Fabio legato, & M. Crasso quaestore, celeriterque effectis pontibus adiit tripartitò: aedificia vicosque incendit; magno pecoris atque hominum numero potitur.* Vbi nihil de opidis, vel castellis, in quæ, contra Caesaris arma se defensuri, confugerint; aut quæ Caesar, unâ cum reliquis aedificiis vicisque, exusserit. Sic item in fine comment. iii; à Casare petiti in easdem silvas & paludeis se suaque omnia contulerunt. sic comment. iv, Vespites atque Tenchtheri, Rhenum transgressi, omnibus eorum aedificiis occupatis, reliquam partem hiemis se eorum copiis aluerunt.

Post Cæsaris tempora quæ opida seu loca munita habuerint, dispiciendum est. Horum prima ipsos condidisse Romanos reperio. sic namque Florus lib. iv, cap. ultimo, de Druso, in Augusti principatu has oras regente, loquens: *In tutelam provinciarum, præsidia atque custodias ubique disposuit, per Mosam flumen, per Al-
bim, per Visurgim. nam per Rheni ripam quinquaginta amplius castella direxit.* Ex horum numero fuisse apud Mosam id, quod Κάστρον Μεναπίων CASTELLUM MENAPIORVN refert Ptolemæus, haud dubium est: quamvis is Menapios intra Mosam Rhenumque falsò concludat. Omnia Drusi castella in citerioribus fuisse amnium ripis, certum est. sic quidpe ratio fieri postulabat; uti custodiæ essent pro-
10 vinciiis contra hosteis trajicienteis. Hodiè in lævâ Mosæ ripâ vicus est, seu exiguum opidum cum arce, vulgò *Kessel* dictus. quem antiquum esse *Menapiorum Castellum*, nomen simul ac situs in ripâ indicant. De nomine ne quid dubitari possit, paria sunt exempla, in Morinorum Castello, quod nunc in Flandriâ est *Cassel op den berch*; & in Chatterum Castello, quod nunc princeps Hassorum opidum cum arce, *Cassel*. Marcellinus lib. xvii, de Iuliano Cæsare, Francos ultra Mosam ejiciente: *Cun-
ctis igitur ex voto currentibus, studio per vigili properans, modis omnibus utilitatem fun-
dare provinciarum; munimenta tria, rectâ serie superciliis imposita fluminis Mosæ, sub-
versa dudum obstinatione barbaricâ, reparare pro tempore cogitabat. & illico sunt in-
staurata.* In his primum quoque illud fuisse *Menapiorum Castellum*, quod unicum in
20 Menapiis refert Ptolemæus, haud dubium est. Apud Æthicum in cosmographiâ dicitur gentis vocabulo MENAPVM. Tabula itineraria iter ab Atuacâ Tungro-
rum ad Noviomagum, Vahali impositum, sic describit:

<i>Atuâca</i>	
<i>Feresne</i>	XVI.
<i>Catualium</i>	XIIII.
<i>Blariaco</i>	XII.
<i>Cenelum</i>	XXII.
<i>Noviomagi</i>	III.

30 Romanorum itinera per castra plerumque legionum, cohortium, & alarum duxisse, patet passim ex historiis, atque itinerariis. Ab Atuâtuca Tungrorum ad Novio-
magum iter, inflexo pusillum cursu, rectè propter lævam Mosæ ripam per dicta mu-
nimenta fuit actum. BLARIA CVM hodiè est vicus ad Mosam, vulgò *Elerick* di-
ctus. ab hoc ad opidum *Tongerem* XLII circiter sunt millia passuum; ut rectè tabula
refert. Fuisse hoc unum ex Drusi castellis, vel saltem ex tribus illis munimentis à
Iuliano, Francis ejectis, reparatis, maximè credibile. A Blariaco Atuâtucam ver-
sus primum occurrit, post XII millia passuum, *Catualium*. quod spatium haud ma-
lè congruebat vico *Buggenum* ex adverso confluentium Roræ; ni suspicarer, vocabu-
40 lum id unâ cum millium numero esse corruptum. quidpe *Castellum Menapiorum*
auctoris tabulæ ævo exstitisse dubitari non potest, quando nunc etiam nomen id eo-
dem situ durat. Si exstitit; certè per hoc quoque Romanorum iter actum fuit. lo-
cus autem in Menapiis quum præcipuus fuerit; quod ex Ptolemæo perspicitur:
maximè credibile est, hunc etiam ab auctore tabulæ in hoc itinere fuisse memora-
tum. Proinde ego vocem istam *Catualium*, in vocabulum *Castellum*, XII verò
millia passuum in VI vel VII corrigere ausim.

FERESNE vocabulum, quod est inter Castellum & Atuâcam, planè men-
dosum esse videtur. ideoque situs ei assignari certus haud facile potest. Quòd
si tamen numero XVI millium, quæ hinc Atuâcam numerantur, VI illa millia
50 addas, quæ à Castello abstuli; poterit is locus nunc esse *Maseyck*, opidum ho-
dièque antiquitatem suam præ se ferens.

Cenelum jam ultra Mosam fuit situm, extra Menapiorum fineis. nam post
Cæsaris ætatem, in Augusti principatu, Gugerni, Transrheanus populus, in par-
tem finium Menapiorum, Mosam inter ac Rhenum, fuere locati; ut infra osten-
detur.

Ceterò Divæus, in antiquitatibus Belgicis, testatur, archiva cœnobiorum Gandensium, & item leges Caroli Magni, ab Ansegiso monacho collectas, pagi meminisse MENAPISCI, inter Scaldem & Morinorum fineis, ubi fossa Flandros à Tervanensibus tuetur, siti. Hæc inspicere mihi non licuit. iudicio tamen tanti viri confido. Ceterum potuerunt reliquæ Menapiorum, Francis & Saxonibus Rhenum & proxima perrumpentibus, huc concessisse.

CAP. XVII.

De VBIIIS.

10

VBII, Transrhenana Iulii Cæsaris ævo gens, eam annis ripam in Germaniâ coluere, quæ inter Magontiacum & Coloniam porrigitur. Postea verò à M. Agrippâ, Octavio Augusto principatum Romanorum obtinente, in Galliam transducti sunt; ut auctor est Tacitus, annal. XII: *Agrippina, quò vim suam sociis quoque nationibus ostentaret, in opidum Vbiorum, in quo genita erat, veteranos coloniamque deduci imperat: cui nomen inditum ex vocabulo ejus. Ac fortè acciderat, ut eam gentem, Rheno transgressam, avus Agrippa in fidem reciperet.* Item Strabo lib. IV: Πέραν δὲ ὤκειν Οὐβίοι, κατὰ τὸν τὸν τόπον· ἔς μετῴκειν Ἀγρίππας ἐκόντας εἰς τὴν ἐντὸς τῆς Ῥώου· id est: *Trans amnem verò incolebant Vbii, juxta hanc regionem: quos Agrippa haud invitò traduxit in ceteriorem Rheni ripam.* Quâ occasione, aut quâ de causâ traducti fuerint, apud neminem auctorum adnotatum reperio. conjectatione tamen indagari posse puto. Bello à Romanis victos, aut petitos, nemo facile ostenderit. nam & Svetonius, in Octavio Augusto, bella ductu ejus vel auspiciis confecta, nationesque devictas enumerans; ex Germanis *Suevos & Sicambros sese dedentes in Galliam traduxisse memorat*: de Vbiis autem ne verbum quidem. E diverso, amicitiam eos cum Cæsare fecisse, quum Galliam is pacaret, in hujus invenio commentariis. quam cum ceteris postea quoque perpetuò coluisse Romanis, donec Rhenum traducerentur, lubens crediderit, quisquis causam ineundæ amicitiae cognoverit. Cæsar igitur, comment. IV. *Vnâ ex parte, inquit, à Svevis circiter millia passuum c. agri vacare dicuntur. ad alteram partem succedunt Vbii: quorum fuit civitas ampla atque florens, ut est captus Germanorum; & paullo, qui sunt ejusdem generis, etiam ceteris humaniores; propterea, quòd Rhenum attingunt; multique ad eos mercatores ventitant; & ipsi propter propinquitatem, Gallicis sunt moribus assuefacti. Hos, quum Svevi, multis sæpè bellis experti, propter amplitudinem gravitatemque civitatis, finibus expellere non potuissent; tamen vectigales sibi fecerunt, ac multo humiliores infirmioresque redegerunt.* Et eodem comment. postea: *Vbii autem, qui unum ex Transrhenanis ad Cæsarem legatos miserant, amicitiam fecerant, obsides dederant, magnoperè orabant, ut sibi auxilium ferret; quòd graviter ab Svevis premerentur: vel, si id facere occupationibus populi Romani prohiberetur, exercitum modò Rhenum transporteret. id sibi auxilium spemque reliqui temporis satis futurum.* En; amicitiam petierunt à Romanis, uti eorum armis adversus Suevos (Cattos esse aliorum auctorum, suo loco docebitur) defenderentur. Tacitus in libro de Germaniâ: *Vbii quidem, quamquam Romana colonia esse meruerint, ac libentius Agrippinenses conditoris sui nomine vocentur; origine non erubescunt. transgressi olim, & experimento fidei super ipsam Rheni ripam collocati, ut arcerent, non ut custodirentur.* Experimento, inquit, fidei: quòd factum, dū ulteriorem adhuc ripam colerent. nempe id est, quòd antè dixi; postquam Cæsar amicitiam cum iis fecit, perpetuò eos in amicitia ac fide populi Romani perstitisse, donec Rhenum transducerentur. De Svevis istis sic Cæsar, eodem commentario, paullo antè: *Suevorum gens est longè maxima, & bellicosissima Germanorum. quem sequutus Strabo, lib. IV, penè in eadem verba sic ait: Πάσης δὲ ὑπέρκεινται τῷ ποταμῷ αὐτῆς οἱ Σέηβοι προσαναγορευόμενοι Γερμανοὶ, καὶ διωάμει, καὶ πλείηθι διαφέροντες τὰ ἄλλα.* id est: *Omnes hanc ripam accolunt Germani, Svevi dicti, virtute atque multitudine ceteros præstantes. protinusque, quæ ad rem nostram pertinent, subjicit: ὅφ' ὧν οἱ ἐξελαιώμενοι κατέφυγον εἰς τὴν ἐντὸς τῆς Ῥώου.* hoc est; à quibus pulsi confugerunt in ceteriorem Rheni ripam. Pulsos, ait, à Svevis confugisse eis Rhenum. quinam igitur illi pulsi?

pulsi? Certè nulli alii, nisi *Vbii*, quibus perpetuū cum Svevis istis bellū. proinde etiā vocabulum hoc οὐβίοι in Strabonis exemplaribus ante vocem ἐξελαινώμενοι interiisse censeo. Atq; huc referendum, quod paullo antè ex eodem auctore citavi; Agrippam *Vbios* ἐκονίας traduxisse; id est, *haud invitos*, sed *cupienteis*. videlicet, quia à Cattis premebantur, sive etiā pellebantur, auxilium à Romanis, vel etiam, uti in eorum provinciam Galliā transire sibi liceret, petierunt. Transgressos recepit in fidē M. Vipsanius Agrippa, Consul Romanus, bellū tum temporis in Galliā gerens: quod disertissimis testantur verbis Strabo ac Tacitus, ut modò relatū; & Dio, lib. XLVIII; ita de Augusto narrās: Αὐτὸς μὲν ἐφορῶν καὶ διατάττων πάντα τε καὶ τὰ ἄλλα τὰ τε ἐν τῇ Ἰταλίᾳ, καὶ τὰ ἐν τῇ
 10 Γαλατίας. κίνησις γὰρ τις παρ' αὐτοῖς ἐγένετο. τῷ δὲ Ἀγρίππᾳ τῆς ναυτικῆς ὡδὸς σκευὴν ἐγχειρίσας τὰς γὰρ Γαλάτας αὐτὸν τὰς νεωτερίσωντας παραπολεμήμενον, ὃ τε περὶ καὶ τὸν Πύλωνα διέυτερθε. ὅθεν Ῥωμαίων ὅτι πολέμῳ διέβη, μετέπεμψε. Hoc est. *Cæsar hæc, & reliqua omnia, quæ & in Italiā, & in Galliā fiebant, inspiciebat; atque uti fierent, mandabat. nam in Galliā quoque rebellio facta erat. Agrippæ autem rei navalis adparandæ negotium dederat; quem à Galliā, bellum contra Gallos rebellanteis gerentem, accersiverat. qui etiam secundus inter Romanos Rhenum cum armis transivit.* Et mox de eodem Agrippā: ὑπάτερι δὲ μετὰ Λακίῃς Γάλλῃς. *Consulis erat cum L. Gallo.* Nempe M. Agrippa, quum bellum contra Gallos, haud dudicè Belgas, in Galliā gereret, provinciamque rebellantem ad obsequium redigeret; eā occasione Rhenum ponte exercitum transduxit. transivit autem
 20 eādē de causā, quā Iul. Cæsar, XVI ante eum annis, Cn. Pompejo, M. Crasso Coss. transiverat: nempe, quia *Vbii magnoperè orabant, ut sibi auxilium ferret; quod graviter ab Svevis premerentur.* Quum igitur auxilium iis in hostili solo aliter ferri haud posse videret; ponte facto, Rhenum traduxit in provinciam pacatam, haud invitos. Annus hic fuit ab urbe conditā 1555 XVI; ante natum Iesum xxxv. Causa igitur Vbiis transgrediundi fuit; quia à Cattis pellebantur: transducendi Romanis; uti ceu custodes Romanæ ripæ reliquos Transrhenanos Rheni transgressu, & in provinciam Romanorum Galliam excursu acerent.

Ceterum quā Rheni parte ponte facto traducti fuerint, planè incertum est. Super ipsam Rheni ripam locatos fuisse, testem suprā audivimus Tacitum. Plinius lib. IV.
 30 cap. XVII: *Rhenum autem accolentes Germania gentium, in eādē provinciā, Nemetes, Triboci, Vangiones: hinc Vbii, Colonia Agrippinensis, Gugerni, Batavi.* Agros heic acceperunt eosdem, qui ante fuerunt Condrusorum; & infra hos Eburonum Menapiorumque finium partem. Fineis igitur eis circumscribo istos: Ab ortu solis, Rhenum amnem quo contra Cattos, pulsores suos, protegebantur; quos in antiquas eorum sedeis immigrasse, suo loco reddam. ab septemtrionibus lineam, à Roræ Mosæque confluentibus ad Rhenum & opidum *Ordningen* ductam; quā primū ab Menapiis, mox à Gugernis, huc translatis, separabantur. ab occasu ipsum amnem Roram, à conflente ejus ad opidum usque *Nider Heimbach*; quo primū ab iisdem Menapiis, & Eburonibus, mox verò ab Sunicis, huc transductis, dirimebantur: à
 40 dicto deinde opido, lineā ad opidum usque *Kerpent*, ab iisdem Eburonibus, & Condrusis arcebantur; qui postea, unā cum Cæræsis, Segnis, ac Pæmanis, dicti fuere Tungri. à meridie Abrincā amne à Treveris submoti fuerunt. Majores agrorum fineis non adscribo; quia juxta eos, inter Mosam & Roram, *Sunici*, inter Mosam & Rhenum *Gugerni*, cccc millia hominum locanda erunt. nec minores facio; quia magnam fuisse eorum trans Rhenum & amplam civitatem, auctorem habemus Cæsarem. Ex Treverorum agro nihil eos accepisse, eo satis probatur, quod vetus Treverorum opidum *Antennacum* posterioribus etiam sæculis superiori Germaniæ ac Maguntiacensi ducatu adscriptum fuit; teste Notitiā imperii.

Regiones nunc sternuntur intra dictos Vbiorum fineis istæ: Iuliacensis ducatus
 50 pars maxima, dextram Roræ ripam contingens: Coloniensis episcopatus ferè totus.

Caput gentis fuit, quod sine proprio vocabulo *VBIORVM OPIDVM* adpellavit auctor noster, annal. lib. I, & XII. scilicet, quia unum id Vbiis initio fuit opidum: quā ratione *Batavorum* quoque *opidum* memoratur sine proprio nomine, eidem auctori, historiar. lib. V. Conditum illud videri potest, statim ac Vbii Rhenum transgressi; id est, anno ante natum Iesum xxxv. In Augusti certè principatu

exstructum fuit. nam sub exitum ejus memoratur à Tacito, dicto annal. lib. i. Deinde, quum longo *fidei experimento* Vbii *meruissent*, veterani eò coloniaque, iussu Iuliæ Agrippinæ, Germanici filia, Claudii uxoris, deducta est; C. Antistio, M. Suilio Coss. anno à nato Iesu L; LXXXV annis post, quàm ipsi Vbii Rhenum transducti: Hinc COLONIA AGRIPPINENSIS adpellari cœpit. quod nomen referunt Plinius, loco suprà dicto, & Tacitus historiar. lib. i, & iv. Eandem Tacitus, libro proximè dicto, vocat *Coloniam Agrippinensium*; quasi *Vbiorum coloniam*: quia ipsi Vbii postmodum, è colonia cognomine, AGRIPPENSES dicti; ut auctor est idem Tacitus eodem libro: *Acta utrobique præda. infestius in Vbiis*; quòd *gens Germanica originis, ejurata patriâ, Romanorum nomine Agrippinensis vocarentur.* 10 & libro de Germaniâ: *Vbii quidem, quamquàm Romana colonia esse meruerint, ac libentius Agrippinenses, conditoris sui nomine, vocentur; origine non erubescunt.* Apud Ptolemæum urbs cognomine tantum adpellatur Ἀγριππινούσις ipso coloniae vocabulo forsitan interito. Eadem ipso vocabulo Agrippinæ, conditricis suæ, nuncupata est COLONIA AGRIPPINA VBRIORVM; ut duo testantur nummi, alter Claudii, Vitellii alter. eadem postea, sine Vbiorum vocabulo, COLONIA AGRIPPINA adpellata; ut bis habet Antoninus in itinerario. item postea uno vocabulo AGRIPPINA; ut est apud eundem Antoninum, & in tabulâ itinerariâ, et item apud Marcellinum lib. xv, & xvi; & apud Æthicum in cosmographiâ; item apud Zosimum, lib. i. eadem denique nudè vocitata est COLONIA; 20 ut refert idem Antoninus, & item Marcellinus lib. xvi. quod certè nomen Germanis magis usitatum fuisse puto, quàm cognomen *Agrippinensis*, sive *Agrippina*: siquidem idem nomen hodièque durat, vocaturque urbs vulgò *Cölen*. Maxima est nunc omnium Germanicarum, tam cis quàm trans Rhenum. ad quod fastigium non χθὲς ἢ πρῶτω, quod dicitur, pervenit: sed jam inde à primordio sui, quum nullæ dum essent in Transrhenanâ Germaniâ urbes, nullaue opida, hæc in Cisirhenanâ, ut omnium prima, sic fuit amplissima. unde Zosimus, lib. i, vocat eam Ἀγριππινάων πόλιν ἐπικειμένην τῷ Ῥῶνι μεγίστην id est, *Agrippinam, urbem Rheno adjacentem maximam.* & Marcellinus lib. xv, *secunda Germania*, id est, inferioris, *urbem magni nominis*: & lib. xvi, *urbem munitissimam*. Ducatum inferioris Germaniæ ab hac cog- 30 nominatum fuisse *Agrippinensem*; quemadmodum superioris Germaniæ ducatus ab Magontiaco *Magontiacensis*; haud dubium est. Firmat haud parum hanc sententiam libellus provinciarum civitatumque Galliarum, his verbis: *Provincia Germania secunda: Metropolis civitas Agrippinensium; hoc est, Colonia.* De cetero, castella Romanos in ulteriore etiam Rheno ripâ erexisse, ad custodiendos ponteis, & impediendas Germanorum in Galliam inruptiones, infra, lib. i i i, pluribus patebit locis. Idem ad Agrippinensium fuisse factum Coloniam, docuit quondam tabula lapidea, in vico *Duitsch*, sive *Teutsch*, ex adverso Colonia, reperta: quæ, teste Ruperto, hujus loci ante cccc amplius annos abbate, narrabat, *Divitense munimentum, in terrâ Francorum, ab Imp. Ces. M. Fl. Val. Constantino, pro militibus, illic in tutelam Galliarum collocandis, esse erectum.* 40 Atque ab hoc loco milites nominantur Notitiæ imperii, & Marcellino, lib. xxvi, & xxvii, *Divitenses*, conjuncti ubique Tungris, sive Tungritanis. Vocabulum huic munimento haud dubiè è situ loci quæsitum; quia extra Galliæ provinciam in Germanicâ ripâ positum. unde Celtico vocabulo, variantibus dialectis, dictum *Teutisch*, & *Duitsch*: quemadmodum, qui aliis erat *Teuto*, Rheno adcolis dicebatur *Tuito*; de quo suprà, lib. i, cap. ix, plura disserui. Sed *Divitense munimentum* jam extra Vbiorum fineis ad Germaniam & Francorum solum pertinuit.

Proximus antiquitate, post Agrippinensium coloniam, memoratur Tacito in Vbiis locus, cui nomen ARA VBRIORVM. Annal. lib. i, seditionem Germanici- 50 ani exercitus apud Rhenum referens; *Interea legati, inquit, ab senatu egressi, jam apud Aram Vbiorum Germanicum adeunt. dua ibi legiones, Prima & Vicesima, veteraque nuper missi sub vexillo hiemabant.* Hunc esse eundem, qui postea BONNA dictus, alii quoque ante me rectè opinati sunt viri docti; à quibus Lipsius quidem dissentit: ego verò certis etiam probare rationibus argumentisque firmis conabor.

Florus

Florus igitur, uti sæpè antè relatum, lib. III. cap. XII, de Drusi, Germanici patris, rebus in Germaniâ gestis loquens; *In tutelam*, inquit, *provinciarum*, *praesidia*, atque *custodias ubique disposuit*; per *Mosam flumen*, per *Albim*, per *Visurgim*. nam per *Rheni quidem ripam quinquaginta amplius castella direxit*: *Bonnam* & *Magontiacum* pontibus *junxit*, *classibusque firmavit*. Nostri sæculi homines falsò *Bononiam* heic legere & *Gesoriacum*, suprà ad *Magontiacum* notavi. *Bonnam* neque Tacitus, neque alius quisquam memorat auctor, sub Augusti, Tiberii, Caligulae, Claudii tempora: unde, nullum id dum existisse nomen, conicere licet. apud *Bonnam* tamen pontem struxisse Drusum, & classem locasse, adfirmat Florus. Pons certè nullà alià de causâ

10 exstructus fuit, nisi uti exercitus traduceretur in Germanos hosteis: nec sine exercitus castris custodiri potuit, multo verò minus classis; quæ nullibi, nisi ubi castra exercitus, stationem habebat. Duæ igitur quum fuerint classès, duoque pontes; duos quoque fuisse exercitus, certum est. Hinc noster, sub initium dicti libri; *Germanicum*, inquit, *Druso ortum*, VIII apud *Rhenum legionibus imposuit*. & postea: *Duo apud ripam Rheni exercitus erant*. cui nomen *superiori*, sub C. Silio legato; *inferiorem A. Cecina curabat*. IV fuisse in superiore exercitu legiones *Magontiaci*, jam antè demonstratum est. *inferiorem quoque exercitum*, pari legionum numero, in duas divisum fuisse æquas parteis, duoque hiberna, ibidem dixi. Duæ igitur legiones, *Prima* & *Vicesima*, ad *Aram Vbiorum* habuère hiberna: reliquæ duæ, *Quinta* & *Vndevicesima*, ad *Vetera*. auctor noster eodem libro: *Sic compositis praesentibus, haut minor moles supererat, ob ferociam Quinta & Vndevicesima legionum, sexagesimum apud lapidem* (loco *Vetera* nomen est) *hibernantium*. *Vetera* esse nunc *Santen*, *Cliviensis* ducatus opidum, infrà ostendetur. Ab hoc igitur, adverso flumine si progrediare, rectè post millia passuum LX incides in *Bonnam*. unde quàm maximo manifestissimoque claret documento, *Bonnam* esse ipsam *Aram Vbiorum*. quo etiam facit id argumentum, quòd ad *Bonnam* castra habuisse *Primam* legionem auctor narrat, lib. IV historiarius; quam primo annali, ad *Aram Vbiorum* hibernasse, tradit. *Primam* igitur sui originem Romanis debet ducibus opidum *Bonnense*. *Primus* autem Romanorum castra heic fixisse videtur M. Vipsanius Agrippa; quum *Vbios* *Rhenum*

30 ponte traduceret: anno ante nativitatem Christi xxxv. unde postea ceteri quoque Romanorum duces, quoties bellum ad *Rhenum* gesserunt, castra eodem posuère loco; ut in gente, cuius fidem inde jam ab *Iulii Cæsariis* tempore satis experti fuerant. Nec ipsum Agrippam, quum xviii annis post *primam* expeditionem, C. Sentio & Q. Lucretio Coss. id est, ante natum Christum anno XIX, contra Germanos (haud dubiè *Sigambros* & *Cattos*, opido *Bonnensi* conterminos) *Galliam* infestanteis, exercitum adduceret, ut auctor est Dio lib. LIV, locum hunc castris locandis neglexisse, credibile est. *Drusus* certè, VII annis post, hiberna heic habuit; ponte *Rhenum* classequè firmavit; circa annum ante natum Christum XII. etenim à M. Messallæ & P. Sulpicii consulatu, ad usque consulatum C. Censori-

40 ni & C. Asinii Galli, IV annorum spatio, IV in Germaniam expeditiones fecit; quartâ expeditione in eadem obiit. Ceterò juxta castra Agrippæ aræ exstructa fuit, quæ *Vbiorum* dicta. ex aræ castrorumque celebritate natum deinde opidum BONNA. Tacitus libro prædicto, de militibus ad *Aram Vbiorum*: *Nocte concubia vexillum, in domo Germanici situm, flagitare occipiunt*: concursuque ad januam facto, *moliuntur fores*: extractum cubili *Cæsarem*, tradere vexillum, intento mortis metu, subigunt. *mox vagi per vias, obvios habuère legatos*, audita consternatione ad *Germanicum* tendentes. *ingerunt contumelias*; *cadem parant*: *Planco* maxime; quem dignitas fugâ impediverat. neque aliud periclitanti subsidium, quàm castra *Primæ* legionis. illic signa, & aquilam amplexus, religione sese tutabatur. ac, ni aquilifer *Calpurnius* vim extremam

50 arcuisset, rarum etiam inter hostes, legatus populi Romani, Romanis in castris, sanguine suo altaria deum commaculavisset. Luce demum, postquam dux, & miles, & facta noscebantur, ingressus castra *Germanicus*, perducere ad se *Plancum* imperat; recipitque in tribunal. In domo cubuit *Germanicus*: milites ad januam ejus concurrunt: *Plancus*, alter legatorum, ad eum tendens, quum inter milites tumultuanteis periclitaretur, in castra *Primæ* legionis perfugit: *Germanicus* ipse, luce exortâ, castra ingressus

ingressus est. Vicus igitur jam tum propter castra fuit, pluribus viis ædificiisque constructus. atque in eo haud dubiè *Ara Vbiorum*. Sed age; quando hæc posita? & cui deorum? Lipsius Augusto Cæsari dicatam arbitratur; & quidem, *novo cælit.* de quâ re longè seciùs ego sentio. Quid enim? vix ad Rheni ripam Augusti obitus auditus fuerat, quum legiones in seditiones agerentur; & jam ara ei posita? jamque castris inde cognomen? Vix credibile. Quin ne Lugdunensis quidem ara, ad Rhodani Ararisque confluentis, *novo cælit.* id est, defuncto Augusto posita fuit; sed XXI annis ante ejus excessum, Iul. Antonio, Fab. Africano Coss. ut auctor est Svetonius in Claudio: quod etiam Dio indicat lib. LIV; ubi Gallos festum solenne ad aram Lugdunensem celebrasse tradit, eodem anno, quo Sigambri bellum contra Romanos moverunt. quod quidem bellum ille, festumque ad aram celebratum, M. Messallâ & P. Sulpicio Coss. adseverat, id est, tiennio antè, quàm erectam aram Svetonius tradit. At Segimundum, Segestis, Cheruscorum principis, filium, *sacerdotem ad Aram Vbiorum creatum*, jam tum *rupisse vittas, profugum ad rebelles*, refert Tacitus eodem annali, quum Germani Transrhenani, Arminio duce, à Romanis defiscientes Varum cum tribus legionibus occiderent; id est, quinquennio ante Augusti exitum. Falsa igitur est ista opinio Lipsii. Ego omnino ad Augustum pertinuisse aram, etiamnum dubito. quidpe Druso, in Germaniâ expeditione quartâ defuncto, aram posuisse militeis prædiciarios ad Alifonem castellum, & flumen Luppiam; aliamque eidem struxisse superioris Germaniæ exercitum, apud Magontiacum & Rheni ripam, supra ostensum est. unde colligere licebat, inferioris quoque Germaniæ exercitum, in Vbiis hibernantem, eidem posuisse, ceu duci suo, modò trans Rhenum defuncto, ad hiberna sua aram: quæ à regione, sive gente, in quâ sita, *Vbiorum ara* fuit dicta. Verùm tamen ex ipso hoc cognomine potiùs crediderim, ipsos Vbios Augusto eam posuisse, statim atque ejus jussu à Cattorum injuriis per Agrippam liberati, Rhenumque traducti fuere: idque eodem loco, ut antè dictum, quo Rhenum ponte transierant. Celebritas ejus postmodò tanta fuit, uti Germaniâ Rhenum inter Albimque pacatâ, Transrhenani quoque sacerdotii dignitatem ambierint, principum filii: in quibus Segimundum Cheruscum refert Tacitus, loco prædicto, ante cladem Varianam creatum.

Ceterum castra, quæ antè *Ad Aaram Vbiorum* cognominabantur, postea *Bonnensia* dicta sunt; teste Tacito, historiarum lib. IV: *Dein pœnitentiâ, & arguentibus ipsis, qui svaserant, tamquam secuturus, scripsit Herennio Gallo, legionis Primæ legato, qui Bonnam obtinebat, ut arceret transitu Batavos. & mox: Batavi, cum castris Bonnensibus propinquarent, pramisere, qui Herennio Gallo mandata cohortium exponerent.* Nempe cognomento ex ipsius loci nominis mutatione tracto. Loci nomen unde quæsitum, haud facile dictu est. Prima ejus mentio, eaque frequens exstat apud Tacitum, libro proximè dicto; sub exitum Neronis. Permisor, quod à Goltzio refertur ex Augusti nummo, COL. IVLIA BONNA; quum opidum heic (licet nomen jam tum fuisse contendas) Augusti principatu fuerit nullum. nã si fuisset, haud facilè milites, in castris tumultuantes, nocte concubiâ, portis clausis irrumpere ad Germanicum potuissent: nec mentio opidi, multo minùs verò coloniæ Tacito, vel in annalibus, vel in historiis, temerè neglecta fuisset, aut aliis etiâ postea scriptoribus cunctis. Quàm autem veri est simile, voluisse Romanos, tam arcto terrarum spatio, duas locare colonias, Agrippinensem, ac Bonnensem? quum interim nulla aliàs in totâ Germaniâ citeriore. Certè nugæ sunt. nummum talem Goltzius si habuit; aut adulterinum fuisse existimo, aut lectu obscurum: in quo mente plus conjectaverit ipse, quàm oculis perspexerit. Ptolemæo quidpe princeps Caletarum in Galliâ est urbs *ἡλιόβονα*, IULIOBONA; eademque & Antonino, & tabulæ itinerariæ memorata. quam fortè IULIAM BONAM interdum vocitatam suspicor. Qui in Dione, lib. LVI, in narratione cladis Varianæ, τὰς πόλεις hujus ripæ, quas rectè priores interpretes verterunt *urbes*, interpretari malunt *colonias*; ipsi viderint, quo argumento id faciant. De cetero, falsa itidem sunt eorum testimonia, qui Bonnam ad Rhenum, aliquando dictam tradunt *Veronam*, & *Voconiam*, & *Briennonam*. quidpe quum jam inde à Neronis principatu eodem adpellata sit vocabulo, quo nunc etiam; quis credat, medio inter

inter hæc sæculo aliud eam habuisse nomen? Sed opidum Neronis in principatu moenibus clausum, an verò vicus etiãdum fuerit, planè incertum est. Post Tacitum, proximus auctorum, qui exstant, memorat Ptolemæus. post hunc Ammianus lib. xvi i i; & Antoninus in itineralio, auctorque tabulæ itinerariæ. hi duo inter hanc & Agrippinam passuum tradunt millia xi; paullum aberrante numero; quum re verâ sint ultra xii.

Iter à Colonia Agrippinâ ad Vetera sic in itinerariis designatur:

Antonino;	Antonino;	Tabulæ;
10 Colonia Agrippina leg.	Colonia Agrippina	Agrippina
Durnomago leg. vii ala	Novesiæ M. P. xvi.	Novesio xvi
Burungo leg. v ala	Calone xviii.	Asciburgio xiiii.
Nevensio leg. v ala	Veteribus xviii.	Veteribus xiii.
Gelduba leg. ix ala		
Golone leg. ix ala		
Veteris leg. xxi.		

NOVESIUM primus auctorum memorat Tacitus historiar. lib. iv, sub exitum Neronis, in rebellionē Batavorum. Ingressis Novesium Tertiadecima legio conjungitur. & paullo post: Impedimenta legionum cum imbelli turbâ Novesium missa, & mox: Civilis Vetera circumfedit. Vocula Geldubam, atque inde Novesium concessit. & infra: Vocula Novesium concedit. & postea: Legiones à Novesio Bonnâque in Treveros traductæ. & iterum: Mox in castra reversus, palantes captarum apud Novesium Bonnâque legionum manipulos videt. Ex quibus omnibus locis satis adparet, apud Antoninum quoque pro Novesiâ, & Nevensio, legendum omnino esse Novesio, quemadmodum in tabulâ. Marcellinus tamen, lib. xviii, habet Nivesium, & Gregorius Turonensis, lib. ii, cap. ix, Nivisium, per i, quemadmodum Aufonius Nivomagum apud Mosellam. Idem esse, quod nunc vulgari vocabulo dicitur Neus, & nunc etiã, ut olim, variantibus dialectis, Nûs, & Nuys, 30 vocabulum juxta ac situs indicant. Apud Ptolemæum idem locus est Νοβάσιον quod satis imperitè interpretes Latinis literis scribunt Nuasium, pro Novasium; ut jam antea notatum ad Aventicum Helvetiorum, Argentovariam Triboccorum, & Noviomagum Nemetum. Sed Ptolemæus ingenti errore (ni librariorum eum esse suspiceris) Novesium suum procul à Rheni etiã ulteriore ripâ locavit in Germaniâ, eodem fermè situ, quo Aliso fuit castellum, haud procul Luppiæ amnis fonte; quod ille nomine Αλεισόν in Rheni ripâ posuit, ex adverso Agrippinensis coloniae. Nec est, quod quidam ex tam diverso situ opinantur, aliud hoc esse Novesium, atque diversum à Taciti aliorumque Novesio Cisirhenano. Sic quidpe Ptolemæus Mediolanum quoque, & Teuderium, ultra Rhenum relegavit; quæ & ipsa in Galliâ fuere, 40 inter Rhenum ac Mosam, ut suo loco ostendetur. Ceterum fuisse Novesium hoc, unum è l amplius Drusi castellis, haud dubium est; quando jam Neronis tempore adeoque Augusti ævo tam celebris fuit locus. Ammianus equidem, libro prædicto, inter civitates id Iuliani tempore computat. Civitates, inquit, occupatae sunt vii: Castra Herculis, Quadriburgium, Tricesima, Nivesio, Bonna, Antennacum, & Bingio. at Gregorius Turonensis, qui post Ammianum vixit, castellum dumtaxat id adpellat, loco dicto: Quintinus cum exercitu circa Nivisium castellum Rhenum transgressus. Opida fuisse puto Iuliani tempore, & Nivesium, & Bingium. nam de hoc Aufonius, xix annis post, ad Gratiani Argentariensem Lupodunensemque victorias, sic in carmine de Mosellâ:

50 Transferam celerem nebulofo flumine Navam
Addita miratus veteri nova mœnia vico.

Porro DURNOMAGUM, & BURUNGUM, inter Coloniam & Novesium, hodiè esse vicum Dürsmagen, & opidum Würingen; nomina, ac situs in ripâ Rheni inter duas dictas urbeis, apertè indicant. quamvis malè Durnomagus, apud Antoninum, Burungo præmissus. Loco Germanorum W, Romanos plerumque usurpasse

usurpasse B, jam antea nobis notatum est. Hæc etiam castella haud dubiè à Druso erecta.

Ultimus in Vbiorum ripâ fuit locus, Tacito, Antoninoque, dictis locis, & Plinio, lib. XIX, cap. V, memoratus, nomine GELDUBA. Plinius: *Inter medicandum sifer: & ipsum Tiberius princeps nobilitavit; flagitans omnibus annis à Germania. Gelduba appellatur castellum Rheno impositum; ubi generositas præcipua.* Fallitur igitur quam vehementissimè Divæus, qui id interpretatur opidum nunc Gelre, caput Geldriæ. fallitur item Bruno, qui vult esse vicum Gelen, millibus passuum IV, in occidentem versùs, à Novesio dissitum. Dicitur autem hodièque Geldub, & contractè Gelb, exiguus in Rheni ripâ vicus, IX mill. pass. infra Novesium, duobus 10 millibus paullo amplius supra opidum Ordingen situs. Et huc rectè quadrat iter Antonini: item historia Taciti, qui *Voculam*, Romani exercitus ducem, à Veteribus ait Geldubam, atque inde Novesium concessisse. item, *Civilem Vetera circumfedis*: & hinc Geldubam cepisse: moxque, *haut procul Novesio, equestri prælio prosperè certavisse.* Drusi opus fuisse Geldubam, in L amplius illis castellis conditum, dubitare non licet, quando jam Tiberii tempore fuit castellum. Tacitus, dicto libro, de Batavorum, sub Neronis excessum, rebellionem narrans: *Cohortes Geldubam perrexere; manentibus, ut fuerant, castris, quæ relictorum illic militum præsidio tenebantur.* De eodem loco loqui eum opinor annali I, ubi seditionem legionum inferioris Germaniæ memorat. *Inferioris exercitus miles in rabiem prolapsus est: orto ab Undevicesimanis 20 Quintanisque initio; & tractis Primâ quoque ac Vicesimâ legionibus. nam iisdem astis in finibus Vbiorum habebantur. & paullo post: Primam & Vicesimam legiones Caci-na legatus in civitatem Vbiorum reduxit.* Nempe à finibus Vbiorum, in quibus erat Gelduba, in mediam reduxit civitatem, ad *Aram Vbiorum*. reliquæ duæ legiones, ab iisdem finibus, in Gugernos ad Vetera reductæ; ut suprâ ostensum. Idem auctor dicto libro historiar. IV: *Ingressis Novesium Tertiadecima legio conjungitur. Additus Vocula, in partem curarum, Herennius Gallus, legatus. Nec ausi ad hostem pergere ad Vetera; loco, Gelduba nomen est, castra fecere. Ibi struendâ acie, muniendo, vallandoque, & ceteris belli meditamentis militem firmabant. utque prædâ ad virtutem incenderetur; in proximos Gugernorum pagos, qui societatem Civilis acceperant, 30 ductus à Voculâ exercitus.*

Aliud iter, per Vbiorum agros, est in itinerariis ab Atuâca Tungrorum ad Coloniam Agrippinam, hujusmodi:

Antonino;		Antonino;		Tabulæ;	
<i>Aduagam Tongrorum</i>		<i>Coriovallum</i>		<i>Atuâca</i>	
<i>Coriovallum</i>	XVI.	<i>Iuliacum</i>	XII.	<i>Cortovallio</i>	XVI.
<i>Iuliacum</i>	XXIII.	<i>Tiberiacum</i>	VIII.	<i>Iuliaco</i>	XII.
<i>Colonia</i>	XVIII.	<i>Col. Agrippina</i>	X.	<i>Agrippina</i>	XVIII.

Aduâcam Tungrorum hodiè esse opidum *Tongerem*, suprâ pluribus demonstravi argumentis. Ab hoc rectâ viâ agitur iter ad Coloniam Agrippinensem, primum per opidum *Falckenburg*; quod *Coriovallam* esse, suprâ dixi; dein per opidum *Iulich*: quod esse I V L I A C V M, itineris tractus, simulque nomen produnt. Numeri millium ferè ubique sunt corrupti. quidpe ab Atuacâ ad Coriovallum, millia sunt XVII; & hinc Iuliacum XXI: à Iuliaco porrò ad Coloniam, XXIV. unde utrobique alterum x vitiatum puto in v, scriptumque fuisse XXI. Romanum habuisse conditorem *Iuliacum*, nomen haud dubiè arguit, ac fortè Iuliam Agrippinam, Germanici filiam, Claudii uxorem, Neronis matrem, in Vbiorum opido, quæ postea Colonia Agrippinensis dicta, genitam.

T I B E R I A C V M hodiè esse *Berchem* opidum, itineris ductus, & nomen, simulque intervalla docent. nam ut inter Iuliacum ac Tiberiacum, majus habet intervallum Antoninus, quàm inter Tiberiacum & Coloniam, sic inter *Iulich* & *Berchem* sunt millia XI, & hinc Coloniam XII. Nomen Latinum è Germanico esse fictum, non verò Germanicum è Latino vitiatum; situs opidi ad montem, sive collem,

collem, ferè perſvadet. *berg* quidpe, & *berch* Germanis eſt idem, quod Latinis *mons & collis*.

Aliud porrò iter per Vbiorum fineis, à Trevirorum Auguſtâ ad Agrippinenſem coloniam, in iisdem itinerariis deſcribitur hoc modo:

Antonino:

Tabulæ:

<i>A Triveris</i>		<i>Aug. Trevirorum</i>	
<i>Beda vicus</i>	XII.	<i>Beda</i>	XII.
<i>Aufana vicus</i>	VIII.	<i>Aufana</i>	XII.
<i>Egorigio vicus</i>	XII.	<i>Icorigium</i>	XII.
<i>Marcomago vicus</i>	XXVIII.	<i>Marcomago</i>	VIII.
<i>Belgica</i>	VIII.	.....	X.
<i>Tolpia vicus Supenorum</i>	X.	<i>Agrippina</i>	VI.
<i>Agrippina civitas</i>	XVI.		

Bedam, *Aufanam*, & *Ecorigium*, ad Treviros pertinere, ſuprà oſtenſum eſt. *Bedam* eſſe hodiè *Bidburg* opidum, & *Icorigium*, *Ruit* vicum, ibidem dictum eſt. Rectiſſimâ igitur ferè lineâ, per dicta opida, ab Auguſtâ Trevirorum ductâ, ſequitur ab vico *Ruit*, poſt XXVIII millia paſſuum, opidum nunc *Düren*, Roræ amni im-
 20 poſitum: quod veterem eſſe vicum *MARCOMAGVM*, tractus itineris & lo-
 corum intervallum oſtendunt. ſed & nomen in eo opido antiquum exſtat. nam Tacito, hitoriar. IV, idem vicus dicitur *MARCODVRVS*. *Actæ*, inquit, *utro-*
bique præde. infeſtiùs in Vbiis; quòd gens Germanica originis, ejuratâ patriâ, Romanorum
nomine Agrippinenſes vocarentur. Caſe cohortes eorum, in vico Marcoduro incurio-
ſiùs agentes, quia procul ripâ aberant. Scilicet jam antea, lib. I, cap. VII, docui, duo
 iſta vocabula, *magen & durèn*, unam eandemque priſcis Celtis ſignificaffe rem,
 nempe *fluminis trajectum*. ideoque heic in uno eodemque vico, Roræ amni im-
 poſito, promiſcuè id uſurpatum videmus. In tabulâ voci *Marcomago* addenda
 erant XX millia, uti forent in univerſum XXVIII; quemadmodum apud Anto-
 30 ninum. ſine voce *vicus*, rectè etiam dici idem vocabulum neutro genere, *MAR-*
CODVRVM, & *MARCOMAGVM*, ſuprà, dicto lib. I, cap. VII, docui.

Ceterum ab opido *Düren* ad Coloniam Agrippinenſem quum ſint rectiſſi-
 mâ viâ millia paſſuum XXI, certum eſt, iter illud Antonini à *Marcomago* ad Colo-
 niam, quo XXXIV numerantur millia, per ambages fuiſſe actum. *Tolpia* haud du-
 biè vox eſt corrupta à vocabulo *Tolpiaco*; quod Tacito, in dicto libro, dicitur *Tol-*
biacum. Ea memorans, quæ poſt pugnam apud Coloniam Treverorum, quâ Ce-
 rialis vicit Civilem, facta ſunt; *Nec in longum, inquit, quies militi data. orabant*
auxilium Agrippinenſes; offerebantque uxorem ac ſororem Civilis, & filiam Claſſici,
relictâ ſibi pignora ſocietatis. Atque interim diſperſos in domibus Germanos trucidave-
 40 *rant. unde metus, & juſtæ preces invocantium, antequàm hoſtes, reparatis viribus, ad*
ſpem, vel ad ultionem accingerentur. namque & Civilis illuc intenderat: non invali-
duſ, flagrantiffimâ cohortium ſuarum integrâ, & è Chaucis Friſiſque compoſitâ. Tol-
biaci, in ſinibus Agrippinenſium, agebat. Sed triſtis nuntius avertit, deletam cohortem
dolo Agrippinenſium: qui largis epulis, vinoque ſopitos Germanos, clauſis foribus, igne
injecto cremavère. Vulgò ex hoc loco creditur, cohortem è Chaucis Friſiſque com-
 poſitam, Coloniae Agrippinenſium fuiſſe crematam: nuntiumque ejus rei ac-
 cepiſſe Civilem Tolbiaci. ſed falſa hæc eſt, licet doctiſſimorum virorum, opinio.
 quidpe primò, dementium fuiſſet hominum plùs quàm temerarium periculo-
 ſumque conſilium, urbis ædificia, per quæ cohors integra diſperſa erat, incen-
 50 dere; quum omnis urbis multitudo faciliùs tutiùſque ferro eam necare potu-
 iſſet. tum, ſi cohortem Agrippinenſes, unâ cum domibus, in urbe ſuâ crema-
 viſſent, certè Germani iſti alii, aut auxilium cohorti tuliſſent, aut pugnâ ſa-
 lutem ſibi quaſiviffent. quod ſi verò uno eodemque loco ac tempore noctur-
 no, & hi trucidati, & illi cremati fuiſſent; Tacitus alterum factum ab altero
 narratione non ſejunxiſſet: quâ re omnino diverſorum locorum diverſa facta,

quàm manifestissimè prodit. Sed jam inde ab initio sociatæ rebellionis Agrippinenses sibi caverant, ne militem Civilis intra sua moenia reciperent. sic quidpe eodem libro auctor antea: *Vectigal, & onera commerciorum resolvimus. sint transitus incustoditi; sed diurni, & inermes: donec nova, & recentia jura in vetustatem consuetudine vertantur.* Sic igitur illa, de cohorte & Tolbiaco vico, lego atque distingvo: *Civilis illuc intenderat; non invalidus, flagrantissimâ cohortium suarum integrâ: quæ è Chaucis Frisisque composita, Tolbiaci, in finibus Agrippinensium agebat. sed tristis nuntius, & cetera, quæ sequuntur.* Vicus hic *TOLBIACVS*, sive *TOLPIACVS*, seu opidum Gregorii Turonensis, lib. II, cap. xxxvii, item lib. III, cap. viii, *TVLBIACVM*, & Rheginoni *TVLPIACVM*, 10 hodiè est opidum, vetus vocabulum, licet paullum viriatum, retinens, vulgò *Zullich*, quasi *Zulpich* dictum. Ceterum voce illâ *Supenorum*, apud Antoninum huic vico additâ, quid faciam, omnino nescio, nisi uti prorsus omnem ex itinerario ejus ejiciam. nam quòd quidam heic legendum arbitrantur *Gugernorum*; quasi hujus gentis fuerit vicus: id planè falsum est. quidpe quum proximi ab *Vbiis* *Gugernorum* pagi inceperint ab *Geldubâ* versùs *Vetera*, ut jam antè ostensum; quumque *Marcodurum* opidum vicus tunc fuerit *Vbiorum*; *Gugerni* nullo prorsus pacto ad opidum *Zullich*, supra *Marcodurum*, proferri possunt: præfertim, quum citra *Marcodurum* & *Roram* amnem, ad *Mosam* usque, fuerint *Sunici*; ut infra certis probabitur argumentis. Ego aliquamdiu existimavi, legendum esse *Sunecorum*; quia horum fuerit *Tolbiacum*. Sed animadverti tandem, in *Vbiorum* finibus disertè id recenseri à *Tacito*. Atque in horum finibus fuisse, vel ex eo maximè patet, quòd dolo deletam cohortem *Tacitus* tradit. nam *Agrippinenses*, seu *Vbii*, in quorum finibus *Tolbiacum*, per dolum *Chaucos* *Frisiosque* *Germanos* ad largas epulas vocaverant, vinoque copiosè præbito sopiverant; dein dormientibus foreis occluserunt, ingneque ædificiis injecto, inclusos cremavère. quæ omnia facilia factu *Vbiis* in sui agri vico erant. extra fineis suos, in *Sunicorum* agro, tantas præbere universæ *Germanorum* cohorti epulas, ut alieni alienis, in alieno, *Civilisque* partibus tunc maximè faventi solo, sine apertâ fraudis dolique suspitione, haud poterant. Atque hinc etiam postea 30 scribendum apud Antoninum putavi, *Tolpiaco vicus Vbiorum*. sed cur hunc potissimum vicum ipsius gentis vocabulo, ceu singularem atque eximium notaret, quum neque *Marcomago*, æquè *Vbiorum* vico, id fecerit, neque alii usquam? Proinde, ut antè, nunc etiam judico, vocem hanc omnino esse adulterinam, ab imperito aliquo glossatore adfictam.

Ceterum à *Zullich* millia sunt omnino x ad opidum usque *Düren*. unde liquidò patet, iter illud à *Marcomago* ad *Tolpiacum* per *Belgicam* à rectâ viâ fuisse deflexum: *BELGICAM* hodiè esse vicum *Balchhusen*, nomen indicat, simulque locorum intervalla; scilicet si in suum quodque ordinem redigas. nam à *Düren* ad *Balchhusen* millia sunt x: & inde ad *Zullich* viii. hinc verò ad *Coloni-* 40 *am Agrippinensium* xvii. In tabulâ spatium est nomine vacuum, inter *Marcomagum* & *Agrippinam*. in quod ego restituo ex *Antonino* vocabulum *Tolpiaco*. huc namque à *Marcomago* esse x millia, jam antea dixi. Adde hinc vi illis millibus, quæ *Agrippinæ* adscripta, alia x: ut sint in universum xvi; quemadmodum apud *Antoninum*.

Aliud denique iter, per *Vbiorum* fineis, à *Mosellæ* Confluentibus ad *Agrippinam*, sic describitur in tabulâ:

Confluentes	
<i>Antunnaco</i>	VIIII.
<i>Rigomagus</i>	VIIII.
<i>Bonne</i>	VIII.
<i>Agrippina</i>	XI.

RIGOMAGVS sine controversiâ est hodiè vicus in *Rheni* ripâ, vulgari vocabulo *Rimagen*. nam & vocabulum convenit, & numerus viii millium, quæ

quæ hinc Bonnam usque numerantur. A Confluentibus rectè equidem notantur millia *ix* ad Antennacum. at hinc Rigomagum usque censenda erant millia *xi*. ac facili quidem lapsu, ex archetypo in transcriptione fieri potuit *ix* pro *xi*.

Hæc igitur de Vbiis, è Germaniâ in Galliam transgressis.

CAP. XVIII.

10 *De GUGERNIS; qui antea trans Rhenanum
fuere SICAMBRI.*

GUGERNOS à septemtrionibus Vbiis fuisse conterminos, jam antè ex Taciti historiar. lib. *iv* ostensum est. Terminabantur igitur ab oriente, ut antè Menapii, Rheno flumine. à meridie iisdem finibus, quibus Vbii ab septemtrionibus. ab occidente Mosâ amne; quo ab Menapiis submovebantur. Auctor noster dicto libro, de Civile, Vetera in Gugernis circumfidente: *At Civilem immensum universa Germania extollebat; societate nobilissimis obsi-*
20 *dum firmatâ. Ille, ut cuique proximum, vastari Vbios, Trevirosque, & aliâ manu Mosam amnem transire jubet, ut Menapios, & Morinos, & extrema Galliarum quarterent.* A septemtrionibus eodem limite, quo antè Menapii, à Batavis dirimebantur. Plinius lib. *iv*, cap. *xvi*: *Rhenum autem accolentes Germania gentium in eâdem provinciâ Belgicâ, Nemetes, Triboci, Vangiones: hinc Vbii, Colonia Agrippinensis, Gugerni, Batavi.* Tacitus item, libro prædicto, Vocolam tradit, ut antè relatum, è Geldubensibus castris *duxisse exercitum, prædandi causâ, in proximos Gugernorum pagos, qui societatem Civilis acceperant.* Scilicet omnes Gugernorum pagi, inter Vbios & Batavos siti, societatem Civilis, Batavorum ducis, acceperant. Hinc infra, historiar. lib. *v*; *Civilis haut porrecto agmine, sed cuneis asti-*
30 *tit. Batavi Cugernique in dextro: leva, ac propiora fluminis Transrhenani tenuere.* Regiones dictis finibus continentur nunc istæ: Cliviensis ducatus magna pars, cis Rhenum sita: item Geldrensis ducatus portio trans Mosam: & ex Iuliacensi ducatu opidum *Brügge*. Ceterò Gugernorum soli ex antiquis auctoribus meminere, quos modò citavi, Plinius atque Tacitus. Apud hunc, in *iv* historiarum, *Gugerni* leguntur in omnibus exemplaribus: historiarum autem *v*, bis eâdem gens memoratur *Cugerni*; idque constanter in omnibus exemplaribus. Quæ variatio sive ipsius fuerit auctoris, exiguum atque leve adfinium literarum discrimen parvi ducentis; seu ab imprudentibus librariis postmodum commissâ; eandem sanè gentem fuisse, ex historiarum contextu satis apertè ac dilucidè perspicitur. Plinii certè exemplaria cuncta habent *Gugerni*. Ex primâ hujus vocabuli syllabâ, Rhenanus, Divaeus, Ortelius, & alii, gentem interpretati sunt *Iuliacensibus*: qui Germanis vitiosè vulgò scribuntur *Gülicher*, pro *Iülicher*. quàm feliciter illi; patuit hactenus ex gravissimorum auctorum testimoniis. An non verò multo major fuerit similitudo, inter *Gelren* & *Gugerni*, si primam in hoc syllabam demas, quàm inter *Iülicher* & *Gugerni*? Pro Gelris certè facit, quòd caput hujus gentis opidum *Gelre*, in mediis ferè Gugernorum finibus situm. Romani autem Germanica vocabula, malè percepta, suo ori accommodantes, quàm mirificè ac miserè detorserint, quis historiarum peritus ignorat? Est hodiè opidum, *xix* millibus passuum infra opidum *Gelre*, ad eundem amnem Nerisium situm, nomine *Goch*, ambobus his nominibus in unum compositis si facias *Gochgelren*; habebis propemodum integrum illud vocabulum Latinum *Gugerni*, quasi *Gugelri*, mutatis liquidis, sic namque in Helvetiis quoque dicti fuere iisdem Romanis *Tugeni*, mutatâ liquidâ, pro *Tugeri*, qui sibi ipsis Celticâ lingvâ erant *thi Züger*: Atque hæc de finibus ac nomine Gugernorum.

De origine eorum, atque unde in hos Menapiorum fineis pervenerint, obscurior

est quaestio. Caesar nomen eorum in commentariis suis haud refert. Scilicet, quia ejus ævo nulli dum fuerunt. quod si fuissent; certè Vsiptes ac Tencteri, de quibus suprà dictum, trajecto Rheno, in horum finibus prius intrassent, quàm in Menapiorum agros transissent. At Menapios non modò usque Rhenum, sed ultra etiam, agrorum partem habuisse, ibidem expositum est. Itaque Gerginos Plinii Tacitique, post Caesaris tempora, in Menapiorum agrorum partem, intra Rhenum Mosamque amneis conclusam, successisse certum est. Sed age; quando, unde, & quomodò? Svetonius de Octavio Augusto: *Coercuit & Dacorum incursiones, tribus eorum ducibus, cum magnà copià, caesis: Germanosque ultra Albim summovit. ex quibus SVEVOS ac SICAMBROS, dedenteis 10* se, traduxit in Galliam, atque in proximis Rheni agris collocavit. & in Tiberio Cesare, de ipso Tiberio: *Exhinc Rhaticum, Vindelicumque bellum, inde Pannonicum, inde Germanicum gessit. Rhatico, atque Vindelico, gentes Alpinas; Pannonico, Breucos & Dalmatas subegit: Germanico, quadraginta millia deditiorum trajecit in Galliam, juxtaque ripam Rheni, sedibus assignatis, collocavit. quas ob res & ovans, & curru urbem ingressus est: primus, ut quidam putant, triumphalibus ornamentis honoratus; novo, nec antea cuiquam tributo, genere honoris.* Item Eutropius lib. VII, de eodem Augusto: *Vicit autem praeliis Dacos: Germanorum ingenteis copias cecidit: ipsos quoque trans Albim fluvium submovit; qui in barbarico longè ultra Rhenum est. hoc tamen bellum per Drusum, privignum suum, administravit: sicut per Tiberium privi- 20* gnum alterum, Pannonicum: quo bello CCCC millia captivorum ex Germaniâ transtulit, & super ripam Rheni in Galliâ collocavit. In quibus tamen verbis mendum hæret. non enim Pannonico bello, Pannonios; sed Germanico, Germanos ex Germaniâ in Galliam transduxit. Proinde legendum statuo; *sicut per privignum Tiberium, Pannonicum, & alterum Germanicum: quo bello CCCC millia, & quæ sequuntur.* Drusus quidpe per quadriennium in Germaniâ bellum gessit; tandemque inibi obiit. huic postea subfectus frater Tiberius: qui Sigambrorum Svevorumque CCCC millia Rhenum transduxit. Hinc ipse Tiberius, apud Tacitum annal. lib. II, Germanicum, Drusi fratris filium, epistolâ adloquitur in hæc verba: *Se novies à divo Augusto in Germaniam missum, plura consilio, quàm vi, perfecisse. sic 30* Sugambros in deditionem acceptos, sic Svevos, regemque Maroboduum pace obstrinxit. Translati sunt in Galliam Sigambri, C. Censorino & Asinio Gallo COS S. anno principatus Augusti xxxv, ante natum Iesum viii. quod apud Dionem lib. LV, obscuris quidem indiciis, colligitur ex Tiberii hoc anno gestis in Germaniâ; ob loci hujus in auctore corruptionem, qui mutilatus est: nisi quòd triumphum ei, quemadmodum Svetonius, è Germanis tribuit. qui non, nisi ob egregium aliquod factum, concedebatur. Apud Vellejum Paterculum, lib. II, eadem de re clariùs, his verbis: *Moles deinde ejus belli (Druso in Germaniâ defuncto) translata in Neronem est. quod is suâ & virtute, & fortunâ, administra- 40* vit. peragratusque victor omnes partes Germaniæ, sine ullo detrimento commissi exercitus (quod præcipue huic duci semper cura fuit) sic perdomuit eam, ut in formam pæne stipendiariae redigeret provincia. Tum alter triumphus, cum altero consulatu, ei oblatu est. nam Pannonico quoque bello confecto, ovantem triumphasse, paullo antè idem tradit auctor, unà cum Dione, libro dicto.

SIGAMBROS igitur atque SVEVOS è Germaniâ in Galliam traductos fuisse, è suprà allatis satis jam certò constat. Numerus traductæ multitudinis refertur, Eutropio quidem CCCC millia, Svetonio autem *quadraginta millia tantum.* at quia omne Sigambrorum nomen ex latissimis (quod infra patebit) trans Rhenum finibus sublatum, Rhenumque traductum; hisque etiam Svevorum natio adnumerata fuit: *quadringenta* in Svetonio quoque legenda censeo. nam li- 50beros quoque & uxores simul transductos fuisse, nullum est dubium. Sic Vsiptarum, Tencterorumque, Rheno trajecto, Menapiorum agros occupantium, CCCCXXX fuisse millia, cum mulieribus atque liberis, auctor est Caesar Julius, belli Gallici commentar. IV. sic commentar. I tradit Helvetiorum CCLXIII millia, cum senibus, pueris, atque mulieribus, incensis opidis, vicisque

que, domo profecta. sed facilis in Svetonio error seu lapsus librarii, vocem *quadraginta*, pro *quadringenta*, perscribentis. Iam verò Sigambrorum, Svevorumque, quum tanta multitudo in Galliam translata fuerit; haud immeritò quis miretur, nomina eorum nusquam apud eos auctores exstare, qui Augusti Cæsaris ætatem consequuti sunt, nisi apud unum Strabonem, libro IV, in descriptione Galliæ, his verbis: Τελευταῖοι δὲ Μενάπιοι, τῇ ἐκβολῇ ἐφ' ἑκάτερα τῆ πόλεως κατοικῶντες ἑλὴ καὶ δρυμὲς: καὶ αὐτὰς δὲ ἰδρυῖσαι Σίγαμβροι Γερμανοί. hoc est: *Ultimi ad Rhenum sunt Menapii, ex utroque estiorum latere paludeis accolenteis, ac saltus. juxta hos sunt Sugambri, Germanica gens.* Qui tamen ipse, quia sub Tiberii principatu geographica sua prodidit, dubium sanè est, utrum ejus temporis nomen retulerit, an verò, ut pleraque alia hujus regionis, ab superioribus scriptoribus acceperit. Tacitus quidem annal. IV, *Sugambra cohortis*, aliquot annis post Strabonem, L. Gætulico, C. Calvisio Coss. XII principatus Tiberii anno, meminit, in Romanorum exercitu in Thraciâ militantis. verum hæc quoque cohors utrum tunc recens conscripta fuerit, an verò statim ac ipsa natio è Germaniâ in Galliam traducta, nullis dispici rationibus potest. At quia Svetonius in *proximis Rheno agris, & juxta ripam Rheni collocatos Sicambros* testatur; Eutropius quoque *super ripam Rheni*; Strabo item eosdem κατὰ τὰς Μενάπιδας, id est, juxta Menapios in Galliâ coluisse adfirmat, quum partem eorum trans Rhenum in Germaniâ relictam fuisse tradat lib. VII: inter Rhenum atque Mosam locatos fuisse certum est; eodem scilicet situ, quo *G V G E R N O S* Plinii, Tacitiquè suprâ descripsi. unde etiam, mutasse eos antiquum vocabulum in novum *Gugernorum* nomen, haud perinde vana est conjectatio. nullum quidpe in hac Galliæ parte, post Sigambrorum translationem, bellum; quo Sigambri deleri potuerint: nec ulla aliùs gentis è Germaniâ huc translatio, ad Neronis tempora; sub cujus excessum prima apud Tacitum Pliniumque *Gugernorum* memoratio. Sed opinionem hanc satis disertis firmare videtur verbis Tacitus, annalium lib. XII. *Ac precipua, inquit, Silurum pervicacia: quos accendebat vulgata imperatoris Romani vox; Vt quondam Sugambri excisi, & in Gallias tra-*

30 *jecti forent, ita Silurum nomen penitus exstingvendum.* Quæ tamen loquutio primo contuitu admodum perplexa videtur. quid enim istud est dicere; *Excisi sunt, & in Gallias trajecti?* Quin rectè, inquires. excisum namque fuit omne nomen Sugambrorum, id est, penitus suis sedibus è Germaniâ sublatum, atque in Galliam trajectum. Esto: placet ita. sed quænam isthæc comparatio; *Vt Sugambrorum nomen in Galliam translatum, sic Silurum penitus exstingvendum?* aliud quidpe est transferre, aliud penitus exstingvere. Optima; inquires. nam ut translato Sugambrorum in Galliam nomine, nullus amplius Sugamber in Germaniâ relictus; sic extincto penitus Silurum nomine, nullus amplius Silus in Britanniâ relinqueretur. Est heic quædam, fateor, comparatio: at non

40 omnibus partibus apta. ideoque suspicor, aliud verbis istis subesse secretum. Scilicet Sugambri omnibus, toto corpore, id est, totâ natione, ex Germaniâ sublatis, in Galliamque trajectis, ac finibus, quos inter Mosam Rhenumque circumscripsi, inclusis, veteri gentis, quod in Germaniâ habebant, nomine penitus extincto, novum vocabulum impositum est, quo postea *G V G E R N I* vocarentur. De tempore, quo primùm novum hoc vocabulum adsumtum, planè, ut antè dictum, difficilis est quæstio. Isthæc tamen Ostorii, Romani exercitus in Britanniâ ducis, vox de excisis Sugambri, sub Claudio imperatore decimo imperii ejus anno, C. Antistio, M. Suillio Coss. vulgata fuit; id est, annis LVIII post, quàm Sugambri Rhenum traducti. unde collige-

50 re licet; quia *quondam* Sugambrorum nomen excisum Ostorius tunc ait; statim ut traducti fuere, nomen eos novum adsumsisse. Atque hæc quidem de *S I G A M B R I S*, qui Rhenum inter Mosamque locati, pars tantùm ex CCC illis Germanorum captivis, *G V G E R N I* dicti sunt. altera pars *S V E V I*, quò devenerint, proximo capite indicabitur. De utrisque intelligendum, quod Tacitus, in libro de Germaniâ, innuit his verbis: *Vbi quidem, quamquam Romana*

colonia esse meruerint, ac libentiùs Agrippinenses, conditoris sui nomine, vocentur; origine non erubescunt. transgressi olim, & experimento fidei super ipsam Rheni ripam collocati; ut arcerent, non ut custodirentur. Nam Vbii, ut reliquos Transrhenanos, id est, Sigambros atque Chattos, quos Svevorum vocabulo innuit Svetonius & Eutropius, Rheni transgressu arcerent; in ripâ amnis collocati sunt. at Sigambri & Chatti in Galliam traducti, ut custodirentur.

Vetutissimus in Gugernorum agro Tacito memoratur locus, annal. lib. 1, & historiar. iv, cui VETERA nomen, sive VETERA CASTRA. eundem habet Ptolemæus Οὐτέρα, malè cum legione Vlpia, ut infra ostendetur; & Antoninus, tabulaque. De eo sic noster, historiar. lib. iv: *Pars castrorum in collem leniter adsurgens, pars aquo adibatur. quidpe illis hibernis obsideri premique Germanias, Augustus crediderat; neque umquam id malorum, ut oppugnatum ultro legiones nostras venirent. inde non loco, neque munimentis labor additus.* Posuit hæc castra, in Menapiorum etiam tum agro, Augustus, haud dubiè L. Domitio, & P. Scipione Coss. anno ante natum Iesum xvi; quum auditâ clade Lollianâ, ipse ab urbe ad Rhenum, bellumque Germanicum, adversus Sigambros, Vsiptes, atque Tencteros profectus esset. Nomen *Veterum* postea demum adepta videntur. sub exitum tamen Augusti, id est, xxvii annis postquam erecta, id jam nominis habuisse, ex primo annalium Taciti colligitur. Qui nunc opidum Clivensis ducatus interpretantur *Santen*; hoc, ut firmissimo, utuntur argumento, quod antiquitatum Romanarum innumera heic eruuntur reliquiæ; majorique copiâ superiori ævo erutæ fuerunt. in quibus lapis, fruendis majoribus ædificiis utilissimus, tophus tantâ copiâ reperitur, uti etiam in conterminas regiones, maximè verò in Brabantiam transportetur, magnoque vendatur pretio. His contradicere tamen ausus est Gerhardus Noviomagus, in descriptione inferioris Germaniæ; eo argumento usus, quod Tacitus *Veterum* situm describens, *partem castrorum in collem leniter assurgere* dixit. constare autem Xanthum in palustribus fuisse locis; licet paullatim tot annorum spatio, terra altiùs aut adcreverit, aut adgressa sit. In palustribus autem locis situm fuisse Xanthum, eo probat argumento, quod in vitâ divi Victoris & commilitonum ejus legatur, corpora eorum in loca palustria projecta fuisse. quorum ossa ejus ætate sub fundamento templi divi Victoris reperta sint. Quæ sanè argumentatio satis levis est. nam licet corpora Victoris & commilitonum ejus in loca palustria fuerint projecta; haud inde sequitur, Xanthum opidum fuisse in paludibus situm. antè quidpe probandum erat, palustria ista loca fuisse in opido Xantho. Quis autem credat, templum in paludibus conditum? Suspiciari equidem licebat, ibi templum conditum, ubi ossa reperta. sed hæc nulla necessaria est ratio. poterat quidpe templum proximè paludeis exstrui eoque ossa deferri. Quibus verò argumentis probatur, ossa sub templo reperta, Victoris fuisse ejusque commilitonum? Nullis fortasse; nisi unâ nimia credulitate: quæ quanta fuerit in hoc nostro Noviomago, ex Brabantiæ descriptione adparet. Quis autem ignorat, sæpè opidorum, bello aut aliâ calamitate destructorum, situs postea aliquantùm mutatos fuisse? quod Veteribus quoque accidisse potuit. Sed aliis probetur satis validis contra Noviomagum argumentis, *Vetera* nunc esse *Santen*. De Arâ Vbiorum, sive Bonnâ, haud satis firmum fortasse fuerit documentum, quod inde ad Vetera LX numerat millia passuum Tacitus, annalium primo: quia de Aræ situ, ex Veterum situ suprâ præsumsi. Itineraria igitur adeamus; quæ sic habent:

Antonini:

Antonini:

Tabulæ:

Novesio

leg. v ala

Gelduba

leg. ix ala

Golone

leg. ix ala

Veteris

leg. xxi.

Castra Vlpia

leg. xxx.

Burcinatio

leg. vi ala.

Arenatio

leg. x ala.

Novesio

Colone

xviii.

Veteribus

xviii.

Colonia Trajana

....

Burginatio

v.

Herenatio

vi.

Novesio

Asciburgio

xiiii. 50

Veteribus

xiii.

Colon. Trojana

xl.

Burginatio

v.

Arenatio

vi.

Arenatium,

Arenatium, quod idem est *Aranatium*, & *Herenatium*, hodiè Geldriæ esse Trans-
rhenanæ opidum *Arnhem*, suo loco satis firmis demonstrabitur argumentis. A
Novesio igitur ad Vetera, iter heic agitur juxta Rheni ripam, per *Geldubam*, *Calo-*
nem, *Asciburgium*. In secundo Antonini itinere, à Novesio ad Vetera numeran-
tur millia passuum xxxvi; quamvis malè distributa. totidem hodiè sunt inter duo
opida *Nüs* & *Santen*. In tabulâ si numerum xl vertas in xv; verum propemo-
dum habebis intervallum inter Vetera & Coloniam Trajanam. sunt quidpe inter
Santen & *Kellen*, vicum prope Clivium, millia xvi. Situm loci circa opidum *San-*
ten qui benè curatèque consideret, facilè deprehendet, haud ineptè ea, quæ Tac-
10 tus de Veteribus prædicat, huic loco respondere. adsurgit quidpe leniter collis à
planicie, quæ Rheno adjacet. De paludibus quoque quod Noviomagus refert,
Tacitus, historiar. v, sic exprimit: *Civilis, post malam in Treveris pugnam, repa-*
rato per Germaniam exercitu, apud Vetera consedit: tutus loco; & ut memoriâ prosperarum
illic rerum, augescerent barbarorum animi. Secutus est eodém Cerialis, duplicatis copiis,
adventu Secunda & Sextadecimæ, & Quartadecimæ legionum. cohortesque, & ala jam
pridem accita, post victoriam, properaverant. Neuter ducum contator. sed arcebat
latitudo camporum, suopte ingenio humentium. Addiderat Civilis obliquam in Rhenum
molem, cujus objectu revolutus amnis, adjacentibus superfunderetur. Ea loci forma,
incertis vadis subdola, & nobis adversa. quippe miles Romanus armis gravis, & nandi
20 *pavidus: Germanos, fluminibus sutos, levitas armorum, & proceritas corporum attollit.*
Igitur laceffentibus Batavis, ferocissimo cuique nostrorum cæptum certamen. deinde orta
trepidatio, cum præaltis paludibus arma, equique haurirentur. Germani notis vadis per-
sultabant; omisâ plerumque fronte, latera, ac terga circumvenientes. neque, ut in pe-
destri acie, comminus certabatur; sed tamquam navali pugna, vagi inter undas, aut si
quid stabile occurrebat, totis illic corporibus nitentes, vulnerati cum integris, periti nan-
di cum ignavis, in mutuam perniciem implicabantur. minor tamen, quam pro tumultu,
caedes: quia non ausi egredi paludem Germani, in castra redièrunt. VETERA igitur
nunc esse *Santen* opidum, jam extra controversiam est. Tabula primariæ urbis fi-
gurâ depicta habet *Vetera*. unde manifestum, haud obscurum fuisse ad id temporis
30 opidum. Antonini exemplaria legionem ibidem locant xxi. ex quorum fide
atque auctoritate Lipsius, ad primum annalium Taciti docere videtur, apud hunc
auctorem pro *Vndevicesimanis* militibus, quos ille ad Vetera cum *Quintanis* castra
habuisse tradit, legendos esse *Vnaetvicesimanos*, duobus in locis eodem libro;
& pluribus postea, in historiarum libris. Verùm pro Taciti exemplaribus contra
Lipsum & Antonini exemplaria faciunt versus antiqui cum inscriptione tali:

FORTISS. MIL. V. ET XIX LEG.
QUORUM OPERA FORTITER VETERA
CASTRA DEFENSA SVNT.

40 POLIANDRION.

*Huc reduces olim post tempora longa reuersas
Senserat ire aquilas legio Vndevigesima; cujus
Hæc Veterum manes castrorum hiberna tuentur.*

CALONEM (quem in priore Antonini itinere librarii incuria corrupit in *Go-*
lonem) hodiè esse vicum *Kalenhusen*, duobus millibus passuum infra opidum *Ordin-*
gen situm; nomen, simulque itineris ductus indicant. à quibus longè aberrat *Sim-*
lerus, qui vult esse opidum nunc *Gelre*; & multo longius *Lazius*, qui interpreta-
50 tur Clivium opidum. Millia equidem xxxvi rectè inter Novesium & Vetera apud
Antoninum notata sunt: sed malè in duo intervalla distributa. sunt quidpe à No-
vesio ad Calonem, millia xxi, & passus 15: hinc verò ad Vetera, millia xxiii,
& 15 passus.

ASCIBURGIIUM antiquissimus omnium refert Tacitus historiar. lib. iv.
Civilis, inquit, parte copiarum retentâ, veteranas cohortes, & quod è Germanis proximè

promptum, adversus Voculam, exercitumque ejus, mittit; Iulio Maximo, & Claudio Victore, sororis suæ filio, ducibus. Rapiunt in transitu hiberna ala, Asciburgii sita. Civilis Vetera cum exercitu suo circumsidebat: Vocula ad Geldubam castra posuerat; ut supra in Vbiis notatum. In medio igitur Veterum & Geldubæ situm fuit *Asciburgium*. & eodem tractu tabula id ponit, inter Novesium & Vetera. Situi ejus, ac nomini egregiè nunc congruit, haud procul Murfiâ opido exiguus vicus, vulgari vocabulo *Asburg*, in viâ à Novesio ad Vetera situs. in cujus agro, versùs meridiem posito, multæ repertæ fuerunt superioribus annis Romanarum antiquitatum reliquiæ. Ptolemæus justo ferè equidem convenientique situ *Ασκιβύργιον* suum habet, inter Agrippinensem coloniam, & Vetera: at malè apud ulteriorem 10 Rheni ripam, in Germaniâ Transrhenanâ. De origine Asciburgii hæc apud Tacitum leguntur, in libro de Germaniâ: *Ceterum & Vlixem quidam opinantur longo illo, & fabuloso errore in hunc oceanum delatum, adisse Germaniæ terras; Asciburgiumque, quod in ripâ Rheni situm hodièque incolitur, ab illo constitum, nominatumque Α'σκιβύργιον. Aram quin etiam Vlixis consecratam, adjecto Laërtæ patris nomine, eodem loco olim repertam.* & mox: *quæ neque confirmare argumentis, neque refellere in animo est. ex ingenio suo quisque demat, vel addat fidem.* Meritò auctor fidem heic suam interponere dubitat. quando enim ara ista, Vlyssi consecrata, reperta? Ante Iulii Cæsaris bellum in Galliâ. At quis heic Romanorum ante Cæsarem? aut cui hæc, sive Græco, seu Romano homini, ripa cognita? testis enim Cicero, in orat. de provin- 20 ciis consularibus, *has regiones, hasque genteis, nullas Romanis ante Iulium Cæsarem litteras, nullam vocem, nullam famam notas fecisse.* Post Cæsarem igitur. At cur ipse Cæsar opidum in Menapiis (Menapiorum enim hic tunc fuit ager) nullum refert? cur Vlipetes Tencteri que Germani, & post hos Sigambri, his locis contermini, Rhenum transgressi opidum hoc non petière? Fabulæ certè sunt, fabulæ, atque nugamenta mera delirantium scriptorum, qui quibusvis rebus summam ad fingere antiquitatem student. Si hoc Asciburgium, quasi *Α'σκιβύργιον* ab Vlyssæ conditum; quis erit conditor Asciburgii opidi in Moeni amnis ripâ, quod vulgò hodièque nuncupatur *Ascheburg*? quis vici eodem nomine in Vestofaliâ, prope opidum *Lunikhusen*? Fortasse idem Vlysses. At non credibile. Asciburgium tamen 30 apud Rheni ripam, jam Taciti temporibus fuisse opidum existimo. nec dubito, quin hoc quoque unum fuerit ex L amplius Drusi castellis; quando Tacitus etiam testatur, castra heic fuisse militum, sub exitum Neronis.

Inter Vetera & Arenatium, tabulæ & Antonino est COLONIA TRAJANA. super cujus situ magna est nostro sæculo geographis controversia. Bilibaldus atque Ortelius opidum Montensis ducatus trans Rhenum interpretantur *Keisers Werd*: eâ haud dubiè ratione ducti, quia imperator erat Romanorum Trajanus: *Kaiser* autem, & *Keiser*, Germanis est, quod Græcis *Καῖσαρ* Latinis *Cæsar*, id est, *imperator*. Verùm hi bis satis longè errant. primum, quia opidum hoc retroverso itinere, longè supra Vetera, à millibus passuum xxv, situm est. tum, quia trans 40 Rhenum in Germaniæ solo, ubi Romanis colonia nulla. Pighius *Coloniam Trajanam* prope Vetera collocat, ex Antonini itinerario; ubi ipse in suo exemplari legit M. P. M. interpretatusque est, *milliare plus minus*. Sed hunc erroris convincit tabula, ab ipso paullo antè citata, quæ inter Vetera & Coloniam Trajanam XL habet millia: & hinc Burginatium v: inde verò Arenatium vi; ut & ipse Antoninus. quem Pighius immanis erroris vel saltem mendii infimulat, dum xi haud amplius legit millia inter Vetera & Arenatium. Alius igitur investigandus erit hujus coloniae situs. Apud Antoninum numerus millium, inter Vetera & Trajanam coloniam, prorsus interiit. Tabula, ut antè dictum, habet millia XL; ingenti mendo, quum ipsum usque Arenatium à Veteribus xxx haud amplius numerentur millia. 50 At inter Trajanam coloniam & Arenatium uterque censent millia xi. qui numerus haud improbè respondet spatio, quod est inter Arenatium & Rheni divortium. unde prope hoc fuisse Coloniam Trajanam ego colligo. Est vicus hodiè, 111 millibus; & 15 passibus à Rheni divortio, intra mille passus à Clivio opido situs, vulgari vocabulo *Kellen*. quod vocabulum à nomine Agrippinensis coloniae, quæ

quæ vulgò nunc *Cöllen* nuncupatur, & contractè *Cöln*, haud multum discrepat. unde, quemadmodum urbs *Cöllen*, Agrippinensem, sic vicum *Kellen Trajanam coloniam* indicare, omnino ego judico. in tabulæ autem archetypo non XL, sed XV millia passuum scripta existimo; quia XVI sunt millia ab opido *Santen* ad dictum vicum. librario ex facili natus est lapsus literam V in L subvertendi. Ceterum Antoninus secundo quidem itinere, inter Vetera ac Burginatum, *Coloniā Trajanam*, unā cum tabulā, memorat: in primo autem intra eadem loca, *Castra Vlpia legionis Tricesimæ*: unde unum eundemque esse locum, haud absurdè ratus est Pighius. Huc adde, quod Trajano nomen gentile fuit *VLPIVS*: unde his castris *legionis Tricesimæ* haud dubiè cognomen. nam Dio lib. LV auctor est, Trajanum duas constituisse novas legiones; unam *Secundam Aegyptiam*; alteram *Tricesimam Germanicam*: quibus ex suo nomine nomina imposuit. Adpellatio igitur hujus coloniae integra fuerit: *COLONIA VLPIA TRAIANA*. sic quidpe & alia colonia, ejusdem imperatoris jussu in Daciae opidum *Sarmizegethusam* deducta, vocatur in antiquā inscriptione, cujus verba hæc sunt:

D I V O
S E V E R O P I O
C O L O N I A
V L P I A T R A -
I A N A A V G .
D A C I C A S A R -
M I Z .

Apud Ptolemæum hæc leguntur:

Τῆς δὲ πρὸς τὸν Ῥῶον χώρας, ἡ μὲν ἀπὸ θαλάσσης μέχρι τῆς Οὐρίγγης ποταμοῦ, καλεῖται Γερμανία ἡ κάτω· ἐν ᾗ πόλεις ἀπὸ δυσμῶν τῆς Ῥώης ποταμοῦ, τῶν μὲν Βαλαδῶν μεσόγυις·
Βαλαυόδρον $\frac{x}{x} \zeta$ δ' $\frac{v}{v} \beta$ L'
30 ὑφ' ἧς Οὐρίγγης $\frac{x}{x} \zeta$ L' $\frac{v}{v} a$ L' γ'
ἐν ᾗ λεγίων ἡ Οὐλπία
εἶτα Ἀγrippινησίς $\frac{x}{x} \zeta$ γό $\frac{v}{v} a$ L'
εἶτα Βόννα $\frac{x}{x} \zeta$ γό $\frac{v}{v}$ L' γ' β'
εἶτα Τραιανὴ λεγίων $\frac{x}{x} \zeta$ L' $\frac{v}{v}$ L' β'
εἶτα Μοκοντίακον $\frac{x}{x} \zeta$ γ' $\frac{v}{v}$ δ'
Ἡ δὲ ἀπὸ τῆς Οὐρίγγης ποταμοῦ πρὸς μεσημβρίαν καλεῖται Γερμανία ἡ ἄνω· ἐν ᾗ πόλεις, ἀρχομένων ἀπὸ τῆς Οὐρίγγης ποταμοῦ, Νεμηῶν μὲν·
Νοϊόμαγος $\frac{x}{x} \zeta$ γό μθ L' γ'

Pars regionis juxta Rhenum, quæ est à mari ad Obringam flumen, dicitur Germania inferior. in quâ urbes ab occidentuâ parte Rheni fluminis, Batavorum mediterranea

<i>Batavodurum</i>	XXVII,	XV.	LII,	XXX.
<i>Sub hac Vetera</i>	XXVII,	XXX.	LI,	L.
<i>in quâ xxx Vlpia</i>				
<i>Deinde Agrippinensis</i>	XXVII,	XL.	LI,	XXX,
<i>Tum Bonna</i>	XXVII,	XL.	L,	LV.
<i>Tum Legio Trajana</i>	XXVII,	XXX.	L,	XXXV.
<i>dein Mocontiacum</i>	XXVII.	XX.	L,	XV.

Regio verò ab Obringâ flumine versùs meridiem, dicitur Germania superior. in quâ urbes, ab Obringâ incipiendo, Nemetum quidem

50 <i>Noviomagus</i>	XXVII,	XL.	XLIX,	L.
----------------------	--------	-----	-------	----

Ptolemæum totâ hac ripâ nil nisi inexplicabiles posuisse errores, suprà in superiore Germaniâ, in Tribocis, Nemetibus, Vangionibus ac Treveris, demonstratum est. In inferiori quoque Germaniâ de Novesio, & Asciburgio indicavi. Quia verò unam tantum Trajanus novam legionem in Germaniâ constituit, quam è suo

suo ac regionis nominibus cognominavit *Vlpia Germanicam Tricesimam* : cetera quoque inferioris Germaniæ errorum esse plena, omnino judico : totamque hanc ripam sic corrigo :

Βατανόδορον. *Batavodurum.*
 εἰτα Τραιανὴ κολώνια. *dein Trajana colonia:*
 ἐν ἣ λεγίων. λ. Οὐλπία. *in quâ legio xxx Vlpia.*
 ὑφ' ἧς Οὐέτερα. *sub quâ Vetera.*
 εἰτα Ἀσκιβούργιον. *dein Asciburgium.*
 εἰτα Νουάσιον. *dein Novesium.*
 εἰτα Ἀγρίππινησις. *dein Agrippinensis colonia.*
 εἰτα Βόννα. *dein Bonna.*
 Ἡ δὲ ἀπὸ τῆς Οὐβρίγγα. *Regio autem ab Obringâ.*

Ceterum è Trajanæ coloniae ruinis natum haud dubiè posterioribus sæculis opidum propinquum *CLIVIVM*, vulgò *Cleve* dictum. cui antiquitatem, atque originem, nescio unde Rhenanus ac Pighius adferere conati sunt; *Augustoclivenses* opidanos adpellantes. quorum errorem Lipsius, in notis ad 1111 annal. Taciti, haud inanibus, nec indoctis confutavit argumentis. pluraque à me adferri possent; ni satis à Lipsio huic controversiæ factum putarem. Vnum hoc fuerit instar omni-
 um: quum certum sit, vicum *Kellen* olim fuisse *Coloniam Trajanam*; nullum heic tam prope, intra mille passus esse potuisse opidum *Clivium*, ante Coloniae ruinam. At Trajanam coloniam esse vicum hodiè *Kellen*, alio etiam Antonini itinere probari potest: quod est à dictâ coloniâ per Gugernorum agros, & Coriovallum, Iuliacumque ad Coloniam Agrippinam, hoc modo:

Item à *Coloniâ Trajani* *Coloniam Agrippinam*

M. P. LXXI, sic:

<i>Mediolano</i>	VIII.
<i>Sablonibus</i>	VIII.
<i>Mederiacum</i>	X.
<i>Theudurum</i>	VIII.
<i>Coriovallum</i>	VI.
<i>Iuliacum</i>	XII.
<i>Tiberiacum</i>	VIII.
<i>Colonia Agrippina</i>	X.

Ex his in Gugernorum agro fuere, *Mediolanum*, *Sablones*, & *Mederiacum*. Numerus millium totus corruptus est. nam à vico *Kellen*, sive opido *Clivio* ad Fal-
 coburgium usque, (quod *Coriovallum* esse, jam antè ostensum) millia sunt LX. hinc verò *Iuliacum* XXI; & porrò *Agrippinam* XXIV. Neque est, quòd ex hoc Antonini millium numero Trajani coloniam dubites esse vicum *Kellen*: siquidem unum & LX millia, à Coriovallo ad proximam Rheni ripam extensa, vix Novesium attingunt. Colonia verò Trajani longè infra Novesium, post Geldubam, Calonem, Asciburgium, & Vetera, ad ripam fuit Rheni: uti jam antè demonstratum. Sed ubi numerorum fides deficit, locorum nomina investiganda sunt.

MEDIOLANVM hodiè haud dubiè est vicus *Moyland*, VI circiter millibus passuum à vico *Kellen* diffitus.

SABLONES, nunc vicum esse, *Int Sand* vulgò dictum, prope opidum *Stralen*, nomen & itineris ductus indicant. *sand* quidpe Germanis *sablones* significat. unde *int sand*, rectè interpreteris *in sablonibus*.

THEUDURUM quoque nunc esse Iuliacensis ducatus vicum seu opidulum *Tudder*, inter opida, *Sittart*, *Neustat*, *Gangelt*, itineris simul ac nominis ostendit ratio. sed hoc jam extra Gugernorum fineis, in Sunicorum agro. Ptolemæus, mirus

mirus ubique Germaniarum turbator, utriusque loci vocabula, *Μεδιολάνιον* & *Τευ-
σέριον*, longo intervallo è citeriore Germaniâ in ulteriorem, ad infimas usque Vesto-
faliæ parteis eiecit.

Inter Sablones & Theudurum medio fermè itineris cursu, refertur *MEDERI-
ACVM* : quæ intervallorum ratio, si ut proba observetur, Mederiacum nunc erit
Geldriæ vicus *Smalm*, rivulo cognomini adpositus.

De cetero, iter est in tabulâ, ab Tungrorum *Atuacâ* ad *Noviomagum Vaha-
lis*, huiusmodi :

10	<i>Atuacâ</i>	
	<i>Feresne</i>	XVI.
	<i>Catualium</i>	XIIII.
	<i>Blariacum</i>	XII.
	<i>Ceuelum</i>	XXII.
	<i>Noviomagi</i>	III.

Pro *Catualium*, legendum esse *Castellum*, esseque hodiè *Kessel*; *Blariacum* verò *Ble-
rick*; utrumque in lavâ Mosæ ripâ; suprà in Menapiis docui. A *Blerick* rectissi-
mâ viâ iter agitur *Noviomagum* (nunc est vulgò *Nimmegen*) per opidum *Gennep*,
20 dextræ amnis ripæ adpositum; quod XXI millibus passuum à *Blerick* distat. unde e-
go idem esse iudico, quod *Ceuelum* in tabulâ. & hac quidem parte Mosâ dicto itine-
re trajiciebatur. Vocabulum autem *Ceuelum* si mendosum corruptumque, ut innu-
mera alia in tabulâ & Antonino, esse adfirmen, quid mirum? facile namque
corrupti potuit in *u*, & *b* in *l*: ita uti genuinum loci vocabulum fuerit *CENE-
BVM*; vel etiam *GENEBVM*: unde hodièque *Geneb*, vel *Genneb*, & *Gennep*. nam
B in fine dictionum, Germanis effertur ut P. quod priscis etiam Celtis observatum
fuit. nam quæ princeps Carnutum urbs Cæsari & Hirtio dicitur *Genabum*, hodiè *Or-
leans*, Ptolemæo verò & tabulæ *Cenabum*, & Antonino, (ni mendum fuerit) *Ca-
nabum*; Orosio est *Cenapum*. Hactenus de Gugernis; qui antea trans Rhenum fuê-
30 re Sigambri.

CAP. XIX.

De SUSICIS: qui antea trans Rhenum
fuere CHATTI.

40 S V N I C I, populi Cisrhenani, sunt apud Tacitum historiarû lib. iv. Hi qui, &
quo situ fuerint, à nemine satis discussum video. Apud Plinium lib. iv, cap.
XVII, leguntur in vulgatis exemplaribus *Rinuci*, Galliæ Belgicæ populi. hos e-
osdem esse cum Taciti *Sunicis* suspicatur Hubertus Leodius; cenferque & in Tac-
ito legendum *Rinuci*: simulque adfirmat, regiunculam eos hodiè tenere inter Bata-
vos, Frisios, & Bethasios, vulgò *Runickerland* dictam. Verum quàm mirificam ille
regiunculam inter dictos populos struat, infrâ patebit, ubi Bethasiorum fineis de-
scripsero. hoc unum hoc loco adseverabo; nullam posse statui, non modò regiun-
culam, sed ne satis magnam quidem amplamque regionem, quæ simul Bethasiorum
fineis, simulque Batavos ac Frisios attingat. Quid Leodium in errorem duxerit,
fatis ego perspicio: nempe vox *Frisiabones*, quæ eodem capite apud Plinium legitur
hoc ordine: *Tungri, Rinuci, Frisiabones, Bethasii*. Verum vocem istam mendo-
50 sam esse, atque ex omni Plinii opere eliminandam, certis argumentis infrâ, lib. III,
ostendam. Laziùs *Rinucos* Plinii interpretatur *die Rhingâmer*; populos ulterio-
rem Rheni ripam, ex adverso Bingii, colenteis. at huius opinionem æquè falsam
esse trans Rhenum situs arguit; quum Plinius heic Galliæ populos recenset, non
Germaniæ. Ego, quum & apud Tacitum *Sunicos* cum Tungris ac Bethasiis, & a-
pud Plinium *Rinucos* cum iisdem populis conjunctos reperiam; eandem (quod
suspiciatus

suspiciatus est Leodius) esse gentem, omnino judico. & si iudicium hoc firmari velis; Oxonii in bibliothecâ collegii Novi, in exemplari elegantissimâ manu conscripto, reperi vocem hoc loco *Sinuci*: Londinii verò, in bibliothecâ regiâ vetustissimo exemplari, *Sunuci*. quæ perpussillum absunt, quin cum Taciti voce *Sunici*, congruant. Si verò hujus historiam paullo diligentiori oculo rimeris; facile deprehendas, haud opus esse *Rinuci* legere, uti inde eliciatur *Runicker land*, aut *Rhingam*. Verba auctoris hæc sunt: *Civilis, societate Agrippinensium auctus, proximas civitates adfectare, aut adversantibus bellum inferre statuit. Occupatisque Sunicis, & juventute eorum per cohortes compositâ; quò minus ultra pergeret, Claudius Labeo Bethasiorum, Tungrorumque, & Nerviorum tumultuariâ manu restitit: fretus loco, quia pontem Mosæ fluminis anteceperat. Pugnabaturque in angustiis ambigüe; donec Germani tranantes, terga Labeonis invasere. simul Civilis ausus, an ex composito, intulit se agmini Tungrorum, & clarâ voce, Non ideo, inquit, bellum sumimus, ut Batavi, & Treveri gentibus imperent. procul hæc à nobis arrogantia. accipite societate. transgredior ad vos; seu me ducem, seu militē mavultis. Movebatur vulgus, condebantque gladios, cum Campanus, & Juvenalis, ex primoribus Tungrorum, universam ei gentem dedidere. Labeo, antequam circumveniretur, profugit. Civilis Bethasios quoque ac Nervios, in fidem acceptos, copiis suis adjunxit: ingens rerum, percussis civitatum animis, vel sponte inclinantibus. Quia Civilem, attractâ Vbiorum societate, proximas quoque civitates adfectasse, auctor ait; quidam Sunicos inde Transrhenanam fecere gentem, Agrippinensi Vbiorum coloniæ ac Novesio opido oppositam: haud animadvertentes, nihil hoc bello Civilem trans Rhenum vi atque armis molitum; tum non in meridiem eum, aut orientem, sed in occidentem profectum. quidpe, postquam proximas Vbiis adfectasse eum civitates dixit, subjicit continuo in contextu historiæ, post Sunicos, Tungros, Bethasios, atque Nervios: quos ordine omneis, fugato Labeone, adiit, inque fidem accepit. Quin ultra etiam versus occasum, Labeonem persequendo, eum processisse, mox infra his ostendit verbis: *Sed Civilis avia Belgarum circumibat; dum Claudium Labeonem capere, aut exturbare nititur*. Haud obscure igitur ex jam allatis perspicitur, medios fuisse Sunicos inter Vbios atque Tungros. proinde rectè etiam apud Plinium Tungris junguntur. Rheni ripam eos non coluisse, patet aperte ex eodem Plinio; qui inter mediterraneos, Tungros atque Bethasios, eos recenset: in ripâ autem nullam eorum facit mentionem; ubi nationes ordine jungit istas: *Nemetes, Tribocos, Vangiones; hinc Vbios, Gugernos, Batavos*. quapropter malè etiam quidam circa opidum *Suns*, Rheno adpositum, sedem eorum ostenderunt.*

Pro finibus ego *S V N I C I S* tribuo agros, Mosam inter Roramque amneis sitos; uti medii sint inter Vbios atque Tungros. Tungri quidpe lavam Mosæ, ut proximo capite ostendetur, Vbii dextram Roræ ripam coluere. Mosæ igitur amnis Sunicos ab occasu discrevit, primum à Tungris, ab confluyente Vrtæ fluminis & Leodiaco ad opidum usque *Stochem*: hincad Roræ usque confluentem, ab Menapiis. ab ortu eodem termino inclusi fuere, quo Vbii ab occasu; nempe Rorâ amne ad opidum usque *Nider Heimbach*. hinc à meridie, eodem amne, & Vesâ Vrtæque fluminibus ad Mosæ usque confluentem, conterminos habuere prædictos Tungros. Regionem nunc continentur hoc terrarum spatio; Limburgiensis ducatus; parsque ducatus Iuliensis dimidia; & item exigua Geldriæ portio inter confluentes Mosæ Roræque amnium sita: ubi opidum *Montfort*. Huc jam cuncta quàm optimè quadrant, quæ de Civile Batavo auctor noster narrat. quidpe Vbiorum societate auctus, proximos occupavit Sunicos: quorum juventute militiæ suæ adjunctâ, Tungros petere destinavit. sed transeundus erat Mosæ amnis, ponte junctus. restitit in principio Tungrorum agri Claudius Labeo, cum tumultuariâ manu Tungrorum, Bethasiorum, Nerviorum. at Civilis cum Germanis tranato amne, primum Tungros, incolas loci, in societatem armorum pellexit; dein proximos his Bethasios, (quos circa Lovanium ac Bruxellas coluisse, infra dicetur) mox junctis utrisque, Nervios in fidem accepit. Vocis allusionem, quod Divæus fecit in opido *Suns*, sequi si juvat; est profectò in agro, quem modò circumscripsi, Sunicorum nomen in vico *Senich*, medio itinere inter opida *Aken* & *Dalem*,

Ceterò,

Ceterò, in originem nunc *SUNICORUM* inquirere, curæ est pretium. Novum id planè nomen; nec nisi Plinio ac Tacito sub idem tempus memoratum: Cæsari haud cognitum, quia Eburones etiam tum hoc tractu incoluerunt. Vnde igitur isti *SUNICI*? Superiori capite, EGCC *SIGAMBRO- RUM SVEVORUM* que millia Tiberium in Galliam traduxisse; è Svetonio Eutropioque intellectum est. Traductos fuisse C. Censorino, Asinio Gallo C O S S. anno principatus Augusti xxxv, ante natum Christum viii, ibidem ostensum est. *SIGAMBR* igitur, inter Mosam ac Rhenum à Romanis collocati, quia postea dicti fuere *GUGERNI*; altera quoque illa pars quadringentum millium, *SVEVI*, haud dubiè in *SUNICORUM* transière nomen, Mosam inter & Roram proximè Gugernos positi. Fuisse autem *CHAT- TOS*, Cæsari ac proximis scriptoribus dictos per errorem *Suevos*, qui, expulsis Vbiis, juxta Sigambros Rheni ripam obsederunt; infra, lib. III, in Chat- tis Transrhenanis, validis ostendam argumentis. De his igitur quoque Sunicis in- telligendum, quod suprà in Gugernis ex Taciti libro de Germaniâ notavi: nempe in Galliam, unà cum Gugernis, traductos, *ut custodirentur*.

Loca in Sunicorum finibus duo ab antiquis auctoribus notata reperio, *Theu- durum*, & *Coriovallum*. *THEVDVRVM* Antonino memoratur, in itinere à Tra- jani coloniâ ad Agrippinam. Ptolomæo dicitur *Τευδερίον*, *Teuderium*; quamvis ex omni Galliâ in extremas Vestofaliæ parteis relegatum. Esse nunc Iuliacensis ducatus opidulum *Tudder*, haud procul opido *Sittart*, suprà in Gugernis demonstratum est. Quia fluviolo, cui vulgari vocabulum *Robéke*, impositum est, probiorem vo- cem Antonini esse putaverim *Theudurum*. nam *durum* fluminum significare traje- ctum, suprà, lib. I, cap. VII, ostensum est.

CORIOVALLVM bis legitur apud Antoninum. in tabulâ idem locus obli- quo casu est *Cortovallio*: ex quo rectum facio *CORIOVALLIVM*. Eundem locum nunc adpellari *Falckenburg*, iter ab Atuacâ Tungrorum ad Iuliacum & Agrippinensem coloniam, hac viâ actum, apertè ostendit: item numerus millium xvi; quæ Anto- ninus & tabula inter Atuacam & Coriovallium numerant. Sunt enim millia inter opida *Tongerem* & *Falckenburg* circiter xvii. sed & nomen hodiernum nonnihil ex antiquo vocabulo retinet. nam antiquitus dictum fuisse videtur *Cormalg* & *Corwalgen*: ex quo Romani suo ore ac lingvâ formarunt *Coriovallium*. postea verò, abjectâ pri- mâ syllabâ *Cor*, & particulâ *burg* ad finem adpositâ, factum est *Walgenburg*, & *Valgen- burg*; tandemque, uti nunc viget, corruptiùs *Falckenburg*: quod jam Sigeberti avum à prædatoriâ ave dictum putavit, quasi *Falconis castrum*. unde hodièque vocabulum il- lud Germanicum per F effertur *Falckenburg*: quod Gallis, seu Wallonibus dicitur *Fauc- mont*. Verùm enim verò non dissimulandum existimaverim, quod doctissimus simul atque clarissimus vir, Everhardus Forstius, medicinæ doctor, & in inclytâ Batavorum apud Lugdunum academiâ professor publicus, amicus noster plurimum observandus (cui ob curatum corpus, quod durissimis hujus operis laboribus haud modicè erat ad- flictum, multum me debere fateor) hæc commentantem monuit; nempe vocabulū illud *Coriovallum* sive *Cortovallium*, vitiatum videri è genuinâ voce *Convallium*: esseque idem opidum, quod inter Falcoburgium & Leodiacum nunc incolis vocatur *Dalem*. quidpe *dale* idem Germanis, quod Latinis *convallis*. nec multū abhorrebat situs opidis. Quæ equidè eruditissimi viri sagax & scita conjectio in eandem me abripiebat sentē- tiam, nisi numeros mill. apud Antoninum & in tabulâ omneis ab eo opido dissentire, in Falcoburgium verò consentire dispexissem. Liberum tamen, & integrum hac in re lectori relinquo judicium. Me sanè ipsū haud piguerit tanto viro palmā porrigere.

Ceterò Claudium Labeonem, quum, rebellione Galliarum, Civilem Tungro- rum agro arcere vellet, pontem Mosæ occupasse, suprà ex Tacito cognitum est. Pon- tem hunc subitaneo aliquo opere ex tempore structum fuisse, auctor non narrat. itaq; in perpetuū sitū, uti promptus expeditusque hinc inde foret commeatus, locatū fuisse, maximè credibile est. Commeatus autem heic ad id temporis fuere creberrimi, inter celeberrima loca, inde Agrippinā coloniam, hinc Atuacâ Tungrorum, Bagacū Nervi- orum, Castellum Morinū, portumq; eorum Gesoriacū, unde frequentissimus in Bri- tanniam trajectus. In hac igitur viâ pontem super Mosā fuisse censeo. iter autem hoc

quia ab Atuacâ agebatur per Coriovallium, & Iuliacum; pontem eâdem regione fuisse judico, ubi nunc opidum conspicitur *Masetricht*. nam inter Tungros & Falcoburgium qui hodiè commeant, Mosam ad dictum opidum ponte trajiciunt. Quin & nomen opidi apertè id clamat: quod merè Latinum, quasi MOSÆ TRAIECTUS. sic namque & Frisiorû quondam, apud Rhenum & Batavorû insulam, opidum, quod nunc vulgari vocabulo est *Vtrecht*, Antoninus vocat *Trajectum*. sic plures hodiè hisce in oris loci, apud flumina, lacus, ac paludeis, in *drecht*, & *tricht* terminati, ab eodem argumento nomina acceperunt; ut fusiùs suo loco ostendetur. Meminit Mosæ *trajectus* haud obscurè Marcellinus, lib. xx, his verbis: *Julianus in limitem Germania secunda est egressus. omnique adparatu, quem flagitabat instans negotium, 10* *communitus; Obtricensi Mosæ opido propinquabat. Rheno deinde transmissa, regionem subito pervasit Francorum*. Equidem heic legebam *Trajectensi Mosæ opido*. Verùm iterum monuit prædictus eruditissimus Everhardus Forstius; locum hunc incolis olim fuisse dictum *Obtricht*, quasi *Ober Tricht*, id est, *Trajectus superior*, ad discrimen *inferioris Trajectus*, qui erat ad Rhenum in Frisiis; quem illi patrio vocabulo dicebant *Vnder Tricht*: unde nunc etiam corruptum, sive contractum ejus loci manet vocabulum *Vtricht*, & *Vtrecht*. Placet sententia; quam ambabus, quod ajunt, ulnis amplector. Sed ipsum opidum *Masetricht*, extra Sunicorum fineis, ad Tungros spectat. In Sunicorum ripâ opidum nunc est vulgari vocabulo *Wyk*, ponte opido *Masetricht* adnexum. quod & ipsum antiquitatem suam nomine prodere videtur. 20 haud dubium quidpe est, quin locus olim à Romanis Latinâ lingvâ dictus fuerit, VICUS AD TRAIECTUM MOSÆ. sic namque & Batavorum quondam vicus ad Rhenum *Batavodurum*, Tacito historiarum v memoratus, hodiè dicitur *Wyk te Dursede*.

Atque hætenus de SYNICIS, qui antea trans Rhenum fuere CHATTI.

CAP. XX.

De TUNGRIS: qui antea quinque nominibus discreti, Eburones, Condruſi, Segni, Cærasi, & Pæmani, uno vocabulo in commune dicebantur GERMANI. ubi prima hujus vocabuli ostenditur origo.

VT Gugernorum, ac Sunicorum, sic TUNGROUM quoque nomen antiquissimi auctorum, quorum monumenta ad nostram pervenerunt ætatem, primique retulerunt Plinius atque Tacitus. apud Cæsarem, qui primus Romanorum crebris universam Galliam Comatam perdomuit bellis, commentariisque copiosissimis vulgavit, id nusquam exstat: scilicet, quia nullum adhuc ejus ævo fuit. nam quòd multi viri docti ex Tacito conjecerint, existisse id jam tunc quidem; sed ob hanc vel illam causam, quarum multas diversasque allegant, latuisse; id quàm 40 falsum sit, mox ex Taciti Cæsarisque monumentorum collatione liquebit. Apud Tacitum sanè locus est hac de re, in libro de Germaniâ, verbis adeò perplexis, ac duris intellectu, quique multa perdocta ac præclara ingenia tam variè miserèque hætenus torſit; uti propemodùm verum vaticinium cecinisse visus sit Iustus Lipsius; *Fluctuare hic interpretes, & fluctuatueros æternum*. quæ magni viri vox, ut magno cum judicio fusa videbatur, tenue ingenium meum deterrebat, ne quid ego eâdem in re temerè ampliùs tentarem vel experirer; ni magnus ille dictator Iulius opem auxiliumque ad perficienda conata pollicitus foret.

Primum igitur omnium notandum est, diversas esse dicti loci in diversis exemplaribus antiquis lectiones. quarum vulgata sic habet: *Celebrant carminibus anti- 50* *quis (quod unum apud illos memoria & annalium genus est) TUITONEM deum terrâ editum, & filium MANNUM, originem gentis, conditoresq. Manno tris filios assignant; e quorum nominibus, proximi oceano Ingævones, medii Herminones, ceteri Istævones vocètur. Quidam autem, licentiâ vetustatis, plureis deo ortos, pluresq. gentis appellationes, Marſos, Gambrivios, Svevos, Vandalios, affirmant: eaque vera & antiqua nomina. Ceterum*

GERMA-

GERMANIÆ vocabulum recens, & nuper additum: quoniam, qui primi Rhenum transgressi Gallos expulerint, nunc Tungri, nunc Germani vocati sint. ita nationis nomen, non gentis, evaluisse paulatim, ut omnes primùm à victore ob metum, mox à se ipsis invento nomine Germani vocarentur. At in Bambergensi exemplari, manu scripto, ut refert Lipsius; item in Bononiensi, typis anno c15 cccc LXXII edito, ut testatur Pichenas, priora quidem verba cum istis conveniunt: posteriora verò sic variant: Ceterùm Germania vocabulum recens, & nuper additum: quoniam, qui primi Rhenum transgressi Gallos expulerint, ac nunc Tungri, tunc Germani vocati sint. ita nationis nomen, non gentis evaluisse paulatim, ut omnes primùm à victore ab metum, mox à se ipsis invento nomine vocarentur. Nescio fanè, quo fato hic maximè omnium totius libri de Germaniâ locus tam foedè, tamque variè vitiatus sit. quidpe quem Tuitonem fuisse deum satis adsertum suprâ habeo, eum quoque omnia hætenus exemplaria constantissimâ scripturâ habuerunt Tuissonem. Sed posteriorem lectionem, ut paulo emendatiorem, & in veritatem propensio-rem, cupidus unâ cum doctissimo Lipsio amplectens, primo loco examinare, corrigere, interpretari, ac firmare conabor. postea illam ex hac paucis refellam:

Plerique interpretum auctorem reprehendunt de vocabulo *nuper*; quasi id parum ex fide: in queis Lipsium quoque deprehendi miror. sic iste: *Quod ait, nuper; non hercules ita nuper: quippe cum ab ævo I. Cæsaris; quo constat Germanos Galliam irrupisse.* Imò longè ante Cæsarem, mi Lipsi, inclytum Musarum decus. quidpe huius tempestatè jam plerique Belgarum à Germanis erant orti; antiquitus Rhenum, non nuper, traducti: ut apud ipsum, belli Gallici comment. II, testantur Rhemi Belgæ: quosque Cæsar passim in commentariis suis nunc Gallos, nunc Germanos vocitat. Tacitus autem haud facillè poterat ignorare, jam Cæsaris ævo existisse nomen Germanorum; quando illius commentarios se legisse haud obscure innuit eodem volumine, his verbis: *Validiores olim Gallorum res fuisse, summus auctorum divus Iulius tradit.* Verùm Tacitus non ratione sui sæculi, neque Cæsaris ævi, *nuper additum vocabulum Germania* intellexit; sed ratione antiquorum nominum, quibus Germanos antea, inter se discretos, ait adpellatos *Marsos, Gambrivios, Svervos, Vandalios.* His igitur nominibus priscis nuperrimè, novissimè, proximè, si-ve postremò *additum* (valeat jam illud Lipsii, Colerique, *auditum*) vocabulum *Germania*. Pichenas ad eundem hunc locum commentans; *Ego, inquit, rectè scripsisse Tacitum puto; nec de suo ævo loqui: sed totum sermonem referre ad veteres illos scriptores, qui carminibus antiquis olim annales composuerant, atque inter cetera tradiderant, Germania vocabulum recens eo tempore fuisse.* Rectè equidem Pichenas de distinctione verborum auctoris sensit. bis tamen heic satis evidenter ab eodè erratum. primò enim Tacitus non veteres aliquos heic intellexit scriptores, si-ve Græcos si-ve Romanos, qui carminibus olim annaleis componebant; sed ipsos Germanos: de quibus eodè libro infrâ; *Literarum, inquit, secreta viri pariter ac femina ignorant.* ideoque apud illos hoc unum memoria & annalium genus, carminibus, à majoribus conditis, antiquitatè celebrare. secundò à Pichenâ erratū est, quòd carmina heic intellexit poemata aliquod, literis conscriptum: quum nihil aliud fuerint, quàm quas Græci dixere *ᾠδὰς*, à verbo *ᾠδω*, id est, *cano*; ut suprâ pluribus expositum est. Carmina igitur illa de Tuitone, Manno, & huius tribus filiis, ad ipsos Germanos auctor retulit: sequentem autem sermonem omnem de Romanis, si-ve Livio ac Plinio, qui res Germanicas scripto prodiderunt, si-ve de aliis quibusdam intellexit scriptoribus. proinde etiam malè vulgò distinctum arguo. quidpe quum verbum *adfirmant* ad omnem reliquam orationem pertineat; quod dilucidissimè perspicitur ex his vocibus, *expulerint, vocati sint, & evaluisse*: malè periodus finitur ad voces, *antiqua nomina.* Sic igitur ego distingvo: *Quidam autem, licentiâ vetustatis, plureis deo ortos, pluresque gentis appellationes, Marsos, Gambrivios, Svervos, Vandalos adfirmant: eaque vera, & antiqua nomina. ceterùm Germania vocabulum recens, & nuper additum; scilicet adfirmant illi quidam; & quæ sequuntur.* Sic paullo post auctor eodem libro: *Ceterùm & Vlixem quidam opinantur, longo illo & fabuloso errore in hunc oceanum delatum, adisse Germania terras, Asciburgiumque, quod in ripâ Rheni situm hodièque incolitur,*

ab illo constitutum, nominatumque Ἀσπιόρυον. aram quin etiam Vlixī consecratam, ad-
 jecto Laërta patris nomine, eodem loco olim repertam: scilicet opinantur illi, aut adfir-
 mant non Germani, sed Romanorum scriptorum quidam. Sed ad reliqua. Quoni-
 am, inquit auctor, qui primi Rhenum transgressi Gallos expulerint, ac nunc Tungri,
 tunc Germani vocati sint. Primum ego particulam ac, quæ in vulgatis exem-
 plaribus abest, hoc loco expungo, ut inutilem, & supervacaneam. reliquorum
 verborum sententia (ut ego cum Lipsio interpretor) hæc est: Ii, qui primi Rhe-
 num transgressi Gallos expulerunt, Taciti quidem ævo TVNGRI vocabantur: i-
 nitio autem, quum primum Rhenu transissent, GERMANI fuerunt dicti. Huic
 rei amplissimū perhibet testimonium luculentus in primis auctor Iulius Cæsar: qui
 etiam singulorum populorum, qui primi transierunt, nomina refert dicto com-
 ment. II. Condrusos, inquit, Eburones, Carasos, Pamanos, qui uno nomine Germani
 adpellantur, arbitrari ad XL millia. quibus addit Segnos, comment. VI: Segni, Condra-
 sique, ex gente ac numero Germanorum, qui sunt inter Eburones, Trevirosq. En, quid hoc?
 uno nomine Germani adpellantur: item; ex gente, & numero Germanorum. An non &
 Treveri, & Nervii, & Atuatici, & Menapii, & Batavi, erant Germani; Rhenum an-
 tiquitus transgressi? Omnino. Cur igitur illi potius uno nomine Germani, quasi
 peculiari proprioque vocabulo, adpellarentur, quàm reliqui isti omnes? Certè haud
 levis fuit causa, cur id fieret. quam haud facile expediveris, nisi Tacito adjutore atq;
 ductore: qui Cæsaris verba gnaviter explicans, ab ipso vicissim probè explicatur. Pri-
 mi scilicet quinque isti populi Rhenu transgressi Gallos finibus expulerunt iis, quos
 quinque istis suprā adsignavi. hi ab initio GERMANI, postea verò TVNGRI
 fuere dicti. cujus rei, præter gravissima duū auctorum testimonia, vel maximum,
 firmissimumque esse debet argumentum, quòd Tungri ab iis auctoribus, qui Cæsaris
 tempestatem subsequuti sunt, in eisdem collocantur finibus, quos Cæsaris ævo quin-
 que illi populi tenuerunt. Nam & Ptolemæus, ut suprā ostensum, Atuaticum facit
 Tungrorum, Scaldem inter & Mosam, caput; & Antoninus Atuaticam Tungrorum opi-
 dum: quod Eburonum Cæsar memorat castellum. & Plinius Tungrorum finis
 longè ultra Mosam, in Segnorum, vel Caræforum, quos suprā descripsi, profert
 agrum. Verba ejus, lib. XXXI, cap. II, hæc sunt: Tungri, civitas Gallie, fon-
 tem habet insignem, plurimis bullis stillantem, ferruginei saporis: quod ipsum non nisi in
 fine potus intelligitur. purgat hic corpora; tertianas febres discutit, calculorumque vitia.
 eadem aqua, igne admoto, turbida fit: ad postremum rubescit. Heic equidem vocem ci-
 vitas, nonnulli interpretes exposuerunt opidum: uti hac ratione fontem Plinii in-
 terpretarentur eum, qui sub mœnibus opidi Tungrorū visitur. verum illi bis errant:
 primò, quòd non animadvertunt, Plinii ætate opidum hoc nō gentis vocabulo, sed
 proprio sibi nomine Atuaticam, & Atuaticam adpellatum fuisse: quod nomen Cæsar
 ante Plinium, & Ptolemæus, Antonius, auctorque tabulæ itinerariæ, Plinio multo
 posteriores retulerunt. secundò errant, quia non observarunt, Plinio, & superioris
 sæculi auctoribus, præsertim Cæsari, minimè usitatum, quævis opida civitatis vocabu-
 lo adpellare; sed integras nationes, ac populos: quā significatione Tungrorū quoq;
 Plinio accipitur civitas. qui quoniam à v prædictis populis orti fuere; rectè heic do-
 ctissimus atque perspicacissimus quisque fontē istum interpretatur eum, qui est ultra
 Mosam in Leodiacensi agro, ad vicum Spaham. cujus etiam aquam magis respondere
 Plinii prædicationi, quàm illius, qui est ad opidum Tongeren, omnes uno ore fatentur
 & medici, & alii, quotquot experti sunt. Sed Tungronū fines eodē fuisse situ, quo an-
 tē Eburonū, superiori capite, ex ipsius auctoris nostri historiarum IV, demonstravi.
 Eodem libro disertissimè Germanos adpellat, veteri illo, peculiari, ac proprio vocabu-
 lo, quos mox postea Tungros. De castrorum in insulā Batavorum excidio, & pugnis
 inter Civilem Romanosque commissis, inter alia hæc refert: Signa, vexillaque, & quod
 militum, in superiorem insula partem congregantur, duce Aquilio primipilari, nomen ma-
 gis exercitus, quàm robur: quippe viribus cohortium abductis, Vitellius è proximis Nervi-
 orum, Germanorumque pagis, segnem numerum armis oneraverat. & mox de Civile: V-
 bi insidia parum cessere, ad vim transgressus, Caninefates, Frisios, Batavos propriis cu-
 neis componit. directa ex diverso acies, hauri procul à flumine Rheno; & obversis in hostem
 navibus,

navibus, quas incensis castellis illuc appulerant. nec diu certato, Tungrorum cohors signa ad Civilem transtulit. Pergo igitur ad cetera. Ita nationis nomen, non gentis evaluisse paulatim. Nationis; id est, v populorum, qui à Gallis in unam nationem computabantur, quia junctim ex patrio solo advenerant; unumque universi nomen sibi commune postea ipsi adsumserunt. Nationis nomen, non gentis. id est: nomen illud Germanorum, quod paulatim postea evaluit, ab initio non erat gentis universæ, trans Rhenum incolentis; qui sibi ipsis THEUTISCI adpellabantur; sed unius Tungrorum nationis, ex totâ gente in Galliam transgressæ. Gentis ac nationis vocabula in perversum sensum ab interpretibus heic trahi video. Acidalus, 10 licet in eandem sententiam, ut nos, auctoris verba interpretetur; tamen Cicero- nis auctoritatem, ex libro 1 de divinatione, contra se ipsum adlegat. Quâ in natione, inquit Cicero de Assyriis, Chaldaei, non ex artis, sed ex gentis vocabulo nominati. Hadrianus item Iunius, è Festo Pompejo, in nationis vocabulo, censet latius hoc patere, quàm gentis. quæ opinio parum sana. nam haud minùs gens à gignendo, quàm natio à nascendo dicta est: eandemque vim habere utrumque vocabulum, vel sexcentis apud rerum auctores, maximè verò apud Tacitum atque Cæsarem, exemplis patet: ubi promiscuè ea usurpata reperiatur; ita, uti nunc natio in gente, nunc gens in natione censeatur. Vni Ciceroni, quem Acidalus citat, loco omnium credidisse heic suffecerit. is paullo post ea verba, quæ suprà relata; Cilicum, inquit, 20 & Pisidarum gens, & his finitima Pamphylia, quibus nationibus præsumimus ipsi, volatibus avium, cantibusque, ut certissimis signis, declarari res futuras putant. Ecquid satis apertè heic satisque liquidò, quas antea adpellavit genteis, easdem continuò nationes postea vocat? Parem igitur eandemque vim utrumque vocabulum habet. auctor tamen non ster generalius heic intellexit vocabulum gentis, quàm nationis. sic eodem libro postea: Nunc de Svevis dicendum est. quorum non una, ut Cattorum, Tencterorumve, gens: majorem enim Germaniæ partem obtinent, propriis adhuc nationibus nominibusque discreti; quamquàm in commune Svevi vocentur. Insigne gentis, obliquare crinem, nodoque sub- 30 stringere. Sequitur illic deinde: Ut omnes primum à victore ob metum, mox à se ipsis invento nomine vocarentur. Heic tandem crux interpretum inclusa hæret. nam quæ isthæc est ὀπάσις; Qui Gallos expulerunt, à victore, ob metum, hoc vel illo nomine vocati sunt. Quid? an non, qui Gallos expulerant, iidem erant victores? quomodò igitur victores metuerunt? aut quem? Non intelligo. Iam verò quid hoc? primum à victore, mox à se ipsis vocati sunt: An non illi ipsi erant iidem, qui antè victores? Quæ igitur hæc & temporum & hominum distinctio? Sanè improba, ac malè sana. Hadr. Iunius in Bataviâ horum verborum asperitatem sic explanat: Germanos aliquando transito Rheno, quum in Gallos expeditionem movissent, in aliena ditio- nis terris amne medio exclusos à suis finibus, victorum voluntari (quippe præpotentibus tunc Tungrorum opibus) concessisse, ut communi nomine conjunctim Tungri dicerentur: post- 40 eà separatim proprium nomen sibi delegisse, atque usurpasse, ab illis discretum. Itane verò? Ergo Tungrorum nomen antè in Galliâ fuit, quàm eò Germani transi- verunt: ergo item Galli Germanos opibus armisque superarunt: ergo prius Tun- grorum nomen auditum, quàm Germanorum. quæ cuncta falsa esse, convin- cit ipse Tacitus, Gallos ab iis, qui Rhenum transgressi, expulsos disertè tradens. At majoris nominis atque auctoritatis virum audiamus, Iustum Lipsium; qui non minùs in errore, si non eodem, satis tamen magno hæere videtur. Censeo, inquit, eum hoc dicere: Factum, ut omnes, qui Rhenum accolerent, nomen ab istâ victrice natio- ne invenirent, ob metum scilicet recentem Gallorum: qui quoties de transgressu vel adventu Transrhenana nationis audirent, dicebant trepidi, adventare Germanos. at isti propriè Germani, novum nomen invenirent à se ipsis, discriminandi nimirum cau- 50 sâ, ut dicerent se Tungros. De origine equidem Tungrorum vocabuli, planè ego idem cum Lipsio sentio. at quòd censet, auctorem heic velle, omneis trans Rhenum colentis populos nomen ab victrice illâ natione invenisse, in eo vel maximè errare virum, cetera doctissimum, iudicio. Occasionem hujus erroris binas illi præbuisse voces video, omnes, & victore; quibus se expedire nequivit. Ad primam quod attinet; si eam solis Transrhenanis, vel Cistrhenanis pariter atque

Transrhenanis, rectè se tribuere arbitretur : monstret necesse est, quâ ratione e-
 andem à sequentibus verbis, *mox à se ipsis*, arcere queat; quæ ad solos illos pri-
 mos Cisrhenanos Germanos pertinent, qui Tungros postea se ipsos adpellarunt.
 Sin obstinatè secludere velit; doceat, quænam vox in posterioribus desideretur,
 quâ distingvatur oratio, alioquin cohærens, eisdemque de populis intelligenda.
 Monstrari nulla quum queat; neque vox *omnes*, à posterioribus verbis separari:
 omnino de iisdem populis, qui primi scilicet Rhenum transgressi, expulsi antiquis
 cultoribus, sedem in Galliâ fixerunt, intelligenda cum priora, tum posteriora cen-
 seo; nomenque *Germanorum* non universis Transrhenanis ob metum à Gallis vi-
 ctis inventum; sed unis Tungris Rhenum jam transgressis, victoribusque imposi- 10
 tum. quamquam postmodum Transrhenani quoque eodem vocabulo adpella-
 ti fuere; ut mox ostendam. Quamobrem malim ego (si per doctiores liceat)
 pro à *victore*, legere *victores à victis*: ut tandem totus sensus sic constet: *Ut omnes*
primùm victores à victis ob metum, mox à se ipsis invento nomine vocarentur. id est:
 omnes primùm victores, quum Gallos expulissent, à victis Gallis invento nomi-
 ne ob metum, quia hos victores metuebant victi, GERMANI sunt dicti. dein
 verò, à se ipsis invento nomine, TUNGRI. Neque enim aliter exotica illa ac
 barbara loquutio Latinitati satis restitui poterit. Vocem *omnes* si etiamnum ad
 universam Transrhenanam gentem referendam contendere velis: apertè reclamationem
 Tacitus; omneis istos, qui primi Germani vocati sint, nationem unam ex totâ 20
 gente fuisse adfirmans, non universam gentem. Ceterò, quòd Lipsius, pro à *se*
ipsis, restituere conatur, à *re ipsâ*; quia Germani dicti à *gerrâ*, id est, à bello, ut
 infra dicetur: id mehercules Bambergensem scripturam, quam ille probat, mi-
 nimè tueretur. hac quidpe ratione populi isti, primùm Tungri, dein Germani
 dicti fuissent: quod à veritate quàm sit remotum, jam antè è Cæsare probavi; ac
 mox latius demonstrabitur. Gallos pulsos Germanicum vocabulum Germanis in-
 didisse nihil mirum sit; quandoquidem utriusque gentis lingua una eademque fuit,
 solis dialectis divisa; ut saprà, lib. 1, pluribus docui argumentis. Sed hætenus ve-
 ram genuinamque Taciti mentem ex Bambergensi ac Bononiensi exemplaribus ad-
 servuisse sufficiat. nunc altera illa, vulgata lectio consideretur. *Quoniam qui pri-* 30
mi Rhenum transgressi Gallos expulerint, nunc Tungri, nunc Germani, vocati sint. Hæc
 verba si mordicus retinere velis; corrigas sequentia necesse est; legasque, *ita na-*
tionis nomina, non gentis evaluisse paulatim. nam quum utrumque nomen promi-
 scue, modò hoc, modò illud usurpatum fuerit: certè sequens oratio de utroque
 intelligi debet. aut sanè addenda vox aliqua, quæ alterutrum nomen ostendat,
 quod solum paulatim evaluerit. Vnum Germanorum nomen, non Tungrorum,
 in universam postea gentem Transrhenanam evaluisse, satis in aperto, atque con-
 fesso est. unum etiam Germanorum nomen prius exstitisse, quàm Tungrorum,
 vel hinc satis perspicuum fit, quòd Cæsar, qui primus Romanorum has oras cum
 exercitu adiit, debellavit, & copiosissimis vulgavit populo Romano commenta- 40
 riis, nusquam ne minimam quidem suspicionem de Tungris reliquit: quod haud
 dubiè facturus erat, si uspiam tunc nomen id tam clarum exstitisset. Liceat jam
 igitur vulgatam istam lectionem damnare; multoque magis varias interpretum in
 eam correctiones. Integer locus, à nobis purgatus, sic scribatur: *Celebrant carmini-*
bus antiquis (quod unum apud illos memoria & annalium genus est) Tuitonem deum, ter-
râ editum, & filium Mannum, originem gentis, conditoresque. Manno tris filios
assignant; è quorum nominibus, proximi oceano Ingævones, medii Herminones, ceteri
Istævones vocentur. Quidam autem, licentiâ vetustatis, plureis deo ortos, pluresque
gentis appellationes, Marfos, Gambrivios, Svevos, Vandalios, adfirmant: eaque vera, &
antiqua nomina. ceterum GERMANIÆ vocabulum recens, & nuper additum: quo- 50
niam, qui primi Rhenum transgressi Gallos expulerint, nunc TUNGRI, tunc GER-
MANI vocati sint. ita nationis nomen, non gentis, evaluisse paulatim; ut omnes primùm
victores à victis ob metum, mox à se ipsis invento nomine vocarentur. Quinque igitur
 isti populi Transrhenani, Eburones, Condrusi, Segni, Carasi, atque Pemani,
 quum Rhenum transgressi proximos Gallos agris pepulissent; primi adpellati sunt,
 non

- non sibi, sed Gallis victis, GERMANI. Id nomen postmodò adeò apud universos Gallos paulatim evaluit, uti non modò v illæ nationes eo, tamquàm peculiari vocabulo, adpellarentur; sed omnes etiam reliquæ è Transhenanâ regione in eandem Galliam transgressæ: in quibus fuere *Tribocchi, Nemetes, Vangiones, Treveri, Menapii, Batavi, Caninefates, Taxandri, Aduatici, Nervii*, & alii. De universis ita scribit Dio, lib. LIII: Κελτῶν τινες, ἃς δὴ Γερμανὸς καλεῖται, πᾶσαν τὴν πρὸς Ῥήνον Κελτικὴν κατεσχόντες, Γερμανίαν ὀνομάζοντες ἐποίησαν. id est: *Celtarum quidam, quos Germanos vocamus, quum omnem apud Rhenum Celticam occuparent, effecerunt, uti ea regio Germania vocaretur.* Notandum heic est, Dionem ubique in historiis suis
- 10 Transrhenanam gentem, quàm vulgò Romani dixere, *Germanos*, adpellare Κελτὰς. Gallos verò Γαλάτας: & regionem illorum Κελτικὴν, horum Γαλατίαν. Γερμανίαν autem numquàm nisi Cisirhenanam nominat: nempe, quia hæc propriè *Germania* dicebatur, è v. illorum Theutiscorum populorum communi vocabulo *Germani*, à Gallis invento. proinde etiam eandem regionem nonnumquàm vocat Κελτικὴν; & ipsos Germanos Cisirhenanos Κελτικὰς. quæ duo vocabula parum feliciter interpretes nuper corrigenda censuerunt in Βελγικὴν & Βελγικὰς. unde historiæ de Cæsare rebusque ejus in his oris gestis, sequuntur quàm absurdissimæ, adeoque omnino falsæ. Idem igitur, quod Tacitus & Cæsar de primis Germanis, Dio quoque tradit. nempe quum Transrhenanorum, id est, Theutiscorum quidam, Rhenum
- 20 transgressi, regionem amni proximam occuparent; effecerunt, sive in causâ fuerunt, uti ea diceretur *Germania*; ipsique *Germani*: à Gallis videlicet devictis, ob metum, ut testatur Tacitus. Maximè autem observandum quòd τινὰς illos τὴν Κελτικὴν πρὸς τῷ Ῥήνῳ κατεσχόντας, *Germanos* ait adpellari. quod vocabulum numquàm tribuit ipse Transrhenanis. Romani autem, quum omnem Galliam perdomuissent, antequàm vel Rhenum, vel Alpeis ac Danubium transissent; ab Gallis idem nomen acceperunt, quod apud illos in Galliâ conditum erat. quod perinde ac apud illos, postea apud Romanos quoque ita evaluit, uti non modò Cisirhenanos, sed omnem etiam gentem Transrhenanam nullo nisi hoc nomine perpetuò adpellârint. Hinc est illud apud Procopium, rer. Gothicar. lib. IV: Οὐάρνοι μὲν ὑπὲρ
- 30 Ἰστρον ποταμὸν ἰδρυμέναι· διήκονσι δὲ ἄχρι ἐς ὠκεανὸν τὸν ἀρκτικόν, καὶ ποταμὸν Ῥήνον· ὅσπερ αὐτὰς τε διορίζει καὶ Φράγγους, καὶ τὰλλα ἔθνη, ἀ ταύτῃ ἰδρυμέναι. ἔτι αἱ ἀπαίτες, ὅσοι τοπικαὶ ἀμφὶ Ῥήνον ἐκατέρωθεν ποταμὸν ὥκλυτο, ἰδίᾳ μὲν τινὶ ὀνόματι ἕκαστοι μετελάχων· ὧν δὲ ἔθνη ἐν Γερμανοὶ ὀνομάζονται. Ὀπτικοῦς τε Γερμανοὶ ἐκαλεῖτο ἀπαίτες. id est: *Varni ultra Istrum flumen habitant, ad oceanum usque protensi, & Rhenum amnem; qui eos & Francos distinguit, aliosque populos, hisce in oris degentibus. Hi omnes, quotquot olim circa utramque Rheni ripam incolebant, proprium quoddam nomen singuli habebant: è quibus una natio Germani dicebantur: at communiter universi etiam Germani vocati sunt.* Nempe universam tam cis quàm trans Rhenum intelligit gentem; in quâ complures nationes diuersis atque discretis inter se adpellabantur nominibus.
- 40 una verò ex iis cis Rhenum, quæ postea *Tungri* dicta, prima habuit nomen *Germanorum*, à Gallis impositum. quod postea in omnem etiam Transrhenanam gentem transiit, apud Romanos. Nec mirum Romanos gentem hanc adpellasse GERMANOS, qui tamen alio, proprioque sibi vocabulo semper dicti fuere TETISCII. sic namque complureis alias genteis ipsi Romani juxta ac Græci ejusmodi nominibus, à realiquâ inventis, vocitarunt, quæ illæ, nisi per interpretem, numquàm intellexerunt. sic Græci *Scythas* adpellarunt, qui sibi ipsis erant Scoloti; teste Herodoto, in lib. IV. Sic haud dubiè adiud, ac proprium sibi nomen habuere Africæ populi, qui Romanis *Numide*, & antea Græcis Νομάδες dicti fuere; ἀπὸ τῶ νυμεῖν, id est, à permutandis pabulis. sic *Nasamones*, antea Μεσαμμωνες Græcis, quia medii inter arenas: sic item *Nigritarum* ingens vastitas, à flumine Nigro: sic *Basilides*, & *Georgi Sarmata*, hi ab agrorum cultu, illi quia regibus subjecti: sic *Sceptruchi, Anthropolophagi, Lotophagi, Troglodyta, Agathyrsi, Amazones*, & innumeralii, qui omnes à rerum argumentis sic Græcis denominati, alia, propria, ac domi nata habuere nomina. et ne antiqua illa solùm, ac nimium remota confectemur; en hodiè etiam iidem Germani Slavici generis populis dicuntur *Niemcy*,

& Hungaris *Nemetek*, vocabulis ipsis Germanis, Slavica Hungaricaque lingvarum ignaris, prorsus ignotis. sic Slavis *Austrii*, qui Germanis sunt *die Oesterreicher*, adpellantur *Rákusz*; & Itali *Wlofzy* aliâque dialecto *Wlasy*. sic iidem Itali Germanis superioribus indigetantur *die Wällischen*. sic *Poloni*, suâ lingvâ *Polacy*, Hungaris sunt *Lengelek*. sic denique tota Germanorû gens hodiè Francogallis nuncupatur *Allemands*, & Hispanis *Alemanos*; ab unâ natione olim Transrhenanâ, haud ita magnâ: quæ tamen ipsa non Germanicæ, sed Gallicæ fuit originis, Augusto Cæsare Romano imperio potente, in Germaniam transgressa; ut suo loco docebitur. Ad eundem igitur modum gens nostra antiquis Gallis, Romanisque dicta fuit GERMANI; vocabulo ipsi inusitato. Hinc tandem est, quod Tacitus *Marsos*, *Gambriuos*, *Sue-* 10 *vos*, *Vandalios*, *antiqua*, *atque vera nomina* gentis esse tradit: *Germania* autem *vocabulum recens*, & *nuper additum*. quibus verbis quid aliud indicare voluit, nisi *Germanorum* vocabulum, neque antiquum, neque verum esse gentis Transrhenanæ nomen: sed posterioribus temporibus, quum natio ista, qui postea Tungri dicti, Rhenum transisset, à Gallis victis in Galliâ repertum, atque commentum? Huic rei quum tot, tamque evidentiâ adstipulentur argumenta, gravissimorumque auctorum testimonia; quid jam amplius obstat, vel impedit, quo minùs Strabonem, Græci generis ab Asiâ hominem, errasse credamus, ubi lib. VII gentem nostram *Germanos* dictam Romanis putavit, Latino vocabulo, quasi fratres Gallorum; quia animorum feritate, corporum magnitudine & flavo crinium colore Gallis fuerint 20 quàm simillimi. Veterum hinc pariter grammaticorum rideantur ejusdem vocabuli originationes; quorum alii à *germinando*, alii ab *immanitate*, alii nescio unde, gentem denominatam somniarunt. Nostro verò sæculo tot, tamque variæ, & tam discrepantes inter se eâdem de re, etiam ab doctissimis hominibus proditæ sunt sententiæ, uti singulas enumerare, articulatinque convellere, Hercules etiam fugerit.

Vera tamen ac germana vocabuli etymologia reddetur. Suprà, lib. I, cap. IX, ubi de GALLORVM vocabulo sermo fuit, pluribus demonstratum est exemplis, plurima Germanicæ lingvæ vocabula, quæ in principio nunc *W* literam habent, antiquitus aliâ dialecto incepisse per *G*. quæ litera apud exteras nationes, à Germa- 30 nis ortas, in eisdem vocibus etiam nunc durat. Sic igitur antiquum Garmanorum vocabulum fuit *gerre*, quod *bellum* significat. id à Burgundionibus, Francis, Gothis, ac Vandalis, Langobardisque, Italiæ, Galliæ, & Hispaniæ inlatum, eodem sono apud Gallos nunc manet *guerre*, & apud Hispanos *guerra*, apud Italos, *v* literâ tamquàm *W* Germanorum pronuntiata, dicitur *guerra*, quasi *gwerra*. Apud ipsos Germanos planè interiit: pro quo habemus *krig*, & *oorloch*. apud Anglos tamen in Britannia, Germanicæ originis gentem, item apud Scotos, manet vox, eâdem significatione, *warre*. ex hac & aliâ voce *man*, quæ *virum* notat, haud ineptè componitur vocabulum *warreman*; quod *bellatorem*, seu *militem* indicat. sic enim ex *foot*, id est *pes*, & *man*, componitur eidem genti, *footman*, id est *cursor*; 40 ex *coache*, quod est *vehiculum*, *coachman*, id est *auriga*; ex *water*, id est *aqua*, *waterman*, id est, *navicularius*; ex *horse*, id est, *equus*, *horsman*, id est, *eques*; & id genus alia innumera. ubi notandum, e illud in fine vocum *coache*, *horse*, *warre*, in pronuntiatione haud exprimi; idque ex antiquissimo lingvæ Celticæ more. quapropter haud absurdè, nec vitiosè eadem vocabula scribuntur, *warman*, *coachman*, *horsman*. Redde jam igitur antiquitati suæ vocabulum *warre*; & adjice vocem *man*: habebis *Gerreman*: elisâ autem otiosâ illâ syllabâ mediâ *re*, GERMAN. quod antiquum illud, atque verum, genuinumque est nomen, quo Galli ac Romani gentem nostram adpellarunt: nihil aliud significans, quàm quod nunc patrio sermone dicitur *ein krigesman*, & nonnullis, agrestibus maximè ho- 50 minibus, *ein kriger*; id est, *bellator*, sive *miles*. Inventum autem fuit à victis Gallis, gentique Transrhenanæ Rhenum transgressæ inditum, *ob metum*, ut inquit auctor noster; quia Galli arma dextrasque pugnaceis adventantium expavescentes, Germanos adventare, inque agros suos irruere inter se conclamabant; eodem modo, uti egomet, ad Hungaricam militiam cum commilitonibus per Austriam

striam iter faciens, agresteis, nobis adventantibus, clamitantes audiui; *O fater, oder muter, jaget die hünner und gänse ein; die krüger kommen*: hoc est; *O pater, vel mater, cogite gallinas atque anseres; bellatores veniunt*. In fatis fuisse puto, uti gens nil in omni vitâ, nisi arma bellaque spirans, etiam apud externos populos, orbis terrarum dominos, & acerrimos hosteis suos, tam nobile, tam præclarum, tamque excelsum nomen adipisceretur: quo gratius ipsa, magisque cupitum, nullum umquam invenire potuisset. Huc adde alterum illud nomen, ex ipsius rerum omnium conditoris vocabulo *THEVT* quàm religiosissimè sumtum; quo sibi ipsis omni ævo dicti fuere *THEVTHISCI*; ut supra, lib. I, 10 cap. IX, ostensum est. Sed de *Germanorum* vocabuli etymologiâ ista dicta sufficiant, nunc ad *TUNGROVUM* nomen transeo. Id quando primi isti Germani adsumserint, haud facile dictu est. Primam quidem ejus mentionem facit Tacitus, post exitum mox Neronis; quum Galba atque Otho de principatu armis inter se concurrerent. Ultima autem *Eburonum* mentio est apud Strabonem: qui sub Tiberii imperio, XXXIII annis post, quàm Rhætia debellata, ut ipse testis est lib. IV, opus suum geographicum condidit, vel etiam vulgavit: id est, circa consulatum M. Silani & C. Norbani. tot enim consulatus ab his consulibus ad M. Drusum & L. Pisonem, quibus Rhætia, teste Dione lib. LIV, perdomita fuit, retro numerantur. inter M. Silani C.que Norbani consulatum & excessum Neronis, anni inter-

20 cedunt circiter L. quo temporis spatio primorum Germanorum nomen in Tungrorum vocabulum mutatum esse, certum erat; nisi constaret, Strabonem pleraque de his oris è Cæsaris commentariis habuisse. unde suspicandum, hoc etiam Eburonum vocabulum magis inde, quàm è sui temporis usu eum petiisse. quam equidem suspicionem juvat, augetque, quòd de Batavis nihil omnino narrat; quum ingentis tamen gloriæ fuerit jam Cæsaris Augusti ævo gens, Romano imperio non minùs utilis, quàm nobilis. Quòd verò de Sigambris, in Gallicam ripam juxta Menapios translatis memorat; id magis etiam incuriam ejus, vel inscitiam arguit, quum de Chattis, sive Svevis, simul cum Sigambris Rhenum traductis, nihil prorsus addat. Quapropter credere ego malim, tunc dictos v. populos, nominibus

30 propriis inter se hætenus discretos, novum sibi invenisse nomen, quum Augustus imperator, novos illos novorum nominum colonos in partem finium suorum traductos, in unum coire corpus ac civitatem, arctiùsque habitare juberet. Tunc autem, quia Germanorum vocabulum iis non erat proprium, nec verum; sed à Gallis repertum, ab iisdemque & Romanis usurpatum; jamque id in alias quoque ejusdem gentis Transrhenanæ nationes, adeoque in totam gentem transierat: novum sibi illud, anteaque inauditum nomen condiderunt, quo postea *TUNGRI* in universum perpetuò adpellati sunt. Atque hæc equidem dudum animi mei fuerat conjectatio, quum tandem in Procopii locum inciderem; qui quamvis perobscurus & erroribus variis involutus, tamen diligentius paullo rimanti fidem

40 ejus rei haud dubiam fecit. Is igitur est, rer. Gothicar. lib. I, hujusmodi: *Ρῆνῳ δὲ ἐς τὸν ὠκεανὸν τὰς ἐκβολὰς ποιεῖται. λίμναι τε ἐνταῦθα, ἃ δὴ Γερμανοὶ τὸ παλαιὸν ὠκλιτο, βάρβαρον ἐβνῶ, ἃ πολλὰ λόγῳ τὸ κατ' ἀρχὰς ἄξιον, οἱ νῦν φράγγοι καλουῦνται. τῶν ἐχθρῶν Ἀρβόρυχοι ὠκοῦν. οἱ ξυὺ πάσῃ τῇ ἄλλῃ Γαλλίᾳ καὶ μὲν καὶ Ἰσπανίᾳ Ῥωμαίων κατήκοοι ἐκ παλαιῆ ἦσαν. μετὰ δὲ αὐτῆς, ἐς τὰ πρὸς ἀνίσχοντα ἥλιον Θόρυγγοι βάρβαροι, δρόντῳ Ἀυγῆς πρῶτῃ βασιλείᾳ, ἰδρύσαντο. καὶ αὐτῶν Βεργουωζῖωνες οὐ πολλὰ ἄποθεν πρὸς νότον ἀνεμὸν πετραμμένοι ὄκον. Σάαοί τε ὑπὸ Θόρυγγων, καὶ Ἀλαμανοὶ, ἰσχυρὰ ἔθνη. Id est: Rhenus in oceanum effluit. paludeisque his in locis haud pauca. ubi antiquitus Germani, gens barbara, colebant; haud magni ab initio momenti, qui nunc Franci dicuntur. His contermini erant Arborichi: qui cum reliquâ Galliâ Hispaniâque jam pridem Romanis parebant. Post hos, in orientem solem versùs, Thoringi barbari, Cæsaris Augusti primùm permissu, sedes tenuerunt. Ab his haud procul, ad austrum versùs, Burgundiones incolebant. Svabi deinde sub Thoringis & Alamani, valida utraque gens. Mira, mehercules, & nationum, & locorum, & temporum commixtio. Quid, quæso, Augusto cum Thoringis; aut quibus in locis. nam trans Albim tunc & multo post coluisse, donec in eas transierunt sedes, quas heic describit, infra, lib. III, ostendetur. Arborichi isti qui fuerint,*

profecti sunt. In Appiani epitomâ de rebus Gallicis, malè hoc, seu ab epitomatore, sive ab ipso auctore, Nervii adscribitur. Νέρβιοι δὲ αὐτὸν ἐπέψαντο. Nervii autem Cæsarem profligarunt. & mox: ἦσαν δὲ τῶν Κίμβρων καὶ Τευτόνων ἀπόγονοι. erant autem Cimbrorum Teutonorumque progenies. Verùm ego credo & ab Appiano, & ab ejus epitomatore mentionem factam fuisse belli Atuatici.

Nomen eorum variè in Cæsaris exemplaribus perscriptum reperitur: aliàs quidpe sunt ADUATICI, ut suprâ citati; aliàs ATUATICI, ut apud Dionem: utrumque tamen rectè; variatâ tantùm dialecto; ut suprâ ad Eburonum *Aduatucam* monitum. è quo vocabulo etiam patet, posse eosdem rectè dici ADUATUCOS, & ATUATUCOS, penultimâ brevi. & quia eadem *Aduatuca*, seu *Atuatuca*, etiam *Aduâca*, & *Atuâca* dicta fuit; gentem quoque rectè dixeris ADUACOS, & ATUACOS. atque hinc corruptum illud in antiquissimis exemplaribus vocabulum natum puto, comment. I I, *Catuâcos*. Eodem commentario Rhemi Belgæ sic aq̃ud Cæsarem loquuntur: Plerosque Belgas esse ortos à Germanis; Rhenumque antiquitus transductos, propter loci fertilitatem ibi confedisse; Gallosque, qui ea loca incolerent, expulisse. solosque esse, qui, patrum ejus ævi memoriâ, omni Galliâ vexatâ, Teutonos Cimbroscque intra fineis suos ingredi prohibuerint. quâ ex re fieri, uti earum rerum memoriâ magnam sibi auctoritatem, magnosque spiritus in re militari sumerent. Ex his satis clarè adparet, quanta fuerit VI millium illorum, qui postea *Aduatici* vocati, bellicæ virtutis præstantia: ut qui tam exiguo numero eò armis pugnisque ac victoriis penetrarunt, quò antea ne tota quidem popularium suorum ingens illa multitudo pervenire potuit. Ab hoc igitur fortitudinis argumento dicti mihi videntur patriâ lingvâ, *thi Abzwacher*, aliâ dialecto, de *Aftwacker*, id est, *Carptores*; quia finitimorum subinde agros armis manibusque carpebant, donec tandem iis, quos mox describam, finibus confederunt. Ab hoc porrò suo vocabulo opidum postea, sive castellum denominasse videntur, extructum in Eburonibus, quos bello subegerant, *Atuâtucam*, seu *Atuâcam*; quasi *ther Abzwach*, sive *Aftwack*; id est, *carptio*, sive *imminutio*. Rhenanus, Aduaticos Ciceroni ATUAS dictos, conjicit ex loco vitiatò, qui est epistolar. ad Atticum lib. XIV, in epistolâ, cujus initium, *Itane verò? hoc meus & tuus Brutus?* Vbi postea hæc verba leguntur: *Redeo ad te. Bassos, Scævas, Frangones. hos tu existimas confidere, se illa habituros, stantibus nobis? in quibus plus virtutis putarunt, quàm experti sunt. pacis isti scilicet amatores, & non latrocinii auctores?* Vbi Rhenanus sic legendum censet: *Redeo ad Bethasios, Atuas, Vangiones*. At ignoravit ille, Ciceronis avo nullum etiamdum fuisse Bethasiorum nomen. ignoravit item, Aduaticos & Bethasios unam eandemque fuisse nationem, diversis vocabulis diversis temporibus adpellatam; ut mox ostendam. Ego equidem facilè ac lubens concedo, malè heic scribi pronomen *te*. hoc quidpe si rectè; expungendum certè foret proximum *hos*. quod tamen haud temerè committendum. Et cur dixerit, se ad Atticum redire; quum cum nullo alio, quàm cum ipso hac epistolâ agat? In quibusdam exemplaribus vulgatis legitur; *Redeo ad theobassos*. ex quâ voce ego legere tentaverim: *Redeo ad tuos Bassos, Scævas, Fangones. hos tu existimas confidere*. intelligique putaverim, non Gallicarum nationum vocabula, sed Romanorum virorum nomina: quos paullo antè etiam *latrones* adpellavit, in his verbis: *Meministine me clamare illo ipso primo Capitolino die, senatum in Capitolium à pratoribus vocari? Dii immortales! quæ tum opera effici potuerunt, letantibus omnibus bonis, etiam sat bonis, fractis latronibus?* quæ certè de nullis exteris populis, sed de Romanis, & quidem primi ordinis viris intelligi possunt. Et huc probè conveniunt etiam ea, quæ continuò superioribus Cicero connectit, hoc modo: *Pacis isti scilicet amatores, & non latrocinii auctores?* At ego cum tibi de Curtilio scripsi, Sextulianoque fundo, scripsi de Censorino, de Messallâ, de Planco, de Postumio, de genere toto. melius fuit periisse illo interfecto, (quod numquàm accidisset) quàm hæc videre. Idem genus hominum verberones adpellavit antea, in epistolâ, cujus heic apud Atticum facit recordationem; cujus initium, *Prid. Id. Fundis accepi tuas literas cæmans*. ubi sic postea: *Sed tamen adhuc me nihil delectat, præter Idus Mart.*

nam quoniam Fundis sum cum Ligure nostro, discrucior Sextulii fundum à verberone Curtilio possideri. quod cum dico, de toto genere dico. quid enim miserius, quam ea nos tueri, propter quæ illum oderamus? In hoc igitur toto genere, præter Curtilium, Cenforinum, Messallam, Plancum, & Postumium, fuere & Bassus, & Scæva, & Fango: ad quos se redire, in posteriori epistolâ scripsit Cicero; quosque non existimavit confidere, se illa, quæ ex Cæsaris latrocinio ac liberalitate possidebant, habituros, stantibus bonis, & libertatis amatoribus. Fuit autem Fango hic, unus ex eorum numero, qui ex militibus mercenariis in senatorium ordinem per Cæsarem evecti fuerant: teste Dione lib. XLVIII. Ergo nulli apud Ciceronem sunt *Atuæ*. Ad Atuaticos meos nunc redeo. Fineis his circumscribo; ab ortu 10 solis eosdem, quos antea Eburonibus ab occasu: nempe lineam ab Namurco ad fontem amnis Getæ; & inde ipsum amnem ad Demeræ usque confluentem. ab septemtrionibus item eosdem, quos Menapiis hac parte ab meridie; id est, Demeram & Rupellam flumina, ad Scaldis usque confluentem. ab occasu, ad confluentem usque Teneræ, Scaldem, quo ab Morinis discretos fuisse, infra patebit; inde Teneram, quo ab Nerviorum clientibus, de quibus infra dicitur, separabantur, ad opidum usque *Aeth*. hinc à meridie limitem facio per lineam ad Sabin usque amnem (vulgò est *Sambre*) & opidum *Fontaines* ductam; quo à Nerviiis dirimebantur. Menapiis, Eburonibus, ac Nerviiis fuisse finitimos, jam antea è Cæsare, ac Dione patuit. Regiones nunc his finibus includuntur istæ: Magna 20 pars Brabantia, inter Getam, Demeram, ac Teneram amneis: Flandriæ exiguus tractus juxta dextram Teneræ ripam; ubi opidum *Dendermonde*. item Hænoniæ pars; quæ opida *Enghien, Halle, Songnies, Braine le conte, Escausiennes*. & item Namurcensis comitatus portio, Sabis lævæ ripæ adfixa.

Celebrem jam Iul. Cæsaris ævo opidis castellisque fuisse Atuaticorum regionem, è comment. II perspicitur. *Atuatici*, inquit, *quum omnibus copiis auxilio Nervii venirent; hac pugna nuntiata, ex itinere domum reverterunt. cunctis opidis, castellisque desertis, sua omnia in unum opidum egregiè naturâ munitum, contulerunt. quod quum ex omnibus in circuitu partibus altissimas rupeis despectus haberet, unâ ex parte leniter acclivis aditus, in latitudinem non amplius cc pedum, relinquebatur. quem* 30 *locum duplici altissimo muro munierant.* Hoc opidum quodnam aut quo tractu fuerit, haud equidem dispicere queo. magnum fuisse atque capax, patet ex eodem commentario paullo post, ubi Cæsar tradit millia capitum, quum id oppugnaretur, reperta inibi fuisse LIII. Id maximè mirandum; quum VI tantum millia hominum à Cimbris Teutonisque, in Galliam Narbonensem atque Italiam proficiscentibus, circa Rhenum præsidio impedimentis relictæ fuerint; tam exiguum numerum non modò à superiore Rheni ripâ, prope ad oceanum per ferocissimas nationes penetrasse: sed etiam in tantam brevi temporis spatii excrevisse multitudinem, uti Iul. Cæsar, L circiter annis post, in dicto opido, à se expugnato, tot millia reperierit captivorum; quos omneis ille per sectionem vendidit. Nec tamen 40 totam gentem intra id opidum conclusam, venditamque fuisse, patet ex eo, quod postea etiam bellum adversus Romanos unâ cum Nerviiis reparaverint; teste eodem Cæsare, comment. V, & VI. Aut majorem fuisse numerum illum ad impedimenta relictorum, aut alios quoque bellici istius erroris socios sese iis adjunxisse, probabile est. Tanta certè postmodum, intra L illos annos, universorum fuit virtus, uti, postquam firmas dictis finibus sedeis fixerunt, conterminos Eburones imperio suo subjecerint: uti supra, ex Ambiorigis Eburonum regis sermone, apud Romanos habito, intelleximus. quod etiam ipsi Atuatici apud Cæsarem prædicant, dicto comment. II, in deditioe opidi sui: *Se unum petere ac deprecari; si forte pro suâ clementiâ, ac mansuetudine, quam ipsi ab aliis audissent, statuisset, Atuati-* 50 *cos esse conservandos, ne se armis despoliaret. sibi omneis ferè finitimos esse inimicos, ac suæ virtuti invidere: à quibus se defendere, traditis armis, non possent. sibi præstare, si in eum casum deducerentur, quamvis fortunam à populo Romano pati, quam ab his per cruciatum interfici, inter quos dominari consvessent.*

Ceterum, post Cæsaris tempora, quum nova in eadem provinciâ Belgicâ nomina

nomina *Agrippinensium*, *Gugernorum*, *Sunicorum*, *Tungrorum*, & alia, in antiquissimis nationibus, abolitis priscis vocabulis, orirentur: *Atuat* quoque (quâ de causâ, haud facillè dixerim) veterem suam adpellationem in novum *BETHASIORUM* vocabulum mutarunt. unde illud à nemine auctorum memoratum reperitur, nisi ab uno *Dione*, in historiâ rerum *Cæsaris*; hoc verò apud *Plinium*, ac maximè apud *Tacitum* celebre habetur. *Plinius* lib. IV, cap. XVII: *A Scaldi incolunt extera Toxandri, pluribus nominibus: deinde Menapii, Morini, Oromansaci, juncti pago, qui Gesoriacus vocatur; Brianni, Ambiani, Bellovaci, Caleti. introrsus Vellocazi, Atrebates, Nervii liberi, Veromandui, Sueconi, Sueſiones liberi, Silvangeſes liberi, Tungri, Sunici, Betasii.* *Tacitus* *historiar.* IV: *Claudius Labeo pollicitus, si praesidium daretur, iturum in Batavos, & potiore civitatis partem ad societatem Romanam retracturum: acceptâ peditum equitumque modicâ manu, nihil apud Batavos ausus, quosdam Nerviorum Bethasiorumque in arma traxit. Et postea: Civilis societate Agrippinensium auctus, proximas civitates affectare, aut adversantibus bellum inferre statuit. occupatisque Sunicis, & juventute eorum per cohortes compositâ; quò minùs ultrâ pergeret, Claudius Labeo Bethasiorum, Tungrorumque, & Nerviorum tumultuariâ manu restitit: fretus loco, quia pontem Mosæ fluminis anteceperat. Pugnabaturque in angustiis ambignè, donec Germani tranantes, terga Labeonis invasere. Simul Civilis, ausus, an ex compositio, intulit se agmini Tungrorum, & clarâ voce, Non ideò, inquit, bellum sumimus, ut Batavi & Treveri gentibus imparent. procul hac à nobis arrogantia. accipite societatem. transgredior ad vos, seu me ducem, seu militem mavultis. Movebatur vulgus, condebantque gladios; cùm Campanus, ac Juvenalis, ex primoribus Tungrorum, universam ei gentem deditere. Labeo, antequàm circumveniretur, profugit. Civilis Bethasios quoque ac Nervios in fidem acceptos, copiis suis adjunxit. Ut antè à Cæsare Eburones, Atuat, ac Nervii; sic heic à Tacito, Tungri, Bethasii, & iidem Nervii, ordine inter se juguntur. Est hodiè vicus in Brabantiâ, ad lævam Getæ ripam, inter duo opida *Halen* & *Leeuwe* situs, vulgari vocabulo *Beets*. quem à priscis *Bethasii* nomen habere uti adseverare nolim, sic indubitatum habeo, Bethasios heic coluisse.*

Opida in Bethasiorum finibus duo dumtaxat à veteribus auctoribus notata reperio; *GEMINIA CUM*, & *PERVICIA CUM*: eaque ipsa in itinerariis; quæ sic referunt:

Tabulæ;

Antonini;

*Bacaco Nervior.**Bagacum**Vogodorgiaco* XII.*Vodgoriacum* XII.*Geminico vico* XVI*Geminiacum* X.*Pernaco* XLIII.*Perniciacum* XXII.*Atuaca* XVI*Aduagam Tongrorum* XLIII.

Bagacum Nerviorum esse hodiè *Hænoniæ* opidum *Bavay*, infrâ docebo. ab hoc ad *Tungrorum* *Atuacam* directum iter agitur per opida *Binche*, *Gemblours*, *Perwis*. unde certum fit, *Gemblours* esse *GEMINIA CUM*; *Perwis* autem *PERVICIA CUM*. nam in hoc v. facili lapsu in N vitari potuit. Notitia imperii militeis habet *Geminiacenses*; haud dubiè ab hoc *Geminiaco* cognominatos. Idem locus *Sigeberto* adpellatur *Gemmelacum*; & aliis *Gemblacum*: unde tandè factum *Gemblours*. In tabulâ utriusque loci nomina sunt vitata. numeri autem in utroque itinèrario omnes corrupti. quidpe à *Bavay* ad *Gemblours* millia passuum hodiè numerantur circiter XL. hinc ad *Perwis* VI: & porrò ad *Tongerem* xxx.

CAP. XXII.

De NERVIIIS.

ATuat, igitur, five Bethasii continuabantur ab meridie NERVII. Quos Germanos fuisse, testis est *Strabo* lib. IV: *Τηνίσις δὲ οὐρηχῆς*
K *Νερίοι,*

Nepgion, & τῆς Τρεμωνικῆς ἐθνότητος: id est; *Treviris* junguntur *Nervii*, & ipsi *Germanica* gens. item Tacitus, in libro de *Germaniâ*: *Treveri & Nervii circa affectationem Germanicae originis ultro ambitiosi sunt; tamquam per hanc gloriam sanguinis à similitudine & inertia Gallorum separentur*. Nomen eorum bifariam apud Strabonem Græcè perscriptum legitur. primo loco est *Nepgion*, ut modò relatum; mox postea *Népgion*; ut & in epitomâ Appiani de rebus Gallicis. Variasse Strabonem in tam paucis verbis idem vocabulum non credibile est. quia autem apud Appianum est *Népgion*; sic Strabonem quoque priore loco scripsisse judico. quamquàm Dioni quoque lib. xxxix, & xl, & item Ptolemæo sint *Nepgion*. Ceterum terminus Nerviiis fuit ab septentrionibus idem, qui *Atuaticis* à meridie. ab ortu *Mosâ* flumine, 10 primùm à v illis populis, qui uno nomine antea *Germani*, mox *Tungri* dicti fuere; deinde à *Treveris* separabantur. Hos omneis confineis fuisse Nerviiis, jam antea comprobatum est. A meridie *Rhemos* attigisse, inde colligo, quòd *Cæsar*, comment. v, *Arduennam silvam, per medios fineis Trevirorum, à flumine Rheno ad initium Rhemorum pertinere*, adseverat. commentario autem vi, eandem ab *ripis Rheni, finibusque Trevirorum, ad Nervios pertinere* ait. idem utrobique ad *Mosam*; ut in *Treveris* docui. *Mosa* quidpe *Nervios* pariter ac *Rhemos* à *Treveris* segregabat. *Cæsar* comment. i i, *Axonam flumen*, quod nunc accolis *Aisne* vulgò dicitur, in *extremis Rhemorum finibus esse*, tradit. id uti efficiatur, terminum inter *Rhemos Nerviosque* statuo, lineam ab *Mosâ* flumine & monaste- 20 rio *Dellain* ad opidum *Vervin* ductam. Hinc aliâ lineâ ad fonteis *Sabis* amnis, & hinc item aliâ ad opidum *Creveœur* *Scaldi* impositum, à *Veromanduis* distingvo. Ab occasu, ipso *Scalde* ad *Camaracum* usque ab *Ambianis*; hinc verò ad *Scarpæ* confluentibus ab *Atrebatibus* dirimebantur. *Cæsar* comment. i i: *Ab eo loco in fineis Ambianorum pervenit. qui se suaque omnia sine morâ dederunt. Eorum fineis Nervii attingebant.* & mox de iisdem Nerviiis: *Quum per eorum fineis tri-duo iter fecisset, inveniebat ex captivis, Sabin flumen ab castris suis non amplius mil-lia passuum decem abesse: trans id flumen omneis Nervios consedisse, adventumque ibi Romanorum expectare, unâ cum Atrebatibus & Veromanduis, finitimis suis.* A di- 30 ctis *Scarpæ* *Scaldi*que confluentibus ad opidum usque *Aeth*, lineâ ab iis populis *Nervios* distermîno, qui sub eorum fuere imperio; ut proximo capite ostendam. Continentur hodiè regiones his finibus istæ: *Namurcensis* comitatus pars inter *Mosam* & *Sabin*; in quâ *Castellum Namurcense*: hinc ea regio, quæ inter dictos amneis vulgò vocatur *Basse Bourgogne*, id est, *Burgundia inferior*; in quâ opida, *Fosse*, *Charlemont*, *Mariebourg*, *Sautour*, *Philippeville*, *Florennes*, *Wal-court*, *Tuin*, *Marchien au pont*. deinde *Hænoniæ* maxima pars; in quâ opida, *Beaumont*, *Chimay*, *Liesse*, *Avènes*, *Landrechies*, *Barlamont*, *Maubeuge*, *Bavay*, *Quesnoy*, *Valenchiennes*, *Condé*, *S. Guillaîn*, *Mons*, *Chievre*. nec non è *Picardiâ* *Tirassiensis* ducatus portio, in quâ opida *Chapelle en Tirasse*, & *Maubert fontaine*. item *Camaracensis* agri pars; in quâ opida *Cambray* & *Chasteau en Cambresis*. 40

De silvis ac paludibus Nerviorum, infra in descriptione *Arduennæ* silvæ, pluribus dicetur.

Opida eos habuisse jam *Cæsar*is ætate, ex hujus comment. i i liquet. Quum eam gentem ad *Sabin* flumen prope ad internecionem rede-gisset; reliquos, qui supererant, ut in miseros ac supplices usus misericordiâ videretur, diligentissimè con-servavit; suisque finibus atque opidis uti iussit.

Caput gentis est apud Ptolemæum *Βάγανον*, *Baganum*. quod Antonino est, *Bagacum*; & tabulæ itinerariæ *Bacacum Nerviorum*: ubi primariæ urbis figurâ de-pictum visitur. *BAGACUM*, ut medium inter duo reliqua vocabula, emen-datissimum existimo. & facilis fuit interitus tertiæ partis elementi & apud Ptole- 50 mæum. Id nunc opidum esse *Hænoniæ* *Bavay*, cùm nominis similitudo, tùm itinera comprobant, in diversas hinc parteis ducentia. Nam uti à *Camaraco* nunc est *Cambray*, & à *Tornaco* *Tournay*; sic à *Bagaco*, mutato g in v, factum *Bavay*, quasi *Bagay*. Itinera sic habent:

Tabulæ;

Antonini;

<i>Camaraco</i>		<i>Camaracum</i>	
<i>Hermoniacum</i>	XL.	<i>Bagacum</i>	XVIII.
<i>Bacaco Nervior.</i>	VIII.	<i>Vodgoriacum</i>	XII.
<i>Vogodorgiaco</i>	XII.	<i>Geminiacum</i>	X.
<i>Geminico vico</i>	XVI.	<i>Perniciacum</i>	XXII.
<i>Pernaco</i>	XLIII.	<i>Aduagam Tongrorum</i>	XIIII.
<i>Atuaca</i>	XVI.		

10

Tabulæ;

Antonini;

<i>Turnacum</i>		<i>Tornacum</i>	
<i>Ponte Scaldis</i>	XII.	<i>Ponti Scaldis</i>	XII.
<i>Bacaco Nervior.</i>	X.	<i>Bagacum</i>	XII.
<i>Duronum</i>	XI.	<i>Duronum</i>	XII.
<i>Vironum</i>	X.	<i>Verbinum</i>	X.
<i>Nintiaci</i>	XIII.	<i>Catusiacum</i>	VI.
<i>Auxenna</i>	IX.	<i>Minaticum</i>	VII.
<i>Durocortoro</i>	X.	<i>Auxenna</i>	VIII.
		<i>Durocortoro</i>	X.

20

Hæc omnia in opidum *Barvay* convenire, partim suprà in *Atuaticis* ostensum, partim infrà ex singulorum locorum interpretatione patebit. Cæsar ab secundâ expeditione Britannicâ reversus, quum legiones in diversas Gallia parteis hibernandi causâ distribueret; in Nervios unam cum Q. Cicerone legato se misisse testatur comment. v. hiberna hujus legionis fuisse ad *Bagacum*, principem Nerviorum urbem; quemadmodum alterius legionis, & v cohortium, quibus legati Cotta ac Sabinus, ad *Atuatucam*, *Eburonum* caput; ex dicto commentario erui posse censeo. Magnum huic rei argumentum capere licet è distantia hibernorum. Ambiorix igitur, *Eburonum* rex, hiberna Cottæ ac Sabini ad *Atuatucam* quum nequidquam oppugnasset, per dolum ac fraudem, extra castra legionem opprimere se posse sperans; militeis ex hibernis, aut ad Ciceronem, aut ad Labienum deducere legatis svadet; quorum alter millia passuum circiter L, alter paullo amplius abesset. Cæsar autem, postquam Ciceronem ab Nerviorum obsidione liberasset; Interim ad *Labienum*, inquit, per *Rhemos*, incredibili celeritate, de victoriâ Cæsaris fama perferatur; ut, quum ab hibernis Ciceronis millia passuum L abesset, eoque (ad hiberna Ciceronis) post horam ix diei Cæsar pervenisset, ante mediam noctem ad portas castrorum Labieni clamor oriretur, quo clamore significatio victoriæ gratulatioque ab *Rhemi* Labieno fieret. Vnde liquidò perspicitur, terna hæc castra tamquam in triquetra figurâ, æqualibus undique ferè lateribus, fuisse posita. Labieni castra, Cæsar tradit in eodem commentario antea, fuisse in *Rhemi*; in confinio *Trevirorum*. *Treviros* *Rhemorum* attigisse fineis inter duo loca *Mosæ* imposita, *Montegny* & *Dellain*, suprà ostensum est. circa hanc igitur ripam castra Labieni ponenda sunt. De his sic Cæsar eodem commentario postea: Dum hæc à Cæsare geruntur, *Treviri*, magnis coactis peditatus equitatusque copiis, Labienum cum unâ legione, qua in *Rhemorum* finibus hiemaverat, adoriri parabant. jamque ab eo non longius bidui viâ aberant, quum duas venisse legiones, missu Cæsaris, cognoscunt. Positis castris à millibus passuum xv, auxilia Germanorum expectare constituunt. Labienus, hostium cognita consilio, sperans temeritate eorum fore aliquam dimicandi facultatem; v cohortium presidio impedimentis relicto, cum xxy, magnoque equitatu, contra hostem proficiscitur; & mille passuum intermisso spatio, castra communit. Erat inter Labienum atque hostem difficili transitu flumen, ripisque præruptis. hoc neque ipse transire habebat in animo, neque hosteis transituros existimabat. & mox de hostibus: flumen transire, & iniquo loco prælium committere, non dubitant. *Treviri*, castra Labieni oppugnaturi, cum copiis suis ad proximos *Rhemorum* fineis, & *Mosam* amnem, qui xv millia

passuum ab castris Labieni aberat, progrediebantur. auditoque, duas à Cæsare auxilio missas Labieno legiones; castra illic posuerunt in suis finibus, & dextrâ amnis ripâ; Germanorum auxilia expectaturi. Labienus ab hibernis suis contra Treviros profectus, mille passibus ab amne & Trevirorum castris castra locavit sua. Eo amnem transire non auso, Treviri vado transeunt, proelioque à Romanis vincuntur. xv igitur millia passuum castra Labieni in occidentem versùs ab Mosâ amne abfuerunt; in Trevirorum confinio, id est, haud longè à Trevirorum finibus, & Mosâ, termino Rhemos inter Trevirosque, in finibus Rhemorum. Ortelius triangulum illum castrorum situm, cujus singula latera l. millia passuum contineant, quàm strictissimè, ex fide atque auctoritate Cæsaris, observans; ita trina hæc hiberna locavit, uti una sint ad Atuaticam Tungrorum; de quibus dubitare ei non licuit; altera haud procul Flandriæ opido *Oudenarde*; tertia in eâ regione, quam inferiorem Burgundiam vulgò vocari dixi, ad vicum *Cerf fontaine*, medio ferè situ inter opida *Mariebourg* & *Beaumont*. Verùm hac ratione duo magna absurda admissa video. primum est; quum Cæsar Axonam flumen in extremis Rhemorum finibus fluere adseveret: nimis vastos atque enormis heic Ortelius tribuit Nervii fines ab opido *Oudenarde* ad agros usque Axonæ propinquos: quâ re clientibus Nerviorum, de quibus infra dicam, agri relinquuntur ferè nulli. alterum est; si hiberna Labieni ad vicum *Cerf fontaine* colles; nimium amplos jam è diverso agrorum fineis Rhemis attribues, à Matronâ amne ad dictum usque vicum, prope Sabin flumen: simulque ingentis jam iterum mendacii, vel erroris argues Cæsarem, qui extremos versùs septentrionem Rhemorum fineis haud ita procul Axonâ statuit; quum ab dicto vico multo majus sit spatium ad Axonam, quàm hinc ad Matronam, terminum Rhemorum simul ac totius Galliæ Belgicæ. Propius igitur Axonam Labieni castra admoveamus necesse est. Hoc autem si feceris, intervallum certè, inter castra Cottæ Sabinique, & inter castra Labieni, jam non paullo, sed multis millibus superabit l. illa millia, quæ Cæsar tradit. unde tandem necessario sequetur argumento, fidem auctoritatemque Cæsaris super dimensione intervallorum inter trina ista, Cottæ, Ciceronis, Labienique hiberna, haud perinde ducendam. Ac sanè pluribus certisque indiciis infra in Arduennæ silvæ descriptione constabit, Cæsarem rarò in demetiendis aut adnotandis locorum intervallis adhibuisse diligentiam. Ergo quia Labieni hiberna longius ab Cottæ hibernis remove opus fuit; Ciceronis quoque hiberna ab eisdem Cottæ hibernis longius l. millibus passuum proferre liceat; ad opidum scilicet *Bagacum*, Nerviorum caput. Ab hoc jam ad *Atuaticam*, Cottæ castra, millia sunt passuum lxx. totidem millia ab eodem in Rhemos usque, xv circiter millia passuum à Trevirorum confinio & Mosâ amne, si demetiaris, uti æquale hoc ex Cæsaris sententia fiat intervallum cum illo ad *Atuaticam*; incidet in ipsum propè flumen Axonam, xv circiter millibus supra vicum *Ligny*: ubi flumen id xvi millia ab Mosâ abest. Hic igitur locus Labieni castris, quæ suprâ ex Cæsaris narratione descripsi, quàm optimè respondet. cui etiam aquationis commoditas in ipso Axonâ rectè convenit: ea quidpe in castrorum metationibus cum maximè spectari solet.

Reliqua loca antiqua in Nerviorum finibus memorantur, *Camaracum*, *Pons Scaldis*, *Vodogoriacum*, & *Fanum Mariis*. *CAMARACUM* itinerariorum extra controversiam hodiè est opidum Scaldi impositum, Germanis *Camerick*, Gallis *Cambray* dictum. Libellus provinciarum civitatumque Galliæ, vocat *Civitatem Camaracensem* in secundâ Belgicâ. *Pontem* eadem itineraria sic referunt:

Tabulæ:

Antonini:

50

*Turnacum**Tornacum**Ponte Scaldis* XII.*Ponti Scaldis* XII.*Bacaco Nervior.* X.*Bagacum* XII.

A Tour.

A *Tournay* ad *Bavay* millia sunt xxviii. defunt igitur iv apud Antoninum, & v in tabulâ. Medio ferè itineris cursu occurrit hodiè opidum *Condé*, Scaldi ponte junctum. qui locus ex nomine, P mutato in C, simulque situ atque intervallo, haud dubiè vetus ille est PONS SCALDIS.

Alter ille locus sic refertur in iisdem itinerariis:

	Tabulæ;	Antonino;
	<i>Bagaco Nervior.</i>	<i>Bagacum</i>
10	<i>Vogodorigiaco</i> xii	<i>Vodogoriacum</i> xii.
	<i>Geminico vico</i> xvi	<i>Geminiacum</i> x.

A *Bavay* ad *Gemblours* millia esse xl, jam antè dixi. unde patet, quàm corrupti heic sint numeri millium. Vicus hodiè est, in itinere inter dicta opida, xi millibus à *Bavay* distitus, vulgari vocabulo *Gaury*. quem ex intervallo, itineris tractu, ac vocabolo, VODOGORIACUM esse judico: dici autem hodiè *Gaury*, quasi *Goriacum*; prioribus duabus syllabis amissis. quod aliis quoque locis accidit. sic in *Sequanorum* finibus vicus, veteri nomine *Epomandurus*, nunc vocatur *Mandure*, haud procul opido *Montbelliard*: sic *Argenioratum*, nunc *Strasburg*; sic *Marcodurum Vbiorum*, nunc *Duren*: & id genus alia.

20 FANUM MARTIS memorat Notitia imperii, hoc modo: *Praefectus Latiorum Nerviorum Fanomantis. Belgica secunda*. Vbi *Fano Martis* legendum esse, comprobatur Eginhardi historia; ubi in translatione divorum martyrum Marcellini ac Petri, *Fanomartensis* fit mentio circa *Valentinianas* ad *Scaldis*. idem locus in vita divi *Gaugerici*, episcopi *Camaraensis*, disertè vocatur *Fanum Martis*. *Ortelius* interpretatur hodiè *Fanum divi Salvii*, mille ac trecentis circiter passibus à *Valentinianis* distitum. verùm hoc magis apud *Valentinianas*, quàm circa situm est. Ego, non ipsum *Fanum* intellexisse Eginhardum ad *Scaldis* putaverim; sed *Valentinianas*: circa hos verò *Fanum*. Est hodiè vicus vulgari vocabulo *Fan*, xi passuum millibus à *Valentinianis*, iii millibus, & 10 passibus à *Bagaco* distitus: quem antiquum *Fani* nomen Latinum servare puto.

30 Cererum *Valentinianensis* milites sæpius citat Notitia imperii: ex quorum vocabulo patet, loci nomen antiquitus non *Valentiana*, ut refert Eginhardus, sed VALENTINIANÆ fuisse; ut apud *Reginonem* quoque legitur. Apud *Aimeinum* dicitur barbarè *Valleschene*, à corrupto vocabulo, quod etiamnum durat, *Valenchiennes*: in quo *Francico* more *ch* idem sonat, quod apud nos Germanos *sch*. Hæc igitur de *Nerviis*.

CAP. XXIII.

40 De CENTRONIBUS, GRUDIIS, LEVACIS, PLEUMOSIIS, ac GORDUNIS: qui uno nomine postea dicti SVECONI.

CÆsar, comment. v, de *Ambiorige Eburorum* rege, qui *Nerviis* finitimis suis svadebat, uti castra *Ciceronis*, in suis finibus sita, expugnarent; Facile hac oratione, inquit, *Nerviis* persuadet. itaque confestim demissis nuntiis ad 50 *Centrones*, *Grudios*, *Levacos*, *Pleumosios*, *Gordunos*, qui omnes sub eorum imperio sunt; quàm maximas manus possunt, cogunt: & paullo post: Magnâ manu *Eburones*, *Atuatuci*, *Nervi*, atque horum omnium socii & clientes, legionem oppugnare incipiunt. Socii *Eburorum* qui fuerint, supra dictum est. per clienteis haud dubiè v dictos populos innuit, qui in clientelâ *Nerviorum* fuere. Igitur, quia sub *Nerviorum* hi imperio, sive clientelâ fuerunt, dubitare non licet, quin finitimi item fuerint. At

quâ regione? A septemtrionibus, ortu, ac meridie, maximâque parte occasus ita certis terminis populisque Nervios clausi, uti nulli alii intercedere queant. restat pars quædam ab occasu æstivo, quâ Nerviorum fineis lineâ, ab opido *Aeth* ad Scaldis Scarpæque confluentibus ductâ, terminavi. itaque, quia nusquam alibi possunt, heic haud dubiè constituendi sunt. Terminus igitur ab ortu brumali, inter eos & Atuaticos, fuit Tenera amnis, à conflente in Scaldem ad opidum usque *Aeth*. hinc dictâ lineâ ad Scarpæ confluentem à Nerviiis separabantur. à meridie, lineâ à dicto conflente ad confluentem rivi, qui prope Artesiæ vicum *Le venty* incidit in Legiam amnem, ab Atrebatibus submovebantur: ab occasu æstivo, Legiâ & Scalde, ad confluentem usque Teneræ, à Morinis. Atuaticorum Nerviorumque vicinitatem jam antea firmavi: de Morinis & Atrebatibus postea constabit. Continet hodiè solum hoc partem Flandriæ, in quâ opida, *Armentiers*, *Ryssel*, quod Gallis *L'Isle*, *Dornick*, quod Gallis *Tournay*, *Oudenarde*, partemque opidi *Aels*, in lævâ Teneræ ripâ; partem item Gandavensis urbis, inter confluentes Scaldis ac Legiæ: deinde Hænoniæ modicam portionem, inter opidum *Aeth* & Scaldem.

At nimis arctis fortasse finibus tot populos inclusisse videar. Nihil mirum. plus agri tribui iis nequit; aliis circum populis reliquum obsidentibus. nec latiorum finium indigent; quum, Nerviorum imperio universos ac clientelæ adjunctos, singulos tenuis atque minutos fuisse, necesse sit.

Germanicæ eos fuisse originis, duabus rationibus conjicere licet. primum, quia sub Nerviorum Germanorum fuerunt imperio, seu clientelâ: tum, quia maxima eorum pars ultra Scaldem; quo Germanicas gentes in Belgicâ finit Plinius.

Nomina eorum, post Cæsarem, nullus umquam scriptor memoravit. interisse universos, haud credibile; quando nullum heic post Cæsaris arma memorabile bellum. In aliud transisse vocabulum, quemadmodum quinque populi, Eburones, Condrusi, Segni, Cærasi, ac Pæmani, in unum *Tungrorum* nomen, item Atuatici in *Bethasiorum*, & Sicambri in *Gugernorum*, Chatti in *Sunicorum*, Vbii in *Agrippinensium* nomina, haud imperitè fortassis conjecerim. Plinius lib. iv, cap. xvii, Galliam Belgicam sic describit: *A Scaldi incolunt extera Toxandri, pluribus nominibus: deinde Menapii, Morini, Oromansaci, juncti pago, qui Gessoriacus vocatur; Brianni, Ambiani, Bellovaci, Hassi, introrsus Castulogi, Atrebatæ, Nervii liberi, Veromandui, Sveconi, Suesiones liberi, Silbanectes liberi, Tungri, Sunici, Betafi, Leuci liberi, Treveri liberi antea, & Lingones fæderati, Remi fæderati, Mediomatrici, Sequani, Raurici, Helvetii, colonia Equestris & Rauriaca. Rhenum autem accolentes, Germaniæ gentium, in eadem provinciâ, Nemetes, Tribochi, Vangiones: hinc Vbii, Colonia Agrippinensis, Gugerni, Batavi, & quos in insulis diximus Rheni. Hassi isti atque Castulogi qui fuerint, nondum liquet. vitiosa esse vocabula, ut *Vlbanectes*, pro quo reposui *Silbanectes*; vehementer vereor. Interim Ortelii heic errores, ne nobis officiant, breviter confutentur: qui *Castologos* interpretatus est Flandriæ opidum *Cassel*; & *Hassos* levi conjecturâ versos in *Bassos*, ejusdem provinciæ opidum, in confinio Artesiæ, *Bassy*. ubi non observavit, *Hassos* istos, nomine vitiatos, in litore poni à Plinio; ipsosque ultimos, inter Bellovacos & Sequanam amnem: opidum verò *Cassel*, quod *Castellum Morinorum* olim dictum, in litorali fuisse gente Morinorum, magis etiam oceano propinquam, quàm Teruanna, quæ ejusdem gentis caput. Ceterum *Sveconi* isti, inferioris Belgicæ populi, quia nullos alios inter reliquas nationes agrorum fineis sortiri queunt, nisi quos supra quinque illis populis, Nerviorum clientibus adscripsi: indubio inde colligitur argumento, eosdem eos fuisse populos, in unum corpus ac civitatem nomenque post Cæsaris ævum contributos; eodem scilicet tempore, quo alii illi prædicti populi novas civitateis novaque nomina in eadem provinciâ Belgicâ acceperunt.*

Opidum igitur in Sveconorum agro recensetur unicum; quod Antonino & Notitiæ imperii *TORNACUM*; tabulæ, & Notitiæ imperii alio loco, item libello provinciarum Galliæ, *TURNACUM*. hodiè id vulgò vocatur incolis Gallis *Tournay*, Germanis *Dornick*.

CAP. XXIV.

De VEROMANDUIS.

Nerviis à meridie conterminos fuisse VEROMANDUOS, jam antè ex Cæsare ostendi. Hi quamvis meri fuerint Galli, tamen fineis eorum describere fuit consilium, quo finitimorum, qui propriè ad hoc opus perti-
10 nent, clariùs noscerentur limites.

Nomen gentis restituendum est in Ptolemæo: ubi primâ syllabâ mutilati leguntur Ρομάνδρες, pro Ουερομάνδρες, vel potius Ουίρομάνδρες, ut habet tabula itineraria. Apud Ptolemæum ita legitur: Ὑπὸ δὲ τὰ εἰρημένα ἔθνη παροικῶσι, ἀρ-
χιμώτεροι μὲν Νεργίοι· ὑφ' οὓς οἱ ρομάνδρες, ὧν πόλις, Αὐγῆστα ρομανδρῶν: id est;
Sub dictis verò gentibus incolunt, versùs septentriones Nervii: sub quibus Rhomandues;
quorum opidum Augusta Rhomanduū. Vbi in Græco textu facilè corrumpi po-
tuerunt hæc verba ὑφ' ἧς Ουίρομάνδρες, in ὑφ' ἧς οἱ Ρομάνδρες. ab hoc porrò factum
Αὐγῆστα Ρομανδρῶν. VEROMANDUI certè dicuntur hi populi Cæsari, Plinio, An-
tonino, & auctori libelli provinciarum Galliæ: tabulæ etiam sunt VIROMAN-
20 DUI. ubi quidem corrupta vocabula leguntur, Aug. viro Muduon. Aug. Suef-
sor. pro Aug. Viromanduor. Aug. Sueffon.

Sedes eorum jam minùs ignorari potest, quando hodièque regio adpellatur in-
colis Gallis, *Vermandois*: cujus opida *S. Quintin*, *Chastellet*, *Han*. Quibus limi-
tibus olim ab Nerviis divisi fuerint, jam antea dictum. A meridie finitimos ha-
buère Sueffones (opida horum *Augusta Sueffonum*, nunc *Soissons*; *Noviodunum*,
Noyon) his limitibus discretos: primùm amne, qui ab opido *Vervin* in Serram
defluit; inde ipso Serrâ & Æsiâ, ad opidum usque *Chauny*: hinc rivulo, qui ad
dictum opidum Æsiæ miscetur: mox à fonte ejus lineâ, & alio rivo, qui infra
opidum *Han* in Samaram evolvitur: ac tandem ipso Samarâ ad opidum usque *Pe-*
30 *ronne*. Ab occasu jungebantur Ambianis, juxta lineam ab opido *Peronne* ad opi-
dum *Crevecoeur* ductam. Regionem heic nunc continentur; totus ager Veroman-
duensis, vulgò *Le Vermandois* dictus: & pars Tirassii, quâ opida *Gvise*, & *Ripe-*
mont. Angustos olim exiguam gentem obtinuisse fineis, patet ex eo, quòd v-
tantùm millia armatorum ad commune Belgarum adversùs Romanos bellum
contribuerunt; quum finitimi eorum Sueffones 1 millia, totidemque Nervii,
præbuerint.

Caput gentis fuit AUGUSTA VEROMANDUORUM. quam Sigebertus
& Marchantius interpretantur *Fanum Quinctini*. quorum tamen sententiæ viri do-
cti haud lubenter accedunt: nec ego temerè accesserim. Ratio est; quia jam antè
40 pluribus docui exemplis, pleraque Galliæ opida, que gentium fuère capita, post-
eà, abjectis propriis vocabulis, ipsarum gentium nomina adsumsisse. Ad e-
undem igitur modum Veromanduorum quoque Augustam dictam postmodum
fuisse puto solo gentis vocabulo VEROMANDUOS: quod vocabulum etiam
nunc exstat in vico atque cœnobio, v paullo minùs millibus passuum à Fano
Quinctini dissito, vulgò *Vermand* dicto. Hinc Libellus provinciarum: *Pro-*
vincia Belgica secunda: Metrop. Civ. Remorum. Civ. Sueffionum. Civ. Cattellau-
norum. Civ. Veromanduorum. Nec itineris ratio ab hoc loco abhorret, quod ita
describitur in itinerariis.

50 Antonini;

Camaracum

Augusta Veromanduorum XVIII.

Conta Aginnum XIII.

Augusta Sueffonum XII.

Tabulæ;

Camaracum

Aug. Viromanduor. ...

|

Aug. Sueffonum XXV.

K iij

Millia

Millia passuum hodiè numerantur inter opida *Cambray & Soissons*, LXIV. ex quibus XXIV sunt inter *Cambray & Vermand*: hinc verò ad *Soissons*, XL. Vnde manifestò patet, numeros millium in utroque itinerario esse corruptos. In tabulâ aliud iter ab eodem Camaraco sic notatur:

Camaracum
Hermoniacum XL.
Bacaco Nervior. VIII.

Vbi falsò XLVIII ponuntur millia passuum inter Camaracum & Bagacum: sunt 10 quidpe XXV tantum. Ego, numerum millium inter Camaracum & Hermoniacum interiisse, judico; XL verò ista millia pertinere ad iter à Camaraco ad Augustam Sueffonum: quæ haud dubiè auctor inter duas Veromanduorum ac Sueffonum posuit Augustas: illa verò XXV millia inter Camaracum & Veromanduorum Augustam. unde satis rectè millia in universum conficiuntur LXV. Nec me quidquam movet, quòd in utroque itinerario inter duas Augustas XXV leguntur millia. hoc enim, & hujus similia, eò faciunt, quod suprà dixi, me suspicari, unum, eundemque fuisse utriusque itinerarii auctorem. unde etiam librarii uno eodemque modo postea in utroque errarunt.

Ceterum iter per Veromanduorum agros ex itinerariis suprà attuli hujus-20 modi:

Antonini;		Tabulæ;	
<i>Bagacum</i>		<i>Bacaco Nervior.</i>	
<i>Duronum</i>	XII.	<i>Duronum</i>	XI.
<i>Verbinum</i>	X.	<i>Vironum</i>	X.
<i>Catusiacum</i>	VI.		
<i>Minaticum</i>	VII	<i>Nintiaci</i>	XIII.
<i>Muenna</i>	VIII.	<i>Auxenna</i>	IX.
<i>Durocortoro</i>	X.	<i>Durocortoro</i>	X.

30

Ex his DURONUM hodiè esse vicum Tirassii *Doren*, & VERBINUM ejusdem regionis vicum *Vervin*; nomina simul atque itineris tractus quàm manifestissime indicant. Sunt autem millia inter *Bavay & Doren* XXII: hinc porrò ad *Vervin* XX. unde patet, in utroque itinerario utrobique alterum X interiisse. In tabulâ etiam corruptum est vocabulum *Vironum*, pro *Verbinum*. In Antonino lege *Auxenna*, pro *Muenna*. est enim nomen fluminis, quod Cæsari com. II dicitur *Axona*; nunc vulgò *Aisne*, XX millibus à Verbino, X à Durocortoro distitum.

CAP. XXV.

40

De AMBIANIS.

AMBIANI quoque quamvis Gallici fuerint generis, tamen ob finium propinquitatem heic explicandi videntur. Nervii ac Veromandui fuisse conterminos, jam antè ostensum est; limitesque eorum descripti, quibus ab ortu solis includebantur. A meridie Samarâ flumine, quod vulgò nunc dicitur *la Somme*, à Belgio, Bellovacorum regione, determinatos fuisse, suprà in hujus descriptione demonstravi. Ab occasu oceanum attigisse Cæsaris tempe-50 state, vel inde conjecerim, quia nulli alii populi Ambianis oceanoque interponuntur à Cæsare; cui tamen frequens his in oris exercitus Romanus cum bello. Sed Strabo, qui primus post Cæsarem has oras nobis descriptas reliquit, aperte atque disertè eos in litore ponit, lib. IV. Τοῖς Μεναπίοις δ'εἶναι, inquit σιω-
 χεῖς ἐπὶ τῇ θαλάττῃ Μόρινοι, καὶ Βελλοάκοι, καὶ Ἀμβιανοί. id est: *Menapii continentur in*

in

in orâ maritimâ *Morini*, & *Bellovaci*, & *Ambiani*: quamquàm ordinem, ut sæpè aliàs, heic quoque pervertit; *Bellovacos* *Ambianis* præponendo. Nec melior *Ptolemæus*; qui in Galliâ *Lugdunensi* primùm à *Ligeris* ostio ad *Sequanæ* ostium litus legendo, ultimos apud *Sequanam* memorat *Lexobios*; mox verò à *Sequanâ* ad *Ligerim* regrediundo; primos apud *Sequanam* facit *Caletas*: posteaque, in Galliâ *Belgicâ*, primos à *Sequanâ* *Atrebatios*, dein *Bellovacos*, mox *Ambianos*, tandem *Morinos*, perversissimo ordine. erant quidpe sic collocandi: primi à *Sequanâ* *Caleta*, dein *Bellovaci*, *Ambiani*, *Atrebatii*, *Morini*. Rectius igitur *Plinius* lib. IV, cap. XVII: *A Scaldi incolunt exera Toxandri, pluribus nominibus: deinde Menapii, Morini, Oromansaci, juncti pago, qui Gesoriacus vocatur; Brianni, Ambiani, Bellovaci.* nam *Briannorum* & *Oromansacorum* nomina in *Atrebatium* litus postea successerunt; ut infra dicitur. A septemtrionibus *Atrebateis* habuisse conterminos, satis ex iis, quæ modò dicta sunt, perspicitur. *Cæsar* haud obscure idem innuit comment. v. nam quum iter *Samarobrigâ* *Ambianorum* ad *Ciceronis* hiberna in *Nervios* facere constituisset; alterum nuntium ad *C. Fabium legatum*, cujus castra erant in *Morinis*, mittit, ut in *Atrebatium* fines legionem adducat; quâ sibi iter faciendum sciebat. Limitem igitur inter utrosque statuo primò, lineam ab *Scalde* & opido *Crevecœur* ad opidum *Dourlens*: inde *Autæum* amnem, ad oceanum usque. Ultrâ in septemtriones versùs *Ambianorum* fines extendere haud licet, quia occurrit mox *Atrebatium* princeps urbs, vulgò nunc *Arras* dicta: tum in litore, inter *Autæi* ostium & *Bononiensem* portum bini collocandi sunt in *Atrebatium* litore populi, *Brianni* & *Oromansaci*.

Continent nunc hi fines, *Picardiæ* partem, in quâ opida *Pont à Selane*, *Rue*, *Crotoy*, *Pames*, *Pont de Remy*, *La Cauchie*, *Corbie*, *Bray*, *Encre*, cum parte *Ambianorum* urbis, in dextrâ *Samaræ* ripâ. continent item *Artesini* comitatus portionem, quâ opida *Pas*, & *Bapames*, & duo coenobia, *Eauecourt*, atque *Jervais*.

Caput gentis *Ambianorum* est apud *Ptolemæum* *Σαμαροβριγᾶ*: quæ in quibusdam exemplaribus scribitur *Σαμαροβριγᾶ*, *SAMAROBRIGA*. eadem in *Cæsar*is quoque commentariorum variis exemplaribus variè legitur, aliàs *Samarobriga*, aliàs *Samarobriva*, nonnumquàm *Samarobrina*. apud *Ciceronem* etiam, epistolar. familiar. lib. XVII, est *Samarobrina*. In tabulâ est *Sammarobriva*; & in *Antonini* itinerario bis *Samarabriva*: nam litera *s*, quæ huic vocabulo adposita, pertinet ad sequentem vocem *Suessone*. sic enim illic legitur: *A Samarabrivas Suessone usque*. pro quibus legendum: *A Samarabriva Suessones usque*. Verùm, quia & apud *Antoninum*, & in tabulâ, & in melioribus *Cæsar*is juxtâ ac *Ptolemæi* exemplaribus legitur *briva* per *v* consonantem: apud *Ciceronem* quoque *n* corrigendum esse in *v*, nemo dubitet. Nec malè tamen scripseris per *g*, *briga*; & cum *Notitiâ* imperii *c*, *Sambrica*: imò melius: nam *brige*, sive *brigge*, & *bricke* antiquis *Celtis* quid significaverit in opidis ad flumina sitis, supra, lib. I, cap. VII, expositum est. De situ *Samarobrigæ* multum inter se multi disceptarunt. rectissima eorum sententia, qui eam interpretantur urbem, quæ totius nunc *Picardiæ* caput vulgari vocabulo dicitur *Amiens*. quidpe, ut alia per *Galliam* gentium capita, posteriori sæculo, propriis, & antiquis vocabulis depositis, ipsarum gentium nominibus fuere adpellata; sic hæc quoque urbs *Marcellino*, in lib. xv, & *Antonino* in itinerario dicitur *AMBIANI*; & libello provinciarum *Galliæ*, *Civitas Ambianensium*. *Marcellini* verba hæc sunt: *Secunda Belgica, in quâ Ambiani sunt, urbs inter alias eminens, Cathelauni, & Rhemi*. Hinc hodièque detorto vocabulo vocatur *Amiens*, quasi *les Ambiens*; id est, *Ambiani*. Atque huc rectè etiam conveniunt itineraria; quæ mox citabo. *Sigebertus*, nescio quas nugas agens, *Civitatem*, ait, quam *Antoninus Pius* cum filio *Aurelio* condiderit, & *Sommonobriam* ab adjacente flumine appellaverit, *Gratianum* imperatorem, sub dominio mancipatam, mutato nomine, *Ambianis*, ab ambitu fluminum, fecisse vocari. Hunc *Ortelius* reprehendens, *Neque eum scivisse puto*, inquit, *Samarobrinam*, & *Ambianum* duas esse urbes apud *Antoninum*. Quâ in re dum errorem *Sigeberti* arguere cupit,

cupit, suum ipsius maximum prodit errorem. qui inde natus, quod Antoninus uno in loco dictam urbem adpellat *Ambianos*; alibi verò *Samarabrivam*. Error is uti discutiatur, itineraria in medium producantur.

Antonini:

<i>Nemetacum</i>	
<i>Samarabriga</i>	XVI.
<i>Carmiliaca</i>	XI.
<i>Cesaromago</i>	XIII.
<i>Litanobriga</i>	XVIII.
<i>Augustomago</i>	III.
<i>Suessonas</i>	XII.

Tabulæ:

<i>Gesoriaco, quod nunc Bononia</i>	
<i>Luttomagi</i>	XIII.
<i>Adullia</i>	VII.
<i>Duroico Regum</i>	XI.
<i>Sammarobriga</i>	XIIII.
<i>Cesaromago</i>	....
<i>Aug. Magus</i>	XXII.

10

Tabulæ:

<i>Tervanna</i>	
<i>Nemetaco</i>	XXII.
<i>Teucera</i>	XIII.
<i>Sammarobriga</i>	XII.
<i>Setucis</i>	XXXI. X.
<i>Rodium</i>	X.
<i>Lara</i>	VIIII.
<i>Aug. Sueſon.</i>	XVI.

Antonini:

<i>Suessonas</i>	
<i>Noviomago m. p.</i>	XXXVIII. leg. XVIII.
<i>Ambianis</i>	XXXIIII. XXI.
<i>Pontibus</i>	XXXV. XXI.
<i>Gesoriaco</i>	XXXVIII. XXVI.

20

Cesaromagus, Bellovacorum caput, nunc esse *Beauvais*, quasi *Bellovacæ*, supra ostensum est in descriptione Belgii: *Nemetacum* esse *Arras*, proximo hinc capite docebo. Ab *Arras* igitur ad *Beauvais* rectè iter agitur per *Amiens*, quæ est *Samarabriga* Antonini. *Augustomagus* (quæ malè *Ἀτὸμαγ* & *Σαβακίτων* apud Ptolemæum, pro *Ἀὐγυστόμαγ* & *Σιλαβανκίτων*; quam gentis vocabulo Notitia imperii adpellat *Salvanectas*) hodiè est *Senlis*. ab hac ad *Beauvais* millia sunt passuum XXXII. occurrit autem, post VIII millia, flumen vulgò nunc *Oise*, Vibio *Esia* dictum; ad quod *Litanobrigam* fuisse, eo tractu, quo nunc est *Verneuil*, vox *briga* indicat. scriptum igitur fuisse censeo apud Antoninum hoc modo: *Litanobriga* XIIII, *Augustomago* VIII. Hinc porrò XXXVI sunt millia *Suessones* usque. In tabulâ inter *Nemetacum* & *Sammarobrigam* est *Teucera*. hodiè is locus, directissimo itinere inter *Arras* & *Amiens*, dicitur *Tieure*. Porrò ab *Amiens* ad *Soissons* tendenti rectissimâ viâ, transeundum est opidum *Roye*; quod tabulæ *Rodium*. In eodem itinere, inter *Suessonas* & *Ambianos*, Antonino est *Noviomagus*; quod *Cæsari*, in comment. II, est *Noviodunum*, *Suessonum opidum*: ex quo vocabulo nunc etiam contractè, ut pleraque alia, dicitur *Noyon*. unde vereor, corruptè apud Antoninum adpellari *Noviomagus*. quamquàm rectè sic vocari poterat, quia prope ripam *Æsæ*: quemadmodum rectè *Noviodunum*, quia ad radicem montis. Iam verò in tabulâ, à *Sammarobrigâ* ad *Gesoriacum*, locus *Duroico Regum* est opidum *Rue*: & hinc *Adullia* vicus *Argouilles*, ad *Autæum* amnem: *Luttomagus* (si modò non sit *Latomagus* Antonini, quod huc non pertinet) ad flumen *Cancium* fuisse, circa opidum *Monstreul*, vel *Estaples*, conjicio ex voce *magus*. Antonini locus *Pontibus*, est *Pont à Selane*. Ex his igitur satis clarè patet, *Samarabrigam* Antonini eandem esse urbem, quæ & *Ambiani* ei dicitur. Nec mirum, quod duobus diversis vocabulis eam adfecerit. quidpe supra in Rauricis docui, circa ejus ævum hujusmodi principis nationum per Galliam urbes, ipsarum nationum incepisse adpellari vocabulis. unde nunc antiquis, nunc nuper attributis vocabulis easdem promiscuè tunc scriptores indicarunt. Exemplum ejus rei aliud exstat apud eundem Antoninum in vrbe *Tricassorum* *Augustobonâ*, vulgò nunc *Troyes* dictâ; quam ille primo locò *Tricassos* vocat; postea verò *Augustobonam*.

SAMAROB R I G A nomen haud dubiè à situ traxit; quasi dicas Pontem Samaræ.

maræ.

mara. Antiquitas ejus summa inde perspicitur, quòd jam ante Cæsaris in Galliam adventum caput fuit gentis. ad quod dignitatis fastigium non, nisi longinquiori aliquâ celebritate, evehi potuit. Cæsar heic, ut in principe urbe, L. Domitio, Ap. Claudio Coss. anno ante natum Iesum LIV, è Britannîâ reversus, totius Galliæ Comatæ concilium peregit: legionibusque in varias civitateis distributis, ipse heic consedit; impedimentis exercitus, obsidibus civitatum, literis publicis, frumentoque omni, quod huc tollerandæ hiemis causâ devexerat, secum detentis. postea, exorto Nerviorum bello, Crassum loco rebusque dictis præfecit; legione unâ attributâ. confecto bello, ipse iterum cum III legionibus ad hanc urbem
 10 trinis hibernis hiemare constituit; ut harum rerum testis est ipse comment. v. Ceterum neque urbs hæc, neque ipsa gens Ambianorum per vim à Romanis subacta. nam licet x millia armatorum ad commune Belgarum adversus Cæsarem bellum contribuerint; tamen, postquam devictis hostibus Cæsar in eorum sineis pervenit, mox se suaque omnia, sine morâ, ei dederunt; teste Cæsare comment. II. Marcellinus, dicto loco, dum *eminentem inter alias Belgicæ secunda appellat urbem*, eo ipso & Remorum Durocortor præponere eam videtur, & caput facere totius provinciæ. verum huic opinioni contrahat auctor libelli provinciarum; qui metropolin hujus provinciæ pronuntiat *Remos*, quæ est *Durocortorum Rhemorum*, hodiè vulgò *Reims* dicta.

20 Reliqua loca in Ambianorum finibus, jam antea memorata, sunt ista: T E U C E R A, nunc *Tieure*; A D L V L L I A (ni vocabulum vitiatum) *Argonlles*; P O N T E S, *Pont à Selane*: unde etiam nunc magna pars veterum Ambianorum finium inter Sammarum & Autaum amneis, comitatus titulo insignis, nomen habet *Pontieu*.

His locis accedit alius, qui Antonino C A R A C O T I N U M, tabulæ corrupte *Gravinum* dicitur. Itinera ab hoc sic se habent:

Antonini;		Tabulæ;	
30	<i>Caracotino</i>	<i>Gesoriaco, quod nunc Bononia</i>	
	<i>Iuliobona</i> x.	<i>Gravinum</i> x.	
	<i>Loium</i> VI.	<i>Iuliobona</i> x.	
	<i>Latomago</i> XIII.	<i>Breveduro</i> XVIII.	
	<i>Romago</i> VIII.	<i>Mediolano Aulercorum</i>	
Antonini;		Antonini;	
	<i>Iuliobona</i>	<i>Iuliobona</i>	
	<i>Breviodorum</i> XVII.	<i>Mediolanum</i> XXXIII.	
	<i>Noviomago</i> XVII.		
40	<i>Condate</i> XXIII.		
	<i>Durocasis</i> x.		

Rotomagus, Vellocafforum quondam caput, sine controversiâ hodiè est *Roan*, nobile maris Britannici emporium. *Iuliobonam*, Caletorum quondam caput, nunc esse opidum *Diepe*; & *Breviodurum*, *Ponteau de mer*; *Noviomagum*, Lexobiorum caput, nunc *Lisieux*; *Mediolanum*, Aulercorum Eburovicum caput, nunc *Borreux*; *Durocassos*, nunc *Dreux*; alio in opere, quod, Deo benè adjuvante, de Galliâ institueretur, pluribus certisque firmabo argumentis. *Gravinum* igitur illud, inter Bononiam & Iuliobonam positum, nullus alius erit locus, quàm quod nunc opidum ad Samaræ ostium dextrâ ripâ situm, vulgari vocabulo dicitur *Crotoy*. quod clarius etiam indicat nomen apud Antoninum *Caracotinum*. ex quo in tabulâ quoque, si non totidem literis syllabisque, certè saltem C R A T I N U M scribendum censeo.

CAP. XXVI.

De ATREBATIBUS.

AMbianis conterminos fuisse ATREBATES, antè demonstratum est. Hi quoque olim Galli. attamen quia nunc in XVII inferioris Germaniæ provinciæ numero censentur; in hoc opere describendos quoque putavi. Nomen eorum apud Ptolemæum est Ατρεβάτιοι, ATREBATII. Finibus à meridie cingebantur iisdem, quibus Ambiani à septentrione. Ab occasu per-
tinuisse ad usque oceanum, à septentrione ad Morinos, suprà etiam ostensum est. A Morinis eos separo amne, qui apud Bononiam in oceanum evolvitur. ab hujus porrò fonte, lineâ ad flumen Legiam ductâ, quâ vicus est vulgari vocabulo *Capelle*, v millibus passuum supra Tervannam: hinc ipso Legiâ, ad vicum usque *Le Venty*. Ab ortu æstivo quo limite ab Nerviorum clientibus distincti fuerint, jam antè dictum est. Includitur his nunc finibus tota Artesia: pars item Flandriæ, dextrâ Legiæ amnis ripæ adfixa; quâ opida visuntur, *Ryssel*, *Douay*, *Armentiers*, *Bassée*, & *Orchies*: & Hænoniæ exigua portio, quâ opida, *S. Amand*, *Bouchain*, *Arleux*, *Pecquencourt*.

Opidum Atrebatium est apud Ptolemæum, Ὀργιάκον, ORIGIACUM. quod *Orchies* nunc esse quin credam, nescio quid impediât; quando nomen tam clarè alludit. *chi* namque Gallis sonat, quod Germanis *schî*, Italis *sci*, Hispanis *xi*, Anglis *she*, Polonis *szy*, Bojohæmis *sy*. cui sono quàm proximè accedit Gallorum item pronuntiatio in *gi*; quæ eadem & Italis communis: Polonis verò ac aliis Sarmatici generis populis idem scribitur *zy*. proinde *Orgies* antèa fuisse puto, quod postmodum ob liquidæ *r* asperitatem flexum est in *Orchies*. Verum tamen sunt nostri sæculi auctores, qui Origiacum eodem ponunt situ, quo nunc princeps Artesiæ urbs conspicitur *Arras*: eâ scilicet, uti ego suspicor, ratione ducti, quia Ptolemæo usitatum, ea tantum in Galliâ referre opida, quæ gentium fuere capita. hoc verò unicum ei in Atrebatibus opidum; ceu & ipsum gentis caput. unde postea etiam, abolito antiquo proprioque nomine, ipsius gentis vocabulo dictum *Atrebates*; & tandem, ut nunc viget, Germanis *Atrecht*, Gal-
lis *Arras*. Verum horum ego sententiæ haud temerè subscripserim. ex Itinerariis quidpe, Notitiâ imperii, & Libello provinciarum civitatumque Galliæ, perspicio, caput quidem gentis Atrebatium fuisse *Arras*; sed antiquo nomine dictum NEMETACVM. Notitia imperii: *Praefectus Latorum Batarorum Nemetacensi-um*, *Atrebatibus*, *Belgica secunda*. Libellus provinciarum: *Belgica secunda: Metrop. Civ. Remorum; Civ. Sueffionum; Civ. Cattellaunorum; Civ. Veromanduorum; Civ. Atravatum; Civ. Camaracensium; Civ. Turnacensium; & reliquæ*. Itineraria sic habent:

Tabulæ;	Antonini;	Antonini;
<i>Tervanna</i>		<i>Castello</i>
<i>Nemetaco</i> XXII.	<i>Tarvenna</i>	<i>Minariacum</i> XI.
<i>Teucera</i> XIII.	<i>Nemetacum</i> XXII.	<i>Nimetacum</i> XVIII.
<i>Sammarobriva</i> XII.	<i>Tornacum</i> XXVII.	<i>Camaracum</i> XIII.

Antonini;	Tabulæ;
<i>Tarvenna</i>	<i>Tervanna</i>
<i>Nemetacum</i> XXII.	<i>Nemetaco</i> XXII.
<i>Camaracum</i> XIII.	<i>Camaraco</i> XIII.

Castellum & *Menariacum*, nunc esse Flandriæ opida *Cassel*, & *Merghem*, infra in

in Morinis ostendam. A *Cassel* profecturus *Arras*, recto itinere transit *Merghem*. ab hoc *Arras* usque millia sunt xxvii: & hinc *Camaracum* xxi. A *Tervannâ* etiam ad *Camaracum* versus, rectè transitur *Arras*. Sunt autem millia inter *Tervannam* & *Arras* xxxiv: hinc ad *Tornacum* xxxii. unde patet in Antonino tertium x in hoc numero vitiatum in v. *Tengeram* tabulæ, inter *Nemetacum* & *Sammarobrivam*, nunc esse vicum *Tieure*, inter *Arras* & *Amiens*; suprà ostensum est. Erravit igitur *Ptolemæus*, *Origiacum* *Atrebatiorum* opidum, quod nunc *Orchies*, pro capite gentis accipiens: nisi fortè *Nemetaci* vocabulum apud eum interierit.

10 Ceterum qui *Nemetacum* idem esse arbitrantur opidum, quod *A. Hirtius*, in libro, quem ad *Cæsaris* de bello Gallico vii commentarios adiecit viii, adpellat *Nemetocernam*, sive *Nemetocennam*; toto, quod dicitur, coelo errant. hoc enim ille disertissimis verbis censet in Belgio, quæ *Bellovacorum* fuit regio. Verba ejus hæc sunt: *His rebus confectis, ad legiones in Belgium se recepit. hibernavitque Nemetocenna.*

CAP. XXVII.

De BRIANNIS, & OROMANSACIS.

20 **P**linius, ut suprà relatum, lib. iv, cap. xvii, *Gessoriaci* pago, quem *Morinorum* fuisse proximo capite ostendam, jungit in litore *OROMANSACOS*; his *BRIANNOS*; quibus subnectit *Ambianos*. Illas duas nationes quia nec *Cæsar*, nec *Strabo* memorat; nomina earum post eorum ævum ex parte *Atrebatium* succrevisse suspicor. Partem itaque horum agrorum abscindo per lineam, ab opido *Dorlens* ad fontem *Legiæ* ductam; inde ipso *Legiâ* ad vicum usque *Capelle*: inde per suprà dictam lineam ad fontem usque amniculi, qui apud *Bononiâ* oceano miscetur. hujus partis septemtrionalia *OROMANSACIS*, australia *BRIANNIS* tribuo. Limitem inter utrosque constituo, *Ternium* amnem, à 30 *Fano* *divi Paulli* defluentem, & in quem hic incidit, *Cancium*, ad exitum usque in oceanum.

Loci heic ab antiquis scriptoribus recensentur nulli; nisi qui in tabulâ, xiiii mill. passuum à *Bononiâ* diffitus, vocatur *LUTTOMAGUS*. id interval- lum, simulque itineris tractus incidit in flumen *Cancium*, & opidum *Monstreul*. Ad flumen fuisse, patet ex voce *magus*, quæ trajectum fluminis significat.

Ceterum pro *Briannis*, vulgata exemplaria habent *Britannos*. unde quidam arbitrantur, hos è *Britanniâ* in hoc litus transmigrasse. Verum hujus rei quia nullum apud rerum auctores indicium, aut vestigium; haud temerè eorum sententiæ accesserim. Nam ante *Cæsarem*, sive ipsius *Cæsaris* tempore, nullos heic fuisse *Britannos*, 40 facile è commentariis ejus perspicitur. Quod si fuissent, haud dubiè de horum quoque è *Britanniâ* in *Belgicam* transmigratione, meminisset comment. v, ubi quorundam *Belgarum* in *Britanniam* transgressum memorat. Post *Cæsarem* verò si vel *Claudius*, vel alius imperatorum traduxisset; certè non minùs de his in monumenta relatum fuisset, quàm de *Vbiis*, *Sicambis*, *Cattis*, ac *Sarmatis*, in *Galliam* traductis. & *Tacitus* quoque, in vitâ *Agricolæ*, ubi in *Britannorum* originem disquirat; horum haud dubiè meminisset. Veri similis igitur est, populos hos partem fuisse *Atrebatium*, nomine *Briannos*: ex quo vocabulo, & gentis è regione *Britanniæ* situ, scioli quidam sibi finxerunt *Britannos*.

30

CAP. XXVIII.

De MORINIS.

Post *Atrebateis*, proximi oceani freto fuere *MORINI*, omnium *Belgarum* extremi, respectu urbis *Romæ*. hinc *Maro*, *Æneid.* libro viii:

L

Extre-

Extremique hominum Morini & nostri, historiar. IV: Mosam amnem transire jubet, ut Menapios, & Morinos, & extrema Galliarum quaterent. item Mela, lib. I I, cap. II: Ab Osismiis iterum ad septemtriones frons litorum respicit: pertinentque ad ultimos Gallicarum gentium Morinos. A Germanorum gente, ac nomine quamquam eos excludat Plinius, Scaldi flumine illam finiens; tamen in hoc opere dicentur, quia nunc Germani maximam eorum finium partem incolunt. Limites ad meridiem versus, quibus ab Atrebatibus & Nerviorum clientibus Atuatibusque distincti fuerunt, item quibus ab ortu Menapios attigerunt, jam antè in istis populis descripti sunt. Ab septemtrionibus igitur, & occasu, oceano cingebantur, Selandicas usque insulas: inde ipsis insulis; quas tunc Toxandri tenuere.

De Morinorum juxta ac Menapiorum habitationibus hæc Dio lib. XXXIX: Οὔτε γὰρ πόλεις ἔχοντες, ἀλλ' ἐν καλύβαις διατρίβουσι, καὶ τὰ τιμωτάτα τὰ λασιώτατα τῶν ὀρέων ἀνασκευασάμενοι, πολὺ πλείω τῶν περὶ τὴν ὁρίαν τῶν Ῥωμαίων ἐκάνκασαν, ἢ αὐτοὶ ἐπαθόν. ἐπεχείρησε μὲν ὁ Καῖσαρ, καὶ ἐς αὐτὰ τὰ ὄρη τὴν ὑλὴν τέμνων περὶχωρῆσαι. ἀπὸ πάντων δὲ διὰ τε τὸ μέγεθος αὐτῶν, καὶ διὰ τὸ πρὸς χειμῶνα εἶναι, ἀπάνεστη. Id est: *Neque enim urbeis, seu opida habentes, sed in tuguriis habitantes, omnibus, quæ cara habebant in monteis, densissimis silvis obsitos, absconditis; plus damni Romanis laceissentibus intulerunt, quàm ipsi acceperunt. tentavit equidem Cæsar ad ipsos monteis, silvâ incisâ, penetrare: sed ob eorum magnitudinem, tum quòd hiems jam adpetebat, re desperatâ recessit. Hæc pleraque Dio haud dubiè ex Cæsaris habuit comment. III; ubi hæc* 20 *leguntur verba: Eodem ferè tempore Cæsar, etsi prope exacta jam ætas erat; tamen, quòd, omni Galliâ pacatâ, Morini Menapiique supererant, qui in armis essent; neque ad eum umquam legatos de pace misissent; arbitratus, id bellum celeriter confici posse, eò exercitum adduxit. qui longè aliâ ratione, ac reliqui Galli, bellum gerere instituerunt. nam, quòd intelligebant, maximas nationes, quæ prælio contendissent, pulsas, superatasque esse; continentesque silvas, ac paludeis habebant; eò se suaque omnia contulerunt. Ad quarum initium silvarum quum pervenisset Cæsar, castraque munire instituisset; neque hostis interim visus esset; dispersis in opere nostris, subito ex omnibus partibus silvæ evolaverunt, & in nostros impetum fecerunt. Nostri celeriter arma ceperunt, eosque in silvas repulerunt; & compluribus interfectis, longius impeditioribus locis sequuti, paucos ex suis deperdi-* 30 *derunt. Reliquis deinde diebus Cæsar silvas cadere instituit: & ne quis inermibus imprudentibusque militibus ab latere impetus fieri posset, omnem eam materiam, quæ erat caesa, conversam ad hostem collocabat, & pro vallo ad utrumque latus exstruebat. Incredibili celeritate magno spatio paucis diebus confecto, quum jam pecus atque extrema impedimenta ab nostris tenerentur, & ipsi densiores silvas peterent; ejusmodi tempestates sunt consequutæ, uti opus necessariò intermitteretur, & continuatione imbrum, diutius sub pelli-* 40 *bis milites contineri non possent. Itaque, vastatis omnibus eorum agris, vicis adificiisque incensis, Cæsar exercitum reduxit; & in Aulercis, Lexoviisque, reliquis item civitatibus, quæ proximè bellum fecerant, in hibernis collocavit. Monteis heic Cæsar memorat omnino nullos; sed paludeis, continentisque silvas. neque verò in iis finibus,* 40 *quos Morinis Menapiisque adscripsi, ne in totâ quidem Galliâ Belgicâ, tantæ sternuntur altitudinis monteis, uti Cæsar cum exercitu superare nequiverit. proinde pro ὀρέων & ὄρη, ex Cæsaris testimonio legendum moneo ἐλάων, & ἐλή id est, paludum, ac paludeis: quas difficileis fuisse superatu, satis apertè ipse indicat Cæsar. Sed Menapiorum paludeis suprâ commonstravi. in Morinis hodièque sternuntur haud exiguæ: quarum maximæ inter opida Brugge & Tielt, Bulscampfeld, proximæque his versus septemtriones Maldeghefeld adpellantur: item aliæ inter opida Axele, & Hulst; quibus commune vocabulum Moere, id est, palus: nec minores his, inter opida Nieupoort, & Duynkercke; quibus vulgare nomen, de Grote moere, id est, magna palus: item aliæ in Ginenfi comitatu, inter opida Calais,* 50 *Guines, & Ardres: minores circa opidum Iperen; & passim per reliquam Flandriam.*

Ceterò, opida Cæsaris ævo nulla habuisse Morinos, testem modò audivimus Dionem. Ipse Cæsar treis eorum memorat portus. quos certo situ indicare, curæ fuerit pretium; quando tanta est super his inter interpreteis disceptatio. In commentario igitur IV; Ipse cum omnibus, inquit, copiis in Morinos proficiscitur; quòd inde

- inde erat brevissimus in Britanniam trajectus. huc naveis undique ex finitimis regionibus, & quam superiore ætate ad Veneticum bellum fecerat, classem jubet convenire. Hunc locum eundem esse, quem postea in comment. v, *Icium* adpellat portum, haud dubium est. quidpe quum secundo in Britanniam trajecturus esset; *Omneis*, inquit, ad portum *Icium* convenire jubet. ex quo portu commodissimum in Britanniam trajectum esse cognoverat, circiter millium passuum xxx, à continenti. Cognoverat videlicet, quum primò trajiceret. tunc enim, antequàm trajiceret, commodissimum portum satis eum explorasse, haud dubium est. Hunc verò tria diversis temporibus diversa obtinuisse nomina, apud auctores reperio. primum fuit
- 10 *ICII*, modò dictum, à Cæsare ac Strabone ei tributum: alterum *GESSORIA CI*, à pluribus memoratum: tertium *BONONIÆ*, à posterioris sæculi scriptoribus traditum; quod etiamnum tenet, vocaturque vulgò Gallis incolis *Boulogne*, Germanis proximis *Buenen*. At tria hæc nomina variè interpretes varii in varias distrahère parteis: quorum errores dilucidius erunt indicandi, quò nostra firmitus stabiliatur opinio. Ac eorum equidem sententia, qui *Icium* volunt esse Flandiæ nunc opidum *Brugge*; item eorum opinio, qui ejusdem regionis opidum *Sluys*, irrifu potius transmittendæ sunt, quàm argumentis rationibusque refellendæ. nec minor tamen eorum est vecordia, qui audent adfirmare, *Icium* portum ad opidum antiquitus exstitisse, quod in mediterraneis nunc *Fanum Audomari*, vulgò *S. Omer*,
- 20 nuncupatur; litoribus hinc proximis xvi millia passuum recedentibus. *persuasi*, inquit *Ortelius* in thesauro geographico, *partim ex loci situ; qui, quum valde humilis sit, præalta tamen litora urbem quodammodò cingunt, & sinum maris olim capacissimum fuisse indicant: partim ex urbis nomine, quo Sithieu vocitabatur, quasi dicas sinus Ithii.* quibus tantum *Ortelius* adhibuit fidei, ut aliis etiam documentis atque rationibus rem comprobare conatus sit. *His addam*, inquit, *distantiam, quæ est ab hoc opido ad proximam Britannia insula continentem, ad amussim cum CCCXX stadiis, quæ illi Strabo lib. IV tribuit, hodiè quadrare. Cæsar eam xxx millium pass. facit: Plinius L: Dio, lib. xxxix, vi millibus auget.* Sed age; si huc usque olim litus oceani, & si ab Audomari fano brevissimus quondam in insulam trajectus; scindas oportet
- 30 omne id terrarum, quod ab opido *Pont à Selane*, sive ab Autæi fluminis ostio, rectâ lineâ ad opidum usque Flandiæ *Nieupoort* protenditur: quasi hoc antiquitus sub oceano absconditum fuerit. hac quidpe demum ratione litora utrumque ita reducta erunt, uti *Fanum Audomari* facile proximum Britannia è Galliâ credatur. At hoc si feceris; ostendas mihi velim, quonam postea modo, litoribus xxvi millia passuum recedentibus (tot namque numerantur millia inter dictum *Fanum* & extremum versùs Britanniam litus, quod est ad munimentum *Blacknes*) arenæ maritimæ cum amnium complureis fontes, tum arva, pascuaque latissima, & densissimos saltus, qui in comitatu Bononiensi visuntur, tam benignè produxerit; & quod omnium maximè mirandum foret, solum saxosum, & sublimeis col-
- 40 les, qui per omnem dictum comitatum sternuntur, litusque præruptum inter dicti amnis Autæi ostium, & *Caletum* opidum extulerit. quarum sanè rerum vel minima ridiculam hanc sententiam satis convellere poterat. Iam verò, si *Fanum Audomari* *Icius* est portus Cæsaris; quæro, quid factum, uti *Ptolemæus* *Icii promontorii* adpellationem tribuerit ei litori, quod est inter vicum *Sangate* & dictum munimentum *Blacknesse*: ut patet ex ejus tabulis Galliæ ac Britannia? certè, nisi fatearis à vicino portu promontorium sic cognominatum, nugas ages. Ast hoc saltem notandum erat, oceanum Germanicum jam inde à multis ante Cæsaris ætatem annis, ut infra ostendetur, plus invehì his oris, quàm avehi consuevisse: cujus rei monumenta sunt insulæ *Selandicæ*, *Hollandicæ*, *Frisicæ*, & *Holsaticæ*.
- 50 Frustra igitur est, quòd *Fanum Audomari* *Icium* fuisse portum contendas. litora certè saxosa, quæ hodiè ad fretum hoc conspiciuntur, ab ultimo usque rerum initio, vel saltem à terrarum inundatione, ad hæc nostra tempora exstitisse, nemo, nisi mentis errore implicitus, in dubium traxerit. Sed *Ortelius*, mutatâ postmodum opinione, in tabulâ geographicâ, quâ *Vetus Belgium*, ut ipse vocat, exhibuit, in extremum illud litus, ad promontorium *Ptolemæi* *Icium*, ubi nunc visitur vicus vulga-

rant. Itaque Caesar promontorium quoddam, in mare procurrens, circumvectus, ex alterâ ejus parte accessit. Promontorium hoc est id quod Diodoro, Straboni, & Ptolemæo *Cantium*, hodiè inter Dubrim & vicum divæ Margaretæ, vulgò vocatur *the Nasse*; ut suprâ dictum. Dubrim igitur Caesar, antequàm trajiceret, commodissimum esse portum exploraverat: ex mercatoribus scilicet; è quibus unis cognoscere id poterat. nam dicto comment. iv, *Magno*, inquit, *sibi usui fore arbitrabatur, si modò insulam adisset, genus hominum perspexisset, loca, portus, aditus cognovisset; quæ omnia ferè Gallis erant incognita. neque enim temerè, præter mercatores, illò adit quisquam: neque iis ipsis quidquam, præter oram maritimam, atque eas regiones, quæ sunt contra Galliam, notum est.* Itaque convocatis ad se undique mercatoribus, neque quanta esset insula magnitudo, neque quæ aut quanta nationes incolerent, neque quem usum belli haberent, aut quibus institutis uterentur, neque qui essent ad majorum navium multitudinem idonei portus, reperire poterat. nempe, quia plerumque unum Dubrensem portum petebant: quò referendum illud in comment. v; *Insula naturâ triquetra; cujus unum latus est contra Galliam. hujus lateris alter angulus, qui est ad Cantium (quò ferè omnes ex Galliâ naves adpelluntur) ad orientem solem, inferior ad meridiem spectat.* Sed ad Icium Galliæ portum revertor. Hunc Bononiam esse, suprâ equidem dixi. at inquires; Caletum, quod vulgò Gallis incolis *Calais* vocatur, commodus est portus, hodièque commatu frequenti celeberrimus, propiorque Britannico litori, quàm Bononia. hunc igitur, quid impedit, quin *Icium* Caesaris intelligam? Propius Caletum esse Britannia, quàm Bononiam, equidem fateor; celebrioremque nunc Caletanum commatum, haud abnuo. verùm, quod ad commoditatem attinet, satis constat, superioribus annis adeò incommodum fuisse hunc portum, uti manu arteque commodiorem efficere incolæ opus habuerint; mole productâ è sabulo tam fluido, quod venti pariter undæque in portum provehunt, uti nihil incolis certius videatur, quàm paucis ab hinc annis omnem obstructum iri portum. Nec facile uspiam legas, antè ævum Philippi, comitis Bononiensis, qui Caletanum opidum primus moenibus cinxisse traditur, trajectus hinc vulgares in Britanniam factos. Remoto itaque atque sublato Caletano portu, qui superiori sæculo nullus, aut admodum incommodus fuit; unus manet portus BONONIA: unde commodissimus Caesari in Britanniam trajectus. hunc esse eundem, qui antè *Gessoriacus* dictus, apertè docet auctor tabulæ itinerariæ, his verbis: *Gessoriacum, quod nunc Bononia.* cui cur Ortelius & alii fidem abrogarint, haud equidem perspicio. Probus auctor, si temporis librorumque injuriis liberaretur, & aut ipse Antoninus, cujus simile itinerarium exstat, aut saltem ei coætanus, majorem certè debuit mereri fidem, quàm cujus auctoritatem tam temerè damnes. Sed ex hujus testimonio satis constat, *Bononiam* esse *Gessoriacum*. unde omneis solitos fuisse Romanos in Britanniam trajicere, satis liquet ex eo, quòd itinera Romanorum eò duxerunt; testibus Antonino & dictâ tabulâ: item Tranquillo Svetonio; qui de Claudio imperatore (qui primus Romanorum imperatorum post Iul. Caesarem fretum hoc trajecit, insulæque majorem partem perdomuit) sic testatur, in virâ ejus: *A Massiliâ Gessoriacum usque pedestri itinere confecto, inde transmisit.* Sic Mela (qui geographica sua eodem tempore prodidit, quo Claudius Britanniam subjugavit; teste ipso, lib. III, cap. VI) de eodem loco, dicto lib. III, cap. II: *Ab Osismiis iterum ad septemtriones frons litorum respicit: pertinentque ad ultimos Gallicarum gentium Morinos: nec portum, quem Gessoriacum vocant, quidquam habent notius.* Iam verò nihil probabilius, quàm Claudium ex eodem voluisseolvere portum, quem quondam Iulius transmittendo exercitui commodissimum expertus fuerat. quo experimento ceteri quoque Romani perdocti, perpetuò eundem observarunt trajectum; nisi quòd pro Dubrensi in Britannia portu, Rutupinū, qui nunc est *Sandwich*, sæpius petierunt. Plinii illud disertissimo demonstratur testimonio: is lib. IV, cap. XXI, ubi Europæ universæ mensuram persequitur; *Est autem, inquit, ipsius Italia, ut dixi, XII M. XX, ad Alpes. unde per Lugdunum ad portum Morinorum Britannicum, quæ videtur mensuram agere Polybius, XI M. LXVIII.* Quibus verbis haud obscure significat; unum tantum fuisse in Morinis portum, ex quo in Britanniam trajectus. nam plures, aut saltem duo si fuissent, *Gessoriacus*, & *Icius*; proprio nomine haud dubiè alterutrum

indicasset, quem ex duobus intelligeret. Sic item Marcellinus lib. xx: *Et quoniam, quum hæc ita procederent, timebatur Lupicinus, licet absens, agensque etiam tum apud Britannos, homo superbae mentis, & turgidus; eratque suspicio, quod si hæc trans mare didicisset, novarum rerum materias excitaret: notarius Bononiam mittitur, observaturus sollicitè, ne quisquam fretum oceani transire permetteretur.* Vnam scilicet Bononiam observaret, quia nullus alius trajectus. Sic Olympiodorus, in historiâ Honorii senioris & Theodosii Honorique junioris, de Constantino tyranno loquens; *Τὰς βρετανίας ἐάσας, περαιῖται ἅμα τοῖς αὐτῶν πρὶς Βονωνίαν πόλιν, ἕτω καλεσθῆναι, ὡς θαλασσίαν, καὶ πρῶτῳ ἐν τοῖς ἑταλατῶν ὄροις κείμενῳ.* id est: *Relictis Britannis, traiecit cum suis ad Bononiam; quod maritimum est, ac primum in Gallorum finibus opidum.* 10

Quo ex loco satis perspicitur, Caletū opidum tum temporis existisse nullum. Constat igitur jam, unum antiquis temporibus fuisse in Morinis portum, ex quo in Britanniam transmissuri Romani solvere consueverunt. Hic primum, quum Cæsar res in Galliâ gereret, inque insulam trajiceret, *I C I U S* dictus fuit, sive *I C C I V S*, seu *I T I U S*. variant quidpe exemplaria Cæsaris juxta & Græcorum auctorum: Ptolemæus enim *Ἰκίων* habet, per *κ*: Strabo verò, qui omnia ferè de his oris è Cæsaris commentariis desumpsit, *Ἰτίον*, per *τ*. utra scriptura sanior, haud temerè dixerim: in utramque certè vocem fluxa est conjectatio. Nomine hoc, post Cæsaris ævum mutato, *G E S S O R I A C U S* portus adpellatus fuit. Quando nomen mutaverit, haud facile dispectu est. nam Strabo equidem, sub Tiberio imperatore 20 opus suum geographicum condens, nomen *Ιτι* refert lib. iv. at quia hunc è Cæsaris commentariis pleraque, quæ de his locis scripsit, desumpsisse certum est; haud facile dixeris, an idem nomen in Teberii usque principatū duraverit, nec ne. Svetonius, Claudium à Gessoriacō transmisisse, tradit. verum, quia hic quoq; multis annis post Claudii principatum scripsit; æquè in ambiguo est, utrum recens vocabulū, ac tum demum natum prodiderit; an verò antiquum, quod jam inde à Claudii tempestate obitnuerat. Ceterum *Gessoriacum*, quibusdam in exemplaribus Flori, lib. i, cap. xi. legitur *Geforiacum*. utrum rectè, nec ne, haud satis scio. Video tamen apud Melam, loco suprâ dicto, & apud Antoninum, & in tabulâ, uno tantum scribi *s, G E S O R I A C U M*: item apud Ptolemæum lib. viii, in descriptione Europæ tabulæ tertiæ 30 *Γησορίακον*; libro verò i i, in descriptione Galliæ *Γησορίακον, Gissoriacum*. At quia barbarum fuit vocabulum, sive peregrinum; utrovis modo rectè scripseris Latine. In tabulâ quidē mendosum est *Gesogiaco*, pro *Gesoriaco*; & apud Antoninū, uno in loco à portu *Geforigensi*, pro *Geforiacensi*: nā apud eundē antea est *Geforiaco*. In Panegyrico, Maximiano imperatori dicto, idem locus vocatur *Geforigia*; credo inde, quod Celticâ lingvâ dicebatur *Geforich*, & variante dialecto *Geforick*. Omnium corruptissimè legitur in Notitiâ imperii, Portus *Apatiatus*, pro *Gessoriacus*. Pagum fuisse *Gessoriacum*, testatur Plinius lib. iv, cap. xvii: *Menapii, Morini, Oromansaci, juncti pago, qui Gessoriacus vocatur.* Ex hoc loco magnus vir, mihiq; quondam amicissimus, Iosephus Scaliger, in quemdam Aufonii locum commentans; *Pleraque, inquit, Gallia olim non 40 solum per civitates, sed & per pagos habitabatur. sic apud Plinium pagus Gessoriacus intelligitur non de uno vico, sed de magno modo agri, atque adeò de unâ gente, quantumvis numerosâ. nam sine dubio totus ille tractus, qui pertinet à Normannis Belgis ad Bononiam, dicebatur Gessoriacus pagus. Bononiam verò Gessoriacum dictam fuisse, charta notitiæ imperii facile declarat. in eâ enim scriptum, Gessoriacō, quod nunc Bononia. Ne credas, umquam Bononiam Gessoriacum dictam fuisse: semper enim eam adpellationem habuit. Sed esse urbem seu civitatem pagi Gessoriaci. Sic possumus dicere Bituriges Vibisci, quod nunc Burdigala: non quod Burdigala sit Bituriges Vibisci; sed quod Biturigum Vibiscorum. Sic Bononia non est Gessoriacus; sed Gessoriaci pagi.* Hæc uti satis probentur, vehementer ego vereor. Ac primum certè in eo satis enormiter erratum, quod Mo- 50 rinorum fines ad Normanniam usque extenduntur. nam & Ambiani, & Atrebatenses quondam, post verò hos Brianni, & Oromansaci, inter Normanniam ac Bononiam, litus oceani accoluerunt. Burdigalam posse adpellari *Bituriges Vibiscos* quia fuit Biturigum Vibiscorum, id equidem facile concefferim; quando etiam alia per Galliam opida posteriori sæculo ipsarum nationum nominibus adpellata fuisse, supra

suprà ipse ostendi. verùm id eâ ratione istis in opidis factum, quia suæ quodque nationis fuere capita: quod de Bononiâ haud temerè adfirmaveris. quidpe Ptolemæus, præcipua cujusque nationis opida per omnem Galliam enarrans, in Morinis unam recenset Tervannam; ceu & ipsam nationis suæ caput. unde in libello etiam provinciarum civitatumque Galliæ, *Morinûm*, adpellatur *civitas*, alia ab *civitate Bononiensium*; quemadmodum in eâdem provinciâ Belgicâ secundâ, *Remorum*, *Suessionum*, *Veromanduorum*, *Atravatum*, *Salvanectum*, & *Ambianensium civitates*, suæ quodque nationis capita. Tum verò opida illa, quæ nationum suarum nominibus adpellata fuerunt, antiqua sua ac propria vocabula prorsus amiserunt: quod de Bononiâ nullò modo dici potest. multo quidpe recentius Bononiæ vocabulum, quàm Gessoriaci. Sed vocem *pagus*, sæpè *vicum* antiquis scriptoribus significare, vulgò notum est. *Gessoriacum* locum fuisse, sive vicum, ædificiis constructum, ad quem commodissimus in Britanniam trajecturis portus; non verò regionem integram, latè patentem, testatur disertè contra Scaligerum Svetonius, prædicto in loco; *A Massiliâ*, inquit, *Gessoriacum usque pedestri itinere confecto, inde transmisit*. item Florus dicto lib. I, cap. XI; ubi comparationem facit inter primordium imperii Romani & summum ejus fastigium: *Idem tunc Fesula, quod Carra nuper; idem nemus Aricinum, quod Hercynius saltus; Fregella, quod Gessoriacum; Tiberis, quod Euphrates*. Locum scilicet cum loco, non regionem cum regione confert. *Fregella* autem opidum erat Latii. Sic Plinius quoque lib. IX, cap. XVI, de Britannia, *Hæc abest*, inquit, *à Gessoriaco, Morinorum gentis litore, proximo trajectu*, L M; certum locum, quem postea cap. XXIII, *portum Morinorum Britannicum* adpellavit, indicare voluit, non verò regionem. adsimiliter Antoninus & tabulæ itinerariæ auctor certum locum, certis passuum millibus à proximis locis distantem, designare voluerunt; non integræ regionis tractum. sic denique Ptolemæus quoque Gessoriacum suum, *ἡ πύλιον Μορίων*, id est, NAVALE MORINORUM: quod vocabulum non toti latioris regionis tractui, sed certo portui attribuere voluit. Notandum heic tamen in Ptolemæo; quemadmodum mirus in reliquis etiam Galliæ ordinandis turbator, sic Icio quoque promontorio perperam Gessoriacum navale eum postposuisse.

Ceterum celeberrimum frequenti è Galliâ in Britanniam com meatu fuisse hunc vicum, ex quo Claudius imperator magnam insulæ partem Romano imperio subjecit, splendidisque ædificiis, quibus Romanorum duces, legati, ac præfecti insulæ exciperentur, exornatum, haud dubium est. quapropter ad hunc etiam locum pertinere arbitror, quæ Plinius, lib. XII, cap. I, de Morinis narrat, his verbis: *Sed quis non jure mireretur arborem, umbra gratiâ tantum, ex alieno petitam orbe? Platanus hæc est: per mare Ionium in Diomedis insulam, ejusdem tumuli gratiâ, primum in vecta; inde in Siciliam transgressa, atque inter primas donata Italiæ: & jam ad Morinos usque per vecta; ad tributarium etiam pertinens solum, ut gentes vectigal & pro umbrâ pendant*. Ex dictâ celebritate pagus tandem evasit opidum, jam secundum mutato nomine, BONONIA dictum. quod nomen primi scriptorum retulerunt, Eutropius, lib. IX, in vitâ Diocletiani imperatoris; auctor tabulæ itinerariæ; & Marcellinus lib. XX, Constantio Augusto X, Iuliano III Coss. id est, anno Christi cccclx. Panegyricus incerti auctoris, Constant. Aug. dictus, disertè id *Bononiense* adpellat *opidum*: & prædictus Olympiodorus in historiâ Honorii senioris, & Theodosii, Honoriique junioris *πόλιν*; ut suprâ relatum: eodemque vocabulo Sozomenus lib. IX, in eâdem historiâ. hinc in libello provinciarum civitatumque Galliæ, inter primarias Belgicæ secundæ civitates computatur *Civitas Bononiensium*, proxima à civitate Morinûm, quæ fuit *Tervanna*, ut mox infrâ ostendetur.

At postquàm Bononiam fuisse Gessoriacum, eundemque Icium portum, Cæsaremque hinc Dubrim adpulisse, satis abundè ostensum est; de distantia nunc etiam inter hæc loca, quia tam diversa auctores tradere videntur, paucis indicandum. Nulla sanè ratio erat, cur Cæsaris eâ de re fides in dubium vocaretur; quando is imperator Rom. exercitus, ipse oculis suis lustravit, & quater fretum hoc ultro citroque cum exercitu emensus est. Ego equidem, quum sæpius idem ultro citroque trajicerem, diligentiori curâ latitudinem ejus notavi. ac nuper, quum hæc eadem commentantem, generis nobilitate, rerum multarum usu, & animi prudentiâ splendidissimus

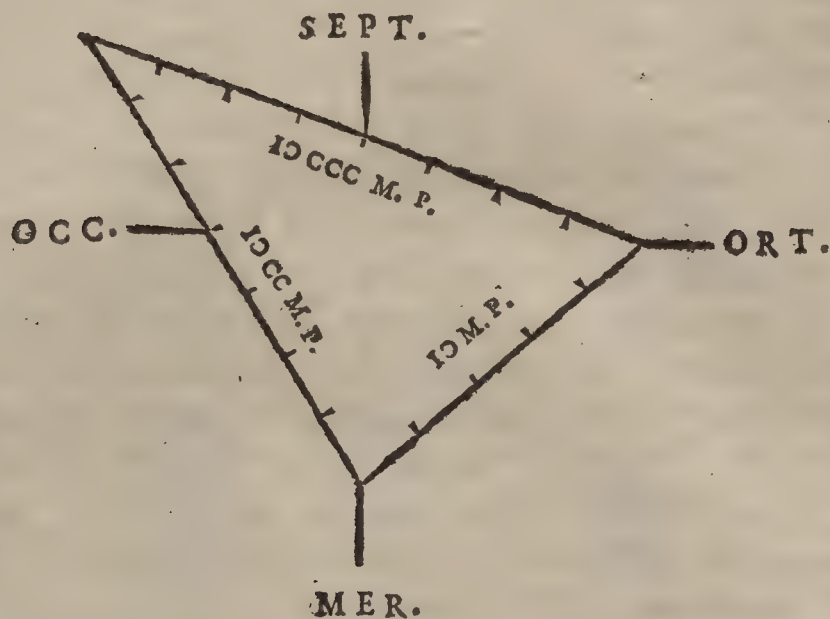

Thomas Wallerus, piæ memoriæ, equestris dignitatis vir, arcis Dubrensis & v
portuum in Angliâ propræfectus, me per aliquot menseis apud se in eadem arce per
summam humanitatem detineret; occasione eâ oblatâ, quàm curatissimè omneis,
qui certiozem aliquam rationem reddere poterant, maximè verò nautas, eâ de re
percunctatus sum. sic tandem ex uno atque constanti omnium ore reperi: Brevissi-
mum intervallum inter promontorium insulæ vulgò dictum *the Nasse*, vico *S. Mar-*
geret proximum, & promontorium Gallia, vulgò adpellatum *Blacknes*, *xxii* cir-
citer esse milliarium Anglicorum; quæ totidem respondent millibus passuum Ro-
manorum: proximum autem trajectum, inter Caletum & Dubrin, *xxviii* mil-
liarium: commodissimum denique, inter Bononiam & Dubrim, quæ Cæsar me- 10
avit, mill. *xxxii*; quæ æqua fermè est mensura Cæsaris. Hac igitur ratione tan-
dem ad veram ejus de *portu Icio* mentem penetravimus: qui postmodum *Gessori-*
acus, postremò *Bononia* dictus. De cetero quod Plinium ac Dionem attinet; mi-
ror ego, neque Ortelium, neque alios illos, quibus temerè credidit Ortelius, hac de
re legisse Æthicum, vel Bedam. quorum ille, in descriptione Europæ, sic ait: *Brit-*
tannia habet à meridie Gallias. cujus proximum litus transmeantibus civitas aperit, qua
dicitur Rutubi portus. unde haud procul à Morinis in austro positos Menapios Batavosque
prospectant. Beda verò, in historiâ Anglorum, lib. *i*, cap. *i*, ita: *Britannia habet*
à meridie Galliam Belgicam. cujus proximum litus transmeantibus aperit civitas, qua di-
citur Rutubi portus: qui portus à gente Anglorum nunc corruptè Reptacestir vocatur; inter- 20
posito mari à Gessoriacò, Morinorum gentis litore, proximo trajectu, milliorum quinqu-
aginta; sive, ut quidam scripsere, stadiorum quadringentorum quinquaginta. Plinii
heic cum intelligere *L* millia passuum, & Dionis *σταδίων πενήκοντα καὶ τετρακοσίαις*, ne-
mini dubitare licet. Patet igitur ex his Æthici Bedæque verbis satis clarè, proximum
illum Plinii trajectum, non inter proxima fuisse promontoria; quorum hoc in Gal-
liâ *Icium*, illud in Britannia *Cantium* vocatur: sed inter duos portus *Gessoriacum*, &
Rutupias. quorum hunc hodiè esse opidum *Sandwich*, vel potius ruinas castelli haud
procul siti, vulgari vocabulo *Richborrow* (quod veteris nominis vestigia quodam-
modò servat) satis validis certisque documentis à doctissimo viro, Guilielmo
Camdeno, in Britannia descriptione, demonstratum est. Inter dictum autem ca- 30
stellum, & opidum Bononiam, navigatio est millium paullo minùs *L*. Dionis e-
quidem, prædicto lib. *xxxix*, verba de Britannia hæc sunt: *Ἡ δὲ δὴ χώρα αὕτη ἀπέ-*
χει μὲν τῇ περὶ τὴν Κελτικὴν καὶ Μωρίνας, σταδίων πενήκοντα καὶ τετρακοσίαις, τὸ συνολικόν.
id est: *Hæc regio abest à continente Belgicæ, quæ Morini incolunt, stadiis ccccl, ad mini-*
num: id est, millibus passuum lvi, cum passibus ccl. Sex millia *cc* que passus licet
ultrâ, quam Plinius, addidit; tamen hanc distantiam haud dubiè de proximo tra-
jectu inter dictos portus acceperat; quam postea perperam duobus suprà dictis pro-
montoriis tribuit. Ptolemæus certè, in tabulis Gallia & Britannia, inter eosdem
portus intervallum ponit millium passuum *liv*. Strabonis verba, lib. *vi*, hæc
sunt: *Παρεὶ τῷ Μορίνῳ ἐστὶ καὶ τὸ Ἰπὸν ὃ ἐχρήσατο ναυαγεθῶν Καῖσαρ ὁ θεὸς, διαίρων εἰς νῆσον.* 40
νῆσον δὲ ἀνήχθη, καὶ τῇ ὑπεραία καλῆρε, περὶ τελέρτιον ὦραν, τὴν ἑκοσὶ σταδίων τῇ διαίῳ τελέ-
Caes. hoc est: *Apud Morinos est & Itium: quo navali est usus divus Cæsar, quum in insulam*
transmitteret. Solvit autem noctu: & postridiè circa horam iv adpulit ad insulam; navi-
gatione cccxx stadiorum perfecta. Hæc equidem partim falsa, partim satis rectè ac verè
memorata: modò rectè ab Ortelio & aliis intellecta fuissent. Cæsar, ut suprà retuli,
tradit, se *horâ circiter diei iv Britanniam attigisse*; nempe ad Dubrensem portum,
ut suprà ostensum. hinc verò se *horâ ix, circiter millia pass. viii progressum, a-*
perto ac plano litore naveis constituisse, militemque exposuisse; id est, ad suprà dictum
castellum *Sandowne*, quod *viii* millibus à Dubrensi portu abest. Ab *Icio*, sive
Bononiensi portu, *xxxii* esse dixi millia ad Dubrim. his igitur *viii* illa si ad- 50
das; habebis numerum millium in universum *xl*; quæ sunt stadia *cccxx* Strabo-
nis. In eo itaque à Strabone erratum, quòd duos diversos Cæsaris adpulsus in unum
primum confudit. Diodori error multo maximus est: qui *Cantium* promontorium
C tantum stadiis, id est, millibus *xii*, cum passibus *ix*, à continente Gallia abesse
scribit, in lib. *v*. Sed de *Itio* portu, & trajectu inter Galliam Britanniamque satis.
Nunc

Nunc reliqui quoque duo illi portus, eidem Cæsari memorati, indicentur. Hi non tam portus erant commodi atque celebres, quàm litora portuosa, ubi exigente necessitate naves statui poterant. quæ nunc etiam non nisi à piscatorum navigiis frequentantur. De his sic Cæsar comment. IV: *Navibus circiter xxc onerariis coactis, contractisque in Icium portum, quot satis esse ad duas legiones transportandas existimabat; quidquid præterea navium longarum habebat, quæstori, legatis, præfectis, distribuit. huc accedebant xviii onerariæ naves, quæ ex eo loco millibus passuum viii vento tenebantur, quò minùs in eundem portum pervenire possent: has equitibus distribuit. ac mox: P. Sulpicium Rufum legatum, cum eo præsidio, quod satis esse arbitrabatur, portum tenere iussit. His constitutis rebus, nactus idoneam ad navigandum tempestatem, tertiâ ferè vigiliâ solvit; equites in ulteriorem portum progredi, & navis conscendere, ac se sequi iussit. & postea, eodem commentario: His rebus pace firmatâ, post diem quartum, quàm est in Britanniam ventum, naves xviii, de quibus supra demonstratum est, quæ equites sustulerant, ex superiori portu leni vento solverunt. En; quem paullo antè ulteriorem, postea superiorem adpellat portum. videndum igitur, quænam superior, quæ item inferior regio ei dicatur. Verbis modò citatis hæc continuò subtextit: Quæ quum appropinquarent Britannia, & ex castris viderentur; tanta tempestas subito coorta est, ut nulla earum cursum tenere posset: sed aliæ eodem, unde erant profectæ, referrentur; aliæ ad inferiorem partem insulæ, quæ est propius solis occasum, magno sui cum periculo, dejicerentur. commentario autem v; Insula, inquit, naturâ triquetra; cuius unum latus est contra Galliam: huius lateris alter angulus, qui est ad Cantium (id est, promontorium Cantium, supra dictum; nunc vulgò the Nasse, propè Dubrim) quò ferè omnes ex Galliâ naves adpelluntur, ad orientem solem; inferior (nunc The landes end) ad meridiem spectat: hoc latus tenet circiter millia passuum 15. alterum vergit ad Hispaniam, atque occidentem solem: quâ ex parte est Hibernia, dimidio minor, ut existimatur, quàm Britannia; sed pari spatio transmissus, atque ex Galliâ est in Britanniam. & mox: huius est longitudo lateris, ut fert illorum opinio, 1000 millium passuum. tertium est contra septentrionem: cui parti nulla est objecta terra; sed ejus angulus lateris maximè ad Germaniam spectat: huic millia passuum 1000 in longitudinem esse existimatur. Quantum ego hinc inde ex auctoribus colligere queo, ea dabatur antiquis temporibus Britannia insulæ à geographis figura, uti occiduum latus, maximè verò angulus, quod Polerium promontorium Ptolemæo, nunc vulgò accolis The landes end, id est, Finis terræ, adpellatur, Hispaniam spectarent: quâ ratione dictum latus in occidentem brumalem, angulus verò in meridiem deducebatur. id quod ex dictâ Cæsaris descriptione clarè patet; clariùsque noscitur è Strabonis lib. IV. Η δὲ Βρετανικὴ, τρίγωνος μὲν ἐστὶ τῷ σχήματι· παραβέβληται δὲ τὸ μέγιστον αὐτῆς πλευρὸν τῇ Κελτικῇ, τῇ μήκῃς δ' ὑπερβάλλον, ἢ ἑλλείπον. ἐστὶ γὰρ ὅσον τετρακιχλίων καὶ τῇ ὑπερβίῳ ἐκάτερον· τὸ τε Κελτικὸν δὲ τῇ ἐκβολῇ τῇ ῥωτῇ μέχρι πρὸς τὰ βόρεια τῇ Πυρηνῇ ἀκρὰ, τὰ κατ' Ἀκχίτανίαν, καὶ τὸ δὲ κατὰ Κανίξ, τῇ κατ' ἀντικρὺ τῇ ἐκβολῇ τῇ ῥωτῇ, ἐθνωτῶτα σημεία τῇ Βρετανικῇ μέχρι πρὸς τὸ ἐσπέρειον ἀκρον τῆς νήσου, τὸ κατὰ τὴν Ἀκχίτανίαν, καὶ τὴν Πυρηνῇ ἀντικρὺ μένον. Hoc est: Britannia figurâ est triquetra. latissimum ejus latus juxta Galliam protenditur, longitudine nec majori, nec minori: utrumque enim latus IV CIO, & CCC, vel CCC stadia porrigitur: Gallicum, ab Rheni ostiis, usque ad septentrionalem Pyrenæi excursus, juxta Aquitaniam; Britannicum verò à Cantio (quod punctum Britannia maximè orientale est, Rheni ostiis oppositum) usque ad occidentalem insulæ excursus, juxta Aquitaniam Pyrenæo objectum. Hæc satis imperitè, ut innumera alia eo sæculo. sed multo tamen ignorantius ea, quæ postea de Hiberniâ sequuntur, in hisce verbis: Εἰσὶ δὲ καὶ ἄλλαι περὶ τὴν Βρετανικὴν νῆσοι μικραὶ· μεγάλη δὲ ἡ Ἰέρη, πρὸς ἀρκιον αὐτῇ παραβέβλημένη, περιμήκῃς μάλλον ἢ πλάτος ἔχουσα. id est: Sunt & aliæ circa Britanniâ insulæ parvæ, & magna Ierna, versùs septentriones juxta Britanniam porrecta, latior quàm longior. Sic & Pomponius Mela, lib. III, cap. VI. Supra Britanniam Iverna est, penè par spatio; sed utrimque equalis, tractu litorum oblonga. Sed Cæsaris mens de Britannia insulæ positu quò clariùs perspicitur, figuram heic triquetram, lateribus in sua quoque millia descriptis, adponam.*

Tertius heic angulus, inter septemtriones occasumque solis Cæsaris ex sententiâ positus, quomodo Germaniam spectaverit, quod ille tradit, equidem ego haud video. Ita sanè; quàm maximè Germaniam (intellige veterem, in Norvagiâ) spectat, apud Orcades insulas, si verum germanumque toti insulæ tribuas situm. unde rectissimè Tacitus, in vitâ Agricolæ: *Britannia spatio ac cælo in orientem Germania, in occidentem Hispania obtenditur: Gallis in meridiem etiam inspicitur: septemtrionalia ejus, nullis contrâ terris, vasto atque aperto mari pulsantur.* Sed & ipse Cæsar scire poterat, Germaniam non in occasum æstivi solis à Rheni ostiis prospicientibus esse sitam, Britanniaque ab septemtrionibus obtensam: modò paullo diligentius ea, quæ erant perscribenda, cum animo reputasset. At de incuriâ ejus in conscribendis commentariis suis alibi commodiore loco esse poterit sermo. nunc ad institutum revertor. Cæsar igitur, dum inferiorem vocat angulum, qui in meridiem prospicit; alterum illum, qui in orientem versùs est ad Cantium, superiorem sese intellexisse, liquidò indicat: & quia ea insulæ pars, quæ propius est solis occasum, inferior eidem dicitur; superior haud dubiè est, quæ in ortum spectat. unde jam concludo; superiorem sive ulteriorem ab Icio seu Bononiâ portum itidem fuisse versùs ortum; vel potiùs septemtrionem: non attollitur enim litus hoc, à Bononiâ & meridie procedendo, in ortum, sed septemtrionem. & quia viii millibus passuum inde distitum tradit, haud dubito, quin idem fuerit, quem nunc in comitatu Bononiensi vulgò incolæ dicunt *Le havre d'Ambletæul*, id est, portum *Ambletæliensem*. Hinc jam est, quod Cæsar xviii onerarias naveis ex eo loco millibus passuum viii vento detentas fuisse ait, quò minùs in eundem portum pervenire possent. scilicet vento, qui versùs septemtrionem in Britanniam navigantibus, & mox Cæsari, operam dabat, tenebantur, quò minùs versùs meridiem in Icium portum navigare quirent. Hæc igitur de secundo portu.

De tertio, in eodem commentario iv, quum ex insulâ in continentem regrederetur Cæsar; Ipse idoneam, inquit, tempestatem nactus, paullo post mediam noctem naveis solvit. quæ omnes incolumes ad continentem pervenerunt. Ex his onerariæ duæ eodem portu, quos reliquæ, capere non potuerunt; sed paullo infra delatæ sunt. Eisdem portu, id est, Bononiensem & Ambletæliensem capere nequiverunt; sed paullo infra Bononiam delatæ sunt. Proximus infra Bononiam, versùs meridiem, portus est in ore fluminis Cancii, ad quod hodiè opidum vulgari vocabulo *Estaples*. in hunc duas istas naveis delatas opinor. Hinc igitur, ex navibus, ut inquit Cæsar, quum essent expositi milites circiter ccc, atque in castra, Bononiam, contenderent; Morini, quos Cæsar, in Britanniam proficiscens, pacatos reliquerat, spe prædæ adducti, primò non ita magno suorum numero circumsteterunt, ac, si sese interfici nolent, arma ponere jusserunt. quum illi, orbe factò, sese defenderent, celeriter ad clamorem, hominum circiter millia vi convenerunt. Quare nuntiata, Cæsar omnem ex castris equitatum suis auxilio misit. Interim milites impetum hostium sustinuerunt; atque amplius,

plius horis iv fortissimè pugnauerunt: & paucis vulneribus acceptis, complureis ex his occiderunt. Postea verò quam equitatus in conspectum venit; hostes, abjectis armis, terga verterunt: magnusque eorum numerus est occisus.

Hi igitur tres sunt Morinorum portus, à Cæsare memorati. de quibus in universum sic comment. v, quum secundo in Britanniam trajecturus esset: *His rebus gestis, Lebieno in continente cum III legionibus & equitum millibus II relicto, ut portus tueretur, & rei frumentariae provideret; & quæ sequuntur.*

Ceterum opida Cæsaris ævo Morinos nulla habuisse, jam antè ostensum est. post Cæsarem primum memoratur Ptolemæo Ταροῦννα, TARVANNA; quod apud Antoninum alias TARVENNA, alias TAROVENNA, in tabulâ Tervanna adpellatur. Destructi per Carolum Quintum imperatorem vestigia hodièque visuntur in Artesiâ, ad Legiam flumen, vii mill. passuum ab Fano Audomari, nomine Teroanne.

Itinera porro per Morinorum agros describuntur hoc modo:

Antonino;

Tabulæ;

A portu Gesoriacensi
Tarvenna XVIII.
Castello VIIII.
Viroviacum XVI.
Tornacum XVI.

Gesogiaco, quod nunc Bononia
Castello Menapiorum XXIIII
Virovino XII.
Turnaco XI.

Antonino:

Antonino:

A Castello per compedium
Tornacum usque:
Menariacum XI.
Tornacum XVIII.

Castello
Menariacum XI.
Nimetacum XVIII.
Camaracum XIII.

30 Ex his in Morinorum agro fuerunt, præter Gesoriacum & Tarvennam, jam antè dicta, Castellum, Menariacum, & Viroviacum.

CASTELLUM hodiè nomen servat, paullo tamen emollitum, & in s mutato, vulgò Cassel dictum. Romanorum id esse opus, ipsum nomen Latinum prodit. Ab hoc ad Gesoriacum millia sunt xxxiv, ad Tervannam xiv. in primo igitur Antonini itinere x corruptum est in v; & in primo item tabulæ tertium x interiit.

MENARIACUM, inter Castellum & Nemetacum, hodiè esse vicum in lævâ Legiæ amnis ripâ, Germanis Merghem, Gallis Merville dictum; cum nomen, tum itineris tractus indicant: nec dissentit intervallum xi millium passuum, quæ sunt hodiè inter Cassel, & Merghem. hinc verò quum Nemetacum, id est, Arras usque millia numerentur circiter xxvii; alterum x in Antonino intercidisse certum est. ab eodem vico ad Tornacum usque millia sunt xxx; pro quibus mendosè itidem in Antonino xviii. In tabulâ Castello adposita est vox Menapiorum. quam vitiosam esse, etiam alii ante me animadverterunt: vertendamque censuerunt in Moninorum; haud dubiè opinati, uti illud in Menapiis ad Mosam dictum fuit Castellum Menapiorum; sic hoc in Morinis cognominatum fuisse Castellum Morinorum. Verum horum ego opinioni haud temerè subscripserim. nam quanta adfinitas, seu similitudo inter duo ista gentium vocabula? nisi fortè has literas M.... orum in utroque pareis esse contendas. quæ tamen neque ipsæ fortassis sic fuere in archetypo. Ego scriptum fuisse censeo Menariacum, quemadmodum apud Antoninum in eodem itinere à Castello per compedium Tornacum usque. nam in sequenti etiam itinere à Castello Camaracum est Menariacum per e. Numerum quoque inter duas istas voces Castello & Menariacum, x, vel xi millium, ut apud Antoninum, interpositum fuisse haud dubito. M. Velferi heic minimè omnium placet sententia; qui omnino in tabulâ Castellum Menapiorum legendum eo argumento

argumento adferit, quòd olim hoc tractu *Menapiscus* fuerit *pagus*; quod ille Divao, quem & nos suprà citavimus, credidit. *Menapiscus* heic si umquàm fuit *pagus*, certè tempore auctoris tabulæ nondum fuit. quod vel ex uno satis patere puto Marcellino: cujus ætate, quamquàm Franci Mosam transgredi cœperint, tamen major Menapii agri pars incolis suis etiam tum mansit. & licet pulsi tunc fuissent, poterant in proximos Betasiorum vel Morinorum agros concedere: in extremos horum fineis, versùs reliquam Galliam & occidentem solem, confugere haud opus habebant: nec facile eò usque ab incolis intromissi fuissent. nec Romanis quidem omnium harum terrarum dominis, eò eos conferendi ulla fuit causa.

VIROVIACUM nunc esse vicum, eidem Legiæ amni adpositum, nomine 10 vulgari *Werveke*; cum nomen, tum situs produnt: ipse namque Antoninus, dum compendiosum à Castello Tornacum usque iter per Menariacum designat; eo ipso illud per Viroviacum, cujus antè meminerat, longinquius esse indicat. In tabulâ, eodem itinere corruptam esse vocem *Virovino*, pro *Viroviaco*, nemini dubium esse potest.

De cetero, Notitia imperii militeis habet *Cortoriacenses*. quos cognomentum traxisse ab opido Morinorum, quod prædicto amni impositum, olim Romanis dicebatur *CORTORIACUM*, nunc verò vulgò Germanis incolis adpellatur *Cortryck*, Gallis *Courtray*; nemo ambigit.

In eâdem Notitiâ hæc leguntur verba: *Sub dispositione viri spectabilis, ducis 20 Belgicæ secunda: Equites Dalmatæ; Marcis, in litore Saxonico*. Hic locus, cui nomen *MARCI*, haud dubiè is est, qui hodièque, paullo supra portum Ambletœliensem, dicitur vulgari vocabulo *Marquise*.

CAP. XXIX.

De TOXANDRIS, sive TAXANDRIS.

30 **S**elandicas insulas Mattiacorum quondam incoluisse gentem, vulgus geographorum hujus ætatis ingenti errore (quo summos etiam implicitos video viros) statuit: omnes hac unâ ratione ducti, quia auctor noster, in libro de Germaniâ, sermonem de Mattiacis conjungit cum sermone de Batavis; quos Rhæni amnis insulam ad mare oceanum tenuisse, constat. Horum opinio, quàm falsissima, infra, lib. III, in Mattiacorum descriptione, pluribus argumentis disturbabitur. nunc veros dictarum insularum antiquos incolæ ostendere conabor.

Trans Morinos igitur Menapiosque, quæ nunc Selandicæ atque Hollandicæ sternuntur citra Mosæ ostium insulæ, populi olim incoluere, quorum Cæsar meminit belli Gallici Comment. VI, his verbis: *T. Labienum, cum legionibus III, ad 40 oceanum versùs, in eas partes, quæ Menapios attingunt, proficisci jubet*. & paullo post, eodem commentario, eadèmq; historiâ de Ambiorige Eburone: *Sed certè, clam dimissis per agros nuntiis, sibi quemque consulere jussit. quorum pars in Arduennam silvam, pars in continetis paludes profugit. qui proximi oceano fuerunt, ii in insulis sese occultaverunt, quas æstus efficere consueverunt*. Obstrepit heic sæpè suprà dictus chorographus, adversarius noster, his verbis: *Sanè iis ex Cæsaris verbis intelligi videntur insula, quæ modò ab æstum & maris recessum supra aquas exstarent; modò ob ejusdem æstus accessum infra undas contectæ laterent: cujusmodi loca à populis non incolî, sed ad breve tantum tempus effugia incolentibus præbere possunt. Quin & priori testimonio tantum abest, ut ullam Cæsar mentionem faciat gentium, quæ iis in insulis essent, ut ne Me- 50 napiorum quidem ditionem ipsam, sed partestantum, quæ Menapios attingerent à Labieno aditas innuat*. Ecquid tu credis, mi homo, Selandicas insulas Cæsaris temporibus maris accessibus totas fuisse opertas; an verò alias tibi fingis insulas, oceano nunc planè absorptas. Neutrum temerè adnueris. nam hoc ex Batavorum insulæ longitudine, quàm eandem ferè, ut olim fuit, etiamnunc manere infra patebit,

bit, falsum esse convincitur: illud ne puer incola crediderit, cui notum, plūs in dies in-
vectum fuisse hactenus oceanū, quā a vectum. Labienum ipsas insulas Selandicas non
ingressum, si ita vis, concedam tibi. at quid inde? an insulæ igitur fuere sine incolis?
Non sequitur. Si ab incolis habitatæ; quæro à quibus? an non ab iis, quos heic *Cæsar*
oceanō facit proximos, in insulas sese occultantibus? Omnino sic arbitror. nam alienos facit
à Menapiis; & ubi Morinos intelligit, hoc nomine eos indicare ubique solet. Quo-
modò autem sese homines in illis tuis insulis occultare potuerunt, si ipsæ insulæ vix
iv, vel v horis supra undas exstiterunt? Egregium miseris suffugii solamen, quos
post v horarum spatium Labienus, in litore cum legionibus operiens, undis interire
10 visurus, aut egredienteis armis suis trucidaturus erat. Sed missum te facio. ad mea
revertor. Nomen Cæsar dictis insulis nullum tribuit. at Plinius lib. iv, cap. xvii,
TOXANDROS incolas adpellat. quod nomen an Cæsaris etiam ævo obtinuerint,
nec ne, haud facile dixerim. Plinii verba hæc sunt: *Gallia omnis, Comata uno nomine*
adpellata, in tria populorum genera dividitur, omnibus maxime distincta. à Scaldi ad Sequa-
nam Belgica. & postea: A Scaldi incolunt extera Toxandri, pluribus nominibus; deinde
Menapii, Morini. Scilicet extra à Scaldi, inquit, quia antea Scaldi provinciam Belgicam
finiverat. extra Scaldim Germani incolebant Cisirhenani; in quibus Toxandri. unde
eodem libro antè, cap. xiii, *Totum autem, inquit, hoc mare, ad Scaldin usque fluvium,*
Germanica accolunt gentes. Et quamvis paullo obscurior iste de Toxandris, cap. xvii,
20 sermo; tamen, quia Menapii extra Scaldin, primum ad Rhenum, dein verò, ingressis
huc Sicambris, ad Mosam usque fuerunt; Toxandros quoque inter eadem flumina
incoluisse credere fas est. quin etiam mox infra, Gugernos ac Batavos in Belgicâ pro-
vinciâ recenset; qui tamen & ipsi extra Scaldin fuere. *Rhenum autem, inquit, accolentes*
Germania gentium, in eadem provinciâ, Nemetes, Triboci, Vangiones; hinc Vbii, colonia A-
grippinensis, Gugerni, Batavi, & quos in insulis diximus Rheni. Populi igitur, quos in
oceanī insulis recenset Cæsar, nulli alii fuerunt, quā qui à Plinio, nomine TOXAN-
DRI, in litoralibus computantur, inter Batavos, Menapios, ac Morinos. Ad dicta
Plinii verba ita contra me notat chorographus: *Quibus Plinii verbis quid aliud efficia-*
tur, non video, nisi Toxandros statim à Scaldi oceanum & Menapios versùs egisse; Menapios
30 *inquā, qui Mosā & Rheno propiores tunc agebant.* Fatetur intra Scaldim Mosamque co-
luisse ad oceanū Toxandros; Selandicas tamen tenuisse insulas, totā eā disceptatione
negat. quæro igitur, quinam populi eas tunc incoluerint? nā præter Toxandros nulli
heic ab auctoribus nominantur, nisi Batavi, Menapii & Morini. quorū tamen nullos
ibi locare audeat. nequidquam igitur obloquitur. Cattos incoluisse, videat, quomodò
nudā vocabuli similitudine, quæ est in loco *Cats*, satis probare queat. eadem quidpe
ratione alius, *Marsos, Semnones, Saxones, Frisios, Theuringos,* Germanicas gentes ab Italiæ
Marsis, Galliæ Senonibus, Asiæ Sasonibus ac Phrygibus, Thraciæ Tyragnetis deduxerit. Me-
napios attigisse istos insulanos, disertè testatur Cæsar, loco prædicto. Morinis itē fuisse
finitimos, patet ex his verbis: *quorū pars in Arduennam silvā, pars in continenteis paludes*
40 *profugit. qui proximi oceanō fuerunt, ii in insulis sese occultaverunt.* nā in Arduennā silvā
fugerunt Nervii; ad quos silva pertinuit: in continenteis paludes Menapii ac Morini;
quorū eas fuisse, supra demonstratū est. Limiteis igitur ego statuo Toxandris, ab oc-
casu solis æstivi, oceanum: à septentrione Mosæ antiquum alveum; quo à Bata-
vis determinabātur; ut fusiùs infra docebitur: ab ortu & meridie flumina & euripos,
quibus dictæ Selādicæ Hollandicæq; insulæ à proximā continēte separantur. *In insulis*
sese occultaverunt, inquit Cæsar, *quas æstus efficere consueverunt.* continens igitur fuit an-
tea terra Selandia; nec nisi majoribus oceanī æstibus interfusa: id est, accessu maris
fiebant insulæ; recessu iterū continens: quod verbū *consueverunt,* disertè indicat. Sic
& Diodorus lib. v, de Vecti & aliis inter Britanniam Galliamque insulis, sub Au-
gusto imperatore scripsit: Ἰδιον δὲ τι συμβαίνει περὶ τὰς πλεονεχίας νήσους, τὰς μέλας καὶ κραιβάς
50 καὶ τὴν Εὐρώπης καὶ τὴν Βρετανικῆς. κατὰ μὲν γὰρ τὰς πλεονεχίας τὰς μέλας πόρτα πλεονεχίας,
νήσοι φαίνονται· κατὰ δὲ τὰς ἀμπώτους, ἀπορρέουσας τὴν θαλάσσης, καὶ πολὺν τόπον ἀναξεραινέουσας,
θεωρεῖται χερρόνησοι. hoc est: *Peculiare autē quiddā accidit insulis hisce vicinis, quæ Europā*
Britanniāq; interiacet. nā freto interjecto per æstus inundationē aquis oppleto insula adparēt.
decedēte verò per reciprocationē mari, ingēs loci spatiū aquis defectū peninsularū speciē reddit.
Sive igitur Diodorus, inter alias, Selandicas quoq; intellexerit insulas, sin minus; eadē

certè earum tunc fuit species. unde nunc etiam Vectis insulæ, & Selandicarum eadē est conditio. Huic tamen verbo *conferunt* adversari videntur alia Cæsaris verba comment. 1v, super Rheno amne perscripta: *Vbi oceano appropinquat, in plureis diffluit parteis, multis ingentibusque insulis effectis; quarum pars magna à feris barbarisque nationibus incolitur; ex quibus sunt, qui piscibus atque ovibus avium vivere existimantur: multisque capitibus in oceanum influit.* His verbis insulas Selandicas, hisque proximas Holländicas, ipsiusque Hollandiæ Geldriæque parteis, quæ Batavorum fuit insula, intelligi, haud obscurum est. multas enim ingenteisque ait insulas Rhenum efficere; quæ nullæ aliæ esse possunt. At unam solam Batavorum insulam effecisse flumen id Cæsaris ævo, Vahalisque alveo Mosæ ostio ab meridie terminatum fuisse, nec ultra quidquam ei in Selandicis insulis tributum; ex Plinio ac Tacito certis, ut post monstrabitur, documentis colligas. Quid igitur ille multas? nec multas solum; sed ingenteis? Non me fugit, jam dudum imperitiores quosdam veteris geographiæ historiæque verba hæc ad totam Hollandiam Geldriæque partem, quatenus Isalâ amne terminatur, & insulas Hollandiæ septentrionalis, Frisiæque, *Texel, Flieland, Schelling, Ameland*, flectere; his maximè verbis ductos: *ex quibus sunt, qui piscibus atque ovibus avium vivere existimantur*: quod insulæ tribuunt, quæ vulgari vocabulo dicitur *Eyerland*, id est, *Ovorum terra*. At meminisse eos oportuit, multis annis post, quàm Cæsaris conscripti fuerunt commentarii, Drusum fossam Rhenum inter Isalamque amneis duxisse; quâ tandem ista Hollandiæ Geldriæque pars Rheno, velut insula, inclusa fuit. Si igitur Drusus primum inclusit, quî somniare Cæsaris potuit, Drusum id facturum; insulasque ibi fore, quarum una nunc *Eyerland* adpellatur? Respondere ad hæc voluit chorographus, Cæsaris hisce verbis præmissis: *Mosa profluit ex monte Vosgo, qui est in finibus Lingonum, & parte quadam Rheni receptâ, quæ appellatur Vahales, insulam efficit Batavorum: neque longius ab eo millibus passuum LXXX in oceanum influit. Rhenus autem oritur ex Lepontiis, qui Alpibus incolunt; & longo spatio, per fines Nemetum, Helvetiorum, Sequanorum, Mediomatricorum, Tribocorum, Trevirorum, citatus fertur; & ubi oceano appropinquat, in plureis diffluit partes, multis ingentibusque insulis effectis (quarum pars magna à feris barbarisque nationibus incolitur; ex quibus sunt, qui piscibus atque ovibus avium vivere existimantur) multis capitibus in oceanum influit.* Quibus jam chorographus addit: *Notandum, bis in oceanum deduci Rhenum; primò à parte Vahalis cum Mosâ, atque inde à parte alterâ seorsim multis capitibus: ubique & insulas illas, & nationes ovibus avium victitantes nominari.* Ecquid tu putas in descriptione Rheni primum illud divortium, quod est ad munimentum Schenkianum, Cæsarem voluisse præterire? Iam sanè magis incuriosum eum facis, magisque supinum, quàm volueras. Vbi verò illa multa Rheni capita infra hoc divortium, ubi multa & ingentes insulæ? aut cur illa à posterioribus auctoribus, Melâ, Plinio, Tacito, & aliis, quorum temporibus jam dudum Romani has oras præsidiis tenuerunt, non memorata? Nam cuncti aut duo tantum, aut tria in universum ostia referunt; unum ipsius Rheni, alterum Mosæ, tertium Flevi, quod post Cæsaris ævum accessit. Elices heic medii Rheni obtrudis, nescio quos: maximè tamen Vectam. sed an tu ignoras, quam ab causam Drusus inter Rhenum & Isalam *novi & immenso operis* (teste Svetonio) egit fossam? nempe, uti lacum æstuarique Frisiorum ad Amisiam usque os navigare classibus posset. Si igitur Vecta jam Cæsaris ævo haud perinde modicus, ut à latissimo etiam tunc medii Rheni alveo divortebatur; haud opus erat Druso *immenso opere* novum parare meatum in tenui amni Isalâ. Infra Vectam si fuisse ais multa illa capita; operam lusit Corbulo in novâ fossâ xx circiter mill. pass. inter Rhenum Mosamque agendâ. de quâ quàm proba sit tua sententia, suo loco videbimus. Cæsaris supinam negligentiam, & mirandam incuriam cum jam antea sæpè notaverim, sæpiusque infra notavero; tum heic maximè ex eo perspicitur, quòd Mosam potius dixerit Batavorum efficere insulam, quàm Rhenum; quum tamen ille ore tantum suo eam attigerit, ut infra patebit. Atque equidem credo, non eum tantum Batavorum agrum Cæsarem intellexisse, qui erat in insulâ Rheni; sed & eum, qui extra Rhenum, seu Vahalem: cuius

- cujus totum latus meridionale claudebat Mosa; ut infrà ostendam. In his igitur, & innumeris aliis quum tam enormiter erraverit, vel supinū egerit Cæsar; quid mirum, si Asinio apud Strabonem credamus, malè fecisse eum atque imperitè, dum Rheno plura duobus prodiderit capita. Nugæ igitur sunt illæ tuæ superiorumque scriptorum de insulâ ovorum, quæ vulgò dicitur *Eyerland*; nugæ, inquam, & mera historiæ antiquæ ignorantia. aliter Cæsar interpretandus erat, cumque ceteris auctōribus conciliandus. Conciliatio autem facilis est. res sic se habet. Primum Cæsarem has parteis umquàm ipsum adisse, haud usquàm è commentariis ejus, aliove scriptore ostenderis. non adisse sese, testatur ipse hoc verbo, *existimantur*. nam si ipse adisset, rem
- 10 suis ipsius oculis compertam audacter ac liquidò adfirmare potuisset; non verò vulgi opinione definire. Tabulā tamen habuisse videtur chorographicam, quā Galliæ regiones descriptæ fuerunt. quā inspectā, quum crebris æstuariis Toxandrorum solum distinctum foret; quorum quædam Mosæ etiam jungebantur, Mosā autem Vahali, Vahales Rheno: cuncta ista æstuaria, Rheni alveos esse existimavit: per quos in parteis diffluere amnem, multisq; capitibus in oceanum influere dixit. Eodem autem errore, ex inspectione tabulæ chorographicæ hausto, Scaldis ostium ab Mosæ ostio non distinxit; sed, quum flumina hæc æstuariis inter se jungerentur, *Scaldem influere in Mosam* tradidit comment. vi. quod & ipsum miror, chorographum istum pro Cæsare defendere haud conatum. Eodem item tabulæ chorographicæ errore
- 20 Ptolemæus Mosæ ostium aliud statuit ab tertio Rheni ostio sive occidentali; quod verum ac unicum Mosæ est ostium: nec uspiam Mosam Rheno junxit. quidpe tabulam ejus, quā Gallia describitur, si diligentius inspicias; alveum Mosæ descriptum deprehendas hoc tractu: A flumine, quod vulgò nunc *Dommel* adpellatur, juxta vicum *Bochoven*, veteri Mosæ alveo, quem *d'oude Mase* vulgò vocant, ad opidum usque *Gertrudenberg*: inde ripā lævā, quæ est ab hoc opido versùs occasum: mox euripo, vulgò *de Rode Faert* dicto: dein alio euripo vulgò *de Crammer*: mox item alio, vulgò *de Sype*. hinc tandem verò Scaldis nomine, atque alveo, qui est inter insulas Selandiæ *Schouwen* & *Noort Beverland*; atque inde inter dictam insulam *Schouwen* & *Walcheren*, ejusdem Scaldis alveo & ore, quod *Roompot* vulgò
- 30 vocatur. Hac igitur ratione Mosæ nomen tradidit Scaldis ostio: Scaldis autem, quod illi *Tabuda* est, alveo, qui pars Scaldis nunc vulgò *de Honte* fluvius dicitur, & freto, quod est inter *Walcheren* insulam & proximam Flandriæ continentem. Eodem etiam errore tabulæ chorographicæ deceptus Plinius, Scaldis ostium idem cum Ptolemæo facere videtur: Scalde enim Morinos, ut antè ostensum, à Germanis Cisirhenanis, quorum extremi Toxandri, distinxit: Cæsar autem omneis istos insulanos à Morinorum nomine segregat. Sed Cæsari, qui primus Romanorum harum partium descriptionem Romanis vulgasse videtur, quamvis tabula geographica imposuerit, uti æstuaria à veris fluminum alveis discernere nequiverit: rectè tamen ac verè ab eo verbum hoc *confuerunt*, scriptum puto: æstuarique illa, alternis oceani æstibus, modò repleta, modò
- 40 vacua ejus tempestate fuisse judico; (id enim æstuaria propriè dicuntur;) ita, uti vel pedibus transiri potuerint; quod de Vecti insulâ tradit Diodorus, loco suprà dicto: namque id ni fuisset, nequidquàm certè Cæsar Labienum, (quem ex Eburonibus in has parteis ad insequendos hosteis, huc sese occultanteis, cum III legionibus miserat,) post septimum diem ad Aduatucam, Eburonum castellum, redire jussisset: navibus quidpe, aut pontibus, quibus in insulas transiret, opus fuisset: qui tam exiguo temporis spatio complures parari nequibant; utique, quum haud modica præstitutorum dierum pars in itinere ultro citroque faciendo absumenda foret. At, post Cæsarem, Tacitus quoque æstuaria hoc tractu recenset. cujus verba, annal. xi, hæc sunt: *Per idem tempus Chauci, nullâ dissensione domi, & morte Sanguinii alacres, dum*
- 50 *Corbulo adventat, inferiorem Germaniam incursavere, duce Gannasco; qui natione Caninefas, auxiliaris, & diu meritis, post transfuga, levibus navigiis prædabundus, Gallorum maximè oram vastabat, non ignarus dices & imbelles esse. At Corbulo provinciam ingressus, magnâ cum curâ, & mox gloriâ, cui principium illa militiâ fuit, triremes alveo Rheni, ceteras navium ut quæque habiles, per æstuaria & fossas adegit: litribusque hostium depressis, & exturbato Gannasco, ubi præsentia satis composita sunt, legiones, operum & laboris ignaras, po-*

pulationibus latantes, veterem ad morem reduxit. Quæ verba de æstuariis atque fossis, ne quis ad Drusianam fossam, & lacum Flevum, qui vulgò nunc dicitur *de Suyder see*, referat, moneo. aliud enim sunt *æstuaria*, aliud *fossæ*; aliud item *fossæ*, aliud *fossa*. Gannascus verò Gallorum maximè oram infestabat; quæ terminabatur medio Rheni alveo, Lugdunum Batavorum, quod vulgò *Leyden*, adluente; ut infra ostendetur. Itaque uti quàm proximo itinere Corbulo classem adversus Gannascum educeret, Rheni alveo medio (id, ne cui mirum videatur, quum tenuis nunc admodum sit, post explicabo) & Vahale quædam navigia; dein alia Mosæ ostio, alia æstuariis, ac fossis, quibus Toxandrorum solum, ut modò dictum, scissum erat, adegit; uti ita pluribus ex partibus dispersâ classe Gannascum circumveniret. Quasnam autem heic, inter tam crebas terrarum scissiones, auctor innuat fossas, haud facile dispectu est. verisimile tamen, quum incolæ adsiduis oceani æstibus scindi solum suum molestè ferrent; ei rei uti aliquâ ex parte obviarent, fossas passim egisse, quibus æstus exciperentur, ne agros, satui paratos, superfluerent. Hinc postea factum, uti oceanus Germanicus, quum in totum Germaniæ litus vehementius irrueret; facile etiam hoc solum latis atque altis fretis discerperet. id quod neque Cæsaris neque Taciti temporibus factum: neque Plinii; qui nullas heic refert insulas; scilicet, quia nullæ dum veræ insulæ erant: sed continens terra, ut antè dictum, æstuariis distincta. Verùm obloquitur heic iterum malus ille malignusque chorographus, his verbis: *Quis non censeat potius Rheni æstuaria, in quæ irrepsisse* 20 *Chaucos levibus navigiis Tacitus refert, Flevum, non Selandiæ æstuaria fuisse; Flevum dico Chaucorum terris quàm proximum, & facili ex Visurgi Amisiæque, & illis vicinis oris descensu obvium? Ideoque & Corbulonem intelligendum triremes alveo Rheni (nunc Isalam dicimus) in lacus & æstuaria se eo loci expandentis, navigumque ceteras, huic rei aptas atque habiles, per eadem æstuaria, & fossas adegisse, hostiumque tandem lintribus eum in modum depressis, de imperii & Galliarum orâ ac limite, qui, ut mox patebit, hic statuendus, exturbasse Gannascum? Hæc plana hoc pacto, & perspicua existimo. Egregiè sanè: scilicet pueris in scholâ; non doctis viris. Equus iudicet lector, an satis sciens volensque malignum te mihi præbueris. Quàm disertissimè auctor distingvit: triremes alveo Rheni, ceteras 30 *navium, ut quæque habiles, per æstuaria & fossas adegisse Corbulonem. tu verò omnibus eodem deducis. Auctor ait alveo Rheni, & per æstuaria & fossas triremes naveisque fuisse adaectas; tu per Rhenum in æstuaria & fossas deducis: ibique vis Gannascum de imperii & Galliarum orâ, ac limite exturbatum fuisse. de quo tuo Galliæ limite quàm falsus falsum sequaris auctorem Iunium, infra plurimis experiemur argumentis; si quid adhuc in commentario meo de Rheni tribus ostiis desideres. Ecquid verò te pudet, Batavos tuos, quorum gloriam contra obtrectiones meas defensurum te recepisti, heic imbelles adpellare? quorum virtute Romani, jam inde à Cæsaris ævo, consequuti, quidquid ferè consequuti. Sed hoc non ausus es. maluisti igitur auctorem corrumpere; pro voce 40 *imbelles, scribens rebelles. At ubi tu legisti, Corbulonis, seu Claudii tempore rebellasse Batavos? item, ubi divites eos fuisse cognovisti? Ludere nos pariter omnibus voluisti. haud quidpe ignorasse te puto, Gallorum oram finitam fuisse Scaldis ostio; ut supra ostensum: reliquum Galliæ litus, inter Scaldem & Rhenum tenuisse Germanos; & in his Batavos. Hæc sanè quanta sit malignitas, viderint alii.***

Cetetum *Toxandrie* vocabulum citat Ortelius, in thesauro suo, ex Plinio & Marcellino. ad Plinium quod attinet; falsò Ortelius apud hunc legendum id coniecit ex Marcellino. quidpe ipse Plinius nusquam nisi loco antè citato, neque gentis neque regionis Toxandrorum meminit. dicto autem loco gentem voluisse, non regionē, præcedens consequensque convincit oratio; ubi populorum totius Belgicæ refert nomina, non regionum. Apud Marcellinum vocem *Toxiandriam* reperio; vel, ut alia exemplaria habent, *Taxandriam*. quam, sive librariorum incuria corrupe- rit, sive ipse sic perscripserit auctor; Toxandrorum terram significare haud dubito. ac fortè in Plinio quoque rectiùs legeris, TAXANDRI. nam hodièque vicus Leodi- acensis agri; haud dubiè ab ejusdē gentis vocabulo, dicitur *Tessenderloo* & Londinii in

- in regia bibliothecæ pervetusto exemplari manu scripto apud eundem Plinium legi ipsius gentis nomen **TEXANDRI**. Toxandriam, five Taxandriam Marcellini, plerique geographorum hujus ævi interpretantur dictum vicum *Tessenderloo*, haud procul Demerâ amne, & duobus opidis *Diest* ac *Sichenen* situm: ejusque vocabuli similitudine ducti, Toxandros Plinii hoc situ, in mediis, quos suprâ descripsi, Menapiorum finibus collocant. quâ in re neque Plinii neque Marcellini mentem satis adsequuntur. ille namque quo situ Toxandros suos locet, satis superque paullo antè demonstratum. hic verò Taxandriam prope ripam Mosæ ponit. quod apertius uti pateat, ipsa auctoris verba pleniora in medium adducam. Lib. xvi i, ubi Iulianum
- 10 Cæsarem à Parisiis, adversus Germanos, citeriorem Rheni ripam obsidenteis, expeditionem movisse narrat; *Quibus, inquit, paratis, petit primos omnium Francos, eos videlicet, quos consuetudo Salios adpellavit: ausos olim in Romano solo, apud Taxandriam locum habitacula sibi figere praelicenter. Cui, cum Tungros venisset, occurrit legatio prædictorum, opinantium reperiri imperatorem etiam tum in hibernis; pacem sub hac lege prætendens, ut quiescentes eos, tamquam in suis, nec lacefferet quisquam, nec vexaret. Hos legatos, negotio plenè digesto, oppositâque condicionum perplexitate, ut in iisdem tractibus moraturus, dum redeunt, muneratos absolvit. dictoque citius sequutus profectos, Severo duce misso, per ripam subito cunctos aggressus, tamquam fulminis turbo percussit: jamque precantes potius, quam resistentes, in opportunam clementiæ partem, effectû victoriæ flexo, dedentes se,*
- 20 *cum uxoribus liberisque suscepit.* Ripa hæc nulla alia, quam Mosæ amnis; ad quem tria munimenta à Francis subversa, instaurasse Iulianum, post oppressos Salios, continuò auctor subjungit. Salios autem, Iuliani tempestate, Batavorum tenuisse insulam, auctor est Zosimus, lib. i i i; eandem, quam Marcellinus, de Iuliano ac Saliis historiam referens. unde etiam clariùs patet, ripam heic intellexisse Marcellinum Mosæ, non Demeræ, amnis longè à Batavorum insulâ diffiti. De agris autem prope Taxandriam, Marcellinus memorat, quod de Batavorum insula Zosimus: non, quia eadem regio; sed quia proxima. Salii quidpe non modò insulam Batavorum occupaverant; sed etiam agros eorum extra insulam, inter Vahalem ac Mosam; mox etiam, transgressi Mosam, Menapiorum fineis, Batavis, Taxandrisque conterminos, in ripâ Mosæ obsederant. unde eos trans Mosam ejecit Iulianus. Sed & ipsas tenuisse eos insulas Selandicas, disertè docet Eumenius; sic Constantium panegyrico alloquens: *Quamquam illa regio, divinis expeditionibus tuis, Cæsar, vindicata, atque purgata, quas obliquis meatibus Scaldis interfluit, quamque divortio sui Rhenus amplectitur, penè (ut cum verbi periculo loquar) terra non est.* En; quam heic aliam terram ad Scaldis & Rheni divortia ostiaque intelligas, nisi Bataviam cum Selandiâ? Nequidquam igitur heic etiam obloqueris chorographe. Offendi te his Marcellini verbis video, *apud Taxandriam locum habitacula sibi figere:* ac malle cum docto nescio quo viro legere *Toxandrilocum;* quasi Marcellinus vernaculum gentis vocabulum *Tessenderloum* exprimere voluerit. Sed ea res ne te turbet. quidpe Græcus homo Marcellinus, Latinæ
- 40 elegantiae heud perinde (quod ipse fatetur in fine operis) gnarus, *locum* vocavit, Græcâ phrasi, quæ regio erat integra. sic Strabo quoque, lib. vi i, de universo Bojohæmo loquens; *Εἰς δὲ, inquit, ἐκεῖν τὸ πόντος ἄλλας τε μετὰ νήσους πλείους, καὶ δὴ τὰς ὁμοειδῆς ἐαυτῷ Μαρκομάνους.* id est: *In quem locum ille (Maroboduus) cum alios complures transtulit, cum populareis suos Macromannos.* & postea de eadem regione: *φησὶ δὲ καὶ Βοίως τὸν Ἐρκυνίον δρυμὸν οἰκεῖν πλεόντερον. τὰς δὲ Κίμβρους ὁρμήσας ὅτι τὸν τόπον τῆτον, ὑποκρυσθέντας ὑπὸ τῷ Βοίῳ ὅτι τὸν Ἰστρον κατέβησαν.* id est: *Idem tradit, Bojos quondam Hercyniam incoluisse silvam: ac Cimbròs quum ad ea loca se contulissent, ab iis repulsos, ad Istrum descendisse.* Sic & Aristoteles, *μετεωρολογικῶν* lib. i, omnem Germaniam adpellavit *τόπον*, in his verbis: *τῶν δὲ ἄλλων ποταμῶν οἱ πλείους πρὸς ἄρκιον ἐκ τῶν ὁρῶν τῶν Ἀρκυνίων ῥέουσι. ταῦτα δὲ καὶ πλεῖστα καὶ ὑψὲς μέγιστα πρὸς τὸν τόπον τῆτόν ἐστιν.* id est: *Ceterorum fluminum pleraque ad septemtrionem profluunt, ex Hercyniis jugis; quæ altitudine juxta ejus multitudinem maxima circa hunc locum habentur:* Sic ipse Marcellinus infra, lib. xvi i i; *Vt lateret stationarios milites, fundum in Hiaspide (qui locus Tigridis fluentis adluitur) pretio haud magno mercatur.* Sed & ipse Romanorum princeps Iul. Cæsar omnem Helvetiam adpellavit *locum*, belli Gall. comment. i. *Noluit eum locum,* inquit, unde
- 50

Helvetii discesserant, vacare: ne, propter bonitatem agrorum, Germani, qui trans Rhenum incolunt, è suis finibus in Helvetiorum finis transirent; & finitimi Gallia provincia, Allobrogibusque essent. Sic comment. 11, Aduaticorum agros, in his verbis: Aduatici erant ex Cimbris Teutonisque prognati: qui, quum iter in provinciam nostram atque Italiam facerent, his impedimentis, quæ secum agere ac portare non poterant, circa flumen Rhenum depositis, custodia ex suis ac presidio VI millia hominum unà reliquerunt. hi post eorum abitum multos annos à finitimis exagitati, quum ab eis bellum inferrent, aliàs illatum defenderent; consensu eorum omnium pace factâ, hunc sibi domicilio locum delegerunt. Sed auctoritatum exemplorumque hac de re satis.

TOXANDRI igitur dicti sunt Plinio populi, qui nunc Selandi, inque insulis 10 Hollandi australes; & TAXANDRIA regio Marcellino, quæ nunc Selandia, cum dictis insulis Hollandiæ.

De cetero haud equidem dubito, quin prædictus vicus *Tessenderloo*, adpellationem è Taxandrorum nomine acceperit. id tamen quâ ratione, quum tam longè à dictis insulis sit diffitus, aut quando factum, juxta ego cum imperitissimis ignoro. Eadem tamen ratione factum videtur, ut & à Tungrorum haud dubiè vocabulo, eodem tractu coenobium *Tongerloo* nomen accepit, inter opida *Sichenen*, & *Herentals*; item eodem nomine vicus, inter opida *Maseyck* & *Bree*: item in Namurcensi comitatu, haud procul opido *Iemeppe*, vicus *Tongre*; & eodem vocabulo alius, in Hænoniâ apud opidum *Chievre*. à quibus locis omnibus longè abfuerunt prædictum Tun- 20 grorum fines. quàm longissimè verò à Vestofaliæ vico *Tongeloo*, ad Bercolam amnem. Nisi fortè suspicari libeat, à rerum quarundam vocabulis, *tonger*, & *tessender*, simul populos olim, ac postmodum vicos, longinquioribus tractibus ab invicem diffitos, nomina traxisse: quemadmodum & opida Galliæ, *Nemetocerna*, *Nemetacum*, *Augustonemetum*, & Hispaniæ *Nemetobriga*, nomina ab eodem vocabulo, unà cum Nemetibus Germanicâ natione, accepisse supra ostensum. Atque hæc de solo Toxandrorum. De origine ipsius gentis incelebratæ nihil habeo, quod memorem, nisi quòd Germanos fuisse, è dicto Plinii cap. XVII, libri IV, constet. de rebus quoque gestis nihil, nisi quæ supra è Casare citavi: nempe à T. Labieno, Cæsaris legato, gentem perdomitam. Plinius, dicto capite, *Toxandros* tradit pluribus nomi- 30 nibus: videlicet, quia singulis insulis singula erant nomina. alioquin gens una, in tam arcto terrarum spatio, in plura dividi genera haud facilè potuit.

Opida neque tunc, neque multis sæculis post habuere. De Middelburgio, & Flissingâ quod fertur, quasi hoc ab Vlyssè (*Vlissingen* quidpe incolis scribitur, per V consonantem) oceanum pererrante, inque has parteis delato; illud verò à Metello Celere, Galliæ præconsule, condita forent: delirantium nugæ anilesque sunt fabulæ. Flissingam non ab Vlyssè, sed ab lagenâ, quæ incolis dicitur *Vlesse*, sive *flesse*, nomen accepisse, ipsa opidi testantur insignia. Middelburgio autem nomen dedit situs in mediterraneis, sive in medio reliquorum insulæ opidorum, quæ in litore sternuntur. unde rectiùs Latino ore vocabulum ejus for- 40 maveris M E D I O B U R G I V M.

Castra tamen Romanorum in his Toxandrorum insulis, post Cæsaris ævum, fuisse vehementer suspicor. Plinius, lib. IV, cap. XV, enumeratis Rheni insulis; *Quæ sternuntur*, inquit, *inter Helium & Flevum. ita appellantur ostia, in quæ effusus Rhenus, ab septentrione in lacus, ab occidente in amnem Mosam se spargit. Flevum ostium unde adpellatum fuerit, satis clarè infra patebit; nempe ab ipsis lacubus, & æstuariis, in quæ dispergebatur. Helium autem unde dictum, haud facile dispectu est. scrutari tamen lubeat. Idem esse, quod Mosæ ostium, supra notavi; infraque fusiùs demonstrabo. hoc Tacitus, insulam Batavorum quàm caractessimè & res circa gestas describens, numquam nisi *Mosæ os* adpellat. nec alibi 50 *Helii* nomen reperitur, quàm apud Plinium. unde haud immeritò suspicari licet, non tam ipsius ostii id nomen fuisse, quàm vici alicujus, sive castelli, juxta siti: à quo tamen ipsum os interdum cognominabatur; licet unum Mosæ vocabulum indicando sufficeret. Ad ipsum Rheni nomen, id est, ad medii alvei os fuisse castra, item alia ad Flevum ostium & castellum cognomine, infra ostendetur.*

ad ter-

ad tertium igitur, id est, ad Mosæ os, itidem Romanorum fuisse castra si dixerim, haud ineptè fortassis conjecerim. quin firmare hanc videtur conjecturam Florus, lib. IV, cap. XII: ubi de Drusi in Germaniâ bellis verba faciens; *In tuleram*, inquit, *provinciarum, præsidia, atque custodias ubique disposuit; per Mosam, per Albim, per Visurgim. nam per Rheni ripam quinquaginta amplius castella direxit*. In superiore Mosæ ripâ haud perinde opus habuit; omnibus ibi Gallis pacatis, & dicto audientibus. in inferiori autem amnis parte, quâ Germani incoluerunt Cistrhenani, contra feroceis Menapiorum Taxandrorumque nationes item contra Frisiorum vicinitatem, uti satis tuta provincia Belgica foret, adeoque ipsa nimia Batavorum animo-
 10 sitas in officio uti contineretur; miles præsidarius imponendus erat. præsidiorum verò nullum commodius, nec aptius, quàm quod ostio amnis adpositum, quemadmodum ad ipsum Rhenum, ac Flevum, terram simul & mare defenderet. quod quum vocaretur *HELIUM*, ipsum quoque amnis os inde cognominatum est; quemadmodum à Flevo castello, *Flevum ostium*. Sed age; si fuisse heic præsidium, satis evici; alterutra ripa indicetur, quæ id sustinuit. In dextrâ ripâ, id est in Batavorum insulâ, non fuisse hinc colligo, quòd auctor noster, historiar. lib. IV, ubi VI in insulâ castella ad Rhenum, à Caninefatibus, Frisiis, ac Batavis oppugnata tradit, de illo ad Mosam nullam facit mentionem. quod si hoc situ exstitisset, haud dubiè & oppugnatum fuisset à dictis populis, & à Tacito memoratum. Lævæ igitur ripæ, id est,
 20 Taxandrorum solo concedendum est; quo situ nunc *Briel* opidum in insulâ Hollandiæ, vulgò *Foren* dictâ, cernitur; aut paullo infra. quin & vicus, in ejusdem insulæ aversâ ripâ, *Helvoet*, IV millibus passuum ab dicto opido diffitus, cognomen inde traxisse videtur. Hæc igitur de Selandicarum Hollandicarumque cis Mosam insularum antiquis incolis *TAXANDRIS*.

CAP. XXX.

30 *De BATAVIS. ac primùm de origine eorum, & nomine. item de situ INSULÆ BATAVORUM & longitudine ejus; sive de initio, ac fine.*

TAxandris atque Menapiis jungebantur à septemtrione *BATAVI*, extrema Galliarum versùs septemtrionem & orientem obsidentes, quâ oceanus ac Rhenus amnis Galliam Belgicam claudunt: gens omnium Germanici nominis cis Rhenum nobilissima atque fortissima. Horum sedeis variè varii descripserunt, & quamvis innumeri penè hoc in argumento laboraverint; tamen nemo satis rectè, etiam summæ eruditionis ac præstantissimi ingenii viri, &, quod magis mirère, ple-
 40 rique Belgæ, imò Batavi, fœdè hallucinati sunt. Neque verò injuriâ. nam quum annalium suorum immanè fabulosis historiis fidem nimis temerè tribuerent, atque supra veterum auctorum scripta extollerent, opinionesque suas inde probare niterentur: necessariò à veritatis tramite deflectere eos oportebat. Hinc nobis summa cura maximusque labor relictus est; dum pluribus heic, quàm in aliis populis, vera probare, falsaue refellere oporteat. Nec enim disputationem hanc inenodatam transmittere licet; quia plurimum de Batavis, eorumque solo, apud veteres rerum auctores, maximè verò apud Tacitum scripto proditum est. Scripserat equidem Hadrianus Iunius, vir aliàs doctissimus, professione medicus, singularem librum de antiquitate Batavicâ. sed quot, ac quantos, alienâ in sci-
 50 entiâ haud satis peritus auctor, commiserit errores, commentario de Rheni alveis ostiisque adeò manifestò superioribus annis demonstravi, uti eruditissimus atque optimus quisque summo cum adplausu id opusculum prosequutus sit. Vnus tamen inventus est homo invidus atque malevolus, sæpè suprâ memoratus chorographus, professione medicus simul ac philosophus; qui tumultuarias quasdam disceptationes contrâ dictum commentarium, Musis invitis

in lucem nuper protrusit : quibus me meaque omnia quàm acerbissimè exagitat, fan-
 nisque indignissimis traducit . Cujus rei quam habuerit causam , quodque meum
 fuerit peccatum , statim in ipsâ præfatione profiteretur . nempe quia ego homo exte-
 rus Hollando, vel, ut ipse loquitur, *Germanus Batavo* (neque enim sciebat philoso-
 phus, Batavos & semper fuisse & nunc esse Germanos) *hunc* de illustratâ Bataviâ
plausum eripere sategerim . deinde privati etiam odii nonnihil accesserat ; quia erro-
 res ejus in antiquitatibus Amsterodamensibus, de Menapiorum situ, & Salâ amne
 Straboni memorato, notaveram . Sed quid boni fanique in dictis disceptationibus
 præstiterit, magnâ ex parte suprâ perspectum est . reliqua post hinc videbimus . Id
 mirari heic liceat, tantam placuisse, si non malignitatem, saltem calliditatem ho- 10
 mini, uti, quæ satis firma, satisque valida, nec refragabilia erant in commentario
 meo argumenta, ea ne verbo quidem attigerit : quæ infirmissima, ea selecta, inani
 verborum strepitu convellere conatus sit . Barbari sanè hoc erat ingenii, homineque
 melioribus literis instructo minimè dignum, hominem exterum, licet meliora sen-
 tientem, tamen ob peregrinam originem ferre non posse . Sed heus tu, quamvis
 malignus maximè dissimules, & invidiam mihi apud incolas ubique conciliare labo-
 res ; tamen tutè scis, nemini terram Batavam hætenus, ob illustratam antiquitatem,
 plus debere, quàm mihi uni . nec tu, nisi per meum lumen, quidquam in eâ per-
 spexisti . nam aut mecum erras (errores quidpe nonnullos in prædicto commentario
 agnosco ; quos tu non intellexisti) aut si quid boni adfers, ipsis penè meis verbis ci- 20
 ras . Doctiorem me, avitarumque antiquitatum peritiorem te si monstrare voluisses,
 alia illa haud pauca, quæ me etiam antehac latuerunt, quæque nunc demum secun-
 dis hisce curis addidi, investigare debuisses : non rectè à me dicta cavillari ; verba &
 sententias per dolum dimidiatas, non integras allegare ; auctorumque verba corrup-
 pere . Ego summum illum, quem unum colo venerorque, Deum testor, dolere me
 vicem tuam ; atque invitum ad hasce inhumaniores liteis trahi . nam si quid liberi-
 oris juvenilitatis antea in homine loco ingenuo ac liberali nato fuit, id omne jam
 deferbuit : totumque me ad placidissimam mentem composui . Vindicanda tamen
 fuit fama ; quam maledico iniquorum imperitorumque judicum ore proscindi in-
 telligebam . Quapropter, si quid tibi heic accidit, quod minimè voluisti, id totum 30
 tibi ipsi, tuoque ingenio imputes, velim . Ego ad institutum meum pergo . Ecquis
 igitur æquo animo patiat, nationis bellicosissimæ solum tam celebre ignorari,
 aut falsò sciri ? Mihi verò pudor sit, adeoque nefas, quum tanta hujus terræ, tam-
 que varia in me essent merita, uti referre gratiam satis haud umquam me posse spe-
 rem, exiguum hanc operam, quam ultro aliis præsto, ingrato animo denegare . uti-
 que quum præstare queam : quidpe & satis diu hisce in oris versatus sum, & omnia,
 quæ ad hanc rem spectant, diligentiori oculo rimatus ; adeò uti haud ulli indigena-
 rum hac de re quidquam concesserim . Proinde lubens hunc laborem suscipiam ;
 summâque, quoad ejus fieri poterit, curâ diligentiaque veros ac germanos nationis
 fincis investigabo . 40

Iam primum omnium ad originem Batavorum quod attinet, Germanos fuisse
 testatur Plinius lib. IV, cap. XVII : *Rhenum autem accolentes, Germania gentium, in
 eadem provinciâ, Nemetes, Tribochi, Vangiones ; hinc Vbii, colonia Agrippinensis, Gu-
 gerni, Batavi, & quos in insulis diximus Rheni* . Eodem libro cap. XV : *In Rheno ipso,
 propè C. M. passuum in longitudinem nobilissima Batavorum insula* . Plutarchus in Othone :
*Τοῖς δὲ μονομάχοις, ἀμπρόβαν τε καὶ θάρσος ἔχειν πρὸς τὰς συμπλοκάς διακρίναι, ἐπήγαγεν
 Ὀυαρὸν Ἀλφλῶν τὰς καλεσμένους Βατάβους . εἰσὶ δὲ Γερμανῶν ἰππεῖς ἀριστοί, νῆσον οἰκῶντες
 ὑπὸ τῇ Πήγῃ περὶ ῥοομένῳ* . hoc est : *In gladiatores, qui peritiâ & animo ad aggrediendum
 habentur insignes, invexit Varus Alphenus Batavos . hi equites Germanorum præstantissimi,
 insulam incolentes Rheno circumfluam* . Sed copiosius Tacitus, in libro de Germaniâ : 50
*Batavi non multum ex ripâ, sed insulam Rheni amnis colunt ; Cattorum quondam populus,
 & seditione domesticâ in eas sedes transgressus ; in quibus pars Romani imperii fierent . &
 clariùs historiar. lib. IV : Batavi, donec trans Rhenum agebant, pars Cattorum, seditione
 domesticâ pulsî, extrema Gallicæ oræ, vacua cætoribus, simulque insulam inter vada sitam
 occupavere, quam mare oceanum à fronte, Rhenus amnis tergum ac latera circumluit* .

Batavi

Batavi igitur progenies fuere Cattorum; quos Hassos nunc dici, suo loco monstrabitur. Causa secessionis fuit *seditio demestica*; quâ inviti per vim à popularibus *pulsi*. Tempus secessionis haud facile monstratu est. jam longè ante Iulii Cæsaris ætatem has oras cis Rhenum obsedisse, credibile est. Cæsar primus nomen eorum apud Romanos prodidisse videtur, in commentario IV; ubi insulam Batavorum memorat. Nomen id domo attulerint, an verò egressi jam è Cattis inter se constituerint, planè incertum nostri sæculi scriptores reddiderunt. Sunt, qui jam tunc hoc nomine adpellatos existimant, quum adhuc pars Cattorum in Germaniâ forent. pro argumento adducunt, duo nominis vestigia; quorum alterum in *Bat-*
10 *tenberg*, prope Adranam flumen, alterum in *Battenhausen*, haud procul amne Verâ, in Hassiâ exstant. Verum hæc lubrica conjectatio est, nullâ probabili ratione subnixa. proinde haud temerè eam admiserim. Certiora adfert Dio, antiquus auctor, lib. LV, his verbis: *Ξένοι τε ἰππεῖς Ὀπίλειοι, οἷς τὸ τῶν Βαλᾶδων ὄνομα, καὶ τῶν Βαλᾶδων νῆσος, ὄνομα, (ὅτι δὴ κρείττεσι ἰππεύειν εἰσὶ), καὶ τὰ.* id est: *Alienigenæ quoque equites extraordinarii; qui Batavorum, à Batavâ, quæ est in Rheno, insulâ, quia arte equitandi pollent, nomen habent.* Quæ sanè verba auctor citrà omnem curam diligentiamque protulisse videbatur (quid enim hoc est dicere? *Batavi ab insulâ Batavâ dicti sunt, quia equitandi arte pollent*) ni interpretes ejus Guilielmus Xylander doctè scitèque ostendisset, pro ὅτι legendum οἱ. Mens igitur auctoris hæc fuit: *Batavos,*
20 *qui equitandi arte pollent, dictos esse ab insulâ Batavâ.* Insula igitur hæc Rheni jam tunc dicta fuit *thi B A T A W*. Verum tamen dubito an ipse Dio scripserit *Βαλᾶδων νῆσος*. suspicorque scriptum ab eo fuisse *Βαλᾶδων νῆσος*. nam & Zosimus, lib. III, *Βαλᾶδων* vocat *νῆσον*, & panegyrici Latini passim *B A T A V I A M*. quod nomen etiam nunc in superiori insulæ parte durat. vocatur quidpè incolis de *Betaw*, sive *Betow*, & variante dialecto *Betuwe*; quasi *Batav*, & *Bataw*. Toti insulæ id nomen fuisse, patet cum ex Dione, quem modò citavimus, & Zosimo, quem mox inspicimus, tum ex Eumenii maximè oratione pro scholis instaurandis. *Hæc ipsa, inquit, quæ modò desinit esse Barbaria, non magis feritate Francorum velut hausta desederat, quàm si eam circumfusa flumina & mare alluens operuisset.* Mox *Batavi* eam
30 adpellat. In tabulâ itinerariâ est *P A T A V I A*; quemadmodum & fluvius *Patavus*, qui aliàs *Vahales*. sed & apud Dionem, lib. LIV, *Παλᾶδων*, *Patavorum* legitur nomen: an satis rectè, ac sine mendo, ego equidem dubito. nam apud eundem auctorem libro sequenti, ut modò relatum, disertè *Βαλᾶδων*, & *Βαλᾶδων νῆσος*, sunt vocabula. Apud Æthicum, mirificum ac maximè ridiculum cosmographum eadem regio dicitur *P E T A B I U M*, & longè alieno vocabulo, quod opidi est proprium in Pannoniâ, *Pætavio*. de quo Æthici loco pluribus infra lib. III, in Frisiis disferetur. Sed antiquissimis scriptoribus, Cæsari, Plinio, ac Tacito, *B A T A V O R V M I N S U L A* eadem nuncupata est. Inferioris sæculi auctoribus, Aimoino, ac Reginoni dicitur *B A T U A*. quod prope accedit ad id vocabulum, quod vulgò
40 nunc obtinet *Betuwe*. Extra insulam quum etiam aliquid agri habuerint Batavi, inter Vahalem atque Mosam; incertum est utrum id sub eodem Bataviæ vocabulo comprehenderint, nec ne. nam quotquot id referunt, insulæ tantum tribuunt. Atque hæc de origine Batavorum, ipsorumque, ac soli, quod incoluerunt, nominibus.

Fines jam agrorum uti melius faciliusque cognoscantur; insulæ situs atque circuitus primo loco aperiendus erit. Rhenum hanc effecisse, & mare oceanum, testeis modò audivimus Plinium, Tacitum, Plutarchum, Dionem atque Eumenium: his adde Zosimum, lib. III: *Καὶ τῇ Βαλᾶδῃ παραχρῆς. ἐν δὲ τῇ Βαλᾶδῃ νῆσῳ ὁ Ῥῆνός ἐστιν ὁ νῆσον ποιεῖ, τῆς δὲ Βαλᾶδῃς μετὰ τὴν νῆσον.* hoc est: *Adpulsi ad Bataviâ navibus;*
50 *quam in duas parteis divisus Rhenus efficit, quâvis insulâ amnicâ majorem.* Hic igitur est situs Batavorum insulæ; scilicet in ipso Rheno, ad mare oceanum. quo summatim invento, spatium ejus, sive magnitudo demonstranda erit. De hac varium inter auctorum interpreteis certamen. quidam enim longitudinem justo concisorem fecerunt; quidam latitudinem æquo ampliorem. Quamobrem ego, ceu mediis inter utrosque positus, veram ac genuinam insulæ magnitudinem ex ipsorum auctorum

auctorum testimoniis demeriri conabor.

Longitudinem igitur juxta fluentia Rheni, inter solis ortum & occasum, por-
rigo: latitudinem, inter septentriones & austrum, sive inter duos dicti amnis
alveos, qui tergum ac latera circumluunt, protendo. utramque auctorum testi-
moniiis firmabo. Ac primò de longitudine agam. quam haud difficulter inda-
gare poterimus, si tergum, sive principium, ac frontem, seu finem insulæ ex
Tacito inquiramus. De hoc controversia nulla esse potest, quum disertè auctor,
unà cum Eumenio, à fronte mare oceanum alluere insulam tradat. illud Rhe-
num circumluere, eodem testatur loco: & eadem de re dilucidius, annal. 11,
sic scribit: *Insula Batavorum, in quam convenirent, prædicta, ob faciles adpulsus,* 10
accipiendisque copiis, & transmittendum ad bellum, opportuna. nam Rhenus uno al-
veo continuus, aut modicas insulas circumveniens, apud principium agri Batavi velut
in duos amnes dividitur: servatque nomen & violentiam cursus, quæ Germaniam præ-
vehitur, donec oceano misceatur; ad Gallicam ripam latior & placidior adfluens. verso
cognomento Vahalem accola dicunt: moxque id quoque vocabulum mutat Mosâ flumi-
ne; ejusque immenso ore eundem in oceanum effunditur. Ex his satis perspicuum
fit, ibi initium agri Batavi fuisse, ubi Rhenus uno alveo continuus esse desinit,
ac velut in duos amneis dividitur. id verò haud procul Clivio opido, ad muni-
mentum, cui vulgare vocabulum *Schencken schans*, fieri videmus: ubi, ut olim,
nunc etiam amnis in duo scinditur veluti cornua; dextrumque, Germaniam ver- 20
sus profluens, *Rhenus* perhibetur, vulgò accolis *de Rhyn*; lævum protinus ab ipsâ
scissione *Vahales*, vulgò *de Wale*. Quare de principio etiam insulæ dubitare jam
non magis licebit, quàm de fine, seu fronte; quando eadem terrarum facies, ea-
demque fluminum nomina, quæ olim scriptori antiquo memorata, in hanc us-
que ætatem perdurant. Atque hæc quum tam perspicua sint, luceque meridianâ
non minùs clara; demiror ego, quânam ratione quidam eò usque extensos fuisse
Batavorum fineis, negare contra tam disertum auctoris nostri simulque Eume-
nii testimonium audeant. Cæsaris equidem verba hæc sunt, comment. IV:
Mosâ profluit ex monte Vosgo, qui est in finibus Lingonum, & parte quadam Rheni
receptâ, quæ appellatur Vahales, insulam efficit Batavorum: neque longius ab eo milli- 30
bus passuum LXXX, in oceanum transit. ex quibus illi intelligunt, Cæsarem initi-
um insulæ à Mosæ Vahalisque confluentibus duxisse. quæ opinio quàm sit fal-
sa, ex Taciti, locupletissimi auctoris, adparuit testimonio. Cæsarem haud per-
inde diligentem curiosumque sese præstitisse in commentariis suis geographum,
quàm plurimis argumentis indiciisque liquet; quorum nonnulla suprâ relata,
plura infrâ adducentur. Id saltem hoc loco ne quis temerè neget, accuratiùs in-
sulam Batavorum ab Tacito descriptam esse, quàm à Cæsare. Nec mirum: quum
hoc illi potissimè institutum fuerit; huic verò minùs. ille loci commoditatem,
propter quam classis eò convenire debebat, *faciles scilicet navium adpulsus, acci-*
piendisque copiis, & transmittendum ad bellum opportunam insulam uti demonstra- 40
ret, totam exactiùs describere necessum habuit: Cæsari autem Mosæ decursum ma-
gis, quàm insulæ situm, designare intentio fuit. idque ex eo satis liquet, quòd Mo-
sâ dicat, parte quâdam Rheni receptâ, efficere insulam: nec quidquam de oceano,
aut de altero Rheni alveo prætereà addat. Ecquid igitur credere lubet, solam Mo-
sâ efficere insulam Batavorum, totamque ambire? Haud opinor. Quin con-
ciliamus ergo potius, si cui dissentire videntur, Cæsarem cum Tacito. Hunc jam
anteà audivimus, atque explicuimus. illius verba sic interpretor, uti Mosâ, unâ
cum illâ parte, quam Rhenus Vahalis nomine mittit, insulæ latus austrinum effi-
cere eum intellexisse existimem. cui interpretationi suffragatur LXXX millia passu-
um, huic spatium ab eo adsignata. *Neque longius, inquit, ab eo millibus passuum LXXX,* 50
in oceanum transit. ubi notandum, Cæsarem non *ab eâ* scribere; sed *ab eo*. illud
quidpe partem Rheni, quæ *Vahales* adpellatur, significare poterat: atque tunc ab
hujus confluenta (quod maximè volunt illi nostri interpretes) initium LXXX millium
passuum ducendum foret. hoc verò ipsum Rhenum designat, ubi is desinit Rhe-
nus dici, & in Vahalis nomen transit: hoc est, ad dictum Schenckii muni-
mentum.

mentum. Hoc igitur spatium cum Taciti verbis si conferas, jam patebit, eadem Cæsari mens fuerit, quæ Tacito, an verò alia. Tacitus principium insulæ ac tergum ad divergium Vahalæ ponit; finem, seu frontem, ad oceanum. hoc spatium si accuratè dimetiaris, nempe à dicto munimento ad extremum insulæ excursum, qui est ad Mosæ ostium, & pagum *Gravesande*; dabit millia passuum LXXXIII. qui numerus admodum parum abest, quin cum Cæsaris computatione conveniat. Atque hæc summa est insulæ longitudo. quam Plinius loco suprà dicto nimium producit, c. propè millia passuum ei tribuens. quamquàm oceanus nonnihil terræ abluerit, litus hoc crebris inundationibus vexans: unde Selandicæ, Hollandicæ-
10 que, & aliæ insulæ effectæ. Sed illud de Vahalæ Mosæque confluentibus ne quem dubium agat, mox infrà ostendam, non ibi confluisse hos amneis, ubi nunc, id est, ad arcem *Lævenstein*; sed multo inferius: ubi si initium insulæ Batavorum sumas, ferè nulla erit. Interim adversarii retundantur tela, quibus hanc sententiam infestare conatur. Ait igitur, quia Strabo tradit, à Rheni ostiis conspici Cantium Britannicæ promontorium, necesse esse, multum ab hoc Batavorum litore maris inundationibus periisse; Cæsaremque *non universæ insulæ longitudinem, sed spatium præcipuè inter Mosam, quæ Vahalim influit, & quæ oceanum ingrediebatur, signare voluisse*. Egregia sanè, ac tanto chorographo haud indigna opinio. Ergo XL amplius millia passuum ab hac orâ perierunt? Quis hos jam *credet Iudæus apella*? Adeone
20 totum te sibi mancipavit Strabo, uti etiam maximè ridiculis ejus erroribus patrocinari non erubescas? Adde tamen, si lubet, XL illa tua millia Mosæ ostio: an ideò statim conspicias Briranniam? Haud puto; nisi plus quàm Lynceus sis. Sed Straboni unde hujusmodi errores sint nati, suprà in Menapiis ostendi. Conspiciebatur scilicet insula ab eo loco Gallicæ, unde naves solvebant; id est ab Icio, sive Gesoriaco portu. hunc ille per errorem circa Rheni ostia esse credidit; ut dicto loco ostensum est. Insulas in Frisico litore easdem fuisse jam Augusti Cæsaris ætate, quæ hodièque conspiciuntur, infrà in Frisiis, etiam ad ruborem tuum, evincam. Hæ igitur salvæ quum manserint, nisi quod latiore altioreque freto nonnihil nunc abra sæ; quomodo XL millium passuum ora circa Rheni ostia periit? Apage sis cum istis nugis.
30 De Mosæ Rhenique confluyente quàm falsa ex Cæsare adferas, suprà in Treveris jam dudum ostensum est, pluribusque infrà patebit. Ceterum eorum quoque non minùs inepta est opinio, qui Bataviam à Batua distingvendam censent; hancque distinctionem veterum esse scriptorum contendunt. Bataviam illi faciunt, quidquid à Vorichomio, & Durostadio opidis, ad oceanum usque protenditur. superiorem partem, ad usque Vahalæ divergium, Batua antiquitus dictam adfirmant. Equidem haud nescius sum, esse apud Aimoinum nomen *Battua*; esse item apud Reginonem, vocabulum *Badua*, seu, uti quædam ferunt exemplaria, *Batua*. at itidem non ignoro, multa inter Aimoinum Reginonemque, & inter Cæsarem, Plinium, ac Tacitum, sæcula intercessisse: quo temporis spatio multa per orbem terræ regio-
40 num, montium, fluminum, populorum, atque urbium nomina immutata, vel saltem inclinata sunt. Idem de his *Badua* ac *Battua* vocabulis sentiendum, ex ipsorum claret Amoini ac Reginonis testimoniis. quorum hic lib. II, *Godefridus*, inquit, *audito eorum adventu, illis obviam procedit, ad locum, qui dicitur Herispich, in quo Rheni fluentia & Wal uno se alveo resolvunt, & ab invicem longius recedentes, Batua provinciam suo jurgite cingunt. hanc insulam ingredienti episcopus & comes, multa à Godefrido audiunt*. Nihil ego in his video, quod impediatur, quò minùs credam Regionem eandem, sub *Batua* nomine, intellexisse insulam, quam veteres Romanorum scriptores *Bataviam* & *Batavorum* dixere *insulam*. quin disertè Regino insulam adpellat *Batua*, non partem insulæ. Sic Aimoinus, Iul. Cæ-
50 sare in descriptione Gallicæ plerumque sequutus; *Mosa*, inquit, *profluens ex monte Vasego, qui est in finibus Lingonum, & parte quâdam ex Rheno recepta, quæ appellatur Vaccahus, vulgò autem dicitur Walis, insulam efficit Batavorum, quæ rustico sermone vocatur Battua*. Faceßat igitur hinc lymphatica ista inter *Batua* atque *Bataviam* distinctio. quæ ex nullâ aliâ re sumta, nisi quòd hodièque pars tantum insulæ superior vulgari vocabulo dicitur *de Betuwe*. Nos intellectâ veterum au-
etorum

etorum mente, quæ veram insulæ longitudinem satis clarè indicat, ad reliqua proficiscimur.

CAP. XXXI.

De lateribus INSULÆ BATAVORUM; quorum alterum Vahalis flumine ac Mosæ ostio, alterum medio Rheni alveo clauduntur. ubi veteres dictorum fluminum alvei describuntur; ostenditurque, quâ ratione medius Rhenus in Leccam amnem abactus sit. item de CORBULO-
NIS FOSSA.

Positis insulæ fronte ac tergo, quæ longitudinem constituunt, proximum nunc opus est, latera ejus, quæ latitudinem dabunt, utrimque cingere. quæ quum duobus, ut dictum est, Rheni cornibus tegantur, horum genuini ac veri alvei, à Tacito designati, diligentius pervestigandi erunt. In utroque haud exiguus hæret labos; quandoquidem nemo hactenus rectè eos demonstravit. & quamquàm de dextro sive septentrionali pauci quidam fuerint, qui rectè senserint: tamen lævum 20 omneis ignorasse video. primum igitur de hoc agatur. Hic protinus à scissione, ut antè dictum, ad Schenkii munimentum, VAHALES vocatur, vulgò *de Wale*; perfertque nunc nomen id ad arcem usque *Lævenskeyn*, prope opidum *Workhorn*: ubi Mosæ junctus, nomen in hujus vocabulum mutat, vel abscondit. antiquitus verò ultra nomen cum provexisse uti credam, persuadent mihi veterum utriusque amnis nominum vestigia, quæ partim in continente, partim in insulis Hollandiæ etiamnum exstant. hæc itaque, ceu veracissimos rerum indices atque testeis, si germanos amnium alveos, quos antiquitus habuerunt, indagare velimus, sequi quàm diligentissimè oportebit. primò autem Mosæ alveum scrutari lubet: quo reperto, 30 faciliùs atque commodiùs ad Vahalem transgredi poterimus.

Cæsar igitur comment. IV: *Mosæ*, inquit, *profluit ex monte Vosgo, qui est in finibus Lingonum; & parte quâdam Rheni receptâ, quæ appellatur Vehales, insulam efficit Batavorum*. Mosæ amnis nunc in Geldriâ, medio fermè inter clara duo opida *Bommel & Megen* situ, partem quamdam sui duobus alveis, quibus munimentum divi Andreæ circumdatur, in Vahalem transmittit. suo tamen sibi nomini latum fervans alveum, usque ad vicum *Bochoven* deferretur. hinc verò divertente in occasum solis æstivi alveo, usque ad arcem *Lovestonium*, ubi Vahali nunc jungitur, *Novus* adpellatur *Mosæ*, vulgò accolis *de Nieuwe Mæse*. hinc eodem nomine *Gorichomium* prælabitur opidum: infra quod jam geminum fert nomen, alterum modò dictum, alterum quod accolis *de Merwe* vocatur, à veteri arce ejusdem nominis; 40 cujus vestigia in undis prope *Dordracum* exstant. hinc dicto gemino nomine *Flaredingam* usque devectus, infra id opidum uno simplici que vocabulo, donec oceano misceatur, *Mosæ* vocatur. At alveum istum, quem modò ab divi Andreæ munimento ad *Flaredingam* usque descripsi, non veterem esse illum, à Cæsare Tacitoque memoratum, cum alia argumenta indicant, tum maximè alveus tenuis, qui à novo Mosâ, juxta vicum *Bochoven*, in sinistras terras divergens, primum *Hedickse Mæse* vulgò accolis, id est, *Hedicensis Mosæ*, à vico *Hedickhuysen*, quem perfundit; mox *d'onde Mæse*, id est, *vetus Mosæ*, indigetatur. quem veterem esse amnis alveum, satis ipsum nomen clamat. Mosæ igitur veteris flumen, ab opido *Megen*, uno certoque alveo, nullis in Vahalem ad divi Andreæ munimentum 50 aquis transmissis (nam posteriore heic sæculo fossas factas, ratio infrà convincet) devectum, eas terras antiquitus dextrâ ripâ perfudit, quæ nunc opidum *Huesden* sustinent: sinistrâ autem; ubi nunc opidum *Gertrudenberg* conspicitur. inter hoc & *Dordracum*, continui nunc funduntur lacus, sive paludes: at superiore sæculo aridam humum certum anni præbuisse alveum, indicant reliquæ vicorum, sub undis

undis latentes. quin etiam nunc alvei profunditas deprehenditur inter dictos vicos, hoc tractu : A Gertrudebergâ, dextrâ ripâ attingit reliquias vici *Herderwert*; dein *Heisterbach*; mox *Allenfoet*: cui oppositus fuit in lævâ ripâ vicus *Mansterkercke*. hinc inter duum vicorum reliquias, quorum alter est à dextrâ ripâ, *Alloesen*, alter à sinistrâ, *Dubbelmund*, in profundos sese condit lacus. moxque iterum in Hollandiæ insulâ, cui vocabulum vulgare *Foren*, suo *veteris Mosæ* nomine dignoscitur: præter-
 10 vectusque cognominem vicum *Masedam*, tandem ad alium vicum cognominem *West Mase*, sistitur. hinc autem à duobus millibus passuum oppositus ei est alius alveus, ad vicum *Claeswale*: quem & ipsum veterem quondam fuisse Mosæ alveum, regio indicium facit. exit autem in lacus, qui inter duas ejusdem nominis insulas *Foren* funduntur. Hinc jam ad verum Mosæ os uti perveniamus, id necesse est fretum sequamur, quod inter insulâ *Corendyk* & vicum *Bleynkfliet* situm. inde jam certus excipit alveus, qui juxta vicos *Simons haven*, & *Biert* protensus, tandem in ostium nomenque Mosæ definit, ad opidum *Geerfliet*. hunc autem veterem verumque esse Mosæ alveum, duabus rationibus colligo: primum, si ad lævam alium agere conareris, nō in Mosæ tandem os, sed in aliud fretum, quod in mare oceanum exit, nomine *Flackee*, incidere: sin verò ad dextram deflecteres; in Vahalis fluvii nomen delabereris, quod est inter duos vicos *Putte*, & *Portegael*. Porro à Geroslitio *immensum* illud, ut vocat Tacitus, *Mosæ os* incipit; quo *Rheni amnis pars*, *verso cognomento*, *Vahales in oceanum effunditur*.
 20

Hic igitur vetus Mosæ fluminis alveus. quo satis cognito, ad Vahalis expositionem sermo convertatur. Tacitus, ut antè relatum, annal. II; *Rhenus* inquit, *uno alveo continuus, aut modicas insulas circumveniens, apud principium agri Batavi velut in duos amnes dividitur: servatque nomen & violentiam cursus, quâ Germaniam prævehitur, donec oceano misceatur; ad Gallicam ripam latior & placidior affluens. verso cognomento Vahalem accolæ dicunt: moxque id quoque vocabulum mutat Mosâ flumine; ejusque immenso ore eundem in oceanum effunditur*. Dividi Rhenum in duos alveos, ad munimentum Schenkii, jam antea sæpè dictum. Hinc igitur sinister alveus, cognomento VAHALES, Noviomagum, Tiliam, Bomelium, Geldriæ opida prælapsus, nomen perfert
 30 nunc ad arcem usque *Lævenstein*. juxta hanc fossâ, à vico *Bochoven* manibus quondâ mortaliū egesta, aquas pariter Mosæ in Vahalis flumen invexit ac nomen; quod etiam nunc durat sub cognomento novi Mosæ, ut antè memoratum. Vahales igitur amnis antea fuit, qui novus Mosâ postea dictus. Hujus lævam ripam lacus nunc regunt, sive paludes, Gertrudebergâ inter Dordracumque sparsæ; intercedentibus tamē parvulis quibusdâ insulis, pristinae continentis terræ reliquiis. In dextrâ ripâ, à Lovestenio visitur Gorichomium opidum. inde vici *Herdigfeld*, *Giffendam*, *Slydrecht*, *Papendrecht*. huic in lævâ ripâ objacet Dordracum opidum. à quo Vahales, eodem cognomento novi Mosæ, in orientē se convertit, ad fossam usque, quæ abluto vico Hollandiæ *Alblaßerdam*, Leccæ amni miscetur. Fossæ alius ab occidente æstivo op-
 40 positus est alveus, mediam insulam secans: quem veterē Vahalis esse alveum, ipsum prodit nomē, quo in hunc usq; diem *de Wale* accolis dicitur. Hujus sinistra ripæ tres adjacent vici, *Haynyderambacht*, *Rysoort*, & *Iansdam*. ab hoc iterum in lacus transfunditur Vahales; donec inter duos insulareis vicos *Putte* & *Portegael*, Vahalis nomen rursus obtineat. quod deinde servat, donec inter Geroslitium & Flaredingam Mosæ flumini misceatur: cujus hinc *immenso ore in oceanum effunditur*. Ad Geroslitium igitur olim fuisse Mosæ Vahalisq; confluentis, certū est; non verò ad Vorichomium opidum, seu arcem Lovestenum; ut alii hactenus vulgò docuerunt. Ceterò antiqui isti dictorū amnium ductus, sive alvei, sic postmodò, cum oceani inundationibus, tum mortaliū operibus turbati sunt, uti multis in locis, quemadmodum supra ostensum;
 50 vix vestigia deprehendātur, quidpe quū Mosâ à vico *Bochovē* dextras terras pervectus, in Vahalē effunderetur juxta opidum Vorichomium; nomē illius, ut celebrioris fluvii, in hujusalveo prævaluit; ita, uti *novus Mosâ* diceretur. Postquā verò arx in sinistra ejus ripâ exstructa, cui nomen, sive à rege Francorū Merovæo, ut vulgò creditur, sive aliunde, *Merovæa*, vulgò *de Merwe*: ipse quoq; fluvius, qui ab initio Vahales, mox Mosâ dicebatur, *Merovæus* nuncupatus est. tandem, quum oceanus terras, modicis,

antea æstuariis divisas, immensis inundationibus in complureis insulas diffecaret; in Leccæ quoque inferiorem partem (ad Flaredingam opidum Vahali Mosæque hunc quondam junctum fuisse, post docebo) novi Mosæ juxta ac Merovæi nomen transiit. Manferunt tamen, ut antè demonstratum, veterum alveorum modicæ portiones, fluminibus suis nomina custodientes, in terris insulisque modò enarratis. Quòd autem fretum duos inter vicos *Putte & Portegael*, utriusque amnis nomen simul obtinuerit, quum tamen ab initio unius Vahalidis alveus fuerit; id occasione evenisse videtur hujusmodi. Quum Mosæ à vico *Bochoven* in Vahalem abigeretur, vetus ejus alveus tenuis effectus est; dein aquis quoque destitutus: tandem, vel suâ sponte, vel agrorum opere, agros complanantiū, ad vicum *West Mase* obstructus. Hinc, 10 quum posterioribus temporibus advenæ gentes (varias enim gentium commutationes passa hæc est regio) nullum veteris Mosæ exitum cernerent; eum Mosæ alveum esse suspicati sunt, qui re verâ Vahalidis erat. unde geminum denique natum est eidem amni nomen. Sed veros genuinosque veterum fluminum alveos hætenus investigasse satis esse puto. si cui tamen aliquod adhuc circa ea, quæ modò dicta sunt, dubium hæret; is conferat cum his ea, quæ mox super Leccâ flumine, & Corbulonis fossâ dicentur. cuncta enim argumenta inter se juncta, alterum alteri fidem invicem firmabunt. invalidissima quæque, singulatim selecta, velle confutare, id improbi magis quàm ingeniosi fuerit hominis.

V A H A L I S igitur antiquus iste alveus, quem modò descripsi, unâ cum Mosæ 20 extremâ parte, quæ à Geroffitio ad oceanum pertinet, insulæ Batavorum lævum si-ve austrinum latus olim cinxit.

Ceterum lacus, si-ve paludeis, quæ inter Gertrudebergam & Dordracum, dictasque Hollandiæ insulas funduntur, antea nullas fuisse, sed solidam humum certos amnibus præbuisse alveos, quamvis satis ex jam dictis perspicuum sit, nec ullâ aliâ ratione egeat; tamen inde etiam colligi potest, quòd nulla lacuum vel paludum ab hac parte, apud veteres auctores exstat mentio. Lacuum, qui ad septemtriones sunt, vulgari nunc nomine de *Snyder see*, meminit quidem frequens Tacitus: & Plinius quoque disertè, Rhenum in eos sese spargere, tradit. at hic idem Rhenum ob occidente, non in lacus, sed in Mosam se spargere testatur. ubi idem ego 30 in hujus verbis noto, quod Tacitus de eodem amne refert: nempe *ad Gallia ripam, Vahalidis cognomento, latiore & placidiore adfluere; & immenso Mosæ ore in oceanum effundi*. id scilicet est, quod Plinius eum spargi ait in Mosam. Fossas tamen, si-ve æstuarialia exstitisse, quibus Mosæ, si-ve, ut Cæsar existimavit, Rhenus in plura capita scindebatur, Scaldesq; Mosæ jungebatur; jam antea docui, in Toxandris.

Nunc dextrum etiam, seu septemtrionale insulæ latus certo limite claudere ordo requirit. Sic igitur, in descriptione insulæ, supra loquentem audivimus auctorem nostrum: *Rhenus uno alveo continuus, aut modicas insulas circumveniens, apud principium agri Batavi velut in duos amnes dividitur: servatque nomen ac violentiam cursus, quâ Germaniam prævehitur, donec oceano misceatur*. Hunc alveum esse eum, qui à 40 Schenkii munimento, Arnhemum versùs, & Vageningam, Rhenam, Durostadium, Trajectum, Vordam, Leidamque devehitur, nemo sanæ mentis, qui Taciti historias penitus perspexerit, quique ea, quæ de hoc alveo ille tradit, cum Plinii verbis contulerit, dubitare ullo modo poterit. Plinius sic lib. iv, cap. xv: *In Rheno ipso, prope c millia passuum in longitudinem, nobilissima Batavorum insula & Caninefatium, & alia Frisiorum, ..., Morsatorumq; sternuntur inter Helium & Flevum. ita appellantur ostia, in quæ effusus Rhenus, à septemtrione in lacus, ab occidente in amnem Mosam se spargit; medio inter hæc ore modicum nomini suo custodiens alveum*. Hunc igitur Plinii Rhenum, modicū nomini suo custodientem alveum, esse eum, qui Leidam fertur, nemo ne eorum quidem, qui de Batavorum insulæ finibus 50 perperam sentiunt, quidquam ambigit. at hunc eundem esse, quem Tacitus Germaniam prævehi, nomenque & violentiam cursus, donec oceano misceatur, servare tradit; omnes ferè negant. Rationem licet certam non adferant, hanc tamen habuisse cuncti videntur: Quum tam modicus hic, etiam Plinii tempore, qui ante Taciti annaleis historiam suam naturalem condidit, fuerit alveus; non potuisse eum insulam,

insulam, ob faciles, ut inquit Tacitus, *adpulsus, accipiendisque copiis & transmittendum ad bellum opportunam*, suo latere efficere. igiturque medium hunc Plinii alveum cum Taciti dextro insulæ latere minimè convenire: præsertim, quum duo præterea firmissima è Tacito adduci posse videantur argumenta, quæ idem negent: quorum primum est, quòd insulam, inter vada sitam, Batavi occupaverint; alterum, quòd Taciti tempore, violentiam cursus flumen, quo dextrum insulæ claudebatur latus, servaverit. quorum utrumque Plinii verbis reclamationat. Imò sanè; vel maximè reclamationat, si nuda verba nudè intelligas. at Taciti historias si penitus inspicias, temporaque distingvas; rem longè diversissimam fatearis necesse est. Latissimum
 10 eum olim fuisse alveum, qui Leidam prælabitur, vel inde patet, quòd nomen Rheni unus solus cum Plinii tempore tulerit, tum nunc etiam ferat, ceu reliquorum antiquissimus. Quum autem humili ripâ loco, quem mox com-monstrabo, contentus in Galliam prono alveo ruere tentaret; id uti impediret Drusus Germanicus, molem seu aggerem dictæ ripæ præstruere adgressus est. fato autem præreptus, opus imperfectum reliquit. id, annis post LXVI, Paullinus Pompejus, sub Nerone inferioris Germaniæ proprætor, perfecit; ut testis est Tacitus, annal. XIII, his verbis: *Ne segnem militem attineret; inchoatum ante tres & sexaginta annos à Druso aggerem coercendo Rheno, absolvit.* Consu-
 20 latus à Drusi morte ad Neronis III, & Valerii Messallæ consulatum, quo hunc aggerem absolvit Paullinus, numerantur LXVI. quapropter mendum potius in Taciti dictis verbis, quàm errorem in auctore esse judicaverim. Ceterum aggerem hunc, XIII annis post, Civilis Batavus rebellans, postquam in insulam, ceu locum contra Romanorum insequutionem tutum, concesserat, diruit, Rhe-numque in mediam insulam effudit; uti hac ratione duplex vallum, sive du-plicem fossam adversus Galliæ continentem, unde Romanorum vim atque arma metuebat, haberet; Vahalem videlicet, & hunc novum Rheni alveum. cujus rei testem habeo eundem auctorem, historiar. V: *Quin & diruit molem, à Druso Germanico factam, Rhenumque prono alveo in Galliam ruentem, disiectis quæ morabantur, effudit.* Atque tum eâ molis disiectione factum est id, quod con-
 30 tinuò subtexit auctor: *Sic, velut abactò amne, tenuis alveus, insulam inter Ger-manosque, continentium terrarum speciem fecerat.* Huc igitur jam spectat illud Plinii: *Medio inter hæc ore modicum nomini suo custodiens alveum.* Illa igitur insulæ facies, inter vada sitæ, longè ante abactionem Rheni, quum Batavi è Cat-tis profecti eam occuparent, exstabat. Opportunitas autem ad facileis navium ad-pulsus, quam hoc loco ex Taciti annal. II allegant Bataviæ descriptores, ad Mo-sæ illud *immensum os, & latum placidumque* Vahalem pertinet: quem ob id ipsum auctor tam curatè descripsit, quòd opportunitas adpellendi naveis dilucidius nosce-retur. neque enim verum est, quod quidam docent, classem istam Germanici in lacu, qui vulgò nunc dicitur *Snyder see*, fabricatam esse. In Galliâ fuisse para-
 40 tam, (fortè in Sequanæ ac Samaræ amnium ostiis, ubi & Cæsaris quondam classis Britannica) atque inde demum ad insulam Batavorum, in os Mosæ am-nis adpulsam, satis disertis docet verbis Tacitus, dicto annali. Falsum item est, quòd exitum classis Tacitum indicare voluisse docet adversarius. *faciles navium ad-pulsus* disertè nominat auctor. Quapropter primum illud argumentum jam mi-nus heic valebit. Alterum erat: Tacitum testatum reliquisse, suâ tempestate, (utitur quidpe temporis instantis verbo *servat*) violentiam cursus servasse am-nem, qui dextrum insulæ latus claudat. id verò Plinium, qui ante Tacitum opera sua edidit, videri negare, dum modicum medio Rheno alveum adsignet. Hoc etiam argumentum uti disturbetur, auctoresque hi duo uti inter se conci-
 50 lientur, tempora itidem heic distingvenda sunt. Tacitus historias suas in Traja-ni principatu condidit. at Civilis sub initium mox principatus Vespasiani molem à Druso & Paullino factam, diruit. inter Vespasiani Trajanique principatum initia, xxx circiter anni intercedunt. quo temporis intervallo multa immuta-ri potuerunt. quapropter etiam hunc Rheni alveum, à Civile tenuem redditum, eam cursus violentiam tunc non habuisse, quum Plinius sub Vespasiani imperio

geographica sua componeret, quam suo tempore sub Trajano tribuit Tacitus, satis liquet tum ex illius voce *modicum*, tum ex hujus vocabulo *tenuis*; maxime verò ex hujus verbo, *fecerat*, quo plùs quàm perfectum tempus notat; quod malignè, ac callidè dissimulavit chorographus, adversarius noster; verbumque Plinii *spargit*, quod ille de Flevo & Vahale protulit, nescio quâ ratione hoc ad Lugdunensem Rhenum traxit. Sed quamquàm *tenuis* fuerit, *modicus*que hic amnis, ita, uti sæpè siccitate cœli exaruerit; tamen terminum perpetuò eum fuisse ab hac parte Romani imperii, infrà, cap. xxxv, contra adversarium probabo. Post eà tamen omnem cursus violentiam amisisse, experientia præsens temporis manifestò docet. quidpe non, uti tunc, nunc etiam mari oceano miscetur: sed tumulis arenarum, quos vulgò *de duynen* accolæ vocant, inter duos, haud procul Leidâ urbe, maritimos vicos, qui vulgò *Catwyk* & *Noordwyk* adpellantur, obstructo ostio retinetur.

Ceterum novus ille alveus, in quem Civilis Rhenum effudit, nullus alius est, quàm qui nunc *LECCA*, vulgò accolis *de Lecke*, vocatur; & Culeburgium, Vianam, Schonhoviam delatus, paullo infra hanc, juxta vicum *Krimpen*, Mosæ amni jungitur: quondam verò, quum solida etiam dum humus certos fluminibus præberet alveos; infra Flaredingam in eundem Mosam confluebat. nam ubi is ad Durostadium incipit, Rhenus lato alveo fluere desinit; manifesto argumento, prope Durostadium, in lævâ Rheni ripâ, molem à Druso olim excitatam fuisse: 20 quam Iunius ad Drusi fossam, quæ est inter Arnhemum & Dusborgium, exstructam fuisse, ingenti errore judicavit. quem errorem licet adversarius noster defendere haud modicè laboraverit; tamen argumentum istud convellere ne verbo quidem tentavit. Nostra sententia tum maxime contra ejus objectiones firmabitur, quum infrà probatum fuerit, medium Rhenum, qui perpetuò id nomen servavit, terminum fuisse inter Galliam & Germanos. nam omnia ejus argumenta, totumque adeò scriptum eo uno nituntur, quò rectè se putat cum Iunio Isalam & Flevum lacum terminum statuere inter dictas duas gentes. Hoc igitur fundamento sublato, reliqua etiam ei superstructa cuncta corruent. In eo 30 sanè heic rerum satis imperitum sese ostendit, quò ait *novos facere alveos, non abactionis, sed fossionis rem esse*. Pueri agrestes in patriâ mihi terrâ meliora docuissent; qui ferè quotannis tale quid vident, in fluminum eruptionibus. Sed Ortelius, haud minori errore, Leccam existimavit esse *CORBVLONIS FOSSAM*; cujus meminerunt in antiquis auctoribus Tacitus ac Dio. Tacitus annal. xi: *Ne tamen miles otium exueret (malim, indueret) inter Mosam Rhenumque xxiiii millium passuum spatio fossam produxit, quâ incerta oceani vetarentur*. Dio lib. lx: *Διὰ Φρευσὲ δι' αὐτὴν πᾶν τὸ μετὰ τὴν Πήνην καὶ τὴν Μόσχην, περὶ τὴν ἐξ ἑσδομήκου καὶ ἐκαστὸν μάλιστα, ἵνα μὴ οἱ ποταμοὶ ἐν τῇ τῷ ὠκεανῷ πλημμυρίδι ἀναρρέοντες πελαγίζωσιν.* id est: *Fossam per ipsorum manus inter Rhenum & Mosam perduxit, clxx stadia longam; quâ amnium aestuante oceano refluentium stagnatio vetaretur*. clxx stadia, 40 lia efficiunt xxi, & passus ccl; scilicet si, usitatissimo auctorum more, cxxv passus singulis stadiis tribuas. Ergo si Ortelius hanc fossam à Durostadio per Leccam Flaredingam usque perduxerit, rectè equidem inter Mosam Rhenumque porrecta erit; quia hucusque pertinere veterem Leccæ cursum, suprâ ostensum. at spatium xxiiii millium passuum, quod Tacitus ei tribuit, seu clxx stadia, quæ Dio, quomodò conveniunt, quum inter dicta duo opida millia passuum sint xl? Sin ad vicum *Krimpen* eam extendi, & à fossâ, quam Merovæam cognominat, excipi velit; sciat multis sæculis antè habuisse exitum Corbulonis fossam, quàm Merovæi nomen auditum. ac licet fossam hanc sine Merovæi cognomine jam tunc existisse contendat; tamen non inter Mosam & Rhenum, quod volunt 50 Tacitus & Dio; sed inter Rhenum & fossam hanc fossa poneretur Corbulonis. neque sic quidem spatium xxiiii millium conveniret: sunt quidpe inter Durostadium & *Krimpen* millia passuum xxx. Denique auctores fossam hanc à Corbulone ideò perductam ajunt, *ut incerta oceani vetarentur*. at Lecca longius abest, quàm uti huic rei operam dedisse quiverit. Alia igitur quærenda est fossa, quæ

quæ Corbulonis cognomen veriùs omnibus partibus ferre possit. Est equidem infra Leccam, propiusque oceanum, flumen Isala, vulgò accolis *de Ysel* dictum. Verùm hoc neque ex Rheno oritur (Lecca namque mittit) & spatium *xxiii* millium passuum longè superat. quidpe quum antè fuerit fossa Corbulonis perducta, quàm Civilis Rhenum in Galliam effudit; necessariò exitum illius ad Flaredingam ponas: neque enim aliter Mosam attigerit. itaque neque hoc Corbulonis esse fossa potest. Est aliud, quod à Rheno, juxta arcem *Does*, haud procul Leidâ, deductum, nomine *Rotæ* ad Roterodamum in Mosam effunditur. verùm ne hujus quidem exitus veterem verumque Mosæ alveum attingit. Restat fossa, quæ ab urbe Leidâ, vulgari nomine *de Fliet*, Delftum defertur, atque inde ad vicum *Maseland* deducta, tandem ad propinquum vicum *Sluys*, Mosæ jungitur. hanc esse Corbulonis fossam, *xv* potissimum rationibus arguo. primùm, quia inter Mosam Rhenumque acta est: dein, quia proxima oceano; ut quæ incerta ejus, id est, adfluxus, qui crebri his in locis fieri consvèrunt, ne ultrà in superiorem insulæ partem agris detrimentosi transirent, quondam vetare potuerit. tertio, quia spatium *xxiii* millibus passuum, sive *clxx* stadiis, quàm maximè congruit; utique si alveum ejus, non intervallum inter Leidam & *Sluys* sequaris: hoc namque rectâ lineâ est millium *xviii*. postremò, (quod vel caput totius argumentationis esse possit) quia fossa hæc nunc etiam vulgari vocabulo adpellatur accolis *de Fliet*. hoc quidpe vocabulum nihil aliud significat Germanorum lingvâ, quàm quod Latini *æstuaria* adpellant, sive *fluxus maris*; à verbo *flieten*, id est, *fluere*? quod aliâ dialecto est *fleeten*; unde *fluxus*, *fleet*. nam in *Vliet* etiam, ut vulgò scribitur, *V* litera est consonans: quæ omnibus Germanis, exceptis unis Flandris, idem sonat, quod *F*. Hinc igitur vocem istam, passim in his oris, tum marinis undis, tum maritimis opidis ac vicis adfixam reperias. Undis; ut inter duas Hollandiæ unius ejusdemque nominis insulas *Foren*; ubi euripus vocatur *Harink fliet*: & in lacu, qui vulgò est *Suyder see*, inter duas insulas, *Schelling* & *Flieland*, *Flevi* (de quo posterius agitur) vetus alveus, *het Flie*: intusque, *het oude Flie*, inter gemina brevina, quorum alteris nomen *Brede sand*, alteris *de Weert*: fossis urbis Antuerpiensis, *Graen fliet*, *Brouwers fliet*, *S. Pieters fliet*, *Harinck fliet*, *S. Ians fliet*. opidis autem; ut *Geerfliet*, in Hollandiæ prædictâ insulâ *Foren*: & *Bierfliet*, in Flandriæ insulâ. item vicis; ut *Oost fliet*, *Nieuw fliet*, in insulâ Flandriæ *Cad sand*: & in continente, *Waterfliet*. in Selandicis insulis *Steenfliet*, & *Poortfliet*. in Brabantia, *Santfliet*, *Burchfliet*, *Cromfliet*. in Hollandiæ insulâ *Foren*, *Swartefliet*, *Heenfliet*, *Bleynk fliet*. in continente Hollandiæ, ad Isalam flumen, *Fliet*, haud procul opido *Oude water*: & ad dictam Corbulonis fossam, *Waddingsfliet*. item in ipso Germaniæ solo, ad Visurgis fluvii æstuarium, *Waerfleet*, *Elsfleeten*, *Worffleet*, *Santfleet*: quæ omnia Rheni ostiorum accolis exprimuntur per *fliet*, sive *vliet*. nec usquam vocem hanc positam reperias, nisi quò maris fluxus, sive æstuarium pertingunt, vel pertingere potuerint. Sed de Corbulonis fossâ hæc sufficiebant, ni adversarius obloquutus fuisset, nomen id præfractè, ex Ortelii sententiâ, ad Leccam trahens. Adeò scilicet nugas omnino putat esse, quidquid Tacitus de *xxiii* millibus passuum, & Dio de *clxx* stadiis, testantur. Ad firmandam tamen opinionem suam id argumenti adducit, quòd *fossam illam Vliet nuperum esse opus civitatum* actis, & attestantibus indigenis, demonstrari queat. Verùm video quò tendat. habeoque, quo calliditati ejus obviem. Illam fossam, quâ hodiè, eodem nomine *Vliet* ab ipsâ urbe Leidâ navigia Delftum versùs exeunt, nuperi esse operis nec ego ignoro. at hanc ego non volui. sed illam, quæ stadio circiter ab urbe diffita, vulgari vocabulo *het oude Vliet*, ex Rheno in prædictam fossam Delftum versùs ducit. hoc verum aio esse initium veteris fossæ Corbulonis: illam verò fossam, ab urbe Leidâ ad vetus usque Fletium, esse nuperam. Adde jam huc & illud haud leve sed gravissimum argumentum, quòd tabula itineraria habet inter *Tablas* & *Forum Adriani*, id est, ut nunc loca ista vocantur, inter *Alblas* & *Foorburg*, locum *Fletionem*, qui aut in ipsum Delftum, aut saltem in prædictam fossam incidit; ut infra ostendetur. Tabulam igitur itinerariam quum nuperi esse

operis adversarius probaverit, à fossæ hujus antiquitate lubens ego recedam. Atque hæc tandem de Corbulonis fossâ sufficiant.

De ipsius medii Rheni obstructione, quamvis quod statuam, certi nihil habeam, tamen conjecturas judicii mei in medium adduxisse haud poeniteat: quibus, prout cuique ingenium, demat vel addat fidem. Rhenus quando, & quomodo à Civile Batavo in Leccam effusus, tenuisque alveus ejus effectus fuerit, suprâ dictum est. exinde verò, quum alii quoque alvei, seu fossæ, ab utrâque tenuis jam Rheni ripâ, hinc in Leccam atque Mosam, inde in lacus, quorum maximus vulgò vocatur *Snyder see*, complures agerentur; facile os amnis, magis magisque in dies extenuati, aquisque destituti, arenis tandem, quas venti vehementiori flatu ex tumulis litoralibus utrimque ingesserunt, obstrui omnino potuit. nam pars etiam munimenti, quod ad hoc ostium, ut infrâ referetur, exstructum fuit, iisdem arenarum tumulis obruta nunc latet. Tempus verò certum velle indicare, quando obstructum fuerit, summæ dementiæ puto; nullo ejus rei indicio, vel suspicione exstante. Multis retro sæculis factum, vel inde colligere licet, quòd nulla ejus rei ne apud posteriores quidem scriptores mentio. nam qui proximis id sæculis tribuunt, quasi inundatione aliquâ ingenti acciderit: nihil certi & ipsi habent, quod adfirmant. nec rectè inundationi tale quid adscribitur: quum hac ingruente, tenuis alveus, modicumque os fluminis facilius dilatari, quam obstrui potuerit.

Ceterum, reperto utroque insulæ Batavorum latere, restat, uti summa ejus latitudo ostendatur. Hanc inter Leidam & infimam veteris Vahalæ ripam, quæ est juxta vicum *Beyerland*, deprehendo esse millium passuum xx.

Continet nunc universa insula, Cliviæ perexiguam partem; partemque Geldriæ, & Trajectinæ provinciæ; item portionem Hollandiæ. Opida habet numero compluria, ac nobilia: in Cliviâ, *Huesen*; in Geldriâ, *Tiel*, *Buren*, *Culenburg*; in Trajectino agro, *Wyk te Duerstede*, ipsius Trajectinæ urbis partem, cis Rhenum sitam, & *Montfoort*: in Hollandiâ, *Asperen*, *Huekelum*, *Leerdam*, *Vianen*, *Tselstein*, *Gorichum*, *Nieuport*, *Schoonhoven*, *Oude Water*, *Goude*, *Leyden*, *Rotterdam*, *Schiedam*, *Flaeringhe*, *Delft*; duosque vicos nobileis, *Gravenhaghe*, & *Gravesande*. in insulâ autem vicum celebrem *Tselmonde*.

CAP. XXXII.

Refutantur eorum argumenta, qui Batavorum insulam ad Isalam flumen & Flevum lacum extendunt.

Batavorum igitur insulæ situs sic se habuit. Ceterum, qui Bataviam ad Isalam usque, id est, ulteriorem Rheni alveum, & in quem is transit, lacum Flevum, ostiumque, quod vulgò nunc dicitur *het Flie*, in Frisiorum, Marfatiorumque fineis protulerunt; horum errores plurimis argumentis jam antea refutaveram, in eo commentario, quem superioribus annis privatim de his oris edidi: quæ omnia huc transcribere haud visum fuit; ne æquum operis tenorem hoc loco nimis excederem. Verum coëgit tamen is, qui se adversarium mihi errorumque alienorum defensorem præbuit, non modò cuncta heic repetere, sed & nonnulla alia insuper addere.

Bataviæ igitur limiteis ad Flevum usque lacum ostiumque producendi, dux fuit omnibus Hadrianus Iunius; qui ceterum gregem (in quo summos etiam viros video) suâ auctoritate à recto tramite seduxisse videtur. quidpe hic primus tam copiosè, tamque speciosè de Bataviâ scripsit, uti imprudentes in sententiam trahere haud difficile fuerit. Is duplicem statuit Bataviam; veterem scilicet, quam iisdem, quibus nos Batavorum insulam, includit finibus; ac novam, quam à medio

medio Rheni alveo, id est, à fine veteris, ad fossam usque Drusianam, seu septentrionalem Rheni alveum, qui vulgò *Ysel* vocatur, & Flevum ostium, quod inter duas insulas, *Schelling* & *Flieland*, vulgò *het Flie* dicitur, extendit. quo spatio magna pars nunc Geldriæ, item Trajectini agri & Hollandiæ haud exiguae portiones comprehenduntur. Atque hanc inter duos extremos Rheni alveos geminam Bataviam, tamquam unam insulam, *Plinianam* audet vocare, histor. Batav. cap. 1, & 111. eandemque censet Tacito tradi *Batavorum insulam*, cap. 1, & XI. Rationes itaque ejus, quibus sententiam suam tueri se posse putavit, diligentius excutiamus. Ex Plinio uti Bataviam suam Plinianam probaret, hæc ipsius, jam antè recitata, in medium attulit verba: *In Rheno ipso, prope centum millia passuum in longitudinem, nobilissima Batavorum insula & Caninefatum, & alia Frisiorum, Cauchorum, Frisiabonum, Sturiorum, Marsatorum, quæ sternuntur inter Helium & Flevum. ita appellantur ostia, in quæ Rhenus effusus, à septentrione in lacus, ab occidente in amnem Mosam se spargit; medio inter hæc ore modicum nomini suo custodiens alveum.* Quibus hæc sua subjicit: *Quibus ex verbis liquido discimas, Rheni insulam Plinii ætate in septenos divisam fuisse populos; Batavos nimirum, Caninefates, Cauchos, Frisiabones, Tusios (quos cur ita nominem hoc loco, dicetur postea) & Masatios.* En; cuinam mortalium, quæso, Iunius persvaserit, Plinium heic unam id adpellasse insulam, quod in plureis partes dissectum? aut tot nationum insulas in unam Batavorum insulam contribuisse? Quidpe haud unam ait insulam sterni inter Helium Flevumque, Rheni ostia; sed plureis. unam, quam priore loco ponit, vult esse Batavorum & Caninefatum; ceteras, quas huic subjicit, Frisiorum, & Marsatorum. nam *Cauchorum* heic, *Frisiabonum*que, & *Sturiorum* falsa esse nomina, infra in Frisiis docebo. Sic capite sequenti, post enarratos omnes Galliæ Belgicæ populos, in fine, *Gugerni*, inquit, *Batavi, & quos in insulis diximus Rheni.* Quo loco satis dilucidè reliquos illos, in ceteris Rheni insulis, à Batavis & eorum insulâ distingvit. Sanè Plinii verba lucidiora sunt, quàm uti illustratione opus habeant: errorque Iunii in his manifestior, quàm uti pluribus convinci egeat. Defensor ejus, adversarius noster, quamquàm ne verbum quidem habuerit, quod his opponeret, tamen, ne omnino convictus esse videretur, disertationem quamdam, quæ numero est XIV, pro Iunio tentavit, non dicam rationibus, sed ipsis verbis adeò frigidam ac miseram, uti, hominem otium ferre nequivisse, facile perspicias. Ac Iunii equidem error levior quodammodò videri potest: qui, quamvis complureis, tamen diversos populos in unâ eadèmq; insulâ collocat, at ii, qui omneis istos populos uni Batavorum genti ac nomini attribuerunt, multo longius aberrarunt. Verùm Iunius omnibus aliis imposuisse videtur. Quæro igitur ex eo; si Plinius Batavorum insulam (nam Bataviæ nomen ei non memoratum) inter bina Rheni ostia, Helium & Flevum, pandit; cur ipse cum Cæsare eum super insulæ longitudine conciliare, milliaque passuum, quæ uterque ei tribuit, eodè conferre, tantoperè laborat? Nam si hæc fuit Plinii mens, certè maxima insulæ longitudo non inter Rheni divortium & oceanum, juxta profluenta Vahalæ Mosæque porrigebatur; quod maximè vult Cæsar, agnoscitque Iunius: sed inter dicta bina Rheni ostia. Ergo Iunius, aut se Plinii dimensionem non percepisse, fateatur necesse est, aut veram insulæ longitudinem Plinium ignorasse. Hoc, contra tam perspicua documenta, quibus Batavorum insulam ad Flevum usque extendi negamus, adfirmare haud temerè ausus fuerit. illud cur faciat, causa nulla est: siquidem eadè regione Plinium longitudinem insulæ summis- se, quâ Cæsarem, nemini est controversum. Ad hæc adversarius pro Iunio cur non responderit, quæro? Scilicet, quia, quod responderet, prorsus nihil habuit. Verum hic tolerabilis fortasse quodammodò videri poterit Iunii error; quidpe quum obscurè Plinius, ac parcè admodum hæc tot populorum insulas describat. Illum, quo eosdem Bataviæ suæ finis ex Tacito, accuratissimo insulæ descriptore, adferere conatur, quis tandem æquo animo ferat? Verba Taciti, quæ Iunius cap. VIII allegat, nobis jam antè memorata, hæc sunt: *Rhenus uno alveo continuus, aut modicas*

*insulas circumveniens, apud principium agri Batavi velut in duos amnes dividitur: servatque nomen ac violentiam cursus, quâ Germaniam prævehitur, donec oceano misceatur; ad Gallicam ripam latior, ac placidior adfluens. verso cognomento Vahalem accola dicunt: moxque id vocabulum mutat Mosâ flumine; ejusque immenso ore eundem in oceanum effunditur. Quibus continenter subjicit sua: Qui locus duorum tantum meminit fluentorum; unius, quo Frisia Germaniæ pars alluebatur; & alterius, quod in hunc usque diem nomen tuetur. Egregia sanè ac festiva interpretatio. Quid, quæso, magis ex diametro repugnare Taciti verbis ac contradicere poterat? Totum id, quod Batavorum insula designatur à Tacito, ab isto excluditur. quod Rheni nomen in hunc usque diem retinet, id flumen est, quod Lugdunum defertur; ut antè ostensum: quod Frisiam al-
 luit, Isala nunc, & lacus *Snyder see*, & *Flie*, nuncupatur. ubi igitur *Vahalis* nomen, ubi *Mosâ*? respondeat saltem heic defensor ejus. Verum non modò apertè Tacito contradicit Iunius; sed secum etiam ipse pugnat. En, quàm diversa eadem de re, quàmque contraria sequuntur ipsius verba, eodem capite aliquot post paginis per-
 scripta: *Plusculum difficultatis primore fronte ostendit Taciti dictio; qui duos extremos cursus recensere contentus, medium reticet; quod sufficeret statuere bipartitam alvei divisionem, apud principium Batavia in Vahalem, Belgicæ ora terminum, & Rhenum, post Iselam dictum; qui Frisiam Germaniamque terminaret. ex eoque colligere videor, tunc temporis medium alveum habitum fuisse loco rivi, ex illo flumine deducti; præcipuumque honorem in Drusi gratiam, & ob rerum gerendarum oportunitatem Isela adscriptum, tribu-
 tumque. quâ re injuria Rheni medio alveo illata est gravis: qui de possessione nominis deturbatus, & quamdan capituli diminutionem passus fuit, non suo merito. itaque patientiæ victricis ope proterviam sibi factam contudit, ac superavit, nomen pristinum retinens, quod alteri detractum est. Suprà medium ex Taciti verbis interpretatus est Rheni alveum, & Isalam flumen. heic ex iisdem verbis Vahalem intelligit, & Isalam: medium verò ab auctore silentio suppressum. sic utrobique non modò variè secum ipse pugnat, sed longè etiam errat. At uti clariùs error iste adpareat, dicta ejus cum Taciti verbis conferantur, quæ sunt historiar. lib. iv hujusmodi: *Batavi, donec trans Rhenum agebant, pars Cattorum, seditione domesticâ pulsî, extrema Gallica ora, vacua cultoribus, simulque insulam inter vada sitam occupavere, quam mare oceanum à fronte, Rhenus amnis tergum ac latera circumluit. Quæro igitur ego; si Drusi fossa, quum Batavi insulam occuparent, nulla fuit (meminit quidpe insulæ gentisque Cæsar, multis annis ante Drusi res gestas) quâ Tacitus hanc, ubi de Batavorum in eam adventu narrat, terminare istâ potuit? Scilicet frustra heic est Iunius. Eandem verò dare Tacitum heic insulæ descriptionem, eosdemque terminos, quos suprà, annal. lib. ii, ubi de opportunitate insulæ loquitur, facilè ex ipsis istius loci perspicitur verbis. Rhenus, inquit, uno alveo continuus, aut modicas insulas circumveniens, apud principium agri Batavi velut in duos amnes dividitur: servatque nomen, & violentiam cursus, quâ Germaniam prævehitur, donec oceano misceatur; ad Gallicam ripam latior, & placidior adfluens. verso cognomento Vahalem accola dicunt. De Vahale nulla nobis
 est controversia. at illum, quem nomen violentiamque cursus servare ait auctor, donec oceano misceatur, Isalam esse, ut vult Iunius, ego maximè nego: negantque unâ Plinius ac Mela. quorum hic, lib. iii, cap. ii, Rhenum testatur ad sinistram amnem etiam tum, & donec effluat, Rhenum, scilicet proprio nomine; ad dextram, primò angustum, & sui similem; post, ripis longè ac latè recedentibus, jam non amnem, sed ingentem lacum, ubi campos impleverit, Flevonem dici, ejusdemque nominis insulam amplexum, fieri iterum arctiorem, iterumque fluvium emitti. Huic consentiens Plinius, Rhenum ait à septentrione in lacus spargi, & Flevis ostio in mare effundi. Age igitur? si in lacus sparsus, vel si jam non amnis, sed ingens lacus campos implevit; violentiam cursus, quam Rheno suo Tacitus tribuit, donec oceano misceretur, quâ servare qui-
 vit? aut, si Flevo dictus, ubi campos implevit, quomodò nomen Rheni custodivit? Ad hæc atque talia respondisse chorographum adversarium oportebat, non levia cavillatum esse. Patet sanè, Tacitum non Isalam intellexisse, sed medium alveum; quem Plinius etiam nomen custodivisse suo tempore testatur; quemque Mela innuit, dum ad sinistram amnem etiam tum, & donec effluat, Rhenum adpellat. nam ter-
 tium***

tium alveum, qui *Vahales* dicitur, Melam aut ignorasse, aut saltem non retulisse, latius infra docebo. At quod Iunius ex Taciti verbis colligit, hujus tempesti-
medium Rheni alveum habitum fuisse loco rivi, ex illo (nescio quo) flumine deducti,
precipuumque honorem, id est, nomen Rheni, in Drusi gratiam, & ob rerum geren-
darum oportunitatem, Isala adscriptum, eaque re de possessione nominis illum deturbatum;
patientia verò victricis ope injuriam sibi factam contudisse, nomenque pristinum tandem
recuperasse: in eo quàm longissimè aberasse hominem puto. quidpe medio alveo
 haud umquàm aquæ ita per Drusi fossam abductæ fuerunt, uti is rivi loco inde ha-
 bere potuerit. Sed duravit ei sua latitudo, & *violentia cursus*, donec à Civile Bata-
 10 vo in Leccam, ut suprâ demonstratum, abactus est. neque tunc quidem nomen a-
 misit: quia Plinius (si Tacitum de hoc loqui neges) *modicum* suo ævo *nomini suo*
custodivisse alveum testatur. quin pro termino semper etiam postea habitum fuisse
 Romani imperii, infra ostendam. Ergo, si umquàm nomen eum amisisse Iunio
 credas; certè eo temporis intervallo amisit, quod inter Plinii Tacitique scripta in-
 terponitur. At tunc in Drusi honorem Isalæ amni nomen Rheni impositum, haud
 simile veri est. etenim Drusus fossam egit, vitamque obiit sub Augusto Cæsare:
 Plinius opus suum Vespasiano imperatori dicavit: Tacitus sub Trajano scripsit. in-
 ter Augustum autem & Trajanum imperatores ingens temporis intervallum, & sæ-
 culum propemodùm elapsum est: quo jam facilè omne studium in Drusi honores
 20 posterorum animis abierat. Sed Isalam Tacito umquàm proprio peculiarique no-
 mine *Rhenum* fuisse adpellatum, prorsus ego nego; pluribusque id infra in Frisiis
 demonstrabo documentis. Nunc porrò notemus, uti Iunius sibi ipsi haud con-
 stare, secumque dissentire pergat. Quidpe Bataviam suam licet ex Plinii Tacitique
 verbis ad Isalam usque, & Flevum ostium extendat; haud tamen veretur contra Io-
 annem Stellam negare, Caninefatum sedem fuisse in Batavorum insulâ: quod iste
 rectè ex Plinio simul ac Tacito adfirmavit; ut infra videbimus. At video quid
 habuerit Iunius, quod huic objectioni opponeret. distinguere sese inter *Batavorum*
insulam, seu *Bataviam veterem*, & *Bataviam novam*. in illâ Caninefateis sedem ha-
 buisse se negare; in hac concedere. Scilicet. rectè ille quidem sententiam suam
 30 tueretur, si antè meliùs distinctionem hanc adseruisset. Sed Taciti Batavorum in-
 sulam ipse ad Isalam usque & lacus profert. in seipsum igitur pugnat. quod quam-
 vis argumentis firmissimis jam satis demonstratum sit, tamen istuc insuper hoc loco
 quærere lubet; quum ipse ad utramque Isalæ ripam Frisios ex auctoritate Taciti col-
 locet; quomodò ex eodem auctore ad Isalam usque Batavorum insulam se posse pro-
 ferre speravit? Verba Taciti hæc sunt, in libro de Germaniâ: *Majoribus minoribus-*
que Frisiis vocabulum est ex modo virium. utraque nationes usque ad oceanum Rheno præ-
texuntur: ambiuntque immensos insuper lacus. Vbi Iunius hæc verba, *Rheno præte-*
xuntur, ad Isalam flumen refert; quia Frisii ad utramque Isalæ ripam incolebant.
 Iam verò iterum quæro; quum ipse, cap. I, veterem Bataviam suam iisdem fini-
 40 bus includat, quibus nos Batavorum insulam; cur non credit, Tacitum haud a-
 liam, sed hanc ipsam voluisse, quam Batavos primo adventu occupasse tradit? Tum,
 si Taciti Pliniique temporibus novam Bataviam rectè se tribuere putavit; quæro,
 quibus temporibus, aut cui auctori veterem illam adscribere voluerit? Vnus equi-
 dem est Iulius Cæsar, qui Batavorum insulæ, antequàm Drusiana fossa facta fuit,
 meminit. at docuisset saltem Iunius (quod quia nequivit, meritò neglexit) quan-
 do Batavi, veterem insulæ suæ limitem, id est, medium Rheni alveum transgressi,
 Frisios & Marsatios, qui inter hunc alveum & Isalam, lacusque, & Flevum ostium
 incoluerunt, expulerint, aut bello victos sibi subjecerint; uti eâ demum ratione
 illorum agri horum juri, id est, Bataviæ nomini accesserint. Sanè nihil horum um-
 50 quàm attulisset. *Drusum* (verba sunt Iunii, cap. I) è *duobus tres alveos fecisse, & Ba-*
tavia porrectiora pomæria extendisse, novamque dedisse Bataviam, si nos credere vo-
 luisset, ostendisse priùs necessum erat, quonam Drusus Frisios Marsatiosque mise-
 rit, postquàm Batavis eorum solum tribuit. aut saltem, quando, & quâ de causâ
 his illos in servitutem dederit. denique auctorem hujus rei aliquem ex antiquis pro-
 duxisset. Certè numquàm se tot laqueis, quibus se irretivit, facilè expeditisset.

Defensor ejus ad hæc omnia quàm nihil responderit, & quàm prorsus nulla argumenta opposuerit, ipse sibi conscius est. Permanisse perpetuò Frisiorum & gentem, & nomen citra Flevum, omnibus satis constat mortalibus; quando illa Hollandiæ pars, quæ aliàs Septemtrionalis usurpatur circa lacum *Snyder see*, etiam hodiè *Frisiæ occidentalis* nomine, vulgò *West Friesland* adpellatur; opidaque inibi non Hollandiæ, sed Frisiæ insignibus decorantur: quâ de re plura suo loco. Sed uti tandem finem disputationi huic faciamus; unum adhuc ex Tacito locum adferam. Historiar. lib. v, *Flexu*, inquit, *autumni, & crebis pluvialibus imbribus superfusus amnis palustrem humilemque insulam in faciem stagni opplevit*. En tibi, qui etiam Iunio nunc credis, Tacitum Batavorum insulam Isalâ amne Flevoque lacu finisse, huncque e- 10
jus errorem tantoperè tueri studes; censese terras Rhenum inter Isalamque porrectas adeò humileis palustresque esse, uti in stagni faciem oppleri possint? Certè tumuli atque colles, qui satis editi per omnem dictam terram sternuntur, manifestò Iunii errorem coarguunt. Faceffant jam igitur hæc ejus verba, capite primo perscripta: *Quàm verò latè patuerit, quibusque circumscriptum finibus istud Batonis peculium fuerit* (nam ab hujus, quem sibi fingit, nomine *Bataviam* vult dictam, quasi *Batons have*) nemo, quod equidem sciam, prodidit, aut certos ei præstituit terminos: nonnulli, contractioribus eidem adsignatis, potissimâ parte mutilarunt, & quodam- 20
modò deartuarunt. Quare, propitiato Termino, fines illi perpetuos, stabiles, neque ipsi Iovi cessuros, ex veterum scriptis monumentis pangam. quos qui transtulisse, aut ex-
arasse, nisi dei consensu tentârît, is sacer & religione obstrictus esto. confido namque, divinâ quadam virgulâ contactas me obsignaturum. Faceffant hæc, inquam, prorsusque deleantur, ac palinodia reponatur. Nec satis Iunius deum suum propitiaverat, nec veram habuit virgulam divinam. Ego equidem, nullum agnoscens Termini numen, facilè contrâ ausus sum. At quàm ritè, quæso, *Batonis* peculium ad Isalam atque lacum extendit, quum tamen ultra medium Rheni alveum Batavorum nomen ante Drusi fossam porrectum fuisse, satis disertè ipse neget. Multa sanè in se ipsum jecit tela, contra quæ defendi haud umquàm satis poterit. No- 30
bis certè gratiam eum habere, in vivis heic si ageret, æquum foret, quòd genuino patriæ nomini, Frisiæ civitati, ex longinquâ abalienatione se ipsum non nosci-
tantem restituimus. At nimium ego fortasse huic disputationi diu immorari videor; jamque molestus sum. verùm tamen veniam mihi dari æquum est. tanti scilicet erat, errorem tantum pluribus argumentis redarguere; quò certi tandem nobilissimæ insulæ constarent fines. Caput tamen omnis argumentationis dedebat esse; quia Batavi omnes Galliæ Belgicæ pars fuere: Galliæ autem atque Germaniæ terminus fuit medius Rheni alveus; quem insulæ terminum constituens Tacitus, *Germaniam prævehi* testatur. de quo mox latius tractabimus. Nunc eorum etiam errorem, qui dictæ insulæ terminum ex Cæsare, Melâ, Plinio, ac Tacito Vectam amnem, à Trajectensi urbe in lacum *Snyder see* defluentem, statuere voluerunt, velle pluribus refellere, post tot gravissima argumenta supervacaneum fuerit. 40
igitur ad alia transeo.

CAP. XXXIII.

*De Batavorum agris extra insulam, in Galliæ ripâ, inter
Uahalem Mosamque. item de CANINEFATI-
BUS, partem Batavorum insulæ
colentibus.*

50

HAtenus igitur veros atque genuinos insulæ, quam Batavi olim incoluerunt, finis vindicasse sufficiat. Videamus nunc deinceps, an extra etiam insulam quidquam agri iidem obsederint; & quantum id fuerit. Tacitus historiar. IV: *Batavi, donec trans Rhenum agebant, pars Cattorum, seditione domesticâ pulsi, ex-
trema*

trema Gallicæ ora, vacua cultoribus, simulque insulam inter vada sitam, occupavere. Apertè heic particulâ collectivâ *simul*, duæ agri Batavi partes componuntur: quarum altera est ipsa *insula*; altera, *extrema illa Gallicæ ora, cultoribus vacua*. Idem indicat in libro de Germaniâ: *Batavi non multum ex ripâ, sed insulam Rheni amnis colunt*. Heic etiam particulâ disjunctivâ *sed*, ager Batavorum in duas portiones dispartitur: quarum una in Rheni insulâ; altera extra insulam, in Galliæ ripâ, cis Vahalem collocatur. Sed maximum hujus rei indicium est in historiar. lib. v: *Civili Cauchorum auxilia venere. non tamen ausus opidum Batavorum armis tueri, raptis quæ ferri poterant, ceteris injecto igni, in insulam concessit; gnarus deesse naves efficiendo ponti, neque exercitum Romanum aliter transmissurum*. Si post incensum Batavorum opidum in insulam concessit; certè antè extra insulam fuit, ubi & opido ignem iniecit. His jam adstipulatur Plinius, lib. iv, cap. xvi: *Rhenum autem accolentes in eadem provinciâ Belgicâ, Nemetes, Tribochi, Vangiones; hinc Vbii, colonia Agrippinensis, Gugerri, Batavi, & quos in insulis diximus Rheni*. Hic etiam duplicem facit Batavos; Rhenum in Belgicâ accolentes, & in insulâ Rheni: quam antè, cap. xv, *nobilissimam Batavorum insulam* adpellavit. His quoque adsentitur Servius grammaticus in commentariis ad Virgilium; cujus versus hic est Aneid. viii:

Extremique hominum Morini, Rhenusque bicornis.

Ad hunc Servii equidem interpretatio tam varia legitur in variis exemplaribus, uti, quæ mens ei fuerit, haud facilè dispexeris. Vulgata exemplaria sic habent: *Rhenus fluvius Galliæ, qui Germaniam à Galliâ dividit. Bicornis autem aut commune est omnibus fluviiis, aut propriè de Rheno dicitur; quia per duos alveos fluit; per unum, quâ Romanum imperium est; per alterum, quâ interluit Barbaros. ubi jam Vahal dicitur, & facit insulam Batavorum*. Altera lectio, quæ vetustior videtur, hæc est: *Rhenus, fluvius Galliæ. bicornis, quia per duos fluit alveos: per unum, quâ Romanum imperium est; per alterum, quâ interfluit Barbaros, ubi Iambal dicitur, & facit insulam Batavorum*. Tertia lectio, quam in vetustissimo codice impresso reperi, multo concisior est: *Rhenus, fluvius Galliæ. bicornis autem, quia per duos fluit alveos; per unum, quâ Romanum imperium est; per alterum interfluit Barbaros*. Medium Rhenum, qui Leidam deventus nomen custodit, & Vahalem intellexisse poëtam haud dubium est. nam quum hæc scriberet, fossa Drusi, quâ is Rheni alteram partem in Isalam flumen & lacum *Suyder see* abegit, nondum exstitit. Servius itaque, si Isalam interpretatus est, quod vult Iunius, & Vahalem; haud probè mentem poëtæ adsequutus. Ac Iunius equidem ratione ductus videri poterat haud absurdâ. quidpe, quòd per *Barbaros* fluere flumen ait Servius, id magis Isalæ conveniebat, quàm Vahali: hic namque Gallos interfluebat, ut mox latius docebo; qui, postquàm Gallia in provinciæ formam à Romanis redacta, non amplius barbari dicti sunt: Germani autem, quia numquàm satis perdomiti, perpetuò barbari Romanis nuncupati sunt. Ac licet Iunius, quò Bataviam suam ad Isalam & lacum *Suyder see* proferre queat, *Iambalem* interpretetur Isalam: tamen non satis pro suâ sententiâ alterum alveum Vahalem facit. hac quidpe ratione Batavos à Romano imperio excludit: quos in Belgicâ provinciâ diserte collocant Plinius ac Ptolemæus. Verùm utcumque res sese habeat; si vocem *Barbaros* retineas, omnino erravit Servius. Alveum Rheni, qui Romanum terminavit quondam imperium, esse medium, qui Leidam fertur, mox fusiùs probabo. hunc cum Virgilio intellexisse Servium, haud facilè ambiguum esse potest. alterum autem, qui Batavorum efficit insulam, esse Vahalem, haud quisquam dubitaverit, qui hæc Cæsaris verba legisse Servium crediderit: *Mosa profluit ex monte Vosgo, qui est in finibus Lingonum; & parte quâdam ex Rheno receptâ, quæ appellatur Vahales, insulam efficit Batavorum*. Malo igitur primam illam amplecti lectionem, quæ pro *Iambal*, habet *Vahal*. & uti prorsus Servius erroris, sive imperitiæ suspitione liberetur; pro *Barbaros*, legendum censeo *Batavos*. hos quidpe utramque Vahalæ ripam coluisse, suprà demonstratum est. Sed age; quantum agri extra insulam obtinuerunt Batavi? *Non multum*, inquit noster, *ex ripâ, sed insulam colunt*. quæ distinctio haud dubiè indicat, minorem fuisse illam partem ex ripâ, quàm ipsius insulæ spatium. Nec dimidium quidem insulæ exæquasse illud agri in ripâ, uti censeam, vehementer

hementē persvadet hęc Taciti auctoritas. Quare haud modicē errasse mihi videntur, qui Selandiæ vicum *Cats*, xxiiii millibus passuum à proximā veteris Mosæ ripā dissitum, Cattorum progeniei, id est, Batavorum reliquias permanere censent: item, qui vicum *Cattendyk*, prope Gusam opidum, ab iisdem denominatum arbitrantur. major namque est ab his ad Mosæ ostium, proximum insulæ latus, distantia, quā maxima ipsius insulæ latitudo patet. At Toxandrorum fuisse omnes Selandiæ insulas, non Batavorum, ex Cæsare, Plinio, ac Marcellino, satis suprà probatum est. Quin ego quoque vereor, uti rectē ii sentiant, qui opidum Gertrudebergam Batavorum agro tribuunt. quidpe Mosā amne (amnibus enim plerumque terminabantur olim agri gentium) omnem eorum agrum finitum fuisse censeo: Gertrudeberga autem citra veterem Mosam sita. Multo minū rectē ii, qui vicum *Catwyk*, in comitatu Cukensi, cis Mosam, à Cattis cognominatum existimant. syllaba *Cat*, si Cattorum progeniei ubique sedem indicaret; certē Batavi ultra lacum quoque Fletionem, qui nunc est *Suyder see*, Frisios agros coluerunt, circa silvam, cui vulgare nomen *Sevenwolden*; in quā vicus *Catlyk*. Sed hoc, adfirmatu perineptum, illorum quoque errorem prodere videtur. Quin ipsum Cattorum populum numquā Germanis dictum fuisse *Catten*; sed densissimā adspiratione *Chatten* & *Chassen*; item *Hhatten*, & *Hhassen*; infrā libro tertio satis probis docebo argumentis. Mosam igitur amnem Batavis à meridie extra insulam terminum statuo. An verò eādē longitudine hic extra insulam ager, quā ipsa insula, hoc est, à Rheni divortio ad Mosæ Vahalisque confluentes, porrectus fuerit, nec ne, haud facile quisquam, nisi Tiresiā canente, dijudicaverit. Si tamen ea longitudo placet; pro limite heic duco lineam, à Mosæ ripā, quā prædictus est vicus *Catwyk*, ad dictum usque divortium. Opida nunc hoc tractu, inter Mosam Vahalemque, sternuntur ista: *Nieumegen*, *Batenburg*, *Bommel*, *Huesen*, *Worchum*, *Dordrecht*. Ceterū extrema *Gallia ora*, sive ripam *Gallia* auctor noster Vahale Mosæque ore terminavit, quia ulteriora jam non in continente, sed in insulā erant: quæ non minū pars esse Galliæ potest, quā Britannia Europæ; licet hujus extrema, sive litora, ad Sequanæ, Samaræ, Scaldis & Rheni, fluminum ostia describas. Hoc quum nostri sæculi Batavia scriptores non perciperent; insulam Batavorum, extra Galliam eliminantes, Germaniæ falsò adscripserunt; ut pluribus proximo capite probabitur argumentis.

Ergo Batavorum agro summā, ut nobis videtur, diligentia circumscripto, proxima erat cura, interna ejus, id est, opida, si qua fuerint, & vicos domiciliaque indicare. verū id antequā fiat, CANINEFATUM, consanguineorum, sociorumque Batavorum, sedes prius indicanda erit. Hanc Ioannes Stella Hispanus, in Batavorum insulā rectē ex Taciti Pliniique auctoritate statuit: quamquā super hac sententiā à Iunio, nimium fannis indulgente, quā acerbissime proscindatur; veluti, malē atque imperitē Tacitum interpretatus. Sed, rectē sensisse Stellam, uti probetur, ipsa Taciti verba super Caninefatibus inspiciamus. In libro iv historiarum, quum Gallia descivissent, à Batavis id bellum ortum narraturus auctor, Batavorum originem, adventum ex Germaniā in Galliam, insulamque, quam obsederunt, quā curatissimē antē describit. dein, explicatis causis, cur arma Civilis Batavus, & ultionem in Romanos sumserit; *Civilis, primores gentis*, inquit, & *promissimos vulgi, specie epularum, sacrum in nemus vocatos, ubi nocte ac letitiā incaluisse videt, à laude gloriæque gentis orsus, injurias & raptus & cetera servitii mala enumerat.* & recitatā Civilis concione: *Magno cum adsensu auditus, barbaro ritu & patriis execrationibus universos adigit. Missi ad Caninefates, qui consilia sociarent.* Ea gens partem insulæ colit: origine, lingvā, virtutē, par Batavis; numero superantur. Nomen heic insulæ, cujus partem Caninefates colebant, nullum auctor addidit; quia jam antea, satis curiosē ac sedulō descriptam, BATAVORUM adpellaverat INSULAM. sic mox infrā, de eādē, postquā in eā Romana castra à Caninefatibus ac Frisiis expugnata: *signa, vexillaque, & quod militum, in superiorem insula partem congregantur.* Et, ne hanc quoque aliam putes esse, sic paullo post: *Vbi expugnata castra, deletas cohortes, pulsum Batavorum*

rum insulâ Romanum nomen, trepidi nuntii afferebant. Nugetur contra hæc, quidquid velit adversarius; numquàm certè subvertet. Adeò ne putat supinum fuisse diligentissimum auctorem, uti nec nomen, nec situm insulæ addiderit, si alia fuit, quàm Batavorum insula? Sed Caninefates, unâ cum Batavis, partem fuisse Galliæ, hanc verò medio Rheni alveo finitam, infra satis firmis docebo argumentis. Nunc, uti res clariùs adpareat, totam historiam de Caninefatibus huc transcribere, & quantum res postulaverit, obscuriora illustrare, consilium est. *Ea gens Caninefatum partem insulæ Batavorum, quam curatè paullo antè descripsit auctor, colit: origine, ex Cattis, lingvâ, Caticâ scilicet dialecto, virtute bellicâ par Batavis;*

10 & fortè cum ipsis domo unâ profecti; aut certè postmodum ad illos, ceu consanguineos, transgressi, & tamquàm amici, ejusdemque originis advenæ, in partem insulæ recepti; & unâ militabant: hinc paullo post: *Iisdem diebus Batavorum & Caninefatium cohortes, cum jussu Vitellii in urbem pergerent, missus à Civile nuntius adsequitur. ceterum numero superantur.* hinc insula à potiore numero, Batavorum, non Caninefatium, dicta est. *Erat in Caninefatibus stolidæ audaciæ Brinio, claritate natalium insignis. pater ejus multa hostilia ausus, Cajanarum expeditionum ludibrium* (quum is belli deficiente materiâ, ut tradit in C. Caligulâ Svetonius, paucos de custodia Germanos trajici, oculique trans Rhenum juberet; ac sibi post prandium quàm tumultuosissimè, adesse hostem, nuntiari: & quæ sequuntur) impunè spreverat; præsens in insula.

20 nam in inferiore insulæ parte ad oceanum hæc facta, circa Lugdunum, liquet ex Svetonio. *Igitur ipso rebellis familia nomine placuit, Civili, Batavis, Caninefatibus: impositusque scuto, more gentis, & sustinentium humeris vibratus, dux diligitur, conatuum Civilis, ad opprimendos interficiendosque militeis in insulâ Batavorum. Statimque accitis, à Batavis, & Caninefatibus, ad augendas vires, in insulam Batavorum, ad oppugnanda hiberna, Frisiis (Transrhenana gens est) duarum cohortium hiberna, proximo occupato oceano irrumpit* Brinio, in insulâ Batavorum, ad Rheni ripam sita. *Nec præviderant impetum hostium milites; nec, si prævidissent, satis virium ad arcendum erat.* Rhenum medium fuisse terminum Batavorum simul insulæ ac Galliæ, antè demonstratum est. Caninefates auctor Transrhenanos haud adpellavit; sed hos

30 demum Frisios: ergo Caninefates Cisrhenani; & per consequens, in Batavorum insulâ, extremâ Galliæ parte. nec alia dari potest insula citra medium amnis alveum. Id autem maximè notandum, quòd auctor Frisios, Transrhenanam gentem, à Batavis Caninefatibusque accitos ait, scilicet in insulam, ubi expugnanda erant castra: Caninefates autem non item; sed missos tantum ad eos, qui sociarent consilia: videlicet, quia hi jam antè in insulâ. *Capta igitur & direpta castra: dein vagos, & pacis modo effusos lixas, negotiatoresque Romanos invadunt. simul excidiis castellorum, in quibus erant negotiatores, imminebant. quæ à præfectis cohortium incensa sunt, quia defendi nequibant. Signa, vexillaque, & quod militum, in superiorem insulæ partem, ex inferiore, quâ pulsi, congregantur, in superiora castra, (quæ Batavoduri, Vada, Grinnibus, & Arenaci fuisse, infra docebitur,) duce Aquilio, primipilari;*

40 *nomen magis exercitus, quàm robur. quippe viribus cohortium abductis, Vitellius è proximis Nerviorum Germanorumque pagis segnem numerum armis oneraverat. Civilis, dolo grassandum ratus, incusavit ultro præfectos, quòd castella deseruissent. se cum cohorte, cui præerat, Caninefatem tumultum compressurum: illi sua quisque hiberna repeterent.* Nulli igitur etiam tum se movebant ad apertum bellum Batavi: occultus tamen omnis negotii dux Civilis Batavus. At quomodo hic cum cohorte unâ Caninefateis omnes comprimere potuit, si extra insulam, ultra Rheni latissimum alveum (nondum enim per Civilem abactus) illi tumultuati? In insulâ Batavorum castra Romana eos, unâ cum Frisiis, expugnasse, nemini dubium esse potest.

50 *Subesse fraudem consilio, & dispersas cohortes, per omnem insulæ ripam, à scissione Rheni ad usque oceanum, faciliùs opprimi, (si in inferiora hiberna, è superioribus, quò congregati erant, descenderent) nec Brinionem ducem ejus belli, sed Civilem esse patuit; erumpentibus paulatim indicis, quæ Germani, læta bello gens, non diu occultaverunt. Vbi insidia parum cessere, ad vim transgressus Civilis, Caninefates, Frisios, Batavos, propriis cuneis componit. Directa ex diverso acies, hant procul à flumine*

mine Rheno; medio scilicet, quod nomen perpetuò servavit; & obversis in hostem navibus; quas, incensis castellis, illuc appulerant Romani. Proelium circa Culeburgium opidum commissum conjicio. haud dubiè enim Civilis ex inferiore insulæ parte adveniens, ad prima Romanorum castra, (quæ Batavoduri fuisse, postea ostenditur) adversam aciem offendit. Duæ igitur acies ad hunc modum dispositæ fuere: Civilis acies, ex inferiore insulæ parte profecta, inter opidum Culeburgium & Rhenum amnem constitit, in orientem versa, Rheno lævum latus tegente. Romana acies, ex superiore insulæ parte, quò fugerant, obviam hostibus progressa, infra Batavodurum, novissima hiberna, adversa constitit, in occidentem conversa; Rheno, & navibus, eadem fronte in hostem obversis, dextrum latus claudentibus. *Nec diu* 10 *certato, Tungrorum cohors signa à Romanis ad Civilem transtulit: perculsi que milites Romani improvisâ prodicione, à sociis Tungris hostibusque Caninefatibus, Frisiis, Batavis, cadebantur. Eadem etiam navium perfidia. pars remigum è Batavis, tamquam imperitiâ, officia nautarum propugnatorumque impediabant. mox contra tendere, & puppes hostili ripæ objicere.* In eadem equidem amnis ripâ naves manserunt. in unâ quidpe atque eadem ripâ Romani Civilisq; contendebant. at hostilem adpellat ripam auctor inferiorem ripæ partem, quam hostis obtinebat. A Romanis igitur ad Civilem transgressas naves innuit. *Ad postremum gubernatores centurionesque, nisi eadem volentis,* id est, transfugere, trucidant; donec universa quatuor & viginti navium classis transfugeret, aut caperetur, ab hostibus, ope transfugarum. *Clara ea victoria in præsens;* & quæ 20 sequuntur. Hæc cuncta in insulâ Batavorum gesta: pulsiq; hac victoriâ Romani. unde mox infra: *Vbi expugnata castra,* in inferiore insulæ parte, *deletas cohortes,* in acie, *pulsum Batavorum insulâ Romanum nomen, trepidi vuntii afferebant.* In quibus omnibus haud levia argumenta de Caninefatium in insulâ Batavorum sede: quæ haud facile convulseris. Alia nunc etiam videamus. Auctor noster eodem libro infra, Civilem, sic Montanum Treverum adloquentem, introducit: *En ego præfectus unius cohortis, & Caninefates, Batavique, exigua Galliarum portio, vana illa castrorum spatia excidimus.* Batavos fuisse citra Rheni nomen, & terminum Germaniæ, in ipso Galliæ solo, satis firmis infra comprobabitur argumentis. cum his igitur quum sub eodem Galliarum nomine Caninefateis jungat auctor, & ipsos in Galliâ, citra medium Rheni alveum, Galliæ terminum, fuisse perspicuum est. & quia in insulâ fuere; insula verò 30 citra medium alveum nulla fuit, nisi quæ Batavorum dicebatur insula: necessariò sequitur, hujus partem eos obtinuisse. Eodem libro postea: *Circumsteterat Civilem & alius metus; ne Quartadecima legio, adjunctâ Britannicâ classe, affligeret Batavos, quæ oceano ambiuntur. Sed legionem terrestri itinere Fabius Priscus legatus in Nervios Tungrosq; duxit: eaque civitates in deditionem acceptæ. classem verò Caninefates aggressi sunt: majorque pars navium depressa, aut capta. & Nerviorum multitudinem, sponte commotam, ut pro Romanis bellum capefferet, iidem Caninefates fudere.* Quia in eadem cum Batavis insulâ, ipsorumque haud minus, quàm Batavorum, res agebatur; itaque, quum Batavi cum Civile domo abessent, isti communis agros defenderunt. Nequidquam 40 heic obloquitur adversarius; qui negat hoc ab Caninefatibus fieri potuisse, si sedes eorum ab oceano arceatur. Plinii jam quoque adjiciatur testimonium. cujus verba hæc sunt lib. iv; cap. xv: *In Rheno ipso, prope c millia passuum in longitudinem, nobilissima Batavorum insula & Caninefatium, & alia, Frisorum, Chaucorum, Frisabonum, Sturiorum* (lego, *Frisorum majorum, Frisum minorum*: cujus lectionis ratio infra reddetur) *Marsatiorumque, sternuntur inter Helium & Flevum.* Hæc Plinii verba geographi nostri, in quibus princeps Iunius, ita explicant, uti particulam & disjunctivam faciant, non conjunctivam: aliamque constituunt Caninefatium insulam, ac diversam ab insulâ Batavorum. Verum hos cum Tacitus tot locis modò adlegatis, tum Plinius his ipsis verbis erroris coarguit. 50 quidpe sub uno eodemque singulari numero, *nobilissimâ insulâ,* Batavorum simul atque Caninefatium nomina comprehendit. post verò addit; & *alia.* Quod si Caninefatium insula alia fuisset ab insulâ Batavorum; quare Plinius has voces, & *alia,* ante Caninefatium nomen non posuit? Certè, aut eandem Caninefateis cum Batavis insulam coluisse concedant, aut Plinium malum grammaticum fuisse

fuisse arguant. Hoc haud temerè admiserint. ergo illud concesserint. Respondet his ita adversarius: *Ideo Plinius, ambigua phrasi usus, nobilissimam Batavorum insulam & Caninefatum dixisse videtur, ut ostenderet, primò, contiguas cum Batavis Caninefates sedes habuisse, partem eorum intra, partem extra insula fines voluisse: deinde, utramque hanc gentem inter omnes Rheni insulanos fuisse quàm celebratissimam. Apagē sis cum isto tuo videtur, contra tam clara auctorum documenta. Rationis heic nihil habuisti præter allusionem vocabuli Kinnemerland; quod ad Caninefatum nomen detorques: dein, quia Iunius & Hamrodus, magni tui auctores, sic senserunt. At si Caninefatum quoque insulam nobilissimam dixeris fuisse; saltem*
10 *plurali numero, nobilissimæ insula, usum auctorem oportuit. Quid igitur heic respondes? Nempe; eo locutionis genere hominem Romanum, & dicendi peritum, quia usum non videmus, ideo hanc placuisse certum esto. Egregia sanè, ac lepida argumentatio. nostin' tu verba tua? Ride, quidquid amas Cato. sed reprimam. hæc igitur tibi hoc loco reddo. Sed quid? sequeretur tum, Caninefatium etiam insulam c. m. p. fuisse in longitudinem. quod neque tu, nec quisquam alius ausus est adfirmare. Hoc saltem benè, quòd partem Caninefatum in Batavorum insulâ, quæ cis medium Rheni erat alveum, agnoscas. At Tacitus non ejus gentis partem insula partem, sed eam gentem partem insula colere adfirmat. Ceterum si ex Tacito Caninefateis in Batavorum insulâ agnoscis, Plinium de eadem insulâ loqui, quî negare potes? Miror sanè, Iunium Hamrodiumque adeò te infatuare potuisse, uti unâ cum ipsis Batavorum insulam ad Flevum usque extenderes, nihilo minùs tamen Caninefates in eâ fuisse ex Plinio negares. Frustra es ubique, mi homo. Cuicumque pervaseris, certè mihi numquàm persuadebis, te idem sensisse, quod scripsisti. Invidia, & malevolentia ubique satis clare adparent. Tollat igitur jam Iunius tuus acerrimam suam disputationem, contra Stellam, rectè de Caninefatium sentientem sede, conscriptam. illi etiam, qui particulam &, inter binas voces Batavorum, & Caninefatum, expunxerant, restituant; quò auctori sua mens genuina maheat. Atque hætenus Caninefatibus sedem in Batavorum insulâ adseruisse sufficiat. Proxima nunc sit cura, ostendere, quam partem insulæ incoluerint. Austrinum latus, quâ Vahales prætenditur amnis, haud tenuisse, facile dixerim; quia Batavi etiam cis Vahalem: quorum mediis in finibus illos locare, absurdum fuerit. Superiorem insulæ partem coluisse, haud temerè crediderim. nam si illic Caninefates; quâ fiduciâ, seu audaciâ, Romani inferiore insulæ parte pulsi, in medios hostium fineis sese receperunt. Sin inferiorem insulæ partem, litusque oceani illis tribuas; quâ ratione, aut quâ fronte Civilis præfectos Romanos, incusans, quòd castella deseruissent, sua quemque hiberna repetere, & victoribus hostibus sese objicere, jubere potuit; dum ipse, cum cohorte, cui præerat, Caninefatum tumultum comprimeret? fatius namque erat, jungere inter se vires, si eodem & Romanis & Civili proficiscendum fuisset. At clare auctor, occupasse Brinonem cum Caninefatibus atque Frisiis oceanum, narrat. si*
40 *igitur jam antè accoluerunt Caninefates oceanum; non opus erat tum demum eum occupare. Restat ergo una insulæ pars, quæ, medio Rheni alveo obducta, septemtriones spectat. hanc quin Caninefates tenuerint, nihil prorsus est, quod impediat. quin maximè huc conveniunt ea, quæ auctor, eodem libro, de Cl. Labeone Batavo memorat: Illuc (in Coloniam Agrippinensem) Cl. Labeo, quem captum, & extra conventum amandatum in Frisios diximus, corruptis custodibus perfugit. pollicitusque, si præsidium daretur, iturum in Batavos, & potiorē civitatis partem ad societatem Romanam retracturum; acceptâ peditum equitumque modicâ manu, nihil apud Batavos ausus, quosdam Nerviorum Bethasiorumque in arma traxit. & furtim magis, quàm bello,*
50 *Caninefates, Marsacosque incurabat. Marsacos, sive Marsatios, in Rheni insulis fuisse, auctor est Plinius, loco proximè citato. circa opida Arnhemum, Wageningam, Rhenamque incoluisse, suo loco ostendam. Labeo igitur ad Batavos quum veniret, nihil apud eos ausus, pergens inde, furtim, primò Caninefates in ipsâ insulâ, dein Marsacos, illorum finitimos, circa Durostadium incolentis, incurabat. Eam igitur Rheni ripam Caninefatibus adscribo, quæ à Batavoduro, id est, Durostadio, ad*

Lugdunum usque Batavorum, id est, *Leyden*, porrigitur. ultra citraque ne extendam, monent duo Batavorum clara vocabula. Introrsus opida hodierna iisdem tribuo ista: *Goude, Woerden, Oudewater, Montfoort, Iffelsein, Vtrecht, Vianen, Culenburg*. Sed Notandus heic est eorum error, qui Caninefates partem faciunt Batavorum, his scilicet Taciti verbis inducti: *Missi ad Caninefates, qui consilia sociarent. Ea gens partem insula colit: origine, lingua, virtute, par Batavis; numero superantur*. Non partem fuisse Batavorum, sed partem insulae, quae Batavorum dicebatur, à majoris gentis nomine, incoluisse, ait Tacitus. Sed quibus persuasum erat, Frisios minores, & Frisiabones, & Tusios, & Cauchos minores, parteis fuisse Batavorum gentis; iidem facile Caninefateis quoque in eadem gente censere poterant. Ceterum nomen eorum vitiatum legitur apud Æthicum, ut pleraque alia, *Cannifates*.

De origine Caninefatium, Taciti verba supra audivimus. nempe Cattorum hos quoque fuisse progeniem. De tempore secessionis, item de causâ, planè nihil habeo, quod adfirmem. Galliae partem eos, unâ cum Batavis, fuisse, compluribus mox documentis, auctorumque testimoniis probabo, si antè Iunii argumenta testimoniaque, ex veteribus quae adduxit scriptoribus, eodem ordine, quo ea cap. IV Bataviae suae conscripsit, refutavero.

CAP. XXXIV.

Iunii argumenta, quibus Batavos Germaniae adseruit, cuncta refutantur.

Primùm omnium distinctam heic volo Bataviam Iunii à veteri novam. hanc adulterinam, falsò Bataviae nomini tributam, quia ultra Rhenum est (sic semper cum auctoribus, maximè verò cum Tacito, adpello alveum, qui solus propriè nomen id obtinuit) Germaniae concedo. illam, veram, germanamque Batavorum insulam, quia citra Rhenum est, Galliae tribuendam ajo. 30
Iam primum Iunii argumentum, sive testimonium, quo utramque Bataviam suam Germaniae adserere nititur, huiusmodi est: *Quia Plinius disertè Batavos, cum Vbiis, Gubernis, & Rheni insulis Germaniae populis adnumerat. Cui adsimile est sequens: Plutarchum Germanici juris fecisse Batavorum insulam, quia Batavos dixit Germanos*. Ecquis Batavos fuisse Germanos, contra tam diserta tot auctorum gravissimorum testimonia, quae passim exstant, negare ausit? Certè, quicumque id fecerit, haud umquam ego. At non in hoc vertitur controversia nostra, utrùm Batavi Germani fuerint, nec ne: sed, utrùm Galliae solum incoluerint, an verò Germaniam. Sanè, quid his duobus ex Plinio & Plutarcho adductis argumentis opponam, vix reperio; adeò sunt inania, atque irrita. Omnes populi, qui sunt Germanicae originis, 40
in Germaniae solo censendi sunt. Ain' tu, mi Iuni? Ergo & Triboci, & Nemetes, & Vangiones, & Treveri, & Vbii, & Guberni, & Tungri, & Menapii, & Toxandri, & Bethasii, & Nervii, qui omnes in Belgicâ Galliâ ab auctoribus enumerantur, quia Germanicae fuerunt originis, Germanicum solum cis Rhenum incoluisse dicas? ubi igitur Rhenus, terminus inter Galliam atque Germaniam, etiam ubi solidus, & uno alveo fluens? Video quid agas. quum Plinius tradat, ad Scaldin usque Germanos incolere, tu eò usque Germaniam extendere cupis. & quum Rhemi, Belgica natio, apud Cæsarem, belli Gall. comment. 11, testentur, Belgas plerosque ortos esse à Germanis, tu maiorem Belgicae partem Germaniae tribueris. At quis id veterum, quis novorum geographorum antè ausus est? 50
Video neminem. cave igitur tu primus faxis. ceteroquin eadem operâ, atque eadem ratione, eodem argumento, Cimmericos, Bosphorum Cimmericum accolenteis populos, quos Posidonius, apud Strabonem lib. VII, à Cimbris, Germanicâ gente, deducit, & Germanos Oretanos in Hispaniâ, Germanicum solum, in locis tam ingenti intervallo dissitis, inhabitasse evincas. quod sanè tam absurdum,

absurdum, quàm quod absurdissimum. Sed Mosam Vahalemque Galliæ terminum tute esse voluisti. nullo modo igitur Belgas istos Germanos cis Rhenum Germaniam incolere intellexisti. Ipsius Plinii verba, quæ sunt lib. IV, cap. XVI, inspexisse haud pigeat; quæ Iunius aut non percepit, aut dissimulatione transmisit. *Gallia omnis*, inquit Plinius, *comata uno nomine appellata, in tria populorum genera dividitur, omnibus maximè distincta. à Scaldi ad Sequanam Belgica.* Heic quod vel maximum pro Iunio esse poterat argumentum, ipse non observavit: nempe Plinium Belgicæ initium à Scaldi flumine sumere. quâ ratione reliquum, quod Scaldin inter est & Rhenum, Germaniæ concessisse videri poterat. cui rei consentire videtur id, quod suprà, eod. lib. cap. XIII, perscripsit; *Totum*, inquiens, *hoc mare, à Cimbrorum promontorio ad Scaldin usque fluvium, Germanica accolunt gentes.* At non hæc ei fuit mens, uti id terrarum, quod inter Scaldin Rhenumque situm, Germaniæ solo tribueret: verùm indicare voluit, Germanicas gentes hanc Galliæ partem incolere; veros autem Belgas, id est, Gallos, Galliæ indigenas, à Scaldi incipere. idque liquet cum ex Cæsare, Strabone, Melâ, Tacito, Dione, Ptolemæo, & aliis, qui omnes Galliam ad Rhenum pertexunt, tum ex ipso Plinio, in sequentibus paullo post satis dilucidè seipsum explicante. *A Scaldi*, inquit, *incolunt externa Toxandri, pluribus nominibus. deinde Menapii, Morini, Oromansaci, juncti pago, qui Gesoriacus vocatur: Brianni, Ambiani, Bellovaci, Hasii. introrsus Castologi, Atrebates, Nervii liberi, Veromandui, Sueconi, Suesiones liberi, Silvaneætes liberi, Tungri, Sunici, Leuci liberi, Treveri liberi antea, & Lingones fæderati, Rhemi fæderati, Mediomatrici, Sequani, Raurici, Helvetii: colonia Equestris & Rauriaca. Rhenum autem accolentes Germania gentium in eadem provinciâ, Nemetes, Triboci, Vangiones; hinc Ubii, colonia Agrippinensis, Gugerni, Batavi, & quos in insulis diximus Rheni.* En vides, quamadmodum Plinius, quamquàm ab initio Belgicam Scaldi & Sequanâ fluminibus incluserat, postea tamen eidem provinciæ eos quoque populos, qui extra Scaldin sint, Toxandros & Menapios contribuat. At quàm disertè, post memoratos Belgicæ Galliæ populos, Rhenum accolentis Germaniæ gentium *in eadem provinciâ* Galliâ Belgicâ ait esse Batavos. imò, quod plus est, maximèque in Iunii sententiam pugnat, quos in insulis Rheni capite præcedenti dixerat, Caninefateis, Frisios, Marsatios, heic in eandem provinciam confert. cui consentire videtur Ptolemæus tertium sive ultimum Rheni alveum in Galliâ Belgicâ recensens. quod nos tamen ex Tacito aliisque auctoribus temperamus, ad medium Rhenum Belgicam restringentes. Falsa igitur hæc priora duo Iunii sunt testimonia, ex Plinio ac Plutarcho adducta. Ad tertium antequàm proficiscar, respondendum erit quæstioni adversarii, ubi quærit, *quâ fronte ego plus mihi fidei, quàm Plinio ac Ptolemæo, antiquis & classicis auctoribus, haberi postulem.* Maligne (ne quid gravius dicam) dissimulator, quid quæris quâ fronte? quum disertè tibi dixerim, fronte

40 Taciti & aliorum auctorum; quorum testimonia ad ruborem tuum affatim proximo capite adferam. In præsens quæro, quâ ingenii iudicii que stupiditate, aut saltem quâ geographiæ veteris juxta ac novæ ignorantia tu Ptolemæum credas omnem Galliam Germaniamque (nam has duas ex omni reliquarum terrarum numero in exemplum traxisse suffecerit) verè ac sine ullo errore descripsisse, quum ille in iis nihil nisi perpetuos errores dederit? quod ex unâ Rheni Gallicâ ripâ satis tibi suprà, hoc libro, apertum puto. Et de Plinio etiam uti respondeam; quæro ex te, quâ geographiæ historiæque antiquæ imperitiâ huic simul & Ptolemæo & libello provinciarum civitatumque Galliæ tu credas, *Vellocasses & Caletos* fuisse in Lugdunensi Galliâ, id est, in levâ Sequanæ ripâ; quum Strabo, lib. IV, disertè Caletos in dextrâ Sequanæ ripâ oceano adponat; Cæsar etiam, belli Gall. comment. II, cum Caletos, tum Vellocasses inter Belgas numeret; Belgicam verò ipse Plinius, loco suprà dicto, finiat Sequanâ: in cujus dextrâ ripâ hodièque celeberrimam scimus esse urbem *Rotomagum*, vulgò *Roan*, Vellocassium quondam etiam Ptolemæo caput; & ad oceanum Sequanæque ostium regionem, vulgò *païs de Caux* dictam; quæ ve-

tus *Caletorum* nomen, licet vitiatum, etiam nunc retinet, cum opido *Diepe*, quod *Caletorum* caput *Iuliobona* Ptolemæo. Quare jam igitur, quâ fronte heic etiam ego plus fidei Cæsari ac Straboni, hodiernisque regionum & urbium vocabulis postulem; quàm Plinio ac Ptolemæo. Ostendis fanè, quàm peritus sis geographus. nuperrimè ad hoc studium animum te adiecisse, quis vel ex hoc uno non conjecerit? Sed heus tu, qui poëtis delectaris; accipe hoc Horatianum:

Quam scit uterque, libens, censebo, exerceat artem.

Tertium nunc Iunii argumentum consideremus. quod huiusmodi ex Tacito citat: *Clarissimè verò Tacitus, historiar. lib. xx, Batavi, inquit, donec trans Rhenum agebant, pars Cattorum, seditione domesticâ pulsî, extrema Gallicæ oræ, vacua cultoribus, simulque insulam Rheni, inter vada sitam, occupavêre. Hic eximit omnem dubitandi ansam; quando extremos Belgicæ oræ fines, colonis vacuos, quos Rhenus alluebat, à Batavis occupatos scribit. & paullo pòst; deinde addit Rheni insulam.* Hic Taciti locus, quem pro se citavit Iunius, planè contra eum facit. quidpe Tacitus disertè heic discrimen Gallia Germaniæque per geminum gentis nomen designat. donec trans Rhenum fuerint, *Cattos* dictos: ex quo cis Rhenum incoluerint, *Batavos*. Rhenum autem Tacito constanter adpellari medium alveum, qui Batavorum insulam finivit, satis infrà in Frisiis demonstrabitur. Batavi igitur in Galliâ omnino ex Taciti sententiâ censendi sunt. At si tamen pertinaciùs Iunius Vahalem terminum Gallia fuisse contendat; quæro, ubi eos posuerit, qui citra & Rheni nomen, & Vahalem, extra insulam Batavi egerunt? fanè hi saltem in Galliâ. Quid igitur? an distingvendum inter Batavos Gallos, & Batavos Germanos? Quis ita veterum geographorum, vel historicorum? quis recentium? Reperio neminem. Nec igitur Iunio primo auctori hac in re sit auctoritas. Quartum argumentum est; *Si Rhenus fluvius Germania proprius est; complexu suo, tamquàm cancellis, ambitam insulam quoque in jus suum pertrahit.* Hoc certè argumentum nihilo plus valet, quàm illud, quò suprà per Drusi fossam Frisiorum Marfationumque terras, inter Rhenum & Isalam sitas, Batavorum nomini accessisse arguit. At quis veterum auctorum tam stricto jure Rhenum Germaniæ adseruit, uti idem Gallia fluvius perhiberi nequeat. Servium Honoratum audi, qui ad hæc Virgilii verba *Rhenusque bicornis*, disertè *Gallia fluvium* adpellat. & Servius si non satis probatur, majoris auctoritatis Catullum audi, in hisce versibus:

*Sive trans altæ gradietur Alpeis,
Cæsaris visens monumenta magni,
Gallicum Rhenum.*

Quis Tanaim non æquè Asia amnem ac Europæ dixerit? Vistulam tam Germaniæ, quàm Sarmatiæ? Strymona tam Macedoniæ, quàm Thraciæ? Varum tam Gallia, quàm Italia? Tiberim tam Latii, quàm Etruriæ? At concedamus, si licet, argumentum istud Iunii in Batavorum insulâ valere: quid igitur Batavis cis Vahalem fiet? distingvendi erunt? Absurdè scilicet. Quintum jam videamus argumentum, quod his continetur verbis: *Quid, quòd Cattos, Aborigines Germaniæ, non belli jure, sed longâ possessione, & usucapione, numquàm interpellatâ, suam fecisse insulam satis indicat.* Facilius erat insulam vacuum occupatione suam facere, quàm Germaniæ nomen ita Gallico solo inferre, uti Gallia heic vocabulum planè exstingveretur. quod ne universi quidem illi Belgæ, à Germanis orti, potuêre. hos quidpe frequenter Cæsar, in commentariis belli Gallici, modò Gallos, modò Germanos adpellat; solum ipsum numquàm nisi Galliam. At si hoc Iunii argumentum valere censeas; eadem operâ credas, Oretanos in Hispaniâ solum suum longâ possessione effecisse Germaniam: Phocæos item in Galliâ, circa Massiliam opidum, Graciam. Fuit equidem etiam cis Rhenum Germaniæ nomen, de Germanorum Rhenum transgressorum vocabulo sumtum: at Gallia tamen semper terminus mansit Rhenus; ut fusiùs suprà, lib. i, cap. xi, ostensum est. Sextum hinc Iunii argumentum est: *Quòd si Mattiacos, qui nunc Selandi audiunt, in libello de Germanorum moribus inter Germaniæ populos recenset Tacitus, quorum insulas non omnes Rhenus adit; quanto justius Batavos, Rheni proprietarios.*

Hoc

Hoc argumentum geminum in se habet errorem. primus est, quod non omnes Germaniæ populi Germaniam, ut antè demonstratum, incoluerunt: alter, quod Mattiacos, quos trans Rhenum Tacitus, Pliniusque, & Marcellinus, disertè collocant, Iunius cis Rhenum malè cum imperitorum vulgo interpretatur Selandos. Ad hanc objectionem ita respondet adversarius, postquàm Mattiacos Transrhenanum populum fuisse concessit: *Quamvis interea, cum in Germaniâ, testante Tacito, Cattorum caput fuerit Mattium, cur diffitendum Selandos, quantenus Catticæ prosapia sunt (cujus Cattium opidum ante annos jam plures aquis absorptum, & turrim adhuc è fluctibus prominentem ostentans non leve vestigium relinquit) cur, inquam,*
10 *præfractè diffitendum, referri ad eam gentem, hoc nimirum nomine & aspectu, Selandos insulanos posse? ut ita non tantum contermini illi & socii, sed etiam consanguinei sint fuerintque jam olim Batavorum.* Proh summe Iupiter, quantus sophista! Ego negaveram Mattiacos incoluisse Selandiam; hic ingerit, me Selandos negasse hoc vel illo nomine ad Mattiacos referri posse. Sed quid malum heic tibi voluisti philosophè? Quia Mattium Cattorum fuit caput, Selandi autem Catticæ prosapiæ; hi etiam hoc nomine ad Mattiacos referri posse. quænam, quæso, hæc est argumentatio? quæ conclusio? Peream ego infelix, si satis perspiciam. nisi fortè sic argumentari volueris; Quia & Selandi simul & Mattiaci Cattorum fuere progenies; igitur Selandos quoque hoc re-
20 spectu ad Mattiacos posse referri. Ergo, quia & Iuhones trans Rhenum, & cis Rhenum Caninefates, & item Sunici fuere progenies Cattorum; igitur Selandi & ad Caninefates & ad Sunicos etiam, non modò Mattiacos, poterunt referri. At quid hinc tandem sequitur? Nempe & Mattiacos, & Caninefates, & Iuhones, & Sunicos, quia inter se fuere consanguinei, rectè in Selandiâ locari. Peream iterum pessimis modis, si hæc sophistica tua satis intelligam. His atque talibus si philosophi nomen tueris; næ tu haud melior fueris philosophus, quàm geographus. At quàm egregiè probas, Selandos esse progeniem Cattorum: nempe quia Cattorum nomen exstat in Selandici quondam opidi turri *Cats*. Tali-
30 busne egregias tuas disceptationes auspicari placuit? Ex hac primâ si de reliquis con-
jiciendum est; certè nihil nisi nugas nobis dare instituisti. Sed missum te facio. ad Iunium tuum redeo. Septimum ejus argumentum est hujusmodi: *At item istam vel ipse fluvius, componet ac dirimet. verbis Vibii Sequestri: qui, libello de amnibus, Rhenus, inquit, Belgas à Germanis segregans.* Rectè Vibius pro nostrâ sententiâ. at in inferiore fluminis parte medius alveus accipiendus, non Vahales. Huic argumento oppono ipsius Iunii primum argumentum; ubi ait, *Plinium Batavos, cum Vbiis & Gugernis, Germaniæ populis adnumerare.* Vbii & Gugerni Plinio cis Rhenum in Belgicâ. ergo, si rectè his adnumerantur Batavi; & ipsi cis Rhenum in Belgicâ censendi. Huic jam argumento consimile est nonum: *Panegyricus, Maximiano Augusto dictus, Romanorum imperium Rheno terminat, his verbis: Rhenum videtur ipsa sic natura duxisse, ut eo limite Romanæ pro-*
40 *vinciæ ab immanitate Barbariæ vindicarentur.* Heic etiam, quâ oceano Rhenus adpropinquat, medius alveus, nominis juxta & muneris dignitatem perpetuò ferens, intelligendus erat. Sic suprâ Servius *bicornem* Virgilii *Rhenum* in duos alveos rectè exposuit; unum, quo Romanum finitum fuit imperium, id est, Gallia, medium scilicet, nomen servantem: alterum, qui interfluxit Batavos, ubi jam *Vahal* vocatus. Octavum argumentum tale est: *Tacitus eodem facit; qui Vahalim, alterum Rheni alveum, ad Gallicam ripam latiore placidioremque affluere dicit. ex quo liquidò cognoscimus, Galliæ Belgicæ dominatum includi fluente Rheni.* Conclusio mala est. Rheni fluente finiri Belgicam nos nō negamus. at, quum tria sint amnis fluentia; duo ab hoc munere excludenda erant, unum statuendum. En, nos duo extrema excludimus; medium agnoscimus.
50 Tacitus cum maximè pro nobis facit. cujus verba, jã sæpè nobis patrocinata, hæc sunt annal. lib. II: *Apud principium agri Batavi velut in duos amnes dividitur: servatq; nomen & violentiam cursus, quâ Germaniam prævehitur, donec oceano misceatur; ad Gallicam ripam latior & placidior affluens. verso cognomento Vahalem accolæ dicunt.* Duos scilicet alveos uti commenstraret Tacitus, alterum Germaniam prævehi, & nomen violentiamque cursus servare docet; alterum latiore placidioremque in Vahalis
vocabulary

vocabulum nomen Rheni mutare, & ad Galliae ripam, id est, Gallicae orae extrema affundi. Sic ipse auctor sese explicat, historiar. lib. iv; ubi *Batavos extrema Gallica ora, vacua cultoribus, simulque insulam inter vada sitam, ait occupasse*. item in libro de Germaniâ; ubi, *Batavi, inquit, non multum ex ripâ, sed insulam Rheni amnis colunt*. Rectè nimirum ripam, & extrema Galliae Vahale Mosaeque ore terminavit; quia ulteriora jam non in continente, sed in insulâ. quæ non minus pars esse Galliae potest, quàm Britannia Europæ; licet hujus extrema, sive litora ad ostia Sequanæ, Samaræ, Scaldis, & Rheni fluminum describas. Hinc igitur natum est Iunio omnis erroris principium, quod hoc non intellexit. hinc verba auctoris quum adsequi nequiret, perperam ac perversè, cap. viii, & ix, exposuit; Vahalem Belgicæ terminum constituens, Rhenum verò (sic nominat falsò flumen, quod Nabalia erat, & Sala, sive Isala, ut in Frisiis docebo, quia Tacitus illud, quod Germaniam prævehatur, nomen servare ait) post Isalam dictum, Germaniæ. Quid, quæso, absurdius dici poterat? Si Galliae Belgicæ terminus Vahales Germaniæ verò Isala, Batavia Iunii neque in Galliâ, neque in Germaniâ. Vbi ergo eam collocabit? cuius gentis partem faciet? Scythiæ; an Æthiopiæ? Indiæ; an Hispaniæ? Sequentibus certè se scriptoribus miserè his imposuit, uti ii Batavos extra provincias Romanas censuerint. Medium alveum Taciti tempore nomen violentiamque cursus servasse, insulamque Batavorum terminasse, jam antè satis comprobatum est. hunc igitur quum auctor Germaniam prævehi dicat, frustra es, si vel Isalam, vel Vahalem Germaniæ Galliaeque limitem interpreteris. Sed adversarius ad hæc quid habeat, si vacat, videamus. *Sudat, inquit, Cluverus in explicandis Taciti verbis; sudat, inquam, cum videatur illis quasi Galliae termino excludere Batavos. & mox: sed interrogare Cluverum libet, quare ulteriora in insulâ, non in insulis dicat; cum præsertim nequaquam, ut aliqui, aspectu Helii & Flevi, intermedium quidquid est, insulæ uni adscribat. nam plures, non unam insulam, ultra eam Galliae continentis partem esse, & facies ipsa rerum, & Plinius, varios hic populos & insulas adusque Flevum agnoscens, liquidò attestatur; nec ignorare Cluverus potuit, Marsatios insulanos admittens*. Maligne calumniator, pessime chorographe; quid heic tibi à me sudatum, quid coactum, quid invitâ Minervâ, invitisque omnibus Musis, tuo more, extortum. malignus ni fores, certè liquidissima mea planissimaque verba, rationesque fluidissimas numquam cavillatus esses. Quæris cur ulteriora non in insulis, sed in insulâ dixerim? Scilicet, quia melior te geographus ego ea, quæ ultra medium erant Rheni alveum, non in Galliâ, sed in Germaniâ esse sciebam; eaque de causâ nihil ad præsentem orationem pertinebant. Decimum testimonium Iunius ex divo Ambrosio adducit; qui *Rhenum ait esse memorandum Romani imperii murum adversus feras gentes*; En; omnes auctores in rem unam eandemque probè consentiunt; nec quidquam contra nos faciunt: modò verum ex tribus alveis terminum Germaniæ intelligas. At Iunius, postquam unum auctorem, Corn. Tacitum, de Rheno, qui Germaniam prævehitur, malè interpretatus est; omneis eodem errore ad suam opinionem pravè detorsit. Iam verò undecimum ejus argumentum quis satis miretur? quidpe omnia præcedentia subvertit, atque erroris convincit. sic scilicet sapius Iunius secum ipse luctatur. *Accedit, inquit, quod Batavia Pliniana pars, ut in Germanis posset docebo, à Germania solo abscissa per Drusi exercitum fuerit, & Cisirhenanæ appellationi Tacito obnoxia, nimirum Velavia, cum toto Trajectensis ditionis tractu*. Age igitur, si Germaniæ solo abscissa, cui adnexa, nisi Galliæ? si Cisirhenanæ; cui provinciæ, nisi Belgicæ? nam Rhenus terminus inter Belgicam & Germaniam. quò ferè spectant Plinius & Ptolemaeus, ad Flevum usque ostium Belgicam proferentes. At si hæc pars Tacito Cisirhenana dicta; quomodo ex eodem auctore tot argumentis probare Iunius voluit, Bataviam in Germaniæ esse solo? Implicitus animi errore certè hic homo fuit haud modico. Sed magna pollicetur se post in Germanis nos docturum. videamus ergo, quæso, si lubet, cuiusmodi ea sint. Cap. ix sic scriptum reliquit: *Liquet ergo, eo alveo (Isalâ) seu termino Germanorum fines occiduos prætexi, includique; quandoquidem non ambigè loquitur Tacitus, à Drusianæ fossæ capite, ad exitum usque fluminis, in borealem oceanum excurrere Rhenum; quo tam-*

quàm cardine Germania, quàm lata sit, definiatur. Hic mecum consideret studiosus lector, quod à nemine hucusque observatum scio, qui sint, quos Tacitus Germanos cis Rhenum colentes appellet. eum dubitationis scrupulum eximit ductus ille fossæ, qui Transrhenanam Germania oram à Cisirhenanâ bipartitur; illam Transisulanam, hanc Velaviam nostra tempora nuncupant. necessario namque istud de posteriore sancendum constituendumque est; quæ ante repetitam toties scrobis egestionem, ac terrarum abscissionem socia, individua & connexa alteri ab omni ævo fuerat; ex quâ auxiliares, tumultuariasque Germanorum catervas, cis Rhenum colentium, A. Cæcina legato Germanicus Cæsar tradidit; ut totidem penè verbis à Tacito relatum. Quid, malum, quum toto capite IV Batavi-
10 taviam, cum ex aliis auctoribus, tum ex ipso Tacito, Germaniæ attribuere laboraret, heic Galliæ adserere eandem nititur? quidpe si non ambiguit Tacitus Isalâ Germaniam definit; certè citra Germaniam in Galliâ collocat Batavorum insulam. Ecquis verò umquàm Cæsaris Tacitique, suspensâ dumtaxat, quod dicitur, manu, historias perlegit, qui nesciat, quinam Germani cis Rhenum, sive Cisirhenani istis auctoribus dicantur? Treboci scilicet, Nemetes, Vangiones, Vbii, Gugerni, Menapii, Tungri, Nervii, Treveri, Sunici, & quos in controversiam vocavit Iunius, Batavi & Caninefates. non autem illi, quos, inter medium Rheni alveum & Isalam colenteis, constanter Transrhenanos adpellasse Tacitum, mox infra docebo. Illos verò cis Rhenum tum Cæsar tum Tacitus nunc Germanos, nunc Gallos
20 promiscuè vocant: Vtinam igitur ne tunc quidem observasset Iunius, quod ante se neminem observasse, magno suo gaudio magnâque gloriâ jactat. Atque hæc sunt argumenta ejus testimoniaque, quibus Bataviam suam à Galliâ divellere, Germaniæque vindicare se posse confusus est. Quibus universis ac singulis dissolutis, poterat jam æquus lector diligentia atque sedulitati nostræ adquiescere, quibus Galliæ Batavos suos restitimus. verum, quia nobis ubique hoc institutum est, uti non modò contrarias sententias convellamus, sed nostras etiam firmemus; alia quoque testimonia documentaque, præter jam adducta, cum ex aliis auctoribus, tum maximè ex Tacito, ubi disertè ac perspicuè Batavi unâ cum Caninefatibus Galliæ Belgicæ tribuuntur, in medium proferre consilium est.

30

CAP. XXXV.

Medium Rheni alveum terminum fuisse Germaniam inter & Galliam, eâque ratione Batavos & Caninefateis non Germaniæ, sed Galliæ fuisse partem, probatur, primum Rheni flumine ac nomine, dein plurimis veterum auctororum testimoniis.

40 **Q**Uum tribus à Drusi tempore alveis & ostiis in oceanum effusus sit Rhenus, monstrandum nunc erit, uter horum alveorum pro limite Romani imperii & termino inter Galliam Germaniamque habitus sit. hoc enim invento, facile deinceps quæstionem de Batavorum insulâ expediemus. De Germaniæ igitur termino sic argumentor: Qui Rheni alveus prior ceteris duobus existit, hunc ab initio, antequàm illi forent, terminum Germaniam inter Galliamque constitutum fuisse, necesse est. Medium autem priorem existisse reliquis duobus, satis arguit ipsum RHENI nomen; quod per omne ævum ad hanc nostram usque
50 ætatem præ illis obtinuit. Quod sanè nomen si Vahalis alveus (de Drusi namque fossâ controversia nulla esse potest) ut prior tempore, antè obtinuisset, haud temerè illi, tempore posteriori, concessisset. At licet illi id concessisset, adsumto Vahalis vocabulo, contendas, haud facilè tamen fieri potuit, uti alveum suum alii flumini, id est Mosæ, sub finem in omne jus nomenq; daret; ita, uti hic, qui antèa Rheno, sive Vahale, tãquàm inquilinus receptus, dominus tandem alvei in totum fieret. Ab initio rerum
(si quis

(si quis fortè id quoque arguat) Rhenum post tantum spatium tantas aquas per Mosæ, amnis multo minoris, ostium in oceanum, nullo sibi existente ore proprio, devexisse, planè absurdum dictu est: nec facile exemplum huic rei par in aliis fluminibus reperiatur. Ergo, medium alveum priorem & re & nomine existisse, concedamus. firmoque jam concludamus argumento, hunc terminum ab initio Germaniam inter Galliamque constitutum fuisse. Hinc jam manifestissimo documento liquet, quia Batavorum insula citra hunc terminum fuit (quod satis abundèque suprâ demonstratum) certè non Germaniæ, quod voluit Iunius, sed Galliæ adscribendam esse. Auctorum jam idem probetur testimoniis. Horum primum esto, quòd jam antea è Servio allatum huiusmodi: *Rhe- 10 nus, fluvius Galliæ, qui Germaniam à Galliâ dividit. bicornis autem, quia per duos fluit alveos: per unum, quâ Romanum imperium est; per alterum, quâ interfuit Batavos; ubi jam Vahal dicitur, & facit insulam Batavorum.* De medio Rheno ac Vahale hæc dici, suprâ ostensum est. Medius igitur Rhenus terminus fuit imperii. Panegyricus incerti auctoris, Constantino Augusto dictus: *Rhenum tu quidem toto limite dispositis exercitibus tutum reliqueras. & mox: Quid opus erat ipsi Rheno instructis & militibus, & classibus, quem jam pridem barbaris nationibus virtutis tua terror obstruxerat?* Toto, inquit, limite: ergo etiam inferiore ejus parte, quâ oceano proximus. Hinc postea: *Perrexisti ad inferiorem Germania limitem.* Eumenius, in panegyrico, eidem Constantino dicto, de Constantio: *Qui terram Ba- 20 taviæ, sub ipso quodam alumno suo à diversis Francorum gentibus occupatam, omni hoste purgavit. & mox: Quid commemorem immanem ex diversis Germanorum populis multitudinem, quam duratus gelu Rhenus illexerat, ut [in] insulam, quam divortio sui idem amnis amplectitur, pedestri agmine ausa transmittere.* Et postea: *Neque enim Rheni jam gurgitibus, sed nominis tui terrore munimur. quamlibet ille aut areseat aestu, aut resistat gelu; neutro hostis audebit uti vado.* & mox Francos sic alloquitur: *Ubi nunc est illa ferocia? ubi semper infida mobilitas? Iam ne procul quidem Rhenum audetis accollere: & vix securi flumina interiora potatis.* Contrâ hinc, per intervalla disposita, magis ornant limitem castella, quàm protegunt. arat illam terribilem aliquando ripam inermis agricola: & toto nostri greges flumine bicorni mersan- 30 tur. & postea: *Cum totus armatis navibus Rhenus instructus sit; & ripis omnibus usque ad oceanum dispositus miles immineat.* De eodem alveo, ac limite imperii, sic Mamertinus, in panegyrico ad Maximianum Augustum: *Quod autem majus evenire potuit illâ tuâ in Germaniam transgressione? quâ tu primus omnium imperatorum probasti; Romani imperii nullum esse terminum, nisi qui tuorum esset armorum.* Atqui Rhenum antea videbatur ipsa sic natura duxisse, ut eo limite Romanæ provinciæ ab immanitate Barbariæ vindicarentur. & quis umquàm ante vos principes non gratulatus est Galliæ illo amne muniri? Quando non cum summo metu nostro Rheni alveum minuit diu serena tempestas? quando non cum securitate nostrâ illius diluvia creverunt? Mox: *Licet Rhenus areseat, tenuique lapsu vix leves calculos perspicuo vado pellat; nullus inde metus 40 est.* Quæro igitur jam hæc ex Iunio, quæro ex defensore ejus, adversario, si diis placet, nostro; quis ille fuerit Rheni bicornis alveus, qui diu serenâ tempestate & aestu ita interdum exaruit, uti tenui lapsu vix leves calculos perspicuo vado propulerit; & in cujus ripâ per intervalla disposita fuerunt castella, cum militibus, limitis custodibus, ad oceanum usque? An non ille Tacito etiam tenuis, & Plinio modicus, nomen Rheni servans, & custodiens? Omnino ego arbitror, nec tu chorographe, licet invidiâ malevolentiaque disrumparis, diffiteri umquàm ausis. neutrum quidpe horum vel Vahali, vel Isalæ, lacuive Flevo attribuere potes: quorum alvei tale quid numquàm siccitate cœli passi sunt, nec umquàm patientur. nec castella ista usquàm monstraveris in Isalâ tuo, aut ad lacum. Panegyricos istos auctores licet numquàm 50 legisses, tamen ex unâ tabulâ itinerariâ didicisse poteras, ad medium alveum fuisse castella, & militem præsidarium, *Arenatii, Grinnibus, Albinianis, Lugduni:* quæ loca hodiè vulgaribus vocabulis dicuntur *Arnhem, Rhenen, Alfen, Leyden.* quibus Tacitus, historiæ lib. v, addit *Vadam & Batavodurum;* quæ nunc sunt *Wageningen, & Wyk te Dierstede.* Ex his jam liquidò patet, quos alveos & Zosimus intellexerit lib.

lib. III, ubi Βαταβίαν, inquit, διὰ τὰς ὁρμῶν οὐκ ἔστιν ὡς ποταμός. id est; Bataviam in duo cornua scissus Rhenus insulam efficit. de iisdem quidpe rebus, à Constantio & Iuliano circa Bataviam gestis, narrat Zosimus. Quapropter nequidquam tu hæc ejus verba de Helio ac Flevo interpreteris. Ecquid jam tibi heic animi est, ὁ chorographe? putasne satis prostratas esse omneis disceptationes tuas, vanas, inaneis, irritas, atque falsas; postquam unum illud omnium fundamentum, cui eas superstruxeras, planè convulsum est. extimum intelligo alveum, id est; Isalam, & lacum ostiumque Flevum; quem tu, limitem esse imperii Romani, nobis persvadere voluisti, & terminum Galliam inter atque Germaniam. Verùm unum

10 adhuc hujus Lernæ caput superest; quod simul præcidendum erit, antequàm ad alia proficiscar. Ais igitur, *medium Rhenum circa Egmondam potius, quàm Catvicum, effluxisse, ex sententiâ Hamrodii*. Egregia sanè fides auctoritasque, quibus rem tantam adseris. Ergo tu omnino ex rerum naturâ tolles eum Rheni alveum, qui omni ævo Rheni nomen solus ad hæc nostra tempora tulit? nam Hamrodii ille tuus Egmondanum istum alveum *ex Rheni dextro prope Campos opidum, inde per lacus, humilesque campos delapsus Scardamum & Veterem aggerem pagos prætereundo, Alcumariamque adnatando, per Egmondanorum vicos in oceanum deducit*. Hic verò quomodò Rheni nomen custodiverit, quod ex Plinio ei tribuit Hamrodii, ipse tecum viderit. Lacus heic fuisse, jam Iulii Cæsaris atque Augusti temporibus, ingentis atque immensos, quorum maximus nunc dicitur vulgò *de Suyder see*, per quem vos nescio quos alveos, ignorantia veteris historiæ geographiæque, ducitis, infra in Frisiis satis certis monstrabo documentis. Frustra igitur estis quidquid heic tentetis. Taciti nunc audiamus testimonia, quibus Batavos Caninefatesque Galliæ facit parteis. Historiarum libro IV, Gallias narrat à Romanorum imperio descivisse: initium autem belli esse ortum à Batavis, insulam Rheni & extrema Gallicæ oræ tenentibus. ergo Batavos haud dubiè inter Gallos censuit. In libro de Germaniâ, ubi Germaniæ populos enarrat; *Angrivarios, inquit, & Chamavos à tergo Dulgibini & Chasuari cludunt: à fronte Frisii excipiunt. majoribus, minoribusque Frisii vocabulum est, ex modo virium. utraque nationes usque ad oceanum Rheno prætexuntur; ambiuntque immensos insuper lacus, & Romanis classibus navigatos*. Ait ambisse Frisios immensos istos lacus, quorum maximus nunc *Suyder see* accolis dicitur; ut infra ostendetur. si ambierunt; certè etiam cis lacum fuerunt, & Isalam flumen. & si Rheno prætexti; Transrhenani sunt adpellandi, non verò Cisirhenani; uti falsò interpretatus est Iunius. Annal. lib. IV: *Eodem anno Frisii, Transrhenanus populus, pacem exuere*. item historiar. lib. IV; ubi Batavi Caninefatesque rebellare coeperunt: *Statim accitis Frisii (Transrhenana gens est) duarum cohortium hiberna, proximo occupato oceano, irrumpit*. Dum heic Frisiis tandem *Transrhenanorum* cognomen tribuit, quod Batavis, Caninefatibusque, partem Batavorum insulæ colentibus, de quibus ei antè sermo erat, haud item dedit; hos pro Cisirhenanis, id est, Belgis Gallis eum habuisse certum est. Eodem libro postea; ubi Civilis Batavi universæ Galliæ rebellionem

40 svadet: *Provinciarum sanguine provincias vinci. ne Vindicis aciem cogitarent. Batavo equite protritatos Aeduos, Arvernosque, fuisse inter Virginii auxilia Belgas. verèque reputantibus, Galliam suis viribus concidisse*. En; ut disertè Batavos, Aeduos, Arvernos, in eadem pariter provinciâ Galliâ recenset: item Batavos inter Belgas. nam & alii fuere Belgæ inter Virginii auxilia; & Batavi Belgæ contra Aeduos & Arvernos, eorumque ducem Virginium. Histor. lib. II: *Irritabat quin etiam Batavos, Transrhenanosque, Padus ipse*. Historiar. IV: *Batavi, Transrhenanique, quò discreta virtus manifestius spectaretur, sibi quæque gens consistunt, eminus lacescentes*. En; iterum atque iterum quàm disertè Batavos à Transrhenanis distingvit. illi igitur Cisirhenani, in Gallico solo. Sic eodem

50 libro mox infra: *Contusis Vbiis, gravior, & successu rerum ferocior Civilis, obsidium legionum urgebat: intentis custodiis, ne quis occultus nuntius venientis auxilii penetraret. Machinas molemque operum Batavis delegat: Transrhenanos, prælium poscentis, ad scindendū vallē ire, detrusosque redintegrare certamen jubet*. Itē inferius; ubi Treveros Lingonasque Cerialis alloquitur: *An vos cariores Civili, Batavisque, & Transrhenanis creditis, quàm majoribus eorū patres aviisque vestri fuere?* Et hist. lib. V: *Civilis haut porrecto agmine, sed cuneis adstitit*

adstitit. Batavi Gugernique in dextro; leva, ac propiora flumini, Transrhenani tenuere. ac paullo post: Stare Germanos, Batavosque super vestigia gloria. ubi Germanos intelligit Transrhenanos; uti sine controversia liquet ex reliquo historiae contextu. Hinc igitur est, quod idem Civilis, apud Alpinum Montanum Treverum sermonem habens, Batavos Caninefateisque Galliarum portionem appellat: quem Taciti locum Iunius, si tot tamque gravia argumenta satis perpenderit, numquam sane à vero sensu detorquere adgressus fuisset. Verba Taciti, historiarum lib. v, hæc sunt: Egregium pretium laboris cepi, necem fratris, & vincula mea, & sevirissimas huius exercitus vices, quibus ad supplicium petitus, jure gentium pœnas reposco. Vos autem Treveri, ceteraque servientium anima, quod pretium 10 effusi totiens sanguinis expectatis, nisi ingratam militiam, immortalia tributa, virgas, secures, & dominorum ingenia? En ego, praefectus unius cohortis, & Caninefates, Batavique, exigua Galliarum portio, vana illa castrorum spatia excidimus, vel septa ferro fameque premimus. denique, ausos aut libertas sequetur, aut victi iidem erimus. Scilicet Civilis Batavus, solo sive terrâ Gallus, Montanum Treverum Gallum in parteis transire, communemque libertatem vindicare hortatur. Caninefateis ac Batavos vana castrorum spatia excidisse ait: (quod factum in Batavorum insulâ, eodem libro antea auctor memorat:) nec de Frisiis, qui unâ ad castrorum excidium adfuerunt, quidquam adjicit: videlicet, quia hi Transrhenani, Germaniæ, non Galliae, portio. Verum vel ex hoc uno satis liquet, Batavos Gallis fuisse accen- 20 sitos, quod Galli rebellantes Civilem ducem sequuti sunt; eique summam rerum concesserunt. quod haud facile, Germanus si fuisset Transrhenanus, erant facturi. Hinc Tacitus eodem libro, de Agrippinensibus obsessis: Missis ad Civilem legatis, vitam orantes. Neque antè preces admissa, quàm in verba Galliarum jurarent. at de ipso Civile paullo post: Ceterum neque se, neque quemquam Batavum in verba Galliarum adegit: si sibi Germanorum opibus; & si certandum adversus Gallos de possessione rerum foret, inclutus famâ, & potior. Si Batavi fuerunt Germani Transrhenani, non tenebantur, pro imperio Galliarum, vel in verba Galliarum jurare. ideoque non attinisset hæc referre. At Gallus in Galliâ Civilis imperium sperabat. de hujus possessione adversus Gallos si certandum; Germanorum Transrhenanorum opibus id facere se 30 posse confidebat. Hinc est, quod supra, eodem libro, quum Batavos suos in arma libertatemque animaret; Attollerent tantum, ait, oculos; & inania legionum nomina ne pavescerent. esse sibi robur peditum, equitumque, consanguineos Germanos: Cattsos scilicet, Mattiacosque. sic enim eodem libro postea: Dicefferant obsessores, mixtus ex Catts, Vspis, Mattiacis, exercitus. Eodem libro postea, inclinationem Gallicæ rebellionis auctor narrans; Scribuntur, inquit, ad Treveros epistola, nomine Galliarum, ut abstinerent armis; impetrabili veniâ, & paratis deprecationibus, si pœniteret. Restitit idem Valentinus: obstruxitque civitatis suæ aures; haut perinde instruendo bello intentus, quàm frequens concionibus. Igitur non Treveri neque Lingones, ceterave rebellum civitates, pro magnitudine suscepti discriminis agere, nec duces quidem in unum 40 consulere. Sed Civilis avia Belgarum circumibat; dum Claudium Labeonem capere, aut exturbare nititur. Quid, quæso, Civilis, si Transrhenanus, ex Germaniæ solo inter Galliae duces? quid Labeo Batavus ibidem? aut quomodo hic, si Germanus Transrhenanus, Bethasios, Tungros, Nerviosque, Belgicæ nationes, longius à Rheno distitas, in arma atque obsequium (quod memorat eodem libro Tacitus) trahere potuit? Haud facile profecto. Eodem libro paullo post: Civilis Batavus, & Classicus Trevir misere epistolas ad Cerialem; quarum hæc sententia fuit: si Cerialis imperium Galliarum velit; ipsos finibus civitatum suarum contentos. Galliae igitur civitas fuere non minus Batavi, quàm Treveri. Germani Transrhenani nihil heic paciscebantur. Item sub finem ejusdem libri, Mucianus, de tumultu Galliarum verba faciens; 50 Quoniam, inquit, benignitate deum fracta vires hostium forent; parum decorè Domitianum, confecto propè bello, aliena gloria interventurum. Si status imperii, aut salus Galliarum in discrimine verteretur; debuisse Casarem in acie stare. Caninefates, Batavosque minoribus ducibus delegandos. Heic etiam haud obscure Batavi simul & Caninefates pro exigua, ut supra dixit Civilis, Galliarum portione habebantur. In libro de Germaniâ:

maniâ : *Quæ nationes è Germaniâ in Gallias commigraverint, expediâ.* enumeratq; Tre-
 veros, Nervios, Vangiones, Trebocos, Nemetas, Vbios : moxque subjicit; *Omnium*
harum gentium, quæ in Galliâ commigraverant, virtute præcipui Batavi. lib. v histor.
 de Civile : *Quin & diruit molem, à Druso Germanico factam; Rhenumque, prono alveo in*
Galliam ruentem, disjēctis quæ morabantur, effudit. sic velut abactō amne tenuis alveus, in-
sulam inter Germanosque, continentium terrarum speciem fecerat. Viden', ut insulam
 à Germaniâ separat, Galliæque nomini tribuit? Rhenum, alveo suo abactum, in
 Galliam effusum ait. ubi hanc putas esse Galliā? citra Mosam, Vahalem; an in ip-
 sâ Batavorum insulâ? Si dixeris, citra Mosam, aut Vahalem; ingentis erroris pudore
 10 teneberis. quidpe, si Vahalem abegit Civilis, certè in Mosam effudit. ubi nihilo mi-
 nùs insulæ species, quamvis mutata, mansit. Sin & Vahalem & Mosam abegisse ad-
 firmaveris; haud facilè inveneris, qui fidem tibi habeat, quum Tacitus id ne verbo
 quidem notaverit. At Isalam, quem ineptè Germaniæ terminum statuit, abactum
 vult Iunius. ubi non animadvertit, hoc ipso Galliæ se facere portionem Bataviâ suam,
 Vahalem inter & Isalam extensam. Medium Rheni alveum fuisse Romani simul
 imperii & Galliæ terminum, eundemque in Leccam fuisse effusum, suprâ satis
 probatum est. Quum igitur Lecca mediam ferè secet insulam; in manifesto est, ipsam
 insulam Galliā heic adpellasse Tacitum. Atque hac ratione clara expeditaque fiunt
 ista auctoris verba; *Abactō amne, tenuem alveum, insulam inter Germanosque, continen-*
 20 *tium terrarum speciem fecisse.* quæ facies etiam nunc manet; ostio quoq; amnis jam pe-
 nitus obstructo. Vahali autem, ac Mosæ, & Isalæ, lacubusque, in quos Isala effundi-
 tur, numquàm tale quid evenire potuit. Atque hæc ferè sunt ex Taciti aliorumq; au-
 ctorum scriptis testimonia; quibus satis dilucidè ac perspicuè verus germanusque in-
 ter Germaniam & Galliā terminus indicatus, Batavique & Caninefates Galliæ ad-
 ferti sunt. Nunc ad internâ eorum progredi fert animus.

CAP. XXXVI.

30 *De Batavorum Caninefatiumque opidis, castellis, atque vicis.*

Batavorum agro probè designato, Caninefatibus etiam suâ, Batavorum in in-
 sulâ, parte tributâ; proximus nunc labos sit, opida eorum, si qua habuerint,
 & alia habitationum loca, diligenti curâ inquirere. In ipsâ insulâ prorsus
 nulla ad Taciti usque tempora exstitisse reperiō. Extra insulam quum etiam ali-
 quid agri Batavi habuerint; de hoc sic auctor noster, histor. lib. v : *Civili Chauco-*
rum auxilia venēre. non ausus tamen opidum Batavorum armis tueri; raptis quæ ferri
poterant, ceteris injecto igni, in insulam concessit. Doctissimus Lipsius, in notis ad Tacitum,
 heic hæret. primūque vocē *Batavorum*, corrigere tentat in *Batavodurum*. Verū,
 40 quū hoc non opidū, sed vicus Tacito paullo post dicatur, isque in ipsâ insulâ, ut
 mox ostendetur; falli se hac conjecturâ forte ipsemet animadvertens, mutat mox sen-
 tentiam; locumque, cui Civilis ignem injecit, extra insulam, cis Vahalem, fuisse su-
 spicatur. mavult tamen legere, multitudinis numero, *opida Batavorum*; lectione ex
 eo conjectâ, quòd nullum heic nomen proprium adpositum. Verū ego hanc ejus
 opinionem haud temerè probaverim. quidpe plura si fuissent Batavorum cis Vaha-
 lem opida; haud facilè fieri potuit, regione hac tam celebri atque clarâ, quin unius
 vel alterius saltem nomen apud rerum auctores expressum fuisset. At unum si
 fuit, quæ mea est opinio, Cui Civilis ignem injecit; haud absurdè, neque ineptè,
 καὶ ἀνορομαστῶν dictum fuit BATAVORUM OPIDUM, sine proprio nomine, ad
 50 eundem modum, uti *Vbiorum opidum* dicitur eidem auctori, annal. I, & XII; quæ
 postea *Colonia Agrippinensis*. Ac sanè firmat me in hanc sententiam alius ejus lo-
 cus, in lib. IV hist. perscriptus, his verbis: *Præfectus alæ Batavorum, Claudius Labeo,*
opidano certamine amulus Civili, ne interfectus invidiam apud populares, vel, si retineretur,
semina discordiæ præberet, in Frisios avehitur. Ex eodem fuisse opido Civilem & Labeo-
 nem, satis apertè heic & clarè indicat auctor. suprâ autem, eodē libro, *Julius Paullus*, in-
 quit,

quit, & claudius Civilis, regiâ stirpe, multo ceteros anteibant. Paullum Fonteius Capi-
to, falso rebellionis crimine, interfecit. Iniecta Civili catena; missusque ad Neronem,
& à Galbâ absolutus, sub Vitellio rursus discrimen adiit; flagitante supplicium ejus exercitu.
histor. i: Iulius (fortè Claudius, ut supra) deinde Civilis periculo exemptus (sub Vi-
tellio) præpotens inter Batavos, ne supplicio ejus ferox gens alienaretur. Paullum fra-
trem fuisse Civilis, ex hujus oratione, historiar. iv relatâ, liquet. Egregium, in-
quit, pretium laboris cepi, necem fratris, & vincula mea. Hi duo igitur fratres regiâ
stirpe quum multo ceteros anteirent, tamquàm principes (& ob hoc æmulus Cl. La-
beo) inter populares, principem universi Batavorum agri locum, sive caput gentis,
haud dubiè incoluerunt. quod, quum unicum foret Batavæ gentis opidum, B A T A- 10
V O R U M O P I D U M dictum fuit. Hinc Labeonem opidano certamine æmulum Ci-
vili, tradit auctor. Quin in hoc ipso opido cohortem Batavorum, cui præerat Civi-
lis, & item alam, cui præfectus Labeo, ceu præsidium loci egisse, ex Taciti patet hi-
storiâ. nam quum Caninefates cum Frisiis omni inferiore insulâ parte Romanos in
superiorem partem pepulissent; Civilis, dicto opido haud dubiè profecturus, Ca-
ninefatem tumultum cum cohorte unâ se compressurum, per dolum promisit.
Si non mens me vehementer fallit; eodem nomine, quo olim, etiam nunc ex-
stare dixerim idem opidum, quod vulgò Batenburg, quasi Batavenburg, id est,
castellum, seu opidum Batavorum nuncupatur. Batavoburgium igitur, sive Bata-
vorum opidum armis tueri Civilis, princeps & opidi & gentis, quum non auderet, 20
raptis quæ ferri poterant, ceteris injecto igni, in insulam concessit. Ptolemæi tabula ge-
ographica Galliæ, Batavodurum opidum habet citra citimum Rheni alveum, eodem
rè situ, quo Batenborg nunc conspicitur. id sive ab ipso auctore sic positum, sive à
scio aliquo emendatore, nominis adlusionem sequente, ex insulâ, & mediæ alvei ri-
pâ, huc translatum, error sanè ingens est. Nec tamen rarum Ptolemæo, his in parti-
bus errare. B A T A V O B U R G I U M igitur antiquissimum est hisce in oris opidum.
Alia fuisse Taciti ævo, sive sub Vespasiani principatu, præter hoc, Batavis opida, jam
antèa negatum. Vicos complureis etiam extra insulam fuisse, haud dubium est;
licet nullius mentio apud ejus ævi scriptores exstet. Adversarius noster, qui ne heic
quidem potest non obloqui, ut Noviomagum probaret esse Taciti Batavorum opidum, 30
hisce utitur argumentis: primùm, quia Batavoburgium non tam opidum quàm arx
hodiè sit: deinde, quòd non ad Vahalim ut Neomagum, sed ad Mosam situm; unde haud
commode, & adeò raptim, quomodo narrat Tacitus, ex eo in insulam concedere, & sibi suis-
que consulere Civili occasio fuisset. Quæ quàm sint valida; quis tam infans, qui non
primo intuitu perspiciat? Vbi tu chorographe legisti opidum hoc Batavorum, post-
quàm à Civile exustum fuit, in integrum fuisse restitutum? Et licet tunc, finito bel-
lo, restitutum fuerit; quo necessario argumento evincis, debere nunc etiam id esse his
in oris celeberrimum clarissimumque? Apage sis cum pessimo isto tuo τὸ χωρογραφικῶν
modo. An verò Civili adeò incommodum fuit, dum Cerialis à Veteribus (Santen
nunc esse, supra ostensum est) adventaret, per iv circiter millia passuum à Bata- 40
voburgio ad Vahalem concedere? Haud opinor.

De N O V I O M A G I opidi, (vulgò est Nieuwegen, & contractè Nimmegen) an-
tiquitate quod annales Geldrorum Hollandorumque fabulantur, quasi id à Batone
(qui primus, ut illi ferunt, gentem Batavorum è Cattis huc deduxit) conditum, vali-
dissimisque mœnibus circumdatum fuerit; viderint ingenio ac judicio præstantes vi-
ri, quid sentiant. mihi heic sanè fides temerè nulla est. Quidpe si jam inde à primo
Batavorum adventu opidum hoc munitissimum fuit; quâ fieri potuit, uti nulla ejus
neque apud Cæsarem, neque apud eos scriptores, qui Cæsaris ætatem sequuti sunt,
mentio facta sit? certè bellum aliquando aperuisset. At satis è Cæsaris commentariis
perspicitur, opida munita ad id temporis in his oris fuisse nulla. Verùm mehercules, 50
qui credit hæc de Noviomagi primordio; & cetera, quæ in istis annalibus fabulosè
narrantur, non abnuet. Primi tamen auctorū, quorum monumenta exstant, hujus
opidi meminerunt, Antoninus & auctor tabulæ itinerariæ. Celebre jam horum fuis-
se ævo, inde patet, quòd in tabulâ primariæ urbis figurâ depingitur. Reliqua loca ex-
tra insulam quæ fuerint, postea ostendam, quando antiquiora primo loco dixerò.

In

In ipsâ igitur insulâ iv referuntur Tacito locorum nomina, libro histor. v; quo vicos adpellat: *Tatumque belli*, inquit, *superfuit, ut prasidia cohortium, alarum, legionum, modicis vicis quadripartita, Civilis invaderet; Decimam legionem Arenaci; Secundam Batavoduri; & Grinnes, Vadamque, cohortium, alarumque castra.* Quibus verbis summi erroris convincantur ii, qui jam inde ab origine gentis, iv hac loca, opida fuisse adfirmant. Ceterum ad Rheni ripam cuncta fuisse sita, ex Taciti liquet historiâ. De his quoque Flori intelligenda sunt verba ista, cap. xii, lib. iv, de Druso Germanico perscripta: *In tutelam provinciarum prasidia atque custodias ubique disposuit, per Mosam flumen, per Albim, per Visurgim. nam per Rheni quidem ripam quinquaginta amplius castella direxit.* Nomina quatuor vicorû etiam nunc, quamvis inclinata, exstant.

10 **BATAVODURUM** dicitur *Duerstede*, sive *Wyk te Duerstede*, primâ voce *vici* vocabulum servante: **GRINNES**, abjectâ primâ literâ, appellatur *Rhenen*: **VADA**, *Wageningen*: **ARENA CUM**, *Arnhem*. In his unum *Batavodurum* veterem situm in insulâ obtinet. reliqua, servatis, ut opinor, regionibus, in ulteriorem ripam translata sunt. Ortelius, nullâ habitâ veterum historiarum ratione, ut hodiè invenit, sic in veteris, quod vocat, Belgii descriptione, in ulteriore ripâ cuncta collavit. Eamdem fuisse Iunio mentem, reliquisq; omnibus, video. At falluntur quàm vehementissimè. quod cum ex auctore nostro, tum ex aliis scriptoribus probare adnitar. Atque Batavodurum quod attinet; nulla ratio erat, cur in ulteriore id collocaretur ripâ; quum etiam

20 nunc in citeriore conspiciatur. nec facile nomen id habere potuit, nisi in insulâ situm; Batavis ultra Rhenum, in Germanico solo, nihil obtinentibus. Sed Tacitum de univârsis audiamus. Suprà dixit, castra quadripartita Civilem invasisse. pergit igitur: *Ita divisis copiis, ut ipse, & Verax, sorore ejus genitus, Classicusque, ac Tutor, suam quisque manum traherent. & paullo post: Quibus obvenerant castra Decumanorum Arenaci, oppugnationem legionis arduam rati, egressum militem, & cadendis materiis operatum turbavere, occiso prefecto castrorum, & quinque primoribus centurionum, paucisque militibus ceteri se munimentis defendere. Et interim Germanorum manus Batavoduri irrumpere inchoatum pontem nitebantur. Ambiguum praelium nox diremit. Plus discriminis apud Grinnes, Vadamque. Vadam Civilis, Grinnes Classicus oppugnabat. nec sisti poterant;*

30 *interfecto fortissimo quoque: in quâ Briganticus, prefectus ala, ceciderat. quem fidum Romanis, & Civili avunculo infensum diximus. Sed ubi Cerialis cum dilectâ equitum manu subvenit, versâ fortunâ, precipites Germani in amnem aguntur. Civilis, dum fugientes retentat, agnitus, petitusque telis, relicto equo transnavit. idem Germanis effugium. Tutorem Classicumque appulse lintres vexere. Civilem, injecto Batavorum opido igne, in insulam concessisse, suprà narravit auctor; Tutoremque & Classicum, cum cxiii Treverorum senatoribus, Rhenum transgressos. Hi Rheno è suo agro supra confluenteis Mosellæ trajecto, facile inferiore amnis parte in insulam remeare potuere, ad oppugnanda Romanorum castra. Decumanos igitur, quorum castra Arenaci, in ipsâ insulâ adgressi sunt. quibusdâ interfectis, ceteros in munimenta compulerunt. Dum*

40 *hac Arenaci in insulâ geruntur, Germani (sive ii Frisii, sive Catti, Vsiptii, aut Mattiaci; quos in oppugnatione castrorum ad Vetera fuisse, tradit auctor superiore libro) ex Germanicâ ripâ nituntur Batavoduri in pontem inchoatum irrumpere, castraq; ibi sita oppugnare. Vadam dein Civilis, Grinneis Classicus, arciter oppugnant. quos Cerialis, cum dilectâ equitum manu suis subveniens, repulit, precipites in amnem egit. Transnatarunt Civilis & Germani, in Germaniæ ripam: Tutor Classicusq; lintribus eodè transvecti. Hinc est, quod paullo infra Cerialis, Satis peccavisse rebelles Gallos ait, quod toties Rhenum transcenderint. Pulsis hostibus, Cerialis ex insulâ profectus Novesium, Bonnamq; ad visenda castra, quæ hiematuris legionibus erigebantur, navibus remebat, disiecto agmine, incuriosis vigiliis. Animadversum id Germanis, trans Rhenum, quod*

50 *fugerant, agentibus, & insidias composuere. Electa nox atra nubibus; & prono amne rapti, ex ulteriore ripâ in citeriorem, nullo prohibente vallum ineunt. Aliud agmen Germanorum, turbare classem Romanorum, injicere vincla, trahere puppes. utque ad fallendum silentium, ita ceptâ cade, quo plus terroris adderent, cuncta clamoribus miscebant. Et paullo post: Multâ luce reducti, in ulteriorem ripam hostes captivis navibus, pratoriam triremem, flumine Luppiâ, donum Velledæ traxere. Civilem cupido incessit navalem*

aciem ostentandi. paullo pòst: *Spatium veluti equoris captum, ubi Mosæ fluminis os amnem Rhenum oceano affundit. & mox: Cerialis flumine secundo, illi vento agebantur. Sic pravecti, tentato telorum jactu, dirimuntur. Civilis nihil ultra ausus, trans Rhenum concessit. Cerialis insulam Batavorum hostiliter populatus.* Ex hiç omnibus fatis patere puto, *Arenacum, Vadam, Grinneisque*, haud minùs in Batavorum fuisse insulâ, quàm *Batavodurum*. At tamen, si etiam nunc suspiceris, eodem situ fuisse, quo nunc, trans Rhenum; quæro, quâ fiduciâ Cerialis, cum exiguo equitatu, in hostile Germanorum solum, ad defendenda castra Vadam, Grinneisque, transgredi ausus sit? An non Germani, qui omnem (ut patet ex Tacito) ulteriorem ripam obfederant, omnibusque occasionibus imminebant, transgredi conantem prohibere, aut transgressum mox opprimere potuissent? Omnino arbitror. Iam verò, si tria illa castra in Germanico solo; cur non Germani, relicto ad præsens Batavoduro, quod in insulâ erat; huc potius omneis simul vireis contulerunt? quibus in suâ ripâ expugnatis, captisque, jam liberius, tutiusque in insulam transgredi poterant. Item, si castra ista in Germanicâ ripâ; cur Civilis, Tutor, Classicus, & Germani in insulam, Gallicum solum, transnatare ac transvehi maluerunt, quàm retro in ulteriora Germaniæ, atque tutiora sese abscondere? Frustra est, quidquid abjicere velis. verba fanè Cerialis, infra eodẽ libro, hæc sunt: *Casos Treveros, receptos Vbios, ereptam Batavis patriam; neque aliud Civilis amicitia peractum, quàm vulnera, fugas, luctus; exsulem eum, & extorrem, recipientibus oneri.* En; quàm aperte indicat, Batavos, ereptâ patriâ, id est insulâ, quam Cerialis hostiliter populatus est, trans Rhenum in Germaniam fugisse. Ergo cis Rhenum, id est, in insulâ, unde Batavi & Germani fugerant, Vadæ, Grinnibusque, Romanorum castra exstructa fuere. Eodem libro paullo antè: *Cerialis insulam Batavorum hostiliter populatus, agros, villasque Civilis intactos, notâ arte ducum, sinebat: cum interim flexu autumnæ, & crebris pluvialibus imbribus superfusus amnis, palustrem humilemque insulam, in faciem stagni, opplevit. nec classis, aut commeatus aderant: castraque, in plano sita, vi fluminis differebantur. Potuisse tunc opprimi legiones, & voluisse Germanos, sed dolo à se flexos, imputavit Civilis.* En iterum, ut apertè, ac dilucidè in insulâ castra fuisse testatur. Juvenalis, Satyrâ VIII:

*Hic petit Euphratem juvenis, domitique Batavi
Custodeis aquilas, armis industrius.*

Castra Romanorum & hic intelligit; ad Euphratem altera flumen, altera ad Rhenum: quorum hæc si domito Batavo custodia constituta; absurdum fanè fuerit, ultra amnem, extra insulam, locata adfirmare. Sed castra Romanorum præsidiorum ad Rhenum, à Druso Germanico erecta, cuncta in citeriore fuisse amnis ripâ, jam dudum suprà patuit. Huc adde, quæ superiori capite è panegyricis citavi. Adversarius chorographus, quamquàm argumentorum, quæ modò adduxi, nullum tentare ausus sit; tamen, ne obloquendi animus sibi deesse videretur, ex Floro ostendit, Drusum etiam per Mosam, & Albim, & Visurgim, castella disposuisse. quæ argumentatio quid huc faciat, equidem non intelligo. nam mihi de unius Rheni lavâ agitur ripâ. Sed heic etiam ex Dione citat, Drusum in dextrâ Rheni *marginè* castellum locasse. Miser geographus, quàm recens sit ab hujus studii rudimentis, fatis ingenuè fatetur. quidpe castellû id Drusi non in Rheni ripâ, sed in Tauno fuisse monte, ex adverso Maguntiaci, infra in Mattiacis documentis ostendam haud dubiis.

Ceterò ARENACUM, in tabulâ itinerariâ dicitur ARENATIUM. apud Antoninum uno in loco est ARANATIUM; alio verò HERENATIUM. quæ librariorum variatio adeò imposuit Ortelio, uti *Herenatium* diversum fecerit ab *Arenaco*. Obstrepit heic quoque novellus iste chorographus: aitque *Arenatium* potius videri vicum hodiè *Arichom*, haud procul Tilâ opido. Verùm cui pervaserit, vocabulum *Arenatium* similis esse voci *Arichom*, quàm vocabulo *Arenacum*? Ex solâ terminatione si diversa esse arguas vocabula; ego consimili modo diversa nomina, diversosque populos faciam *Marsacos* & *Marsatios*; de quibus infra suo loco. eadem quidpe in his, quæ in illis vocabulis, scribendi est ratio. Sed in his atque talibus quis non animadvertat, solo contradicendi studio eum motum fuisse?

fuisse? Ceterum apud Antoninum iter à Pannoniæ opido *Tauruno*, per ripam Danubii ac Rheni descriptum, terminatur ad *Aranatium*. unde colligere licebat, jam tum primum hoc fuisse opidum. Verum, quum in tabulâ indicium ejus rei sit nullum; nudumque vocabulum, sine figurâ urbis, depingatur: suspicor ego, apud Antoninum in dicto itinere, aut quædam locorum nomina deesse, aut superesse. hoc tamen probabile, adeoque certum redditur è titulo ejusdem itineris, qui hujusmodi est: *Item per ripam Pannoniæ à Dauruno in Gallias ad Leg. xxx.* Legionem hanc castra habuisse ad Coloniam Trajanam, quæ nunc dicitur *Kellen*, vicus prope Clivos opidum, suprà demonstratum est. Quum igitur huc usque iter se ducturum
 10 promiserit Antoninus; certum est, duo reliqua vocabula, *Burcinatio*, & *Aranatio*, vel è tabulâ, vel aliunde, supervacaneâ librarii curâ, esse addita.

GRINNES Taciti & tabulæ itinerariæ Gerard. Noviomagus & Hadr. Iunius, ex more suo enodandi vocabulorum significationes, contra duos luculentissimos auctores, contraque omnia horum exemplaria malunt legere *Rhinnes*, & *Rhenes*: quia locus is Rheno flumini adpositus; unde nomen traxisse censent. Heic etiam ne nihil scivisse videretur chorographus, pro dicto vocabulo *Rhenes* maluit scribere *Grhinnes*; novâ, & antehac inauditâ grammatices ratione, quâ litera *g*, præcedente diversâ consonante, adspiratur. Quamquàm ego contra hominē, cui omnis vitâ in scholis transacta est, de grammaticâ disputare nolim: quidpe quum
 20 omnem penè juventam militiâ, aulis, & diutinis perpetuisque peregrinationibus exegerim; aliquid grammaticum latere me posse, quod illi sit notius, quis dubitet? Sed VADA quoque malunt quidam dicere, plurali numero, quàm VADAM cum Tacito. quæ & ipsa *νεῖσις* præpostera minimè placet. malo enim ego veteris scriptoris, Romani hominis, in Latinis barbarorum vocabulorum formationibus, sequi auctoritatem, quàm nostri ævi conjecturam lubricam, ac fallacem.

Ceterum Ptolemæus in descriptione Galliæ Belgicæ opidum habet *Λεγόνδειον Βαταβῶν*, *Lugodinum Batavorum*. Nomen id, sive ab ipso Ptolemæo sic scriptum, sive ab temporis iniquitate, aut imperito aliquo librario depravatum, certè falsum est. Rectius apud Antoninum & in tabulâ legitur *LUGDUNUM*. Urbs
 30 hodiè est amoenissima, nitidissima, ac celeberrima, Rheni amni imposita, gratissimum Musarum domicilium, quam vulgari vocabulo vocant *Leyen*. Hanc vulgus Latinorum hujus ævi Romano ore *Legiam* exprimendam censet; quasi à *legione*, vel *legionibus* Romanis dictam, quæ heic castra habuerint. politiores tamen, novo in Latinum modum formato vocabulo, *Leidam* adpellant; quia vernaculâ etiam lingvâ cultioribus dicitur *Leyden*. idque genuinum est atque Germanum urbis nomen: illud verò ab hoc deflexum. usitatissimum quidpe harum regionum incolis, literam *d* in medio dictionum elidere. Nec par est, quemquam dubitare, *Lugdunum* Antonini ac tabulæ esse *Leyden*; quando & nomen, & situs ad Rheni ripam, & intervallum xxvi i millium passuum, quæ inter hoc & Trajectum
 40 ponit Antoninus, satis probè conveniunt. Quòd autem *Λεγόνδειον Βαταβῶν* in litore describatur à Ptolemæo, x circiter millibus passuum citra citimum Rheni ostium; nihil est, quod te turbet, aut in dubiam trahat sententiam. decuplo pejus errare in aliis, usitatissimum Ptolemæo. heic autem immanis ejus error in eo maximè perspicitur, quod Mosæ ostium diversum fecit à citimo, id est, Helio Rheni ore, intervallo Lxxiv millium passuum interjecto. Quòd si igitur Mosæ os idem esse statuas, quod citimum Rheni ostium; rectè hinc ad proximum ostium locatum erit *Lugdunum Batavorum*. Opida autem in litore censere, quæ paullo remotiora fuerint; etiam Plinio, & Straboni, & Melæ, & aliis geographis, nec non ipsi Ptolemæo aliàs quoque factitatum. Tabula sanè itineraria *Lugdunum* habet in mediterraneis, à mari remotum.
 50 Antiquissimum esse locum, & à Druso Germanico, in l. amplius illis ad Rhenum castellis conditum, haud dubium est; quando tamquàm præcipuum Batavorum opidum à Ptolemæo refertur. ad quam dignitatem non nisi longâ celebritate evadere potuit. De Brinione Caninefate, rebellantiū Batavorum duce, sic Tacitum, hist. iv, narrantē jam antea citavimus: *Statimq; accitis Prisiis (Transrhenana gens est) duarum cohortium hiberna, proximo occupato oceano, irrupuit. & mox: Capta igitur, & direpta castra:*

dein vagos, & pacis modo effusos lixas, negotiatoresque Romanos invadunt. simul ex-
 cidiis castellorum imminebant: quæ à præfectis cohortium incensa sunt, quia defendi
 nequibant. Signa, vexillaque, & quod militum, in superiorem insulæ partem congre-
 gantur. & paullo post: Civilis, dolo grassandum ratus, incusavit ultro præfectos, quod
 castella deseruissent, cum cohorte, cui præerat, Caninefatum tumultum compressurum.
 illi sua quisque hiberna repeterent. Duas cohorteis antè retulit auctor, quarum castra
 Brinio diripuerat: heic Civilis sua quemque præfectum repetere hiberna jubet.
 bina igitur fuere hiberna; duoque castella juxtà sita. *Duarum*, inquit auctor, *co-*
hortium hiberna, proximo occupato oceano, irrupit. ergo proximè oceanum fuere.
 An utraque? Puto. nulla enim heic distinctio. Sic tamen intelligendum censeo: 10
 quia in Rheni ripâ cuncta præsidia à Druso locata fuisse, suprà ostensum; altera
 illa castra, à Brinione expugnata, ad ostium amnis in ipso litore exstructa fuisse;
 de quibus postea dicam: altera, supra hæc, haud procul tamen oceano; nempe
 eodem situ, quo nunc *Leida* conspicitur. In tabulâ quoque primariæ urbis figurâ
 pingitur. & apud Antoninum iter ab hoc ad Argentoratum describitur: ubi hæc
 leguntur verba: *A Lugduno caput Germaniarum Argentorato M. P. cccxxv.* quæ eò
 quibusdam intelliguntur, quasi Lugdunum Batavorum princeps fuerit urbs totius
 Germaniæ Cisirhenanæ. Verùm opinionem hanc esse falsam, satis suprà ex iis
 patuit, quæ de Coloniâ Agrippinensi disserui. Ad Iunii igitur sententiam, à quâ
 quondam quàm longissimè abii, chorographumque istum novellum unâ mecum 20
 abduxi, heic jam accedo; vocem *caput*, pro *initio* accipiendam docentis: quia Lug-
 dunum hoc, fuerit *initium Germaniarum*. sic enim & in tabulâ, de Lugduno ad
 Rhodani Ararisque confluentibus: *Lugduno caput Galliarum.* usque hic legas. quæ ver-
 ba Mercellinus lib. xv, de iisdem confluentibus loquens, sic explicat: *Qui locus*
exordium est Galliarum. exinde non millenis passibus, sed leucis itinera metiuntur.
 Hinc etiam apud eundem auctorem, haud multo antè: *Secunda Germania (prima,*
ab occidentali exordiens cardine) Agrippinâ, & Tungris munita, civitatibus amplis &
copiosis. dein prima Germania. Itaque quemadmodum secunda Germania, id est, in-
 ferior, habetur pro primâ, si exordium ab occidente & mari oceano ducas: sic
 Lugdunum quoque Batavorum dici potest *caput*, id est, *initium Germaniarum*. In- 30
 festat heic iterum acerrimo, ut ei videtur, telo adversarius, quod his verbis inclu-
 sum: *Innuere Cluverus videtur, jam ante Ptolemæi tempora alicujus fuisse nominis o-*
pidum Batavorum Lugdunum; quod, florente præsertim Ptolemæo, tam inclytum habeba-
tur. Quod cum sit, rectèque concluditur; quomodo quadrabunt superiora; quæ in hac
verba Cluverus effert: In ipsâ insulâ Batavorum prorsus nulla ad Taciti usque tempora
existisse opida reperio. Nam sanè Ptolemæus quum floruerit sub Antonino Pio, suc-
cessore Hadriani, sub quo Tacitus adhuc superstes fuit; quis non videt, vix ullum, aut
certè exiguum esse inter Tacitum & Ptolemæum temporis intervallum? adeò, ut opi-
dum, quod Ptolemæo vivente fuit celebre, Tacito etiam paullo antè superstite obscurum
fuisse, aut saltem opidum non existisse quomodo potuit? Næ tu mihi aut bonus vide- 40
ris sophista, aut malus philosophus; qui ad illud tuum videtur tam certò conclu-
dis. Egone absolutè dixi, Ptolemæum Lugdunum referre pro præcipuo Batavo-
rum opido? ubi igitur illud meum tamquam. Sed videamus, quàm peritum te
ostendas veteris historiæ, chronologiæque. Castella illa in Batavorum insulâ, quo-
rum alterum Lugdunum esse dixi, incensa sunt sub initium imperii Vespasiani; ut
ex uno satis liquet Tacito. Ptolemæum geographum vixisse, geographiamque
suam composuisse sub M. Aurelio Antonino, Suidæ credo. Iam verò ab initio
Vespasiani ad medium M. Aurelii imperium, centum numerantur anni. Quid
igitur mirum, si castellum, quod fortè etiam ante supradictam calamitatem celebre
præ aliis fuit, intra dictum temporis spatium inclytum evasisse adfirmem? At tu so- 50
phista, quò in arctissimum me compelleres tempus, senis Taciti exitum cum An-
tonini Pii imperio composuisti. Sed ad Lugdunum meum redeo. Nominis origo
hæc fuisse videtur: Est mediâ ferè nunc in urbe insula, quam Rhenus efficit, in
duos alveos scissus; quorum sinister, vetus adpellatur Rhenus; dexter, novus. me-
diâ in insulâ, id est, citra veterem alveum, Galliæ Germaniæque quondam
 terminum,

terminum, collis est, mediocriter editus, manibus mortalium, ut liquidò visentibus patet, adgestus, cui munimentum superstrueretur. ab hoc colle urbem nomen traxisse colligo. vox quidpe *dun*, ut suprà, lib. I, cap. VII, dictum, veteri Celtarum lingvâ *collem* significabat, sive *montem*. unde etiam eodem nomine ad Rhodani Ararisque confluentes urbs dicta; quia *in colle*, teste Seneca, epistolâ xci, vel *sub colle*, ut auctor est Strabo lib. IV, condita erat. Dio Cassius, lib. XLVI, hanc antea adpellatam fuisse docet *Λυγύδουον*, *Lugdunum*: malim ego legere *Λυγύδουον*. unde suspicor, *Lugdunum* quoque Batavorum Ptolemæo nuncupatum fuisse *Λυγύδουον*. Ceterum collis in hoc prædictus, à Drusi militibus sub Augusti Cæsaris principatu congestus, nomenque locus jam inde ab eo tempore fortitus sit, an verò sub quo alio postea imperatore, difficile dispectu est. lapides certè, ex quibus munimentum colli superstructum, eandem specie præ se ferunt vetustatem, quam munimentum in litore oceani, juxta ostium Rheni: de quo mox dicam. Ab Engisto, Frisiorum rege, circa annum Christi ccccl., conditum esse, qui è chartis contendere velit, & alia, quæ fabulosè in ejusmodi chartis narrantur, probaverit. Opus certè hoc Romanæ videtur esse structuræ. Notandus heic est Ortellii error; qui Leidam Plinio *Castra legionum Germaniæ*, dictam esse conjicit: quum Plinius universa castra ad Rheni ripam, à fonte ad ostium, à Druso Germanico, ut testatur Florus, erecta intelligat. Verba Plinii hæc sunt, lib. IV, cap. ultimo: *Polybius latitudinem Europæ, ab Italiâ ad oceanum scripsit xx M. l. esse, etiam tum incomptâ magnitudine ejus. Est autem ipsius Italiæ, ut diximus, xii M. xx ad Alpes. unde per Lugdunum ad portum Morinorum Britannicum, quâ videtur mensuram agere Polybius, xi M. lxiiij. Sed certior mensura, ac longior ad occasum solis æstivi, ostiumque Rheni, per castra legionum Germaniæ, ab iisdem dirigitur Alpibus, xii M. p.* Hæc igitur de Lugduno Batavorum; quod castellum initio à Druso Germanico hibernandis militibus erectum, unum fuit ex duobus illis castellis, oceano proximis, quæ cohortium præfecti incenderunt, quum Brinio castra juxta sita diriperet.

Alterum ex his castellum, alteraque cohortis castra, ad ostium Rheni, in ipso oceani litore fuisse, jam antea dixi. Hoc situ nunc antiquissimi rudera munimenti manent, prope vicum *Catwijk op see*, æquoris fluctibus obruta; nec nisi recidente maris æstu, Euro litus nudante (quod perrarò accidit) spectanda se præbent. Vidi ipse haud semel maximam eorum partem. Pars etiam arenarum tumulis abscondita jacet. Annales Hollandiæ *Brittenburg*, accolæ autem Hollandi hodiè *Het huys te Britten* indigetant; nomine obscuro, & abstrusæ originis. Vulgò scriptores nostri sæculi interpretantur *domum*, seu *arcem Britannicam*: quasi opus Iuliani Cæsaris, à Britanniâ, objectâ insulâ, denominationem habuerit. cujus rei complura adferunt argumenta, partim è fabulosis annalibus, partim è Marcellini Zosimique historiis desumpta. Marcellinus lib. XVIII, de Iuliano loquens, opida Galliæ ad Rheni ripam recipiente: *Id inter potissima maturè duxit implendum, ut ante præliorum fervorem civitates, multo ante excisas, introiret, recepiasque communiret: horrea quin etiam exstrueret pro incensis, ubi condi posset annona, à Britannis sive transferri.* Eadem de re copiosius Zosimus, initio lib. III: *Φράγκες, καὶ Ἀλαμαννὲς, ἔσασσονας ἤδη τεσσαράκοντα πόλεις ὑπὸ τῷ Ῥήνῳ κατεληφότες, καὶ αὐτὰς μὲν αἰσάτας πεποιηκότας, τὰς δὲ τῶν οἰκήτορας, ἀπὸρον ὄντας πλεῖστον, ληίσαντες μετὰ πλείων λαφύρων ἀναεθμήτην.* id est: *Francos, & Alamannos, & Saxonas, jam xl urbeis ad Rhenum sitas cepisse, ac prorsus easdem devastasse, civitatis & incolas infinitâ multitudine, cum innumerabili spoliis copiâ abduxisse.* Hos uti Galliâ pelleret Iulianus, exercitum adduxit. Vastatâ autem Galliæ orâ, quam dicti Germani obtinebant; *ἐκ ἔχων ὁ ἱερέσσεια τοῖς παρῶσι, τοῖον δὲ τι μηχανᾶται. Τὸ Ῥήνῳ πρὸς ταῖς ἐχθραῖς τῇ Γερμανίας (.....) ὅπερ ἐστὶν ἐθνὸν Γαλατικὸν εἰς τὸ Ἀτλαντικὸν πέλαγόν ἐκδιδόντων, ἃ τὴν ἰόντων ἢ Βρετανικὴν νῆσον ἐννακοσίους σταδίους διέστηκεν, ἐκ τῆς περὶ τὸν ποταμὸν ὕλων ξύλα σωμαραγῶν, ὁλιανόσια καὶ σκεύασε πλοῖα μείζονα λέμβων, ταῦτά τε εἰς τὴν Βρετανίαν ἐκπέμφας, κομίζεσθαι σῖτον ἐποίει καὶ τῶν τοῖς ποταμίοις πλοίοις ἀνάγεσθαι διὰ τὸ Ῥήνῳ πρὸς σκευάζων. τὸτό τε ποιοῶν σωμαχεστέρον διὰ τὸ βραχυῶς εἶναι τὸν πλοῦν, ἤρκεσε τοῖς ἀποδοθεῖσι*

θεῖσι ταῖς οἰκείαις πόλεσιν, εἰς τὸ καὶ τροφῇ χρησάσθαι, καὶ παῖσιν τὴν γλῶσσαν, καὶ ἄλλοις ἀμνηστὰς τὰ ἱππικήδ' ἔχον. id est: quum ignoraret, quo pacto praesentierum statui consuleret, tale quid machinatur. Ad extremos Germania finis, (desunt nonnulla) quae Gallica gens est, Rhenus in Atlanticum mare sese exonerat. ab eo litore 15000 insula Britannica stadiis distat: itaque collectis lignis, ex iis silvis, quae flumini adjacent, 15000 navibus lembis majores struxit: his in Britanniam missis, frumentum adferri curat: ejusque fluvialibus navigiis adverso Rheno subvectionem instituit. quo saepius iterato, quod navigatio brevis esset, abunde praebuit iis, quos opidis suis restituerat; unde partim victitarent, partim sementem facerent, partim ad messem usque commeatum haberent. Verum navibus has 15000, lembis majores, ubi tu censeres exstructas? ad citimum, medium, an 10
verò ad extimum Rheni ostium? Ad extimum, aut medium, si dixeris, ignoras insulam Batavorum eo tempore non in Romanorum, sed hostium fuisse potestate. sic namque idem Zosimus paullo post: πάντων δὲ, ὡς εἶπεν, τῇ αὐτοῦ βαρβάρων ἀπογόνων ἐλπίδι πάσῃ, ὅσον εἰδὼς τὰς ἐπὶ περὶ λελεειμύρας ἀπολείδων ἀνωλεθρία πρὸς δοκησάντων, Σάξονες, οἱ πάντων δὲ καρτερώτατοι τῇ ἐκείσιν ἐνομομένων βαρβάρων, θυμῷ καὶ ῥώμῃ καὶ καρτερίᾳ, τῇ περὶ τὰς μάχας, εἶναι νομίζοντες, Κασάδες, (lege Καύχας) μοίραν σφῶν ἄντας εἰς τὴν ὑπὸ Ῥωμαίων κατεχομένῃ ἐκπέμπουσι γλῶσσαν. οἱ δὲ, ὑπὸ Φράγκων, ὁμόρων αὐτοῖς ὄντων, καλυμμένοι διαβλύουσι, δὲ τῇ μὴ τῷ Κάσκει δροῦσαι δικαίαν αἰτίαν τῇ κατ' αὐτῶν αὐθις ἐφόδῃ, πολλοὶ αὖτε ναυπηγησάμενοι, καὶ διὰ τῇ Ῥήνῃ τὴν ὑπὸ Φράγκων ἐχομένην ὑπερβαλλόμενοι γῆν, ἵππῃ τὴν ὑπὲρ Ῥωμαίων ἐρμιάθησαν, καὶ τῇ Βαταβίᾳ προσχόντες, ἣν δὲ ἴσα χιζόμενοι ὁ Ῥήνῃ 20
καὶ νῆσον ποιεῖ, πάσης ποταμίας μεζονανήσας, τὸ Σαλίον ἔθνος, Φράγκων ἀπομοίρον, ἐκ τῆς οἰκείας χώρας ὑπὸ Σαξόνων εἰς ταύτην τὴν νῆσον ἀπελαθέντας ἐξέβαλλον. αὕτη δὲ νῆσος, ἔστι πρότερον πᾶσα Ῥωμαίων, τότε ὑπὸ Σαλίων κατέχετο. id est: Omnes jam propemodum in iis locis barbari spem omnem abjecerant, tantumque non ad internecionem perituras existimabant suorum reliquias; quum Saxones, omnium eas regiones incolentium barbarorum, & animis, & corporum viribus, & laborum in praeliis telerantiā, fortissimi habiti, Cauchos, nationis suae partem, in Romanorum solum emittunt. At finitimis Francis transitu eos prohibentibus (qui metuebant, ne justam Caesaris causam praeberent sese rursus invadendi) navibus constructis, Rheno pratervecti parentem Francorum imperio regionem, in Romani juris solum contenderunt; & adpulsis ad Bataviam navi- 30
bus, quam bipartitò divisus Rhenus insulam efficit, quavis insula amnicā majorem, Sali-
orum nationem, Francorum partem, vi Saxonum in hanc insulam suis ē sedibus reje-
ctam, expulerunt. Hac insula prius Romanis in universum parens, à Saliis hoc tem-
pore possidebatur. Ergo si insula Batavorum in Romanorum non fuit potestate, hoc tempore; multo minùs fuerunt ea, quae ultra insulam sita sunt. Verum Rhenus jam Plinii aëvo, medio ore modicum nomini suo custodivit alveum: qui te-
nuis, ut inquit Tacitus, insulam inter Germanosque, continentium terrarum speciem fecerat. Zosimus autem tradit, navibus à Iuliano exstructas, lembis fuisse majores: quae hac transire nequiverunt; ne superiorem quidem amnis partem, lato al-
veo fluentem. nam fluvialibus navigiis ad opida subvectum frumentum ait. Ma- 40
net igitur tertius alveus, nempe citimus, qui cognomento Vahales dicitur, & immenso
Mosa fluminis ore, ut inquit Tacitus, in oceanum effunditur. ad hunc exstrui na-
ves satis commodè ac tutò potuerunt; hujus ripā sinistrā Romano etiam tum imperio subjectā; ut satis apertè indicat Zosimus, dum Cauchos pratervectos Fran-
corum ditionem, id est, insulam Batavorum, in Romani juris solum penetrasse me-
morat. ex quā ripā nuper Iulianus ipsos Salios ejecerat; ut suprā in Toxandris, ex praedicto Marcellini libro, ostensum. Hac quoque ripa ligna, ad 15000 ex-
struendas navibus, suppeditare abundè potuit: siquidem hoc tractu, ut in silvæ Arduennæ descriptione docebitur, nil nisi silvarum densitas. contrā verò medii alvei ripa palustris, ut suprā ostensum, & crebris oceani aestibus superfusa; Ba- 50
tavorumque insula minor, quàm cujus ligna in tot navibus sufficerent. At subjicitur & alia heic conjectura ex ejusdem Zosimi lib. iv; ubi hæc leguntur: οἱ δὲ ῥαδίως ἐξανασάντες, ἀνείπον βασιλέα τὸν Μάξιμον· καὶ περιθέντες τὴν ἀλαργίδα καὶ τὸ διάδημα, ὡς ἀρχήματα τὸν ὠκεανὸν ναυσὶ διαβάντες τῇ Ῥήνῃ προσωρμίσθησαν ἐκβολαῖς. id est: Illi facile ad seditionem impulsī, Maximum imperatorem adpellant: ac traditā illi cum

- cum diademate purpurâ, confestim transmissis navibus oceano, ad ostia Rheni adpulerunt.* Ad omnia simul ostia naveis adpulisse haud verisimile est; ultimo eorum, quod Fle-
vum dicitur, longius in Germanorum solo distante. ad medium non adpulisse, inde
probat, quod tenue id tunc temporis, atque modicum, navium è Britannia ad-
venientium impatiens. Manet igitur, ut antè, citimum, id est, Mosæ os, immen-
sum, & navium etiam magnarum capax. Quapropter nequidquam à Britannicâ an-
nonâ, & Britannicis mercatoribus, ut illi volunt, vel à Britannico trajectu, dictum
munimentum, ad medium Rheni ostium, *Britannici* cognomen tunc demum traxisse
contendas. Antiquum tamen id esse cognomen, ex Procopio, quamvis miro
10 de his remotioribus oris fabulatore, haud perinde obscuris documentis colligo. Ver-
ba ejus, rer. Gothicar. lib. iv, hæc sunt: κατὰ δὲ χρόνον τῆτον τῷ τε Οὐάρων ἐνθαι καὶ στρα-
τιώταις νησιώταις, οἱ δὲ ἐν νήσῳ Βρεττανία καλεσμένη ὠκλύται, πόλεμος καὶ μάχη ἐγένετο ἐξ αἰτίας
τοιᾶσδε. Οὐάρνοι μὲν ὑπὲρ Ἰστρον ποταμὸν ἰδρύοντο. Διήκον δὲ ἄλλοι ἐς ὠκεανὸν τὸν ἀρκτικόν, καὶ
ποταμὸν Ῥῶον· ὅσπερ αὐτὰς τε διορίζει καὶ Φράγγες, καὶ τὰλλα ἔθνη, ἀ ταύτῃ ἰδρύοντο. Βρεττανία
δὲ ἡ νῆσος ὅπῃ τὰς τῶν τῶν ὠκεανὸς κεῖται, τῆς ἡϊόντος ἔστω πολλὰ ἀποθεν, ἀλλ' ὅσον ἀπὸ σταδίων
διακοσίων, καὶ ἀντικρὺ τῶν Ῥῶον ἐκβολῶν μάλιστα. Βρεττανίας δὲ καὶ Θάλης τῆς νῆσος μετὰ ξυῖ ἐστιν.
ἐπεὶ Βρεττανία μὲν πρὸς δύοντα πᾶς κεῖται ἡλιον, καὶ αὐτὴ Ἰσπανῶν τὰ ἐχθρὰ χώρας, ἀμφὶ σταδίων
ἑξήκοντον ἢ ἐς τετρακισχίλις τῶν ἡπειρῶν διέχουσι. Βρεττανία δὲ ἐς τὴν Γαλλίαν τὰ ὅπῃθεν, ἀ δὲ πρὸς
ὠκεανὸν τετραμμένα, Ἰσπανίας διηλονότι καὶ Βρεττανίας πρὸς βορρῶν ἀνεμον. Θάλη δὲ, ὅσα γὰρ
20 ἀνθρώπους εἰδέναι, ἐς ὠκεανὸς τῶν πρὸς τῇ ἀρκτικῇ τὰ ἐχθρὰ κεῖται. Βρεττανίαν δὲ τῶν νήσων ἔθνη τρία
πολυανθρωπότατα ἔχουσι. βασιλεὺς τε εἰς αὐτῶν ἐκάστω ἐφέστηκε. ὀνόματα δὲ κεῖται τοῖς ἔθνεσι
τῆς τῆς, Ἀγγίλοι, καὶ Φρίσωνες, καὶ οἱ τῇ νήσῳ ὀμῶνυμοι Βρεττανῶνες. ποσὺν δὲ ἡ τῶν ἔθνων πο-
λυανθρωπία φαίνεται ἔστω, ὥστε ἀνὰ πᾶν ἐστὶ κατὰ πολλὰς ἐνθένδε μετὰ νησιῶται ζῶντες γυναιξὶ
καὶ παισὶν εἰς Φράγγας χωρῶσι. οἱ δὲ αὐτὰς ἐνοικίζουσιν ἐς γῆς τὴν σφετέρως τὴν ἐρημοτέραν δοκῶ-
σαν εἶναι. Id est: *Sub idem tempus Varnorum genti & militibus insularis, qui Brittiam*
insulam incolunt, bellum & prælium evenit, hujusmodi ob causam. Varni ultra Da-
nubium amnem habitant: pertinentque ad oceanum usque septentrionalem, & Rhenum
flumen; quod eos & Francos ab invicem dirimit, aliasque præterea genteis, hasce oras
incolenteis. Brittia autem insula in hoc oceano sita est, haud ita procul ab litore, sed
30 *stadiis circiter ducentis distans, ex adverso maximè ostiorum Rheni, inter Britanniam*
& Thulen insulam. etenim Britannia versus occidentem solem est sita, ad Hispaniæ fe-
rè extrema, stadiis haud minùs IV CIO à continente distans. Brittia verò ad Galliæ po-
strema, quæ in oceanum vergunt, est posita, ad septentrionem scilicet ab Hispaniâ &
Galliâ conversa. Thule autem, quantum mortalibus compertum, in extremis versùs
septentrionem oceani partibus est sita. Ceterò Brittiam insulam tres numerosissimæ in-
colunt nationes; quarum unicuique suus rex imperat. nominantur autem Angili, Frisones, &
qui idem cum insulâ nomen habent, Brittones. Tanta verò harum gentium multitudo est, uti
singulis annis inde homines magno numero cum uxoribus & liberis ad Francos emigrent. qui
eos in eam agrorum suorum partem excipiunt, quæ maximè videtur deserta. Subjicit hinc
40 *causam belli inter Varnos & Brittos. nempe, quia Hermegifclus, Varnorum rex,*
moriturus, filium Radigerum ducere voluit novercam suam, natione Francam;
posthabitis nuptiis, Brittiæ Anglæ promissis. Cujus rei indignitate atque contu-
meliâ illa permota, bellum Varnis intulit, cum exercitu ex insulâ ad Rheni
ostia profecta. Verba verò Hermigifcli ad Varnos, quibus nuptias Francæ mulieris
illis svadet, hæc Procopius recenset: Βρεττανῶν μὲν γὰρ ἔστω ὅσον ὅπῃ μὲν οἶον τέ εἰσιν;
ἢ μὴ οὔτε καὶ μόλις. Οὐάρνοι δὲ καὶ Φράγγες τὰ μόνον τῶν Ῥῶον τὸ ὕδωρ μετὰ ξυῖ ἔχουσιν. id est:
Brittii namque ne commercia quidem vobiscum inire queunt, nisi serò atque agrè. at
Varni ac Franci hanc tantùm Rheni aquam intermediam habent. Hinc ita de Brittiâ An-
glâ: Ναὺς οὐδ' αὐτίκα τετρακοσίας ἀγείρουσα, στρατεύματά τε αὐταῖς ἐνδεμένη ἔχ' ἥσον ἢ μυριά-
50 *δων δέκα ἀνδρῶν, αὐτὴ ἐξηγείτο ὅπῃ τῶν Οὐάρνων τῇ στρατιᾷ ταύτῃ. id est: Collectis itaque*
confestim CCC navibus & exercitu iis imposito non minore centum millibus hominum, ipsa-
met in Varnos eum eduxit. Et mox de Anglis: Ἀλλήμοι δὲ εἰσι πάντων μάλιστα βαρ-
βάρων, ὧν ἡμεῖς ἴσμεν, οἰνησιώται ἔστω. ἐς τε τὰς ἐκβολὰς περὶ ἵασι. ἔστω γὰρ ὅσον εἰσι τῶν ἰπ-
πευεῶν ἀμελέτητοι, ἀλλ' ἔστω ἵππων ὅτι πολλοὶ εἰσιν, ὅπῃ σφίσι ξυμβαίνει. ἐπεὶ ἵππων ἐν ταύτῃ
τῇ νήσῳ ἔστω ὅσον κατ' εἰκόνα θεῶνται. ἔστω γὰρ πλεονέκων τῶν ἐν τῇ Βρεττανίᾳ γεγονόσιν φαίνεται. ἔστω
μὲν

μὴν ὅτι οὐαῖνοι ἰπποτάι εἰσὶν, ἀλλὰ πεζοὶ καὶ αὐτοὶ ἅπαντες. id est: *Sunt autem insulani isti barbarorum omnium, quos novimus, fortissimi: & pedites praelia ineunt: tantum enim abest, ut equitandi sint studiosi, uti ne norint quidem, quid sit equus: siquidem ne per imaginem quidem viderunt: neque enim umquam animal hoc in Brittiâ fuit visum: Sed neque Varni sunt equites; verum pedites & ipsi omnes.* Et mox, de classe & proelio Anglorum cum Varnis: Εἰς δὲ κατέπλεον εἰς τὴν ἡπείρου, παρθένος μὲν, ἡπερ αὐτῶν ἦρχε, χάρακα ἐχρὸν πεζομένη παρ' αὐτὴν μάλισσε τὴν ἐκβολὴν τῆς ποταμῆς Ῥήνης ζυγὸς ὀλίγοις τισὶν αὐτῶν ἀπέμεινε, πάντι δὲ τῷ ἄλλῳ στρατῷ τὸν ἀδελφὸν ὅτι τὰς πολεμίας ἐξηγεῖτο κελεύει. ἐστρατοπεδεύοντο δὲ οὐαῖνοι τότε τὴν ὠκεανῶς ἡπείρου καὶ Ῥήνης ἐκβολῆς ὅπου πολλὰ ἀπὸθεν. ὅτι δὲ ἀφικόμενων κατὰ τὰς Ἀγγίλων, ζυγόμενοι μὲν ἀμφοτέρωθεν εἰς χεῖρας ἀλλήλοις, ἡσώθησαν δὲ κατὰ κράτος οὐαῖνοι. id est: *Postquam verò ad continentem naveis adpulerunt, virgo quidem, quæ illis præerat, vallo ad ipsum Rheni ostium communito, cum paucis illic mansit; reliquum verò exercitum omnem in hosteis tendere iussit. Varni autem castrametati erant haud procul oceano & Rheni ostio: quò quum celeriter pervenissent Angli, prælium inter utrosque confectum est: quo Varni magnâ vi vincuntur.* Mira mehercules & terrarum, & gentium, simulque temporum confusio. Insula erat in Rheno ad oceanum, inter Vahalem & medium Rheni alveum, quæ *Batavia* dicebatur; & castellum in eâ ad ipsum Rheni ostium, nomine *Brittia*; ab objectæ insulæ *Britanniæ* vocabulo, an aliunde, & quando primò sic cognominatum, haud facillè ego dixerim. dein idem Rhenus duobus extimis alveis, Vahale & Isalâ, quasi unam includebat insulam, quam Batavi inter Vahalem & Rheni nomen, ulteriora Frisii ad Isalam usque & lacum Flevum incolebant. Has oras Angli, unâ cum Saxonibus & Varnis ab sinu Codânò & dextrâ Albis ripâ sub Diocletiani imperatoris (ut infra, lib. III, cap. XXI, in Saxonibus docebo) tempora profecti occuparunt; perque CL circiter annos perpetuò tenuerunt; donec sub Valentiniani III & Theodosii III imperium Angli cum Saxonibus in Britanniam transgressi sunt; Varnis in dictâ Rheni insulâ apud Batavos atque Frisios relictis. Sub Iustiniani demum tempora bellum exorsum erat Anglis, Britanniam tenentibus, adversum Varnos, insulam etiamdum Rheni ad oceanum colentibus: quod quum narrare heic instituisset Procopius, quò id commodius à lectoribus intelligeretur, sedeis utriusque gentis indicare, ei consilium fuit. Quum igitur audivisset, Anglos quondam Rheni insulam Bataviam apud castellum Brittiâ tenuisse, dein verò in Britanniam transisse; ea loca & nomina temporaque miserè ac mirè per oblivionem confundens, Bataviam fecit Brittiâ; non jam in Rheno, sed in ipso oceano CC stadia, id est millia passuum XXV ab amnis ostiis sitam. quod spatium inde ei adsumtum, quia audiverat, Britanniam tot circiter millia passuum à Galliæ continente abesse: quam tamen ipsam cum falsâ Brittiâ suâ confudit, eandemque fecit. quidpe quum intellexisset, Anglos tunc Britanniam unâ cum cognominibus insulæ populis Britonibus tenere; ipse Brittiâ, id est, Bataviam ab iis simul & Britonibus Frisisque possideri putavit. Vnde hoc nostro sæculo nonnulli docti viri, quibus satis clarè perspiciebatur, Britanniam illum intellexisse sub falso Brittiæ nomine; Frisionum quosdam unâ cum Anglis in Britanniam pervenisse, per summum errorem arbitrati sunt. Alii autem putarunt, Brittiâ hanc insulam re verâ quondam fuisse ante Rheni ostia, spatio prædicto dissitam, postea verò altioribus violentioribusque oceani fluctibus absorptam, vel elutam. At, quænam, quæso, heic potuit elui tantæ magnitudinis insula, quæ tres diversas numerosissimasque gentes sustinuerit: ex quibus una Anglorum gens centum millia armatorum ad bellum Varnis inferendum ut partem tantum corporis sui emisit? Nugæ sunt, & logi ineptissimi. Nullas heic in oceano ante Frisiorum Batavorumque litora jam inde ab Augusti temporibus interiisse insulas, quæ incolæ potuerint, infra lib. III, in Frisiis docebo. Britanniam intellexisse Procopium, certum est; quando eo tempore Angli jam XC circiter annos eam insulam cum Saxonibus tenuerant. Quòd autem ait Brittiæ incolæ adeò equitandi esse imperitos, uti ne equi quidem speciem noverint, id paullo supra veritatem ab ὑπερβολικῷ quodam nugatore ei narratum

narratum fuisse existimo de Anglis simul & Saxonibus: qui adeò navigandi fuere studiosi, uti ejus artis omnium fuerint peritissimi; ut suprà lib. I, cap. XVIII, ostensum est. Ceterum Varnos tunc tenuisse unà cum Batavorum reliquiis Bataviam, apud Vahalís ripam Francis Brabantiam tunc tenentibus conterminos, ex reliquâ Procopii narratione colligo.

Patet igitur haud obscurè ex hæcenus allatis, prædicti apud Rheni ostium munimenti nomen, quod vulgò nunc incolis *Het huys te Britten*, haud esse novum, posterioribus demum temporibus inventum; sed antiquissimum. cujus tamen originem nemo umquàm monstraverit; quum nullum eius rei apud rerum scriptores
 10 exstet monumentum. Ortellius, ut antè de Lugduno, heic etiam falsò conjecit: munimentum hoc *Castra legionum Germaniæ* adpellari Plinio: videlicet, quia hic ostium Rheni simul cum castris memorat; ut suprà ostensum. Ceterum, armamentarium fuisse Romanorum, creditur vulgò ex lapide, qui ex iisdem (& hoc vulgò creditur magis, quàm scitur) ruinis erutus, hujusmodi habet inscriptionem:

IMP. CAES. L. SEPTIMIUS SEVERUS AVG. ET
 M. AVRELIVS ANTONINVS CAES. CON. XV.
 VOL. ARMAMENTARIVM VETVSTATE
 20 CONLABSVN RESTITVERVNT SVB
 VAL. PVDENTE LEG. AVG. PR. PR. CVRANTE
 CAECIL. BATANE PRAE.

Verùm Cornelius Aurelius, & auctor magni chronici Hollandiæ, disertissimis testantur verbis, circa annum Christi CIO IO II, erutum fuisse hunc lapidem prope Leidam, in vico *Roomburg*. Et cur armamentarium ipso in litore, primo hostium impetui expositum? tum, quare adeò munitum; triplici validissimoque muro circumdatum? Nam quòd Iunius *armamentarium* describit, *munimentum muris, turribusque contra vim instructum*; id parum pro milite perito. quis enim rei
 30 militaris adeò ignarus, uti nesciat, aliud esse *munimentum*, aliud *armamentarium*? in armamentariis autem exstruendis commoditatem magis reponendorum armamentorum bellicorum spectari, quàm munitionem adversus hosteis? Nec est, quòd armamenta heic, ut quidam opinantur, intelligas nautica. *armamentarium* id adpellatur in lapide xv *cohortis voluntariorum*; non verò nautarum. Proinde Romanoburgio id potiùs concedamus: de cujus loci antiquitate postea plura dicentur. Nunc tempus exstructi munimenti ad medium Rheni ostium investigemus. Iunius suspicatur, alii etiam in confesso esse adseverant, C. Caligulam, quum Britanniam cogitaret, in ludicrà illà expeditione, in litore oceani pro pharo excitasse. At ichnographia ejus quadrata, cujus latera singula ducenos qua-
 40 dragenos pedeis obtinent, triplexque murus, certè aliud, quàm turrim, indicant. Quidam conjiciunt, Severum turrim é ruinis in armamentarium convertisse. At armamentarium illud jam satis ab hoc litore remotum habeo. nec verò lapis turrim in armamentarium conversam, sed armamentarium, vetustate collapsum, narrat restitutum. Verùm turrim istam Caligulae longè alio proculque hinc remoto fuisse situ, facile me ostendere posse puto; historiâ ejus expeditionis paullo altius repetitâ. De hac ita Svetonius, in vitâ ejus: *Admonitus de supplendo numero Batavorum, quos circa se habebat; expeditionis Germanicæ impetum cepit: neque distulit. Postquàm castra attigit, deficiente belli materiâ, paucos de custodiâ Germanos trajici, oculique trans Rhenum jussit: ac sibi post prandium quàm tumultuosissimè, adesse hostem, nuntiare.*
 50 *quo factò, proripuit se, cum amicis & parte equitum praetorianorum, in proximam silvam. truncatisque arboribus, & in modum trophaeorum adornatis, ad lumina reversus, eorum, qui secuti non essent, timiditatem & ignaviam corripuit.* De eadem re ita Dio, lib. LIX: Ο δὲ Γαίος ἐς τὴν Γαλατίαν ἀφώρμησε, πρὸ φασιν μὲν τὰς Κελτὰς πολέμους, ὡς καὶ ὁρρακινόντας τι, ποιησάμενος, ἔργῳ δὲ, ὅπως καὶ τὰ οὐκείων αἰθάνται τοῖς πλεστοῖς καὶ τὰ τῶν ἑθέρων ἐκχρηματίσθηται. ἐλθὼν δὲ οὐκ εἶσε, τῶν μὲν πολεμίων εὐδέναι ἐκάκωσεν, (εὐθύς τε

(εὐθύς τε γὰρ ὀλίγον ὑπὲρ τῆς Ῥήνης περὶ χωρήσας ὑπέστρεψε, καὶ μετὰ τὸ ὁρμήσας ὡς καὶ ἐς τὴν Βρετανίαν στρατεύσων, ἀπ' αὐτῆς τῆς ὠκεανῶς ἀνεκομίσθη) τὰς δὲ ὑπηκόους, τὰς τε συμμάχους καὶ τὰς πολίτας, πλεῖστα καὶ μέγιστα ἐκακώρησεν. Hoc est: *At Cajus in Galliam profectus, obtentu Germanici belli usus, quod ea gens aliquid novi motus dedisset: re verà autem in animo habens, Gallias quoque, opibus florentes, & Hispanias expilare. In Galliam igitur quum venisset, hostium terram nullo maleficio infestavit: nam Rhenum parumper transgressus, potius inde sese retulit: tum, quasi in Britanniam iturus, promotis castris, ab ipso oceano rediit. at provinciales subditos, fœderatos, civeisque mirum in modum adflixit.* Narrat hinc prolixo sermone, quæ & quanta mala contra prædictos homines in Galliâ patravêrit Cajus. ex quo adparet, diu ipsum post discessum à Rheno in Galliâ e- 10
gisse, antequàm id fecerit, quod tandem his verbis auctor subjungit: γὰρ δὲ ἐν τῷ τὸν τε Πτολεμαῖον, τὸν τῆς Ἰόβας παῖδα μετὰ πέμψας, καὶ μαθὼν ὅτι πλεῖστε, ἀπέκλινε, καὶ ἄλλας πολλὰς μετ' αὐτῶν. ὅτε καὶ ἐς τὸν ὠκεανὸν ἐλθὼν, ὡς καὶ ἐν τῇ Βρετανίᾳ στρατεύσων, καὶ πάντας τὰς στρατιώτας ἐν τῇ ἡϊόνι πῶδ' ἀτάξας, τριήρας τε ἐπέβη, καὶ ὀλίγον ὀπί' ἑ γῆς ἀπά-
ρας, ἀνέπλευσε. καὶ μετὰ τὸ πρὶ βήματ' ὑψηλῶς ἱστῶν, καὶ σωθήματα τοῖς στρατιώταις ὡς ἐς μάχην δίδας, τοῖς τε σιληπυγίαις ἐξορτυῶν αὐτὰς, εἴτ' ἐξαίφνης ἐκέλευσε σφίσι τὰ κογχύλια συλλέξασθαι. λαβὼν τε τὰ σκῦλα ταῦτα (καὶ γὰρ λαφύρων δηλονότι πρὸς τὴν τῶν Ὀπινικίων πομπὴν εἰδείτο) μέγα τε ἐφρόνησεν, ὡς καὶ τὸν ὠκεανὸν αὐτὸν δεδωλωμένον, καὶ τοῖς στρατιώταις πολλὰ ἐδωρήσατο. καὶ ὁ μὲν ἐς τὴν Ῥώμην τὰ κογχύλια ἀνεκόμισεν, ἵνα καὶ ἐκείνοις τὰ λάφυρα δειξέη. Id est: *At Cajus Ptolemaum, Iuba filium, evocavit; &* 20
quum cognovisset de ejus divitiis, necavit: nonnullosque præterea alios. quo tempore etiam ad oceanum profectus, tamquàm in Britanniam bellum translaturus, omnes in acie militeis propter litus constituit; ipse, triremi conscensâ, paulum à terrâ arvectus, rediit: ac deinde alto in suggesto confidens, signum pugna militibus dedit, classicumque canere iussit: subitoque mandavit, ut conchylia legerent. His partis spoliis (nimirum exuviis hostium ad triumphum indigebat) animum sustulit, quasi ipsum oceanum subegisset: donatisque liberaliter militibus, conchylia hæc Romam attulit, ut ibi quoque prædam suam ostentaret. De eadem re ita Svetonius, paullo post: *Postremò, quasi perpetraturus bellum, directâ acie in litore oceani, ac balistis machinisque dispositis, nemine gnaro ac opinante quidnam cœpturus esset, repente, ut conchas legerent, galeasque & sinus replerent, imperavit:* 30
spolia oceani vocans, Capitolio palatioque debita. Et in indicium victorie, altissimam turrin excitavit: ex quâ, ut ex pharo, noctibus ad regendos navium cursus ignes emicarent. & mox: Præcepit etiam triremes, quibus introierat oceanum, magnâ ex parte itinere terrestri Romam devehî. Patet igitur ex Dione, non statim postquàm à Rheni transgressu redierat, excitasse hanc turrin, sive pharum Caligulam, apud Rhenum in Batavorum insulâ; sed in ulteriori versùs occasum Galliæ litore. Vbi id factum, ostendit disertè Orosius, lib. vii, cap. v, his verbis de eodem Caligulâ loquens: *Hic siquidem magno & incredibili apparatu profectus quærere hostem viribus otiosis, Germaniam Galliamque percurrrens, in orâ oceani circa prospectum Britannia restitit.* Portum in hoc litore, ex quo uno Romani in Britanniam transmissuri solvere jam inde à Iulii Cæ- 40
saris in eam insulam expeditione consueverunt, fuisse in Morinis *Icium*, qui postea *Gesoriacus* & *Bononia* dictus, suprâ in Morinis docui. Ex hoc igitur Caligulam etiam voluisse solvere, dubium nullum esse potest; quandoquidem turris ea, quamvis fastigio imminuta, etiam nunc ibidem exstat, vulgò incolis Francogallis *Tour de l'ordre*, Germanis proximis *d'Oude man*, Anglis *the Old man* dicta: de quâ ita Aimoinus, lib. iv, cap. xcix: *Ipse interea imperator (Carolus Magnus) propter classem, quam anno superiore fieri imperavit, videndum, ad Bononiam, civitatem maritimam, accessit. pharumque ibi, ad navigantium cursus dirigendos antiquitus constitutam, restauravit; & in summitate ejus nocturnum ignem accendit.* Penè eisdem verbis hæc è Svetonio desumta: nisi quòd pro Caligulæ nomine vox *antiquitus* subjecta. Erravit igitur quam ve- 50
hementissimè Iunius, & quicumque ejus errore ducti, Caligulæ pharum ad Rheni ostium trahunt. Ego sanè quum ante ix circiter annos dictam turrin apud Bononiam conscenderem, mirabar tam antiqui operis (& antiquitatem ipsam lapidis genus ostentat) memoriam ultra Caroli Magni ætatem ostendi non posse, donec eam in Svetonio ac Dione ex Orosio dispexi. Ceterum Ortelius & Goltius lapidis fragmentum,

gmentum, è ruinis dicti munimenti erutum, proferunt, cum hac inscriptione:

TANNIC. GERMANIC. PIVS. FELIX. AVGVSTVS.

MAX. TRIB. POT. XVIII. COS. IIII. P. P. IMP. III.

RAM. A. DIVO. CLAVDIO. ET. POSTEA

ERO. PATRE. SVO. RESTITVTAM.

Cujus integram lectionem haud inconcinne docti viri in hunc modum concinnare
 10 conantur: *Imperator Caesar M. Aurel. Antoninus, Britannicus, Germanicus, Pius, Felix, Augustus, Pont. Max. Trib. Pot. XVIII, COS. IIII, P. P. Imp. III, aram à Divo Claudio, & postea à Divo Severo, patre suo restitutam.* Ex hac inscriptione Ortelius & Goltius haud dubitant adseverare, dictum munimentum à Claudio Casare conditum. At aliud est aram excitare, aliud munimentum, seu castellum erigere: potuitque multis annis antè castellum exstitisse, quàm ara exstructa fuit. nec satis firmum argumentum; quia ad hujus castelli ruinas lapis repertus, igitur aram heic fuisse, potuit quidpe lapis aliunde huc transportari. Ego equidem, si summa vetustas huic operi adscribenda sit, non Caligulae neque Claudio imperatoribus, sed Druso Germanico, qui, Augusto imperitante, *quingenta amplius*, ut auctor est Florus, *per Rheni*
 20 *ripam castella direxit*; structuram ejus attribuerim. certè ad oceanum castra Romana cum castello fuisse, suprà ex Tacito ostendi. Eumenius, panegyrico, Constantino Augusto dicto: *Cum totus armatis navibus Rhenus instructus sit; & ripis omnibus usque ad oceanum dispositus miles immineat.* Militem hunc praesidiarium in limite imperii, id est, ad medium fuisse alveum, superiori capite demonstratum est. Et sic prope oceanum fuisse & *Helium castellum*, laevâ Mosae amnis ripâ, suprà in Toxandris docui: & item *Flevum castellum*, ad tertium atque extremum Rheni ostium fuisse, suo loco ostendam. Hæc igitur de origine ac conditore hujus munimenti. de interitu ejus pauca nunc etiam quædam expediantur. Maris inundationes crebras atque ingenteis multum terræ ex toto hoc litore absumsisse, jam antè dictum est: idemque infrâ pluribus suo loco docebitur. De Batavâ orâ, novissimis annis æquoris fluctibus abrosâ, Hadr. Junium testem audisse haud pigeat. is Bataviæ suæ cap. x, de Cattovico maritimo vico, ad quem dictum munimentum est, loquens; *Meâ, inquit, atate insigne detrimentum expertus pertulit, haustis non semel mari fluctuoso domibus aliquot. quæ calamitas tam illi propria est, & familiaris, ut raro ulla major ingruat vis, aut tempestas (cujusmodi plurima in meam memoriam incurrerunt) quin adificia quæpiam cum solo subruant fluctus. Quod ipsum & Nordevico, maritimo vico, proxime propinquo, accidit; quia septentrionale armamentarii latus paulò distantiore spatio inde disidet. ubi universam domorum viciniam, cum puteo communi, mare paucos intra annos abligurivit. Præmitto silentio, quod de Scevelingâ, in eodem litore, lippi omnes & tonsores nôrant. quæ*
 40 *memoria non admodum veteris (nam vix ultra paucos supra centum annos extenditur) recordatione satis explicitâ loquitur; templum cum præliâ turri fluctibus absorptum, ad bis mille ferme passus intra maris complexum, nusquàm nunc comparere. quo tempore magnificentius illic exadificatum templum, quàm remotissimè à mari, satis cum periculo ad litoris viciniam paulatim nunc accedit: quàm injuriam nuper, postridè Kal. Novemb. an. CIO*
 10 *LXX, sensit longè gravissimam; complanatis, & in fædam ruinam tractis adificiis ferme LX: ita, ut interdum inter piscatores, pagi incolas, agitetur de loco remotiore, templi fabrica deligendo.* Eodem igitur modo munimentum illud ad medium Rheni ostium periit; quum extra tumulos arenarios, quos vulgò accolæ *duynen* adpellant, in plano apertoque litore, fuisse haud dubium sit; ad eundem, ut mea fert sententia,
 50 modum, uti in Britannia meridionali litore munimentum, sive castellum validissimum *Sangate*, prope celebrem pagum *Folckestone*, vi millibus passuum à portu Dubrensi, exstructum est. cujus moenia maris æstus paullo altiores frequenter verberant. Quando autem munimentum ad Rheni os undarum vi absorptum, nihil prorsus habeo, quod pro certo affirmari queat. quidpe mentio eâ de re apud rerû auctores nulla est: & inundationes heic tã crebræ fuere, uti ne conjecturâ quidè adsequi liceat.

Hæc igitur sunt sex illa loca in Batavorum insulâ vetustissima, à Tacito memorata.

Ceterum itinera per Batavorum agros describuntur duo in tabulâ hoc modo :

<i>Colō. Trajana</i>		<i>Colō. Trajana</i>		
<i>Burginatio</i>	V.	<i>Burginatio</i>	V.	
<i>Arenatio</i>	VI.	<i>Arenatio</i>	VI.	
<i>Noviomagi</i>	X.	<i>Noviomagi</i>	X.	
<i>Castra Herculis</i>	VIII.	<i>Ad Duodecimum</i>	XVIII.	
<i>Carvone</i>	XIII.	<i>Grinnibus</i>	VI.	10
<i>Levesano</i>	VIII.	<i>Caspingio</i>	XVIII.	
<i>Fletione</i>	XVI.	<i>Tablis</i>	XII.	
<i>Lauri</i>	XII.	<i>Flenio</i>	XVIII.	
<i>Nigro pullo</i>	V.	<i>Foro Adriani</i>	XII.	
<i>Albamanis</i>	II.	<i>Lugduno</i>	...	
<i>Matilone</i>	V.			
<i>Pretorium Agrippine</i>	III.			
<i>Lugduno</i>	II.			

Ex his primum per dextrum agitur insulæ latus, id est, per Rheni ripam; alterum 20 per lævum. At quomodo hæc *Grinnes*, locus in dextro insulæ latere, ad ripam amnis situs, in lævo recensetur itinere? item quomodo inter *Grinnes* & *Noviomagum* millia passuum numerantur XLII; quum reverâ vix sint plura XII? Hæc certè mentem meam antehac multum diuque in varias agitarunt conjectationes: in quibus quum sollicitè anxieque laborarem, deprehendi tandem ex locorum vocabulis, turbata esse à librariis itinera; multaque vocabula, quæ in lævo fuerant itinere, in dextrum transcripta, & vice versâ. Sic igitur in verum geuninumque ordinem restituo:

<i>Colō. Trajana</i>		<i>Colō. Trajana</i>		
<i>Burginatio</i>	V.	<i>Burginatio</i>	V.	30
<i>Arenatio</i>	VI.	<i>Arenatio</i>	VI.	
<i>Ad Duodecimum</i>	XII.	<i>Noviomagi</i>	X.	
<i>Grinnibus</i>	VI.	<i>Castra Herculis</i>	VIII.	
<i>Fletione</i>	XXV.	<i>Carvone</i>	XIII.	
<i>Nigro pullo</i>	V.	<i>Levesano</i>	VIII.	
<i>Albinianis</i>	X.	<i>Lauri</i>	XVIII.	
<i>Matilone</i>	V.	<i>Caspingio</i>	XII.	
<i>Pretorium Agrippine</i>	III.	<i>Tablis</i>	XII.	
<i>Lugduno</i>	II.	<i>Flenio</i>	XVIII.	
		<i>Foro Adriani</i>	III.	40
		<i>Lugduno.</i>	VII.	

Horum primum, sive dextrum, sic describitur apud Antonium:

<i>Colonia Trajana</i>	
<i>Burginatio</i>	V.
<i>Herenatio</i>	VI.
<i>Carvone</i>	XXII.
<i>Mannaratio</i>	XXII.
<i>Trajecto</i>	XV.
<i>Albimaniis</i>	XVII.
<i>Lugduno</i>	X.

Coloniâ Trajanâ esse vicum nunc, prope Clivos opidum, nomine *Kellen*, suprâ in Gugernis demonstratum est: *Arenatium* verò in adversâ fuisse ripâ opidi *Arnhem*, jam antea hoc ipso capite ostensum. Inter *Kellen* & *Arnhem*, XVI sunt millia passuum. unde

unde conjicio, in itinerariis XI millia fuisse posita inter *Arenatium* & *Burginatum*: quæ librarius postea corripit in VI. *BURGINATIUM* igitur V millibus à Colonia Trajanâ, XI autem ab Arenatio distitum, haud dubiè fuit extra Batavorum insulam, in lavâ Vahalîs ripâ, CIO passibus supra vicum *Bimmen*. Extra insulam fuisse, ex Marcellini quoque lib. XVII perspicitur; ubi hæc leguntur, de Iuliani prædictâ expeditione in Francos, citeriorem Rheni ripam obsidenteis: *Civitates occupata sunt septem; Castra Herculis, Quadriburgum, Tricesima, Nivesio, Bonna, Antennacum, & Bingio*. Vbi idem locus adpellatur *QUADRIBURGUM*; aut hoc certè vocabulum vitiosum & à voce *Burginatum*. nam eundem esse locum, ordo
 10 reliquorum indicat. Iulianus autem in insulam non transiit: sed hanc Salios tenere passus; ut patet ex Marcellino ac Zosimo.

Locus *AD DUODECIMUM* videtur esse idem, qui *VADA* Tacito, nunc verò in adversâ ripâ, ex antiquo vocabulo dicitur *Wageningen*. nam spatium inter *Rhenen* & *Arnhem* in treis partes si divides; unam ex his occupabit intervallum inter *Rhenen* & *Wageningen*; reliquæ duæ hinc erunt ad *Arnhem* usque. In tabulâ autem inter *Grinnes* & *Duodecim* VI numerantur millia passuum. hinc igitur bis VI ad *Arenatium*, facient XII.

FLE TIO in ulteriore, ut *Arenacum, Vada, & Grinnes*, hodiè conspicitur ripâ, medio ferè situ inter opida *Vtrecht* & *Woerden*, vicus vulgari vocabulo *Fleeten*, sive
 20 *Flueten* dictus: in hoc enim vocabulo *V* consonans incolis sonat *F*; & *ue* diphthongus quàm proximè ad *ee*, vel *ö* reliquorum Germanorum accedit.

A dicto vico *Flueten*, millia sunt V & passus 15 ad opidum *Woerden*. In tabulâ, inter *Nigrum pullum* & *Lauros* falsò V scripta sunt millia. quæ ego inter *Fletionem* & *Nigrum pullum* ab auctore notata fuisse judico. unde *NIGER PULLUS* hodiè est opidum *Woerden*.

Hinc locus, qui in tabulâ est *Albamanis*, & apud Antoninum *Albimanis*, sine dubio nunc est vicus *Alphen*. è cuius vocabulo antiquum verumque nomen fuisse à doctis viris conjicitur *ALBINIANA*.

Inter *Alphen* & *Leyden* VIII sunt millia passuum. duo igitur millia, in utroque
 30 itinerario, inter *Albiniana* & *Lugdunum* abundant. Medio situ tabula locum habet, cui nomen *MATILLO*. is hodiè, ædificiis vacuus, adversam in ulteriore ripâ prospicit vicum *Condekerke*.

PRÆTORIUM AGRIPPINÆ nunc esse vicum *Roomburg*, prope *Lugdunum*, jam antè dictum est. Hujus rei argumenta validissima sunt tria. primum est in ipso vocabulo loci; quod Romanum nomen apertè clamat; conditumque à Romanis olim locum, manifestò testatur. alterum est in loci situ; ac distantia à *Lugduno*; quæ sic demetienda est: In itinerariis X numeratur millia passuum inter *Lugdunum* & *Albiniana*. spatium soli inter *Leyden* & *Alphen* in X portiones si secueris, parum admodum aberit, quin Romanoburgio duæ decimæ, id est, duo millia passuum convenient. Distat autem is locus à Leidâ paullo ampliùs passibus CIO. Pro
 40 tertio, ac omnium maximo argumento sunt inscriptiones lapidum antiquæ, aliæque antiquitatum Romanarum reliquæ innumeræ, superioribus annis heic erutæ: quarum imagines apud Hadr. Iunium & Petr. Scriverium, in antiquitatibus Batavicis, reperiuntur. Mihi etiâ quondam pars earum, eodem in vico & passim in agro dispersa, visa est. De cognomine *Pratorii* idem sentio, quod Marcus Velserus. cuius verba huc adscribere haud pigeat. Is igitur in explicatione quarundam schedarum dictæ tabulæ, his ex Taciti annal. XI præmissis: *Agrippina* (Claudii imperatoris uxor) quò vim suam sociis quoque nationibus ostentaret, in opidum *Vbiorum* in quo genita erat, veteranos, coloniamque deduci imperat; cui nomen inditum ex vocabulo ipsius. Ego
 50 hanc, inquit Velserus, ambitionem in Colonia & hujus *Pratorii* nomine valuisse sentio. Neque tamen valdè ambigo, *Pratorium* etiam ad *Agrippinam* Germanici filiam pertinere. Certo fortassis consilio *Bataviam* ostentationi delegit imperiosa & sagax mulier; quò apud illam gentem venerationem auget, ex quâ *Augustorum* *Augustarumque* torporis custodes. Scilicet ambiguus planè atque incertus est hujus *Pratorii* conditor. illud tamen silentio prætermittendum haud censeo; si *Agrippinarum* alterutra, sive

Claudii, sive Neronis uxor, Prætorium hoc struxit, quò vim suam atque magnitudinem sociis nationibus ostentaret; certè non agresti opere, nec humili atque exigua formâ, sed magnitudine Romanâ condignum struxit: quod & tabula itineraria attestatur; in quâ eodem picturæ genere notatum est, quo aquæ calidæ passim per provincias Romanas in eâdem tabulâ designantur. Istiusmodi operis Prætorium si fuit; miror sanè, nullam ejus apud Tacitum in rebellione Batavicâ fieri mentionem. nam & hoc haud dubiè Batavi Caninefatesque expugnassent, ut bina castra infrâ sita; aut Romani incendiissent, ut duo castella juxta dicta castra posita. Quapropter magna mihi hinc oritur dubitatio, an ulla dictarum Agrippinarum id condiderit. nec tamen dispicio, unde nomen id post eas adeptum sit. nisi fortè aliæ quoque post Neronis uxorem fuerunt Agrippinæ. At potuit equidem hoc Tacitus sub castelli nomine intellexisse. Ceterò lapidis inscriptionem, qui Armamentarii, per Severum Aureliumque instaurati, meminit, suprâ exhibui. hunc in vico Romanoburgio repertum testantur, ut antè retuli, Cornelius Aurelius & auctor magni Chronici Hollandiæ. unde docti viri conjiciunt, Romanoburgii quondam fuisse illud ARMAMENTARIUM XV COHORTIS VOLUNTARIORUM; quod vulgus scriptorum ostio Rheni tribuit. Ac sanè longè aptius Romanoburgio congruit; ut qui locus in mediterraneis positus. Et nihil magis inter se convenit, quàm Prætorium & Armamentarium, quieto in loco, extra castra posita. Antiquissimam hujus esse originem, satis apertè ex eo colligitur, quòd jam Severi imperatoris tempore vetustate collapsum fuit; quum tamen Romanæ fabricæ firmissimo opere constiterint; ut patet ex antiquissimorum passim monumentorum reliquiis. De interitu cum prætorii, tum armamentarii, nihil habeo, quod adferam.

Porro apud Antoninum, inter *Carvonem* & *Albiniana*, duo recensentur loca, quibus vocabula *Mannaritio* & *Trajecto*. MANNARITIUM nunc esse vicum *Maurick*, ad Rheni ripam, xv millibus passuum supra opidum *Vtrecht*, nomen simul ac situs, intervallumque indicant. *Carvonem* nunc esse *Grave* opidum, ex tabulâ etiam positea patebit. ab hoc ad opidum *Arnhem* xvi i sunt millia passuum: totidemque ad vicum *Maurick*. quapropter apud Antoninum, in utroque spatio, v corruptum est in x.

TRAJECTUM nunc esse *Vtrecht*, itidem nomen, situs ac locorum intervalla ostendunt. sunt quidpe hinc, ut antè dictum, ad vicum *Maurick*, xv millia passuum: Lugdunum verò xxvii. Vnus refert, ex antiquis Romanorum scriptoribus, Antoninus: cui vetustatis memoriam omnem debet. Ejus tamen ævo haud magni etiamdum fuisse momenti, ex eo colligere licet, quod tabula ejus, in eodem ab Arenatio Lugdunum versùs itinere, mentionem facit nullam. De Antonio, item de Cæsare, quasi primis hujus urbis conditoribus, quæ Hortensius ac Iunius sine auctoribus nugantur; ea ipsa manifestè produnt, historias Cæsarianas neutrum satis perspexisse. nam in Batavorum sineis neque Cæsarem, neque quemquam legatorum ejus cum milite penetrasse, alibi demonstravi. tum verò nullas fuisse Batavis urbeis, nullaque opida in insulâ, ne Taciti quidem ævo, jam antè satis ostensum est. Ceterum Beatus Rhenanus nescio quò mentem intenderit, quum *Trajectum* Antonini, *Masetracht* opidum ad Mosam interpretatus sit. quid namque Arenacum à Lugduno tendenti transitio est per *Masetracht*? Scilicet Rhenanum decepit, quòd hanc quoque urbem Sigebertus Gemblacensis, aliiq; posterioris ævi scriptores, sæpius *Trajectum* adpellant. Opidum *Vtrecht* Latinorum vulgo hodiè dicitur *Vltrajectum*; vocabulo ex dicto Sigeberto desumpto. is enim in chronographiâ suâ res sub Iustiniano imperatore, an. 1097, gestas referens: *Wilibrordus*, inquit, à *Sergio Papâ Clemens* agnominatus, & ad prædicandum genti *Frisionum* episcopus consecratus, ex dono *Pipini* principis sedem episcopalem statuit in loco *Vultaburch*; qui nunc *Vltrajectum* dicitur, à nomine gentis *Vultarum*, & *Trajecto* compositum, quasi *Vultarum* opidum. nam *trajectum* 50 lingvâ Gallicâ oppidum dicitur. Quæ ipse Sigebertus à Bedâ habuisse videtur. hic quidpe, de gestis Anglorum lib. v, cap. xii, de eodem loquens episcopo Clemente, quem *Wilbrordum* adpellat; *Donavit autem ei*, inquit, *Pipinus locum cathedræ episcopalis in castello suo illustri, quod antiquo gentis vocabulo Wiltaburg, id est, Opidum Wiltorum, lingvâ autem Gallicâ Trajectum vocatur.* Verum si vox *trajectum* significat

cat *opidum*; quomodò hic locus apud Antoninum *opidum* adpellari potuit, sine nomine proprio, aut adjectivo; quum innumera fuerint per omnem Galliam *opida*? aut quomodò ipse Sigebertus *opidum Mase tricht*, *Trajectum* adpellavit, id est, *opidum*, sine peculiari vocabulo? denique quomodò istius opidi ad Rhenum nomen Romanos latere potuit; qui etiam tum ripam hanc castris atque militibus Antonini ævo tenuerunt; *Vultarum*, sive *Wiltorum* gente nullâ cognitâ? Certè vox *Trajectus*, à Romanis loco indita, nihil heic, nisi verû fluminis *trajectum*, seu *transmissum* indicat. nec heic solùm; sed ubicumque *opidorum*, *pagorum*, *vicorumque* nomina in *trecht*, sive *drecht*, seu *tricht*, terminata reperias. hæc quidpe semper fluminibus, aliisque aquis adposita. Quocirca Iunius etiam haud modicè erravit, celebrem Hollandiæ urbem, cui vulgare vocabulum *Dordrecht*, Latine adpellandâ censens *Durodrechtum*; quasi *Duri* (fabulosi cujusdam & commentitii hominis) *Forum*. *drecht* enim interpretatur *forum*, sive *locum*, ubi *mercatus celebrari consueverunt*. In annalibus hujus urbis fit mentio amniculi cujusdam *Dorii*, sub moenibus urbis quondam labentis. ab hujus haud dubiè vocabulo locus adpositus cognomehtum accepit, quasi *Dorii*, sive *Duri trajectus*. At quantum fides Sigebertus alique istius sæculi scriptores mereantur, vel ex uno illius exemplo cognosci potest. *Civitatem* ait, quam *Antoninus Pius cum filio Aurelio condiderit*, & *Sommonobriam* ab adjacente flumine appellaverit, *Gratianum imperatorem*, sub dominio mancipatam, mutato nomine, *Ambianis* ab ambitu fluminum fecisse vocari. Quod, quæso, hoc ipso magis nugatorium commentum? quæ fabulæ magis anniles? *Samarobriga* Ambianorû gentis caput est apud Ptolemæum: antiquissimam principemque fuisse ejus gentis urbem, in quâ Cæsar Iulius hiemavit, clarè ex hujus commentariis de bello Gallico cognoscitur: Cicero quoque ejus meminit in epistolis. Ecquid igitur Sigeberto potius credam; qui ab Antonino demum conditam ait, nomineque *Sommonobriæ* signatam? Haud opinor. Simile igitur huic est illud de *Vltrajecto*. Nec illud quidem Bedæ crediderim, nempe *Wiltaburg* & *Trajectum*, esse unum eundemque locum. nam *Wiltaburg*, illustre Pipini castellum, haud dubiè is locus est, qui nunc etiam III millibus, & 100 circiter passibus supra *opidum Vtrecht* situs, vulgò *Wiltenburg* indigetatur. ubi multa suâ ætate antiquitatis rudera effossa, testatur Iunius. Hinc ego suspicor, quum locus iste tam prope esset *Trajectum opidum* (ubi sedem episcopalem, Pipini concessu, statuit Willibrordus) natum esse Bedæ errorem, uti is in ipso castello *Wiltzenburg* sedem episcopo concessam existimaret. Ceterùm obliquus equidem casus apud Antoninum legitur *Trajecto*. unde nominativus formatur *Trajectum*; quemadmodum apud Bedam ac Sigebertum legitur. Sed quàm vitiosè, ac barbarè pleraque vocabula in itinerariis istis antiquis perscripta sint; cuius animadversu facillimum est. Nihil igitur mirum, si etiam Beda, ccc circiter annis posterior Antonino, barbarè id opidi vocabulum, sive ex Antonini itinerario, sive ex communi sui etiam sæculi usu, protulit. Verum certè vocabulum, loco à Romanis inditum, fuit **TRAJECTUS RHENI**; masculino genere, quartâ declinatione. Sed hunc locum trans Rhenum fuisse in Frisiorum agro, tribus maximè argumentis inductus credo. quorum primum est, quòd hodièque potissima urbis pars in dextrâ ripâ est sita: alterum; quòd Willibrordus Frisiis impositus fuit episcopus; quorum fines numquàm fuere cis Rhenum. tertium est, quòd *Fletio* etiam in eodem itinere trans Rhenum est.

Atque hætenus de dextro itinere, quod per ripas Rheni actum est. nunc ad lævum transeo.

CARVONEM esse nunc lævæ Mosæ amnis ripæ *opidum Grave*, cum nomen, & duo aqua intervalla, quæ apud Antoninum inter Arenatium & Carvonem, & inter hunc ac Mannaritium ponuntur, indicant; tum reliquorum, ejusdem itineris in tabulâ, locorum explicatio confirmabit. Sed *Carvo* nihil ad Batavos pertinet: quia citra Mosam, in Menapiorum finibus situs.

Inter *opida Nimmegen* & *Grave* VIIII sunt millia passuum. haud facillè igitur crediderim in tabulâ probos esse numeros, VIIII millium inter Noviomagum & **CASTRÀ HERCVLIS**; & XIII millium inter hæc & Carvonem. nec verò tam

longè extra directam viam Castra ista sita fuisse potuerunt, uti *xxi* millia passuum iter per ea confecerit. Infra Noviomagum & Carvonem non fuisse, perspicitur ex eo, quòd eà regione in eodem itinere occurrit *Leva fanum*, ut mox ostendetur. Supra verò dicta duo opida si locum constituere velis, qui *viii* millibus ab illo, *xiii* verò ab hoc distet; incidet in vicum *Meer*, *iv* millibus à Colonia Trajanà, totidemque à Burginatio distitum. quem non esse *Castra Hercules*, ipsa nimia vicinitas arguit. Inter Burginatum, ac Noviomagum ea fuisse, à fluminis tamen ripà remota, ex Marcellino simul, cujus verba suprà citavi, ac tabulà perspicitur. Vter numerus in tabulà abundet, inter Carvonem Castraque Hercules, an verò inter hæc & Noviomagum, haud facile dispectu est. ideoque locus certus Hercules Castris assignari prorsus nequit. Hoc tamen unum satis ex tabulà ac Marcellino constat; inter *Grave* & *Nimwegen* ea fuisse, deflexo paullum itinere versùs Burginatum & Coloniam Trajanam. 10

LEVAFANUM, seu rectius fortè *LEVÆFANUM* nunc esse vicum *Leuven*; *LAUROS* verò, nunc opidum *Leerdam*; cùm nomina, tùm tractus itineris, simulque intervalla locorum convincunt. nam à *Leerdam* ad *Leuven* *xviii* numerantur millia passuum; & hinc ad *Grave* *xii*. unde suspicor, numerum illum *xviii* millium, qui in tabulà vitiosè positus est inter *Caspingium* & *Grinnes*, pertinuisse ad intervallum, quod est inter *Levæ fanum* & *Lauros*: inter Carvonem autem & *Levæ fanum*, *x* corruptum puto in *v*. 20

CASPINGIUM quoque nunc esse arcem *Giesseburg*, & *TABLA*, sive *TABLAS*, vicum *Alblas*; nomina juxta, & itineris tractus, nec non locorum intervalla indicant. A *Leerdam* ad *Giesseburg* millia hodiè numerantur *x*: & hinc ad *Alblas* *vii*. unde colligo, numerum *xii* millium, qui mendosè in tabulà scriptus est inter *Lauros* & *Fletionem*, spectare ad spatium, quod est inter *Lauros* & *Caspingium*. inter hoc verò & *Tablas*, *v* vitiatum judico in *x*.

FORUM ADRIANI, ex vocabulo, atque itineris ductu, haud dubiè nunc est vicus *Voorburg*: in cujus vocabulo *V* consonans sonat *F*, quasi *Foorburg*.

A vico *Alblas* *xviii* millia passuum si progrediare versùs dictum vicum *Foorburg*, incidet in opidum nunc lectissimum, vulgari vocabulo *Delft*, fossæ *Corbulonis*, quæ hodiè à Lugduno hucusque adpellatur *de Vliet*, sive *Fliet*, impositum. hoc igitur cùm ex itineris ductu, & intervallo à *Tablis*, tùm ex fossæ, cui impositum, vocabulo, sine dubio antiquum illud est *FLEVIUM*. sic enim castellum quoque *Flevum* extremo *Rheni* ostio adpositum, ab ipsius ostii vocabulo, quod etiam nunc vulgò dicitur *het Flie*, nomen habuit. In tabulà igitur corruptè scriptum est obliquo casu *Flenio*, pro *Flevio*. Rectè tamen etiam idem locus à dicto fossæ nomine *Fliet* adpellari poterat *FLETIO*; quemadmodùm à simili argumento alius, inter *Trajectum* & *Nigrum pullum* ille locus, qui nunc dicitur *Fleuten*. 30

Atque hæc ferè sunt opida, castella, ac vici Batavorum, quorum nomina in veterum auctorum monumentis notata. De duobus vicis, quorum alter *Cattovicum maritimum*, alter *Cattovicum ad Rhenum*, vulgò *Catwyk op see*, & *Catwyk op Rbyn*, à *Cattorum* nomine, quia horum progenies Batavi, cognominati putantur, lubrica admodùm conjectura est. certè in *Cattio Selandiæ*, item in *Cattovico* ad *Mosam*, falsam omnino esse, suprà demonstravi. 40

Ceterò *SACRUM NEMUS* in Batavorum finibus memorat Tacitus, historiar. *iv*, his verbis: *Civilis* (rebellionem, & arma in Romanos meditans) *primores gentis*, & *promptissimos vulgi*, *specie epularum*, *sacrum in nemus vocatos*, *ubi nocte ac letitiâ incaluisse videt*, à laude gloriæque gentis orsus, *injurias* & *raptus* & cetera *servitii mala enumerat*. Plerique rerum Batavicarum scriptores *nemus* hoc interpretantur silvulam Hagensem. quidam etiam locum, qui, *Lugdunum* inter *Hagamque*, vulgò nunc dicitur *Schakenbosch*, paucis quibusdam arboribus juxtà sitis; unde loco vocabulum: *bosch* quidpe Germanis *silvam* significat. Verùm horum ego opinioni haud temerè accesserim. etenim *humilis*, ut inquit Tacitus, & *palustris insula*, antequàm fossa *Corbulonis*, aliæque postmodùm fossæ agerentur, quum oceani æstibus, hac maximè parte, oceano proximâ, crebrò oppleretur; arbores solo productas his aut elutas, aut omnino 50

omnino ne producerentur, impeditas fuisse credibile est. Neque verò probabile, Civilem, rebellionem popularibus fvasurum, consiliaque de invadendis Romanorum castris, militibusque interficiendis, capturum, locum castris propinquum, & ob id secretioribus consiliis alienum, dilegisse. At caput totius gentis, sedemque, sive domicilium Civilis fuisse *Opidum Batavorum* extra insulam, quod nunc vulgò *Batenburg* nuncupatur, suprâ ostensum est. in quem locum *primores* quoque *gentis*, quoties de publicis negotiis consultandum decernendumque foret, convenisse veri simile est. Prope hunc igitur *nemus* illud *sacrum* fuisse, haud ineptè fortassis conjecerim. & quia dictum *Leva fanum* vi haud ampliùs millibus passuum à Batavoburgio distat; 10 *nemus* hoc deæ *Leva sacrum* fuisse adfirmare ausim. Magnæ celebritatis his in oris fuisse numen *Leva* (quacumque dearum ea fuerit) patet inde, quòd & alia loca ab ejus nomine cognominata sunt; ut arx hodiè *Levendael*, quasi dicas *Leva vallis*, trans Rhenum prope Grinnes; & alia arx *Lævenstein*, quasi dicas *Leva saxum*, ad Vahalis nunc Mosæque confluentes.

CAP. XXXVII.

De finibus GERMANIÆ CISRHENANÆ.

20 **H**Actenus igitur Germanicæ originis populos, qui, antiquitè Rhenum transgressi, Galliæ Belgicæ maximam partem obsederunt, summâ, quantum ejus fieri potuit, curâ explicuimus: additis nonnullis etiam Gallorum populis; quorum agros ideò curatè describendos putavimus, partim quia olim dictis Germanis fuere contermini, partim quia nunc Germani ea loca tenent. Ceterùm de antiquis illis Germanis in Galliâ, sic Dio lib. LIII: *Κελῶν πινες, ἔς δὴ Γερμανίης καλεῖται, πᾶσαν τὴν πρὸς τὴν Πηννὸς Κελτικὴν κατὰ χόλιν, ΓΕΡΜΑΝΙΑΝ ὀνομάζουσιν ἐπὶ τὴν μὲν ἄνω, τὴν μετὰ ταῖς τῆς ποταμῆς πηγῆς τὴν δὲ κάτω, τὴν μέχρι τῆς Ὀκεανῆς τῆς Βοεττανικῆς ἔσσαν.* id est: *Celtarum quidam, quos Germanos vocamus, quum omnem Galliæ regionem, quæ Rheno adjacet, occupassent, effecerunt, uti ea GERMANIA vocaretur: superior, quæ à Rheni fontibus incipit; inferior, quæ ad oceanum Britannicum usque porrigitur.* En ἐπὶ τὴν ὀνομάζουσιν Γερμανίαν, id est, effecerunt, vel, in causâ fuerunt, uti Germania adpellaretur. ergo certum est, non ipsos Germanos sic adpellasse. Quis igitur? An Galli? At cur hi suam ipsorum terram, unde vi à Germanis expulsi fuerant, in horum gratiam magis, quàm odium, adpellarent Germaniam? Vix probabile sanè. Romanos demum, postquàm in varias devictam Galliam distinxerunt provincias, ex his Rheno proximam vocasse, ex incolarum vocabulo, GERMANIAM CISRHENANAM, sive CITERIOREM, & GALLICAM, haud dubium est; quemadmodum in Italiâ quondam *Galliam Cisalpinam*, sive 40 *Citeriorem, & Italicam*. Scire igitur jam curæ fuerit pretium, quinam universæ isti Germaniæ Cisrhenanæ fuerint termini. Termini equidem iidem in universum esse debebant, quos singulis Germanici nominis circumscripsi populis; qui fuerunt isti: *Tribochi, Nemetes, Vangiones, Treveri, Vbii, Sunici, Tungri, Nervii, Sveconi, Bethasii, Menapii, Gugerni, Toxandri, Batavi.* Verum, quemadmodum in aliis etiam regionibus, sub imperium redactis, Romani non pro genuinis gentium ubique ac nationum finibus; sed pro arbitrato suo, & prout commodum visum fuit, provinciis limiteis constituerunt; sic in hac quoque Germaniâ nostrâ Cisrhenanâ, aliàs integras nationes, quas Germanicæ fuisse originis satis suprâ probavi, aliàs dimidias nationum parteis, à Germaniæ titulo rescuisse deprehendo. Aliunde igitur 50 investigandi erunt limites, quos provinciæ Germaniæ Cisrhenanæ præstituerunt.

Ab oriente, ac septemtrionibus, sine controversiâ fuit Rhenus amnis, ipsam Galliam à Germaniâ Transrhenanâ omni ævo dispescens. à meridie etiam eundem fuisse universæ provinciæ limitem, qui Tribochos à Sequanis Gallis submovit; item ab occidente eundem, qui Tribochos, & Nemetes, Vangionesque à

Mediomatricis Gallis arcuit; quàm certissimum est. nam licet nonnullos Germanos Gallorum nomini adscripserint; tamen nullos Gallos Germanorum provinciæ immiscuerunt. Falsus heic quàm maximè deprehenditur Virgilius; qui elcogâ 1, *Ararim* Galliæ flumen, apud Lugdunum in Rhodanum confluens, Germaniæ attribuit, his versibus:

*Ante, pererratis amborum finibus, exul
Aut Ararim Parthus bibet, aut Germania Tigrim,
Quàm nostro illius labatur pectore vultus.*

Præter rationem suprâ dictam, negat hoc Tacitus, rerum à Romanis in Galliâ ge- 10
starum, & provinciarum inibi pertissimus auctor; ut qui ipse Belgicæ Galliæ fuit
procurator; teste Plinio lib. VII, cap. XVI. Tacitus igitur, annal. XIII, *Quieta,*
inquit, *ad id tempus res in Germaniâ fuerant, ingenio ducum, qui pervulgatis triumphis*
insignibus, majus ex eo decus sperabant, si pacem continuavissent. Paullinus Pompejus,
L. Vetus eâ tempestate exercitui præerat. Ne tamen segnem militem attinerent, ille
inchoatum ante tres & sexaginta annos à Druso aggerem, cœrcendo Rheno, absolvit:
Vetus Mosellam atque Ararim, factâ inter utrumque fossâ, connectere parabat; ut
copia per mare, dein Rhodano & Arare subvecta, per eam fossam, mox fluvio Mo-
sellâ, in Rhenum, exin oceanum decurrerent; sublatisque itinerum difficultatibus, na-
vigabilia inter se occidentis septentrionisque litora fierent. Invidit operi Aelius Graci- 20
lis, Belgicæ legatus, deterrendo Veterem, ne legiones aliena provinciâ inferret, studia-
que Galliarum affectaret. Apertè heic ac disertè Tacitus ea loca, quæ sunt inter
Ararim ac Mosellam amneis, Belgicæ provinciæ tribuit. quod si igitur hæc extra
fuerunt Germaniam Cisrhenanam; multo magis certè fuit ipse Arar. Sed Virgili-
us illa sub initium principatus Augusti Cæsaris scripsit: quo tempore parum exactè
provinciarum, per Galliam nuper debellatam, limites designati erant, aut vulgò
noscebantur. Virgilium imitatus videtur Marcellinus lib. XV; ubi de Rhodani
è lacu Lemano profluxu loquens, *Vnde, inquit, sine jacturâ rerum per densa pa-*
ludium fertur, & Sequanos, longèque progressus, Viennensem latere sinistro perstringit,
dextro Lugdunensem: & emensus spatia fluctuosa, Ararim, quem Sauconnam appellant, 30
inter Germaniam primam fluentem, suam in nomen asciscit. Quæ verba à germano
ordine turbata sunt. quomodò enim dicere poterat auctor, Rhodanum per Sequa-
nos fluere; quum eos terminaverit ab oriente brumali? quomodò item Arari in-
ter Germaniam ferri dixit, & non potius per Germaniam? Sic igitur ego ordino:
Vnde, sine jacturâ rerum, per densa paludium fertur; longèque progressus, Viennensem la-
tere sinistro perstringit, dextro Lugdunensem: & emensus spatia fluctuosa, Ararim,
quem Sauconnam appellant, inter Germaniam primam & Sequanos fluentem, suam in
nomen asciscit. At hic ingens Marcellini est error. quidpe in sinistrâ Araris ripâ
fuère Sequani, quorum caput *Vesontio*, nunc *Besançon*; in dextrâ ripâ *Lingones*,
quorum caput *Andomatunum*, nunc *Langres*; & *Aedui*, quorum caput *Augusto-* 40
dunum, nunc *Austun*. Verùm ipse Marcellinus, paullo antè, *Bisontios* Sequanicæ
facit provinciæ; *Augustodunum* verò Lugdunensis. Ceterùm proximos à Me-
diomatricis ac Vangionibus Treveros, quamvis satis claris, suprâ, Germanicæ o-
rigini adserui argumentis; tamen maximam eorum partem in Belgicam provinciâ
computatam reperio. Marcellinus dicto libro: *Belgica prima Mediomatricos præ-*
tendit, & Treveros, domicilium principum clarum. Et, de eadem Treverorum ur-
be, Aufonius in carmine de Mosellâ:

*Salve amnis, laudate agris, laudate colonis;
Dignata imperio debent cui mœnia Belga.*

Libellus provinciarum, civitatumque Galliæ: *Provincia Belgica prima: Metrop.*
civ. Treverorum. Mox tamen infra Treverorum civitatem fuit provincia Germa-
nia. sic enim Aufonius, in dicti carminis principio:

*Transferam celerem nebuloso flumine Navam,
Addita miratus veteri nova mœnia vico;*

Aequavit

*AEquavit Latias ubi quondam Gallia Cannas;
Intectaue jacent inopes super arva caterva.
Vnde iter ingrediens nemorosa per arva solum,
Et nulla humani spectans vestigia cultus,
Prætereo arentem, sitientibus undique terris,
Dummiſſum, riguasque perenni fonte Tabernas,
Arvaque Sauromatū, nuper metata colonis:
Et tandem primis Belgarum conſpicio oris
Nivomagum.*

- 10 *Nivomagum* hodiè dici *Neumagen*, ad Mosellam, & *riguas perenni fonte Tabernas*, nunc eſſe vicum *Baldenaw*; ſuprà in Treveris oſtendi. Limes igitur, inter Belgicam atque Germaniam Cistrhenanam, hac parte fuit inter *Baldenaw* & *Neumagen*, juxta lineam, ab arce *Werdeſtein*, Navæ flumini impoſitâ, ad opidum *Statkiel*, quâ proximi ſunt Tungrorum fines, ductam. Tungrorum omnem in Germaniæ Cistrhenanæ provinciâ habitam fuiſſe nationem, inde colligo, quòd caput eorum *Atuâtucam*, quæ poſteà ipſius gentis vocabulo dicta *Tungri*, longiùs à Rheno citra Mosam poſitam, in eandem computatam video. Marcellinus dicto libro: *Secunda Germania, Agrippinâ, & Tungris munita*. Libellus Provinciarum civitatumque Galliæ: *Provincia Germania ſecunda; Metrop. civ. Agrippinenſium*, hoc
20 eſt, *Colonia; civ. Tungrorum*. Notiâ imperii: *Praefectus Latorum Lagenſium*, prope *Tungros, Germania ſecunda*. Ab opido igitur *Statkiel* Germaniæ provinciæ limites porrò fuerunt à meridie & occidente, iidem qui Tungris, ad confluenteis uſque Getæ Demeræque amnium. Iam verò Plinius, ut ſæpius antè dictum, Germaniam cis Rhenum Scalde terminat. itaque Menapios atque Toxandros univerſos in eadem Germaniæ provinciâ fuiſſe, certum eſt.

Ergo nationes Germanicæ in Germaniæ Cistrhenanæ provinciâ fuère omni numero iſtæ: *Tribochi, Nemetes, Vangiones, Treverorum pars tertia, Tungri, Sarnici, Vbii, Gugerni, Menapii, Toxandri, Batavi, Canineſates*. Extra Germaniæ provinciam, in provinciâ Belgicâ fuère, *Nervii, Sueconi, Bethaſii*, & duæ reliquæ
30 partes *Treverorum*.

Ceterum eadem provincia Germania Cistrhenana in duas rurſum parteis, ſive in duas provincias diſtincta fuit: quarum altera GERMANIA SUPERIOR; altera INFERIOR dicta; teſte Dione, loco ſuprà citato. Tacitus annal. XII: *Iisdem diebus in ſuperiore Germaniâ trepidatum*. & annal. IV: *Quod ubi L. Apro- nio, inferioris Germaniæ propratori, cognitum; vexilla legionum è ſuperiore provinciâ, peditumque & equitum auxilium dilectos accivit*. Hinc eſt, quòd annali primo ait; *An Auguſtum, feſſâ atate, toties in Germanias commeari potuiſſe: Tiberium, vigen- tem annis, ſedere in ſenatu, verba patrum cavillantem*. nam duas & heic intelligit auctor Germanias Cistrhenanas, ſuperiorem, & inferiorem. quidpe Auguſtus num-
40 quàm in ulteriorem Germaniam, trans Rhenum commeavit. Cuique provin- ciæ ſuus fuit proprator, ſive præfectus, cum exercitu in ripâ Rheni hibernante; ut modò ex Tacito intellectum. Sed clariùs, eodem annali primo, antea: *Ger- manicum, Druſo ortum, octo apud Rhenum legionibus impoſuit*. & poſteà: *Duo apud ripam Rheni exercitus erant, cui nomen Superiori, ſub C. Silio legato: Inferiorem A. Cecina curabat*. Regimen ſummæ rei penes Germanicum. Ptolemæus, in deſcriptio- ne Galliæ Belgicæ: *τῆς ἡ ὡς τὸν ῥῆνον χώρας, ἡ μὲν ἀπὸ θαλάσσης μέχρι τῆς ὀβρίγγας ποταμοῦ, καλεῖται Γερμανία ἡ κάτω· ἡ δὲ ἀπὸ τῆς ὀβρίγγας ποταμοῦ πρὸς μεσημβρίαν καλεῖ- ται Γερμανία ἡ ἄνω*. id eſt: *Pars regionis Rheno proxima, à mari ad Obringam flumen, Germania dicitur inferior: pars autem, ab Obringâ verſus meridiem, vocatur Germania*
50 *superior*. Omnem Treverorum partem, Germaniis Cistrhenanis adnumeratam, in ſuperiore fuiſſe habitam Germaniâ, cum ultimo eorum opido Antennaco, è Notiâ imperii ſuprà in Treveris demonſtratum eſt. Limes igitur inter duas Ger- manias ſtatuendus idem, qui Treviros ab Vbiis ſeparavit; nempe *Abrinca* am- nis, qui vulgò nunc eſt *die Are*; ut infrâ cap. XI, oſtendetur. Hinc in *Superiore Germaniâ* cenſendi ſunt, *Tribochi, Nemetes, Vangiones*, & dicta *Treverorum pars*,
Rheno

Rheno proxima: *in inferiore, Tungri, Vbii, Sunici, Gugerni, Menapii, Taxandri, Batavi, Caninefates.*

Ceterum posterioris sæculi consuetudine *Superior Germania* dicta fuit *PRIMA*, & *Inferior SECUNDA*: quod jam sæpius antea ex Ammiano, Notitiâ imperii, libelloque provinciarum Gallia intelleximus. Idem aliis etiam provinciis factum, vulgò scitur. sic namque & Rhætiarum, & Pannoniarum, & Mœsiarum, & in ipsâ Galliâ Belgicarum fuere *Prima*, & *Secunda*. quarum singulae antea *Superior* & *Inferior*.

At in *BELGICA PRIMA* fuisse Trevirorum reliquam partem, cum ipso gentis capite, *Augusta Trevirorum*; jam antea ex Marcellino, & Libello provinciarum civitatumque Gallia demonstratum est. his consentiens Notitia imperii, sic habet: *Præfectus latorum Auctorum, Euso, Belgica prima*. Proximos Treviris Nervios in *SECUNDA* numeratos fuisse *BELGICA*, testis est eadem Notitia imperii: *Præfectus Latorum Nerviorum Fano Martis, Belgica secunda*. Sveconos etiam ejusdem fuisse provinciae, patet ex Libello provinciarum; ubi *civitas Turnacensium* in eâ provinciâ recensetur.

At licet prædicti populi cis Rhenum Germanicâ origine fuerint, nomenque Germanorum jam inde à primo in Galliam adventu obtinuerint; tamen *GALLI* etiam frequenter ac vulgò dicebantur, quia Gallicum solum colebant. Sic Civilis Batavus apud Tacitum, historiar. IV, se, populareisque suos, ac consanguineos Batavos Gallos appellat, in his vedis: *En ego, præfectus unius cohortis, & Caninefates, Batavique, exigua Galliarum portio*. sic eodem libro infra, omneis pariter Belgas, nullis Germanis exceptis, Gallos iterum vocat: *Opperiendas Transrhennanorum gentes; quarum terrore fractæ populi Romani vires obtererentur. Gallos quid aliud, quam prædam victoribus? & tamen, quod roboris sit, Belgas secum palam, aus voto stare*. Sic Cæsar passim in commentariis de bello Gallico, eosdem modò Germanos, modò Gallos adpellat.

CAP. XXXVIII.

30

De ARDUENNA SILVA.

DEscriptis hætenus membratim Germanicarum nationum cis Rhenum finibus, opidis, atque vicis, res nunc poscere videtur, uti etiam de silvis, montibus, atque fluminibus, quæ universas tetigerunt, pauca quædam differantur.

ARDUENNA igitur *silva* quia frequens apud Iul. Cæsarem & alios etiam auctores fit mentio; curæ pretium fuerit, tractum ejus atque magnitudinem certis indicare limitibus. Cæsar comment. V: *Indutiomarus equitatum peditatumque co- gere, iisque, qui per atatem in armis esse non poterant, in silvam Arduennam (quæ ingenti magnitudine, per medios sineis Trevirorum, à flumine Rheno ad initium Rhemorum pertinet) bellum parare instituit*. Comment. VI: *Ipse, quum maturescere frumenta inciperent, ad bellum Ambiorigis profectus, per Arduennam silvam, quæ est totius Gallia maxima, atque ab ripis Rheni, finibusque Trevirorum, ad Nervios pertinet, millibusque amplius in longitudinem patet, L. Minutium Basilium cum omni equitatu præmittit*. In his duobus locis nimis angustè simul nimisque largè silvam definit. nam Rhemorum, ut supra ostensum, initium fuit ad Mosam amnem, qui & Rhemos & Nervios à Treveris distinxit. quâ ratione Arduenna intra Rhenum Mosamque concluditur, longitudine *CXX* millium passuum: quod spatium minimè convenit cum *10* millibus, quæ ei Iulius Cæsar tribuit. At mox, eodem comment. VI, latius eandem extendit. *Sed certè, inquit, clam dimissis per agros nuntiis, sibi quemque consulere iussit Ambiorix. quorum pars in Arduennam silvam, pars in continenteis paludes profugit. qui proximi oceano fuerunt, ii in insulis sese occultaverunt, quas astus efficere consueverunt*. Paludeis istas fuisse Morinorum, insulas

- insulas verò Selandiam nunc dici, suprà demonstratum est. paludeis igitur istas quum continentibus faciat Cæsar Anduennæ silvæ; hanc ad Scaldem usque & Morinorum fineis extensam fuisse, apertè fatetur. id quod disertius etiam, eodem commentario paullo post, adseverat: *Partito exercitu, T. Labienum, cum legionibus III, ad oceanum versùs, in eas parteis, quæ Menapios attingunt, proficisci jubet: C. Trebonium, cum pari legionum numero, ad eam regionem, quæ Atuatibus adjacet, depopulandam mittit. ipse, cum reliquis III, ad flumen Scaldem, quod influit in Mosam, extremasque Arduenna parteis, ire constituit: quò cum paucis equitibus profectum Ambiorigem audiebat.* Disertè heic Scalde flumine silvam finit; à quo, juxta Tornacum opidum, ad Rheni
- 10 Mosellæque confluentibus & extremos Treverorum fineis, CLX jam numerantur millia passuum. quod tamen spatium etiamnum longè abest à 15 amplius millibus, quæ suprà perscripsit. Strabo, lib. IV, in regiones multo longiores latioresque eandem silvam extendit. nam ad Atrebatibus usque & oceanum Britannicum in longitudinem, in latitudinem ad Selandicas insulas, & oceanum Germanicum profert. Verba ejus hæc sunt: Τρηείροις ἡ συνεχὲς Νερβίοι, καὶ τὸ Γερμανικὸν ἔθνος· τελευταῖοι ἡ Μενάπιοι, τῶν ἐκβολῶν ἐφ' ἑκάτερα τῆ ποταμοῦ καλοικῶντες ἔλη, καὶ δρυμῆς, καὶ ὑψηλῆς ἀλλὰ πυκνῆς ὕλης, καὶ ἀκαθάρτου. id est: *Treviris contermini sunt Nervii, & ipsi Germanica gens. ultimi autem sunt Menapii, ex utroque ostiorum fluminis latere paludeis accolentes atque saltus, non altarum equidem, at densarum arborum, spinosarumque.* Paullo post: Εἰς τὴν δ' ἐστὶ τῆ Μενάπιδος ἢ τε τῆ Μοριωνῶν, καὶ τῆ Ἀτρεβατίων καὶ Εἰβρωνῶν. ὕλη γὰρ ἐστὶν καὶ ὑψηλῶν δένδρων, πολλὰ μὲν, καὶ τοσαύτη, ὅσῳ οἱ συγγεγραφεῖς εἰρήκασιν, τετρακισχίλιον σταδίων. καὶ ὅτι δὲ αὐτὴν Ἀρδένναν. hoc est: *Similis Menapiorum regioni est regio Morinorum, Atrebatium, & Eburonum. silva quidpe est haud procerarum arborum: magna equidem; verum haud tanta, quantam scriptores prodiderunt, 1415 stadiorum.* In Eburones, Atrebatibus, ac Morinos disertissimis eam extendit verbis. de Menapiis addubitari etiamnum possit, an per saltus eorum Arduennam intelligat. verum, quum Menapii & Morinis & Eburonibus contermini fuerint, conterminosque atque continenteis hac ratione saltus inter se habuerint; ambigendum non est, quin ejusdem Arduennæ pars fuerit silva Menapiorum. At verò, inquires, quum in tantum duo isti auctores inter se dissentiant; utri potius credam? Straboni, an Cæsari? nam Strabo non nisi fando, vel ex aliorum scriptis, ea, quæ tradidit, habere potuit: Cæsar ipse coram vidit, oculisque præsens lustravit. Cæsar equidem melius coram cuncta rimari ipse potuit. at negligentius tamen de Arduennâ silvâ eum notasse, facile atque audacter adseveraverim. Quid enim negligentius, quidque minùs pro geographo perito fieri potuit, quàm quòd magnitudinem silvæ uno in loco intra Rhenum ac Mosam, alio verò loco intra Rhenum & Scaldem porrexit? intervallo autem inter Rhenum & Nerviorum fineis 15 amplius millia passuum tribuit? quâ in re quis neget meritò eum reprehensum à Strabone: qui, licet ad oceanum usque Britannicum silvam extensam fuisse fateatur; tamen negat 1415 fuisse stadiorum;
- 40 id est, 15 millium passuum. Video tamen virum doctum, Cæsaris susceptâ defensione, non ipsum equidem Strabonem errasse, sed verba ejus à librariis corrupta esse arguere. quod ego, pro ratione veri, planè abnuo. Verba istius viri hæc sunt in commentationibus ad Strabonem: *Cæsarem reprehendit, si ita scripsit: Cæsaris enim sunt hæc lib. VI. & mox: Millia passuum 15, stadia sunt omnino 1415. quare, ut dixi, si ita scripsit Strabo; Cæsarem, & qui cum Cæsare sentiunt, reprehendit hoc loco. Quis autem putet, certius de Arduennâ quidquam habuisse Strabonem, quàm Cæsarem; qui eam non semel lustravit? Mihi quidem non temerè videntur, quæ à Cæsare dicuntur, in dubium posse vocari. nec facile reperias, ubi à Cæsare dissentiat Strabo. Quare ne hic quidem, meo iudicio, ab eo dissentire voluit: sed ejus potius auctoritate adversus alios vi.*
- 50 nam aut ego vehementissimè fallor, aut ita scripserat Strabo; πολλὰ μὲν, καὶ τοσαύτη, ὅσῳ οἱ συγγεγραφεῖς εἰρήκασιν τετρακισχίλιον σταδίων δέ. quorum verborum est hæc sententia: *Arduennam non esse tantam, quantam scriptores tradant, sed stadiorum tantum quatuor millium. Corruerunt hunc locum, qui elegantem τῆς ἡ in fine sententia usum non observaverant: quod in hoc auctore passim occurrit. Primùm quoties Strabo, quamvis pravè, in descriptione harum regionum, à Cæsare dissentiat, satis suprà patuit. unum hoc, haud*

haud leve, inter alia repetam; quòd Belgicam inter Rhenum Cæsar Sequanamque & Matronam finit: Strabo verò inter Rhenum & Ligerim. Quid autem mirum, si item super Arduennâ silvâ hic ab illo dissentiat; quum ille tam immania, & à vero prorsus abhorrentia prodiderit? Quis, quæso, temerè credat, inter Rhenum & Mosam, vel, si hoc malis, inter Rhenum & Scaldem 15 interjacere millia passuum? Sane nemo mortalium, nisi Galliæ planè ignarus. 15 milla passuum à Rheni Mosellæque confluentibus in occidentem versùs si dinumeres; non modò in Atrebatium litus, ubi finem silvæ statuit Strabo; sed alterotanto spatio in ulteriores usque Britannici maris parteis progredieris: quò Arduennam quondam fuisse extensam, haud temerè vel ineptissimus mortalium adfirmaverit. Sunt, qui per longitudinem apud Cæsarem exponant circuitum. quod æquè ineptum est. Cæsarem errasse in dimensionibus terrarum, ut heic Strabo coarguit, sic ego pluribus locis ostendam. Comment. v, ubi Britannia magnitudinem per tria latera describit; primum latus, quod est contra Galliam, tenere adfirmat. 15 millia passuum; alterum, quod contra occidentem, 15cc; tertium 15ccc. quæ mensuræ omnes falsæ sunt. quidpe primum latus ccc, haud amplius, tenet millia passuum; secundum, 15c; tertium, cccclxxx. Ecquid verò Cæsari credere lubet, tantumdem esse spatii inter Rhenum & Scaldem, quantum est inter Cantium Britannia promontorium, & quod ultimum hoc latere in occidentem excurrit, vulgò *The landes end* accolis dictum? 15 enim passuum millia utrique spatio, vel illi etiam amplius, tribuit. At, inquires, hæc de Britannia Cæsar non nisi ex aliorum relatu habuit: ipse totam insulam non peragratus. ea arguas, quæ ipse coram oculis lustravit. Rectè mones. obsequar lubens. Cantium, quod nunc vulgò *Kent* dicitur, ipse cum armis ac bello obivit, ad Tamesin usque flumen; ut ipse sibi tellis est, eodem commentario: *Summa imperii, bellique administrandi, communi consilio permessa est Cassivellauno: cujus fines à maritimis civitatibus flumen dividit, quod adpellatur Tamesis, à mari circiter millia passuum Lxxx.* & paullo post: *Cæsar, cognito consilio eorum, ad flumen Tamesim, in finibus Cassivellauni, exercitum duxit. quod flumen uno omnino loco pedibus, atque hoc ægrè, transiri potest.* Falsum est, Tamesin à mari Britannico Lxxx millibus passuum distare. imò ne fontes quidem ejus, quorum alter versùs septemtriones *Tama*, alter versùs occidentem *Isis*, tanto spatio distant. Negligens igitur geographus Cæsar, etiam in iis oris, quas ipse adiit. At vis negligentiam ejus supinam in hac de Tamesis à mari distantia clariùs tibi aperiàm? En, flumen *id uno omnino loco pedibus transiri posse* ait. hic locus putatur esse ad regiam nunc arcem Vindeforam. hæc verò à Dubri, sive ab eo litore, in quod è navibus Cæsarem ingressum supra notavi, Lxxx circiter millibus passuum distat. Quæ igitur isthæc est apud Cæsarem horum locorum designatio, negligens ac planè aliena? quam nemo facile divinatione adsequatur, nisi qui haud ignarus, Cæsarem in aliis quoque incuriosum esse geographum. Sed ex insulâ in continentem Galliæ redeamus. In comment. i, Helvetiorum agros in longitudinem millia passuum ccxl, in latitudinem clxxx, pate- re adfirmat. quam itidem demensionem falsam esse, suprà in Helvetiis docui, summa illic longitudo est millium circiter clxx; latitudo maxima, Lxxv. Sed hæc quoque non nisi fando accepit. ipse in Helvetiorum fineis numquàm pervenit. Alia igitur videamus. Aquitaniam eum adisse, testatur A. Hirtius Pansa, in commentario, quem octavum ad septem Cæsaris commentarios, de bello Gallico, adjecit. nihilo minùs tamen ipse Cæsar, in comment. iii, *Aquitaniam, & regionum latitudine, & multitudine hominum, ex tertiâ parte Galliæ existimandam esse* tradidit. quâ in re quàm manifestissimè ac foedissimè erravit. nam latitudinem, sive magnitudinem Aquitania, quam comment. i Garumnâ amne, oceano, ac Pyrenæo monte includit, si cum reliquâ Galliâ Comatâ conferas; profectò vix ex octavâ ejus parte censenda erit. Tot igitur locis quum tam manifestè Cæsar erraverit; quid jam mirum, si circa Arduennæ etiam silvæ dimensionem longiùs à vero deflexisse eum dixerimus? Omneis simul dictos locos à librariis corruptos esse suspicarer; ni manifestum de 15 illis millibus passuum exstaret indicium, atque testimonium apud Strabonem. in quo quum tam manifestus deprehendatur; haud facilè ceterorum

rum suspicionem effugere poterit. Aliâ quoque dimetiendi ratione usum fuisse Cæsarem, quàm alios rerum scriptores, minutioribusque milliaribus, opinarer; ni æquale dedisset spatium meridionali Britanniae lateri, ac regionibus Galliae, quæ à Rheno ad Mosam, sive ad Scaldem protenduntur. quâ in re manifestissimus ejus satis dilucidè adparet error. Quin etiam, uti in iis, quæ modò dicta sunt, veram intervallo-
 10 rum mensuram excessit; ita in aliis defecit. sic namque comment. v trina hiberna, Ciceronis, Sabini, ac Labieni, l inter se millibus passuum distare tradidit: quæ Lxx minimùm millibus ab invicem distita fuisse, suprà in Nervii demonstravi. Ex his igitur universis quum satis manifestum fiat, errasse sæpius in
 20 locorum dimensionibus Cæsarem; Strabonis potius amplectamur fidem; ut qui haud semel in Galliae descriptione satis apertè prodit, alios etiam se, præter Cæsaris commentarios, legisse de his oris auctores: maneatque scriptio ejus incorrupta, ut vulgò hætenus in cunctis exemplaribus lecta est, in hæc verba: πολλή μὲν, & τοσαύτη δὲ, ὅσων οἱ συγγραφεῖς εἰρήκασι, τετρακισχίλιων σταδίων. Quibus verbis nullius alius hominis, quàm Cæsaris reprehendere voluit errorem. Ac de longi-
 30 tudine quidem hujus silvæ satis refutatus est Cæsar. nunc porrò videndum, an tanta fuerit ipsa silva, quantam describit Strabo. quidpe errorem istum de 10 millibus passuum si removeas, solosque nationum fineis perpendas, in quibus silvam collocat Cæsar; multo minori spatio hic circumscripsisse eam videtur, quàm
 40 Strabo. Vnos equidem ille nominat Treveros. at quia hinc ad Scaldem usque & Morinorum paludeis eandem extendit; Condrusos quoque, Segnos, Cæraefos, Pæmanos, & Eburones, Atuátucos item, atque Nervios, horumque clienteis, Centronas, Grudios, Levácos, Pleumosios, atque Gordunos, eum intellexisse, haud dubitandum est. per horum quidpe fineis transeundum est, si à Rheno amne, & extremis Treverorum finibus, ad Scaldem Morinosque contendas. De Eburonum silvis crebram Cæsar facit mentionem. ut comment. v; ubi Eburones Atuátucam
 50 obsederant: *At hostes, postquam ex nocturno fremitu, vigiliisque, de profectioe eorum senserunt; collocatis insidiis bipartitò in silvis, opportuno atque occulto loco, à millibus passuum circiter duobus, Romanorum adventum expectabant.* & paullo pòst: *Pauci ex prælio elapsi, incertis itineribus, per silvas ad T. Labienum legatum in hiberna perveniunt.* & comment. vi, de Ambiorige, Eburonum rege: *Sed hoc quoque factum est, quòd adificio circumdato silvâ (ut sunt ferè domicilia Gallorum; qui, vitandi æstus causâ, plerumque silvarum ac fluminum petunt proquinitates) comites, familiaresque ejus, angusto in loco, equitum nostrorum vim paullisper sustinuerunt. iis pugnantibus, illum in equum quidam ex suis intulit. fugientem silvâ texerunt.* Eodem comment. infra: *Germani, desperatâ expugnatione castrorum (ad Atuátucam in Eburonibus) quòd nostros jam constitisse in munitionibus videbant, cum eâ prædâ, quam in silvis deposuerant, trans Rhenum sese receperunt.* Mox postea, de Ambiorige: *Atque ille latebris, aut silvis, aut saltibus, se eriperet.* De Atrebatium silvis sic Hirtius, dicto libro: *Quum quæreretur Cæsar, quo loco multitudo esset*
 60 *Bellovacorum, quodque esset consilium eorum; inveniebat, Bellovacos omnes, qui arma ferre possent, in unum locum convenisse; itemque Ambianos, Aulercos, Caletes, Vellocaffes, Atrebates, locum castris excelsum, impeditâ circumdatum palude, delegisse; omnia impedimenta in ultiores silvas contulisse.* Ulteriores istæ silvæ haud dubiè fuère Atrebatium; qui ultimi dictorum modò populorum. nam Nervii hoc bello non implicabantur. Apud Nervios item fuisse silvas, testatur Cæsar, comment. v: *Longius prosequi veritus, quòd silvæ paludesque intercedebant.* & comment. ii: *Nervii antiquitus, quum equitatu nihil possent, quò facilius finitimorum equitatu, si prædandi causâ ad eos venisset, impedirent; teneris arboribus incisis atq; inflexis, crebrisque in latitudinem ramis enatis, & rubis senti-
 70 busque interjectis, effecerant, ut instar muri hæc sepes munimenta præberent.* Hæc apud Cæsarem Strabo legit, atque in universum, ut suprà notatum, cunctis Arduennæ silvæ incolis tribuit. De rubis autem ac sentibus quod Cæsar in Nervii refert; id ille Menapiis adscribit, his verbis: *Τελευταῖοι δὲ Μενάπιοι, τὸ ἐκβολῶν ἐφ' ἑκάτερα τῷ ποταμῷ κατοικῶντες ἔλη, καὶ ὄρυμνος, καὶ ὑψηλῆς, ἀλλὰ πυκνῆς ὕλης, καὶ ἀκαταδάσους.* hoc est: *Ultimi sunt Menapii, ex utroque ostiorum fluminis latere paludeis accolentes atque saltus, non proce-
 80 rarum equidem, at densarum, spinosarumque arborum.* quo argumento, omnem Arduen-

nam silvam ejusmodi arboribus confitam fuisse, Strabo videtur censuisse. De densitate etiam arborum sic Cæsar comment. 1v: *Menapii omnes se in densissimas silvas ab-*
diderant. & comment. vi: *Erant Menapii propinqui Eburonum finibus, perpetuis palu-*
dibus silvisque muniti: id est; silvis paludes cinctæ, quasi perpetuo nexu inter se con-
 tinuabantur. De Morinorum paludibus sic comment. 1v: *Cæsar postero die T. La-*
bienum legatum, cum his legionibus, quas ex Britannia reduxerat, in Morinos, qui re-
bellionem fecerant, misit. qui, quum, propter siccitates paludum, quò se reciperent, non
haberent, (quo perfugio superiore anno fuerant usi) omnes ferè in potestatem Labieni ve-
nerunt. In superioris anni commentario, qui ordine est tertius, sic scriptum reli-
 quit: *Paludes habebant: eò se suaque omnia contulerunt.* Hæc omnia Strabo, a- 10
 pud Cæsarem lecta, Arduennæ silvæ in commune tribuit, his verbis: *Αὐτοὶ δὲ κα-*
τέδωκον εἰς τὰ βάθη πανοίκιοι, νησιδία ἔχοντες ἐν τοῖς ἔλεσιν. ἐν μὲν οὖν ταῖς ἐπομβρίαις ἀσφα-
λῆς τὰς Φυγὰς εἶχον· ἐν δὲ τοῖς αὐχμοῖς ἡλίσκοντο ῥαδίως. id est: *Ipsi verò omnia sua*
in profunda silva abscondebant, insulas habentes in paludibus parvas. ac pluvio qui-
dem tempore tutum illic perfugium habebant: siccitatibus autem obortis, faciliè capie-
bant. Sed de Menapiorum pariter ac Morinorum silvis, sic Cæsar in fine com-
 ment. v: *Eodem ferè tempore Cæsar, etsi prope exacta jam ætas erat, tamen, quòd, omni*
Galliâ pacatâ, Morini, Menapiique supererant, qui in armis essent; neque ad eum
umquam legatos de pace misissent: arbitratus, id bellum celeriter confici posse, eò exer-
citum adduxit. qui longè aliâ ratione, ac reliqui Galli, bellum gerere instituerunt. 20
nam, quòd intelligebant, maximas nationes, quæ prælio contendissent, pulsas, supera-
tasque esse; continenteisque silvas ac paludeis habebant: eò se, suaque omnia contule-
runt. ad quarum initium silvarum quum pervenisset Cæsar, castraque munire institu-
isset; neque hostis interim visus esset; dispersis in opere nostris, subito ex omnibus par-
tibus silvæ evolaverunt, & in nostros impetum fecerunt. nostri celeriter arma cepe-
runt, eosque in silvas repulerunt; & compluribus interfectis, longiùs impeditioribus
locis sequuti, paucos de suis deperdiderunt. Reliquis deinceps diebus Cæsar silvas cade-
re instituit. & ne quis inermibus, imprudentibusque militibus ab latere impetus fieri
posset; omnem eam materiam, quæ erat caesa, conversam ad hostem collocabat, &
pro vallo ad utrumque latus exstruebat. Incredibili celeritate magno spatio paucis die- 30
bus confecto; quum jam pecus, atque extrema impedimenta ab nostris tenerentur, ipsi
silvas densiores peterent; ejusmodi tempestates sunt consecuta, uti opus necessariò inter-
mitteretur; & continuatione imbrium, diutiùs sub pellibus milites contineri non pos-
sent. Itaque, vastatis omnibus eorum agris, vicis, adificiisque incensis, Cæsar exerci-
tum reduxit; & in Aulercis, Lexoviiisque, reliquis item civitatibus, quæ proximè
bellum fecerant, in hibernis collocavit. Hec omnia Dio, apud Cæsarem lecta, in
 hæc verba retulit, lib. xxxix: *καὶ μετὰ τὸ πρὶν τὸ Μωρενῆς, καὶ πρὶν Μενάπιδας, ὁμό-*
ρως σφίσιν ὄντας, ἐστράτευσε. περὶ καὶ αὐτὰς ἐκ τῶν περὶ καὶ αὐτὰς ἀσφαλῆς αἰ-
ρήσιν ἐλπίσας. ὁ μὲντοι καὶ ἐχθρὸς αὐτοῖς τινὰς ἔτε γὰρ πόλεις ἔχοντες, ἀλλ' ἐν καλύβαις δια-
τρίοντο, καὶ τὰ τιμιώτατα ἐς τὰ λασιώτατα τῶν ἐλῶν ἀνασκευασάμενοι, πολὺ πλεῖον τῶν περὶ 40
μίσαντας σφίσι τῶν Ῥωμαίων ἐκάνκωσαν, καὶ αὐτοὶ ἐπάθον. ἐπεχείρησε μὲν ὁ Καῖσαρ καὶ ἐς αὐτὰ τὰ
ἐλθὼν, τὴν ὑλὴν τέμνων, περὶ αὐτὰς ἀπὸ πρὸς δὲ, διὰ τε τὸ μέγεθος αὐτῶν, καὶ διὰ τὸ πρὸς
χειμῶνα εἶναι, ἀπανέστη. Id est: Post hæc in Morinos, horumque finitimos Menapios ar-
ma convertit: quos & his antè gestis terrore se occupaturum, & non magno cum negotio de-
bellaturum arbitrabatur. quamquam nullam eorum partem subegit. quidpe quum non in
opidis, sed in tuguriis habitent, in paludeis, densissimis silvis obsitas, omnibus, quæ
cara habebant, absconditis, plus damni Romanis laceffentibus intulerunt, quàm ipsi ac-
ceperunt. Tentavit equidem Cæsar ad ipsas paludeis, silvâ incisâ, progredi. sed ob ma-
gnitudinem earum, tum quòd hiems jam adpetebat, re desperatâ destitit.

Ex his igitur tot ipsius Cæsaris testimoniis quum pateat, omneis pariter hasce 50
 regiones fuisse saltuosas; haud ineptè Strabo unam esse perpetuam silvam judicavit
 ARDUENNAM; in plureis parteis, atque nationes distractam: quemadmodum
 Hercynia silva, trans Rhenum, per omnem Germaniam diffusa, non modò in
 plureis parteis, sed plura etiam, ut suo loco referetur, nomina distributa fuit. Sta-
 tuamus igitur, rectè ac peritè de Arduennæ silvæ magnitudine sensisse Strabonem.
 qui

qui sanè haud leviter nec supinè de eâ inquisivisse existimandus, antequàm tantum reprehendere auctorem in animum induxerit. Ceterùm controversiis omnibus discussis, vera denique silvæ magnitudo indicetur. Dispersa fuit per fineis Trevi-
 10 rum, Tungrorum, Sunicorum, Vbiorum, Gugernorum, & partem Batavorum ex-
 tra insulam, item per Menapiorum fineis, Morinorum, Bethasiorum, Sveconorum,
 Nerviorum, Atrebatium. Summa ejus longitudo fuit inter ortum & occasum, à
 Mosellæ confluente ad extremos Atrebatium fineis & litus oceani, millium passu-
 um ccxL. latitudo maxima inter meridiem & septentriones ab Mediomatricorum
 confinio ad Vahalem usque, millium passuum CL. Reliquiæ ejus hodièque in-
 20 gentes passim dicto terrarum tractu manent: maximè verò in Westraviâ, in Tre-
 verico Leodiacensique episcopatibus, in ducatu Luceburgiensi, & cis Mosam.
 Nomen quin etiam antiquum in parte obtinet, longè latèque ad utramque Mosæ
 ripam dispersum: vocaturque Picardis ac Wallonibus vulgò *L'Ardenne*.

CAP. XXXIX.

De SILVA VOSEGA; quæ & VOSAGA, & VASAGA:
 item de MONTE VOSEGO; qui & VO-
 20 SAGVS, & VASAGUS.

ARduennæ silvæ à meridie continuabatur alia ingens silva, VOSEGA, si-
 ve VOSAGA, à monte VOSEGO, seu VOSAGO, cui supersterneba-
 tur, dicta. neque enim adfentior illis, qui *Vogesium* Cæsaris, & *Vosagum*
 aliorum auctorum, diversissima esse contendunt; *Vogesium*que arbitrantur esse *Voce-*
rium Taciti; de quo in Helvetiis dictum. Primum omnium ego nego vocem *Vo-*
geso, quæ in vulgatis Cæsaris exemplaribus legitur, sanum genuinumque montis es-
 se vocabulum; sed mendosum, & ab imperitis incuriosisque librariis vitiatum: pro
 quo restituendum *Vosago*. Hoc verò probo, tum antiquis exemplaribus manuscri-
 30 ptis, tum ipsius montis silvæque descriptione, ex veterum auctorum monumentis fa-
 ctâ. Verba Cæsaris, comment. IV, ut vulgata referunt exemplaria, hæc sunt: *Mosa*
profluit ex monte Vogeso, qui est in finibus Lingonum. et sic quidem etiam in uno exem-
 plari manuscripto legi, quod est in bibliothecâ publicâ Academiae Oxoniensis. At
 ibidem in collegio Mertonensi, item in collegio corporis Christi, manuscripta exem-
 plaria disertissimis habent literis vocem *Vosago*. cum quibus convenit Græcus com-
 mentariorum Cæsaris interpres; apud quam sic: *ὁ δὲ Μόσῃς ποταμὸς ἀπὸ μὲν τῆς Βοσῆ-*
κας ὄρεος & Λιγγωνικῆς κατὰ πρῶτον. id est: *Mosa fluvius à Voseco monte, qui est in finibus*
Lingonum, profluit. Hinc in tabulâ itinerariâ silva depicta conspicitur, inter viam,
 quæ est ab Argentorato ad Divodurum Mediomatricorum, & Rhenum amnem, in
 40 longitudinem à Magontiaci ad usque Argentoratum propemodum extensa, cum hac
 inscriptione: SILVA VOSAGUS. Tabulæ consentiens Nithardus, lib. III, post-
 quàm Ludovici & Caroli adversus Lotharium apud Argentoratum ictum fœ-
 dus narravit; discessum eorum his subjicit verbis: *Quibus peractis, Ludovicus Rheno-*
tenus, per Spiram; & Karolus juxta Wasagum, per Wizenburg, Warmaciam iter di-
rexerit. & paullo post: *Et Karolus quidem per Wasagum iter difficile ingressus.* Lon-
 gè etiam supra Argentoratum extensam fuisse eandem silvam, ex aliis ejus sæcu-
 li discimus monumentis. Theodericus, Francorum rex, qui regnum iniit an-
 50 no Christi MCCXX, in privilegio dato XII Julii, anno regni sui III: *Venerabi-*
lis vir Perminius, gratiâ Dei episcopus, nostris temporibus, cum monachis suis, Deo
inspirante, pro euangelio Christi, peregrinatione susceptâ, monasterium virorum in ere-
mo vastâ, quæ Vosagus appellatur, in pago Alsacensi, in loco, qui vocatur Vivarius
peregrinorum, qui antè appellatus est Murbach, in allodio fidelis nostri Ebrohardi comitis,
cum ipsius adjutorio, Deo donante, conatus est construere. Auctor vitæ Ludovici Pii, cap.
 XIV: *Lotharius Merlegium villam devenit, & Vosagum per Mauri monasterium transit,*
& Mediomatricum, qui alio nomine Metti vocatur, pervenit. Et antea de ipso

Ludovico, capite XIII: Dehinc imperator in parteis Rumerici montis per Vosagum transit: ibique piscationi atque venationi, quam diu libuit, indulgit. Item antea, sub anno MDCCCXXI: Inde digrediens, Aquas Grani repetiit: & inde, per Arduennam, usque ad Rumerici montis altitudinem, Vosagique letissimam vastitatem, totum quod superfuit æstivi & autumnii temporis, transegit. Et alibi: Ipse autem, Vesagi lastra sectaturus, venatum petit. Interea venatione ibidem, juxta morem Francorum, expletâ; cum, hiemem exacturus, Aquas Grani reverteretur. Item postea: Dimissis ergo legatis, imperator, exercitio venandi, se commisit Vesagi secretis. Aimoinus lib. IV. cap. CIX: Ipse imperator Ludovicus paululum Noviomagi remoratus, Aqua Grani reversus est: & post paucos dies per Arduennam silvam iter faciens, Treveros, & Mettos venit. indeque Rumerici castellum 10 petens, reliquum æstivi caloris, & autumnii dimidium exercitatione venatoriâ in Vesagi saltu atque secretis exegit. Cap. CXIII: Sacro paschali festo solenniter Aqua Grani celebrato, arridente jam vernâ temperie imperator venandi gratiâ Noviomagum profectus, legatos Bulgarorum circa medium Majum Aqua Grani venire præcepit. Et mox: Audita legatione, dimissoque conventu, in Vesagum ad Rumericum montem venandi gratiâ profectus. Gregorius Turonensis, lib. X. cap. X: Dum ipse Gunthramnus rex per Vesacum silvam venationem exerceret, vestigia occisi bubuliprehendit. In illis igitur locis, supra citatis, Wizzunburg, hodiè vocatur Weissenburg, in inferiore Elsatia ad Luterum amnem: Murbach eodem nomine manet, in superiote Elsatia, ad flumen Laucam: Mauri monasterium hodiè in comitatu Feretensi, ad amnem, qui in Helellum flumen, 20 duobus millibus passuum infra Mulhusium, defluit, vulgò dicitur Moersmünster, & quibusdam corruptè Maasmünster. ab hoc XXIV millibus passuum, versùs occasum solis æstivi, dissitum est opidum, Gallicè Remiremont, Germanicè Rumersberg dictum, Mosellæ amni adpositum: quod haud dubiè nomen servat Rumerici montis. ab hoc porrò in occasum versùs XXXVII millibus passuum abest fons Mosæ, perpetuo montium jugo, & silvarum tractu interjacentibus. ex quâ locorum vicinitate nemini dubitare licet, Vosagum, sive Vosicum Cæsaris, & Vosagum tabulæ itinerariæ, aliorumque auctorum, item Vosacum Gregorii, unum idemque esse nomen, unam eandemque rem designans; nempe montem cum silvâ. Nomen autem id etiam nunc eodem terrarum tractu permanet; licet 30 temporis longinquitate detortum, accolarumque variis dialectis variatum. Prope Mosæ fonteis est cœnobium, vulgari vocabulo Gallis Voyge, sive Voyse; ingensque inter Mosam & Mosellam amneis opidumque Rumersberg silva, montibus superstrata, vulgò La forest, sive Le bois de la Voyse dicta; id est, Silva Vosensis. quod antiquum esse, non modò hujus silvæ ac montis, sed totius tractus supra descripti vocabulum, è priscis Francorum annalibus claret. sic enim Frodoardus, anno MDCCCXXVI: Hungari quoque Rheno transmeato, usque in pagum Vozinsem, pradis, incendiisque deserviunt. Ex ipsius postmodum montis ac silvæ vocabulo haud dubiè cœnobio nomen inventum. Ab cœnobio XII millibus passuum, in meridiem versùs, distat vicus Voyseu, ad initium dictæ silvæ 40 Vosensis. hinc porrò versùs meridiem, à millibus passuum XX, opidum est Voyssy. Feris dictam silvam abundare, egomet iter per has oras faciens, summâ cum jocunditate fructuque, expertus sum. Mons ipse, cui silva superfusa, Burgundiam hodiè à Lotharingiâ separans, vulgò dicitur Mont de faucilles, & Montaigne de Bourgoigne. Porro à Mosellæ fontibus, qui XXVIII millibus passuum ab opido Rumersperg absunt, continuum jugum, perpetuaque in eo silva, in septemtriones versùs, ad opidum usque Keiserslautern procurrunt, Lotharingiam ab Elsatia dirimentia; quibus vocabulum vulgare, ex antiquo venationum usu, Auf der Forst: quasi dicas, In venatu. forst quidpe est venatus, sive saltus, in quo venationes exercentur. unde etiam nunc Gallis atque Anglis saltus dicitur forest. Ad 50 initium dicti jugi, ea vallis, in quâ opidum est Moersmünster, vulgò nunc adpellatur Wasst; vocabulo haud dubiè veteris Wasagi nominis monumentum servante. In inferiore Elsatia, ad idem jugum, haud procul Tabernis Elsaticeis, arx est, baroniæ titulo insignis, vulgari vocabulo Geroltzeck im Wasigaw. inter hanc & supra nominatum opidum Weissenburg, duo sunt vici, Wasenburg & Wasenstein. A Vosago, sive Vasago cunctis

cunctis nomina esse quæsitæ, haud dubium est. Hinc etiam regio ipsa, ad utrumque montis Vosagi latus, ad opidum usque *Zweipruck*, vulgò dicitur hinc Lotharingis *Le país de Vosgues*, illinc Germanis *Das Wasgaw*: quasi dicas Latine *Pagum Vosagensem*. *gam* quidpe & *gōw* significant *pagum*, id est, *tractum regionis*. Ex his igitur jam patet *VOSAGUM*, & *VOSACUM*, *VOSEGUM*, & *VOSECUM*, item *VASACUM*, unius ejusdemque rei esse vocabulum, pro variarum dialectorum ratione variè formatum. Quòd autem Cæsar *Vosegum montem* unis Lingonibus attribuit, quorum caput, quondam *Andomatunum*, nunc dicitur *Langres*; id nihil mirum negligentiae ejus, quam in aliis jam sæpius notavi, atque incuriae potius, 10 quàm errori, aut ignorantiae id adscribendum. Hoc ei dicto loco instituti fuit, non uti montis Vosagi integrum tractum curatius describeret, sed uti fonteis Mosæ amnis, de quo ei præcipuus sermo, certo situ indicaret. Poterat igitur rectius sic scripsisse: *Mosæ oritur in finibus Lingonum, ex monte Vosego*. Ceterò silvam in hoc monte ingentem & ipse describit Cæsar, comment. 1: ubi de militibus suis, Ariovisti, Germanorum regis, adventum expavescentibus sic scribit: *Qui se ex his minùs timidos existimari volebant; non se hostem vereri, sed angustias itineris, & magnitudinem silvarum, quæ inter eos atque Ariovistum intercederent, aut rem frumentariam, ut satis commodè supportari posset, timere dicebant*. Cæsar enim tunc cum exercitu agebat in Lingonibus; quo Helvetios è prælio fugienteis prosequutus erat: Ariovistus au- 20 tem in extremis Sequanorum versùs Rhenum finibus; ut suprà ostensum.

Quod ad nomen hujus silvæ attinet, quod in tabulâ, & aliis posterioris ævi scriptoribus, masculino genere *VOSAGUS*; vereor, uti satis sine barbarismo, istius ævi scriptoribus frequenti: opinorque, quum & jugum, & silva, rectè superioribus scriptoribus dicerentur *MONS VOSEGUS*, & *SALTUS VOSEGUS*, vel *VOSAGUS*; posteriores auctores, pro voce *saltus*, sine mutatione generis in voce *Vasagus*, adjecisse vocem *silva*: quum dicendum foret; *SILVA VOSEGA*, & *VOSAGA*, sive *VASAGA*.

CAPUT XL.

30

De amnibus citerioris Germaniæ.

AMnium, qui Germanorum cis Rhenum fineis attigerunt, primus atque maximus est *RHENUS*; ipsam Germaniam citeriorem ab ulteriore dispe- scens: antiquissimis Græcorum pariter ac Romanorum scriptoribus inco- gnitus. nam qui Aristotelis operibus nomen ejus immiscent, opidò quàm im- peritè faciunt. Fragmentum quoddam, inter alia, admirandis ejus subjicitur tale: *ῬῆνⓄ καὶ ἸσρⓄ οἱ ποταμοὶ ὑπ' ἄρκτω ῥέουσιν, ὁ μὲν Γερμανὴς, οἱ δὲ Παίονας τῷ θρακείῳ καὶ Θέρξῃ μὲν ναυσίπλορον ἔχουσι τὸ ῥεῖθρον, τῷ δὲ χειμῶνι παγέντες ὑπὸ κρύεσσι, ἐν πεδίῳ χή- 40 ματι καθιππεύονται*. At quis umquàm Herodiani legit historias, qui non agnoscat, hæc ejus esse? sic enim ipse lib. vi: *Μέγιστοι γὰρ δὴ ἔσται ποταμῶν ὑπ' ἄρκτω ῥέοντες, Ῥῆνός τε καὶ ἸσρⓄ. ὁ μὲν Γερμανὴς, ὁ δὲ Παίονας τῷ θρακείῳ. αἱ Θέρξῃ μὲν ναυσί- πλορον ἔχουσι τὸ ῥεῖθρον, διὰ βάθος τε καὶ πλάτος. τῷ δὲ χειμῶνι, παγέντες ὑπὸ τῷ κρύεσσι, ἐν πεδίῳ χήματι καθιππεύονται. ἀντιτυπὲς δὲ ἔσται καὶ τὸ ῥεῖθρον γίνεται τὸ πότε ῥεῖ- θρον, ὡς μὴ μόνον ἰππῶν ὀπλάς καὶ ποσσὶν ἀνθρώπων ἀντέχειν, ἀλλὰ καὶ τὰς ἀρύσας θέλον- 50 τας, μὴ κάλπειν ἐπ' αὐτῷ, μηδὲ κοῖλα σκεύη φέρειν, πελέκει δὲ καὶ δολικέλλας. ἢ ἐκκό- ψαντες, γυμνόν τε σκεύος ἀράμφοι τὸ ὕδωρ, φέρουσιν ὡς περ λίθον. φύσις μὲν δὴ τῶν ποταμῶν αὕτη*. Hoc est: *Hi enim maximi amnium sub septentrione feruntur, Rhenus ac Danu- bius: quorum alter Germanos, alter Pannonios præterfluit: atque æstate quidem navigabi- les sunt, altissimo latissimoque alveo: per hiemem concreti gelu, camporum in morem perequitantur. Est autem adeò alvei solida glacies, uti non equorum ungulis tantum, pedibusque virorum subsistat; sed qui hausturi inde sunt, non tam urnas aut vasa alia se- cum afferant, quàm secureis ac dolabris; ut casam inde aquam sine vase ullo, veluti lapidem, asportent. Atque hæc quidem horum amnium est natura*. Manifestò igitur vel ex hoc fragmento adparet, omnia illa, quæ fragmentorum vice Aristotelis operibus

in novissimis editionibus adjecta (neque enim in veteri aliquo exemplari reperio) ex variis auctoribus hinc inde esse compilata. ac fortè ab initio in commentationibus interpretum tamquàm pro auctario τ̄ θαυμασίων ἀκρομάτων posita fuerunt: postea verò ab imperito aliquo censore in ipsum auctoris textum collata. Germanorum nomen Aristoteli ceterisque ejus ævi Græcis incognitum fuisse, suprà demonstratum est. Primus igitur auctorum, quorum monumenta nobis supersunt, Rhenum retulit Iulius Cæsar, in commentariis de bello Gallico. Descripsit autem eum sic, comment. IV: *Rhenus oritur ex Lepontiis, qui Alpeis incolunt; & longo spatio, per fines Nemetum, Helvetiorum, Sequanorum, Mediomatricorum, Triborum, Trevirorum, citatus fertur: & ubi oceano appropinquat, in plures diffluit par-* 10 *teis, multis ingentibus insulis effectis (quarum pars magna à feris barbarisque nationibus incolitur; ex quibus sunt, qui piscibus atque ovibus avium vivere existimantur) multisq; capitibus in oceanum influit.* Post Cæsarem omnes ferè auctores, Græci juxtà atque Latini, scriptis suis eum celebrarunt. In his Tacitus breviter sic eum describit, in libro de Germaniâ: *Rhenus Rhaticaram Alpium inaccesso ac precipiti vertice ortus, modico flexu in occidentem versùs, septentrionali oceano miscetur.* Dio lib. xxxix: *ὁ δὲ Ῥῆνός ἀναδίδωσι μὲν ἐκ τῆς Ἀλπεων τῆς Κελτικῶν, ὁ λίγον ἔξω τῆς Ῥαιτίας· περὶ χωρῶν δὲ Ἰππὶ δισμῶν, ἐν ἀραγαρῶ μὲν τὴν τε Γαλατίαν, καὶ τὰς ἐποικίλλας αὐτὴν, ἐν δὲ ξιῶ δὲ τὰς Κελτὰς διασπείρουσιν· καὶ τελευτῶν ἐς τὸν Ὠκεανὸν ἐμβαλάει.* id est: *Rhenus ex Alpibus Celticis paullo extra Rhatiam oritur. profluens inde versùs occidentem, ad sinistram Galli-* 20 *am ejusque incolas, ad dextram Germanos determinat: tandemque in oceanum influit.* Mela lib. III, cap. II: *Rhenus, ab Alpibus decidens, prope à capite duos lacus efficit, Venetum & Acronium. mox diu solidus & certo alveo lapsus, haud procul à mari huc & illuc dispergitur.* Tacitus annal. II: *Rhenus uno alveo continuus, aut modicas insulas circumveniens, apud principium agri Batavi velut in duos amnes dividitur; servatque nomen & violentiam cursus, quâ Germaniam prævehitur, donec oceano misceatur: ad Gallicam ripam latior & placidior adfluens. verso cognomento Vahalem accola dicunt: mox id quoque vocabulum mutat Mosâ flumine; ejusque immenso ore eundem in oceanum effunditur.* Virgilius Æneid. VIII:

Extremique hominum Morini, Rhenusque bicornis.

Ex Tacito maximè atque ex Malâ patet, unum tantum amnis fontem agnovisse priscos Romanos. hodiè tamen duo noscitantur ortus, duoque alvei, cognomentis *anterior & posterior*, XLIII millia passuum separatim fluentes. Errant quàm vehementissimè, qui de his loquutum Maronem existimant. Ceterum *modicas insulas* Tacitus intelligit eas, quæ passim per omnem amnis defluxum, quemadmodum in quovis alio flumine, crebræ conspiciuntur, antequàm is in duos amnes ad principium agri Batavi dividatur. *Prope à capite*, inquit Mela, *duos lacus efficit, Venetum & Acronium.* nempe post xc millia passuum. Si rectè ordinem, quod arbitror, observavit Mela; *VENETUS LACUS* is est, qui nunc *Constantiensis*, ab urbe *Constantiâ*, & *Podamicus*, ab opido *Podmen*, vulgò vocabulo detorto *der Bodensee* vocatur: *ACRO-* 40 *NIUS* autem is, quem *inferum* adpellant; vulgò *der Vnter see*; & *Celler see*, id est, *Lacus Cellensis*, ab opido *Cellâ*. Ordinem Melam pervertisse, arguunt ii, qui *Acronium* interpretantur *Constantiensem*: nullâ ratione, nullo argumento allato, quo id probent. unde, quanta his habenda sit fides, cogitent alii. unus certè Mela hæc duo nomina refert. Plinio lib. IX, cap. XVI, hujusque epitomatori Solino, cap. XXIV, *Constantiensis* adpellatur *BRIGANTINUS*; haud dubiè à *Brigantio*, *Vindelico-* rum, ut vocat Strabo lib. IV, seu, ut malè Ptolemæus, *Rhætorum* opido; quod nunc est *Bregenz*. Marcellinus, lib. XV, lacum ipsius opidi nomine adpellat *Briganti-* am; barbaro ejus sæculi more. Describit autem ita: *Inter montium celsorum amfractus,* 50 *impulsu immani Rhenus discurrens, extenditur per Lepontios; perque deciduas cataraçtas inclinatione perniti funditur ut Nilus, torrente ab ortu protinus primogenio, copitis aquarum propriis irruenti cursu simplici. jamq; adjutus nivibus liquatis ac solutis, altaq; divortia riparum adradens, lacum invadit rotundum & vastum, quem Brigantiam accola Rheus appellat, perque CCCCLX stadia longum, parique penè spatio latè diffusum, horrore silvarum squalentium inaccessum (nisi quâ vetus illa Romana virtus, & sobria iter composuit latum) barbaris*

baris & naturâ locorum, & cæli inclementiâ refragante. Hanc ergo paludem spumosis stre-
pendo verticibus amnis irrumpens, & undarum quietem permeans pigram, mediam velut
finali intersecat libramento: & tamquàm elementum perenni discordiâ separatum, nec au-
cto nec imminuto agmine, quod intulit, vocabulo & viribus absolvitur integris, nec
contagia deinde ulla perpetuens, oceani gurgitibus intimatur. quodque est impendiò mi-
rum; nec stagnum aquarum rapido transcurso movetur; nec limosâ subluvie tardatur
properans flumen, & confusum misceri non potest corpus: quod, ni ita ipse doceret a-
spectus, nullâ vi credebatur posse discerni. Paludem heic adpellat Marcellinus la-
cum Brigantinum, suo more, ut & Lemantum lacum eodem libro infra; quum
10 re verâ lacus sint limpidissimis altissimisque aquis. Strabo dicto lib. IV: καὶ ὁ
Ῥῆνός τε εἰς ἑλὴ μεγάλα, καὶ λίμνῳ ἀναχέεται μεγάλῳ: id est: *Rhenus quoque in
magnas paludeis, magnumque lacum effunditur*. Et lib. VII; post narrationem de Bo-
johæmo Hercyniâ silvâ incluso: Ἔστι δὲ πλεονέκων αὐτῆς ἢ τε τῶ Ἰστροῦ πηγῇ, καὶ ἡ τῆς
Ῥῆνης, καὶ ἡ μεταξὺ ἀμφοῖν λίμνη, καὶ τὰ ἑλὴ τὰ ἐκ Ῥῆνης διαχεόμενα: ἐστὶ δὲ ἡ λίμνη, τὴν
μὲν περιμέτρον πεδίων πλεονέκων ἢ τὸν Ἰστροῦ δὲ ἐγγὺς σ. ἔχει δὲ καὶ νῆσον, ἣν ἐχρήσατο ὁ Ῥ-
μῆγε Τίβεριος, ναυμαχῶν πρὸς Οὐινδελικῆς. Hoc est: *Prope hanc regionem sunt or-
tus Istri ac Rheni, & lacus inter utrosque situs, & paludes à Rheno effusa. lacus in am-
bitu habet stadia amplius ccc; trajectus verò prope cc. habet & insulam, quâ pro
receptaculo usus est Tiberius, navali pugna cum Vindelicis certans*. Lacus hic est idem,
20 qui Melæ Venetus, Plinio ac Solino Brigantinus adpellatur: paludes verò sunt eæ
aquæ, quas *Acronium* vocat lacum Mela. ac sanè veriùs sunt heic paludes, haud
profundis aquis, quàm lacus. Summa lacus Brigantini longitudo re verâ est
millium passuum XL: latitudo maxima VI. quòd si longitudinem per dictas pa-
ludeis, id est, lacum Cellensem, à Brigantio ad opidum *Stain* agas, erunt mil-
lia XLIII. unde patet in quantum Strabo ac Marcellinus in dimensione lacus ab-
erraverint. Insula, quâ Tiberius pro receptaculo usus contra Vindelicos pugnans,
opidum hodiè sustinet, vulgari vocabulo *Lindaw*. Iter Romanum propter lacum
est id, quod suprâ in Helvetiis explicui, per *Brigantium, Arborem felicem, Fineis*, ad
30 *Vitodurum, Vindonissam & Augustam Rauracorum* ducens. Cæsar & lacum & palu-
deis ignorasse videtur. nam neque in descriptione Rheni, comment. IV, neque
in designatione Helvetiorum finium, com. I, eorum meminit. De Helvetiis sic
ait: *Vndique loci naturâ Helvetii continentur: unâ ex parte, flumine Rheno, latissimo atque
altissimo, qui agrum Helvetium à Germanis dividit; alterâ ex parte, monte Iurâ
altissimo, qui est inter Sequanos & Helvetios; tertiâ, lacu Lemano, & flumine Rhodano,
qui provinciam nostram ab Helvetiis dividit*. Certè haud minor erat Brigantinus lacus,
quàm Lemanus; ideòque non magis prætereundus. Ceterùm quòd Tacitus Rhe-
num ait *modico flexu in occidentem versùs septentrionali oceano misceri*; id de uni-
verso ejus cursu, à fonte ad ostium, intelligendum. sic etiam Dio, loco suprâ
citato, à fontibus mox, versùs occidentem, inter Galliam Germaniamque fluere
40 eum tradit. nam licet interdum rectâ in septentriones tendat; nonnumquàm
etiam, ut inter Basiliam & Spiram, modico flexu in orientem æstivum vergat: ta-
men plurimâ ex parte in occidentem, aut modico flexu aut recto cursu defertur:
maximè verò inter lacum Brigantinum & Basiliam, inter Mogontiacum ac Bin-
gium, & inter divortium & oceanum. Cæsar, ut antè relatum, comment. IV,
Vbi oceano, inquit, *appropinquat, in plureis diffluit parteis*. nempe ad munimentum
Schenkianum. sic, sub initium ejusdem commentarii, *Tenchtheros & Vsiptes*
Rhenum transisse ait *non longè à mari*: quod ad idem amnis divortium factum, su-
prâ in Treviris ac Menapiis ostendi. sic Mela quoque, loco prædicto, Rhenum *haud
procul à mari huc & illuc dispergi* tradit. ubi immeritò reprehenditur à Iunio; quasi
50 parum id ex fide. sic idem Mela paullo antè, *prope à capite duos lacus amnem effice-
re* ait: ubi par tamen spatium illi, quod est à divortio ad oceanum. Ceterùm
Cæsar Rhenum ait *multas ingenteisque insulas efficere, multisque capitibus in ocea-
num influere*. at duas tantùm Cæsaris ævo fuisse amnis alveos, duoque ostia,
quibus una dumtaxat efficiebatur insula, quam Batavi coluerunt; suprâ satis
superque ostensum est. quapropter etiam meritò apud Strabonem, lib. IV, ab

Afinio Quadrato reprehenditur. *Φησὶ δὲ*, inquit Strabo de Afinio, *δίστομον εἶναι, μεμψάμενον τὰς πλείους λέγοντας*: id est; *Duo enim ait habere ostia; reprehendens eos, qui plura ei adscribunt.* Hinc verè etiam Virgilius;

Extremique hominum Morini, Rhenusque bicornis.

Ab initio equidem uno, solo, certoque alveo, atque ostio, quibus nomen genuinum R H E N U S, ut suprâ, sic infrâ etiam Germanos ab Gallis arcebat, donec tandem inter ea loca, in quibus nunc duo vici conspiciuntur, *Catwyk op see, & Noortwyk op see*, in oceanum effunderetur. At postquàm oceanus in hanc oram adeò violento impetu invecus, uti ab occasu Selandiam, quæ antè continens terra erat, in compluris insulas æstuariis, quod testatur Cæsar, dissecaret; ab septemtrionibus verò lacum ingentem, qui vulgò nunc dicitur *Snyder see*, efficeret: Rheni quoque, utpote ingentis fluvii, copiosissimæ aquæ retro actæ sunt; cumulataque supernè, campos humiles ac palustres implerunt. Hinc, sive ipsa concitata aquarum vis terram sinistra ripæ objacentem scidit, alveumque sibi paravit novum, quemadmodum in *Lecâ* postea tentavit; quò tandem à Civile Batavo effusus est amnis: sive accolarum industria, uti tanto malo obviarent, vel mederentur, partem Rheni in fossam manufactam (quemadmodum Corbulo postmodò in inferiore insulæ parte fecit) deduxit; quæ ex eventu V A H A L E S, vulgò accolarum lingvâ *Wale* (quidquid tandem vocabulum veteri Celtarum lingvâ significet: nam mihi nugari in re planè incertâ non libet) dicta est: cujus alveum, exitumque in Mosæ amnis ostium, suprâ descripsi. Quando id factum sit, haud facile dictu est. Iam antè Batavorum è Cattis in Galliam adventum exstitisse, inde patet, quòd Tacitus insulam eos Rheni amnis occupasse tradit. Atque tum verè *bicornis* dicebatur *Rhenus*. quo epitheto non modò Virgilius, sed posterioris etiam sæculi poëtæ, Aufonius & Claudianus, aliique auctores, Virgilium, ceu principem poëticæ Latinæ, imitantes, amnem adfecerunt. Ad Latine formatum vocabulum Vahalis quod attinet, variè id in variis Cæsaris exemplaribus manuscriptis notatum reperitur; *Vaccalus, Vacchalus, Vacalus, Vacalos, Valis, Vallis, Walis, Wallis*. quæ varietates satis apertè indicant, mendum in plerisque, vel fortè in omnibus hære. Ac primò equidem ratio nulla est, cur Cæsarem vocabulum hoc per W scripsisse credamus: quidpe licet vera hæc fuerit fluminis apud accolas pronuntiatio, licet item literis (quibus tamen incolas harum regionum Iulii Cæsaris ævo usos, haud temerè crediderim) ab iis sic notatum fuisse contendas: tamen Cæsar non Germanis, nec Gallis commentarios suos scripsit; sed Romanis hominibus; apud quos nulla hujus literæ notitia. Magis igitur reliquorum exemplarium litera V placet. Quæritur hinc jam de litterâ c; utrum ea rectè interposita sit, nec ne: siquidem à Tacito ac Servio omissa. Ego eam à Cæsare scriptam, & rectè quidem scriptam, judico. etenim quum Germanis vocabulum amnis patriâ lingvâ diceretur *Wael*, sive *Waal*, seu *Wahl*, unicâ syllabâ, in quâ *ae* & *aa* sunt diphthongi, nihil aliud sonantes, quàm *â* longiùs productum: rectè à Romanis interponebatur adspiratio *h*; unde Servio dicitur *Vahal*, Tacito *Vahales*. quum verò ipsa quoque adspiratio pleniori gutture, & tamquàm geminatò, ex antiquissimo gentium more proferretur; sonus ejus in adfinem literam Græcorum *χ*, id est, *ch* declinavit: unde pro *Vahal* factum *Vachal*, & Latinâ formatione *Vachalis*; ut est apud Sidonium Apollinarem in epist. III, libri VIII; & carm. XIII, & XXIII. unde etiam Cæsarem sic vocabulum id scripsisse judico. Tandem verò apud Romanos *ch*, abjectâ adspiratione, mutatum est in confine *c*; unde vocabulum *Vacalis*: quod apud eundem Sidonium legitur, in carmine v; nec non in quibusdam Cæsaris exemplaribus. Atque hæc tria vocabula veram genuinamque originis rationem habent: reliqua omnia sunt falsa, ab imperitis librariis, ut arbitror, supposita. Ne autem fabulam me tibi, aut nugas anileis narrare existimes, exempla consimilia ab oculis ponam. Nomen proprium viri apud Celtas fuit, *Lodwik*, sive *Ludwik*; quod Cæsar, comment. VII, Latino ore formavit *Litarivus*: vulgò hodiè à Latine loquentibus dicitur *Ludovicus*, vel *Lodovicus*. hoc antiqui Celtæ solebant adspirare *Hlodvik*: unde in antiquis Francorum Alemannorumque annalibus est *H L O D O V I C U S*. & quia adspiratio illa erat aliquanto productior tamquàm geminata; delapsus

lapsus est ejus sonus in *ch*, *Chlodovicus*, & *Chlodovæus*: ex hoc denique, *h* prorsus ablato, factum est nomen *CLODOVÆUS*. Sic *Lotharius* quoque, Celtis *Lotar*, & *Luter*, dictus est *Hlotharius*, *Chlotharius*, & *Clotharius*: sic *Ildebrecht*, *Hildebertus*, *Childebertus*: & id genus innumera. Sed Anglicæ lingvæ gnaris notum est, Germanorum *ch* in iisdem vocabulis apud Anglos verti in *gh*: ut *acht*, *macht*, *recht*, *fichten*, *gesicht*, *licht*, *gewicht*; Anglis sunt *eight*, *might*, *night*, *right*, *to fight*, *fight*, *light*, *weight*. In his verò ubique ferè *gh* effertur tamquam geminum ac longè productum *h*; ita uti in plerisque admodum parum sonus literæ Græcorum χ exaudiatur. unde etiam Germanorum vocabulum *tochter*, sive *dochter*, Anglis scribitur *daughter*; efferturque plurimum ut Danorum *daater*. Germani nomen archangeli Michaëlis dicunt *Michel*. hoc iisdem equidem literis scribitur apud Anglos; profertur autem *Mihhel*. Sed ad institutum. Rhenus igitur quum diu bicornis fluxisset, tandem tricornis factus est per Drusum Germanicum: qui, sub vitrico Cæsare Augusto, res hisce in oris gerens, fossâ Rhenum inter & Isalam amnem egestâ, aliam Rheni partem, per dictum amnem lacumque & ostium Flevum in oceanum effudit. de quâ fossâ post in Frisiis fusiùs agetur. Hanc intellexit Mela, & medium Rheni alveum, nomen omni ævo servantem, loco suprâ citato; cuius verba integra sunt hæc: *Rhenus, ab Alpibus decidens, prope à capite duos lacus efficit, Venetum, & Acronium. mox diu solidus, & certo alveo lapsus, haud procul à mari huc & illuc dispergitur. sed ad sinistram amnis etiam tum, & donec effluat, Rhenus: ad dextram, primò angustus, & sui similis; post, ripis longè ac latè recedentibus, jam non amnis, sed ingens lacus, ubi campos implevit, Flevo dicitur; ejusdemq; nominis insulam amplexus, fit iterum arctior, iterumque fluvius emittitur*. Ita Mela bicornem equidem pronuntiavit Rhenum, quemadmodum ante eum Virgilius; sed diversis alveis, ostiisque. citimum alveum, Vahalem, qui in Mosæ os effunditur, omnino ignorasse videtur. At tandem verò, quum ipse antiquissimus ac verus Rheni alveus, id est, medius, per Civilem Batavum in Leccam abigeretur; bicornis iterum amnis effectus est, quantum ad ostia attinet; medio ostio arenarum tumultis obstructo. Hic igitur est ille *RHENUS*, secundo loco in maximis Europæ amnibus computatus; quorum primus *Danubius*. hic terminus olim, inter Germanos primum ac Gallos, postea etiam perpetuò inter Romanorum imperium, & Germanorum libertatem. in hujus ripâ Gallicâ & illa amplius fuere castella, præsidiaque, contra Germanorum irruptiones à Druso Germanico imposita: quorum pleraque hætenus nobis explicata. hic denique est ille, qui per Romanorum arma atque bella, quibus Germanorum fortitudinem expugnare nequidquam multis sæculis laborarunt, tam nobilis est redditus, atque clarus, uti nullus in toto orbe terrarum, nec Græcis nec Latinis monumentis æquè sit celebratus. cuius celebritati proximè, sed longo tamen intervallo, accedunt *Danubius* atque *Euphrates*. Quin hodiè etiam toto orbe terrarum nullum reperias amnem, qui tot tamque magnificis, splendidis, atque celebribus urbibus æquè sit stipatus.

Amnes hinc Germaniæ Cisirhenanæ, in Rhenum defluentes, antiquis auctoribus celebrati, sunt isti: *Helellus*, *Nava*, *Mosella*, *Abrinca*.

HELELLUS, à quo Elsatæ nomen quæsitum, & è cuius nomine opidum Antonino, tabulæque itinerariæ, ac Ptolemæo memoratum, nunc dicitur *die Ill.* de quo suprâ in Trebochis pluribus dissertum.

NAVA, nunc dictus *die Nahe*, Tacito memoratur, historiar. iv.

MOSELLAM, quæ nunc est Germanis *die Mosel*, Gallis *La Moselle*, primus inter Romanos auctores retulit Cæsar, comment. iv: ut in Treveris notatum. Post Cæsarem, Tacitus ejus meminit, annal. xiii. & historiar. iv; item Florus, lib. iii, cap. x. Laudeis ejus elegantissimo carmine celebravit Ausonius: cuius pars hæc est:

*Sed mihi qui tandem finis tua glauca fluentia
Dicere? dignandumque mari memorare Mosellam?
Innumeri quòd te diversa per ostia latè
Incurrunt amnes? quamquam differre meatus*

Possent:

Possent: sed celerant in te consumere nomen.
 Namque &, Pronæ, Nemeseque adjuncta meatu,
 Sura tuas properat non degenerare sub undas:
 Sura, interceptis tibi gratificata fluentis
 Nobilior permixta, suo sub nomine quàm si
 Ignoranda patri confunderet ostia ponto.
 Te rapidus Gelbis, te marmore clarus Erubrus,
 Festinat famulis quàm primum adlambere lymphis.
 Nobilibus Gelbis celebratus piscibus: ille
 Precipiti torquens cerealia saxa rotatu,
 Stridentesque trahens per levia marmora ferras
 Audit perpetuos ripâ ex utrâque tumultus.
 Prætereo exilem Lesuram, tenuemque Drachonum
 Nec fastidios Salmonæ usurpo fluores
 Naviger undisonâ dudum me mole Saravus
 Tortâ veste vocat: longum qui distulit amnem,
 Fessa sub Augustis ut volveret ostia muris:
 Nec minor hoc, tacitum qui per sola pingvia labens,
 Siringit frugiferas felix Alisontia ripas.

Ex his annibus à lavâ Mosellæ ripâ, SURA hodiè dicitur Germanis *Saur*, Gal- 20
 lis *Soure*. in hunc defluentes, PRONÆA, NEMESA, & ALISONTIA,
 nunc dicuntur *Pruin*, *Niems*, & *Alsit*. GELBIS est *Kiel*; LESURA, *Lefer*;
 SALMONA, *Salm*. A dextrâ ripâ DRACHONUS, sive ut alia exemplaria
 habent, DRAHONUS, nunc est *Traen*. in cuius vocabulo eadem valet ratio,
 quàm suprâ de Vachali notavi. In eâdem porrò ripâ ERUBRUS, sive ut aliâ
 ferunt exemplaria, ERUBRIS, nunc est *Rober*. Hinc omnium maximus est
 SARAVUS, nunc *die Saar*, sive *Sahr* dictus. olim haud dubiè accolis Treve-
 ris fuit *die Sarav*; unde Latinum vocabulum: quod tabula etiam refert itinera-
 ria in loco, qui obliquo casu dicitur *Ponte Saravi*; pro quo mendosè apud An-
 tonium, *Ponte Sarnix*; & in quibusdam exemplaribus, *Sarnix*. Suprà in Tre- 30
 veris lapidis veteris inscriptionem retuli, in quâ idem flumen adpellatur SAR-
 RA. at rectius adpellatum fuisset SARA; quia aliis omnibus auctoribus est *Sa-
 ravus*, & hodièque dicitur *die Saar*, sive *Sare* unico R. Confluentem Saravi sic
 describit Ausonius in dicto carmine:

Tuque per obliqui fauces vexate Saravi,
 Quâ his terna fremunt scopulosis ostia pilis,
 Quum defluxisti fama majoris in amnem,
 Liberior laxos exerces barbe natatus.

Apud Ptolemæum, in descriptione Galliae Belgicae, hæc leguntur verba: Τῆς δὲ 40
 ὡς τὸν Ῥῆνον χώρας, ἡ μὲν ἀπὸ θαλάσσης μέχρι τῆς Ὀβρίγγας ποταμῆς, καλεῖται Γερμανία
 ἡ κάτω· ἡ δὲ ἀπὸ τῆς Ὀβρίγγας ποταμῆς πρὸς μεσημβρίαν, καλεῖται Γερμανία ἡ ἄνω. id est:
 Pars regionis qua Rheno adjacet, à mari ad Obringam flumen, Germania dicitur in-
 ferior: pars autem ab Obringâ ad meridiem versùs vocatur Germania superior. Flu-
 men hoc Obringam plerique interpretantur Mosellam amnem: quia verisimile
 erat, magno aliquo amne determinatas inter se fuisse tam claras provincias. ve-
 rum horum ego sententiæ haud temerè subscripserim: quia hic jam multo tem-
 pore ante Ptolemæum Tacito, Floro, atque Cæsari dictus fuit Mosella; ut suprâ
 in Treveris ostendi. Huc accedit, quòd Mosella non fuit terminus inter di-
 ctas duas provincias; ut ibidem docui. Apud Macrianum, qui sua à Ptolemæo 50
 habere fatetur, ita legitur: Ἀπὸ μὲν θαλάσσης, μέχρι τῆς Ἀβρίκκας ποταμῆς, καλεῖται
 Γερμανία ἡ κάτω· ἡ δὲ ἀπὸ τῆς Ἀβρίκκας ποταμῆς, καλεῖται Γερμανία ἡ ἄνω. id est:
 A mari ad usque Abriccam flumen, vocatur Germania inferior: ab Abriccâ flumi-
 ne dicitur Germania superior. Scriptum fuisse à Macriano τῆς Ἀβρίκκας, ex Ptole-
 mæo colligo. nam apud hunc etiam eodem loco antea legitur τῆς Ὀβρίγγας. An-
 tennacum

tennacum opidum, quod vulgò nunc dicitur *Andernach*, sepeioris fuisse provinciæ, suprà in Treveris demonstratum est. itaque ABRINCA is erit amnis, qui vulgari nunc vocabulo *Are*, medio fermè situ inter Antennacum & Bonnam, apud Sinciacum opidum Rheno miscetur.

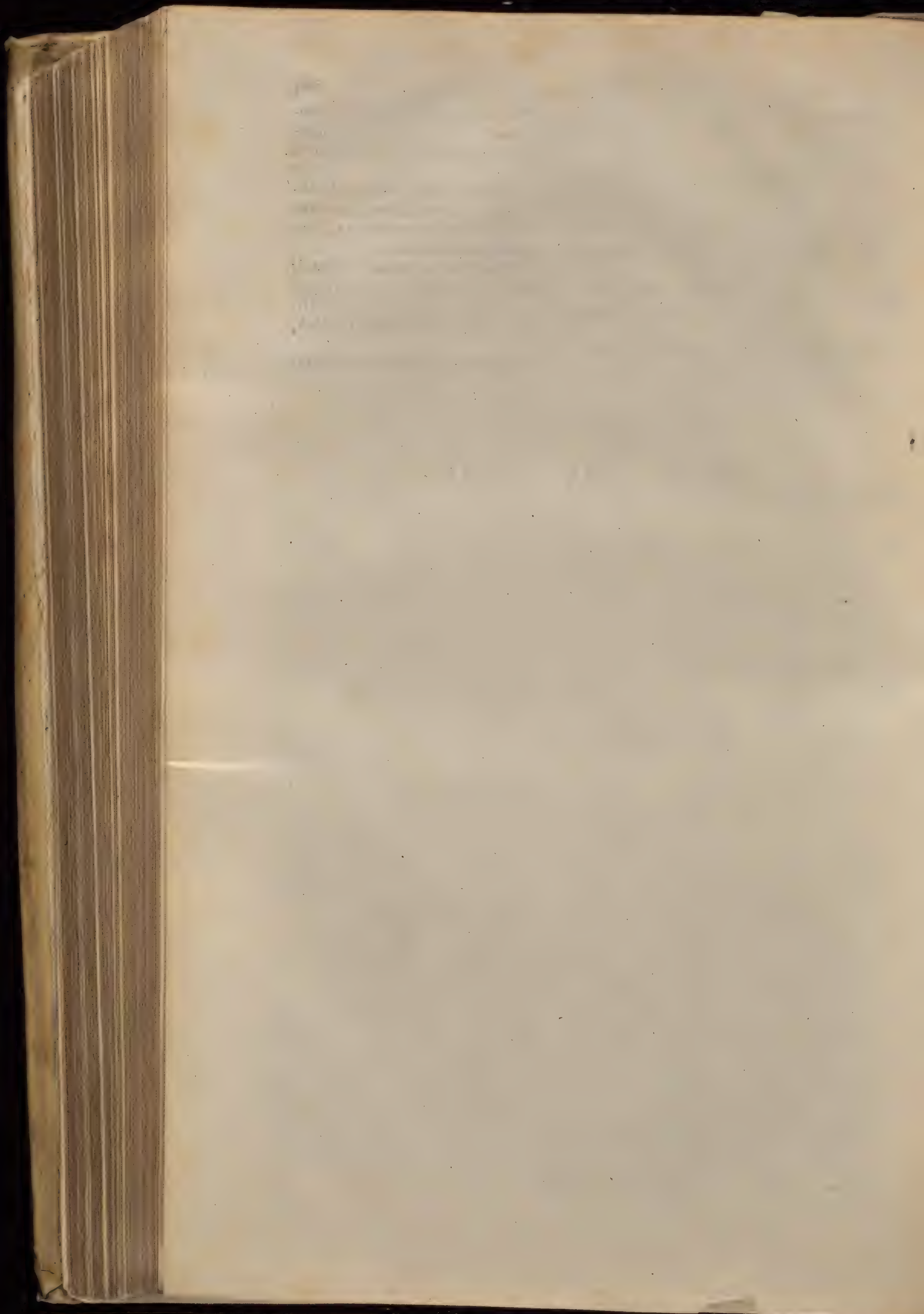
Clarus hinc est MOSA amnis, Gallis nunc accolis *la Meuse*, Germanis *Mose*, & *Mase* dictus. antiquum hujus ad Batavorum agros alveum, & confluentem in Vahalem suprà pluribus ostendi. In hunc à lævâ ripâ evolvitur SABIS; Cæsari, comment. II, memoratus. nunc vulgò accolis *Sambre* dicitur.

10 Haud minori hinc famâ SCALDES, sive SCALDIS, vulgò Germanis nunc *Schelde*, Gallis *Escaud* dictus; Cæsari, Plinio, Antonino, tabulæ itinerariæ, & Panegyrico, Maximiano dicto, celebratus. Hujus alveum ostiumque sinistrum Ptolemæo dici TABUDAM, suprà docui. quâ ratione Mosæ flumini, ex Cæsaris opinione, jungatur, ibidem ostendi.

Hæc igitur sunt flumina per Germaniam Cisrhenanam, veterum auctorum monumentis celebrata.

FINIS LIBRI SECUNDI

PHILIPPI CLVVERI
GERMANIAE
ANTIQUAE

LIBER TERTIVS;

Quo GERMANIA TRANSRHENANA describitur.

PRINTED BY

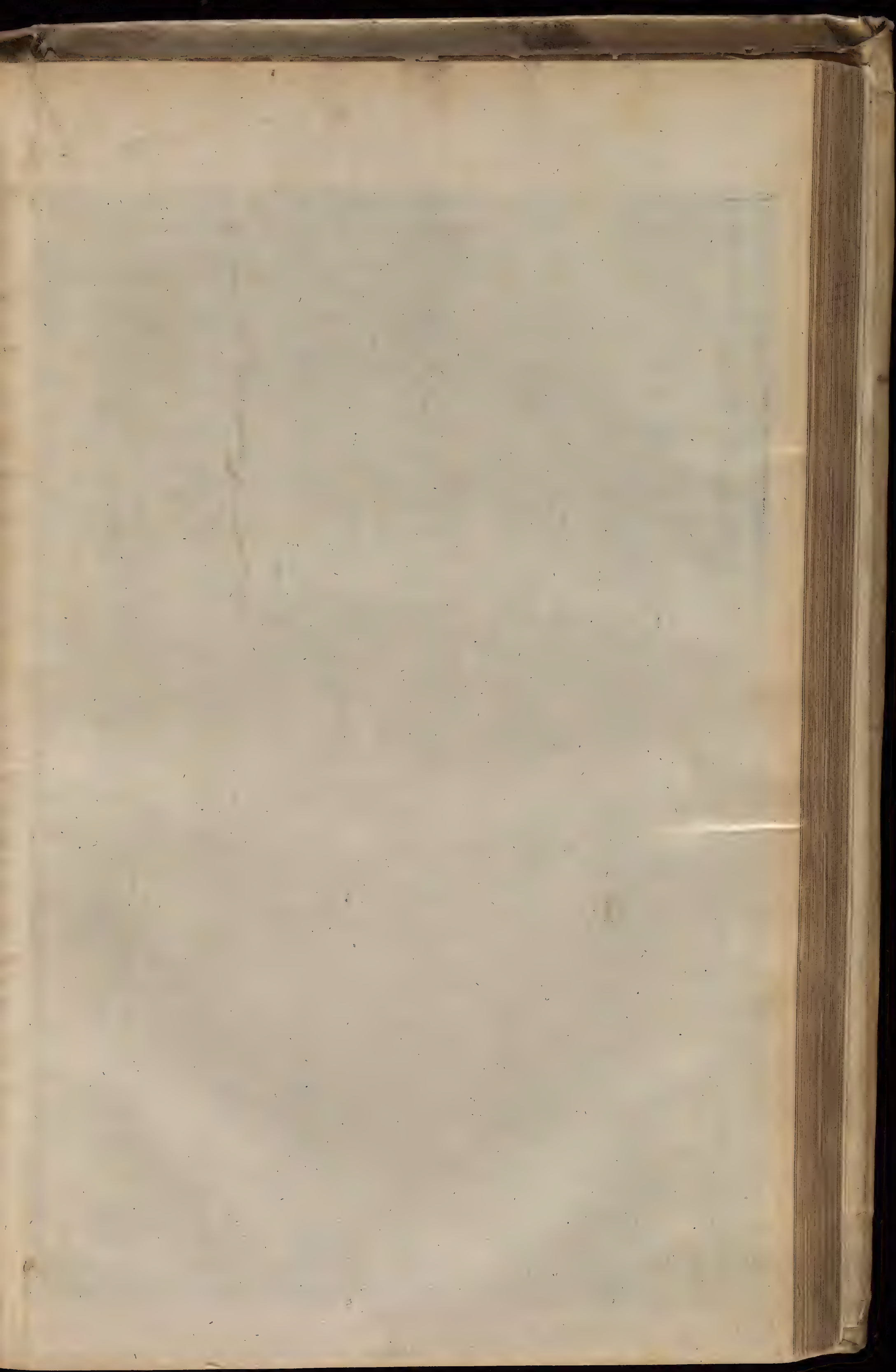
GERMANIA

ANTIQUE

LIBRERIE

DE LA RUE DE LA HARPE

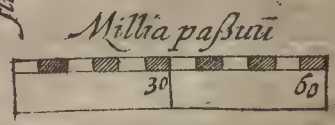

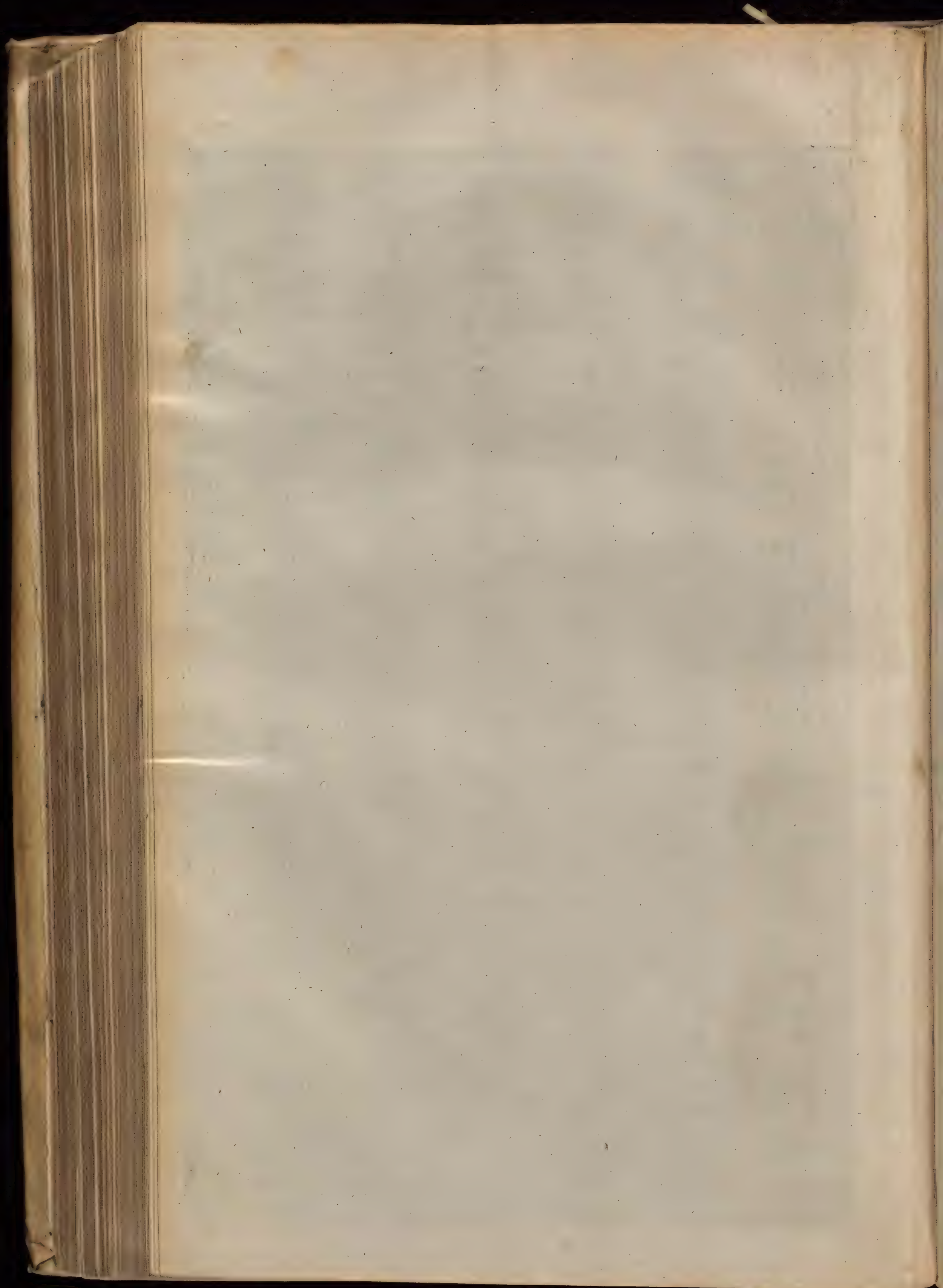

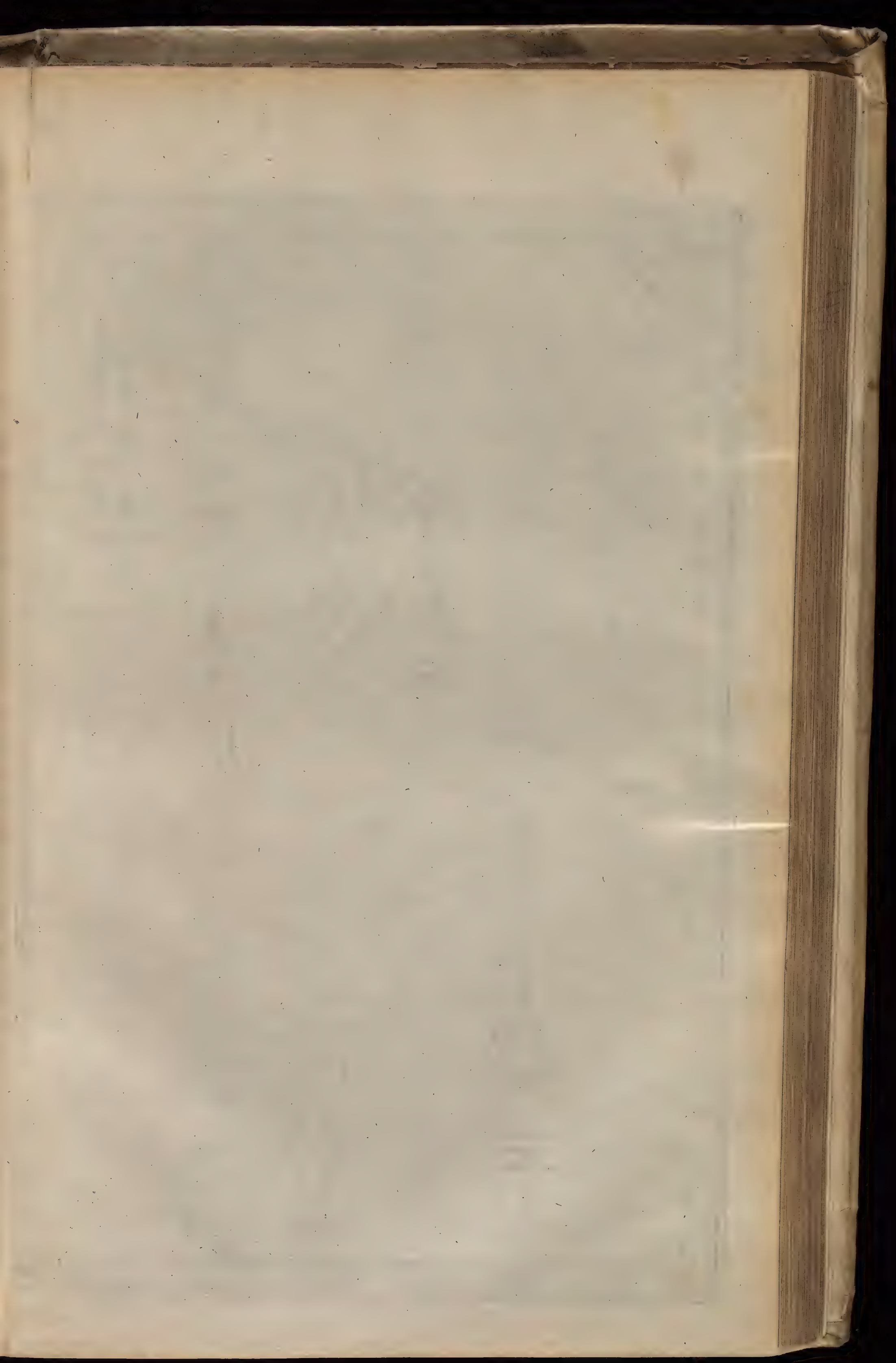
Populorū GERMANIÆ inter Rhenum et Albim descriptio, ut circa I. C. sæcis ævum incoluerunt, auctore P. CLÜVERIO.

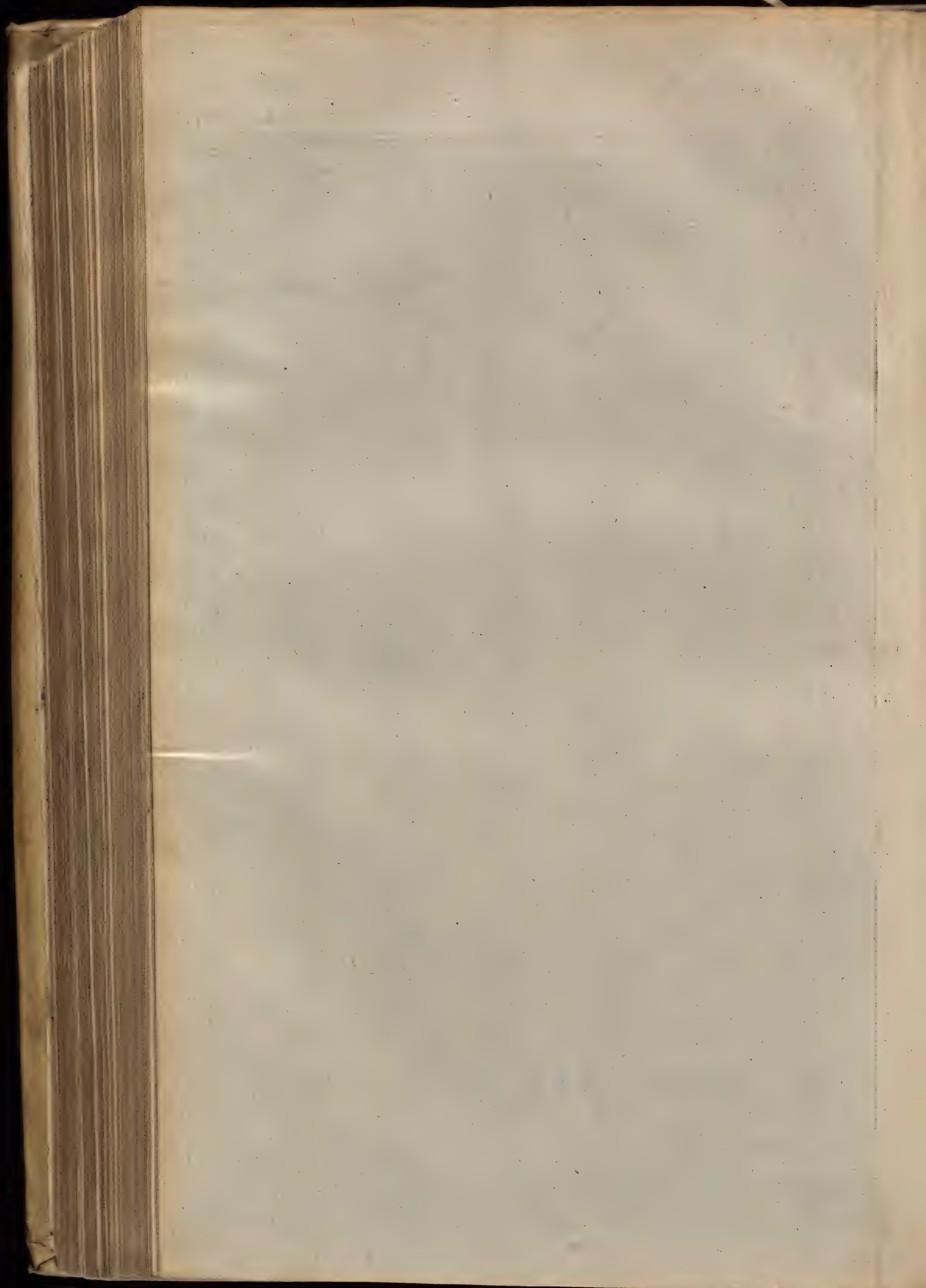

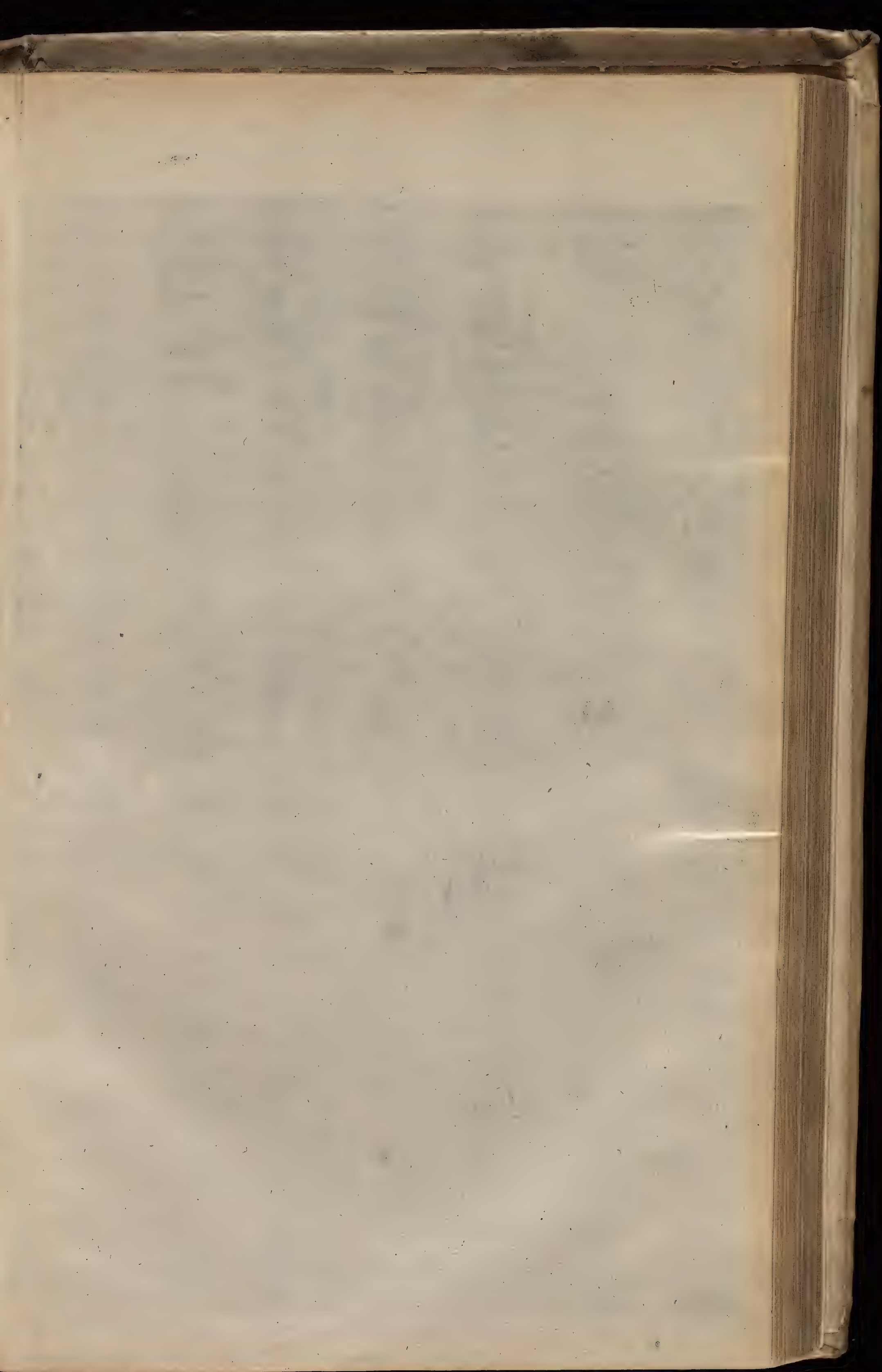

31

32

33

34

35

36

37

38

SEPTENTRIONALIS

55

54

53

52

51

50

49

48

OCCIDENTIS.

32

33

34

35

36

37

38

MERI

SAXONES.

CODANUS

Insula, in qua sedes
dea Hertha, id est
Terra matris

SINUS quod est

CHAUCI

ANGLI.

VARINI.

EUDOSSES.

RUGII.

CHE

SVEVIA

quae eis Codanum fuit
sinum, antiqua de
scriptio.

Auctore PHIL. CLÜVE

RUSCI.

CAVIONES

DEURINGI

qui et

THORINGI

LANGOBARDI.

NUITNONES

SIDINI.

CA

Mesovium

Budorigum

Castellum

Cattorum

CHATTI.

Erfordum

Calegia

Sala annis

DURI

Hercyni montes

SEMNO.

salus.

Hercyni montes

Albis fons

MARSI

Gabreta

filva.

Locorithum

ALEMA

NI.

NARISCI

qui et

NARISTI

et postea ARMALAUSI.

BOIOHÆMUM, cuius incolae

MARCO MANNI

Casurgis

Celemantia

Medoslanum

Danubius fluvius

BOII.

Augusta Vindelicorum.

VINDELCIA.

NORICUM.

Nicol. geilkerckio sc.

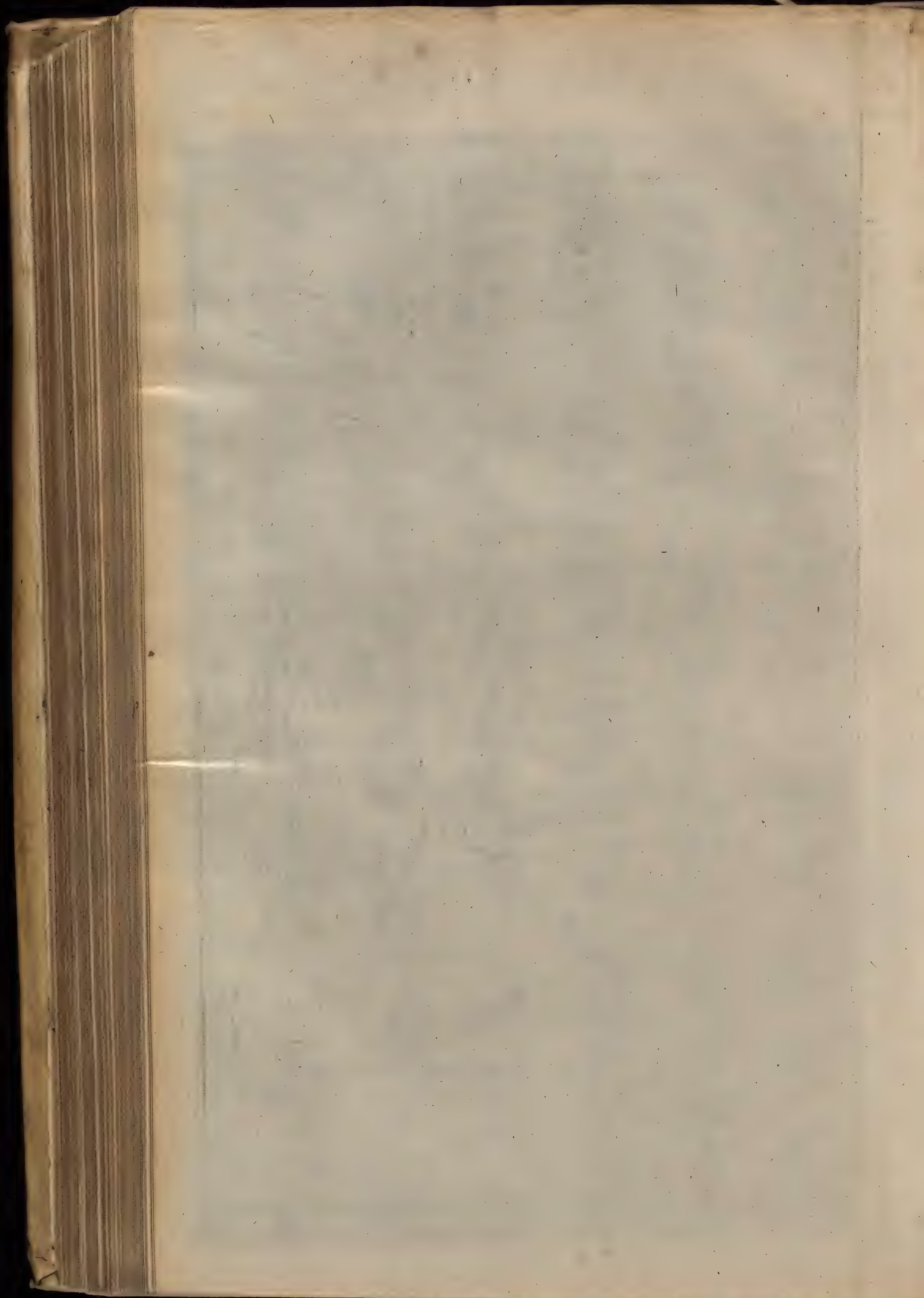
Milia passuum

MERI

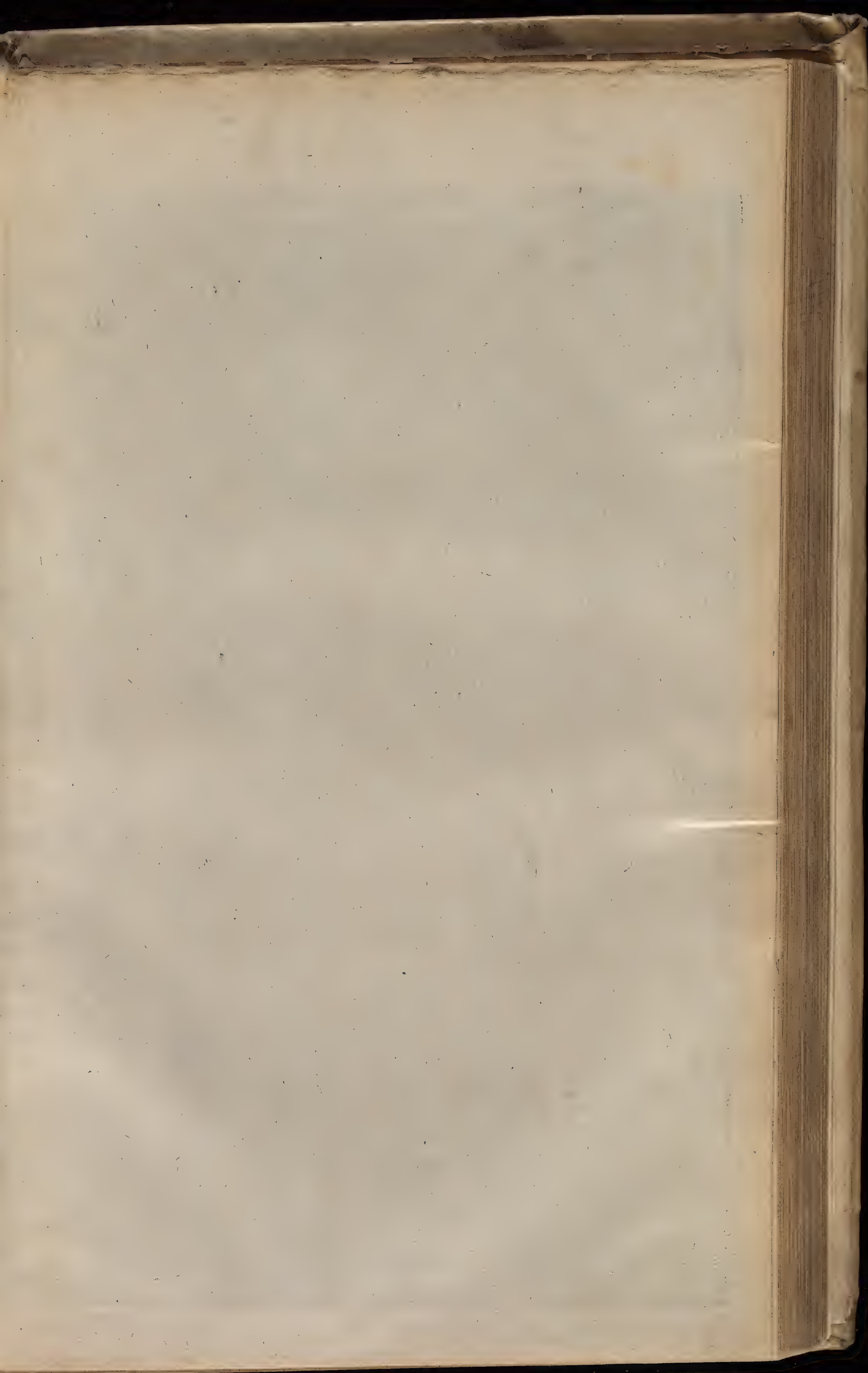

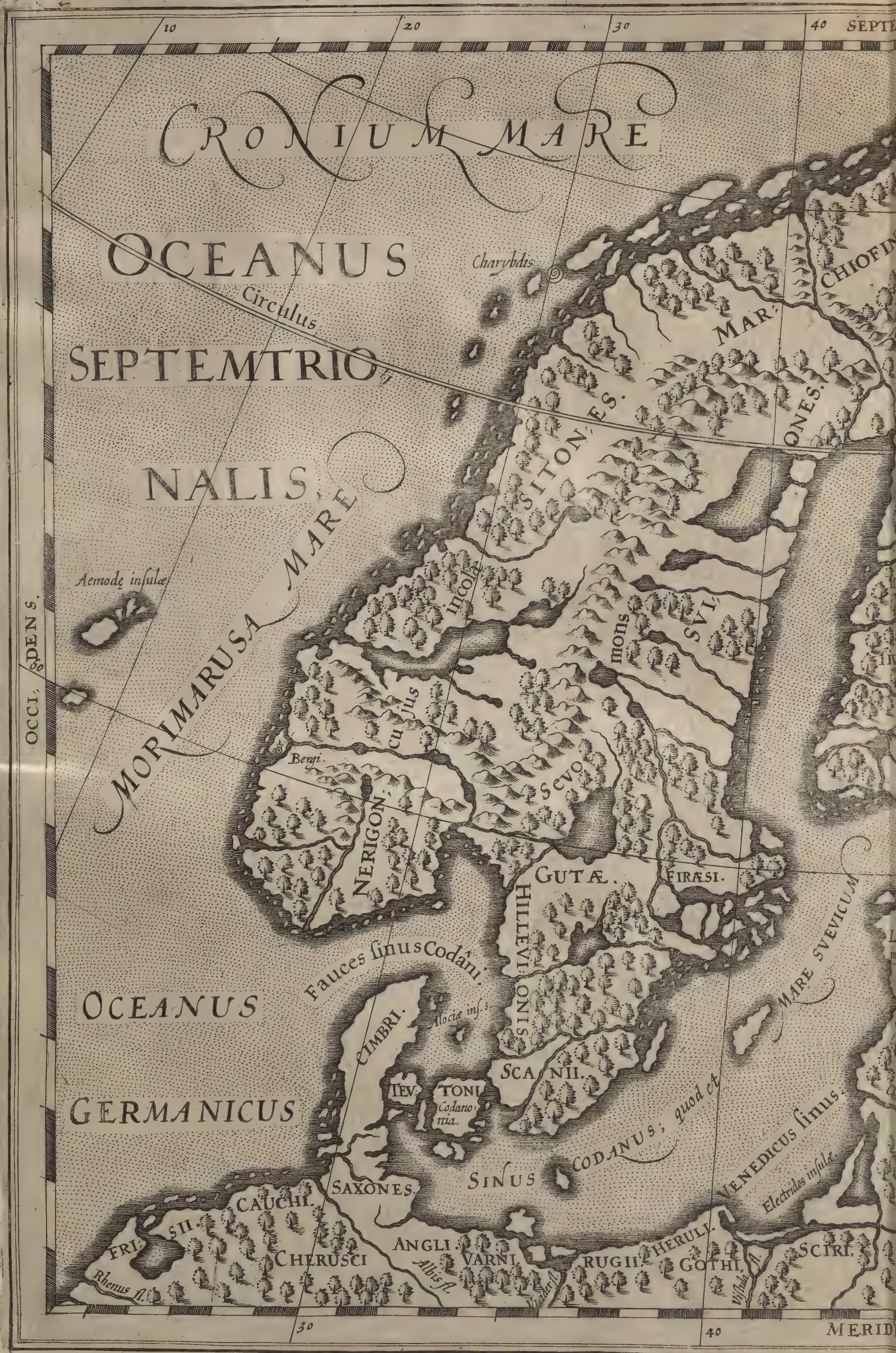

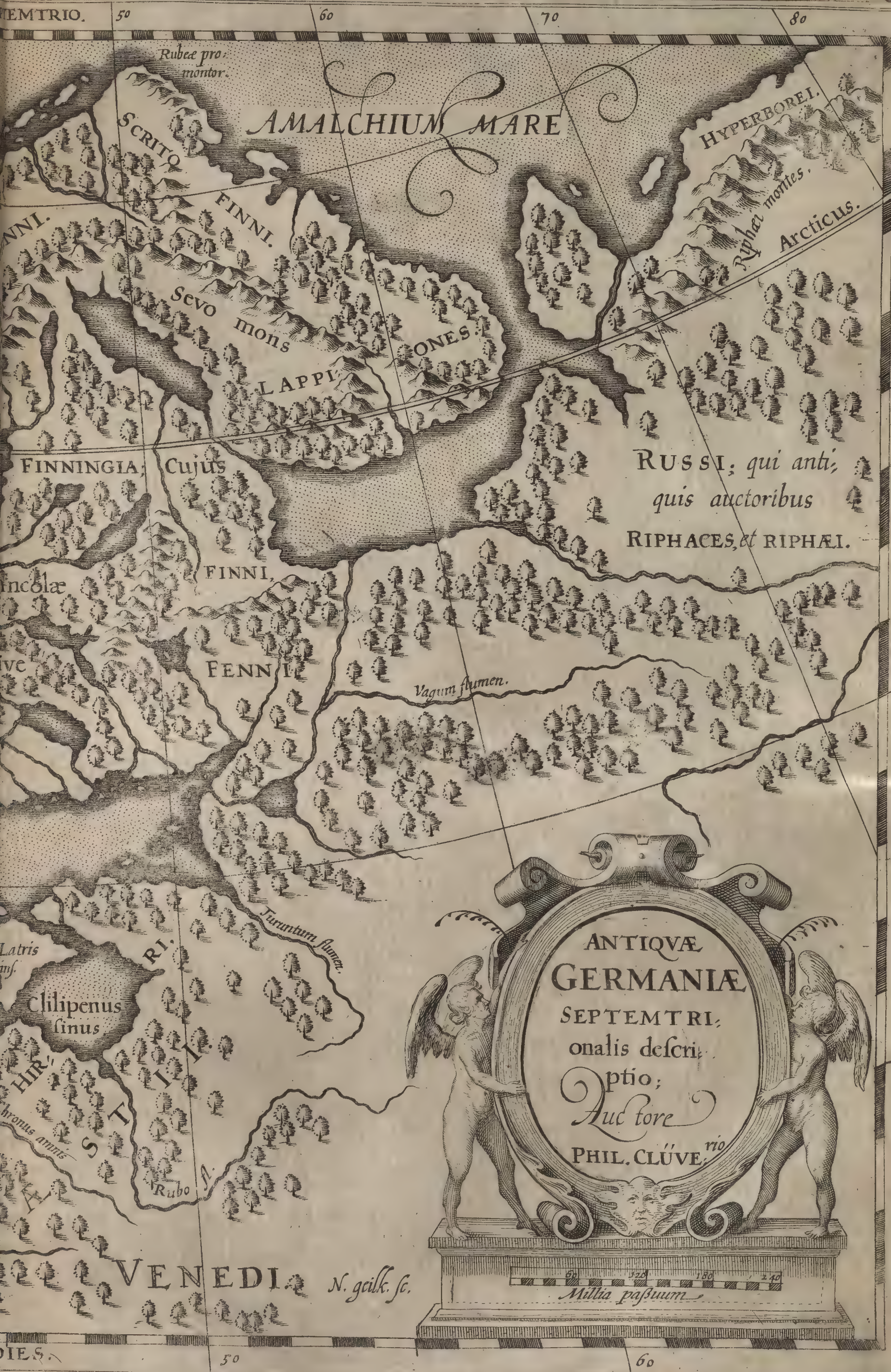

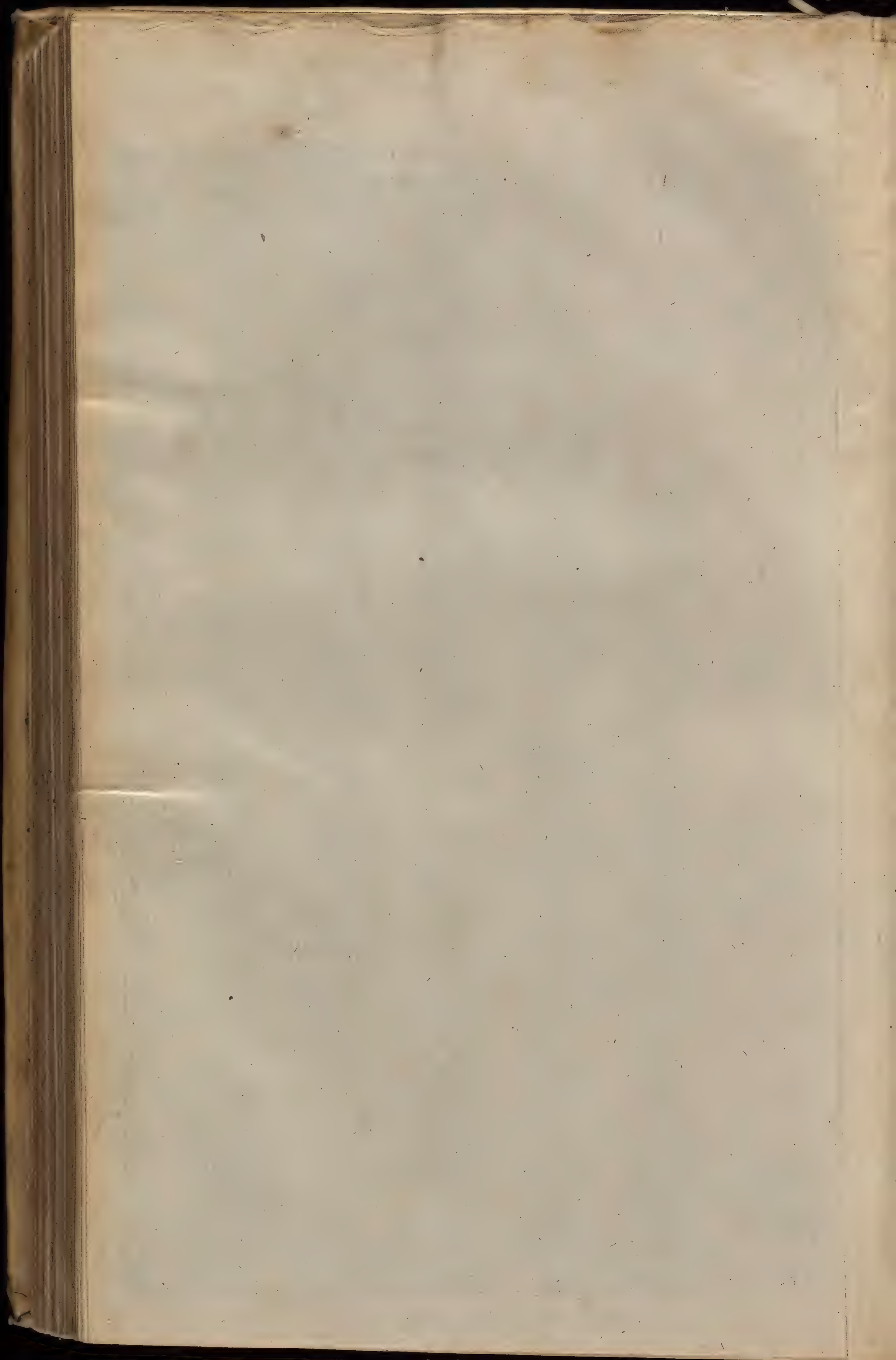

PHILIPPI CLYVERII
GERMANIÆ ANTIQVÆ
LIBER TERTIVS;

Quo GERMANIA TRANSRHENANA describitur.

CAPVT Primum.

Univerſa Germania Tranſrhenana diviſio.

20 Explicatis hætenus iis Germanici nominis populis, qui, Rhenum amnem antiquitus tranſgreſſi, in cauſâ fuerunt, uti Galliæ pars, ab iis occupata, GERMANIA diceretur CISRHENANA, ipſique GERMANI CISRHENANI; tempus nunc eſt, trajecto Rheno, ipſam introſpicere Germaniam, omnium illorum matricem; parique curâ, ac diligentia oſtendere, quæ nationes quibus finibus & quibus temporibus incoluerint. Termini uniuerſæ Germaniæ Tranſrhenanæ jam antea, ſub initium huius operis, ex variorum auctorum monumentis demonſtrati ſunt. ex quibus unius noſtri auctoris verba hoc loco repetiſſe, haud abs re fuerit. ſic igitur in principio libri de Germaniâ: *Germania omnis à Galliis Rhetiſque & Pannoniis, Rheno & Danubio fluminibus, à Sarmatis Daciſque, mutuo metu, aut montibus ſeparatur: cetera Oceanus ambit.* His limitibus conſtitutis, proximum erat opus, in parteis Germaniam diſtribuire. quâ in re auctores, quos ſequi debebamus, ſunt ferè iſti; *Strabo, Plinius, Tacitus, Ptolemæus.* In his Strabo, atque Ptolemæus, Græci uterque generis ſcriptor, hic ab Ægypto, ille à Cappadociâ, non niſi ſingulis populis eam diſtinxerunt; idque perturbatoriè uterque, ac parum bonâ fide: peſſimè tamen Ptolemæus, adeò omnem perturbans Germaniam, uti, ſi auctoritatem ejus, ſidemque in omnibus ſequi velis (id quod factitatum plerique noſtri ſæculi geographis video, ac doleo, imò indignor) planè diverſam ab aliorum auctori Germaniâ habiturus ſis Germaniam. quod, ut prorfus abſurdum, ne fiat, maximoperè cavendum cenſeo. Fides igitur illi ſit, quatenus cum reliquis conſentiat. ubi errat, communi illâ excuſetur ratione, quòd remotiora ſeptemtrionis homini Ægyptio minùs cognita explorataque eſſe potuerunt. At tamen in deſcriptione populorum, ſi non ſitus, quos eis tribuit (niſi in quibus unus ipſe auctor) ſed nomina reſpiciamus, quæ cum aliorum auctorum nominibus conveniunt; in multis ad veram rei demonſtrationem perveniri poſſe pu-
30 to. Reliqui igitur, quos in dictâ diviſione ſequi poſſimus, ſunt duo illi Romani, *Plinius* atque *Tacitus*, accuratiſſimi (ſi fata ſuper'eſſe tradita ſiſſent) rerum Germanicarum ſcriptores. quorum ille omnem Germaniam in quinque diviſit Germanorum genera; quorum nomina, *Vindili, Ingvones, Iſtavones, Hermiones & Peucini*, qui & *Baſtarnæ*. quæ equidem diviſio, egregiè inſtituta, multum lucis ad enodandam antiquitatis obſcuritatem accommodatura erat, ſi ſingulos cujuſque generis populos accuratè, ac geographi-
40 cè in ſuos diſtribuiſſet Plinius ſineis. Verùm quia nimis breviter, ac ſtriſtim, præcipuas tantùm in quoque genere notat nationes; opidò quam difficile fuerit, nomina iſta antiqua recentioribus vocabulis explicare, veriſque regionibus ſuos cuique populos tribuere. Proinde neglectâ hac in præſens Plinii diviſione, quæ, niſi explicatis jam uni-
50 verſis ac ſingulis gentibus, indicari haud poterit; Taciti partitionem videamus. Apertè is atque diſertè nihil. at, ſi diligentiore paullo oculo librum ejus de Germaniâ ſcruteris; facile deprehendas, in treis diviſiſſe eum omnem Germaniam potiſſimas parteis. quarum una eſt inter Rhenum, Salam, & Albim amneis, Oceanumque Germanicum, & mare Svevicum, qui ſinus Codânuſ Plinio, ac Melæ, nunc vulgò *de Ooſt ſee*: altera inter Salam, Albim, ac Viſtulam, Danubiumque flumina, & mare ſeptemtrionale, quam
A 2 uno

uno nomine *SVETIA* adpellat : tertia est ultra Vistulam , & dictum Germaniæ finum, ad Sarmatarum usque confinia. Harum singulas eodem ordine, uti ego heic recensui, quàm curatissimè ac summâ cum fide exposuit. Prima pars continet populos, quos Romani armis, bellis, atque trophæis pervagati sunt, ad Albim usque flumen. quibus auctor addidit, trans Albim proximos à septemtrionibus, *Fosos*, atque *Cimbros*. Primam autem hanc partem adgressurus, hoc instituti habuit, uti, à fontibus Danubii incipiens, Rheni ripam, proximaque decurreret : dein Oceani litore, Albisque ripâ lectâ, tandem in sinum Germaniæ desineret. quod consilium de Rheno disertè ipsemet in dicto libro indicat, his verbis: *Propior (ut, quomodò paullo antè Rhenum, sic nunc Danubium sequar) Hermundurorum civitas*. Hoc igitur institutum nos quoque servabimus; quò ipse auctor commodius faciliusque explicari possit. simulque & alias quasdam nationes adjiciemus, ab auctore nostro præteritas.

CAP. II.

De *HELVETIIS*, Gallicâ gente, antiquissimis temporibus in Germaniam transgressis.

INter Danubium, Rhenum, Moenumque amneis, quinam Germanici nominis populi ab initio incoluerint, incertum est. Auctor noster *HELVETIOS*, Gallicam gentem, quondam ea loca tenuisse tradit, in libro de Germaniâ. *Validiores, inquit, olim Gallorum res fuisse, summus auctorum divus Iulius tradit. eòq; credibile est, etiam Gallos in Germaniam transgressos. Quantulum enim amnis obstabat, quò minus, ut quaque gens evaluerat, occuparet, permutaretque sedes, promiscuas adhuc, & nullâ regnorum potentiâ divisos? Igitur inter Hercyniam silvam, Rhenumque & Mœnum, amneis, Helvetii, ulteriora Boji, Gallica utraque gens, tenuere*. Idem attestatur & Dio, in lib. xxxviii; ubi sic de Helvetiis, in Galliâ à Cæsare proelio superatis, tradit: *Οἱ δὲ, οὐκ ἐθέλησαντες τὰ ὅπλα παρὰ δούναι, πρὸς τὸν Πῆνον, ὡς ἔς τιν' ἀρχαίαν σφῶν γῆν ἐπανελθεῖν δυνάμενοι, ὤρμησαν*. Id est: *Quidam, arma tradere abnuentes, ad Rhenum versus perrexerunt; reverti se posse in antiquas suas sedeis rati*. Termini igitur Helvetiorum in Germaniâ fuere, ab occasu Rhe-
nus, à septemtrionibus Mœnus, ab ortu haud dubiè Bojohemici montes ac saltus. id enim apertè auctor duobus modis affirmat : primùm dum Helvetios *inter Hercyniam silvam, Rhenumque, & Mœnum* collocat; ubi Hercyniam silvam intelligit eos saltus, qui Bojohæmum claudunt; ut suo loco demonstrabitur: deinde, quum *ulteriora* protinus *Bojis* tribuat; quos Bojohæmum tenuisse, infra ostendetur. ceterum à meridie fuit Danubius amnis: quem licet auctor non nomet; tamen, quia nullos alios ad ejus ripam hoc tractu recenset populos, terminū fuisse Helvetiorum haud dubitandum est.

Ἐλκετίων ἔρημος, id est *HELVETIORVM DESERTVM*, in Germaniâ circa Nicri, Danubiique fonteis memoratur Ptolemæo, in his verbis: *καὶ ἐπὶ Ἰντζέρζοι, καὶ Οὐαργίωες, καὶ Καριτνοί· ὅς οὐς Οὐϊσποῖ, ἢ τῶν Ἐλκετίων ἔρημος, μέχρι τῶν εἰρημένων Ἀλπίων ὀρέων*. Hoc est: *Prætereâq; Intueri, & Vargiones, & Caritni; sub quibus Vissi, & Helvetiorum desertum, usque ad dicta Alpium juga*. Ptolemæus heic à septemtrionibus ad meridiem versus populos enumerando progreditur: quamvis malè, ac longè alienis sitibus dictos populos collocet; ut suo loco patebit. Alpeis verò hæc esse eos monteis, qui à Danubii & Nicri fontibus in orientem versus, juxta lævam Danubii ripam porrecti, etiam nunc vulgò dicuntur incolis *die Alben*; ad finem hujus voluminis pluribus ostendam. Fuit igitur prædictum *Helvetiorum desertum* ad septemtrionale dictorum montium latus. unde satis longè errare ii deprehenduntur, qui id interpretantur *Martianam silvam*, Marcellino ac tabulæ itinerariæ memoratam; quæ supra fontem Danubii, ex occasu æstivo in ortum hibernum, ad lacum usque Brigantinum porrecta, vulgò nunc vocatur *Schwartz wald*, id est, *Nigra silva*. Neque verò *ἔρημος*, sive *desertum* rectè interpreteris *silvam*. Ab iis Helvetiis, quos Tacitus heic collocat, nomen habuisse desertum certum est. nam Ptolemæi tempestate nulli heic fuere Helvetii; ne Iulii quidem Cæsaris ævo; ut mox infra docebitur. Hinc est quòd Tacitus *inter Hercyniam silvam, Rhenumque & Mœnum amneis* Helvetios suos collocat; nec ullam Danubii facit mentionem.

tionem: scilicet, quia desertum erat, tractus planè incultus atque horridus. Ptole-
mæo autem desertum esse memoratum, haud mirum est. solet quidpe frequens ve-
teribus miscere nova; cunctaque turbare.

De tempore, quando Helvetii, pulsus Germanis, loca ista invaserint, hæc ex aucto-
rum lectione colligo. primò, Rhenum transgressi dicuntur tunc, quum Gallorum res
validiores essent, quàm Germanorum; id est, antequàm Germani in Galliam transis-
sent. tum, eodem tempore transgressi videntur, quo Boji Bojohæmum occuparunt;
aut circa id tempus. hos autem in Germaniam transisse Prisco Tarquinio Romæ re-
10 gnante, auctor est T. Livius lib. v; id est, circa annum ab urbe conditâ 61; ante na-
tum Christum, 100.

Quam diu Helvetii dictas tenuerint sedeis, item à quibus populis pulsus in quas ter-
ras migrarint, prorsus incertum est. Pulsi fortè fuere à Germaniæ gentibus, *Marco-*
mannis, Sedusis, Harudibus, atque *Nariscis*: quarum priores treis ante Iulium Cæsarem
eadem coluisse loca, docent historiæ; ut proximo capite ostendam. De Nariscis suo lo-
co dicetur.

CAP. III.

De MARCOMANNORVM, SEDVSIORVM, atque HARV-

20 DVM antiquissimis sedibus apud Rheni ripam, ante-
quàm in Bojohæmum transmigraverunt.

MARCOMANNI quam regionem sub Maroboduo rege incoluerint, alii
etiam fortasse ante me dispexerunt. in Bojohæmum pervenisse, satis constat.
At unde profecti, & quæ antiqua eorum sedes; id parum sollicitos fuisse video,
qui antehac ad Germaniæ antiquitatem commentati sunt. Proinde haud pigeat, rem al-
tius hoc loco investigare. Vellejus Paterculus, in libro 11, *Nihil erat, in Germa-*
niâ, quod vinci posset, præter gentem Marcomannorum: quæ, Maroboduo duce, excita sedibus
suis, atque in inferiora refugiens, incinctos Herciniæ silvæ campos incolebat. Nulla festinatio
30 *huius viri mentionem transgredi debet. Maroboduus, genere nobilis, corpore prævalens, animo*
ferox, natione magis quàm ratione barbarus, non tumultuarium, neque fortuitum, neque mobi-
lem, & ex voluntate parentum constantem, inter suos occupavit principatum, sed certum impe-
rium, vimq; regiam complexus animo, statuit, advocatâ procul à Romanis gente suâ, eò progredi,
ubi, quum propter potentiora arma refugisset, sua faceret potentissima. Et paullo post: *Sentio*
Saturnino mandatum, ut per Catos, excisis continentibus Herciniæ silvis, legiones Bojohæmû (id
regioni, quam incolebat Maroboduus, nomen est) duceret. quo loco lego, in Bojohæmum: est
quidpe regio, non opidum, seu vicus. Marcomannorum gentem, sedibus suis exci-
tam, in inferiora transgressam, incinctos Herciniæ silvæ campos, id est, Bojohæmû inco-
luisse, ait auctor. itaque in superioribus eos antè locis constitisse, certum est. Quæ sunt
40 autem illa loca, incinctis Herciniæ silvæ campis, id est, Bojohæmo superiora? Quidam
è dictis modò Velleji verbis haud dubiè colligunt, in Moraviâ Marcomannos fuisse,
antequàm Bojos è Bojohæmo expulerint. Sed quomodò Moraviâ Bojohæmo su-
perior? Haud equidem intelligo. Logi sanè sunt, ac nugæ meræ. sequens mox auctoris
verum ostendit oratio. *Maroboduus statuit, advocatâ procul à Romanis gente suâ, eò progredi,*
ubi, quum propter potentiora arma Romanorum refugisset, sua faceret potentissima. Si procul
à Romanis in Bojohæmum refugit, certè in Moraviâ antè haud constitit; ut quæ re-
motior à Romanis, quàm ipsum Bojohæmû. Aliâ igitur regio investiganda, in quâ egit,
antequàm procul à Romanorum armis refugeret. Iul. Cæsar in Gallici belli commen-
tario primo tradit, Ariovistum Germanorum regem in exercitu suo in Galliâ habuisse
50 *Nemetes, Tribocos, Vangiones, Marcomannos, Harudes atque Sedusios.* quarum gentium
tres priores, jam ante Cæsarem, Gallicam Rheni ripam coluisse, in superiore volumine
demonstratum est. Ariovistum verò in Germaniâ, antequàm à Sequanis in Galliam
vocaretur, Germanorum regem fuisse, extra controversiam ponitur. Nihil autem pro-
babilius, quàm proximos sibi Sequanos in auxilium contra Aduos vocasse Germanos.
propiores verò nulli esse potuerunt, quàm qui inter Moenum, Danubium, atque Rhe-
num,

num, amneis incoluerunt. unde dilucidissimo argumento colligitur, eosdem habuisse Ariovistinum in Germaniâ regnum sineis, quos antè Helvetii. Hæc igitur antiqua MARCOMANNORVM, SEDVSIORVM, HARVDVMQUE, ac vera sedes. quos omneis Maroboduus, homo privatus, natione Marcomannus, quum Romæ dominationem certumque in populareis imperium animo concepisset, Augusti beneficiis auctus, in patriamque reversus, in Bojohæmum deduxit. cuius rei testis est, præter Vellejum, Strabo lib. VII, his verbis: Ἐν πάσῃ δὲ ἐστὶ καὶ ὁ Ἑρκυνίῳ δρυμὸς, καὶ τὰ τῆ Σαηέων ἔθνη, τὰ μὲν οὐκ ἐν τῇ ἐνδοσὶ τῶν δρυμῶν ἐν οἷς ἐστὶ καὶ τὸ Βουίασμον (lege Βούσαϊμον) τὸ τῶ Μαροβόδου βασιλείον· εἰς δὲ ἐκείνῳ τόπον ἄλλους τε μετανέστησε πλείους, καὶ δὴ τοὺς ὁμοεθνεῖς ἐαυτῶν μαρκομάννους. ἐπέστη γὰρ τοῖς πρῶτοι οὗτος ἐξ ἰδιώτης, μετὰ τῶν ἐκ Ρώμης ἐπάνοδον. νέετο γὰρ ὡς ἐνθάδε, καὶ εὐεργετέϊτο ὑπὸ τῶ Σεβαστῆ. ἐπανελθὼν δὲ ἐδυνάστευσεν. hoc est: In hac Germaniâ est etiam Hercynius saltus, & Suevorum gentes: quarum quadam ipsam incolunt silvam: in quibus est etiam Bojohæmum, Marobodui regia. in quam regionem tum alios complurcis ille transtulit, tum populareis suos Marcomannos occupavit namque dominationem privatus, postquam Româ redisset: ubi juvenis vixerat, & beneficiis ab Augusto adfectus fuerat. Ἄλλους τε, inquit πλείους. sub quibus haud obscure notantur SEDVSI, & HARVDES; qui, unâ cum Marcomannis, Arivisto, ut supra dictum, in Galliâ militarunt. Video tamen doctissimum quemdam virum ex his vocibus ἄλλους τε πλείους, collegisse, Bojorum aliquam partem mansisse in Bojohæmo. Verum hoc aperti erroris convincit vox intermissâ μετανέστησε, id est, transtulit. Marcomannos igitur, unâ cum Sedusiis, 20 atque Harudibus, *avocavit Maroboduus procul à Romanis*, id est à Romanorum provinciâ Galliâ: & à Rheno flumine, Danubiique fontibus, seu superiore ejus parte, *in inferiora*, sive *in incinctos Hercinia silva campos*, id est, *in Bojohæmum deduxit*: uti tutum sibi regnum constitueret, quum procul à Romanorum potentiâ futurus esset; Romanis Alpeis ab hac parte nondum transgressis; & Rhætiis Noricoque nondum perdomitis. quod tum ex Velleji verbis modò citatis colligitur; quæ alias constare nullo modo possent: tum alio etiam argumento evincere conabor. Maroboduus scilicet, antequam Tiberius expeditionem, Augusti Cæsaris auspiciis, adversus eum molitus est, de quâ Vellejus loco prædicto agit, potentissimum jam sibi regnum paraverat; multis perdomitis nationibus, aut etiam condicionibus ad se pertractis; ut auctor est Strabo, superioribus hæc 30 subnectens: Ἐπανελθὼν δὲ ἐδυνάστευσε, καὶ κατεκλήσατο, πρὸς οὓς ἔπον, Λαγίους, τὸ μέγας ἔθνη, καὶ Ζέμους, Ἐγτόνας, ἘΜαγίλωνας, καὶ Σιδίνους, καὶ τῆ Σαηέων αὐτῶν μίγα ἔθνος Σέμνωνας. id est: Reversus autem regnavit; subjecitque sibi, præter jam dictos, *Lugiorum magnam gentem, Zumos, Gutonas, Mugilones, Sidinos, & ex ipsis Svevis magnum populum Semnones*. Huic consentiens Paterculus, eodem in libro, *Occupatis igitur*, inquit, *quos prædiximus, locis, finitimos omneis aut bello domuit, aut condicionibus juris sui fecit*. Parare autem tam potens regnum, nisi plusculorum annorum spatio, haud quivit. Ejus temporis initium facilè eò usque extendi potest, uti Rhætiarum, Noricique subactionem antecedit. Noricū quidpe perdomitum fuit sub Augusti Cæsaris imperio, L. Domitio, P. Scipione C O S S. teste Dione, in lib. LIV; id est anno ab V. C. 1000XXXVIII. sequenti anno, ut auctor est idem Dio, M. Druso Libone, L. Calpurnio Pisone C O S S. Rhætiæ quoque fuerunt debellatæ. Tiberius autem expeditionem in Marcomannos paravit, M. Lepido, L. Aruntio C O S S. id est, an. ab V. C. 1000CLVIII. nam hoc anno ad Dalmaticum bellum profectum narrat Dio lib. LV: Vellejus autem tradit, quum in Marcomannos pararet expeditionem, bello Dalmatico fuisse avocatum. Inter utrumque igitur tempus anni colliguntur XX. quod spatium haud enorme, si genteis respicias, quas sibi subjecit Maroboduus, *violentas*, ut inquit Tacitus annal. II. Ac Strabo equidem, loco supra citato, disertè testatur, juvenem inchoasse imperium. Tacitus, prædicto annali; *Maroboduus quidem* (regno pulsus). *Ravenna habitus, si quando insolescerent Svevi, quasi rediturus in regnum ostentabatur. sed non excessit Italiâ per duodeviginti annos: 50 consenuitque, multum imminutâ claritate, ob nimiam vivendi cupidinem*. Pulsus est regno, Tiberio Romæ imperitante, M. Silano, C. Norbano C O S S. id est, anno, post M. Lepidi, L. que Aruntii consulatum, XIII. Hos igitur XIII annos, item XVIII istos, quos in Italiâ vixit, XX illis adde; & erunt in universum LI. his rursus adde alios, si videtur, XX annos, quos natus regnum occupavit; & rectè constabit cum Taciti tum Strabonis

Strabonis ratio : quorum hic adolescentem inchoasse regnum, ille consensuisse in Italiâ, adfirmant. Nec quidquam impedit, quin credas, LXXI^{um} etiam annum senectutem ejus excessisse; quò altior reddatur adolescentia, in quâ dominationem, Româ reversus, occupavit. Hinc igitur maximè probabile fit, antequàm Noricum Rhætiaque fuerunt perdomitæ, Maroboduus Marcomannos suos, unâ cum Sedusiis, atque Harudibus, procul ab Rheni ripâ, & Galliæ, Romanorum provinciæ, confinio in Bojohæmum avocasse. At, quomodò, inquires, tutum habere potuit regnum in Bojohæmo, Italiâ haud perinde longè distitâ? nam & Tacitus, dicto libro, *propinquum* eum dicit hostem. Respondeo : haud secus ac ipsi Norici, multo Italiæ propinquiore; de quibus sic Florus, 10 lib. IV, cap. ultimo : *Noricis animos dabant Alpes, atque nives; quò bellum non posset adscendere.* Maroboduus igitur Alpibus juxta ac Danubio, altissimo latissimoque flumine, & Bojohæmicis jugis tutus esse potuit.

Ceterum fineis singuli isti prædicti tres populi ad Rhenum, antequàm universi in Bojohæmum transducti fuerunt, quos habuerint, quamvis difficile fuerit, conabor tamen indicare. MARCOMANNORVM nationem reliquis duabus fuisse validiorem, inde conjicio, quòd Maroboduus, qui omnibus pariter imperavit, omneisque simul in Bojohæmum deduxit, Marcomannorum dicitur rex; Bojohæmumque Marcomannorum sedes; reliquorum nominibus suppressis. His igitur ampliores, quàm illis, agrorum tribuo fineis. & quia proximum sibi regem Ariovistum in auxilium vocasse Sequanos jam antè demonstravi; terminos eis statuo, à meridie Danubium; ab occasu Rhenum; à septentrionibus Nicrum, & qui in hunc defluit, Cocharum : ab ortu eundem Cocharum, ad arcem usque *Kocheburg*; inde lineam ad opidum usque *Königsprun*, & hinc Brentium amnem, qui inter duo opida *Gundelsing* & *Lauing* Danubio miscetur. Regiones nunc his finibus continentur istæ : Wirtembergiensis ducatus totus; Rhenani Palatinatus pars inter Nicrum & Rhenum; Brisigavia, & Sæviæ ducatus pars, inter fontem Danubii & opidum *Gundelsing*.

SEDUSIIS hinc limiteis facio, à meridie Cocharum & Nicrum amneis; ab occasu Rhenum; ab septentrionibus Moenum, ad opidum usque *Bamberg*, & confluentem Redonitii fluminis; ab ortu, dictum modò flumen, & qui in hoc evolvitur, *Æschium* amnem; ab hujus fonte lineam ad dictum opidum *Königsprun*. Portiones heic nunc sternuntur Palatinatus Rheni, & Franconia.

HARVDES quia postremi omnium in Galliam ad Ariovistum commigrarunt, teste Cæsare, belli Gallici commentario primo; postremos etiam atque remotissimos omnium fineis domi in Germaniâ eos coluisse existimo. unde reliquum agrorum iis adscribo, quod à Marcomannis ac Sedusiis, inter Moenum & Danubium, ad Nariscorum usque confinium extensum fuit. terminum autem inter Harudeis atque Nariscos statuo juxta lineam, ab fontibus Moeni ad opidum *Ingolstat* ductam. Regiones nunc his finibus comprehenduntur istæ : Franconia ac Palatinatus superioris partes, cum agro Norimbergensi; item Sæviæ portio, quâ opida *Dünckelspühl*, & *Nördlingen*.

40 Ceterò, post Ariovistum alius rex tribus dictis populis fuerit, antequàm Maroboduus regnum occupavit, an liberè, ut reliquæ nationes Germaniæ, egerint, an denique Ariovistus paullo antè, quàm Maroboduus Româ rediit, vitâ excessit, parum exploratum habeo. Cæsar certè, in commentariis de bello Gallico, sibi ipsi contradicere videtur super Ariovisto. quidpe comment. I, *naviculam ait deligatam ad ripam naotum eâ profugisse* in Germaniam, postquàm proelium infelicitè secum in Galliâ commisisset. in commentario autem V, *magno esse ait Germanis dolori Ariovisti mortem, & superiores Romanorum victorias.* Si profugit ultra Rhenum in patrias terras, ibique postea mortuus est; quí Germani mortem ejus Cæsari imputare potuerunt? nisi fortè, quòd in Galliâ eum mori haud passus sit. At poterat fortasse in illo Gallicano proelio 50 vulnus grave accepisse, ex quo, in Germaniam reversus, mortuus est. Malim tamen pro voce *mortem*, legere *sortem*. quidpe Ariovisti sortem Germani graviter atque acerbè tulisse poterant, quòd tot tantarumque gentium rex, & totius ferè Galliæ Celticæ modò dominus, uno proelio ab Cæsare fusus, Galliâque pulsus esset.

De GALLIS, decumanos agros inter Rhenum Danubiumque exercentibus; qui ALEMANNI & ALAMANNI dicti.

Profectis à Rheni ripâ in Bojohamum Marcomannis, Harudibus atque Sedusiis, in vacuos cultoribus agros successerunt Rhenum transgressi Gallorum quidam, de quibus auctor noster, eodem libro de Germaniâ, iis, quæ de Helvetiis dixerat, hæc continuò subjungit: *Non numeraverim inter Germania populos, quamquam trans Rhenum Danubiumque confederint, eos, qui decumates agros exercent. Levissimus quisque Gallorum, & inopiâ audax, dubia possessionis solum occupare. mox limite acto, promotisque prædiis, sinus imperii, & pars provinciae habentur. Ultra hos Catti.* De eodem solo auctorem heic agere, quod antea Marcomanni, ac Sedusii tenuerant, satis liquet ex eo, quod inter Danubium Rhenumque id situm tradit: item quod *sinus imperii, & pars provinciae*, haud dubiè Galliæ: tum quod ultra fuerunt Catti; qui Moeno terminabantur. denique, quod Galli occuparunt; qui procul dubio fuere è Sequanorum, Rauracorum, Helvetiorum, & aliorum nationibus. nam Sequanorum ad Rhenum proximi versùs septentriones Tribochi ac Nemetes, fuere Germani. Strabo etiam, lib. VII, horum Gallorum inter Rhenum, Danubiumque meminit, in his verbis: Προσέρμια μὲν οὖν ἐστὶ τῶν Ἰστροῦ τὰ πέραν τῆς Ῥήνης, καὶ τῆς Κελτικῆς. ταῦτα δ' ἐστὶ τὰ τε Γαλατικά ἐθνη, καὶ τὰ Γερμανικά, μέχρι Βαστανῶν. id est: *Ab Istro septentriones spectant, quæ sita sunt ultra Rhenum, & Galliam; ut sunt Gallicæ gentes, ac Germanicæ, ad Bastarnas usque.* Iustus Lipsius hæc Taciti verba, *dubie possessionis solum*, parum dextrè explicasse mihi videtur; quamvis congruam ejus interpretationem, & opidò quàm eruditam prædicet Christophorus Colerus. Lipsii verba hæc sunt: *Ego communiter decumates agros interpreter, qui decumas solvant. Cicero decumanos dixit. Omnis, inquit, ager Siculus decumanus est. Nam hi agri non aliud sunt, quàm trans limitem capti ab hoste, & militibus dati, si qui ex iis fructus. qui haud multi aut uberes, quoniam hostibus expositi, & ut ipse ait, dubie possessionis id solum.* Decumanos agros exercere, decumasque statuto temporeolvere, quomodò militibus conveniat, in prædiis agentibus, equidem ego nondum intelligo: nec, quomodò hæc duo inter se satis consentiant, si qui ex iis fructus, & decumasolvere, percipio. Sanè non à militibus Romanis decumateis istos agros exercitos fuisse, tradit auctor noster; sed ab Gallis, inopiâ audacibus eò transgressis. nec à prædiis teneri dubiæ possessionis solum, quia hostibus expositum: sed à dictis Gallis dubiæ possessionis solum occupatum; nempe tunc, quum Marcomanni, ac Sedusii, in Bojohamum profecti, id reliquissent. unde etiam dubiæ possessionis solum dictum; quia nullus etiam tunc certus possessor, vel dominus: non quia hostibus expositum. *Mox*, id est, deinde, postquàm Galli, è provinciâ Romanorum Galliâ Rhenum transgressi, occuparunt, *limite acto, promotisque prædiis, sinus imperii, & pars provinciae Romanæ habitum*; decumæque Gallis imperatæ, in nuper occupato solo, intra limitem & præidia; non extrà, ut coligit Lipsius. Coleri jam iterum miror judicium; qui eo ipso, quod decumates agros colerent, Germanis minùs annumerandos censuisse Tacitum, docet. Certè mens auctori hæc fuit: Eos populos, qui inter Rhenum Danubiumque decumateis agros exercent, non esse inter Germanos censendos, quamquam in Germaniæ solo confederint; sed Gallos, quia Gallicæ sint originis. Lipsius eodem in loco, *Quomodò verò, inquit, iidem populi, siue agri, trans Rhenum & Danubium simul sint? quod tamen ponit noster.* Nihil mirum. rectè noster. malè autem pro geographo perito Lipsius. Germaniæ enim ab hac parte terminos constituit Tacitus, cum pluribus aliis scriptoribus, ut antè ostensum, ab occasu Rhenum, à meridie Danubium. iidemque amnes limites fuere Romani imperii: cujus respectu, omnes ubique rerum auctores trans flumina ista dixere, quidquid extrà positum. hinc rectè isti agri trans Rhenum Tacito dicti, respectu provinciae Romanorum Galliæ: rectè item trans Danubium, respectu ipsius Italiae, seu Rhætiae provinciae. ac ne malè auctorem loquutum etiamnum suspiceris; en, *Mox limite, inquit, acto, promotisque prædiis, sinus imperii, & pars provinciae habentur.* rectè scilicet hi agri inter duo flumina, tamquàm cuneus intra sinum includebantur. Sic infra eodem libro: *Chauco-*

rum gens, quamquam incipiat à Frisiis, ac partem litoris occupet; omnium, quas exposui, gentium lateribus obtenditur, donec in Chattos usque sinuetur. Limitem igitur, de quo auctor loquitur, eodem tractu actum fuisse puto, quo Marcomannis ac Sedusiis terminum ab ortu constitui. nam Harudū vacuum solum Hermunduros, Svevicam gentem, occupasse, suo loco ostendam. Partem autem provinciæ fuisse existimo Galliæ; quia Galli fuere, ex Galliâ profecti; deinde quia hujus maximè lateri, per Rheni ripam, à lacu Brigantino ad Magontiacum usque, objacuerunt. unde etiam Ausonius in carmine, quo Valentiniano Gratianoque Augustis, de victoriis ad Argentariam, & trans Rhenum ad Danubii, Nicrique fontis partis, gratulatur;

10 *Nec Rhenum Gallis limitis esse loco.*

Quæritur jam heic, quo nomine Galli isti Taciti, decumateis agros trans Rhenum exercentes, adpellati, & ab conterminis nationibus distincti fuerint? Id sanè neminem auctorum disertè exprimere video. conjectationibus itaque, atque argumentis indagandum.

ALEMANNICI cognomentum jam Antoninum Caracallam usurpasse legitur apud Spartianum: videlicet quia is Alemannos devicerat. De hac gente, ejusque cum Romanis bellis, multa posteriores rerum auctores prodiderunt, maximè verò omnium Ammianus Marcellinus, passim in historiis suis: ex quibus ipsis jam dudum à plerisque veterum historiarum interpretibus notatum est, gentem eam inter Danubium, Rhenum, ac Mœnum amneis incoluisse. at de origine ejus, item de adpellatione, varia ac mirifica ab omnibus prolata sunt nugamenta: quæ singula in medium proferre piget ad veriora properantem animum. Eosdem igitur quum ALEMANNI trans Rhenum incoluerint sineis, quos Galli, decumateis agros Taciti ævo exercentes; unam eandemque utrosque fuisse gentem, suspicari liceat. nam inter Taciti ævum, & Antonini Caracallæ imperium, c. circiter intercedunt anni. quo temporis spatio, nullæ heic incolarum mutationes à rerum scriptoribus notantur. Alemannos non fuisse origine Germanos, satis apertè veteres auctores indicant. in quibus Stephanus, qui Lexicon geographicum ex variis antiquis auctoribus compilavit, sic ait: Ἀλαμανοὶ, ἔθνη τῶν Γερμανοῦς πρὸς ὅρους. id est: *Alamanni, gens est Germanis finitima.* & Fl. Vopiscus in vitâ Probi: *Testes Germani & Alamanni, longè à Rheni submoti littoribus.* item Eustathius in Dionysium Alexandrinum: Τὸν Γερμανοῦς, οἷς οἱ Ἀλαμανοὶ πρὸς ὅρους, λευκὰ λέγει Φύλα. id est: *Germanos, quibus Alamanni sunt contermini, candidas ait esse gentes.* Si non Germani fuere Alemanni inter Mœnum, Rhenum ac Danubium; certè nulli alii esse potuerunt, quàm Γαλαπικὰ illa ἔθνη Strabonis, inter Danubium & Rhenum, & quos Gallos vocat Tacitus, decumateis agros inter eosdem amneis exercenteis. Huc directò quoque facit ipsum ALEMANNORVM nomen: de cujus etymologiâ veriore testem habere nequimus, quàm eum, qui origini gentis, sive transmigrationi è Galliâ in Germaniam, fuit proximus: de quo sic Agathias, probus in primis sui sæculi scriptor, lib. I: Οἱ δὲ Ἀλαμανοὶ, εἶγε καὶ Ἀσινίῳ Κεσδράτῳ ἐπειδὴ, ἀνδρὶ Ἰταλιώτῃ, καὶ τὰ Γερμανικὰ ἔθνη τὸ ἀπὸ τῆς ἀναρχαΐας ἀρχῆς, συνήλιδες εἰσιν ἄνθρωποι, καὶ μιγάδες καὶ τὸ δύναται αὐτοῖς ἡ ἐπωνυμία. id est: *Alamanni autem (si Asinium Quadratum sequi licet, hominem Italum, & qui res Germanicas accuratè conscripsit) conveniunt sunt, & miscellanei homines: quod & adpellatio eorum linguâ indicat.* quidpe ALL omnem significat, & MAN hominem: unde vocabulum factum *die Allmänner*, sive *die Allemannen*; quasi dicas *multitudinem hominum undique collectam*. Huc jam confer ista Taciti: *Levisimus quisque Gallorum, & inopiâ audax, dubiæ possesionis solum occupavere.* Ex compluribus Galliæ nationibus congressos in unum corpus fuisse, liquet ex eo, quòd Tacitus non certam aliquam nationem, ut Sequanorum, vel Rauracorum, vel Helvetiorum, vel aliam nominat; sed communi omnium Gallorum vocabulo utitur. Asinius autem iste Quadratus nullus alius fuit, quàm quem Rhenum & bina ejus ostia (haud dubiè in rebus Germanicis) ante se descripsisse testatur Strabo lib. IV. Maroboduum paullo antè, quàm Noricum, Rhæticiæque perdomitæ, Marcomannos à Rheno in Bojohæmum deduxisse, suprâ ostendi: Strabo autem illa de Asinio scripsit xxxiii annis post debellationem dictarum provinciarum; ut ipse testis est, sub finem dicti libri. unde jam liquet, Alemannorum nomen jam ante Strabonis geographica exstitisse. cujus mentio apud Asinium quia tam prope

est tem-

est tempori, quo Marcomanni in Bojohæmum migrarunt; haud dubium esse potest, quin dicti Galli id statim, ut in vacuas Marcomannorum sed eis successerunt, è re ipsâ, id est, è variorum hominum colluvie, adsumserint: id est, annis ante natum Iesum circiter xv. Posterioribus autem sæculis, ita temporum longinquitate origo ejus nationis obscurata, ac penè sepulta fuit, uti pro genuinis Germanis haberentur. Hinc Xiphilinus, ex Dionis lib. LXXVII, de suprâ dicto Antonino Caracallâ: Ἐπολέμησε καὶ πρὸς πινὰς κέννους, κελπκὸν ἔθνος. οὗς λέγεται μετὰ τοσούτοις θυμῷ προσπεσεῖν τοῖς Ῥωμαίοις, ὥς τε καὶ τὰ βέλη, οἷς ὑπὸ τῶν Ὀσρολών ἐπιτρώσκοντο, τοῖς σώμασιν ἐκ τῶν σαρκῶν ἀποσπᾶν, ἵνα μὴ τὰς χεῖρας ἀπὸ τῶν σφαγῶν αὐτῶν ἀποδιὰρξωσιν. οὐ μὲν τοι ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ τὸ τῆς ἡττῆς ὄνομα πολλῶν χρημάτων ἀποδόμφοι, σιωχώρησαν αὐτῷ ἐς τὴν Γερμανίαν ἀπο-
σωθῶναι. id est: Bellum quoque gessit adversus quosdam Cennos, gentem Celticam. quos ferunt tantâ irâ incitatos in Romanos irruisse, uti tela, quibus ab Osroënis vulnerati erant, dentibus evellerent è corporibus; ne interea manus à cadendis Romanis averterent. Quin etiam nomine victoria grandi ei vendito pecuniâ, ut salvus in Germaniam sese reciperet, permiserunt. Quinam hi Cenni; nusquam alibi lecti? Fuisse Germaniæ quosdam incolas, adparet ex vocabulo κελπκὸν, quo constanter ubique in historiis suis Dio adpellat Germanos: ut & per Germania vocabulum semper inteligit Cisthenanam. Proxima igitur ea gens fuit Rheno. Si ea Caracallam, ejusque exercitum eò loci redegit, uti grandi pecuniâ falsum victoriæ nomen, salvumque in Germaniam citeriorem reditum redimere opus habuerit: certè non fuit exigua, aut obscura; sed magna, ac valida. 20
quapropter immeritò heic per vocem πινὰς nobilitas eorum obscuratur. Ego lego πρὸς τοὺς Ἀλεμάννους. à quibus primus Caracalla cognomentum Alemanici gessit; falsum scilicet victoriæ de ipsis partæ nomen emercatus. κελπκὸς igitur, id est, Germanos adpellavit Dio Alemannorum gentem, quia pro genuinis habebantur jam ejus ætate Germanis. Hinc tandem tam ingens vulgò invecus est error, uti ex famâ unius hujus nationis bellicosissimæ (tantum videlicet post inertiam ac imbellem torporem Gallo-
rum, coelum, solum, ac libertas Germaniæ potuit efficere) tota Germanorum gens exteris populis dicta fuerit ALEMANNI. quod vocabulum in eadem gente apud multos Europæos, maximè verò apud Francogallos etiamnum durat.

Hæc igitur est antiquissima illa ALEMANNIA sive ALAMANNIA (utrumque 30
enim vocabulum apud auctores legitur) inter Rhenum, Moenum ac Danubium am-
neis, Hermundurorumque confinium protensa; Romanorum olim imperio subjecta;
postea verò, libertate, exemplo Germanorum, vindicata, acerrimus Romanorum
hostis. Limites ejus satis curatè suprâ, in Marcomannorum Sedusiorumque ad Rhenum
agris, descripti sunt: nisi quâ austrini lateris pars inter Rhenum ac Danubium inte-
ctum reliquimus. hoc igitur explendum, antequàm ad alia transeamus. Terminus non
modò inter Alemanniam, ac Rhætiam, sed inter universam Germaniam, ac Rhætias,
Noricumque, & Pannonias, fuit Danubius annis. hujus autem fons quia xx ampliùs
millibus passuum à proximâ Rheni ripâ distaret; Ptolemæus, horum locorum haud
perinde gnarus, in descriptione Rhætiae, hoc spatium per lineam, inter Danubii Rhe- 40
nique fonteis ductam, compleri posse putavit. verum terminatio hæc perquam est ab-
surda; quum talis linea per medios Helvetiorum agatur agros. Ad proximam Rheni
ripam duxisse multo satius erat: quod & à nonnullis nostri sæculi auctoribus factum
video: ita uti linea ducta sit inter Danubii fontem, & Rheni Arolæque confluenteis.
Verum ne hoc quidem rectè factum, ex antiquis disco historiis. Cæsar belli Gallici
comment. I, de Belgis Gallis loquens: Proximi, inquit, sunt Germanis, qui trans Rhe-
num incolunt; quibuscum continenter bellum gerunt. quâ de causâ Helvetii quoque reliquos
Gallos virtute pracedunt, quòd ferè quotidianis præliis cum Germanis contendunt; quum
aut suis finibus eos prohibent, aut ipsi in eorum finibus bellum gerunt. Et postea, debellatis
Helvetiis, inque patrias sedeis redire jussis: Noluit eum locum, unde Helvetii, disceserant 50
vacare; ne, propter bonitatem agrorum, Germani, qui trans Rhenum incolunt, è suis finibus
in Helvetiorum sineis transirent. Horū neutrum ullâ aliâ regione fieri potuit, quàm eâ,
quæ est ad ripam Rheni, inter Acronium lacum & dictos Arolæ confluenteis. nam
quæ Brigantino lacui adjacent, jam Rhætorum fuere loca. infra verò confluenteis A-
rolæ Raurici incoluerunt. Pro limite igitur ab hac parte, inter Marcomannos primò,
deinde

deinde verò inter Alemannos ac Rhætos, statuo montis jugum, quod XX millibus passuum supra fontem Danubii, ad opidum amni adpositum *Dutlingen*, exoriens, in meridiem versùs, ad lacum Acronium & opidum ei adpositum *Ratolszell*, extenditur: quo rectè, ex Ptolemæi sententiâ, Rhætia ex parte lateris occidentalis clauditur. Fontem autem amnis à Romanorum provinciâ Rhætiâ aliquanto longiùs uti excludam, monet me Ausonii epigramma, quo prædictos Augustos super victoriâ his in oris parâ sic adloquitur:

*Danubius, penitis caput occultatus in oris,
Totus sub vestra jam ditione fluo:
Quâ gelidum fontem mediis effundo Suevis,
Imperiis gravidos quâ seco Pannonias,
Et quâ dives aquis Scythico solvo ostia ponto,
Omnia sub vestrum flumina mitto jugum.
Augusto dabitur sed proxima palma Valenti:
Inveniet fontes hic quoque, Nile, tuos.*

De eâdem victoriâ, in carmine de Mosellâ, ita:

*Hostibus exactis Nicrum super & Lupodunum
Et fontem Latiis ignotum annalibus Istri.*

Quâ ratione poëta *Suevos* heic adpellet, qui fuerunt *Alemanni*, suo loco reddetur. at quomodò fontem Danubii Latiis ignotum annalibus intellexerit, prorsus ego ignoro. quidpe quum inter Galliam ac Rhætiâ Alemanni, Taciti ævo, pars fuerint imperii Romani, ignorari dictus fons, historiisq; Romanis non inseri nequivit: præsertim, quum Strabo lib. VII testetur, Tiberium, quum Vindelicos debellaret, unius diei itinere à lacu Brigantino ad fontem Danubii pervenisse. Plinium autem, Tacitum, & alios geographos, rerumque auctores, satis curatè eum descripsisse, quis ignorare potest? Proinde memoriâ lapsus poëtam credo. At Strabo quoque libro suprâ dicto, fontem Danubii non in Rhætiâ, neque in confinio quidem Rhætiae Germaniaeque ponit; sed in ipsâ Germaniâ. Ἀρχεται, inquit, ἀπὸ τῶν Γερμανικῶν ἀκρῶν τῶν ἐσπερίων. id est; *Oritur in extremis Germania versùs occasum partibus.*

De dicto limite sic Æthicus cosmographus, in descriptione Europæ: *Rhætia habet ab Africo Alpes Penninas; ab occasu, Galliam Belgicam; à Circio, fontem Danubii, & limitem, qui Gallias & Germaniam à Danubio dirimit. à septemtrione habet Danubium & Germaniam.* Satis obscurè pariter & imperitè. paullo meliùs Isidorus: *Ab Africo, Alpes Penninas; à septemtrione, Danubii fontem, vel limitem, qui Germaniam Galliamque secernit.* Germania certè nullo alio limite ab Galliâ dirimebatur, quàm Rheno amne. limesque ille, à Danubio ad Rhenum fuit, inter Germaniam & Rhætiam; ut antè ostensum. Verùm tamen quia Γαλαπικὰ ἔθνη dicuntur Straboni Alemanni; Tacito verò eorum solum *sinus imperii*, & *pars provincia* Galliæ: limes hic illis temporibus dici poterat dirimere Galliam ab Rhætiâ.

Hi igitur antiquissimi fuere *ALEMANNIÆ* inter Danubium Mœnumque fines. At posterioribus temporibus Mœnum Alemanni transgressi, Mattiacorum etiam agri maximam, & Cattorum bonam partem occuparunt. Marcellinus lib. XVI, de Iuliano Cæsare, ejusque exercitu, qui Alemannos, Rhenum transgressos, infra Argentoratum vicerat: *Martius juvenis, Rheno post Argentoratensem pugnam otiosè fluente, securus, ad Tres tabernas revertit, petiturus Moguntiacum, ut, ponte compacto transgressus, in suis requireret barbaros. Moxque ad locum prædictum est ventum. Flumine pontibus constratis tramisso, occupavere terras hostiles.* Et lib. XVII, de eodem Cæsare, atque exercitu ejus: *Omnes venere Mogontiacum. ubi, Florentio & Lupicino, Severi successore, destinatè certantibus, per pontem illic constitutum transiri debere, renitebatur firmissimè Cæsar.* mox: *Alemanni tamen omnes, quos petebat exercitus, confine periculum cogitantes, Suomarium regem, amicum nobis ex pactiōe præteritâ, monuerunt minaciter, ut à transitu Romanos arceret. ejus enim pagi Rheni ripis ulterioribus adhærebant. Quo testante, solum non posse, in unum coacta barbarica multitudo venit prope Mogontiacum, prohibitura viribus magnis exercitum, ne transmitteret flumen. Et postea: Statimque, difficultate omni depulsâ, ponte constrato, sollicitarum gentium opinione præventâ, visus in barbarico miles per Hor-*

tarii regna transibat intacta. Vbi verò terras infestorum etiam tum tetigit regum; veniens omnia rapiensque, per medium rebellium solum grassabatur intrepidus. postque sepimenta fragilium penatium inflammata, & obruncatam hominum multitudinem, visosque cadentes multos, aliosque suplicantes, cum ventum fuisset ad regionem, cui Capellarii, vel Palas nomen est, ubi terminales lapides Alemannorum & Burgundorum confinia distinguebant, castra sunt posita; ea propter, ut Macrianus & Hariobaudes, germani fratres & reges, susciperentur impavidi: qui, propinquare sibi perniciem sentientes, venerant, pacem anxius animis precaturi. Et lib. xxviii: Burgundii, salinarum finiumque causâ, cum Alemannis sæpè iurgabant. Item lib. xxix, de Valentiniano imperatore: Agitabatur autem inter multiplices curas id omnium primum & potissimum, ut Macrianum regem, auctum inter mutationes crebras successionum, jamque in nostros adultis viribus exsurgentem, vi superstitem raperet, vel insidiis. & mox: Iunxit navibus Rhenum. Et antegressus contra Mattiacas aquas primus Severus, perpensâ militum paucitate, territus stetit. Et paullo post: In Macriani locum, Bucinobantibus, quæ contra Mogontiacû gens est Alemanna, regem Fraomarium ordinavit: Mattiacas aquas hodiè esse Weisbaden, ex adverso Magontiaci, in Mattiacorum descriptione monstrabo. Ceterum salinæ istæ haud dubiè fuerunt ad vicum, qui hodièq; adpellatur Saliz: apud quem flumen exorsum, nomine Sale, ablutis opidis Salemünster, Salefeld, & Hanaw, inter Francofurtum & Magontiacum Moeno missetur. Limiteis igitur trans Moenum Alemannis statuo præter Rhenum, communem Germaniæ terminum, à septemtrionibus Lonam amnem, à Rheno ad opidum usque Gröberg; hinc jugum montis, quod vulgò dicitur Fogelsberg; in cujus austrino latere prædictus est vicus Saliz, & fons Salæ amnis: ab oriente solstitiali, eundem terminum, qui antea Cattos, ut infra ostendetur, ab Vbiis, & mox ab Mattiacis distinxit, juxta lineam ab opido Gemünde, Moeno imposito, ad fontem usque Adranæ (vulgò est Eder) ductam. Tempus, quo Alemanni primum trans Moenum Mattiacorum agros occuparint, haud facile indicatu est. ex Herodiani tamen libro vi colligere licet, jam Alexandro Mammææ Romanis imperitante ea loca tenuisse. Verba Herodiani de Alexandro hæc sunt: Αὐτὸς εἰς Γερμανοὺς ἠπέχετο ἅμα τῷ λοιπῷ πλῆθει ἀνύσας δὲ τὴν ὁδὸν μετὰ πολλῆς σπουδῆς, ἐπέστη ταῖς τῆς Ῥώμης ὁχθαῖς, καὶ τὰ πρὸς τὸν Γερμανικὸν πόλεμον παρεσκευάζετο. τὸν τε πλοῦτον ναυσὶ διαλαμβάνων, ὡς πρὸς ἀλλήλας σωτηρῆσιν γεφυρωθέντα, εὐμαρῇ τὴν διάβα- 30 σιν τοῖς στρατιώταις παρέχειν ἔειπε. Id est: Ipse adversus Germanos cum reliquâ omni multitudine properabat. confectog, celeriter itinere, constitit ad Rheni ripas; atque ibi res ad bellum Germanicum necessarias comparabat. pontemque, junctis inter se navigiis, fecit in Rheno flumine, ut per eum exercitus transgrederetur. Narrat hinc, quos militeis habuerit imperator in exercitu; in quibus etiam erant Osroëni. subjicit deinde de Germanis hostibus ista: Ἐπέθεόν τε πρὸς τὴν συστειδὸν μάχην ἐν ἣ ἀντιπυπῆς καὶ ἰσχυροὶ πολλαὶς Ῥωμαίοις ἐχρόντο. Ἀλέξανδρος μὲν ἐν ταῖς ἡν' πλὴν ἔδοξεν αὐτῷ πρὸς βίαν πέμψαι πρὸς αὐτοὺς, καὶ περὶ εἰρήνης διαλέγεσθαι. πάντα τε ὑποχρεῖτο παρέχειν ὅσων δέονηαι, καὶ χρημάτων ἀφειδῶς ἔχειν. τὰ τῷ γὰρ μάλιστα Γερμανοὶ πείθονται, Φιλάργυροί τε ὄντες, καὶ τὴν εἰρήνην αἰεὶ πρὸς Ῥωμαίους χρευσὶς καπηλεύοντες. ὅθεν ὁ Ἀλέξανδρος ἐπειράτο ὠνήσασθαι μᾶλλον τὰς πρὸς αὐτοὺς σπον- 40 δὰς, ἢ διὰ πόλεμον κινδυνεύειν. Hoc est: Nonnumquam etiam collatâ acie res gerebatur; ex quâ Germani persæpè haud impares Romanis abibant. Quum in his Alexander versaretur, decrevit tamen oratores ad illos de pace mittere, qui pollicerentur omnia illis principem Romanum, quorum foret opus, præbiturum; pecuniasque daturum magnâ copiâ. sunt quidpe Germani pecuniæ admodum avidi; numquamque non auro pacem Romanis vendunt. quare Alexander pacem fæderaue potius ab illis emergari, quàm periclitari bello, tentabat. Hæc sanè omnia in eundem modum, ut illa Dionis de Antonino Caracallâ, & Alemannis, de quibus uti hæc quoque intelligam, ea facit ratio, quod ex Herodiano continuo post patet, Alexandrum eodem loco, quo pontem fecerat, in citeriori ripâ à militibus interfectum fuisse: Cassiodorus verò in chronico tradit, Moguntiaci id factum. Haud dubiè igitur iidem fuere Alemanni, in quos postea sæpè à Moguntiaci- 50 itum. nam Franci plerumque à Colonia Agrippinensi petebantur.

Ceterò L V P O D V N V M illud Aufonii haud indoctè Rhenanus atque Lazius interpretantur hodiè arcem Lupf, vii millibus passuum ab fonte Danubii, versùs occidentem, dissitam. Quamquam doctissimus Marquardus Freherus, antiquitatum Germani-

Germanicarum sagacissimus indagator, in originibus suis Palatinis, item in eo libro, quem privatim de Lupoduno conscripsit, nomen hoc ad opidum *Ladenburg*, Nicri amni impositum, pertinere contendit. ubi complura ingentia, ac validissima adducit argumenta, quibus à πῆραν Aufonii, quam in nominando hunc locum admisit, convincere voluisse videtur. Etenim si Lupodunum nunc est *Ladenburg*, quid attinuit, victorias Gratiani de Alemannis ad Argentuariam, & trans Rhenum circa Nicri Danubiique fonteis partas narrando, Lupodunum nominasse, c. circiter millibus passuum ab Argentuariâ, totidemque ab fonte Danubii distitum? Non adpropinquasse Gratianum inferiori parti Nicri, multo verò minùs confluentibus, nec eum tractum, qui est inter Danubii Nicrique fonteis, excessisse, patet ex Marcellini lib. xxxi; ubi expeditio hæc quàm accuratissimè describitur. nam ipse hostis à Danubii advenerat lævâ ripâ; eoque, in Galliâ fusus, redire properavit. Marcellinus initio hujus historiæ sic ait: *Lentiensis Alemannicus populus, tractibus Rhetiarum confinis.* Et in eadem sententiam lib. xv: *Re hoc modo finitâ, paulo post & Lentiensibus Alemannicis pagis indictum est bellum, collimitia sæpè Romana latius irrumpentibus. Ad quem procinctum imperator egressus, in Rhetias, camposque venit Caninos.* Ab Argentuariâ Gratianus, hostem persequens, quâ regione Rhenum trajecerit, suprà in Sequanis ostensum est. Certè aut duo fuerunt *Lupoduna*, aut falsò à posterioris sæculi hominibus nomen id opido tributum est *Ladeburgio*. Sed pugnam hanc in confinio Francorum Svevorumque, ad Nicrum amnem, factam fuisse, probare sibi multum Freherus videtur hoc Aufonii versu, in precatione consulari;

Hostibus edomitis, quâ Francia mixta Suëvis.

Verùm addendum erat initium sequentis versus, quo sensus huic versui aperitur, his verbis: *Certat ad obsequium.* Non igitur hoc voluit poëta; hosteis fuisse edomitos, ubi Francia miscetur Svevis: sed postquàm hostes edomiti, certasse Francos cum finitimis Svevis ad obsequium. Alemannos autem heic esse intelligendos pro Svevis (qui nulli umquàm Nicrum attigerunt, antequàm Alemanni his finibus egressi) satis ex hætenus allatis patet. Poëta poëtica usus est licentiâ: ac fortè per ignorantiam, quum Svevia esset à tergo Alemanniæ simul ac Franciæ; ut suo loco ostendetur. Ex Sidonio denique irrefragabile videtur adferre argumentum Freherus, his versibus:

*Bruëterus, ulvosâ vel quem Nicer abluir undâ,
Prorumpit Francus.*

Sed hæc alienissima esse à Gratiani temporibus, infra in descriptione Franciæ docebo.

De cetero, LENTIVM istud, à quo universus populus nomen habuit, haud dubiè nunc est vicus *Leitz* in ripâ Danubii, infra opidum *Friding* situs. Longius à Rheno fuisse Lentensium sedeis remotas, liquet ex eo, quòd Gratianus, post unam atque alteram victoriam, trans Rhenum partam, in patrias sedeis recedere permisit. sic enim Marcellinus dicto lib. xxxi: *Lentenses, post deditionem, quam impetravere supplici prece, oblatâ, ut praeceptum est, juventute validâ, nostris tyrociniis permiscendâ, ad genitales terras innoxii ire permisi sunt.* Quod & Aufonii versus attestantur:

*Hostibus exactis Nicrum super, & Lupodunum,
Et fontem Latiis ignotum annalibus Istri.*

Porro in tabulâ iter inter lacum Brigantinû & Marcianam silvam describitur tale:

<i>Vindonisa</i>	
<i>Tenedone</i>	VIII.
<i>Iuliomago</i>	XIII.
<i>Brigobanne</i>	XI.
<i>Aris Flavio</i>	XIII.
<i>Samulocenis</i>	XIII.
<i>Grinarione</i>	XXII.
<i>Clarena</i>	XII.

SAMVLOCENIS, ex situ, & itineris tractu, nominisque quadam similitudine, haud dubiè idem est locus, qui Prolemæo in Germaniâ, haud procul Danubii ripâ, dicitur Ἀλκμοεννίς, *ALCIMOENNIS*. utrum autem vocabulum correctius, haud

B facile

facile dixerim. locus ipse celebris nunc opidi, quod vulgò vocatur *Vlm*, situi convenit. nam ab hoc rectè porro in dextrâ Danubii ripâ, *Grinario* hodiè dicitur *Knäringen*, & *Clarennâ*, *Rain*.

Rectissimâ igitur viâ à Vindonissâ Helvetiorum ad opidum *Vlm* tendentibus occurrit in silvâ Martianâ opidum *Dengen*: quod ex nomine, & itineris ductu, haud dubiè est *TENEDO*.

Sequitur dictum opidum, post xvi millia passuum, opidum ad Danubii jam ripam *Dutlingen*. quod ex situ atque intervallo videtur esse *IULIOMAGVS*. quem locum flumini fuisse impositum, indicat vox *magus*. Verùm *Iuliomagum* jam ad Rhætos spectasse, ex eâdem voce judico. hæc quidpe Germanis inusitata; quum in eâdem Rhætiâ fuerit etiam *Drusomagus*, & in Norico *Gabromagus*; ut suo loco ostendam. Ab opido *Dutling*, post xii millia passuum est opidum nunc *Beyern*, in ripâ Danubii. quod ex intervallo, itinerisque tractu, & nominis quodam vestigio videtur esse *Brigobanna*, Rhætiæ itidem locus: quem & ipsum ad flumen fuisse, ostendit vox *brige*.

Iam verò inter Brigobannam & Samulocensem *ARÆ FLAVIÆ*, Ptolemæo sunt in Germaniâ longius à Danubii ripâ, inter fonteis ejus & Alcimoennim, *Βαμνὸς Φλαγίου*. tabulæ itinerariæ medio situ inter Brigobannam & Samulocensem. quæ situatio si haud falsa, facile crediderim eum locum hodiè esse opidum *Aurach*.

Ceterum Ammianus, lib. xxi, de Iuliano Cæsare sic scribit: *Didicit enim Alemannos à pago Vadomarii exorsos (unde nihil, post ictum fœdus, sperabatur incommodum) vastare confines Rhetiis (fortè Rhetiarum) tractus. & mox: Libinonem quemdam comitem misit. &: Qui, cum maturè prope opidum Sanctionem venisset, longè visus à barbaris; qui, jam certamina meditantes, sese per valles abdiderant.* Vadomarii pagum, sive regnum, Rauricorum agro fuisse oppositum; item ab Augustâ Rauricorum trajicere Rhenum solitos Romanos, in Alemanniam arma laturos, satis dilucidè ex Ammiani historiis perspicitur. haud indoctè igitur viris doctis *SANCTIO* putatur nunc esse opidum *Seckingen*, in Rheni dextrâ ripâ, ex adverso Raurici agri situm. Atque hac viâ ab Rauricorum Augustâ, per *Sanctionem*, *Tenedonem*, *Iuliomagum*, *Brigobannam*, *Grinarianem*, *Clarennam*, & alia in ripâ Danubii loca, profectus est in Pannonias Iulianus Cæsar: de quo sic Marcellinus, in libro proximè dicto: *Discedens inter hæc Iulianus à Rauracis. & mox: Profecturus itaque per Martianas silvas, viasque junctas Istri fluminis ripis.*

At per Rheni dextram ripam atque Alemannorum fineis iter, apud Antoninum describitur hoc modo:

<i>Rauracis</i>		<i>Visontione</i>	
<i>Artalbino</i>	xviii.	<i>Velatudoro</i>	xxii.
<i>Fruncis</i>	xxii.	<i>Gramata</i>	xviii.
<i>Monte Brisfaco</i>	xxiii.	<i>Larga</i>	xxv.
<i>Helveto</i>	xxviii.	<i>Virentis</i>	xviii.
<i>Argentorato</i>	xxix.	<i>Monte Blusfaco</i>	xxiii.
		<i>Helveto</i>	xx.
		<i>Argentorato</i>	xxx.

In hispro *Artalbino* & *Helveto*, legendum, *Arialbino* & *Helvelo*, esseque illud *Basiliam*, hoc vicum Elfatæ *Ell*, *Largam* verò vicum comitatus Feretensis *Large*; suprà in Rauracis atque Tribochis ostensum est. *MONTEM BRISIA CVM* hodiè esse opidum, apud dextram Rheni ripam monti rotundo impositum, vulgari vocabulo *Brisach*; nemo umquàm dubitavit. at in eo tamen Beatus Rhenanus, & qui eum sequuti sunt, quàm vehementissimè errarunt, quòd alveum amnis ab alterâ parte opidi, id est, ab oriente quondam fuisse arbitrati sunt; duabus scilicet rationibus ducti; quarum una erat, quòd *Antoninus nullas* (sic ait Rhenanus) *Transrhenanas urbes commemoret, sed tantum provinciales*: altera erat in Luitprandi Ticinensis, qui sub Henrico Germanorum rege, & filio ejus Othone primo vixit, disertissimo testimonio, quod lib. iv est tale: *Est Alsacia partibus castellum, Brisecgawe patrio vocabulo nuncupatū, quod & Rhenus,*

& *Rhenus*, in modum insule cingens, & naturalis ipsa loci asperitas munit. Verùm amnem
 altissimum latissimumque hac regione alveum sponte suâ murasse, aut humanâ operâ
 diductum aliò fuisse, quis temerè credat? *Rhenanus* verò dum negat *Antoninum* lo-
 ca trans *Rhenum* memorasse, eo ipso ignarum se ejus loci situs prodit, qui inter *Ari-*
albinum & *Montem Brisiacum* in eadem ripâ extra provinciam Romanam, ab *Anto-*
nino memoratur. Hic in primo itinere legitur casu obliquo pluralis numeri *Vruncis*:
 in altero verò *Vtrentis*. unius ejusdemque loci esse duo vocabula, situs ante *Montem*
Brisiacum, & tractus itineris satis indicant. quapropter alterutrum esse corruptum cer-
 tum est. Vicus hodiè est medio ferè inter *Basiliam* & *Brisiacum* itinere, propior ta-
 10 *men Brisiaco*, haud procul *Rheni* ripâ, vulgari vocabulo *Zunzen*. quem esse locum il-
 lum *Antonino* memoratum, situs, atque itineris tractus, nec non nomen, quàm aper-
 tissimis argumentis ostendunt. quidpe, ut *Taberna* Romanorum Germanis dictæ fuere
Zabern, & Gallorū *Zurich* Romanis *Turigum*, sive *Tigurum*, Germanorum *Zolpich*, *Tol-*
piacum; sic *Zunzen* Alemanorum dictæ fuere Romanis *V T V N T Æ*. Fuisse autē lite-
 ram *T* in secundâ & ultimâ syllabis scriptam, altera illa vox *Vtrentis* arguit. Quòd
 si igitur *Vruntæ* fuere trans *Rhenum*; nihil jam mirum, si *Brisiacum* quoque montem
 in eadem fuisse ripâ crediderimus. Partem fuisse imperii Romani *Alemaniam* jam
Taciti ævo, suprâ ostensum est. postea verò, quum in libertatem sese vindicassent *Ale-*
 20 *manni*, ipsumque Romanum imperium ultro armis ac prædationibus crebris petiis-
 sent; tandem devictis eis, *Probum*, quidquid inter *Rhenum* ac *Nicrum* est, in provin-
 ciæ formam iterum redeigisse, munimenta que in hujus amnis ripâ complura crexisse,
 auctor est *Vopiscus* in vitâ ejus. de *Valentiniano* etiam sic *Marcellinus* lib. xxviii:
Valentinianus magna animo concipiens, & utilia, Rhenum amnem, à Retiarum exordio ad
usque fretalem Oceanum, magnis molibus communiebat; castra extollens altius, & castella,
turresque adsiduas per habiles locos & oportunos, quâ Galliarum extenditur longitudo;
nonnumquam etiam ultra flumen adificiis positis, subradens barbaros fines. Et lib. xxx:
Ideo autem etiam Valentinianus metuebatur, quòd & exercitus auxit valido supplemento,
& utrobique Rhenum celsioribus castris munivit, atque castellis, ne latere usquam hostis ad
 30 *nostra se proripiens posset.* Potuit igitur Romanis iter esse per hæc dextrâ ripæ muni-
 menta; anne ad *Arialbinum*, & *Brisiacum* montem trajecto. Et quis non credat
 montē hunc primò à Romanis contra *Alemanos* fuisse communitum? nam ipsi *Ger-*
 mani nulla umquàm munimenta contra Romanos excitarunt. A *Valentiniano* in *A-*
 lemannorum ripâ castella fuisse erecta, satis apertè docet prædicto lib. xxx *Marcellinus*.
 Valeat igitur jam falsum illud testimonium *Luitprandi*, hominis Itali, locorum in
 Germaniâ parum gnari: quod vel ex hoc ipso ejus testimonio, triplici errore implici-
 to, satis probare licet. nam primò, quia *Brisiacum* opidum *Elfatæ* erat conterminum;
 ipsius *Elfatæ* id esse putavit. deinde, quum insula esset ad opidum, in Gallicâ
 ripâ, uti etiam nunc est; in ipsâ insulâ opidum esse credidit. tandem, quum regio cir-
 cumjacens ex opidi nomine dicta foret *Brisachgam*, quæ nunc contractè *Brisgam*; ipsi
 40 opidum hoc vocabulo adfecit: ex quo uno satis ejus harum orarum ignorantia adpa-
 ret. At regionem jam antiquis etiam temporibus fuisse adpellatam Romanis *BRISIGAVIAM*;
 & ipsos incolas *BRISIGAVOS*, sive *BRISIGAVIOS*: ex notitiâ
 imperii liquet; ubi inter militeis præsidarios numerantur *Brisigavi*.

Ceterum *Marcellinus* prædictis hæc continuò subnectit: Denique cum reputaret,
 munimentum celsum & tutum, quod ipse à primis fundarat auspiciis, præterlabente *Nicro*
 nomine fluvio, paulatim subverti posse undarum pulsu immani; meatum ipsum aliorum
 vertere cogitavit. & quæsitis artificibus peritis aquaria rei, copiosaque militis manu, ar-
 duum est opus adgressus. per multos enim dies compaginata formæ è roboribus, coniectaque
 in alveum, fixis, refixisque aliquotiens prope ingentibus stilis fluctibus erectis confunde-
 50 bantur, avulsaque vi gurgitis interrumpiebantur. Vicit tamen imperatoris vehementior cu-
 ra, & morigeri militis labor, mento tenus, dum operaretur, sæpè demersi: tandemque, non
 sine quorundam discrimine, castra præsidaria, inquietudine errantis ingentis amnis exem-
 ta, nunc valida sunt. Sunt, qui hoc munimentum volunt hodiè esse eum locum, qui
 inter *Rheni* *Nicrique* confluenteis dicitur *Manheim*. Verùm illi uti hanc suam opi-
 nionem satis tueri possint, vehementer egoveor. quidpe in istâ *Marcellini* descriptio-
 ne nihil

ne nihil singulare video, quod non multis ad Nicrum locis convenire queat. proinde etiam doleo, nullum certius istius munimenti signum eum adposuisse. Tam *immanem undarum impulsus* ad ipsum ostium fluminis fuisse dubito. tum non intelligo, quomodo munimentum Valentiniani *inquietudine errantis ingentis amnis* satis exemptum fuerit, si hodiéque ad pontem arcis Manhemianæ Nicer Rheni viam subinde tentat, noxiasque paludeis, & inundationes immittit; quæ infixis palis magno opere ac sumtu sunt arcendæ. denique miror tam altum Marcellino de Rheni, aut Nicri confluente silentium. de Trajani verò castello, quod in exemplum heic attrahitur, quasi id quoque ad Rheni Moenique confluenteis fuerit exstructum, postea suo loco videbimus, quàm falsa sit opinio.

Ceterum idem auctor, lib. xxvii, de Valentiniani contra Vithigabium Alemanorum regem, Vadomarii filium, expeditione: *Valentinianus cum Gratiano Rhenum transgressus, indivisis agminibus quadratis ipse medius incedebat; Iovino, & Severo, magistris rei castrensium, alitrinsecus ordinum latera servantibus, ne repentino invaderentur adsultu. protinusque inde ductantibus itinerum callidis, exploratis accessibus per regiones longo itu porrectas, sensim gradiens miles irritatior ad pugnandum, velut repertis barbaris minaciter infrendebat. & quoniam, aliquot diebus emensis, nullus potuit, qui resisteret, inveniri; cuncta satorum & tectorum, quæ viscebantur, injecta cohortium manu vorax flamma vastabat, prater alimenta, quæ colligi dubius rerum eventus adigebat, & custodiri. Post hac leniore gressu princeps ulterius tendens, cum prope locum* 20 *venisset, cui Solicinio nomen est, velut quodam obice stetit; doctus procurantium relatione verissimâ, barbaros longè conspectos: & quæ sequuntur. De eadem expeditione lib. xxx: Alemannis congressus, prope Solicinium locum, ubi insidiis penè perierat circumventus, ad exitium ultimum delere potuit universos, ni paucos velox effugium tenebris amandasset.* Vadomarii regnum ex adverso Raurici opidi, in lævâ Danubii ripâ fuisse, suprà dictum est. hunc igitur locum SOLICINIVM, haud alium esse iudico, quàm quod nunc opidum ad Nicrum amnem *Sulz* nuncupatur: olim fortè dictum *Sulzen*.

Ptolemæus opidum Germaniæ habet *Ταρόδυνον*, TARODVNVM; ex adverso Helveti, haud procul Rheni ripâ situm. Id viri docti nunc interpretantur opidum 30 *Dornstet*, xiv millibus passuum à Solicinio, versùs occasum æstivum, dissitum. nec perinde ineptè quidem; quum & vestigia nominis antiqui servare videatur, & in monte sit positum; quem Taroduni situm indicat vox *dunum*, montem significans. Verùm tamen, quia nimis longè hoc ab Rheni ripâ remotum; malim ego interpretari locum circa Friburgium Brisigaviæ.

BYDORIS, ejusdem auctoris, videtur esse opidum *Buriach*, in marchionatu Badensi, haud procul Durlaco.

CAP. V.

De CATTIS; qui & CHATTI, & CHASSI, & HASSI; Cæsari verò, & aliis ejusdem ætatis auctoribus falso nomine dicti SVEVI.

TAcitus, sermone de Gallis Allemannis absoluto, *Vltra hos*, inquit, *Catti initium sedis ab Hercynio saltu inchoant.* Horum sedes uti rectè designetur, pluribus antè argumentis demonstrandum erit, eandem gentem Cæsari, in belli Gallici commentariis, sæpè esse memoratam; sed falso nomine SVEVORVM.

Primum igitur argumentum est; quia *Svevi*, ut est in comment. iv, *multis sæpè* 50 *bellis experti, propter amplitudinē gravitatemque civitatis, finibus expellere Vbios non potuissent, tamen vectigaleis sibi fecerunt, ac multo humiliores, infirmioresq; redegerunt.* quod fieri non potuit, nisi Vbiis, in Germaniâ etiam tum degentibus, Svevi isti fuissent finitimi. Vbiorum autem solo proximos fuisse ab oriente Cattos, post ostendetur. Secundò: quia Cæsar (ut est comment. vi) *Vbiis imperat, ut pecora deducant, suaque omnia ex agris* in opida

in opida conferant : sperans barbaros , atque imperitos homines (Suevos) inopiâ cibariorum adductos, ad iniquam pugnandi conditionem posse deduci. Cæsar erat in Vbiis ; ut satis ex contextu præsentis historiæ liquet. cum Svevis igitur pugnare si voluit , prope illos adfuisse eum necesse est. Tertiò : quia Cæsar *Vbiis mandat , ut crebros exploratores in Suevos mittant , quæque apud eos gerantur , cognoscant : illi imperata faciunt ; & paucis diebus intermissis , referunt , Suevos omneis , posteaquàm certiores nuntii de exercitu Romanorum venerant , cum omnibus suis sociorumque copiis , quas cœgissent , penitus ad extremos fineis sese recepisse. silvam esse ibi infinita magnitudinis , quæ appellatur Bacenis : hanc longè introrsus pertinere , & , pro nativo muro objectam , Cheruscis à Svevis , Sve-*

10 *vosque à Cheruscis injuriis , incursionibusque prohibere : ad ejus initium silvæ Suevos adventum Romanorum expectare constituisse.* Heic si eos putas Cæsarem intellexisse Suevos , quos Tacitus , nempe quidquid inter Salam Albimque & inter Vistulam Danubiumque & mare septentrionale expanditur ; quâ ratione , quæso , Vbi paucis diebus potuerunt explorare , simulque Cæsari referre , Suevos ad extremos fineis suos , id est , ad Vistulam , vel ad Danubium , quâ is Dacos Sarmatasque Iazygas tetigit , sese recepisse ; quandoquidem illud flumen ab Vbiorum finibus CCCC LXXX , hoc verò CCCLX millibus passuum abfuit. Quartum argumentum est in iisdem verbis ; ubi Cæsar *silvam Bacenim , ait , pro nativo muro objectam , Cheruscis à Svevis , Suevosque à Cheruscis , injuriis incursionibusque prohibere.* Cheruscis esse nunc Luneburgienseis , Brunsvicens-

20 *censeis , atque Magdeburgienseis , suo loco postea satis certis demonstrabitur argumentis.* ab occasu igitur Cheruscis à Svevis istis silva Bacenis disternere non potuit , quia illic fuere Chauici ; & ultra Albim , ab septentrionibus Fosi : quorum nulli Svevi ; nec Vbiis ullo modo finitimi. ab ortu Cheruscis erat Albis , ingens amnis , eoque aptior in terminum ac munimentum deligi , quàm silva ; si Svevi isti Cæsariani ultra fuissent. At populi ultra Albim longius ab Vbiis distiti , quàm uti crebris cum his contendere bellis , vectigaleisque sibi reddere potuerint. Ergo una reliqua est regio , à meridie , quæ Suevos hosce , simul Cheruscis , simul Vbiis propinquos , recipere potuit. ab hac *Bacenis* illa fuit *silva* ; eodem haud dubiè tractu , ubi nunc etiam ingens ac celebratus visitur saltus , in perpetuo montium jugo , vulgari vocabulo *der Hartz*.

30 *citra hunc , in meridiem versùs , fuere Svevi Cæsariani ; eodem scilicet tractu , quo* CATTI *postea , sub Augusto , & Tiberio , ac reliquis imperatoribus , ab omnibus auctoribus conferuntur.* Id verò maximè notandum , extremos Cæsarianorum Svevum fineis eodem fuisse situ , quo initium silvæ Bacenis ; quæ *Suevos à Cheruscis , & Cheruscis à Svevis , injuriis , incursionibusque prohibebat.* unde liquidò colligitur , extremos , sive ultimos Svevorum Cæsarianorum fineis fuisse cis Albim , circa confluentem Salæ amnis. huc autem pertinuisse extremos Cattorum fineis , mox ex Tacito comprobabo. De Cheruscis verò sic Tacitus , annal. XII : *Et prædâ famâque onusti , ad montem Taunum revertuntur : ubi Pomponius cum legionibus opperiebatur , si Catti , cupidine ulciscendi , casum pugna præberent. Illi metu , ne hinc Romanus , inde Cherusci , cum quibus aeternum*

40 *discordant , circumgrederentur , legatos in urbem & obsides misere.* Quintum argumentum est : quia Cæsar , comment. IV , *centum pagos habuisse Suevos* adfirmat. quod de Taciti Svevis , trans Salam Albimque , intelligere absurdum foret , in tantâ regionum vastitate : præsertim quum unis Semnonibus , Svevorum parti , c. tribuat pagos Tacitus , in libro de Germaniâ ; & Plinius lib. IV , cap. XII , uni Hillevionum nationi , itidem Svevis , parteis Daniæ colentibus , 15. Æthicus sanè , obscurus ac minùs probatus auctor (quem typis editum nondum vidi) ubi *Svevorum* ait *c esse pagos , inter habitabiles , & inhabitabiles ;* ductus hoc ipso videtur errore , quòd Cæsarem de universis heic loqui Svevis intellexit. Ac ipse nescio Cæsar an non hac re deceptus fuit , quòd Semnonas Suevos audiverat c. habere pagos , quos illè Cattos esse putavit , quia & hi tot habebant pagos.

50 Sextum argumentum est in his Cæsaris verbis , comment. IV : *Cæsar paucos : dies in Sigambrorum finibus moratus ; omnibus vicis adificiisque incensis , frumentisque succisis , se in fineis Vbiorum recepit : atque his auxilium suum pollicitus , si à Svevis premerentur , hac ab iis cognovit : Suevos , postquàm per exploratores pontem fieri comperissent , more suo concilio habito , nuntios in omneis parteis dimisisse , uti de opidis demigrarent ; liberos , uxores , suaque omnia in silvas deponerent ; atque omnes , qui arma ferre possent ,*

unum in locum convenirent. hunc esse delectum medium ferè regionum earum, quas Svevi obtinerent: hic Romanorum adventum expectare, atque ibi decertare constituisse. Quod si Svevi heic Cæsari intelligerentur, qui aliis auctoribus; certè tam exiguo temporis spatio, xxviii dierum (x scilicet, quibus pons exstructus, & xviii, quibus trans Rhenum moratus Cæsar; ut ipse testatur ibidem) omnia hæc fieri haud faciliè potuissent; uti Svevi exploratores ad Rhenum mitterent; uti hi pontem à Romanis strui nuntiarent; ut illi discederent; ut in omneis parteis nuntios dimitterent; uti sua omnia colligerent, atque convasarent; ut in silvas cum liberis atque uxoribus, unum in locum abderent; ut in mediam regionem sese conferrent, certamenque expectarent; uti denique hæc omnia Vbiis narrarentur. Et quis tandem ille locus foret, qui 10 omneis, Albim inter, Danubium, Vistulamque amneis, & septemtrionalem Oceanum, Germaniæ incolas capere potuisset? At si Svevorum fineis intelligas, qui iidem fuere Cattorum; faciliè omnia fieri potuerunt. quidpe in Bacenim silvam heic quoque, ut postea comment. vi, sua Svevi omnia abscondiderunt; & in medio regionum suarum, quod est circa opidum *Mülhausen*, Romanos expectarunt.

Septimum argumentum his continetur verbis, eodem in commentario iv: *Publicè maximam putant esse laudem Germani, quàm latèssimè à suis finibus vacare agros. hac re significari magnum numerum civitatum suam vim sustinere non potuisse. itaque, unà ex parte à Svevis circiter millia passuum 100 agri vacare dicuntur. ad alteram partem succedunt Vbii.* Viden, quemadmodum Vbiorum regione alteram illam partem, siue la- 20 tus Svevorum cingat: quod si de Taciti, aliorumque Svevis intelligas, minùs aptè congruèque duo ista Svevorum latera cincta forent. nec equidem, si de Svevis Marcomannis ad Rhenum, Sedusiis, Harudibus, & Hermunduris. At, inquires, millia passuum 100 vacasse illic, adfirmat Cæsar. Scio equidem pleraque sic habere exemplaria. verum quis hoc crediderit? quidpe ab Albi dumtaxat, ubi extremos Cæsari fuisse Svevorum fineis demonstravi, 100 millia passuum in orientem versùs si progrediare, non modò ad ultimum Germaniæ terminum, sed in Sarmatiam, ad Hypanis amnis fonteis, Amadocamque paludem (in confinio est Russiæ, atque Podoliæ) perveneris. Iam verò, quid fiet, si ultra Albim extremos Svevorum Cæsarianorum fineis posueris? longiùs scilicet aberrabis. Falsum igitur hoc esse de 100 millibus passuum, manifestò liquet. 30 Pleraque sic habere exemplaria dixi: namque sunt, quæ pro 100 referunt c. At ne hoc quidem satis pro vero. nam ex Vellejo Paterculo, Dione Cassio, & aliis rerum Romanarum auctoribus, satis liquet, Cæsarem Augustum, quum, post Iulii Cæsaris obitum, bello Germanos trans Rhenum per legatos peteret, ultra Chattos versùs septemtriones reperiisse Cheruscos; versùs orientem æstivum Langobardos; utrosque cis Albim: versùs orientem æquinoctialem inter Salam & Albim, Hermunduros: trans Albim Semnonum magnam gentem. proinde falsò id ac parum bonâ fide Iulio relatum adfirmo. Verum quàm frequens ei sit, in terrarum dimensionibus æqua locorum intervalla excedere, suprà sæpius notatum est.

Octavum argumentum est in commentario primo, his verbis inclusum: *Hoc præ- 40 lio* (quo Ariovistus à Cæsare victus) *trans Rhenum nuntiato, Svevi, qui ad ripas Rheni venerant, domum reverti cœperunt. quos Vbii, qui proximè Rhenum incolunt, perterritos insequuti magnum ex his numerum occiderunt.* Auxilio videlicet venerant Ariovisto. sic enim paullo antè, eodem commentario: *Treviri nuntiabant, pagos centum Svevorum ad ripam Rheni confedisse, qui Rhenum transire conarentur. Quibus rebus Cæsar vehementer motus, maturandum sibi existimavit; ne, si nova manus Svevorum cum veteribus copiis Ariovisti sese conjunxisset, minùs faciliè resisti posset.* Treviros ait nuntiasse, Svevos Rhenum transire conari: Vbios autem recedenteis insequutos. ergo & in Trevi- 50 rum agrum transire Svevi conabantur, & si non in ipso Vbiorum solo, saltem prope confedisse, certum est. Vbios inter Rhenum ac Moenum amneis, siue inter Coloniam 50 Agrippinensem, Francofurtum, & Marpurgium opida, ex adverbo Trevirici agri, coluisse, suprà libro secundo dictum est, fusiùsque infra demonstrabitur. Svevi igitur isti nulli alii esse potuerunt, quàm qui versùs solis ortum à Treviris, Vbiisque incoluerunt. Quod si Hermunduros Svevos intelligas, siue quos alios inter Moenum, Danubium, ac Rhenum: certè hi neque per Trevirorum fineis Rhenum transgressi, Ariovisto auxilio

auxilio venissent, in Sequanis circa Mombeliardum cum Cæsare congressuro; neque domum revertentes ab Vbiis peti potuissent: ex itinere: obstante haud modico, nec transitu facili amne Moeno. Quin hæ voces *pagos centum*, clarè atque apertè indicant, eosdem fuisse, quos postea, in comment. iv, ut suprà notatum, c. *pagos colenteis*, Cheruscorum finitimos facit. Eò igitur redit ratio, uti nulli alii, quàm CATTI sint habendi. At verò, inquires, centum pagi Svevorum quomodo venerunt; quum centum tantummodo pagos in universum Svevos habuisse Cæsar memoret in comment. iv? omnes igitur Svevi, id est, universa eorum natio suis sedibus profecta? Minime. Cæsarem mirum sæpè esse rerum designatorem, suprà in Arduennæ silvæ descriptione satis patuit. Hæc centum pagos nominavit speciatim, uti certum Svevorum genus, quod transire conabatur, peculiari aliquo indicio designaret. quidpe jam antea Svevorum erant alia genera in exercitu Ariovisti, *Marcomanni, Sedusii, Harudes*. His igitur universis Svevorum gentibus alia insuper Svevorum, ut ille censuit, natio jungere sese volebant CATTI. hi c. incolebant pagos; *ex quibus quotannis*, ut testatur ipse Cæsar comment. iv, *singula millia armatorum, bellandi causâ, suis ex finibus educabant. reliqui domi manebant; pro se, atque illis colebant*: & quæ illic sequuntur. Centum igitur pagos ad ripam Rheni confedisse quum dicat, centum millia armatorum domo profecta fuisse innuere voluit. Bello autem sæpius petitos Vbios ab Svevis, id est, à Cattis, patet ex eodem commentario. quin ob id ipsum Vbii cum Cæsare amicitiam fecerant; rogabantque, uti se Svevorum oppressione liberaret. quod fecit, exstructo ponte in Vbiorum finibus cum exercitu transgressus. Concludamus igitur jam; eosdem esse hos Svevos Cæsaris, qui Catti sunt Tacito, aliisque auctoribus.

Ergo quòd Cæsar, in commentario proximè dicto, ait *Svevorum gentem esse longè maximam, & bellicosissimam Germanorum omnium*, id de nullà aliâ, quàm Cattorum natione intelligi debet. hi quidpe tam amplios, ut mox infra patebit, incoluerunt agros, uti latiores in totâ Germaniâ unius nationis finibus haud sæpè demonstraveris. bellicosissimamque omnium Germanorum fuisse Cattorum nationem, Tacitus satis disertè indicat, in libro de Germaniâ, his verbis: *Duriora genti corpora, stricti artus, minax vultus, & major animi vigor. multum, ut inter Germanos, rationis, ac solertiæ: præponere electos, audire præpositos, nosse ordines, intelligere occasiones, differre impetus, disponere diem, vallare noctem, fortunam inter dubia, virtutem inter certa numerare; quodque rarissimum, nec nisi ratione disciplinæ concessum, plus reponere in duce, quàm in exercitu. omne robur in pedite; quem super arma ferramentis quoque & copiis onerant. alios ad prælium ire videas; Cattos ad bellum. rari excursus, & fortuita pugna. & aliis Germanorum populis usurpatum, rarâ & privatâ cuiusque audentiâ, apud Cattos in consensum vertit; ut primum adoleverint, crinem, barbamque summittere; nec, nisi hoste cæso, exuere votivum, obligatumque virtuti oris habitum. super sanguinem & spolia revelant frontem; seque tum demum pretium nascendi retulisse, dignosque patriâ, ac parentibus ferunt. ignavis & imbellibus manet squalor. fortissimus quisque ferreum insuper anulum (ignominiosum id genti) velut vinculum gestat, donec se cede hostis absolvat. Plurimis Cattorum hic placet habitus. jamque canent insignes, & hostibus simul suisque monstrati. omnium penes hos initia pugnarum: hæc prima semper acies, visu nova. nam ne in pace quidem vultu mitiore manscunt. Atque hanc virtutem bellicam, quam Cæsaris tempestate adversus Cheruscos, Vsipectes, Tencteros, atque Vbios exercuerunt, perpetuò postea servarunt; uti nullum umquàm acriorem in Germaniâ Transrhenanâ, neque diuturniorem habuerint Romani hostem, quàm ipsos Cattos. Tencterorum, Vsipectumque vox apud Cæsarem est, quâ maxima Cattis laus, gloriaque virtutis tribuitur: *Sese unis Svevis concedere; quibus nec dii quidem immortales pares esse possint*. Ac videre est apud auctores, nulli ferè eos auxilia sua petenti denegasse. Quin eo ipso etiam satis magnitudinem declararunt, quòd quinque è corpore suo emisserint colonias celeberrimas, *Bataros, Caninesateis, Sunicos*, & de quibus infra dicam, *Mattiacos*, atque *Iubonas*. Sed ego nimis prolixam ingressus sum orationem, dum satis superque probare laboro, SVEVOS Cæsaris esse eosdem populos, quos posteriores scriptores adpellavere CATTOS. tanti scilicet erat, rem auditu novam, credituque difficilem pluribus confirmasse argumentis: præsertim, quum non ignorem, adeò obstinatos plerorumque esse animos, uti haud facilè quidquam, nisi vulgatum, admittant.*

Ceterum Cæsaris auctoritatem fidemque sequuti postea alii auctores, qui hujus, & Augusti res in Germaniâ gestas scripserunt, eodem Svevorum vocabulo passim Cattos adfecerunt. Sic Strabo, lib. IV: Πάσης δ' ὑπέρκειναι τῆς ποταμίας ταύτης οἱ Σηβοὶ περὶ τοὺς ὄρους τοὺς Γερμανοὺς καὶ δυνάμει καὶ πλῆθει διαφέρουσιν τῶν ἄλλων. ὑφ' ὧν οἱ Οὐβιοὶ ἐξελαυνόμενοι κατέφυγον εἰς τὴν ἐν τῇ Ρῶνι. hoc est: *Supra totam hanc Rheni ripam incolunt Svevi, Germanica natio, reliquis multitudine ac potentiâ superiores: à quibus Vbii pulsî cis Rhenum confugerunt.* in quibus verbis ista, καὶ δυνάμει καὶ πλῆθει διαφέρουσιν τῶν ἄλλων, ex Cæsare desumfit. Cattos autem pepulisse Germaniâ Vbios, supra in horum cis Rhenum descriptione dictum est; pluribusque infra ostendetur. De iisdem Svevis sic Dio, lib. LI, sub Augusto Cæsare: Γαίῳ δὲ Καρίνῳ τὰς Σηβῶν τὸν Ρῶνιν ἐπὶ πολλῷ διαβάνας ἀπεώσθη. id est: *C. Carina Svevos, Rhenum magno numero transgressos, profligaverat.* Et Svetonius in vitâ Augusti: *Coërcuit & Dacorum incursiones, tribus eorum ducibus, cum magnâ copiâ, cæsis: Germanosque ultra Albim submovit. ex quibus SVEVOS & SICAMBROS, dedentes se, traduxit in Galliam, atque in proximis Rheno agris collocavit.* Dio, libro prædicto, sub eodem Augusto: Ἀθρόοι πρὸς ἀλλήλους Δακοὶ τε καὶ Σηβοὶ ἐμαχέσασθαι. id est: *Dacorum quoque & Svevorum turmæ depugnarunt.* Florus lib. IV, cap. ultimo; de Druso, qui Augusti auspiciis Germaniâ genteis perdomuit: *Inde validissimas nationes, Cheruscos, Svevosque & Sicambros pariter adgressus est.* Ovidius, aut potius Peto Albinovanus, in consolatione ad Liviam, super eodem Druso:

Ille genus Svevos acre, indomitosque Sicambros

Contudit; inque fugam-barbara terga dedit.

Cattos intelligere quemque per *Svevorum* vocabulum, supra in Sunicis demonstratum est. hi quidpe fuere pars illa Svevorum dedita, inque Galliam transducta à Tiberio, auspiciis Augusti: Quod autem Strabo, Dio, Florus, & alii nonnulli Chattorum nomen ceu diversum ab Svevorum vocabulo retulerunt; id eâ ratione factum, quod diversorum temporum auctores sequuti sunt: quorum primi eam gentem appellarunt Svevos; proximi deinde Chattos. De cetero erravit Dio haud modicè, libro supra dicto, in his verbis: οἱ μὲν Σηβοὶ πέραν τῆς Ρῶνι, ὥστε τὰ πρὸς εἰπεῖν, νέμονται· πολλοὶ δὲ καὶ ἄλλοι τῶν τῆς Σηβῶν ὀνόματος ἀντιποιεῖσθαι. id est: *Svevi equidem, si accu-30 ratè dicendum, trans Rhenum incolunt: multi tamen alii etiam id nominis usurpant.* Imò multi isti alii, longius à Rheno dissiti, veri ac germani erant Svevi: illi verò inter Rhenum & Albim improprie à Iulio Cæsare, quem alii sequuti sunt, dicti fuere Svevi, quum vero ac proprio nomine essent Chatti.

Sed tempus est ab falso hoc Svevorum vocabulo, ad verum genuinumque gentis nomen transire; sineisque ejus certis describere limitibus. Auctor igitur noster, postquam de Alemannis, qui decumateis agros exercebant, sermonem absolvit; *Ultra hos, inquit, Catti initium sedis ab Hercynio saltu inchoant, non ita effusis ac palustribus locis, ut ceteræ civitates, in quos Germania patescit: durant siquidem colles, paulatimque rare-40 rescunt. & Cattos suos saltus Hercynius prosequitur simul atque deponit.* Et paullo post: *Proximi Cattis certum jam alveo Rhenum, quique terminus esse sufficiat, Vsiptii, ac Tencteri colunt.* Vsiptios atque Tencteros ripam Rheni, inter Agrippinensem coloniam & Batavorum insulam, incoluisse, infra docebitur. itaque quia hos auctor heic Cattis continuo subnectit, nec quidquam de Iuhonibus, unâ cum Mattiacis, aliâ Cattorum parte, meminit; quos, expulsis Vbiis, agros eorum in ripâ Rheni obsedisse, infra ostendetur: sub uno eodemque Cattorum nomine & ipsos eum comprehendisse credibile est. quod etiam ex eo patet, quod ultra Alemannos unos ponit, vel nominat Cattos: qui minimâ parte, si demas Mattiacos, inter Moenum ac Rhenum sitos, Alemannorum agro contermini fuerunt. Quapropter, quod ait Cattos ab Hercynio saltu initium finium suorum inchoare, id de Mattiacis atque Iuhonibus maximè 50 intelligendum. quidpe hodieque in lævâ Moeni ripâ, haud procul Rheni confluentibus, ingens sternitur silva, vulgari vocabulo *der Speßard*; & alia, in lævâ Segi fluminis ripâ, quæ etiam regioni nomen dedit, vulgò *der Wester Wald*. de quâ, ut infra in Bructeris ostendetur, hæc cecinit Claudianus, in panegyrico de IV consulatu Honorii:

Venit accola silva Bructerus Hercynia.

Hæ igitur

Hæ igitur partes fuere quondam Hercynii saltus. Versus autem fonteis Moeni simul atque Salæ, Hermundurorumque confinium, alia pars visitur dicti saltus, latè longèque in septentriones sese extendens, vulgari nomine *der Düringer Wald*, id est, *Theuringica silva*: ubi olim Hercynius saltus Catto suos deposuit, susceptis inde Hermunduris. Sed nos Iuhonum Mattiacorumque fineis separatim postea describemus. nunc de unis Cattis. A meridie igitur Moeno amne, inter confluentem Salæ, & confluentem Redonitii amnis, ab Alemannis submovebantur. ab ortu, eodem Moeno, & Radiaco flumine, hinc lineâ ad maiorem Salam, & opidum ei adpositum *Salefeld* ductâ, & inde ipso Salâ ad confluentem usque Albis ab Hermunduris Svevis arcebantur. Tacitus annal. XIII:
 10 *Eâdem æstate inter Hermunduros, Cattoque certatum magno prælio, dum flumen gignendo sale fecundum, & conterminum, vi trahunt.* Flumen hoc esse Salam, nomen ipsum apertè clamat. *salz* quidpe, *salt*, & *solt*, Germanis, atque Anglis idem est, quod Græcis *αλς*, Latinis *sal*, quin & fontes hodiè salis in Hallâ Saxonum ad idem flumen celeberrimi. nec ipsum frequens per Germaniam *halla* vocabulum, aliud significat, quàm salis fonteis, sive salinas. Ab septentrionibus terminus inter Catto Cheruscosque fuit, mons atque silva Bacenis. lineam igitur duco à Salæ Albisque confluentibus ad opidum usque *Ballenstede*; inde per dictum jugum, quod nunc vulgò dicitur *der Hartz*, ad opidum in eo situm vulgari vocabulo *Wilde man*: hinc aliam lineam ad confluentes usque Visurgis & Ambræ fluminum. Ab occasu, quâ antiquitus Dulgibini,
 20 Bruçteri, Marfi, Tubantes, Sigambri, Tençteri, nempe alii aliis temporibus occurrerant, Ambrâ amne cingo, ad vicum usque *Dale*; atque hinc porrò montium jugo, quod iuxta opida *Permont*, *Bloomberg*, *Horen*, *Oldenbeke*, *Kleineberg*, versus opidum *Brilon* procurrit: inde lineâ ad Adranæ (vulgò est *Eder*) usque fontem. hinc aliâ lineâ ad suprâ dictum Salæ Moenique confluentem actâ, primò ab Vbiis, postmodum verò ab Iuhonibus, ac Mattiacis distinguo. At postquàm Dulgibini, Cheruscorum clientes, de quibus infrâ erit sermo, sub Trajani principatus initium, patriis sedibus relictis, in Chamavorum agros, quos hi, in Bruçterorum fineis transgressi, reliquerant, immigrarunt; Chatto nonnulli in partem vacuarum sedium successerunt. quò illud spectat auctoris nostri: *Chaucorum gens in Catto usque sinuatur.* Limites igitur ab hac parte
 30 promoveo, ab septentrionibus per Visurgim amnem à conflente Ambræ, ad confluentem usque fluminis, quod IV millibus passuum infra opidum *Flotow* Visurgi miscetur: inde ab occidente, per lineam ad prædictum montium jugum, medio situ inter duo opida *Lemgow*, & *Barndorp*.

Regiones nunc dictis Chatto finibus comprehenduntur istæ: Thuringia & Hassia totæ; omnis item Grubbenhagensis ducatus; episcopatus Paderbornensis dimidia pars, Visurgi adfixa; abbatia Fuldensis; Franconiæ Coburgiensiisque ducatum portiones. Errant, suo more, quàm vehementissimè Strabo, ac Ptolemæus, Chatto inter minores Germaniæ genteis numerantes.

Antiquum CATTORVM nomen retinere nunc HASSOS, haud dubitandum
 40 est. nam T & S commutativæ sunt pro ratione dialectorum apud Germanos literæ. sic quidpe inferioribus Germanis, sive Saxonibus dicuntur *Wat*, *dat*, *Water*; quæ superioribus sunt *Was*, *das*, *Wasser*. qui igitur nunc HASSI, antiquitus aliâ dialecto vocabantur HATTI quum autem priscis illis Celtis H adspiratio densius, ut suprâ ad Vahalem dictum, exprimeretur, quasi geminata; factum inde est Græcorum *χ*, id est, Latinorum CH. unde ipsius gentis nomen apud Strabonem & Dionem legitur XATTOI, & apud Plinium, item apud Tacitum, in duobus prioribus annalium libris, CHATTI; apud Ptolemæum verò XATTAI. ex quo postea, X mutato in confine K, sive adspiratione rejectâ, factum est Romanis CATTI: quemadmodum ex *Vahali*, *Vachalis*, & *Vacalis*; item ex *Drahono*, *Drachonus*, & *Draconus*. Sed Chatto, olim
 50 etiam dictos fuisse CHASSOS, Germanicè *Chassen*, pro *Hassen*; fidè facit *Cattuariorum* vocabulum inde derivatum: quos alii *Chattuarios*, alii *Chassuarios* adpellarunt; ut infrâ, cap. xv, ostenderetur. Apud Æthicum cosmographum, in recensione gentium Oceani, ut ille vocat, orientalis, corruptâ scripturâ legitur vocabulum *Cattigancos*; pro Chatto, *Chaucos*.

Ceterum, opida Svevis suis Cæsar tribuit comment. IV, his verbis: *Svevos, post-quàm*

quàm per exploratores pontem fieri comperissent, more suo concilio habito, nuntios in omnes partes dimisisse, uti de opidis demigrarent. Verùm minùs propriè heic vicos eum adpellavisse opidorum vocabulo, nullaque Germanis priscis fuisse opida, suprà lib. I, cap. XII, ostensum est.

Caput tamen Cattorum gentis refert Tacitus, annalium lib. I, MATTIVM, sub initium principatus Tiberii; quum Mattiacorum nomen, quod inde postea derivatum, nondum exstaret. De hoc in Mattiacis, quorum postea fuit, plura dicam.

Princeps hodiè Hassiæ urbs est, vulgari vocabulo *Cassel*; quam imperitum antiquæ historiæ geographiæque vulgus Latinorum vocat *Cassellam*, quum verum, genuinumque & antiquissimum loci nomen fuerit CASTELLVM CHATTORVM: quem-
admodum Flandriæ nunc opidum *Cassel*, olim fuit *Castellum Morinorum*; & ad Mosæ lævam ripam arx nunc *Kessel*, olim *Castellum Menapiorum*. A Druso Germanico *Chattorum castellum* fuisse conditum, è Floro satis patere puto. Is de Drusi rebus per Germaniam gestis, sic lib. IV, cap. ultimo: *Præterea in tutelam provinciarum, præsidia, atque custodias ubique disposuit, per Mosam flumen, per Albim, per Visurgim. nam per Rheni quidem ripam, quinquaginta amplius castella direxit.* In his castellis ad Visurgim haud dubiè fuit dictum *Castellum Chattorum*, lævæ Fuldæ amnis ripæ, IX millibus passuum supra Visurgis confluentem, impositum. nec obstat, quòd Florus Fuldam non nominavit. sic quidpe neque Amisiæ, neque Luppiae amnium meminit: apud quos tamen castella & præsidia posuisse Drusum, infra patebit. Id verò maximè in
Chattorum Castello notandum, quòd & hoc in Romanum imperium, id est, Galliam spectante ripâ situm; quemadmodum omnia illa L amplius castella ad Rhenum; & *Castellum Menapiorum* ad Mosam.

CAP. VI.

De VBIIIS.

CHattis finitimos fuisse ab occidente ad Rheni ripam VBIOs, satis ex iis patuit, quæ superiori capite ex Cæsaris commentariis allata. his conjunge ea, quæ su-
periore libro de ejusdem gentis in Galliam migratione dicta sunt. A Chattis scilicet quum perpetuò, jam inde ab iis temporibus, quæ Cæsaris in Galliam expeditiones præcesserunt, premerentur, ob eamque causam amicitiam cum Cæsare fecissent, auxilium ejus implorantes; tandem Augusto supplices facti, uti in Galliam transire liceret, à M. Agrippâ, quum consulatum is Romæ cum L. Gallo obtineret, id est, anno ante natum Iesum XXXVII, Rhenum transducti fuerunt. Videndum igitur nunc, quos trans Rhenum fincis incoluerint.

A meridie Moeno amne, à confluyente Salæ, qui est apud opidum *Gemünde*, ad confluentem usque Rheni, à Sedusiis discernebantur: inde ipso Rheno, ad Navæ usque confluentem, quondam à Mediomatricis, postmodum verò à Vangionibus. hinc ab
occidente eodem Rheno à Treveris, Condrusis atque Eburonibus, ad Coloniam usque quæ postea ex ipsorum vocabulo cognomentum habuit Vbiorum, à septemtrionibus, limite juxta lineam à dictâ Colonia ad fontem Adranæ amnis, à Sigambriis submovebantur. ab occasu æstivo, alio limite, juxta lineam à fonte Adranæ ad suprà dictum Salæ Moenique confluentem, à Chattis arcebantur. Ad Moenum usque pertinuisse, tum maximè liquebit, quum probatum fuerit, Mattiacos, qui sedes illorum occuparunt, huc usque fuisse extensos. Rhenum accoluisse, auctor est Cæsar comment. IV, de moribus eorum hæc narrans: *Ad alteram partem Svevorum, id est, Chattorum, succedunt Vbii; quorum fuit civitas ampla, atque florens, (ut est captus Germanorum) & paullo, qui sunt ejusdem generis (Germanorum) etiam ceteris humaniores; & propterea quòd Rhenum attingunt, multique ad eos mercatores ventitant, & ipsi, propter propinquitatem, Gallicis sunt moribus assuefacti.* Treveris fuisse finitimos, suprà in horum explanatione patuit. Eburonibus quoque fuisse conterminos, inde colligo, quòd à Chattis pulsi, & in fidem Romanorum recepti, in proximos Eburonum agros, quos Coloniam attigisse suprà ostensum, traducti sunt. Sed quia à septemtrionibus Sigambros habuere finiti-

finitimos, qui & ipsi paullo infra Coloniam Eburonibus fuere contermini; necessario sequitur, his etiam fuisse per Rhenum junctos. De Sigambrorum propinquitate sic Caesar, dicto commentario IV: *Caesar, ad utramque partem pontis firmo presidio relicto, in fineis Sigambrorum contendit. Sigambri, ex eo tempore, quo pons institui coeptus est, fugâ comparatâ, hortantibus iis, quos ex Tenctheris atque Vspetibus apud se habebant, finibus suis excefferant, suaque omnia exportaverant, seque in solitudinem ac silvas abderant. Caesar paucos dies in eorum finibus moratus, omnibus vicis adificiisque incensis, frumentisque succisis, se in fineis Vbiorum recepit.* nam pontem à Treveris ad Vbios pertinuisse, supra in Treverorum descriptione ostensum est. De eadem historiâ Dio, 10 lib. XXXIX: *Ὡς οὖν οἱ Οὐβιοὶ, ὁμορροῦντες τοῖς Συγάμβροις διέκριντες, καὶ διὰ ποταμὸν αὐτοῖς ὄντες, ἐπεκαλέσθησαν αὐτὸν, διέβη τὸν ποταμὸν γεφυρώσας.* id est: *Itaque, quum ab Vbiis, qui Sugambrorum finitimi, iidemque hostes erant, vocaretur, Rhenum ponte transiit.* Hi igitur Vbiorum in Germaniâ fuere fines, antequam gens ea in Galliam migravit. Continentur nunc iis finibus regiones, quibus vulgaria nomina *Wetteraw, & Wester Wald*; cum exiguâ Hassiæ particulâ, quâ opida *Marburg, & Giessen.*

CAP. VII.

De MATTIACIS.

20

Vulgus geographorum hujus ævi Selandicas insulas quondam MATTIACORVM incoluisse gentem, ingenti, quo summos etiam viros implicitos video, errore statuit: omnes hac unâ ratione ducti, quia Tacitus, in libro de Germaniâ, sermonem de Mattiacis cum sermone de Batavis conjungit; quos Rheni amnis insulam ad Oceanum tenuisse constat. Alii tamen, ex eodem argumento, ad Iselam flumen, circa opida *Campen, Swoll, Deventer*, collocarunt: quum jam antea, ut supra ostensum, præsumpsissent, Batavos ad dictum flumen, & lacum Flevum, extensos fuisse. quidam etiam, ex eodem argumento, in septentrionali eos fuisse volunt Hollandiâ. Verum horum omnium errores uti disturbentur, veraque Mattiacorum sedes discutatur; verba Taciti de utrâque gente integra inspiciamus; quæ sunt hujusmodi: *Omniū harum gentium virtute præcipui Batavi, non multum ex ripâ, sed insulam Rheni amnis colunt; Cattorum quondam populus, & seditione domesticâ in eas sedes transgressus, in quibus pars Romani imperii fierent. Manet honos, & antiqua societatis insigne: nam nec tributis contempnuntur, nec publicanus atterit: exempti oneribus, & collationibus, & tantum in usum præliorum sepositi, velut tela atque arma, bellis reservantur. Est in eodem obsequio & Mattiacorum gens. protulit enim magnitudo populi Romani ultra Rhenum, ultraque veteres terminos, imperii reverentiam. ita sede finibusque in suâ ripâ, mente animoque nobiscum agunt: cetera similes Batavis, nisi quod ipso adhuc terra suo solo & cælo acrius animantur.* En, protulit ultra Rhenum, ait auctor, qui vetus erat imperii terminus; 40 idemque Galliæ, & Germaniæ limes. at Selandi non modò citra medium Rheni alveum, qui Lugdunum Batavorum fertur; sed etiam citra Mosam. Itaque frustra est, quod Mattiacos in Gallico solo quærere velis. in Germaniâ haud dubiè fuere. Hinc auctor; *sede, inquit, in suâ ripâ;* id est, in ulteriore ripâ, quæ est Germaniæ: *mente animoque nobiscum;* id est, in obsequio, & sub imperio Romanorum. *cetera similes Batavis;* quia & ipsi Mattiaci Chattorum pars, ut mox ostendetur, & Batavis, antequam hi in Galliam transirent, finitimi, post etiam consanguinei. *nisi quod ipso adhuc terra sua solo & cælo acrius animantur;* id est, Germaniæ solo, ac cælo, quod asperius Galliæ cælo, acrius item populos suos, quàm Gallia, animabat. Tacitus igitur sermonem de Mattiacis & Batavis non eò conjunxit, quò eos conterminos sibi invicem ostenderet: 50 sed uti lectorem doceret, *in eodem,* quo isti, *obsequio* agere etiam illos, *in eademque reverentiâ,* non metu. quia, uti Batavi in Galliæ ripâ, sic Mattiaci in suâ Germaniæ ripâ, focii Romanorum, *nec tributis contemnebantur, nec publicano atterebantur; exempti oneribus & collationibus, & tantum in usum præliorum sepositi, velut tela atque arma, bellis reservabantur.* Idem auctor annal. XI: *Nec multo post Curtius Rufus eundem honorem (insignia triumphi) adipiscitur; qui in agro Mattiaco recluserat specus, quarendis venis argenti:*

argenti: unde tenuis fructus, nec in longum fuit. at legionibus cum damno labor, excodere rivos, quaque in aperto gravia, humum infra moliri. Quis (malum!) heic adeo imminuti fueri cerebri, qui argenti metalla in Selandiâ quærere instituat; in humo tam arenosâ, æstuariis marinis crebrò dissectâ? quis item circa Daventriam, & Svollam? quis in Hollandiâ septentrionali; inter lacus ac paludeis? Sanè nemo. Sed magna me heic magni viri sistit auctoritas, Iusti Lipsii; qui Saturnal. lib. 11, cap. 1, ad proximè dictum Taciti locum commentans; *Libri, inquit, veteres, in agro Machiaco, igitur lego, Machiaco, vel Mazyaco. non enim apud Germania Mattiacos hæc Curtii fossio, ut arbitrantur: sed apud Macas, vel Mazyas Africa populos; cui ipsi provincie hic Curtius præfectus.* Nempe Lipsius, uti ista proferret, hoc Taciti loco, in libro de Germaniâ, in-
 ductus fuit: *Argentum & aurum propitii, an irati dii negaverint, dubito. Nec tamen affirmaverim, nullam Germania venam argentum anrumve gignere: quis enim scuratus est?* Quo loco Lipsius putat, omnino Tacitum negare, quemquam vel Romanum, vel alium, venas argenti in Germaniâ quæsisse. quia igitur heic id neget auctor, illam quoque Curtii fossionem, de Mattiaco agro nequaquam intelligendam esse. Rectè equidem arbitratur Lipsius de loco illo in libro de Germaniâ: nullus quidpe alius dictorum verborum sensus esse potest. Verùm memoriam heic, quemadmodum haud semel alibi, quod ipse satis notavit Lipsius, defecisse Tacitum, ego verear. Non Africam cum intelligere, ubi de Curtio loquitur, sed Germaniam; facile me demonstrare posse puto. quod uti commodè fiat, ipsa verba ejus pleniora in medium adducenda erunt. 20
 De Corbulone loquens, qui expeditionem in Frisios fecerat; *Insignia tamen, inquit, triumphi indulgit Caesar, quamvis bellum negavisset. Nec multo post Curtius Rufus eundem honorem adipiscitur: qui in agro Mattiaco recluserat specus quarendis venis argenti: unde tenuis fructus, nec in longum fuit. at legionibus cum damno labor, excodere rivos, quaque in aperto gravia, humum infra moliri. quis subactus miles, & quia plures per provincias similia tolerabantur, componit occultas literas nomine exercituum, precantium imperatorem, ut quibus permissurus esset exercitus, triumphalia antè tribueret. De origine Curtii Rufi, quem gladiatore genitum quidam prodidère, neque falsa promiserim, & vera exsequi pudet. Postquam adolevit, sectator quaestoris, cui Africa obtigerat, dum in opido Adrumeto, vacuis per medium diei porticibus secretus agit, oblata ei species muliebris 30 ultra modum humanum, & audita est vox: Tu es Rufe, qui in hanc provinciam pro consule venies. Tali omine in spem sublatu, digressusque in urbem, & largitione amicorum, simul acri ingenio, quæsturam, & mox nobiles inter candidatos præturam, principis suffragio assequitur: cum his verbis Tiberius dedecus natalium ejus velavisset; Curtius Rufus videtur mihi ex se natus. Longâ post hæc senectâ, & adversus superiores tristi adulatione, arrogans minoribus, inter pares difficilis, consulare imperium, triumphi insignia, ac postremò Africam obtinuit. atque ibi defunctus, fatale præsagium implevit.* Ex his igitur posterioribus verbis satis clarè perspicitur, Curtium Rufum jam antea consulare imperium, & triumphi insignia consequutum, quàm Africam obtinuerit. sectator quidpe primùm quaestoris, dein quaestor ipse, mox prætor quum fuisset, provinciam pro consule obtinuit, in quâ argenti 40 venas reclusit, triumphique inde reportavit insignia. hinc verò Africam postremò pro consule adeptus, in quâ provinciâ defunctus; ut disertissimis verbis distinguit Tacitus. Quapropter minùs rectè ista doctissimus Lipsius de Machiaco, sive Mazyaco, ut ipse vocat, Africæ agro intellexit. de Germaniæ aliquo agro auctorem heic loqui, patet ex eo, quòd Curtii insignia triumphi, Corbulonis insignibus continuò subicit; nec tamen singulatim monet, quâ in provinciâ ager iste fuerit: scilicet, quia eandem Germaniarum provinciam intelligebat, quam paullo antè Corbulo obtinuerat; cujus pars Mattiaci, socii, ut antè dictum, populi Romani. Literas Curtium occultas composuisse, narrat auctor, nomine exercituum. quinam igitur illi exercitus, uno plures, in unâ provinciâ Africâ? quam duabus tantum legionibus custoditam, ipse ex IV annalium 50 ostendit Lipsius, in notis ad secundum historiarum. At Rhenum Germaniasque, VIII legionibus, in duos æquales exercitus dispertitis, quibus unus præfuit consularis præfectus, fuisse possessas, jam dudum satis superque ostensum est. horum igitur nomine literas ad Claudium Cæsarem composuerat Rufus. Proinde de nullo alio, quàm Mattiacorum agro venæ illæ argenti, quas Rufus reclusit, sunt intelligendæ. Taciti autem

autem memoria à vitii maculâ hac in re vindicari hoc modo potest. Librum de Germaniâ secundo Trajani consulatu, id est, primo principatus ejus anno, composuit; uti ipse disertè testatur eodem libro, de Cimbris loquens. Libros autem historiarum pro-
 vecto jam Trajani imperio eum scripsisse, liquet ex primi libri exordio; ubi sic ait:
*Quòd si vita suppeditet, principatum divi Nerva, & imperium Trajani, uberiores secu-
 rioremque materiam, senectuti seposui: rarâ temporum felicitate, ubi sentire qua velis, &
 qua sentias dicere licet.* Post historiarum tandem libros, composuisse eum annaleis,
 claret ex XI annali: *Vriusque principis rationes pratermitto; satis narratas libris, quibus
 res gestas Domitiani composui.* Venas igitur argenti, quas in libro de Germaniâ, primo
 10 principatus Trajani anno, negat quemquam in Germaniâ quæsisse, postea meliori
 curâ, longiorique inquisitione invenit quondam à Curtio Rufo, Germaniarum præ-
 fecto, quæsitâ repertasque esse; eamque rem annalibus suis inferi dignam judicavit.
 Atque veram Tacito lectionem adseruisse hætenus sufficiat. nunc alios etiam auctores
 de Mattiacorum finibus audiamus. Plinius lib. xxxi, cap. 11: *Sunt & Mattiaci in
 Germaniâ fontes calidi trans Rhenum, quorum haustus triduo fervet. circa marginem verò
 pumicem faciunt aqua.* Eisdem fonteis Marcellinus, lib. xxix, *Mattiacas aquas* ad-
 pellat. Quis, nisi mentis errore obstrictus, temerè credat, fonteis hosce fuisse in Se-
 landiâ, aut aliquâ finitimarum regionum? quis ad Iselam amnem? quis in Hollandiâ
 septemtrionali? Ecquid verò satis disertè Plinius, unâ cum Tacito ac Marcellino, trans
 20 Rhenum Mattiacum nomē ostendit? quod nullo modo Selandicis potest convenire in-
 sulis. At ne quid ampliùs dubitare possis, rem planiùs etiam, ex Marcellini testimonio,
 reddam. Is dicto libro sic scribit de Valentiniano imperatore: *Agitabatur, inter multi-
 plices curas, id omnium primum & potissimum, ut Macrianum regem, auctum inter muta-
 tiones crebras successionum, jamque in nostros adultis viribus exsurgentem, vi superstitem
 raperet, vel insidiis, ut multo antè Vadamarium Iulianus. & prævium negotium poscebat
 & tempus. cognitoque transfugarum indicis, ubi comprehendi, nihil operiens, posset
 antedictus; tacitè, quantum concessit facultas, ne quid conferendo officeret ponti, junxit
 navibus Rhenum. & antegressus contra Mattiacas aquas primus Severus; & quæ sequun-
 tur. paullo post autem: In Macriani locum Bucinobantibus, quæ contra Mogontiacum
 30 gense est Alemanna, regem Fraomarium ordinavit.* MATTIACI jam igitur sine con-
 troversâ trans Rhenum sunt habendi, ex adverso Magontiaci. quò rectè conuenit
 historia Taciti, qui, historiarum IV, rebellionem Civilis Batavi persequens; *Dein mu-
 tati, inquit, in poenitentiam Primani Quartanique & Duodevicesimani, Voculam se-
 quuntur: apud quem resumpto Vespasiani sacramento, ad liberandum Magontiaci obsidium
 ducebantur. Discesserant obsessores, mixtus ex Cattis, Vspis, Mattiacis exercitus, sarietate
 prada, nec incruentati.*

Vbios à Chattis Germaniâ fuisse pulsos, suprâ ostendi. pulforum agros obsedisse
 pulsores, haud dubium est. caput gentis Chatterum refert Tacitus, annal. i, MA-
 TIVM: à quo haud dubiè Mattiacorum genti nomen quæsitum. Ptolemæus, cuncta
 40 ferè hisce in oris turbans atque miscens, eundem locum perperam ipsius gentis nomine
 derivativo adpellat *Ματτιάκων, Mattiacum*; eodem situ, quo nunc Hassorum visitur
 opidum *Marpurg.* quod idem esse *Mattium Chatterum*, Taciti clarè docet historia,
 dicto libro perscripta; quam mox explicabo. Mattiaci igitur pars quondam fuere
 Chatterum, qui pulsos Vbiis agros eorum obsederunt. Atque hinc est, quod Tacitus,
 ut suprâ relatum, *Mattiacos ait Batavis esse similes*: quia & hi Chatterum progenies.
 sic historiar. IV, de aliâ Chatterum parte, Caninefatibus: *Ea gens partem insula colit,
 origine, lingvâ, virtute, par Batavis; numero superantur.* eandem similitudinem in
 Mattiacis ostendere voluit, quum diceret, *cetera similes Batavis.* Hinc etiam Mattiaci
 à Civile adpellantur *consanguinei*, eodem historiarum libro: ubi rebellionem Batavis
 50 svadens Civilis, *Esse sibi, ait, robur peditum equitumque, consanguineos Germanos.* Chat-
 tos fuisse, atque Mattiacos, Magontiacum postea obsidenteis, suprâ ostensum est.

Limiteis igitur Mattiacorum agro statuo, ab ortu æstivo, à meridie, & ab occasu
 æquinoctiali, quos antea Vbiis, ad Rheni usque Lonæque confluentis. à septemtrio-
 nibus, seu potius ab occasu æstivo (adsurgit quidque in cuneum versùs septemtriones
 dictus ager) lineâ à dictis confluentibus ad fonteis Adranæ amnis, qui nunc est vulgò

Eder ductâ, à Iuhonibus distingvo : quos finitimos fuisse Mattiacis, proximo capite monstrabo. Continetur nunc his agrorum finibus *Wetteravia* tota, cum portiunculâ Hassiæ, quâ opidum *Marburg*.

Quæritur jam, quando novum hoc Mattiacorum nomen adsumserit pars illa Chattorum in Vbiorum agros digressa : utrum, ut primum Vbii Rhenum transducti; an aliquanto post? Dio, lib. LIV, ait Drusum, Q. Tuberone, F. Maximo C O S S. id est, annis xxvi postquam Vbii in Galliam transgressi, castellum extruxisse *ἐν τοῖς Χάλοις, παρ' αὐτῶ τῶ Ρ'λώω*; id est, in Chattis apud ipsum Rhenum. & Tacitus annal. libro primo, ut antè relatum, Druso Cæsare, C. Norbano C O S S. id est xxxix annis post Vbiorum emigrationem, Mattium, unde Mattiaci denominati, universorum Chatto-¹⁰rum facit caput. item Strabo in lib. IV, quem scripsit in consulatu Iun. Silani, & C. Norbani, id est, anno xxxiii. post perdomitas Rhætiæ ac Noricum, ut ipse ibidem testatur, qui fuit annus ab Vbiorum emigratione LV, Svevos tradit Rhenum accollere; quos Chattos fuisse suprâ ostensum est, ex quibus testimoniis patet, Mattiacos ad hæc usque tempora communi etiamdum omnium Chattorum nomine fuisse adpellatos. Post hæc verò Tacitus annal. lib. XI, Claudio Cæsare IV, L. Vitellio C O S S. ait Curtium argenti venas aperuisse in agro Mattiaco. unde colligi potest, jam tum nomen eos habuisse Mattiacorum; id est, anno post occupatos Vbiorum agros lxxxiii, à nato Iesu XLIX. Eo igitur xxxiii annorum spatio, quod Drusi Neronis Caji que Norbani consulatum, & quartum Claudii consulatum intercessit, nomen hoc exortum ²⁰esse, certum est. Duravit verò etiam posterioribus sæculis. nam Notitiæ imperii memorantur inter auxilia palatina, & militeis præsidarios *Mattiaci*. Marcellinus equidem lib. XXIX, ut antè relatum, *Mattiacas* nominat *aquas*; at Alemannis jam dudum eas obtinentibus; ut suprâ patuit.

Tacitus, in libro de Germaniâ, Mattiacos vocat socios populi Romani. eam societatem jam tum fuisse arbitror, quum Rufus argenti metalla in eorum agris aperiret. nam hoc non nisi in provinciâ pacatâ fieri potuit. unde suspicor, societatis Romanæ acceptionem initium atque causam dedisse mutationi nominis. Non bello, aut armis superatos, sed *ἐξ ὧντος* societatem inisse, patet ex eo, quòd in eodem cum Batavis habiti sint honore: quos & ipsos ultro petiisse Romanorum amicitiam, suprâ è Cæsare de-³⁰monstratum est.

Ceterò M A T T I V M, quod antè universorum fuit Chattorum caput, Mattiacorum quoque postea principem fuisse locum, ut à quo novam adpellationem sumferant, haud dubito. Id esse nunc opidum Hassorum *Marburg*, vel ipsum nomen satis ostendere puto. quidpe quum vicus is gentis esset caput, particulâ *burg*, sive *purg*, (quam locum sæptum munitumque significare, suprâ, lib. I, cap. XII, docui) antiquo vocabulo M A T additâ, factum est nomen M A T P V R G. ex quo posteri, emollito ac liquefacto T, fecerunt *Marburg*. Ptolemæus certè *Mattiicum* suum eodem collocavit situ, ubi nunc est *Marburg*. Atque huc Germanici rectè tendit iter, quod à Magontiacò ad Mattium versùs Tacitus, annal. I, describit his verbis: *Germanicus IV le-⁴⁰giones, V auxilium millia, & tumultuarias catervas Germanorum cis Rhenum colentium Cæcina tradit: totidem legiones, duplicem sociorum numerum ipse ducit. positoque castello super vestigia paterni presidii in monte Tauno, expeditum exercitum in Chattos rapit; L. Apronio ad munitiones viarum, & fluminum relicto. nam, rarum illi calo, siccitate, & amnibus modicis inoffensum iter properaverat: imbresque, & fluminum auctus regredienti metuebantur. Sed Chattis adeò improvisus advēnit, ut, quod imbecillum ætate ac sexu, statim captum, aut trucidatum sit; juventus flumen Adranam nando tramiserit; Romanosque pontem cœptantis arcebant. dein tormentis sagittisque pulsi, tentatis frustra conditionibus pacis, cum quidam ad Germanicum perfugissent, reliqui omisis pagis vicisque in silvas disperguntur. Caesar, incenso Mattio (id gentis caput) aperta populatus, vertit ad ⁵⁰Rhenum. Hæc uti rectè explicentur, alius insuper auctoris locus ex annal. XII adducendus est, in quo ejusdem montis Tauni fit mentio, his verbis: *Iisdem temporibus in superiore Germaniâ trepidatum, adventu Cattorum, latrocinia agitantium. Deinde L. Pomponius legatus auxiliares Vangiones ac Nemetas, addito equite alario, monuit, ut anteirent populos, vel dilapsis improvisi circumfunderentur. Et secuta consilium ducis industria**

industria militum. divisique in duo agmina, qui laevum iter petiverant, recens reversos, prædæque per luxum usos, & semno graves circumvenere. aucta latitia, quod quosdam ex clade Varianâ, post quadragesimum annum, servitio exemerant. At qui dextris, & propioribus compendiis ierant, obvio hosti, & aciem auso, plus cladis faciunt. Et prædâ famâque onusti, ad montem Taunum revertuntur: ubi Pomponius cum legionibus opperiebatur, si Catti, cupidine ulciscendi, casum pugna præberent. TAVNUM hunc plerique geographorum nostri sæculi interpretantur eum montem, qui, cis Rhenum in Gallico solo, millibus passuum à Magontiaci, (unde Germanicus IV legiones in Chattos duxit, & unde Pomponius auxiliares Vangiones ac Nemetas in eandem gentem emisit, moxque ipse cum legionibus subsequutus est,) circiter xxv. distans, vulgari vocabulo dicitur *der Doreßberg*. Verum velim ego ex his scire, cur Drusus, Germanici pater, præsidium posuerit in monte *Doreßberg*; aut adversus quem hostem, cis Rhenum in Galliâ, provinciâ pacatâ, procul amne? Fortè, ut Gallos, haud ita pridem pacatos, in officio contineret. Sed ad hoc satis prope erant præsidia per laevam Rheni ripam disposita; quorum L. amplius eum diuexisse, auctor est Florus. de quibus sic auctor noster annal. IV: *Sed præcipuum robur Rhenum juxta, commune in Germanos Gallosque subsidium, octo legiones erant.* At, inquires, in Mosæ quoque ripâ castella Drusus crexerat, teste eodem Floro. Rectè. at quæro, quid Germanicus, Chattos ultra Rhenum cum IV legionibus petiurus, præmisso jam Cæcinâ cum totidem legionibus, ipse retrò in Galliam cessit, præsidiumque in monte *Doreßberg* posuit? aut adversus quem hostem? Item cur L. Pomponius, militibus adversus Chattos latrocinanteis trans Rhenum missis, ipse retrò in eandem Galliam, ad eundem montem *Doreßberg* concessit? Nempe, ut è longinquo, à xxv. millibus passuum, hostem à Rheni transitu prohiberet: aut ut tutius cum eo in Romanâ provinciâ, quàm in hostili agro, dimicaret? Vide, quàm absurdæ, quàmque ineptæ sequantur rationes, ex vulgari istâ opinione. proinde audacter tu Taunum montem, falsò Galliæ tributum, Germaniæ ex sententiâ Ortelii reddas: eumque ibi habeas, qui ex adverso Maguntiaci vulgò hodiè dicitur *der Heyrich*, & nonnullis *der Hohe ruck*, & *die Höhe*. per hunc quidpe necessario Germanico, ad AD RANAM flumen, quod nunc vulgò est *die Eder*, versus opidum *Waldeck* rectissimo itinere tendenti, transeundum fuit. in hoc item CASTELLVM illud præsidiarum à Druso positum; ut disertissimis testatur verbis Dio, lib. LIV, de Sigambris loquens: Νικηθέντες γὰρ ἐκ τῆς ἐκ ἐθ' ὁμοίως ἐθελούνοιο, ἀλλὰ πόρρωθεν μὲν σφῶς παρελύπην, ἐξ ὧς δὲ ἐπεσῆσαν ὥς τε τὸν Δρῶσιν ἀνικαλὰ φρονήσαντα αὐτῶν, ἐκεῖ τε, ἢ ὅ τε Λαπτίας ἢ ὁ Ἐλίσων συμμίγνυσθαι, φρέζον τι σφίσιν ἐπιπιχίσαι, ἢ ἕτερον ἐν Χάττοις παρ' αὐτῶ τῷ ῥ' ὡς. id est: *Victi inde hostes, haud aequè, ac antea, comminus congregi audebant; sed eminus tantum infestare. unde factum, ut Drusus, vicissim iis contemptis, castellum contra eos ad Luppia Elisonisque confluentes, aliudque in Chattis, apud ipsum Rhenum, exstrueret.* Ab Adranâ igitur flumine Germanicus Maguntiacum revertens, Marpurgium, quod tunc *Mattium* dicebatur, rectissimâ viâ transiit, simulque incendit. aperta hinc populatus ea, quæ sunt inter Marpurgium & opidum *Putzbach*; in quorum medio opidum *Gießen*, aperitissimo amoenissimoque situ.

Ceterum in eodem monte Tauno, in vestigiis, aut sanè prope vestigia castelli Drusiani, Trajanum postea, ad Drusi ac Germanici exemplum, posuisse, sive reposuisse munimentum puto, quod postea Iulianus dirutum reparavit; teste Marcellino, in lib. XVII. quod equidem rectè Rhenanus in dicti montis jugo, at nimis à Rheno remotum interpretatus est opidum *Cronenburg*, sive, ut ille ad suam opinionem detorsit, *Cronburg*, quasi *Tranburg* antiquitus dictum. Goropius verò, & hunc sequuti alii, Trajani munimentum volunt esse vicum in ulteriore Rheni ripâ *Castel*, Maguntiaci oppositum. Verum hoc uti satis ex Marcellino, qui unus dicti munimenti meminit, elicere possint, vehementer ego dubito. verba ejus dicto libro hæc sunt, de Iuliano Cæsare, ad Tabernas Rhenanas à pugna Argentoratensi reverso: *Vnde cum captivis omnibus prædam Medicatricos, servandam ad reditum usque suum, duci præcepit. & petiturus ipse Moguntiacum, ut, ponte compacto transgressus, in suis requireret barbaros, cum nullum reliquisset in nostris, refragante utebatur exercitu. & paullo post: Moxque ut ad locum prædictum est ventum, flumine pontibus constratis transmissis, occupare terras hostiles. At barbari præstricti ne-*

gotii magnitudine, qui se, in tranquillo positos otio, tunc parum inquietari posse sperabant, aliorum exitio, quid fortunis suis immineret, anxie cogitantes, simulatâ pacis petitione, ut primâ vertiginis impetum declinarent, miserunt legatos cum verbis compositis, quæ denuntiarent concordem fœderum firmitatem: incertumque, quo consilio aut instituto mutatâ voluntate, per alios cursu, celeri venire compulsos, acerrimum nostris minati sunt bellum, ni eorum regionibus excessissent. Quibus clarâ fide compertis, Cæsar primâ noctis quiete navigiis modicis, & velocibus octingentos imposuit milites: eorum viginti sursum versum decurso egressi, quicquid invenire potuerint, ferro violarent, & flammis. Quo ita disposito, solis primo exorsu visis per montium vertices barbaris, ad celsiora ducebatur alacrior miles. nemineque invento (hoc siquidem opinati discessere) confestim eminens ingentis fumi volumina visibantur; indicantia, nostros perruptas populari terras hostiles. Quæ res Germanorum perculit animos. atque desertis insidiis, quas per arcta loca & latebrosa struxerant nostris; trans Menum nomine fluvium, ad opitulandum suis necessitudinibus, avolarunt. Ut enim rebus amat fieri dubiis, & turbatis; hinc equitum nostrorum accursu, inde navigiis rectorum militum impetu repentino perterrefacti; evadendi subsidium velox locorum invenere prudentes. quorum digressu miles liberè gradiens, opulentas pecore villas & frugibus rapiebat, nulli parcendo: extractisque captivis, domicilia cuncta, curatius ritu Romano constructa, flammis subditis exurebat. emensâque aestimatione decimi lapidis, cum prope silvam venisset, squalore tenebrarum horrendam, stetit diu cunctando; indicio perfugæ edoctus, per subterranea quædam occulta, fossasque multifidas latere plurimos, ubi habile visum fuerit, erupturos. ausi tamen omnes accedere fidentissimè, illicibus incisæ & fraxinis, roboreque objecto magno, semitas invenere constratas. ideoque gradientes cautius retro, non nisi per amfractus longos & asperos ultra progredi posse, vix indignationem capientibus animis advertebant. Et quoniam, aëris urente sævitia, cum discriminibus ultimis laborabatur incassum (æquinoctio quippe autumnali exacto, per eos tractus superfusa nives opplevère montes simul & campos) opus arreptum est memorabile. & dum nullus obsisteret, munimentum, quod, in Alemanorum solo conditum, Trajanus suo nomine voluit appellari, dudum violentius oppugnatum, tumultuario studio reparatum est. locatisque ibi pro tempore defensoribus, ex barbarorum visceribus alimenta congesta sunt. Quæ illi, maturata ad suam perniciem, contemplantæ, metuque rei peractæ volucriter congregati, precibus & humilitate supremâ petière, missis oratoribus, pacem. quam Cæsar, omni consiliorum viâ firmatâ, causatus verisimilia plurima, per decem mensium tribuit intervallum: id nimirum solerti colligens mente, quod castra, supra, quàm optari potuit, occupata, sine obstaculo tormentis muralibus, & apparatu deberent valido communiri. In his omnibus quia nullû de Rheno amne, aut ejus ripâ, verbum factum; munimentû ego arbitror conditum fuisse in monte Tauno; quem indicat Marcellinus his verbis, visis per montium vertices barbaris: nam nondum longius à Rheni ripâ milites Iuliani abscefferant. silvam autem intelligit eam, quæ pars quondam, ut antè dictum, Hercynii saltus, & Rheno propior, nunc vulgari vocabulo dicitur *der Speßard*. Ac sanè multo aptior erat munimento situs in ipso montis vertice, quàm ad radices ejus, in amnis ripâ. quidpe haud dubiè Trajanus idem in hoc ædificando spectavit, quod post eum Valentinianus in suis munimentis: de quibus sic idem auctor lib. xxx: *Utrobique Rhenum celsioribus castris munivit, atque castellis; ne latere usquam hostis ad nostra se proripiens posset.* nam ex his velut è speculis, ut idem ait libro præcedente, si quis hostium se commovisset, desuper visus obruebatur. Hanc igitur ipsam commoditatem, utilitatemque primus in Tauno monte dispexerat Drusus, quum Q. Tiberone, Fab. Maximo C o s s. id est, anno ante natum Iesum xi, castellum inibi cum presidio poneret. quod dirutum postea à Chattis, filius ejus Germanicus, patris consilium probans, restituit, Druso Nerone, C. Norbano C o s s. id est, anno Christi xv. Id jam hinc ad societatem usque, inter Mattiacos Romanosque factam, durasse haud dubium est, quando nullum eo temporis spatio in hac ripâ bellû rerum scriptoribus memoratur. C. Antistio, M. Suilio C o s s. id est, anno Christi L, exstitisse omnino arbitror, quum in superiore Germaniâ trepidatum est, adventu Chattorum latrocinia agitantium. quidpe ab illis ipsis militibus maximè trepidatû est, qui præsidii loco huic castello impositi erant. ipsi circumjectarum regionû incolæ, extrema patientes, doluerunt veritis, quàm trepidarunt. in castris verò Maguntiacensibus legiones, Rheni altissimo, latissimoque

moque flumine satis tutæ, cur adventu latrocinia tantum agitantium trepidarent, causa nulla erat. At post excessum Neronis, quum Batavi, alique Galli, Civile duce rebelarent, ab Transrhenanis Vsiptis Chattis atque Mattiacis, junctâ manu Magontiacum obsidentibus, castellum id iterum subversum fuisse, maximè credibile est. Erexit post hæc jam tertio Trajanus, adpellatione suo de nomine impositâ; nempe in sociâ tunc, ac pacatâ gente Mattiacorum, ut patet è Taciti libro de Germaniâ; qui primo principatus Trajani anno conscriptus. Post Trajanum rursus destructum est ab Alemannis, quum hi, proximo Mattiacorum agro occupato, crebris expeditionibus in proximam Galliam ruerent. Nihilominus tamen jam quartum à Iuliano Cæsare reparatum; ipso iterum, Constantio nonum Coss. anno à nato Iesu CCCLVII. Tandem, nescio à quibus mortalibus, vel quo tempore, sic funditus dirutum est, uti nullum planè ejus supersit vestigium, quod verum ejus situm indicare vel proderè queat. Quia tamen *παρὰ αὐτῶν τῶν Ῥηνῶν*, id est, *apud ipsum Rhenum*, primum à Druso conditum fuisse tradit Dio; ego supra A Q V A S M A T T I A C A S, quæ nunc vulgò vocantur *Wysbaden*, existisse existimo. namque per has rectè iter agitur ad Mattium: ad has etiam præmissum Severum à Valentiniano, hostem in his oris adgressuro, testatur Marcellinus, libro XXIX prædicto. cujus verba, eodem loco, de Valentiniano hæc sunt: *In Macriani locum Bucinobantibus, quæ contra Mogontiacum gens est Alemanna, regem Fraomarium ordinavit.* Hos BVCINOBANTES ego arbitror nomen detortum apud Romanos habuisse ab ipsarum aquarum vocabulo *Wysbaden*, quasi *thi Wysbader*. solebant quidpe Romani atque Græci, ut antè dictum, Germanorum W convertere in confinem literam B. Mentio eorum etiam in Notitiâ Romani imperii fit; ubi inter auxilia Palatina numerantur.

CAP. VIII.

De IVHONIBVS.

MAttiacis ab septentrionibus continuabantur IVHONES: quorum auctor noster meminit annal. XIII, his verbis: *Sed bellum Hermunduris prosperum, Cattis exitio fuit; quia victores diversam aciem Marti ac Mercurio sacravere. quo voto equi, viri, cuncta victa, occidioni dantur. Et mina quidem hostiles in ipsos vertebantur. sed civitas Iuhonum, socia nobis, malo improvise afflictæ est. nam ignes terrâ editi, villas, arva, vicos passim corripiebant, ferebanturque in ipsa condita nuper colonia mœnia: neque exstingui poterant, non si imbres caderent, non si fluvialibus aquis, aut quo alio humore niterentur; donec inopiâ remedii, & irâ cladis, agrestes quidam eminus saxa jacere, dein residentibus flammis propius suggressi, ictu fustium, aliisque verberibus, ut feras, absterrebant: postremò tegmina corpori direpta injiciunt, quanto magis profana, & usu poluta, tanto magis oppressura ignes.* Ad hæc verba, civitas Iuhonum, Rhenanus sic commentatur: *Hujus fit mentio supra, lib. II: Reductus, inquit, in Iuhiona miles. quamquàm illic in editione Romanâ perperam legitur, divisim syllabis, in Hiona, pro Iuhiona. Arbitror Frisus, & mari proximam fuisse eam civitatem.* At supra, ad lib. II; *Scriptum Iuhiona: malim tamen Iuhonem.* ubi opidum intellexisse eum per vocabulum civitatis, perspicio. Mirum mehercules dictu, quàm frequens atque communis omnibus interpretibus circa hanc vocem error, dum vim ejus parum considerent: quæ frequens Cæsari ac Tacito, huic plerumque, illi semper pro gente, natione, seu populis unam eandemque regionem communi jure atque institutis incolentibus; numquàm illi, huic raro pro urbe, gentis capite, ponitur. At si urbem, vel opidum heic intellexit Tacitus, cur nihil de ædificiis ipsius opidi addidit? quidpe *villas* dumtaxat, *vicos*, & *arva* correpta memorat. dein, cur *agrestes* solummodò, non verò *opidanos* refert, qui ignibus restinguendis laborarint? Scilicet, quia in agris, non intra opidi alicujus mœnia, ignes terrâ editi erant. Iam verò, quænam poterat esse ignibus gignendis materia in Frisiorum ad Oceanum terrâ humili atque arenosâ, paludibus lacubusque frequentibus riguâ? Certè nulla. meminisse oportebat, libro superiore, qui est annalium primus, bina auctore hiberna recensere cis Rhenum in Gallico solo; altera ad Vetera, ad Aram Vbiorum altera. hinc ad Cheruscum bellum eduxerat Germanicus militem; eodemque con-

fecto bello, *reduxit*. quòd si in Frisios, aut ad Oceanum militem duxisset; *deduxisset* veriùs, quàm *reduxisset*. Iustus Lipsius ad eundem auctoris locum: *Pighius, amicus noster, censebat Hujonem scribendum; quoniam in agro cognomine (juxta Hojum opidum in Eburonibus) hodiè lapis multus sub terrâ fossilis, idoneus concipere ignem. Sed ego ambigo, ne ea gens in Germaniâ ipsâ alicubi fuerit, non in Belgicâ.* Pighium tamen strenuè sequuti nonnulli alii, opidum id fecère nomine *Iuhonum*, & *Hujonum*, eodem situ, quo nunc *Huy* opidum visitur ad Mosam amnem. Verùm auctor, *Ferebantur*, inquit, *ignes in ipsâ condita nuper colonia mænia.* quam igitur nuper illam conditam coloniam esse censes? Onuphrius equidem *Iuhonum* refert *coloniam* ex veteri lapide. at ego vehementer vereor, ne nobis præfractè heic, vel saltem per imperitiam imponat Onuphrius: 10
cujus fidem, in aliis ejusmodi lapidum testimoniis citatis, alii etiam in suspicionem traxerunt. Ego certè credo, quia heic sine nomine Tacitus ejus coloniae meminit; jam antea eum nomine eandem indicasse. At nullam indicavit, nisi quæ ante VIII annos ab Iuliâ Agrippinâ in Vbiorum agro condita; cuius meminit libro præcedenti. Quam mirabilis igitur (Deus bone!) hæc vis, que igneis ab Hojo opido ad Coloniam usque Agrippinensem, per LX amplius millia passuum detulit? Multo rectiùs sanè Lipsius, qui in Germaniâ ipsâ hanc fuisse Iuhonum civitatem suspicatur. id quidpe conjunctio historiarum, quas de Chatterum excidio, & de Iuhonum calamitate conjunctim auctor refert, satis apertè indicat: item, quòd & ipsa socia Romanorum fuit, quemadmodum & Mattiacorum civitas. unde liquidò colligi potest, Iuhones ab unâ parte Chattis 20
fuisse conterminos; ab alterâ Rheno & Agrippinensibus. Igni autem concipiendo apta sunt juga montium per Bergensem ducatum, Colonia Agrippinensium opposita. At quia heic quoque olim Vbii incoluerunt, quorum agris proximi ab septemtrionibus quondam Sigambri, dein verò Tencteri; colligere hinc licet, & Iuhones quondam fuisse partem Chatterum, in Vbiorum agros transgressam. Apertè hoc testatur Strabo lib. IV, dum Sigambri conterminos facit Svevos; quos Chattos esse, suprà ostendi: Terminos igitur Iuhonum civitati statuo, ab ortu hiberno eosdem quos Mattiacis ab occasu æstivo: ab occasu æquinoctiali Rhenum amnem, quo ab Vbiis submovebantur. ab septemtrionibus eodem limite ab Tencteris dirimebantur, quo antea Vbii ab Sigambris: ab ortu item eodem quo Vbii ab Chattis, inter opidum *Medebach* & Adranam 30
flumen. Comprehenduntur hoc terrarum spatium nunc regiones istæ: Ducatus Bergensis dimidia ferè pars austrina; & regio, cui vulgare vocabulum *Wester wald*.

SEGODUNVM, Σεγόδουνον est locus Ptolemæo in Germaniâ. quem quamvis ad initium Abnobiæ montium posuerit, longo à dictis Iuhonum finibus, versùs meridiem, intervallo; tamen ex nominis ratione opidum id nunc esse conjicio *Sigen*. hoc quidpe ad amnem situm est, cui vulgare vocabulum *Sige*; & in edito loco, quem indicat vox *dun*: quasi olim dictum fuerit *Sigedun*. quod rectè Romani suo ore fecère *Segodunum*. Eodem autem errore Ptolemæus hoc in ultimos, versùs austrum, Germaniæ fineis retulit, quo & Vsiptos, Rheni divortio & Batavorum insulæ conterminos populos, in eandem regionem transduxit. Simileis ejus esse in eadem Germaniâ erro- 40
res, haud raros, infra in *Amisiâ*, *Luppiâ*, & aliis patebit.

Pomponius Mela, lib. III, cap. III, in descriptione Germaniæ, *Montium*, inquit, *altissimi Taunus, & Rhetico; nisi quorum nomina vix est eloqui ore Romano.* Ex his *Taunus* qui fuerit, suprà ostensum est. RHETICONEM vulgus geographorum nostri sæculi inter Alpium juga referunt, ad confinia Helvetiorum; voluntque esse eadem, quæ Rhætica dicuntur Tacito ac Plinio, à Rhætorum gente incolâ. at falluntur illi, meo judicio, quàm vehementissimè. quidpe licet Mela Germaniam, dicto capite, & cap. IV, libri II, ad Alpeis usque proferat; tamen haud verisimile est, voluisse eum Alpium partem intimam inter altissimos Germaniæ monteis numerare; quum universum Alpium tractum omnes alii scriptores Italiæ tribuerint. Ego equidem arbi- 50
tror, quemadmodum Taunum montem in ulteriore, versùs septemtriones, nominavit Germaniâ; sic & Rheticonem eum longiùs ab Alpibus dissitum montem intellexisse, in eâ Germaniâ, quæ Romanis maximè cognitâ; nempe inter Rhenum, & Albim flumina. Heic autem facilè altitudine secundus à Tauno (ni fortè primus sit habendus) is mons, qui & ipse ad Rheni ripam in conspectu castrorum Romanorum, ex adverso
Bonnæ,

Bonnæ, vulgari vocabulo nunc à verticum numero dicitur *das Sibengebirge*, quasi dicas *Septimontium*, septem castellis munitus, quorum præcipua altissimaque *Wolkenberg*, & *Lewenberg*.

CAP. IX.

De SIGAMBRIS.

Vbiis trans Rhenum etiamdum agentibus SIGAMBROS à septentrionibus
 10 fuisse conterminos, jam dudum è Cæsaris commentariis ostensum est. cum
 quo consentiens Dio lib. xxxix, ubi de equitibus Vsiptum, Tencterorum-
 que, à Sigambriis receptis agit; *Ὡς οὖν, inquit, οὔτε οἱ ἰππῆες ἐξεδίδοντο, καὶ οἱ οὐβίοι, ὅμοροι*
τε τοῖς Συγάμβροις οἰκῆτες, καὶ διάφοροι αὐτοῖς ὄντες, ἐπεκαλέσαντο αὐτὸν, διέβη μὲν τὸν ποτα-
μὸν γεφυρώσας. id est: *Itaque quum equites non dederentur, atque ipse ab Vbiis, qui Sigam-*
brorum finitimi, iidemque hostes erant, vocaretur, Rhenum ponte facto transiit. Limitem,
 quo inter se separabantur, suprâ in Vbiis ostendi. ab occasu item Rheno amne ab Ebu-
 ronibus ac Menapiis submotos fuisse, in horum finium descriptione notavi. Sed ante
 Vsiptum Tencterorumque in Galliam transitum, Menapios ulteriorem etiam ripam,
 juxta divortia Rheni tenuisse, suprâ in horum explicatione docui. Versus septentriones
 20 ad Oceanum usque eos extendit Strabo lib. vii: *Πρὸς δὲ τῷ Ὠκεανῷ Σίγαμβροι* id est;
Ad Oceanum sunt Sugambri. at ingenti errore: qui ex eodem fonte ei natus, ex quo
 Menapios quoque Oceano ad utramque Rheni ripam falsò adfinxit, ut suprâ notatum
 est. Menapios igitur quum ex Cæsare, malè intellecto, propinquos Oceano censeret,
 Menapiis verò trans flumen Sigambros conterminos ex eodem cognosceret; hos quo-
 que ad Oceanum pertinere existimavit. Sed Vsiptas, Tencterosque, ex Galliâ trans
 Rhenum fugienteis, intra suos fineis recepisse Sigambros, jam antea ex Cæsare atque
 Dione cognitum est. Sigambri postquam in Galliam traducti, eosdem Tencteros,
 Vsiptasque eorum postea perpetuò tenuisse agros, mox infrâ docebo. hos quum Ta-
 citus, in libro de Germaniâ, *certum jam alveo Rhenum, quique terminus esse Germaniam*
 30 *inter Galliamque sufficiat, coluisse* tradat, id est, ab extremis Vbiorum finibus ad usque
 Rheni divortium, & initium insulæ Batavorum: Sigambros quoque, ante eos, eò usque,
 nec ultrâ, agros habuisse certum est. Hinc Cæsar, in comment. iv, Vsiptas &
 Tencteros ait *flumen Rhenum transisse, non longè à mari, quò Rhenus influit*; moxque in
 Menapiorum agros ingressos: qui & ipsi ad dicta fluminis divortia extensi fuere. quem
 transitum ad initium insulæ factum, suprâ in Menapiis, & Batavis docui. Eodem tran-
 situ usum postea Drusum, auctor est Dio lib. liv, his verbis: *καὶ τοὺς Κελτοὺς τηρήσας*
τὸν Ῥῶνον διαβαίνοντας, ἀνέκρουσε· καὶ μετὰ τῷτο ἐς τὴν τῶν Οὐσιπέτων κατὰ αὐτὴν τὴν τῶν
Βαταβῶν νῆσον διέβη· καὶ ἐπὶ τὴν Συγαμβρίδα ἐκείθεν ἐπιπαρελθὼν, συχνὰ ἐπόρθησεν. id est:
 40 *Inde Germanis intentus, quando Rhenum transirent, eos repulit. atque ipse postea in Vsi-*
ptarum regionem juxta insulam Batavorum, atque inde in Sigamborum terram trans-
gressus, magnam agri partem vastavit. Sed Batavis trans Rhenum junctos fuisse ad
 Oceanum Frisios, jam Cæsaris ævo, suo loco docebitur. Sigambriis, iisdem temporibus,
 conterminos fuisse Marfos, infrâ cum ex ipso Strabone, tum ex Plinio ac Tacito de-
 monstrabitur. Terminum igitur statuo inter utrosque, lineam à divortio Rheni ad
 fontem usque Bercolæ amnis. hinc aliâ lineâ, ad Luppiam amnem, quâ opidum est
Lunen ductâ, inde ipso amne ad fontem usque à Bructeris Sigambros distinguo. Ptole-
 mæus, qui geographica sua condidit, quum jam dudum Sigambri in Galliam essent
 transducti, mirificè antiqua novis ubique ferè miscens; *κατέχουσι δὲ, inquit, τῆς Γερ-*
μανίας, τὰ μὲν πρὸς τὸν Ῥῶνον ποταμὸν ἀρχομένοις ἀπ' ἀρκίων, οἷ τε Βρέκτεροι οἱ μικροὶ, καὶ
 50 *οἱ Σύγαμβροι.* id est: *Habitant autem Germaniam, à septentrionibus, ut hinc ordiar, juxta*
Rhenum Bructeri minores, & Sigambri. Ab ortu solis proximios fuisse Sigambriis Chat-
 tos, liquet ex eo, quod auctor noster, in libro de Germaniâ, Tencteros Chattis facit
 proximios. sed certius tamen eâ de re in Dione est testimonium, lib. liv; ubi de Druso
 loquitur ita: *Ἄμα δὲ τῷ ἡρ. πρὸς τὸν πολέμον αὐτοῖς ὤρμησε, καὶ τὸν τε Ῥῶνον ἐπεραιώθη, καὶ*
τοὺς Οὐσιπέτας κατέσρεψε· τὸν τε Λαπίαν ἐξέφυξε, καὶ ἐς τὴν τῶν Συγάμβρων ἐνέβαλε, καὶ
δι' αὐτῆς

δι' αὐτῆς καὶ ἐς τὴν Χερσκιῶδα περὶχώρησε, μέχρι τῆς Οὐισέργης. ἡδυνήθη δὲ τὰ τοιαῦτα ποιεῖν, ὅτε οἱ Σύγανδροι τοὺς Χάηους, μόνους τῶν προσέκων μὴ θελήσαντας σφίσι συμμαχεῖσθαι, ἐν ὀργῇ γόνιες, πανδημεὶ ἐπ' αὐτοὺς ἐξεσπράτευσαν. id est: *Initio veris rursus ad bellum profectus, Rhenum transit, Vsiptas subjugavit, Luppiaque fluminis ripis ponte junctis, in Sigambros irrupit; perque eos in Cheruscorum regionem, usque ad Visurgim processit. id uti ei liceret, Sigambrorum in Chattos, qui soli finitimum auxilia negaverant, totius gentis viribus facta expeditio effecerat.* Limes inter Chattos Sigambrosque qui fuerit, jam antea in illorum descriptione ostendi: nempe montis jugum, quod ab opido *Oldenbeke*, juxta opidum *Kleinebarg*, ad opidum *Brilon* extenditur; & hinc linea ad fontem *Adranæ* amnis ducta. Cheruscis quomodo Sigambri, sub Drusi expeditiones, fuerint contermini, suo loco docebo. Regiones nunc his Sigambrorum finibus comprehenduntur istæ: *Vestofaliæ magna pars, inter Luppiani amnem, & Hassiæ fineis porrecta: dein Bergensis ducatus dimidia pars; comitatus Marchiensis totus; Cliviæ pars Transfihenana.*

Ceterum nomen gentis antiquæ variè in variis auctoribus, variisq; auctorum exemplaribus perscriptum legitur. Apud Horatium, Svetonium, Florum, Martialem, & Claudianum leguntur *SICAMBR*; & sic in nonnullis Cæsaris exemplaribus. in aliis tamen Cæsaris exemplaribus sunt *SIGAMBR*. apud Ptolemæum in descriptione Germaniæ, item apud Dionem lib. xxxix, vitiatum vocabulo leguntur Σύγανδροι: pro quo rescribendum esse Σύγανδροι, docet ejusdē Dionis lib. liv; ubi haud semel sic scribuntur. Plutarcho in Cæsare, & Straboni lib. iv, & vii, sunt Σούγανδροι: & Tacito annal. 20 ii, iv, & xii, *SVGAMBR*. in epitomâ Appiani de rebus Gallicis Σούγανδροι. Varietas hæc ex dialectorū varietate nata esse videtur. Atque ego equidem haud dubito, quin nomen genti quæsitum sit à flumine *Sige*; quod accoluisse quondam eos, antequam, ab Vbiis pulsi, ad Rheni divortiū descenderunt, credibile est. nam heic primum ante eos coluisse Chamavos, deinde Tubanteis, infra ex Tacito demonstrabo. Hinc etiam opidum est in Sigambrorū finibus, ad Roræ Lennæque confluentes, *Sigeburg*; veteris sedis ad Sigum amnem memoriam servans; quum ad hujus quoque ripam eodem nomine opidum etiam nunc exstet, ex adverso Bonnæ. Quapropter omnium rectissimè nomen eorum scribi Latine puto *SIGAMBR*. Quum autē in primâ fluminis vocabuli syllabâ esset diphthongus *IE*, sive *VE*; factum inde gentis vocabulum Σύγανδροι, *Sygambri*. quod postmodum Romani fecere *Sugambri*; quemadmodum ex his, *Sylla*, *Syphax*, *inclutus*, fecerunt *Sulla*, *Suphax*, *inclutus*. Strabo porrò hoc in plenū crassumque *V* formavit Σύγανδροι. tandem verò *G* in confine *C* mutato, effectum est *Sicambri*, & Σέγανδροι. Ceterum apud Dionem, lib. lv, vocabulum gentis hujus planè corruptum legitur in his verbis: Μετὰ δὲ διὰ ταῦτα πλὴν τε ἡγεμονίαν (καίπερ ἀφίεις, ὡς ἐλεγε, ἐπειδὴ τὰ δέκα ἔτη τὰ δεύτερα ἐξεληλύθει) ἄκων δῆθεν αὐτοῖς ὑπέστη, καὶ ἐπὶ τοὺς Κελτοὺς ἐσπράτευσε. καὶ αὐτοὺς μὲν ἐν τῇ οἰκίᾳ ὑπέμεινε· ὁ δὲ διὰ Τιβέριον τὸν Ῥῶον διέβη. Φεβηθέντες οὖν αὐτοὺς οἱ Βάρβαροι, πλὴν τῶν Καλιβαρῶν, ἐπεκρουεῦσαντο. καὶ οὔτε τότε ἔτυχον τινός (ὁ γὰρ Αὐγούστος οὐκ ἔφη σφίσιν ἄνευ ἐκείνων πείσασθαι) οὐδ' ὑπερῶν. ἐπεμψαν μὲν γὰρ καὶ οἱ Καλιβαροὶ πρέσβεις. Hoc est: *Post hac Augustus quum principatum deposuisset, (hoc enim pra se ferebat) exacto decennio altero invitatus iterum suscepit; & in Germanos bellum molitus, ipse demi substitit: Tiberius autem Rhenum transit. Eorum vim metuentes barbari omnes, exceptis . . . . ., legatos miserunt, pacem petentes. sed neque tum eam impetraverunt, quum Augustus, nisi illis ad causam adjunctis, negaret se eam daturum; neque deinde, quum . . . . . quoque legatos misissent.* Mendum heic esse, in vocabulis *Καλιβαρῶν*, & *Καλιβαροὶ*, jam alii ante me animadverterunt; restitueruntque *Κατταρῶν*, & *Κατταροὶ*. lectoremque è Tacito quærere jusserunt, qui isti fuerint *Cattuari*, & quâ fede. Ego equidem apud Tacitum nullos hoc nomine reperio; nisi *Chasuaros*, in libro de Germaniâ: quorum exiguam fuisse prope Chattos civitatem, suo loco ostendetur. ex Dionis autem verbis, modò citatis, haud obscurè perspicitur, gentem eam, de quâ ipse loquitur, fuisse validam, ac 50 ferocem, ideoque contra Romanorum vim atque potentiam obstinatam. Certè ultimæ illæ syllabæ *βῶν*, & *βοὶ*, satis apertè verum gentis intrepidæ nomen produnt: quod haud falsò Sylburgii libri manuscripti de legationibus, quos citat Leonclavius, posteriore loco habent Σύγανδροι; & ipsum parumper vitiatum, *I* pro *r* supposito. nam Sigambrorum intrepidam ferociam satis expertus fuit primus Romanorum Cæsar, & post

& post eum M. Agrippa, Drususque haud semel. Hactenus igitur de sede, ac nomine SIGAMBRO RVM. Locus in eorum finibus, Romanorum monumentis antiquissimus est CASTELLUM ALISO, Vellejo Paterculo lib. II, ac Tacito annal. II, memoratum. Ptolemaeo in Germaniâ, vitiatum haud dubiè vocabulo est Αλειός, & quibusdam in exemplaribus, Αλειών, pro Αλίσων; quum Latinis sit *Aliso*, *Alisonis*, & Dioni lib. LIV Ελίσων. Hoc quidam interpretati sunt opidum nunc *Iselburg* ad Iselam flumen; quod & ipsum Alisonem, sive Elisonem Dionis interpretantur; cuius tamen antiquum nomen fuisse *Salam*, infra patebit. alii voluerunt esse opidum *Wesel*, ad Luppiæ Rhenique confluentem. alii denique, propius ad verum situm accedentes, dixerunt esse vicum *Alshem*, IV circiter millibus passuum ab opido *Paderborn*, versus meridiem, distitum. Horum omnium falsas esse opiniones, ipsorum auctorum disertissimis testimoniis probabo. Tacitus igitur, dicto annal. II; *Cesar Germanicus, inquit, dum adiguntur naves, Silium legatum, cum expeditâ manu, irruptionem in Chattos facere iubet. Ipse audito, castellum Lupia adpositum obsideri, sex legiones eò duxit. Neque Silio, ob subitos imbres, aliud actum, quam ut modicam pradam, & Arpi, principis Chattorum, conjugem, filiamque raperet. neque Casari copiam pugna obsessores fecere, ad famam adventus ejus dilapsi. Tumulum tamen, nuper Varianis legionibus structum, & veterem aram, Druso sitam, disjecerant. Restituit aram; honorique patris ipse cum legionibus de-*

cucurrit. tumulum iterare hant visum. & cuncta, inter castellum, Alisonem ac Rhenum novis limitibus aggeribusque permunita. Ad hæc Lipsius: *Distingvendum videri, castellum, Alisonem, ac Rhenum, pronuntiavit Vetranius. & rectè, ad mentem Dionis, lib. LIV. nam scribit, à Druso castellum exstructum ad Lupia & Alisonis confluvia, aliudq. in Chattis ad ipsum Rhenum. Vellejo tamen loci nomen Aliso est; & Ptolemaeo Αλειών, inter Germania urbes.* Si heic cum Vetratio ac Lipsio distingvimus dicta verba in tria loca; quodnam castello isti alteri dabimus nomen? aut, quodnam fuisse præter illud putamus, quod Dio Drusum ait exstruxisse ad Lupiæ & Alisonis confluvia? Si aliud fuit, certè nomen, aut saltem situm debuit addidisse Tacitus. si idem; cur distingvimus in Tacito? nam quum duo limitibus istis, sive aggeribus ponantur extrema, castellum ad Lupiæ Alisonisque confluentes, & Rhenum amnis; quid, tamquam tria forent diversa inter se loca, separamus castellum ab Alisonis confluyente, cui id impositum? tum verò, quos Germanicus limiteis inter castellum Rheno adpositum, & ipsum Rhenum egisse censemus? denique, quæ hæc fuerit apud auctorem mira atque inepta locorum transpositio, vel perturbatio; dum primò castellum ad Rhenum nominaverit; dein retrogrado ordine Alisonem; tandem verò ad priora recurrendo Rhenum? Apage sis cum tantis absurditatibus. Distingvendum heic ego omnino nego. idque rectè ad mentem Dionis juxtà ac Taciti, simulque Velleji. Dionis verba de Sigambriis hæc sunt: Νικηθέντες γὰρ ἐκ τῆς οὐκ ἐθ' ὁμαίως ἐθρασύνοιο, ἀλλὰ πόρρωθεν μὲν σφῆς παρελύπην, ἐξ ὧς δὲ & προσήεσαν ὥστε τὸν Δρῶσαν ἀνικαλὰ φρονήσαντα αὐτῶν, ἐκεῖ τε, ἢ ὅ τε Ἀστίας & ὁ Ἐλίσων συμμίγνυνται, φρούρον τι σφίσιν ἐπιτεχίσαι, & ἕτερον ἐν Χάτταις παρ' αὐτῶ τῷ Ρῆνῳ.

hoc est: *Ex eo namque barbari propius adire non ausi, eminens tantum hostem infestare: ita, uti Drusus vicissim iis contemptis, castellum contra eos ad Lupia & Alisonis confluentes, aliudque in Chattis, ad ipsum Rhenum, exstruxerit.* Vellejus dicto lib. II, de Tiberio suo: *Pietas sua Casarem, pane obstructis hieme Alpibus, in urbem traxit, ad tutelam imperii. cum veris initio reduxit in Germaniam: in cujus mediis finibus, ad caput Lupia fluminis, hiberna princeps digrediens locaverat. Eundem hibernorum locum sive castellum disertè postea Alisonem vocat in narratione cladis Varianæ. Lucii etiam Ceditii, inquit, præfecti castrorum, eorumque, qui unà circumdati Alisone, immensis Germanorum copiis obsidebantur, laudanda virtus est. qui, omnibus difficultatibus superatis, quas inopia rerum intolerabiles, vis hostium faciebat inexsuperabiles, nec temerario consilio, nec segni providentiâ usi, speculatique opportunitatem, ferro sibi ad suos peperere reditum. Scilicet clade Varianâ haud procul Alisone castello, apud Teutoburgensem saltum, quem mox ostendam, factâ, protinus Germani ad obsidenda hiberna, Alisone sita, perrexerunt. Ex his igitur satis perspicuum fit, apud Tacitum quoque, castellum Lupia adpositum, & à Chattis obsessum, idem esse, quod postea Alisonem ipse adpellat. hoc*

quidpe

quidpe *haut procul tumulus Varianis legionibus*, ab Arminio caesis, *structus* fuerat. apud hoc item *ara Druso*, Germanici patri, *posita*; quum is inter Salam & Rhenum res gerendo obiisset. hoc item, & militeis in eo praesidiarios, Germanicus obsidione hostium liberavit. denique inter hoc ac Rhenum *novos limites aggeresque* egit. Certum igitur est, distingvi non debere; quae distingvenda videbantur Vetrano, ac Lipsio. Restat nunc, uti Vellejum cum Dione, quoniam paulum de situ castelli inter se dissentire videntur, conciliemus. quorum hic *ad confluentem Lupiae Alifonis*que exstructum fuisse tradit; ille *ad caput*, id est, ad fontem Luppiae. Conciliatio facilis est. utrumque haud falsum scripsisse puto. Ille ad caput; quia haud procul capite. est quidpe hodie fluvius *ALISO*, sive alia dialecto *ELISO*, is qui, vulgari nunc vocabulo *Alme*, ad vicum *Elfen* Lupiae miscetur: à cuius confluentem ipsius Lupiae fons vi haud amplius millibus passuum, cum opido cognomine *Lippspring*, abest. Ipse autem vicus *Elfen* haud dubie est *Castellum ELISON*, sive *Aliso*; quum iisdem penè literis nomen ejus antiquum in dicto vico exstet. quod antiquis Germanis dicebatur *ELSON*. alia autem dialecto, & castellum, & flumen dictum fuisse *ALSON*, adpositus flumini alius vicus nomine *Alshem*, aperte testatur. Ptolemæus equidem, cuncta pro suo more turbans, Alifonem Rheni ripae adposuit, ex adverso Coloniae Agrippinensis. contra verò Novesium, citerioris ripae infra Coloniam opidum, trans Rhenum in Alifonis ferè situm transtulit. Video tamen quosdam esse, qui Ptolemæi *Αλειων* aliud facere velint ab Velleji Tacitque *Alifone*, & Dionis *Elifone*. verum hi, quum omnia reliqua Ptolemæi per Germaniam rectis verisque scribis locata probaverint; jure in hoc etiam *Αλειων* subscriptionem meam merebuntur. Ceterum *ALISONEM castellum* Drusus in validissimarum Germaniae gentium, Cheruscum, Chattorum, Sigamborum, item Tubantum ac Marforum confutatio erexit; uti, praesidio illic in hibernis relicto, metu omneis simul contineret. Defuncto postea in Germaniam Druso, *ARAM* milites praesidiarii, juxta castellum, seu duci suo posuere; apud quam supplicationes, & statis diebus festum, militumque decursiones fierent: ut supra in Vangionibus ad Magontiacum notatum est. In iisdem hibernis Tiberius exercitum locavit; teste Vellejo. Varus etiam ibidem cum exercitu egit, antequam, ab Arminio per dolum abstractus, in Teutoburgienfi saltu insidiis Germanorum opprimeretur; quod infra in Cheruscis fusius exponam.

Λεπία, *LUPPIA* est Ptolemæo opidum, in mediis ferè totius Germaniae finibus. Id esse idem, quod nunc ad Luppianum flumen, in extremis Sigamborum finibus dicitur *Lippe*, eodem cum flumine, cui adpositum, vocabulo, quis non credat? Iuvat hanc sententiam, quod in eodem, cum *Veteribus* cis Rhenum, latitudinis gradu apud Ptolemæum positum, quemadmodum hodie *Santen & Lippe*. Ceterum quemadmodum ipsius fluminis vocabulum bifariam apud auctores scribitur, nunc unico *P*, *Lupia*, nunc geminato, *Luppia*: sic & opidum ei adpositum apud eundem Ptolemæum lib. VIII est *Λεπία* connumeraturque ibi in tribus clarissimis Germaniae locis; quorum reliqua duo sunt *Amisia*, & *Eburodunum*.

Atque hæc duo sunt loca in antiquis Sigamborum finibus, veterum auctorum monumentis celebrata. Ceterum *LIMITES* quoque istos, atque *AGGERES*, quorum meminit auctor noster, uti commodè investigare possimus; unde & quò Germanicus cum exercitu profectus sit, antè dispiciendum erit. *Cesar*, inquit noster, *dum adiguntur naves, Silium legatum cum expedita manu irruptionem in Chattos facere jubet. Ipse audito, castellum Lupia flumini adpositum obsideri, sex legiones eò duxit. & mox: cuncta inter castellum Alifonem, ac Rhenum novis limitibus, aggeribusque permunita.* Silius superioris erat exercitus legatus, auctore ipso Tacito, annal. lib. I. Expeditam igitur manum è IV legionibus à Magontiacum per Taunum montem in Chattos usitatissimo itinere duxit. Ipse Germanicus, duabus legionibus à Magontiacum ad Aram Vbiorum deductis, atque illic totidem adjunctis, porro ad Vetera descendit; ubi pontem exstruxerat ante biennium, auctore eodem Tacito, in eodem annali. illic aliis iterum adsumtis duabus legionibus, Rhenum ponte transgressus, cum VI in universum legionibus, ad Alifonem castellum perrexit, eodem itinere, quo ante biennium usus erat: cujus meminit auctor eodem libro. Postquam enim seditionem in castris Veterensibus sedaverat;

sedaverat; ipsi milites in hostem se duci postulabant. *sequitur*, inquit auctor, *ardorem militum Caesar*: junctoque ponte, tramittit duodecim millia è legionibus, sex & viginti socias cohortes, octo equitum alas, quarum eâ seditione intemerata modestia fuit. Lati, neque procul Germani agitabant, dum justitio ob amissum Augustum, post discordiis attinemur. At Romanus agmine propero silvam Cæsiam, limitemque à Tiberio ceptum, scindit. castra in limite locat; frontem ac tergum vallo, latera concadibus munitus. inde saltus obscuros permeat: consultatque, ex duobus itineribus, breve & solitum sequatur; an impeditus, & intentatum, eoque hostibus incautum. Dilectâ longiore viâ, cetera adcelerantur. & postea: ventumque ad vicos Marforum. & paullo post: quinquaginta millium spatium

10 ferro flammisque pervasat. non sexus non atas miserationem attulit. & mox: Excivit eacades Bructeros, Tubantes, Vsiptes: saltusque, per quos exercitui regressus, insedere. quod guarum duci: incessitque itineri, & praelio. pars equitum & auxiliaria cohortes ducebant: mox Prima legio: & mediis impedimentis, sinistrum latus Vndevicesimani, dextrum Quintani clausere: Vicesima legio terga firmavit; post ceteri sociorum. Sed hostes, donec agmen per saltus porrigeretur, immoti: dein latera, & frontem modicè adsultantes, totâ vi novissimos incurrere. turbanturque densis Germanorum catervis leves cohortes, cum Caesar, advectus ad Vicesimanos, voce magnâ, hoc illud tempus oblitterandæ seditionis, clamitabat; pergerent, properarent culpam in decus vertere. Exarsere animis; unoque impetu perruptum hostem, redigunt in aperta, caduntque. simul primi agminis copia

20 evasere silvas, castraque communivere. Quietum inde iter. fidesque recentibus; ac priorum oblitus miles in hibernis locatur. A Veteribus exercitum ductum, jam antea dixi. cui rei fidem maximè facit hic auctoris locus. nam Vsiptes inter Roræ amnis confluentem & Rheni divortium, hujus fluminis dextram ripam coluisse jam supra patuit, & apertius mox infra patebit. Bructeros item, Vsiptibus conterminos, & Marfos atque Tubanteis, circa Amisiam & Luppiam amneis, junctas inter se habuisse sedeis, postea ostendetur. Hi igitur populi facile saltus, per quos exercitui Romano regressus erat, obsidere potuerunt. Regressus autem erat per idem iter, quo venerant; id est, per limitem à Tiberio actum, & silvam Cæsiam, versùs Rhenum & Vetera. Eodem itinere,

30 à Veteribus, per silvam Cæsiam, & dictum limitem, atque hinc brevi illo ac solito, biennio post idem Germanicus ad Luppiae adpositum castellum Alisonem obsidio liberandum profectus est: directissimâ scilicet, ab occasu solis ad ortum versùs, viâ, propter dextram Luppiae ripam. CÆSIA igitur SILVA ea est, quæ nunc partem in Cliviensi ducatu, partim in Vestofaliâ inter opida Wesel & Coesfeld protenditur. Eodem item itinere ante biennium Germanicus, in Cheruscos expeditionem facturus, Cacinam, inferioris exercitus legatum cum XL cohortibus Romanis, distrahendo hosti, per Bructeros, ad flumen Amisiam misit: eodemque postea itinere à Teutoburgiensi saltu rediit Cæcina. de cujus reditu sic auctor, eodem annali 1: Cæcina, qui suum militem ducebat, monitus, quamquam notis itineribus regrederetur, pontes longos quàm maturrimè superare. Augustus is trames, vastas inter paludes, & quondam à L. Domitio aggeratus:

40 cetera limosa, tenacia gravi cæno, aut rivis incerta erant: circum silva paulatim adclines. quas tum Arminius implevit, compendiis viarum & cito agmine, onustum sarcinis armisque militem cum antevertisset. Cæcinæ, dubitanti quonam modo ruptos vetustate pontes reponeret, simulque propulsaret hostem, castrametari in loco placuit; ut opus, & alii praelium inciperent. Barbari, perfringere stationes, seque inferre munitionibus nisi, lacessunt, circumgrediuntur, occursant. miscetur operantium, bellantiumque clamor; & cuncta pariter Romanis adversa: locus uligine profundâ, idem ad gradum instabilis, procedentibus lubricus; corpora gravia loriceis; neque librare pila inter undas poterant. contra Cheruscis sœveta apud paludes praelia; procera membra; hasta ingentes ad vulnera facienda, quamvis procul. Nox demum inclinantis tum legiones adversæ pugnae exemit. Germani ob prospera indefessi, ne tum quidem

50 sumtâ quiete, quantum aquarum circumfurgentibus jugis oritur, vertere in subjecta. mersaque humo, & obruto quod effectum operis, duplicatus militi labor. Quadragesimum id stipendium Cæcina parendi aut imperitandi habebat; secundarum ambiguarumque rerum sciens, eoque interritus. Igitur futura volvens, non aliud repperit, quàm ut hostem silvis coecerneret, donec saucii, quantumque gravioris agminis, antecirent. nam medio montium & paludum porrigebatur planities, quæ tenuem aciem pateretur. Deliguntur legiones, Quinta dextro lateri,

lateri, Undevicesimani in levum, Primani ducendum ad agmen, Vicesimanus adversum secuturos. Nox per diversa iniquies; cum barbari festis epulis, lato cantu, aut truci sonore, subjecta vallium, ac resultantis saltus complerent: apud Romanos invalidi ignes, interruptæ voces, atque ipsi passim adjacerent vallo, oberrarent tentoriis, insomnes magis, quam pervigiles. ducemque terruit dira quies. nam Quinctilium Varum sanguine oblitum, & paludibus emersum cernere, & audire visus est, velut vocantem; non tamen obsecutus, & manum intendentis repulisse. Captâ luce, missæ in latera legiones, metu, an contumaciâ, locum deseruere; capto propere campo, humentia ultra. Neque tamen Arminius, quamquam libero incurso, statim prorupit: sed, ut hæere cæno fossisque impedimenta, turbati circum milites, incertus signorum ordo, utque tali in tempore sibi quisque properus, & lentæ adversum imperia 10 aures; irrumperere Germanos jubet, clamitans, En Varus, & eodem iterum fato victæ legiones. simul hæc, & cum dilectis scindit agmen, equisque maxime vulnera ingerit. illi sanguine suo, & lubrico paludum lapsantes, excussis rectoribus disjicere obvios, proterere jacentes. plurimus circa aquilas labor, quæ neque adversum ferri ingruentia tela, neque figi limosâ humo poterant. Cæcina, dum sustentat aciem, suffosso equo delapsus circumveniebatur, ni Prima legia sese opposuisset. juvit hostium aviditas, omisâ cade prædam sectantium: enisæque legiones, vesperscente die, in aperta & solida. Et paullo post: Tunc contractos in principia, jussosque dicta cum silentio accipere, temporis ac necessitatis monet. unam in armis salutem; sed ea consilio temperanda: manendumque intra vallum, donec expugnandi hostes spe propius succederent. mox undique erumpendum. illâ eruptione ad Rhenum perveniri. Quod si fugerent; pluris 20 silvas, profundas magis paludes, sævitiam hostium, superesse. At victoribus decus, gloriam, quæ domi cara, quæ in castris honesta, memorat. reticuit de adversis. Equos dehinc, orsus à suis, legatorum tribunorumque, nullâ ambitione, fortissimo cuique bellatori tradit: ut hi, mox pedes, in hostem invaderent. Haud minus iniquies Germanus, spe, cupidine, & diversis ducum sententiis, agebat: Arminio, sinerent egredi, egressosque rursus per humida & impedita circumvenirent, svadente; atrociora Ingviomero, & leta barbaris, ut vallum armis ambirent. promptam expugnationem, plures captivos, incorruptam prædam fore. Igitur ortâ die, proruunt fossas, injiciunt crates, summa valli prensant; raro super milite, & quasi ob metum defixo. Postquam hæere munimentis, datur cohortibus signum; cornuæque ac tubæ concinuere. exin clamore, & impetu tergis Germanorum circumfunduntur, exprobrantes, 30 non hic silvas, nec paludes; sed aquis locis equos deos. Hosti, facile excidium, & paucos & semermos cogitanti, sonus tubarum, fulgor armorum, quanto inopina, tanto majora offunduntur. cadebantque, ut rebus secundis avidi, ita adversis incauti. Arminius integer, Ingvio-merus post grave vulnus, pugnam deseruere. vulgus trucidatum est, donec ira & dies permansit. Nocte demum reversæ legiones, quamvis plus vulnerum, eadem ciborum egestas fatigaret, vim, sanitatem, copias, cuncta in victoriâ habuere. Pervaserat interim circumventi exercitus fama, & infesto Germanorum agmine Gallias peti, ac, ni Agrippina impositum Rheno pontem solvi prohibuisset, erant, qui id flagitium formidine auderent. Hactenus Tacitus. PONTES LONGI, sive angustus iste trames, à L. Domitio vastas inter paludeis aggeratus, eodem haud dubiè situ fuit, quo nunc etiam vasta satis palus in medio opido- 40 rum Ham, Alem, & Lunighusen sternitur, longitudine x circiter millium. rivi etiam heic circum complures, ex collibus orientes: quorum quidam in Lupiam, alii in Amifiam defluunt. nec silvæ defunt. Quod autem plureis, ab longis pontibus, silvas superesse Cæcina ait, id Cæsia silvæ, obscurisque saltibus convenit, per quos Germanicus meavit. ad hujus silvæ initium orientale, magis profundæ illæ erant paludes, quarum Cæcina suos admonuit; & in quibus rursus circumvenire Romanos svadebat Arminius. hinc denique nocte ad Rheni pontem ac Vetera rediére Romani. Ceterum viam istam, à Veteribus ad Alifonem castellum, primus L. Domitius, imperatoris Neronis avus, instituisse videtur, quum exercitum, Augusti auspiciis, in Germanos trans Albim usque duceret; ut auctor est Tacitus, annal. iv. Is tunc per paludeis inter dicta opida 50 Alem & Lunighusen, tramitem, transducendo exercitui, aggeravit. Eadem postea viâ usus est Tiberius, C. Censorino, C. Gallo Coss. anno viii ante natum Christum; quâ expeditione Sigambros Chattosque vicit, atque in Galliam traduxit. nam etiam hibernis ad Alifonem castellum eum usum, supra ex Vellejo cognovimus. Is igitur limitem, aggeresque, haud procul Rheno, in silvâ Cæsia, circa opidum nunc Scherm-

Schermbeye, agere coepit. quem postea Germanicus, quum in Marfos exercitum duceret, unâ cum silvâ scidit, atque disjecit; quò castris locandis pateret spatium. nam quòd Lipsius pro voce *scindit*, mavult legere *scandit*; id parum dextrè coniecisse eum existimo. limitem equidem poterat Germanicus cum exercitu scandere: at quomodò silvam? Malo, *scindit*, vocem utrique aptam. quidpe & silvam scidit, id est, cecidit; & limitem scidit, id est, perfodit, ac disjecit. hinc *castris in ipso limite locatis, frontem ac tergum vallo, latera concadibus munitus fuit*. Post biennium verò, quum liberato obsidione castello Alifone eadem hac viâ ad Vetera reversurus esset, quia ipse Tiberii limitem disjecerat, pontesque Domitii vetustate rupti forent; *cuncta inter castellum, ac Rhenum, novis limitibus aggeribusque permuniivit*. Lipsius autem cur super hoc Tiberii limite ambiguerit, *ad secernendos discriminandosque Germanos, an pro aggere, ac viâ structus fuerit*, equidem miror. poterat certè id ex similibus Taciti locis, passim notatis, facilè dispicere. quapropter etiam meliori mente mox infra hac super Domitii pontibus longis notavit: *Vides autem ex his, similibusque in Tacito locis, quàm vetus in palustribus aggerunda terra mos. quod genus Pontes, Aggeres, Limites, Kaj dicuntur. quæ vox postrema etiam hodiè Batavis familiaris*. Tacitus historiarum III: *Sistere Tertiam legionem in ipso viâ Postumiae aggere jubet; cui juncta à lævo Septima Galbiana, patentè campo sterit; dein Septima Claudiana, agrestis fossâ (ita locus erat) premunita, dextro; Octava per apertum limitem; mox Tertiadecima, densis arbusculis intersepta. Hic aquila, ù signorumq; ordo*. Latos fuisse hujusmodi limiteis, cum ex præsentis auctoris nostri historiâ perspicitur, tum ex Marcellini lib. xv; ubi lacum Brigantinum memorat *horrore squalentium silvarum inaccessum, nisi quâ vetus illa Romana virtus & sobria iter composuit latum*. De cetero notandus heic est vulgatus à Strabone, ac longè in alios quoque auctores pervagatus error super Sigambriis: de quibus ille sic in lib. VII; *Λοισμοὶ δ' εἰσὶν ὀλίγοι καὶ τῶν Σιγαμβρῶν μέγας*. Sed & Sugambrorum exigua restat portio. Straboni credens, vel suffragans Martialis, carmine ad Domitianum sic cecinit:

Crinibus in nodum tortis venere Sicambri.

Et hunc fortè sequutus, vel imitatus Claudianus, in panegyrico de quarto consulatu Honorii, ubi Stiliconis res in Germaniâ gestas narrat, sic ait:

30 *Ante ducem nostrum flavam sparsere Sicambri
Casariem.*

Si verum est, quod Strabo tradit; nempe partem Sigambrorum in Germaniâ fuisse relictam: miror ego, nullam omnino eorum illic fieri apud rerum auctores mentionem, postquam ea gens à Tiberio in Galliam traducta. nam neque Tacitus, in Germanici rebus, in Sigambrorum finibus, eodem tempore, quo Strabo scripsit geographica sua, gestis, neque in reliquâ historiâ suâ, ne in libro quidem de Germaniâ, quidquam de iis memorat. contrâ verò sic scribit, annal. XII: *Præcipua Silurum pervicacia, quos accendebat vulgata imperatoris vox; Ut quondam Sugambri excisi, & in Gallias trajecti forent; ita Silurum nomen penitus exstingvendum*. Et cur parti eorum pepercerit Tiberius? an non in eadem omneis pariter culpâ, in eadem adversum Romanos pervicaciâ fuere; ob quam tandem è Germaniâ excisi, & in Galliam translati, nomine etiam penitus extincto? Omnino. Credo igitur Strabonem Tencteros, qui in illorum remanserunt sedibus, pro parte Sigambrorum accepisse. neque enim aliâs Tencteorum nomen refert. Posteriores verò Romani, quia clarissimum apud eos erat Sigambrorum nomen atque solum trans Rhenum, tam Vsiptos quàm Tencteros, in sedes illorum transgressos, adpellavere Sigambros.

CAP. X.

De TENCTERIS, & VSIPETIBVS, qui & VSIPII.

50 **I**N Sigambrorum agros successisse VSIPETES atque TENCTEROS, jam antea sæpè dictum est. nunc igitur, quâ occasione, item quando, & quomodò eò transgressi sunt, latius indicandum erit. De Svevis suis (quos aliorum esse Chattos, suprâ ostensum) hæc Cæsar, in belli Gallici comment. IV: *Publicè maximam putant esse laudem, quàm latissimè à suis finibus vacare agros. hac re significari, magnum numerum ci-*

rum civitatum suam vim sustinere non potuisse. itaque unâ ex parte à Suevis circiter millia passuum c. agri vacare dicuntur. ad alteram partem succedunt Vbii. Hos quum Suevi, multis sæpe bellis experti, propter amplitudinem gravitatemque civitatis, finibus expellere non potuissent; tamen vectigales sibi fecerunt, ac multo humiliores infirmioresque redegerant. In eadem causâ fuerunt Vsiptes, & Tenchtheri, quos suprà diximus: qui, quum plureis annos Suevorum vim sustinuerint, ad extremum tamen agris expulsi, & multis locis Germania triennium vagati, ad Rhenum pervenerunt. Ab solis occasu Vbios atque Sigambros Chattis, Cæsaris tempore, fuisse finitimos, item ab septemtrionibus juxta Bacenim silvam Cheruscos, suprà satis claris ostensum est argumentis: Hermunduros verò eodem tempore fuisse ab ortu, infrà docebitur. quapropter agros 10 istos, ab unâ Chattorum parte vacuos, inter Sigambrorum Cheruscorumque fineis, in Vestofaliae parte fuisse conjicio, circa opida *Osenbrügge* & *Minden*, Amisiam ac Visurgim amneis inter. vacuos autem redditos, pulsos per Chattorum vim Vsiptibus atque Tencteris. in quos tamen mox Marfi, Tubantes, & aliæ subinde atque aliæ minores transierunt gentes, quas Chattorum imperio sive clientelæ subjectas fuisse, suprà notavi. Neque enim alia Germaniæ regio crebriores gentium mutationes passa est, quàm Vestofalia. non equidem, quia melior præstantiorque erat aliis partibus; sed quia in hanc, tamquàm neglectiorem, transgredi novis colonis facilè permittebatur. Ceterò, quamvis *magnum civitatum numerum* à Chattis pulsum Cæsar tradat; tamen duas tantum fuisse civitates Vsiptum atque Tencterorum, omnino ego persuasum 20 habeo. solet quidpe Cæsar, pro magno illo suo animo, res plus justo extollere, magnitudinemque augere. Sic in fine commentarii I I, *ab nationibus trans Rhenum legationes* ad se missas ait; quum tamen postea, in comment. IV, *unos Vbios, ex Transihenanis, legatos* misisse fateatur. sic eodem commentario, *à compluribus civitatibus*, quum trans Rhenum foret, *ad se legatos venisse*, ait, *pacem atque amicitiam petentis*; quum duæ tantum civitates, Batavi atque Caninefates legatos miserint; ut suprà ostensum.

Causâ igitur Vsiptibus Tencterisque migrandi fuit, quia à Chattis pellebantur. Migrarunt autem *domo cum omnibus suis*, id est, *cum pueris atque mulieribus*; ut auctor est Cæsar, eodem commentario. *Multis verò locis Germania triennium vagati* sunt, per *Ansibariorum, Angrivariorum, Chamavorum, Bructerorum* ac *Marsorum* fineis, aliàs 30 bellum inferentes, aliàs illatum propulsantes; donec tandem, Cn. Pompejo, M. Crasso C O S S. annis ante natum Iesum LV, in Sigambros & ad Rhenum pervenerunt: quas regiones *Menapii incolebant, & ad utramque ripam fluminis agros, ædificia, vicosque habebant.* horum agris trans Rhenum occupatis, statim flumen cum omnibus suis transierunt; atque omnibus illic eorum *ædificiis occupatis, reliquam partem hiemis se eorum copiis aluerunt.* Illuc legationes à nonnullis Belgarum civitatibus missæ, quæ invitarent, uti ab Rheno discederent; omnia, quæ postulassent, ab se fore parata. quæ se adducti, sequenti æstate latius vagabantur, & in fineis Eburonum & Condrusorum pervenerunt. hinc magnam partem equitatus, prædandi frumentandique causâ, ad Aduaticos trans Mosam miserunt. Interim Cæsar cum exercitu adversum eos in Condrusos contendit. atque in castra eorum, 40 haud procul Rheni Mosellæque confluentibus, irrumpente milite Romano, pars eorum, qui celeriter arma capere potuerunt, paullisper Romanis restiterunt, atque inter carros impedimenta que prælium commiserunt: at reliqua multitudo puerorum mulierumque passim fugere cæpit. ad quos consectandos Cæsar equitatum misit. Germani post tergum clamore audito, quum suos interfici viderent, armis abjectis, signisque militaribus relictis, se ex castris eiecerunt; & quum ad confluentem Mosellæ & Rheni pervenissent, reliquâ fugâ desperatâ, magno numero interfecto, reliqui se in flumen Rhenum præcipitaverunt; atque ibi, timore, lassitudine, & vi fluminis oppressi, perierunt. numerus eorum fuit capitum CCCCXXX millium. At illa pars equitatus, quæ prædandi frumentandique causâ Mosam transierat, neque prælio interfuerat; post fugam suorum se trans Rhenum in fineis Sigambrorum recepit, seque cum iis con- 50 junxit. quos mox Cæsar, missis legatis, sibi dedi nequidquam ab Sigambribus postulavit. Hæc igitur Vsiptum Tenchtherorumque pars, à Sigambribus intra suos fineis recepta, perpetuò etiam posterioribus temporibus eas sedeis tenuit. Quantus horum fuerit numerus, prorsus in certum est. Cæsar tamen, quum *magnam partem equitatus trans Mosam missam* tradat; non amplius verò 10 CCC equiteis in proelio fuisse: haud obscure minus

nus 10000 trans Rhenum, clade suorum auditâ, fugisse indicat. unde Plutarchus quoque in Cæsare, ὀλίγους, inquit, πρὸς ἀποπερσύνειας αὐτοῖς ὑπεδέξαντο Σάγαμβροι. id est; *paucos Rhenum transgressos rursùm receperunt Sugambri*. Exiguus hic numerus in tantam brevi temporis spatio excrevit multitudinem, uti Sigambri in Galliam translatis, ipsi omne eorum solum obsederint, perpetuòque in posterum tenuerint, nisi quâ Bruçteri ab oriente subgressi sunt; ut infra ostendetur. Atque xxxix annis post, quàm ex Galliâ in Germaniam revertissent, L. Domitio, P. Scipione Coss., anno ante natum Iesum xvi, primi Transrhenanarum gentium, unâ cum Sigambri, bellum Romanis in Galliâ intulerunt; tam formidabile, uti ipsum Cæsarem Augustum urbe Româ

10 exciverit; teste Dionē in lib. LIV: Ο' δὲ δὴ μέγιστον τῶν τότε συμβάντων ταῖς Ῥωμαίοις πολέμων, ὅσπερ πρὸς τὸν Αὐγύστον ἐκ τῆς πόλεως ἐξήγαγε, πρὸς τοὺς Κελτοὺς ἐγχείλα. Σύγαμβροί τε γὰρ καὶ Οὐσιπέται τε καὶ Τένκτεροι τὰ μὲν πρῶτον ἐν τῇ σφετέρᾳ τινας αὐτῶν συλλαβόντες ἀνεσάυρωσαν, ἔπειτα δὲ καὶ τὸν Ῥῶον διαβάλλει, τῷ τε Γερμανίαν, καὶ τῷ Γαλατίαν ἐλεηλάτησαν. id est: *Maximum eâ tempestate bellum, quod ipsum adeò Augustum urbe extraxit, contra Germanos fuit. Sigambri, Vsipecta, & Tençteri, primùm quosdam Romanorum in suo solo deprehensos in crucem egerant. deinde, Rheno transmissis, Germaniam Galliamque depopulati fuerant*. Consequuta tunc est nobilis illa clades Lolliana. Pax equidem mox facta, obsidesque à Germanis dati. quos tamen ruptâ pace paullo post prodiderunt.

Strabo lib. VII: Ἡρξάντο δὲ τὰς πολέμους Σάγαμβροι, πολλοὺς οἰκιστὰς τῆς Ῥῶας, Μέλωνα

20 ἔχοντες ἡγεμόνα. καὶ κεῖθεν ἤδη διέχον ἄλλοι τε ἄλλοι, δυναστεύοντες καὶ καταλυόμενοι, πάλιν δ' ἀφισπόμενοι, πρὸς διδόντες καὶ τὰ ὅμηρα, καὶ τὰς πίσεις. Hoc est: *Belli initium fecere Sigambri, Rheno proximi, duce Melone. post quem susceperunt aliud alii, qui principatu potiti, eoque deturbati postea, rursùm deficientes, fide atque obsidibus proditis*. Hinc Dio eodem libro, M. Messallâ, P. Sulpicio Coss. id est, iv annis post: Τὸ δ' αὐτὸ τῆς καὶ τῷ Δρύσῳ συνέβη. ἥ τε γὰρ Συγάμβρων καὶ τὴν συμμάχων αὐτῶν, διὰ τὴν τῶν Ἀγύστων ἀπιστίαν, καὶ διὰ τὴν τῶν Γαλατῶν μὴ ἐθέλοντο δουλεῖν, πολέμῳ θέντων σφίσι, ἥ τε ὑπὸ καὶ πρὸς κατέλαβεν, τὰς πρώτους, πρὸς φάσει τ' ἐορτῆς, καὶ καὶ νῦν περὶ τὴν τῶν Ἀγύστων βασιλὸν ἐν Λαγδούρῳ τελευτῶν, μεταπεμψάμενοι καὶ τοὺς Κελτοὺς τηρήσας τὸν Ῥῶον διαβαίνοντας, ἀνέκοψε. καὶ μετὰ τῆς εἰς τὴν τῶν Οὐσιπέτων καὶ αὐτῶν τῶν βασιλῶν νῆσον διέβη. καὶ ἐπὶ τὴν Συγάμβροισι ἐκεῖθεν ἐπιπαρελθὼν, συχνὰ ἐπύρθη-

30 σεν. Hoc est: *Idem hoc Druso etiam evenit. Hic, quum Sigambri eorumque socii, propter absentiam Augusti, ac quia videbant Gallos jugum servitutis gravatim ferro, bellum movissent; primùm subiectorum motum preoccupavit, Gallorum primaribus, sub prætecto ejus festi, quod hodièque Lugduni ad aram Augusti celebratur, evocatis: inde Germanis intentus, quando Rhenum transirent, eos repulit: atque ipse postea in Vsipectarū finis, secundum insulam Batavorum, atque inde in Sigambrorum agros transgressus, magnam agri partem vastavit*. Et paullo post: Ἀμὰ δὲ τῷ ἡγεμῶνι πρὸς τὸν πόλεμον αὐτοῖς ὤρμησε, ἥ τὸν τε Ῥῶον ἐπερσύνετο, ἥ τοὺς Οὐσιπέτας κατασπείρατο. τὸν τε Λαπίαν ἐξέφυγε, εἰς τὴν τῶν Συγάμβρων ἐνέβαλε. hoc est: *Initio veris rursus ad bellum profectus, Rhenum transiit, Vsipectas subjugavit; Lupiaque ripis ponte junctis in Sigambros irrupit*. Ex his patet, Sigambros tunc temporis trans Luppiam, id est, in dex-

40 trà ejus ripâ fuisse nullos. Marfos huç à Rheni ripâ sub idem tempus confugisse, infra ostendam. Limiteis igitur Sigambri tunc habuere fortè istos: A meridie & ortu, ad Luppiæ usque fontem, quos antea. inde ab septentrionibus, ipso Luppiâ, ad opidum usque *Lunen*, à Marfis separabantur; ut infra ostendam. inde ab occasu, lineâ ad Rorâ Lenæque confluentes, à Tençteris. hinc rursus ab septentrionibus Rorâ ab iisdē. inde ab occasu, Rheno ab Vbiis arcebantur. Tençteri autem à meridie & ortu limiteis habuere modò dictos. à septentrionibus Luppiâ ab Vsipectibus dirimebantur. ab occasu, Rheno à Menapiis. Vsipectes hinc ab occasu, eodem amne ab iisdem. ab septentrionibus eundem habuere limitem, quem antea Sigambri, juxta lineam à Rheni divortio ad opidum *Coesfeld*; quo primùm à Marfis, mox, his in interiora digressis, à Bruçteris separati fuere.

50 ab ortu aliâ lineâ, à dicto opido ad Luppiam & opidū *Lunen*, primùm à Sigambri, dein verò à Marfis distigebantur. à meridie inter eos atq; Tençteros fuit Luppia. Postquàm verò Sigambri, à Tiberio, C. Censorino, Asinio Gallo Coss. id est, anno ante natum Iesum viii, in Galliam traducti, uni Vsipectes atque Tençteri omne eorum trans Rhenum solum obsederunt; ita, uti Vsipectes totū id habuerint, quod antea unâ cum Tençteris possidebant; Tençteri autē id, quod Sigambri ad Chattos usque. Hinc auctor noster,

in libro de Germaniâ : *Proximi Cattis, certum jam alveo Rhenum, quique terminus esse sufficiat, Vsiptii ac Tencteri colunt.* & mox : *luxta Tencteros Bructeri olim occurrebant.* Vbi equidē primos à meridie proximofque Chattis facere videtur Vsiptos ; post hos verò, versùs septemtriones, Tencteros. verum ordinem eum heic pervertisse, cum ex Dione, tum ex ipsius alio loco quàm lucidissimè perspicitur. Dio namque, ut suprà relatum, Rheni divortio & Batavorum insulæ proximof facit Vsiptas : & ipse Tacitus in histor. iv, Vbiis Tencteros. etenim, quum Germaniæ, Civile duce, à Romanis defecissent ; Vbios quoque, sive Agrippinenseis, Romanorum coloniam, in belli societatem haud transgredi, indignè ferebant Transrhenani. unde auctor ; *Transrhenanis, inquit, gentibus invisa civitas, opulentiâ, auctuq. neque alium finem belli rebantur, quàm si promiscua ea sedes omnibus Germanis foret : aut disjecta, Vbios quoque dispersisset.* Igitur Tencteri, Rheno discreta gens, missis legatis, mandata apud concilium Agrippinensium edi jubent. En, Rheno gens discreta : à quibus ? scilicet ab Vbiis, de quibus heic agitur. & ideò ex omnibus Transrhenanis Tencteri legatos mittebant, quia proximi Colonia Agrippinensium. Neque tamen malè auctor noster Tencteros ad Bructeros usque extendit. quidpe post Tiberii imperatoris tempora ita Bructerorum aucta est civitas, uti fineis agrorum suorum ad Luppia usque superiorem ripam protulerint, Marfis in civitatem eorum, ut ego arbitror, computatis : quâ tunc contermina occurrebat, ut infra ostendetur, gens Tencterorum.

Atque hac ratione V S I P E T I B V S. è Sigamborum finibus cedent regiones istæ : Monasteriensis agri portio, quâ opidula sternuntur, *Olsen, Halteren, Dulmen, Gemen, Borkem, Boocholt.* item Cliviæ pars omnis Transrhenana ; comitatus *Rekelinkhusen*, & proxima Marchiensis comitatus pars, quâ opida, *Dortmund, Castorp, Bokum, Essen.*

T E N C T E R I S verò, altera Marchiensis comitatus pars, lævæ Roræ annis ripæ adfixa : Montensis ducatus maxima pars ; in quâ opida *Keisersweerd, Dusseldorp, Salingen, Lennip, Steinbach* : ex comitatu Luppensi, ipsum opidum *Luppia* : ex episcopatu Paderbornensi, *Boke*, & *Soltkoten* : denique ea Vestofaliæ pars, quæ inter Luppensem, Marchiensemque & Waldecensem comitatus, episcopatumque Paderbornensem strata, opidac continet, *Giesken, Brilon, Ruden, Fredeborg, Messchede, Arensburg, Werle, Menden.*

Ceterum cur non & ipsi quoque Vsiptes, Tencterique, unâ cum Sigambis in Galliam traducti fuerint, causa fuit, quòd jam antea, à Druso subjugati, pacem & amicitiam Romanorum acceperant. Dio prædicto lib. LIV : *Ἀμα δὲ τῷ ἥρ. πρὸς τὸν πόλεμον αὐτοῖς ὥρμησε, καὶ τὸν τε Ρῥῶον ἐπεραιώθη, καὶ τὰς Οὐσιπέτας κατεσπείλατο. τὸν τε Λαπίαν ἐξευξέ, καὶ ἐς τὴν τῶν Συγάμβρων ἐνέβαλε, καὶ δι' αὐτῆς τὴν Χερσκιῖδα περὶχώρησε, μέχρι τῶν Οὐισέργ. ἡδυνήθη δὲ τὸτο ποιῆσαι, ὅτι οἱ Σύγαμβροι τὰς Χάτις, μόνως τῶν περὶοίκων μὴ θελήσαντας σφίσι συμμαχῆσαι, ἐν ὀργῇ χόνηες, πάνδημὲν ἐπ' αὐτὰς ἐξέστράτευσαν. Ἐτῷ καιρῷ τῷ τῷ ἔλαθε τὸ χῶρον αὐτῶν διεξελθόν. Ἐδέξθη ἂν Ἐτὸ Οὐισέργον, εἰ μὴ τῶν ἐπιτηδείων ἐσπᾶνισε, Ἐὸ χειμῶν ἐνέστη καὶ πῆχυμῶος ἐν τῷ στρατοπέδῳ αὐτῶν ὥφθη. ἔτ' ἐν περαιτέρῳ διὰ ταῦτα περὶχώρησε, καὶ ἐς τὴν Φιλίαν ἀνακαμίζομεν, δεινῶς ἐκινδυνεύσεν. οἱ γὰρ πολέμιοι ἄλλως τε ἐνέδραϊς αὐτῶν ἐκᾶκωσαν, καὶ ποτὲ ἐς σενὸν καὶ κοῖλον χωρίον κατακλείσαντες, ὀλίγον διέφθειραν. καὶν πασυνδὲ αὐτῶν ἀπώλεσαν, εἰ μὴ καὶ ἀφρονήσαντες σφῶν, ὡς καὶ ἐαλωκότων, καὶ μιᾶς ἐπιτοπῆς ὄντων, ὁμοῦς αὐτοῖς ἀσύντακτοι ἐχώρησαν. νικηθέντες γὰρ ἐκ τῶν ἐκ ἐθ' ὁμοίως ἐθραυσύνοντο, ἀλλὰ πρῶθεν μὲν σφᾶς παρελύπεν, ἐγὼς δὲ ἐπρασῆσαν. ὥστε τὸν Δρῆσον ἀντικαὶ ἀφρονήσαντα αὐτῶν, ἐκεί τε, ἢ ὅτε Λαπίας, καὶ ὅτε Ἐλίσων συμμίγνυνται, φρούρον τι σφίσι ἐπιτεχίσαι, καὶ ἕτερον ἐν Χάτι τοῖς παρ' αὐτῷ τῷ Ρῥῶ. id est : *Veris initio rursus ad bellum profectus, Rhenuū transiit, Vsiptas subjugavit, Luppiaque ripis ponte junctis, in Sigambros irrupit ; perque eos in Cheruscorum fineis usque ad Visurgim processit.* Id uti ei liceret, Sigamborum in Chattos, qui soli finitimorum auxilia negaverant, totius populi viribus facta expeditio effecerat. quo tempore Drusus iis imprudentibus regionem peragravit : Visurgim etiam transiturus ; ni eum inopia alimentorum, ac hiemis propinquitas, prateræque examen apum in castris visum, deterruissent. Quapropter nec ultra processit, & regrediens versùs amicorum regionem, in summum devenit periculum ; insidiis hostium frequenter latus, & quodam in loco angustò ac concavo circumclusus, haud procul absuit, quin toto cum exercitu periret. à quâ eum pernicie nihil aliud eripuit, quàm hostium temeritas : qui, quum, contemnis Romanis, & quasi jam captis, unoque ictu concidendis, nullo eos ordine servato essent adgressi ; victi inde, ferociâque suâ fractâ, discessere. ex eo namque propius adire non ausi, eminus tantum*

nus tantum hostem investavere : ita , uti Drusus vicissim iis contemtis , castellus contra eos ad Luppia & Elifonis confluentes , aliudque in Chattis , apud ipsum Rhenum , exstruxerit . Ex his patet , eodem in loco in Drusum invasisse Sigambros , in quo postea Cacinam Arminius cum Cheruscis invasit ; id est , inter silvam Cæsiam & Luppia Elifonisque confluentes . Ceterum amicos heic vocat Dio Vsipetas ; per quorum fineis Druso erat regrediendum : hosteis autem , Sigambros ; in quorum finibus castellum exstruxit . Tencteros equidem non nominat : at quia neque ipsi in Galliam cum Sigambribus ducti ; pacem eos atque amicitiam , unâ cum Vsipetibus accepisse , maximè credibile est .

Hæc igitur de origine , ac sedibus Vsipetum , Tencterorumque . Nomina eorum variè
10 apud auctores varios , plerumque mendosè à librariis perscripta leguntur . Cæsar , qui primus retulit , comment. iv , adpellat VSIPETES , & TENCHTHEROS . In Ap-
piani de bellis Gallicis epitomâ sic legitur : Οἱ Συπετῶν δὲ , καὶ Τανχαρέων τεσσαράκοντα μυ-
ριάδες στρατεύσιμοι τε καὶ ἀσπράτευοι συνεκόπησαν . satis mendosè , ac barbarè . quid enim sibi
vult , οἱ μυριάδες ; Lege , Οὐσιπέτων , καὶ Ταγχερέων . rectèque omnia constabunt in hanc
sententiam : Vsipetum verò & Tanchtherorum cccc millia , armata simul atque inermia ,
contrucidata sunt . Apud Plutarchum , in Cæsare , sic memorantur : Τραπόμεν & δὲ αὐθις
ὁ Καῖσαρ ἐπὶ τὰς ἐν τῇ Κελτικῇ διωάμεις , πολὺν καλαμαβάνει πόλεμον ἐν τῇ χώρᾳ , δύο
Γερμανικῶν ἐθνῶν μεγάλων ἐπὶ καλακίῃσι γῆς ἄρτι τὸν Ρ'ῶον διαβεβηκότων , οὓς ἴπαις καλῶσι
τὰς ἐτέρας , τὰς δὲ Τενπερίδας . Horū ultima lege sic : ἄρτι τ' Ρ'ῶον διαβεβηκότων . Οὐσιπέτας
20 καλοῦσι τὰς ἐτέρας , τὰς δὲ Τεγκπερούς . & constabit oratio in hanc sententiam : Quum verò
Cæsar in Galliam ad copias revertisset , ingens ibi offendit bellum , duabus gentibus Germanicis
magnis ad querendas sedeis nuper Rhenum transgressis . Vsipetas vocant alteros , alteros verò
Tencteros . Apud Dionem quoque , loco suprà citato , Τένκηροι leguntur , pro Τέγκηροι .
Apud Strabonem , lib. vii , Νεσίπων vocabulum legitur , pro Οὐσιπίων . Ptolemæus , ut
omnia ferè in Germaniâ turbavit , longissimo intervallo dictas duas nationes ab se invicè
disiunxit : vocabulaq ; earū illic corrupta Τίγχεροι , & Οὐίσπαι , pro Τέγκηροι , & Οὐσίπιοι .

Sed notandum est ; à principio quidem VSIPETES dictos fuisse , à Cæsare , &
iis , qui commentarios ejus in conscribendâ historiâ sequuti sunt ; ab iisdemque
TENCHTHEROS , Græcâ magis quàm Latinâ scriptione . posteriores verò VSIP-
30 IPIOS dixere , atque TENCTEROS . Atque hinc est , quòd Tacitus annali primo ,
Vsipetas adpellat , sub initium principatus Tiberii ; tertio autem decimo annali , sub
Nerone , & item in libro de Germaniâ , sub Trajano , Vsipios . quæ equidem vocabuli
variatio malè curiosis atque imperitis commentatoribus causam erroris præbuit , uti
diversam Vsipetarum gentem ab Vsipiis statuerent . Apud Æthicum cosmographum
leguntur Vsippi : nescio an satis sine mendo . Hæc de nominibus utriusque gentis .

Ceterum de Tencterorum militiâ , ac bellicâ virtute , sub Trajani principatu sic Ta-
citus in libro de Germaniâ : Tencteri , super solitum bellorum decus , equestris disciplina arte
præcellunt . nec major apud Catos peditū laus , quàm Tencteris equitū . sic instituere majores ;
posteri imitantur . hi lusus infantium ; hac juvenum emulatio ; perseverant senes . inter fami-
40 liam , & penates , & jura possessionum , equi traduntur . excipit filius , non , ut cetera , maximus
natus ; sed prout ferox bello , & melior . Haud equidem immeritò ; quandoquidem majores
eorum meri equites fuere , longâ militiâ cum in Germaniâ , tum in Galliâ , moxq ; rursum
in Germaniâ , perpetuò exercitati . Hinc etiamnum singulare huic regioni , maximè
Montensibus , alendorum equorum studium , equarumque greges nobiles atque præclari .

Ab Vsipetum , five Vsipiorū vocabulo opidū comitatus titulo insignitum Zutphen ,
five Sutphen adpellatū videtur ; quasi huc usque postea temporis progressis Vsipiis . ve-
rùm hac de re quod liquidò adfirmem , nihil prorsus è scriptorum monumentis habeo .

CAP. XI.

30 De MARSIS , ac MARSACIS , qui & MARSATII .

Sigambribus conterminos antiquitus fuisse , versùs septentriones , MAR SOS , su-
prà dictum est . de his igitur sic Strabo lib. vii : Ἐστὶ δὲ τὰ μὲν πρῶτα μέρη τῆς χώρας
ταύτης τὰ πρὸς τῷ Ρ'ῶνι μέχρι τῶν ἐκβολῶν , ἀπὸ τῆς πηγῆς ἀρχαμένοις . σχεδὸν δὲ τοὶ καὶ
τὰ πρὸς τὸ ἐσπέριον τῆς χώρας πλάττειν , ἢ ποταμὸς πᾶσι . Ταύτης δὲ τὰ μὲν εἰς Κελτικὴν μέλητα-
D 3 301 Ρ'ῶν-

20ν Ῥωμαῖοι· τὰ δ' ἐφθη μετὰ νασάνια εἰς τὸ ἐν Βάθει χώραν, καθάπερ Μαρσίοι. Id est: *Prima*
Germania regio est ad Rhenum, à fontibus ejus usque ad ostia. atque omnis hic fluminis tra-
ctus latus est Germaniae occiduum. Hujus ripae populos quosdam Romani in Galliam tradu-
xerunt. quidam in interiora migraverunt; ut Marfi. Horū quoque meminit Tacitus,
 annal. 1, & 11: sed in remotioribus à Rheno locis. In ripā amnis quā regione inco-
 luerint, per se dispectu difficile est. itaque quibus in oris fuerint, postquam à ripā recef-
 ferint, antè investigandum erit. Tacitus igitur, annal. 1, post sedatam militum apud
 Vetera seditionem; *Truces etiam tum, inquit, animos cupido involat eundi in hostem, pia-*
culum furoris. nec aliter posse placari commilitonum manes, quàm si pectoribus impiis ho-
nesta vulnera accepissent. Sequitur ardorem militum Caesar; junctoque ponte, tramittit 10
duodecim millia è legionibus, sex & viginti socias cohortes, octo equitum alas, quarum eā
seditione intemerata modestia fuit. Latī, neque procul Germani agitabant, dum justitio
ob amissum Augustum, post discordiis attinemur. At Romanus agmine propero silvam
Casiam, limiteque à Tiberio cæptum scindit. castra in limite locat; frontem, ac tergum
vallo, latera concadibus munitus. Inde saltus obscuros permeat; consultatque, ex duobus
itineribus, breve, & solitum sequatur; an impeditius, & intentatum, eoque hostibus incau-
tum. Dilectā longiore viā, cetera adcelerantur. etenim attulerant exploratores, festam
eam Germanis noctem, ac solennibus epulis ludicram. Cacina cum expeditis cohortibus
præire, & obstantia silvarum amoliri jubetur: legiones modico intervallo sequuntur. Iu-
vit nox sideribus inlustris. ventumque ad vicos Marforum; & circumdatae stationes; stra- 20
tis etiam tum per cubilia, propterque mensas, nullo metu, non antepositis vigiliis: adeo
cuncta incuria disjecta erant; neque belli timor: ac ne pax quidem, nisi languida & soluta
inter temulentos. Caesar avidas legiones, quò latior populatio foret, quatuor in cuneos dis-
pertit. quinquaginta millium spatium ferro flammisque pervasat. non sexus, non ætas
miserationem attulit. profana simul, & sacra, & celeberrimum illis gentibus templum,
quod TANFANÆ vocabant, solo æquantur sine vulnere milites; qui semisomnos, iner-
mos, aut palantis ceciderant. Excivit ea cedes Bructeros, Tubantes, Vsiptes: saltusque, per
quos exercitui regressus, insedère. Breve, ac solitum iter fuisse directum illud propter
Luppiæ ripam, versùs castellum Elisonem, suprā ostendi. ergo Marfi tunc temporis in-
ter Casiam silvam, & dictum castellum incoluerunt, contermini Bructeris, Tubanti- 30
bus, atque Vsiptis. Idem auctor, annal. 11: Fama clāssis amissæ, ut Germanos ad spem
belli, ita Casarem ad coercendum erexit. C. Silio cum triginta peditum, tribus equitum
millibus ire in Chattos imperat. ipse majoribus copiis Marfos irrumpit: quorum dux Ma-
lorvendus, nuper in deditionem acceptus, propinquo loco defossam Varianæ legionis aquilam
modico præsidio servari indicat. Missa ex templo manus, quæ hostem à fronte eliceret: alii,
qui à tergo circumgressi, recluderent humum. Et utrisque adfuit fortuna. eò promptior Ca-
sar pergit introrsus; populatur, excindit non ausum congregi hostem; aut, sicubi restiterat,
statim pulsum, nec unquam magis, ut ex captivis cognitum est, paventem. Ergo Marfi
propè castellum Elisonem & Teutoburgiensem saltum; ubi cæsæ Varianæ legiones. Exi-
guam fuisse gentem, atque humilem, ex eo colligo, quòd stationes circumdatas eorum 40
agris, sive vicis adfirmat auctor. quos L. millium passuum spatium inclusos fuisse osten-
dit. Tanto igitur circiter spatium uti includantur, simulque Vsiptis, Bructeris, ac Tu-
bantibus (quorum hos inter Dalichium amnem, & opidum Melle incoluisse, mox in-
frā monstrabo) uti contermini fiant; pro sedibus iis attribuo eam Vestofaliæ partem,
quæ est inter opida Münster, & Paderborn: quam ita circumscribo; à meridie Lup-
piæ amne ad opidum usque Lunen: ab occidente brumali, lineâ in Sigambris dictâ, ab
opido Lunen ad opidum Coesfeld: à septemtrionibus lineâ à proximè dicto opido, per
opidum Münster ad Amisiam flumen; & inde ipso Amisiâ, Dalichioque: ab oriente
montium jugo à fonte Dalichii, ad opidum usque Oldenbeke. Hæc igitur fuit sedes
Marforum, sub exitum Augusti Casaris, initiumque principatus Tiberii. nec alii iis 50
fines adsignari possunt, si ceteris quoque circum populis justos suos relinquere fineis
velis. Nec obsunt huic sententiæ Taciti, annali 1, secundo Tiberii anno, ista verba:
Bructeros sua urenteis, expeditâ cum manu L. Stertinius, missu Germanici, fudit: inter-
que cadem & prædam reperit Undevicesimæ legionis aquilam, cum Varo amissam. Du-
ctum inde agmen ad ultimos Bructerorum: quantumque Amisiam & Luppiam amnes
inter,

inter, vastatum; hanc procul Teutoburgiensi saltu, in quo reliquæ Vari legionumque inse-
pulta dicebantur. Hæc, inquam, non obstant opinioni nostræ; quasi ad id temporis
 nulli heic Marfi, sed Bruçteri fineis habuerint. Etenim agros hos ad Luppiani usque
 obtinebant antiquitus Bruçteri. postea verò Marfi, Rheni ripam relinquere cupientes,
 petierunt à Bruçteris, uti agris commutatis, sibi liceret à Romanorum propinquitate
 in extremos eorum fineis transmigrare: ipsi verò Bruçteri, veluti gens multo major ac
 validior, suos apud Rhenum agros occuparent. Bruçteros apud Rhenum, post Marfo-
 rum emigrationem, Visipiis fuisse conterminos, suo loco patebit. Sed tutelam quoque,
 ac fidem Bruçterorum petiisse Marfos, maximè credibile est. Ob has igitur causas, si-
 10 mulque quia postea etiam, sub Nerone ac Vespasiano, proximèque sequentibus im-
 peratoribus, Taciti ætate, Bruçterorum nomen ad Luppiani usque pertinuit, Marfi
 suprà citato loco non nominati sunt. Ceterum ut superiore anno Germanicus eisdem
 Marforum agros per l. millium spatium vastaverat; sic hoc anno eodem cum eadem
 mente, Marfis infestâ, rediit. Infestus autem maximè erat ipsis, quia Varus cum tribus
 legionibus per eorum fineis, & Teutoburgiensem saltum versùs Visurgim amnem ten-
 dens, ab iis, & conterminis Germanis, in ipso saltu cæsus fuerat; ut pluribus infra in
 Cheruscis docebo: quòdque illic erat aquila, quam Malovendus Marforum dux inse-
 quenti anno, quum tertio in Marfos exercitum Germanicus duceret, defossam ostendit.
 atque ob id ipsum, quum *abolenda*, ut ait auctor annali 1, *infamia ob amissum cum*
 20 *Quintilio Varo exercitum*, Germanos Tiberius, Germanici ductu, ulcisci vellet; in
 primos hic Marfos exercitum duxit; omneisque eorum agros, cum Tanfanæ templo,
 vastavit.

Porrò TANFANÆ TEMPLVM, *celeberrimum*, ut inquit Tacitus, *illis genti-*
buz Germaniæ, quo situ in Marfis fuerit, incertum. in mediis fuisse finibus, credibile est.

Haftenus igitur de Marfis in interiora à Rheni ripâ digressis. quorum finibus di-
 spectis, commodum nunc fuerit, porrò investigare, quâ parte Rheni *ποταμίου* antè co-
 luerint. Sanè ipsam amnis ripam haud multâ tenuisse parte putaverim. quidpe Si-
 gambros à Colonia Agrippinensium, ad Rheni usque divortium, ab Iulii usque Cæsa-
 ris ævo, & antea, coluisse suprà ostensum est. infra autem, ad Oceanum, ab ostio Rhe-
 30 ni sursum ad Batavodurum usque tenuisse Frisios, in Batavorum explicatione firmis
 demonstratum est argumentis. Manet igitur ea ripæ pars, quæ inter Batavodurum &
 amnis divortium porrigitur. hanc quo minùs Marfos olim tenuisse credamus, nihil
 planè est, quod impedire possit. Auctor noster gentis circa has oras meminit, cui no-
 men MARSACI; qui iidem Plinio, lib. iv, cap. xv, dicuntur MARSATII.
 Noster, in historiæ. iv, de Claudio Labeone Batavo, qui in Civilis rebellionem captus
 erat, verba faciens; *Præfectus*, inquit, *ale Batavorum Claudius Labeo, opidano certamine*
emulus Civili, ne interfectus invidiam apud populares, vel, si retineretur, semina discordiæ
præberet, in Frisios avehitur. mox postea: *Illuc* (in Coloniam Agrippinensem) *Cl. Labeo,*
quem captum, & extra conventum amandatum in Frisios diximus, corruptis custodibus per-
 40 *fugit. pollicitusque, si præsidium daretur, iturum in Batavos, & potiore civitatis partem ad*
societatem Romanam retracturum; acceptâ peditum, equitumque modicâ manu, nihil apud Ba-
tavos ausus, quosdam Nerviorum, Bethasiorumque in arma traxit. & furtim magis, quàm
bello, Canifates, Marsacosque incursabat. Heic quia Nerviorum, Bethasiorumque fit
 mentio, quidam Marsacos iis propinquos finitimosque fuisse arbitrati sunt; maximè
 verò quia nominis adfinitas exstabat in opido *Maeseyk*, ad cuius sonum illi non ve-
 riti, genuinam atque germanam Taciti vocem corrumpere in *Masacos*. Quòd si
 Marsacos Nervii Bethasiique finitimos fuisse contendere velis, quia heic utrorumque
 narratio conjungitur; evincas antè necesse, Caninefates quoque binis illis populis fuisse
 conterminos; qui præponuntur etiam in enarratione Marsacis. verum hoc quum haud
 50 umquam præstari queat; longè enim ab illis partem Batavorum insulæ coluisse suprà pro-
 batum est: neque de Marsacis temerè quidquam credam. Alii in alias Hollandiæ septem-
 trionalis parteis contulerunt. Ego verò Caninefatibus, Batavorum insulam colentibus,
 confineis fuisse Marsacos, audacter ex hac Taciti conjunctione atque constanter ad-
 firmo. auctorem habeo, præter illum, svasoremque Plinium; qui in Rheni insulis
 eos collocat, dicto loco, his verbis: *In Rheno ipso, c. prope millia passuum in longitudinem,*
nobilissima

nobilissima Batavorum insula & Caninesatū, & alia Frisiorum majorum, Frisiorum minorum, Marsatorumque sternuntur inter Helium & Fleuvum. Sic legendum hunc locum, infra in Frisiis docebo. Adparet autem ex eo, *Marsacos* Taciti eosdem esse quos *Marsatios* adpellat Plinius. quidpe uterque Frisios, Batavos, Caninesates Marsatiosque junctim refert. Heic quas parteis Batavi, quasque Caninesates tenuerint, jam antea indicatum est: quas item Frisii incoluerint, postea ostendetur. implebuntur omnia, prater angulum inter medium Rhenum Isalamque amneis, & lineam, qua Frisiorum fineis ab ortu brumali inter Batavodurum & Hattemium cingam, inclusum. Hunc igitur recte Marsacis tribueris. proximus enim est Caninesatibus, ex mente Taciti; proximus item Frisiis, ut vult Plinius. Sed, inquires, Marsatii Plinii coluere insulam. Recte mones: & ego memi- 10 ni. Insulam equidem iis tribuisse, dum latus occidentale lineam tantum cinxi, haud videor. sed quid agam? totumne ergo id Marsatiiis tribuam, quod Rheni duobus alveis, Vectaq; flumine, & Flevo lacu includitur? sic equidem insulam tenere videbuntur. Sed ubi fides auctoritasque Taciti; qui in libro de Germaniâ, *Frisios lacus immensos ambire* tradit, & *utrasque eorum nationes, majores minoresque Rheno pratexi*? Sanè si sapiamus, fidem his verbis derogare caveamus. conciliatio potius aliqua quaeratur. En in promptu est. jam ante, Caninesateis unam cum Batavis incoluisse insulam, vidimus. idem tibi de Marsacis parteque Frisiorum si pervaseris; salva utrique auctori servabitur fides. Regio igitur hæc nunc dicitur *Velavia*, vulgò *De Veluwe*, pars Geldriæ. Opida in eâ sternuntur, apud dextram Rheni ripam, *Arnhem*, *Wageninge*, *Rhenen*: olim, quum in cite- 20 riore forent ripâ, dicta, *Arenacum*, *Vada*, *Grinnes*.

Hanc igitur *MARSACORVM* gentem partem quondam fuisse *MARSORVM*, digressu horum divulsam, suisque in sedibus relictam; nomen situsque faciunt uti credam: utique quum nulla alia ripæ Rheni pars dari Marsis possit; & ex hac regione, quam rectissime, commodissimeque in interiores illas oras transierint. Occasio digressus fuisse videtur hujusmodi, quum Drusus, Germanici pater, ingenti proximam Rheno Germaniam premeret exercitu; Marfi *εις τὴν ἐν βάθει χώραν*, id est, *in loca interiora* discedere consilium cœpere. Interim Drusus, expeditionem in Frisios Cauchosque moliens, fossam Rhenum inter atque Isalam, de qua suo loco dicetur, egit: quâ Marfi in duas veluti parteis divisi sunt. quarum quum una intra dictam fossam 30 contineretur, altera, Romanorum arma fugiens, in ulteriora, ceu intervallo tutiora, discessit. Factum hoc M. Messallâ, P. Sulpicio Coss. id est, anno ante natum Christum XII. Sic enim Dio lib LIV, de Druso, sub his consulibus: *Ἐς τε τὸν Ὠκεανὸν διὰ τῆς Ῥῶν καὶ ἀπὸ πλεύσας, τοὺς τε Φρεισίους ὤκειώσατο, καὶ ἐς τὴν Χαυκίδα διὰ τῆς λίμνης ἐμβαλὼν, ἐκινδύνευσεν.* id est: *Secundo Rheno in Oceanum devectus, Frisios subegit, ac per lacum in Chaucorum fineis profectus, in periculo fuit.* Per dictam fossam, quæ ex ejus nomine postea vocata fuit Drusiana, & per lacum, qui nunc dicitur *Swyder see*, devectum fuisse, suo loco ostendetur. Itaque sequenti anno jam nulli in dextrâ Luppiæ ripâ fuere Sigambri; quia Marfi illuc immigraverant. Dio paullo post, sub Q. Tuberone, Fabio Maximo Coss. *Ἀμα δὲ τῷ ἡρμ. πρὸς τὸν πόλεμον οὐθὺς ὤρμησε, καὶ τὸν τε Ῥῶν ἐπεχειώθη, καὶ τοὺς Οὐσιπέτας κατεσφύατο. τὸν τε Λαπίαν ἐξέφυγε, καὶ ἐς τὴν τῶν Συγαμβρῶν ἐνέβαλεν.* id est: *Initio veris rursus ad bellum profectus, Rhenum transit, Vspetas perdomuit, Luppiæque ripis ponte junctis, in Sigambros irrupit.* At illi, qui priscis in sedibus remanserant, quò ab digressis ac remotis discernerebantur, dignoscerenturque; antiquo vocabulo paulum inflexo, pro *MARSIS*, *MARSACI* sibi dicti sunt; quemadmodum pars Chatterum à *Mattio* vocati fuere *Mattiaci*. Plinius illud vocabulum formavit *MARSATI*; eodem modo, ut opidum Batavorum, quod Tacito *Arenacum*, Antonino & tabulæ itinerariæ est *Arenatium*. Vetus marmoris inscriptio legitur talis:

T. Hortesio Mucroni Nat. Marsa-

queo V. An.

xxxxv. Ael. Verinus Arm. Cust.

Eq. Sing.

Aug. Fratri F. C.

Hanc

Hanc inscriptionem ad gentem Marfatorum spectare haud dubito. quantum enim differt vox *Marfaqueo* à *Marfaco*?

Fineis igitur integro Marfatorum corpori apud Rheni ripam statuo istos: A meridie lineam ab opido *Coesfeld* ad divortiū Rheni; & hinc ipsum Rhenum, ad Batavodurum usque. ab occasu æstivo, lineam à Batavoduro ad Hattemium. hinc ab ortu æstivo, Isalam ad Bercolæ confluentem; inde verò ipsum Bercolam, ad dictum usque opidum *Coesfeld*.

Ceterum nobilius, ante Romanorum in has oras adventum, illustriusque fuisse Marfatorum nomen, gentemque validiorem, patet inde, quòd quidam auctorum, ut
10 testis est Tacitus in libro de Germaniâ, inter antiquissima id Germanorum nomina retulerint.

CAP. XII.

De TUBANTIBUS.

MArfis Bructerisque conterminos fuisse TUBANTEIS, supra dictum est. horum rara apud rerum scriptores mentio; utpote gentis exiguae, atque ignobilis. Primus eorum meminit Strabo, in lib. VII; ubi mendosè leguntur Σχ.
20 *Βάρησι*, pro Τεβάρησι. Post hunc Tacitus bis, annal. I, & XIII. Ptolemæus etiam; cui sunt Τεβάρησι. postremò semel atque iterum nomen eorum inter auxilia palatina, ac militeis præfidiarios legitur in Notitiâ imperii. Tacitus his varias variis temporibus attribuit sedes. Nostri ævi geographi unanimi ferè omnes constantique sententiâ in eâ regione nomen eorum posuerunt, quæ vulgò adpellatur *Twente*, Transisalanæ regionis pars: quasi hæc inclinatum à Tubantum vocabulo ferat nomen. quorum errorem haud modicum ego demiror. quidpe non à Tubantibus, sed à duali numero, qui Germanis inferioribus est *twe*, dictam esse regionem *Twente*, quasi dicas *Secundariam*; facile cuivis perspicui poterat; quum proxima ei regio, pars itidem Transisalanæ, à ternario numero *dre*, dicatur *Drente*, quasi dicas *Tertiariam*. tota namque regio Transi-
30 salana in treis dividitur parteis, seu diœceses; quarum prima, ac proxima flumini Isalæ, *Salland*; altera *Twente*; tertia *Drente*. Falsò igitur, ac summum per errorem heic locantur Tubantes; quibus alii sunt investigandi fines. Alii opinantur, arcem hodiè, à quâ comitatus cognomen habet *Benthem*, antiquum gentis vocabulum servare. quibus equidem haud perinde reclamo. potuerunt enim huc transmigrasse ex iis sedibus, quas mox ex Tacito eis adsignabo. & est etiam vicus hodiè extra comitatum, ad Amisiam amnem, xv millibus passuum ab dictâ arce dissitus, vulgari vocabulo *Bentlage*. Marfi à Germanico quum summâ clade vastarentur; *Excivit ea cades*, inquit Tacitus annal. I, *Bructeros, Tubantes, Vsiptes*. quæ verba cum iis, quæ superiori capite super Marfis disseruimus, collata, proximos fuisse Tubanteis Marfis, apertè indicant. At quâ regione?
40 Ab solis ortu Chassuarios atque Dulgibinos fuisse Marfis finitimos, infra cap. xv patebit. & à meridie fuisse Sigambros, inque horum postea sedem transgressos Tencteros, supra comprobatum est; item ab occasu brumali Vsiptos, & ab occasu æstivo Bructeros: quorum hos ab Vsiptis atque Marfis ad Amisiam usque amnem pertinuisse, mox infra docebo. Restat igitur unum Marfatorum latus, quod ultra Amisiam amnem, inter Bructeros atque Chattos, septemtrionibus objectum, commodè atque rectè Tubantum recipiet fineis, quos eis tribuit Tacitus, dicto libro, sub Tiberii principatus initium. Limiteis igitur circumscribo, à meridie, quâ Marfis jungebantur, Dalichium & Amisiam amneis, ad urbem usque Monasteriensem. ab occasu, quâ Bructeris contermini, eundem Amisiam, adusque prædictum vicum *Bentlage*. hinc ab septemtrio-
50 nibus, quâ Angrivariis, ut infra ostendetur, continuabantur, lineam ad opidum *Melle* ductam. hinc ab ortu solstitiali, quâ Dulgibini, Cheruscorum clientes, occurrebant, montium jugum, quod juxta opida *Ravensbarg* & *Bilefeld*, ad Dalichii usque fontem procurrit. Haud procul hoc limite vicus hodiè est *Bentdorp*, medio situ inter opida *Lemgow*, & *Dietmelle*: qui & ipse antiquæ gentis, huc aliquando progressæ, memoriam custodire videtur.

At post-

At postquam Marfi, ut supra relatum, à Germanico excisi, reliquæque eorum, sedibus antiquis relictis, in Bruëtorum agros receptæ: sedeis eorum statim obsedisse videntur Tubantes. Neronis certè IV anno, id est à nato mundi Domino LVI II, heic eos locat Tacitus annal. XIII. Etenim quum Ansibarii, à Chaucis pulsi & sedis inopes, duce Bojocalo, apud Rheni ripam, inter amnem & Vsiptos, in eâ Vsiptiorum agrorum parte, quæ Romani exercitus, ad Vetera hibernantis, usui seposita erat, confedis-
sent, & ab Avito, inferioris exercitus legato, excedere juberentur; *illi Bruëteros, inquit auctor, Tenëteros, ultiores etiam nationes socias bello vocabant. Avitus, scripto ad Curtilium Manciam, superioris exercitus legatum, ut, Rhenum transgressus, arma à tergo ostenderet, ipse legiones in agros Tenëteram induxit; excidium minitans, nisi causam suam dissociarent. Igitur absistentibus his, pari metu exterritis Bruëteris, & ceteris quoque aliena pericula deferentibus; sola Ansibariorum gens retro ad Vsiptos & Tubantes concessit. quorum terris exacti, cum Cattos, dein Cheruscos perissent, errore longo, hospites, egeni, hostes, in alieno, quod juventutis erat caduntur: imbellis ætas in pradam divisa est.* Quibus verbis apertissimè Tubantes medii inter Vsiptos Chattosque ponuntur, iisdem in finibus, quibus antea Marfi continebantur. nam Chassuarios medios inter Marfos & Chattos, in Chattorum fuisse clientelâ & republicâ, infra ostendetur. Atque heic nominis memoria etiam nunc manet, apud Tenëterorû confinium, in vico *Benteslo*, paullo infra fonteis Luppia. Post Neronis interitum, Bruëteros eosdem agros tenuisse, ad Luppiam usque amnem, infra patebit. Tunc fortè & ipsi in Bruëtorum concesserant civitatem, vel fidem: nam validissimum factum fuisse illorum corpus, eoque ipsam gentem superbam, infra ostendetur. At sub Trajani principatus initium Tubantes, unâ cū Bruëteris, sedibus suis expulsi fuere per Angrivarios, Chamavosque: quorum hos ab eo tempore Chattis fuisse finitimos, infra liquebit. In utrorumque antiquos agros immigrasse Dulgibinos, atque Chassuarios, ex Tacito disco. Quum igitur Tubantum superstes posterioribus etiam sæculis fuerit nomen; in pristinam trans Dalichium sedem, quam Angrivarii reliquerant, eos remigrasse, maximè credibile est. Atque huc partim pertinere puto auctoris nostri, in dicto libro, verba ista: *Angrivarios, & Chamavos à tergo Dulgibini, & Chassuari cludunt, aliaque gentes, haut perinde memorata.*

Ceterum apud eundem auctorem, dicto annali XIII, sic Bojocali super Rheni ripâ, quam Ansibarii obsederant, referuntur verba: *Chamavorum quondam ea arva, mox Tubantum, & postea Vsiptiorum fuisse.* Hæc uti satis sint incorrupta, & ex vero, ego vehementer vereor. quidpe Menapios hæc arva tenuisse, quum Galliam Belgicam debellaret Iul. Cæsar, ipse auctor est locupletissimus, in commentariorum IV. quibus pulsus, Vsiptos immigrasse, ex eodem Cæsare, tum ex Dione satis idoneo probavi auctore. tenueruntque Vsiptii, donec à Druso perdomiti, in amicitiamque Romanorum recepti fuerunt. ab eo tempore militibus, ad Vetera in hibernis agentibus, usui cesserunt eadem arva; quemadmodum alia ejusdem ripæ arva, ad castra Magontiacensia; ut supra notatum. Quapropter aut nulli heic umquam incoluere Tubantes, aut certè ante Iulii Cæsaris in Belgis arma. Sed si ante Cæsarem; cur non Tacitus inter Tubanteis & Vsiptos interposuit Menapios, eorundem arborum colonos? cur non saltem Sigambros? Sanè ubique historiarum error, vel memoriæ lapsus. Mihi si conjicere heic liceat, malim profectò, pro *Tubantum* voce, legere *Sugambrum*, vel *Sugambrorum*. hi quidpe hæc tenuere ante Vsiptos loca. nam Menapii, Gallia Belgica gens, quod coluerint, id permissu locatuque Sugambrorum factum existimo. neque enim veri simile, tam exiguan, ut supra demonstratum, Menapiorum partem, invitis Sugambris Rheno trajecto, horum partem agrorum obsedisse. Tacitum verò aliorum auctorum *Sicambros, & Sigambros*, vocare *Sugambros*, supra ostensum est.

CAP. XIII.

De BRVCTERIS.

MArfis conterminos quondam fuisse BRVCTEROS, supra dictum est. Horum vocabulum vitiatum legi apud Strabonem atque Ptolemæum, jam alii ante me adno-

adnotarunt. apud hunc sunt Βεσάντες apud illum Βέντες. utrobique reponere Βεσάντες. De his Tacitus, in libro de Germaniâ : *Iuxta Tencteros Bructeri olim occurrebant. nunc Chamavos & Angrivarios immigrasse narratur; pulsus Bructeris, ac penitus excisis.* & mox : *Angrivarios & Chamavos à tergo Dulgibini & Chasuari cludunt, aliaque gentes, haut perinde memorata. à fronte Frisii excipiunt.* Ad Amisiam usque flumen pertinuisse Bructeros, patet ex Strabone; qui, lib. VII, Drusum eos in dicto flumine navali pugnâ superasse tradit. item ex Taciti annal. I : *Germanicus Cacinam cum quadraginta cohortibus Romanis, distrahendo hosti, per Bructeros ad flumen Amisiam mittit. equitem Peto praefectus, finibus Frisiorum ducit. ipse impositas navibus quatuor legiones per lacus* 10 *vexit. simulque pedes, eques, classis, apud praedictum amnem convenere. Chauci, cum auxilia pollicerentur, in commilitium adsciti sunt. Bructeros, sua urentis, expeditâ cum manu L. Stertinius, missu Germanici, fudit. mox : Ductum inde agmen ad ultimos Bructerorum : quantumque Amisiam & Lupiam amnes inter, vastatum.* Equitem Peto finibus Frisiorum, id est, Bructerorum confinio, duxit. convenere apud os Amisiae; ad quod & Chauci, Frisiorum simul atque Bructerorum, ut infra ostendetur, contermini, auxilia Romanis offerebant. A meridie igitur limes, quo olim à Sigambriis separabantur, erat Luppia amnis, à fonte ad opidum usque *Lunen*; inde ab occasu brumali linea usque ad fontem Bercolae. hinc verò, quâ Marfi quondâ contermini, Bercola erat & Isala, ad opidum usque *Hattem*. hinc ab occasu aestivo juxta lineam ad lacum *Dullart*, in quem 20 *Amisia, antequàm Oceano misceatur, effunditur, ductam, à Frisiis distinguebantur.* ab septemtrionibus & ortu, Amisia, ad munimentum usque, cui vulgare vocabulum *Ten Oort*, à Chaucis; hinc eodem Amisîa & Dalichio amne à Chamavis & Angrivariis, Tubantibusque submovebantur. At postquàm Marfi à Rheno in interiora commigrarunt; Bructerorum pars, in eorum agros transgressi, supradictâ lineâ, à Rheno divortio ad fontem usque Bercolae, ab Vîpiis determinabantur. Deinde verò Marfis excisis, Tubantibusque eorum sedibus, quas occupant, pulsus, Bructerorum nomen iterum ad Luppiam & Tencterorum confinia processit. unde istud Taciti : *Iuxta Tencteros Bructeri olim occurrebant.* & historiar. V : *Multâ luce revecti hostes, in Rheno, captivis navibus, praeioriam triremem flumine Luppia donum Velleda traxere :* 30 *quam fatidicam virginem nationis Bructera fuisse adfirmat lib. IV. Regiones nunc dictis finibus continentur istae : comitatus Sutfaniensis & Benthemiis; Salandia & Tuentia, Drentiaeque pars, quâ opidum Covorden; item Cliviae exigua portio, quâ opidum Sevenar : dein Vestofaliae pars, quâ opida, Borchsteensfoorde, Nienborch, Ahuis, Frede, Statlo, Coosfeld, Münster, Lunighusen, Werne, Ham, Alem, Beckom, Reide, Rydebarg, Delbrügge.*

At exorto Bructeris cum finitimis nationibus, Angrivariis Chamavisque, bello, omnibus agris spoliati, penitusque patriis sedibus, quas diu tenuerant, excisi fuere. Auctor noster : *Iuxta Tencteros Bructeri olim occurrebant. nunc Chamavos & Angrivarios immigrasse, narratur; pulsus Bructeris, ac penitus excisis, vicinarum consensu nationum, seu superbia odio, seu praeda dulcedine, seu favore quodam erga nos deorum. nam* 40 *ne spectaculo quidem praelii invidere. super LX millia non armis telisque Romanis, sed, quod magnificentius est, oblectationi oculisque ceciderunt.* Vbi id proelium factum, incertum est. prope tamen Romanorum militum praesidium factum, satis ex praedictis liquet. Ceterum excidium id eorum Romae narratum fuit primo principatus Trajani anno, à nato Iesu xcviii. quo anno librum de Germaniâ conscripsit Tacitus.

Superstites belli quibus mox fortunae casibus, & per quas terras jactati sint, haud facile dixerim. in Iuhonum tandem agris confedisse, iterumque in clarum Romanisque formidabile excrevisse nomen; apud posterioris aevi rerum auctores reperio. Notitia imperii inter praesidiarios militeis numerat & Bructeros. Tabula itineraria nomen 50 eorum inclinatum BVRCTVRI habet super Rheno ripam, inter Agrippinensem coloniam, & confluentis Mosellae; eadem videlicet regione, quâ antea Iuhones incoluerunt. quorum nomen prorsus post Taciti aevum ignotum. unde facile suspicer, Bructeros, statim ut patriis sedibus ab Angrivariis Chamavisque pulsus fuere, vi atque armis Iuhonum occupasse, ac fortè Tencterorum quoque proximos agros. Alii etiam scriptores hac regione eos referunt. Nazarius in panegyrico ad Constantinum : *Immensam*
Bructeris

Bruteris vastationem fecisti. & mox: Insuper Agrippinensi ponte faciendo, reliquiis afflicta gentis insultas; ad facultatem, quoties velis, in hostem transeundi. Sulpitius Alexander apud Gregor. Turonensem, lib. 11, cap. 1x, de Arbogaste, Theodosii imperatoris duce: Eodem anno Arbogastes Sunnonem & Marcomerem, subregulos Francorum, gentilibus odiis infectans, Agrippinam, rigente maximè hieme, petiit: ratus tunc omnes Francia recessus penetrandos, urendosque, cum decussis foliis nuda atque arentes silva insidiantes occulere non possent. Collecto ergo exercitu, transgressus Rhenum, Brieteros, ripa proximos, pagum etiam, quem Chamavi incolunt, depopulatus est; nullo usquam occursante, nisi quod pauci ex Amplivariis & Chattis, Marcomere duce, ulterioribus collium jugis apparuere. Heic satis apertè atque disertè Bructeri inter Rhenum, quà Colonia 10 est Agrippinensium, & Chattos ponuntur, contermini Chamavis; quos dextram tunc coluisse Luppia ripam, infra ostendetur. Iuhonum igitur sedeis, & magnam Tencterorum agri partem, Chattis proximam, tenuisse tunc temporis Bructeros, cum ex hoc auctore, tum ex tabulâ itinerariâ perspicitur. Cave cum Frehero ad Magontiacum & Moenum eos usque proferas. quidpe inter Moenum & Lonam Alemannorum tunc partem coluisse, suprà ostensum: Bructeri autem disertè Francorum nomini ad censentur à dicto Sulpitio. Claudianus, qui eodem cum Arbogaste ævo vixit, in panegyrico de 1v consulatu Honorii:

—Iuratur Honorius absens;

Imploratque tuum supplex Alemania nomen;

Basterna venere truces; venit accola silva

Bructerus Hercynia; latisque paludibus exit

Cimbrus, & ingentes Albim liquere Cherusci.

Rectè heic puto Hercyniam silvam à Frehero intelligi eam veteris Hercynii saltus partem, quæ, in finibus quondam Iuhonum, hodiè vulgò vocatur *der Wester Wald*.

Ceterò nomen eorum posteriori sæculo inclinatum est apud auctores. nam in tabulâ, uti antè dictum, leguntur BVRCTVRI; in panegyrico Nazarii BRVTERI; apud Sulpitium Alexandrum BRICTERI: in vitâ divi Sviberti BORVCTVARI; & in epistolâ quadam Gregorii 11 Papæ, qui circa annum à nato Iesu 15ccxx sedem Romanam obtinuit, BORTHARI. Verba epistolæ hæc sunt: *Universis optimatibus* 30 *& populo provinciarum Germania, Thuringis, & Hessis, Bortharis, Nistresis, Wedrevis, & Lognais, Sudnos, & Gräbfeldis, vel omnibus in orientali plagâ constitutis.* Heic etiam in iisdem locantur finibus, proximè Chattos, qui Hessi, & Wedrevos, Loganosque; quorum hi accolæ Logani sive Lonæ amnis, illi incolæ regionis, quæ etiam nunc vulgò dicitur *die Wetteraw*, & variante dialecto, *Wedderaw*.

Illos ego falli vehementer vereor, qui à voce *burg*, nomen Bructeris quæsitum arbitrantur. nam credibile est, postremi ævi scriptores exactius tenuisse verum gentis nomen, quàm primos. jam verò vocabula ista *Bructeri*, & *Brieteri*, & *Burcturi*, multo propius accedunt ad vocem *burg*, quàm *Borucluarii*, & *Bortarii*. An verò vox ista *burg* adeò primis illis Romanis fuit incognita atque inusitata, uti eam in hac gente num- 40 quàm satis exprimere quiverint? At jam Tacitus, & alii ante eum, qui Augusti, Tiberiique res in Germaniâ gestas scripserunt, *Asciburgium* & *Tentoburgium* memorarunt: & Plinius aliique *Burgundionum* nobilissimam gentem: Ptolemæo autem *Laciburgium* est opidum, & *Asciburgius* mons, & *Visburgii* populi.

Ceterum BRVCTEROS Strabo & Ptolemæus distinguunt in MAIORES, atque MINORES. hos Luppia, illos Frisiis & Chaucis conterminos faciunt. Strabo lib. VII: *Ἐπὶ ταῦτα δὲ τῶ Ἀμισίᾳ φέρονται Βίσσρυγες τε καὶ Λεπτιῶν ποταμὸς, ῥέων διὰ Βρεκτέρων τῶν ἐλαττόνων.* id est: *In eandem cum Amisiâ partem feruntur Visurgis & Luppia, qui per Bructeros minores fluit.* Ptolemæus: *κατέχουσι δὲ τῆς Γερμανίας, τὰ μὲν ὡς τὸν Ρίῳ ποταμὸν, ἀρχοῦντες ἀπ' ἀρκίων, οἵ τε Βρεκτεροὶ οἱ μικροὶ, καὶ οἱ Σιγάμ- 50 εροι.* hoc est: *Incolunt autem Germaniam, juxta Rhenum amnem, si à septentrionibus ordiari, Bructeri minores, ac Sigambri.* Et postea: *ἐλάσσονα δὲ ἔθνη μεταξὺ καὶ νηὶ Καυχῶν μὲν τῶν μικρῶν καὶ τῶν Σιγῶν, Βρεκτεροὶ οἱ μέζοντες ὑφ' οὓς Χαμάβοι.* id est: *Minores verò gentes interjacent, inter Chauchos minores & Svevos, Bructeri minores; sub quibus Chamavi.* Omnia quum alioquin Ptolemæus turbet, & heic etiam falsò Svevos

Cæsar.

Cæsaris immisceat; tamen rectè *Bructeros minores* junxit Rheno, apud divortium amnis; quæ loca prius Marfi habuere: & rectè item Sigambriis, scilicet ad Luppiam; in quæ loca Marfi postea migrarunt. rectè etiam *Bructeros maiores* continuasse Cauchis & Chamavis, infra mox patebit.

CAP. XIV.

De CHAMAVIS & ANGRIVARIIS.

- 10 **A**ntiquissimam CHAMAVORVM memoriã reperio apud auctorem nostrum, annal. XIII. Nempe quum Nerone Romæ imperitante, Ansibarii, à Chaucis pulsi, agros ad Rheni ripam vacuos, & militum Romanorum usui sepositos, obsedissent; Romani autem excedere eos juberent. Bojocalus, fortè dux eorum, apud Romanos pro concessione novarum sedium verba faciens, *Chamavorum quondam ea arva, mox Tubantum, & post Vespiorum fuisse*, testatur. Vnde patet, ante Iulii Cæsaris in Galliam expeditiones, Rheni ripam coluisse Chamavos. nam Cæsaris ævo Sigambros ea loca tenuisse, supra demonstratum est. Quo casu, & in quas à Rheno illi migraverint terras, omnino incertum est. Taciti ævo quia unà cum ANGRIVARIIS Bructerorum occuparunt agros; jam antea utrosque conterminos fuisse
- 20 Bructeris, junctasque inter se habuisse sedeis, simile veri est. De Angrivariis confirmat sententiam hanc Tacitus annal. II. quidpe quum Germanicus Cæsar ab oceano & Amisiam amne ad Visurgim profectus, castra in lævâ fluminis ripâ metaretur; *Metanti*, inquit auctor, *castra Cæsari Angrivariorum defectio à tergo nuntiatur*. Castra autem in ripâ Visurgis posita fuisse, liquet ex sequentibus: *Flumen Visurgis Romanos Cheruscosque interfluebat. eius in ripâ dextrâ Arminius, frater in exercitu Romano, inter se colloquebantur. Postero die Germanorum acies trans Visurgim stetit. Cæsar, nisi pontibus praesidisque impositis, dare in discrimen legiones, haut imperatorium ratus*. Ex his jam liquet, Angrivarios inter Amisiam & Visurgim incoluisse. Exstat heic etiam nunc nomen eorum in vico Engeren, IX millibus passuum, in septentriones versis, ab opido Osen-
- 30 brügge diffito. exstat item, clariore famâ, in opido Engeren, ducatus titulo insignito. Pergit Tacitus: *Cæsar transgressus Visurgim, indicio perfuga cognoscit, dilectum ab Arminio locum pugnae; convenisse & alias nationes in silvam Herculi sacram; ausurosque nocturnam castrorum oppugnationem. & postea: Tertiâ ferme vigiliâ adulescentem castris. inde Germanicus apud exercitum, Arminius item apud suos concionantur, animosque militum firmant. Sic accensos Germanos, & prælium poscentes, in campum, cui Idistaviso nomen, deducunt. is medius inter Visurgim & colles, ut ripæ fluminis cedunt, aut prominentia montium resistunt, inequaliter sinuatur. pone tergum insurgebat silva, editis in altum ramis, & purâ humo inter arborum truncos. campum & prima silvarum barbara acies tenuit: soli Cherusci iuga insedere, ut præliantibus Romanis desuper incurrerent. paullo post: Interea*
- 40 *pulcherrimum augurium, octo aquila petere silvas & intrare vise, imperatorem advertere. exclamat, Irent, sequerentur Romanas aves, propria legionum numina. simul pedestris acies infertur; & præmissus eques postremos ac latera impulit. mirumque dictu, duo hostium agmina diversâ fugâ, qui silvam tenuerant, in aperta, qui campis adstiterant, in silvam ruebant. medii inter hos Cherusci, collibus detrudebantur: inter quos insignis Arminius manu, voce, vulnere, sustentabat pugnam. incubueratque sagittariis, illâ rupturus, ni Rhetorum, Vindelicorumque, & Gallicæ cohortes signa objecissent. nisu tamen corporis, & impetu equi pervasit, oblitus faciem suo cruore, ne nosceretur. quidam agnitum à Chaucis, inter auxilia Romana agentibus, emissumque tradiderunt. Virtus, seu fraus eadem Ingviomero effugium dedit. ceteri passim trucidati. & plerosque, tranare Visurgim conantes, injecta tela, aut vis fluminis,*
- 50 *postremo moles ruentium, & incidentes ripæ operuere. quidam turpi fugâ in summa arborum nisi, ramisque se occultantes, admotis sagittariis, per ludibrium figebantur. alios proruta arbores afflixere. Magna ea victoria, neque cruenta nobis fuit. quintâ ab horâ diei ad noctem casi hostes, decem millia passuum cadaveribus atque armis opplevêre: repertis inter spolia catenis, quas in Romanos, ut non dubio eventu, portaverant. Miles in loco prælii Tiberium imperatorem salutavit; struxitque aggerem; & in modum trophaorum arma, subscriptis*

victarum gentium nominibus, imposuit. Haut perinde Germanos vulnera, luctus, excidia,
 quam ea species, dolore & ira adfecit. qui modo abire sedibus, trans Albim concedere, para-
 bant; pugnam volunt, arma rapiunt: plebes, primores, juvenus, senes, agmen Romanorum
 repente incurfant, turbant. postremo diligunt locum, flumine & silvis clausum, arta intus pla-
 nitie & humidâ: silvas quoque profunda palus ambibat, nisi quod latus unum Angrivarii
 lato aggere extulerant, quo à Cheruscis dirimerentur. hic pedes adstitit, equitem propinquis
 lucis texere, ut ingressis silvam legionibus à tergo foret: Nihil ex iis Casari incognitum: con-
 silia, locos, promta, occulta noverat; astusque hostium in perniciem ipsis vertebat. Sejo Tu-
 beroni legato tradit equitem, campumque. peditum aciem ita instruxit, ut pars aequo in silvam
 aditu incederet, pars objectum aggerem enteretur. quod arduum, sibi; cetera legatis permisit. 10
 Quibus plana evenerant, facile inrupere: quis impugnandus agger, ut si murum succederent,
 gravibus supernè ictibus conflictabantur. Sensit dux impari cominus pugnam; remotisque
 paulum legionibus, funditores libratoresque excutere tela & proturbare hostem jubet. missæ
 è tormentis hasta: quantoque conspicui magis propugnatores, tanto pluribus vulneribus dejecti.
 Primus Caesar cum pratoriis cohortibus, capto vallo, dedit impetum in silvas. conlato illic
 gradu certatum. hostem à tergo palus, Romanos flumen aut montes claudebant. utrisque ne-
 cessitas in loco, spes in virtute, salus ex victoriâ. Nec minor Germanis animus; sed genere
 pugna & amorum superabantur: cum ingens multitudo artis locis prælongas hastas non pro-
 tenderet, non colligeret; neque adsultibus & velocitate corporum uteretur, coacta stabile ad
 prælium: contra miles, cui scutum pectori adpressum, & insidens capulo manus, latos barba- 20
 rorum artus, nuda ora foderet; viamque strage hostium aperiret. imprompto jam Arminio,
 ob continua pericula, sive illum recens acceptum vulnus tardaverat. Quin & Ingvimerum,
 totâ volitantem acie, fortuna magis, quam virtus, deserebat. & Germanicus, quò magis ad-
 nosceretur, detraxerat tegimen capiti; orabatque, insisterent cadibus; nil opus captivis; solam
 internicionem gentis finem bello fore. Iamque sero diei subducit ex acie legionem faciendis
 castris. cetera ad noctem cruore hostium satiata sunt. equites ambigunt certare. Laudatis
 pro concione victoribus, Caesar congeriem armorum struxit, superbo cum titulo, Debellatis in-
 ter Rhenum Albimque nationibus, exercitum Tiberii Caesaris ea monimenta Marti & Iovi &
 Augusto sacrauisse. de se nihil addidit, metu invidiæ, an ratus conscientiam facti satis esse.
 Mox bellum in Angrivarios Stertinio mandat, ni deditionem properavissent. atque illi sup- 30
 plices, nihil abnuendo, veniam omnium accipere. His verbis sedulo perpensis, Visurgisque
 tractu diligenter considerato; reperio, nullum situm geminæ huic pugnae magis con-
 venire, quam eum, qui in dextrâ ripâ inter duo est opida Minden & Oldendorp. nam
 & primi heic post Oceanum consurgunt montes, & amnis in varios ingenteisque flexus
 torquetur; simulque Angrivariorum fines rectè hoc loco in Cheruscos sinuantur.
 Prima pugna commissâ est inter dictum opidum Oldendorp, & vicum Stemme, circa
 arcem Eisdorp; quam, unâ cum vico adjacente, veteris IDISTAVISI CAMPI
 nominis vestigia referre existimo: circa quam miles Romanus in loco prælii Tiberium
 imperatorem salutavit, struxitque aggerem, & in modum trophaorum arma, subscriptis victa-
 rum gentium nominibus, imposuit. Altera pugna facta est in eadem ripâ, ex adverso urbis 40
 Mindensis, in eâ planitie humidâ, quæ inter dictam urbem & densam hodièque silvam
 sternitur: in quâ Cherusci Romanorum agmen, iter versus pontem, quâ opidum nunc
 est Minden, faciens, adsultare. Tecti fuere Romani, lævum latus, fluminis ripâ;
 dextrum, montium jugo, quod, III millibus passuum supra dictum opidum, flumen
 altis ripis perrumpit. quo loco adposita ei est nunc arx Berge. In hac planitie Germa-
 nicus jam secundo devictis hostibus, TROPHÆA, cum devictarum inter Rhenum
 Albimque nationum inscriptione, erexit. Eadem planities ab Angrivariis tunc tem-
 poris incolebatur. quam tamen postmodum aut sponte suâ deseruerunt, aut per vim
 ab Cheruscis extortam amiserunt. quidque Trajani principatus primo anno, quum li-
 brum de Germaniâ conscriberet Tacitus, Cauchorum agri in Chattos usque sinua- 50
 bantur. Terminos igitur Angrivariis circumscribo huiusmodi: Primum eosdem, qui-
 bus supra cinxi Tubanteis, per montium jugum ab opido Bilefeld ad opidum Melle;
 & hinc lineam ad vicum Bentlage, Amisæ adpositum: hinc aliam ab septemtrionibus
 ad lacum usque Dommel. inde, quâ Ansibarii olim occurrebant, itidem lineam, ad Vi-
 surgim & opidum Petershagen: hinc trans Visurgim, quâ Cherusci erant contermini,
 aliam

aliam lineam ad opidum usque *Rentelen*, eidem amni impositum, hinc à meridie, quā Dulgibinis, ut infra ostendam, jungebantur, Visurgim & cum annem, qui apud vicum *Remen* Visurgi miscetur, ad opidum usque *Herworden*: inde lineam ad opidum *Bilefeld* & Tubantum confinia ductam. Regiones nunc comprehenduntur his finibus istæ: Schauemburgiensis comitatus particula, dextræ Visurgis ripæ adposita; Mindensis episcopatus pars dimidia, versùs austrum; episcopatus Osnabrugiensis pars maxima; comitatus Tekelburgiensis particula septentrionalis; & pars Ravensbergiensis comitatus, quā castellum *Limborg*. Postquàm verò Tubantes inter Dalichium, ut supra ostensum, & Luppiam confederunt; in horum antiquam sedem, ad Dalichium usque, 10 Angrivariorum quosdam successisse, credibile est. unde nomen eorum hodièque in his oris manet, in opido *Engeren*, ducatus titulo insignito. In Notitiâ imperii Romani leguntur *Anglevarii*; nescio an non correctius *Angrevarii*.

Hactenus igitur de Angrivariis. qui quia hæc loca versùs meridiem tenuerunt, reliquum terrarum, quantum inter Bructeros atque Cauchos porrectum fuit, CHAMAVIS cessisse necesse est. Firmatur hoc argumentum testimonio Ptolemæi; cujus verba hæc sunt: Ὑπὲρ μὲν τοὺς Βρυγίερους οἱ Φρείσιοι μέχρι τῆς Ἀμισίας ποταμῆς· μετὰ δὲ τῆς τῆς Καυχοὶ οἱ μικροὶ, μέχρι τῆς Οὐισέργης ποταμῆς· εἰς τὰ Καυχοὶ οἱ μέγας, μέχρι τῆς Ἀλβίς. id est: *Supra Bructeros sunt Frisii, ad Amisiam usque amnem. post hos Cauchi minores ad Visurgim usque flumen: dein Cauchi majores, usque ad Albim.* & postea: 20 Ἐλάσσονα δὲ ἔθνη ἢ μεταξὺ κείνων, Καυχῶν μὲν τῶν μικρῶν ἢ τῶν Σουήων, Βρυγίεροι οἱ μέγας· ὅφ' οὗς Χαῖμαι· Καυχῶν δὲ τῶν μεγάλων ἢ τῶν Σουήων, Ἀγρεάριοι. id est: *Minores verò gentes interjacent inter Cauchos minores & Suevos, Bructeri majores: sub quibus Chamavi. inter Cauchos autem majores & Suevos, Angrivarii.* Lege pro Χαῖμαι in Ptolemæo Χαμάριοι, & in Strabone pro Χαῦδοι, Χάμαδοι: *Chamavos* enim apud Ptolemæum esse debere, situs inter Cauchos & Angrivarios satis indicat. Scribuntur autem Græcè χάμαδοι cùm apud Iulianum, in oratione ad senatū populumque Atheniensem; tum in Eunapii Sardiani historiis, quarum fragmenta in eclogis legationum exstant.

Terminos igitur Chamavi hisce in oris habuere; ab occasu Amisiam, ab vico *Bentlage* ad munimentum usque vulgò *Ten Oort* dictum. hinc ab ortu æstivo, Loedā 30 amnem, qui ad dictum munimentum Amisiæ miscetur; & ab ejus fonte lineam ad lacum *Dommel*. hinc ab ortu hiberno, quo limite ab Angrivariis ad prædictum usque vicum *Bentlage* distincti fuerint, jam antea dixi. Regiones hisce finibus nunc sternuntur istæ: inter Loedam & Amisiam amneis, *Ouer Alnen, Saderland, Hemmelingerland*; dein comitatus Lingensis, & Osnabrugiensis episcopatus pars septentrionalis.

Hos igitur sineis habuere dictæ duæ nationes, Bructeris ab solis ortu conterminæ, Postquàm verò horum agros occupaverunt; Angrivarii majorem Bructerorum loca versùs oceanum, Chamavi minorum versùs Luppiam possederunt. sic enim suprâ ex Sulpitio Alexandro relatum: *Transgressus Rhenum, Bructeros, ripæ proximos, pagum etiam, quem Chamavi incolunt, depopulatus est; nullo usquàm occurrente, nisi quòd pauci ex Ampsivariis & Chattis, Mercomere duce, in ulterioribus collium jugis apparuere.* 40 Hinc etiam apud Iulianum, in dictâ oratione ad populum senatumque Atheniensem, Chamavorum simulque Rheni fit mentio. Eunapii verò verba hæc sunt: Τῶ Ἰσλιανῶς εἰς τὴν πολεμίαν χωρῆν, ἢ τῶν Χαμάδων ἰκετινόντων, Φεΐδεος καὶ ταύτης ὡς οἰκίας, ὁ Ἰσλιανὸς συνεχώρει· ἢ τὸν βασιλέα σφῶν προσελθεῖν κελεύσας, ἐπειδὴ προσῆλθε, ἢ ἐπὶ τῆς ὁχθῆς εἶδεν ἐσηκῶτα, ἐπιβὰς πλοῖον, ἐρμύλια ἔχων, διελέγετο τοῖς βαρβάροις. ἐκείνων δὲ πάντα ποιεῖν ὅντων ἐτοίμων, ὁρῶν εὐπρόσωπόν τε ἅμα καὶ ἀναγκαίαν αὐτῶ τὴν εἰρῴν (Χαμάδων γὰρ μὴ βελομένων, ἀδιωκτόν ἐστι τὴν τῆς Βρετανικῆς νήσου σιτοπομπίαν ἐπὶ τὰ Ρωμαϊκὰ Φρέγια διαπέμπεσθαι) καμπήσαντος ὑπὸ τῆς χρείας, χαρίζεται τὴν εἰρῴν, ἢ ὁμηγερεῖται λαβεῖν ὥς τινας ἐνεκεν. Hoc est: *In hostile solum profectus Iulianus, Chamavis supplicantibus, uti sibi parceret, impetrari id à se passus est. regemque eorum, progredi jussum, ut in ripâ Rheni stantem vidit, consensu navigio, per interpretem cum barbaris loquutus est. Illis igitur omnia imperata se facturos adfirmantibus, quum honestam simul atque necessariam hanc sibi pacem esse cerneret (nam Chamavis inuitis frumentum ex Britannia ad Romanorum castra subvehi nullo modo potest) flexus utilitate, concessit pacem, obsideisque firmanda fidei postulavit.* 50 Castra heic intelligi, quæ in Rheni

lævâ ripâ erant posita, suprâ lib. II, cap. xxxvi, perspectum est. Hæc igitur de secundis Chamavorum sedibus.

Locus apud Ptolemæum in Germaniâ, inter Amisiam & Visurgim est *Τεκέλια*, *TECELIA*. cujus nomen, situsque inter dicta flumina, convenit hodiè arci *Tekelenborg*, in antiquo Angrivariorum Tubantumque confinio sitæ. quorum fuerit, haud facile dixerim.

CAP. XV.

De DVLGIBINIS, sive DVLGVMNIIS, & CHASSVARIS; 10
qui & CASSVARI, & CHATTVARI, 11
& CATTVARI.

Postquàm Chamavi & Angrivarii Bructerorum occupavêre solum, illorum sedeis DVLGIBINI, & CHASVARI, cum aliis quibusdam populis infederunt. De his sic Tacitus, in libro de Germaniâ: *Angrivarios & Chamavos à tergo Dulgibini & Chasuari cludunt, aliaque gentes, haut perinde memorata. à fronte Frisii excipiunt.* Eisdem heic Dulgibinis Chasuariisque tribui sineis, qui antè Chamavorum atque Angrivariorum fuerunt, satis perspicuum est. quidpe si antiquis Bructerorum finibus rectè præ fronte jacet Frisiorum ager ad ostia Rheni; certè antiqui Chamavorum fi- 20 nes & Angrivariorum rectè etiam dicuntur esse à tergo. Ceterum priscae Dulgibinorum, Chasuarorumque quæ fuerint sedes, difficile fortassis fuerit dictu. Apud Ptolemæum hæc leguntur verba: *Μεταξὺ Καυχῶν τῶν μεγάλων, καὶ τῶν Σηέων Ἀγριβαριοὶ εἰτα Λακκοβάρδοι ὑπὸ τοῖς Δαλγύμνιοι.* id est: *Inter Cauchos majores & Suevos sunt Angrivarii: dein Laccobardi: sub quibus Dulgumnii.* hos esse *Dulgibinos* Taciti, dubitari non potest; quando neque situs, neque nomen abhorret. Quis autem divinaverit, utrum vocabulum sit incorruptius? At de *Laccobardis* istis meritò quærat, quinam fuerint; quum nullus alius eorum habeat auctor nomen; & ipsi Ptolemæo præter hos sint *Λαγγοβάρδοι*, *Langobardi*: ita, uti hos esse illos, suspicari haud liceat. Ansi- 30 barii quum contermini fuerint, ut antè dictum, ab ortu solis Angrivariis; facile ego suspicer, corruptum esse apud Ptolemæum illorum vocabulum in *Λακκοβάρδοι*: pro quo scribendum censeam *Ἀμψιβάρδοι*. His autem quia à Ptolemæo subjiciuntur in meridiem versùs Dulgumnii; partem hos antè fuisse crediderim Cheruscorum, à corpore suo in novas sedeis transgressam. Strabonis, de Germaniâ loquentis, verba lib. VII. hæc sunt: *Πρὸς οὓς ἡ μὲν ἀπιστία μέγα ὄφελος. οἱ δὲ πιστευθέντες, τὰ μέγιστα κατέλαβαν, καθάπερ οἱ Χερῆσσοι, καὶ οἱ τέτων ὑπὸ τοῖς παρ' οἷς τὰ τρία τὰ γμάλα Ρωμαίων μετὰ τῶν σπα- 40 τηγῶν Οὐάρων Κεῖντιλίσ τῶν σπονδηθέντων ἀπάλετο ἐν ἐνέδραις.* id est: *Adversus hos plurimum prodest incredulitas. Quibus fides habita est, ii maxima damna intulerunt: ut Cherusci, & horum subjecti; apud quos tres Romanorum legiones, cum duce Quintilio Varo, contra datam fidem insidiis circumventa interierunt.* De hac clade Varianâ pluribus 40 agam infrâ in Cheruscis. ubi clarum reddam, factam eam fuisse circa opidum *Dietmelle*; quod tunc adpellabatur *TEVTOBURGIVM*. Hi igitur Cheruscorum sive *subjecti*, sive *clientes*, sive tandem *socii* (tot quidpe diversis vocabulis adpellasse Cæsare populos in Germaniâ, in aliorum fide ac clientelâ agenteis, suprâ, lib. I, cap. xli, ostensum est) nulli alii fuêre, quàm quos Tacitus vocat *Dulgibinos*, Ptolemæus verò *Dulgumnio- rum* nomine Ampsivariis ab meridie obtendit. Terminos igitur iis statuo, ab occasu & septemtrionibus, quâ Angrivariis & Cheruscis jungebantur, primùm lineam ab opido *Bilefeld* ad opidū *Herworden*; hinc amnem, qui ad vicum *Remen* Visurgi miscetur; inde ipsum Visurgim, ad confluentem usque Ambræ. inde ab ortu Ambram ad vicum us- 50 que *Dale*: hinc lineam ad Luppiæ fontem ductam. inde ab occasu montium jugum ad prædictum usque opidum *Bilefeld*. Comprehenditur hisce nunc finibus Lemgovien- sis agri maxima pars; quâ opida *Lemgow*, *Dietmelle*, *Barndorp*, *Permont*, *Rentelem*, *Flotow*.

Locus antiquitate maximè clarus, est opidum *Dietmelle*; quod olim *TEVTOBURGIVM* dictum; & ab eo *TEVTOBURGIENSIS SALTUS*, inter id opidum & vicum *Teutenmeyer* situs: ut in Cheruscis clariùs docebo. Hæc igitur de Dulgibinis.

CHASVA.

CHASVARI Taciti, Straboni lib. VII bis dicuntur *Χατσαριοι*, CHATTVA-
 RII: conjungunturque in recensione Chattis, Marfis, ac Tubantibus. unde ego, ex
 situ ac vocabulo, partem eos duxerim Chattorum. nam quemadmodum hi variantibus
 dialectis dicebantur *Chatti*, *Chassi*, & *Hassi*; sic *Chattuarii* etiam vocabantur *Chassuarii*: &
 quemadmodum illi quoque dicebantur *Catti*, sine adspiratione; sic Ptolemæo hi sunt
 CASVARI; & Vellejo Paterculo, lib. II, CATTVARI. quamquam apud hunc
 vocabulum id legatur capite mutilatum *Attuarii*: qui nullibi aliàs exstant. Nomen
 igitur eorum rectissimè scripseris per geminum ss, CHASSVARI, sive CHAS-
 SVARI. Apud Ptolemæum sic leguntur: ὑπὲρ τοῦς Σουήθους Κατσαριοι: *Supra Suevos*
 10 *sunt Casuari*. Cæsaris hos esse Suevos, hoc est, Chattos aliorum, supra ostensum est.
 Eodem igitur Casuaros suos situ ponit Ptolemæus, quo Strabo suos Chattuarios, inter
 Chattos, Marfos, ac Tubanteis; haud ita procul Angrivariorum sede, per quam post-
 modò in Chamavorum agros migrarunt. Cæsar belli Gallici comment. IV: *Paucis*
post diebus fit ab Vbiis certior, Suevos omnes in unum locum copias cogere; atque iis natio-
nibus, qui sub eorum sunt imperio, denuntiare, ut auxilia peditatus equitatusque mittant.
 In his & dictos *Chattuarios*, sive *Chassuarios* fuisse, equidem haud dubito. unum tamen
 cum ipsis corpus credo, nisi quod paullo additiùs regebantur. Eosdem Cæsar paullo
 post *socios* Suevorum adpellat: *Suevos omnes, posteaquam certiores nuntii de exercitu*
Romanorum venerant, cum omnibus suis sociorumque copiis, quas cœgissent, penitus ad ex-
 20 *tremos fineis sese recepisse.* De antiquâ igitur Chassuariorû sede jam satis constat: quam
 his limitibus circumscribo: ab meridie Dimelâ flumine, à cœnobio *Harderhusen* ad con-
 fluentem *Visurgis*: ab ortu *Visurgi*, ad confluentem usque *Ambra*: ab septentrioni-
 bus & occasu, quâ antiquitus *Dulgibini* occurrebant, & *Bructeri*, *Marfi*, *Tubantes*, *Si-*
gambri, atque *Tenderi*, alii scilicet aliis temporibus, primò *Ambra* amne, ad vicum
 usque *Dale*; inde porrò montium jugo, quod juxta opida *Permont*, *Bloombarg*, *Horen*,
Oldenbeke, *Kleinebarg*, ad prædictum cœnobium *Harderhusen* protenditur. Ceterum in
 Chamavorum Angrivariorumque sedeis, quas illi reliquerant, transgressi quas parteis
 singuli obtinuerint, apud neminem auctorem dispicio. quia tamen *Dulgibini* proximi
 fuere, hos, ut primos transgressos, ulteriora, Chassuarios citeriora occupasse, credibile est.
 30 Limites igitur tunc utrisque fuerunt isti: à meridie, quâ tunc *Amisvarii* occurrebant,
 montis jugum, quod à confluentibus *Visurgis* & *amnis*, qui est apud vicum *Remen*,
 juxta opidum *Lubbeke*, & arcem *Limborg*, ad opidum usque *Melle* protenditur: hinc
 porrò lineam, ad vicum *Bentlage* & *Amisiam* amnem ductam; quâ ab *Tubantibus* di-
 stinguebantur. Ab occasu fuit *Amisia*, ad *Loedæ* usque confluentem: ab ortu æstivo,
 quâ *Chaucis* jungebantur, *Loedam* flumen statuo; & ab fonte ejus lineam per lacum
Dommel ad supra dictum vicum *Remen* actam. Hos verò agros uti æquis portionibus
 inter eos distribuam; lineam duco ab arce *Braamschede*, *Amisiam* adpositâ, ad dictum
 lacum *Dommel*.

40

CAP. XVI.

De ANSIBARIIS; qui & AMPSIBARII, & AMPSIVARII.

ANSIBARIORVM meminit Tacitus, in annal. XIII: ubi, pulsos à Chaucis,
 ad Rhenum in *Vsipiorum* fineis pervenisse narrat. Pulsorum agros obsedis-
 se pulsores *Chaucos*, haud dubium est. Horum fineis postea ab Oceano, *Ami-*
siam inter *Albinque*, in *Chattos* usque pertinuisse, infra ex eodem monstrabitur au-
 ctore. in his igitur antiqua etiam *Ansibariorum* sedes inclusa tunc fuit. Ad Rhenum
Ansibarii penetrarunt haud dubiè per minores interfacentium Germanorum genteis,
 50 *Angrivarios*, *Tubanteis*, *Vsipios*. nam majores, hinc *Bructeri* atque *Frisii*, illinc *Che-*
rusci & *Chatti*, transitum haud faciliè dedissent: quorum etiam hi postea, quum à Rhe-
 no, ut mox dicam, repellerentur, omnes, præter imbellem ætatem, in suis agris con-
 trucidarunt. Sed disertis verbis Tacitus tradit, ut mox videbimus, eos retro ad *Vsipios* &
Tubanteis concessisse. Probabile igitur fit, eam tenuisse *Chaucorum* partem, quâ *Chat-*
tis simul atque *Angrivariis* fuit proxima, inter duo opida *Bremen* & *Minden*. Limiteis
 E 3 itaque

itaque iis statuo ab ortu solis, quâ Cheruscis continuabantur, Visurgim amnem, ab opido *Petershagen* ad confluentem usque Allari fluminis. hinc ab septemtrionibus, quâ Chaucis jungebantur, eundem Visurgim, ad opidū usque *Bremen*. inde ab occasu æstivo lineam ad fontem usque amnis *Loedæ*, cui adpositum opidum *Cloppenburg*; quâ ab iisdem Chaucis separabantur. hinc ab occasu brumali aliâ lineâ, ad dictum usque opidum *Petershagen*, à Chamavis & Angrivariis dirimo. Regiones nunc finibus his continentur istæ: Mindensis episcopatus pars dimidia versùs septemtriones; comitatus *Deepholt*; comitatus *Hojensis* pars maxima, lævæ Visurgis ripæ adfixa; & regiuncula, vulgò *Städing* dicta.

Pulsi à Chaucis Ansibarii quomodo novas sedeis per varia loca quæsierint, tandemque in Cheruscis occubuerint, recenset Tacitus his verbis: *Eosdem agros (ad divortium Rheni; quos antè paullo Frisii occupaverant) Ansibarii occupavere, validior gens, non modò suâ copiâ, sed adjacentium populorum, id est Vespiorum, miseratione: quia pulsi à Chaucis, & sedis inopes, tutum exsilium orabant. Aderatque illis, clarus per illas gentes, & nobis quoque fidus, nomine Bojocalus; vinctum se rebellione Cheruscâ, jussu Arminii, referens; mox Tiberio & Germanico ducibus, stipendia meruisse, quinquaginta annorum obsequia. id quoque adjungere, quòd gentem suam ditioni nostræ subiceret. Quò tantam partem campi jacere, in quam pecora, & armenta militum aliquando transmitterentur? Servarent sanè receptos gregibus inter hominum famam; modò ne vastitatem, & solitudinem mallent, quàm amicos populos. Chamavorum quondam ea arva, mox Tuban-
tum, & post Vespiorum fuisse. sicut cælum diis, ita terras generi mortalium datas. quæque sint vacuæ, eas publicas esse. Solem deinde respiciens, & cetera sidera vocans, quasi coram interrogabat, vellentne contueri inane solum? potius mare superfunderent, adversus terrarum ereptores. Et commotus his Avitus, patiendâ meliora imperia. id diis, quos implorarent, placitum, ut arbitrium penes Romanos maneret, quid darent, quid adimerent; neque alios iudices, quàm se ipsos paterentur. Hæc in publicum Ansibariis respondit: ipsi Bojocalo; ab memoriâ amicitie daturum agros. quod ille, ut proditiōis pretium, aspernatus, addidit: Deesse nobis terra, in qua vivamus, in quâ moriamur, non potest. Atque ita infensis utrimque animis discessum. Illi Bructeros, Tencteros, ultiores etiam nationes, socias bello vocabant. Avitus, scripto ad Curtium Manciam, superioris exercitus legatum, ut
Rhenum transgressus, arma à tergo ostenderet; ipse legiones in agrum Tencterum induxit; excidium minitans, nisi causam suam dissociarent. Igitur absistentibus his, pari metu exterritis Bructeris, & ceteris quoque aliena pericula deferentibus; sola Ansibariorum gens retro ad Vesprios & Tubantes concessit. quorum terris exacti, cum Cattos, dein Cheruscas petissent, errore longo, hospites, egeni, hostes, in alieno, quod juventutis erat, caduntur: imbellis ætas in prædâ divisa est. Sic tandem omne Ansibariorum nomen tunc deletum atque extinctum; Nerone Cæsare III. Valer. Messallâ Coss. anno à nato Christo LVIII. Validior autem fuit ea gens Frisii, non equidem omnibus; quorum multo numerosior amplissimis in finibus erat civitas: sed eâ tantum parte, quæ eadem arva militum apud Rheni ripam obfederat.*

Ceterum imbellem ætatem, ait auctor, in prædâ fuisse divisam: in quâ senes, mulieres, ac pueri veniebant. Hi postea, virilem ætatem ingressi, quo casu in libertatem vindicati sint, suâne virtute ac Marte, an miseratione ac benignitate dominorum Cheruscorum, planè incertum habeo. nec id satis mihi dispectum, an pars quædam bellorum superstes, post cladem suorum, proximis Tubantum Angrivariorumque civitatibus in fidem sese clientelamque dederit. Nomen certè eorum postea iterum clarum fuit, multisque auctoribus celebratum; nisi quòd paullo aliâ scriptiōe, ANSIBARII, AMSIBARII, AMPSIBARII, AMPSIVARII, memorentur. Notitiæ imperii inter auxilia palatina sunt *Ampsivarii*; quibus illic Bructeri continuo subnectuntur. eodem vocabulo memorantur ab Sulpitio Alexandro, in expeditione Arbogastis, ut refert Gregor. Turonensis lib. II, cap. IX: *Collecto exercitu, transgressus Rhenum, Bructeros ripæ proximos, pagum etiam, quem Chamavi incolunt, depopulatus est; nullo usquàm occurrente, nisi quòd pauci ex Ampsivariis, & Chattis, Marcomere duce, in ulterioribus collium jugis apparuere.* Bructeros tunc lævam coluisse Luppia ripam, Chamavos verò dextram, utroque conterminos Chattos, supra ostensum est. igitur

igitur Ampsivarii isti, quia unâ cum Chattis in auxilium veniebant Chamavis, certè nullis aliis tunc continebantur finibus, quàm quos Dulgibinis & Chassuariis ex Tacito adserui: fueruntque haud dubiè in *aliis* illis exiguis eorundem finium *gentibus*, *haut perinde memoratis*. Pro sedibus igitur ipsis tribuo, Angrivariorum Dulgibinorumque agrorum parteis; quas sic circumscribo: à meridie & occasu, quâ Chamavis atq; Tubantibus contermini fuere, montium jugo, quod à Dalichi amnis fonte & castello *Falkenborg*, juxta opida *Bilefeld* & *Ravensbarg*, ad opidum usque *Melle* protenditur. hinc ab septentrionibus, quâ Chassuariis jungebantur, contiguo montium jugo, juxta arcem *Limborg* & opidum *Lubbeke*, ad Visurgim & vicum *Remen*. inde ab ortu, quâ Chatti occurrebant, lineâ ad montium jugum medio situ inter opida *Lemgow* & *Barndorp* ductâ; atque hinc porrò ipso jugo ad prædictum castellum *Falkenborg*. Opida nunc intra hos fineis visuntur, *Dietmelle*, *Lemgow*, *Herworden*, & *Engeren*. Marcellinus, lib. xx, in eâdem hac haud obscure collocat eos regione: *Julianus in limitem Germaniæ Secunda est egressus, versùs Tungros: omniq; apparatu, què flagitabat instans negotium, communitus, Trajectensi Mosæ opido propinquabat. Rheno deinde transmissio, regionem subito pervasit Francorum, quos Ansvarios vocant, inquietorū hominum licentiùs etiam tum percurfantium extima Galliarum. quos adortus subito, nihil metuentes hostile, nimium securos, quòd, scruposâ viarum difficultate arcente, nullum ad suos pagos introisse meminerant principem, superavit negotio levi. captisque plurimis & occisis, orantibus aliis, qui supersuere, pacem ex arbitrio dedit; hoc prodesse possessoribus finitimis arbitratus*. Vulgatissimæ editiones heic habent *Atthuarios*: alia tamen exemplaria *Ansvarios*. ego hoc ex corrupti illius vocabuli literarum ductibus audacter correxerim in *Ansvarios*. etenim si geminum *tt* rectè reddit *n*; certè *h* rectiùs corrigitur in *si*, quàm in *s* tantum. In tabulâ itinerariâ leguntur *Aplivarii*. omnino, correcto *l* in *s*, & addito *m*, habendi sunt; ut in Notitiâ imperii, & in Sulpitio Alexandro, *Ampsivarii*. Apud Ptolemæum quoque pro *Αμψιβάρδοι*, scribendum esse *Αμψιβάρδοι*, id est, *Ampsibarii*, supra in Chamavis docui. Æthico sunt *Amfibarii*. Quòd si rectè nomen eorum scriptum fuerit per *m*; facile ego suspicer, quæsitum id esse à vocabulo Amisæ fluminis, quasi patriâ lingvâ *thi Amfar*: quia hoc flumen ab initio accoluerint. nam varias mirificasque fuisse gentium in his oris haud perinde latis transmigrationes, satis jam hæcenus patuisse puto.

CAP. XVII.

De FRISIIS.

Batavis, ad medium Rheni alveum, conterminos fuisse *FRISIOS*, supra in illorum explicatione satis demonstratum est. Nomen eorum apud Dionem, lib. LIV, Græcè legitur *ΦΡΙΣΙΟΙ*. ex quo ego conjicio, apud Ptolemæum mendosum esse vocabulum *Φρίσσιοι*. Nostri sæculi homines, quibus in omnibus princeps visus est geographorum Ptolemæus, maluerunt Græcâ, quàm Latinâ, scriptione eos proferre *Phrisios*: eoque literæ *φ* argumento ortos suspicati sunt à Phrygum gente Asiaticâ. De Frisiis hæc Tacitus in libro de Germaniâ: *iuxta Tencteros Bructeri olim occurrebant. nunc Chamavos & Angrivarios immigrasse narratur; pulsos Bructeris, ac perivit excisis. & mox: Angrivarios & Chamavos à tergo Dulgibini & Chassuari claudunt, alieque gentes, haut perinde memorata. à fronte Frisii excipiunt. Majoribus, minoribusque Frisiis vocabulum est, ex modo virum. utraque nationes usque ad Oceanum Rheno prætexuntur; ambiuntque immensos insuper lacus, & Romanis classibus navigatos*. Termini, quibus versùs meridiem à Batavis, versùs ortum brumalem à Marfis, sive Marfacis ac Bructeris distincti fuerunt, jam antea, in harum gentium descriptione, indicati sunt. ab ortu æstivo, Amisæ ore à Chaucis determinatos fuisse, infra ostendetur. ab occasu & septentrionibus fuit Oceanus. Includitur nunc his finibus maxima pars Hollandiæ, & Trajectini agri, quidquid trans medium Rheni alveum: quâ ratione dimidiæ partes opidorum *Leyden*, *Woerden*, *Vtrecht*, in veterum Frisorum solo sitæ sunt. item Geldriæ portiuncula, quâ opida *Harderwyk* & *Elburg*: dein Transisalanæ regionis pars, quâ opida *Campen*, *Hasselt*, *Follenhove*, *Steenwyk*, *Meppel*, & dimidium Drentiæ. hinc Frisia occi-

dentalis omnis ad Amisiam usque flumen. Atque hinc est, quòd septemtrionalis Hollandia sub Frisiæ nomine hodièque censeatur; opidaque inibi non Hollandiæ, sed Frisiæ insignibus decorentur. hinc item tritum illud apud Hollandos in hanc usque diem proverbium durat: *Staet te Harlem op het sant, gy werpt een koe in Friesland.* id est: *Harlemi in sablonibus consistens, bovem facile in Frisiam usque libaveris.* Loquitur autem de medio ejus opidi foro. Hinc etiam Wilibrordus, quem Sergius Papa, Clemens cognominatum, ad prædicandum genti Frisiorum episcopum consecraverat, sedem episcopalem ex dono Pipini accepit in opido Trajectensi; ut supra in Batavis ostensum.

Hæc verba Taciti; *Rheno pratexuntur*, Hadrian. Iunius ad Isalam flumen refert; quia Frisii ad utramque Isalæ ripam incoluerunt. verum Isalam Tacito numquam 10 Rheni nomine adpellari, mox infra demonstrabitur. vim verbi *pratexere*, haud rectè utrique fluminis ripæ adplicari, ipse Tacitus docet in eodem libro infra. *Eaque*, inquit, *Germania velut frons est, quatenus Danubio pratexitur.* de Narischorum scilicet, Marcomannorum, Quadorumque finibus loquitur; qui omnes in lævâ tantum Danubii erant ripâ. Itaque verba illa de Frisiis sic rectius interpreteris, uti utraque nationes, tam Majores, quàm Minores Frisios, ad Rhenum pertinuisse intelligas. Terminum autem statuendum censeo, qui aptissimus videtur, inter utrosque Vectam amnem, qui apud Trajectum à Rheno ad lacum *Snyder see* divertit: si is fortè jam tum Taciti ætate fuerit; ut ex Plinio, complureis heic statuente insulas, conjicere licet. hac quidpe ratione utraque nationes ad Oceanum simul erunt, simulque utraque Rheno prætextæ. Cui au- 20 tem parti MAIORVM, cui item MINORVM vocabulum fuerit, haud facile dixerim. Si tamen *modus virium* ex modo agrorum censendus; certè qui ad ortum versus, in dextrâ Vectæ lacusque ripâ coluerunt, meritò *Majores* dicendi sunt: alteri verò, versò occasum, *Minores*. Pugnat heic acerrimus adversarius, in disceptationibus chorographicis, his verbis: *Non animadvertit, manifestò se Plinio ac Tacito, imò & sibi contraria loqui; qui ipse, in chorographicâ suâ tabellâ, non omnes Frisios majores, sicuti minores, intra Rheni seu Flevis boreale ostium; sed extra etiam potiores colere facit, in solo nimirum continentis Germania, ad Amisiam usque. Quomodo ergo intra Helium Fle- vumque, ut habet disertè Plinius, in Rheno cum ceteris, quos nominat, populis sterni dicuntur.* Etiamnum cæcutis, mi homo? Eamne putas Plinio fuisse mentem, uti omneis 30 Frisios in insulis Rheni locaret? Id ei agebatur; uti indicaret, insulæ in Rheno amne quorum essent populorum. interim non negat ullos Frisios extra insulas Rheni agere: non magis mehercule, quàm Batavorum etiam quosdam in continente Galliæ, seu Germaniæ Cisthenanæ colere. Tu videris, quomodo Frisios insulas Rheni habitare, lacusque immensos ambire patiaris, dum Batavorum insulam, Galliamque & Rom. imperium Flevo terminas. Hæc tibi placeant: nos meliores auctores sequimur.

Sed haud immeritò aliquis arguat, iniquè me facere atque imperitè, quòd hac Frisiorum distributione eas nationes excludam, quæ præter eos disertissimis heic verbis à Plinio locantur. nam lib. iv, cap. xv, *In Rheno*, inquit, *ipso, prope c millia passuum in longitudinem, nobilissima Batavorum insula & Caninesatum, & alia Frisiorum, Cau- 40 chorum, Frisaborum, Sturiorum, Marsatorum, quæ sternuntur inter Helium & Flevum.* Sanè ad hæc, quæ jam antea aliorum ingenia miserè torserunt, quid respondeam, vix satis in expedito habeo. dicam tamen liberè & audacter, quid sentiam. Nempe locus hic Plinii prorsus mihi suspectus est. vereorque, veram ejus scripturam ab imperito librario (& quid mirum, aut novum?) foedè depravatam ac corruptam esse. Ac primùm de Cauchis; quis (malum!) adeò comminuti exesque esse potest cerebri, qui rectè eorum nomen heic legi credat. quidpe non modò ultra omneis Rheni alveos, sed Amisiam etiam amnem, in septemtriones versus recedente Germaniâ, collocantur à Tacito. & Plinius etiam in Ingævonum gente eos refert; quæ tota ad septemtriones spectabat: quum proximos Rheno Istævones adpelleret. Malè igitur hoc loco, & pa- 50 rum ex Plinii sententiâ, in Rheni insulis legitur *Cauchorum* vocabulum. Ego equidem vehementer suspicor, imperitum aliquem sive librarium, sive interpretem, quum obscura esset scriptura, ac penè omnis exoleta, in proximam similitudinem reposuisse literas: utique quum insulas ante Cauchorum litora, inter Amisiam Visurgisque ostia, stratas videret; quò ipse, omnis geographiæ ignarus, Rheni alveum septemtrionalem, Flevum-

Flevumque ostium olim pertinuisse suspicatus est. Nec verò est, quòd quidam hoc loco vocabulū *Cauchorum* explicare velint terram *Goeyland*, quæ lacui adjecta duo opida sustinet *Muyden* ac *Naerden*: namque heic Cauchi si qui fuissent, certè Tacitus, multus sedulusque in his oris Plinii etiam tempore rerum gestarum narrator, vel leviter eos indicasset. & Plinius ipse, haud negligens geographus, gentem tam obscuram (cui enim prætereà memorati hoc tractu Cauchi?) ab illâ nobilissimâ vel uno verbo discrevisset. solet quidpe, ubi unum idemque nomen duobus locis impositum, sedulus discernere. Quas ob res omnino mihi verisimile haud fit, Plinium heic *Cauchorum* nomen locasse. Iam verò quàm inepti sint illi, qui *Cauchos* istos interpretantur Flandriæ partem
 10 *Cadfant*, juxta opidum *Sluys*; item, qui Selandiæ insulam *Walcheren*, prope, ut illi ajunt, *Middelburgium*; judicent ii, qui *Helium* ostium idem esse *Mosæ* exploratum habent.

In eadem ratione est *Sturiorum* vocabulum: quod pleriq; nostrorū geographorum interpretantur *Staveren*, Frisiæ opidum: quum tamen id ultra Flevum ostium, extremumque Rheni alveum situm. nisi fortè eum *Isalæ* antiquum alveum fuisse credas, qui opidum *Sloten* adluens, primū *Take syl* vulgari vocabulo adpellatur; dein ubi in lacus diffunditur, *Fluyssing* dictus, mox juxta pagum *Mackum* in lacum *Snyder see* redditur. in quam equidem opinionem vocabulum te inducere poterat *Fluyssing*; quasi id à Flevi adpellatione etiam nunc duret. Verū hac de re alii viderint: mihi sanè heic
 20 fides temerè nulla. nam hoc si concederetur; insula *Flerio*, quam tertium illum Rheni alveum cinxisse tradit Mela, ritè heic constitui nullo modo posset; quod infra in descriptione insulæ adparebit. Iunius, absurdum esse quum animadverteret, trans ultimum Rhenum *Sturios* Plinii statuere; vocabuli adlusionem ex more suo sectans, vocem *Sturiorum* transmutare haud dubitavit in *Tusorum* vocabulum: cujus vestigia etiam nunc exstare contendit in vico septemtrionalis Hollandiæ *Opperdoes*, haud procul opido *Medenblick*. Verū hunc manifesti erroris coarguit Tacitus, *utrasque Frisiorum nationes usque ad Oceanum Rheno pratexi, ambireque immensos insuper lacus* adfirmans. quâ ratione nullus heic *Tusiis* istis datur locus.

At qui tandem sunt tertii illi *Frisiabones*? quos nimis immaturo judicio quidam
 30 in Selandiæ insulâ *Suyd Beverland* locarunt; quasi huc etiam Plinii Rhenus extendatur. O egregios geographos! quos haud immeritò, neque indignè in summorum nostri sæculi geographorum numerum adseras. Sed de hoc etiam vocabulo judicium expedire liceat. Sanè, aut ego vehementissimè fallor, aut hoc quoque corruptum est. quis enim, præter Plinii libros, agnoscit *Frisiabones*? Prorsus nemo. Ac Tacitus, qui sub Vespasiani imperii initium, quum Civilis Batavus rebellaret, multa de Batavis, Caninefatibus, Marfacis, Frisiis, Cauchis, Bructeris, Tencteris, Vsiptiis, Mattiacis, Gugernis, quàm curatissimè historiar. iv, & v, perscripsit, de Frisiabonibus istis haud quidquam addidit. quod sanè, si qui fuissent, sine dubio facturus erat. Neque enim soli
 40 *Frisiabones* hujus rebellionis expertes esse potuerunt, quum omnes circum nationes unanimi consensu arma in Romanos sumsisissent. Hoc autem tempore Plinius opus suum historiæ naturalis condidit; vel paullo antè: nam Vespasiano dedicavit. Quòd si verò antè hanc tempestatem eos fuisse suspiceris; certè Tacitus, qui ab usque Augusto multas in his oris res gestas refert, utique de Frisiis frequenter, vel semel in eorum incidisset mentionem, si ulli exstitissent. At Frisios ille in *Majores* solummodò, ac *Minores* distingvit; tertium genus nullum agnoscens. quodcumque igitur nomen heic volueris adfingere, certus ille omnino excludere. Nec tamen nescius sum, bis Frisiabonum vocabulum apud Plinium legi: semel loco paullo antè citato; ubi Rheni insulas describit: & iterum eodem libro, cap. xvii; ubi Galliæ Belgicæ populos enumerat. Verū hic ipse locus satis apertè mendosam esse vocem prodit. quid enim Frisiorum,
 50 aut ab his deductum nomen cis omneis pariter Rheni alveos, in mediâ fermè Belgicâ? Hinc saltem exterminandum ne neges, quicumque disceptationes chorographicas contra hos meos commentarios iterum conscripturus sis. De Transihenanis Frisiabonibus probaturi nonnihil nuper quidam videbantur, ex antiqui lapidis inscriptione, quæ est hujusmodi:

PHILIPPI CLVERII

D. M.

T. FL. VERINO NAT.

FRISÆVONE VIX. ANN.

XX. M. VII. T. F. VICTOR

EQ. SING. AVG. FRATRI

DVLCISSIMO

F. C.

Verum huic ego lapidi alium oppono lapidem, qui hujusmodi habet inscriptionem: 10

HILARVS

NERONIS CÆSARIS

CORPORE CVSTOS

NATIONE FRISÆO

VIX. A. XXXIII.

In hoc igitur posteriori lapide rectus casus est *Frisæo*: à quo obliquus *Frisæone*, adeò parum differt ab illo *Frisævone*, uti nemini dubium esse possit, quin idem nomen, eademque nationem uterque significet. Et quid mirum, si imperitus statuarius, ortho- 20 graphiâ malè observatâ, *Frisævone* scripsit, pro *Frisæone*; quum hodiè, non modò in Latinâ, sed in suâ quisque patriâ lingvâ frequentissimi peccent? Quid item mirum, si *Frisæones* plebi Romanæ dicti fuere, qui postea Æthico *Frisiones*, & Sigeberto *Frisones*, & nunc etiam sic Hispanis & Gallis *Frisons*, Italis *Frisoni*? quum ipsa olim Germanis gens vocata sit *the Frison*, multitudinis numero; qui nunc *die Frisen*, & *Fresen*. Sic scilicet *the Saxon* dicti fuere *Saxones*; & *thi Frankon*, eodem modo *Francones*; *thi Gothon*, *Gothones*; & id genus innumeri alii. Quapropter ex isto lapide nihil certi statuendum arbitror. omnino autem, ut antè dixi, corruptum esse totum locum existimo; legendumque in hæc verba: *In Rheno ipso, prope centum M. passuum in longitudinem, nobilissima Batavorum insula & Caninesatum, & alia Frisiorum majorum, & Frisiorum mi-* 30 *norum, Marsatorumque, sternuntur inter Helium & Flevum*. Neque verò ego primus illud vulgatorum librorum *que*, corrigo in *que*: sed vetustissima sic habere vidi exemplaria, tum manuscripta, tum typis impressa. Eat jam chorographus ille noster, *Sturios*-*que* suos, seu *Vrios*, & *Cauchos*, & *Frisiabones*, sub undis in lacu, qui vulgò dicitur *Snyder see*, quærat; ubi eos Plinii ætate fuisse docet. quod falsum esse, ex magnitudine quoque lacus, quam jam tum habuit, mox patebit.

Ceterum ingens ille error Strabonis, qui in lib. iv, Menapios ad oceanum, ab utroque fluminis Rheni ostiorum latere, ex Cæsaris commentariis malè intellectis, collocavit, supra in Menapiis discussus est.

Sed Frisiorum majorum, ac Frisiorum minorum, Marsatorumque insulas in 40 Rheno uti indicare possimus; tertius ejus atque ultimus in septemtriones versum alveus, lacusque ingens, qui vulgari nunc nomine adpellatur *de Snyder see*, id est *Mare austrinum*, antè exponendi erunt. De hoc sic Pomponius Mela, in libro iii, cap. ii: *Rhenus, ab Alpibus decidens, prope à capite duos lacus efficit, Venetum & Acronium. mox diu solidus, & certo alveo lapsus, haud procul à mari huc & illuc dispergitur. sed ad sinistram amnis etiam tum, & donec effluat, Rhenus; ad dextram primò angustus, & sui similis, post ripis longè ac latè recedentibus, jam non amnis, sed ingens lacus, ubi campos implevit, Fletio dicitur; ejusdemque nominis insulam amplexus, fit iterum artior, iterumque fluvius emittitur*. Hunc igitur lacum ab initio nullum fuisse conjicio; quidpe qui campos implevisse dicatur. quod etiam undarum altitudo, admodum heic exigua 50 atque brevis, apertè indicat. neque enim lacuum vada rectè campos adpellaveris. At aridam, sive (si id malis) palustrem humum certum Isalæ flumini præbuisse alveum judico, donec id oceano immergeretur. Alvei autem tractum hunc fuisse puto. Exoritur id flumen haud procul arce *Raesfeld*, in Vestofaliæ veteri illâ silvâ Cæsia; & modica opida *Ringenberg*, *Iselburg*, *Anholt*, *Dotechum*, *Doesburg*, & *Sutsen* (nullis hæc-

nus à

nus à sinistrâ ripâ receptis aquis) duasque præclaras urbeis *Deventer* & *Campen* præter-
 vectus, lacui hinc immergitur hoc nostro sæculo: antiquitus verò abhinc etiam certò
 alveo, inter insulam *Ens* & proximum Frisiorum litus, versùs opidum *Staveren* fere-
 batur. hinc itidem certo alveo inter bina brevia, quorum altera ad dextram Frisico li-
 tori objacent, altera ad sinistram vulgò nunc *het Brede sant* dicuntur, versùs septemtrio-
 nes oceanum invehebatur, per ostium, quod postmodò *FLEVVM*, sive *FLEVVM*
 Romanis dictum, nunc vulgò accolis *het Vlie*, sive *Flie*. Nomen fluminis antiquum
 hoc loco aperuisse, laboris pretium fuerit. *NABALIAM* Romanis fuisse dictum,
 infra divortium Rheni amnis, postquàm hujus pars per fossam Drusianam, in illud
 10 effusa fuit, apud Tacitum reperio. Verba ejus, quia à doctissimis etiam viris in con-
 troversum vocantur, paullo diligentius consideranda erunt. Historiarum igitur lib. v,
 Civilis Batavi rebellionem accuratius peragens, *Civilem*, inquit, *cupido incessit navalem*
aciem ostentandi. & mox: *spatium velut aquoris captum, ubi Mosæ fluminis amnem Rhe-*
nus Oceano affundit. Lege; *ubi Mosæ fluminis os amnem Rhenum Oceano affundit*. sic
 enim est de eodem amne annal. lib. 11: *Ad Gallicam ripam latior & placidior adfluit.*
verso cognomento Vahalem accola dicunt. mox id quoque vocabulum mutat *Mosâ flumine;*
ejusque immenso ore eundem in oceanum effunditur. Porro auctor dicto histor. lib. v,
 paullo post: *Cerialis flumine secundo, illi vento agebantur. Sic pravecti, tentato telorum*
jectu, dirimuntur. Civilis, nihil ultra ausus, trans Rhenum concessit. Cerialis insulam
 20 *Batavorum hostiliter populatus.* & iterum: *Cerialis per occultos nuntios Batavis pacem,*
Civili veniam ostentans, Velledam propinquosque monebat, fortunam belli tot cladibus ad-
versam opportuno erga populum Romanum merito mutare. casos Treveros, receptos Vbios,
ereptam Batavis patriam. Sequitur hinc mox Batavorum ad pacem inclinatio: cui hæc
 subnectit auctor: *Non fecellit Civilem ea inclinatio: & prævenire statuit.* & mox: *Pe-*
rito colloquio, scinditur Nabalia fluminis pons. in cuius abrupta progressi duces. Hic
 Lipsius (magnus certè in omni antiquitate Romanâ, si unam geographiam excipias, &
 incomparabilis vir) item Beatus Rhenanus, loco *Nabalia*, maluerunt legere *Vahalis*;
 magno errore contra filum historiæ, quum *Nabalia* nomen prorsus eis incognitum
 foret. qui tamen error facilis discussu est. namque si Civilis, post tentatam in Mosâ
 30 fluminis ore pugnam, trans Rhenum concessit; quomodò mox postea ad Vahalem
 amnem colloquium à duce Romano petiit? Redisse eum ad Vahalem, postquàm Cerialis
 Batavorum insulam depopulatus, haud satis feliciter conjeceris; quum neque Ta-
 citus, diligentissimus alioquin minutarum etiam rerum scriptor, id indicet; neque ipsa
 patitur ratio. etenim si in dextrâ amnis ripâ Civilis constitit, ubi colloquium petiit;
 antè Cerialem ex insulâ in sinistram transisse necesse est. quod tamen Tacitus haud
 memorat: contra verò *ereptam Batavis patriam* etiam tum, quum colloquium pete-
 retur, ostendit. Si Civilis in sinistrâ; miror quâ audaciâ, imò quâ temeritate, post
 abalienatos ab se popularium animos, desertus ac relictus, solus ex tutissimis Germaniæ
 finibus in infestum sibi Galliæ solum transgredi ausus sit. Sed falsum hoc, & à consilio
 40 Civilis, quem *ingenio sollertem* tradit auctor, maximè remotum. in Germaniæ solo
 trans Rhenum constitisse hominem, certum est. At cur ultra Isalam usque fu-
 git? an non trans medium Rheni alveum constitisse, satis tutum erat? Minimè. me-
 dium Rhenum ipse abegerat: quo *abactò, tenuis alveus continentium terrarum speciem*
fecerat: qui Cerialem, insulam obtinentem, morari minimè poterat, quin infestis ar-
 mis Civilem expeditus peteret. Ex his igitur jam certum extraque controversiam sit,
 Isalam flumen olim dictum fuisse hac parte *Nabaliæ*. quod Ptolemæi quoque haud
 obscure comprobatur geographia. quidpe opidum ei est, *Navalía*, *NAVALIA*, sep-
 temtrionali Rheni alveo, id est, Isalæ adpositum: quod perperam imperitorum vulgus
 sic multitudinis numero, quasi à navibus, adpellatum statuunt; interpretanturque
 50 nunc opidum *Campen*, litori dicti lacus adpositum: nec animadvertunt, in mediter-
 raneis, haud pusillum recedente litore, à Ptolemæo id collocari, eodem ferè situ, quo
 nunc *Doesburg* opidum conspicitur. ad quod pontem ego illum Tacito memoratum
 fuisse intelllgo; non subitaneo opere, nec ad certam aliquam expeditionem con-
 structum, sed in quotidianos accolarum commeatus locatum. unde etiam ipsum opi-
 dum, à frequenti fluminis trajectu, exortum cultumque existimo: quemadmodum
 opidum

opidum ad medium Rheni alveum *Trajectus*; & alterum eodem nomine ad Mosam. *Navalia* autem dictum Ptolemæo opidum, cujus cognomine flumen *Nabalia* Tacito, eadem dialecti ratione, quâ nunc etiam *navel* dicunt inferiores Germani ac Saxones *umbilicum*, quem ceteri Germani & Angli in Britannia *nabel* vocitant. Cujus generis alia sexcenta ex lingvâ Germanorum proferre licet. Obstrepit heic multis verbis prædictus chorographus, quæ quam inania sint, pueri etiam viderint. Adeone difficile fuerit Romanis, fuis fugatisque Germanis, ex Batavorum insulâ, postquam Rhenus abactus, & tenuis redditus, in Frisiorum, seu Marsatorum agrum transgredi; indeque ad Isalam & pontem progredi? Quid maligne sophista insimulas, me apud Ptolemæum flumen Navaliam esse velle? Allusiones vocabulorum, quod objicis, vel maxime rideo, ubi nudæ, sine aliâ quapiam probabili ratione tuo more petuntur. Ad *Navam* trahis cum Vertranio *Nabalia* vocabulum. at si Civilis è Germaniâ, Rhenum transgressus, in Gallicam ripam rediit; quomodo Navâ flumine tutus esse potuit, quandoquidem omnem eam Rheni ripam jam recuperaverant Romani? Desine, quæso, malignus molestusque esse contra tui ipsius animi sententiam. nam hæc atque talia te ignorasse, haud facile persvadeor, uti credam. Adfers insuper, in duobus manu scriptis exemplaribus, loco *Nabalia*, scriptum fuisse in uno *flabalie*, in altero *flabile*: jamque exclamas, planè pessumdatam esse meam *Nabaliâ*. Satis ineptè. Quis tibi credat, duo ista vocabula propius accedere ad tuam *Navam*, quàm ad meam *Nabaliâ*? Aut quis ex uno atque altero exemplari reliqua cuncta damnet, sine ullâ aliâ ratione vel argumentum idoneo? Ne tu ipse quidem, nisi per contradicendi studium. Sed quæritur, an etiam supra divortium Rheni idem *Nabalia* nomen olim obtinuerit *Isala*? Equidem haud arbitror: idque ex ratione nominis; quod haud dubiè accolis fuit *de Nawale*; quasi dicas *Vahalem posteriorem*. etenim ut antiquissimis temporibus Vahali, à rei argumento, quia partem Rheni exceptam in Mosæ os deferbat, nomen quæsitum fuit; sic postmodum incolæ harum regionum, quum Drusus aliam Rheni partem per fossam à se factam in Isalam & lacum effudisset, ab eodem argumento & hanc Drusi fossam simulque ipsum Isalam dixere *de Wale*; & quo ab antiquo illo Vahale discernetur, cognomento *de na Wale*, id est, *Vahales posterior*. Id vocabulum postea Romano ori dictum *NABALIA*, & *NAVALIA*; W Germanorum in B, & V converso; ut jam antea in aliis etiam vocabulis notatum est. Aliud igitur nomen, præter hoc, dictum flumen supra Drusi fossam habuisse certum est. At quodnam id fuit? Ego equidem haud aliud habuisse censeo, quàm quo etiam nunc adpellatur *Isala*; nisi quod paullo aliter formatum. Argumentis hanc opinionem haud dubiis adserere conabor. Francorum quondam gentem ad hoc usque pertinuisse flumen, infra docebo. Julianus Cæsar, in oratione ad senatum populumque Atheniensem, item Marcellinus lib. XVII, & Zosimus lib. III, Notitia imperii, & Sidonius Apollinaris carm. VII, *SALIOS* habent gentem Francicam. hodiè regio Isalæ adjacens vocatur vulgò *SALLAND*, & nonnullis *ISSELLAND*, haud dubiè veterum Saliorum sedes, sic à flumine, unâ cum gente, cognominata. vicus item est *Sallick* in lævâ fluminis ripâ, medio situ inter opida *Hattem* & *Campen*. unde satis liquidò patet, antiquum fluminis nomen fuisse *SAL*, & variante dialecto *SEL*: quod postmodum, literâ I præpositâ, factum est *ISAL*, & *ISEL*; denique, geminato *ss*, *ISSEL*. Insula quin etiam hodiè est ad Flevum ostium, quod antiquum Isalæ esse ostium supra ostendi, vulgari vocabulo *Schelling*: quam & ipsam ab eodem flumine *SEL* sic dictam arbitror, quasi *SELLING*. & satis notum est, crebras fuisse olim, non modò vicorum, sed & regionum in *ING* terminationes. exempla in propinquo sunt; inter Amisiam & Visurgim, *Hemmeling*, *Oostring*, *Rustring*, *Städing*; & ad lævam Albis ripam *Käding*. Nec tamen nescius ego sum, esse doctissimos etiam viros, qui Salios non à dicto flumine, sed à *saliendo* dictos contendunt: idque ex hoc Sidonii versu;

Sauromates clypeo, Salius pede, falce Gelonus.

item ex his Marcellini verbis: *Petit primos omnium Francos; eos videlicet, quos consuetudo Salios appellavit.* Certè argumentis illi contendunt opidò quàm infirmis; utique posteriore hoc, ex Marcellino adducto. utrique ego unam hanc rationem opposuerim, quod haud facile, imò nullo modo fieri potuerit, si Romani Germanicæ hostilique genti nomen à

men à *saliendo* imposuissent, uti id apud ipsos Germanos, non modò in gentem, sed etiam in solum, & in flumen abiret: præsertim, quum, post exortum Francorum nomen, nullum heic Romani habuerint imperium.

Ceterum de FOSSA DRUSIANA sic auctor noster, annal. II, de Germanico narrans: *Iam classis advenerat, cum præmissis comite, ex Galliâ, per Mosæ os & Vahalem: & distributis in legiones ac socios navibus, fossam, cui Drusiana nomen, ingressus, precatusque Drusum patrem, ut se eadem ausum libens placatusq; exemplo ac memoriâ consiliorum atque operum juvaret.* Svetonius in Claudio, de Druso: *oceanum septentrionalem primus Romanorum ducum navigavit: transque Rhenû fossas novi & immensi operis*
 10 *effecit, quæ nunc adhuc DRUSINÆ vocantur.* Fossas licet Svetonius plurali numero dixerit; tamen unam solam fuisse constat. ideoque rectius FOSSA DRUSIANA singulari numero adpellatur Tacito. Haud perinde novum atque immensum fuit opus, uti exaggerat Svetonius; quum VIII haud ampliùs fuerit millium passuum, inter vicum *Iseloort*, & opidum *Doesborg*: nisi fortè infra etiam *Dusburgium* antiquus *Salæ* alveus, antea modicus, latior tunc sit factus. Causa Druso agenda fossæ nulla alia fuit, quàm uti classẽm hæc cum exercitu ex superiore Rheni parte in lacum & oceanum deduceret, Frisios petiturus, & Cauchos. de quâ expeditione, præter Taciti testimonium modò citatum, sic Dio, lib. LIV: *Ἐς τὴν ὠκεανὸν διὰ τῆς Ρῶς καὶ ἀπὸ λεύσσης, τοὺς τε Φρεισῖας ὠκεῖον, καὶ ἐς τὴν Χαννίδα διὰ τῆς Λίμνης ἐμβαλὼν, ἐκινδύνευσεν.* hoc est: *Secundo*
 20 *Rheno in oceanum devectus, Frisios subegit; ac per lacum in Chaucorum finis profectus, in periculo fuit.* Factum id M. Valerio Messallâ, & P. Sulpitio Quirino Coss. anno ante natum Iesum XII. Illorum nunc error vel maximus confutetur, qui uti errorem alterum de Bataviæ suæ finibus, quos ad Isalam usque proferunt, ex Tacito probarent, Isalam illi Rheni nomine semper nuncupatum, medium autem alveum silentio suppressum, adfirmarunt. Tacitus equidem crebras ex superiori Rheni parte navigationes in lacus commemorat: at Isalæ anni nomen nunquam adposuit, nisi illud *Nabalia*; idque uno loco, supra citato. Loca, in quibus navigationum per huic amnem meminit, cuncta in medium adducere consilium est; ne cui, in illorum sententiam propensiori, dubium aliquod inhaerere queat. Annalium lib. I, quum Germanicus expeditionem faceret in Cheruscos: *Et ne bellum mole unâ ingrueret, Cacinam, cum quadraginta cohortibus Romanis, distrahendo hosti, per Brueteros ad flumen Amisiam mittit. equitem Pado præfectus finibus Frisorum ducit. ipse impositas navibus quatuor legiones per lacus vexit. simulque pedes, eques, classis, apud prædictum amnem convenere.* Romani exercitus erant apud Rheni ripam in hibernis, ad Vetera, & Aram Vbiorum; uti paullo antè refert auctor eodem libro. inde igitur profectum Germanicum Cæsarem *impositas navibus quatuor legiones per lacus vexisse* tradit: nec tamen de Drusi fossâ quidquam, neque de Nabaliâ flumine, sive tertio Rheni alveo, meminit; quum certum sit, nullo alio alveo in lacum Germanicum descendisse. Mox infra, quum Germanicus ab Cheruscorum bello reverteretur: *Mox reducto ad Amisiam exercitu, legiones classe, ut advexerat,*
 40 *reportat. pars equitum litore oceani petere Rhenum iussa.* Per lacus advexerat Germanicus: ergo per lacus reportavit. At quòd *pars equitum Rhenum petere iussa*; fanè non de Nabaliâ, sive Isalâ intelligendum; sed de superiore Rheni parte, ubi Vetera, & Ara Vbiorum, quò reducendus erat exercitus. Iterum paullo post, eadem historiâ: *At Germanicus legionum, quas navibus vexerat, Secundam & Quartamdecimam itinere terrestri P. Vitellio ducendas tradit; quò levior classis vadoso mari innaret, vel reciproco fideret.* inde auctor luctationem legionum cum oceani æstibus narrat: subjicitque tandem; *lux reddidit terram. penetratumque ad amnem Visurgim* (lege *Vidrum*; quæ lectio infra adferetur) *quò Cæsar classe contenderat. impositæ deinde legiones, vagante famâ submersas. nec fides salutis, antequàm Cæsarem exercitumque reducem videre; milites in hibernis relictæ.* At accuratiùs, annal. II, secundam Germanici in Cheruscos referens expeditionem, Drusianæ simul fossæ & lacuum navigationem memorat: nec tamen usquàm Rheni nomen in Isalâ. *Iamque classis advenerat, cum præmissis comite, è Galliâ per Mosæ os & Vahalem: & distributis in legiones ac socios navibus, fossam cui Drusiana nomen, ingressus, precatusque Drusum patrem, ut se eadem ausum libens placatusque exemplo, ac memoriâ consiliorum atque operum juvaret. lacus inde, ac oceanum,*
 50

usque ad Amisiam flumen secundâ navigatione pervenitur. Annal. IV, Frisios rebellantes castellum Flevum obsedisse narrat; subjicitque: *Quod ubi L. Apronio, inferioris Germaniæ prætori, cognitum; vexilla legionum è superiori provinciâ, à Magontiacò, peditumque, & equitum auxilium dilectos accivit; ac simul utrumque exercitum Rheno devectum Frisiis intulit.* Heic quoque Rheni nomen, non Drusianæ fossæ, nec Isalæ, quamvis hæc classis meaverit, sed superiori parti, quæ ab hibernis ad divortia usque amnis protenditur, tributum existimes. Clarius autem annal. XI, ubi Chauci, duce Gannasco Caninefate, inferiorem Germaniam & Galliam levibus navigiis prædabundi incurfavere; *Corbulo triremes alveo Rheni, ceteras navium, ut quæque habiles, per æstuaria & fossas adegit; lintribusque hostium depressis Gannascum exturbavit.* Medium Rheni alveum & Vahalem, Selandiæque æstuaria heic intelligi, suprà in Toxandris ac Batavis ostensum est. Ergo vel hinc satis liquet unum medium alveum Tacito Rheni vocabulo designari: qui haud dubius Germaniam inter Galliamque terminus. Eodem libro, quum Frisiorum natio, post rebellionem, in deditiorem venisset, Corbulo, obsidibus acceptis, agros iis descripsit; *idem senatum, magistratus, leges imposuit. ac, ne jussa exuerent, præsidium immunivit.* At Claudius adeo novam in Germanias vim prohibuit, ut referre præsidia cis Rhenum juberet. Heic planè ineptè facturum puto, qui sub Rheni nomine Isalam intelligere velit. quidpe quamvis Iunius & defensor ejus chorographus Frisios in Cisthenanos & Transrhenanos Tacito distingvi autument; tamen heic, sine ullâ distinctione, totam Frisiorum nationem malè auctorem indicasse, arguerint. Ad medium usque alveum pertinuisse Frisios, satis suprà in Batavis demonstratum est. ergo non Isalam, sed Rhenum Lugdunensem, qui terminus Germaniam inter & Galliam, Tacitum notasse hoc loco, certum est. Annal. XIII: *Continuo exercitum otio, fama incescit, ereptum jus legatis ducendi in hostem. eoque Frisii juvenutem saltibus, aut paludibus, imbellem ætatem per lacus admovere ripæ, agrosque vacuos, & militum usui sepositos insedere, auctore Verrito, & Malorige, qui nationem eam regabant, in quâ tum Germani regnabant.* Jamque fixerant domos, semina arvis intulerant, utque patrium solum exercebant; cùm Didius Avitus, acceptâ à Paullino provinciâ, minitandò vim Romanam, nisi abscederent Frisii veteres in locos, aut novam sedem à Casare impetrarent, perpulit Verritum & Malorigem preces suscipere; & mox: *Nero civitate Romanâ ambos donavit: Frisios decedere agris jussit.* Atque illis aspernantibus, auxiliariis eques, repente immissus, necessitatem attulit, captis casisque, qui pervicaciùs restiterant. Eosdem agros Ansibarii occupavere. Agros hos circa Rheni fuisse divortium, suprà dictum est. Igitur & Isalæ & Rheni ripæ Frisii admovere suos: nec tamen Rheni vocabulum heic Tacitus addit, quamvis lacus memoret. Ceterum mendum esse in his Taciti verbis, *qui nationem eam regabant, in quâ tum Germani regnabant;* multi doctissimi viri jam dudum viderunt, varièque in veram lectionem restituere conati sunt. Alii putarunt esse legendum, *in quâ tum germani,* id est fratres regnabant. at quorsum in Tacito, brevitatis miro amatore, hæc ejusdem rei repetitio? quum succinctius, elegantiusque dixisset; *qui nationem eam germani regabant:* vel; *in quâ tum natione germani regnabant.* Alii postrema illa verba ita exposuerunt, uti Germani tunc Frisiorum nationis fuerint domini: nec tamen addiderunt, quinam Germani in Frisiis, gente Romanorum tunc imperio subjectâ, & aliàs validissimâ, regnare potuerint. Alii iterum sic struxerunt: *in quâ jussu Germanici regnabant:* at quis iste Germanicus? haud dubiè Drusi filius, quinto Tiberii principatus anno defunctus. at sub Claudio imperatore Corbulo, ante decennium, iisdem Frisiis agros descripserat. senatumque magistratus, & leges imposuerat. Alii denique sic eadem emendarunt: *in quantum Germani regnantur.* at quorsum hæc cautio, satis intempestiva, & ab auctoris ingenio alienissima? an non etiam auctoritate suadendi regimus; non tantum imperio? Idem noster, sub initium ejusdem libri; de Nerone: *Ibaturque in cedes, nisi Afranius Burrhus, & Annaeus Seneca obviam issent.* hi rectores imperatoria juventa, & pari in societate potentia concordēs, diversâ arte ex æquo pollebant. Burrhus militaribus curis & severitate morum; Seneca præceptis eloquentia, & comitate honestâ juvantes invicem, quò facilius lubricam principis ætatem, si virtutem aspernaretur, voluptatibus concessis retinerent. At nec illi statim regnant, qui jubendi potestate regunt. alioquin

alioquin & provinciarum rectores forent reges, & militum ductores, & quivis magistratus. Idem noster, historiar. IV, de Batavis loquens: *Diu Germanicis bellis exerciti, mox aucta per Britanniam gloria, transmissis illuc cohortibus, quas, vetere instituto, nobilissimi popularium regebant.* An & hi regnabant? Haud puto. Ineptum certè fuerit existimare, Tacitum verbum satis leve graviori voluisse emollire, vel mitigare. quo modo Germanici principes suos rexerint populos, suprà, lib. I, explicatum est. Frisiorum autem gens semper fuit liberrima; nisi quòd Romanorum iugo antiquamdiu pressa. Malim igitur ego sic dicto loco legere: *qui nationem eam regebant, in quatum Germani rebellabant.* hoc quidpè à Frisiis factum, satis aperte atque clarè clamat præ-
 10 sens historia. Sed ad institutum revertatur oratio. Historiar. V, quum Civilis, post adversam ad Vetera pugnam, Batavorum opidum defendere non ausus, in insulam concessisset; *transiére Rhenum Tutor quoque, & Clasticus, & CXIII Treverorum senatores.* non Vahalem; quà Civilis: sed suprà, suis in finibus, circa Mosellæ confluentem; ubi unus alveus, nec aliud nisi Rheni nomen. Certè, quamvis in universum tres Rheni dicerentur alvei; tamen singulos ubi citare voluerunt antiqui scriptores, suo quemque peculiari nomine adpellarunt: quemadmodum hodiè etiam hic *ISAALA* dicitur, ille *VAHALES*, medius autem *RHENVS*. quod probè Tacito observatum videmus. Ac sanè fieri sic necessariò oportebat, ne, si sub uno Rheni nomine omnes promiscuè, sine ullà distinctione efferrentur, animus confunderetur lectoris,
 20 ambigentis quemnam ex tribus intelligeret. Sic etiam Florus lib. IV, cap. XII: *In tutelam provinciarum, præsidia atque custodias ubique disposuit per Mosam flumen, per Albim, per Visurgim. nam per Rheni quidem ripam quinquaginta amplius castella direxit.* Horum castellorum pars, infra scissionem amnis, ad quem alveum fuerit, suprà, lib. II, demonstratum est: nempe ad medium, in Batavorum insulâ, Arenaci, Vadæ, Grinnibus, Batavoduri, Lugduni, & ad ostium amnis. Sic item Svetonius in Caligulâ: *Admonitus de supplendo numero Batavorum, quos circa se habebat, expeditionis Germanica impetum cepit. neque distulit. & mox: Postquam castra attigit, ut se acrem & severum ducem ostenderet, legatos, qui auxilia seriùs ex diversis locis adduxerant, cum ignominia dimisit. paullo post: mox deficiente belli materia, paucos de custo-*
 30 *diâ Germanos trajici, oculique trans Rhenum iussit; ac sibi post prandium quàm tumultuosissimè, adesse hostem, nuntiari.* quo factò, proripuit se cum amicis, & parte equitum prætorianorum, in proximam silvam: truncatisque arboribus, & in modum tropæorum adornatis, ad lumina reversus, eorum quidem, qui sequuti non essent, timiditatem & ignaviam corripuit; comites autem & participes victoria novo genere ac nomine coronarum donavit. & mox: *Postremò, quasi perpetraturus bellum, directâ acie in litore oceani, ac balistis machinisque dispositis, nemine gnaro ac opinante quidnam capturus esset, repente, ut conchas legerent, galeasque & sinus replerent, imperavit: spolia oceani vocans, Capitolio palatioque debita.* Ad castra Caligula pervenerat. hæc non nisi in medii alvei lævâ ripâ fuerunt. Trans Rhenum adesse hostem ei nuntiatum est. hic nullus nisi Germanus esse poterat
 40 Frisius; Batavo satis pacato, crebrisque castris per Rheni ripam ac præsidiis coërcito: ubi haud dubiè Caligula constitit cum exercitu. Denique aciem in litore oceani dixerit. hoc etiam haud dubiè in eadem ripâ, ubi castra; & ubi species fieri poterat, quasi in hostem Frisium dirigeretur. Sed clariùs Plinius lib. IV, cap. XXIII; ubi universæ Europæ mensuram computat; *Est autem ipsius, inquit, Italia, ut diximus XII CXXM ad Alpeis. Vnde per Lugdunum ad portum Morinorum Britannicum, quâ videtur mensuram agere Polybius, XI M lxiiij. Sed certior mensura ac longior ad occasum solis æstivi, ostiumque Rheni, per castra legionum Germania, ab iisdem dirigitur Alpibus XII M xliij. Ostium ait Rheni; non ostia: quia medium intelligi voluit alveum, ad quem castra prædicta.*

50 Atque de tertio Rheni alveo lacuque ejus & ostio Flevo satis hætenus dissertum existimo. Nunc abs re haud alienum fuerit, ea quoque in medium producere, diligentiusque discutere, quæ Æthicus, mirus maximèque absurdus cosmographus, de eodem flumine terrisque adjacentibus ridiculè nugatus est: uti vel hinc fides auctoritasque ejus cognoscatur. Sic igitur ille, in occidentalis, quem vocat, oceani fluminum descriptione; *Fluvius, inquit, Araris nascitur à Pætavione veniens. relictâ caudâ ortus sui sta-*

tim ei fluvius Rhodanus occurrit, & simul unum faciunt. in mare ingrediuntur egressi Arelatum. Sed hunc, quem fluvium Bicornium diximus, ante conjunctionem Rhodani, in super-
 nis aliud nomen accepit prater Bicornium. nam in provinciâ Germaniâ fluvius Rhenus di-
 citur. alibi, ut diximus, Bicornius, alibi Araris appellatur. Ita ergo hic fluvius tribus
 nominibus nuncupatur, cum sit unus ac dimidius. quod Araris, ut supra diximus ducit à mari
 Pœtaviensi, usque ad mare Tyrrhenum, contra insulas Baleares. ejus autem medietas
 habet aculeum (lege alveum) pertortuosum Lugduno, ubi nascitur. ubi autem inruit,
 utrum in oceanum occidentis, an in mare Tyrrhenum in presente [addè non] potest vi-
 deri, quia ab aquâ ad aquam videtur currere. Fluvius Rhodanus nascitur in medio
 campo Galliarum; & occurrit ei Bicornius supra dictus, curso, mersuque, quo diximus. 10
 Fluvius, qui Bicornius dicitur, nascitur in campis Germaniæ; inundans eandem regionem
 à Petabio. O nugamenta! ô chimæra! Quis umquam infans absurdiora comminisci
 potuisset? Somnium suum conscripsisse hunc hominem jurares. Primum de Vahali ei
 alicubi lectum fuisse censeo, qui ad initium Bataviæ à Rheni alveo divortitur; inque
 mare Bataviense, id est, in oceanum Germanicum per Mosæ os evolvitur. Hunc Vaha-
 lim ille putavit eundem esse Ararim: fortè quia sic vocabulum illius in exemplaribus
 corruptum legebatur. Dein Rhenum dixit Bicornium: quod non proprium ejus erat
 nomen; sed epitheton, à Virgilio, & aliis poetis ei tributum. Hunc dixit unum esse
 fluvium, & dimidium; quia Vahalidis pars tantum est Rheni non integer fluvius cum pe-
 culiari suo fonte. Tum, quia Rhenum cognoverat tribus alveis atque ostiis in oceanum 20
 effundi; tribus cum nominibus adpellari dixit, Rhenum, Bicornium, & Ararim. Quia
 verò comperierat, Vahalim Rheno jungi, Ararim autem Rhodano: Ararim partem
 putavit esse Rheni; quem & ipsum eâ occasione Rhodano junxit. Et quia Ararim scie-
 bat per Rhodanum in mare internum deferri; Vahalim autem mare Bataviense attingere:
 Ararim à dicto mari initium ducere absurdissimâ ratione pronuntiavit. Nec minùs ab-
 sonè medium Araris simul atque ortum in uno eodemque loco statuit, apud Lugdu-
 num. quod eâ occasione factum, quia audiverat, ad medium Rheni alveum esse opidum
 Lugdunum: cognoveratque pariter, Ararim apud aliud Lugdunum Rhodano misceri:
 denique intellexerat, Araris alveum statim ab ortu sive fonte suo, qui est in monte Vo-
 sego esse pertortuosum. Iam verò, quum comperiret, Ararim tam lentè ac placidè fluere, 30
 ut in utram partem feratur, oculo difficile sit dijudicare: ipse, dubium esse, tradidit, utrum
 in oceanum, an in internum mare effluat; quia à mari ad mare fluat. Denique, quum
 Rhenus ad initium agri Batavi, aperto loco duo in cornua scindatur, insulamque Bata-
 vorum efficiat: ille Bicornium fluvium in campis Germaniæ nasci dixit, inundareque
 Germaniam à Petabio. Quod autem inundare regionem dixit; id propriè spectat ad
 tertium Rheni alveum Navaliam; qui in latissimum lacum Flevum effunditur. Hæc
 quum tam absurda, tamque inepta sit istius ævi geographia; miror ego, nostri sæculi
 homines ejusmodi auctores sine ullo discrimine pro optimis probatissimisque allegare.
 Sed de tribus Rheni alveis satis dictum puto. nunc ad ipsum lacum redeo. Siccam heic
 antea, vel saltem palustrem fuisse humum, supra memoravi. quando autem, item quo- 40
 modò lacus primum exstiterit, apud neminem auctorem reperio. conjicere tamen li-
 cer, eodem tempore id accidisse, quo Cimbri oceani irruptione ex patriis terris fuerunt
 pulsî. Ac tunc quidem inundationem illam in omne litus, quod à Daniæ parte Iutiâ
 australi ad fretum usque Britannicum protenditur, investam puto. Hinc Selandiæ
 solum, antea continens atque solidum, in insulas æstuariis perpetuis dissectum; de quo
 supra dictum. hinc æstuaria quoque ad Chaucorum, Frisiorumque litora, in siccâ iti-
 dem antea humo, exorta: quæ in tantum diutino oceani illisu postmodum eluta sunt,
 uti jam non alternis vicibus, modò insulæ, modò continentes reliquæ terræ partes;
 sed altissimis undis perpetuò cinctæ, non nisi navium tramissu adiri queant. Has au-
 tem ad Frisiam terram undas æstuaria antea fuisse, maris accessu repleta, recessuque 50
 vacua, veteres docent rerum scriptores. in quibus Dio lib. LIV, Drusi res, Au-
 gusti auspiciis gestas, enarrans; Ἐς τε τὸν ὠκεανὸν, inquit, διὰ τῆς Ρ'ῶς καὶ ἀπὸ πλεύσας,
 τοὺς τε φρεϊσίης ὠκειώσας, καὶ ἐς τὴν Χανκίδα διὰ τῆς λίμνης ἐμβαλὼν, ἐκινδύνευσε,
 τῶν πλοίων ἐπὶ τῆς τῆς ὠκεανὸς παλινρροίας ἐπὶ ξηρῶν ἁνοικύων, hoc est: Rheno in
 oceanum devehens, Frisios perdomuit: & quum per lacum in Chaucorum sineis traiceret
 in peri-

in periculum incidit, navibus maris refluxu in sicco destitutis. Lacum heic adpellat Dio, quod nunc vulgari vocabulo dicitur *het Wat*, id est, *mare vadosum*, inter Frisiæ utriusque continentem, & insulas objacenteis. neque enim alius heic lacus, navigationi ex Frisiis in Chaucos commodus. Oceanum autem vocavit, quæ itidem ipsa vada fuere inter Frisiam occidentalem, & insulas adversas *Texel*, *Flieland*, *Schelling*, *Ameland*, atque alias. neque enim opus habebat Drusus ultra has in aperta oceani egredi, Frisios adgressurus. Sed hæc perperam, propter ignorantiam locorum, à Dione ordinata. Lacum esse in Frisiis Fletionem, mare item vadosum inter hunc & Chaucos, audiverat. Situm autem utriusque quum non satis perciperet; oceanum ante lacum posuit, vadosumque mare lacum adpellavit. Tacitus annali primo, res gestas Germanici adversus Cheruscos persequens, sic ait de eodem lacu & mari: *Ne bellum mole unâ ingrueret, Cacinam cum XL cohortibus Romanis, distrabendo hosti, per Bructeros, ad flumen Amisiam mittit. equitem Pado præfectus finibus Frisiorum ducit. ipse impositas navibus quatuor legiones per lacus vexit. simulque pedes, eques, classis, apud prædictum amnem convenere. paullo post: Reducto ad Amisiam exercitu, legiones classe, ut advexerat, reportat: pars equitum litore oceani petere Rhenum jussa. & mox: Germanicus legionum, quas navibus vexerat, Secundam & Quartamdecimam itinere terrestri P. Vitellio ducendas tradit: quò levior classis vadoso mari innaret, vel reciproco sideret. Vitellius primum iter siccâ humo, aut modicè allabente aestu quietum habuit. mox impulsu aquilonis, simul sidere æquinoctii, quo maximè tumescit oceanus, rapi agique agmen; & opplebantur terræ. eadem freto, litori, campis, facies: neque discerni poterant incerta ab solidis, brevibus à profundis. His verbis, pars equitum litore oceani petere Rhenum jussa, satis disertè ac perspicuè loca ista vadosa, sive æstuaria, oceanum adpellat. nam quid (malum!) illi per æstuariorum lubrica, crebraque insularum freta, aperti oceani litore reptarent? ac per vadosum mare satis clarè æstuaria, quæ nunc dicuntur *het Wat*, indicat. nam aperto oceano si vectus foret, nihil erat quod vadosum reciprocumve mare vereretur, aut vitaret. Doctissimus Lipsius ad hæc verba, eadem freto, litori, campis facies, adjicit ista: *Ex his pluribusque locis clarum, non fuisse loco litoris olim arenarias illas moles veriùs, quàm montes, quæ oceanum hodiè arcent: succrevitque majorum ævo illa arenarum vis, satione caricis, non sine monitore deo. Succrevit tanta arenarum vis? unde? à terrâ; an à mari? A terrâ fortè. at quomodò? Eruptione, inquires, ut alijs in locis terræ enatae sunt. Falleris. eruptiones ejusmodi non nisi in cavernosis locis fiunt; quorum heic nulli. Sed ventorum flatibus marisque oppositu excitari poterat. Itane. unde igitur illi tumuli, IIII millibus passuum à litore diffiti, in mediterraneis circa Harlemium opidum? an hi etiam à mari? Haud simile veri est. Dicam ego quid sentiam. nolo te tam operosis arduisque argumentis rem planè absurdam probare. Æstuaria ista, ut antè dictum, auctor oceanum adpellavit: litus autem, non quod extra æstuaria atque insulas; sed quod in continente Frisiæ. heic igitur quum nulli arenarum obstarent tumuli, facilè oceanus terræ faciem operire poterat. Nihilo tamen minùs arenarum colles erant in insulis Frisiæ, Hollandiæ, Selandiæ, reliquoque oceani litore, ad fretum usque Britannicum, uti nunc sunt. Insulas autem fuisse jam tum ante Frisiam terram, quæ nunc sunt, patet ex Plinio; qui lib. IV, cap. XIII, à Cimbrorum peninsulâ (Daniæ nunc est pars, Iutia) ad Rheni usque ostia, XXIII insulas, Romanorum armis cognitatas, refert: inter quas nisi eas quoque numeres, quæ inter Flevum & Albis fluvios Germanico litori objacent, nullo pacto numerum impleveris. Quin istæ quàm maximè inter alias Romanis cognitæ fuerunt; quum ad Albim usque Drusus, & hujus filius Germanicus oceanum navigarent. Plinii verba, dicto loco, hæc sunt: *Promontorium Cimbrorum, excurrens in mare longè, peninsulam efficit, quæ Cartris appellatur. XXIII inde insula, Romanorum armis cognita. earum nobilissima Burchana, Fabaria à nostris dicta, à frugis similitudine, sponte provenientis.* De eisdem ita Strabo, lib. VII: *Ἐχειρώσατο δ' ὁ Δρῦς & μόνον τῶν ἐθνῶν τὰ πλεῖστα, ἀλλὰ καὶ τὰς ἐν τῷ ὠκεῖ πλεονήσας ὧν ἐστὶ καὶ ἡ Βερχανίς· ἥν ἐκ πολιορκίας εἶλεν.* id est: Drusus non modò gentes plurimas subegit, sed & insulas in legendo litore obvias: in quibus est Burchanis, vi ab eo expugnata. En maligne obtrectator; hæc ego credam te non legisse, dum per triennium ferè tela contra me quaris atque colligis. quænam illæ fuere complures νῆσοι, quas Drusus inter**

Rhenum & Amisiam ἐν τῷ ὁρίῳ αὐτῷ ἐχειρώσταιτο, si heic ante Frisiæ litus insulas tunc temporis fuisse negas? Ipsius Rheni insulas ne nomines. nam xxiii illas disertè Plinius inter Cimbrorum promontorium & Rheni ostium Flevum collocat. uterque verò auctor *Burchanam* nominat; quam hodiè esse in ore Amisiæ insulam vulgari vocabulo *Borchum*, ante me jam viri docti pronuntiarunt. Hac igitur unâ necessariò concessâ, quomodò reliquas, juxtâ sitas, negare poteris? Annales tui, quos allegas, quàm veraces sint, tute ex hoc judices. me ne falsò insimules, *planè eam dem, imperante Tiberio, fuisse Frisici litoris faciem*, me statuere. quantum discriminis fecerim, paullo antè monstravi. pòstque clariùs apparebit. Sed ad institutum redeo. De Batavorum etiam insulâ ne erres, quasi tumuli heic nulli fuerint, quia illa oceani fluctibus opple-
 10 batur. haud toto litore, sed Rheni ostiis aquæ invehebantur. ideòque Corbulo *inter Mosam*, ut ait Tacitus annal. xi, *Rhenumque fossam perduxit, quâ incerta oceani ve-
 zarentur*: scilicet. ἵνα μὴ οἱ ποταμοὶ, ut inquit Dio lib. lv, ἐν τῇ τῆς ὠκεανοῦ πλημμυρίδι ἀναρρέοντες πελαγίζωσιν. id est; *ne fluvii oceani adfluxu refluentes stagnarent*. Cui rei nunc satis superque hisce in oris obviatum est; tot tantisque fossis ubique egestis, uti haud facilè oceani æstus, nisi Coro vento diu multumque spirante, terram Hollandiam invadere queat. Sed alius est Taciti locus, jam antea ex parte citatus, ubi disertè aper-
 tum oceanum ab hoc vadoso mari distingvit. nempe annal. ii, ubi expeditionem Germanici in Cheruscos recenset; *Iamque classis, inquit, advenerat, cum præmisso com-
 meatu; & distributis in legiones ac socios navibus, fossam, cui Drusiana nomen, ingressus, 20
 precatuſque Drusum patrem, ut se eadem ausum libens placatuſque exemplo ac memoriâ consiliorum atque operum juvaret. lacus inde, & oceanum, usque ad Amisiam flumen, se-
 cundâ navigatione pervenitur*. Et deinde, bello confecto: *Sed æstate jam adultâ legio-
 num alia itinere terrestri in hibernacula remissa; plures classi impositas, per flumen Ami-
 siam oceano invexit. Ac primò placidum aquor mille navium remis strepere, aut impelli.
 mox atro nubium globo effusa grando: simul variis undique procellis, incerti fluctus pro-
 spectum adimere, regimen impedire, milesque pavidus, casuum maris ignarus, dum tur-
 bat nautas, vel intempestivè juvat, officia prudentium corrumpibat. Omne dehinc cælum,
 & mare omne in austrum cecidit; qui tumidis Germania terris, profundis amnibus, im-
 menſo nubium tractu validus, & rigore vicini septentrionis horridior, rapuit, disjecitque 30
 naves in aperta oceani*. Ergo ante non erant in aperto oceano, dum remis adhuc pla-
 cidum æquor impellebant; sed in æstuariis, quæ nunc *het Wat* vocantur. Ast vera hæc fuisse tum temporis æstuaria, quæ accessu maris oceani implebantur, recessu verò vacua relinquebantur, ex Plinio juxtâ ac Tacito comprobare adnitar; ne quis in du-
 bium vocare queat, arbitrans vadofum mare perpetuis oceani fluctibus repletum fuisse. cuius opinionis me ipsum falsò insimulavit sæpè dictus chorographus. Plinius lib. xvi, cap. i: *Sunt verò in septentrione vise nobis gentes Cauchorum, qui majores,
 minoresque appellantur. vasto ibi meatu perpetuis bis dierum noctiumque singularum in-
 tervallis, effusus in immensum agitur oceanus, æternam operiens rerum natura controver-
 siam; dubiumque, terra sit, an pars maris. Illic misera gens tumulos obtinet altos, ut tri- 40
 bunalia structa manibus, ad experimenta altissimi æstus casus ita impositis; naviganti-
 busque similes, cum integant aqua circumdata; naufragis verò, cum recesserint; fugien-
 tesque cum mari pisces circa tuguria venantur*. En, vasto ibi meatu, in immensum age-
 batur oceanus, æternam operiens rerum naturæ controversiam; id est, ut Tacitus suprâ, *eadem freto, litori, campis facies; neque discerni poterant incerta ab solidis, brevibus à pro-
 fundis*; ita uti navigantibus similes viderentur. Nec tamen semper integebant aquæ circumdata tumulis loca; sed perpetuis bis dierum noctiumque singularum intervallis recedebant; ut jam naufragis, ad litus ejectis similes videri possent; atque ibi fugienteis cum mari pisceis, in uligine æstuariorum, circa tuguria venarentur. Itaque rectè Dio de Druso, per eadem hæc æstuaria navigante: καὶ ἐς τὴν Χαννίδα διὰ τῆς λίμνης ἐμβά- 50
 λων, ἐκινδύνευσεν, τῶν πολλῶν ἐπὶ τῆς ὠκεανοῦ πελαγίῳ ἐπὶ ξηρῶν χρομένων: id est; *quum
 per lacum in Chaucorum sineis tenderet; in periculum incidit, navibus maris fluxu in sicco
 sidontibus*. Audin' chorographe, quid gravissimi auctores testentur? etiamne plus heic valebunt annales tui patrii, quorum neque tu, neque quisquam alius certum auctorem monstraverit? Haud puto. Hinc igitur, quum eadem sit hodiè vadofsi maris ad Frisium
 litus

litus altitudo, quæ est ad Chaucorum oram, inter Amisiam & Visurgim; eandem etiam conditionem olim utriusque litoris æstuariorum fuisse, credendum est. nec ego divinatione id solummodò, fortassis vanâ, conjicio: sed testem habeo luculentissimum, auctorem meum; qui annal. 1v, quum Frisii, nimis acri tributorum exactiōe per Olennium commoti, rebellarent; *Rapti*, inquit, *qui tributo aderant milites, & patibulo adfixi. Olennius insensos fugâ prævenit, receptus castello, cui nomen Flevum. & haut spernenda illic civium sociorumque manus litora oceani præsidebat. Quod ubi L. Apronio, inferioris Germaniæ propratori, cognitum, vexilla legionum è superiori provinciâ, peditumque & equitum auxilium dilectos accivit; ac simul utrumque exercitum, Rheno devectum, Frisiiis intulit; soluto jam castelli obsidio, & ad sua tutanda digressis rebellibus. Igitur proxima æstuaria aggeribus, & pontibus traducendo graviori agmini firmat. atque interim repertis vadis, alam Caninesatem, & quod peditum Germanorum inter nostros merebat, circumgredi terga hostium jubet. qui jam acie compositi pellunt turmas sociales, equitesque legionum subsidio missos. Ptolemæus φληῆμ, & corruptè in quibusdâ exemplaribus, φιλῆμ, primum ponit inter Germaniæ opida, ultra tertium Rheni alveum; cuius ostium Plinio FLEVUM est. ejus loci situs quamvis apud Ptolemæum minùs conveniat (recedit quidpe longiùs ab Rheni ostiis, propeque Amisiam flumen accedit) tamen quia primum Germaniæ opidum, tum quia idem cum Rheni alveo nomen habuit, haud dubitandum, quin huic adpositum fuerit. Sic *Vulturum* opidum ad *Vulturum* amnem, sic *Sybaris* ad *Sybarin*, *Syris* ad *Syrin*, in Italiâ; sic *Iadera* ad *Iaderem* amnem in Dalmatiâ; sic alia innumera per terrarum orbem: sic denique *Amisia* ad *Amisiam* flumen; ut infrâ patebit. Ptolemæo autem à vero situ aberrare cummaximè usitatum in Germaniâ. Adpositum igitur Flevo castellum hoc credamus. & quia *civium sociorumque manus litora illic oceani præsidebat*, Ptolemæusque in litore Flevum ponit opidum; ipsi ostio, quod Flevum est Plinio, castellum adpositum fuisse certum est: nullo alio situ, quàm ubi nunc vicus cum turri *divi Brandarii* in insulâ Frisiæ conspicitur *Sallingiâ*, cui vulgare vocabulum *Schelling*. Chorographus noster, quamvis heic etiam cum Tacito, tum Ptolemæo contradicere ausus, castellum id intra Rhenum referens; tamen pro argumento, seu probabili ratione quod adferret, nihil habuit; nudèque id negat. Fides igitur penes ipsum sit. nos castellum in *Sallingiâ* insulâ fuisse dictis duobus auctoribus credimus. Hinc L. Apronius, inferioris Germaniæ proprator, cujus hiberna erant ad Vetera, naveis Rheno ac Nabaliâ, deinde per lacum & alveum Flevum devectas, ad castellum Flevum in ostio Flevi adpulit, obsidio id Frisiorum liberaturus. Digressi autem quum dicantur hostes à castello, *ad sua tutanda*, antequàm Apronius adveniret; haud aliò digressos intelligendum est, quàm in continentem Frisiæ terram. Huc igitur quum persequi eos vellet Apronius, *proxima æstuaria*, quæ etiam nunc breviora sunt, inter dictam insulam *Sallingiam* & Frisiæ continentem, quæ *Harlingen* opidum situm, aggeribus, & quia alvei altiores intercedebant, qui nunc vulgò *Coggen diep* & *Cromme balg* dicuntur, pontibus graviori traducendo agmini firmare necessum habuit. interim tamen reperta etiam sunt vada in dictis alveis, quibus *Caninesas ala*, & quod peditum Germanorum inter Romanos merebat, transivere. Ergo ex his omnibus jam satis certis argumentis colligo, eandem jam tum fuisse totius hujus litoris (de Selandicis insulis jam antè abundè disertum est) ab freto Gallico ad Cimbricam usque peninsulam, faciem, quæ nunc est, easdemque insulas, quæ nunc visuntur. Æstuariorum tamen tunc fuere, quæ nunc breviora facta sunt. quapropter haud æquè commoda tunc, nec tuta, illac navigatio erat, ac nunc est. quidpe æstus ventique observandi erant, ne in sicco naves cum periculo destituerentur. quod accidit Druso, ex Frisiis ad Chaucorum finem naviganti. Aliquando tamen etiam defluxu oceani subsidere solebant naves: quam ob rem Germanicus, ab Amisiâ ad Rhenum rediens; *legionum, quas navibus vexerat, secundam & quartamdecimam itinere terrestri P. Vitellio ducendas tradidit; quò levior classis vadoso mari innaret, vel reciproco sideret.* ideoque planas carinis fabricari curaverat, ut sine noxâ siderent. Sed hætenus litus Germaniæ, inter Albim & Gallicum fretum, æstuariorumque ejus, & vadofum mare, & insulas cognovisse sufficiat. nunc ad lacum Fletionem redeo; cujus descriptionem jam dudum tentavi.*

Postquàm igitur oceanus ingenti undarum vi, per ostium Isalæ fluminis inrum-

pens, proximos campos implevit; æstuaria primò facta sunt, quæ alternis maris æstibus modò vacua, modò undis oppleta videbantur. Ea vernaculo sermone, ut suprâ in Batavis notavi, incolis dicebantur *Fliet*, & abjectâ, quod illis frequens, in fine duriore literâ, *Flie*; aliâ verò dialecto *Fleet*, & *Flee*. Temporis autem processu, assiduâ perpetuâque undarum maritimarum eluvione, æstuaria in lacum redacta sunt? qui *ingens* tandem & *immensus*, ut testes sunt Mela ac Tacitus, idem nomē *Flie*, sive *Flee* ad Romanorum usque in his oris imperium servavit. hi vocabulum barbarum suæ lingvæ accommodantes, *FLEVUM* dixere; ut rectè ac verè scriptum reliquit Ptolemæus. Accuratiores tamen, uti magis Latinum id facerent, *FLEVUM* nuncuparunt; quod refert Plinius ac Tacitus. Apud Melam equidem *Flevo Lacus insulaque* adpellatur. verum quâ ratione, non satis ego dispicio. nam ab hoc Germanicum vocabulum foret *Fleven*, & priscis illis accolis *Flevon*. quod apertè falsum. Proinde ego suspicor, genuinum germanumque apud Melam vocabulum fuisse *FLE TIO*; à Germanico *Fliet*, sive *Fleet*: sic enim suprâ in Batavis duo fuere hujus nominis loci, alter Rheno, Corbulonis fossæ, quæ etiam nunc dicitur *Fliet*, alter adpositus. & facilis literarū *ti* corruptio in *u*. Haud dubium tamen, quin & lacus & insula & alveus idem nomen quoque habuerint apud Romanos, quod ostium & castellum; quorum utrumque à Plinio ac Tacito dicitur *Flevum*. Ceterum lacus heic postquàm esse cœpit, Isala de neminis sui adpellatione, quatenus ille spargebatur, dejectus est. *Lacum* equidem *ingentem* Mela refert unum: at Tacitus constanter ubique *lacus*, multitudinis numero: Plinius item, ut sæpè relatum, Rhenum tradit ad septemtriones *in lacus se spargere*. quam rem dubios egisse video horum auctorum explicatores. Verum enodatio in prompto est. Mela quum *lacum* scriberet, unum respexit majorem, qui nunc vulgò accolis adpellatur *de Snyder see*: at Plinius & Tacitus, quum alias præterea cernerent aquas, ingenti isti lacui, novique Rheni alveo, junctas: *lacus*, plurali numero, maluerunt universas vocare, quam *lacum*. Sunt autem illi per universam hodiè Hollandiam septemtrionalem sparsi, nominibus variis, *de Waert*, *de Schermeer*, *de Beemster*, *de Wormeer*, *Purmeer*, *Wykmeer*, *het Ye*, *Harlemmermeer*, *Brasmeer*, *Leydermeer*, *Viermeer*, & si qui minores. *meer* autem horum accolis est, quod Latinis *lacus*. His igitur tot lacubus insulæ efficiuntur complures, quas Plinius Frisiis majoribus, minoribusque tribuit. nec opus, uti incognitum aliquem fin-
gas cum Iunio Rheni alveum, qui prope Harlemium in oceanum transiens, Frisiorum insulas à Caninefatum insulâ dirimat. Caninefatum utique sedem in Batavorum fuisse insulâ, satis suprâ comprobatum est. Frisiorum autem fuere insulæ, quidquid terrarum ab Amsterodamo ad Flevum usque ostium, crebris lacubus atque euripis variè scinditur. in quibus præcipuè nunc insularum nomine claræ, *Wieringen*, *Texel*, & *Flieland*, proxima ostio Flevo, unde & ipsi nomen quæsitum. intus autem in Hollandiâ septemtrionali complures; quæ insularum nomine haud censentur, quia angusta inter pleraque freta; aliæ etiam aggeribus invicem junctæ. Hæ, inquam, jam tum Plinii Taciti-
que ævo fuere insulæ; licet non tam alto, ut nunc cernimus, freto cinctæ. postea verò, temporis progressu, quum adeò violento impetu oceanus hac irrueret, uti insulam
Melæ Fletionem totam prorsus operiret; vastiores etiam altioresque meatus facti sunt. quorū maximus nunc, vulgari vocabulo *Mars diep*, ad xv quibusdam in locis orgyias altitudine superat. At omnium maxima est Frisiorum juxtâ ac Marfacorum insula illa, medio ac septemtrionali Rheni alveis incincta. Sed non prætereundâ temerè erat insula *FLE TIO*: de qua Melæ verba, jam antè sæpius in medium producta, iterare hoc loco ne pigeat. *Rhenus ab Alpibus*, inquit, *decidens, prope à capite duos lacus efficit, Venerum & Acronium: mox diu solidus, & certo alveo lapsus, haud procul à mari huc & illuc dispergitur: sed ad sinistram amnis etiam tum, & donec effluat, Rhenus; ad dextram primò angustus, & sui similis, post, ripis longè ac latè recedentibus, non jam amnis, sed ingens lacus, ubi campos implevit, FLE TIO dicitur; ejusdemque nominis insulam amplexus, sit iterum arctior, iterumque fluvius emittitur*. Ex quibus verbis ego equidem colligo, majorem hunc lacum jam tum fuisse, quàm Venetum, (qui & Brigantinus) aut Acronium. his quidpe nullum, quod magnitudinem indicet, epitheton addit; at illum *ingentem* adpellat: quod & Tacitus testatur his verbis; *ambiuntque immensos insuper lacus, & Romanis classibus navigatos*. quare non placent ii, qui nimis eum coarctant; minùs verò illi, qui

illi, qui ferè nullum admittunt. Ego, ex Melæ Tacitique verbis, eadem prope magnitudine fuisse iudico; quâ nunc visitur: magis tamen vadofum; & medio tractu freto conclusum arctiore, cui duo nunc opida adposita sunt, ex Frisiâ *Staveren*, ex Hollandiâ *Eynkhuysen*. inferiorem partem insula occupavit. Incurrit heic denuò, & ad reliqua festinantem moratur strenuus adversarius. Negat contra Melam *ingentem* heic lacum; negat contra Tacitum *immosos lacus*: negat austrinam partem dicti lacus *Suydersee* tunc temporis fuisse; Sed *Taciti* ait, & *Plinii verba de extimâ tantum illâ, versùs boream & Flevum, portione intelligenda*. Itane verò grammaticè? adeone ignaros omneis putas lingvæ Latinæ, uti nesciant, quid *ingens* sit, quid *immosum*? Longè major sanè erat Brigantinus lacus, quàm quem tu heic nobis apud Flevum designas: nec *ingentem* tamen illum adpellare dignum habuit Mela. Sed *Plinii*, quæ contra nos citas, videamus verba. *Helium* inquit, & *Flevum* appellantur ostia, in quæ effusus *Rhenus ab septemtrione in lacus, ab occidente in amnem Mosam se spargit*. Sanè adversari mihi etiam sine ratione, institutum tibi fuit. nam quis sanæ ac bonæ mentis homo ista non de integris *Rheni* duobus extimis alveis intelligat; quorum alter versùs septemtriones in lacus, alter versùs occidentem in *Mosam* spargitur? Hoc certè est malignè ac per libidinem detorquere verba auctorum; non ingenuè ex animi sententiâ explicare. Ecquid verò æquum tibi videtur, *Hamrodio* tuo potiùs, nupero scriptori, de priscis sæculis sine auctoribus credere, quàm ipsis auctoribus, sui ævi res prodeuntibus? Injurius non modò in me, sed in omneis tua lecturos, sciens prudensque esse voluisti. Ex *Alberti*, abbatis *Staden*sis, chronico allegas, *Anno CIOCLII Mudâ, non Amsterodamo, adusque Staveram navigari solitum; ubi tum, sicuti hodiè Amsterodami, eorum navigiorum, quæ in mare boreale abitura Norvegiam, Daniam, Borussiam, & illa loca petebant, statio esset*. *Mudam* usque; quæ vulgò dicitur *Geelmuyden* ad ostium *Vectæ* amnis, si jam tum lacus pertinuit, quî non credam versùs *Amsterodami* etiam oras pertinuisse? an verò *Amsterodami* novitate (cujus tu tamen antiquitates nobis tradidisti) lacuum circumjacentium ætatem metiri voluisti? Sed tuo te genio relinquo. ad *Fletionem* insulam revertor. Hanc *Ortelius* mox in ostio *Rheni*, sive *Isalæ* statuit, eodem situ, quo nunc duæ insulæ *Ens* & *Vrk* stratae sunt; nempe has unam antè fuisse existimans: post undarum violentiore illifu in duas parteis discussam. deinde lacum in campos effundit. At contrarium ego ex *Melæ* verbis disco. quidpe primùm longè latèque diffusum lacum campos implevisse; dein insulam amplexum; mox, post insulæ ambitum, iterum arctiorem factum, iterumque fluvium emissum, adfirmat. Atque hanc interpretationem meam uti firmem, verbaque *Melæ* uti clariora reddantur, rem ipsam quasi oculis subiciam. Brevia sunt inter *Frisiam*, *Hollandiam* septemtrionalem, atque ostium *Flevum*; quibus nunc vulgò è spatio nomen est *het Bredefant*, id est, *brevia ampla*, seu *spatiosa*: superiori autem tempestate insula erat, arundineto, quod aves aquaticæ magnâ copiâ incolebant, frequenti confita. hanc *Fletionem* esse insulam, *Flevo* lacu cinctam, omnino mihi persvadeo. *Isalæ* quidpe, sive septemtrionalis *Rheni* altissimus alveus, inter hanc insulam (sive, ut nunc sunt, inter hæc brevvia) proximumque *Frisiæ* litus, etiam nunc exstat; quo dictæ latus insulæ orientale claudebatur. Ab occasu solis æstivi, inter hanc insulam & alia brevvia, quæ vulgò dicuntur *de Weert* (hæc quoque insulam superiori ætate fuisse, arguit ipsum nomen, quod Latinè est *insula*) alius alveus sive meatus est, in illum incidens, vulgari vocabulo *het oude Flie*, id est, *vetus Flevus*. quod nomen apertè indicat, *Flevi* partem hac olim fluxisse. Cinge igitur hoc alveo reliquum insulæ latus, quod occidenti brumali objectum; & integram habebis insulam, undique *Flevo* lacu cinctam: qui tandem ad finem insulæ (*Claes ooms baken* nunc nautæ vocant speculas inibi excitas) fit iterum arctior, scilicet inter brevvia utrimque apposita, vetera sicca humi vestigia; iterumque fluvius emittitur in oceanum inter duas insulas, à dextrâ *Schelling*, à sinistrâ *Flieland*. Atque hac tandem ratione *Mela* sibi quàm maximè constabit. nam lacus ingens, ripis longè ac latè recedentibus, intra fretum, quod est inter duo opida *Eynkhuysen* & *Staveren*, conspicitur. inde propioribus jam ripis, insulam amplectitur *Fletionem*; postea iterum arctior, nondum tamen similis fluvio; tandem à fine brevium, quæ vulgò *Lange sant* adpellantur, fluvius iterum in oceanum emittitur. *Iunius* maximarum fontem scians nugarum *Melam*, insulam nunc *Flieland*, *Fletionem* ejus interpretatur.

tatur. at quæro, si *Flieland* est *Fletio* Melæ, quomodo Flevus lacus post ejus amplexum iterum arctior factus sit, iterumque fluvius emissus; quum apertum præaltumque pelagus latus ejus externum verberet? Sed error hic cuivis facile perspicuus. quem quamvis adversarius etiam agnoverit, nec minimum argumentum habuerit, per quod alium situm dictæ insulæ volentibus nolentibus auctoribus extorqueret; tamen ab obloquendi studio abstinere non potuit. Scio quosdam objicere, insulam omnem cum arctiore illo alveo Oceano esse absorptam. At quæ id fieri potuit, salvis in hanc usque diem supra dictis ante Frisica litora insulis; salvâ item penè omni Batavorum insulæ longitudine, quæ ab antiquis auctoribus illi tribuitur. Et licet parvam heic aliquam insulam Fletionem fingere velis; tamen aliæ adhuc ante eam ad oceanum fuere terræ, 10 quæ arctiorem illum alveum efficiebant.

Ceterum in eundem lacum Flevum VIDERI evolvebatur jam Tiberii tempore annis; qui vulgari nunc vocabulo dicitur *de Vecht*. Hunc in Isalam quondam, antequam lacus existeret, inter duo opida *Campen* & *Follenhove*, confluisse conjicio. conjuncta quidpe hoc loco nunc etiam conspiciuntur utriusque ostia. neque alius dari ei potest alveus, per quem in oceanum delatus sit, nisi Isalæ fluentum. Meminerunt ejus Tacitus, atque Ptolemæus: quorum hic post Rheni orientale ostium, quod eodem situ ponit, ubi nunc est ostium Isalæ ad opidum *Campen*, Vidri mox ostium describit: cujus situi quàm optimè congruit ostium Vectæ, ad opidum *Geelmuyden*. Tacitus de eodem, annal. 1, ubi reditum Germanici ab Cheruscorum bello ad 20 Rhenum in castra describit, ita: *Mox reducto ad Amisiam exercitu, legiones classe, ut advexerat, reportat*; per æstuaria, ac lacum. *pars equitum litore oceani petere Rhenum jussa.* & postea: *Germanicus legionum, quas navibus vexerat, Secundam & Quartam decimam itinere terrestri P. Vitellio ducendas tradit*; quò levior classis vadoso mari innaret, vel reciproco sideret. *Vitellius primum iter siccâ humo, aut modicè adlabente æstu, quietum habuit. mox impulsu aquilonis, simul sidere æquinoctii, quo maximè tumescit oceanus, rapi agique agmen; & opplebantur terra. paullo post: sternuntur fluctibus, hauriuntur gurgitibus; jumenta, sarcina, corpora exanima interfluunt, occurrant: permiscuntur inter se manipuli, modò pectore, modò ore tenus exstantes; aliquando, subtracto solo, disjecti, aut obruti.* & deinde: *Tandem Vitellius in editiora enisus, eodem agmen subduxit.* 30 *pernoctavere sine utensilibus, sine igni. paullo post: lux reddidit terram; penetratumque ad amnem Visurgim, quò Cæsar classe contenderat. Imposita deinde legiones, vagante famâ submersas: nec fides salutis, antequam Cæsarem, exercitumque reducem videre; scilicet in castris.* Ad hæc doctissimus Lipsius ita: *Ego verò hîc obhareo. Suprà scriptum: Reducto ad Amisiam exercitu, legiones, ut advexerat, reportat. Si ad Amisiam Germanicus classem conscendit, Rhenum & Galliam petiturus; quo casu nunc ad Visurgim? Tempestate, inquires. Benè. sed quomodo Vitellius; qui & ipse paullo antè ad Amisiam, & (ne tempestatem iterum suspicere) terrâ iit, nunc quoque ad Visurgim? Hac si probè narrantur, Germaniam profectò petiere; non Galliam repetere: aut fallunt me locorum omnes situs.* His addit, in novâ auctoris recensione: *Harantem hîc transfert me vir magnus,* 40 *& è magnis, qui Visurgim pravum glossematium censet; & scripsisse Tacitum: penetratumque ad amnem, quò Cæsar classe contenderat. Assentio.* Hactenus Lipsius. post hunc Iosias Mercerus, ad eundem Taciti locum: *Nihil veri similis, quàm quod postremum docuit doctissimus Lipsius, delendum tò Visurgim: qua vocula hîc contra omnem historia & geographia rationem. Sed amnem capias Rhenum, non Amisiam. lege diligenter totum locum: fateberis.* Sic tres isti: Ego verò neque Mercero fateor, delendum prorsus tò Visurgim; neque Lipsio, nec magno, (quisquis sit, aut fuerit) illi viro adsentior. corrigendam autem mendosam corruptamque vocem *Visurgim* in *Vidrum*, cum maximè adsevero. Germanicus quidpe postquàm partem equitatus litore oceani Rhenum petere jusserat; ipse classe ab Amisiâ profectus, Rhenum repetere instituit, per 50 vadosum mare, & lacum. quum autem metueret, ne idem sibi eveniret, quod quondam Druso patri, qui oceani defluxu in sicco destituebatur; *duas legiones itinere terrestri P. Vitellio ducendas tradidit*; scilicet eadem viâ, quâ antè partem equitatus ire jusserat, *litore oceani*: ne, si mediterranea (& hac equidem multo compendiosius iter) transirent, à Frisiis aut Bructeris laderentur. in litore autem facile primum impetum laturi

lati erant, donec Cæsar, qui litus per vadofum mare legebat, auxilio adforet. Vitellius igitur litore oceani profectus, multis ærumnis exantlatis, damnisque acceptis, tandem ad *Vidrum* flumen penetravit; quò Germanicus legiones ducere iusserat, quòque ipse classe contenderat; militeis, in naveis excepturus, atque Rheno subvecturus in castra. En, sic tandem constabit historia Taciti; sic fides Ptolemæi de Vidro amne firmabitur. Valeant igitur jam illi, qui flumen hoc obscurare, penitusque ex veterum monumentis expungere volunt. Fallum est, quod chorographus heic pro defensione alienorum errorum ingerit, *τὸ Visurgim exscriptorum imperitiā, & quia sapiusculè in hac historiā & expeditionibus Germanici occurrat, ut glossulam, subrepsisse.* nam hoc amnis nomen nusquam aliàs hoc primo annalium libro occurrit. tum verò, si exscriptor intellexit, quæ scripsit, peccare heic in eo tam facilè haud potuit: sin verò planè omnium fuit imperitus, ut vult chorographus; eorū certè, quæ sequenti demum perscripta erant libro, parum fuit gnarus; aut, si fortè injecto oculo legit, parum memor. nihilq; certius, quàm, si ille glossulam addere de suo voluisset, Rheni nomen immisurum fuisse; cujus crebra cū antehac tum postmodum mentio: eoque magis, quia hoc proximè antea perscripserat. Urget nihilo minùs aliis argumentis chorographus: nempe *Germanicum partem equitatus litore oceani Rhenum petere iussisse; meque ipsum fateri, Germanicum, ab Amisla profectum, similiter Rhenum repetere instituisse, eodem terrā præmissis duabus legionibus, Vitellio ducendis, eadem scilicet viā, quā equites ire praeceperat. Rhenum igitur perpetuò nominari, Vidrum nusquam.* Hæc certè cuncta pro callido ingenio ejus. Semel heic nominatur Rhenus, in profectioe equitum. in narratione de navali ac pedestri itineribus nulla ejus mentio. Itaque tam mihi liceat suspicari, iussisse Germanicum ad Vidrum ducere legiones; quàm ipsi, non iussisse. pro meā autem sententiā facit vox mendosa *Visurgim*. Sed de hac re lis jam satis longa, lectorique tædiosa. Ceterum vocabulum *VIDRI* antiquum etiam nunc exstare facilè suspicer. quidpe, ubi lacui adpropinquat, mutato Vectæ nomine, vulgò dicitur *Swarte water*, id est, *Nigra aqua*, & sæpè sine epitheto simpliciter *het Water*; adpositumque habet ejusdem nominis cœnobium. in hoc igitur vocabulo *Water*, quum incolæ regionis, ut etiam nunc sit ab septentrionalibus maximè Hollandis, vocalem *a* extenuarent in diphthongum *ai* (quæ Gallis est *ai*, Anglis *ea*) facilè Romani postea ex *Water* facere potuerunt *Vider*.

Ptolemæo locus refertur inter Rheni orientalis, id est Isalæ, & Vidri amnium ostia *Μαυαρμανίς λιμὴν*, *MANARMANIS PORTVS*. quem locum ego nunc esse censeo opidum *Geelmuyden*; quia hodièque portus hac parte commodissimus, quo medio-cria navigia recipiuntur, ad opidum *Hasselt* subvehenda. olim etiam fuisse clarum, suprà ex Alberto abbate Stadenfi cognovimus.

LVCVS BADVENNÆ memoratur Tacito annal. iv, in rebellionè Frisiorum; ubi L. Apronius milite à Flevo castello per æstuaria in continentem Frisiæ traducto, cladem accepit, cui hæc subjiciuntur: *Mox compertum à transfugis, nongentos Romanorum apud lucum, quem Baduhenna vocant, pugna in posterum extractâ, confectos: & aliam quadringentorum manum, occupatâ Cruptoricis, quondam stipendiarii, villâ, postquam proditio metuebatur, mutuis ictibus procubuisse.* Hunc Baduhennæ lucum fuisse judico eodem tractu, quo nunc maxima totius Frisiæ silva sternitur, vulgari nomine *Seven wolden*: nam neque situs, neque distantia locorum valdè abhorrent. certum tamen argumentum, quo niti queam, nullum habeo. Idem de *Cruptoricis villâ* adfirmo. Sic tamen conjicio: Pugna inter Romanos Frisiosque commissâ fuit circa ea loca, quæ sunt inter opida *Leeuwarden*, & *Sneek*: ubi plurimi Romanorum cæsi. reliqui, pugna in posterum usque diem extractâ, quum modò hi modò isti superiores existerent; tandem apud lucum, non in luo, 10000 confecti sunt. alii 4000, ex hac pugna elapsi, occupatâ Cruptoricis villâ, quæ prope lucum fuit, mutuis ictibus occubuerunt. Hæc sunt, quæ de duobus istis locis in medium adferri possint. Eorum heic notetur oscitantia, qui *columnas Herculis*, Tacito in libro de Germaniâ memoratas, in medio Frisiorum posuerunt, ubi nunc vicus est *Duvels kutte*. qui planè Taciti verba numquam legisse mihi videntur. *Angrivarios*, inquit, & *Chamavos à tergo Dulgibini & Chasuari cludunt, aliaque gentes haut perinde memoratæ. à fronte Frisii excipiunt. majoribus, minoribusque Frisii vocabulum est, ex modo virium: utraque nationes ad Oceanum Rheno prætexunt;*

ambiant.

ambiuntque immensos insuper lacus, & Romanis classibus navigatos. Ipsum quin etiam oceanum illà tentavimus. & superesse ad huc Herculis columnas fama vulgavit: sive adiit Hercules, seu quidquid ubique magnificum est, in claritatem ejus referre consensimus. (malim consuevimus.) Nec defuit audentia Druso Germanico: sed obstetit oceanus, in se simul atque in Herculem inquiri. Mox nemo tentavit: sanctiusque ac reverentius visum, de actis deorum credere, quam scire. De eadem navigatione sic Peto Albinovanus:

— *Aliena quid æquora remis
Et sacras violamus aquas, divùmque quietas
Turbamus sedeis?*

Ergo in ipsius oceani aliquà insulâ Herculis columnas esse fama divulgaverat; non id verò in mediis Frisiorum finibus.

CAP. XVIII.

De CHAVCS; qui & CAVCHI, & CAVCI.

Post descriptionem Frisiorum sic auctor pergit eodem in libro de Germaniâ: *Haftenus in occidentem Germaniam novimus: in septentrionem ingenti flexu redit.* ac primò statim Chaucorum gens, quamquàm incipiat à Frisiis, ac partem litoris occupet, omnium, quas exposui, gentium lateribus obtenditur, donec in Cattos usque sinuetur. 20 Ad Amisiam igitur usque occidenti Germania obtendi dicebatur Romanis. ulteriora jam septentrionibus tribuebantur: in quibus primi CHAVCI. Horum nomen variè apud auctores, pro multiplici Germanicarum dialectorum variatione, perscriptum reperitur. Tacito constanter ubique, & item Svetonio in Claudio, sunt eo vocabulo, quod modò retuli. In tabulâ itinerariâ corrupta vocabula leguntur CHACI. VAPLIVARI, pro CHAVCI. AMPSIVARI. Apud Dionem etiam, lib. LIV, terra eorum dicitur *Χαυκίς*. Apud eundem, lib. LX, & Ptolemæo gens ipsa *Χαυχοί*; & eodem modo Vellejo lib. II, & item Plinio lib. IV, cap. XIV, & lib. XVI, cap. I, CAVCHI. Straboni lib. VII, *Χαυχοί* CAVCI. Apud Æthicum cosmographum legitur vitiatum vocabulum *Cattigaucos*; pro *Cattos*, *Chaucos*. Lucano, & Clau- 30 dianò dicuntur CAVCI: credo metri causâ. Lucanus lib. I, ubi militeis recenset, qui ex Galliâ Cæsarem contra Pompejum sequebantur:

*Et vos crinigeros bellis arcere Caycos
Oppositi, petitis Romam, Rhenique feroces
Deseritis ripas, & apertum gentibus orbem.*

Licentiâ profectò heic usus est poëticâ Lucanus. nam neque Rhenum accolebant Chauci, neque ad eum vel latrocinando, vel bellando, umquàm pervenerant: nec veri est simile, ipsum unum, inter tot antiquos auctores, rectius tenuisse gentis nomen. Claudianus equidem, lib. I, de laudibus Stiliconis, metri etiam gratiâ idem vocabulum à Lucano mutuatus videtur; at gentem ipsam recto situ ad Albim locavit, 40 his versibus:

*Vt jam trans fluvium non indignante Cayco
Pascat Belga pecus; mediumque ingressa per Albim
Gallica Francorum montes armenta pererrent.*

Ab septentrionibus igitur oceano cingebantur, inter Amisiam & Albim. ab occasu solis hiberni, Amisiâ amne ad opidum usque *Emden* à Frisiis; hinc ad Amisiæ usque *Loedæ*que confluenteis, primùm à *Bructeris*, deinde, his expulsis, ab *Angrivariis* submovebantur. inde *Loedâ*, primùm à *Chamavis*, postea verò à *Dulgibinis* arcebantur. hinc ab ortu solis hiberni, lineâ à fonte *Loedæ* ad opidum *Bremen*, & inde *Visurgi* ad confluentem *Allari* amnis, quondam ab *Ansibariis* ut suprâ ostensum; inde verò aliâ 50 lineâ ad opidum usque *Hamburg* à *Cheruscis* dirimebantur. Auctor noster, eodem libro de Germaniâ: *In latere Chaucorum, Cattorumque Cherusci*. Ab *Hamburgio* ad oceanum usque, *Albi* flumine ab *Fosis*, sive *Saxonibus* separabantur; ut infrâ ostendetur. At *Ansibariis*, ut refert idem auctor annal. XIII, *Nerone* imperatore III, *Val. Messallâ* COS S. anno à nato Iesu LVIII expulsis, pulsores Chauci; agris eorum occupatis,

patis, fineis habuere versùs meridiem in Chattos usque sinuatos; quà occasus est hibernus, juxta lineam à fonte Loedæ ad confluentem amnis, qui apud vicum *Remen* Visurgi miscetur: hinc verò ab ortu, per ipsum Visurgim ad confluentem usque Alari. Comprehenduntur nunc hisce finibus regiones istæ: Episcopatus Bremensis, Frisia orientalis; comitatus iv, Oldeburgiensis, Delmenhorstensis, Depholtensis, & Hojensis, cis Visurgim: item Mindensis episcopatus pars septemtrionalis. De his igitur finibus hæc Tacitus, in dicto libro de Germaniâ: *Chaucorum gens, quamquam incipiat à Frisiis, ac partem litoris occupet, omnium, quas, exposui, gentium lateribus obtenditur, donec in Cattsos usque sinuetur. tam immensum terrarum spatium non tenent tantum* 10 *Chauci, sed & implent.* lateribus scilicet obtendebantur Frisiorum, Angrivariorum, Chamavorum, Dulgibinorum, Chassuariorum, & Ansibariorum.

Ceterò dividebantur in MAIORES, & MINORES, quemadmodum contermini eorum Frisii, & quondam Bruçteri. Plinius lib. xvi, cap. i, *Sunt verò in septemtrione visa nobis gentes Cauchorum, qui majores, minoresque appellantur.* Ptolemæus in Germaniâ: *Τὴν δὲ παρακειμένην κατέχουσιν ὑπὲρ μὲν τοὺς Βρυκίεργους οἱ φρεῖστοι, μέχρι τῆς Ἀμισίας ποταμῆς. μετὰ δὲ τούτους Καῦχοι οἱ μικροί, μέχρι τῆς Οὐισόργης ποταμῆς. εἰτα Καῦχοι οἱ μέγας, μέχρι τῆς Ἀλβίης ποταμῆς.* id est: *Loca verò juxta oceanum suprâ Bruçteros tenent Frisii, usque ad Amisiam amnem. post hos Cauchi minores, usque ad Visurgim amnem: deinde Cauchi majores, ad Albim usque flumen.* Tacitus quoque *Majores Chaucos* 20 *agnoscit.* sed ex hujus descriptione *majores* erunt ab Amisiâ ad Visurgim; *minores* hinc ad Albim. quidpe quum universa gens inter Amisiam & Albim, tamquam cuneus in Chattos usque, ex sententiâ ejus debeat sinuari; certè major ejus pars est citra Visurgim, minor verò ultra. atque idem sensus ex eo loco elici potest, ubi *majorum Cauchorum* auctor meminit. is est, annal. xi, hujusmodi: *Per idem tempus, quum Frisii rebellassent, Chauci, nullâ dissensione demi, & morte Sanguinii alacres, dum Corbulo adventat, inferiorem Germaniam incurfavere, duce Gannasco.* Gannascum Corbulo pellit; militem suum duriter habet. pergit igitur auctor; *Ceterum is terror milites hostesque in diversum adfecit. nos virtutem auximus: barbari ferociam infregere. Et natio Frisiorum, post rebellionem clade L. Apronii captam, infensa, aut male fida, datis obsidibus, consedit apud agros à Corbu-* 30 *lone descriptos. idem senatum, magistratus, leges imposuit. ac ne jussa exuerent, prasidium immunivit: missis, qui majores Chaucos ad deditionem pellicerent; simul Gannascum dolo aggrederentur.* Certè, ad proximos Frisiisque finitimos misisse Corbulonem, probabile est. quare haud verear, Ptolemæum erroris hoc loco arguere: modò ipse sic scripserit; nec imperitus aliquis librarius ordinem turbaverit. quamquam in Germaniâ errare, Ptolemæo jam dudum in consuetudinem ivit.

De litore, atque insulis Cauchorum jam antea quadam in Frisiis dicta sunt. ea heic, ceu loco proprio, repetere, pluraque addere, haud alienum fuerit. Plinius, oculatus rei, quam narrat, testis, sic ait dicto libro xvi, cap. i: *Sunt verò in septemtrione visa nobis gentes Cauchorum. qui majores, minoresque appellantur. vasto ibi meatu perpe-* 40 *tuis his dierum noctiumque singularum intervallis effusus in immensum agitur oceanus, aternam operiens rerum natura controversiam; dubiumque, terra sit, an pars maris. illic misera gens tumulos obtinet altos, ut tribunalia structa manibus, ad experimenta altissimi æstus casis ita impositis: navigantibusque similes, cum integant aqua circumdata, naufragis verò, cum recesserint, fugientesque cum mari pisces circa tuguria venantur: non pecudem his habere, non lacte ali, ut finitimis, ne cum feris quidem dimicare contingit; omni procul abactâ frutice. ulvâ, & palustri juncos funes necant, ad pratexenda piscibus retia: captumque manibus lutum, ventis magis, quam sole, siccantes, terrâ cibos, & rigentia septemtrione viscera sua urunt. potus iis non nisi ex imbre servato scrobibus, in vestibulo domus. Et hæc gentes, si vincantur hodiè à populo Romano, servire se dicunt. Ita est profectò:* 50 *multis fortuna parcat in pœnam. Aliud è silvis miraculum. totam reliquam Germaniam replent; adduntque frigori umbras: altissima tamen haud procul suprâ dictis Cauchis, circa duos precipuè lacus. litora ipsa obtinent quercus, maximâ aviditate nascendi: suffossæq; fluctibus, aut propulsæ flatibus, vasto complexu radicum insulas secum auferunt; atque ita librata stantes navigant ingentium ramorum armamentis, sæpè territis classibus nostris, cum velut industriâ fluctibus agerentur in proras stantium noctu; inopesque remedii illæ,*
G prælium

prælium navale adversus arbores inirent. Horum prima jam antea in Frisiis explicavi, ceterum terram istam, quâ Cauchi insulani cibos corporaque sua, septemtrionis frigore rigentia, calefaciebant, ad eundem modum igni concipiendo paratam fuisse puto, uti etiam nunc toto Germaniæ litore, à Gallico freto ad Vistulam usque amnem, sed maxime in Hollandiâ parantur, quas *turbas*, vulgò patriâ lingvâ *torven* incolæ vocant: vel uti in Frisiâ occidentali lætamen siccatur sole, vel ventis, coquendo cibo, fovendisque tempestate frigidâ corporibus humanis. Lacus illi duo in orientali nunc visuntur Frisiâ; alter ad Amisiæ fluminis os, vulgò adpellatus *den Dollart*; alter prope Visurgis ostium, *de Iade* dictus. nam in his, maxime verò in Amisiæ ore classes Drusi Germanicique sæpè stationes habuerunt. vastiores tamen nunc puto esse, quàm tum tempo-
ris fuerunt. Annalibus accolarum, qui hos nuperos faciunt, nihilo magis heic contra oculatum testem Plinium credo, quàm suprà de omni illo mari vadoso inter Frisiæ continentem & insulas; item de immenso lacu Flevo, qui vulgò nunc est *Snyder see*.

In viam paludibus prædicant passim auctores Germaniam; auctor verò noster *informem terris, asperam cælo, tristem cultu, aspectuque*; ut suprà, lib. I, cap. XII, notatum est. id, si cui aliàs, certè huic parti quàm maxime convenit; ut quæ ferè omnis nil nisi continua palus, aut certè terra limosa, humida, & usquequaque humilis: *pecorum* equidem, ut ait Tacitus, *fecunda; sed pleraque improcera: ne armentis quidem suis honor, aut gloria frontis.* quin & antiquitas morum ipsis incolis nondum omnis abivit. quam tamen heic repetere supersedeo, ne quid ignominia causâ dixisse videar, quum
prona ubique sint ingenia, etiam optimè dicta in pessimum detorquere sensum. mihi verò causa terram hanc cum maxime reverendi; quum originem inde atque genus à nobili & antiquâ Clüveriorum gente ducam. Hæc igitur de finibus, ac solo Cauchorum dixisse sufficiat.

Ceterum Florus lib. IV, cap. XII, sic de Druso tradit: *Præterea, in tutelam provinciarum, præsidia, atque custodias ubique disposuit, per Mosam flumen, per Albim, per Visurgim. nam per Rheni quidem ripam quinquaginta amplius castella direxit.* Ad Visurgim quæ exstructa ab Druso fuerint castella, haud facile certo situ monstraverim. de *Chattorum castello*, haud procul Visurgis ripâ sito, suprà dixi. at fuisse præter istud alia in ipsâ dicti amnis ripâ, haud dubium est. Apud Ptolemæum locus Germaniæ legitur nomine *Φαβίρανον*, *FABIRANVM*. cujus situs probè quadrat in celebrem nunc urbem, in dextrâ Visurgis ripâ, *Bremen*. nec nomen omnino abhorret: nam, demtâ priore syllabâ, reliquum *biranum*, satis aperta vestigia gerit vocabuli *Bremen*. & quid scio, an non apud Ptolemæum *μ* corruptum sit in *v*; integrumque vocabulum fuerit *FABIRANVM*. Apud Tacitum annal. lib. I, post enarratam exercitus apud Rheni ripam seditionem, hæc leguntur verba: *At in Chaucis captæ vere seditionem præsidium agitantes vexillarii discordium legionum: & præsentis duorum militum supplicio paullum repressi sunt. Iusserat id Menius castrorum præfectus, bono magis exemplo, quàm concesso jure. deinde, intumesciente motu, profugus, repertusque, postquam intuta latebra, præsidium ab audaciâ mutuatur: Non præfectum ab iis, sed Germanicum ducem, sed Tiberium imperatorem violari. simul, exterritis qui obstiterant, raptum vexillum ad ripam vertit; & si quis agmine decessisset, pro desertore fore, clamitans, reduxit in hiberna turbidos, & nihil ausos.* Ripam hanc intelligo Visurgis amnis, à quo discesserant vexillarii, Rhenum & seditiosas legiones petaturi. namque præsidium id haud dubiè Chaucis continendis impositum. Fuisse igitur existimo aut paullo infra, aut ad ipsum opidum *Bremen*: unde huic prima origo & celebritas. quod tamen postmodum in ulteriorem ripam, ceu commodiorem situm, transportatum. Falluntur Polonicarum rerum scriptores Poloni, qui urbem hanc, à majoribus suis Slavis conditam, vocabulo ejus gentis adpellatam prædicant *Brzemie*, id est, *onus*. quidpe gens ea Albim flumen numquam transgressa est. Fabulæ scilicet istæ sunt & nugamenta mera, in gloriam
gentis, alioquin satis claræ atque illustres, arroganter ac vanè conficta.

Eidem Ptolemæo locus est in Germaniâ *Αμασία*, *AMASIA*: haud dubiè *ἀμὰ τὴν Ἀμασίαν ποταμὸν*, id est, ab Amasiâ flumine, quod sic ille unâ cum Strabone vocat, dictus: quamvis is LXIV circiter millibus passuum suprà fontem dicti fluminis sit positus. Ego equidem non dubitaverim, quin idem sit, quod nunc opidum ad
ostium

ostium fluminis vulgò vocatur *Emden*. nam & hoc ex fluminis vocabulo, quod nunc est *Ems*, nomen habere, nemo negare potest. Ptolemæo autem usitatissimum esse, in immensum à veris locorum sitibus aberrare, jam dudum perspectum est. exemplo suffecerit vel una *Luppia*. Sed & apud Tacitum, annal. II, aut ingens est mendum, aut idem opidum *Emden*, nuncupatur *AMISIA*. De Germanico, expeditionem in Cheruscis faciente, sic loquitur: *Lacus inde & oceanum, usque ad Amisiam flumen, secundâ navigatione pervenitur. Classis Amisia relicta, laevo amne. erratumque in eo, quod non subvexit. transposuit militem, dextras in terras iturum. ita plures dies efficiendis pontibus absumpti. Et eques quidem, ac legiones prima æstuarium, nondum adcrecente undâ, intrepidi transiêre. postremum auxiliorum agmen, Batavique in parte eâ, dum insultant aquis, artemque nandi ostentant, turbati, & quidam hausti sunt.* In his aut locum certum, non amnem, adpellavit auctor *Amisiam*; aut certè quædam ejus verba interierunt. Poterat equidem sic suppleri; *Classis in ore Amisia relicta, laevo amne*: quod si concedas, nihil habeo, quod amplius scruter. at si neges, quidquam in auctore deesse; omnino ego contendam, eundem locum, qui nunc opidum vulgò dicitur *Emden*, à Tacito adpellatum esse *Amisiam*. Classem Romanos in statione habuisse in ore amnis *Amisiae*, sive in lacu, qui est ad os, cum suprâ ex Plinio, tum modò ex citatis Taciti verbis intellectum. & idem hic auctor annal. I, sic de eodem Germanico: *Ne bellum mole undâ ingrueret, Cacinam cum XL cohortibus Romanis, distrabendo hosti, per Bructeros, ad flumen Amisiam mittit. equitem Peditum præfectus finibus Frisiorum ducit. ipse impositas navibus quatuor legiones per lacus vexit. simulque pedes, eques, classis, apud prædictum amnem conveniêre. & mox: Ductum inde agmen ad ultimos Bructerorum: quantumque Amisiam & Luppiam amnes inter, vastatum.* Peditum equitem suum finibus Frisiorum, id est confinio Bructerorum, si duxit; certè nullâ aliâ parte *Amisiam* attingere potuit, quàm ubi is in lacum, in confiniis Bructerorum, Cauchorum, Frisiorumque, effunditur. certum igitur, heic tunc etiam classem relictam. Locus ille in annal. lib. II, variè hætenus interpreteis, etiam doctissimos, vexavit. haud verebor & ego aliquid in eodem tentare. *Classis ad Amisiam*, sive vicum tunc, sive castellum præsidarium Romanorum in statione fuit *relicta, laevo amne*, id est, in lævâ ripâ, sive in ore dicti lacus, ut patet ex Plinio; quemadmodum anno antè. expositus heic miles in lævas *Amisiae* fluminis terras, circa vicum *Pawing*, in dextras hinc trans *Amisiam terras iturus*, versùs *Visurgim* amnem, & opidum *Minden*: quò tandem perventum esse, ex reliquâ historiâ liquet. In dextras terras ad ipsum opidum *Emden* non fuit expositus, quia inde ad dictum locum tendentibus complura erant æstuarium, complures rivi, lacus, atque paludes. In lævâ igitur ripâ postquàm aliquot millia passuum emensi erant, tandem placuit *Amisiam*, fortè circa vicum *Iemmingen*, ponte trajicere. sed & heic æstuarium in dextrâ ripâ reperta sunt: *erratumque in eo* esse à Germanico, quòd non classem ultra ea æstuarium ad siccam humum *Amisiam subvexerat*, tunc maximè expertum. Pontes igitur non modò super ipsum amnem, sed etiam super continentia æstuarium, ac paludeis facti sunt: quibus efficiendis plures dies absumpti. Et eques quidem, ac legiones prima æstuarium, nondum adcrecente undâ, id est, maris adfluxu, *intrepidi transiêre. postremum autem auxiliorum agmen, Batavique in parte eâ, adcrecente jam fluxu, dum insultant aquis, artemque nandi ostentant, turbati, & quidam hausti sunt.* Hanc igitur veram dictorum verborum explicationem esse puto. Ceterum idem opidum, quòd Ptolemæo lib. II, in descriptione Germaniæ dicitur *Ἀμασία*, lib. VIII scribitur *Ἀμείσεια*. quod vocabulum tam prope ad Latinorum *Amisiam* accedit, uti dubitari non possit esse idem. Ptolemæus id, loco proximè dicto, inter tria præcipua Germaniæ numerat opida. Hinc Stephanus etiam: *Ἀμισία, πόλις Γερμανίας. Μακεδανὸς ἐν τοῖς ἀπὸ Ρώμης ἐπὶ τὰς διασήμεους πόλεις. τὸ ἐθνικὸν Ἀμισαίῳ.* id est: *Amisiam, urbs Germaniæ; auctore Macrobianò in itinerario à Româ ad illustreis urbes. gentile est Amisæus.* Scribo igitur & ipsum urbis nomen uno Σ, Ἀμισαί. Hinc igitur patet, jam Drusi Germanicique temporibus fuisse id vel vicum vel præsidarium castellum Romanorum. ad eam quidpe dignitatem, quam ei tribuit Ptolemæus, non nisi longioris temporis celebritate pervenire potuit. Celebre autem redditum per Romanorum primò militum præsidium, naviumque in proximo lacu stationem. Florus, loco suprâ dicto, licet *Amisiam* mentio-

nem nullam faciat; tamen maximè credibile est, voluisse Drusum ad hunc quoque amnem castellū locare; ut in quo classis haud semel stationem habitura erat. Tanta igitur est hujus opidi vetustas: nempe ab anno ante natū Iesum XII. hoc enim anno, quo consulatum Romæ obtinuerunt M. Messalla, & P. Sulpitius, Drusus primū Frisiorum Cauchorumque fineis classe adgressus est; teste Dione lib. LIV: & Bructeros in Amisiæ amne navali pugnâ superavit; teste Strabone lib. VII. quæ ipsa pugna fortè in ore amnis, sive in prædicto lacu commissâ fuit.

Ceterum ad Albim quoque custodias atque præsidia Drusum locasse, paullo antè ex Floro cognovimus. In Cauchorum tantum ripâ id factum, satis certum est. quidpe ultra id flumen nihil habuere Romani: & in citeriori etiam ripâ, supra Cauchos, jam Cherusci occurrebant; qui & ipsi, quamvis aliquando victi, tamen sub imperium Romanum numquàm redacti fuerunt. Proinde etiam haud plura uno præsidio in Cauchorum ripâ fuisse crediderim. Est opidum hodiè hoc tractu, vulgari vocabulo *Stade*, ad Sivingam flumen, haud procul Albis ripâ situm; adspectu, patriorumque annalium relatu vetustissimum. quod equidem haud dubitaverim, quin à Druso olim in custodiam præsidiumque Albinæ ripæ sit conditum: quum & nomen ipsum Romanam originem clamitare videatur; quasi locus quondam dictus sit *militum*, vel *navium Romanarum STATIO*. Et intrasse classem Romanam ab oceano Albim, quum Tiberius post defunctum Drusum, res hisce in oris Augusti auspiciis gereret; auctor est Paterculus, lib. II, his verbis: *Recepta Cauchorum nationes. & mox: Fracti Langobardi; gens etiam Germanâ feritate ferocior. Denique, quod numquam antea spe conceptum, nedum opere tentatum erat, ad quadringentesimū miliarium, à Rheno usque ad flumen Albim, qui Senonum Hermundurorumque fines præterfluit, Romanus cum signis perductus exercitus; eodem, mirâ felicitate & curâ ducis, temporum quoque observantiâ, classis, quæ oceani circumnavigaverat sinus, ab inaudito atque incognito antiè mari flumine Albi subiecta, plurimarum gentiū, victoriâ cum abundantissimâ rerum omnium copiâ exercitui Casariq. se junxit.* Vt in plerisque Tiberii, ducis sui, rebus gestis, sic hic etiam nimis elatus atque vpercolus præco est Paterculus. à Rheno quidpe ad ipsum usque Albis fons est, qui in remotissimis est Bojohæmi partibus, ccc haud ampliùs sunt millia passuum: quò tamen hac expeditione Tiberius non pervenit. postea enim in Marcomannos, Bojohæmum incolentes, ab Augusto missum, ipse testatur paulo post Paterculus. Igitur jam infra Bojohæmum, quâ Hermunduros ab Semnonibus dirimit Albis, atque inferiùs, maximum inter eum ac Rhenum intervallum est millium passuum haud ampliùs ccxl. ubi clx millibus plus justo addidisse Paterculum manifestum est. Ex hoc igitur apertissimo figmento, quid de illâ classis plurimarum gentium victoriâ credam, vix video. vereorque, haud ultra Cauchorum fineis classem Albi fuisse subiectam: sed in statione, ad dictum opidum *Stade*, Tiberium cum exercitu oppertam. Paterculum, sive similem quempiam auctorem sequutus Strabo, lib. VII, sic scribit: *Διέχει δὲ τῆς Ἀλβὸς ὁ Πλωῶ περὶ τετρακλίουσδε διόους, εἰ τις εὐθυπορούσας ἔχει τὰς ὁδοὺς. νυνὶ δὲ, διὰ σκολιάς καὶ ἐλώδους, καὶ ὄρυμνων, κυκλοπορεῖν ἀνάγκη.* id est: *Distat ab Albi Rhenus IIIICID' stadiis circiter, si quis recto itinere proficiatur. sed ob amfractus, & paludeis, saltusque, per circuitum eò ire necesse est.* IIIICID' stadia sunt millia passuum ccclxxv. xxv igitur tantum millia defunt, quò minùs cum Paterculo sentiat Strabo. verum rotundum heic stadiorum numerum facere, voluit: ideoque adiecit τὸ περὶ. Ego haud dubito, quin illud iter Tiberii, quod Paterculus cccc tradit millium, per amfractus atque circuitus paludum saltuumque fuerit factum. rectâ enim ac proximâ viâ Albis à Rheno millibus distat haud ampliùs clxxx. Straboni autem usitatissimum est, intervalla locorum per viarum ductus describere; eâque ratione situs regionum iusto longiùs producere. Rectiùs heic scripsisset, à Rheno ad Albim iter, per circuitum paludum ac saltuum, esse stadiorum circiter IIIICID'. longè autem brevius esse intervallum inter eos amneis, si quis rectâ viâ comneare posset. Sed ad Chaucos redeamus.

De virtute Chaucorum egregium fertur elogium ab auctore nostro, in libro de Germaniâ: *Tam immensum terrarum spatium non tenent tantum Chauci, sed & implent: populus inter Germanos nobilissimus; quique magnitudinem suam malit iustitiâ tueri, sine cupiditate, sine impotentiâ: quieti, secretique, nulla provocant bella, nullis raptibus aut la-*

aut latrociniiis populantur. idque præcipuum virtutis, ac virium argumentum est, quod, ut superiores agant, non per injurias assequuntur. prompta tamen omnibus arma: ac, si res poscat, exercitus; plurimum virorum, equorumque. & quiescentibus eadem fama. Tantâ quum fuerint justitiâ Chauci, miror ego, quid causæ habuerint, cur sub Nerone imperatore, ut suprà relatum, Ansibarios suis sedibus expulerint.

CAP. XIX.

10 De CHERVSCIS, & horum clientibus CAMPSANIS, &
CATHVLCIS, sive CATHVLCONIBVS.

C Haucis, ab ortu solis brumalis, contermini fuerunt ultra Visurgim, Taciti ævo, CHERVSCI; gens magna, & Arminio duce maximè inclyta. Ipse Tacitus, in libro de Germaniâ: *In latere Chaucorum, Cattorumque Cherusci*. Ita equidem à tertio Neronis consulatu. at antea Ansibarii etiam, & Angrivarii, medii inter Chaucos & Chattos, Cheruscorum fineis attigerunt. Sed & ipsi Cherusci sub Augusti principatu citerioris ripæ partem tenuerunt; Vellejo Paterculo, sub Tiberii ductu tunc temporis in Germaniâ militanti, & Dioni si credimus. quorum hic lib. LIV, de Druso narrans: Ἀμα δὲ τῶ ἡρ. πρὸς τὸν πόλεμον αὐτῷ ὥρμησε, καὶ τὸν τε Ρῑῶν ἐπεραιώθη, ἔ τὸς Οὐσιπέτας κατερέψατο· τὸν τε Λαπίαν ἐξέυξε ἔ ἐς τὴν τῶν Συγάμβρων ἐνέβαλε, καὶ δι' αὐτῆς ἔ ἐς τὴν Χερσκιδα περσεχώρησε μέχρι τῆς Οὐίσργης. id est: *Initio veris rursus ad bellum profectus, Rhenum transiit, Vripetas subjugavit; Luppia fluminis ripis ponte junctis, Sigambros irrupit; perque eos in Cheruscorum fineis, usque ad Visurgim processit.* Et libro sequenti, de eodem Druso: Ἐς τε τὴν τῶν Χάτων ἐσέβαλε, καὶ περὶ λθε μέχρι τῆς Σαηβίας. & mox: καὶ ντεῦθεν πρὸς τε τὴν Χερσκιαν μετέστη, καὶ τὸν Οὐίσουργον διαβάς, ἤλασε μέχρι τῆς Αλβίς, πάντα πορθῶν. hoc est: *Chattorum fineis ingressus, ad Sueviam usque processit. inde in Cheruscorum agros conversus, Visurgimque transgressus, ad Albim usque, penetravit, cuncta depopulando.* Dioni consentiens Paterculus, in lib. II, hæc tradit de Tiberio: *Intrata protinus Germania: subacti Caninefates, Cattuari, Brucleri, recepti Cherusci, gentes; & amnis, mox nostrâ clade nobilis, transitus Visurgis.* Nempe nobilitatus hic fuit clade Varianâ: de quâ sic Dio, lib. LVI: Δεξάμβροι δὲ τ. Οὐάρον, ὡς καὶ πάντα τὰ περσεσώμενα σφίσι ποιήσαντες, περὶ γαρον αὐτὸν πόρρω πρὸς τῆς Ρῑῶς, ἐς τε τὴν Χερσκιδα καὶ πρὸς τὸν Οὐίσουργον. id est: *Varum ita acceperunt, ut omnibus ejus jussis obtemperaturi viderentur: proculque eum à Rheno, in Cheruscorum fineis, ad flumen Visurgim abduxerunt.* Narrat hinc conspiracy Germanorum in Varum & exercitum Romanum auctore Arminio Cherusco factam: quâ per dolum Varus ab hibernis ad sedandam ulteriorum quorundam Germanorum seditionem, vel rebellionem abductus. Verum tamen Varum tunc non apud ipsam Visurgis ripam, neque in Cheruscorum finibus, sed apud Luppiam ad Castellum Alifonem, in Tencterorum agro, & Marforum confinio, sive superiorum ducum more, habuisse castra, multis validissimisque demonstrari potest documentis. quorum illud haud postremum, quod Vellejus, post narrationem cladis, sic adponit: *L. etiam Ceditii, præfecti castrorum eorumque, qui unâ circumdati Alifone, immensis Germanorum copiis obsidebantur, laudanda virtus est.* Nempe hic cum quadam manu præsidio castris relictus erat. ad quem obsidendum, continuo post casum Varum ejusque exercitum, Germani sese converterunt. Tacitus, annal. lib. I: *Ductum inde agmen ad ultimos Bruclerorum. quantumque Amisiam & Luppiam amnes inter, vastatum: haut procul Teutoburgiensi saltu; in quo reliquæ Vari legionumque insepultæ dicebantur. Igitur cupido Casarem invadit solvendi suprema militibus, ducique. præmisso Cacinâ, ut occulta sal-
30 tuum (Teutoburgiensium) scrutaretur, pontesque & aggeres humido paludum & fallaci-
bus campis imponeret; incedunt mæstos locos, visuque ac memoriâ deformes. Prima Vari castra, lato ambitu, & dimensis principiis, trium legionum manus ostentabant. dein, semiruto vallo, humili fossâ, accisa reliquæ confedisse intelligebantur. medio campi albertia ossa, ut fugerant, ut restiterant, disjecta, vel aggerata. Tegunt hinc milites reliquias. cui facto hoc auctor addit: *Primum exstruendo tumulo cespitem Caesar posuit.**

Quibus omnibus consentiunt ea, quæ postea, annal. lib. II, tradit his verbis: *Cæsar, audito castellum, Lupia flumini adpositum, obsideri, sex legiones eò duxit. & mox: Neque Cæsari copiam pugna obsessores fecere, ad famam adventus ejus dilapsi. Tumulum tamen, nuper Varianis legionibus structum, & veterem aram, Druso sitam, disjecerant. Restituit aram; honorique patris princeps ipse cum legionibus decucurrit. tumulum iterare haut visum. & cuncta inter castellum Alifonem, ac Rhenum novis limitibus aggeribusque permunita.* Clarum igitur jam ex his atque certum est, Varum non in Cheruscis ad Visurgis ripam, sed in Tencteris apud Alifonem castellum habuisse castra. Adde huc ea, quæ Dio, dicto libro tradit: nempe insidias Varo ita fuisse à Germanis structas, uti insurgerent ex composito πινες πρώτοι τῶν ἀπὸθεν αὐτῶν οἰκόντων, id est, *primi quidam ex longius ab eo remotis.* De itinere Vari versùs eos ita Dio ibidem: *Τὰ τε γὰρ ὄρη, καὶ Φαρσγῶν καὶ ἀνώμαλα, καὶ τὰ δένδρα καὶ πύκνα, καὶ ὑπερμήκη ὡς πρὸς Ῥωμαίους καὶ πρὸς τὰς πολεμίας σφίσι προσπεσεῖν, ἐκείνῳ τε τέμνοντες καὶ ὁδοποιῶντας, γεφυρῶν τε τὰ τέτρα δρόμους, πονηθῶσι.* id est: *Erant montes convallibus crebris intercepti, & in aquales: arbores autem dense ac immodica proceritatis, quibus Romani, etiam ante hostium adventum, cadendis, viamque parando, &, quæ opus habebant, pontibus jungendo, fuerant defatigati.* Adoriuntur heic eos Germani. quibus utcumque repulsis, αὐτῶν ἐς ἑαυτοὺς ἀναστρέφοντες, χωρὶς τινὸς ἐπιηδείας (ὡς γὰρ ἐν ὄρει ὑλῶδες ἐνεδέχεται) λαβόμενοι· συνεπαγμένοι μὲν πρὸς τὴν μάχην τῇ ὑστερίᾳ ἐπιδόσαντες, ὡς τε καὶ ἐς ψιλὸν περὶ χωρίον προχωρῆσαι. id est, *Locum ibi, ut in monte silvis obfuso, nocti opportunum, castra fecerunt. magis ordinato itinere postridie progressi in locum nemore vacuum.* Illic cæsi in campis; ut testatur Tacitus. Vellejus, prædicto loco, de eodem Varo: *Inclusus silvis, paludibus, insidiis ab eo hoste ad internecionem trucidatus est.* Sic probè hi tres inter se consentiunt; *monteis, saltus, paludeis, pontes* narrando. ex quibus indiciis documentisque satis jam clarè patet, Varum cum exercitu primum iter fecisse ab Alifone castello per Marforum extremos fineis, versùs vicum cui vulgare nunc vocabulum *Teutenmeyer*, ad prædictos usque monteis & castellum vulgò *Falkenborg* dictum; ubi confragosis vallibus oritur amnis, cui à proximo vico *Beerlebek* cognomentum *Beerlebeker beke*: inde Cheruscorum fineis ingressum, versùs opidum *Dietmelle*; inter quod & dictos monteis cum exercitu cæsus est. nam ipsum hoc opidum esse antiquum illud *TEUTOBURGIUM*, à quo *TEUTOBURGIENSIS SALTUS* cognomen accepit, ipsa hodierna adpellatio manifestò indicat. quidpe *Diet* idem esse nomen quod *Theuth*, jam dudum innumeris argumentis probatum habeo. Hinc etiam apud Aimoinum, lib. IV, cap. LXXV, adpellatur *Theothmelli*, in his verbis: *Quum Saxones in eo loco, qui Theothmelli vocatur, ad pugnam se preparasse comperisset; ad eos, quantà potuit, celeritate contendit.* Et mox: *Quumque de loco prælii ad Padabrunnam se cum exercitu recepisset; & quæ sequuntur.* Atque vulgare quidem fuit hoc tractu vocabulum *Theuth*, locis impositum. nam ab eodem dictus est antiquissimo nomine vicus ille, medio inter Luppia fontem & *Theutomellum* situ, *Teutenmeyer*: item opidulum *Diedenille*, xv millibus passuum ab Theutomello in orientem versùs diffitum. Ceterum apud Ptolemæum legitur Germaniæ locus, haud procul à Visurgis ripâ, *Τελισόργιον*. quod ego vocabulum, ex situ & literarum ductu, corruptum esse judico pro *Τευπεόργιον*. nam in Pannoniâ etiam opidum, eidem Ptolemæo *Τευπεόργιον* dictum, Antonino, & Notitiæ imperii est *Teutiburgium*, & *Teutiborgium*. Sed eò tandem, quò intenderam, uti perveniat oratio; manifestò ac liquidò jam ex suprâ dictis patet, quamvis Varus non apud ripam Visurgis castra habuerit, Cheruscos tamen eo tempore agrorum aliquid citra eum amnem tenuisse, Chattis contiguum. At hoc Iulii Cæsaris sententiæ quàm vehementissimè repugnare videtur: qui, belli Gall. comment. VI, *Bacenim ait silvam, pro nativo muro objectam, Cheruscos à Suevis, Suevosque à Cheruscis injuriis incursionibusque prohibuisse.* quod si verum; certè Cherusci neque Cæsaris tempestate citeriorè tenuerunt Visurgis ripam. nam parum juvabat, *Bacenim silvam* eos à Chattorum incursionibus protegere, si cis Visurgim apertis agris inter se continuabantur. Verum conciliantur hæc à Strabone; qui, lib. VII, Varum ἐν τοῖς τῶν Χερύσκων ὑπηκόοις, id est, *in Cheruscorum subditis, sive clientibus cæsum tradit: quos fuisse Dulgibinos, suprâ ostensum est.* Certum igitur jam est, Cheruscorum nomen omne ultra Visurgim constitisse. Quòd verò Vellejus atque Dio ad Varianam

cladem Visurgim nominarunt, id famâ amnis factum puto; quia hic ex nobilissimis
 annibus cladi illi fuit proximus, xx circiter millibus passuum diffitus. Limiteis igitur
 omni tempore Cherusci habuerunt eos ab occidente, quos Chauçi ab oriente sub Tra-
 jano imperatore, ad opidum usque *Petershagen*, Visurgi adpositum. inde lineâ ad opi-
 dum *Rentelen*, eidem amni impositum, ab Angrivariis fuisse quondam separatos; suprà
 in horum explicatione dictum. Angrivariis verò cis Visurgim recedentibus, toto hoc
 latere Cherusci tegebantur Visurgi, ad vicum usque *Remen*. inde à meridie eosdem,
 quos Chatti à septemtrionibus, ad Salæ usque & Albis confluentibus, juxta *montem ac sil-*
vam Bacenim, quæ nunc adpellantur *der Harz*. De hoc confinio Cæsarem ac Dionem
 10 testeis jam audivimus. Tacitus annal. i, quum Germanicus sub Tiberio repentinum
 in Chattos faceret excursum: *Cæsar incenso Mattio (id genti caput) aperta populatus, re-*
vertit ad Rhenn. & mox: *Fuerat animus Cheruscis juvare Chattos; sed exterruit Cacina, huc*
illuc ferens arma. Annal. xii, sub Claudio: *Isdem temporibus in superiore Germaniâ tre-*
pidatum, adventu Cattorum, latrocinia agitantium. Et paullo pòst: *Prædâ famâq. onusti*
ad montem Taunum revertuntur: ubi Pomponius cum legionibus operiebatur, si Catti, cu-
pidine ulciscendi, casum pugna præberent. illi metu, ne hinc Romanus, inde Cherusci, cum
quib. eternum discordant, circumgrederentur, legatos in urbem & obsides misere. Annal.
 xiii, sub Neronis principatu, quum Ansibarios, Rheni ripam, ut ante relatum, obli-
 denteis, Romani pepulissent: *Sola Ansibariorum gens retro ad Vspios & Tubantes con-*
 20 *cessit. quorum terris exacti, cum Cattos, dein Cheruscos petissent, errore longo, hospites,*
egeni, hostes, in alieno caduntur. Ceterum ab oriente ac septemtrionibus Albi tegeban-
 tur. ad confluentem Salæ, conterminos habuere, cis Albim, præter Chattos, Hermun-
 duos; trans Albim Semnonas & Langobardos: à septemtrionibus fuere Fosi, qui & Sa-
 xones. de his omnibus suo loco probabitur. Albim attigisse Cheruscos, testis est Clau-
 dianus, in panegyrico de quarto consulatu Honorii:

— *Ingentes Albim liquere Cherusci.*

Continetur hodiè hoc terrarum spatio regiones istæ: totus episcopatus Ferdensis;
 Luneburgiensis ac Brunsvicensis ducatus; duo item episcopatus, Hildeshemiensis
 & Halberstadiensis; comitatus Schouenbergiensis; Madeburgiensis episcopatus
 30 pars cis Albim; Marchia antiqua; Dannebergensis comitatus, Laviburgiensisque du-
 catus portiones cis Albim.

Atque hi equidem fines latissimi unis Cheruscis à Tacito, in libro de Germaniâ,
 tribuuntur. at Strabo & Ptolemæus alias præterea duas nationes memorant, quarum
 sedes, ex illorum descriptione, in eosdem cum Cheruscis fineis incidunt. unde parteis
 Cheruscorum vel clienteis fuisse conjecerim; quemadmodum & Chattuari Chatto-
 rum finibus clientelæque fuerunt inserti. Ptolemæus sic: ὑπὸ μὲν τοὺς Σέμνονας οἰκῶσιν
 Ἰλινγαι. ὑπὸ δὲ τοὺς Ἰλινγας Καλῶκωνες, ἐφ' ἐκάτερα τῶν Ἀλβιῶν ποταμῶν. ὑφ' οὓς Χαιρ-
 σκοί, καὶ Καμανοί, μέχρι τῆς Μελιόκων ὄρεος. ὑπὸ δὲ τοὺς Καμανοὺς Χάτται. hoc est: *Sub Sem-*
nonibus habitant Ilingæ: sub Ilingis Calucones, ex utroque latere Albis fluminis: sub qui-
 40 *b. Cherusci, & Camani, usque ad Melibocum montem: sub Camanis verò Chatta.* Strabo
 lib. vii: Ἄλλα δ' ἐνδεέστερα εἰσὶν ἔθνη Γερμανικὰ Χηρῆσκοί τε καὶ Χάτται, καὶ Γαμαβρέωνες, καὶ
 Χατταράριοι. περὶ δὲ τῶν ὠκεανῶν Σέγραμβοί τε καὶ Χαῦβοι, καὶ Βρέκτεροι, καὶ Κίμβριοι, Καῦκοί τε
 καὶ Καῦλκιοι, καὶ Καμψανοί, καὶ ἄλλοι πολλοί. id est: *Alia minores Germanorum gentes*
sunt Cherusci, Chatti, Gamabriuni, Chattuarii. ad oceanum autem Sugambri, Chamavi,
Bructeri, Cimbri, Cauci, Caulci, Campsani, & alii complures. Et paullo pòst in triumpho
 Germanici: καὶ ἄλλα δὲ σώματα ἐπομπεύθη ἐκ τῶν πεπορθημένων ἐθνῶν, Καθύλκων, καὶ
 Ἀμψάνων, Βρέκτερων, Νεσίπων, Χηρῆσκων, Χάττων, Χατταρίων, Λανδῶν, Σεβατίων. id est:
Et alii quoque mortales in pompâ ducti sunt, ex devastatis populis, Cathulcis, Ampsanis,
Bructeris, Vspiiis, Cheruscis, Chattis, Chattuariis, Marsis, Tubantiis. Pro his vocabulis,
 50 Νεσίπων, Λανδῶν, Σεβατίων, legendum esse Οὐσιπίων, Μαρσῶν, Τεβαντίων; item pro
 Χαῦβοι & Βρέκτεροι, Χάμαβοι, & Βρέκτεροι, jam antea docui. Prioris loci Καῦλκιοι καὶ Καμ-
 ψανοί, nulli alii sunt, quàm quorum obliquis casibus nomina posteriore loco leguntur
 Καθύλκων καὶ Ἀμψάνων. lego igitur priori loco Καθύλκιοι; & posteriore, pro καὶ Ἀμψάνων.
 Καμψανῶν. apud Ptolemæum autem Καθύλκωνες; quemadmodum *Gothi* quoque dice-
 bantur *Gothones, & Franci Francones, Frisii Frisiones, sive Frisones:* & pro Καμανοί,

καμψαυοί. Iam verò quia CATHVLCI, sive CATHVLCONES Ptolemæo ab septentrionibus continuantur Cheruscis, ad Albim flumen; haud dubiè fuere circa opida *Luneborg & Danneburg*; inter amneis *Ietze, Ouwe, & Elmenaw*. Et est hoc tractu opidum hodiè vulgari vocabulo *Vlzen*; quod quondam veterum cultorum memoriam servare videtur. Ultra Albim, quod tradit Ptolemæus, eosdem fuisse, haud facile crediderim; quando tot illic aliarum nationum locanda sunt nomina, uti nullus his dari locus possit. Æthicus cosmographus vitiatò vocabulo habet *Cerissos*, pro *Cheriscos*; quod maximè genuinum gentis vocabulum esse puto. nam patriâ lingvâ haud dubiè dicebantur *thi Cherischen*, sive aliâ dialecto *Cherisker*, derivativo vocabulo, nescio à quo primitivo derivato. quod Latinè rectiùs dictum fuisset CHERISCI: quemadmodum *Theutisci, & Taurisci*, de quibus suprà dictum. item *Narisci*; de quibus infrà dicetur.

Ceterum *Melibocum montem* esse eum, super quem sternebatur *Bacenis silva*, hodiè *der Harz*, suo loco latius ostendam. CAMPSANI igitur quia inter Cheruscos & dictum montem ponuntur à Ptolemæo, proximè Chattos; sedes eorum fuit inter duo opida *Brunsvyk & Werningerode*. Ptolemæo est locus *τρόπαια Δρύς*, TROPHÆA DRYSI, à septentrionali latere montis Meliboci. ad Albis lævam fuisse ripam, ostendit Dio, initio libri LV, his verbis; *ὁ δὲ Δρύς ἐντεῦθεν πρὸς τὴν Χερσκιδὰ μετέστη, ἐπὶ τὸν οὐίστρον διαβὰς, ἤλασε μέχρι τῆς Ἀλβίς πάντα πορθῶν. ἐκεῖνον γὰρ ἐπεχείρησε μὲν περὶ αἰωθῶναι, ἐκ ἡδυνήθη δὲ, ἀλλὰ τρόπαια σήσας, ἀνεχώρησε.* Hoc est: *Drusus, in Cheruscos iter convertit: transgressusque Visurgim, omnia populando ad Albim usque perrexit. Hunc quum frustra conatus esset transire, trophæis constitutis recessit.* Quo situ fuerint, planè non liquet.

SILVAM HERCVLI SACRAM refert auctor noster annal. II; in quam Germanorum quædam nationes convenerant, castra Germanici in dextrâ Visurgis ripâ oppugnaturæ. eam fuisse eodem situ, quo hodièque silva sternitur inter opida *Minde & Stathagen* arcemque *Bökenborg*; ex iis satis adparuisse puto, quæ suprà in Angrivariis ad hanc Germanici in Cheruscos expeditionem notavi.

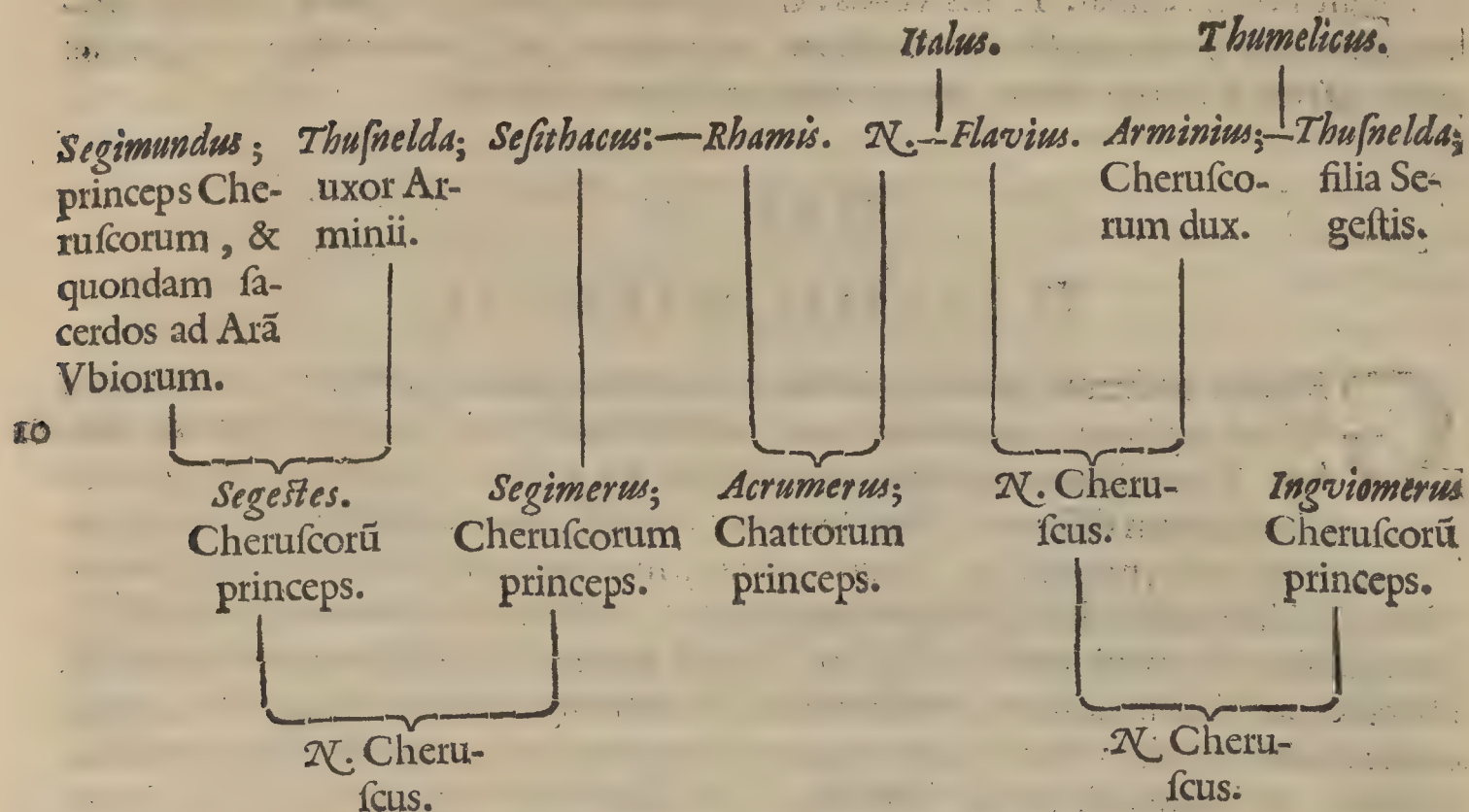
Ceterum inter Cheruscos atque Chattos, validissimam utramque gentem, vetus perpetuumque fuisse bellum, suprà ex Cæsare simul ac Tacito intelleximus. Arminius tamen Cheruscorum dux, utriusque gentis animos ita conciliavit, uti aliquandiu junctis viribus Romanorum imperium propulsaverint. quo defuncto, pristinum inter eos repetitum est dissidium: ex quo illud tandem sequutum, quod auctor noster refert in libro de Germaniâ: *Cherusci nimiam ac marcentem diu pacem illacesciti nutrierunt. idque jocundius, quàm tutius fuit. quia inter impotentes & validos falsò quiescas. ubi manu agitur, modestia ac probitas nomina superioris sunt. Ita, qui olim boni equique Cherusci, nunc inertes ac stulti vocantur. Catti victoribus fortuna in sapientiam cecidit.*

Sed & GAMBRIVII memorantur populi Tacito, in libro de Germaniâ. *Manno*, inquit, *trīs filios assignant; e quorum nominibus proximi oceano Ingaevones, medii Hermiones, ceteri Istævones vocentur. Quidam autem, licentiâ vetustatis, plureis deo ortos, pluresq; gentis appellationes, Marsos, Gambrivios, Suevos, Vandalios, affirmant: eaq; vera & antiqua nomina.* Clarum quondâ fuisse nationem, ex vetustate colligere datur. Quo situ fuerint, planè incertum. In clientelâ fuisse, Strabonis ævo, vel Chattorum, vel Cheruscorum, ex verbis ejus suprà citatis conjicio, ubi *Γαμαρξίσι* legendum, pro *Γαμαβρίσι*, ex Tacito disco.

Haud abs re fuerit, elogium Arminii hoc loco adposuisse; quod est apud eundem auctorem, in fine annal. II, hujusmodi: *Arminius, abscedentibus Romanis, & pulso Maroboduo, regnum adfectans, libertatem popularium adversam habuit. petitusque armis, cum variâ fortunâ certaret, dolo propinquorum cecidit: liberator haut dubiè Germania; & qui non primordia populi Romani, sicut alii reges ducesque, sed florentissimum imperium laceßerit: præliis ambiguus, bello non victus. Septem & triginta annos vitæ, duodecim potentia explevit. caniturque adhuc barbaras apud gentes; Græcorum annalibus ignotus, qui sua tantum mirantur; Romanis hautperinde celebris, dum vetera extollimus, recentium incuriosi.* Iam fratrem quoque ejus, uxoremque ac filium, & sanguine proximè junctos, quorum auctores meminerunt, recensuisse haud pigeat. Tabula ejus consanguinitatis talis dari potest:

Segimur.

20 *Flavium* fuisse fratrem *Arminii*, testatur noster, annal. 11, his verbis : *Flumen Visurgis Romanos Cheruscosque interfluebat . ejus in ripâ Arminius adstitit . quæsitoque , an Caesar venisset , postquam adesse responsum est , ut liceret cum fratre conloqui , oravit . Erat is in exercitu , cognomento Flavius .* Patrum *Arminii* fuisse *Ingvio*meram , ostenditur eodem libro postea his verbis : *Non modò Cherusci sociique eorum , vetus Arminii miles , sumere bellum ; sed è regno etiam Marobodui Svevæ gentes , Semnones ac Langobardi , defecere ad eum . quibus additis præpollebat , ni Ingvio*merus cum manu clientum ad *Marobodu*um per-
fugisset : non aliam ob causam , quàm quia fratris filio juveni patruus senex parere dedignaba-
tur . Vxorem *Arminii* fuisse filiam *Segestis* , *Cheruscorum* principis , testatur idem , annal. 1, his verbis : *Segestes , quamquàm consensu gentis in bellum tractus , discors manebat ;*
30 *audis privatim odiis , quòd Arminius filiam ejus , alii pactam , rapuerat . et paullo post : Inerant feminae nobiles : inter quas uxor Arminii , eademque filia Segestis , mariti magis quàm parentis animo .* Filium ex eâ suscepisse , ostendit mox postea : *Arminii uxor , virilis sexus stirpem edidit .* *Educatus Ravenna* puer , quo mox ludibrio conflictatus sit , in tempore memorabo . Nomen ejus ostendit *Strabo* lib. VII ; inter captivos Germanorum duces , quos *Germanicus* Romæ in triumpho duxit . Σεγίμυντος τε Σεγέστης υἱός , Χηρέσκων ἡγε-
μῶν , καὶ ἀδελφὴ αὐτῶν , γυνὴ δὲ Ἀρμίνιος , ὄνομα Θασνέλδα , καὶ υἱὸς τριετῆς Θασμελικός . id est ;
Segimundus , *Segestis* filius , *Cheruscorum* dux , & soror ejus , eademque uxor *Armenii* , no-
mine *Thusnelda* , & filius treis annos natus *Thumelicus* . *Flavii* , fratris *Arminii* , uxorem
fuisse *Chattam* , *Acrumeri* principis *Chattorum* filiam , ex quâ suscepit *Italum* filium ;
40 auctor est *Tacitus* , annal. XI . Eodem , inquit , anno *Cheruscorum* gens regem Romæ petivit , amissis per interna bella nobilibus , & uno reliquo stirpis regia , qui apud urbem habebatur , nomine *Italus* . Paternum huic genus è *Flavio* , fratre *Arminii* . mater ex *Catumero* , principe *Chattorum* , erat . In Vaticano exemplari est *Actumero* : ex quo facio *Acrumero* . sic enim est apud *Strabonem* , dicto loco ; Ἐν δὲ Σεσίθακῳ , Αἰγίμηρος υἱός , τῶν Χηρέσκων ἡγεμόν . καὶ ἡ τέτταρτος , Οὐκρομύρος θυγάτηρ , ἡγεμόν βασιλῶν . id est : *Prætereaque*
Sesithacus , *Ægimeri* , *Cheruscorum* ducis , filius ; & uxor ejus *Ramis* , *Vcromyri* , *Battorum* ducis , filia . Vocabula hæc esse misere vitiata , jam alii ante me dispexerunt : qui pro *Αἰγίμηρος* reposuere *Σιγίμηρος* . quem *Segestis* fuisse fratrem , auctor est *Tacitus* , annal. 1, his verbis : *Sertinius ad accipiendum in deditionem Segimerum , fratrem Segestis , præmissus ,*
50 *ipsum & filium ejus in civitatem Vbiorum perduxerat .* *Batti* nulli unquam fuere populi in Germaniâ . qui *Batavos* inde colligunt fuisse , eos fugit , *Batavos* sub *Tiberii* princi-
patu , nullos habuisse belli duces . Corrigo igitur ego id vocabulum in χάτων . illud au-
tem *Οὐκρομύρος* , in *Ἀκρομήρος* vel *Ὀκρομήρος* . nec ullus alius hic *Chattorum* dux fuit , quàm qui *Tacito* ejusdem gentis dicitur princeps *Actumerus* , sive rectius *Acrumerus* . Ceterò *Segimundum* sacerdotem quondam fuisse apud Gallicam *Rheni* ripam , auctor est idem

est idem noster, annal. 1, his verbis: *Addiderat Segeſtes legatis filium, nomine Segimundum. Sed juvenis conſcientiâ contabatur. quippe anno, quo Germania deſcivère, ſacerdos apud Aram Vbiorum creatus, ruperat vittas, profugus ad rebelles.*

CAP. XX.

De FRANCIS, & FRANCIA.

Entibus hætenus, quæ ad primam Germaniæ partem pertinent, omnibus cis Albim explicatis, commodus nunc locus viſus eſt, antequàm ad *Foſos & Cim-* 10
broſ, Transalbianas nationes tranſirem, de FRANCIS, & terrâ eorum FRANCIA pauca quædam diſſerere. Gens hæc fuit omnium, quotquot magna illa atque vaſta Germania tulit, nobiliſſima; longè latèque, non modò domi in patriis ſedibus incolens, ſed in exteris etiam poſtmodum regiones, cis Rhenum Danubiumque effuſa; haud dubium Romani imperii excidium. Sedeis eorum trans Rhenum in Germaniâ alii etiam antehac utcumque commonſtrarunt. at primæ eorum originis non minùs omneis fuiſſe ignaros video, quam ipſorum Alemannorum, de quibus ſuprà explicatum eſt. De Hunibaldi nugis, aliorumque ſimilium ſcriptorum ſomniis, ac fabulis anilibus, nihil heic dicere inbet. illos miror, qui, ſuperioribus ſæculis veras Francorum res tradere adgreſſi, tam negligentes, tamque vecordes fuerunt, uti de origine eorum 20 vulgatis credere figmentis maluerint, quàm rei veritatem altiùs anquirere. Sed ita proſectò eſt: opus id erat arduum, laborisque plenum, nec facilè cuiquam, niſi in omni veteri Romanorum historiâ probè verſato, ſuſcipiendum. Interim haud pauci etiam noſtro ſæculo reperti ſunt viri docti, qui pro virili quique parte in eo enodando laboraverunt: qui & ipſi, ni aliis ſtudiis, muniisque, ſive profeſſionibus fuiſſent occupati; haud dubiè ad intimum totius rei fontem penetrare potuiſſent. Ex his igitur quidam FRANCORVM nomē jam inde à Ciceronis ævo deducere voluerunt, ex epiſtolâ ejus ad Atticum, lib. XIV; ubi verum genuinumque vocabulum *Fangones* corrumpere auſi ſunt in *Frangones*; ut ſuprà lib. II, cap. XXI, in Atuaticorum explicatione oſtenſum eſt. Alii Francorum nomen jam antiquiſſimis Romanorum temporibus in Germaniâ 30 inter Rhenum & Albim fuiſſe arbitrantur; ſed gentem invalidam etiam tum atque obſcuram: quæ poſteà auctis paullatim viribus, tandem in clarum illud admirandumque nomen eſcenderit. At heic ego miror, quum tot nationum, inter dictos amneis, nomina antiquis monumentis compoſita ſint, ut etiam ego non, niſi magno labore, immenſâque animi diſquiſitione, ſingulis proprios agros aptare quiverim; miror, inquam, inter tot minutiffimarum etiam nationum vocabula, unum potuiſſe ignorari, vel præteriri Francorum nomen. Alii id jam Taciti ævo, adeoque ante Tacitum in Germaniâ exſtitiffe putarunt: Tacito autem, aliisque ejus ſæculi Romanis ignotum, quia remotiſſimas à Rheno, in inſulis ſeptemtrionis (& huc omnia nobis ignota conferre jam dudum conſuevimus) ſedeis gens colebat. unde poſteà, in occidentem verſus ad 40 Rhenum proſectam, eorum populorum arbitrantur occupaffe agros, quos proximè Rhenum deſcripſi. Erraſſe & hos quàm longiſſimè à vero ſcopo, veterum auctorum monumenta haud ita obſcurè docent. hæc quidpe ſi quis diligentius attentiusque rimetur, facilè deprehendat, pleraſque nationes, quas hætenus poſt Alemannos inter Rhenum Albimque ad oceanum uſque explicavi, nominatim in Francorum gente recenseri. unde conjectatio mihi haud vana, eas nationes omneis in unum poſtmodò coiviſſe corpus, novumque ſibi conſtituiſſe nomen, quo in poſterum dicti in commune ſunt FRANCII. De cauſâ, ſive occasione, de modo item ac tempore novæ hujus rei-publicæ inter eas conſtitutæ antequàm dicam, res poſcere videtur, uti id, quod modò adfirmavi, auctorum teſtimoniis confirmem.

De BRVCTERIS igitur, CHAMAVIS, ANSIVARIIS, atque CHAT- 50
TIS, hæc Sulpitius Alexander, apud Gregor. Turonenſem. lib. I, cap. IX: *Eodem anno Arbogaſtes Sunnonem & Marcomerem, ſubregulos Francorum, gentilibus odiis inſectans, Agrippinam, rigente maximè hiemè, petiit: ratus turò omnes Francia reſeſſus penetrandos, urendosque, cùm decuſſis foliis nuda atque arentes ſilva inſidiantes oculere non poſſent.*

non possent. Collecto ergo exercitu, transgressus Rhenum, Bricteros, ripa proximos, pagum etiam, quem Chamavi incolunt, depopulatus est; nullo usquam occurrente, nisi quod pauci ex Ampsivariis, & Chattis, Marcomere duce, in ulterioribus collium jugis apparuere. De iisdem Ampsivariis etiam Marcellinus lib. xx: Iulianus in limitem Germania secunda egressus, omnique apparatu, quem flagitabat instans negotium, communitus, Traiectensi Mosæ opido propinquabat. Rheno deinde transmissa, regionem subito pervasit Francorum, quos Ampsivarios vocant. In tabulâ itinerariâ hæc nomina, quamvis miserè luxata corruptaque, super Rheni ripam proximè oceani litus leguntur: CHAVCI. AMPSIVARII. CHERVSCI. CHAMAVI. QUI ET FRANCI. sequiturque in eadem
10 ripâ, magnis literis ipsius regionis nomen,

FRANCIA.

post quod positi sunt BURCTVRI: quos & ipsos sub Francorum nomine fuisse computatos, modò ex Sulpitio cognovimus. Chaucos, Cheruscos, atque Chattos, in eadem fuisse Franciâ, præter tabulam ac Sulpitium, Claudianus quoque testatur, in primo de laudibus Stiliconis:

20 *Vt Salius jam rura colat, flexosque Sicambri
In falcem curvent gladios; geminasque viator
Cum videat ripas, quæ sit Romana requirat.
Vt jam trans fluvium, non indignante Cayco,
Pascat Belga pecus; mediumque ingressa per Albim
Gallica Francorum montes armenta pererrent.*

Per Sicambros intellexisse VSIPIOS, & TENCTEROS; suprà ostensum est: Cheruscos verò, & Chattos per monteis; quorum nullos habuere Chauci. illorum autem fuit Melibocus mons, cum silvâ Baceni, ad medium Albim procurrens. De SALIIS, Salam sive Isalam flumen adcolentibus, Marcellinus lib. xvii: Quibus paratis, petit primos omnium Francos; eos videlicet, quos consuetudo Salios appellavit. De Chaucis hæc quoque dici volunt ab Eumenio rhetore in panegyrico ad Constantinum Augustum: Quid
30 loquar rursus intimas Francia nationes, nō jam ab his locis, quæ olim Romani invaserant, sed à propriis ex origine suis sedibus, atque ab ultimis Barbariæ litoribus avulsas, ut in desertis Galliæ regionibus collocata, pacē Romani imperii cultu juvarent & arma delectu. Verum cur ego jam Constantini tempore Saxonicum nomen Chaucorū tenuisse agros existimem, sequenti capite reddā. Sub Francorum nomine qui etiam tunc Chaucos fuisse arbitrantur, his ducuntur rhetoris verbis; ab ultimis Barbariæ litoribus: ceu ea de extremâ Chaucorū ad Albis ostium orâ maritimâ sint dicta. Verum litoris vocabulo ripam heic Albis fluminis intelligi, usitato ei sæculo loquendi modo, omnino ego persuasum habeo. sic quidpe Fl. quoque Vopiscus, in Probo: Testes Franci, in viis strati paludibus; testes Germani, & Alemanni, longè à Rheni submoti litoribus. Hinc etiam idem Eumenius, in eodem
40 panegyrico postea, Cabillonensem vocat portum ad Ararim flumen; quod opidum nunc Burgundiæ vulgò vocatur Chalon. Albis ripam illic intelligere eum, non litus oceani, clariùs etiam liquet ex incerto quodam panegyristâ, qui eadem de re sic eundem imperatorem alloquitur: A Tiberi ad Rhenum, imò à Tusco Albulâ ad Germanicum Albim prolaturus imperium. Et postea: Purgavit ille Bataviam; tibi se ex ultimâ Barbariâ indigenæ populi dedidere. De FRISIIS quamvis certum argumentum, testimoniumve ex veteri aliquo auctore adducere nequeam; tamen hos unos ab initio ab illustri hoc atque præclaro corpore nomineque Francorum procul esse voluisse, haud facilè persuadeor. Hoc unum scio; proximam Frisiis Batavorum insulam aliquoties ab Francis fuisse occupatam. hi an semper fuerint Salii, quos id fecisse memorat Zosimus lib. iii,
50 haud facilè dixerim. neque tamen una Saliorum natio, alioquin exigua, tantis fuit viribus, uti, Frisiis Marfacisque invitis, in dictam percurrere potuerit insulam. De DVLGIBINIS, CHASSVARIS, & ANGRIVARIIS, in medio Chaucorum Chamavorumque positis, dubitare non licet; quando hi jam antea illorum fuere focii. Hæ igitur sunt nationes, quæ sub FRANCORVM nomine in terrâ FRANCIA computantur. nec alia populorum vocabula in eâ memorata reperio. Vnde argumen-
tum sa-

tum satis firmum atque validum, nullam huc novam ex septentrione, vel oriente, expulsiis priscis cultoribus, immigrasse gentem.

Iam sineis universæ FRANCIÆ adsignare promptum fuerit. ab occasu Rhenum & oceanum; ab septentrionibus item oceanum; ab ortu Albim & Salam, & qui porrò hinc terminus fuit inter Chattos Hermundurosque. à meridie tamen, quæ Alemanni, valida gens, fuere contermini, obscuritas quædam manet. Video hodiè doctissimum Freherum in eâ esse opinione, terminum Franciam inter Sveviamque Gratiani Cæsaris tempore fuisse Nicrum amnem: ita, uti, quæ in dextrâ ripâ, ad Franciam, quæ in sinistra, ad Sveviam pertinuisse putet. idque ex hoc Ausonii versu, in precatatione consulari:

Hostibus edomitis, quæ Francia mixta Suëvis.

quem ille ad victorias Gratiani, ad Argentariam & trans Rhenum partas, refert; quasi illæ trans amnem ad Lupodunum pugnae, apud Nicrum & opidum *Ladenburg*, in confinio Francorum Svevorumque, sint pugnatæ. hancque sententiam iterum confirmat aliis versibus, ex Sidonii carmine VII adductis:

*Bructerius, ulvosâ vel quem Nicer abluit undâ,
Prorumpit Francus.*

Verum ad hunc auctorem quod attinet, scripsit is multis jam annis post Gratiani imperium, quum jam & Franci, & Burgundiones, & Gothi, & Alemanni, Galliam occupassent; quorum hi in Helvetiorum agris confederunt. igitur Alemannis ab utrâque Moeni ripâ, id est, priscis suis sedibus in meridiem digressis, statim Franci à septentrionibus in agros relictos successerunt: quos in hunc usque diem eodem nomine obtinent. de quibus rectè tunc illud ab Sidonio scriptum. At in citatione Ausoniani versus supprimuntur dolosè reliqua; *Certat ad obsequium*. quibus alius prorsus aperitur priori versui sensus, ac Freherus inde extorquet; ut suprâ in Alemannis ostensum est. Gratiani ævo Alemannos non modò ad Nicrum, sed ad ipsum Moenum, & ultra hunc quoque, ad Lonam usque amnem incoluisse, ibidem ex Marcellino, qui eo ævo in castris Romanorum militavit, satis comprobatum est. de Lupoduno etiam, & pugnis Gratiani trans Rhenum, satis ibidem, & in Sequanorum descriptione dictum. De Burgundiorum verò Alemannorumque trans Rhenum ejusdem temporis confinio infra suo loco dicetur. quo & ipso prorsus Franci à Svevorum vicinitate excludentur. Limes igitur inter veteres illas Franciæ Alemanniæque regiones nullus alius fuit, quàm quem suprâ Alemannis trans Moenum præscripsi, per Lonam amnem, & jugum montis, qui vulgari vocabulo dicitur *Fogelsberg*. Ab orientali autem Alemannorum latere idem terminus fuit, qui antè inter Chattos Mattiacosque, ad opidum usque *Gemünde*, Moeno adpositum. hinc porrò Moenus ad Hermundurorum usque confinium.

Finibus FRANCIÆ ita apertis, nationibusque FRANCORVM demonstratis; tempus est, uti de origine etiam hujus vocabuli, & corporis inter eos constituti, quædam expediantur. Certi heic, quod ex veterum auctorum scriptis probare queam, prorsus nihil habeo. juvat tamen judicii mei conjectationes promere. Sic igitur existimo: Quum prædictæ Rhenum inter & Albim nationes, variis jam inde à Iulii Cæsaris ævo bellis à Romanis petita, dum alias manu superiores, alias inferiores exstitissent, se plurimâ ex parte jugo Romano, falso amicitia societatique obtentu, subjectas esse, indignè acerbèque jam dudum tulissent; tandem, ubi vicinos suos Alemannos, Gallicam origine gentem, eoque Romano imperio meritò addictiorem, rebellare contra dominos, & in ipsam dominorum provinciam pacatissimâ Galliam crebras incursiones audacter facere viderunt: sibi etiam eosdem animos, idemque consilium esse sumendū rati sunt. quumque intelligerent, nullâ aliâ re magis quondam libertatem suam à Romanis infractam suppressamque fuisse, quàm quòd singulos illi seorsim adgressi fuerant, dum ipsi in unum consulere, communemque hostem communibus inter se junctisque copiis propulsare neglexissent: tandem, plurimis experimentis edocti, innumerisque damnis admoniti, conspiratione factâ, in unam societatem, in unumque foedus, atque adeò in unum corpus coivere; novo sibi, haud dubiè ab libertatis argumento, invento vocabulo, quo universi in posterum adpellarentur in commune *ibi* FRANKON: quo etiam nunc reliquæ eorum in Germaniâ circa Moenum, variante paullum dialecto, dicuntur

dicuntur *die FRANKEN*. Deliraverunt Paullus Æmilius & Sigebertus, & quicumque cum his vel ex horum fide prodiderunt, *Valentinianum imperatorem eos, qui prius vocati erant Trojani, deinde Antenorida, postea Sicambri, Francos Atticâ lingvâ appellasse. quod lingvâ Latinâ significet feroces*. O egregios historicos! ceu verò Francorum nomen Valentiniani ævo non antiquius. Ex eadem hoc Sigeberto promptum officinâ, ex quâ illud de Ambianorum Samarobriva; quod suprà notavi. At nec Bodinus, homo Francogallus, nuper sincerè, aut peritè de eodem vocabulo iudicavit, ubi, inusitatum id Germanis esse, in methodo suâ historiarum perscripsit: quum in universâ hodièque Germaniâ nemo tam infans, nemo tam rusticus inveniatur homo, qui ignoret, *frank* idem significare quod *frei*, sive *fiy*, id est, *liberum*. Manet in hanc usque diem vulgare apud Germanos verbum, *die freie Franken*, id est, *Franci liberi*; non ab eo, quod posterioribus temporibus Franci ad Mœnum majoribus usi sint in Germanorum imperio immunitatibus, quàm reliquæ imperii nationes, ut vulgò existimatur: sed à veteris illius in libertatem à Romano jugo vindicationis memoriâ. Ceterum à libertatis vindicatæ, quod antè dixi, argumento novam illos adsumsisse adpellationem, vel inde haud dubio patet indicio, quòd omnes pariter scriptores, qui originem eorum fabulosè tradiderunt, immunitatem iis à Romanorum imperatore, ob egregiam in bello navatam operam, unâ cum novo nomine datam tradunt.

Sed tempus nunc etiam ostendatur, quo *FRANCORVM* nomen dictæ nationes, in unum corpus congressæ, primùm sibi imposuerint. Factum id ego arbitror paullo post, quàm Alemanni, contra Romanos rebellantes, in Galliam Rhætiamque excurrere coeperunt. nam primum Caracallam Alamannici cognomine historias referre, suprà in Alemannis notavi. Probum autem, qui *LVIII* circiter annis post Caracallam imperio potitus, bellum contra Francos gessisse, complures memorant rerum scriptores. Nec ego dubitaverim, ad Francos pertinere, quæ Zosimus lib. 1, in hæc verba scribit: *Ὅρων δὲ ὁ Γαλλικὸς, τῶν ἄλλων ἐθνῶν ὄντα τὰ Γερμανικὰ χαλεπώτερα, σφοδρότερον πει τοῖς περὶ τὸ Πύλον οἰκῶσι Κελτικοῖς ἐθνεσιν ἐνοχλεῖν, τοῖς μὲν τῆδε πολεμίοις αὐτοῖς ἀντιτάττετο*. id est: *Gallienus, videns Germanicas gentes ceteris infestiores esse, & adcolas Rheni nationes Gallicas acrius infestare; hanc partem sibi ab hostibus propugnandam sumebat*. Nam filius Gallieni Saloninus Agrippinæ cum militibus in præsidio, post eam patris expeditionem, fuit: ubi à Postumo occisus; uti paullo post refert Zosimus. Post Alemannorum tandem trans Mœnum expeditionem exortum esse Francorum nomen, & rempublicam, satis certum est. quidpe si jam antè viribus inter se fuissent juncti; haud faciliè Alemannos Mattiacorum occupare solum passi fuissent. Alemannos autem jam Alexandri Mammææ tempore illa trans Mœnum tenuisse loca, suprà ostensum est.

Hæc igitur antiqua illa, ac vera *FRANCIA*, hæc *FRANCORVM* gens, omnium totius Germaniæ nationum florentissima. quæ quum diu multumque, ac variis modis Galliam depopulata esset; tandem maximâ sui parte in eâ confedit. unde ea primùm Galliæ pars *FRANCIA* dicta, quæ hodièque vulgò vocatur *l'Isle de France*, id est, *Insula Franciæ*: mox verò, aliis etiam Galliæ gentibus, tam priscis indigenis, quàm nuper ingressis Burgundionibus ac Gothis debellatis, tota illa pars Europæ prælustis ac omnium penè nobilissima *GALLIA* in idem Franciæ nomen transivit.

Pars tamen gentis Francorum in Germaniâ trans Rhenum remansit; in Alemannorum, ut suprà dictum, circa Mœnum loca transgressâ. unde Francia gemina facta, *Cisrhenana*, & *Transrhenana*; sive *Occidentalis*, atque *Orientalis*. Huic vocabulum postea tributum *FRANCONIÆ*, & genti ipsi *FRANCONVM* nomen; ab antiquo scilicet gentis vocabulo *FRANKON*. ad eundem quidpe modum *Gothones* dicebantur Romanis & *Gothi*, qui sibi ipsis *Gothon*; sic *Frisones* & *Frisii*, qui *Frison*; *Lugiones*, *Lugii*que, qui *Lugon*; *Burgundiones*, *Burgundii*que, qui *Burgundon*. Græcis verò auctoribus plerumque adpellantur *ΦΡΑΓΓΟΙ*, *FRANGI*; vitiato, emollitoque vocabulo. Melius apud Zosimum, lib. III, *ΦΡΑΓΚΟΙ*.

Sed infringendus heic est, ne ultra serpat, ingens Hadriani Iunii error; qui Bataviæ suæ cap. IX, pluribus probare conatur argumentis, Francos antea proprio ac peculiari vocabulo vocatos fuisse *GERMANOS*. Multa ex Tacito adducit, quæ cuncta eò cadunt, quia is auctor populos inter Rhenum Albiemque adpellat Germanos, ideò regio-

nem, his amnibus inclusam, solam fuisse Germaniam. quæ quàm docta, probaque sit argumentatio, cuius judicare facillimum est. Ex Strabonis libro VII hæc producit verba: Γνωρίζονται οἱ Γερμανοὶ, ἀπὸ τῆ ἐκβολῶν τῆς Ῥῆως λαβόντες τὴν ἀρχὴν μέχρι τῆς Ἀλβι. quæ ita ad libidinem suam interpretatur: *Notum est, & manifestum, Germanos à Rheno ostio initium capere Albi fluvio tenus.* Ego verò nego hanc auctori fuisse mentem: facileque id ipsius verbis probabo; quæ integra sic leguntur: Τῶν δὲ Γερμανῶν οἱ μὲν προσέρχονται παρήκῃσι τῷ ὠκεανῷ· γνωρίζονται δὲ, ἀπὸ τῆ ἐκβολῶν τῆς Ῥῆως λαβόντες τὴν ἀρχὴν μέχρι τῆς Ἀλβι. τῶν δὲ εἰσὶ γνωριμώτατοι Σάμαβροι τε καὶ Κίμβροι. πρὸ δὲ πέραν τῆς Ἀλβι, πρὸς τῷ ὠκεανῷ, πάντας ἀγνοῦσι ἡμῖν ἐστίν. id est: *Germanorum qui sunt septentrionales, propter litus oceani porriguntur: ac noti sunt ab ostiis Rheno ad Albim usque; notissimique in his Sugambri & Cimbri. qua autem trans Albim ad oceanum sunt loca, nobis prorsus sunt ignota.* Et postea: Τὸ δὲ νότιον μέρος τῆς Γερμανίας, πρὸς τῆς Ἀλβι, τὸ μὲν συνεχὲς ἀκμὴν ὑπὸ τῆς Σαήβων κατέχει· εἰς εὐθὺς ἢ τῆς Γητῶν συνάπτεται γῆ. hoc est: *Partem autem Germaniæ meridionalem, quæ est trans Albim, continuo Suevi tenent. post hos statim contermina est Getarum regio.* Ergo ex Strabonis sententiâ etiam ultra Albim, immenso spatio, ad Getarum usque confinium, fuit Germania. Sic infra eodem libro: Ἐν δὲ τῇ μεσογείᾳ Βασάρναι μὲν τοῖς Τυρρηγέταις ὁμοιοί, καὶ Γερμανοῖς, χέροντι καὶ αὐτοὶ τῆς Γερμανικῆς γένους ὄντες εἰς πλείω φύλα διηρημένοι. Id est: *In mediterraneis Bastarnæ sunt Tyrigetis, & Germanis contermini, ferèque ipsi Germanici generis, in plureis divisi nationes.* Meros & hos fuisse Germanos suo loco demonstrabitur. Falsus igitur hac quoque argumentatione Iunius. Iam verò validissima ejus argumenta, quæ speciem quamdam veri habent, ex medii sæculi adducuntur scriptoribus. in quibus divus Hieronymus, in vitâ Hilarionis; *Inter Saxones, inquit, & Alemannos gens exstat, non tam lata, quàm valida: apud historicos Germania, nunc verò Francia vocatur.* Agathias lib. I: Πρόσοικοι τῆς Ἰταλίας καὶ ἀγχιτέρμονοι τὸ γένος τῶν Φράγκων. εἶεν δὲ ἂν οὕτοι οἱ πάλαι ὀνομαζόμενοι Γερμανοί. δῆλον δὲ ἅμφω ἥνον γὰρ ποταμὸν οἰκῆσιν. hoc est: *Sunt Franci Italici adcole, & contermini. sunt autem hi, qui olim dicebantur Germani. quod quidem satis constat: nam circa Rhenum amnem incolunt.* Non satis firmum argumentum; quia circa Rhenum colunt, igitur sunt ii, qui olim dicti fuere Germani: videlicet si unos hos putaverit dictos Germanos, ceu periculari nomine. Nec illud Hieronymi nisi ex simplicitate scriptum. etenim verum quidem erat, eam regionem, quam postea Franci incoluerunt, antea fuisse dictam Germaniam: at non solam. nisi certè omnes antiqui illi geographi, Strabo, Mela, Plinius, Tacitus, Ptolemæus, Solinus, nos fallant: ipseque adeò Iunius; dum cum illis, cap. XXI, Germaniam ad septentrionalem, sive glaciale usque oceanum produxit. Ego ex Hieronymi, Agathiaque verbis, id dicere eos voluisse, colligo; nempe qui tunc Franci vocabantur peculiari vocabulo; antiquitus in commune, cum reliquis illius regionis populis, dictos fuisse Germanos. quod verissimum. Nec tamen rarum isti sæculo, inaneis, irritasque facere in unâ natione distinctiones. sic, inter alios, Aufonius in carmine de Mosellâ:

*Accedent vires, quas Francia, quasque Camaves,
Germanique tremant.*

At ipse Camaves erat Francus, ut suprâ ostensum, & Francus rursus Germanus. Quænam igitur hæc distinctio; aut quorsum? Nempe ut versus supplerentur. Sic item Claudianus, de quarto consulatu Honorii:

*Ante ducem nostrum flavam sparsere Sicambri
Casariam, pavidoque orantes murmure Franci
Procubere solo.*

At etiam Sicambri erant Franci. irrita igitur & hæc est distinctio. Sed jam inde Domitiani tempore Martialis eadem usus est poëtica licentiâ: sic namque canit

Das Catti, das Germanis, das Celia Dacis.

CAP. XXI.

De FOSIS, sive SAXONIBVS: item de
duplici SAXONIA.

Nomen FOSORVM nemo nisi Tacitus refert: neque ipse, nisi in libro de Germania: *Tacti*, inquit, *ruinâ Cheruscorum & Fosi, contermina gens: adversarum rerum ex æquo socii; cum in secundis minores fuissent. Eundem Germania sinum, proximi oceano, Cimbri tenent.* Contermini igitur fuere Fosi Cheruscis simul atque
 10 Cimbri. *Cimbrorum peninsulam opinor Omnibus & lippis notam, & tensoribus esse:* scilicet, quæ nunc Danici regni pars *Iutia*, vulgò *Iutland* vocatur. Itaque sinum heic adpellasse poterat auctor, excursum terrarum in mare: quemadmodum diversâ ratione, maris inter binas terras ingressionem, sinum vulgò vocamus. sic idem auctor, *annal.*
 1 v, *sinum* adpellavit id terrarum, quod vulgari vocabulo Natoliæ, Asiaticum inter Ponticumque maria protenditur, ceu peninsula. *Dehinc*, inquit, *initio ab Suriâ, usque ad flumen Euphratem, quantum ingenti terrarum sinu ambitur, quatuor legionibus coercitum.* Eâ significatione si heic quoque accipienda foret vox *sinus*; initium ejus esset inter duas celeberrimas Germaniæ urbeis, Hamburgium & Lubecam. finis ad Cimbrorum promontorium, quod nunc vulgò *Skage* à proximo pago cognominatur. At sinum puto
 20 heic intellexisse auctorem mare ipsum, quod *Suevicum* mox infra cognominat; quique *sinus Codanus* Melæ ac Plinio dicitur, nunc vulgò adcolis *de Oost see*. & hoc modo convenit ei cum Melâ, qui lib. 111, cap. 111, postquam dictum sinum quàm accuratissimè, ut infra referetur, descripsit; *In eo*, inquit, *sunt Cimbri & Teutoni.* FOSI igitur illi in præfinito terrarum spatio fuerunt, mediis inter Cimbros & Cheruscos.

Nomen eorum à nullo alio referri scriptore, vehementer miror: eoque magis, quòd Ptolemæus, qui in Marci Aurelii principatu scripsisse sua creditur ex Svidâ, id est, annis, postquam Tacitus Germaniam descripsit, circiter LX, iisdem in finibus collocat SAXONES; gentem claram, & sequentibus mox temporibus validissimam. quæ unde post Taciti ætatem intra dictorum annorum spatium prorepserit, quum in reliquâ
 30 Germaniâ nihil vacuum reliquerit Tacitus, ejusque ævi alii scriptores; au quomodò Foscs, gentem tam validam, ut mox è finium amplitudine patebit, Cheruscorumque, magnæ itidem gentis, sociam tam facilè expulerit, haud equidem dispicere queo. Ad septentrionis secreta, quâ nunc Norvagia est cum Svediâ, recurrere pudet; quando jam antea patuit, pluribusque in locis infra patebit, falsas inde fingi gentium transmigrations. Malim suspicari, apud Tacitum corruptâ esse vocem FOSI, pro SAXONI; primâ syllabâ SA prorsus amissâ, dein x & N vitatis in F & S. nam eadem terminatione in ONI, aliæ quoque Celticæ gentes antiquis Romanorum scriptoribus traditæ sunt, *Turoni, Santoni*, in Galliâ; & *Teutoni* Cimbris finitimi. Egesippo, Iudaicarum rerum scriptori, si fides tutò haberi posset, manifestum foret ex historiis ejus, jam Vespasiani
 40 imperatoris tempore nomen existisse *Saxonum*. Iosepho quidpè Iudæo, apud populares Titi Cæsaris jussu concionanti, hæc verba tribuit: *Tremet hos Romanos Scotia, quæ terris nihil debet; tremet Saxonia, inaccessa paludibus, & inviis septa regionibus.* Verum hunc scriptorem, paullo obscuriorem (vixit autem post Gratianum & Theodosium imperatores) falsò duo ista nomina Iosepho concionanti adscripsisse, magisque cognitum habuisse, qui populi suâ tempestate Britanniam Germaniamque ulteriorem teneant, quàm quid Iosephus in concione loquutus sit, quique populi hujus ævo dictas regiones incoluerint; satis manifestò adparet ex vocabulo SCOTIÆ, quod incognitum fuisse Titi Iosephi que tempore, satis liquet ex Tacito, qui in Agricolæ vitâ, quam una cum Germaniâ sub initium impetii Trajani conscripsit, CALEDONIAM aliquoties
 50 eam adpellat, cum aliis auctoribus; populosque in eâ quosdam *Horestos*. de Scotiâ verò, vel ejus incolis Scotis, ne γού quidem. At Egesippi hæc descriptio, quâ Saxoniam, *inviam paludibus, atque inaccessam* facit, nullo modo antiquis Saxonum, Cheruscos inter atque Cimbros, sedibus convenire potest; quum terra hæc, quæ nunc Holsatia dicitur, sit satis edita, & collibus amœnis variè attollatur. Longè aliam Egesippum intellexisse regionem mox infra patebit. Ceterum utut apud Tacitum

scriptum fuerit, FOSI certè isti nulli alii fuère, quàm qui Ptolemæo, & aliis post eum scriptoribus celebratissimi sunt SAXONES, De his igitur sic ipse Ptolemæus: *Ἴτα Καύχοι οἱ μείζους, μέχρι τῆς Ἀλβιῆς ποταμῆς. ἐφεξῆς δὲ ἐπὶ τὸν ἀνχένα τῆς Κιμβρικῆς χερσονήσου Σάξονες. αὐτῶν δὲ τὴν χερσονήσον, ὑπὲρ μὲν τοὺς Σάξονας, κατέχουσι Σεγρόνες.* id est: *Deinde Cauchi majores, ad Albim usque flumen. hinc, super cervicem Cimbricæ peninsulae, Saxones. ipsam verò peninsulam, supra Saxones, tenent Sigulones, & qui sequuntur.* mox postea: *Μετὰ δὲ τοὺς Σάξονας, ἀπὸ τῆς Χαλῦος ποταμῆς, μέχρι τῆς Σηθῆος ποταμῆς, Φαροδῶναι.* hoc est: *Post Saxones, à Chaluso amne ad Suetum usque flumen Farodeni.* Ex his verbis, satis perspicuis, manifestum fit, easdem tenuisse sedes Saxonas, quas Fosis tradit Tacitus. quod terrarum spatium, inter Albi Chalusique (quorum 10 hunc nunc esse Travam infra liquebit) amnium ostia, citra Cimbrorum peninsulam positum, *Cervicem peninsulae* adpellat Ptolemæus. Sic ferè & Stephanus, de urbibus: *Σάξονες, ἔθνη οἰκοῦν ἐν τῇ Κιμβρικῇ χερσονήσῳ: Saxones, gens Cimbricam incolens peninsulae.*

Pro sedibus igitur Saxonibus, sive Fosis adsigno Holsatiam, cum proximâ Slesovicensis ducatus parte. Limiteis statuo; ab septemtrionibus, mare Svevicum, & perangustum maris sinum, qui Slesovicum opidum adluens, vulgò adcolis vocatur *de Syle*: hinc isthmum, inter intimum dicti sinus recessum & oceanum, quâ opidum est *Husem*, porrectum, spatio M. P. XVIII. ab occidente oceanum, & Albim flumen. à meridie idem flumen, ad confluentem usque Billii amnis. ab ortu hiberno, ipsum Billium, & à fonte ejus flumen Chalusum, ad mare usque Svevicum. ab ortu æquinoctiali, dictum mare.

De incolis horum finium Fosis ex Tacito colligere licet, socios fuisse aliquamdiu Cheruscorum, æquo foedere junctos. quâ de causâ, quum Chattos, communem ex foedere, vel societate hostem, communibus propellere viribus conarentur; communi etiam clade, atque ruinâ tandem affecti sunt.

Nec tamen vires eorum adeò tunc fractæ vel exstinctæ fuerunt, quin postea in magnum, (credo Alemannorū Francorumque incitati exemplis) exsurgerent nomen, Romanis pariter, Francisque, Gallis atque Britannis, formidabile? quorum oras multum diuque deprædati sunt, dum virtute atque armis latum sibi per Germaniam, Bri- 30 tanniamque aperuerunt viam.

Ac primùm equidem transito Albi, Francicum occuparunt litus; quâ Chaucorum, Dulgibinorum, Angrivariorum, Frisiorumque erant sedes, ad Rheni usque ostia. unde illud divi Hieronymi, in vitâ Hilarionis: *Inter Saxonas & Alemannos gens exstat, non tam lata, quàm valida: apud historicos Germania, nunc Francia vocatur.* Huc etiam spectant illa Egesippi, Iosepho apud populares concionanti tributa: *Tremet hos Saxonia inaccessa paludibus, & inviis septa regionibus.* quibus prædictarum nationum paludes denotantur. Orosius lib. VII, cap. xxxi, & hunc sequutus Paullus Diaconus lib. XI: *Valentinianus, inquit, Saxones, gentem in oceani litoribus, & paludibus inviis sitam, virtute atque agilitate terribilem, in Romanos fines eruptionem meditantem, in Francorum 40 finibus oppressit.* Orosium item sequutus Isidorus, originum lib. IX, cap. II: *Saxonum gens in oceani maris litoribus, & paludibus inviis sita, virtute atque agilitate habilis.* Claudianus, in panegyrico, de quarto consulatu Honorii:

——— *Venit accola silvæ*

Bructerus Hercynia: latisque paludibus exit

Cimbrus, & ingentes Albim liquere Cherusci;

Eosdem heic Saxones, in paludibus sitos, sub Cimbrorum nomine innuit poëta, quia à Cimbricâ peninsulâ advenerant. Francos litoralibus istis agris non sponte nec ex pacto cessisse Saxonibus; sed ab his per vim fuisse expulsos, ex Saliorum Francorum colligere licet exemplo. de quibus Zosimus, lib. III, in narratione rerum à Iuliano 50 apud Rhenum gestarum, sic tradit: *Πάντων δὲ, ὡς εἶπεν, τῶν αὐτοῖσι βαρβάρων ἀπογόνων ἐλπίδι πάσῃ, καὶ ὅσων ἐδέπω τοὺς ἐτι περιλειμένους ἀπολεῖσθαι πανωλεθρία προσδοκούντων, Σάξονες, οἱ πάντων δὴ καρτερώτατοι τῶν ἐκεῖσε γενομένων βαρβάρων, θυμῷ καὶ ῥώμῃ, καὶ καρτερίᾳ, τῇ περὶ τὰς μάχας εἶναι νομίζοντες, Κεάδους (lege Καύχους) μοῖραν σφῶν ὄντας εἰς τὴν ὑπὸ Ῥωμαίων καπχομένῃ ἐκπέμπει γλῶ. οἱ δὲ ὑπὸ Φράγκων, ὁμόρουν*

ὁμόρων αὐτοῖς ὄντων, κωλύομενοι διαβῆναι, δέει τῶ μὴ τῷ Καίσαρι δοῦναι δικαίαν αἰτίαν τῆς καὶ αὐτῷ αὐθις ἐφόδου, πλοῖα ναυπηγησάμενοι, καὶ διὰ τῶ Πρώτου τῶν ὑπὸ Φράγκων ἐχομένων ὑπερβαλλόμενοι γῆν, ἐπὶ τὴν ὑπὲρ τοὺς Ῥωμαίους ὠρεόμενους, καὶ τῇ Βαταβίᾳ προχόντες, ἣν διχαζόμενος ὁ Ῥῆν ὁ νῆσον ποιεῖ, πάσης ποταμίας μείζονα νῆσος, τὸ Σαλίον ἔθνη, Φράγκων ἀπόμοιρον, ἐκ τῆς οἰκείας χώρας ὑπὸ Σαξόνων εἰς ταύτῃ τὴν νῆσον ἀπελαθέντας, ἐξέβαλλον. Hoc est: Omnes jam in iis locis barbari spem omnem abjecerant, tantumque non ad internecionem perituras existimabant suorum reliquias; quum Saxones, omnium eas regiones incolentium barbarorum & animis, & corporum viribus, & laborum in praeliis tolerantia, fortissimi habiti, Cauchos gentis suae partem, in Romanorum solum emittunt.

10 At finitimis Franci transitu eos prohibentibus (qui metuebant, ne justam Casari causam praeberent sese rursus invadendi) navibus constructis, Rheno pratervecti parentem Francorum imperio regionem, in Romani juris solum contenderunt: & adpulsis ad Bataviam navibus, quam bipartito divisus Rhenus insulam efficit, quavis insula amnicam majorem, Saliorum nationem, Francorum partem, vi Saxonum in hanc insulam suis a sedibus rejectam, expulerunt. Ad Rhenum usque hanc SAXONIAM pertinuisse, liquet etiam ex Marcellino; qui, lib. xxvii, eandem Saxonum in Galliam eruptionem, de qua supra citavi Orosium ac Diaconum, his memorat verbis: Gallicanos tractus Franci, & Saxones, iisdem confines, quod quisque erumpere potuit, terram vel mari, prae dis acerbis, incendiisque, & captivorum funeribus hominum violabant. nempe Franci terram, Saxones mari, quod adcolebant in Chaucorum Frisiorumque finibus. De eadem eruptione sequenti libro ita: Erupit, Augustis Valentiniano ac Valente ter COSS. Saxonum multitudo: & oceani difficultatibus permeatus, Romanum limitem gradu petebat intento; sepe nostrorum funeribus pasta. Cujus eruptionis prima procellam Nannenus sustinuit comes, regionibus iisdem adpositus. Lege primam procellam. nam jam antea huc erupisse, paruit a Zosimo. Quin jam tum in Diocletiani principatu maritimam Galliae oram depredatos fuisse, testatur Eutropius lib. ix: Post haec tempora Carausius, qui vilissime natus, in strenuo militae ordine famam egregiam fuerat consecutus, cum apud Bononiam, per tractum Belgicae & Armoricae, pacandum mare accepisset, quod Franci & Saxones infestabant. Vtrum tunc Saxones trans Albim adhuc incoluerint cervicem Cimbricae peninsulae, ut viris doctis placere video, nec ne, plane juxta cum illis in incerto habeo. Suspicio tamen, mare tum demum eos summam peritiam exercuisse, postquam apud portuosum illud, emittendis ac recipiendis navibus aptissimum litus, inter Albim Rhenumque confederunt. nam ante Saxonum in has oras immigrationem Franci rei nauticae parum fuere periti. Quapropter jam Diocletiani aeo heic Saxones fuisse existimo. Ad Hispaniam usque postea omne Gallicum litus eos infestasse, ex Sidonii manifestum est epistolam vi, lib. viii. Subitus a Santonis nuntius constanter asseveravit, nuper vos classicum in classe cecinisse, atque inter officia nunc nauta, modo militis, litoribus oceani curvis inerrare contra Saxonum pandos myoparones. Idem auctor, carmine vi:

Quin & Armoricus piratam Saxona tractus
Sperabat; cui pelle salum sulcare Britannum
Ludus, & assuto glaucum mare findere lembo.

Vnde etiam dispositi fuere per Galliae Britanniaeque litora milites cum praefectis ad coercendas Saxonum depredationes; qui inde adpellati sunt, teste Notitia imperii, Comites litoris Saxonici per Britannias; & Tribuni cohortis Armoricae in litore Saxonico.

Ceterum Theodosio Iuniore ac Valentiniano III, imperatoribus, in Britanniam ab ostiis Rheni, Britannorum accersitu, contra Pictos Scotosque, una cum Anglis magnam eorum partem trajecisse, circa annum a nato Iesu ccccxxx, vulgo notum est.

50 CAP. XXII.

De CIMBRIS.

Saxonibus continuabantur CIMBRI. Auctor noster in libro de Germania: Eundem Germaniae sinum, proximi oceano, Cimbri tenent. αὐτὴν τὴν χερσόνησον, ut ait Pto-

iemæus, id est, ipsam peninsulam: quæ CIMBRICA ei & Stephano dicitur. Strabo etiam, lib. VII, Χερρόνησον αἰκῶνας refert, id est, peninsulam incolentis: quamquam imperitè eos cis Albim amnem statuit. quem errorem inde ei natum puto, quòd Romani scriptores, quemadmodum postea auctor noster, eorum narrationem cum populorum Cisalbinorum expositione conjunxerunt. Plinio, lib. IV, cap. XIII, ea, nescio unde, vocatur CARTRIS. Promontorium, inquit, Cimbrorum, excurrens in maria longè, peninsulam efficit, quæ Cartris appellatur. Hujus isthmum malè omnes pariter nostri sæculi geographi describunt inter Lubecam & Hamburgium; præter mentem Ptolemæi, qui proximam Albi Chalusoque amnibus regionem, id est, Holsatiam, cervicem peninsula vocat, sedem Saxonum; ipsam verò peninsulam ultra statuit. 10 Isthmus igitur rectior veriorque erit is, quem suprà indicavi. Cetera cuncta mare cingit.

De gente CIMBRORVM sic noster: Eundem Germania sinum, proximi oceano, Cimbri tenent. parva nunc civitas; sed gloriâ ingens. veterisqua fama latè vestigia manent, utrâque ripâ castra, ac spatia; quorum ambitu nunc quoque metiaris molem manusque gentis, & tam magni exercitus fidem. Sexcentiesimum, & quadragesimum annum urbs nostra agebat, cùm primùm Cimbrorum audita sunt arma, Cecilio Metello ac Papirio COSS. Castrorum ista vestigia ineptissimi homines ad ipsam referunt Cimbrorum peninsulam; interpretanturque nunc aggerem, qui inter suprà dictum sinum Syle & Trejam flumen ductus, Danorum opus vocatur, vulgò dat Dänen mark. Verùm vel in 20 Galliâ, vel in Italiâ fuisse, suprà, lib. I, cap. I, adnotavi.

Ceterùm de Cimbris his mirificas video, etiam ab antiquissimis scriptoribus traditas esse fabulas: quas paucis heic examinasse, haud abs re fuerit. Plutarchus in Mario: Αὐτοὶ μὲν γὰρ ἀμιζία τῇ πρὸς ἑτέρας, μήκει τε χώρας ἢ ἐπὶ ἡλθον, ἡγνοοῦντο τίνες ὄντες αὐθρώπων, ἢ πόθεν ὀρμηθέντες, ὥς περ νέφους ἐμπέσσειεν τῇ Γαλατίᾳ. καὶ μάλιστα μὲν εἰκάζοντο Γερμανικὰ γένη τὰ καθηκόντων ἐπὶ τὸ βόρειον ὠκεανὸν εἶναι τοῖς μεγέθεσι τῶν Σκυθῶν, καὶ τῇ χαροπότῃ τῶν ὀρμμάτων. καὶ ὅτι Κίμβροις ἐπονομάζοντο Γερμανοὶ τοὺς ληστές. Εἰσὶ δὲ, οἱ καὶ πῶς Κελτικῶς διὰ βαθύτητα χώρας καὶ μέγεθος, ἀπὸ τῆς ἐξωθεν θαλάσσης, καὶ τῶν ὑπερλίτων κλιμάτων, πρὸς ἡλίον ἀνίσχοντα κατὰ πῶς Μαιώων ἐπιστρέφουσιν, ἀπὸ πρὸς τῆς Ποντικῆς Σκυθίας λέγουσι, καὶ κἄθεν τὰ γῆν μέμικται. τούτους ἐξαναστάντας οὐκ ἐκ μιᾶς ὀρμῆς, οὐδὲ συνε- 30 χῶς. ἀλλὰ ἑτοὺς ὥρα καθ' ἑκάστην ἐνιαυτὸν εἰς τὰς μεσοπρὸς αἰὲς χωρῶντας, πολέμῳ χρόνῳ πολλοῖς ἐπελθεῖν πῶς ἡπειρον. δι' ὃ καὶ πολλὰς κατὰ μέρος ἐπικλήσεις ἐχόντων, κοινῇ Κελτοσχύθας τὸν στρατὸν ὀνομάζον. ἄλλοι δὲ Φασὶ Κιμμερίων τὸ μὲν πρῶτον ὑφ' Ἑλλήνων τῶν πάλαι γνωσθέντων, ἐμὲν ἡμέτερος τὰς πάντας μορίων, ἀλλὰ Φυγὴν ἢ εἶσιν τινὰ βιασθεῖσαν ὑπὸ Σκυθῶν, εἰς Ἀσίαν ἀπὸ τῆς Μαιώπιδος διαπεράσαν, Λυγδάμι ἡγεμένῳ. τὸ δὲ πλεῖστον αὐτῶν καὶ μαχιμώτατον ἐπ' ἐχάπας ὠκίσαν παρὰ πῶς ἐξω θαλάσσης. οὓς περ δὴ Φασὶ γῆν μὲν νέμεσθαι Κύσκιον, καὶ ὑλῶδη, καὶ Δυσήλιον πάντη, διὰ βάθος καὶ πυκνότητά δρυμῶν, οὓς μέχρι τῶν Ερκιωίων εἰσὼ δῆκεν. ἔρανε δὲ εἰληχένας, καθ' ὃ δὲ οὐκ εἰ μεταλαμβάνων ὁ πόλεμος ἔξαρχα, διὰ πῶς ἐγκλισιν τῶν πρὸς ἡλθόντων, ὀλίγον ἀπολείπειν τὰς κατὰ κορυφῶν ἰσχυμένους. 40 Σημεῖα πρὸς πῶς οἰκισιν. αἰτεῖ ἡμέτεροι βραχύτητι καὶ μήκει πρὸς τὰς νύκτας ἴση καὶ ἀνέμεσθαι τὸν χρόνον. δι' ὃ καὶ πῶς εὐπρίαν τὰς μυθεύματα. Ὀμήρῳ γενέσθαι πρὸς τὴν νεκύαν. ἐνθεν οὐκ τὴν ἐφοδὸν εἶναι τῶν βαρβάρων τέτων ἐπὶ τὴν Ἰταλίαν, Κιμμερίων μὲν ἐξ ἀρχῆς, τότε δὲ Κίμβρων, ἐκ ἀπὸ τῶν πρὸς ἀπογορευομένων. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν εἰκασμῶ μάλλον, ἢ κατὰ βέβαιον ἰστορίαν λέγουσι. id est: Hos autem, quòd nullum haberent cum aliis commercium, atque ex tractibus advenirent longinquis, nemo noverat, qui mortalium essent, aut unde profecti, nubium modo incumberent Gallia & Italia. Ex corporum tamen proceritate, & castis oculis maximè, Germanicas esse nationes conjectabant, oceanum septentrionalem adcolentium. & quòd Cimbro Germani nominent latrones. Sunt qui Celticam longitudine ac latitudine terrarum ab oceano, ac septentrionalibus plagis ad orientem, versùs lacum Maeotim vergere, & ad Ponticam Scythiam pertinere perhibent; atque inde illas com- 50 mistas gentes. Has domo egressas, non uno neque perpetuo impetu, verùm singulis annis semper porrò progredientes, sub ver arma circumferendo peragrasse continentem Europam. Quapropter, etsi diversa singulatim haberent vocabula, tamen communi adpellatione Celtoscythas vocasse. Alii autem Cimmerios, qui primi quondam à Gracis sunt cogniti, partem exiguam fuisse universi, tantum catervam quamdam profugorum vel sedi-

vel seditiosorum, ab Schytis compulsam à Mæotide lacu in Asiam duce Lygdamio trajicere.
 maximam eorum multitudinem, & bellicosissimam in ultimis ad oceanum oris habere sedeis.
 regionem incolere ob profundas ac densas silvas, quæ ad Hercynios usque saltus introrsus per-
 tinent, caliginosam, nemorosam, & opacam. Cælum sortitos, quæ pelus septentrionalis, ex pa-
 rallelorum inclinatione sublimis, parum distare videtur ab imminente incolarum vertici pun-
 cto. ubi dies, brevitæ & prolixitate pares noctibus, in partes duas secant anni tempus. unde
 argumenta suppeditasse Homero fabula, de inferis scribenti. Atque inde hos barbaros in Italiam
 movisse: qui primùm Cimmerii, tunc, nō absenē, Cimbri dicti sunt. Sed hæc ex conjecturâ ma-
 gis, quàm pro comperto memorantur. Quis, quæso, tunc Romanis dixit, latrones Germa-
 10 nis adpellari Cimbros, quum ipsa Germanorum gens illis adhuc incognita, multo verò
 magis lingua? Credo ego Romanos postea μελωνμικῶς latrones vocasse Cimbros, quem-
 admodum & Ambrones, quod suprâ in Helvetiis notatum, unde Plutarchus deinde er-
 ror, ipsis sic dictos latrones Germanis putanti. Cur autem Celtoſcythæ fuerint adpellati
 non modò Cimbri, sed & universi simul Germani, suprâ, sub initium hujus operis, do-
 cui. Vera Cimbrorum sedes, in dictâ peninsulâ, quum temporibus jam Augusti, cui
 dona miserunt, teste Strabone in lib. VII, satis nota fuit; causâ nulla erat, cur Plutar-
 chus, sub Trajano scribens, de Cimmeriis & Schytiâ Ponticâ fabulas in medium addu-
 ceret, superque iis se dubitare profiteretur. Sed hæc levia, præ ut nugatur Nicephorus
 Gregoras, lib. II, Cimbros omnino Schytas fuisse antea Asiaticos narrans, dein in Eu-
 20 ropam transgressos, Germanos & Gallos dictos. Omnis occasio tam absurda de Cim-
 bris fabulandi Græcis, genti in omne genus fabularum semper pronissimæ, fuit ex eo,
 quod populi quidam antiquissimis temporibus ad Mæotin lacum & Ponticum mare
 fuerunt haud multum absimili nomine, CIMMERII. de quibus sic Strabo, prædicto
 libro, ex Posidonii scriptis: Οὐ κακῶς εἰκάζει, ὅτι ληστῆς οἷον καὶ πλάνητες οἱ Κίμβροι,
 καὶ μέχρι τῆ περὶ τὴν Μαιώτιν πεῖσαντο ἐρασίαν· ἀπὸ ἐκείνων δὲ καὶ ὁ Κιμμέριος καλεῖται βό-
 σπορος, οἷον Κίμβρικος, Κιμμερίος τοὺς Κίμβρους ὀνομασάντων τῶν Ἑλλήνων. Id est: Non in-
 eptâ conjecturâ colligit, Cimbros, quum essent homines vagi, ac latrones, ad Mæotin quoque la-
 cum usque armis progressos. ab iis autem cognominatum bosphorum Cimmerium, quasi Cim-
 bricum; quum Græci Cimbros Cimmeriorum nomine adfecerint. De iisdem lib. XI: Ἐκέ-
 30 κτιωτο δὲ οἱ Κιμμέριοι μέγαλιν ποτὲ ἐν τῷ βοσπόρῳ διώκοντες. διόπερ καὶ Κιμμερικὸς βόσπορος
 ὀνομάσθη. οὗτοι δὲ εἰσὶν οἱ τοὺς τὴν μεσόγειον οἰκόντας ἐν τοῖς δεξιῇς μέρεσι τῆς Πόντου μέχρι
 Ἰωνίας ἐπιδραμόντες. Τέτοις μὲν οὕτως ἐξήλασαν ἐκ τῆς Πόντου Σκύθαι. id est: Fuit quondam
 magna Cimmeriorum in Bosphoro potentia; qui & Cimmerius ab iis dictus. Hi sunt, qui me-
 diterranea incolentes, à dextrâ Ponti ad Ioniam usque, incursionibus vexaverunt. Ceterum
 hos Scythæ illis locis expulerunt. Primum illud benè habet, quod nullâ aliâ ratione nita-
 tur, quàm Posidonii conjectatione nudâ: quæ & ipsa ex nullo magis argumento, quàm
 ex nominum Cimbrorum Cimmeriorumque similitudine. jam igitur videamus, quan-
 do Cimbri ex peninsulâ suâ ad Mæotin commigraverunt. Ipse Strabo ita de Homero
 scribit lib. I: Οὕτω δὲ καὶ τοὺς Κιμμερίους εἰδὼς, οἰκόντας τὸν Κιμμερικὸν βόσπορον πρὸς βορ-
 40 ράν, καὶ ζοφώδη, μετήγαγεν εἰς σκοτεινὸν πῖνα τόπον, οἰκίως τῇ καθ' ἑαυτὸν, χρήσιμον ὄντα πρὸς
 τὴν μυθοποιίαν τὴν ἐν τῇ πλάνῃ. ὅτι δὲ οἶδεν αὐτοὺς οἱ χρονολογῆσαι δηλῶσιν, ἢ μικρὸν πρὸ
 αὐτῶν τῶν Κιμμερίων ἔφοδον, ἢ κατ' αὐτὸν ἀναρχαίφοντες. Hoc est: Sic etiam, quum nosset Cim-
 merios versus septentriones habitare ad Bosphorū Cimmerium, regione caliginosâ; transtulit
 eos in tenebricosum locum, opportunè inferos ad hoc commentus in Ulysseâ peregrinatione. Quod
 autem eos noverit, ex eo liquet, quod vel ejus ætate vel paullo ante eum, Cimmeriorum excur-
 sionem referunt rerum scriptores. Et eodem libro antea: Καὶ μὲν καὶ τὸν Κιμμερικὸν βόσπο-
 ρον οἶδε, τοὺς Κιμμερίους εἰδὼς (οὐδὲ γὰρ τὸ μὲν ὄνομα τῶν Κιμμερίων εἰδὼς, αὐτοὺς δὲ ἀγνοῶν) οἱ
 κατ' αὐτὸν, ἢ μικρὸν πρὸ αὐτῶν, μέχρις Ἰωνίας ἐπέδραμον τῇ γῇ τὴν ἐκ βοσπόρου πᾶσαν.
 Id est: Cimmerium etiam bosphorum scivit, dum Cimmerios scivit, non modò nomen eorum:
 50 qui ejus ætate, aut paullo antea à Bosphoro ad Ioniam usque excursionem fecerunt. Ergo jam
 ante annum mundi ter millesimum Cimbri Germani ex Cimbricâ peninsulâ ad Ponti-
 cum mare, & in Asiam commigraverunt. nam circa id tempus Homeri colligitur ætas.
 Cimbri verò jam antea μέγαλιν ἐν τῷ βοσπόρῳ ἐκέκτηντο δύναμιν, quàm in Ioniam trans-
 gressi sunt. Quis id sanæ mentis homo credat? Certè nemo: præsertim quum veterum
 historiarum monumenta id nulla tradant, nisi nuda illa Posidonii, aliorumque Græco-

rum, quos citare videtur Plutarchus, ex solâ vocabulorum similitudine conjectatio. cui cur majorem fidem habeam, quam illorum sententiæ, qui Europæos in septentrione Cimbros ab Asiâ profectos tradunt, rationem nullam video. Ex VENE D O R V M, qui Svevicum mare in Prussiâ ac Livoniâ, & V E N E T O R V M, qui Padum in Italiâ adcoluerunt, nominum similitudine, quantæ sint iisdem Græcis antiquissimis temporibus fictæ fabulæ, infrâ suo loco patebit. Idem circa Cimbrorum Cimmeriorumque nomina accidisse, omnino existimo. quidpe, quum illos esse in Germaniâ, hos verò ad Pontum, audivissent; quidam Cimmerios à Cimbris, alii Cimbros à Cimmeriis originem ducere, fabulati sunt; nominaque eorum confuderunt. testis est Stephanus, in voce Αἱ ἑσπεροὶ Κίμβροι, οὓς τινὲς φασὶ Κιμμερίους id est: *Cimbri*; quos quidam Cimmerios vocant. 10

Sed à fabulis ad res veras tandem redeamus. Florus lib. III, cap. III: *Cimbri, Theutoni, atque Tigurini, ab extremis Gallia profugi, quum terras eorum inundasset oceanus, novas sedes toto orbe querebant. exclusique Galliâ & Hispaniâ, quum in Italiam migrarent; & cetera, quæ sequuntur. De eâ loquitur Cimbrorum expeditione, cujus arma Cæcilio Metello ac C. Papirio Coss. primum Romanis audita. De eadem hæc Strabo lib. VII, ex Posidonii scriptis: Περὶ τῶν Κίμβρων τὰ μὲν ὅσα εὖ λέγεται, τὰ δὲ ἔχει πιθανότητος & μετρίας· ἔτι γὰρ πῶς τοιαύτῳ αἰτίᾳ τῶν πλάνητας γινέσθαι καὶ ληστρικὰς ἀποδέχαιτ' ἄν τις, ὅτι χερρόνησον οἰκῶντες, μεγάλη πλημμυρίδι ἐξελεῖν ἐκ τῶν τόπων· καὶ γὰρ νῦν ἔχουσιν τὴν χώραν ἣν ἔχον πρότερον, καὶ ἐπέμψαν τῷ Σεβαστῷ δῶρον, τὸν ἱερώτατον παρ' αὐτοῖς λέβητα, αἰτέοντο Φιλίαν, καὶ ἀμνησίαν τῶν ὑπὲρ γινόμενων τυχόντες 20 δὲ ὧν ἠξίου ἀπῆραν. γελοῖον γὰρ τῷ Φυσικῷ, καὶ αἰωνίῳ πάθει, δις ἐκάστης ἡμέρας συμβαίνειν, παροργισθέντας ἀπελθεῖν ἐκ τῆς τόπης. εἰκοι γὰρ πλάσματι τὸ συμβεῖν αἰῶνι πᾶσι πλημμυρίδα ὑπερβάλλουσιν· ἐπιτάσεις μὲν γὰρ καὶ ἀνεσις δέχεται, τεταγμένας δὲ καὶ περιουζέσας ὁ ὠκεανὸς ἐν τοῖς τριῶν πάθεσιν. Οὐκ ὁ δὲ οὐδ' ὁ Φῆσας ὅπλα αἰρεῖσθαι πρὸς τὰς πλημμυρίδας τῶν Κίμβρων· οὐδ' ὅτι ἀφοβίαν οἱ Κέλτοι ἀσκοῦντες, καὶ ἀκλύζεσθαι τὰς οἰκίας ὑπομένουσιν, εἴτ' ἀνοικοδομήσιν, καὶ ὅτι πλείων αὐτοῖς συμβαίνει φόρος ἐξ ὕδατος, ἢ πολέμου, ὅπερ ἔφορος φησὶν· ἢ γὰρ τάξις ἢ τῶν πλημμυρίδων, καὶ τὸ πῶς ἐπικλυζομένῳ χώρῳ εἶναι γινώσκον, ὅσα ἐμελλε ταύτας τὰς ἀπείρας παρῆξιν· δις γὰρ ἐκάστης ἡμέρας τέτταρ συμβαίνειν, τὸ μὲν αἰδάνεσθαι Φυσικῶς ἐπὶ τῷ παλίρροισι καὶ ἀβλαβῆ, καὶ ἐ μόνοις τέτοις συμβαίνουσιν, ἀλλὰ τοῖς παρωκεανίοις πᾶσι, πᾶσι δὲ ἀπὸ πᾶντος. Οὐδὲ 30 κλείταρχος εὖ· φησὶ γὰρ τῶν ἱππέων, ἰδόντας τὴν ἐφοδὸν τῶν πελάγεω, ἀφίππασθαι, καὶ φεύγοντας ἐγὼς γινέσθαι τῶν περικαταληφθῆναι· οὔτε γὰρ τοσούτω ἴσχυι τὴν ἐπίβασιν ὀρωμένῳ ἰσορῶν, ἀλλὰ λεληθότως προσέειπον τὴν θάλατταν· ἐπὶ τὴν καθ' ἡμέραν γινόμενον καὶ πᾶσι ναυλον ἤδη ὄν τοῖς πλησιάζειν μέλλουσι, πρὶν ἢ θάλατταν, τοσούτον ἐμελλε παρῆξιν φόβον, ὥς τε φεύγειν, ὥς ἂν εἰ ἐξ ἀδοκίμης σωθῆναι. Ταῦτα δὲ δικαίως ἐπιπᾶ τοῖς συγγραφεῦσι Ποσειδώνιος· καὶ ἐ κακῶς εἰκάζει, ὅτι ληστροὶ ὄντες καὶ πλάνητες οἱ Κίμβροι, καὶ μέγα τῶν περὶ τὴν Μαιώπιν ποιήσαντο στρατείας· ἀπ' ἐκείνων γὰρ καὶ ὁ Κιμμέριος κληθεῖς ὁσπορος, οἷον Κιμβρικός, Κιμμερίος τῶν Κίμβρων ὀνομασίαν τῶν Ἑλλήνων. φησὶ γὰρ καὶ Βοίους τὸν Ἐρκυῖον δρυμόν οἰκῶν πρότερον· τῶν γὰρ Κίμβρων ὀρμήσαντας ἐπὶ τὸν τόπον τῆτον, ἀποκρεθέντας ὑπὸ τῶν Βοίων, ἐπὶ τὸν Ἴστρον, καὶ τῶν Σκορδίσκος Γαλάτας 40 καταβῆναι· εἴτ' ἐπὶ Τευρῶν καὶ Ταυρίσκων, καὶ τέτταρ Γαλάτας· εἴτ' ἐπὶ Ἑλλητίκων, πολυχρύσων μὲν ἀνδρῶν, ἐρρωαίς δὲ· ὁρῶντας δὲ τὸν ἐκ τῶν ληστρῶν πλῆθος, ὑπερβάλλοντα τῶν παρ' αὐτοῖς, τῶν Ἑλλητίκων ἐπαρῆναι, μάλιστα δὲ αὐτῶν Τιγυρῶν τε, καὶ Τωυγρενῶν, ὥς τε καὶ συνεχρομήσασιν. Hoc est: De Cimbris quadam ineptè dicuntur; quadam probabilitatem habent non mediocrem. non enim hac de causâ eos, ut incertis vagarentur sedibus, & latrocinii victum quærerent, compulsos crediderim, quia è peninsulâ, quam incolebant, diluvio fuerint ejeçti: quum hodièque antiquas incolant sedes; nuperque Augusto lebetem, qui apud illos sacerrimus habebatur, dono miserint; amicitiam expetentes, & veniam illatarum injuriarum; eamque consequenti domum redierint. & ridiculum sit, eos naturali sempiternoque aestui, quotidie bis contingenti, iratos solum vertisse. Quin & figmentum videtur, eluvium aliquando immodicam accidisse; quum id genus oceani accidentia intenduntur quidem, & remittantur; sed ordine tamen suo, atque modo. Non rectè etiam is, qui arma adversus inundationem cepisse Cimbros tradit. neque id, quòd Celtæ ad vacuitatem metus sese advesfacientes, patiantur domos suas aquis obrui, rursusque adificent; pluresque eorum aquis, quàm*

quam bello, pereant: quod Ephorus tradidit. nam hac absurda non admittit cum ordo aestuum, tum notitia regionis inundationem passæ. quum enim bis quotidie aestus accideret, qui credibile sit tandem, numquam eos sensisse naturalem esse hanc maris reciprocationem, & innoxiam, sibi cum omnibus oceani adcolis communem? Malè etiam Clitarchus; equiteis narrans accursum maris spectanteis, citatis equis refugisse, & penè fuisse adfluxu obrutos. neque enim tantâ celeritate accedere mare deprehendimus; sed sensim, ac latenter. neque id, quod fieret quotidie, & omnium spectaturorum aures, antequam accederent, personarent, tantum potuit his obijcere terrorem, ut, quasi de improvviso oblatâ re, fugam facerent. Hac meritò Posidonius in scriptoribus reprehendit. Idem non ineptâ conjecturâ colligit, Cimbros, quum homines essent
10 vagi, ac pradones, ad Maotin quoque lacum usque armis progressos. ab iis autem Cimmericum bosporum fuisse cognominatum, quasi Cimbricum; quum Græci Cimbros Cimmericorum nomine adfecerint. Idem tradit, Bojos quondam Hercyniam incoluisse silvam; ac Cimbros, quum ad ea loca se contulissent, ab iis repulsos, ad Istrum & Scordiscos Gallos descendisse; inde ad Teuristas, atque Tauriscos, itidem Gallos; tum ad Helvetios, auri diviteis, ceterum pacatos. hos, quum viderunt, suis majores Cimbrorum opeis, latrociniiis partas, animum ad prædas adjecisse, maximè Tigurinos, ac Tugenos; unâque cum illis in expeditionem profectos. Strabo equidem de remotissimis his oris, ex iis judicare cum Posidonio maluit, quæ coram in mari interno viderat, quàm peritioribus habere fidem. quâ in re quàm vehementissimè peccasse, haud semel deprehenditur aliàs. heic verò nil nisi cæcus de
20 coloribus. Omnia, quæ ille fieri posse negat, haud semel adcolæ oceani Germanici, Britannici, & Gallici, maximo cum suo damno, interituque experti sunt. ea quum etiam inter pucros satis vulgata, exemplis superfedeo. Quâ verò ratione oceanus in totum Germaniæ litus inter Albim & Gallicum fretum, magis magisque, jam inde à multis ante Iulii Cæsaris tempora annis, inVectus fuerit, suprà, in expositione hujus litoris patuit. his adde, quæ Diodorus lib. v, de Victi & aliis inter Britanniam Galliamque insulis narrat, occasione à plumbi albi in Galliam transvectione desumtâ: Ἀποτυπῶντες δ' εἰς ἀσπαράλων ῥυθμοὺς, κερμίζουσιν εἰς τινα νῆσον περὶ κειμένην μὲν τῇ Βρετανικῇ, ὀνομαζομένην δὲ Οὐίκπιν. καὶ γὰρ τὰς ἀμπώτας ἀναξηραίνοντες τῇ μεταξὺ τόπῳ, ταῖς ἀμάξαις εἰς τὰ πᾶν κερμίζουσι διαψιλῆν τὸν κασσίτερον. ἴδιον δὲ τι συμβαίνει περὶ τὰς πλεονέκτους νήσους, τὰς μεταξὺ κειμένας τῆς τε Ευρώπης καὶ τῇ Βρετανικῇ. κατὰ μὲν γὰρ τὰς πλεονέκτους τῇ μεταξὺ τόπῳ πλεονέκτους νήσους φαίνοντες. καὶ δὲ τὰς ἀμπώτας ἀπὸ ῥέξεως τῇ θαλάσσης, καὶ πολλὰ τόπον ἀναξηραίνοντες, θεωρῶντες χερρόνησος. ἐν εὐθείᾳ δὲ οἱ ἔμποροι πᾶσι τῶν ἐσχωρίων ὠνοῦντες, καὶ διακερμίζουσιν εἰς τὴν Γαλατίαν. Hoc est: Talorum modo conformatum, in quamdam Britannia adjacentem insulam, cui nomen Victis, deportant. dum enim per refluxus intervallum locus in medio desiccatur, plaustris largam stanni vim transvectant. Insulis verò hisce vicinis, quæ Europam Britanniamque interjacent, peculiare quiddam accidit. freto quidpe interjecto per inundationem aestus aquis oppleto, insula esse adparent. decedente verò per reciprocationem mari, ingens loci spatium aquis defectum, peninsularum speciem reddit. inde stannum, ab incolis coemptum, in Galliam negotiatores deferunt. Horum hodiè
30 nihil conspicitur: sed insulae sunt perpetuo ac satis alto freto cinctæ. Idem igitur & Cimbrorum quondam accidisse litori, nihil impedit, quò minus iis credam, quos tam graviter Posidonius ac Strabo reprehendunt. Atque hinc insulae illæ natæ, quæ Cimbricae peninsulae ab occidente crebrae objacent. Eam autem inundationem, quâ Cimbrorum ingens multitudo deleta fuit, pars verò, veriti ne omnis mox eorum terrâ fluctibus obrueretur, sedeis suas reliquerunt, magnam insignemque fuisse, ac fortè omnium primam, maximè credibile est. Ea quando acciderit, difficile dispectu est. Ex Aristotelis tamen, qui sub Philippi, filique ejus Alexandri imperio, annis ante natum Iesum circiter CCC XL clauit, Eudemiorum lib. III, cap. I, colligitur jam ante, vel circa ejus tempora eam factam. nam is haud obscure eam innuit his verbis: Οἷον οἱ
30 Κελτοὶ πρὸς τὰ κύματα ὅπλα ἀπαντῶσι λαβόντες. id est; quemadmodum si Celta sumtis armis occurrant fluctibus. Oberratio igitur illa longinqua per dictas genteis, CCC XL circiter per annos duravit, donec tandem in Italiâ à C. Mario deleti fuerunt. Hinc Quintilianus, declamatione III: Gens majorem terrarum partem victoriis pervagata, tantum in Mario stetit. Verissimum heic deprehenditur esse, quod Plutarchus, ut suprà citavi, ex vetustiorum Græcorum monumentis refert his verbis: Τέτρε ἀναστάντας οὐκ ἐκ μιᾶς

ἐκ μιᾶς ὁρμῆς, οὐδὲ Συεχῶς, ἀλλὰ ἕως ὥρα καθ' ἑκάστον ἐνιαυτὸν εἰς τοῦτον προεὶν ἀεὶ χῶ-
 ροῦντας, πολλοῖς ἐπιλθεῖν τὴν ἡπείρον. id est: *Hos, domo egressos, non uno nec perpetuo im-*
petu, verum singulis annis semper sub ver porro progredienteis, arma circumferendo peragrasse
continentem Europa. Sic tandem posteri tantum eorum, qui è Cimbricâ peninsula pro-
 gressi erant, in Italiam pervenerunt.

Pars tamen gentis domi in peninsulâ, ceteris proficiscentibus remansit. qui postea
 legationem cum dono ad Augustum miserunt, veniam illatarum quondam à popula-
 ribus, seu majoribus suis injuriarum, & amicitiam petentes. Exiguum fuisse domi ma-
 nentium numerum, vel inde liquet, quod ne Taciti quidem ævo civitas eorum suc-
 creverit. sic enim ille: *parva nunc civitas.* Ptolemæus, qui LX circiter annis, ut suprà, 19
 dictum, post Tacitum scripsit, nomen eorum in extremam, versùs septemtriones,
 peninsulæ partem compegit; sex præterea in eadem peninsulâ nationibus constitutis.
 quas unde habuerit, aut quomodò tot numero nominibusque diversæ in tam arcto ter-
 rarum spatio includi potuerint, haud faciliè dispicio: nisi fortè singulæ partes, seu pagi
 fuerint universæ Cimbrorum civitatis. Peninsulam ipsam cum cervice describit in
 hunc modum: Ἡ μετὰ τὸν Ἀλβὶν ἐξοχή· ἢ ἐφεξῆς ἐξοχή· καὶ ἐτι ἐφεξῆς καὶ ἀρκηκωπίατη·
 ἢ ἀνατολικώτερον αὐτῆς· ἢ μετὰ τὴν ἐξοχὴν πρῶτη ἐξοχή· ἢ ὑπὸ ταύτῃ ἐφεξῆς· ἢ πρὸς ἀνα-
 τολὰς ἐπιστροφή· χαλῶς ποταμὸς ἐκβολαί. id est: *Extensio post Albim: extensio qua se-*
quitur: alia qua sequitur, maximè septemtrionalis: pars ejus maximè orientalis: post exten-
sionem hanc prima extensio: dein qua sub hac sequitur: inde conversio ad orientem: Chalusi 20
annis ostium. Graduum, scrupulorumque numeros non visum adjungere, quia, ut
 falsi, nihil juvant. *Extensio igitur post Albim flumen, est in regione Eyderstede, ad vi-*
cum Wester Hever. extensio, qua sequitur, est ad promontorium, quod vulgò dicitur
Bouwensberg. qua rursus sequitur, maximè septemtrionalis, nunc promontorium Hanwith.
pars ejus maximè orientalis, eadem est, quod promontorium Cimbrorum Plinio lib. II,
 cap. LXVII, & lib. IV, cap. XIII; nunc vulgò *Skage. post eam extensionem prima*
extensio, est peninsula, in quâ opidum nunc Grimstede. qua sub hac sequitur, insulæ Alsem
est obversa, ubi vicus Nabel. ad ortum conversio, in cervice peninsulæ, est in Holfatiæ
regione, quæ dicitur Wager land, ad insulam Femeren; ubi vicus Korstorp. Chalusus 30
annis nunc vulgò dicitur de Trave, Lubecam abluens. Populos verò in universâ
 peninsulâ enarrat Ptolemæus hoc modo: Αὐτὴν δὲ τὴν χερσόνησον κατέχουσιν ὑπὲρ μὲν τῆς
 Σάξονας, Σιγέλωνες, ἀπὸ δὲ συσμιῶν· εἶτα Σαβαλίγιοι· εἶτα Κοβανδοί· ὑπὲρ οὗς Χάλοι· καὶ
 ἐτι ὑπὲρ τῆς δυσμικῆς μὲν φενδῶσι, ἀναλικῶς δὲ Χαρεῖδες· πάντων δὲ ἀρκηκωπῶν
 Κίμβροι. Hoc est: *Peninsulam ipsam tenent, supra Saxones, ab occidente Sigulones; dein Saba-*
lingi; inde Cobandi: supra hos Chali, & supra hos, magis verò ad occidentē Fundusi, ad orien-
tem Charudes: omnium hinc maximè septemtrionales sunt Cimbri. His singulis fedeis ad-
 signo hoc modo: Supra Saxones ab occidente ait esse *Sigulones*; id est, supra occiden-
 talem Saxonum partem: nam supra orientalem partem est mare ipsum, ad *Kiel* usque
 opidum. igitur his finibus eos includo: ab oriente, mari Svevico; ab occasu, oceano; ab
 meridie, isthmo totius peninsulæ: ab septemtrionibus alio isthmo, qui est inter duo 40
 opida *Appenrade, & Lütke Tunderen.* Maximè omnium septemtrionales fuere Cim-
 brorum reliquæ, ad Cimbrorum promontorium. his tribuo omnem regionem, quæ
 peninsula & ipsa vulgò dicitur incolis *Wensussel.* Infra Cimbros fuere ad occasum
Fundusi, ad ortum Charudes. horum igitur fineis cingo, ab ortu, Svevico mari, ab
 septemtrionibus euripo, qui *Wensussellanam* regionem à meridie claudit: ab occasu la-
 cum, in quem euripus effunditur: à meridie flumine, quo adverso itur ex dicto lacu ad
 pagum *Hald*: inde verò lineâ ad mare Svevicum, & vicum *Kallæ.* *Fundusi* autem li-
 miteis statuo, ab septemtrionibus dictum lacum, & isthmum, qui inter eundem lacum
 & oceanum conspicitur, in quo vicus *Silkirck*: ab occasu oceanum, ad vicum usque
Hensberg: à meridie lineam, ab hoc vico ad vicum *Hald*: inde ab ortu dictum flumen 50
 ac lacum. Infra Fundusos at Charudes fuere *Chali.* hi igitur ab septemtrionibus præ-
 dictis lineis clauduntur: ab ortu, mari Svevico; ab occasu, oceano; à meridie flumine,
 quod apud vicum *Holm* oceano adfunditur; & ab ejus fonte, lineâ ad opidum *Horsens*
 ductâ; inde angusto maris Svevici sinu. Infra Chalos fuere *Cobandi*: quorum terminus
 à septemtrionibus modò descriptus est: à meridie duo sunt amnes *Nipsa & Tobesket*:
 ab occasu

ab occasu & ortu, duo præfata maria. Inter Cobandos & Singulones medii fuere *Sabalingii*. horum limes à septentrionibus duo prædicta flumina: ab occasu & ortu, duo dicta maria: à meridie isthmus, qui Sigulones à septentrionibus claudit. Atque hic equidem aptissimus modus visus est dividendi, ex mente Ptolemæi, Cimbricam peninsulam in VII populos. at utrum illi sic incoluerint, an verò, ut plerique alii, hi quoque perverso ordine collocati sint à Ptolemæo, haud facile dixerim. In propin-
quioribus tamen quia prorsus falsus est; de remotissimis cur ei quidquam credam, ra-
tionem non video. Quin hodiè regio ad dictum lacum est, vulgari vocabulo *Salling*;
quod *Sabalingiorum* memoriam referre videtur.

10 Ceterum omnis ea regio, quæ inter dictos Ptolemæi Saxones Cimbroque porri-
gitur, uno nunc vocabulo vulgò vocatur *Iutland*, & Latinè *Iutia*. quam ego anti-
quam esse adpellationem, è Bedâ disco. sic enim ille lib. I, cap. xv: *Angli de illâ*
patriâ, quæ Angulus (alia exemplaria *Anglia*) *dicitur, & ab eo tempore usque manere de-*
serta inter provincias Iutarum & Saxonum perhibetur. Cui adstipulatur Fab. Quæstor
Ethelwerdus, è regiâ Saxonum stirpe, his verbis: *Anglia vetus sita est inter Saxones,*
& Giotos; habens opidum capitale, quod sermone Saxonico Sleswic, secundum verò Danos
Haithby. Hinc ego crediderim, omnium illorum VI populorum, quos hac eadem re-
gione collocavit Ptolemæus, commune fuisse nomen IVTÆ.

Haftenus igitur de CIMBRICA PENINSULA, & antiquissimis ejus incolis
20 CIMBRIS. qui primi omnium Germanorum, per maximam Europæ partem, victri-
cia arma, cxxl circiter annos, circumferendo, magnum sibi nomen, & gloriam ingen-
tem quasiverunt.

CAP. XXIII.

De INSVLIS, ante Cimbrorum, Saxonum, Chaucorum,
Frisiorumque litora sitis.

30 TERRIS Germaniæ Rhenum inter & Albim sinumque Codânnum explicatis, in-
sulæ nunc etiam, his terris adjacentes referantur. Ipsius Rheni insulas, intra
extremum alveum ostiumque Flevum sitas, jam antea in Batavis atque Frisiis
indicavi. De reliquis hinc, ad Cimbrorum usque peninsulam, sic Plinius lib. IV, cap.
XIII: *Promontorium Cimbrorû, excurrens in maria longè, peninsulam efficit, quæ Car-*
tris appellatur. XXIII inde insula, *Roman. armis cognita. earum nobilissima Burchana, Fa-*
baria à nostris dicta, à frugis similitudine sponte provenientis; item Glessaria, à succino mili-
tia appellata, à barbaris Austrania; præterque Actania. Sternebantur universæ, ante Cim-
brorum, Saxonum, Cauchorum, Frisiorumque litora: magnâ illâ, quam supra memo-
ravi, oceani inruptione effectæ. Nomina habent hodiè ista: ante Iutiam, *Numet,*
Fanu, Manu, Rym, Sylt, Foren, Ameren; ante Holsatiam *Strant;* ante ostia Albis
fluvii, *Busen & Heilige land,* dein ante Frisios, *Wangerooge, Spikerooge, Langerooge,*
40 *Baltrum, Norderney, Buysen, Iuyt, Borkum, Rottum, Bosch, Schiemonickooge, Ameland,*
Schelling. Cognita hæ fuerunt *Romanorum armis,* quum primum Drusus, dein Tibe-
rius, mox Germanicus hæc litora præternavigarent. BURCHANA, Straboni vocatur
Βυρχανίς, lib. VII: *Ἐχειρώσατο δ' ὁ Δρῦστος ἔ μόνον τῶν ἐθνῶν τὰ πλεῖστα, ἀλλὰ καὶ τὰς ἐν*
τῷ ᾧδράπλω νήσους· ὧν ἐστὶ καὶ ἡ Βυρχανίς· ἣν ἐκ πολιορκίας εἶλεν. id est: *Drusus non modò*
genteis plurimas subegit; sed & insulas, in legendo litore obvias: in quibus est Burchanis,
vi ab eo expugnata. Verum hujus vocabulum ex hoc Strabonis loco à Stephano cita-
tur *Βυρχανίς*. unde certum fit, in Strabonis exemplaribus ο μικρὸν interiisse. Ceterum
hanc unam Strabo inter omneis reliquas nominat, quia clarissima: unde Plinio quo-
50 que inter treis nobilissimas hujus litoris numerata. Hanc esse eam, quæ vulgò hodiè,
ante ostia Amisiæ amnis, vocatur *Borchum & Borkum*, viri docti opinantur. in quibus
Hieron. Verrutius, turrim in eâ etiam nunc conspici tradit, cui vulgaris adpellatio *het*
Boonhuys, id est, *Fabaria domus*. Ego equidem, quamvis, Amisiæ os haud semel navi-
gans, nihil de eo vocabulo discere potuerim; tamen lubentissimè homini Frisio hac
in re fidem habeam. Æstuaria Frisiorum Chaucorumque Drusum navigasse, atque
ipsum

ipsum Amisiam intrasse, in quo navali pugna superavit Bructeros; supra demonstratum est. igitur haud vana sunt haec quatuor argumenta: idem litus; idem amnis ostium; nomina planè eadem *Fabaria*, & *Boonhuys*; item *Borchum*, & *Burchan*: quod tamen ipsis incolis fuit *Burcham*; postea *Borchom*, & *Borkom*, & tandem *Borkum*. de quâ formatione supra lib. I, cap. XIII, differtum est. Ultra Albis ostium sita insulae, tunc maximè Roman. armis cognita fuere, quum Germanici Caesaris classis tempestate circa haec litora disiecta esset. de quâ re Tacitus, annal. II, in haec verba narrat: *Æstate jam adultâ, legionum alia itinere terrestri in hibernacula remissa; plures Caesar classi impositas per flumen Amisiam oceano invexit. Ac primò placidum aquor mille navium remis strepere, aut velis impelli: mox atro nubium globo effusa grando; simul variis undique procellis, incerti fluctus prospectum adimere, regimen impedire; milesque pavidus, & casuum maris ignarus, dum turbat nautas, vel intempestivè juvat, officia prudentium corrumperebat. omne dehinc cælum, & mare omne in austrum cecidit; qui tumidis Germania terris, profundis amnibus, immenso nubium tractu validus, & rigore vicini septentrionis horridior, rapuit, disiecitque naves in aperta oceani, aut insulas saxis abruptas, vel per occulta vada infestas. quibus paulum, aegreque vitatis, postquam mutabat æstus, eodem, quò ventus, ferebat. non adherere anchoris, non exhaurire inrumpentis undas poterant. equi, jumenta, sarcinae, etiam arma precipitantur, quò levaremur alvei, manantes per latera, & fluctu superurgente. Quanto violentior cetero mari oceanus, & truculentia cæli præstat Germania, tantum illa clades novitate & magnitudine excessit; hostilibus circum litoribus, aut ita vasto & profundo, ut credatur novissimum ac sine terris mare. Pars navium hausta sunt; plures apud insulas longius sitas ejectæ, milesque, nullo illic hominum cultu, fame absortus; nisi quos corpora equorum eodem elisa toleraverant. sola Germanici triremis Chaucorum terram adpulit. quem per omnes illos dies noctesque apud scopulos, & prominentis oras, cum se tanti exitii reum clamitaret, vix cohibere amici, quo minus eodem mari oppeteret. Tandem relabente æstu, & secundante vento, claudæ naves, raro remigio, aut intentis vestibibus, & quadam à validioribus tractæ, revertère. quas raptim resecas misit, ut scrutarentur insulas. Collecti eâ curâ plerique. multos Angrivarii, nuper in fidem accepti, redemptos ab interioribus reddidère. quidam in Britanniam rapti; & remissi à regulis. Ut quis ex longinquo revererat, miracula narrabant; vim turbinum, & inauditas volucres, monstra maris, ambiguas hominum & beluarum formas: visa, sive ex metu credita. Ad hæc Lipsius: Certè non auster est tyrannus Germania terræ; nec vicinus septentrioni; cui rectâ lineâ distans, & adversus. adde quòd austro turbante, vix est ut naves ex orâ Frisiorum in Britanniam rapiantur. Parum se maria, vel oceanum navigasse, ostendit Lipsius. Ego, inter alia pericula, quæ hoc vento spirante expertus, memini me quondam in ipso lacu Flevo, circa æquinoctium vernali, in extremum incidisse vitæ periculum, quum aliquot circa navem, quâ tunc, mare Svevicum & Vistulæ amnis ostium petiturus, vehebar, atrocissimâ perirent tempestate naves; plures verò, malis dejectis, salutem contra turbinum procellarumque violentiam quærent. Et quomodò negaveris, austrum in his oris septentrioni esse vicinum; quum omnis Germania septentrioni subjecta? Dein, quid mirum si relabente æstu, & vento jam secundante, id est, mutatâ regione, à septentrione, vel ab ortu æstivo flante, quædam naves, in septentrionem versùs antea actæ, mox in Britanniam raptæ? In inferiorem, sive citeriorem insulae partem fuisse delatas, perspicitur ex eo, quòd reguli eas Germanico remiserunt: quòd ultiores non erant facturi; quidpe quibus parum commercii, parumque amicitia etiam tum erat cum Romanis. Proinde moneo, ne quis temerè aliquid in his auctoris verbis mutare tentet. De scopulis tamen ad Chaucorum terram, rectè auctorem taxat Lipsius. nulli quidpe illic exstant; non magis quàm in reliquo oceani litore, ad fretum usque Gallicum. Ego verò crediderim, quia insule Romam referebantur, saxis abruptæ, ex hoc rerum Germanicarum scriptores opinatos, omne litus illud Germaniæ, scopulis abruptum esse. At insula saxis abrupta visuntur contra hæc litora præcipuè duæ. quarum altera, Cimbrorum peninsula objecta, saxa abrupta habet ab occasu, vulgò nautis præternavigantibus *Rode clif* dicta: altera contra Albis ostium projecta, vulgari nomine *Heilige land*, tota fermè nil nisi saxum abruptum, scopulum etiam*

etiam eminentem à meridie prope habet; & alium item scopulum, ab eadem parte, sub undis latentem. Hanc ego cum Ortelio ACTANIAM Plinii esse arbitror; quia notabilius ab auctore nostro descripta, à Plinio etiam inter nobilissimas refertur. AVSTRANIAM Plinii, sive GLESSARIAM, Ortelius putat esse Ameren; ante litus Cimbrorum; quia *ameren*, ut ille ait, Germanis est *glessum*, id est, *succinum*. at ego proximam huic intelligere malim, quæ vulgò vocatur *Strand*, vocabulo haud perinde ab *Austrania* nomine abludente. Goropius nescio, quâ effreni animi libidine usus, ubi in Gotodanicis suis *Actaniam* eandem esse & *Austraniam* è Plinio ostendere conatus est, ad Vistulæ ostia & Danorum nomen vocabula ejus referens: quasi huc usque Romanorum penetraverint milites, atque classes. Mirum fanè, virum alioquin admirandi ingenii, doctrinæque inexhaustæ, tam imperitum rerum Romanarum fuisse. Adeò, ubi fabulis semel carceres removeris, nulla invenitur meta mentiendi. quod quamvis ille in alios scripserit, tamen de omnibus ferè ipsius operibus propriè ac verè dici potest. *Pars navium*, inquit noster, *hausta sunt; plures apud insulas longius sitas ejectæ. milesque, nullo illic hominum cultu, fame absortus; nisi quos corpora equorum, eodem elisa toleraverant.* Hæc de Austraniâ, & eâ, quæ *Silt* vulgò vocatur, & proximis insulis, Cimbrorum litori objacentibus, maximè dici arbitror: nam hæc per occulta vada infestæ sunt; saxisque abrupta est *Silt*. Haud procul continente fuisse, indicat auctor clarè his verbis: *hostilibus circum litoribus: aut ita vasto, & profundo, ut credatur novissimum, & sine terris mare.* quidpe ab ortu fuerunt litora Cimbrorum parum amica, seu parum fida, licet ad Augustum dona miserant: ab occasu ac septentrione vastissimus oceanus Germanicus; per quem quidam sinistrorsus in Britanniam rapiti. Ceterum Ptolemæus, in descriptione Germaniæ; Νῆσοι γ', inquit, ὑπὲρκεινται τῇς Γερμανίας, καὶ μὲν τὰς τῆς Ἀλβὸς ἐκβολὰς, αἱ καλέμεναι Σαξόνων νῆσοις. id est: *Insula Germaniæ adjacent, juxta Albi ostia tres, Saxonum dictæ.* Hæc fuere, *Strand*, *Busen*, & *Heilige land*. Atque hæc ferè sunt, quæ de insulis ante Germanicum litus, inter promontorium Cimbrorum & Flevum Rheni ostium projectis, apud auctores reperio.

CAP. XXIV.

De antiquâ SVEVIA.

Hætenus primam partem Germaniæ suæ auctor noster peregit, Rheno Sala atque Albi Chalusoque amnibus, ac sinu Codâno finitam. in quâ satis certis limitibus cujusque nationis fines circumscribi potuerunt, quia crebra illic Romanorum bella, & de bellis accurata scriptorum monumenta. Sequitur exin pars altera, quæ in universum uno vocabulo, proprio ac peculiari, dicitur SVEVIA, ab incolis SVEVIS. in quâ jam omnia obscuriora; ita, uti non modò certi limites singulis populis constitui nequeant; sed quanam inter se junctæ fuerint nationes, haud facile dixeris. Verum, si non in omnibus ipsum scopum tangere continget, conandum tamen, quàm proximè accedere.

Ipsam terræ SVEVIÆ vocabulum antiquissimis usurpatum auctoribus reperio. nostro, in libro de Germaniâ: *Hic Suevia finis.* Dioni Cassio, lib. IV, de Druso loquenti: *περὶ ἄλγε μέχρ' τῆς Σαξίας; Ad Sueviam usque progressus est.* Posteriores etiam auctores crebrò Sueviam nominarunt; sed eam, quæ minima tantum pars fuit ejus, quàm nunc indicabo: de quâ postea in Hermunduris dicetur. De magnâ igitur illâ Sveviâ sic noster, in dicto libro: *Nunc de Sveis dicendum. quorum non una, ut Cattorum, Tencterorumve, gens: majorem enim Germania partem obtinent; propriis adhuc nationibus nominibusque discreti, quamquam in commune Svei vocentur.* Ita fanè est: triplo majorem parte illâ, quæ hætenus explicata, obtinuerunt partem SVEVI; ut qui ab Albi ac Salâ Chalusoque amnibus, ad Vistulam flumen usque, inter occasum ortumque, inter meridiem verò ac septentriones, à Danubio amne ad oceanum usque glaciale extensi fuerunt.

Cum Tacito sentiens Æthicus, *Germania*, inquit, *ubi plurimam partem Svevi tenent* quorum omnium gentes sunt LIV.

Fines igitur universæ Sveviæ fuerunt isti : A septentrionibus, prædictus oceanus, qui & septentrionalis cognominatur. ab ortu, idem mare, ad Cimbrorum usque peninsulam; quod inter Germaniam & Britanniam, dicitur Germanicum : à Cimbrorum peninsulâ fuere fauces sinus Codani, sive maris Svevici; quod & ipsum à gente accolâ nomen habuit. deinde Chalusus Billiusque amnes : inde Albis ac Sala, ad opidum usque *Salefeld* : hinc linea ad Moeni Radiacique confluentes : inde Moenus, ad Redonitii usque confluentem; & hinc Redonitius, moxque Æschius : hinc linea ad opidum *Königsprun* ducta; à quo Brentius amnis, ad confluentem usque Danubii. 10 A meridie Danubius, ad opidum usque Hungariæ Vaciam. Ab ortu *Sarmatici montes*, à dicto opido ad Grani amnis fontem extensi. inde *Hercynii montes ac saltus*, ad fontem usque Solæ fluminis; & hinc ipsum hoc flumen, & in quem id evoluitur, Vistula amnis, ad mare usque Svevicum. inde ipsum mare, & sinus ejus qui vocatur Botnicus, ad opidum usque Botniæ *Thorn*. hinc flumen, quod è lacu supra opidum *S. Andrees* profluit : & inde linea ad lacum Album. hinc ipse lacus, & ex eo profluens amnis in mare Album, sive sinum Granvicum ad mare usq; septentrionale, extrema Sveviæ claudunt.

Regiones atque dominia tam vasto terrarum spatio hodiè varia : Sveviæ hodiernæ pars, quâ opida *Dinkelspühl*, & *Nördlingen*; Palatinatus superior, Voithlandia, Mifnia, Saxonia superior, Bojohamum, Austriæ pars Transdanubiana; Hungariæ item 20 pars, ad dictos usque monteis Sarmaticos; Moravia, Silesia, Lusatia, Polonia Cisivistulana, Marchionatus Brandoburgiensis, exceptâ eâ parte, quæ cis Albim; Pomerellia, Cassubia, Pomerania, Mekelburgiensis ducatus. trans mare autem Svevicum, Daniæ partes, quibus vocabula *Bleking*, *Skane*, & *Halland*; inde Svedia, Norvagia, Botnia occidentalis, Finnomarchia, Scritofinnia, Lappia, & Biarmia.

Antiquarum verò gentium, nationumque nomina in hac Sveviâ à Tacito, aliisque auctoribus numerantur, cis mare Svevicum *Hermunduri*, *Narisci*, *Marcomanni*, *Quadi*, *Marsingi*, *Burii*, *Semnones*, *Lygii*, *Burgundiones*, *Gothones*, *Lemovii* sive *Heruli*, *Rugii*, *Carini*, *Langobardi*, *Deuringi*, *Caviones*, *Angli*, *Varini*, *Eudoses*, *Svardones*, *Nuithones* : quibus accedunt alienigenæ *Osi* atque *Gothini*. trans mare Svevicum 30 *Sitones* atque *Sviones*, magnæ gentes, pluribusque nationibus distincti. Æthicus, ut suprâ relatum, Svevorum genteis in universum tradit fuisse LIV.

Atque hi equidem Taciti ævo Sveviæ fuere fines. at antea, sub Cæsaris Augustique principatu, quum Marcomanni Svevi adhuc Rhenum adcolerent, & proximè hos Sedusii ac Harudes, itidem Svevi; Sveviæ finis ab hac parte fuit Rhenus. Hos verò populos non in Bojohamo demum Svevorum sortitos fuisse nomen, sed jam antea id ad Rheni ripam obtinuisse, patet ex Strabonis inde nato errore, lib. vii : qui quum, veluti per nebulam, accepisset, Marcomannos quondam Danubii fontem accoluisse; suâ autem ætate sciret eos Bojohamum incolere : post descriptionem Bojohami, hæc subnectit verba : Ἔστι δὲ πλησίον αὐτῆς ἡ τε τῆς Ἰστροῦ ποταμῆς, καὶ ἡ τῆς Ρῶως. id est : *Huic regioni 40 conterminus est fons Danubii, & item fons Rheni*. Qui ingens sanè est error; quum fons Danubii à Bojohamo cc amplius absit passuum millibus. Sed omnis fermè Germania Strabonis, nil nisi perpetuum σφάλμα. Ibidem paullo antè, hæc ejus leguntur verba : Ἐν ταύτῃ δὲ ἐστὶ καὶ ὁ Εἰρκυῖος δρυμὶς, καὶ τῶν Σηθῶν ἔθνη, τὰ μὲν οἰκοῦντα ἐν τῇ δρυμὶ (ἐν ᾗ ἐστὶ καὶ τὸ Βοΐαιμον, τὸ τῆς Μαροβόδου βασιλείου εἰς ὃν ἐκείνῳ τόπον ἄλλας τε μετανήησε πλείους, καὶ δὴ τὰς ὁμοεθνεῖς αὐτῶν Μαρκομάνους. ἐπέστη γὰρ τοῖς πράγμασιν ἕτεροι ἐξ ἰδιώτης, μὴ πλὴν ἐκ Ρώμης ἐπανόδοι· νέου γὰρ ἡ ἐνθάδε, καὶ εὐεργετήτο ὑπὸ τῆς Σεβαστῆς ἐπανελθὼν δὲ ἐδυνάστευσε, καὶ κατεκτήσατο, πρὸς οἷς εἶπον, Λαγύρας τὸ μέγα ἔθνος, καὶ Λεμοβίους, καὶ Γέπνας, καὶ Βεργυνδιώνας, καὶ Σιβίνους, καὶ τῶν Σηθῶν αὐτῶν μέγα ἔθνος Σέμνωνας.) πάλιν τὰ γε τῶν Σηθῶν, ὡς εἶπεν, ἔθνη, τὰ μὲν ἐν τῇ οἰκίᾳ, τὰ δὲ ἐκ τῆς δρυμὸς, καθάπερ τὰ τῶν Κεάδων, ὁμοῖα τοῖς Γέταις. Μέγιστον μὲν τὸ τῶν Σηθῶν ἔθνος. δίδηκε γὰρ ἀπὸ τῆς Ρῶως μέχρι τῆς Ἀλβιᾶς μέγας δὲ καὶ αὐτῶν καὶ πέραν τῆς Ἀλβιᾶς νέμει, καθάπερ Εἰρμόνδοροι, καὶ Λαγυκέσαρδοι. id est : *In hac Germaniâ est & Hercynius saltus, & Svevorum gentes : quarum 50 quedam in ipso habitant saltu : (in quo est & Bojohamum, Marobodui regia : in quem ille locum cum alios complureis transfudit, tum populareis suos Marcomannos. Româ enim reversus* (ubi

(ubi adolescens egit, & ab Augusto beneficiis adfectus) regnum occupavit; ac, præter jam dictos, subiecit sibi etiam Lugios magnam gentem, & Lemovios, & Gutones, & Burgundiones & Sibinos, & ex ipsâ Svevorum gente, magnam nationem Semnones.) Verum Svevorum, ut dixi, alii in saltu habitant; alii extra; ut Quadi, contermini Getis. Sic hunc Strabonis locum esse legendum, infra in singularum nationum explicatione patebit. In dictis verò verbis falsum est, quod suâ ætate Svevos à Rheno ad Albim pertinere tradit. in quâ adfensione varius ac multiplex adparet error. Primus inde natus est, quod Chattos, qui tunc, expulsis Vbiis, ad Rhenum usque pertinebant, sub Svevorum nomen, ex falsâ Cæsaris aliorumque sententiâ, computavit; ut supra ostensum est. secundus error est, quod Hermunduros, Cisalbinam gentem, trans Albim colere putavit: qui error inde natus, quod audiverat, Chattos ad Albim usque pertinere; ultra hos verò esse Hermunduros. tertius error est, quod μέρ & τῶν Σηέων, id est: *partem quamdam Svevorum* trans Albim colere dixit; quasi major, ac potior eorum pars coleret cis Albim; quum tamen pars eorum multo maxima trans id flumen, ad Vistulam usque amnem conluerit. Atqui ipse Strabo Semnonas, ab Albi ad Vartam amnem pertinentes, & Marcomannos, Bojohæmum incolentes, & ultra hos, Quados, ultimos Germaniæ nationum in ripâ Danubii, in Svevorum numerat gente. & de eadem gente postea, eodem libro: τὸ ἡμέτερον τῆς Γερμανίας, τὸ πέραν τοῦ Ἀλβίου, τὸ μὲν συνεχὲς ἀκμῶν ὑπὸ τῶν Σηέων κατέχει. εὐτ' εὐθὺς ἡ τῶν Γετῶν συνάπται γῆ. hoc est: *Partem Germaniæ austrinam, quæ est trans Albim, continuo Svevi tenent. post hos statim contermina est Getarum regio.* Hoc sic se habuisse, ex Tacito liquet, supra dictas nationes in Sveviâ ad Cusum usque flumen, quod nunc vulgò *die Wage*, recensente. Tacito simul ac Straboni consentiens Plinius, sic ait in lib. IV, cap. XII: *Superiora autem, inter Danubium & Hercynium saltum, usque ad Pannonica hiberna Carnunti, Germanorumque ibi confinium, campos & plana Iazyges Sarmata, montes verò & saltus pulsi ab his Daci, ad Pathissum amnem à Maro, sive is Duria est, à Svevis, regnoque Vanniano dirimens eos. aversa Bastarna tenent, alique inde Germani.* Marum esse nunc *Mark*, celebre Moraviæ flumen, suo loco patebit. Hunc equidem Plinius terminum ab hac parte facit Sveviæ; & fuit sanè quondam, ante sextum principatus Tiberii annum: sed ab eo tempore Quadorum nomen ad Cusum usque fuisse protensum, infra ex Tacito juxta & aliis auctoribus demonstrabo. Ptolemæus rectè equidem, cum Tacito, sub Svevorum nomine recenset *Langobardos & Angilos*: at malè cis Albim; ut postea patebit.

Haftenus igitur de finibus antiquæ SVEVIÆ. ceterò ipsum SVEVORVM nomen unde originem ceperit, item quâ occasione, vel causâ tot vastissimo terrarum spatio nationes in unum corpus, nomenque coiverint, planè incertum est. Est equidem immensum montium jugum in septentrione, Norvagian hodiè à Svediâ dispescens, olim SEVO Romanis auctoribus dictum; cui jam inde ab antiquissimis sæculis adfixa fuit SVIONVM, sive SVEONVM magna gens: est præterea & amnis Ptolemæo Σηέων, SVEVUS, in Germanicum mare, sive sinum ejus Codanum sese effundens: quorum singula ex uno eodemque fonte, cum universis *Svevis* sortita fuisse adpellationes suas, nemo temerè negaverit. nec tamen facilè quisquam dixerit, cujus vocabulum primum omnium exstiterit, amnis, nationis Sveonum, an verò universæ gentis Svevorum. Sed eâ de re plura sequenti capite.

Ceterum nomen gentis apud Strabonem, in loco supra citato, quater legitur obliquo casu Σηέων; quasi vocalis *υ* idem heic valeret, quod apud Latinos *van*. at ea scriptio Straboni inusitata: & ceteroquin in eodem libro postea, loco novissimè allegato, est vox Σηέων; libroque IV rectus casus Σηέοι. ex quibus audacter ego in reliquis illis *υ* corrogo in *β*. Apud Ptolemæum quoque sexies legitur Σηέων, ac semel Σηέος, sine *α*. at, quia ibidem leguntur Σηέοι Λαγγοβάρδοι, quorum postea casus obliquus Σηέων; & ἐκβολαὶ Σηέος ποταμῶ, cujus vocabulum deinde bis Σηέος: ubique lego *ουη*.

De SEMNONIBVS.

IN primâ parte Germaniæ auctor noster, à fontibus Rheni ad ostia versùs progrediendo, alias subinde atque alias certo ordine nationes subtexuit. idem postea facturus est in Danubii ripâ. at heic Svevorum genteis descripturus, primùm Albi ripam, proximaque, ad Billium usque Chalusumque amneis, Fosorum, sive Saxorum terminos, & mare Svevicum decurrit; initio ducto à SEMNONVM gente, proximâ Bojohæmo ac Marcomannis Hermundurisque, quos postea in Danubii ripâ est recensurus. Sic igitur de illis in libro de Germaniâ: *Vetustissimos se nobilissimosque Svevorum Semnones memorant*. Hos eosdem Strabo, lib. VII, Græco vocabulo adpellat Σέμνωνας; & Ptolemæus Σέμνονας. at apud Vellejum Paterculum, lib. II, sunt *Senones*; voce, ut ego opinor, vitiatâ per imperitum aliquem librarium, cui notius erat *Senonum Gallorum* nomen, quàm *Semnonum Germanorum*. nec difficulter tamen litera *m* vel omitti incuriâ poterat, vel, si lineâ super literam præcedentem ē notata fuit, ab alio non observari. Taciti, Strabonis, Ptolemæique scripturam adserit & Zosimus lib. I, in his verbis: Μάχας ἢ καρτίρας ἠγωνίσαντο, πρὸς τὸν Δογίωνα, ἔθνη Γερμανικόν, ἔς καὶ ἀγωνισάμενον, καὶ Σέμωνα ζωρήσας, ἀμὰ τῷ παιδί, τὸν τέτων ἠγόμενον, ἰκέτας ἐδέξατο. id est: *Acreis pugnas certavit; primùm contra Logiones, gentem Germanicam. quibus devictis, quum Semnonem, eorum ducem, cum filio, vivum in potestatem redegisset, supplices factos in fidem recepit*. Logiones fuere iidem, qui *Lugii* Straboni ac Tacito dicuntur, Semnonibus propinqui. unde veri fit simile Semnonem fuisse adpellatum hunc Lugionum ducem, quia ē gente erat Semnonum. Tot igitur ac tantæ quum sint pro hoc vocabulo contra unicum illum Paterculi locum auctoritates; satis ego mirari nequeo vecordiam eorum, qui id apud dictos auctores corrigendum putant ē Paterculo in *Senonum* nomen, eâ ratione adductâ, quòd Germani isti Senones à Senonibus Gallis orti videantur. Egregia sanè ac docta argumentatio, ex vocabuli similitudine desumpta quæ; eadem efficiet, uti *Centrones* Belgæ; Nerviorum quondam clientes, ab Alpinis Centronibus, *Marsi* Germani ab Italicis *Marsis*, *Cimmerii* Asiatici à *Cimbris* Germanis, *Saxones* Germani ab Asiaticis *Sasonibus* (quorum an satis sanum incorruptumque apud Ptolemæum sit vocabulum, solus Deus noverit) innumeraque alia gentium diversissimarum vocabula, ab se invicem deducta esse videantur. quorum tamen ratio tam falsa est, quàm quæ falsissima. Sed nugis huiusmodi rejectis, fines SEMNONVM describantur. Auctor noster dicto libro de Germaniâ: *Adjicit auctoritatem fortuna Semnonum. centum pagis habitatur. magnoque corpore efficitur, ut se Svevorum caput credant*. Ergo magna atque ampla fuit eorum civitas. Hermunduris fuisse finitimos, docet Paterculus, dicto libro: *Denique, quod numquàm antea spe conceptum, nedum opere tentatum erat, ad quadringentesimum miliarium à Rheno ad flumem Albim, qui Semnonum Hermundurorumque fines præterfluit, Romanus cum signis perductus exercitus*. Hermunduros inter Salæ amnis confluentem & Bojohæmum, Marcomannorum sedem, lavam adcoluisse Albi ripam, infra ostendetur. ex dextrâ igitur ripâ, quâ nunc Vittobergium, & Dresda visuntur opida, Semnones fuisse, necesse est. At ne quis dubium sibi ē vocabulo *præterfluit* aboriri patiat, quasi id indicaret, gentem utramque in unâ eademque fuisse ripâ: Hermunduros post Albim, Marcomannos, Nariscos, Danubium, Allemannos, Chattosque, & Cheruscos cinxisse, infra demonstrabo. quâ ratione nullum Hermundurorum latus relinquitur, quod Semnones attingere possint, nisi illud ex Albi ripâ. Ac proprius equidem *interfluere* utrosque dici poterat hic amnis. verùm singulos separatim si respicias, Hermundurorum latus orientale, Semnonum verò occidentale verè *præterfluit*: quòd auctorem spectasse existimo. Ptolemæus etiam trans Albim Svevos Semnones recenset: τῶν ἢ ἐντὸς καὶ μεσογείων ἐθνῶν μέγιστα μὲν ἐστὶ, ὅτε τῶν Σαγάρων τῶν Ἀρξιλῶν· οἱ εἰσὶν ἀνατολικώτεροι τῶν Λαγγιβάρων, ἀνατείνοντες πρὸς τὰς ἄρκτους, μέχρι τῶν μέσων τῆς Ἀλβὸς ποταμῆος· καὶ τῶν Σαγάρων τῶν Σεμνόνων· οἱ πλεονεχέστεροι μὲν τῆς ἐρημίας μέγιστα πρὸς ἀνατολὰς, μέχρι τῆς Σαγάρων ποταμῆος. id est: *Populo-*

rum introſus mediterranea colentium maximi ſunt iſti : Svevi Angili ; orientiores, quàm Langobardi ; verguntque verſus ſeptentriones, uſque ad medium Albis : dein Svevi Semnones, qui trans Albim incolunt, ab dictâ amnis parte verſus orientem aduſque Sævum flumen. Vera hæc partim eſt Ptolemæi ſententia, partim falſa. Falſum eſt, Angilos ac Langobardos cis Albim colere. verum tamen, illos his eſſe ſeptentrionaliores : nam illi inter Albim ac mare Sævicum proximi fuere Saxonibus ; ut infra oſtendetur : hi verò circa medium Albis proximi Semnonibus. unde rectè etiam Semnones ad medium Albis collocavit : hoc quidpe eſt circa Salæ confluentem. Albim igitur habuere Semnones ab occaſu ſolis æſtivi, à Bojohæmo ad Salæ uſque confluentem.

10 Hoc loco, præter Hermunduros, Chatterum quoque & Cheruſcorum fineis adverſâ ripâ attigerunt. Langobardos Semnonibus fuiſſe conterminos patet, ex iis, quæ ſuperioribus verbis Tacitus protinus ſubjungit : *Contra Langobardos paucitas nobilitat : quod plurimis ac valentiſſimis nationibus cincti, non per obſequium, ſed præliis, & periclitando tuti ſunt.* Sed de Marcomannis ſimul atque Cheruſcis, Langobardisque clariùs annal. II : *Svevi prætendebantur, adverſus Cheruſcos orantes. nam diſceſſu Romanorum, ac vacui externo metu, gentis adſuetudine, & tum emulatione gloriæ, arma in ſe verterant. Vis nationum, virtus ducum, in æquo. ſed Maroboduum regis nomen inviſum apud populares ; Arminium, pro libertate bellantem, favor habebat. igitur non modò Cheruſci, ſociique eorum, vetus Arminii miles, ſumsere bellum : ſed è regno etiam Marobodui Sveva*

20 *gentes, Semnones, ac Langobardi deſecere ad eum.* Pro limite igitur inter Semnones ac Langobardos ſtatuo lineam, à Salæ conflente ad conflenteis Viadri Vartæque amnium ductam. A Marcomannorum latere fuerunt juga Bojohæmica, ad Giſerræ uſque amnis fontem. Ab ortu Ptolemæus Semnones ad Sævum uſque deducit amnem ; cujus oſtium ſic antea deſcripſit :

Χαλῶς ποταμὸς ἐκβολαί. Chalusi fl. oſtium.

Σηῆς ποταμὸς ἐκβολαί. Svevi fl. oſtium.

Οὐιάδρι ποταμὸς ἐκβολαί. Viadri fl. oſtium.

Οὐίςῆλα ποταμὸς ἐκβολαί. Viſtula fl. oſtium.

Intervalla inter ſingula oſtia ferè æqualia conſtituit ; niſi quòd Svevi oſtium paucillo propiùs Viadrum quàm Chalufum accedat. Hodie ſuper Svevo magnum eſt inter interpreteis certamen, quinam is nunc ſit habendus. nec immeritò ; quum nullus inter Chalufum vel inter Albim ac Viadrum, qui vulgò hodie eſt *Oder*, conſpiciatur amnis, cujus fons ſaltem ad Albis medium conveniat ; oſtium verò in mare Sævicum, ſeu, ut Ptolemæus vocat, Germanicum exeat. At fluminum heic, inter dictos duos amneis, lacuumque tanta eſt per Marchiam Brandoburgiensem, Pomeraniam, Melburgienſemque ducatum, præpedita implicatio, uti haud facile dignoſcere aut dijudicare queas, unde ſingula oriantur, quâ meent, & quò denique perferantur. unde facile Ptolemæo error naſci poterat, quum tabulam geographicam cum ejuſmodi flexibus ac juncturis fluminum inſpiceret, uti ex duobus pluribusve conjunctis unum intelligeret. quò etiam illi reſpexiſſe videntur interpretes, qui Sævum interpretati ſunt *Sprevam* amnem, qui ex Bojohæmicis profluens montibus, in Havelam flumen, vi millibus paſſuum infra opidum *Berlin*, effunditur. nam Havelæ rursùs per alia flumina atque lacus jungitur amnis *Pene* ; qui tandem in Pomeraniâ contra inſulam *Vſedom* in lacus redditur marinos. unde etiam quidam Sævum interpretati ſunt *Penium*. Ac notitiam habuiſſe Romanos horum fluminum, ſatis apertè perſpicitur ex Tacito ; qui de populis, infra Langobardos, ad mare uſque inter Albim Viadrumque colentibus, ſic ait : *Deuringi deinde, & Caviones, & Angli, & Varini, & Eudoſes, & Svardones, & Nuithones, fluminibus aut ſilvis muniuntur.* Verùm tamen, Ptolemæum ejuſmodi habuiſſe tabulam, in quâ tam adcuratè omnia, etiam minima

30 flumina, & lacus deſcripti fuerint, vix credibile eſt. Utut res ea ſeſe habeat ; ego facile inducere me ſiverim, uti illis adſentiar, qui Sævum amnem eundem eſſe Viadrum opinantur. Argumentum, quo illi nituntur, hoc eſt, quòd hodièque verum Viadri oſtium, inter duas inſulas *Vſedom* & *Wollin*, vulgari vocabulo vocatur *Swine*, & variante dialecto, *Swene*. quod equidem haud vanum eſt. nam uti *Sveones* ex unâ eademq; origine, cum univerſis *Svevis*, nomen ſuum accepiſſe, ſuprà dixi ; ſic flumen etiam hoc dici

potuit *Sweve*, Latinè *Svevus*, & variatò postmodùm vocabulo *Swene*, Latinè *Sveo*, & *Swine*, Latinè *Swio*, quemadmodùm *Sveones* etiam Tacito sunt *Swiones*. Huic argumento jam adde illud, quòd Semnones, Svevorum vetustissimi, ad utramque, ut mox ostendam, Viadri ripam latè coluerunt. unde fortè ipsi primi hoc nominis à flumine acceperunt; quod postea longè latèque per septemtrionem diffusum. Tacitus: *Vetustissimos se nobilissimosque Svevorum Semnones memorant. Fides antiquitatis, religione firmatur. statò tempore in silvam, Auguriis patrum & priscà formidine sacram, omnes ejusdem sanguinis populi legationibus cœunt; casoque publicè homine, celebrant barbari ritus horrenda primordia. Est & alia luco reverentia. nemo nisi vinculo ligatus ingreditur; ut minor, & potestatem numinis præ se ferens. si foriè prolapsus est, attolli, & insurgere haut licitum: per humum evolvuntur. eoque omnis superstîtio respicit, tamquàm inde initia gentis; ibi regnator omnium deus: cetera subiecta, atque parentia. Adjicit auctoritatem fortuna Semnonum. centum pagis habitatur: magnoque corpore efficitur, ut se Svevorum caput credant.* Ceterùm Ptolemæus de Svevo ita: καὶ τὸ ἐθνὸν τῶν Σημόνων τῶν Σεμόνων οἵτινες διήκουν μὲν τὴν Ἀλβιν, ἀπὸ τῆς εἰρημένης μέρας πρὸς ἀνατολὰς, μέχρι τῆς Σημόνης περὶ τῶν Βουργυδιῶν τὰ ἐφεξῆς μέχρι τῆς Οὐισέλα κατεχόντων. id est: *Et gens Svevorum, quæ trans Albim incolit, à dictâ amnis parte in orientem versùs, usque ad Svevum flumen. dein gens Burgundorum, qui cetera tenent ad Vistulam usque.* Duplo majus quum sit intervallum inter Viadrum ac Vistulam, quàm inter Albim & Viadrum; duplo ampliorem Burgundiis tribuit Ptolemæus sedem, quàm Semnonibus. quod omnino falsum est; si Tacito ac Straboni credimus: quorum ille *magnum* civitatis corpus, & ex hoc caput *Svevorum* tribuit Semnonibus; hic verò eosdem μέγα ἔθνος, id est, *magnam gentem* prædicat: quum interim Burgundiorum, sive Burgundionum tam humilis tunc atque exigua fuerit civitas, uti omnino à Tacito, satis diligente alioquin Germaniæ gentium descriptore, silentio sit præterita. nec Plinius quidem, neque Strabo, Burgundionum mentionem facientes, magnitudinem in iis ullam memorarunt; quam tamen Semnonibus, ac Lugis adsignat Strabo. Proinde meritò ac rectè trans Svevum, sive Viadrum, fines Semnonum producantur. Limes autem heic commodus fuerit, ab septemtrionibus & ortu solis æstivi, amnis Varta, à confluentibus Viadri, ad opidum usque Poloniæ Σχρζοδά. Ultra hunc limitem fuisse Burgundios atque Gothones, infra docebo. Ab ortu hiberno lineam duco, à dicto opido ad Bojohamica usque juga, ac fontem Giserræ: quâ à Buriis atque Marsingis dirimebantur; ut suo loco clariùs patebit.

Continentur igitur nunc universis Semnonum finibus regiones istæ: Poloniæ minoris pars, inter Vartam & Viadrum; atque in eâ urbs magnifica Posnanium: ducatus Crossinienfis; regio Sternbergensis; Silesiæ pars, quâ opida celebria, *Glogaw, Sagan, Sprottaw, Soraw*: Lusatia; Marchiæ Brandoburgiensis portiuncula, quâ opida *Frankford, & Trewen Breezen*: Anhaltini principatus, Saxoniae item superioris, & Misniæ partes trans Albim.

Ceterùm duo hodiè sunt opida in dictis Semnonum finibus, alterum in Lusatia, *Sonnenwald*; in Sternbergensi agro ad Vartam alterum, *Sonnenberg* vulgò dictum. quæ utrum ab antiquis cultoribus Semnonibus sic fuerint adpellata, quasi *Semnenwald, & Semnenberg*; haud facilè dixerim.

CAP. XXVI.

De LANGOBARDIS.

Semnonibus conterminos ab septemtrionibus fuisse LANGOBARDOS, jam antea ostensum est. De his ita Tacitus: *Langobardos paucitas nobilitat: quòd plurimis ac valentissimis nationibus cincti, non per obsequium, sed præliis & periclitando tuti sunt.* Valentissimæ istæ, quibus cingebantur, nationes fuere, Semnones, Hermunduri, Cherusci, & VII populi, infra Langobardos inter Albim Svevumque amneis ad mare usque extensi, qui unum, ut mox dicetur, corpus inter se conficiebant; deinde Burgundiones. Tacitus, annal. XI, ubi Italus Cheruscorum rex, à Cheruscis regno

regno pulsus, opibus Langobardorum in regnum restituitur: *Magno*, inquit, *inter barbaros praelio victor rex*: dehinc secundâ fortunâ ad superbiam prolapsus, pulsusque; ac rursus Langobardorum opibus refectus, per læta, per adversa, res Cheruscorum adfligebat. Limiteis igitur habuere istos: A meridie eundem, quem Semnones à septemtrionibus inter Albim & Sævum: ab occasu Albim, quo ab Cheruscis arcebantur, à Salæ confluente ad confluentem usque Havelæ: à septemtrionibus, quâ Deuringis iungebantur, Havelam & Rinum amneis; quâ Nuithonibus, Foram flumen. ab ortu æstivo, quâ Burgundiones occurrebant, Sævum, siue Viadrum. Continentur nunc his finibus, Marchia Brandoburgiensis cognomento Media, & Madoburgiensis episcopatus pars, dextrâ Albis ripæ adfixa. Sed antea pars Langobardorum cis Albim coluerunt; teste Strabone, lib. VII: Μέγιστον μὲν τὸ τῶν Σαγώνων ἔθνος· διήκει γὰρ ἀπὸ τῆς Ῥῆνης μέχρι τῆς Ἀλβίου· μέρος δὲ τῶν αὐτῶν καὶ πέραν τῆς Ἀλβίου νέμεται, καθάπερ Ἑρμόνδοροι καὶ Λαγκάβαροι· νῦν δὲ καὶ πλείους εἰς τὴν περὶ αὐτῶν οὗτοί γε ἐκπεπτώκασι Φεύγοντες. id est: *Maxima est Sævorum gens: quidpe quæ à Rheno ad Albim usque pertingit. quin & trans Albim pars eorum incolit; ut Hermunduri, & Langobardi: atque nunc quidem hi, fugâ factâ, omnino in ulteriorum ripam se coniecerunt.* Svetonius de Octavio Augusto: *Coërcuit & Dacorum incursiones; Germanosque ultra Albim summovit.* Vellejus Paterculus, lib. II: *Fracti Langobardi; gens Germanâ feritate ferocior. denique, quod numquàm antea spe conceptum, nedum opere tentatum erat, ad quadragesimum miliarium à Rheno usque ad flumen Albim, quæ Senonum Hermundurorumque fines præterfluit, Romanus cum signis perductus exercitus.* Expeditionem hanc Tiberius Augusti auspiciis fecit, Val. Messallâ, Corn. Cinna Coss. anno à nato Iesû v: antequàm Langobardorum pars cis Albim coluit. Limiteis igitur heic eis circumscribo Albim & Oram amneis; quâ Marchia Brandoburgiensis est, cognomine Antiqua, cum dimidio Dannebergensis comitatus. Atque hinc factum, uti Ptolemæus, sub M. Aurelii principatu geographica sua componens, cis Albim Langobardos collocaret.

De Langobardis mira fabulantur medii sæculi scriptores, Prosper, Diaconus, Sigbertus, & alii: quasi antea in Scandinaviâ, oceani insulâ (Norvagiam ac Svediam esse, cum reliquis ad glaciale usque oceanum regionibus, suo loco ostendetur) W I N I L I G odicti fuerint: postquàm verò, sub tempora Theodosii imperatoris, in continentem Germaniæ trajecerunt, Langobardorum nomen sortiti. Quæ quàm probè cum veritate congruant, cuius dispicere promptissimum est, siquidem longè antè Theodosii tempora Langobardorum meminit Ptolemæus, ut suprà ostensum; & ante Ptolemæum Tacitus; item antè hunc, c. circiter annis, Strabo, ac Paterculus. qui omnes in eâ sedè eos collocant, quam modò circumscripsi. Verùm commune hoc esse video omnibus istius sæculi scriptoribus, genteis sibi ignotas, ab ultimo usque septemtrione deducere, mirificasque circa migrationes earum effingere fabulas: quarum Diaconi de Langobardis, & Iornandis de Gothis libri sunt pleni. Nostri sæculi homines usque eò huiusmodi nugamenta delirantiumque somnia probarunt, uti ad eorum exemplum & ipsi Alemannos, Francos, atque Saxones indidem deducere haud dubitarint: Sed horum ineptiæ satis suprà confutata sunt. Prosperum, ac Diaconum de Langobardis, temporum ratio mendacii seu fabulositatis arguit. De Gothis suo loco post videbimus.

Ceterùm de nomine LANGOBARDORVM vera tradidisse Diaconum, lib. I, cap. IX, facile crediderim in his verbis: *Certum tamen est, Langobardos ab intacta ferro barba longitudine appellatos. nam juxta illorum linguam, lang longam, bard barbam significat.* Etenim & in Asiâ Straboni, lib. XI, referuntur populi Μακροπώγωνες; haud dubiè & ipsi à longarum barbarum argumento sic adpellati. In nostris autem Langobardis occasionem, antiquissimis temporibus, atque causam nominis fuisse existimo eandem, quam auctor noster in dicto libro de Germaniâ Chattis maximè suo ævo adscribit, his verbis: *Et aliis Germanorum populis usurpatum, rarâ & privatâ cujusque audentiâ, apud Catos in consensum vertit; ut primum adoleverint, crinem barbamque submittere; nec, nisi hoste caso, exsuere votivum, obligatumque virtuti, oris habitum.* Æthicus equidem, & alii ejusdem ævi scriptores, per O gentem vocarunt LONGOBARDOS, at rectius magisque genuinè Strabo, & Tacitus, Ptolemæusque, ac Procopius per A vocabulum eorum protulerunt. unde etiam apud Paterculum, qui sub Tiberii ductu, IX per annos,

in Germaniâ, cum alibi, tum apud Albim militavit, vitiatum esse putaverim gentis nomen *Longobardi*: quemadmodum sequens mox vocabulum *Senonum*; de quo supra dictum. Quamquam nescius non sim, in postremis editionibus Pauli Diaconi ubique, & in Procopii exemplaribus sæpè *Longobardos* esse scriptos. Verum id *κρίσις* edentium est factum. manu scripta Diaconi exemplaria meliora habent *Langobardos*; & apud Procopium quamvis variè, modò *Λογσιβάρδαι*, modò *Λογσοβάρδοι*, nonnumquam *Λαγσοβάρδαι*, tamen sepissimè *Λαγσοβάρδοι* leguntur. Variasse ipsum auctorem, credibile non est. Apud Ptolemæum etiam quum primum dicantur *Λαγσοβάρδοι*, quis credat secundo loco rectè eosdem scribi *Λογσιβάρδους*; Mendum haud dubiè in hoc quoque est. Apud Strabonem leguntur *Λαγκοσάρδοι*, pro *Λαγσοβάρδοι*. sed & hoc id utrum ita ex ipsius auctoris scripturâ, per κ, an ex librarii lapsu, haude faciliè dixerim. facilis tamen atque usitata literarum Γ κ & Γ γ, apud Græcos commutatio. sic *Φράγους* plerique dixere, quos alii *Φράγκους*.

CAP. XXVII.

De DEVRINGIS, CAVIONIBVS, ANGLIS, VARINIS,
EVDOSIBVS, SVARDONIBVS, & NVITHO-
NIBVS; qui unum inter se consti-
tuerunt corpus.

Reliquum terrarum spatium, quantum ab Langobardis, Albim Chalufumque inter & Svevum, ad mare usque Suevicum protenditur, VII tenuere nationes, de quibus auctor noster hæc memorat: *Reudingi deinde, & Aviones, & Angli, & Varini, & Eudoses, & Svardones, & Nuithones, fluminibus, aut silvis muniuntur. nec quidquam notabile in singulis, nisi quod in commune Hertham, id est, Terram matrem colunt; eamque intervenire rebus hominum, invahi populis arbitrantur. Est in insulâ oceani castum (fortè sacrum) nemus. dicatum in eo vehiculum, veste contectum, attingere uni sacerdoti concessum. Is adesse penetrâli deam intelligit: vectamque bubus feminis, mul-
tâ cum veneratione prosequitur. Latit tunc dies; festa loca, quacumque adventu hospitio-
que dignatur. non bella ineunt; non arma sumunt; clausum omne ferrum: pax & quies tunc tantum nota, tunc tantum amata: donec idem sacerdos satiatam conversatione mortalium deam templo reddat. mox vehiculum, & vestis, & (si credere velis) numen ipsum secreto lacu abluitur. Servi ministrant: quos statim idem lacus haurit. Arcanus hinc terror, sanctaque ignorantia, quid sit illud, quod tantum perituri vident. Et hæc quidem pars Svevorum in secretiora Germaniæ porrigitur. Propior (ut quo modo paulo antè Rhenum, sic nunc Danubium sequar) Hermundurorum civitas. Parvas fuisse singulas illas nationes, inde colligo, quod nihil notabile in singulis. junctas verò inter se societate unâ, quâ in universum valentes fuere, inde conjicio, quod in commune idem numen, iisdem ritibus, eodem sacerdote, eodem loco, eodem denique tempore coluerunt. Valentissimum eorum fuisse corpus, eo satis apertè auctor indicat, quod bellum, arma, & ferrum semper amaverint, nisi sacris festisque Herthæ deæ diebus. Mari autem universos au conterminos fuisse, aut non longè diffitos, inde liquet, quod omnes in insulam oceani conveniebant. Hæc in commune de universis dictum, quatenus unum inter se conficiebant corpus, & unam quasi civitatem. nunc experiri lubet, an privatim etiam singulis suæ adsignari queant sedes. Ordinem si auctor observavit, certè Langobardis proximi fuerunt ii, qui in vulgatis exemplaribus leguntur *Reudigni*: dein *Aviones*, & post hos *Angli*. Terminus igitur Reudignis fuit à meridie idem, qui Langobardis, quâ Albim attigerunt, à septemtrionibus. ab occasu hiberno, ipse Albis, ad confluentem usque Steponitii amnis. à septemtrionibus, sive ab occasu æstivo, lineâ à dicto conflente ad Havelæ, & amnis, qui è Muntio lacu profluit, confluentem ductâ, ab Avionibus separabantur. ab ortu æstivo Havelâ amne à Nuithonibus. Includitur nunc his finibus Marchiæ Brandenburgensis pars, quâ opida *Havelberg, Rappin, Prutzwalk*.*

Nomen eorum in variis exemplaribus variè scriptum reperitur; modò *Reudingi*,
modò

modò *Reudigni*, aliàs *Redigni*. Prima scriptio magis germana, magisque genuina ex Germanorum usitatissimâ terminatione in ING. reliquæ duæ Latinam formationem sapiunt, ex vocabulo *dignus* desumptam. Sed integrum hoc vocabulum ab imperitis incuriosisque librariis vitiatum ego censeo; scribendumque *DEVRINGI*. quæ gens, apud posteriores scriptores, Vegetium, Procopium, Iornandem, Æthicum, Sidonium, Svidam, Diaconum, & alios, clarissima, variè, pro multiplici dialectorum variatione, legitur *TORINGI*, *THORINGI*, *TVRINGI*, *THVRINGI*. nam Θ & Δ maximè commitativas fuisse apud priscos Germanos literas, jam dudum, primo volumine, pluribus patuit documentis. Hinc etiam nunc eadem gens sibi ipsis dicuntur *Döringer*,
 10 & *Töringer*, ceteris verò Germanis *Düringer* & *Türinger*. Nec obstat, quòd ex agrorum arctâ circumscriptione, quàm fecimus, exigua fuisse gens *Deuringorum* videatur. quidpe quum conterminarum gentium, ut *Cavionum* (sic legendum, mox docebo) *Eudosum*, *Svardonum*, & *Nuitonum* nomina postea planè obscurata & oblitterata fuerint? maximè credibile est, ex his nonnullos in *Theuringorum* vocabulum atque corpus transisse. Fuisse *Theuringos* eodem hoc tractu inter Albim & sinum Codanum, *Anglis* & *Varinis* aliquando conterminos, antiquæ docent leges Germanorum; ubi ita scriptum: *Lex Angliorum, & Werinorum: Incipit lex Angliorum & Werinorum, & Thuringorum*. Ceterò transierunt Albim in eas sedes, quas etiam nunc tenent, circa Procopii ætatem. sic enim ille Gothicar. rer. lib. I: Μετὰ δὲ αὐτοὺς, ἐς τὰ πρὸς ἀνίσχοντα ἥλιον
 20 Θορίγγοι βάρβαροι ἰδρύσαντο· καὶ αὐτῶν Βεργυζῖνες & πολλὰ ἀπὸθεν πρὸς νότον ἀνεμὸν ὠκοῦν· Σάβοι τε ὑπὸ Θορίγγων, καὶ Ἀλαμάνοι, ἰχυρὰ ἔθνη. id est: Post eos, in orientem solem versùs, *Thoringi* barbari incolebant. ab his haud procul *Burgundiones*, ad austrum versùs, *Suabi* deinde sub *Thoringis* & *Alemanis*, valida gentes.

Sequuntur *Aviones*. quorum terminus à meridie idem, qui *Deuringis* à septemtrionibus. ab occasu brumali Albis, ad confluentem usque *Plavæ* amnis. à septemtrionibus *Plava*, & lacus *Muntius*, & inde amnis in *Havelam* profluens: quâ parte conterminos habuere *Anglos*, & *Varinos*, & *Svardones*. Includuntur nunc his finibus regiones istæ: *Brandoburgienſis* *Marchiæ* portio, quâ opidum *Dalmin*, *Dannebergenſis* comitatus pars, inter confluentes *Albis* ac *Plavæ* sita: dein *Mekeleburgienſis* ducatus
 30 pars, in eâdem *Plavæ* & *Muntii* lacus ripâ protensa. Ceterò *Avionum* quoque vocabulum esse vitiatum, jam ante me alii adnotarunt ex genethliaco Maximiani Augusti, à Mamertino conscripto; ubi hæc leguntur verba: *Hic gens Cavionum Erulorumque deleta, Transrhenana victoria, & domitis oppressa Franci bella piratica Diocletianum votorum compotem reddiderunt*. Idem Mamertinus, in panegyrico, eidem imperatori dicto, eandem gentem adpellat *Chaibones*. Neque solum, inquit, *Burgundiones, & Alemanni*; sed etiam *Chaibones, Erulique, viribus primi barbarorum, locis ultimi*. & mox: *Chaibones tamen, Erulosque non dignatus pari astu perdere*. & iterum: *Cuncti Chaibones, Erulique cuncti*. *Erulos* *Vistulæ* ostium occidentale accoluisse, infra suo loco ostendetur.

Ultimi *Svevorum*, atque infimi ad Albim fuere *ANGLI*; gens ad hæc usque
 40 tempora in posteritate clarissima. quorum terminus à meridie, dictus amnis *Plava*, & *Albis* ad confluentem usque *Billii*. ab occasu æstivo, quâ contermini fuere *Saxonibus*, *Billius*, & huic averſus *Chalusus*. à septemtrionibus mare *Svevicum*, five sinus *Codanus*. ab ortu sinus *Vissomariensis*; inde lacus & flumen, quod apud opidum *Nüestæt* in *Plavam* evolvitur. Continentur hodiè his finibus, *Luneburgienſis* ducatus dimidia pars, dextræ *Albis* ripæ adfixa; & *Mekelburgienſis* ducatus pars occidentalis. De *Anglis* ita *Ptolemæus*: τῶν δὲ ἐν τῇ καὶ μεσσηείῳ ἐθνῶν, μέγισται μὲν ἐστὶν, τὸ τε τῶν Σαήβων τῶν Ἀγγεῖλων· οἱ εἰσὶν ἀνατολικώτεροι τῶν Λαγγοβάρδων, ἀνατείνοντες πρὸς τὰς ἀρκτοὺς, μέχρι τῶν μέσων τῆς Ἀλβιᾶς ποταμῆος καὶ τῶν Σαήβων τῶν Σεμνόνων· οἱ πλεονεχθεῖς μετὰ τῶν εἰρημῶν μέγας πρὸς ἀνατολὰς, μέχρι τῆς Σαήβου ποταμῆος. id est: *Populorum introrsus mediter-*
 50 *ranea colentium maximi sunt isti: Svevi Angli, orientales quàm Langobardi, ver-*
guntque versùs septemtriones, usque ad medium Albis; dein Svevi Semnones, qui trans Albim incolunt, ab dictâ amnis parte versùs orientem, ad Svevum usque flumen. *Langobardos* quum comperisset cis Albim, ut antè dictum, quondam coluisse; infra autem illos, versùs septemtriones, *Anglos*: hos quoque cis Albim esse putavit: dein falsò *Semnonibus* fecit conterminos. Id igitur unum
 verum

verum, quòd septemtrionales Langobardis fecit.

Nomen eorum parum rectè apud eundem scribi cenſeo per E I in ſecundâ ſyllabâ; ſiquidem hæc debet eſſe brevis, Germanicè *thi* ANGELÉN. unde etiam Tocito ſcribitur diſſyllabon ANGLI. Rectius apud Procopium, belli Gothici lib. IV, Ἄγγλοι. Exſtat hodièque vocabulum eorum integrum in Cimbricâ peninſulâ, inter celebria duo opida *Sleſwyk* & *Flensborg*, in eâ regione, quæ vulgo vocatur *Angelen*, & contractè *Anglen*. quo poſt Taciti ævum, ſive ſponte antiquis ſedibus cedentes, ſive ab finitimis pulſi, transmigrarunt. Beda, in hitoriâ Anglorum, lib. I, cap. XV: *Angli de illâ patriâ, quæ Angulus dicitur, & ab eo tempore uſque manere deſerta inter provincias Iutarum, & Saxonum perhibetur.* Ethelwerdus Saxo: *Anglia vetus ſita eſt inter Saxones, & Giotos, habens oppidum capitale, quod ſermone Saxonico Sleſwic, ſecundùm verò Danos, Haithby.* Quum Saxonibus antea ab ortu brumali trans Chalufum fuerint finitimi; credo horum permiſſu, vel etiam ope, regionem proximè ultra Saxones ſitam eos occupaffe. unde perpetua iis cum Saxonibus ſocietas, vel ſub fide eorum clientela. quâ occasione poſtmodò etiam unâ cum illis ad Rheni oſtia, atque hinc in Britanniam transgreſſi. ubi tandem inclytum illud, & per omnem terræ orbem celeberrimum regnum condiderunt, cujus nomen in hanc uſque diem claret: quamquàm omnes nunc Britannicæ inſulæ (exceptâ ultimâ Thule) ſub unius regis imperium redactæ. Pars autem Saxonum habebantur, quia unâ cum illis, gente multo majori, profecti: tum, quia illorum, ut antè dixi, clientes. unde poſterioribus ſcriptoribus ex duarum nationum nominibus unum vocabulum compoſitum eſt, quo utrique junctim dicerentur ANGLOSAXONES.

Ceterùm Ptolemæus opidum in Germaniâ habet, inter Chalufum, Sævumque amneis Λακίβεργιον, *Laciburgium*. id ego hodiè ex terrarum tractu, ac nominis magnâ ſimilitudine conjecerim eſſe *Lauenburg* opidum ad Albim, ducatus titulo inſignitum. Ac potuit equidem apud Ptolemæum ſcriptū fuiſſe Λαυιβέργιον, LAVIBVRGIUM.

Eſt apud eundem Ptolemæum locus Τρεῦα, TREVA dictus. quẽ ego à Travâ flumine (Chaluſus eſt Ptolemæo) nomen habuiſſe puto; eſſeque nunc urbem *Lubeck*. Atque hujus ſanè clariffima totius ſeptemtrionis eſt fama apud inferioris ſæculi ſcriptores.

Sunt prætereà apud eundem Ptolemæum duo loca, quorum utrique nomen Μαριώνις: quarum primâ *Hamoburgium* interpretor; τὸ ἐπὶ τῷ, id eſt, alteram, *Viſſomariam*. Hactenus igitur de Angliſ. ſequuntur apud Tacitum poſt Anglos VARINI; WERINI in antiquis legibus dicti, & Procopio, rer. Gothicar. II, & IV, Οὔαρνοι, VARNI. Æthicus coſmographus vitioſos *Varros* habet pro *Varnis*. quorum nomen apud Plinium quoque, lib. IV, cap. XIV, reperio. quamquàm in quibuſdam exemplaribus legantur *Varinni*, & in pluribus *Varinna*. quæ variatio non obſtat quò minus iidem cum Taciti *Varinis* credantur. Ptolemæus hoc tractu refert *Virunos*, hoc modo: Μετὰ δὲ τοὺς Σάξονας ἀπὸ τῆς Χαλῆς ποταμῆς, μέχρι τῆς Σαγῆος ποταμῆς, Φαροδινοί. Poſt *Saxonas*, à *Chaluſo* amne ad *Sævum* flumen *Farodini*. Et poſtea: Μεταξὺ τῶν Σάξόνων, καὶ τῶν Σαγῶν Τευτονόαροι καὶ Οὐιγοῦνοι. Inter *Saxones* ac *Sævos* *Teutonoari*, ac *Viruni*. Sævos heic intelligit Semnonas. *Viruni* nulli alii ſunt, quàm *Varini* Taciti; quod mox clariùs patebit. Terminum igitur iis ſtatuo, ab occaſu, quem antea Angliſ ab ortu: à meridie Plavam flumen, & lacum Munitium, & ab hujus exitu in amnem, lineam ad lacum uſque Tullium: ab ortu amnem Tullium, & à confluyente ejus in Penium, lineam ad fontem Baritii; hinc verò ipſum Baritium ad mare uſque. ab ſeptemtrionibus eſt mare, ab opido *Baart* ad ſinum uſque *Viſſomarienſem*.

Includitur hiſ finibus nunc Mekelburgienſis ducatus pars, quâ opida *Roſtock* & *Güſterow*: item Pomeraniæ exigua portio, inter duos amneis Reconitium, ac Baritium. Procopius dicto lib. II; de Herulorum legatis ab Iſtro Scandinaviam petentibus: Ἐρημον ἢ χώραν διαβάντες ἐνθενδε πολλὰ, ἐς τὰς Οὐάρνας καλεμύνας ἐχώρησαν· μεθ' ἧς δὲ καὶ Δανῶν τὰ ἔθνη παρέδραμον. ἐνθενδε ἢ ἐς ὠκεανὸν ἀφικόμενοι ἐναυλίλλαντο. id eſt: *Deſertamq; hinc regionem tranſeuntes multam, ad Varnos pervenerunt. inde Danorum nationes percurrerunt. hinc verò ad oceanum progreſſi navigarunt.* Eamdem heic Procopium intelligere Varnorum regionem, quàm ego ſuprà deſignavi, ſatis clarè patet. Ceterùm ex ejuſdem

dem Procopii lib. IV disco, ad Rheni ostia unâ cum Anglis quondam fuisse profectos.

Veterum VARINORVM nomen heic etiam nunc manet, in flumine *Warne*, quod Rostochium adluit; item in opido *Waren*, Munitio lacui adposito; quod haud dubiè apud Ptolemæum est τὸ τῶν Οὐρίγων Οὐρίγων, *Virunorum Virunum*. quod rectius, ex hodiernâ simul adpellatione, & veteri Varinorum nomine, dixeris VARI-NVM, & VARNVM.

Porro post Varinos sequuntur, ex ordine auctoris nostri EVDOSSES. quos item in litore colloco. Limes ab occasu idem, qui Varinis ab ortu: à meridie Penius fluvius: ab ortu æstivo ac septemtrione, mare Svevicum. Pomeranorum nunc pars iisdem finibus opida incolit, *Baart, Stralesond, Gripeswolde, Wolgast, Gütschkom, Anklam, Träptow, Damyn*. Addo ex ipso mari insulam *Vsedom*; ad quam ostium est Svevi, vulgò nunc *Swine* dictum.

Iunguntur Eudosisbus proximi SVARDONES: quos apud Ptolemæum mendosè legi crediderim Φαρδλωός, pro ΣΦαρδλωός. Hos Svevo flumine, mare Svevico, Eudofum, Varinorum, Cavionumque confiniis cingo. à meridie lineam ab Havelæ & amnis, qui ex lacu Munitio delabitur, confluentibus, ad Svevum flumen, paullo supra opidum *Stettin* duco. Continetur nunc hoc terrarum tractu, Pomeraniæ pars, quâ opida *Stettin, Pasewalk, Vtermünde, & Vsedom*. Mekelburgiensis etiam ducatus portio, inter Tullium lacum & flumen Havelam sita.

20 Postremi sunt in dictis VII nationibus NVITHONES. quibus reliquus ager dari potest inter Svardones, Deuringos, Langobardos, ac Svevum, sive Viadrum flumen. Complectitur is nunc partem Brandeburgiensis Marchiæ, quâ opida, *Prentzlow, Templin, Nye Angermünd*: Mekelburgiensis etiam ducatus portio, quâ vicus *Förstensee*: item Pomeraniæ portio, quâ pagus *Gartz*.

Hi igitur sunt fines VII illarum nationum, quæ unum corpus in commune inter se conficiebant. Iisdem finibus insula in mari Svevico objecta est RVGIA, vulgò *Rügen* dicta. quam esse auctoris nostri *insulam oceani*, in cuius sacro memore omnes simul prædicti populi festos dies, sacraque Herthæ deæ peragebant, situs indicat. Et est hodièque in eâ insulæ parte, quæ incolis vocatur *Iasmund*, ad promontorium, cui vulgare 30 vocabulum *de Stubben kamer*, silva densissima, incolis dicta *de Stubbenitz*; inque eâ profundissimus atrâ aquâ lacus: qui licet piscibus mirum in modum scateat; opinio tamen tenet, retia eum ac scaphas non ferre. Quin imò, quum superioribus annis audaculè quidam pisces scapham intulissent; postero die redeuntes, uti lacû retibus tentarent, scapham non invenerunt. quod quum attoniti admirarentur, & quoquoersum circumspicerent; mox unus illorû animadvertit scapham procerissimæ fago impositam. quumque suo more ac lingvâ exclamasset, *Quis omnium diabolorum lintrem arbori imposuit?* è propinquo vox, nemine conspecto, audita est; *non omnes id fecere diaboli; sed solus ego, cum fratre meo Nicolao*. Ita scilicet etiam nunc malignus ille spiritus, in loco antiquissimâ idololatriâ contaminato, hominibus illudere non desinit; haud dubiè dolens, pri- 40 scum sibi cultum, venerationemque adempta. At in aliis quoque terrarum orbis partibus eidem deæ, ad altissimos lacus eadem peracta fuisse sacra, suprâ, lib. I, cap. XXVII, docui.

Ceterum tanta dicti nemoris lacusque fuit celebritas, tantaq; religio, ut etiam post- eâ Sarmatæ (sive ii Slavi sint) quum, expulsis Germanis, omne hoc litus, ad Cimbrorum usque peninsulam, simulq; prædictam insulam occupassent, pari locum superstitione venerati sint. de quâ re sic Helmoldus lib. I, cap. VI: *Peragratis multis Slavorum provinciis, pervenerunt ad eos qui dicuntur Rani, sive Rugiani, & habitant in corde maris. Ibi fomes est errorum, & sedes idololatriæ. Prædicantes itaque verbum Dei cum omni fiducia; omnem illam insulam lucrati sunt. ubi etiam oratorium fundaverunt, in honorem 50 domini ac salvatoris nostri Iesu Christi, & in commemorationem sancti Viti, qui est patronus Corveje. Postquam autem, permittente Deo, mutatis rebus, Rani à fide defecerunt; statim pulsus sacerdotibus atque Christicolis, religionem verterunt in superstitionem. nam sanctum Vitum, quem nos martyrem, ac servum Christi confitemur, ipsi pro Deo venerantur, creaturam anteponentes creatori. Non est aliqua barbaries sub cælo, quæ Christicolas, ac sacerdotes magis exhorreat. solo nomine sancti Viti gloriantur: cui etiam templum ac simulacrum am- plissimo*

plissimo cultu dedicaverunt; illi primatam deitatis specialiter attribuentes. De omnibus quoque provinciis Slavorum, illic responsa petuntur; & sacrificiorum exhibentur annuae solutiones. Sed nec mercatoribus, qui fortè ad illas sedes appulerint, patet ulla facultas vendendi, vel emendi, nisi prius de mercibus suis deo ipsorum preciosa quaque libaverint: & tunc demum mercimonia foro publicantur. Et eodem lib., cap. xxxvii. Quodam tempore, quum Henricus resideret in urbe Lubeke; ecce improvisus supervenit exercitus Rugianorum, sive Rannorum. subvectique per alveum Trabena, urbem navibus circumdederunt. Sunt autem Rani, qui ab aliis Runi appellantur; populi crudeles, habitantes in corde maris, idololatria supra modum dediti, primatum praeferentes in omni Slavorum natione; habentes regem, & fanum celeberrimum. und etiam propter specialem fani illius cultum, primum venerationis locum obtinent: &, quum multis jugum imponant, ipsi nullius jugum patiuntur; eò, quòd inaccessibiles sint, propter difficultatem locorum. Gentes, quas armis subegerint, fano suo censuales faciunt. Victores aurum, & argentum in ararium dei sui conferunt; cetera inter se partiuntur. Item cap. liii: Inter multiformia Slavorum nomina, praepollet Zvante Vith (Polonicè nunc Swiety Wit, id est, sanctus Vitus) deus terrae Rugianorum; utpote efficacior in responsis: cuius intuitu ceteros quasi semideos aestimabant. unde etiam in peculium honoris annuatim hominem Christicolam, quem fors acceptaverit, eidem litare consueverunt. Quin & de omnibus Slavorum provinciis statutas sacrificiorum impensas illò trans mittebant. Mirà autem reverentià circa fani diligentiam affecti sunt. nam neque iuramentis facile indulgent, neque ambitum fani velin hostibus temerari patiuntur. Manent etiam nunc ad praedictum lacum vestigia antiquissimi cujusdam operis; cuius editum, ac proceris arboribus asperum vallum hodiè incolae regionis vocant de Borch wall, id est, burgii, sive castelli vallum.

Atque hactenus SVEVORUM pars inter Albim Svevumque sive Viadrum flumina, & mare Svevicum explicata est. De iis, qui trans Viadrum incoluere Svevi, posterius auctor noster acturus est. nunc ab Albi ad Danubii ripam stylium conversurus, sic sermonem de istis ad Albim claudit: *Et hac quidem pars Svevorum in secretiora Germania porrigitur.* id est in remotiora, ut antè dictum, respectu Hermundurorum, Nariscorum, Marcomannorum, Quadorum, Sveviae item nationum; quae proximae erant provinciis Romanis, Rhaetiae, Norico, ac Pannoniis.

CAP. XXVIII.

De HERMUNDURIS, & posteriori SVEVIA.

DAnubii ripam descripturus, sic exorditur auctor in eodem libro de Germanià: *Propior (ut quo modo paulo antè Rhenum, sic nunc Danubium sequar) HERMUNDURORUM civitas: fida Romanis; eoque solis Germanorum, non in ripa commercium, sed penitus, atque in splendidissimà Rhaetiae provinciae colonià. passim sine custodibus transeunt; &, cum ceteris gentibus arma modo castraque nostra ostendamus, his domos villasque patefecimus, non concupiscentibus.* Magna sanè fuit Hermundurorū civitas, à Sala confluenta ad Danubium usque in longum porrecta. Verum hæc amplitudo agrorum ab Harudum demum in Bojohamum migratione coepit. nam antea Moeno tenus porrigebantur Hermunduri; primò Helvetiis, ut supra ostensum, dein Harudibus Moenum inter Danubiumque incolentibus. Ceterum Strabo, inter alia, id etiam imperitè fecit, quòd partem Hermundurorum trans Albim collocavit. quidpe eadem tempestate Paternulus, qui ipse, sub Tiberio duce, hisce in oris militans, coram loca inspexit, sic scriptum reliquit: *Albis Semnonum Hermundurorumque fines præterfluit.* Fines igitur horum cis Albim, quos post Harudum migrationem habuere, indicentur. Cheruscis, ad dictum 50 Salæ confluentem, fuisse finitimos; Chattis etiam, citra Salam colentibus; jam antè patuit, quum de his populis ageretur. Ab occasu igitur inter Hermunduros atque Chattos terminus fuit Sala amnis, ad opidum usque *Salefeld*; inde linea ad Radiaci fontem; & mox ipse Radiacus Moenusque ad Redonitii usque confluentem, & opidum *Bamberg*: Hinc Redonitio, & mox *Æschio* amnibus, dein lineam ad opidū *Königes prun*, ac deniq; Brentio,

Brentio, qui in Danubium evolvitur, ab Alemannis discreti fuere; ut supra ostensum est. A meridie ipse Danubius, Romani imperii Germaniæque terminus, à Rhatia provinciâ eos distingvebat, à Brentii confluente, ad opidum usque *Ingolstat*. cui ripæ opposita est, à xx millibus passuum, *splendidissima illa Rhetia provincia colonia, Augusta Vindelicorum*: quam heic auctorem intelligere, suo loco latius demonstrabitur. Atque sic rectè Hermunduri in fronte erunt Germaniæ, respectu scilicet Italiæ, & provinciæ Romanorum Rhatia. auctor enim noster paullo post; *juxta Hermunduros*, inquit, *Narisci, ac deinde Marcomanni, & Quadi agunt*. & mox: *Eaque Germania velut frons est, quatenus Danubio pratexitur*. Ab ortu limite juxta lineam ab Ingolstadio ad fonteis Moeni, à Nariscis dirimebantur; de quibus proximo loco dicetur. inde ab ortu brumali, ad Albim usque flumen, Bojohæmicis jugis à Marcomannis arcebantur: hinc, ab ortu æstivo, dicto flumine à Semnonibus, ad Salæ usque confluentem; ut supra demonstratum.

Continentur hodiè his finibus, Anhaltini principatus, ducatusque Saxoniae portiones inter Salam atque Albim: Misnia ferè tota, exceptâ eâ particulâ, quæ trans Albim est: Voytlandia tota; Coburgiensis ducatus pars, quâ opidum *Coburg*; dein Brandenburgensibus marchionibus subjecta opida *Calmbach, Cronach, Parent*: hinc Franciæ pars ad lævam Moeni ripam, quâ opida *Bamberg & Forchaim*: item Palatinatus superioris exigua portio, quâ urbs hodiè Germanicarum vel nobilissima Norimberga, cum agro suo. dein Sæviæ ducatus portio, quâ opida *Dinkelspühl, & Nördlingen*.

At controversia heic incidit nobis, cum ipso auctore nostro Tacito, haud levis, super Hermundurorum finibus, nec temerè negligenda. *In Hermunduris*, inquit, *Albis oritur, flumen inclitum, & notum olim: nunc tantum auditur*. Albis ortum scimus esse in extremis Bojohæmi versùs orientem æstivum finibus, in confinio Silesiæ, quâ opidum haud procul situm *Smideberg*, in valle, vulgò *Teufels grund* dictâ, quasi dicas *Vallem diaboli*: ubi ex monte profluit, qui vulgò vocatur *das Risen gebirge*, id est, *Gigantum juga*; longè ab iis finibus, quos Hermunduris adsignavi. quamobrem perperam hos descripsisse videri possim. Sanè contra tam gravis auctoris verba, quem redarguere summæ fuerit fortè temeritatis, quod respondeam, vix habeo. Nec tamen facilè inducor, uti credam, eò usque Hermundurorum fineis fuisse extensos. Quin ipse dissuadet Tacitus, annal. II; ubi prælium inter Cheruscos ac Marcomannos, sive inter Arminium & Maroboduum, Sævorum regem describit, his verbis: *Non aliàs majore mole concursum, neque ambiguo magis eventu, fuis utrimque dextris cornibus. Sperabaturque rursus pugna, ni Maroboduus castra in colles subduxisset. id signum percussus fuit: & transfugis* (Ingviomero, Arminii patruo, cum manu clientium) *paulatim nudatus, in Marcomannos concessit*. Hos igitur colleis quosnam esse dixeris, nisi eos, qui Misniam à Bojohæmo dirimunt? nam Cheruscos Maroboduo, non autem Maroboduus Cheruscis bellum intulisse, satis ex historiæ contextu constat. Itaque Cherusci, quum ipsum Maroboduum, Marcomannorum, Hermundurorumque, Semnonum ac Langobardorum regem, armis petere decrevissent; non domi, intra suos fineis eum operti sunt; sed per proximos Hermundurorum fineis, ad eum versùs in Marcomannos contendentes, in confinio Hermundurorum Marcomannorumque, circa ea loca, ubi nunc opida Misniæ visuntur *Zwicke & Chemnitz*, cum exercitu offenderunt. Illic pugna commissa est. ex quâ Maroboduus, animo percussus, in colleis, circa opida *Annaberg & Mariaberg* castra subduxit: nudatisque transfugis, quum rebus suis diffideret, in Marcomannos, id est, in Bojohæmum concessit. Ergo si prope Annebergam, & Mariebergam mox Marcomannorum sternuntur fines; certè nullo pacto ultra hos, ad verum usque Albis fontem, Hermundurorum fineis extendi possunt. Nec verò est, quòd suspicari velis, ab dextrâ Albis ripâ, id est, in Semnonum finibus, prælium commissum, atque inde castra in colleis subduxisse Maroboduum, tandemque in Marcomannos concessisse. quidpe in Semnonas exercitum ducere Maroboduus non audebat; Semnonibus, ac Langobardis è regno suo ad Cheruscos delapsis; ut narrat ibidem Tacitus. Neque enim offensivum, sed defensivum bellum tum gerebat; quidpe qui adeò viribus suis diffidebat, uti Romam auxilium

lium à Romanis rogatum, mitteret. Tum verò Arminium, veterem Cheruscorum, Chattorumque, solertem, ac peritum ducem, trans Albim, difficili trajectu, & unde periculosus reductus, in confinium Marcomannorum duxisse exercitum, haud credibile est: præsertim, quum propius ac tutius, per Hermunduros, petere Maroboduum quiret. nec adeò vecors, omnisque consilii militaris expertus Arminius, uti extremos Semnonum fineis petens, Hermundurum, Maroboduū subjectum regno, post terga hostem relinqueret: qui facilè jussu regis sui, dum ille cum Cheruscis abesset, trajecto Salâ flumine, agros eorum depopulari, ac prædam inde agere potuisset. quod ipsum Arminius solerti animo prævidens, quum conterminos Semnones, Langobardosque, socios haberet armorum; proximos Maroboduani regni fineis Hermunduros ingressus, proelium prædicto loco commisit. Quòd si verò infra Bojohannum, trans Albim, in ea loca, quæ complexu amnis, jugisque Bojohamicis includuntur, Hermunduros protendere velis; memineris Paterculum tradere, Hermundurorum fineis Albim præterfluere, non interfluere. tum verò si hac regione Hermunduri fuerunt, dicta autem pugna ultra monteis, in Semnonibus commissa; jam non ex colibus in Marcomannos, sed in Hermunduros Maroboduus concessit. Si verò intra Hermundurorum fineis, inter dictos monteis Bojohamicos Albimque amnem, pugnam commissam contendas, castraque non in monteis, Bojohannum à Misniâ ac Lusatiâ seperanteis, sed in alios quosdam intra dictum spatium porrectos colleis subducta: doceas me velim, quâ ratione inde Maroboduus in Marcomannos, id est, ultra Albim in meridiem versùs contendens, tutus esse potuerit adversùs acerrimum hostem, quem jam intra *latebras Hercyniæ silvæ*, ut vocat Arminius eodem libro aquid Tacitum, & patenteis campos admiserat? Sed totum id, quod regnum Bojohami est inter monteis saltumque Hercynium, Marcomannorum fuisse tum temporis sedem, latius infra firmissimis demonstrabo argumentis. nunc hoc, quod institueram, expediam. Nempe tot ac tantis subnixus argumentis, verum Albis fontem ignorasse Tacitum, audacter adfirmo. quod & ipse tantum non disertis fatetur verbis, quæ sunt istiusmodi: *Flumen inclitum, & notum olim: nunc tantum auditur*. Notum erat, quum Drusus, Tiberius, ac Germanicus, aliique Romani exercitus duces, Cheruscos, Chattos, Hermundurosque debellarent. Trajano autem imperitante, cujus imperii primo anno librum de Germaniâ condidit Tacitus, quum Romani ab illorum finibus recesserant; audiebatur tantum. Error autem Tacito hinc natus videtur, quòd, quum tres, satis magni, æquales inter se concurrerent circa opidum *Budynie* alvei, æquali spatio à fontibus profluentes; quorum unus ex oriente Albis est; alter ex meridie accolis *Wltava*, Germanis *Moldav*, Pragam interfluens; tertius ex occidente Egra: hunc ex tabulâ aliquâ geographicâ arbitratus est ille esse Albim, in Hermunduris exorientem; scilicet, quia id ei nomen ab imperito geographo adpositum; vel etiam, quia nullum prorsus omnibus. Egræ verò fons in Hermundurorum confinio, unâ cum Salâ, ac Moeni fontibus, uno eodemque profunditur monte, qui vulgò adcolis dicitur *der Fichtelberg*, quasi dicas *Piniferum*. Ceterum eadem errandi ratio Ptolemaum quoque à verò Albis ortu seduxit. etenim, si tabulam ejus Germaniæ benè perspicias; fontem amnis ei esse deprehendes, qui à meridie exorians *Voltavæ* fluminis fons est genuinus. Verum hæc de erroribus circa fontem Albis dicta sufficiant. Fines igitur Hermundurorum nationi manebunt, quos suprà circumscripsi.

Nomen eorum corruptum esse in exemplaribus Strabonis *Εὐμυρδοποι*, pro *Εὐμυρδοποι*, jam alii ante me observarunt viri docti. Apud Ptolemaum idem vocabulum depravatiùs legi puto *Δαυδῶμι*, pro *Εὐμυρδοποι*. Hermunduros debere esse, sitis indicat.

Ceterum uno atque altero sæculo post Taciti ætatem, quum Alemanni, Franci, ac Saxones, Svevorumque trans Salam atque Albim nationes, Gothi, Burgundiones, Vandali, Quadi, ac Marcomanni, propriis ac discretis ab invicem nominibus clari haberentur; soli HERMUNDURI dicti fuere Romanis SVEVI, & regio eorum SVEVIA: credo eâ potissimum occasione, sive causâ, quia hi post Alemannos atque Francos Romanis, in Galliâ provinciâ ad Rheni ripam agentibus, proximi.

proximi : Hos intelligit cosmographus Æthicus : *Oceanus occidentalis habet gentes ; Gothos, Thuringos, Herulos, Mercomannos, Langobardos, Svevos, Francos, Alemannos.* Nam & Gothi, & Thuringi, & Heruli, & Marcomanni, & Langobardi, nationes antea censabantur unius Svevicæ gentis ; ut supra ostensum. Sic & apud Orosium lib. VII, cap. xv : *Insurrexerunt gentes, Marcomanni, Quadi, Vandali, Svevi atque omnis penè Germania.* Et cap. xxxviii : *Quibus nunc Galliarum Hispaniarumque provincia premuntur, Alano- rum, Svevorum, Vandalorum, Burgundionum incursionibus.* Fl. Vopiscus, in Aureliano : *Gothi, Franci, Svevi, Vandali.* Horum quoque Hermundurorum sedem intellexit auctor tabulæ itinerariæ, in quâ vocabulum *SVEVIA* super Rheni ripam, inter Ma-
 10 guntiacum Argentoratumque depictum est : non quia Rheni ripam tunc coluerint Svevi ; sed quia è regione dictorum opidum, ultra Alemannos fuerunt : quos eâ tempe-
 state inter Moenum Danubiumque, Rheni ripam coluisse : supra satis probatum est. Sic Vandulorum, ac Lugiorum, Buriorumque nomina, in eadem tabulâ, in Danu-
 bii ripâ, etiam infra Marcomannorum Quadorumque vocabula posita sunt ; quum ta-
 men Vanduli mare Svevicum, Lugii Vistulam, Burii Viadrum adcoluerint ; ut infra ostendetur. Poëtas tamen ejusdem sæculi, nescio unde errore hausto (nam per licen-
 tiam poëticam factum haud temerè dixerim) Alemannos Svevorum adpellasse nomine video, sic Ausonius, in epigrammate ad Valentinianum Gratianumque Augustos :

Cede, fugâ, flammis stratos periisse Suëvos ;

20 *Nec Rhenum Gallis limitis esse loco.*

Alemannos hos fuisse, à Gratiano, primùm circa Argentariam in Galliâ, dein trans Rhenum circa Danubii fontem victos, supra ex Marcellino demonstravi : qui eâ tem-
 pestate vixit, in Romanorum castris stipendia fecit, historiamque de rebus à Roma-
 nis gestis condidit. Sic idem poëta in proximè sequenti epigrammate, de Danu-
 bio & iisdem Gratiani victoriis :

Quâ gelidum fontem mediis effundo Suëvis.

Et in precatione consulari :

Hostibus edomitis, quâ Francia mixta Suëvis

Certat ad obsequium, Latiis ut militet armis.

30 Sic item Claudianus, primo in Eutropium :

Germanis responsa dabat, legesque Caycis

Ardus ; & flavis signabat jura Suëvis.

Et paullo post : *Ante pedes humili Franco, tristisque Suëvo*

Perfruo ; & nostrum video, Germanice, Rhenum.

Vbique intelligendi sunt Alemanni, Francis ad Lonam amnem tunc temporis conter-
 mini. nam hos crebras in Galliam tunc fecisse excursiones, liquet ex historiâ Marcelli-
 ni. Atque horum sedem Alemanniam, adpellat Claudianus in panegyrico de quarto
 consulatu Honorii :

Ante ducem nostrum flavam sparsere Sicambri

40 *Casariam ; pavidoque orantes murmure Franci.*

Procubere solo. juratur Honorius absens :

Imploratque tuum supplex Alemania nomen.

De veris Svevis, id est, de Hermunduris Rhætiae vicinis, Marcellinus, diligens aliàs
 curiosusque Romanarum rerum narrator, prorsus nihil memorat. credo, quia etiam
 tum quieti, ac Romanis fidi vicini, quales fuere Taciti ævo. sed nec alij scripto-
 res, Marcellini Ausonii ac posterioribus sæculis, ullam fecerunt Hermundurorum
 mentionem ; quum tamen credibile non sit, inter tantas reliquorum Germano-
 rum rapinas, solos eos æternùm ab irruptionibus in proximas provincias Rhætiam Gal-
 liamque faciundis abstinuisse. At contra Svevi in Hispaniam irrupisse memoran-
 50 tur. qui certè nulli alii esse potuerunt, quàm Hermunduri. nam aliæ Svevorum na-
 tiones suis sibi peculiaribus propriisque semper adpellantur nominibus, *Vandili,*
Gothi, Burgundii, Marcomanni, Quadi. Iornandes de Gothorum rebus, sub Le-
 one Glycerioque imperatoribus gestis, loquens, Sveviam finibus describit hujus-
 modi : *Danubium congelatum Theodemir Gothorum rex cernens, pedestrem ducit*
exercitum : emensoque Danubio, Svevis improvisus à tergo apparuit. nam regio il-

la Svevorum ab oriente Bajoarios habet, ab occidente Francos, à meridie Burgundiones, à septentrione Thuringos. quibus Svevis tunc juncti Alemanni etiam aderant; ipsique Alpes Rhaticos omnino regentes. Quamvis mirus in plerisque temporum simul locorumque confusor sit Iornandes; tamen ex his satis planè perspicitur, eam intelligi Sveviam, quæ circa Moenum posita, id est Hermundurorum antiquam sedem. Partim sui temporis eum descripsisse Sveviam, partim ut erat sub Leone imperatore patet ex præsentis temporis verbo *habet*; dein ex plusquàm perfecti temporis verbo *tunc aderant*. Thuringi Svevis istis erant contermini à septentrione ex lavâ Salę ripâ; quâ antea Chatti: Franci ab occidente, inter Moenum ac Nicrum; ubi antè Alemanni: Burgundiones quondam à meridie ad Danubium; unde mox in proximam transierunt Gal-
liam: Bajoarii ab oriente, in Bavariæ Palatinatu. Alemanni quondam juncti fuere in Rhætiâ. Vnde Procopius etiam, qui mirè alioquin omnia Germaniæ confudit, ut supra, lib. 11, in Tungris ostensum est, ita tradit rer. Gothicar. lib. 1: Τῶν δὲ Θουρίγων Βαρζουνζῖωνες & πολλὰ ἀπὸθεν πρὸς νότον ἀνεμὸν τετραμυδαὶ ὤκουν. Σάβοι τε ὑπὲρ Θουρίγων καὶ Ἀλαμανοὶ, ἰσχυρὰ ἔθνη. id est: *Haud procul Thoringis Burgundiones, in austrum versùs, colebant. iterumque sub Thuringis Svabi, & Alamani valide gentes.* Manet hodièque, in antiquis circa Norimbergam Svevorum sedibus, nomen eorum in duobus opidis *Schwabach*: quorum alterum in septentriones versum fluvio cognomini adpositum.

At tandem verò, quum Alemanni prorsus omnes Germaniam reliquerunt; Svevi Hermunduri in eorum fedeis paullatim ad Danubii fontem, ac porrò in Rhætiam ad Brigantium usque lacum succedentes, nomen his terris suum intulerunt, quod in hanc usque diem manet. nam *Schwaben land* dicitur regio, ducatus titulo insignita; & incolæ ejus *Schwaben*. Hinc est illud Paulli Diaconi, lib. 11, cap. xv: *Liguria usque ad Gallorum fines extenditur. inter hanc, & Svaviam hoc est Alamannorum patria, quæ versùs septentrionem est posita, dua provincia, hoc est, Rhatia prima, & Rhatia secunda, inter Alpes consistunt, in quibus propriè Rhati habitare noscuntur.* At lib. 111, cap. xviii, Ausonii & Claudiani more Svevorum Alamannorumque nationes, vel saltem nomina confundit: *Ex Svavorum, hoc est, Alamannorum gente oriundus, inter Longobardos creverat.*

Ex his igitur satis clarè jam manifestòque patet, posterioribus sæculis eam, ceu proprio peculiarique vocabulo, dictam fuisse *SVEVIAM*, quæ antea, particula per-
magnæ illius Sveviæ, Hermundurorum fuit sedes.

CAP. XXIX.

De NARISCIS: qui & NARISTI, & NARISTÆ;
& posterioribus temporibus ARMALAUSI dicti.

A Vctor noster, eodem libro de Germaniâ: *Iuxta Hermunduros Narisci, ac deinde Marcomanni, & Quadi agunt. eaque Germania velut frons est, quatenus Danubio prætexitur.* Ergo *NARISCI* quoque in ripâ Danubii, inter Hermunduros ac Marcomannos, qui Bojohæmum incoluerunt. Limites igitur fuere, à meridie Danubius, ab Æni confluente ad Ingolstadtum usque: ab occasu, linea hinc ad Moeni fontibus ducta: ab ortu æstivo, Bojohæmici montes ac saltus. Atque huc rectè faciunt etiam ea, quæ à Strabone, ac Ptolemæo, super Nariscis & Gabretâ silvâ & Navo flumine adferuntur. quorum hic ita: Ὑπὲρ τῆς Σέδητα ὄρη τευριοχαίμας ὑπὲρ δὲ τῆς ὄρη Οὐα-
ρισσοί· εἴτα ἡ Γαβρίτα ὕλη ὑπὲρ δὲ τῆς Γαβρίτας ὕλης Μαρκομανοί. hoc est: *Supra Sudetos monteis Teuriochamæ: sub montibus Varisti: dein Gabrita silva: sub Gabritâ silvâ Marcomanni.* Sudeti montes sunt, qui in Theuringiâ exsurgentes, effusis Visurgi, Salâ, Moeno, Egrâ, ac Navo, amnibus, Bojohæmi latus occidentale cingunt ad Danubium: in quibus saltus sternuntur Theuringicus & Bojohæmicus, vulgò *der Döringer und Böhaimer Wald*. Supra hos monteis collocat *Theuriochamas*, qui fortè sunt *Theuringi*: infra hos *Οὐαρισσὸς*; quorum vocabulum jam alii ante me correxerunt in *Ναρισσοί*. Marcomanni Bojohæmum tenuere. Gabrita igitur silva fuit inter Nariscos & Marcoman-

comannos, id est in dictis montibus Sudetis, à Bojohæmi ac superioris Palatinatus confinio in Theuringiam usque extensa. Atque hinc rectè paullo antè flumen, quod hodiè vulgò adpellatur *die Nabe*, ex Gabretâ silvâ profluere tradidit. Verba ejus illic hæc sunt: Τὴν ἢ μεσημβρινὴν τῆς Γερμανίας πλευρὰν ὁρίζει τῆς Δανυβίης ποταμὸς τὸ δισμικρὸν μίρον. ὃ ἴσιν ἔχει τοιαύτῳ. ἡ κεφαλὴ τῆς Δανυβίης ποταμὸς. τὸ κῆ' τὴν ἐκτροπὴν τῆς εἰς τὴν Γερμανίαν πρώτης ποταμὸς. τὸ κῆ' τὴν ἐκτροπὴν τῆς πρὸς μεσημβρίαν φέροντος ποταμὸς, ὃς καλεῖται Αἰνός. τὸ κῆ' τὴν ἐκτροπὴν τῆς πρὸς ἀρκτὺς φερομένης δευτέρας ποταμὸς, ὡς ἐπὶ τὴν Γαβρίταν ὕλην. τὸ κῆ' τὴν ἐξ ἧς ἐκτροπὴν τῆς πρὸς τὴν Λέξαν ὕλην πρὸς ἀρκτὺς ῥέοντος ποταμὸς. ἐφεξῆς ἐπιστροφὴ, ἀφ' ἧς εἰς τὴν ἐκτροπὴν τῆς πρὸς μεσημβρίαν ῥέοντος ποταμὸς, ὃς καλεῖται Ναραβών (lege Ἀρραβών. id est: *Latus autem Germania meridionale terminat Danubii pars occidentalis; qua situm habet hujusmodi: Caput Danubii amnis. id, quod est juxta discessum primi fluminis in Germaniam versùs. id, quod est juxta discessum amnis versùs meridiem ducentis; qui vocatur Ænus. id, quod est juxta discessum amnis secundi in septemtriones versùs ducentis ad Gabritam silvam. id, quod deinceps est juxta discessum amnis apud Lunâ silvam, versùs septemtriones fluentis. dein conversio, à quâ est discessus amnis in meridiem versùs fluentis; qui adpellatur Arrabo.* Meridionale Germaniæ latus cludi ait amne Danubio. ejus tractû per confluentia in eum flumina describit. in dextrâ ripâ, à meridie recenset *Ænum & Arrabonem*; quorum ille vulgò nunc *die In*, juxta Passavium; hic *Rabe*, juxta cognominem sibi Hungariæ urbem, in Danubium defluunt. A lævâ ripâ, id est, à septemtrionibus tria notat flumina: quorum secundum à *Gabretâ silvâ* deducit; tertium à *Lunâ silvâ*. Treis maximos hujus ripæ amnes voluisse eum indicare, haud dubium esse potest. In maximis heic primum scimus esse *Marum*, vulgò *die Mark* Germanis, Slavis *Morává*, Moraviam secantem: secundum verò *Narum*, vulgò *die Nabe*, à dictis *Sudetis montibus*, & *silvâ Gabretâ* profluentem. tertius, ex notatâ à Ptolemæo distantia, erit *Brentius*, inter opida *Lauing & Gundelfing* Danubio sese miscens. nec obstat, quòd hujus confluentis est supra confluentem *Lichi*; quum primum amnem Ptolemæus infra *Lichum* Danubio adfundat. sic scilicet falsò etiam secundum longè infra Ænum Danubio miscuit; quum tamen *Nabus* (nec alius esse potest) longè supra Ænum Danubio jungatur. De *Gabretâ silvâ* convenit ei cum Strabone; cujus verba, in lib. VII, hæc sunt: ὃ ἢ Ἐρκυνίῳ δρυμὸς πυκνότερος τε ἐπὶ τῇ μεγαλόδενδρῳ, ἐν χωρίοις ἐρυμνοῖς κύκλον περιλαμβάνων μέγας. ἐν μέσῳ ἢ ἰδρυῖ χώρῃ καλῶς οἰκισθαι δυνάμενη, περὶ ἧς εἰρήκαμεν. id est: *Hercynius saltus densior est, magnisque confitus arboribus, locis naturâ munitis magnum includens circum: in cujus medio est regio, apta habitationi egregia; de quâ diximus.* De Bojohæmo eum loqui, suo loco ostendetur. pergit paullo post: Ἔστι ἢ ἡ ἄλλη ὕλη Γαύβρητα μεγάλη ἐπὶ τῇ τῶν Σαβίων. ἐπὶ τῇ ὃ Ἐρκυνίῳ δρυμὸς ἔχει ἢ καλεῖται ὑπ' αὐτῶν. hoc est: *Est & alia silva magna Gaubreta: postquam Suevorum sedes. mox Hercynius saltus; quem & ipsum Suevi tenent.* Silvam Gabretam eandem intelligit, quam Ptolemæus; nempe *Theuringicam* ad Bojohæmum usque: silvæ deinde junctos *Suevos Nariscos*: de hinc *Hercynium saltum*, quem *Suevi* tenebant *Marcomanni*, & *Quadi*. *GABRETA* igitur *SILVA* est, quæ hodiè partim *Theuringicus*, partim *Bojohæmicus* vocatur *saltus*: in cujus jugo Pinifero oritur *Narus* amnis, Nariscos interfluens.

Includunt nunc dicti Narischorum fines Palatinatum superiorem, qui & Bavarix Palatinus dicitur; dein Lantgraviatum Leuchtenbergensem.

Ad vocabulum gentis quod attinet; legitur id, ut antè ostensum, apud Ptolemæum οὐαρῖσοί. quod viri docti corrigendum putarunt in *Ναρισκοί*. Equidem ego de οὐ in N mutando nihil ambigo: at de τ in κ vertendo etiamnum dubito. quidpe quamvis ipse Taciti exemplarium fidem Ptolemæi exemplaribus prætulerim; prefertim, quum apud Iul. quoque Capitolinum in M. Antonino legantur *Narisci*: tamen è diverso pro Ptolemæo facere video, quod apud Theodosium è Dionis historiâ iidem populi dicantur *Ναρίσαι*. ita uti ferè credam, promiscuè ea vocabula usurpasse quondam Græcos: quemadmodum *Ταυρίσας* quoque dixerunt *Ταυρίσας*, & *Ταυρίσας*; teste Strabone libro VII. Longè rectius tamen, magisque genuinum erat *NARISCI*; ex Germanico derivativi generis vocabulo *thi Narischen*. Etenim, aut flumen Nabum adcolis quondam dictum fuit *thi Nare*; unde genti nomen derivatum *thi*

Narischen : aut genuinum nomen *ibi Narischen*, Romani vitiantur in *Nariscos*.

De cetero, nomen hoc gentis ultimò refertur à Dione & Capitolino in M. Antoini principatu. Posterioribus temporibus, tabulæ itinerariæ, eodem situ, inter Alemannos & Marcomannos dicuntur *ARMALAUSI* : & apud Æthicum inter Germaniæ genteis vitiatò vocabulo *Armolai*. Quando priscum nomen, & quâ de causâ mutaverint, haud facilè dixerim.

CAP. XXX.

De BOIOHÆMO, ejusque incolis BOIIS,
& MARCOMANNIS.

TErram Bojohæmicam qui primùm Germani incoluerint, incertum est. *BOIOS* deinde, Gallicam gentem, immigrasse, ex Tacito satis perspicuè disco. Verba ejus in libro de Germaniâ hæc sunt : *Iuxta Hermunduros Narisci, ac deinde Marcomanni, & Quadi agunt. Præcipua Marcomannorum gloria, viresque : atque ipsa etiam sedes, pulsus olim Bojis, virtute parva. Nec Narisci, Quadive degerant. Ea q. Germaniæ velut frons est, quatenus Danubio pratexitur. Et eodem libro antea : Validiores olim Gallorum res fuisse, summus auctorum divus Iulius tradit. eoque credibile est, etiam Gallos in Germaniam transgressos. Quantulum enim amnis obstabat, quò minùs, ut quæ- 20 que gens evaluerat, occuparet, permutaretque sedes, promiscuas adhuc, & nullâ regnorum potentiâ divisas ? Igitur inter Hercyniam silvam, Rhenumque & Mænum amnes, Helvetii, ulteriora Boji, Gallica utraque gens, tenuère. Manet adhuc Boiemi nomen ; significatque loci veterem memoriam ; quamvis mutatis cultoribus. De tempore, quando huc Boji transiverint, tam varias doctissimorum etiam hominum, tamque discrepanteis video sententias, ingenteisque errores, uti mirari satis nequeam, potuisse eos, in re haud perinde obscurâ, tam miserè cæcutire. Docet id quàm desertissimis verbis T. Livius, in lib. v, quæ hæc sunt : Prisco Tarquinio Romæ regnante, Celtarum, quæ pars Galliæ tertia est, penes Bituriges summa imeprij fuit. ii regem Celtico dabant. Ambigatus is fuit ; virtute fortunæque, cum suâ, tum publicâ prapollens : quòd in imperio ejus Galliæ adeo fru- 30 gum hominumque fertilis fuit, ut abundans multitudo vix regi videretur posse. Hic magno natu ipse jam, exonerare prægravante turbâ regnum cupiens ; Bellovesum, ac Sigovesum, sororis filios, impigros juvenes, missurum se esse in quas dei dedissent auguriis sedes, ostendit. quantum ipsi vellent, numerum hominum excirent ; ne qua gens arcere advenienteis posset. Tum Sigoveso sortibus dati Hercynii saltus. Bojos deduxisse Sigovesum, extra controversiam erat, quando ab his incincti, ut ait Paterculus lib. ii, Hercynia silva campi, BOIOHÆMI nomen acceperunt, quod in hanc usque diem perdurat, vulgò Germanis Böhaim dictum. at controversum id tamen facere videtur Cæsar, gravis haud minùs quàm Livius, Paterculus, vel Tacitus, auctor. Verba ejus è belli Gallici comment. vi, integra adponere consilium est. Fuit, inquit, antea tempus, quum Germa- 40 nos Galli virtute superarent ; & ultro bella inferrent ; ac propter hominum multitudinem, agrique inopiam, trans Rhenum colonias mitterent. itaque ea, quæ fertilissima sunt Germaniæ loca, circum Hercyniam silvam, quam Eratostheni, & quibusdam Græcis famâ notam esse video, quam illi Orciniam appellant, Volca Teëtōsages occuparunt ; atque ibi confederunt. quæ gens ad hoc tempus iis sedibus se continet ; summamque habet justitiæ & bellicæ laudis opinionem. Aut ego vehementer fallor, aut eadem de re tres scriptores, Cæsar, Livius, Tacitus, simul loquuntur. Tacitus ait Cæsarem auctorem esse, validiores olim Gallorum res fuisse ; eoque credibile, etiam Gallos in Germaniam transgressos. id modò ex ipso Cæsare cognovimus. Livius ait abundantem multitudinem vix regi potuisse ; ideòque Ambigatum regem, prægravante turbâ regnum exonerasse, partemque in Hercynios saltus misisse. Cæsar tradit Gallos, propter hominum multitudinem, agrique inopiam, trans Rhenū colonias misisse in Hercyniam silvam. Hæc omnia, inquam, inter se probè conveniunt. in hoc uno Tacitus à Cæsare dissentit, quòd Bojos adpellat, quos ille Volcas Teëtōsagas. At quomodò dissentire ab eo potuit, quem apertè fatetur se auctorem sequutum ? Vincat igitur, inquires, Cæsar. At quî potest ; tot contradicentibus argumen-*

argumentis? quæ si curatius perspexeris, numquàm ei palmam concesseris, Hæc igitur sedulò examinentur. Primum apud Cæsarem legitur, Volcas Tectosagas in Hercyniam silvam missos. id falsum coarguit Livius. quidpe Volcas Tectosagas constat fuisse in Galliâ Braccatâ, sive Narbonensi provinciâ: quorum opidum Melæ atque Plinio *Tolosæ*. unde gentem ipsam Cæsar *Tolosates* bis terve adpellat: Tectosagarum verò nomen, quamvis antiquissimum, numquàm refert. At Livius apertè atque disertè, non ex Braccatâ Galliâ, sed ex Galliâ Celticâ colonos in Hercyniam silvam missos adseverat. Nec est quod suspiceris, de Narbonensi provinciâ hæc loqui eum; quia Strabo hanc partem Galliæ quondam Celticam peculiari vocabulo adpellatam adfirmat: quâ de re suprâ lib. I, cap. III, disputatum. Livius certè heic eam intelligit Celticam, quæ, inter Sequanam, Matronam, Rhenum, Rhodanumque amneis, Gebennam montem, ac flumen Garumnâ, oceanumque comprehensâ, pars tertia dicebatur Galliæ Comatæ; à cuius nomine omnis Braccata Gallia exclusâ fuit. In Celticâ fuere BITVRIGES; (nunc regio est *Berry*, gentisque caput *Bourges*) penes quos summa tunc imperii fuit totius Celticæ. In hac quoque fuêrunt *Arverni, Senones, Hedui, Ambarri, Carnutes, Aulerci*, qui unâ cum Biturigibus in Italiam, duce Belloveso missi; ut narrat in sequentibus Livius. in hac item *Cenomani*, qui illos in Italiam proximè sequuti. in hac denique *Boji* etiam, quorum pars *Ceomannos* postea in eamdē Italiam sequuti. Certum igitur est, Gallos, qui Segoveso duce in Hercyniam silvam commigrarunt, non fuisse *Volcas Tectosagas*, id est, Gallos Braccatos. Strabo lib. IV, ubi de Tectosagarum migratione narrat, in unam Phrygiam eos pervenisse, Asiæ regionem, adfirmat. Idem auctor, lib. VII, hanc ex Posidonii scriptis refert narrationem: *φησὶ δὲ καὶ Βοῖες τὸν Ἑρκύνιον δρυμὸν οἰκεῖν πρότερον· τοὺς δὲ Κίμβρους, ὁρμήσαντας ἐπὶ τὸν πόπον τῶν, ἀπικραδένης ὑπὸ τῶν Βοίων, ἐπὶ τὸν Ἰστρον καὶ τοὺς Σκορδίσκους Γαλάτας καλεῖσθαι*. Id est: *Ait etiam Bojos quondam Hercynium saltum incoluisse: Cimbro autem, quum ad hæc loca se contulissent; ab iis repulsos, ad Istrum & Scordiscos Gallos descendisse*. Factum hoc eâ migratione, quam Cimbri, oceani inundatione peninsulâ suâ pulsi, in omnem penè Europam susceperunt; suprâ in Cimbrorum expositione ostensum est. ubi etiam demonstratum, inundationem illam jam ante Aristotelis tempora esse factam. Ex quo maximè perspicuum fit, nullos hos alios fuisse Bojos, quàm Gallos illos è Celticâ, tertiâ Galliæ Comatæ parte, per Sigovesum, Tarquinio Prisco Romæ regnante, id est, circa annum ante natum Christum 10 C, in Hercynios saltus deductos; à quibus locus, sive regio ipsa *Bojohami* accepit nomen: quos tandem Maroboduus Marcomannorum rex expulit; testibus, Paterculo ac Strabone, quos suprâ cap. III, in Marcomannis ad Rhenum, exposui; teste item Tacito, his verbis: *præcipua Marcomannorum gloria, viresque: atque ipsa etiam sedes, pulsus olim Bojis, virtute parta*. Quum igitur Cæsar tradat, eos Gallos olim, quum validiores, ut ait Tacitus, res eorum adhuc essent, quàm Germanorum, id est, antequàm Germani in Galliam transgrederentur, in *fertilissima Germaniæ circum Hercyniam silvam loca* migrasse, qui ad suam usque ætatem easdem sedeis tenebant; certum est nullos alios eum intellexisse Gallos, quàm *Bojos*: qui mox post ejus ætatem, in Augusti principatu, à Marcomannis iis sedibus ejecti sunt. Equis verò tam ignarus Germaniæ, qui nesciat, fertilissimæ totius regionis loca esse circum Hercyniam silvam, vel potius in ipsâ silvâ, ut tradit Strabo, loco suprâ citato, his verbis: *ὁ δὲ Ἑρκύνιος δρυμὸς πυκνότερός τε ἐστὶ, καὶ μεγάλων δένδρων, ἐν χωρίοις ἐρυμνοῖς κύκλον περιλαμβάνων μέγαν. ἐν μέσῳ δὲ ἰδρυται χώρα, καλῶς οἰκεία δυνάμει*. Id est: *Hercynius saltus densior est magnisque confitus arboribus, in locis naturâ munitis circum includens magnum; in cuius medio regio est, egregia habitationi apta*. Quibus verbis non modo *Bojohami* situm, sed soli etiam fertilitatem eandem, quam Cæsar, indicat Strabo.

His igitur ita comprobatis, nihil jam restat, quàm uti Cæsaris exemplaria in prædictis auctoris verbis corrupta esse adseverem. Cui rei suspicionem præbere poterat vel hoc argumentum, quòd in vetustissimis exemplaribus, tam impressis, quàm manu exaratis, pro voce *Volcæ*, legitur *vulgò*; referturque hæc vox ad præcedentia, pro *vulgariter*, hoc contextu: *circum Hercyniam silvam, quam Eratostheni & quibusdam Græcis jamà notam esse video, quam illi Orciniam appellant vulgò*. Quæ lectio satis apertè prodit,

locum hunc fuisse vitiatum. in quo quum postea sciolus quidam videret malè vocem vulgò reliquæ orationi quadrare, ex Plinio corrigere eam voluit in *Volca*, propter sequentem mox vocem *Tectosages*. At ego vocem sive vulgò, sive *Volca* corrigendam censeo in *Boji*: proximæ vocis treis syllabas priores *Tectosa*, in *Celtica*: ultimam ejusdem vocis syllabam *ges*, in *gens*; quæ fortè scripta fuit *gēs*. & integra oratio sic cohærebit: *Fertilissima Germania loca, circum Hercyniam silvam, Boji, Celtica gens, occupant, atque ibi confederunt. quæ gens ad hoc tempus iis sedibus se continet*. Et frequentissimus Cæsari est mos, eandem vocem repetere, quemadmodum heic *gens*. Atque hac tandem ratione omnes historiae, tam Cæsaris, quam Posidonii, Strabonis, Velleji, Livii, ac Taciti, constabunt.

Ceterum regionis Bojorum, Hercyniis saltibus incinctæ, nomen quod attinet, haud dubiè id Germanis dictum fuit *Der Bojer*, sive *Bojen haim*, id est, *Bojorum sedes, domicilium*, seu *patria*; & contractè *das Bojhaim*; unde hodièque dicitur *Böheim*, & corruptè *Bömen*. Latini ex illo fecerunt, alii *BOIOHÆMYM*; ut Paterculus habet lib. II: alii *BOIEMYM*; ut Tacitus, in dicto libro de Germaniâ: alii *BOIÆMYM*; ut Strabo libro VII. apud quem tamè vox ea variè in variis exemplaribus corrupta legitur, *Βαίεμον*, *Βαίαίσιον*, *Βαίασμον*, *Βαίαμον*. ex quibus *Βαίασμον* adeò Lipsio placuisse, uti & in Tacito id, pro *Bojemi* vocabulo, scribere maluerit, mirari ego satis nequeo. Ex Paterculo ac Tacito, simulque hodierno ejusdem vocabuli usu, satis certum est, optimum ex omnibus esse *Βαίαμον*. quamquàm in hoc etiam ego nescio, cur Strabo 20 scripserit *α*, quum ipse è Posidonii monumentis citet, *Bojos* quondam hanc regionem tenuisse. unde omnino suspicer, scripsisse eum *Βαίαμον*. Apud Ptolemæum regio ipsa nullum nomen habet; at est ibi μέγα ἔθνος, οἱ Βαῖμοι, *magna gens BÆMI*: quasi dicas *die Bömen*. de quâ gentis voce mox plura dicam.

Ceterum MARCOMANNI, pulsus Bojis, quando, & quâ occasione huc immigraverint, suprâ hoc libro, cap. III, ostensum est. Strabo dicto lib. VII; *Ἐν ταύτῃ δὲ ἐστὶ καὶ ὁ Ἑρκύνιος δρυμὲς, καὶ τὰ τῶν Σαγίων ἔθνη, τὰ μὲν οἰκιστὰ ἐν τοῖς δρυμῶν ἐστὶ καὶ τὸ Βοκάιμον τὸ τῶν Μαροβόδου βασιλείου, εἰς ὃν ἐκείνῳ τόπον ἀλλὰς τε μετανέστησε πολλοί, καὶ δὴ τοὺς ὁμοεθνῆς ἐαυτῶν Μαρκομάννους*. id est: *In eadem Germaniâ est & Hercynius saltus, & Suevorum gentes, partim intra saltum habitantes; in quo est Bæjemum, Marobodui regia: in quam regionem ille, cum alios plures, tum populares suos Marcomannos transtulit*. Alios illos fuisse SEDUSIOS, atque HARVDES, suprâ prædicto loco docui. Horum tamen nomina, postquàm in Bojæmum commigrarunt, in Marcomannorum adpellationem transisse existimo; quia post ea tempora à nullo auctore memorantur. Ptolemæus, pleraque in Germaniâ turbans, atque ima summis, vetustissima novissimis confundens, recitatis Marcomannis, BÆMOS paullo post subjicit, ceu gentem ab illâ diversam. Verba ejus hæc sunt: *ὑπὸ δὲ τὸν Ὀρκυνίον δρυμὸν Κεάδοι· ὑφ' ἧς ἡ Κυθηρωρχία, καὶ ἡ Λαυῖα ὕλη· ὑφ' ἧν μέγα ἔθνος οἱ Βαῖμοι, μέχρι τῶν Δανυβίων*. hoc est: *Sub Orcynio saltu sunt Quadi. sub quibus ferrisodina, & Luna silva. sub quâ magna gens Bami ad Danubium usque*. Lunam silvam fuisse ad fontem Mari fluminis, suprâ in Nariscis ostensum est. si igitur Bami isti sub hac; certè nusquàm fuere, nisi in Moraviâ. at hanc, cum proximis Austriæ Hungariæque ad Danubium usque terris, incoluisse Quados, proximo capite docebo. Falsum igitur est, quòd Bamos heic collocat. Sed ipse satis Ptolemæus hac regione eos excludit, dum Quados sub Hercynio saltu, id est, sub Bojohæmo ponit; ubi est Moravia, antiqua Quadorum sedes. Quum BÆMI haud dubiè sint, quos hodiè dicimus *die Bömen* in *Böheim*, id est, in Bojohæmo; Marcomanni verò etiam à multo posterioribus auctoribus in Bojohæmo locentur: eandem omnino fuisse gentem necesse est. Diversitatem nominis hinc natam puto. Quum Marcomanni tenerent Bojohæmum, sibi quidem ipsis, ac Romanis (quibus id nomen jam antè ad Rheni ripam, & in Galliâ cognitum) dicti fuere *Marcomanni*. conterminis verò circum populis Germanis à sede, *Bojohæmi*, sive *Bojemi*, & *Bami*; patriâ lingvâ *die Böhaimen*, sive *Bömen*. quæ nominis usurpatio postea quoque perduravit, in novis iterum cultoribus Venedis, sive Slavvis, qui suo sibi vocabulo & antea, & nunc *Czechi*, Germanis *die Bömen* in hanc usque diem indigetantur. Sic igitur idem nomen à Tarquinio usque Prisco, ad hæc nostra tem-

tempora bis mille ducentos amplius duravit annos.

Terminos Bojohæmi satis planè indicat Paterculus, dum *incinctos Hercynia silva campos* occupasse Maroboduum memorat. Strabo item, dicto sæpè loco: *ὁ Ἑρκυῖος ὄρυγος ἐν χωρίοις ἐρυμνοῖς κύκλον περιλαμβάνει· ἐν μέσῳ δὲ ἵδρυς ὥρα καλῶς οἰκισθῆαι δυναμένη, περὶ ἧς εἰρήκαμεν.* hoc est: *Saltus Hercynius in locis naturâ munitis magnum includit circulum; intra quem regio est habitationi egregiè apta; de quâ dixi.* Dixit suprâ; ubi Maroboduum in eam migrasse narravit. Omne autem Bojohæmi regnū saltibus ac montibus undique tamquàm nativo cingitur muro. Hinc Arminius, Cheruscorū dux, apud Tacitum, annal. 11, *Hercyniæ latebris defensum*, ait, *Maroboduum*. Non modò saltus, sed & monteis fuisse adpellatos *Hercynios*, infrâ ostendam, ubi de montibus Germaniæ differam. Verùm quia Tacitus Marcomannos in ripâ Danubii collocat, atque in ipsâ fronte Germaniæ; eam iis tribuo ripæ partem, quæ est à *Hafner celle*, VI II millibus passuum supra Passavium sito, ad opidum usque *Greim*. Hanc partem agrorum Bojohæmo conjungo, ab occasu montis jugo, quod à fonte Voltavæ ad dictum vicum excurrit. ab ortu amne Clunâ, apud dictum opidum Danubio sese miscente. Pars heic nunc est Austriæ; inque medio ejus opidum *Freystat*. Fuisse Marcomannos in Danubii ripâ, inde maximè liquet, quod crebras cis Danubium in Noricum fecere excursions.

Ceterùm Ptolemæus opidum habet in Germaniâ *μαρόβεδον*, MAROBVDVM. id cùm situs, tum nomen, in Marcomannis fuisse, indicant, de Marobodui regis nomine denominatum. Regiam fuisse Marobodui, haud ineptè forsitan conjecerim; quum à rege conditum, & in regiam sedem dilectum, regii cognomenti dignitatem meruerit. De eodem haud dubiè auctor noster annal. 11: *Erat inter Gotones nobilis juvenis, nomine Catualda, profugus olim vi Marobodui; & tunc, dubiis rebus ejus, ultionem ausus. Is validâ manu fines Marcomannorum ingreditur; corruptisque primoribus ad societatem, inrupit regiam, castellumque juxta situm. Veteres illic Svevorum prædæ, & nostris ex provinciis lixæ, ac negotiatores reperti; quos jus commercii, dein cupido augendi pecuniam, postremò oblivio patriæ, suis quemque ab sedibus, hostilem in agrum transtulit.* Hanc regiam, quam Catualda inrupit, Lipsius interpretatur Bojohæmum, sive, ut ipse vocat ex Strabone, *Boviasmum*. *Boviasmum*, inquit, *in Hercyniâ silvâ; de quo attuli suprâ Strabonis verba.* Verùm fallitur quàm vehementissimè vir cetera doctissimus, quidpe Strabo totum Bojohæmum, Hercyniis jugis saltibusque cinctum, *βασίλειον* adpellavit Marobodui; nempe quia, multarum etiam aliarum regionum ac gentium, inter Albim Viſtulamque amneis, rex, in hac sedem habuit. Tacitus verò opus aliquod, lapide atque aliâ materiâ constructum innuit, in quo Maroboduus ceu in regiâ arce habitabat: juxta quam *castellum*, in opidi formam *situm*; in quod *lixæ ex provinciis Romanis, & negotiatores jus commercii transtulerat.* Hæc duo Catualda cum validâ manu inrupit, postquàm jam antea, *fineis Marcomannorum*, id est, Bojohæmum, Strabonis illud Maroboduanum *βασίλειον* ingressus, *primores inibi in societatem armorum & vindicandæ libertatis corruerat.* Lipsio fortè peregrina visâ est ista loquutio Strabonis, quâ totam regionem, amplam, atque spatiosam, *βασίλειον* adpellavit, & mox *πόρον*. Verùm de hujus vocabuli frequenti eadem significatione usû, suprâ in Toxandris notavi. integrum terrarum tractum totiusque gentis sedem etiam alibi adpellari *βασίλειον*, legisse me memini: quamvis auctor & locus in præsens non succurrat. Ceterùm *castellum* illud, juxta Marobodui regiam situm, caput gentis Marcomannorum fuisse arbitror; quia illuc Svevi, id est, Marcomanni prædas suas conferebant. Id si quis eodem situ fuisse contendat, quo regia nunc sedes, gentisque Czechorum caput, ingens urbs P R A G A conspicitur; facile ei palmam dederim. in medio namque regionis tutissimus erat locus, ubi & rex, novi invisque regni conditor, ageret, & quò universa gens communeis prædas conferret.

Hæc igitur de finibus, ipsoque solo Bojohæmi. Ceterùm Bojis Gallis, quum Bojohæmo pellerentur, idem ferè accidit, quod de Cheruscis eodem libro, narrat Tacitus. quidpe, ubi Cæsar tradit, *gentem eam suâ ætate summam habuisse justitiæ & bellicæ laudis opinionem*; aptè heic subjungi posse videntur ea, quæ Tacitus de Cheruscis refert: *In latere Chaucorum, Chattorumque, Cherusci nimiam, ac marcentem diu pacem illacessiti*

nutrivi-

nutrierunt. idque jocundius, quàm tutius fuit. quia inter impotentes & validos falsò quiescas. ubi manu agitur, modestia, ac probitas nomina superioris sunt. Ita qui olim boni æquique Cherusci, nunc inertes ac stulti vocantur. Catts victoribus fortuna in sapientiam cessit. Eadem ferè idem auctor de Marcomannis: *Præcipua Marcomannorum gloria, viresque: atque ipsa etiam sedes, pulsus olim Bojis, virtute parta.* Pulsi à Marcomannis Boji quò terrarum concesserint, quum apud auctores non dispiceret doctissimus rerum Boicarum scriptor M. Vellserus; *pulsos regno & dominatu* interpretatur, *non regione;* mansisseque in parte Bojohæmi, existimat. Verùm in Vindeliciæ descriptione ego è Strabone ostendam, pulsos in hujus partem ad Ænum flumen concessisse, quà nunc etiam posteri eorum *Bojari* manent. 10

De virtute Marcomannorum bellicâ, cùm innumera apud antiquissimi simul posteriorisque sæculi auctores exstant exempla; tùm hoc maximè præclarum est Romani hominis, Germanorum hostis, elogium: *Præcipua Marcomannorum gloria, viresque: atque ipsa etiam sedes, pulsus olim Bojis, virtute parta.* Meritò præcipua eorum habenda erat gloria, non modò inter reliquos Danubii adcolas, sed inter ceteros quoque Germanos omnes; ut qui antiquissimis temporibus, Helvetios Gallos ex iis finibus ejecerint, quos hi Mœnum, Rhenum, Danubiumque amneis & Hercynios montibus inter occupaverant; postmodùm verò, trajecto Rheno, quum in Galliam à Sequanis contra Heduos vocarentur, omnem ferè Galliam Celticam imperio suo subjecerint; mox Bojos etiam è Bojohæmo pepulerint; multisque dehinc ac gravissimis 20 cladibus Noricum ac Rhætiam, Romanorum provincias adfecerint, jam inde à M. Antonini principatu. Orosius, lib. VII, cap. XV: *M. Antoninus Verus, Marcomannicum bellum, quod continuò exortum est, gessit. apud Carnutum triennio jugiter exercitum habuit.* Iulius Capitolinus, in vitâ ejusdem imperatoris: *Tantus timor belli Marcomannici fuit, ut undique sacerdotes Antoninus acciverit; peregrinos ritus impleverit; Romam omni genere lustraverit.* Sed focii iis semper fuere belli contra Romanos Quadi, contermini eorum, & Quadorum item finitimi Iazyges Sarmatæ. Vnde etiam Carnunti exercitus habitus; quod opidum nunc *Haimberg*, in Danubii ripâ, Quadorum finibus oppositum.

Regibus semper paruisse, ostendit idem noster, in continentibus: *Marcomannis, 30* *Quadisque usque ad nostram memoriam reges manserunt ex gente ipsorum; nobile Marobodui, & Tudri genus. jam & externos patiuntur. Sed vis & potentia regibus, ex auctoritate Romanâ. rarè armis nostris, sapius pecuniâ juvantur.* Non modò in Bojohæmo Marcomanni, sed jam antè in Rheni ripâ sub regum imperio agebant. quò spectat illud, quod suprà citavimus: *Credibile est, etiam Gallos in Germaniam transgressos. quantum enim annis obstabat, quò minùs, ut quaque gens evaluerat, occuparet, permutaretque sedes, promiscuas adhuc, & nullâ regnorum potentiâ divisas?* Attamen non supra libertatem regnabantur Marcomanni, nec regibus infinita, aut libera potestas; quod suprà libro primo notavi. Ideoque auctor annal. II, ubi de inruptione Catualdæ in Marobodui regiam narrat, *Veteres illic ait fuisse Suevorum pradas; non Marobodui.* 40

CAP. XXXI.

De QUADIS.

QUADOS plerique geographorum nostri sæculi in eâ regione collocant, quæ inter Bojohæmum ac Poloniam nunc Silesia vocatur; duo scilicet argumenta sequuti: primum, quia auctor noster Marcomannis, quos illi Moravos interpretantur, eos continuat; dein, quia Quadorum ac Silesiorum, quos Germani *die Schlesinger*, sive *Schlesinger* vocant, nomina eamdem rem significare putant. *quaat nam- 50* que oceani adcolis Germanis idem est, quod Slavorum genti *zle*, id est, *malum*, seu *improbum*. quasi Slavi, in has oras advecti Germanicum vocabulum in suam linguam commutarint. At hoc primo demonstrandum erat; Polonorum, Slavica gentis, *Slasko*, ac Cæchorum, sive Bojohæmorum, itidem Slavica gentis, *Slisko*, quibus vocabulis terram Silesiam adpellant; illorum *Slezacy*, horum verò *Slizacy*, quibus vocabu-
lis gen-

lis gentem *Silesiorum* indigetant, à voce *zte* deducta esse. quod nemo umquam neque Polonus, neque Bojohæmus, neque alius quisquam Slavici generis homo concesserit. Faceffant igitur hæ ridiculæ ineptorum hominum nugæ. quibus remotis, quæ mens auctori nostro fuerit, satis liquere existimo. Verba ejus, jam antea sæpius repetita, hæc sunt: *Iuxta Hermunduros Narisci, ac deinde Marcomanni, & Quadi agunt. eaque Germania velut frons est, quatenus Danubio pretextitur.* Ergo & Quadi in Danubii ripâ: scilicet infra Marcomannos. Ptolemæus: Ἰπὸ τὸν Ὀρκύνιον δρυμὸν Κεάδοι· ὅφ' οὗς τὰ σιδηρῶν-
 χεῖα, καὶ ἡ Λενα ὕλη· ὅφ' ὧν μέγα ἔθνη, οἱ Βαῖμοι, μέχρι τῶν Δανυβίω. id est: *Sub Hercynio saltu Quadi. sub quibus ferri sectura, ac Luna silva. sub quâ magna gens Bami ad Danu-*
 10 *bium usque.* Bamos eisdem esse, quos Marcomannos, malèque heic ultra Bojohæmum collocari, jam antea notavi. id tamen haud falsum, quod sub Hercyniâ silvâ, id est, sub Bojohæmo ponuntur Quadi; ut modò ex Tacito intellectum. Ferri autem istæ secturæ fuerunt in eo montium jugo, quod à Moraviæ opido *Ostrâ*, & flumine *Morávâ*, ad Vi-
 flulæ fontem procurrit. sub quo ipso partem Quadorum gentis coluisse mox ostendam. De iisdem Quadis Strabo lib. VII: Ἐν ταύτῃ δ' ἐστὶ καὶ ὁ Ἐρκύνιος δρυμὸς, καὶ τὰ τῶν Σχεῖων
 ἔθνη, τὰ μὲν οἰκοῦντα ἐντὸς τῶν δρυμῶν, καθάπερ τὰ τῶν Κολδάων· ἐν οἷς ἐστὶ καὶ τὸ Βεῖασμον, τὸ
 τῶν Μαρκεδόνων βασιλείον· εἰς ὃν ἐκείνῳ τόπον ἄλλους τε μετανέστησε πλείους, καὶ δὴ τοὺς ὁμο-
 εθνεῖς αὐτῶν Μαρκομάνους. ἐπέστη γὰρ τοῖς πρᾶγμασιν οὗτος ἐξ ἰδιώτης, μετὰ τὴν Ἐκ Ρώμης
 ἐπάνοδον. νέος γὰρ ὧν ἐνθάδε καὶ εὐεργετῆς ὑπὸ τῶν Σεβαστῶν. ἐπανελθὼν δὲ ἐδυνάστευσε, κα-
 20 τεκλήσατο, πρὸς οἷς εἶπον, Λεγίς, τὸ μέγα ἔθνος, καὶ Ζέμους, καὶ Βεπνας, καὶ Μεγίλωνας, καὶ Σι-
 βινους, καὶ τῶν Σχεῖων αὐτῶν μέγα Σέμνωνας. πλεὺν γὰρ τῶν Σχεῖων, ὡς ἐφ' ἡμῶν, ἔθνη, τὰ μὲν
 ἐντὸς ὧναι, τὰ δ' ἐκτὸς τῶν δρυμῶν, ὁμοῦ τοῖς Γέταις. Corrupta heic ferè omnia esse gentium
 regionumq; vocabula, etiam alii ante me notarunt viri docti: qui pro *Λεγίς* fecèρε *Λε-
 γίς*; pro *Βεπνας*, *Γεπνας*: de reliquis verò nihil divinare potuerunt; nisi quod pro
Κολδάων, in manuscriptis quibusdam exemplaribus reperierunt *Κολδάων*. Ego verò
 non modò gentium vocabula heic, ut in reliquâ Germaniâ apud Strabonem, esse cor-
 rupta, sed & ipsam orationem à genuino ordine turbatam, audacter adsevero. Quis,
 quæso, credat, Strabonem voluisse in gente aliquâ *Κολδάων*, vel *Κολδάων* esse *Bojamum*;
 in quod Marcomannos cum aliis compluribus traduxerit Maroboduus; quum ipsum
 30 *Bojamum* paullo pòst tam clarè omnibus partibus describat, uti nulla alia intelligi re-
 gio possit, quàm quod Czechorum nunc dicitur regnū, saltibus montibusque Hercyniis
 cinctum; ut suprà ostensum est? Magna fuisse potuit, inquires, τῶν Κολδάων gens; in quâ
 complures nationes; & inter alias Marcomanni. At haud temerè quidquam credo,
 quando ipse Strabo hoc non notavit; quod tamen in Lugijs, ac Semnonibus non
 negligendum censuit. *Κολδάοι* isti, sive *Κόλδοι*, certè nulli alii fuerunt, quam *Κεάδοι*;
 vocabulo eorum, haud ita mirifico librarii lapsu, corrupto: quod reliquis etiam circa
 populis accidit. in quibus pro *Βεῖασμον* scribendum *Βοῖαιμον*, pro *Σχεῖων*, *Σχεῖων*, pro
Μαρκομάνες, *Μαρκομάνες*; jam antea patuit: pro *Λεγίς* verò, *Ζέμους*, *Βεπνας*, &
Μεγίλωνας, reponendam *Λεγίς*, *Λεμοβίς*, *Γεπνας*, καὶ *Βεργυνδίωνας*; infra suo loco
 40 atque ordine ostendetur. Scribo igitur totum locum in hæc verba: Ἐν ταύτῃ δ' ἐστὶ καὶ
 ὁ Ἐρκύνιος δρυμὸς, καὶ τὰ τῶν Σχεῖων ἔθνη, τὰ μὲν οἰκῶντα ἐντὸς τῶν δρυμῶν (ἐν ᾧ ἐστὶ καὶ τὸ Βοῖαι-
 μον, καὶ τὸ τῶν Μαρκεδόνων βασιλείον· εἰς ὃν ἐκείνῳ τόπον ἄλλους τε μετανέστησε πλείους, καὶ δὴ τὰς
 ὁμοεθνεῖς αὐτῶν Μαρκομάνες. ἐπέστη γὰρ τοῖς πρᾶγμασιν οὗτος ἐξ ἰδιώτης, μετὰ τὴν Ἐκ Ρώμης
 ἐπάνοδον. νέος γὰρ ὧν ἐνθάδε καὶ εὐεργετῆς ὑπὸ τῶν Σεβαστῶν. ἐπανελθὼν δὲ ἐδυνάστευσε καὶ
 κατεκλήσατο, πρὸς οἷς εἶπον, Λεγίς, τὸ μέγα ἔθνος, καὶ Λεμοβίς, καὶ Γεπνας, καὶ Βεργυνδίωνας,
 καὶ Σιβινες, καὶ τῶν Σχεῖων αὐτῶν τὸ μέγα ἔθνος Σέμνωνας) πλεὺν γὰρ τῶν Σχεῖων, ὡς ἐφ' ἡμῶν,
 ἔθνη, τὰ μὲν ἐντὸς οἰκῶν, τὰ δ' ἐκτὸς τῶν δρυμῶν, καθάπερ τὰ τῶν Κεάδων, ὁμοῦ τοῖς Γέταις.
 id est: *In eadem hac Germaniâ est & Hercynius saltus, & Suevorum gentes; quarum quadam
 habitant intra saltum (in quo est et Bojamum; Marobodui regia. in quem ille locum cum
 50 alios complureis transtulit, tum populareis suos Marcomannos. Privatus enim hic domina-
 tionem invasit, postquam rediit Româ; ubi adolescens vixerat, beneficiis ab Augusto ad-
 fectus. Domum igitur reversus regnavit; ac, præter jam dictos, subjugavit sibi, Lugios,
 magnam gentem, & Lemovios, Gutones, Burgundiones, Sibinos, & ex Suevis magnam
 gentem Semnones.) Enim verò Suevorum, ut ante dixi, gentes alie intra habitant, alie
 extra saltum, ut Quadorum gens, contermina Getis. Pro ἐν οἷς, lego ἐν ᾧ: de Hercynio
 enim*

enim saltu geographum loqui, satis clarum est. & quia de suo tempore loquitur, bis per
 ἐν in sequenti etiam oratione instans scribo tempus οἰκῆ. Quum igitur τὸν Ἑρκυνίον
 ὄρυγόν paullo post describat ἐν χωρίοις ἐρυμνοῖς, κύκλον περιλαμβάνοντα μέγαν, & ἐν
 μέσῳ χώρῳ καλῶς οἰκῆσθαι διωαρμύλῳ, quæ est Bojohæmum, Marcomannos, & alios
 Syevos à Marobodui introductos continens; rectè heic Quados mox saltui subjungit,
 conterminos Getis. Quâ in re adstipulantur ei Tacitus ac Ptolemæus; & item Plinius:
 cujus verba lib. IV, cap. XII, hæc sunt: *Ab eo in plenum quidem omnes Scytharum
 sunt gentes; variè tamen litori apposita tenuère, aliàs Getæ, Daci Romanis dicti, aliàs Sar-
 matae.* & mox: *Superiora autem inter Danubium & Hercynium saltum, usque ad Panno-
 nica hiberna Carnunti, Germanorumque ibi confinium, campos & plana Iazyges Sarmatae;* 10
*montes verò & saltus, pulsi ab his, Daci ad Pathissum amnem, à Maro, sive is Duria est,
 à Suevis, regnoque Vanniano dirimens eos. aversa Basterna tenent, aliquæ inde Germa-
 ni.* Quos omnes reliqui auctores, cum geographi, tum historici, *Sarmatas* vocant *Ia-
 zygæ*; hos auctor tabulæ adpellat *Sermatas Vagos*, unà cum Statio; cujus verba, silvar.
 lib. III, carm. III, hæc sunt:

*Quæ modò Marcomanos, post horrida bella, Vagosque
 Sauromatas, Latio non est dignata triumpho.*

Ptolemæus verò eosdem vocat Ἰαζυγᾶς Μελαράς, id est, *Iazygæ Vagos*; collocatque
 eos inter Danubium ac Pathissum, monteisque Sarmaticos. quâ in re probè ei cum
 Plinio convenit, qui Iazygæ inter Danubium, & Pathissum, monteisque, & Hercy- 20
 nium saltum colere tradit. nam ad fontem usque Pathissi, qui nunc est in Hungariâ
Tissa, Germanis *die Teysse*, pertinuisse magnum illum per totam ferè Germaniam spar-
 sum saltum, suo loco docebo. Montes igitur, quibus saltus supersternebatur, sunt ea
 juga, quæ à dicto opido *Ostrâ*, & flumine *Morâwâ* versùs Vistulæ fontem, atque inde
 ad Pathissi ortum protenduntur: in quorum medio altissimus vertex, haud procul opi-
 do *Landescorona*, *Bábiágorá* vulgò adcolis Polonis vocatur. Hæc Daci, sive Geræ,
 à Iazygibus Sarmatis è campis, inter Danubium Pathissumque sitis, pulsi, tenuerunt
 ad *Marum* usque flumen, quod nunc est *Morâwâ* adcolis Slavis, & Germanis *March*;
 & regnum *Vannianum*, quod è Plinii sententiâ fuit inter Marum, Danubium, & juga
 Bojohæmica, antiquos Quadorum fineis, ut patet è Strabone simul atque Plinio, item 30
 è Tacito, qui annal. lib. II, Vannium Quadum fuisse ostendit his verbis: *Barbari
 utrumque* (Maroboduum & Catualdam Bojohæmo pulsos) *comitati, ne quietas provin-
 cias immixti turbarent, Danubium ultra, inter flumina Marum & Cusum locantur; dato
 rege Vannio gentis Quadorum.* Marum flumen jam ostendi: Cusum inquirendum est,
 quamquàm Marum quoque in controversiam vocasse video Rhenanum ac Lipsium;
 quorum hic ita ad hunc locum Taciti commentatur: *Marisus hic fluvius dictus Strabo-
 ni lib. VII; Maris Herodoto; Marisia Iornandi; Æthico Margus.* Retinet nomen ho-
 diè, & incolis appellatur *Maros*. Nimis infelix ferè ubique antiquæ geographiæ conje-
 ctor Lipsius, vir cetera doctissimus. *Margum* esse Mœsiæ amnem, qui haud dubiè vitia- 40
 to apud Ptolemæum legitur vocabulo μόρι & pro μαργός, ex Antonino, tabulâ itine-
 rariâ, aliisque compluribus auctoribus satis clarè liquet. *Maris* equidem Herodoti, &
Marisus Strabonis *Marisia*que Iornandis est hodie Transilvaniæ Hungariæque flumen,
 vulgò adcolis *Maros*, & *Marosch* dictum. at quomodò ad hunc quadrat, quòd Plinius
 ait Dacos inter Pathissum ac Danubium amneis sub Hercynio saltu coluisse monteis,
 ad Marum usque flumen terminum Svevorum, regnique Vanniani; & sub montibus,
 inter dictos amneis, plana atque campos Iazyges Sarmatas? satis ineptè; quum Marus
 iste ab lævâ Pathissi quærendus sit ripâ, non ab dextrâ. Clarius hoc redditur (si cui ob-
 scurum & incertum etiam nunc videtur) à Tacito annal. lib. XII; ubi de eodem Van-
 nio ejusque regno sic scribit: *Per idem tempus Vannius, Suevis à Druso Casare impositus,
 pellitur regno: primâ imperii ætate clarus, acceptusque popularibus; mox diuturnitate in 50
 superbiam mutans, & odio accolarum, simul domesticis discordiis circumventus. Aucto-
 res Iubillius Hermundurorum rex, & Vangio ac Sido, sorore Vannii geniti. Nec Claudius,
 quamquàm sæpè oratus, arma certantibus barbaris interposuit; tutum Vannio perfugium
 promittens, si pelleretur. scripsitque P. Attilio Histro, qui Pannonia præsidebat; legionem,
 ipsâque è provinciâ lecta auxilia pro ripâ componeret, subsidio victis, & terrori adversus
 victores,*

victores, ne, fortunâ clati, nostram quoque pacem turbarent. nam vis innumera Ligii, alie-
 que gentes adventabant, famâ ditis regni, quod Vannius xxx per annos prædationibus, &
 vectigalibus auxerat. Ipsi, manus propria pedites, eques è Sarmatis Iazygibus erat. impar
 multitudini hostium; eoque castellis sese defensare, bellumque ducere statuerat. sed Iazyges
 obsidionis impatientes, & proximos per campos vagi, necessitudinem attulere; quia Ligius,
 Hermundurusque illinc ingruiebant. Igitur digressus castellis Vannius, funditur prælio.
 quamquam rebus adversis laudatus, quod & pugnam manu capeßit, & corpore adver-
 so vulnera excepit. Ceterum ad classem, in Danubio operientem, perfugit. Secuti mox
 10 clientes, & acceptis agris in Pannoniâ locati sunt. Regnum Vangio & Sido inter se partiti
 sunt. egregiâ adversus nos fide. Hæc Tacitus. ex quibus satis clarè perspicitur, Marum
 nullum alium fuisse amnem, quàm qui hodiè in Moraviâ incolis Slavis dicitur *Mo-
 rava* Germanis *die March*: ad hujus quidpe confluentem, in adversâ Danubii ri-
 pâ, sita fuere *Pannonica hiberna Carnuntum*; quod nunc *Haimberg* esse, suo loco osten-
 detur. huc facilè adcolæ gentes, Marcomanni, atque his contermini versùs occasum
 Hermunduri, ex alterâque parte Ligii, Vistulæ lævam ripam colentes, adesse potuerunt.
 huc quadrant ea, quæ Plinius de Dacis ac Sarmatis Iazygibus tradit. Sed, omnia uti quàm
 manifestissima fiant, *Cusus* investigandus est. Hunc ex adverso fuisse Pannoniæ, patet
 ex eo, quod ipsa regio inter hunc & Marum sita, in quam Drusus Cæsar Marobodui
 Catualdæque clientis collacavit, contra Pannoniam fuit. nam Claudius Attilio, Pan-
 20 noniæ præfidi, scripserat, uti *legionem, & auxilia* è Pannoniâ provinciâ lecta, classemque
 pro ripâ componeret: in quâ provinciâ etiam Vannii, regno pulsi, clientes locati. *Cu-
 sum* igitur amnem cum esse puto, qui vulgò nunc dicitur *die Wage*, supra opidum *Ko-
 marno* in Danubium confluens. Et huc rectè Iazyges Sarmatæ auxilio venere Vannio,
 quia contermini in lævâ Vagi ripâ. quò illud spectat Taciti; *Iazyges, obsidionis im-
 patientes, & proximos per campos vagi, necessitudinem pugna attulere, quia Ligius, Her-
 mundurusque illinc ingruiebant*. Hæc igitur est regio inter Marum & Cusum, in quâ
 dicti Svevi, Marobodui Catualdæque clientes, collocati. quam ultra Vagum in orien-
 tem versùs non extendo, primùm quia non integrâ aliqua natio, sed clientes tantùm
 prædictorum regum in eâ positi; quibus hoc terrarum spatium inter Marum ac Vagum
 30 satis superque est. tum verò populis, trans dictos monteis colentibus, confinium relin-
 quendum est cum Iazygibus Sarmatis; quibus tributa solvebant: ut infra ostendetur.
 Sed & Dio, lib. LXVII, haud obscurè prædictos Svevos Iazygibus facit conterminos;
 quidpe ubi Domitianum Lygiis auxilium contra eos misisse narravit; *Ἀνανήσαντες
 δ' ἐπὶ τῷ ποταμῷ, οἱ Σέηβοι, προσπαρέλαβον Ἰαζυγας, καὶ προσπαρεσκευάζοντο, ὡς καὶ μετ'
 αὐτῶν τ' Ἰστρον διαβησόμενοι*. id est; *Svevi, ob id indignati, Iazygum natione suas ad par-
 teis traductâ, se parabant, ut cum iis Istrum trajicerent*. Sic, lib. LXXI, ubique Quadi
 Marcomannis ac Iazygibus junguntur. Ac sanè societatem ipsis armorum contra
 Romanos semper fuisse etiam posterioribus sæculis, vel ex uno Marcellino satis patet.
 Sed obstrepit heic, nescio quid, Plinius, Germanorum initium, in Danubii ripâ, ex ad-
 40 verso Carnunti ponens, id est ad confluentem Mari; hocque flumine Vannianum re-
 gnum à Dacis Sarmatisque dirimens. ex quo suspicio oboriri poterat, Cusum illum
 fuisse supra Marum, versùs Bojohæmum. Verùm falsum hoc esse, patet ex eo, quod
 omnis Danubii ripâ supra Marum, non ad Pannoniam, sed ad Norici provinciam, Æno
 flumine tenus, spectavit; quæ legionem præfidiariam habuit Vindobonæ, seu Vindo-
 manæ, id est, ut nunc vulgò vocatur, Viennæ. ita, uti ad hujus præsidem, non ad Atti-
 lium, scribere Claudium oportuisset. Tum verò, Quadorum nomen ad secundam usque
 Pannoniam, quam Arrabone amne (*Rabe* nunc est) à primâ dirimit Ptolemæus, & Gra-
 nuam flumen pertinuisse, ex Marcellini dilucidissimâ perspicitur historiâ; quæ lib. XVII,
 sic habet: *Augusto, inter hæc quiescenti per hiemem apud Sirmium, indicabant nuntii gra-
 50 ves & crebri, permixtos Sarmatas & Quados, vicinitate & similitudine morum armaturaque
 concordēs, Pannonias, Mæsiarumque alteram cuneis incurfare dispersis*. Et postea: *His in
 barbarico gestis, Bregetionem castra commota sunt; ut etiam ibi belli Quadorum reliquias, circa
 illos agitantium tractus, lacrymæ vel sanguis exstingueret. quorum regalis Vitrodorus,
 Viduarii filius regis, & Agilimundus subregulus, alique optimates, & iudices, variis
 populis præfidentes, viso exercitu in gremio regni, solique genitalis, sub gressibus jacuere mi-
 litum;*

litum; & adepti veniam, jussa fecerunt. Pannoniæ opidum *Bregetionem* nunc esse *Graan*, suo loco argumentis docebo satis validis. Vnde liquet, *Quadorum* gentem ad flumen *Granuam* usque tunc temporis pertinuisse. quod etiam attestatur M. Antoninus imperator, in vitâ suâ, lib. I, his verbis: Τὰ ἐν Κεάδοις, πρὸς τῷ Γρανέᾳ id est; *Qua in Quadis facta, ad Grannam*. Sed omnia quàm dilucidissima reddit Ptolemæus, in descriptione *Iazygum*, his verbis: Ἰαζυγες οἱ Μετανάσαι ὀρίζονται ἀπὸ δύσεως τῷ ἐρημένῳ μέρει τῆς Γερμανίας, τῷ ἀπὸ τῶν Σαρματικῶν ὀρέων ἐπὶ τὴν Κάρπιν (malè vulgò τὸν Καρπάτιον) καὶ τῆς Δανυβίου ποταμοῦ ἐπιστροφῇ. Id est: *Iazyges Metanasta terminantur ab occasu prædictæ Germaniæ parte, quæ est ab Sarmaticis montibus ad Carpin, & Danubii flexum*. *Carpin* hodiè in ripâ *Danubii* supra *Budam* dici *Kalpach*, suo loco ostendetur. ex hujus ad- 10 verso montium jugum, ex meridie in occasum versùs ad fontem usque *Vagi* protensum, *Sarmaticos* illos fuisse Ptolemæi *monteis*, *Germaniam*que iis ab *Iazygibus* fuisse submotam, infra docebo, ubi de montibus *Germaniæ* erit sermo. Huc usque igitur *Quadi*, ultimi *Germanorum* in *Danubii* ripâ, fuerunt extensi. quò rectè convenit *Marcellini* historia de *Bregetione*: item illud in vitâ *Antonini* de *Granuâ* amne. Atque hinc tandem est quòd Ptolemæus, lib. VIII, ait *Germaniam* terminari ἀπὸ μεσημέριος, Ῥαττίας καὶ Νορικοῦ, καὶ δυοῖ Παννονίας. id est: à meridie *Rhatiâ*, *Norico*, & duabus *Pannoniis*: quarum inferior ab *Arrabone* amne incipiebat. Ego ex his universis, quæ hæcenus adlata, ista colligo: primò *Svevos* illos, inter *Marum* *Cusum*que locatos, in *Quadorum* transisse commune nomē; *Vanii*que regnum fuisse à *Clunâ* amne, (quo *Mar-* 20 *comannos* in *Danubii* ripâ ab oriente finivi) ad *Vagū* usque; tam in antiquos *Quados*, inter *Clunam* *Marum*que sitos, quàm in eos *Svevos*, qui postea inter *Marum* *Vagum*que nomini illorum accesserunt. *Plinium* autem ex eo errasse puto, quia antiquorum *Quadorum* nomen *Maro* finiri, apud superioris sæculi scriptores legerat. tum, quia jam antè regnum habuit in *Quadis*, quàm alii ei adjicerentur *Svevi*, ultra *Marum*. quod haud difficulter etiam ex *Taciti* libro de *Germaniâ* colligere licet; ubi sic tradit: *Marcomannis, Quadisque, usque ad nostram memoriam, reges manserunt ex gente ipsorum, nobile Marobodu-* 30 *ui, & Tudri genus. jam & externos patiuntur. sed vis & potentia regibus ex auctoritate Romanâ, raro armis nostris, sæpius pecuniâ juvantur*. Vt *Maroboduus* *Marcomannorum*, sic *Tuder* *Quadorum* fuit rex. voluit quidpe auctor nobilissimum omnium in utrâque gente ostendere. erravitque heic haud modicè doctissimus cetera vir, M. *Velferus*, in *Boicis* suis; ubi *Tudrum* æquè *Marcomannorū* facit regem, ac *Marobodium*. Quia igitur jam longè ante *Taciti* memoriam *Quadi* suos habuerunt reges; ut ex his verbis satis disertè patet: *Vannius* quoque haud dubiè *Quadorum* simul ac novorum inter *Marum* *Cusum*que cultorum fuit rex. quidpe si aliis *Quadis* rex; cur non hunc potiùs *Svevis*, in novis sedibus prope locatis, regem imposuit *Drusus*; cui majores opes ex aucto regno, atque vires à *Dacorū* *Sarmatarum*que injuriis novos colonos tuendo? cur item, ubi *Vannius* regno pellitur ab *Hermunduris* *Ligiisque*, nulla *Quadorum*, proximæ ac validæ nationis, mentio in alterutrâ partium; minùs verò eorum regis? soli *Vangio* ac *Sido* *Quadi*, *Vannii* forore geniti, memorantur. Certè hos duos innuere auctore haud dubito, ubi *Vannium* 40 *domesticis discordiis*, id est, quæ in regno ejus ortæ erant, circumventum ait. *accolarum* autem odium, quod idem auctor refert, *Marcomannorum* fuisse censeo; quibus conjuncti *Hermunduri*, moxque sequuti ab alterâ parte *Ligii*. ni fertè *Iubillius* ille, *Hermundurorum* rex, in *Marcomannos* quoque obtinuerit regnū, pulso *Catualdâ*; qui & ipse paullo antè *Marobodium* pepulerat. sic enim *annal. lib. II*: *Idem Catualda casus; neq; aliud perfugium. pulsus haut multo post Hermundurorum opibus, & Vibilio duce; receptusque, Forum Iulium, Narbonensis Gallie coloniam mittitur. Barbari utrumque comitati, ne quietas provincias immixti turbarent, Danubium ultra, inter flumina Marum & Cusum locantur; dato rege Vannio, gentis Quadorum*. Scribo heic quoque *Iubillii* nomen: nam eundem esse qui *Hermundurorum* rex, xxx annis post regno pepulit *Vannium*, cuiusvis dispectu 50 promptissimum est. *Librario* hoc loco *Romanum Vibulliorum*, sive *Vibiliorum*, magis quàm *Germanicum Iubillii* nomen notum fuit. Ceterò ad antè dicta pertinere puto, quæ *annal. lib. XI*, de *Vanniano* regno sequuntur: *Regnum Vangio ac Sido inter se partiti sunt: egregiâ adversus nos fide; suone an servitii ingenio, dum adipiscerentur dominationes, multâ caritate; & majore odio, postquam adepti sunt*. Divisisse ita videntur, uti alter ci-

ter citra Marum, alter ultra regnaret. etenim illa regio, in quâ novos colonos posuerat Drusus, angustior erat quàm quæ duo regna commodè ferre quiret. Adde præterea quæ suprà ex libro de Germaniâ citavi: *Sed vis, & potentia regibus ex auctoritate Romanâ. raro armis nostris, sæpius pecuniâ iuvantur.* Sic Vannius auctoritate Romanâ regnavit: sic ipsi Vangio ac Sido contra subjectorum odium eadem auctoritate ac potentiâ tuti; unde etiam egregiâ adversus Romanos fuere fide. Adde idem, ex historiâ. III, ista: *At ne inermes provincia barbaris nationibus exponerentur; principes Sarmatarum Iazygum, penes quos civitatis regimen, in commilitium asciti, plebem quoque, & vim equitum, quâ solâ valent, offerebant. Remissum id munus; ne inter discordias externa molirentur, ac majore ex*
10 *diverso mercede, ius fasque exuerent. Trahuntur in partes Sido atque Italicus, reges Svevo-*
rum, quibus vetus obsequium erga Romanos, & gens fidei commissâ patientior: opposita in latius
auxilia infestâ Rhetiâ; cui Porcius Septimius procurator erat, incorruptæ erga Vitellium fidei.
Igitur Sextilius Felix cum alâ Taurianâ, & VIII cohortibus, ac Noricorum juventute, ad oc-
cupandam ripam Eni fluminis, quod Rhetos Noricosq; interfuit, missus nunc illis, aut his præ-
lium tentantibus, fortuna partium alibi transactâ. Sido heic & Italicus infestæ Rhetiæ op-
ponuntur, quia Quadorū, gentis Norico conterminæ, reges è propinquo adducebantur.

Termini igitur Quadorū antiquitus fuerunt, ut antè dictum, à meridie Danubius; ab occasu æquinoctiali atque æstivo, primò Cluna amnis, dein Bojohæmici montes, ad Mari usque confluentem: ab ortu æstivo Marus. At postquàm à Tiberii principatu alii
20 etiam Svevi nomini ac civitati eorum adjecti; limites ultra Marum fuere, à septem-
trionibus montes, in quibus Plinius Hercynium saltum, Ptolemæus ferri secturas ster-
nit, ad opidum usque *Rycho*. inde ab ortu Cusus sive Vagus amnis, ad Danubii usque
confluentem. hinc à meridie ipse Danubius. At quia ab hac parte ingens in Danubio
est insula, vulgò incolis *Chalokenz* dicta, operæ pretium est scire, cujus ripæ illa fuerit,
Pannonicæ, an Germanicæ. Pannonicæ non fuisse, inde colligo, quia Romanorum ca-
stella prædiana, in hac amnis parte, citra insulam fuere posita, quâ opidum nunc *Rabe*
& duo vici *Wiselburg* & *Kerlbürg* visuntur; ut fusiùs suo loco demonstrabo. Proinde
omnis insula, cum duobus nunc opidis *Komarn* & *Sumarein*, & minoribus insulis, quas
utrimque Danubii alvei complectuntur, Quadorum finibus est adscribenda. Ceterum,
30 quum processu temporis sineis suos ad Bregetionem usque Quadi protulissent; ter-
minus ab septemtrionibus porrò fuit in dictis montibus, ad opidū usque *Twárdoszyn*.
hinc ab ortu juxta lineam ad lacum *Holie* ductam: dein flumen è lacu in Granuam
amnem decurrens; ac mox ipse Granua ad confluentem usque. à meridie iterum Da-
nubius. Sed & ultra dictos monteis, posterioribus temporibus civitatis suæ sineis protu-
lerunt. sic quidpe Marcellinus, prædicto lib. XVII: *Hortante hoc exemplo clementia, ad-*
volarunt regales, cum suis omnibus, Arabarius, & Vsafer, inter optimates excellentes agmi-
num gentilium duces: quorum alter Transjugitanorum Quadorum parti, alter quibusdam
Sarmatis præerat, locorū confinis & feritate junctissimi. Expulerunt igitur hinc Dacos, quos
in montibus locat Plinius; ac bonam etiam, si non omnem, Osozum partem; quos in-
40 ter Marum, & opidum *Os wieczyń*, Vistulæ impositum, incoluisse proximo capite osten-
dam. Hæc igitur de finibus Quadorum.

Porro Ptolemæus circa hos sineis ita: ἡ πόλις τῆς Γαβρεῖταις ὕλην Μαρκομαννῶν ὑφ' οὗς
Σαδινῶν, καὶ μέχρι τῆς Δαναβίς ποταμοῦ οἱ Ἀδράβαι κάμποι. ὑπὸ τὸν Ὀρκύνιον ὄρυμον Κουάδοι
ὑφ' οὗς τὰ σιδηρωχεῖα, καὶ ἡ Λούνα ὕλη· ὑφ' ἣν μέγα ἔθνος οἱ Βάμιοι, μέχρι τῆς Δαναβίς, καὶ
συνεχεῖς αὐτοῖς, περὶ τὸν ποταμὸν, οἱ Τερακατρία, καὶ οἱ πρὸς τοῖς Κάμποις Ρακάται. Hoc est:
Sub Gabretâ silvâ Marcomanni. sub quibus Sudini: & ad Danubium usque flumen Adrabæ
campi. sub Orcinio autem saltu Quadi: sub quibus ferri sectura, & Luna silva. sub quâ
magna gens Bami, ad Danubium usque: & his contermini juxta flumen Teracatria. & apud
Campos Racata. Quum Bami isti in ipsum sint Bojohæmum referendi, contermini iis
50 Teracatria & Racata erunt in Quadorum agris locandi; partes fortasse, sive pagi gentis,
Teracatriæ qui sint habendi (nisi fortè ex sequenti vocabulo κάμποις, legendum sit Τέ-
ρετρι κάμποι; ut antè Ἀδράβαι κάμποι, & Πάρμαι κάμποι) haud facilè dixerim. At RA-
CATÆ omnino videntur esse iidem, qui hodiè Slavis Polonis dicuntur *Rakuszy*, Cze-
chis, sive Bojohæmis atque Moravis *Rakaussy*; id est, *Àustrii*, Germanis *die Oester-*
reicher, ad utramque nunc Danubii ripam longè latèque colentes.

Ceterum à Maro flumine, qui in nonnullis Plinii exemplaribus est *Morus*, regio nomen accepit, quo incolis Slavis *Moráwá*, & *Morawska Zemie*; Germanis *Mären*: item incolæ Germanis *Märern*, Slavis *Morawané*, & *Morawci*. quæ vocabula hætenus falsò atque imperitè à Marcomannorum nomine à plerisque nostri sæculi geographis deduci video; quasi Moravia antiqua fuerit Marcomannorum sedes.

Opida, sive vicos habuisse Quados, jam Ptolemæi tempore, complureis, ex ejus tabulâ Germaniæ dispicio. In his *Ῥοδόδουν*, *Robodunum*, rectius atque incorruptius scriptum est lib. VIII *Ἐβυρόδουν*, *EBURODUNUM*; inter tria præcipua Germaniæ opida computatum. nam aliud quoque Quadorum opidum apud eundem est Ptolemæum *Ἐβυρον*, *Eburum*. & ex situ illud nullum aliud esse potest, quàm quod hodièque celeberrimum ferè est totius Moraviæ, *Brin* Germanis incolis, Slavis *Brno* dictum. Sic Alpinum quoque opidum, quondam *Eburodunum*, nunc in Galliâ dicitur *Embrun*. Sed & Moraviæ *Brin*, superiori sæculo vocatum fuisse Germanis *Brun*, sive *Brün*, patet ex eo, quòd Latinè scribatur *Brunna*.

EBURUM ex situ videtur esse id, quod, caput regionis, incolis nunc dicitur Slavis *Otomucž*, Germanis verò *Vlmütz*.

MEDOSLANIUM, *Μεδοςλάνιον* ejusdem Ptolemæi ex situ simul & quadam nominis similitudine videtur esse nunc celebre opidum *Znáim*.

CELEMANTIA, *Κελεμαντία*, quamvis à Ptolemæo ex adverso Arrabonis amnis ostii ponatur; tamen nihilo magis ea eò pertinet, quam Bregetio ad ejusdem amnis confluentem. nam hic est apud opidum *Rabe*; Bregetio autem, ut antè dictum ex adverso confluentis Granuæ, nunc *Graan*. Certè *Celemantia* nullus alius est locus, quàm qui hodièque xxx millibus passuum supra *Znáim*, sub Bojohæmicis montibus, haud procul Tejæ fontibus vicus dicitur *Kalminz*. Reliquorum apud Ptolemæum vocabulorum situs haud liquet.

CAP. XXXII.

De GOTHINIS, MARSINGIS, O SIS, ac BURIIS.

MArcomannorum Quadorumque gentibus commemoratis, laudeque eorum atque gloriâ decantatâ, in hæc auctor pergit verba: *Nec minus valent retro Marsigni, Gothini, Osi, Burii. terga Marcomannorum Quadorumque claudunt. è quibus Marsigni & Burii sermone cultuque Svevos referunt: Gothinos Gallica, O sos Panonica lingua coarguit non esse Germanos; & quòd tributa patiuntur. partem tributorum Sarmata, partem Quadi, ut alienigenis imponunt. Gothini, quò magis pudeat, & ferrum effodiunt. omnesque hi populi pauca campestrium, ceterum salus & vertices montium jugumque insederunt. dirimit enim, scinditque Suevoam continuum montium jugum; ultra quòd plurima gentes agunt: ex quibus latissimè patet Lygiorum nomen.* Hos quatuor populos auctor ab uno latere Marcomannis Quadisque; ab altero, montium jugo claudit. hi igitur duo termini primo loco considerandi sunt. Marcomannorum Quadorumque fines ab hac parte satis clarè descripti sunt. illos scilicet Bojohæmica juga, hos Marus fluvius terminabat. Illud *montium jugum*, quod auctor tradit, in Hungariæ hodiè Poloniæque ac Silesiæ confinio, à Sarmaticis, quos Ptolemæus adpellat, montibus (vulgò adcolis Polonis *Tátáry*, Hungaris *Szepési* Germanis *das Hungerisch gebirge*, id est, *juga Hungarica*) juxta opidum *Twardoszyn*, initium ducit; continuoque procursu ex meridie in septentriones versus sese extollens, primum ceu directâ lineâ propter amnem Solam ad opidum usque *Osowiec*, Vistulæ adpositum, Silesiam à Poloniâ dirimit. inde per ipsam Poloniam, Vartæ fluminis dextram ripam, ad usque opidum *Kłodawá*, prosequens; hinc versus opidum *Bydgoscz*; inde in occidentem conversum ad opida *Kamień* & *Stempelborg*, atque iterum in septentriones, versus fontē Brogi amnis, tandē juxta lævam Viperæ ripam ad mare Svecicum, inter duo opida *Slage* & *Tzanaw* deponitur. Trajectus ejus heic adcolis vocatur *Gollenbarg*; latrociniis, cædibusque viatorum infamis. Ptolemæo universum jugum adpellatur *Ἀσκιέριον ὄρεα*, **ASCIBVRGIVS MONS**. His igitur duobus lateribus, ab ortu, & ab occasu brumali

mali, prædictæ iv nationes in universum inclusæ fuerunt. A Danubii ripâ remotas fuisse universas, liquet quàm manifestimè ex eo, quòd auctor eas non, unâ cum Hermunduris, Marcomannis, Quadisque, in fronte Germaniæ ponit; sed *retro Marcomannorum Quadorumque terga claudere*, adfirmat. unde haud falso argumento colligitur, ultra eam regionem, quam Svevi sub Vannii regno inter Marum Cusumque tenuerunt, positas fuisse. Verùm singulatim sua cuique sedes tribuatur.

GOTHINOS atque OSOS proximos fuisse Sarmatis Iazygibus, & item Quadis, inde iudico, quia ab utrisque his tributa illis imponebantur. GOTHINOS tamen citeriores, Danubioque propiores censeo. quidpe auctor noster *ferrum fodisse* eos tradit. de his autem ferrifodinis ita Ptolemæus: ὑπὸ τὸν Ὀρκύνιον ὄρυμὸν Κεάδοι· ὑφ' οὗς τὰ σιδηρωρυχεῖα, καὶ ἡ Λοῦνα ὕλη· id est: *Sub Hercynio saltu Quadi. sub quibus ferri fodinae, & Luna silva.* Idem auctor, in expositione Danubii amnis, Hæc habet verba: τὸ μέρϑ κατὰ τὴν ἐξῆς ἐκτροπὴν τῆ παρὰ τὴν Λοῦναν ὕλιν πρὸς ἀρκίους ῥέοντ' ὁ ποταμὸς. id est: *Pars ejus, qua deinceps est juxta digressionem fluminis quod apud Lunam silvam septemtriones versum fluit.* Hunc amnem, è Lunâ silvâ versum meridiem in Danubium defluentem, eundem esse & Marum, supra in Nariscis ostendi. Luna igitur silva fuit circa Mari fonteis, & prædictas ferrifodinas. Vt igitur sub Hercynio saltu, id est, sub Bojohæmo, quod saltus cingebat, Quados versum orientem nominat; sic sub his etiam versum eandem regionem intelligendæ sunt fodinæ istæ, nullæque aliæ erunt, quàm quas in montium Sarmaticorum jugo, inter Mari Tejæque confluentem & opidum Twárdoszyn extenso, supra indicavi. Terminus igitur Gothinis fuit ab meridie, dictum jugum, quod Dacos antea coluisse, testis est Plinius, supra citatus. Superiora autem, inquit, inter Danubium & Hercynium saltum, usque ad Pannonica hiberna Carnunti, Germanorumque ibi confinium, campos & plana Iazyges Sarmatae, montes verò & saltus, pulsi ab his, Daci ad Pathissum amnem à Maro; sive is Duria est, à Svevis, regnoque Vanniano dirimens eos. aversa Basterna tenent, alique inde Germani. Huc maximè pertinent & illa auctoris nostri: Gothini, quo magis pudeat, & ferrum effodiunt. omnesque hi populi pauca campestrium, ceterum saltus, & vertices montium, jugumque insederunt. Ptolemæus quia sub Quadis Lunam silvam collocat, equidem crediderim, saltus heic atque monteis in universum à Bojohæmo, quâ Mari est fons, ad Pathissum usque amnem, adpellatos fuisse Hercynios; ut patet è Plinii verbis: privatim verò eam partem, quæ est inter Marum & Cusum, Svevos Vannianos à Gothinis dirimens, dictam fuisse Lunam silvam & montem; in iisque ferrum fodisse Gothinos. nam eodem situ fuisse silvam & ferri fodinas, satis liquidò è Ptolemæi patet verbis. nō enim ait; ὑπὸ τοὺς Κεάδους τὰ σιδηρωρυχεῖα, καὶ ὑπὸ, vel μετὰ, vel ὑπὲρ ταῦτα ἡ Λοῦνα ὕλη; sed, ὑπὸ πρὸς Κεάδους τὰ σιδηρωρυχεῖα, καὶ ἡ Λοῦνα ὕλη. Ceterum silvâ hac atq; jugo Gothini à Svevis Vannianis, sive, ut postmodum adpellati, à Quadis submovebantur, ad opidum usque Rycho: inde primum à Sarmatis Iazygibus, mox ab iisdem Svevis, qui huc immigrarunt, ad usque opidū Twárdoszyn. ab oriente terminus fuit, initium jugi Asciburgiensis, & flumen Sola, ad Vistulæ usque confluentem, & opidum Os'wieczym, quo à Bastarnis Germanis arcebantur. ab septemtrionibus, quâ Osi occurrebant, pono lineam à dicto opido Os'wieczym ac Viadri Olsæque confluentis, hinc ipsum Viadrum, & à fonte ejus lineam ad Marum & caput Moraviæ Otomucz. ab occidente, Maro à Quadis distinguebantur. Sic jam rectè tributa iis ab his atque ab Sarmatis imponebantur; quia utrisq; erant contermini. Tributa autē patiebantur, quia hac conditione solum id obsederant alienigenæ. qui, quia Gallici generis; haud dubitaverim quin pars fuerint Bojorum, à Marcomannis antiquâ sede Bojohæmo pulso. Continetur nūc hisce finibus Poloniæ particula; quâ opida Twárdoszyn, Iábtakom, Skoczow, Bielsko, & Miedzyrzecz: & Silesiæ item portiuncula; quâ opida Teschen, Freistat, Frideck; itē Moraviæ pars; quâ opida Mezzyrzec, & Holissow. Ceterum Dionis, lib. LXXI, eadem gens dicta est ΚΟΤΙΝΟΙ, COTINI, in his verbis, quæ Theodosius ex eo refert: Κοτινοὶ ὅτι ἐσησεῖλαντο αὐτοῖς ὁμοία. Ταρρύνιον ὃ Πατέρνον παραλαβόντες, ὡς καὶ ἐπὶ τῶν Μαρκομάννων αὐτῶν συγγραφεύων, μόνον οὐ καὶ ἐπὶ τῶν τῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν ἐκείνον δεινῶς ἐκάκωσαν, καὶ μετὰ ταῦτα ἀπώλοντο. id est: *Cotini verò, quum similia Marco nuntiari jussissent, nacli Tarrunium Paternum, tamquam in Marcomannos expeditionem cum eo suscepturi, non tantum id non fecere, sed etiam Paterno grave intulerunt damnum; ac deinceps ipsi quoque perierunt.* Ex-

peditionem eam in Marcomannos facere potuerunt, quia cum Quadis tunc Romano imperatori intercedebat pax obsequentiſſima; ut ex præcedenti oratione pater.

OSI hinc Gothinis ab ſeptemtrionibus continuabantur, ad utramque Viadri ripam ſatis latè incolentes; verſus occidentem, ad Marum uſque, Quadorum terminum; verſus orientem, ad Vartam, & prædictum jugum Aſciburgium; ultra quod Lygii. A ſeptemtrionibus, lineam duco à Vartâ & opido *Czeſtochow* ad flumen *Melpenaw*, quâ vicus ei adpoſitus *Koliſzan*: hinc ipſum flumen; & ab lævâ Viadri ripâ, amnem, qui apud arcem *Fulſtain* exorſus, ad vicum *Krupice* Viadro miſcetur, ad opidum uſque, quod Slavis *Mály Glogow*, Germanis *Klein Glogaw* nuncupatur. hinc lineam, ad fontem uſque Mari. Gothinis equidem tributa imponebant cum Quadi, tùm Sarmatæ Iazyges: 10 at Oſis Quadi tantùm; quia longiùs à Sarmatis erant ſiti. Continetur hiſce nunc finibus Sileſiæ pars; quâ præcipua opida, *Oppelen*, *Klein Glogaw*, *Rátibor*, *Troppa*, *Pſczyńá*, *Rybnik*, *Bytom*: dein Poloniæ opida *Długofzyn*, *Mrzygłód*, *Olszyn*, *Mſtom*. Locus hoc tractu Ptolemæo refertur *Παριέννα*, *PARIENNA*: qui hodiè haud procul Viadri fonte, vulgò dicitur *Parn*, Moraviæ opidulum.

Ultra Oſos, inter Bojohamum & Lygios fuère *MARSIGNI*, ac *BURII*. *Marsignos* proximos facio Marcomannis, ad Viadrum uſque; quia hos primo loco nominat auctor noſter: Burii verò tam prope fuère Lygios, ut etiam inter hos numerati ſint Ptolemæo; ut mox oſtendetur. A ſeptemtrionibus igitur illos, quâ Semnonibus, magnæ Svevorum genti, jungebantur, cingo lineâ, à vico *Steinaw*, Viadro adpoſito, ad Bojohæmica juga, quâ opidum eſt *Frideberg*, ductâ. Continetur hodiè hiſ finibus celeberrima totius Sileſiæ pars, quâ opida nobiliſſima *Neiſſe*, *Münſterberg*, *Grotka*, *Brige*, *Olaw*, *Sweinitz*, *Strige*, *Lignitz*, & ipſum totius Sileſiæ caput *Breslaw*. præterque comitatus Glaceniſis. De vocabulo *Marsignorum* idem ſentio, quod ſuprà de *Reudignorum* nomine: nempe magis genuinè ad Germanicam linguam id ſcribi *MARSINGI*. Et eſt gentis vocabulum apud Ptolemæum *Μαρσίνγοι*. quod quamvis alieniſſimo loco, citra Albim ſit poſitum; tamen dubium non eſt, quin eandem gentem deſignet. Pleraque autem quum apud eum auctorem ſint corrupta; facile ego ſuſpicer, ſcriptum ab eo fuiſſe *Μαρσίνγοι*. Apud Æthicum quoque vitiato vocabulo legi eos exiſtimo *Marnianos*, pro *Marsingos*, inter Germaniæ genteis. 30

BURII hinc, quamvis unâ cum prædictis populis terga Marcomannorum clauderent; tamen haud prope attingebant: ſed, inter *Marsingos* ac *Lygios*, medium jugi Aſciburgii adcoluère. unde etiam ipſis Lygiis à Ptolemæo adnumerati. quamquàm illic *Λῆγοι Βῆγοι* leguntur, pro *Λῆγοι Βῆγοι*, vel *Λῆγοι Βῆγοι*, ut infrà in Lygiis patebit. Horum termini, quibus à meridie Oſos, ab ortu Lygios, ab occaſu hiberno *Marsingos* attingebant, jam antè dicti ſunt. ab occaſu æſtivo lineâ ab prædicto vico *Steinaw* ad opidum *Szrzodá*, Vartæ impoſitum, à Semnonibus diſtingvo. A ſeptemtrionibus, Vartâ flumine, à dicto opido *Szrzodá* ad opidum *Koto*, à Burgundionibus. Comprehenduntur hiſce nunc finibus; Sileſiæ pars, quâ opida, *Praußnitz*, *Schildberg*, *Wartenberg*, *Beraun*: & Poloniæ portio; quâ opida, *Krzepice*, *Rádomsko*, *Brzeſznica*, 40 *Wieluń*, *Boleſław*, *Wieruſ*, *Sieradz*, *Grábow*, *Wártá*, *Sadecz*, *Vnieiow*, *Kaliſz*, *Koto*, *Konin*, *Kotec*, *Kozmin*, *Iutroſzyn*.

Apud Ptolemæum locus hoc tractu nominatur *CALISIA*. quod ego ex nomine, ſimulque ex tractu interpretor dictum Poloniæ celebre opidum *Kaliſz*.

CAP. XXXIII.

De LYGIIS; qui & LIGII, LUGII, LUGI, & LOGIONES.

Alatere igitur Oſorum Buriorumque fuère *LYGII*. de quibus ita auctor noſter: *Dirimit, ſcinditque Sveviam continuum montium jugum; ultra quod plurimagentes agunt. ex quibus latiſſimè patet Lygiorum nomen, in plures civitates diffuſum*. Et poſtea: *Trans Lygios Gothones regnantur*. Iugum hoc ſuperiori capite deſcri-

descriptum est. hoc igitur, & Vistulæ amnis lunato cursu, ab opido *Oświeczym*, ad opidum usque *Bydgoszcz*, cincti fuerunt. Ultra amnem, extra Svevorum nomen coluere *Bastarna*; ut infra patebit. Omne Lygiorum solum, ultra Germanorum nomen nunc Poloni colunt.

Addit auctor superioribus ista: *Lygiorum nomen in plures civitates diffusum. valentissimas nominasse sufficiet; Arios, Helveconas, Manimos, Elysios, Naharvalos.* Non omneis se nominasse, aperte fateatur. igitur à Ptolemæo referuntur etiam *Λῆγοι Διδῆνοι*, *Lugi Diduni*. qui in plerisque exemplaribus leguntur corrupti *Λογσιδιδῆνοι*. Apud eundem *Λῆγοι Ὀμανοὶ* videntur esse iidem, qui Tacito *Lygii Manimi*. utrum vocabulum probius, haud facile dixerim; nisi quod pleraque alia apud Ptolemæum etiam vitata. apud Tacitum verò haud perinde. *Λῆγες Βῆρες*, *Lugios Burios* habet idem Ptolemæus. at hos extra Lugiorum nomen ponit noster. Qui huic *Helvecones*; Ptolemæo sunt *Αἰλκαῖωνες*, *Alveones*, haud dubiè, & ipsi vitato vocabulo. Singulis suas describere fedeis, haud mea est industria; quando, Lygiis Germanis vel sponte egressis, vel vi pulsus, Slavi immigrantes, vestigia etiam vocabulorum exstinxerunt. *Helvecones* tamen, ex positione Ptolemæi, extremi versùs septemtriones, proximi Burgundionibus, Gothonibusque fuerunt. *Elysios* plerique nostri sæculi geographi putant esse eosdem qui nunc *Silesii* Latine, patrio autem vocabulo *Slesinger* vocantur; quasi litera *S* interierit à voce *Selysios*. Et potuerunt quidem, suis sedibus à Slavis pulsi, in eam, quæ nunc dicitur *Silesia*, transmigrasse. Verùm ego per nudam hanc conjecturam haud temerè quidquam in auctore tam gravi immutaverim. De Naharvalis atque Ariis sic auctor noster ibidem: *Apud Naharvalos antiquæ religionis lucus ostenditur. præsidet sacerdos muliebri ornatu: sed deos interpretatione Romani Castorem Pollucemque memorant. Ejus numinis nomen Alcis. Nulla simulacra, nullum peregrina superstitionis vestigium. ut fratres tamen, ut juvenes venerantur. Ceterum Arii, super vires, quibus enumeratos paulo antiè populos antecedunt, truces, insita feritati arte ac tempore lenocinantur. nigra scuta, tincta corpora, atras ad prælia noctes legunt: ipsaque formidine, atque umbrâ feralis exercitus, terrorem inferunt; nullo hostium sustinente novum, ac velut infernum aspectum. nam primi in omnibus præliis oculi vincuntur.*

Nomen *Lygiorum* variè scriptum reperio. ipsi auctori nostro, annal. XII, per simplex *I* sunt *LIGII*. cui vocabulo proximè accedit illud ex libro de Germaniâ, & Dionis lib. LXVII, *LYGII*. huc iterum *LUGII*. nam *Λῆγες* apud Strabonem esse legendum pro *Λῆγες* jam antè haud semel dictum; heic verò quàm manifestissimè liquet. quidpe ut noster *latissimè* ait *pater Lygiorum nomen, in plures civitates diffusum*; sic Strabo *Λῆγες* suos facit *μέγα ἔθνος*, gentem magnam. Apud Ptolemæum equidem leguntur *Λῆγοι Ὀμανοὶ*, & *Λῆγοι Διδῆνοι*, & *Λῆγοι Βῆροι*. verùm quia in plerisque exemplaribus, pro secundo isto vocabulo leguntur *Λογσιδιδῆνοι*, facillimum est conjectu, ubique scriptum fuisse *Λούγοι*. ita uti *LUGI* dicantur Ptolemæo, qui Straboni *Lugii*, Tacito *Lygii*, ac *Ligii*. nec dubitare licet, an eadem sit gens, quum situs apud Ptolemæum probè respondeat. Zosimo autem in lib. I, dicuntur *Λογίωνες*, *LOGIONES*. quos & ipsos ne dubites esse illorum *Lugios* ac *Lygios*; ipsa auctoris verba clarum reddunt, quæ sunt hujusmodi de Probo imperatore: *Μάχας ἤ καρτερὰς ἡγωνίσαιτο, πρὸ πρὸν μὲν πρὸς Λογίωνας, ἔθνος Γερμανικὸν· οὐς καταγωνισάμενοι, καὶ Σέμνονα ζωγρήσας, αἶμα τῶν παιδῶν, τὸν τέττων ἡγέμενον, ἐκέτας ἐδέξατο, καὶ τοὺς αἰχμαλώτους, καὶ τὴν λείαν παῖσαν, καὶ εἰχον, ἀναλαβὼν, ἐπὶ ῥηταῖς ὁμολογίαις ἠΐκει, καὶ αὐτὸν Σέμνονα μετὰ τῶν παιδῶν ἀπέδωκε. καὶ δευτέρᾳ γέγονεν αὐτῷ μάχη πρὸς Φράγους· οὓς διὰ τῶν στρατηγῶν κατακράτῃ νενικηκώς, αὐτὸς Βεργένδοις καὶ Βανδίλοις ἐμάχετο.* id est: *Acres etiam pugnas commisit; primum contra Logiones, gentem Germanicam: quibus devictis, Semnoneque eorum duce cum filio in potestatem redacto, supplices factos in fidem recepit: & captivis, omnique prædâ recuperatâ, quam habebant; certis eos condicionibus dimisit; ipso quoque cum filio reddito. Alterum contra Francos prælium pugnavit. quibus operâ ducum strenuè victis, ipse cum Burgundis ac Vandilis dimicavit.* Hæc ad Rhenum: quò omnes prædictæ nationes, haud dubiè Francorum vocatu, convenerant. Rectè autem heic nationes domi sibi invicem conterminæ, *Logiones*, id est, *Lugii*, *Burgundi*, ac *Vandili*, & dux illorum *Semno*. Dicti igitur sunt Zosimo *Logiones*, quasi *Lugiones*, qui aliis *Lugi*, ac *Lugii*; quemadmodum & ipsi

Burgundi aliis auctoribus vocantur *Burgundii*, ac *Burgundiones*; ut infra ostendetur. Apud *Æthicum* vitiosè scribuntur *Langiones*, *Burgundionibus* conjuncti, pro *Lugiones*.

CAP. XXXIV.

De GOTHONIBVS, qui & GOTONES, & GUTONES, & GUTTONES, GYTHONES, GOTH, & GOTTHI. item de GEPIDIS.

LYgiis continuabantur ab septentrionibus GOTHONES. sic enim Tacitus: *Trans Lygios Gothones regnantur paulo jam addictius, quam cetera Germanorum gentes; nondum tamen supra libertatem. Protinus deinde ab oceano Rugii, & Lemovii.* Horum quoque vocabulum variè apud varios auctores scriptum legitur. Ipsi Tacito anal. II, sunt GOTONES: Straboni, lib. VII, Γούτνες, GUTONES; sic namque legendum pro Βέτρες, jam dudum etiam ab aliis adnotatum est. Plinio, lib. IV, cap. XIV, & lib. XXXVII, cap. VII. GUTTONES. Ptolemæo Γύθoves. GYTHONES. Posterioris sæculi scriptoribus passim GOTH, ac GOTTHI. Sed de his duobus copiosior postea instituenda erit dissertio. Ceterum auctor noster apertè Gothones in mediterraneis locare videtur, inter Lugios ac Rugios, sive Lemovios. Pytheas verò Massiliensis, Græcus auctor apud Plinium, prædicto lib. XXXVII, cap. II, disertissimis verbis in litore oceani, sive Svevici maris eos ponit. Verba Plinii, de succino differentis, hæc sunt: *Pytheas credidit, Guttonibus, Germania genti accoli æstuarium oceani, Mentonomon nomine, spatio stadiorum sex millium. ab hoc diei navigatione insulam abesse Basiliam: (sic legendum, pro Abalum, infra docebo) illò vere fluctibus advehi; & esse concretum maris purgamentum. incolas pro ligno ad ignem uti eo; proximisque Teutonibus vendere.* Basiliam insulam esse eamdem, quæ Scandinavia eidem Plinio vocatur, hodiè Daniæ pars cum Svediâ Norvagiâque, & ulterioribus regionibus; Teutonibusque Danicas incoluisse insulas, suo loco ostendetur. Ceterum succinum ad Vistulæ ostia, & in reliquo Prussiæ litore legi, omnibus & lippis notum nunc est, & tonsoribus; ibidemque antiquissimis lectum fuisse temporibus, pluribus infra ostendam. Igitur Pytheas, qui de succini circa hoc litus lectione vera cognoverat, de Guttonibus etiam, adcolâ ejusdem litoris gente, quædam haud falsa accepisse poterat. proinde fidem ei hac in re prorsus omnem derogare, haud facile sustinuerim: nec tamen falsa esse, quæ Tacitus super iisdem Gothonibus, peritiori jam gentium regionumque sæculo, refert, opinari. poterat quidpe gens, quæ antea litus oceani adcolebat, posterioribus temporibus in interiora sive per vim esse pulsa, sive sponte suâ concessisse. Id tamen omnino falsum, æstuarium eos ἐξ ἀκροχελίων σελίδων, id est, millium passuum 10 CCL adcoluisse. quidpe mare hoc, mihi patrium, eoque notius, æstus non patitur. & totum licet hoc litus, ab Chaluso flumine ad extremos usque Livoniæ sineis permetiaris; vix amplius VI millibus stadiorum invenias: quantum litoris spatium unos tenuisse Pythæ ætate Guttones, nemo prudens sanæque mentis homo persuaderi facile sibi patiatur. At ἐξ ἀκροσίων σελίδων, stadiorum 10 C litus hoc Guttonum si tradidisset Pytheas, id est, millium passuum LXXV; rectius sensisse eum dicerem. tantum enim circiter est spatium litoris à Vistulæ citimo ostio in orientem æstivum versùs, quo succinum hodièque legitur. Ac tenuisse Guttones, LX millium passuum spatio, litus in insulâ Vistulæ amnis, quæ nunc vulgò incolis vocatur *de Naringe*, cum pusillo cis amnem, infra opidum *Danzig*, & item superiorem amnis insulam, cui cognomentum *Magna*, vulgò *das Groosse werder*, ex iis, quæ mox disserturus sum, quàm manifestissimè patebit. Vnde jam certum fit, æstuarium heic adpellasse Pytheam id, quod lacus hodiè esse noscitur, inter dictam insulam & opidum *Königsberg*, vulgari nomine, *das Frische haff*. Hunc Pytheas quo vocabulo adpellaverit, quod Plinius vertit æstuarium, equidem ignoro. Aristoteli certè atque Straboni, sæpius ejusmodi lacus marini, sive in mare exeuntes, vocantur λιμνοθάλασαι.

Limiteis igitur Gothorum agris adsigno hujusmodi: A septentrionibus oceanum, sive oceani sinum, qui Plinio Melæque vocatur *Codanus*; Tacito autem *Svevici mare*. ab occidente

occidente æstivo, quâ contermini erant suprâ dicti Lemovii, primò Cattium rivum, qui
 14 millibus passuum citra Vistulæ ostium, oceano miscetur : & ab ejus fonte lineam,
 per Cassubiæ colleis, fonteisque Levæ ac Lepenii amnium, opidumque, quod vulgò
 incolis Cassubiis *Byczow*, Germanis *Bütow* adpellatur, ad fontem usque Brogi flumi-
 nis, & opidum *Hamersteen* ductam. Ab occidente æquinoctiali, atque meridie, quâ
 Burgundiones, ut infrâ patebit, occurrebant, Asciburgiorum eos cingo collium jugo,
 quod à dicto Brogi fonte primùm versùs meridiem inter opidum *Stuchow*, & amnem
 Gudam, deinde à vico *Stempelborg* in orientem versùs ad opidum *Bydgoscz*, & proxi-
 mam Vistulæ ripam procurrit. quo tractu prædictis Lygiis continuabantur. Ab
 10 oriente brumali fuit Vistula amnis ; & ubi is, inter cœnobium *Pölplyn* opidumque
Stuum, in duo scinditur cornua, alveus ejus orientalis, qui Marieburgium opidum præ-
 terfluens, vulgari vocabulo *die Nagot*, apud Elbingium opidum in prædictum lacum
 effunditur. hinc verò ipse lacus, ad ostium usque, quo is, inter duos vicos *Balge* &
Pillaw, oceano miscetur. Includunt hi fines regionem, quæ nunc Pomerellia vo-
 catur ; superiori autem sæculo pars erat maxima Cassubiæ. Est hodièque in citeriori
 Vistulæ ripâ, ad medium dictæ insulæ *Magna* latus, vicus vulgari vocabulo *Gut land*,
 & variante incolarum dialecto *Goot land*. quod an veterum cultorum memoriam ser-
 vet, quasi dicas *Gothonum terram* ; haud temerè adfirmaverim.

Sed Gothonibus meis prædictum litus uti adseram ; simulque, probem, eamdem
 20 fuisse gentem, quam posterioris ævi scriptores dixere *GOTHOS*, atque *GOT-*
THOS ; altior paullo suscipienda mihi est dissertatio : non contra nostri tantùm sæ-
 culi scriptores ; quorum facilis aliàs foret confutatio : sed adversùm antiquos etiam
 complureis auctores : in quibus poëtæ, Sidonius, Claudianus, atque Ausonius Gothos
 plerumque *GETARVM* adpellarunt vocabulo ; Iornandes autem, Procopius, Orosius,
 divus Hieronymus, Spartianus & nonnulli alii, liquidò adseverarunt, Gothos eam-
 dem esse gentem, quam antiquiores scriptores, Græci dixere *GETAS*, Romani *DA-*
COS : quorum sedem ultra Danubium fuisse, inter Pathissum amnem atque mare
 Ponticum, ex adverso Pannoniæ, Moesiæque, satis è Strabone, Ptolemæo, atque aliis,
 in aperto est. Qui equidem tot tantorumque veterum auctorum unanimis super eâ-
 30 dem re consensus, tantam hætenus visus est mereri auctoritatem atque fidem, uti nẽ-
 mo, quod sciam, contrâ hiscere ausus sit. Verùm ego, quia hoc ubique certum mihi
 propositum, non tam auctorum numerum, quàm pondus rationum expendere ; neque
 hac in re verebor omnibus istis contradicere, adversùmque eos ex vetustiorum aucto-
 rum monumentis probare, duas diversasque inter se fuisse genteis, *GOTHOS*, atque
GETAS. Quo facto, ostendam deinceps, *Gothos* eosdem esse, quos Tacitus *Go-*
thones, & *Gotones*, Plinius cum vetustissimo scriptore Pytheâ *Guttones* adpellavit.

Primo igitur loco ipsa suprâ dictorum auctorum verba in medium ponere consi-
 lium est ; ne quis plus ponderis iis inesse suspicetur, quàm vel ipse eruere inde queat :
 Procopius rer. Gothicar. lib. I : *Εν μὲν τῇ Ρώμῃ τῶν τινὲς πατρικίων & Σιβύλλης λόγια*
 40 *περὶ φερον, ἰχυρίζομενοι, τὸν κίνδυνον τῇ πόλει ἄχρι ἐς τὸν Ἰούλιον μῆνα γενησῶς μόνον.*
ἡλῶαι ὃ τότε, βασιλεῖα Ρωμαίοις κατὰ σῆμαί τινα, ἐξ ἧς δὴ τὸ Γελακὸν ἔθεν Ρώμῃ τοιοῦτον
ῥέισαι. Γελακὸν ὃ ἔθνη Φασὶ τὰς Γότθας εἶναι. Hoc est : Roma quidem Patriciorum
 quidam Sibylla dicta in medium proferebant ; adseverantes ad Iulium usque mensem ur-
 bem in discrimine fore ; & necessarium postea, ut imperator tum quispian Romanorum
 existat, quum demum Roma nihil Geticum formidaverit. Geticam quidpè nationem esse
 Gothos adfirmant. Divus Hieronymus, epistolâ cxxxv : Quis hoc crederet, ut barbâra
 Getarum lingua Hebraicam quæreret veritatem ; & dormitantibus, imò contemnentibus
 Græcis, ipsa Germania Spiritus sancti eloquia scrutaretur ? Orosius, lib. I, cap. xvi :
 50 *Modò autem Getæ illi, qui & nunc Gothi, quos Alexander evitandos pronuntiavit, Pyr-*
rhos exhorruit, Cæsar etiam declinavit, relictis vacuefactisque sedibus suis, ac totis viribus
toti Romanas ingressi provincias, simulque ad terrorem diu ostentati, societatem Romani
fæderis precibus sperant, quàm armis vindicare potuissent. Fl. Vopiscus, in Probo : *Te-*
rendit deinde iter per Thracias ; atque omnes Geticos populos aut in deditionem, aut in
amicitiam recepit. Pomponius Lætus, in Claudio : *Præliis ac rerum penuriâ Sarmatas,*
Getas, Scythas, Quados consumpsit. De iisdem in Constantino Magno : *Vicit Sarmatas*
& Gothos,

& Gothos, Thraciam diripientes. Spartianus in Antonino Caracallâ: *Quum Germanici, & Parthici, & Arabici, & Alamanici, nomen adscriberet; Helvius Pertinax dicitur joco dixisse; Adde, si placet, Gericus Maximus: quod Getam occiderat fratrem; & Gotti Getæ dicerentur.* Idem in Antonino Getâ: *Helvius Pertinax recitanti Faustino prætori, & dicenti; Sarmaticus Maximus, & Parthicus Maximus; dixisse dicitur: Adde & Gericus Maximus; quasi Gotticus.* Fateor equidem; magnam his omnibus, suprà-que dictis poëtis, habendam esse, ut antiquis scriptoribus, auctoritatem; maximè verò omnium Spartiano, qui Lxxx haud ampliùs annis post Caracallæ imperium, in Diocletiani principatu vixit. verùm tamen in contrariam me rapit opinionem magna illa ratio, quòd nemo veterum auctorum Getas, sive Dacos in Germanorum computavit nationibus: quum interim, Gothos Germanicam fuisse gentem, tam certò ex moribus ac sermone & propriis singulorum hominum vocabulis constet, uti id nemo unquam in dubium vocare ausus sit. Suprà, ubi de Quadis mihi fuit sermo, ex Plinio intelleximus, Germanorum initium in Danubii ripâ, à Ponto & ostiis ejus amnis advenientibus fuisse ad Marum flumen, & Pannonica hiberna, Carnunti sita; primis illic, post lazyges Sarmatas, occurrentibus Quadis. quorum deinde nomen, civitasque ad Cusum usque; ac tandem ad Granuam & Sarmaticos monteis prolata fuit. Et Getas Thracicam, non Celticam fuisse gentem, testis est antiquissimus historicorum Herodotus lib. iv, his verbis: *Οἱ Ἰ Γέται, πρὸς ἀγνωμοσύνην τραπεύμενοι, αὐτῖνα ἐδελώθησαν, ὀρηκῶν ἐόντες ἀνδρείοτατοι, καὶ δικαιοτάτοι.* *Getæ, per imperitiam resistentes, in servitutem redacti sunt; quum sint fortissimi Thracum, atque justissimi.* Herodoto consentiens Strabo, Getas facit Thracas, ac planè ab his diversos Germanos, libro vii: *Οἱ Ἕλληες, inquit, τὰς Γέτας, Θράκας ὑπελάμβανον. ὥς ἐστιν ἐκὰς τῆς Ἰσπρ. id est: Græci Getas existimarunt esse Thracicam gentem. utramque autem Ἰστρο ripam adcoluerunt.* & paullo post: *Τὸ Ἰ χήρας γυναικῶν οἰκῶν, ἐδερίαν τοιαύτην ἔμφασιν ὑπεγράφει, καὶ μάστιγι πᾶσι τοῖς Θραξῖ, καὶ τῶν τοῖς Γέταις.* id est: *Quòd autem sine uxoribus vixerint, nullum talius rei indicium existat; maximè apud Thracas, & horum partem Getas.* Item postea: *Γέρονε Ἰ καὶ ἄλλῃ τῇ χώρᾳ μερῶς, συμμένων ἐκ παλαιῶν τὰς μὲν γὰρ Δάκας προσηγορεύουσι, τὰς Ἰ Γέτας. Γέτας μὲν, τὰς πρὸς τὸν Πόντον κεκλιμένους, καὶ πρὸς τὴν ἑω. Δάκας δὲ, τὰς εἰς τὰνανθία πρὸς Γερμανίαν, καὶ τὰς τῆς Ἰσπρ. πηγὰς. ἐς οἷμαι Δάκας καλεῖσθαι τὸ παλαιόν. ἀπὸ δὲ καὶ πᾶσι τοῖς Ἀθηναῖς ἐπιπλάσει αὐτῶν οἰκετῶν ὀνόματα. Γέται καὶ Δάοι. τὸτο γὰρ πιθανώτερον, ἢ ἀπὸ τῶν Σκυθῶν, ἐς καλῶσι Δάκας.* hoc est: *Est & alia regionis divisio, quæ ab antiquo perduravit; ut alii Daci, alii Getæ adpellentur: Getæ, qui ad Pontum & orientem vergunt; Daci, qui in diversum ad Germaniam, & Ἰστρο fonteis: quos puto antiquius esse Davos adpellatos. unde etiam apud Atticos in usu fuerint servorum nomina, Getæ ac Davi. hoc namque probabilius est, quàm à Scythiis, quos Daas vocant.* Et mox: *Ὁμόγλωττοι δὲ εἰσὶν οἱ Γέται τοῖς Δάκας. πᾶσι μὲν οὐ τοῖς Ἕλλησιν οἱ Γέται γινώσκοντες μᾶλλον, διὰ τὴν συνεχῆς τὰς μεταναστεύσεις ἐκ ἐκὰς τῆς Ἰσπρ. πεπονηθῆναι, καὶ τοῖς Θραξῖ, καὶ τοῖς Μυσῖς ἀναμιμνῆσθαι.* id est: *Eadem utuntur cum Dacis linguâ Getæ. ceterum Græcis notiores sunt Getæ, ob crebras in utramque Ἰστρο ripam migrationes, quòdque Thracibus ac Mysi fuerunt mixti.* Et paullo post: *Αὐξήνεντες δὲ ἐν ἐπιπλάσει, οἱ τε Γέται, οἱ τε Δάκας, ὥς τε καὶ εἰκοσι μυριάδων ἐκπέμπειν ἐπείκειται, νυνὸς ἐς τέτταρας μυριάδας συνεπαλμένοι τυγχάνουσι. καὶ ἐξ ὧν μὲν ἤκαστος τῶν ὑπαρχόντων Ῥωμαίων. ἔπειτα δὲ εἰσὶν ὑποχείριοι τελείως, διὰ τὰς ἐκ τῶν Γερμανῶν ἐλπίδας, πολέμιων ὄντων τοῖς Ῥωμαίοις.* hoc est: *At Getæ, ac Daci, quum eò crevissent eorum vires, uti etiam CC millia hominum in bella educerent; nunc eorum copia ad XL millia redactæ sunt. ac, tametsi parum abest, quin Romanis sese submittant; nondum tamen prorsus debellati sunt; quòd spei aliquid est ipsis in Romanorum hostibus Germanis.* His adde, si videtur, quæ Stephanus haud dubiè è Strabone transcripsit: *Δακία, χώρα πλεονέχων Βορυσθένους. οἱ Δάκοι, ἐς καλῶμεν Δάκας. Γέτας γὰρ τὰς πρὸς τὸν Πόντον κεκλιμένους, καὶ τὴν ἑω. Δάκας δὲ, τὰς πρὸς τὰνανθία πρὸς Γερμανίαν, καὶ τὰς τῆς Ἰσπρ. πηγὰς. καὶ παρ' Ἀθηναῖς Ἰ τῶν οἰκετῶν ὀνόματα, Δάοι καὶ Γέται.* id est: *Dacia, regio prope Borysthenem. Daci, quos vocamus Davos. Nam Getas adpellamus eos, qui ad Pontum & orientem spectant; Dacos verò, qui in diversum ad Germaniam, & Ἰστρο fonteis. unde & apud Atticos servorum nomina, Davi, & Getæ. Idem: Γετία, ἡ χώρα τῶν Γετῶν. ἐπὶ Ἰ Θρακικὸν ἔθνος. Getia, regio Getarum. est autem gens Thracica.*

Ex his

- Ex his igitur satis jam clarè patet, diversam semper habitam fuisse Getarum gentem à gente Germanorum : illam Thracicam, hanc Celticam. Neque enim Græci discrimen hoc ignorare potuerunt, quando Getæ illis satis propinqui ; Celtarum verò multæ nationes Pannoniam, Mœsiam, Thraciamque intra Hæmum, & item magnam Ponti in Asiâ partem tunc tenuerunt. Nec Romanis quidem ejusdem discriminis, sub Cæsare atque Augusto, Tiberioque, sub quo scripsit Strabo, ignaris esse licuit ; siquidem bella cum utrâque tunc gente gerebant ; teste vel ipso Strabone in suprâ dictis. Sic igitur posteriori etiam sæculo, quum penitiùs jam Romanis Getarum natio non modò cognita sed & debellata fuit ; quos illi in universum Dacos adpellavère, teste Plinio,
- 10 lib. IV, cap. XII : nemo tamen ante Spartianum Dacos retulit inter Germaniæ nationes. quamvis ne hic quidem disertè id facit : sed Gothos ait dictos fuisse Getas. cujus generis fuerint vel isti, vel illi, non addit. Tacitus, gravissimus omnium scriptor, qui primo imperii Trajani anno Germaniæ gentes singulari libro descripsit ; interque eas & Bastarnas nominavit, ad Pontum usque supra Dacos extensos ; nihil de Dacis adjungit. contra verò eodè libro de Germaniâ, & historiar. IV, (scripsit autem historias post Germaniam) quàm disertissimè inter utramque gentem distingvit. In libro de Germaniâ : *Germania omnis à Gallis, Rhetiisque, & Pannoniis, Rheno & Danubio fluminibus, à Sarmatis, Dacisque, mutuo metu, aut montibus separatur.* In IV historiarum : *Turbata per eosdem dies Germania : & mox ; Mota & Dacorum gens. & paullo post :*
- 20 *Ne extrema moles utrimque ingrueret, si Dacus Germanusque, diversi irrupissent.* Prætereo heic reliquos auctores, qui Taciti ætatem proximè subsequuti sunt : quorum nulli Gothorum nomen cognitum ; nulli Getarum, vel Dacorum vocabulum inter Germaniæ genteis relatum. unum Dionem citare liceat ; qui ipse Caracallæ tempore vixit ; ipse Dalmatiæ Pannoniæque præturam gessit : ubi in ripâ Danubii, in Daciæ confinio, perdiscere gentem genusque Dacorum præsens potuit. hic tamen lib. I sic scribit : καὶ ἄθροοι πρὸς ἀλλήλους Δακοί τε καὶ Σκυῆες ἐμαχέσσαντο. εἰσὶ δὲ ἔτι μὲν Κελτοὶ, ἐκείνοι δὲ δὴ Σκύθαι τρέπον ἰνὰ. καὶ οἱ πέραν ἔρ' ἰνὰ, ὡς καὶ τὰ κελδοὶ εἰπεῖν. (πολλοὶ γὰρ καὶ ἄλλοι τῶν τῶ Σκυῶν ὀνόματι ἀνελποῖσιν) οἱ δὲ ἐπ' ἀμφότερα ἔρ' ἰνὰ νέμονται. ἀλλ' οἱ μὲν ἐπὶ τὰδε αὐτὰ καὶ πρὸς τὴν Τετραλιανὴν οἰκόντες ἔς τε τὸν τῆς Μυσίας νομὸν τελέσσι, & Μυσοὶ, πάλιν πρὸς τοῖς
- 30 πάντι ἐπιχωρίοις, ὀνομάζονται. οἱ δὲ ἐπὶ κελδοὶ, Δακοὶ κέκληται, εἰ τε δὴ Γέται τινὲς, εἰ τε & Θράκες, τῶ Δακικῷ γένει, τῶ τὴν Ῥοδόπιν ποτὲ ἐνοικήσαντι, ὄντες. id est : *Turma quoque Dacorum & Suevorum inter se depugnaverunt. quarum altera Scythica est quodam modo, altera Germanica natio. Suevoi autem, si accuratè loquamur, trans Rhenum incolunt (quamquàm multè quoque alii Suevorum nomen usurpant) Daci ex utrâq; Istri ripâ habitant. atq; horum qui citra id flumen sunt, Triballis contermini, ad Mysorum præfecturâ pertinent, & Mysi adpellantur ; non tamen ab iis, qui propriè regionis ejus indigenæ sunt.* Idem auctor lib. LXVII : Δάκας δὲ αὐτὰς προσαγορεύω, ὡς πέραν & αὐτοὶ ἑαυτὰς, & οἱ Ῥωμαῖοι σφᾶς ὀνομάζουσιν. καὶ ἀγνοῶν ὅτι Ἑλλήνων τινὲς Γέτας αὐτὰς λέγουσιν, ἔστ' ὀρθῶς, εἰ τε & μὴ λέγοντες. ἐγὼ γὰρ οἶδα Γέτας τὰς ὑπὲρ τῆς Αἰῆας πρὸς τὸν Ἰστρον οἰκόντας. hoc est : *Dacos eos adpello ; quia ita*
- 40 *cum à se ipsis, tum à Romanis vocantur : etsi non ignoro, eos à quibusdam Græcis Getas esse dictos ; sive rectè, sive malè. ego enim scio Getas trans Hæmum incolentes.* Nempe inferiores, Pontoque proximi, Getæ Græcis adpellabantur ; ut suprâ è Strabone cognitum. unde etiam Ovidio, in Tomitano apud Pontum opido agenti, numquàm vocantur Daci. quidam verò Græcorum, reliquos quoque ejusdem gentis, id est, Dacos, adpellaverunt Getas. Verùm, ne in longum procedat oratio ; ipsi Antonini Getæ, fratris Caracallæ nomen satis liquidò testatur, nullos etiam tunc in Danubii ripâ cognitos fuisse Gothos. Ergo, quia satis hæctenus demonstratum est, **GETAS** non fuisse Germanos ; firmo jam validoque argumento patet, **GOTHOS**, Germanicam gentem, non fuisse Getas.
- 50 Ceterum error hic Spartiano (si modò vocabulum *Gothorum* non sit apud eum sciolli cujusdam glossematium) aliisque post eum auctoribus inde natus est, quod Gothi circa ea tempore Dacorum terras obsederant. Isidorus origin. lib. XIV, cap. IV ; & Æthicus in descriptione Europæ : *Dacia, ubi est Gothia.* Et sic Iornandes Gothorum, sub Iustiniani imperatoris tempora, episcopus, in libro, quem malè de rebus Geticis inscripsit, quum de Gothis agat, ipsam terram adpellat *Daciam*, quam Gothos obsedisse

sedisse narrat. Sed res ea uti plana reddatur, fabulæ Iornandis, quibus contaminavit potius, quam illustravit gentem eam, detegendæ sunt. Quamquam non Iornandis demum hæc puto fuisse figmenta; sed Ablabii, & Dexippi: qui ante ipsum Gothorum res gestas scripto mandarunt; quosque ipse citat. His igitur haud dubiè auctoribus, originem gentis Iornandes ante Herculeæ tempora deducere conatur ex insulâ septentrionis, ut putabatur, Scanzîâ: (Norvagian, Svediamque nunc esse, cum reliquis ultrâ terris, suo loco ostendetur) quam ob id ipsum *vaginam* vocat *nationem*, & *officinam gentium*. Quâ in re egregium se præbuit ineptissimarum nugarum etiam posterioribus hominibus ducem; primùm Paulo Diacono, uti is ex eadem regione suos quam falsissimè originaretur Langobardos; dein nostri sæculi scriptoribus, qui indidem Ale-¹⁰mannos, Francos, Saxones, atque alios protraxerunt: ut satis abundèque suprà ostensum est. Sed verba Iornandis paullo pleniora huc adponere liceat; quia ex his ipsis veritas postea erit eruenda. sub initium igitur libri sui de rebus Gothicis; *Ex hac, inquit, Scanzîâ insulâ, quasi officinâ gentium, aut certè velut vaginâ nationum, cum rege suo, nomine Berich, Gothi quondam memorantur egressi. qui, ut primùm, è navibus exeuntes, terras attigere; ilico loco nomen dederunt. nam hodiè illic, ut fertur, Gothiscanzia vocatur. Unde mox promoventes ad sedes Ulmerugorum, qui tunc oceani ripas insidebant, castrametati sunt, eosque, commisso prælio, propriis sedibus pepulerunt: eorumque vicinos Wandalos jam tunc subjugantes, suis applicuere victoriis. Ibi verè (magnâ populi numerositate crescente, etiam penè quinto regere regnante, post Berich) Filimer, filio Godarici, consilium* ²⁰ *sedit, ut exinde cum familiis Gothorum promoveret exercitus. Qui, aptissimas sedes, locaque dum quæreretur congrua, pervenit ad Scythiæ terras, quæ lingvâ eorum Ouin vocabantur. ubi delectato, magnâ ubertate regionum, exercitu; & medietate transpositâ; pons dicitur, unde amnem transjecerat, miserabiliter corruisse: nec ulterius jam cuiquam licuit ire, aut redire. Hæc igitur pars Gothorum, quæ à Filimer dicitur in terras Ouin, emenso amne, transposita, optatum potita solum. Nec mora. ilico ad gentem Spalorum adveniunt: consertoque prælio, victoriam adipiscuntur. Exindeque jam velut victores ad extremam Scythiæ partem, quæ Pontico mari vicina est, properant: quemadmodum & in priscis eorum carminibus, penè historico ritu, in commune recolitur. quod & Ablabius, descriptor Gothorum gentis egregius, verissimâ attestatur historiâ. Describit hinc* ³⁰ *Scythiam; quam ab occidente Vistulâ, à meridie Danubio finit. subjicit deinde ista: Ut ergo ad nostrum propositum redeamus; in primâ parte Scythiæ, juxta Maotidem commanentes præfati, unde loquimur, Filimer regem habuisse noscuntur: in secundo, id est, Dacia, Thraciæque, & Mæsia solo, Zamolxen; quem mira philosophica eruditionis fuisse testantur plerique scriptores annalium. nam & Zetuum prius habuerunt eruditum; post etiam Diceneum; tertium Zamolxen, de quo superius diximus. Ita scilicet à Gothorum natione ad gentem Getarum nugatoriè delabitur. mox iterum ad Gothos refertur, in his verbis: Tertia verò sedes supra mare Ponticum. jam humaniores, & ut superius diximus, prudentiores effecti, divisi per familias populi, Wesegothæ familia Balthorum, Ostrogothæ præclaris Amalis serviebant. Exinde jam iterum de Getis quædam citat è Lucano:* ⁴⁰ *moxque iterum ad Gothorum nonnulla nomina revolvitur. hinc verò Scythas eos appellans, quemadmodum & Isidorus in chronico Gothorum, antiquissimas Scytharum cum Ægyptiis res gestas commemorat; quæ apud Diodorum, Trogum, & Orosium, aliosque leguntur auctores. Sic scilicet iste omneis Scythas fecit Gothos, ut è diverso Zonaras eosdem Scythas tradidit esse Cimbros, atque Cimmericos. At hinc rursus Iornandes ex Dionis, Græci cujusdam auctoris Geticis, quædam de Getis subnectit, quæ gesta ab iis ad Domitiani usque principatum. Hinc tandem genealogiam principum gentis Gothicæ, ex ipsorum, ut nominat ipse fabulis, ad suam usque ætatem contextit. post quam veras jam Gothorum historias refert. Verba ejus post principum genealogiam hæc sunt: Ablavius historicus refert, quia ibi super limbum Ponti, ubi eos diximus* ⁵⁰ *in Scythiâ commanere, pars eorum, qui orientalem plagam tenebant, eisque præerat Ostrogothæ (incertum, utrum ab ipsius nomine; an à loco orientali) dicti sunt Ostrogothæ. residuæ verò Wesegothæ in parte occiduâ. Ex eorū reliquiis fuit & Maximinus imperator, post Alexandrum Mammeæ, ut dicit Symmachus in v sua historia libro. Alexandro, inquit, Cesare mortuo, Maximinus ab exercitu factus est imperator; ex infimis parentibus in*
Thraciâ

Thraciâ natus, à parte Gotho, nomine Mecca; matre Alanâ, quæ Ababa dicebatur. Hinc sub Philippi imperatoris tempora, prædictum Ostrogotham tradit, trajecto Danubio, Mœsiâ Thraciamque vastasse. dein iterum (sub Claudio, ut testatur Zosimus lib. I, imperatore) Mœsiâ depopulatos, obsessâ etiam Marcianopoli. Hæc tandem addit de GEPIDIS, parte Gothorum, ista: *Abhinc ergo, ut dicebamus, post longam obsidionem Marcianopolis, accepto præmio ditatus Geta, recessit ad patriam. Quem Gepidarum cernens natio, subito ubique vincentem, prædisque ditatum; invidiâ ducta, arma in parentes movet. Quomodo verò Geta Gepidæque sint parentis, (id est consanguinei) si quæris, paucis absolvam. Meminisse debes, me initio de Scanzie insulæ gremio Gothos dixisse egressos, cum*

10 Berich suo rege, tribus tantum navibus vectos ad citerioris oceani ripam. quarum trium una navis, ut assolet, tardius vecta, nomen genti fertur dedisse: nam lingvâ eorum pigra Gepanta dicitur. hinc factum est, ut paulatim, & corruptè, nomen eis ex convitio nasceretur. Gepidæ namque sine dubio ex Gothorum prosapiâ ducunt originem. sed quia, ut dixi, Gepanta pigrum aliquid tardumque signat; pro gratuito convitio Gepidarum nomen exortum est. quod nec ipsum credo falsissimum. sunt enim tardioris ingenii, graviores corporum velocitate. Hi ergo Gepidæ, tacti invidiâ, dudum spretâ provinciâ (id est, expeditione) commanebant in insulâ, Viscle amnis vadis circumactâ; quam pro patrio sermone dicebant Gepidos. Nunc eam, ut fertur, insulam gens Vividaria incolit; ipsis ad meliores terras meatibus. Qui Vividarii ex diversis nationibus, ac si in unum asylum, collecti sunt, & gentem

20 fecisse noscuntur. Ergo, ut dicebamus, Gepidarum rex Fastida, qui etiam gentem excitans, patrios fines per arma dilatavit, Burgundiones penè usque ad internecionem delevit; aliasque nonnullas gentes perdomuit. Gothos quoque male provocans, consanguinitatis fœdus prius importunâ concertatione violavit: superbâque admodum elatione jactatus, crescenti populo dum terras cæpit (id est, tentavit) addere; incolas patrios reddidit rariores. Is ergo misit legatos ad Ostrogotham; cujus adhuc imperio tam Ostrogothæ, quàm Westigothæ, id est, ejusdem gentis populi, subjacebant; inclusum se montium queritans asperitate, silvarumque densitate constrictum: unum poscens è duobus; ut aut bellum sibi, aut locorum suorum spatia prepararet. Tunc Ostrogothæ, rex Gothorum, ut erat solidi animi, respondit legatis; Bel-

30 lum se quidem tale herrere; durumque fore, & omnino scelestum, armis configere cum propinquis. loca verò non cedere. Verum hæcenus verba ejus citasse sufficiat. reliqua hinc veritati jam maximè consentanea. Ergo in iis, quæ in medium adduxi, primum miror; quisnam, aliquot jam ante Trojanum bellum sæculis, migrationem Gothorum è vaginâ illâ nationum Scanzîâ adnotaverit; unde eam, bis mille circiter post annos, habere potuerit vel Iornandes, vel Dexippus, vel denique Ablabius? Ipsorum Gothorum carmina; quæ ex Ablabio allegat Iornandes ad ea spectare tempora, quæ Christi Iesu nativitatem aliquot sæculis subsequuta sunt, infra patebit. Ioannes verò Magnus, archiepiscopus Vpsalensis, quod Gothorum, etiam ante exitum è Scandinaviâ, XIII reges nominatim enumeravit; id sanè de suo, multo Iornande vesanior, adfingere ausus est. è cujus historiâ, si ea, quæ duce Iornande è Ge-

40 tarum, Gothorum, & Scytharum rebus gestis suis Gutis falsò adstruxit, demas; vix tertia pars universi operis manebit. Sed iterum ego miror, unde Gothi, homines barbari, literarumque; quibus temporum memoriæ custodiuntur; prorsus ignari, sub Claudii Aurelianique principatibus ulteriorem Danubii ripam colentes, novērunt; Gepidas esse consanguineos suos, à majoribus suis, c. 1500 circiter ante annos, quum è Scanzîâ advenirent, ad Vistulæ ostia relictos? Hæc saltem, inter reliqua, valdè inepta fideque minimè digna credamus. In ceteris ipse sibi, egregius iste Goticarum originum auctor Iornandes, si non contrarius, certè satis diversus est. nam in Gepidarum originatione ait se jam antea memorasse, Gothos è Scanzîâ tribus tantum navibus ad citeriorem oceani ripam adpulisse; earumque unius vectores, quum ex tarditate cognomen per contumeliam ab reliquis accepissent, indignatione commotos, in Vi-

50 stulæ insulâ, expeditione ulteriori spretâ, remansisse. cujus rei ne verbum quidem antea attulit: nisi fortè falsas prorsus has atque supposititias Iornandis historias esse dicere velis, quas sub ejus titulo vulgò habemus. E diverso autem, sub initium transmigrationis Gothorū è Scanzîâ narrat, quum Gothi in Scythiæ terram Ovin trajicere tentarent, corruisse pontem; ita uti ulterius jam cuiquam non licuerit ire, aut redire: partemque tantum

M. Gothorum

Gothorum in petitam terram pervenisse : nec quidquam de alterâ parte addit, quid eâ factum, aut quò gentium devenerit. quam ego tamen, ex illâ Gepidarum posteriore loco fabricatâ originatione, in insulis Vistulæ substituisse colligo. Reliqua ab eo quàm absurdissimè conficta, vel ex variis gentium aliarum historiis hinc inde compilata, non tango. nec dico, Ptolemæi atque Iustini testimonia qua fide citaverit. Getarum historiam, ex Strabone desumptam, quàm miserè turbaverit, cuiusvis perspectu facillimum est. In summâ, damnatur ob has ineptissimas gentis originationes, unanimi omnium prudentium consensu virorum. qui tamen utinam tam facilè veritatem, foedâ istâ fabularum caligine obvolutam, dispexissent, quàm falsa primo intuituprehenderunt : certè minus ego jam haberem, quod in eâ detegendâ tantoperè laborarem. Verùm hoc seriò sedulòque nunc agere ne pigeat.

GOTHOS igitur, sive, ut alii vocant, GOTTHOS, eandem esse aio Germanici generis nationem, quam vetustissimi auctorum dixere GUTTONES, GUTONES, GYTHONES, GOTHONES, atque GOTONES. idque colligo, primùm ex ipso vocabulo, quod priscis Germanis fuit *thi* GOTON : unde modò dictæ formationes Græcæ atque Latinae. posterioris ævi scriptoribus dicti sunt GOTHII; quemadmodum *Frisiones* etiam *Frisii*, & *Francones*, *Franci*; *Burgundiones*, *Burgundii*; *Lugiones*, *Lugii*; & id genus alia. Secundum argumentum sumo ex ipsâ historiâ Iornandis. qui quamvis ex Scandiâ (in quâ jam Ptolemæi tempore, ut infra ostendetur, fuere ejusdem fere nominis populi *Guta* sive *Guti*; hodièque *the Gudske* dicti, & regio *Gudland*, & *Gul-* 20 *land* : unde occasio fabularum) Gothos suos ante Trajana Herculeaque tempora falsò deducat; tamen in eo veritatem prodit, quòd circa Vistulæ ostia eos quondam egisse, inque conterminos *Flmerugos*, Vandalosque bella duce Berico movisse tradit : quorum illos fuisse Taciti *Rugios*, Gothonibus circa opidum *Hamersteden* & fontē Viperæ conterminos; hos verò, VI I illas nationes, quæ ultra Langobardos, inter Albim Viadrumque, ad oceanum usque, sive mare Svevicum, unum inter se conficiebant corpus, unamque quasi civitatem; suo loco ostendam. Nec falsus est in eo, quòd partem tantum Gothorum trans Vistulam in Scythiam ad Mœotin paludem, Filimero duce, profectam narrat : partem verò cis Vistulam, atque in ejus insulis remansisse. qui postea conterminæ sibi Burgundionum nationi, aliisque juxta populis bellum, Fastidâ duce, 30 intulerunt : moxque reliquos trans Vistulam in Daciam sequuti sunt. De loco etiam illo *Gothiscanxiâ* veram ex parte esse narrationem, infra aperiam. At falsum esse puto, quòd pontis collapsu partem alteram ulteriore ripâ præclusam tradit. peritiores quidpe prisci illi Germani fuere trajiciendorum fluminum, quàm uti eos pontis inopia retinere potuisset. Hæc igitur causa æquè falsa est atque ea, quam indignationi, ex imposito Gepidarum cognomento ortæ, imputat. Falluntur circa hanc historiam etiam quàm vehementissimè ii, qui flumen à Gothis trajectum, ex regionis vocabulo *Ouin*, interpretantur *Obium*, ultimum Europæ, ab oriente æstivo, terminum. Vistulam intelligere Iornandem, patet primùm ex eo, quòd hoc flumine Scythiam à Germaniâ determinat : tum verò maximè inde, quòd postea partem Go- 40 thorum, cis flumen remanentem, in Vistulæ insulâ egisse, bellumque cum Burgundionibus gessisse tradit. De reliquo vera jam hinc iterum sunt ista : *Exinde jam velut victores ad extremam Scythia partem, quæ Pontico mari vicina est, properant : quemadmodum & in priscis eorum carminibus, penè historico ritu, in communi recolitur. quod & Ablabius, descriptor Gothorum gentis egregius, verissimâ attestatur historiâ.* Nempe solito illo omnium Germanorum more, expeditionem istam posteri Gothorum CLX circiter annis post, ætate Iornandis, carminibus sive cantibus celebrarunt. Nec ego dubito, quin multo veriora Ablabius iste de hac expeditione prodiderit. Consedissem autem eos circa Pontum, sive Mœotin, testis est, præter Ablabium, Stephanus quoque, his verbis : *Γότθοι, ἔθνη πάλαι οἰκῆσαν ἐν τῷ Μαίωτιδος ὕπερον δὲ εἰς τὴν ἐν τῷ Θερμακῷ μετανέστησαν.* 50 id est : Gotthi, gens olim habitans intra Mœotin. postea verò in interiorem Thraciam transgressa. Notandum heic, auctorem hunc non dicere, Getas eos fuisse antè vocatos, vel Dacos. Credibile igitur est, post Taciti tempora, qui postremus eos ad Vistulam memorat (nam de Ptolemæo incertum est. utrum is ex antiquissimis scriptoribus Gythorum promiserit nomen : an verò ejus ætate adhuc priscis in finibus fuerint) à Vistulæ

Vistulæ ostiis atque patriis sedibus migrasse eos primum versùs orientem brumalem, ad Mœotin lacum. inde verò regressos versùs occidentem brumalem, ad Borysthenem ac Pontum, Getarumque illic sineis; in quibus tandem confederunt; gente eorum in duas parteis inibi distinctâ: quorum alteri ad orientem versùs ac Pontum incolentes, dicti sunt à mundi regione **THI OOSTGOTON**, id est, *Gothi orientales*; alteri in occidentem ac Germaniam versùs, **THI WESTGOTON**, id est, *Gothi occidentales*. quæ vocabula Latinâ lingvâ variè perscripta leguntur: *Ostrogotha*, & *Ostrogothi*: dein *Wesegotha*, *Wesegothi*, *Wesigothi*, *Wesogothi*, *Wisigothi*, *Vesegothi*, *Vesogothi*; & apud Sidonium *Vesi*, dimidiato vocabulo. Vtrique postmodum quomodò per
 10 Thraciam, atque Illyricum, in Italiam, Galliam, ac Hispaniam irruperint, pars etiam in Bithyniam atque Phrygiam, & conterminas regiones; satis plano atque aperto traditur ab Iornande simul atque aliis auctoribus stylo.

Ceterum quo tempore vel prima illa Gothorum pars, duce Filimero, vel altera postea, duce Fastidâ à Vistulâ profecti sint, parum in certo ponit Iornandes. Filimerum tamen longè ante Fastidæ ævum suos ad Mœotin deduxisse, patet ex eo, quòd ante Ostrogothum, sub cuius imperium Fastida demum, debellatis domi Burgundionibus, in Daciam pervenit, quinque nominantur ab Iornande, præter Filimerum, reges. Fastidam cum Gepidis sub Claudii jam principatu, quum Ostrogothus cum prioribus illis Gothis Marcianopolim obsideret, Daciæ partem habitasse, quæ nunc dicitur *Trans-*
 20 *silvania*, bellumque cum Ostrogotho gessisse improsperum, disertis narrat verbis Iornandes. Regionem eorum ita describit: *Daciam dico antiquam: quam nunc Gepidarum populi possidere noscuntur. quæ patria*, id est regio, *in conspectu Mæsiæ, trans Danubium, coronâ montium cingitur.* & postea: *Inclusum se montium quaritans asperitate; silvarumque densitate constrictum.* Sed profectionis Gothorum è patriis sedibus adventusque in Daciam, certiorum puto haberi posse ex aliis auctoribus historiam. Nicetas Choniates, in vitâ Ioannis Comneni, Alexii filii, ita de iis tradit: *Εἰς πλείους διηρημένοι ἦσαν Φυλὰς, καὶ διακριδὸν σπατήγιον βάλλοντες.* id est: *In plureis distributi erant tribus; nec uni duci parebant.* Iornandes *Astingorum* in iis refert genus bellicosissimum, ex Dexippo historico; qui eos ab oceano ad Romanum limitem, id est, ad Da-
 30 ciam, *vix anni spatio pervenisse testatus est, præ nimia terrarum immensitate.* nam à Vistulæ ostiis ut antè dictum, & mari Svevico per omnem ferè Sarmatiam ad Mœotin usque paludem, & inde ad Daciam profecti erant. Factum id esse L circiter annis post Taciti ævum, sub M. Aurelio Antonino imperatore, ex Dionis historiâ colligitur. cuius verba, referente Theodosio, fuere ista, lib. LXXI: *Ἀστῖγοι δὲ ὡν Ῥῶός τε καὶ Ῥάππος ἡγῶντο, ἦλθον μὲν ἐς τὴν Δακίαν οἰκῆσαι, ἐλπίδι τῶ καὶ χρήματα καὶ χώραν ἐπὶ συμβαχίᾳ λήψεσθαι. μὴ τυχόντες δὲ αὐτῶν, παρεκατέθεντο τὰς γυναῖκας καὶ παῖδας τῷ Κλήμεντι, ὡς καὶ τῶν Κοσμβώκων χώραν τοῖς ὅπλοις κτησόμενοι. νικήσαντες δὲ ἐκείνους, καὶ τὴν Δακίαν ἔδδεν ἡτῶν ἐλύπεν. δέοντες δὲ οἱ Δάγκριγοι, μὴ καὶ ὁ Κλήμης φοβηθεῖς, σφᾶς ἐς τὴν γῆν, ἣν αὐτοὶ ἐνώκην, ἐσαγάγη, ἐπέθεντο αὐτοῖς μὴ προσδοκώμενοις, καὶ πολὺ ἐκράτησαν. ὡς*
 40 *τε μηδὲν ἐπὶ πολέμιον τῶς Ἀστῖγας πρὸς τοὺς Ῥωμαίους πρᾶξαι, πολλὰ δὲ δὴ τὸν Μάρκον ἰκετεύσαντας, χρήματα τε παρ' αὐτῶν λαβεῖν, καὶ χώραν γε, ἀπαιτῆσαι, ἂν γέ τι κακὸν τοὺς τότε πολεμῶντας οἱ δράσωσι. καὶ ἔτοι μὲν ἐπρᾶξαν πῶν ὑπέσχοντο.* Hoc est: *Astingi verò, quibus Raui, Raptusque duces erant, venere quidem & illi, ut Daciam incolerent, spe consequendi pecuniam, & agros, sub conditione fœderis: at nihil horum adepti, uxores ac liberos suos apud Clementem deposuere; velut armis Costobocorum regionem occupaturi. Sed quum illos vicissent, Daciam quoque nihilo minùs infestabant. Itaque metuentes Dancrigi, ne, timore illorum adductus Clemens, in agrum, quem incolebant ipsi, eos immitteret; nihil tale exspancteis adorti sunt, & longè superiores eis facti: adeò, uti Astingi nihil amplius hostile contra Romanos moliti sint; multisque Marcum precibus obtestati supplices, uti pecuniam & agros ab eo acciperent, hac conditione rogaverint, si nationi-*
 50 *bis tunc bellum adversùs eum gerentibus cladem intulissent. Ac præstitērunt sanè non nihil eorum, quæ polliciti erant.* De eadem re ita breviter ecloga ἐκ τῆς ἱστορίας Πέτρου Πατρικίᾳ καὶ Μαρτίου. Ὅτι ἦλθον καὶ Ἀστῖγοι καὶ Δάγκριγοι ἐς βοήθειαν τῶ Μάρκου. id est; *In auxilium venere Marco imperatori Astingi & Lacringi.* Iam inde igitur à M. Aurelii principatu Gothi è patriis sedibus per Sarmatiam longè vagati, tandem in Da-
 M 2 ciâ ha-

ciâ habitare coeperunt. Vnde posterioribus Romanis occasio eamdem eos cum Dacis, sive Getis censere gentem. Ac Græci equidem Gothos, quia è Scythiâ Europæâ à Mœoti palude advenerant, pro Scythis habuerunt. unde etiam Dexippus res Gothicas inscripsit τὰ Σκυθικά, & ipsos Gothos Σκύθας, teste Photio. quo errore postea ferè omnes Græci scriptores impliciti passim adpellant Scythas; ut aliàs fusiùs docebo. Ex his igitur liquidò patet, quàm falso Ioannes Magnus Svedus Gutis suis attribuit Gothorum simul & Getarum, simulque Scytharum res gestas. quas si demat, exiguus profectò erit liber de rebus gestis Gutarum, quem ille alienis virtutibus in ingens exornavit volumen.

De GEPIDARVM origine jam antè exposita sunt argumenta, quibus pars Gothorum fuisse credantur. Iornandes: *Gepidæ namque sine dubio ex Gothorum prosapia ducunt originem. sed quia, ut dixi, Gepanta pigrum aliquid tardumque signat; pro gratuito convicio Gepidarum nomen exortum est. quod nec ipsum credo falsissimum. sunt enim tardioris ingenii, graviores corporum velocitate*. Fallum esse de tertiæ navis tarditate, jam antea ostensum. Dicti fortè fuere pigri atque ignavi, quia longinquam expeditionem detrectabant. Sequuntur apud Iornandem ista: *Hi ergo Gepidæ tacti invidia dudum, spretâ provinciâ, commanebant in insulâ, Viscle amnis vadis circumactâ; quam pro patrio sermone dicebant Gepidos. Nunc eam, ut fertur, insulam gens Vividaria incolit; ipsis ad meliores terras meatibus. Qui Vividarii ex diversis nationibus, ac si in unum asyllum, collecti sunt, & gentem fecisse noscuntur*. Et suprâ: *ad litus autem oceani, ubi tribus faucibus fluenta Vistulæ fluminis elabuntur, Vidioarii resident, ex diversis nationibus aggerati*. Tres istæ fauces, seu tria fluminis ostia sunt hæc: primum est 111 millibus passuum infra opidum *Danzig*; quo naves ex oceano ad opidum subvehuntur; exitque in apertum mare. alterum, juxta vicum *Kobel grube*, in suprâ dictum lacum evolvitur. tertium, infra Elbingium opidum, eodem. Ceterò vocabulum populi, qui modò *Vividarii*, modò *Vidioarii* dicitur, corruptum alterutro loco esse necesse est. quin neutrum vitio carere, ego crediderim. nam quum insulam Vistulæ eos coluisse narrat Iornandes; omnino ego mihi persvadeo, idem tunc nomen incolis fuisse, quo hodièque ejusdem insulæ vocantur incolæ vulgò *die Werderischen*, id est, *Insulani*; à primitivo vocabula *Werder*, quod *insulam* significat. ita, uti scriptum à Iornande fuisse credam *VIRIDARII*, & *VIRIDARIA*. quorum hoc magis insulæ fuit vocabulum, quam gentis. Sed & inferiorem ejusdem amnis insulam, quæ nunc vulgari vocabulo adpellatur *die Nürung*, aliquos Guttonum tenuisse, suprâ demonstratum est. hanc posteros eorum Gepidas, unâ cum superiore, coluisse haud dubito. Post horum in Daciam digressum, varios occupasse easdem insulas populos, qui in universum, ceu una natio, dicti *VIRIDARII*.

Hæc igitur fuit nobilissima illa totius Germaniæ, unis exceptis Cimbris Teutonisque, & antiquissima gens *GUTTONUM*, sive *GOTHONUM*; jam inde à Pytheæ, vetustissimi scriptoris ævo, id est, annis ante natum Iesum CCL, Græcarum literarum monumentis celebrata: post Taciti verò tempora, per omnem ferè Europam, partemque Asiæ (& hoc superavit Cimbròs) armis famosissima; ubi jam *GOTHI* dicti sunt, & improprio, quod per errorem irrepsit, vocabulo, *GETÆ*. quos verâ, germanâque origine hætenus per tot sæculorum spatium abalienatos, suis tandem restituisse sedibus, mihi gaudeo, communi verò patriæ gratulor. At notandum hoc loco, non unam Gotthorum gentem tam validam, tamque numerosam fuisse, uti prædictas Europæ terras una sola propriis tantum viribus pervaserit: sed alias etiam iis sese adjunxisse Germaniæ nationes, *Herulos*, *Vandalos*, *Rugios*, ac tandem *Bastarnas*; quod infra, in horum explicatione patebit.

Atque Gothonum equidem nomen, sedemque, primus auctorum, quos sciamus, retulit Pytheas. ipsius verò soli, ac litoris eorum, succinique inde in Græciam Italiamque delati, multo antiquior exstat memoria apud Herodotum; qui CCL circiter ante Pytheam vixit annis. Verba Herodoti. lib. III, hæc sunt: *Αὐται μὲν νῦν ἐν τῇ Ἀσίῃ ἐγκαταί εἰσι, καὶ ἐν τῇ Λυβύῃ. περὶ δὲ τῇ ἐν τῇ Εὐρώπῃ τῇ πρὸς ἐσπέρω ἐχαλίῳν ἔχω μὲν ἐκ ἀτρεκέως λέγειν. οὐτε γὰρ ἔγωγε ἐνδεκαμαι Ἡριδανὸν καλέεω πρὸς βαρβάρων πηλαγόν, ἐκ δὲ πρὸς εἰς θάλασσαν, πλὴν πρὸς βορέω ἀνεμόν, ἀπὸ τε τοῦ ἡλεκτρον φοιτῶν λόγος ἐστὶ. οὐτε*

ἡσπύς οἶδα κασιπερίδας ἐσπύς, ἐκ τῶν ὁ κασιπερὶ ἡμῖν φοιτᾷ. τᾶτο μὲν γάρ, ὁ Ἡερανός.
 αὐτὸ κατηγορεῖ τὸ ὄνομα, ὡς ἐστὶ Ἑλληνικόν, καὶ οὐκ βαρβαρικόν, ὑποπιηλὸς δὲ πινθεῖν.
 οὔτε δὲ ἔδενός αὐτόπλεω γρομένου οὐ δύναμαι ἀκῆσαι τῆτο μελετῶν, ὅπως θά-
 λαοῦ ἐστὶ τὰ ἐπὶ κενῇ Εὐρώπῃς. ἐξ ἐσχάτης δὲ ὧν ὁ κασιπερὶ ἡμῖν φοιτᾷ, καὶ τὸ ἤλεκτρον.
 Hoc est: *Atque hæc quidem sunt extrema Asia Africaque. de extremitatibus autem Euro-
 pæ, quod pro compertoreferam, non habeo. neque adsentior, fluvium quemdam esse, Eridanum
 à barbaris vocitatum; qui exit in mare septemtrionale; unde electrum venire narratur. ne
 Cassiterides quidem novi insulas, unde ad nos venit plumbum album. nam vel ipsum nomen
 fluvii, Eridanus, coarguit non esse barbarum, sed Græcum, ab aliquo poetarum confictum:*
 10 *Quin etiam à nemine, qui ipsa vidisset, explorare potui, quomodo se mare habeat ad illam
 partem Europæ; quamvis sedulo inquisivi. Constat tamen, ab extremis Europæ ad nos ve-
 nire plumbum album, atque electrum.* Dispectu facile erat, quas heic intelligeret Hero-
 dotus *insulas Cassiterides*; & item quæ loca, unde electrum veniret: siquidem utraque
 in extremis collocat septemtrionis: ex quo Britannicas insulas, etiam antiquissimis
 temporibus misisse τὸν κασιπερον, patet ex Aristotelis libro περὶ τῶν θαυμασίων
 ἀκρομάτων, multo verò maximè ex Diodori libro v; ubi & insula, & metalla plum-
 bi albi, & transportatio ejus in Galliæ continentem & ad Rhodani ostia, quam cu-
 ratissimè describuntur. Succinum verò à Gothorum venisse litore, testem suprâ,
 quamvis obscurum, audivimus antiquissimum mortalem Pytheam. A solo hoc Prussiæ
 20 litore in omnem reliquam omni ævo missum fuisse Europam, infrâ ex iisdem aliisque
 auctoribus ostendam. Certum igitur quum esset, ab hoc litore succinum venisse; Go-
 ropius, in Veneticis atque Hyperboreis suis, Eridanum istum nullum alium statuit es-
 se amnem, quàm qui in hac parte omnium maximus nobilissimusque *Vistula* antiquo
 dicatur vocabulo; vulgò nunc adcolis Germanis *die Weiffel*, & variante dialecto *de
 Wieffel*, Polonis verò *Wistla*: dignus equidem, qui præ omnibus aliis septemtrionis
 amnibus antiquissimam mortalium memoriam obtineat, quando etiam nunc alimen-
 ta, toti propemodùm Europæ transmittenda, ad mare commodus devehit. Verùm ni-
 hil heic ego gratiæ, nihil dignitati indulserim; hujus memor, me jam inde ab ini-
 tio hujus commentationis, unius veritatis patrocinium suscepisse. Ajo igitur, re-
 30 ètè equidem sensisse Goropium, dum Eridanum Herodoti, à quo electrum sive suc-
 cinum in Græciam deferebatur, nostro huic litori adseruit; vocabulumque id ex
 Herodoti sententiâ *Vistulæ* tribuit. at malè eum statuisse censeo, vocabulum id ve-
 rum esse germanumque & antiquissimum *Vistulæ* nomen. Est quidpe amnis hodiè,
 qui xxv circiter millibus passuum supra opidum *Danzig*, inter duo cœnobium *Sukow* &
Carthaus, in lacu exoriens, primò dictum cœnobium *Sukow*, mox celebrem vicum
Pruust, copiosissimis aquis abluit; tandemque ipsum opidum *Danzig* interfluens, sta-
 tim sub ipsi opidi mœnibus magno illi flumini *Vistulæ* sese miscet; vulgari vocabulo
 dictus *die Rodaune*, & variantibus dialectus, *die Raddaune*, *de Raddune*, & *de Reddune*.
 Hunc esse vetustissimum Græcorum *septemtrionalem* illum *Eridanum*, cùm situs prope
 40 litus Guttonum, unde electrum adferebatur, tum maximè nomen testatur ipsum. Nec
 obstat, quòd Eridanum suum Herodotus facit ἐκδίδοντα ἐς θάλασσαν; id est, *in mare
 transeuntem*; noster autem *Radanus* 111 millibus passuum à mari in *Vistulam* exit. nam
 loca hæc septemtrionis, omnium, ut ex communi Græcorum opinione credidit Hero-
 dotus, extrema, obscurè Græcis noscebantur. Cujus rei causâ nulla alia erat, quàm
 quòd fama eorum, dum per longinquos variarum terrarum gentiumque tractus tende-
 ret, antequàm in Græciam perferretur, variè, uti fieri adsolet, ab hominibus variis
 corrumpebatur. Poterant igitur antiquissimi mortalium, sive Gothones ipsi, aliive
 Germani, succinum suum in Danubii ripâ, quod infrâ ostendam, vendentes; sive
 externorum quidem ad Gothones cœmendî succini causâ profecti, ceteris mercato-
 50 ribus Græcis narrasse, legi id in Gothorum, Celticæ gentis, & contermino versùs
 orientem æstivum litore; atque inde in unum locum ad mercatum conferri, qui prope
 mare esset, ad confluentes duùm fluviorum, quorum alter major, atque in ipsum mare
 immediatè effluens, incolis *Wissel*; alter minor, in majorem confluens, *Redane* dice-
 retur. Hujus narrationis postea memoria, ut antè dixi, antequàm in Græciam, per
 varias gentium interjectarum manus tradita, perveniret, temporis simul, atque loco-
 rum lon-

rum longinquitate adeò corrupta est, uti maximi fluvii nomen Vistula prorsus per oblivionem periret; minoris verò, ac notioris, quia is prædictum locum, in quo succini mercatus fiebat, medium interlabebatur, memoria custodiretur; idque mox majoris fluvii, qui immediatè in mare effundebatur, vocabulum esse crederetur. Id certè nullo pacto credibile fieri potest, maximum, perque has oras nobilissimum flumen, antiquâ suâ adpellatione quondam amni perexiguo cessisse; novo sibi Vistulæ vocabulo adsumto. Ceterùm Græci homines, qui omnia externa vocabula ad sui sermonis suæque lingvæ formationes accommodabant, quum cernerent, nostri *Radani*, sive *Redani* vocabulum adsimile esse nomini illius amnis, qui parvus & ipse, in Atticâ terrâ in *Ilissum* flumen transiens, Straboni, geographicorum lib. ix, & Pausaniæ in Atticis describitur 10 nomine Ἡρδανός, *ERIDANUS*: nostrum quoque hunc *Redanum* adpellaverunt *Eridanum*. quod vocabulum mox per errorem, ut dixi, magno illi flumini Vistulæ tributum; ut satis liquidò ex Herodoti colligere est historiâ. Ab hoc porrò flumine, quod dextrâ ripâ magnam Venedorum gentem tunc abluebat, quomodò postea vocabulum id in Italiâ Venetorum gentem perfundenti amni Pado, unâ cum succini ortu, per errorem, ex nominum aliarumque rerum similitudine, sit tributum, infra, cap. XLIV, aperiam. Hinc ita Apollonius Rhodius, in IV Ἀργοναυτικῶν.

Ἐκ δὲ τόθεν Ῥοδανοῖο βαθὺν ῥόον εἰσπέρησαν,
ὅστ' εἰς Ἡρδανὸν μετάνευσεν. ἄμμιγα δ' ὕδωρ
Ἐν ξυνοχῇ βέβρυχε κυκώμενον. αὐτὰρ ὁ γαίης
Ἐκ μυκάτης, ἵνα τ' εἰσι πύλαι καὶ ἐδέθλια νυκλὸς,
εὔθεν ἀπρνώμεν, τῇ μὲν τ' ἐπερεύγε' ἀκτὴς
Ὠκεανῶ, τῇ δ' αὖτε μετ' Ἴονίῳ ἀλα βάλλει,
τῇ δ' ἐπὶ Σαρδόνιον πέλαγόν, ἥ ἀπείρονα κέλπον
Ἐπὶ δὲ διατομάτων εἰς ῥόον. ἔκ δ' ἄρα τοῖο
λίμνης εἰσέλασαν θυγατέρας, αἳτ' ἀνὰ Κελτῶν
Ἠπείρου πέπλον ἀΐεσφατον ἐνθά κεν οἴη
Ἄτῃ ἀεικέλῃ πέλασαν. (Φέρε γάρ τις ἀπορρώξ
κόλπον ἐς Ὠκεανοῖο, τὸν δ' ἀποδιδέμεντες ἔμελλον
εἰσβαλεῖν. τόθεν ἔκιν' ὑπὸ τροπῶν ἐξεσάωθεν)
Ἀλλ' Ἥρῃ σκοπέλοιο καθ' Ἐρκυνίῃς ἰάχην
οὐρανόθεν προθορήσας. φόβῳ δ' ἐπὶ νάχθεν αὐτῆς
πάντες ὁμῶς. δεινὸν γὰρ ἐπὶ μέγας ἔβραχεν αἰθήρ.
Ἀψ' ὅτ' αἰὲν ἀπὸ πύλων θεῶν ὑπο. ἔρ' ἐνόησαν
τῷ δ' οἶμον τῇ πέρ τε καὶ ἔωλεν νόστος ἰῶσι.
Διῳαῖοι δ' ἀκτὴς ἀλιμυρίας εἰσαφίκεντο,
Ἥρης ἀνεσίγησι, δὲ ἔθνεα μυρία Κελτῶν
καὶ Λιγύων περὶ ὧν περ ἀδῆιοι.

Ex tunc autem Rhodani profundum sinum intrarunt;
Qui ad Eridanum accedit: simulque aqua
In arcto resonat confusa. sed ille terrâ
Ex intimâ, ubi sunt portæ & sedes noctis,
Illinc exoriens, heic quidem fremit ad litora
Oceanî; illic verò è diverso ad Ionium mare tendit:
Alibi etiam in Sardoum pelagus, atque vastum sinum,
Septem per ostia mittit fluxum. eque isto sanè
Paludeis intrarunt procellosas, quæ per Celtiarum
Terram aperta sunt. immensam ubi illi
In calamitatem miserrimam incidissent. (eminebat enim rupes
In sinum oceani. in quam, non perspicientes, fuissent
Illisuri, illincque nequaquam reduces libertati fuissent)
Ni Iuno de monte Hercynio clamasset,
Cælo delapsa. terrore verò perculsi sunt vocis
Cuncti simul: horrendum enim magnus insonuit ather.
Iterum autem retroagebantur à deâ: atque notârunt

Illud vadum, quo erat reditus proficiscentibus.

Seri tamen litora falsa attigerunt,

Iunonis consiliis, gentes multas Celtarum

Et Ligurum peragrantes ignoti.

Mira hæc sanè trium fluminum *Rhodani*, *Padi* atque *Vistula* confusio. Fluvio, qui per *Vistulæ* os oceano septentrionali miscebatur, & unde electrum in Græciam veniebat, nomen erat *Radúne*, sive *Radaune*, ut antè dictum. id vocabulum Græcis primò formatum *Eridanus*, sui fluminis in Atticâ nomine. mox, quia à *Pado*, qui in Ionium mare effunditur, electrum in Italiam, & inde in Græciam transportabatur; Græcique id ad *Padi* ostia legi putabant, ut infrà in *Venedis* eâ de re fusiùs dicam: *Padus* etiam inde dictus est *Eridanus*. dein verò quum nomen nostri amnis clarius atque integrius intelligeretur Græcis; pro *Eridano* dixere *Rhodanum*, nomine Gallici fluminis nobilissimi; quod in *Sardoum*, id est, ut aliàs vocatur, *Tyrrhenum* mare effunditur. hinc tandem, quum *Italicus Eridanus* per ingenteis paludes septem ostiis mari *Ionio* seu *Adriatico* adfunderetur; iidem Græci id ad Gallicum *Rhodanum* transtulerunt. *Plinius*, libro ultimo, cap. 11; ubi de electro agit: *Diligentiores Græcorum Electridas insulas in mari Adriatico esse dixerunt, ad quas dilaberetur Padus. qua appellatione nullas umquam ibi fuisse, certum est: nec verò ullas ibi appositas esse, in quas quidquam cursu Padi devehì possit. nam quòd Æschylus in Iberiâ, hoc est, in Hispaniâ, Eridanum esse dixit, eundemque appellari Rhodanum, Euripides rursus & Apollonius in Adriatico litore confluere Rhodanum & Padum; feliciorẽ veniam facit ignorati succini in tantâ orbis ignorantia.* Insulæ certè ante falsum istum *Eridanum*, id est ante *Padum* fuere nullæ. at ante *Vistulam* nostrum atque *Radánum* etiam nunc est insula, in quâ succinum legitur, vulgari nunc vocabulo, ut antè dictum, *die Nürung*: in ipso verò *Vistulâ*, quam ille duobus suis cornibus amplectitur, vulgò dicta *das groosse Werder*. *Philostratus*, de iconibus lib. 11, *Phaëtonem* in Italia *Eridanum* delapsum narrat. nihilo minùs tamen in fine ita de electro addit: καὶ διὰ Φαιδῶν τῆ ὕδατος ἀπαίξει ὁ ποταμὸς τοῖς ἐν ὠκεανῷ βαρβάροις τὰ τῶν ἀγρίων ψήματα. id est; *Et per limpidam aquam ad Barbaros, oceanum incolentes, populorum abducet ramenta.* Nemo unquam *Adriaticum* mare, nec totum quidem mare internum adpellavit oceanum: at nostrum mare sæpius; quia ulteriora in insulis putabantur. Patet igitur ex hætenus dictis litus nostrum & flumen *Radanum* jam antiquissimis ante *Herodotum*, *Apollonium*, *Euripidem*, & *Æschylum*, temporibus notum fuisse Græcis hominibus.

Nunc patriam terram magis magisque uti ultimâ exinde antiquitate illustrem; ajo opidum, quondam *Cassubiæ*, nunc totius *Prussiæ* celeberrimum, opulentissimumque, & optumâ famâ toti penè terrarum orbi notissimum, cui vulgare vocabulum *DANZIG*, sive, ut vulgò scribitur, *DANTZIG*, & aliâ dialecto *DANZKE*, sive *DANTZKE*, esse locum illum, in quo succini, in *Prussiæ* litore lecti, mercatus jam ante *Herodoti* tempora fiebat. Probo id, primùm ex situ; tum ex nomine, quod vetustissimum est. Ex situ; quia id opidum ad dictos *Vistulæ* *Rodanique* amnium confluentis positum. Neque enim aliàs nomen hujus *Rodani*, ut exigui amnis, historiæ de succino immisceri potuisset, nisi mercatus succini ad eum fuisset factus. *Plinii* verba, ex libri xxxvii capite 11, jam antè relata sunt ista: *Pytheas credidit, Guttonibus, Germaniæ genti, accoli æstuarium oceani, Mentonomon nomine, spatio stadiorum sex millium. ab hoc diei navigatione insulam abesse Abalum. illò vere fluctibus advehi electrum; & esse concreti maris purgamentum. incolas pro ligno ad ignem uti eo; proximisque Teutonis vendere.* *Teutonos* aliis, non adpellationibus, sed dialecti tantum dictos fuisse *Codános*, *Codános* *Gdanos*, atque *Danos*; electrumque, omni ævo, in uno dumtaxat *Prussiæ* litore, quod olim *Gothones* atque *Æstii* tenuerunt, fuisse lectum, infrà, cap. xl, & xlv, pluribus docebo. unde perspicuum redditur, quia apud *Pytheam*, in historiâ electri, fit mentio *Guttonum*; ab his id habuisse *Teutonos*. Sive igitur *Guttones* ad *Teutonos*, sive *Teutoni* ad *Gutones*, ejus vendendi coëmendive causâ navigaverint; certum est, portum heic in *Guttonum* litore, unde solverentur adpellerenturque naves, nullum fuisse commodiorem, quàm quem maximi fluminis *Vistulæ* os efficiebat; quo ad confluentem *Rodani*, & locum illum, in quo electri mercatus fiebat, naves subvehebantur.

Mare autem hoc jam antiquissimis temporibus fuisse navigatum, ex Taciti ævo conjicere licet. is enim, in libro de Germaniâ, auctor est, suâ tempestate Svionas, quos nunc vulgò Svedos adpellamus, *classibus valuisse*. Certum igitur est, ex quo conventus hominum huc ad mercatum electri aliarumque rerum facti, item ex quo maris hujus adcolæ Gothones, Sviones, atque Teutoni, navibus os Vistulæ intrarunt; pagum quoque sive vicum pluribus ædificiis juxtâ fuisse constructum; in quo mercatus fiebat, mercatoresque ac nautæ recipiebantur. Hic non antè cultoribus fuit desertus, quàm ipse portus, & ad eum commercia: quæ deferri haud umquàm potuerunt, dum opportunitas magni fluminis duravit. Constat jam igitur, loci hujus ad Vistulæ Rodanique confluentis vetustissimam esse celebritatem; ut quæ ultra bis mille retro annos extendi possit, ad eos usque mortales, ex quorum traditione Herodotus hausit, ab his oris Europæ extremis, & ab flumine Eridano electrum deferri in Græciam. Vicum tamen ab initio multisque post sæculis fuisse, vel inde conjicere licet, quod ipsa citerior Germania, licet Rheno & Galliæ, cultiori Romanorum provinciæ, fuerit vicina, nullas tamen habuit urbeis, ut auctor est Tacitus, in libro de Germaniâ; ne Marcellini quidem tempestate, ut suprâ, lib. I, cap. XII, demonstratum est. Quod si igitur splendida provinciæ contermina Germania nulla habitavit opida; multo sanè minus ulterior, ad Vistulam amnem, versùs Sarmatas; ubi major barbaria, & locorum incondita vastitas. Sed age; ad nomen quoque accedamus; quodnam id dicto loco antiquis fuerit temporibus. Ego equidem idem ab omni ævo fuisse crediderim, quo etiam nunc opidum vocatur DANZKE: quod non nuper, sed antiquissimis inventum esse temporibus, ipsa etymologiæ convincit ratio. quidpe suprâ lib. I, ubi de falsis Germanorum juxtâ ac ceterarum gentium numinibus dissertatio mihi habita est, pluribus ostendi argumentis, antiquissimum illud veri æternique Dei, coeli terrarumque conditoris nomen THEUTH in varias dialectos eò usque tractum fuisse, donec inde tandem & DAN, & CODAN, & GODAN, voces efficerentur. unde etiam Germanica gens *Teutoni*, aliâ dialecto dicti fuere *Dani*; quæ vox etiam nunc durat: & aliâ iterum *Codani*; unde mare, quod adcolebant, Melæ & Plinio vocatur *Sinus Codanus*; & maxima Teutonorum insula, quæ nunc *Sieland*, eidem Melæ *Codanonia*. *Godanos* quoque fuisse dictos, ex adpellatione æterni numinis *Godan*, unde etiam *Deus* nobis vocatur *God*; & contractè *Gdanos*; 39 dubium nullum esse potest. Ab eodem igitur vocabulo *Godan*, sive *Gdan*, prædictum quoque opidum *Danzke* nomen traxit. unde etiamnum Slavici generis nationibus vulgò vocatur *Gdansk*, & *Gdansk*; non tam Slavicâ, quàm merè Germanicâ formatione. quidpe, quemadmodum ipsa Teutonorum nunc gens, id est, Dani, derivativo vocabulo sibi dicuntur *Danske*, & contermina gens *Sveones*, *Svenske*; id est, *Danici*, ac *Sveonici*: sic opidum quoque nostrum derivativo vocabulo, à primitivis vocibus *Godan*, *Gdan*, & *Dan*, dictum fuit, variis dialectis, *GODANSKE*, *GDANSKE*, & *DANSKE*. quorum medium apud Slavos hodièque, ultimum apud incolas Germanos, & omneis reliquos ejusdem maris Godani adcolas durat; corruptâ tantum, vel magis exasperatâ unâ literâ *S* in *Z*, quæ nobis, atque omnibus Germanis, exceptis divortiorum ostiorumque Rheni adcolis valet *Ts*. unde factum DANZKE, &, ut vulgò nunc scribitur, DANTZKE, corruptiusque DANTZIG. Primum illud vocabulum *Godanske* fuisse quondam in usu, vel Iornandis testimonio comprobare me posse existimo. cujus verba, jam antè citata, hæc sunt: *Ex hac igitur Scanzia insulâ, quasi officinâ gentium, aut certè velut vaginâ nationum, cum rege suo, nomine Berich, Gothi quondam memorantur egressi. qui, ut primum, è navibus exeuntes, terras attigere, ilico loco nomen dederunt. nam hodiè illic, ut fertur, GOTHISCANZIA vocatur*. Fictitiam hanc Gothorum transfretationem ad citeriorem Vistulæ amnis ripam pertinere, jam dudum satis superque demonstratum est. locus igitur iste, vel portus, in quem ille Gothos è Scanzia insulâ adpulsos narrat, nullus alius esse potest, quàm qui etiam nunc 50 Slavis, ut dixi, adpellatur *Gdansk*, Germanis *Danzke*. qui quum Iornandis ævo antiquissimâ dialecto adpellaretur *GODANSKE*, sive, ut crassius prisci illi loquebantur Germani, *GODANSKA*: abutens hoc vocabulo ad putidissimas suas nugas Iornandes, in compositam ex duobus Gothorum simul Scanziaque nominibus id detorsit vocem *GOTHISCANZIA*. Atque hinc jam de antiquitate nominis hujus opidi, ad lusti-

ad Iustiniani usque imperatoris tempora, quibus Iornandes scripsit, id est, ad annos circiter CIO LXX, certâ ratione constat; si quis de ulteriore illo ad Herodotum usque ævo dubitare etiamnum velit.

Ceterum non à gente Godanorum, sed ab contermino sinu Godâno, nomen hoc traxisse vicum, maximè credibile est. nam Godâni longiùs fuere diffusi, quàm uti heic, in alieno solo, vico à se condito nomen imponent. ab sinu autem id nominis habere potuit vicus, quia toto hoc Germaniæ, inter Cimbricam peninsulam & Sarmatarum sineis, litore is fuit celeberrimus, ac fortè omnium primus.

Nomen opidi, hoc nostro sæculo, Latinè loquentibus variè profertur; aliis 10 DANTISCUM, à vulgari vocabulo *Dantzke*; aliis GYTHONIUM, à veterum cultorum *Gythorum* nomine; aliis denique GEDANUM: quod à *Getis* ac *Danis*, loci conditoribus, sic dictum esse, plurimis contendit Goropius argumentis. quæ nisi ex veriore attulerit historiâ, quam quæ suprà in Iornande, aliisque à nobis examinata est auctoribus; certè omnino erit falsus. Ego opidum adpellaverim, antiquo illo, ex æterni Dei, cunctarum rerum conditoris nomine derivato vocabulo, DANIUM, & variatis dialectis, CODANIUM atque GODANIUM. si verò ultra variare liberet, THEUTONIUM.

Ceterum antiquissima Godanii mentio, domi facta, reperitur in veteri diplomate, anno à nato Iesu CIO CC IX, à Mestevino, Cassubiæ duce, cœnobio Sucoviensi imper- 20 tito, his verbis: *Ego Mestwinus, Dei gratiâ princeps in Gdansk, omnibus Christi fidelibus, &c. ad claustrum sanctimonialibus, beata Mariæ famulantibus, damus in villis, in campis, &c. usque ad terminos castri Gedanensis, & XL marcas, tertiam partem telonei, quod datur ibidem de panno, & XL marcas super tabernis in Dantzick, & quæ sequuntur.* Primum tunc fuisse Cassubiæ locum, juxta quem castellum sive arx, ipsius principis sedes, commerciis celeberrimum, patet ex hoc diplomate. Sed vicum etiam tum fuisse, testatur vetus monumentum in cœnobio Olivenfi, anno CIO CC XCV positum, cum hac inscriptione: *Primislaus, dux regni Polonia, in Gdanzk veniens, & ducatum totius Pomerania, sibi per ducem Mestwinum resignatum, suscipiens, ipsam civitatem Gdanzk plancis muniri procurans; & reliqua, quæ sequuntur.* Ex hoc igitur tempore civitas, sive urbs, 30 seu opidum adpellari cœpit. haud secus, quàm nunc celeberrima totius Norvagici regni urbs, dicitur civitas *Bergen*, quamvis & ipsa plancis tantum, sive palis munita. Muro tandem cingi cœpit Godanium nostrum, anno CIO CCC XLIII; ut testatur monumentum in majori templo positum, his verbis: *Anno Domini M. CCC. XLIII. feriâ quartâ post Latare, positus est primus lapis muri civitatis Dantzke; & postea proximâ feriâ sextâ positus est primus lapis muri ecclesiæ beata virginis Mariæ.*

Atque hæc vera est urbis Godanienfis antiquitas, omnibus aliarum Prussiæ urbium originibus prior; quidquid vel Torunium, vel Elbingium, vel ipsum denique Chul- 40 mense opidum de suâ antiquitate, ceu omnium supremâ, sibi persvadeat, ac fabuletur. Ego, cur ordine atque dignitate istæ Godanio sint priores, causam hanc esse judico: nempe, quòd hæc extra Prussiam, cis Vistulam amnem, Prussiæ terminum, in Cassubiâ antiquitus posita; quum serò tandem inter Prussiæ civitateis postrema reciperetur; postremum etiam in conventibus provincialibus locum atque ordinem obsidere iussa est. Ceterum antiquissimæ memoriæ dignitate universas totius non modò Germaniæ, sed septemtrionis urbeis antecedit: quarum nulla originis suæ bis mille annorum monumenta exhibuerit.

CAP. XXXV.

De LEMOVIIS qui et HERULI; item de RUGIIS,

50 SIDINIS, atque CARINIS.

G Othonibus continuabantur ab occidente LEMOVII, his deinceps RUGII. Auctor in libro de Germaniâ: *Trans Lygios Gothones regnantur, paullo jam additiùs, quàm cetera Germanorum gentes, nondum tamen supra libertatem. protinus deinde ab oceano Rugii, & Lemovii. omniumque harum gentium insigne, rotunda* *scuta,*

scuta, breves gladii, & erga reges obsequium. Svionum hinc civitates ipso in oceano. Ergo Rugii atque Lemovii in litore maris Svevici porrigebantur, inter Gothones & Viadrum amnem, quo VII illæ nationes, ad idem mare pertinentes, antea ab oriente clausimus. Miror tam imperitos heic reperiri interpreteis, qui remotos à mari fuisse Rugios Lemoviosque inde judicent, quia auctor *ab oceano* eos collocet, quasi verò tam peregrina hæc sit locutio, uti, quo sensu dicta sit, intelligi nequeat. exemplum ejus est apud Plinium lib. III, cap. IV, in his verbis: *Maritima Avaticorum, superque campi lapidei, Herculis præliorum memoria. regio Anataliorum; & intus Desuviatum Carvarumque. rursus à mari Tricorium, & intus Tricollorum.* Ipsum igitur oceani, sive maris Svevici litus tenuerunt nostri Lemovii atque Rugii. ideoque subjungit noster; 10 *Svionum hinc civitates, ipso in oceano.* nempe in insulâ, ut putabatur, Scandinaviâ.

Terminum inter Lemovios Rugiosque statuo, Viperam flumen. Lemovios Gothonibus continuo, quamvis Tacitus primos nominet Rugios; quia in sinistrâ dicti fluminis ripâ hodièque opidum, ostio adpositum vulgari, vocabulo è veterum cultorum nomine dicitur *Rügewolde*: præterque aliud est ejusdem ferè nominis intus, medio situ inter Viperam ac Viadrum, quod amnis etiam præterfluit *Röge* vulgò dictus. tum quia regio inter dicta duo flumina proxima est insulæ *Rugia*, vulgò *Rügen*: cui post Taciti tempora Rugii occupantes id nominis intulerunt. Limites igitur Rugiis antiquitus fuere ab oriente æstivo, Viperæ flumen, seu extrema Asciburgii montis; ab septemtrionibus mare Svevicum; ab occidente Viader, sive is est Svevus amnis, & lacus, vulgò 20 *dat Frische haff* dictus, in quem effunditur Svevus. quâ parte etiam insula *Wollyn* iisdem Rugiis accedit; quia ea est ab dextrâ Svevi amnis ostiî ripâ. à meridie, quâ Sidini atque Carini erant contermini, lineam duco ab Svevo, quâ opidum est *Grippenhage*, ad Viperæ usque fontem. Continetur hodiè his finibus magna Pomeraniæ pars, quâ opida *Stargard, Golnow, Wollyn, Camyn, Nyen Träptow, Kolbarg, Cörlin, Cöslin*: item Marchiæ exigua portio, quâ loca *Tramborg, Falkenborg, Schöffelbeen*.

Ptolemæo opidum est hoc tractu Ρῥγιον, RUGIUM, in mediterraneis: quod nunc esse illud ad *Rægium* flumen *Rügewold*, nomen simul atque situs produnt. Alterum tamen illud, ad Viperæ ostium, *Rügewolde*, eodem quoque vocabulo Latine adpellare possis. 30

Ceterò ipsius gentis nomen corruptum legitur apud eundem Ptolemæum Ρῥτίκλοι, *Ruticlii*, pro Ρῥγιοι. Verba ejus hæc sunt: Μετὰ τὴν Σάξονας ἀπὸ τῆς Χαλῆσος ποταμῆς, μέχρι τῆς Σιδίνης ποταμῆς φαρδύων· εἰς τὴν Σιδίνην, μέχρι τῆς Ἰαδῆς ποταμῆς, καὶ ὑπὸ αὐτῆς Ρῥτίκλοι, μέχρι τῆς Οὐϊςῆλας ποταμῆς. id est: *Post Saxonas, à Chaluso amne ad Svevum usque flumen Farodini. dein Sidini, usque ad Iaduam flumen: & sub his Ruticlii ad Vistulam usque amnem.* φαρδύωνs debere esse Σφαρδύωνs, Taciti *Svardones*, supra ostensum est. pro Ἰαδῆς, scribendum esse Οὐϊάδης, suo loco docebo. *Viadrum* autem esse eundem & *Svevum*, supra docui in Semnonibus. Quum igitur *Ruticlii* post *Svardones*, & *Viadrum* ponantur; nulli alii esse possunt, quam *Rugii* Taciti: quibus Sidinos fuisse à meridie ad eundem *Viadrum* conterminos mox monstrabo. In eò 40 igitur à Ptolemæo maximè erratum, quòd Ρῥγίης ὑπὸ, non ὑπὲρ τῆς Σιδίνης locaverit. Scripsisse eum Ρῥγιοι, liquet ex opidi, vel loci vocabulo Ρῥγιον.

At posterioris ævi auctoribus, Pollioni, Sidonio, Ennodio, Iornandi, Diaconi, & aliis dicti sunt RUGI; Procopio Ρόγιοι, ROGI.

Iornandes in rebus Gothicis Rugorum duo recenset genera. quorum alteros VLMERUGOS à Gothis, antequàm hi Vistulam transfirent, debellatos narrat: uti planè eodem fuerint situ, quo Taciti modò Rugios inter Viperam Svevumque collocavi. alteros, nomine ETHELRUGOS, quasi dicas *Nobiles Rugos*, falsò in Scanzia describit: ex quâ ille omneis has nationes provenisse fabulatur. In eadem & hos cum reliquis Rugis fuisse regione, inter Viperam ac Svevum, haud dubitandum est. quibus 50 tamen limitibus inter se distincti egerint, haud faciliè dixerim.

Ad Danubii ripam, posterioribus temporibus eos transisse, testis est Diaconus de rebus Langobardicis, lib. I, cap. XIX, his verbis: *His temporibus inter Odoachar, qui in Italiâ per aliquot jam annos regnabat, & Feletheum, qui & Feva dictus est, Rugorum regem, magnarum inimicitiarum fomes exarsit. qui Feletheus illis diebus ulteriorem Danubii*

Danubii ripam incolebat, quam à Norici finibus idem Danubius separat. Adunatis ergo Odoachar gentibus, quæ ejus ditioni parebant, id est, Turcilingis, & Herulis, Rugorumque parte, quos jam dudum possederat, nec non etiam Italia populis, venit in Rugiland, pugnavitque cum Rugis; ultimâque eos clade conficiens, Feletheum insuper eorum regem exstinxit. vastatâque omni provinciâ, Italiam repetens, copiosam secum captivorum multitudinem abduxit. Tunc Langobardi de suis regionibus egressi, venerunt in Rugiland, quæ Latino eloquio Rugorum patria dicitur. Eodem tractu hanc Rugilandiam ad Danubium haud obscure ostendit & Procopius, Gothicar. rer. lib. II. Verba ejus, de bello inter Langobardos & Herulos loquentis, hæc sunt: Οἱ μὲν πλείους τῶν Ἑρῶλων ἔπεσον, ὀλίγοι δὲ πινες διεσώθησαν. διὸ δὴ ἐνδιωτέρεσσιν ἦσαν τοῖς πατρώοις ἐκείναι εἶχον· ἀλλ' ἐνθενδε ὅλιγα χίμαι ἐξαναστάντες, ἐπὶ περθεὺν αἰεὶ ἐχώρουν, τὴν γλῶσσομπασαν, ἢ ἐκπὸς Ἰσθμοῦ ποταμοῦ ἐς, ζύν τε πασι καὶ γυναιξὶ περιέδόντες. ἐπεὶ δὲ ἀφικνύσθαι χῶραν, ἣ δὴ Ρογοῖτ' παλαιὸν ὠκηνοῖτο (οἱ τῷ Γότθων φρατῶ ἀναμιχθέντες ἐς Ἰταλίαν ἐχώρησαν) ἐνταῦθα ἰδρύσαντο. ἀλλὰ ἐπεὶ τῷ λιμῷ ἐπιέζοντο, ἅτε ἐν χῶρῳ ἐρήμῳ, ἐνθενδε καὶ πολλῶ ὕστερον ἐξαναστάντες, ἀγχιπῶς πρὸς τῆς Γεπαίδων χῶραν ἀφίκοντο. id est: Pars maxima Herulorum occubuit: pauci verò evaserunt. quo factum, uti patriis in sedibus permanere amplius nequirent; sed illis relictis, quàm celerimè in anteriora loca semper procederent, & omnem regionem, quæ est extra Istrum, cum liberis & uxoribus pervagarentur. Postquàm verò ad regionem pervenire, quam Rugorum quondam gens incoluerat (ii, Gothorum exercitu permixti in Italiam profecti sunt) inibi sedem fixerunt. Quum verò fame premerentur, ut in loco deserto; non longè post prope Gepidarum regionem se contulerunt. Ergo Rugii jam ante Iustiniani tempora inter Transilvaniam, Gepidarum tunc sedem, & Istrum incoluerunt. Vnà cum Gothis domo ab oceano in Sarmatiam & ad Moëotin paludem, hinc verò ad Pontum & Istrum fuisse profectos, ex Herulorum & Vandilorum exemplo conjecerim. De Herulis mox videbimus. de Vandilis ita Procopius, Vandilicarum rer. lib. III: Γοτθικὰ ἔθνη πολλὰ μὲν καὶ ἄλλα πρὸς τὸν τε ἦν, καὶ ταυτῷ ἐς. πᾶσι δὲ τῶν πάντων μέγισται τε καὶ ἀξιολογώταται Γότθοι τέ εἰσι καὶ Βανδίλοι, καὶ Οὐισιγότθοι καὶ Γηπαῖδες. id est: Gothica quidem gentes multe fuere & aliæ antea, & nunc sunt. at omnium maxima atque precipua, Gothi, Vandili, Visigothi, & Gepidæ. In aliis igitur illis & Rugii haud dubiè connumerabantur.

Idem tradit Nicephorus Callisti, lib. XIV, cap. LVI, in Valentiniano III. Ceterum de Rugis in Italiâ agentibus, hæc Ennodius in vitâ divi Epiphani: Posthinc, digressis Gothis, civitas Ticinensis Rugis est tradita; hominibus omni feritate immanibus; quos atrox & acerba vis animorum ad cotidiana scelera sollicitabat: diem putabant perisse, qui illos sine facinore, casu aliquo interveniente, fugisset. Hæc igitur de Rugis, sive Rugiis.

LEM OV II hinc, quibus terminis à Gothonibus submoti fuerunt, supra in illorum explicatione ostensum est. Includitur eorum finibus nunc magna Cassubiæ pars, in cujus medio opidum Lewenborg, sive Lawenborg; & ad mare Puutzke & Heel. item Pomeraniæ proxima portio, quâ opidum Stolpe.

Nomen Lemoviorum apud nullum alium auctorem reperiri miror; quum tamen solos hos, in communi omnium harum gentium commigratione, quievissè non sit credibile. quamquàm vulgata Strabonis exemplaria referant Ζέρμας; & ipsos prorsus ignotos, nisi ex Tacito facias Λεμοβίγες. Posterioris ævi scriptores plerumque Rugis, in externis regionibus arma circumferentibus, conjungunt HERULOS: quod à Diacono factum, modò videmus. Iornandes de eodem Odoacro rege narrans, Rugorum quidem non meminit; at Herulos ei subjectos refert his verbis: Odoacer, Turcilingorum rex, habens secum Scyros, Herulos, diversarum gentium auxilios. Ex hoc argumento equidem conjecerim, olim etiam in priscis apud mare Svevicum sedibus, fuisse Rugiis conterminos Herulos. Idem Iornandes antea: Gothorum rex Hermanricus cum tantorum servitio carus haberetur, non passus est, nisi & gentem Herulorum, quibus præerat Alaricus, magnâ ex parte trucidatam, reliquam suâ subigeret ditioni. Nam prædicta gens, Ablabio historico referente, juxta Mæotidas paludes habitans, in locis stagnantibus, quas Græci Hele vocant, Heruli (fortè Heluri) nominati sunt: gens, quanto velox, eo amplius superbissima. nulla siquidem erat tunc gens, quæ non levem armaturam in acie suâ ex ipsis elegerint. Sed quamvis velocitas eorum ab aliis sæpè bellantibus eos tutaretur;

Gothorum

Gothorum tamen stabilitati subjacui, & tarditati: fecitque causa fortuna, ut & ipsi, inter reliquas gentes, Getarum regi Hermanrico servierint. De velocitate eorum testis & Sidorius, in carm. VII:

Cursu Herulus, Chunnus jaculis, Francusque natatu.

De origine nominis, quasi id habuerint ἀπὸ τῶν ἐλῶν, id est, à paludibus, quasi ἑλγροὶ dicti, vulgare fuit illius ævi deliramentum; ut patet ex Etymologo, & Dexippo ἑλγροὶ XII. Iornandes, sub principium libri de rebus Gothicis, Scanzia hos recenset populos: *Sunt ex his exteriores Ostrogotha, Raumarica, Raugnarici, Finni mitissimi, Scanzia cultoribus omnibus mitiores: nec non & pares eorum Vinoviloth, Svethidi; Cogeni in hac gente reliquis corpore eminentiores. quamvis & Dani, ex eorum stirpe progressi, Erulos propriis sedibus expulerunt; qui inter omnes Scanzia nationes nomen sibi ob nimiam proceritatem affectant precipuum. sunt quamquam & illorum positura Granii, Aganzia, Vnixa, Ethelrugi, Arochi, Ranni.* Certè, non magis Heruli Scanziam incoluerunt, quam Ostrogothi, vel Ranni; quorum hos Helmoldus lib. I, cap. VI in Rugiorum insulâ, ætate suâ, facit Slavos, id est, Sarmatas. Ego sic judicaverim: quia & Gothi, & Rugii, & Ranni fuerunt in citeriori Svevici maris litore; Herulos quoque ibidem incoluisse; simulque hinc, cum Rugis & Gothis, in externas regiones profectos. Quia verò sedes heic nulla tribui iis potest, nisi quàm Lemovios Taciti ævo obtinuisse modò ostendi; aut corruptum esse apud Tacitum Lemoviorum vocabulum dixerim, aut Lemovios nomen hoc post Taciti ætatem in Herulorum vocabulum mutasse. Facit pro Lemoviorum vocabulo quodam modo nomen fluvii *Leve*, & opidi adpositi *Levenborg*. facit item multo magis pro Herulis vocabulum opidi *Hele*, sive *Heel*, in peninsula, ante Vistulæ ostium occidentale, siti. à quo loco fortè dicti fuere *the Heler* (Latine fuerint *Helii*) quod vocabulum Græci postea fecere ἑλγροὶ, quasi hoc derivatum foret, non à patrio loco, sive vico *Hele*; sed à Græcâ voce ἑλη, quæ paludeis significat. Alii, transpositis liquidis, pro *Heluri*, dixere *Heruli*; quod apud plerosque obtinuit. Gothis fuisse apud Vistulæ ostia conterminos, ex Procopii maximè perspicio rerum Gothicar. lib. II, ubi ita scribit: οὕτω μὲν Θελί) βίβουν ὡς ἔθνη ἐν πολυάνθρωπον οἰτῶντες, παρ' ἑς δὲ ἑλγρων τότε οἰετήσαντο ἰδρύσαντο. id est: *Hoc quidem modo Thulita vitam degunt. quorum una gens numerosissima Guit: apud quos Heruli advena habitarent.* Per Thulen intelligere eum Scandinaviam peninsulam, infra patebit. In hac quia erant *Guit*, nomine ab *Gothorum* vocabulo haud multum abhorrente; prope Gothos autem ad Vistulæ ostia incolerent Heruli: hos quoque in Scandinaviâ apud Gutos sedem quondam habuisse credidit. Vnâ cum Gothis longinquam illam fecisse expeditionem, ex eo liquet, quod & ipsi Moëotin paludem quondam accoluisse dicuntur. Hinc Gotthorum partem eos facit Zonaras in Galieno, his verbis: Εἶπα καὶ Αἰργλοῖς, Σκυθικῶ γενεῇ καὶ Γοτθικῶ ἐπεξελθὼν ἐκράτησεν. id est: *Deinde Herulos etiam, Scythicam Gothicamque gentem superavit.* Zosimus lib. I, ac Svidas circa Tyram flumen, quod nunc est vulgò *Dniester* & *Niester*, & Pontum collocant. Zonaras, in Iustiniano, ad comprimendam Constantinopoli Venetæ Prasinæque factionis μοίραν τινὰ βαρβάρων τῶν καλεσμένων Αἰλγρων immissam fuisse; id est, *partem barbarorum, qui dicebantur Heluri.* Nihil igitur certius, quàm fuisse eos ad Vistulæ ostia, inter Rugios & Gothos: quo situ Tacitus suos recenset *Lemovios*. Partem eorum jam Maximiani tempore cum Caivonibus omnem Germaniam aversâ regione ad Rhenum usque penetrasse, ex Mamertini panegyrico, Maximiano dicto disco. *Cum omnes, inquit, barbara nationes excidium universæ Gallie minarentur, neque solum Burgundiones & Alamani, sed etiam Chaibones, Erulique viribus primi barbarorū, locis ultimi, precipiti impetu in has provincias irruissent.* Meritò Heruli dicebantur *ultimi*; quia ipsum Germaniæ ab oriente terminum Vistulam amnem accolebant. Pergit paullo post ita Mamertinus: *Ita cuncti Chaibones, Erulique cuncti tantâ internecione casi interfecitque sunt, ut extinctos eos relictis domi conjugibus ac matribus non profugus aliquis è prælio, sed victoria tua gloria nunciaret.* & in genethliaco ejusdem Maximiani: *Gens Cavionum Erulorumque deleta.* Omnis Herulorum gens an tunc deleta fuerit, equidem nescio. fuisse postea *Herulos* inter Romanos militeis, Batavis conjunctos, ex Marcellini lib. XVI, & XXVII disco. Atque hæcenus de Herulis.

Rugis conterminos fuisse à meridie SIDINOS, jam antea dictū. Hos exemplaria Strabonis, lib. vii, inter alias Marobodui regno subjectas genteis, referunt Σιδίνοις, quos ego omnino ignorabam, qui, aut quā regione fuissent, ni apud Ptolemæum occurrissent, eodē inter Vistulam Sævumque situ, Σιδίνοι, sive, ut vulgata habent exemplaria, Σιδίνοι. Apud Strabonem quum cuncta fermè Germanicarum gentium vocabula sint pessimum in modum corrupta; illud etiam Σιδίνοι non prætulerim Ptolemæi Σιδίνοι. Hos igitur quia Ptolemæus Svardonibus facit ex dextrâ Svevi ripâ conterminos; Rugii autē fuerunt ad litus oceani: necessariò illi collocandi erunt non ὑπὸ τῆς Ρ' 87185, ut fecit Ptolemæus, sed ὑπὲρ. Itaque terminum iis constituo ab septemtrionibus eundē, quem
 10 Rugiis à meridie. ab occasu, quā Nuithonibus ac Langobardis continuabantur, Sævum amnem, ad confluentem usque Vartæ. à meridie, quā Semnonibus jungebantur, Vartam, ad Notefii usque confluentem: & inde, quā Carini occurrebant, ipsum Notesium, ad confluentem usq; Tragi. hinc ab ortu, ipso Trago, ad Rugiorū usque confinium, ab iisdē Carinis distingvo. Continetur hodiè his finibus Marchiæ pars, inter Tragum, Notesium, Vartam, ac Sævum amneis sita: itē Pomeraniæ portio, quā opidum *Piritz*. Ptolemæo hoc tractu opidum est Οὐρίτιον, VIRITIUM, inter Sævum ac Vistulam, propius tamen Sævum positum. id esse nunc dictum opidum *Piritz*, nomen juxtā ac situs indicant.

CARINI igitur ab occasu terminabantur dicto amne Trago: à septemtrionibus,
 20 prædicto Rugiorum limite, usque ad Asciburgium montem. ab ortu ipso monte, ad opidum usque *Kráinká*, à Gothonibus; hinc lineâ, ad Notesium amnem & opidum *Pita* ductâ, & ipso Notefio ad Vartæ usque confluentem, à Burgundionibus eos separo. Comprehenduntur nunc his finibus exiguæ quædam portiones Marchiæ ac Poloniæ; quarum confinium est inter flumina Tragum atque Gudam. *Carinorum* unus meminit Plinius, lib. iv, cap. xiv: *Germanorum genera v: Vindili; quorum pars Burgundiones, Varrini, Carini, Guttones.*

De cetero, Sidinorum Carinorumque quia post Plinium Ptolemæumque nulla apud auctores fit mentio; in aliis cujusdam gentis nomen, expeditione susceptâ, transisse, credibile est. In Burgundionum corpus transisse, ideò credo, quia hi, quum Tacitū
 30 ævo, ut mox ostendam, fuissent exiguâ atque humili civitate, postmodum ingenti multitudine in Galliam effusi sunt; pars etiam cum Gothis in Sarmatiam ac Daciam.

CAP. XXXVI.

De BURGUNDIONIBUS; qui & BURGUNDII, & BURGUNDI, item de PALATINATIBUS Germaniæ.

Inter claras Germaniæ nationes haud postremi fuerunt posterioribus temporibus
 40 BURGUNDIONES. Hos cur auctor noster in accuratâ illâ suâ Germaniæ descriptione prorsus non nominaverit, rationem aliam dari haud posse puto, quàm quòd gens etiam tum exigua, civitasque eorum humilis fuit; ac fortè in aliis gentis, puta Lygiorum, tutelâ. Meminit tamen eorum ante Tacitum Plinius lib. iv, cap. xiv, his verbis: *Germanorum genera quinque: Vindili: quorum pars Burgundiones, Varrini, Carini, Guttones.* Strabonis etiam exemplaria, in lib. vii, in Marobodui regno referunt Μεργιδωνας, quos, alioquin ignotos, jam dudū viri eruditi, vero nomine reddito, fecerunt Βεργυρνδωνας. Agros his, pro modulo priscæ civitatis, reliquimus inter Lygios, Semnonas, Carinos, Rugios, Lemovios, sive Herulos, atque Gothonas; in partē Poloniæ, quā opida *Gnieszno, Wagrowiec, Rogoźno, Vście, Nakiel, Rádziejowo*, & lacus *Gopło*. Atque hic situs quàm aptissimè Burgundionibus convenit. heic quidpe commodè à conterminis Gothonibus bello peti potuerunt: quod factum, ex Iornande suprâ in Gothonibus notavi. hinc etiam rectè, unâ cum Lygiis, Probo Romanis imperitante, ad Rhenum profecti narrantur Zosimo, in lib. i; ut suprâ in Lygiis ostensum.

Ceterum circa nomen eorum, atque situm, variè multumque Ptolemæus oberrat. In Sarmatiæ descriptione sic habet: Ἐλάθονα ἢ ἔθνη νέμε) πρὸ Σαρμαθῶν, τῶν δὲ μὲν τὸν Οὐίς ἐλαί ποταμὸν ὑπὸ τῆς Οὐενέδας, Γύθωνες· εἰτα φίννοι· εἰτα Βέλανες· ὕφ' ἧς Φεργυρνδίωνες· εἰτα

νες· εἴτε Ἀναρπυνοὶ, παρὰ τὴν κεφαλὴν τῆς Οὐίσυλα ποταμῆς. Hoc est : *Minores autem nationes Sarmatiam incolunt, apud Vistulam flumen sub Venedis Cythones; dein Finni; dein Bulanes; sub quibus Frugundiones. tum Avarini, apud fontem Vistulae.* Venedas heic adpellari eos, qui Codânum sinum, sive Svevicum mare Prussiae Livoniaeque litore adcoluerunt; Finnos autem omni ævo fuisse eodem situ, quo etiam nunc sunt, inter Livoniam, Russiam, ac Svediam, suo loco ostendam. Gothones ad sinistram pertinuisse Vistulae ripam; Avarinos autem eosdem esse ejusdem Ptolemæi Virunos, aliorum verò Varinos, inter Chalufum Sveyumque circa Rostochium incolenteis, jam antè docui. Igitur tot ac tam foedis Ptolemæi erroribus circa has oras compertis, quis non jam credat, *Φρυγανδῶνας* quoque cis Vistulam esse retrahendos, nomine eorum purgato in *Βρυγανδῶνας*? Acci- 10
 dit ei heic idem in Vistulâ amne, Germaniæ quondam orientali termino, quod suprà in Rheno, occidentali limite: ubi *Mediolanium, Teuderium, Novesium, Asciburgium*, Cisirhenanorum locorum vocabula, per turpissimum errorem posuit trans Rhenum. sed ne in transpositione quidem Burgundionum finis ei erroris. habet & aliud gentis vocabulum, cis Vistulam, *Βρυγῆται*: qui expositione ejus nulli alii esse possunt, quàm Burgundiones. Verba ejus hæc sunt: *Τῶν ἢ ἐν τῇ μεσογείῳ ἐθνῶν μέγιστα μὲν ἐστὶ τὸ πρὸς τῶν Σαήρων ἢ Ἀλίων· οἱ εἰσὶν ἀνοτολικώτεροι τῶν Λαγσίβαρδων, ἀναλείνοντες πρὸς τὰς ἄρκτας, μέχρι τῶν μέσων τῆς Ἀλβιᾶς ποταμῆς· καὶ τὸ τῶν Σαήρων ἢ Σεμνόνων· οἵτινες διήκουσι μὲν πρὸς τὴν Ἀλβιν, ἀπὸ τῆς εἰρημένης μέρας, πρὸς ἀνατολὰς, μέχρι τῆς Σαήρας ποταμῆς· καὶ τὸ τῶν Βρυγανδῶν πρὸς τὴν Ὀφείζης, καὶ μέχρι τῆς Οὐίσυλα καλεχόντων.* id est: *Gentium introrsus mediterranea colentium maxima sunt istae: Svevi Angili; orientiores, quàm Langobardi; verguntque versùs septentriones, usque ad medium Albis. dein Svevi Semnones, trans Albim incolentes, ab dictâ amnis parte versùs orientem, ad usque Sveyum flumen. hinc Buguntarum gens reliqua tenet ad Vistulam usque amnem.* Paullo pòst: *Μεταξὺ Ρουγίων καὶ Βρυγαντῶν Αἰλουαῖωνες· ὑπὸ ἢ τοῦς Βρυγούνας Λῆγοι οἱ Ὀμανοί. ὑφ' οὗς Λῆγοι οἱ Δῆνοι.* id est: *Inter Rugios ac Buntuntas, Elvecones. sub Buguntis verò Lugj Omani, sub quibus Lugj Duni.* Hæic quia post Semnonas ponit *Βρυγαντας*, ad Vistulam usque; item sub Rugiis *Βρυγαντας*, quos facile quivis eosdem esse, qui *Βρυγῆται* bis appellantur, dispexerit; & sub his Lugios: *Βρυγῆται* prorsus nulli alii esse possunt, quàm *Burgundiones*; quos alios etiam *Burgundias*, & *Burgundos* vocasse, mox monstrabo. Certum igitur est, hunc turbato- 30
 rem Germaniæ Ptolemaum ex duobus diversis auctoribus duo summissee unius ejusdemque gentis diversa aliquatenus vocabula: quorum alterum *Φρυγανδῶνες*, in proximâ Germaniæ regione Sarmatiâ, ex adverso veræ germanæq; Burgundionum in Germaniâ sedis; alterum *Βρυγῆται*, in ipsâ Germaniâ, vero situ locavit. Corrupta esse in ejus exemplaribus vocabula *Βρυγαντῶν*, & *Βρυγαντας*; apertissimo argumento prodit tertium illud vocabulum *Βρυγαντῶν*: in quo *ν* in *ρ*, & *η* in *γ*, sunt corrigenda. Sed ne heic quidem finis errorum. est & aliud apud eum in eadem Germaniâ gentis vocabulum, quod ex similitudine ac positu idem esse cum duobus prædictis omnino mihi persvadeo. Verba ejus hæc sunt: *ὑπὸ τῶν Ἀσκιβαργίων ὅρει Κορκοντῶν, καὶ Λῆγοι οἱ Βῆροι, μέχρι τῆς Οὐίσυλα ποταμῆς. Sub Asciburgio monte Corconti, & Lugj Buri, usque ad Vistulam.* Aut ego 40
 quàm vehementissimè fallor, aut scriptum hæc fuit *Βόρκοντι*, pro Burgundiis, seu Burgundionibus. hi quidpe fuerunt sub Asciburgii montis eâ parte, quâ Gothorum agros ab meridie clausi: & sub Burgundionibus fuere *Furii*, Vartâ flumine eos determinante. Variasse in Burgundionum vocabulo antiquos auctores, quos sequutus est Ptolemaeus, conjicere est ex iis, qui post eum scripserunt. in quibus Zosimo, lib. i, adpellantur *Βρυγονδοι*, *BURGOND I*; Agathia, lib. v, *Βρυγανδοι*, *BURUGUND I*; quos tamen ille nationem facit in Scythicâ gente Hunnorum. apud Marcellinum, lib. xvii i, ac lib. xxvii i, variè leguntur, *BURGUND I*, ac *BURGUND II*. quorum hoc Eumenius utitur, in genethliaco Maximiani. Orosio, lib. vii, cap. xxxi; Isidoro, lib. ix. cap. ii, & iv, Iornandi in rebus Gothicis, & Paullo Diacono in rebus Langobardicis, dicuntur, 50
 ut Plinio, *BURGUNDIONES*: sicque scribuntur in legibus antiquis hujus gentis. quod vocabulum omnium maximè apud Romanos fuisse in usu, ex eo colligi potest, quod id præ ceteris in hanc usque diem obtinuit; ubi jam *Bourgognons*, & corruptius *Bourgignons* dicuntur in Galliâ. Olympiodoro sunt *Βρυγαντιῶνες*, *BURGUNTIONES*. Procopio, Gothicor. lib. i, & prædicto Agathia etiam lib. i, sunt *Βρυγαντιῶνες*, *BUR-*
 GUZIO.

GUZIONES: quos Agathias malè iterum Gothicam facit nationem. apud eundem Procopium postea etiam Βεργανζιώνας iidem leguntur. Apud Diaconum, lib. I, cap. XIII, regio eorum dicitur *Wurgondaib*, pro *WURGUNDHAIMB*, ut *Bojohamum* dictum fuit *Boienhaimb*. ex eo vocabulo collegerim, gentē quondam sibi ipsi dictam fuisse *THE WURGONDON*; sive *WURGUNDAR*. unde Romani Græcique fecerunt *Burgundiones*; & alii *Eurgundios*, ac *Burgundos*: Germanorum w, pro solito more, quem aliquoties antè indicavi, in b mutantes. Atque hinc puto factum ut eadem gens nonnullis diceretur *Vrugundi*. Zosimus, lib. I; Αὐθις Γότθοι, καὶ Βοργανοὶ, καὶ Οὐργανδοὶ, καὶ Κάρποι τὰς κατὰ τὴν Εὐρώπῃ ἐληττοῦσιν πόλεις. id est: *Rursus Gotthi, & Eorani, & Vrugundi, & Carpi, urbeis in Europā diripiebant*. Vnde etiam crediderim, partem eorum, à Gothis sive Gepidis devictam, ut narrat Iornandes, unā cum his in Daciam Thraciamque profectos. quod etiam Agathias innuit, Γόθικὸν ἔθνος eos faciens. Fabulam credo narrare voluisse Marcellinum, in prædicto lib. XXVIII, his verbis: *Iam inde temporibus præscis, sobolem se esse Romanam, Burgundii sciunt*. Hoc quis credat? & tamen Orosius, Isidorusque, Marcellini fermè coætanei, post illum ostenderunt, quomodò Burgundiones Romanorum sint habendi ἀπρόνοι. quorum ille dicto lib. VI, capite XXXI, sic ait: *Burgundionum quoque novorum hostium novum nomen. qui plūs quàm LXXX millia, ut ferunt, armatorum, ripas Rheni fluminis infederunt. Hos quondam, subactā interiore Germaniā à Druso & Tiberio, adoptivis filiis Caesaris, per castra dispositos ajunt in magnam coaluisse gentem; atque ita etiam nomen ex opere præsumsisse; quia crebra per limitem habitacula constituta, burgos vulgò vocant. eorumque esse prævalidam & perniciosam manum, Gallia hodièque testes sunt, in quibus præsumtā possessione consistunt*. Iisdem verbis eandem rem refert Diaconus lib. XI. In eandem item sententiam eademque penè verba Isidorus, lib. IX, cap. II, & IV: *Eurgundiones, quondam à Romanis subactā interiore Germaniā, per castrorum limites positi à Tiberio Cesare, in magnam evaluerunt gentem. atque ita nomen ex locis sumserunt: quia crebra per limites habitacula constituta, burgos vulgò vocant. Hi postea rebelles effecti Romanis, plūs quàm LXXX CIO armatorum ripas Rheni fluminis infederunt, & nomen gentis obtinuerunt*. En; somnium quis lepidius somniet; quis fabulam magis anilem contexat? His tamen doctissimus ille Lipsius tantum habuit fidei, uti non dubitavit, hos esse eosdem, quos ego suprà, lib. II, cap. XVIII, & XIX, *Sugambros & Chattos*, à Tiberio in Germaniā victos, atque in Galliam transductos, postmodum *Gugernos* atque *Sunicos* adpellatos fuisse, docui. Equidem haud negaverim *Sugambros Chattosque*, à Tiberio victos, intellexisse Orosium atque Isidorum. at errasse quàm vehementissimè in *Burgundionum* gente illos; nec errorem hunc satis crassum dispexisse Lipsium, audacter adfirmo. De iis, quæ suprà ad *Gugernos Sunicosque* differui, ne quid heic, tamquàm nimium otiosus repetam; quæro ex Orosio simul, Isidoroque, ac Lipsio, quo consilio, quā prudentiā, quo denique exemplo, Romani hosteis recens devictos in castris præfidiariis (neque enim alia heic intelliguntur castra) disposuerint? quæro item ex Isidoro, quomodò in varia longiusq; per Rheni ripam diffusa castra dispersi in gentem coalescere potuerint, antequàm rebellarent? Sed mox Isidorus, quasi mutatā priore sententiā, subjicit, tum nomen gentis obtinuisse, quum rebellassent. ipse quoque Orosius, tunc novos eos factos fuisse hosteis, tunc novum eorum nuperq; inventum nomen *Burgundionum* tradit, quum rebellantes LXXX amplius millibus armatorum Rheni ripas infederunt. quod in Probi demum imperio factum, testis est Zosimus lib. I; ante quod tempus nihil de *Burgundionum* armis adversum Romanos auditum. unde sequeretur, ad ea usque tempora in fide ripæque Romanorum, sine nomine *Eurgundionum*, mansisse eos. At jam cc ante Probi imperium annis Plinius *Burgundiones* nominavit in *Vandilorum* gente in secretiore prope *Vistulam* Germaniā: & post Plinium, longè item ante Probi imperium, *Prolemæus*: imò ante Plinium LX circiter annis *Strabo*. nam ne ipse quidem Lipsius dubitavit, legendum apud hunc auctorem esse Βεργανζιώνας pro Μεργίλωνας. Falsum igitur omnino est, quod Orosius Isidorusque de eorum origine tradiderunt. pro quorum errore ne quis obstinatiùs pugnet, *Svetonii* testimonium, de gentibus in Galliam à Tiberio traductis, in medium producam. Sic ille in *Tiberio Cesare*, de ipso *Tiberio* loquens: *Bello Germanico cccc millia deditiorum trajecit in Galliam; juxtaque ripam Rheni,*

sedibus adsignatis collocavit. & in Octavio Augusto: Germanos ultra Albim summovit. ex quibus Suevos ac Sicambros, dedenteis se, traduxit in Galliam, atque in proximis Rheno agris collocavit. Nihil hic de castris: è diverso autem *sedes* adpellat, in quibus Sigambri cum Svevis, id est, Chattis, fuerunt locati; nempe *in agris Rheno proximis*. Et quomodo, quæso per fidem, cccc millia hostium (sic in Svetonio legendum, pro *quadraginta*, supra in Gugernis docui) in castris præfidiariis locata? Nugæ. Quomodo ex cccc millibus in magnam novi nominis gentem postea coaluerunt, si Lxxx tantum millia fuerint, quum novo nomine adsumto rebellantes Rheni ripas infiderent? Iterum nugæ. Mirum sanè dictu, quàm fabulosi plerumque fuerint in historiis homines illius ævi. multo tamen magis mirum, hodiè etiam tam credulas eos ubique invenire au-
 10 reis, uti rationis veritatisque pondus rarò quis diligentius examinare dignetur. At Lipsius, auctoritate qualicumque veterum scriptorum ductus, veniam mereri videatur. illius dementiam furoremque quis satis excuset, qui Burgundiones, qui in Galliâ postmodum fixis sedibus corrupto vocabulo dicti fuerunt *Burgognons*, & *Burguignons*, antiquissimis temporibus, non Germaniæ, sed Galliæ fuisse gentem fabulatur; nomenque illic in Burgundiâ primùm sortitos à burgo, qui hodièque vulgari vocabulo dicitur *Ognon*? hinc autem jam ante Plinii tempora, in Germaniam commigrasse. tandem verò in Galliam, ceu in antiquam avitamque sedem redisse. quo in genere fabularum in eadem Francogalliâ strenuum se ostendit is, qui nuperrimè idem de Francorum origine commentus est. Certè, sine ullâ probabili ra-
 20 tione, sine minimo antiqui alicujus monumenti vestigio, vel saltem suspitione aliquâ, quidvis pro libitu velle fingere, ac velut consultâ operâ teterrimo illi mendaciorum parenti ludos facere; impudentis omnino atque impuri ingenii esse judico.

Nugis igitur figmentisque relictis, ad res veras redeamus. Postquàm semel Burgundiones, sub Probi imperio, à patriâ sede ad Rhenum profecti sunt, nunquàm postea conqueverunt, donec in eâ parte Galliæ confederunt, quæ hodièque ab eorum nomine gemina dicitur *BURGUNDIA*, ducatus atque comitatus. Primùm tamen in Chattorum eos solo, proximè Alemannos trans Moenum confedisse, è Marcellini disco historiâ: apud quem, lib. xxviii, hæc leguntur: *Post hac ita prosperè consummata, Valentinianus, versando sententias multiformes, anxiam sollicitudine stringebatur; repu- 30 zans multa, & circumspiciens, quibus commentis Alemannorum & Macriani regis frangeret fastus, sine fine vel modo rem Romanam irrequietis motibus confundentes. Immanis enim natio, jam inde ab incunabulis primis varietate casuum imminuta, ita sæpius vallescit, ut fuisse longis sæculis æstimetur intacta. Seditque, consilia alia post alia imperatori probanti, Burgundios in eorum excitari perniciem; bellicosos, & turba immensa viribus affluentes; ideoque metuendos finitimis universis. scribebatque frequenter ad eorum reges, per taciturnos quosdam, & fidos, ut iisdem tempore præstituto supervenirent, pollicitus ipse quoque, transito cum agminibus Romanis Rheno, occurrere pavidis, pondus armorum vitantibus insperatum. Gratanter, ratione geminâ, principis accepta sunt. 40 litera: primâ, quòd jam inde temporibus priscis, sobolem se esse Romanam Burgundii sciunt; dein, quòd salinarum, finiumque causâ cum Alemannis sæpè iurgabant. Catervas misere lectissimas. quæ, antequàm miles congregaretur in unum, ad usque ripas Rheni progressæ, imperatore ad extruenda munimenta districto, terrori nostris fuere vel maximo. Igitur paulisper morati, quum neque Valentinianus, ut sponderat, die prædicto venisset, nec promissorum aliquid adverterent factum, ad comitatum misere legatos, poscentes adminicula sibi dari reductis ad sua, ne nuda hostibus exponerent terga. Quod ubi negari per ambages sentirent, & moras necti; exinde discesserunt indignati. Hocque comperto reges, ut ludubrio habiti, servientes, captivis omnibus interfectis, genitales repetunt terras. Macriani Alemanni regnum fuisse inter Lonam ac Moenum amneis, ex adverso Magon-
 50 tiaci, supra in Alemannis ostensum est. quapropter salinas istas, sineisque inter Alemannos ac Burgundiones, Valentiniani tempore, fuisse existimo apud vicum *Saltz*, sub monte *Fogelsberg*: ubi flumen exoritur *Sala*; quod ablutis opidis *Salemünster*, *Salefeld*, & *Hanam*, inter Francofurtum & Magontiacum miscetur Mœno. *saltz* namq; Germanis nihil aliud significare, quàm quod Latinis dicitur *sal*, jam antea in Chattis docui. De eodem Alemannorum Burgundionumque confinio sic Marcellinus supra, li-
 bro*

bro XVIII: Cognito denique Romanorum transitu (qui tunc, perque expeditiones præteritas, ibi levamen sumere laborum opinabantur, ubi hostem contingeret invenire) perculsi reges eorumque populi, qui pontem, ne strueretur, studio servabant intento, metu exhorrescentes, diffuse vertuntur in pedes; & indomito furore sedato, necessitudines opesque suas transferre longius festinabant. Statimque difficultate omni depulsâ, ponte constrato, sollicitarum gentium opinione præventâ, visus in barbarico miles, per Hortarii regna transibat intacta. ubi verò terras infestorum etiam tum tetigit regum, urens omnia, rapiensque, per medium rebellium solum grassabatur intrepidus. postque sepimenta fragilium penatium inflammata, & obtruncatam hominum multitudinem, visosque cadentes multos, aliosque supplicantes, cum ventum fuisset ad regionem, cui Capellatii, vel Palas nomen est, ubi terminales lapides Alemannorum & Burgundorum confinia distinguebant, castra sunt posita; ea propter, ut Macrianus, & Hariobaudus, germani fratres & reges suciperentur impavidi. qui, propinquare sibi perniciem sentientes, venerant pacem anxiiis animis precaturi. De eadem regione auctorem loqui de quâ suprâ, satis liquet; quia ejusdem Macriani regnum, à Magontiacò, cujus ante hanc narrationem fit mentio, Iulianus cum exercitu petiit. Sic Procopius etiam, dicto rer. Gothicar. lib. I; τῶν Θορίγων Βουργυζίωνες & πολλῶ ἀπὸθεν, πρὸς νότον ἀνεμὸν τετραμμένοι ὄντων, Σάαβοι τε ὑπὲρ Θορίγων, & Ἀλαμανοὶ, ἰσχυρὰ ἔθνη. id est: Haud procul à Thoringis Burgundiones, ad austrum versus, incolebant: Svabi deinde sub Thoringis & Alemanni, valida gentes. Legendum esse 20 ὑπὲρ, pro voce ὑπὲρ, vox Alemanni aperte indicat. hi quidpe tunc à Lonâ usque amne ad Danubium incolebant. Svabi autem isti, sive Svevi, sunt Hermunduri; qui posterioribus sæculis peculiari vocabulo dicebantur Svevi; ut suprâ in Hermunduris docui. Fuere igitur tunc temporis Burgundiones in Chattorum agris, circa opida Castellum Chattorum & Mattium; quæ vulgò nunc dicuntur Cassel & Marburg. Hæc quum tam clara, tamque dilucida sint; miror ego eorum judicium, qui CAPELLATIUM sive PALAS, Marcellino eam regionem dictam putant, quæ hodièque Palatinatus vocatur ad Rhenum. Ex indicibus librorum hos geographiam historiasque suas compilare jurares, non ex ipsorum librorum perlectione; ita solis gentium regionumque vocabulis, non verò rerum gestarum contextu ducuntur. Ego uti Palatinatum Rheni ab hac regione Palas 30 nomen accepisse, pertinacior adseverare nolim; quando tot, tantisque diversum probare argumentis hætenus laboraverunt viri eruditi: sic veterum monumentorum memoriâ antiquiorem Palatinatum illo, à Marcellino memorato, in Germaniâ Transrhenanâ ullum esse, minimè concesserim. Neque verò dubitari potest, regionis vocabulum, quod Marcellinus protulit PALAS, ipsis Germanis antiquis fuisse PALANZ, sive PALANS; quod posteriores fecere PALZ, sive PALTZ, & variante dialecto, PFALTZ. sic enim vetus glossarium: Palatinus, Palensgreve. & Otfridus in euangelio, Palatium vertit palinza; & Pilati prætorium, palinzhus. item Speculum Saxonicum, lib. III. artic. LIII. Qualibet provincia Teutonice terra suum habebat Palantzgravionatum; Saxonia, Bavaria, Franconia, Svevia. Marcellino igitur Palas formatum est vocabulum recto casu, 40 quod Germanis erat Palans, sive Palanz; quia à Palas etiam obliqui erant Palantis, Palanti, & sic reliqui. At Capellatium quid similitudinis habeat cum Palas, haud equidem video; quum tota syllaba in principio abundet; præterque proxima vocalis, quæ debebat esse a, mutata sit in e. Proinde facile crediderim, à librariis vitiatum fuisse vocabulum PALATIVM in Capellatium: cui errori occasionem dederit vox præcedens cui. videtur enim mihi Marcellinus regionis nomen Latino simul atque Germanico voluisse exprimere vocabulis. ipsum scripsisse Capellatium, nullo pacto credibile fieri mihi potest. Quum igitur jam inde à Constantii imperatoris ævo, id est, annis ab hinc CIO CCLXX, Palatinatus in Germaniâ fuerit Transrhenanâ, in Franconiæ Hassiæque confinio; videant æqui judices, utrum pari ratione atque exemplo omneis 50 reliquos per Germaniam palatinatus, simulque Rhenensem existisse potius existimandum sit; an verò, hunc à posteriorum imperatorum, sive Francorum in Galliâ regum palatio originem nomenque traxisse credendum. Sed inquires, quomodò, aut unde vocabulum Latinum inter Germanos? Tu dixeris. mihi fortasse suffecerit hætenus monstrasse, hujus palatinatus vetustissimam omnium in Germaniâ esse memoratorem. Nec tamen gravabor quæstionem hanc solvere, meamque eâ de re expromere

sententiam. Quum satis jam antè hujus operis libro primo demonstratum sit, habuisse & Germanos priscos civitatum suarum capita, seu princeps nationum locos, in quos ad comitia habenda, quoties negotia publica postulabant, universi conveniebant, maximè credibile est, hos locos adpellatos fuisse communi ac vulgari vocabulo PALANZ; quod nihil aliud, quàm τὸ δικαστήριον, id est, *forum juridicum*, seu etiam *prætorium*, sive *curiam* significabat; quemadmodum clarè id videre est ex Otrido, qui prætorium Pilati, suâ lingvâ dixit *Palinzhus*. Postmodum verò omnis etiam ager tali loco circumjectus eodem vocabulo dictus est *Palanz*. Totam regionem, non vicum, vel ædificium aliquod, fuisse illud in Burgundiorum Alemanorumque confinio *Palanz*, disertis testatur verbis Marcellinus. Atque hinc complures illæ numero natæ sunt per Germaniam 10
PALANTIAE; quarum v. in unâ Saxoniâ enumerat auctor speculi Saxonici, lib. III, artic. LXII, his verbis: *Quinque civitates, quæ Palantia dicuntur, in Saxoniâ inveniuntur; in quibus rex legitimis debeat curiis præsidere. prima dicitur Grona: Werliz secunda; quæ modò in Goslarum translata est: Walhausen tertia: Alstede quarta: quinta Merseburg nuncupatur. In eâ VII feuda vexillorum sunt definita, ducatus Saxonia, & Palantia*. Vocabulum ipsum, utrum Germani à Romanis demum acceperint, quorum sermonem jam inde à Iulii Cæsaris tempore in Germaniâ cognoverunt; an verò ex primavâ illâ lingvâ, quæ apud urbem Babylonicam à Deo confusâ fuit, ut multa alia, Celtis antiquis cum aliis gentibus commune permanserit; haud facile ego dixerim. Illud tamen maximè fuerit mirandum; quum ipsi Latini fateantur in suâ lingvâ vocem *palatium* 20
ortum accepisse à vocabulo *Palantis*; Germanos hanc potius, in eadem re significandâ, amplexos fuisse vocem, quàm ab eâ derivatam Romanorum *palatium*: à quo non *palanz* & *palez*, *palinz*, sed *palaz*, & contractè *palz*, ut etiamnum durat, factum fuisset. Sed Græcis etiam opidum fuit in Arcadiâ *Palantium*, testibus Dionysio Halicarnassæo, Livio, Trogo, ac Stephano; & Hispanis *Palantia*. Illud unde denominatum, fortasse difficile fuerit dictu. at Hispanis, Germanorum consanguineis, dictum fuisse Celticâ lingvâ opidum *Palanz*, quemadmodum Germanis, nemo dubitaverit. Ego verò omnino credo, eandem vim habuisse apud eos id vocabulum, eandemque rem significasse, quam apud Germanos. De antiquitate autem ejus apud Hispanos inde judicare licet, quòd jam iis temporibus, quibus primum Romani Hispaniam ingressi 30
sunt, caput Vaccæorum fuit opidum *Palantia*. Et quia innumera alia vocabula in Celticâ lingvâ communia reperiantur cum Græcâ; quæ tamen Celtas à Græcis accepisse, ut vulgus opinatur, optimis ego validissimisque argumentis negare possim: illud quoque Arcadiæ Παλάντιον nihil aliud antiquissimis sæculis significasse, quàm δικαστήριον, facile crediderim. At de Rheni Palatinatu sentiant alii, quidquid velint: mihi satis fuerit, loci, sive regionis, à veteri scriptore memoratæ, verum situm indicasse. Fuit ergo, uti ex Marcellini historiâ dispicio, circa opidum *Stainam*, in confinio Chattorum quondam & Mattiacorum; Burgundionibus tunc maximam Chattorum agri partem, versùs meridiem sitam, obtinentibus.

Porro Burgundios cum Alemannis, dicto tractu sibi conterminis, bella gessisse, 40
modò ex Marcellino intelleximus. Eodem pertinere puto, quæ idem auctor, lib. XVI, de Alemannis narrat, in hæc verba: *Sed nullus mutatam rationem temporis advertebat, quòd tunc tripartito exitio premebantur: imperatore urgente per Retias; Cesare proximo nusquam elabi permittente; finitimis, quos hostes fecere discordiæ, modò non occipitia conculantibus hinc indeque cinctorum*.

Alemannis deinde in Rætiam Helvetiamque transgressis, in eorum agris, inter Moenum, Danubium, ac Rhenum, consedisse Burgundiones, indeque tandem in Galliam trajecisse, satis constat. Eumenius in genethliaco Maximiani: *Gothi Burgundios penè excindunt. rursum pro victis armantur Alemanni; itemque Tervingi, pars alia Gothorum, adjunctâ manu Thaisalorum, adversum Vandalos Gipedesque concurrunt. & mox: 50
Burgundiones Alemanorum agros occupavere; sed suâ quoque clade quasitos. Alamani terras amisere; sed repetunt*. Ab Hunnis, qui unâ cum Gothis ab inferiore Danubii ripâ adveniant, tandem Alamannorum agris fuere pulsi. Socrates, histor. ecclesiast. lib. VII, cap. xxx; sub Theodosio secundo, & Valentiniano tertio: ἔθνος ἐστὶ βάρβαρον πέραν τῆς ποταμῆς Ῥῶνός ἐχον τὴν οἰκησιν, Βεργυζῖωνες καλεῖσθαι. ἔτι βίον ἀπὲς ἀγρονα ζῶσιν αὐτοὶ. τέκνονες γὰρ ἔχουσιν

ἄλλοι πάντες εἰσὶν ἢ ἐκ πάσης μιᾶς λαμβάνοντες ἀποτρέφονται. τέτις σιωχῶς τὸ ἔθνος τῶν οὐννων ἐπερχόμενον, ἐλελάτει τὴν χώραν αὐτῶν, καὶ πολλὰς πόλεις αὐτῶν ἀνέσεν. id est: *Gens quædam est barbara, trans Rhenum incolens, quos Burgundiones vocant. Isti vitam otiosam semper agunt. sunt enim fabri ferè omnes; & eâ arte vitæ sumtus tolerant. His Hunnorum semper imminens natio, fineis eorum vastabat, & complures eorum sæpe- numerò trucidabat.* Hac re coacti, tandem Galliam irruerunt. Cassiodorus, in chronico: *Lucius V. C. Cos. His consulibus Burgundiones partem Gallie, Rheno conjunctam, tenuere.* Orosius, qui iisdem Honorii & Theodosii temporibus vixit, ita lib. VII, cap. XXXI: *Burgundionum esse prævalidam & perniciosam manum, Gallie hodièque testes sunt, in quibus, præsumptâ possessione, consistunt.* Atque hinc regioni nomen in hanc usque diem durat, quo BURGUNDIA vocatur. Certum igitur ex his, Procopium non sui sæculi (ut qui CXV circiter annis Orosio posterior fuit) Burgundionum sedem descripsisse: sed quæ fuerit ante ipsum.

CAP. XXXVII.

De OCEANO SEPTEMTRIONALI, Germaniæ ab septemtrionibus termino; unde GERMANICUS dictus, quæ Germaniam adluit. item de ingenti ejus SINU, qui CODANUS vocatur Melæ ac Plinio; & MARE SVEVICUM Tacito; parsque ejus Venedicus SINUS Ptolemæo.

HActenus auctor noster populis SVEVIÆ, qui Chalufum inter Albimque, & Salam, Danubium, ac Vistulam, amneis, oceanumque, in continenti Germaniæ protendebantur, ordine omneis summâ cum diligentia enarravit. De hinc, mari trajecto, reliqua Germaniæ, quatenus ea in septemtriones immenso supercilio sese attollit, exponere adgreditur. Pars hæc Sveviæ multo maxima: at cuncta, ut situ remotiora, sic famâ obscuriora. & quamvis alteram universæ Germaniæ antiquæ partem occupent; tamen paucis ea absolvit auctor; duabus, non amplius, gentibus inibi commemoratis. Ac sanè tanta est circa has regiones obscuritas, tamque implicita veterum auctorum traditio; uti vix sibimet ipsi constent. unde mihi etiam tanta difficultas relicta, uti vix reperiam, quibus eas expedire atque illustrare satis commodè possim. Verùm tamen, ne susceptum laborem deseruisse ignavus videar; integræ quidpe Germaniæ, non modò partis alicujus, explicatione promisi: dabo heic etiam operam, summoque enitar studio atque industriâ, ne quid inexplicatum sub ancipiti relinquatur. Ac primo loco ipsum mare, quo ulteriora SVEVIÆ à continenti Germaniæ terrâ separantur, cingunturque, explicandum erit.

Totum igitur mare, vel quidquid aquarum, terris passim infusum, universum orbem ambit, id uno nomine OCEANUS nuncupatur: qui postea nominibus, ut locis, differens, in varia maria ac sinus variè distribuitur. ac primùm quatuor adpellationes ex quatuor mundi regionibus recipit. ab oriente *Eous* dicitur, sive *Orivus*, & *Orientalis*; ab occidente *Hesperius*, sive *Occiduus*, & *Occidentalis*; à meridie *Notius*, sive *Austrinus*, & *Australis*; à septemtrionibus *Septemtrionalis*. Atque hæc equidem oceani nomina ad primam universi terrarum orbis partem, id est, ad veterem, ut vocamus, terræ orbem, qui Europâ, Asiâ, atque Africâ constat, veteres constituere. SEPTEMTRIONALEM OCEANUM, quia nostram cingit ab septemtrionibus Germaniam, paullo curatius hoc loco explicare adgrediar. Initium ejus est ab extremis Asiæ, versùs septemtriones, litoribus. finem diversè statuit Plinius. lib. IV, cap. XXI, Lusitaniam enarrans; *Excurrit deinde, inquit, in altum vasto cornu promontorium, quod alii Artabrum appellavere, alii Magnum, multi Olyssiponense, ab opido; terras, maria, cælum determinans.* & sequenti capite: *Septemtrio hinc, oceanusque Gallicus; occasus illinc, & oceanus Atlanticus.* Si promontorium hoc Artabrum, quod nunc dicitur *Cabo de Roca*, ad ostium Tagi fluminis, terras, maria, & cælum determinat, atque

huc usque est septemtrio; certè *oceanus septemtrionalis* heic erit finis. à quâ tamen sententiâ ipse dissentit Plinius, eodem lib. cap. XIX: *Ad Rhenum Septemtrionalis oceanus: inter Rhenum & Sequanam, Britannicus: inter eum & Pyrenæum, Gallicus.* Pomponius Mela, lib. III, cap. I, terminum occidentale inter & septemtrionale Hispaniæ latera facit *Celticum promontorium*, quod hodiè *Finis terra* vocatur. idem facit Strabo libro III, idem promontorium Nerium adpellans. at Ptolemæus, in descriptione Hispaniæ Tarraconensis, idem promontorium terminum constituit inter *Occidentalem septemtrionalemque oceanum*: idque longè commodius, quàm Plinius ad Tagi ostium. quâ ratione etiam hodiè *Finis terra* dicitur, quia duo Hispaniæ latera, septemtrionale atque occidentale finit. Atque huc omnes ferè reliqui scriptores consentiunt: ita, uti *Cantabricus, Gallicus & Britannicus* oceanus, partes sint *oceanus septemtrionalis*.

Ceterum idem oceanus septemtrionalis *HYPERBOREUS* quoque dictus est Græcis à boreâ vento, quatenus super Scythiam, Sarmatiam, Germaniam, ac Britannicas insulas extenditur. *SCYTHICUS* adpellatur, quâ Scythiam in Asiâ perfundit; *SARMATICUS*, quâ Sarmatiam in Europâ, à Carambuce, sive Obio amne, Asiæ Europæque termino, ad sinum usque Album, inter Russiam Lappiamque. Sarmaticum tamen Plinius, ex veterum Græcorum traditione, Scythicum quoque vocat, ut & ipsos hac in orâ Sarmatas, Scythas. Verba ejus leguntur lib. IV, cap. XIII, hujusmodi: *Septemtrionalis oceanus: Amalchium eum Hecataeus appellat, à Paropamisso amne, quâ Scythiam alluit; quod nomen ejus gentis lingvâ significat Congelatum. Philemon Morimarufam à Cimbris vocari dicit, hoc est, Mortuum mare, usque ad promontorium Rubeas, ultra deinde Cronium.* Hæc paullo intricatiora atque obscuriora Solinus, Plinii epitomator, illustrat, cap. XXII, in hunc modum: *Oceanum septemtrionalem, ab eâ parte, quâ à Paropamisso amne Scythia alluitur, Hecataeus Amalchium appellat: quod gentis illius lingvâ significat Congelatum mare. Philemon, à Cimbris ad promontorium Rubeas, Morimarufam dicit vocari; hoc est, Mortuum mare: ultra Rubeas quidquid est, Cronium nominant.* Hecataeus, à Paropamisso amne, qui est in Tatariâ, versus occasum, supra Europam, *AMALCHIUM* vocari tradidit à Scythis; quos huc usq; veteres Græcos collocasse, mox infra patebit. At Philemon, adversâ viâ procedens, à Cimbrorum peninsulâ, ac sinus Codâni faucibus, ad Rubeas usque promontorium, quod nunc vulgò dicitur *Noortkyn* *MORIMARUSAM* ait vocari. ultra Rubeas quidquid est, versus polum, *CRONIUM* nominari. Falluntur heic viri eruditi, qui Plinium intellexisse putant, Cimbras mare istud adpellasse Morimarufam. non hoc voluit dicere Plinius, à quâ gente, vel cujus gentis lingvâ sic appellaretur id mare; sed ad Cimbrorum usque peninsulam pertinere, quod sic vocaretur: quod satis dilucidè ex Solini perspicitur verbis. Dionysius totum hoc mare & *CONGELATUM* adpellat, & *CRONIUM* & *MORTUUM*, in his versibus.

—Αὐτὰρ ὑπερθεῖν

Πρὸς βορέων, ἵνα παῖδες ἀραιμανέων Ἀρμασπῶν
Πόντον μιν καλέσσι Περπηγῶτα τε, Κρόνιον τε
Ἄλλοι δ' αὖ καὶ Νεκρὸν ἐφήμεσαν, εἶνεκ' ἀφ' αὐρῆς
Ἡελίος βράδιον γὰρ ὑπὲρ ἄλλα πλῆθε φαίνει,
Αἰεὶ δ' οὐρανὸν παχύνει ἐν νεφέλῃσιν.

Hoc est:

—Verum desuper

*Ad boream, ubi pubes Marte furentium Arimasporum
Mare ipsum vocant Congelatum, & Cronium;
Alii autem Mortuum quoque dixerunt, propter debilem
Solem. tardius enim super mare hoc lucet;
Semper autem tenebricosus crassescit in nubibus.*

CONCRETUM mare vertit ex Pytheâ Plinius lib. XXXVII, cap. II, vocabulo se idem significante, quod *Congelatum*. Hinc etiam *OCEANUS GLACIALIS* dicitur Iuvenali, Satyrâ II:

*Ultra Sauromatas fugere hinc libet, & glaciale
Oceanum.*

Tacitus, in libro de Germaniâ, vocat *PIGRUM*. *Trans Svionas*, inquit, aliud mare, *pigrum*,

pigrum, ac prope immotum: quo cingi, cladique terrarum orbem hinc fides, quod extremus cadentis jam solis fulgor in ortus edurat, adeò clarus, ut sidera hebetet. Et in vitâ Iul. Agricola: Dispecta est & Thyle; quam hætenus nix, & hiems abdebat. Sed mare pigrum, & grave remigantibus perhibent: ne ventis quidem proinde attolli; credo, quod rariores terra, montesque causa, ac materia tempestatum; & profunda moles continui maris tardius impellitur. Tradidit hoc primus exteriorum haud dubiè Himilco Carthaginiensis; de quo ita Plinius, lib. II, cap. LXVII: Hanno, Carthaginiensi potentiâ florente, circumvectus à Gadibus ad finem Arabia, navigationem eam prodidit scripto. sicut ad extera Europa noscenda missus eodem tempore Himilco. De eodem clariùs Festus Avienus, in descriptione oræ maritimæ:

29
 Ast hinc duobus in Sacram (sic insulam
 Dixere prisca) solibus cursus rati est.
 Hac inter undas multum cespitem jactat:
 Eamque latè gens Hibernorum colit.
 Proquinqua rursus insula Albionum patet.
 Tartessus in terminos Oestrumnidum
 Negotiandi mos erat; Carthagini
 Etiam colonis. & vulgus inter Herculis
 Agitans columnas hac adibant aquora:
 30
 Quæ Himilco Pænus mensibus vix quatuor,
 Ut ipse semet rem probasse retulit,
 Enavigantem posse transmitti adserit.
 Sic nulla latè flabra propellunt ratem,
 Sic segnis humor aquoris pigri stupet.
 Adjicit & illud; plurimum inter gurgites
 Exstare fucum, & sæpè virgulti vice
 Retinere puppim. Dicit hic, nihilo minùs
 Non in profundum terga dimitti maris;
 30
 Parvoque aquarum vix supertexi solum:
 Obire semper huc & huc ponti feras;
 Navigia lenta, & langvide repentia
 Inter natare beluas.

Credo tam placidâ Himilconem tranquillâque usum eâ navigatione tempestate, uti ferè nulla aura excitaretur. Vadosa autem illa maris loca haud dubiè fuerunt ad Angliam circa Victim insulam; ad quam maximè navigabant Galli Hispanique, plumbi albi petendi causâ, ut suprâ hoc libro cap. XXII & lib. II, cap. XXIX ex Diodoro ostendi. quod & ipse Avienus testatur in præcedentibus versibus. Ibidemque procul dubio conspectæ fuerunt ponti illæ feræ, seu beluæ: quas nunc, Selandicis insulis frequentissimas, vulgò incolæ vocant *see honde* & *see catten*; id est, Latinè si dicere velis, *canes* atque *catos marinos*.

Atque illa quidem in genere de universo oceano septentrionali, quâ is propiùs à polo arctico abest. Germaniam quâ adluit, GERMANICUS dictus est OCEANUS, seu MARE GERMANICUM, à Rubeis promontorio ad Rhenum usque amnem, Germaniæ terminum. Plinius lib. IV, cap. XVI; *In Germanicum mare sparsa Glessaria, quas Electridas Græci recentiores appellavere, quod ibi electrum nasceretur.* Hodie *Fero*, sive *Farre* eas dici insulas, numero complureis, suprâ Britanniam CCC millibus passuum à Norvagiâ, veteris Germaniæ parte, suo loco latiùs dicetur. Ptolemæus, cui extrema Germaniæ versùs septentriones parum exactè cognita, *Duecaledonium oceanum*, qui erat supra Britanniam, cum *Sarmatico* conjungit, lib. VII, his verbis: *Ἀπὸ ἀρχῶν ἧ περιόριζε τῷ ὠκεανῷ τῷ περιέχοντι μὲν τὰς βρετανικὰς νήσους καὶ τὰ βορείωτατα τῆς Εὐρώπης, καλεσμένῳ ἧ Δυκαληδονίῳ τε καὶ Σαρματικῷ.* id est: *A septentrionibus terminatur oceano qui Britannicas insulas ambit, parteisque Europa maximè septentrionales, vocaturque Duecaledonium & Sarmaticus.* At quia ipse quoque Ptolemæus, lib. II, & VIII, Britannia latius orientale Germanico claudit oceano; ipsa autem Germania longè ultra Britanniam in septentriones versùs adscendit, meritò ac summo

summo jure oceanus, quo illa ab septentrionibus cingitur, non Sarmaticus, sed proprio ac domestico nomine GERMANICUS adpellandus erat.

Ceterò totum mare, quod Germaniam Britanniamque interfunditur, à potiore litore dictum fuit GERMANICUM. Hujus immanis sinus est is, qui vulgò hodiè dicitur adcolis *de Oost see*, id est, *mare Orientale*, ad discrimen ejus, quod inter Britanniam Germaniamque vocatur *de West see*, id est, *mare Occidentale*. De sinu sic auctor noster in principio mox de Germanis: *Germania omnis à Galliis, Rhatiisque, & Pannoniis, Rheno & Danubio fluminibus; à Sarmatis Dacisque mutuo metu, aut montibus separatur. cetera oceanus ambit, latos sinus, & insularum immensa spatia complectens; nuper cognitis quibusdam gentibus, ac regibus, quos bellum aperuit.* Et in eandem sententiam Plinius, lib. II, cap. CVIII: *Nam & à Germaniâ immensas insulas, non pridem compertas, cognitum habeo.* Has Plinii immensas insulas, & immensa insularum spatia Taciti, Norvagiam esse hodiè, cum Svediâ ac Finniâ, latius mox ostendam. Per *latos* autem sinus, id mare intelligit Tacitus, quod inter Germaniam hodiè, Prussiam, Livoniam, Finniam, Svediamque, ac Daniam fusum, vulgari vocabulo dixi vocari *de Oost see*: quod & ipsum in plureis scinditur sinus; ut mox docebo. Pomponius Mela, lib. III, cap. III, dictum mare sic describit: *Super Albim Codanus ingens sinus, magnis parvisque insulis refertus est. acre mare, quod gremio litorum accipitur, nusquam latè patet, nec usquam mari simile; verum aquis passim interfluentibus, ac sæpè transgressis, vagum atque diffusum, facie amnium spargitur: quâ litora attingit, ripis contentum insularum, non longè distantibus, & ubique penè tantundem, & angustum, & par freto, curvansque subinde se, longo supercilio inflexum est.* Quibus ex verbis perspicuè adparet, habuisse Romanos harum partium cognitionem, licet non omnibus numeris exactam. quidpe quòd *mare, aquis passim interfluentibus, ac sæpè transgressis, vagum atque diffusum*, ait instar amniam spargi, & quâ litora attingit, insularum ripis non longè distantibus contentum, angustum, & par freto; id facillè equidem concesserim in eâ parte, quatenus insulas Danicas interfluit. verùm citrà, ultrâque, certè satis latè patet, & mari quam maximè simile est: cujus latitudo maxima, inter Prussiam ac Svediam, cc amplius millia passuum porrigitur. At Melæ tempestate, qui sub Claudio imperatore opus suum de situ orbis composuit, parum gnaros etiam tum harum orarum geographos, ut ad Cimbrorum peninsulam, sic omnem reliquum sinum creberrimis insulis conspersisse suspicor. Cognoverunt autem Romani faticeis sinus primùm sub Augusti principatu, quum Tiberius, res in Germaniâ ad Albim usque gesturus, classem à Rheni ostiis ad Albim circumnavigare jussisset; teste Paterculo, in libro II, his verbis: *Denique, quod numquam antea spe conceptum, nedum opere tentatum erat, ad quadragesimum miliarium, à Rheno usque ad flumen Albim, qui Semnonum Hermundurorumque fines præterfluit, Romanus cum signis perductus exercitus; & eodem, mirâ felicitate, & curâ ducis, temporum quoque observantiâ, classis, quæ oceani circumnavigaverat sinus, ab inaudito, atque incognito antè mari, flumine Albi subvecta, plurimarum gentium victoriâ, cum abundantissimâ rerum omnium copiâ, exercitui Casarique se junxit.* De eadem navigatione Plinius, lib. II, cap. LXVII: *Septentrionalis verò oceanus majore ex parte navigatus est, auspiciis divi Augusti, Germaniam classe circumvectâ ad Cimbrorum promontorium; & inde immenso mari prospecto, aut famâ cognito, ad Scythicam plagam.* Cognoverunt postea etiam Romani easdem has oras, in Tiberii imperio, quum Germanici classis ab Amisæ oræ ad Cimbricam peninsulam tempestate abriperetur; ut suprâ ostensum est: quo casu haud pauci militum Romanorum in Cimbricum ejecti litus, servitutem ad hunc sinum egerunt. quorum multos, deinde Angrivarii, redemptos ab interioribus Germanis, reddidère Romanis; teste Tacito anal. II. Atque hoc fuit bellum illud, inter Rhenum Albimque à Germanico gestum, quod quasdam in septentrione gentes, ac reges aperuit. nam cum ipsis harum regionum trans sinum gentibus, regibusve nullum umquam Romanis fuit bellum. At multo meliorem ex illo bello hausit cognitionem auctor noster; qui non *angustum mare, & nusquam mari simile*, ut Pomponius; sed rectius, ac verius *latos* heic refert sinus. Verùm jam aliquot ante Taciti ætatem sæculis Pytheas Massiliensis tradidit, Basiliam insulam, quam Scandinaviam vocat Plinius, abesse à Guttonum litore dici naviga-

navigationem; teste eodem Plinio, lib. xxxvii, cap. ii. unde patet, jam vetustissimis Græcorum mortalibus has cognititas fuisse oras. Ceterò id satis bonâ fide Pomponius, quòd *acre mare gremio litorum accipi* tradidit. Nec tamen semper accipitur; sed sæpius etiam emittitur, cursu adeò acri, ac vehementi, uti naves non nisi vento satis valido, velisquis omnibus expansis, contrà tendere queant. Verissimè etiam Pomponius, quòd *curvari mare* hoc ait *subinde*. primùm namque ubi terrarum gremium intrat, inter proximum Norvagiæ promontorium, quod vulgò *Lindesnes* adpellatur, & objectum ei Daniæ promontorium *Hanwith*, versùs orientem æstivum porrigitur: postquàm Cimbrorum superavit promontorium, quod nunc vocatur accolis *Skage*; 10 in meridiem ad Mekelburgiensem usque ducatum sese extendit: inde in ortum vergit æquinoctialem ad Prussiam usque: hinc inter Prussiam Livoniamque, & inter Svediam, in septentriones ad Finniæ usque initium. heic jam in duo scinditur cornua, sive sinus; quorum alter, in orientem æstivum recedens, inter Livoniam ac Finniam, *Finnicus* dicitur *sinus*; alter versùs septentriones, longo excursu ad *Boddia* usque opidum, *Torn*, *Boddicus*, & *Botnicus*, à *Boddis*, sive *Botnis* adcolâ utrimque gente. Hinc rectè Tacitus, non *latum sinum*, sed *latos sinus*, multitudinis numero adpellavit. Quin & tertius est sinus Livoniæ receptus; vulgò *de Rigische boddem*, id est, *fundus Rigensis* dictus. hunc *Clylipenum* vocari Plinio, infra ostendam. Hoc igitur mare, pluresque ejus sinus, quum jam inde ab antiquissimis usque temporibus cogniti fuerint; meritò 20 quis culpet Eginhardum, Karoli magni scribam, qui in vitâ domini sui sic scriptum reliquit: *Sinus quidam ab oceano orientem versùs porrigitur, longitudinis quidem incomperata, latitudinis verò, quæ nusquàm c millia passuum excedat; quum in multis locis contractior inveniat. Hæc, inquam, meritò culpetur ignorantia.*

Ceterùm Tacitus, eodem in libro de Germanis postea, ubi Cimbroso Fososque, Holsatiæ atque Lutiæ genteis indicat, idem mare vocat GERMANIÆ SINUM, quia Germaniæ describitur litore: & sub finem ejusdem libri, MARE SVEVICUM; à Svevis populis, in insulâ, seu potius peninsulâ hujus maris, & in continenti Germaniæ, adcolentibus. Verba Taciti hæc sunt: *Qui olim boni æquique Cherusci, nunc inertes ac stulti vocantur. Taeti ruinâ Cheruscorum & Fosi, contermina gens, adversarum rerum ex aquo socii, cùm in secundis minores fuissent. Eundem Germania sinum, proximè 30 oceano, Cimbri tenent.* Et infra: *Ergo jam dextro Suevoici maris litore Æstiorum gentes abluuntur.* Hos Prusiæ Livoniæque litus adcoluisse, suo loco demonstrabitur. Plinius, lib. iv, cap. xiii, CODANUM adpellat SINUM, cum Melâ; describitque his verbis: *Incipit inde clarior aperiri fama, ab gente Ingæonum; quæ est prima inde Germania. Sevo mons ibi immensus, nec Riphæis jugis minor, immanem ad Cimbrorum usque promontorium efficit sinum, qui Codanus vocatur, refertus insulis; quarum clarissima Scandinavia est, incomperata magnitudinis.* & mox: *nec est minor opinione Finningia. Quidam hæc habitari, ad Viſtulam usque fluvium, à Sarmatis, Venedis, Scyris, Hiris, tradunt. sinum Clylipenum vocari, & in ostio ejus insulam Latrin: mox alterum sinum 40 Lagnum, conterminum Cimbris.* SEVO hic MONS est, qui variis nunc nominibus, *Skars*, *Sula*, *Doffraſiel*, & aliis, à mari Albo (sive is Granvicus est sinus) & extremis Lappiæ finibus, lunato cursu, primùm inter Lappiam & Biarmiam, dein per ipsam Lappiam, mox inter Boddiam ac Finnorum marchiam, tandem inter Svediam & Norrovagiam ad fauceis sinus Codani, versùs Cimbrorum promontorium, ccc circiter millium passuum longitudine procurrat. Montem igitur hunc dum efficere sinum ait, includere eum haud dubiè intelligit. alioquin mons haud magis erat causa efficiens sinus, quàm ipsæ vastissimæ regiones, quas contiguo jugo mons medius secat. nam etiam sine insulis, sive terris, sineque monte, sinus hic esse in litore Germaniæ poterat. sic Paterculus, loco prædicto, Tiberii classem ait *oceani circumnavigasse sinus*; quæ tamen à Rheni ostiis ad Cimbrorum tantum promontorium, ut testatur Plinius, & inde 50 in Albis os navigavit.

Ceterùm ipse sinus Codanus non eâ antiquis istis scriptoribus notus fuit figurâ, quâ nostro hoc sæculo satis apertè noscitur, terris undique, ad fauceis usque, sive ostium, cinctus: sed transire eum rursus in oceanum septentrionalem, sive Hyperboreum mare, crediderunt, ad finem Sevonis montis, quâ Russis nunc adcolis *Bielo more*, hoc est, *Mare*

est, *Mare album*, & alio nomine *Granvicus sinus* nuncupatur. quâ ratione insulæ efficiebantur duæ, magnitudine præsignes, *SCANDINAVIA*, atque *FINNINGIA*, de quibus latius infra. Iornandes, sub initium de rebus Gothicis: *Est in oceani arctoo salo posita insula magna, nomine Scanzia, in modum folii cedri, lateribus pandis, post longum ductum, concludens se. ejus ripas influit oceanus. hac à fronte posita est Vistula fluvii. ab oriente habet vastissimum lacum, in orbis terræ gremio; unde Vagi fluvius, velut quodam ventre generatus, in oceanum undosus evolvitur. ab occidente immenso pelago circumdatur. à septemtrione quoque innavigabili eodem vastissimo concluditur oceano; ex quo quasi quodam brachio exeunte, sinu distento, Germanicum mare efficitur.* Heic vastissimum lacum intelligit eum, quem sinum Granvicum adpellari nunc dixi. in 10 hunc quidpe Vagus fluvius effunditur; inferiore sui parte, à Vladiscio lacu ad exitum usque in sinum, *Onega* dictus. Iornandes perperam ex hoc sinu oriri eum, atque inde in oceanum evolvi dixit. Porro per *GERMANICUM MARE*, intelligit ipsum sinum Codânum, sive mare Svevicum. Tacitus ob eandem rationem, quia reliqua jam Germaniæ versus septemtriones in insulis esse putabantur, eundem sinum aliquoties adpellavit generali vocabulo *OCEANUM*, in libro de Germaniâ. ut in principio mox libri: *Cetera oceanus ambit, latos sinus, & insularum immensa spatia complectens.* & infra: *Est in insulâ oceani castum nemus.* & postea: *Protinus deinde ab oceano Rugii & Lemovii.* & mox: *Svionum hinc civitates ipso in oceano;* nempe in ipsâ insulâ Scandinaviâ, seu Scanzia; ut pluribus postea docebo. Ac sanè, quò minùs hæc 20 Scandinavia vera sit insula, fluctibus undique cincta, admodum exigua terræ intercapedo obstat, quæ est inter magnum lacum cognomine *Album*, in mare *Album* exeuntem, & alium lacum multo minorem, qui à partibus supra opidum Botniæ Fanum divi *Andree* sitis, per flumen in Botnicum sinum apud opidum *Thorn* effunditur. Iam verò ab orientali latere Finniæ, Corelliæque, prædicto amne *Onegâ*, & Vladiscio lacu, flumineque, quod ex hoc profluens opidum *Kexholm* abluit, lacumque *Ladogam* transgressum, Finnico sinui infra opidum *Orzyszak* miscetur, altera etiam efficitur insula illa magna, quam *Finningiam* vocat Plinius. Sed de insulis fusior postea erit sermo. nunc quæ ad sinus pertinent, porro explicentur. Plinius ait *quosdam tradere, hæc habitari ad Vistulam usque fluvium, à Sarmatis, Venedis, Scyris, Hiris.* sinum *Clylipenum* 30 vocari; & in ostio ejus insulam *Latrin*: mox alterum sinum *Lagnum*, conterminum *Cimbris*. nempe infra Finningiam, Finnorum sedem, per Livoniam ac Prussiam; ut infra ostendetur. *CLYLIPENUS* igitur *SINUS* haud dubiè ad Venedorum fuit litus, quâ nunc Livonicum esse sinum ad Rigam, celebre harum regionum emporium, supra dixi. in quo sinu insula antiquo vocabulo *LATRIS*, nunc *Oesel* vocatur. *LAGNUS* exhinc *SINUS*, *Cimbris conterminus*, nullus alius esse potest, quàm qui *Holsatiam* simul atque *Mecheloburgensem* ducatum contingit; in quo insula, inter alias, *Langeland*, nomen à figurâ invênit, quasi *Longa terra* dicta: unde fortè & sinui vocabulum quæsitum; ni perperam fortassis veteres illi mortales insulæ nomen pro sinu vocabulo acceperint. 40

Ceterum Ptolemæus, in descriptione Sarmatiæ Europææ, sinum heic quoque in Sarmatiæ litore refert, nomine *Οὐενεδικόν*, *VENEDICUM*, his verbis *Ἡ ἐν Εὐρώπῃ Σαρμαθία περιόριζεν, ἀπὸ μὲν ἄρκτων, τῷ Σαρματικῷ ὠκεανῷ καὶ τὸν Οὐενεδικὸν κόλπον.* id est: *Sarmatia Europæa terminatur ab septemtrionibus oceano Sarmatico, quâ Venedicus est sinus.* Hunc sinum eundem esse cum *Codâno sinu* Melæ ac Plinii, cumque *Svevico mari* Taciti, cunctos ferè video adfirmare nostri sæculi geographos. quod ego equidem haud temerè concesserim. quidpe *Οὐενεδας παρ' ὅλον τὸν Οὐενεδικὸν κόλπον*, id est, *Venedas ad totum Venedicum sinum* coluisse tradit Ptolemæus: quos Livoniæ tantum ac Prussiæ tenuisse litora, ad Vistulam usque amnem, infra ostendam. citra verò Vistulam *GERMANICUM* adpellat *MARE*, in descriptione Germaniæ; & ultra *Venedas*, 50 *Sarmaticum*, in descriptione Sarmatiæ; ut modò intelliximus. Quapropter aut omnino ignarum fuisse hujus maris Svevici Ptolemæum dixerim; aut eam tantummodò partem intellexisse *Venedicum sinum*, quæ est inter Narvæ ac Vistulæ amnium ostia. Sed hoc clariùs patet ex lib. *VIII*; ubi de tabulâ *VIII*, quâ Sarmatia Europæa continetur, sic ait: *Περιορίζεται ἀπὸ τῶν ἄρκτων Οὐενεδικῷ κόλπῳ τῆς Σαρματικῆς ὠκεανῆς.* id est:

id est: *Terminatur ab septentrionibus Sarmatici oceani sinu Venedico*. Ergo, si Venedicus sinus pars fuit Sarmatici oceani, Vistulæ ostium nomen ejus transire non debet. cis Vistulam enim ipse Ptolemæus ad Germaniam ponit oceanum Germanicum, & in eo insulas Scandias. Ceterò, dum contigua tria hæc facit maria *Garmanicum, Venedicum, Sarmaticum*; reliqua in septentriones versùs in insulis ponit, ut ceteri geographi veteres. quarum maximam, Plinio *Scandinaviam* dictam, ipse sub SCANDIÆ vocabulo, nimis angustis, ex ignorantia, circumscribit finibus.

Atque hæc ferè sunt vocabula, descriptionesque à priscis geographis huic sinui tributæ. BALTICI nomen eidem tribuerunt inferioris ævi scriptores; in quibus Helmoldum, & Mag. Adamum Bremensem primos esse video. an satis rectè, sequenti capite videbimus.

CAP. XXXVIII.

De SCANDINAVIA; quæ & SCANDIA, & SCANZIA,
immensa septentrionis peninsula: quam veteres insulam esse
crediderunt; vetustissimi autem Græcorum auctores
BALTIAM, & BASILIAM adpellarunt.

item de FINNINGIA.

MARI ad Germaniam explicato, nunc ad terras in eo sitas transgredimur. Plinius, ut antè citatum, lib. II, cap. CVIII; *A Germaniâ, inquit, immensas insulas, non pridem compertas cognitum habeo*. cui consentiens noster in libro de Germaniâ; *Cetera, inquit, oceanus ambit, latos sinus & insularum immensa spatia complectens; nuper cognitis quibusdam gentibus, ac regibus, quos bellum aperuit*. Hæc *immensa insularum spatia*, five has *insulas immensas*, SCANDINAVIAM adpellari Plinio ac FINNINGIAM, jam antè dixi. illam BALTIAM quoque & BASILIAM antiquissimis dictam Græcorum scriptoribus, apud eundem reperio Plinium. Verba ejus, lib. IV, cap. XIII, hæc sunt: *Exeundum deinde est, ut extera*
30 *Europæ dicantur; transgressisque Riphæos montes, litus oceani septentrionalis in levâ, donec perveniatur Gades, legendum. Insulæ complures sine nominibus eo situ traduntur. ex quibus ante Scythiam, quæ adpellatur Baltia, abesse à Scythiâ diei cursu; in quam veris tempore fluctibus electrum ejiciatur, Timaus prodidit. Reliqua litora incertâ signata famâ. septentrionalis oceanus: Amalchium eum Hecateus appellat, à Paropamiso amne, quâ Scythiam abluit; quod nomen ejus gentis lingvâ significat congelatum. Philemon Morimarusam à Cimbris vocari dicit, hoc est, Mortuum mare, usque ad promontorium Rubeas: ultra deinde Cronium. Xenophon Lampsacenus, à litore Scytharum tridui navigatione, insulam esse immense magnitudinis Baltiam, tradit. eandem Pytheas Basiliam nominat. Feruntur & Oona; in quibus ovis avium, & avenis incole vivant. aliæ, in quibus equinis pedibus homines nascantur, Hippopodes appellati. Panotiorum aliæ; in quibus nuda alioquin corpora prægrandes ipsorum aures tota contegant. Incipit inde clarior aperiri fama, ab gente Ingevonum, quæ est prima inde Germaniæ. Sevo mons ibi immensus, nec Riphæis jugis minor, immanem, ad Cimbrorum usque promontorium, efficit sinum, qui Codanus vocatur, refertus insulis; quarum clarissima Scandinavia est, incomptæ magnitudinis; portionem tantum ejus, quod sit notum, Hillevionum gente 15 incolente pagis; quæ alterum orbem terrarum eam appellat. Nec est minor opinione Finningia. Quidam hæc habitari, ad Vistulam usque fluvium, à Sarmatis, Venedis, Scyris, Hirris tradunt. sinum Chylipenum vocari; & in ostio ejus insulam Latrin. mox alterum sinum Lagnum, conterminum Cimbris. Hactenus Plinii verba, intellectu perobscura; quia ex pluribus auctoribus, rem eandem diversis nominibus tradentibus compilata; quæ ipse Plinius non intellexit: tum, quia malè à librariis, seu typographis distincta. Nos singula dilucidius explicabimus. Plinius igitur, explicatis Europæ meridionalibus, orientalibusque partibus, inde septentrionalia narraturus, primum insulas oceani septentrionalis enarrare instituit: itaque, *Exeundum, inquit, deinde est, tu extera Europæ dicantur; transgressisque*
O Riphæo*

Riphaeos monteis, litus oceani septentrionalis in levâ, donec perveniatur Gades, legendum. Exire scilicet voluit à terrâ in mare. quod uti fieret, transeunda erant Riphæa juga, quæ juxta litus septentrionalis, sive Hyperborei oceani, partim Asiæ, partim Europæ, ab septentrionibus prætendebantur, quasi lineâ *παραλλήλῳ* ex ortu in occasum; quemadmodum in principio hujus operis ostensum est. Initium igitur Europæi litoris facturum erat à Carambuce flumine, quod & Obium; cuius os terminum esse docui Europam inter & Asiam: finem ad Gadeis insulam, seu fretum Gaditanum, ultra quod initium jam Africæ. Recenset hinc primum *insulas complures sine nominibus*; deinde *insulam immensæ magnitudinis Baltiam ac Basiliam* nomine: hinc *Oonas & alias Hippopodum Panatiorumque insulas*: tandem *incompertæ magnitudinis Scandinaviam*; nec opi-
 10 *nione minorem Finningiam*. omnia præpostero ordine, & narratione confusâ; quum ipse non intelligeret, ignoraretque, quæ à vetustissimis Græcorum memorata citavit. quidpe *insula illa complures sine nominibus*, nullæ aliæ erant, quàm quæ hodiè infinito numero, majores minoresque, Lappiæ, Finnomarchiæ, Norovagiæque objectæ sunt, in oceano septentrionali, ac Germanico. his proxima erat illa *immensæ magnitudinis insula Baltia*, sive *Basilis*; quam eandem Plinius, diversam credens esse insulam, *Scandinaviam* tradidit *incompertæ magnitudinis*. est autem hodiè totum id terrarum spatium, quod Codâno sinu, Germanico ac septentrionali oceano, sinuque Albo, ceu peninsula, inclusum, Lappia nunc, Biarmia, Finnomarchia, Norovagia, ac Svedia dicitur, cum partibus Botniæ ac Daniæ. *Oona*, & *Hippopodum*, *Panotiorumque* insu-
 20 *læ* sunt, quas Mela lib. 111, cap. vi, Sarmatis facit adversas, *Satmalos* nominans, quos *Panotios* Plinius. Auctor noster in fine libri de Germaniâ super Svionas, Scandinaviæ, ut potest ostendetur, & *Fennos* Finningiæ incolas ponit eosdem insulanos, quamquàm aliis nominibus. *Cetera*, inquit, *jam fabulosa: Hellusios, & Oxionas, ora hominum vultusque, corpora atque artus ferarum gerere*. Sunt autem istæ insulæ hodiè partim prope polum glaciale ignotæ, partim malè atque ex parte tantum adversum Russiæ litus cognitæ: quarum maxima, vulgò *Nova Zembla* Russico nomine, id est, *Terra nova*, haud pridem ab detectoribus nuncupata. de quâ ita Stephanus: *Ἐλίξονα, νῆσος Ἰππεβορέων, ἢ ἐλάσων Σικελίας, ὑπὸ πλάμῳ Καρχαμύκα. οἱ νησιῶται Καρχαμύκαι, ὡς Ἐκαίαιος.*
 id est: *Elixona, insula Hyperboreorum haud minor Sicilia, sub flumine Carambyce: unde insu-*
 30 *lani Carambyca; teste Hecateo.* Carambucen esse eundem & Obium, supra lib. 1, cap. 1, ostensum est. Atque isthæc fabulosa, prorsusque conficta videbantur antiquis etiam mortalibus Plinio, ac Tacito: nempe ex incolarum speciebus, quas vetustissimi illi Græcorum scriptores, Pytheas, Timæus, Xenophon Lampfacenus, Hecateus, & alii, inibi conspectas memoraverant. Verum insulas heic esse veras, quarum modò meminimus, satis clarè nostra jam compertum habet ætas. Species etiam ejusmodi quondam ibidem adparuisse, equidem haud dubito: non tamen hominum; sed dæmoniorum, homines navibus adpulsos illudentium. Ab his igitur insulis ultra in occasum, versùs Gadeis progredientibus *clarior jam incipiebat aperiri fama, ab gente Ingevorum, quæ erat*
 40 *prima inde Germaniæ, post Scythas*, id est, Sarmatas, quorum litori antepositæ erant dictæ insulæ: inque eâ gente Ingevorum, *mons erat Sevo immensus, nec Riphæis jugis minor, immanem, ad Cimbrorum usque promontorium, efficiens sinum, qui Codânus vocabatur, refertus insulis, magnis parvisque*, ut ait Mela; *quarum clarissima Scandinavia incompertæ magnitudinis; portionem tantum ejus, quod esset notum, Hillevionum gente*
 50 *incolente pagis: quæ alterum orbem terrarum eam adpellabat*. Quibus verbis haud ambigùè Norvagiæ, Svediciæque, Finnomarchiæ, Biarmiæ, ac Lappiæ describitur solum. Solini heic etiam addantur verba; quæ, cap. xxi11, hæc sunt: *Mons Sevo, ipse ingens, nec Riphæis minor collibus, initium Germaniæ facit. hunc Ingevones tenent; à quibus primis, post Scythas, nomen Germanicum consurgit.* Ingevorum gentem Plinius lib. iv, cap. xvi, ad Amisiam usque flumen profert. *Germanorum*, inquit, genera v: *Vindili; quorum pars*
 60 *Burgundiones, Varrini, Carini, Guttones. alterum genus ingevorum; quorum pars Cimbri, Teutoni, ac Chaucorum gentes.* Terræ igitur istæ in Germaniæ initio inter Sarmatarum insulas & Cimbrorum peninsulam porrectæ, nullæ aliæ esse potuerunt, quàm quæ nunc Lappiæ, Finnomarchiæ, Svediciæ, Norvagiæque nominibus adpellantur. In his *immensus* ille est *mons SEVO*, non minor Riphæis jugis, à quibus Granvici sinus faucibus se-

bus separatur, inter Svediam Norvagiamque ad fauceis sinus Codâni; contra Cimbro-
rum promontorium CCC millibus passuum procurrens. Idem terrarum spatium haud
dubiè est *incomperta magnitudinis* Plinii *insula SCANDINAVIA*; in quâ *eius tantum,*
quod notum erat, portionem Hillevionum gens ID *incolebat pagis*: quamque ob immen-
sam magnitudinem, eadem gens alterum appellabat *terrarum orbem*: quam item ipse
Plinius sub *immensis ad Germaniam insulis, non pridem compertis*, indicat lib. II, cap.
CVIII: quam Tacitus sub *immensis insularum spatiis* intelligit: quam epitomator Pli-
nii, Solinus cap. XXIII, sub eodem nomine *Scandinavia, Germanicarum insularum*
ait esse *maximam*: in cuius *extremis versùs Circium in ipso oceani litore Scrittofinnos* col-
10 locat Paullus Diaconus de rebus Langobardorum lib. I, cap. IV, & V: qui hodièque
in extremo Finnomarchiæ versùs septentriones litore, ad Rubeas promontorium
dicuntur *the Scricfinder*. De eâdem insulâ Scandinaviâ sic idem Diaconus capite se-
quenti: *Nec satis procul ab hoc, de quo præmissimus litore, contra occidentalem partem,*
quâ sine fine oceani pelagus patet, profundissima aquarum illa vorago, quam usitato no-
mine maris umbilicum vocamus; qua bis in die fluctus absorbere, & rursus evomere
dicatur. Hanc nunc esse scimus ante occidentale Finnomarchiæ litus, nomine *Muske-*
stroom, inter duas insulas *Loffot, & Wero*. Eandem Scandinaviam insulam Iornan-
des sub SCANZIÆ nomine *Višlula ostiis oppositam*, simulque Granvico sinui, ut su-
prà ostensum, facit proximam. Ptolemæus quoque paullo brevior, quàm Plinius, So-
20 linus, atque Diaconus, rectiore tamen vocabulo eandem adpellat SCANDIAM, eo-
dem situ descriptam, quo etiam nunc Daniæ pars SCANIA dicitur Latine, vulgò in-
colis Danis SCANE: unde nominis opinio in universum, quantum Sevo mons tran-
sit, terrarum spatium apud veteres est transgressa. Credo, quum Romanorum militum
post dispersam tempestate Germanici classem, nonnulli in proximâ sinus Codâni orâ
servitutem agentes, hanc partem *Scaane*, vel *Scaand* (ut etiam nunc Dani solent in mul-
tis vocabulis liquidæ *n* postponere *d*) & *Scandenaw*, id est, *Scanorum*, vel *Scandorum re-*
gionem adpellari, immensasque ultra, ad septentrionalem usque oceanum protendi ter-
ras audirent, vel etiam ex antiquorum auctorum monumentis intellexissent: putasse
eos omne id terrarum spatium eodem nomine unam esse insulam, mari cinctam, quam
30 suo ore atque lingvâ SCANDINAVIAM tunc dixere: posteriores verò, in quibus
Ptolemæus, SCANDIAM; demtâ particulâ *AW*, quæ regionem, seu terræ tractum
Germanis significat. Iornandes, ex hoc corruptum fecit vocabulum SCANZIA; cre-
do, quia quibusdam Latinis pro *Scandia* dicebatur *Scantia*. Sed & apud Plinium *Scan-*
die nomen legitur, lib. IV, cap. XVI, in his verbis: *Timæus historicus à Britannia in-*
trorsus sex dierum navigatione abesse dicit insulam Mictim, in quâ candidum plumbum pro-
veniat. ad eam Britannos vitilibus navigiis, corio circumfutis, navigare. Sunt qui &
alias prodant; Scandiam, Dumnam, Bergos, maxima mque omnium Nerigon; ex quâ in Thu-
len navigetur. Mictim istam esse aliorum *Victim*, vulgò nunc incolis *Wight*, à meridie
Britanniæ obiacentē, suprâ lib. I, cap. XVII, docui. *Dumnam* habet Ptolemæus unam
40 in Orcadibus. *Scandiam* eandem esse cum *Scandinaviâ*, reliqua duo vocabula *BERGI*,
& *NERIGO*s satis apertè clamant. nam uti *Scaniam* sive *Scandiam*, exiguam immensæ
hujus peninsulæ portionem; sic id quoque regnum, quod hodièque vulgò incolis *Nor-*
rige, & contractè *Norge* adpellatur, pro universæ peninsulæ nomine acceperunt veteres.
In hoc verò regno etiam nunc celeberrimum emporium vocatur plurali nomine *Ber-*
gen. quod veteres illi Plinii ætate, vel antè, pro insulæ vocabulo habuerunt. Sed si-
lentio minimè prætereundus heic est ingens Ptolemæi error, nescio an ulli umquàm
antehac observatus. plerosque enim video, dum eum non perceperint in pejorem ul-
trà errorem hoc ipso ductos; nempe, uti affirmarent, Germaniam ab septentrionibus
sinu Codâno fuisse finitam; nec quidquam regionum ultra sitarum ad Germaniam per-
50 tinere; quia Ptolemæus eam non ultra Cimbrorum promontorium extendat; adjectis
tantum IV insulis Scandiis, quarum maxima, & extrema versùs septentriones, ipsius
promontorii parallelum non excedat. Certum ex hac Ptolemæi descriptione, con-
tra tot gravissimos auctores, ne quid statueretur, vel hæc una ratio sufficere debe-
bat, quòd Ptolemæus reliqua versùs septentriones prorsus ignoravit. nam si
gnarus eorum fuisset; haud dubiè ea, licet extra Germaniæ limiteis, descripturus
O 2 erat

erat. *Scandias* ejus *insulas* video geographos nostri sæculi interpretari Danicas, quarum maxima vocatur vulgò incolis *Sieland*; quam illi Ptolemæi *Scandiarum maximam* esse volunt. Verùm hanc si ille intellexit, vehementer in magnitudine ejus erravit. quidpe *Selandia* longitudine, à meridie in septemtriones, millia passuum LXXVI non excedit; nec latitudine, ab occasu in ortum, LVII: partesque ejus maximè septemtrionales CXLIV millia passuum à Cimbrorum promontorii parallelo absunt. at Ptolemæi *Scandiarum maxima* (cujus latus septemtrionale sub eodem cum Cimbrorum promontorio ponitur parallelo: latus verò orientale xc m. p. ultra Vistulæ ostium) longitudine suâ, ex ortu in occasum, CLX occupat m. passuum; latitudine, à meridie in septemtriones, Cxv, quod terrarum spatium multo majus est *Selandiâ* insulâ. unde patet, aliam omnino intellexisse Ptolemæum insulam. Hæc autem nulla alia esse potest, quàm quæ Plinio, Solino, ac Diacono dicitur *Scandinavia*, Iornandi *Scanzia*; peninsula veriùs, quàm insula: cujus pars septemtrionalis ad sinum Album, longè ultra Vistulæ progreditur ostia. Diaconus, quum non dubitaret, Ptolemæum, per *Scandiarum maximam*, eandem intelligere insulam, quam Plinius Solinusque *Scandinaviam* adpellavere; hoc nomine eam in rebus Langobardicis, lib. I, cap. II, & VII, adpellare voluit; de magnitudine autem ejus, Ptolemæi tabulæ credere maluit: ideòque, ex eâ Langobardos suos producens, ita scribit dicto cap. VII: *Erant siquidem tunc Winili universi ætate juvenili florentes; sed numero exiguo: quidpe qui unus non nimie amplitudinis insula tertia solummodò particula fuerint.* Nihilo minùs tamen, cap. IV & V, ut suprà dictum, *Scritofinnos* in eâ memorat, extremos versùs mundi verticem in dictâ Scandinaviâ; item cap. VI, *Charybdim*, quæ Finno- rum marchię obiacet. Sed & alia de eadem insulâ nugatur maximè ridicula, cap. II, his verbis: *Hæc insula, sicut retulerunt nobis, qui eam lustraverunt, non tam in mari est posita, quàm marinis fluctibus, propter planitiem marginum, terras ambientibus circumfusa.* Quid hoc, quæso, est dicere; *Non est in mari sita; sed fluctibus marinis circumfusa?* Videro quid hominem deceperit. Audiverat ab aliquo de *Selandiâ* insulâ, quæ litoribus est planis: quam ille intellexit *Scandiarum* Ptolemæi esse *maximam*. audiverat item de immensâ illâ *Scandinaviâ*; peninsulam hanc potiùs esse, quàm insulam. narrationes hæc duas per oblivionem, ut credo, postea confundens, unam inde fecit insulam parvam, *non tam in mari positam, quàm marinis fluctibus circumfusam*. quibus verbis peninsulam indicare voluit. Hæ igitur Ptolemæi, Diaconique, & si quæ aliorum fuerint similes nugæ, repudiandæ sunt: ne, dum eas amplectimur, graviorum auctorum fidei injuriam faciamus.

Ceterùm antequàm dictæ terræ septemtrionales, sub *Scandia*, Scandinaviæque vocabulis cognitæ fuere Romanis, Græci *BALTIAM INSULAM* eas adpellarunt, ut antè dictum, & *BASILIAM*. Verba Plinii, ex lib. IV, cap. XII, hæc jam antea citavimus: *Xenophon Lampfacenus, à litore Scytharum tridui navigatione insulam esse immensæ magnitudinis Baltiam tradit. eandem Pytheas Basiliam nominat.* Secundùm hæc Plinii epitomator Solinus, cap. XXII: *Auctor est Xenophon Lampfacenus, à litore Scytharum in insulam Baltiam triduo navigari. ejus magnitudinem immensam, & penè similem continenti.* De eadem insulâ Diodorus, lib. V: τῆς Σκυθίας τῆς ὑπὲρ τῆς Γαλατίας καταντικρὺ τῆς ἐστὶ πελαγίας καὶ τῆς ὠκεανὸν, ἡ περὶ τοὺς βορραιοὺς βασιλεία· εἰς ταύτην ὁ κλύδων ἐκ τῆς ἑλλῆος δαψιλὲς τὸ καλόμενον ἤλεκτρον. Hoc est: *Ex adverso Scythiæ, quæ supra Galliam est, insula in oceano est, quam Basiliam vocant. in hanc electrum largè à fluctibus ejicitur.* Per *Γαλαπία* Diodorum intelligere tam Germaniam, quàm Galliam, suprà lib. I, cap. II, docui. Sub Scythiarum autem vocabulo, (quo omnem septemtrionem ab ultimis Scythiis ad extrema usque Iberiæ, sive Hispaniæ litora, adpellatum, eodem capite ostendi) Germaniæque interiora intellexisse Xenophontem & alios vetustissimos Græcorum scriptores, à quibus ista habuit Diodorus, ex Pythæa liquet exemplo: de quo Plinius, lib. XXXVII, cap. II, de electro differens, hæc tradit: *Pythæas credidit, Guitonibus, Germaniæ genti, accoli æstuarium oceani Mentonomon nomine. spatio stadiorum VI CIO. ab hoc diei navigatione insulam abesse Abalum. illò vere fluctibus advehi: & esse concreti maris purgamentum. incolas pro ligno ad ignem uti eo; proximisque Teutonibus vendere.* Huic & Timæus credidit: sed insulam Baltiam nominavit. Philemon negavit flammam ab electro

electro reddi. Niceas solis radiorum succum intelligi voluit. hos circa occasum credit vehementiores in terram actos, pingvem sudorem in eâ parte relinquere; deinde æstibus in Germanorum litora ejici. Corrige heic vocem *Abalum* in *BASILIAM*; ut suprâ apud eundem Plinium habetur, lib. IV, cap. XII I. de eodem enim Pytheâ, ejusdem rei auctore, heic narrat Plinius. Notandum autem, ut proximam facit Basiliam, id est, Baltiam Teutonis: quos Codanoniam, quæ vulgò nunc est *Sieland*, tenuisse insulam, ex eodem Plinio atque Melâ postea demonstrabo. Codanoniæ autem proxima est Scania. A Germaniæ etiam continente, id est, à Pomeraniæ litore, ad proximum Baltiæ, sive Scandinaviæ litus, LXXX circiter millium passuum intervallum, unius diei est navigatio, si ventus det operam. De Timæo hæc Plinium dicto lib. IV, cap. XII I, narrantem suprâ audivimus: *Insulæ complures sine nominibus eo situ traduntur: ex quibus ante Scythiam, quæ appellatur Bannomanna, abesse à Scythiâ diei cursu, in quam veris tempore fluctibus electrum ejiciatur, Timæus prodidit.* Sic vulgata habent exemplaria. tu emenda vocem *Bannomanna*, in *Baltia*. nam lib. XXXVI I, cap. II, ubi eadem hæc verba de Pytheâ refert Plinius, *credidisse ei Timæum ait, sed insulam Baltiam nominasse.* Nec est quòd doctissimi viri dubitent, utrum rectius *Bannomanna* in *Baltiam* corrigatur, an verò *Baltia* in *Bannomannam*: *Baltiam* quidpe Solinus quoque habet; & quod omnium maximo esse potest argumento, fretum hodièque, inter duas Daniæ insulas *Fyne & Sieland*, antiquissimo illo vocabulo nominatur *DE BELT*. unde fortè proxima insula *Codanonia*, quæ est *Sieland*, antiquissimis temporibus dicta fuit *BALTIA*. quod nomen, quia Codanonia Teutonorum erat maxima, geographi Græci, per errorem, immensæ magnitudinis insulæ tribuerunt, quæ *Scandinavia* Plinio, *Scandia* Ptolemæo dicitur. De altero illo insulæ vocabulo *BASILIA*, uti dicam, quod sentio; credo id jam ante Plinii tempora in Pytheæ libris fuisse vitiosum, pro *Baltia*. idque facili librarii lapsu, scribentis *Βασίλεια*, pro *Βαλτία*. Ab hac insulâ, Xenophonti Lampfaceno memoratâ, omnem sinum Codânium, sive mare Svevicum, *Balticum* fuisse cognominatum mare suspicatur Albertus Cranzius, sub initium historiarum suarum. hujus auctoritatem tam prope sequutus est Abrahamus Ortelius, uti prædictum sinum Xenophonti *Balticum* mare vocatum esse adfirmaverit. Verum quicumque mare hoc Latinè adpellârit *Balticum*; novo & sub Helmoldi, Adamique Bremensis sæcula invento vocabulo, haud perinde antiquo nomine id adpellare sese sciat. Ipsum tamen prædictum fretum *Balt*, *BALTICUM* Latinè nominare equidem haud dubitaverim, vel etiam *BALTIA*; quemadmodum superum mare inter Italiam atque Illyricum dictum fuit *Adria*. hoc tamen masculini est generis; in *Baltiâ* femininum genus, quo etiam nunc usurpatur, non mutaverim.

Haftenus igitur de primâ illâ *immensæ magnitudinis* insulâ *Baltiâ*, sive *Scandinaviâ*: quam peninsulam esse, sub nominibus Biarmiæ, Lappiæ, Finnomarchiæ, Botniæ, Svediciæ, ac Norvagiæ, satis compertum nostra habet ætas.

Nunc de alterâ illâ quoque, *opinionem non minorem* insulâ *FINNINGIA*, pauca quædam dicenda. Plinius igitur lib. II, cap. CVIII, *A Germaniâ*, inquit, *immensas insulas non pridem compertas cognitum habeo.* & Tacitus in libro de Germaniâ: *Cetera oceanus ambit, latos sinus, & insularum immensa spatia complectens.* Plures igitur numero, non unam tantum, fuisse *insulas immensas* certum est. Apertè id testatur Plinius lib. IV, cap. XIII: *Sevo mons ibi immensus, immanem ad Cimbrorum usque promontorium efficit sinum, qui Codânus vocatur, refertus insulis; quarum clarissima Scandinavia est, incomperita magnitudinis; portionem tantum ejus, quod sit notum, Hillevionum gente incolente pagis; quæ alterum orbem terrarum eam appellat. Nec est minor opinione Finningia. Quidam hac habitari ad Vistulam usque fluvium, à Sarmatis, Venedis, Scyris, Hiris, tradunt.* Quibus verbis alteram sinus Codâni immensam insulam, inter Scandinaviam, Venedosque sitam designat. quæ nulla alia esse potest, quàm quæ hodièque, sub nominibus Finniæ, Botniæ orientalis, & Corelliæ, peninsula esse noscitur. Nomen ejus in vulgatis Plinii exemplaribus vitiatum legitur *Eningia*. quod tamen jam dudum viri docti rectè restituerunt *Finningia*. Finnos quidpe totam incoluisse, infrâ pluribus docebo. A gente igitur Finnorum dicta est terra *FINNINGIA*, eadem analogiâ, quâ hodièque in prædictâ peninsulâ Scandinaviâ regiones vocantur, *Helsing*, *Fiering*, *Moring*, *Bleking*: & in continente Germaniæ *Slesing* ad utramque Viadri ripam; inter Al-

bim & Amisiam, *Küding, Städing, Hemmeling*: cis Rhenum verò *Lotharing*.

Atque hæc est ipsarum terrarum septentrionalium, juxta veterum opinionem, exacta veraque descriptio. de gentibus easdem olim incolentibus posterius agam. nunc reliquas quoque oceani septentrionalis, sive Germanici insulas proximo capite persequar.

CAP. XXXIX.

De THULE insulâ; quam Ortelius, Procopii sequutus fidem, falsò credidit esse Scandinaviam Plinii, & Scandiam Ptolemæi.

10

DE Scandinaviâ finieram, jamque ad reliqua exponenda proficiscebar, quum ecce ingens sese, maximèque mirandus offerebat quorundam error, silentio aut dissimulatione minimè transmittendus. hic igitur antè discutiatur. De THULE insulâ, quam nunc vulgò credimus esse Islandiam, multum ac variè veteribus juxtâ atque nostris disputatum est geographis. Primum Græcorum nomen situmque ejus retulisse Pytheam Massiliensem, qui omnem Europæ septentrionalem oceanum se navigasse scripto prodidit, auctor est Strabo in I, II, & IV libris. cui tamen 20 idem Strabo fidem omnem derogat; unâ ferè hac ratione subnixus, ὅτι οἱ τὴν Βρετανικὴν, ut inquit lib. I, ἱερὴν ἰδόντες, οὐδὲν περὶ τῆς Θέλης λέγουσιν, ἀλλὰ αἱ νήσοις λέγοντες μικραῖς, περὶ τὴν Βρετανικὴν. hoc est; quòd, qui Hiernen, Britannicam insulam viderunt, nihil de Thule dicant; quum tamen alias insulas parvas circa Britanniam referant. Levis, mehercules, ac lubrica ratio; maximè, quum ipse fateatur paullo antè Strabo, Pytheam tradidisse, Θέλην ἀπὸ μὲν τῆς Βρετανικῆς ἐξ ἡμερῶν πολλῶν ἀπέχειν πρὸς ἄρκτον. Thulen à Britannia sex dierum navigatione abesse, versus septentriones. Quid igitur mirum, si, qui Hiberniam viderunt, de Thule nihil retulerunt; quum Hibernia etiam longius, quàm Britannia, à Thule, id est, ab Islandiâ dissita sit. Post Strabonem etiam aliis mortali- 30 bus multa super Thule insulâ disceptatio, multa item dubitatio, eùt ulla, nec ne: donec in Domitiani tandem principatu, ut infrâ reddetur, Romanis quoque classibus cognitum fuit, esse Thulen, esseque eandem, quæ nunc dicitur Islandia. Nihilominus tamen inventus est aliquot sæculis post Procopius Cæsariensis, à Palæstinâ Græcus scriptor, qui Thulen non Islandiam, sed Scandinaviam esse, in orientem à Britannia projectam, contra omnium reliquorum auctorum fidem atque auctoritatem adseveraret. Neque tamen hic fidem fortasse invenisset apud posteros, nisi nuper Abrahamus Ortelius, magni eximiique nominis geographus, sententiam ejus non modò probasset, sed argumentis etiam nonnullis confirmasset. quâ in re mirari equidem ego satis nequeo, tantam potuisse eum tribuere Procopio auctoritatem, uti contra omnium ceterorum simul Græcorum simul Latinerum fidem omnem dam- 40 naret. Thulen, ex illius auctoritate, falsò Islandiam nostro sæculo creditam esse adfirmat; quia is auctor graphicè ac verè Scandinaviam peninsulam sub Thules nomine describit: nomenque id ait etiam nunc exstare in dictæ Scandinaviæ parte, quæ incolis *Tylemark* vocatur. Nimirum Ortelio, ut plerisque nostræ ætatis geographis, nihil usitatus, nihil receptius, quàm levem nominis adlusionem in quavis regione ac loco, sine acriori aliquâ rei disquisitione, temerè sequi. quæ ratio τῆς γεωγραφικῆς pessima fuit, semperque erit. Ego Scandinaviam, sive, ut nunc regiones istæ vocantur, Lappiam, Norvagiam, ac Svediam, à Procopio verè disertèque sub Thules nomine depingi haut nego. at nomen id, quod, longè vetustiores Procopio, primi protulerunt Pytheas, Virgilius, Strabo, Mela, Plinius, Tacitus, & alii, an dictis regio- 50 nibus conveniat, diligentiore trutinâ examinandum cenfeo. Ortelius putat, ex Ptolemæi geographiâ probari id posse, hoc argumento, quia longitudo ac latitudo, quas Thulæ insulæ is tribuit, Scandinaviæ conveniat. De latitudine equidem facile Ortelio concesserim: quidpe quum Scandinavia, inter duo promontoria *Falsterbo*, & *Noortkyn*, immenso spatio XVIII circiter gradus in latitudinem occupet; facile

facile ex aliquâ parte parallelus ejus Thulæ Ptolemaicæ convenerit. At de longitudine controversiam ei movere ausim haud levem. namque Ptolemæus Germaniæ parteis maximè occiduas, quæ sunt ad ostia Rheni, ponit sub gradu xxviii: Thules autem insulæ parteis maximè orientales sub gradu xxxi, scrupulo xl. quâ ratione Thule iii tantum graduum, & xl scrupulorum spatio Germaniæ, in septemtriones versus opposita foret: reliquum verò ejus in occidentem versus, super Britanniam porrigeretur. quod falsum esse in Scandinaviâ, nostri sæculi geographorum solertia satis clarè aperuit. etenim non tam exiguum salummodò ejus partem, sed totam ex diametro Germaniæ continenti inter Vistulam Rhenumque objectam cernimus: nec quidquam
 10 ejus meridianum Britannia attingere. Verum non animadvertit Ortelius, dum novum Thulæ ex Ptolemæi sententiâ situm tribuere studet, se Scandias ejusdem auctoris insulas, non modò situ, quem isiis tribuit, movere; sed etiam longè in continentem Sarmatiæ terræ proferre. quidpe quum Thules partes maximè orientales apud Ptolemæum sint sub longitudinis gradu xxxi, scrup. xl; Scandiarum verò minorum media sub gradu xli, scrup. xxx; distantia inter utrasque est graduum x, scrup. xx. quo spatio ab ultimo Svedia promontorio, quod est ad fauceis Botnici sinus, si versus orientem Scandias promoveris; in extremis tandem Litavorum finibus, inter duo celebria opida *Plocko* & *Smolensko*, eas collocabis. quod, ut absurdum & ineptum, sic summo studio præcavendum erat, ne committeretur. At rursus non animadvertit Ortelius, se eadem operâ eademque ratione negare, Scandiam Ptolemæi esse Scandinaviam Plinii; quod tamen aliàs ipse adfirmat. sic secum ipse pugnat, dum temerè Procopii errori patrocinator. Nos, quidquid Procopius Thulen adpellasse voluerit, parvi facientes, veram illam ac germanam vetustioribus Græcorum simul ac Latinorum monumentis celebratissimam Thulen adseveramus esse Islandiam; probareque id ex omnibus pariter conabimur. Ac primùm ex ipso Ptolemæo, præter rationes jam antè demonstratas, sic arguere pergitur. in descriptione Sarmatiæ Europææ, ultimum cogniti orbis parallelum per Sarmatiæ simul oram maritimam ducit, & Thulen insulam. Verba ejus sic habent: *Ἡ ἐν Εὐρώπῃ Σαρματία περιορίζεται, ἀπὸ μὲν ἄρκτων, τῷ τε Σαρματικῷ ὠκεανῷ, κατὰ τὸν Οὐνεδικὸν κόλπον, μέχρι τῆς ἀγνώστου γῆς, καὶ περιγραφήν 30 ταύτης. Μετὰ τὰς τῆς Οὐνιδίας ποταμῶν ἐκβολὰς, χρόνιον ποταμῶν ἐκβολὰς, ῥέωντων ποταμῶν ἐκβολὰς, Τρεντῆ ποταμῶν ἐκβολὰς, Χείνιον ποταμῶν ἐκβολὰς ἢ καὶ τὸν διὰ Θέλης ὠκεῖον καὶ ὠκεῖον θέσης, τέσσαρις τὸ τέλος τῆς θαλάσσης τῆς ἐγνωσμένης.* id est: *Sarmatia Europæa terminos habet à septemtrionibus Sarmaticum oceanum, juxta Venedicum sinum, usque ad terram incognitam, ad hujusmodi descriptionem: Post Vistula fluminis ostia, Chroni fluvii ostia, Rubonis fluvii ostia, Turunti fluvii ostia, Chesini fluvii ostia: situs oræ maritima, juxta parallelum per Thulen ductum, qui est cogniti orbis ultimus.* Hoc si rectè ratione consideretur, verissimum adparebit; sin minus, falsissimum. nam graduum numerum, quem Ptolemæus huic parallelo tribuit, si sequi velis, Sarmatiæ litus habebis juxta opida Russiæ *Wagá*, *Dwiná*, *Weliki Permen*, & *Stupoli*. quod falsum est. At
 40 si novissimam eandemque exactissimam Russii litoris descriptionem consideres; non modò Islandiæ parallelum id adsequi reperies, sed etiam ultrà escendere. In eo itaque haud perinde falsum habuit magistrum Ptolemæus, quòd Sarmatiæ litora atque Thules insulæ maximè septemtrionales parteis sub eodem posuit parallelo; quàm quòd gradum huic parallelo lxxi attribuit: quum Sarmatiæ extremum litus, juxta Nassovium fretum & Novam Zemblam gradum lxx attingat. in quem sanè gradum Plinii rectè incidit computatio, lib. ii, cap. cviii perscripta. ubi latitudine terræ universæ traditâ, sub eodem ponuntur parallelo Sarmatiæ extrema, & Thule insula. *Ab ostio*, inquit, *Tanais nihil modicum diligentissimi auctores fecere. Artemidorus ulteriora incomperta existimavit; cum circa Tanaim Sarmatarum gentes degere fateretur, ad septem-*
 50 *triones versus. Isidorus ad xii c m l, usque ad Thulen; quæ conjectura divinationis est. Ego non minore, quàm proximè dicto spatio, Sarmatarum fines nosci intelligo.* Tanais ostium quinquagesimo latitudinis gradui subiectum est. duodecies centena millia passuum conficiunt xx gradus; lx millibus in singulos gradus distributis. adjice jam xx hos gradus prioribus l; & habebis lxx gradum. Quis autem negaverit, hunc gradum propius accedere Islandiam, quàm proximas Scandinaviæ parteis, quæ sunt in
 O 4 Daniâ,

Daniâ, ad promontorium *Falsterbo*, sub gradu LV? Iam verò illud Orteliū geographum minùs fallere debuit, quòd Ptolemæus parteis Thules maximè orientaleis ultra Rheni ostia extendat; quum idem superiorem Britanniaë partem non in septemtrionem, ut vera est insulæ facies, sed ingenti circa medium cursum reflexu, in orientem versùs porrigat: quâ ratione Thule quoque, quam omnes pariter auctores, unâ cum Ptolemæo, supra Britanniam memorant, propiùs orientali plagæ admota est. Britanniam igitur veræ genuiæque faciei si reddas; Thulen etiam eâdem operâ eò usque ab Scandinaviâ Plinii removebis, uti jam nullo modo eâdem videri possit. Mela, lib. III, cap. VI: *Thule Belgarum litori opposita est*. En, quæso, quid tibi heic lector nunc animi est? recedisne ab Ortelii opinione; an etiam manes? censesne Norvagian atque Svediam Belgarum magis litori oppositas, quàm Islandiam? an non hæc quasi ex diametro, inter Rheni Sequanæque ostia, Belgicæ objecta? Tabulam geographicam, vel globum inspicere, adsentieris. Manet itaque verus Scandiis insulis situs, à Ptolemæo tributus: manet item nomen Scandiæ in Scandinaviâ Plinii, quæ Scanzia Iornandi. Iam præter Ptolemæi auctoritatem, quando hæc satis superque remota est, alias audire rationes ex Ortelio pervelim, quibus ille persuasus, Procopio magis quàm Plinio credens, erroris hunc haud modici coarguat, quasi ex unâ insulâ, quæ diversis nominibus Baltia, Basilia, Scandinavia, Scandia, & Thule dicta fuit, duas insulas fecerit, Scandinaviam & Thulen. nam Plinium per hæc duo nomina unam eandemque intellexisse insulam, manifestò falsum est. Scandinaviam eum Germaniaë partem, vel insulam facere, satis superiori capite patuit. prædicto autem lib. II, cap. CVIII, disertissimè inter Thulen & Germaniam, huiusque insulas distingvit. *Ab ostio Tanais, inquit, nihil modicum diligentissimi auctores fecere. Artemidorus ulteriora incomperta existimavit; cum circa Tanain Sarmatarum gentes degere fateretur, ad septemtriones versùs. Isidorus adiecit XII CML, usque ad Thulen: quæ conjectura divinationis est. Ego non minore, quàm proximè dicto spatio, Sarmatarum fines nosci intelligo. & alioquin quantum est, quod innumerabiles gentes, subinde sedem mutant, capiat? unde ulteriorem mensuram inhabitabilis plagæ multo esse maiorem arbitror. nam & à Germania immensas insulas non pridem compertas cognitum habeo.* Imensas hasce Germaniaë insulas; Scandinaviam esse ac Finningiam, suprà satis ostensum est. Igitur, quum tam apertè atque dilucidè inter has & Thulen distingvat; frustra es, si de iisdem terris loqui eum arbitreris. Tacitus quoque, diligens ac gravis in primis auctor, consimili modo distingvit. In immensarum insularum unâ, id est, in Scandinaviâ, ut postea patebit, Sviones collocat ac Sitiones; Germaniaë eos faciens populos, è Svevorum gente. in vitâ autem Agricolaë sic scribit de circumnavigatione Britanniaë: *Hanc oram novissimi maris tunc primum (sub Domitiano) Romana classis circumvecta, insulam esse Britanniam adfirmavit; ac simul incognitas ad id tempus insulas, quas Orcadas vocant, invenit, domuitque. dispecta est & Thyle; quam hætenus nix & hiems abdebat. sed mare pigrum, & grave remigantibus perhibent. ne ventis quidem proinde attolli: credo, quòd rariores terra montesque, caussa ac materia tempestatum; & profunda moles continui maris tardius impellitur.* Quod fanè de proxima Scandinaviâ, sive Norvagiâ intelligi haud potest. nam inter hanc, & Orcadas insulas, nullum adpellatur mare pigrum: neque tanta heic est vastitas continui maris, quantam auctor inter Orcadas ac Thulen innuit. An verò simile veri est, eum in libro de Germania, ubi de Svionibus Sitionibusque tractat, ignarum vel oblitum fuisse nominis Thules, si hanc genteis istas incolere intellexisset? Haud opinor. Quin eodem libro de Agricola, Svevorum, Scandinaviam incolentium, disertè meminit; nec tamen ullum p̃u de Thule. quam haud dubiè nominaturus erat, si eandem esse terram intellexisset. Eâdem, inquit, ætate cohors Vespiorum, per Germanias conscripta, & in Britanniam transmissa, magnum ac memorabile facinus ausa est. & mox: atque ita circumvecti Britanniam, amissis per inscitiam regendi navibus, pro pradonibus habitî, primum à Svevis, mox à Frisis intercepti sunt. Svevi isti nulli alii esse poterant, quàm qui in Scandinaviâ, id est, Norvagiâ. nam citra Norvagian jam Cimbri in suâ peninsulâ; quos neque Tacitus, neque alius quisquam inter Svevos computavit. At vis clariùs etiam de classe Romanâ, quæ Orcadas insulas in Domitiani principatu perdomuit, Thulenque dispexit, tibi explicari? en, Iuvenalis sic poëta in Satyrâ II:

— *Arma quidem ultra*

Litora Iuberna promovimus, & modò captas

Orcadas, ac minimâ contentos nocte Britannos.

Ultra Britanniam, Orcadas, & Iberniam dum Romanos navigasse ait, satis apertè indicat, non in orientem versùs ad Norvagiam, sed in occidentem solstitialem ad Islandiam accessisse. nam si ab Orcadis ad Norvagiam conversi fuere; quomodò ultra Iberniam litora arma promoverunt? Huic autem ex septemtrione opposita est Islandia. ad quam Romani classe contendentes, rectè ultra illam navigarunt. Sed hoc saltem notasse debuit Ortelius, Pytheam Britannicis adnumerasse insulis Thulen, ultimam versùs septemtriones; quum Scandinaviam Plinii ipse *Basiliam immensa magnitudinis* nominet insulam, quam post eum *Baltiam* dixit Timæus; ut suprâ ostensum. Pytheam sequutus Plinius, in lib. IV, cap. XVI, & ipse Britannicis adnumerat insulis Thulen, omnium ultimam. Ab extremis Europæ finibus, ex ortu in occasum, ad novissimum ejus terminum Gadeis usque progrediundo, insulas septemtrionalis oceani indicare recipit dicti libri cap. XIII. itaque postquàm instituto ordine omneis ab Obio amne, ad Rheni ultimum versùs occasum ostium, dicto cap. XIII, & item XV, exposuit; memoratâ etiam Britannia, tandem cap. XVI; *Eandem*, inquit, *Hibernia latitudinem; sed longitudinem CC millibus passuum minorem. super eam hac sita, abest brevissimo transitu, à Silurum gente, XX M. passuum. reliqua nulla CXXV millibus passuum circuitu amplior proditur.* sunt autem XL Orcades, modicis inter se discretæ spatiis; VII Aemodæ, & XXX Hæbudes, & inter Hiberniam ac Britanniam, Mona, Monapia, Ricnea, Vectis, Silimnus, Andros. infra verò Siambis, Atanatos. & ab adverso in Germanicum mare sparsæ Glessaria, quas Electridas Græci recentiores appellavere, quòd ibi electrû nasceretur. ultima omnium, qua memorantur, Thule: in quâ solstitio nullas esse noctes, indicavimus, Cancrî signum sole transeunte; nullosque contrâ per brumam dies. hæc quidam senis mensibus continuis fieri arbitrantur. & paullo post: *A Thule unius diei navigatione, mare concretum à nonnullis Cronium appellatur.* En, jam dudum Plinius à Germaniâ, ejusque insulis, quas capitibus XIII, & XV exposuit, recesserat, quum ultimam, supra Britanniam, in septemtriones versùs, diceret Thulen. In eandem sententiam suprâ, (quem locum ipse modò citavit) lib. II, cap. LXXV: *Cogit ratio credi, solstitii diebus, occidente sole, propius verticem mundi, angustio lucis ambitu, subjecta terræ continuos dies habere senis mensibus; noctesque è diverso, ad brumam remoto. quod fieri in insulâ Thule, Pytheas Massiliensis scripsit, VI dierum navigatione in septemtrionem à Britannia distantem.* Eadem verba, ex Strabonis lib. I, suprâ retuli: *Ἦν φησι Πυθέας ἀπὸ τοῦ τῆ Βρετανικῆς ἐξ ἡμερῶν ὡλὲν ἀπέχειν, πρὸς ἀρκίον· ἐξ οὗτος δὲ εἶναι τὸ πεπηγυῖας θαλάττης.* id est: *quam ait Pytheas à Britannia sex dierum navigatione distare versùs septemtrionem: vicinam autem esse congelato mari.* Clarè idem & Plinii epitomator Solinus, cap. XXV: *Multa & alia circa Britanniam insula; è quibus Thule ultima.* & mox: *Vltra Thulen accepimus pigrum esse, & concretum mare.* En igitur tibi, quisquis etiam nunc in Ortelii sententiam pertinacior inclinas; putasne proxima Norvagiæ litora in septemtrionem à Britannia distare? putas VI dierum navigatione abesse? Brevissimus è Scotiâ, Britannia parte, ad Norvagiam, in orientem versùs, trajetûs CCL non amplius est millibus passuum; quæ triduo minùs, vento operam dante, facillimè navigari possunt. At in septemtrionem, Thulen usque, alterum tantum est. quod spatium multo rectius cum Islandiæ situ convenit. At hoc multo maximè notandum erat; omneis pariter veteres auctores, à primo usque Pytheâ ad Plinium, & ultrâ fortasse, Iberniam insulam non ab occasu juxta Britanniam, quem verum ejus nunc scimus esse situm, sed super Britanniam, versùs septemtriones sitam credidisse: ut modò ex Plinio cognovimus. Strabo autem lib. IV, hæc tradit: *Εἰσὶ δὲ καὶ ἄλλαι περὶ τὴν Βρετανικὴν νῆσοι μικραὶ· μεγάλη δὲ ἡ Ἱέρνη, πρὸς ἀρκίον αὐτῇ ὁρμαίνουσα.* id est: *Sunt & alia circa Britanniam insula parva. magna autem Hierna, versùs septemtrionem juxta eam porrecta.* & paullo post: *Περὶ δὲ τῆ Θάλης ἐστὶ μᾶλλον ἀσφαφὴς ἡ ἱστορία, διὰ τὸν ἐκ τοπισμὸν ταύτης ὅδ τῶν ὀνομαζομένων δὲ ἑλκωτῶν τιθέασιν.* hoc est: *Obscurior etiam est Thules historia, ab longinquum situm. hanc enim omnium, quarum feruntur nomina, maximè versùs septemtrionem esse disitam ajunt.* Quâ ratione septemtrionis regionem fecere antiqui isti mortales,

tales, quæ verè erat occasus solstitialis. Islandia quidpe, à Britannia & Ibernâ, versùs occasum solstitialem sita est. Vnde maximum excipitur argumentum, per Thules vocabulum intellexisse veteres Islandiam, non verò Norvagiam ac Svediam. Solinus dicto cap. xxv, malè atque imperitè à Britannia in Thulen per Hæbudes primùm, dein per Orcadas insulas, xiv dierum navigationem colligit. nam ab sinistro Britanniae latere si solvas, Orcades; à dextro, Hæbudes longè extra directum in Thulen cursum jacent: spatiumque xiv dierum immensi est erroris. Locus is apud Solinum, supra ipsius auctoris errorem, etiam libroriorum mendis foedatus est. Verba in vulgatis exemplaribus hoc ordine leguntur: *Multa & alia circum Britanniam insule: è quibus Thule ultima.* & mox: *Vltra Thulen accepimus pigrum esse & concretum mare.* Inde 10 à Calidonia promontorio Thulen petentibus, bidui navigatio est. Excipiunt Hæbudes insula, quinque numero. & post: *Secundam à continenti stationem Orcades præbent: quæ ab Hæbudibus porro sunt septem dierum totidemque noctium cursu, numero tres.* Ab Orcadibus Thulen usque, quinque dierum ac noctium navigatio est. In his particulam inde, malè convenire isti loco, alii etiam viderunt: ideoque posuerunt ante verbum *excipiunt*. sed quomodò hæc navigatio facta est à Calidonia, id est, extremæ Britanniae promontorio, primùm ad Thulen; deinde ad Hæbudes; mox ad Orcades; atque hinc denique rursus ad Thulen; Satis ineptè. lego igitur ita: *Vltra Thulen accepimus pigrum esse & concretum mare.* A Calidonia promontorio Thulen petentibus bidui navigatione excipiunt Hæbudes insula. & postea: *Inde secundam à continenti stationem Orcades præbent.* 20 Verùm neque Hæbudis, neque Orcades, quidquam ad nos in præsens. Thulen sequamur; quam Islandiam nunc esse dixi. In hanc omnia, quæ ab vetustioribus traduntur auctoribus, numeris omnibus quadrant, ni fortè Cronium mare Lappiæ magis convenire putes, quam Islandiæ; quia illa propius ad mundi verticem accedit. Hoc etiam, quia sic lubet, excutiat. Plinii verba ex lib. iv, cap. xiii, hæc supra citavi: *Septemtrionalis oceanus: Amalchium eum Hecataus appellat, à Paropamisæ amne, quæ Scythiam abluit; quod nomen ejus gentis lingua significat Congelatum.* Philemon Morimarum à Cimbris vocari dicit, hoc e, Mortuum mare, usque ad promontorium Rubeas. ultra deinde Cronium. Rubeas promontoriū esse quod nunc vulgò dicitur supra Lappiam & Scritofinniam Noortkyn, antè docui. hinc igitur in septemtrionem versùs, CRO- 30 NIUM adpellatum fuit mare, sub ipso polo, intra circulum Arcticum comprehensum: quo situ Europæ simul, Asiæque, & Americæ parteis septemtrionalibus abluit. unde non minùs ad Islandiam, quàm ad Lappiam pertinet. Quin ego parum absum, quin Dalechampii, viri doctissimi, opinioni accedam; qui Cronium mare non ἀπὸ τοῦ Κρόνου, id est, à Saturni frigido sidere, his in oris regnante, dictum putat; sed à terrâ maxime septemtrionali, vulgari vocabulo *Groneland* adpellatâ. Ratio mihi est, quia unius diei navigatione mare id ab insulâ Thule abesse Plinius scribit. itaque, quia Gronia tanto spatio ab Islandiâ distat; ejus etiam terræ nomen pervetustum ad Pythæ Massiliensis, miri, nec vani harum regionum septemtrionalium indagatoris, vel Philemonis, aliorumve Græcorum pervenisse aureis. Ceterum, disputationem hanc de 40 Thule insulâ uti absolvam, unum etiam atque alterum adferam testimonium. Primum est auctoris haud peioris fidei, quàm Procopius est, Iornandis Gothorum episcopi; qui in libro de rebus Gothicis sic ait: *Habet tamen oceanus & alias insulas interius in suo æstu, quæ dicuntur Baleares: habetque & aliam Menaviam; nec non & Orcadas, numero xxxiv, quamvis non omnes excultas. habet & in ultimo plage occidentalis aliam insulam, nomine Thylen; de quâ Mantuanus: Tibi serviat ultima Thyle.* Habet quoque is ipse immensus pelagus, in parte arctiâ, id est, septemtrionali, amplam insulam, nomine Scanziam. Ecquid hunc etiam putas Scandinaviam Plinii, id est, Norvagiam, cum Finnemarchiâ, Lappiâ, ac Svediâ, intellexisse Thylen? At Scanziam esse eandem & Scandinaviam, ne ipse quidem Ortelius negat. Iornandes autem disertè ac perspi- 50 cuè Scanziam à Thule distingvit. hanc in occidentem, illam in septemtrionem diversis longè regionibus ultimas ostendit. Ac sanè verè ultima in occidentem versùs est Thule; extra omnem Hispaniæ, quæ ultima cogniti orbis ad id temporis terrarum, meridianum posita. Quin etiam clarè atque dilucidè multo majorem memorat Scanziam, quàm Thulen. illam quidpe amplam vocat; hanc non item. Verùm, uti liquido te tandem,

tandem, post longam disputationem, animo dimittam; en Isidorus, origin. lib. XIV, cap. VI, *Thule*, inquit, *ultima insula oceani, inter septentrionalem & occidentalem plagam, ultra Britanniam; à sole nomen habens, quia in eâ æstivum solstitium sol facit, & nullus ultra eam dies est: unde & pigrum & concretum ejus mare*. Rectissime inter septentrionem & occidentem, id est, versùs occidentem æstivum, Islandiam describit; rectéque ultra Islandiam *pigrum*, seu *concretum mare*, quod Græcis antiquis *Cronium*. Sic Statius, silvar. lib. V:

— *Quantusque nigrantem*
Fluctibus occiduis, festoque Hyperione Thulen
Intrârit.

10 Sed ipsum tandem audiamus Procopium; quem is Thulæ det situm. Verba ejus, rer. Gothicar. lib. II, hæc sunt: Ἔστι δὲ ἡ Θέλη μέγιστη ἐσάχα· Βρετανίας γὰρ αὐτὴν πλείον ἢ δεκαπλασίαν ὑπεβαίνει εἶναι. καὶ περὶ δὲ αὐτῆς πολλὰ ἀποφεν πρὸς βορρᾶν ἀνεμὸν. id est: *At Thule multo maxima est. nam decuplo major est Britannia: à quâ longius abest versùs septentrionem*. Magnitudinem ostendit Scandinaviæ; ut & genteis postea, eam incolentibus: at situm Thules, supra Britanniam, in septentriones versùs. Verùm quàm mirificè Procopius circa septentrionis terras vera falsis ubique permisceat, cui ignotū esse potest?

Satis igitur sit hætenus Islandiæ antiquum germanumque nomen ab injuriâ cùm Procopii, tum Ortelii vindicasse. quæ equidem cura si fortè minùs ad veteris Germaniæ 20 descriptionem pertinuit, quum millia passuum 150 à proximo Sæviæ litore distet: tamen, quia multis jam sæculis, Germanici nominis Norvagiorum regibus paruit, haud perinde aliena ejus explicatio hoc loco visa est. quamquàm ne id quidem permittendum erat, uti terra Germania falsum alienumque Thules nomen ferret.

Ceterum Ortelio imposuit Procopius: Procopio res eadem, iisdem penè verbis, duabus diversis terris, sub eodem climate sitis, attributa; dierum scilicet semestris longitudo. nam & Solinus in eadem penè verba de Thule, quæ Tacitus de Svionum, Scandinaviæ incolarum, extremo litore, sic profert: *Multa & alia circum Britanniam insula; è quibus Thule ultima: in quâ æstivo solstitio, sole de cancri sidere faciente transitum, nox penè nulla: brumali solstitio dies adeò conductus, ut ortus junctus sit occasui. Ultra 30 Thulen accepimus pigrum esse & concretum mare*. Tacitus autem in libro de Germaniâ: *Trans Svionas aliud mare, pigrum, ac prope immotum: quo cingi, claudique terrarum orbem hinc fides, quòd extremus cadentis jam solis fulgor in ortus edurat, adeò clarus, ut sidera hebetet*. Mela etiam, lib. III, cap. VI: *Thule Belgarum litori opposita est, Grajis & nostris celebrata carminibus. In eâ, quòd sol longè occasurus exsurgit, breves utique noctes sunt, sed per hiemem, sicut alibi, obscuræ; æstate lucidæ; quòd per id tempus jam se altius evehens, quamquàm ipse non cernatur, vicino tamen splendore proxima illustrat: per solstitium verò nulla; quòd tum jam manifestior non fulgorem modò, sed sui quoque partem maximam ostendat*.

De magnitudine insulæ, item de priscorum incolarum moribus ac victu, hæc Solinus prædicto loco: *Thule larga est, & diutinâ pomonâ copiosa. Qui illic habitant, principio veris inter pecudes pabulis vivunt; deinde lacte: in hiemem conferunt arborum fructus. Utuntur feminis vulgò; certum matrimonium nulli*.

Longissima hujus insulæ ab orbe nostro distantia causam proverbii præbuit poëtis Latinis, uti, ubi remotissimum aliquem locum, vel regionem demonstrare vellent, Thules id nomine indicarent. Hinc Virgilius Γεωργικῶν I, magnitudinem imperii Cæsari Augusto precans:

— *Tua nauta*
Numina sola canant; tibi serviat ultima Thule.

Et Juvenalis Satyræ XV:

50 *Nunc totus Grajas, nostrasque habet orbis Athenas.*
Gallia caufidicos docuit facunda Britanno:
De conducendo loquitur jam rhetore Thule.

Statius, dicto silvarum lib. V:

Quid Rhæni vexilla ferant; quantum ultimus orbis
Gesserit, & refluxo circumfusa gurgite Thule.

A poëtis

A poëtis deinde etiam ad alios scriptores proverbialis ea loquutio transiit. Arnobius, adversus gentes lib. VI: *Constituamus, cognoscendæ rei causâ, templi numinis alicujus esse apud Canarias insulas; ejusdem apud ultimam Thylen; ejusdem apud Seras esse; apud fulvos Garamantas; & si qui sunt alii, quos ab sui notitiâ maria, montes, silva, & quadrinæ determinant cardines.*

De vocabulo quoque insulæ pauca uti dicam; vereor equidem uti rectè id apud Tacitum in vitâ Agricolæ, & in quibusdam Virgilio exemplaribus scribatur *THYLE*, per *Y*: quum omnibus pariter Græcis auctoribus, Pythæ, Straboni, Ptolemæo, Dionysio, Stephano, & aliis sit *ΘΥΛΗ*, non *ΘΥΛΗ*. unde rectè apud Melam, Plinium, Juvenalem, Statium, Solinum, Claudianum, & alios etiam scriptores legitur *IO THULE*. Barbaro postea sæculo id plerique fecere *Thyle*; & corruptius multo, ut est apud Æthicum, *Tille*, & *Tila*.

CAP. XL.

De minoribus Septentrionalis ac Germanici oceani insulis, inter Thulen atque Germaniam sitis. item de insulis sinus Codani, quarum incolæ TEUTONI, GODANI, CODANI, ac DANI.

20

THulen superiori capite, quamvis longius ab Germaniâ dissitam, tamen duas ob causas explicandam putavi: primum, quia Thulen esse nunc Norvagian cum cohærentibus terris falsò Ortellius è Procopio adseruit: tum, quia Germanici nominis regi nunc paret. In iisdem erunt causis reliquæ etiam insulæ minores, in eodem oceano, inter Thulen Germaniamque sitæ.

Plinius prædicto lib. IV, cap. XVI: *Agrippa Britannia longitudinem 1500 M. passuum esse, latitudinem 300 M. credit. eandem Hibernia latitudinem; sed longitudinem 200 M. passuum minorem. Super eam hæc sita, abest brevissimo transitu à Silurum gente 30 M. passuum. Reliquarum nulla 50 M. circuitu amplior proditur. sunt autem XL Orcades, modicis inter se discretæ spatiis. VII Acmodæ, & XXX Habudes; & inter Hiberniam ac Britanniam Mona, Monapia, Ricnea, Vectis, Silumnus, Andros. infra verò Siambis, & Atanatos. & ab adverso in Germanicum mare sparsæ Glessaria, quas Electridas Græci recentiores appellavere, quod ibi electrum nasceretur. ultima omnium, quæ memorantur, Thule. In his igitur insulis ORCADES satis sunt notæ, ut quæ hodièque supra Scotiam, Scotis atque Anglis vulgò adpellantur *The iles of Orcadnay*, & contractè *Orcanay*, & *Orcnay*. non longè hinc versùs occidentem sunt HEBUDES, supra Scotiam & Hiberniam, infinitio numero. inter Orcadas atque Norvagian sunt VII ACMODÆ, vulgò *Schérland* & *Hetland*, in commune vocitatæ, numero per se V; quibus duæ sunt adiciendæ proximæ versùs Orcadas, *Fulo*, & *Feril*. Inter has, & Thulen, Norvagianque nullæ jam supra Britanniam reperiuntur, nisi quæ XXV ampliùs numero, vulgò *Farre* nuncupantur. has igitur GLESSARIAS, sive ELECTRIDAS esse necesse est. namque & multitudo vocabulo *sparsæ* convenit; & in Germanico mari, contra Germaniam, supraque Britanniam projectæ; & proximè has sequitur *ultima Thule*. Ceterum *Ἠλεκτρίδαι* adpellabantur Græcè ἀπὸ τοῦ ἡλεκτρός, id est, à succino, quod ibi nascebatur: & ab eodem argumento *Glessaria*; quia *gless* Germanis erat idem quod Latinis succinum.*

At circa Acmodas insulas ingens à Melâ commissus est error, silentio nequaquam transmittendus. Verba ejus lib. III, cap. VI, hæc sunt: *Triginta sunt Orcades, angustis inter se diductæ spatiis. septem Hemodes contra Germaniam projectæ, in illo sinu, quem Codanum diximus. ex iis Codanonia, quam adhuc Teutoni tenent, ut magnitudine alias, sic fecunditate antestat.* Ab occasu & Hispaniâ ad ortum ac Scythiam, insulas oceani enarrando, Mela pergit. igitur proximas ab Orcadibus, versùs ortum, ponit HEMODAS. quas easdem esse Plinii *Acmodas*, numerus simul & situs prope Orcadas, nomenque indicant; quamvis hoc paululum varians. quod descrimen levi librarii lapsu effici

effici potuit. etenim aut H E in A c corruptum, aut A c in H E; aut denique A E in A c: uti fuerint Plinio *Aemodes*, quæ Melæ *Hemodes*. sic *Hedui* Galliæ populi dicti fuere, qui aliis *Aedui*: Græcè Ἐδῶι, & Αἰδῶι. sic *Hemus* Thraciæ mons, qui sæpius *Aemus*. Erravit igitur haud modicè Mela, in sinu Codâno eos collocans. In hoc tamen haud æquè falsus, quòd contra Germaniam projectas dixit. quidpe si Glessariæ illæ rectè Plinio dicuntur in Germanico mari sparsæ; certè multo rectius idem dici potest de Æmodibus; ut quæ Germaniæ, id est, Norvagiæ multo propiores. Verùm insulas in sinu Codâno sparsas, quæ nunc in universum Danicæ adpellantur, describere voluit Mela. primùm in communi nomine erravit, *Hemodas* eas nominans: deinde in numero; sunt enim multo plures in hoc sinu, *angustis inter se diductas spatiis*; quas ille intellexit. de his jam vera hæc subiecit: *Ex iis Codanonia, quam adhuc Teutoni tenent, ut magnitudine alias, sic fecunditate antestat*. hæc quidpe eamdem nominis originem habuit, quam ipse sinus; ut mox ostendam: estque hodiè incolis Danis *Sieland*, omnium hujus sinus fecundissima; caput nunc regni, sedemque regiam sustinens *Hafniam*, vulgò *Kiæbinghaffn*. Hanc tenuisse TEUTONOS, testatur ipse Mela, cùm heic, tùm suprâ lib. III, post descriptionem sinus: *In eo sunt Cimbri, & Teutoni*. & item Plinius lib. IV, cap. XIV, Cimbris proximos faciens *Teutonos: Germanorum genera V: Vindili; quorum pars Burgundiones, Varrini, Carini, Guttones. alterum genus Ingevonum; quorum pars Cimbri, Teutoni, ac Cauchorum gentes*. Libro etiam XXXVII, cap. II; Pytheas credidit Guttonibus, Germaniæ genti, accoli æstuarium oceani, *Mentonomon* nomine, spatio stadiorum VICIO. ab hoc diei navigatione insulam abesse *Basiliam: illò vere fluctibus advehi, & esse concreti maris purgamentum. incolas pro ligno ad ignem uti eo; proximisque Teutonis vendere*. *Basilæ* insulæ, id est, Scandinaviæ proxima est dicta insula *Sieland*, III millium passuum freto diremta. At non hanc solummodò, verùm adjacentis etiam omneis, *angustis inter se diductas spatiis*, tenuisse Teutonos, maximè credibile est: quarum nomina, *Fyne, Laland, Falster, Alsen, Langeland, Arre, Mæne, Amak*, & aliæ minores. Sic namque contermini Cimbris, unâ cum his, vim atque injuriam oceani fugientibus, in continentem Germaniæ, atque inde in Illyricum, Galliamque profecti sunt; ut suprâ in Cimbrorum explicatione ostensum est. Magnam eos, sive majores Suecorum, domi fuisse gentem, magnis amplisque sedibus incolentem, ex eo perspicitur, quòd in dictâ expeditione Cimbris numero ferè fuerint æquales.

Antiquissima igitur est gens TEUTONORUM; ut quos jam Pytheas, ccl circiter annis ante natum Iesum, memoravit: imò quorum expeditionis in dictas regiones multo antiquior auctor Aristoteles, cccxl circiter annis ante natum Iesum, meminit; ut suprâ in Cimbris docui. Tanta scilicet est gentis hujus antiquitas, tanta armorum virtutisque bellicæ, per exteras terras, jam inde ab vetustissimis temporibus claritas. Sed & domi antea terrâ marique fuisse potentes, ex sinus Codâni adpellatione colligere licet; quam is ab eorum traxit cùm nomine, tùm haud dubiè imperio. Quidpe suprâ, hujus operis lib. I, cap. xxvi, pluribus docui argumentis, auctorumque demonstravi testimoniis, antiquissimum veri æternique numinis, cœli ac terræ rerumque cunctarum conditoris nomen fuisse THEUTH. ex quo postmodum per multipliceis variarum dialectorum flexiones facta sunt vocabula, Θεὺς, Deus, Dis, Ζεὺς, Ζῆς, Ζῶ, Ζαν, Δεὺς, Δῆς, Δῶ, Δαν; & ex hoc porrò *Wodan*, & *Godan*: unde etiam nunc DEI nomen patriâ lingvâ nobis dicitur GOD. Ab illo igitur æterni Dei vocabulo THEUTH, gens Cimbris contermina, dicta fuit sibi THE THEUTHON. quod nomen Græci postea Latiniq; scriptores suis lingvis accommodantes, formaverunt TEUTONI; ut perscriptū Pythææ, testante Plinio & Melæ, dictis locis, Cæsari belli Gallici comment. I, Paterculo lib. II. Quidâ verò id fecerunt TEUTONES; quemadmodum, in Galliâ *Santoni*, ac *Turoni*, sæpius vocantur *Santones*, & *Turones*; & aliorum *Eburones* Dioni *Eburoni*. At omnium rectissimè vocabulum hujus gentis scriptum est apud Ciceronem, in orat. pro lege Maniliâ, & apud Florum lib. III, cap. III, item apud epitomatores Livii, lib. LXVII, THEUTONI, per θ; ut & apud Florum, eodē loco, regis eorum nomen *Theutobochus*; & in Fastis Romanorū THEUTONES. Æthico etiam rectè dicuntur THEOTHONI: ut illo sæculo omnia etiam reliqua vocabula à voce *Theuth* derivata, in o sunt formata Græcis Latinisq; scriptoribus.

eodem æterni Dei nomine, dialectis multiformiter variato, dicta fuit vulgò sibi **THE GODA'NON**, Latinè **GODA'NI**: unde etiam nunc patriæ mihi terræ opidum, sinui Codâno adpositū, Sarmatis dicitur *Gdańsko*. item **CODA'NI**; unde ipse sinus Melæ atque Plinio, *Codanus*; & insula eorum maxima Melæ *Codanonia*: quam Latini sic vocitarunt à cultoribus *Codanis*, qui sibi ipsis dicebantur **THE CODA'NON**. & apud Ptolemæum, in Scandiarum insularum maximâ, id est, in Scandinaviâ, leguntur *Δανίωτες*: quos ego haud temerè juraverim non debere esse *Κοδάωνας*, **CODANONES**. Denique eadem Teutonorum gens dicta quoque fuit **THE DANON**; quemadmodum ipsius supremi numinis vocabulum *Θεὸς, Δαν*: Latinis **DANI**. quod nomen tandem solum inter reliqua evaluit; dicunturque in hanc usque diem Germanis *die DÆNE N*, 10 sibi ipsis verò derivativo vocabulo *de DANK E*, & singuli **DANMAN**, id est, *homo Danus*. Atque hinc demum summa hujus gentis veraque perspicitur antiquitas; ut qui uni, inter omneis vastissimæ illius Germaniæ genteis, se ipsos adpellaverint *the Theuthon*, & singulis, *een Theuth*, ipsius Dei, rerum omnium conditoris nomine; quia ad hunc genus suum originemque referebant: quod de omnibus in universum Germanis testatur Tacitus in libro de Germaniâ, & de Gallis Cæsar belli Gallici comment. vi.

Ceterò vocabulum **DANI** antiquissimi omnium, quorum monumenta exstant, referunt, Procopius, rer. Gothicar. lib. ii, & Iornandes, in rebus Gothicis, circa annum Christi 10 xl. post eos Eginhardus in virâ Caroli Magni; & Helmoldus in chronico Slavorum. 20

Sed Iornandes, eodem loco, *Theuthes* quoque habet populos: quorum vocabulum equidem haud dubito, quin sit corruptum à **THEUTHE S**. hoc autem Gallicâ dialecto sic formatum ille habuit pro **THEUTHEN**; quemadmodum etiam nunc omnium rerum vocabula in plurali numero Galli, Hispani, atque Britanni formant in *s*. Nec mirandum est, eandem gentem duobus vocabulis *Danos* & *Theuthes*, ceu duæ fuerint diversæ gentes, retulisse Iornandem. sic quidpe eidem duo sunt vocabula *Svethans*, & *Svethidi*: quæ tamen una sola fuit gens *Sveonum*, sive *Svedorum*. Multo imperitior Germaniæ Ptolemæus, qui *μέλαξὺ τῶν Σφαροδωῶν καὶ Σρήβων*, id est, inter Svardones, & nescio quos Svevos, medio situ inter Albin, Chalusum ac Sævum, collocat *Τεύτνας*; item inter Saxonas & eosdem Svevos *Τεύτονοάρον*; qui quales fuerint, vel an umquàm 30 fuerint, planè ego juxtà cum ignorantissimis ignoro. Danicas autem insulas communi in universum nomine adpellat *Scandias*, numero treis. nam quartam, omnium maximam, Plinii esse *Scandinaviam*, Iornandis verò ac Procopii *Scanziâ*, suprâ demonstravi. Iornandi tam *Theuthes*, quàm *Dani* in Scanziâ ponuntur insulâ. an satis rectè suâ tum ætate, equidem haud parum dubito. siquidem *Herulos* atque *Rugos Rannosque* falsò ibidem collocatos, jam antea probavi. Eginhardi verba hæc sunt: *Hunc sinum Codânum multa circumfident nationes. Dani siquidem, & Sveones, & quos Nortmannos vocamus, septemtrionale litus, & omnes in eo insulas tenent: at litus australe Sclavi, & Aisti, & alia diversa incolunt nationes*. Verùm ex his etiam, quamvis Danorum fuisse suprâ dictas insulas, certum sit; tamen incertum est, utrùm aliquid eadem gens in Scandina- 40 viâ Caroli Magni tempore tenuerit, nec nè. Potuit tamen jam tum parteis illic tenuisse, quas hodièque incolit, vulgaribus vocabulis *Halland*, *Scaane*. *Bleking*. Cimbrorum quoque peninsulam, & gentem in eâ Iutarum, quando imperio suo subjecerint, ego ignoro. fabulosis quidpe Saxonis Grammatici historiis credere piget. Haud omnino tamen vanum apud hunc auctorem est, quod deum *Othinum* in Daniâ fuisse memorat lib. i, ac v. id enim, sive ex antiquis Danorum carminibus, quod annalium genus apud eos, quemadmodum apud reliquos Germanos, fuit, sive ex aliis quibusdam monumētis habuerit; totum eò spectat, quòd à supremi numinis adpellationibus, *Theuth*, *Godan*, *Codan*, *Dan*, gens nominata fuit, *Theuthoni*, *Godani*, *Codani*, *Dani*. nam *Othin*, sive *Othen* Danorum eundem fuisse *Godan* deum, suprâ lib. i, cap. xxvi, docui. Ceterùm 50 *Ἀλοκίας*, **ALOCIAS** treis insulas habet Ptolemæus ad occidentale Cimbrici promontorii latus. quo situ quum nullæ sint insulæ, eas illum voluisse credo, quæ ab oriente dicto promontorio objacent, vulgaribus vocabulis *Lessö*, *Rom*, *Anholt*. Ac sanè, si extrema Cimbrica peninsulæ, nimium à Ptolemæo in orientem deducta inclinataque, ad verum situm reducas; dictas modò insulas Ptolemæi esse *Alocias*, liquidò adparebit.

Atque

Atque hæc est OCEANI SEPTEMTRIONALIS, quatenus is Germaniæ ab septemtrionibus fuit terminus, in parteis ac nomina, item insularum in eo sitarum vera descriptio. quam quum tam apertam tamque claram vetustissimi, etiam ante Herodotum, scriptores Græci prodiderint; miror equidem ego eorum nostri sæculi hominum stupiditatem, qui hæc nota illis fuisse omnino negant; latiusque multo nunc patere Germaniam, quàm olim adfirmant: unum scilicet, ut in reliquis omnibus, Ptolemaum, principem, si diis placet, geographorum, in descriptione Germaniæ probantes. qui tamen ipse, non modò de Germaniæ, sed de Sarmatiæ etiam, adeoque de omnis Scythiæ septemtrionalibus partibus, quæ veteres tradidère verissima, aut ignoravit, aut certe non credidit. esse tamen in Sarmatiâ Scythiâque ultrà etiam terras, ipse fatetur; sed ἀγνώστους, *incognitas*. Nos sanè Tacito, Plinio, Melæ, Timæo, Pythæ, Philemoni, Xenophonti Lampſaceno, aliisque antiquissimis auctoribus credere malumus; quum haud falsa, sed uti nunc frequentissimis navigationibus peregrinationibusque illic visuntur, de *immensis insularum* (quæ tamen sunt peninsulæ) *spatiis*, de *Sevone monte ingenti*. de *mari concreto*, sive *congelato*, de *insulis* in eo *Oonum*, *Hippopodam*, & *Panotiorum*, quamquàm fabulosis cultoribus, de aliis insulis *Glessariis*, *Hemodibus*, & *ultimâ Thule*; item de *Codâno sinu immani*, de *Teutonis*, de *Guttonibus*, de *succino*, sive *electro*, quod in horum conterminorumque Æstiorum litoribus legebatur, ut infrà latius patebit, & alia haud perinde obscure tradiderunt: quæ omnia verissima esse, nostrum sæculum satis superque compertum habet. Quapropter haud injuriâ etiam culpandus est Strabo, qui sæpius Pytheam ὡς ἄνδρα ψευδέσαντα, *ceu virum mendacissimum* reprehendit super his regionibus septemtrionalibus, superque insulâ Thule, quasi ea nulla foret: quum ipse Strabo, in quibus Pytheam erroris sive mendacii arguit, quàm foedissimè plerumque corrigendo nugetur; ut latius alibi docebitur. Lib. I, ait Pytheam tradidisse, se & Britanniam & Thulen insulam καὶ πᾶσαν τὴν παρωκεανὴν τῆς Εὐρώπης, ἀπὸ Γαδείρων ἕως Ταναΐδος, *quidquid Europa regionum est ad oceanum, à Gadibus ad Tanaim usque peragrassè*. quæ omnia ementitum eum coarguit; simulque hanc rationem addit: Φησὶ δὲ οὖν ὁ Πολύβιος ἄπσον καὶ αὐτὸ τὸ πᾶν ἰδιώτῃ ἀνθρώπῳ, καὶ πένητι ποσῦτα διασημαῖα πλωτῇ, καὶ πορευτὰ γένοιτο. id est: *Polybius id quoque incredibile ait esse, privatum hominem, eumque pauperem, tantum spatii mari terræque obisse*. Pythæ statum, item utrum privatim is, an verò publico Massiliensium missu tantum iter instituerit, satis Polybius sciverit, nesciveritne, haud equidem disputaverim. at Pytheam tamen aut ipsum plagam hanc septemtrionalem peragrassè, licet nec Polybius, neque Strabo ei crediderint, aut sanè ab aliis certis idoneisque auctoribus habuisse, quæ scripto prodidit, nostri sæculi experientia jam dudum comprobavit. Neque verò, si quædam illi de Tanai, de mari super Thulen, de distantia inter Galliam & Britanniam, & alia quasi minùs vera retulit; ea fidem omnem ei in reliquis derogare debebant. nam alia ex his, quia à Polybio ac Strabone, (ut aliàs in notis ad hunc auctorem ostendam) non satis intelligebantur, falsi speciem habebant: alia verò corrupta à librariis esse poterant: in quibusdam cognoscendis non minùs tunc Pythæas, quàm nostro ævo Paullus Venetus in Tatariæ, alii in aliarum regionum rebus tradendis, errare potuit; quum non omnia suis oculis perspexisset, sed multa auribus aliorum relatu accepisset. An non eos, qui superiori sæculo primi Americam ingressi terras ejus descripserunt, multa fabulosa nobis tradidisse posterior meliorque detexit cognitio? Patrum etiam nostrorum, vel avorum memoriâ, non omnia tam clarè exactèque in septemtrione noscebantur, quàm nos explorata habemus. Verùm multo nos majorem de Germaniæ septemtrionalis antiquitate gratiam debemus Pythæ, referenti haud perinde falsa; quàm Straboni, qui eas prius ignorari regiones tradidit lib. VII, his verbis: τῶν δὲ Γερμανῶν, ὡς εἶπον, οἱ μὲν ποσειδάριον παρήκουσι τῷ ὠκεανῷ. γνωρίζονται δὲ, ἀπὸ τῶν ἐκβολῶν τῆς Ῥώης λαβόντες τὴν ἀρχὴν, μέχρι τῆς Ἀλβιῶ. τῶν δὲ εἰσὶ γνωριμώτατοι Σάραμβροί τε καὶ Κίμβροι. τὰ δὲ πέραν τῆς Ἀλβιῶ τὰ πρὸς τῷ ὠκεανῷ παντάπασιν ἀγνωστα ἡμῖν εἰναι· ὅτι τὸ ποσειδῶν δένει· ἵσμεν δὲ παρὰ πλουτῆσιν πεποιημένους πρὸς τὰ ἐωθινὰ μέρη, τὰ μέχρι τῆς Σόμας καὶ τῆς Κασπίας θαλάττης· οὐθ' οἱ Ῥωμαῖοι προήλθον πρὸς τὰ περαιτέρω τῆς Ἀλβιῶ· ὡς δὲ αὐτῶς ἔδδ' ἐπεὶ περὶ παραδεύκασιν ἔδδ' εἶναι. Τί δὲ ἐπὶ πέραν τῆς Γερμανίας, καὶ τί τῶν ἄλλων τῶν

ἐξῆς, εἴτε Βασιάνους χρὴ λέγειν, ὡς οἱ πλείους ὑπονοῶσιν, εἴτ' ἄλλους μεταξὺ, ἢ Γάζυρας, ἢ
 Ρωξολανούς, ἢ πινὰς ἄλλους, τῶν Ἀμαζοίκων, οὐ βέβαιον εἶπεν. ἔδ' εἰ μέλει τῶν ὠκεανῶν παρή-
 κειται παράπαν τὸ μῆκος, ἐστὶ πὶ ἀοίκητον, ὑπὸ ψυχρῶν, ἢ ἄλλης αἰτίας, ἢ καὶ γένος ἀνθρώπων
 ἄλλο διαδέχεται μεταξὺ τῆς θαλάττης καὶ τῶν Γερμανῶν ἰδρυμένον. Τῆς δὲ τὸ αὐτὸ ἀγνοή-
 μα καὶ περὶ τῶν ἄλλων τῶν ἐφεξῆς περὶ σκευῶν ἐστὶν. ἔτι γὰρ τοὺς Βασάρνας, ἔτι τοὺς Σαυρο-
 μάτας, καὶ ἄλλῶς τοὺς ὑπὲρ τῆς Πόντος οἰκοῦντας ἴσμεν. ἔθ' ὅποσον ἀπέχεται τὸ Ἀτλαντικῆς
 θαλάττης, οὗτ' εἰ συνάπτεται ἐν αὐτῇ. Διὰ δὲ τὴν ἀγνοίαν τῶν τόπων τούτων, οἱ τὰ Ρίπαϊα ὄρη,
 καὶ τοὺς ὑπερβορείους μυθοποιῶντες, λόγῳ ἡξίωται. καὶ ὁ Πυθέας ὁ Μασσαλιώτης κατεψεύσατο
 τοιαῦτα τὸ παρωκεανίτιον, προσχέματι χρώμενος τῇ περὶ τὰ ἐξάνια καὶ μαθηματικὰ ἱστο-
 ρία. Hoc est: Germanorum, ut dixi, qui sunt septemtrionales, juxta litus oceani porrignuntur. 10
 noscuntur ab Rheni ostiis usque ad Albim: inque his notissimi Sigambri & Cimbri. Quae au-
 tem trans Albim sunt ad oceanum, nobis prorsus sunt ignota. nam neque priorum quemquam
 compertum habemus litus istud prater navigasse in orientem versus, ad Caspii maris usque fau-
 ceis: neque ultra Albim sita Romani adiverunt: nec terrestri quidem itinere quisquam illa
 perlustravit. Quid autem sit ultra Germanos, & alios his conterminos, siue ii sunt Bastarna,
 ut plerique putant, siue alii interjecti, siue Iazyges, siue Roxolani, siue alii in plaustis degen-
 tes, non facile dixerim. neque an tota illa in ora oceani aliqua sit portio, quae vel ob frigus, vel
 alia de causa habitari nequeat: item, an aliud genus mortalium orientalibus Germanis &
 oceano sit interjectum. Eadem ignoratio est reliquorum ad septemtriones vergentium. neque
 enim scimus, Bastarna, & Sauromata; & in universum qui supra Pontum habitant, quanto 20
 spatio absint ab Atlantico mari, aut an eo usque pertingant. Atque ignoratione horum lo-
 corum factum est, uti audirentur, qui Rhiphaea juga ac Hyperboreos commentum sunt: taliaque de
 ora oceani mendacia traderet Pytheas Massiliensis; praescriptione usus narrationis rerum caele-
 stium, & mathematicarum. O admirabilem astrologum, mathematicumque Pytheam!
 si ex siderum inspectione cognoscere potuit, esse in septemtrione Guttones, esse Teu-
 tones, esse insulam immensae magnitudinis Baltiam, quod nomen etiam nunc in supra
 dicto freto manet; esse in ea insula ingentem montem Sevonem, esse immanem sinum
 Codanum, esse Thulen insulam, esse & alia, quae supra explicavi. Verum satis se igna-
 rum harum regionum ostendit Strabo, dum etiam in iis quae propiora, & cognita esse
 ait, maximèque erant, haud modicè errat. Danubii fontem tradit esse propè Bojohæ- 30
 mum: Luppiam amnem in eandem partem cum Amisiâ fluere: Hermundurorum
 partem trans Albim incolere; Cimbros verò cis Albim: à Rheni ostiis conspici Britan-
 niam: Menapios utrumque ostia ejus amnis accollere: Sigambros etiam oceani litora
 tenere. quae omnia quàm falsissima esse, satis abundèque haecenus patuit. Haec igitur,
 ac talia cum judicio erant legenda; ne temerè errores ejus contra nudam lucidamque
 veritatem tueri adgrederemur. Magnus in primis auctor, & quem ego principem o-
 mnium geographorum meritò judicandum censeo, unus tamen omnia scire haud po-
 tuit: dein gravissimi scriptoris Polybii magna eum seduxit auctoritas. cujus haec sunt
 verba, lib. III: Τὸ μεταξὺ Τανάϊδος καὶ Νάρωνος, εἰς τὰς ἀρκτέας ἀνῆκεν, ἀγνώστον ἡμῖν
 ἕως τῶν νῦν ἐστίν, ἐὰν μὴ τι μετὰ ταῦτα πολυπραγμονῶντες ἰσχυρήσωμεν. τῆς δὲ λέγουσας τι περὶ 40
 τούτων, ἢ γράφοντας, ἀγνοῶν, καὶ μύθους διαπιθέσθαι νομίζον. id est: Quidquid inter Tanain
 & Narbonem ad septemtriones vergit, haecenus nobis est ignotum: nisi quid posthac curiosâ
 investigatione de eo tractu didicerimus. Qui de his locis aliter loquuntur, aut scribunt; pro
 imperitiis, & fabularum concinnatoribus sunt habendi. Haec ita bonâ fide Polybius: quâ in
 quantum deceptus sit Strabo, satis supra patuit.

CAP. XLI.

De SCANDINAVIÆ sive SCANDIÆ peninsula incolis, SVEONIBUS,
 HELLEVIONIBUS, SCANIIS, GUTIS, LAPPIONIBUS, 50
 SCRITOFINNIS, MARCHIOFINNIS, & SI-
 TONIBUS, sive NORTMANNIS.

Teutonibus igitur contermina fuit immensa illa peninsula SCANDINA-
 VIA, sive SCANDIA. quae postquam satis clarè supra explicata est, popu-
 li nunc

li nunc quoque eam incolentes dicantur.

Auctor noster, in lib. de Germaniâ, post memoratos in citeriori maris Svevici litore Rugios ac Lemovios; *Svionum hinc*, inquit, *civitates, ipso in oceano, præter viros armaque, classibus valent. & mox: Est apud illos & opibus honos: eoque unus imperitat; nullis jam exceptionibus, non precario jure parendi. nec arma, ut apud ceteros Germanos, in promiscuo; sed clausa sub custode, & quidem servo. quia subitos hostium incursus prohibet oceanus. otiosa porro armatorum manus facile lasciviunt. enim verò neque nobilem, neque ingenuum, ne libertinum quidem armis præponere, regia utilitas est. Trans Svionas aliud mare, pigrum, ac prope immotum: quo cingi claudique terrarum orbem hinc fides, 10 quod extremus cadentis jam solis vulgor in ortus edurat, adeò clarus, uti sidera hebetet. sonum insuper se mergentis audiri; formasque decorum, & radios capitis aspici, persuasio adjicit. & postea: Svionibus Sitonum gentes continuantur. cetera similes, uno differunt, quod femina dominatur. in tantum, non modò à libertate, sed etiam à servitute degenerant. Hic SVEVIÆ finis. Totam igitur peninsulam SCANDINAVIAM duo Svevorum genera incoluerunt, SVIONES & SITONES. Terminus inter eos statuendus est Sevo mons, à Codâni sinus faucibus, quâ opidum Norvagiæ est Opslo, sive Anflo, ad lacum usque Album: ita, uti Norvagia cum Finnomarchiâ, ac Scricfinniâ Sitonibus tribuatur; Lappia autem, Biarmia, Botnia occidentalis, Svedia, Gutia, cum Danici regni partibus Bleking, Skaane, Halland, Svionibus. Hos Eginhardus in vitâ Caroli Ma- 20 gni, & Hel moldus in chronico Slavorum, item Mag. Adamus Bremensis adpellant SVEONES. Verba Eginhardi hæc sunt: Sinus quidam ab oceano orientem versus porrigitur, longitudinis quidem incomptæ, latitudinis verò, quæ nusquam c millia passuum excedat; quum in multis locis contractior invenitur. hunc multa circumfident nationes. Dani siquidem, & Sveones, quos Nortmannos vocamus, & septemtrionale litus, & omnes in eo insulas tenent. at litus australe Sclavi, & Aisti, & alia diverse incolunt nationes. Falsum est, Sveones adpellatos fuisse Nortmannos. mendum his verbis inest. quod ego, unicâ particulâ et ab inconvenienti loco in germanam sedem transpositâ, sic purgo: Dani siquidem, & Sveones, & quos Nortmannos vocamus, septemtrionale litus, & omnes in eo insulas tenent. at litus australe Sclavi. Hel moldus, qui cccc circiter annis post Eginhardum scripsit, in illius verbis, in chronicon suum transcriptis, particulam et neque ante 30 vocem septemtrionale, neque ante quos habet. At Iornandi, sub initium libri de rebus Gothicis, eadem gens dicitur SVE THANS, & alio vocabulo, SVE THIDI. quæ equidem duo vocabula ille falsò, ut superiori capite notatum, pro duabus diversis discretisque inter se nationibus accepit. Hodie regnum ipsis incolis, conterminisque gentibus Danis, ac Nortmannis vulgò vocatur, SVERIGE; quasi SVENRIGE, sive SVEENRIGE, id est, *Sveonum regnum*; ipsa verò gens THE SVENSKE, vocabulo adjectivo, itidem derivato à *Sven*, sive *Sveen*. quod antiquissimum gentis nomen vetustiores Germani efferebant SVEON: unde Latinum SVEONES Eginhardo; & SVIONE Tacito. Germani meridionales dixere SVE THAN: unde Iornandi sunt *Sve- 40 thans*, Gallorum dialecto, qui omnia pluralia formabant in s: & hodieq; omnibus Germanis cis Codânum sinum dicuntur *die Sweden*; θ in confine δ mutato. Latine dicti fuisse videntur SVE THI, & SVEDI; quemadmodum *the Gothon, Gothi; Frankon, Franci*. Iornandes ultimam syllabam geminavit, *Svethidi*.*

Ceterum plures fuisse Svionum in unâ gente nationes, disertè testatur auctor noster his verbis: *Svionum hinc civitates ipso in oceano*. Et Æthicus, *Svevorum omnium, qui plurimam Germaniæ partem tenebant, genteis tradit in universum LIV, ex quibus plurimæ in Scandinaviâ numerandæ sunt, sub Svionum Sitonumque nominibus. Itaque complura etiam nationum nomina in eâ Scandinaviæ parte, in quâ Tacitus collocat Svionas, apud alios veteres auctores reperio. Ac primùm apud Plinium sunt 50 HELLEVIONES, sive, ut alia habent exemplaria, HILLEVIONES, lib. IV, cap. XIII. Sevo mons ibi immensus, nec Riphæis jugis minor, immanem ad Cimbrorum usque promontorium efficit sinum, qui Codânus vocatur, refertus insulis; quarum clarissima Scandinavia est, incomptæ magnitudinis; portionem tantum ejus, quod sit notum Hellevionum gente 10 incolente pagis, quæ alterum orbem terrarum eam adpellat. Nec est minor opinione Finningia. Proximam hanc fuisse Scandinaviæ partem, quam Helleviones*

incoluerunt, in aperto est, quia hanc primam omnium Romani cognoscere potuerunt. Vocabulum eorum Hadrianus Iunius, in historiâ Batavicâ, corrigendum censuit ex Tacito in *Svionum* nomen. à quâ sententiâ parum egomet quondam abfui. verum quum subiret animum, esse Ptolemæo in Scandiarum maximâ nationem, cui vocabulum *Λευῶνοι*; hos eosdem non dubitavi esse Plinii *Hilleviones*, capite diminutos: quorum integrum nomen erat *Ἰλλευῶνοι*, *HILLEVONI*; quemadmodum *Teutoni*, *Santoni*, *Turoni*. Apud Melam, lib. III, cap. III, post descriptionem Codâni sinus, hæc leguntur: *In eo sunt Cimbri, & Teutoni: ultra, ultimi Germania, Hermiones*. Hoc etiam vocabulum emendandum puto in *Helleviones*. hi quidpe ultimi tunc omnium Germanorum Romanis noscebantur; ut patet è Plinio. *Hermiones* autem proximi erant Da- 10 nubio, & Romanorum provinciis Rhetia ac Norico; ut infra ostendetur. Ptolemæi verba de Scandiarum maximâ hæc sunt: *καλεῖται ἡ ἰδίᾳς καὶ αὐτῇ Σκάνδεια· καὶ κατέχουσιν αὐτὴν μὲν δυτικὰ, Χαδεινοί· τὰ δ' ἀνατολικά, Φαυῶναι, καὶ Φιραῖοι· τὰ δ' ἐμισσημερὴν δὲ Γούται, καὶ Δαυκίῶνες· τὰ δ' ἐμέσῃ Λευῶνοι*. id est: *Eadem vocatur & propriè Scandia. ejus occidentales parteis incolunt Chadini; orientaleis Favonæ, ac Firasi; meridionaleis Gutæ, & Dauriones: medias Levoni*. *Δαυκίῶνας* an rectè correxerim suprà in *Κοδάνωνας*, haud faciliè adfirmaverim. *Hillevoni* certè è Melâ, ac Plinio, non in medio fuère Scandinavia, sed in initio, ipsoque vestibulo, proximi Teutonibus. ideoque hos interpreto eos, qui hodiè Danorum regi subjectam colunt regionem *Halland*: quæ fortè olim aliis dialectis fuit *Helland*, & *Hilland*. unde caput etiam regiones vocatur *Halmsted*, & *Helmsted*, quasi 20 *Hellensted*. Quibusdam regio dicitur, scribiturque *Hallind*. quod vocabulum non nuper formatum, sed ab antiquo usu in hanc usque diem durare animadverto. nam Iornandi etiam inter alias Scanzia nationes, refertur vocabulum *Hallin*. Ceterum hujus regionis, vel nationis nomen quum acciperent Romani, conterminos quoque, in universum cum Hillevionibus 10 pagos incolentibus, sub idem vocabulum pertinere putarunt. Alii tamen proximorum versùs austrum *SCANDIORUM*, sive *SCANDIORUM*, tam vastam retulerunt gentem, uti universam peninsulam inde Romani denominaverint.

Suprà Scandios tandem & Helleviones, incoluère *GUTÆ* sive *GUTI*: quorum regio etiam nunc vocatur vulgò *Gudland*, *Gulland*, & *Gylland*: & gens ipsa *the Gudske*. 30 Hoc puto nomen occasionem Ablabio, Dexippo, ac Iornandi præbuisse, uti Gothorum suorum originem jam inde ante Herculeâ Trojanique belli tempora è Scanzia insulâ deducerent. nam in hac etiam præter falsos *Herulos*, atque *Rugos*, enumerat Iornandes *Vagoth*, *Gautigoth*, *Ostrogothas*: quorum hi nulli alii fuère, quàm qui in Daciâ denique hoc vocabulo à *Wesogothis* discernebantur; ut suprà notatum. Hodiè quoque regionem *Gudland* Latine *Gothiam* adpellant; à Gothis potiùs, quàm *Gutis*; à quibus rectè diceretur *GUTIA*. Sed *Gutæ* disertè Ptolemæo scribuntur *Γούται*. apud Procopium verò, quum essent *Γούται*, vocabulum id librariorum incuriâ corruptum est. Verba ejus hæc sunt, rer. Gothicar. lib. II: *Οὕτω μὲν Θελίται βίβουν· ὡν ἔθνη ἐν πλυσάνθρων οἱ γ' αὐτοὶ εἰσὶ· παρ' οὓς δὲ Ἑρῶλων τότε οἱ ἐπήλυται ἰδρύσαντο*. Emenda voces mendo- 40 *fas δὲ γ' αὐτοὶ in οἱ Γούται*. & erit dictorum verborum hæc sententia: *Hoc quidem modo Thulite vitam degunt. quorum gens una numerosissima sunt Guiti. apud quos tunc Heruli advena habitabant*. Nempe ut dudum dictum, Scandiam ille adpellavit Thulen. dein Gothos, quibus contermini fuerunt ad Vistulæ ostia Heruli, vocavit Gutos. qui Scandia etiam nunc sunt incolæ. Verum enimverò non pertinaciter ego contenderim, *Γούται* potiùs esse scribendum, quàm *Γαυτοί*: nam hoc etiam haud parum persuadet vox illa Iornandis *Gautigoth*.

FIRÆSI Ptolemæi videntur esse ii, qui regionem hodiè incolunt, vulgari vocabulum *Fiering*. De *Chadinis*, atque *Favonibus* nihil liquet.

In tabulâ itinerariâ hæc leguntur verba; *LUPIONES SARMATÆ. VENADI* 50 *SARMATÆ. BASTARNI*. Ex his *Bastarnos* à Ponto quondam usque ad Vistulæ fontem coluisse, hisque conterminos fuisse *Venedos*, ad *Venedicum sinum*, & his porro *Finnos*; infra docebo. unde adparet, *LUPIONES* istos nullos alios esse, quàm qui hodièque Finnis contermini Russis dicuntur *Loppi*; Svedis, Danis, ac Norvagiis *Lapper*; ceteris Germanis *Lappen*. Hos quoq; sub Sveonum nomine fuisse computatos, inde perspi-

perspicitur, quod auctor noster *trans Svionas* ait esse aliud mare, *pigrum*, & *prope immotum*: quod Svionas nullâ regione attingere potuit, nisi quâ Luppionum magna gens litori ejus prætexebatur. Auctor tamen tabulæ inter Sarmatas eos computat, unâ cum proximis *Venedis*: de quibus ipse Tacitus in eodem libro de Germaniâ; *Peucinorum*, inquit, *Venedorumque*, & *Fennorum nationes Germanis an Sarmatis ascribam*, *dubito*. Cujuscumque olim generis fuerint Luppiones, hodiè certè mixtum eorum genus est è Sarmatis id est Slavis, atque Germanis: plurimâque jam ex parte sunt Slavi. Ut nunc, sic olim, non tam in gente ac nomine, quàm imperio Svionum eos fuisse censeo. Idem verò de *Scandiis* quoque, & *Hillevonibus*, ac *Gutis* censuerim.

- 10 Gens hodiè, Lappis ab occasu contermina, Sveonum regi paret, vulgari vocabulo *the Skrikfinner*. cujus & ipsius haud novum, sed satis vetustum apud rerum scriptores deprehendo esse vocabulum. Mag. Adamus Bremensis: *In confinio Sveonum, vel Nordmannorum, contra boream habitant Scritofinni*. Eodè situ memorantur & Saxoni Grammatico in præfatione operis. Sed & multis sæculis ante Saxonem Iornandes in Gothicis suis, nullo alio tractu referre eos videtur, his verbis de Scanzia insulâ loquens: *Alia verò ibi gentes Scretofenna: qui frumentorum non quaritant victum; sed carnibus ferarum atque avium vivunt. ubi tanta paludibus fœtura ponitur, ut & augmentum præstent generi, & satietatem ac copiam genti*. Lacus hodiè est, partim in Luppionum, partim in Scritofinnorum finibus, cognomento *Albus*, vario piscium simul aviumque genere maximè
- 20 scatens. quem Iornandem falso paludium nomine innuisse, haud dubito. Hos igitur quoque SCRITOFINNOs jam olim sub Svionum fuisse imperio inde colligo, quod ad oceanum siti sunt *pigrum & prope immotum*; quem supra Svionas recenset Tacitus. Paullus Diaconus in Langobardicis *Scritofinnos*, ut mox ostendam, in totâ Finnomarchiâ perperam collocavit; errore, haud dubiè, eo inductus, quod heic quoque Finnorum genteis habitare acceperat. Nomen illorum à Procopio, lib. 11, de rebus Gothicis, citatur Σκριθίννοι; vocabulo depravato, pro Σκριθίννοι, *Scritthifinni*. nam etiam nunc totum hoc genus adpellatur *Finnen & Fennen*. Neque enim eorum placet intempestiva *αἰσῖς*, qui nuper in Diacono juxtâ atque Iornande legendum docuerunt *Scritobini*; tamquàm à voce *bein*, quæ pedem sive crus significat, eorum deductum sit nomen; quia Diaconus tradit à saliēdo Germanicâ lingvâ id formatum.
- 30 Ex Fennorum, sive Finnorum eos fuisse nomine pariter ac genere, si non tot auctorum, F vel φ scribentium, unanimis perſuadere potuit consensus; id saltem movisset, quod hodièque Danis, Norvagiis, ac Sveonibus, sibi que ipsis adpellantur *Skrikfinner*, vel, ut illorum fert orthographia, *Skrikfinder*; quemadmodum omnes reliqui Finni, *Finner*, sive *Finder*. Sic in privilegio Hludewici imperatoris, archiecclesiæ Hammaburgiensi concessio, sunt *Scredevindon*; & in diplomate quodam Friderici imperatoris *Scredevindones*; item in confirmatione Ansgarii, archiepiscopi Hammaburgiēsis, per papam Gregorium IV factâ, *Scridevindan*: item in literis papæ Innocentii II, ad Adalberonem, archiepiscopum Hammaburgiensem, ipsa regio *Scridivindia*. in
- 40 quibus omnibus litera *v* est consona, duriter sonans ut *f*, vulgari etiam nunc Germanorum more. Ceterum mores Scritofinnorum describit Procopius ferè eosdem, quos Tacitus Finnorum. in his igitur eos referemus. Atque hæc de Svionibus, gentibusque eorum regno subjectis, dicta sufficiant.

SITONUM hinc regnum, à lævo Sevonis latere, tertiâ parte Sveonum regno angustius, quas genteis olim Taciti ævo comprehenderit, haud facilè dispexerim. fuisse tamen plureis numero, liquidò ex his ejus verbis patet: *Svionibus Sitonum gentes continuantur*.

- FINNOS in Finnomarchiâ, quam Norvagici regni etiam nunc partem vulgò adpellant *Findmarck*, jam inde antiquis coluisse temporibus, patet ex Paulo Diacono, qui perperam eos, ut antè dixi, adpellat *Scritofinnorum* nomine. Verba ejus, in Langobardicis, lib. I, cap. IV, hæc sunt: *In extremis, Circium versùs, Germania finibus, in ipso oceani litore, antrum sub eminenti rupe conspicitur*. & postea, cap. V: *Huic loco Scritofinni (sic enim gens illa nominatur) vicini sunt; qui etiam æstatis tempore nivibus non carent; nec aliis, utpote feris ipsis ratione non dispares, quàm crudis agrestium animantium carnibus vescuntur: de quorum etiam hirsis pellibus sibi indumenta coaptant*. Hæc

à saliendo, juxta linguam barbaram, etymologiam ducunt. saltibus enim utentes, arte quadam ligno incurvo, ad arcus similitudinem, feras assequuntur. Apud hos est animal, non satis absimile cervo: de cujus ego corio, ut fuerat pilis hispidum, vestem, in modum tunica, genu tenus aptatam conspexi, sicut jam fazi, ut relatum est, Scritofinni utuntur. item cap. VI: Nec satis procul ab hoc, de quo pramissimus, litore, contra occidentalem partem, quàm sine fine oceanum pelagus patet, profundissima aquarum illa vorago est, quam usitato nomine maris umbilicum vocamus. Gentem equidem, quam heic Diaconus describit, esse re verà Scritofinnos, nemo inficiari potest. at regionem tamen, quam depingit, non esse eam, quam Iornandes, & Saxo Scritofinnis tribuunt, quamque etiam nunc incolere prope Lappiones scimus; sed eam, quæ nunc vocatur Finnorum marchia, vulgò *Findmarck*, nemini dubitare licet. quidpe & ad Circium versùs in ipso oceani litore ponit, & voraginem maris ad eam describit, quam nunc ad confinia Norvagiæ, Finnomarchiæque esse vulgari vocabulo *Maelstroom*, vel, ut alii vocant *Muskestroom* inter insulas *Loffoot* & *Weroe*, nemo harum regionum peritus ignorat. Causa hujus erroris, gentiumque ac regionum confusio inde Diacono nata est, quòd audiverat, esse Finnos super Norvagos, esse item super hos, Scritofinnos: quos tamen ille utrosque, memoriæ vitio, vel quia non satis rem perceperat, mirificè confudit, & utramque gentem sub uno Scritofinnorum vocabulo in unam Finnorum marchiam compegit. Vtrum verò hi *MARCHIOFINNI* (neque enim aliud eorum nomen reperio) Taciti jam ævo has regiones incoluerint, an posterius ex Finningiâ huc unâ cum Scritofinnis transgressi fuerint, incertum habeo. Sub Sitonum eos fuisse imperio, satis disertè ex eo liquet, quòd unos Sitonas Tacitus juxta Svionas nominat.

Ceterùm ipsa *SITONUM* gens nulla alia fuit, quàm qui Eginhardo, & aliis posterioris sæculi scriptoribus dicuntur *NORTMANNI*; nunc verò sibi ipsis, & conterminis gentibus, vulgò *Normender*, *Norbagger*, & *Norske*, Latine *Norvaggi*, ac *Norvegii*; & regio eorum vulgò *Norrige*, contractèque *Norge*, id est, *Nortmannorum regnum*, quam vulgò dicimus *Norvagiâ*. Nomen eos accepisse à regione mundi, quam *Septemtrionem* Latine, *Nord*, *North*, & *Noord* Germanicè vocamus, quia in septemtrione siti sunt, dubium esse non potest. nam *bagge* etiam incolis est idem quod Latinis *incolere*, seu *inhabitare*. Apud Plinium regionem dici *NERI-GON*, suprâ dictum est. Apud Æthicum, mirum cosmographum eadem terra appellatur *Noricum*; in his verbis: *Oceani occidentalis famose insulae sunt, Orcades, Illyricum, Noricum, Ingeonici*. Vbi equidem satis imperitè Illyrici vocabulum admiscuit, quum id aliàs ad Danubium Norico proximum esse audivisset. Per *Noricum*, *Norvagiâ* eum intelligere, patet ex *Orcadum* mentione, & *Ingeonum*, quorum nomen omnem septemtrionalem Germaniam quondam occupasse, infrâ docebo.

Atque hæc sunt duo illa vetustissima simul vastissimaque, & absolutissima totius Europæ regna *SVEONUM*, atque *SITONUM*: quæ ad *CIOS* jam annos, ex quo in Romanorum pervenerint notitiam, perpetuò eodem tenore duraverunt. quanto verò temporum spatio, ante Romanorum notitiam, in tanta corpora, tantamque firmitudinem coaluerint, incertum est. Heic igitur immensæ illius *SVEYIÆ* finis.

CAP. XLII.

De orientali Germaniæ latere, ac termino.

HActenus Germaniæ genteis, ad Vistulam usque amnem, ac lævum sinus *Codâni* sive *Svevici* maris litus, exposuit auctor noster omneis. De iis, quas trans Vistulam, & in dextero dicti maris litore posthinc memorat, antequàm agam, de latere hoc Germaniæ orientali, terminoque ejus, variè ab antiquis scriptoribus constituto, dicendum est.

Terminum inter Germaniam Sarmatiamque, sive, uti tunc vocarunt, Scythiam, vetustissimi geographorum Vistulam amnem statuerunt, & sinum *Codânium*. unde hæc Plinii, lib. IV, cap. XIII, post descriptionem Scandinaviæ: *Nec minor est opinione Finningia. Quidam hac habitari, ad Vistulam usque fluvium, à Sarmatis, Venedis, Scyris,*

Scyris, Hiris, tradunt. item ista Solini, cap. xxiii: *Mons Sevo, ipse ingens, nec Riphais minor collibus, initium Germaniæ facit. hunc Ingevones tenent; à quibus primis, post Scythas, nomen Germanicum consurgit.* Haud obscure uterque Finningiam, quæ nunc vulgò dicitur *Finland*, à Germanorum nomine ac genere excludit. Hinc etiam Ptolemæus Finnos extra Germaniæ limiteis in Sarmatiâ memorat, quamquàm alienissimo situ. Sed idem auctor disertissimis verbis Germaniam Vistulâ terminat. *Τὸ δ' ἀνατολικὸν πλάτος ὁρίζει ἡ ἀπὸ τῆς εἰρημένης ἐπιστροφῆς πρὸς τὰ ὑπερκείμενα Σαρματικὰ ὄρη διάστασις, καὶ ἡ μὲν τὰ ὄρη ἐπὶ τῷ εἰρημένῳ κεφαλῷ τῆς Οὐισέλας ποταμῆς· καὶ ἐτι αὐτὸς ὁ ποταμὸς, ἕως θαλάσσης.* hoc est: *Latus orientale terminat distantia, à dictâ conversione, usque ad imminenteis Sarmatiæ monteis: prætereaque distantia post monteis ad dictum Vistula fontem: atque hinc flumen ipsum, ad mare usque.* Et in descriptione Sarmatiæ, de eodem termino: *Ἡ ἐν Εὐρώπῃ Σαρματία περιερίζεται ἀπὸ δυσμῶν τῷ τε Οὐισέλει ποταμῷ, καὶ τῇ μετὰ τὸ κεφαλὴς αὐτῆς καὶ τῶν Σαρματικῶν ὀρέων γραμμῇ, καὶ αὐτοῖς τοῖς ὄρεσιν.* id est: *Sarmatia Europæa terminatur ab occidente Vistulâ flumine, & lineâ inter fontem ejus & Sarmaticos monteis ductâ; tum ipsis montibus.* Sic & Iornandes sub initium de rebus Gothicis: *Scanzia à fronte posita est Vistula fluvii, qui, Sarmaticis montibus ortus, in conspectu Scanzia septemtrionali oceano trifidus illabitur, Germaniam Scythiamque determinans.* Et M. Vipsanius Agrippa, quem Plinius citat lib. iv, cap. xii, his verbis: *Agrippa totum eum tractum, ab Istro ad oceanum, bis ad decies centum millia passuum in longitudinem, aliquantum minus quadringentis in latitudinem, ad flumen Vistulam à desertis Sarmatiæ prodidit.* Heic etiam disertissimè Vistula pro termino Sarmatiam Germaniamque inter statuitur: nam de Sarmatiæ gentibus proximè Plinius egit. Hinc etiam in fine cap. xiii, nimis exiguam Germaniæ latitudinem, inter ortum & occasum idem tribuit Agrippa, cclxviii millia passuum. quâ in re mox quoque reprehenditur à Plinio. *Rhetia, inquit hic, prope unius majore latitudine, sanè circa excessum ejus subacta. nam Germania multis postea annis, nec tota, per-cognita est.* Est autem Rhætiarum juxta Danubii ripam, à Rheno ad Æni confluentem, tanta latitudo, quantam universæ tribuit Agrippa Germaniæ. Sed nec Mela Germanicum nomen ultra Vistulam profert. sic enim ait lib. iii, cap. iii, post descriptionem Rheni amnis: *Germania hinc ripis ejus usque ad Alpes, à meridie ipsis Alpibus, ab oriente Sarmaticarum confinio gentium; quâ septemtrionem spectat, oceani litore obducta est.* cap. verò iv: *Sarmatia intus, quàm ad mare, latior, ab iis, quæ sequuntur, Vistula amne discreta; quâ retro abit, usque ad Istrum flumen se immittit.*

At post Agrippæ ac Melæ ætatem, quum hæc septemtrionis pars meliùs jam apertiusque Romanis nosceretur, populosque ad Venedicum sinum incolere Germanici generis, qui Venedos Sarmatas expulerant, compertum esset; Germanici nominis terminum etiam ultra amnem Vistulam protulerunt scriptores. Hinc noster in principio mox libri de Germaniâ, *Germanos à Sarmatis Dacisque, mutuo metu, aut montibus separari* tradit: nullo neque Vistulâ, neque alio amne nominato. recensetque, in fine libri, Germaniæ genteis, quæ trans sinum Codânium Vistulamque & Dacorum monteis incoluerunt, *Fennos, Ætios, atque Peucinos, sive Bastarnas.* Ejusdem opinionis fuisse & Plinium, cum ex ipsius, tum ex epitomatoris ejus Solini monumentis elici potest. Plinius lib. iv, cap. xii: *Superiora autem inter Danubium & Hercynium saltum, usque ad Pannonica hiberna Carnunti, Germanorumque ibi confinium, campos & plana Iazyges Sarmata, montes verò & saltus, pulsî ab his Daci, ad Patibissum amnem à Maro, sive is Duria est, à Svevis, regnoque Vanniano dirimens eos; aversa Basterna tenent, aliique inde Germani.* Bastarnas, ab his locis ad ostia usque Danubii & Ponticum mare quondam pertinentes, fuisse Germanos, non modò è dictis Tacito, ac Plinio; sed ex Livio quoque, ac Strabone, suo loco comprobabitur. Qui igitur illi alii supra Bastarnas Germani, nisi quos Ætios, inter Bastarnas Fennosque, apud Vistulæ ripam, adpellat Tacitus? Idem intellexisse ex Plinio videtur epitomator ejus Solinus. sic enim cap. xxiii, de Germaniæ terminis tradit: *Extenditur inter Hercynium saltum, & rupes Sarmatarum: ubi incipit, Danubio, ubi desinit, Rheno perfunditur. De internis ejus partibus, Albis, Guttalus, Vistula, amnes altissimi præcipitantur in oceanum.* Quæ tamen verba multiplici scatent mendo: quo antè purganda, quàm de iis, quæ ad rem nostram spectant,

spectant, agatur. Quatuor Germaniæ latera voluisse heic Solinum indicare, facile quis perspexerit. quæ igitur isthæc est inepta quatuor laterum ostensio? Rectè, inquires, in Danubio atque Rheno; rectè item in Sarmatarum rupibus. At quid heic Hercynius saltus? aut quomodo pro termino Germaniæ, quum omnem ferè, ut infra ostendam, Germaniam occupaverit, vel, si istud posterioribus temporibus neges, Bojohæmum, longè etiam ab occiduo exortivoque Germaniæ finibus remotum, cinxerit? An non Plinii epitomator Solinus? Etiam. Habuit ergo ex Plinio, quæ suprà retuli; *inter Danubium & Hercynium saltum, campos & plana Iazyges Sarmatas, monteis verò & saltus, Dacos; aversa Basternas tenuisse, aliosque inde Germanos*. Iam verò, quid hoc est; *ubi incipit, Danubio, ubi desinit, Rheno profunditur*? An non Danubii fons haud procul 10 Rheni ripà? Omnino. Ergo, si initium Germaniæ Danubius, certè eadem regione etiam Rhenus perfundit. Corrigo igitur universa in hanc sententiam: *Extenditur inter Rhenum Hercyniumque saltum & rupes Sarmatarum; ubi incipit, Danubio, ubi desinit, oceano perfunditur*. Atque hoc modo rectè quatuor constituuntur Germaniæ latera: quorum meridionale, ab initio ejus (initium quidpe heic Romanis, respectu Italiæ) *Danubius* claudit; septemtrionale, *oceanus*; occidentale, *Rhenus*; orientale, *Sarmatarum confinium*. quod tamen latus malè Hercynio saltu cingi dixit Solinus; quum is saltus heic in Sarmatarum Iazygum rupibus, veluti in angulo tantum meridionalis orientalisque laterum constiterit. Iam verò, quia Vistulam *de internis Germaniæ partibus* profluere tradit; certè terminum eum Germaniæ haud intellexit. Vnà igitur cum Ta- 20 cito, Æstios quoque Germanorum nomini adjecit. De Bastarnis nihil dubitandum; quia disertè ipse Plinius lib. iv, cap. xiv, quintam eos universæ facit Germaniæ partem. Verus igitur veteris Germaniæ ab oriente terminus censendus est is, quem Tacitus in principio mox libri de Germaniâ indicat his verbis: *Germania omnis à Galliis Rhetiisque & Pannoniis Rheno, & Danubio fluminibus, à Sarmatis Dacisque, mutuo metu aut montibus separatur*. A Galliis, ut antè explicatum, Rheno separabatur; à Rhetiis, Norico, ac Pannoniis, Danubio; de quo plura suo loco. heic verò, ubi Danubius terminus esse Germaniæ desinebat, *ad Pannonica*, ut Plinius ait, *hiberna Carnunti, & Mari amnis* confluentem, *Germanorumque ibi & Iazygum Sarmatarum confinium*; vel, quò postea Quadorum, Germanicæ gentis, nomen pertinuit, *ad Sarmatarum ru-* 30 *peis*, seu, ut Ptolemæus vocat *Σαρματῶν ὄρη*, id est, *Sarmaticos monteis*, juxta opidum Hungariæ *Vacia*, Danubio adpositum: terminus porrò fuit à meridie supra Iazygas, montium jugum, quod, Poloniam Russiamque minorem ab Hungariâ ac Transilvaniâ dirimens, vulgò Polonis Hungarisque adcolis *Krápak*, & *Szepési*, Russis *Bieszczedy* dicitur, Ptolemæo *Carpates mons*; quo ab Dacis separabantur Germani Bastarnæ, qui & Peucini dicebantur. Ab ortu nullo certo flumine, vel montium jugo ab reliquis Sarmatis cohibebantur Germani; sed *mutuo metu*: qui inter maximas validissimasque duas genteis, æquè potentes, pro termino ac repagulo erat.

Terminum tamen heic, quò melius discrimen inter dictas genteis noscatur, statuo, primum eundem, quo Finningiam Plinii insulam ab oriente cinxi, suprà cap. xxxvii, 49 hujus libri: inde lineam, à Ladogo lacu, ad Vistulæ Aprique (*Wieprz* hic vulgò dicitur adcolis) amnium confluentem: hinc ipsum Aprum, & à fonte ejus lineam ad Amadocem lacum, & opidum *Grodek*; mox flumen, quod à dicto lacu opidum *Zárebá* præterfluens, Tyra miscetur amni, qui nunc vulgò dicitur *Dniester* & *Niester*, hinc denique ipsum Tyram ad Pontum usque Euxinum. Hoc igitur termino à Sarmatis, longè latèque in orientem ac septemtrionem versùs incolentibus distinguebantur Germani. A Dacis autem versùs meridiem (quos quondam ad Marum usque flumen incoluisse, suprà in Quadis ostendi) prædicto Carpaticorum montium jugo, à Maro amne ad fontem usque Hierassi amnis, qui vulgò nunc adcolis dicitur *Prut*; & mox ipso Hierasso, Danubioque, & hujus ostio maximè austrino. Atque ad Pontum 50 quidem Danubiumque antiquissimis pertingebant temporibus Bastarnæ Germani. posterioribus verò temporibus, quidquid agrorum inter Danubium, Hierassum ac Tyram amneis situm, partim Getæ, id est, Daci, partim Sarmatæ, pulsus Bastarnis, obsederunt. Hinc est, quòd Tacitus montibus tantum Germanos à Dacis separat.

Hic igitur ultimus ab ortu solis terminus fuit Germaniæ. Genteis ab hoc latere
ultra

ultra Dacorum monteis, Vistulam amnem, & mare Svevicum, indicat Tacitus in fine libri de Germaniâ, post explicatam Sveviam, his verbis: *Hic Svevia finis. Peucinatorum, Venedorumque, & Fennorum nationes Germanis, an Sarmatis adscribam dubito.* Dubitare cum heic credo, quia plerique ante eum auctores Sarmatiæ has regiones, ad Vistulam usque amnem, tribuerant. Expedit tamen mox causas, cur Germanis adscribendas censeat; de quibus infra, in singularum gentium explicatione, agam. Quin sibi jam inde ab initio certam steterisse sententiam, Germanis eas adscribere, satis indicat in exordio mox libri; ubi *Germaniam à Sarmatis* non Vistulâ, aut dicto mari; sed *mutuo metu*; à *Dacis* verò, qui ultra Vistulæ fontem, Hungariæ partem, Transilvaniam, Valachiam, Moldaviamque, in ripâ Danubii incoluerunt, *montibus separari* ait. At si quis fortè miretur, vel dubitet, tam immensum terrarum spatium, à septentrionali usque oceano ad mare Ponticum, unas treis incoluisse Germanorum gentes, *Peucinos, Æstios*, atque *Fennos*: (nam *Venedos* fuisse Sarmatas, infra ostendam) is meminerit, totam vastissimam illam Germaniam Plinium, lib. IV, cap. XIV, in v tantum distribuisse incolarum genera; quibus tamen nec Æstii, nec Finni adnumerati. Verùm plureis in singulis Peucinatorum, Æstiorum, ac Fennorum gentibus fuisse nationes atque nomina, apertè indicat auctor noster voce pluralis numeri *nationes*. Hæc igitur in universum dicta sint de tribus hisce gentibus, Germanorum ultimis. de singulis nunc membratim agendum; eodem scilicet ordine, quo ab auctore nostro commemoratæ. 20 quamquàm à Fennis incipere ordo regionum postulabat; quum Scandinaviæ peninsula proxima sit Finningia. Verùm ratio, cur Bastarnas cum his, tum Venedis præposuerit auctor, mox infra reddetur.

CAP. XLIII.

De PEUCINIS; qui & BASTARNÆ.

Auctor igitur noster ideò PEUCINORUM sive BASTARNARUM narrationem primo loco instituit, quia ex remotissimis in orientem versùs Germaniæ populis hi proximi Romanis, Pannonias Mœciasque sub provinciarum nomine tenentibus; eoque omnium notissimi, & Germanici generis certissimi. *Peucinatorum*, inquit, *Venedorumque, & Fennorum nationes, Germanis, an Sarmatis ascribam, dubito. quamquàm Peucini, quos quidam Bastarnas vocant, sermone, cultu, sede, ac domiciliis, ut Germani agunt: sordes omnium, ac torpor. ceterum connubiis mixtis nonnihil in Sarmatarum habitum fœdantur.* Reddit heic auctor causas, cur Bastarnæ sive Peucini aut Germanis, aut Sarmatis adscribendi videantur. Causæ, cur Germanis adscribendi, haud leves, sed multo maximæ; idem *sermo*, idem corporis *cultus*, idem *viçtus*, eadem *sedes*, nempe certis agrorum finibus fixa, eadem *domicilia*. quæ omnia, ut inquit mox auctor, *Sarmatis diversa*: quibus, ut ceteris orientis gentibus, Scythis, 40 atque Persis, vestis laxa, ac fluida, longaque; sedes ac domicilium Scythis nullum, in *plaustris, equoque viventibus*. præterque jam dicta, *sordes omnium ac torpor*, ad Germanorum mores quàm maximè pertinebant: de quibus auctor, in eodem libro antea: *Quotiens bella non ineunt, multum venatibus, plus per otium transigunt; dediti somno, ciboque. fortissimus quisque ac bellicosissimus nihil agens, delegatâ domus & penatium, & agrorum curâ feminis, senibusque, & infirmisimoque cuique ex familiâ, ipsi hebet; mirâ diversitate natura, cum iidem homines sic ament inertiam, & oderint quietem.* Has igitur tot ac tantas ob causas, meritò, ac per summum jus Germanorum generi adscribendi erant Peucini. E diverso tamen, causa una erat, cur dubitare quis posset, an non Sarmatis essent adscribendi: nempe, quia non *singulis uxoribus*, ut reliqui Germani, certo matrimonio sibi junctis, sed *mixtis connubiis*, in Sarmatarum morem, utebantur. qui quia fœdus mos, sive animi habitus; fœdatos eo ipso fuisse Germanos Peucinos ait auctor. neque enim alium heic sensum habet vox *habitus*; quidquid Christophorus Colerus de vestitu Sarmatarum, & *fædo*, uti ipse ait, *illo braccarum usu*, interpretetur. Ecquid non magis fœdum ac turpe, nudum, vel brevi sagulo tectum incedere, quàm braccis longâque veste uti? Omnino sic existimo. Sed Peucinatorum corporis vestitum

vestitum auctorem per vocabulum *cultus* innuere, quis non perspiciat? Porro neque illud dissimulandum, vel silentio transmittendum; vulgata exemplaria pro voce *ceterum*, habere *procerum*. quæ vox variè miserèque doctissima etiam ingenia vexavit. reposuit tandem Rhenanus particulam *ceterum*: haud inscitè. enarratis quidpe causis, ob quas Germanis adscribendi Peucini; unam illam causam cur Sarmatis accensendi fortè viderètur, indicat. cui alteri totius orationis parti egegriè atque eleganter convenit particula *ceterum*, auctori nostro usitatissima, pro *porro*, *pratercà*, *ceterò*, *de cetero*, *de reliquo*. quam Lipsium quoque repudiassè, vehementer ego miror. Quis namque credat, solos Bastarnarum proceres mixtis usos connubiis; reliquâ nobilitate, plebeque singulorum uxorum matrimonia observantibus? Quòd si verò universa pariter gens isto Sarmatarum impurissimo habitu fœdata fuit; cur unos heic Tacitus nominaret proceres? Apage cum his ineptiis à gravissimo auctore. omnino ille scripsit *ceterum*. Verum, nihil mirum est, Peucinos, quum Sarmatis fuerint contermini, unum hunc, alienum à reliquâ Germanorum gente, morem à vicinis suis traxisse. sic quidpe hodièque conterminas diversi generis genteis, alteram ab alterâ nonnihil diversi moris veluti contagione quadam contrahere videmus. Prædictis igitur argumentis Bastarnas Germaniæ adserit Tacitus. Ante eum Plinius tantum à dubitatione istâ, Sarmatisne an Germanis eos adscriberet, absuit, uti quintam eos Germanorum partem fecerit. Verba ejus lib. IV, cap. XIV, hæc sunt: *Germanorum genera V: Vindili, quorum pars Burgundiones, Varrini, Carini, Guttones. alterum genus, Ingevones; quorum pars Cimbri, Teutoni, ac Chaucorum gentes. proximi autem Rheno, Istævones; quorum pars Sicambri. mediterranei Hermiones; quorum pars Svevi, Hermunduri, Chatti, Cherusci. quinta pars Peucini, qui & Bastarnæ, supra dictis contermini Dacis.* Sed jam iterum non dissimulandum, Bastarnas Gallicam adpellari gentem Polybio, Livio, atque Plutarcho. Livius, sub finem libri XL, ubi de Bastarnis narrat, quos Philippus, Macedonum rex, Istrum transgredi diu sollicitaverat, uti Dardanos delerent, Italiamque popularentur; *Duplex, inquit, inde erat commodum futurum, si & Dardani, gens semper infestissima Macedonia, temporibusque iniquis regum imminens, tolleretur; & Bastarnæ, relictis in Dardaniâ conjugibus, liberisque, ad populandam Italiam possent mitti. Per Scordiscos iter esse ad mare Adriaticum, Italiamque: aliâ viâ traduci exercitum non posse. facile Bastarnis Scordiscos iter daturus: nec enim aut linguâ, aut moribus aequalis abhorre.* Scordiscos pro Gallis fuisse habitos, testatur disertissimis verbis Strabo, lib. VII, quæ suprâ, lib. I, cap. X, explicavi. Bastarnas igitur dum *aequalis* fuisse *Scordiscis*, *linguâ ac moribus*, tradit Livius; & ipsos fuisse Gallos satis apertè innuit. Sed disertè hoc atque clarè postea, lib. XLI: *Bastarnas primùm ad terrorem omnium in Dardaniâ immisit. qui si sedem eam tenuissent, graviores eos accolae Græcia habuissent, quàm Asia Gallos habeat.* Et de iisdem lib. XLII: *Armatorum duo millia Gallorum erant præfecto Asclepiodoto. Tum Gallorum effusorum per Illyricum ingens agmen oblatum, avaritiâ dimissum est. Veniebant decem millia equitum: par numerus peditum; & ipsorum iungentium cursum equis, & in vicem prolapsorum equitum vacuos capientium ad pugnam equos.* Bastarnas intelligi, paullo post ex Plutarcho patebit. Plutarchus igitur in vitâ Æmilii Pauli, de Perseo, Philippi prædicti filio loquens: ὑπενείκει ἢ καὶ Γαλάτας, τὰς περὶ τὸν Ἰστρον ὠκημένους, οἱ Βασάρναι καλεῖσθαι, στρατὸν ἰσπότην καὶ μάχιμον. καὶ λόγος κατέχεν, ὡς τῶν βαρβάρων μισθῶ πεπρωμένων ὑπὸ αὐτῶν, διὰ τῆς κάτω Γαλατίας ὡς τὸν Ἀδρίαν ἐμβαλεῖν εἰς τὴν Ἰταλίαν. id est: Gallos quoque sollicitavit, circa Istrum colentes, qui Bastarnæ vocantur; exercitum equestrem, & bellicosum. fama quoque erat, barbaros, mercede ab eo inductos, per inferiorem Galliam (Gallos Scordiscos intelligit, qui infra Istrum colebant) juxta Adriaticum mare erupturos in Italiam. Polybius, referente libro legationum: Ἠκόντων ἢ τῶν Δαρδανίων, καὶ περὶ τῶν πλείους τῶν Βασαρνῶν καὶ περὶ τῶν μεγέθους τῶν ἀνδρῶν καὶ τῆς ἐν τοῖς κινδύοις τόλμης ἐξηγεμένων, καὶ διασφέντων περὶ τῆς Περιοῦς κοινοπραγίας, καὶ τῶν Γαλατῶν καὶ Φασκόντων τῶτο ἀγωνίαν μᾶλλον ἢ τὰς Βασάρνας. id est: Quum autem Dardani venissent, & de Bastarnis exposuissent, quanta eorum multitudo, quàm ingentia eorum corpora, quanta in periculis esset illorum audacia; docuissent etiam de societate cum iis initâ à Perseo & Gallis; dixissentque, majori sibi Perseum, quàm Bastarnas, esse terrori. Verum illa Plutarchus atque Livius habuere à Polybio, & hujus coætaneis; quorum sæculo, verum descimen inter Gallos atque Germanos

manos etiamdum Græci ignorarent : ex similitudine verò sermonis ac morum Gallos arbitrantur ; siquidem hæc gens jam antea , Brenno duce Macedoniam Græciamque vastante, cognita iis esset ; Scordiscis etiam postea haud ita procul habitantibus . At Plinii Tacitique temporibus penitus jam utraq̃ue gens noscebatur Romanis , non modò Galliam , sed & Germaniam , ac Daciam , ad Bastarnas usque pervagatis . quapropter veriora Plinius Tacitusque de his tradere potuerunt . Verum Germanici nominis fuisse Bastarnas , non Gallos , satis perspicue patet ex descriptione eorum , quam paullo post ipse Plutarchus his exsequitur verbis : Ἦκον μὲν γὰρ αὐτῶν δὲ λεγόμενοι Βαστάρναι , μύριοι μὲν ἰππεῖς , μύριοι δὲ παραβάται μισθοφόροι πάντες , ἄνδρες δὲ γεωργεῖν ἐιδότες , οὐ πλεῖν , οὐκ ἀπὸ ποιμνίων ζῆν νέμοντες , ἀλλ' ἐν ἔργον καὶ μίαν τέχνην μελετῶντες αἰετμάχεσθαι , καὶ κρατεῖν τῶν ἀνισταμένων . ὡς δὲ περὶ τὴν Μηδικὴν κατασρατοπεδεύσαντες ἐπεμύγνυντο τοῖς παρὰ τῆς βασιλείας , ἄνδρες ὑψηλοὶ μὲν τὰ σώματα , θαυμαστοὶ δὲ τὰς μελέτας , μεγάλαυχοι δὲ καὶ λαμπροὶ ταῖς κατὰ τῶν πολεμίων ἀπειλαῖς , θάρσος παρέστησαν τοῖς Μακεδόσι , καὶ δόξαν , ὡς τὴν Ῥωμαίων οὐχ ὑπεμενόντων , ἀλλ' ἐκπλαγισμένων τὸ ὄψιν αὐτὴν καὶ τὴν κίνησιν , ἐκφυλόντων οὖσαν ἑ δὲ δυσπρόσπῃον . Id est : *Veniebant enim ei roganti Bastarnæ, decem millia equitum , par numerus peditum , qui prolapsorum equitum vacuos capiebant equos ; omnes mercenarii , homines , qui nec agriculturam , nec naviculariam nosset ; nec pecore pascendo vitam tolerare : verum unum opus , unam meditarentur artem , perpetuò præliari , & vincere acie hostem . Hi postquam in Medicâ unis castris fuerunt cum Macedonibus commisti, proceris corporibus viri , mirabili exercitatione , grandiloqui , & mirificè adversus hosteis minaces ; confirmaverunt Macedonas , opinionemque præbuerunt illis , fore , ut exhorrescerent , nec tolerarent Romani conspectum eorum & jactationem truncem ac horridam . En ; Romanis ait conspectum novum , & congressum peregrinum , & horrendum Bastarnarum non laturos fuisse . an adeò peregrinus , novus , atque insuetus Gallorum adspectus Romanis ? quum jam CC XX annis antè Galli Romam ceperant ; quumque C XX circiter annis post captâ Romam , primo bello Punico Carthaginenses Gallos mercenarios in exercitibus suis contra Romanos duxerant ; quum item postea omnem Galliam Cisalpinam , sive Italicam perdomuerant Romani ; quum etiam secundo bello Punico in Transalpinam Galliam transgressi fuerant . Certè Germanos fuisse Bastarnas , hoc ipsum prodit . nam licet magnis fuerint corporibus Galli , tamen majoribus erant Germani . unde apud Cæsarem , in comment. I , ipsi Galli Germanorum ne vultum quidem ferre se potuisse testantur . Quæ autem , quæso , ex Galliâ tanta multitudo hominum , sive tam ingens unius nominis natio venire potuit , quæ à Vistulâ ad Pontum usque vastissimum terrarum tractum obsederit ? Verum quidquid objicere heic velis , credibile nullo pacto fieri potest , Plinii Tacitique auctore obscurius has oras atque genteis novisse Romanos , quàm CC LXX annis antè , quum Paullo Æmilio Perseum Macedoniae regem debellante , nihil etiamdum ad Istrum obtinerent . Illorum igitur potius , quàm Polybii , Livii , Plutarchique , testimonio standum . Neque verò ab illorum mente perinde alienus Strabo . nam licet sub initium libri VII , à Germanis diversos faciat Bastarnas ; iterumque post Germanorum expositionem : tamen postea Germanis eos adscribendos , quamvis dubitanter , adfirmat . Verba ejus sic habent : Ἡ δὲ ὑπερκειμένη πᾶσα χώρα τῆς λεχθέντος μεταξὺ Βορουθένους καὶ Ἰστροῦ , πρῶτη μὲν ἐστὶν ἡ τῶν Γετῶν ἐρημία . ἔπειτα οἱ Τυρηγέται· μεθ' οὓς οἱ Γάζυγες Σαρμάται , & οἱ βασιλῆες λεγόμενοι , καὶ Γεωργοὶ , το μὲν πλεον νομάδες , ὀλίγοι δὲ γεωργίας ἐπιμελόμενοι . τῶν τούτων φασι καὶ παρὰ τὸ Ἰστρον οἰκεῖν , ἐφ' ἑκάτερα πηλάκις . Ἐν δὲ τῇ μεσογαίᾳ Βαστάρναι μὲν , τοῖς Τυρηγέταις ὁμοιοὶ καὶ Γερμανοῖς , σχεδόν τι καὶ αὐτὴ τῆς Γερμανικῆς γένους ὄντες εἰς πλείω φύλα διηρημένοι . & γὰρ Ἀτμονοὶ λέγονται τινες , καὶ Σιδόνες , οἱ δὲ τὴν Πευκὴν κατέχοντες τὴν ἐν τῷ Ἰστροῦ νῆσον Πευκίνη . Hoc est : *Totius autem regionis , quæ dicto inter Eorysthenem Istrumque intervallo superjacet , prima portio est Getarum solitudo : dein sunt Tyregetæ ; post hos lazyges Sarmatæ , & qui Basilii dicuntur & Georgi ; quorum plerique vagi sunt , quidam etiam agriculturam exercent . hos ferunt sæpè utramque Istri ripam adcolere . In mediterraneis Bastarnæ sunt , Tyregetis atque Germanis contermini ; ac ferè ipsi quoque Germanici generis , in plureis divisi gentes : nam alii Atmoni nominantur , alii Sidones , Peucini verò , insulam Istri Peucen obtinentes .* Σχεδόν τι ait : nec tamen rationem , cur inter Germanos censeat referendos Bastarnas , curve dubitet,*

dubitet, ullam adfert. Hoc tamen testimonium pro Plinii Tacitique sententiâ valet, quatenus Bastarnas non Gallos, sed Germanos esse suspicatus est: quum interim hoc ipso libro, haud ita multo antè, Bojos, Scordiscos, & Tauriscos, Gallicas gentes circa Istrum nominaverit. Ptolemæus, Germaniam, ut superiori capite ostensum, Vistulâ amne finiens, duas diversas longèque inter se discretas facit Sarmatiæ gentes *Bastarnas* atque *Peucinos*: sed & ipsos *Peucinos* geminos; alios circa Amadocem lacum, in Istri insulâ *Peuce* alios. Verùm in Ptolemæo hoc jam minùs mirandum, quando etiam Finnos Sarmatiæ adscribit; quos jam inde ab antiquissimis sæculis ad hæc usque nostra tempora fuisse Germanos, infrâ docebo. Dionis autem ignorantiam quis non meritò miretur? qui, prætor quondam Pannoniarum existens, Scythas pronuntiavit esse Bastarnas, non modò contra Taciti, Plinii, Strabonisque, sed & multo antiquiorum scriptorū auctoritatem fidemque; quorum hi, Romanorum cum Perseo rege bellum literis mandantes, eos adpellarunt Gallos. Dionis verba, lib. xxxviii, hæc sunt: τὸ δ' αὐτὸ τῶν καὶ περὶ συμμάχους τοὺς ἐν τῇ Μυσίᾳ ποιήσας ὁ Ἀντώνιος, ἡγήθη πρὸς τῇ τῶν Ἰστριανῶν πόλει πρὸς τῶν Σκυθῶν τῶν Βασαρῶν, ἐπιβουλήσων αὐτοῖς, καὶ ἐπέδρα. hoc est: *Eodem modo cum sociis, Mysiam incolentibus, agens, ad Istrianorum urbem à Bastarnis Scythis, qui auxilio Mysi venerant, superatus profugit.* Et lib. li: Βασάρων ἢ Σκυθῶν τι ἀκροβῶς νενομίδαται. id est: *Bastarnæ inter Scythas verè numerantur.* E diverso Strabo, libro prædicto, ab omni Scytharum Sarmatarumque nomine eos eximit. Οἵ τε εἰσιν οἱ Ἀμαζονικοὶ Σκύθαι, καὶ Σαρμάται· καὶ γὰρ νῦν ἀναμίμικται ταῦτα τὰ ἔθνη τῆς Θρακίᾳ, καὶ τὰ Βασαρνικὰ. id est: *Qui sunt in plaustriis degentes Scythæ, & Sarmatæ: quin etiam immixta nunc sunt ista simul & Bastarnica gentes Thracibus.* Et postea eodem libro: Μεταναστάσεις γὰρ δέδεκται τῶν πλησιοχώρων, εἰς τοὺς ἀδενετέρους ἐξαναστάντων, τῶν μὲν ἐκ τῆς περὶ τῶν Σκυθῶν καὶ Βασαρῶν, καὶ Σαυρομάτων ἐπικρατούτων πηλᾶκας. hoc est: *Transmigrationes namque fiunt, ubi finitimi in imbeliores impetum faciunt; quemadmodum trans Istrum incolentes Scythæ, & Bastarnæ, & Sauromatæ, sæpius prævaluerunt.* Aut Germanis, aut Sarmatis, aut Scythis accensendi erant Bastarnæ: quartum quidpe genus heic nullum datur. Qui igitur à Scythis, Sarmatisque prorsus facit alienos, satis manifesto indicio Germanis eos relinquit: quod etiam suprâ, dubitanter quamvis, tamen adfirmat. Hæc igitur de genere *Bastarnarum* sive *Peucinorum* dicta sint; quibus Germanico nomini eos vindicavimus.

Vocabulum eorum *BASTARNÆ*, totius gentis fuisse nomen, *PEUCINI* autem partis tantum, vel nationis in gente Bastarnarum, disertis testantem verbis audivimus Strabonem. Plinius tamen atque Tacitus *Peucinorum* nomen tamquam universæ genti commune referunt. id an satis rectè, ego equidem dubitassẽ, quum duo hi soli sint hujus rei auctores, nisi apud Ptolemæum quoque *Peucinos* reperissem, haud ita procul ab Vistulâ amne. treis quidpe hic, ut antè dictum, facit gentes ex eâ quæ una tantum erat gens: *Peucinos* modò dictos, supra Amadocem lacum, infra hos *Bastarnas*, supra Daciam; & alios dein *Peucinos*, ad Pontum, in insulis Istri. Verba ejus, in descriptione Sarmatiæ Europææ, hæc sunt: Κατέχει ἡ τῶν Σαρματίαν ἔθνη μέγιστα, οἱ περὶ οὐενέδαι παρ' ὅλον τὸν οὐενεδικὸν κόλπον, καὶ ὑπὲρ τῶν Δακίαν Πευκίνοί τε καὶ Βασάρων. id est: *Incolunt autem Sarmatiam maxima gentes, Venedæ apud omnem sinum Venedicum, & super Daciam Peucini, ac Bastarnæ.* Et postea in Moesiæ descriptione: Κατέχει ἡ κατὰ Μυσίαν, τὰ μὲν δυσμικὰ Τρεβαλλοὶ τῶν ἡ ανατολικῶν τὰ μὲν ὑπὸ τὸ ἑρμα τὴν Πευκίαν Τρωγλοδυτῶν, τὰ ἡ ἑρματὰ Πευκίνοι. hoc est. *Incolunt Mysiæ occidentalia Triballi; orientalia, sub ostio Peuces Troglodytæ, ipsa verò ostia Peucini.* Πευκίαν ὅρα. *PEUCEM MONTEM* ponit in Sarmatiâ Ptolemæus ὑπὲρ τῶν Ἀμάδοκα λίμνῶν, id est, super *AMADOCEM LACUM*. ex hoc autem flumen in Borysthenem deducit, quod & ipsum Borysthenis nomine adpellat. unde patet, Amadocem lacum esse eum, qui hodiè medius inter Voliniam Podoliamque, Bugem amnem (vulgò est *Bog*) in Borysthenem (*Dniestr* & *Niepr* vulgò dicitur) emittit. Supra hunc verò lacū mons hodiè est, in confinio Podoliæ, Voliniæ, ac Russiæ, medio inter lacum & alium Bugem, qui in Vistulam delabitur, situ. qui sine controversiâ *Peuce mons est* Ptolemæi. Ab hoc igitur ille *Peucinos* conterminos sive adcolenteis haud dubiè denominatos putavit: nam & ipsum montem paullo pòst adpellat Πευκίνα ὄρη. *Peucinos monteis.* Verùm, an *Peuces* nomine mons hic umquàm fuerit a dpe-

adpellatus, ego equidem nescio: ipsam tamen gentem non à monte hoc, sed à *Peuce* insulâ, quam Istri amnis duo proxima à meridie ostia *Sacrum* & *Naracum* efficiunt, dictam fuisse, testis est Strabo. à quâ sententiâ ne ipse quidem abhorret Ptolemæus, dum universa vi Istri ostia, id est, insulas in iis sitas, à Peucinis teneri tradit. Credibilius igitur est eam primò Bastarnarum partem, quæ Peucen & ceteras ostiorum Istri insulas incoluit, nomen ab insulæ vocabulo accepisse Peucinorū. hi verò quum omnium essent bellicosissimi, nobilissimique, ut infra patebit; nomē unius nationis in totius gentis adpellationem postmodum evaluisse, uti omnes pariter Bastarnæ communi nomine dicerentur *Peucini*. Horum autem quidam quum dictū montem adcolerent; ipse mons ex eorum nomine dictus est, nō *Peuce*, primitivo insulæ vocabulo, sed derivativo *Peucinus*.

Ceterum quando Bastarnæ ad Pontum usque descenderint, insulamque Istri Peucen occupaverint, incertum est. ex Strabonis tamen libro vii patet, Alexandri Magni tempestate Peucen insulam Triballorum gentem coluisse; proxima autem trans Istrum Getas. Verba ejus hæc sunt. *Ἀλέξανδρος γὰρ ὁ Φιλίππου, κατὰ τὴν ἐπὶ Θράκας τῆς ὑπὲρ τῆς Αἰμῆς ἑσπέραν, ἐμβαλὼν εἰς Τριβαλλοὺς, ἔργων μέχρ' ἵσθ' καθήκοντας, καὶ τὴν αὐτῶν νῆσον Πεύκλιν, πρὸ πέραν τῆς Γέτας ἔχοντας, ἀφίχθαι λέγεται μέχρι δούρου καὶ ἐς μὲν τὴν νῆσον ἀποβῆναι μὴ διώσθαι πάντας πλοίων. ἐκείσε γὰρ καταφυγόντα τὴν Τριβαλλῶν βασιλέα Σύρμον, ἀντιχεῖν πρὸς τὴν ἐπιχείρησιν. εἰς τὴν τῆς Γέτας διαβάντα, ἐλθὼν τὴν αὐτῆς πόλιν, καὶ ἀναστρέψαι διαταχέων εἰς τὴν οἰκίαν, λαβόντα δ' ἄρ' ἔθνων καὶ παρὰ τῆς Σύρμου.* idem: *Alexander Philippi F. in eâ expeditione, quam in Thracas, supra Aemum incolenteis, fecit, impressione in Triballos factâ, quos ad Istrum usque, & sitam in eo insulam Peucen pertingere videbat, ulteriora verò amnis à Getis teneri, eò usque progressus dicitur, & in insulam quidem ne intraret, navigiorum fuisse impeditum penuriâ, eò namque confugisse Syrmum Triballorum regem, conantique transgredi vi obstetisse: ideòque Alexandrum in Getas transmississe; captâque eorum urbe, celeriter revertisse domum, donis à gentibus & Syrmo acceptis.* Quum igitur inter initium regni Alexandrini, quo is in Triballos expeditionem fecit, & consulatum A. Postumii Albinii, C. que Calpurnii Pisonis, quo Bastarnas Philippum secundum in Dardanos concitasse tradit Livius, cly intersint anni; certum est, hoc temporis intervallo ad Istrum eos ac Peucen insulam descendisse. nam hoc tractu tunc eas incoluisse, ex Livii liquet historiâ. sic enim continuò ante ea, quæ suprâ citavi: *Post paucis diebus gens Bastarnarum, diu sollicitata, ab suis sedibus magnâ peditum equitumque manu Istrum trajecit. inde progressi, qui nuntiarent regi, Antigonus & Cotto. nobilis is erat Bastarna. de eâ re Antigonus sapè invitatus cum ipso Cottle legatus ad concitandos Bastarnas missus. haud procul Amphipoli famæ incerti nuntii occurrerunt, mortuam esse regem. quæ res omnem ordinem concilii turbavit. Compositum autem sic fuerat; transitum per Thraciam tutum, & commeatus Bastarnis ut Philippus prestaret.* Ex his manifestò, inquam, liquet, jam tum proximos Istro Getarum agros ipsamque adeò insulam Peucen tenuisse Bastarnas. ab his quidpe partibus rectè per Thraciam ad Amphipolim & Strymona amnem ducebantur, per Macedoniam Dardanos adgressuri. Manferunt postea diu iisdem sedibus. Hinc apud Appianum, in Mithridaticis, Pelopidas, à Mithridate legatus ad Romanorum legatos missus, ait Mithridatem *Φίλοις ἐς πάν τὸ κελευόμενον ἐπόμενοι χρῆσθαι Σκύθαις τε καὶ Ταύροις, καὶ Βασέρναις, καὶ Θράξι, καὶ Σαρμάταις, καὶ πᾶσι τοῖς ἀμφὶ Τάναϊν τε καὶ Ἴστρον, καὶ τὴν λίμνην ἐπὶ τῇ Μαϊώπιδι.* id est; *Amicos paratos habere ad exsequenda jussa omnia Scythas, Tauros, Bastarnas, Thraces, Sarmatas, denique omneis, qui Tanaïm & Istrum lacumque Mæotin accolunt.* Idem auctor eodem libro postea de auxiliis, quæ, tertio bello Mithridatico Mithridati adfuerunt, ita narrat: *Περαιόντα ἐς τὴν Εὐρώπην (lege, ἐκ τῆς Εὐρώπης) Σαυροματῶν οἱ τε Βασίλαιοι Ἐιάζυγες, ἘΚόραλλοι, ἘΘρακῶν ὅσα γένη παρὰ τὸ Ἴστρον, ἢ Ρόδοπλιν, ἢ τὴν Αἰμον οἰκῶσι, Ἐἐπὶ τοῖσδε Βασέρναι, τὸ ἀλκιμώτατον αὐτῶν γένος.* id est; *Gentes quæ ex Europâ transjecerant, Sarmatæ Basili, & Iazyges, & Coralli, Thracum item quicumque Istrum & Rhodopen & Aemum accolunt; atque insuper Bastarnæ omnium eorum fortissimi.* Valerius quoque Flaccus, *Ἀργεναυτικῶν* lib. vi, Corallorum & Bastarnarum narrationem conjungit. hos tamen metri causâ vocat *Batarnas*, in his versibus:

Illinc juratos in se trahit Aea Batarnas:

Quos duce Tentagono crudi mora corticis armat.

Ipsam ducis nomen, quod à voce *Theut* deductum, Germanos fuisse ostendit. Dio, ut

uprà relatum, lib. xxxvi i i, de C. Antonio loquens: Τὸ δ' αὐτὸ πῦρ καὶ περὶ συμμάχους τοὺς ἐν τῇ Μυσίᾳ ποιήσας, ἡγήθη πρὸς τῇ Ἰστριανῶν πόλει, πρὸς Σκυθῶν τῶν Βασαρῶν, ἐπιβοηθησάντων αὐτοῖς, καὶ ἀπέδρα. Id est: Eodem modo cum sociis Romanorum Mysis agens, ad Istrianorum urbem à Bastarnis Scythis, qui auxilio Mysis venerant, superatus profugit. Istropolim propè fuisse insulam Peucen & Istri ostia, patet ex Plinii lib. iv, cap. xii: item ex Ptolemæi Mysiæ inferioris descriptione. Idem Dio lib. li: Βασάρων ἢ Σκύθαι τε ἀκρωτῶς νενομίδαται, καὶ τότε τὸν Ἰστρον διαβάλλει τὴν τε Μυσίαν τὴν κατ' ἀντιπέρασιν ὅρων, καὶ μετὰ τῷ καὶ Τριβαλλοῦς ὁμόρους αὐτῇ ὄντας, τὰς τε Δαρδάνους ἐν τῇ χώρᾳ τῇ ἐκείνων οἰκῶντας ἐχειρῶσαντο. Hoc est: Bastarnæ inter Scythas rectè censentur. hī tum transgressi Istrum, Mysiam sibi oppositam finitimosque ejus Triballos, Dardanosque ibidem habitanteis, subegerant. Ovidius, Tristium libro ii, de suo tempore, quo Tomis ad Pontum haud ita procul Istri ostiis exsulavit:

Iazyges, & Colchi, Metereaue turba, Getæque

Danubii mediis vix prohibentur aquis.

Hactenus Euxini pars est Romani sinistri:

Proxima Bastarnæ, Saurmataque tenent.

Hinc Strabo etiam suâ ætate Bastarnas citat Peucinos, Peucen insulam incolenteis. Ab Alexandri igitur Magni temporibus loca Istro proxima, ipsasque Istri insulas, pulsas Getis ac Triballis, occuparunt. unde illud Strabonis, jam antè citatum: ὅτι ἐστὶν οἱ ἀμαζοικοὶ Σκύθαι, καὶ Σαρμάται, καὶ γὰρ νῦν ἀναμεικταὶ πάντα τὰ ἔθνη τῆς Θρακίᾳ, καὶ τὰ Βασαρνικὰ, μᾶλλον μὲν τοῖς ἐκτὸς Ἰστροῦ, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐντὸς. Id est: Qui sunt in planstris habitantes Scythæ ac Sarmatæ. nam etiam nunc permixtæ sunt istæ, & Bastarnicæ gentes Thracibus; magis quidem iis qui extra, sed iis tamen quoque, qui intra Istrum colunt. Getas heic intelligit per Thracum vocabulum; ut ex prædenti ejus oratione liquet. Idem auctor, lib. ii: Μάλιστα δ' οἱ νῦν ἔχουσιν ἄμεινον ἂν πὶ λέγειν περὶ τῆς κατὰ Βρετανίας καὶ Γερμανίας, καὶ τὰς περὶ τὸν Ἰστρον, τὰς τε ἐντὸς, καὶ ἐκτὸς, Γέτας τε καὶ Τυρηγέτας, καὶ Βασάρνας. Id est: Maximè verò nostræ ætatis homines certius aliquid dicere possint, de Britannis, Germanis, & Istri accolis, tam interioribus, quàm exterioribus, Getis, Tyregetis, & Bastarnis. Atque hinc est, quòd apud Ptolemæum in dextrâ Istri ripâ ad lacum, à quo in sex scinditur alveos & ostia amnis, Νοβιόδωνον NOVIODUNUM legitur opidum, vocabulo merè Celtico, sive Germanico, quasi Neudun, sive Nudum. Id referunt, post Ptolemæum, Antoninus in itinera-rio, Tabula itineraria, & Notitia imperii. hodiè dicitur Nivorz. Nescio an non & Iornandes ejus meminerit in rebus Gothicis, his verbis: Introrsus Dacia est, ad coronæ speciem arduis Alpibus emunita. juxta quarum sinistrum latus, quod in Aquilonem vergit, & ab ortu Vistule fluminis per immensa spatia venit, Winidarum natio populosa consedit. quorum nomina licet nunc per varias familias & loca mutantur, principaliter tamen Sclavini & Antes nominantur. Sclavini à Civitate novâ, & Sclavino Rumuncense, & lacu qui appellatur Masianus, usque ad Danastrum, & in Poream Viscilâ tenus commorantur. hi paludes silvasque pro civitatibus habent. Antes verò, qui sunt eorum fortissimi, qui ad Ponticum mare curvantur, à Danastro extenduntur usque ad Danaprum. Satis clarum est, ab Istro ad Danastrum usque, id est Tyram, qui hodièque dicitur Dnester, Iornandem versùs septemtriones protendere Sclavinos; versùs occasum verò, supra Daciam & Carpatia juga, quæ ille vocat Alpeis, ad Vistulæ usque fontem Vinidas. quo tractu Bastarnas antè incoluisse jam antea ostensum. LACUS igitur iste MUSIANUS, sive, ut alia ferunt exemplaria, MYSIANUS, nullus alius, quàm apud quem in Mysiâ antiquis illis auctoribus recensetur Noviodunum: quod & ipsum est CIVITAS NOVA Iornandis. quæ fortè ipsis Bastarnis Germanis tunc Neustat, vel Neustât dicta; ut & aliâ in eadem ripâ, eademque Mœsiâ urbs, Ptolemæo, Antonino, ac tabulæ, ipsique Iornandi dicta Nova: de quâ sic Iornandes: Post cuius decessum Criva exercitum dividens in duas partes, nonnullos ad vastandam Mœsiam dirigit; sciens, eam negligentibus principibus, defensoribus destitutam. ipse verò, cum LXX millibus ad Eustesium, id est, Novas descendit. unde à Gallo duce remotus Nicopolim accedit, quæ juxta Iatrum fluvium est constituta. Lege, Neustetium, & Ciabrum. urbem enim, quàm Romani Novas, Gothi has oras tunc obsidentes adpellavère Neustât. Ciaber autem fluvius est Ptolemæo Κιάβρος, Mœsiam superiorē ab inferiore dividens; Antonino Cebrus & Dioni etiam lib. li, Κέβρος: apud quem tamē mendosè τῷ Κέβρῳ; quod parum feliciter

feliciter contra omnem historiæ rationem Leonclajus purgavit in Ἐβρω: quum jam dudum Bastarnæ, de quibus Dio heic loquitur, Thraciâ expulsi, tunc in Mysiâ egerint in Dardanorum agris, πρὸς τῷ Κέβρω, apud *Cebrium*. Sed hæc ab hoc loco paullo alieniora. ad nostra revertamur.

Terminos igitur BASTARNIS sive PEUCINIS statuo istos: Ab septemtrionibus Aprum amnem vulgò *Wieprz*, in Vistulam delabentem; & à fonte ejus lineam ad Amadocem lacum; atque hinc flumen, quod ex lacu juxta opidum *Zárebá* oriens, in Tyram, id est, Danastrum deferutr: inde ipsum Tyram. ab ortu mare Ponticum, & ostia Istri. à meridie Istrum (citra quem tamen quidam etiam Bastarnæ, teste Strabone) ad Hierassi usque confluentem; & hinc Hierassum, & à fonte ejus Carpatica Sarmatica-que juga, ad fontem usque Vistulæ. ab occasu, primò Asciburgium montem ad opidum usque *Os'wieczym*, hinc verò Vistulam, ad Apri usque confluentem.

Ostia Istri eos adcoluisse jam dudum è Ptolemæo, partimque è Strabone patuit. ad Tyram usque pertinuisse, inde liquet, quòd Ptolemæus Tyragetas ultra Tyram collocat, & Plinius, lib. IV, cap. XII, in Tyræ insulâ; Strabo verò, dicto lib. VII, de his simul atque Bastarnis sic scribit: Ἡ δὲ ὑπερκειμένη πᾶσαι χώρα τῆς λεχθέντος μετὰ τὸν Βορυσθένους καὶ Ἰστροῦ, πρῶτη μὲν ἐστὶν ἡ τῶν Γετῶν ἐρημία, ἔπειτα οἱ Τυρηγῆται· μετ' οὗς οἱ Ἰάζυγες Σαρμάται καὶ οἱ βασιλῆες λεγόμενοι καὶ Γεωργοὶ, τὸ μὲν πλεον νομάδες, ὀλίγοι δὲ γεωργίας ἐπιμελόμενοι. Τούτους φασὶ καὶ παρὰ τὸν Ἰστρον οἰκεῖν, ἐφ' ἑκάτερα πολλὰκις. ἐν δὲ τῇ μεσογαίᾳ βασιλεύοντι μὲν τοῖς Τυρηγῆταις ὁμοιοὶ καὶ Γερμανοὶς, σχεδὸν π καὶ αὐτοὶ τῶν Γερμανικῶν γένους ὄντες, εἰς πλείω φύλα διηρημένοι· καὶ γὰρ Ἀτμόνοιοι λέγονται τινες, καὶ Σιδόνες, οἱ δὲ τῶν Πεύκων καλαχόντες, τῶν ἐν τῷ Ἰστροῦ νήσον, Πευκίνοιοι· Ῥωξολανοὶ δὲ ἀρκτικώτατοι, μετὰ τῶν Τανάϊδων, καὶ τῶν Βορυσθένους νεμόμενοι πεδία. Hoc est Totius autem regionis, qua jam dicto inter Istrum ac Porysthenem intervallo superiacet, prima portio est solitudo Getarum; dein sunt Tyregetæ, post hos Iazyges Sarmatæ, & qui Basilii dicuntur, & Georgi; quorum plerique equidem sunt vagi, quidam tamen etiam agricultura student. hos ferunt etiam sæpe numero ad utramque Istri ripam habitare. Introrsus verò sunt Bastarnæ, Tyregetis atque Germanis contermini; ac ferè ipsi quoque Germanici generis, in plureis divisi nationes. nam Atmoni quidam eorum nominantur, alii Sidones, & qui Peucen insulam tenent, Peucini. Roxolani autem sunt maximè septemtrionales, qui campos inter Tanain atque Borysthenem incolunt. Removet heic simul Strabo Bastarnas à mari, simulque ei admovet. nam in mediterraneis eos ait habitare; & nihilo minùs tamen Peucen insulam iis attribuit: & hoc etiam paullo antè; πρὸς τῇ ταῖς ἐκβολαῖς τῶν Ἰστροῦ μεγάλης νήσος ἐστὶν ἡ Πεύκη· καλαχόντες δὲ αὐτῶν βασιλεύοντι, Πευκίνοιοι προσσηγορεύθησαν. id est; Ad ostia autem Istri magna est insula Peuce. quam Bastarnæ occupantes dicti sunt Peucini. Sed ratio hujus variationis est, quia & Scythæ, & Sarmatæ, & Bastarnæ Getis erant ad utramque Istri ripam permixti; sæpius sedeis hinc inde moventes. Hinc est illud Ovidii, ad Pontum Tomis exsulantis, Trist. lib. III, eleg. x:

Sauromata cingunt, fera gens, Bessique Getæque:

Quàm non ingenio nomina digna meo!

Dum tamen aura tepet, medio defendimur Istro:

Ille suis liquidus bella repellit aquis.

At cum tristis hiems squallentia protulit ora,

Terræque marmoreo candida facta gelu;

Dum patet & Boreas, & nix injecta sub Arc'to;

Tum patet has genteis axe tremente premi.

Ceterùm Carpatica quoque ac Sarmatica supra Daciam juga Bastarnas adcoluisse, suprà ex Plinio, Tacito atque Ptolemæo intellectum. Hinc etiam ista juga in tabulâ itinerariâ adpellantur ALPES BASTARNICÆ; quas nudè sine cognomento *Alpeis*, ut antè dictum, vocat Iornandes. Ad Vistulam usque pertinuisse, ex Plinio etiam didicimus: qui inter Marum & Pathissum, campos & plana Iazyges Sarmatas, monteis verò & Hercynios saltus Dacos, aversa Bastarnas, aliosque inde Germanos tenuisse tradit.

In plureis fuisse Basternarum nomen divisum nationes, apertè testatur, ut antè ostensum, auctor noster. Strabo etiam, prædicto loco, treis earum nominat, Ἀτμόνοιοι, Σιδόνες, καὶ Πευκίνοιοι. Atmonos, Sidones, & Peucinos.

ATMONI quo situ fuerint, non liquet.

PEUCINOS fuisse propriè dictos eos, qui Peucen insulam, & proximos Tribal-
lorum, Getarumque fineis obsederunt, satis suprâ patuit. Hi PEUCENI, quasi Græ-
co vocabulo Πευκινῶι adpellantur Iornandi in Gothicis; Zosimo lib. 1, Πεύκαι, PEU-
CÆ; & Svidæ Πευκέσαι, PEUCESTÆ.

SIDONES fuisse proximos Vistulæ amni, inde colligo, quod à Ptolemæo ad læ-
vam dicti amnis ripam in Germaniâ, non trans amnem in Sarmatiâ collocantur.

Apud eundem Ptolemæum hæc leguntur, in descriptione Sarmatiæ: κατέχει δὲ
τὴν Σαρματιάν ἔθνη μέγιστα, οἱ τε Οὐενέδαι, παρ' ὅλον τὸν Οὐενεδικὸν κόλπον, καὶ ὑπὲρ τὴν Δα-
κίαν Πευκίνοι τε καὶ Βασάρναι. id est: *Incolunt autem Sarmatiam gentes maxima, Venedæ, 10*
apud totum sinum Venedicum, & supra Daciam Peucini, ac Bastarnæ. Hoc si verum, (ut ve-
rum esse, jam dudum ex Plinio, Tacito, tabulâque itinerariâ comprobatum) Bastarnæ
totum Carpatidis montis septemtrionale latus adcoluerunt. at nihilo minùs tamen
idem Ptolemæus sic paullo pòst: Εἴτα Ἀναρῆνοι ὡς τὴν κεφαλὴν τῆς Οὐισέλας ποταμῆς, ὑφ'
οὗς Ὀμβρωνες· εἴτα Ἀναρτοφράκτι· εἴτα Βουργίονες· εἴτα Ἀρσιῆται· εἴτα Σαβῶκοι· εἴτα Πιεν-
γίται, καὶ Βίεσσοι ὡς τὸν Καρπάτιον ὄρεα. Hoc est: *Deinde Avarini, apud fontem Vi-*
stulæ amnis. sub quibus Ombrones. dein Anatrophracti; dein Burgiones; dein Arsieta;
dein Saboci; dein Piengita, & Biesi apud Carpatem montem. & mox: καὶ πάλιν μετὰ τὸν
Πευκίνων καὶ Βασάρνων, Καρπιανοί. hoc est: *Atque rursus inter Peucinos ac Bastarnas, Car-*
piani. Ex quibus ego nihil aliud judicare queo, quàm dictas hasce nationes, vel earum 20
plerasque (solet quidpe Ptolemæus gentium vocabula alienissimo situ locare) parteis
fuisse Bastarnarum. Atque BURGIONES equidem, non Sarmatas, sed Germanos
fuisse, ipsum prodit vocabulum. Idem auctor in Germaniæ descriptione: Ἀγροὶ οἱ
Βῆροι, μέχρι τῆς Οὐισέλας ποταμῆς· ὑπὸ ᾧ τῆς ποταμῆς πρῶτοι Σιδῶνες, εἴτα Κόγνοι, εἴτα Οὐισέ-
ραι ὑπὲρ τὸν Ὀρκύνιον ὄρυμον. Id est: *Lugi, qui Buri dicuntur, usque ad Vistulam amnem.*
sub his autem primi Sidones; dein Cogni; mox Visburgii supra Orcynium saltum. Hunc
equidem saltum paulo pòst Ptolemæus eo situ nominat, uti nullus alius intelligi queat,
quàm qui Quadros à Bojohæmo dirimebat. at quia supra Quadros Ofos fuisse jam du-
dum comprobatum est; Hercynium saltum heic intelligendum arbitror, qui à Dacis,
unà cum montibus, (in quibus Ptolemæus ponit Lunam silvam & ferri secturas) tene- 30
batur; cujusque averſa Bastarnæ adcolebant. idque eò magis credo, quia & Sidones
alieno situ cis Vistulam locati. quorum ego veram germanamque trans Vistulam se-
dem sequens, VISBURGIOS eosdem esse judico, quos BURGIONES in Sarmatiâ
nominat Ptolemæus: sedemque iis tribuo proximè Gothinos, inter Sarmatas Iazyges &
Lygios, id est, inter Sarmatica juga, & Vistulam amnem: à quo ego equidem haud du-
bito quin dicti fuerint *Thi Wiffelburger*. unde Græcis, sive Latini factum vocabulum
Visburgii; & quibusdam *Burgii*, sive *Burgiones*.

CARPIANI quoque omnino ad Bastarnarum gentem spectare videntur, quia in-
ter Bastarnas à Ptolemæo & Peucinos locantur; tum quia haud dubiè à *Carpatè* mon-
te, quas *Bastarnicas* adpellat *Alpeis* tabula itineraria, nomen habuère. Hi omnibus aliis, 40
post Ptolemæum, auctoribus dicuntur CARPI; bellumque Romanis ad Istrum fre-
quens intulisse narrantur. Zosimus lib. 1, sub Gallieni imperio: Βορῆνοι δὲ καὶ Γότ-
θοι, καὶ Κάρποι καὶ Οὐρσγυνδοί (γέννη ᾧ ταῦτα περὶ τ' Ἰστρον οἰκοῦνται) μέγ' ἐδὲν τῆς Ἰταλίας
ἢ τῆς Ἰλλυρίδος καὶ ἀλιπίντες ἀδῆων διετέλουν, οὐδενὸς ἀνθισταμένου πάντα ἐπινεμόμε-
νοι. Id est: *Borani, & Gotthi, & Carpi, & Vrugundi (gentes hæ sunt, ad Istrum colen-*
tes) nullam nec Italia nec Illyrici partem à continuis vexationibus immunem relinquebant,
omnia, nemine resistente, diripientes. Et Iornandes in Gothicis, de Ostrogothâ
Gothorum rege: *Sed & Carporum* III CIO addidit, *genus hominum ad bella nimis expe-*
ditum: qui sæpe Romanis infesti sunt. quos tamen post hæc, imperante Diocletiano, Gale-
rius Maximianus Cæsar de civitate (fortè debellatos) reipublica Romana subjecit. Is ergo 50
Ostrogotha, habens Gothos & Peucenos, ab insulâ Peuce, quæ ostio Danubii Ponto mer-
genti adjacet, Argaitum & Gunthericum nobilissimos sue gentis præfecit duces. qui
mox Danubium vadati, & secundam Mæsiam populi, Martianopolim, ejusdem pa-
trie (id est, regionis) urbem famosam metropolim adgrediuntur. Nempe quum Gothi sub
M. Aurelio Antonino in Daciam venirent, complureis Bastarnæ cum iis suscepere expe-
ditio-

ditiones. Iul. Capitolinus in eodem Aurelio : *Gentes omnes ab Illyrici limite usque in Galliam conspiraverant, ut Marcomanni, Narisci, Hermunduri, & Quadi, & Sarmatae, Lacringes, & Buri. hi, alique cum iis, Vectovali, Sossibes, Sicobotes, Roxolani, Bastarna, Alani, Peucini, Costoboci.* Trebellius Pollio, in Claudio : *Scytharum diversi populi, Peucini, Trutungi, Austrogothi, Virtingi, Gipedes, & Heruli, praeda cupiditate in Romanorum solum venerunt, atque illic pleraque vastarunt.* Fl. Vopiscus in Probo : *Centum millia Bastarnarum in solo Romano constituit, qui omnes fidem servaverunt.* Nempe in Daciâ. At non ita diu fidem servarunt. sic enim Orosius, lib. VII, cap. XXIV, sub Diocletiano : *Adversus Carpos Bastarnasque pugnatum.* Mox tamen iterum subjugati. Pomp. Lætus, in eodem Diocletiano : *Diocletianus, rebus toto oriente compositis, Europam repetiit: ubi jam Scythæ, Sarmatae, Alani, & Bastarna jugum subiverant, unâ cum Carpis, Senevis, & Quadis.* Zosimus dicto libro, sub Claudii imperio : κατὰ τὸν δὴ τὸν χρόνον σκυθῶν οἱ περὶ λιβύηντες ἐκ τῶν πελαγονίων ἐπαρθέντες ἐφόδων, ἐξέλας καὶ Πεύκας καὶ Γότθους ὡς λαβόντες, καὶ περὶ τὸν Τύραν πόλιν ἀθροισθέντες, ὅς ἐστι τὸν Πόντον εἰσβάλλει, ναυπηγησάμενοι πλοῖα ἐξακισχίλια, καὶ τέσπεις ἐμβισάσαντες δύο καὶ τριάκοντα μυριάδας, ἄρσαντες διὰ τῆς Πόντου, τόμους τεχέρας πόλει περὶ βαλόντες ἀπεκράδισαν. προελθόντες δὲ, καὶ ἐπὶ Μαρκιανῆς πόλιν, ἡ Μυσίας ἐστίν, ἀναβάντες, καὶ ταύτης διαμαρτόντες, ἐπλεον ἐπὶ τῷ πρὸς ὡ. hoc est : *Hoc tempore, quotquot erant Scythæ superstites, animis propter expeditiones hæcenus susceptas elati, adjunctis sibi Herulis, Peucis & Gothis, collectique propter Tyram fluvium, in Pontum sese exonerantem, sexies mille navibus adificatis, ac trecentis & viginti millibus hominum in eas impositis, navigatione per Pontum instituta, Tomis, munito mœnibus opido tentato, rejecti sunt. Progressi verò, & Marcianopolim, Mysia urbem, delati, & ne illâ quidem potiti, navigabant ulterius.* Scythas heic adpellat, quos suprà Boranos, Gothos, Carpos, & Burgundos nominavit. unde manifestum, Bastarnas eum intellexisse per Scytharum vocabulum, quemadmodum & Dio fecit. De iisdem his Scythis paullo pòst: οἱ ἐκ τῆς Ναϊσσοῦ Κλαυδίου καὶ Σκυθῶν μάχης περὶ λιβύηντες, περὶ βαλόμενοι τὰς ἀμάξας ὡς ἐπὶ Μακεδονίαν ἐχώρουν. id est : *Qui ex pugna Claudii & Scytharum, ad Naissum pugnata, superstites erant barbari, curribus sese munientes, in Macedoniam contendebant.* Nec longinqua navigatio, nec curruum munitio tam Scytharum quàm Germanorum erat propria. ideòque omnino existimo, Bastarnas, Carpos ac Peucinos fuisse cum Gothis, Herulis, atque Burgundis. Non Scytharum, sed Gothorum has fuisse expeditiones, disertissimis testantur verbis Cassiodorus, Eutropius, & alii auctores. Cassiodorus in Gallieno : *Albino & Maximo C O S S. Græcia, Macedonia, Pontus, Asia, depopulata per Gothos.* & in Claudio : *Claudius barbaros Gothos, Illyricum & Macedoniam vastantes, repellit.* Eutropius lib. IX, in Gallieno : *Græcia, Macedonia, Pontus, Asia, vastata per Gothos.* in Claudio : *Hic Gothos, Illyricum Macedoniamque vastantes, ingenti prælio vicit.* Neuter quidquam de Scythis. Bastarnæ igitur sine dubio fuerunt, sive Bastarnarum tres nationes *Borani, Carpi, atque Peucini*, cum Gothis in expeditionem profecti. BORANI nescio an iidem fuerint βέλαιες Βυ-
40 LANE S Ptolemæi.

An cum Gothis postmodum nonnulli eorum in Illyricum Italiamque & Galliam commigraverint, haud facile dixerim. Iustiniano Romanis imperitante, omne eorum nomen antiquis sedibus fuisse excisum, colligo ex Iornande; qui, ut suprà retuli, eodem tractu, inter Vistulam & Pontum memorat *Sclavinos*; qui fuere Sarmatae. Pulsos ab his, in Daciam interiorē, quæ nunc est Transilvania, fuisse transgressos, lingua Germanica, Transilvaniæ populis usurpata, quàm manifestissimo indicio testatur. nam Gepidæ ex hac regione unâ cum reliquis Gothis in Italiam Galliamque profecti sunt. Fabulæ ac figmenta sunt, non historiæ certo auctore conscriptæ, quæ narrant Carolum Magnum Saxonum quosdam debellatos heic agros colere iussisse. Nihil tum juris, vel ditionis Romano imperio fuit trans Danubium in Daciam, quò transferrent, quos liberet.

Hæc igitur dicta sufficiant de BASTARNARUM genere, finibus, ac nationibus; qui omni ævo fuere bellicâ fortitudine clarissimi; donec à Sarmatis pulsi, vel sponte cum Gothis in expeditiones profecti, patrias sedeis reliquerunt.

Nomen eorum apud plerosque optimosque auctores promiscuè scribitur BA-

STARNÆ, & BASTERNÆ; & in tabulâ itinerariâ vitiosè scripti sunt BLASTARNI, pro BASTARNI.

Ceterum opida in Bastarnarum solo fuerunt, quæ Ptolemæus in Sarmatiâ recenset his verbis: πόλεις δ' εἰσὶ μεσσηίοι, ὑπὲρ τὸν Τύραν ποταμὸν πρὸς τὴν Δακίαν, Καρρόδονον, Μαιτόνιον, Κληπίδαναν, Οὐϊβανταβάριον, Ἡρακλίον. id est: *Opida mediterranea sunt, supra Tyram ad Daciam, Carrodunum, Matonium, Clepidava, Vibantavarium, Eraclum*. Has ex positu, quem singulis adsignat Ptolemæus, sic interpretor: CARRODUNUM, quod ipso vocabulo Germanico nomini adseritur, Russiæ minoris nunc est metropolis, vulgò *Lwow* Polonis, Germanis *die Reußische Leuenburg*, & contractè *Lemburg* dictum; Latine *Leopolis*. MÆTONIUM, haud procul Tyræ ripâ, ut vult Ptolemæus, nunc *10 Rohatyn*. CLEPIDAVA, *Kámieniec*; opidum Podoliæ in edito saxo situm, eâque loci naturâ inexpugnabile. Antiquissimum hoc esse opidum, à Dacis quondam, antiquam Bastarnæ Germani hæc loca occuparent, conditum, ipsum nomen indicium facit. Dacorum quidpe fuerunt DAVÆ, quemadmodum Germanorum, sive universorum Celtarum DUNA, ac DURA. Ceterò VIBANTAVARIUM ex Ptolemæi positione est hodiè *Bar*, ejusdem Podoliæ opidum; ERACTUM, *Rom*, ad amnem *Moráwen*, in Tyram delabentem. infra hunc amnem mox est ἡ ἐπιστροφὴ τῆς Τύρας, id est, *conversio*, sive *flexus Tyra*, quem memorat Ptolemæus in Sarmatiâ suâ; dictaque opida cuncta supra eum versùs fontem Tyræ collocat, eodem ordine ac positu, quo hodierna heic opida explicavi. 20

Hæc igitur de nobilissimâ Bastarnarum gente. à quâ antequàm ad alias proficiscamur, paucis notandus est eorum error, qui è Strabonis verbis proximè citatis intelligunt, eum *Roxolanos* quoque, Tanain amnem adcolenteis populos, partem sive nationem fecisse Bastarnicam. Falli hos, vel hoc unum arguere potest, quòd Strabo Bastarnarum sedem Germanorum ab occidente, ab oriente Tyregetarum confiniis terminat; Roxolanos autem trans Borysthenem amnem, versùs septemtriones, omnium, qui cogniti fuerunt, facit ultimos.

CAP. XLIV.

De VENEDIS Sarmatis; & ÆSTIIS Germanis.

Bastarnis, sive Peuciniis in ripâ Vistulæ continuabantur VENEDI. de quibus ita auctor noster: *Peucinorum, Venedorumque, & Fennorum nationes Germanis an Sarmatis ascribam, dubito. quamquàm Peucini, quos quidam Bastarnas vocant, sermone, cultu, sede, ac domiciliis, ut Germani agunt: sordes omnium, ac torpor. ceterum connubiis mixtis, nonnihil in Sarmatarum habitum fædantur. Venedi multum ex moribus traxerunt. nam quidquid inter Peucinos Fennosque silvarum ac montium erigitur, latrociniis pererrant. Hi tamen inter Germanos potius referuntur, quia & domos figunt, & scuta gerunt, & pedum usu ac pernicitate gaudent: quæ omnia diversa Sarmatis sunt, in 30 plaustris, equoque viventibus.* De Bastarnis dubitare minimè fas fuisse, satis superiori capite demonstratum. at de Venedis rectè meritòque dubitavit; imò multo magis etiam dubitare debuit, antequàm inter Germanos tam levibus documentis referret. quæ sanè parum me movissent, ni alia etiam quàm gravissima accessissent argumenta; quæ, quum reliqua per omnem Germaniam mihi forent satis plana, super unius Venedis quàm diutissimè suspensum me habuerunt; donec tandem melior vicit sententia, Sarmatas fuisse. Sed argumenta, in utramque partem facientia, in medium producantur, uti veritas dilucidior inde adpareat. Primum ipsius certè me movit Taciti auctoritas, & argumenta ab eo prolata. dein, quòd sinum Codanum per Prussiam ac Livoniam Æstii tunc adcoluerunt, non Sarmatica, sed Germanica gens; ut pòst ostendam. sinus autè dictus fuit hac parte *Venedicus*, à *Venedorum* gente, teste Ptolemæo; ut suprà ostensum. unde haud leve nec inane documentum, Venedos fuisse Germanos, partemque eorum Æstios. Ptolemæi verba in descriptione Sarmatiæ hæc sunt: κατέχει ἡ τῶν Σαρμαθῶν ἔθνη μέγιστα, οἵ τε Οὐενέδαι, παρ' ὅλον τὸν Οὐενεδικὸν κόλπον· καὶ ὑπὲρ τῶν Δακίων Πευκίνοι τε καὶ Βαστέρναι. id est: *Incolunt Sarmatiam gentes maxima istæ: Venedæ, apud omnem Venedi-*

cum sinum: & supra Daciam Peucini ac Bastarna. & paullo post: Παρὰ μὲν τὸν Οὐισέλαν ποταμὸν, ὑπὸ τῆς Οὐενέδας, Γύθωνες· εἰτα Φίννοι· εἰτα Βέλανες· ὕφ' ἧς Βεργυνδιῶνες. hoc est: *Ad Vistulam amnem, sub Venedis, Gythones: dein Finni: dein Bulanes: sub quibus Burgundiones.* Rectè equidem priore loco Venedas Peucinis conjunxit, ut & Tacitus. at posteriora quia omnino falsa, Venedas etiam Codanum sinum adcoluisse ne crederem, satis causæ erat; ni ab aliis etiam auctoribus ibidem collocarentur. Plinius lib. IV, cap. XIII: *Nec est minor opinione Finningia. Quidam hac habitari ad Vistulam usque fluvium, à Sarmatis Venedis, Scyris, Hirris, tradunt. sinum Clylipenum vocari, & in ostio ejus insulam Latrin.* Huc accedit magnum illud argumentum, quod Græcorum antiquissimis occasionem dedit fingendi in Italiâ in Venetorum regione flumen Eridanum, (Padus is est vero nomine) à quo succinum, sive, ut illi vocabant, electrum veniret; quum id in Venedorum Guttonumque litore, ad Vistulæ usque ostia, omni ævo legeretur; atque à Radani Vistulæque confluentibus in Italiam Græciamque deferretur. At omnium maximum gravissimumque argumentum, quo inductus credam, Venedos quondam hoc mare adcoluisse, in ipso gentis est nomine; quod etiam nunc in Livoniâ pluribus locis durat. nam & opidum in medio ejus est, ad Treideram flumen, vulgari vocabulo *Wenden*; & in eâ parte, quæ dicitur *Curia*, vulgò *Kureland*, amnis cum opido *Windaw*, & alius locus ad eundem amnem *Vschewende*. Hæc igitur universa atque singula satis confirmant, Venedorum olim gentem per Livoniam Prussiamque Codani sinus adcoluisse litus. Dispicendum nunc porro, Germanici an Sarmatici fuerint generis. Ptolemæi heic auctoritas nulla est; quando is Bastarnas quoque, & horum parteis, Peucinos, Carpos, & Burgiones, item Burgundiones, & Guthones, Germanicas genteis perperam inter Sarmatas connumeravit. Plinii testimonium plus ponderis habuerit. *Nec est, inquit, minor opinione Finningia. Quidam hac habitari, ad Vistulam usque fluvium, à Sarmatis Venedis, Scyris, Hirris tradunt.* Apertè & Hirros & Scyros & Venedos inter Sarmatas computat. Verùm hic quoque fortè erraverit. posterioris igitur sæculi audiamus testem Iornandem; qui ita in Gothicis scribit: *Introrsus illi Dacia est, ad coronæ speciem arduis Alpibus emunita: juxta quarum sinistrum latus, quod in aquilonem vergit, & ab ortu Vistulæ fluminis, per immensa spatia, venit, Winidarum natio populosa consedit. quorum nomina licet nunc per varias familias & loca mutantur, principaliter tamen Sclavini, & Antes nominantur. Sclavini à Civitate novâ, & Sclavino Rumunense, & lacu qui appellatur Musianus, usque ad Danastrum, & in boream Visclà tenus commorantur. hi paludes, silvasque pro civitatibus habent. Antes verò, qui sunt eorum fortissimi, qui ad Ponticum mare curvantur, à Danastro extenduntur usque ad Danaprum: quæ flumina multis mansionibus ab invicem absunt. Ad litus autem oceani, ubi tribus faucibus fluenta Vistula fluminis ebibuntur, Viridarii resident, ex diversis nationibus aggregati. Post quos ripam oceani item Esti (vulgò malè Itemesti) tenent, pacatum hominum genus omnino. Quibus in austro adsedit gens Agazzirorum fortissima, frugum ignara, quæ pecoribus & venationibus victitat. Vltra quos distenduntur supra mare Ponticum Bulgarorum sedes.* Et postea, de Gothorum, Daciam tunc incolentium, expeditionibus loquens: *Post Herulorum cadem idem Hermanricus in Venetos arma commovit. Hi, ut initio expositionis, vel catalogo gentis dicere cœpimus, ab unâ stirpe exorti, tria nunc nomina reddidère, id est, Veneti, Antes, Sclavi. qui, quamvis nunc, ita facientibus peccatis nostris, ubique deserviunt; tamen tunc omnes Hermanrici imperiis serviêre. Hæstorum quoque similiter nationem, qui longissimam ripam oceani Germanici insident, idem ipse prudentia virtute subegit, omnibusque Scythia & Germania nationibus, ac si propriis laboribus imperavit.* Heic Venedorum, sive Winidorum pars adpellantur Sclavini, & Sclavi. cujus nominis populi alienissimo semper à Germanis fuisse, & nunc etiam esse genere, per Russiam magnam sive Moscoviam, per Litaviam, Poloniam, Russiam minorem, Podoliam, Moldaviam, Valachiam, Bulgariam, Serviam, Slavoniam, Dalmatiam, Croatiam, Vinidorum marchiam, Carniolam, Moraviam, Bojohamum, Lusatiam, & Cassubiam, satis in confesso est. Secunda igitur illa pars Antes, & item tertia, quam falsò Italicæ ad Padum & mare Adriaticum gentis vocabulo adpellat Venetos, pro Venedos, ejusdem quum fuerint cum Sclavis generis; satis manifestò inde liquet, omneis in universum Venedos non fuisse Germanos, sed Sarmatas: quos rectius posterior

posterior ætas vocavit SLAVOS; quia sibi ipsis dicebantur SLAVACI, & variante dialecto, SLOVACI; ut latius alio opere (Deus volens propitius adnuat, precor) postea docebo. Huic locupletissimo Iornandis testimonio adde jam & hoc argumentum, quod hodièque ejusdem Slavici generis populi in Germaniâ, per Marchiam Brandeburgensem, per Pomeraniam & Lusatiam, vulgò Germanis adpellantur *die Wenden*; & regio, ab ejusdem generis natione habitata, inter Histriam, Forum Iulium, Carniolam, Slavoniam, & Croatiam, *die Windische marck*, id est, *Vinidorum marchia*: item in Hungariâ, sub Carpaticis, sive Sarmaticis montibus, inter Vagum Granumque amneis, in eâ Slavici generis gente, quæ vulgò Germanis dicitur *die Zipser*, vicus *Windische probe*: à quo haud procul alius vicus, ad Vagum amnem, de universa gentis vocabulo vocatur *Staminá*. Hoc igitur vocabulum haud de vano Germani Slavorum quibusdam, in Germaniam Illyricumque transgressis, imposuerunt argumento; sed quia jam antea domi, trans Vistulam in Sarmatiâ, eodem adpellatos sciebant. quod antiquissimi quoque attestati sunt Græcorum simul atque Romanorum scriptores. Variatum id fuisse, pro ratione dialectorum, jam in Sarmatiâ, quemadmodum postea in Germaniâ & Illyrico, per E, & I; testis luculentissimus Livoniæ ager, antiquissima, ut mox ostendam, Venedorum sedes; ubi hodièque opidum alterum dicitur *Wenden*, alterum cum flumine *Windaw*, & ad idem flumen, *Vschewende*. Ex geminâ hac adpellatione rectè Græci Latinique auctores fecere vocabula VENEDI, sive, ut Ptolemæus habet, VENEDÆ, & VINIDI, sive VINIDÆ, quod Iornandes sive librarii Germanis-
santes fecerunt WINIDÆ. Antiquissimum hoc fuisse partis Sarmatarum nomen, ex eo perspicitur, quod jam ante Herodoti tempora, uti suprâ in Gothonibus ostensum, ex ejus similitudine electrum ab Italiæ flumine Pado & gente adcolâ Venetis in reliquam Italiam Græciamque venire creditum est. Facebat hinc cum ingeniosis nugis suis Goropius; qui ex eadem nominis similitudine, & nescio quo paludum lacuumque, qui per Prussiam sternuntur, argumento, Venedos docet ejusdem fuisse cum Venetis ad Adriaticum mare originis, à Paphlagonicâ gente Henetis propagatæ. quam gentem ille, solens suo more satis audaci, mirificâ nationum simul ac locorum temporumque convulsione confusioneque, à Ponto Euxino non modò in Italiam, sed & in Galliæ simulque Sarmatiæ extrema diducit: hoc uno per omnia sua opera satis ineptus delirusque,
quod omneis totius Europæ, magnæque partis Asiæ gentes ad unum Cimmericorum (quos falsò vocat Cimbros) nomen referre conatur; adpellationes verò singularum ad unam suam linguam Belgicogermanicam. quâ in re non animadvertit, se ridere seipsum, dum Græcos Latinosque super exterarum gentium nomenclaturâ culpet. Divus Moses sacratissimis monumentis testatum reliquit, quot Noachi nepoteis pronepoteisque, in totidem fuisse diversas nationes lingvasque distributum terræ orbem; quæ fuerunt numero LXIX. Hoc unum si satis considerassent, vel credidissent nostri illi *ἑταίροι* geographi; certè ab infinitis istis, immensisque laboribus, cum ipsi, tum nos liberi vacuique fuisset. Egregiè quum omnia, nec sine eminenti ingenio confinxerit Goropius de Venetis juxtâ atque Venedis; tandem imperitè, ineptèque &
absurdè ex his, quia Germanis dicebantur *Wenden*, fecit *Veneticos Danos*. Ita sanè: crederemus hoc rectè dici; si tam facillè persuasisset Sarmatas cum Germanis unius ejusdemque fuisse generis. nam Venedos fuisse Sarmatas, Danos verò Germanos, satis superque comprobatum est. Sarmaticæ gentis VENEDORUM adpellationem si quis ad originem revocare velit, ad Sarmaticam, non Germanicam descendat linguam necesse erit. Ex hac multo probabilius ego conjecerim, dictam fuisse gentem à vocabulo *Wedá* (Latinè scripseris *Venda*) quod hamum piscatorium significat. quidpe auctor noster ait, *Venedos multum ex moribus Sarmatarum traxisse. nam quidquid inter Peucinos Fennosque silvarum ac montium erigatur, latrociniis pererrasse.* quò etiam facit; quod Ptolemæo gens dicitur *Venedæ*, & Iornandi *Vinida*; unde
singularis numerus *Venedæ*, & *Vinida*, à *Wedá*. Sensisse idem & antiquissimos Polonorum historiographos video; qui gentis regniue primordia fabulosè, ut ubique gentium omni ævo mos fuit, confingentes, inter primos reges numerarunt reginam *Vendam*. Verùm in talibus ne mihi quidem ipsi satis fido. scio divinationem hanc esse lubricam, incertam, ac sæpenuerò fallacem.

Ceterum

Ceterum fineis Venedorum agris curatè exactèque circumscribere, non hujus est operis. Magnam tamen, longèque ac latè diffusam fuisse gentem, inde perspicere licet, quod à septemtrionibus Finnos, à meridie Bastarnas, genteis longè inter se diffitas, attigerunt. Partem eorum agros jam Iustiniani tempore Bastarnarum obsedisse, superiori capite ex Iornande didicimus. Reliquorum migratio in Germaniam quando facta sit, alio loco dicetur. Hæc igitur de Venedis Sarmatis dicta sufficiant. quæ quomodò ad Germaniam nostram pertineant, nunc deinceps aperiam.

Apud auctorem nostrum sub finem libri de Germaniâ, narratio de Svionibus, Æsthis, Sitonibus, Peucinis, Venedis, atque Fennis, hoc ordine perscripta legitur:

10 *Protinus deinde ab oceano Rugii & Lemovii. omniumque harum gentium insigne, rotunda scuta, breves gladii, & erga reges obsequium. Svionum hinc civitates, ipso in oceano, præter viros armaque, classibus valent. & mox: Trans Svionas aliud mare, pigrum, ac prope immotum: quo cingi cludique terrarum orbem hinc fides, quod extremus candentis jam solis fulgor in ortus edurat, adeò clarus, ut sidera hebetet. sonum insuper se mergentis audiri, formasque deorum, & radios capitis aspici, persuasio adjicit. Illuc usque (& fama vera) tantum natura. Ergo jam dextro Svevici maris litore Æstiorum gentes alluuntur. quibus ritus, habitusque Svevorum; lingua Britannica propior. Matrem dæm venerantur. insigne superstitionis formas aprorum gestant. id pro armis, omniumque tutelâ, securum dea cultorem etiam inter hostes præstat. Rarus ferri, frequens fustium*

20 *usus. Frumenta, ceterosque fructus patientius, quàm pro solitâ Germanorum inertia laborant. Sed & mare scrutantur; ac soli omnium succinum, quod ipsi glessum vocant, inter vada, atque in ipso litore legunt. & deinde: Svionibus Sitonum gentes continuantur. cetera similes, uno differunt, quod femina dominatur. in tantum, non modò à libertate, sed etiam à servitute degenerant. Hic Svevia finis. Peucinorum, Venedorumque, & Fennorum nationes Germanis an Sarmatis ascribam, dubito. Hæc equidem hoc ordine in cunctis exemplaribus habentur. at ego maximoperè miror, quâ ratione Tacitus, perquam curiosus alioquin auctor, heic à continentis Germaniæ populis Rugiis atque Lemoviis ad insulas oceani, sive ad Scandinaviam peninsulam transgressus, Svionum gente, Svevorum parte, illic memoratâ, antequàm Sitonas, ejusdem peninsulæ Scandinaviæ ejusdemque Svevorum generis gentem, Svionibus conterminam, explicaret, rursus in continentem trajecerit, ad Æstios, Prussiam Livoniamque, ut mox ostendam, incolenteis extra Sveviam sitas: atque hinc iterum in Scandinaviam, ad dictos Sitonas, hincque iterum in continentem ad Peucinos ac Venedos. Sanè, uti dicere liceat quod sentiam, aut Tacitus ordinis sui methodici, quem ubique antehac diligens curiosusque observavit, prorsus heic oblitus fuit; aut librarii negligentes supinique mirificè eum conturbaverunt. hoc tamen potius crediderim; præsertim, quum concinnè congruèque, sine ullius, etiam minimæ, particulæ dispendio, vel permutatione restitui possit in hunc modum: Illuc usque (& fama vera) tantum natura. Svionibus Sitonum gentes continuantur. cetera similes, uno differunt, quod femina dominatur.*

30 *in tantum, non modò à libertate, sed etiam à servitute degenerant. Hic Svevia finis. Ergo jam dextro Svevici maris litore Æstiorum gentes alluuntur. & reliqua, quæ sequuntur de Æsthis: quibus hæc rursus rectè ritèque subnectuntur; Peucinorum, Venedorumque, & Fennorum nationes. nam Æsthis Peucini Venedique fuere contermini. quod probatur, cum ex ipso hoc loco, tum ex aliorum scriptorum monumentis. Ex ipso hoc loco; primum, quia dextro Svevici maris litore eos adlui tradit; cujus sinistram litus, in Scandinaviâ, modò reliquerat. nam dextrum heic atque sinistram litora ita accipiuntur intrantibus hoc mare, sive sinum, ab occasu in ortum versùs: cujus rei exemplum frequens apud auctores in Ponto Euxino. tum, quia succinum eos omnium solos in litore suo legere ait: quod uni Prussiæ convenire, jam dudum ex iis, quæ suprâ in*

40 *Guttonibus disserui, patuit; pluribusque mox aperiam. Præter Tacitum, de eadem gente jam antea audivimus Iornandem; qui descriptioni Winidarum gentis hæc subjungit: Ad litus autem oceani, ubi tribus faucibus fluenta Vistula fluminis ebibuntur, Viridarii resident, ex diversis nationibus aggregati. Post quos ripam oceani item Æsthi tenent, pacatum hominum genus omnino. Et infra, post ejusdem Venedorum gentis memoratorem: Hæstorum quoque similiter nationem, qui longissimam ripam oceani Ger-*

manici

manici insident, idem ipse prudentia virtute subegit. Viridarios Vistulæ amnis insulas coluisse; supra in Gothonibus docui. His igitur insulis, quas Taciti ævo tenebant Gothones, quum continuet in litore Iornandes longissimo tractu Hæstos, sive Aestios; nulli alii hi esse possunt, quàm quos Aestios Tacitus in dextro Svevici maris litore, proximos à Vistulâ & Gothonum finibus memorat: quibus subjicit mox Venedos atque Fennos ab septentrionibus, à meridie Peucinos. De iisdem Cassiodorus in Variarum lib. v, epistolam habet Theoderici, Gothonum in Italiâ regis, his verbis conscriptam: Hæstis Theodericus rex. Illo & illo legatis vestris venientibus, grande vos studium notitiæ nostræ habuisse cognovimus; ut in oceani litoribus constituti, cum nostrâ mente ligemini. Svarvis nobis admodum & grata petitio: ut ad vos perveniret fama nostra, ad quos nulla potuimus destinare mandata. Amate jam cognitum, quem requisistis ambientes ignotum. nam inter tot gentes viam præsumere, non est aliquid facile concupisse. Et ideo salutatione vos affectuosâ requirentes, indicamus succina, quæ à vobis per harum portitores missa sunt, grato animo fuisse suscepta: quæ ad vos oceani unda descendens, hanc levissimam substantiam, sicut & vestrorum relatio continebat, exportat. sed unde veniat, incognitum vos habere dixerunt: quam ante omnes homines, patriâ vestrâ offerente, suscipitis. Hoc, quodam Cornelio scribente, legitur, in interioribus insulis oceani, ex arboris succo defluens (unde & succinum dicitur) paulatim solis ardore coalescere. fit enim sudatile metallum teneritudo perspicua; modè croceo colore rubens, modo flammeâ claritate pingvescens; ut cum in maris fuerit delapsa confinio, æstu alternante purgata, vestris litoribus tradatur exposita. Quod ideo judicavimus indicandum; ne omnino putetis notitiâ nostram fugere, quod occultum creditis vos habere. Proinde requirite nos sæpè per vias, quas amor vester aperuit. Ad hunc Theodericum eâ de causâ Hæsti legationem cum donis miserunt, amicitiam ejus expetentes, quia conterminos quondam apud Vistulam aninem habuerant Gothones. De Aestiis etiam Eginhardus, in vitâ Caroli: Hunc sinum Codânium multæ circumfident nationes: Dani siquidem, & Sveones, & quos Nortmannos vocamus, septentrionale litus, & omnes in eo insulas tenent. at litus australe Sclavi, & Aesti, & alia diversa incolunt nationes. Sclavi tunc tenebant, à Vistulâ ad Cimbrorum usque peninsulam: aliæ verò illæ nationes fuere Venedi, & Finni; ac fortè etiam per errorem Eginhardi Lappiones, qui septentrionale tenuerunt litus. inter Venedos ac Slavos fuere Aesti; nempe in Prussiâ atque Livoniâ. Quin etiam in hac ad hanc usque diem nomen eorum incorruptum Germanis permanet, in tertiâ totius regionis parte, cujus incolæ vulgari vocabulo dicuntur de ESTEN.

Iam igitur, quia satis abundèque supra demonstratum, Venedos, Sarmaticam gentem, antiquissimis temporibus hoc litus adcoluisse; Aestios verò, Taciti ævo idem litus tenentis, Germanos fuisse cum ipse Tacitus evidentissimo lingvæ Celticæ morumque Svevicorum indicio, tum legatio cum donis ab Aestiis ad Theodericum Gothonum, Germanicæ gentis, regem missa testetur: certum est, Aestios quondam, ex Germaniâ in Sarmatiam transgressos, hæc loca, submotis Venedis, occupasse. Ptolemæus tamen per omnem Germaniam (fortè per omnem terræ orbem) novissima cum antiquissimis permiscens, Venedas in ipso oceani litore, antiquâ sede posuit. De transmigratione Aestiorum è Germaniâ in Sarmatiam, nihil certi attulerim. ex lingvâ tamen eorum, quæ Britannicæ, quàm Svevicæ, quæ erat contermina, Taciti ævo fuit propior, ego conjecerim prope Galliam eos quondam incoluisse. quidpe in vitâ Agricola Tacitus sermonem Britannorum haut multum ait esse diversum ab Gallorum sermone. gentes autem Germaniæ Rhenum adcolentes uno in commune nomine dicti fuerunt *Istævones*, sive, ut antiquissimi Græcorum retulerunt, *Ostiones*, & *Ostiai*, de quibus infra nobis erit sermo. Transierunt igitur Aestii à Rheno in Sarmatiam longè ante Cæsaris in Galliam Comatam expeditiones. nam qui ejus ævo in ulteriori Rheni ripâ reperti sunt populi, eos sedes illic non nuperas tunc, sed satis antiquas habuisse, ex iis patuit, quæ supra in eorum explicatione dicta sunt. Fortè Aestii nostri ab iis Germanis Rheni ripâ pulsi sunt, qui primi, vel post primos proximi in Galliam transgressi sunt. Tacitus tradit frumenta eos, ceterosque fructus patientius, quàm pro solitâ Germanorum inertia, laborasse. hoc fortè etiam à Rheno attulerunt. nam de Vbiis sic Cæsar belli Gall. comment.

ment. IV : *Vbiorum fuit civitas ampla atque florens, ut est captus Germanorum, & paullo, etiam ceteris, qui sunt ejusdem generis, humaniores; propterea quod Rhenum attingunt, multique ad eos mercatores ventitant, & ipsi propter propinquitatem Gallicis sunt moribus assuefacti.*

Nomen *ÆSTIORUM* apud Tacitum in vulgatis exemplaribus legitur *Æstiorum*: idque se reposuisse tradit Rhenanus, pro alio vulgato *Estuorum*; quia adparebat (sic ait) in archetypo fuisse *Æstiorum* pro *Æstiorum*. Hoc ego miror Lipsium non notasse ex suo Vaticano, & aliis. Mihi certè nullo pacto credibile fieri potest, scripsisse Tacitum *y*; quum Græca hæc sit litera, Germanico, sive Celtico vocabulo, quod etiam nunc est *Eſten*, minimè conveniens, nedum necessaria. *ÆSTII* verò rectè dicebantur Tacito, qui aliis *ÆSTI* & *HÆSTI*; quemadmodum *Chasuarii*, *Burii*, *Lugii*, *Burgundii*, *Rugii*, aliis dicti fuere *Chasuari*, *Burri*, *Lugi*, *Burgundi*, *Rugi*. Apud Eginhardum *AISTII*, non tribus, sed duabus tantum syllabis exprimi debent, per diphthongum *ai*: hæc quidpe Latinis redditur per *æ*. Goropii heic nequis admittat audaciam nimis præfractam: qui quum alios monere sciverit, *ne temerè quidquam, sine diligentissimâ expensione, in bonis scriptoribus immutarent; quum ingenii ostentatio, contra vetustam lectionem quaesita, vel in grammatico sit infamis*: tamen ipse abstinere heic manus à Tacito, gravissimo auctore, haud potuit, quin ad immane suas fabulas *Æstiorum* nomen vitaret in *Austros*; haud equidem contra librarios, typographosve œstro percitus furens; sed adversus ipsum Tacitum, quem vim vocis ignorasse arguit. Tantane esse potuit huic homini contra tot antiquos auctores, Tacitum, Iornandem, Theodericum regem, & Eginhardum, confidentia? de Tacito, Romano homine, uti taceam; Eginhardus Germanus, Iornandesque & Theodericus rex, in Italiâ Gothi, an Germanorum nomen ignorare potuerunt; maximè verò Theodericus rex, ad quem legati ex eâ gente venerunt, quique ad eos literas, cum nominis eorum inscriptione misit? Haud credibile. Ipse Goropius si fineis *Æstiorum* satis ex dictis auctoribus didicisset; neque ignorasset, hodièque illic partem finium vocari *Eſten*: certè fabulas tam absurdas confingere numquàm sustinisset. Sed hoc unum ei videtur jam inde ab initio fuisse institutum, uti urbis suæ Antuerpiensis primordia & antiquitatem in cœlum usque per vera per falsa eveheret. quâ licentiâ longiùs vagatus, omneis per terræ orbem gentes inter se confudit, cœlumque, quod ajunt, terræ miscuit. De *Austraniâ*, *Actaniâ*que insulis, Plinio inter Cimbrorum promontorium & Rheni ostia memoratis, quas idem Goropius heic in eodem Austro-
rum suorum litore collocat, suprà dictum est.

Sed fines quoque *Æstios* certi nunc circumscribantur. Equidem censeo, non minoribus olim eos incoluisse finibus, quàm nunc posterius eorum Prussii atque Livones incolunt; sed fortè paullo latioribus. Terminos igitur iis statuo istos: Ab oriente, quâ Venedis erant juncti, primùm eosdem, quibus Livonia ab oriente finitur, ad amnem usque Litaviæ Sacrum, qui, vulgari vocabulo *Swieta rzeká*, infra Vilnam urbem in Viliam flumen incidit: inde ipsum Viliam, & mox adversum Mæmelium, ad confluentem usque Nemenii: hinc lineam ad confluentem usque amnis, qui infra Masoviæ opidum *Nur Bugi* miscetur. hinc ab austro, quâ contermini fuere Peucini, Bugem, & Vistulam, ad confluentem usque Brogii amnis. ab occidente, quâ Gothones fuere proximi, eundem Vistulam; & ubi is in cornua scinditur, alveum ejus maximè orientalem; cujus ostium primò in lacum apud Elbingium opidum, dein verò unà cum lacu apud Balgam opidum in mare Svevicum exit. hinc ipsum mare ad ostium usque Narvæ amnis, extremum Livoniæ versùs septemtriones terminum: ultra hunc *Æstios* non extendo, quia Tacitus disertè Venedos facit conterminos Fennis; & Eginhardus dextrum Svevici maris litus ab aliis etiam, præter Slavos & *Æstios*, nationibus teneri tradit: nec hodiè Germanorum nomen ultra Livoniæ fineis adscendit. Regiones dictis finibus nunc continentur, præter Livoniam & Prussiam, primùm ea, quæ media inter Livoniam, Litaviam & Prussiam, vulgò incolis vocatur *Sámodzka zemlá*, Polonis *Smudzka Ziemiá*, Germanis *Samaiten*, Latine *Samogitia*: deinde Litaviæ pars in lævâ Mæmelii
R ripâ,

ripâ, ad prædictum usque opidum *Nur.* hinc Masovia dimidia pars, dextris Bugis Vistulæque ripis adfixa. Ad extremos usque Livoniæ fincis pertinuisse quondam Æstios, nomen illic antiquum in hanc usque diem durans testatur, tum Iornandes, qui longissimum Germanici maris litus eos tenuisse adfirmat. Vistulam attigisse, patet ex Eginhardi testimonio; qui australe dicti maris litus à Slavis & Aistis, aliisque inde nationibus teneri tradit; nec ullos alios inter Slavos, quorum pars ad Vistulam usque mansit in Cassubiâ, & Aistos collocat. tum verò ex eo maximè liquet, quod Tacitus & Theodericus rex testantur, ab Æstis, omnium mortalium solis, legi in litore maris succinum. quod Prussiæ litori, quod est ad Vistulæ ostium maximè orientale, in regione vulgò dicta *Sudaw*, quàm verissimè attribuitur.

Certum igitur est, jam inde ab antiquissimis sæculis Prussiam atque Livoniam incoluisse Germanos: quos imperitum nunc geographorum vulgus, posterioribus demum temporibus huc transgressos opinantur, quia Ptolemæus, quem unum illi sequuntur, reliquis non lectis, vel non intellectis, Germaniam Vistulâ finit.

In pluribus nationes, pluraque nomina fuisse divisam Æstiorum gentem, ostendit Tacitus vocabulo pluralis numeri *gentes*. Plinius loco suprâ dicto ita de his oris: *Nec est minor opinione Finningia. Quidam hac habitari, ad Vistulam usque fluvium, à Sarmatis Venedis, Scyris, Hirris, tradunt.* Nempe, ut antè dictum, omnes gentes, à Finniâ ad Vistulam usque, Sarmatici esse generis crediderunt illi, qui hoc tradiderunt. Venedos à Finnis ad Æstios usque pervenisse, jam antè ostensum est. medii igitur illi, inter Venedos & Vistulam, *Scyri* & *Hirri*, nulli alii fuere, quàm Æstii, in duo genera duasque adpellationes divisi.

Scyri aliis etiam auctoribus compluribus memorantur. Hos fuisse eosdem, qui nunc dicuntur *Prussii*, vulgò *die Preussen*, &, variantibus dialectis, *de Prüssen*, & *Prützen*; inde colligo, quod à posterioribus scriptoribus nomen eorum in Gothorum, Daciam tunc colentium, expeditionibus in Moesias & Thraciam refertur. Pars scilicet eorum cum Gothis, vicinis suis, à Vistulâ ad Mæotin paludem, & inde ad Ponticum mare, & in Daciam migraverunt; quemadmodum & Rugiorum, & Herulorum, & Burgundiorum portiones cum iisdem Gothis profectos, suprâ ostendi. De hac Gothorum migratione ita Iornandes: *Filimer, filio Gandarici, consilium sedit, ut exinde cum familiis Gothorum promoveret exercitus. Qui aptissimas sedes locaque dum quæreretur congrua, pervenit ad Scythicas terras, quæ lingua eorum Ouin vocabantur. ubi delectato magnâ ubertate regionum exercitu, & medieta- te transpositâ, pons dicitur, unde amnem transjecerat, miserabiliter corruisse: nec ulterius jam cuiquam licuit ire, aut redire. nam is locus, ut fertur, tremulis paludibus voragine circumjectâ concluditur: quem utrâque confusione natura reddidit inpervium. Hac igitur pars Gothorum, quæ à Filimer dicitur in terras Ouin, emenso amne, transposita, optatum potita solum. Nec mora: ilico ad gentem Spalorum adveniunt. con- fertoque prælio victoriam adipiscuntur. Exindeque jam velut victores ad extremam Scythia partem, quæ Pontico mari vicina est, properant. Per Scythiæ vocabulum intelligi heic Sarmatiam, Vistulâ finitam, pontemque super Vistulam fuisse exstructum, suprâ in Gothis monstravi. Terra igitur hæc *Ovin*, Gothorum finibus adversa, nulla alia est, quàm quæ nunc Prussia dicitur, paludibus lacubusque creberrimis præpedita atque invia. Ejusmodi terræ etiam nunc Saxonibus vocantur *Oudwen*. Hinc igitur maximè credibile fit, partem quamdam Scyrorum, id est, Prussiorum, unâ cum vicinis suis Gothis in longinquam illam expeditionem fuisse profectos. Procopius, rer. Gothicar. lib. 1; sub Zenone in oriente, Augustulo in occidente imperatoribus: *Εὐρύχανον δὲ Ῥωμαῖοι χρόνῳ τινὶ πρότερον, Σκύρως τὴν Ἀλάνες, καὶ ἄλλα ἄλλα Γοτθικὰ ἔθνη ἐς ἐξουμαχίαν ἐπαγαγόμενοι.* id est; *Romani vero paullo ante hæc Scyros Alanosque, & alias nonnullas Gothicas genteis in societatem adsciverant.* Sidonius Apollinaris, carmine VII:*

— *Pugnacem Rugum, comitante Gelono,
Gepida trux sequitur; Scerum Burgundio cogit,*

Chunus,

Chunus, Bellonotus, Neurus, Bastarna, Toringus.

Fallitur igitur Iornandes, qui eodem libro postea Scyros sub Alanorum gente comprehendit, his verbis: *Scyri vero, & Satagarii, & ceteri Alanorum, cum duce suo nomine Candax, Scythiam minorem, inferioremque Mæsiam accepere.* Vel Iornandes heic, ut dixi, vel interpretes ejus falluntur. hoc tamen citius crediderim: poterat quidpe Iornandes Satagarios ex Alanorum gente intellexisse; Scyros verò non item. Hos Svevicum mare adcoluisse, luculentissimus disertissimusque testis est Plinius. Sed & ipse Iornandes paullo post, nec in Scythiâ minore, ad Pontum, nec in Mæsiâ inferiore ponit Scyros; sed in Daciâ, apud Pathissum amnem, ex adverso Mæsiæ superioris, Gothis, qui tunc Pannonias tenebant, conterminos, ac foederatos, ducibus ipsis attributis Edicâ & Wulfo: quorum vocabulorum hoc merè Germanicum, etiam nunc in frequenti apud Germanos est usu; quo feram simul adpellant pecoribus infestam simulque ceu proprio nomine viros. Verba Iornandis, de Hunnimundo Svevorum, nempe Quadorum, Iazygibus Sarmatis conterminorum rege, hæc sunt: *Sed ille immemor paternæ gratiæ, post aliquod tempus conceptum dolum parturiens, Scyrorum gentem incitavit, (qui tunc supra Danubium considebant, & cum Gothis pacifice morabantur) quatenus scissi ab eorum fœdere, secumque juncti, in arma profilirent, gentemque Gothorum invaderent.* Et paullo post: *Scyrorum exitium Svevorum reges Hunnimundus & Alaricus veriti, in Gothos arma moverunt; freti auxilio Sarmatarum, qui cum Brugâ, & Bagai regibus suis, auxiliarii eorum devenissent: ipsasque Scyrorum reliquias, quasi ad ultionem suam acrius pugnaturas, accersentes, cum Edicâ & Wulfo, eorum primatibus, habuerunt simul secum tam Gepidas, quàm ex gente Rugorum non parva solatia.* Ad hunc modum ubique Scyri Germanicis gentibus conjunguntur.

H I R R I nemini, præterquàm Plinio, memorantur. Hos igitur alteram partem fuisse Æstiorum judico, qui nunc adpellantur *Livones*, vulgò *Lieflander*, à solo, quod incolunt, *Liefland*.

P R U S S I O R U M, L I V O N U M que nomina quando primùm exorta, haud facile dispectu est. Prussiorum tamen primus, quorum scripta exstent, meminit Helmoldus, in chronico Slavorum; ut mox videbimus: apud quem, ut & apud Mag. Adamum Bremensem, sunt *Pruzzi*, ex patriâ Lubeeensium, Hamburgiensium, ac Bremensium dialecto, quâ dicuntur vulgò *Prützen*. Sigeberto, in chronico, Italica gentis vocabulo adpellantur *Brutii*, in his verbis: *Sanctus Wictech* (lege *Woitich*. nam hodieque Bojohæmis *Albertus* dicitur *Woytiech*, & Polonis *Wojciech*) *Pragensis episcopus, cognomento Adelbertus, sanctitate & doctrinâ apud Winidos claret. qui apud Brutios martyrizatus.* Delirant, qui *Βορσους*, *Borussos*, Ptolemæo apud Riphæos monteis memoratos populos, corrumpunt in *Borussos*, interpretanturque *Prussios*. Nec minor est eorum error, qui gentem hanc dictam volunt Sarmaticâ lingvâ *Prussacy*, quasi *Porussacy*, id est, juxta Russos colentes; quemadmodum Pomerani dicti sunt eidem genti *Pomorzani*, id est, maris adcolæ; & *Polabi* quondam, sive *Polabingi*, *Potabiâni*, id est, adcolæ Albis amnis, qui etiam nunc Slavis vocatur *Labiâ* & *Labe rzekâ*. Quidpe Russi nullo umquàm ævo prope Prussiam incoluerunt. neque hæc ratio adpellationis in Prussiis, quemadmodum in Pomeranis, & Polabinis, valere potest. terras enim inter Vistulam & Albim ipsi Slavi incoluerunt; nominaque sibi illic ex regionum situ invenerunt. Prussiam verò, jam inde ab antiquissimis temporibus, nulli nisi Germani tenuerunt: quos Sarmaticum nomen, à Sarmatis inditum, sibi vendicasse, non est veri simile. Helmoldus lib. 1, cap. 1, sub uno Prussiæ nomine etiam Livoniam comprehendit, id est, omne Æstiorum solum. *Slavorum*, inquit, *populi multi sunt, habitantes in litore Baltici maris. Hoc mare multæ circumfident nationes. Dani siquidem, ac Sveones, & quos Northmannos vocamus septemtrionale litus & omnes in eo obtinent insulas. at litus australe Slavorum incolunt nationes; quorum ab oriente primi sunt Ruzi, deinde Poloni, habentes à septemtrione Pruzos; ab austro Bojemos, & eos qui dicuntur Morabi, Carinthe, atque Sorabi.* Sed hoc parum peritè, vel curatè; quum Prussii nulli fuerint Slavi.

Ceterum loci alicujus, vici, vel opidi in Æstiorum solo antiquitatem à nemine veterum auctorum notatam reperio. Antiquissimum tamen, sine dubio, est opidum supra dictum in Livonibus V E N E D U M, vulgò *Wenden*; ut quod ab vetustissimis cultoribus Venedis ortum simul accepit atque nomen.

De vitâ, ac moribus Æstiorum, hæc Tacitus: *Frumenta, ceterosque fructus patientius, quam pro solitâ Germanorum inertia, laborant.* Boni igitur agricolæ, bonique patresfamilias jam inde ab antiquissimis temporibus Prussii nostri atque Livones, quod ipsum fortè, ut antè dictum, à Rheni ripâ in has oras attulerunt. De reliquis Germanis sic antea dixerat Tacitus: *Nec enim cum ubertate & amplitudine soli, labore contendunt; ut pomaria serant, & hortos sepiant, & prata rigent.* Pacis amor illud præstitit Æstis nostris. nam ita de iis Iornandes: *Pacatum hominum genus omnino.* quidpe qui tanto studio agriculturam curaverint, eos belli crebrisque soli mutationibus abstinuisse necessum est. Hinc sequutum est illud, quod Helmoldus de gente hac prædicat, his verbis: *Pruzi necdum lumen fidei cognoverunt. tamen sunt homines multis naturalibus bonis præditi, humanissimi erga necessitatem patientes. quin etiam obviam tendunt his, qui in mari periclitantur, vel qui à piratis infestantur; & subveniunt eis.* Aurum & argentum pro minimo ducunt. pellibus abundant peregrinis; quarum odor letiferum nostro orbi superbia venenum propinavit. Et illi quidem ut stercora hæc habent: ad nostram, credo, damnationem; qui ad marturinam vestem anhelamus, quasi ad summam beatitudinem. itaque pro laneis indumentis, quos nos appellamus faldones, illi offerunt tam pretiosas martures. Multa poterant dici de hoc populo laudabilia in moribus, si haberent solam fidem Christi: cujus prædicatores immaniter persequuntur. Apud illos martyrio coronatus est illustris Bojemie episcopus, Adelbertus. Usque hodiè profectò inter illos, cum cetera omnia communia sint cum nostris, solus prohibetur accessus lucorum, & fontium: quos autumant pollui Christianorum accessu. Carnes jumentorum pro cibo sumunt: quorum lacte vel cruore utuntur in potu; ita ut inebriari dicantur. Homines cærulei, facie rubeâ, & criniti. Præterea inaccessi paludibus, nulum inter se dominum pati volunt.

Hæc igitur ferè sunt, quæ, ad illustrandum conterminum patriæ terræ solium, ex ultimâ antiquitate produci potuerunt. His jam addere & ea, quæ de succini lectione in Gothorum Æstiorumque litore vetustissimi mortalium literis mandaverunt, haud alienum nec incommodum fuerit. Omnium ferè sententias collegit Plinius, in lib. xxxvii, cap. ii. cujus verba heic adscribere visum est. In argumento capitis hæc leguntur verba: *Quæ mentiti sunt auctores de succino.* dein post memorata crystallina, & murrhina, sic infit: *Proximum locum in deliciis (feminarum tamen adhuc tantum) succina obtinent; eandemque omnia hæc, quam gemma, auctoritatem: sanè majorem, aliquibus de causis, crystallina, & murrhina, rigidi potus utraque.* In succinis causam ne delicia quidem adhuc excogitaverunt. occasio est vanitas Græcorum diligentia. Legentes modo æquè perpetiantur me de ortu eorum . . . : cum hoc quoque intersit vitæ, scire posteros, quidquid illi prodidère mirandum. Phaëthontis, fulmine icti, sorores fletu mutatas in arbores populos, lacrymis electrum omnibus annis fundere juxta Eridanum amnem, quem Padum vocamus, & electrum appellatum, quoniam sol vocitatus sit Elector, plurimi poëta dixere, primique, ut arbitror, Aeschylus, Philoxenus, Nicander, Euripides, Satyrus. quod esse falsum, Italia testimonio patet. Diligentiores eorum, Electridas insulas in mari Adriatico esse, dixerunt, ad quas delaberetur Padus. quâ appellatione nullas umquam ibi fuisse, certum est: nec verò ullas ibi appositas esse, in quas quidquam cursu Padi devehì possit. Nam quod Aeschylus in Iberiâ, hoc est in Hispaniâ, Eridanum esse dixit, eundemque appellari Rhodanum; Euripides rursus, & Apollonius in Adriatico litore confluere Rhodanum, & Padum; feliciorē veniam facit ignorati succini in tantâ orbis ignorantia. Modestiores, sed æquè falsum, prodidère, in extremis Adriatici sinus rupibus invitis arbores stare, quæ Canis ortu hoc effunderent gummi. Theophrastus in Liguriâ effodi dixit: Phaëthontem in Aethiopiâ obisse. ob id delubrum ibi esse Hammonis, atque oraculum; electrumque gigni. Philemon fos-

file esse, & in Scythiâ erui duobus locis: candidum, atque cerei coloris, quod vocaretur electrum; in alio loco fulvum, quod appellaretur sualternicum. Demonstratus lyncurion id vocat; & fieri ex urinâ lyncum bestiarum; è maribus fulvum & igneum; è feminis languidius, atque candidum. Alii dixere langurium; & esse in Italia bestias langurias. Zenothemis langas vocat easdem, & circa Padum iis vitam affirmat. Suidines arborem, quæ gignat in Liguria. In eadem sententiâ & Metrodorus fuit. Satracus credidit in Britannia arboribus effluere, quas electridas vocavit. Pytheas Guttonibus, Germania genti, accoli æstuarium oceani, Menonomon nomine, spatio stadiorum sex millium. ab hoc diei navigatione insulam abesse Basiliam. illo vere fluctibus advehi, & esse concreti maris purgamentum. incolas pro ligno ad ignem uti eo; proximisque Teutonibus vendere. Huic & Timæus credidit: sed insulam Baltiam vocavit. Philemon negavit flammam ab electro reddi. Niceas solis radiorum succum intelligi voluit. hos, circa occasum, credit, vehementiores in terram actos, pingvem sudorem in eâ parte oceani relinquere; deinde æstibus in Germanorum litora ejici. & in Ægypto nasci simili modo, & vocari sacal. item in India; gratiusque thure esse Indis. in Syria quoque feminas verticillos inde facere; & vocare harpaga, quia folia & paleas, vestiumque fimbrias rapiat. Theophrastus oceano id exæstuantem ad Pyrenæi promontorium ejici. quod & Xenocrates credidit; qui de iis nuperrimè scripsit. Vivit adhuc Asdrubas; qui tradidit, juxta Atlanticum mare esse lacum Cephisida, quem Mauri vocant Electrum (lege Electridem. hunc sole excalfactum, è limo dare electrum fluitans. Mnesias, Africa lacum, Sicyonem appellatum, & Crathin amnem, in oceanum effluentem è lacu: in quo aves, quas meleagrides & penelopas vocat, vivere. ibi nasci ratione eadem, quâ supra dictum est de Electride lacu. Theomenes dicit, juxta Syrtim magnam hortum Hesperidum esse; ex quo in stagnum cadat: colligi verò à virginibus Hesperidum. Ctesias, Indis flumen esse Hypobarum; quo vocabulo significetur omnia vasa ferre bona: fluere à septentrione in exortivum oceanum, juxta montem silvestrem, arboribus electrum ferentibus. arbores eas aphytaoras vocari; quâ appellatione significetur prædulcis suavitas. Mithridates in Germania litoribus esse insulam, vocarique eam Oserictam, cedri genere silvosam. inde defluere in petras. Xenocrates non succinum tantum in Italia, verum etiam thieum vocari: à Scythiis (lego ab Ægyptiis) verò sacarium; quoniam & ibi nascatur. alios putare in Numidia gigni. Super omnes est Sophocles, tragicus poëta. quod equidem miror, tantâ gravitate cothurni, & præterea vitæ famâ, aliâs principe loco genitus Athenis, rebus gestis, exercitu ducto. hic ultra Indiam fieri dixit è lacrymis meleagridum avium, Meleagrum deflentium. quod & credidisse eum, vel sperasse aliis persuaderi posse, quis non miretur? quamve pueritiam tam imperitam posse reperiri, quæ avium ploratus annuos credat, lacrymasve tam grandes; avesque è Graciâ, ubi Meleager perit, ploratum isse in Indos? Quid ergo? non multa æquè fabulosa produnt poëta? Sed hoc eâ in re, quæ quotidie invehatur, atque abundet, & hoc mendacium coarguat, seriò quemquam dixisse, summa hominum contemptio est, & intoleranda mendaciorum impunitas. Hæc Plinius. quibus adjicere libeat & ea, quæ Diodorus, libro v, retulit his verbis: Τῆς Σκυθίας, ἥ ὑπὲρ τῆς Γαλατίας, τὰντινὴ νῆσός ἐστι πελαγία καὶ τὸν ὠκεανὸν, ἡ περὶ τοὺς ποταμοὺς τῆς βασιλείας εἰς τὰν τῶν ὀκλύδων ἐκβάλλει θάλασσαν τὸ καλῶν ἡλεκτρον, ὅσα μὲν δὲ τῶν οἰκιστῶν φαίνονται. hoc est: Ex adverso Scythiæ, quæ supra Galliam est, insula in oceano est, quam Basiliam vocant. in hanc electrum abundè fluctibus ejicitur; aliàs nusquam in orbe terrarum conspectum. Narrat hinc fabulam de Phaëthonte. Pergit deinde Plinius cap. iiii, his verbis: Certum, est gigni in insulis septentrionalis oceani; & à Germanis appellari glessum. itaque & à nostris unam insularum ob id Glessariam appellatam; Germanico Cæsari ibi classibus rem gerente, Austraniam à barbaris dictam. Nascitur autem defluente medullâ pinei generis arboribus; ut gummi in cerasis, resina pineis. Erumpit humoris abundantia: densatur rigore, vel tepore autumnali. cum intumescens æstus rapuit ex insulis; adversa (malè vulgò certè) in litora expellitur; ita volubile, ut pendere videatur, atque considerare in vado. quod arboris succum esse prisca nostri credidè; ob id succinum appellant. Pineæ autem arboris esse, indicio est pineus in attritu odor; & quod accensum teda modo

ac nidore flagret. Et paullo pòst: Liquidum primò destillare, argumento sunt quadam in-
tus transluentia; ut formica, aut culices, lacertaque, quas adhæsisse musleo non est dubi-
um, & inclusas indurescenti. Genera ejus plura. candida odoris præstantissimi. Sed nec
his, nec cereis pretium. fulvis major auctoritas. ex iis etiamnum amplior translucentibus;
preterque si nimio ardore flagrent: imaginemque igneam inesse, non ignem, placet. & mox:
Ceterum attritu digitorum acceptâ caloris animâ, trahunt in se paleas, ac folia arida, ac
philyras; ut magnes lapis ferrum. Ramemta quoque ejus in oleo addita flagrant dilucidius,
diutiusque, quàm linei medulla. Taxatio in deliciis tanta, ut hominis, quamvis parva effi-
gies, vivorum hominum vigentiumque pretia superet. Hactenus Plinii verba. quibus
addo, quæ Tacitus, & Theodericus rex, in Æstiorum gente, de eadem re retule- 10
runt. Tacitus hæc: Sed & mare scrutantur; ac soli omnium succinum, quod ipsi glesum
vocant, inter vada atque in ipso litore legunt. Nec, quæ natura, quæve ratio gignat, ut
barbaris, quæsitum, compertumve. diu quin etiam inter cetera ejectamenta maris jace-
bat; donec luxuria nostra dedit nomen. ipsis in nullo usu. rude legitur, informe perfer-
tur; pretiumque mirantes accipiunt. Succum ramen arborum esse intelligas: quia terrena
quadam, atque etiam volucris animalia plerumque interlucent; quæ implicata humore,
mox, durefcente materiâ, cluduntur. Fecundiora igitur nemora, lucosque, sicut Orientis
secretis, ubi thura balsamaque sudantur, ita Occidentis insulis terrisque inesse crediderim;
quæ, vicini solis radiis expressa, atque liquentia, in proximum mare labuntur, ac vi tem-
pestatum in adversa litora exundant. Si naturam succini admoto igne tentes, in modum 20
tedæ accenditur; alitque flammam pingvem, & olentem: mox ut in picem, resnamve
lentescit. Theodericus rex in epistolâ prædictâ, quam ad Æstios super succinis sibi
missis scripsit: Ad vos oceani unda descendens, hanc levissimam substantiam, sicut &
vestrorum relatio continebat, exportat. sed unde veniat, incognitum vos habere dixerunt:
quam ante omnes homines, patriâ vestrâ offerente, suscipitis. Hoc, quodam Cornelio scri-
bente, legitur, in interioribus insulis oceani, ex arboribus succo defluens, unde & succinum
dicitur, paulatim solis ardore coalescere. fit enim sudatile metallum teneritudo perspicua;
modò croceo colore rubens, modò flammeâ claritate pingvescens: ut, cùm in maris fuerit de-
lapsa confinio, astu alternante purgata, vestris litoribus credatur exposita. Hæc illi pri-
sci mortales. in quibus quid verum, quidve falsum sit, dispiciendum est. Primum 30
equidem, cur Græcorum alii ex aliis id regionibus venire tradiderunt, causa fuit,
quòd pluribus in locis gignebatur: quemadmodum in Britannia, Hispania, & alia-
rum terrarum litoribus reperitur. Hinc insula ante Saxonum litora, quæ incolis
Germanis dicebatur *Austrania* (nunc est *Strant*) militibus Romanis vocata est *Gles-*
saria: quam nostri sæculi geographi, cœli terrarumque omnium ignari, in Æstio-
rum litore interpretantur peninsulam Sudaviensem, quia ad hanc maximè, ut mox
ostendam, succinum hodiè legitur. hinc itidem aliæ numero complures insulæ, in
Germanicum mare sparæ, quæ nunc adpellantur Farriæ, quondam Romanis dictæ
fuère *Glessaria*, à *glesso*, quod est succinum; & ab eodem argumento Græcis *Electri-*
des. Verum tamen, succinum, quod ad Hispania, Britannia, aliarumque terrarum 40
litora olim legebatur, quodque etiam nunc legitur, semper æstimatum fuit pra-
vum, ignobile, & nullius pretii; ita uti pro nullo habeatur; omnisque nobilitas ac
fama uni soli Prussiaco succino omni ævo manserit. unde etiam Tacitus ac Theo-
dericus rex solos omnium hominum Æstios id legere pronuntiarunt. At iidem in
eo perquàm falsi sunt, unâ cum Plinio, Diodoro, & aliis antiquissimis Græcorum
scriptoribus, quòd gigni id in oceani septemtrionalis insulis, sive ut clariùs Diodo-
rus ait, in insulâ Basiliâ, indèque in Germanorum, id est, Æstiorum litora flucti-
bus devehì crediderunt. Quæ equidem antiquissima Græcorum opinio, jam ante
Pytheam concepta. unde is etiam, alio insuper errore multiplici implicitus, non in
Basiliâ insulâ gigni, nec in Æstiorum, sive Venedorum, Guttonumque litore legi 50
tradidit; sed maris concreti esse purgamentum; & veris tempore in Basiliam insulam flu-
etibus advehi; cujus incolæ proximis id Teutonis vendant. Interim tamen nominavit
Guttonum litus; nominavit item in eo æstuarium, & hujus longitudinem. quæ ali-
oquin ad Basiliam insulam nominasse nihil attinebat. Sed illorum error uti clariùs
adpareat, indicanda est ignaris regio, in quâ maximè etiam nunc legitur. Immenso
equidem

equidem maris Svecici tractu, per Pomeraniæ, Prussiæ, Livoniæque litora reperitur. verum legitur maximè in Prussiæ litore; omniumque heic maximâ copiâ in eâ regione, quæ vulgò incolis dicitur *die Sudaw*, Regimontio opido conterminâ. Legitur autem tribus modis: quorum duos adnotavit antiquus scriptor Tacitus; nempe *inter vada, atque in ipso litore*. Inter vada, sive inter brevia, magna protenduntur æstuaria, sive fossæ, in quas id majoribus maris fluctibus devehitur. Piscatores, ventorum simul, quibus fluctus impelluntur, vadorumque gnari, nudis corporibus undas ingressi, corbis contis præfixis visendâ dexteritate expiscantur; non modò vere, ut prisci opinabantur, sed quocumque anni tempore, tam asperri-

10 mo hiemis, quàm latissimâ æstate. In ipso litore legitur manibus, sine alio quopiam labore, aut difficultate; quod eò fluctibus in planum apertumque expellitur. Tertius hinc modus est, quo ipsam litoris humum scrutantur: in quâ duarum sæpè orgyarum altitudine latet. Peritis signa & indicia nota sunt. habent sua instrumenta, quibus scitè doctèque extrahunt. Hunc modum notavit Philemon; de quo sic Plinius: *Philemon fossile esse dixit; & in Scythiâ erui, duobus locis: candidum, atque cerei coloris; quod vocatur electrum: in alio loco fulvum; quod appellatur sualternicum*. nam Scythiæ nomine heic Sarmatia intelligitur; cujus pars Venedi. Genera ejus prorsus sunt plura, & suis cuique colos. maximè tamen conspicua sunt candida, cerea, ignea, & fulva; omniumque præstantissima candida. proinde miror tes-

20 timonium Plinii, candidis ac cereis nullum fuisse apud Romanos pretium; fulvis autem majorem auctoritatem. Nomen iis nunc vulgare est *bornstein*, ab ardore, quia admoto igne flagrant; & *agstein*, nescio unde. Antiquis Germanis fuisse *glesum*, auctores sunt Plinius atque Tacitus. quamquàm apud hunc perperam legitur *glesum*, unico s. nam ipsis Germanis fuit *gleß*; quo vocabulo postea, paullum variato in *glass*, *vitrum*, quum id novum & antea sibi inusitatum Germaniæ inferretur, interpretati sunt, ob similitudinem quamdam. Ceterum Tacitus, *Nec quæ natura*, inquit, *quæve ratio gignat, ut barbaris quæsitum, compertumve*. Fassi hoc sunt ipsi Æstii per legatos suos apud Theodericum regem. Posteriori etiam ævo multum diuque inter doctissimos rerum naturæ viros super naturâ ac generatione ejus disputa-

30 tum est; donec certis indubiisque documentis exploratum, esse materiam lentam, succumque pingvem; non ab arboribus, ut prisci crediderunt mortales, sed ex ipsâ humo, interiori cavernosâ ac sulfureâ, productum; quem frigiditas aquæ marinæ statim, ut prodeat, induret. unde etiam *in modum redæ*, ut ait noster, *accenditur; alitque flammam pingvem, & olentem*; ac mox rursus in succum, ut *in picem, resinamve lentescit*. Litora Sudaviæ partim occidenti, partim septemtrionibus objecta sunt. in quæ id adversis fluctibusque ita ejicitur, uti, qui ventus in occidentale litus expellat, idem à septemtrionali abigat: & vice versâ. nec tamen interim in aliud litus deferatur. unde certissimum argumentum, circa hæc maximè litora & gigni id, & perpetuò volvi, revolvique: non verò ad Baltiam illam antiquorum insulam, id est,

40 ad immensæ magnitudinis peninsulam Scandinaviam; circa quam nullo umquàm ævo id conspectum. Verum ego credo, fabulam hanc inde natam, quòd antiquissimi mortalium, qui primi hujus oræ notitiam Græciæ intulerunt, insulas duas memorarunt, quæ ante totum Prussiæ litus sternuntur; altera inter duo Vistulæ ostia, vulgari vocabulo *Frische Naring*; altera hinc Pregolâ ac Demiâ amnibus, lacuque, cui nomen vulgò *Kurische haff*, à continenti diremta, regiones comprehendit treis, quibus vulgaria vocabula *Sameland*, *Sudaw* & *Kurische Naring*. Atque huc spectasse puto Mithridatem; de quo ita Plinius: *Mithridates dicit, in Germania litoribus esse insulam, vocarique eam Oseritiam, cedri genere silvosam. inde defluere in pe-*

50 *tras*. Non enim adversus Germaniæ litora hanc ait esse insulam; sed in ipsis Germaniæ litoribus: quæ nulla alia esse potest, quam alterutra earum, quas modò dixi. quamquàm in nomine eum errasse putem. quod si non sit vitiatum, eam haud dubiè Æstii litoris notat insulam, quam Plinio ante Livoniam, in Clylipe-no sinu, *Latrin* dixi adpellari; nunc verò vocatur *Oesel*: cui vocabulo valdè similis vox *Osericta*; si liquida in liquidam commutetur. Ceterum alii postea Græci ex dictis Æstiorum, Guttonumque insulis fecerunt Basiliam illam, sive

Baltiam immensæ magnitudinis insulam.

Vera igitur atque germana terra, quæ nobilissimum omnium succinum & olim produxit, & nunc etiam abundè producit, est Prussia, Æstiorum quondam, & ante hos Venedorum sedes. Hinc quando primum & quomodo in exteras regiones, maximèque in Italiam & Græciam delatum sit, nunc dispiciendum est. *Nec quæ natura*, inquit Tacitus, *quæve ratio gignat, ut barbaris, quæsitum, compertumve. diu quin etiam inter cetera ejectamenta maris jacebat; donec luxuria nostra dedit nomen. ipsis in nullo usu. rude legitur; informe perfertur: pretiumque mirantes accipiunt.* Quam diu inter cetera maris ejectamenta jacuerit, antequàm in exteras regiones deportari cœpit; equidem nescio. id scio, quum jam Herodoti, & ante hunc etiam, Æschyli ætate, Græcia eo sit usæ; haud faciliè Tacitum quemquam legisse auctorem, qui adnotaverit, quanto temporis spatio sine æstimatione jacuerit. vereorque eum Romanorum suorum intellexisse luxuriam: in quo vehementer erravit. Herodoti verba, lib. III, hæc sunt: οὐτε γὰρ ἐγὼ γὰρ ἐνδέχομαι, Ἡ ἐλδανὸν καλέεσθαι πρὸς Βαρβάρων πόλιν, ἐκδίδοντα ἐς θάλασσαν τὴν πρὸς Βορέην ἀνεμὸν, ἀπὸ τοῦ τὸ ἤλεκτρον φοιτᾶν λόγῳ ἐστίν. id est: Neque enim ego credo, flumen quoddam barbaris dici Eridanum, quod exeat in mare septentrionale: unde electrum venire fama est. De hoc flumine satis abundèque suprâ in Gothonibus disserui: esse scilicet exiguum illum amnem, qui vulgari vocabulo *die Raddaune*, apud Godanium opidum Vistulæ miscetur: à quo loco, jam ante Herodoti tempora, electrum in Italiam Græciamque deportari solitum. Viam, quâ deportatum sit, ostendere voluit Diodorus, dicto libro v, his verbis: τὸ γὰρ ἤλεκτρον συνάγειται μὲν ἐν τῇ περὶ θρημένη νήσῳ· κομίζεται ἢ ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων πρὸς τὴν ἀντιπέραν ἡπείρου· δι' ἧς φέρεται πρὸς τὰς καθ' ἡμᾶς τόπους, καθότι περὶ εἰρηλατῶν περὶ τῶν. hoc est: *Electrum namque in prædictâ insulâ legitur; & ab incolis in adversam transfertur continentem: per quam porro in nostras regiones transvehitur, modo suprâ dicto.* Dixit scilicet paullo antè, in narratione de plumbo candido Britannico; quod ait è Britannîâ in Galliæ continentem, & mox per Galliam ad Rhodani ostia, inde verò in Italiam ac Siciliam fuisse transvectum. Sed hoc in electro opidò quàm falsum: quid enim hoc à Vistulæ ostiis in Italiam delaturis transitio erat per Galliam ad Rhodani ostia; atque inde demum in Italiam trajectio? Haud quaquàm probabile. ipse Diodorus nostrarum orarum planè ignarum sese ostendit; dum ait suprâ Galliam (quo vocabulo ille tam Germaniam, quàm ipsam Galliam intelligit) esse Scythiam, & suprâ hanc Scythiam Basiliam insulam, in quâ unâ gignatur electrum. Veriora tradidit Plinius, prædicto lib. xxxvii, cap. iii: *Affertur à Germanis in Pannoniam maximè provinciam: inde Veneti primum, quos Græci Henetos vocant, rei famam fecere, proximi Pannonie, id accipientes circa mare Adriaticum. Pado verò annexa fabula videtur causa, hodièque Transpadanorum agrestibus feminis, monilium vice succina gestantibus; maximè decoris gratiâ, sed & medicina; quando tonsillis creditur resistere, & faucium vitiiis, vario genere aquarum juxta illos infestante guttura, ac vicinas carnes.* Idc ferè M. pass. à Carnunto Pannoniæ abesse litus id Germania, ex quo invehitur, per-

cognitum nuper. vidit enim eques Romanus, missus ad id comparandum à Iuliano, curante gladiatorum munus Neronis principis: qui hac commercia & litora peragravit; tantâ copiâ invecitâ, ut retia, arcendis feris podium protegentia, succinis nodarentur: arma verò & libitina, totusque unius diei apparatus esset è succino. Maximum pondus is glebæ attulit xiiii librarum. Carnuntum nunc vocari Haimberg, in Austriâ, ad Danubii ripam, ex adverso Mari confluentis, suprâ ostendi, pluribusque in descriptione Norici probabo argumentis: ab hoc, proximo rectissimoque itinere, ad prædictum Prussiæ litus, millia sunt passuum ecce tantum. unde suspicor, in Plinio numerum esse corruptum. Ab Germanis ait succinum adferri in Pannoniam; haud dubiè ipsis Æstiiis: quod satis disertè testatur Tacitus, his verbis: *Ipsis in nullo usu. rude legitur; informe perfertur: pretium-*

Panno-

Pannoniam heic intelligit Plinius totum id terrarum spatium, quod inter Istrum atque Adriaticum mare proprio sibi nomine adpellabatur *Illyricum*; cuius pars Pannonia. huic igitur Illyrico, quâ alia ejus pars sternebatur Carnorum natio, proximierant Veneti, Adriatico mari ac Pado amni adpositi: quos succinum Plinius ait à Germanis accepisse. Itaque ad limiteis usque Italiæ progrediebantur Æstii, atque Gothones, succina sua Italiam per commercia transditi. Atque hac viâ, jam inde ab antiquissimis temporibus, in Italiam, atque hinc porro in Græciam delatum fuisse succinum, quàm manifestissimo certissimoque inde patet indicio, quod, quum Venedi id primum in suo apud Sudaviam litore legerent, & inde ad
 10 Vistulæ Radanique confluentis, ut suprâ cap. xxxiv ostensum, in Gothonas ad mercatum deferrent; qui porro per Germaniam ac Pannoniam ad Venetos transulerunt: Græci, ex similitudine nominum, in ipso Venetorum id litore legi crediderunt; ac Pado inde dederunt nomen *Eridani*; insulasque insuper ante hujus ostia finxerunt *Electridas*: quia Vistulæ quoque (quem & ipsum per errorem putarunt esse Venedorum, Gothonumque Eridanum) plura ostia acceperant, insulasque iis objectas, in quarum litore succinum legeretur. Equitem illum Romanum, qui, Iuliani missu, commercia ac litora succini peragravit, Godanium pervenisse, haud dubium est. nam heic maxima ejus facta fuisse commercia, atque hinc itinera in Illyricum Italiamque suscepta, jam antea in Gothonibus ostendi. Nihilominus tamen reliqua etiam Prussiæ litora visendi perquirendique gratiâ eum peragrassè, ex Plinii liquet verbis. At clausum id iter, impeditaque ea commercia Æstii & Gothonibus post Taciti ævum fuisse, ex Theoderici regis patet epistolâ; in quâ leguntur hæc verba, de Æstiorum legatione, in Italiam ad regem missâ: *Inter tot gentes viam præsumere, non est aliquid facile concupisse.* & postea: *Proinde requirite nos sapius per vias, quas amor vester aperuit.* Nisi fortè suspicari libeat, mercatoribus iter per omnes Germaniæ terras nationesque patuisse; legatis, ad exterâs regiones missis, non item.

Atque hæc ferè sunt, quæ de succino in Prussiaco litore lectione, transportati-
 oneque in Italiam, in antiquorum scriptorum monumentis reperii. Res longiori
 30 aliquanto dissertatione per se visa est dignissima. ego verò haud æquum putavi, quum reliquam Germanorum antiquitatem summâ ubique curâ illustrare laborem, gloriam hanc terræ, patrio solo conterminæ, silentio præterire. Nunc ad reliqua proficiscor.

CAP. XLV.

De FENNIS, sive FINNIS.

40 **V**Ltimi omnium in Germaniâ recensentur auctori nostro FENNI: quorum nomen genusque antiquâ sede etiam nunc manet. dicuntur quidpe sibi ipsis atque conterminis Sveonibus *Finner*; Danis, ac Norvagiis *Finder*; ceterioribus Germanis, maris Svevici ac Germanici adcolis, *Fennen*; superioribus *Finnen*. unde etiam Latinis & Græcis vocabulum eorum in primâ syllabâ variatum. quidpe Tacito sunt FENNI; Ptolemæo, ac Iornandi, Φίννοι FINNI, huic tamen etiam sunt *Scretofenne*, Scandinaviæ incolæ; qui Procopio ac Paulo Diacono dicuntur *Scritofinni*; ut suprâ ostensum. Eidem Iornandi sunt *Finnaithæ*, nescio quo situ, in Scandinaviâ. è Finnum fuisse genere, si qui eo nomine fuerint, ipsum nomen indicat. Sed & Plinio Finnum sedes dicitur FINNINGIA
 50 INSULA: de cujus situ atque adpellatione suprâ cap. xxxviii, hujus libri, disserui. Esse nunc peninsulam, quam Finni Corellique incolunt, certis argumentis demonstratum est. Hujus prorsus ignarus Iornandes, Finnos omnes pariter in Scanziam collocavit. *Finni*, inquit, *mitissimi*, *Scanzie cultoribus omnibus mitiores*. At hujus error veniam quodam modo mereri videtur; quando præter Finningiæ Finnos, duo alia erant in Scanziam etiam Finnum genera, Scritofinni, & Marchio-

Marchiofinni. Ptolemaei geminam ignorantiam quis excusabit? qui non modò ad medium posuit Vistulam Finnos; sed etiam exiguum eorum pronuntavit esse nationem. Verba ejus, in descriptione Sarmatiae, hæc leguntur: κατέχει δὲ τὴν Σαρματίαν ἔθνη μέγιστα, οἷτε Οὐενέδες, παρ' ὅλον τὸν Οὐενεδικὸν κόλπον· καὶ ὑπὲρ τὴν Δακίαν Πευκίνοι τε καὶ Βασάρναι· καὶ παρ' ὅλῃ τὴν πλευρὰν τῆς Μαιώτιδος, Ἰάζυγες, καὶ Ρωξολανοί· ἐνδοτέρῳ τῶν οἷ τε Ἀμαζόειοι, καὶ οἱ Ἀλαῦοι Σκύθαι. ἐλάττω δὲ ἔθνη νέμονται τὴν Σαρματίαν, ὧς μὲν τὸν Οὐίσσελαν ποταμὸν, ὧς τὰς Οὐενέδας, Γύθωνες, εἴτα Φίννοι, εἴτα Βύλανες, ὧς δὲ Βεργυνδῖωνες, εἴτα Ἀναρλῶναι, ὧς δὲ τὴν κεφαλὴν τῆς Οὐίσσελας ποταμῶς. Hoc est. *Tenent Sarmatiam maxima gentes istae: Venedæ, juxta totum sinum Venedicum: & supra Daciam Peucini, ac Bastarnæ: juxtaque totum latus Maotis, Iazyges, & Roxolani: in-* 10 *teriori verò Hamaxobii, atque Alauni Scythæ. Minores verò gentes Sarmatiam incolunt, apud Vistulam flumen, sub Venedis Gythones; dein Finni; mox Bulanes; sub quibus Burgundiones; hinc Avarini, apud Vistula fontem.* Maximum antiquissimis temporibus Finnorum fuisse nomen, indeliquet, quòd non modò Finningiam omnem oppleverint; sed & magnam Scandinaviæ partem; ubi Scritofinni, ac Marchiofinni, ut nunc, sic antiquis jam temporibus dicti fuerunt.

Ceterum Finningiæ Finnos omninò inter Sarmatas connumerat cum Ptolemaeo Plinius, ex aliorum scriptorum traditione. *Nec est minor, inquit, opinione Finningia. Quidam hæc habitari, ad Vistulam usque fluvium, à Sarmatis, Venedis, Scyris, Hirris, tradunt.* Auctor autem noster circa eorum genus ambigit. 20 *Peucinatorum, inquit, Venedorumque, & Fennorum nationes Germanis an Sarmatis ascribam, dubito. & mox de Venedis: Hi tamen inter Germanos potius referuntur, quia & domos figunt, & scuta gestant, & pedum usu ac pernecitate gaudent. quæ omnia diversa Sarmatis sunt, in plaustro equoque virventibus. Fennis mira feritas, fæda paupertas: non arma, non equi, non penates; victui herba, vestitui pelles, cubile humus. sola in sagittis spes; quas, inopiâ ferri, ossibus asperant. idemque venatus viros pariter ac feminas alit. passim enim comitantur, partemque præda petunt. Nec aliud infantibus ferarum imbriumque suffugium, quàm ut in aliquo ramorum nexu contegantur. huc redeunt juvenes; hoc senum receptaculum. Id beatus arbitrantur, quàm ingemere agris, illaborare domibus, suas alienasque fortunas spe metuque versare. securi adversus homines, se-* 30 *curi adversus deos, rem difficillimam assecuti sunt, ut illis ne voto quidem opus sit. Peucinos toto genere fuisse Germanos, Venedos verò Sarmatas, suprâ demonstratum est. Si in plaustro equoque vivere certum est argumentum Sarmatici generis; pedum autem usu ac pernecitate gaudere, indicium generis Germanici: certè & Finni nulli alii fuere, quam Germani. Verùm Germanos hos fuisse, ex eo maximè adparet, quòd portiones eorum, ab universo corpore antiquis temporibus avulsæ, Scritofinni ac Marchiofinni, semper in hanc usque diem fuere Germani. nec ipsi Finni in Finningiâ ab hoc genere vel sermone vel moribus degenerant, nisi versùs Corelliam; ubi ejusdem cum Lapponibus atque Corelliis sunt sermonis: multumque veterum morum, si qua alia gens, pertinaciter servant. Eamdem vivendi rationem* 40 *describit Marcellinus, lib. xxxi, in Hunnorum gente, Finnis, ut pluribus alibi docebo argumentis, conterminâ: nisi quòd hi equorum habuerint usum. Hunnorum, inquit, gens, monumentis veteribus leviter nota, ultra paludes Maoticas, glaciale oceanum accolens, omnem modum feritatis excedit. & mox: Sic & in suâ vitâ visi sunt asperi, ut neque igni, neque saporatis indigeant cibis; sed radicibus herbarum agrestium, & semicrudâ cujusvis pecoris carne vescantur: quam inter femora sua & equorum terga subsertant, fotu calefaciunt brevi. Aedificiis nullis nunquam tecti; sed hæc, velut ab usu communi discreta sepulcra, declinant. Nec enim apud eos vel arundine fastigiatum reperiri tugurium potest. sed vagi, montes peragrantes & silvas, pruinas, famem, sitimque perferre ab incunabulis absveſcunt. Peregrè tecta, nisi adigente maximâ neces-* 50 *sitate, non subeunt: nec enim apud eos securos existimant esse sub tectis. Indumentis operiuntur linteis, vel ex pellibus silvestrium murium consarcinatis. nec alia illis domestica vestis est, alia forensis. sed semel obsoleti coloris tunica collo inserta, non antè deponitur, aut mutatur, quàm diuturnâ carie in pannulos defluxit defrustrata. Et postea: Nemo apud eos arat, nec stivam aliquando contingit. omnes enim sine sedibus fixis, absque lare,* vel

*vel lege, aut ritu stabili, dispalantur, semper fugientium similes, cum carpenis, in quibus habitant. Paullus Diaconus, rerum Langobardicarum lib. i, cap. v, de Scritofina-
nis similia: Nec alius inquit, utpote feris ipsis ratione non dispares, quam crudus agresti-
um animantium carnibus vescuntur: de quorum etiam hirtus pellibus sibi indumenta coaptant.
Apud hos est animal, non satis absimile cervo; de cuius ego corio, ut fuerat pilis hispidum,
vestem, in modum tunicae, genu tenus aptatam, conspexi. Sed omnium curatissimè Pro-*

copius, ret. Gothicar. lib. 11: Τῶν δὲ ἰδρυμένων ἐν Θάλῃ βαρβάρων μόνον ἔθνη, οἱ Σκριθί-
Φινοι ὀπταλῶνται, θηριώδη τινα βιοτὴν ἔχουσιν. ἔτε γὰρ ἱμάτια ἐνδιδυσκόμενοι, ἔδὲ ὑπερ-
δημένοι βαδίζουσιν, ἔτε οἶνον πίνουσιν, ἔτε τι ἐδάδιμον ἐκ τῆ γῆς ἔχουσιν. ἔτε γὰρ αὐτοὶ γῆν γεωρ-
10 γῶσιν, ἔτε τι αὐτῶν αἱ γυναῖκες ἐργάζονται. ἀλλὰ ἄνδρες αἰεὶ ζῶνταῖς γυναῖξιν τὴν θήρεαν μόνῳ
ὀπτηθεύουσι. θηρίων γάρ ἢ ἄλλων ζώων μῆλα τι χρῆμα αἱ τε ὕλα αὐτοῖς φέρουσι, μεγάλα
ὑπερφυῶς ἔσται, κατὰ τὰ ὄρη, ἀταύτη ἀνέχεται. καὶ κρέασι μὲν θηρίων αἰεὶ τῶν ἀλισκομένων σιτί-
ζονται· τὰ δὲ ἄλλα δὲ ἀμφιέννυσται, ἐπεὶ τε αὐτοῖς ἔτε λῆνον, ἔτε ὅτῳ ῥά τι ποιῶν, ἐνεστίν. οἱ δὲ τῶν
θηρίων τοῖς νύκτοις τὰ δέρματα ἐς ἄλληλα ταῦτα ξυωθεόντες, ἔτω ἢ ἐς σῶμα ὅλον ἀμπίχονται. ἔ-
μὲν ἔδὲ τὰ βρέφη αὐτοῖς κατὰ ταῦτα τιθησκόμενοι τοῖς ἄλλοις ἀνθρώποις. ἔτε γὰρ σιτίζονται Σκρι-
θιφόνων παῖδιά γενομένων γάλακτι, ἔδὲ μητέρων ἀπὸνται τιτθῶν. ἀλλὰ ζώων τῶν ἀλισκομέ-
νων τοῖς μυελοῖς ἐκτρέφονται μόνοις. ἐπεὶ δὲ ἐν γυνὴ τάχιστα τέκοι, δέρματι τὸ βρέφος ἐμβαλ-
λομένη, κρεμᾷ μὲν εὐθύς ὀπτι δένδρου τινός· μυελὸν δὲ οἱ ὀπτι τῷ σόματι ἐνθεμένη, εὐθύς τέλ-
λειται ἐπὶ θήραν, ἐπὶ κοινῇ γὰρ τοῖς ἀνδράσι τὸ ὀπτιήδευμα μετίασιν τῷτο. id est: Ex iis vero, qui

20 Thulen incolunt, barbaris natio una, qui Scritifinni vocantur, ferarum in morem vitam degunt; ut qui nec vestibus operiantur, nec calceati incedant, nec vinum bibant, nec ullum è terrâ habeant edulium: siquidem neque excolunt eam, neque uxores eorum quidquam operantur: sed viri semper cum iis venatibus student. nam feras, & alia animalia, ut magnas opes, silva ferunt, magna admodum & vasta; quæ in montibus hujus regionis sternuntur. ferarumque captarum carnibus semper vescuntur; pellibusque earum vestiuntur. siquidem neque linum, neque, quo consuant, quidquam habent. quidam verò ferarum nervis tergora colligantes, totum integunt corpus. Quin & infantes apud eos, ut apud ceteros mortales, non enutriuntur. non enim Scritifinnorum liberi lacte cibantur; nec maternas mammæ attingunt. sed ferarum solùm medullis educantur. quidpe, ubi primùm peperit mulier, infantem

30 statim pelle involutum ab arbore aliquâ suspendit: medullâque in os ingestâ, protinus ad venationem proficiscitur. maritos enim, ad hoc studium exeuntibus, comitantur. Sed de his satis abundè dictum est suprâ, in primo volumine hujus operis.

Ceterum Tacitus, post finitum de Fennis sermonem, *Cetera*, inquit, *jam fabulosa*; *Hellusios*, & *Oxionas* ora hominum vultusque, corpora atque artus ferarum gerere. quod ego, ut incompertum, in medium relinquam. Hæc de insulis intelligenda, quæ supra Sarmatiam Germaniamque in glaciali oceano sunt sparsæ, quarum maxima nunc noscitur vulgari vocabulo *Nova Zembla*; ut suprâ ostendi. Hæc est, de quâ ita tradit Stephanus: Ελίξονα, νῆσος Ἰπερβορέων, ἐκ ἐλάσεων Σικελίας, ὑπὸ τοῦ ὀθαμιῶ Κεραμβύκα. εἰ νησοῦται Κεραμβύκα, ὡς Ἐκαταῖος. id est: *Elixona*, *insula Hyperboreorum*, *haud minor Sicilia*, *sub flumine Cerambycâ*. unde *insulanti Cerambycæ*, teste *Hecateo*. Plinius de eisdem insulis, quamvis aliis paullo nominibus, lib. IV, cap. XIII: *Feruntur & Oona*; in quibus *ovis avium & avenis incolæ vivant*. *aliæ*, in quibus *equinis pedibus homines nascantur*, *Hippopodes* appellati. *Panotiorum aliæ*; in quibus *nuda alioquin corpora prægrandes ipsorum aures tota contegant*. Incipit inde clarior aperiri fama ab gente *Ingævonum*; quæ est prima inde *Germania*. Solinus, cap. XXIII: *Auctor est Xenophon Lampscæcus*, à litore *Scytharum* in *insulam Baltiam* triduo navigari: *ejus magnitudinem imensam*, & *penè similem continenti*. *nec longè Oonas separari*; quas qui habitent, *vivant ovis avium marinarum*, & *avenis vulgò nascentibus*. deinde sunt & *aliæ propter constitutæ insule*; quarum *Hippopodes indigenæ*, *humanâ usque ad vestigium formâ*, in equinos pedes desinunt. esse illic & *Panotiorum gentem*, quorum *aures adèò in effusam magnitudinem dilatentur*, ut *viscerum illis reliqua contegant*; *nec amiculum aliud sit*, quàm ut *membra membranis aurium vestiant*. *Isidorus*, origin. lib. XI, cap. III: *Panotii apud Scythas esse feruntur*, tam *diffusâ aurium magnitudine*, ut *omne corpus eis contegant*. πᾶν enim *Græco sermone omne*, ὠτὰ *aures dicuntur*. Item *Mela*, lib. III, cap. V; *Quæ Sarmatis adversa sunt*, ob *alternos accessus recessusque pelagi*, & *quod spatia, quæ distant*,

distant, modò operiuntur undis, modò nuda sunt, aliàs insula videntur, aliàs una & continens terra. In his esse Oonas, qui ovis avium palustrium, & avenis tantum alantur: esse equinis pedibus Hippopodas; & Satmalos, quibus magnæ aures, & ad ambiendum corpus omne patula, nudis etiam pro veste sint; præterquàm quòd fabulis traditur, auctores etiam, quos sequi non pigeat, invenio. De unis eisdemque omneis pariter hos auctores loqui insulis, nemini dubium esse potest. unde igitur magna ista nominum discrepantia? Apud Plinium equidem, pro *Panotiorum*, in vulgatis exemplaribus legitur *Fanesiorum*; & apud Solinum *Phanesiorum*. at quia apud Isidorum disertè sunt *Panotii*; haud dubitaverunt viri eruditi, in utroque auctore legere *Panotiorum*. nam ab argumento prægrandium aurium, quibus tota corpora 10 contegebant, dicti sunt Græcis scriptoribus Πανώτιοι: quemadmodum & alii illi ab equinis pedibus Ἰππόποδες; & ab ovorum esu, ὄνυχας. Apud Melam cur Plinii ac Solini Isidorique *Panotii* adpellentur *Satmali*, haud equidem dispicere queo. nec tamen credo, alios Melam habuisse harum insularum auctores, quàm illi habuerunt; nempe Xenophontem Lampfacenum. Omnino igitur & in Melâ corrigendos censeo *Satmalos* in *Panotios*. Nec Tacitum arbitror ex novo habuisse auctore sua de fabulosis istis insulis: vereorque, apud hunc quoque vocabulum *Hellusios* esse vitiatum à *Panotios*. cujus scriptura quum fortè esse exoleta atque obscurata, imperitus quidam restituit ex Plinio ac Solino *Phanesios*; qui porrò detorti in *Hellusios*. Iam verò *Oxionas* debere esse *Oonas*, nescio quis dubitare queat. 20

Atque heic finis est universæ GERMANIÆ VETERIS, quatenus Rheno, oceano, Danubio, ac prædictis ab oriente finibus includebatur.

CAP. XLVI.

DE QUINQUE GERMANORUM GENERIBUS,
in que uni-versa Germania distincta fuit.

Explicatis hætenus omnibus partibus GERMANIÆ VETERIS, subit 30 nunc memoriam, ab initio me promississe, quinque Germanorum genera, quibus omnem Plinius distingvit Germaniam, exponere. ea igitur fides nunc exsolvatur.

Plinii verba, lib. IV, cap. XIV, hæc sunt: Germanorum genera quinque: *Vindeli*; quorum pars *Burgundiones*, *Varrini*, *Carini*, *Guttones*. alterum genus, *Ingavones*; quorum pars *Cimbri*, *Teutoni*, ac *Cauchorum* gentes. proximi autem Rheno, *Istavones*; quorum pars *Sicambri*. *mediterranei*, *Hermiones*; quorum *Suevi*, *Hermunduri*, *Chatti*, *Cherusci*. quinta pars, *Peucini*, qui & *Bastarnæ*, supra dictis contermini *Dacis*. Ut quinque fuere genera, sic quinque diversas inter se habitavere regiones. *Istavones* versùs occasum; *Bastarnæ*, sive *Peucini* versùs ortum; *Ingavones* versùs septem- 40 triones; *Hermiones* versùs meridiem: inter hos & sinum *Codânium*, quasi in medio omnium, fuere *Vindeli*. Horum omnium nomina Tacitus quoque refert, sub initium mox libri de Germaniâ; præter unos *Bastarnas*, quorum in fine tamen ejusdem libri meminit. *Celebrant*, inquit, *carminibus antiquis* (quod unum apud illos memoria & annalium genus est) *Tuitonem* deum terrâ editum, & *filium Mannum*, originem gentis, conditoresque. *Manno* tris filios assignant, è quorum nominibus proximi oceano *Ingavones*, *medii Herminones*, ceteri *Istavones* vocentur. Quidam autem, licentiâ vetustatis, plureis deo ortos, pluresque gentis appellationes, *Marsos*, *Gambrivios*, *Suevos*, *Vandalios*, affirmant. eaque vera, & antiqua nomina. Sed de singulis generibus agendum, ac suî cuique populi attribuendi. 50

VINDELI, sive VANDALI.

Qui Tacito sunt VANDALII, in Plinii vulgatis exemplaribus leguntur *Vindelici*, vitiatò per ultimam syllabam vocabulo; quum notiores forent librariis populi inter

li inter Alpeis ac Danubium; quàm in interiore Germaniâ ad sinum Codânum col-
lentes. Corrigere id vocabulum conâti sunt viri eruditi; alii in *Vindili*, alii in *Vandili*,
quidam in *Vandeli*: nemo satis feliciter. quidpe cur *Vindili* magis placere debeat, quàm
Vandeli, equidem per me haud video; nec illi rationem reddunt. qui autem *Vandili*
inde atque *Vandeli* fecerunt, ii partim jam antè correctam vocem *Vindili*, partim
vulgatam in Plinio scripturam *Vindelici*, partim etiam Taciti vocabulum *Vandalii* se-
quuti sunt: ex quibus tribus diversis scripturis unam sese rectam in Plinio restituere
posse quisque putavit. Ego verò in Plinio, rejectâ tantum ultimâ syllabâ *CI*, reli-
quum vocabulum rectè scribi *VINDELI*, audacter adsevero. Primum in secundâ
10 syllabâ *E*, quod in omnibus vetustis exemplaribus, tam typis excusis, quàm manu
exaratis reperitur, non temerè rejiciendum censeo; quando ea syllaba per omneis vo-
caleis variis auctoribus antiquis sit variata. nam Tacito, ut antè dictum, sunt *VAN-*
DALI; Capitolino, Mamertino, Orosio, Iornandi, Eutropio, Cassiodoro, Xiphili-
no, *VANDALI*; Diacono atque Helmoldo & Iornandi etiam nonnumquam, Ger-
manicâ literâ in principio *WANDALI*; Vopisco, Procopio, Zosimo, ac Svidæ, Noti-
tiæque imperii, & aliis, *VANDILI*; Græcè *Βάνδιλοι*; Diacono *WINILI*, quasi
VINDILI; Mag. Adamo *VINULI*; Sigeberto & Helmoldo *WINULI*; quasi
VINDULI: nam tabulæ etiam itinerariæ sunt *VANDULI*, ac nescio, an non etiâ
dicti fuerint *VINDOLI*; unde Iornandi vocabulum gentis *Vinoviloth*, de quo plura
20 mox dicam. Ex hac igitur unius ejusdemque vocabuli tam multiplici variatione quis
non credat, scriptum fuisse à Plinio *VINDELI*: quod imperiti postea librarii, vel
glossatores fecere *Vindelici*? Nemini puto dubium esse posse. Videndum igitur nunc,
quæ nationes Vandalici fuerint generis. Plinius nominat solos *Burgundiones*, *Varrinos*,
Carinos, *Guttones*: quorum hi ad Vistulam amnem, Varrini in Mecheloburgienfi du-
catu, haud procul Albi flumine, sedes habuerunt: intra quos fincis multi etiam alii
populi apud sinum Codânum siti fuerunt. Verum nihil mirum: Plinius nullius ge-
neris populos omneis recenset, sed unos atq; alteros tantum, quos visum fuit. proin-
de ex ceteris auctoribus sunt supplendi. Vandalis igitur adjicio *Lemovios*, sive *Herulos*,
Rugios, *Sidinos*, *Svardones*, *Eudoses*, *Anglos*, *Carviones*, *Theuringos*, *Nuithones*, & *Langobar-*
30 *dos*. Quum Burgundiones, Guttones, & Varini, ac Langobardi Vandalici fuerint ge-
neris, de reliquis inter hos sitis dubitari non potest. De illis tribus nationibus disertè
testatur Plinius. de Langobardis fabulosus equidem, idoneus tamen, quantum ad hoc
probandum attinet, testis est Paullus Diaconus. qui in gestis Langobardorum, ex me-
râ nationum nominumq; ignorantia, Wandalos diversos facit à Winilis, bellaque in-
ter hæc duo nomina, ceu alienissimas inter se nationes, gesta narrat. Verba ejus, lib. I.
cap. I, hæc sunt: *Gothi siquidem, Wandaliq; Rugi, Heruli, atq; Turcilingi, nec non etiam*
alia feroces & barbara nationes è Germaniâ prodierunt. & continuò cap. II: *Pari etiam*
modo & Winilorum, hoc est, Langobardorum gens, qua postea in Italiâ feliciter regnavit, à
Germanorum populis originem ducens, ubi insulâ, qua Scandinavia dicitur, adventavit. Fal-
40 sum hoc esse de Scandinaviâ, satis superque mihi supra in Langobardis convictum
est. Credo in eadem cum Diacono fuisse opinionem & Iornandem, qui in Scanzia suâ
memorat gentem *Vinoviloth*: quod vocabulum suspicor natum è genuinâ Vandalor-
um adpellatione *VINDOLI*. sic quidpe eidem Iornandi sunt *Finnaitha*, ac *Sve-*
thidi; qui nulli alii fuere, quàm *Finni*, & *Sveti*, sive *Svedi*; ut supra ostensum.
Pergit Diaconus cap. VII, in hæc verba: *Igitur egressi de Scandinaviâ Winili, cum*
Ibor & Ayone ducibus, in regionem, qua appellatur Scoringa, venientes, per annos il-
lic aliquot confederunt. Illo itaque tempore Ambri & Asci, Wandalorum duces, vicinas
quasque provincias bello premebant. hi jam multis elati victoriis, nuntios ad Winilos mit-
tunt, ut aut tributa Wandalis persolverent, aut se ad belli certamina prepararent. & cap.
50 IX: *Certum tamen est, Langobardos ab intacta ferro barba longitudine, cum primitus*
Winili dicti fuerint, ita postmodum appellatos. nam juxta illorum linguam, lang longam,
bart barbam significat. Idem Sigebertus narrat. additque uterque proelium, inter
Winilos & Wandalos commissum. De bello Langobardorum cum finitimis, ve-
rum fuerit; item de nomine Vinilorum. at de origine è Scandinaviâ, omni-
no falsum. nihilo enim magis Langobardi, quàm ceteri isti Vandali, Gothi,
S Rugii,

Rugii, Heruli, atque Turcilingi, & alii, è Scandinaviâ profecti sunt; licet & Gothos, & Rugios, & Herulos è Scandinaviâ Iornandes deduxerit. Varius hic & inexplicabilis penè error rudi illi atque imperito Iornandis Diaconique sæculo inde natus est, quòd unius ejusdemque Vandaliorum gentis adpellatio multis modis, pro ratione dialectorum, variata fuit. Fuerunt igitur Langobardi alio vocabulo adpellati *Vinili*, id est, *Vindili*, seu *Vandali*, non proprio ac peculiari; sed communi omnibus nationibus, sinum Codânium inter Vistulam Albimque & Chalusum incolentibus. Bellum eos reliquis Vandalis inter Albim & Viadrum movisse, inde maximè crediderim, quia & ipsi à communi eorum adpellatione postmodò in exteris regionibus separati fuerunt, quemadmodum & Gothones, Burgundiones, He- 10 ruli, ac Rugii; de quibus omnibus mox plura dicam. Vocabulum autem *Vinili*, sive *Vinuli*, *Winili*, ac *Winuli*, propriam fuisse Vandalorum adpellationem, quasi *Vindili*, ac *Vinduli*; ex Helmoldi maximè patet historiâ Slavicâ. sic enim scribit lib. 1, cap. 11: *Vbi ergo Poloniam finem facit, pervenitur ad amplissimam Slavorum provinciam, eorum qui antiquitus Wandali, nunc autem Winithi, sive Winuli appellantur. Horum primi sunt Pomerani, quorum sedes protenduntur usque ad Odoram, & mox: Alter fluvius, id est, Odora, vergens in boream, transit per medios Winulorum populos, dividens Pomeranos à Wilzis. & deinde: Post Odora igitur lenem meatum, & varios Pomeranorum populos, ad occidentalem plagam occurrit Winulorum provincia, eorum qui Tholenzi sive Redarii dicuntur. Nihilo magis, mi Helmolde, ita me Musæ benè ament, 20 Winithorum, sive Vinidorum, id est, Slavorum propria adpellatio fuit Winuli, quàm Wandali. Vinidos equidem sive Venedos fuisse Slavos, id est, Sarmatas, supra satis validis certisque probatum est mihi argumentis. at Vandalos, sive Vindelios fuisse Germanos, citra Vistulam colenteis, jam cccc circiter annis ante Venedorum, sive Slavorum in Germaniam transmigrationem, testati sunt luculentissimi auctores Plinius ac Tacitus. quorum hic etiam tam vetustam eam indicat jam tum habitam fuisse adpellationem, uti unum ex ipsius dei Tuitonis filiis eo nomine adpellatum fuisse, quidam tradiderint. Revoco igitur illud vocabulum *Winuli*, & item *Winili*, quod unis Langobardis leviori errore tribuit Diaconus, ad *Vandilorum*, sive *Vandulorum*, & *Vindelorum* nomen. Venedi autem, sive Vinidi, 30 id est, Slavi, cur Vindili & Vandali adpellati sint, nulla alia fuit ratio, nisi quæ & Marcomannos Svevos, postque hos etiam Slavos, sive Venedos, qui sibi ipsis & ceteris Slavis dicuntur Czechii, Bojohæmos nominari fecit; quum Bojohæmi propriè fuerint Boji Galli, ante Marcomannos regionem Hercyniâ silvâ incinctam habitantes; quæ inde nomen Bojohæmi accepit. Nempe ut Marcomanni, & postmodum Czechii, quia Bojohæmum occuparunt, dicti sunt Bojohæmi; sic Vinidi Sarmatæ, quia Vandalorum obsederant agros, adpellati sunt Vandali. cui adpellationi haud parum causæ etiam præbuit, quòd Vinidorum ac Vindilorum nomina haud omnino sibi invicem absimilia.*

Ceterò Codânium sinum attigisse Vandalos, id est, in eodem Vandalorum genere fuisse & Herulos, Rugios, Svardones, Varinos, & Anglos, sinus Codâni adcolas, præterquàm quòd Plinii id comprobatum sit auctoritate, Guttonas, Varinosque in Vindelii connumerantis, Helmoldi quoque & Iornandis testantur historiæ. Helmoldus loco prædicto: *Hi igitur sunt Winulorum populi, diffusi per regiones, & insulas maris. Insulas intelligit ante Pomeranorum Mecheloburgiensiumque litora sitas; quarum remotissima simulque clarissima Rugia. Iornandes è Dexippi historiis citat, Wandalos ab oceano ad Romanum limitem vix anni spatio pervenisse.*

Ultra Langobardos, Gothonasque, in meridiem versùs Vandalorum nomen extendere haud visum est; quia hi potiùs in *mediis*, sive *mediterraneis*, id est, in *Hermionibus* censendi. Nec tamen nescius ego sum, apud Dionem, haud spernendum rerum Romanarum scriptorem, *Vandalicos* adpellari *monteis*, qui Albim fundunt amnem: unde argumentum haud vanum, huc usque Vandalorum Dionis tempore pertinuisse nomen. Verba ejus, lib. LV, sic se habent: *Καὶ ντεθεν πρὸς τὴ τὴν Χερσονήσον μετέστη, καὶ τὸν Οὐίσχρον διαβάς ἤλασε μέχρι τῆς Ἀλβίς πᾶντα πορθῶν. ἐκείνον γὰρ (ρεῖ δ' ἐκ τῶν Οὐανδαλικῶν ὄρων, καὶ ἐς τὸν Ὠκεανὸν τὸν περσάρηιον πολλῶν μεγέθει*

μεγέθυς ἐκδίδω(ν) ἐπεχέροντε περὶ αὐτῶν. id est: *Inde in Cheruscorum finibus converso itinere, Visurgim transgressus, omnia populando ad Albim usque perrexit. quin illum etiam (fuit autem ex Vandalicis montibus, & in oceanum septentrionalem ingenti magnitudine exit) transire conatus est.* Hæc equidem diu mentem meam perplexam, suspensamque habuere, uti nesciverim, qui tandem vocandi forent *mediterranei Hermiones*, si in Bojohamum usque Vandalorum extensum fuisset nomen. Verum, postquam ea curatior rimari cæpi oculo, atque huc illuc versare; deprehendi denique, parenthesis istam, Albis fontem simul atque ostium indicantem, merum improbi iminaturique iudicii glossematium, ab imperito quodam omnis chronologiæ historiæque glossatore, ex Ioanne Xiphilino, Dionis epitomatore, ipsi Dionis textui parum congruè insertum. Xiphilinus autem Bojohæmicos monteis adpellavit Vandalicos, non à Germanicæ gentis Vandalorum nomine, quia hi eò usque pertinuerint; sed quia Vinidi, sive Slavi, Bojohamum jam tunc atque proximam Lusatiam incolentes, in commune cum reliquis Slavis inter Vistulam & Albim, finumque Codanum, vocabantur Vandali. Idem igitur Dioni accidit, quod nuper quidam in Aristotele tentarunt: in cuius librum de Mirandis, Rheni fluminis & Germanorum adpellationes ex Herodiano inferere conati sunt; ut supra notavi.

Sed quæstio jam heic oritur haud levis, nec negligenda; quæ multum diuque animum meum dubium agitavit: nempe, quæ factum sit, quum & Gothones, & Burgundiones, & Heruli, & Rugii, & Varni, & Angli, & Theuringi, & Langobardi, fuerint Vandali, qui suis sibi propriis postea in exteris regionibus vocati sunt vocabulis; uti alii, ab his omnibus, & corpore, & expeditionibus discreti, peculiari nomine adpellati fuerint VANDALI; quorum nomen Galliam, Hispaniam, Africam, & Siciliam pervagatum est. Respondeo: Omneis illas Vandalorum nationes, quas modò nominavi, primùm separatim pro se quamque in exterarum regiones fecisse expeditiones; ideoque separatas ab se invicem obtinuisse adpellationes: reliquas verò deinde conjunctim uno corpore, ceu unâ gente, ut domi erant, profectas; atque eâ de causâ solas obtinuisse Vandalorum nomen. Iornandis verba de Gothonibus hæc sunt: *Ex hac igitur Scanzia insulâ, quasi officinâ gentium, aut certè velut vaginâ nationum, cum rege suo nomine Berich, Gothi quondam memorantur egressi. qui ut primùm è navibus exeuntes terras attigere, illico loco nomen dederunt. nam bodiè illis, ut fertur, Gothiscanzia vocatur. Vnde mox promoventes ad sedes Vlmerugorum, qui tunc oceani ripas infidebant, castrametati sunt: eosque, commisso prælio, propriis sedibus pepulerunt: eorumque vicinos Wandalos jam tunc subjugantes, suis applicuere victoriis.* Vandalos facit conterminos Rugiis: quo pacto hos à Vandalorum gente excludit. Ratio alia nulla fuit, nisi quòd sui sæculi res exactiùs tenebat Iornandes, quàm superiorum temporum. suo autem sæculo sciebat, alios esse per Africam Vandalos, alios per Italiam aliasque regiones Rugios. VANDALI igitur propriè postea dicta est gens quæ ex iv maximè Vandalorum nationibus, *Svardonibus, Eudofibus, Nuithonibus*, atque *Sidinis*, constabat. Reliquæ Vandalici generis nationes supra nominatæ, suis sibi peculiaribus vocabulis adpellatæ sunt. Caviones Deuringis inserti.

Hæc igitur de Vandalorum sive Vindelorum genere satis explicata existimo. quæ quum antehac ita fuerint conturbata, atque inter se permixta; mirum dictum est, quot & quanti inde promanaverint errores, etiam in doctissimorum excellentiumque virorum scripta.

INGÆVONES.

Alterum genus, inquit Plinius, *Ingævones*; quorum pars *Cimbri, Teutoni, & Cauchorum gentes*. & Tacitus; *Proximi oceano, Ingævones*: & postea; *Eundem Germaniæ sinum, proximi oceano, Cimbri tenent.* item Mela, post descriptionē hujus sinus; *In eo sunt Cimbri, & Teutoni: ultra ultimi Germaniæ Hilleviones.* Cauchorū gentis Plinius heic ad Ingævones refert. infra autē, lib. xvi, cap. i, *Sunt verò, inquit, in septentrione visa nobis gentes Cauchorum, qui majores minoresq; appellantur.* In eamdem sententiā

Tacitus, post Frisiorum explicationem, *Haftenus*, inquit, *in occidentem Germaniam novimus. In septentrionem ingenti flexu recedit. Ac primò statim Chaucorum gens.* Post Amisiam igitur fluminis os, unà cum septentrione, incipiebat Ingævonum genus, à gente Chaucorum, quibus jungebantur *Fosi*, sive *Saxones*; dein *Cimbri*, *Teutoni-que*; mox in Scandinaviâ peninsulâ, *Scandii*, *Hilleviones*, *Guta*, *Sveones*, *Sirones*, *Marchiofinni*, *Scritofinni*, *Luppiones*. Plinius lib. IV, cap. XIV, post enumeratas supra Sarmatiam Germaniamque in glaciali oceano insulas: *Incipit inde clarior asperiri fama ab gente Ingævonum, quæ est prima inde Germania. Sevo mons ibi immensus, nec Rhiphæis jugis minor, immanem ad Cimbrorum usque promontorium efficit sinum, qui Codanus vocatur, refertus insulis; quarum clarissima Scandinavia est, incomperta ma-* 10 *gnitudinis, portionem tantum ejus, quod sit notum, Hillevionum gente* 15 *incolente pagis; quæ alterum orbem terrarum eam appellat. Nec est minor opinione Finningia.* Solinus cap. XXIII: *Mons Sevo, ipse ingens, nec Riphæis minor collibus, initium Germaniae facit. hinc Ingævones tenent; à quibus primis, post Scythas, nomen Germanicum consurgit.* Certum igitur est, totam Scandinaviam Ingævonum occupasse nomen. Sed & *Finningiam* eidem generi adnumerandam censeo. quidpe Finnorum magna pars, Scandinaviam incolens, dictâ ratione à Plinio atque Solino in eodem genere computatur. ejusdem autem cum Marchiofinnis Scritofinnisque fuisse generis Finni in Finningiâ. Neque enim cuiquam aliorum generum, puta Vandilis, Bastarnis, vel Hermionibus adnumerari possunt; quia longius ab his 20 distiti. nec aliud quoddam sextum genus effingere licet. nam Plinius, diligentissimus aliàs geographus, hanc Germaniæ in v genera divisionem non ex suo aliquo habuit somnio: sed ab ipsis haud dubiè Germanis diligenter perquisitam, sive per se, quum in Cauchis esset, sive per vetustiores quosdam auctores, ex quorum monumentis accuratissimam suam geographiam desumfit.

Ceterum vocabulum *Ingævonum* quod attinet, scribitur id quidem in omnibus Taciti, melioribusque & antiquioribus Plinii exemplaribus per diphthongum æ. at vulgata Plinii exemplaria atque Solini habent per e, *Ingevones*. an satis rectè, vehementer ego equidem dubito: utique, quum sciam, ne Rhenanum quidem, qui indigna quædam super hoc vocabulo nugatur, quasi legendum sit *Vigevones*, sustinuisse 30 ex Plinio subicere *Ingevones*, pro *Ingævones*. Apud Æthicum tamen sunt iidem *INGÆONICI*. Ptolemæi Germaniam quoties cogito, protinus risus subit; ita omnia ferè illic ima summis, ultima citimis permixta sunt. Gens ei est *Ἰγγεῖωνες, μέλας τε καὶ ῥέτις* *Ἰγγεῖωνες, μέλας τε καὶ ῥέτις*, *Ingriones*, inter *Rhenum* & *Aunobaos montes*. Hos jam alii ante me crediderunt esse Plinii, Taciti, atq; Solini *Ingævones*. ego verò non modò idè judico; sed & vitiatum vocabulum corrigendum censeo in *Ἰγγεῖωνες* *INGÆONES*. Hos Ptolemæus tam facilè à proximis suis sedibus inter Amisiam & Albim, ad Rheni superiorem ripam & Aunobaos montes detrahare potuit, quàm Finnos è Finningiâ ad mediam Vistulæ ripam. neq; in hoc absimilis eorum est conditio, quòd, quum magnum utrorumque esset nomen, & amplissimi fines; ille exiguas eos fecit nationes. 40

Rhenani nunc examinentur nugæ. Auctor noster, sub initium libri de Germaniâ, *Celebrant*, inquit, *carminibus antiquis (quod unum apud illos memoria & annalium genus est) Tuitonem deum, terrâ editum, & filium Mannum, originem gentis, conditoresque. Manno tris filios assignant, è quorum nominibus proximi oceano Ingævones, medii Hermiones, ceteri Istævones vocentur.* Rhenanus non tantum contra hanc Taciti scripturam, sed adversum cuncta etiam Plinii atque Solini exemplaria docet, pro *Ingævones* legendum *Vigevones*; quasi dicti sint à *Wyk* & *Wonen*; quorum hoc habitare, illud *sinum* significat: quia sinus adcolebant. Quæ opinio quamlibet adèò hætenus placuerit, uti in vicem oraculi ab doctissimis etiam hominibus accepta probataque sit; pauca tamen contrà disputare liceat. Vocem *Wyk* hodiè etiam maris Germanici 50 adcolis notare sinum, haud invitus concesserim. verum Rhenano, novissimi sæculi homini, cur credere magis fas sit, quàm vetustissimis illis Germanis, rationem dari mihi velim. Rhenano ratio, quâ cōtra hos niteretur, erat prorsus nulla, nisi in dimidiâ vocabuli parte *vones*, quæ alludere videbatur ad verbum Germanicū *Wonen*, quod est *habitare*. his duabus syllabis fretus, priores duas *Inga* audacter corrumpit in *Viga*; quod alludit

alludit ad vocem *Wyk*: quasi integro vocabulo dicendum *Wykwoner*, id est, *sinuum adcola*. nam & Plinius & Tacitus *oceanum* heic *latos sinus*, & *insularum immensa spatia complecti* tradunt. At ipsi veteres apud Tacitum Germani, non ex allusione vocabuli, uti Rhenanus; sed ex monumentis & *annalibus suis* id est, *carminibus*, haud recens compositis, sed *antiquis* & à majoribus sibi traditis, non è situ locorum, sed à Manni filio adpellatos fuisse *Ingævones* crediderunt. Quæ igitur hæc dementia, qui furor, propter levissimam vocabuli allusionem, *χθες ἢ γαίῳ ἡμέραν* somniam, antiquissimis gentis monumentis fidem prorsus abrogare? quæ item inconsiderantia, tam iniquum unius hominis iudicium cupidè, tamquàm probatissimum, sequi atque amplecti? Quanto æquior ille, qui sub Berosi Chaldæi nomine, argumenta nugarum, commentitiæque historiæ, ex prædictis Taciti verbis arripiens, Ingævonem post Mannum per omnem Germaniam Sarmatiamque regnasse, moxque Istævonem, & Hermionem, finxit? Pudeat sanè, vanissimum nugatorem (cujus mentio numquàm sine flagitii præfatione movenda) melius de majoribus nostris sensitse, quàm doctos eruditosque viros, quibus una hæc competebat cura, avitæ antiquitatis reverentiam summâ diligentia atque fide tueri. Iam verò quanta est eorundem in summos auctores Plinium atque Tacitum injuria? quos haud verum genuinumque gentis nomen posteritati tradidisse arguunt. Scilicet, si Musis placet, credibile est, verique simile, conjecturâ Rhenannum penitiùs adsequutum Germanum vocabuli sonum, quàm tot Romanorum militeis, tot annis in Chaucis, Ingævonum gente, præsidia agenteis, auditu frequenti ac crebro accepisse; inter quos multi Germani, Germanicæ Latinæque juxta lingvæ scientes. Ac quantum quidem inter *Vi* & *In* discrimen? Tantum certè, uti alterum in alterum Romano ore deflexum, non nisi temerè adfirmare ausis. Ecquid verò adeò peregrina Romanis atque inaudita erat litera Germanorum *W*, uti *Wi* nullis aliis literis reddere potuerint, nisi per *In*? An non flumina *Wießel*, *Weser*, *Wäter*, formata eorum ore sunt *Vistula*, *Visurgis*, *Vidrus*? an non populi *Warner*, ipsis dicti *Varini*; qui postea *Gvarni*, & *Warini*: an non *Wangen*, *Vangiones*; & horum opidum *Wormetzmagen*, *Bormetomagus*; quemadmodum *Vistula* etiam Marcellino dicitur *Bisula*? Sed satis jam perspicuum à me factum in hoc opere puto, Germanorum *W* Romanos atque Græcos expressisse per *V*, vel *B*. Hæc igitur contra Rhenanum sufficiant. Ptolemæi certè Ἰγγαίωνες non tam facili literarum conversione mutaverit in Οὐγγαίωνες. Goropius hinc non meliora adferre, sed id tantum agere voluisse videtur, uti à Rhenano dissentiret. Miserè ait à Romanis tractatas hasce voceis *Ingævones*, *Istævones*, & *Hermiones*. itaque illos dictos docet vernaculâ lingvâ *Hingezewoners*; quod significet *juxta mare colentes*. nam à *Vistulâ* eos ad *Rhenum* usque in maris Germanici litore protendit. ubi satis iniquè atque imperitè *Varinos*, *Guttones*, & *Burgundiones*, sedibus suis inter *Albim Vistulamque* ejicit; *Vandelorum*, ut ipse vocat, omne nomen ac genus trans *Vistulam* in *Sarmatiâ* collocans: quia de Ptolemæi tabulâ certum esse ait, *Burgundiones* & *Guttones* trans *Vistulam* incoluisse. Certè magni ingenii multæque eruditionis fuit Goropius; quam ego semper admiror, mihi que sæpè opto. verum nihil minùs, quàm geographus. quod satis hætenus ex hisce meis ad Germaniam observationibus patuisse puto. Quum igitur certum sit, totam *Vandaliorum* gentem mare, inter *Vistulam* *Chalusumque* amneis, adcoluisse; *Ingævones* hoc nominis, quo ab ceteris iv Germanorum generibus distincti fuerunt, à maris argumento habere minùs potuerunt. At valeant multo amplius necesse est priscum Germanorum antiquissima carmina; quæ ab hominis, non maris adpellatione *Ingævones* cognominatos fuisse adfirmaverunt.

30

ISTÆVONES.

IN vulgatis Plinii exemplaribus ita legitur: *Proximi autem Rheno Istævones; quorum pars Cimbræ mediterranei: Hermiones, quorum Suevi, Hermunduri, Chatti, Cherusci*. Maxima horum verborum mutilatio est, atque luctatio. quis enim umquàm aliàs legit de Cimbris mediterraneis? Puto neminem: nec ulli usquàm exstant; nisi

Atuatucos sic adpellare velis, quia Cimbrorum Teutonorumque erant progenies. At Plinius novo nomine Atuatucos adpellat Bethasios; ut suo loco ostensum. frustra igitur hoc. alia, veraque Plinii mens aliunde est investiganda. Rectè quidam, Tacito præeunte magistro, vocem *mediterranei* Istævonibus adimendam censuerunt, Hermionibusque tribuendam. sic enim Tacitus: *Manno tris filios assignant; è quorum nominibus proximi oceano Ingævones, medii Herminones, ceteri Istævones vocentur.* at de Cimbris illis *Rheno proximis*, quid sit faciendum, nemo ostendit. Ego igitur nihil aliud super eorum causâ pronuntio, nisi uti procul à Rheno arceantur, relegenturque in peninsulam suam, quæ sola iis inter Germanos sedes. Revoco autem postliminiò in veram germanamque sedem *Sicambros*; quas supina librarii o-
 scitantia iniquè expulit. Hos proximos fuisse Rheno, cum antea in Germaniâ,
 tum postea in Gallico solo, satis suprâ demonstratum est. Rectè igitur integra verba apud Plinium legas in hanc sententiam: *Proximi autem Rheno Istævones; quorum pars Sicambri. mediterranei Hermiones; quorum Suevi, Hermunduri, Chatti, Cherusci.* At contenderit fortè aliquis, Plinii tempore nullos fuisse in Germaniâ trans Rhenum Sicambros; quos Tiberius, auspiciis Augusti debellatos, in Galliam traduxit. Ne sint: nihil moror. jam antea satis inculcatum existimo, Plinium Germaniam suam ad Scaldin usque extendere. sunt quidpe hæc ejus verba, lib. iv, cap. xiii; *Totum autem hoc mare Germanicum, ad Scaldin usque fluvium, Germanica accolunt gentes.* & hoc ipso cap. xiv, quo v Germanorum genera exponit, inter Germaniæ
 flumina Mosam quoque recenset. Quapropter ritè heic ex ejus sententiâ sub Istævonibus comprehendas Germanos utramque Rheni ripam accolenteis; quia plerique Cisirhenanorum, etiam trans Rhenum antea proximi flumini fuerunt. Potes tamen sic etiam interpretari, uti de Sicambriis Plinium intellexisse existimes, ut olim in ipsâ Germaniâ proximè Rhenum adcoluerunt: quia antiquissima hæc est, ut liquet ex Tacito, Germanorum divisio. Proinde eos solummodò recensebo, qui trans Rhenum Istævones antiquitus dicti. Horum latus orientale cinxit Plinius partibus Ingævonum & Hermionum, Chaucis, Chattis & Hermunduris: uti omnes citra hos Istævones fuerint; in quorum numero *Frisii, Bructeri, Angrivarii, Ansibarii, Chamavi, Dulgibini, Marsi, Tubantes, Marsarii, Sicambri, Vbii*, & qui in
 horum postea agros successerunt, *Vsippi, Tencteri, Iuhones, Mattiaci*; præterque antiquissimis temporibus *Marcomanni, Harudes, Sedusii*: qui postmodum in Bojohæmo inter Hermiones sedeis locarunt. *Alemannos* non magis Istævonibus adscribo, quàm Tacitus Germanis; quia meri fuerunt Galli. Ceterum apud Strabonem, lib. i, hæc leguntur, contra Pytheam Massiliensem scripta: καὶ αὐτὴ ἡ Βρετανικὴ τὸ μῆκος ἴση πῶς ἐστὶ τῇ Κελτικῇ παρεκκλιταμένη, τῶν πεντακισχιλίων ἢ μείζων σταδίων, καὶ ταῖς ἀκροῖς τοῖς ἀντικειμένοις ἀφοριζομένη. ἀντίκειται γὰρ ἀλλήλοις τὰ τε ἑῷα ἀκρα τοῖς ἑώοις, καὶ τὰ ἑσπέρια τοῖς ἑσπερίοις. καὶ τὰ γε ἑῷα ἐγγὺς ἀλλήλων ἐστὶ μέγας ἐπὶ ψεύσεως, τό τε Καντίον, καὶ αἱ τῆς Ῥήνης ἐκβολαί. ὁ δὲ πλεονέων, ἢ δισμυρίων ἀποφαίνει τὸ μῆκος τῆς νήσου καὶ τὸ Καντίον ἡμερῶν τινῶν πλεονέων ἀπέχον τῇ Κελτικῇ Φησι. Καὶ τὰ περὶ τὰς Ὀστιαίας, καὶ
 τὰ πέραν τῆς Ῥήνης. τὰ μέχρι Σκυθῶν, πάντα κατέψευσαι τῶν τόπων. ὅς τις οὐδὲ περὶ τῆς γνωριζομένης τόπων τοσαύτα εἰψεύσαι, χολῇ γὰρ αὐτῇ περὶ τῶν ἀγνωσμένων ὧσθι πᾶσι ἀληθεύειν δοῦναιτο. Et ipsa Britannia longitudine ferè equalis est Gallie juxta porrecta, non amplius stadiorum 100; atque extremitatibus opposita regionis definitur. opponuntur quidpe sibi invicem orientales orientalibus, & occidentales occidentalibus. adeoque orientales propinqua inter se sunt, uti altera ab alterâ conspici possit, Cantium scilicet & Rhen ostia. At ille insulam xx stadiorum millibus facit longiorem; atque Cantium aliquot dierum navigatione abesse à Galliâ tradit. De Ostiis etiam, & quæ trans Rhenum sunt ad Scythas usque regionibus, omnia falsa perhibuit: ut, qui tam multa de iis mentitus sit, quæ nota sunt omnibus, non facile videatur de iis vera traditurus, quæ omnibus sunt ignota. Pythæ
 apologiâ, contra immeritissimas Strabonis infestationes, jam antea exsequutus sum. hic scilicet est ille locus, in quo eum de Thule insulâ, & ceteris versùs septemtriones regionibus reprehendit: quibus subjicit hæc de Ostiis. in quibus ego vereor æquè Strabonem errasse, atque in reliquis Germaniæ ferè omnibus: Ostiæos Pythæas quo situ profuerit, ex dictis modò Strabonis verbis satis clarè perspicitur: nempe
 trans

trans Rhenum, Gallia terminum. quamquam hoc Stephani testimonium, nescio an ex aliorum scriptorum monumentis desumptum, an verò ex Strabonis dicto loco conjecturatum, prorsus negat. Verba Stephani hæc sunt: Ὀστῖωνες, ἔθνη τῶν δυτικῶν ὠκεανῶν, ἃς Κοσσίνους Ἀρτεμίδωρος φησὶ. Πυθέας Ὀστῖας. τῶν δ' ἐξ εὐωνύμων οἱ Κοσσῖνοι λέγονται Ὀστῖωνες, ἃς Πυθέας Ὀστῖας ποταγορεύει. Hoc est: *Ostiones*, gens ad occidentem oceanum: quos *Cossinos* vocat *Artemidorus*; *Pytheas* verò *Ostias*. Ab horum verò latere sinistro sunt *Cossini* dicti *Ostiones*, quos *Pytheas* *Ostias* adpellat. Locum esse vitiatum, quivis facile viderit. corrigere, nisi Delphico deo indice, nemo rectè poterit. Clarum tamen est, quosdam hosce *Ostias*, sive *Ostiones* in occidentis oceani litore locasse. Ego eosdem esse cum Taciti *Æstis*, Iornandisque & Theoderici regis *Hæstis*, cum ex similitudine vocabulorum, tum ex aliis argumentis jam antea collegi: heic verò planè insuper adfirmo, nullos alios fuisse *Ostiones* atque *Ostias*, quam quos *Plinius*, *Rheno* proximos, unà cum *Tacito* adpellat *Istævones*. Hos si eadem ratione scribere velis, uti *Ptolemæo* sunt *Ingaones*; erunt *Istævones*, vocabulo propiori ad *Ostias*, & *Ostiones*. Ex *Strabonis* certè verbis *Ostias* ultra Rhenum sunt censendi. Si quis verò antiquorum scriptorum Ὀστῖωνες τῶν δυτικῶν ὠκεανῶν memoravit, ut testatur *Stephanus*; id ita factum judico, quatenus Germaniæ quoque pars, ad *Amisiam* usque amnem & gentem *Ingaonum*, sub occidente computata fuit. *Pytheas* autem si non ipse *Istævones* accessit, saltem de iis inaudivisse potuit, dum oceanum occidentalem septentrionalemque navigavit: quemadmodum de *Guttonum* quoque gente, *Vistulæ* adcolâ, haud omnino falsa retulit.

Ceterum *Istævonum* quoque vocabulum *Rhenanus* atque *Goropius* corrumpere haud veriti sunt in *Vistevones*; ut inde interpretarentur *Westwoner*: quod significat *versus occidentem habitantes*. Quasi verò *Romani* eam gentem, quæ ipsis Germanis dicebatur *Westgothen*, potuerint dicere *Vesogothos*, & *Visigothos*; flumen etiam *Wiesel*, *Vistillum* ac *Vistulam*: vocem autem *Westwoner* nequiverint exprimere, nisi per *Istævones*. Sed remitto hos iterum ad antiqua priscum Germanorum carmina.

30 HERMIONES, sive HERMINONES.

Quos *Plinius* *Hermiones*, *Tacitus* adpellat *Herminones*. utrum vocabulum verum & genuinum, haud facile dictu est; quandoquidem nemo, præter hos duos auctores, eorum meminit. nam apud *Melam* quod *Herminones* legebantur, ultimi Germaniæ ultra *Cimbros* ac *Teutonos*, jam dudum, mendosum id esse vocabulum, indicavi. *Tacitus* igitur, *Medit*, inquit, *Herminones*: & *Plinius*; *Mediterranei Hermiones*; quorum *Suevi*, *Hermunduri*, *Chatti*, *Cherusci*. Sub *Svevorum* nomine intelligendi sunt *Semnones*, *Marcomanni*, *Quadi*, *Marsingi*, *Burii*, *Lugii*.

Horum quoque vocabulum *Rhenanus* & *Goropius* ad etymologiam revocare tentarunt. ille ex eo fecit *Herdwoner*, & *Hernwoner*: quæ *mediterraneos* vult significare; quia *her* (ut ipse adfirmat) septentrionalibus Germanis, australibus verò *herd*, *terram* significet; *wonen* autem *habitare*. At quomodo ex his duabus vocibus rectè *mediam terram habitantes* exortum sit, haud equidem video. Corrigere huius errorem voluit *Goropius*; voce interpositâ *mit*, formans vocabulum *Hertmitwoner*: quia Germanis superioribus *medium* significat *die mitte*; *hert* autem, ut ille interpretatur, est Latine *omnino*, *prorsus*, *planè*: quasi *omnino medium Germania colentes*. quam scitè, alii judicaverint. ego heic etiam utrumque ad veterum Germanorum monumenta remitto. Omnia antiquarum gentium vocabula ad originem velle redigere, furoris potius, quam ingenii existimo. Haud dubium tamen mihi est, ex unâ eademque origine orta esse duo ista nomina, *Hermiones* & *Hermunduri*. quid verò hoc vel illud significet, juxta cum maximè ignaris ignorare me fateor.

PEVCINI, qui & BASTARNÆ.

Quinta pars, inquit *Plinius*, *Pencini*, qui & *Bastarnæ*. Horum situm, fineis, atque

in varias nationes divisionem, supra satis exposui. ubi patuit, antiquitus eos non ad Pontum usque pertinuisse; sed citra Getarum finis fuisse coërcitos.

Hæc igitur sunt v Germanorum genera, in quæ universam Plinius distinxit Germaniam. Æstii, quia peregrini fuere in Sarmatiâ, à citeriore Germaniæ limite, atque ex Istæonibus, ut ego suspicor, trans Vistulam progressi, nulli dictorum generum adscribi possunt.

CAP. XLVII.

De HERCINIO SALTU, & aliis Germaniæ Trans-
rhenanæ silvis, quæ partes fuere Hercinii saltus:
item de hujus feris.

10

HActenus igitur totius Germaniæ antiquæ nationes summo mihi, quoad ejus fieri potuit, studio, & curâ membratim descriptæ sunt: explicata etiam est universorum Germanorum in quinque genera divisio. restat nunc, uti silvarum quoque, ac montium, fluminumque, quorum jam antea passim in singulis nationibus facta est mentio, dilucidior heic atque curatior fiat ἀνακεφαλαιώσις.

Clarissimâ famâ, apud vetustissimos quoque Græcorum scriptores, est HER- 20
CYNIA SILVA, sive HERCYNIIUS SALTUS. meminerunt quidpe hujus, Eratosthenes, teste Cæsare, belli Gallici comment. vi; & ante Eratosthenem Apollonius Rhodius, in iv Argonauticorum; & ante hunc etiam Aristoteles, in Mirandis. Cæsar, dicto loco: *Ea, quæ fertilissima sunt, Germaniæ loca, circum Hercyniam silvam (quam Eratostheni, & quibusdam Græcis famâ notam esse video; quam illi Orciniam appellant) Boji, Celtica gens, occuparunt.* Aut ipse negligens heic fuit Cæsar; aut postea librarii nimirum supini. quidpe quum & ipse Eratosthenes fuerit Græcus, omnino scribi debebat, & aliis quibusdam Græcis. Ceterum Orciniam equidem cuncta Cæsaris, quot viderim, adpellant exemplaria: ego tamen haud quidquam dubito, quin Ὀρκυνίαν ὕλην, Orcyniam silvam, vel Ὀρκυνίον δρυμόν, Orcynium saltum ad- 30
pellaverit ipse Eratosthenes, per υ. nam & Ptolemæus, unus inter omnes reliquos hoc vocabulum, sive ab Eratosthene, sive ab alio quopiam antiquo scriptore acceptum, retinens, vocat Ὀρκυνίον δρυμόν & ceteri omnes, tam Græci, quàm Latini ferè probatissimi auctores Ὀρκυνίον, Hercynium scripserunt, per υ. quamquam non negaverim, rectius vocabulum id & magis genuinè scribi per simplex ι, HERCYNIA SILVA, & HERCYNIIUS SALTUS: quia non est dubium, quin saltus ipsis Germanis dictus fuerit THER HAERZIN VVALD; derivativâ voce, à primitivo vocabulo THER HARZ; quo nomine etiamnum pars ejus, unâ cum montis jugo, cui supersternitur, vulgò adpellatur. Quapropter haud malè in Paterculi, Solini, & aliorum quorundam Romanorum auctorum monumentis legitur 40
per ι simplex. Quin & in quibusdam vetustissimis Cæsaris exemplaribus sic scriptum reperio. Vnde ego conjicio, librarios, vel malos glossatores Orcyniam quoque fecisse Orciniam. alii postea hujus mendo non animadverso, Herciniam potius vocabulum genuinum ac verè germanum, corrigendum censuerunt in Hercyniam; quia sic plerosque alios & Græcos & Latinos auctores scripsisse videbant. Sed eadem silva rectè etiam dici potest HARCYNIA, à primitivo vocabulo Harz. sic enim Aristoteli quoque, Meteorologicorum ι, sunt Ἀρκύνια ὄρη, Arcinii montes.

Cæsar, prædicto loco, silvam ita describit: *Hujus Herciniæ silvæ, quæ supra demonstrata est, latitudo ix dierum iter expedito patet. non enim aliter finiri potest; neque 50
mensuras itinerum noverunt. Oritur ab Helvetiorum, & Nemetum, & Rauracorum finibus: rectâque fluminis Danubii regione pertinet ad finis Dacorum Avartium. hinc se flectit sinistrorsus, diversis à flumine regionibus; multarumque gentium finis, propter magnitudinem, attingit. neque quisquam est hujus Germaniæ, qui se adisse ad initium ejus silvæ dicat, quum dierum iter LX proceßerit; aut, quo ex loco oriatur, acceperit. Initium ad Rheni ripam ponit: finem, qui ultra LX dierum iter extendebatur, igno-*

rari

rari alt. Est equidem hodièque per omnem ferè Brandeburglensem marchiam, per Cassubiam atque Prussiam, per Poloniam, Litaviam, & Russiam Majorem, si-
 ve Moscoviam, quasi unus continuus saltus, de quo heic loquitur Cæsar. at is an an-
 tiquitus omnis, ad Obium usque flumen, extremum Europæ terminum, adpellatus
 fuerit *Hercynius*, equidem dubito. hoc enim nomen in unis Celtis, id est, Germa-
 nis, ab antiquissimis referri Græcorum scriptoribus reperio. Nec magis censeo Her-
 cinium saltum fuisse vocatum in Sarmatiâ, quamvis unus continuus fuerit per utras-
 que regiones saltus, quàm in Galliâ *Arduennam silvam*, & *Vosagum saltum*; qui ta-
 men & ipsi Hercinio saltui fuère contermini, Rheno tantum amne intercedente,
 10 quemadmodum multa alia flumina Hercinium in ipsâ Germaniâ interfecuerunt. At
 quia vocabulum hoc merè Germanicum est; Sarmatarum autem lingua à Germani-
 câ longè alienissima: Sarmatas eo in suis silvis nominandis usos minimè credibile
 est. HERCINIUM igitur nomen non ultra Germaniæ limiteis extendendum
 censeo. Intra Germaniam longè latiore remulerunt eum saltum alii auctores, quàm
 Cæsar. Plinius, lib. xvi, cap. i, de Cauchis, & eorum insulis in oceani litore verba
 faciens; *Aliud*, inquit, *è silvis miraculum. totam reliquam Germaniam replent; addunt-*
que frigori umbras. & plura cap. ii: *In eadem septemtrionali plagâ, Hercyniæ silvæ ro-*
borum vastitas, intacta ævis, & congenita mundo, prope immortalis sorte miracula exce-
dit. Vt alia omittantur, fide caritura; constat attolli colles occurrentium inter se radicum
 20 *repercussu; aut ubi secuta tellus non sit, arcus (radicum in altum sublevatarum) ad ra-*
mos usque, & ipso inter se rixanteis, (mutuo collisu veluti dimicantis) curvari, por-
taram patentium modo, ut turmas equitum transmittant. Et lib. iv, cap. xiv: *Amnes*
clari in oceanum defluunt; Guttalus, Vistillus, siue Vistula, Albis, Visurgis, Amisus,
Rhenus, Mosæ. Introrsus vero nulli inferius nobilitate Hercynium jugum. Diodorus lib. v:
 Καὶ τὴν Γαλατίαν, τὴν παρωκεανίτην, κατασικρὺ τῶν Ἑρκυνίων ὄνομα ζορδύων ὄρων (μέγιστον
 γὰρ ὑπάρχον παρειλήφαμεν τὴν καὶ τὴν Εὐρώπῃ νῆσοι πολλὰ καὶ τὸν ὠκεανὸν ὑπάρχοντι,
 ὧν εἰσι ἡ μέγιστη Βρετανικὴ καλεσμένη. id est: *Quâ parte Galliam oceanus stringit, Her-*
cyniis montibus, quos omnium in Europâ maximos esse accepimus, multæ insulæ obtendun-
tur, quarum maxima vocatur Britannia. Vt Plinius *Hercynium jugum*, sic Diodorus
 30 *Ἑρκυνία ὄρη* heic memorat. quod haud omnino falsum. fuère quidpe montes hoc no-
 mine; ut postea ostendetur. at in eo tamen à Diodoro erratum, quòd omnium to-
 tius Europæ facit maximos: quasi & Alpeis & Pyrenæum magnitudine superave-
 rint. Ego credo de silvæ potissimum Hercyniæ magnitudine antiquiores Græcos
 scripsisse, quæ Diodorus de montibus intellexit. Silvæ igitur magnitudinem cum
 ex hoc Diodori loco, tum ex Cæsare ac Plinio summatim perspeximus. videamus
 nunc, quæ membratim de eadem sint tradita. Cæsar, loco modò citato, propter
 omnem lævam Danubii ripam eam porrigit, ab Helvetiis & Rheno initium ejus
 sumens. Aristoteles, in Mirandis, Danubii fonteis in eâ narrat. *Φασὶ γὰρ, καὶ τὸν Ἰστρον,*
ῥέοντα ἐκ τῶν Ἑρκυνίων καλεσθῆναι ὄρων, χιζέειν. id est: *Ferunt & Istrum, ex*
 40 *Hercyniis profluentem saltibus, scindi.* Strabo quum hoc ab antiquioribus scriptori-
 bus accepisset, audissetque postea Hercynium saltum eum, ceu peculiari vocabulo,
 adpellari, qui Bojohæmum cingeret, ipsum Bojohæmum prope fonteis Danubii
 statuit. sic enim de Bojohæmo lib. vii: *Ἔστι γὰρ πλεονέκων αὐτῇν ἢ τὴν Ἰστρον πηγὴ, ἢ τὴν*
Ῥῶν. *Prope hanc regionem Danubii est fons, & item Rheni.* Ammianus Marcel-
 linus, lib. xxi, eam silvam, quæ hodiè ad Danubii fontem adpellatur *Nigra silva*,
 vulgò Germanis *der Schwarzwald*, MARTIANAS vocat SILVAS. *Discedens,*
inquit, inter hæc Iulianus à Rauracis, Sallustium præfectum promotum remisit in Gallias.
& mox: Profecturus itaque per Martianas silvas, viasque junctas Istri fluminis ripis,
inter subita vehementer incertus, id verebatur, ne contemptus, ut comitantibus paucis, mul-
 50 *titudinem offenderet repugnantem.* Tabulæ itinerariæ eodem situ dicitur singulari nu-
 mero SILVA MARCIANA. Vocabulum id unde deductum sit, haud facilè di-
 xerim. non Latinam tamen habere originem, à Marte, vel Martio aliquo, inde col-
 ligo, quòd in Germanico silva fuit solo. Nec dubito, quin & Germanorum voca-
 bulum *Swarz*, & Romanorum *Martiana* eandem originem habuerint. Iam ve-
 rò multo probabilius est, Romanos Germanicum, siue Allemanicum vocabulum
 Swarz

Swarz corrupisse in *Marz*; quàm Allemannos silvæ nomen à Romanis accepisse.

Cæsar Herciniam silvam non infra Nemetas in Rheni ripâ profert. at auctor noster in libro de Germaniâ, in Cattis eam quoque memorat. *Utra hos, inquit, Catti initium sedis ab Hercynio saltu inchoant, non ita effusis ac palustribus locis, ut cetera civitates, in quas Germania patescit. durant siquidem colles, paulatimque rarefunt: & Cattos suos saltus Hercynius prosequitur simul atque deponit.* Claudianus etiam, in panegyrico de IV consulatu Honorii:

Iuratur Honorius absens;
Imploratque tuum supplex Alemaniam nomen;
Basternæ venere truces; venit accola silvæ
Bructerus Hercyniæ; latisque paludibus exit
Cimbrus, & ingentes Albim liquere Cherusci.

10

Eas silvas heic Tacito Claudianoque apud Rhenum intelligi, quæ vulgò nunc dicuntur *Speffard & Wester wald*, suprâ in Chattis ac Bructeris docui.

Plinius, in suprâ dicto lib. XVI, cap. I, haud obscure silvas Cauchorum facit partem Hercyniæ silvæ. Plutarchus autem, in Mario, Cimbrorum silvas Hercyniæ facit continenteis, his verbis: *Τὸ δὲ πλεῖστον αὐτῶν, καὶ μαχιμώτατον ἐπ' ἐσχάτοις ἔκειντο, ὡς τὴν ἐξω θάλασσαν. ἔσπερ δὲ φασὶ γλῶσσῃ νέμεσθ' σύσκιον, καὶ ὑλώδη, καὶ δρυσήλιον πάντη, διὰ βάθος καὶ πυκνότητι δρυμῶν, ἔς μέγεθ' Ἐρκυίων (malè vulgò Ἐρκυίων) εἰσω διήκειν.* hoc est: *Maximam eorum multitudinem & bellicosissimam in ultimis oris ad oceanum habere sedeis. regionem incolere profundis & densis silvis, quæ ad Hercynios saltus introrsus pertineant, caliginosam, nemorosam, opacamque.* Haud dubium igitur est, quin & *CÆSIA SILVA*, auctori nostro annali primo memorata, pars fuerit silvæ Hercyniæ. Ad dextram fuisse Luppiae amnis ripam, suprâ in Sigambris docui.

Eodem tractu, inter Amisiam ac Luppiam fuisse *LU CUM TANFANÆ*, in Marfis ex eodem annali ostendi.

BADUHENNÆ quoque *LU CUM* in Frisiis ex annal. IV indicavi.

Eam silvam, quæ hodiè unâ cum montium jugo, cui superfusa, ab austrino Brunsvicensis ducatus latere, dicitur vulgò *der Harz*, partem fuisse Hercyniæ silvæ, ipsum nomen aperte clamat. Hæc Cæsari, belli Gallici comment. VI, vocatur *BACENIS*; ut suprâ in Chattis atque Cheruscis demonstratum est. Verba Cæsaris hæc sunt: *Silvam esse ibi infinita magnitudinis, quæ appellatur Bacenis. hæc longè introrsus pertinere, & pro nativo muro objectam, cheruscos à Suevis, Suevosque à Cheruscis, injuriis incursionibusque prohibere.* Eadem silva Ptolemæo dicitur *Σημανά, ΣΕΜΑΝΑ*, in his verbis: *Τὸ Μηλίβοκον ὄρε' ὅφ' ὃ ἐστὶν ἡ Σημανά ὄλη.* id est: *Melibocus mons, sub quo est Semana silva.* Melibocus montem esse eum, qui hodiè dicitur *der Harz*, postea ostendam. circa hunc nulla esse potuit nobilior silva, quàm quæ ipsi monti superfusa Cæsari dicitur *Bacenis*. aliam igitur, hac silentio transmissâ, voluisse memorare Ptolemæum, haud veri est simile. Nihil autem mirum, sub monte eum locasse silvam, quæ erat in ipso monte, quando decuplo pejus in hac nostrâ Germaniâ eum errasse, jam dudum haud semel patuit.

Eodem circa Bacenim silvam tractu, haud procul Visurgi amne ac Mindensi opido fuisse *LU CUM HERCULIS*, in Cheruscis, ex Taciti annal. II ostensum est.

GABRETAM SILVAM Straboni ac Ptolemæo nuncupari eam, quæ hodiè per Theuringiam ac Voithlandiam, ab occidentali Bojohæmi latere, dicitur *der Döringer Wald*, in Nariscis docui.

Iam verò ea silva, quæ, Bojohæmicis superstrata jugis, ipsum Bojohæmum undique includit, quasi proprio ac peculiari vocabulo dicta est *HERCYNIA SILVA*, sive *HERCYNIIUS SALTUS*; qui nunc vulgò dicitur *der Eöbaimer Wald*, id est, *Bojohæmicus saltus*. Strabo lib. VII: *Εν ταύτῃ δὲ ἐστὶ καὶ ὁ Ἐρκυίος δρυμὸς, καὶ τὰ τῶν Σηθωνέων, τὰ μὲν οἰκουῦντα ἐνδὸς τῆς δρυμῆς (ἐν ᾧ ἐστὶ καὶ τὸ Βοιοῦμον, τὸ τῆς Μαροῦδος βασιλείου· εἰς ὃν ἐκείνος τόπον ἄλλες τὲ μετανέστησε πλείους, καὶ δὴ τὰς ὁμοειθεῖς ἐαυτῷ Μαρκουανέας· ἐπέστη γὰρ τοῖς περὶ γαλακτίν ἔτι ἐξ ἰδιώτε, μετὰ τὴν ἐκ Ρώμης ἐπαίοδον· νέῃ γὰρ ἦν ἐνθάδε, καὶ εὐεργετήτο· ὡς τῆς Σεβαστῆς· ἐπαυελθὼν δὲ ἐδωάσεν, καὶ κατεκλήθητο πρὸς οἷς εἶπον, Λαγίς*

γίς

- γίγας τὸ μέγα ἔθνος, καὶ Λεμοβίγας, καὶ Γέτονες, καὶ Βεργυνδιῶνες, καὶ Σιδίνες, καὶ τῶν Σηθῶν
τὸ μέγα ἔθνος (Σέρμωνες) πλὴν τὰ γε τῶν Σηθῶν, ὡς ἔφην, ἔθνη τὰ μὲν ἐπὶ τοῖς οἰκεί, τὰ δ' ἐκτὸς
τῆς δρυμῆς, καθάπερ τὰ τῶν Κεχάδων, ὁμοῖα τοῖς Γέταις. Hoc est: In hac regione est & Hercy-
nii saltus, & Suevorum gentes; quarum quadam intra saltum habitant (in quo etiam
Bojohamum est, Marobodui regia. in quem ille locum cum alios complures transtulit, tum
populareis suos Marcomannos. is enim Romam reversus, ubi adolescens fuit, ab Augusto
beneficiis affectus, è privato statu ad occupandam dominationem se contulit: & præter jam
dictos subiecit sibi Lugios, magnam gentem, & Lemovios, Gutones, Burgundiones, Sidinos,
& ex ipsis Suevis magnam gentem Semmones.) verum enimverò Suevorum, uti dixi, alii
10 intra silvam colunt, alii extra, ut Quadorum nationes, contermina Getis. Et paullo
post: Οὗ δ' Ἐρκυῖος δρυμὸς πυκνότερος τε ἐστὶ καὶ μεγαλόδενδρος, ἐν χωρίοις ἐρυμνοῖς κύκλον
περιλαμβάνων μέγαν· ἐν μέσῳ δὲ ἱδρύσθαι χώρα καλῶς οἰκείσθαι δυναμένη, περὶ ἧς εἰρήκαμην.
ἐστὶ δὲ πλεονέκτιον αὐτῆς ἢ τῆς Ἰστρου πηγῆς, καὶ ἢ τῆς Ρήνης, καὶ ἢ μετὰ τὴν ἀμφὸν λίμνην. νοτιωτέρα δὲ
ἐστὶ τῶν τῆς Ἰστρου πηγῶν καὶ αὕτη, καὶ ὁ Ἐρκυῖος δρυμὸς· ὡς τ' ἀνάγκη τῷ ἐκ τῆς Κελτικῆς Ἰππὶ
τὸν Ἐρκυῖον δρυμὸν ἰόντι, πρῶτον μὲν διαπεράσαι τὴν λίμνην, ἔπειτα τὸν Ἰστρον, εἴτ' ἡδὲ δι' ἐν-
πετεσέρων χωρίων Ἰππὶ τὸν δρυμὸν τὰς περὶ αὐτὴν ποιεῖσθαι δι' ὁροπέδιων. Id est: Hercynius saltus
densus est, magnisque confitus arboribus, locis naturā munitis magnum includens circulum;
in cuius medio sita regio habitationi egregiè apta; de quā diximus. prope hanc est fons Da-
nubii, & item Rheni, & lacus inter utrosque situs. Meridionalior autem est, quàm Da-
20 nubii fontes, cum ipse lacus, tum Hercynius saltus; ita, uti necesse sit ei, qui è Galliā ad
Hercynium saltum ire velit, prius transire lacum, deinde Istrum, ac porro per commodiora
jam itineri loca, & montanas planities ad saltum ipsum progredi. Posteriora hæc esse vi-
tiata, alii jam ante me doctissimi viri animadverterunt. verum in purgandis nequid-
quàm laborarunt. Ego ita in suum ordinem verba repono: Νοτιωτέρα δὲ ἐστὶ αὕτη καὶ
τῶν τῆς Ἰστρου πηγῶν, καὶ τῆς Ἐρκυῖος δρυμῆς. id est: Meridionalior autem lacus est, quàm
Danubii fontis, Hercyniusque saltus. Nam iter erat ex Italiā per Summum Penninum,
qui nunc vulgò dicitur Mont Iou: & inde per Helvetiorum agros, ad lacum Brigan-
tinum, quem intelligit Strabo: ab hoc deinde ad fontis Danubii: ac porro per Ale-
mannorum, Hermundurorum, ac Nariscorum finis, ad Herciniam silvam, quæ
30 Bojohamum cingebat. Idem auctor mox postea: Ἐστὶ δὲ καὶ ἄλλη ὕλη Γαύβρητα μεγά-
λη· ἔπειτα δὲ τὰ τῶν Σηθῶν· ἔπειτα δὲ ὁ Ἐρκυῖος δρυμὸς. Est & alia magna silva Gaubre-
ta. deinde Suevorum fines: moxque Hercynius saltus. Straboni adsentitur Paterculus,
lib. 11: Nihil erat jam in Germaniā quod vinci posset, præter gentem Marcomannorum:
quæ Maroboduus duce excita sedibus suis, atque in inferiora refugiens, incinctos Herciniae
silvae campos incolebat. & paullo post: Sentio Saturnino mandatum, ut per Cattos, excisis
continentibus Herciniae silvis legiones in Bojohamum (id regioni, quam incolebat Marobo-
duus, nomen est) duceret. In his omnibus silva Bojohamum cingens quàm disertissi-
mè proprio ac peculiari vocabulo vocatur Hercinia. Sic auctor noster, in libro de
Germaniā: Inter Herciniam silvam, Rhenum & Mænum amnes, Helvetii, ulteriora
40 Boji, Gallica utraque gens tenuere. manet adhuc Bojemi nomen. Inter Rhenum ac Boje-
mum ponit Helvetios; in ipso Bojemo Bojos: mediam inter utrosque facit Hercy-
niam silvam; quæ nulla alia esse potest, quàm quæ Bojemum cingit; ut Strabo ac
Paterculus testantur. Sic igitur & illa intelligenda, quæ annal. 11, de Arminio con-
cionante narrantur: Contra, fugacem Maroboduum appellans, præliorum expertem, Hercy-
nia latebris defensum. At Ptolemæo propriè Orcynium saltum adpellari eum, qui
Quados à Bojohamo submoveat, supra in Quadis ostendi.

- Eidem auctori LUNAM SILVAM vocari eam, quæ montium iugo, quod
est à Mari fonte ad lavam ripam, ad opidum usque Twárdoszyn ac Vistulæ fontem,
superfusa, Gothinorum continebat ferri secturas, in Gothinis docui. Hanc quoque
50 fuisse partem Hercynii saltus, præter Cæsarem, qui hunc ad Dacorum usque confini-
um producit, testantur Strabo, Plinius, ac Solinus. Strabo libro prædicto: τὸ ὅ-
ντιον μέρος τῆς Γερμανίας, τὸ πέραν τῆς Ἀλβίου, τὸ μὲν συνεχὲς ἀκμὴν ὑπὸ τῶν Σηθῶν κα-
τέχεται. εἴτ' εὐθὺς ἡ τῶν Γετῶν σιναπτιγῆ, καθάρως μὲν σενή, ὠδρεταμένη τῷ Ἰστρῷ κατὰ νό-
τιον μέρος, κατὰ δὲ τετραπλίγῃ τῇ παρορίᾳ τῆς Ἐρκυῖος δρυμῆς, μέρος τι καὶ αὕτη τῶν ὁρῶν
κατέχεται, εἴτα πλατυίνεται πρὸς τὰς ἀρκέας μέχρι Τυρηγετῶν. Id est: Latus autem Germa-
nia

nia austrinum trans Albim continuo Svevi tenent. post hos Getarum sequitur regio, arcta initio, quâ juxta austrinum latus Danubio pratexitur; ab alterâ autem parte latere montium, quibus Hercynius saltus supersternitur; & ipsorum etiam montium quamdam partem comprehendens. deinde versus septentriones dilatatur ad Tyregetas. In eandem sententiam Plinius, lib. IV, cap. XII: Ab Istro in plenum quidem omnes Scytharum sunt gentes variæ; tamen litori apposita tenuere aliâs Geta, Daci Romanis dicti, aliâs Sarmata, Græcis Sauromata, eorumque Hamaxobii, aut Aorsi, aliâs Scythæ degeneres, & à servis orti, aut Troglodytæ; mox Alani, & Rhoxalani. Superiora autem inter Danubium & Hercynium saltum, usque ad Pannonica hiberna Carnuntum, Germanorumque ibi confinium, campos & plana Iazyges Sarmata; montes verò & saltus, pulsî ab his Daci, ad Pathissum am- 10 nem à Maro, sive is Duria est, à Svevis, regnoque Vanniano dirimens eos. aversa Basterna tenent, aliique inde Germani. Daci quidem tenuere loca inter Cusum, Danubium, Marumque, flumina, & monteis, in quibus ferri secturæ, ad Tiberii usque principatum. sub hoc verò Svevi, Maroboduum & Catualdam Bojohæmo pulsos comitantes illic locati fuere; ut in Quadis ostensum est. Solinus, cap. XXI, de Germaniæ finibus loquens: Extenditur inter Rhenum, Herciniumque saltum, & rupes Sarmatarum; ubi incipit, Danubio, ubi desinit, oceano perfunditur. Eundem heic Solinum intelligere Hercinium saltum, quem Plinius super Iazyges ponit Sarmatas, supra cap. XLII, hujus libri docui.

LUCUS CASTORIS AC POLLUCIS memoratur auctori nostri in Lygiis. Eidem alius LUCUS SACER in Semnonibus. item alius, quod CASTUM TERRÆ MATRIS NEMUS adpellat in insulâ oceani, quæ nunc dicitur Rugia. At ego nescio, an non scriptum ei fuerit *Sacrum nemus*. nam castitas propriè dicitur in mentibus hominum. luci autem seu nemora sunt sacra, quæ diis consecrata.

Ceterum ultra Codanum sinum, in Scandinaviâ peninsulâ nemo umquam auctor Herciniam memoravit silvam. ne Cimbrorum quidem silvas sub Herciniæ nomine computatas fuisse, è Plutarcho patuit.

Hæc igitur ferè sunt, quæ de immani illâ Herciniâ silvâ, per omnem Germaniæ continentem diffusâ, veteres tradiderunt auctores. Magnæ hodièque ejus passim portiones manent: ut inter Danubii fontem & Brigantium lacum, vulgò dicta 30 *der Schwarz wald*; inter Norimbergam & Tuberi amnis fontem, *der Anspacher wald*; inter Herbipolim & Bambergam *der Steyger wald*; inter Nicrum ac Moenum amneis, sive inter Heildelbergam ac Francofurtum, *der Oden wald*; inter Moenum ac Bintium, *der Speßard*; inter Lonam & Segum amneis, *der Wester wald*; apud Brunsvicensem ducatum, *der Harz*; in Deuringiâ, *der Döringer wald*; apud Bojohæmum, *der Böhaimer wald*. versus septentriones verò Vestofalia, Luneburgiensis ducatus, Pomerania, Marchia Brandenburgensis, & Cassubia, magnis, asperis, horridisque saltibus ferè totæ squalent.

Ac tanta quum fuerit tamque densa olim Hercinia silva, mirari haud æquum est, feras in eâ à Cæsare, Plinio, ac Solino recenseri, quæ hodiè nusquam conspi- 40 ciuntur in Germaniâ, præter unos equos feros. Pulsæ illæ sunt Germaniâ simul cum silvarum excidio. In Prussiâ, Litaviâ, & Moscoviâ, quò silva Hercinia extensa fuit, hodièque visuntur. Iuvat tamen heic verba dictorum auctorum de iis adponere. Cæsar dicto comment. VI: Multa in eâ genera ferarum nasci constat, quæ reliquis in locis visa non sint: ex quibus quæ maximè differant ab ceteris, & memoria prodenda videantur, hæc sunt: Est bos cervi figura; cujus à mediâ fronte inter aures unum cornu existit excel- sius, magisque directum his, quæ nobis nota sunt, cornibus. ab ejus summo, sicut palmæ, rami latè diffunduntur. eadem est femine marisque natura, eadem forma magnitudoque cornuum. Sunt item, quæ appellantur Alces. horum est consimilis capris figura, & varietas 50 pellium; sed magnitudine paullo antecedunt: mutilaque sunt cornibus, & crura sine nodis articulisque habent; neque quietis causâ procumbunt; neque, si quo afflictæ casu conciderunt, erigere sese aut sublevare possunt. his sunt arbores pro cubilibus: ad eas se applicant, atque ita paululum modò reclinata quietem capiunt. quarum ex vestigiis quum est animad- versum à venatoribus, quò se recipere consueverint, omnes eo loco aut à radicibus subru- unt, aut accidunt arbores tantum, ut summa species earum stantium relinquatur. huc quum

quum se ex consuetudine reclinaverint, infirmas arbores pondere affligunt, atque unâ ipsæ concidunt. Tertium est genus eorum, qui *Vri* appellantur. ii sunt magnitudine paullo infra elephantos; specie, & colore, & figurâ tauri. magna vis est eorum, & magna velocitas: neque homini, neque fera, quam conspexerint, parcut. hos studiosè foveis captos interficiunt. hoc se labore durant adolescentes, atque hoc genere venationis exercent: & qui plurimos ex his interfecerunt, relatis in publicum cornibus, quæ sint testimonio, magnam ferunt laudem. sed assvescere ad homines, & mansvescere, ne parvuli quidem excepti possunt. amplitudo cornuum, & figura, & species multum à nostrorum boum cornibus differt. hæc studiosè conquesta, ab labris argento circumcludunt: atque in am-

10 plissimis epulis pro poculis utuntur. Plinius lib. VIII, cap. xv: Paucissima animalia Scythia gignit, inopiâ fruticum: pauca contermina illi Germania; insignia tamen boum ferorum genera, jubatos bisontes, excellentique vi & velocitate uros; quibus imperitum vulgus bubalorum nomen imponit, cum id gignat Africa, vituli potius cervice quadam similitudine. Septemtrio fert & equorum greges ferorum; sicut asinorum Asia, & Africa. præterea alcem, ni proceritas aurium & cervicis distingvat, jumento similem. Item notam in Scandinaviâ insulâ, nec umquàm visam in hoc orbe, multis tamen narratam machlin haud dissimilem illi, sed nullo suffraginum flexu; ideoque non cubantem, sed acclinem arbori in somno: eaque incisâ ad insidias, capi; aliàs velocitatis memoranda. Labrum ei superius prægrande: ob id retro graditur in pascendo; ne, in priora ten-

20 dens, involvatur: Idem lib. XI, cap. xxxvii: Vrorum cornibus barbari septentrionales potant: urnasque binas capitis unius cornua implent. Solinus cap. xxiii: In hoc tractu sanè Germaniæ, & in omni septemtrionali plagâ bisontes frequentissimi, qui bubus feris similes, setosi colla, jubas horridi, ultra tauros pernecitate vigentes, capti assvescere manu nesciunt. sunt & uri; quos imperitum vulgus vocat bubalos; cum bubali penè ad cervinam faciem in Africâ procreentur. istis porro, quos uros dicimus, taurina cornua, in tantum protenduntur, ut demta, ob insignem capacitatem, inter regias epulas potuum gerula fiant. Est & alces, multis comparanda; adeò propenso labro superiore, ut, nisi recedens in posteriora vestigia, pasci nequeat. Scandinavia insula è regione Germaniæ mittit animal, quale alces: sed cui suffragines, ut elephantis, flecti

30 nequeunt. propterea non cubat, cum dormiendum est; tantum somnolentum arbor sustinet: quæ ad prope casuram infecatur; ut fera, dum assvetis fulcimentis innititur, faciat ruinam. ita capitur. alioqui difficile est eam manu capi: nam in illo rigore poplitum incomprehensibili fugâ pollet. Pausanias, in Bœoticis: Ἔστι δὲ ἄλκη καλὸν ἄρδρον θηρίον, εἶδος μὲν ἐλάφου καὶ καμὴλης μεταξὺ, γίνεται δὲ ἐν τῇ Κελτῶν γῇ. id est: Est & fera, quam alcen vocant; mediâ quâdam inter cervum & camelum specie. gignitur in Celtarum terrâ. Quam Cæsar describit feram sub alcis nomine, Plinio dicitur machlis. cum hoc consentiens in descriptione Solinus, similem ait eam esse alci: atque adeò, uti prægrande illud superius labrum, quod Plinius machli tribuit, ille alci adscribat. unde factum, uti quidam glossatores verba in Plinio turbata, & ex sede suâ perperam trajecta esse opinati sint. Ego verò haud temerè quidquam mutaverim, quum tanta horum animalium tradatur similitudo. Quos boves cervi figurâ tradit Cæsar, ii videntur esse bisontes Plinii ac Solini: quos ille boves feros adpellat; hic bubus feris similes. Nomen equidem bovis Cæsar observavit: at animal planè aliud diversumque descripsit. Quomodò enim potuit ei bos adpellari id animal, quod cervi erat figurâ; cornuaque insuper, ut cervus, nisi quòd latiora, & uno principiò trunco enata, habebat? Planè non video. Non Latina, sed barbara, id est, Germanica esse vocabula, uri, bisontis, & alcis, machlisque; nemo negare potest, qui credat, Hercyniæ silvæ ac Germaniæ fuisse animalia, non Italiæ. unde etiam imperitum Romanorum vulgus uro babali no-

40 men perperam imposuit. Machli verò quomodò Romani nomen potuerunt imponere, feræ numquàm à se conspectæ, solique Scandinaviæ notæ? Nos adhuc V R U M adpellamus patriâ lingvâ ein ubrochs; vocabulo, non à Romanis, qui nihil apud nos potuerunt, accepto, nec postmodum ex eorum libris arrepto: quum difficile fuerit, ab uno atque altero homine Romanis literis imbuto, vocabulum in Latinâ lingvâ usurpatum omni vulgo transdere pro patrio vocabulo, quo

antè usi fuerant. BISONIS etiam vocabulum esse merè Germanicum, vetera duo glossaria Latinotheudisca testantur; quorum alterum sic habet; *Bubalus, Wisater*. alterum ita; *Bubalus, Wisant; cornibus magnis, bovi similis*. ALCIS quoque vocabulum apud nos patriâ lingvâ est *älend*, & *elch*. quamquàm non eam notat feram, quam Romani Græcique auctores nobis sub *alcis* nomine descriptam reliquerunt. Et quid mirum, perperam eos permutasse peregrina vocabula animalium peregrinorum, quæ ipsi numquàm viderunt? Id animal, quod Pausanias *mediâ quâdam specie inter cervum & camelum designat*, quodque Cæsar clariùs *crevi figurâ* refert, *cujus à mediâ fronte inter aureis unum cornu existat excelsius, magisque directum his, quæ Romanis nota erant, cornibus, & ab ejus summo, sicut palma, rami latè diffundantur*, esse idem quod nobis dicitur *älend* & *elch*; nemo, qui vidit, inficiari potest. Vtrum igitur jam probabilius; nos antiquum ejus verumque nomen amisisse, & *alcis* vocabulo, ab alio animali mutuato adpellare; an verò Cæsarem, Plinium, & alios Romanos Græcosque dictum vocabulum *alcis* perperam ac falsò alieno animali per errorem tribuisse? Hoc omnino opinor. Iam verò, quid, quæso, similitudinis habet capra cum jumento ac mulâ? Nihilominus tamen Cæsar *alcem figurâ & varietate pellis consimilem* fecit capræ, magnitudine paullo antecedentem. Solinus verò *mule*; & Plinius *jumento*. Nam & hic iisdem notis, quibus Cæsar *alcem*, describit *machlin* suam adsimilem alci. Aliud igitur animal voluisse Cæsarem, aliud Plinium atque Solinum, certum est. Cæsar animal, capræ consimile, videtur indicare Paullus Diaconus in Langobardicorum lib. I, cap. V, his verbis: *Apud hos Scritofinnos est animal, non satis absimile cervo: de cuius ego corio, ut fuerat pilis hispidum, vestem in modum tunica, genu tenus aptatâ, conspexi: sicut jam fati Scritofinni utuntur*. Scritofinni fuerunt in Scandinaviâ: Plinius *machlin* Scandinaviæ tribuit: & item Solinus; quamvis sine nomine. Est hodièque animal in Scandinaviâ, magnitudine medium inter capram & cervum; varietate pellis, capræ, magnitudine & cornibus, cervo similis: *memoranda*, quod Plinius ait de *machli*, *velocitatis*. ob quam etiam trahis hieme jungitur, ubi iter accelerandum est. vocabulum ei vulgare *een Rhene*. è quo nomen traxisse tegumenti gentis, quod Diaconus describit; Cæsar autem, Sallustius, & nonnulli alii vocant *Rhenonem*: supra, lib. I, cap. XVI, docui. Est & aliud in eadem regione animal, *mutilum*, ut de alce suâ scribit Cæsar, *cornibus, nullo suffraginum flexu; ideòque non cubans, sed accline arbori in somno*. hoc ego non dubito, quin sit *MACHLIS* illa Plinii. BISONES sunt hodiè maximè in Litaviæ saltibus; eâ specie, quâ traduntur à Plinio atque Solino. Antiquis Germanis dictos fuisse *Wisant*; testes sunt auctores dictorum veterum glossariorum. Græci vocabulum scripsere in suâ lingvâ *Βίσοντες*, & inde Romani *Bisontes*. at rectiùs hi dicturi erant *Visontes*. Hæ igitur sunt species, veraque ac germana nomina animalium Herciniæ silvæ & Scandinaviæ peninsulae. quæ mirificè antiqui Græci Romanique confuderunt.

Ceterum Solinus, in prædicto capite, hæc etiam de eadem silvâ addit: *Saltus Hercinius aves gignit, quarum pennæ per obscurum emicant, & interlucent; quamvis obtenta nox obtegat & denset tenebras. unde homines loci illius plerumque nocturnos excursus sic destinant, ut illis utantur ad presidium itineris dirigendi; præjectisque (fortè profectisque) per opaca callium, rationem via moderentur indicio plumarum fulgentium*. Idem testatur Plinius lib. X, cap. XLVII: *In Hercynia Germania saltu inusitata genera alitum accepimus: quarum plumæ ignium modo colluceant noctibus*. An fabulæ? an verò de eâ Hercynii saltus parte dictum, quam Arii, Lygiorum natio, incoluere? de quibus Tacitus ita: *Arii super vires, quibus enumeratos paulo antè populos antecedunt, truces, insita feritati arte ac tempore lenocinantur. nigra scuta, tincta corpora, atras ad prælia noctes legunt; ipsaque formidine atque umbrâ feralis exercitus terrorem inferunt; nullo hostium suslinente novum ac velut infernum aspectum*. At prædictus Hieronymus Presbyter, ex Æthici Scythæ, satis fabulosi auctoris, cosmographiâ has aves supra Caucasum montem refert, inter oceanum & Tanaim amnem, quâ nunc est Moscovia. *Habet ea regio, inquit, aves Hircanias, quarum penna nocte mirâ magnitudine lucent*. Hoc si Æthici istius, vel Hieronymi ineptissimæ cosmogra-

mographiæ credere fas est; Hercynium saltum heic quidam ante Plinium nominarunt eas silvas, quæ continentes Hercynio Germaniæ saltui, per Sarmatiam ad finem usque Europæ spargebantur.

CAP. XLVIII.

De MONTIBUS Germaniæ Trans-
rhenanæ.

10

Memoratis Germaniæ antiquæ silvis, montes nunc etiam dicantur. *Mela*, lib. III, cap. III, de Germaniâ: *Terra ipsa multis impedita fluminibus, multis montibus aspera, & magnâ ex parte silvis ac paludibus in via*. Et in eandem sententiam Tacitus, in libro de Germaniâ: *Terra etsi aliquando specie differat, in universum tamen aut silvis horrida, aut paludibus fœda: humilior quâ Gallias, verticosior, quâ Noricum ac Pannoniam aspicit*. Male heic distinxisse Tacitum humilitatem excelsitatemque Germaniæ, per Galliæ ac Norici limiteis, supra in primo volumine docui: ubi ejusmodi feci distinctionem, uti humilis dicatur, quâ regiones sunt istæ; Cliviæ, Geldriæ, & Hollandiæ partes trans Rhenum sitæ; dein Frisia, Vestofalia, Bruneviscentis Luneburgiensisque ducatus, Magdeburgiensis Bremensisque episcopatus, Holsatia, Iutia, Mecheloburgiensis ducatus, Pomerania, Brandeburgiensis marchionatus, & Polonia minor cis Vistulam. reliqua in meridiem versûs paullatim collibus durescunt, moxque montibus horridè asperantur. Ante biennium quum ex gravissimo negotio Pragam mihi esset eundum; ego verò iter id quàm brevissimo temporis spatio confectum cuperem, quò celeritùs daretur reditus ad hanc Germaniæ commentationem; mari è Britannîâ in Selandiam trajecto, per Antverpiam, Agrippinam, Sigodunum, Gissenium, Fuldam, Hovium, & Ioachimi vallem in Bojohamum tetendi: ubi iter equidem offendi, ut cupiveram, directissimum; at terram montibus usquequaque tam asperam atque horridam, uti tractum in totâ Germaniâ, crebris variisque itineribus mihi satis cognitâ, pejorem deligere nequiverim. quapropter etiam in reditu iter per Misniam, Brunsvicensem ducatum, ac Vestofaliam, ad Rheni divortium capessivi; viâ equidem longinquiore, at eâdem multo expeditiore. Hoc igitur quasi unum continui montis jugum, quod ab ipso Rheno ad Hungariæ usque Poloniæque confinia, quâ Vagi amnis est fons, extenditur, **HERCYNIOS MONTEIS** antiquissimis mortalibus fuisse adpellatum judico. unde Plinius lib. IV, cap. XIV: *Amnes clari in oceanum defluunt, Guttalus, Vistillus, sive Vistula, Albis, Vissurgis, Amisus, Rhenus, Mosâ*. Introrsus verò, nulli inferius nobilitate Hercynium jugum pratenditur. Hæc fortè ex Aristotele; qui ita scribit, μετωρολογικῶν lib. I, cap. XIII: *Ὅ δὲ ἰσχυρὸν δὲ ὅλης τῆς Εὐρώπης ῥεῖ εἰς τὸν Εὐξείνιον πόντον. ἢ δ' ἄλλων ποταμῶν οἱ πλεῖστοι πρὸς ἄρκτον ἐκ τῶν ὀρέων Ἀρκυνίων. ταῦτα δὲ καὶ πλεῖστα καὶ ὑψηλὰ μέγιστα περὶ τὸν τόπον τούτον εἰσιν*. Hoc est: *Ister totam interfluens Europam, in Pontum effunditur Euxinum. ex reliquorum fluminum numero plerâque versûs septentriones è montibus Hercyniis profluunt. qui altitudine juxta ac multitudine maximi in hac plagâ habentur*. Apollonium quoque, Ἀρζοναυτικῶν lib. IV. Ἐρκύνιον nominare montem in his oris, supra in Gothonibus ostensum est. Diodorus Siculus, septentrionalis plagæ parum gnarus, Germaniam etiam sub Galliæ nomine comprehendit; ut supra, lib. I, cap. II, ostensum est: Britannicas verò insulas contra Hercynia juga, id est, contra Germaniam sitas tradit lib. V, his verbis: κατὰ πλεῖστον Γαλατίας πλεῖστον περὶ Κελτικῶν, κατὰ πλεῖστον τῶν Ἐρκυνίων ὀνομαζομένων ὀρέων (μέγιστα γὰρ ὑπάρχειν παρέληφαρδὸν τῶν κατὰ τὴν Εὐρώπην) νῆσοι πολλαὶ κατὰ τὸν ὠκεανὸν ὑπάρχουσιν, ὧν ἐστὶν ἡ μέγιστη Βρετανικὴ καλεσμένη. Id est: *Quâ parte Galliam oceanus perstringit, Hercyniis montibus, quos*

omnium in Europâ maximos esse accepimus, multa insula obtenduntur, quarum maxima vocatur Britannia. Non totius intellexit Europæ Aristoteles esse maximos monteis Hercinios; sed Transistranæ, sive Transdanubianæ plagæ tantum; quia in septemtrionalem decurrebant oceanum amnes, quos Plinius dicto loco nominat. At non finxisse sibi Aristotelem nomen hoc *Herciniorum montium*; sed re verâ antiquissimis temporibus sic fuisse adpellatum prædictum jugum, testis est is mons, qui, Brunsvicensis ducatus à meridie claudens, in hanc usque diem vulgò vocatur *der Harz*. nam hoc nomen hodièque ipsi magis tribuitur jugo, quàm silvæ superfusæ. Ceterum partes hujus Hercynii jugi variè adpellatæ sunt. quas mox ostendam, si antea eos monteis paucis indicavero, qui Danubii fontibus propiores. hinc enim initium capere commodissimum videtur, uti ordine omnia persequens, tandem in ultimo septemtrione desinam.

Auctor igitur noster, sub initium de Germaniâ: *Danubius molli & clementer edito montis Abnobæ jugo effusus*. Plinius lib. IV, cap. XII, de eodem amne: *Ortus hic in Germaniâ jugis montis Abnobæ, ex adverso Raurici Gallie opidi, multis ultra Alpes millibus*. Festus Avienus, in orbis terræ descriptione:

Abnoba mons Istro pater est: cadit Abnoba hiatu.

Ptolemæus in Germaniâ: τῶν δὲ διεζωκόντων τῷ Γερμανιαν ὀρέων ὀνοματότατα ἐστὶ τὰ πὶ ἐρημύα, καὶ ἰδίως καλέμενα Σαρματικά, καὶ τὰ ὁμώνυμα τοῖς Ἀλπίοις, τὰ ὑπὲρ τῷ κεφαλῷ τῆς Δαναβίης. καὶ τὰ καλέμενα Αὐνοβα. Id est: *Montium verò, qui Germaniam discescunt, cinguntque, nominatissimi sunt jam dicti, qui propriè adpellantur Sarmatici; item qui idem cum Alpibus nomen habent, supra fontem Danubii: dein, quibus nomen Aunoba*. Malè vulgò, καὶ ὑπὲρ τῷ κεφαλῷ. id enim alium diversumque ab eo, qui cognominis Alpibus, montem notaret. quod falsum esse, ipsa positio montis Alpibus cognominis super Danubii fontem, juxta gradus longitudinis latitudinisque, apertè indicat. Ceterò vocabulum Αὐνοβα malè interpretes Latine verterunt *Aunobi montes*; & quidam *Aunobii*; alii etiam *Anoba*: quasi pluralis esset numerus τὰ Αὐνοβα ὄρη. quod falsum esse, mox ipse postea arguit Ptolemæus, ubi eodem monte bis adpellat ὄρη Αὐνόβαια, *Aunobæos monteis*; derivativo vocabulo, à primitivo Αὐνοβα, quod singularis est numeri, quemadmodum idem jugum Plinio ac Tacito eodem nomine dicitur *ABNOBA*. Ptolemæi interpreteis decepit loquutio *nbva*, & peregrina; quâ pluralis numerus jungitur singulari, ὄρη τὰ καλέμενα Αὐνοβα, *montes vocati Aunoba*. verum hic loquendi modus Ptolemæo etiam alibi haud semel usurpatus. sic quidpe in descriptione Sarmatiæ legitur ὁ καρπάτης ὄρη, *Carpates mons*, & ἡ Πεύκη ὄρη, *Peuce mons*; quem paullo post, eodem modo ut Aunobam, derivativo vocabulo, ac plurali numero vocat Πευκίνα ὄρη, *Peucinos monteis*. in descriptione Rhætiæ; ἡ Ἀλπίων πὰ πρὸς τῇ Ὀκρά ὄρη, id est, *Alpium pars, qua est apud Ocrum montem*. Sic Strabo quoque lib. IV, ὁ Ἀδύλας τὸ ὄρη, *Adula mons*. Plurali autem numero Ptolemæus τὰ καλέμενα usus est in Aunobâ, quia continuò antea dixerat τὰ Σαρματικά ὄρη, & τὰ ὁμώνυμα τοῖς Ἀλπίοις: quod vocabulum ὄρη, sive ὄρη singulari numero brevitatis causâ ad Aunobam repetere noluit. Ceterum in Taciti quibusdam exemplaribus vocabulum *Abnoba* corruptum legitur *Arnoba*; & in aliquibus *Arbonæ*. unde scioli quidam nimis temerariâ manu ausi sunt corrigere cuncta exemplaria, ac supponere *Albonæ*; quia nunc regio circa Danubii fontem dicitur *Albe*. Verum non opus erat, nova fingere vocabula, aut veriora, uti nobis videmur, antiquis auctoribus suggerere. id nostri maximè erat operis atque curæ, uti verum illud nomen, quod prisca Romani in suis perscripserunt monumentis, constaret. Itaque quum apud Plinium & Avienum mons sit *Abnoba*, & apud Ptolemæum *Aunoba*, *b* in confine *u* commutato; dubium nullum esse potest, quin Tacito etiam idem mons adpellatus sit *Abnoba*; ut meliora exemplaria exhibent. Apud Martianum Capellam legabatur hic mons *Ad novem*. pro quo rectè viri eruditi restituerunt *Abnovam*. ex quo haud ineptè quidam conjecerunt, ipsis Germanis montis vocabulum fuisse *die ABENOVVE*. à quo Latinis Græcisque facta vocabula *ABNOBA*,

NOBA,

NOBA, AUNOBA, & ABNOVA. Hæc igitur de adpellatione hujus montis dicta sint. nunc verus ejus situs dispiciendus. Plinius, Tacitus, & Avienus, Danubii fontem in eo statuunt. at Ptolemæus cxxx circiter millibus passuum à Danubii fonte eum versùs septemtriones removet: longitudineque ei cLxxx millium tributâ, juxta Rheni ripam, ceu lineâ παραλλήλῳ in septemtriones versùs producit; ita, uti finis ejus sit inter Asciburgium Cistrhenanum opidum & Semanam silvam. Verùm duplex heic Ptolemæi dispicitur erratum. primum, quòd tam longè à Danubii fonte contra tot Romanorum auctorum sententiam diduxit: alterum, quòd tam longè in septemtriones extendit. Ego ex ipso simul
 10 Ptolemæo, simulque Plinio, Tacito, ac Martiano colligo, Abnobam fuisse dictum id montium jugum, quod ab Rheni Arolæque confluentibus in septemtriones versùs ad opidum usque *Pfortzheim*, inter Rhenum ac Danubii fontem Nicrumque sternitur. Ex hujus radice, versùs orientem, oritur Danubius, *mollis & clementer edito jugo*, ut ait Tacitus. unde etiam Marcellinus, lib. xxii, idem jugum adpellant *Rauracos monteis* (nimis improprio vocabulo, à longè alienâ Rauracorum, Gallicæ gentis, terrâ desumto) non in Abnobæ jugo, sed prope oriri amnem dixit. Verba ejus hæc sunt: *Amnis Danubius, oriens prope Rauracos montes, confines limitibus Rheticis*. Erravit igitur & Avienus, qui *Abnobæ montis hiatus* eum cadere pronuntiavit. Sed ut *saltus*, quod suprà ostensum, sic & *monteis Hercynios* ad Danubii usque fonteis adpellarunt antiqui. Hinc illud Eustathii in scholiis ad Dionysium Afrum: Τινὲς δὲ ἔτι συντομῶτα περὶ τῆς Ἰστρίας φασίν. Ἰστρίῳ, ὃ τὰς Παίονας παραμείβων, ἐκ τῆς Ἑρκυνίων ὄρων ναυσίπορτον ἐκ πηγῆς αἰρεται. id est: *Quidam ita breviter de Istre pronuntiant: Ister, qui Pannonios praterfluit, ex Hercyniis montibus navigabilis ex fonte oritur*.

Tὰ ὀμώνυμα τοῖς Ἀλπίοις ὄρη, πρὶ ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν τῆς Δανυβίας, id est, *cognomineis Alpibus monteis, qui sunt supra fontem Danubii*, Ptolemæus ex occidente brumali in orientem solstitialem, longitudine cxc m. passuum, juxta ripam Danubii extendit. Hoc hodiè est id jugum, quod, à dicto Abnobâ & Nicri fonte initium sumens, inter Danubium atque Nicrum versùs Brentium flumen porrigitur, complureis fundens amnes, quorum alii in Nicrum, alii in Danubium delabuntur. Nomen ALP I U M hodièque hoc tractu manet; & circa Danubii fontem, ut antè dictum, regio vocatur die *Albe*; & inter duo opida *Aurach* & *Blaubeuren*, die *rauche Albe*: item vicus inter Ulmos & Brentium flumen *Albeck*; cujus vocabulum extremitatem Alpium significat. Ipsas Alpeis, Germaniam nunc ab Italiâ submoventes, adcolis Germanis vocari hodièque ALBEN, satis notum est. Strabo lib. iv docet, τὰς Ἀλπεῖς, σὺν τε Ἀλπίᾳ ὄρει, (utroque enim modo dicuntur Græcis) antè dicta fuisse Ἀλβία. unde duo Ligu-
 30 rum in Italiâ opida maritima, *Albiam Intemelium*, & *Albium Ingaunum*. Idem Strabo, eodem libro, de suprà dictis Alpibus in lævâ Danubii ripâ sic scribit: ὑπὲρκειται δὲ τῆς Καρνῶν τὸ Ἀπέννινον ὄρος, λίμνῳ ἔχον ἐξίεισαν εἰς τὸν Ἰστρον ποταμὸν ὃς παραλαβὼν Ἀταγιν, ἄλλον ποταμὸν, εἰς τὸν Ἀδρίαν ἐκβάλλει. ἐκ δὲ τῆς αὐτῆς λίμνης καὶ ἄλλος ποταμὸς εἰς τὸν Ἰστρον ῥεῖ, καλεσθῆναι Ἀθηρινός. καὶ γὰρ ὁ Ἰστρίῳ τὰς ἀρχὰς ἀπὸ τῶν λαμβάνει τὸ ὄρος, πολυχρῶν ὄρων, καὶ πολυκεφάλων· μέχρι μὲν γὰρ δεῦρο, ἀπὸ τῆς Λιγυρικῆς συνεχῆ πρὶ ὑψηλὰ τῶν Ἀλπεων διέτεινε, καὶ ἐνὸς ὄρους φαντασίαν παρῆχεν. εἰτ' ἀνεθέντα καὶ ταπεινωθέντα ἐξαίρεται πάλιν εἰς πλείω μέρη καὶ πλείους κόρυφας. πρῶτη δὲ ἐστὶ τῶν ἢ τῆς Ῥήνου πέραν, καὶ τῆς λίμνης κεκλιμένη πρὸς τὴν Ῥαίψιν μετρίως ὑψηλή· ὅπου αἱ τῆς Ἰστρίας πηγαὶ, πλεονέκτων Σαήβων καὶ τῆς Ἑρκυνίας δρυμῶν. Id est: *Supra Carnos situs est mons Apenninus. is lacum habet exeuntem in Isarum amnem: qui alium amnem Atagin recipiens, in Adriam defert. Ex eodem autem lacu alius amnis in Istrum defluit, Atesinus dictus. Nam & Ister ab his initium sumit montibus, in multas partes, multosque verticeis scissis. Hucusque enim à Li-*
 40 *guriâ summa Alpium juga continenter porriguntur, uniusque montis speciem præ se ferunt. hinc remissa humilioraque facta, rursus porro attolluntur in multas partes, multaque cacumina. Primum cacumen est trans Rhenum & lacum Brigantinum, dorsum quoddam versùs orientem solem, mediocriter sublime; ubi fontes Istri sunt, prope Suvos & Hercynium saltum. Locum istum de Apennino monte & lacu, ex quo flumina in Adriaticum mare & Istrum fluere ait, esse planè corruptum, alibi docebo.*

In reliquis idem montium jugum Strabonem intelligere, trans Rhenum & lacum Brigantinum, quod Ptolemæus tradit ejusdem cum Alpibus esse nominis, satis perspicuum est. In eadem sententiam & lib. vii scribit de Germaniâ: *Ἐξήρτηται γὰρ ἡ χώρα πρὸς νότον, καὶ σιωεχῇ ταῖς Ἀλπεσι πιεῖ ῥ' ἄχιν πινά, πρὸς ἑὸν πεταμένω, ὡς ἂν μέρῳ ἔσαν τ' Ἀλπεων. καὶ δὲ καὶ ἀπεφάναντό τινες ἔγω, διὰ τε τὴν λεχθεῖσαν θέσιν, καὶ διὰ τὸ τὴν αὐτὴν ὕλην φέρειν. ἔ μὲν ἐπὶ τοσούτων γε ὕψ' ἀνίσχει τὰ ταύτης μέρη* id est: *Germania quidpe ad austrum versus attollitur, & dorsum quoddam erigit contiguum Alpibus, in orientem versus protensum, ac si pars sit Alpium. hoc quin etiam adfirmavere quidam; ob situm prædictum, tum quia eandem fert materiam. quamquam hæ partes Alpium reliquarum celsitudinem non exaquant.* Certè, non quia eandem cum Alpibus ferebat materiam, 10 nec quia his contiguum erat jugum, ideò partem earum esse, primò adfirmatum five Græcis five Romanis fuit; sed quia nomen, quod etiam nunc durat, jam tum ferebat. Hinc illud Tzetis in Lycophronem: *Ἀλπα, ὅρη Εὐρωπαϊὰ μεγάλα τ' Ἰταλίας· ἐν μὲν ἄφ' ἧς ῥεῖ ὁ Ἰστρος, ἄλλο δὲ ἄφ' ἧς ῥ' ἦν ῥοή.* id est: *Alpes montes sunt Europæi ingentes ad Italiam: unus, ex quo Ister profluit; alter, ex quo Rhenus.*

Ceterum Melæ lib. iii, cap. iii, *altissimi*, ut antè dictum, Germaniæ montes memorantur RHETICO & TAUNUS: quorum hujus etiam meminit auctor noster annal. i, & xii. Hunc esse hodiè ex adverso Magontiæ, vulgari vocabulo *der Hayrich*, sive, ut alii vocant, *der Hoherücke*; illum verò è regione Bonnæ, vulgò *das Sibengebirge*; suprà, in Mattiacis ac Iuhonibus, docui. Vtrumque parteis 20 fuisse Hercynii jugi, ex suprà dictis patet.

Ptolemæo in Germaniâ est τὸ Μηλιόκορον ὄρη, ὅφ' ὃ ἐστὶν ἡ Σημανὰ ὕλη· id est, MELIBOCUS mons, sub quo est Semana silva. Situm hujus jugi ita describit, uti juxta lineam æquinoctialem ex occidente in orientem, inter fontem Amisæ & Albis medium procurrat. ex quo viri docti haud malè observarunt esse idem montis jugum, quod vulgò hodiè dicitur *der Harz*. nam huc etiam alia Ptolemæi verba faciunt, quæ postea perscripsit hoc modo: *καθ' ἑλκωνες, ἐφ' ἑκάτερα τῆς Ἀλβιδος πεταμῆς. ὅφ' ἔς Χαιρῶσσι, καὶ Καμψανοὶ, μέχρη τῆς Μηλιόκορος ὄρους· ὑπὸ δὲ τοῦς Καμψανούς Χάπιοι.* id est: *Cathulcones ad utramque Albis ripam: sub quibus Cherusci atque Campsani, usque ad Melicorum montem. sub Campsanis autem Chatti.* Vbi medius con- 30 stituitur Melibocus inter Cheruscos atque Chattos. quorum terminum communem fuisse montis jugum, quod hodiè dicitur *Harz*, pluribus argumentis in Chattis docui. Hodiè vertex hujus jugi altissimus, inter opida *Oosterwyk* & *Werningerode*, vulgari vocabulo adcolis dicitur *Blockes barch*. qui an antiquum illud nomen servet, quod Ptolemæus fortè vitiosè, ut pleraque alia in Germaniâ, scripsit *Melibocus*, quasi *Melbocus*, pro *Meblocus*, haud temerè dixerim. Mentis errore implicitos fuisse eos credo, qui ex Meliboco Chattos sibi finxerunt Melibocos; hodièque eos esse pronuntiarunt circa opidum *Catzenellenbogen*, quod est inter Lonam amnem & Taunum montem. quò quàm rectè Melibocus mons Ptolemæi quadret, satis ex jam dictis liquet. Nec minùs verò ii insanierunt, qui Bructeros dictum Blocum mōtem quondam 40 adcoluisse, nomenque ei dedisse adseverarunt, his maximè Claudiani verbis inducti;

——— Venit accola silvæ

Bructerus Hercynia.

Hæc ad eam silvam spectare, quæ vulgò nunc inter Lonam & Segum amneis dicitur *der Wester Wald*, superiori capite, & antea in Bructeris, gravissimis argumentis ostendi. Haud equidem nescius sum, superioribus Germanis prædictum Blocum vulgò vocari *der Brockers berg*. verum id sit mutatione liquidæ in liquidam: non, quia vocabulum id à Bructeris derivatum. Credibilius enim est, ipsos adcolas verum tenere montis nomen, quàm superiores Germanos longiùs sitos. Ab adcolis Brunsvicensibus, qui Saxonica utuntur dialecto, accepto vocabulo omnes reliquæ nationes, inter Rhenum Vistulamque, quæ eadem utuntur dialecto, *Blockes barch* vocant. 50

Porro idem Ptolemæus ita habet: *Τὰ καλόμενα Σέδιτα ὄρη, ὅφ' ἃ ἐστὶν ἡ Γάβριτα ὕλη: ὧν μεταξὺ καὶ τῶν Σαρματικῶν ἐστὶν ὁ Ὀρκυῖος δρυμός.* Hoc est: *Suditi montes; sub quibus est Gabrita silva: inter quos & Sarmaticos monteis est saltus Hercynius.* SUDITOS monteis alii interpretantur hodiè id jugum, quod

ab oc-

ab occidentali Bojohæmi latere, vulgari vocabulo *der Fichtel berg*, clarissimos am-
neis, Moenum, Salmi, Egram, & Nabum fundit: alii eum montem, qui ab orien-
tali Bojohæmi latere, vulgari vocabulo *der Risen berg*; Albim flumen eructat: utri-
que rectè: nam Ptolemæus ejusmodi Suditis montibus situm statuit, uti initium
eorum ab occidente meridianam fontis Visurgis lineam propemodum attingat;
finis autem ultra Albi fontem, in orientem versùs protensus sit. Ego verò suprà
in Hermunduris docui, fontem, quem Ptolemæus Albi tribuit, esse eum, qui vul-
gò dicitur Vultavæ fluminis fons. docui item in Nariscis, Gabretam silvam fuisse su-
pra Nabi fontem. docui in Quadis, Hercynium saltum Ptolemæo adpellari eum,
10 qui erat ab orientali Bojohæmi latere inter Moraviam ac Silesiam, item inter Hun-
gariam ac Ploniam, ad Vagi usque fontem. *Suditi* igitur *montes* nulli alii sunt exi-
stimandi, quàm qui hodiè cognomine *Bojohæmici* totum Bojohæmum cingunt.
Hos quoque propriè dictos fuisse *HERCYNIOS MONTEIS*, quemadmodum
silva iis superfusa, de quâ superiore capite egia, haud dubium est.

Inter Albim & Vistulam ex occidente solstitiali in orientem brumalem, ccv
millium passuum longitudine, habet Ptolemæus τὸ Ἀσκιβέργιον ὄρος, *ASCIBUR-*
GIUM MONTEM; quem suprà, cap. xxxi, pluribus descripsi: unde verum ejus
situm petere lectorem ne pigeat.

Idem Ptolemæus τὰ Σαρματικά ὄρη, *SARMATICOS MONTEIS*, quibus
20 inter Vistulam ac Danubium latus Germaniæ occidentale claudit, à septemtrionibus
in austrum, longitudine cxxv millibus passuum, ita protendit, uti meridionalis eo-
rum extremitas opidis Pannoniæ *Aquinco*, *Salvæ*, & *Carpi*, objecta sit; septemtrio-
lis verò lv millibus à Vistulæ fonte in orientem versùs, lineâ ferè æquinoctiali,
distet. *Aquinco* esse nunc *Budam*; *Salvæ*, *Salmar*; *Carpi*, *Kalpach*; suo loco do-
cebo. Hodiè ab destructo opido, quod trans Danubium, ex adverso Carpis, dici-
tur *Vacya*, ad Vagi amnis fontem, continuum protenditur montis jugum: quos *Sar-*
maticos esse Ptolemæi *monteis*, ipse situs indicat. nam à Vagi quoque fonte ad fon-
tem Vistulæ, ex oriente in occidentem, lv circiter sunt millia passuum. His ar-
gumentis adde, si lubet, & ea, quibus suprà Sarmatis Iazygibus per hunc limitem
conterminos feci *Quados*. Nomen igitur hi montes habuère, non à Sarmatiâ regio-
30 ne, ut quidam arbitrantur; sed à dictis Sarmatis Iazygibus. Idem Ptolemæus lib.
viii, de Germaniæ tabulâ: περιόριζεται δὲ ὁ πῖναξ ἀπὸ ἀνατολῶν Ἰάζυξ, μετα-
νάστis καὶ Σαρματίᾳ τῇ ἐν τῇ Εὐρώπῃ. id est: *Terminatur tabula ab oriente Iazygibus*
Metanastis, & *Sarmatiâ Europæâ*. Solinus cap. xxi, eosdem monteis, *Sarmatarum*
adpellat *rupes*, Germaniæ fineis ita describens: *Extenditur inter Rhenum, Hercyniumq.*
saltum & rupes Sarmatarum: ubi incipit, Danubio, ubi desinit, oceano perfunditur.

Haud procul Sarmaticis jugis ponitur Ptolemæo ὁ Καρπάτης ὄρη, *CARPA-*
TES MONS; quem in Sarmatiæ descriptione his verbis designat: Ἡ ἐν Εὐρώπῃ Σαρ-
ματία περιόριζεται, ἀπὸ μεσημβρίας, τοῖς Μετανάστis, ἀπὸ τῆς νοτίης τῆς Σαρματικῶν ὀρέων
40 πέρατ, μέχρι τῆς ἀρχῆς τῆς Καρπάτης ὀρους. id est; *Sarmatia Europea terminatur à*
meridie Iazygibus Metanastis, *ab austrino Sarmaticorum montium fine*, usque ad initi-
um *Carpatum montis*. Item in descriptione Iazygum: Ἰάζυγες οἱ Μετανάστis ὀρίζονται,
ἀπὸ μὲν ἀρκτῶν Σαρματίας τῇ ἐν Εὐρώπῃ, τῷ εἰρημνῶν μέρει, ἀπὸ τῆς νοτίης τῶν Σαρματι-
κῶν ὀρέων πέρατ, ἕως τῆς Καρπάτης ὀρους. ἀπὸ δὲ δόξσεως, καὶ μεσημβρίας, τῷ τε εἰρημνῶν
μέρει τῆς Γερμανίας, τῷ ἀπὸ τῆς Σαρματικῶν ὀρέων ἐπὶ τὴν Κάρπιν (malè vulgò τὸν Καρπάτιον)
καὶ τῆς Δαναβίης ποταμῶν ἐπιστροφῶν, καὶ τῷ ἐν τούθῃ μέρει τῆς Δαναβίης ποταμῶν τῷ μέχρι τῆς
ἐκτροπῆς Παθίσσης (malè vulgò Τιβίσσης) τῆς ποταμῶν ὅστις φέρεται πρὸς ἀρκτους. ἀπὸ δὲ
ἀνατολῶν Δακίᾳ, κατ' αὐτὸν τὸν Παθίσσον ποταμὸν, ὃς ἐπιστρέφας πρὸς ἀνατολὰς ὑπὸ τὸν
Καρπάτιον ὄρη λήγει, ἀφ' ἧς καὶ φέρεται. hoc est: *Iazyges Metanasta terminantur ab se-*
50 *ptemtrionibus, prædictâ Sarmatiæ Europææ parte*, *ab austrino Sarmaticorum montium fine*
usque ad Carpaten montem: *ab occasu, ac meridie, prædictâ Germaniæ parte, quæ est à Sar-*
maticis montibus usque ad Carpin & Danubii flexum, & *hinc parte Danubii, usque ad*
Pathissi divergium, quo ad septemtriones fertur. *ab ortu verò Daciâ, juxta eundem*
Pathissum; qui, in ortum conversus, sub Carpatæ monte desinit, à quo etiam devehitur.
Et in Daciæ descriptione: Ἡ Δακία περιόριζεται, ἀπὸ μὲν ἀρκτῶν τῷ μέρει τῆς Σαρμα-

τίας τῆ ἐν Εὐρώπῃ, ἀπὸ τῆς Καρπάτης ὄρους πέρατ' ὅτι μέχρι τῆς εἰρημίδης ἐπιστροφῆς τῆς Τύ-
 ρα πταμῆς ἀπὸ δὲ δύσεως πρὸς ἰάμβη πρὸς Μετανάστειν, καὶ τὸν Παθισσὸν ποταμὸν. id est;
 Dacia cingitur, à septentrionibus parte Sarmatiae Europae, à Carpatum montis fine us-
 que ad dictum Tyrae amnis flexum. ab occidente verò Iazygibus Metanastis, juxta Pa-
 thissum flumen. Perquàm malè vulgò τῆς Καρπάτης ὄρους, μέχρι πέρατ' ὅτι εἰρη-
 μίδης ἐπιστροφῆς: id est; à Carpate monte usque ad initium praedicti flexus fluminis
 Pathissi. quam enim ἀρχὴν, & quod πέρας in flexu fluminis constitues? Omni-
 no nullum. Ceterò flexum hunc Tyrae esse in Podoliâ, infra confluentem Mo-
 ravenii amnis, suprâ in Basternis dixi. Dum igitur Daciam Pathisso, (*Tissa* nunc
 vulgò est) ab occidente terminat, à septentrionibus verò Sarmatiae confinio, à Car- 10
 pate ad flexum Tyrae: omnino Carpaten à Daciâ excludit; intraque Pathissi fon-
 tium terminos concludit. quapropter malè faciunt, qui in Ptolemaei tabulis ul-
 tra Alutae fonteis eum extendunt. Ab occidente intercapedinem Ptolemaeus re-
 linquit inter austrinam Sarmaticorum montium extremitatem, & Carpaten. Ve-
 rùm bis heic ab eo erratum puto. primùm, quòd montem nullum ponit, ubi
 omnium altissimum erat jugum, quod nunc ad Vagi fontem vulgari vocabulo
 Hungaris *Tarczal*, Polonis & aliis Slavis *Tátáry gory*, Germanis *Schneeberg* vo-
 catur. deinde quòd Carpaten montem, omneque Iazygum Dacorumque latus
 in eodem posuit parallelo, in quo Sarmaticorum montium extremitatem austri-
 nam: quum septentrionali eorum extremitati montes cohæreant, qui à Maro 20
 flumine ad Alutae fonteis continuo jugo procurunt. Ceterùm *Krapak* hodiè
 vocatur, & *Krepak*, item *Biesciady gory*, omne id jugum, quod à Tataris mon-
 tibus ad Alutae fontem Russiam ab Hungariâ dirimit. Germanis inter Tyrae ac
 Pathissi fonteis vocatur *Kaltperg*; quod *frigidum montem* significat. sed nescio, an
 non vocabulo vitiatò, quasi *Kalperg*, à *Karpak*. Hic *Kaltperg* Ptolemaeo propriè
 est *Carpates*. Malè faciunt, qui hujus nomen etiam citra Sarmaticos monteis ad
 Marum usque flumen ex Ptolemaeo interpretantur. nam heic Ptolemaeus quidem
 unâ cum Strabone, Plinio, atque Solino Hercynium refert saltum: at nullum Car-
 paten montem. nec hodiè hæc pars *Krapak* vocatur accolis.

Eidem Ptolemaeo in Sarmatiâ est ἡ Πεύκη ὄρη, *PEUCE MONS*; qui mox 30
 postea plurali numero dicitur τὰ Πευκίνα ὄρη, *PEUCINI MONTES*. Esse ho-
 diè in Podoliâ, Russiâ minoris, & Voliniâ confinio, suprâ in Peucinis sive Ba-
 starnis docui.

Sunt & Οὐενεδικά ὄρη, *VENEDICI MONTES* Ptolemaeo in Sarmatiâ,
 eo tractu, quo nunc Prussia est. Sunt equidem heic montes; sed memoratu mi-
 nus digni; colles veriùs, quàm montes. Tacitus sub finem libri de Germaniâ:
Venedi multum ex moribus Sarmatarum traxerunt. nam quidquid inter Peucinos Fen-
nosque silvarum ac montium erigitur, latrociniis pererrant. De silvis non negave-
 rim: tota quidpe Sarmatia, ut & Germania, silvis fuit referta. at montes heic
 nulli, nisi quos Ptolemaeus *Venedicos* adpellat. hos verò Taciti ævo *Æstios* tenu- 40
 isse, suprâ ostensum est.

Scandinaviae peninsulae *immensus mons SEVO*, *Riphaeis jugis non minor*, quo
 situ fuerit, in ipsius peninsulae, item in oceani septentrionalis descriptione in-
 dicavi.

Hi igitur ferè sunt Germaniae montes, antiquorum auctorum monumentis ce-
 lebrati. Nunc de fluminibus etiam narrandum.

CAP. XLIX.

De FLUMINIBUS Germaniae Trans-
rhenanae.

F L U M I N U M quoque Germaniae Transrhenanae, quæ veteres memorarunt scri-
 ptores, jam antea frequens in contextu hujus operis facta est mentio. ideoque
 super-

supervacanea videri poterat opera, eadem heic repetere. Attamen ne cupientibus, tamquàm in tabulâ, simul omneis cognoscere, mea desideretur cura atque industria; commodum existimavi, brevem eorum hoc loco facere ἀνακεφαλαίωσιν & si qua antè nondum satis explicata sint, diligentiori stylo describere.

Terminus inter utramque Germaniam, citeriorem & ulteriorem, RHENUS, jam antè satis indicatus est, unâ cum amnibus à lævâ ripâ in eum defluentibus. Ordo igitur nunc postulat, uti eos proximè dicamus, quos dextrâ ripâ ex ulteriore Germaniâ recipit.

Primus memoratur N I C E R, hodiè vulgò dictus *der Necker*. Hujus memine-
10 runt complures auctores antiqui: ut Eumenius in panegyrico ad Constantinum Ma-
gnum: *Pulchrum tibi videtur, & re verâ pulcherrimum est, ut Rhenus ille non solum supe-
rioribus locis, ubi aut latitudine vadofus, aut viciniâ fontis exiguus, sed & ibi novo pon-
te calcetur, ubi totus est, ubi jam plurimos hausit amnes; quos hic noster ingens fluvius
Mosella, & barbarus Nicer, & Mænus invexit.* Sidonius, in carm. VII:

*Bructerus, ulvosâ vel quem Nicer abluit undâ,
Prorumpit Francus.*

Fl. Vopiscus in vitâ Probi imperatoris: *Casis prope cccc millibus, qui Romanum occu-
paverant solum, reliquos ultra Nicrum fluvium & Albim removit.* Marcellinus lib.
20 XXVIII: *Cum reputaret, munimentum celsum, & tutum, quod ipse à primis fundarat
auspiciis, praterlabente Nicro nomine fluvio, paulatim subverti posse undarum pulsu
immani, meatum ipsum aliorsum vertere cogitavit.* Ausonius in carmine de Mo-
sellâ:

*Hostibus exactis Nicrum super & Lupodunum,
Et fontem Latius ignotum annalibus Istri.*

At Eginhardo, in historiâ translationis divorum Marcellini ac Petri, adpellatur
NECCARUS.

Nicrum sequitur MOE N U S, celeberrimus amnis, vulgò nunc dictus *der Mayn*,
& variante dialecto *der Meyn*. Hujus primus, ex iis qui exstant, meminit Mela;
30 cui MOE N I S dicitur lib. III, cap. III: *Amnium, in alias gentes exeuntium, Da-
nubius, & Rhodanus; in Rhenum, Mænis, & Lupia.* Sed idem MÆ N I S legitur
in quibusdam Melæ exemplaribus. Plinio certè ac Tacito est MOE N U S. quorum
ille lib. IX, cap. XV: *Silurus, inquit, grassatur, ubicumque est, omne animal appetens, equos
natantes sæpè demergens; præcipuè in Mæno Germania amne.* Tacitus in libro de
Germaniâ: *Inter Hercyniam silvam, Rhenumque, & Mænum, Helvetii tenuère.* Sed
& in Eumenii supra dicto panegyrico exemplaria alia referunt per æ, *Manus*;
alia per æ, *Mænus*. Idem amnis Reginoni & aliis ejus sæculi scriptoribus dicitur
MOGONUS, & MOGANUS. verum jam antè in Vangionibus dixi, fictum hoc
esse vocabulum ex nomine urbis *Mogontiaci*; quæ ex adverso ejus ostii sita est.

40 Quum jam inde ab Melâ omnes auctores Romani amnem vocaverint eodem vo-
cabulo, quo etiam nunc noscitur; haud fas est, Reginoni, aliisque illis credere, um-
quàm Germanis vocatum fuisse *der Mogen*, vel *Mögen*: sed semper *der Mayn*,
Meyn, & *Moyn*. unde opidum dictum fuit *Maynzich*, *Meynzich*, & *Moynzich*;
ut supra dictum: quod Romani, suo ori adcommodantes, fecèrunt *Magontiacum*, &
Mogontiacum. *Moyn* adpellatur in donatione quadam Ludovici imperatoris; & pa-
gus ad ejus tractum *Moynergowe*. Ex his vocabulis *Mogonus*, & *Moganus*, alii po-
steà fixerunt sibi vocabulum *Logona*; quo id flumen intelligunt, quod infra Mœ-
ni confluentem vulgò vocatur *die Lone*, & variante dialecto, *die Lane*. quem ego
malim Latinè adpellare genuinò nomine *Lonam*, sive *Lonum*, & *Lanum*.

50 Infra Lanum est flumen hodiè vulgò dictum *Sige*. hoc quamvis nomen Lati-
num apud veteres non habeat; tamen rectè me cum nuncupare posse puto, S I G U M
& S E G U M. nam opidum ei adpositum, quod vulgò nunc vocatur *Sigen*, Ptole-
mæo dici *Segodunum*, supra in Iuhonibus docui: in Sigambris verò ostendi, hos
quoque à dicto flumine accepisse nomen.

Proximus hinc memoratur LUPPIA; qui nunc est *Lippe*. Primus ejus
meminit

meminit inter Latinos Paterculus lib. 11. ubi vitiatum ejus esse vocabulum *Julia*, pro *Lupia*, satis superque in Sigambriis patuit. Veteres equidem auctores, Græci juxta atque Latini, bifariam id scripserunt, modo geminato, modo simplici P, LUPPIA, & LUPIA. at quia in Germanico vocabulo ea litera geminatur; rectius ac magis genuinè dixeris *Luppia*. Memorant eum, præter Paterculum, Mela loco prædicto, & Tacitus annal. 1, & historiar. v. inter Græcos Strabo lib. VII, & Dio lib. LIV: quibus Græcè dicitur Λυπίας. Ptolemæo quidem ipse amnis non memoratur: at opidum flumini adpositum, quod hodièque vocatur *Lippe*, nominatur ei Λυπία, in Germaniæ descriptione: libro autem VIII, Λυπία. Strabo in isto amne immanem commisit errorem, non in Rhenum, sed in oceanum ostium 10 ejus deducens. Verba ejus hæc sunt: Επὶ ταῦτα δὲ τῷ Ἀμασίᾳ φέρονται βίσυργις πρὸς Λυπίας ποταμὸς, δέχων ῥῆνιν περὶ ἐξαχθεσίς τε ἀδίας, ῥέων δὲ Βρυκτίρων τῇ ἐλαττόνῳ. id est: In eandem cum *Amisiam* partem feruntur *Visurgis* & *Lupia* amnis, distans à *Rheno* 100 stadiis, id est, millibus passuum LXXXV; fluensque per *Bructeros* minores. De vico, credo, cognomine hunc geographum inaudivisse, quod opidum nunc *Lippe* totidem millibus à *Rheno* distat.

Influit in Luppian, haud procul opido *Paderborn*, amnis vulgari nunc vocabulo *Alme*. Dioni is, prædicto lib. LIV, dicitur ΕΛΙΣΟ, Græcè Ἑλίσων. unde hodièque vicus, Luppiae Elifonisque confluentibus adpositus, dicitur *Elsen*: quod *Alifonem castellum* vocari Tacito ac Paterculo, supra in Sigambriis docui. ex quo liquet, 20 ipsum quoque amnem dictum fuisse antiquitus ALISONEM. atque etiam nunc vicus alius, ei adpositus, vocatur *Alsem*.

Infra Luppian est flumen, cui vulgare nunc vocabulum *Isel*. antiquum ei nomen fuisse SALA, unde Francorum natio adcola *Salii* dicta, supra in Frisiis docui. Ostium huic fuisse, antequàm Flevus lacus existeret, inter duas nunc insulas, *Flie-* 30 *land*, & *Schelling*; postquàm verò in id Rhenum per Drusum effusus, partem inferiorem, à Rheni ingressu ad usque Flevum lacum, dictam fuisse NAVVALE, id est, posteriorem *Vahalem*, Romano ori NAVALIAM, & NABALIAM; ibidem demonstravi. Atque hæc ferè sunt flumina in Rhenum defluentia, quorum memoria apud antiquos auctores exstat. Nunc reliqua etiam persequar.

Proximè ostium Nabalie, ostium est amnis, qui hodiè superiori parte dicitur *Vecht*, vulgò *die Vecht*, infimà autem, quà lacui adpropinquat, *het Swarte Water*; id est, *Aqua nigra*. hujus nomen alià dialecto pronuntiatur *Wäter*: unde factum esse Romanis vocabulum amnis VIDER, quod Græcis effertur οὐδερ; supra in iisdem Frisiis docui. Memoratur id nomen Tacito annal. 1, & Ptolemæo in descriptione Germaniæ.

Clarissimus hinc amnis AMISIA, vulgò *Aems*, quasi *Aemis*, dictus. Hujus quoque nomen variè ab antiquis auctoribus, Græcis pariter atque Latinis, prolatum. Melæ dicto lib. III, cap. III, & Plinio lib. IV, cap. XIV, est AMISIUS. Tacito autem, annal. 1, & II, AMISIA. Straboni, cui notius fuit patriæ urbis 40 *Amasia* in Asià nomen, quàm amnis Germanici vocabulum, prædicto lib. VII, adpellatur Ἀμασία, AMASIA. Ptolemæo quoque in descriptione Germaniæ dicitur Ἀμασί, AMASIS; & opidum adpositum, quod hodiè dicitur *Emden*, Ἀμασία, *Amasia*. sed eidem amnis mox dicitur Ἀμαπ; ut Melæ ac Plinio: & prædictum opidum, in lib. VIII Ἀμείσια, *Amisia*. an satis omnia sine mendo, haud facilè dixerim.

Post Amisiam est VISURGIS; vulgò hodiè *de Weser*: olim fortè *Weserg*. Memoratur hic Romanis dicto nomine, Paterculo, Melæ, Plinio, Tacito, locis supra dictis; & Sidonio carm. XXIII. Corruptum habuit Sidonii exemplar Hadr. Iunius, ex quo legit *Visatis*: quum omnia reliqua, tam manu scripta, quàm typis 50 vulgata, habeant *Visurgin*. Iunio nimis facilè credidit Ortellius. Straboni, libro prædicto, est βίσυργις. apud Ptolemæum, in descriptione Germanici litoris est genitivus casus οὐίσυργις; at rectius postea, in recensione populorum Germaniæ, idem casus τῆς οὐίσυργις, à nominativo ὁ οὐίσυργις. Dioni dicitur οὐίσυργος, VISURGUS. est namque lib. LVI accusativus οὐίσυργον: unde lib. LV corruptus est

est idem casus οὐσίσουργον; & lib. LIV, οὐσίτρον: eodemque libro genitivus οὐσί-
στρες; & lib. LV, Ερύγρου. quæ cuncta jam dudum à viris doctis sunt notata. M.
Adamo, in historiâ ecclesiasticâ, dicitur VISURIS; vocabulo ad hodiernum
amnis nomen *Weser* adcommoato. Wandeberto, in historiâ divi Bonifacii Mo-
gontini est WISARAH. Falluntur viri doctissimi, qui hunc *Itargin*, sive, ut ex-
emplaria variant, *Iturgin*, *Itargum*, vel *Itargum* adpellari putant in carmine ad Livi-
am Augustam scripto, quod alii Ovidio attribuunt, alii Albinovano. hunc enim
esse legendum *Ilargin*, sive *Ilargum*, esseque Vindeliciæ amnem, suo loco ostendam.

In Visurgim à lævâ ripâ devolvitur ABRANA, Tacito annal. i memora-
tus; hodiè vulgò dictus die *AEder*: de quo egi in Mattiacis.

Sequitur in oceani litore ingens flumen ALBIS; quod vulgò nunc adcolis
Germanis superioribus nuncupatur *die Elbe*, inferioribus *de Elve*, Venedis sive Slavis
Labe. Meminerunt hujus dicto nomine inter Latinos, Paterculus, Mela, Plinius,
Tacitus, libris proximè dictis, item Seneca in Medea, Solinus cap. xxiii, & alii. Di-
citur eodem nomine Græcis auctoribus Αλβίς; Straboni lib. vii, Ptolemæo in
Germaniâ. Dioni verò, lib. LV, est Αλβίς, ALBIUS. ubi tamen corruptus
est casus genitivus τῆς Αλβίης, pro Αλβίς. Posterioris sæculi scriptoribus dicitur
ALBIA. Falsos ei attribuisse fonteis Tacitum atque Ptolemæum, in Hermun-
duris notavi.

- 20 In Albim defluit nobilis SALA: quem Tacitus innuit annal. xiii, his ver-
bis: *Eadem æstate inter Hermunduros Catosque certatum magno prælio, dum flumen gi-
gnendo sale fecundum, & conterminum, vi trahunt.* Græcè Straboni, in prædicto li-
bro vii, vocatur Σάλας: quem ita designat: *Ἔστι δὲ καὶ Σάλας ποταμός, ὃ μεταξὺ καὶ
τῆς Ρήνης πολεμῶν καὶ κατορθῶν Δρούσθ' ἐτελεύτησεν ὁ Γερμανικός.* id est: *Est & Sala amnis,
inter quem & Rhenum bellum felici successu gerens, obiit Drusus Germanicus.* Hunc
Salam chorographus noster, suprà sæpè memoratus, in antiquitatibus suis Amste-
rodamenfibus voluit esse id flumen, quod *Isalam* nunc dici, & quondam partem
ejus Navaliam fuisse dictam, suprà docui. nam quod vulgari hodiè vocabulo *die
Sale* in Albim incidit, longiùs ab Rheno distare ait, quàm quod menti geographi
30 respondere queat. Verùm jam antea ego, in commentario meo de Rheni ostiis, e-
um redargui, quòd unius auctoris verbis, haud satis intellectis, temerè adquiescens,
reliquos inspicere neglexerat. Dio quidpe dicto lib. LV, eandem, quam Strabo, de
Druso historiâ referens, *ἔστι τὴν τῶν χάπλων*, inquit, *ἐπέβαλε, καὶ προῆλθε μέχρι τῆς Σηβίας,
τὴν τε ἐν ποσὶν ἔκ ἀταλαιπώρως χειρῶν, καὶ πὺς προσηγγύντας οἱ ἔκ ἀναιμῶν κρατῶν.
πάντεῦθεν πρὸς τε τὴν Χερσκήαν μετέστη, καὶ τὸν Οὐσίτρον διαβάς, ἤλασε μέχρι τῆς Αλβίς,
πάντα προθῶν. ἐκείνον γὰρ ἐπεχείρησε μὲν περαιωθῆναι, ἔκ ἡδυήθη δὲ, ἀλλὰ τρόπαια σήσας, ἀ-
νεχώρησεν.* Hoc est: *Chattorum sineis ingressus, obvia quæque, non sine magno labore, subi-
gendo, congressosque haud incruentâ victoriâ superando, ad Sveviam usque pervenit. In-
de in Cheruscorum sineis converso itinere, Visurgim transgressus, omnia populando ad Al-
40 bim usque perrexit. Hunc quum frustra conatus esset transire, trophæis excitatis recessit.*
Et paullo pòst: *Ὁδρα χερῆμα γὰρ ἀπὸ ἐδῆ σπερδῆ τε ὑποσείψαυτος αὐτῶν, καὶ ἐν τῇ ὁδῷ νόσω πνι,
πρὶν ἢ ἐπὶ τὸν Ρήνον ἐλθεῖν, τελευτήσων.* id est: *Nam & continuo retro ire cæpit, & in
itinere, priusquàm Rhenum attingeret, morbo decessit.* En, Strabo Drusum Salam in-
ter & Rhenum bellum gerentem obisse tradit: Dio autem hac expeditione Chat-
tos eum atque Cheruscos subegisse narrat. horum igitur populorum sedeis ubi quæ-
siveris, inter *Isalam* & Rhenum, in eâ, quæ nunc *Velavia Geldriæ* pars dicitur? an
verò inter Rhenum & id flumen, quod hodiè vulgari nomine *Sale* in Albim ef-
funditur? Omnino heic arbitror. Quin *μέχρι τῆς Σηβίας, ad Sveviam usque pro-*
gressum Dio testatur Drusum. quænam igitur hæc Svevia, nisi cujus pars Hermun-
50 duri, Chattorum contermini, & *Salâ* flumine, *gignendo*, ut testis Tacitus, *sale fe-
cundo* (unde & nomen) disjuncti. Itaque rectè ac verè, inter Salam Rhenumque
bellum gessisse Drusum, refert Strabo. falsò autem ille adversarius noster Salam
Strabonis interpretatur *Isalam*. quem errorem quamvis ex dicto commentario meo
non potuerit non agnoscere, tamen, vindictæ magis quàm veritati indulgens, plu-
ribus eum in disceptationibus chorographicis contra me defendere contendit. Maxi-
mum

munus ejus argumentum est, quia Drusus classe Amisiam petierat, quum Chattos hac expeditione peteret. idque constare adfirmat. Si quid Plinii rerum Germanicarum habeat, vel alium quempiam auctorem illius avi, qui non exstet, vellem ne saculo suo invideret, nec me diutius errare sineret. nam in Dione, qui unus hanc expeditionem Drusi diligentius notavit, nihil de istâ profectione navali reperio. Patiatur igitur chorographus, me sibi non credere, donec meliores se testis producat. nec tam facile sibi persvadeat, puerum se invenisse, cui vitiosas nuceis venderet. Maguntiaci ad superioris exercitus castra plerumque egisse utriusque exercitus præfectum; indeque per Taunum montem in Chattos proficisci solitos; supra lib. 11, in Vangionibus, & hoc ipso libro in Mattiacis ostensum est. Magni hoc saculo viri 10 Isaacii Casauboni auctoritatem quia contra me allegas; nescivisti mi homo quantam mihi in geographicis tribuerit auctoritatem ipse Casaubonus, in literis ad me scriptis. quarum verba, quia id postulaturus videris, haud piget huc adponere. sunt autem hæc: *Perge verò in studio geographico. quo in genere literarum nos olim φιλομάθειαν nostram ostendimus: tu πολυμάθειαν ostendes, quoties tuarum observationum aliquid edes. Atque utinam Strabonem luberet tibi recensere: nam ego lampada cursu tibi trado; & me tuum discipulum profiteor.* Sed hæc extra institutum.

Ultra Albim & Cimbricam peninsulam Ptolemæo narratur fluvius χάλσος, CHALUSUS. Hunc hodiè dici *Trave*, Lubecam adluentem, in Saxonibus docui.

Proximè post Chalufum signantur Ptolemæo Σήνδης, οὐιάδης, & οὐϊσάλας, 20 *Svevus, Viadus, & Vistula*. Vnum eundemque esse amnem SVEVUM, & qui heic *Viadus* dicitur, in Semnonibus pluribus ostendi argumentis. Esse hodiè eum, qui vulgò dicitur *die Ader*, &, variante dialecto, *Oder*, nemo dubitat. ideòque plerique in Ptolemæo vocem οὐιάδης correxerunt in οὐϊάδης, tamquam à nominativo οὐϊάδης. At ego vereor, uti hoc etiam satis rectè. postea quidpe, in recensione nationum Germaniæ, eiusdem amnis genitivus casus, qui antea erat οὐϊάδης, dicitur τῆς ἱάδης. Poterat heic equidem τὸ ῥ incuriâ imperiti librarii omissum esse, quia idem præcedebat in articulo τῆς. at eadem facilitate in ῥιάδης transpositio literarum facta esse potuit, pro ἱάδης. Hoc certè propius accedit ad genuinum amnis vocabulum, quo etiamnum adpellatur *die Ader*. ἱάδης igitur fuerit Ptolemæo, 30 Græcâ formatione, qui Latine IADER. Haud tamen dissimulaverim, apud Marrianum quoque, qui geographica sua à Ptolemæo se habere, palàm profitetur, legi hujus amnis genitivum casum τῆς οὐϊάδης, unde haud temnendum argumentum, omnino Ptolemæo id vocabulum fuisse οὐϊάδης, VIADER. neque enim de literæ ρ quidquam dubitari potest, quandoquidem genuinum id germanumque amnis nomen etiam nunc durat. Helmoldo, in Chronico Slavorum dicitur O D O R A; non Germanicâ, sed Slavorum tunc accolentium sic dialecto. sic quidpe etiam nunc Czechis, sive Bojohæmis, Vinidis adcolis, & Polonis, aliisque ejusdem generis populis vocatur. Ceterum idem amnis Plinio in dicto lib. 1 v, cap. xiv, & Solino cap. xxiii, dicitur GUTTALUS; nescio unde. Plinii verba 40 hæc sunt: *Amnes clari in oceanum defluunt, Guttalus, Vistillus, sive Vistula, Albis, Visurgis, Amisus, Rhenus, Mosæ.* Solini ista: *De internis ejus partibus, Albis, Guttalus, Vistula, omnes altissimi præcipitantur in oceanum.* Ex Plinii ordine Iunius negat Guttalum esse Viadrum, sed eum amnem, qui hodiè in Prussiâ dicitur *die Alle*. Verum ego vereor, Iunium hac in re vehementer errasse. primum, quia Plinius *clarum*, & Solinus *altissimum* Guttalum memorant. quorum neutrum Alliæ tribui potest, amni nimium exiguo ac tenui, si Vistulæ, Albis, Visurgis, Rheni ac Mosæ magnitudinem respicias: tum verò credibile non est, hunc voluisse Plinium in clavis Germaniæ amnibus memorare; Viadrum autem, altissimum clarissimumque amnem, negligere. neque Allia in oceanum suo ore effunditur; sed in 50 Prægolam transit: à quo post L circiter millia passuum, per lacum, qui vulgò dicitur *das Frische haff*, oceano, sive mari Svevico redditur. Quin hoc etiam haud parum contra Iunium facit argumentum, quòd Plinio nulla ultra Vistulæ ostia statuitur Germania; ut supra notatum. Itaque quum Guttalum inter claros Germaniæ amneis computet; certè citra Vistulam eum intellexit. Quid verò mirum, si in tam

ram remotis regionibus ordinem amnium non satis observavit; quando in Italiâ etiam suâ haud semel in hac incuriâ deprehendatur? Ipsas genteis, in v genera distributas, quo ordine retulit? Planè nullo. Solinus certè erroris eum circa Guttalum coarguere voluit, dum inter Vistulam Albimque eum retulit.

Ipsè VISTULA, antiquissimus Germaniæ Sarmatiæque ad mare Svevicum terminus, antequàm Æstii, Germanica gens, in Venedorum agros transiverant, hodiè adcolis Germanis dicitur *de Wießel*, & variante dialecto *die Weiffel*, Slavis *Wistâ*. Antiquis Græcorum Romanorumque auctoribus variè scribitur. nam Plinio, ac Solino, locis prædictis est, ut modò perscripsi: quod Ptolemæo 10 Græcè redditum οὐισέλας. Plinio etiam ibidem est VISTILLUS. Apud eundem capite præcedenti legitur in quibusdam exemplaribus *Istula*. quod minimè probandum. Malè de Plinio meretur Rhenanus, ubi pro his ejus verbis, *Vistillus*, sive *Vistula*, *Albis*; legendum docet, *Vistillus*, *Svevus*, *Albis*. Corruptio hæc erat, contra omnia auctoris exemplaria; non castigatio. Quid discriminis, inquit Rhenanus, *est inter Vistillum, & Vistulam*; ut vocem repetat Plinius? nihil certè. Imò satis: modò Rhenanus perspexisset. capite quidpe præcedenti XIII, nominaverat Plinius *Vistulam*. igitur insequenti capite, postquàm *Vistillum* nominasset; nequis alium hunc ab illo intelligeret, voluit illud quoque vocabulum æquipollens addere. Iunius, quò Guttalum à Viadro satis removeret, hunc Rhe- 20 nani haud modicum errorem lubentissimo animo, tamquàm pro magno compendio, admisit. &, quia non veri simile futurum erat, unum eundemque amnem duobus adpellasse Plinium nominibus; *Vistilli* vocabulum planè expunxit: legitque hoc modo: *Guttalus*, *Vistula*, *Svevus*, *Albis*, *Visurgis*, *Amisus*, *Rhenus*, & *Mosa*. Hoc certè est corrumpere, imò prorsus exstingvere bonos auctores; non illustrare. At Melæ lib. III, cap. IV, idem amnis dicitur VISTULA, sine τ; & Marcellino, Græco homini, lib. XXII, BISULA; quia Græcè scribebatur βισέλας. Quòd si uterque alterum s adjecisset, proprius genuinum amnis vocabulum *Wissel*, expressissent VISSULA. Iornandi in Gothicis plurimâ ex parte vocatur *Vistula*: nonnunquàm tamen VISCULA. quod nesciò an ex Slavorum sumserit *Wistâ*. 30 Ceterum antiquis Græcorum auctoribus eundem amnem per errorem adpellatum fuisse ERIDANUM, suprâ in Gothicis docui. Causa hujus erroris fuit, quia antiquioribus Græcis ERIDANUS & RHODANUS dicebatur is amnis, qui in Vistulam apud Godanium opidum defluens, vulgari vocabulo hodiè vocatur *Reddaune*, & *Reddune*; item *Raddaune*, & *Raddune*.

Ultra Vistulam, in Sarmatiâ, quatuor Ptolemæus recenset omneis, in sinum Venedicum defluenteis, his verbis: Μετὰ τὰς τῆς οὐισέλας ποταμῶς ἐκβολὰς χρόνῳ ποταμῶς ἐκβολαί, ῥέβωνος ποταμῶς ἐκβολαί, τερέντης ποταμῶς ἐκβολαί, χεσίνης ποταμῶς ἐκβολαί. ἡ κατὰ τὸ διὰ Θέλης παράλληλον τὸ παράλις θέσις, τέστι τὸ πέλῳ τὴν θαλάττης ἐγνωσμένης. Hoc est: *Post Vistulae amnis ostia*, *Chroni ostia*, *Rubonis ostia*, *Turuni ostia*, *Chesini ostia*: *situs ora maritima, quæ est juxta parallelum per Thulen ductum, hoc est, 40 finis pelagi terra cognita*. Satis clarum est, Ptolemæum omneis istos amnes in Venedicum effundere sinum: post quem tandem & ipsos amneis litus ponit maritimum; quod sub eodem cum Thule vult esse parallelo. Verùm Thulen illum nimium versùs meridiem detraxisse, suprâ satis demonstratum est. itaque ex vero insulæ situ nihil heic argumentari possumus. Ceterò ultimi amnis Chesini ostium sub eodem cum Cimbrica peninsulæ promontorio ponit gradu ac scrupulo: ex quo aliud construitur argumentum, satis certum, in Venedicum sinum omneis quatuor effluxisse amnes prædictos. Venedicum sinum intelligere Ptolemæum per Prussiæ Livoniæque litora, suprâ in explicatione oceani septentrionalis notavi. In 50 his igitur litoribus quærenda sunt ostia dictorum amnium: qui haud dubiè reliquis eorundem litorum amnibus fuere insigniores, notatuque digniores.

CHRONUM interpretor eum, qui vulgò nunc *Mämel* adcolis Germanis, Polonis verò *Niemien* dicitur. Hic CHRONIUS vocatur Marcellino, lib. XXII; quamvis haud vero situ. Verba ejus hæc sunt: *In ipso hujus compagis exordio, ubi Rhiphai deficiunt montes, habitant Arimaspi, justi homines, placiditateque cogniti, quos*

amnes Chronius & Bisula præterfluit: juxtaque Massageta, Alani, & Sarmata. Certe non magis Chronius, quàm Vistula, præterfluxit Arimaspos, quos in extremo Europæ versùs ortum posuere septentrione probatissimi auctores.

RUBO est is, qui vulgò nunc Sarmatis adcolis *Dwiná*, & aliis *Dzwiná*, Germanis *die Dana*, adpellatur. Oritur hic in Moscoviâ, haud procul fonte Volgæ, opidumque *Plotzko* præterlapsus, tandem apud Rigam, Livoniæ opidum, in sinum Venedicum sese evolvit.

TURUNTUS hinc est is, qui vulgari vocabulo *Weliká rzeká* in Moscoviâ exortus, magnumque lacum, qui vulgò dicitur Russis *Czudzko*, & Livonibus *Peybas*, transvectus, nomine hinc Nervæ adsumto, Livoniam à Moscoviâ dirimit, paulloque infra duo validissima sibi invicem adversis ripis opposita munimenta Nervas, in sinum Finnicum exit.

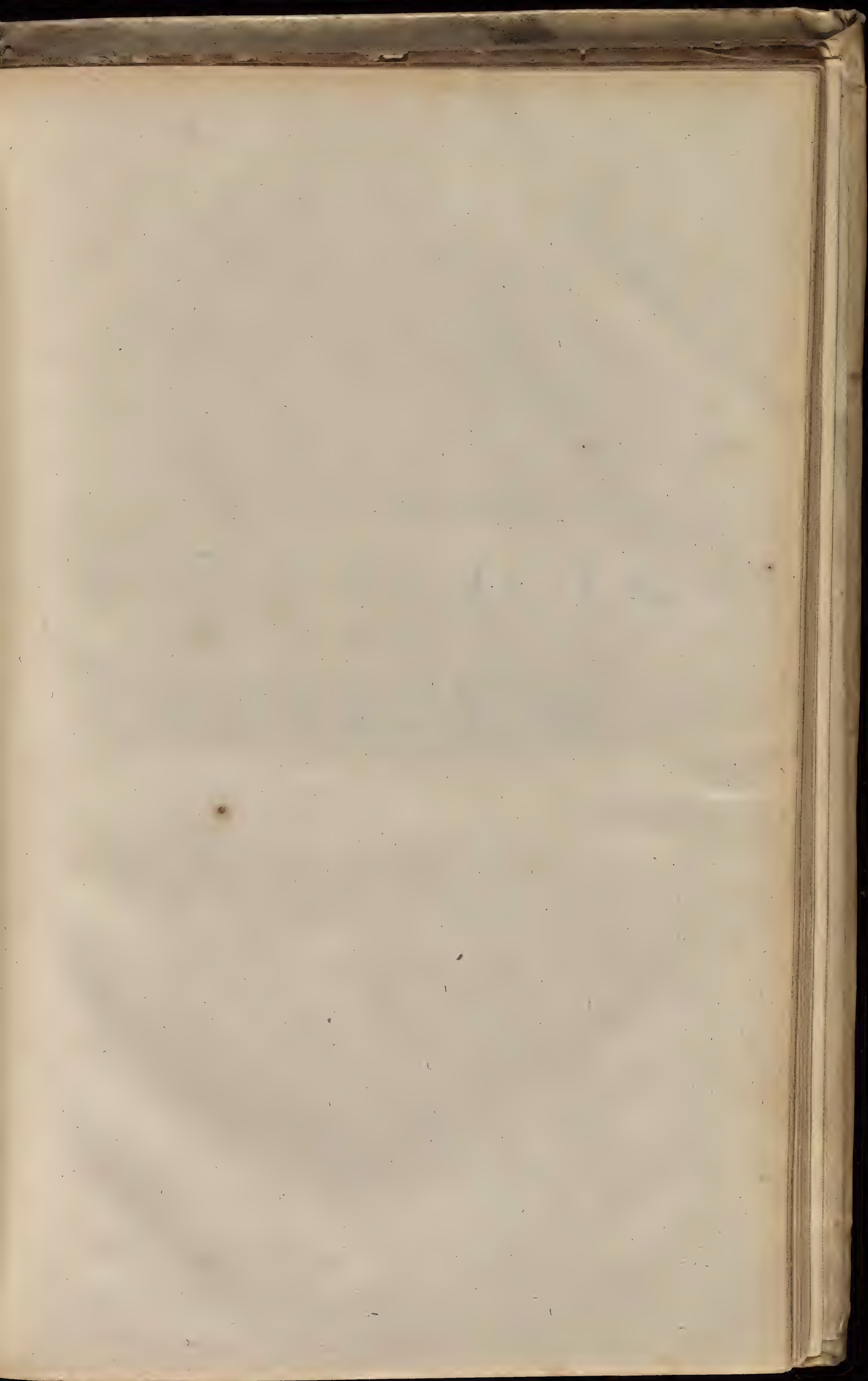
In eundem sinum evolvitur & *CHESINVS*; qui *Lowat* Russis perhibetur, antequàm lacum *Ilmen* apud urbem *Weliki Nowogrod* intret: quem emensus alio nomine *Wolchow*, per lacum Ladogam versùs dictum sinum pergit.

Sed ex his quatuor amnibus duo tantùm, *Chronus* & *Rubo*, ad Æstios Germanos spectarunt. reliqui duo in Venedorum jam fuere finibus.

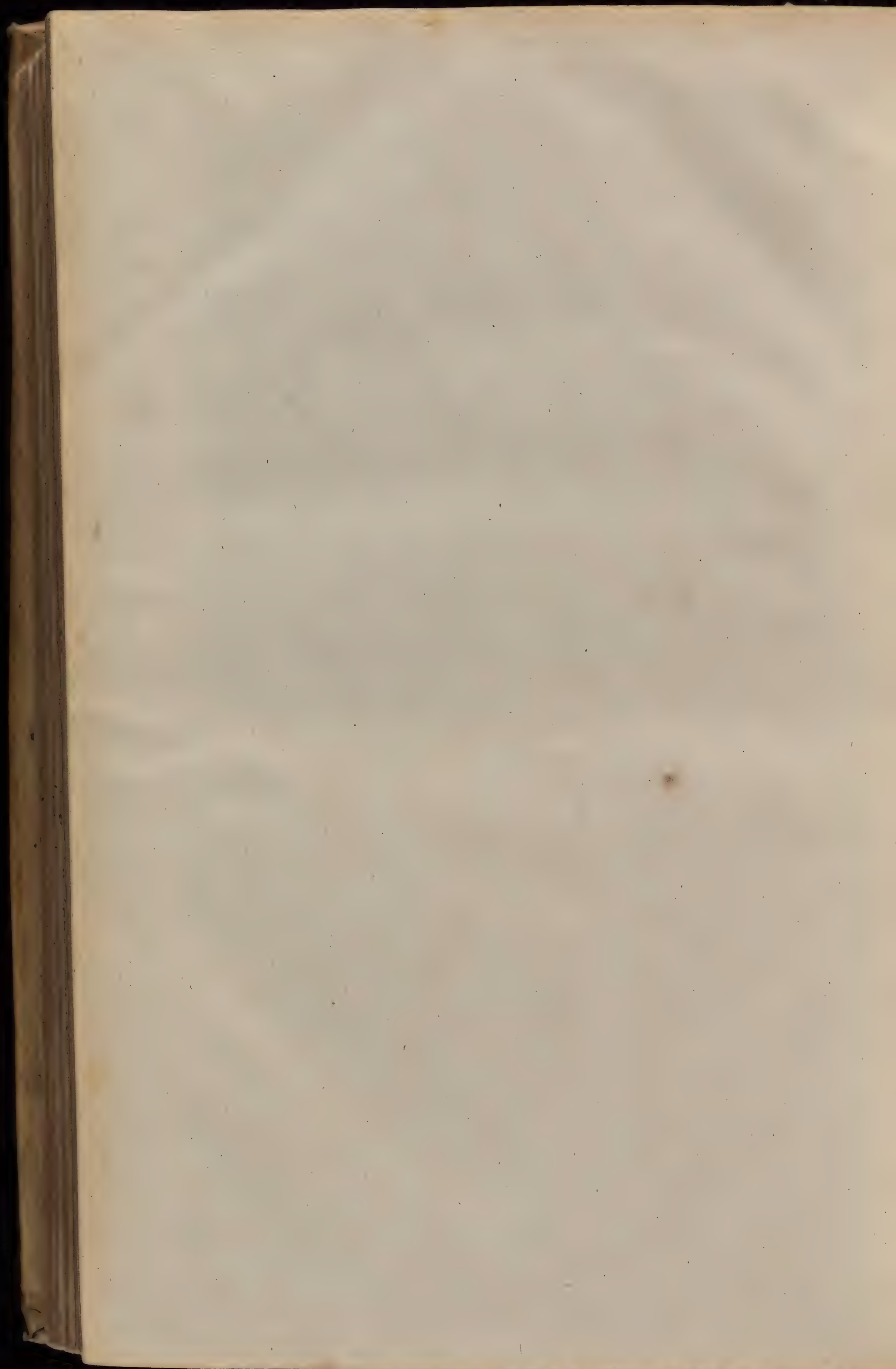
AT QUÆ hic tandem mihi est finis descriptionis ANTIQUÆ illius, & MAGNÆ GERMANIÆ; toti terrarum orbi, postquàm armis eam tentaverunt Romani, celebratissimæ. cujus antiquum decus & gloriam immensis curis laboribusque inexhaustis hætenus diligentius illustrasse, & ab eorum, qui ante me ad eam commentati sunt, supinâ incuriâ & securitate, quibus obscuratâ magis quàm illustratâ fuit, vulgique credulitate acrius vindicasse, mihi maximè gaudeo, Germanis verò meis & communi patriæ summè gratulor. De reliquo DEUM IMMORTALEM ET RERUM OMNIUM POTENTEM precor venerorque, propitius atque benignus diu sospitem porrò felicitet, perpetuam det concordiam, & candida lætaque omnia. hoc mihi summum votum.

FINIS LIBRI TERTII.

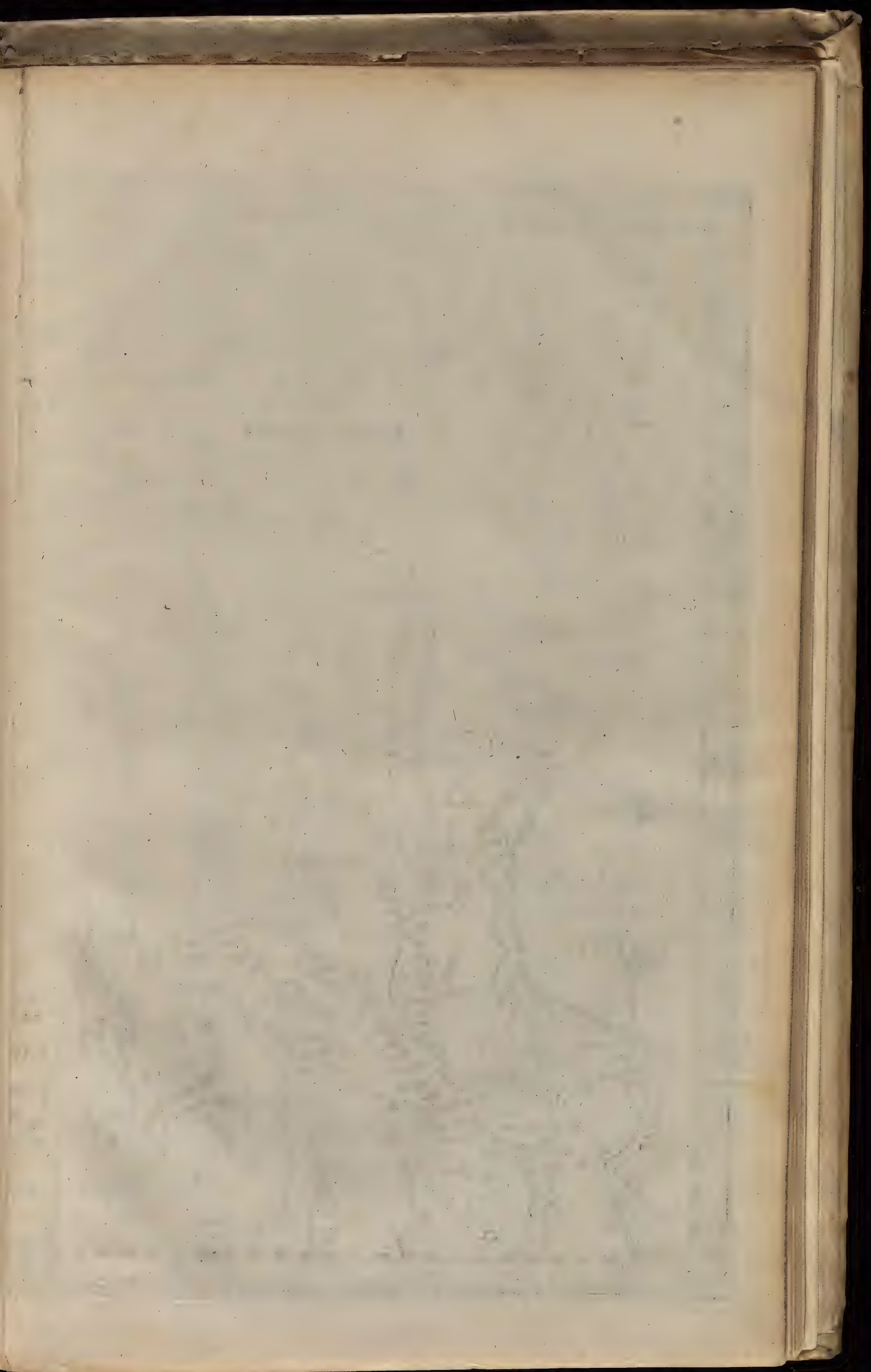

PHILIPPI CLVVERI
VINDELICIA
ET
NORICVM.

LIBRARY
OF THE
MUSEUM

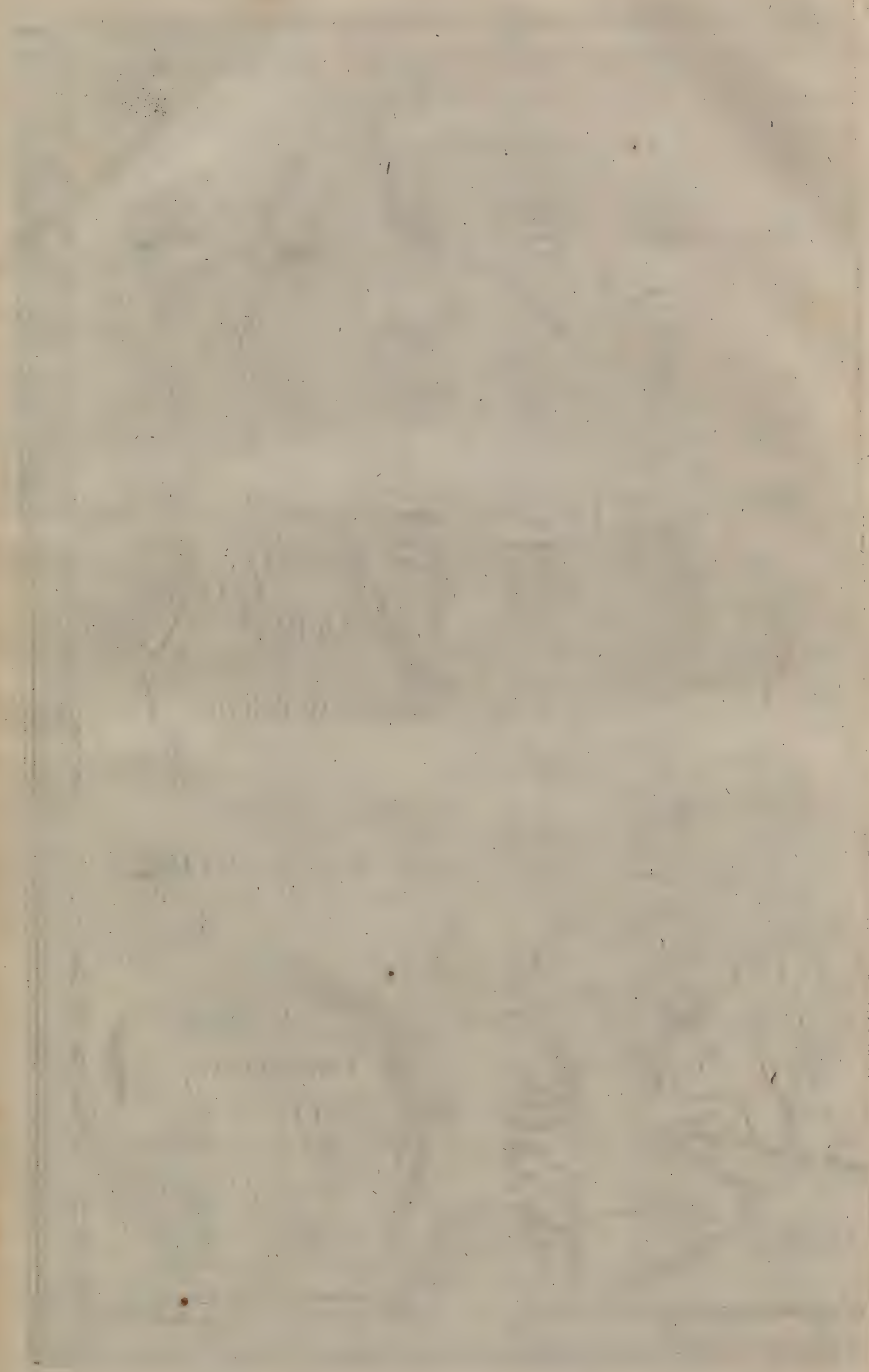

VINDELICIAE
et
NORICI
Conterminarumque terrarum anti-
qua descriptio: auctore
PHILIPPO CLÜVERIO.
Nic. Geilkerckio sc.

PHILIPPI CLYVERI
VINDELICIA
ET
NORICVM.

10

Proœmium.

20

INITA mihi erat ad Danubii ripam veteris Germaniæ descriptio. at quia posterioribus sæculis Germani Hermunduri, Marcomanni, & Quadi, eum amnem transgressi, Vindeliciam quoque & Noricum occuparunt, easque terras in hanc usque diem tenent; idem mihi in hac Illyrici parte faciendum duxi, quod initio descriptionis Germaniæ Cisirhenanæ in nonnullis Galliæ populis feci: nempe, uti in gratiam Germanorum, ea nunc loca colentium, breviter & tamquàm ἐν τῷ παρήργῳ indicarem, qui populi, quæ loca atque opida illic antiquis temporibus incoluerint. Nam & hæ regiones, licet præclara atque præstantia ingenia hac nostrâ ætate, paulloque superiori ævo sortitæ sint, quæ patriæ terræ antiquitatem illustrare gnaviter ac strenuè laborarunt; tamen multâ adhuc obscuritate obseptæ, fœdisque erroribus oblitæ jacent: ita, uti non minor heic, quàm in ipsâ Germaniâ explanandâ, labor mihi sit relictus. Quem equidem ego lubens suscipiam; &, quantum prædicta brevitatis, temporumque præteritorum obscuritas patiantur, omnia clara reddam, quæ ab aliis aut neglecta, aut perperam exposita sunt.

40

CAPUT I.

Ostenditur, VINDELICIAM & NORICUM veteris Illyrici fuisse parteis.

ILLYRICUM igitur antiquum, in Liburniam, Dalmatiam, Pannoniam, Noricum, atque Vindeliciam divisum, partem fuisse Celticæ veteris, primo Germaniæ antiquæ volumine plurimis docui argumentis. ipsam VINDELICIAM NORICUMQUE parteis fuisse Illyrici, nunc maximè ostendendum est. Strabo igitur, sub initium libri VII, ita tradit: Λείπει τὴν τὰ πρὸς ἑω μὲν τὰ πέραν τῆς Ρῆως, μέχρι τῆς Ταναΐδος, καὶ τῆς Σόμας τῆς Μαϊώτιδος λίμνης, καὶ ὅσα μετὰ τὴν Ἀδρίαν καὶ τῶν ἀρμενικῶν τῆς Ποντικῆς θαλάττης μερῶν ἀπολαμβάνει πρὸς νότον, μέχρι τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Προποντίδος, ὁ Ἰσθμὸς. id est: *Restant ea, quæ versùs ortum solis trans Rhenum adusque Tanaim sunt, & ostium Maotidis lacus; item quæ inter Adriaticum mare & sinistrum Pontici maris latius in meridiem versùs, ad Graciam usque & Propontidem, Ister intercipit.* Et paullo pòst:

a 2

Προ-

PHILIPPI CLVERII

Προσάρκεια μὲν οὐκ ἐστὶ τῷ Ἰστρο τὰ πέραν τῆς Ῥώης, καὶ τῆς Κελτικῆς. ταῦτα δ' ἐστὶ τὰ τε Γα-
 λλικά ἔθνη, καὶ τὰ Γερμανικά, μέχρι Βαστρων. μεσημβρινὰ δ' ἐστὶ τὰ τε Ἰλλυρικά, καὶ τὰ
 Θράκια, καὶ ὅσα τέστις ἀναμέμικτ' τῶν Κελτικῶν, ἢ τινῶν ἄλλων, μέχρι τῆς Ἑλλάδος. id est :
Ab Istro septentriones proficiunt, quæ sita sunt trans Rhenum & Galliam; nempe Gal-
lica Germanicaque gentes, ad Bastarnas usque. meridiem verò versùs sunt Illyrica gentes,
& Thracica, &, quæ his permiscetur, Celtica aliæve nationes, ad Græciam usque. Per
 Gallicas trans Rhenum genteis intelligere eum Alemannos, inter Rhenum, Danu-
 bium, Moenumque amneis tunc incolenteis, in Germaniâ Transrhenanâ, cap. iv,
 docui. His cis Danubium, trans Rhenum itidem & Galliam, quâ Helvetiorum ster-
 nuntur agri, contermini fuerunt *Vindelici*; his porrò in ortum versùs *Norici*: quos in 10
 Illyricis gentibus connumerat. Sic eodem libro postea: λέγωμεν δὲ τὰ Ἰλλυρικά πρῶτα,
 συνάπτοντα τῷ τε Ἰστρο καὶ ταῖς Ἀλπεσιν, ἀ καὶ περὶ μετὰ τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Γερμανίας, ἀρχά-
 μενα ἀπὸ τῆς λίμνης, τῆς καὶ τῆς Οὐνδελικῆς καὶ Ραιτῆς καὶ Ἑλετητῆς. id est : *Primo igitur*
loco Illyrica dicamus; quæ & Istrum & Alpes attingunt, sita inter Italiam & Germaniam,
initium ducentia à lacu, qui est apud Vindelicos, Rhatos, atque Helvetios. Lacum hunc
 esse *Brigantium*, quem Rhenus amnis inter Vindelicos Helvetiosque transit, in
 Germaniâ Cistrhenanâ, cap. xi, ostendi. In eandem sententiam Herodianus, lib. vi :
 τὰ Ἰλλυρικά δ' ἔθνη, σένα ὄντα καὶ πολλὰ ἔχοντα τὴν ὑπὸ Ῥωμαίοις γῆν, ὥστε τοσούτων ὁμόρους
 καὶ γείτονας ποιεῖ Γερμανὸς Ἰταλιώτας. id est : *Illyrica gentes, terrarum situ angustæ, neque*
multum agri Romanis subiecti possidentes, hoc ipso conterminos fermè vicinosque faciunt 20
Germanos Italiam. Appianus Alexandrinus, inter alias Romanarum rerum historias, de
 Illyricis quoque bellis conscripsit librum. cuius equidem exigua portio cum reliquis
 ejus operibus typis edita est. reliqua quum interierint, vel in abscondito lateant; Lati-
 na tamen quædam, nescio cuius, versio exstat. quæ utrūm ad genuinum auctoris textum
 formata sit, nec ne, haud facillè dixerim. id unum satis clarè jam dudum dispexi; nem-
 pe, pleraque illic valdè absurdè esse contexta; ita, uti haud facillè verus rerum sensus in-
 telligi possit. Latina igitur versio sic habet: *Residui deinde Illyriorum habebantur ante*
Paones à Romanis Rhatii; post Paones, Norici. Intellige *Pannonios* pro *Paonibus*. Sub
Rhatorum vocabulo quomodò heic intelligendi sint & *Vindelici*, postea patebit. At-
 que hæc equidem disertissimis verbis de *Vindeliciis* atque *Noricis* tres isti tradunt aucto- 30
 res. *Pannonios*, *Norici* proximis, sub eodem *Illyrici* computatum fuisse nomine, pas-
 sim apud Romanorum simul atque Græcorum reperias scriptores. hinc etiam Roma-
 norum exercitus, sive legiones, Danubii ripam custodientes, *Illyrica* adpellantur omni-
 bus. At verò Romani eam veteris Illyrici partem, ceu propriâ ac peculiari adpellatio-
 ne, dixere *Illyricum*, quæ in duas parteis, id est in *Liburniam* ac *Dalmatiam*, divisa fuit.
 Verum neque hæ duæ regiones, neque ipsa *Pannonia* quidquam ad præsentem com-
 mentationem attinet. de unis *Vindeliciis* ac *Norico* heic agetur.

CAP. II.

40

Ostenditur, omneis Alpinos populos, quorum pars maxima
 Vindelici ac Norici, quondam TAU-
 RISCOS fuisse distos.

TAURISCOS Gallicam facit gentem Strabo, lib. vii, in his verbis: ἀναμέμι-
 κται τοῖς Θραξί, τοῖς ἐντὸς Ἰστρο, τὰ Κελτικὰ ἔθνη, οἱ τε Βοῖοι, καὶ Σκορδίσκοι, καὶ Ταυρίσκοι.
 id est : *Permixtae sunt Thracibus, intra Istrum colentibus, Gallica gentes, Boji, & Scor-*
disci & Taurisci. Et eodem libro antea: φησὶ δὲ Ποσειδώνιος, καὶ Βοῖος τὸν Ἑρκυνίον δρυμὸν
 οἰκεῖν πρῶτον. τὰς δ' Κίμβρους ὁρμήσαντας ἐπὶ τὸ πόντον τῆτον, ἀποκρυσθέντας ὑπὸ τῶν Βοίων ἐπὶ τὸν 50
 Ἰστρον, καὶ τὰς Σκορδίσκους Γαλάτας κατεβῆναι. εἴτ' ἐπὶ Ταυρίσκους, καὶ τὰς Γαλάτας, εἴτ'
 ἐπ' Ἑλετητῆς. id est : *Posidonius tradit, Bojos quondam Hercynium incoluisse saltum; ac Cim-*
bro, quum ad ea loca se contulissent, ab iis repulsos, ad Istrum & Scordiscos Gallos descen-
disse; inde ad Tauriscos, itidem Gallos: hinc ad Helvetios. Scordiscos Athenæus quoque,
 lib. vi, cap. v, fecit Γαλάτας, à Brenni Delphicâ expeditione reliquias. Ptolemæus
 in Pan-

in Pannoniâ eos ponit, ad Savi Danubii que confluentes: & eodem situ Plinius, lib. III, cap. xxv, in descriptione Pannoniæ, his verbis: *Mons Claudius: cujus in fronte Scordisci, in tergo Taurisci.* Idem auctor eodem libro, cap. xx: *Incola Alpium multi populi; sed illustres à Pola ad Tergestis regionem, Secasses, Subocrini, Catili, Menocaleni: juxtaque Carnos, quondam Taurisci appellati, nunc Norici.* Strabo, lib. IV, in descriptione Alpium: Μετὰ δὲ τούτους οἱ ἐγγύς ἤδη τῆς Ἀδριατικῆς μυχῆς καὶ τῶν κατὰ Ἀκυληΐαν τόπων εἰκῆσι Νωρικήων τί πινες, καὶ Κάρνοι. τῶν δὲ Νωρικήων εἰσι καὶ οἱ Ταυρίσκοι. id est: *Post hos, contermini jam intimo Adriatici sinus recessui & locis ad Aquileiam, Noricorum quidam incolunt, & Carni. Noricorum sunt etiam Taurisci.* Horum fuisse Noricam opidum, testis est Plinius, eodem libro, cap. XIX, his verbis: *In hoc situ interiøre, per oram Iramine, Pellaon, Palscium: è Venetis Atina & Calina; Carnis Segeste & Oera; Tauriscis Noreia.* Strabo lib. V: Ἀκυληΐα ἀναπλεΐται ὀλκάσι κατὰ τὸν Νατίσωνα ποταμὸν ἐπὶ πλείους ἐξήκοντα σταδίους. ἔξω δὲ ἐστὶ τῆς Ἐνεληκῶν ὄρων. διορίζονται δὲ ποταμῶ, ῥέοντι ἀπὸ τῶν Ἀλπίων ὄρων, ἀνάπλουον ἔχοντι καὶ σταδίων ἐπὶ τοῖς χιλίοις εἰς Νωρήϊαν πόλιν: περὶ ἧς Γναῖος ὁ Κάρβων, συμβαλὼν Κίμβροις, εἰδὲν ἐπεσχεῖν. ἔχει δὲ ὁ πῶς ἐστὶ χρυσιόπλυστα εὐφυῆ. id est: *Ad Aquileiam navigatur adverso Natifone à mari plurimum LX stadia. sita autem est extra finem Venetorum; qui dirimuntur amne, ab Alpibus profluente; qui subvectionem habet per CCCC stadia ad Noreiam urbem; apud quam Cn. Carbo inani conatu cum Cimbris conflixit. Habet is locus auri lavacra præclara.* Mendum in istis Strabonis latere verbis, quis non animadverterit; quum totus Natifone à fonte ad mare cccc haud amplius fluat stadiis? Quapropter corrigenda ea sic censeo: Διορίζονται δὲ ποταμῶ, ῥέοντι ἀπὸ τῆς Ἀλπίων ὄρων, καὶ ἀνάπλουον ἔχοντι σταδίων ἐπὶ Ταυρίσκους εἰς Νωρήϊαν πόλιν. id est: *Dirimuntur amne, qui, ab Alpibus profluens, subvectionem habet ducentum stadiorum in Tauriscos ad urbem Noreiam.* Haud ita procul Aquileiâ fuisse ista Tauriscorum auri lavacra, testatur ipse Strabo, suprâ, lib. IV, his verbis: Φησὶ Πολύβιος ἐφ' ἑαυτὸν καὶ Ἀκυληΐαν μάλιστα ἐν τοῖς Ταυρίσκοις τοῖς Νωρικήοις εὐρεθῆναι χρυσεῖον εὐφύες. id est; *Auctor est Polybius, suâ etate circa Aquileiam maximè in Tauriscis, qui Norici dicuntur, solum auri ferax inventum fuisse.* Ceterò eandem urbem disertè Noricorum pronuntiat Cæsar, belli Gallici commentario primo. *Bojos; inquit, qui trans Rhenum incoluerunt, & in agrum Noricum transierant, Noreiamque oppugnant, receptos ad se, socios sibi adsciscunt.* Vocabulum *Noricorum* quum derivativi sit generis, dubium nullum esse potest, quin id à primitivo *Noreia* sit derivatum. Ante id vocabulum omneis in universum dictos fuisse *TAURISCOS*, ex iis satis perspicuè patet, quæ ex Plinio ac Strabone allata sunt. Hoc quoque nomen esse derivativum, non è Galliâ allatum, ut antiqui illi Græcorum crediderunt scriptores; sed hisce in oris natum, testantur Noricorum montes, qui inter Dravum & Salsiacum amneis (vulgò hic est *Saltzach*) etiamnum vulgari vocabulo dicuntur *TAURN*, variis cognomentis distincti; ut *Krumler taurn*, *Windisch taurn*, *Felber taurn*, *Karn taurn*, *Kalser taurn*, *Rawrisser taurn*, *Kastein taurn*, *Vellacher taurn*, *Rakstätter taurn*, & alii. A quorum vocabulo, haud dubiè Celtico sermone, gens accola dicta fuit *THI TAURISCHEN*, quod postea Græci atq; Latini fecère *TAURISCI*: quemadmodum *thi Theutischen*, *Theutisci*; ut in Germaniâ docui. nam & *Scordisci* quoque procul dubio ejusdem Celticæ gentis lingvâ dicti fuere *thi Scordischen*, à monte *Scordo*, Livio lib. XLIII memorato: qui aliis auctoribus est, *Scardus*, inter Illyricum Thraciam & Moesiâ; ubi quondam Scordiscorum fuit sedes. At non modò ei genti, quæ postea dicta fuit *Norici*, sed *Vindelici* quoque antiquissimis temporibus fuisse nomen *Tauriscorum*, ex vetustissimorum auctorum monumentis deprehendo. Plinius prædicto lib. III, cap. xx: *Lepontios & Salassos Tauriscæ gentis idem Cato arbitratur.* Lepontii Alpium valleis incoluerunt, à Rheni Rhodanique ac Ticini fontibus ad lacum usque Verbanum, quem Ticinus transit. In eandem sententiam Polybius, lib. III, τῶν δὲ Ἀλπίων, inquit, ἐκατέρως τῆς πλατῆρας, τῆς ἐπὶ τὸν Ῥοδανὸν ποταμὸν, καὶ τῆς ἐπὶ τὰ περὶ ῥήματα πεδία νεύσης, τὰς βενώδεις καὶ γαιώδεις τόπους καπιεῖσι, τὰς μὲν ἐπὶ τὸν Ῥοδανὸν καὶ τὰς ἄρκτους ἐσραμμένους Γαλάτας, Τριαντάλπινοι περὶ γορυμένους: τὰς δὲ ἐπὶ τὰ πεδία Ταυρίσκοι καὶ Ἀγῶνες, καὶ πλείους ἄλλῃ βαρβάρων ἐπεσχεῖ. id est: *In utroque Alpium latere, & quod Rhodanum respicit, & quod expositos modò campos, inhabitant terrenos colleis, ab illâ quidem parte, quæ Rhodano & septemtrionibus est obversa, Galli, quos Transalpinos vo-*

cant; ab alterâ verò Taurisci, & Agones, & alia gentes barbara. Hinc *Taurinos*, Italiae
 populos circa Padi fonteis, Salassis suprà dictis conterminos, eosdem cum *Tauriscis* in-
 tellexit ex hoc Polybii loco Stephanus. *Ταυρίσκοι*, inquit, ἔθνη περὶ τὰ Ἀλπεῖα ὄρη.
λέγονται καὶ *Ταυρίνοι*, ὡς Πολύβιος γράσσει· id est: *Taurisci*, gens circa *Alpeis* montes. dicuntur
 iidem & *Taurini*; teste Polybio, in tertio. Hinc Appianus quoque, in Annibalicis, ca-
 put gentis *Taurinorum*, quæ postea Romanis *Augusta Taurinorum* dicta, vulgò nunc
Turino, adpellat *Taurasiam*. Sed & Livius, lib. xxi, haud obscure *Taurinorum* gen-
 tem à Gallorum Cisalpinorum genere eximit, in his verbis: *Annibalem, postquam*
Rhodanum transierit, triginta sex millia hominum, ingentemque numerum equorum, &
aliorum jumentorum amisisse in Taurinis: quæ Gallis proxima gens erat, in Italiam di-
gresso. Et paullo post: *Iam ex stativis Alpinis moverat Annibal; Taurinorumque unam*
urbem, caput gentis ejus, quia volens in amicitiam non veniebat, vi expugnavat; junxisset-
que sibi non metu solum, sed etiam voluntate Gallos, accolae Padi, ni eos, circumspectantes
defectionis tempus, subito adventus consulis oppressisset. Et Annibal movit ex Taurinis;
incertus, quæ pars sequenda esset, Gallos praesertim se secuturos ratus. Hinc igitur est illud,
 quod Strabo, ut suprà relatum, ex Posidonii monumentis recitat, Cimbro ab Scordiscis,
 Scordum tunc montem accolentibus, transisse ad Tauriscos, & inde ad Helvetios; qui
 unà cum ipsis in Galliam Italiamque expeditionem fecerunt. Hinc etiam Livius, loco
 prædicto, Veragros, Alpinam gentem, Salassis proximam, non modò à genere Gallo-
 rum, sed etiam ab amicitia, concordia, & pace eximit. De transitu Annibalis per Al-
 peis in Italiam sic differit: *Id cum inter omnes constet, eo magis miror, ambigi, quanam*
Alpes transierit: & vulgò credere, Pennino (atque inde nomen & jugo Alpium indi-
tum) transgressum. Caelius per Cremonis jugum dicit transisse. Qui ambo transitus eum
non in Taurinos, sed per saltus montanos ad Libuos Gallos deduxissent. Nec veri simile est,
ea tum ad Galliam patuisse itinera: utique cum, quæ ad Penninum ferant, obsepta gentibus
Semigermanis fuissent. Neque hercule montibus his (si quem fortè id movit) ab transitu
Pænorum ullo Veragri, incola jugi ejus, norunt nomen inditum: sed ab eo, quem in summo
sacratum vertice Pennum montani appellant. Ex his igitur tot tantisque optimorum
 vetustissimorum auctorum testimoniis atque documentis certum jam fit, omnem hanc
 Illyricæ gentis partem, quæ inter Germaniam & Italiam, item inter Galliam & Panno-
 niam, juxta Danubium flumen, & in Alpibus porrecta, antiquissimis sæculis dictam
 fuisse uno nomine *Tauriscos*; nempe à situ regionis, Alpibus superstratæ mon-
 tibus: quos illi suâ lingvâ adpellabant *Thi Tauren*; quemadmodum alio voca-
 bulo *Thi Alben*, & *Alpen*: quæ vocabula etiam nunc apud incolas horum
 montium Germanos integra durant; etiam ultra Dravum in Carinthiâ ac Stiriâ, &
 trans Danubium in Sveviâ; ut in Germaniæ montium descriptione ostensum. Roma-
 ni inde omnem *Tauriscorum* gentem dixere *Alpinos*, & *Inalpinos* popu-
 los, vocabulo æquipollenti: quo haud dubiè & ipsi sibi dicebantur *Thi Alpi-*
schen, & *Albischen*. neque enim aliunde nomen habuit *Albicorum*
 gens, quæ monteis supra *Massiliam* incoluit; teste Cæsare, belli civil. comment. i: 40
 quos inter *Alpinos* populos disertis verbis recenset Strabo, lib. iv. apud quem tamen
 vitiatò vocabulo hætenus leguntur Ἀλβίοικαι, pro Ἀλβίκαϊ. *Alpium* verò nomen
 hucusque extensum fuisse, idem testatur auctor, ibidem, his verbis: ὁ δὲ τῶν Μονοίκων
 λιμὴν ὁρμός ἐστιν ἐν μεγάλαις ἐν δὲ πολλαῖς ναυσίν. διέχεται δὲ Ἀντιπόλεως μικρῶν πλείους ἢ Ἀλ-
 κισίας παδίσ. τὸν πεῦθεν δὲ ἤδη μέχρι Μασσαλίας, καὶ μικρὸν περὶ σωτέρω, τὸ τῶν Σαλύνων
 ἔθνη οἰκοῦν τὰς Ἀλπεὶς τὰς ὑπερκειμένας, καὶ τινὰς τὴν αὐτῆς ὁρμῆς ἀναμίζουσιν τοῖς Ἕλλησιν.
 id est: *Portus Monæci neque magnas neque multas capit navis. distat ab Antipoli paullo*
amplius cc stadiis. Hinc jam ad Massiliam usque, paulloque ultra, Salyes incolunt ora
maritimæ imminenteis Alpes, partemque litoris, immixti Græcis. Atque hinc nata illa
 fabula apud Melam, lib. ii, cap. v, de litore hujus oræ lapideo, in quo *Herculem, con-*
tra Albionem & Bergiona, Neptuni liberos, dimicantem, cum tela defecissent, ab in vo-
cato Iove adjutum imbre lapidum ferebant antiqui Græcorum Massiliensium fabulato-
 res. nam duo ista vocabula *alben* & *bergen*, nihil aliud incolis significasse, quàm quos
 monteis adpellant Latini, Germaniæ antiquæ lib. i, cap. viii, docui. Ceterùm
 Græci, à quibus id habuit Strabo, ob lingvæ morumque similitudinem, de quâ pluribus
 egi in

egi in Germaniæ libro primo, Gallicam gentem *Tauriscos* esse arbitrati sunt, postquam ab Alpibus, antiquâ sede, in Pannoniam ad Scordiscos transmigravissent. Rectius Ap-
pianus in libro, quem de Illyricis bellis conscripsit, utramque gentem, *Tauriscos* simul
atque *Scordiscos*, inter Illyricas genteis connumerat. Quo tempore Taurisci in Pan-
noniam migraverint, ostendit Plinius, lib. III, cap. xx, his verbis: *Rhatos Thuscorum*
prolem arbitrantur; à Gallis pulsos, duce Rhato. Cui consentiens Iustinus, lib. xx: *Galli,*
inquit, quum in Italiam venissent, sedibus Tuscos expulerunt; & Mediolanum, Comum, Bri-
xiam, Veronam, Vergamum, Tridentum, Vicentiam condiderunt. Tusci quoque, duce Rhato,
avitis sedibus amissis, Alpeis occupavere; & ex nomine ducis gentes Rhetorum condiderunt.
10 Item Livius, lib. v, de iisdem Tuscis loquens, *Alpinis quoque,* inquit, *ea gentibus*
haud dubiè origo est; maximè Rhatis: quos loca ipsa efferarunt, ne quid ex antiquo, præter
sonum lingvæ, nec eum incorruptum, retinerent. Narrat hinc de transitu Gallorum è
Galliâ in Italiam; qui *Prisco Tarquinio Roma regnante*, id est, circa annum ante natum
Iesum 106, factus. Rhæti igitur, qui ex argumento lingvæ haud dubiè fuerunt Tuscæ
originis, Tauriscos tunc, id est, magnam Alpinorum Illyriorum partem, inter Dravi
Rhenique fonteis incolentem, sedibus pulsos, in inferiora Illyrici abire coegerunt. At-
que hæc de genere ac nomine TAURISCORUM differuisse sufficiat.

Divisa fuit universa gens in complureis nationes, sive populos: quorum plerique
recensentur à Plinio, capite proximè dicto; cuius inscriptio est, *De Alpibus, & gentibus*
20 *Alpinis:* & à Strabone, lib. IV, in descriptione Alpium. Verba apud Plinium, dicto
loco, hæc sunt: *Incolæ Alpium multi populi: sed illustres à Polâ ad Tergestis regionem, Se-*
cusses, Subocrini, Catili, Monocaleni; juxtaque Carnos, quondam Taurisci appellati, nunc No-
rici; his contermini Rhati & Vindelici: omnes in multas civitates divisi. De unis VIN-
DELICIS atque NORICIS, duabus multo maximis Tauriscorum partibus, inter
Danubium & Italiam sitis, hoc opusculo nunc agam. ac primo loco de *Vindeliciis*.

CAP. III.

De VINDELICIÆ situ, finibus, ac populis.

30 **V**ERI VINDELICIÆ fines posterioribus diu temporibus vulgò ignorati fue-
runt; donèc doctissimus peritissimusque patriarum rerum auctor, M. Velserus
Augustanus, hac nostrâ ætate in eo libro, quem de rebus Augustanis Vindeli-
cis conscripsit, clariùs eos aperuit. Nos breviter eosdem veterum auctorum testi-
moniis firmabimus.

Primùm autem omnium notandum est, quamquàm *Vindelici* diversissimi fuerint
generis populi à *Rhatis*; tamen omne illorum solum, postquam à Romanis terræ in-
ter Danubium Italiamque Augusti auspiciis debellatæ fuerunt, sub unius RHÆTIÆ
nomine comprehensum fuisse; à Rheno, seu lacu Brigantino ad Ænum usque amnem,
40 terminum Vindelicos ac Noricos inter. Hinc illud Ptolemæi, lib. II: Ραιτίας & Οὐίν-
δελικίας θέσις. Τῆς Ραιτίας ἡ μὲν δυσμικὴ πλευρὰ ὁρίζεται τῷ τε Ἀδελᾷ ὄρει, & μεταξὺ τῶν
κεφαλῶν τῶν τε Ρῶν & τῶν Δαναβίῶν ποταμῶν [γεαμνῇ] ἡ δὲ ἀρκτικὴ, μένει τῶν Δαναβίῶν
ποταμῶν, ἀπὸ τῶν πηγῶν μέχρι τῆς τῶν Αἰνῶν ἐκτροπῆς. ἡ δὲ ἀνατολικὴ πλευρὰ, αὐτῷ τῷ Αἰ-
νῶ ποταμῷ. ἡ δὲ ἀπὸ μεσημβρίας, τοῖς ἐν πῦθιν ὑπὲρ τῆς ἰταλίας Ἀλπίοις ὄρεσιν. id est:
Rhætia latus occidentale terminatur Adulâ monte, & lineâ inter Rheni Danubiique fonteis
ductâ: septemtrionale, parte Danubii, quæ est à fontibus ad Æni usque confluentem: orientale
latus, ipso Æno flumine: meridionale, Alpibus, quæ hinc super Italiam extenduntur. Et
paullo post: Τὸ Νορικὸν περιόριζεται ἀπὸ δύσεως Αἰνῶ ποταμῷ. id est: *Noricum termina-*
tur ab occasu Æno flumine. Et lib. VIII, Europæ tabulâ v: ὁ πέμπτος πῖναξ τῆς Εὐρώ-
50 πης περιέχει Ραιτίαν & Οὐίνδελικίαν, καὶ Νορικὸν. περιόριζεται δὲ ἀπὸ ἀρκτικῶν τῇ μεγάλῃ Γερ-
μανίᾳ διὰ τῶν Δαναβίῶν. id est: *Quinta Europa tabula comprehendit Rhætiam, Vindeliciam*
& Noricum. terminatur autem ab septemtrionibus Germaniâ Magnâ, juxta Danubium
amnem. Sic Tacitus, annal. lib. I: *Veterani haut multo post in Rhætiam mittuntur; specie de-*
fendende provincia ob imminentis Suevos. Hi nulli alii, quàm Hermunduri, aut Narisci,
Marcomannique, sinistram Danubii ripam colentes: in cujus amnis dextrâ ripâ castra

Romanorum erant praesidiorum. Idem auctor in libro de Germaniâ: *Et hac quidem pars Suevorum in secretiora Germania porrigitur. Propior (ut, quo modo paulo ante Rhenum, sic nunc Danubium sequar) Hermundurorum civitas; fida Romanis: eoque solis Germanorum non in ripâ commercium, sed penitus, atque in splendidissimâ Rhatia provinciae coloniâ. passim sine custode transeunt: nempe Danubium, Rhatiae provinciae terminum ab septemtrionibus, ad Augustam Videlicorum; quam heic splendidissimam Rhatiae coloniam adpellat. Idem, historiar. III: Trahuntur in partes Sido atque Italicus, reges Suevorum; quibus vetus obsequium erga Romanos, & gens fidei commissæ patientior: opposita in latus auxilia, infestâ Rhatia; cui Porcius Septimius procurator erat, incorrupta erga Vitellium fidei. Igitur Sextilius Felix cum alâ Taurinâ & VII cohortibus, ac Noricorum juventute, ad occupandam ripam Aeni fluminis, quod Rhætos Noricosque interfuit, missus. Historiar. lib. IV: Sextilius Felix cum auxiliariis cohortibus per Rhatiam irrupit. Historiar. I: Duæ Mauretania, Rhatia, Noricum, Thracia. Solinus, cap. XXIV: Si Thracia sit petenda è Galliâ, excipit ager Reticus, optimus & ferax, Brigantino lacu nobilis. inde Noricus, frigidus, & parcius fructuosus. Plinius, lib. IV, cap. XIIII: Græci, & quidam nostri, XXV M passuum oram Germaniæ tradiderunt. Agrippa cum Rhatia & Norico, longitudinem ICLXXXVI millia passuum, latitudinem CCLXVII millium; Rhatia propè unius majore longitudine, sanè circa excessum ejus subacta. Rhætiae latitudinem heic Plinium atque Agrippam intellexisse eam, quæ est inter Danubii fontem & confluentem Aeni, Germaniæ lib. I, cap. XI, docui. Apud Dionysium Afrum hi leguntur versus:*

ῥῆνῳ δ' ἐξείης ἐπιτέλλεται ἱερὸς Ἴσθρ.
τῶ μὲν ποτὶ βορέῳ πλανομένα φύλα νέμονται,
Γερμανοὶ, Σαρμάται τε, Γέται θ' ἅμα, Βασάρναι τε.
Πρὸς δὲ νότον Γέρραι, καὶ Νωρίκι ἅσ' ἐρυμνά,
Παννόνιοι, Μυσί τε.

Post Rhenum exoritur immensus Ister.
Hujus ad Boream porrectæ gentes habitant,
Germani, Sarmataeque, Getaeque simul, Bastarnaeque.
Ad austrum verò Geræ, & Noricia opida munita;
Pannonii, Mysique.

Rhætos eum intelligere per *Gerrarum* vocabulum, inde perspicitur, quod Germanis, lævam Danubii ripam colentibus, eos opponit in dextrâ amnis ripâ, statim à fonte ad Noricos usque. At unde ei id vocabuli natum, haud equidem dispicio. namque nullibi aliàs reperitur. Mendum librariorum esse dixerim; ni antiquus ejus scholiastes Eustathius id jam tum pro genuino auctoris agnoverit: ut & Festus Avienus atque Priscianus, qui geographica Dionysii Latino carmine reddiderunt. ex quibus Avienus ita canit:

Hæ gentes Istrum, quâ se plaga dura Bootis
Porrigit, incumbunt. Medii de parte diei
Gerrhæ habitant. Gerrhas attingunt oppida latè
Norica. & immodica rursum loca pingvia gleba
Pannonia exercet.

Priscianus verò ita:

Tot dirimit genteis aquilonis partibus Ister.
Hujus ad australes terras Geræque feroces,
Noricique colunt bellaces, Pannonique.

Verùm Rhætos dictos fuisse *Gerrhas*, minimè credibile est. Et cur Dionysius obscuriore vocabulo in gente tam nobili atque clarâ uteretur, haud video; utique quum vox *Γέρραι* metro etiam conveniebat. Sic igitur statuo: antiquum illud esse mendum in exemplaribus ejus.

Atque Rhatiam provinciam habitam fuisse ad Danubii usque ripam, ex hætenus citatis satis manifestò liquet. Diversi fuisse generis *Vindelicos* à *Rhetis*, item illos ad Danubium pertinuisse, hos verò minùs, nunc ostendendum erit. Sex. Aurel. Victor, in Augusto: *Isle Cantabros, & Aquitanos, Rhætos, Vindelicos, Delmatas, numero provinciarum populi Romani conjunxit.* Eutropius, lib. VII, de eodem Augusto: *Romano adjecit imperio Aegyptum, Cantabriam, Dalmatiam, Pannoniam, Aquitaniam, Illyricum, Rhatiam,*

VINDELICIA ET NORICVM.

Rhætiam, Vindelicos, & Salassos in Alpibus. Svetonius, in eodem Augusto: *Domuit autem partim ductu, partim auspiciis suis, Cantabriam, Aquitaniam, Pannoniam, Dalmatiam, cum Illyrico omni: item Rhætiam, & Vindelicos, ac Salassos, gentes Inalpinas.* Et in Tiberio: *Exhinc Rhaticum Vindelicumque bellum gessit. & mox: Rhatico atque Vindelico gentes Alpinas subegit.* Vellejus Paterculus, lib. 11: *At Tiberius Caesar Rætiam & Vindelicos, ac Noricos, Pannoniamque, novas imperio nostro subjunxit provincias.* Et postea, ubi milites ita Tiberio acclamant: *Ego tecum, imperator, in Armeniâ, ego in Rætiâ fui: ego in Pannoniâ, ego à te in Vindeliciâ, in Germaniâ donatus sum.* Tacitus, anal. lib. 11: *Arminius manu, voce, vulnere, sustentabat pugnam. incubueratque sagittariis, illâ rupturus, ni Ratorum Vindelicorumque & Gallicæ cohortes signa objecissent.* Plinius lib. 111, cap. xx: *Iuxta Carnos, quondam Taurisci adpellati, nunc Norici. his termini Rhati & Vindelici.* Strabo lib. 14, de Alpibus: Εἰς τὰ πρὸς ἑω μέρη τῶν ὄρων, καὶ τὰ ἐπὶ τὸν ὄρειον πρὸς νότον, Ρᾱτιοὶ καὶ Οὐίνδελικοὶ κατέχουσιν. id est: *Hinc montium partibus, quæ ortum spectant, quæque ad meridiem vertunt, Rhati ac Vindelici tenent.* Horatius, carm. lib. 14, odâ 14:

*Vidère Rhati bella sub Alpibus
Drusum gerentem, & Vindelici.*

Falsum heic esse, quod Velferus docet, expungendam esse particulam disjunctivam &, satis apertè ipse testatur Horatius eodem libro postea, odâ xiv; ubi disertè inter Rhætos & Vindelicos distingvit, his verbis de Augusto canens:

*Quem legis expertes Latine
Vindelici didicere nuper,
Quid Marte posses.*

Et mox: *Major Neronum mox grave prælium
Commisit; immanisque Rhætos
Auspiciis pepulit secundis.*

RHÆTI igitur, ut suprâ dictum, Italica fuere gens, à Tuscis Rhæto duce orti: VINDELICI verò pars Illyriorum. Terminum equidem inter utrosque statuit Ptolemæus Lychum flumen, quod vulgò nunc dicitur *die Lech*. Ο Λυκίας, inquit, ποταμός, ὁ εἰς τὸν Δανύβιον ἐμβαλὼν, διορίζει τὴν Ρᾱτιαν ἀπὸ τῆς Οὐίνδελικίας. id est; *Lycias flumen, quod in Danubium evolvitur, Rhætiam à Vindeliciâ determinat.* Atque hinc lib. viii, in Europæ tabulâ v, hoc eas ordine connectit, à fonte Danubii exordiens: Ο πέμπτη πί-
ναξ τῆς Εὐρώπης περιέχει Ρᾱτιαν καὶ Οὐίνδελικίαν καὶ Νωρικὸν, καὶ τὰς δύο Παννονίας. id est: *Quinta Europæ tabula continet Rhætiam, Vindeliciam, Noricum, duasque Pannonias.* In Notitiâ imperii Romani, item in itinerario Antonini sæpius *Prima & Secunda* leguntur *Rhætia*; ut & apud Paullum Diaconum, lib. 11, cap. xv. Quam non posterioris demum sæculi esse universæ Rhætiae inter Danubium & Italiam, item inter lacum Brigantium & Ænum amnem, divisionem, ex Taciti patet libro de Germaniâ; ubi hæc leguntur verba: *Germania omnis à Galliis Rhatiisque & Pannoniis Rheno & Danubio flumibus separatur.* Hinc nostri sæculi geographi *Rhætiam* Ptolemæi inter lacum Brigantium & Lychum amnem primam, esse voluerunt: *Vindeliciam* verò inter Lychum & Ænum, *Rhætiam secundam.* Et credo ego equidem, Lychum à Romanis limitem fuisse constitutum inter binas Rhætias. id quidpe haud perinde obscurè ex Antonini perspicitur itinenario: ubi loca versùs Ænum & Noricum in Secundâ computantur Rhætia; loca verò versùs fonteis Danubii & Brigantium lacum, in Primâ. & haud dubiè eadem heic observata fuit ratio, quæ in aliis Romanorum provinciis, *Belgicis, Germaniis ceterioribus, Mæsiis*: ubi *Prima* dictæ fuere, quæ alio vocabulo *Superiores*; & *Secunda* quæ *Inferiores*. nec æquabilior divisio, quàm per Lychum, nec aptior terminus hoc dispici potuit. At malè atque imperitè *Vindelicorum* nomen ab *Rhætorum* vocabulo per Lychum distinxisse Ptolemæum, cùm alii, quos mox videbimus auctores, tum ipse postea satis apertè ostendit; dum opida *Bojodurum, Augustam Vindelicorum, Abudiacum, & Cambodunum* in unâ recenset Vindeliciâ: quæ hodiè vocantur *Instat, Augstburg, Füssen, & Kempten*. quorum primum ad Æni confluentem in finibus Norici, malè à Ptolemæo Vindeliciæ tributum; reliqua inter Lychum & Rhenum seu Brigantium lacum sita sunt. Vnde patet, Vindelicos omnem tenuisse Danubii ripam, à fontibus

tibus ad Æni usque confluentem. Attestatur idem & Strabo, dicto lib. IV, his verbis: Εξῆς δὲ τὰ πρὸς ἑω μέρη τῶν Ἀλπεων, καὶ τὰ ἐπιστρέφοντα πρὸς νότον, Ῥαιτοὶ καὶ Οὐϊνδελικοὶ κατέχουσι, σιναπτοντες Ἑλβετίοις καὶ Βοίοις· ἐπικέντρου γὰρ τοῖς ἐκείνων πεδίοις. οἱ μὲν οὖν Ῥαιτοὶ μέχρι τῆς Ἰταλίας κατήκουσι, τὸ ὑπὲρ Οὐήρωνος καὶ Κώμης· διατείνουσι δὲ καὶ μέχρι τῶν χωρίων, δι' ὧν ὁ Ῥῶδης φέρεται. οἱ δὲ Οὐϊνδελικοὶ καὶ Νωρικοὶ πρὸς τὸν παρῶρειον κατέχουσι τὸ πλεον. id est: *Hinc Alpium parteis, quæ ortum spectant, quæq; ad meridiem vergunt, Rheti ac Vindelici tenent, Helvetiorum & Boiorum contermini, quorum campis imminet. Rheti usque ad Italiam pertinent, supra Veronam & Comum. pertingunt etiam ad loca, per quæ fertur Rhenus. Vindelici verò & Norici exteriora montium tenent; magnâ ex parte. Soli Vindelici Bojis erant contermini, Æni ripam, ut infra ostendam, tunc colentibus: Helve-* 10
tiis etiam Rheti, ad Rheni ripas, antequàm is Brigantino lacui immergatur. Idem auctor, lib. VII, de dicto lacu: Προσάπλον τὴν τῆς λίμνης, ἐπ' ὀλίγον μὲν οἱ Ῥαιτοὶ, τὸ πλεον οἱ Ἑλβετίοι καὶ Οὐϊνδελικοί. πάντες, τὸ πλεον τὸ Ἑλβετίοι καὶ Οὐϊνδελικοί, οἱ καὶ σιν ὀροπέδια· Ῥαιτοὶ καὶ Νωρικοὶ μέχρι τῶν Ἀλπεων ὑπερβολῶν ἀνίσχουσι, καὶ πρὸς τὴν Ἰταλίαν περιεσίουσιν, οἱ μὲν Ἰνσβροισ σιναπτοντες, οἱ δὲ Κάρνοις, καὶ τοῖς περὶ τὴν Ἀκυληϊαν χωρίοις. hoc est: Lacum Rheti exiguâ parte, plurimâ Helvetii & Vindelici attingunt. omnes, magis tamen reliquis Helvetii & Vindelici, montanas incolunt planities. Rheti autem ac Norici ad Alpium usque summa adsurgunt, versûsque Italiam vergunt; illi Insubribus, hi Carnis, & locis circa Aquileiam contermini. Rheti lacum Brigantinum attingebant, quâ Rhenus incidit. reliquum ejus omne Vindelici, ad Alemannorum usque confinium, 20
de quo Germaniæ lib. III, cap. IV, mihi pluribus dictum. lavam lacus ripam tenuere Helvetii. Porro Vindelici ὀροπέδια colebant, ad Danubium usque; Rheti ipsas Alpium summitates ad Insubreis usque: Norici verò à Danubio ad Carnos usque; quorum fuit Aquileia. Hinc Plinius, lib. III, cap. XX: Noricis contermini Rheti & Vindelici. Nempe hi ἐν τοῖς ὀροπέδιοις, ad Danubium usque; illi in ipsis Alpibus. Hinc illud Paulli Diaconi, dicto lib. II, cap. XV: Inter hanc & Suvaviam, hoc est Alaman- 30
poram patriam, quæ versûs septemtrionem est posita, duæ provincie, id est Rhetia prima & Rhetia secunda, inter Alpes consistunt, in quibus propriè Rheti habitare noscuntur. nempe in ipsis Alpibus. aliàs falsissima hæc erit opinio, & error evidentissimus. Plinius, eodem libro, cap. XIX: Fertini, & Tridentini & Belunenses, Rhetica opida: Rhatorum 30
& Euganeorum Verona. Ex his Fertinorum opidum nunc dicitur Felire; Tridentinorum Trento; Belunensium, Ciudad de Belun, Ptolemæo Βελῶνον, Belunum. Idem Plinius, dicto cap. XX: Rhatorum Vennonetes Sarunetesque ortus Rheni amnis accolunt. Tacitus, in libro de Germaniâ; Rhenus Rheticarum Alpium inaccessso ac præcipiti vertice ortus. Sed & in Antonini itinerario loca ad Danubium vergentia Vindeliciæ titulo subscribuntur.

Limites igitur VINDELICIS fuere, ab occidente Brigantinus lacus; quo ab Helvetiis submovebantur: ab septemtrionibus, quâ Germani primum Marcomanni & Narisci, deinde, in Marcomannorum finibus transgressi, Galli Alemanni fuere contermini, Danubium flumen: ab oriente Ænus amnis; quo à Noricis determinabantur. At à meridie quibus finibus à Rhetis fuerint distincti, perdifficile est dictu; quandoqui- 40
dem non modò in opidis sed ne in nationibus quidem enarrandis inter se consentiunt auctores; ut mox videbimus.

Fuisse complureis eorum nationes, testatur disertè Plinius, dicto lib. III, cap. XX. *Iuxta Carnos, inquit, quondam Taurisci adpellati, nunc Norici: his contermini Rheti & Vindelici. omnes in multas civitates divisi.* Subjungit paullo post inscriptionem ἐτροφῶ *Alpium*: ubi hæc refert verba; *Gentes Alpina devictæ: Triumpilini, Camuni, Vennonetes, Isarci, Breuni, Naunes, Focunates, Vindelicorum gentes IV; Consuanetes, Virucimates, Licates, Catenates.* Ergo IV tantum fuere in universum Vindelicorum nationes? Cave credas. nam, ut *Licates* à *Lico* flumine sic *Isarci* ab *Isargo*, seu *Isara* amne, qui vulgò nunc est *Iser*, nomen accepere. hujus verò fons etiam multo propin- 50
quior Danubio, quàm fons *Lici*; eoque argumento multo justius Vindelicorum censendus. Sed & *Breunos* & *Genaunos*, (quorum hi corruptè Plinio *Naunes* pro *Genaunes*) Vindeliciis adscribit Horatius, dictâ odâ XIV:

*Quem legis expertes Latina
Vindelici didicere nuper,*

Quid

VINDELICIA ET NORICVM.

31

*Quid Marte posses. Milite nam tuo
Drusus Genaunos, implacidum genus,
Breunosque veloces, & arceis
Alpibus impositas tremendis
Dejecit acer, plus vice simplici.
Major Neronum mox grave prælium
Commisit; immanisque Rhætos
Auspicis repulit secundis.*

- Verum tamen ab hoc iterum dissentit Strabo, dicto lib. IV, his verbis: οἱ ὅ οὐνδελικὰ
10 καὶ Νορικὸι τὴν ἐκτὸς παρωρείαν κατέχουσι τὸ πλεον μὲν Βρευνῶν καὶ Γεναυνῶν, ἡδὲ τῶν
Ἰλλυριῶν. id est: *Vindelici & Norici exteriora Alpium tenent magnâ ex parte, cum Breunis
& Genaunis: quorum hi jam Illyrici sunt generis.* Sed pro Horatio iterum facit Ptole-
mæus in descriptione Vindeliciæ, his verbis: τῆς ὅ οὐνδελικίας τὰ μὲν δὲκλικώπερα
κατέχουσι Ρ'ενικῶται· ὑπὸ ὅ τῶν Δευῶν καὶ Κονσῶνται· εἴτα Βενλαῶνοι· εἴτα Βρευνῶν καὶ
20 ὡς τὸν Λυκίαν ποταμὸν Δικάπιοι. id est: *Vindelicia septentrionalia incolunt Runicatae.
sub his Leuni, & Consuanta: dein Benlauni: mox Breuni; & juxta Lyciam amnem Lica-
tii.* Corrige heic Κονσῶνται in Κονσῶνται, *Consuanite*. sunt quidpe Plinii *Consuane-
tes*. & eidem Ptolemæo dicuntur eadem formatione Rhætorum populi Σῶνται; qui
Plinio eodem capite sunt *Suanetes*. Corrige item Βενλαῶνοι in Γεναῶνοι; ut sunt apud
30 Strabonem simul & Horatium: quorum etiam vitiatum vocabulum apud Plinium esse
dixi *Naunes*, pro *Genuanes*. Sed & Ρ'ενικῶται Ptolemæi videntur esse Plinii *Virucina-
tes*, quasi οὐρενικῶται. ni fortè & in Plinio scribendi sint *Virunicates*. hæc quidpe
incerta sunt. *Catenates* Plinii apud Strabonem, eodem loco, leguntur Κλαυινάπιοι,
in his verbis: ἱταμῶται ὅ, τῶν μὲν οὐνδελικῶν ἐξήταζοντο Δικάπιοι, καὶ Κλαυινάπιοι,
καὶ οὐένωνες· τῶν ὅ Ρ'αιτῶν Ρ'εγκάντιοι καὶ Κοτῶντιοι. id est: *Ferocissimi Vindelicorum habi-
ti sunt Licatii & Clautinatii, Vennonessque: Rhætorum Rucantii & Cotuantii.* Nec fanè
facile dixeris, utrum è Strabone apud Plinium rectè legas *Clatenates*; an verò ex hoc
apud Strabonem Κλαυινάπιοι. Iam verò iterum contra Strabonem in Rhætis nume-
rant *Vennoness* Plinius ac Ptolemæus: quorum huic dicuntur οὐένωνες, illi *Vennonetes*.
30 Idem Strabo, paullo antè: ὑπερὸν ὅ τῶν Κώμα, πρὸς τῇ ρίζῃ τῶν Ἀλπεων ἰδρυμένον, τῇ
μὲν Ρ'αιτοὶ καὶ οὐένωνες, ἐπὶ τὴν ἑω κεκλιμένοι, τῇ ὅ Ληπόντιοι καὶ Τριδεντῖνοι καὶ Στόνοι. id est:
*Supra Comum, quod ad Alpium radiceis situm, hinc Rhæti & Venones versùs orientem,
illinc Lepontii, Tridentini & Stoni colunt.* Ptolemæus: κατέχουσι ὅ τῆς Ρ'αιτίας τὰ μὲν
ἀρκλικώπερα Βελῶνται, τὰ ὅ νοτιώπερα Σῶνται καὶ Ρ'ιγῶσαι, τὰ ὅ μεταξὺ Καλέκωνες καὶ
οὐένωνες. id est: *Incolunt autem Rhætia septentrionalia Brixantæ; australia Suaneta &
Rigusca; media Calucones & Vinnones.* Plinius, prædicto loco: *Rhætorum Vennonetes
Sarunetesque ortus Rheni amnis accolunt: Lepontiorum qui Viberi vocantur, fontem Rho-
dani.* Et postea: *Rugusci, Suanetes, Calucones, Brixentes, Lepontii Viberi, Nantuates,
Seduni, Veragri.* Patet igitur è Plinio atque Ptolemæo, Vennoness non pertinere ad
40 Vindelicos. Alios jam hinc locat in Vindeliciâ populos Strabo, eodem loco, his verbis:
καὶ οἱ Ε'σίωνες ὅ τῶν οὐνδελικῶν εἰσι, καὶ Βελγῶντιοι καὶ πόλεις αὐτῶν Βριγάντιον καὶ Καμπό-
δονον, ἥ τῶν Δικαίων ὡς περ ἀκρόπολις Δαμασία. id est: *Vindelicorum etiam sunt Estiones
& Brigantii: opidaque eorum Brigantium & Campodunum, & Licatiorum veluti arx
Damasia.*

Sed experiamur tandem, ecquid singulis Vindelicorum populis suas designare pos-
simus sedeis. **LICATES**, sive **LICATII** Licum amnem accolluere; teste Ptole-
mæo, suprâ citato. Vocabulum eorum vitiosè in Strabonis exemplaribus scribi judico
per geminum τῇ Δικάπιοι, quum Plinio sint *Licates*, & Ptolemæo Δικάπιοι· ut & apud
ipsum Strabonem prædicti Κλαυινάπιοι, qui Plinio *Catenates*; & eodem libro inter

- 50 Belgas Ἀτρεβάτοι, qui Plinio, Cæsari, aliisque *Atrebatess*, Ptolemæo Ἀτρεβάτοι.
Brigantium equidem opidum, quod hodiè vulgò est *Bregenz*, ad lacum, quem Rhe-
nus transit, Strabo facit Vindelicorum. at è diverso Ptolemæus, lib. II, Rhætis id tri-
buit, in horum descriptione; libro verò VI II eorundem etiam facit caput. Verum huic
rarò aliàs tuta fides. heic autem eâ ratione id factum puto, quòd Rhætiam illam Ro-
manis latius inter Rhenum & Ænum sumtam intellexerit; cujus universæ princeps urbs
Brigan-

Brigantium. Sic Plinius, lib. IX, cap. XVII: *Proxima est his mensa generis dumtaxat mustellarum: quas (mirum dictu) inter Alpeis quoque lacus Rhetiae Brigantinus amulas marinis generat.* Et Solinus, cap. XXIV: *Si Thraciâ & Galliâ petenda; excipit ager Rhaeticus, opimus & ferax, Brigantino lacu nobilis. inde Noricus.* Strabo, lib. VII, de eodem lacu: Προσέπ τον ται δὲ λίμνης ἐπ' ὀλίγον μὲν οἱ Ρῆαιοι, τὸ δὲ πλεόν Εὐλαχίτιοι καὶ Οὐίνδετικοί· id est: *Lacum Rheti exiguâ ex parte, plurimâ Helvetii ac Vindelici attingunt.* Si igitur *Brigantium* fuit Vindelicorum; certè Rhæti perexiguâ parte lacum attigerunt: nempe à dicto opido *Bregenz*, seu amne cognomine, paullo ultra Rheni confluentem ad vicum usque *Rosbach*, terminum inter Rhætos Helvetiosque. reliquum lacus orientale latus, ad limitem usque Alemannorum, Vindelici accoluerunt. Atque hinc cognomentum etiam lacui **BRIGANTINO** quæsitum; quia **BRIGANTII** populi, ab opido *Brigantio* nuncupati, omne hoc litus tenuerunt, & proxima hinc montana ad opida usque *Ravenspurg*, *Schüffenried*, & *Pfullendorf*. Terminus igitur hac parte Vindelicos Rhætosque inter fuit prædictus amnis *Bregenz*.

Iam verò, quia *Licetiorum* fuit *Damasia*, & *Brigantiorum Brigantium*; **ESTIONUM** arbitror fuisse *Campodunum*: quod nomen etiam nunc retinet, vulgò *Kempten*; de quo plura pòst dicentur. *Estionibus* igitur, mediis inter Brigantios atque Licatios, sedes tribuo in vallibus Ilari amnis.

Postremi Vindeliciæ, jamque *Ænum* accolentes fuere aliigena gens **BOJI**, in Augusti Cæsaris principatu, quum à Marcomannis, Maroboduo duce, ut Germaniæ lib. 20 III, capitibus III & XXX ostensum, Bojohæmo pellerentur, in has oras transgressi; quas in hanc usque diem clarissimo jam nomine obtinent, vulgò *Bojaren* sive *Bajaren*, & contractè *Bairen*, Latine verò loquentibus *Bavari* dicti. Fallitur quidpe quàm vehementissimè, doctissimus cetera Boicarum scriptor, M. Velserus; qui, quid iis factum, aut quò gentium Bojohæmo pulsi concesserint, quum apud neminem veterum auctorum dispiceret, *non regione, sed regno ac dominatu eos pulsos interpretatur*: ita, uti nihilo minus præcis sedibus in Bojohæmo manserint. eaque ratione, quidquid ubique auctores de Marcomannorum rebus gestis narrant, ille in Boicis suis recenset, tamquàm in parte semper fuerint & Boji. quæ, ut falsa atque aliena, si demas, ingens operis pars peribit. In proximos, ut dixi, Vindeliciæ agros, quos etiam nunc tenent, transisse, ostendit haud perinde obscure Strabo, in libris IV & VI. Verba ejus, lib. IV, quæ Iunio Silano C. Norbano Coss. id est, sexto Tiberii imperatoris anno, tricesimo tertio anno postquàm hæ regiones à Romanis devictæ, sese scripsisse, ipse ibidem testatur, hæc sunt: Τα δὲ πρὸς ἑω μέρη τῶν Ἀλπεων, καὶ τὰ ἐπιστρέφοντα πρὸς νότον Ρῆαιτι καὶ Οὐίνδετικοὶ κατέχουσιν, συνάπτοντες Εὐλαχίτιοις καὶ Βοίοις· ἐπὶ τὴν φωνὴν τῶν ἐκείνων πεδίοις. id est: *Parteis verò Alpium, quæ ortum solis prospiciunt, & item quæ ad meridiem conversa sunt, Rheti ac Vindelici tenent, Helvetiis atque Bojis finitimi; quorum campis imminet.* Helvetiis erant contermini utrique; at Bojis Vindelici tantum. Falluntur item ii, qui ex Bojohæmo pulsos Bojos in eas Germaniæ parteis concessisse docent, quas nunc Bavarorum pars circa Nabum flumen in superiore Palatinatu tenent. Tacitus namque, in libro 40 de Germaniâ, diligentissimus Germaniæ populorum enarrator, acutissimusque censor, Nariscos heic collocat; ut Germaniæ lib. III, cap. XXIX, ostensum: de Bojis verò nulla ei hoc situ mentio: quum tamen Gothinos, ultra Bojohæmum in orientem versus incolenteis, è lingvâ Gallos esse arguat, & Osos Pannonios. Fuisse eodem situ Nariscos M. etiam Aurelii Antonini imperio, patet ex Iulio Capitolino; apud quem hæc leguntur verba: *Gentes omnes, ab Illyrici limite usque in Galliam conspiraverant; ut Marcomanni, Narisci, Hermunduri.* Incoluisse tamen postea has Narischorum sedeis Bojos jam circa annum à nato coeli terrarumque Domino CCCC LXXIII, liquet ex Iornande: qui Gothorum res sub Leone Glycerioque imperatoribus gestas enarrans, Sveviam finibus describit huiusmodi: *Danubium congelatum Theodemir Gothorum rex cernens, pedestrem ducit exercitum: emensoque Danubio, Svevis improvisus à tergo apparuit. nam regio illa Svevorum ab oriente Bajoarios habet, ab occidente Francos, à meridie Burgundiones, à septentrione Thuringos.* Svevos heic eum intelligere, qui antea proprio nomine *Hermunduri* adpellabantur, Germaniæ lib. III, cap. XXVIII, pluribus ostendi documentis. Errat heic jam iterum Velserus; qui Bojos, circa ea demum tempora à Venedorum parte

Czechis Bojohæmo pulsos, ad Nariscos abiisse censet. Fuisse Iustiniani imperatoris tempestate Bojos in dictâ Vindeliciæ parte, testatur haud ita obscure Paul. Diaconus, rer. Langobard. lib. I, cap. IV: *Et hæc quidem, inquit, mala intra Italiam tantum, usque ad finis gentium Alamannorum & Bojoariorum, solis Romanis acciderunt. Inter hæc Iustiniano principe vitâ decedente, Iustinus minor rempublicam apud Constantinopolim regendam suscepit.* Horum autem Alemannorum Bojoariorumque finis ita Eginhardus in vitâ Caroli Magni designat: *Lechus fluvius Bajoarios ab Alemannis dividit.* Nam & Alemanni jam ante Iustiniani tempora ex Germaniâ partim in Vindeliciam, partim in Helvetiam transierant. Certum igitur est, Bojoarios Nabum accolenteis è Vindeliciâ demum eò trans-
10 migrasse: in Vindeliciam autem jam inde ab Augusti Cæsaris temporibus transisse. Ceterum apud Diaconum, lib. III, cap. xxx, hæc leguntur: *Noricorum provincia, quam Bojoariorum populus inhabitabat, habet ab oriente Pannoniam, ab occidente Svarviam, à meridie Italiam, ab aquilonis verò parte Danubii fluentia.* Ex quibus colligere dabatur, Bojos, Bojohæmo pulsos, non in Vindeliciam, sed in Noricum transisse; ni malum atque imperitum harum partium geographum manifestò se proderet Paullus memoratone Svarviæ: quæ certè numquàm ad Ænum, Noricum terminum, pertinuit. Norici igitur vocabulo ille Vindeliciam quoque accensuit, in quâ nunc *Bavaria*, Sveciæ contermina. Verum BOIORUM ex Bojohæmo sub Augusto Cæsare in Vindeliciam commigrationem hætenus adseruisse sufficiat. Nomen eorum postea in Vindeliciâ variè ab infe-
20 rioris sæculi scriptoribus formatum fuit: quibus passim dicuntur BOIOARII, BOIOVARII, BAIIOARII, BAIIOVARII, BAIUVARII, BAIIOBARI, BAIBARI, BAIVARII, & postremum BAVARI; ex quo quibusdam nugandi occasio arrepta, nomen hoc ex *Bojis & Avaribus* esse compositum.

Reliquorum populorum, *Consuanetum, Catenatum, Virucinum*, & aliorum, quos supra enumeravi, nomina nullis certis sitibus adsignari possunt: adeò nulla eorum exstant indicia, vel vestigia; & nugari in incertis non libet. Terminum tamen Vindeliciæ fuisse censeo ab meridie, primum supra dictum amnem *Eregenz*; hinc montium jugum, quod inter Lichum & Ænum ad Isari usque fonteis & opidum *Innespruck* protenditur.

39

CAP. IV.

De opidis VINDELICIÆ.

VINDELICIÆ situ, finibus, ac populis explicatis, proxima sit cura, opida ejus indicare. In his primum locum jure mereatur id, quod jam ab initio caput gentis fuit, postea verò, quum in provinciam Romanorum redigeretur ipsa terra Vindelicia, coloniæ Romanæ nomen ac dignitatem adeptum est. De hoc ita Tacitus, in libro de Germaniâ: *Propior Hermundurorum civitas: fida Romanis; eoque solis Germanorum non in ripâ Danubii commercium, sed penitus, atque in splendidissimâ Rhatia provincia coloniâ.* Vnam solam fuisse coloniâ, satis apertè testatur, dum nomen ejus nullum proprium indicat. Ptolemæo, qui proximus à Tacito geographica sua nobis reliquit, Vindeliciæ recensetur urbs *Αὐγῆς οὐνδελικῶν*, AUGUSTA VINDELICORUM. quod vocabulum *Augusta* nullis opidis nisi coloniis fuisse tributum, vel pueri in scholis noverint. Hæc igitur illa Taciti *splendidissima Rhatia provincia coloniâ*. Esse eam, quæ nunc inter splendidissimas magnificentissimasque Germaniæ urbeis vulgò vocatur *Augstburg*, ipsum nomen disertè indicat. Sic *Augusta Rauricorum* apud Rheni lævam ripam, VI millibus passuum supra Basiliam, vulgò nunc dicitur vicus *Augst*. Sed & situm illius haud obscure Tacitus monstrat. qui erat *non in ripâ Danubii, sed penitus*, id est intus in provinciâ. Et huc itineraria, quæ mox producam, cuncta conveniunt. Ceterò in capita gentium devictarum deduxisse Romanos colonias, cuivis historias eorum legenti dispicere facillimum est. Sic *Augusta Taurinorum, Augusta Prætoria, Augusta Rauracorum, Augusta Treverorum, Augusta Sueßonum, Augusta Veromandorum*, & aliæ coloniæ, suæ quæque gentis jam antea fuere capita. Ad eundem igitur modum haud dubiè & *Vindelicorum Augusta* suæ gentis, etiam ante coloniâ deductam,
b fuit ca-

fuit caput. Velferus, postquam multum circa primam hujus urbis originem nequidquam laboravit, tandem in hæc verba concludit: *Locus, in latissimâ planitie clementer editus, prope Vindonis & Lyci confluvium, Danubio ad commoditates vicinus, nec expositus nimiam propinquitatem ad pericula Germanicarum incursionum, Vindelicia meditullio, nomen Augustæ inditum; Vindellicorum cognomen additum, differentiâ aliarum urbium, quæ eodem nomine adpellata.* Dubia mehercules & ambigua sententia; ubi nescias, opidum jam antea exstitisse, an tunc demum à Romanis conditum intellexerit. quamquam in præcedentibus doceat, Romanos etiam nova nonnumquam deducendis coloniis opida excitasse. Quam mentem de Vindellicorum Augustâ si habuerit, errasse eum, vehementer ego vereor. quidpe, præter rationem modò allatam, Strabonis quoque verba ex lib. IV supra citavi ista: *καὶ οἱ Ἑσίωνες δὲ τῶν Οὐινδελικῶν εἰσι, ἔ Βεργάνιοι καὶ πόλεις αὐτῶν Βεργάνιον, καὶ Καμποδῶνον, καὶ ἡ τῶν Λικαλίων ὡς περ ἀκρόπολις Δαμασία* id est: *Vindellicorum sunt etiam Estiones, & Brigantii: opidaque eorum Brigantium & Campodunum; & Licatiorum veluti arx Damasia.* DAMASIA igitur procul dubio Vindellicorum Licatiorum caput. idque Augustæ ad Licum amnem germanum genuinumque nomen, antequam colonia devictis Vindellicis Augusti auspiciis eò deducta fuit. Huc accedit, quòd aliàs Strabo Augustæ nullam facit mentionem: quæ, ut præcipua jam ejus ætate & clarissima totius Vindelicie urbs, nullo pacto erat silentio transmittenda. nec Damasiam ullus alius auctor memorat: scilicet, quia vocabulum id in Augustæ nomen abivit. Tacitus, annal. lib. XII: *Silurum gens non atrocitate non clementiâ mutabatur, quin bellum exerceret; castrisque legionum premenda foret.* Id quo promptius veniret, colonia Camalodunum validâ veteranorum manu deducitur in agros captivos; subsidium adversus rebelles, & imbuendis sociis ad officia legum. Ea causa ubique coloniarum Romanarum. De Licatiis autem ita idem Strabo: *ἱπαιώτατοι δὲ τῶν Οὐινδελικῶν ἐξ ἡζοντο Λικάσιοι καὶ Κλαυτινάσιοι* id est: *Ferocissimi Vindellicorum habitant sunt Licatii & Clautinatii.* Tanta igitur Augustæ Vindellicorum monstrari potest antiquitas; tanta antiquis etiam temporibus celebritas. ad quod dignitatis fastigium non nisi longinquioris temporis progressu evehi potuit, in gente barbarâ, ac liberâ; cui nulli impetus ad integra opida de subito erigendum.

Porro opida in itinere ab *Arbore felice*, Helvetiorum opido (*Arbon* nunc est; vulgari vocabulo, apud lacum Brigantium) ad *Augustam Vindellicorum*, notantur ista in tabulâ & Antonini itinerario:

Tabula;	Antoninus;	Antoninus;	Antoninus;
<i>Arbor felix</i>	<i>Arbore felice</i>		<i>Arbore felice</i>
<i>Brigantio</i> x.	<i>Brigandia</i> xx.	<i>Brigantia</i>	<i>Brigentia</i> xx.
<i>Ad Renum</i> vii.iii.			
<i>Vermania</i> xv.	<i>Vermania</i> xxiii.iii.	<i>Vermanie</i> xxiii.iii.	<i>Vermania</i> xxiii.iii.
<i>Viaca</i> xxiii.			
	<i>Campoduno</i> xvi.	<i>Campoduro</i> xv.	<i>Campoduno</i> xv.
	<i>Rostro Nemausæ</i> xxxii.	<i>Rostro Nemausæ</i> xxxiii.	
			<i>Celio monie</i> xiiii. 40
			<i>Guntia</i> xvi.
<i>Augusta Vindellicum</i> xx.	<i>Aug. Vindellicum</i> xxv.	<i>Aug. Vindellicum</i> xxxvii.	<i>Aug. Vindellicum</i> xxii.

BRIGANTIUM esse nunc *Bregenz*, ad caput lacus Brigantini, cui nomen inde quæsitum, cum vocabulum, tum itineris tractus & intervallum maximè indicant: quorum hoc Antoninus ab *Arbore felice* Brigantium usque utroque in itinere facit xx millium passuum; tabula verò xix. Certum igitur ex his fit documentis, ordinem in tabulâ à librario esse turbatum: ubi sic antea erat scriptum:

Arbor felix
Ad Renum vii.iii.
Brigantio x.

Rhenus equidem ab *Arbore felice* duobus haud ampliùs abest millibus passuum. at ex notatis tabulæ numeris ego colligo, Rheni hoc in itinere trajectum fuisse commodissimo itineris ductu ad vicum *Rhineck*, vel paullo suprâ.

CAMPODUNUM Antonini Strabo quoque, dicto lib. IV, Græcè per litteram π scripsit *καμποδῶνον*. at magis genuinum ejus loci nomen est apud Ptolemaum per

per β, καμβόδουν; & in tabulâ CAMBODUNUM, in Notitiâ imperii CĀMBIDUNUM. quæsitum namque id è fluminis, cui adpositum, vocabulo *Kamb*. Id opidum hodiè vulgari vocabulo dicitur *Kämbten*, sive *Kämpfen*.

Inter *Campodunum* & *Brigantiam* habet Antoninus, tribus in itineribus, locum, cui nomen *VEMANIA*, & corruptè *Vermania*: nam tabulæ etiam est *Vermania*, & Notitiæ imperii *VIMANIA*. In tabulâ post *Vermaniam* sequitur protinus *VIACA*. Hodiè inter *Bregen* & *Kämpfen* sunt loci *Wangen* & *Wageck*. quorum hic haud dubiè est *Viaca*, ille verò *Vermania*. Numeri in itinerariis ferè ubique corrupti sunt. Antoninus ubique habet inter *Brigantium* & *Vermaniam* *xxiiii* millia passuum: hinc verò *Campodunum* *xv*, duobus in itineribus, & in tertio *xvi*. totidem circiter hodiè numerantur inter *Bregen* & *Wangen*. Vnde perspicitur, apud Antoninum etiam inter *Brigantiam* & *Vermaniam* perscripta fuisse *xvi*; vel *xv*, ut rectè eo intervallo habet tabula. A *Wangen* numerantur ad *Kämpfen* millia circiter *xxv*. unde adparet, Antoninum quoque *xxiiii* illa millia, quæ perperam sunt adposita inter *Brigantiam* & *Vermaniam*, ipsum scripsisse inter *Vermaniam* & *Campodunum*. Tabulæ exscriptor eundem numerum quum hoc itinere signatum videret, *xxiii* inde imperitè fecit inter *Vermaniam* & *Viacam*: quum sint inter *Wangen* & *Wageck* *xvii* circiter tantum. nisi fortè in archetypo fuerint millia *xviii*: quæ ille corripit in *xxiii*. De reliquo, apud Ptolemæum hæc leguntur: πρὸς τὴν κεφαλὴν τῆς ῥῆνης ποταμῆς Ταξγατίου, Βεργανίου. καὶ τὰς οὐκ. id est: *Ad Rheni fluminis caput est Taxgatum, Brigantium. post hæc verò Vicus*. *TAXGÆTIUM* ex positione apud Rheni fontem interpretor hodiè opidulum *Tavetsch*. ab hoc versùs septentriones descenditur ad opidum *Bregen*. quòd si recto ordine perrexerit Ptolemæus porrò versùs septentriones; *Vicus* certè nullus alius erit locus quàm *Viaca* tabulæ. ac fortè apud Ptolemæum scriptum fuit *οὐκ*, *VIACUS*. Graduum adnotationes in eo auctore nihil attinet observare. in his quidpe plerumque falsus deprehenditur.

Porrò Antonino inter *Campodunum* & *Augustam Vindelicum* referuntur *CELIUS MONS*, & *GUNTIA*. *Celium montem* esse vicum nunc *Kelmünz*, haud procul Ilaro flumine & opido *Münchrot* cum tractus itineris, quod paullum heic laevorsum declinat, tum multo maximè nomen ipsum testatur. Id nomen loci Notitiæ imperii est *COELIUS*, sine *montis* adjectione. *Guntiam* interpretatur Rhenanus opidum *Guntzburg* ad Guntia amnis ac Danubii confluenteis. Verùm magis placet opinio Velferi, qui *Guntzberg* interpretatur, ad fontem Guntia. Illud quidpe longiùs extra viam Camboduno Augustam versùs dissitum; & nimis prope habet opidum *Knäringen*, quod tabulæ esse *Grinarionem*, infra ostendetur. cujus propinquitas tanta, uti haud facilè crediderim, fuisse & Guntioburgium tunc locum celebrem. Apud Antoninum millia passuum numerantur à Campoduno Celium montem usque *xiv*; hinc verò Guntiam *xvi*. at à *Kämpfen* ad *Kelmünz* sunt *xxx*: hinc verò ad *Guntzburg* *xxv*. Nullo igitur modo Antonini *Guntia* intelligenda est *Guntzburg*. Numeri quum suis locis manserint, tamen nomina à malè curioso librario transposita sunt. etenim à *Kämpfen* ad *Guntzburg* millia sunt *xiv*: & hinc ad *Kelmünz* *xvi*: hinc denique Augustam *xxxix*. Hujus *Guntia* Notitia etiam meminit imperii.

At *Guntioburgii* quoque antiquitatem ex veterum monumentis ostendi posse reor. Eumenii, in panegyrico, Constantio Cæsari dicto, hæc leguntur verba: *Captus rex ferocissima nationis inter ipsas, quas moliebatur, insidias; & à ponte Rheni usque ad Danubii transitum Coniensem devastata atque exhausta penitus Alamania*. Heic sive ipse sic scripserit Eumenius, sive librariorum postea incuriâ *G* in *C* fuerit vitiatum, locus certè nullus alius est, quàm qui nunc ad Guntia confluentem dicitur Guntioburgium: ubi etiam nunc ponte transitur Danubius.

ROSTRUM NEMAVIÆ cum doctissimo Simlero interpretor ex regionis tractu celeberrimum nunc opidum *Memmingen*. à quo Cambodunum usque millia sunt *xxiii*; Augustam verò *xxxvii* circiter. Vnum igitur *x* apud Antoninum inter Cambodunum & Nemaviam abundat.

Aliud iter per Vindeliciam ab Augustâ Vindelicum versùs Italiam est hujusmodi:

Tabula;	Antoninus;			
<i>Augusta Vindelicum.</i>	<i>Augusta Vindelicum</i>			
<i>Ad Novas</i>				
<i>Avodiaco</i>	<i>AbuZaco</i> xxxvi.	Antoninus;		
<i>Coveliacas</i>				
<i>Tarteno</i> xx.	<i>Parthano</i> xxx.	<i>Parthano</i>	Antoninus;	
<i>Scarbia</i> xi.				
<i>Vetonina</i> xviii.	<i>Veldidena</i> xxx.	<i>Veldidena</i> xxiii.	<i>Veldidena</i>	
<i>Matrejo</i> xviii.				
<i>Vepitero</i> xx.	<i>Vipiteno</i> xxxvi.		<i>Vipiteno</i> xxxvi. 10	
<i>Sublabione</i> xxxv.	<i>Sublaviune</i> xxxii.			
<i>Ponte Drusi</i> xiii.	<i>Endide</i> xxiii.			
<i>Tridente</i> xl.	<i>Tridento</i> xxiiii.			

Loco *Ad Novas* quia intervalli numerus non adpositus, haud facile verus situs investigari poterit. *AbuZaco* Antonini idem est locus, qui *Avodiaco* tabulae. & hic idem, qui eidem tabulae scribitur *Abodiaco*, alio in itinere, quod tale est:

Augusta Vindelicum

<i>Rapis</i>	xviii.
<i>Navore</i>	xxiiii.
<i>Camboduno</i>	xviii.
<i>Escone</i>	xx.
<i>Abodiaco</i>	xviii.

20

In hoc itinere, an *Navore* idem sit locus, qui supra dicitur *Ad Novas*, haud facile dixerim. in eandem sanè regionem iter ad *Abodiacum* tendit. Nec quidpam de *Rapis* liquet.

ESCONEM nullum alium esse locum, quàm qui ad Lichum amnem vulgò hodiè vocatur *Scongā*, ipsum nomen clarè indicat. Ab hoc ad Cambodunum millia circiter sunt passuum xxiv.

ABODIACUM, sive, ut Ptolemæo scribitur, *Αβουδιανον*, ABUDIACUM, omnes ferè viri docti, qui de eo scripserunt, hodiè volunt esse opidum *Füessen* eodem Licho adpositum, xiv millibus passuum supra Esconem, xviii millibus à Camboduno distitum. quorum sententiæ lubentissimus ego subscripserim. namque VELDIDENA, quæ vitiato vocabulo in tabulâ *Vetonina*, extra controversiam hodiè est *Wilten*, ad Æni Vtiique confluentes, iii circiter millibus supra opidum *Innespruck*. Per hoc autem simulque per opidum *Füessen* iter agitur Augustâ Vindelicorum Tridentum versùs.

Iam verò inter *Füessen* & *Wilten* seu *Innespruck* loci sunt *Kochel* & *Partenkirch*. quorum ille haud dubiè COVELIACÆ tabulae; hic verò Antonini PARTHANUM: quod corruptum in tabulâ *Tarteno*, quo PARTENO. quamquàm nullum horum verum genuinumque loci nomen putaverim. rectius sanè in Notitiâ imperii PARRADUNUM. ex quo etiam apud Ptolemæum pro *παρράδωνον* pono *παρράδωνον*. & facilis librario lapsus ex π in κ.

Inter *Parradunum* igitur & *Veldidenam* SCARBIA ex intervallis & itineris actu fuerit circa locum, cui nomen *Mittenwald*. ad quem à Parraduno xi sunt millia; & porro Veldidenam usque xix.

Reliqua ejusdem itineris *Matreium*, *Vipitenum*, *Sublabio*, *Pons Drusi*, qui Ptolemæo *Drusomagus*, & *Tridentum*, jam extra Vindeliæ nostræ limiteis posita, Rhætorum quia fuere loca, nihil ad præsentem commentationem pertinere puto.

De cetero, iter tabulae ab Augustâ Vindelicorum per Esconem Abodiacum usque, jam antea ostensum est. Pergit hinc ita:

50

Tabula;	Antoninus;		Antoninus;	
	<i>Veldidena</i>			
<i>Abodiaco</i>	<i>Parthano</i>	xxiii.	<i>Aug. Vindelicum</i>	<i>Aug. Vindelicum</i>
<i>Vrusa</i> xiii.	<i>Ad pontes Tessenios</i> xx.			
<i>Bratananio</i> xii.	<i>Ambre</i>	xl.	<i>Ambre</i> xxxvii.	<i>Ambre</i> xxvii.
				<i>Isunisca</i>

VINDELICIA ET NORICVM.

17

<i>Isunisca</i>	xii.	<i>Isinisco</i>	xxxii.	<i>Isinisco</i>	xxxii.	<i>Isinisca</i>	xxii.
<i>Ad Enum</i>	xx.	<i>Ponte Aeni</i>	xx.	<i>Ponte Aeni</i>	xx.	<i>Ponte Aeni</i>	xx.
<i>Bedaio</i>	xiii.	<i>Bidaio</i>	xviii.	<i>Bidaio</i>	xviii.	<i>Bidaio</i>	xviii.
<i>Artobrige</i>	xvi.						
<i>Iuaro</i>	xvi.	<i>Iouari</i>	xxxiii.	<i>Iouari</i>	xxxii.	<i>Iouari</i>	xxxvi.

Iouarum esse nunc celebre opidum *Salzburg*, postea firmissimis monstrabitur documentis. Huc ab Augustâ rectissimâ viâ agitur iter per nobile nunc opidum *Monachium*, Isaro flumini impositum. Quo argumento, satis valido, *ISINISCA* sive *ISUNISCA*, nulla alia est, quàm dictum opidum *Monachium*. nam ab flumine nomen ei¹⁰ quæsitum quasi *ISARISCA*, nemo dubitare potest. Ac fortè caput fuit *Isarcorum*; quos valleis Isari incoluisse suprâ docui.

Nec *AMBRA* ignorari potest; quando medio fermè itinere inter Augustam & *Monachium* occurrit fluuius *Amber*. ad quem locum *Pruck an der Amber*, ex aduerso opidi *Fürstenfeld*, interpretor *Ambram*. nisi fortè sine aliquo opido vel vico nudum fluuium *AMBRAM* & trajectum ejus heic intellexerit Antoninus. Numeri ubique corrupti sunt. quidpe millia sunt inter Augustam & *Ambram* haud ampliùs *xxii.* inter hunc & *Monachium* *xvii.*

Porrò à *Monachio* *Salisburgium* versùs rectissimâ viâ transitur *Ænus* amnis apud opidum *Alten Hohenau*. quod ego interpretor tabulæ locum *AD ÆNUM* (nam puto²⁰ *A* interiisse:) qui Antonino est *PONS ÆNI*; & Notitiæ imperii *PONS OENI*, Vbique numeri millium corrupti: quibus tertium adscribendum est *x*. Locus cui vocabulum *Bedaio*, sive *Bidaio*, jam extra *Vindeliciam* in *Norico* fuit. de eo igitur postea dicitur.

Inter *Partenkirch* & *Fürstenfeld* *xlvi.* haud ampliùs sunt millia passuum. unde adparet, numeros apud Antoninum inter *Partanum* & *Ambram* esse vitiatos. Mihi *PONTES TESFENII* fuerint vicus hodiè apud lacum *Ambram*, vulgari vocabulo *Tief-sen* dictus. quin *Tessenios* fuisse ab Antonino scriptum, quod postmodò corruptum in *Tessenios*, facilè suspicer. Nimis audaciter & confidenter *Aventinus*; qui, uti opidum Isaro adpositum *Schöfelern* inde fingeret, corrumpere haud dubitavit dictum vocabulum in *Scaphonios*.³⁰

De *Vrusa* tabulæ & *Bratananio* nihil liquet.

De cetero iter per Danubii ripam à *Samuloceni* ad *Æni* usque confluentem signatur in tabulâ hoc modo:

Samulocenis

Grinarione xxii.

Clarena . . . .

Ad Lunam xxii.

Aquileia xx.

Opie xviii.

Septemiaci vii.

Losodica vii.

Medianis xi.

Iciniaco viii.

Biricianis vii.

Vetonianis xviii.

Germanico xii.

Celeuso viii.

Arusena iiii.

Regino xxii.

Servioduro xviii.

Petrensibus xxvii.

Castellum xviii.

Bolodurum . . . .

Antoninus:

Abusina

Regio xx.

Augustis xxiii.

Quintianis xx.

Bolodero xxiiii.

b 3

Samu.

Samuloceni Ptolemæo dici *Alcimoënnim*, esseque hodiè *Vlm*; Germaniæ lib. 111, cap. IV, docui. Ab hoc opido XVI millia passuum versùs orientem est opidum *Gnàringen*, medio situ inter Guntiam & Mindelium amneis. quod ex situ, haud procul Danubii ripâ, item ex itineris tractu, & multo maximè ex vocabuli similitudine, sine controversiâ est GRINARIO tabulæ. in quâ V in X corruptum esse patet.

Inde CLARENNA nunc dicitur opidum *Rain*, prope Lichi confluentem.

Hinc à *Clarennâ* duûm diversorum itinerum vocabula ab imperito ac malè curioso tabulæ exscriptore confusa esse puto. nam BURICIANA & VETONIANA ex itineris tractu, situ in ripâ, similitudine nominum, & intervallo XVI millium, haud dubiè nunc sunt *Burchaim* & *Winten*. & inter hoc etiam atque *Abensperg* millia sunt 10 XXIV; ut tabula habet inter *Vetoniana* & *Arusenam*; quæ correctiùs Antonino & Notitiæ imperii dicitur ABUSINA: ex quâ voce in tabulâ scribo ABUSENA. Nomen traxit ab amne, vulgò *Abens* dicto; cui adposita. quem & ipsum rectè dixeris Latino ore *Abusenam*, vel *Abusenum*; & *Abusinam*, vel *Abusinum*.

Inter *Vetoniana* & *Abusenam* GERMANICUS, haud dubiè vicus, ex situ & XII millium intervallo est opidulum *Foburg*, ad Danubii ripam, in insulâ, quam os Ilmii fluminis efficit, situm; quod ponte ulteriori, id est, Germanicæ ripæ adnexum. unde fortè nomen ei quondam quæsitum.

Post IX hinc millia passuum, ut habet tabula, CELEUSUM erit opidum nunc ad Abusini confluentem *Neustat*, III circiter millibus ab opido *Abensberg* diffitum. 20

Tabulæ REGINUM Notitiæ imperii dicitur CASTRA REGINA. unde certum fit, vitiatum esse vocabulum apud Antoninum *Regio*. Esse hodiè celebre opidum *Regenspurg*, contra confluentem *Regini* amnis, qui vulgò *Regen*, positum, nemini dubitare fas est; quando situs in Danubii ripâ, maximè verò nomē convenit. Fuisse jam tunc clarum atque illustre, ex eo perspicitur, quod tabula primariæ urbis figurâ depictum habet. Non tamen credo illis, qui id coloniam Augusti Tiberii faciunt, ex nescio quo nummo, cujus inscriptio sit talis: COL. TIBERIA. AVGVSTA. cui adjiciunt auctoritatem diplomatis Leonis III pontificis, an. 1000 per scripti; in quo hæc leguntur verba: *Iuxta muros Tiburniæ civitatis, quæ à Tiberio Cesare Augusto edificata est; quæ modò vulgò appellata est Reginaspurch*. Sed quid non barbara istius sæculi ignorantia & monachalis securitas somniavit, prælicenterque finxit? quâ grammaticæ disciplinæ ratione à Tiberii nomine urbs dici potuit Tiburnia? quod vocabulum Tibur Italiæ opidum, haud procul Româ situm, maximè redolet. Multo ego malo gravissimo auctori C. Tacito credere; qui suo ævo sub Trajani imperii initium, quo Germaniam descripsit, unam agnoscit, ut suprà ostensum, totius Rhætiæ coloniam, *Augustam Vindelicorum*. Quod si alia præter hanc fuisset, nec Ptolemæum, nec Antoninum, nec auctorem tabulæ, nec Notitiæ imperii latere potuisset: apud quos omneis altissimum ejus rei silentium; quum tamen ubique tabulæ nominentur *Augusta colonia*. Rectiùs igitur ac tutiùs istum nummum aliò traxeris. & verba hæc sunt ex Græcâ Nicephori Callisti historiâ, lib. I, cap. XVII, Latinè versa: *opus quoque ejus est Iudææ celebris urbs Tiberias & quæ in Thraciâ est Tiberia*. 30 40

Porro quod CASTELLUM tabulæ dicitur, ex situ & itineris tractu, item ex intervallo, quod LXXIII est millium à Regino, haud dubiè nobilis nunc est urbs *Passau* ad Æni confluentem lævâ oris ripâ situm. Idem locus Notitiæ imperii procul dubio est BATAVA, in his verbis: *Præfectus alæ Flaviæ Retorum, Quintanis. Tribunus cohortis Novæ Batavorum, Batavis. Tribunus cohortis Tertiæ Brittonum, Abusina*. Atque hinc ipse locus è *Batavorum* nomine dictus CASTRA BATAVA: & cognomine tantum BATAVA. quod Germani postea suâ lingvâ fecere *Battaw*: & tandem aliâ dialecto, quâ superiores inferiorum t mutant in s, *Passau*. Agnosco heic errorem satis turpem, per quem in Germaniæ lib. I, cap. VII, adserui, *Passavium* esse *Bojodurum*, à Bojorum t transitu sic dictum, quia hodièque transitum vocamus *ein pass*. *Bojodurum* nunc esse *Instat*, ex adverso *Passavii* in dextrâ Æni ripâ situm, postea in Norico certis probabo documentis.

De cetero SERVIODURUM, ex situ in Danubii ripâ, millium intervallo, & nominis insuper quadam similitudine, deprehenditur nunc esse opidum *Straubing*.

PETREN.

VINDELICIA ET NORICVM.

19

PETRENSIA item ex positu ad Danubium, & millium intervallis, conjicio esse nunc opidum *Oosterhoven*.

Loca igitur illa suprâ recitata, *Ad Lunam, Aquileia, Opia, Septemiacum, Losodica, Mediana, Iciniacum*, alio in itinere, quod medium fuit inter modò explicatum & illud ab Augustâ Iuvavium versùs, fuisse censeo. Nec tamen, quo situ singula fuerint, quidquam liquet.

QUINTIANA, subintellige CASTRA, quæ Notitiæ imperii vocantur QUINTANA, haud dubiè nunc sunt *Kintzen*, vicus infra opidum *Oosterhoven*; quando & situs haud procul Danubio & nomen integrè respondent. nec numerus 10 millium perinde abhorret: sunt quidpe circiter XIX.

AUGUSTA Antonini, sive ut Notitia habet imperii AUGUSTANA, intellige CASTRA, quidam volunt esse hodiè vicum *Gaisting*, XI millia passuum infra Reginum, haud procul Danubio situm. quibus ego reclamare nolim; quando situs & nomen haud malè congruunt. nam millium numeris non semper fidem esse habendam, jam dudum patuit.

Loca porrò inter *Abusinam & Augustam* Vindelicùm notantur apud Antoninum ista:

<i>Abusina</i>	
<i>Vallato</i>	XVIII.
<i>Summontorio</i>	XVI.
<i>Augusta Vindelicùm</i>	XX.

Numerus LIV millium satis benè convenit intervallo inter *Augstburg & Abensperg*. VALLATUM igitur colligo fuisse supra opidum *Gaisensfeld*, Ilmio amni adpositum: SUMMONTORIUM verò, sive, ut Notitiæ imperii scribitur, SUBMONTORIUM, supra opidum *Hohenwart*.

De Ptolemæi *Bragoduro, Dracuinâ, & Vianâ*, quæ loca illi apud superiorem Danubii ripam ponuntur, nihil liquet. Ejusdem *Φαινίανα*, PHÆNIANA, eundem locum cum censeo esse, qui Notitiæ imperii plurali numero est PINIANA. At de situ ejus 30 nihil liquet.

Ejusdem Notitiæ FEBIANA castra, cum Rhenano interpretor *Babenhausen*, ad Guntiam amnem.

Atque hætenus loca Vindeliciæ, quorum situs investigari potuit, explicata sunt, nunc transmissio Æno flumine Noricum quoque lustretur.

CAP. V.

De NORICO.

40 NORICORUM etiam, ut Vindelicorum, complureis fuisse populos, testem suprâ citavimus Plinium. cujus verba, lib. III, cap. XX, hæc sunt: *Iuxta Carnos, quondam Taurisci appellati, nunc Norici: his contermini Rhati & Vindelici. omnes in multas civitates divisi.* Quæ fuerint Noricorum civitates, seu populi, nemo recenset, præter Ptolemæum. cui sunt *Σεβάκες, Ἀλαυνοί, Ἀμεισόνιοι, Ἀμειδρανοί, Ἀμειλικεῖ, Σεβάκες, Ἀλαυνοί, Ἀμεισόνιοι, Ἀμειδρανοί*, *Sevaces, Alauni, Ambisontii, Ambidrani, Ambilici*; & qui propriè ei dicuntur *Νωρικοί, Norici*. Verùm his certi situs assignari nequeunt. Nec termini quidem universo Norico circumscribi possint, nisi internis ejus, id est opidis, investigatis. hoc 50 igitur primo loco agatur.

Loca antiqui Norici, veteribus memorata auctoribus, explicaturus, commodum judicavi, primo loco Danubii ripam persequi, incipiendo à notioribus certioribusque. Iter igitur heic tabulæ & Antonini itinerariis notatur hujusmodi:

Tabulæ;

Antonini;

<i>Brigantio</i>		<i>Bregitione, leg. i Adjut.</i>			
<i>Arrabo fl.</i>	xxx.	<i>Ad Muros & Statuas, in medio</i>			
<i>Stailuco</i>	xii.	<i>ad Robona</i>	xxx.	Antonini;	
<i>Ad Flexum</i>	xiii.	<i>Quadratis</i>		<i>Scarabantia</i>	
<i>Gerulatis</i>	xvi.	<i>Flexo</i>	xx.	<i>Moieno</i>	xii.
<i>Carnunto</i>	xiii.	<i>Gerulata</i>			
<i>Aequinoctio</i>	xiiii.	<i>Carnunto, leg. xiiii. gg.</i>	xxx.		
<i>uillagai</i>	iiii.	<i>Aequinoctio & Ala nova, in medio.</i>			
<i>Vindobona</i>	x.	<i>Vindebona, leg. x. gem.</i>	xxviii.	<i>Vindomona</i>	xxv.
<i>Citium</i>	vi.	<i>Commagenis</i>	xxx.	<i>Comagenis</i>	xxiiii.
<i>Comagenis</i>	vii.	<i>Cecio</i>	xxx.	<i>Cetio</i>	xxiiii.
<i>Piro torto</i>	viii.				
<i>Trigifamo</i>	viii.				
<i>Nomare</i>	xvi.				
<i>Arelate</i>	vii.	<i>Arlape</i>	xx.	<i>Arlape</i>	xxii.
<i>Ad ponte ises</i>	viii.				
		<i>Laco felici</i>	xxii.	<i>Laco felice</i>	xxvi.
<i>Elegio</i>	xxiii.				
<i>Blaboriaco</i>	xiii.	<i>Lauriaco</i>	xxv.	<i>Lauriaco</i>	xx.
<i>Marinianio</i>	.....				
<i>Bolodurum</i>	....				

Heic, quæ Norici fuerunt agri, quò commodius, certioribusque documentis ostendantur, primum Pannoniæ loca, Norico proxima, explicanda erunt.

ARRABO *Fluvius* extra controversiam est is, qui, vulgari nunc vocabulo *Rabe*, Danubio miscetur apud opidum ejusdem nominis. vocabulum id fluvii vitiatum legitur quatuor locis apud Ptolemæum: in descriptione Germaniæ ὁ Ναρρῶν in Pannoniâ superiore, τὸν Ναρρῶνα in inferiore Pannoniâ, bis τὴν Ναρρῶν. Librario vide-³⁰ tur notius fuisse opidum nobilissimum Galliæ Braccatæ Ναρρῶν, quàm dicti fluvii vocabulum Α'ερῶν quod integrum atque incorruptum manet apud Macrianum ἐν τῷ περιπλῳ qui sua à Ptolemæo se habuisse fatetur. Apud Antoninum scriptum fuisse puto *Arrabona*, ut est alio in itinere, à Sabaria Bregetionem usque: ex quo librarii incuriâ factum illud *Ad robona*. Notitiæ imperii bis memorantur castra militum *Arrabona*, ea eodem situ ad confluentem fuisse amnis Arrabonis, quo nunc opidum conspicitur *Rabe*, haud dubitandum est.

BRIGANTIUM igitur, quod & BRIGETIO, & BREGETIO, ex situ apud Danubii ripam, & xxx millium passuum intervallo deprehenditur esse nobile Hungariæ opidum, quod Latine loquentibus *Strigonium*, vulgo *Graan* dicitur, ex ad-⁴⁰ verso Granuæ fluminis & Danubii confluentium.

Hinc locus AD STATUAS, medio situ inter Brigetionem & Arabonem, nunc dicitur *Dotis*.

Supra Arabonem locus AD FLEXUM, intellige DANUBII, est *Omar*. cui nomen inde repertum, quia amnis à Presburgio hucusque ex septentrionibus in meridiem defleat; hinc verò in ortum hibernum.

Medius ille locus inter Arrabonem & Flexum, plurali numero QUADRATA dictus, vicus nunc est apud ripam Danubii *Wieselburg*. Sed & tabulæ *Stailucus* ex millium intervallis in eundem vicum incidit.

Prope situm castellum *Muzon*, comitatus titulo insignitum, Antonini est MO-⁵⁰ TENUM, seu, ut alio est itinere, à Sabaria Vindobonam, MUTENUM.

A Flexo porro GERULATA nomen retinent, paullo detortum in *Kerlbürg*. Numerus millium in tabulâ abundat. sunt quidpe haud amplius x.

CARNUNTUM, viros doctissimos summâ curâ nequidquàm hætenus quæ-
sivisse, equidem miror; quum situs ejus tam disertè tamque apertè à Plinio indicetur,
lib.

lib. IV, tap. XII; ubi de Istri lævæ ripæ accolis tradit in hæc verba: *Superiora autem inter Danubium & Hercynium saltum, usque ad Pannonica hiberna Carnunti, Germanorumque ibi confinium, campos & plana Iazyges Sarmatae, montes verò & saltus, pulsî ab his Daci ad Pathissum amnem à Maro; sive is Duria est, à Svevis regnoque Vanniano dirimens eos.* Marum hunc Moraviæ nunc esse amnem, vulgò Slavis accolis *Morávã*, Germanis *March*, Germaniæ lib. III, cap. XXXI, ostensum est, ubi etiam monstratum, eundem fuisse terminum quondam Vanniani regni in Svevos Quados. Patet igitur hinc quam clarissimè, *Carnuntum* ad confinium Germanorum ex adverso fuisse confluentis Mari ac Danubii; ubi nunc opidum visitur *Haimberg*. Atque huc rectè faciunt
10 XXX millia passuum, quæ Antoninus recenset inter Flexum & Carnuntum: nempe si ipsam semper sequaris ripam. Rectè etiam respondent tabulæ millia XIIII, inter Gerulata & Carnuntum: directâ viâ si profisciscaris. Rectè item quadrant millia XXVIII, quæ uterque locat inter Carnuntum & Vindobonam; quam Viennam nunc esse, mox ostendam. Antoninus Carnunti recenset *legionem XIIII*. & Plinius quoque, dum *Pannonica hiberna* eum locum adpellat, ceu eo indicio clariorem notioemque redditurus, haud dubiè non alæ, nec cohortis alicujus castra intellexit; sed legionis integræ. unde etiam in tabulâ primariæ urbis figurâ signatus est. Hinc etiam est illud Orosii, lib. VII, cap. XV: *M. Antoninus Verus Marcomannicum bellum, quod continuò exortum est, gessit. apud Carnotum triennio jugiter exercitum habuit.* quod & Eutropius re-
20 fert, lib. VIII in eodem imperatore. Item istud Velleji Paterculi, lib. II: *Hunc virum* (Maroboduus, Marcomannorum regem) *& hanc regionem proximo anno diversis è partibus Tiberius Caesar aggredi statuit. Sentio Saturnino mandatum, ut per Cattos, excisis continentibus Herciniæ silvis, legiones Bojohæmum* (id regioni, quam incolebat *Maroboduus, nomen est*) *ipse à Carnunto, qui locus Norici regni proximus ab hac parte erat, exercitum, qui in Illyrico merebat, ducere in Marcomannos orsus est.* Errare itaque Ptolemæum puto; qui dictam *legionem XIV* ad *Flexum* locat. ni librarii potiùs errorem interpretari malis. At Paterculus *Carnuntum*, non Pannoniæ, ut Plinius ac Ptolemæus, sed Norici facit opidum. Et ne Pannonica hiberna ea intelligas, quia Pannonii erant milites, in Norico locati; en idem Plinius, lib. XXXVII, cap. III, *idc ferè,*
30 *inquit, millia passuum à Carnuto Pannoniæ abesse litus id Germania, ex quo invehitur succinum, percognitum nuper.* Falsum igitur illud apud Paterculum. Quod tamen non ipsius auctoris dixerim esse erratum, sed librariorum mendum; ut complura alia in hoc auctore; maximè verò in his ipsis verbis, quæ modò adduxi. ubi ita lego totum locum: *Sentio Saturnino mandatum, ut per Cattos, excisis continentibus Herciniæ silvis, legiones in Bojohæmum* (id regioni, quam incolebat *Maroboduus, nomen est*) *duceret. ipse à Carnunto, qui locus Norico regno proximus ab hac parte erat, exercitum, qui in Illyrico merebat, ducere in Marcomannos orsus est.* Difertè Noricum distingvit ab Illyrico, sub quo Pannoniam intelligit. ergo quia in hac exercitum meruisse ait, cujus hiberna erant Carnunti; hoc certè noluit esse Norici regni. Antiquitas atque celebritas hujus urbis
40 altior repetitur à Livio lib. XLIII, sub P. Licinio Craſſo, C. Cassio Longino Coss. anno ab urbe conditâ DLXXX, ante natum Iesum CLXIX. *Eadem, inquit, ætate, quâ in Thessaliâ equestri pugna vicere Romani, legatus in Illyricum à Consule missus, opulenta duo opida vi atque armis coëgit in deditioem. omniaque iis sua concessit; ut opinione clementiæ eos, qui Carnuntum munitam urbem incolebant, alliceret. Postquàm nec, ut dederent se, compellere, neque capere obsidendo poterat; ne duabus oppugnationibus nequidquàm fatigatus miles esset, quam priùs intactam urbem reliquerat, diripuit.* Ceterò nomen ejus variè ab auctoribus perscribitur. Græcâ formatione apud Ptolemæum est *Καρνῦς*, *Καρνῦν* & id est: *Carnûs, Carnuntis*: quod & Livius imitatus. apud Plinium, dicto lib. IV, cap. XII, & Vellejum, Antoninum, Eutropium, & tabulam, item apud Mar-
50 cellinum lib. XXX, & Notitiæ imperii est *Carnuntum*. apud eundem verò Plinium, dicto lib. XXXVII, cap. III, & Zosimo; lib. II, item Aurelio Victori in M. Antonino, *Carnutum*: & Orosio, dicto loco *Carnotum*. quæ variatio etiam in Galliæ gente *Carnutum* facta est. Apud Zosimum *Carnutum* *κελευλή πόλις* vocatur. unde Ortelius id interpretatus est Galliæ opidum *Chartres*, Carnutum quondam gentis caput. At quid Maximiano Herculio, quem Zosimus narrat è Lucaniâ, Italiæ regione, Carnu-
tum

tum ad Diocletianum profectum fuisse, transitio ac reditio fuit per Ravennam, si Carnuntum istud fuit in Galliâ? Satis absurdè. Lego ego apud Zosimum ἐν καρνέτω πόλει Ἰλνυρῶν. nam Pannonica hiberna plerumque tam Latinis quàm Græcis auctoribus dicta sunt *Illyrica*: quia Pannonia Illyrici illius vetustissimi pars; ut suprâ, & in Germania lib. 1. ostensum est.

Porro *ÆQUINOCTIUM* ex situ in Danubii ripâ, & millium intervallo, haud dubiè circa vicum *Fischemünde* fuisse colligitur. Hinc tabula ad locum, cuius vocabulum corruptum *uillagai*, IV facit millia; & inde Vindobonam usque X. ex quâ positione locum eum interpretor vicum nunc *Ebersdorf*. Antoninus inter *Æquinoctium* & Vindobonam habet locum, cui nomen *ALA NOVA*: quem equidem ego haud dubitaverim esse eundem, cui vitiatum illud in tabula vocabulum *uillagai*. corrigo igitur hoc ex illo.

Hinc *VINDOBONA* omnibus citra controversiam habita est ea urbs, quæ, caput nunc Austriae, Germanis *Wien*, vulgo Latine loquentium *Vienna* dicitur. Convenit positus in Danubii ripâ: conveniunt item intervalla itinerum. nam licet de proximorum locorum, *Æquinoctii*, *Ala nova*, *Cetii*, & aliorum sitibus dubium alere velis; tamen de *Arrabone* flumine, de *Muteno*, de *Flexo*, de *Gerulatis*, ambigere non licet. tum *Carnunto* etiam satis certus adsertus est positus in opido *Haimberg*. Sed & nomen manet. quod Germanis contractè *Wien*, Slavis verò extensius, servato primæ originis indicio, dicitur Polonis *Wiedun*, Bojohæmis ac Moravis *Widen*. In Notitiâ imperii bis legitur *VINDOMANA*: & apud Iornandem in libro de rebus Gothicis, *VINDOMINA*. unde quidam docuerunt, verum genuinumque urbis nomen Romanis fuisse *Vindoniana*: sicque in omnibus pariter auctoribus esse legendum. Certè, uti dicam, quod sentio; quamvis in Notitiâ facilis poterat esse lapsus ex *ni* in *m*; tamen librarii esse error non poterat, ut *Vindomina* is scriberet pro *Vindomana*. satisque clarè ac dilucidè perspicitur, genuinam vulgò fuisse unius loci adpellationem, dialectis variatam, *VINDOMANA*, *VINDOMINA*, *VINDOMONA*, ut alterum Antonini habet iter; & tandem *VINDOBONA*. Iam verò, quis credat, pro *Vindoniana* librarios in omnibus Antonini, tabulæ, Aurel. Victoris, & item Ptolemæi exemplaribus vitiatum supposuisse vocabulum *Vindobona*? nam Victori in M. Antonino est *Vendobona*: & in Ptolemæo apertissimo mendo Ἰλνυρῶν, pro Οὐνδῶν. quæ constans tot auctorum totque exemplarium scriptura satis manifestè indicat atque testatur, *Vindomanam*, sive *Vindominam*, & *Vindomonam*, aliâ etiam, ac fortè antiquissimâ formatione dictam fuisse *Vindobonam*. In Ptolemæo quum obscura atque exoleta foret scriptura in vocabulo Οὐνδῶν, librarius, vel alius quidam sciolus coniecit esse scribendum Ἰλνυρῶν. quia hoc nomine Calætorum in Galliâ viderat opidum apud eundem auctorem simulque Antoninum. Quâ dignitate fuerit *Vindobona*, ostendit tabula; primariæ urbis picturâ eam referens. Ptolemæus cum Antonino legionem ei tribuit X. poniturque ab utroque in Pannoniâ. quibus accedens tertius testis, Iornandes in Gothicis, *Ornata*, inquit, *Pannonia civitatibus plurimis: quarum prima Sirmis, extrema Windomina*. Hinc Ptolemæus Cetium montem, terminum inter Pannoniam & Noricum, à XII millibus passuum ponit supra Vindobonam. quem tamen VI tantum abesse millibus, mox ostendam. At Augusti in principatu, ætate Tiberii Vellejique nullam ejus etiamdum fuisse auctoritatem, ex hujus perspicitur verbis suprâ citatis: ubi *Carnuntum proximum facit locum Norico regno*.

Supra Vindobonam iter in Antonini exemplaribus immensum in modum corruptum est. namque & *Comagena* malè ante *Cetium* ponuntur, & intervallorum numeri inter Vindobonam & Arlapen in utroque itinere longè abundant; quum in universum L haud ampliùs sint millia passuum. Rectiùs tabula: quæ post VI à Vindobonâ millia recenset *Cetium*. quo situ nunc occurrit famigeratissimus harum orarum mons, vulgari vocabulo *Kalen berg*: quod initium est jugi, hinc à Danubii ripâ in meridiem versis ad Leitæ fonteis & opidum *Pruck an der Mure* procurrentis: ubi jam altissimi ejus vertices vulgò vocantur accolis *Kaun perg* & *Golach*. hinc porrò ceu rectâ lineâ in eundem meridiem tendit ad Dravum amnem, quâ opidum ei adpositum *Drumburg*: atque hinc denique ad Savum infra opidum *Celeiam*, vulgò *Cilley*, Norici omnium

omnium ab hac parte novissimum. Atque hic verus est germanusque CETIUS MONS; quem limitem Noricum inter Pannoniamque rectè constituit Ptolemæus; ut ex aliis etiam auctoribus postea adparebit. Haftenus igitur in Danubii ripâ Pannoniæ loca dicta sunt. Sequitur hinc Norici ripa.

Primus Noricæ ripæ locus Antonino, Tabulæ, & Notitiæ imperii dicitur COMAGENA, plurali numero; unde illis obliquus casus *Comagenis*. Hunc locum ex situ in ripâ, & intervallorum milliariis colligo esse nunc vicum *Langen läber*, ad confluentem amniculi cui vulgare nomen *Anzespach*.

PIRUM TORTUM, ex situ, intervallo, ac vocabulo haud dubiè est vicus
10 *Pixendorf*. Vtrum jam olim locus fuerit dictus incolis Celtis *Pirmorf*; unde Romanis formatum vocabulum *Pirotorfum*: an verò vocem *tortum* Norici, vel Quadi huc transgressi, detorserint in vulgare illud *torf*, sive *dorf*, quod vicum significat; haud facile dixerim.

Hinc VIII millia passuum censet tabula ad TRIGISAMUM. qui locus ex situ, intervallo, ac vocabuli similitudine, procul dubio est nunc *Traßmaur*.

A Trigisamo XXIII habet eadem tabula millia passuum ad locum, cui nomen *Arelate*. sed exscriptoris heic est mendum. cui hoc nomine urbs Galliæ celebris ad Rhodani ostia notior fuit, quàm locus ille apud Danubium. Rectiùs igitur hic Antonino & Notitiæ imperii vocatur ARLAPE. fuit quidpe ad confluentem amnis, qui
20 vulgò nunc dicitur *Erlaph*; quo situ nunc opidum est *Pachlarn*. Non tantum amnem, sed & opidum sic fuisse adpellatum, patet ex Notitiâ imperii, quæ *classen* heic refert *Arlapensem*: quæ non nisi ad castra militum fuit. Sed & Ptolemæo memoratur in Noricâ ripâ opidum *Ἀρελάπη*, *Aredate*, vitiato vocabulo; pro quo heic simulque in tabulâ repono *Ἀρελάπη*, ARELAPÉ.

Medium illum tabulæ, inter Trigisamum & Arelapen, locum, cui vocabulum NOMARE, ex situ & vocabuli quadam similitudine interpretor nunc opidum *Melk*, VI circiter millibus passuum infra Arelapen situm. Ac forte germanum loci nomen fuit *Nomalk*. ex quo Romani primum fecere *Nomale*; mox, liquidâ in liquidam mutatâ, *Nomare*.

Sequitur in tabulâ ab Arelape post VIII millia locus, cui nomen vitiatum *Ad*
30 *ponte ises*. cui tamen situ, iustoque VIII millium intervallo, & nomine ipso quàm optimè respondet opidum nunc & confluentis amnis, quibus vulgare vocabulum *Ips*. Id quomodo suo ore formaverint Romani, haud facile dixerim. videtur tamen fuisse AD PONTEM ISIS.

Vox illa in tabulâ *Blaboriciaco* haud dubiè vitiata est ex illo Antonini ter perscripto vocabulo *Lauriaco* quod & Notitia iisdem literis habet; moxque classen *Lauriacensem*. Est autem LAURIA CUM exiguus hodiè vicus sub moenibus opidi *Ens* ad confluentem amnis ejusdem nominis, vulgo dictus *Lorch*. Veteri inscriptioni est *Colonia Aureliana Laureacensis*. unde quidam, opidum id nominis quondam ab *laureatis*,
40 quas vocant, *literis* accepisse, nugati sunt. quorum ineptias quum meritò M. Vellærus in Boicorum III rideat; miror eum tamen magis probasse unam antiquam statuarii inscriptionem, quam tot Antonini & Notitiæ exemplaria. Celtas per Galliam, Italiam, Vindeliciam, & Noricum multa opidorum vicorumque vocabula terminasse in *ich* & *ach*, sive *ic* & *ac*; quæ Romani suo ore reformarunt in *acum*, *icum*, & *iacum*; jam pridem in Germaniarum descriptione docui. E Galliâ ne longius ejusmodi nomina petam; in Vindeliciâ suprâ enumeravi ista: *Abudiacum*, *Septimiacum*, *Iciniacum*. quibus adde è Notitiâ *Casiliacum*. In Norico fuere *Laciacum*, *Ioviacum*, *Graviacum*, & *Stanacum*. Ad eundem igitur modum & *Lauriacum* formatum fuisse, quis jam dubitet? quod postea ab imperito aliquo in inscriptione factum *Laureacum*. Atque
50 ipsis olim Noricis haud dubiè dicebatur is locus *Laurich*, & *Lorich*: quod tandem contractum in *Lorch*; ut hodiè usurpatur. Sic in Galliâ Italicâ inter Cremonam & Mantuam tabulæ est *Loriacum*. Antoninus ad *Lauriacum* Danubianum locat hiberna *legionis III*. & antiqua inscripto, ut antè dictum *Colonia Aurelianam*. unde claritudo atque celebritas ejus adparet. Ex ruinis ejus tandem crevit propinquum opidum *Ens*.

Ceterum

Ceterum in Notitiâ imperii bis nominatur in ripâ *LENTIA*; seu obliquo casu *Lentia*. quamvis uno loco id corruptum sit *Letia*. Esse nunc celebre opidum *Linz*, cum situs, tum nomen aperte testantur.

Eidem Notitiâ inter Lentiam & Arlapen nominatur locus, cui nomen *LACUS FELIX*; qui & Antonino memoratur duobus in itineribus. in quorum primo *xxi*, altero *xxvi* ponit millia passuum inter eum locum & Arlapen. Esse hodiè vicum *Ober Walsee*, *xxvi* millibus supra Arlapen, decem infra opidum *Ens*, intervallum simul & situs simulque nomen indicant. quidpe qui Latinis est *lacus*, Germanis dicitur *see*.

Tabula proximum *Lauriaco* locum habet, cui nomen *Elegio*: refertque id intervallum millium *xiii*. Equidem ego non dubitaverim *ELEGIUM* nunc esse *Erlach* 10 vicum in Danubii ripâ, medio situ inter *Walsee* & *Ens*. nam & situs in ripâ, & spatium *xxiii* millium, quæ sunt inter Pontem Iis & Elegium, conveniunt. nec nomen perinde abhorret.

Marinianum tabulæ, quod inter Lauriacum & Bojodurum positum est, quo situ fuerit, haud facile dixerim: quando nullus utrimque numerus millium adpositus.

Βοιόδουρον, *BOIODURUM* Ptolemæus ponit in Vindeliciæ ripâ haud procul *Æni* confluyente. quæ res mihi pridem imposuit, uti id intellexerim opidum nunc *Passau*. Verum dispexi, tandem Passavium Notitiæ dici *Batava castra*; Bojodurum verò censerî in Norico. Fuisse id ad *Æni* confluentem, quo situ nunc *Instat*, primò ex Ptolemæi positione colligo; tum ex tabulâ; in quâ *Castellum*, quod Batavorum militum fuisse 20 dixi, & *Bojodurum* sine ullo intervallo, aut intervalli numero conjunguntur in lævâ *Æni* ripâ; ut apud Ptolemæum. A Bojorum transitu nomen ei inventum fuisse, certum est. nam qui *Βοιόδουρον* Ptolemæi Latine interpretantur *Bæodurum*, historiæ pariter & geographiæ veteris ignaros sese ostendunt. nec magis periti illi, qui dubitant an tabulæ *Belodurum* & Antonini *Boledurum*, sit Notitiæ imperii *Bojodurum*. Sed age; à quo Bojorum trajectu hoc nominis locus is traxit? M. Velferus, in Boicis suis, ab iis vult Bojis id loco inditum, qui jam circa Alexandri Magni tempestatem ex Bojohæmo in Illyricum, trajecto Danubio, atque inde in Macedoniam & Thraciam, tandemque, post excessum mox Alexandri in Asiam transierunt: ubi quum auctoribus memorentur inter alios Gallos *Tolistobogii*, ille ex prædictâ erroneâ opinione 30 *Tolisto-Bojorum* novum sibi finxit nomen. quos & ipsos ex historiâ ejus Boicâ, ut antea Marcomannorum res gestas, si eximas, jam iterum bona pars operis perit. Verba ejus, sub initium lib. *ii*, hæc sunt: *Boji in medio Hercinio saltu uberes agros, mansuro Bojohemi nomine, tenuere. Elati inde successibus, porro per sylvam pergentes, plurium populorum armis confociatis, imperium protendere. Nam quod Trogius memorat, ex trecentis hominum millibus, quæ Galli, veluti ver sacrum, ad sedes novas quarendas misere, partem in Italiâ consedis, quæ urbem postea Romam captam incenderit, partem Illyricos sinus penetrasse, quæ in Illyricum venit, illa fuerit oportet, cui Livius Hercynios in Germaniâ saltus, Sigoveso imperatore, destinatos scripsit; unde, trajecto Danubio, brevissimus est in Illyricum transitus. Hanc avibus ducibus iter fecisse creditum. perque barbarorum strages in terram Pannoniam pervenisse. Principes Boji monumentum in adversâ ripâ, ad ipsum statim trajectum posuere Bojodurum; quâ Oenus Vindelicos & Noricos interfluit, Germania magna obiectos utrosque. magnus præterea circa agri modus, à Vindelicorum quippe finibus ad Pannoniam, Norici longitudine fusus, genti attributus est; quem ob eas quæ postea rerum varietates consequute, Bojorum deserta Strabo & Plinius appellavere. Longè alio situ Strabonem & Plinium deserta Bojorum statuiffe, mox infra ostendam. nunc Trogius inspiciamus. Sic epitomator ejus Justinus, lib. *xxiv*: Galli, abundantimultitudine, cum eos non caperent terræ, quæ genuerant, trecenta millia hominum ad sedes novas quarendas, veluti ver sacrum, miserunt. Ex his portio, in Italiâ consedit; quæ urbem Romam captam incendit: & portio Illyricos sinus per strages barbarorum penetravit; & in Pannoniâ consedit. gens aspera, audax, bellicosa; quæ 50 prima post Herculem Alpium invicta iuga & frigore intractabilia loca transcendit. ibi domitis Pannoniis per multos annos cum finitimis varia bella gesserunt. Hortante deinde successu, divisis agminibus, alii Graciam, alii Macedoniam petivere. En; ut nimium in Bojos studium plus in his verbis de Bojis monstravit Velfero, quàm vel ego vel quisquam alius dispicere queat. Quàm disertissimè tradit Iustinus, eam portionem, quæ Pannoniam, Mace-*

Macedoniam & Græciam petivêre, quamque postea in Asiâ memorat, per Illyricos sinus, qui intimus Adriatici maris recessus, & per Alpeis eò penetrasse ex Italiâ; non verò ex Bojohæmo per Danubium. Gallorum in Asiâ tres magnæ numerosæque fuêre nationes, *Tolistobogii*, *Trocmi*, & *Tectosages*. an igitur hos omnes primùm in Bojohæmo consedisse dixerit Velserus. Haud temerè. nam, qui Segoveso duce Hercinios saltus obsederunt, è Celticâ profectos testatur Livius, lib. v. Tectosages autem fuêre pars Braccatæ Galliæ. & ab unis Bojis nomen Bojohæmo mansit. Vnde igitur, ubi, & quando Tectosages ac Trocmi Bojis sese conjunxerunt, Asiâ petituri? Haud facîle monstraveris. Error igitur hic est ingens, ex merâ in conterminâ sibi Bojorum gentem indulgentiâ Velsero Svevo, seu Vindelico natus. Sed jam tertio immensum circa eosdem Bojos in eodem libro erravit Velserus; ubi Gallos, quos Livius, lib. xlii, ab Istro profectos, Macedonibus auxilio Clondico duce venisse tradit, hos ipsos Bojos fuisse docet. quos tamen disertè Polybius, referente libro legationum, & Plutarchus in Æmilio Paulo, ipseque adeò Livius, lib. xl, vocant *Bastarnas*; trans Istrum Getarum agri partem colentis, antequàm à Philippo & Perseo, Macedoniæ regibus, in auxilium contra Romanos vocati. Sed de falsis istis Tolisto-Bojis contra tantam tanti viri auctoritatem hætenus veritatem defendisse sufficiat. Nunc ad veros Bojos, à quibus Bojoduro nostro nomen inditum, revertamur. Hos nullos alios fuisse puto, quàm de quibus Cæsar, belli Gallici comment. i, Helvetiorum expeditionem narrans, ita tradit: *Bojosque, qui trans Rhenum incoluerant, & in agrum Noricum transierant, Noreiamque oppugnârunt, receptos ad se, socios sibi adsciscunt Helvetii*. En; disertè adseverat, trans Rhenum incoluisse Bojos, qui postea in Noricum transiêre, Noreiamque oppugnarunt. hi igitur quâ sede trans Rhenum fuêre, nisi in Bojohæmo & ad lævam Danubii ripam; ut Garmaniæ lib. i, cap. xxx, in Marcomannis ostendi? unde commodissimus & expeditissimus trajecto Danubio, in Noricum transitus. Atque huc maximè pertinet, quod Strabo lib. iv de Noricorum in Bojorum agros incursionibus tradit his verbis: Οἱ δὲ Οὐίνδελικοὶ καὶ Νωρικοὶ τὴν ἐκτὸς παρωπείαν τῆς Ἀλπεων κατέχουσι τὸ πλεον μὲν τῶν Βρευίων καὶ Γεναύνων· ἅπαντες δὲ οὗτοι καὶ τῆς Ἰταλίας τὰ γειτονεύοντα μέρη κατέτρεχον αἰεὶ, καὶ τῆς Ἑλληνισίων, καὶ Σηκεάνων, καὶ Βοίων, καὶ Γερμανῶν. id est; *Vindelici ac Norici exteriora Alpium tenent magnâ ex parte cum Breunis atque Genaunis. hi omnes vicinas parteis cum Italia tum Helvetiorum, Sequanorum, Bojorum, & Germanorum assiduè incursionibus vexaverunt*. Lacesiti igitur Boji, tandem & ipsi in hostium Noricorum agros irruperunt simul atque perruperunt ad Noreiam usque, in Carnorum atque Italiæ confinio sitam. à quo Danubii transitu tunc BOIODURUM nomen accepit. Hæc igitur de hujus loci origine atque nomine. Nunc de *Bojorum* quoque *desertis* pauca dicantur; quo situ ea fuerint, & à quibus Bojis id nominis acceperint. Verba Strabonis, lib. vii, sunt ista: Προσάπλονται δὲ τῆς λίμνης ἐπὶ ὀλίγον μὲν οἱ Ῥαῖτοι, τὸ δὲ πλεον Ἑλληνιστοὶ, καὶ Οὐίνδελικοὶ, καὶ ἡ Βοίων ἐρημία, μέχρι Παννονίων. id est: *Lacum Brigantium Rhati exiguâ ex parte, maximâ Helvetii ac Vindelici attingunt, & Bojorum deserta, ad Pannonios usque*. Ex his Velserus intellexit, *magnum agri modum, à Vindelicorum finibus ad Pannoniam, Norici longitudine fustum, Bojorum deserta adpellasse Strabonem & Plinium*. Verùm mendum esse in istis Strabonis verbis, quis non dispexerit. quis enim credat Bojorum deserta & ipsa attigisse lacum, simulque ad Pannoniam usque pertinuisse. Absurdum hoc esse, jam ante me notavit doctissimus Casaubonus. conjecturâ tamen parum felici in verum sensum verba auctoris restituere conatus est. Ego integrum locum sic lego: Προσάπλονται δὲ τῆς λίμνης ἐπὶ ὀλίγον μὲν οἱ Ῥαῖτοι, τὸ δὲ πλεον Ἑλληνιστοὶ καὶ Οὐίνδελικοὶ· ἐπειτα εἰσὶ οἱ Νωρικοὶ, καὶ ἡ Βοίων ἐρημία, μέχρι Παννονίων. πάντες, τὸ πλεον δὲ Ἑλληνιστοὶ καὶ Οὐίνδελικοὶ οἰκοῦσιν ὁροπέδια· Ῥαῖτοι δὲ καὶ Νωρικοὶ μέχρι τῶν Ἀλπείων ὑπερβολῶν ἀνίσχουσι, καὶ πρὸς τὴν Ἰταλίαν περιεύχουσιν. id est: *Lacum Rhati exiguâ ex parte, maximâ Helvetii ac Vindelici attingunt. inde sequuntur Norici, & Bojorum solitudo ad Pannonios usque. Hi omnes, magis tamen reliquis Helvetii & Vindelici montanas colunt planities: Rhati verò ac Norici ad Alpium summa adsurgunt; versúsque Italiam vergunt*. Patet ex his posterioribus satis clarè, jam antea mentionem eum fecisse Noricorum; eo scilicet loco, cui eos restitui. Inter Noricorum tandem extremos versús orientem fineis & Pannonios fuisse Bojo-

rum illam solitudinem, ostendit disertissimis verbis Plinius, lib. III, cap. XXIV: *Noricis*, inquit, *junguntur lacus Peiso, & deserta Bojorum. jam tamen coloniâ divi Claudii Sabariâ, & opido Scarabantiâ Iuliâ habitantur.* En, quam disertè hic testatur, duobus tantum opidis Sabariâ & Scarabantiâ habitata fuisse deserta ista Bojorum; Noricosque, quibus deserta contermina, prope lacum Peisonem accedere. Quî igitur heic Ænus amnis & Vindelicorum confinium somniari potuerunt? Lacum PEISONEM esse eum, qui hodiè in Austriâ Hungariâque confinio vulgò Hungaris *Ferteu*, Germanis *Neusideler see* vocatur, ab opido *Neusidel*, quod ei adpositum, ipse dictorum opidorum situs monstrat: quem vel ex unis itinerariis facilè perspexeris; quæ sic habent:

Antonini;

<i>Vindebona</i>	
<i>Aquis</i>	XXVIIII.
<i>Scarabantia</i>	XXI.
<i>Sabaria</i>	XXXIIII.
<i>Arrabone</i>	XX.
<i>Alicano</i>	XL.
<i>Pœtovione</i>	XXXI.

Tabulæ;

<i>Carnunto</i>	
<i>Vlmo</i>	XIIII.
<i>Scarabantio</i>	XXV.
<i>Sabaria</i>	XXXIIII.
<i>Arrabone</i>	XX.
<i>Ad vicesimum</i>	XL. III.
<i>Petavione</i>	XX.

10

Antonini:

Antonini:

<i>Carnunto</i>	
<i>Scaravantia</i>	XXXVIIII.
<i>Saucina</i>	XXXIIII.
<i>Salle</i>	XXXI.
<i>Heclitano</i>	XXX.
<i>Pœtovione</i>	XXXI.

Vindebona

<i>Muteno</i>	XXXVI.
<i>Scarabantia</i>	XVIIII.
<i>Sabaria</i>	XXXIIII.

Antonini:

<i>Vindomona</i>	
<i>Moteno</i>	XXV.
<i>Scarabantia</i>	XII.
<i>Sabaria</i>	XXXIIII.

20

Carnuntum esse *Haimberg*, ex adverso confluentium Danubii ac Mari, jam antè ostensum est. Hinc rectâ viâ in meridiem proficiscenti post XXIV millia passuum occurrit vicus, Peisoni lacui impositus, vulgari vocabulo *Ilmitz*: qui antiquum *VLMI* nomen servat. *ilm* quidpe Germanis est, quæ Latinis *ulmus*. Hinc versùs ortum hibernum ab VIIII millibus sequitur *Muxon*: quod antiquum esse *MOTENUM*, five *MUTENUM*, jam antea dixi. Hinc rectâ viâ in meridiem versùs, post XIV millia conspicitur *Scapring*, apud Rabonitium amnem: quod antiquæ *SCARABANTIAE* vocabulum, licet vitiatum, servat tamen satis clarè. nec Antonini itinera multum abhorrent: in quorum uno XII, in altero XVIIII sunt millia. sed in hoc ego V converterim in I: & erit justum intervallum XIIII. Tabula inter *Vlmum* & *Scarabantiam* habet XXV millia. quod & ipsum intervallum haud multo abundat.

Antoninus inter *Vindebonam* & *Scarabantiam* habet *AQUAS*. hæ haud dubiè nunc sunt in Austriâ, XVIIII circiter millibus à *Vindebonâ* in meridiem versùs distatæ, vulgari aquarum calidarum vocabulo *Baden*. Numeri utroque intervallo sunt vitiatæ. Lazii miror opinionem; qui has *Aquas* interpretatus est Styriæ opidum *Fürstenfeld*, LXX circiter millibus passuum à *Vindobonâ* dissitum. Et quî à *Vindobonâ* *Pœtovionem*, quod nunc ad Dravum dicitur *Pettaw*, tendenti iter potest esse primò ad opidum *Fürstenfeld*, hinc verò per XL millia retrogressus ad *Scapring*; & hinc tandem per LXX amplius millia ad *Pœtovionem* accessus: quum ipsum *Fürstenfeld* XLIV haud amplius à *Pœtovione* distet millia?

Iam verò post *Vlmum*, *Mutenum*, & *Scarabantiam* est *SABARIA*: quam omneis nunc interpretari video opidum, quod ad Guntium flumen vulgò Germanis dicitur *Stain am Anger*, Hungaris *Szombath hely*. verum horum ego opinioni haud temerè subscripserim. siquidem opidum hoc XIV tantum millia à *Scapring* abest: Antoninus verò inter *Scarabantiam* & *Sabariam*, IV itineribus constanter XXXIV refert millia; & tabula XXXIIII. Malim igitur *Sabariam* interpretari opidum hodiè seu castellum *Sarvar*, ipso Guntii Arrabonisque confluyente cinctum. & hinc rectè tam in tabulâ quàm apud Antoninum XX numerantur millia ad trajectum Arrabonis, qui fuit apud nobile

30

nobile hodiè munimentum *Kermend*, & opidum, quod Germanis dicitur *Eisenburg*, Hungaris interpretatione suæ lingvæ *Vasvár*, id est *Castellum ferreum*. De cetero *Sabaria* Ptolemæo scribitur Σαβαρία, SAVARIA; quamquàm situ alienissimo. unde etiam apud Antoninum in itinere Carnunto Poetovionem pro *Sauciua* scribo *Savaria*. nam & *Scarabantia* heic eodem modo scripta *Scaravantia*.

Locum, cui apud Antoninum uno in itinere *Alicano*, altero verò *Hacitano* vocabulum est, ex itineris ductu nunc Muro flumini impositum opidum esse existimo *Rakelspurg*. Ac fuit fortè apud Antoninum verum germanumque ejus nomen RACLITANUM. Numerus millium inter hoc & *Poetovionem* quamvis non quadret, tamen 10 XL millia inde ad *Arrabonis* usque trajectum haud perinde abhorrent. Sunt autem inter *Pettaw* & *Rakelspurg* millia circiter XVII.

Medium locum inter *Raclitanum* & *Sabariam*, cui vocabulum SALLA apud Antoninum, ex itineris actu interpreter supra dictum opidum *Fürstenfeld*. Idem locus Ptolemæo in superiori Pannoniâ dicitur Σάλα, SALLA. In tabulâ locum ADVICESIMUM, intellige lapidem seu milliare, fuisse puto circa opidum *Lutenberg*, Muro impositum, infra *Rakelspurg*.

At ex indicato *Scarabantiæ* *Sabariæ*que & lacus *Peisonis* situ, satis jam patuit, BOIORUM DESERTA, Straboni ac Plinio locis supra citatis memorata, longè ab *Æni* ripâ & *Vindelicorum* confinio fuisse dissita. A quibus *Bojis* id cognominis 20 acceperint, nunc etiam indicetur. Strabonis hæc leguntur verba, lib. V: Τὸ μὲν οὖν ἀρχαῖον ὑπὸ Κελτῶν περιέκειτο τῶν πλείων ὁ Πάδῳ· μέγιστα ἦν τὰ Κελτῶν ἔθνη Βοῖοι καὶ Ἰνσάβροι, καὶ οἱ τῶν Ῥωμαίων πόλιν ἐξ ἐφόδου καταλαβόντες Σένωνες μετὰ Γαισάρῳ. τέτους μὲν οὖν ἐξέφθισαν ὕστερον πλείους Ῥωμαῖοι· τὰς δὲ Βοῖας ἐξήλασαν ἐκ τῶν πόων. μελαστένεις δὲ εἰς τὰς περὶ τὸν Ἰστρον τόπους, καὶ Ταυρίσκων ὄκταν, πολεμουῦντες πρὸς Δάκους, ἕως ἀπώλουτο πανεθνεί. τὴν δὲ χώραν ἔσαν τῆς Ἰλλυρίδος· μηλόβοτον τοῖς περιουκῶσι κατέλιπον. hoc est: *Quondam igitur Galli Padum accoluerunt plurimi. quorum maxima gentes Boji & Insubri, & qui Romam subitâ incursione ceperunt, Senones cum Gasatis. Atque hos quidem postmodum prorsus deleverunt Romani. Bojos autem sedibus ejecerunt. Qui quum ad Istrum commigrassent, apud Tauriscos habitaverunt, bellum adversus Dacos gerentes, donec tota gens funditus fuit ex-* 30 *cisa. Agrum verò, qui ad Illyricum pertinebat, desertum ac pecoribus pascuum, vicinis reliquerunt.* En; ut disertè testatur, Bojos hos non è *Bojohæmo*, sed ex Italiâ, à Romanis pulsos, ad Danubium concessisse: agros verò, quos illic, antequàm à *Dacis* delerentur, incoluerunt, *Illyrici* partem fuisse, id est, *Pannoniæ*: ut & *Livium* & *Paterculum* in *Illyrico* posuisse *Carnuntum*, supra vidimus. *Daci* verò, antequàm à *Sarmatis lazgybis* pellerentur, teste *Plinio* supra citato, inter Danubium & dextram *Pathissi* ripam proximè *Bojos* incoluerunt. Quando autem *Boji* à *Dacis* deleti, agrique eorum deserti redditi fuerint, ostendit idem *Strabo* postea, lib. VII, his verbis: τῶν δὲ Γελτῶν τὰ μὲν παλαιὰ ἀφείδω· τὰ δὲ εἰς ἡμᾶς ἤδη πιαῦτα ὑπῆρξε. Βοιρεβίστας, ἀνὴρ Γέτης, ἐπιστὰς ἐπὶ τῷ τῶν ἔθνους ἐπιστάτῳ, ἀνέλαβε κακακωμένους τὰς ἀνθρώπους ὑπὸ συχνῶν πολέμων. καὶ ποσῶν ἐπῆρεν τῇ 40 ἀσκήσει καὶ νήφει καὶ τῷ προσέχῃν τοῖς πράγμασιν, ὥς τὸ ὀλίγων ἐτῶν μεγάλῳ ἀρχὴν κατέσχετο, καὶ τῶν ὁμῶρων τὰς πλείους ὑπέταξε τοῖς Γέταις. ἤδη δὲ καὶ Ῥωμαίοις φοβερός ἦν, διαβαίνων ἀδεῶς τὸν Ἰστρον, καὶ τὴν Θράκην λεηλατῶν μέχρι Μακεδονίας καὶ τῆς Ἰλλυρίδος. τὰς τε Κελτὰς, τοὺς ἀναμεμιγμένους τοῖς τε Θραξὶ καὶ τοῖς Ἰλλυριοῖς, ἐξεπόρθησε, καὶ ἄρδῳ ἠφάνισε τοὺς ὑπὸ Κελτασίῳ Βοῖας καὶ Ταυρίσκους. id est: *Sed res Getarum antiquas mittamus. Nostrâ ætate qua gesserunt, hæc sunt: Bærebista, natione Geta, quum imperium in gentem suscepisset, eam crebris afflictam bellis refecit. tantumque exercitatione, sobrietate, ac diligentia profecit, uti intra paucos annos magnum constituerit imperium; finitimarum nationum plerasque Getarum genti subjiciens. quin & ipsis Romanis jam formidabilis erat, Istrum audacter transiens; Thraciamque ad Macedoniam usque &* 50 *Illyricum populans. Gallos quoque Thracibus & Illyriis permixtos, evastavit; Bojosque & Tauriscos, qui sub Critasiro erant, prorsus delevit. Et eodem libro postea, de eodem Illyrico: Μέρος μὲν δὴ τι τῆς χώρας ταύτης ἠρήμωσαν οἱ Δάκοι, καταπολεμήσαντες Βοῖας καὶ Ταυρίσκους, ἔθνη Κελτικὰ, τὰ ὑπὸ Κελτασίῳ. id est: Partem hujus regionis desertam reddiderunt Daci, debellatis Bojis atque Tauriscis, Gallicis gentibus. En; quis credat Dacos in Noricum & ad Ænum usque flumen, Vindelicorum terminum, excur-*

fiones fecisse? Ne ipse quidem Velferus. Carnuntum quia in Illyrico, id est, in Pannoniâ censent Livius atque Paterculus; & Plinius deserta Bojorum ad lacum Peisonem circa opida *Scarabantiam* & *Sabariam* locat; Strabo etiam eadem deserta partem antea Illyrici, id est, Pannoniâ fuisse adfirmat; Ptolemæus verò Pannoniam ab Norico disternat *Cetio monte*, quem supra descripsi; satis jam constat, *Bojorum* hæc deserta Norico solo non esse adscribenda. Atque de iis hætenus satis. pergo ad reliqua Norici.

Iter, quod tabula habet ab *Augustâ Vindeliciâ* ad *Iuvavum*, quod *Salisburgium* esse dixi, supra in Vindeliciâ ad Ænum usque flumen, quâ id ad opidum *Alten Hohenaw* transibatur, expositum est. Sequuntur igitur reliqua ejus ad *Iuvavum* atque inde ad *Lauriacum* usque, hoc modo:

Tabula;		Antoninus;		Antoninus;		Antoninus;	
<i>Ad Enum</i>		<i>Ponte Aeni</i>		<i>Ponte Aeni</i>		<i>Ponte Aeni</i>	
<i>Bedaio</i>	XIII.	<i>Bidaio</i>	XVIIII.	<i>Bidaio</i>	XVIIII.	<i>Bidaio</i>	XVIIII.
<i>Artobrige</i>	XVI.						
<i>Ivavo</i>	XVI.	<i>Iovavi</i>	XXXIII.	<i>Iovavi</i>	XXXII.	<i>Iovavi</i>	XXXVI.
<i>Tarnantone</i>	XIII.						
<i>Laciatis</i>	XIIII.	<i>Laciaco</i>	XXVIIII.	<i>Ilaciaco</i>	XXVIIII.	<i>Iaciaco</i>	XXVIIII.
<i>Tergolape</i>	XVIII.						
<i>Ovilis</i>	XIIII.	<i>Ovilanis</i>	XXXII.	<i>Ovilanis</i>	XXXII.	<i>Ovilabis</i>	XXXII.
<i>Blaboriciaco</i>	XIIII.	<i>Lauriaco</i>	XX.	<i>Lauriaco</i>	XXVI.	<i>Lauriaco</i>	XXVI.

Ex his *IUVAVUM* esse *Salisburgium*, jam Eginhartus in vitâ Caroli Magni & item Sigebertus pronuntiaverunt. quamquàm apud utrumque librariorum imperitiâ vocabulum id est vitiatum. Eginhartus: *Vivanum*; quæ & *Salzburgum*. Sigebertus: *Iuvanum*; quæ & *Salzburch*. Lege utrobique *IUVAVUM*. Atque *Salisburgio* rectè convenit numerus millium XLV, quæ tabula habet inter *Aeni pontem* & *Iuvavum*. Nomē hujus opidi variè à Romanis formatum reperio. primum apud Antoninum casus ejus genitivus est *Iovavi*, à nominativo *Iovavum*. cui par est illud Eginharti & Sigeberti *Iuvavum*. à quo Notitiæ etiam imperii corruptè vel fortè contractè dicitur *Iuvense* castellum. In tabulâ ablativus est *Ivavo*; utrùm ab integro nominativo *Iuvavum*, seu *Iovavum*, an verò ipse etiam nominativus aliàs dictus fuerit *IUVAVUM*, haud temerè dixerim. flumini certè, cui id opidum adpositum (nunc *Salza* est) vocabulum etiam adscriptum est, *Iuara*; corruptè, pro *Ivavo*. Ceterùm inscriptio vetus genitivum habet singularem barbarè *Iuvave*. è quo nominativus fuerit *IUVAVIA*. Alii inscriptioni, cui nomen M. Aurelii Antonini imperatoris insertum, dicitur *IUVAVIA*. Coloniam fuisse Romanorum, duæ testantur inscriptiones. quarum altera *Col. Hadrianam Iuvaviam* refert; altera *duumviri Iuvanensium* meminit. Sed & alia inscriptio *Iuvaviam* unâ cum nomine M. Aurel. Antonini Aug. refert. Vnde miror, tam nobilis celebrisque loci nullum exstare in Ptolemæi geographiâ mentionem. Verùm lubens eorum opinioni accedo, qui nomen opidi, antequàm colonia eò Hadriani auspiciis deducta, putant fuisse *Γαβανόδουρον* *GAVANODURUM*: quod Ptolemæo circa hunc tractum memoratur. coloniâ autem deductâ, nomen hoc mutasse in *IUVAVIÆ* vocabulum, à *juvando* desumptum. quamquàm de etymologiâ ejus vocabuli nihil habeo, quod liquidò adfirmem. id sanè minus probabile, flumen, cui adpositum opidum, ab hoc nomen traxisse *Iuvavi*.

Ceterùm locis, qui Antonino tribus in itineribus dicitur *BIDAIIUM* tabulæ & veteri inscriptioni est *BEDAIIUM*; Ptolemæo verò & alii inscriptioni *BADACUM*. Vnum eundemque esse locum, ostendunt primò itineraria invicem, tum inscriptiones; quarum alteri adpellatur *Augusta Badacum*; altera verò cum *Bedaio duumvirum* in eodem lapide ponit. Fuit igitur & ipsa colonia. intervallum inter hanc & *Aeni pontem* tabula facit millium XIII; Antoninus uno in itinere XVIIII, altero XVIIII. ex hoc intervallo, simulque ex itineris tractu, necnon ex nominis similitudine conjicio, hodiè esse opidum *Bämburg*, ad *Alazam* flumen, quod in Ænum defluit.

Quæ tabulæ est *ARTOBRIGA*, ipsa situm ad fluminis ripam voce *Brige* indicat.

cat. hanc quidpe pontem significare Celticâ lingvâ, in Germaniæ lib. I, cap. VII, & VIII, ostensum est. Ex intervallis itaque & itineris ductu interpretor eam hodiè vicum *Lebnaw* infra opidum *Lauffen*, Iuvavo amni adpositum. Ceterò aut duæ fuere *Arto-brige*, aut quàm vehementissimè in hujus situ erravit Ptolemæus, in Vindeliciâ eam, circa opidum *Neuburg* apud Danubii ripam collocans. quo tamen situ nullam fuisse, vicinitas *Grinarionis*, & *Biricianorum*, & *Vetonianorum* cõarguit.

Quæ tabulæ dicitur *Ovilia*, Antonino duobus itineribus *Ovilanis*, & tertio *Ovilabis*, eidem Antonino alio itinere est *Ovilavis*, & iterum alio *Ovilatus*. In veteri quadam inscriptione, inter alia, hæc leguntur verba: COLONIA AURELIA ANTONINIANA OVIL. Ea inscriptio quia exstabat ad monasterium *Lampach*, ad Traunum amnem, ipsum monasterium coloniam eam olim fuisse, doctissimi viri opinati sunt. verum coloniæ nomine & itinerum intervallis consideratis, illorum ego opinioni haud temerè accesserim. Est hodiè ad eundem amnem nobile opidum *Wels*, VII circiter millia passuum infra dictum monasterium situm: cujus nomen & situs quàm maximæ dictæ coloniæ convenit. ab hoc enim opido millia passuum ad Lauriacum usque sunt xx; ut primum Antonini habet iter. nomen verò ejus credo olim vulgo fuisse Noricis *Willabs*: quod Romano ovi formatum OVILABA, & B in confine v mutato OVILAVA. ex hoc porrò v vitiatum est apud Antoninum in n & item ex illo bi in tu: unde vocabula *Ovilanis*, & *Ovilatus*.

LACIACUM ex itineris ductu & intervallo, quod hinc est *Iuvavum* usque apud Antoninum tribus itineribus millium xxviii & in tabulâ xxvi, interpretor opidum nunc *Gemünde*, ad lacum cognominem positum.

Locus medio verè situ inter *Iuvavum* & *Laciacum* TARNANTO, circa arcem fuit *Wissenstain*.

Ab alterâ parte TERGOLAPE inter *Laciacum* & *Ovilaba*, ex itineris tractu, & intervallis, item ex vocabulo, hodiè esse colligo suprâ dictum monasterium *Lampach*.

Iter illud Antonini, in quo esse dixi vocabulum *Ovilatus*, tale est:

<i>Lauriaco</i>	
<i>Ovilatus</i>	XVI.
<i>Ioviaco</i>	XXVII.
<i>Stanaco</i>	XVIII.
<i>Bolodero</i>	XX.

Ioviacum Notitia etiam imperii memorat. at quo situ vel hoc, vel *Stanacum* fuerit, planè nihil liquet; quando numerus millium Lxv longè superat intervallum, quod est inter *Wels* & *Instat*: nec ulla nominum antiquorum vestigia hoc tractu dispicio.

Porrò iter ab *Ovilabis* *Petarionem* usque describitur in iisdem itinerariis hujusmodi:

Tabulæ;		Antonino;	
<i>Ovilia</i>		<i>Ovilavis</i>	
<i>Vetoniana</i>	XI.		
<i>Tutastione</i>	XI.	<i>Tutastione</i>	XX.
<i>Ernolatia</i>	XII.		
<i>Gabromagi</i>	VIII.	<i>Gabrumago</i>	XX.
<i>Stiriate</i>	XV.		
<i>Tartursanis</i>	XV.		
<i>Viscellis</i>	IX.		
<i>Ad pontem</i>	.....		
		<i>Sabatinca</i>	XXX.
<i>Noreia</i>	XIII.	<i>Montana</i>	XVIII.
<i>Matucaio</i>	XIII.	<i>Candalicas</i>	XXX.

<i>Varuno</i>	XIIII.	<i>Virano</i>	XX.
<i>Iuenna</i>	XXIII.		
<i>Colatione</i>	XX.		
		<i>Santico</i>	XXX.
<i>Vpellis</i>	XVI.		
<i>Celeia.</i>	XIII.		
<i>Ragandone</i>	XVIIII.		
<i>Petavione</i>	XVIII.		
		<i>Larice</i>	XXVII.
		<i>Viam Beloio.</i>	XXIIII.
		<i>Aquileia</i>	XXX.

In his PETAVIO & CELEIA nomina hodiéque servant, hoc *Cillei*, illud *Pettaw* dictum. Antonino illud bis dicitur POETAVIO, & item bis POETOVIO: Tacito, histor. III, PETOVIO: Ptolemæo Πεταύιον, PATAVIUM, Pannoniæ opidum; quod & Tacitus testatur; qui id *legionis XIII* facit *hiberna*. CELEIA Κελεία ponitur in Norico eidem Ptolemæo & Plinio; cuius verba lib. III, cap. XXIV, hæc sunt: *Opida Noricorum, Virunam, Celeia, Teurnia, Aguntum, Viana, Aemonia, Claudia, Flavium, Solvense.*

In tabulâ quum inter Celeiam & Petavionem numerus millium xxxv intervallo respondeat; medio situ locum, cui nomen RAGANDO, circa monasterium *Seitz* 20 fuisse colligo.

VARUNUM tabulæ rectius scribi VIRUNUM, ex consensu Plinii, Antonini, ac Ptolemæi judico; quorum huic Græcè scribitur Οὐίργων. Id interpretor nunc opidum *Folkmark*, ad Dravum amnem. nam IUENNA tabulæ ex nomine & itineris tractu sine controversiâ est *Jaunstein*: & ejusdem tabulæ SALOCA, primus à *Varuno* locus in itinere versùs *Aquileiam Carnorum*, procul dubio nunc est *Selch*, vicus superioris Carniolæ.

COLATIONEM, ex ductu itineris atque intervallis, fuisse colligo ad Sanam flumen, medio situ inter duos vicos *Altenburg* & *Presberg*. alterum verò locum, cui pluralis numeri vocabulum VPELLIS, iisdem argumentis pono in eadem ripâ supra vicum *S. Peter*. Inter hos duos locos censeo fuisse SANTICUM Antonini, vulgò nunc *Saaneck*: quod Ptolemæo Σιαντικόν, SIANTICUM.

Antonini SABATINCA, ex vocabulo & itineris tractu haud dubiè nunc est vicus *Sunebendkirch*, VII circiter millibus passuum ab opido *Muraw* in meridiem versùs diffusus.

Locus tabulæ AD PONTEN, haud dubiè fuit ad Murum flumen. ideòque ex ductu itineris interpretor eum locum nunc dictum opidum *Muraw*.

Hinc versùs *Virunum*, id est, *Folkmark*, ex intervallo atque itineris ductu NOREIA erit opidum *Neumark*.

Medio situ *Noreiam* inter & *Virunum* locus, cui nomen MATUCAIUM, 40 fuisse censeo circa arcem *Eberstein*.

STIRIATE ex nomine & itineris actu haud dubiè nunc est *Steir im Stoder*.

Inter Pontem & Stiriate locum, cui pluralis numeri vocabulum VISCCELLIS, ex nomine interpretor *Ober Weltz*. Alter ille locus, cui nomen TARTURSANIS, videtur fuisse circa *Rotenman*.

GABROMAGUM ad fluminis fuisse ripam, indicat vox *mage*; de quâ in Germ. lib. I, cap. VII, disserui. locum igitur hunc ex itineris ductu & intervallis judico fuisse circa caput fluminis *Krems*, quâ vicus ei adpositus, vulgari vocabulo *Heilige kreutz*.

Medio situ inter *Gabromagum* & *Ovilaba* TUTATIO, sive, ut tabula habet, 30 TUTASTIO, fuit circa arcem *Leonpach* & vicum *Ried*, dicto flumini adpositum. Medio iterum situ inter hunc & *Ovilaba* fuere VETONTIANA. & rursus inter eundem *Tutastionem* & *Gabromagum*, circa vicum *Hall* fuit ERNOLATIA.

Porro aliud iter in tabulâ describitur per idem Noricum hoc modo:

<i>Iovavo</i>	
<i>Cuculle</i>	XIIII.
<i>Vocario</i>	XVII.
<i>Ani</i>	XVII.
<i>In Alpe</i>	XVI.
<i>In imurio</i>	XIIII.
<i>Graviacis</i>	XVI.
<i>Tarnasici</i>	XIIII.
<i>Belandro</i>	XIIII.
<i>Matucaio</i>	XIII.
<i>Varuno</i>	XIIII.

10

Ex his CUCULLI sive CUCULLÆ Eugippio memorantur, in vitâ divi Severini, cap. XI, his verbis: *Castellum, cui erat Cucullis vocabulum*. Nomen ejus loci hodièque manet ad flumen Iovavum, XIV circiter millia passuum, ut habet tabula, supra opidum Iovavum, vulgò *Kuchel* dictum.

ALPES hoc itinere nullæ aliæ esse possunt, quàm quas hodièque hoc tractu sic appellari, aliâ tantum dialecto *Tauren*, supra docui.

VOCARIUM inter *Alpem* & *Cucullos*, Ptolemæo dicitur *Ὀυαρέριον*, VACORUM. Eum locum ex itineris ductu, & intervallo, item ex nominis quadam similitudine dixerim esse nunc vicum *Wagram*, XVI circiter millia passuum ab Cucullis versùs meridiem distans.

Millia hinc tabulæ numerantur ad *Alpem* XXXIII, apertissimo mendo; quum à *Wagram* ad summum usque Alpæ verticem, qui vulgò dicitur *Velacher tauren*, XV haud ampliùs sint millia. Locum tamen, cui vocabulum ANI, puto ad amniculum fuisse, cui nomen nunc vulgare *Grooß Arel*.

GRAVIACUM ex ductu itineris, & vocabuli similitudine fortè fuerit opidum *Gurck*, ad fluvium cognominem. De reliquis locis nihil liquet: nisi quod locus, cui vocabulum haud dubiè corruptum *In imurio*, Ptolemæi videtur esse *Ἰνέριον*, *Inurium*: quamquàm hoc in Rhætiâ ponatur. simile exemplum vidimus supra in *Arto-*

30 *briga* alienissimâ positione. De cetero CLAUDIAM Plinii interpretor nunc vicum *Clansen*, haud procul opido *Marquartstain* & lacu, cui vulgare vocabulum *Chiem see*. Ptolemæo est opidum *κλαυδίων* *Claudivium*, adversùs confluentem Regini amnis in Danubii ripâ. at quum is auctor tam frequenter deprehendatur esse falsus; haud equidem dubitaverim, quin idem intellexerit opidum, quod *Claudia* dicitur Plinio.

Porro iter apud Antoninum describitur tale:

<i>Aquileia</i>	
<i>Ad tricesimum</i>	XXX.
<i>Iulio Carnico</i>	XXX.
<i>Lancio</i>	XVI.
<i>Agunto</i>	XVII.
<i>Littamo</i>	XXIIII.
<i>Sebato</i>	XXIIII.
<i>Vipiteno</i>	XXXIIII.
<i>Veldidena</i>	XXXVI.

40

Aquileia, florentissima quondam urbs, nunc in exiguum vicum redacta, incolis eodem nomine manet: Germanis dicitur *Aglar*; haud procul intimo Adriatici sinus recessu. Locus quoque *Ad tricesimum*, intellige *lapidem* seu *milliare*, eodem nomine manet, vulgò incolis dictus *Tricesimo*, ad *Turram* flumen; quod vulgò est *Torre*. 50 *Iulium Carnicum* item nomen retinet, paullo vitiatum *Zuglio* incolis, quod reliquis Italis scribitur *Giuglio*. Hinc porro versùs septemtriones proficiscenti post XXIV millia passuum occurrit opidum *Lientz* ad Dravi Isolæq; amnium confluentis. quod ex itineris tractu, maximè verò ex nomine deprehenditur esse Antonini LONCIUM. Inde XXI millia in occidentem solis hiberni versùs progredienti conspicitur opidum *Doblach*: quod Plinii, Ptolemæi, atque Antonini interpretor AGUNTUM. Ab hoc

versus septentriones, seu occasum solis æstivi millibus passuum XVII abest locus *Lurach*, prope opidum *Daufers*: quem *LITTAMUM* Antonini interpretor. Hinc reliqua *Sebatum*, *Vipitenum*, *Veldidena*, nunc *Suneberg*, *Sterzingen*, *Wiltien*, extra Noricum sita, Rhætiae fuere loca.

Ceterum *ÆMONIA* Plinii, nomen nunc retinet in opido *Amone*, v millia supra Iulium Carnicum in septentriones versus sito.

TEURNIA ejusdem Plinii, *Τεσπνια* dicitur Græcè Ptolemæo. hanc ex situ apud Dravum versus fontem amnis interpretor opidum nunc celebre hoc tractu *Villach*.

Atque hæc ferè sunt loca *veteris Norici*, quorum situs investigari potuerunt. Limiteis igitur nunc statuo universo Norico, præter *Ænum* & *Danubium amneis*, *mon-10* temque *Cetium*, cujus tractum jam antea descripsi ad Celeiam usque opidum & Sanæ Savique confluentes, hinc porrò aliud montium jugum, quod à dictis confluentibus inter Savum & Sanam ab ortu in occasum ad Sanæ fontem procurrit; inde verò inter Savum & Dravum ad Savi primum, dein, jam Alpium Carnicarum Noricarumque nominibus, ad Natifonis fonteis: hinc verò in septentriones versus ad fontem Fellæ amnis, qui apud opidum *Venzono* Tilavento redditur: à dicto porrò fonte in occasum versus ad vallem usque cui vulgare vocabulum *Inchiaro*. per hujus medium lineam inter *Æmoniam* & *Iulium Carnicum* ex ortu in occasum ad montem usque *Setium*, qui amneis *Deam*, *Gailam* & *Plavim* fundit, ducta, Noricos ab Carnis submoveo. hinc porrò eodem jugo ad fontem usque Rientii amnis, & hinc ipso amne ad vicum usque *S. Lo-20* *rentz* & confluentem Aichæ fluminis, tandem alio hinc jugo, quod & ipsum pars Alpium ad *Ænum* usque & opidum *Innespruck* procurrit, ab Rhætis dispesco.

CAP. VI.

De DANUBIO, & aliis Vindelicæ Noricque fluminibus.

EXpositis Vindelicæ ac Norici finibus, populis, atque opidis, ordo nunc postulat, uti etiam fluminum, quibus maximè riguæ sunt hæ terræ, antiqua memoria dicatur. In his primum locum sibi meritò vindicat *DANUBIUS*; ingentis famæ *30* amnis, & non modò harum regionum, sed totius Europæ maximus. hinc illud Ovidii, de Ponto lib. IV, eleg. X:

*Innumerique alii, quos inter maximus omnis
Cedere Danubius se tibi Nile negat.*

Pars ejus tantum, quatenus Germani Vindelicque ac Norici olim accoluere, & ex his gentibus amnes in eum confluentes hoc loco dicuntur. Nomen illius esse geminum apud auctores *DANUBIUS* & *ISTER*, vulgò notum est. Hinc illud ejusdem poetæ, de Ponto lib. I, eleg. IX:

Stat vetus urbs ripæ vicina nominis Istri.

Causa gemini nominis eadem quæ aliis magnis amnibus, Nilo, Euphrati, Tigri, *40* & aliis, nempe ex accolarum gentium diversitate. Stephani verba hæc sunt: *Δάνυβιος, ἢ Δάνυσις, Ἰστροῦ ὁ ποταμὸς, πάλαι Ματαίας καλέμενον. Συμφορὰς δὲ τοῖς Σκύθαις ἐπιπεσόντος, ἔτι ἐκλήθη Ματαίας ἢ λέγεται ἐς τὴν ἑλληνίδα γλῶσσαν ἄστρον. ὅτι πολλάκις περραϊζέμενοι, ἔθεν ἐπεπίνθησαν. ὁ ἢ Δάνυσις ἐρμηνεύεται, ὥπερ τῶν ἀμαρτανῶν ἔχων τὴν αἰτίαν. id est: Danubis, seu Danusis, Ister est fluvius, quondam Matias dictus. quum autem Scythæ calamitate quadam adficerentur, sic adpellatus fuit. Est autem Matias Græcè limosus. quia sapius trajicientes nihil passi fuerant. Danubis autem significat eum, qui peccandi habet causam. Hæc opidò quàm fabulosa atque falsa. nam superiori parte, quæ Germaniam & vetustissimum illud Illyricum præterfluebat, dictum fuisse *Danubium*, inferiori autem, quæ Getas, & alias Thracias Scythicasque *50* genteis abluit, *Istrum*, optimi testantur auctores, Strabo, Mela, Plinius, Appianus, Ptolemæus, & alii. Strabo, lib. VII: *καὶ γὰρ τῶ ποταμοῦ τὰ μὲν ἄνω καὶ πρὸς ταῖς πηγὰς μέρη, μέχρι τῶν καταρρακτῶν, Δανύβιον προσηγόρευον, ἀ μάλιστα Δατῶν Δάνων φέρεται. τὰ ἢ κάτω, μέχρι τῶ Πόντου τὰ περὶ τῆς Γέτας, καλεῖσιν Ἰστρον. id est: Etenim fluminis superiores partes, quæ versus fonteis sunt, Danubium dixerunt ad cataractas usque; quæ maximè per Da-**

Per Dacos feruntur : inferiores, ad Pontum usque, quas Getæ accolunt, Istrum adpellant. Mela, lib. II, cap. I : *Apertis in Germaniâ fontibus alio, quàm desinit, nomine exoritur. nam per immania magnarum gentium diu Danubius est : deinde aliter appellantibus accolis, Ister fit.* Plinius, lib. IV, cap. XII : *Ortus in Germaniæ jugis, ac per immensas lapsus genteis, Danubii nomine, unde primum Illyricum abluit, Ister adpellatus.* Ptolemaeus in Daciæ descriptione : Ἡ Δακία περιορίζεται ἀπὸ μεσημβρίας μέχρι τῆς Δανυβίου ποταμοῦ, τῷ ἀπὸ τῆς ἐκτροπῆς μέχρι Ἀξιπολῆως Δανυβίου ποταμοῦ, ἀφ' ἧς ἡδὴ καλεῖται ὁ μέχρι τῆς Πόντης καὶ τῶν ἐκβολῶν Δανυβίου, Ἰστρῶ. id est : Dacia terminatur à meridie parte Danubii fluminis, à deflexione ejus ad Axiopolim usque, apud Danubium sitam : à quâ deinde usque ad Pontum & ostia Ister adpellatur Danubius. Appiani librum de bellis Illyricis Græcè vulgò non exstare, suprâ cap. I dictum est. apud interpretem ejus hæc leguntur : *Cæsar in Segestanorum & Pæonum (intellige Pannoniorum) regionem usque ad Savum fluvium est profectus. hujus in ripâ civitas latissimo fluvio & ingenti fossâ munita confidet. quâ ex causâ potissimum Cæsar illam invasit, veluti belli horreum in Dacos Bastarnasque, qui ultra Istrum incolunt, habiturus. Idem fluvius his in locis Danubius dicitur : nec multo deinde inferius elapsus, uberius aquis pro Danubio Istri nomen assumit. Savus autem Istrum influit.* Hinc illud Iornandis in Gothicis : *Lingvâ Bessorum Hister vocatur.* Bessi Thracica fuere gens. Sed de gemino Danubii nomine hæctenus satis. in vocabulis iis enodandis, quid significant, ineptire non liber ; quando ejus rei nullum exstet auctoris alicujus documentum. id notandum, Græcis auctoribus ut plurimum usurpari Istrum, tam superiori quàm inferiori parte. De ortu amnis ita tradit antiquissimus scriptorum Herodotus, lib. II : Ἰστρὸς τε γὰρ ποταμὸς, ἀρξάμενος ἐκ Κελτῶν καὶ Πυρρήνης πόλεως, ῥέει μέσην χιζὼν τὴν Εὐρώπην. οἱ δὲ Κελτοὶ εἰσι ἐξ Ἡρακλῆων σηλέων ὁμαρέεσι διὰ Κωησιόισι, οἱ ἔχουσι πρὸς Δυσμέων οἰκέεσι τῶν ἐν τῇ Εὐρώπῃ κατοικημένων. τελευτᾷ δὲ ὁ Ἰστρὸς ἐς Πάλασαν ῥέων τὴν τῆς Εὐξείνης πόντης Διὰ πάσης Εὐρώπης. id est : Ister namque, exortus à Celtis atque urbe Pyrene, mediam scindit fluente suo Europam. sunt autem Celtæ extra Herculis columnas, contermini Cynesii, qui ultimi sunt versus occasum Europam habitantium. Exit autem Ister in Ponticum mare, per omnem Europam lapsus. Et lib. IV : ῥέει γὰρ διὰ Διὰ πάσης τῆς Εὐρώπης ὁ Ἰστρὸς, ἀρξάμενος ἐκ Κελτῶν, οἱ ἔχουσι πρὸς ἡλίας Δυσμέων καὶ Κωητίας οἰκέεσι τῶν ἐν Εὐρώπῃ ῥέων δὲ Διὰ πάσης Εὐρώπης ἐς τὰ πλάγια τῆς Σκυθίας ἐσβάλλει. id est : Per omnem Europam labitur Ister, exortus in Celtis, qui omnium in Europâ ultimi post Cynetas incolunt : totamque emensus Europam, ex transverso ingreditur Scythiam. Herodotum haud dubiè sequutus Aristoteles, μετεωρολογικῶν lib. I, cap. XII, ubi de maximis fluminibus agit, quæ maximis fundi ait montium jugis ; Ἐκ δὲ τῆς Πυρρήνης, inquit, (τὸ ποτὸν δὲ εἰσιν ὅροι πρὸς Δυσμὴν ἰσημεριανὴν ἐν τῇ Κελτικῇ) ῥέουσιν ὁ τε Ἰστρὸς καὶ ὁ Ταρτησός. ἔτι μὲν γὰρ ἐξ ἡλίων, ὁ δὲ Ἰστρὸς δι' ὅλης τῆς Εὐρώπης, ἐς τὸν Εὐξείνου πόντον. id est : Ex Pyrene, qui mons est Celtica versus occasum æquinoctialem, profluunt Ister ac Tartessus : hic equidem extra Columnas ; ille verò omnem Europam per mensus in Euxinum Pontum exiens. Hæc, ut manifestè ac perspicuè falsa, refutatione haud indigebant, ni nostro etiam hoc ævo docti atque eruditi viri defendere, & pro veris tueri conati fuissent ; hoc maximè usi argumento, quòd pars Alpium antiquitus dicta fuerit Pyrenæus mons. quæ quæstio, quia non tam ad Danubii fontem quàm ad ipsas Alpeis spectat, alii operi reservabitur. Per Cynetas atque Cynesios intelligi Hispanos, in Germaniæ lib. I, cap. IX, ostensum est. Tartessum eundem esse Batin, Hispaniæ amnem, auctor est Strabo, lib. III. Quomodò igitur hæc ad Alpeis, Italiam cingentis, quadrent, viderint alii. Pyrenen illam urbem mihi monstrari velim. quam tamen ipsam jam Aristoteles vertit in montem. Sed de his hoc loco satis. ad veriora transeamus. De Danubii igitur ortu sic Mela, dicto loco : *At ille, qui Scythia populos à sequentibus dirimit, apertus in Germaniâ fontibus alio, quàm desinit, nomine exoritur.* Tacitus, in libro de Germaniâ : *Danubius molli & clementer edito montis Abnoba jugo effusus.* Plinius, dicto loco : *Ortus in Germaniâ jugis montis Abnoba, ex adverso Raurici Galliæ opidi.* Marcellinus, lib. XXI : *Amnis Danubius, oriens prope Rauracos montes confineis limitibus Rheticis.* Iornandes, in Gothicis : *Danubius, in Alemanicis arvis exoriens.* In Alemannorum finibus oriri hunc amnem, ex aliis etiam auctoribus ostendi in Germaniæ lib. III, cap. IV. *Abnobam* montem, versus septemtriones ab Danubii fonte situm

situm, eodem libro cap. XLVIIII descripsi. ubi etiam monstratum, *Alpium* nomen etiam ultra Danubium & olim pertinuisse & nunc pertinere. unde illis error de Pyrenæi nomine natus. At super Danubii fonte ingens hodièque est inter scriptores certamen. Vicus est, vulgari vocabulo *Eschingen* dictus. in ejus medio fons est aquis perennibus atque copiosis, exiguo muro inclusus, longitudine XXVI circiter pedum, latitudine XVIIII, in humo planâ atque apertâ; cui imminet templi coemiterium paullo elevatius. hinc amnis vicum egressus, mox alios duos amniculos, altius ortos, quibus vocabula *Prege* & *Brige*, recipit. à fonte ipse vicus cognomen accepit, vulgò *Dona-sching* dictus. nec ullus alius accolis agnoscitur hodiè Danubii fons. Interim tamen non defuerunt, qui hunc esse verum ejus amnis fontem, ab antiquis auctoribus designatum, negarent. quibus gemina hujus opinionis ratio fuit: primò quia veteres auctores ad unum omnes non in plano, sed montoso loco eum oriri tradunt; tum, quia prædicti duo amniculi altius, quam iste vulgò habitus Danubii fons, in cacumine montis, XV millibus passuum à dicto vico *Donesching* diffiti, exoriuntur: qui ob id ipsum rectius veriùsque pro Danubii fontibus sint habendi. Altera hæc ratio quàm sit imbecilla, lubrica, atque vana, vel sexcenti in orbe terrarum convicerint aliorum amnium fontes, qui longè inferiùs oriuntur fluviis in eos postea incidentibus. Nec prima ratio multo probior: quando disertissimis testetur verbis Mela, *apertis* Danubium *exoriri fontibus*; & Iornandes, *in arvis Alemanicis*. neque montium cacumina rectè dixeris *arva*: quæ nomen ab *arando*, ut *pascua* à *pascendo* habent. Sic Marcellinus, 20 lib. XXI I, non in ipso monte, sed prope montem oriri amnem, testatur. Verba ejus hæc sunt: *Amnis Danubius, oriens prope Rauracos montes, confineis limitibus Reticis. Molle autem illud & clementer editum Abnoba montis jugum nullum aliud intellexit Tacitus, quàm coemiterium illud leniter elevatum, sub quo fontis est scaturigo. Huc adde, quæ Strabo lib. VII I tradit in hæc verba: Ημερήσιον δὲ ἀπὸ τῆς λίμνης προελθὼν ὁδὸν τιτῆρος, εἶδε τὰς τῆς Ἰσπῆς πηγὰς. id est: Vnius diei iter ab lacu progressus Tiberius, vidit Danubii fontes. At Brigæ fons XL millia passuum ab lacu Brigantino, de quo heic loquitur Strabo, abest. quot millia Tiberium, haud dubiè non solum, sed cum bonâ exercitus parte, si non integro, ut in hostico, uno die confecisse quis credat? At vicus *Dona-sching* cum fonte suo XXVI circiter millia tantum à dicto lacu distat. Hunc igitur Danubii fontem vidisse Ti- 30 berium, certum est. Nec te moveat, quod *πηγάς* dicit Strabo, non *πηγὴν*. sic enim solent Græci pariter atque Latini auctores plurali numero etiam eorum amnium adpellare *fontes* atque *ortus*, & consimili modò *ἐκβολὰς* & *ὀστία*, quos unum tantum *fontem*, unumq; *ostium* habere constat. Sed pauca hæc de vero Danubii fonte disseruisse sufficiat.*

Nunc ii dicantur amnes, qui per Germaniam, Vindeliciamque & Noricum in Danubium confluentes, memoriam in antiquorum scriptorum monumentis expressam habent. A Germanicâ ripâ tres memorantur sine nominibus Ptolemæo, in descriptione Germaniæ Magnæ. esse eos, quorum primus in Sveviâ vulgò nunc dicitur *Bregenz*, apud opudum *Lauing*, alter *Nabe*, Bavariam superiorem seu Transdanubianam secans, tertius in Moraviâ vulgò Germanis *March*, Slavis *Morává*; Germaniæ lib. III, 40 cap. XXIX, docui. Priores duo nullum apud veteres auctores nomen habent. tertium Plinio atque Tacito dici *MARUM*, eodem loco, & postea cap. XXXI ostensum est.

Prope Nabi ostium fluvijs, qui vulgò nunc dicitur *Regen*, quamvis ab antiquis Romanorum auctoribus non memoretur, tamen jam tum apud Romanos nomen habuisse eum *REGINI*, *Castra Regina*, confluenti ejus in Danubii dextrâ ripâ opposita, disertè testantur.

CUSUM in *Quadis*, Tacito annal. lib. II memoratum, nunc esse vulgò *die Wage* in Hungariâ, Germaniæ lib. III, cap. XXXI, docui.

GRANUA in iisdem *Quadis*, Antonino imperatori in vitâ ejus memoratus, nunc nomen in eadem Hungariâ retinet, vulgo *Grane* dictus. Hi igitur à *lavâ* ripâ Danu- 50 bium petunt amnes.

A dextrâ ripâ primus est *ILARGUS*, vulgò nunc *Iler*, Sveviam secans, Tiberii olim victoriâ adversus Vindelicos nobilitatus. Peto Albinovanus, carmine ad Liviam:

*Quod spes implerunt maternaque vota Neronis:
Quod pulsus toties hostiâ utroque duce.*

Rhenus;

*Rhenus, & Alpina valles, & sanguine nigro
Decolor infectâ testis Ilargus aquâ.*

Drusum & Tiberium fratres intelligit; qui Augusti imperatoris auspiciis Rhætiam, Vin-
deliciam & Noricum Pannoniamque debellaverunt. Vulgò variè dicti amnis vocabu-
lum scriptum est in variis exemplaribus, *Itargus, Itargis, & Iturgus, Iturgis*. ex quibus
doctissimi etiam viri fecerunt *Isurgis, & Isurgus*: eumque intelligi poetæ amnem do-
cuerunt, qui aliis auctoribus dicitur *Visurgis*, vulgò nunc *Weser*, oceanum Germani-
cum per medium Cauchorum litus petens. At, quæso, quid poetæ conjunctio fuit Vi-
furgis cum Alpinis vallibus? Apage sis cum maximè ridiculâ istâ ἀπορία. Ego vocem
10 variè vitiatam intrepidè corrigo in *Ilargus*: esseque eum amnem, qui nunc in Sveviâ
dicitur *Iler*, audacter pronuntio. Vindelicos sub Rhætorum vocabulo, ut in unâ pro-
vinciâ, Romanis fuisse comprehensos, suprâ cap. III docui. Hinc Dio, lib. LIV,
ῥᾶιτοὶ, inquit, οἰκῶντες μετὰ τὴν τε Νωρικὴν καὶ τὴν Γαλατίας, πρὸς ταῖς Ἀλπεσι ταῖς πρὸς
τὴν Ἰταλίαν ταῖς Τριδενίναϊς, τὴν τε Γαλατίας πρὸς οὐρανὸν σφίσι πολλὰ κατέτερχον, καὶ ἐκ τῆς Ἰτα-
λίδος ἀρπαγὰς ἐπιῆντο. id est: *Rhæti inter Noricum & Galliam ad Alpeis Italia finiti-
mas, quas Tridentinas nominant, sedes habent. hi vicinam Galliam frequenter populati,
etiam ex Italia finibus pradas egerant*, Et mox: Ἐσβαλόντες ἔν ἐς τὴν χώραν πολλαχόθεν
ἅμα ἀμφοτέρωθεν ὁ τε Δρῦς καὶ ὁ Τιβερίς, αὐτοὶ τε καὶ ἀπὸ τῶν ὑπερατήγων, καὶ ὁ γε Τιβε-
ρίς καὶ ἀπὸ τῆς λίμνης πολλοῖς κομιδαῖς, δὴ τε τέττα κατέπληξαν αὐτὰς, ὡς ἐκάστους σφίσι
20 συμμιγνύντες, τὰς τε αἰεὶ ἐς χεῖρας ἀφικνεύμεναι, & χαλεπῶς, ἅτε διεσπασμέναις ταῖς διωά-
μεσι χρωμέναις, κατὰ κράτος, καὶ τὰς λοιπὰς ἀδινεστέραις τε ἐκ τέττα καὶ ἀνυμωτέραις ἡρομέναις
ἔειλον. hoc est: *Proinde Drusus atque Tiberius simul multis locis Rhætiam irrumpentes,
cum ipsi, tum legatorum operâ, Tiberius etiam per lacum navigiis subvectus, exterruerunt
eâ re barbaros: dissipatosque aggressi, haud difficulter multis levioribus præliis dispersas
eorum copias deleverunt: reliquosque, infirmiores exinde ac animis collapsos, in suam po-
testatem redegerunt*. Dioni consentiens Strabo, dicto lib. VII; Ἔστι δὲ, inquit, πλησίον
αὐτῆς ἡ τε τῆς Ἰστρίας περὶ, καὶ ἡ μετὰ τὴν ἀμφοῖν λίμνη, καὶ τὰ ἔλη τὰ ἐκ τῆς Ρώμης ἀρραχόμενα.
ἔχει δὲ ἡ λίμνη νῆσον, ἣ ἐκρήσατο ὀρμητηρίω Τιβερίῳ, ναυμαχίαν πρὸς Οὐίνδελικῶν ἡμηνήσιον
δὲ δὴ τῆς λίμνης περὶ ὁδὸν Τιβερίου, εἶδε τὰς τῆς Ἰστρίας περὶ. id est: *Prope eam re-
30 gionem ortus est Istri, & item Rheni, ac lacus inter horum fontis situs, paludesque è Rheno
effusa. Est autem insula in lacu; quâ pro receptaculo usus est Tiberius, navali pugna cum
Vindelicis certans. Unius diei iter à lacu progressus, fontis Istri vidit*. Hic igitur est ille
Albinovani *Rhenus*, per Rhætos, ut suprâ cap. III ostensum, lacum irrumpens; hæ
Alpinæ valles, ab iisdem Rhætis ac Vindelicis habitatæ; hic ille

— sanguine nigro

Decolor infectâ testis Ilargus aquâ.

Quod spes implerant maternaque vota Neronis:

Quod pulsus toties hostis utroque duce.

Sequitur hinc GUNTIA; vulgò nunc Gunz: à quo opidum seu castellum juxta
40 situm eodem nomine, ut suprâ cap. IV ostensum, Antonino & Notitiæ imperii me-
moratur; & *Gontiensis Danubii transitus* Eumenio, in panegyrico, Constantio Cæsa-
ri dicto.

Proximus hinc, famæ jam multo celebrioris, LICUS, sive LICHUS; vulgò nunc
Lech. Ovidius, de Ponto, lib. I, eleg. VI:

Torquet enim fortuna parum, nisi Lichus in Hebrum

Confluat? & frondes Alpibus addat Athos?

De rebus difficillimis loquens, similitudinem captat ex Licho Alpino amne in Thraciæ
flumen Hebrum deducendo, & Atho, ejusdem Thraciæ monte, in Alpeis transponen-
do. In vulgatis exemplaribus id amnis nomen scribitur per γ literam *Lychus*. at haud
50 ignarus ego sum, quàm curiosè Romani Græcam istam literam extra Græcas dictiones
vitaverint. nihilque certius, quàm posterioris sæculi grammaticos, ut in innumeris aliis
dictionibus, maximè verò propriis nominibus, in hoc quoque amnis vocabulo eam
literam supposuisse: idque haud dubiè ex Ptolemæo; cui is amnis in descriptione Rhæ-
tiæ ac Vindeliciæ bis dicitur Λυκίας ποταμός, id est, *Lycias fluvium*. quod & ipsum vo-
cabulum ille formavit ad similitudinem nominis, quo complures Asiæ amnes adpellan-
tur.

tur, singuli Λύκος, *Lycus*. Sed Romanos Vindeliciæ *Licum* scripsisse per *i*, vel ex ipso facile probaverim Ptolemæo; cuius verba in Vindeliciæ descriptione hæc sunt: καὶ πρὸς τὸν Λυκίαν ποταμὸν Λικάτιοι id est; *Et apud Lyciam amnem Licatii*. Ab amne, quem accolebant, dictos fuisse *Licaios*, quis dubitet? Cur igitur non Λυκάτιοι, *Lycatii*, scripsit? Rationem nullam aliam video, nisi quod Romani, à quibus id vocabuli ad Græcos pervenit, scribebant *Licatii*. Et ne suspiceris, fuisse apud Ptolemæum eo in vocabulo scriptum *υ*. en Straboni quoque sunt Λικάτιοι, bis eodem nomine perscripti, lib. iv. & Plinio etiam *Licates*. Certum igitur est, optimè amnis nomen scribi *Licus* & *Lichus*: quod hodièque dicitur *Lech*.

Infra *Licum* est *Isarus*, sive *Isargus*, vulgò *Iser* dictus. Ab hoc Plinio¹⁰ dicuntur accolæ *Isarci*; ut suprâ cap. iii docui. & Antonino tabulæque opidum *Isariska*; ut cap. iv ostensum. Dictus igitur fuit *Isargus*, quemadmodum *Ilargus*. Apud Strabonem, lib. iv, in descriptione Alpium, idem amnis adpellatur Ἰσαργός, *Isarus*; quamquàm loco corruptissimo; ut alibi docebo.

In *Isarum* confluit *Ambera*, vulgò nunc *Amber*, Antonino sæpius memoratus.

Sequitur hinc nobilissimus *Ænus*, vulgò hodiè *In*; præter Strabonem, Tacito quoque, historiar. iii, Arriano in rebus Alexandri Magni, Ptolemæo in Rhætiæ ac Norici descriptione, Antonino, Tabulæ, & Notitiæ imperii celebratus. Non placet eorum iudicium, qui ex unâ Notitiâ id amnis vocabulum malunt scribere per *æ* di-phthongum, *Oenus*, quàm cum Tacito, Ptolemæo, & Antonino, *Ænus*. In tabulâ equidem est *Enus*; ut & apud Arrianum *Εν*.

In *Ænum* à dextrâ ripâ confluit *Iovavus*, sive *Iuvavus*, vulgò nunc *Salza* dictus; illo nomine tabulæ itinerariæ memoratus.

Sequitur inde amniculus *Isis*, vulgò *Ips*: ad cuius confluentem in Danubium locus tabulæ vocatur *Ad pontem Isis*.

Haud procul hoc est *Arelapes*, sive *Arlapes*, vulgò nunc *Erlaph*. ad cuius confluentem opidum Ptolemæo ac tabulæ est *Arelape*, Antonino ac Notitiæ *Arlape*.

Hi igitur sunt amnes, qui in Vindeliciâ ac Norico Danubio miscentur. In eodem³⁰ Norico, seu Alpibus Noricis oriuntur celebratissima flumina *Dravus* & *Savus*, vulgò *Drau* & *Sau*, longè extra Noricum in eundem Danubium sese evolventes.

Medium Noricum secatur *Murus*, sive *Mura*, vulgò *Mure*. unde Ptolemæo superioris Pannoniæ opidum *Μυροελα*, *Muroela*: quod ex nomine ac situ interpretor celeberrimum nunc Stiria opidum *Grätz*.

Atque hæc sunt, quæ de Vindeliciâ ac Norico, veteris Illyrici partibus, in præsens dicere habui. Plura de iis dici posse, haud nescius sum. verùm ego, quod promiseram, πᾶν τὸν σάτις abundèque perfeci.

FINIS.

INDEX

I N D E X

R E R V M & V E R B O R V M.

*Primus numerus librum notat: hæc (:) interpunctio paginam; istæ
(, | .) lineam; V, librum de Vindeliciâ & Norico.*

A Biolica.	II. 17:15	Aguntum.	V. 31:55
Abnoba mons.	III. 220:14	Aisti.	III. 193:13
Abnova mons.	III. 220:53	Ala nova.	V. 22:10
Abodiacum.	V. 16:30	Alauni.	V. 19:47
Abrinca fluvius.	II. 53:29. 203:2	Albiniana castra.	II. 183:28
Abodiacum.	V. 16:30	Albici Galliarum populi unde dicti.	V. 8:37
Abusena, sive Abusina.	V. 18:12	Albis fluvii fons.	III. 109:22. 227:11
Abusenius, sive Abusinus fluvius.	V. 18:14	Albus color omnib. sacris adhibebatur apud omneis genteis.	I. 291:31. 293:40
Abuzacum.	V. 16:15	Alces animal.	III. 217:36
Acie[m] struendi modus.	I. 380:16	Aleimœnnis sive Samulocenis, nunc Vlm.	
Acies à tergo claudebatur curris.	I. 383:44		III. 13:53
Acies cuneis construebatur.	I. 381:10	Alemanni unde dicti.	I. 68:11
Acmodæ insulæ.	III. 168:38	Alemanniæ finis trans Mœnum Lona amnis.	
Acronius lacus.	II. 198:40		III. 11:41
Actania insula.	III. 97:2	Alemannorum sedes, origo, nominis ratio.	
Adamus Hebræorum, idem qui Mannus Germanorum.	I. 83:25		III. 8:3. 9:11
Adad Assyriorum deus quis.	I. 220:24	Alicanum.	V. 27:6
Ad Ænum.	V. 17:19	Aliso & Eliso castellū, nunc Elsen.	III. 33:3.
Ad duodecimum, locus Bataviæ.	II. 183:12	Aliso & Eliso fl.	III. 34:10. 226:21
Adelingi qui.	I. 127:20	Alisontia fluvius.	II. 204:21
Ad Flexum.	V. 20:44	Alociæ insulæ.	III. 170:51
Adgandestrius, Cattorum princeps.	I. 320:16	Aloides qui.	I. 253:11
Ad Lunam.	V. 19:3	Alpes.	V. 31:15
Ad Novas, locus Vindeliciæ.	V. 16:24	Alpes ad Mafsiliam usq; extenduntur.	V. 6:42
Ad pontem Isis.	V. 23:34	Alpes Bastarnicæ.	III. 185:49
Ad Pontem Muri.	V. 30:36	Alpes Celticum vocabulum, quid.	I. 71:46
Adrana fluvius.	III. 227:9	Alpes, falsò antiquissimis scriptoribus Ri- phæi montes dicti.	I. 14:3
Ad Statuas.	V. 20:42	Alpes, Græcis Ἀλπια, & Ἀλβια: ipsis in- colis, Alpen, & Alben.	I. 14:38
Ad tricesimum.	V. 31:48	Alpes montes trans Danubiū in Germaniâ.	
Aduatici.	II. 106:40		III. 221:25
Aduatuca.	II. 69:48. 71:14	Alpini populi omnes quondam dicti Tauri- sci.	V. 4:40
Adulteriorum pœna.	I. 334:19	Alpinorum lingua eadem quæ Germanica.	
Ad vicesimum, locus.	V. 27:14		I. 50:22. 55:3
Æmodæ insulæ.	III. 169:2	Alta ripa.	II. 45:46
Æmonia.	V. 32:5	Amadox lacus.	III. 182:47
Æni pons.	V. 17:20	Amagetobriga.	II. 31:14
Æquinoctium, locus.	V. 22:6	Amalchium mare.	III. 152:28
Æstar, Germanorum dea.	I. 237:20	Amasia opidum.	III. 74
Æstii.	III. 188:30	Amasius fluvius.	III. 226:43
Æstuaria inter litus & insulas Cauchorum, & Frisiorum;	III. 64:50	Ambachte, sive Ambechte quid.	I. 68:29.
Ætas militaris.	I. 370:50		114:10
Ætatem militarem probandi ritus.	I. 371:32	Ambactorum conditio.	I. 330:41
Aganum.	II. 27:4	Ambactus quid.	I. 68:16
Agger coërcendo Rheno à Druso factus.	II. 147:12.	Ambascia quid sit.	I. 68:37
Agriculturam negligenter exercebant Ger- mani.	I. 163:18	Ambasciatores quid.	I. 68:46
Agrippina colonia.	II. 80:15	Ambiani.	II. 116:40
Agrippinenses.	II. 80:8	Ambiatinus vicus.	II. 60:35
Agros quotannis Germani mutabāt.	I. 108:3	Ambiativus vicus.	II. 60:47
Agrorū apud German. divisio annua.	I. 113:1		d Ambi-

INDEX RERUM

- Ambidrani. V. 19:47
 Ambilici. V. 19:47
 Ambiorix, Eburonum rex. I. 315:51
 Ambisontii. V. 19:47
 Ambivariti. II. 74:36
 Ambra. V. 17:12
 Ambrones Helvetica natio. II. 12:1.13:41.
 17:17. unde dicti 14:1
 Amicitias sanctissimè coluere Germani I.
 172:5
 Amisia fluvius. III. 226:37
 Amisia opidum. III. 75:5
 Amissa opidum. III. 75:49
 Andethannalis vicus. II. 65:7
 Angelorum creationem noverunt gentes
 I. 252:18
 Angelorū lapsum noverunt gentes. I. 253:9
 Anglevarii, iidem Angrevarii, & Angrivarii.
 III. 51:11
 Angli. III. 104:17.105:39
 Ango Francicus quid. I. 356:30
 Angrivariorum sedes. III. 49:7
 Animæ immortalitatem sciverunt cum reli-
 quis gentibus Celtæ. I. 263:4
 Anni initium quod fecerint Celtæ. I. 280:5
 Anni spatia tria tantum habuere Celtæ &
 Egyptii. 279:22
 Ansibarii, iidem Ansibarii, Ansivarii, Ampsi-
 varii. III. 53:40
 Antennacum. II. 61:9
 Antonacum. II. 61:7
 Anus fluvius. V. 31:24
 Autunnacum. II. 61:5
 Aquæ Pannonicæ. V. 26:39
 Aquæ Helvetiæ. II. 18:50
 Aquæ Mattiacæ, nunc Wysbaden. III. 29:14
 Aquileja Carnorum. V. 31:46
 Aquileja, Vindeliciæ locus. V. 19:3
 Aquitania. II. 3:32.38
 Arabo castellum. V. 20:37
 Arabo fluvius. V. 20:27
 Aræ Flaviæ, nunc Aurach. III. 14:16
 Aræ ex viridi cespite, omnibus quondam
 gentibus. I. 293
 Aranatum. II. 172:47
 Ara Vbiorum; quæ postea Bonna. II. 80:50
 Arbor felix. II. 19:18
 Arboribus consecratis venerationem adhi-
 bebant Celtæ. I. 282:18
 Arcus quorundam Germanor. quales. I. 361:30
 Arduenæ silvæ descriptio. II. 190:30
 Arelape. V. 23:24
 Arelapes, sive Arelapes fluvius. V. 36:27
 Arenacum. II. 171:13.172:46
 Arenatum. II. 172:46
 Argenti venas in Germaniâ primus Roma-
 norū investigavit Currius Rufus. III. 23:54
 Argentoratum. II. 39:16
 Argentovaria. II. 31:36
 Aribalinum. II. 21:34
 Arimanius Persarum, quis. I. 253:10
 Arimasporum situs. I. 11:30.12:36
 Ariovisti pugna cum Cæsare ubi. II. 31:3
 Ariovistus quâ lingvâ usus. I. 53:4
 Aristocraticam reipublicæ administrationē
 unde Galli habuerunt. I. 317:23
 Arelape. V. 23:19
 Arma tractare à primâ pueritiâ discebant
 Germani. I. 188:9
 Armalausi. III. 112:35
 Armamentarium. II. 184:16
 Armilla, Celticum vocabulum. I. 70:55
 Armillis exornati Germani. I. 144:37
 Arminii, Cheruscorum ducis, elogiū & pro-
 pinqui. III. 80:45 (319:35)
 Arminius, Cheruscorum princeps. I. 316:11.
 Arminius regnū adfectās. I. 326:45.
 Armorici Galli, qui. I. 33:36 (336:27)
 Armorum Germanis perpetua gestatio. I.
 Armorū varia genera. I. 338:25
 Arpus, Chattorum princeps. I. 320:16
 Arrabo fluvius. V. 20:27
 Artobriga. V. 28:55
 Arymphæi. I. 13:7
 Aschenaz omnium Celtarum pater, & pri-
 mus conditor. I. 41:3.47:50
 Aschenazis sedes. I. 47:50
 Asciburgius mons. III. 124:50.223:16
 Asciburgium. II. 91:54
 Asiæ populi molles, & regibus suis servitio-
 rum modo subiecti. I. 315:25
 Asinius Quadratus Germaniæ descriptor.
 I. 3:21. III. 9:40
 Astaroth dea. I. 235:23
 Astarte dea. I. 235:21
 Astingi. III. 135:28
 Astrologia Celtarum. I. 274:10
 Atargatis dea. I. 236:3
 Atheismus ubique frequens. I. 310:50
 Atrebates. II. 120:5 (I. 294:7)
 Atri coloris victimæ dæmoni mactabantur.
 Atuaca. II. 70:16.106:23
 Atuarici. II. 107:7
 Atuatuca. II. 69:48.71:14.106:23
 Atuatucum. II. 106:23
 Aventicum. II. 14:18
 Augurandi Celtæ peritissimi. I. 309:10
 Augurandi modus. I. 309:30
 Augusta, cognomentum coloniarum Ro-
 manarum. V. 13:44
 Augusta, sive Augustana castra. V. 19:11
 Augusta Rauracorum. II. 21:10
 Augusta Treverorum. II. 55:53
 Augusta Veromanduorum. I. 115:37
 Augusta Vindelicorum. V. 13:43
 Avium pennæ noctu lucentes. III. 218:40
 Annoba mons. III. 220:20
 Avodiaceum. V. 16:15
 Aufana. II. 65:52 (307:42)
 Aufava. II. 65:52.
 Auspiciis usæ quondam omnes gentes. I
 Auspiciorum origo. I. 308:9
 Austrania insula. III. 97:4.
 B.
 BAcenis silva, nunc der Harz. III. 17:28
 Badacum. V. 28:48
 Baduhenna dea quæ. I. 222:14
 Baduhennæ lucus. III. 71:36.214:26
 Bæmi

ET VERBORUM.

Bami.	III. 116:46	Betafii.	II. 106:40
Bagacum.	II. 110:49	Bethafii.	II. 106:40
Bahal idem qui Belus.	I. 305:29	Bidaium.	V. 28:47
Bajoarii, five Bajovarii.	V. 13:21	Bingium.	II. 37:4
Bajobarii Baibari, Baivarii.	V. 13:21	Biriciana.	V. 18:8
Bajuvarii, Bavari.	V. 13:21	Bison quid.	I. 67:54. III. 217:41
Baltei Germanorum.	I. 351:6	Bisula fluvius.	III. 229:26
Baltia insula.	III. 157:28. 160:35	Blariacum.	II. 77:34
Balticum mare.	III. 157:9	Bodencus, Celticum vocabulum.	I. 72:6
Barbarum cultus.	I. 131:45	Bodincus, Celticum vocabulum.	I. 72:9
Barbarus quid.	II. 46:33	Bodobriga.	II. 58:7
Bardi, Celtarum poëta.	I. 199:13	Boji, Bojohæmi incolæ.	III. 114:10
Bärenhäuter quid.	I. 147:14	Boji Bojohæmo à Marcomannis pulsi quò concesserint.	III. 118:5
Barritus quid.	I. 186:31	Boji in Vindeliciâ unde.	V. 12:19
Basilia insula.	III. 157:29. 160:35	Bojoarii, five Bojovarii.	V. 13:20
Basilia opidum.	II. 21:46. unde dictum.	Bojocalus Ansibariorum dux.	I. 323:5
22:10		Bojodurum.	V. 24:16
Bastarnæ.	III. 179:27. 182:32. 211:53	Bojohæmum.	III. 114:10.
Batava castra.	V. 18:46	Bojohæmi incolæ quondam Marcomanni, Sedusii, Harudes.	III. 6:7
Batavi.	II. 139:30	Bojorum deferra.	V. 27:18
Batavia.	II. 140:23	Boledurum.	V. 24:25
Batavi reges non habuere sub Romanis.	I. 324:40	Bolodurum.	V. 24:25
Batavi pars Galliarum.	II. 165:35	Bonconica.	II. 47:12
Batavis quale reipublicæ fuerit genus.	I. 317:7	Bononia Morinorum.	II. 123:11
Batavoburgium.	II. 170:25	Bonna.	II. 80:53
Batavodurum.	II. 171:11	Borani.	III. 187:39
Batavorum agri extra insulam.	II. 154:45	Borbetomagus.	II. 46:47
Batavorum equitum præstantia.	I. 32:20	Boreæ venti habitacula cur in Thraciâ statu- antur ab antiquis.	I. 15:21
Batavorum insulæ descriptio.	II. 139:30.	Borgetomagus.	II. 46:48
144:7		Bormitomagus.	II. 46:48
Batavorum libertas olim sub Romanis qua- lis.	I. 324:5	Bortharii, iidem qui Bruæteri	III. 48:30
Batavorum opida & castella.	II. 169:29	Boruætnarii, iidem qui Bruæteri.	III. 48:28
Batua.	II. 140:39	Borysthenes amnis.	III. 182:50
Baudobrica.	II. 58:8	Braccæ, Celticum vocabulum.	I. 70:3
Bautobriga.	II. 58:8	Braccæ, seu Bracchæ quid.	I. 140:45
Beccum, Celticum vocabulum.	I. 71:34	Bramagus.	II. 16:46
Bedaïum.	V. 28:48	Brachmanes Indorum quid.	I. 193:40
Beda vicus.	II. 65:45	Bratuspantium.	II. 7:17
Belgæ Germani qui.	II. 4:45	Bregetio.	V. 20:38
Belgica, opidum.	II. 86:39	Breucomagus.	II. 42:1
Belgica Prima & Secunda.	II. 190:9	Breuni.	V. 10:46
Belgica unde dicta.	II. 8:52. 10:47	Brianni.	II. 121:19
Belginum.	II. 62:19	Briareus, quis.	I. 253:10
Belgiû Bellovacorû sedes.	II. 5:51. ubi. 6.11	Briæteri, iidem qui Bruæteri.	III. 48:28
Belgium non est Belgica.	II. 5:4	Briga, & Briva quid.	I. 62:17. 67:50
Bellicæ fortitudinis dignitas, & honor.	I. 336:52	Brigantii populi.	V. 12:11
Bellicæ virtuti, & nobilitati primus honor.	I. 157:50	Brigantius lacus.	II. 128:46
Bellicosissimus quisque nobilissimus apud Germanos.	I. 123:20	Brigantium Pannoniorum.	V. 20:38
Bellicositas quare optima atque unica vir- tus.	I. 123:21	Brigantium Vindelicorum.	V. 11:51. 14:42
Bellorum amor atque studium Germanis summum.	I. 335:20	Brigetio.	V. 20:38
Bellum decernendi modus.	I. 365:25	Brigobanna, nunc Beyern.	III. 14:12
Benna, Celticum vocabulum.	I. 70:44	Brigavi, nunc Brîsgäwer.	III. 15:40
Bergi.	III. 159:40	Brîsgavia, nunc Brîsgaw.	III. 15:40
Bergomum quid.	I. 67:15	Britanni, five Britones, unde dicti.	I. 79:35
Bergusia quid.	I. 67:13. 68:4	Britanni Celtarum quondâ pars.	I. 27:25
Berosus falsus Annii Viterbiensis.	I. 38:14	Britanni inter Scythas à vetustissimis Græ- corum computati.	I. 23:42
		Britanniæ insulæ situs ex erroneâ veterum Romanorum Græcorumque opinione.	II. 129:17

INDEX RERUM

Britannica lingua eadem quæ Gallica & Germanica. I. 50: 47

Britannica insula, quondam Cassiterides. I. 25: 25, & 34. 27: 49

Britrenburg. II. 175: 34

Brittia. II. 177: 10

Brocomagus. II. 42: 2

Bromagus. II. 16: 50

Bruchi, Celticum vocabulum. I. 70: 3

Bructerorum alii Majores, alii Minores. III. 48: 45

Bructerorum sedes. III. 46: 50. 47: 16

Bructuri, iidem qui Bructeri. III. 47: 50. 48: 27

Bucinobantes. III. 29: 19

Budoris, nunc Euriach. III. 16: 36

Buges amnis. III. 182: 50

Bulanes. III. 187: 40

Bulga, Celticum vocabulum. I. 70: 11

Burchana insula. III. 66: 4

Burg, Germanica vox quid significet. I. 110: 40

Burgar & burger, quid. I. 111, 45: 128: 4

Burginatum. II. 183: 2

Burgiones. III. 186: 22

Burgundiones, qui & Burgundii. III. 145: 35

Burii. III. 126: 6, 31.

Burungum. II. 83: 52

C.

Cæsar in commentariis suis creberrimos commisit errores. I. 34: 46

Cæsar quibus locis ad Britanniam adpulsus. II. 124: 26

Cæresi. II. 67: 40. 71: 32

Cæsia silva. III. 35: 32. 214: 23

Cæforum capita victores hastis præfigebat, equorumque collis adpendebat. I. 392: 35

Cæletorum sedes. II. 6: 30

Calisia. III. 126: 43

Calo. II. 91: 46

Camaracum. II. 112: 45

Cambes. II. 31: 21

Cambidunum. V. 15: 1

Cambodunum. V. 15: 1

Campodunum. V. 12: 16. 14: 54

Campsani. III. 77: 10

Candidus color omnibus sacris interveniebat apud omnes gentes. I. 291: 31. 293: 40

Caninefates. II. 154: 45. 156: 35

Caninefates pars Gallia. II. 165: 35

Caninefatum opida. II. 169: 29

Cantium Britannia promontorium. II. 125: 2

Captivis quid factum. I. 393: 23

Caracates, vitiatum vocabulum. II. 42: 27

Caracotinum. II. 119: 25

Carambuze insula, nunc Nova zēbla. I. 13: 50

Carambucis fluvius. I. 13: 4, 42

Carini. III. 141: 49. 145: 19

Carminibus omnia olim comprehensa erant, quæ memoriæ mandabantur. I. 205: 40

Carni populi falso à Bodino in Germaniâ nominati. I. 36: 6

Carnotum. V. 21: 53

Carnuntum. V. 20: 54

Carnutum. V. 21: 53

Carnus. V. 21: 48

Carnutum sedes. II. 6: 18

Carpatici montes. I. 95: 13

Carpi. III. 186: 41

Carpiani. III. 186: 38

Carrodunum Bastarnarum. III. 188: 7

Cartris Cimbriorum peninsula. III. 90: 6

Carvo. II. 185: 48

Cassisi. I. 340: 19 (25: 25, 34)

Cassiterides insula, eadem & Britannica. I.

Cassiterides insula alia prope Hispaniam. I. 25: 29. 27: 49

Caspington. II. 186: 22

Caspium mare falso veteres existimarunt esse sinu oceani septentrionalis. I. 19: 15. 20: 27

Castellum Batavorum, locus Vindelicia. V. 18: 42

Castellum Chattrorum, nunc Cassel. III. 22: 10

Castellum Drusi apud Rhenum in Tauno monte. III. 27: 30

Castellum Menapiorum. II. 77: 7

Castellum Morinorum. II. 131: 32

Castellum Trajani apud Rhenum. III. 27: 42

Castor & Pollux dii. I. 249: 15

Castoris ac Pollucis lucus. III. 216: 21

Castra Herculis. II. 185: 54

Cateja. I. 360: 4

Cathulci, qui & Cathulcones. III. 77: 10

Catti, Cæsari dicti peculiari vocabulo Svevi. III. 16: 45

Catti, iidem & Chatti, Harti, & Chassi, Haffi. III. 21: 39

Cattorum fines. III. 21: 6

Cattuarii, iidem Chattuarii, Chasuarii, & Chassuarii. III. 53: 1

Cauchi. III. 72: 16

Cauchi falso à Cauconibus derivati. I. 37: 51

Cauchorum nulli ad ostia vel in insulis Rheni. III. 56: 46

Cauci. III. 72: 16

Caviones. III. 104: 17. 105: 30

Celemantia. III. 124: 19

Celeusum. V. 18: 19.

Celia. I. 152: 27

Celius mons. V. 15: 27

Celta, primus Celtarum parens, idem qui Aschenazes. I. 76: 1

Celta Aschenazis posterii. I. 47: 50

Celta promiscue semper adpellati fuerunt Germani & Galli. I. 28: 1

Celta qui dicatur Cæsari, & an recte. I. 33: 30

Celta qui vocati Augusto. I. 34: 1

Celta unde dicti. I. 76: 9

Celtarum nomen est Celticum. I. 75: 40

Celtarum situs. I. 14: 35

Celtarum vocabulum antiquissimis Græcorum late sumtum. I. 22: 9

Celtas omnes antiquissimi adpellantur Hyperboreos. I. 14: 35

Celtiberi qui, & unde dicti. I. 25: 8. 26: 16, 21

Celtiberorum vocabulum vetustissimis Græcorum late sumtum. I. 22: 19

Celtica lingvæ origo, & antiquitas. I. 72: 51

Celticam

ET VERBORUM.

Celticam adpellarunt veteres omnem Euro- pam.	I. 24: 14	Codanonia insula.	I. 224: 51
Celticæ gentis nationes fuere v, Illyrii, Ger- mani, Galli, Britanni, Hispani.	I. 24: 20	Codanium.	III. 141: 16
Celticum frigus.	I. 99: 28	Codanus sinus.	III. 151: 18. 155: 33
Celtoſcytharum vocabulū vetuſtiſſimis Græ- corum latè ſumtum.	I. 22: 10. 24: 4	Coelius mons.	V. 15: 51
Cempſi, Hispaniæ populi.	I. 76: 39	Cælum Germaniæ quale.	I. 98: 40
Cenebū.	II. 95: 24	Cognationum obſervantia apud Germanos.	I. 188: 19
Cēten, Centgrave, Cētgerichte, quid.	I. 114: 7	Colatio.	V. 30: 28
Centrones.	II. 113: 40	Colles arenarii in Cauchorum, Friſiorum, Batavorum litore, jam inde ab antiquiſſi- mis temporibus.	III. 65: 27
Ceres dea.	I. 238: 15	Colonia Agrippinenſis.	II. 80: 4
Ceria.	I. 152: 27	Colonia Trajana Vlpia.	II. 92: 34. 93: 13
Cerviſia.	I. 152: 27	Coloniæ deducendarū cauſa.	V. 14: 20
Cetius mons.	V. 23: 1	Coloſſis ingentibus quomdam urebantur ad cremandas viſtimas.	I. 293: 37
Chaluſus fluviuſ.	III. 228: 19	Coloſſorum origo, & uſus.	I. 304: 54
Chamavorum ſedes.	II. 49: 7. 51: 14. 28	Gomagenæ.	V. 23: 5
Chafuarii: iidem Chafuari, Chartuarii, & Cattuarii.	III. 53: 1	Comari, Aſiæ populi, Gomeri poſteri.	I. 44: 1
Chafuari, iidem Chafuari, Chartuarii, & Cattuarii.	III. 53: 1	Comitalis dignitatis origo.	I. 395: 2
Chaffauriorum ſedes.	III. 53: 20	Comites ducum exercitus.	I. 373: 10
Charti, Caſari dicti peculiari vocabulo Sve- vi.	III. 16: 45	Commercia Germanis olim quæ.	I. 164: 4
Chattorum fines.	III. 21, 6	Comminuſ telo pugnare quid.	I. 353: 5
Chartuarii, iidem Cattuarii, Chafuari, & Chafuari.	III. 53: 1	Concilia Germanorum.	I. 331: 50
Chauci.	III. 72: 16	Concilium armatum apud Celtas quid.	I. 317: 47. 366: 22
Cheruſci.	III. 77: 10	Concordia.	II. 42: 46
Cheruſcorum ducū conſangvinitas.	III. 81: 1	Condruſi.	II. 68: 40. 71: 31
Cheſinus fluviuſ.	III. 230: 13	Confluentes Moſellæ, opidum.	II. 58: 16
Chronuſ fluviuſ.	III. 229: 52	Congelatum mare.	I. 12: 30
Cibum capiendi modus.	I. 154: 35	Conjugia Germanorum.	I. 179: 5
Cimbri.	III. 89: 53 (dicti. I. 24: 10)	Conſuetudines.	V. 10: 46
Cimbri apud Plutarchum cur Celtoſcythæ		Conſultatio Germanis & aliſ gentibus ad pocula.	I. 332: 17
Cimbri falſò à Cimмериis derivati.	I. 37: 51	Contienſis tranſituſ.	V. 15: 46
Cimbri numquàm in Hispaniâ.	I. 93: 51	Conventuſ Germanorum.	I. 332: 5
Cimbrico bello Germanorum arma pri- mum Romanis cognita.	I. 315: 10	Convivandi moduſ.	I. 157: 3
Cimbricum bellum.	II. 12: 1	Corbuloniſ foſſa.	II. 148: 33
Cimbrorum promontorium.	III. 94: 25	Coriovallium.	II. 97: 24
Cimbrorū vocabulū falſò univerſis Ger- manis, Gallis & Britānis tributū.	I. 39: 14	Cortoriacum.	II. 132: 18
Cimmerii non fuere Germani.	I. 36: 40	Cotini.	III. 125: 50
Citra & ultra Danubium quæ dicantur hoc in opere.	I. 9: 8	Cottuſ, quiſ.	I. 253: 11
Citra & ultra Rhenum quæ dicantur hoc in opere.	I. 9: 8	Coveliacæ.	V. 16: 38
Civilis, regiâ apud Batavos ſtirpe ortuſ.		Cratinuſ.	II. 119: 52
I. 316: 31		Cremandi mortuoſ rituſ.	I. 395: 9
Civitaſ nova.	III. 184: 46	Criniuſ cultuſ feminis apud Germanoſ.	I. 146: 4. 129: 41
Civitaſ quid.	II. 5: 41	Criſtæ galearum.	I. 343: 30
Clarennæ, nunc Rain.	III. 14: 3. V. 18: 6	Criſtarum in galeis origo.	I. 344: 7
Clauſicuſ Trevir.	I. 316: 27. 323: 35	Croniuſ mare.	III. 152: 32
Clavâ pugnare, antiquiſſimuſ moſ.	I. 360: 10	Cruci ſuffigebant captivoſ Celte.	I. 305: 38
Claudia, ſive Claudiuſ.	V. 31: 31	Cruptoricis villa.	III. 71: 40
Clementeſ Germani in ſuppliceſ.	I. 170: 48	Cubituſ humi Germaniſ.	I. 146: 45
Clepidava.	III. 188: 11	Cuculli.	V. 31: 12
Clientelæ origo.	I. 331: 17	Cuculluſ, Celticum vocabulū.	I. 70: 8
Clientelæ Germaniſ & reliquiſ Celtiſ.	I. 327: 45	Cugerni.	II. 87: 36
Clientuſ apud Germanoſ cōditio.	I. 331: 5	Cuneuſ quid.	I. 381: 11
Clylipenuſ ſinuſ.	III. 156: 33	Cultuſ corporum.	I. 129: 20
Codan, Germanorum deuſ.	I. 224: 50	Curruſ falcati in pugnib.	I. 362: 15
		Curtiſ, quid.	I. 112: 25
		Curtiuſ Rufuſ, proconſul Germaniæ.	III. 24: 40
			d 3
			Cuſuſ

INDEX RERUM

Cusus annis. III. 121: 22
Cynesii, sive Cynetæ, Hispaniæ populi. I. 76: 34

D.

D Aci iidem & Getæ. I. 14: 55
Dæmonem malum veneratæ sunt quon-
dam omnes gentes. I. 262: 13
Damasia, Vindelicorum caput, postea Au-
gusta Vindelicorum dicta. V. 14: 14
Dan, Germanorum deus. I. 224: 46
Dani unde dicti. I. 224: 48. III. 140: 25. 169: 40.
Danium. III. 141: 15
Danubii descriptio. V. 32: 26
Danubium flumen, Germaniæ terminus me-
ridionalis. I. 96: 37
Danzig opidum unde dictum. I. 225: 2. III. 140: 25
Darantasia. II. 15: 22.
Dearum omnium numina ac nomina ad
unam spectant lunam. 229: 50
Decem pagi, locus. II. 34: 19
Defunctorum laudes canebantur ad funera.
I. 399: 29
Delictorum poenæ. I. 334: 1
Democraticæ apud Germanos respublicæ
cum principatu. I. 315: 4
Deorum gentilium adpellationes omneis
ad unum verum Deum spectant. I. 218: 10
Deorum veneratio omnibus semper fuit
gentibus. I. 189: 45. 192: 15
Deorum venerationem Germani unde ha-
buerint. I. 191: 33
Deorum cultus Germanis jam inde à pri-
mordio gentis. I. 189: 20
Deos habuere Germani eosdem, quos aliæ
omnes gentes. I. 190: 23.
Deos uno eosdem omnes veneratæ sunt
gentes. I. 217: 1
Dercero dea. I. 235: 55
Devona, Celticum vocabulum. I. 71: 27
Deucalion, quis. I. 272: 4
Deum verum in trinitate coluerunt Ger-
mani sub Solis, Lunæ, & Ignis numini-
bus. I. 244: 15
Deuringi, III. 104: 17. 105: 4
Deus idem quod θεός, & Ζεύς. I. 223: 40
Deutsch vocabulum unde dictum. I. 80: 20.
Diana dea. I. 238: 50
Dies unde dictus. I. 224: 33
Diespiter quis. I. 224: 4
Diluvii notitiam habuisse genteis. I. 270: 48.
273: 4
Disciplinæ militaris Germani olim ignari.
I. 337: 13.
Disciplinam militarem didicere Germani
à Romanis. I. 338: 3
Dis pater, quis. I. 224: 3

Divinationibus usæ quondam omnes gen-
tes. I. 307: 42
Divinationum varia genera apud Celtas. I. 310: 18
Divites unde dicti. I. 216: 3
Divitiis effeminantur animi. I. 161: 43
Divodurum. I. 33: 34
Dos matrimonii apud Germanos. I. 181: 7
Drachonus fluvius. II. 204: 23
Drahonus fluvius. II. 204: 24
Dravus fluvius. V. 36: 31
Druidæ Celtarum quid. I. 193: 40. 198: 8
Druidarum varia genera. I. 198: 10
Druidum disciplina. I. 204: 3
Drusi monumentum apud Magontiacum &
Alifonem castellum. II. 50: 20
Drusi pons. V. 16: 46
Drusomagus. V. 16: 47
Dubis fl. hodiè Doux. II. 11: 20
Ducalis dignitatis origo. I. 375: 2
Ducem belli eligendi modus. I. 366: 41.
267: 22
Ducis belli auctoritas & munus. I. 369: 36. 385: 7. 389: 1
Dulgibinorum sedes. III. 52: 10
Dulgumnii iidem qui Dulgibini. III. 52: 24
Dumnissus. II. 61: 52
Dumnus. II. 61: 48
Duitsch vocabulum unde dictum. 80: 20
Dun quid. I. 65: 50
Durocassii. II. 119: 47
Duronum. II. 116: 32

E

E Brietas Germanorum & omnium orbis
gentium. I. 175: 45
Eburodunum. II. 17: 12
Eburodunum Quadorum. III. 124: 8
Eburones. II. 67: 40
Eburum. III. 124: 15
Edelingi qui. I. 127: 20
Educatio liberorum apud Germanos. I. 186: 31. 187: 23
Egorigium. II. 65: 54
Electrides insulæ. III. 168: 42. 20: 14
Electrum Gothones in Pannoniam detule-
runt quondam. I. 5: 1
Electrum per Romanos à Prussico litore
petitum. I. 4: 52
Elegium. V. 24: 10
Eliso & Aliso castellum, nunc Elsen. III. 33: 3
Elixona insula. III. 158: 30. 203: 40
Elfatia unde dicta. II. 39: 15
Eminus telo pugnare quid. I. 353: 5
Enceladus, quis. I. 253: 11
Epoissius vicus. II. 64: 55
Eporedia, Salassorum opidum, unde di-
ctum. I. 70: 20
Eporedorix nomen viri, quid. I. 70: 38
Epussus vicus. II. 65: 3
Esco. V. 16: 27
Equestris colonia. II. 15: 12
Equi

ET VERBORUM.

Equi quondam Germanorum parvi atque de-
formes . I. 363: 8
Equitandi apud Germanos modus . I. 363: 2
Equitatus in acie quo ordine locatus . I. 382:
40
Equorum præfagia . I. 309: 49
Eratum . III. 188: 16
Ernolatia . V. 30: 34
Erichus deus Germanorum . I. 242: 53
Eridanus fluvius . III. 137: 7, 39
Estar, Germanorum dea . I. 237: 20
Estiones . V. 12: 15
Erubris fluvius . II. 204: 25
Eudoses . III. 104: 17, 107: 7
Europa Iapheti portio . I. 42: 4
Europæ termini . I. 10: 2

F

F Abiramum . III. 74: 30
Fanefii . III. 204: 9
Fanum Martis . II. 113: 20
Febiana castra . V. 19: 32
Feminae cum armis ponere aciem in carris loca-
tae . I. 384: 11
Feminae etiam agebant nude . I. 145: 30
Fenni, qui & Finni . III. 201: 37
Ferarum ora pro galeis omnibus gentibus . I.
341: 7
Festi dies ad sacrificia acti . I. 306: 45
Fidei tenacissimi Germani . I. 169: 37
Finem huius mundi scivisse genteis . I. 273:
25
Finni, qui & Fenni . III. 201: 37
Finnia, antiquitus pars Germaniæ . I. 95: 17
Finningia . III. 156: 21, 157: 28, 161: 38.
201: 49
Firaesi . III. 174: 48
Flavius, Cheruscus Arminii frater . II. 81: 20
Flavius, Cheruscorum princeps . I. 316: 10.
Fletio Batavorum . II. 186: 37
Fletio Frisiorum . II. 183: 17
Fletio lacus & insula . III. 68: 10, 44
Flevi lacus descriptio . III. 58: 40
Flevium Batavorum . II. 186: 33
Flevum castellum in Frisiis . III. 67: 14
Flevum Rheni ostium . III. 59: 6
Flevus lacus . III. 68: 9
Flexum, locus . V. 20: 44
Flumina Germaniæ Transrhenanæ . III. 224: 50
Fœdera Germanorum . I. 327: 45
Fœderum genera . I. 328: 41
Fœdifragi Germani quondam quare . I.
170: 27
Fontibus consecratis venerationem adhibebant
Celtæ . I. 282: 18, 286: 1, 42
Forum Adriani . II. 186: 27
Forum Segusianorum . II. 30: 5
Forum Tiberii . II. 19: 14
Fortissimo cuique optimæ ciborum portiones
dabantur . I. 158: 1
Fortitudinis bellicæ dignitas & honor . I.
336: 52
Först quid . I. 319: 14
Fosi . III. 87: 5
Fossa Drusiana . III. 61: 4

Framea Germanorum quid . I. 353: 3, 32
Franci . III. 82: 7
Franci à Sigambriis non orti . I. 38: 10
Francia . III. 82: 7
Frea, Germanorum dea . I. 237: 28
Freti Gallici seu Britannici intervallum . II.
124: 7, 127: 48
Fria, Germanorum dea . I. 237: 34
Frilazzi qui . I. 128: 50
Frilingi qui . I. 128: 1
Frisiabonum vocabulū falsum apud Plinium .
III. 57: 29
Frisii, iidem Frisiones, Frisæones, Frisævones,
& Frisones . III. 58: 20
Frisii falso à Phrygibus derivati . I. 37: 51
Frisiorum alii Majores, alii Minores . III. 55:
45, 56: 20
Frisiorum descriptio . III. 55: 34
Frisiorum insularum descriptio . III. 58: 40
Funerandi ritus . I. 393: 50
Funeri maritorum uxores quoque juxta rogam
interfectæ adiciebantur. & item servi, &
equi, & canes, & quæcumque cara . I. 395:
36, 50, 396: 20
Fürst vocabulum quid . I. 319: 14

G

G Abreta silva . III. 113: 29, 214: 45
Gabromagum . V. 50: 46
Gaw, quid . I. 113: 27
Gætata qui & unde dicti . I. 69: 6
Gætati Galli unde dicti . I. 354: 26
Gætum, telum missile . I. 354: 45
Γαλάτας Diodorus adpellavit Germanos si-
mul & Gallos . I. 24: 24
Galatarum in Asia lingua . I. 53: 22
Galea . I. 340: 18, unde dicta . 342: 37
Galli decumates agros in Germania exercentes,
qui Alemanni dicti . III. 8: 3
Galli Germanis omnibus morum partibus si-
miles . I. 103: 33
Galli Græcorum Massiliensium moribus cor-
rupti . I. 317: 39
Galli Græcos à Massiliensibus didicere mores .
I. 114: 42
Galli inter Scythas à vetustissimis Græcorum
computati . I. 23: 32
Galli unde dicti . I. 35: 30
Galli, unde, quando, & quibus sic dicti . I.
77: 40
Gallia Belgica . II. 3: 37
Gallia Braccata, quæ & Narbonensis . II.
3: 21
Gallia Celtica . II. 3: 38
Gallia Citerior, quæ & Cisalpina, & Italica &
Togata . II. 3: 18
Gallia Comata . II. 3: 21
Gallia Narbonensis, quæ & Braccata . II.
3: 21
Gallia Transalpina, quæ & Ulterior . II.
3: 18
Gallica lingua eadem olim, quæ Germani-
ca . I. 49: 51
Galliæ opida, siæ quodque gentis capita, ab-
jecto antiquo ac proprio vocabulo, postea
gentis nomine adpellata fuere . II. 34: 5
e 4 Gallia

INDEX RERUM

- Gallia Transalpina varia distinctio. II. 3:36
 Gallia universae fines, & summa divisio. II. 3:14
 Gallorum originem falso à Græcis deduxit Bodinus. I. 29:10
 Gallorum tres ordines, equites, druides, & plebs. I. 33:14
 Gallos genuinos nunquā Romanis Germanorum vocabulo fuisse vocatos. I. 93:34
 Gambrivii. III. 80:37
 Garden & garten, quid. I. 112:8
 Gasindii qui. I. 69:6
 Gavanodurum. V. 28:42
 Gausape quid. I. 136:51
 Gaunacum quid. I. 136:48
 Gaw, quid. I. 113:27
 Gelbis fluvius. II. 204:22
 Gelduba. II. 84:4
 Geminiacum. II. 109:31
 Genauni. V. 10:52
 Genebum. II. 95:25
 Gentium dispersio à diluvio. I. 42:21. 43:30
 Geographia Celtarum. I. 274:10
 Gepidæ. III. 128:5. 133:5. 136:10
 Gerræ, falsum nomen apud Dionysium Afrum. V. 8:48
 Gerulata. V. 20:52
 Gesatæ, qui & unde dicti. I. 69:6
 Gesati Galli unde dicti. I. 354:26
 Gesinde, quid. I. 69:6
 Gessoriacus portus. II. 123:10
 Gesium, telum missile. I. 354:45
 Gew, quid. I. 313:27
 Germani, Aschenazis posterii. I. 47:50
 Germani Cisirhenani omnes habuere republicas democraticas. I. 317:40
 Germani falso à Persis derivati. I. 38:32
 Germani inter Scythas & Celtoschyrtas ab vetustissimis Græcorum computati. I. 23:7, & seq.
 Germani qui primi dicti. II. 7:30. 98:22
 Germani tam eis quàm transRhenum omnium literarum ignari quondam. I. 31:14
 Germani unde dicti. I. 68:9. 69:44
 Germani unde Slavicis gentibus dicti Niemcy. II. 46:19
 Germania Cisirhenana duplex, superior & inferior. 98:17
 Germania jam Taciti ævo populis frequentissima. I. 36:50
 Germania Inferior & Superior. II. 189:33
 Germania in septemtrione sita. I. 100:1
 Germania Magna, quæ. I. 98:10
 Germania omnium exterarum terrarum optimè à Romanis descripta. I. 3:8
 Germania Prima & Secunda. II. 190:3
 Germania quomodo Scythiæ vicina. I. 24:29
 Germaniæ antiquæ magnitudo, & fines. I. 94:20
 Germaniæ Cisirhenanæ fines. II. 187:18
 Germaniæ descriptores. I. 3.
 Germaniæ divisio secundum Plinium. III. 3:42. secundum Tacitum. III. 3:50
 Germaniæ dotes. I. 102:10
 Germaniæ fertilitas. I. 101:27
 Germaniæ notitiam quantam habuerint Romani. I. 4:3
 Germaniæ quas parteis maximè Romani celebrarunt. I. 101:17
 Germaniæ quis terminus inter Danubii fontem & Rhenum. III. 10:36
 Germaniæ terminus ab meridie Alpes Agrippæ & Melæ. I. 97:2
 Germaniæ terminus ab oriente Vistula amnis. I. 97:28
 Germaniæ terminus orientalis. III. 176:45
 Germaniæ terminus septemtrionalis oceanus. I. 97:43
 Germaniæ Transrhenanæ in v populorum genera divisio. III. 204:25
 Germaniæ vocabulum peregrinum, ipsis Germanis inusitatum. I. 39:9
 Germaniam malè descripserunt Ptolemæus & Strabo. III. 3:28
 Germaniā Tacitus quādo descripsit. III. 25:1
 German. lingvæ origo, & antiquitas. I. 72:51
 Germanicus vicus. V. 18:15
 Germanii Herodoti sunt Carmanii, seu Carmani aliorum auctorum. I. 38:54
 Germanis quodnam primum nomen. I. 80:1
 Germanorum nomen antiquissimum THEUTISCI. I. 85:17
 Germanorum nomen quid. II. 104:27
 Germanorum originem falso à Gallis deduxit Bodinus. I. 29:10
 Germanorum vocabulum, à quibus & quando primò inventum. I. 87:10
 Germanos nō fuisse, sed Gallos, qui Alexandrum accesserunt. I. 92:36
 Germanos numquā Romanis Gallorum vocabulo fuisse adpellatos. I. 88:14
 Germetza. II. 47:10
 Gerre, id est bellum. I. 69:44
 Gigantes ante diluvium qui. I. 214:46
 Gigantes, qui. I. 253:11
 Gladium adpendendi mos. I. 350:29
 Gladium Celtæ ad dextrum latus gestarunt. I. 349:48
 Gladius Celticus. I. 348:25
 Glessaria insula. III. 97:4
 Glessariæ insulæ. III. 168:42
 Glessum quid. III. 198:39. 199:22
 God & Got, unde dictum. I. 223:25
 Godan, Germanorum deus. I. 223:24
 Godanium. III. 141:16
 Gomeri sedes. I. 44:13
 Gomerus non fuit Gallorum conditor. I. 44:31
 Gontiensis transitus. V. 15:46
 Gorduni. II. 113:40
 Gothi. III. 128:5. 134:12
 Gothini. III. 125:7
 Gothiscanzia. III. 140:50
 Gothones. III. 128:5. 134:14
 Gothos non fuisse Getas. III. 129:20
 Gotones. III. 128:5. 134:15
 Gotthi. III. 128:5. 134:12
 Gōw, quid. I. 113:27
 Gōw

ET VERBORUM.

Gow, quid. I. 113: 27
 Græca lingua Galliæ quondam usitatissima. I. 29: 54
 Græca lingua unde & quando Galliæ inventa. I. 29: 49
 Græci moribus suis corruerunt alias gentibus. I. 168: 30
 Græcorum sapientes in Ægyptum navigarunt magiæ gratiâ. I. 197: 50
 Graviacum. V. 31: 26
 Gravititas morum apud Germanos. I. 172: 19
 Grinario, num Knäringen. III. 14: 2. 18: 5
 Grinnes. II. 171: 12. 173: 12
 Grudii. II. 113: 40
 Gugerni. II. 87: 10
 Guntia. V. 15: 28
 Guntia fluvius. V. 35: 39
 Gutæ, qui & Guti. III. 174: 29
 Gutia. III. 174: 37
 Gutones. III. 128: 5. 134: 13
 Guttalus fluvius. III. 228: 40
 Guttones. III. 128: 5. 134: 13
 Gwodan Germanorum deus. I. 223: 16
 Gyges, quis. I. 253: 11
 Gythones. III. 128: 5. 134: 14

H.

H Abitationum formæ apud Germanos antiquæ. I. 105: 32
 Habitus corporum Germanorum. I. 114: 20
 Hæbudes insulæ. III. 168: 37
 Hæclitanum. V. 27: 6
 Hæsti. III. 192: 3. 193: 11
 Hagen, quid. I. 112: 40
 Harudes in Bojohæmo. III. 116: 32
 Harudum sedes. III. 5: 20. 6: 17. 32
 Hastati in primâ acie locati. I. 383: 17
 Hebraicam linguam non esse omnium primam, ex quâ omnes reliquæ promanarint. I. 73: 17. 74: 33
 Helium castellum. II. 139: 13
 Helellum. II. 38: 43
 Helellus fluvius. II. 201: 43
 Helleviones. III. 173: 50
 Hellusii. III. 203: 34
 Helvellum. II. 38: 54
 Helvetii, antiquissimis temporibus in Germaniâ. III. 4: 15
 Helvetiorum agri in IV pagos divisio. II. 11: 50. 13: 19
 Helvetiorum descriptio. II. 11: 7
 Helvetiorum desertum, Ptolemæo. III. 4: 38
 Helvetiorum nationes in bello Cimbrico. I. 39: 46
 Hemodæ insulæ. III. 168: 54
 Hercinia silva. III. 212: 20
 Hercinii montes. III. 219: 38
 Hercinii saltus animalia. III. 216: 40
 Hercinius saltus. III. 212: 20. 214: 50.
 Hercules, idem qui Vulcanus, & Mars. I. 240: 6

Herculis lucus. III. 214: 43
 Herculis silva. III. 80: 23
 Hereditatis capiendæ consuetudines apud Germanos. I. 188: 27
 Herenatium. II. 172: 47
 Hermino, quis. I. 273: 19
 Herminones, sive Hermiones. III. 211: 30
 Hermio quis. I. 84: 10
 Hermunduri. III. 108: 35
 Heroica tempora quæ. I. 308: 6
 Hertha dea; id est Terra mater. I. 232: 30
 Herthæ, id est Terræ matris nemus & lacus. III. 107: 27. 216: 21
 Hertog quid. I. 367: 26
 Heruli. III. 141: 49. 143: 44
 Herzog quid. I. 319: 25. 367: 25
 Hesus deus Celtarum. I. 243: 12
 Hieroglyphicarum literarum apud Ægyptios origo & causa. I. 207: 23
 Hilleviones. III. 173: 50
 Hippopodes. III. 203: 43
 Hirri. III. 195: 25
 Hispania unde dicta. I. 77: 19
 Hispania sub Celticæ vocabulo comprehensa. I. 24: 41. 25: 40. 26: 6
 Hispaniæ primi incolæ, I. 76: 32
 Hispani inter Scythas à vetustissimis Græcorum computati. I. 23: 32
 Hispanica lingua eadem quæ Britannica, Gallica & Germanica. I. 51: 2
 Hof, quid. I. 112: 22
 Hominem primum à Deo fuisse conditum, omnes sciverunt gentes. I. 263: 9
 Hominis à Deo conditi tempus scivisse Celtas. I. 269: 51
 Horarum x i i in singulos dies naturales nulla antiquitus observatio. I. 280: 21
 Hostiæ consultoriæ totæ comburebantur. I. 296: 41
 Hospitalitas Germanorum. I. 171: 7
 Hostiæ votivæ sive eucharisticæ in epulas sacrificantibus cedebant. 296: 54
 Hostiarum aliæ consultoriæ, aliæ votivæ. I. 295: 48
 Hostiæ humanæ apud omnes gentes. I. 299
 15. 301: 23
 Hunibaldi libri fabulosi, ac figmentitii. I. 38: 12
 Hyperboreorum descriptio. I. 11: 21. & seq.
 Hyrcanum mare falsò veteres existimarunt esse sinum oceani septentrionalis. I. 19: 15. 20: 27

I.

I Astantia Germanorum. I. 178: 6
 Iader fluvius, qui & Viader. III. 228: 31
 IAH Hebræorum Deus. I. 220: 50. 221: 8
 Iazyges Sarmatæ quo situ. I. 14: 51
 Iberia ad Rhodanum veteribus. I. 26: 30
 Iberia, id est Hispania. I. 26: 9. unde, quando, & quibus sic adpellata. I. 76: 55
 Iberiæ

INDEX RERUM

Iberiz vocabulo omnem Celticam veteribus
Græcorum comprehensam fuisse. I. 26:35
Iberorum vocabulum vetustissimis Græcorū
latè sumtum. I. 22:10
Iccius portus. II. 123:10
Iciniacum. V. 19:3
Icius portus. II. 123:10
Icorigium. II. 65:55
Idistavifus campus. III. 50:37
Idololatriæ primus cōditor Cainus. I. 213:26
Ilargus fluvius. V. 34:52
Imperiorum origo. I. 313:15
Indutiomarus, Treverorū princeps. I. 316:28
Inertia Germanorum. I. 178:6
Infantes recens nati frigida aquæ immersi.
I. 182:47
Ingævo, quis. I. 84:10. 273:17
Ingævones. III. 207:48
Ingevones. III. 208:28
Insidiari ex silvis. I. 337:42
Insignia nobilium. I. 347:38
Insulæ ante Cimbrorum, Saxonum, Chau-
corum & Frisiorum litora. III. 95:25
Inutrium. V. 31:28
Iovavus fluvius. V. 36:23
Iovavum. V. 28:23
Iovis nomen ad verum Deum spectat. I.
223:39. 225:23
Illyrii Celtarum quondam pars. I. 26:55
Illyrii inter Scythas à vetustissimis Greco-
rum computati. I. 23:47
Isala fluvius quondam Sala. III. 60:40
Isalæ descriptio. III. 58:50
Isarci. V. 10:46
Isarifca. V. 17:10
Isarus, sive Isargus fluvius. V. 36:10
Isinifca, sive Isunifca. V. 17:8
Isis dea. I. 230:12
Isis pons. V. 23:34
Istæones. III. 211:13
Istævo, quis. I. 84:10. 273:18
Istævones. III. 209:50
Ister idem qui Danubius. V. 32:36
Isunifca. V. 17:8
Italus, Cheruscorū rex, seu princeps. I. 316:7
Itius Morinorum portus. II. 126:15
Ivavum. V. 28:32
Iudicia publica. I. 333:48
Iuenna. V. 30:24
Iuhones focii Romanorum. III. 30:19.
pars Chatterum. ibid. 24
Iuhonum colonia nulla. III. 30:9
Iuhonum sedes. III. 29:28. 30:27
Iuliacum. II. 84:44
Iuliobona Caletorum. II. 119:43
Iuliomagus, nunc Dutlingen. III. 14:7
Iulium Carnicum. V. 31:50
Iuvava, Iuvavia, & Iuvavum. V. 28:26. 35:36
Iuvavus fluvius. V. 36:23
Iutæ. III. 95:19

K.

K ΕΛΤΙΚΗ quæ Dioni dicta. II. 103:9
Κελτοι qui Dioni dicti. II. 103:9
Knecht, quid. I. 351:42

L.

L Ac concretum quid. I. 150:7
Laciacum. V. 49:20
Lacringi. III. 135:54
Lacus felix. V. 24:4
Laga, sive Lagum. II. 106:36
Lagnus sinus. III. 156:35
Lancea Celticum & telum & vocabulum.
I. 69:49. 351:32
Lanceæ Celtica figura. I. 351:47
Lanzknecht, quid. I. 351:41
Langobardi. III. 102:46
Lappia, antiquæ pars Germaniæ. I. 95:17
Lapsum primi hominis scivisse genteis. I.
270:14
Latina lingua iam divi Hieronymi tempore in
Romanorū provinciis corrupta. I. 53:48
Latobrigi. II. 27:50
Latris insula. III. 156:35
Latrociniorum duces. I. 370:3
Laureacum. V. 23:39
Lauriacum. V. 23:37
Laufanna. II. 16:10
Lebes sacer Cimbrorum. I. 303:6
Lemovii. III. 141:49. 143:36
Lentia. V. 24:1
Lentium, nunc Leitz. III. 13:34
Lefura fluvius. II. 204:22
Levacii. II. 113:40
Levæ fanum. II. 186:14
Leucorum sedes. II. 29:54
Liberalitas Germanorum. I. 171:7
Librorum numerum finire, nefas apud Ger-
manos. I. 186:20
Liberos quomodo immolarint Carthagini-
enses. I. 304:29
Libertatis nomine Germani celebratissimi.
I. 315:10
Libertas ac societas gentium sub Romanis
quales. I. 324:20
Libertas quibus rebus amittitur. I. 161:36.
quibus retinetur. I. 162:28
Libris arborum Germani fuere testi. I.
139:30
Licates, sive Licatii. V. 11:46. 14:14
Lichus sive Licus fluvius. V. 35:43
Ligii. III. 126:49
Limites & aggeres in historiâ Rom. quid.
III. 34:41
Lingva quondam una eademque apud Illy-
rios, Germanos, Gallos, Britannos, Hi-
spanos. I. 49:20. 55:24. 62:4. 67:30.
Lingvam primævam, quæ fuit ante terrarum
inundationem nusquam gentiū nunc ex-
stare, eandemque iterum fore in futurâ
tandem illâ atque beatâ vitâ. I. 74:49
Lingva

ET VERBORUM.

Lingvarum ex Babylonica confusione orta-	Marca, id est equus.	I. 69:18
rum qui numerus.	Marchiofinni.	III. 175:48. 176:19
Linnæ quid.	Marci.	II. 132:22
Linus quis fuerit.	Marcodurum.	II. 85:20
Literarum usum quis primus invenerit.	Marcomagum.	II. 85:26
Literas quondam Germani ignorabant.	Marcomanni.	III. 114:10
167:21. 182:25	Marcomanni apud Rheni olim ripam: unde	
Littamum.	in Bojolanum postea transierunt.	III. 5:20
Livius scripsit de situ Germaniæ, & moribus	Mare concretum.	III. 152:50
Germanorum.	Mare congelatum.	III. 152:37
Livonia, jam olim pars Germaniæ.	Mare pigrum.	III. 152:55
Logiones.	Matga, Celticæ vocabulum.	I. 71:14
Lolliana clades.	Marobodui regnum quale.	III. 326:7
Loncium.	Marobodui regnum, origo & ætas.	III. 27
Lorica Germanis.	Maroboduum.	III. 117:19
Lofodica.	Mars, idem qui Vulcanus & Hercules.	I. 240:6
Lucos ac nemora diis consecrata templorum	Marsiaci iidem qui Marsatii.	III. 44:3. pars
loco habuere Celta.	Marsorum. ibidem, 45	
Lucos consecrarunt quondam omnes gen-	Marsacorum sedes.	III. 41:50
tes.	Marsatii iidem qui Marsiaci.	III. 44:3. pars
Ludi ad funera claror. virorum acti.	Marsorum. ibid. 45	
Ludi ad sacrificia acti.	Marsationum sedes	III. 41:50
Lugdunum Batavorum.	Marsigni.	III. 126:26
Lugii.	Marsingi.	III. 126:26
Luna silva.	Marsorum sedes.	III. 41:50
Lupiones.	Martiana silva.	III. 213:46
Lupodunum nunc Lupf.	Marus amnis.	III. 113:46
Luppia, nunc Lippe, op. & fluv.	Masculâ Venere an usi quondam Germani.	
225:51	I. 174:3	
Lutromagus.	Massagetæ Magogi posterii.	I. 44:48
Lychus fluvius.	Matar, seu mater telum Gallicum quale.	I.
Lycias fluvius.	352:31	
Lygi.	Mater deum.	I. 231:41
Lycarmis promontorium.	Matilo.	II. 183:31
	Matrejum.	V. 16:46
	Mattiaci, pars Chatterorum, Batavorum consan-	
	guinei, & socii Romanor.	III. 23:45. 25:43
	Mattiicum corruptum Ptolemæi vocabulum	
	pro Mattium.	III. 25:40
	Mattiicorum sedes.	III. 23:20. 25:30, 52
	Mattium, caput Chatterorum.	III. 22:5
	Mattium Mattiicorum caput, nunc Mar-	
	purg.	III. 25:38. 26:32
	Matucaium.	V. 30:40
	Mederiacum.	II. 95:4
	Medi, Medai posterii.	I. 44:52
	Mediana.	V. 19:3
	Mediolanum.	II. 94:48
	Mediolanum Aulercorum.	III. 119:46
	Mediomatricorum sedes.	II. 32:50
	Medoslanium.	III. 124:17
	Melec, Ammonitarum deus.	I. 223:11
	Melibocus mons.	III. 222:22
	Menapiscus pagus.	II. 78:3
	Menapii.	II. 72:25
	Menariacum.	II. 131:37
	Menas Ægyptiorum quis.	I. 196:2
	Mensis vocabulum Germ. unde dictum.	I. 81:5
	Menses primo secundum lunæ motus omni-	
	bus gentibus distincti.	I. 278:23
	Mensura locorum, quâ auctor hoc in opere	
	usus.	I. 5:38
	Mercu-	

M.

M Achlis animal.	III. 217:36
Madaï sedes.	I. 44:51
Mœnus fluvius.	III. 225:31
Matonium.	III. 188:10
Magetobriga.	II. 31:14
Magia Orientis quid.	I. 193:40
Magia vetus quid.	I. 197:15
Magica artes omni ævo apud omnes gentes	
viguerunt.	I. 310:35
Magiarum artium omnium gentium sacer-	
tes quondam peritissimi.	I. 209:17
Magogi sedes.	I. 44:45
Magontiacum.	II. 47:19
Maguntiacum.	II. 47:22
Magus sive Magum, quid.	I. 64:40. 67:52
Malcham, Ammonitarum deus.	I. 223:11
Man vocabulum, commune quondam om-	
nibus Celtis, & item Ægyptiis, Sarmatis,	
sive Riphæis, & Latinis.	I. 83:25
Mana dea.	I. 239:47
Manarmanis portus.	III. 71:32
Manerus Ægyptiorum quis.	I. 196:2
Mannaritium.	II. 184:25
Manni tres filii Ingævo, Hermio, & Istævo,	
qui fuerit.	I. 83:52
Mansveti fuere Germani.	I. 170:48

INDEX RERUM

- Mercurius Trismegistus quis. I. 222: 17
 Mefcheci sedes. I. 44: 54
 Mefchecus non fuit Cappadocum conditor. I. 45: 12
 Metatio castrorum. I. 379: 5
 Milcom, Ammonitarum deus. I. 223: 10
 Militum delectus. I. 370: 20
 Minerva dea. I. 238: 4
 Minodunum. II. 16: 53
 Misnii falso à Myfis derivati. I. 37: 51
 Mneues Ægyptiorum quis. I. 195: 36
 Moenus amnis. III. 225: 28
 Mogontia. II. 47: 33
 Mogontiacum. II. 47: 23
 Moguntia. II. 47: 33
 Mola salsa ad victimas. I. 297: 22
 Molec, Ammonitarum deus. I. 223: 5
 Moles coercendo Rheno à Druso facta. II. 147: 12
 Monarchia in nonnullis Germaniæ gentibus. I. 325: 27
 Monarchicum imperium apud Sitones. I. 326: 3
 Monarchicum imperium apud Sviones. I. 326: 3
 Mons Brisiacus, nunc Brisach. III. 14: 46
 Montes Germaniæ Transrhenanæ. III. 219: 10
 Montes diis sacrati. I. 285: 13
 Mores Germanorum qui auctores descripserint. I. 103: 12
 Morimarusa mare. III. 152: 31
 Morinorum sedes. II. 121: 52
 Mosæ antiquus alveus. II. 144: 10
 Moschi Mefcheci posterii. I. 45: 1
 Moscovia omnis est in Europâ. I. 21: 35
 Mosella fluvius. II. 201: 47
 Motenum. V. 20: 50
 Mundi creationem noverunt gentes. I. 251: 12
 Mundi divisio in septemtrionem & meridiem. I. 99: 40
 Mura, five Murus fluvius. V. 36: 33
 Muri pons. V. 30: 36
 Murus Cæsaris. II. 15: 40
 Mutenum. V. 20: 51
- N.
- N**Abalia, & Navalia fluvius. III. 59: 8.
 unde dictus. 60: 21
 Nabalía fluvius. III. 226: 28
 Nandi Germanis summum studium. I. 162: 42
 Nantuates. II. 23: 10. 25: 19
 Narisci. III. 112: 35
 Naristæ. III. 112: 35
 Naristi. III. 112: 35
 Nasium. II. 29: 54
 Nava fluvius. II. 201: 46
 Navalía fluvius. III. 226: 28
 Navalía & Nabalía est nunc Doesborg. III. 59: 46
 Naves quondam vitiles & coriis obductæ Germanis. I. 164: 30. 166: 21
 Navigandi peritissimi jam olim Germani. I. 164: 23
 Naunes. V. 10: 46
 Naturâ duce an homo Deum agnoscat. I. 312: 15
 Neccarus fluvius. III. 225: 27
 Nemavia. V. 15: 50
 Nemesa fluvius. II. 204: 21
 Nemetacum. II. 120: 37
 Nemetes. II. 42: 18. 45: 45
 Nemetum è Germaniâ in Galliam migratione. II. 35: 30
 Nervii. II. 109: 50
 Nerus, deus Celtarum. I. 242: 26
 Nerigon. III. 159: 41
 Nicer fluvius. III. 225: 9
 Nivisium. II. 83: 27
 Nobiles tantum olim ad sacerdotia & sacrorum arcana admittebantur. I. 204: 18
 Nobiles in primâ acie locati. I. 383: 24
 Nobilitas sanguinis omnibus divitiis apud Germanos præfertur. I. 123: 1
 Nobilitas jam apud Germanos contaminatur. I. 124: 4
 Nobilitas vera non nisi virtute bellicâ acquiritur. I. 123: 50
 Nobilitatis dignitas semper & ubique fuit. I. 122: 36
 Nobilitatis origo. I. 337: 10
 Nobilitatis insignium origo. I. 344: 47
 Nobilium ordo supremus quondam in Germaniâ. I. 127: 26
 Nobilium insignia in scutis. I. 347: 38
 Nobilium insignia, quondam sagulis intexebantur. I. 138: 35
 Noctibus, non diebus tempora computarunt Celtæ & Numidæ. I. 276: 1
 Nomare. V. 23: 26
 Noreia. V. 5: 18. 30: 38
 Norici pars Tauriscorum. V. 4: 40. 5: 33
 Noricorum lingua dialectus Germanicæ. I. 54: 44
 Nortmanni. III. 176: 24
 Norvagia, antiquitus pars Germaniæ. I. 95: 17
 Noricorum sedes. V. 19: 40
 Noricum pars Illyrici. V. 3: 48
 Novesium. II. 83: 18
 Noviodunum Bastarnarum. III. 184: 30
 Noviomagum Lexobiorum. II. 119: 45
 Noviomagus Trevirorum. II. 63: 45
 Noviomagus Batavorum. II. 170: 42
 Noviomagus Nemetum. II. 45: 54
 Nox prior die fuit. I. 275: 34
 Nudi pugnabant Germani & reliqui Celtæ. I. 338: 45
 Nudis capitibus pugnabant Germani. I. 340: 1
 Nuithones. III. 104: 17. 107: 20
 Numinum falsorum venerationis origo. I. 211: 45. 213: 5
 Obi

ET VERBORUM.

O

O Bii fluminis nomen vetustissimum est. I. 16: 48
 Obii montes iidem qui Riphæi. I. 13: 34.
 54. 14: 32, 38
 Obium promontorium quod & Lytarmis. I. 13: 52
 Obius fl. idem & Carambucis. I. 13: 45
 Obtricense castellum. II. 98: 10
 Oceanus Germanicus. III. 151: 18. 153: 43.
 154: 3. 156: 13, 50
 Oceanus glacialis. III. 152: 51
 Oceanus Hyperboreus. III. 152: 12
 Oceanus Sarmaticus. III. 152: 14
 Oceanus septentrionalis. III. 151: 18
 Octodurum Veragrorum. II. 25: 2
 Oeni pons. V. 17: 20
 Ogmius Celtarum deus. I. 244: 10
 Ogyges, quis. I. 271: 50
 Oleum ad victimas. I. 294: 28
 Oonæ. III. 203: 42
 Opes, causa omnium malorum. I. 161: 25
 Opes Germanorum. I. 159: 5
 Opia. V. 19: 3
 Oppugnandi loca munita modus. I. 390: 30
 Orbis terrarum partitio in tres filios Noachi. I. 42: 26
 Orbis terrarum variae partitiones. I. 9: 30.
 21: 49. 25: 49
 Orcades insulæ. III. 168: 35
 Ordines inter priores Germanos qui. I. 121: 25
 Ordinum ductores apud Germanos qui & quo vocabulo. I. 367: 32
 Origiæcum. II. 120: 21
 Orolaunum. II. 65: 6
 Oromanfaci. II. 121: 19
 Oromazes Persarum summus deus. I. 194: 40
 Osericta insula. III. 199: 55
 Osi. III. 125: 7. 126: 17
 Ostar, Germanorum dea. I. 237: 20
 Ostæi. III. 211: 5
 Ostiones. III. 211: 5, 12
 Ostrogothi. III. 135: 7
 Ovilaba, & Ovilava. V. 29: 18
 Oxionæ. III. 203: 34

P

P Adus cur dictus Eridanus. III. 201: 15
 Pæmani. II. 67: 40. 71: 32
 Panotii. III. 203: 43
 Pagus, quid. I. 113: 2
 Palantiæ quid. III. 150: 10
 Palanz, Celticum vocabulum quid. I. 68: 14.
 III. 150: 5
 Palatinatus varii Germaniæ. III. 145: 35.
 150: 5
 Pannoniorum lingua, dialectus Germanicæ. I. 54: 16
 Parienna. III. 126: 4
 Parradinum. V. 16: 40
 Partenum. V. 16: 39
 Parthanium. V. 16: 38
 Patronorum origo. I. 328: 51

Partus Germanarum mulierum. I. 182: 40
 Patavium Noricorum. V. 30: 14
 Pathissus amnis. I. 95: 8
 Pecuniâ olim Germani non utebantur. I. 160: 30
 Pedites inter equites præliantes. I. 382: 42
 V. 26: 6
 Peiso lacus. I. 132: 30
 Pellibus ferarum fuere tecti Germani. I. 132: 30
 Pellibus tecti fuere quondam omnes fere gentes. I. 133: 40
 Pennæ in galeis. I. 344: 11
 Penni lucus. II. 16: 37
 Pennina vallis. II. 23: 27
 Pennus, Celtarum deus. I. 228: 18. II. 16: 30
 Penetralia sacrorum nemorum pro templis. I. 287: 28
 Perones setosi Germanorum calceamenta. I. 144: 6
 Perviciacum. II. 109: 31
 Petavio. V. 30: 12
 Petenisca. II. 17: 5
 Petoritum, Celticum vocabulum. I. 70: 42
 Petovio. V. 30: 14
 Petrensia castra. V. 19: 1
 Peuce mons. III. 182: 46. 224: 30
 Peucini. III. 179: 27. 182: 32. 211: 53
 Phæniæ. V. 19: 29
 Pharus Caligulæ ad Bononiam Morinorum. II. 180: 40.
 Philosophi primi quid. I. 193: 40
 Phlegra, seu Phlegræi campi. I. 257: 1
 Physiologia Celtarum. I. 274: 10
 Piniana. V. 19: 29
 Pinnus, Celtarum deus. I. 228: 18
 Piratæ insignes quondam Saxones. I. 165: 15
 Pirum tortum. V. 23: 9
 Plaurati, Celticum vocabulum, quid. I. 71: 8
 Plebs apud Germanos quæ. I. 321: 21
 Pleumossii. II. 113: 40
 Plinius Germaniæ descriptor. III. 3: 40
 Plinius haut perinde exacte Germaniam descripsit. I. 3: 29
 Poenina vallis. II. 23: 27
 Poetavio. V. 30: 13
 Poetovio. V. 30: 13
 Pollux & Castor dii. I. 249: 15
 Polygamia, apud plerasque gentes. I. 179: 33
 Pons Scaldis. II. 113: 4
 Pontes Cæsaris super Rhenum. II. 55: 8
 Pontes longi quid. III. 36: 39
 Poredorax, nomen viri, quid. I. 70: 38
 Potus Germanorum. I. 152: 16
 Prætorium Agrippinæ. II. 183: 33.
 Preces in sacris peragebantur carmine. I. 295: 33
 Principes apud Germanos qui. I. 321: 15.
 iidem senatores. 322: 21. & primores & procures. 25. 369: 15
 Principalis dignitatis origo. I. 375: 2
 Proelio victi diis immolabantur. I. 391: 40
 Pronæa fluvius. II. 204: 21
 Prophetæ Hebræorum & Ægyptiorum quid. I. 193: 40
 Propinandi invicem mos est antiquus. I. 158: 25
 Propugnatores nobilium. I. 375: 26
 Proserpina dea. I. 238: 26
 Prussia

INDEX RERUM

- Prussia, jam olim pars Germaniæ. I. 95: 25
 Prussii. III. 195: 28
 Ptolemæo quatenus in Germaniæ descriptione credendum. III. 3: 37
 Ptolemæus malè Germaniam descripsit. III. 3: 28
 Pugnam Germani quomodo committebant. I. 385: 5
 Pugnam ineuntes caneabant ac tripudiabant, armaque scutis illidebant. I. 385: 46
 Pugnandi ex curru mos antiquissimus. I. 362: 1. qualis Celtis. ibid. 31.
 Πύργος antiquitus quid significavit. I. 112: 43
 Python, quis. I. 253: 11
- Q**
 Vadi.
 Quadra castra, locus. III. 118: 45
 Quadriburgium. V. 20: 47
 Quercus sacra. II. 183: 8
 Quintana castra. I. 284: 52
 V. 19: 7
- R**
 Racatae populi. III. 125: 53
 Racitanum. V. 27: 8
 Ragando. V. 30: 20
 Rauraci, qui & Raurici, & Rauriaci. II. 20: 19
 Rauracorum opidum. II. 21: 5
 Raurici, qui & Rauraci & Rauriaci. II. 20: 19
 Regem eligendi modus. I. 366: 46
 Reges apud Germanos quales. I. 315: 36. 318: 5. 327: 12
 Reges Germanorum à populo sæpe pro legatis missi. I. 318: 37
 Regina castra, sive Reginum. V. 18: 11
 Reginus fluvius. V. 34: 43
 Regū atque potentium quæ veneratio. I. 215: 25
 Regum Romanorum qualis potestas. I. 318: 14
 Religiosi erant Germani. I. 169: 19
 Religiosi fuere admodum Celtæ. I. 291: 6
 Rerum publicarum apud Germanos genera. I. 313: 15
 Rerum publicarum democraticarum qui magistratus. I. 321: 15
 Respublicæ Germanorum democraticæ sine principatu. I. 320: 25
 Rheti Tuscorum progenies. V. 7: 6
 Rhætia Prima & Secunda. V. 9: 5
 Rheda, Celticum vocabulum unde dictum. I. 70: 17
 Rhegines apud Iosephum qui sint populi. I. 49: 1
 Rheni alveus & ostium. II. 165: 35
 Rheni antiquus alveus. II. 144: 10
 Rheni descriptio. II. 198: 5
 Rheno flumine Celtæ explorabant genuinos foetus. I. 184: 30
 Rheno, Celticum vocabulum. I. 69: 54
 Rhonones Celtarum, quid. I. 135: 18
 Rhenus annis antiquissimis temporibus Germaniæ terminus occidentalis. I. 96: 6
 Rhetico mons. III. 30: 42. 222: 17
 Rhodanus fluvius. III. 139: 5
 Ricciacum. II. 64: 25
 Ridogulum. II. 64: 13
- Rigodulum. II. 59: 20. 63: 55
 Rigomagus. II. 86: 54
 Riphaces, seu Riphæi, qui & Russi, & Slavi, Riphati posterii. I. 47: 23
 Riphæorum montium descriptio. I. 11: 20. 13: 10. 14: 31.
 Riphæos monteis malè Ptolemæus & alii posuere ad Tanais fontem. I. 11: 18
 Riphati sedes. I. 47: 22
 Ritus divini gentibus omnibus cur pares. I. 193: 19
 Rixosi sunt Germani. I. 178: 33
 Rodumna. II. 30: 5
 Romanorum scriptorum in rebus Germanicis auctoritas. I. 38: 27
 Romphea quid. I. 359: 5
 Rostrum Nemaviæ. V. 15: 50
 Rubo fluvius. III. 230: 4
 Rufiacum. II. 32: 45
 Rufiana. II. 32: 36
 Rugia insula. III. 107: 26
 Rugii. III. 141: 49
 Rugium. III. 142: 27
 Ruteni populi falso à Bodino in Germania nominati. I. 35: 51
- S**
 Abatinca. V. 30: 33
 Sabaria. V. 26: 48
 Sabis fluvius. II. 203: 7
 Sablones. II. 94: 50
 Sacerdos primus fuit Adamus. I. 193: 30
 Sacerdotes feminae apud Celtas. I. 201: 10
 Sacerdotes gentium miris modis vulgo impo- fuerunt. I. 210: 10.
 Sacerdotes habuere Germani semper. I. 192: 24.
 Sacerdotes olim theologiam suam vulgus ce- lerunt; & fabulas tantum tradiderunt. I. 206: 19
 Sacerdotes olim omneis artes profitebantur. I. 96: 40
 Sacerdotes quod nomen habuerint apud Ger- manos. I. 203: 9
 Sacerdotes, sive sapientes Celtarum quibus in locis versati sint. I. 205: 13. quid docuerint suos. ibid. 25.
 Sacerdotii origo. I. 192: 40
 Sacerdotum apud Germanos auctoritas. I. 199: 35. 200: 7
 Sacerdotum major auctoritas apud plerasque gentes, quam regum. I. 200: 17
 Sacerdotum, seu sapientum varia genera. I. 196: 35
 Sacerdotum vestitus cultusque. I. 290: 40
 Sacra facere Deus ipse primum mortalium do- cuit Adamum. I. 193: 15
 Sacramentum militare. I. 372: 52. 380: 52
 Sacrarum virginum auctoritas & veneratio apud Germanos. I. 201: 20
 Sacrum nemus Batavorum. II. 186: 45
 Sagis Germani tecti. I. 136: 3
 Sagum, Celticum vocabulum. I. 69: 53
 Sagum quid. I. 136: 5. 137: 16
 Sala. V. 27: 14
 Sala

ET VERBORUM.

Sala fluvius.	III. 226: 25. 227: 20	Segimerus Cheruscorum princeps.	I. 316: 11
Salla.	V. 27: 12	Segimundus, Cheruscorum dux.	III. 81: 37
Salem conficiendi modus apud Celtas.	I. 151: 30	Segni.	II. 67: 40. 71: 31
Saletio.	II. 44: 33	Segodunum, nunc Sigen.	III. 30: 33
Sallingia, five Sellingia insula, vulgò Schelling.	III. 60: 43	Segus fluvius.	III. 225: 51
Salii, Francorū pars, quo situ &, unde dicti.	III. 60: 35	Semana silva.	III. 214: 35
Salmona fluvius.	II. 204: 23	Semnones.	III. 100: 4
Saloca.	V. 30: 25	Septimanarum origo.	I. 276: 45
Salodurum.	II. 17: 20	Septimiacum.	V. 19: 3
Saltus locus.	II. 32: 4	Sepulcrorum modus.	I. 398: 6
Samarobriga.	II. 117: 29. 118: 55	Sequanorum fedes.	II. 29: 17
Samulocenis, five Alcimoënnis, nunc Vlm.	III. 13: 53	Servi apud Germanos qui.	I. 128: 17
Sanctio, nunc Seckingen.	III. 14: 20	Serviodurum.	V. 18: 54
Santicum.	V. 30: 31	Sesithacus Cheruscorū princeps.	III. 81: 44
Sapientiae fons & origo.	I. 311: 45	Sevaces.	V. 19: 47
Saranusca.	II. 64: 28	Sevo mons.	I. 13: 37. III. 99: 37. 155: 40
Saravus fluvius.	II. 204: 27	Sianricum.	V. 30: 32
Sarmatæ inter Scythas à vetustissimis Græcorum computati.	I. 23: 10	Sicambri, iidem & Sigambri, & Sugambri.	III. 32: 14.
Sarmatarum lazygum fedes.	I. 95: 7	Sidini.	III. 141: 49. 145: 1
Sarmatici montes.	I. 95: 9. III. 223: 18	Sidones.	III. 186: 6
Sarmaticum litus omne in Europâ censendum.	I. 10: 23	Sigambri à Trojanis falsò derivati.	I. 38: 9
Sarmaticum mare, seu Sarmaticus oceanus ubi.	I. 10: 33, 54	Sigambri nulli relictī trans Rhenum, postquam à Tiberio translati in Gallicam ripam.	III. 37: 23
Sarmali.	III. 204: 3	Sigambrorum fedes.	III. 31: 9
Saturnus.	I. 229: 10. unde dictus. ibid. 20	Signa militaria.	I. 376: 15. 383: 32
Savaria.	V. 27: 3	Sigus fluvius.	III. 225: 52
Saunium quid.	I. 354: 8	Silva Herculis.	III. 80: 23
Savus fluvius.	V. 36: 31	Simulacra deorum nulla habuere Germani.	I. 288: 54. 290: 13
Saxones.	III. 87: 5	Singularia certamina ante pugnam totius aciei.	I. 385: 21
Saxones falsò à Saxonibus, & Sacis Asiæ populis derivati.	I. 37: 50	Sitones.	III. 173: 15. 175: 44. 176: 23
Saxones piraticâ insignes.	I. 165: 15	Sitonum imperium monarchicum.	I. 326: 3
Saxonia.	III. 87: 5	Solicinium, nunc Sulz.	III. 16: 26
Saxonum insulæ.	III. 97: 23	Soldurii qui.	I. 69: 41
Scaldes fluvius.	II. 135: 17. 203: 9	Solis vocabulum ad verum Deum spectare.	I. 220: 12
Scandii.	III. 174: 27	Sordes Germanorum.	I. 146: 22
Scandia.	III. 157: 6, 15	Sortibus & auspiciis sacra præmissa.	I. 308: 29
Scandinavia.	III. 156: 2. 159: 20	Sortilegiis usæ quondam omnes gentes.	I. 307: 42
Scanii.	III. 174: 27	Spatha, Celticum vocabulum.	I. 348: 45
Scanzia insula.	III. 159: 32	Sparus, Celticum vocabulum.	I. 69: 50
Scarabantia.	V. 26: 34	Sparus, telum missile.	I. 355: 30. 358: 24
Scarbia.	V. 16: 43	Spectaculorum corruptela.	I. 182: 4
Scarponna.	II. 34: 35	Spectaculorum Germani ignari.	I. 181: 51
Sceri, qui & Scyri.	III. 194: 25, 55	Spicula hamata.	I. 350: 27
Scientiarum & artium origo.	I. 311: 45	Stadium quid.	I. 5: 51
Scritofinni.	III. 175: 21	Statio, opidum.	III. 76: 18
Scutum Celticum.	I. 345: 3	Statuæ, locus.	V. 20: 42
Scutum in pugna reliquisse, summum flagitium.	I. 389: 25	Stipendia militaria quæ.	I. 372: 12
Scyri, qui & Sceri.	III. 194: 25	Stiriate.	V. 30: 42
Scythæ veri.	I. 23: 3, 16	Strabo malè Germaniam descripsit.	III. 3: 28
Scytharum vocabulum latè sumtum antiquissimis Græcis.	I. 22: 8	Studia Germanorum.	I. 159: 5
Secures missiles.	I. 355: 47	Sturiorum vocabulum falsum apud Plinium.	III. 57: 13.
Seduni.	II. 23: 10. 25: 9	Svardones.	III. 104: 17. 107: 13
Sedusii in Bojohæmo.	III. 116: 32	Sublabio.	V. 16: 46.
Sedusiorum fedes.	III. 5: 20. 6: 17. 7: 27	Submontorium.	V. 19: 25
Segetes, Cheruscorum princeps.	III. 81: 29.	Succinum unde venerit antiquis temporibus in Græciam.	III. 136: 50. 196: 31
316: 11		Sudes.	I. 359: 29
		Suditi montes.	III. 222: 55
		Sveconi.	II. 113: 40.
			Svedi

INDEX RERUM

Svedi.	III. 173: 42	Taurin quid.	V. 5: 37
Svedia, antiquitus pars Germaniæ.	I. 95: 17	Taxandri.	II. 132: 18
Sveones.	III. 99: 38. 173: 38	Taxandria.	II. 138: 11
Suessionum sedes.	II. 7: 20	Taxgætium.	V. 15: 21
Svethi.	III. 173: 42	Tecelia, nunc Tekelenborg.	III. 52: 3
Svevi Cæsaris, aliorum sunt Chatti.	III. 16: 45	Tekelenborg, olim Tecelia.	III. 52: 3
Svevi unde dicti.	III. 102: 4	Telorum varia genera.	I. 338: 25
Svevia antiqua.	III. 97: 33	Temperantia Germanorum erga Venerem.	I. 172: 42
Svevia posterior.	III. 108: 35	Templa deorum Germani prisca & alia quædam gentes non habuere.	I. 280: 43
Svevicum mare.	III. 151: 18. 155: 25	Templorum causa & origo.	I. 281: 22
Svevorum gentes.	III. 98: 26	Temporis variae distinctiones.	I. 275: 1
Sugambri, iidem & Sigambri & Sicambri.	III. 32: 14	Tenchtheri sive Tencteri.	III. 41: 10
Svevus amnis.	III. 99: 39. 101: 30	Tencteri equitatu totius Germaniæ præstantissimi.	I. 32: 45
Sviones.	III. 99: 38. 173: 15, 38	Tencterorum sedes.	III. 37: 50. 39: 45. 40: 23
Svionum imperium monarchicum.	I. 326: 3	Tencterorum virtus bellica.	III. 41: 36
Svionum regum absolutum in subditos imperium.	I. 316: 45	Tenedo, nunc Dengen.	III. 14: 4
Summae Alpes, qui & Summus Penninus.	II. 24: 15	Teodisci, qui & Germani.	I. 85: 17
Summontorium.	V. 19: 25	Tergolape.	V. 29: 25
Sunici.	II. 95: 35	Terminus Europam inter & Asiam, quibusdam isthmus, qui est inter Ponticum Caspiumque maria.	I. 18: 49
Superbia Germanorum.	I. 178: 6	Terminus inter Europam & Asiam.	I. 9: 30
Sura fluvius.	II. 204: 20	Terminus verus Europam inter & Asiam.	I. 21: 20
T			
T Abernæ.	II. 42: 8. 44: 50. 62: 27	Terra Germaniæ qualis.	I. 100: 30
Tablae.	II. 186: 22	Tesfenii pontes.	V. 17: 25
Tabuda fluvius.	II. 135: 30	Tervanna.	II. 131: 9
Tacito omnem antiquitatis suæ memoriam debent Germani.	I. 3: 15	Teucera.	II. 119: 20
Tacitus Germaniæ peritissimus.	I. 3: 10. 5: 20	Teuderium.	II. 95: 1. 97: 18
Tacitus ipse non fuit in Germaniâ.	I. 4: 5	Teurnia.	V. 32: 7
Tacitus librum de Germaniâ quando scripserit.	I. 5: 30	Teutates, Celtarum deus.	I. 227: 26.
Tacitus quo ordine ac tempore scripta sua composuit.	III. 25: 1	Teutates Mercurius, idem qui Theut.	I. 81: 37
Tanais, ad ortum nulli sunt montes.	I. 11: 15	Teutisci, qui & Germani.	I. 85: 17
Tanais amnis fons falso positus in Riphæis montibus.	I. 11: 12. 17: 6	Teuto, unde vocabulum Teutsch, quis fuerit.	I. 81: 20
Tanais fluminis falsus fons, cursusque ex veterum opinione.	I. 17: 6	Teutoburgium, nunc Dietmelle.	III. 52: 40. 53: 78: 30
Tanais non finit terminum inter Europam & Asiam.	I. 10: 12	Teutoburgiensis saltus.	III. 78: 30
Tanais quomodo terminus veteribus Europæ.	I. 17: 10	Teutoni populi, qui & Dani, unde dicti.	I. 86: 36
Tanais verus fons.	I. 17: 51. ejusdem decursus.	Teutoni unde dicti.	III. 140: 25. 169: 40
Tancteri, iidem Tanchtheri, Tencteri, & Tincteri.	III. 41: 10	Teutonicum idem quod Danicum, non Germanicum.	I. 86: 24
Tanfana dea quæ.	I. 222: 8	Teutsch vocabulum unde dictum.	I. 80: 20
Tanfanae lucus.	III. 214: 25	Texandri.	II. 137: 2
Tanfanae templum.	III. 43: 23	Thamus quis.	I. 195: 20.
Taranes, Celtarum deus.	I. 227: 29	Theodisci, qui & Germani.	I. 85: 17.
Tarnadæ.	II. 27: 4	Theodonis villa.	II. 35: 10
Tarodunum, nunc Friburg in Brisgöw.	III. 16, 29	Theologiam suâ Celtae unde habuerint.	I. 264: 11
Tarovenna.	II. 131: 11	Θεὸς vocabulum idem quod Theuth, Ζεὺς, Δεὺς, & Deus.	I. 82, 20
Tartarus.	I. 255: 18	Theudurum.	II. 94: 53. 97: 17
Tartursana.	V. 30: 44	Theuth, quis deorum fuerit.	I. 81: 30. 82: 15. 195: 15. 221: 26
Tarvanna.	II. 131: 10	Theut vocabuli multiplex variatio.	I. 82: 1
Tarvenna.	II. 131: 10	Theutisci, qui & Germani.	I. 85: 17
Taurus mons.	III. 27: 6. 222: 17	Theutonium.	III. 141: 17
Tauri Thubalis posterii.	I. 45: 18	Thogarmæ sedes.	I. 46: 19
Taurisci unde dicti.	V. 5: 33. cur Galli à Græcis existimati.	Thoyth sive Thoith deus.	I. 221: 30
	7: 1	Thracæ posterii Thiras.	I. 46: 8
		Thubal falsò dicitur Iberorum seu Hispanorum conditor.	I. 45: 22
		Thubalis sedes.	I. 45: 16
		Thule	

ET VERBORUM.

Thule insula.	III. 162: 10	Vallis Pennina.	II. 23: 27
Tiberiacum.	II. 84: 51	Vallis Pœnina.	II. 23: 27
Tigurinus pagus.	II. 13: 20. 19: 8	Vandali.	III. 204: 52
Tigurum.	II. 19: 10	Vandalici montes.	III. 206: 50
Titan, quis.	I. 221: 50. 254: 49	Vandili.	III. 205: 16
Tincteri iidem Tincteri.	III. 41: 10	Vanduli.	III. 205: 18
Titanes, qui.	I. 253: 7. 11. 254: 49	Vangiones,	II. 46: 40. 50
Titanica sacra, quæ.	I. 254: 38	Vangionum è Germaniâ in Galliam migratio.	II. 35: 30
Tolbiacum.	II. 86: 8	Vanitas Germanorum.	I. 178: 6
Tolisto-Boji finguntur Velfero.	V. 24: 31	Vannianum regnum.	III. 120: 29. 121: 20
Tolpiacum.	II. 86: 9	Vannius Quadorum rex.	I. 319: 43
Tornacum.	II. 114: 53	Varini.	III. 104: 17. 106: 33
Torquibus aureis exornati Germani.	I. 144: 40	Varinum.	III. 107: 7
Totonis villa.	II. 35: 9	Varni.	III. 106: 34
Toxandri.	II. 132: 18	Varnum.	III. 107: 8
Toxandria.	II. 138: 11	Varuntum.	V. 30: 22
Trajectus ad Rhenum.	II. 184: 30. 185: 40	Vasa Celtarum.	I. 156: 20
Trajectus Mosæ.	II. 98: 4	Vasaga silva.	II. 195: 17
Treveri equitatu totius Galliæ præstantissimi,	I. 32: 15	Vasagus mons.	II. 195: 17
Treverorum colonia.	II. 56: 9	Vbii à Chattis Germaniâ pulsi.	III. 22: 30
Treverorum sedes.	II. 51: 5	Vbii cis Rhenum.	II. 78: 10
Tribocci.	II. 38: 18	Vbiorum antiqua trans Rhenum sedes.	III. 22: 29
Triboccorum è Germaniâ in Galliam migratio.	II. 35: 30	Vbiorum colonia.	II. 80: 15
Trigifamum.	V. 23: 4	Vbiorum opidum; quæ postea colonia Agrip-	
Trimarcisia.	I. 69: 16	pinensis.	II. 79: 51
Trophæa Drusi.	III. 80: 16	Veldidena.	V. 16: 33
Trophæa Germanici ad Visurgim.	III. 50: 46	Vermania.	V. 15: 5
Tubæ bellicæ.	I. 378: 5	Vendebona.	V. 22: 30
Tubantum sedes.	III. 45: 17	Venedi.	III. 188: 30
Tubraci quid.	I. 142: 29	Venedi non fuere Germani.	I. 36: 40
Tubruçi quid.	I. 142: 28	Venedici montes.	III. 224: 34
Tugeni Helvetica gens.	II. 12: 1. 13: 12. 18: 1	Venedicus sinus.	III. 151: 18. 156: 42
Tuiscones, vocabulum falsum.	I. 85: 40	Venedum.	III. 196: 3
Tuisto vocabulum corruptum apud Tacitum.	I. 81: 18. 82: 10	Veneficæ artes omni ævo apud omnes gentes	
Tuitisci, qui & Germani.	I. 85: 17	viguerunt.	I. 310: 35
Tulbiacum.	II. 86: 10	Venetus lacus.	II. 198: 39
Tulingi.	II. 27: 50. 29: 17	Venus dea.	I. 235: 8
Tullum Leucorum.	II. 29: 54	Veragri.	II. 23: 10
Tulpiacum.	II. 86: 10	Verbinum.	II. 116: 32
Tungri.	II. 98: 30	Veromandui.	II. 115: 5
Turcæ Thogarmæ posterii.	I. 46, 20. proprie	Vesalia.	II. 57: 51
Sarmatæ.	I. 47: 43	Vesi.	III. 135: 9
Turigum.	II. 19: 10	Vesogothi.	III. 135: 8
Turingi falsò à Tyragetis derivati.	I. 37: 51	Vesontio.	II. 31: 13
Turmæ equitum.	I. 383: 13	Vestitus.	I. 129: 20
Turnacum.	II. 114: 54	Vestitus feminarum apud priscos Germanos.	I. 145: 17
Turrus fluvius.	V. 31: 48	Vestis Gallorum quondam eadem quæ nunc	
Turuntus fluvius.	III. 230: 8	plerisque Europæis.	I. 140: 30
Tutatio, sive Tutatio,	V. 30: 50	Vestis nobilium & locupletium stricta.	I. 140: 12
Tydske vocabulum unde dictum.	I. 80: 20	Vetera castra.	II. 90: 8
Typhon Ægyptiorum, quis.	I. 253: 10	Vetoniana.	V. 18: 8. 30: 52
Typhonica sacra, quæ.	I. 254: 38	Viaca.	V. 15: 6. 25

V

VAcorium.	V. 31: 18	Victima coronabatur.	I. 294: 21.
Vada.	II. 171: 12. 173: 22. 183: 12	Victimæ cuiusmodi quondam.	I. 293: 33
Vahales fluvius.	II. 200: 18	Victimæ humanæ apud omnes gentes.	I. 299: 15. 301: 23.
Vahalis antiquus alveus.	II. 144: 10	Victores quâ pompâ domum redierint.	I. 392: 26
Valentinianæ.	II. 113: 33	Victoriâ obtentâ prædas præavidè sectabantur	
Vallatum.	V. 19: 15	Germani.	I. 391: 23
Valles consecratæ.	I. 285: 42	Victimas	

INDEX RERUM ET VERBORUM.

V

Victimas humanas mandebant Celtæ & aliæ gentes. I. 305:48
 Victus Germanorum. I. 149:5
 Victus primorum parentum. I. 161:20
 Vicus Iulius. II. 45:38
 Vider amnis. III. 70:12
 Vimania. V. 15:6
 Vindeli. III. 204:52
 Vindelici diversi generis à Rhætis. V. 8:50
 Vindelici omnem tenuere Danubii ripam ad Æni usque confluentem. V. 9:55. omnem Brigantini lacus dextram ripam accollere. I. 10:20
 Vindelici pars Tauriscorum. V. 4:40. 5:33,45
 Vindelicia pars Illyrici. V. 3:48
 Vindeliciæ fines. V. 9:28. 105:36
 Videlicæ opida. V. 13:30
 Vindeliciam Romani subRhætiae nomine comprehenderunt. V. 7:35
 Videlicis falsos terminos circumscripsit Ptolemæus. V. 9:49
 Vindelicorum lingua dialectus Germanicæ. I. 54:44
 Vindelicorum plures nationes. V. 10:43
 Vindili. III. 205:17
 Vindobona. V. 22:13
 Vindoli. III. 205:19
 Vindomana. V. 22:21
 Vindomina. V. 22:21
 Vindomona. V. 22:27
 Vindonissa. II. 17:31
 Vinduli. III. 205:18
 Vinidæ, seu Vinidi. III. 190:20
 Vinuli. III. 205:17
 Vinum libabant in sacris. I. 295:4
 Vipitenum. V. 16:46
 Viridaria insula. III. 136:31
 Viridarii. III. 136:31
 Viritium. III. 145:16
 Virodunum. II. 35:4
 Viromagus. II. 16:46
 Viroviacum. II. 132:10
 Virtutes ac vitia priscum Germanorum. I. 167:18
 Virtutū maxima gentibus Fortitudo. I. 246:23
 Viruni. III. 106:38
 Virunum. III. 107:4
 Virunum. V. 30:22
 Visburgii. III. 186:33
 Viscelli. V. 30:43
 Vistillus fluuius, qui & Vistula, & Visula, & Bisula. III. 229:5
 Vistula amnis, terminus Germaniæ. I. 97:28
 Visurgis fluuius. III. 226:47
 Vita Germanorum omnis in militia & venatu. I. 336:25

Vitam æternam atque beatam crediderunt Persarum magi. I. 268:52
Vitam, post hanc, futuram crediderunt Celtae. I. 265:45
Vitia priscum Germanorum. I. 175:31
Vitodurum. II. 19:25
Viviscus. II. 16:40
Vlmi. V. 26:30
Vnum æternum deum rerum omnium conditorem, crediderunt omnes gentes. I. 212:14
Vocarium. V. 31:18
Vodogoriacum. II. 113:15
Vofaga silva. II. 195:17.
Vofagus mons. II. 195:17
Vofega silva. II. 195:17
Vofegus mons. II. 195:17
Vpellæ. V. 30:30
Vrba. II. 15:8
Vrbes quondam Germani nullas habuere. I. 104:1
Vrbigeni, Helvetica gens. II. 12:20,37.
Vrbeis in Germaniâ falso suâ ætate posuit Ptolemæus. I. 105:15
Vrorum cornibus potabant Germani. I. 156:50
Vrus animal. III. 217:52
Vsipetes iidem qui Vsipii. III. 41:27
Vsipetum, sive Vsipiorum sedes. III. 37:50
40:19.
Vsippi iidem qui Vsipetes. III. 41:27
Vtuntæ, nunc Zunzen. III. 15:10
Vulcanus, idem qui Mars & Hercules. I. 240:6
Vxores quas duxerint Germani. I. 180:14
Vxoribus singulis Germani contenti. I. 129:12
Vxorū apud Germanos in viros amor. I. 181:30
Vxorem extra ordinem suum ducere Germanis non licebat. I. 122:13

VV

VV Andali. III. 205:15
VVagenburg quid. I. 379:55
Wallones, iidem qui Gallones, seu Galli. I. 79:13.
Werini. III. 106:33
Wesogothi. III. 135:8
Windomina. V. 22:40
Winidi. III. 190:21
Winili. III. 103:29.205:17
Winuli. III. 205:17
Wisogothi. III. 135:8
Wodan, Germanorum deus. I. 223:15.

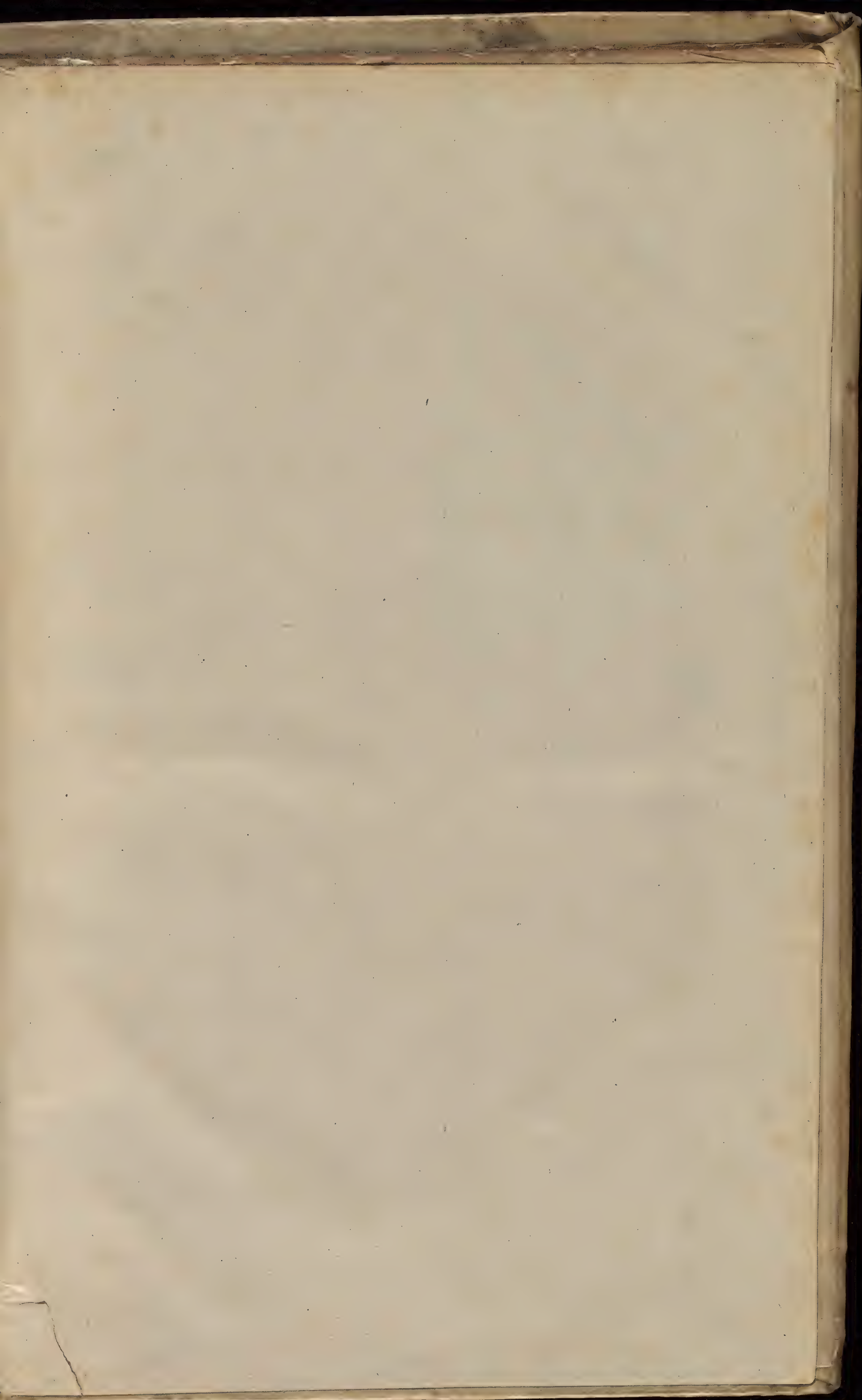
Z

Z Oroastres quis. I. 193:56
Zythum. I. 152:27

F I N I S.

NOTA: In carmine, quod continuò prefationem sequitur,
ver. 5, legatur ΚΕΛΤΕ ΦΙΛΩ.

21A2

SPECIAL 87-B
FOLIO 2291

THE GETTY CENTER
LIBRARY

